

МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ТОМ 1
А·К

МИСТЕЦТВО
УКРАЇНИ

РЕДАКЦІЙНА
КОЛЕГІЯ

КУДРИЦЬКИЙ А. В. (відповідальний редактор)

АФАНАСЬЄВ В. А.
БІЛЕЦЬКИЙ П. О.
ГАМКАЛО І. Д.
ГОРДІЙЧУК М. М.
ДАНЧЕНКО С. В.
ЖОГОЛЬ Л. Є.
ЗАПАСКО Я. П.
ІСАЄВИЧ Я. Д.

КІЛЕССО С. К.
КОСТЮК О. Г.
КОТЛЯРЕВСЬКИЙ І. А.
КРИЖИЦЬКИЙ С. Д.
КУДІН В. О.
ЛАЩУК Ю. П.
ЛОГВИН Г. Н.
МІЛЯЄВА Л. С.

ПИЛИПЧУК Р. Я.
ПРАВДЮК О. А.
СЛОБОДЯН М. І.
ФЕДУРУК О. К.
ХАРЧУК Н. Ф.
ЯСІЄВИЧ В. Є.

МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ

енциклопедія

ТОМ **1**
А·Б

КИЇВ
«УКРАЇНСЬКА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»
ІМЕНІ М. П. БАЖАНА
1995

Енциклопедія «Мистецтво України» висвітлює історію української художньої культури від найдавніших часів до наших днів. Містить теоретичні матеріали, статті про жанри і види творчості, митців та мистецькі колективи, установи і заклади, про окремі пам'ятки історії і культури.

Перший том налічує понад 2 тисячі статей і понад тисячу ілюстрацій.

Видання розраховане на фахівців і широке коло читачів.

М65 **Мистецтво України: Енцикл. в 5 т. / Редкол.: Кудрицький А. В. (відп. ред.) та ін. — К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. —**

**Т. 1: А—В. — 400 с.: іл.
ISBN 5-88500-027-1**

Енциклопедія висвітлює історію української художньої культури від найдавніших часів до наших днів. Містить теоретичні матеріали, статті про жанри і види творчості, митців та мистецькі колективи, установи і заклади, про окремі пам'ятки історії і культури. Перший том налічує понад 2 тисячі статей і понад тисячу ілюстрацій. Розрахована на фахівців і широке коло читачів.

М 501000000—010
М222(04)—95

ББК 85я2

ISBN 5—88500—026—3
ISBN 5—88500—027—1 (т. 1)

© Видавництво «Українська енциклопедія»
ім. М. П. Бажана, 1994

Енциклопедія «Мистецтво України» (ЕМУ) — перше багатотомне довідкове видання, покликане систематизувати багатотомний художній процес в Україні, висвітлити внесок українського народу в духовну скарбницю людства. ЕМУ — універсальна за своїм змістом. Вона представляє архітектуру, живопис, графіку, скульптуру, театр, музику і кіно, етнографію і археологію, декоративно-ужиткове і народне мистецтво, естраду, цирк, радіо- і телемистецтво.

Читач дістане інформацію про українських митців, які в різний час жили і працювали на батьківщині й за рубежом, про діячів художньої культури інших народів, чиї життя і творчість були пов'язані з Україною. У виданні введено в обіг нові документальні матеріали, зокрема про повернутих історії, маловідомих або й зовсім невідомих читацькому загалу митців.

Цикл статей енциклопедії присвячено видатним історичним та архітектурним пам'ятникам, художнім осередкам, творчим спілкам і колективам, мистецьким науковим установам і навчальним закладам, музеям, періодичним виданням минулого і сучасності.

На сторінках ЕМУ представлені теоретичні матеріали про види, жанри, стилі, напрями і течії художньої творчості. У більшості статей вміщено середтекстову або підтекстову бібліографію.

Текстовий матеріал доповнюють ілюстрації (кольорові і чорно-білі) — портрети художників, композиторів, драматургів, акторів, архітекторів, репродукції мистецьких творів, численні фотографії пам'яток історії та архітектури, креслення, плани, схеми.

Статті розміщено за алфавітом. В частині біографічних довідок про вітчизняних митців дані життя вказано за старим і новим стилем, місце народження і смерті — за колишнім і сучасним адміністративним поділом.

Щоб забезпечити внутрішній зв'язок тематично близьких статей, запобігти в них повторенню того ж самого матеріалу, полегшити пошук необхідних відомостей, застосовано систему посилань. Назви статей, на які є посилання, набрано курсивом. Вжито прийняті в енциклопедичній літературі скорочення слів.

Тематичні реєстри термінів ЕМУ, матеріали першого тому обговорювалися колективами мистецьких інститутів і кафедр, культурно-освітніх закладів, творчих спілок, широкою громадськістю.

Рукопис здано до набору в квітні 1991. У процесі опрацювання коректур до тексту було внесено, в міру можливого, доповнення і уточнення. Фактичний матеріал подано станом на кінець 1993, в окремих статтях — станом на травень 1994.

ААРОНСЬКИЙ Федір Іванович (бл. 1742, с. Хитці Сенецьк, тепер с. Хитці Полтав. обл. — 24.VIII 1825, Київ) — укр. живописець, фініфтар, іконописець. Чернець ім'я — Феодосій (з 1802). Навчався живопису у З. П. Голубовського в Лаврській іконописній майстерні, де і працював до 1825 (очолював її 10 років). Виконував замовлення Києво-Печерської лаври, ін. монастирів, церков, приватних осіб. Серед творів А. — портрети Катерини I, Дмитра Ростовського, Олександра Невського; ікони «Успіння Богородиці», «Ангели-хранителі», «Христос у терновому вінці» тощо. Фініфтеві роботи: середник для Євангелія церкви Миколи Доброго (Київ; зберігається в Музеї істор. коштовностей); 8 прикрас до митри роботи Ф. Сорочина (1789); 4 медальйони до ікони (1800); 2 зображення Спасителя благословляючого для 2-х сакосів; прикраси малого на престольного Євангелія (оправа С. Ростовського) та Апостола і Євангелія (оправа С. Стрельбицького; всі — 1801). Останні 2 видання було подаровано Лаврою цариці Єлизаветі Олексіївні та цареві Олександру I. Після смерті А. залишилися 70 незакінчених живописних та 83 фініфтеві роботи.

АБАЗА Аркадій Максимович [1845 або 1848, Суджанський пов., тепер Курська обл. — 3(16).I 1915, Курськ] — рос. і укр. піаніст, педагог, композитор, муз. громад. діяч. Навчався у Харків. муз. уч-щі РМТ, Петерб. консерваторії (зокрема, у О. Дрейшюка і К. Еверарді), вдосконалював майстерність в Німеччині у Г. фон Бюлова. Засновник і директор муз. школи у Сумах (1877—81). Викладав тут гру на фп., спів, теорію музики. Автор романсів (у т. ч. «То не вітер хилить гілку», «Утро туманное»), фортепіанних творів, редакцій записів народних пісень тощо.

АБАЗІВКА, Обазівка — село Полтав. р-ну Полтав. обл. Осередок худож. ткацтва і вишивки. Засн. у 19 ст. 1910 земство відкрило в А. павч. кравецько-рукодільну майстерню, де виготовляли жіночий, чоловічий і дитячий одяг для селян та міщан, а також церковний. Чоловічі та жіночі сорочки, скатерті вишивали у техніках вирізування, мережки, листя, використовуючи нитки (заполоч) приглушених кольор. гам (блакитні, жовті, коричневі кольори, вишивка білим по білому). Така ж тональність кольорів типова і для килимів з рослинно-геом. візерунками. Вироби майстерні експонувалися на Всерос. кустарно-пром. виставці 1913 (Київ). З 1922 в А. діяв вишивальний пункт, із серед. 20-х рр. 20 ст. — вишивальна артіль «Селянка-кустарка» (з 1971 — бригада Полтав. виробничо-худож. об'єднання). Виготовляли традиц. тканини, килими, доріжки

і вишиті вироби з геом.-рослинним орнаментом. У 2-й пол. 20 ст. тут створюють в різних техніках вишиті чоловічі сорочки «чумачки» й «українки», жіночі блузи, гардини, скатерті, серветки, а також червоні рушники з мотивом дерева життя (див. Вазон). Працювали художники-інструктори Г. В. Мороз (дореволюц. період), В. В. Болсунова (1919—29). Роботи нар. майстрів А. зберігаються в ДМУНДМ, Полтав. ХМ.

АБАК, абака (грец. *ἀβάξ*, *ἀβάξιον*, латинське *abacus* — дошка) — верхня прямокутна плита капітелі колони, півколони, пілястри класичних ордерів архітектурних. На абак спирається архітрава.

АБАКЕЛІЯ Тамара Григорівна [19.VIII (1.IX) 1905, с. Хоні, тепер місто, Грузія — 14.V 1953, Тбілісі] — грузинський скульптор, графік і театр. художник, засл. діяч мист. Груз. РСР з 1941. Навчалася 1923—29 у Тбілісі. АМ. Автор іл. до видання укр. перекладу М. П. Бажана поеми Ш. Руставелі «Витязь у тигровій шкурі» (1936—37), пам'ятника Лесі Українці в Сурамі (1952), оформлення ряду вистав і кінофільмів.

Лит.: Падяка М. Скульптор Тамара Абакелія. «Україна», 1950, № 2. Ступак Ю. Друг поезії. «Вітчизна», 1975, № 12; Бажан М. Мужність і ніжність. «Вітчизна», 1978, № 9; Тамара Абакелія. Скульптура. Графіка. Декоративна живопись. Каталог. Тбілісі, 1963.

АББАКУМОВ Степан Тимофійович [23.XI (5.XII) 1870, Київ — 1919, там же] — укр. і рос. диригент, композитор, педагог. Закінчив 1890 Київ. муз. уч-ще (клас фп. Г. К. Ходоровського-Мороза і М. О. Лістовничого, клас віолончелі Ф. Мулєрта), 1896 — Петерб. консерваторію (клас композиції М. Ф. Соловйова). Навчаючись у консерваторії, диригував виставами укр. драм. гуртка. В 1903 удосконалювався у А. Нікіша в Лейпцигу. В 1904—05 — диригент Павловського, 1907 — Ятінського симф. оркестрів. З 1913 — у Києві: диригував симф. концертами Київ. відділення РМТ, літніми концертами в Купецькому саду. З 1916 — диригент Київ. пересувного оперного театру, з 1918 — симф. оркестру «Союз оркестрантів» (з 1919 — ім. М. В. Лисенка). Автор вокал. та інструм. творів (не збереглися).

АБЕЛЄВА Алла Василівна (15.V 1938, м. Челябінськ) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1976. Закінчила 1961 Челяб. хореогр. уч-ще. З 1963 — актриса Черніг. укр. муз.-драм. театру ім. Т. Г. Шевченка. Ролі: Феся («Циганка Аза» М. Старичького), Ніна Леонідівна («Пізня серенада» В. Ільїна і Ю. Рибчинського), Роберта Олден («Американська трагедія» за Т. Драйзером), Еліза Дуліта («Моя чарівна леді» Ф. Лоу).

АБЕСІНОВ Микола Миколайович (1.X 1935, Одеса) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1968. Закін-

чив 1958 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс С. М. Ткаченка). У 1960—76 — артист ансамблю пісні і танцю КВФ, 1976—81 — Центральної групи радянських військ, з 1981 — київських військових оркестрів.

АБЛЕСИМОВ Олександр Онисимович [27.VIII (7.IX) 1742, Галицький пов. Костром. губ. — 1783, Москва] — рос. письменник, драматург, лібретист. Автор лібретто комічної опери «Мельник — чаклун, обманщик і сват» (муз. М. М. Соколовського; поставлена і видана 1779), в якій з етногр. точністю зображено сілсь. життя і використано мелодії рос. нар. пісень. Опера була зразком для творів такого жанру, вплинула на укр. драматургію 10—30-х рр. 19 ст. — І. П. Котляревського, В. П. Гоголя (Яновського), П. С. Котлярова та ін. Ставився на Україні в кріпацьких театрах, Харківському вільному театрі (у ролі мельника Фадея — М. С. Щепкін), аматор. колективами Київщини, Харківщини, Полтавщини. У 1823 польс. трупа 8 раз зіграла оперу рос. мовою у Києві.

АБРАМОВИЧ Іван Петрович (2.II 1921, с. Річка, тепер Косівського р-ну Івано-Франк. обл. — 26.X 1978, там же) — укр. нар. майстер різьблення та інкрустації на дереві, москвин. Навчався у свого батька. З 1945 працював в артілі «Гуцульщина» (тепер Косівське худож.-виробнич. об'єднання «Гуцульщина»). Створював традиц. для Гуцульщини за формою і декором скриньки, рахви, тарілки, вази, альбоми тощо. Роботи зберігаються в Івано-Франк. краєзнав. музеї, Коломийському та Косівському музеях нар. мист-ва Гуцульщини.

АБРАМОВСЬКИЙ Григорій Іванович (? — ?) — укр. півний 17 ст. В 1652 за царським викликом прибув з Києва на службу до *Государевих півних дяків* хору в Москві разом з п'ятьма ін. співаками. В 1654 повернувся на Україну.

АБРИКОСОВ Андрій Львович [14(27).XI 1906, Симферополь — 20.X 1973, Москва] — рос. актор, нар. арт. СРСР з 1968. З 1926 працював у моск. театрах, зокрема 1938—73 — в Театрі ім. Е. Вахтангова. Ролі укр. репертуару: Огисв, Павло, Максим Максимович («Фронт», «Макар Діброва», «Пам'ять серця» О. Корнійчука); Безбородько (у виставі Житомир. укр. муз.-драм. театру ім. І. А. Кочерги «Правда і кривда» за М. Стельмахом). Знімався в кіно, зокрема на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка (Широков, «П'ятий океан», 1940). Держ. премія СРСР, 1941.

АБРИС (нім. *Abriß* — план, креслення) — контурний малюнок або креслення, зроблене від руки методом окомірної зйомки, безмасштабне креслення. В архіт. практиці застосовують при обмірних роботах як спосіб фікса-

Абак.

ції фасадів, планів, розрізів та деталей споруд. На А. позначають усі розміри об'єкта, визначені безпосередньо в польових умовах. 1706 складено «Абрис Чернігівський» — важливе джерело з історії містобудування, фортифікації Чернігова на рубежі 17—18 ст. і попередніх епох (зберігається в Б-ці АН Росії в Петербурзі). Унікальна колекція замальовок (бл. 20) фасадів та планів громад, і культових споруд Києва, Козельця, Батурина, які виконав Берхгольц 1744, зберігається у зібранні Гессі-Гарлеманської колекції Нац. музею в Стокгольмі (частково демонструвалися на виставці 1963 у ДЕ в Петербурзі). Збереглися А., виконані арх. А. І. Меленським, який провадив обміри визначних пам'яток арх-ри України (поч. 19 ст.). Поняття «абрис» відповідає термін *крокі*, що зараз має більше поширення в архітектурній практиці.

Лит.: Горбенко Е. Новая коллекция русских чертежей первой половины XVIII века «Строительство архитектура», 1964, № 12; Тиц А. А. Загадки древнерусского чертежа. М., 1978.

АБРИСОВСЬКИЙ Савин Йосипович (1874, с. Петликивці, тепер Старе Петликивці Буцацького р-ну Терноп. обл.—1900, м. Косів, тепер Івано-Франк. обл.) — укр. художник і композитор. Профес. муз. освіти не мав. Навчався 1892—96 у краків. АМ. Автор вальсів «*Sus Reciprocite*», «*Vogues la galere*», «Вальсу» для гітари (видані 1899 у Львові), вальсу «З останніх днів» (вид. 1903 у редакції Д. В. Січинського) та «Коломийки» для фп. Брав участь 1898 у виставці художників Львова. Образотвор. спадщина А. не збереглася.

Лит.: Якубович Е. Савин Абрисовський. «Діло», 1904, 15 січня. П. К. Медведик.

АБСТРАКЦІОНІЗМ (від лат. *abstractus* — віддалений) — один з провідних напрямів мист-ва авангардизму та поставагангардизму 20 ст. Заг. особливості А. — принципова відстороненість від зображення чи від відтворення явищ і предметів зовн. світу (звідси друга назва А. — «безпредметне мистецтво»). Абстрактний твір виступає як об'єкт внутр. суб'єктивної живописно-пластичної реальності.

Увага художника-абстракціоніста зосереджується не на враженнях, які він одержує ззовні, а на внутр. відчуттях. Митець пильно прислуховується до ритмів власного життя, які він сприймає та усвідомлює з надзвичайною тонкістю, чіткістю і в ще небаченій різноманітності виявів.

У творчості художника-абстракціоніста можна простежити дві стадії. Перша пов'язана зі спонтанним вибухом внутр. духовної експресії та надзвичайним відчуттям емоційного й символічного змісту кольорів. Друга, «ритмічна», приводить митців-абстракціоністів до суворої організації цілісних пластичних

Абстракціонізм.
О. П. Архипенко.
Купальниця. Метал.
дерево, розпис. 1918.
Філадельфійський музей
мистецтва. США.

форм на ґрунті різних форм симетрії, асиметрії та періодичності розміщення матеріалу. Початковий етап розвитку А. спирався на традиції символізму та модерну європ. мист-ва кін. 19 — поч. 20 ст. А. знайшов своє яскраве відображення в композиціях 1910 та теоретико-поетич. працях В. В. Кандинського («Про духовне в мистецтві», 1911) — одного із засновників експресіоністичного напрямку в мист-ві Німеччини, Росії, України. В галузі теорії А. в Харкові і Києві 1910—20 працював Ф. І. Шміт. Теор. та худож. погляди майстрів А. формувалися під впливом нім. філософів А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, «філософії життя» франц. мислителя А. Бергсона, ідей нім. композитора Р. Вагнера та теософських концепцій, пов'язаних із синтезом європ. філос. містицизму, буддизму та брахманізму. Перші абстрактні полотна, т. з. ліричні абстракції, В. В. Кандинського, на думку самого автора, передають драм. звучання душі, пробуджуючи у глядача нові, витонченіші почуття, які ще не

Абстракціонізм.
П. М. Керестей.
Бузок і гладоліца.
Олія, 1989.

мають визначення у повсякденній мові. Вертикальні, горизонтальні, хвилясті лінії, кольори, плями у кожному творі мають свій символічний зміст. Для творчості В. В. Кандинського характерна спроба поєднати барвистість рос. нар. мист-ва з враженнями від муз. пошуків композиторів О. М. Скрибіна, І. Ф. Стравінського (Росія), А. Шенберга (Австрія).

Серед групи експресіоністів ін. багатоасоціативний напрям А. репрезентують роботи швейц. художника П. Клее. У Франції перші спроби у галузі А. пов'язані з творчістю С. Делоне-Терк (народилася на Україні), яка 1911—12 створила абстрактні кольори, аплікації за мотивами укр. нар. мист-ва. Відштовхуючись від аналітичного кубізму, Р. Делоне і С. Делоне-Терк 1912—14 створили «симультанні композиції», розраховані на одночасне сприймання кольор. сполучень. До цього напрямку належать і більш геометриззовані абстрактні твори чесь. художника Ф. Купки. Дальша трансформація концепцій кубізму та футуризму приводить до пошуків абстрактних форм і укр. митцями, які працювали в Парижі та Києві (О. П. Архипенко, О. О. Екстер, О. К. Богомазов, І. П. Кавалерідзе та ін.). 1913 виникає теорія «самодостатньої» живописної форми — «лучизм», творцем якої був рос. художник М. Ф. Ларіонов.

На поч. 20 ст., напередодні I-ї світової війни, створюються соціальні та психол. передумови розвитку геом. абстракції. Її ви-

Абстракціонізм.
О. П. Бабак. Подорож.
Частина триптиха. Олія.
1989.

хідним пунктом була концепція кубізму, яка трактувала пріоритет форм над почуттям, прагнула до науково обґрунтованого впорядкування живописно-пластичної матерії. Один з перших творів геом. абстракції — «Чорний квадрат на білому тлі» (1913) К. С. Малевича. Митець вважав його тією межею («нуль форм»), за якою починається нове мист-во «динамічного супрематизму», що втілює принцип «економії енергетичних сил». До цього періоду належать абстрактні просторові композиції з поєднанням різних матеріалів («контррельєфи») В. Є. Татліна. Творцем найбільш узагальненої концепції

геом. абстракції, т. з. «неопластизму», був голл. живописець П. Мондріан, який прагнув реалізувати свої худож. погляди не тільки в мист-ві, але й у нових формах сусп. життя. П. Мондріан входив до групи «Де Стейл» (заснував 1917 архітектор і художник Т. ван Дусбург), діяльність якої відображена у практиці архіт.-худож. об'єднання «Баухауз» (Німеччина) і помітно вплинула на розвиток світової арх-ри та пром. форм мист-ва.

У Росії та на Україні в перші роки після Жовтня 1917 абстрактні форми мист-ва широко використовували у практиці агітаційно-масового мистецтва (Н. І. Альтман у Петрограді; О. К. Богомазов, О. О. Екстер у Києві, А. М. Лисицький у Вітебську). Вплив різних напрямів А. помітний у багатьох галузях рад. мист-ва першого повоєнного десятиріччя і пов'язаний із заг. перетворенням умов життя та побуту народу, із застосуванням нових, простих та конструктивних форм мист-ва, що стимулювало творчу увагу людини. Теоретичні засади нового мист-ва відображено у діяльності Ін-ту худож. культури у Москві і Петрограді, деклараціях «Утвердження нового» К. С. Малевича, «Проект утвердження нового» його учня А. М. Лисицького, «Реалістичний маніфест» Н. А. Певзнера і Н. А. Габо, в переході на рейки виробничого мист-ва багатьох лівих «безпредметників» — В. Є. Татліна, О. М. Родченка, А. С. Попової, О. В. Розанової, В. Ф. Степанової та ін. Ідеї нової арх-ри абстрактних форм було втілено у проекті та моделі пам'ятника 3-му Інтернаціоналу В. Є. Татліна (1919—20) та просторових композиціях (макетах-архітектонках) К. С. Малевича, які мали значний вплив на творчість рад. архітекторів-конструктивістів 20-х рр.

Подібний процес відбувався у 20 — на поч. 30-х рр. на Україні. Журнал укр. авангардизму «Нова генерація» (за ред. М. В. Семенка) 1927—30 пропагував творчість О. П. Архипенка, В. Є. Татліна, О. М. Родченка, А. Мохой-Надя («Баухауз»), К. С. Малевича, який публікував у ньому свої осн. теор. праці. В оформленні журналу брав участь А. Г. Петрицький, який у власній багатогранній творчості (живопис, сценографія, книжкова та журнальна графіка) вдало використовував осн. принципи та прийоми абстрактного мист-ва. Пошуки нових виразних можливостей А. є характерними для «поеземалярства» М. В. Семенка. Худож. принципи А. в 20-х — на поч. 30-х рр. застосовували і майстри укр. сценографії В. Г. Меллер, О. В. Хвостенко-Хвостов, Б. В. Косарев.

Одним з найзначніших явищ у розвитку А. на Україні була творчість харків. митця В. Д. Єрмилова — кубофутуриста, за-

чинателя конструктивізму та пром. дизайну на Україні. Прихильник геом. абстракції, він застосовував пластичні принципи в агіт. формах мист-ва, арх-рі, рекламі та книжковому оформленні. Незважаючи на край несприятливі умови розвитку А. в рад. мист-ві після 1932, В. Д. Єрмилов був одним з тих майстрів, які залишалися вірними своїм худож. концепціям і створювали абстрактні композиції ще в кін. 50 — на поч. 60-х рр.

У світовому мист-ві 20-х рр. А. впливає на ін. напрями худож. авангарду — *dadaïsm*, *сюрреалізм*, а після 2-ї світової війни переживає нове піднесення, охоплюючи не тільки країни Зх. Європи та Америки, а й Японію, Австралію. Проте нові напрями абстрактного мист-ва, які поєднуються з прийомами сюрреалізму, кінетизму, оп-арту та ін., вже не мають таких тотальних претензій на перетворення життя людини, як теорія П. Мондріана чи К. С. Малевича. У Франції в 40-х рр. виступають майстри геом. «ліричної абстракції» (її відгалуження — «психічна імпровізація», або *ташизм*) та «абстрактної каліграфії». Художники США претендують на пріоритет у створенні течії «абстрактного експресіонізму», який включає прийоми «живопису дії» й поширюється у багатьох країнах Європи. Але сучас. течіям абстрактного мист-ва бракує нових худож. ідей, що призводить до деякої стагнації стилю та виникнення «абстрактного академізму».

В рад. мист-ві 50—70-х рр. розвиток А. пов'язаний з т. з. «другою культурою», яка не мала офіц. визнання до серед. 80-х рр. До цього часу можна говорити тільки про поодинокі осередки чи окремих майстрів абстрактного живопису та пластики, чії твори не з'являлися на виставках в СРСР або були зовсім невідомі.

На Україні в кін. 50 — на поч. 60-х рр. у галузі абстрактного мист-ва працюють поодинокі художники, які здебільшого поєднують свої індивідуальні пошуки з працею в монумент. мист-ві, дизайні, плакатах чи мистецтвознавстві. Серед них — ужгород. живописець і графік П. Ю. Бедзир, кнів. монументаліст В. П. Ламах, графік Г. І. Гавриленко, дизайнер і живописець А. С. Суммар.

Дальший розвиток абстрактного мист-ва на Україні припадає на 2-у пол. 70 — 1-у пол. 90-х рр. і пов'язаний з тенденціями поставангардизму. В цей час виступають зі своїми абстрактними картинами О. М. Дубовик, О. А. Петренко, О. П. Бабака, М. Є. Кривенко та ін., з'являються осередки А., напр., в Одесі (В. Сазонов, О. Г. Стовбур, В. В. Маринюк, В. Ф. Цюлко та ін.).

Літ.: Шмит Ф. И. Искусство. Основные проблемы теории и истории. Л., 1925;

Советское искусство за XV лет. Материалы и документы. М.—Л., 1933; Рейнгард Л. Я. Абстракционизм. В кн.: Модернизм. М., 1980; Москва — Париж 1900—1930. Каталог выставки. М., 1981; Рославцев Е. Н. Разрушение образа. К., 1984; Утевська П. Горбачев Д. Сюжети з українського кубофутуризму. «Вітчизна», 1988, № 9; Кандиновский В. О духовном в искусстве. «Творчество», 1988, № 8—10; 1989, № 1; Асеева Н. Ю. Украинское искусство и европейские художественные центры. Конец XIX — начало XX века. К., 1989; Лобановський Б. Б., Говдя П. І. Українське мистецтво другої половини XIX — початку XX ст. К., 1989.

С. С. Гурок, Б. Б. Лобановський.

«АВАНГАРД» — літ.-мистецька група. Засн. 1926 в Харкові. Називала себе «авангардом післяжовтневого мистецтва», заявляла про тісний зв'язок мист-ва з «доброю індустріалізацією» (розуміючи її вузькотехнічно), оголошувала стилем епохи т. з. конструктивний динамізм. У своїх деклараціях авангардівці виступали проти «назадництва» й відсталості, але у творчій практиці були еkleктиками. «А.» мав відмінні риси порівняно з футурист. орг-цією «Нова генерація». До «А.» належали поети В. А. Поліщук (очолював групу), Ю. В. Корещий, А. К. Чернов (Малошійченко), Р. Троянкер, прозаїк В. Ярина, художники В. Д. Єрмилов, Г. А. Цапок. Учасники групи друкувалися в «Бюлетені „Авангарду“» (Харків, 1928), в якому було вміщено також «Прокламацію „Авангарду“» з гол. настановами авангардівців; та в «Мистецьких матеріалах „Авангарду“» (Харків, 1929).

С. А. Крижанівський.

«АВАНГАРД» — альманах кнів. філії орг-ції футуристів — учасників літгрупи «Нова генерація». Вийшло два номери: у січні й квітні 1930. Видавався за ред. письменника Г. Шкурupія. Оpubліковано теор. статті з питань «лівого фронту мистецтва» (Г. Шкурupія), кіномистецтва (О. Перегуді, С. Власенка), драматургії (О. Полторацького), мист-ва кераміки (П. Мусієнка), станкового малярства, арх-ри й скульптури (Г. Адольфа, К. С. Малевича), про меблі нового побуту (С. Михайловича) тощо, уривок з кіносценарію О. Довженка «Земля»; ілюстрації обкладинки В. Г. Меллера до книг «Українські думи та пісні історичні» (упорядник Д. Ревуцький), В. Г. Кричевського — до кн. О. Влизька «Живу, працюю», репродукції творів художників П. Голуб'ятникова, М. Тряскіна, О. Морданя, Ю. Олексієнка, В. Овчинникова, Г. Хомази. Вміщено полемічну статтю, спрямовану проти «Літ.-мистецької групи „Авангард“» та її «Мистецьких матеріалів». М. Г. Лобінський.

АВАНГАРДИЗМ (франц. *avant-gardisme*, від *avant-garde* — передовий загін) — умовний термін, на означення заг. новаторських напрямів у худож. культурі 20 ст., для яких характерні прагнення докорінно оновити худож. практику, пошук нових, незвичних засобів вираження форми і змісту творів. Особливістю А. є

не тільки прагнення до розриву з худож. традицією минулого, її образною системою та виражальними засобами, але й активний, революціонізуєний суспільство протест, який потребує переоцінки духовних цінностей та нового сприйняття і бачення світу. Ці риси дають можливість деяким митцям і теоретикам вважати А. «метаісторичним явищем», яке закономірно повторюється на різних істор. етапах розвитку мист-ва та л-ри.

У сучас. мистецтвознавстві під заг. назвою «А.» об'єднано такі різні мистецькі течії, як кубізм, експресіонізм, абстракціонізм, футуризм, дадаїзм, сюрреалізм та ін.

Проте термін «А.» ще не вказує на особливі творчі методи цих течій, їхню стилізову відмінність (напр., тенденції «холодної» абстракції П. Мондріана чи «неоманьєризму» сюрреалістичних творів С. Далі).

Духовні засади авангардистів у худож. практиці часто поєднуються з соціальним протестом проти існуючих вад дійсності, її вже усталених цінностей, клішованої масової культури та культу «академічної краси». Проте анархічні тенденції антибурж. протесту, властиві більшості худож. течій 20–30-х рр., поступово втрачали своє значення в теорії та практиці майстрів А. після 2-ї світової війни. На мист-во активно впливає наука, підноситься роль технології у процесі виконання твору, що позбавляє твори мист-ва емоційних та інтуїтивних моментів, які мали гол. значення для попереднього періоду А.

Вже в 50– на поч. 60-х рр. з'являються нові худож. течії в образотвор. мист-ві (пол-арт, оп-арт, кінетичне мист-во та ін.), у л-рі («новий роман»), у театрі (театр абсурду) та музиці (конкретна музика, електронна музика). Митці ставлять проблему докорінної відмінності нового авангарду від старого, який вже набув значення своєрідної класичної спадщини. На цей час припадає і широке використання терміну «А.», який у мистецтвознавчій практиці часто порівнюють з більш усталеним — «модернізм», що вживався у багатьох критичних працях ще до «нового мистецтва» 20 ст. Відмінність між цими термінами важко встановити, хоч деякі теоретики заперечують їх взаємозамінність або змістову синонімічність, вказуючи на те, що «модерністами» можна вважати тільки тих митців, які еклектично застосовують у власній творчості відкриття майстрів худож. авангарду (М. Рагон).

Розвиток авангардистських напрямів у худож. культурі Росії та України має своє органічне коріння в новаторському живопису М. О. Врубеля (починав свій творчий шлях у Києві) та картинах пізнього, укр. періоду

Авангардизм.
Б. І. Бурин. Візантійське.
Олія. 1988.

М. М. Ге, які можна вважати одними з перших проявів тенденції експресіонізму не тільки в рос. та укр., а й у європ. мист-ві. Виникненню на поч. 20 ст. ориг. варіантів авангардистських худож. течій у Росії та на Україні, які згодом зайняли своє місце у світовому мистецькому процесі, сприяв також вплив зх.-європ., насамперед франц., живопису. 1907–17 вітчизн. А. проходить кілька етапів розвитку, починаючи з подолання ретроспективного естетизму мистецького об'єднання «Мир мистецтва», завоювання худож. принципів франц. неоімпресіонізму, постімпресіонізму (В. Ван-Гог, П. Гоген, П. Сезанн) і худож. відкриттів молодих майстрів франц. фовізму, кубізму, італ. футуризму та нім.-рос. експресіонізму (у створенні якого провідну роль відіграли рос. художники на чолі з В. В. Кандинським). Серед піонерів кубізму поряд з П. Пікассо, Ж. Браком, Х. Грісом, Ф. Леже, Р. Делоне — укр. майстри О. П. Архипенко, С. Делоне-Терк, О. О. Екстер, М. Ф. Андриєнко-Нечитайло. Рух вітчизн. А. не був випадковим, відірваним від нац. ґрунту. Його молоді представники могли спиратися на багатовікову спадщину: пам'ятки античних держав Північного Причорномор'я, баби кам'яні, мозаїки та фрески Київ. Русі, укр. та рос. ікони, нар. картинки. Визначення естетич. цінності цих творів не лише збіглося з активізацією новаторського руху, а й було значною мірою його джерелом. На цей час припадають відкриття для широкого глядача творів нар. груз. живописця Н. Піросманішвілі, укр. митця Т. А. Бойчука та півдня співпраця молодих художників-авангардистів з майстрами таких центрів укр. нар. промислів, як Скопці (тепер с. Веселинівка) та Вербівка (обидва — Київ. обл.). Знайомство художника К. С. Малевича з динамічними за кольором розписами укр. Поділля було одним з джерел його новаторських пошуків у мист-ві «супрематизму».

Типові для художників-авангардистів висловлювання про відмову від «копіювання природи» та «вибивання публіки із закованого, дрімлюго стану» творами мист-ва, що можуть спричинити її природний протест, поєд-

нувалися з високою культурною худож. формою та творчим переосмисленням худож. традиції. Без цього не можна уявити творчість засновників абстракціонізму В. В. Кандинського та К. С. Малевича, просторові експерименти В. С. Татліна, «лучизм» М. Ф. Ларионова та Н. М. Гончарової, ліричний експресіонізм М. З. Шагала, синтетизм М. А. Бойчука, здобутки у пластиці «порожнього простору» О. П. Архипенка, «аналітичне мистецтво» М. Ф. Філонова чи «тектонічний примітивізм» О. В. Гриценка та О. В. Шевченка.

Різноманітність пошуків свідчить не тільки про життєздатність раннього періоду рос. та укр. А., відсутність у ньому обмеженості й догматизму, а й про глибокий перегляд худож. інтересів і цінностей. Розвиткові мист-ва цього періоду притаманний діалектичний взаємозв'язок між зміцненням нац. худож. шкіл і відчуттям «корпоративного інтернаціоналізму», тобто прагнення художників різних країн, які мали спільні творчі погляди, до об'єднання.

На виставках худож. об'єднань у Москві («Бубновий валет», 1910, «Ослячий хвіст», 1912), Петербурзі («Спілка молоді», 1909) поряд з рос. майстрами виступали молоді митці з України (О. П. Архипенко, брати В. Д. Бурлюк і Д. Д. Бурлюк, О. В. Гриценко, М. М. Синякова, С. Я. Сарайдачний, О. О. Екстер) і представники зх.-європ. А. Значна роль у формуванні авангардистських об'єднань на Україні належить «салону» скульптора В. О. Іздебського, який організовував 1909–11 виставки в Одесі. За допомогою В. В. Кандинського була влаштована перша интернац. виставка «салону» за участю рос., укр. та франц. майстрів різних напрямів, експонувалася 1909 в Одесі, Києві, Петербурзі, Ризі.

Перші кроки в гаузі нового мист-ва багатьох укр. митців пов'язані з центром розвитку світового А. — Парижем. На Україні центром А. став Київ, де 1908 за участю рос. митця та популяризатора нових худож. течій М. І. Куль-

Авангардизм.
Л. Г. Маркосян.
Натюрморт. Олія. 1989.

біна та О. О. Екстер влаштовується виставка групи «Ланка», а 1914 — виставка групи «Кільце», яку очолював О. К. Богомазов, один з провідних майстрів і теоретиків А. в укр. мист-ві. Водночас у місті створюється невеличке угруповання футуристів за участю поета М. В. Семенка, його брата художника В. В. Семенка та графіка П. М. Ковжуна.

1917—20 у Києві діє школа-студія О. О. Екстер за участю О. К. Богомазова та І. М. Рабиновича. В цей час відбувається творче становлення укр. митця-новатора А. Г. Петрицького. В Одесі влаштовує свої виставки «Група незалежних». У Харкові розвиток А. пов'язаний з діяльністю студій «Голуба лілія», «Будяк», «Вікус», «Кільце» та групою футуристів, які об'єднувалися навколо сестер Синякових. Серед митців Харкова авангардистські тенденції найяскравіше відбиваються у творчості М. М. Синякової, В. Д. Єрмилова та молодих художників «Союзу семи» (Б. В. Косарев, В. Бобрицький, М. М. Іщенко, Г. А. Цапок та ін.), які видали 1918 альбом «Сім плюс три» та виконали оформлення «Артистичного кабаре» у стилі кубофутуризму. Ще одним центром укр. футуризму було с. Чорнянка поблизу Херсона, де працювали брати Д. Д. і В. Д. Бурлюки. Нові худож. течії позначилися на мистецькому житті Зх. України. Риси експресіонізму помітні у пізньому живопису О. Х. Новаківського, графіці М. Бутовича, Я. А. Музики, О. Й. Сорохтея та роботах творця укр. монументалізму М. А. Бойчука. Творчість художників-авангардистів 20 — поч. 30-х рр. посідає особливе місце в монументальному мистецтві та агітаційно-масовому мистецтві (зокрема, проект пам'ятника 3-му Інтернаціоналу В. Є. Татліна), плакаті, «Вікнах РОСТА» В. В. Маяковського в Москві та В. В. Лебедева у Петрограді, арх-рі конструктивістів, виробн. мист-ві оформлювачів нового побуту та сценографії.

На Україні *Всеукраїнська рада мистецтв* (1919) заклала «будувати авангард революційного мистецтва». Ідеї синтетизму М. А. Бойчука втілено на поч. 20-х рр. в оформленнях та розписах створеної ним школи монументалістів (Т. А. Бойчук, І. І. Падалка, В. Ф. Седляр, О. Т. Павлик, А. М. Іванова та ін.). Риси примітивізму притаманні тогочасним розписам З. Ш. Толкачова.

Один з провідних майстрів укр. кубофутуризму та конструктивізму В. Д. Єрмилов виконав панно для оформлення майданів Харкова, прикрасив динамічними живописними композиціями агітпоїзд «Червона Україна» (1921), створив монумент. розписи, працював у галузі арх-ри малих форм та книжкового оформлення. 1928—29 він — ху-

Авангардизм.
С. І. Панич.
Дзержовна пісня.
Олія, 1989.

дож. редактор журн. «Авангард», напрям якого пов'язаний з творчістю та теор. поглядами (теорія «спіралізму») укр. поета В. А. Поліщука. Другу групу укр. авангарду очолює поет М. В. Семенко, який на поч. 20-х рр. проголошує «Маніфест панфутуризму» — нового синтетич. напрямку в укр. л-рі та мист-ві, осн. риси якого збігаються з сучас. течіями європ. дадаїзму та рос. конструктивізму. Декларації панфутуристів про ліквідацію мист-ва багато в чому випереджають гасла « нової хвилі» кін. 60-х рр. Сам М. В. Семенко виступає з творами «поеземалярства» («Кобзар», 1924), 1927—30 редагує журнал укр. А. «Нова генерація», пропагуючи у ньому теор. праці К. С. Малевича, О. П. Архипенка, В. Є. Татліна, О. М. Родченка, худож. роботи майстрів укр. авангардного живопису А. Г. Петрицького, В. Н. Пальмова. М. В. Семенко займає різко критичну позицію щодо творчості М. А. Бойчука. В 20-х рр. тенденції А. помітні і в розвитку вищої мистецької школи на Україні, особливо Київ. худож. ін-ту, де викладали М. А. Бойчук, О. К. Богомазов, К. С. Малевич, В. Н. Пальмов, В. Є. Татлін. У 30-х рр. органічний розвиток рад. мист-ва був перерваний запровадженням догмату соціалістичного реалізму. Авангардистські пошуки художників, які не тільки не мали визнання, але й творчість яких переслідувалася, виявилися під час нетривалої «відлиги» 60-х рр. Це стосується насамперед кількох угруповань укр. монументалістів, до яких належали В. П. Ламах, І. С. Литовченко, Є. І. Котков, А. Ф. Рибачук, В. В. Мельниченко, А. О. Горська, В. І. Зарецький, В. Ф. Задорожний, І. С. Марчук, та художників різних напрямів укр. неофіц. мист-ва — експресіонізму (П. Ю. Бездир, М. Я. Грицюк), абстракціонізму (Г. І. Гавриленко, А. С. Суммар), концептуалізму і лєтризму (В. І. Барський) та ін.

Укр. авангард 70-х рр. змушений був також розвиватися «у підпіллі». В пошуках сприятливих умов для творчості деякі митці виїжджали з Украї-

ни. Так, новатор у використанні традицій укр. малярства Ф. М. Гуменик виїхав до Ленінграда, київ. «гіперреалісти» С. А. Гета і С. М. Базилев — до Москви, дніпропетровець В. Макаренко — до Талліна. Дехто змушений був емігрувати.

У кін. 70 — на поч. 80-х рр. мистецькі течії « нової хвилі» приходять на зміну застарілому А. Так, київ. художник Т. Й. Сільваніш опрацьовує живописну концепцію т. з. «хронореалізму». Поодинокі твори укр. авангардистів з'являються на зарубіж. виставках. Серед них — роботи одес. художників В. Сазонова, В. М. Стрельникова, В. Л. Басанія, А. С. Шопіна, В. Хруща, Л. Яструб, які сформували осередок укр. А. Набуває популярності творчість микол. художника А. Д. Антошка, киянина І. С. Марчука.

Післялінійні тенденції мист-ва 1-ї пол. 80-х рр. висунули на перший план у худож. і теор. відношеннях явище укр. «транс-авангарду», що засвідчили респ. худож. виставки 1987 «Молодість країни» і «Погляд». Показані твори відобразили широку палітру мистецьких пошуків художників різних поколінь з різних регіонів України. Серед них — А. В. Савдов, Г. М. Сліпченко, С. І. Панич, О. М. Голосій, О. А. Гнилицький, К. В. Реунов, О. М. Тістол, О. Б. Сухоліт (Київ), Б. І. Бурак, Р. С. Жук, М. І. Демцю (Львів), П. М. Керестей (Ужгород), В. М. Гонтаров (Харків), О. А. Ройгбурд (Одеса), М. С. Гейко, Л. Г. Маркосян (Полтава), О. В. Маркитан, В. Б. Покиданець (Миколаїв) та ін.

Уперше ретроспективний показ творів укр. художників-авангардистів останніх десятиліть відбувся 1990 на виставці «Українське малартство (60—80-і рр.)», організований київ. центром сучас. мист-ва «Совіарт» і муніципалітетом датського міста Оденсе.

Під А. в музиці розуміють нові течії конструктивістського спрямування, що виникли після 2-ї світової війни і розвиваються до нашого часу: алеаторику, колаж, полілістистику, пунталізм, серіалізм, сонористику, стохастичну, «технічну» музику (зокрема, електронну, магнітофонну), «графічну» музику та ін. Їхньою спільною рисою є або відчуття переваги композиторсько-тех. завдань над утіленням образного змісту, або потяг до відбиття «надчуттєвих» станів, містичної медитативності. Авангардистськими, як правило, називають твори, в яких зазначені напрями набули «чистого», самодостатнього втілення. Серед представників світового муз. А. — П. Булез (Франція), К. Штокгаузен (Німеччина), Д. Кейдж (США), К. Пендерешкий (Польща), А. Пуссер (Бельгія), Я. Ксенакіс (Греція) та ін.

Музичний А. значно розширив

Авангардизм. Р. С. Жук.
Гранат. Олія, 1989.

межі естетич. освоєння світу (активне залучення шумових, у т. ч. натуральних, ефектів, електронізованих синтезу, застосування у композиторській техніці математично-ігрових моделей та ін.), відкрив нові шляхи синтезу мистецтв.

Звернення рад. композиторів до виразних засобів А. спостерігалося з кін. 50-х рр., у руслі поширеної в той час практики худож. експериментарства, що становило своєрідний резонанс процесу демократизації сусп. життя країни, змицнення її міжн. контактів. Серед укр. композиторів принципи А. першими втілювали В. В. Сильвестров (тріо для флейти, труби і челести, 1962), В. О. Годзицький («Розриви площини» для фп., 1963), А. О. Гравовський (тріо для фп., скрипки і контрабаса, 1964), які в подальшому синтезували їх із укр. муз. фольклором та нац. композиторською школою (сюїта «Фрески Софії Київської» для камерного оркестру В. О. Годзицького, 1966, 2-а ред. — 1981; симфоніо-легенда «Вечір на Івана Купала» А. О. Гравовського, 1975; кантата на вірші Т. Г. Шевченка для хору а капела В. В. Сильвестрова, 1977). Зазначений синтез є стильовою підвалиною багатьох укр. композиторів 70—90-х рр. — В. С. Бібіка, Б. М. Буєвського, І. Ф. Карабиця, О. О. Левковича, В. С. Мужича, Е. Ф. Станковича. Літ.: Модернізм. Аналіз і критика основних напрямів. М., 1980; Павлішин С. Зарубіжна музика ХХ века. Пути развития. Тенденции. К., 1980; Рейтгардт А. Я. Современное западное искусство. Борьба идей. М., 1983; Крючкова В. А. Антиискусство. Теория, практика авангардистских движений. М., 1985; Сучасні проблеми розвитку українського молодіжного мистецтва. «Образотворче мистецтво», 1987, № 4; Валюцька Н. «Погляд» монументалізму. «Образотворче мистецтво», 1987, № 5; Тарасенко О. Грані пошуків і втрат. «Образотворче мистецтво», 1988, № 6; Солов'єв А. По ту сторону очевидності. «Искусство», 1988, № 10; Кандишкін В. О духовном в искусстве. «Творчество», 1989, № 8—10; 1989, № 1; Дарионов М. Луизи. «Творчество», 1989, № 4; Солов'єв А. Скети о малоукраїнській живописі (визначення в Києві). «Декоративное искусство СССР», 1989, № 12; Українське мистецтво (60—80 рр.). Каталог. Одеса, 1990; Горбачов Д. Мельник В. Український авангард. «Пам'ятки України», 1991, № 4.

С. С. Гурок, В. В. Лобановський
АВАНЕСОВ Георгій Амбарцумович (21.VI 1922, Луганськ — 17.IX 1984, там же) — укр. диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1973. Закінчив 1948 Луганське муз. уч-ще, відтоді — його викладач. З 1945 — худож. керівник Луганського оркестру народних інструментів.

АВАНЗАЛ (від франц. *avant* — перед і *salle* — зал) — передній, перший зал, об'ємно-просторове вирішення і пластич. декор якого стилістично пов'язано з оформленням інтер'єру. А. емоційно готував до сприйняття гол. залу. В арх-рі України А. виник у кін. 18 ст. у палацових будівлях (Тульчинський палац, 1782; палац Шидловського в Одесі, 1830), набув поширення в адм., навч. і трансп. будівлях у 19—20 ст.

В. І. Тимофійко

АВАНЛОЖА (від франц. *avant* — перед і *loja*) — у театр. будівлях внутр. закрита частина ложі. **АВАНСЦЕНА** (франц. *avant-scène*) — передня частина сцени між завісою і рампою. Існувала в перших театр. будівлях на Україні з поч. 19 ст. Використовувалася для інтермедій, монологів у драм. театрах, а також в оперних і балетних виставах. До кін. 19 ст. належать пошуки нового планування сцени з великим *просценіумом*, який використовували в різних варіантах залежно від характеру п'єси і творчого методу театру.

АВГУСТА (?—?) — укр. гаптарка 18—поч. 19 ст. Працювала у майстерні при Флорівському монастирі (Київ). Виготовляла на замовлення монастирів і приватних осіб різні худож. речі. Для Києво-Печерської лаври виконала з глазету архієрейську митру (1800), до якої золотар І. М. Атаназевич створив срібні позолочені медальйони.

В. А. Шиденко

АВГУСТИН (син Блажея Поручника; ?— бл. 1575, Львів) — укр. живописець. Працював у Львові. 1557 срібляв та розмальовував циферблат годинника на вежі ратуші, 1567 відновлював і малював ікони для Кафедрального собору у Львові.

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

АВГУСТИН (?—?) — укр. золотар 2-ї пол. 15 ст. Жив і працював у Львові. Виготовив 1477 дарохранильницю для костюлу в Сокалі, тепер Львів. обл.

Г. В. Савчук

АВГУСТИНОВИЧ Георгій Пантелеймонович [1784, с. Темберщина, тепер м. Узин Білоцерківського р-ну Київ. обл. — бл. 1828). XII 1842, Київ] — укр. богослов, музикант і педагог. Закінчив 1808 Київ. академію, 1809—11 — викладач нотного співу в її ірмодійному класі, водночас до 1811 няв граматичний та істор. класи. З 20-х рр. — протоієрей Києво-Печерської Воскресенської церкви, благочинний Києво-Печерських і Старокіївських церков.

А. А. Проценко

АВГУСТИНОВИЧ Іоанн (?—?) — укр. золотар 16 ст. Жив і працював у Львові. Належав до цеху золотарів, живописців та конвісарів. У 1535 виготовляв на замовлення золотарські вироби для Кафедрального собору у Львові.

Г. В. Савчук

АВГУСТИНОВИЧ Олександр (7.II 1865, с. Іскшнина поближ. Кросно — 1944, Варшава) — польс. живописець. Навчався 1883—86 у краків. АМ та в худож. школі Ш. Холлоші в Мюнхені. Працював у Львові (1890—1914), Закопане та Познані. Малював портрети, краєвиди, побутові сцени на гуцульську тематику: «Портрет Я. Кулачковського» (НМА, 1890), «Автопортрет» (Львів, КГ, 1899), «На пасіці» (1905), «Дочки художника» (1907), «Вид Львова» (акв., 1908).

Ю. О. Біркуль

АВГУСТИНОВИЧ Петро (?—?) — укр. золотар 2-ї пол. 17 ст. За

походженням вірменин. Жив і працював у Львові. Належав до золотарського цеху. Декорував зброю і кінську зброю прикрасами із срібла та золота. **АВДЄСВ** Надим Миколайович (23.XII 1933, Кіровоград) — укр. співак (тенор), засл. арт. УРСР з 1969. Навчався співу в О. Д. Петляш. Закінчив 1983 Київ. консерваторію (клас Д. Г. Петриненко). Соліст Ансамблю пісні і танцю КВО (1956—58), Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки (1958—60), Київ. філармонії (1960—85). В репертуарі: твори вітчизн. і зарубіж. класики, укр. нар. пісні. Лауреат 1-го респ. конкурсу ім. М. В. Лисенка (1-а премія, 1962).

Г. С. Савчук

АВДЄСВ Всеволод Миколайович (1877—1932) — укр. артист цирку (борець), виступав під псевдонімом «Дядечко Пуд». Навчався в Київ. ун-ті. Один з перших акторів дореволюц. кіно, здійснив спробу створити кінематограф. комедійну маску. В кін. 20-х рр. працював директором цирків, переважно на Україні.

Літ.: Гинзбург С. Кінематографія дореволюційної Росії. М., 1963.

АВДЄСВ Олексій Олександрович (17.III 1818, Тульська губ. — 18.III 1885, Петербург) — рос. архітектор, учений, письменник, академік арх-ри з 1871. Навчався в Моск. дворянському ін-ті. Побудував 1851 обсерваторію при Моск. ун-ті. 1852—53 жив у Римі, де вивчав арх-ру. Згодом працював у Криму. А. займався археол. дослідженнями, в т. ч. Херсонеса (1853), виконав плани його розкопок та базилік на його території, а також давнього Танаїса (Таманський п-ів; разом з видавцем журн. «Пропілеї» П. Леонтьєвим, 1854), де було розкопано 27 курганів. За проектами А. споруджено на Україні: Миколаївський храм-мавзолей (1857—70) на честь воїнів, які загинули 1854—55 при обороні Севастополя, та каплицю над могилою кн. М. Д. Горчакова (1863), огорожу, 2 будинки служителів Братського кладовища, каплицю на Інкер-

О. О. Авдєсв.
Покровська церква
в смт. Ливадії. Крим.
1885.

О. Августинович.
Автопортрет. Олія, 1899.
Львівська КГ.

манських висотах поблизу давнього печерного храму (1860); художник Струков відкрив залишки давньохристиянського живопису та написів, нині храм відновлено); Володимирський собор (всі — у Севастополі), Покровську церкву в Ливадії (1885), пам'ятник О. І. Казарському в Миколаєві. 1834 брав участь у роботі 11-го Археологічного з'їзду в Одесі від Моск. архіт. т-ва. А. є автором теор. праць з архітектури (в т. ч. «Церква Іоанна Предтечі в Керчі», 1857), а також мистецтвознавчих праць про творчість вітчизн. та зарубіж. художників. Портрет А. виконав С. Ф. Александровський (акварель, 1884).

Лит.: Дороніна З. Н., Яковлева Т. И. Пам'ятники Севастополя. Симферополь, 1978.
А. І. Соприкіна,
В. І. Тимофійченко.

АВДЄЄВ-ПОГАРСЬКИЙ Іван — укр. золотар 18 ст. Жив і працював у Новгороді-Сіверському. Створював золоті вироби та шати для ікон (1748, 1754; ДІМ) міськ. церков, зокрема для Успенського храму.

АВДІЄВСЬКИЙ Анатолій Тимофійович (16.VIII 1933, с. Федварі, тепер с. Підлісне Олександрівського р-ну Кіровоград. обл.) — укр. хоровий диригент, нар. арт. СРСР з 1983. Закінчив 1958 Одес. консерваторію (клас К. К. Піррова). 1958—63 — худож. керівник і гол. диригент Поліського ансамблю пісні і танцю «Альонка», 1963—66 — Черкаського укр. нар. хору, з 1966 — Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки, 1971—76 — викладач Київ. консерваторії, 1977—80 — Київ. ін-ту культури, з 1980 — Київ. пед. ін-ту (з 1986 — професор), з 1991 — голова Всеукраїнської музичної спілки. Член-кор. Академії пед. наук України з 1993.

А. збагатив репертуар хору зразками автентичного фольклору, піснями і хор. мініатюрами а капела укр. композиторів-класиків і композиторів 20 ст., великими формами з симф. оркестром («Хустина» А. Ревуцького), творами, написаними сучас. технікою (фольк-опера «Цвіт папороті» Є. Станковича, перше виконання — 1978; хоровий концерт «Гори мої, гори» В. Зубицького, перше виконання — 1987), чим значно підвищив профес. рівень хору і розширив звукову палітру від нар. до академ. манери співу. Автор оригін. хорових творів («Над широким Дніпром», «Цвіти, Україно», «Місяць яснеєнький» на вірші В. Лагоди, О. Новицького, Лесі Українки), обробок укр. («Коліскова», «Павочка ходить», «Діброва зелена») і рос. («Матушка», «Вот мчится тройка почтовая») пісень, пісень народів світу (польс., чеських, ісл., бразильських, кор. та ін.). Держ. премія СРСР, 1978. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1968.

АВДІЄВСЬКИЙ Юрій Іванович (18.IV 1957, селище Холми Корюків району Черніг. обл.) — укр. артист балету, засл. артист

УРСР з 1988. Закінчив 1978 Ніжин. культурно-осв. уч-ще. 1979—81 — соліст Київ. муз.-хору, з 1981 — ансамблю пісні і танцю «Подільська» (м. Хмельницький). **АВДІЄНКО** Тетяна Петрівна (справж. — Аведикова-Авдієнко; 8.I 1938, Херсон) — укр. і рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1966. Дочка П. О. Аведикова-Авдієнка (див. Аведикова). Закінчила 1960 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс В. І. Харченка). Працювала у Вінн. (1960—62), Донец. (1962—72) укр. муз.-драм. театрах. З 1972 — актриса Моск. філармонії. Ролі: Тетяна («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Варка («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Аза («Циганка Аза» М. Старицького), Мирослава («На Івана Купала» М. Стелімаха), Дар'я («Тихий Дон» за М. Шолоховим), Павлина «Куховарка» А. Софронова). **АВДІЄНКО** Яків Павлович (5.XI 1897, Харків — 16.III 1994, Київ) — укр. кінорежисер, засл. А. м. УРСР з 1988. Навч. на живописному ф-ті ВХУТЕМАСу. 1929—40 працював на студіях «Міжрабпрофільм», «Союзкінохроніка» (Москва), 1940—70 — на Київ. студії хронікально-документальних фільмів. Разом з О. П. Довженком працював над фільмами «Битва за нашу Радянську Україну» (1943), «Перемога на Правобережній Україні» (1944). Створив ряд картин: «Львів радянський» (1940, автор сценарію), «Київ є і буде радянським» (1941), «Знову в сім'ї єдиній» (1952), «На фермах України» (1957), «Поїзд дружби» (1960), «Завжди з тобою» (1970) та ін.

АВДІЙ, Овдій (?—?) — укр. скульптор-різьбяр серед. 13 ст. Працював у м. Холмі (Галицько-Волинське князівство). Прикрасив зх. і пн. фасади храму Іоанна Златоуста чотирилітніми капітелями, рельєфними зображеннями Спас та Іоанна Златоуста над порталами (1259). Різьблення було пофарбовано і вкрито позолотою.

Лит.: Собоко Н. П. Словарь русских художников (XI—XIX в.), т. 1. СПб., 1893; Некрасов А. И. Древнерусское искусство. М., 1937.

АВЕДИКОВИ — династія укр. акторів. 1) Леонід Іванович А. (?—?) — актор, режисер і антрепренер укр. театру 2-ї пол. 19 ст., родоначальник династії. Усе життя працював на Україні, спочатку на рос. сцені (з 1854), у 80-х рр. очолював власну рос.-укр. трупу в Кременчуку, де ставив твори укр. драматургів. На поч. 60-х рр. допомагав драм. гурткові аматорів у м. Бобринці, серед яких був І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий). У трупі А. дебютував Л. Р. Сабінін (1890). Серед ролей: Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), Вибірний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Городничий («Ревізор» М. Гоголя). 2) Овдій Карпович А. (1877 — червень 1919, Харків). Дебютував 1888 у трупі

дядька — Леоніда Івановича, працював у Суходольського О. А. трупі, утримував власні трупи. У 1919 один з організаторів Харків. Першого укр. рад. зразкового театру. 3) Єлизавета Андріївна А. [театр. псевдонім — Аведикова-Потоцька; 3(15).IV 1878, Єлизаветград — 26.III 1968, Дніпропетровськ] — засл. арт. УРСР з 1948. Дружина Овдія Карповича. Дебютувала 1895 у с. Крюкові біля Кременчука. Працювала в трупі О. А. Суходольського, в Першому трудовому укр. артистів ім. Т. Г. Шевченка (Донбас, 1922—30), Лівобережний укр. драми (Миколаїв, 1930—33), Артемівському (1944—47), Херсон. (1947—49), Дніпродзержин. (1949—52) укр. драм. театрах. Ролі: Ганна («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Вустя («Ой не ходи Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Марія Тарасівна («Платон Кречет» О. Корнійчука). 4) Петро Овдійович А. [театр. псевдонім — Аведиков-Авдієнко; 28.V (9.VI) 1899, Кременчук — 18.VI 1972, Дніпродзержинськ] — заслужений артист УРСР з 1951 року. Син Овдія Карповича та Єлизавети Андріївни. Грав на сцені змалку. Дебютував 1916 у трупі О. А. Суходольського. Працював у трупах І. Калиниченка, Б. Аршанова-Луцицького, Глазунова С. О. трупі, в театрі Політпросвіти під керів. І. Савченка-Львовського (Ставрополь, 1919—22), в Лівобережний укр. драми (Миколаїв, 1930—33). Очолював Перший трудовий укр. артистів ім. Т. Г. Шевченка (Донбас, 1922—30), Перший Донецький робітн.-колг. театр (разом з В. Вороною; Горлівка, 1933—44), укр. муз.-драм. театри Артемівська (1947—49), Дніпродзержинська (1949—59). Вистави: «Комуна в степах», «97» М. Куліша, «Отрута» А. Луначарського, «Молода гвардія» за О. Фадеевим (перша постановка в СРСР, 1947), «Підступність і кохання» Ф. Шіллера, «Мандат» М. Ердмана. Ролі: Цокуль («Наймичка» І. Карпенка-Карого), Шмага («Без вини винні» О. Островського), Федір («Навала» А. Леонова). 5) Віктор Овдійович А. [театр. псевдоніми — Аведиков-Потоцький, Потоцький; 1(14).II 1905, Григоріополь, тепер Республіка Молдова — 14.II 1971, Ужгород] — заслужений артист УРСР з 1950. У 1933—37 навчався в ДІТМ ім. А. В. Луначарського (Москва). Син Овдія Карповича і Єлизавети Андріївни, чоловік А. І. Морозової.

Працювати почав 1919 суфлером у театрі при штабі 1-ї Кінної армії (потім театр Політвідділу Донбасу). Дебютував як актор 1923 в театрі Дорпрофсоза (м. Вороніж). Виступав у робітн.-сел. театрах Донец., Луган., Харків., Вінн. областей (1923—36), в укр. муз.-драм. театрі ім. М. О. Щорса (Житомир, 1936—46), керував фронтовою бригадою цього театру (1943—44). У 1946—

А. Т. Авдієвський.

71 — в Закарп. укр. муз.-драм. театрі (Ужгород). Ролі: Непокритий («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Копистка («97» М. Куліша), Хлестаков («Ревізор» М. Гоголя), Перчихін («Міщани» М. Горького), Труффальдіно («Слуга двом панам» К. Гольдони). Помер на сцені під час виконання ролі Стецька («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка). До династії А. належать також актори Т. П. Авдєнко, М. А. Поточка-Українка, О. А. Лугова, Т. В. Аведикова, В. В. Аведиков, К. О. Аведиков-Карпенко, О. О. Аведиков-Славський та ін.

В. І. Заболотна

АВЕЛІДЕС Бернард (? , Вільно — 23.IV 1617, Львів) — будівничий, чернець бернардинського ордену. За походженням литовець. Виконав начерки і керував будовою бернардинців костюлу (1600—30; див. *Бернардинців монастир*). *клариско* костюлу (1607), обидва — у Львові; Богородиці костюлу бернардинців монастиря в м. Сокалі (тепер Львів обл., 1604—19). У 1610 (або 1611) створив мармуровий надгробок Яна з Дуклі для львів. костюлу бернардинців.

В. С. Вулиця

АВЕНАРИУС Георгій Олександрович (30.XI 1903 — 18.VI 1958) — рос. і укр. кінознавець, кандидат мистецтвознавства з 1957. Закінчив 1926 Одес. акторську студію Т-ва друзів рад. кіно, 1929 — операторський ф-т Одес. кінотехнікуму. В 1926—27 працював помічником, згодом асистентом оператора, знімався в епізодич. ролях на Одес. кіностудії. В 1932—36 читав курс лекцій з історії рад. та світової кінематографії в Київ. кіноін-ті. У цей час виступив з першими статтями, в т. ч. «До історії розвитку української комедії», «Проблема художнього образу у фільмах О. П. Довженка». З 1936 — викладач ВДІКу. Брав участь у створенні Держфільмофонду СРСР.

Лит.: Жан Ренуар. М., 1938; Гоголь на зарубіжних екранах. «Искусство кино», 1952, № 3; Чарльз Спенсер Чаплин. Очерк раннього періода творчості. М., 1959.

АВЕРІН Всеволод Григорович [8(20).II 1889, с. Чепіль, тепер Харків обл. — 3.IX 1946, Харків] — укр. графік. Закінчив 1914 Харків. худож. школу. Де навчався у О. М. Любимова та М. С. Федорова, пізніше — в студіях Е. Штейнберга та К. Кіша (Харків). Був членом АХЧУ (з 1925). Працював у галузі книжкової та станкової графіки як анімаліст, переважно в техніці *літографії*, а також у жанрах портрета та пейзажу. Твори: іл. до дит. книжок (1936), твори Л. М. Толстого, М. Горького, А. М. Квітка (1936—39), портрети, зокрема Т. Г. Шевченка (1939), серії пейзажів («По Осетії» (1931), «Крим» (акв., 1933); плакат «Нещадно знищувати вбивць наших дітей» (1941). Твори А. зберігаю-

ться в ДМУОМ, Харків. ХМ та ін. музеях республіки.

Лит.: Посмертна виставка творів художника В. Г. Авєрина. Каталог. Х., 1950.

АВЕРКІСВ Дмитро Васильович [30.IX (12.X) 1836, Катеринодар, тепер Краснодар — 7(20).I 1905, Петербург] — рос. драматург, театр. критик. Закінчив 1859 Петерб. ун-т. Автор істор. драм «Мамасе побойце» (1864), «Комедія про російського дворянина Флора Скобєєва» (1869) та ін. Мелодрама «Каширська старовина» (1872, з купецького життя 17 ст.) ставилася 1876—80 в Савіна М. М. трупі (Київ), драм. трупі Російського драматичного товариства (1879—93, Київ), Київ. міськ. театрі (1880—81), Іваненка С. трупі (1882, Київ), Т-ві рос. драм. артистів під керівництвом М. М. Соловцова (1892), в антрепризах Харкова і Одеси. У теор. праці «Про драму» виклав теорію драми від Арістотеля до Лессінга (1877—78, окреме вид. 1907).

Лит.: Драма, т. 1—3. СПб., 1906.

М. Г. Лабінський.

АВЕРС (франц. *avers*, від лат. *adversus* — повернутий обличчям) — лицьовий бік монети або медалі.

АВЕРЧЕНКО Віталій Петрович (3.IV 1937, м. Каменськ-Шахтинський Ростов обл.) — укр. і рос. актор та режисер, нар. артист України з 1992. Закінчив 1959 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс П. Т. Сергієнка), 1964 — реж. ф-т Харків. ін-ту мистецтв. Працював у Вінн. укр. муз.-драм. театрі ім. М. К. Садовського (1959—61), Донец. обл. ТЮГу (м. Макіївка, 1971—80, з 1987), Донец. укр. муз.-драм. театрі ім. Артема (1969—71, 1980—87). Ролі: Борис Годунов (одн. трагедія О. Пушкіна), Сірано («Сірано де Бержерак» Е. Ростана). Вистави: «Тихий Дон» за М. Шолоховим (1969), «Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра (1972), «Гроза» (1973), «Ліс» (1986) О. Островського, «Принц і жебрак» за М. Твенем (1990) та ін.

І. В. Романченко.

АВЕР'ЯНОВ Георгій Борисович (17.XI 1930, с. Біляїка, тепер місто Одес. обл. — 4.VI 1991, Харків) — укр. віолончеліст, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1981. Закінчив 1955 Одес. консерваторію. В 1958—59 — викладач Львів. консерваторії, з 1959 — викладач (з 1984 — професор) Харків. ін-ту мистецтв, з 1975 — його ректор. Виступав як соліст і в ансамблях.

АВЕР'ЯНОВ Євген Васильович (30.VII 1938, м. Горький, тепер Нижній Новгород) — укр. танцюрист, засл. арт. УРСР з 1969. Творчу діяльність почав у худож. самодіяльності. В 1957—61 — артист ансамблю пісні і танцю «Донбас» (Донецьк), 1962—80 — Ансамблю танцю УРСР ім. П. П. Вірського, з 1982 — педагог-репетитор.

В. Д. Туркевич.

АВКСЕНТЬЄВА Віра Всеволодівна (20.VI 1936, м. Новокузнецьк, тепер Кемер. обл.) — укр. кінознавець, канд. мистецтвознавства

з 1973. Закінчила 1958 філол. ф-т Львів. ун-ту. Працювала в Ін-ті мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, з 1962 — у відділі кінознавства ІМФЕ АН УРСР. Автор книг «Романтизм в українському кіномистецтві» (1976), «Дума про народний подвиг» (у співавт., 1978), «Режисер у кіно» (1979), статей у збірниках. **АВЛОВ** Григорій Олександрович [13(25).XI 1885 — 6.II 1960, Ленінград] — рос. режисер, театральний діяч, засл. арт. РРФСР з 1941. В 1921—22 очолював *Героїчний театр* у Харкові. Вистави: «Армія у місті» Ж. Ромена (1921), «Містерія-буфф» В. Маяковського (1921), перша постановка на Україні.

АВЛОШЕНКО Вадим Сергійович (3.VI 1940, Куйбишев, тепер Самара) — укр. кінооператор, засл. діяч мист. УРСР з 1989. Після закінчення 1963 ВДІКу працює на Одес. кіностудії худож. фільмів. Зняв кінофільми: «Вірність» (1965, у співавт.), «Увімкніть північне сяйво» (1972), «Остання справа комісара Берлаха» (1972), «Червоні дипкур'єри» (1977), «Петля Орiona» (1980, у співавт.), «Зіткнення» (1983), «Ку-Га» (1988), «В ніч на перше квітня» (1989).

АВРАМЕНКО Василь (22.II 1895, Стеблів, тепер смт Черкас. обл. — 6.V 1981, Нью-Йорк; 4.V 1993 перепоховано в Стеблеві) — укр. хореограф, танцюрист і дослідник укр. нар. танцю. Був актором Садовського М. К. театру, працював на Галичині. З 1926 — у Канаді, де заснував і очолює Головну рухому школу укр. нац. танку. 1929 переніс школу до Нью-Йорку, де також створив «Балет Авраменка». У 20—50-х рр. гастролював у багатьох країнах Америки і Європи. Виступав з укр. хором О. А. Кошиця і танц. ансамблем у складі 300 осіб у «Метрополітен-опера» в Нью-Йорку (1931), на Всесвітній виставі в Чикаго (1933), в Білому домі у Вашингтоні (1935) та ін. Заснував у США кіностудію, на якій 1936—37 було поставлено фільми «Запорожець за Дунаєм» (за одн. оперою С. Гулака-Артемовського), «Наталка Полтавка» (за одн. оперою М. Лисенка), «Маруся Богуславка». Автор підручника «Українські національні танці, музика і стрій» (1946). У Нью-Йорку створено фонд В. Авраменка. 1991 у Києві відбулася документ. виставка «З українським танцем по світу», 1993 у Стеблеві — міжнар. наук.-практ. конференція «Василь Авраменко та укр. культура».

Лит.: Коць М. Василь Авраменко. «Музика», 1993, № 4.

АВРАМЕНКО Віталій Григорович (16.VIII 1912, с. Станіслав, тепер Білозерського р-ну Херсон. обл. — 24.IX 1974, Ніжнів) — укр. актор, режисер, засл. арт. УРСР з 1952. Навчався у Київ. муз.-драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка. Працював у театрах — Київ. укр. драм. ім. І. Франка (1932—34), Київ. обл. укр. муз.-драм. ім.

П. К. Саксаганського (1936—41, 1960—64 — його очолював; м. Біла Церква), на Київ. кіностудії худож. фільмів (1941—42, м. Ашхабад), у Запоріж. укр. муз.-драм. театрі ім. М. О. Шорса (1942—53). У 1944—45 — керівник фронтової концертної бригади, яка виступала в частинах 4-го Укр. фронту. Очолював Закарп. (1953—60, Ужгород), Ніжин. (1964—74) укр. муз.-драм. театри. Ролі: Микола («Украдене щастя» І. Франка), Пузир («Хазяїн» І. Карпенка-Карого), Хлестаков («Ревізор» М. Гоголя), Фердинанд («Підступність і кохання» Ф. Шіллера), створив образ В. І. Леніна у виставі за п'єсою М. Погодіна «Кремлівські куранти». Вистави: «Як гартувалася сталь» за М. Островським (1950), «Ії друзі» В. Розова (1952), «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого (1953).

О. С. Губко.

АВРАМЕНКО Георгій Титович [15(28).ІІІ 1905, Київ] — укр. актор і режисер, засл. артист УРСР з 1964. Працював у Харківському Новому театрі ім. Лесі Українки (1924), пересувних театрах Києва, Вінниці, Жмеринки (1925—29), в житомир. театрі «Червоний шлях» (1933—38), у Першому Київ. робітн.-колг. театрі (1939—40), Житомир. (1940—41), Вінн. (1944—45), Кам'янець-Подільському (1945—46), Терноп. (1947—75) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Хома Кичатий («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), Довгоносик («В степах України» О. Корнійчука), Фамусов («Діх з розуму» О. Грибоєдова). Вистави: «Майська ніч» М. Старицького (1948), «Олеся» за О. Купріним (1964).

П. К. Медведик.

АВРАМЕНКО Ігор Михайлович (17.IV 1929, Дніпропетровськ) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1956 Дніпроп. театр. уч-ще (курс І. І. Кобрицького). Працював у філармонії (1956—66), укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1966—69); з 1969 — в ПГОУ ім. Ленінського комсомолу (всі — у Дніпропетровську). Ролі: Блохер («Коли мертві оживають» І. Рачади), Жухрай («Як гартувалася сталь» за М. Островським), Юсов («Тепленьке місце» О. Островського), Берліоз Поплавський («Майстер і Маргарита» за М. Булгаковим), Сільвер («Скарби Флінта» Ю. Осноса за Р. Стівенсоном).

С. Я. Левенець.

АВРАМЧУК Євген Матвійович (14.XII 1934, смт Городниця, тепер Новоград-Волинського р-ну Житомир. обл.) — укр. танцюрист, засл. арт. УРСР з 1973. Танцював у самодіяльних ансамблях. 1958—78 — артист балету ансамблю «Льонок» Житомир. обл. філармонії.

АВРАШОВ Віктор Олександрович [6(19).ІІІ 1900, Харків — 25.I 1972, там же] — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1947. Навчався 1916—17 у Харків. театр. школі. З 1918

працював у театрах Харкова, зокрема, в драм. театрі Народному (1920—23), театрах «Арлекин» (1924—26), комедії та сатири (1927—29), Драм. театрі обл. ради профес. спілок. З 1933 — в Харків. рос. драм. театрі ім. О. С. Пушкіна. Ролі: Молчалин («Горе з розуму» О. Грибоєдова), Крутосветов («Плоди освіти» Л. Толстого), Дорн, Солений («Чайка», «Три сестри» А. Чехова), Вайнонен («Оптимістична трагедія» В. Вишневського), Голуб («Історія одного кохання» К. Симоніна).

К. О. Силина.

АВСЮКЕВИЧ Марфа Ничипорівна (Марченко, Березовська; 13.VII 1880, Катеринослав, тепер Дніпропетровськ — 29.VI 1965, Київ) — укр. актриса. Дружина Г. Березовського. Працювала у трупі Котенова (1905—06), Садовського М. К. театрі (1906—19), Перемишльському укр. драм. театрі ім. І. Я. Франка (1921—22), Руському театрі т-ва «Просвіта» в Ужгороді (1922—23) під керівництвом М. К. Садовського, Орла-Степняка М. пересувному українському театрі (1923), Руському народному театрі (1923—24), у трупі Р. Бойко (1925—27). Керувала з Г. Березовським аматор. гуртком у м. Кременці (тепер Терноп. обл.; 1927—39). Характерна актриса. Серед ролей: Горділя («Циганка Аза» М. Старицького), Настя («Дві сім'ї» М. Кропивницького), Ганна

О. Л. Кульчицька. Автопортрет. Олія. 1917. Львівський художньо-меморіальний музей О. Л. Кульчицької (філіал НМЛ).

(«Безталанна» І. Карпенка-Карого), Альвінг («Примари» Г. Ібсена).

Літ.: Василюк В. С. Микола Садовський та його театр. К. 1962. П. К. Медведик.

АВТОЛІТОГРАФІЯ — вид літографії; полягає в тому, що зображення на камені робить автор-художник, на відміну від репродукційної літографії, коли оригінал перемальовує на камінь майстер-літограф.

АВТОПОРТРЕТ — портрет художника, виконаний (малюваний, різьблений, ліпнений, рисований) ним самим; різновид жанру портрета, тісно пов'язаний з його розвитком. Разом з тим має свої відмінності. В давнину А. був рідкісним явищем, у середньовічч. мист-ві відомі поодинокі ідеалізовані зображення. Як окрема галузь мистецької діяльності утвердився в епоху Відродження. Тоді ж склалися певні різновиди А.

Оскільки А. найчастіше створювали для себе, тому художник не залежав від замовника, такі роботи менше підпорядковувалися тогочасним усталеним канонам та схемам. Здебільшого А. мав інтимний характер. Митці зображували самих себе за роботою, з атрибутами праці — палітрами, пензлями, олівцями; під час перебування у майстерні, в колі сім'ї чи друзів. Зрідка створювали репрезентативні, парадні А., проте найпоширенішими завжди були погрудні камерні зображення. Іноді А. включали в сюжетні чи пейзажні композиції. Картина еволюції А. в укр. мист-ві відновити складно, оскільки багато творів втрачено, решта лишилися анонімними. Перший відомий А. в укр. живописі вміщено на підписній іконі «Розп'яття» (1691, В. Липський). Художник зобразив себе поряд з родиною донатора. Ймовірно, автопортретним є також зображення «Свангеліста Луки» у розписах Воздвиження Чесного Хреста церкви в Дрогобичі (кін. 17 — поч. 18 ст.). Зображення темногобородого чоловіка з палітрою і пензлем у руках перед мольбертом має явно портретні риси. 1803 нар. майстер Костянтин вмістив свій А. на церковний ко-

Ф. Г. Кричевський. Автопортрет у білому костюмі. Олія. 1926. ДМУОМ. Київ.

рогві (внизу композиції «Піста» в овалному медальйоні зображено профільне погруддя молодого вусатого чоловіка у білому військ. мундирі та перуці з косяком). Перший А. як окремий твір виконала А. С. Полуботок (1801). На полотні змальовано літню жінку в темному міщанському одязі, на звороті — традиційний напис — розповідь про життєвий шлях зображеної.

З перших десятиліть 19 ст., у процесі значних соціальних і духовних зрушень, із пошвалянням худож. життя митці частіше звертаються до А., що свідчить про самоусвідомлення, зростання сусп. ролі й значення митця як людини творчої професії. Особливо популярним стає А. у діяльності вихованців петерб. АМ, які відображали тогочасну духовну атмосферу. Романтизацією образу, увагою до внутр. світу позначено твори П. Г. Зайцева (1828, Н.-д. музей АМ у Петербурзі), І. К. Зайцева (1834—35, Полтав. ХМ), А. М. Мокрицького (1835, ДРМ), П. М. Орлова (1847, ДРМ), Д. І. Безперчого (1846, Харків. ХМ), потягом до реалістич. трактування характеру —

Ю. П. Луцкевич.
Автопортрет. Олія, 1883.

К. С. Павлова (1835, ДМУОМ), Г. Г. Лапченка (1849, Алупкинський палац-музей) та ін. Винятково важливого значення набуває А. в творчості Т. Г. Шевченка (див. Автопортрети Т. Г. Шевченка). Прикладом включення своєрідно «замаскованого» А. у сюжетну канву зображення є картина Є. Ф. Крендовського «Збирання на полювання» (1836, ДТГ), де художник зобразив себе у бекеші, з рушницею в руках. Іноді А. вміщували в пейзажне полотно (І. П. Похитонов «Автопортрет. За роботою»; 1911, приват. зб., Франція; О. Г. Сластіон «Художник на етюдах», 80-і рр. 19 ст., Сум. ХМ).

Прагнучи наголосити на своїх соціальних симпатіях чи демократ. переконаннях, художники часто змальовували себе представниками народу — у вигляді селян (А. — А. М. Гороневича, 1848, ДТГ; Л. М. Жемчужникова, 1853, ДМУОМ; Н. Х. Онацького, 1909, Сум. ХМ; В. О. Корнієнка,

1904, Дніпроп. ХМ). Демократична спрямованість творчості М. Д. Раєвської-Іванової наочно постає в її А. (1866, приват. зб., Харків), де бачимо автора з папірою і пензлем у руці, як і належить митцеві, відданому своїй справі, захопленому нею.

Демократизм і аналітичність образів характерні для А. художників-передвижників. Вони виконували А. монохромні олівцями (П. Д. Мартинович, 1877), олійні, приглушеного колориту, переважно погрудні (М. К. Пимоненко, 1912), акварельні (С. П. Костенко, 1888).

Справжнього розквіту досягає А. на межі 19 і 20 ст. Майже у кожного тогочасного митця були не лише поодинокі А., а й цикли таких зображень. У передреволюц. добу, за складної сусп. та істор. ситуації, в А. виражено провідні тенденції жанру — дуже широкий спектр пластичних і образних пошуків. Форми та характер А. різні, разом з тим майже всі вони пройняті подихом бурхливої епохи. Пафосом боротьби, внутр. конденсованістю почуттів пройнято А. О. О. Мурашка (1917, ДМУОМ). Настрій часу відчувається і в А. Г. П. Світлицького (1925, ДМУОМ), де в зображення введено нотний рядок зі словами «и жизни кипучей, мятежной», що несподівано гостро забарвлює образ.

Серед зх.-укр. митців до А. активно звертались Я. Машковський (1825), М. Яблонський (1830, обидва — Львів. КП), Т. Д. Коппинський (1871—72), І. П. Курилас (1900, обидва — НМА) та ін. Численими були А. в творчості Я. В. Петрака, М. І. Федюка, М. Д. Сосенка, І. І. Труша, О. Л. Кульчицької. Чітке усвідомлення важливої ролі митця, тему драматичної, але водночас прекрасної долі послідовно втілено у циклі автопортретів О. Х. Новаківського.

Новим змістом наповнюються А. художників рад. часу. Поряд з творами реаліст. напрямку з'явилися А., вирішені в руслі аван-

гардизму («Автопортрет» О. К. Богомазова, 1920-і рр.). У Ф. Г. Кричевського ще за дореволюц. доби простежується орієнтація на образи, сповнені життєвої снаги, фіз. здоров'я, духовної сили («Автопортрет», 1911, ДМУОМ). Найхарактерніший щодо цього «Автопортрет у білому кожусі» (1926—32), де виявлено творчі позиції митця, його мистецьке кредо. Широком узгальненням, героїзацією образу сповнено і невеликі графічні А. — О. О. Кокеля (1929, Харків. ХМ), К. М. Єлеви (1939, Київ. худож. ін-т), А. Г. Петрицького (1926, ДМУОМ). Пафос часу відчувається в камерному А. І. С. Іжакевича (1927, ДМУОМ), у піднесеному внутр. стані портретованого В. І. Касіяна (1920, насталь, ДМУОМ). У техніці силуету вирішено «Автопортрет з дружиною й дітьми» Г. І. Нарбута (1919, ДМУОМ).

До А. звертаються і нар. майстри К. Білокур (ДМУНДМ), Я. Отришко (20-і рр.). Численні автопортрети С. М. Прохорова створюють образ митця-трудівника. Багато уваги А. приділяли П. Г. Волокидин, С. Ф. Бесєдін, В. М. Костецький, Д. М. Шавикін. Серед друзів-однодумців змальовував себе А. М. Ергелі в «Груповому портреті закарпатських художників» (1947, Закарп. ХМ).

У сучас. укр. А. простежуються типові напрями трактування образу, кращі з них відтворюють єдність особистого та загальнолюдського. Творче зростання наявне в «Автопортретах» Т. Н. Яблонської, до традицій документалізації образу звертається в композиції «На місці минулих боїв» В. Ф. Задорожний (1964, ДМУОМ), поглиблено-психол. лінійно опрацьовує В. Г. Виронова-Готье (1960), публіцистич. звучання домагається В. І. Гурін (1970), пульсуванням часу наповнює твори Г. О. Неледзя (1974) та Р. М. Багаутдінов (1985).

Лит.: Автопортрет в русском и советском искусстве. Каталог выставки. М., 1977; Рубан В. В. Украинский портретный живопис первой половины XIX столетия. К., 1984; Рубан В. В. Украинский портретный живопис второй половины XIX — початку XX столетия. К., 1986.

В. В. Рубан.

АВТОПОРТРЕТИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА — власні зображення, створені художником протягом життя. Вони є своєрідною автобіографією митця-реаліста, співзвучні його поетич. творчості. Вирішення композиції, прийом живопису, психол. характеристика, проблема світла і тіні у Т. Г. Шевченка змінювалися на кожному етапі його мистецького шляху. Відомий 31 завершений автопортрет митця. Один з перших виконано 1840—41 під час навчання в петерб. АМ (олія, ДМШ). В ньому — романтичний образ молодого поета-художника. У вирішенні композиції, поєднанні та співвідношенні кольорів відчутний вплив К. П. Брюллова. Твір не завершено. До часу перебування Шевченка на

Автопортрет.
О. М. Беляєвський.
Адам і Єва. Олія, 1889.

Україні належать ще три автопортрети. Перший (туш, перо, 1843, ДРМ, музей приватних колекцій) виконано в Яготині й подаровано В. М. Респінній. До 1845 належать 2 портрети — подаровано Н. В. Тарновській (олівець, ДМШ) та А. Й. Козачковському (не зберігся). Вони ніби розвивають ідею попереднього. Кілька автопортретів митець створив на заслання. В оригіналах, за репродукціями та з листування відомо одинадцять таких творів. Перший написав незабаром після прибуття до місця заслання — Орської фортеці (олівець, 1847, ДМШ). Це портрет поета у солдатському мундирі та кашкеті-безкозирці; тяжкі муки вже наклали відбиток на обличчя Шевченка. В Оренбурзі та Новопетровському укріпленні митець також створював автопортрети: з них перший (сіпія, 1849, ДМШ) подарований Ф. М. Лазаревському; автопортрет у кашкеті (сіпія, 1849—50, НМЛ) — А. М. Венжиновському, у солдатському мундирі (сіпія, 1849, ДМШ) — А. І. Лизогубові. На них автор зобразив себе у вбранні, яке носив в експедиції. На обличчі — сліди втоми від нелегких мандрів. До цих творів близькі й три авторські довільні повторення: «Автопортрет у білому кашкеті» (олія, 1849—50, не зберігся), «Автопортрет у білому кашкеті» (олія, 1849—50), «Автопортрет у чорному кашкеті» (олія, 1849—50, обидва — ДМШ). З автопортретів новопетровського періоду — портрет з бородою (олівець, білало, 1851, ДМШ), відомий лише за фотографією твір, подарований Кухаренкові (сіпія, 1853—54), інший — О. Бодяньському (не зберігся). До них нале-

жать й сюжетні, жанрові малюнки сіпією: «Шевченко серед товаришів» (сіпія, 1851), «Шевченко малює товарища» (сіпія, 1856—57, обидва — ДМШ), «Шевченко і байгуші» (сіпія, 1855—57, Харків, ХМ), «Діоген» (сіпія, 1856), малюнки з серії «Притча про блудного сина» (сіпія та бістр з тушшю, 1856—57, обидва — ДМШ), «Казарма» (сіпія, 1857, ДРМ, музей приватних колекцій) та ін.

Повертаючись із заслання, Т. Г. Шевченко в Нижньому Новгороді створив два автопортрети (олівець, 1857 і 1858, ДМШ). В них постає образ сильної душою, нездоланної після найтяжчих випробувань людини. Шість автопортретів, виконаних у Петербурзі в останні роки життя, Шевченко здійснив технікою офорта. Працюючи над ними, він часто користувався фотографіями, зробленими 1858 у Петербурзі А. І. Денієром та І. Ф. Доссом, 1859 у Києві І. В. Гудовським, 1860 — К. А. Нагорєцьким. Ці твори свідчать про самотній талант художника, його досягнення в офорті.

В кожному з них розкрито різні сторони характеру, відбито певний духовний стан митця. Серед них: «Автопортрет з бородою» за фотографією 1858, «Автопортрет зі свячкою», створений за оригінальним малюнком 1845, «Автопортрет у світлому костюмі» за фотографією 1860 (всі — 1860, ДМШ). Останній з цієї офортної серії — «Автопортрет у шапці й кожусі» (1860, за фотографією А. В. Денієра) дає узагальнений образ портретованого. Твір вабить глибиною й цілісністю характеристики. До

цього періоду належать і три автопортрети, написані олійними фарбами під помітним впливом Рембрандта. Один з них (1859) відомий з копії, яку виконав К. Д. Флавіцький. Портретований тут з бородою. Другий (1860, ДМУОМ) експонувався на виставці 1860 у петерб. АМ. Школу Рембрандта відчутно і в живописно-колеристичному вирішенні, і в контрасті між парубочим убранням та сумним поглядом передчасно постарілого, змарнілого Т. Г. Шевченка. Останнє полотно (1861, ДМШ) відтворює образ тяжко хворого художника. Автопортретні зображення є в деяких пейзажах автора («Шевченко малює селянське подвір'я», сіпія, 1845, «Шевченко серед учасників експедиції на березі Аральського моря», сіпія, 1848—49; обидва — ДМШ). Окреме місце посідають начерки автопортретів та автошаржі в альбомах 1839—43 та 1846—50, на полях деяких рукописів поета (поєми «Мар'яна-черниця», зб. поезій «Три літа», зберігається в Ін-ті л-ри ім. Т. Г. Шевченка АН України) та на копії малюнка «Хата батьків Т. Г. Шевченка в с. Кирилівці» (1843, ДРМ, музей приватних колекцій). Вони свідчать про почуття гумору, притаманне поетові навіть у найтяжчі роки життя. Автопортрети митця відображають його складний, сповнений творчих дерзаних, переживань, революц. боротьби життєвий шлях. Разом з тим вони стверджують пошуки художника, його здобутки в портретному жанрі.

Лит.: Шевченко Т. Мистецька спадщина. Т. 1—4. К., 1961—64; Паламарчук Г. П. Нескорений Прометей. К., 1968; Автопортрети Тараса Шевченка. Альбом. К., 1973. Г. П. Паламарчук.

АВТОРСЬКА ПІСНЯ, самодіяльна пісня, бардівська пісня, гітарна пісня та ін. — напрям пісенної творчості 2-ї пол. 20 ст. У СРСР започаткована в серед. 50-х рр. як один із засобів втілення нового сусп.-політ. та худож.-естетич. мислення, викликаного до життя процесом демократизації рад. суспільства. Поєднує критичний соціальний аналіз і лірику, лаконічність викладу думки і асоціативність, насичену метафоричність поетич. мови і простоту муз. викладу. За природою творч. та виконавського процесу близька до нар. пісні. А. п. виникла в осередках співаючих поетів — профес. літераторів Москви та Ленінграда, студентів, туристів та ін., де була поширена самодіяльна пісенна творчість у супроводі гітари. Склалися три осн. напрями А. п.: побутовий (Б. Ш. Окуджава), вогніщевий (Ю. Й. Візбор), театральнo-концертний (В. С. Висоцький). Серед жанрових джерел А. п. — романс, балада, муз. новела (насамперед творчість О. М. Вертинського), міський (т. з. вуличний) фольклор та ін. пісенні жанри. В 60—70-х рр. А. п. поширилася по всіх містах країни, на різних

Автопортрети
Т. Г. Шевченка.
Автопортрет. Олія.
1840—41. ДМШ. Київ.

Автопортрети
Т. Г. Шевченка.
Шевченко і байгуші.
Сіпія. 1855—56.
Харківський ХМ.

васомол, новобудовах, у військ. частинах.

А. п. передбачає сольне і колективне виконання. Осн. фігура цього мист-ва — співучий поет, який поєднує авторство (слів і музики) та виконання (спів і акомпанемент). У серед. 60-х рр. з'явилися також композитори-декламатори, які створюють пісні переважно на вірші рад., іноді зарубиж. поетів, за критеріями співзвучні А. п. Домінуючим у пісні є текст, акомпануючий інструмент — акустична гітара (подекуди фп., акордеон та ін.). Прихильники А. п. об'єднуються у клуби самодіяльної пісні (КСП), т. зв. театри пісні тощо. КСП організовують конкурси і фестивалі А. п. (у т. ч. з 1968 — щорічний фестиваль у Самарі). Всесоюзні фестивалі: у Саратові (1986), Таллінні (1988), Києві (1990). 1987 було створено Всесоюзну раду КСП.

На Україні розвивається два осн. напрями А. п. Перший (з кін. 50-х рр.) — переважно на рос.-мовній основі, спирається на моск.-ленінгр. традиції. Другий напрям (з 2-ї пол. 80-х рр.) — на укр.-мовній основі, ґрунтується передусім на традиціях укр. козацького та міського фольклору, кобзарського мист-ва, пісень січових стрільців. На відміну від першого тут збільшено роль естрадно-сценіч. виконавства, активно використовується рок-музична стилістика. Перші КСП у республіці з'явилися у 70-х рр. (1972 — у Києві, 1975 — у Дніпропетровську; згодом було створено в більшості міст, у т. ч.

Автопортрет
Т. Г. Шевченка.
Автопортрет. Олівець.
1845. ДМШ. Київ.

Автопортрет
Т. Г. Шевченка.
Автопортрет у кишкеті.
Сеня. 1849—50.
ДМШ. Київ.

Автопортрет
Т. Г. Шевченка.
Автопортрет у шапці
та кожусі. Офорт. 1860.
ДМШ. Київ.

у Києві, Харкові, Одесі, по кілька КСП). У 1980 була сформована регіональна рада КСП України та Молдови. Проводяться респ. (1-й заг. фестиваль А. п. — 1988 у Києві, 1-й фестиваль укр.-мовної А. п. «Оберіг» — 1989 у Луцьку), обласні та міські фестивалі А. п. 1993 в Києві відбулися перші міжнар. фестивалі А. п. — «Білі вітрила», «Золоті ворота». Асоціацією авторів-виконавців укр.-мовної А. п. є естрада, театр «Не журись!» (Львів), деякі з них — лауреати 1-го респ. фестивалю «Червона рута» (1989) В. О. Жданкін («Гран-прі»), Е. В. Драч, В. С. Морозов (1-а премія) і А. З. Панчишин (2-а премія) — гастролювали 1989—90 у ряді країн Європи й Америки.

О. О. Різник.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО — розділ цивільного права, що регулює правовідносини, пов'язані з використанням наук, праць, творів л-ри, мист-ва; комплекс суб'єктивних прав і правомочностей, які належать авторів.

1952 укладено Всесвітню (Женевську) конвенцію про А. п., 1973 до неї приєднався СРСР. Існують двосторонні угоди країн про взаємну охорону А. п. 1992 створено Держ. агентство України з авторських і суміжних прав. В лютому 1994 прийнято Закон України «Про авторське право і суміжні права».

А. п. поширюється на будь-які твори л-ри, науки чи мист-ва незалежно від форми, призначення й цінності його, а також способу відтворення. Предметом А. п. можуть бути: усні твори (промови, лекції, доповіді тощо); письмові (літературні, наукові тощо); драматичні й муз.-драматичні, а також музичні з текстом або без тексту; переклади, сценарії, кінофільми, радіо- і телевізійні передачі; хореограф. і пантоміми, щодо постановки яких є згода, викладена письмово або в ін. формі; твори живопису, скульптури, графіч. і декор.-ужиткового мист-ва, ілюстрації, архіт. проекти, малюнки, креслення; плани, ескізи і пластичні роботи в галузі науки, техніки або для постановки на сцені драм. чи муз.-драм. твору; географ. та ін. карти; фотографії та продукція, здобута способами, аналогічними фотографії; аудіовізуальні твори; комп'ютерні програми; енциклопедії та антології, ін. роботи.

А. п. охороняє опубліковані й неопубліковані твори, але виражені в будь-якій об'єктивній формі, що дає змогу відтворювати результат діяльності автора навіть без його участі (рукопис, креслення, зображення, публічне виконання, магнітна плівка і т. д.). Робота вважається випущеною в світ (опублікованою), якщо про неї будь-яким способом повідомлено невизначеному колу осіб.

А. п. визнається лише за творами, які є результатом творчої само-

стійної діяльності автора. Під такою самостійністю в А. п. слід розуміти неповторність і оригінальність форми, оскільки в протилежному разі має місце записання або плагіат. А. п. охороняє саме знайдену автором суб'єктивну форму втілення ідей і задумів, а не самі ці ідеї або задуми. До самостійних об'єктів А. п. належать т. з. «залежні» або «похідні» твори, в т. ч. переклади, творчі переробки (напр., розповідного твору в драматичний, драматичного — в сценарій тощо), коли вони відповідають згаданим вище критеріям охороноздатності. Такі твори у авторсько-правовому розумінні вважаються незалежними від першоджерела. Усі різновиди творів охороняються з моменту їх втілення в об'єктивну форму без виконання будь-яких формальностей (реєстрація, депонування, наявність знака охорони тощо). Як виняток фотографічні твори дістають захист А. п. лише за умови позначення на кожному примірнику прізвища автора, місця і року випуску роботи в світ. Автором вважається особа, яка про це заявила, доки і оскільки не доведено протилежне. Сумарно про авторство розглядають суди із залученням експертів. Не охороняються А. п. офіц. документи, закони, інструкції, судові рішення, а також твори нар. мист-ва, автори яких невідомі. Проте, якщо такі документи чи твори піддані самостійній обробці чи систематизації, А. п. виникає у автора обробки або укладача збірника. У такому разі об'єктом А. п. є сама обробка або упорядкування. А. п. визнається насамперед за особами, працею яких створено твір, тобто за авторами.

Після смерті автора А. п. (крім права на ім'я та недоторканість твору) переходить спадковим, серед яких можуть бути і юрид. особи. А. п. у таких випадках може належати юрид. особам, зокрема орг-ціям, що випускають наук. збірники, енциклопедичні словники, журнали та ін. періодичні видання, підприємствам, які продукують кіно- і телефільми, радіо- і телевізійним орг-ціям. Ім належить А. п. на відповідні колективні твори в цілому, а за авторами окр. праць, що увійшли до складу спільної роботи, зберігається самостійне А. п. (напр., на статтю в енциклопедії чи журналі, сценарій або музику до кінофільму). А. п. на працю, створену в порядку виконання службових обов'язків у будь-якій орг-ції чи установі, належить авторів. Використання такого твору і випадки виплати автор. винагорода (понад заробітну плату) може бути визначено законодавством і постановами Кабінету Міністрів України.

А. п. стає власністю також і держави, зокрема в разі викупу нею А. п. у автора чи його спадкоємців, переходу А. п. до неї в спад-

щину за автором заповітом або внаслідок ліквідації юрид. особи, якій воно належало. А. п. на твір як результат спільної праці двох чи більше осіб є належністю співавторів, незалежно від того, становить він одне нерозривне ціле (неподільне співавторство) чи складається з частин, які мають також і самостійне значення (роздільне співавторство). Кожний з співавторів зберігає своє А. п. на належну йому частину колективного твору, що має самостійне значення. Відносини між співавторами (напр., порядок позначення прізвищ, розподіл винагороди тощо) може бути визначено за їхньою угодою. В разі відсутності її А. п. на колективний твір здійснюється всіма співавторами спільно (незалежно від частки творчої участі кожного). Тоді прізвища просявляються за алфавітом, а винагорода розподіляється при роздільному співавторстві — пропорційно обсягові відповідної частини твору, а при неподільному (і коли немає суперечки) — порівну.

Права, якими законодавство наділяє авторів, поділяються на майнові та особисті, немайнові. До перших належать права на опублікування, відтворення, поширення твору і одержання винагороди за його використання іншими особами, що допускається не інакше, як на підставі договору з автором або його правонаступниками. Використання будь-ким твору без договору з автором, коли укладення його обов'язкове, є порушенням А. п. Договір має бути укладено в письмовій формі, за винятком, коли йдеться про опублікування праці у періодич. виданнях і енциклопедичних словниках, коли письмова форма не є обов'язковою. Якщо твір використано, то сам по собі факт відсутності договору або недодержання його форми не може бути підставою для відмови авторів чи його правонаступникам у виплаті винагороди і задоволенні інших вимог, зумовлених А. п. Умови договору, укладеного з автором, якщо вони погіршують його становище порівняно з тим, як визначено законом або типовим договором, є недійсними, їх замінюють умовами відповідно до закону або типового договору.

До особистих, немайнових належать права автора позначати своє справжнє чи умовне ім'я (псевдонім) або зовсім не ставити його в разі будь-якого використання твору, а також право на недоторканність і цілісність його. При виданні, прилюдному виконанні чи ін. використанні роботи забороняється без згоди автора вносити будь-які зміни, скорочення, доповнення у самий твір, і в його назву та позначення імені автора. Те ж саме стосується і заборони супроводити працю ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями, по-

ясненнями тощо. Особисті права належать тільки самому автору. Їх не можна передавати третім особам, вони не переходять у спадщину. Відчуження майнових А. п. закон допускає лише в обмеженому обсязі і на обмежений час.

Хоч і без згоди автора, проте з виплатою йому винагороди і з додержанням його особистих прав на ім'я та недоторканність праці є такі форми використання раніше випущених у світ творів: прилюдне виконання, з оплатою цього; запис на аудіовізуальну апаратуру з метою публічного відтворення або поширення, за винятком використання в кіно, на радіо або телебаченні; використання літ. твору композитором для написання муз. праці з текстом (винагороду виплачує орг-ція, що використовує муз. твір); використання творів образотворчого та фотомист-ва у пром. виробках (при цьому позначення прізвища автора не є обов'язковим).

Крім того, законодавством передбачено й ряд ін. обставин, коли допускається використання твору без згоди автора й без виплати автор. винагороди, але з обов'язковим позначенням прізвища автора і джерела використання (цитати тощо).

А. п. діє протягом усього життя автора і 50 років після його смерті, починаючи з 1 січня наступного року; А. п. юрид. осіб є чинним безстроково. По закінченні часу чинності А. п. твір може бути використано вільно, тобто без будь-яких договорів і без виплати винагороди, проте його цілісність та недоторканність, а також право на ім'я залишаються непорушними. Вільне використання твору дозволено і тоді, коли А. п. перейшло до д-ви. Особисті, немайнові права авторів в Україні охороняються безстроково з метою збереження творчих здобутків для майбутніх поколінь.

Порушення А. п. спричинює не тільки цивільну, а й кримінальну відповідальність порушника. Випуск під своїм ім'ям або припущення чужого твору (плагіат), незаконне відтворення чи поширення такої праці, а також примус до співавторства є кримінальним злочином.

Для відновлення порушеного А. п. автор звертається з відповідними вимогами до орг-ції, яка допустила порушення, або до її керівного органу. В разі потреби він може звернутися до відповідної держ. установи, яка подає юрид. допомогу і виступає на захист законних інтересів авторів. Якщо конфлікт не буде залагоджено громад. або адм. засобами, то автор має право звернутися до суду. При цьому, незалежно від розв'язання справи, він не відшкодовує ніяких судових витрат.

Лит.: Матвеев Ю. Г. Международная охрана авторских прав. М., 1987.
В. І. Бойборзо.

АВШАРОВ Борис Павлович (справж. — Гомоляка; 1889 — 23. XI 1964, Керч) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1951. Батько В. Б. Гомоляки. Працював у театрах — укр. пересувному Київ. окружної ради профес. спілок (КОРПС; 1927—30), укр. драм. ім. І. Я. Франка (1930—31), Київ. військ. округу (1932—41), ПЮГу (1946—60; всі — у Києві). Ролі: в театрі — Лісовик («Лісова пісня» Лесі Українки), Жевакін («Одруження» М. Гоголя), Король («Сміх і сльози» С. Михалкова), Татаринів («Два капітани» за В. Каверіним), у кіно — Василь («Вітер зі Сходу», 1940, Київ. кіностудія худож. фільмів).

АГАФОНОВ Володимир Олексійович (13. IX 1935, м. Ростов Ярослав. обл.) — укр. диригент і педагог, засл. арт. УРСР з 1987. Закінчив 1965 Ленінгр., 1971 — Київ. (клас М. Ф. Колесси, В. Б. Гисдаша) консерваторії. 1965—66 — артист оркестру Крим. обл. філармонії (Сімферополь), 1967—72 керував сценіч. оркестром Київ. театру опери та балету, 1972—92 диригент симф. оркестру Донец. обл. філармонії, водночас з 1976 — викладач Донец. муз.-пед. ін-ту.

АГАФОНОВ Євген Андрійович (29. I 1879, Харків — 12. VI 1955, м. Ансонія, шт. Коннектикут, США) — укр. художник. 1899—1907 навчався в петерб. АМ у П. Ковалевського та Ф. О. Рубо. За дипломну картину «Ломовики» на обл. Південнорос. виставці у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ, 1910) А. удостоєно Золотої медалі. Під час революції 1905—07 ілюстрував харків. сатирич. журнали «Штык», «Меч», «Злой дух» та ін. Був членом Т-ва харків. художників (1906), організатором «Кілля» (1911—12), керівником студії «Голуба лілія» (1907—12), членом «Художнього цеху» (1918), вів Майстерню малювання та живопису Пролеткульту (1919), всі — у Харкові. Автор портретів А. М. Александрова (адвоката лейтенанта П. П. Шмідта, 1906), актриси В. Ф. Комісаржевської (1908), картин на укр. тему («Дівчата», 1908), пейзажів, графічних творів. Оформляв вистави в театрі-кабаре («Голубе око», 1908—11). Виступав як худож. критик. Твори А. зберігалися в Харкові. ХМ (загинули під час Вел. Вітчизн. війни), залишилися окремі малюнки, театр. ескізи. З 1920 жив за кордоном.

АГІЄНКО Олександр Наумович (1853 — поч. 20 ст.) — укр. архітектор. Закінчив 1876 петерб. буд. уч-ще, з 1882 працював на Україні. В 1882—88 — архітектор Таврійської губ., з 1889 — мелітопольський міськ. архітектор. Творчість А. пов'язана з історизмом, зокрема російським стилем й неоготикою. Серед споруд на Україні: церкви в селах — Гюнівці, Петропавлівці, Новопапівці (1882—89; тепер Запоріж. обл., не збереглися), в с. Аутиці

О. Н. Агасик, Палац генерала Попова в с. Васильовому Запорізької обл., 1890.

(тепер Крим), палац генерала Попова в с. Васильовому Запорізької обл. (1890) — у романтич. формах, з численними баштами й главками. в с. Васильовому. АГІТБЛАНК Василь Іванович [8(21).IV 1913, с. Велика Гнилуша, тепер с. Лозове Воронезької обл.] — укр. скульптор, нар. художник УРСР з 1978. У 1934—42 — навчався в Харків. худож. ін-ті у А. А. Блох. Викладав у Луганському худож. уч-щі (1944—49), Харків. худож. ін-ті (1949—54). Працює в станковій і монумент. пластич. Твори: пам'ятники — В. І. Леніну у Луганську (1949), «Молода гвардія» в Краснодоні (1954, обидва — у співавт. з В. І. Мухом і В. Х. Федченком), монументи Вічної Слави у Дніпропетровську (1967; у співавт. з М. Ф. Овсянкіним) та на честь проголошення Рад. влади на Україні в Харкові (1975, у співавт. з Я. Й. Риком, М. Р. Овсянкіним, С. В. Світлорусовим). Автор скульпт. портретів. Твори зберігаються в ДМУОМ, Харків. ХМ та ін. музеях. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1977.

АГІН Олександр Олексійович (1817, Псков, губ. — 1875, Качанівка, тепер селище Черніг. обл.) — рос. графік. У 1834—39 навчався в петерб. АМ у К. П. Брюллова (одночасно з Т. Г. Шевченком). 1844 створив малюнки до оповідань Є. П. Гребінки «Ротмістр Хрущов», «Дивна перепілка», «Зла людина». Найвідоміша робота А. — 100 іл. до «Мертвих душ» М. Гоголя (1846). Альбом малюнків на теми з життя укр. народу згорів під час пожежі. У 1853 переїхав до Києва, де 1853—64 викладав малювання в кадетському корпусі. Пізніше працював гримером і бутафором у київ. театрі Бергера; в останні роки життя — учитель малювання у сім'ї поміщика В. В. Тарновського в Качанівці. А. був у дружніх стосунках з Т. Г. Шевченком. В. ДМШ зберігає портрет А., автором якого визнають Т. Г. Шевченка.

Тя. Сто. рисунок к сочинениям Н. В. Гоголя «Мертвые души». СПб, 1846. Лит. Кузьминский К. Художник-иллюстратор А. А. Агин. Его жизнь и творчество. М., Л., 1923; Стернин Г. К истории создания «Ста рисунков к прозе Н. В. Гоголя «Мертвые души». «Искусство», 1953, № 3; Стернин Г. Ю. Александр Алексеевич Агин. М., 1955; Харджиев Н. Новые материалы к биографии А. Агина. «Искусство», 1971, № 8; Курбатов В. Я. А. А. Агин. А., 1979.

АГІТАЦІЙНО-МАСОВЕ МИСТЕЦТВО (від лат. agitatio — приведення в рух, спонування) — одна

В. І. Азібалдов.

Агітплакат. В. І. Сокол. «І Труна». 1987.

Агітаційно-масове мистецтво. А. П. Саруханов. Сторінка з альбому «Азбука Революції», 1921.

Агітаційно-масове мистецтво. А. П. Саруханов. Сторінка з альбому «Азбука Революції», 1921.

з форм худож. діяльності, що використовуються з метою ідейно-естетич. впливу на свідомість і почуття людей, висвітлення актуальних проблем сусп. життя, мобілізації широких мас на активну громад. діяльність. Існувало в різні часи і в різних країнах. Після жовтня 1917 стало одним з факторів ідейно-виховної та орг. роботи комуністичної партії, Рад. д-ви (див. Агітпроп). У наступні часи набуло широкого розвитку, жанрової та стилістичної різноманітності — агітбригада, агітплакат, агітпоїзг, агіттеатр, агітфарфор, агітфільм тощо.

Лит. За ленинським планом: Монументальна пропаганда на Україні в перші роки Радянської влади. 1918—1922. Документи, матеріали, спогади. К., 1969; Культурне будівництво в Українській РСР. 1917—1927. Збірник документів і матеріалів. К., 1929.

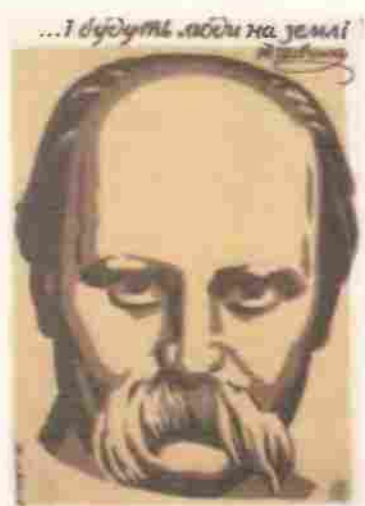
АГІТБРИГАДА, агітаційно-художня бригада — невеликий профес. або самодіяльний худож. колектив, який роз'язує завдання політ. агітації й пропаганди. Ств. при культурно-осв. і навч. закладах, на підприємствах, у колгоспах і радгоспах. А. у формі т. з. усних газет виникли у перші роки після жовтня 1917 для виступів перед червоноармійцями на фронтах громадян. війни. На поч. 20-х рр. сформувалися «живі газети» — найпоширеніший у той час різновид худож. агітації. Згодом було створено колективи «Синьої блузи» (профес. та самодіяльні). У 30-х рр. на Україні з'являються власні А., театри малих форм («Темафори»), театри робітн. молоді (ТРОМі або «Теробмоли»). Осн. форми виступів А. — концертно-естрадна програма, агітвистава. Застосовуються різні публіцистичні жанри — репортаж, інтерв'ю, нарис, фейлетон, хроніка місц. подій; спортивно-ігрові форми — конкурс, дискотека, лотерея, вікторина, телезмагання; фольклорні форми — свята, обряди, ритуали, звичаї, казки, балаган тощо. До програм А. входили танц. номери; муз. супровід — популярні мелодії або створені місц. аматорами. Худож. оформлення виступів А. включало декорації, костюми, маски, ляльки, грим, освітлення, тех. допоміжні засоби (кіно- та

діафільми, діапозитиви, слайди), наочну агітацію тощо. Поряд з тимчасовими А. для проведення політ. і госп. кампаній формувалися постійні діючі. Систематично проводилися фестивалі, огляди, конкурси А. Колективи А. входили до складу агітпоїзгів. Кращим А. колегія М-ва культури УРСР та президія Укр. профради присвоювали назву «самодіяльна нар. агітбригада». Серед відомих А. — «Факел» Щербанівського Будинку культури Микол. обл. (ств. 1971, Респ. комсомол. премія ім. М. Островського, 1980), «Різець» Рутченківського рудоремонтного з-ду Донецька (ств. 1957; Респ. комсомол. премія ім. М. Островського, 1984), А. клубу тресту «Київ-міськбуд-4» та ін.

Лит. Саруханов В. А. Агітбригада как вид самостоятельного художественного творчества. А., 1979; Калашников В. Агітбригада на марш. К., 1982; Рожинский А. Я. Звонкогласная агитация. М., 1986.

В. Ф. Калашников.

АГІТПЛАКАТ — різновид мистецтва плаката. А. притаманні лаконізм зображальних засобів, динамічність і гострота композиції, монумент. узагальненість форми, декоративність.

Агітплакат. Ф. Т. Гушчук. «...І будуть люди на землі». 1987.

Попередниками сучас. А. були «Вікна сатири», РОСТА, УкРОСТА, ЮгРОСТА часів громадян. війни (див. Агітпроп), «Вікна ТАРС», «Вікна сатири» Спілки художників України, А. агітпоїзгів періоду Вел. Вітчизн. війни. Виготовлення і поширення сучас. А. на Україні забезпечує майстерня «Агітплакат» Спілки художників України.

«АГІТПЛАКАТ» — художньо-творча майстерня Спілки художників України. Випускає друк. плакати способом шовкографії. Засн. 1959. Виробничий процес забезпечував графіч. цех Київ. комбінату монумент.-декор.-мист.-ва Худож. фонду України. «А.» випустив у 1990 бл. 150 назв плакатів заг. тиражем понад 225 тис. прим. Діапазон тем: актуальні політ. заклики, добір-

ки плакатів до всенар. свят, цикли мемор. плакатів на честь видатних діячів укр. культури та мист-ва, сатирич. плакати на міжнар. теми, гумористич. плакати з критикою нероб. бракоробів, п'яниць, губителів природи. Чільне місце посідають плакати-афіші до ювілейних виставок і вечорів пам'яті видатних художників України; випускають також інструктивні плакати-форми по пропаганді техніки безпеки, для потреб пром. та с.-г. виробництва. Серед художників майстерні — К. Г. Агніт-Следзевський, Т. А. Лящук, О. М. Долотін, О. О. Капітан, О. В. Ворона, Е. І. Котков, І. Ф. Дзюбан, Ф. Г. Глушук, В. М. Решетов, Т. О. Хвостенко, О. К. Терентьев, Ю. Б. Мохор, Г. І. Шевцов, В. К. Гавриленко (Київ), В. А. Буглак, Р. І. Зарицький (Львів), А. Бондар, В. К. Барабаш (Луганськ); З. Д. Мосійчук (Житомир), Я. Г. Райзін (Маріуполь), В. П. Абрамов, Г. І. Мельник, І. К. Попенко (Вінниця), А. І. Лейн (Сімферополь), В. В. Грищенко (Хмельницький) та ін.

Літ.: Агітплакат Спілки художників України. Каталог. К., 1973. 20 років «Агітплакату Спілки художників УРСР». Каталог виставки. К., 1983.

З. В. Кучеренко.

АГІТПОІЗД — спеціально обладнаний пересувний засіб, колектив якого провадить пропагандистську і культурно-освітню роботу серед населення. Ініціатором створення А. був військ. відділ ВЦВК. У січні 1919 Президія ВЦВК затвердила розроблене за участю В. І. Леніна Положення про агітпоїзди. Складався з вагона-театру (вагона-клубу),

вагона-кінематографа, вагона-бібліотеки, книжкового магазину тощо. В роботі А. використовувалися майже всі театр. жанри, випускалися газети, бойові листки, плакати. За аналогією створювалися агітавтопоїзди, агітмашини, агітпароплави, агітвози тощо. На Україні серед відомих тогочасних А. були: агітпоїзд ім. Жертв Революції (ств. 1919 з ініціативи О. М. Коллонтай), вагон-театр ім. М. І. Подвойського (ств. 1919 театр. секцією Нар. комісаріату у військ. справах), агітпоїзд ім. А. В. Луначарського (1919—20), Перший військ.-пересувний фронтний літ.-інструкторський поїзд ім. В. І. Леніна (1919—20; оформлений групою митців під керівництвом рос. художника Г. Г. Нівінського; 1920 здійснив 12 рейдів у прифронтові райони України, Пн. Кавказу, Сибіру). В цей же період діяли: агітпоїзд Нар. комісаріату освіти (1920); вагон-клуб з його театр. трупою при 104-му батальйоні оборони залізниць Республіки (1920, Одеса); на півдні Криму — агітпоїзд політуправління Пд.-Зх. фронту в складі двох вагонів-театрів. 1921 в Харкові було сформовано агітпоїзд «Червона Україна», оформлений за участю В. Д. Єрмилова, О. В. Хвостенка-Хвостова, С. М. Прохорова, О. О. Кокеля. У роботі А. на Україні брали участь голова ВЦВК М. І. Калінін, голова Всеукр. ЦВК Г. І. Петровський, нарком А. В. Луначарський, письменник П. Г. Тичина, композитор К. Г. Стеценко та ін. Досвід тогочасних А. було використано в роки Вел. Вітчизн. війни. У травні 1994 організовано А. до Шевченківських днів.

В. Ф. Калашников

АГІТПРОП — термін, прийнятий на позначення рад. масового агіт.-пропагандист. мист-ва перших років після жовтня 1917 року. Виникло під впливом ленінського плану монументальної пропаганди. Проявлялося в символіко-алегорич. образах у таких видах мист-ва, як плакат, вуличні декорації, настінні розписи, скульптура, поліграфія. Твори укр. А.: настінні композиції в Луцьких червоноармійських казармах у Києві роботи М. А. Бойчука, І. І. Падалки, Т. А. Бойчука, О. Т. Павленко, В. Ф. Сегляра (1919); розпис агітпоїзда «Червона Україна» роботи В. Д. Єрмилова (1920); політплакати — «В. І. Ленін» А. Й. Страхова (1924), «Революційний крок держ-сть» А. Г. Петрицького (1919), «На коня, робітнику і селянину» Б. Силкіна (1920), «Наймит Петлюра продав Україну» О. В. Маренкова (1920), «Червоній Армії» І. М. Рабиновича (1919); журнальні іл. Г. І. Нарбуто «Солнце труда», «Мистецтво»; декор. панно «Вихор» за мальовкою сел. майстрині Г. Ф. Собачко-Шостах (1919).

Завдяки держ. замовленням Наркомосу УРСР і Наркомвійська УРСР, Бюро укр. преси, місц.

відділень РОСТА політ. мист-во набуває широкого розмаху. В Києві 1919 до дня оформлення революц. свят (День Червоної Армії, День пролет. культури, 1 Травня, День Білої квітки, Всеукр. день дитини тощо) було запрошено художників з Укр. Академії мист-в, профспілки художників Києва, Т-ва діячів укр. пластич. мист-ва, студії декор. мист-ва, Культурліги, Київського художнього училища. Найактивнішу роль у прикрашанні кнів. вулиць відіграли група архайстів на чолі з М. А. Бойчуком, художники-реалісти Ф. Г. Кричевський, Ф. С. Красицький, М. А. Прахов, М. І. Струнников з учнями худ.-уч.ща, група кубофутуристів на чолі з О. О. Екстер і О. К. Богомазовим, графіки, очолені Г. І. Нарбутом. У Харкові в мист-ві А. працювали митці з угруповань «Союз 7» і «Художній цех», в Одесі — «Товариство незалежних».

1919 було створено перші зразки революц. космізму (напр., панно О. В. Хвостенка-Хвостова «Бережись, Антанто, труд іде» до Всерос. першотравневого неділляника, Київ). Динамічними декор. формами вирізнялися вуличні панно, що прикрашали вулиці Одеси до 1 Травня 1919 (художники А. Нюренберг, С. Фазіні, С. Олесевиц, О. О. Екстер, Т. Б. Фраерман). У день зустрічі гостей 2-го з'їзду Комінтерну 1920 були яскраво декоровані Харків (О. В. Хвостенко-Хвостов) і Одеса (Б. В. Косарев). Великий фриз (6×30 м) «Червона Армія не знає перешкод» роботи А. Й. Страхова було змонтовано на фронтоні триумфальної арки, зведеної влітку 1920 у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ) до зустрічі 1-ї Кінної армії.

До досягнень А. належать розписи інтер'єрів червоноармійських казарм і робіт. клубів, театрів. Стіни Луцьких казарм прикрашали композиції «Мир», «На варті», «Жизнь», «Гуляй, душа, без кунтуша», виконані у стилістиці давньорус. монумент. малярства. Розпис «Стіни Героїв Трипілля» у Подільському комсомол. клубі в Києві створив 1920 з. Ш. Толкачов, використавши прийоми мист-ва Відродження.

В. Д. Єрмилов у настінних розписах харків. гарнізонного клубу 1920 застосував манеру кубофутуризму в поєднанні з прийомами наївного мист-ва (т. з. неопримитивізм). Динамічним ритмом і площинною декоративністю позначено 8-метрове панно О. В. Хвостенка-Хвостова «Труд, наука, мистецтво» для залу УкРОСТА у Харкові (1921). Інтер'єри оформляли також Г. А. Цапок (панно «Перекусім гармати на плуги» для театру Муссури, Харків, 1919), А. Г. Петрицький (панно «Громадянська війна», «Більшовицьке будівництво» для Дарницького залізнич. клубу, Київ, 1920), Г. А. Бондаренко.

Агітпоїзд.
Азітпоїзд
Кам'янець-Подільський
окр. політосвіти.

Агітпоїзд
ім. В. І. Леніна на
станції Луганськ. 1919.

(розпис Воєнницьких казарм у Харкові, разом з В. Д. Єрмиловим), А. Райлян (Новгород-Сіверський).

У розписах агітпоїздів і агітпароплавів переважали традиції нардекору живопису (агітпоїзд «Червона Україна», художники В. Д. Єрмилов, О. В. Хвостенко-Хвостов, С. М. Прохоров, О. О. Кокель; агітпоїзд ім. Сталіна — О. В. Хвостенко-Хвостов; «Вся влада Радам» — Г. А. Цапок, М. М. Мищенко, Г. Бабасев, О. Левада; агітсанпоїзд 12-ї армії — О. К. Богомазов; агітпароплав «Пушкін» — О. О. Екстер, К. М. Редько, О. Г. Тишлер).

Випуск плакатної продукції забезпечували: Київ. Бюро укр. преси (1919, художники Б. Ю. Єфимов, М. Кочергін, І. М. Рабинович); харків. відділення УКРОСТА (1920—21, «Вікна сатири», художники О. В. Хвостенко-Хвостов, В. Д. Єрмилов, Г. А. Бондаренко, А. Б. Каплан, І. І. Іванов, А. Н. Волненко, Ю. Ганфа); Держ. малярсько-декор. майстерня, якою керував М. А. Бойчук (Київ, 1920, І. І. Падалка, О. Т. Павленко, О. К. Богомазов, К. Редько); худож. секція Політуправління Київ. військ. округу на чолі з В. Невським (1920—21, Б. В. Силків, Л. С. Хижинський, М. В. Алексєєв, М. Бріммер); одес. відділення ЮГРОСТА під керівництвом Б. Ю. Єфимова і Б. В. Косарева (1920—21, С. Фазін, С. Зальцер, О. Глузкін, О. Фікс, А. Рів'єн, І. Ф. Колесников). «Вікна РОСТА» малював у Мелітополі 1920 О. Г. Тишлер. Серію листівок «Азбука революції» видав у Харкові 1921 А. Й. Страхов. У Полтаві готував політплакати П. Рожанковський, у Житомирі — Г. Раузе.

Патетико-героїчним плакатним духом пройнята книжкова графіка Г. І. Нарбута (робітник з гвинтівкою на обкладинці журн. «Солнце труда», 1919; робітник-Аполлон і пролет. Козак Мамай у журн. «Мистецтво», 1919—20) і О. В. Маренкова (богатири-червоноармійці у журн. «Революционный фронт», Харків, 1921).

Складовою укр. А. стали скульпт. пам'ятники вождям революції і видатним діячам укр. культури, у пластиці яких реалістична подібність поєднувалася з експресивним загостренням форми. Це гіпсові погруддя В. І. Леніна і Т. Г. Шевченка роботи Ф. П. Балавенського (1919); бронз. пам'ятник К. Марксу роботи Й. М. Чайкова (1922), його ж роботи бюст К. Лібкнехта (1919), тимчасовий пам'ятник Р. Люксембург, зроблений М. І. Епштейном, усі — в Києві; погруддя Т. Г. Шевченка скульптора Б. М. Кратка у Харкові (1920); пам'ятник К. Марксу роботи М. І. Гельмана в Одесі (1920).

Значну роль у реалізації плану монумент. пропаганди на Україні відіграв І. П. Кавалерідзе, автор 4 пам'ятників, виготовлених

з бетону, що їх було встановлено протягом 1918—23: Т. Шевченкові і Героям Революції у Ромнах, Г. Сковороді у Лохищі і гігантської статуї Артема в Артемівську.

Для виготовлення скульптур у Харкові, Києві, Одесі і Чернігові було організовано держ. майстерні.

А. О. Горбачов.

АГІТТЕАТР — різновид театрального мист-ва. Виник під час громадян. війни, коли поширились мітинги, маніфестації та демонстрації, у формі масового театралізованого дійства, різних інсценізацій за мотивами істор. подій або драм. творів (по аналогії з містеріями, дійствами). З 1920 розвиваються нові форми А.: агітсуд («Над капіталом», «Над Петлюрою», «Над Денікіним» та ін.), «жива газета», «Синя блуза», агітбригада тощо. Виставам А. притаманні алегоричність, використання символів. На Україні А. ств. у 1919. Так, 1 Травня 1919 в Києві було здійснено постановку масового видовища «Визволення праці» (сценарій Л. В. Нікуліна, реж. К. Марджанішвілі), в Харкові — костюмованого «Походу Інтернаціоналу», до якого було включено т. з. живі картини «Пролетаріат — вище над усе», «III Інтернаціонал», у червні — агітвистави «Чотирнадцять липня» за Р. Ролланом, інсценізацію «Марсельези» тощо. У червні 1920 в Одесі поставлено агітдійство «Повстання на броненосці „Потьомкін“» та ін. Інсценізації проводилися також у Полтаві, Катеринославі, Олександрії (1 Травня 1921 було здійснено постановку «РРФСР і єднання пролетарів світу» за сценарієм А. Чернова). Профес. театри готували до свят вистави та масові театралізовані видовища просто неба: «Витівки Скапена» Ж. Б. Мольєра (Київ), «Близнюки» Платва (Одеса, Потьомкінські сходи), «Зорі» Е. Верхарна (Миколаїв) тощо. Місце дії — площі, вулиці й парки. Учасниками і виконавцями видовищ були червоноармійці, робітники, студенти.

У наступні роки А. змінює свій характер і зміст відповідно до сусп.-істор. умов. У парках і на стадіонах здійснюються інсценізації й театр. постановки, присвячені річницям Жовтня, ушляхенню подвигу челяускінців, рад. льотчиків і полярників, які підкорили Пн. полюс, та ін. Під час Вел. Вітчизн. війни на фронтах працювали агітбригади з різних міст України, зокрема агітбригада з Харкова (реж. В. М. Оглоблін) дала бл. 3 тис. концертів. У партизан. з'єднаннях С. А. Ковпака, О. Ф. Федорова, Д. М. Медведєва, напр., було створено фронтові театри, де виконувалися ораторії, пантоміми, літмонтажі, інтермедії.

Розвиток повсюдного А. пов'язано з діяльністю агітбригад. Його репертуар переважно відображав гол. теми соціально-політ.

життя країни, окремих трудових колективів. За характером вистав А. являли собою масові видовища у парках, на стадіонах, у концертних і спорт. залах, безпосередньо на виробництві.

А. П. Обертінська.

АГІТФАРФОР — різновид декоративно-ужиткового мистецтва; складова агітаційно-масового мистецтва. А. як засіб пропаганди виник у Франції після Великої франц. революції 1789—94 (фарфор. з-д у Невері). В Росії в перші роки Рад. влади А. випускав фарфор. з-д у Петрограді. Перші зразки А. на Україні виготовлено 1924 (П. Е. Губичев, Бугаянський фаянсовий завод «Серп і молот»). Найбільше поширився у 20-х — на поч. 30-х рр. 20 ст. Його створювали заводські майстри (М. К. Романюк), профес. художники і скульптори (І. К. Українець, М. К. Котенко, П. Н. Мусієнко, Ж. К. Діно, Ю. С. Гаврилюк). Композиції агіт. характеру на вазах, тарелях, чайних сервізах, присвячені революції, рад. сучасності, включали орнамент. мотиви з п'ятикутними зірками, серпом і молотом, колосками, знаряддями праці, написи. Серед сюжетів — портрети К. Маркса, В. І. Леніна. Для декорування А. застосовували техніку наглагозурного розпису з використанням аерографа, декалькоманії, друку, гумового штамп, фотокераміки.

Традиції А. використали художники довоєнних (В. С. Панащенко, П. М. Іванченко, О. Д. Сорочкін) і повсюдних років (О. І. Ярош, Д. С. Гоч, І. М. Віцько, М. С. Трегубов, В. М. Трегубова, В. П. Ермоленко, В. Ф. та Л. В. Шевченки, В. І. Щербина). Укр. А. виготовлявся на Баранівському, Городницькому, Довбишському (Мархлевському), Полонському, Коростенському фарфор. з-дах. Зразки укр. А. зберігаються в ДМУНДМ та НМІ України, музеях Миргород, керамич. технікуму і Баранівського фарфор. з-ду. Кам'янець-Подільському істор. музеї-заповіднику.

Лит.: Чарновський О. Агітаційний фарфор. «Образотворче мистецтво», 1970, № 6.

В. М. Хонко.

АГІТФІЛЬМ — різновид кіномистецтва. Поширився за часів громадянської війни та інозем. інтервенції (1918—20). За змістом

Агітаційний фарфор. Тарілка «Індустрія». 30-і рр. 20 ст. Баранівський фарфоровий завод. ДМУНДМ. Київ.

і формою політично загострений ігровий фільм-плакат, переважно короткометражний, близький до кіноластівки, кіномонтажів з хронікальними вставками тощо. Відзначався актуальністю, життєвою правдою, мав тематич. діапазон від трагедії до гострої сатири. А. демонстрували в кінотеатрах, на вулицях, у парках тощо; невід'ємні в діяльності агітпоїзів. 1919—20 Всеукр. кінокомітет разом з політвідділами Червоної Армії організував випуск понад 30 А., зокрема їх випускали кіновідділення «Червона зірка» в Києві, політвідділ 41-ї д-зії в Одесі. Більшість стрічок присвячена Червоній Армії («Червоні по білих», «Червоноармійце, хто твій ворог?», «Хай живе Червона Армія!», «Червоний командир»). Фільми відбивали події революції («Митька-бігунець», «Паразит», «В царстві ката Денікіна»), показували зміни в психології людини старого світу («Той, що прозрів»), висвітлювали нові сусп. відносини («Єдина світова республіка праці», «Братерський союз міста і села», «Два світи», «Перше Травня»). Створювалися А. на антиреліг. та сан.-осв. теми («Одеса — Південна Пальміра», «Боротьба з хворобами»). Серед постановників А. цього періоду — М. М. Бонч-Томашевський («Це буде останній і вирішальний бій», «Мир хатам — війна палацам»), М. Вернер («Все для фронту»), А. Ф. Лундін («Севобуч», «Революційний тримайте крок»), М. Салтиков («Ми переможемо»), сценаристи — І. М. Леонідов, М. Кольцов, М. Наумов, Г. Тасін, А. Нікулаш, О. Вознесенський, Б. Леонідов, З. Тулуб, Я. Ядов, Н. Анін, А. Замковий, Е. Пухальський. В А. знімалися профес. та самод. актори. На поч. 30-х рр. поширився різновид А. — агітпропфільм, герої якого — робітники, металурги, залізничники, шахтарі, ударники буд-ва. Серед ігрових фільмів, поставлених на Україні, — «Накип» («Буйні паростки», 1930, реж. Л. Д. Лукоя), «Вогні Бес-семера» (1931, реж. Є. Косухін, П. Коломийцев) та ін. Зважаючи на худож. недосконалість (схематичність, дидактичність) їх випуск з 1938 фактично припинився.

У роки Вел. Вітчизн. війни виходили антифашист. А. — «Бойові кінозбірники». Зокрема, укр. кінематографісти підготували 9-й їх випуск (1942), що складався з трьох кінооповідей: «Квартал № 14» (реж. І. А. Савченко), «Сині скелі» (реж. В. О. Браун), «Маяк» (реж. М. С. Донської). В сучас. кінематографії естетику А. поглиблено й розвинуто у фільмах з яскраво вираженою політ. і соціальною спрямованістю. Переважно це худож.-публіцистичні документ. стрічки, випущені студіями хронікально-документ. і наук.-популярних фільмів.

АГНІТ-СЛЕДЗЕВСЬКИЙ Казимир Генрихович [14(26).V. 1898, Петербург — 6.IX. 1973, Київ] — укр. графік, засл. діяч мист. УРСР з 1960. З 1913 навчався у Києві в худож. студії О. І. Мурашка у І. Ф. Селезньова та в політех. ін-ті (1916—22). Член АХЧУ (1926—29). З 1923 працював карикатуристом у газ. «Пролетарська правда», журн. «Глобус». Виконав іл. до книг «Історія одного міста» М. Салтикова-Щедріна (1930—31), віршів Д. Бедного (1957), поеми «Сон» Т. Шевченка (1958, 1963) та ін. Під час Вел. Вітчизн. війни 1941—45 створив багато плакатів та карикатур для фронтової преси. 1944—73 — співробітник журн. «Перець». Автор сатирич. плакатів і станкових малюнків, агітплакатів. Літ. Виставка творів Казимира Генриховича Агніта-Следзевського. Каталог. К., 1958; Казимир Агніт-Следзевський. [Альбом]. К., 1968.

АГОРА (грец. *ἀγορά* — площа) — місце народних зборів у антич. містах, звичайно у вигляді площі, де розташовувалися торг., адм. та ін. споруди. А. були гол. елементом громад. центрів у *Пантикапей*, *Херсонесі*, ін. антич. містах Пн. Причорномор'я. В Ольвії А. у плані — трапеція, пл. 0,34 га, по периметру її оточували стовп. ряди, гімнасії, дикастерії (будинки суду) та житл. будинки. В. І. Тимофєнко. **АГОРН** Андрій (1703—80) — укр. маляр і архітектор. Родом з Хелми на Помор'ї. 1752—55 жив у Острозі, потім — у Луцьку. 1756—63 — у Поритську, брав участь у спорудженні костіолу, оздоблював його фресками.

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1903.

АГРАМОВ Михайло Васильович (справж. — Аврамов; бл. 1835 — 4.IV. 1893, Севастополь) — рос. актор і режисер. Працював 1882—83 у трупі М. М. Дюкова, 1884 — в опереті саду «Тиволи» (обидві — в Харкові), 1892—93 — в антрепрізі І. М. Грекова, де здійснив вистави «Іванов» А. Чехова, «Розбійники» Ф. Шіллера, «Доктор Штокман» та «Нора» Г. Ібсена.

Літ.: Гладка-Мещерская А. Я. Воспоминания. М.-Л., 1937. О. В. Павлов.

АГРАНОВ Володимир (Вульф) Йосипович (27.XII. 1918, м. Жлобін, тепер Гом. обл.) — укр. художник кіно і театру, засл. діяч мист. УРСР з 1980. Закінчив 1938 Ленінгр. худож. технікум, 1943 — ВДІК. Працював в Алма-Аті (1943—47), на «Ленфільмі» (1947—51). З 1951 — художник-постановник Київ. кіностудії худож. фільмів. Оформив фільми: «Павло Корчагин» (1956), «Лісова пісня» (1960), «Загібель ескадри» (1964), «Родина Коцюбинських» (1969—70), трилогію «Дума про Ковпака» (1975—80), «І ніхто у світі» (1985); театр. вистави: «Золоте листя» В. Собка (1956, Київ, укр. драм. театр ім. І. Франка), «Манон» Ж. Массне (1967, Київ, театр. опери та ба-

Ф. І. Агартіна.

К. Г. Агніт-Следзевський.

К. Г. Агніт-Следзевський. Ілюстрація до поеми Т. Г. Шевченка «Сон». Літографія. 1963.

лету), «Закохана витівниця» Лопе де Веги (1975, Запоріж. укр. муз.-драм. театр ім. О. М. Щорса) та ін.

АГРАТІНА Георгій Іванович (5. IV. 1948, с. Маршинці Новоселицького р-ну Чернів. обл.) — укр. музикант — виконавець на нар. інструментах (цимбали, сопілка, кувиди та ін.), нар. арт. УРСР з 1990. Закінчив 1977 Київ. консерваторію (з 1978 — її викладач). З 1970 — артист Держ. оркестру нар. інструментів України. Транскрипції творів укр. класики, обробок укр., молд. нар. пісень для оркестру нар. інструментів.

Н. В. Ярошенко. **АГРЕНСВ-СЛАВЕНСЬКИЙ** Дмитро Олександрович [справж. — Агрєнєв; 7(19).XII. 1836, за ін. даними — 1834, Москва — 10(23). VII. 1908, Рущук, тепер Русе, Болгарія, похований у Ялті] — рос. співак (тенор), хор. диригент, збирач нар. пісень. Навчався співу в Москві, Петербурзі, Мілані та Парижі. З 1862 вивчав і збирав рос., укр. та білорус. муз. фольклор. З серед. 60-х рр. присвятив себе пропаганді слов'ян. нар. пісн. Створив у Празі власний хор (з 1868 — «Слов'янська капела»), виступи якого мали театралізований характер, були популярними у багатьох країнах, а також у Росії й на Україні (у Києві, Харкові, Одесі, Чернівцях, про що є відгуки в місц. пресі). В репертуарі хору були нар. пісні, в т. ч. укр. (зокрема, «Ой зірнула зішшла» в обробках А.-С.), твори М. Березовського, Д. Бортнянського, *київський розсвіт* та ін. А.-С. — один з перших пропагандистів творчості М. В. Лисенка, який дебютував як піаніст в одному з концертів А.-С. (1867, Прага). А.-С. виступив з ініціативною спорудження у Києві на кошти від власних концертів «Слов'янського двору», який мав стати центром слов'ян. муз. культури (передбачалося створити безплатну муз. школу і школу співу, слов'яно-руську нар. б-ку, архів нар. творчості та концертний зал) і в майбутньому перерости у Русько-слов'янську консерваторію. Проте ініціативу А.-С. не було підтримано місц. владою і тому не реалізовано. А.-С. — автор спогадів, надрукованих у газ. «Киевское слово» (1887, № 11—13).

Літ.: Юркевич М. В. Д. А. Славянский в его чотирьдесятой художественной и политической деятельности (с портретом). По документальным данным... М., 1889; Локшин Д. Замечательные русские хоры и их дирижеры. М., 1963; Лисенко М. В. Листа. К., 1964.

«АД І МАР» — дует сатириків. У його складі укр. артисти: Ад — Адам Іванович Талін (1884, Харків — 1961, Рига), Закінчив Муз.-драм. школу Миколая Лисенка в Києві. До 1917 — актор драм. театрів, з 1918 виступав в агітбригадах і театрах мініатюр на Україні. Мар — Марія Овсіївна Таліна [Всеволодова; 28.VIII. (9.IX.) 1899, Харків — ?]. Закінчила театр. школу А. П. Петровського в Харкові. 1923 в Києві створили

естрад. дуєт «Ад і Мар» (існував до 1957). В жанрі політ. та побут. сатири артисти виконували діалогі, куплети, сценки, частівки. АДАБАШ Аполлінарія Олександрівна [13(25).XII 1808, Катеринославська губ.—3(15).VI 1881, Київ]—укр. муз. і церковна діячка, поетеса і лікарка. За походженням з Молдавії. Закінчила 1826 Зразкове уч-ще в Харкові. З 1856—черниця, 1856—81—ігуменя Парфенія Флорівського монастиря, при якому організувала жінок уч-ще, впорядкувала тут співацьку справу (з цією метою запросила на службу А. І. Вишневецького), створила хор (складався з 46 учениць-півчих). Автор церковної служби Кирила і Мефодія, віршів рос. мовою (вид. 1875 у Києві). За ініціативою А. здійснено розпис Казанської церкви на тер. Флорів. монастиря, відкрито лікарню, в якій вона сама практикувала.

Л. А. Проценко

АДАЖІО (італ. *adagio*—повільно, спокійно)—1) В балеті—танецький фрагмент, що виконується на музику в повільному темпі. А.—обов'язкова складова частина розвинених форм класичного танцю: *па-де-де*, *па-д'аксьйон*, *гран-па*. Найчастіше притаманне дуєтному танцю, є одним з кульмінаційних пунктів розвитку хореограф. дії. Вправи А. використовуються як частина класичного екзерсису. 2) В музиці—одне з позначень повільного темпу або деяких повільних складових багаточастинних творів. АДАМ (?—?)—лівів. майстер-тесля 17 ст. У 1660 спільно з майстром Андрієм працював на будівлі Спаської церкви монастиря ченців-василіан в с. Крехові (тепер Жовківського р-ну Львів. обл.). Церква тризрубна, трибана. До 1876 стояла в с. Добросині (тепер Львів. обл., не збереглася).

В. С. Вулиць

АДАМАНТ Самійло (?—?)—укр. ксилограф 2-ї пол. 18 ст. Створив шість гравюр («Св. Микола», «Успіння», «Собор святих» та ін.) для «Акафістника», виданих у Чернігові; гравіюру «Св. Варвара» для «Акафіста св. Варвари» (Чернігів, 1783). Його монограма—С. А.

Лит.: Попов П. Матеріали до словника українських гравірів. Додаток І. К., 1927; Логвин Г. Н. Чернігов, Новгород-Северський, Глухів, Путивль. М., 1965.

АДАМІВКА—село Вінницького р-ну Хмельн. обл., осередок гончарства. Засн. у 2-й пол. 18 ст. кн. Чарторийськими. В А. створюються червоний неpolив'яний посуд, глиняна дрібна пластика, димари та ін. вироби у традиціях кераміки с. Зінькова (виселком якого є А.).

В 1911 осередок налічував 341 двір гончарів (С. Бугаз, Я. Бацуца, П. Гаврилюк, Д. Дзюба, М. Столярчук, Д. Касянчук та ін.). З поч. 20 ст. в А. розвивається своєрідний сюжетний та квітковий розписи. В 1923 тут створено артілі «Приклад гончарам», з 1930 працював гончар-

Адамівка. О. Я. Паріж. Гончарні вироби. Глина, розпис ангобами. 60-і рр. 20 ст. ДМУНДМ. Київ.

Адамівка. Банька. Теракота, розпис ангобами. 1913. Музей етнографії. Петербург.

ний з-д. В асортименті—традиц. горщики, макітри, слойки, пасківники, глечики, баньки, а також тарілочки, попільнички, вазони тощо, декоровані *опіскою*. В останні десятиліття виготовляють також полив'яний монохромний (прозора брунатна *поліва*) посуд. Серед майстрів 80-х рр.—І. Наглій, І. Зозуляк, І. Костюк, П. Кравчук, М. Матанчук, Г. Гаврилюк, Є. Трембовецька, В. Зозуляк. Твори гончарів А. зберігаються в Музеї етнографії в Петербурзі, ДМУНДМ, МХП АН України та ін. музеях.

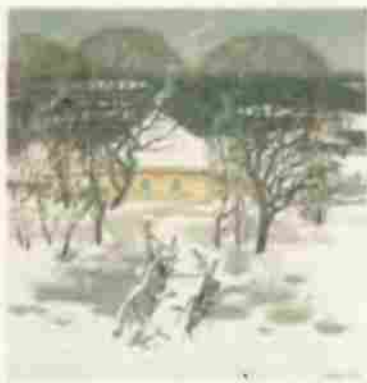
Т. А. Романець

АДАМОВИЧ Михайло (?—?)—укр. художник 18 ст. Малював і копіював портрети, ландшафти, створював настінні розписи. 1743—65 працював у Роздолі (тепер смт Львів. обл.); для місц. костелу і лазарету малював картини та ікони, в палаці виконував живописно-декор. роботи та ін. 1765 оздоблював житл. будинок на Ринку площі у Львові.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

АДАМОВИЧ Сергій Тадейович (2.IV 1922, с-ще Рубіжжя, тепер у складі м. Лисичанська Луган. обл.)—укр. художник, засл. діяч мист. УРСР з 1985. Закінчив 1950 Київ. худож. ін-т. Працює в галузі книжкової і станкової графіки, живопису. Твори: іл. до повісті І. Франка «Борислав сміється» (1952), роману О. Кобилянської «Земля» (1960, 1971), повістей М. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» (1962); полотно «Данило Галицький» (1953, Дніпроп. ХМ), серія «Козацькі вежі» (1989—91), пейзажі.

Лит.: Сергій Адамович. Каталог виставки творів. К., 1975; Владислав А. Графіка Сергія Адамовича. К., 1977; Заслуженный деятель искусств Украинской ССР Сергей Фадеевич Адамович. Книжная и станковая графика. Каталог выставок. М., 1986. І. І. Верба.

А. Г. Адамсон. Пам'ятник першим запорожцям, які висадилися в Тамані Петру I у Полтаві (1915; встановлено спочатку у вестибюлі кадетського корпусу, 1950—перед Музеем історії Полтав. битви), скульпт. групи фонтана в Місхорі (1905), пам'ятник першим запорожцям, які висадилися в Тамані (Таман. п-ів, Краснодар. кр., 1911), всі—бронза. Твори А. зберігаються в худож. музеях Таллінна, Тарту, Риги, ДРМ, ДТГ, музеї Миргородського кераміч. технікуму та ін.

Б. О. Адамцевич.

С. Т. Адамович. Відлітає. Пастель. 1987.

АДАМОВСЬКИЙ А. (?—?)—укр. живописець 18 ст. Автор портрета Яна Дуніна-Борковського (1752, Львів. КГ).

Лит.: Львівський портрет XVI—XVIII ст. Каталог виставки. К., 1967.

АДАМСОН Амантус Генріх [Аманда Іванович; 31.X (12.XI) 1855, хутір Ууга-Рятсела, поблизу Балтійського Порту, тепер Палдіскі, Естонія—26.VI 1929, там же]—ест. скульптор, представник реалістич. мист-ва. 1876—79 навчався в петерб. АМ у А. Р. фон Бока, її академік з 1907. 1887—91 вдосконалював майстерність у Парижі. Викладав в уч-щі тех. рисування Штігліца (1879, 1901—04) та у Рисувальній школі Т-ва заохочування художників (1886—87) у Петербурзі. Автор пам'ятника загиблим морякам броненосця «Русалка» в Таллінні (1902, бронза); жанрових («У тривожному чеканні», 1897, віск; 1925, бронза) та алегоричних («Поцілунков хвиля», 1906, бісквіт; 1923, мармур), декор. скульптур, скульпт. оздоблення будинків тощо. Створив кілька монументів для України: затопленим кораблям пам'ятник (Севастополь, 1904), пам'ятник Петру I у Полтаві (1915; встановлено спочатку у вестибюлі кадетського корпусу, 1950—перед Музеем історії Полтав. битви), скульпт. групи фонтана в Місхорі (1905), пам'ятник першим запорожцям, які висадилися в Тамані (Таман. п-ів, Краснодар. кр., 1911), всі—бронза. Твори А. зберігаються в худож. музеях Таллінна, Тарту, Риги, ДРМ, ДТГ, музеї Миргородського кераміч. технікуму та ін.

Лит.: А. Адамсон. Юбилейная выставка. Таллин, 1953; Клишчук О. Кризь призму граніту. «Україна», 1980, № 38.

В. М. Ханко.

АДАМСЬКА Марія Станіславівна (7.V 1916, Варшава)—укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1951. Закінчила 1933 студію при Донец. держ. драмі. Працювала в Донец. держ. драмі (1933—34), Артемівському (1934—45), Донец. ім. Артема (1945—71) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Наталка («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Аза, Гордія («Циганка Аза» М. Старицького), Варвара («Гроза» О. Островського), Меланія («Єгор Буличов та інші» М. Горького), Катарина («Приборкання непокірної» В. Шекспіра).

О. О. Устинов

АДАМЦЕВИЧ Євген Олександрович [19.XII 1903 (1.I 1904), с. Солониця, тепер Лубенського р-ну Полтав. обл.—19.XI 1972, село Холмівка. Крим]—укр. кобзар. В дитинстві осліп. Жив у Ромнах. Учень кобзаря М. П. Олексієнка. Бандурист-віртуоз. У репертуарі: істор. пісні про укр. нар. героїв Палія, Морозенка, Супруна і Байду; думи-пісні «Євшан-зілля», «На смерть Леніна»; родинно-побутові, жартівливі пісні («Про Адама і Єву», «Ой п'є вдова, гуляє»); пісні літ. походження на вірші Т. Шевченка, Я. Щоголева, О. Афанасьєва-

Чужбинського, М. Некрасова, П. Ж. Беранже, М. Вороного, О. Олеся та ін.; нар. танц. музика (гопаки, козачки, метелиці); вальси, чардаші. Автор «Думи про Федька», думи «В неволі», композиції для бандури «Запорізький марш» (яка в обробці В. О. Гуцала увійшла до репертуару Київ. оркестру нар. інструментів).

Літ.: Прудюк О. Ромеєвський кобзар Євген Адамівич. К., 1971.

О. А. Правдюк.

АДАМЯН Петрос (Петро Ієронімович; 1849, Константинополь — 3(15).VI 1896, там же) — вірм. актор. Сценічну діяльність почав 1866 у вірм. театрі в Константинополі. 1884—88 виступав у місцевих трупах Харкова, Києва, Одеси, Феодосії, Керчі, Сімферополя, Єлизаветграда (тепер Кіровоград), Полтави, Кременчука, де грав вірменською і франц. мовами. Ролі: Арбенів («Маскарад» М. Лермонтова), провідні ролі в трагедіях У. Шекспіра та ін. А. належать поетичні й живописні твори, багато з яких були створені під час перебування в Одесі та Харкові.

Літ.: Писаревський Б. Е. Петр Ієронімович Адамьян. Воспоминания. Одесса, 1896; Степанян Г. Петрос Адамьян. Ереван, 1956.

Г. В. Добрищенко.

АДАШЕВ Олександр Іванович (справж. — Платонов; 1871—1934) — рос. актор. Вивчав театр. мист-во в Парижі, Відні, Мюнхені, Мілані. Працював у Рибінську, Твері, Костромі (1890—98), МХТ (1898—1913). У 1906—13 керував «Курсами драми Адашева» в Москві, що їх закінчили С. Б. Вахтангов, С. Г. Бірман, М. О. Дурасова, М. М. Церетелі. В 1917 А. разом з О. Л. Загаровим очолював Військ.-нар. спілку артистів-воїнів у Одесі. Працював в Одес. пересувному театрі ім. Т. Г. Шевченка, організував «Студію Адашева», випускники якої разом з випускниками Худож. студії 1921 заклали основу одес. театру «Массодром». Працював у Другому театрі Української Радянської Республіки ім. Леніна, викладав на курсах при театрі (Київ, 1922—27), очолював Київ. польський театр (1929). У 1930 на базі Балтського молдавського театру створив Молд. драм. студію і очолював її до 1933. Студія: «Цар Федір Іоаннович» О. Толстого, «Юлій Цезар» У. Шекспіра (обидві — 1922), «Два підлітки» Де Курсея (1925).

Г. В. Добрищенко.

АДИТОН (грец. ἄδιτον — заподіє місце) — святилище давньогрец. храму. Містився за цілою. Відомі А. храму Аполлона Дельфінія (4—3 ст. до н. е.) в Ольвії, храмів у Херсонесі та ін. містах античних держав Північного Причорномор'я. Аналогічні приміщення створювалися і в будівлях 19 ст., які наслідували антич. храми. — Петропавлівська церква в Севастополі (1848), будинок Керченського історико-археологічного музею (кін. 19 ст.).

В. І. Тимофійченко.

АДАЕР Герман Бертольдівич (2.XII 1899, Яблонець-над-Нісоу, Чехо-Словаччина — ?) — нім. диригент. Закінчив 1924 нім. муз. академію в Празі, брав також уроки в О. Землінського, В. Новака та Ф. Фінке. 1924—32 — диригент муз. театрів у Німеччині та Чехо-Словаччині. 1932—34 — керівник диригентського класу «Meister-schule» при Харків. муз.-драм. ін-ті, 1932—35 — гол. диригент симф. оркестру Укрфілу (Харків), 1935—37 — оркестру Укр. радіо в Києві (реорганізовано 1937 у Держ. симф. оркестр УРСР), з яким виконував «Українську симфонію» М. Калачевського, 2-у симфонію Л. Ревуцького. Був першим виконавцем ряду творів укр. рад. композиторів, зокрема 2-ї симфонії Б. Лятошинського (1936), 2-го фп. концерту Л. Ревуцького (1936). З 1938 працював за кордоном (з 1942 — у США). Серед учнів — Н. Г. Рахлін, В. С. Тольба, Д. А. Клебанов.

І. Д. Гамкало.

АДМОНІ Йоганн Григорович (псевд. — Адмоні-Красний; 17.VII 1906, Дессау — 5.IX 1979, Ленінград) — рос. композитор. Закінчив 1931 Ленінгр. консерваторію. Працював у жанрі камерної вокал. музики. Написав перші дві частини вокал. поеми «Пісні серця» на вірші І. Франка «Чим пісня жива» та «В шинку» (перекл. М. Рудермана і М. В. Ісаковського), а також романси на вірші М. Т. Рильського «На порозі гість веселый...», «Дош одшумів. Блакить ясніє», «Крізь дош прорізлася смуга...» (перекл. М. Комісарової).

М. К. Боровик.

АДОЛЬФ Густав Артурович (1901 — 19.X 1940) — укр. мистецтвознавець. Закінчив 1925 Київ. ін-т нар. освіти. З 1926 працював у Всеукр. істор. музеї ім. Т. Г. Шевченка. Автор статей з питань укр. образотворчого мист-ва: «Сучасні українські скульптори» («Авангард», 1930, № 2), про творчість А. Бурделя, М. Епштейна, М. Ю. Гельмана (усі — 1930), М. К. Пимоненка (1938), В. Х. Заузе (1939).

С. І. Білокінь.

АДРІАН Афанасій Іванович (Улазовський; 1708—січень 1767, Київ) — укр. іконописець і будівничий. Чернець Києво-Печерської лаври. Іконопису навчався у Чернігові та в Лаврській іконописній майстерні. 1726—32 під керівництвом І. Максимовича і Ф. Павловського брав участь в оздобленні Успенського собору Києво-Печерської лаври. Писав ікони для іконостасу Троїцької набожності церкви. Був шафром (керівником) «каменного строєння» та управителем у Броварах (тепер місто Київ. обл.), начальником лаврського книжкового магазину на Подолі в Києві.

В. А. Шиденко.

АДРІАНОВА-ПЕРЕТЦ Варвара Павлівна [30.IV (12.V) 1888, Ніжин, тепер Черніг. обл. — 6.VI 1972, Ленінград] — рос. і укр.

літературознавець, чл.-кор. АН УРСР з 1926 і АН СРСР — з 1943, засл. діяч науки РРФСР з 1959. Дружина В. М. Перетца. Закінчила 1910 Вищі жіночі курси в Києві, 1912 — екстеріом Київ. ун-т. Автор праць, присвячених літ-рі Київ. Русі, укр.-рос. літ. зв'язкам. А.-П. належать розвідки з історії укр. і рос. театр. мист-ва: «Життя Олексія чоловіка Божого в давній руській літературі і народній словесності» (1917, здійснено порівняльний текстологічний аналіз укр., рос., польс. та грецьких літ. джерел найдавнішої пам'ятки шкільної драми), «З історії театру в Твері у 18 ст.» (1923), «Сцени і прийоми постановки в російському шкільному театрі 17—18 ст.» (1928), «Артаксерово дійство. Перша п'єса російського театру 17 ст.» (1957).

Та: Сцена та костюм в українському театрі XVII—XVIII вв. «Україна», 1925, кн. 3. Літ.: Горьчева Р. Н. Варвара Павлівна Адрианова-Перетц. М., 1963.

М. Г. Лавинський.

АЕРОГРАФ (від грец. αἴρ — повітря і γραφω — пишу) — пристрій для розбрикування рідкої фарби стиснутим повітрям на папір, полотно, тканину, фарфор, фаянс та ін. А. різних розмірів і конструкцій застосовують для виготовлення театр. декорацій і плакатів, декорування інтер'єрів споруд, ретуші фотонегативів, фотодубітів, у роботі над виконавцями творів станкової та книжкової графіки.

АЖУР (франц. ajour, від ajouter — робити наскрізним) — 1) Техніка створення наскрізного орнамент. візерунку. Застосовують в усіх різновидах декоративно-прикладного мист-ва та в арх-рі. Відома в античних державах Північного Причорномор'я, широко застосовувалася в Київ. Русі, набула розвитку в укр. декор. мист-ві. У ткацтві та килимарстві А. утворюють розсування і стягування ниток основи і підкання; у галузі вишивки, витинанок, деревобробки художній — вирізуванням малюнка чи його деталей (для кольор. контрасту іконали застосовують кольор. підкладки з ін. матеріалів); у золотарстві, литві художньому — плетінням з тонких металевих ниток або скрученого дроту (філігрань або скань); у кераміці та склі — прорізнання окремих деталей. 2) Виріб чи окремий елемент декору, зроблений в цій техніці: мереживо, тонка мереживна тканина, ажурні сіточки для очіпків (Зх. Україна), прикраси, дерев. або металеві ажурні грати, прорізаний А. в десертних тарілках (т. з. порцелянове мереживо); у нар. дерев. арх-рі — балієсини, наличники тощо.

А. І. Величко.

АЗАРОВ Борис Іванович (19.VII 1940, Сімферополь) — укр. режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1983. Член президії Рад. центру УНІМА (1980—91). Закінчив 1975 Красnodар. інститут культури.

З 1962 — актор, з 1978 — гол. режисер Крим. театру ляльок. Вистави: «Коли ромашка розквітася» Р. Москової (1976), «Кішки-мишки» Ю. Чеповецького (1979), «Стійкий олов'яний солдатик» за Г. К. Андерсеном (1980), «Зоряний хлопчик» за О. Уайльдом (1985). Здійснив першу на Україні оперно-балетну виставу в театрі ляльок — «Казки Чуковського» (1984).

С. Г. Васильев.

С. Г. Азерська в ролі Кармен («Кармен» Ж. Бізе).

АЗЕРСЬКА Єлизавета Григорівна [29.II (12.III) 1868, Полтава — 13.III 1946, Москва] — укр. та рос. співачка (меццо-сопрано) і педагог. Вихованка муз. школи М. А. Тутковського і Київ. муз. уч-ща (1891—94; клас М. М. Нолле і К. Еверарді). 1894—96 — солістка Київ. рос. опери. Водночас гастролювала в Мілані та Парижі. В 1897—98 співала у театрах Одеси, Казані, 1898—1918 — солістка Великого театру в Москві. Краща партія — Кармен (однойм. опера Ж. Бізе). Ін. партії: Любава («Садко» М. Римського-Корсакова), Лаура («Кам'яний гість» О. Даргомижського), Рафаель (однойм. опера А. Арєнського). Була першою виконавицею всіх цих партій у Великому театрі. Виступала також як камерна співачка. В 1918 залишила сцену, згодом викладала у муз. технікумах Москви.

Літ.: Из музыкального прошлого. М., 1960; Антонова Васильевна Нежданова. Материалы и исследования. М., 1967; Зигель Ю. Д. Глазами современника. М., 1971; Федор Иванович Шаляпин. Статьи и воспоминания. — Приложения. М., 1979.

М. І. Кузьмін.

АЗОВСЬКА Віра Яківна [18(30). IX 1894, м. Борзна, тепер Черніг. обл. — 9.X 1958, Дніпропетровськ] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1943. У 1935—58 працювала в Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка. Ролі: Аграфена Семенівна («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), Ганна («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Параска («В степах України» О. Корнійчука), Мати («Мати своїх дітей» О. Афіногенова), Біле («Честь сім'ї» Г. Мухтарова).

С. Я. Девинець.

І. К. Айвазовський.

АЗОВСЬКА Марія О. (?—?) — укр. актриса. Працювала в групах М. А. Кропивницького (1895—97), Д. А. Гайдамаки (1898), О. І. Науменка (1899), М. К. Ярошенка (1900), П. К. Націлевича (1905), М. Гончаренка (1913). Ролі: Наталка («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Панночка («Вій» М. Кропивницького за М. Гоголем), Катерина (однойм. опера М. Аркаса), Ярина («Пилип-музика» М. Янчука).

Е. С. Хлібцевич.

«АЗОВСЬКА ЧАЙКА» — естрадний оркестр. Ств. 1956 при Бердянському палаці культури (Запоріж. обл.). З 1966 — народний самодіяльний. Керівники: В. С. Зюзін (1956—62, 1965—70), Р. А. Дудяев (1962—65); з 1970 — засл. працівник культури УРСР В. М. Жуковський. У репертуарі — твори І. Карабича, Ю. Саульського, Г. Гараняна, С. Граппелі, А. Кролла та ін. Брав участь у зйомках кінофільму «На крилах азовської чайки» (1968, Київська кіностудія ім. О. П. Довженка).

Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів і оглядів нар. творчості. Гастролював у Франції (1978) та Польщі (1988).

В. С. Чопик.

АЗОВСЬКИЙ Микола Панасович (2.X 1903, Київ — 31.X 1947, Буенос-Айрес) — укр. живописець. Закінчив 1928 Київ. худож. ін-т, де навчався у Ф. Г. Кричевського та М. А. Бойчука. Працював у Харкові, на Донбасі, в Києві, з 1939 — у Львові. Емігрував 1945 в Рим, з 1947 — у Буенос-Айресі. Твори: «Свинопас» (1931), «Ударна бригада» (1931), «Ізотопи» (1935), «Чередник» (1936), «Гуцульський похорон» (1942). Серед картин, виконаних в експресіоністичній манері, — пейзажі України й Італії, портрети (кардинала Е. Тіссерана, єпископа І. Бучка, мистецтвознавця С. Гордінського), натюрморти, театр. декорації. Автор ескіза gobelena «Жнива» (1936).

Літ.: Портрет Г. М. П. Азовський. «Малерство і скульптура», 1938, № 7.

С. І. Білокінь.

АЗРІКАН Арнольд Григорович (23.II 1906, Одеса — 19.VII 1976, Москва) — укр. співак (драм. тенор), засл. арт. УРСР з 1940. Закінчив 1931 Одес. консерваторію. У 1931—34 — голіст Харків, 1934—41 — Київ. театрів опери та балету. В 1941—45 — учасник фронтів бригад. У повосні роки — соліст оперних театрів Свердловська, Баку, Одеси. В 1965—75 викладав у Кишинів. ін-ті мист-в. У репертуарі мав понад 40 партій, серед яких: Андрій («Тарас Бульба» М. Лисенка), Павло («Перекоп» Ю. Мейтуса), Отелло, Радамес («Отелло», «Аїда» Дж. Верді), Рауль, Пінкертон («Богема», «Мадам Баттерфляй» Дж. Пуччіні) та ін. Здійснив також постановки опери Дж. Верді «Отелло» в оперних театрах Самари (1950), Саратова (1956) та ін. Держ. премія СРСР, 1946.

О. В. Ємець.

АІКТ — див. Міжнародна асоціація театральних критиків.

АІТА — див. Міжнародна асоціація аматорських театрів.

АЙВАЗОВСЬКИЙ (Гайвазовський) Іван (Ованес) Костянтинович [17(29).VII 1817, Феодосія — 19.IV (2.V) 1900, там же] — рос. художник-мариніст і баталіст. За походженням — вірменин. Навчався (1833—37) в петерб. АМ у М. Н. Воробієва, а також у франц. мариніста Ф. Таннера. З 1844 — академік і художник Гол. мор. штабу, з 1847 — професор, з 1887 — почесний член петерб. АМ. Член ряду зарубіж. худож. академій. З 1894 — член Товариства південноросійських художників в Одесі. В 1880 заснував Феодосійську картинну галерею. У ранніх творах — «Морський берег» (1840, ДТГ), «Дев'ятий вал» (1850, ДРМ) був близький до романтизму, пізніше в його творчості посилюються реалістич. тенденції («Буря», 1872, Київ. МРМ; «Чорне море», 1881, ДТГ; «Серед хвиль», 1898, Феодос. КГ). З кін. 30-х рр. створив численні пейзажі Криму («Ялта», 1838, Феодос. КГ; «Місячна ніч у Гурзуфі», 1839, Сум. ХМ; «Кав'ярня

Ажур. Вулиця з ажурним криєм з с. Потеличі. Фаянс, розпис. Серед. 19 ст. МХПТ АН України. Львів.

Ажур. Оправа браслета з прозорим орнаментом. Срібло. 1701. Київ. Печерський історико-культурний заповідник.

І. К. Айвазовський.
Майн на березі, Одеса,
1851. Феодосійська КГ.

в Криму», 1847, Одес. ХМ), пізніше звертається до зображення природи та побуту України («Вид Одеси», 1846, ДРМ; «Чумаки в степу вночі», 1855, Держ. ХМ Білорусі, Мінськ; «Очерет на Дніпрі», 1857; «Під час жнив на Україні», 1891; «Весілля на Україні», 1891; три останні — Феодос. КГ) та ін.

У картинах батального жанру А. відобразив різні етапи історії вітчизн. військово-мор. флоту («Чесменський бій», 1848; «Похід Олега на Царград», 1887; «Бій брига „Меркурій“, 1892, всі — Феодос. КГ), а також події Кримської війни («Осада Севастополя», 1859, Феодос. КГ). Сам А. під час війни був у Севастополі, весною 1854 там було відкрито виставку його творів. Ряд полотен А. присвятив перебуванню О. С. Пушкіна на берегах Чорного м. [«О. С. Пушкін на березі моря поблизу Одеси», 1887, Микол. ХМ; «Прощання

І. К. Айвазовський.
Вуір. Олія. 1872. МРМ.
Київ.

Пушкіна з Чорним морем» (фігуру Пушкіна написав І. Ю. Рєлін), 1887, меморіал. Музей О. С. Пушкіна, Петербург] та ін. У 1865 А. заснував у Феодосії першу в Криму худож. школу-мастерню. А. — ініціатор буд-ва у Феодосії торг. порту, залізниці та водогону; брав участь в археол. розкопках на околицях Феодосії, збудував нове приміщення археол. музею.

Портрети А. з натури писали О. В. Тиранов (1841), В. І. Штернберг (1843), В. А. Тропінін (1856), І. М. Крамської та ін. А. встановлено пам'ятники у Феодосії (1930, скульптор І. Я. Гінцбург) і на могилі художника (1901, скульптор Бюджоллі).

Лит.: Собко Н. П. Словарь русских художников, т. 1. СПб., 1893; Барсамов Н. С. И. К. Айвазовский. М., 1967; Барсамов Н. С. Айвазовский в Крыму. Симферополь, 1967; Айвазовский. Документы и материалы. Ереван, 1967; Айвазовский [Альбом]. Л., 1983. В. В. Шлейсов.

АЙВАН (перс.) — 1) Тераса з плоским перекриттям на колонах або стовпах, характерна для замкнених житл. дворів кримсько-татарської арх-ри. У 19 — на поч. 20 ст. поширилися в арх-рі вілл і дач на Пд. березі Криму; корпус палацу «Мелас» у смт Санаторному (30—40-і рр. 19 ст.), дача «Кічкине» у Гаспрі (1908—11) та ін. 2) Приміщення зі склепінням, звернуте до внутр. подвір'я або площі (див. Пештак). Використовувався в середньовіч. арх-рі Криму при буд-ві гробниць, мечетей, медресе, каравансарай, палаців у 19 — на поч. 20 ст. (Воронцовський палац, 1830—46; див. Алушкінський палацово-парковий комплекс; палац «Дюльбер» у Кореїзі, 1895—97).

В. І. Тимофійко.

АЙЗЕНШТОК Ієремія Якович [20.II (5.III) 1900, Єлизаветград, тепер Кіровоград — 7.VI 1980, Ленінград] — укр. і рос. літературознавець. Закінчив 1921 Харків. ін-т нар. освіти та аспірантуру при ньому (1925). Був першим ученим секретарем н.-д. Ін-ту Т. Г. Шевченка (Харків, 1926—30), де розгорнув активну роботу по збиранню і наук. вивченню укр. л-ри, в т. ч. драм. спадщини 19 — поч. 20 ст. Серед праць — дослідження, присвячені різним аспектам життя і творчості Г. Ф. Квітки-Оснот'яненка, Т. Г. Шевченка — поета і художника («Шевченко і народна пісня», 1938; «Шевченко і фольклор» та «Т. Г. Шевченко і К. П. Брюллов», обидві — 1939; «Як працював Шевченко», 1940), І. П. Котляревського, М. В. Гоголя. Підготував перше повне коментоване видання Шевченкового «Щоденника» (Х., 1925).

Лит.: Ієремія Якович Айзеншток. «Радянське літературознавство», 1980, № 8.

Г. А. Зленко.

АЙНАЛОВ Дмитро Власович [8(20).II 1862, Маріуполь — 12.XII 1939, Ленінград] — рос. історик мистецтва, чл.-кор. Рос. АН з 1914. Закінчив Новорос. ун-т в Одесі, де вчився у Н. П. Кондакова. Викладав у Казані. (1890—1903) та Петерб. (з 1903 — професор) ун-тах. Один з перших дослідників історії візант. та давньорус. мист-ва: «Киево-Софійський собор» (1889, разом з С. К. Рєдіним), «Літопис початку російського мистецтва» (1904), «Історія руського монументального мистецтва» (у 2-х т., 1932—33, нім. мовою).

Тя.: Пам'ятники християнського Херсонеса. М., 1901; Архитектура черниговских церквей. М., 1909; Византийская живопись XIV столетия. Пг., 1917. С. І. Блокін.

АЙМАТОВ Чингіз (12.XII 1928, аїл Шекер, Киргизстан) — кирг. письменник, акад. АН Киргизстану з 1974, Герой Соц. Праці (1978). За інсценізованими повістями А. здійснено вистави у театрах України: «Материнське поле» (1966 — Київ. обласний; 1975 — Рівнен. укр. муз.-драм. театри; 1985 — Довец. обл. ТЮГ у Мокіївці), «Тополька моя в косинці червоної» (1965 — Кіровоград. і Сум. укр. муз.-драм. театри), «І більше віку триває день» (1983 — Дніпроп. рос. драм. театр), «Плаха» (1988 — Івано-Франк. 1989 — Волин. муз.-драм. театри). Повість «Прощай, Гульсари!» з 1977 у репертуарі А. Н. Паламаренка (худож. читання). Ленінська премія, 1963. Держ. премія СРСР, 1968, 1977, 1983.

А. В. Олійник.

АКАДЕМІЗМ (франц. académisme) — напрям, що склався в мистецьких академіях у 16—19 ст. і ґрунтувався на догматичному наслідуванні зовн. форм класич. мист-ва (насамперед античного та епохи Відродження). Виник в Італії (болонська школа живопису, засн. бл. 1585), поширився в багатьох країнах Європи з утворенням академій мистецтв у Парижі (1648), Відні (1692),

Берліні (1694), Петербурзі (1757), Лондоні (1768). А. сприяв систематизації худож. освіти, закріпленню класич. традицій, що, проте, перетворювалися ним на систему «вічних» канонів і приписів; у живопису віддавав перевагу рисункові як «раціональному началу». Вважаючи сучасність негідною справжнього, «високого» мист-ва, А. протиставив їй позачасові й позанаціональні норми, ідеалізовані образи, далекі від реальності й сусп. життя сюжети (антична міфологія, Біблія, стародав. історія), що підкреслювалося умовністю моделювання, кольору і рисунка, театральністю композиції, жестів і поз. Як офіц. й худож. напрям дворянства й буржуазії А. сприявав своєю ідеалістичною естетикі проти передових нац. тенденцій мист-ва. Під тиском художників-реалістів (у Росії — зокрема *передвижників*) і митців, що сповідували буржуазно-індивідуалістичні тенденції у худож. творчості, А. видозмінювався, часом вироджуючись в еклектичне салонне мист-во. В 20 ст. у деяких країнах він проявлявся в оновлених формах неокласицизму. Вплив ідеалістич. естетики А. позначився також на розвитку укр. мист-ва (окремі твори Г. М. Сошенка, Г. А. Васька, Д. І. Безлерного та ін.). Використовуючи сюжети, прийоми й засоби академіч. мист-ва, Т. Г. Шевченко разом з тим критикував А. як антиреалістич. напрям. Термін «академізм» застосовують також для визначення будь-якої канонізації, перетворення на непорушну норму ідеалів і принципів мист-ва минулого.

В. А. Афанасьєв

АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ — науково-творчі центри в галузі образотвор. мист-ва, а також вищі навч. заклади. Перші А. м. виникли у 16 ст. в Італії як вільні об'єднання художників (Болонська академія, бл. 1585). У 1648 засн. Королівську академію живопису й скульптури у Парижі. В 17—18 ст. створено А. м. у Відні (1692), Берліні (1694), Лондоні (1768). У 19 ст. в ряді зарубіж. А. м. (Будапешт, Краків, Відень, Мюнхен) навчалася багато укр. художників. На ранніх етапах діяльність А. м. мала прогрес. характер. З 19 ст. А. м. стали виразниками офіц. мист-ва, відірваного від життя і передових ідей (див. *Академізм*). Назви академій часто привласнювали собі приватні худож. студії (академія Жуліана в Парижі, Ажбе — в Мюнхені). У 1757 засн. *Академію мистецтв* у Петербурзі. Першою вищою худож. школою України була *Українська державна академія мистецтв* (відкрита 22.XI 1917 у Києві). У 1933 створено Всеросійську академію мистецтв у Ленінграді, 1947 її реорганізовано в *Академію мистецтв СРСР* у Москві, 1992 Київ. худож. ін-т реорганізовано в *Українську академію мистецтв*.

І. К. Айвазовський.
Весілля на Україні.
Олія. 1891. Феодосієвська КГ.

«АКАДЕМІЧНЕ БРАТСТВО» — т-во студентів-українців у Львові (1882—96). Відображало настрої прогрес студентства, яке брало участь у боротьбі проти нац. угноблення монархії Габсбургів. Осн. спрямування діяльності «А. б.» — культурно-освітнє. При ньому діяли наук. гуртки (істор., літ.-істор., етнографо-статистичний), б-ка (з читальнею) і хор (на чолі з О. Й. Нижанківським). «А. б.» систематично влаштовувало муз.-декламаційні вечори; краснав. мандрівки з концертними виступами. У концертах звучали твори М. В. Лисенка, А. К. Вахнянина, М. М. Вербицького, О. Й. Нижанківського, обробки нар. пісень. «А. б.» мало тісні контакти з вив.-вом «Бібліотека музикальна». В його роботі брав участь І. Я. Франко. У 1896 на базі «А. б.» утв. т-во «Академічна громада». Хор «А. б.» ввійшов до хору т-ва *Львівський «Боян»*.

Літ.: Загайкевич М. П. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. К., 1960; Дей О. І. Іван Франко. Життя і діяльність. К., 1981. М. П. Загайкевич.

АКАДЕМІЧНИЙ ТЕАТР — почесне звання в СРСР, що надавало М-во культури СРСР театрам, які виробили власні творчі традиції, виховали на їх основі значних акторів, створили ряд вистав, що здобули широке визнання глядачів і театр. громадськості. Запроваджено 1919.

В Україні (на 1994) — 11 А. т.; театри опери та балету — Національний театр опери та балету України ім. Т. Г. Шевченка (1926), Одес. (1929), Харків. (1934), Львів. (1939), Донецький (1977); укр. драм. театри — Київ. ім. І. Франка (1940), Харків. ім. Т. Г. Шевченка (1947), Львів. ім. М. Заньковецької (1970); рос. драм. театри — Київ. ім. Лесі Українки (1956), Харків. ім. О. С. Пушкіна (1971), Кримський ім. М. Горького (1979). Г. Т. Поларова.

АКАДЕМІЧНІ ЗВАННЯ — звання, що присуджувалися вихованцям (художникам і архітекторам), викладачам мистецьких академій, відомим колекціонерам, держ. і громад. діячам за видатні заслуги в галузі образотвор. мист-ва і арх-ри. В різних країнах А. з. мали свої назви. В петерб. *Академії мистецтв* існували А. з., затверджені відповідними статутами: академік, призначений (кандидат в академіки, 1764—1859), почесний член академії (1763—1918), почесний вільний общник (1766—1893), почесний любитель мистецтв (1763—1918). Всі звання присуджувалися на щорічних Публічних зборах академії шляхом голосування.

У різні часи академічних звань були удостоєні представники укр. мист-ва: 1860 звання академіка гравюри — Т. Г. Шевченко (за його гравюри з картин Рембрандта «Притча про робітників на винограднику» і І. І. Соколова «Приймати»), академіків живопису — 1860 — К. О. Трутовський (за картину «Хоровод у Курській губернії»), 1887 — В. Д. Орловський (за картини «Захід сонця», «У степу», «Вечір») та ін. Почесними членами академії були представники укр. мист-ва або ін. митці й діячі науки, які працювали на Україні: живописець І. К. Айвазовський, археолог І. Бартоломей, композитор і колекціонер живопису Д. С. Борн-нянський, худож. і музейний діяч Д. В. Григорович, колекціонери Б. І. Ханенко і П. І. Харитоненко та ін.; почесними вільними общниками — художники М. Д. Раєвська-Іванова, археолог Т. В. Кибальчич, колекціонер Г. С. Тарновський та ін.; академіками — архітектори О. М. Бекетов, В. І. і О. В. Беретті, М. І. Бонч-Бруєвич, В. І. Сичутов, М. К. Толвинський та ін.; живо-

писці М. К. Бодаревський, В. М. Галіський, К. К. Костанді, В. О. Котарбинський, Г. О. Ладиженський, Д. П. Малайченко, І. С. Саблуков, М. М. Сажин, Є. І. Столиця, Р. Г. Судковський, М. К. Пимоненко, Х. П. Платонов, О. А. Попов, О. П. Розмариниц, О. Ю. Рокачевський, скульптори Б. В. Едуардс, П. П. Забелло. Відповідно до Тимчасового статуту академії 1893, що діяв до 1918, звання академіка було збережене і введено нове — дійсний член. Серед них — живописці В. М. Васнецов, М. Д. Кузнецов, К. Я. Крижицький, І. Є. Грабар, А. І. Куїнджі, І. Ю. Рєпін, Ф. О. Рубо, В. О. Серов, І. П. Похитонов та ін.; скульптори М. М. Антокольський, В. О. Беклемішев, А. В. Полен. Для викладачів академії з 1764 було встановлено звання ректора, ад'юнкта-ректора (до 1802), радника, професора і радника (з 1802), заслуженого ректора, заслуженого професора (обидва — з 1830). Вихованцям академії на щорічних публічних зборах присуджували звання «класного» або «вільного» (некласного) художника.

Лит.: Юбилейный справочник Императорской академии художеств. 1794—1914. т. 1—2. СПб. 1914; 225 лет Академии художеств СССР. Каталог выставок. т. 1—2. М., 1985. В. В. Шлейфов.

АКАДЕМІЯ АРХІТЕКТУРИ СРСР (АА СРСР) — вища наук. установа. Існувала в Москві 1934—56. Статут і перший склад дійсних членів було затверджено 1939. АА СРСР розв'язувала завдання узагальнення творчої практики, розробки питань теорії рад. арх-ри, вивчення худож. спадщини. В складі академії було 6 науково-дослідних інститутів, музей архітектури, б-ка, майстерні. У 1945 створено філіал АА СРСР у Києві (див. *Академія архітектури УРСР*). 1956 АА СРСР реорганізовано в Академію будівництва і архітектури СРСР.

АКАДЕМІЯ АРХІТЕКТУРИ УРСР (АА УРСР) — наук. установа. Існувала 1945—56 в Києві. Філіал Академії архітектури СРСР. АА УРСР розробляла наук. проблеми сучас. буд-ва, готувала наук. кадри, брала участь у справі охорони пам'яток історії і культури, організовувала й проводила архітектурні конкурси, видавала наук. праці. В АА УРСР обирали почесні члени, дійсні члени та членів-кореспондентів з числа архітекторів, живописців, скульпторів, інженерів. Дійсними членами АА УРСР були П. Ф. Альошин, О. М. Вербицький, О. В. Власов, А. В. Добровольський, В. Г. Заболотний, В. І. Касіян, Є. І. Катонін, М. Г. Лисенко, О. О. Шовкуненко, членами-кореспондентами — Г. В. Головкин, В. Д. Єлізаров, М. В. Замечек, О. М. Касьянов, В. М. Орехов, Б. І. Приймак, О. О. Тацій, Я. А. Штейнберг та ін. Президентом Академії 1945—56 був архітектор В. Г. Заболотний. 1993 утв. Укр. академію архітектури.

АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ СРСР (АБ і А СРСР) — наук.-дослід. установа. Існувала 1956—64. Створено на базі Академії архітектури СРСР. Розробляла наук. проблеми, пов'язані з індустріалізацією буд-ва, поліпшенням якості і зниженням його вартості. У складі АБ і А СРСР було 18 н.-д. ін-тів, наук. ради, музей арх-ри. 1963 в її складі було 2 почесні члени, 67 дійсних членів, 105 членів-кореспондентів. В 1964 на базі академії було створено ряд архіт. ін-тів. Від України почесним членом було обрано арх. О. І. Дмитрієва, дійсним членом — арх. А. В. Добровольського.

АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ УРСР (АБ і А УРСР) — наук. установа. Існувала 1956—64 у Києві. Створено на базі Академії архітектури УРСР та ряду ін-тів Києва і Харкова. АБ і А УРСР розробляла наук. проблеми сучас. арх-ри і буд-ва, готувала наук. кадри, а також подавала наук. допомогу будовам республіки. Видавала «Вісник Академії будівництва і архітектури УРСР». Президентом АБ і А УРСР 1957—59 був А. М. Комар. Серед почесних членів — П. Ф. Альошин, О. М. Вербицький; дійсних членів — Г. В. Головкин, А. В. Добровольський, В. Д. Єлізаров, Є. І. Катонін, Б. І. Приймак; чл.-кор. — Я. А. Штейнберг та ін. У 1964 на базі академії було створено ряд архіт. ін-тів.

АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ (АМ) у Петербурзі — вищий держ. навч.-худож. заклад Росії 18—20 ст. Засн. 6.XI 1757 як «Академія трьох найушавленіших мистецтв» з ініціативи М. В. Ломоносова та відомого мецената графа І. І. Шувалова.

М. В. Ломоносов став автором першого академ. статуту (регламенту), І. І. Шувалов — перший її президент (1757—63). В 1758 при АМ було відкрито Архітектурний клас — гол. центр підготовки архітекторів Росії. У листопаді 1764 АМ перетворено на Імператорську Академію живопису, скульптури та арх-ри з виховним уч-щем. Вона дістала т. з. привілеї (право) та новий статут. Відтоді АМ виконувала не тільки функції навч. закладу, а й урядової установи. До її обов'язків належали: регламентування худож. життя, сприяння розвитку образотвор. мист-в та арх-ри, розподіл замовлень на худож. твори, присудження академічних звань. У 18 — на поч. 19 ст. АМ відігравала прогрес. роль у вихованні вітчизн. митців, поширенні принципів класицизму, стала центром худож. життя Росії. В 2-й пол. 19 ст. вона перетворилася на консервативну устанovu, що насаджувала офіц. далеке від життя й сусп. боротьби мист-во (див. *Академізм*). Розвиток демократич. мистецького руху призвів 1863 до публічного розриву з АМ групи її вихован-

ців на чолі з І. М. Крамським. Вони утворили Артіль художників, на базі якої 1870 у Петербурзі було засн. Т-во *передвижників*. Разом з тим завдяки діяльності ряду педагогів (П. П. Чистяков, М. К. Клодт та ін.), а також внаслідок реформи АМ 1893 в ній до викладацької діяльності було допущено художників-реалістів (І. Ю. Рєпін, А. І. Куїнджі та ін.), і АМ зберегла своє значення як школа профес. майстерності. Було затверджено новий тимчасовий статут АМ; за ним її було поділено на Академічні збори, обов'язком яких стало керівництво всім худож. життям країни, та Вище худож. уч-ще. 12.IV 1918 АМ було ліквідовано. Вище худож. уч-ще після реорганізації під ін. назвами існувало 1920 та на поч. 30-х рр. У 1932 в Ленінграді створено Всеросійську Академію мистецтв, 1947 в Москві — Академію мистецтв СРСР.

АМ та її численні вихованці відіграли велику роль в історії укр. образотвор. мист-ва. В АМ розквітнув талант А. П. Лосенка, Д. Г. Левицького, В. А. Боровиковського, К. І. Головачевського, І. П. Мартоса та ін. вихідців з України. При активній підтримці АМ її вихованець І. С. Саблуков засн. 1767 «новоприбавочные» класи при Харківському колегіумі. Їхня діяльність сприяла заснуванню в Харків. і Київ. ун-тах худож. класів, активними діячами яких були вихованці АМ К. С. Павлов та Г. А. Васько. Відомою активна роль діяча АМ та мистецтвознавця В. І. Григоровича у створенні проекту Київської художньої школи, яку 1850 відкрив у Києві Х. С. Буяльський. За участю АМ в Одесі 1865 було відкрито малювальну школу Одеського товариства заохочування красних мистецтв (1899 перетворено на худож. уч-ще — підготовче відділення АМ), у Харкові — Раєвської-Гванової М. Д. малювальну школу (1869), у Києві — Рисувальну школу М. І. Мурашка (1875) та Київське художнє училище (1901). В 1-й пол. 19 ст. АМ дала Україні таких майстрів портрета, як Г. А. Васько, К. С. Павлов, П. М. Орлов, А. М. Мокрицький, І. М. Сошенко, П. Г. Шлейфер, Д. І. Безперчий; істор. та побутового жанрів — Г. І. Лапченко, П. Т. Борисполець, Є. Ф. Крендовський, М. В. Брянський, М. С. Башпилов; пейзажу — О. М. Купавин, О. Я. Кухаревський, І. К. Зайцев. У 2-й пол. 19 ст. вихованцями АМ були видатні укр. художники К. О. Трутовський, В. Д. Орловський, М. І. Мурашко, П. Д. Мартинюк, К. К. Костанді, С. І. Васильківський, М. К. Бодаревський, М. Д. Кузнецов, М. К. Пимоненко, М. А. Беркос, О. Г. Сластіон та ін.

В історії укр. образотвор. мист-ва 1-й пол. 19 ст. почесне місце посіли рос. художники, вихованці АМ, які в своїх творах відо-

бразили укр. тематику. Документально-істор. цінність мають пейзажі Ф. Я. Алексєєва і О. М. Кунавіна.

В. А. Тропінін, який довгий час жив на Україні, відкрив новий етап у розвитку укр. реалістич. портрета та побутового жанру. Живописець і рисувальник В. І. Штернберг, друг Т. Г. Шевченка, багато творів академ. періоду присвятив Україні. Вона справила глибокий вплив на К. О. Трутовського, А. М. Жемчужникова та ін. Велике значення мала АМ для становлення й формування Т. Г. Шевченка-художника.

У визволенні поета від кріпачтва брали активну участь професори АМ К. П. Брюллов, О. Г. Венеціанов, поет В. А. Жуковський, конференц-секретар АМ В. І. Григор'єв. В АМ Т. Г. Шевченка було удостоєно звання академіка гравюри (1860), у стінах академії він жив і працював до останніх днів життя. 1964 з нагоди 150-річчя від дня народження великого Кобзаря в АМ було відкрито *Шевченка Т. Г. меморіальну майстерню-музей*. Вихованцями АМ були визначні рос. художники І. Ю. Рєпін, А. І. Куїнджі, М. О. Ярошенко, у творчості яких велике місце посідає укр. тематика. В АМ набували високої профес. майстерності численні укр. рад. митці — М. С. Самокиш, І. С. Іжакевич, К. О. Прохоров, Г. П. Світлицький, Ф. Г. Кричевський, Д. К. Крайнев, К. Д. Трохименко, О. О. Кокель, О. О. Шовкуненко та ін. Вони визначили переважно реалістич. напрям укр. мист-ва, його гуманізм і народність.

Літ.: Юбілейний співочник Императорской академии художеств. 1794—1914. т. 1—2. СПб., 1914; Затецкий Я. П. Академия художеств и ее роль в истории украинского изобразительного искусства. В кн.: Академия художеств СССР. 200 лет. Десятилетняя сессия (юбилейная). М., 1959; 225 лет Академии художеств СССР. Каталог выставки. т. 1—2. М., 1983.

В. В. Шейков.

АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ СРСР — вища наукова і творча установа. Заснована за постановою РМ СРСР від 5.VIII 1947 на базі реорганізованої Всерос. академії мист-ва (утв. 1933). До системи АМ СРСР увійшли: Н.-д. ін-т теорії та історії образотвор. мист-ва, Московський художній інститут ім. В. І. Сурикова — в Москві; Петербурзький інститут живопису, скульптури та архітектури ім. І. Ю. Рєпіна, Н.-д. музей АМ СРСР, наук.-бібліогр. архів, наук. б-ка (бл. 500 тис. томів), виробничі майстерні та лабораторії — в Петербурзі, творчі майстерні АМ СРСР у Москві, Петербурзі, Києві, Баку, Тбілісі, Бішкеку, Ташкенті, Казані, Мінську. АМ здійснила капітальні видання з питань історії та теорії мист-ва («Всесвітня історія мистецтва», т. 1—6, 1956—66; «Пам'ятники світової естетичної думки», тт. 1—5, 1962—70; «Історія мистецтва народів СРСР», тт. 1—9, 1971—82, та ін.) видає журнал «Искус-

ство». Серед діячів укр. мист-ва і арх-ри в різні роки до складу АМ СРСР обиралися: дійсними членами — М. М. Божий, В. З. Бородай, С. О. Григор'єв, А. В. Добровольський, В. І. Касян, М. Г. Лисенко, О. О. Шовкуненко, Т. Н. Яблонська, Г. В. Якутович; членами-кореспондентами — Й. Й. Бокшай, М. Г. Дергус, І. М. Іванов, В. М. Костецький, О. М. Лопухов, Г. С. Меліхов, О. С. Пашченко, В. Г. Пузирков, М. А. Рєбінін, В. В. Шаталін, Т. М. Голембієвська. Президенти АМ СРСР — О. М. Герасимов (1947—57), Б. В. Йогансон (1958—62), В. О. Серов (1962—68), М. В. Томський (1968—83), Б. С. Угаров (1983—91). АМ СРСР нагороджено орденом Леніна (1975). 1991 перетворено на АМ Росії.

Літ.: Лисовський В. Г. Академия художеств. Л., 1982; 225 лет Академии художеств СССР. Каталог выставки, т. 1—2. М., 1983.

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ (АН України) — вища наук. установа республіки. Засн. в листопаді 1918 як Укр. АН(УАН), з 14.VI 1919 — Всеукр. АН(ВУАН), з 21.II 1936 — АН УРСР, з 1994 — Нац. АН України. Перше положення про АН було затверджено 14.VII 1921 РНК УРСР. Президенти АН були академіки В. І. Вернадський (1919—21), М. П. Василенко (1921), В. І. Липський (1922—28), Д. К. Заболотний (1928—29), О. О. Богомолець (1930—46), О. В. Паладин (1946—62). З 1962 президент АН України — академік Б. Є. Патон. В академії було організовано широкомасштабну дослідницьку роботу в галузі вивчення багатьох аспектів розвитку худож. культури на тер. України, систематизації мистецької спадщини укр. народу, дослідження її місця в світовому худож. процесі, зв'язків з мист-вом народів СРСР. З цієї метою 1919 було створено Комісію для складання археол. карти України (див. *Всеукраїнський археологічний комітет*). Постійну комісію для складання Біографічного словника діячів України (з відділом мист-ва), 1920 — Етнографічну комісію (з 1927 — *Всеукраїнське етнографічне товариство*; 1925—32 видавало «Етнографічний вісник»). Діяли Кафедри мистецтвознавства та історії укр. мист-ва, Комісія для дослідження самодіяльного мист-ва, Кабінет укр. мист-ва, Комісія для дослідження худож. цінностей, Комісія для дослідження золотарства, Комісія для вивчення архівних джерел, Софійська комісія та ін., Кабінет революційно-масового мист-ва (1931). В 1934 засн. Ін-т матеріальної культури (з 1938 — *Археологія інститут АН України*), 1936 — Ін-т фольклору, тепер — *Мистецтвознавства, фольклористики та етнології інститут АН України*.

У 20-х рр. АН УРСР здійснювала роботу по охороні і збереженню пам'яток історії і мист-ва на тер. України (див. також *Всеукраїнський комітет охорони пам'яток*

мистецтва і старовини). В цей час АН УРСР було підпорядковано також ряд націоналізованих і держ. музеїв (у Києві, Харкові, Одесі, Херсоні, Кам'янці-Подільському, Каневі). Наук. доробок співробітників академії у галузі мистецтвознавства видає «*Наукова думка*», публікують періодичні журнали, зокрема «*Народна творчість та етнографія*».

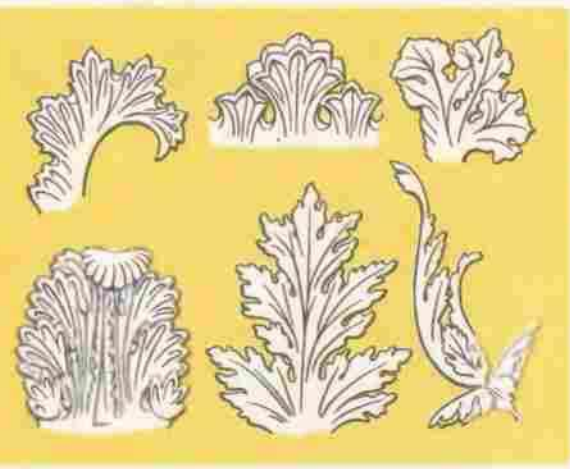
Літ.: Культурне будівництво в Українській РСР. 1917—1927. Збірник документів і матеріалів. К., 1979; Історія Академії наук Української РСР. К., 1982.

АКАДЕМІЯ ТЕАТРАЛЬНА. Діяла протягом 1919 у Києві. Навч. програмою передбачалися спец. та заг.-осв. дисципліни. Керівник А. т. — В. В. Сладкопєвцев. Серед викладачів: мистецтвознавець А. О. Альявант (історія музики), С. С. Мокульський (історія театру), критики і літературознавці М. П. Алексєєв (історія рос. театру), О. Й. Дейч, поет і перекладач Є. А. Дроб'язко, актори та режисери С. Висоцька, Г. К. Крижицький (обидва — майстерність актора), Л. А. Лук'янов (трим). В А. т. навчалися майбутні актори М. О. Левкоєв, В. В. Куза (згодом засл. арт. РРФСР), Н. О. Розенель-Луначарська. При А. т. було створено майстерні худож. слова з відділами поезії (очолював І. Г. Еренбург), драматургії (керували Г. К. Крижицький, В. В. Сладкопєвцев), кіносценарний, худож. критики, журнально-газетної роботи. Восени 1919 А. т. влилась у Київський музично-драматичний інститут ім. М. В. Лисенка.

Літ.: Дейч А. Голос памяти. М., 1964; Крижицький Г. Випереджаючи час. — Смирнова-Іскандер О. В. Театральна Україна двадцятих років. К., 1984.

АКАНТ (франц. *acanthé*, від грец. *ἀκανθός*) — в арх-рі орнам. елемент скульпт. оздоблення фасадів та інтер'єрів споруд у вигляді зубчастого листка рослини з такою ж назвою, поширеної в країнах Середземномор'я. А. покладено в орнамент. основу коринфського ордера та композиційного ордера. А. широко використовували при оздобленні фасадів культових споруд, зведених у стилі барокко (дзвіниця на Дальніх печерах Києво-Печерської лаври, 1754—61), у куль-

Акант:
1 — грецький;
2 — візантійсько-романський;
3 — готичний;
4 — римський;
5, 6 — у стилі ренесанс.

тових та цивільних будівлях класицизму для оздоблення капітелів, фризів, консолей (Воронцовський палац в Одесі, 1826—30). У рад. арх-рі А. дістав застосування в 30-х та 50-х рр.

А. в укр. живопису (графіч. орнамент. заставки і кінцівки в книгах) та декор.-ужитковому мист-ві відомий з 12 ст. (шиферні плити з Софійського собору), поширився у 15—19 ст. (стилі: ренесанс, барокко, рококо, класицизм), спорадично — у 20 ст. Стилізований листок або гілку А. як один з елементів орнамент. композиції часто застосовували у золотарстві (оправи до книг, церковне начиння; майстри І. Равич, М. Юревич, І. М. Атаназевич), худож. литві (гармати, дзвони; майстри К. Балашевич, І. Бельман, Ф. Полянський, А. Станке, К. Франке), різьбленні (шати до ікон, царські врата, меблі), вишиванні й ткацтві (одяг, тканини).

А КАПЕЛА (від італ. а сар'єла — у стилі капели) — хоровий (ансамблевий) спів без інструм. супроводу; напрям хорової музики. Його витoki сягають часів античності. В подальшому набув розвитку в творчості зх.-європ. композиторів доби Відродження. В мист-ві України підвалини А. к. закладено, з одного боку, в нар. гуртовому співі, з другого — у візант. культовій музиці, прищепленій у церковному вжитку Київ. Русі в процесі прийняття християнства.

У розвитку вітчизн. музики А. к. розрізняють 4 етапи. 1-й (10—17 ст.; на Галичині — до кінця 16 ст.) позначений зосередженістю А. к. у рамках культової музики (профес. мист-во) і нар. гуртовому співі (фольклор). Осн. жанровий шар — одноголосий розспів (див. також Гімн, Знаменний розспів). Виконавсько-пед. база — церк. хори.

2-й етап (17 — поч. 19 ст.) характеризується взаємодією світської (придворної, міської побутової) та культової музики (як вітчизн., так і зх.-європ.), значним поширенням А. к. у міськ. побуті, появою розгорнутих одно- і багаточастинних хорових композицій. Осн. форма виконавства — партесний спів. Найвищі досягнення цього етапу пов'язані з жанром хорового концерту 18—19 ст. (М. С. Березовський, Д. С. Бортнянський, А. Л. Ведель). Текстова основа профес. муз. творів обох етапів (за винятком фольклору) — старослов'янська. Виконувалися хорами Київської академії, братських шкіл, церковними хорами (див. також Придворна співацька капела, Глухівська співацька школа, Розумовського Кирила придворна капела).

3-й етап у розвитку А. к. (серед. 19 ст. — 50-і рр. 20 ст.) пов'язаний із становленням реалізму, чільне місце посідає тут світська хорова творчість, основа якої — нац. (насамперед селянський) фольклор; істотно розширюється ви-

ражальна палітра письма. Провідними жанрами стали хорова пісня, мініатюра, п'єса, поема, які розвинулися в творчості М. М. Вербицького, І. А. Лаврівського, А. К. Вахнянина, М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка, Н. О. Нижанківського, Д. В. Січинського. В цей час досяг розвитку жанр обробки народної пісні, що ґрунтується на засадах не тільки хорової п'єси та поеми (класичні зразки створили М. В. Лисенко, М. Д. Леонтович, К. Г. Стеценко, О. А. Кошиць), а й багаточастинної композиції А. к. (т. з. віночки або в'язанки нар. пісень — «Веснянки» М. В. Лисенка, «Обжинки» Ф. М. Колесси, «Кобза», «Бандура» Г. М. Давидовського, «Невдале залицяння» Є. Т. Козака). Текстова основа тогочасної музики А. к. — літературна (переважно вірші укр. і рос. поетів) і фольклорна. Вона становила осн. частину репертуару хорів т-в «Боян», «Торбан», Київської духовної академії, студентських хорів консерваторій, ун-тів, численних аматор. колективів (див. Бакалінський А. Я., Вітошинський Й. С., Демущий П. Д., Яциневич Я. М.). Основи співу А. к. викладали у Київ. духовній академії, консерваторіях, муз. уч-щах РМТ, приватних муз. навч. закладах. У творчості композиторів Рад. України старшого покоління спостерігається переважно еволюційний розвиток традицій акапельної творчості М. В. Лисенка, М. Д. Леонтовича, К. Г. Стеценка, але при цьому відчутне розширення структурно-жанрового кола і ладово-інтонаційного діапазону (див. *Лад, Інтонація*) муз. мови, посилення барвистого, колористичного начала. Цими рисами позначено оригін. твори та обробки укр. нар. пісень П. О. Козицького, М. І. Вериківського, Л. М. Ревуцького, Б. М. Лятошинського, С. П. Людкевича, Г. Г. Верьовки, А. Я. Штогаренка, М. Ф. Колесси, А. Й. Кос-Анатольського, Г. І. Майбороди, Г. А. Жуковського, В. Д. Кирейка та ін. Осередками музики А. к. стають академ. капели музичні, народні хори, муз. навч. заклади, самодіяльні колективи. Чимало композиторів цього етапу виявили себе визначними хормейстерами (М. В. Лисенко, М. Д. Леонтович, К. Г. Стеценко, О. А. Кошиць, С. П. Людкевич, О. Й. Нижанківський, П. О. Козицький, М. Ф. Колесса, Г. Г. Верьовка, Я. С. Калішевський).

4-й етап розвитку музики А. к. (від поч. 60-х рр. 20 ст.) характеризується значним розширенням її жанрово-стильових меж, відродженням розгорнутих багаточастинних жанрів, у т. ч. хорового концерту («Хоровий концерт» Ю. Я. Іщенко, «Гори мої, гори» В. Д. Зубрицького), становленням жанру кантати А. к. (кантати Л. В. Дичко, хорової симфонії («Хорова симфонія-дитяча» Є. Ф. Станковича), народженням

Академія.
О. О. Шовкуненко.
Портрет художника
Г. С. Савицького. 1946.

жанру хор-опери («Ятранські ігри» І. Н. Шамо), актуалізацією інтонаційно-жанрової сфери найдавніших нар.-пісенних жанрів, засвоєнням засобів виразності музики 20 ст. — сонористики, алеаторики, пуантизму тощо (твори В. С. Бібика, В. В. Сільвестрова, В. Є. Назарова). Розширюється виконавська база музики А. к. — поряд з наявними традиц. хоровими колективами розвивається мережа камерних хорів.

Лит.: Козицький П. О. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування. К., 1971; Герасимова-Пєрсидська Н. О. Хоровий концерт на Україні в XVII—XVIII ст. К., 1978; Пархоменко Л. Українська хорова п'єса. К., 1979.

М. М. Кречко.

Академія.
О. Г. Губарєв. Осінь
у Карпатах. 1971.

Академія.
С. І. Васильківський.
Руїни в Суботці.
ДМУОМ. Київ.

АКВА Андреа дель (1584—?) — військ. інженер-фортифікатор, архітектор. Походженням з Венеції. Перед 1608 переїхав до Польщі, жив і працював у ряді міст Зх. України. Брав участь у проектуванні та буд-ві міськ. укріплень у Бродах (1630—35; див. *Бродівський замок*) і замку в с. Підгірцях (1635—40; див. *Підгірський замок*), обидва — Львів. обл., разом з інж. Г. де Болланом. Виконав проект фортифікацій Рашкова на Дністрі (тепер село Чернів. обл.) та Львова (1652, 1655; одна з оборонних башт, споруджених за проектом А. за Краківською брамою, наз. баштою Деляквіновою). 1655 працював над спорудженням замку для воеводи С. Лянцкоронського у Ягільниці (тепер село Терноп. обл.).

В. С. Вуйцик

АКВАРЕЛЬ (італ. *acquerello*, від лат. *aqua* — вода) — «водяні фарби», барвники, що розчиняються водою і призначені для акварельного живопису. Для А. характерні тонко тертий пігмент і великий процент клейких речовин (здебільшого рослинний клей з домішкою меду, цукру, гліцерину). Існує тверда, напівм'яка та м'яка акварель. А. наз. також живопис акв. фарбами переважно на папері, іноді на шовку, слонової кістки тощо.

Часом до А. додають білила, що робить її непрозорою, корпусною і наближає за властивостями до гуаші.

А. відома з найдавніших часів. Нею оздоблювали папіруси у Старод. Єгипті, її використовували давньогрец. майстри вазопісу, в суміші з гуашшю. А. правила за техніку для ілюстраторів середньовіч. рукописних книг. Саме від червоної акв. фарби «мінум» походить назва таких творів — *мініатюра*. Широко використовувалася А. у Китаї та Японії. У візант. мист-ві А. оздоблювали церковні книги. В 15—17 ст. А. брали переважно для розфарбовування гравюр, архіт. креслеників, ескізів картин та фресок. Важливою властивістю А. є прозорість і м'якість тонкого фарбового шару, крізь який просвічує колір основи. Техніка А. вимагає роботи ала прима, що не дає можливості суттєво доробляти і переробляти деталі. В А. поєднуються властивості живопису (багатство тону, побудова форми і простору кольором) і графіки (активна роль паперу в створенні зображення). Специфічними прийомами А. є розмиви та затьокки, які забезпечують ефект рухливості й живої трепетності зображення. А. буває і монохромною: *сепія, бістра, чорна А.*, *туш*. Виконується круглими м'якими пензлями, іноді пером або олівцем. Самостійні акв. роботи з'являються в кін. 15 ст. у нід. художника А. Дюрера. Широко застосовується А. в пейзажному живопису з 2-ї пол. 18 ст., особливо в Англії, де 1805 виникло «Това-

риство живописців-акварелістів».

Віртуозними майстрами А. були П. Сендбі, Дж. Р. Козенс, Т. Гертін, С. Котмен, які малювали по зволоженому паперу. Тоді ж А. поширюється у Франції (Ж. О. Фрагонар, Ю. Робер). В Італії виникла манера густого багатошарового живопису по сухому паперу, якому властиві різкі контрасти світла й тіні, кольору й білого паперу. В 19 ст. у техніці А. успішно працювали Е. Делакура, О. Дом'є, П. Гаварні у Франції, А. Менцель — в Німеччині, дальшого розвою набуває англ. школа А. (Р. Бонінгтон, У. Тернер). Пізніше до А. звертались представники неомімпресіонізму (П. Сін'як), експресіонізму (А. Матісс). У Росії А. набуває самостійного характеру в портретних мініатюрах (на слонової кістці, фарфорі або перламутрі), панорамно-топографіч. ландшафтах, міських і паркових пейзажах (М. М. Іванов, Ф. Я. Алексєєв та ін.). Долаючи умовності мініатюрного живопису 18 ст., високої майстерності чистого акв. живопису досяг П. Ф. Соколов, портретні роботи якого відзначалися багатством ефектів гри світла й тіні, матеріальністю відтворення людського обличчя, коштовних тканин, полірованих меблів тощо. Віртуозно володіли технікою А. брати О. П. та К. П. Брюллови, О. А. Іванов. Виразальні можливості А. використовували І. Ю. Рєпін, В. І. Суриков, Л. Лагоріо, М. Клодт, В. О. Серов, художни-

Акварель. О. О. Попов. В Іллічівському порту. 1980.

Акварель. Я. О. Басов. Кіле. Вулиця Карла Маркса. 1981.

ки «Мира искусств». Акв. техніка М. О. Врубеля почасти нагадує мозаїчний набір. У прозорих, наче наповнених сухим повітрям Коктебеля акварелях М. О. Волошина відчутні дух і мова япон. гравюри.

На Україні А. застосовували для розфарбовування «перспективних видів», гравюр, панорамно-топографіч. краєвидів. Наприкін. 18 — на поч. 19 ст. поширюються пейзажі із зображенням старовини, залишків романтичних руїн. Особливе зацікавлення викликали нові пд. міста, а також Київ

з його численними пам'ятками історії й культури. Панорамні узагальнені акв. пейзажі України створив В. А. Тропінін («Вид на садибу Моркових», «Вид на церкву і село Кукавку», «Село Нижня Алчадаївка»). Органічне поєднання архіт. і пейзажного мотивів властиве акв. пейзажам О. М. Кунавіна, який на поч. 19 ст. створив багато панорамних видів міст і сіл Чернігівщини, Полтавщини, Київщини. Працюючи безпосередньо з природи і додержуючись традиційного панорамного трактування, він застосовує трипланову побудову простору, виявляє посилену увагу до деталей («Вид з Миргорода на річку Хорол», «Вид Чернігова», «Вид села Кибиці», «Вид Лялича — маітку графа П. В. Завадовського», «Село Вишеньки»). Протягом усього свого мист. життя до А. звертався Т. Г. Шевченко. В осягненні цієї техніки він спирався на творчість П. Соколова і особливо К. П. Брюллова, якого не раз копіював, пройшов шлях від розфарбовування малюнка в ранніх роботах до впевненого і вільного використання пластичних властивостей А. (портрети 1837—38). Т. Г. Шевченко підніс укр. акв. живопис до рівня світових здобутків. Під його впливом до техніки А. і мотивів Києва звернувся М. М. Сажин, який залишив численні красиви та пам'ятні місця давньої столиці («Видубицький монастир у Києві», «Щекавиця — місце, де похований князь Олег», «Київ. Андріївська церква з західної сторони», «Золоті ворота»). Прагнучи документ. досто-

Акварель. О. М. Міщенко. На Полтавщині. 1987.

вірності, пожававлюючи свої композиції жанровими мотивами. М. М. Сажин рідко підносився до натхненного відтворення мотиву, легкого й невимушеного володіння технікою А.

Багато ефектних акв. замальовок Києва зробив арх. Ф. Солнцев. До А. зрідка зверталися І. М. Сошенко («Битва Александра Македонського з Дарієм»), К. С. Павлов («Портрет Є. Ярової»), І. І. Соколов («Дві селянські дівчини»), А. М. Жемчужников («Химка-забичиха», 1853). Ті самі ідейно-змістові завдання, що й в олійному живопису, успішно розв'язували в техніці акварелі К. О. Трутовський («В місячну ніч», «Рекрутський набір», «Загравання»), С. І. Васильківський («Село», «Захід сонця», «Руїни в Суботові»), Г. О. Ладиженський («Пейзаж», «Вівці на водопой», «Берег моря», «Мобілізація»). Витонченої краси досяг у своїх невеличких пейзажах Вільє де Ліль Аган. Як теоретик і майстер реалістич. акв. живопису виступав арх. В. А. Фельдман, демонструючи багатство колориту, чистоту й прозорість тонів. На поч. 20 ст. А. нерідко поєднують з графітним олівцем (Г. К. Дядченко), з тушшю (М. М. Яровий), з гуашшю (П. О. Нілус). Для створення ескізів та іл. до А. звертався Г. І. Нарбут, поєднуючи її з тушшю (іл. до «Егорія Хороброго», казок Г. К. Андерсена). Широкий діапазон засобів і прийомів акв. живопису володіла О. Л. Кульчицька, працюючи над жан-

Акварель. М. І. Демченко.
Де ви, господарі Карпат? 1988.

ровими композиціями, пейзажами, портретами, в яких правдиво відобразила життя селян. Наук. цінність мали А. художники, де відтворено понад 200 пам'яток давньої архітектури Західної України.

Різноманітність жанрів, манер і тех. прийомів властиві А. рад. художників. А. 20—30-х рр., як правило, довершені твори, написані в найбільш строгих традиціях станковизму. Вони свідчать про пошуки нових тем, образів і худож. вирішень. Це насамперед акв. серії О. О. Шовкуненка («Одеський суднобудівний завод», 1929—30; «Дніпробуд», 1930—32), які започаткували жанр індустріального пейзажу в укр. мист-ві. Серію (40 аркушів)

Акварель.
В. А. Понікаров.
Натюрморт. 1988.

акв. портретів написав наприкін. 20-х рр. А. Г. Петрицький. Художник за допомогою пластичних засобів А. зумів створити глибоко психологічні і емоційно виразні образи діячів укр. культури. Ніжні кольором, сповнені ліричним настроєм пейзажі і натюрморти виконав Г. П. Світлицький. Мист-во А. дедалі активніше виражає світосприйняття й емоційний стан митця. К. Ф. Богасєвський працює над пейзажами Сх. Криму, надаючи кожному з мотивів риси героїко-епічного стилю. Акв. пейзажі К. Д. Трохименка позначені глибиною узагальнення, роздумів про бачене. С. О. Григор'єв створив жанр композиції, пройняті гострими спостереженнями, точністю життєвих реалій. Істор.-худож. значення мають А. художників-фронтівиків (Г. С. Меліхов, М. І. Базилев, М. О. Рогін), яким властиве поєднання точної документальності з безпосередністю враження від баченого й пережитого. Класичні за своєю завершеністю акварелі В. І. Касіяна (цикли «Самаркандські пейзажі» і «Люди Самарканд»). Значного поширення набула А. у повоєнні часи, особливо починаючи з 60-х рр. Проникливо ліричні акв. пейзажі і натюрморти М. П. Глуценка, написані автором з артистичною легкістю і невимушеністю, хвилюючим контрастом кольор. вирішень. Правдивим документом, що об'єктивно відтворює спорудження металург. Придніпров'я, є акварелі Г. Г. Чернявського. Свої враження від подорожі по республіках Радянського Союзу відтворив О. І. Губарев. Віртуозно, з великою силою експресії втілює Я. О. Басов мор. мотиви. Жанрові композиції В. Ф. Голованова, поетичні пейзажі Г. І. Гавриленка і О. Ф. Фіщенко, позначені рисами монументальності композиції М. Ф. Бережного, Г. М. Вербицького, вишукані за кольор. сполученнями натюрморти С. О. Луцьова та ін. демонструють різноманітність пошуків і високий рівень укр. митців, які працюють в А. Класу карпат. красивдів, життя сучасників, поетичність нар. легенд, весільних та ін. обрядів яскраво відображають А. художників Закарпаття — А. М. Ердєлі і Й. Й. Бокшай, їхніх учнів та послідовників — А. А. Коцки, Ф. Ф. Манайла, Е. Р. Контратовича та ін., а також засвідчують респ. виставки А. (1-а відбулася 1965). Актуальність думки, емоційна широта й різноманітність жанрів, тематична серійність і лірична ширість притаманні акв. роботам Н. Й. Лопухової, О. М. Артамонова, О. О. Попова, А. Ф. Пономаренка, М. А. Максименка, С. Т. Агамовича, Г. П. Польового, Г. П. Петрова, О. М. Міщенко, М. П. Отковича, В. Є. та Т. М. Кущових та ін.

Літ.: Кидаляк Д. И. Техника живописи. М.—А., 1950; Фармаковский М. В. Аква-

рель, еб техника, реставрація і консервація. А., 1950; Паламарчук Г. П. Автопортрети Т. Г. Шевченка. К., 1963; Сучасна українська акварель. Альбом. К., 1978; Соловйов О. Республіканська виставка акварелі. «Образотворче мистецтво», 1982, № 2. В. А. Афанасьєв.

АКВАТИНТА (італ. acquatinta, від aquaforte — офорт і tinto — пофарбований, тонований) — різновид гравюри, що ґрунтується на протравлюванні кислотою металевої дошки крізь асфальтовий або каніфольний порошок. А. створює ефект, близький до тонового малюнка; може служити і для кольор. друку. Застосовують також у поєднанні з технікою штрихового офорту.

АКВЕДУК (від лат. aqua — вода і ducō — веду) — міст з лотком або трубою, яким пропускати водовід через річки, шляхи. Спорудження А. почалося у 2-му тис. до н. е. в країнах Старод. Сходу та Старод. Греції. На тер. України відомий А. з арковим мостом у Севастополі (40-і рр. 19 ст.).

Акведук Північної бухти у Севастополі. 40-і рр. 19 ст.

АКЕРМАНСЬКИЙ АРТИСТИЧНИЙ ГУРТОК. Ств. на поч. 90-х рр. 19 ст. в Акермані (тепер м. Білгород-Дністровський Одес. обл.). Поряд з аматорами виступали і профес. актори — О. Я. Закушняк (1893—1903), М. М. Литвинова, Р. А. Райська, М. М. Недолін. В. репертуарі: «Ідіот» за Ф. Достоєвським, «Вогні Іванової ночі» Г. Зудермана, «Треба розлучитись» В. Крилова, «Нора» Г. Ібсена, «Вічність у миттєвості» Т. Щепкіної-Куперник, «У горах Кавказу» І. Щеглова, «Каширська данина» Д. Аверкієва, «Князь» Г. Ге, «Щасливець» В. Немировича-Данченка, «Червона квітка» І. Щеглова за В. Гаршиним, «Мадам Сан-Жен» В. Сарду. Гурток давав вистави в Акермані, Одесі, Бендерах, Тирасполі.

Літ.: Закушняк А. Вечера рассказа. М., 1984. Г. В. Довбищенко.

АКИМЕНКО Федір Степанович (1876—1945) — укр. і рос. композитор, педагог і піаніст. Див. Якименко Ф. С.

АКИМОВ Віктор Акимович [16 (29).I 1902] — рос. актор, нар. арт. РРФСР з 1958. Дебютував 1920 в показовому червоноармійському театрі (1921—24), навчався і працював у Харків. театрі рос. драми. В наступні роки — у театрах Дніпропетровська і Баку. З 1944 — в Сталінгр. (тепер Волгоградський) драм. театрі. Ролі: Протасов («Живий труп»

Л. Толстого), Костя-капітан («Аристократи» М. Погодіна), Швандя («Любов Ярова» К. Треніова), Клімов («Совість» за Ю. Чепурним; Держ. премія СРСР, 1951).

АКИМОВ Микола Павлович [3 (16).IV 1901, Харків — 6.IX 1968, Москва, похований у Ленінграді] — укр. і рос. режисер, художник, нар. арт. СРСР з 1960, професор Ленінгр. театр. ін-ту з 1960. Навчався живопису в Петрограді під керівництвом М. В. Добужинського, О. Є. Яковлєва, В. І. Шухаєва. Виставляв свої роботи на 1-й Всеукр. худож. виставці живопису, графіки, скульптури профес. і самодіяльних художників та дит. творчості (Харків, 1919). Брав участь в оформленні театралізованих свят на площах Харкова (1919). Викладав малюнок на вищих курсах політос. працівників (Харків, 1920—22). В театрі дебютував як художник по костюмах вистав харків. «Театру казки»: «Подвиги Геркулеса» Р. Побідимського (псевд. О. І. Біленького, 1921), «Снігуронька» О. Островського (1922) та художник вистав «Аліну» В. Мейерхольда і Ю. Бонді за участю М. Коссовського (1922), «Зоряний хлопчик» за О. Уайльдом (1922), а також «Монна Ванна» М. Метерлінка у театрі «Красный факел» (1922, постановку не здійснено). З 1922 працював режисером і художником у театрах Москви і Ленінграда. Серед оформлених А. вистав: «Брехня» О. Афіногенова (Харків. театр рос. драми, 1933), «Загибель ескадри» О. Корнійчука (Ленінгр. театр драми ім. О. С. Пушкіна, 1935), «Солом'яний капелюшок» Е. Лабіша (Харків. студія сцен. мистецтв при театрі рос. драми, 1936), «Фронт» О. Корнійчука (Моск. театр ім. В. В. Маяковського, 1943), «Весна в Москві» В. Гусєва (Київ. театр рос. драми ім. Лесі Українки, 1953). Виступав як художник кіно, працював у галузі станкового живопису, графіки, плаката. Зокрема, створив плакат до вистави «Диктатура» І. Микитенка у Ленінгр. театрі драми ім. О. С. Пушкіна (1930), портрети Ю. С. Лаврова (1929, 1968) і А. Гріншпуна (1968), укр. колгоспників (1930, 1931), дівчини з Чернівців (1968).

Гл.: Театральное наследие, кн. 1—2. А., 1978.

Літ.: Театр для детей. Сборник статей... Х., 1926; Бартошевич А. А. Н. Акимов — художник. А., 1947; Эткінд М. Г. Н. П. Акимов — художник. А., 1960. Театральний плакат Н. Акимова [альбом]. М., 1963; Бернцфельд Р. П., Буристренко С. А. 50 років українського драматичного театру (хроніка 1935—1941 рр.). В кн.: Театральна культура, в. 4. К., 1967; Сажинський-Панікєв В. О. На братній сцені. К., 1972; Эткінд М. Н. Николай Акимов. Сценография. Графика. М., 1980.

В. Ф. Клавшинков.
АКИМОВ Олександр Романович [9.VIII 1932, м. Костянтинівка Донец. обл.] — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1977. Закінчив 1955 Дніпроп. театр. уч-ще. Працював у Єнакіївському театрі рос. дра-

ми ім. О. С. Пушкіна (1955—59); з 1959 — у Донец. укр. муз.-драм. театрі ім. Артема. Ролі: Назар («Марина» М. Зарудного), Тарас Голота («Правда» О. Корнійчука), Незнамов («Без яини винні» О. Островського), Аюп («Вітків Хануми» О. Цагарелі), Іван («Іван і мадонна» А. Кудрявцева).

І. В. Романченко.
«АКОРДИ» — перша антологія укр. лірики 2-ї пол. 19 ст. Видані «Українсько-руською видавничою спілкою» 1903 у Львові, в друкарні Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. Упорядник і редактор І. Я. Франко. Містить твори 88 поетів пошевченківської доби. Ілюстрував «А.» Ю. І. Панкевич. Мистецьку цінність становлять форзаці й заставки з рослинними мотивами, віньєтки та кінцівки з мініатюрними красивдами, сценами на побутові теми, геом. орнаментами. Під впливом лів. сецесіону виконано ініціали, якими оформлено бл. половину поезій. Спеціально для «А.» створено кілька великих ілюстрацій. Є також ілюстрації І. І. Труша, Г. Коваленка, Г. Грачова, фотографії. В добірці упорядкування ілюстратив. матеріалу брав участь І. І. Труш. Кліше для друку іл. виготовлено у фотолітографічному закладі Е. Тжемеського (Львів). «А.» опрацьовано в полотні із золотим тисненням.

Б. З. Якимович.

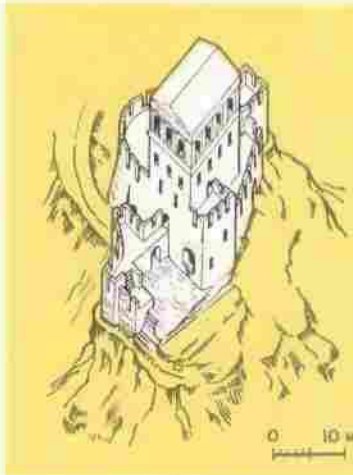
АКРОБАТИКА, акробатичне мистецтво (від грец. *ακροβάτης* — ходжу навшпирь) — один із жанрів циркового та естрад. мист-ва; демонстрування номерів, що ґрунтуються на майстерному володінні тілом, високому розвитку сили та спритності. А. була відома у стародавніх Єгипті, Греції, Римі, Візантії. За часів Київ. Русі акробат. етюди, вправи тощо використовували скоморохи. Починаючи з 18 ст. поширилася в цирках. А. поділяється на партерну, повітряну та еквілібристику. Характерними напрямками А. є динамічна А. (темпова), в основі якої — прийоми перевертання тіла (сальто, піруети, переكاتи тощо) і статична А., що будується на принципі збереження рівноваги тіла в різних положеннях. На практиці часто обидва різновиди органічно поєднуються, утворюючи єдину худож. композицію. Партерна А. об'єднує усі різновиди, виконуваних в партері: стрибкову — сукупність індивід., парних та групових стрибків у різних конфігураціях, у т. ч. через перешоди (бар'єри, машини, людей тощо), та за допомогою спец. пристосувань (батут, трамплін); плечову — участь у номері щонайменше трьох виконавців, які стрибають на плечі один одному; силову — переважно силові трюки (стійки на руках, балансування на голові, силова рівновага); пластичну (найдавніший різновид А.) — поєднання силових, скульптурно-пластичних та

фігурно-композиційних елементів завдяки особливій гнучкості тіла; вольтижну — перекидання нижніми партнерами верхніх, які роблять різні стійки і сальто; кінну — виконання артистами трюків, комбінацій на конях. Повітряна А. має два різновиди: акробати на рамці та акробати на штамберті. Рамку або штамберт використовують як опору для елементів силової акробатики. Еквілібристика поділяється на партерну (ручний еквілібр, еквілібр на першах, драбинах, перехідній драбині, вільностоячий драбині, кулі, катушках, дроті, канаті, велоспеді) і повітряну (штейн-трапе і еквілібристика на канаті під куполом). Залежно від профілю і використовуваних засобів артисти поділяються на акробатів-вольтижерів, плечових, стрибунів-ексцентриків, акробатів («ікарійських ігор», каскадерів, кінних, силових, темпових, повітряних, акробатів з підкидними дошками, велофігуристів, канатоходців, клоунів-стрибунів тощо. Серед відомих українських артистів цирку та естради — акробати В. Ю. і В. В. Лазаренки, В. В. Довейко, В. М. Максимов, А. А. Мозговий, А. Г. Стеценко, С. С. і О. С. Ялови, В. Г. і М. Г. Французови. Елементи А. використовують в усіх ін. жанрах цирку та їх різновидах (гімнастика, жонглювання, клоунада, дресування тощо), а також як постановочний прийом у театрі.

АКРОЙД Карол (1788—?) — англ. архітектор. Працював на Україні. За проектами А. в Миколаєві у формах пізнього класицизму збудовано мур і парадну браму суднобуд. верфі (1832—42); у 40—50-х рр. — квартал старофлотських казарм; перебудовано будинок і канцелярію головнокомандуючого Чорноморським флотом (тепер — Музей суднобудування і флоту).

АКРОПОЛЬ (грец. *ἀκρόπολις* — верхнє місто) — укріплена частина давньогрец. міста, розташована на височині, т. з. верхнє

Акрополь Пантікапея на горі Мітрідат у Керчі. В ст. до н. е. Реконструкція.

місто. А. — спочатку фортеця, з 8 ст. до н. е. — реліг., культурно-громад. центр. На тер. України відомі А. античних держав Північного Причорномор'я (А. Пантікапея на г. Мітрідат у Керчі). Літ.: Античне місто Северного Причорномор'я, т. 1. М. — А., 1955; Античний город. М., 1963.

АКРОТЕРІЙ (грец. *ἀκροτήριον* — вершина) — скульпт. елемент архіт. декору, розміщений на різьках фронтона. А. виник в антич. арх-рі (пальмети, грифони, лев'ячі голови), використовувався для оздоблення культ. та цивільних споруд у стилях барокко (фігури святих костьолу Флоріана Шарого у смт Шаргороді Вінн. обл., 18 ст.), класицизму (пальмети Одеського археологічного музею, 1882—83), неокласицизму (пальмети на будинку Музею старожитностей та мист-в у Києві, тепер ДМУОМ, 1897—99) та ін.

АКСАМИТОВ Дмитро Васильович (?—?) — рос. будівничий («палатних справ майстер») кін. 17 — поч. 18 ст. Працював на Україні. Є припущення, що А. керував буд-вом оборонних мурів і багть Києво-Печерської лаври.

АКСЕНТОВИЧ Теодор (13.V 1859, м. Брашов, тепер Румунія — 26.VIII 1938, Краків) — польс. живописець. Походив з родини львів. вірмен. Навчався в мюнхен. АМ (1878—82), в Парижі у Кароліус-Дюрана. Працював у Парижі (1882—95), з 1895 — у Кракові. Малював портрети і картини на теми з життя укр. селян: «Гуцульський похорон» (бл. 1881), «Свято Йордана» (1893, Нац. музей, Познань), «Коломийка» (1895, Нац. музей, Варшава), «Лірник і дівчина» (90-і рр. 19 ст.), «Гуцулка», «Дівчина з глечиком» (три останні — у Львів. КГ).

АКСЕСУАР (франц. *accessoire*, букв. — допоміжний, другорядний) — 1) У театрі — предмет бутафорії або реквізиту, що є супровідною сценіч. деталлю вистави. 2) В образотвор. мист-ві — допоміжні деталі в композиції.

АКСЮТІНА Елеонора Іванівна (дівоче прізвище та сценіч. псевд. — Яроцька; 18.III 1928, с. Вербірка Ружинського р-ну Житомир. обл. — 5.V 1994, Київ) — укр. співачка, засл. арт. УРСР з 1974. Закінчила 1950 Київ. консерваторію (клас М. І. Єгоричевої), 1955 — аспірантуру при ній. В 1950—81 — солістка Київ. філармонії. 1981—94 — викладач Київ. ін-ту театр. мист-ва.

АКТ (лат. *actus* — дія), дія, картина — 1) Значна, порівняно завершена частина драм. твору або театр. вистави, яка здебільшого увінчується подією, що має важливе значення для розвитку драм. сюжету. Вперше поділ на А. запроваджено в рим. драматургії, де було п'ять А. П'ятиактний поділ прийнято і в епоху Відродження та класицизму. Між А. можуть бути: інтермедія (напр.,

Акротерій. Пальмета на фронтоні будинку ДМУОМ у Києві. 1897—1900.

Т. Аксентович. Лірник і дівчина. Олія. Львівська КГ.

Акторське мистецтво. Скоморохи. Фреска Софійського собору в Києві. 11 ст.

до драми Я. Гаватовича, 17 ст.), міждія (В. Кюхельбекер, «Аргів'яня»), хор (Ж. Расін, «Есфір»). Сучас. п'єси мають від одного до п'яти А. 2) В фото- та образотвор. мист-ві — зображення оголеного тіла людини. Те саме, що й ню.

«АКТОР» — театр в кафе. Ств. 1988 в Києві. Гол. режисер В. Шестопалов. Вистави: «Записки божовільного» за М. Гоголем, «Лавка» О. Гельмана. В труп — актори київ. театрів, які працюють на договірних умовах.

І. В. Романченко.

АКТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО — мист-во акторської гри, створення худож. образів-персонажів у театрі, кіно, на естраді, телебаченні, радіо, у масових видвищях тощо. Основу А. м. становлять принципи *перевтілення* актора в образ, його світогляд і творча індивідуальність. Сучасне А. м. нерозривно пов'язане з *режисерським мистецтвом*. Від більшості ін. мист-в А. м. суттєво відрізняється тим, що актор є водночас і творцем худож. образу, і його матеріалом, оскільки для цього використовуються природні дані актора: зовнішні — фізичні (постать, рух, жест, міміка, голос) і внутрішні — психічні (емоції, темперамент, уява, спостерожливість). А. м. має втілювати у виставі, кінофільмі автор. та режисер. задум, виявити ідейний зміст твору, донести його до глядача (слухача), разом з тим збагатити п'єсу, лібретто, сценарій власною творчістю, життєвим досвідом актора.

Протягом істор. розвитку склалися різні форми акторського вияву; вони відрізняються за наголою на внутр. (мистецтво переживання) чи зовн. (мистецтво удавання) процесах. Проте поняття внутр. і зовн. перевтілення мають лише умовний поділ, оскільки вони перебувають між собою в тісному взаємозв'язку. Цей процес у театрі відбувається на очах у глядача, в чому — своєрідність А. м. порівняно з ін. різновидами мист-ва.

Художня цілісність мистецького твору вимагає від актора відчуття ансамблю, вміння застосовувати власних творчих засобів у заг. побудові вистави, кіно- і телефільму, радіовистави тощо.

Тісно пов'язаний зі своїми партнерами, актор разом з тим діє як самостійний митець, від імені певного персонажа. Ставлячи себе в обставини п'єси (сценарію) і ролі, актор створює характер на основі сценіч. перевтілення — зміни зовнішності, а головне — осягнення й виявлення духовного світу персонажа. Втілюючи образ, актор вдається до аксесуарів (грим, костюм театральний, маска) і тех. засобів (в екранних мистецтвах, ляльковому і тіншовому театрах). Засоби худож. виразності зумовлено видом і жанром мист-ва, в якому творить митець: слово і пластика — в драм. театрі; спів, пластика й танець — у музичному (див. *Балет, Опера, Оперета*), своєрідні особливості в ін. різновидах видовищних мист-в (див. *Естрада, Цирк*). Важливими елементами праці актора є увага, увага, емоційна і моторна пам'ять, здатність до сценіч. спілкування і постійного самоконтролю, почуття темпоритму тощо.

А. м. зародилося в нар. обрядах і культових ігрищах. Воно набуло певної професіоналізації з появою театру як різновиду мист-ва на Сході, в старод. Греції й Римі, в антич. містах Пн. Причорномор'я. У Давній Русі в нар. іграх та обрядах виникли перші форми А. м., які досягли профес. рівня в творчості *скоморохів*, мандрівних акторів-універсалів — *баласників*, *музикантів*, *акробатів*, *жонглерів*. Їхне А. м. відзначалося синкретизмом, нерозмежованістю засобів (драм., муз., циркових тощо), імпровізацією, яскравим ігровим началом, переважанням зовн. зображальних барв.

На Україні наприкін. 16 — у 17 ст. виникли лялькові видовища (*вертеп*), а також церковно-шкільний театр при духовних навч. закладах. Якщо перші розвивали народну, ігрову традицію виконання, то у виставах шкільної драми, насамперед у їх канонічній, реліг. частині, утверджувалися риси мист-ва *барокко* з його контрастним, мозаїчним поєднанням містичних *алегорій*, *химерних метафор* та *натуралістич. елементів*. Грі акторів були власні наспівна декламація, умовні, манірні пози і жести, що мали чітко визначений зміст. У пізніших зразках шкільних вистав, а також видовищах придворного (гетьманського) та приватного поміщицького (зокрема, кріпацького) театрів, які виникли в кін. 17 — на поч. 18 ст., проявлялися ознаки раціоналістичного, жорсткого регламентованого А. м. *класицизму*, поширеного в театрах Франції, Німеччини, Польщі. Естетика *класицизму*, заснована на принципі «благородженої природи», тяжіла до ідеалізації дійсності, зобов'язувала акторів зображати «осіб однієї пристрасності» (О. С. Пушкін), а не складні суперечливі характери. Почуття актора перебували під неухиль-

ним контролем розуму, сценіч. мова значною мірою підпорядковувалася муз. законам, рухи — законам пластики. Зміна психол. стану передавалася не стільки зміною інтонації, скільки темпу *декламації*. Було вироблено серію умовних жестів, які означали різні людські *пристрасті*. Кожний душевний порив фіксувався, набував узагальненої й естетизованої форми.

Раціоналізм творчості призводив до канонів — раз і назавжди запроваджених прийомів актор. виразності. Відповідно до жорсткого поділу на «високий» та «низький» жанри був такий самий поділ акторів на трагіків і коміків. Разом з тим у виконуваних між діями духовної драми чи «високого» світського видо-вища побутових комічних сценках-інтермедіях переважаала стихія нар. майданової гри. Буфонна комедійність поєднувалася із тенденцією до створення типу — маски, відбору сатирично заготовлених, життєво типових рис. Інтермедії, не пов'язані з сюжетом драм, часто переносилися на міськ. майдан, ярмаркову площу чи у придорожню корчму, де їх розігрували *скоморохи*, *потішники* або *мандрівні дяки* — учні духовних шкіл, відпущені на *кашукі*.

Грунтуючись на інтермедії, розвивалася побутова комедія, яка формувала *реалістич. принципи* А. м. У 18 ст. усталася нова форма *аматор. і напівпрофес. демократ. театру*. Акторами тут були ремісники, дворові люди, дрібні службовці. Вони розігрували усні нар. драми типу «*Щар Максиміліан*», де співіснували елементи *фарсу* й героїки, *декламаційна манера гри*, що походила від *шкільного театру*, і *комедійно-сатирич. традиція* *скоморош. вистав*.

Класицистичний театр у Росії існував недовго, а поява *сентименталізму, романтизму і реалізму* відбувалася не в істор. послідовності, а майже одночасно. Характерними були виступи *балет. акторів* в опері й драмі, *драматичних — напівпаків*, в опері. Це зумовлено тим, що прийоми актор. гри були тотожними в усіх різновидах театру, мист-ва. Процес формування нових напрямів почався з проникнення у *класицизм окремих рис сентименталізму*. Ідея природної рівності людей, критика *рабства* і *гніту* розкрилася в А. м. через *яскраво емоційне, більш наближене до життя зображення* внутр. світу простої людини, її моральних страждань, *духовного благородства*. Актор не просто зображував почуття, а переживав їх на сцені. Проте образ в сентиментальній драматургії й у театрі все ще мав риси абстрактності, емоційність підпорядковувалася *моралізаторству*. Естетика сентименталізму зробила доступними для актора безпосередні переживання героя, але не від-

М. С. Щепкін і Н. В. Рєпіна у виставі «Матрос» Т. Сопажко та Г. Делур'є. Художник Диккенсберг.

М. К. Садовський у ролі Богдана Хмельницького («Богдан Хмельницький» М. Старицького).

М. К. Заньковецька у ролі Олені («Гайдай або ж Палук» М. Кропивницького).

П. К. Саксаганський у ролі Бонякентури («Сто тисяч» І. Карпенка-Карого).

крила шлях до сценіч. *перевтілення*.

У часи політ. реакції після поразки повстання *декабристів* великого значення набуває *відображення у мист-ві трагедії*, яку переживало суспільство. А. м. романтичного театру змальовувало протистояння героя *юрбі*, розкривало внутр. драму людини, яка прагне свободи, соціальної справедливості, але не має об'єктивної змоги втілити свої ідеали. Театр показував бунт *одинака* проти *рабської залежності*. Найповніше цей напрям втілювався у творчості П. С. Мочалова. Він часто гастролював у провінції; його вплив був *безпосереднім* не тільки на театр, *смаки* тогочасної публіки, а й на актор. гру (зокрема, А. Ю. Матковського). Процес формування нових напрямів активізувався після виникнення *міськ. демократ. театрів* з профес. трупами: 1750 — театр Ф. Г. Волкова у Ярославі, 1756 — публічний театр у Петербурзі, 1757 — університетський у Москві, 1789 — Харківський вільний театр, 1808 — Полтавський вільний театр, з яким пов'язано початок історії *укр. профес. театру*, коли 1819 було поставлено п'єси І. П. Котляревського «*Наталка Полтавка*» та «*Москаль-чарівник*». Участь у них М. С. Щепкіна, вся його діяльність у Полтаві, Києві, міськ. театрах, а згодом Моск. Малому театрі, а також численні гастролі у провінц. трупах ознаменувалися сценіч. реформою, яка узагальнила досвід попередників і сучасників артиста — І. Ф. Угрюмова, П. Є. М. Є. та А. Є. Барсових, Павлова. Одним із попередників нового напрямку в А. м. був М. В. Гоголь, який в *аматор. театрі* Ніжин. гімназії підзначався *реалістичністю* актор. гри.

Холодний *удаваний*, *форсований* зовн. темперамент, штучним сценіч. ефектам *класицизму* в А. м. кін. 18 — поч. 19 ст. *реалістична школа* протиставила *простоту і природності* виконання, звернення до *життєвих колізій*, *соціального буття* людини,

її оточення. Заперечуючи хоч і раціонально-віртуозну, але байдужу імітацію життя, М. С. Щепкін віддавав перевагу артистові, який «влазить у шкуру дійової особи», створює на сцені типові і разом з тим індивідуалізовані характери людей, чіткі поведінки зумовлені їхньою вдачею, вихованням, сусп. середовищем. Відкидаючи штучну, наспівану декламацію класицизму, М. С. Щепкін утверджував миство актора-реаліста, застерігав від бездумної гри «нутром», вимагав дбайливої роботи над образом, над собою. Творчість М. С. Щепкіна заклала у вітчизн. театрі підвалини теорії та практики реалістич. А. м.

Осн. методом А. м. стали глибоке розкриття психол. та соціальної своєрідності характеру персонажа шляхом внутр. перевтілення актора в образ. Спадкосмціями сценіч. традицій М. С. Щепкіна виступили в рос. театрі О. Є. Мартинов, династія Садовських, Г. М. Федотова, П. А. Стрепетова, М. М. Ермолова, В. Ф. Комісаржевська, В. М. Давидов, згодом засновники й майстри Моск. худож. театру. На їхньому досвіді створювалася наук. теорія А. м. — Станіславського система. На укр. сцені продовжувачами щепкінської реформи виступили К. Т. Соленик, А. І. Млотковська, І. Х. Дрейсір — перше покоління укр. профес. акторів. Дальшого розвитку щепкінські традиції набули у творчості корифеїв укр. сцени на ґрунті реалістич. укр. драматургії. Режисура та А. м. укр. театру корифеїв розкривали закладені в ній соціально-викривальний пафос, риси соціальної типізації побуту і психології, демократизм і народність, широко використовували фольклорну поетичність, етногр. достовірність, синтетизм сценіч. видовища, де живе слово поєднувалося з нар. пісню і танком, елементами ігор та обрядів, атрибутами нар. ужиткового мист-ва. Все це вимагало від актора природного й органічного втілення образів у п'єсах різних стилістич. напрямів — істор.-романтичного («Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Маруся Богуславка» М. Старицького, «Титарівна» М. Кропивницького), соціально-побутового («Наташка Полтавка» І. Котляревського, «Ой не ходи, Грицю» М. Старицького, «Наймичка» та «Безталанна» І. Карпенка-Карого), соціально-психологічного («Сустар», «Життєве море» І. Карпенка-Карого), народно-ігрового («Пошилися в дурні» М. Кропивницького, «Паливода 18 сторіччя» І. Карпенка-Карого, «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка).

Г. П. Юра в ролі Борута («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого).

А. М. Бучма в ролі Джіммі Хігінса («Джіммі Хігінс» Е. Сінклера, постановка Леся Курбаса).

В А. м. театру корифеїв поч. періоду ще переважали романтичні, етногр.-фольклорні барви, у наступні роки дедалі виразніше виступали елементи соціально-психол. стилю. Театр корифеїв виховав плеяду видатних актор. індивідуальностей — М. А. Кропивницького, М. К. Заньковецьку, Г. П. Затиркевич-Карпинську, А. П. Ліницьку, І. К. Карпенку-Карого, М. К. Садовського, П. К. Саксаганського, М. К. Садовську-Барілотті, Г. І. Борисоглазівську, Ф. В. Левицького та ін., імена яких «увійшли золотими літерами на скрижалі світового мистецтва» (К. С. Станіславський). А. м. театру корифеїв мало ансамблевий характер, тяжіло до укрупнення характерів, посиленого драматизму й комізму.

Утиски царату гальмували розвиток укр. театру, його драматургії. Митці змушені були замкнутись у колі морально-етичних проблем. Заборонялися п'єси з гостросоціальною та істор. тематикою, а також переказні. Це значно звужувало мистецьку палітру укр. акторів.

Після революції 1905—07 внаслідок наступу реакції, ідейної та худож. кризи театру А. м. зазнало певного занепаду. Поширилися явища низькопробного розважальництва, обігрування консервативних рис побуту. Лише у Садовського М. К. театрі та окремих кращих трупях, коли було знято деякі цензурні обмеження, репертуар поповнився перекладними творами, зокрема з рос. класики, розширилися його жанровий і стилістич. діапазон. Це вимагало вдосконалення А. м., пошуку засобів виразності для розкриття характерів, істор. обставин, змалювання нових для тогочасного укр. театру соціальних верств. Цими рисами відзначалося А. м. представників молодшої генерації — І. В. Загорського, Леся Курбаса, О. І. Корольчука, І. О. Мар'яненка, С. Ф. Паньківського, О. А. Петляш.

А. м. рад. театру, зокрема на Україні, дістало в спадщину прогрес. реалістичні традиції і разом з тим певні його обмеження, негативні тенденції, породжені смугою передреволюц. кризи й занепаду. Під впливом нової дійсності поступово перебудовувалася свідомість акторів, їхнє мист-во переймалося громадян. прагненнями, співзвучними ідеалам революції. На Україні живим втіленням кращих традицій була дальша діяльність передусім корифеїв тогочасного театру. Творчі принципи М. А. Кропивницького, М. К. Садовського, П. К. Саксаганського продовжували і розвивали на укр. сцені їхні вихованці — А. А. Гайдамака, М. Д. Дикова, І. Е. Замичковський, Є. П. Зарницька, О. А. Зінна, П. Т. Коваленко, М. П. Литвиненко-Вольгемут, Г. В. Маринич, М. О. Петлішенко, Г. Г. Рафальський, Б. В. Романицький, А. Р. Сабінін, І. І. Садовський, О. А. Суходольський, С. В. Тобілевич, Є. О. Хуторна, Ю. С. Шостаківська. До рад. театр. колективів ввійшла значна група зх.-укр. акторів, творчість яких характеризувалася універсалізмом, жанровою гнучкістю: Г. І. Бабішва, А. М. Бучма, М. М. Крушельницький, В. І. Калін, Е. Т. Коханенко, Ф. А. Лопатинський, С. В. Федорцева. З рос. сцени на українську прийшли А. М. Гаккебуш, В. А. Любарт, Г. Ю. Мещерська, Р. П. Нещадименко, Є. К. Сидоренко та ін. Проте осн. маса акторів вийшла з численних тодішніх епігонських труп, де переважали примітивізм, сентиментальність і мелодраматизм. Не мала належної підготовки й молодь, яка приходила з поширених у той час драм. гуртків. Лише невелику її частину становили випускники Музично-драматичної школи Миколи Лисенка, приватних студій Києва, Харкова, Одеси.

Строкатість складу, різноманітність традицій, відставання театр. освіти утруднювали діяльність нових укр. театрів. Життєво важливим стало завдання організації актор. освіти, підготовки кваліфікованих кадрів. З актор. студії виріс у Києві «Молодий театр» на чолі з Лесем Курбасом, який започаткував студійний рух, виховавши першу групу митців — оновлювачів укр. сце-

Ю. В. Шумський у ролі Романа з п'єси Н. М. Ужвий у ролі Наталі Ковшик («Калиновий гай» О. Корнівчука).

І. О. Мар'яненко у ролі барона Фоліна («Скупий лицар» О. Пушкіна).

ня: С. К. Бондарчука, В. С. Василька, Ф. А. Лопатинського, М. С. Терещенка, Г. П. Юру. Тут з метою виховання багатогранного актора розгорнулися новаторські пошуки в А. м. — від експресіоністичного, символічного до психологічного, народно-майданового, античного і театру барокко. Згодом організуються десятки студій при театрах, кооперативних орг-ціях. Започатковуються вищі театральні навч. заклади в Києві: *Музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка* (1918), *Драматична консерваторія* (1918), *Академія театральна* (1919), *«Центростудія»* (1921). В. А. м. проводився пошук нових виражальних засобів, у т. ч. на ґрунті конструктивізму, модернізму. Значний вплив на розвиток А. м. України мали режисерська та пед. практика учнів і соратників К. С. Станіславського — О. І. Адашева, В. К. Алексєєва, О. Л. Загарова, І. П. Чужого; пошуки яскравого, святкового театру К. Марджанішвілі, його спроби виховання різнобічного актора, здатного грати в драмі й опері, пантомімі та опереті; робота С. Висоцької, яка майстерно поєднувала досвід студій МХТ з традиціями польсь. театру; творчість В. Е. Мейерхольда та його учнів. Новоутворені рад. театри прагнули формувати і розвивати, виходячи з власних естетич. програм, самобутні школи актор. майстерності. *Перший театр Української Радянської Республіки* ім. Шевченка на основі репертуару рос. і світової класики розвивав напрям психол. сценіч. мист-ва, домагався жанрової й стильової гнучкості актор. виконання. Формувався *Київський український драматичний театр* ім. І. Франка, який об'єднав митців колишніх «Молодого театру» і *Нового лівівського театру*, а також акторів ряду ін. укр. труп. Ансамбль франківців, спираючись на репертуар героїчних, соціально-викривальних п'єс, опановував барви піднесені, емоційні. Вахторський майстерні «Центростудія» (згодом Театр імені Г. В. Михайличенка), яку очолював М. С. Терещенко, випробовували засоби *антітеатру*, т. з. мист-ва колективного дійства. У «*Київдрамте*», а найбільш виразно — у «*Березолі*», керівником яких був Лесь Курбас, велася пошуки нових засобів А. м. на основі раціональності, доцільності, тех. досконалості в поєднанні з образним, асоціативним мисленням. Складається оригін. естетична концепція театр. мист-ва, яка дістала назву «мистецького перетворення життя» і включала засоби умовного, метафоричного А. м. Формуванню цих рис сприяв репертуар, що складався з гостроактуальних композицій, переробок новітньої та класич. драматургії. Власні актор. школи мають — театр ім. М. Занько-

вещької, очолений О. І. Корольчуком та Б. В. Романицьким, який згуртував акторів — прихильників традицій корифеїв; Одес. держдрама (згодом Одес. укр. муз.-драм. театр ім. Жовтневої революції); Харківський Червонозаводський театр (згодом Донец. укр. муз.-драм. театр ім. Артема) та ін. колективи. Склад їх постійно поповнювався випускниками театр. студій, ін-тів та вихованцями самодіяльних гуртків, з яких на профес. сцену прийшли В. М. Добровольський, Д. О. Мілютенко, Н. М. Ужвій, Ю. В. Шумський, В. С. Яременко та ін.

Зростання А. м. значною мірою сприяли поява в укр. рад. драматургії самобутніх акторів — М. Ірчана, О. Є. Корнійчука, І. А. Кочерги, М. Г. Куліша, І. К. Микитенка, постановки п'єс вітчизн. та світової класики, драматургії республік СРСР.

У роки Великої Вітчизн. війни в укр. А. м. ще більше зміцніли патріотичні, громадян. мотиви. Новим змістом — відтворенням героїчного, бойових і трудових подвигів народу — сповнюється А. м. повоєнного часу. Наприкін. 50 — у 60-х рр. внаслідок розширення тематики, переосмислення режисурою мистецького досвіду, використання засобів узагальненої сценіч. образності пожаглися й творчі шукання в А. м. За спільної методолог. основи митці різних театрів прагнуть зберегти худож. своєрідність своїх колективів.

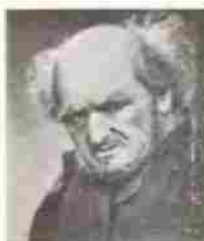
Однак протягом двох наступних десятиліть визначилася тенденція до втрати самобутності окремих театрів, уніфікації творчих манер. Поширився один заг. канон для вистав на сучас. тематику; зумовлений вторинністю значної кількості драм. творів, одноманітністю зображуваних ними життєвих ситуацій та схематичністю дійових осіб. Відповідно одноманітність, ілюстративність, зниження критеріїв худож. правди позначилися на А. м. Творчі здобутки припадають переважно на постановки драматургіч. класики.

У сучас. театрі на одній і тій же сцені співіснують різні стильові напрями. Вони вимагають поліфонічності, гнучкості в манері актор. виконання, виходячи при цьому з осн. принципу системи К. С. Станіславського — внутр. виправдання актором сценіч. образу. А. м. сучас. театру характеризується поглибленням інтелектуального, філософ. начала, застосуванням прийомів політ. театру. Ці тенденції тісно пов'язані з процесами, що відбуваються у режисерському мист-ві й драматургії, наближенням їх до життя з його реальними конфліктами і багатогранністю людських характерів.

А. м. в кіно бере початок від гри актора в театрі. Але, на відміну від театру, де завдяки безпосередньому і тривалому спілкуван-

М. М. Кривчицький у ролі Пайура («Макбет» М. Куліша).

Д. О. Мілютенко в ролі Кінга Ліра («Король Лір» У. Шекспіра).

М. Ф. Романов у ролі Федора Прокашова («Живий труп» Л. Толстого).

ню з глядачами актор має можливість удосконалювати свою роль, екранний образ втілюється один раз і назавжди. Це зумовлює особливе значення актор. роботи в кіно. Специфічним для гри в кіно є також те, що актор прапос як в ансамблі, так і на одиниці з кінокамерою, але в обох випадках у відповідності із заг. кінематографіч. засобами (ритм, діалог, пластичне розміщення в просторі, в кадрі та ін.). Ускладнює роботу актора в кіно те, що знімання відбувається покадрово, без якоїсь послідовності в часі, без тривалого розкриття образу. Для збереження цілісності образу від актора вимагається виключно розвинута творча уява, висока майстерність, природність. Необхідність цих важливих якостей зумовлюється й тим, що екран максимально наближає актора до глядача, який помічає і реагує на найтонші психол. нюанси гри. Проблема майстерності кіноактора виникла з народженням кіно в кінці 19 ст. На кожному новому етапі змінювалися характер, зміст, специфіка актор. виконання. В період «німого» кіно відсутність звуку, як засобу передачі внутр. стану героя фільму, фотографічна точність зображення обмежували актор. можливості, вимагали від акторів пошуків особливих форм створення образу. Гол. засобами А. м. в німому кіно були виразні жести, посилені міміка, пантоміма, які зображали емоції персонажів фільму. Понад усе цінувалася ефектна зовнішність, вміння носити вишукані туалети, приймати красиві пози. Виробилися певні штампи показу на екрані почуттів, які переносилися з фільму в фільм, що було спричинено також відсутністю змістовних сценаріїв.

В кіно на поч. 20 ст. поширилась система кінотірок, яка на практиці обмежувала майстерність виконавця, зводячи її до тиражування одного вдало знайденого образу. Проте кращим акторам (І. І. Мозжухін, А. Нільсен, Ч. Чаплін) школа німого кіно дала точне відчуття пластичності образу, філігранну техніку артикуляції, руху, жести й міміки для лаконічного відтворення душевного стану героя. З розвитком кіномистецтва, поглибленням змісту сценаріїв фільмів зросли вимоги й усвідомлення більш широких можливостей А. м. на екрані. Відчутним стало звернення до театру, запозичення досвіду актор. гри, використання реалістич. традицій, методики роботи над роллю.

Від заснування укр. кінематографа в ньому брали участь визначні театр. актори А. М. Бучма, М. К. Заньковецька, І. Е. Замичковський, П. О. Масоха, М. К. Садовський, С. А. Свашенко, С. Й. Шкурат та ін., які принесли в кіномистецтво вміння створювати психол., життєво правдиві образи, високу культуру вико-

нання, мист-во перевтілення, знання заг. законів актор. творчості. Становлення кіноакторського мист-ва йшло через засвоєння театр. традицій і разом з тим прагнуло розвинути свої специфічні засоби виразності, намагалось позбутися традиц. театр. умовностей гри актора.

Після подій жовтня 1917 вперше в рад. ігровому кінематографі образ нової людини було втілено в агітфільмах (плакатні образи героїв часто створювали непрофес. виконавці — «типажі»: солдати, командири, політпрацівники Червоної Армії). На поч. 20-х рр. поширилася теорія «типажу», що виникла як реакція на гру акторів дореволюц. кіно, позначену мелодраматизмом, театральністю, удаваністю. «Типажем» могла стати людина з яскравою характерною зовнішністю, завдяки чому передавався зримий образ героя без гри. Зміст «типажу», за С. М. Ейзенштейном, полягав у зображенні фактів і людей у «мінімально обробленому й переробленому вигляді». Нового кінематографіч. актора, відмінного від «типажу», прагнув виховати рос. рад. режисер і теоретик кіно А. В. Кулешов. Він вважав ідеальним виконавцем актора, який відмінно володіє технікою гри на екрані і якому притаманні природність дій та рухів, точність в емоціях, жестах, бездоганна фізична підготовка. За такими акторами закріпився термін «натурщик». Проте теорія А. В. Кулешова, в якій все було запрограмовано від початку і до кінця, дещо обмежувала актора, позбавляла можливості імпрізації, живого почуття, відтворення розвитку людських характерів. Видатні рад. режисери В. І. Пудовкін, С. М. Ейзенштейн, О. П. Довженко вбачали перспективи розвитку А. м. в поєднанні природності поведінки актора в кадрі з виразними можливостями монтажу.

Естетичні норми А. м. у кінематографі зазнали докорінної еволюції, взаємопроникнення різних стилів і напрямів актор. гри. Від

І. В. Миколайчука у ролі Петра і Б. С. Ступки у ролі Ореста (фільм «Білий птах з чорною ознакою», реж. Ю. Г. Іллєнко, 1972).

«типажу» в кіно прийшла життєвість, вірогідність, зовн. виразність, яскрава характерність. Від «натурщика» — точність у передачі емоцій, жестів, бездоганне володіння пластикою, розуміння природи кінематографа. Від театр. актора — точне і правдиве зображення на екрані людської поведінки і переживань, вміння передавати «життя людського духу». Осмислення заг. об'єктивних законів А. м. викликало необхідність звернутися до перших — В. І. Пудовкін до вивчення і пристосування до потреб кіно системи К. С. Станіславського. На Україні перші кроки в розробці теорії К. С. Станіславського стосовно кіно зробив кінознавець і кінодраматург О. С. Вознесенський. Найповніше це було розвинуто в його теор. праці «Мистецтво екрана» (1924). В кін. 20 — на поч. 30-х рр. сформувалася рад. актор. школа, в основі якої — втілення нар. характерів, сучас. героя у поєднанні з майстерністю виконання.

Початок 30-х рр. ознаменувався виникненням звукового кіно, що відкрило широкі перспективи для розвитку кінодраматургії, кінорежисури і вдосконалення А. м. у напрямі внутр. розвитку образу. Подальша еволюція виконавської майстерності привела в 30-х рр. до ще більшого зближення кінематографа з життям, створення типових характерів у типових обставинах. Найяскравіше це викинулось у фільмах «Чапаяв» (Чапаяв — Б. А. Бабочкін; 1934, реж. Г. М. та С. Д. Васильєви), «Щорс» (Щорс — С. В. Самойлов, Боженко — І. Ф. Скуратов; 1939, реж. О. П. Довженко), «Член уряду» (Олександра Соколова — В. П. Марецька; 1940, реж. Й. Ю. Хейфіц), «Богдан Хмельницький» (Богдан Хмельницький — М. Д. Моргінов; 1941, реж. І. А. Савченко) та ін.

Розвитку А. м. у 30-х рр. сприяла практика режисерів І. П. Кавалерідзе, О. П. Довженка, І. П. Савченка. Працюючи з акторами, вони спиралася на закони реалістич. мист-ва, прагнучи цілковитої відповідності зовн. малюнка ролі внутр. стану, натуральному звучанню слова. Кіноактор у цей період утвердився як інтерпретатор кінодраматургії і режисерського задуму, як самостійний митець — повноправний учасник творчого процесу.

У роки Великої Вітчизн. війни гол. завданням для всіх кіномит-

ців стала мобілізація духовних сил народу на боротьбу проти фашист. загарбників. Актори намагалися створити образи героїв, які б надихали на бойові подвиги. Характерними рисами А. м. цього періоду були відкрита публіцистичність, висока громадянськість, пристрасність. Етапними в укр. рад. кіно стали самотні нар. характери: Олена Костюк («Райдуга», 1943, реж. М. С. Донської), Пелагея Часник («Партизани в степах України», 1942, реж. І. А. Савченко; обидві ролі створила Н. М. Ужвій), Тарас Яценко (А. М. Буцма; «Нескорені», 1945, реж. М. С. Донської).

А. м. діалектичне за своєю природою і безперервно еволюціонує. Сучас. роботі акторів у кіно властиві пошуки нових форм і засобів відтворення образу, творче осмислення й розвиток традицій попередніх часів. А. м. притаманні дальша психологізація образів героїв, мотивація їхніх вчинків та способу життя в динаміці. А. м. чутливо відгукнулося на розширення жанрової різноманітності творів, їхньої стилістики, що було відображено у кращих фільмах 60—80-х рр., знятих на кіностудіях республіки. Актори створили галерею образів, позначених дальшим зростанням А. м., відтворенням самотніх характерів, що розкриваються у багатопланових зв'язках з дійсністю, з епохою. Зокрема, героїчні характери втілили К. П. Степанков (Кирпонос, «На Київському напрямку», 1968, реж. В. Т. Денисенко; Ковпак, «Дума про Ковпака», 1974—76, реж. Т. В. Левчук) та Л. Ф. Биков (капітан Титаренко, «В бій ідуть тільки „старики“», 1974, реж. Л. Биков). Особливого існування в ролі вимагала поетика романтич. фільмів. На екрані з'явився образ загадково-мовчазних героїв, символічних, узагальнених. Школа укр. поетич. кіно дала ряд видатних актор. робіт: К. С. Степанкова (Федір, «Комісари», 1970, реж. М. П. Мащенко; Тугар Вовк, «Захар Беркут», 1972, реж. Л. М. Осика), І. В. Миколайчука (Фабіан, «Вавилон-XX», 1980, реж. І. В. Миколайчук; Любомир, «Захар Беркут», 1972, реж. Л. М. Осика; Петро, «Білий птах з чорною ознакою», 1972, реж. Ю. Г. Іллєнко), А. В. Кагочникової (Марічка, «Тіні забутих предків», 1965, реж. С. Й. Параджанов; Пидорка, «Вечір напередодні Івана Купала», 1968; Дана, «Білий птах з чорною ознакою», 1972; обидва — реж. Ю. Г. Іллєнко); Б. М. Брандукова (Злодій, «Камінний хрест», 1968; Бурунда, «Захар Беркут», 1972; обидва — реж. Л. М. Осика). Ідейна, тематична, жанрова, стильова різноманітність сучас. кінематографа, інтенсивний розвиток тех., виразальних, образних засобів кіномистецтва, багатство режисерських індивідуальностей вимагають від сучас. кіно-

Н. М. Ужвій у ролі Олени Костюк (фільм «Райдуга», реж. М. С. Донської, 1943).

актора високої професійності, універсальних здібностей, що забезпечують свободу його внутр. і зовн. перетворень, підвищену чутливість. Див. також *Кіномистецтво*, *Радіомистецтво*, *Телевізійне мистецтво*.

Лит.: Вознесенский А. Искусство экрана. Руководство для киноактеров и режиссеров. К., 1924; Пудовкин В. Актер в фильме. Л., 1934; Про мистецтво театру. К., 1954; Бейлин А. Актер в фильме. Л.—М., 1964; Шахін і проблеми розвитку українського радянського театру. К., 1970; Актер в кино. М., 1976; Советское актерское искусство. 50—70-е годы. М., 1982; Украинское актерское искусство: традиции и современность. К., 1986; Слободян В. Р. Киноактер і сучасність. К., 1987; Лемешова А. Г. Професія: актер. К., 1987.

Ю. М. Вобшико (театр):

В. Р. Слободян (кіно).

АКУСТИКА (від грец. *ακουστικός* — слуховий) — вчення про звук; коливання пружних середовищ. Розгалужується на фізичну, фізіологічну, архітектурну, акустику музичну й електроакустику. А. в архітектурі досліджує поширення звукових хвиль у закритих приміщеннях (театр., лекційних, кіноконцертних та ін. залах) і ступінь сприйняття їх слухом людини. Виходячи з розмірів приміщень, їхніх форм та рівня реверберації, теор. розрахунками визначають засоби, якими забезпечується різноманітність звукосприймання слухачами і глядачами на кожному місці. В аітич. спорудах акустич. ефекту досягали за допомогою підсилювачів звуку — бронз. посудин, розташованих у спец. камерах під місцями для глядачів (слухачів). Для поліпшення тембру і підсилення звуку в храмах Київ. Русі використовували *голосники* (Софійський собор у Києві, 1-а пол. 11 ст., та ін.). А. музична — наука про фізичні закономірності музики у зв'язку з її сприйманням і виконанням. Розділ музикознавства.

М. П. Ташенко.

АЛЕАТОРИКА (від лат. *aleatorius* — гральний) — різновид композиторської техніки 20 ст., побудований на принципі випадковості відтворення тих чи ін. елементів муз. мови у процесі творчості та виконання; відгалуження *авангардизму* в муз. мист-ві. Розрізняють А. обмежену, де окремі компоненти муз. тканини підлягають визначеності, точно му записові (напр., виконавський склад, звуковисотні та ритмічні орієнтири), і необмежену, що заперечує будь-яку структурну визначеність твору. А. виникла в 50-х рр. у ФРН (К. Штокгаузен) та Франції (П. Булез). Прийоми обмеженої А. дістали широкого застосування у творчості укр. рад. композиторів 60—80-х рр. Першими звернулися до них В. О. Годзяцький, Л. О. Грабовський, А. М. Никодимович, В. В. Сільвестров, з 70-х рр. — більшість композиторів молодого й середнього покоління, у т. ч. Є. Ф. Станкович, Л. В. Дичко, Ю. Я. Іщенко, В. С. Бібик, В. Д. Зубицький, Я. Р. Верещакін, Г. М. Сасько.

І. Б. Писковський.

АЛЕВІЗ ФРЯЗИН (Aloisio, Алевиз Новый (кін. 15 — поч. 16 ст.) — італ. архітектор. В 1503 працював у Криму, де почав буд-во Бахчисарайського ханського палацу. Зберігся різьблений кам. портал («Портал Алевиза») коринфського ордера, створений у стилі італ. Відродження. В 1504—08 працював у Москві.

Лит.: Эрнст Н. Бахчисарайский ханский дворец и архитектор жеа. кн. Ивана III Фрязин Алевиз Новый. Симферополь, 1928; Асеев Ю. Работы Алевиза Нового в Крыму. «Строительство и архитектура», 1939, № 12.

АЛЕГОРІЯ (грец. *ἀλληγορία* — іносказання) — худож. прийом, що полягає в інакомовному відображенні узагальненого змісту через образи реального життя. На відміну від символу А. має лише одне, фіксоване значення. Вона не вичерпує худож. змісту твору мист-ва, проте надає образів додаткового підтексту, виступаючи, з одного боку, як конкретизація абстрактних понять, а з другого — як певне узагальнення предметних зображень. Найпоширеніший різновид А. — персоніфікація: зображення умовної фігури з одним або кількома атрибутами, що пояснюють її зміст. Система усталених атрибутів покладана зумовити асоціацію з абстрагованими ідеями (напр., Життя, Слава, Перемоги, Весни тощо). Ці образи у контексті худож. твору втілено у подібні живих істот (А. Весни — образ вродливої дівчини з квітами або у віночку; А. Миру — фігура з голубом та пальмовою гілкою; А. Перемоги — постать солдата, антич. богині Афіни Паллади чи бога Марса з типовими атрибутами — зброєю, військ. прапорами, трофеями тощо). Інколи А. передається виключно через композицію з характерних атрибутів (особливо в арх-рі — оздоблення фасадів та інтер'єрів споруд, у меморіальних ансамблях). А. споріднена з літ. формами — біблійні сюжети, байки, притчі.

Алегоричні сюжети характерні для мист-ва періодів та напрямів, естетика яких базується на суто раціональних засадах, — античне мистецтво, мист-во середньовіччя, Відродження, барокко, класицизм, маньєризм. Особливого розвитку А. набула у реліг. (ієратичному) мист-ві — театралізованих процесіях, дійствах (див. *Літургійна драма*, *Міраклі*, *Мораліте*, *Шкільна драма*). Зокрема, для укр. шкільної драми типовими стали такі алегорич. персонажі, як Милість божя, Гнів божий, Ворожість або Задарість, Мир, Жорстокість, Рід людський тощо.

В укр. образотвор. мист-ві алегорич. сюжети набули широкої популярності в 17—18 ст., коли нац.-визв. боротьба укр. народу, особливо проти католицизму та уніатства, дала могутній поштовх розвитку нац. культури. Розвивалися полемічна л-ра, видавничі діяльність Острозької,

Алевиз Фрязин. Портал Бахчисарайського ханського палацу. Крим. 1503.

Алегорія. Видавничий знак Львівського братства. 17 ст.

Алегорія. Правило життя. Ілюстрація до «Правила життя»...

Алегорія. Правило життя. Ілюстрація до «Правила життя»...

Алегорія. А. Шімлер. Надгробок родини Тренклев-Бресіа. Венклев на Личаківському кладовищі у Львові. Випал. 1-а пол. 19 ст.

Львів, братської та Києво-Печерської друкарень. Емблемно-символічна сторона худож. мислення, сусп. процесів створила цілу систему образних А. та емблем, через які розкривалися ті чи інші філос., моральні, етичні та естетичні ідеї. А. надавалося широкого синкретичного змісту, їхня спрямованість була переважно моралістично-повчальною.

Алегоричні зображення входять як емблеми у мист.-видавничі, утворюючи т. з. категорію «негеральдичних фігур». Це особливо позначилося на видавничих знаках (видавничий знак Івана Федорова у Львові. Апостоли, 1574), де було закладено ідею про велике сусп. значення друкарень, а також гербах укр. міст. Практичне застосування алегорич. прийомів розкрив А. Баранович у своєму листі до В. Ясинського (1665—66). Тут докладно описано побудову і зміст задуманого ним титульного аркуша до видання його проповідей, де композиція аркуша в алегорич. плані охоплює весь зміст книги. Особливою популярності набувають алегорич. сюжети та образи в гравюрі. Мист-во гравюрів І. Щирського, О. Тарасевича і А. Тарасевича, Н. Зубрицького та ін. дає низку прикладів пристосування теологічної тематики до актуальних життєвих проблем, а також вираження цих проблем через традиц. алегорич. образи (переважно з антич. та християн. міфології). Алегорич. прийоми широко використовували у патріотичних гравюрах до видань Києво-Печерської друкарні. З'явився новий тип гравюри — великі, на повний аркуш композиції, що в алегорич. формі відображали тогочасні воєнні та політ. події (авантитули «Києво-Печерського патерика», 1661; «Синописис», 1680).

Нац.-визв. боротьба спричинила появу циклу апокаліптичних А. Київ. гравер Прокопій створив низку апокаліптичних гравюр, поширюваних як народні картини. В алегорич. формі подавалися не тільки богословські догми, філос. положення, моральні принципи, а й цілком конкретні явища та події. Характерний приклад — п'ять малюнків І. Филиповича 1727 з похвального слова архієпископові Єпіфанію, на яких зображено засновників Харківського колегіуму. Осн.

джерелом алегорич. іконографії на Україні був філос.-моралістичний твір «Ифіка ієрополітика...» (1712). Алегорич. сюжети «Ифіки» почерпнуто з антич. історії та міфології, церк. книг і популярних байок. Реальні та фантастичні тварини дано поряд з численними емблемами та персоніфікаціями. Іконографію «Ифіки» широко використовували для настінних розписів будинків і церков. Художники надавали цим мотивам спрощених монумент. форм, часом перетворюючи їх на колоритні образи декор.-монумент. мист-ва (настінні розписи будинків Київської академії, парафіяльного в с. Курашівцях Вінн. обл., архієрейського у с. Андруші, тепер у складі Переяслава-Хмельницького, 1753—57).

В алегорич. манері створювали істор. картини та іконописні композиції. До А. охоче звертався у своїх творах Г. С. Сковорода. Його книги («Наркисс...», «Абетка, або Буквар світу») сповнені різних алегорич. образів, виразних і пластичних, супроводяться малюнками, можливо, власноручного виконання. Алегорич. образність, незважаючи на властиву їй штучність і абстрактність, не була осторонь напруженого, сповненого боротьби життя тогочасної України. До творів на істор. тему, вирішених в алегорич. формі, належать картини В. А. Боровиковського, виконані для палацу в Кременчуці з нагоди подорожі Катерини II по Україні; «Сандомирська рокоша» (зберігається в НМІ України), ікони «Софія — премудрість Божая» і «Церква войовнича» із Софійського собору в Києві (відомі за описами Павла Халєбського та малюнками з «кужбушків»). Найпопулярнішим серед алегорич. сюжетів іконопису було «Недрімане око». Ікони 17—18 ст. типу «Розп'яття з виноградною лозою», «Христос у виноградному точи-

Алегорія. Фрагмент розпису центрального плафону зладачевого залу Львівського театру опери та балету ім. І. Франка. У центрі — «Галіцея»; художник З. Розвадовський. Олія. 1897—1900.

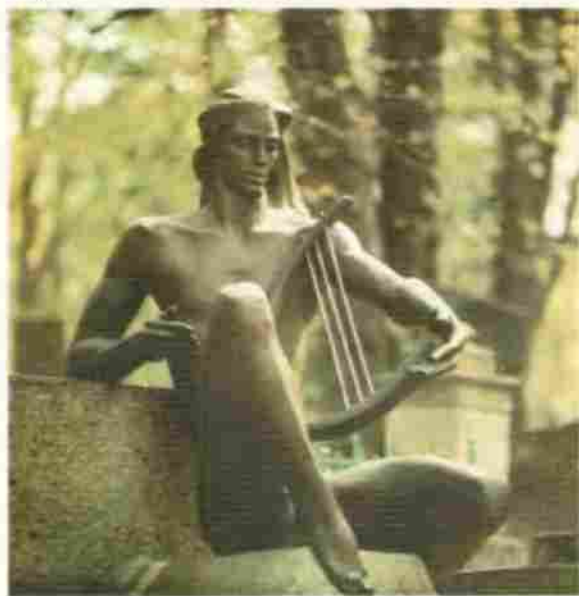
лі», «Христос-виноградар» мали на меті розкривати християн. догмат євхаристії, викупну жертву Ісуса Христа. В скульптурі цього періоду алегорич. зображення подано в оздобленні архіт. споруд (роботи Пінзеля, С. Стажевського, М. Філевича на соборі св. Юра у Львові, ратуші в м. Бучачі Терноп. обл. та ін.). Алегорич. сюжети багато представлені в декор.-ужитковому мист-ві (меблі, дзвони, гармати, ювелірні вироби), розписах на військ. знаменах. Зокрема, на 14 прапорах Запорізької Січі чільне місце відведене алегорич. зображенням Мужності, Вірності (між 1769 та 1774).

За розквіту класицизму, романтизму та реалізму А. залишають-

Г. І. Нарбут. Алегорія на новий 1916 рік. Акварель, гуаш. 1915. ДРМ. Петербург.

Алегорія. Ф. М. Бриж. Надгробок С. А. Крушельницької на Личаківському кладовищі у Львові. Бронза, граніт. 1980.

та Підності, різні А. мирного життя — Землеробства, Торгівлі, Достатку (зображення на пам'ятнику А. Е. Рішельє в Одесі, 1823—28, скульптор І. П. Мартос). Оригінальними в тогочасній укр. скульптурі є чотири барельєфи на будинку № 23 по Вірменській вул. у Львові, автор Г. Красуцький. Це побутові сцени з сільс. життя — А. чотирьох пір року. Наприкін. 19 — на поч. 20 ст. особливою популярністю алегорич. зображення набувають у декор. скульптурі (оздоблення квіт. споруд скульптора Е. Сала; внутр. та зовн. оформлення Львів. оперного театру, автори Т. Бароня, А. А. Попель, Ю. Марковський, П. Війтович, Ю. Белтовський; будинку кол. крайового Галицького сейму, тепер Львів. ун-т ім. Івана Франка; робота С. Трембецького, І. Микульського; фасаду Гол. залізнич. вокзалу Львова, автор П. Війтович та ін.) та мемор. ансамблях (роботи Г. Вітгера та А. Шімзера на Личаківському кладовищі у Львові). Апокаліптичні, меланхолійні алегорич. образи, спричинені трагізмом 1-ї світової війни, втілено у творах Г. І. Нарбута, Класична А. Смерті — скелет з чорною шаллю, який блукає на землі, косою дістаючи здобич (композиція «1914 рік»); образ сумного старця, напівзруйнований вежі з медальйонами годинників («1916 рік. Хронос»).

Прагнучи збагатити мист-во політ. і філос. змістом, до алегорич. образів звертається укр. рад. театр 20-х рр. У виставах Леся Курбаса це — Прометей («Історичні ілюстрації»), Свобода («Свобода» М. Поттера), Польща («Гайдамаки» за Т. Шевченком), постаті імпералістич. д-в — Америки, Англії, Франції, царської Росії («Джиммі Хігінс» за Е. Сінклером); у постановках Б. С. Глаголіна та М. С. Терещенка — Свобода, Рівність, Братерство (драм. сатира «Ліліюлі» Р. Ролана). А. використовують і укр. рад. плакатисти 20—30-х рр., шукаючи образ, спроможний передати революц. зміст (напр., О. В. Хвостенка-Хвостова «Бережись, Антанта, труд іде»). Набір алегорич. деталей, покликаних новою епохою, запровадили в монумент. мист-во укр. художники (М. А. Бойчук, І. І. Падалка, Л. Ю. Крамаренко та ін.). Це численні композиції з яблуною — А. Дерева життя, з зображенням машин, їх деталей, серпа, молота, сталевого ковша, звідки летить розплавлений метал, — А. невичерпної людської енергії.

У сучас. укр. мист-ві образи алегорії використовують здебільшого в жанрах, що тяжіють до філос. узагальнень, політ. та сатирич. гостроти. У плакаті — різноманітні варіації на тему голуба миру, в монумент. скульптурі — алегорич. уособлення Батьківщини-матері, Воїна-захисника, Робітника і Колгосп-

ниці; в меморіальній — варіації зображень муз і атрибутів (пам'ятники: С. А. Крушельницький на Личаківському кладовищі у Львові, 1978, скульптор Т. М. Бриж; Б. Р. Гмири на Байковому кладовищі в Києві, скульптор К. А. Кузнецов, 1979, та ін.). До А. зверталися у численних картинах нар. майстрині декор. розпису К. В. Білокур, М. О. Приймаченко та ін.

Алегорич. уособлення в укр. театрі використано, зокрема, в постановках Київ. Молодіжного театру В. О. Шулаковим у п'єсі «Маленька футбольна команда» Ю. М. Щербак (А. Генерала Пентагона, Музи), інсценізації «Слова о полку Ігоревім» (А. Кари, Жалю), у п'єсах М. О. Стельмаха (образи Тополі, Чорта, Соляшника) та ін.

А. використовується і в кіномистецтві. У фільмах укр. кінематографістів («Вавилон-XX», реж. І. В. Миколайчук; «Чорна курка, або Підземні жителі», реж. В. С. Гресь; «Бумбараш», реж. М. Г. Рошес) такі споконвічні поняття, як любов, життя і смерть наповнюються метафоричним змістом, численними А. та символами. Див. також Символ, Міфологічні сюжети в мистецтві.

Літ.: Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. М., 1976; Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

О. В. Заставний.

АЛЕЙНИКОВ Петро Мартинович [29.VI (12.VII) 1914, с. Кривель, тепер Шкловського р-ну Могильов. обл. — 9.VI 1965, Москва] — рос. кіноактор. Закінчив 1935 Ін-т сценічних мист-в у Ленінграді (майстерня С. А. Герасимова). З 1932 знімався в кіно. Герої А. відзначалися простотою і природністю, життєлюбством, оптимізмом. Зіграв ряд ролей у картинах, знятих на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка: Савка («Трактористи», 1939, реж. І. О. Пир'єв), студент-винахідник Вася («Шуми — містечко»), Ковтун («П'ятий океан», обидва — 1940), Гайворон («Олександр Пархоменко», 1942), Ваня Курський («Велике життя», 1-а серія — 1940, 2-а — 1958; реж. А. Д. Луков).

Літ.: Петр Алейников. М., 1967.

АЛЕКСАНДРОВ Борис Олександрович [22.VII (4.VIII) 1905, м. Бологое, тепер Твер. обл.] — рос. композитор і диригент, нар. арт. СРСР з 1958, Герой Соц. Праці (1975), генерал-майор. Син О. В. Александрова. Закінчив 1929 Моск. консерваторію (клас композиції Р. М. Глієра). 1946—86 — начальник і худож. керівник Ансамблю пісні і танцю Радянської Армії. Оперети «Весілля в Малинівці» (1937), «Кому посміхаються зорі» за п'єсою О. Корнійчука «В степах України» (1972, Одес. театр муз. комедії) насичені укр. нар.-пісенними інтонаціями. А. належать обробки нар. пісень, у т. ч. укр. («Ой видно село», «Чуєш, брате мій»),

Алегорія. І. П. Марос. Рельєф «Торсіона» на пам'ятнику А. Е. Рішельє в Одесі. Бронза, 1823—28.

Б. О. Александров.

О. В. Александров.

симф., камерно-інструм. та ін. твори. Ленінська премія, 1978. Держ. премія СРСР, 1950.

Л. З. Мазепа.

АЛЕКСАНДРОВ Володимир Степанович [20.VI (2.VII) 1825, с. Бугайка, тепер Ізюмського р-ну Харків. обл. — 29.XII 1893 (10.I 1894), Харків] — укр. письменник. Батько А. В. Александрової. Закінчив 1853 Харків. ун-т. Опублікував «Народний пісеньник з найкращих українських пісень, які найчастіше співаються з нотами особно» (1887). Автор тексту оперет «За Немань іду» (1872, на тему визв. боротьби укр. народу 1648—54 під керівництвом Б. Хмельницького) і «Не ходи, Грицю, на вечорниці» (1873; поставлена у трупі М. М. Кропивницького 1882); згодом їх переробив на драм. твори М. П. Старицький. Окремі поезії А. («Я бачив, як вітер березку зломив» на муз. А. Рубінштейна, «Ти несись, мій спів, з мольбою», «Пісня про гарбуза» та ін.) стали основою популярних нар. пісень.

М. Г. Лобинський.

АЛЕКСАНДРОВ Григорій Семенович [30.IX 1904, Полтава — 20.VIII 1990, Київ] — укр. кінооператор, з діяч мист. УРСР з 1968. У 1927 закінчив Одес. технікум кінематографії. Працював на Ялтинській та Одес. кіностудіях ВУФКУ. Під час Великої Вітчизн. війни 1941—45 був оператором фронтових груп Центр. студії документ. фільмів, зняв фільми: «В небі Покришкін», «Берлін», «Визволення Праги», фронтові сюжети для кіножурналу «Новини дня» (1943—45). Працював 1945—50 на Київ. кіностудії худож. фільмів, 1953—65 — на студії «Київнаукфільм», 1965—72 — у виробничо-творчому об'єднанні «Центрнаукфільм» (Київ. філіал). Зняв художні фільми: «Рейд» (1932), «Червона хустина» (1934, у співавт.), «Сорочинський ярмарок» (1939, у співавт., перший укр. кольоровий фільм), «Голубі дороги» (1947); хронікально-документальні фільми: «Єспал-Ада» («Зелений острів», 1927), «Світлий шлях» (1928), «Шевченково» (1935), «Визволення» (1940, у співавт.), реж. О. П. Довженко; науково-популярні, де виступив також автором сценарію і режисером: «Важка операція» (1957), «І потече Дніпро за Перекоп» (1962), «Весна у Києві» (1965) та ін.

О. Б. Парфенюк.

АЛЕКСАНДРОВ Дмитро Олександрович [2—26.X (8.XI) 1915, Кунцево, тепер у складі Москви] — рос. режисер. В 1895—1910 працював у Харкові (групи О. М. Дюклової, О. О. Лінтварьова та ін.). Один з перших на Україні здійснив вистави за п'єсами А. Чехова «Чайка» (1896, для свого бенефісу), «Дядя Ваня» (1898), «Три сестри» (1901), «Вишневий сад» (1904).

Гл.: Мысли о сценическом искусстве. «Театр и искусство». 1901. № 20—24, 27.

О. В. Попов.

АЛЕКСАНДРОВ Микола Олександрович (псевд. — Микола

Олександренко, Николай Аров; 1840, Ставрополь — 1907, Петербург) — укр. та рос. письменник, літ. і худож. критик, етнограф, редактор, видавець. Навчався у 1-й Київ. гімназії, Моск. і Петерб. ун-тах. Мав тісні творчі контакти з діячами укр. л-ри та мист-ва Б. Д. Грінченком, М. Л. Кропивницьким та ін. У 60-х рр. виступав із статтями, рецензіями, худож. творами в петерб. журналах «Современник», «Якорь», «Дело», вів критичний відділ в «Жеанском вестнике» (Петербург), де надрукував статтю про Т. Г. Шевченка з приводу видання «Кобзаря» 1867 — «Недомовки про народного поета» (1867, № 8). Заснував 1881 в Петербурзі «Художественный журнал», де вмістив статті про творчість рос. і укр. художників. Надрукував спогади про відвідування в Каневі могили Т. Г. Шевченка. Інцензував 1900 поему І. П. Котляревського «Енеїда».

Літ.: Лобас П. Невідомий лист М. Кропивницького. «Український театр», 1977, № 6.

П. О. Лобас.

АЛЕКСАНДРОВ Олександр Васильович [1 (13).IV 1883, с. Плахіно, тепер Захаровського р-ну Рязан. обл. — 8.VII 1946, Берлін, похований у Москві] — рос. композитор, педагог і хоровий диригент, нар. арт. СРСР з 1937, доктор мистецтвознавства з 1940, генерал-майор. Закінчив Моск. консерваторію (1913 — по класу композиції, 1916 — по класу співу), з 1918 — її викладач (з 1922 — професор). 1928 А. створив і очолював Ансамбль пісні і танцю Радянської Армії (тепер його імені). Автор музики Держ. гімну СРСР (1943), пісні «Священна війна» (1941). А. належать обробка «Заповіту» Т. Шевченка — Г. Гладкого (1938) для сол. хору а капела та «Поема про Україну» («Шепчу шевченковские строки...», сл. О. Количова, 1943) для соліста і хору з оркестром, в якій використано мелодію широко відомої пісні «Реве та стогне Дніпр широкий» Д. Крижанівського, обробки укр. нар. пісень «Сусідка», «Розпрягайте, хлопці, коні», «Ой хмелю».

Літ.: Поляновський Г. А. Александр Васильевич Александров. М., 1983.

АЛЕКСАНДРОВ Петро Олександрович [15 (26).VI 1794—?] — рос. живописець і літограф. Навчався 1802—15 в петерб. АМ. Писав акварелі та літографії. Серед них — «Вид руїн Золотих воріт у Києві» з малюнка 1651, виконаного невідомим художником.

Літ.: Сидоров А. А. Рисунок старых русских мастеров. М., 1956.

Л. І. Савричина.

АЛЕКСАНДРОВА Людмила Володимирівна (Пантелеймонова; ?—?) — укр. композитор і громад. діяч 19 — поч. 20 ст. Дочка В. С. Александрова. У 50-х рр. навчалася у Варшав. консерваторії. Разом з батьком здійснювала муз. оформлення постановок його п'єс, оперет, зокрема «За Немань іду», «Не ходи, Грицю, на вечорниці». Автор відомих пісень-романсів «Дивлюсь я на

небо» (сл. М. М. Петренка), «Повій, вітре, на Україну» (сл. С. В. Руданського), вперше надрукованих у зб. «Народний пісенник з найкращих українських пісень», упорядкованого В. С. Александровим (1887). Їх аранжування для голосу і фп. здійснив В. І. Заремба. Працювала у Харкові на ниві нар. освіти. Останні роки її життя минули на Донщині.

Т. П. Булат.

АЛЕКСАНДРОВА-ДУБРОВІНА Любов Олександрівна [1839—21.VI (4.VII) 1915] — рос. актриса. Сценічну діяльність почала 1852 у Харкові в Докової О. М. трупі. Понад 50 років працювала в театрах Харкова, Казані, Саратов та ін. міст (16 років — у Харків. антрепризі М. М. Борода). Виконувала драм., комедійні, побутові ролі жінок із сильним і владним характером. Серед них: Мурзавецька («Вовки і вівці» О. Островського), королева Єлизавета («Марія Стюарт» Ф. Шіллера), княгиня («Чародійка» І. Шпажінського).

М. Г. Лабінський.

АЛЕКСАНДРОВИЧ Іван (? — між 1685 і 1693) — укр. художник. У 1685 був одним із керівників Львів. цеху малярів.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

АЛЕКСАНДРОВИЧ (Александрін) Станіслав (поч. 80-х рр. 16 ст., Кромолів, тепер Польща — не раніше 1648, Львів) — укр. живописець. Учень і зять П. Доношовича. Виконував вівтар костюлу св. Марії Магдалини у Львові (1616), корогви для храму бернардинців (там же) та костюлу в м. Калуші (тепер Івано-Франківська обл.); обидві — 1635.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

АЛЕКСАНДРОВИЧ (Александрін) Олександр Петрович (?—31.VII 1913, Красноводськ, тепер місто в Туркменістані) — рос. антрепренер. В 1873 у його трупі в Харкові М. А. Кропивницький поставив свою драму «Дай серцю волю, заведе в неволю». А.-К. працював у театрах понад 40 років.

АЛЕКСАНДРОВСЬКА Лариса Помпеївна [2 (15).II 1904, Мінськ — 23.V 1980, там же] — білорус. співачка (сопрано) і режисер, нар. арт. СРСР з 1940. Навчалася 1930—33 у Держ. студії опери та балету в Мінську. Учениця А. П. Боначича. 1933—51 — солістка, 1951—60 — гол. режисер Білорус. театру опери та балету, на сцені якого здійснила 1951 постановку опери С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», де виконувала партії Оксани і Одарки.

АЛЕКСАНДРОВСЬКИЙ Ізмаїл Володимирович (псевд. — Из. Алскій; 50-і рр. 19 ст. — 20-і рр. 20 ст.) — рос. театр. критик. Жив і працював на Україні. В 70-х рр. 19 ст. публікував статті й рецензії на мистецькі теми в петерб. газ. «Новости», пізніше співробітничав у київ. і одес. періодичних виданнях, зокрема в

І. Александрович.
Портрет Романа Сангушка. Олія.
17 ст. Львівська КГ.

А. П. Александровская.

«Одесским листке». Автор архіт.-мистецького нарису «Собор св. Володимира в Києві», що мав чотири видання (1896—98). Був членом Київ. літ.-артистичного т-ва, на зібраннях якого виступав з доповідями про творчий шлях відомих майстрів вітчизн. сцени. Одну з них — «Актор Т. О. Чужбинов» — видано 1899 в Києві. Того ж року ін. доповідь «Актор (М. П. Рошин-Інсаров)» надруковано в петерб. «Биржевых ведомостях». Ці матеріали з додатком нарисів про актора І. П. Киселевського увійшли до «Иллюстрированного сборника Киевского литературно-артистического общества» (1900). Випустив 1910 нарис про життя і сценіч. діяльність О. Є. Мартинова. 1918 в київ. журн. «Театральная жизнь» (№ 29) в статті «Український театр» аналізував «Розбійників» Ф. Шіллера в постановці П. К. Саксаганського. У фондах Держ. музею театр., муз. та кіномистецтва України зберігається відгук А. про режисерську діяльність Леся Курбаса в «Молодому театрі».

Г. Д. Зленко.

АЛЕКСЕЕВ Володимир Сергійович [30.X (11.XI) 1861, Москва — 8.II 1939, там же] — рос. режисер, засл. арт. РРФСР з 1935. Брат К. С. Станіславського. Був муз. керівником, режисером і художником Алексєєвського гуртка, оперної студії, оперного театру ім. К. С. Станіславського, викладав ритміку на основі Станіславського системи (Москва). В 1914—17 працював у Харкові в трупі М. М. Синельникова, драм. студії П. І. Ільїна, Новому театрі-студії, де брав участь у здійсненні вистав «Роза і хрест» О. Блока, «Пілач Рахлі» В. Крашельникова. Серед учнів — І. Я. Юхименко.

В. В. Голова.

АЛЕКСЕЕВ Микола Васильович [7(19).III 1894, м. Моршанськ, тепер Тамбов. обл. — 2.I 1934, Ленінград] — укр. і рос. книжковий графік. Навчався в Київ. худож. уч-щі (1912—17) у Ф. Г. Кричевського та петерб. АМ (1917—18). У 1918—22 жив у Києві, працював у галузі книжкової (зокрема, дит. книжка) та пром. графіки. Автор численних обкладинок для вид-в «Книгоспілка», «Слов», «Сорабкоп», створених під впливом Г. І. Нарбута й Д. І. Митрохіна, до збірок М. Рильського «Синя далечина» (1922), Д. Ревуцького «Золоті ключі» (1926), «Шевченківського збірника» (1924), книг С. Васильченка, Ю. Яновського, О. Досвітнього, О. Пушкіна, журн. «Життя й революції». Переїхав до Ленінграда, де працював у галузі ксилографії.

Лит.: Гоалербах Е. Графіка М. В. Алексєєва. «Бібліологічні вісті», 1927, № 4; Н. В. Алексєєв. Збірник статей пам'яті художника. [М.—А.], 1936. С. І. Білокіна.

АЛЕКСЕЕВ Микола Якович (1747—?) — рос. архітектор кін. 18 ст. Закінчив 1766 петерб. АМ. Працював у Кременчуку. З 1777 спільно з військ. інж. О. Афа-

насьєвим проектував і керував буд-вом Катеринослава (першого; при злитті річок Самари і Кільчени). У зв'язку з перенесенням 1784 буд-ва центру намісництва на правий берег Дніпра (сучас. Дніпропетровськ) у Катеринославі (першому) роботи припинилися.

Лит.: Дніпропетровську 200 лет. 1776—1976. Сборник документов и материалов. К., 1976.

О. І. Тущенко.

АЛЕКСЕЕВ Михайло Павлович [24.V (5.VI) 1896, Київ — 19.IX 1981, Ленінград] — рос. і укр. літературознавець та мистецтвознавець, акад. АН СРСР з 1958, почес. доктор Оксфордського, Паризького (Сорбонна), Бордоського, Ростокського, Будапешт. ун-тів. Навчався 1907—14 у приват. київ. гімназії В. П. Науменка (де товаришував з М. Т. Рильським), паралельно відвідував Київ. муз.-драм. школу М. К. Лесневич-Носової по класу фп. й композиції, замолоду створив фп. сонату, кілька романсів, муз. до драми Р. Тагора «Чітра». В 1912 А. відшукав рукопис статуту Київського музикантського цеху (1728). Закінчив 1918 Київ. ун-т (1919—20 — його викладач). 1916—19 — член т-в друзів музики, дослідників мист-ва, історико-літературного при ун-ті. Викладав 1918 у Драматичній консерваторії та 1919 в Академії театральній історію театру і музики, працював у репертуарному відділі ВУТЕКОМУ (1919, всі — у Києві). В 1920—22 — архівист Одес. обл. архіву, 1920—27 — член Одес. бібліогр. т-ва, консультант-бібліограф, зав. бібліогр. відділом Одес. публіч. б-ки. В цей час читав лекції з історії мист-в у Одес. вищому худож. уч-щі. З 1927 — професор Іркут., з 1932 — Ленінгр. ун-тів. Очолював сектор взаємозв'язків рос. і зарубіж. л-р Ін-ту л-ри АН СРСР (Пушкінський дім), з 1959 — голова Пушкінської комісії АН СРСР.

Фахівець з історії рос., зх.-європ. та слов'ян. л-р. Осн. праці присвячено вивченню світового значення О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, М. Г. Чернишевського. За редакцією А. вийшло академ. видання творів І. С. Тургєнєва. Перші виступи А. на муз. і театр. теми — статті про С. В. Рахманінова, І. Ф. Стравинського, О. М. Скрибіна, К. Дебюссі; «Петрушка» на Київській сцені», «Золотий півнік» М. О. Римського-Корсакова в Київському мистецькому театрі, статті про народний театр, опубл. 1916—18 в київ. періодиці («Київський театральний кур'єр», «Театральная жизнь», «Театральний бюллетень»). У Києві було видано праці А. «І. С. Тургєнєв і музика» (1918), «Беранже і французька пісня» (1933). В альманасі «Посев» (Одеса, 1921) вміщено його біогр. нарис про М. С. Березовського. А. досліджував історію музики в Росії 18—19 ст., склав бібліогр. покажчики л-ри про А. Бетховена та

М. В. Алексєєв.
Обкладинка до роману
Ю. І. Яновського «Кров
землі». 1927.

Ф. Шуберта, яким присвятив і окремі праці «Російські зустрічі й зв'язки Бетховена» (1927) та «Перші зустрічі з Шубертом» (1928). Автор досліджень з історії рос. («Драма Гоголя з англосаксонської історії», 1936; «Борис Годунов і Дм. Самозванець в західноєвропейській драмі», 1936) і зарубіж. драматургії (Р. Б. Шерідан, Г. Філдінг, Д. Свіфт) та ін. Видав кілька праць про драматургію О. М. Островського, зокрема «Заборона „Грози“ в Одесі», «Островський в Одесі» (обидві — 1923), «Пейзаж у творчості Островського» (1930). В 1921 опублікував також працю «Про драматичні досліди Достоевського». М. Т. Рильський 1918 присвятив А. шри «В глибокому затоні...»

Літ.: Фінашина Г. Н. Михайл Павлович Алексєєв [Бібліографія]. М., 1972.

АЛЕКСЄЄВ Олександр Васильович (10.III 1938, село Бельково Хвойницького р-ну Новгород. обл.) — рос. і укр. диригент, засл. діяч мист. РРФСР з 1978. Брат Ю. В. Алексєєва. Закінчив Ленінгр. консерваторію (1962 — клас хорового диригування, 1966 — клас оперно-симф. диригування). З 1984 — гол. диригент симф. оркестру Харків. філармонії, доцент Харків. консерваторії.

О. І. Чепалов.
АЛЕКСЄЄВ Олексій Григорович [справж. — Лівшиць; 4(16).VII 1887 — грудень 1985, Москва] — рос. артист естради і режисер. Один із засновників естрад. жанру — *конферансу*. Закінчив юрид. ф-т Київ. ун-ту. Творчу діяльність почав 1909 в Одесі. Як актор, конферансьє, режисер працював у театрах Києва та Одеси — Бй-ба-бо (1909—13), «Зелений полукай» (1911—12), «Інтимний театр» (1917), «Гротеск» (1917—18), у Моск. театрі сатири і Моск. театрі оперети (1924—28). Акторська маска А. — п'єтерб. денді (стримана, холодна манера спілкування з глядачами) — стала певною мірою емблемою театру «Гротеск». Серед ролей у власних постановках: Вірзін-коль («Сан-Сусі в Царевко-кашайську»), провізор-конферансьє («Благодійний концерт у Крутогорську»); вистава — «Одруження» за М. Гоголем. Автор комедій і лібретто до оперет, зокрема «Людвик ...нащадок» (муз. Ю. С. Сахновського).

Т. В. Катасонова.
АЛЕКСЄЄВ Федір Якович [1753 або 1755, Петербург — 11(23).XI 1824, там же] — рос. живописець. Навчався 1766—73 в п'єтерб. АМ, її академік з 1794, 1803—24 — її викладач. Один з основоположників жанру міськ. пейзажу у вітчизн. живопису. Твори присвячено переважно Петербургові. За матеріалами, зібраними під час поїздки на Україну і в Крим (1795), написав картини: «Вид м. Миколаєва» (1799, до 1830 — в ДРМ, тепер — у ДТ), «Вид Бахчисарая» (ДРМ), «Міська площа в Херсоні» (акв., ДТ),

М. П. Алексєєв.

Д. О. Алексєєв.

Ф. Я. Алексєєв. Вид Херсона. Олія, 1797 — 1801. Херсонський ХМ.

«Вид Херсона» (Херсон. крас.-знав. музей) та ін. Зробив також ескізи проектів майбутніх площ у Полтаві (1808).

Літ.: Федоров-Давидов А. Федор Яковлевич Алексєєв. М., 1955; Андросова М. И. Федор Алексєєв. Л., 1979.

Л. І. Саприкіна.
АЛЕКСЄЄВ Юрій Васильович (29.IV 1936, с. Бельково Хвойницького р-ну Новгородської обл.) — укр. диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1984. Брат О. В. Алексєєва. Закінчив 1963 Уральську консерваторію (Свердловськ). З 1968 — гол. диригент оркестру Криворіз. рос. муз.-драм. театру. Вистави: «Вільний вітер» І. Дунаєвського (1969), «Королева чардашу» І. Кальмана (1974), «Холопка» М. Стрельникова (1975), «Моя чарівна леді» Ф. Лоу (1978), «Летюча миша» Й. Штрауса (1980), «Весела вдова» Ф. Легара (1981).

АЛЕКСЄЄВА-МЕСХІЄВА Варвара Володимирівна [справж. — Алексі-Месхішвілі; 1(12).II 1898, Тбілісі — ?] — рос. актриса, засл. арт. Груз. РСР з 1943. Дочка нар. арт. Груз. РСР В. С. Алексі-Месхішвілі. Закінчила 1916 драм. курси у Москві. В 1918—20 працювала у Києві — в «Соловцов» театрі, Другому театрі Укр. Республіки ім. Леніна, запрошувалася на окремі вистави до театрів «Летюча миша», «Інтимний», «Жар-птиця». 1920—21 — актриса трупи М. М. Синельникова у Харкові. Тут під керівництвом О. І. Білецького А.-М. підготувала програми літ. вечорів «Пушкін», «Російський романтизм», «Символісти», «Сучасна поезія», з якими виступала в Харкові та Москві. Згодом працювала в театрах Москви і Тбілісі. На Україні зіграла ролі: Аня («Вишневий сад» А. Чехова), Ліза («Лихо з розуму» О. Грибосдова), Наташа («На дні» М. Горького), Розі («Бій метеликів» Г. Зудермана), Жуанна («Дон Хісь» Тіссо де Моліні). Знімалася в німому кіно.

Г. В. Довбищенко.
АЛЕКСЄЄВА-ЮНЄВИЧ Марія Павлівна (1848—1922, Київ) — укр. та рос. співачка (сопрано)

і педагог. Співала на сцені Великого театру в Москві. 1886—87 — солістка Київ. рос. опери, 1886—1913 — викладач Київ. муз. уч-ща РМТ, 1913—16 — професор Київ. консерваторії. Партії: Антоніда («Іван Сусанін» М. Глинки), Джоконда («Джоконда» А. Понкієлі). Серед учнів — М. І. Литвиненко-Вольгемут. Літ.: Чечотт В. Двадцятип'ятилітня Київської русської опери (1867—1892 гг.). К., 1893; Михайлова Т. Виховані співачки у Київській консерваторії. К., 1970.

М. І. Кузьмін.

АЛЕКСЄЄНКО Ренетта Іванівна (2.II 1923, Київ) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1977. Закінчила 1949 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс А. М. Гаккебуш, С. М. Каченка). Працювала в Львів. обл. ім. Я. Галана (1949—50, м. Дрогобич), Запоріж. ім. М. О. Шорса (1951—54), Полтав. ім. М. В. Гоголя (1954—85) укр. муз.-драм. театрах; з 1985 — у Київ. театрі оперети. Ролі: Зоя Жмук («Вовчиха» за О. Кобилянською), Уляна («Дикий Антел» О. Коломійця), Мадам Енно («На світанку» О. Сандлера та Г. Плоткіна), Акулина («Влада темряви» Л. Толстого), Дульська («Мораль пані Дульської» Г. Запольської).

О. В. Вовченко.
АЛЕКСІДЗЕ Дмитро Олександрович [23.II (8.III) 1910, Тбілісі — 5.XII 1984, там же] — груз. і рос. режисер, нар. арт. СРСР з 1976. Закінчив 1934 ДІТМ ім. А. В. Луначарського. Працював у театрах ім. Ш. Руставелі (1936—64), ім. К. Марджанішвілі (1971—84) в Тбілісі. В 1964—70 — у театрах Києва, де поставив п'єси: «День народження Терези» Г. Мдівані (1962), «Антигона» Софокла (1965), «Патетична соната» М. Куліша (1965), «Пам'ять серця» О. Корнійчука (1969; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1971), «Камінь русина» О. Коломійця (1982), всі — в укр. драм. театрі ім. І. Франка; «Шлюб за конкурсом» К. Гольдони (1967), «Розлом» Б. Лавренєва (1967), обидва — в рос. драм. театрі ім. Лесі Українки; «Отелло» Д. Верді (1966) — в театрі опери та балету. З 1939 вів пед. роботу (з 1968 — професор Київ. ін-ту театр. мист-ва).

Ю. М. Вовшко.

АЛЕМАНДА (від франц. *allmande* — німецька) — танець, що виник у 16 ст. в Англії та поширився у 3х. Європі в 16—18 ст.; жанр інструм. мініатюри. Муз. розмір парний (2/4, 4/4), темп помірний; для А. характерна наспівна, «заокруглена» мелод. лінія. В музиці 3х.-європ. барокко А. стає першою частиною старовинної інструм. сюїти. В укр. мист-ві до жанру А. зверталися М. В. Лисенко, В. С. Косенко («11 етюдів у формі старовинних танців» для фп.), Є. О. Юцевич («Сюїта в старовинному стилі» для фп.), І. Н. Шамо («Класична сюїта» для фп.); М. М. Скорик (сюїта для струнного оркестру), Я. Р. Верещакін («Маленька класична сюїта» для фп. або клавесина) та ін. Т. Ю. Філенко.

АЛЕМБЕК Фрідріх (?—?) — львів золотар 17 ст. Навчався цього ремесла у Львові, з 1615 — в Англії. До Львова повернувся 1622. Працював у Белзі та ін. містах.

АЛЕПСЬКИЙ Павло (бл. 1627—1669) — православ. церк. діяч, мандрівник і письменник з Сірії. Див. **Павло Халебський**.

АЛЕШКО Марія Іванівна [1(13). IV 1882, Харків — 22.XII 1952, Тбілісі] — укр. співачка (сопрано). Закінчила 1905 Київ. муз. уч-ще РМТ (клас М. А. Петца). 1905—11 — солістка Харків. рос. опери, 1911—27 — Тбіліс. оперного театру. Гастролювала в Петербурзі, Кишеневі, Одесі, Вільно та ін. містах. Партії: Наташа («Русалка» О. Даргомижського), Татьяна («Святий Олексій» П. Чайковського), Аїда (однойм. опера Дж. Верді) та ін.

Літ.: Новый летний театр. «Театр и искусство», 1906, № 22, 25.

М. І. Кузьмін.

АЛЕЯ (франц. allée, від aller — йти) — дорога, пішохідна або проїзна, в парку чи саду, обабіч обсаджена деревами, іноді в поєднанні з чагарниками, декоративною (парк «Софіївка» в Умані, 1796—1801) та мемор. (алея Героїв у Чернігові, 1970—82) скульптурою; павільйонами та фонтанами (парк «Олександрія» в м. Білій Церкві, 1793 — 19 ст.). Типи А.: прямі (в регулярних парках), криволінійні (у регулярних і пейзажних парках). Розрізняють А. дворядні й багаторядні, однарусні й багаторусні, аркові (перголи). Див. також Бульвар.

АЛІГЕР Маргарита Йосипівна [24.IX (7.X) 1915, Одеса — I.VIII 1992, Москва] — російська поетеса. Поема «Зоя» (1942; Державна премія СРСР, 1943), у сценіч. варіанті — «Казка про правду», здобула втілення в театрах ряду міст України. Переклала драму Лесі Українки «Камінний господар» (1971 — Літній театр у Москві та Воронежський

Меморіальна дошка Алімпію. Бронза. 1982. Скульптор Ю. К. Скобликова, арх. Т. Г. Довженко. Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

У. Алаян. Вид Левоного зросту. Ілюстрація до поеми С. Трембєцького «Софіївка».

драм. театр ім. О. В. Кольцова). Вірш «Кінець дня» (1940) присвячено О. П. Довженкові.

М. Г. Лабітський.

АЛІКОВ Юрій Іванович (4.X 1934, м. Ульяновськ) — укр. сценарист. Закінчив 1957 Київ. ун-т. З 1959 (з перервою) працює на Київ. студії наук.-поп. фільмів, 1979—88 — гол. редактор. Автор сценаріїв наук.-популяр. фільмів: «Мова тварин» (1967, ряд нагород на міжнар. та всесоюз. кінофестивалів; медаль ім. М. В. Ломоносова 1-го ступеня АН СРСР, 1972), «Чи думають тварини» (1970; обидва — Держ. премія СРСР, 1972), «Я та інші» (1971), «Селекційний центр у Миронівці» (1980), «...Та щастя в особистому житті» (1980, повнометраж.), «Центрнаукафільм»; мультиплікац. «Острів скарбів» (1987, спільно з Д. Я. Черкаським); автор і співавтор сценаріїв ряду худож. телефільмів, зокрема «Люди і дельфіни» (1982, три серії).

АЛІМПІЙ (Аліпій, Олімпій; бл. 1050 — 17.VIII 1114, Київ) — давньорус. живописець та золотар. За даними «Києво-Печерського патерика», з 1084 навчався у візант. майстрів, які оздоблювали Успенський собор Києво-Печерського монастиря; спільно з ними виконував мозаїчні роботи. Ймовірно, у Лаврській іконописній майстерні створив ікони для домової церкви невід. особи, ікону Богоматері (її Володимир Мономах перевіз до Ростова, тепер — у ДТ) та ін. Поховано А. у Ближніх печерах Києво-Печерської лаври. На уцілілій частині стіни Успенського собору Лаври 1982 встановлено мемор. дошку А. (бронза, барельєфний портрет, скульптор Ю. К. Скобликова, арх. Т. Г. Довженко).

Літ.: Успенський М., Успенський В. Заметки о древнерусском иконописании. Известные иконописцы и их произведения. I. Св. Алімпій и П. А. Рублев. СПб., 1901.

АЛІМПІЙ (?—1755, Київ) — укр. іконописець. Працював у Києво-Печерській лаврі.

АЛІПІЯ (Галик; бл. 1685, м. Богуслав, тепер Київ. обл. — 1763, Київ) — укр. живописець і гравер. Див. **Галик Алімпій**.

АЛІСОВ Михайло Олександрович [30.IV (12.V) 1859, Харків — після 1930, Ялта] — укр. художник-пейзажист. Навчався 1887—89 у Петерб. АМ у Ю. Ю. Клевера. Працював у Феодосії під керівництвом І. К. Айвазовського. Жив у Харкові та Криму. Пейзажі А. відтворюють природу Прибалтики («Відливи», 1902), Криму («Ялта», «Феодосійська бухта», «Туман», всі — 1899; «Останній промінь», 1901), Кавказу («Берег Кавказу», 1901), Харківщини («Рання весна у Малоросії», «Річка Уда біля Основы», 1900; «Полотно залізної дороги», 1902). Брав участь у виставках Т-ва харків. художників (1902, 1914). Твори А. зберігаються в Чугуївському худож.-мемор. музеї ім. І. Ю. Рєпіна, приватних колекціях Харкова.

Літ.: Каталог картин и этюдов художника М. А. Алисова. Х., 1900.

А. С. Пивненко.

АЛІСОВА Ніна Ульянівна (16.X 1920, Київ) — рос. кіноактриса, засл. арт. РРФСР з 1950. У 1927—32 грала в Київ. театрі для дітей (тепер ТЮГ). Навчалася 1932—34 в Київ. муз. технікумі. Закінчила 1941 ВДІК. Найвідоміші ролі: Лариса («Безприданниця» за О. Островським, 1936), Дурсун («Дурсун», 1940; Держ. премія СРСР, 1941). Зіграла ролі у фільмах, знятих на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка, зокрема Пусі («Райдуга», 1943; реж. М. С. Донської; Держ. премія СРСР, 1946), матері героя («Тіні забутих предків», 1965; реж. С. Й. Параджанов), Параски («Криниця для спраглих», 1965, вихід на екран — 1987; реж. Ю. Г. Іллєнко).

АЛЛАН (Аллен; Allen) Уільям (1782, Единбург, Шотландія — 22.II 1850, там же) — шотл. живописець, дійсн. член Королів. АМ у Лондоні з 1835, президент АМ в Единбурзі. Навчався в Академії попечительства (Единбург) та в Королів. АМ (Лондон). Автор картин на істор. та побутові теми, портретів, пейзажів. У 1806 приїхав до Росії, де перебував 8 років. Працював у Петербурзі, мандрував по Криму та Кавказу, збирав матеріали для своїх майбутніх полотен. На Україні жив у родині Потоцьких в Умані й Тульчині. 1811 їх відвідав франц. мандрівник, дипломат, письменник та перекладач Деларга і там зустрівся з А. Спогада про ці події він подав у своїй книзі «Подорож з Москви до Відня через Київ, Одесу та Германштадт», виданій у Парижі 1824. А. спільно з Деларгдом підготував книгу «Софіївка». Деларга зробив франц. переклад поеми польс. поета 18 ст. С. Трембєцького «Софіївка», для якої А. створив 6 малюнків пейзажів

парку «Софіївка»: «Вид Левого гроту», «Каскад Три слюзи», «Грот Венери Медіцейської», «Острів кохання», «Грот Дзеркало богині Діани», «Великий водоспад» (перевів у гравири у Відні В. Ф. Шлоттербек, 1815). Був у Росії також 1844, написав для Зимового палацу в Петербурзі істор. картину «Петро Великий навчає своїх підданих кораблебудуванню». Картини А. зберігаються в ДЕ та ДРМ у Петербурзі.

А. І. Саприкіна.

АЛОВ Олександр Олександрович (26.IX 1923, Харків — 12.VI 1983, Москва) — рос. і укр. кінорежисер, сценарист, нар. арт. СРСР з 1983. Закінчив 1951 ВДІК (майстерня І. А. Савченка). Творчу діяльність почав 1947 на Київ. кіностудії худож. фільмів. Працював спочатку асистентом І. А. Савченка над фільмом «Тарас Шевченко», після його смерті завершив картину (1951, спільно з В. Н. Наумовим). З 1980 керував творчою майстернею ВДІКу.

О. О. Алов.

Алупкинський палацово-парковий комплекс. Головний корпус (вид з півночі). 1830—37. Арх. Е. Блор.

тор двох концертів для віолончелі з оркестром, сонати для віолончелі та фп., фп. тріо, романсів, п'єс для скрипки, віолончелі та ін. В репертуарі, крім власних творів, — Варіації на тему рококо П. І. Чайковського.

Алт. Гинзбург А. С. Історія віолончельного мистецтва [кн. 3]. М., 1965.

М. І. Кульмін.

АЛОІН Віктор Михайлович (24.IV 1931, Харків) — укр. співак (баритон), засл. арт. УРСР з 1974. Закінчив 1954 ДІТМ ім. А. В. Луначарського. 1954—56 — соліст Сverdл., з 1956 — Одес. театрів муз. комедії. Партії: Яшка-Буксир («Біла акація» І. Дунаєвського), Распутін («Біла ніч» Т. Хренникова), Гришин-Алмазов («На світанку» О. Сандлера), Феррі («Королева чардашу» І. Кальмана) та ін. Знімався в кіно: Д'Ансельм («Ескадра іде на Захід», 1968), Цезар Галь («Вільний вітер», 1983, обидва — Одеська кіностудія).

З. М. Аврутин.

АЛПАТОВ Михайло Володимирович [27.XI (10.XII) 1902, Москва — 9.V 1986, там же] — рос. історик мист-ва, дійсн. член АМ СРСР з 1954, засл. діяч мист. РРФСР з 1958. Навчався 1919—21 в Моск. ун-ті. Автор праць з зарубіж. і вітчизн. історії, досліджував, зокрема, пам'ятки періоду Київської Русі (Києва, Чернігова та ін. міст). Серед праць: «Етюди з історії російського мистецтва» (т. 1—2, 1967), «Давньоруський іконопис» (1974) та ін. Золота медаль АМ СРСР, 1983. Держ. премія СРСР, 1974.

АЛПАТОВА Віра Вячеславівна (18.II 1950, с. Мала Сазанка Амурської обл.) — укр. співачка (сопрано), засл. арт. УРСР з 1985. Закінчила 1976 Київ. консерваторію (клас Н. Й. Захарченко). З 1977 — солістка капели «Думка».

АЛУПКИНСЬКИЙ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ КОМПЛЕКС — пам'ятка арх-ри 1-ї пол. 19 ст., зібрання творів мист-ва, музей. Споруджено з сіро-зеленого діабазу за проектом арх. Е. Блора майстрами-кріпаками для графа М. С. Воронцова в Алупці (Крим). Палац зведено в стилі неоготики з використанням елементів пізньої готики та мавританських мотивів. Складається з головного (1830—37), Шуvalовського (1830—34), бібліотеч. (1842—44, перебудова 1846, арх. У. Гунт), госп. (1838—42) корпусів, парадного та внутр. подвір'їв. Голов. корпус — двоповерхова симетрична споруда з зимовим садом і столовим корпусом. Пн. фасад оформлено в дусі т. з. тюдорівської арх-ри — поєднання елементів готичного стилю і арх-ри

Серед фільмів: «Легенда про Тіля» (1978), «Тегеран-43» (1981; відзначені преміями міжнар. кінофестивалів), «Берег» (1984, Держ. премія СРСР, 1985). На Київ. кіностудії створив картини «Тривожна молодість» (1955), «Павло Корчагин» (1956); всі — спільно з В. Н. Наумовим. А. та В. Н. Наумов — співавтори сценарію укр. телевіз. фільму «Як гартувалася сталь» (1974, реж. М. П. Мащенко).

АЛОЇЗ Владислав Францович (справж. — Музикант Алоїз; 1.VII 1860, Прага — 1918, Петроград) — укр. і рос. віолончеліст, композитор, педагог. За похдженням чех. Закінчив 1879 Празьку консерваторію (клас віолончелі і фп.). Того ж року переїхав до Росії. 1880—86 — викладач Київ. муз. уч-ща РМТ по класу віолончелі та фп., виступав у складі квартету Київського відділення Російського музичного товариства. Учасник концертів М. В. Лисенка, П. І. Чайковського. 1886—91 — викладач Муз. ін-ту у Варшаві, 1891—97 — Одес. муз. уч-ща РМТ. З 1897 жив у Петербурзі (соліст придворного оркестру, викладач Придворної співацької капели). Ав-

Алупкинський палацово-парковий комплекс. Інтер'єр ідальні.

епохи *Відродження*. Фасад вертикально розчленовано на 7 рівнозначних частин. У центрі розміщено *ризаліт* з гол. входом, по боках — 2 триарусні башти з декор. кулонами. Фасади декоровано кам. джгутами, парапети стін завершують кілевидні зубці. Центр пд. фасаду, звернутого до моря, — портал у мавританському стилі (*пештак*). Інтер'єри палацу прикрашено різьбленими панелями, стелями з ліпленням, камінами. У парадних приміщеннях (вестибюль, кабінет, ситцева та китайська кімнати, блакитна вітальня, зимовий сад та ін.) створено 1921 експозицію для ознайомлення відвідувачів музею з інтер'єрами 30–40-х рр. 19 ст., куди входять тогочасні худож. меблі, вироби з фарфору, бронзи й кришталю; твори зах. європ. (Дж. Доу, Ю. Робера), рос. (В. А. Троїніна, М. О. Касаткіна) та укр. (Д. Г. Левицького, К. О. Трутовського, С. І. Васильківського) художників.

Бібліотеч. корпус розміщено на Пд. Сх. від гол., їх об'єднує перехід. Перший поверх перебудовано для проведення худож. виставок, другий збережено без змін. Дерев. стелю його кімнат оздоблено тягами та гербами-барельєфами (худ. І. Ковшаров). Зал 6-ки включено до експозиції музею.

Паркові споруди (1829–48) створювалися водночас із палацом, вони становлять з ним єдиний ансамбль (фонтан «Трільбі», 1829; павільйон з діабазу, арх. В. Гунт, 1848; чайний будиночок, арх. Ф. Ельсон). Перед пд. фасадом трьома терасами розташовано регулярний парк. На першій — фігури біломармурових левів (1848, скульптор Боннані).

А. О. Артемов.

АЛУШТИНСЬКИЙ МОГІЛЬНИК — поховання в плитових могилах, виявлене в м. Алушті (Крим). Належать до трьох хронологіч. етапів: 10–14, 14–15, 15–18 ст. В похованні 14 ст. знайдено набір прикрас (137 виробів, 85 — золотих). Золоті бляхи з філіграні відтворюють форму квітки лотосу. Використано мотиви, характерні для золотоординської школи філіграні, вони аналогічні речам із Сімферопольського скарбу (розкопки 1967) і «шапці Мономаха». Поєднання візант. і малоазійських технік доводить кримське походження групи прикрас з А. м. Речі зберігаються в Сімфероп. краєзнав. музеї.

Р. С. Орлов.

АЛФЕРАКІ Ахіллес Миколайович [21.VI (3.VII) 1846, Харків — 27.XII 1919, Петроград] — рос. композитор-аматор і піаніст, художник. За походженням грек. Закінчив 1868 істор.-філол. ф-т Моск. ун-ту. Брав уроки гри на фп. і з теорії музики у Волажжа, Прокша (в Москві) та ін. Був членом *Белаявського гуртка* (Пetersburg). Автор опери «Купальська ніч» (симфонічну сюїту з цієї опери виконано 1889, диригент

М. А. Римський-Корсаков), фп. п'єс, пісень та романсів (вид. 1898). В останніх використано характерні інтонації укр. нар. пісень (зокрема, романс «Осінь ніч» на вірші Г. Гейне, 1884).

Л. В. Івченко.

АЛФЬОРОВ Ігор Олександрович (25.I.1930, с. Костянтинівка, тепер Мар'їнського р-ну Донец. обл. — 13.II.1978, Київ) — укр. архітектор. Закінчив 1955 Харків інженерно-буд. ін-т. 1965–75 — гол. архітектор Харкова, 1975–78 — 1-й заст. голови Держбуду УРСР. Брав участь у розробці генпланів міст Котовська (1957), Нового Донбаса (1958), Гуляйполя, Білопалля, Ворожби (всі — 1960), Жовтих Вод (1963), Харкова (1967), всі — у співавт. 1961–62 — керівник розробки генпланів Ханоя. Один з авторів монумента на честь проголошення Рад. влади на Україні (1975; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1977) та мемор. комплексу Слави (1977), обидва — у Харкові.

М. І. Гончаренко.

АЛФЬОРОВ Микола Федорович (1760, Харківщина — 1848) — укр. і рос. архітектор, гравер, живописець. Почесний вільний общинник петерб. АМ. Навчався у просвітницькому гуртку арх. О. О. Палицина (у т. з. «Попівській академії») в с. Попівці на Сумщині. З 1800 працював у Петербурзі, 1805–10 вдосконалював майстерність у Зх. Європі. У 20-х рр. 19 ст. працював на Харківщині. Автор проекту Вознесенської церкви (1808; збудованої у стилі класицизму) в с. Великому Бобрику (тепер Сум. обл.).

В. І. Тимофєнко.

АЛЧЕВСЬКА Христіна (Христія) Олексіївна [4(16).III 1882, Харків — 27.X 1931, там же] — укр. поетеса, драматург, перекладач і педагог. Сестра Г. О. Алчевського і І. О. Алчевської. Навчалася в Харків. жіночій гімназії, на учителя. курсів у Парижі. Літ. діяльність почала 1903. Після Жовтня 1917 друкувалася в харків. журналах і газетах, була членом *Всеукраїнського товариства драматургів і композиторів*. Автор драм. поеми «Луїза Мішель» (переробленої на кіносценарій), п'єси «Загибель юнака», лібретто опери «Кочубейна» (музика В. Костенка), інсценізації оповідань «Анулювали» і «Унтер Пришибеєв» А. Чехова (всі — 1926–31), спогадів про І. О. Алчевського. Листувалася з М. К. Заньковецькою.

Тв.: Співак з «душею геттінгенською». В кн.: Іван Алчевський. Спогади. Матеріали. Алуштаня, К., 1980.

Літ.: Каталог творів членів Українського товариства драматургів, композиторів і сценаристів. Х., 1929; Додаток до каталогу творів членів Українського т-ва драматургів, композиторів і сценаристів «Всеукраїнське». Х., 1931; Грузинська А. М. Про творчість Христі Алчевської радянського часу. «Радянське літературознавство», 1987, № 8.

М. Г. Лабінський.

АЛЧЕВСЬКИЙ Григорій Олексійович (1866, Харків — 1920, Москва) — укр. композитор, піаніст, педагог-вокаліст. Брат І. О. Алчевського та Х. О. Алчевської.

Х. О. Алчевська.

І. О. Алчевський.

Закінчив Моск. консерваторію (з контрапункту навчався у С. І. Танєєва, з інструментування — у М. М. Іполітова-Іванова). Був у дружних стосунках з діячами рос. муз. культури О. Б. Гольденвейзером і О. М. Скрибіним. Жив у Харкові. Організатор приват. оркестру балалаечників. Автор муз. картини для симф. оркестру «Альоша Попович» (вперше виконано 1904 у Харкові, диригент І. І. Слатін), симфонії (1 ч.), камерно-вокал. творів, серед яких — 7 романсів на вірші Т. Г. Шевченка («Чого мені тяжко»), Лесі Українки, І. Я. Франка, («Безмежне поле»), Х. О. Алчевської (в т. ч. «Душа — се конвалія ніжна»; всі — у репертуарі І. О. Алчевського), та ін. Серед учнів — І. О. Алчевський.

Тв.: Вокальна техніка в щоденних упражнениях. М., 1907; Таблицы дыхания для певцов и их применение к развитию основных качеств голоса. М., 1908.

Літ.: Ивановский П., Милославский К., Иван Алчевский. М., 1972; Иван Алчевский. Спогади. Матеріали. Алуштаня, К., 1980.

П. О. Івановський.

АЛЧЕВСЬКИЙ Іван Олексійович [15(27).XII 1876, Харків — 27.IV (10.V) 1917, Баку, поховано в Харкові] — укр. співак (лірико-драм. тенор) і муз.-громад. діяч. Виховувався у літ.-мистецькій сім'ї; брат Х. О. Алчевської та Г. О. Алчевського. Навчався гри на скрипці у Харків. муз. уч-щі РМТ, співу — у свого брата (з 1893), разом з ним брав участь у регулярних домашніх вечорах-концертах, які організовували В. І. Соколякський, І. І. Слатін, ін. відомі діячі культури Харкова. Закінчив 1901 Харків. ун-т. 1.X 1901 дебютував на сцені Мар'їнського театру в Петербурзі (партія індійського гостя в опері «Садко» М. Римського-Корсакова) і став його солістом. Водночас брав уроки сценіч. майстерності у О. О. Палечка. Згодом удосконалював вокал. освіту за кордоном (1902–04 — в Парижі у Я. М. Решеке, 1905–06 — в Брюсселі у Ф. Литвин). 1905–06 — соліст театру «Де ла Монне» (Брюссель), 1906 (влітку) — «Ковент-Гарден» (Лондон), 1906–07 — «Мантхеттен опера хауз» (Нью-Йорк), 1907–08, 1915–16 — опери С. І. Зіміна в Москві, 1908, 1910, 1912–14 — «Гранд-Опера» (Париж), 1909 — «Монте-Карло» (Монако), 1910–12 — Великого театру (Москва). Гастролював у багатьох містах Росії (Київ, Одеса, Харків, Катеринослав, Тбілісі, Баку та ін.), Зх. Європи та Америки. В оперному репертуарі А. — 47 партій, серед них: Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Петро («Наталка Полтавка» М. Лисенка), кобзарь Стан («Кобзар» рум. композитора Г. Бенак-Феррари, написано 1909 спеціально для А.), Герман («Пікова дама» П. Чайковського), Дон Жуан («Кам'яний гість» О. Даргомижського), Шуйський («Борис Годунов» М. Мусоргського), Зігфрід («Перстень Нібелун-

гів» Р. Вагнера), Альфред («Тра-віата» Дж. Верді) та ін. Співав також баритонові партії (Демон в однойм. опері А. Рубінштейна). У концерт. репертуарі — камерно-вокал. твори рос. і зарубіж. композиторів, романси М. В. Лисенка, Я. С. Степового, Г. О. Алчевського та ін.

А. був організатором і першим головою (1910—12) укр. літ.-мистецького т-ва «Кобзар» у Москві, силами якого було, зокрема, поставлено опери «Наталка Полтавка» М. Лисенка (1912) та «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (1915), де він виконував провідні тенорові партії. Після 1912 до кінця життя А. постійно брав участь у роботі цього т-ва, поєднуючи концертні виступи з читанням доповідей про укр. музику.

Літ.: Івановський П., Милославський К. Іван Алчевський. М., 1972. Іван Алчевський. Спогади. Матеріали. Листування. К., 1980. Т. О. Швачко.

АЛЧЕВСЬКИЙ РОСІЙСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР. Під цією назвою в м. Алчевську Луганської області та ін. містах Донбасу 1942—44 працював *Миколаївський російський драматичний театр* ім. В. П. Чкалова.

АЛЮТОВА Марія Петрівна (справж. — Дмитрієва; 24.XII 1918, м. Сибірськ, тепер Ульяновськ) — рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1966. Закінчила 1941 студію при Том. драм. театрі. Працювала в драм. театрах РРФСР: у 1947—59 — актриса Кіровоград. рос. драм. театру ім. С. М. Кірова, з 1959 — у Донец. обл. рос. драм. театрі (м. Маріуполь). Ролі: Уляна («Дикий Ангел» О. Коломійця), Тугіна («Остання жертва» О. Островського), Тетяна («Міщани» М. Горького) та ін.

Н. М. Ісакова

АЛЯБ'ЄВ Олександр Олександрович (15.VIII 1787, Тобольськ — 6.III 1851, Москва) — рос. композитор. До 1823 був офіцером. Військ. службу починав у 3-му укр. козацькому полку в м. Білій Церкві. В 1825—47 перебував у в'язниці та на засланнях за зв'язок з декабристами. З 1847 жив у Москві.

Автор 6 опер, балетів, симфоній, хорів, численних романсів тощо. Перший з рос. композиторів почав збирати й обробляти укр. нар. пісні. 1832 А. спільно з М. О. Максимовичем підготував першу на Україні нотну збірку з 25 укр. нар. пісень «Голоси українських пісень, видані Михайлом Максимовичем» у власній гармонізації (1834). Пізніше А. гармонізував ще 12 укр. нар. пісень (6 видано 1839, 1859, 1884, 1898, решта увійшла до Повного зібрання творів А.). На вірші М. О. Максимовича А. створив романс «Мрія» (1833). Й. Х. Вітвицький написав цикл варіацій на тему найпопулярнішого романсу А. «Соловей».

Літ.: Штейнпресс Б. С. Страницы из жизни А. А. Алябьева. М., 1956; Штейнпресс Б. С. Первый музыкальный сборник украинских народных песен. В кн.: Голоса украинских песен. М., 1961. Добро-

хотов Б. В. Александр Алябьев. М., 1966; Шпрес-Ткаченко О. Я. История украинской музыки. Ч. 1. К., 1980. К. В. Майбура. **АЛЬ ФРЕСКО**, а фреско (італ. a fresco — по свіжому, по вогкому) — техніка настінного розпису, коли фарби кладуть на вогку штукатурку. Відома ще з часів Старод. Єгипту. В техніці А. ф. створено розписи Софійського собору в Києві. Відродженню її за рад. часу сприяли творчі зусилля укр. школи живопису 20-х рр. (розписи Луцьких казарм у Києві та ін.). Див. також *Фреска*.

А. М. Ревенко

АЛЬБЕРТ (?—?) — золотар 1-ї пол. 15 ст. Жив і працював у Львові, куди переїхав з Кракова. А. належала з 1411 львів. міська лаварня срібла. Г. В. Савчук. **АЛЬБЕРТІНІ** Джоакіно (1751—1811, Варшава) — італ. композитор, диригент. Керував оркестром і хором О. Бугаянського в с. Срібному на Чернігівщині (поч. 19 ст.). Твори: опери «Дон Жуан» (1783), «Вергілія», «Кампельмейстер польський» (1808), кантати, симфонії та ін.

АЛЬБИКОВСЬКИЙ Микола Клеофанович (2.I 1877, с. Гільці, тепер Чорнухінського р-ну Полтав. обл. — після 1933, Одеса) — укр. драматург, актор і театр. діяч. Закінчив Лохвицьку пов. школу. Творчу діяльність почав суфлером, потім — помічник режисера в рос. трупах А. А. Лінтварьова (Лохвиця), С. І. Тамаріна (Глухів). З 1898 працював в укр. трупах А. А. Вітвицької, І. В. Дорошенка, П. О. Хмари. 1903—29 А. був членом «Т-ва рос. драм. письменників та оперних композиторів» (з 1904 — Драм. спілка в Петербурзі і Моск. т-во драм. письменників і оперних композиторів). 1902—16 очолював т-во акторів, власну антрепризу. Брав участь в укр. і рос. аматор. трупах Одеси, Харкова, Полтави та ін. міст.

Перші літ. спроби А. належать до серед. 90-х рр. Виступав у жанрах водевілю («Райські чародії», 1901; «Невірний товариш», 1895), драми («Чародій Твардовський», написана 1903 за оповіданням «Пан Твардовський» Ю. Крашевського). Життєві факти лягли в основу п'єс «За долю мирську» (1909), «Кінець світу» (1911), «Городські міщани» (1914), «Син вихрестки» (йшла 1908—09 в Суслова О. З. трупі), «Мартинова помста, або Зелений квиток» (1915). Історична тема висвітлюється у творах «Синий Дніпро» (1916), «За волю і долю» (1915, п'єса йшла 1923 в очолюваному А. Одес. укр. муз.-драм. театрі ім. М. К. Заньковецької). 1915 в «Тернопільських театральних вечорах» за режисурою та участю А. Курбаса йшли водевілі А. «Ох, та не люби двох», «Жартівниця».

Автор ряду агітаційно-революційних п'єс «Ви жертвою впали», «Голодні» (обидві — 1923), комедій «Жартовалися доля», «За чужий гріх», «Новоженці», «Сон Телення» (всі — 1923), буфо-

М. К. Альбіковський у ролі Івана («Кляте серце» В. Захаренка).

над «Балаганчик», «Політичний Грицько» (обидві — 1924). Драма «На порозі новини» (1933). Твори А. йшли в роботі і сел. клубах України.

Літ.: [Твори]. В кн.: Український театр веселих мініатюр. Т. 1—2. Одеса, 1915—16. П. О. Лобас, Е. С. Хлібцевич.

АЛЬБІНОВСЬКА-МІНКЕВИЧ Софія Юліанівна (18.XI 1886, м. Клагенфурт, Австрія — 30.VI 1972, Львів) — укр. живописець і графік. Навчалась у худож. студіях Відня (1901—06), Парижа (1906—09) та віден. Вищій школі ужиткового і декор. мист-ва (1909—12). З 1912 жила у Львові. Автор численних натюрмортів та пейзажів, у т. ч. на укр. тематику. Персональна виставка відбулася у Львові (1956). Твори А.-М. зберігаються у Львів. КГ, НМА, Івано-Фр. ХМ та ін. музеях республіки.

А. Ю. Дорош

АЛЬБРЕХТ Людвіг Карлович [27.V (8.VI) 1844, Петербург — після 1899, Саратов] — рос. та укр. віолончеліст, диригент, композитор, педагог і муз.-громад. діяч. Закінчив 1865 Петерб. консерваторію (клас К. Ю. Давидова), 1875—78 — директор і викладач Київ. муз. уч-ща РМТ, директор муз. частини Київ. відділення РМТ, диригент його оркестру; виступав як соліст-віолончеліст, у складі ансамблів.

Автор творів для віолончелі, метод. посібника «Школа гри на віолончелі» (1875, 1899). У репертуарі А. (під час роботи в Києві): як віолончеліста — фантазія для віолончелі з оркестром Ж. Серве, каприччіо для віолончелі В. Лінднера, власні твори; як диригента — обробки укр. нар. пісень для хору без супроводу і «Танець запорожців» О. Серова, «Малоросійський козачок» Е. Направника, «Вальс-фантазія» М. Глінки, 2-а симфонія Л. ван Бетховена та ін. Виступав з В. В. Пухальським, Г. К. Ходоровським-Морозом, О. Й. Шевчиком.

Літ.: Гинзбург А. История виолончельного искусства [кн. 2]. М.-А., 1957; Из истории Ленинградской консерватории. А., 1964.

М. І. Кузьмін

АЛЬБРИХ Іван (?—?) — укр. золотар 18 ст. Жив і працював у Стародубі (тепер Брян. обл.). Виготовляв ложки і кубки (1742), опрацював сріблом буштинкову табакерку для ген. хорунжого М. Ханенка.

Літ.: Петренко М. З. Українське золотарство. XVI—XVIII ст. К., 1970.

АЛЬБРИХТОВИЧ Варфоломій (?—1589, Львів) — львів. золотар 16 ст. Жив і працював у Львові. Належав до цеху золотарів, живописців та конвісарів. Створював кубки, чарки тощо. Виготовляв у техніці *філіграні* золоті намисти, запонки-шпильки, ланцюги (оздоблені емаллю, коштовним камінням), персні, підвіски з зображенням ягяти, пояси.

Г. В. Савчук

«АЛЬКАЗАР» — перший стаціонар. цирк у Києві. 1874 австрійськ. І. Суббот збудував тимчасове дерев'яне приміщення цирку для

кінних вистав, 1875 француз О. Бергоньє замінив дерев'яну будівлю кам'яним двоповерховим цирком-театром «А.» (за проектом арх. В. М. Ніколаєва). Вистави почалися 28.XII 1875. Серед виконавців — іноземці: танцівники з неаполітанського театру «Сан-Карлос», англ. майстри клоунади — брати Хейлони, гімнасти, постановники пантомім, ікарійських ігор тощо. У вересні 1878 Бергоньє перебудував цирк на театр, першим антрепренером якого став М. М. Савін.

М. О. Рибаків. «АЛЬМАНАХ ЛІВОГО МИСТЕЦТВА». Театр. Музика. Малярство — укр. журнал, виданий з укр. мистецьким об'єднанням (ЗУМО) на кошти авторів, серед яких були І. А. Крушельницький (гол. редактор), М. Ф. Колесса, З. Лісса та ін. Крім статей, у журналі вміщено ілюстрації, ноти хорового твору М. Ф. Колесси. Після виходу № 1 в грудні 1931 видання було заборонене польським урядом.

Л. З. Мазепа. «АЛЬМАНАХ МИСТЕЦЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ „ЖОВТЕНЬ“». Вийшов у Києві 1930 за редакцією арх. Є. В. Холостенка. В статтях І. Маца, А. Ю. Михайлова та ін. авторів проголошувалася необхідність наближення мист-ва до широких нар. мас, участі художників в оформленні клубів, будинків культури, революції, свят тощо. Разом з тим для ряду статей характерними були вульгарна соціологія, недооцінка художньої спадщини, певна модифікація пролеткульту. В альманасі вміщено репродукції творів художників В. І. Касіяна, Є. В. Холостенка, В. Ф. Овчинникова, З. Ш. Толкачова, М. А. Рокицького, статтю про творчість мекс. художника Д. Рівери. Обкладинка В. І. Касіяна та М. А. Рокицького.

Лит.: Афанасьєв В. Становлення соціалістичного реалізму в українському образотворчому мистецтві. К., 1967.

М. Г. Лабінський. **АЛЬОШИН** Павло Федотович [16(28).II 1881, Київ — 7.X 1961, там же] — укр. архітектор і педагог, дійсн. член АА УРСР з 1945, почес. член АБІА УРСР з 1958, доктор арх-ри з 1946. Закінчив 1904 петерб. Ін-т цивільних інженерів, 1917 — петерб. АМ, де навчався у І. С. Кітнера та Л. М. Бєнуа. 1900—17 А. вивчав арх-ру Греції, Італії, Англії, Франції, Норвегії. 1918—20 працював гол. архітектором Києва, 1922—24 — київ. губ. архітектором. 1937 брав участь у першому з'їзді архітекторів УРСР та СРСР. А. — один з визначних представників вітчизн. арх-ри 1-ї пол. 20 ст. У своїй творчості використовував здобутки неокласицизму, модерну, конструктивізму та неobarocko. Авторському стилеві А. властиві функціональний метод проектування, звертання до традицій укр. нар. арх-ри. Автор проектів містобудівних комплексів: «Зелений Петроград» (1917), курорт-сад «Камперія» (1917),

П. Ф. Альошин.

П. Ф. Альошин. Житловий будинок по вул. Чкалова № 74 у Києві. Поч. 20 ст.

планування Мурманська (1917—18; здійснено частково), с-ща ХТЗ (1930), конкурсного проекту реконструкції та забудови Хрещатика в Києві (1945, 2-а премія). Споруди у Києві: Педагогічний музей (1909—12, реконструкція 1937, тепер Будинок учителя), Ольгинська гімназія (1906—27, тепер будинок АН України), особняк по вул. Чекістів № 1/15 (1911—12, тепер М-во закордон. справ України); жила. будинки по вулицях Чкалова № 74, Володимирської № 19 (1914, не зберігся), Богомоля № 20 (1909—14), Будинок лікаря по вул. Вел. Житомирській № 17 (1928—31).

П. Ф. Альошин. Будинок учителя (колишній Педагогічний музей) у Києві. 1909—12. Реконструкція 1937.

За проектами А. споруджено будинки Бажанова у Петербурзі (1906—10, тепер б-ка), селекційну станцію в Миронівці Київ. обл. (1923) та ін. Проектував і керував відбудовою зруйнованих під час Великої Вітчизн. війни пам'яток арх-ри — ун-ту та Маріїнського палацу в Києві (1944—51). Розробляв теор. питання арх-ри шкільних будинків (1903—06), методів виховання архітекторів широкого профілю (1918—24), застосування худож. кераміки (1945). А. був одним з засновників Архітектурного інституту та Київського художнього інституту (професор з 1921). Серед учнів — В. Г. Заболотний, П. Г. Юрченко, Й. Ю. Карагіс, П. Ю. Шпир та ін. На фасаді кол. Будинку лікаря в Києві 1982 встановлено А. мемор. дошку (скульптор В. М. Клоков, арх. А. Ф. Ігнащенко).

Тв.: Батько і син Беретті. З архітектурної спадщини. «Архітектура Радянської України», 1938, № 3; Принципи встановлення розрушених підприємств Донбасу. К., 1948.

Лит.: Виставка творчих праць дійсного члена Академії архітектури УРСР, доктора архітектури, професора Павла Федотовича Альошина. К., 1956; Юрченко П. Зодчий і педагог. «Архітектура і будівництво», 1956, № 1; Ясєвич В. Є. Київський зодчий П. Ф. Альошин. К., 1966; Ясєвич В. Є. Творчеське кредо зодчого. «Строїтельство і архітектура», 1961, № 3.

В. Є. Ясєвич. **АЛЬОШИН** Самуїл Йосипович [справж. — Котляр; 8(21).VII 1913, Замбрув, тепер Польща] — рос. драматург. Закін. 1935 Військ. академію моторизації й механізації в Москві. Кандидат тех. наук з 1946. У творах А. порушує проблеми морально-етич. характеру, які він розв'язує через філос. осмислення життя. Серед вистав за п'єсами А.: «Директор» (1950 — Київ. рос. драм. театр ім. Лесі Українки; реж. — К. Хохлов;

в ролі Потапова — М. Романов); «Точка опора» (1960 — Херсон, 1962 — Микол. укр. муз.-драм. театри); «Палата» (1963 — Донець, Вінн. укр. муз.-драм. театри); «Дон-Жуан» (1967 — Львів. ТЮГ; Луганський драм. театр); «Інша» (1971 — Микол. рос. драм. театр); «Все залишається людям» (1960 — Львів. укр. драм. театр, реж. і виконавець гол. ролі Б. Романицький); «Куш горобини» (1978 — Севастоп. рос. драм. театр); «Тема з варіаціями» (1980 — Харків. рос. драм. театр).

С. А. Шевчинин. **АЛЬТАМОНТЕ** Мартіно (Гогенберг Мартін; 8.V 1657, за ін. даними — 1659, Неаполь — 14.IX 1745, Лінц, Австрія) — італ. живописець. Навчався у римській АМ ім. св. Луки (педагог К. Маратта, Дж. Б. Гаулі, Д. Бранді). З 1684 жив у Жовкві (тепер Львівської області). На замовлення польс. короля Яна Собеського декорував королівські замки у Жовкві та Підгірцях. Створив для них 7 картин на батальні теми. Збереглися ескіз «Битва під Віднем» (1685, Будапешт. музей образотвор. мист-ва), картини «Битва під Віднем», «Битва під Парканами» (обидві завершено 1693—94), де прославлено перемоги Яна Собеського в битвах з турками. Твори написані під впливом італ. майстрів, а також жовківської школи різьблення на дереві та малярства, зокрема І. Рутковича. А. виконував замовлення львів. монастирів (францисканців, кармелітів, бернардинців) і храмів, а також магнатських родин. Серед ін. творів — картини «Несення хреста», «Тайна вечеря», «Сусанна і старики» (Львів. КГ). 1702 (за ін. даними 1707) виїхав до Австрії, але ще протягом трьох десятиліть підтримував творчі зв'язки зі Львовом. Написав для монастиря бернардинців картини «Прийняття Л. Бернарда на небо», «Св. Кінга».

Лит.: Крип'якевич І. З історії Жовкви. «Життя і знання», 1931/32, № 13—15, 1933, № 1; Овсійчук В. Мартіно Альтамонте. «Жовтень», 1972, № 2; Волицький Б. Олександр замок. Львів, 1977.

В. А. Овсійчук. **АЛЬТАН** (від італ. *altana* — відкрита тераса) — див. Балкон.

АЛЬТАНІ Іполит Карлович [15(27).V 1846, Катеринослав. губ. — 17.II 1919, Москва] — укр. і рос. диригент, хормейстер та педагог. Член франц. Академії красних мист-в з 1895. Змалу концертував по містах України як скрипаль-вундеркінд. Закінчив 1866 Петерб. консерваторію (клас скрипки Г. Венявського, композиції — М. І. Заремби та А. Г. Рубінштейна). 1867—82 — репетитор хорів, капелмейстер, гол. диригент (з 1874) Київ. рос. опери; 1869—71, 1875—76 — викладач Київ. муз. уч-ща РМТ з гармонії, контрапункту, історії музики; 1874—75 — муз. директор Київ. відділення РМТ. 1870—75 з оркестром Київ. рос. опери брав участь у концертах М. В. Лисенка. 1882—1906 — гол. дири-

гент Великого театру в Москві. Серед перших постановок у Києві. рос. опери — «Різдвяна ніч» М. Лисенка, «Опричник» П. Чайковського, «Іван Сусанін» М. Глінки (всі — 1874), «Ворожа сила» О. Серова (1880), «Галька» С. Монюшка (1875), «Аїда» Дж. Верді (1877). В симф. концертах у Києві вперше виконав «Реквієм» В. Моцарта (1874), музику П. Чайковського (брав у А. уроки диригування) до драми «Снігуронька» О. Островського (1875). Літ.: Чечотт В. Двадцятипятилітній Київський російський опери (1867—1892 гг.). К., 1893; Саліна Н. Большой театр. В кн.: Жизнь и сцена. А. — М., 1941; Соколов Н. Капельмейстер русской оперы. «Советская музыка», 1971, № 11.

М. Г. Кузьмін.

АЛЬТЕНБЕРГ Маріан (16.VIII 1907, Львів — 29.V 1943, Варшава, страчений фашистами) — польс. та укр. диригент і піаніст. Закін. Львів. консерваторію по класу фп., диригування вивчав у Берліні. Виступав у Львові як соліст і аккомпаніатор на радіо, згодом — концертмейстер оперного театру, диригент аматор. робітн. хору. 1939—41 — диригент Львів. театру опери та балету. Був також диригентом симф. концертів Львів. філармонії.

І. Д. Гамкало.

АЛЬТЕРАЦІЯ (від лат. alter — один із двох, ближній) — 1) Підвищення або зниження ступеня основного звукоряду даної муз. системи без зміни її назви. У нотописі А. відбито за допомогою спец. знаків; ♯ (діз) — підвищення на півтону, ♭ (дубль-діз) — підвищення на цілий тон, ♮ (бемоль) —

Н. І. Альтман. Портрет бабусі. Кольоровий олівець, гуашь. 1908. ДРМ. Петербург.

М. Альтманте. Битва під Віднем 12 вересня 1683. Фрагмент. Олія. 1693—94. Музей-заповідник «Одеський замок» (філія Львівської КТ).

зниження на півтону, ♯ (дубль-бемоль) — зниження на цілий тон, ♭ (беккар) — скасування попереднього підвищення або зниження. 2) Хроматична видозміна (див. Хроматизм) основних нестійких ступенів ладу з метою загострення їх тяжіння до стійких.

АЛЬТМАН Мойсей Елькович (8.V 1890, м. Ліпкани, тепер смт Брічанського р-ну, Молдова — 21.X 1981, Чернівці) — євр. письменник. Автор п'єс «На покутному ландшафті» (1946), «Дочка Ефті» (1947), «Десять заповідей» (1948), «Маніш» (1965) та ін. У повоєнний час працював зав. літ. частиною євр. театру ім. Шолом-Алейхема (Чернівці). Тут ішли п'єси А., в його перекладах «Без вини винувати» О. Островського, «Скупий» Ж. Б. Мольєра та ін.

О. Ф. Степаненко.

АЛЬТМАН Натан Ісайович [10(22).XII 1889, Вінниця — 12.XII 1970, Ленінград] — укр. та рос. живописець, театр. художник, графік і скульптор. Навчався 1903—07 в Одес. худож. уч-щі. Створив скульпт. портрети В. І. Леніна, А. В. Луначарського, С. І. Халтуріна, працював художником у театрах Москви та Ленінграда, займався книжковою графікою. У ранніх творах відобразив життя укр. містечок Поділля та Волині. 1912 у Вінниці вийшло два випуски графічних робіт А. «Вінниця у шаржах». Літ.: Еткінд М. Натан Альтман. М., 1971.

А. Ю. Дорош.

АЛЬФРЕЙНІ РОБОТИ — оздоблення приміщень декор. розписами нанесеними (з допомогою трафарету) на поверхню стін або стель візерунків та імітації ліпних прикрас, цінних порід дерева тощо. Для А. р. вживають клейові, олійні та емалеві фарби, застосовують пензлі, гумові торцівки і валки, аерографи. Використовують і декалькоманію та фотомех. способи імітування цінних оздоблювальних матеріалів.

АЛЬШВАНГ Арнольд Олександрович [19.IX (1.X) 1898, Київ — 28.VII 1960, Москва] — музикознавець, доктор мистецтвознавства з 1944. Закінчив Київ. консерваторію (1920 — клас фп. Г. К. Ходоровського-Мороза та Г. Г. Нейгауза, 1922 — клас композиції Р. М. Галєра, Б. А. Яворського). З 1919 — викладач істор. дисциплін на муз. курсах, начальник першої рад. військ.-муз. школи при Наркомвійськвідділі УРСР, з 1920 — лектор Вищої військ.-політ. школи Правобереж. України. З 1923 — професор і декан муз.-наук. ф-ту Київ. консерваторії. З 1924 працював у Москві. Згодом на Україні не раз гастролював як піаніст і виступав з лекціями з питань муз. культури.

Автор монографій про П. І. Чайковського (1959), К. Дебюссі (1935), Л. ван Бетховена (1952), статей про П. О. Козьмича (1934), В. В. Пухальського (1948), ряду публікацій в укр. пресі.

Серед муз. творів — Симф. поема на укр. нар. теми (1926). Підтримував дружні стосунки з П. О. Козьмичем (який присвятив А. фп. прелюдію, 1920), Лесем Курбасом, В. А. Могзалевським, Г. І. Нарбутом, П. Г. Тичиною.

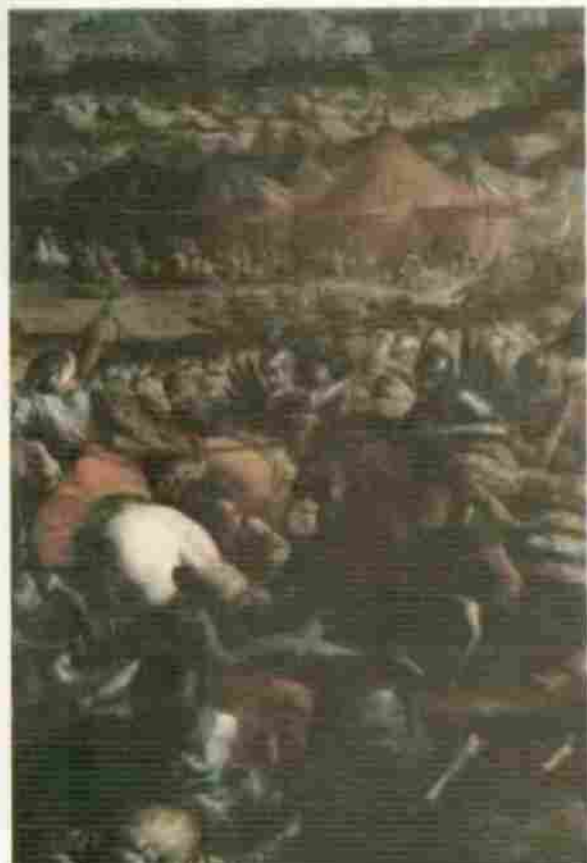
АЛЬШИЦЬ Леон Якович [17 (30).I 1910, Житомир — 12.X 1983, Одеса] — укр. художник театру, засл. художник УРСР з 1978. Закінчив 1931 Київ. худож. ін-т. Навчався у В. Є. Татліна, К. М. Єлєви, М. А. Тряскіна. 1933—53 працював у театрах Червоної Армії (Київ, Одеса, Львів), 1954—79 — в Одес. рос. драм. театрі ім. А. В. Іванова (1957—75 — гол. художник), де оформив, зокрема, вистави «У день весілля» В. Розова (1969), «Дош» С. Моема (1975). Оформлення вистав: «Діти сонця» М. Горького (1937), «Розгром» за О. Фадєєвим (1971, всі — у Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки); «Фронт» О. Корнійчука (1943, театр Забайкал. фронту); «Учень диявола» Б. Шоу (1970, Київ, укр. драм. театр ім. І. Франка) та ін. Тв.: Решення завжди рядом. В кн.: Советские художники театра и кино. М., 1978. Літ.: Глазов М. Простота мудрости. «Український театр», 1977, № 2.

З. В. Кучеренко.

АМАЗОНКИ (грец. Ἀμαζόνες, букв. — безгруді) — у грец. міфології войовниче плем'я жінок, що не терпіли в своєму середовищі чоловіків. Утворили власну державу на чолі з царицею, Одружувалися з представниками сусідніх племен тільки для продовження роду. Новонароджених хлопчиків віддавали батькам або вбивали, дівчаток виховували для війни; випалювали їм праву грудь для більш зручного володіння зброєю. Старод. письменники розрізняли азійських, скіф. та афр. А. За давньогрец. легендами, внаслідок шлюбу скіф. юнаків з А. з'явилось нове плем'я — сармати.

У мист.-лі відомі статуї А. роботи грец. митців Поліклета, Фідія та ін. (збереглися рим. копії цих творів), рельєфи. Особливо популярними були сцени амазономатії — війни між А. та грец. героями. На тер. України 1912 на о. Березань побл. Очакова було знайдено давньогрец. чорнофігурний кубок (6 ст. до н. е.), сюжет розпису якого — боротьба Геракла з А.; серед А. — їхня цариця — образ, що досить рідко трапляється в сценах амазономатії. Оригінальністю зображення боротьби греків з А. виділяється також розпис чорнофігурного лекіфу з Ольвії (6 — поч. 5 ст. до н. е.).

АМАТОРСЬКИЙ ТЕАТР (від лат. amator — любитель, прихильник) — тип народного непрофесійного театру. Виник поряд з фольклорним театром і значною мірою замінив його. А. т. у Зх. Європі та в Росії розвивався у двох аспектах — аристократичному і демократичному, які відрізнялися один від одного в естетичному й особливо у соціальному відношеннях. Від фоль-

клорного театру А. т. відрізнявся передусім своїм репертуаром, який складався з творів профес. драматургів. Вистави А. т. наближалися за своїми сценічними формами до профес. театру, який існував у той час у країнах Зх. Європи і в Росії. На Україні А. т. з'явився у 1-й пол. 18 ст., коли діяв *шкільний театр*, але ще не було театру професійного. Перші відомості про «партикулярні» вистави, які давали у свята і в масниці аматори в Глухові в приватних будинках вельможних панів, належать до 30-х рр. 18 ст. Літопис укр. А. т. починається 7.IV 1730 з домашньої вистави у будинку глухівського заводчика І. Миклашевського. 21.XII 1750 імператриця Єлизавета Петрівна видала спец. указ, в якому вперше було регламентовано А. т. як нове явище культур. життя імперії, передусім обох столиць. З часом такі вистави починають з'являтися в провінц. містах, зокрема й на Україні. Відомості, які дійшли до нас, свідчать, що це були вистави рос. мовою. 1770 аматор. гурток офіцерів у фортеці св. Єлизавети (1775 поряд з цією фортецею виникло місто Єлизаветград, тепер Кіровоград) показав рос. комедію «Кав'ярня» — переробку відомої комедії Ж.-Ж. Руссо, здійснену 1765 обер-комендантом фортеці В. А. Чертковим. Ця комедія зазнала переробки й ін. авторів: на титульному аркуші видання «Трактир, комедія, або Питний дім, веселе грище» (С.-Петербург, 1777) зазначено: «Переклала російською мовою панна NN, яка перебувала в одному з українських міст, де й комедію цю у тамтешньому театрі кілька разів було виставлено». Переробку здійснила Н. Макарова-Нейлова. У 80-х рр. 18 ст. виник у Харкові аматорський, т. з. благородний театр, що складався з 12 осіб (діяв недовго). 1789 цей театр відновив вистави у переобладнаній дерев. прибудові до намісницького палацу. Театр очолював Д. Москитов. Репертуар складався з рос. комедій і комічних опер — «Сажотрус-князь, князь-сажотрус» І. Дмитревського, «Сварливі» О. П. Сумарокова, «Так і слід» М. І. Вєрьовкіна, «Недоросток» Д. І. Фонвізіна, «Мельник — чаклун, обманщик і сват» О. О. Аблесимова, «Два мисливці» і «Картина, яка говорить» франц. драматурга Л. Ансома. Театр мав спочатку напів-профес. характер, проте незабаром повністю професіоналізувався (див. *Харківський вільний театр*). На поч. 90-х рр. 18 ст. ставилися періодичні «благородні» вистави у флігелі царського (пізніше — Маріївський) палацу в Києві. У 18 ст. великі поміщики влаштовували аматор. вистави не тільки в своїх міських резиденціях, а й у власних маєтках у селах. Так, 1797—1801 в с. Козацькому (тепер Звенигородському р-ну Черкас. обл.) діяв домашній театр

С. Голицина, в якому брав участь Г. А. Крилов; 1799—1802 — домашній театр у маєтку Г. Ф. Квіткі-Оснот'яненка в с. Основі під Харковом (тепер у межах Харкова). У 2-й пол. 18 ст. існували домашні А. т. у палацах польс. магнатів на тер. Правобережної України, зокрема 1782 — театр О. Морського в с. Байківцях (тепер Волин. обл.); 1784—98 — театр Щ. Потоцького у Тульчині (тепер місто Вінн. обл.). У 1-й пол. 19 ст. аматор. вистави на Україні мали спорадичний характер. Відомостей про них небагато: 1804 відбулись вони в Одесі, 1808 — в Полтаві, 1816 — в Херсоні. Протягом двох періодів (1806—14 і 1822—25), пов'язаних з перебуванням магната Д. П. Троциньського в своєму маєтку в с. Кибинцях (тепер Полтав. обл.), діяв А. т., яким керували з 1812 В. П. Гоголь (батько М. В. Гоголя) і В. В. Капніст. У репертуарі театру були рос. драм. твори «Бригадир» Д. І. Фонвізіна, «Тріумф» І. А. Крилова, «Хвалько» Я. Б. Княжніна, «Богатонів, або Провінціал у столиці» М. М. Загоскіна, «Филімон і Бавкіда» (невідомого автора) та ін. твори, можливо й «Ябеда» В. В. Капніста, укр. п'єси «Простак, або Хитрощі жінки, перехитрені солдатом», «Собака-нівця» В. П. Гоголя та ін., які поряд з п'єсами І. П. Котляревського започаткували нову укр. драматургію (див. *Троциньський А. т. домашній театр*). Розвиткові театр. аматор. руху в 1-й пол. 19 ст. сприяли вищі й середні навч. заклади, які було засновано на Україні: Харків. (1805) і Київ. (1834) ун-ти, Рішельєвський ліцей в Одесі (1817), Ніжин. гімназія вищих наук кн. Безбородька (1820, див. *Ніжинський ліцей*). Традиції давнього шкільного театру зберігалися в той час і в духовних семінаріях (київ., харків., полтав. та ін.), учні яких давали вистави просто неба під час травневих канікул (зокрема, у Києві — на горі Скав'язі). Відома активна діяльність 1824—29 учнівського драм. аматор. театру під керівництвом М. В. Гоголя в Ніжин. гімназії вищих наук (див. *Ніжинський аматорський театр*). У репертуарі театру були, зокрема, драм. твори Д. І. Фонвізіна, І. А. Крилова, В. О. Озерова, Я. Б. Княжніна, О. І. Писарева, Ж. Б. Мольєра, А. Коцебу та ін. П'єси іноз. авторів виконувались мовою оригіналу. Можна припустити, що тут ішли й укр. п'єси В. П. Гоголя та І. П. Котляревського. А. т. при Київ. ун-ті засн. 1839. У репертуарі були п'єси рос. драматургів, а також У. Шекспіра, Ж. Б. Мольєра, В. Гюго (в рос. перекладах). Керував театром студент П. Селедкий. 1833—34 систематично діяв А. т. при Т-ві доброчинства в Одесі. У репертуарі колективу: «Благородний театр» М. М. Загоскіна, «Повітряні замки» М. І. Хмельниць-

кого, «Вчитель і учень, або В чужому бенкеті похмілля» і «Клопотун, або Діло майстра боїться» О. І. Писарева (рос. мовою), «Кращий день життя» і «Готель у Піренейях» Е. Скріба (франц. мовою), «Аристодем» В. Монті (італ. мовою) та ін. У 30—40-х рр. 19 ст. стало модою серед дружин губернаторів у Харкові, Полтаві, Чернігові, Катеринославі, Херсоні здійснювати рос. «благородні» вистави на користь потерпілих від пожежі. В них брали участь представники сусп. «верхів», різночинці. У 50—60-х рр. у цих містах розвинувся аматор. рух за участю демократичних «низів», до репертуару якого проникають й укр. п'єси. Розвиток нової укр. драматургії в традиціях, започаткованих І. П. Котляревським («Сватання на Гончарівці», «Бой-жінка» Г. Ф. Квіткі-Оснот'яненка, «Любка, або Сватання в селі Рихмах» П. С. Котлярова, «Купала на Івана» С. Писарева, «Чорноморський побит» Я. Г. Кухаренка та ін.), сприяв становленню не тільки професійного, а й А. т. Вистави цих п'єс відбувалися в деяких містах на Україні та за її межами. Так, А. т. Петерб. мед.-хірургічної академії, де навчалися й українці, 1840—43 давав вистави не тільки рос., а й укр. мовою. Тут 1843 було вперше поставлено драму Т. Г. Шевченка «Назар Стодоля». Для цього гуртка надіслав свою п'єсу «Чорноморський побит» Я. Г. Кухаренко (1842). 1857 в Немирівській гімназії на Поділлі була показана «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського за участю ініціаторів постановки О. В. Марковича і М. О. Марковички (Марка Волчка), за режисурою І. Дорошенка. На Правобережній Україні, територія якої в 1-й пол. 19 ст. була під сильним польс. впливом у сфері культур. життя і де діяли до 1863 польс. профес. трупи, відбувалися аматор. вистави лат., польс. і укр. мовами. В Галичині, яка належала до Австрійської держави, діяв постійний польський профес. театр у Львові, створювалися і польс. А. т. 1797—1803 набули широкої популярності аматор. вистави учнів львів. укр. духовної семінарії. Цьому сприяла талановита гра семінариста І. Стоцькевича, який виступав і перекладачем на польс. мову творів зх.-європ. драматургів, і організатором та керівником цього А. т. Є відомості про якісь польс. вистави 1829—30 і 1833—34 у львів. укр. семінарії. 1838 в семінарії відбулася перша укр. вистава — інсценізація укр. весільного обряду за нар. піснями із зб. «Руське весілля» Й. Лозинського (вид. 1835). Протягом чотирьох років семінаристи час від часу повторювали цю виставу, додаючи до неї імпровізовані комедійні сценки на зразок *інтермедій*. 1842 вистави в стінах семінарії було заборонено, але колишні учасники їх стали орга-

нізаторами укр. А. т., які виникли в умовах демократизації сусп. життя після демократич. революції 1848 в Австрії. Перший гурток виник у Коломиї. В червні 1848 відбулася перша вистава «комедіо-опери» «Дівка на відданню, або На милування нема силування», що була переробкою «Наталки Полтавки» І. П. Котляревського, який І. Озаркевич надав місц. покуситського колориту. Протягом 1848—50 було показано п'єси І. Озаркевича: «Жовнір-чарівник» (переробка «Москаля-чарівника» І. П. Котляревського), «Сватання, або Жених навчений» (переробка «Сватання на Гончарівці» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка), «Весілля, або Над цигана Шмагала нема розумнішого» (переробка «Купала на Івана» С. Писаревського) та ін. драм. переробки. Керівником цього укр. А. т. був військ. офіцер чех А. Лейтнер. Другим аматор. укр. осередком став Львів, де показували згадані п'єси-переробки І. Озаркевича, а також здійснену В. Ковальським переробку п'єси А. Коцебу «Згублена дитина». Третім аматор. укр. театр. центром був Перемишль (тепер. Пшемисль, Польща), де з 1849 йшли п'єси-переробки І. Озаркевича, а також п'єси «Козак і мисливець» І. Вітошинського (переробка з А. Коцебу) і «комедіо-опера» Ю. Желехівського «Процхія, або Поплетка часом придається». Музику до вистав писав М. М. Вербицький. Реакція, яка наступила в Австрії після революції, починаючи з 1850, припинила більш ніж на ціле десятиліття укр. аматор. життя.

Зародження А. т. на Закарпатті пов'язано так само зі школами. Однак залишилося дуже мало зразків шкільної драматургії. Дійшли до нас із списків 1-ї пол. 19 ст. лише панегірик на честь єпископа А. Бачинського і пастораль у вигляді діалогу «Дойник, Козлик і Сиродан» А. Вальковського (датовані 1807). Дві інші пасторалі, написані лат. мовою в 40-х рр. 19 ст., виконували учні Ужгород. гімназії в резиденції ужгород. єпископа. Першу і єдину на той час на Закарпатті п'єсу, написану укр. мовою, «Добродітель превиншас богатство» О. В. Духновича (надруковано 1850 в Перемишлі) вперше зіграли 14. VI 1851 в м. Земплін (тепер Пряшівщина, ЧСФР) школярі сіл Стройняни й Тополяни (тепер села Стройне і Тополин Закарп. обл.). Але в реакційних умовах тогочасного сусп. життя в Австрії аматор. рух на Закарпатті в 50-х рр. не міг розвинути. На хвилі першої революц. ситуації в Росії 1859—61 на Україні активізувався й демократизувався укр. аматорський рух. Восени 1859 відновив свою діяльність А. т. Київ. ун-ту (див. Київського університету студентський театр), активну участь у якому в різний час брали М. П. Стариць-

кий, М. В. Лисенко, П. П. Чубинський, Ф. К. Вовк, О. О. Русов, О. І. Левицький, О. О. Лисенко, А. М. Драгоманова-Кучинська та ін. В репертуарі колективу були твори І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, В. П. Гоголя, М. П. Старицького, О. С. Грибоєдова, О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя, О. М. Островського, У. Шекспіра, муз. вистави М. В. Лисенка та ін. 1859 в Києві на Подолі відкрилася перша недільна школа для дорослих, згодом такі школи стали з'являтися і в інших містах України. При більшості з них виникали аматор. драм. гуртки. Один із таких гуртків почав свою діяльність у Полтаві 1861 з ініціативи О. Я. Кониського і Д. П. Пильчикова, керівником його став В. Лобода. Вистави п'єс І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, О. М. Островського відбувалися у Полтаві в приватному театр. приміщенні Соколова. Демократичний характер школи і репертуарний напрям драм. гуртка при ній не подобалися полтав. губернаторові, і він заборонив вистави. Так само було заборонено А. т. при недільних школах у Чернігові, Миргороді (керівник — А. П. Свидницький). У червні 1862 царський уряд ліквідував недільні школи по всій Росії, зокрема й на Україні. Але всупереч цій забороні більшість А. т., що були при недільних школах, продовжувала свою діяльність і після закриття шкіл, у т. ч. в Полтаві, Змієві (тепер Харків, обл.), Старобільську (тепер місто Луганської обл.).

А. т. у Чернігові, заснований поетом А. І. Глібовим під назвою *Чернігівський аматорський гурток*, відкрився в лютому 1861 постановкою «Наталки Полтавки» І. П. Котляревського. На чолі колективу стояла колегія, до якої входили О. В. Маркович (режисер, композитор і диригент), І. Дорошенко (режисер), К. В. та Г. П. Галагани (художнє оформлення), Д. Старицький (культура мови), О. М. Лазаревський (укр. історик, вчитель і наставник М. К. Заньковецької). Виконавцями були С. Д. Ніс (укр. етнограф, лікар за фахом), М. Глібова (дружина А. І. Глібова), М. О. Загорська (Ходот, згодом відома співачка) та ін. Посилення реакції після придушення польс. нац.-визв. повстання 1863 (зокрема, розпорядження царського уряду про заборону друкування літ-ри укр. мовою; див. *Валуєвський циркуляр 1863*) негативно вплинуло передусім на долю профес. укр. театру, який фактично опинився під заборону. Було загальмовано й діяльність укр. А. т., особливо у великих губ. містах. Проте в деяких повітових центрах оживляються аматор. гуртки. Насамперед це стосується гуртків у Бобринці (див. *Бобринецький театральний гурток*) і Єлизаветграді. Перші рос. та укр. вистави

у Бобринці відбулися 1856. На поч. 60-х рр. тут засновано новий гурток під керівництвом І. К. Тобілевича, до якого згодом приєднався М. А. Кропивницький. 1865 повітовий центр з Бобринця було перенесено до Єлизаветграда, і разом з ін. чиновниками — учасниками драм. гуртка туди переїхав І. К. Тобілевич, а згодом і М. А. Кропивницький. *Єлизаветградський аматорський гурток* почав не менш активну діяльність, яку змушений був припинити через *Емський акт 1876*, спрямований проти укр. мови, культури взагалі і театру зокрема. У 60—70-х рр. 19 ст. діяв у Сумах А. т. під керівництвом М. Ф. Бабича (див. *Бабича М. Ф. театр*). Вистави відбувались у спец. приміщенні, збудованому ним 1864. Репертуар театру становили п'єси рос. та укр. драматургів, серед яких були і п'єси самого М. Ф. Бабича. Після смерті М. Ф. Бабича 1875 вистави його гуртка припинилися.

Окремої згадки заслуговують укр. аматор. вистави 1865 в Богодухові на Харківщині, де жив драматург і діяч аматор. руху А. І. Вельсовський, 1864—65 — в Радомишлі, Білій Церкві, Житомирі, Лебедині і Товчанську та в ін. містах. Яскравим явищем аматор. руху в Києві став «Перший музично-драматичний гурток міста Києва» на чолі з М. П. Старицьким і М. В. Лисенком, засн. 1872 в будинку сестер Ландфорт. Перша його вистава — «Як кобаса та чарка, то минеться й сварка» М. П. Старицького (переробка п'єси «До мирового» П. Мирного), 1872 показано оперету М. В. Лисенка «Чорноморці» (переробка М. П. Старицького з п'єси Я. Г. Кухаренка «Чорноморський побит»), 1873 — муз. комедію «Різдвяна ніч» (муз. М. В. Лисенка, текст М. П. Старицького за М. В. Гоголем), 1874 — нову редакцію цього твору — оперу «Різдвяна ніч»; оперету «Сорочинський ярмарок» Гротенка (п'єси М. П. Старицького за М. В. Гоголем). Ентузіастами діяльності цього театру виступили етнографи Г. С. Тарновський і Ф. К. Вовк, О. О. Русов, дружина М. П. Драгоманова — А. М. Драгоманова-Кучинська та ін. 1876 театр припинив свою діяльність.

На зх.-укр. землях, а саме у Львові, в березні 1864 після тривалої перерви починає свою роботу перший А. т. на чолі з двома профес. акторами О. В. Бачинським і Т. Й. Бачинською як *Руський народний театр*, який через рік з аматорського перетворився на профес. і проіснував під опікою т-ва «*Руська бесіда*» до 1924. У 1868 у Львові також працював аматор. гурток, який очолював Ю. Нижанківський. У 70-х рр. 19 ст. аматор. вистави у Львові давало студентське т-во «Академічний гурток», серед них — одна з перших п'єс І. Франка «Три князі на один престол».

Поза Львовом аматор. рух у той час ще не набув масового характеру.

На Закарпатті діяльність А. т. почалася в 60-х рр. 19 ст. 1863 в Ужгороді гімназисти під керівництвом викладача укр. мови К. Сабова зіграли двоактну комедію А. Коцебу «Арабський порошок», 1864 у тій же гімназії було показано «Одруження» М. В. Гоголя під назвою «Сваха» й зі зміненіми іменами дійових осіб, без зазначення прізвища автора. Оскільки саме 1864 було заборонено учням гімназій влаштовувати аматор. вистави, то ужгород. гімназисти продовжували їх у гуртожитку до 1867. В 1864 почав свою діяльність театр. гурток ужгород. молоді під керівництвом М. Поповича. П'єси ставили в приміщеннях будинку сиріт, духовної семінарії і міськ. готелю «Коруна». Серед цих вистав виділялася п'єса І. Даниловича-Коритнянського «Сімейне свято», написана рос. мовою на місц. закарп. матеріалі. З 1867, коли до церковної влади на Закарпатті прийшла т. з. мадяронська партія, будь-які театр. вистави закарп. українців було припинено аж до 20-х рр. 20 ст. Після 1881, коли царизм змушений був відступити у своїх великодержавних діях проти укр. культури, було дозволено лише двомовний рос.-укр. театр. Це дало змогу діячам укр. театр. культури М. А. Кропивницькому, М. П. Старицькому, М. К. Садовському, М. К. Заньковецькій та ін. довести справедливість слів О. М. Островського, що нац. театр є ознакою зрілості нації, так само, як і академії, ун-ти й музеї. Було створено укр. театр корифеїв. Його засновниками стали ті, хто пройшов першу сценіч. школу в А. т. Відтепер укр. профес. трупі мали значний вплив на розширення сфери діяльності і географію аматор. гуртків, які показували і укр. драм. вистави. Причому А. т. виникають не лише в містах, а й у селах. П'єси укр. драматургів з репертуару профес. труп становлять основу репертуару А. т.

У 80—90-х рр. 19 ст. аматор. вистави поширюються в робітн. середовищі в містах, на з-дах і ф-ках, навіть у військ. частинах, де ставили гол. чин. *водевілі*. Але осн. осередком розвитку А. т. стає село, де місцеві ентузіасти, здебільшого представники інтелігенції, очолюють діяльність окремих гуртків. Інформація про роботу цих гуртків вміщується на сторінках місц. періодичної преси. З серед. 90-х рр. діяльність аматор. гуртків, яка досі мала розрізнений характер, виливається у справжній рух. А. т. набув якісно нових рис. Виникла потреба у змістовішому репертуарі, вивченні смаків та інтересів глядачів з народу, сприймання й розуміння ними різних драм. творів. Напри-

кінці 90-х рр. 19 ст. на сторінках преси дедалі частіше обговорюються питання заг.-осв. характеру. В них особливе місце посідає А. т., яким цікавляться навіть земства. В Золотоноші (тепер Черкас. обл.) і Конотопі (тепер Сум. обл.) земства ухвалили збудувати на свої кошти нар. доми, в яких передбачалися б зали для театр. вистав. Черніг. земство, обговоривши на своєму засіданні питання про розвиток А. т., звернулося до м-ва внутр. справ з вимогою скасувати репертуарні обмеження і дозволити аматорським гурткам ставити всі п'єси, які йшли у профес. театрах.

1883 київ. губернатор Дрентельн, якому підпорядковувалися Київ., Подільська і Волин. губернії (а також за сумісництвом — Полтав. і Черніг.), заборонив виступати на цій території укр. профес. трупам (заборона тривала до смерті губернатора 1893), і аматор. вистави укр. мовою, які не підлягали цій забороні, були єдиними проявами устремління укр. населення цих губерній до розвитку нац. театру.

В Києві було засновано драм. гурток, що діяв у будинку професора Київ. ун-ту О. Ф. Кістяківського, під керівництвом і режисурою К. І. Арабажина. Серед учасників гуртка — письменники О. Я. Кониський і В. І. Самійленко, історик В. Б. Антонович, актриса М. М. Старицька, музикант Я. П. Гулак-Артемівський, мовознавець П. І. Житецький, син господаря дому В. О. Кістяківський (згодом акад. АН СРСР). Внаслідок зусиль передової укр. інтелігенції укр. драм. твори з'явилися і в репертуарі офіційно дозволеного *Російського драматичного товариства* (діяло 1879—89). Є відомості, що укр. вистави відбувалися потай на околицях Києва, зокрема за участю залізничників, гуртком яких керувала М. М. Старицька. Відомий також А. т. робітників київ. друкарень Ковальського і Кульженка, що діяв з 80-х рр. 19 ст. під керівництвом В. Г. Гульбенка (згодом актор Київ. театру М. К. Садовського). В репертуарі театру переважала укр. драматургія. В робітн. середовищі діяли А. т. на полтав. цегельно-черепичному з-ді (з 1884), київ. з-ді «Арсенал» (з 1893). В 90-х рр. 19 ст. аматор. рух в Росії, зокрема на Україні, розвивався за рахунок появи численних гуртків при чайних, які підлягали заснованим 1892 «попечительствам про народну тверезість». Такі аматор. гуртки за участю робітників було створено, зокрема, в Києві на Деміївці (керівник гуртка залізничн. майстерень В. Миколаєвич), при чайній з-ду Гретера і Криванека (тепер з-д «Більшовик»; з 1897 гуртком керувала М. М. Старицька). Подібні А. т. виникають і в ін. містах України. У великих містах керівниками А. т. здебільшого були профес.

актори. Застосовували вони також засоби виразності (декорації й грим), запозичені з фольклор. театру. Оскільки репертуар укр. профес. труп був обмежений тільки укр. нац. драматургією (перекладні п'єси заборонялися), то й А. т. живився тією ж драматургією. Учасники укр. аматор. вистав 80-х рр. 19 — поч. 20 ст. виявляли подвижництво, бо всі свої мистецькі устремління вони здійснювали всупереч перешкодам, які чинила самодержавна адміністрація на місцях, під всяким приводом забороняючи укр. вистави. Актори таких вистав іноді піддавалися поліцейським репресіям за постановку спектаклів без спец. дозволу місц. влади.

Виникнення А. т., які грали укр. мовою, у містах, селах і військ. середовищі свідчило про масове волевиявлення укр. народу до розвитку нац. театру. Такі ж тенденції спостерігалися й на укр. землях, що перебували під Австро-Угорщиною. Діяльність профес. колективу — Руського нар. театру у Львові, а також приватної *Бачинського О. В. трупи* сприяла появі А. т. в багатонац. містах і селах Галичини і Буковини. Драм. колективи виникають тут при місц. філіях культур.-осв. т-ва «Просвіта», ремісничого т-ва «Зоря», в т. з. академ. (студентських) громадах тощо. 1879 створено Перше літ.-драм. т-во ім. Г. Квітки-Основ'яненка в Коломиї (під керівництвом драматурга І. Трембицького), яке проіснувало до поч. 20 ст. Услід за Коломисєю і Львовом в 90-х рр. 19 ст. осередками укр. аматор. руху стають Тернопіль, Стрий, Самбір, Станіслав (тепер Івано-Франківськ) та ін. зх.-укр. міста. За допомогою вчительства цей рух поширився й у селах. У 70-х рр. 19 ст. поодинокі укр. аматор. вистави грали в Чернівцях. Тут 1884 було створено Перше руське драм. т-во, головою якого став письменник і композитор С. І. Воробкевич, режисером — укр. профес. актор М. Коралевич-Душинський; серед актрис — Теофіла й Марія Романовичі. Після від'їзду з Чернівців цих діячів т-во припинило діяльність. Укр. А. т. у буковинських селах не було до кін. 19 ст.

Наприкінці 19 ст. виникла ідея створення т-ва, яке б займалося методичним забезпеченням укр. аматор. гуртків. З цією метою 1898 було створено за участю І. Я. Франка *Драматичне товариство імені І. Котляревського*, яким було поставлено кілька вистав у Львові. 1907—09 у Львові існувало вже сім укр. А. т., зокрема при т-вах «Просвіта», «Сокіл», «Зоря», «Воля». А. т. при т-ві «Сокіл» показав 1907 драму І. Я. Франка «Украдене щастя» не за спотвореним цензурою варіантом п'єси, а в первісному її вигляді. 1909 цей драм. колектив перейшов під опіку т-ва «Руська бесіда» і до 1914

функціонував як *Український людський театр* у Львові. Цей театр послужив зразком для створення «Українського народного театру ім. Івана Тобілевича» в Станіславі (тепер — Івано-Франківськ). В лютому 1911 театр відкрився виставою «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського, перед початком якої виступив І. Я. Франко.

В Чернівцях 1901 виникло «Товариство руських ремісників „Зоря“», а при ньому — драм. гурток під керівництвом профес. актора І. Захарка. На основі цього гуртка 1904 було створено напівпрофес. Руський селянський театр (з 1907 — *Буковинський народний театр*). Своєю діяльністю колектив вплив у життя ідею І. Я. Франка про профес. укр. театр для сільс. населення. А. т. діяв також при муз. т-вах *Буковинський „Боян“* і «Руський міщанський хор». Самобутнім в історії аматор. руху на Україні був Гуцульський театр, який заснував 1910 Г. М. Хоткевич. Це безприкладне в історії слов'ян. народів явище — нар. театр в його фольклорно-етногр. різновиді. Всі актори цього театру були неписьменні, виступали у звичайному повсякденному одязі, ототожнюючи зображуване на сцені з самим життям.

На Сх. Україні на поч. 20 ст. новими якістьми ознаменувався не тільки профес., а й А. т. Виникло багато А. т., які грали рос. або укр. мовою, іноді були й двомовні. А. т. засновували при домах «Товариств для поширення в народі письменності». З ініціативи цих т-в 1902 збудовано в Києві Троїцький нар. дім, 1903 — Харків. нар. дім. Земства споруджують у багатьох містах України невеликі театр. приміщення. Виникають різні робітн. т-ва, при яких з'являються А. т. Зокрема, в Харкові при заводі «Металіст» діяло «Товариство Дому робітників», яке збирало кошти на спорудження клубу, організовувало драм. колектив. 1909 у Харкові відкрився перший на Україні Палац робітників, на сцені якого давали вистави робітн. А. т.

Активізувалася діяльність А. т. у селах. В с. Пізняках Лохвицького пов. на Полтавщині 1901 відкрився сільс. А. т. під керівництвом М. А. Кропивницького, письменника А. Ю. Тесленка 1903 очолив А. т. в с. Харківцях цього ж повіту, у с. Мануйлівці Козелецького пов. Полтав. губ. в середині 90-х рр. 19 ст. засновано драм. гурток, в діяльності якого 1897 і 1900 брав участь М. Горький (зокрема, грав дві ролі у виставі «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого; див. *Мануйлівський сільський театр*). 1896—1920 активно діяв А. т. в с. Гайвороні (тепер Черніг. обл.; див. *Гайворонський гурток аматорів театрального мистецтва*). Перша рос. революція 1905—07

внесла рішучі зміни в діяльність не тільки укр. профес. театру (оскільки було скасовано правові обмеження Емського акту 1876 і циркулярів 1881 та 1884), а й А. т. На аматор. сцену проникло новий репертуар: драматургія, проіння-та революц. ідеями, перекладені з ін. мов твори, які раніше було заборонено ставити на укр. сцені (в межах Рос. д-ви).

Посилаючись на маніфест 1905, який дозволяв створювати т-ва й спілки, укр. сусп.-культурні діячі почали засновувати школи з викладанням рідною мовою, культурно-осв. т-ва «Просвіта», запозичуючи для них статуту галицьких «Просвіт». При цих т-вах виникають укр. А. т., в репертуарі яких не тільки укр. класика, а й перекладна драматургія (зокрема, в Катеринославі драм. гуртку «Просвіти» — п'єси Г. Гауптмана «Візник Геншель» і «Ткачі», в яких звучали мотиви революц. повстання пролетарів). Завдяки участі профес. режисерів, художників, композиторів ці вистави сягали рівня профес. труп. А. т. при профес. спілках, т-вах «Просвіта», нар. домах, чайних та ін. закладах мали характер стабільних організованих мистецьких колективів. У період реакції, що настала після придушення революції 1905—07, було закрито «Просвіту», профспілки й А. т., які діяли при них. Царизм знову почав похід на культуру і мову укр. народу. М-во освіти видало спец. розпорядження, якими суворо заборонялося використовувати шкільні приміщення для вистав, а вчителям брати участь у виставах взагалі. Це був відчутний удар по аматор. рухові, особливо на селі. Однак самодержавству не вдалося повністю загальмувати цей рух, особливо в робітн. середовищі. Замість закритих і ліквідованих А. т. утворювалися нові, до яких вливалася революційно настроєна молодь. У діяльності А. т. продовжували брати участь М. А. Кропивницький (1907 організував А. т. у Лисичанську на Донбасі), М. М. Заньковецька (1906 брала участь в А. т. в Ніжині), 1912 повернувся з Галичини до Харкова Г. М. Хоткевич і очолив А. т. в «Товаристві Дому робітників».

На Всерос. з'їзді діячів театру 1909 в Москві пролунали заклики селян до профес. митців допомогти робітн. і сел. театрам. Внаслідок цього при Всерос. т-ві сценіч. діячів було утворено Комісію сільс. театрів, яка мала вплив і на діяльність нар. театрів на Україні, оскільки в її складі було бл. 20 постійних кореспондентів із Харкова, Катеринослава та ін. міст. 1912 було організовано секції сприяння сільс., фабричним і шкільним театрам при Моск. т-ві нар. ун-тів ім. Шанявського. Оскільки філіали цього ун-ту працювали в Києві й Харкові, то діяльність секції поширювалася і на Україну.

З 1915 секція мала назву «Будинок ім. академіка В. Полосова». В цьому т-ві були укр. художники М. І. Мурашко, К. К. Костанді та ін. У постанові Всерос. з'їзду щодо кооперації (1913, Київ) було ухвалено заснувати при кооперації власні нар. дома, при яких діяли б А. т. Цю думку підтримали Полтав. і Харків. земські управи. 1915 на Україні діяло понад 300 кооперативних і кредитних т-в; серед них були й такі, що збудували нар. дома і обладнали при них нар. театри.

Багато уваги проблемі А. т. приділив з'їзд з питань організації розумних розваг Харків. губ. скликаний у червні 1915 Харків. т-вом письменності. Цей захід мав всерос. значення. Організатори з'їзду прагнули обійти політ. питання і навіть прийняли рішення не допускати політ. доповідей. Проте на з'їзді прозвучала вимога надати українцям право вільно виставляти твори укр. письменників, скасувати заборону публічного виконання укр. пісень. З'їзд висловив побажання, щоб нар. театрові, який сприяє мистецькому розвитку народу і має велике освітнє й виховне значення, було відведено одне з перших місць при організації розваг на селі і щоб вистави, які організовують А. т. для укр. населення, трали його рідною мовою. З'їзд також висловився за скасування цензури для вистав А. т., запропонував проводити конкурси п'єс для нар. театрів, організовувати підготовку спец. інструкторів і керівників-режисерів, налагодити дешеве видання п'єс з режисерськими коментарями, інструкціями для влаштування сцени, виготовлення декорацій, бутафорії, костюмів, гриму. Цей з'їзд мав великий громад. резонанс. Він сприяв успішній підготовці Всерос. з'їзду діячів нар. театру, який 1915—18 скликав кілька разів Рос. театр. т-во і Секція сприяння влаштуванню сільс., фабричних та шкільних театрів. На з'їзді виступили представники різних нац. театрів (лит., латв., тат., вірм., груз., польс., євр. і українських). А. М. Старицька-Черняхівська розповіла про тяжкі умови існування укр. профес. і нар. театру. На з'їзді було утворено секцію А. т. окремих народностей Росії, що дало змогу привернути увагу громадськості до становища театрів пригноблених національностей царської Росії. Доповідачі говорили про шовіністичну великодерж. політику царського уряду, про грубе нехтування елементарними правами нац. меншостей. З'їзд висловився за повну рівноправність усіх народів Росії в галузі театр. мист-ва і прийняв резолюцію: відмінити заборони і обмеження вільного вживання ними рідної мови в справі нар. театру й ін. проявів культур. життя, пов'язаних з театр. починаннями;

відмінити спец. обмеження щодо театрів і драм. та муз. репертуару театрів окремих народів Росії. Але програма, накреслена з'їздом, не могла бути виконана в умовах першої імперіалістичної війни. З серед. 1916 царизм застосував нові репресії щодо укр. мови, культури, зокрема театру. У 20-х роках аматор. театр. мист-во розвивалося в руслі самодіяльного театру.

Літ.: Казимиров О. Український аматорський театр. К., 1965. Український драматичний театр. Т. 1. К., 1967; Пилипчук Р. Я. Український аматорський театр на Буковині (друга пол. XIX — поч. XX ст.). «Народна творчість та етнографія», 1964, № 1; Пилипчук Р. Я. Український аматорський театр на Закарпатті (50—60-і роки XIX ст.). «Народна творчість та етнографія», 1966, № 1; Хайченко Г. А. Русський народний театр кінця XIX — початку XX века. М., 1975. Р. Я. Пилипчук.

«АМАТОРСЬКИЙ ТЕАТР» — журнал, присвячений питанням самодіяльного театру. Видавався 1925—27 театр. комісією т-ва «Прогрес» у Львові (1925 — щокварталу, з 1926 — щомісяця). Редактор — С. Магалаєс. Публікував короткий зміст рекомендацій п'єс, характеристики дійових осіб, сценіч. обстановки, мізансцен, костюмів, поради стосовно техніки гримування, виготовлення реквізиту, бутафорії тощо, а також матеріали з питань автор. майстерності, режисури. В «А. т.» було вперше надруковано статтю М. К. Вороного «Режисер». Вміщувалися статті з історії аматор. руху, хроніка, короткі рецензії на вистави самодіяльних колективів, інформація про нові драм. надходження. Журнал виходив із щомісячним додатком «Театральна бібліотека» (редактор — Г. Г. Гануляк).

І. В. Волицька.
АМБІЦЬКІ — укр. різьбярі на дереві; брати, Юрій Іванович А. (13.I 1927, с. Прусик, полб. Санока, тепер Польща); Миرون Іванович А. (18.XI 1928, там же). З 1945 живуть на Україні. 1964 закінчили Львів. ін-т прикладного та декор. мист-ва у І. В. Севери. Розвиваючи традиції лемківського різьблення, А. створили скульпт. композиції: «Водошій», «Гайдамаки» (1961), «Будьонівці під Львовом» (1962), «Було колись на Україні» (1964), «Нащадки Довбуша» (1967), «Голова гудула» (1972), «Танок» (1975), «Сестри Байко» (погруддя відомих співачок з Лемківщини, у співавіт. з В. Одрехівським, 1976), «Алея» (1977), «Золота осінь» (1979), «Журавлі» (1984), «У батьківській кузні» (1986), «Портрет Т. Шевченка» (1988) та ін. А. працюють також в ін. техніках декор.-ужиткового мист-ва, учасники обласних, республіканських, всесоюзних та міжнар. (Франція, Угорщина, Німеччина, Канада) виставок.

Літ.: Мирон та Юрій Амбіцькі. Виставка творів скульптури. Львів, 1968.

І. Д. Кривосовський.
АМБРОС (Ambros) Володимир (18.IX 1890, Простейов, тепер Чехо-Словаччина — 12.V 1956, там же) — чес. композитор, диригент і педагог. Навчався 1908—

10 в органічній школі (Брно) у Л. Яначека і в консерваторії у Франкфурті. Автор опер, зокрема «Украдене щастя» (за І. Франком, пост. 1925 нар. театрами у Брно та 1927 — в Оломоуці), фп. творів (у т. ч. «Медитації на українські народні пісні», 1952). Літ.: Загайкевич М. Музичний світ великого Камеліра. К., 1986.

Т. Ю. Фіаліко.
АМВРОСИМОВ (Афросимов) Михайло Андрійович (1776, Петербург — 1825) — рос. та укр. архітектор. 1802—17 працював у Полтаві губ. архітектором, 23 роки керував місц. креслярнею. Автор генплану забудови Полтави (1803); очолив забудову Круглої площі, склав попередній проект колонії Слави (1804, встановлено 1811). Серед споруд у Полтаві: богадільня (1810, тепер адм. установа); театр (1810), робітний заїжджий двір (1812), торг. ряди (1812—14), дзвіниця церкви Вшестя (Стрітенської, 1814); більшість — не збереглася. Здійснив забудову ряду пов. міст Полтави і Черніг. губернії за «зразковими проектами»: жита, будинки, присутствени місця, лікарні, казарми, поштові станції.

Літ.: Бодявський П. Достопримечательности Полтавы. Полтава, 1890; Бученчик В. Е. Записки о Полтаве и ее памятниках. Полтава, 1902; Онисченко Н. Е. Творчество мастеров русского монументального искусства в Полтаве в начале XIX в. В кн.: Зодчество Украины. К., 1954.

В. І. Тимофійко.
АМВРОСІЙ (?—?) — укр. художник 18 ст. Жив і працював у Манявському скиті. Автор малюнків до рукописного «Ірмологіона» (1731—33; тепер у Центр. держ. б-ці, Бухарест). Під малюнками «Євхаристична трапеза», «Спас нерукотворний», «В'їзд в Єрусалим» є підпис «Амвросій».

О. Ф. Сидор.
АМЕРИКАН Цолак (справж. — Галуст Керопович Сулуліян; 23.IX (5.X) 1887, м. Трабзон, Туреччина — 17.IX 1964, Ленінград, тепер Кумайрі) — вірм. актор, нар. арт. Вірм. РСР з 1947. На сцені з 1906.

У 1918—30 очолював вірм. трупи на Україні, які працювали у Керчі, Києві, Харкові, Одесі, Миколаєві. З 1931 — актор Ленінград. театру ім. А. Мравяна. Ролі: Багдасар («Дядько Багдасар» А. Пароняна), Гіж Данел («Злий дух» за О. Ширванзаде), Кречинський («Вєстєла Кречинського» О. Сухова-Кобиліна), Шейлак («Венеціанський купець» У. Шекспіра).

Літ.: Овекиман Б. Из истории армяно-украинских театральных связей. В кн.: Театральные связи. Ереван, 1972.

Г. В. Довбищенко.
АМІНОВА Олена Анатоліївна (1.I 1950, м. Новоград-Волинський Житомир. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчила 1973 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс В. О. Неллі). Працювала 1973—75 в Рос. драм. театрі Пн. флоту (Мурманськ). З 1976 — в Одеському рос. драм. театрі ім. А. В. Іванова. Ролі: в театрі — Маша («Три сестри» А. Чехова), Ліпочка («Банкрут»

О. Островського), Маша («Я — жінка» В. Мережжа), Клеопатра («Цезар і Клеопатра» Б. Шоу); в кіно — Надія («Софія Грушко», 1970, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка), Лоранца («Формула кохання», 1984).

В. І. Заболотна.
АМІТОВ Михайло (Мойсей) Семенович [2(15).III 1912, Баштанка, тепер місто Микола. обл. — 3.IV 1980, Донецьк] — рос. актор, режисер, засл. арт. Туркм. РСР з 1944, засл. діяч мист. РРФСР з 1961. Закінчив 1934 театр. студію під керівництвом нар. арт. СРСР М. С. Плотникова в Москві. Працював актором і режисером у ТЮГу (1927—32, 1934—36), рос. драм. театрі ім. В. П. Чкалова (1936—37; обидва — в Миколаєві), рос. драм. театрі ім. О. С. Пушкіна (1937—58; 1939—58 — гол. режисер; Вінниця, Костянтинівка, Єнакієве). Очолював Харбаров. театр драми (1958—62), Донец. укр. муз.-драм. театр ім. Артема (1963—67). Ролі: Войницький («Дядя Ваня» А. Чехова), Павло Корчагін («Як гартувалася сталь» за М. Островським), Сміт («Російське питання» К. Симонова). Вистави: «Платон Кречет» О. Корнійчука (1939), «Не називаючи прізвищ» В. Мінка (1953), «Горе з розуму» О. Грибоєдова (1945), «Живий труп» А. Толстого (1961), «Останні» М. Горького (1968).

Г. С. Костинська.
АМПІР (від франц. empire — влада, панування; імперія) — стилізований напрям в арх-рі й мист-ві поч. 19 ст., що завершив еволюцію класицизму. На думку деяких зарубіж. і вітчизн. вчених, А. — самостійний стиль, який став попередником періоду історизму. А. склався у Франції в кін. 18 ст., особливого розвитку набув у період імперії Наполеона І. Орієнтуючись, як і класицизм, на зразки античного мистецтва, А. використав худож. спадщину арх-ки Старод. Греції та імператорського Риму (монумент. портики, здебільшого доричного ордеру і тосканського ордеру, арматура в архіт. деталях і скульпт. декорі), давньогрец. архіт. і пластич. мотиви (великі нерозчленовані площини стін і пілонів, масивні геом. об'єми, стип. орнамент, стилізовані сфінкси). А. склався в руслі класицизму, в якому пошуки простоти форм і декору поступово змінювалися прагненням до їхньої лапідарності й суворой монумент. виразності (арка на пл. Каррузель, 1806, арх. Ш. Персьє і П. Фонтен; церква Мадлен, 1807, арх. П. Війьон; обидві — у Парижі). В 1-й третині 19 ст. А. виявився в арх-рі Великобританії, Австрії, Німеччини, Італії та Росії, де набув рис нап. самобутності (в Петербурзі — містобудівні ансамблі, арх. К. І. Россі; Адміралтейство, 1806—23, арх. А. Д. Захаров; Гірничий ін-т, 1806—11, арх. А. Н. Вороніхін та ін.).

Риси А. були притаманні й арх-рі України 1-ї пол. 19 ст. Створю-

валися містобудівні ансамблі, в регулярній структурі міст головним став громад. центр у вигляді великої площі (Кругла площа у Полтаві, арх. М. А. Амвросімов, з використанням типових проектів арх. А. Д. Захарова), широкого проспекту, що об'єднував кілька площ (Катерининський просп. у Катеринославі, тепер проспект К. Маркса в Дніпропетровську), або просторово розкритого бульвару (Приморський бульвар в Одесі, інж. К. Потьє, арх. Ф. К. Боффо). Архіт. форми споруд набули більшого лаконізму, нерідко утворюючи суцільний фронт забудови. Масивні колонади, здебільшого доричного і тосканського ордерів, ніби притиснуті до стіни, не порушували її монолітності. Рідко розставлені вікна, як правило, не мали наличників, трикутні фронтони замінені ступінчастими парапетами. Широко використовували скульпт. вставки, які, багато раз повторюючись, підкреслювали монументальність архіт. образів. Для втілення величності в скульпт. декор вмонтовувалися воїнські емблеми — бойове спорядження, зброя, лаврові вінки тощо. Ці характерні особливості притаманні Воронцовському палацу в Одесі (1824—29, арх. Ф. К. Боффо; тепер Палац дітей та юнацтва), Нарішкіна палацу в Сімферополі (1823—26, арх. Ф. Ельсон), обсерваторії в Миколаєві (1821—27, арх. Ф. Вунші), лікарні в Одесі (1806—08, 1821, арх. Ж. Тома де Томон, Ф. і Д. Фраполлі), будинку суконої ф-ки в Катеринославі (1823—25, арх. П. Т. Торопов), гауптвахти у Львові (поч. 19 ст.).

Форми А. мали вплив і на нар. буд-во (входи в сел. хати, церкви акцентувалися портиками із спрощеними колонками і фронтонками, сандриками над вікнами).

Риси А. виявилися в зх.-європ. живописі, декор. мист-ві: в інтер'єрах будівель (оздоблення панелей, пауг, підлоги і плафонів), меблях та ін. Паркетна підлога виконувалася в техніці інтарсії з цінних порід дерева і відзначалася структурно чіткою і своєрідною за малюнком композицією. Важкуваті, масивні меблі виготовляли з натур. дерева, інколи фанерували деревом ін. кольору, оздоблювали металом і кісткою в техніці інкрустації; для накладок застосовували бронзу. Меблі декорували орнаментом (вінки, пальмети, орли, аканти, ліри, сфінкси та ін.) та архіт. мотивами. Ніжки і підлокітники крісел і диванів робили у вигляді герм чи зображень тварин. Для освітлювальної арматури (люстр, бра, шандалів) поряд з кришталем застосовували бронзу, вироби оформлялись класичним орнаментом. Кахляні печі та мармурові каміни, які виготовляли з-д в містах Ніжині і Коропі на Чернігівщині, Жовкві і Яворові на Львівщині, були

Ампір. «Башта вітрів» Морської бібліотеки в Севастополі. Поч. 19 ст.

прямокутні, трикутні або круглі за формою з ордерними елементами карнизів і піластр.

У виробах з фарфору (Корецька фарфорова ф-ка) і скла (підприємства Києва, Лютежа Київ. обл. та ін.) варіювались антич. сюжети і композиції. В оформленні килимів здебільшого використовували рослинний орнамент, який відзначався багатством мотивів. Чистотою та інтенсивністю кольору відзначалися худож. тканини з Ніжина, Кролівця (Сумщина), Богуслава (Київщина) та ін. міст. В оздобленні їх переважали рослинні орнаменти, мотиви та сюжетні композиції антич. тематики.

Літ.: Буржуа Э. К. Характеристика стиля ампир. В кн.: История архитектуры в избранных отрывках. М., 1935; Некрасов А. И. Русский ампир. М., 1935; Симікин М. І. Український ампір. «Архітектура Радянської України», 1940, № 3.

В. І. Тимофєнко.

АМПУА (франц. emploi — використання, посада, роль) — сукупність ролей, що за своїм характером і змістом відповідають сценічним даним актора. А. склалися протягом історії театру і відповідно до розвитку стилів та напрямів у драматургії, і акторському мистецтві. Виникнення та утвердження А. сприяли два зустрічні процеси в історії театру: перехід з п'єси в п'єсу однопланових персонажів і усталення виконавських традицій, що обмежували можливості індивідуального трактування ролі. А. — перехідний етап від театру масок Стародав. Греції та Сходу, комедії дель арте до індивідуалізованих образів реалістич. театру. Згідно з указом 1766 директора циркулярних театрів і музики А. були запроваджені в Росії. Існували до поч. 20 ст. Чоловічі А. — коханець, герой, комік, простах, резонер, фат; жіночі — героїня, комічна бабуся, гранд-дама, трагедистка, інженер, субретка та ін. На певних стадіях розвитку театр. мист-ва А. мало позитивне значення, даючи змогу актору спеціалізуватися у визначених

ролях, удосконалювати майстерність, зберігати традиції. Робота акторів в усталених А. відкривала можливість працювати в умовах приватної антрепризи, переходячи з трупи в трупу. З розвитком реалістич. драматургії, що вимагала створення різнопланових життєвих характерів, з утвердженням акторського ансамблю в театрі А. обмежувало індивіду. трактування ролі, стримувало розвиток актор. майстерності, призводило до штампу. Окремі визначні актори виходили за рамки А. Проти А. виступали К. С. Станіславський, І. Я. Франко, Лесь Курбас та ін.

Сучас. театр. мист-во практично відмовилося від закріплення за виконавцями вузького кола ролей, утверджуючи широкий творчий діапазон актора. В. Г. Давидов.

АМУЛЕТ (лат. amuletum, з араб.), талісман — предмет, якому приписується надприродна здатність відвертати нещастя, хворобу, чари, біду тощо. Відомі з первісного суспільства. А. створювали з глини, способом лиття з металу; вирізбювали з кісті, дерева, оздоблювали гравіруванням, черню, емаллями тощо. В первісному мистецтві за А. правили антропоморфні зображення, штахи, звірі та ін. символи язичницької міфології. Серед різних прикрас 10—13 ст. трапляються талісмани, які свідчать про залишки язичницької релігії серед населення Київської Русі: круглі підвіски — символи Сонця, лунниці — Місяця, підвіски-дзвіночки — обереги від злих духів, ключики — символи багатства, сокирки — символи Перуна та

Амулети-талісмани. 11—12 ст. За розписками на Княжій горі, Київська обл.

ін. Християнські А. — натільні хрестинки, енкаліпони (хресті-складні), ікони круглої та прямокутної форм із зображенням Христа, Марії, святих — Миколи, Пантелеймона та ін. Частина хрестів оздоблено емаллями. Часті язичницькі та християнські символи зливаються в одному виробі — хрести в колі чи лунниці, круглі підвіски, де на одному боці зображено християнських святих, на ін. — оточену зміями жіночу голову. Переплетення язичницьких та християнських мотивів зафіксовано в етногр. матеріалах аж до поч. 20 ст. А. в первісному значенні цього слова в 20 ст. практично зникає. Декор. обереги створюють художники-професіонали Н. І. Федорова та ін. Колекції А. різних епох зберігаються в

Музеї істор. коштовностей (Київ), Києво-Печерському заповіднику, НМІ України та ін.

АМФІПРОСТИЛЬ (від грец. ἀμφί — з обох боків, πρὸς — попереду і στήλη — стовп, колона) — антич. храм з двома колонними портиками на торцевих фасадах. Композиція храмів типу А. використовувалася при забудові античних держав Північного Причорномор'я.

АМФІТЕАТР (грец. ἀμφιθέατρον) — 1) Давньорим. будівля для масових видовищ (боїв гладіаторів тощо). Монумент. споруда еліптичної форми з аркою посередині, навколо якої уступами вгору розташовано місця для глядачів. Конструктивна основа А. — складна система арок і стовпів зі склепінчастими галереями та сходами між ними. Відомий А. у Римі — Колізей. 2) У сучас. театрах, цирках, кінотеатрах, на стадіонах — місця, розташовані півкільцями уступами за партером.

АМФОРА (лат. amphora, від грец. ἀμφωρεῖς) — різновид антич. та середньовіч. вузькогорлого або широкогорлого дворучного посуду. Є 2 осн. групи А. — гостродонні керамічні А.-тара (для вина, олії тощо), без прикрас; плоскодонні керамічні, скляні, металеві А.-глички (господарські, столові, парадні), бувають без прикрас або з декор. покриттям, розписами, рельєфами тощо. На тер. України А. з'явилися з початком антич. колонізації (див. Античні держави Північного Причорномор'я). А. завозили з середземномор., причорномор. міст, а також виготовляли в деяких осередках Пн. Причорномор'я. Антич. А. використовували племена Скіїї, зарубинецької, черняхівської та ін. культур, зрідка наслідували їх у виготовленні власного гончар-

ного посуду. В 5—13 ст. у Пн. Причорномор'ї виготовляли А. з посвідченням пізньоантичних та середньовічних рис. А. відомі в давньорус. домонгольській кераміці під назвою *корчаги*. Амфороподібні глички є в укр. нар. кераміці (див. *Кераміка, Вазопи* античний).

АНАНЬСВ Олександр Миколайович [11(24).VIII 1912, с. Велика Орловка, тепер Мартинівського р-ну Ростов. обл.] — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1978. Закінчив 1939 Одес. театр. уч-ще. Працював у Кам'янці-Подільському (1939—44), Запоріж. (1944—54), Одес. ім. Ленінського комсомолу (1954—56), Чернів. (1956—81) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Станіслав («Камінний господар» Лесі Українки), Павка Корчагін («Як гартувалася сталь» за М. Островським), Пашкевич («Дума про любов» М. Стельмаха), Бризгалов («Кафедра» В. Врублевської), Терешко Колобок («Трибунал» А. Макайонка), Труффальдіно («Слуга двом панам» К. Гольдони). Створив образ В. І. Леніна у виставах І. Попова, М. Погодіна. Автор п'єс «Дзвонять дзвони» (1970), «Дністрові кручі» (за Ю. Федьковичем, 1959), «Вовчиха» (за О. Кобилянської, 1974).

АНАНЬЄВА Валентина Антонівна (7.I 1939, Київ) — укр. танцюристка, засл. арт. УРСР з 1969. Після закінчення Київ. хореогр. уч-ща 1958—91 — солістка Ансамблю танцю України ім. П. П. Вірського. Соліст партії в хореограф. мініатюрах і танцях «Ой під вишнею», «Ми з України» та ін.

АНАНЬІН Степан Андрійович (1875—1942) — укр. психолог і педагог. 1912—25 — професор Київ. ун-ту. З 1925 жив у с. Змієві (тепер місто Харківської обл.). Автор праць з муз. психології.

Тв.: Психологія музичних переживань. «Музика», 1923, № 8—9. До вивчення музичного боку дітей та дитячої музичної здібності. «Музика», 1924, № 1—3.

АНАСТАСІЙ (?—?) — укр. гравер серед. 18 ст. Чернець. Києво-Печерської лаври. Автор гравюри на міді «Великомуученик Дмитрій уражає диявола».

АНАТОЛІЙ (?—?) — укр. художник 2-ї пол. 17 ст. Чернець Почаївської лаври. Написав картину «Облога Почаєва турками 1675 року». Уявлення про неї дає повторення сюжету на гравюрі Н. Зубрицького (1704).

АНГАЖЕМЕНТ (франц. engagement — зобов'язання, наймання) — запрошення актора, артистич. колективу на певний строк для участі у виставах чи концертах приватної антрепризи або казенного театру за умовами контракту (угоди). Найбільше поширився у 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. Здебільшого практикувалося запрошення акторів на театр. сезон або для участі в окремих виставах.

«АНГАЖЕМЕНТ» — двотижневий артистич. журнал, присвячений театрам-вар'єте і циркам.

Ангел. Малюнок з «Кужбушків» Лаврської іконописної майстерні. Трш., перо, 60-і рр. 18 ст. ЦНБ АН України. Київ.

Ангел з мандоліною. Дерево. 1-а пол. 17 ст. Львівська КТ.

Виходив у Москві (червень — липень 1914). Подавав відомості про діяльність акторів та їхні т-ва в Росії та за кордоном, опубл. заг. довідковий покажчик, рекламні фото співаків, танцюристів, акробатів, диригентів та ін.; вміщено програми театрів, інформацію про театр. життя Харкова, Катеринослава (тепер Дніпропетровськ), Києва, Бердичева та ін. міст України.

АНГЕЛИ (грец. ἄγγελος — вісник) — міфіч. персонажі культового мист-ва, уособлення посередників між богом і людьми. У християнстві А. поділяються на 9 рангів (архангели — старші А., херувими, серафими тощо) відповідно до поділу придворних чинів, що існував за візант. імператорів. Зображення А. подано у розписах храмів, а також в іконописі.

АНГЕЛЬСЬКИЙ Дмитро Іванович (12.III 1901, Вільнюс — 1937) — укр. графік і живописець. Член АХРР (з 1926) та АХЧУ (1927—31). Жив у Полтаві з 1920. Працював у галузі живопису — натюрморт «Соняшники», «Інтер'єр кімнати М. О. Ярошенка в Полтавській картинній галереї», «Стіжки» (всі — 1926), «Жовтневий сад. Полтава» (1928), «На Пселі» (1929). Автор численних книжкових заставок і кінцівок, де творчо інтерпретовано орнамент. мотиви, використано традиції укр. книжкового мист-ва доби барокко. Заставки, кінцівки до видань: «Полтавщина. Збірник» (1927), «Полтавський державний музей ім. В. Г. Короленка» (1928), «Килимарство й килими Полтавщини» Я. Риженка (1928). Автор портретів олівцем, зокрема художників П. М. Горобця (1924), М. О. Донцова (1931, обидва — Полтав. ХМ).

АНГЛІЙСЬКИЙ ПАРК — нерегулярний парк. Див. *Пейзажний парк, Садово-паркове мистецтво*.

АНГІОБ (франц. engobe) — покриття білою або кольор. глиною, розведеною на воді, що наноситься на поверхню кераміч. виробу (повністю чи частково) у вигляді розпису (перед випалом), щоб уникнути нерівності і надати певного кольору черепку. Ангобний розпис здебільшого вкривають поливою. А. здавна широко застосовують у більшості гончарних осередків України — у Дибинцях, Опішні, Ічні, Бубнівці — для обшивки й розпису виробів ріжжуванням та фляндруванням; у Косові, Пистині, Сокалі розпис А. поєднують з гравіруванням, у Вільхівці, Хусті, Виноградіві — з «урізом», в Адамівці поширено розпис А. без дальшого глазурування (див. *Описка*). На Україні використовують переважно А. білого (побіл), червоно-коричневого (черв'янка), темно-коричневого (описка) та ін. кольорів. О. О. Калемко.

АНДЕРСЕН (Andersen) Ганс Крістіан (2.IV 1805, Оденсе — 4.VIII

Амфора плоскодонна з кургану Чортмиш. Срібло, золотого, карбування, гравірування 4 ст. до н. е. ДБ.

Амфора плоскодонна. Червонофігурний стил. 4 ст. до н. е. Археологічний музей України.

1875, Копенгаген) — дат. письменник. Навчався 1828 в Копенгаген. ун-ті. Почав друкуватися 1835. Світову славу здобули казки А. Йому належать також романтичні драми, комедії, водевілі, оперні лібретто, п'єси-казки. Серед театр. вистав за казками А.: «Снігова королева» (1955 — Черкас. укр. муз.-драм. театр; 1976 — Львів. ПТОГ); «Солдат і відьма» (1986 — Івано-Фр.). «Огніво» (1963 — Луганський), «Стигий олов'яний солдатик» (1980 — Крим.), «Русалонька» (1983 — Запоріж.), «Легенда про Кая і Герду» (1985 — Київ. театр ляльок). За мотивами казок укр. драматурга написали п'єси: В. Данилевич — «Стигий олов'яний солдатик», Н. Ланге — «Легенда про Кая і Герду». Вперше укр. мовою «Казки Андерсена з короткою його життєписною» видано 1873 у перекл. М. Старицького, з іл. М. Мурашка.

АНДРЕАДІС Галина (справж. — Минаїв; 22.VI 1932, Ставрополь) — укр. співачка (меццо-сопрано) у США. Закінчила 1960 консерваторію в Буенос-Айресі (клас А. Петера). 1959—63 співала на оперних сценах Аргентини, з 1963 — у США. Парти: Анна («Анна Ярославна» А. Рудницького), Марфа («Хованщина» М. Мусоргського), Мати («Мавра» І. Стравинського), Азучена («Трубадур» Дж. Верді) та ін. У концертному репертуарі — твори укр. (М. Лисенка, К. Стеценко, А. Вахнянина, В. Барвинського, С. Людкевича, Б. Лятошинського, А. Гнатюшина та ін.) та зарубіж. композиторів. Гастролі у країнах Америки та Зх. Європи. Лауреат Держ. конкурсу камерних співаків у Буенос-Айресі (1960).

АНДРЕЙКО Дмитро Андрійович (30.I 1864, с. Трудовач, тепер Золочівського р-ну Львів. обл. — 10.VI 1888, Львів) — укр. композитор, хор. диригент, музикант-виконавець і фольклорист. Закінчив 1887 Коломийську гімназію, навчався у Львів. духовній семінарії, де був диригентом учнів. хору. Виступав у концертах як цитрист і скрипаль. Записав ряд укр. пісень (слова і мелодії), частину яких вмістив П. І. Бажанський у зб. «Русько-народні галицькі мелодії». Автор збірки обробок укр. нар. пісень для вокал. квартету «Вінок з народних мелодій» (1885), упорядник збірки обробок укр. нар. пісень укр. композиторів «Звуки України. Українські народні пісні з нотами на один голос і з повним текстом» (вид. 1919).

АНДРЕЙЧИН Андрій Михайлович (2.IX 1865, с. Устя Руське Горлицького пов., тепер Польща — 4.I 1914, Львів) — укр. гравер і літограф. Навчався 1879—81 в Києві у *Рисувальній школі* М. І. Мурашка (педагогі М. І. Мурашко, С. І. Васильківський) та в типолітографічній майстерні Г. П. Корчака-Новицького; 1886

закінчив Львів. худож.-пром. школу. Вдосконалював знання літографію і працював у майстернях у Львові (1881—86), Кракові (1886—88), Відні та Будапешті (1890—92). 1893—1914 мав у Львові власну літографію. Твори А. на крайовій виставці у Львові 1894 відзначено бронзовою медаллю. Літографія А. виконувала замовлення львів. т-в: Наукового ім. Т. Шевченка, «Бояна», «Зорі», «Сокола», а також ун-ту, окремих видавців. Мистецько-наук. значення мають видані А. роботи: «Вишивки Східної Галичини» (1895), «Українські монограми для вишивок хрестиком і гафтом» (1896), «Альбом рисунків знаменитих архітектурних пам'яток України, Росії і Білорусії» (1896, 40 іл.); істор. портрети і картини художника А. Пилиховського — «Данило Галицький», «Роман Мстиславич», «Богдан Хмельницький», «Бій з татарами біля Десятинної церкви у Києві», «Роман Мстиславич Галицький пермагає половців» та ін. (всі — 1895—97; були на худож. виставці 1898); «Етнографічна карта України» Г. Величка (1897), серії поштових листівок з творів С. І. Васильківського, М. С. Самокиша, О. Л. Кульчицької та ін., ноти муз. творів, нар. пісень. Свій досвід А. передав синові В. А. Андрейчину, який працював у літографії Львова до 1947. Літ.: Андрейчин Андрій Мих. В кн. Левинський І. Ем. Прикарпатська Русь в XIX веке в биографиях и портретах ее деятелей, т. I, в. I Львів, 1898.

АНДРЕЙНОВА Олена Іванівна [1(13).VII 1819 — 14(26).X 1857, Париж] — рос. балерина. 1853—54 разом з П. Маловернем очолювала гастрольну трупу петерб. та моск. танцівників, які вперше показали балети з репертуару столичних театрів глядачам Києва, Одеси, Харкова, Полтави та ін. міст України і Росії.

АНДРЕЄВ Борис Федорович [27.I (9.II) 1915, Саратов — 25.IV 1982, Москва] — рос. кіноактор, нар. арт. СРСР з 1962. Закінчив 1937 Саратов. театр. технікум. Створені ним образи відзначаються народністю, психол. глибиною, зокрема у фільмах, знятих на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка: льотчик («Винищувачі»), Назар Дума («Трактористи», реж. І. О. Пир'єв), Харитон Балун («Велике життя», 1-а серія; реж. А. Д. Луков; обидва — 1939), анархіст («Олександр Пархоменко», 1942, реж. А. Д. Луков), Довбня, боярин Пушкін («Богдан Хмельницький», 1941 року, режисер І. А. Савченко), матрос Лучкін («Максимко», 1952, реж. В. О. Браун), Матвій («Доля Марини», 1953, реж. В. І. Івченко, І. П. Шмарук), купець Гризлов («День ангела», 1967, реж. С. С. Говорухін, Одес. кіностудія), а також ролі у фільмах, поставлених за сценаріями О. П. Довженка: Сава Зарудний («Поема про море», 1958), генерал Глазунов («Повість полум'яних

Ангоб, Н. Ю. та В. С. Протор'єви. Вазя «Червоні птахи». Глина, розпис ангобами. 1967. ДМУНДМ. Київ.

Б. Ф. Андреев.

М. А. Андреев.

М. А. Андреев. Жінця. Гіпс. 1899. МРМ. Київ.

літ», 1961), дід Платон («Зачарована Десна», 1963, реж. Ю. І. Солнцева). Держ. премія СРСР, 1948, 1950.

АНДРЕЄВ Василь (?—?) — укр. і рос. гравер 2-ї пол. 17 — поч. 18 ст. Учень О. Трухменського. Ілюстрував зб. оповідань І. Галатівського «Небо нове» (17 ст.). Його гравюри, вміщені в альбомі «кужбушків», були зразками для навчання киян. граверів і малярів.

Лит.: Розинський Д. А. Подробний словарь русских гравиров XVI—XIX вв. СПб, 1895; Попов П. Материали до словника українських гравірів. К., 1926.

Ш. М. Гарцман.

АНДРЕЄВ Леонід Миколайович [9(21).VIII 1871, Орел — 12.IX 1919, с. Нейвала, побл. м. Мустамьякі, Фінляндія] — рос. письменник. Закінчив 1897 Моск. ун-т. Його дружиною була К. І. Загорська (1875—1912), онука Т. Г. Шевченка по лінії брата. Свою літературну діяльність почав 1890. Автор оповідань, повістей, романів, драм. творів. Після Жовтня 1917 емігрував. Твори А. йшли в театрах України: «Життя людини» (1907 — Харків. міськ. театр, реж. К. Марджанішвілі; киян. театр «Соловцов»); «Дні нашого життя» (1908), «Анатема», «Анфіса» (обидва — 1909, всі — театр «Соловцов»), «Caudeamus» (1910 — *Руський народний театр* у Львові), «Лікар Керженцев» («Мисль»; 1917 — киян. «Молодий театр», переклав, інсценізував, був режисером і виконавцем гол. ролі Г. П. Юра, він же 1921 поставив цей спектакль у Театрі ім. І. Франка), «Дні нашого життя» (1919 — Полтав. рос. драм. трупа профспілки артистів і трудівників сцени; 1920 — Черкас. худож.-артистична студія), «Цар-Голод» (1919 — Київ. театр Червоної Армії) та ін. На Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка за творами А. 1988 знято фільм «Любов до ближнього» (телеоб'єднання «Промінь»). М. А. Шуляк.

АНДРЕЄВ Микола Андрійович [14(26).X 1873, Москва — 24.XII 1932, там же] — рос. скульптор і графік, засл. діяч мист. РРФСР з 1931. Навчався у Москві в Строгановському уч-щі (1885—91) та уч-щі живопису, скульптури і арх-ри (1892—1901) у С. Волнухіна. На основі замальовок та скульпт. етюдів, виконаних безпосередньо з натури, створив «Ленініану» (1919—32). Автор пам'ятника М. В. Гоголю на Су-

воровському бульварі в Москві (1904—09). Учасник конкурсів на проекти пам'ятників Т. Г. Шевченкові для Києва (1907, 1913), Харкова та Канева (обидва — 1929). Створив композицію «Кобзар» (1910, ДТ). Твори зберігаються у ДТ, ДРМ, Сімфероп. ХМ, Київ. МРМ та ін.

Літ.: Дубовицька Н. Н. Миколай Андреев. М., 1970.

АНДРЕЄВ Микола Олександрович [1822 — 28.I (9.II) 1898, Москва] — рос. співак (драм. тенор). Навчався співу приватно у Ф. Ронконі (Петербург) та А. Буці (Мілан). З 1857 виступав на сценах Петербурга. 1872—76 — соліст Київ. рос. опери, учасник концертів Київ. відділення РМТ, викладач співу в Київ. муз. уч-щі. Згодом жив і працював у Москві. Партії: Собінін («Іван Сусанін» М. Глинки), Князь («Русалка» О. Даргомижського), Руальд («Рогнеда» О. Серова) та ін.

Літ.: Кюн Ц. Избранные статьи. Л., 1952; Одолевский В. Музыкально-литературное наследие. М., 1956. М. Г. Кузьмін.

АНДРЕЄВ Павло Сергійович (1869—1939) — рос. і укр. архітектор. Навчався 1891—99 в петерб. АМ. Працював у Києві, де за його проектами зведено будинки Волзько-Камського банку (1912—13, тепер вул. Хрещатик, № 10) і торг. пасажу з прибутковими будинками у формах неокласицизму (1913—14, не збереглися). Розробив проект реконструкції та часткової забудови Хрещатика (1913). В 30-х рр. викладав у Київ. буд. технікумі.

В. Е. Ясевич.

АНДРЕЄВА Марія Федорівна (справж. — Юрковська; 1868, Петербург — 8.XII 1953, Москва) — російська драматична актриса. Батько — з дворян Харків. губ., був гол. режисером Александринського театру в Петербурзі, мати і старша сестра — актриси того ж театру. Сценіч. діяльність почала 1894. В 1898—1905 — актриса МХТ. Була дружиною М. Горького, його секретарем, перекладачем. 1914—15 — актриса київ. «Соловцов» театру, в якому зіграла ролі: Маша («Три сестри» А. Чехова), Ніна («Маскарад» М. Лермонтова), Ганна Демуріна («Ціна життя» В. Немировича-Данченка).

А. — одна з ініціаторів створення Великого драм. театру в Петрограді (1918), де працювала 1919—26. В 1919—21 — заст. комісара в справах мист-в у Петрограді, 1931—48 — директор Моск. будинку вчених. В різні роки портрети А. малювали І. Ю. Рєпін (вона позувала йому для ілюстрацій до «Маленьких трагедій» О. Пушкіна), І. М. Крамської («Зачиталася. Маша Юрковська»), І. І. Бродський, М. В. Добужинський, М. А. Андреев (1922).

Літ.: Городиский М. П. Книжечка театр «Соловцов». К., 1961; Волохова Н. А. «Феномен». Страницы жизни и деятельности М. Ф. Андреевой. Л., 1986.

О. А. Пазенко.

П. С. Андреев. Адміністративний будинок (колишній Волзько-Камський банк) у Києві. 1912—14.

М. Ф. Андреева.

АНДРЕЄВ-БУРЛАК Василь Миколайович [справж. — Андреев; 1843 — 10(22).V 1888] — рос. актор. Навчався в Казанському ун-ті. На профес. сцені дебютував 1868 в Ростові-на-Дону. 1883 організував «Перше товариство російських акторів», з яким не раз гастролював і на Україні. Грав у антрепризі В. Д. Рокотова при Київ. міськ. театрі (1874), Савіна М. М. трулі (1884). Ролі: Осип («Ревізор» М. Гоголя); Щасливцев, Любим Торцов, Корнилов («Ліс», «Бідність не порок», «Трудовий хліб» О. Островського), Станарель («Хоч лусни, а одружися» Ж. Б. Мольєра). А.-Б. був відомим майстром худож. читання. В Києві 1874 виконував уривки з творів М. Гоголя, Ф. Достоєвського, власні твори. 1886 А.-Б. прочитав в Одесі курс лекцій «Про драматичне мистецтво».

Тя.: Сцена и жизнь. Одесса, 1886; Драматическое искусство. Одесса, 1886.

Літ.: Глама-Мещерская А. Я. Воспоминания. М.-Л., 1937; Нельс С. М. Андреев-Бурлак. М., 1971. М. Г. Лабінський.

АНДРЕЄВСЬКИЙ Павло Аркадійович [29.VI (11.VII) 1849, Харків — 20.III (1.IV) 1890, Київ] — рос. драматург і театр. критик. Закінчив 1871 Харків. ун-т. Працював у Самарі. З 1875 жив у Києві, виступав з рецензіями на окремі вистави й театр. оглядами в періодич. виданнях «Киевский листок», «Киевское слово», «Киевлянин» та ін. 1880—86 видавав газ. «Заря» (Київ), відводячи в ній значне місце публікаціям з питань театр. життя, писав про гастрольні виступи П. А. Стрепетової, М. Г. Савіної та ін. майстрів сцени. Автор ряду драм. творів, зокрема драми «Хвороба віку» (1878; поставлена 1887 трупною Київ. драм. т-ва) та комедії «Привиди» (1879—Київ. міськ. театр).

Літ.: Петровская И. Ф. Театр и зритель провинциальной России. Вторая половина XIX века. Л., 1979. Г. Д. Заєнко.

АНДРЕЄВИЧ Іван (Котляр; ?—?) — укр. ливарник кін. 17 ст. Працював у Новгороді-Сіверському. Відлив для місц. Спаського монастиря дзвін, оздоблений орнаментами і різними композиціями із зображенням Спас (1698).

Літ.: Азаревский А. Украинские исторические мелочи. т. 1. К., 1901; Модзалевский В. До історії українського ливарства. В кн.: Збірник секції мистецтв. І. К., 1921.

АНДРЕЄВИЧ Роман Павлович (? Полтавщина — ?) — укр. поет і драматург 1-ї пол. 19 ст. Писав укр. і рос. мовами. Автор комедії «Побут Малоросії в першій половині 18 століття» (1831; пізніша назва — «Пан Сосюрченко»). У ній вперше в укр. драматургії створено образ представника провінц. замощного селянства, з його прагненням перейняти панські звички, жити за прикладом столичного дворянства.

Тя.: Быт Малороссии в первую половину XVIII столетия. В кн.: Украинская драматургия первой половины XIX столетия. Маловідомі п'єси. К., 1958.

Літ.: Лобас П. Шубравський В. Роман

Андреевич — поет і драматург. «Радницьке літературознавство», 1972, № 11. П. О. Лобас.

АНДРЕЄВИЧ Ференц (?—1650) — укр. художник. Жив у Львові. Член Львівського Успенського Ставропігійського братства.

АНДРЕЄВСЬКА Ніна Костянтинівна (20.XII 1927, Київ) — укр. композитор, музикознавець, засл. журналіст УРСР з 1983. Закінчила 1952 Київ. пед. ін-т, 1954 — Київ. консерваторію. З 1953 працює на Укр. радіо. Автор муз. осов. радіопередач, статей і рецензій. Муз. твори переважно в жанрі вокал. музики. Серед них: «Три шляхи» та «Тополя» (на сл. Т. Г. Шевченка), «Понад пласм спів лунає», «Якби я вміла вишивати...» (на сл. А. І. Рєві), «Моя земля» (на сл. О. А. Прокоф'єва), «Колыхалися берези» (на сл. Янки Купали). Автор книжки «Дитячі опери М. В. Лисенка» (К., 1962). Дипломант Всесоюз. конкурсу композиторів (1972, Москва).

І. Г. Мащенко.

АНДРЕЄВСЬКА-СУХОДОЛЬСЬКА Софія Василівна (?—?) — укр. актриса кін. 19 — поч. 20 ст. Працювала в трупах М. А. Кропивницького (1889), І. А. Сагатівського (1903—05), О. А. Суходольського (1907—08), А. Р. Сабініна (1912), свого чоловіка О. О. Суходольського (1914) та ін. Виконувала характерні ролі, вокал. партії.

Є. С. Халбичев.

АНДРЕЄВСЬКИЙ Степан Степанович (? Київ — після 1803) — укр. співак. 1742—74 — півчій петерб. придворної співацької капели. 1758 відряджений до Києва для набору півчів до капели, а також для навчання їх у Глухівській співацькій школі. Згодом жив у Києві.

Літ.: А. А. Набор в Киев певчих для придворной капеллы в 1758 году. «Киевская старина», 1891, № 3.

А. І. Соприкіна.

АНДРЕЙКО-НЕЧИТАЙЛО Михайло (Мішель) Федорович (29.XII 1894, Херсон — 12.IX 1982, Париж) — укр. живописець, художник театру, мистецтвознавець, письменник. Середню освіту здобув у Херсоні, де 1910—12 брав участь у виставках Т-ва аматорів мист-ва. Навчався 1912—17 у петерб. рисувальній школі при Т-ві заохочення мист-в, директором якої був М. К. Рєпін, та на юрид. ф-ті ун-ту. Вчителями А.-Н. були також А. О. Рілов, І. Я. Білібін. В «Артистичному салоні» Н. О. Добичинової в Петербурзі 1914 експонувалися ранні

М. Ф. Андреев. Діалог нечир. Із серії «Українські типи». 30-і рр. 20 ст.

символічні твори А.-Н., 1915—16 — твори, позначені кубізмом. Водночас виконував ілюстрації для журналів і газет, декорації для Суворинського театру. 1918—19 — художник Камерного театру К. М. Миклашевського в Одесі (оформив вистави «Електра» Г. фон Гофманстала, «Блазніюки» Плавта, «Чудо Теофіла» Рютбефа). 1920 виїздить з України за кордон. У тому ж році створює декорації і костюми до балету Р. Дріго «Мільйони Арлекіна», який поставив Б. Г. Романов у Бухарестському оперному театрі. 1921—22 — у Празі, декоратор Рос. камерного театру (декорації до вистави «Смерть Павла I» Д. Мережковського та ін.), виконує замовлення чеськ. Нац. театру (вистава «Недоросток» А. Фонвізіна) і Нім. опери (опера «Нуш-Нуші» П. Гіндеміта). З 1923 — у Парижі; разом з М. П. Глушечком та К. М. Редьком входив до паризького Театру укр. митців. Продовжує займатися живописом у кубоконструктивній манері («Композиція», 1924; «Персонаж», 1926; «Конструкція», 1924). У 30-х рр. створив серію картин з помітною сюрреалістичною організацією образних елементів («Натюрморт з годинником», 1931; «Голуб на вікні», 1932; «Ярмарковий намет», 1932; «Профіль на березі моря», 1933). У 40—50-х рр. в стилі неореалізму зображує побутові сцени (цикл «Зниклий Париж»). З 1958 повертається до абстрактних живописних конструкцій. Його картини — це чітке інструментування, ритмічна пластика різних елементів, узятих з реального життя («Рожеві плани», 1964; «Сценічний простір», 1970). Виставки творів А.-Н. відбулися в Римі (1965), Парижі (1972), Амстердамі (1976). Мистецтвознавчі праці й худож. твори опубліковано в 60-х рр. переважно в журн. «Сучасність» (Мюнхен), «Нотатки з мистецтва» (Філадельфія), «Возродження» (Париж); окремим виданням вийшла збірка «Перехрестя» (Париж, 1976). Твори А.-Н. зберігаються в НМА, музеях Парижа, Відня, Лондона, Нью-Йорка.

Літ.: Січинський В. Андрієнко. Львів, 1934; Маркаде Ж.-К., Маркаде В. Камерне мистецтво Андрієнко. «Всесвіт», 1990, № 1.

АНДРІЙВ Степан (? Умань—?) — укр. іконописець 18 ст. Походив з козацького роду, жив на Запорізькій Січі. 1747—49 оселився в Межигірському монастирі поблизу Києва. Пізніше став учнем Лаврської іконописної майстерні, де навчався у іконописців П. Шауме та І. Колячинського.

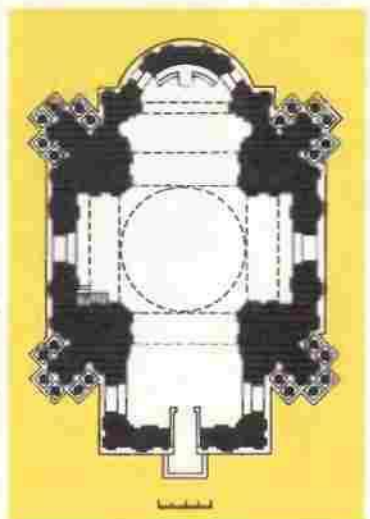
Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

АНДРІЇВСЬКА ЦЕРКВА в Києві — пам'ятка арх-ри стилю барокко. Збудована 1749—54 (оздоблювальні роботи — до 1767) за проектом арх. Ф. Б. Растреллі. Перший проект (1745), відхилений царицею Єлизаветою, належав арх. Й. Г. Шегелю. Ф. Б. Растреллі зберіг первісну ідею

Андріївська церква у Києві. 1749—54. Арх. Ф. Б. Растреллі.

Андріївська церква у Києві. План.

Андріївська церква у Києві. Фрагмент фасаду.

Андріївська церква у Києві. Інтер'єр.

го ордера, 2-й — іонічного ордеру). Центр баню та стіни декоровано люкарнами в обрамленні пишного скульпт. орнаменту, на фронтонах розміщено картуші. Пластично-образну виразність споруди значною мірою зумовлює поліхромне фарбування архіт. та скульпт. декору: білізана колон, пілястрів, карнизів; позолота капітелей, картушів, гірлянд квітів, бірюза стін, зелені бані. В інтер'єрі, декорованому в стилі рококо, колір також є одним з важливих засобів створення худож. образу. Розкриття простору підсилено білими пілястрами іонічного ордеру та профільованими стіп, що надає інтер'єрові витонченості, святковості.

Ліплене оздоблення (позолочені голівки херувимів, гірлянди квітів, стилізовані черепашки) виконано за формами укр. різьбярів М. Чвітки, Я. Шевличького і моск. майстрів І. та В. Зиміних, П. Ржевського та ін. Гол. ідейно-мистецький акцент інтер'єра — різьблений триярусний іконостас (1753—61, за проектом Ф. Б. Растреллі) з соковитим живописом. На пурпурному тлі розміщено золочені пілястри корінфського ордеру, карнизи, рами ікон, фігурки ангелів, голівки херувимів. Увінчує іконостас скульпт. композиція «Розп'яття», у створенні якої брали участь петерб. різьбяр І. Домаш, А. Карловський.

Більшу частину ікон для нього (25) створила «живописна команда» під керівництвом художника І. Я. Вишнякова. Його пензлю належить ікона «Богоматір з дитиною», інші — «Тайна вечеря» (у вітарі), «Успіння Богородиці», живопис царських врат, різьбленої проповідницької кафедри, бані — роботи художника

О. П. Антропова. Розписи на звороті іконостаса здійснили укр. художники І. Роменський та І. Чайковський. Живопис А. ц. — на реліг. сюжети за манерою виконання має, однак, світський характер і гармонійно поєднується з арх-рою, різьбленням, численними ліпними прикрасами. Оздоблення інтер'єра доповнює живопис 19 ст. у стилі класицизму — «Вибір віри князем Володимиром» (невід. автор) та «Проповідь апостола Андрія» (1847, художник П. Т. Бориспольцев). З 1968 А. ц. відкрито як архіт.-істор. музей, філіал запілля «Софійський музей».

Літ.: Титов Ф. Историческое описание Киево-Андреевской церкви. К., 1897; Логвин Г. Н. Архитектура Андреевской церкви в Киеве. К., 1959; Мироненко О. К. Андрієвська церква. К., 1970; Литвинчук Ж. Г. Андрієвська церква. К., 1985.

АНДРІВСЬКИЙ УЗВІЗ — вулиця в заповідній істор. частині Києва (див. Давній Київ). Сучас. назва — з 40-х рр. 18 ст. Проходить від Контрактової пл. до Володимирської вул. по Старокиївському плато, між горами Андрієвською, Уздихальницею і Замковою. Одна з найдавніших вулиць міста, відома з 11 ст. Зв'язувала дитинець з подільською торг. площею. Вулицю часто оточують з літописним Боричевим узвозом. У 17 ст. стала головною дорогою із Старого міста на Поділ, проходила через Київ. (Подільські) ворота. Перші будівлі на А. у. з'явилися в 17 ст. під час спорудження на ньому земляного бастиону Старокиївської фортеці (див. Київська фортеця). 1747 почалися підготовчі роботи, а 1749 — буд-во Андрієвської церкви. У 1-й пол. 19 ст. на А. у. було споруджено житл. будинки, відмічені рисами класицизму (№ 1/11, 10, 38). До останньої чверті 19 ст. забудова А. у. залишалася розрідженою і складалася з одно- і двоповерхових житл. будинків, найчастіше дерев'яних, з садами і подвір'ями (зберігся будинок № 17). В кін. 19 — на поч. 20 ст. почали споруджувати великі прибуткові будинки, арх-ра яких відбила стилістичну різноманітність історизму, риси модерну. В цей період А. у. перетворюється на торг. ву-

лицю. Серед архітекторів, за проектами яких здійснювалася забудова А. у. в кін. 19 — на поч. 20 ст. — М. М. Горденін (№№ 13, 24), М. М. Казанський (№ 2), А. К. Краус (№ 18), В. М. Николаєв (№ 21), П. І. Спарро (№ 4/26), К. Ф. Шіман (№№ 2, 2*), М. О. Вишневський, О. Р. Хойнацький (№№ 3, 34). В кін. 19 ст. на вулиці розбито сквер з ажурною альтанкою. 1981—83 проведено регенерацію вулиці (архітектори А. М. Милецький, А. В. Колесникова, Л. С. Гараніна, Д. П. Воронцов). Для А. у. характерні ансамблевість забудови, унікальність архіт.-ландшафтного середовища. З А. у. пов'язані життя і діяльність ряду діячів культури — у будинку № 15 (т. з. Замку Річарда Левове Серце) жили художники Г. К. Дядченко (встановлено мемор. дошку), Ф. С. Красицький, І. С. Макушенко; скульптор Ф. П. Балавенський. Тут же в кін. 1905 відбувалися перші редакційні збори журн. «Шершень». У будинках № 13 і № 38 жив письменник М. О. Булаков (у буд. № 13 відкрито мемор. музей письменника, встановлено мемор. дошку, скульптор А. Куц). У будинку № 34 жили філолог-арабіст Т. Г. Кезма, філолог, педагог і громад. діяч, чл.-кор. Петерб. АН П. Г. Житецький; письменник Григорій Тютюнник (встановлено мемор. дошку, скульптор В. Луцак, арх. І. Лебідь). На А. у. працюють театр «Колесо» (№ 12), «Театр на Подолі» (№ 20), виставочний зал Музею історії Києва (№ 3), а також творчі об'єднання «Гончарі», «Триптих». Тут влаштовуються з 1983 свята мистецтв, вернісажі.

Літ.: Гутнов А. Киев. Андреевский спуск. «Архитектура СССР». 1983. № 2.

АНДРІЙ (?—?) — укр. живописець 15 ст. Жив на Волині. Очолював художників при розписах замкової каплиці св. Трійці в м. Люблін (Польща). Дату закінчення цих робіт (1418) та ім'я майстра зазначено в написі на стіні церкви. А. присвячено дослідження польсь. істориків М. Валицького, Ф. Копери, Й. Сударі та ін.

Літ.: Эттингер П. Русская церковная живопись в средневековой Польше.

Андрій. Фрагмент розпису «Завіщення» в каплиці св. Трійці у Любліні. Польща. 1418.

Андрієвщина. Мініатюра із зображенням Григорія Двоєслова до Службника. 16 ст. Історичний музей. Москва.

«Старые годы», 1915, № 1—2; Соболевский А. И. Русские фрески в Старой Польше. М., 1916.

АНДРІЙ (?—?) — укр. художник 16 ст. Жив. у Львові. 1524 Д. Зубрицький у своїй лаві, хроніці згадує А. як «славного маляра Андрія Рушна».

АНДРІЙ (?—?) — львів. майстер-тесля 17 ст. У 1660 спільно з майстром Агамом і теслями з м. Жовкви (тепер Львівської області) та с. Куликова збудував Спаску церкву монастиря ченців-василіан в с. Крехові (тепер Львів. обл.). До 1876 вона стояла у с. Добросині (тепер Львів. обл.; не збереглася).

В. С. Вулиць.

АНДРІЙЧИНА (Многогришний; ?—?) — укр. художник-мініаторист 1-ї пол. 16 ст. Працював на Волині. Створив заставки і мініатюру-портрет Григорія Двоєслова до Службника (ДІМ у Москві), зображення євангелістів, заставки, буквиці до Четвероевангелія, яке 1575 було подароване Софійському собору в Новгороді (Новгород. істор.-худож. музей). А. вважають автором мініатюру до Холмського євангелія 13 ст. (Держ. б-ка Росії).

Стилістично твори А. пов'язано з пізніми готичними та ранніми ренесансними традиціями в укр. мист-ві, що засвідчено орнаментикою, якою оздоблено манускрипти, і трактуванням образу людини.

Літ.: Миласва А. С. Майстер XVI ст. Андрієвщина. «Українське мистецтвознавство». 1971, в. 5.

АНДРІЯНЕНКО Віра Іванівна (21.III 1946, м. Гадрут, Азербайджан) — укр. співачка, нар. арт. України з 1993. Закін. 1875 Казах. консерваторію (Алма-Ата). З 1976 — солістка Луган. філармонії.

АНДРІЙШЕВ Павло Іванович (1875, Київ — 3.II 1926, Харків) — укр. художник театру. Навчався в Уч-щі тех. рисування А. Л. Штігліца в Петербурзі. Оформив вистави «Зелена папуга» А. Шніцлера, «Бюрократичним шляхом» О. Димова (обидві — 1904—05) у київ. «Соловцов» театрі під керівництвом І. Є. Дуван-Торцова; «Діти сонця» М. Горького та «Ревізор» М. Гоголя (1905) в Київ. загальнодоступному театрі; «Гамлет» У. Шекспіра, «Дні нашого життя» Л. Андрєєва, «Зачароване коло» А. Ріделя, «Саломея» О. Уайльда (всі — 1906—09) у театрі «Соловцов»; «Марія Стюарт» Ф. Шіллера, «Венеціанський купець» У. Шекспіра, «Лихо з розуму» О. Грибоєдова та ін. (всі — 1909 — поч. 1920) — в Харків. міськ. театрі під керівництвом М. М. Синельникова. Викладав малюнок у гімназіях. Після Жовтня 1917 — в профшколах Харкова; 1920 — 26 вів худож.-декор. клас у Харків. худож. технікумі.

В. Т. Габелко.
АНДРОСОВ Віктор Григорович (30.X 1938, м. Краснодон Луганської обл.) — укр. естрад. співак, засл. арт. УРСР з 1973. Закінчив 1962 Всерос. творчу майстерню естрад. мист-ва (Мос-

Андрієвський узвіз.

ква). З 1963 — соліст Микол. філармонії. 1972—81 — худож. керівник вокально-інструм. ансамблю «Багряні бригантини» (Миколаїв). У репертуарі — пісні укр. рад. композиторів. Виконавець пісень у кінофільмах укр. студій (зокрема, «Білий птах з чорною ознакою», 1971, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка).

АНДРУСЕНКО Дмитро Васильович (4.X 1885, с. Решетилівка, тепер смт Полтав. обл. — 18.VII 1965, Суми) — укр. кобзар, диригент, педагог. Майстер укр. нарм. муз. інструментів (бандур, цимбал, сопілок). Закінчив 1921 дворічні диригентські курси у Полтаві. З 1921 — викладач співу, керівник хорів, організатор капел бандуристів у Решетилівці (1927) і Веприку (1931—32) на Полтавщині, Кривому Розі Дніпроп. обл. (1929—31), Недригайліві та Вільшані (1932—41), Шалігину (1945—47) на Сумщині, першої на Україні робітн. капели бандуристів при Паладі культури з-ду ім. М. В. Фрунзе в Сумах (з 1947). Виступав і як кобзар-соліст. Автор пісень.

АНДРУСЕНКО Микола Іванович (13.V 1922, с. Мірошниківка, тепер Валківського р-ну Харків. обл.) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1979. Працював у Львів. обл. укр. драм. театрі ім. Я. Галана (Дрогобич, 1946—57); з 1957 — в Крим. укр. театрі драми і муз. комедії (Сімферополь). Актор гострохарактерного, комедійного плану. Ролі: Возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Шельменко («Шельменко-денчик», Г. Квітки-Основ'яненка), Іван, Мартин Боруля («Безталанна», «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), Колобок («Трибунал» А. Макайонка), Аюп («Ханума» А. Цагарелі).

АНДРУСІВ Петро (2.VII 1906, Кам'яноброд, тепер село Львів. обл. — 29.XII 1981, м. Рівне, СРСР) — укр. художник, педагог та громад. діяч. Закінчив 1936 варшавську АМ. Поглиблював худож. майстерність у Парижі. Викладав у мист. навч. закладах Варшави, зокрема у Вищій архіт. школі. Один із засновників 1927 гуртка молодих зх.-укр. художників «Спокій», 1920—30 виконав ілюстрації до дит. книжок «Світ дитини», «Наш приятель» і «Дзвіночок», творів М. Матвійчука, О. Лотоцького. 1939 під час бомбардування німцями Варшави весь творчий доробок А. зник. З 1947 жив у США (Філадельфія, Рівне). Брав участь в організації «Українського мистецького студії», був її викладачем; співзасновником журн. «Нотатки з мистецтва», дійсним членом Філадельфійського мистецького т-ва, секретарем Об'єднання митців українців Америки (ОМУА). А. — майстер істор. та батального жанрів. Його реалістичні полотна в основному присвячені історії Київської Русі та Запорізької

Січі: «Сватання Анни Ярославни», «Княжа пристань у Києві», «Бій Ігоря з половцями», «Французькі послани до Ярослава Мудрого», «Хрещення Русі — України», «Зустріч гетьмана Мазепи з Костем Гордієнком», «Бій під Конотопом», «Богдан Хмельницький», «На дворі гетьмана Розумовського». Писав також ікони, виконав розписи церков (церква св. Йосафата у Філадельфії), іконостасів, ілюстрував багато різних укр. видань (серед них — «Історія Гуцульщини», твори В. Баранури, Р. Завадовича, О. Олеса, Ю. Тиса, Л. Храпливої). Автор мистецтвознавчих праць. Твори А. експонувалися на виставках у Варшаві, Львові, Празі, Берліні, Хельсінкі, Парижі, у США, зокрема на виставках ОМУА.

АНДРУШІНСЬКИЙ Андрій (?—?) — укр. художник 18 ст. У 1704 спільно з В. Петрановичем оздоблював королівський замок у м. Жовкві (тепер Львів. обл.).

Лит.: Свенцицька В. Словник жовківських майстрів живопису та різьби. «Українське мистецтвознавство», 1967, в. 1.

АНДРУШКО (?—?) — львів. художник. 1664 виконав рисунки для гравюр «Субота усопших» і «Неділя преподобних отців» до «Триоди пісної» (Львів, друкарня Ставропігійського братства, 1664). Лит.: Архив Юго-Западной России. т. 11, ч. 1. К., 1904; Выдашенко М. Б. Львовский гравёр второй половины XVII в. Василий Ушакин. В кн.: Фодоровские чтения 1980. М., 1984.

АНИКОНКИНИ — родина майстрів золотих і срібних справ 19 ст. Жили й працювали у Києві. Григорій Олександрович А. (?—1867), Ольга Миколаївна А. (?—?) — дружина Г. О. Аниконкіна. Микола Григорович А. (?—?) — син Г. О. і О. М. Аниконкіних. Викотавлили срібні прикраси, побутові речі на приватні замовлення та для Києво-Печерської лаври.

АНИСИМОВ Сергій Григорович (21.X 1945, смт Решетилівка Полтав. обл.) — укр. співак (тенор), засл. арт. УРСР з 1978. Закінчив 1969 Харків. ін-т культури. З 1971 — соліст Ансамблю пісні і танцю Червонопрапорного Західного прикордонного округу.

АНИСИМОВ Яків Іванович (1761—20-ті рр. 19 ст.) — рос. архітектор, академік арх-ри. Навчався в петерб. АМ. На поч. 19 ст. працював у Севастополі, склав проекти будинків магістрату, сирітського суду і поліції (не збереглися). В. І. Тимофійко.

АНИСИМОВИ Любов і Віктор — укр. естрадні співаки (вокал.-інструм. дуєт), засл. артисти УРСР з 1988. Брат і сестра. Віктор Леонідович А. (20.XI 1959, м. Ніжин Черніг. обл.) закінчив 1981 Київ. уч-ще естрадно-циркового мист-ва. Співак (тенор), акомпанує на гітарі, фп. Любов Леоні-дівна А. (за чоловіком — Васильківська; 17.VI 1963, м. Ніжин Черніг. обл.) закінчила 1982 Київ. уч-ще естрадно-циркового мист-

М. І. Андрусенко.

Ж. 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100. Анімалістичний жанр. Кінь несприборкований. Ілюстрація до «Ніфки іерополітиски...». 18 ст.

Анімалістичний жанр. Скіфська золота панте-ра з Кедровського кургану (Краснодарський край). 6 ст. до н. е. ДБ. Петербург.

Анімалістичний жанр. М. С. Самокиш. Борзі. Туш, перо. 1896.

ва. Співає (сопрано), акомпанує на скрипці, флейті, акорині. 1981—85 — артисти Терноп., з 1985 — Вінн. філармонії. В репертуарі — твори укр. композиторів, зокрема «Біла криниця» П. Дворського, «Якщо в небі сонце світить...» В. Ільїна, «Андрієвський узвіз» О. Злотника та ін. Лауреати 3-го Респ. конкурсу артистів естради (Чернівці, 1982, 2-а премія), 3-го Всесоюз. конкурсу артистів естради (Ялта, 1983, «Гран-прі»), Всесоюз. телевізійного конкурсу «С песней по жизни» (Москва, 1984, 3-я премія).

Лит.: Співають Анісими. К., 1990.

АНИЩЕНКО Алла Михайлівна (17.I 1937, Полтава) — укр. архітектор, засл. арх. УРСР з 1985. Закінчила 1960 Київ. худож. ін-т. Серед споруд: готель «Либідь» (1970), реконструкція Респ. стадіону (1966—67, 1978—80); обидва — у Києві, у співавторстві. Проекти споруд з вантовим покриттям (Держ. премія УРСР, 1982); критіринки у Черкасах (1972, у співавторстві), Києві (Залізничний, 1973), Рівному та Харкові (обидва — 1979), Баку (1982); універсам Печерського р-ну в Києві (1982). Автор наук. праць з питань теорії арх-ри.

АНИЩЕНКО Марія Борисівна (12.VII 1918, с. Рокитне, тепер Белгород. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1960. Закінчила 1936 пед. технікум у м. Суджі Курської обл. Працювала в Полтав. пересувному ім. І. П. Котляревського (1936—41), Полтав. ім. М. В. Гоголя (1941—46), Ізмайльському (1946—48), з 1948 — у Вінн. ім. М. К. Садовського укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Маруся («Маруся Богуславка» М. Старицького), Ліда («Платон Кречет» О. Корнійчука), Уляна («Дикий Ангел» О. Коломійця), Гурмижська («Ліс» О. Островського), Ярова («Любов Ярова» К. Тренкова).

К. О. Сидіва

АНИМАЛІСТИЧНИЙ ЖАНР (від франц. animal — тварина) — зображення тварин у живопису, скульптурі, графіці, декор.-ужитковому мист-ві. Джерела А. ж. — у верхньому палеоліті (35—10-е тис. до н. е.); у розписах печер, гравіруванні на камені, кістці, дрібній пластичі. Ці твори відіграли важливу роль у мист-ві Давнього Сходу і антич. світу. В середньовіччя Китай такі картини утворювали окремий жанр. У європ. мист-ві становлення А. ж. припадає на 17 ст., особливо в голландському живописі

(П. Поттер, А. Кейп). Серед художників-анімалистів 19 ст. — К. Труайон, Р. Боннийор, скульптор А. Л. Барі (Франція), в рос. мист-ві — П. Соколов, О. Степанов та ін. Витоками А. ж. на тер. України є гравіровані анімалистичні малюнки на плахтах пісковика в гротах Кам'яної Могили поблизу Мелітополя; узагальнені й орнаментизовані такі самі малюнки на керамічних посудинах *трипільської культури*; у мистецтві скіфів т. з. «звіриний стиль»; твори давньогрец. анімалистів знайдені у скіфських похованнях (рельєфні зображення коня на срібній вазі з *Чортосмику*, 4 ст. до н. е.; фігури тварин на *пекторалі* з *Товстої могили*, 4 ст. до н. е.). В мист-ві *Київської Русі* трапляються узагальнені анімалистич. малюнки у геометризмовано-геральдичному стилі (декор. розписи сходових веж Софійського собору в Києві; зразки книжкової мініатюри, ювелірне мист-во; каштелі Борисоглібського собору в Чернігові, 12 ст.). Поряд з декор. формами для мист-ва Київ. Русі характерні також реалістич. картини тварин (фрескові сюжети сходових веж Софійського собору в Києві, 11 ст.; шпалери рельєфи з Києво-Печерського монастиря, 11 ст.). В укр. мист-ві 14—18 ст. А. ж. не виступав як самостійний у живописі та скульптурі. Разом з тим його широко застосовували в мініатюрі рукописів (*Київський псалтир*, 1397), станковий та книжковий графіці (гравюри «Ифики ієрополітики...»), численних «кужбушках» худож. майстерні Києво-Печерської лаври, а також у т. з. маргінальній графіці самодіяльних митців, які оздоблювали ділові документи своєрідними «звіриними» ініціалами й виразними начерками фігур різних істот. В кін. 18 — 1-й пол. 19 ст. атрибутом нар. картини «*Козак Мамай*» стали стрункі силуети «баских» коней. У 17—19 ст. багато анімалистичних композицій мист-ли творили нар. майстри (гончарні вироби та халхи з різних областей; фігурний посуд у вигляді левів, баранчиків тощо з *Олішні* та *Хомутця*; ведмедики з *гугного скла*). Своєрідний світ нар. анімализму дістав вияв у казковій тератології привикових дощок, поширених по всій тер. України. В профес. укр. мист-ві 19 — поч. 20 ст. А. ж. посів особливе місце. Йдеться і про твори Т. Г. Шевченка, де зображення тварини часто мають закінчену анімалистичну композицію (офорт «*Видубицький монастир у Києві*» з серії «*Живописна Україна*»). А. ж. виявляється також і в роботах С. І. Світославського («*Воли на паши*», 1891), С. І. Васильківського («*Козача левада*», 1893), К. К. Костанді («*Гуси*», 1895). Реалізм позначено зображенням тварин у станкових творах

Л. В. Позена. Романтичні тенденції в укр. А. ж. виразно простежуємо в монумент. пластиці *модерну* (скульпт. оформлення будинку арх. В. В. *Городецького*, 1902—03; фігури левів перед будинком ДМУОМ, 1897—1900; обидва — в Києві, скульптор Е. Салія). Становлення А. ж. в рад. укр. графіці пов'язано з творчістю Г. І. *Нарбута* (малюнки «*Української абетки*», 1917). Він створив особливий стиль, поєднавши реалістич. виразність з тонкою стилізацією, відповідними просторові графічного аркуша. Глибокий зв'язок з образною побудовою нар. картини притаманний анімалистич. композиціям Т. А. *Бойчука*, графіч. лаконізм — творам О. Т. *Павленко*, К. В. *Гвоздика*, С. П. *Конончука*. Традиції А. ж. продовжили В. Г. *Аверін*, В. Г. *Литвиненко*, Г. Н. *Глібман*, Ю. О. *Рубан*, Я. С. *Ражба*, В. М. *Клоков*, О. *Рапай-Маркиш*, С. А. *Кошелев*. Б. Б. *Лобановський*. **АНИМАЦІЙНЕ КІНО** (від лат. anima — душа, animatio — одушевлення, одухотворення) — термін, вживаний на означення виду кіномистецтва, що відображає дійсність за допомогою знятих на плівку послідовних фаз руху малюваних або об'ємних предметів методом покадрової зйомки (див. *Мультиплікаційне кіно*). Проекція цих зображень на екран зі швидкістю 24 кадри / сек. створює ілюзію руху, ефект «оживлення», «одушевлення». У Києві 1989 відбувся 1-й Все-союзний фестиваль мулт. фільмів «*Крок*» під девізом «Аніматори всіх країн, єднайтеся!». 1991 — Міжнар. фестиваль анімаційних фільмів «*Крок — 91*». **АННА ВСЕВОЛОДІВНА** (? — 3.XI 1112, Київ) — дочка вел. князя київського Всеволода Ярославича, онука Ярослава Мудрого і візант. імператора Костянтина Мономаха. Черниця Андрійського (Янчинна) монастиря, де 1086 заснувала дівоче уч-ще. Поряд з ремеслами, тут навчали грамоти і співу. **АННАТО** Пальміра Францівна (Сетова; ? — 16.V 1899, Петербург, похована в Києві) — укр. муз. і театр.-громад. діячка. Дружина Й. Я. *Сетова*. За походженням італійка. До одруження була цирковою наїзницею. 1877—83 і 1892—93 — зав. постановочною частиною *Київського міського театру*, допомагала чоловікові в його антрепренерській діяльності у *Київській російській опері* (1894—96 — її антрепренер), *Бергонові театрі* та ін. На власні кошти почала спорудження будинку «*Соловцов*» театру. Одна з фундаторів *Київського літературно-артистичного товариства*. М. О. *Рибакон*.

АННЕНКОВА Стефанія Петрівна (Анненкова-Мельникова; 25.I 1923, с. Рогізно, тепер Яворівського р-ну Львів. обл. — 8.II 1980, Київ, Pfr) — укр. і рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1966. Закінчила

1944 студію при Львів. укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької. Працювала в ньому (1944—49), в театрах *Хабаровська* (1949—58), *Прокоп'євська* (1958—60), *Павлодара* (1960—61), *Криворізь*. рос. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1961—80). Ролі: мадам Енно («*На світанку*» О. Сандлера), Євгенія («*На людному місці*» О. Островського), Комісар («*Оптимістична трагедія*» В. Вишневського), Ганна («*Доля Ганни*» З. Тоболкіна), Антігона («*Антігона*» Софокла). С. Я. *Левоненко*. **АННИ КОСТЬОЛ** у смт Лукови Волин. обл. — пам'ятка арх-ри 16 ст. Костьол одноступінний, перекритий півциркульним склепінням. У 18 ст. зведено бароковий фронтон. Стіни розчленовано пілястрами, проріzano високими арковими вікнами. 1875 перебудовано центр. неф. **АННИ ЦЕРКВА** у с. Буківцевому Закарп. обл. — пам'ятка дерев. арх-ри 17 ст. Перебудована 1791 майстром Г. Макаровичем; над *бабинцем* було споруджено баншту з бароковим верхом. Главки крито *лемехом*, дах — *гонтом*. **АННИКОВА** Нінель Михайлівна (Шевцова; 24.III 1924, Харків) — укр. артистка муз. комедії (ліричне сопрано), засл. арт. УРСР з 1960. 1944—56 — солістка *Харків. театру муз. комедії*, 1956—68 — *Київ. театру оперети*, 1968—73 — *Сум. філармонії*. Ролі: Яринка («*Весілля в Малинівці*» О. Рябова), Тоня («*Біла акація*» І. Дунаєвського), Сільва (однойм. оперета І. Кальмана). **АННОЗАЧАТІВСЬКА ЦЕРКВА** — 1) У с. Підбереззі Волин. обл. Пам'ятка дерев. арх-ри 17 ст. Тризрубна, з масивною банєю. В інтер'єрі збереглися живопис і різьблення 19—20 ст. 2) Києво-Печерської лаври. Збудована 1679 над входом до *Дальніх печер*. Однобанна, прямокутна у плані, з півкруглою центр. і прямокутними бічними апсидами. 1796 гонтове покриття даху замінено залізним, баню позолочено. 1811 закінчено роботи під керівництвом рос. майстрів М. Хомякова і В. Скрикова: групоподібну баню замінено новою, шатрової форми; встановлено різьблений двоярусний іконостас. Інтер'єр у 19 ст. розписано сюжетними та орнамент. композиціями. У 70—90-х рр. 20 ст. проведено ремонтно-реставраційні роботи. **АНОНІМНІ АВТОРИ** (від грец. ἀνώνυμος — безіменний) — автори пам'яток мист-ва, ім'я яких не встановлено. Ці твори ще наз. анонімами. У музиці анонімне авторство є характерною властивістю муз. фольклору, поширене й у профес. мист-ві. У вітчизн. музиці аноніми відомі з часів Київ. Русі; існують у таких формах: усному побутуванні (народні пісні й танці), документально-хронікальних згадках (рескри *братських шкіл*, старовинних б-ж, архівів тощо) і рукописах (серед них — датовані та недатовані). Аноніми, що набули поширення на Україні, — ряд культових роз-

співів, кантів, партесних концертів (у т. ч. «Спочатку десь поутру рано», «Вік мій», «Плачу і ридую») та ін. Безіменним є і класичний твір укр. музики пізнішого часу — Симфонія соль мінор (вперше виконана 1909; див. *Симфонічна музика*).

АНСАМБЛЬ (франц. ensemble, букв. — разом) — 1) В арх-рі — гармонійна єдність споруд, творів монумент-декор. мист-ва, зелених насаджень. Засоби формування А.: просторова композиція, силует, пропорційні співвідношення частин і цілого, пластика, колір. А. створюють у єдиний стиль (*Кругла площа* в Полтаві, *Свободи площа* у Харкові) або різностильові (*Киево-Печерська лавра*, *Незалежності майдан* у Києві). Великі А. складаються з кількох підпорядкованих заг. композиції А. (*Хрещатик* у Києві). В умовах масової забудови нових житл. районів однотиповими житл. та громад. будинками зросло значення оригінальності, неповторності А. (житл. райони *Перемога* в Дніпропетровську, 1970—85; *Виноградар* у Києві, 1974—86; *Сихів* у Львові, 1975—87). При застосуванні синтезу мистецтв створено мемор. архіт.-скульптурні А.: «Україна — визволителям» у с. Міловому Луганської обл. (1972); «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 рр.» (1981) та ін. 2) У музиці поняття «А.» має кілька значень. А. — порівняно невеликий (2—11 чол.) склад музикантів-виконавців або співаків, які виконують твір спільно, але кожний проводить окрему партію. Такий тип А. дістав назву «камерний ансамбль» (у 20 ст. також «ансамбль солістів»). Серед них розрізняють вокал. та інструм., мішані та однорідні (що складаються з інструментів однієї групи — струнних, смичкових, дерев'яних духових та ін. — або голосів одного тембру). На Україні подібне ансамблеве виконавство відоме з давнини (фольклорно-етнографічні ансамблі, тріости музика, атрибут виконання *протяжних пісень, псалм, кантів*). Див. також *Камерна музика*, *Естрадні ансамблі*, *ВІА*. А. — мист. колектив, де поєднано різні групи виконавців: А. танцю (оркестр і танц. група), А. пісні і танцю (оркестр, хор, танц. група). А. — муз. твір, написаний для камерного А. виконавців. Його основні жанри склалися за класицизму, розвиваються і в наш час (*дует, тріо, квартет, квінтет, секстет, септет* та ін.). В укр. музиці зразки А. створили М. В. Лисенко, К. Г. Стеценко, Б. М. Лятошинський, А. Д. Філіпенко, І. Н. Шамо, Є. Ф. Станкович (камерно-інструм. та ін.), Ю. С. Мейтис (А. в операх) та ін. 3) А. в театр. мист-ві — заходження у грі акторів, вміння поєднувати свій задум і сценіч. завдання із завданнями ін. акторів у

рамках режисерського задуму вистави. А. сприяє стильовій єдності спектаклю, в ньому виявляється особлива природа театру як мист-ва синтетичного, колективного, що передбачає гармонійне поєднання всіх його виражальних засобів. 4) В одязі — витримання його деталей в одному стилі, кольорі, фасоні тощо.

М. С. Коломєць (арх-ра),
Г. Я. Ткаченко (музика).

АНСАМБЛЬ МІК (мандолін і концертин) — напівпрофесійний оркестр, ств. 1925 Музичним товариством імені М. Д. Леонтовича з метою популяризації серед пролетар. слухачів кращих зразків вітчизн. та зарубіж. музики. Об'єднував 40 учасників. Ініціатор створення ансамблю і його диригент — М. І. Радзівський (ансамблем диригували також А. А. Наумов, О. Г. Климов). Складався з квартетів мандолін і концертин, групи гітар і контрабасів. В репертуарі ансамблю — твори світової і рос. класики, укр. композиторів М. В. Лисенка, Я. С. Степового, М. І. Вериківського, Л. М. Ревуцького. З ансамблем виступали З. М. Гайдай, Д. Г. Євтушенко та ін. Існував до 2-ї пол. 30-х рр.

Літ.: Шамаєва К. И. Концертная жизнь Киева 1919—1932 годов. В кн.: Из прошлого советской музыкальной культуры. т. 3. М., 1982.

К. І. Шамаєва.

АНСАМБЛЬ ПІСНІ І ТАНЦЮ — художній естрадно-концертний колектив, у творчості якого поєднано різні види виконавства: вокальне (хор, ансамбль, соло), інструментальне (симф. оркестр або нар. інструментів), хореографічне (солісти танці, ансамблі). Першим таким колективом в СРСР став Ансамбль пісні і танцю Радянської Армії (1928), на Україні — Ансамбль танцю України.

Серед А. п. і т., що працюють в Україні (1994): Ансамбль пісні і танцю Західного прикордонного округу, Ансамбль пісні і танцю Збройних сил України, Ансамбль пісні і танцю Прикарпатського військового округу, Ансамбль пісні і танцю Чорноморського флоту, Буковинський Ансамбль пісні і танцю, Гуцульський ансамбль пісні і танцю, шахтарський А. п. і т. «Донбас», вокально-хореогр. жіночий ансамбль «Таврія» та ін. В репертуарі А. п. і т. — нар. пісні й танці, твори класичні, вітчизн. та зарубіж. композиторів, а також концертні програми з єдиним сюжетно-композиційним задумом, а також з елементами театралізації.

Худож. форми А. п. і т. притаманні й муз.-хоровим колективам (*Український народний хор* ім. Г. Г. Верьовки та ін.).

АНСАМБЛЬ ПІСНІ І ТАНЦЮ ЗАХІДНОГО ПРИКОРДОННОГО ОКРУГУ. Ств. 1971. Худож. керівник і гол. диригент — С. Є. Павлюченко. В ансамблі — хор, хореогр. група, оркестр. У репертуарі — пісні українських композиторів, переважно на

військ.-патріотичну тему, пісні й танці різних народів (у т. ч. укр.), хорові твори вітчизняної та зарубіжної класики. Серед виконавців ансамблю — Є. М. Беляєв, А. Г. Гайдєнко, В. В. Мокренко. У складі колективу були: С. Г. Анисимов, О. І. Дроб'язко, М. С. Шопша. Лауреат всесоюз. оглядів-конкурсів прикордонних військ. ансамблів (Москва, 1976, 1981, 1-е місце). Респ. комсомольська премія ім. М. Островського, 1978.

Т. Ю. Філенко.

АНСАМБЛЬ ПІСНІ І ТАНЦЮ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ. Ств. 1939 як Ансамбль пісні і танцю Пд.-Кавказ. військ. округу. 1940—41 — Ансамбль пісні і танцю Київ. Особливого військ. округу. Під час Вел. Вітчизн. війни — Ансамбль червоноармійської пісні і танцю Пд.-Зх. фронту. З 1944 і до липня 1993 — А. п. і т. Червонопрапорного Київ. військ. округу. Серед засновників ансамблю — В. Д. Компанієць, М. Я. Венедиктов, П. П. Вірський, Є. П. Шейнін. 1949—72 — начальник і худож. керівник В. О. Мизников, з 1974 — О. І. Пустовалов. В ансамблі — хор, хореогр. група і оркестр. У репертуарі — пісні композиторів, нар. (зокрема, укр.) пісні й танці та ін. З ансамблем пов'язана діяльність Є. М. Беляєва, Ю. Й. Березіна, Л. М. Венедиктова, О. Й. Дарчука, П. П. Кармалюка, В. М. Минька, М. І. Різоля, К. В. Силантьєва, А. Я. Сироватського, О. М. Таранця, Ю. Т. Тимошенка, М. С. Фокіна, М. Г. Фрадкіна, М. Я. Чайкіна та ін.

У складі ансамблю були: О. М. Благій, С. С. Грищенко, Б. Г. Данильчук, А. І. Доронін, В. Г. Зарков, А. О. Маняченко. Республіканська комсомольська премія імені М. Островського (1976).

Т. Ю. Філенко.

АНСАМБЛЬ ПІСНІ І ТАНЦЮ ПРИКАРПАТСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ОКРУГУ. Ств. у липні 1937 як ансамбль червоноармійської пісні і танцю Харків. військ. округу (худож. керівник В. Попов). У роки Вел. Вітчизн. війни — ансамбль Сталінград. фронту. З 1945 — ансамбль Прикарп. Військ. округу, спочатку в Чернівцях, з 1946 — у Львові. В репертуарі, зокрема, твори укр. композиторів, обробки українських народних пісень. Серед худож. керівників — Г. М. Копосов, Д. В. Ледеєв, В. Й. Халавчук, О. М. Чепцов, балетмейстерів — П. П. Мітін, О. М. Шахтій, солістів — Б. М. Глашка, Л. Г. Невинний, П. М. Шмигельський, М. М. Співак, С. М. Устинов, Т. Б. Брисіна, В. І. Охота та ін.

Тут починали свій творчий шлях композитори К. О. Мясков, В. О. Пономаренко, співаки Є. М. Беляєв, З. Й. Бабій, Б. О. Базилікут, А. В. Пшеничний, С. М. Фіщич, О. М. Чепурний, Л. А. Ярошенко, диригент Т. О. Микитка та ін.

А. З. Мазепа.

АНСАМБЛЬ ПІСНІ І ТАНЦЮ ЧОРНОМОРСЬКОГО ФЛОТУ.

Ств. 1932. Організатор і перший худож. керівник — С. Кузнецов. Ансамбль очолювали: Б. В. Боголепов (1950—75), І. М. Самофатов (1976—86), О. В. Сметанін (з 1986). У складі ансамблю — хор, танц. група, оркестр. В репертуарі — пісні сучас., зокрема укр., композиторів та ін. твори. Перший виконавець пісні «Заповітний камінь» Б. Мокроусова (1944). З колективом пов'язана діяльність О. В. Бикова, С. І. Борматова, О. А. Іванова, Е. О. Кузьми, О. А. Мірошніченко, О. К. Погребного, В. Ф. Турченка. У складі ансамблю були: Ф. О. Богдан, В. С. Слабий, О. В. Степаненко, Е. Я. Устинов, О. М. Шерстюк. Лауреат оглядів-конкурсів ансамблів ВМФ (Москва, 1981; 1-е місце), ансамблів пісні і танцю Збройних Сил (Москва, 1983; 2-е місце). Респ. комсомольська премія ім. М. Островського, 1972.

АНСАМБЛЬ ТАНЦЮ УКРАЇНИ, Державний заслужений академічний ансамбль народного танцю України імені П. П. Вірського — хореограф. колектив, складається з танцювальної трупи і оркестру.

Ств. в Києві навесні 1937 балетмейстерами П. П. Вірським та М. О. Болотовим з метою вивчення і популяризації нар. хореограф. мист-ва. До складу першої трупи увійшли О. Г. Долгих, Л. В. Калінін, Р. П. Савицька, Н. О. Морозова, В. М. Бакалейникова, Б. Н. Каменюкович, М. О. Коваленко, Я. О. Додін, В. Г. Лихачов, М. Н. Тамбюте та ін. Програма колективу включала «Українську сюїту», сучас. танці Донбасу, в т. ч. «Шахтарський перебіс», хореограф. картини на рад. тематику — «Радянські прикордонники», «На балу», танці народів СРСР. Перший виступ відбувся 1. IX 1937 у Москві на Міжнарод. театр. фестивалі. 1940 реорганізовано в Респ. ансамбль пісні і танцю УРСР, 1951 — в Держ. ансамбль танцю УРСР, з 1991 — сучас. назва. Укр. танці, танці народів СРСР, жанр. сценки поставили в цей період О. Я. Бердовський, В. І. Вронський, С. М. Сергєєв, А. П. Гірман, І. В. Курилов, Л. В. Калінін, М. Г. Ромадов, Т. М. Устинова та ін. 1937—40, 1955—75 ансамбль очолював П. П. Вірський, під керівництвом якого було створено великий самобутній репертуар. Ансамбль перетворився на один з найпопулярніших танц. колективів світу, зросло кілька поколінь високопрофес. майстрів нар. танцю. Серед них — нар. артисти УРСР О. О. Гомон, В. С. Котляр, засл. артисти УРСР: Є. В. Авер'янов, В. А. Ананьєв, В. А. Бобовников, Ю. А. Богомазов, А. В. Добровольський, В. К. Застрожнов, В. С. Ізотов, А. М. Князев, А. Г. Козаченко-Макарова, В. Г. Коржов, М. М. Меркулов, В. П. Медцан, Т. П. Михайлович, Б. Д.

Мокров, М. П. Мотков, В. А. Таланова, Г. М. Чапкіс, засл. арт. Каз. РСР Б. Ф. Черноусов. Худож. керівництво колективом також здійснювали: комісія на чолі з С. М. Сергєєвим (з 1951), О. Г. Опанасенко (1952), В. І. Вронський (1952—54), Л. Д. Чернишова (1954—55), О. О. Гоман (1975—76), К. Ю. Василенко (1976—78) та О. Н. Сегаль (1977—80, гол. балетмейстер), з 1980 — худож. керівник і директор — М. М. Вантух. Гол. диригенти — І. Є. Іващенко (1956—80), Є. І. Досенко (1980—84), С. І. Савчук (з 1984). Балетмейстери-репетитори — Є. В. Авер'янов та Б. Ф. Черноусов. У репертуарі ансамблю зберігаються та відновлюються кращі роботи П. П. Вірського. Продовжуючи його традиції, М. М. Вантух на основі нар.-хореограф. матеріалу поповнив репертуар композиціями «Карпати», «Український чоловічий танець з бубонами», рос. танець «Ти, Росіє моя» та ін. У складі трупи були: М. Г. Баграк, Т. Г. Єгорова, М. П. Лисенко, А. С. Магітов, В. С. Магітов, С. В. Макаров, М. І. Назаренко, Г. Г. Недоступ, Ю. М. Сардаковський, А. Ф. Фетисова. З 1962 при А. Т. України діє хореограф. студія. В репертуарі: укр. нар. танці «Гопак», «Козачок», кадрили «Дев'ятка», героїчний — «Запорожці», жартівливий — «Повзунець», «Чумацькі радости», «Шевченки», комедійні сценки з старовинного вертелу — «Ляльки» та «Ой під вишнею», ліричні — «Подільночка», «Плескач», романтичний — «Про що верба плаче», танці, присвячені рад. дійсності, — «Ми з України», «Рукодільниця», «Колгоспна полька», «Комсомольська весілля», «Сестри», «Ми пам'ятаємо», одноактний балет «Жовтнева легенда» та ін. В ансамблі постановки здійснили також К. Ф. Балаг, О. Н. Сегаль. Музика до більшості номерів — обробки нар.-пісенних і танц. мелодій І. Є. Іващенко (1956—80 — гол. диригент ансамблю). З колективом працювали композитори А. Д. Філіпенко, В. Б. Гомоляка, Л. М. Колодуб, В. П. Рождественський, Б. А. Яровинський та ін., художники А. Г. Петрицький, Ф. Ф. Нірод, Т. Н. Яблонська, Г. М. Макоська, А. А. Коцка та ін. 1959 колективом присвоєно звання заслуженого, 1971 — академічного ансамблю, з 1977 — ім. П. П. Вірського. Нагороджений 1987 орденом Дружби народів. Літ.: Боринська Г. В. Державний заслужений ансамбль танцю Української РСР К., 1959; Боринська Г. В. Самоцвіт українського танцю. К., 1974. І. В. Цибенко.

АНСАМБЛЬ УКРАЇНСЬКИХ АКТОРІВ — театр. труп. Працював 1945—48 в Австрії та Німеччині. Складався в основному з акторів кол. Львів. оперного театру. Мистецький керівник — В. І. Блавацький. В репертуарі: «Народний Малахій», «Мина Мазайло» М. Куліша, «Домаха» Л. Коваленка, «Антигона» Ж. Ануя.

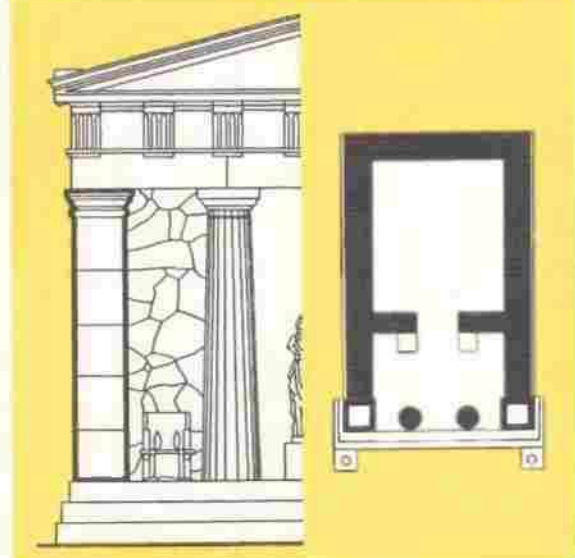

Антаблемент
доричного ордера:
а — архитрав;
б — фриз;
в — карниз;
г — метоп;
д — тригліф.

Антефікс. Етрурія.
Терракота. 5—4 ст. до
н. е. Музей західного
та східного мист-ва.
Київ.

Анти.

АНТАБЛЕМЕНТ (франц. entablement, від table — стіл, дошка) — верхня частина споруди, сперта на колони, складовий елемент класич. ордера архітектурного. Поділяється на архитрав, фриз і карниз; буває неповний А. (без фриза). Сформувався у мурованій арх-рі старод. Греції і Риму. В спорудах епохи Відродження А. використовувався для розчленування фасадів, завершення віконних отворів, порталів, арок (житл. будинки у Львові на Ринок площі). В арх-рі стилю барокко А. мав складні криволінійні форми, пілястри, лопатки (костол домініканців монастиря у Вінниці). В арх-рі класицизму використовувався у портиках і колонадах (палац у Верхівні Житомир. обл., 80-і рр. 18 ст.). А. застосовували в рад. арх-рі 30—50-х рр. 20 ст. (Верховної Ради України будинок у Києві, 1936—38).

АНТЕФІКС (від лат. antefixus — спереду прикріплений) — архіт. прикраса з мармуру, теракоти у вигляді пальмети чи щита з рельєфним орнаментом або зображенням фантастич. тварин. А. розміщували на карнизі споруд. Характерний для античної архітектури.

АНТИ (лат. antae) — значно видовжені торці поздовжніх стін будинку, якими огорожено вхід. Найчастіше застосовувалися в давньогрец. храмах. Такий тип споруд дістав назву «храм в антах» (невеликі святилища без портиків і колонад з архіт. оздобленими видовженими торцями стін). А. широко використовували в спорудах класицизму (Спасо-Преображенський собор у Новгороді-Сіверському Черніг. обл., 1806), неокласицизму (міська б-ка в Одесі, 1904—06), укр. арх-рі 30—50-х рр. 20 ст. (санаторій нафтовиків у м. Старому Криму, 1952).

В. І. Тимофійко.

АНТИАЛКОГОЛЬНИЙ ТЕАТР. Працював як пересувний театр 1929—30 під керівництвом Т. П. Колесниченко. В репертуарі —

п'єси Т. Колесниченка «Чад», «Зелений змії». Серед акторів — А. Д. Каневський, Ф. В. Левицький.

Літ.: Василько В. Ф. В. Левицький. К., 1938.

АНТИКВАРІАТ (від лат. *antiqua* — старовина) — старі речі, що мають худож. цінність. Слово «антикварій» (*antiquarius*) спочатку називали вченого, який вживав архаїчну лексику, з 16 ст. — дослідника класич. давнини; з серед. 19 ст. в Німеччині цю назву перенесено на торговця старовинними книгами, згодом — рідкісними речами взагалі. Торгівля старовиною як окрема галузь існувала вже у 17 ст., широко розвинулася лише з 2-ї пол. 18 ст. Традиц. предмети А. вважалися книги, автографи, креслення, твори образотвор. та ужиткового мист-ва; згодом, особливо на Заході, сфера такої торгівлі розширилася — від одягу до тех. приладдя 19 ст. Ринок А. виник в Європі у 18 ст. з центрами в Римі та Парижі, з поч. 19 ст. — Берліні й Лондоні, який відтоді став провідним осередком світової антикварної торгівлі. Осн. її форма — аукціон. У Росії її центром вважався Петербург. У серед. 19 ст. склався тип т. з. «холодного антиквара» — офіси, що не мав свого приміщення. На Україні торгівля А. розвивалася з 80-х рр. 19 ст. Наприкін. 19 — на поч. 20 ст. в Києві, Львові та ін. містах були магазини А. Особливо поширилася торгівля А. в Одесі, куди періодично надходили у продаж предмети античної доби з Пн. Причорномор'я. Торгівля А. досі залишається одним із важливих джерел поповнення худож. колекцій. Напр., Б. І. Ханенко у антикварів придбав твори «Мадонна з немовлям Христом та Іоанном» П. Ф. Фіорентіно (Флоренція, 1903), «Орфей і Еврідика» Я. дель Селайо (Мюнхен, 1911), «Вознесіння Богоматері» невід. ісп. майстра 15 ст. (Мадрид, поч. 20 ст.) — всі у Київ. музеї зх. та сх. мист-ва. На Україні цю торгівлю зосереджено в спеціалізованих комісійних магазинах, роботу яких консультують музейні фахівці. Держ. музеї користуються переважним правом відбору і придбання худож. творів, що надійшли у продаж. Літ.: Большая иллюстрированная энциклопедия древностей. Прага, 1982.

К. О. Акішів.
АНТИПОВА Світлана Олександрівна (17.IV 1945, Москва) — укр. артистка балету, засл. арт. УРСР з 1975. Після закінчення 1962 Одес. балет. школи — солістка Одес. театру опери та балету (до 1988). Партії: Одетта — Оділія («Лебедине озеро» П. Чайковського), Джульєтта («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва), Егіна («Спартак» А. Хачатуряна), Ліза («Марна пересторога» А. Герольда) та ін. В. Д. Туркєвич.

АНТИФОН (від грец. *antiphōnos* — той, що звучить у відповідь) — спів, побудований на почер-

говому виконанні твору двома хорами або солістом і хором (об'єднане звучання хорів у кінці твору дістало назву «катавасія»). Своїм походженням пов'язаний з давньогрец. трагедією. Див. *Культурна музика*.

АНТИЧНЕ МИСТЕЦТВО (від лат. *antiquus* — давній) — давньогрец. та давньорим. мист-во. Розвивалося в 1-му тис. до н. е. і 1-й половині 1-го тис. н. е. А. м. передувала кріто-мікенська культура (3-є тис. до н. е. — серед. 2-го тис. до н. е.). Кращі твори А. м. утверджували високі гуманістичні ідеали в художньо-досягалих, класично ясних формах. Розквіт А. м. припав на 5—4 ст. до н. е. В епоху елінізму його вплив поширився на значні території (в т. ч. і античних держав Північного Причорномор'я), де зародилися місц. школи еліністичного мист-ва.

АНТИЧНІ ДЕРЖАВИ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я. Виникли у 6 ст. до н. е. внаслідок грец. колонізації. Гол. міста-держави — Тіра (Нижнє Подністров'я), Ольвія (Нижнє Побужжя), Херсонес (Зх. Крим), а також Боспорська д-ва із столицею *Пантікапеем* (Сх. Крим, Таманський п-ів). В історії розвитку містобудування і архітектури, живопису, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва А. д. П. П. виділяють 2 періоди — грецький (6 ст. до н. е. — серед. 1 ст. до н. е.) і римський (серед. 1 ст. до н. е. — 70-і рр. 4 ст. н. е.). Грецький період має 3 етапи: архаїка (6 ст. до н. е. — поч. 5 ст. до н. е.), класичний (5 ст. до н. е. — 30-і рр. 4 ст. до н. е.), еліністичний (30-і рр. 4 ст. до н. е. — прибіл. серед. 1 ст. до н. е.). Архаїчний та класичний етапи базувалися на розвитку суто еліністич. традицій; для еліністич. етапу характерні проникнення східно-грец. традицій, синтез місц. впливів. У рим. період поряд з малоазійськими традиціями поширилися рим. та провінційно-римські.

Містобудування й архітектура. Регулярні системи планування міст поширення не набули (виняток — частково Херсонес, Ілурат, Порфмій). У Пантікапεί, Ольвії, Тірі та ін. містах планування було зумовлено особливостями рельєфу, звідси їх мальовничість. Містобудівно домінують комплекс агори разом з теменосами, інколи театром (Ольвія, Херсонес), розташованими вздовж гол. поздовжньої магістралі, або акрополь з культовими та палацовими будівлями (Пантікапεί). Уздовж агори розміщувалися одно- і двоповерхові стої (галереї-портки), торг. ряди, гімнасії, адм. будинки, суд (дикастерій), центр. культовий комплекс. Стої та більшість будівель по фасаду мали вигляд портків доричного ордеру чи іонічного ордеру. У перші ст. н. е. в містах виникли цитаделі, де зосереджувалися рим. гарнізони

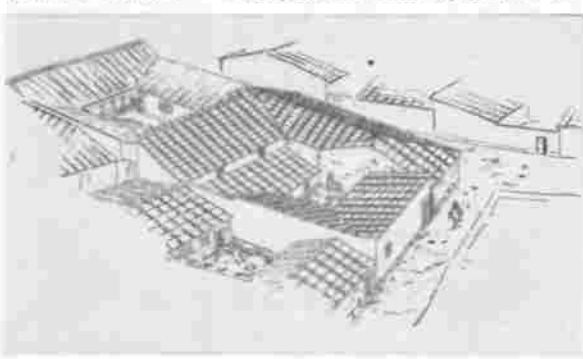

Античні держави Північного Причорномор'я. Міська брама Херсонеса. 4 ст. до н. е.

(Тіра, Ольвія, Херсонес). Міста мали високий рівень благоустрою (водопостачання, каналізація; смітники за містом). Їхні розміри невеликі: від кількох до 55 га (тільки тер. Пантікапея в перші ст. н. е. досягала 100 га). Вулиці вузькі (3—5 м), без зелених насаджень. По периметру міст розташовували оборонні споруди (круглі або прямокутні в плані кам'яні башти і стіни із зубцями), в перші ст. н. е. їх доповнювали ровами та валами. Велике значення для оборони мали міські брами, з обох боків фланковані баштами (Ольвія), їх портал зводили у вигляді арки, оздобленої колонами і архівольтом. Товщина стін від 1,5 м (ранній період; Тіртака) до 6—6,5 м (перші ст. н. е.; Ілурат).

А. д. П. П. провадили культове та житт. буд-во, споруджували будівлі адм. та громад. призначення. За своїм плануванням вони мало відрізнялися від споруд ін. міст античного світу. Широко застосовувалися грецькі *ордери архітектурні*. Найвизнач. архіт. будівлями А. д. П. П. були храми. Прямокутні, іноді круглі в плані, вони споруд. на *стеробатах*. Стіни робили з вапняку, колони та ін. архіт. деталі — іноді з мармуру. Фриз оздоблювали сюжетними рельєфами, гірляндами, розетками та ін. декор. елементами. Будували храми кількох типів — антові, простильні, псінптерильні, толосові. Відомі залишки храмів Аполлона Дельфінія, Зевса та ін. Їх зводили здебільшого в іонічному ордері; у 4 ст. до н. е. поширився доричний ордер. *Корінфський ордер* використовувався рідко (практично тільки в інтер'єрах). У перші ст. н. е. з'явилися елементи *тосканського ордеру*. В оздобленнях архаїчних і класичних храмів застосовували *кераміку архітектурну* — рельєфні зображення *меандра і пальмет*, горгони Медузи, Афіни та ін. В архіт. храми простежувалися осн. напрями розвитку, характерні для Греції та Малої Азії (полегшення пропорцій, зміни в *антаблементах* іонічного ордеру, поєднання в одній споруді різних ордерів, поява сх. впливів та ін.). Житт. споруди в 6 ст. до н. е. — однокамерні землянки і напів-землянки, з 5 ст. до н. е. повністю використовували грец. об'ємно-планувальні типи будинків. Се-

Античні держави Північного Причорномор'я. Квартал житлових будинків в Ольвії. 3—2 ст. до н. е. Реконструкція С. Д. Кружницького.

ред ордерних споруд були поширені пастадний (див. *Пастага*) і перистильний типи, у безордерних — будівлі типової грец. схеми.

Житл. будинки мали внутр. двори, де здебільшого і проходило життя родини. Серед критих приміщень вирізнялися андрони (чоловічі приймальні), гінекеї (жіночі приміщення), комплекси ойкосів (житл. частина). Житл. кімнати розміщували у пн., рідше зх. або сх. частинах осель. Підлоги андронів робили з різнокольорової гальки, викладаючи сюжетні й орнамент. зображення (Ольвія, Херсонес). У перші ст. н. е. поширилися розписи, використовувалися інкрустація. В них відчутний вплив провінційно-рим. школи декору, що виявився у специфічному наборі обломів карнизів, застосуванні рельєфних гірлянд виноградного грона і листя та ін. Меблі в спорудах різного призначення прикрашалися кістяними або металевими накладками, інкрустаціями. Значну цінність становлять некрополі міст з поховальними спорудами. Кам. склепи почали споруджувати з 4 ст. до н. е. Вони мали прямокутну в плані форму і складалися з курганного земляного насипу, кам. крєпиди, *громосу* і поховальної камери, яку перекривали уступчастими склепіннями, наприкінці елліністичного етапу та в перші ст. н. е. — коробовими та циліндричними.

Кургани найтипівіші для Боспора (Золотий курган, Царський курган та Мелек-Чесменський). Особливий інтерес становлять розписи боспорських склепів і саркофагів, де послідовно простежуються стилі, близькі до помпейських. Велике поширення в А. д. П. П. дістала арх-ра малих форм — *вітарі*, *фонтани*, *портки* і *колони* вотивного призначення, поховальні пам'ятники у вигляді едікул, двоколонних портиків та ін. Збереглися тільки окремі архіт. деталі та присвяти. У Пн. Причорномор'ї провінційно-рим. традиції виявилися здебільшого в буд-ві рим. цитаделей та споруд, пов'язаних з функціонуванням їх, зокрема терм (громад. лазні), у появі нових мотивів декор. оформлення, елементів тосканського ордера. Архітектура А. д. П. П. порівняно з Грецією мала провінційний характер щодо масштабів буд-ва і розмірів окремих споруд. В Пн. Причорномор'ї усталився місц. стильовий напрям в арх-рі (зокрема, житл. буд-ві). Склалися й свої прийоми буд. техніки — шарові підвалини, цистерни, вирізані у ґрунті та ін. Своєрідну арх-ру мала столиця скіфського царства Неаполь Скіфський.

Монумент. живопис в А. д. П. П. поширився з 4 ст. до н. е. (на думку інших дослідників, з 6 ст. до н. е.). Розквіт його припадає на елліністичний етап. Орнаментація, портрети, жанрові сцени ви-

конано в техніках *фрески*, *енкастики*, *мозаїки* (кольор. галька). Портрети подано на розписаних надгробних стелах (голова юнака, Херсонес; зображення фігур померлих, Босфор). Найпоширеніші кольори: червоний, білий, чорний, жовтий, коричневий, синій, пізніше — зелений. Зразки монумент. живопису найповніше представлено на Боспорі в розписах стін будівель і поховальних споруд. Декор. розпис переважно квітковий, іноді доповнювався сюжетними або просто фігурними композиціями. Для місц. монумент. живопису характерні умовність кольору в передачі пейзажу, площинність фігур, відсутність перспективи, порушення пропорцій. Визначні пам'ятки монумент. живопису боспорської школи — розписи склепів *Близниці Великої* (4 ст. до н. е.), *Деметри* (1 ст. н. е.), кам. саркофага з *Пантікапею* та ін.

Скульптура виконувалася для оздоблення храмів, площ, інтер'єрів житла, з ритуальною метою. В ній виразно виявилися місцеві, неантичні, традиції, естетичні норми (порушення пропорцій, умовність зображення поряд з яскравими індивідуальними характеристиками, збереженням місц. етнічного типу). Поширилася статуарна скульптура — зображення богів, героїв, правителів, звірів (з мармуру, вапняку, бронзи, дерева); рельєфи — відтворення міфол. сюжетів, надгробних трапез, фігур померлих тощо (з мармуру, вапняку); дрібна пластика — зображення божеств, героїв, трагічних і комічних акторів, звірів, побутових сцен (теракота). Твори часто розфарбовували. В 6—1 ст. до н. е. до А. д. П. П. надходила з метрополії значна кількість іонійської, аттичної скульптури (в т. ч. роботи школи *Практистеля*, *Полікрата*, *Стратоніда*, *Скопаса* та ін.).

У 6—5 ст. до н. е. були поширені т. з. *курси* — статичні зображення *Аполлона* з характерним для архайки м'яким, скупим моделюванням деталей. Пізніше в Ольвії, Кєпах, *Пантікапеї* з'явилися зразки елліністичної скульптури — статуї *Діоніса*, *Артеміді* *Ольвійської*, *Афіни*, *Зєса*,

Античні держави Північного Причорномор'я. Надгробний кам'яний бюст з Херсонеса. 2—3 ст. н. е. Херсонеский историко-археологический заповідник. Севастополь.

Античні держави Північного Причорномор'я. Мармурова плита з Херсонеса з рельєфним зображенням графона. 2 ст. н. е. Херсонеский историко-археологический заповідник. Севастополь.

Античні держави Північного Причорномор'я. Стела Сатонія з Ольвії. Мармур. 2 ст. до н. е. Археологический музей ЦНПМ АН України. Київ.

Ерота, *Афродіти* та ін.; серед надгробних пам'ятників Ольвії 5 ст. до н. е. — мармурова стела на честь *Леокса* (зображено лучника та юнака і подано віршований напис), аттичні стели з акротеріями, чоловічими та жіночими фігурами.

В перші ст. н. е. у скульптурі виразно виявилися риси рим. мист-ва, вплив сх. та ін. традицій. Серед найзначніших творів цього періоду — статуї *Кібели* і *Афродіти* з *Пантікапея*, рим. портрети (*Тіра*, *Боспор*), фігури *левів*.

Місц. пн.-причорноморська школа пластики розвивалася з 5 ст. до н. е. В ній простежується вплив антич. традицій. Багато подібних скульптур знайдено на Боспорі, зокрема фігури богині *Астарти* (2-а пол. 4 ст. н. е.), надгробні пам'ятники. Вигове-ляля тут і статуї правителів *Спартокідів*. Значно поширилися пам'ятники у вигляді напівфігур, антропоморфних скульптур, рельєфів із зображенням померлих та їхніх родичів (Ольвія, Херсонес), надгробки, де відтворено вершників (стела *Мєнона* з *Пантікапея*, *Агафа* з *Фанагорії*). Водночас з'являються пам'ятники — фігури з драпіруванням: надгробок *Фєагена* і *Макарії* (Херсонес), стели зі сценами загробних трапєз (Ольвія, Херсонес), рельєфні погрудні портрети, поставлені в ніші стел (Херсонес). Широко створювали рельєфи, присвячені богам, і сюжетні композиції, пов'язані з ними (Херсонес, Ольвія).

В А. д. П. П. була поширена коро-пластика. Її використовували для вотивних підношень при оздобленні житла. Майстри в Херсонесі виготовляли великі глиняні статуї без застосування форм, в Ольвії — значних розмірів напівфігури *Деметри* і *Коря*. Коро-пластика А. д. П. П. тяжіла до індивідуалізації рис і конкретизації образів. З кінця елліністичного періоду ослаблюється інтерес до зображення людей, у моделюванні проступають схематизм, умовність.

Декоративно-ужиткове мистецтво в А. д. П. П. представлено творами здебільшого у кераміці, металі, рідше — у камені (*гліптика*), дереві, кістці, склі, зразками ткацтва і вишивки. Значну частину кераміки в 7—1 ст. до н. е. вкривали чорним лаком і розписами. В декорі посуду 7—4 ст. до н. е. використовували східні мотиви (*Бєрезанський* *динос*; чорно- і червонофігурні вазы з малюнками). Серед сюжетних зображень — міфологічні, рідше — жанрові сцени. Були поширені орнамент. мотиви — *меандр*, *пальмета* тощо. З кін. 4 ст. до н. е. декор. посуд став стриманішим. Прості рослинні і геом. орнаменти наносили вохристыми та білими фарбами, рідкою глиною. Сюжетні поліхромні зображення виконували без застосування лаку. Тоді ж з'являється місц. розписна кераміка, на якій позна-

тився вплив малоазійської худож. школи — вишуканість пластичних форм, вибагливість поліхромних орнаментів.

Поліхромна продукція мала свої особливості в різних центрах. Ольвійські майстри застосовували орнамент, і сюжетні мотиви в оздобленні курйальниць і амфор (привертас увагу розпис амфори, де зображено сцену переходу дівчинки в загробне життя). Пантікапейським митцям властиве використання сюжетів з червонофігурного вазопісу. Наприкінці елліністичного етапу розпис посуду занепадає. Ширше застосовувалася рельєфна орнаментика: спочатку по всій поверхні (т. з. мегарські чаші), пізніше — лише у вигляді окремих мотивів декору. У рим. період парадну кераміку вкривали червоним лаком і прикрашали простими рельєфами.

Худож. вироби з металау здебільшого привозили чи виготовляли за формами і зразками, поширеними в метрополії. Середня, діадеми, вінки, намисти, дзеркала тощо з бронзи, срібла, золота, електру виконували в техніках тиснення, лиття, карбування. В 6—5 ст. до н. е. вироби були переважно з бронзи (крайстер з ручкою у вигляді горгони Медузи з кургану поблизу с. Мартоноші Кіровоград. обл.; ручка дзеркала з фігурою Артемиди з поховання поблизу с. Антанки в Криму). Велику групу виробів виготовлено у скіфському звираному стилі: дзеркала т. з. ольвійського типу з ручками, оздобленими фігурами тварин; хрестоподібні бляхи; зображення хижих звірів, що лежать, згорнувшись кільцем. Значно розвинулася торевтика в Ольвії. Срібні вироби (дзеркала, посуд) 6—5 ст. до н. е. оздоблювали гравіруванням (дзеркало з Келермеського кургану, де зображено владичих звірів і тварин; срібні кіліки з Семібрятного кургану). Високого рівня роботи майстрів 4 ст. до н. е. із золота знайдені в скіфських курганах (гребінь і посуд з кургану Солоха, амфора з кургану Чортотомик, посуд з Гайманової могили, пектораль з Товстої могили). Значну цінність становлять ювелірні прикраси, оздоблені зерню, сканню, філігранню, а також зброя, кіньська зброя, військ. спорядження. Частину творів торевтики відображає міфол. сюжети — футляри для лука і стріл із сценами життя Ахілла (Мелітопольський та ін. кургани). Фігури і орнаменти здебільшого розташовували фризами, з урахуванням тектоніки виробу. Реалізм зображень, смислова насиченість сюжетів поєднувалися з вирізною пластикою, тонкою проробкою деталей. Більшість дослідників вважає, що ці вироби створено у майстернях Боспору, інші — у Фракії чи Греції. У 4—2 ст. до н. е. в Ольвії виготовляли значну кількість культо-

Античні дзеркала Північного Причорномор'я. Цариця Боспора Дінамія. Мідь. Кін. 1 ст. до н. е. — поч. 1 ст. н. е. ДБ. Петербург.

Античні дзеркала Північного Причорномор'я. Золота підвіска із зображенням голови Афіни з кургану Кудь-Ова поблизу Керчі. 4 ст. до н. е. ДБ. Петербург.

вих виробів із свинцю у вигляді фігурок вершників, воїнів, божеств та ін. У 3—1 ст. до н. е. домінували поліхромні речі на противагу монохромним більш раннього періоду. Щедро використовувалися кольор. вставки з каменів і скляної пасти.

Окремими різновидами торевтики були лиття і карбування монет. Виготовлені в усіх пн.-причорноморських полісах, вони свідчать про високий рівень розвитку мист-ва.

Зброю, військ. доспіхи прикрашали бронзовими зображеннями горгони Медузи, Афіни, тварин (Керченський, Кекуватський, Мелітопольський кургани). Держави мечів, кинджалів та піхви також орнаментували фігурками тварин, рослинними і геом. мотивами.

В А. д. П. П. було розвинуто мист-во обробки дерева, кістки, різьблення на камені. Розрізняють три його види: кругло-скульптурний, рельєфний та інтарсійно-інкрустаційний. З перших ст. н. е. з'явився і почала переважати техніка маркетрі. Саркофаги та ін. дерев. вироби оздоблювали різьбленою архіт. і рослинною орнаментатикою, сюжетними зображеннями. При обробці кістки використовували об'ємні та плоскі прийоми різьблення. Поширені сюжети — антропо- і зооморфні фігури, жанрові сцени.

Вовняні та лляні тканини розписували пензлем рослинними фарбами або в техніці батик, оздоблювали вишивкою шерстяними та золотими нитками (рослинні, геом. орнаменти, міфол. сюжети). Більшість тканин походять із боспорських некрополів.

Із скла робили посуд, намисто, підвіски у вигляді амфор, грон винограду, зображень божеств. У 6—5 ст. до н. е. в Пн. Причорномор'я завозили флакони з поліхромного фінікійського скла, пізніше — худож. посуд з Александрії, італ. та рейнських областей.

Музика, театр. Відомостей про ці мист-ва в А. д. П. П. збереглося мало. Про їхній розвиток свідчать знахідки фрагментів муз. інструментів, зображення музикантів на надгробних стелах і в розписах; знахідки трагедійних і комічних масок акторів, відкриті залишків т-ру в Херсонесі, а також згадки про театри в писемних пам'ятках Пантікапея й Ольвії, графіті та епітафіях. З муз. інструментів відомі кіфара, ліра, флейта, труба. Рівень муз. культури був досить високий. Це підтверджує і той факт, що боспорського вчителя музики Ісіла згадано у списках Дельфійського змагання музикантів. На рельєфах саркофагів 2 ст. н. е., знайдених у Керчі, зображено циркові сцени.

На тер. колишніх А. д. П. П. (Тіра, Ольвія, Херсонес, Керкінітда, Пантікапей, Німфей, Тіріта-

ка, Горгіппія, Танаїс) систематично провадяться археол. розкопки. Створено заповідники: Ольвійський (Академії наук України), Херсонесський і Керченський (М-ва культури України), Горгіппійський і Танаїський (М-ва культури Росії). Найзначніші колекції антич. мист-ва зберігаються в Ермітажі (Петербург), музеях — істор. (Москва), образотвор. мист-ва (там же), істор. коштовностей (Київ), археології (Одеса), наук.-природничому АН України (Київ) і АН Росії (Москва, відділ у Петербурзі); Білгород-Дністровському, Очаківському, Микол., Херсон., Сімфероп., Євпаторійському, Керченському, Анапському та Ростов. краєзнавчих.

Літ.: Ростовцев М. И. Античная декоративная живопись на юге России, т. 1—2. СПб., 1913—14; Иванова А. П. Искусство античных городов Северного Причерноморья. Л., 1953; Кобылина М. М. Терракотовые статуэтки Пантікапея и Фанагории. М., 1961; Иванова А. П. Скульптура и живопись Боспора. К., 1961; Терракоты Северного Причерноморья, к. 1—2. М., 1970; Соколовский Н. И. Деревообрабатывающее ремесло в античных государствах Северного Причерноморья. М., 1971; Терракотовые статуэтки, к. 3—4. М., 1974; Античная скульптура Херсонеса. К., 1976; Денисова В. И. Коропалстика Боспора. Л., 1981; Крыжжик С. Д. Жилые дома античных городов Северного Причерноморья (VI в. до н. э. — IV в. н. э.). К., 1982; Античные государства Северного Причерноморья. Археология СССР, т. 9. М., 1984; Пичикян И. Р. Малая Азия — Северное Причерноморье. Античные традиции и влияния. М., 1984; Крыжжик С. Д. Ольвия. Историкографическое исследование архитектурно-строительных комплексов. К., 1985; Античные государства Северного Причерноморья. В кн.: Археология Украинской ССР, т. 2. Скифско-сарматская и античная археология. К., 1986.

АНПН (7—?) — укр. золотар 18 ст. Жив і працював у Стародубі (тепер Брян. обл.). В 1733 виготовив срібний келих на замовлення ген. хорунжого М. Халенка.

Літ.: Петренко М. З. Українське золотарство XVI—XVIII ст. К., 1970.

АНТКІВ Богдан Михайлович (14.I 1915, с. Острів, тепер Терноп. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1952. Закінчив 1969 Львів. консерваторію (клас Ю. О. Луцива). Працював у Терноп. хорівій капелі (1940—41), театрах — Терноп. драм. ім. І. Я. Франка (1944—48), Терноп. муз.-драм. ім. Т. Г. Шевченка (1948—63), з 1963 — у Львів. укр. драм. ім. М. Заньковецької. Ролі: Гонта («Гайдамаки» за Т. Шевченком), Михайло («Суєта» І. Карпенка-Карого), Старицький («Марія Заньковецька» І. Рябколяча), Наливайко (одноміс. п'єса за І. Ле), Гайдай («Загибель ескадри» О. Корнійчука), Кречинський («Весілля Кречинського» О. Сухово-Кобиліна). Автор інсценізацій («Сестри Річинські» (у співавт. з І. Вільде, 1969), «Пірапортоніси» (за О. Гончаром, у співавт. з С. Данченком, 1975), «Мотря» (за Б. Лепким, 1991) та ін.

П. К. Мегавчук. АНТКІВ Зіновій Богдан Богданович (6.IV 1942, с. Острів Терноп. обл.) — український хорівій диригент, народний артист УРСР з 1991 року. Син Б. М. Ант-

ків. Закінчив 1969 Львів. консерваторію (клас М. Ф. Колесу). 1969—84 — хормейстер капели «Думка», з 1984 — худож. керівник та гол. диригент Київської чоловічої хорової капели ім. Л. М. Ревуцького.

І. Д. Гамкало.

АНТОКОЛЬСЬКИЙ Марко Матвійович [21.X (2.XI) 1843, Вільно — 26.VI (9.VII) 1902, Бад-Гомбург, Німеччина] — рос. скульптор. З 1862 — вільний слухач петерб. АМ (педагоги М. С. Пименов, І. І. Реймерс), її академік з 1871. Автор скульпт. портретів та творів на істор. тему. Серед них: «Християнська мучениця» («Не від цього світу», бронза, 1887), «Нестор-літописець» (мармур, 1892), надгробок дочки І. О. Терещенка (мармур, 1888), всі — Київ. МРМ.

Літ.: Кузнецова Э. В. Марк Матвеевич Антокольский. А., 1986.

А. І. Сатрикін.

М. М. Антокольський.
Надгробок дочки
І. О. Терещенка.
Мармур. 1888. МРМ.
Київ.

АНТОНЕНКО Григорій Миколайович (28.VIII 1927, с. Степанівка, тепер Гуляйпільського р-ну Запоріж. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1979. Дебютував 1943 у Запоріж. прифронтовому театрі ім. М. О. Островського. Закінчив 1948 студію при Запоріж. укр. муз.-драм. театрі ім. М. О. Щорса (курс В. Г. Магара). Працював у цьому театрі (1944—

З. Б. Б. Антха.

55, з 1957). Ролі: Микола («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Гусак («Нащадки запорожців» О. Довженка), Яша («Професор Буйко» Я. Баша), Непряхін («Золота карета» Л. Леонова), Швейк («Пригоди бравого солдата Швейка» Я. Гашека).

О. Ф. Степаненко.

АНТОНЕНКО Микола Іванович (16.III 1953, Сімферополь) — укр. диригент, засл. арт. УРСР з 1983. Закінчив 1977 Моск. муз.-пед. ін-т ім. Гнесіних. З 1979 — гол. диригент Крим. укр. театру драми і муз. комедії, з 1991 — худож. керівник Крим. камерного театру (Сімферополь).

Серед муз. вистав — оперета «Іспанська рапсодія» В. Ільїна (1986, перше виконання), опера «Аптекарь» Й. Гайдна (1984).

Г. С. Фіцко.

АНТОНІК Каталіна Дюлівна (6.V 1922, м. Берегове, тепер Закарп. обл.) — укр. майстер декор. мист-ва, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1983. Розвиває традиції закарп. нар. ткацтва. В техніці ручного перебору створює тематичні панно, рушники, наволочки, килимки, оздоблені геометризмовано-рослинним орнаментом, який доповнюють ажурні поперечно-смугості візерунки. В роботах домінує червоний колір з вкрапленням чорного або синього на білому тлі. Твори експонувалися на респ., всесоюз. та міжнар. виставках (Португалія, Індія, Австрія). Зберігаються у ДМУНДМ та ін. музеях.

Т. О. Романівна.

АНТОНІЧ Богдан Ігор (5.X 1909, с. Новий, тепер Польща — 6.VII 1937, Львів) — укр. поет. Закінчив 1933 Львів. ун-т. Автор збірок поезій «Привітання життя» (1931), «Три перстені» (1937), «Книга Лева» (1936), «Зелена євангелія», «Ротації» (обидві — 1938). Значну роль у поезії А. відіграють муз., живописні та ін. мистецькі образи і форми — книжка «Велика гармонія», вірші «Концерт», «Подвійний концерт», «Дует», «Кода», «Хоровід», «Гімн», «Елегія», «Пісня». А. також належать лібретто (драм. поема) опери «Довбуш» (1939 за цим лібретто написав однойм. оперу А. Рудницький), статті з естетики «Монументальний реалізм» (1932), «Між змістом і формою» (бл. 1932), «Національне мистецтво» (1933) та ін. Частину мистецтвознавчих праць, статті і нотатки друкував у львів. часописах «Дажбог», «Назустріч». Серед творів за мотивами поезій А. — симфонія Л. Дичко «Привітання життя» для баса і сопрано з оркестром (1972).

Та.: Національне мистецтво. В кн.: Наука і культура. Україна, в. 24. К., 1990.

АНТОНІВСЬКИЙ СКАРБ, Інгальський скарб — археологічна пам'ятка сабатинівської культури (13 ст. до н. е.). Знайдено 1962 поблизу с. Антонівки Новобузького р-ну Микол. обл. Разом з бронзовими знаряддями праці в А. с. були: зброя (короткий меч), де-

талі кінської зброї (псалії та підвіски), браслети, завіски міді. Знахідки свідчать про значний розвиток металообробки у давнього населення Пн. Причорномор'я, його тісні зв'язки з племенами Подунав'я. Більшість речей виготовлено в типовій функціонально-технол. манері, за винятком прикрас кінської зброї — антропоморфних підвісок, в абрисах яких проглядається жіноче обличчя. Скарб зберігається в Одес. археол. музеї.

Літ.: Симонович Э. А. Ингульский клад. «Советская археология», 1966, № 1; Памятники эпохи бронзы юга Европейской части СССР. К., 1967.

В. І. Клошко, В. В. Отрошенко.

АНТОНІЙ (?—?) — укр. іконописець 15 ст. Чернець. Жив у Києві. 1409 розписував Троїцький собор у Пскові.

АНТОНІЙ (1593, Львів — ?) — укр. живописець. Малювати навчався у батька, згодом став ченцем кармелітського ордену. Деякий час удосконалював майстерність у Римі. Виконав ряд худож. робіт у різних монастирях свого ордену.

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

АНТОНІЙ (?—?) — укр. художник серед. 18 ст. Жив у Городищі на Волині. Чернець кармелітського монастиря. Створював фрески у костьолах Волині — в Городищі, Любешеві та Берестечку (частково збереглися).

АНТОНІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ (1983—10.VII 1073, Київ) — церковний діяч Київської Русі, один із засновників Києво-Печерського монастиря. Літопис засвідчує, що чернець Антоній родом з Любеча, оселився 1013 на Дальніх печерах. Брав активну участь у політ. житті, підтримуючи київ. кн. Святослава Ярославича в його боротьбі за великокнязівський престол. Похований на Ближніх печерах. А. П. канонізовано православною церквою. На його честь названо храми (Антоніївська церква на Ближніх печерах, 11 ст.; Антонія і Феодосія собор у м. Василькові Київ. обл., 1756—58). В іконографії зображення А. П. здебільшого подано разом з Феодосієм Печерським (рельєф з портретом А. П. з Успенського собору Києво-Печерського лаври, 1470; ікона «Антоній і Феодосій» з іконостаса Успенського собору; гравюри 17—18 ст.).

АНТОНІНА (?—?) — укр. гаптувальниця 18 ст. Працювала у Флорівському монастирі в Києві. Виконувала замовлення Києво-Печерської лаври, зокрема 1778 зробила на червоному оксамиті оздоблення до митри архимандрита. 1780 реставрувала старовинні тканини.

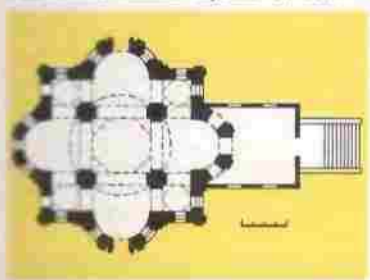
В. А. Шигенко.

АНТОНІЯ І ФЕОДОСІЯ СОБОР у м. Василькові Київ. обл. — пам'ятка укр. арх-ри. Споруджено 1756—58. С. Д. Ковніром у стилі укр. барокко. Собор квадратний у плані. Завершується 5 банями. Фасади прикрашено пілястрами з ліпними капітелями.

ми; плавні згнутими фронтонами над вікнами і апсидами (скульптор С. Тальянц). В інтер'єрі збереглися розписи 1757—58 (художник В. Г. Бібіков).

Літ.: Крицький Б. О. Архітектурно-художня діяльність Степана Ковніра. К.: Питання історії архітектури та будівельної техніки України. К., 1959.

Антонія і Феодосія собор у м. Василькові Київської обл., 1756—58. Будівничий С. Д. Ковнір.

Антонія і Феодосія собор у м. Василькові. План.

АНТОНОВ Володимир Іванович (7.V.1937, Орел) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1991. Після закінчення 1960 Харків. театр. ін-ту (курс О. І. Сердюка) — в Харків. ПТОУ. Ролі: в театрі — Жованні («Одруження» М. Гоґа), Адам («Божественна комедія» І. Штока), Журден («Мізантроп у дворянстві» Ж. Б. Мольєра); в кіно — Пташкін («Пошук про Пташкіна», 1964), Кузьма («Народжена революцією», 1973—77), Ярема («Кармалюк», 1986), всі — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка; Замполіт («Комбат», 1983, Одес. кіностудія).

Л. Г. Філіпенко.
АНТОНОВ Володимир Сергійович (23.VIII.1932, Воронеж) — укр. флейтист, засл. арт. УРСР з 1969. Закінчив 1955 Київ. консерваторію, 1967 — аспірантуру (клас А. Ф. Проценка). З 1948 — в оркестрі Київ. театру опери та балету (з 1955 — соліст). З 1960 — викладач Київ. консерваторії (з 1991 — професор, з 1984 — зав. кафедрою). Виступав як соліст, в ансамблі. А. присвячений концерт для флейти І. Н. Штока (1977). Лауреат Респ. (1957; 1-а премія) та Всесоюз. (1957; 3-я премія) конкурсів музикантів-виконавців.

І. Д. Гамкало.
АНТОНОВ Леон (?—?) — укр. іконописець кін. 18 — поч. 19 ст. Жив і працював у Києві. 1811 на замовлення Києво-Печерської лаври написав ікони для іконостасу Антоніївської церкви на Блажних печерах.

В. А. Шиденко.
АНТОНОВ Семен (?—?) — укр. будівничий 18 ст. Був архітектором Софійського та Михайлівського Золотоверхого монастирів у Києві. 1748—58 за проектом А. збудовано мансарду Митрофанового будинку в Софійському монастирі, 1764 — резиденція архімандрита Михайлівського Золотоверхого монастиря у Фофанів під Києвом (не збереглася). Можливо, брав участь у створенні барокового декору фасаду Михайлівського Золотоверхого собору (40-і рр. 18 ст.; не збереглися).

Літ.: Мусійко П. Трагедія таланту. «Україна», 1966, № 17.

АНТОНОВА Ніна Василівна (XII.1935, Київ) — укр. кіно-

актриса, засл. артистка УРСР з 1980. Закінчила 1958 Вище театр. училище ім. Б. В. Шукіна (Москва). З 1964 — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Серед ролей: Натка («Віслюкова таємниця», 1959, Одес. кіностудія), Варка («Варчина земля», 1969), Катерина Богорад («Тут нам жити», 1972), Марія Шевчук («Провал операції „Велика Ведме́дича“», 1982); усі — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка.

АНТОНОВ-ДРУЖИНІН Павло Павлович [12(25).X.1916, с. Єлшанка, тепер Сергіївського р-ну Самар. обл. — 25.II.1985, Харків] — рос. актор, нар. арт. УРСР з 1974. Закінчив 1936 студію при Центр. театрі Рад. Армії в Москві. Працював у театрах Москви (1936—41, 1945—48), Ярославля (1949—52). В 1952—77 — у Харків. рос. драм. театрі ім. О. С. Пушкіна. Ролі: Вознесенський («Відкриття» Ю. Щербака), Мелузов («Таланти і поклонники» О. Островського), Астров («Дядя Ваня» А. Чехова), Кірсанов («Нові люди» за М. Чернишевським), Уддс («Вій, вітерець!» Я. Райніса), Леонард («Витівки Скапена» Ж. Б. Мольєра), Фердинанд («Підступність і кохання» Ф. Шіллера), Кассіо («Отелло» У. Шекспіра).

А. Г. Попова.
АНТОНОВИЧ Володимир Боніфатійович [6(18).I.1834, м. Махнівка, тепер с. Комсомольське Вінн. обл., за ін. даними — 1830, Чорнобиль, тепер Київ. обл. — 8(21).III.1908, Київ] — укр. історик, археолог, етнограф, чл. кор. Рос. АН з 1901. Батько Д. В. Антоновича. Закінчив 1855 медичний, 1860 — історико-філол. ф-ти Київ. ун-ту (з 1878 — його професор). Один з лідерів «Старої громади». 1863—80 — гол. редактор Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, з 1881 — голова Історичного товариства Нестора-літописця. Автор досліджень з історії України. У своїх археол. працях велику увагу приділяв слов'ян. і давньорус. археології. Разом з М. П. Драгомановим видав «Історичні пісні малоруського народу» (т. 1—2. К., 1874—75), у коментарях до яких проведено широкі зіставлення сюжетів укр. пісень і пісень пд-та зх.-слов'ян. народів. Автор праць з нумізматики («Опис монет та медалей, що зберігаються в нумізмічному музеї університету св. Володимира», в. I—III. К., 1896—1906); статей про монетні скарги, срібники кн. Володимира (1873), музей старожитностей і нумізмічний кабінет Київ. ун-ту (1884), публікацій, присвячених творчості Т. Г. Шевченка, М. М. Александровича, А. П. Свидницького та ін.

Тя. Твори, т. 1. К., 1932.
Літ.: Дорошенко Д. Володимир Антонович: його життя і наукова та громадська діяльність. Прага, 1942; Брайчевський М. Європеїзм і націоналізм. «Україна», 1989, № 44—45. С. І. Білокінь.

АНТОНОВИЧ Данило Сидорович [справж. — Буди́ко; 10(22).XII.1889, м. Білопіль, тепер Сум. обл. — 8.II.1975, Харків] — укр.

актор, педагог, нар. арт. СРСР з 1954. Закінчив 1919 Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка (одержав диплом № 1). Творчу діяльність почав у Київ. держ. драм. театрі (з 1919 — *Перший театр Української Радянської Республіки* ім. Шевченка). Працював у театрах — «Київдрамтеатр» (1920—21), Першому робітн. (Москва) під керівництвом С. М. Ейзенштейна (1923—26), «Березолі» (1922—23, 1926—35; з 1935 — Харків. укр. драм. ім. Т. Г. Шевченка). Найзначніші творчі досягнення А. пов'язані з виконанням ролей гострої соціальної спрямованості. Серед ролей: у театрі — Залізняк («Гайдамаки» за Т. Шевченком), Гнат Голий («Сава Чалий» І. Карпенка-Карого), Гайдай, Голота, Кривоніс («Загнйбел ескадри», «Правда», «Богдан Хмельницький» О. Корнійчука), Ярослав («Ярослав Мудрий» І. Кочерги), Швиденко («Генерал Ватутін» А. Дмитерка; Держ. премія СРСР, 1948), Тихон («Гроза» О. Островського), Кошкін («Любов Ярова» К. Тренкова), Креон («Цар Едіп» Софокла), Отелло («Отелло» У. Шекспіра); в кіно — Робітник («Страйк», 1924), Матрос («Броненосець „Потьомкін“», 1925, обидва — на кіностудії Держ. кіно, реж. С. Ейзенштейн), Залізняк («Колішчина», 1933), Прометей («Прометей», 1936), Стожар («Сім'я Стожарів», 1938). З 1946 викладав у Харків. театр. ін-ті (з 1957 — професор). Серед учнів — А. С. Тарабаров, А. Ф. Биков, С. М. Чибісова, А. Я. Гаврюшенко та ін. Образ А. відтворювали художники Г. С. Верейський («Робота над роллю» — А. з Н. В. Герасимовою, 1929; портрети, 50-і рр.); Я. М. Струханчук (А. в ролях Залізняка в «Гайдамаках» за Т. Шевченком, Маркіза в «Мірандоліні» К. Гольдоні; обидва рисунки — 1920).

Тя. Залиски актора. «Прапор», 1958, № 3—5.

Літ.: Гельфандберг Г. Д. Д. І. Антонович. Х., 1947; Гайдай І. Н. Данила Ісидорович Антонович — народний артист СРСР. К., 1960. М. Г. Лабінський.

АНТОНОВИЧ Дмитро Володимирович [псевдоніми і криптоніми — Войнаровський, Северин Войничович, Муха, Подорожний, Шельменко, Simplissimus, А. Д., Д. А., С. В.; 2(14).XI.1877, Київ — 12.X.1945, Прага] — укр. учений, енциклопедист, театрознавець, мистецтвознавець, політ. і громад. діяч. Навчався з 1895 в Київ. ун-ті. Вивчав історію італ. миства та його зв'язки з Україною. Організував 1894 театр. трупу в Київському повіті, наприкін. 1890-х — у Чернігові і Харкові. Викладав історію костюма і стилів у Муз.-драм. школі М. Лисенка. Виступав також як театр. критик, автор статей про художників (М. Г. Бурачека, М. М. Ге, М. І. Парашука), худож. виставки в Києві і Полтаві (у журналах «Киевская старина», «Сяйво», «Літературно-науковий вісник», «Дзвін», «Промінь», газетах

П. П. Антонов-Дружинин.

Д. С. Антонович у ролі Залізняка («Гайдамаки» за Т. Шевченком).

«Театральні вісті», «Рада», «Робітничка газета»; всі — у Києві). Один з організаторів 1917 Центр. Ради (заст. голови, згодом — ген. секретар морських справ) та Укр. держ. академії мистецтв. 1917—19 був членом (разом з Лесем Курбасом, І. О. Мар'яненком, В. Г. Кричевським, М. К. Вороним, М. Г. Бурачем, А. М. Старицькою-Черняхівською та ін.) к-ту Укр. нац. театру, з ініціативи якого в Києві 1917—18 відкрилася Національний зразковий театр, Державний драматичний театр, Залізничний театр. З 1919 — в еміграції. З 1922 — у Празі: один з організаторів Українського вільного університету, протягом 20 років — його викладач (зокрема вів семінари з мист-ва), 1928—30 і 1937—38 — його ректор; 1923—45 — керівник Укр. історико-філологічного т-ва; засновник 1925 і директор Музею визв. боротьби України (мав театральний і шевченківський відділи); один із засновників 1927 Укр. т-ва прихильників книги. Опублікував 1925—32 ряд праць, присвячених творчості укр. художників (О. О. Мурашка, Д. І. Безперчого, Т. А. Бойчука, Я. Станіславського, В. Лепикаша). Автор монографії «Триста років українського театру: 1619—1919» (Прага, 1925), статей, досліджень про укр. драм. мист-во, історію укр. арх-ри, численних шевченкознавчих статей, монографії «Шевченко як мала» (увійшла до 12 т. Повного зібрання творів Т. Шевченка, Варшава — Львів, 1937). Один з авторів і редактор збірника лекцій «Українська культура» для студентів Укр. технічно-господарського ін-ту в Подебрадах (1940). Ім'я А. надано Музею архіву Української вільної АН у США.

Літ.: Миконський В. Дмитро Антонович. Вінніпег, 1967. С. І. Білокінь.

АНТОНОВИЧ Мирослав (І.ІІІ 1917, м. Долина, тепер Івано-Фр. обл.) — укр. співак (баритон), диригент і музикознавець у Нідерландах, доктор музикології з 1951. Навчався у Вищому муз. ін-ті у Львові. Після закінчення 1951 музикологічного ф-ту Утрехтського ун-ту (Нідерланди) — його професор. У тому ж році заснував і очолив «Візантійський хор». Гастролював у країнах Європи й Америки. 1990 — перші гастролі на Україні. Автор праць «Українські співаки на Московщині в 17 ст.» (1961, Париж; укр. мовою), «Канти з українських ірмологонів» (1974, Лондон), «Станіслав Людкевич — композитор, музиколог» (1980, Рим; укр. мовою) та ін.

Літ.: Г. Ганкало. **АНТОНОВИЧ** Ян Боллоз (1858—1922) — укр. мистецтвознавець. Див. Боллоз-Антонович Ян.

АНТОНОВСЬКИЙ Геннадій Михайлович [31.VIII (13.IX) 1859, Петербург — 13(26).V 1903, Київ] — рос. архітектор. Закінчив 1887 петерб. Ін-т цивільних інженерів. Працював на Україні. За

проектами А. виконано інтер'єри реального уч-ща в Рівному (1890), у стилі неоренесансу споруджено Троїцький нар. дім у Києві (1902, тепер театр оперети; буд-вом керував арх. П. І. Голандський). З 1896 А. — губ. архітектор Києва.

Літ.: Геннадій Михайлович Антоновський. «Стронтель», 1903, № 19—24.

АНТОНОВСЬКИЙ Олександр Петрович [22.VIII (3.IX) 1863, Кишинів — 13.III 1939, там же] — рос. співак (бас-профундо). Навчався 1882—86 у Моск. консерваторії (клас Д. Гальвані). 1890—92 — соліст Київ., 1892—94 і 1899—Одес., 1894—99 — Харків, рос. опер., 1902—10 — «Нової опери» в Петербурзі. З 1921 — викладач Кишинів. консерваторії. Партії: Сусанін, Руслан («Іван Сусанін», «Руслан і Людмила» М. Глінки), Кончак («Князь Ігор» О. Бородіна), Мельник («Русалка» О. Даргомижського), Олоферн («Юдіф» О. Серова), Варязький гість («Садко» М. Римського-Корсакова) та ін. Серед учнів — М. М. Дігученко.

Літ.: Девік С. Ю. Записки оперного певця. М., 1962. І. М. Лисенко.

АНТОНЧИК Михайло Владиславович (15.VI 1921, Київ) — укр. живописець, нар. художник УРСР з 1982. Закінчив 1950 Київ. худож. ін-т (майстерня А. Г. Петрицького, К. М. Єлева). Автор ліричних полотен переважно на сільські теми. Серед них: «Свято в селі Моринцях. Відкриття Палацу культури» (1963—64), «Золотий вік» (1970—71), «Жовтнем народжені» (1964—65), «Колосники» (1964—67), триптих «Поєма про жінку» (1968—69), «Мої вчителі. Кость Єлева і Анатолій Петрицький» (1971—72), «Господар рідної землі» (1975), «Творці» (1979), «Листи сина» (1983), «Безсмертя» (1985), «Фронтіві листи» (1990). Автор багатьох плакатів і портретів. Твори А. зберігаються в ДМУОМ, ін. музеях республіки.

Літ.: Михайло Антонович. Альбом. К., 1980.

М. В. Антонович.

А. Д. Антоноук.
Вчителю, хто ми! Олія.
1988. ДТГ. Москва.

АНТОНЮК Анатолій Іванович (18.V 1952, с. Копори Любимського р-ну Волин. обл.) — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1971 студію при Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка, 1986 — режисерський ф-т Моск. театр. уч-ща ім. Б. В. Щукіна. Працював у Харків. (1971—75), з 1976 — в Одес. укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Гнат («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Перелесник («Лісова пісня» Лесі Українки), Самозванець («Борис Годунов» О. Пушкіна). Вистави: «Біда від ніжного серця» В. Сологуба (1981), «Каса маре» Й. Друце (1986).

В. В. Голова.

АНТОНЮК Андрій Данилович (15.X 1943, м. Первомайськ Микол. обл.) — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1989. Закінчив 1962 Одес. худож. уч-ще, де навчався у О. П. Ациманчука та Т. І. Єгорової. Творчості А. притаманні впливи наївного нармист-ва, символіка експресіонізму та естетика модерну. Твори: «Вікно» (1970), диптих «Моя Земля» (1971), «Весна» (1974), «Моя Венеція» (1980), «На Бузі», «Багоська мадонна» (1987), «Вчителю, хто ми?» (1988), «Прийдіть і поклоніться» (1992) та ін. Зберігаються в ДТГ у Москві, ДМУОМ та ін. музеях. Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1994).

Р. А. Звинцьківський.
АНТОПІЛЬСЬКИЙ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ КОМПЛЕКС — пам'ятка арх-ри кін. 18 — поч. 20 ст. Міститься в с. Антополі Вінн. обл. До складу комплексу входять палац (30-і рр. 19 ст.), парк (кін. 18 ст.), госп. будівлі (30-і рр. 19 ст. — поч. 20 ст.). Парк розташований на пл. 30 га. План поєднується з мальовничим рельє-

Антопільський палацово-парковий комплекс.

Палац в с. Антополі
Вінницької обл. 30-і рр.
19 ст.

фом місцевості. Палац у стилі класицизму зведено на пагорбі, перед гол. фасадом — партер. Фасад п'ятикільний з ризалітами. Центр. частину палацу акцентує портик (іонічний ордер) з фронтоном та ступінчастим аттиком. Парковий фасад декоровано пілястрами. Внутр. планування гол. будинку — анфіладне. Збереглися плафони з ліпленням та мармурові каміни. У 1-й пол. 19 ст. прибудовано крила, оздоблені в стилі неоренесансу.

В. І. Курнакова.

АНТОНЕНКО Григорій Іванович [12(24).III 1898, Катеринослав, тепер Дніпропетровськ — 23.XII 1970, Владивосток] — рос., і укр. актор і режисер, нар. арт. РРФСР з 1954. Закінчив 1934 ДІТМ ім. А. В. Луначарського. Дебютував 1920 у червоноармійській самодіяльності. 1923—28 працював у трупі пересувного театру Катерининського (тепер Придніпровська) залізниці під керівництвом Л. К. Людвигова, у Дніпроп. укр. муз.-драм. ім. Т. Г. Шевченка (1928—31), Примор. драм. ім. М. Горького (1939—70, Владивосток) театрах. Ролі: Галушка, Романюк («В степах України»), «Партизани в степах України», «Калиновий гай» О. Корнійчука), Безсеменов, Бубнов («Міщани»), «На дні» М. Горького), Войницький («Дядя Ваня» А. Чехова). Серед вистав — «В степах України» О. Е. Корнійчука (1941).

О. Ф. Степаненко.

«АНТРАКТ» — худож.-сатирична театр. газета. Виходила в Одесі у жовтні 1909 (чотири номери). Містила програми і лібретто вистав усіх театрів і видовищних закладів Одеси, хроніку артистич. життя міста, рекламні оголошення. Значне місце посідали віршовані й прозові гумор. твори на театр. теми, дружні шаржі, зокрема на Ф. І. Шаліпіна, епіграми на художників К. Ф. Богатєвського, Г. С. Головкова, В. В. Кандицького, П. О. Нілуса, пародії на театр.-мистецькі рецензії.

Г. Д. Зленко.

«АНТРАКТ» — гумористичний журнал («про те, про се й про інше»). Видавався 1909 у Києві. Друкувалися анекдоти, гумористичні оповідки з театр. буднів, різні побутові новини з життя митців тощо.

Н. М. Сидоренко.

АНТРЕ (франц. *entrée* — вхід, вступ, вихід на сцену) — 1) Різновид циркової драматургії, сюжетна, розмовна чи пантомімічна сценка, виконувана клоунами. Має зав'язку, кульмінацію і розв'язку. Зміст клоунського А. частіше розкривається дією (яким-небудь осн. трюком), а не словом. Завершується А. здебільшого ударним смисловим і водночас комічно непередбаченим фіналом. Як цирковий термін утвердився у 80-х рр. 19 ст., коли вже склався творчий дуєт «білого і рудого» клоунів. У сучас. цирку під А. розуміють клоунський номер, що може включати репризи на злободенну

тему, ексцентричні та буфонадні трюки, елементи пародії й пантоміми. 2) У балеті — вступна частина *па-де-де*, *гран-па* та ін. композиційних форм. танцю. **АНТРЕПРЕНЕР** (франц. *entrepreneur* — підприємець) — господар, орендатор, утримувач приватного видовищного підприємства: театру, цирку та ін. А. існують з моменту появи профес. труп. У Росії профес. А. з'явилися у 18 ст. Серед них були іноземці, а також поміщики, що перетворили свої *кріпацькі театри* на комерційні підприємства (на Україні — театри Д. Ширяя, А. Іллінського). Помітну роль у розвитку російського і українського театрів 1-ї пол. 19 ст. зіграли антрепренери Й. І. Калиновський, І. Ф. Штейн, А. Ю. Млотковский, К. М. Зелінський. А. були корифеї укр. театру М. А. Кропивницький, М. П. Старицький, І. К. Карпенко-Карий, П. К. Саксаганський, М. К. Садовський, провідні митці зх.-укр. театру О. В. Бачинський, Й. Д. Стадник та ін. З 2-ї пол. 19 ст. орг. і творчу роботу поєднували Г. А. Ашкарєнко, М. Ф. Багров, В. О. Грицай, Г. Й. Деркач, Дюков, Л. Я. Манько, П. М. Медведєв, М. К. Милославський, І. Я. Сетов, М. М. Синельников, М. І. Соболющikov-Самарин, М. М. Соловцов, О. Л. Суходольський, О. З. Суслов. Серед циркових А. — Д. А. і Л. Нікітіни, А. Бергоньє, В. Сур, М. Труцці, А. і В. Дурови, П. Крутиков, Ж. Б. Годфруа, А. Девіньє.

І. Д. Бєзін.

АНТРЕПРИЗА (франц. *entreprise*, від *entreprendre* — розпочинати) — театральне або циркове підприємство, створене і очолюване приватним підприємцем — *антрепренером*.

АНТРЕСОЛЬ (франц. *entresol*, від *entre* — між і *sol* — земля, ґрунт) — 1) Верхня частина приміщення, поділеного на дві чи більше частин. Поширилася в спорудах 19 ст.: торг. залах, *пасажах*, вокзалах. 2) Верхній на-

півповерх з внутр. галереєю в особняках і садибних будинках 18—1-ї пол. 19 ст. (див. *Мезонін*). 3) У сучас. житл. будинку — полиця під стелею для зберігання речей.

АНТРОПОВ Олексій Петрович [14(25).III 1716, Петербург — 12(23).VI 1795, там же] — рос. живописець-портретист. Навчався в Петербурзі в *Канцелярії від будівництва* (з 1732), потім у складі її «живописної команди» (з 1739). Жив у Москві, Петербурзі та Києві. Працював також у галузі реліг. та декор. живопису. 1752—55 брав участь у розписах *Андриївської церкви* в Києві, для інтер'єру якої виконав картини «Тайна вечеря» (у вівтарі), «Успіння Богоматері» (в іконостасі), живопис царських врат тощо.

Літ.: Савинов А. Алексей Петрович Антропов. М. — А. 1947. Сахарова Н. М. Алексей Петрович Антропов. М., 1974.

АНТРОПОВ-ЕСТРЮН Север'ян Олександрович [11(24).I 1905, Київ — ?], Івано-Франківськ] — рос., і укр. актор та режисер, засл. арт. УРСР з 1955. Закінчив 1928 Ленінгр. театр. уч.-ще (педагог П. П. Гайдебуров). Працював 1928—55 у театрах Ленінграда, Сухумі, Павлодара, Балашова, Рубцовська, Краснодар; 1955—65 — в Криворізькому рос., з 1965 — Івано-Фр. укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Кошкін («Любов Ярова» К. Тренкова), Хомутов («Вогняний міст» Б. Ромашова), Жухрай («Як гартувалася сталь» за М. Островським), Забелін («Кремлівські куранти» М. Погодіна). Вистави: «Остання жертва» О. Островського, «Чайка» А. Чехова, «Варвари» М. Горького, «Сильні духом» за Д. Медведєвим, «За тих, хто в морі» Б. Лавренєва.

К. О. Силина.

АНУБІС (грец. *Ἄνουβις*) — у єгип. міфології бог-покровитель померлих, а також некрополів, поховальних обрядів, бальзамування. За Плутархом, син Осіріса й Ісіди (за ін. джерелами — її брат і чоловік). Давні греки ото-

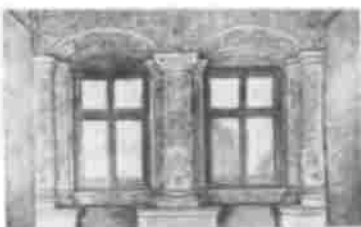
О. П. Антропов.
Тайна вечеря. Олія.
Вісгар Андріївської
церкви, Київ.

тожнювали А. з Гермесом. Зображували у вигляді лежачого чорного шакала, дикого собаки Саба (суддя богів) або у вигляді людини з шакалячою чи собачою головою. Серед давньогриц. мистецьких пам'яток у музеях України — пекторали, статуєтки та ін. вироби із зображенням Анубіса. АНУЙ (Ануиль; Anouilh) Жан (23.VI 1910, Бордо — 3.X 1987, Лозанна) — франц. драматург. У творчості А. відтворено кризу світогляду сучас. франц. інтелігенції. В театрах України ставилися його драми переважно на міфол. та істор. сюжети: «Медя» (1967 — Львів, рос. драм. Рад. Армії, 1978 — Черкас, укр. муз.-драм.); 1979 — Донець, рос. драм.), «Жайворонок» (1983 — Сум. театр для дітей та юнацтва), «Жанна д'Арк» (1984 — Микол. рос. драм.), «Антигона» (1985 — Одес. юного глядача), «Запрошення до замку» (1985 — Дніпро-дзержинський рос. муз.-драм.).

В. Ф. Калашников. АНУМ — мистецька орг-ція на зх. землях України. Діяла 1931—39 у Львові. Див. Асоціація незалежних українських митців.

АНУРОВ Олександр Герасимович [справж. — Онуров; 8(21).IV 1914, м. Костянтинівка, тепер Донець, обл.] — укр. і рос. актор, нар. арт. УРСР з 1976. Навчався 1930—32 в Київ. худож. ін-ті. Працював у драм. театрах — Все-донецькому рос. (Костянтинівка, 1932), Сталінському укр. (тепер Донець, укр. муз.-драм. ім. Артема, 1933—35), Вінн. рос. пере-сувному (1935—36), Центр. Рад. Армії (Москва, 1938—41), фронтовому Пд.-Зх. фронту (1941—45), Одес. Рад. Армії (1945—53). З 1953 — у Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки. Ролі: в театрі — Серебряков («Дядя Ваня» А. Чехова), Петро («Влада темряви» Л. Толстого), Черкун («Варвари» М. Горького), Дорднов («Пізня любов» О. Островського), Ведерников («Роки блукань» О. Арбузова), Васін («Російські люди» К. Симонова), Теодоро («Собака на сні» Лопе де Веги), Вуланц («Хижак» О. Писемського); у кіно — Держжип-ський («Правда», 1957), Петлюра («Кров людська — не водиця», 1960), обидва — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка. О. В. Харченко.

Анфемій. Внутрішнє
образлення вікон
Чорної кам'яниці
у Львові. Мармур,
різьблення. 16 ст.

вид рослинного орнаменту у вигляді стилізованих квітів, пальмет та ін. мотивів. Поширений в арх-рі та декор. мист-ві. Буває в декорі архівольтів, антаблементів, інтер'єрів споруд, зокрема арки «Чорної кам'яниці» у Львові (16 ст.).

А. О. Леонова.

О. Г. Ануров.

АНФЕСТЕРІЯ СКЛЕП — археол. пам'ятка 1 ст. н. е. на пн. схилі г. Мітрідат побли. м. Керчі. Відкритий 1877. Назва — за написом над поховальною нішею: «Анфестерій, син Гегесіппа, він же Ктесамен». Належить до споруд з плоским склепінням камери. Розпис (зберігся в зарисовках художника Гросса) являв собою поєднання силуетних і графічних сюжетних зображень. Осн. сюжет, вміщений у зх. люнеті, відображав сцену загробного візду небіжчика з використанням традиц. для поховальних пам'яників елементів (постать жінки у кріслі в ієратичній позі, загробна трапеза).

Н. О. Лебунська.

АНФІЛАДА (франц. enfilade, від file — ряд) — ряд суміжних кімнат або колон, розміщених на одній лінії; при відчинених дверях створюється наскрізна перспектива всіх інтер'єрів, що становлять єдину архіт.-пластичну систему (Тульчинський палац, 1757; Маріїнський палац у Києві, 1745—52).

АНФІЯ (?—?) — укр. гаптувальниця 18 ст. Працювала в 50—60-х рр. у Флорівському монастирі (Київ). Вигодувала худож. прикраси та церк. одяг, гаптувала золотом і сріблом культові речі.

В. А. Шигенко.

АНЧИЦЬ (Anczyc) Владислав Людвік (псевд.— Казімеж Гу-

Анфілада. Інтер'єр
Музею російського
мистецтва у Києві.
1882—84.
Арх. А. Я. Гун.
В. М. Ніколаєв.

ральчик; 12.XII 1823, Вільно, тепер Вільнюс — 28.VII 1883, Краків) — польс. драматург, публіцист і поет. Закінчив Краків. ун-т. Водноактний п'єси «Селяни-аристократи» (пост. 1849) показав життя польс. села. Йшла в Руському народному театрі у Львові (1865 під назвою «Мужики-аристократи» в перекл. О. Левицького), відтоді часто з'являлась на укр. сцені в Галичині. 1884 І. К. Карпенко-Карий переробив її на жарт-водевіль «З Івана — пан, а з пана — Іван». А. — автор водевілю «Роберт і Бертран, або Два злодії» (1871; пост. Руським нар. театром 1876), істор. драми «Косцюшко під Равицею» (1881), п'єси «Селянська еміграція» (1877).

Р. Я. Пилипчук.

АПАНОВИЧ Олена Михайлівна (9.IX 1919, м. Мелекес, Ульянов. обл.) — укр. історик, філолог, мистецтвознавець, канд. істор. наук з 1950. Закінчила 1941 Харків. пед. ін-т. З травня 1944 — у Києві: наук. співробітник, зав. відділом давніх актів ЦДА УРСР; 1950—72 — в Ін-ті історії АН УРСР. Дослідження з історії України 16—18 ст. Ряд наук. праць А. присвячено запорозькому козацтву («Культура козацтва. Деякі аспекти розвитку культури Запорозької Січі», 1991), життю і діяльності першого президента Укр. АН В. І. Вернадського («Мистецтво в житті і творчості В. І. Вернадського», 1989), питанням розвитку укр. культури («Художність та історизм», 1970, «Про довбишів, що в бубни бубонять», «В якого Бога вірила Січ», обидва — 1990) та ін. Виявляла і класифікувала пам'ятні місця запорозького козацтва в Україні і поза її межами (матеріали опубліковано 1967—68 в журн. «Україна»); у б-ках Києва, Харкова, Одеси, Москви, Петербурга виявляла, атрибутувала й реконструювала з л-ри 30 нових списків літопису Григорія Грабяки. Консультант фільмів: художніх — «Поки є час», «Чорна долина» (обидва — реж. Б. Шиленко, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка) та наук.-популярних — «Райські острови Сагайдачного», «Козак Мамай», «Козацькі могили» (всі — «Київнаукфільм»), «Гомоніла Україна» (Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка), «Не пропала їхня слава» (співавтор сценарію; «Укркінохроніка»). Держ. премія України ім. Т. Шевченка (1994).

Тв.: Збройні сили України першої половини XVIII століття. К., 1969; Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. К., 1983; Розповіді про запорозьких козаків. К., 1991.

АПАТСЬКИЙ Володимир Миколайович (Апацький; 29.VIII 1928, Мінськ) — укр. фаготист, засл. арт. УРСР з 1974, кандидат мистецтвознавства з 1972. Закінчив 1953 Білорус. консерваторію, 1956 — аспірантуру при Ленінгр. консерваторії. 1951—53 — соліст оркестру Білорус., 1954—55 —

Малого (Ленінград) оперних театрів, 1955—57 — Ленінгр. симф. оркестру, 1957—81 — артист оркестру Київ. театру опери та балету. З 1967 — викладач Київ. консерваторії (з 1986 — професор). Автор праць з методики викладання та проблем виконавства на духових інструментах.

І. Д. Ганкало.

АПЕЛЬМАН Вільгельм (?—?) — інженер-фортифікатор 1-ї пол. 17 ст. У 1615 прибув до Львова для перевірки міськ. укріплень, склав їх проект і виготовив модель. Її вирізьбив на двох табличках скульптор Г. Фонблак.

В. С. Вуйцик.

АПІШКОВ Петро Володимирович (1841 — після 1901, Кутаїсі) — рос. архітектор. Закінчив 1862 Петерб. буд. уч-ще. У 1876—86 — архітектор Одес. інженерного військ. округу. Проектував у стилі історизму житл. будинки в Одесі: по сучас. вулицях — Кірова № 96 (1883), Орджонікідзе № 13 (1881); флігелі будинку по вул. Миру № 4 (1881).

В. О. Пиливський.

АПІ — одне з тріади вищих скіф. божеств, дружина Папая (за висновками ряду дослідників, «дочка ріки Борисфен»); уособлює землю і воду як першоджерела всього сущого. Геродот ототожнював А. з одним з найменш персоніфікованих божеств грец. пантеону — Геєю. В культі А. відбилися гол. чин. погляди місц. пн.-причорноморського населення 5—3 ст. до н. е. Зображення А. збереглися на золотих виробках з кургану Куль-Оба (4 ст. до н. е.) та ін.

АПІКАЦІЯ (лат. applicatio — присудження, накладання) — створення декору (орнаменту, малюнка), а також театр. декорацій методом нашивання чи наклеювання на тканину, папір, дошку, шкіру тощо різнокольорових шматочків матеріалу (тканини, паперу, солом, шкіри); твір, виконаний таким способом. На тер. України в багатьох скіфських і сарматських похованнях виявлено рештки речей, прикрашених А. З часів Київської Русі А. оздоблювали предмети світського та церк. побуту. У костюмі народному застосовуються А. із шкіри, хутра, сап'яну, метале-

Апі. Золота бляшка з кургану Куль-Оба. 4 ст. до н. е. ДЕ. Петербург.

Аполлон Бельведерський. Римська копія з грец. бронзового оригіналу Леохара (350—330 до н. е.). Мармур. Ватикан.

Аплікація. Купор. Шкіра. 1900. Богданівський музей нар. мист-ва. Гуцульщина.

вих деталей тощо (див. *Накладне шитво*), в оздобленні житла й предметів домашнього вжитку — із солом, деревини, паперу (накладні витинанки), тканин, стрічок. Окремий різновид А. становить *флористика*. Серед сучас. майстрів — О. Ф. Саєнко, С. І. Самутіна-Болсуновська, О. І. Лесевич, І. С. Яніва, М. Г. Фіжбин, Я. М. та А. М. Заневички.

Е. М. Литвиненко.

АПУМ — музично-громад. орг. ція. Існувала 1928—32. Див. *Асоціація пролетарських музикантів України*.

АПОЛЛОН (грец. 'Απόλλων), Феб — у грец. міфології син Зевса і Лето, брат-близнюк Артеміди, олімп. бог, образ якого, змінюючись з культур. та госп. розвитком Старод. Греції, мав як нищівні, так і благодійні риси. А. шанували спочатку як демона смерті, який карав винних своїми нескінченними стрілами, пізніше його ототожнювали з Геліосом, богом Сонця. Крім того, А. — цілитель хворих, захисник пастих, охоронець худоби, засновник і будівник міст, оборонець переселенців. Згодом А. стає богом музики, поводителем муз. Головні центри культу А. — о. Делос, Дельфи з осн. святилищем А., Фіві, Олімпія та ін. Скіф. аналог А. — *Гойтосір*.

Грец. скульптори зображували А. вродливим, високим, струнким юнаком з довгим волоссям, з луком або лірою в руках, інколи з вовком біля ніг; в елліністичну добу — оголеним юнаком, який грає на кіфарі. Статуї А. роботи давньогрец. митців Скопаса, Леохара, Праксітеля дійшли до нас у рим. копіях. Найвідоміші скульптури: А. Бельведерський, А. Мусагет, А., який грає на лірі (Ватиканський музей), А. з ящіркою, А. Савроктнос (Римський музей). До образу А. зверталися видатні майстри образотворчого та муз. мист-ва. На Україні образ А. трапляється у творах мист-ва античних держав Північного Причорномор'я: різьблене позолочене зображення А. на залишках саркофага зі Зміїного кургану поближ. Керчі (4 ст. до н. е.), розпис чорнофигурної чаші з Ольвії (кін. 6 ст. до н. е.), рельєфне зображення А. на залишках знайденого поближ. Керчі мармурового фриза (5 ст. до н. е.) та ін.

«АПОЛЛОН» — літ.-мистецький журнал з питань образотворчого, муз. і театр. мист-ва. Виходив у Петербурзі 1909—17 (спочатку щомісяця, з 1911 — десять книг щороку, деякі номери подвоєно і потроєно). Видавці — С. К. Маковський, М. К. Ушков та ін. 1911—12 (двічі на місяць) друкувався додаток «Русская художественная летопись». При «А.», діяло одноим. книговидав. В журналі виступали представники різних видів мист-ва і худож. течій поч. 20 ст. Тут було надруковано статті, присвячені мист-ву України: «Малоросій-

ське барокко» (1911) та «Старовинна архітектура в Галичині» (1915) Г. Лукомського, «Архаїзм у російському живописі» (1909), «Костянтин Богасєвський» (1912) М. Волошина, «Зібрання Ханенка в Петрограді» (1916) В. Воїнова, «А. Ф. Гауш» (1913) А. Ростиславова, «Шевченко і Містраль» (1911) П. Наумова та ін., різні оглядові матеріали про художнє, муз. та театр. життя України (Є. Кузьміна, Й. Міклашевського, Мнішека, Б. Яновського з Києва, М. Гершенфельда з Одеси). Серед ілюстративних матеріалів — заставки, віньетки та іл. Г. Нарбута (1910—13), який створив і титул «А.» за 1916. Журнал був тісно пов'язаний з *символізмом* та *акмеїзмом*.

В. В. Шлейов.

АПОЛЛОНОВ Іван Григорович (28.IV 1933, с. Веселий Поділ, тепер Семенівського р-ну Полтав. обл.) — укр. художник декор. скла, засл. художник УРСР з 1983. Після закінчення 1960 Ленінгр. вищого худож.-пром. уч-ща ім. В. І. Мухоміної працює на Київ. з-ді худож. скла. Творчість А. притаманні образність і асоціативність, використання різних технік обробки скла (алмазне гранування, розпис тощо). Твори: таріль «Кобзар» (1964); сервіз «Зима» (1968), штофи, декорат. вази «Образи дівчат» (1989), «Дніпровська хвиля» (1990), об'ємні композиції «Садок вишневий коло хати» (1972), декор. композиції «Ранок Київської Русі», «На рідних луках» (обидві —

І. Г. Аполлонов. Декоративні штофи «Квіти». Кольорове скло, глибока обробка. 1987.

1982), «Ой не шуми, луже» (1985). Зберігаються у ДМУНДМ та ін. музеях республіки.

Літ.: Яромоняк Е. Доробок Івана Аполлонова. «Образотворче мистецтво», 1984, № 3; Іван Аполлонов. Альбом. К., 1985.

АПОЛЛОНОВ Іван Іванович [1868, Пенз. губ. — 31.V (13.VI) 1915, Київ] — укр. і рос. хор. диригент, педагог, композитор. Закінчив 1890 Пенз. духовну семінарію, з 1885 — її регент. 1899—1915 — керівник хору при Київ. Михайлівському Золотоверхому монастирі (серед помічників — К. Г. Стеценко), з 1905 — засновник, керівник і викладач курсів

хорового співу й теорії музики та літніх курсів для вчителів при Києво-Михайлівській учительській школі, на які покладалася також організація сільс. нар. хорів. Досконало оволодів миством кийського розспіву. Сприяв розвитку хорового співу на Київщині. Автор зб. «Майже повне коло церковного звичайного наспіву Київської єпархії для трьох голосів», ін. хорових творів (усі — у рукописах).

Лит.: Надеждинский М. И. И. Апостол (Некролог). «Киевлянин», 1915, 1 июня.

А. А. Проценко

АПОСТОЛ Миколай (? — ?) — грец. художник 18 ст. Родом з Охрида. Після семи років навчання на батьківщині приїхав до Києва, де з 1755 працював у Лаврській іконописній майстерні.

«АПОСТОЛ» — найдавніша друкована книга на Україні, видатна пам'ятка книжкового мист-ва. Видана в лютому 1574 І. Федоровим у Львові. Текст складено і надруковано гарного малюнку кириличним шрифтом (тим самим, що й моск. видання цієї книги; 1563—64). Книгу оздоблено високохудож. дереворитами — численними заставками, кінцівками, худож. ініціалами, а також трьома фігурними гравюрами.

У створенні цих прикрас органічно поєднано засади мист-ва Ренесансу з традиц. мотивами і прийомами місц. нар. творчості. Виготовляли їх різні майстри. Більшість заставок, дереворитні ініціали і архіт. рамка на фронтисписі, оздоблення герба О. Ходкевича, ймовірно, належать І. Федорову. Зображення євангеліста Луки на фронтисписі підписано ініціалами ЛП і WS. Монограми гіпотетично розшифровуються так: ЛП — Лаврентій Пилипович (Пухала, львів. художник, з яким Федоров перебував у ділових зв'язках) і WS — Вендель Шарфенберг (можливо, краківський грав'єр, який підписував свої роботи цими лат. літерами).

Цю монограму поставлено й під друкарською маркою І. Федо-

Апсида.

М. О. Anyurin.

рова — рослинною композицією з гербами Львова і самого друкаря. Оригінальні федоровські дошки з декор. прикрасами використовували укр. друкарі протягом 17, 18 і поч. 19 ст. Збереглося (зарєєстровано) в кол. СРСР і за його межами 103 прим. «Апостола».

Лит.: Попов П. М. Початковий період книгодрукування у слов'ян. К., 1958; Ісачевич Я. Д. Львовський Апостол Івана Федорова 1574 года. В кн.: Книга. Исследования и материалы, сб. 9. М., 1964; Заласко Я. П. Мистецтво спадщини Івана Федорова. Львів, 1974. Я. П. Заласко

АПОСТОЛИ (грец. ἀπόστολος — посланець) — персонажі культового мист-ва, які уособлювали 12 учнів, послідовників Христа. Зображення А. відомі з пам'яток візант. та давньорус. мист-ва. Тему А. відбито в настінних розписах храмів Київської Русі, (зокрема мозаїки в барабані купола та композиція «Свхристия» в інтер'єрі Софійського собору, 11 ст.; фрески з Кирилівської церкви, серед. 12 ст., обидві — у Києві), а також в іконописі (ікона «Петро і Павло», 11—12 ст., Новгород. ХМ) та мініатюрі («Апостол Петро з князем Ярополком та княгинею Іриною», мініатюра з Трірського псалтиря, 1078—87). З 15 ст. зображення А. відіграють важливу композиційну роль в іконостасі (апостольський ряд іконостаса Спасо-Преображенської церкви в с. Великих Сорочинцях Полтав. обл., 18 ст.). Їх подано також у декор. кам. скульптурі («Св. Петро» на фасаді Боїмів каплиці у Львові, 17 ст.); у дерев. скульптурі вітарних композицій зх.-укр. храмів (постаті Петра і Павла з Підгаєцької церкви на Львівщині, серед. 17 ст., ДМУОМ, Київ).

АПСИДА, абсида [від грец. ἀψίς (ἀψιδος) — склепіння] — виступ культової споруди, напівкруглий, багатокутний, прямокутний у плані, перекритий півкуполом або зімкненим півсклепінням; замикає неф чи трансепт. У християн. храмах — вітарний

виступ, орієнтований на схід. А. з'явилися в давньорим. базиліках. Здебільшого кількість їх відповідала числу нефів. А. прикрашали нішами (Софійський собор у Києві, 11 ст.), півколонами (Пантелеймонова церква у давньому Галичі, 12 ст.), аркатурними поясами (Василія церква в Овручі, бл. 1190), вікнами (Петропавлівська церква у Кам'янці-Подільському, 1580), пілястрами (Спасо-Преображенська церква у с. Великих Сорочинцях, 1732), ліпленням (Різдва Богородиці собор у Козельці, 1752—63).

АПУХТІН Микола Олександрович (20.V 1924, Ташкент) — укр. артист балету, нар. арт. УРСР з 1960. Закінчив 1940 Ленінгр. хореогр. уч-ще. 1945—67 — соліст Київ. театру опери та балету. Партії: Степан («Лілея» К. Данькевича), Лукаш («Лісова пісня» М. Скорумського), Софрон («Маруся Богуславка» А. Свєтчикова), Зігфрід, Дезіре («Лебедине озеро», «Спляча красуня» П. Чайковського), Конрад («Корсар» А. Адама), Спартак («Спартак» А. Хачатуряна) та ін. 1951—72 — викладач Київ. хореогр. уч-ща, 1972—78 — педагог-репетитор Ансамблю танцю України, 1978—81 — худож. керівник нар. ансамблю танцю Палацу культури київ. з-ду «Більшовик», 1981—84 — балетмейстер-репетитор Київського театру естради.

Т. О. Швачко.

АРАБАТСЬКА ФОРТЕЦЯ у селі Каменському в Криму. Зведена турками 1702. З 1784 перейшла до Росії. Споруда бастионного типу (див. Бастион), у плані близька до трапеції. Фортецю оточує рів, з'єднаний каналом з морем. Від ін. фортечних споруд (мечеть, казарма та ін.) залишилися руїни.

О. Я. Артемов.

АРАБЕСКИ, арабеск [від італ. arabesco — арабський] — тип близькох. середньовіч. орнаментики, для якої характерне поєднання геом. і стилізовано-рослинних форм, інколи вони доповнюються фігуративними та шрифтовими елементами, вигадливо переплетеними у складному ритмі. Стадіальний еквівалент у мист-ві давньорус. і укр. середньовіччя — плетінково-тератологічний орнамент (різьблені капітелі Борисоглібського собору 12 ст. у Чернігові; мініатюрні заставки Київ. євангелія 1393). В широкому розумінні А. наз. також усілякі візерунки ускладнено-примхливих обрисів, зокрема гротеск, канделябровий орнамент, мореск, поширені в Європі з часів Ренесансу. На Україні застосування такої орнаментики забарвлювалося місц. традиціями (Пересопницьке євангеліє 1556—61, Львів. «Апостол» 1574 Івана Федорова та ін. пам'ятки).

М. Р. Селіванов.

АРАКЕЛ (? — ?) — вірм. мініатюрист серед. 14 ст. Працював у Кафі (Крим). Створював мініатюри, заставки та малюнки на полях

Апостоли
Петро та Панао. Дерево.
2-а пол. 17 — поч. 18 ст.
ДМУОМ, Київ.

Апостоли. Сторінка книги.
Львів, друкарня
Івана Федорова. 1574.

книжок (орнаменти і жанрові сцени), у святкових мініях (вірм. рукописи 1356 і 1360, зберігаються у Матенадарані, Єревані).

Я. Р. Дашкевич.

АРАНДАРЕНКО Микола Іванович (1795—1867) — укр. історик і етнограф. У 40—50-х рр. 19 ст. обіймав посаду управителя Полтав. палати держ. маєтностей, пізніше — губернатора Архангельська. Автор «Записок про Полтавську губернію» в трьох частинах (1848—52) — першого комплексного дослідження про цей край. В другій частині (1849) широко представлені фольклорні та етногр. матеріали — думи (6 текстів), історичні (8), чумацькі, ліричні, побутові, календарно-обрядові пісні (в т. ч. купальські, великодні, різдвяні, веснянки та ін.), описи нар. ігор, весільних обрядів, відомості про житло, одяг, нар. промисли, ремесла та ін.

І. П. Березовський.

АРАНЖУВАННЯ (від франц. *arranger* — упорядковувати, влаштовувати) — перекладання муз. твору для іншого (порівняно з оригіналом) складу виконавців: фп. п'єси — для хору а капела; пісні (для голосу і фп.) — для естрадного ансамблю. На відміну від транскрипції, обробки (див. *Обробка народної пісні*), А. обмежується пристосуванням фактури оригіналу до тех. можливостей ін. інструмента (голосу) або виконавського складу. Див. *Співацьке мистецтво*, *Хорова музика*, *Інструменти музичні*, *ВІА*. **АРАРАТЯН** Вагн Георгійович (21.VIII 1902, Тбілісі — 25.IX 1983, Москва) — вірм. композитор, засл. діяч мист. Вірм. РСР з 1960. Закінчив 1938 Одес. консерваторію (клас композиції

Аракед. Мініатюра з лекціонарію. 1356. Матенадаран, Єреван.

М. М. Білінського). Автор солов'яків «Заповіт» (1938), «Мені однаково» (1939), «Косар», «Нащо мені чорні брови» (обидва — 1940) та ін. на вірші Т. Г. Шевченка. Пам'яті поета присвятив «Елегію» для струнного оркестру (1938).

АРБЕНІН Вадим Андрійович [23. III (4.IV) 1895, Владикавказ — VII 1989, Київ] — рос. і укр. актор, засл. арт. УРСР з 1956. Закінчив 1915 Моск. ун-т, театр. студію К. С. Станіславського і В. І. Немировича-Данченка. Працював у театрах Москви та ін. міст. Учасник фронтових бригад, 1943—46 — актор Крим. рос. драм. театру, 1946—75 — Крим. філармонії. Ролі: Хлестаков («Ревізор» М. Гоголя), Мишкін («Ідіот» за М. Достоевським), Нагульнов («Піднята цілина» за М. Шолоховим). Концертні програми за творами А. П. Чехова, М. Горького, С. О. Есєніна, В. В. Маяковського та ін. Г. С. Фіцко. **АРБІТ** Семен Михайлович (23. VII 1921, м. Білгород-Дністровський, тепер Одес. обл. — 11.VIII 1986, Львів) — укр. диригент, засл. арт. УРСР з 1972. Закінчив 1951 Львів. консерваторію (клас І. І. Паїна). З 1948 — хормейстер (з 1949 — головний), 1953—58 та з 1960 — диригент Львів., 1958—60 — Челяб. театрів опери та балету. Здійснив постановки балетів «Маруся Богуславка» А. Свєтнікова (1953), «Орися» А. Кос-Анатольського (1964, перше виконання), «Спартак» А. Хачатуряна (1965), опери «Відроджений травень» В. Губаренка (1975) та ін. 1951—71 — організатор і керівник нар. самодіяльного симф. оркестру Львів. політех. ін-ту. З 1960 — викладач Львів. консерваторії.

І. Д. Гамкало.

АРБОВ Олександр Степанович (справж. — Остроухов; 12.VI 1882, м. Тростянець, тепер Сум. обл. — 10.XII 1962) — укр. актор, режисер, один з корифеїв укр. кіно. Дебютував в аматор. театрі в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ). Працював в укр. трупах М. К. Садовського, Д. А. Гайдамаки, О. З. Суслова, О. А. Суходольського, рос. трупах В. Ф. Комісаржевської та М. М. Синельникова, виступав на естраді як читець. З 1910 театр. діяльність поєднував з роботою в кіно. А. один з перших застосував прийом комбінованих зйомок як засіб худож. виразності. Після Жовтня 1917 керував червоноарм. самодіяльністю, виступав з «кіномовлячими» фільмами, змонтованими з хроніки та фрагментів різних ігрових кінокартин, об'єднаних сучас. тематикою («Розмова локомотива з вагонами», «Розмови з планетою Марс» та ін.). Серед ролей: Іс-правник («Алім»), Кергельс («Боротьба велетнів»), обидва — 1926; начальник охорони («Кіра-Кіраліна», 1927) — всі на ВУФКУ. В поставлених фільмах зіграв ролі: Іван («Денщик підвів, або Хохол наплутав», 1910), Бабочкін

(«Оце так поцілунок», 1911), Плюмажев, Цапкін («Красива жінка», «Набридливи вояжер», 1918; обидва за оповіданнями А. Аверченка), Толкачов («Дачний чоловік» — перша екранізація творів А. Чехова у вітчизн. кіно, 1911), реж. кінофільму «Під дзвін ланцюгів» (1913—14).

Літ.: Шамон А. Страницы биографии украинского кино. К., 1974.

Г. В. Довбищенко.

АРБУЗОВ Олексій Миколайович [13 (26).V 1908, Москва — 20.IV 1986, там же] — рос. драматург. Закінчив театр. школу в Петрограді. Літ. діяльність почав 1923. Серед вистав в театрах України: «Шестеро коханих» (1935, Черкаси), «Таня» (1948, Хмельницький), «Роки блукань» (1955, Київ, рос. драм. театр ім. Лесі Українки, реж. М. Ф. Романов), «Іркутська історія» (1960, Запоріжжя), «Мій бідний Марат» (1974, Ужгород), «У цьому тихому старому домі» (1974, Львів), «Старомодна комедія» (1975, Одеса), «Місто на зорі» (1976, Мадіівка), «Жорстокі ігри» (1979, Полтава). П'єси А. стали основою одноім. мюзиклів В. Ільїна «У цьому тихому старому домі» (1976 — Одес. театр муз. комедії, 1977 — Вінн. укр. муз.-драм. театр), «Місто на зорі» (1978, Київ. театр оперети), опери М. Кармінського «Іркутська історія» (1978 — Харків. театр опери та балету).

Літ.: Васильєва І. Театр Арбузова. М., 1983.

С. Г. Васильєв.

АРВАЙ (? — ?) — укр. будівничий 19 ст. Спорудив дерев. церкву в с. Погарі (тепер Львів. обл.), одну з характерних пам'яток бойківської архітектурної школи.

АРВО Ф. (? — ?) — франц. архітектор 18 ст. Автор ландшафтного паркового ансамблю «Кайзер» (2-а пол. 18 ст.) у Антонінах (тепер смт Хмельн. обл.). На тер. парку — дендрозаповідник.

АРГАМАКОВ Костянтин Миколайович (1875 — ?) — рос. піаніст-педагог, композитор, муз.-громад. діяч. 1906 оселився у Києві, того ж року відкрив приват. «Зразкові класи гри на фортепіано та курси піаністів-методистів» (існували до 1914). При курсах створив «Педагогічний музей», в якому було зібрано численні експонати з історії муз. культури: старовинні та сучас. клавішні інструменти в оригіналі, в малюнках і кресленнях, гуслі, зразки старовинних нотних рукописів у копіях та видані світської і культової музики (в т. ч. подаровані А. Києво-Печерською лаврою), посібники гри на фп., бл. 1700 портретів музикантів. Автор циклу з 7 програмних п'єс для фп., зокрема, «Урочи-стого маршу на взяття Львова», «Елегії на розорення Бельгії» та ін. (цикл написано на фронті, вид. 1915; кошти від збору були перераховані на користь Сербії), романсів.

Літ.: Яновський Б. Театр и музыка. «Киевская мысль», 1908. 28 сентября.

А. І. Саприкина, М. І. Кузьмін.

Арабески. Заставка Київського євангелія. 1393. Державна публічна бібліотека. Петербург.

Арабески. Заставка Євангелія. Кін. 16 ст. Бібліотека АН Росії. Петербург.

АРГІМПАСА, Аргімпаза (грец. 'Αργιμπαζα) — у скіф. міфології богиня плодючості і материнства, володарка живих і мертвих, захисниця, покровителька людського роду. З 7 ст. до н. е. вважалася покровителькою скіф. царів. На думку Геродота, у греків А. ототожнювалася з Афродітою. Особливість худож. зображення А. у скіф. пам'ятках — використання відомих у грец. та сх. мист.-віконографічних схем: т. с. сцени «прилучення», поза «оранти» та ін. (бляшки з курганів Куль-Оба, Мелітопольського, Чортотлики та ін.).

Аргімпаза. Ажурна пластина з Александропольського кургану на Дніпропетровщині. Золото, срібло, 4 ст. до н. е. ДБ. Петербург.

АРГОНСЬКА Ліна Георгіївна [27. IX (9.X) 1895, Севастополь — 17.VI 1976, Ленінград] — рос. і укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1951. Працювала в театрах: Нар. драм. (1917), «Тверезість» (1918; обидва — в Одесі), Херсон. міському (1919), Єнакіївському рос. драми ім. О. С. Пушкіна (1920—27), обласному рос. драм. (1928—36), рос. драми ім. О. С. Пушкіна (1937—38; обидва — у Вінниці), Сх. Казахстану (1942—45), Кам'янець-Подільському (з 1950 — Ізмаїльському) рос. драм. (1939—42, 1945—60). Ролі: Параска, Ковшик («В степах України»), «Калиновий гай» О. Корнійчука, Огудалова, Шаблова («Безприданниця»), «Пізня любов» О. Островського).

К. О. Силина.

АРГУНОВ Яків Іванович [1784, Петербург (?) — після 1830] — рос. живописець і графік. Син і учень І. П. Аргунова. 1816 звільнений з кріпацтва. Писав портрети гетьманів (Б. Хмельницького, Ю. Хмельницького, Д. Апостола, І. Самойловича, К. Розумовського) для книги Д. Н. Бантиша-Каменського «Історія Малоросії» (1822) та для видання альбому «Изображения людей знаменитых или чем-нибудь замечательных, принадлежащих по рождению или заслугам Малой России» (1844) із зібрання П. П. Бекетова. Серед живописних творів — портрети В. П. Розумовської (1824, НМІ України), Олександра I та ін.

Літ.: Каталог музею Українських древностей В. В. Тарновського, т. 2. Чернігов, 1903; Станкович В. Союз Аргуновых. А., 1926. Ш. М. Горцман.

Я. І. Аргунов. Портрет В. П. Розумовської. Олія, 1824. НМІ України. Київ.

АРДАРОВ Григорій Павлович [справж. — Богданович, 28.III (9. IV) 1888 — 17.II 1956, Казань] — рос. актор, режисер, нар. арт. РРФСР з 1954. Закінчив 1907 Одес. театр. школу М. І. Морської. Дебютував 1908 в антрепризі М. І. Соболевського-Самарина в Ростові-на-Дону. Працював у театрах Харкова, Баку, Тбілісі. Актор і режисер театру «Комедія», рос. драм. театру (Одеса, 1920—24), організатор і гол. режисер «Колективу драми Подільського об'єднання» (1925—26), який працював у Кам'янці-Подільському, Могильові-Подільському, Проскурові (тепер Хмельницький), Вінниці, 1936—56 — в Казанському драм. театрі. Ролі: Кречинський («Весілля Кречинських» О. Сухово-Кобиліна), цар Іоанн («Смерть Іоанна Грозного» О. Толстого), Сатін («На дні» М. Горького). Вистави: «Ревізор» М. Гоголя, «Дворянське гніздо» за І. Тургенєвим.

О. М. Мартиненко.

АРДІ-СВЕТЛОВА Ольга Василівна (1868, Таганрог — 1947) — рос. актриса. Працювала 1886—90 (з перервою) у Деркача Г. Й. трупі, 1897—98 — у Дюкової О. М. трупі (в Одесі та Харкові). Ролі: Дездемона («Отелло» У. Шекспіра), Леонора («Честь» Г. Зудермана) та ін.; співала також в укр. хорі.

Літ.: Начало пути. В кн.: Русские провинциальный театр. Воспоминания. А., М., 1937. О. В. Попов.

АРЕНА [лат. (h)arena, букв. — пісок] — 1) у Стародавньому Римі — посипаний піском овальний майданчик у центрі цирку або амфітеатру, де відбувалися бої гладіаторів, кінні змагання та ін. видовища. 2) у сучас. цирку А. (або манеж) — круглий майданчик з бар'єром, де відбувається вистава. Стандартний діаметр А. — 13 м. А. використовується також для експеримент. театр. вистав, тематич. концертів, конкурсів.

АРЕНДАРЄВСЬКІ — родина укр. золотарів 18—19 ст. Жили і працювали у Києві. Андрій Гнатович А. (1770 — після 1830). Мав у Києві власну майстерню. Робив ювелірні речі на продаж. Антін Андрійович А. (не раніше 1795 — після 1857). В 1843 — у списках майстрів срібного цеху. Петро Андрійович А. [1799 — 7 (19).II 1856]. З 1825 — член срібного цеху, з 1840 — його почесний майстер. Петро Сидорович А. (1800 — після 1841). Почесний майстер срібного цеху. Яків Андрійович А. (? — 1861). Належав до срібного цеху. Федір Якович А. [1843—3 (15).XII 1899]. Літ.: Петренко М. З Українського золотарства XVI—XVIII ст. К., 1970.

А. А. Проценко.

АРЕНДАШ Василь Іванович (I.VIII 1936, Ужгород) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1977. Закінчив 1964 Ужгород. муз. уч-ще. Актор Чернів. філармонії (1964—65), Чернів. (1967—69) і Закарп. (з 1969) укр. муз.-драм. театрів. Ролі: Петро («Наташка Полтав-

ка» І. Котляревського), Іван Непокритий («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Тихий («Нащадки запорожців» О. Довженка), Антоніо Террачіні («Пам'ять серця» О. Корнійчука), Швандя («Любов Ярова» К. Треньова).

І. М. Данилова.

АРЕНС Ельга Еріхівна (1900, Мелітополь, тепер Запоріж. обл. — 13.V 1966, Київ) — укр. естрад. співачка, засл. арт. УРСР з 1948. Народилася в сім'ї акторів. 1916 працювала у Києві в Народному театрі, гастролювала по Україні, в роки громадян. війни виступала у театрі при 1-й Кінній армії. 1921 — у київ. театрах мініатюр, 1922—60 — артистка укр. естради, виконавиця естрад. пісень рад. композиторів.

А. А. Проценко.

АРЕНСЬКИЙ Антон (Антоній) Степанович [30.VI (12.VII) 1861, Новгород — 12 (25).II 1906, побл. Теріокі, тепер м. Зеленогорськ Петерб. обл.] — рос. композитор, диригент, піаніст, педагог. Закінчив 1882 Петерб. консерваторію (клас М. А. Римського-Корсакова). 1882—95 — викладач (з 1889 — професор) Моск. консерваторії. 1895—1901 — директор Приворної співацької капели в Петербурзі. Автор 3 опер, балету, 2 симфоній, інструм. п'єс, романсів, варіацій на тему укр. нар. пісні «Журавель» для двох фп. тощо. Значну популярність здобула його Фантазія на теми І. Т. Рибініна для фп. з оркестром, де майстерно розроблено мелодію кнв. билли «Про Вольгу та Микулу» (1899). 1900 диригував виконанням власних творів у Харкові, 1902 гастролював з відомим квартетом Мекленбурга-Стрілецького в Києві, Одесі, Катеринославі. Автор методич. праць у галузі музики. Серед учнів — Р. М. Глієр.

Літ.: Цыпин Г. М. А. С. Аренский. М., 1966. К. В. Майбукова.

АРЕНСЬКИЙ Михайло Васильович [27.V (8.VI) 1895, Москва — 15.V 1980, Куйбишев] — рос. актор, нар. арт. РРФСР з 1957. Працював у Київ. рос. драмі (1922—26), театрі «Красный факел» (1927—35), з 1936 — у Куйб. драм. театрі. Серед ролей укр. репертуару — Роман Круча, Дремлюга («Банкір», «Крила» О. Корнійчука).

АРЕНСЬКИЙ Яків Мойсейович [справж. — Файбишенко; 13 (25). XI 1896, Одеса — 16.III 1968, Луганськ] — рос. і укр. актор, засл. арт. УРСР з 1948. Працював на Україні у пересувних трупах (1918—25), театрі «Красный факел» (1926—27), Луганському рос. драм. театрі (1939—63). Ролі: Перкінс («Місія містера Перкінса в країну більшовиків» О. Корнійчука), Юсов («Тепленьке місце» О. Островського), Фамусов («Горе з розуму» О. Грибосцова), Коломійцев («Останні» М. Горького), Дронов («Все залишається людям» С. Альошина).

І. М. Данилова.

АРЕС, Арей (Ἄρης) — у грець міфології спочатку бог бур і гроз, згодом бог війни. Син Зевса і Гери. Виїздив на бойовій колісниці у супроводі духів смерті, своїх синів та сестри Ериди — богині розбрату і ворожнечі. За Гомером, А. брав участь у Троянській війні на боці троянців. Мав сучічки з Афінною, Гераклом, з ревності убив коханця Афродіти Адоніса. В Афінах ім'ям А. назвали пагорб (Ареопар), біля підніжжя якого спорудили храм на його честь. У давньогрець. мист-ві А. зображували молодим вродливим воїном із щитом і списом або мечем. Відома рим. копія статуї А. роботи Лісіппа. В ДЕ зберігається погруддя А. в бойовому шоломі, гребінь якого підтримує сфінкс (можливо, рим. копія статуї роботи Поліклета). Давні римляни ототожнювали А. з Марсом. Геродот вказує на існування аналогічного бога у скіфів, які йому, єдиному з усіх богів, зводили святилища, приносили жертви. Ці святилища не збереглися, але відомо, що вони були великі за розміром і зводилися в кожному поселенні. А. у скіфів символізував короткий меч-акинак. У Криму знайдено масивну брилу із зображенням такого меча.

АРЕФ'ЄВ Анатолій Васильович (24.XI 1918, м. Ставрополь, тепер Тольятті Самар. обл. — 28.I 1989, м. Дніпропетровськ) — рос. художник театру, нар. художник СРСР з 1967. Закінчив 1938 Пензен. худож. технікум. Працював у Кирг. (з 1947), Горьков. (з 1971) театрах опери та балету. З 1973 — гол. художник Дніпроп. театру опери та балету. Оформив у ньому опери «Богдан Хмельницький» К. Данькевича (1976); Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1976), «Брати Ульянови» Ю. Мейтуса (1980), «Аїда» Дж. Верді (1981), балет «Баришня і хуліган» Д. Шостаковича (1978). Літ.: Лушаніна А. Анатолій і Володимир Арефєви. В кн.: Советские художники театра и кино 77/78. М., 1980. З. В. Кучеренко.

АРЕФ'ЄВ Володимир Анатолійович (20.V 1949, Фрунзе, тепер Бішкек, Киргизстан) — укр. театр. художник, засл. художник УРСР з 1978. Син А. В. Ареф'єва. Закінчив 1973 Моск. худож. ін-т ім. В. І. Сурикова. З 1974 — у Дніпропетр. театрі опери та балету. Оформив вистави: «Лісова пісня». Оформив вистави: «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, «Лускунчик» П. Чайковського, «Ріголетто» Дж. Верді та ін.

АР'ЄРСЦЕНА (від франц. arrière — позаду і сцена) — задня частина сцени, яка використовується для декорацій, що створюють ілюзію простору. В театрі будівлях А. становить третину і більше від глибини осн. сцени. На А. розташовано фурки, накатне коло з поставленими декораціями. Згорі А. обладнується колосниками з підйомниками і світловою апаратурою.

А. В. Ареф'єв.

Істотного значення набуває А. у зв'язку з поширенням світлопроеційних декорацій.

АРИВАНЮК Іван Іванович (8.I 1948, с. Новосілки, тепер Смоляри Старовижівського р-ну Волин. обл.) — укр. майстер декор. мист-ва, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1974. Закінчив 1967 худож.-реміснич. уч-ще в смт Івано-Франковому (Яворів. р-ну, Львів. обл.). Працював на Луцькому меблевому комбінаті (1967—68), з 1968 — майстер сувенірного цеху Ківерцівського лісгоспзагу. Працює в техніці різьблення, інкрустації та інтарсії на дереві.

І. І. Ариванюк.
Декоративна тарілка.
Дерево, різьблення,
тонювання. 1872.
ДМУНДМ. Київ.

Твори: декор. тарелі «В. І. Ленін» (1970), «Іван Франко» (1971), «Леся Українка» (1971); фігурна композиція «Лісова пісня» (1985). Зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України.

О. Ф. Ошуркевич.

АРИЄТА (італ. arietta — маленька арія) — різновид арії. Відрізняється наспівною лірич. мелодикою, невеликим розміром і простою, здебільшого 2-частиною структурою.

АРИОЗО (італ. arioso — подібно до арії; також — виразний, наспівний; просторий, сповнений повітря) — різновид арії. Відрізняється невеликим розміром і вільною, здебільшого «наскрізною» побудовою. В оперних і кантатно-ораторіальних творах А. набуває ознак проміжної форми між арією та речитативом, а сама назва «А.» визначає певну манеру виконання — наспівно, але з деяким наближенням до декламації: А. Тараса («Тарас Бульба» М. Лисенка), Любки Шевцової («Молода гвардія» Ю. Мейтуса), Тура («Богдан Хмельницький» К. Данькевича).

Г. Я. Ткаченко.

АРИСТОВ Василь Михайлович [17 (29).I 1898, Москва — 9.V 1962, Харків] — рос. і укр. актор і режисер, нар. арт. УРСР з 1946. Працював у театрах Москви (1913—33), в Київ. (1934—36) і Харків. (1936—62) рос. драм. театрах. Ролі: Петерсон («Під золотим орлом» Я. Галана), Горлов («Фронт» О. Корнійчука), Мурзавецький («Вовки і вівці» О. Островського), Безсеменов («Мишани» М. Горького), Шадрін («Людина з рушницею» М. Погодіна), Полежаєв («Неспо-

кійна старість» Б. Рахманова), Сипай («Оптимістична трагедія» В. Вишневецького). Вистави: «Неспокійна старість» Б. Рахманова (1937), «Бронепізд 14-69» В. Іванова (1951), «Гаряче серце» О. Островського (1951), «Учень диявола» Б. Шоу (1958). Знімався в кіно.

О. А. Пазенко.

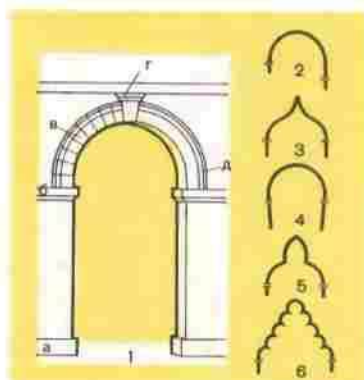
АРИЯ (італ. aria) — завершений сольний вокал, епізод в опері, ораторії, кантаті. Узагальнює певний етап драматургії твору, характеризує і розкриває емоц. стан героя. А. наз. також окремі концертні вокал. твори, інструм. п'єси наспівного характеру, частини оркестр. сюїт. Народження А. збігається з народженням опери. В укр. муз. мист-ві еволюція А. відбиває хід еволюції вітчизн. опери: якщо перші відомі на Україні її зразки (А. з опери «Демофонт» М. С. Березовського) цілком відображають специфіку А. італійської опери seria, то з розвитком укр. класичної опери та оперети А. збагачується рисами нац. піснених жанрів, насичується елементами речитативу, поглиблюється характеристиками героя та ситуації, що визначило її форми: монолог, А.-пісня, А.-оповідання. Напр., романс Оксани («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), пісня та монолог Тараса («Тарас Бульба» М. Лисенка). Значним є вплив думи на розвиток А. Напр., пісня Тараса, дума Кобзаря («Тарас Бульба» М. Лисенка), оповідання Захара Беркута («Золотий обруч» Б. Лятошинського) та Кривоноса («Богдан Хмельницький» К. Данькевича), 2-а ч. кантатно-симф. «Україно моя» А. Штогаренка (коліскова для меццо-сопрано з хором). Укр. композиції звертаються і до форми А. в її традиційному вигляді. Серед останніх — арії Тараса («Облога Дубно» П. Сокальського), Остапа, Татарки («Тарас Бульба» М. Лисенка), Одарки («Купало» К. Вахнянина), Богдана Хмельницького, Кривоноса та ін. гол. персонажів опери «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, Мавки («Лісова пісня» В. Кирейка) та ін. Різновиди А. — арієта, аріозо.

Г. Я. Ткаченко.

АРКА (від лат. arcus — дуга, склепіння) — криволінійне перекриття отвору в стіні або просторі між двома опорами — стовпами, колонами, пілонами; несуча буд. конструкція, що працює переважно на стиск, через що виникає розпір. А. будують з каменю, цегли, залізобетону. Залежно від внутр. обрису бувають півциркульні, колові, стріласті, кілевидні, еліптичні, підковоподібні, повзуучі та ін.; за призначенням — підпругні, розвантажувальні, підпірні, зворотні, декоративні (декор. аркові ніші, аркатура) тощо. Аркові конструкції відомі ще в арх-рі Старод. Сходу (3-є тис. до н. е.). У Старод. Римі поширилися в монумент. арх-рі (акведуки, тер-

В. М. Аристов.

Арки:
1 — півциркулярна
(а — плінтус;
б — імпорт;
в — довгаста;
г — аркевоподібна;
д — підковоподібна;
е — гротескова;
ж — багатолопатка)

ми, триумфальні арки). Пізніше аркова композиція з'явилася в арх-рі готики, барокко, класицизму. Найдавніші конструкції А. на тер. України — міська брама в Херсонесі (5—2 ст. до н. е.), аркові отвори і портали Інкерманського печерного храму в Севастополі (8—9 ст.). Підружні А. широко використовувалися в мурованих візант. (Іоанна Претечі церква в Керчі, 8—14 ст.), давньорус. (Софійський собор у Києві, 11 ст.), тур. храмах і мавзолеях (Джума-Джамі мечеть в Євпаторії, 1552—64), православних, рідше — католицьких храмах 14—поч. 20 ст. (Покровська церква-фортеця у с. Сутківцях Хмельн. обл. 1467; корпус аркад Києво-Печерської лаври, 18 ст.). Для перекриття великих площ почали застосовувати аркові ферми (Бессарабський ринок у Києві, 1910—12). В сучас. арх-рі широко використовують складні аркові конструкції з металу та залізобетону (міст метро у Києві, 1965).

А. З. Панчишин.

АРКАДА (франц. arcade, італ. arcata) — ряд однакових за формою і розмірами арок, що спираються на стовпи, колони або пілястри (глухі аркади). На Україні було застосовано А. при буд-ві відкритих галерей культових споруд (Софійський собор у Києві, 11 ст.; А. на Дальніх печерах Києво-Печерської лаври, 18 ст.), житл. будинків епохи Відродження (Корнякта будинок у Львові, 1589), торг. споруд (Гостиний двір у Києві, 1809—28; Білий Церкві, 1809—14; Новгороді-Сіверському, кін. 18 — поч. 19 ст.). А. використовувалася в нар. дерев. арх-рі (галицька, гуцульська, бойківська, закарпатська та ін. архіт. школи); опасання на дзвіницях та ганки в житл. і культових спорудах.

А. З. Панчишин.

Аркада карантину в Одесі. 1803—07.

А. І. Аркадьєв.

Аркада житлових будинків 17 ст. у м. Жовква Львівської обл.

АРКАДЬЄВ А. І. (? — 25.I 1922, Одеса) — рос. актор і режисер. Дебютував 1893 у Василеострівському робітничому театрі в Петербурзі. Працював у трупі В. Ф. Комісаржевської, в театрах Саратова, Царицина (тепер Волгоград), Кишинєва, Мінська, Полтави. В Одесі очолював Червоноармійський театр ім. Я. М. Свердлова, працював у Театрі загальнодоступної драми, драм. групі профспілки театр. працівників, «Массограмі». В Одесі здійснив постановки вистав «Цар Едіп» Софокла, «Влада» М. Твєрського. Вів пед. роботу, зокрема очолював разом з Б. Я. Генісом-Лоренцо театр. студію, випускники якої засн. театр «Красний факел». Один із засновників журн. «Театруда».

В. В. Голова.

АРКАДЬЄВ Аркадій Іванович [справж. — Кудерко; 7 (20).II 1907, Одеса] — укр. актор, нар. арт. СРСР з 1977. Закінчив 1927 Одес. муз.-драм. ін-т (курс Л. Ф. Лазарєва). Працював у районному драм. (1924—27) та рос. драм. театрі ім. А. В. Іванова (1927—32, обидва — в Одесі), Дніпропетровському російському драматичному театрі ім. М. Горького (1932—35). З 1935 — актор і режисер Львів. рос. драм. театру Рад. Армії (до 1944 — в Києві, до 1954 — в Одесі). Ролі: в театрі — Юліус Фучик («Прага залишається моєю» Ю. Буряківського; Держ. премія СРСР, 1952), Луконін, Глоба («Хлопець із нашого міста», «Російські люди» К. Симонова), Мотильков, Рибаків («Слава», «Син Рибаків» В. Гусєва), Пеклеванов («Бронепоезд 14-69» Вс. Іванова), Борейко («Порт-Артур» А. Степанова, І. Попова, власна постановка); в кіно — Никифоров, Боцман, Нептун («В далекому плаванні», 1945), Колаченко («Голубі дороги», 1947; обидва — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка), Книшєв («Російський ліс», 1964), Родзянко («Агонія», 1981; обидва — кіностудія «Мосфільм»). Вистави: «Пісня про чорноморців» Б. Лавренєва (1954), «Кряжеви» В. Лавренєва (1955). Срібна медаль ім. О. Д. Попова 1973 за вистави на військ.-патриотичну тему («Син Рибаків» В. Гусєва, «Лейтенанти» А. Пінчука, «Однополчани» Г. Семенка, «Спадщина» А. Софровова).

С. М. Веселка.

АРКАДЬЄВ Аркадій Семенович [справж. — Гірттейн; 9.VI 1899, Харків — 8.XII 1966, Київ] — український артист балету. Навчався в хореографіч. студії Н. О. Дудинської-Тальєйорі (Харків). З 1920 — артист Харків., 1942—59 — Київ. театр опери та балету. Партії: фея Карабос («Спляча красуня» П. Чайковського), Квазімодо, Іванко («Собор Паризької Богоматері», «Горбоконик» Ч. Пульї), Санчо Панса («Дон Кіхот» А. Мінкуса), Сват («Гаяне» А. Хачатуряна) та ін.

В. Д. Туркєвич.

АРКАДЬЄВ Іван Петрович [7 (19).I 1872, Петербург — 30.XII 1946, Ленінград] — рос. диригент, композитор. Закінчив 1893 Петерб. консерваторію (клас скрипки Л. С. Ауєра). Теорію композиції вивчав у А. К. Лядова. Серед постановок — опера «Пан сотник» Г. Козаченка (1902, перше виконання, Нар. дім у Петербурзі). 1920—23 — ректор і професор Одес. консерваторії, диригент Одес. театру опери та балету. З 1923 — в Петрограді. Автор симф. творів, хорів, романсів, фп. п'єс та ін.

І. Д. Гончаров.

АРКАДЬЄВА Ліліана Аркадіївна (11.IV 1932, Одеса) — рос. і укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1975. Дочка А. І. Аркадьєва. Навчалася в Одес. ун-ті (1951—54). Працювала в театрах Майкопа (1959—61), Рибінська (1961—64), Сахаліну (1961—68). В 1954—58 та з 1969 — у Закарп. рос. драм. театрі (м. Мукачеве). Ролі: Проствакова («Недоросток» Д. Фонвізіна), Аркадіна («Чайка» А. Чехова), Валька («Іркутська історія» О. Арбузова), Корделія («Король Лір» У. Шекспіра), Мати (одноім. п'єса К. Чапєка), Бернарда («Дім Бернарда Альбі» Ф. Гарсія Лоркі).

І. М. Давидова.

АРКАН — гуцульський героїчний церковний танець. Назва походить від аркана — одного з чабанських знарядь. У танці відображено особливості праці та побуту чабанів. Виконують замкненим колом або півколом з топірами в руках. А. має конкретний сюжет, відбитий у композиційній структурі: кожному його танц. фігурі пов'язано з новим сюжетним ходом, зміст якого передають команди «ватажка» (окремі послідовні вигукі провідного танцюриста): «Гей, до кола!», «Аркан» (виконується гол. фігура танцю), «Кошара», «Свердло», «Кленовий лист», «Батько спить», «Батько встав» (кульмінаційний поворот у танці). У заключній частині А. виконавці змагаються в спритності, силі, демонструючи різні тех. прийоми: присядки, стрибки, віртуозне володіння топірем. Після завершення команди «ватажка» («Аркан») танцюристи у ритмі осн. фігури танцю залишають майданчик. А. складається з двох груп рухів: «прибій» та «зміни»; «підківка», «тропачок», «гайдук» (див. Коломийка). Кількість муз. варіантів — нечисленна. Для мелодії характерні чіткий, акцентований дводольний метр (див. Метроритм), підкреслення енергійної квартової інтонації, пружний, швидкий темп. Основна ритмічна фігура — 2/2 1/2 1/2.

А. широко побутував серед опришків у 19 ст. На концертній естраді вперше з'явився в репертуарі танц. групи Українського народного хору ім. Г. Г. Верьовки та Гуцульського ансамблю пісні і танцю (постановка В. В. Петриха).

Муз.-жанрові ознаки А. відображено у ряді творів українськ.

композиторів: симф. сюїти «Закарпатські ескізи» В. Гомоляки, «Гуцульський рапсодії» Г. Майборода, операх «Золотий обруч» Б. Лятошинського і «Милана» Г. Майборода, балеті «Хустка Довбуша» А. Кос-Анатольського та ін.

Літ.: Гуменюк А. І. Народне хореографічне мистецтво України. К., 1963; Українські народні танці. К., 1969.

І. А. Карлович.

«АРКАН» — оркестр нар. інструментів. Ств. 1977 при Делятинському Будинку культури Надвірнянського р-ну Івано-Фр. обл. З 1988 — народний самодіяльний. Засновник і керівник оркестру — С. Орел. В репертуарі: гуцул. нар. мелодії для флейти з оркестром в обробці В. Агратіни, «Аркан», «Буковинський марш», «Коломийки», фантазія на гуцул. нар. мелодії для скрипки з оркестром в обробці С. Орла, «Угорський танець № 4» Й. Брамса, «Чардаш» В. Монті. Лауреат Всесоюз. і Респ. фестивалів та оглядів нар. творчості. Гастролював в Румунії 1988.

В. В. Олексюк.

АРКАНОВА Валентина Федорівна (5.II 1934, Херсон) — укр. співачка (лірико-колоратурне сопрано), нар. арт. УРСР з 1968. Після закінчення 1956 Харків. консерваторії — солістка Харків. театру опери та балету (дебютувала в партії Антоніди — «Іван Сусанін» М. Глинки). Партії: Марилья («Тарас Бульба» М. Лисенка), Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Любка («Молода гвардія» Ю. Мейтуса), Зіна («Лейтенант Шмідт» Б. Яровинського, перше виконання, 1970), Людмила («Руслан і Людмила» М. Глинки), царівна Лебідь («Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова), Лючія («Лючія ді Ламмермур» Г. Доницетті). Концертна діяльність. Гастролювала за кордоном. З 1970 — викладач Харків. ін-ту мист-в (з 1986 — професор).

Т. О. Швачко.

АРКАС Микола Миколайович [26.XII 1852 (7.I 1853), Миколаїв — 13 (26).III 1909, там же] — укр. композитор, муз.-громад. діяч, історик. Закінчив 1875 Новорос. ун-т в Одесі. 1875—99 служив у мор. відомстві в Миколаєві. Профес. муз. освіти не мав. Підтримував тісні творчі стосунки з М. В. Лисенком, П. І. Ніщинським, М. А. Кропивницьким (у студентські роки брав участь у його виставах як актор-аматор). Перші композиторські спроби здійснив у 70-х рр. Автор першої опери на шевченківський сюжет — побут.-соціальної драми «Катерина» (1891, за однойм. поемою Т. Г. Шевченка, лібретто А.). Клавир опери видано в муз. редакції П. У. Молчанова 1897 у Петербурзі. Прем'єра відбулася 12.II 1899 у постановці Т-ва русько-малоруських артистів під керівництвом М. А. Кропивницького в моск. театрі «Акваріум» (оркестровка Б. І. Воячека); згодом її поставили в

В. Ф. Арканова.

М. М. Аркас.

Архитектура Боржомського собору в Чернівцях. 12—19 ст.

В. П. Аркушенко.

Одесі Суслова О. З. трупа (1899), у Львові в театрі «Руської бесіди» М. К. Садовський (1906) та Й. Д. Стадник (1908), а також під час гастролей укр. труп у Києві М. Кропивницький (1899), у Варшаві трупа М. К. Ярошенка (1902), Кракові Й. Д. Стадник (театр «Руської бесіди», 1913). Згодом «Катерину» поставлено в Київ. театрі опери та балету (1927, 1957), Оперній студії Київ. консерваторії (1956), ін. оперних театрах республіки. Муз. редакцію та оркестровку опери здійснювали також Й. В. Прибик (1903), Г. П. Таранов (1956, нове лібретто Д. М. Бобиря). 1934 на її матеріалі М. І. Вериківський створив сюїту для симф. оркестру. З ін. творів А. відомо про 2 зб. обробок укр. нар. пісень (80 пісень, частину з яких записано А., в т. ч. з голосу Т. М. Пархоменка, не видано, 1929 рукопис загублено), 2 романси (зокрема, «Я не можу тобі розказати про любов», 1901). У муз. творчості А. спирався на стилістику укр. романсу та «зовнішню» атрибутику деяких ін. укр. фольклорних жанрів (у т. ч. дум). Автор поетич. творів (серед них — вірш «На вбивство лейтенанта Шмідта»).

А. проводив активну культур.-освітню (лекційну та пед.) діяльність на Миколаївщині. В 1907—09 — організатор і голова микол.-ва «Прогрес». Як історикові йому належить дослідження «Історія України-Русі» (1907). У Миколаєві 1993 встановлено пам'ятний знак А.

Літ.: Історія України-Русі. К., 1990. Літ.: Кауфман А. С. М. М. Аркас. К., 1958. О. О. Різник.

АРКАС Микола Миколайович [1888, Миколаїв — 14.XII 1938, м. Хуст, тепер Закарп. обл.] — укр. актор і режисер. Син композитора М. М. Аркаса.

1920—21 — актор і режисер Когутяка І. І. пересувного театру у Станіславі (тепер Івано-Франківськ), 1921—23 — Коссака В. А. трупи в Коломиї, 1926—28 — Руського театру товариства «Прогрес» в Ужгороді (1929 — його директор), на сцені якого поставив, зокрема, «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького (грав роль Микити), «Наталка Полтавка» І. Котляревського (грав роль Виборного), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (роль Карася), «Катерина» М. Аркаса, «Живий труп» Л. Толстого, «Весела вдова» Ф. Легара. 1930 в Празі працював в аматор. студент. театрі «Верховина» (поставив «Марусю Богуславку» М. Старинського), 1930—34 (з перервами) — керівник відновленого Руського пересувного театру в Ужгороді. Окремі спектаклі здійснив 1934 і 1936 в театрі «Нова сцена» у Хусті.

П. К. Медведик.
АРКАТУРА (нім. Arkatur, від італ. arcata — аркада) — ряд декор. несправжніх глухих арок на фасаді будівлі або стінах внутр. приміщень. Іноді має вигляд по-

ясу, доповненого півколонками, лопатками на кронштейнах (аркатурний пояс). Виникла у романській арх-рі 10—13 ст. На тер. України характерна для культових споруд 11—13 ст. (Успенський собор у м. Володимирі-Волинському, 1170; Пантелеймонівська церква в давньому Галичі, тепер с. Шевченкове Івано-Фр. обл., 12 ст.), фортечних 14—16 ст. (башти Кам'янець-Подільського замку), цивільних поч. 20 ст. (палац у с. Новоселиці Хмельн. обл.).

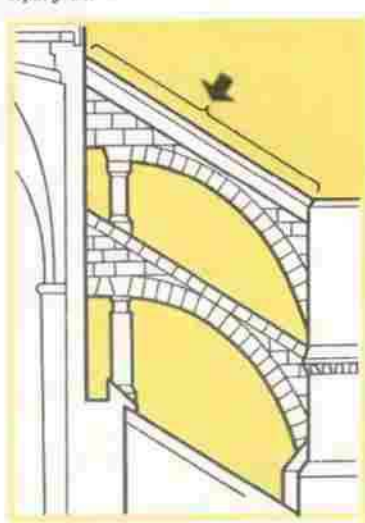
АРКБУТАН (франц. arc-boutant — підп'рна арка) — тип підп'рних арок, що становлять протитягу розпорові склепіння або передають їх розпір на підп'рний стовп — контрфорс, надають стійкості стінам і окремим стовпам. А. застосовано, зокрема, при спорудженні Софійського собору в Києві (11 ст.), П'ятицької церкви у Чернівцях (кін. 12 — поч. 13 ст.), Вознесенського костелу у м. Виноградіві Закарп. обл. (кін. 13—15 ст.), друкарні Києво-Печерської лаври (А. — 1772—73, 1849).

Л. З. Панчишин.

АРКОСОЛІЙ (від лат. arcus — дуга, склепіння і solium — труна, саркофар) — ніша для саркофага в товщі стіни культової споруди, печери, крипти.

АРКУШЕНКО Володимир Прокопович (16.V 1925, Первомайськ, тепер Микол. обл. — 7.V 1977, Львів) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1969. Закінчив 1950 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працював в Одес. театрі ім. Ленінського комсомолу (1944—46, з перервою), Львів. укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької (1950—77). Ролі: в театрі — Терешко («Суста» І. Карпенка-Карого), Стецько («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка), Некований («Пора жовтого листа» М. Зарудного), Пищю («Човен хитається» Я. Галана), Андрій («В добрий час» В. Розова), Зозуля («Комсомольська лінія» С. Кравченка), Блазень («Король Лір» У. Шекспіра); в кіно — Малоштан. («Ки-

Архитурон.

нець Чирви-Козиря, 1957), лейтенант Зубар («Іванна», 1959), обидва — Київ, кіностудія ім. О. П. Довженка. С. М. Веселко.

АРКУШЕНКО Тетяна Володимирівна (14.I 1954, Донецьк) — укр. і рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1987. Дочка В. П. Аркушенка та Л. Я. Каганової. Закінчила 1976 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс Д. В. Франька). Дебютувала 1974 у Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки в ролі Анюті («Влада темряви» Л. Толстого). Працювала у Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1981—83), 1976—81 та з 1983 — у Львів. драм. театрі Української Армії. Ролі: Ксенія («Розлом» Б. Лавренкова), Юля («Відпустка за пораненням» В. Кондратьєва), Вікторія («Щастя мос...» О. Червинського), Рукояткіна («Допит» О. Родіонова). Е. З. Слущко.

«АРАЕКІН» — театр, засн. на поч. 1919 в Києві О. Я. Каплером, Г. М. Козинцевим, С. Й. Юткевичем. В репертуарі — «Балаганчик» О. Блока, «Балаганна вистава» Г. Козинцева і С. Юткевича. Припинив існування в серпні 1919, коли Київ тимчасово захопили денікінці. Літ.: Каплер А. Становище в мистецтві. В кн.: Каплер А. Избранные произведения, т. 2. М., 1984.

АРМАТУРА (лат. *armatura* — озброєння, спорядження) — 1) У буд-ві складова частина залізобетонних конструкцій. 2) В арх-рі класицизму елементи скульпт. декору (зображення зброї, військ. спорядження, прапорів тощо) на фасадах будинків, п'єдесталах монументів (флігель палацу в Тульчині, 1757; Колонна Слави в Полтаві, 1805—11).

Арматура. Фрагмент Колони Слави в Полтаві. 1805—11. Скульптор Ф. Ф. Щедрін.

АРМУ — творче об'єднання укр. рад. художників. Засн. 1925. Див. Асоціація революційного мистецтва України.

АРНОЛЬД Арнольд Григорович [справж. — Барський; 1 (13).IX 1897 — 19.VI 1969] — рос. і укр. режисер, засл. діяч мист. РРФСР з 1963. Був актором київ. «Соловцов» театру. З 1919 працював у цирку та на естраді. Автор і постановник пантоміми «Марієтта і клоун Піпо» в Київ. цирку (1922). В 1937 на його основі поставив номер «Цовкра» групи дагестанських канатохідців-акробатів. 1943—55 — гол. режисер

Московського цирку, 1956—60 — художній керівник Центральної студії циркового мистецтва.

АРНОЛЬД Юрій (Георгій) Карлович [псевд. — А. Ю. Гармонін, Меломан; 1 (13).XI 1811, Петербург — 8 (20).VIII 1898, м. Каракаш, тепер у складі м. Сімферополя] — рос. композитор і музикознавець. Дослідження з давньорус. музики: «Теорія давньоруського церковного і народного співу на основі автентичних трактатів і акустичного аналізу» (вип. 1, 1880), «Гармонізація давньоруського церковного співу за еллініською і візантійською теорією та акустичним аналізом» (1886); рецензії на виступи С. С. Гулака-Артемовського, О. П. Петрова та ін.

АРСЕНАЛ (франц. ісп. *arsenal*, від араб. *dar as sina'a* — майстерня зброї) — споруда з розміщенням у ній підприємством для виготовлення, ремонту, зберігання, приймання та видачі військам зброї, боєприпасів. На Україні виникли у 16 ст. 1) Міський А. у Львові — пам'ятка арх-ри 1554—56. В 1574—75 перебудовано. В плані — витягнутий прямокутник з примкнутими до нього вежами міськ. укріплень 14 ст. Товсті стіни з нетесаного вапняку і цегли прорізано бійницями. 1973—80 пам'ятку реставровано, з 1981 — філіал Львів. істор. музею. 2) Королівський А. у Львові — пам'ятка арх-ри. Споруджено 1639—46 за проектом інж. та арх. П. Гродзинського. Будівля мурована, прямокутна в плані, з двома Г-подібними крилами. Гол. фасад прикрашено лоджією та бароковим фронтоном. Зберігся різьблений портал ренесансних форм. З 1939 в будинку міститься Львівський обласний державний архів.

3) А. Старої Печерської фортеці (див. Київська фортеця) — пам'ятка арх-ри. Зведено 1784—98 за проектом військ. інж. І. Меллера. Споруда двоповерхова, квадратна в плані, з замкнутим подвір'ям. Стіни оброблено рустом, прорізано великими вікнами. 4) А. Нової Печерської фортеці — комплекс споруд 1831—61 в Києві. 5) А. у Херсоні — Пам'ятка арх-ри. Споруджено 1784 у стилі класицизму. Збереглися два триповерхові об'єми. Фасади акцентовано шестиколонними портиками. Вікна декоровано горизонтальними сандриками на кронштейнах.

Арсенал Королівський у Львові. 1639. Арх. П. Гродзинський.

АРСЕНІЙ ЕЛАСОНСЬКИЙ (1549, Фесалія, Греція — 1626) — грец. церк. та культурний діяч, педагог. На поч. 80-х рр. 16 ст. — єпископ в Еласоні. 1586—88 — перший ректор і викладач співу Львівської братської школи. Поширював на Україні грецький розпис.

Літ.: Бажанський П. Історія руського церковного співу Львів, 1890.

Ю. П. Ясеновський

АРСЕНІЙ КРОМНІЦЬКИЙ (?—?) — укр. живописець 18 ст. У 1759 очолював майстерню при Софійському монастирі в Києві.

АРСЕНКО Арсен Діонисович [справж. — Попсуйшапка; 2 (15).III 1903, с. Нова Водолага, тепер смт Харків обл. — 30.VIII 1945, Мінськ] — білорус. і укр. співак (баритон), нар. арт. БРСР з 1944. Закінчив 1928 Харків. муз.-драм. ін-т. 1928—30 — соліст Другої пересувної опери (Вінниця), 1930—34 — Одес., 1934—36 — Дніпроп., 1937—45 — Білорус. (Мінськ) театрів опери та балету, 1936—37 — Великого театру (Москва). Партії: Карась («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Онєгін («Євгеній Онєгін» П. Чайковського), Фігаро («Севільський цирюльник» Дж. Россіні), Ескамільо («Кармен» Ж. Бізе), Кузьмич («В пущах Полісся» А. Богатирьова), Андрій («Гілка щастя» О. Туренкова) та ін. Концертна діяльність.

Літ.: Смольський А. Арсен Арсенко. В кн.: Слово о мастерах сцены. Минск, 1967 (білорус. мовою). І. М. Лисенко.

АРСЕНЬ Б. (1878—1921) — укр. муз. фольклорист. Див. Бакалінський А. Я.

АРТАМОНОВ Михайло Іларіонович [23.XI (5.XII) 1898, с. Виголево, тепер Твер. області — 29, за ін. даними — 31.VII 1972, Ленінград] — рос. археолог, професор з 1935, доктор істор. наук з 1941. Закінчив 1924 Ленінгр. ун-т. 1939—43 — директор Ін-ту археології АН СРСР, 1948—51 — проректор Ленінгр. ун-ту (1949 — водночас зав. кафедрою археології). 1951—64 — директор Держ. Ермітажу. Почес. член Шотланд. т-ва антикварів (з 1942), дійсн. чл. Польс. АМ (з 1960). Праці присвячено вивченню давньорус. мист-ва, історії та культури скіфів, хозарів і слов'ян.

Тв.: Сокровища скіфських курганів и собрания Государственного Эрмитажа. Прага — А., 1966; Киммерийцы и скифы. А., 1974. Искусство скифов. В кн.: Триста веков искусства. М., 1976.

В. В. Шлейдов.

АРТАМОНОВ Олексій Михайлович (18.II 1918, с. Введенка, тепер Тамб. обл.) — укр. живописець, нар. художник УРСР з 1985. Навчався 1934—38 в Моск. худож. уч-щі у М. П. Кримова. Працює в галузі станкового та монумент. живопису. Осн. твори присвячено героїч. боротьбі партизанів у Великій Вітчизн. війні 1941—45. Автор картин: «На родні месники» (1967), «За Батьківщину» (1971), «Іде війна народна» (1975), «Це — наша молодість» (1981), «Інтернаціоналі-

О. М. Артамонов.

О. М. Артемов.
Після бою. Олія. 1974.
ДМУОМ. Київ.

сти» (Ян Налепка і генерал О. М. Сабуров, 1984), «На визволеній землі» (1985) та ін. Твори зберігаються в ДМУОМ, Донець. ХМ, Укр. держ. музеї історії Великої Вітчизн. війни та ін. Срібна медаль ім. М. Б. Грекова, 1987.

Літ.: Олексій Артемов. Альбом. К., 1986.

АРТАМОНОВ Олексій Павлович [4 (17).II 1906, м. Новочеркаськ, тепер Ростов. обл.] — рос. композитор, диригент, педагог, засл. діяч мист. РРФСР з 1957. Закінчив 1927 Ростов. муз. ін-т. З 1958 — диригент, 1960—68 худож. керівник Ростов. філармонії. Автор 5 опер (у т. ч. «Загибель ескадри» за О. Корнійчуком, 1936; «Маскарад» за М. Лермонтовим, вперше пост. 1957 у Харкові; «Ії друзі» за В. Розовим, вперше пост. 1964, там же), 12 симфоній, 5 оперет, музики до драм. вистав, романсів, пісень та ін.

Л. Д. Гомкало.
АРТАСЄВИЧ Іван Олексійович (? — бл. 1797, Київ) — укр. іконописець 18 ст. Майстер Лаврської іконописної майстерні.

АРТЕК — дит. оздоровчий центр (до 1991 — міжнар. піонер. табір ім. В. І. Леніна). Розташ. на Пд. березі Криму, поблизу Гурзуфа. Заснований 1925. Включає 10 таборів, серед них «Морський» (1960—61) і «Прибережний» (1960—64; Держ. премія СРСР, 1967) збудовано за проектом арх. А. Т. Полянського, В. С. Вітухіна, інж. Ю. В. Рацкевича та ін. На тер. А. — бл. 250 будинків і споруд (спальні та лікувальні корпуси, школа, концерт. зал, станція юних техніків, 3 стадіони, 4 плавальні басейни, кіностудія, б-ка та ін.).

Літ.: Полянський А. Т. Артек. М., 1966; Кондрашенко А. І. Артек, Сизифополь, 1970.

АРТЕМЕНКО Володимир Микитович (9.III 1936, с. Мельники, тепер Черкас. обл.) — укр. режисер документ. кіно. Закінчив 1963 актор. ф-т Харків. театр. ін-ту, 1973 — режисерський ф-т Київ. ін-ту театр. мист-ва. З 1973 — на студії «Укркінохроніка». Автор сценаріїв та режисер фільмів: «Зійшов солдат на п'єдестал» (1981), «Солдатські вдови» (1983, головний приз 17-го Вкф, Київ, 1984), «Мене вбито у Сталінграді» (1983), «Слово після

страсти» (1985), «Ой на горі каліна» (1990).

АРТЕМЕНКО Григорій Михайлович (10.VII 1937, с. Новоолександрівка, тепер Кіровоград. обл.) — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1964 акторський, 1981 — режисерський ф-ти Київ. ін-ту театр. мист-ва. З 1964 — в Житомир. укр. муз.-драм. театрі ім. І. А. Кочерги. Ролі: Голохвостий («За двома зайцями» М. Старицького), Рудий («Марко в пеклі» І. Кочерги), Марко («Вампір» А. Страширирова). Вистави: «Українські водевілі» А. Велісовського, М. Кропивницького, М. Старицького (1981), «Діалог» О. Толстого (1983), «Маленький сажотрус» Б. Бріттена (1985).

В. І. Гуменюк.
АРТЕМЕНКО Іван Іванович (15.IX 1924, с. Гаврилівка, тепер Херсон. обл. — 27.IV 1989, Київ) — укр. археолог, чл.-кор. АН України з 1982. Закінчив 1948 Дніпроп. ун-т. 1973—87 — директор Ін-ту археології АН України. Праці з історії населення Сх. Європи епохи неоліту, мідного і бронзового віку.

АРТЕМЕНКО Костянтин Григорович (25.II 1925, с. Хомівка, тепер Радомишльського р-ну Житомир. обл.) — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1964. Закінчив 1950 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс В. Б. Вільнера), 1964 — Вищі режисерські курси в Москві. Працював у Чернів. укр. муз.-драм. театрі ім. О. Ю. Кобилянської (1950—69; з 1965 — гол. режисер); 1969—78 — режисер Київ. театру оперети. Ролі: у театрі — Сава («Земля» за О. Кобилянською), Андрій («В добрий час» В. Розова); в кіно — Тодоріка («Земля», 1954), Гусак («Кінець Чирви-Козиря», 1959), Городський («Народжена революцією», телефільм, 1977), Луговник («Жменяки», 1987), всі — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Вистави: Полум'яні серія С. Снігура (1968; респ. комсомол. премія ім.

М. Островського), «Червоні маки» за В. Бобляком (1967).

О. Ф. Степаненко.

АРТЕМЕНКО Людмила Михайлівна (24.XII 1949, м. Ірпінь Київ. обл.) — укр. естрад. співачка, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчила 1977 Дніпроп. муз. уч-ще (відділення хорового диригування). З 1974 — солістка вокально-інструм. ансамблю «Водограй» (Дніпропетровськ).

АРТЕМЕНКО Тамара Дмитрівна (27.VI 1950, Чернівці) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1981. Закінчила 1973 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс В. О. Неллі). Працювала 1973—75 у Дніпроп. ім. Т. Г. Шевченка, з 1975 — у Чернів. ім. О. Ю. Кобилянської укр. муз.-драм. театрах.

Серед ролей: Варка («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Рахіра («Земля» за О. Кобилянською), Ася («Голубі олені» О. Коломійця), Агафія Тихонівна («Одруження» М. Гоголя). Т. І. Колясник.

АРТЕМІВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР. Ств. на базі самодіяльного театру сановіти у 20-х рр. В 1933—41 мав назву Донецький укр. робітничо-колгоспний пересувний театр, з 1941 — сучас. назва. 1941—44 працював у містах Кзил-Орді Каз. РСР, Джалал-Абаді Кирг. РСР, з 1944 — у Макіївці, з 1946 — в Артемівську. Існував до 1963. Очолювали театр Г. В. Воловик (1929—32, 1954—57), В. М. Васильєв (1938—41), Ю. А. Шнейдерман (1944—47), П. О. Аведиков-Авдієнко (1947—49), Д. Г. Пихтін (1949—52), М. В. Молчанов (1952—54), К. В. Цимбал (1957—58), В. П. Яшин (1958—59), М. О. Грабовський (1959—61), В. В. Веремієнко (1961—63). З театром пов'язана творчість Н. Х. Тимошенко, О. О. Дудківської, П. П. Дзюби. Вистави: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Лимерівна» П. Мирного,

Артек.
Житлові корпуси.

«Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Дві сім'ї» М. Кропивницького, «У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською, «Платон Кречет», «Макар Діброва» О. Корнійчука, «Свої люди — поквитайтесь» О. Островського, «Васса Железнова» М. Горького, «Історія одного кохання» К. Симонова, «Молода гвардія» за О. Фадєєвим, «Навала» Л. Леоніда, «Отелло» У. Шекспіра, «Трактирниця» К. Гольдони, «Підступність і кохання» Ф. Шіллера, «Пігмаліон» Б. Шоу та ін.

Н. М. Генцлер.

АРТЕМІДА (Ἄρτεμις) — у грец. міфології дочка Зевса і Лето, сестра-близнюк Аполлона, першій шанована як богиня тваринного і рослинного світу. За пізнішими віруваннями — богиня полювання, лісів і гір, місяця і породіль. В Ефесі на честь шанованої тут А. як матері-годувальниці було споруджено відомий храм («сьоме чудо світу»), який пізніше спалив Герострат. У рим. пантеоні її ототожнювали з Діаною, у слов'ян. міфології — з Даною. Атрибутами богині є лук та стріли.

Із скульптурних зображень А., що збереглися до нашого часу, найвідоміша луврська статуя, кілька її погрудь зберігається в ДЕ. Образ А. відтворено в світовому живопису. На тер. України культ А. був поширений в античних державах Північного Причорномор'я. В Ольвії знайдено статуетки богині, мармурову статую (т. з. А. Ольвійська, 3—2 ст. до н. е.), в Керчі — частину мармурового фризу з рельєфним зображенням А. (5 ст. до н. е.).

АРТЕМОВИЧ Нінель Юріївна (1.IV 1924, м. Лозова, тепер Харків. обл. — 10.IX 1977, Київ) — укр. диктор, засл. арт. УРСР з 1976. Закінчила 1964 Київ. ун-т. З квітня 1943 працювала на радіостанції імені Т. Г. Шевченка, 1944—77 — диктор Укр. респ. радіо (Київ). Брала участь як читець у літ.-худож. радіопередачах за творами вітчизн. і зарубіж. письменників. А. Ф. Євченко.

АРТЕМОВСЬКИЙ Семен Степанович (1813—1873) — укр. композитор і співак. Див. Гулак-Артемівський С. С.

«АРТЕС» («Artes») — мистецьке об'єднання польс., укр. та євр. художників у Львові. Існувало 1929—35. Першим головою «А.» був Р. Ю. Сельський. Група його учасників — М. І. Сельська, О. Ган, М. Влодарський — навчалася у паризькій академії сучас. мист-ва Ф. Легіса, де викладала О. О. Екстер. До складу об'єднання увійшли члени львівської групи «Формісти» (А. Аїале), ін. художники. На виставках «А.» (перша відкрилася в січні 1930) експонував свої твори А. І. Левицький. 1932 «А.» колективно увійшов до щойно організованої Львів. профспілки художників. Творчість митців — членів «А.» розвивалася на засадах конструктивізму,

з орієнтацією на моск. ЛЕФ (Лівий фронт мистецтва) і фільми С. М. Ейзенштейна (Р. Ю. Сельський, М. І. Сельська, А. Тиронич). Відчутні були також впливи кубізму (А. Рімер), сюрреалізму (С. Яніш), експресіонізму (Т. Войцеховський), з серед. 30-х рр. — соціалістичного реалізму (М. Влодарський). 1970 у Вроцлавському музеї (Польща) відбулася виставка творів учасників «А.».

Д. О. Горбачов.

АРТИНОВ Михайло Григорович (21.III 1853 — 16.IV 1913, Київ) — укр. архітектор. Закінчив 1879 Петерб. буд. уч-ще. Брат арх. Г. Г. Артінова. Працював у Харкові і Києві. Представник російського стилю в арх-рі. Споруди в Києві: Лук'янівський нар. дім (1899—1903, тепер Будинок культури працівників ТТУ, вул. Дегтярівська № 5), прибутковий буд. Сніжка і Хлебникової (1901, тепер житловий будинок, втрачено завершення, вул. Пушкінська № 45), дитяча лікарня (1897—98, тепер мед. лабораторія, вул. Вороньського № 20), амбулаторія лікарні для робітників (1899—1901, тепер дитяча лікарня, вул. Косіора № 28), особняк на розі вулиць Інститутської і Садової (1896, не зберігся) та ін.

В. Є. Ясієвич, М. Б. Кольницький.

Артеміда Ольвійська. Мармур. 3—2 ст. до н. е. Археологічний музей ЦНПМ АН України. Київ.

М. Г. Артінов. Прибутковий будинок у Києві (тепер житловий будинок на розі вул. Пушкінської і площі Л. Толстого). 1901. Фото поч. 20 ст.

«АРТИСТ» — рос. журнал з питань театру, музики, образотвор. мист-ва. Виходив у Москві 1889—95. В 1892—93 журнал мав додаток «Дневник артиста» (друкувався влітку). Видавець-редактор «А.» — Ф. А. Куманін, з 1894 — Н. В. Новиков. Відповідальні редактори — О. Р. Гіппіус, з 1891 — І. І. Петров, з 1892 — Є. Є. Корш. З 1894 «А.» виходив із підзаголовком «Журнал изящних искусств и литературы». Друкувалися наук. та критичні статті, рецензії, огляди мистецького життя, худож. твори, мемуари. В журналі висвітлювалися гастролі укр. труп М. П. Старицького, М. К. Садовського, Г. Й. Деркача у Москві, аналізувалися нові твори укр. драматургів, творчість М. К. Заньковецької, М. К. Садовського та ін. корифеїв укр. сцени. В розділі «Хроніка» постійна рубрика «Українські трупи» інформувала про виступи укр. драм. колекти-

вів на всій тер. Росії. Розділ «Сучасний огляд» регулярно вміщував кореспонденції з міст України (Харкова, Києва і Одеси) про театр і муз. життя, репертуар і творчий склад труп провінційних театрів. О. В. Попов.

«АРТИСТИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК» — довідковий мистецький листок. Виходив у Харкові 1910. Друкував адреси цирків, театрів-вар'єте у Росії, оголошення про їхній репертуар, відомості про акторів, сатирич., гумористич. твори на театр. теми, критич. статті.

Н. М. Сидоренко.

«АРТИСТИЧЕСКИЙ ДРУГ» — довідковий артистичний листок. Виходив у Харкові 1909—10. Видавець — А. А. Богданович. Спочатку мав назву «Артистический мир». У листопаді 1909 — лютому 1910 вийшло 4 номери. Друкувалися оголошення театр., естрад. і цирк. артистів, які шукали ангажементу.

О. В. Попов.

«АРТИСТИЧНА ВІТАЛЬНЯ» — театр-студія. Засн. у Києві в квітні 1988. Худож. керівник Ф. І. Яблоновський. В репертуарі: «Невілник честі» за мотивами творів М. Лермонтова, «Флорентійські ночі» за М. Цвєтаєвою, «Собаче серце» за М. Булгаковим, «Людський голос» Ж. Кокто та ін. В трупі — актори київ. театрів, які працюють на договірних умовах.

І. В. Романченко.

«АРТИСТИЧНИЙ ВІСНИК» — щомісячний журнал з питань музики, театру, образотвор. і декор.-ужиткового мист-ва, арх-ри. Видавався Союзом співацьких і музичних товариств у Львові 1905 (вийшло 10 номерів, три з них спарені). Редактори — С. П. Людкевич, І. І. Труш. Друкувалися матеріали з історії укр. давньої та нової музики, актуального муз. життя Львова, про діяльність хороших т-в, Руського народного театру в Галичині, статті про визначних композиторів (Д. С. Бортнянського, Г. Берліоза, М. В. Лисенка), художників (Ф. С. Красицького, І. І. Труша, М. Д. Сосенка, А. І. Монастирського, А. Менцеля та ін.), огляди виставок (укр. художників, картин з гугула життя польс. художника К. Сіхульського та ін.), нових муз. видань, повідомлення про нові театр. вистави, концерти, мистецькі конкурси і відгуки про них, хроніка. Тут вперше опубліковано статті І. Я. Франка «Наша театральна мізерія» і «Думки профана на музичні теми», музикознавчі розвідки Ф. М. Колесси (про нац. начало в музиці та ін.), С. П. Людкевича, ряд статей І. І. Труша про театр. проблеми, худож. фотографію, япон. живопис, розвиток музейної справи, книжкову графіку, матеріал Г. М. Хоткевича про нац. архіт. стиль та ін. У деяких номерах вміщено нотні додатки — обробки нар. пісень і оригін. твори укр. композиторів (С. П. Людкевича, О. Й. Ниян-

ківського). Журнал було ілюстровано репродукціями з нових живописних і різьбярських творів укр. митців (І. І. Труша, Ф. С. Красицького, М. Д. Сосенка, І. С. Макушенка, В. А. Масляникова, Шкрібляків, М. С. Мегеденюка, І. М. Буряка). Окремі публікації позначені модерністськими тенденціями.

АРУТЮНЯНЦЬ Анатолій Саркісович (21.І 1921, Омськ) — укр. графік, засл. художник УРСР з 1980. Навчався 1940—46 в Алма-Атин. худож. уч-щі у А. М. Черкаського. Художник-карикатурист журн. «Перець». Твори: іл. та оформлення до книжок «Ходить Перець по городу» О. Олійника (1952), «Долар на престолі» О. Носенка (1967) та ін., збірники власних творів.

Тв.: Карикатури. Шаржі. К., 1967; Дружні шаржі. К., 1971; Карикатури та дружні шаржі. К., 1989.

АРХАЙКА (від грец. *ἀρχαῖος* — старовинний, стародавній) — ранній етап в істор. розвитку будь-якого явища. Термін «А.» звичайно вживається для визначення давньогрец. образотвор. мист-ва (7—6 ст. до н. е.). За часів А. склалися осн. форми арх-ри, монумент. скульптури й вазопису. У ширшому значенні А. — мист-во давніх істор. епох. На тер. України пам'ятки А. відомі з розкопок античних держав Північного Причорномор'я (Березани, Ольвії, Тіри, Пантікалея та ін.), а також скіф. курганів (див. Скіфське мистецтво). У мистецтвознавстві цей термін вживають також щодо творів, де виявлено давні форми (переважно античні). На Україні звернення до форм А. найбільше виявилось у період пізнього класицизму — в арх-рі інтер'єрів, у малих архіт. формах палацово-паркової арх-ри, а також у мемор. спорудах (надгробки на Личаківському кладовищі у Львові та ін.).

Архайка. Портрет юнака з херсонеського некрополя. Вапняк, еннауетика, 4 ст. до н. е. Херсонеський історико-археологічний заповідник. Севастополь.

Архайка. Золота сережка з м. Феодеції. 4 ст. до н. е. ДБ. Петербург.

Архайка. Рельєф із зображенням Діоніса. Сілена, сатира та менади з Херсонеса. Мармур. 2 ст. н. е. Херсонеський історико-археологічний заповідник. Севастополь.

АРХАНГЕЛІВ МИХАІЛА І ГАВРИІЛА ЦЕРКВА — пам'ятка вірм. арх-ри 1408. Споруджено у Феодосії (Крим) за зразком вірм. храму 12 ст. в с. Птні побли. Єревана. Базилика з однією банею та оздобленою різьбленням дзвіницею із шатровим завершенням. 1967—70 проведено реставрацію пам'ятки.

АРХАНГЕЛЬСЬКИЙ Святослав Миколайович [3 (16).V 1904 — 8.V 1963, Севастополь] — рос. і укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1954. Закінчив 1926 Саратов. театр. уч-ще. Працював у театрах Саратова, Іванова, Аст-

рахані, Алма-Ати, Ярославля; Севастоп. ім. А. В. Луначарського (1940—41, 1945—57) та Чорномор. Червонопрапорного флоту (1957—63) рос. драм. театр. Ролі: Хлестаков («Ревізор» М. Гоголя), Серебряков («Дядя Ваня» А. Чехова), Боровський («За тих, хто в морі» Б. Лавреньова), Яго («Отелло» У. Шекспіра), Теодоро («Собака на сіні» Лопе де Веги). Вистави: «Без вини винні» О. Островського, «Будиночок на околиці» О. Арбузова, «Слуга двом панам» К. Гольдони.

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ — наук. установа, створена 1834 у Петербурзі спочатку як тимчасова для видання актів, збірних археологіч. експедицій. З 1837 — постійна установа для збирання, опису й видання документів та істор. пам'яток. А. к. опублікувала збірки документів з історії Росії, Білорусії, Литви, Кавказу, України («Акты Западной России», «Акты Южной и Западной России», «Полное собрание русских летописей», «Акты исторические», «Дополнения к актам историческим» та ін.). З 1872 випускала «Русскую историческую библиотеку» (вийшло 39 томів). Було видано багато документів з історії Росії та України періоду феодалізму. В роботі комісії брали участь П. М. Строев, М. І. Костомаров, С. В. Соловйов, М. В. Качалова, М. І. Семевський. 1922 А. к. було передано Академії наук і 1926 об'єднано з Постійною істор. комісією АН СРСР в одну Постійну істор.-археологічну комісію при АН СРСР. 1931 її реорганізовано в Істор.-археологічний інститут, який 1936 влився в новостворений Ін-т історії АН СРСР.

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ АН України — наук. установа, створена 1919 в Києві для публікації документ. матеріалів з історії України. 1921 до А. к. ввійшла Тимчасова комісія для розгляду давніх актів. Перевидала «Сказання о войні» Самійла Величка (т. 1, 1926), «Опис Новгород-Сіверського намісництва» (1931), «Матеріали до історії картографії України» В. Кордта (т. 1, 1931); з репродукціями давніх карт), «Цехову книгу бондарів, стельмахів...» (1932), «Переписні книги 1666 року» (1933), «Український археологічний збірник» (т. 1—3, 1926—30, з розвідкою про ставлення О. М. Лазаревського до культ. цінностей Чернігівщини), «Український архів» (т. 1—2, 1929—31). Видання містили, зокрема, матеріали з арх-ри та декор.-ужиткового мист-ва. Серед членів А. к. — Г. П. Житецький, К. О. Лазаревська, К. В. Харлампович, А. С. Кривовський, В. О. Романовський, В. І. Щербина, М. М. Ткаченко та ін. 1936 А. к. реорганізовано у відділ археології Ін-ту історії АН УРСР. У 1969 була створена нова А. к.,

однак в той час розгорнутий її роботу не вдалося. Реальне відновлення А. к. відбулося 1987. Затверджено комплексний перспективний план видань А. к. на період до 2000 р., який нараховує понад 200 позицій, згрупованих в 17 серій, створено комісію по вивченню спадщини М. С. Грушевського, а також регіональні відділення А. к. у Дніпропетровську й Львові. На базі А. к. 1992 створено Ін-т укр. археології АН України.

Літ.: Созань П. Знайти правду історії. «Україна», 1991, № 17. С. І. Білокінь.

АРХЕОГРАФІЯ (від грец. *ἀρχαῖος* — стародавній і *γραφία* — пишу) — спеціальна (допоміжна) історична дисципліна, що вивчає теорію і практику видання писемних істор. джерел, розробляє принципи й методи їхньої публікації. Зародження А. на Україні пов'язане з початком використання літописних документів, складання скопійованих актових книг. У 16—на поч. 17 ст. перші спроби публікації істор. джерел були зумовлені політ. та ідеологіч. боротьбою проти польс. і лит. магнатів, католицизму та уніатства. Публікації з наук. метою з'явилися у 18 ст. в працях Г. Кониського, В. Г. Рубана, Ф. В. Туманського. Наук.-критич. характеру видання писемних джерел набули в 19 ст. завдяки діяльності установ, т-в, редакцій періодич. видань. Вагомий внесок у справу видання писемних джерел з історії укр. культури зробили *Одеське товариство історії і старожитностей* (1839—1921), *Тимчасова комісія для розгляду давніх актів у Києві* (1843—1921), *Подільське спархіяльне історико-археол. т-во* (1865—1921), *Наукове товариство імені Шевченка у Львові* (1873—1939), *Історико-філол. т-во при Харків. ун-ті* (1877—1919), *Історико-філол. т-во при Новоросійському ун-ті в Одесі* (1889—1917), *Історико-філол. т-во при Ніжинському історико-філол. ін-ті* (1894—1917), *Таврійська* (1887—1917), *Черніг.* (1896—1917), *Катеринослав.* (1903—17), *Полтав.* (1903—17) архівні комісії. Помітне значення для розвитку на Україні А. мала діяльність Т-ва історії та старожитностей російських при Моск. ун-ті (1804), *Археологічної комісії в Петербурзі* (1834). Найзначнішими публікаціями, які містили чимало документів з історії арх-ри і містобудування, розвитку нар. промислів та декор.-ужиткового мист-ва України, є «Архів Юго-Западной России» (35 т., ч. 1—8; К., 1859—1914), «Жерела до історії України-Русі» (11 т., 1895—1924), «Пам'ятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов» (т. 1—4; 1845—59), «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссией» (т. 1—15; 1863—92), «Мемуары от-

носящися к истории Южной Руси» (вип. 1—2; 1890—96), «Генеральное следствие о маестностях Гадячского полка (1729—1730)» (1893), «Генеральное следствие о маестностях Нежинского полка (1729—1730)» (1901), «Генеральное следствие о маестностях Прилукского полка (1729—1731)» (1896), «Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка (1729—1730)» (1908), праці Д. І. Багалія «Материалы для истории колонизации и быта степной Украины Московского государства (Харьковского и отчасти Курской и Воронежской губ. в 16—18 столетиях)» (1886) і О. М. Лазаревського «Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления» (т. 1—3, 1888—1902) та ін. Багато аналогічних документів вміщено в журналах «Киевская старина», «Записки Наукового товариства імені Шевченка» та ін.

Після Жовтня 1917 з'явилися нові науки, установи в галузі А., зокрема, в складі АН УРСР 1919 почала діяти *Археологічна комісія* АН України. Значну роль для розвитку А. відіграла централізація архівної справи (див. *Архів-музей літератури і мистецтва України*). За роки Рад, влади у Києві видано багато фундаментальних публікацій, у т. ч. «Документи до історії Києва 1494—1835 рр.» (1926), «Книга Глухівського калачного цеху» (1926), «Українські грамоти 14—15 ст.» (1928), «Генеральне слідство про маєстності Стародубського полку» (1929), «Генеральне слідство про маєстності Лубенського полку» (1931), «Опис Новгород-Сіверського намісництва» (1931), «Цехова книга бондарів, стельмахів, колодничих, столярів м. Кам'янця-Подільського від 1601 до 1803 р.» (1932), «Переписні книги 1666» (1933), «Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах» (1950), «Шевченко Т. Г. Документи і матеріали. 1814—1963» (1963), «Т. Г. Шевченко. Документи та матеріали до біографії (1814—1861)» (1975), «Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і Радянського уряду 1917—1959» (в 2-х т.; 1959—61), «Культурне будівництво в Українській РСР» (зб. документів і матеріалів; т. 1—1917—1927; вид. 1979, т. 2—1928—червень 1941; вид. 1986) та ін. Добірки матеріалів, зокрема з питань арх-ри і мист-ва, публікують журнали «*Архіви України*», «*Народна творчість та етнографія*», «*Пам'ятки України*», місячник «*Старожитності*», і. А. Бутч.

АРХЕОЛОГІЙНИЙ ІНСТИТУТ АН України — науково-дослідна установа, що здійснює і координує наук. та експедиційні дослідження в галузі археології і старод. історії на тер. України. Утв. 1919 в Києві як Комісія АН УРСР по складанню археол. карти Ук-

раїни. Мав назви: Археол. комісія (1921—23), Археол. к-т (1923—24), Всеукр. археол. к-т (1924—34), Інститут матеріальної культури АН УРСР (1934—38); з 1938 — Ін-т археології УРСР, з 1991 — сучас. назва. В ін-ті працюють відділи: первісної, скіфо-античної, слов'ян., давньорус. і середньовічної археології, теорії і методики археології, охорони археол. досліджень і джерелознавства, археології Криму (Сімферополь), археології Пн.-Зх. Причорномор'я (Одеса), археології Нижнього Побужжя (заповідник Ольвія, Микол. обл.). Видання А. і. (крім монографій): «Археологія» (т. 1—24, 1947—70), «Археологічні пам'ятки УРСР» (т. 1—13, 1949—63), «Краткие сообщения Института археологии» (т. 1—12, 1952—62), «Нариси стародавньої історії Української РСР» (1959), «Археологические исследования на Украине» (в. 1—4, 1967—72, в. 4 видано укр. мовою), зб. «Археологія» (з 1971), «Археологія Української РСР» (т. 1—3, 1971—75), «Археология Украинской ССР» (т. 1—3, 1985—86). Видання містять значний матеріал з історії та археології, арх-ри і мист-ва України, зокрема Києва. В А. і. зберігаються польова документация археол. розкопок, великі колекції творів мист-ва, зокрема античного. При ін-ті створено археол. музей, з 1969 — у складі ЦНПМ АН України та Ін-ту зоології АН України.

АРХЕОЛОГІЧНА КОМІСІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК — див. *Всеукраїнський археологічний комітет*.

АРХЕОЛОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО в Києві, Церковно-археологічне товариство. Ств. 1872 при *Київській духовній академії*. Члени т-ва збирали і вивчали матеріали про пам'ятки старовини. А. т. видавало «Чтения в Церковно-археологическом обществе» (14 вип., 1883—1916), а також щорічні звіти. А. т. налічувало 200 членів. 1880—1905 заслухало 224 доповіді вчених — М. І. Петрова (90 доповідей), О. О. Дмитрієвського, П. О. Лашкарьова, В. З. Завітневич, О. І. Булакова та ін. При А. т. 1872 М. І. Петров заснував музей, у якому на 1910 налічувалося бл. 33 тис. експонатів: бл. 1300 рукописних книг, пам'ятки живопису, графіки, скульптури, стародруки, акти, грамоти, рідкісні рукописи; серед них — доісторичні та істор. старожитності, в т. ч. й язичницькі. А. т. видавало щорічні звіти. Праці членів т-ва публікувалися в «Трудах Киевской духовной академии». З 1901 наз. Церковно-істор. і археол. т-вом. Припинило свою діяльність 1919. Стародруки, рукописи, грамоти було передано Всенар. б-ці України (тепер ЦНБ АН України), речові експонати — Музею письменства і книги.

Літ.: Петров Н. И. Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. К., 1897.

І. А. Бутч., С. І. Білокінь.

АРХЕОЛОГІЧНІ З'ЇЗДИ Проводилися з ініціативи Моск. археол. т-ва. Протягом 1869—1911 відбулося 15 з'їздів, з них 6 — на Україні: 3-й і 11-й — у Києві (1874, 1899), 6-й — у Одесі (1884), 12-й — у Харкові (1902), 13-й — у Катеринославі (1905), 14-й — у Чернігові (1908). А. з. сприяли активізації досліджень старовини в місцевостях, де мав відбутися черговий з'їзд, формуванню мистецтвознавства як науки. А. з. стимулювали виникнення археол. т-в і музеїв, зокрема у Києві було створено *Історичне товариство Нестора-літописця*, археол. музеї при *Київській духовній академії* та Київ. ун-ті. А. з. організовували екскурсії (починаючи з 3-го), виставки, які запроваджували в наук. обіг численні пам'ятки мист-ва. Експонати виставки 11-го з'їзду лягли в основу Київ. міськ. музею старожитностей і мист-в (тепер — *Історичний музей України та Українського образотворчого мистецтва музеїв*). У доповідях і рефератах на з'їздах (напр., на 3-му з'їзді заслухано бл. 110 рефератів, на 6-му — до 117) обговорювалися питання археології, історії, істор. географії, історії мист-ва, етнографії, нумізматики тощо. Матеріали друкувалися у «Трудах» відповідних з'їздів. Серед них: статті П. Г. Лебединцева, П. О. Лашкарьова, П. В. Павлова, Г. Г. Павлуцького про арх-ру часів *Київської Русі*, М. М. Левченка — про руйнування пам'яток старовини («Труды» 3-го археол. з'їзду в Києві, т. 1, 1878; «Труды» 14-го археол. з'їзду, т. 2, 1911), В. Г. Антонова — про *Кирилівську церкву* в Києві та Ф. К. Вовка — про особливості укр. нар. орнаментики (там же, т. 2); П. О. Лашкарьова — відносно церков Чернігова й Новгород-Сіверського («Труды» 11-го археол. з'їзду, т. 2, 1902); М. М. Березкова — щодо арх-ри Чернігова («Труды» 14-го археол. з'їзду, т. 2, 1911); Д. П. Міллера — про арх-ру Новгород-Сіверського (там же, т. 2); з приводу збірки портретів 17 ст. («Труды» 14-го археол. з'їзду, т. 3, 1911); Я. І. Смирнова — про малюнки краєвидів Києва 1651 А. Вестерфельда («Труды» 13-го археол. з'їзду в Катеринославі, т. 2, 1908). Серед учасників А. з. були відомі вчені та діячі культури В. Б. Антонович, Д. І. Багалій, М. Ф. Біляшівський, М. П. Драгоманов, П. І. Житецький, М. І. Костомаров, М. В. Лисенко, В. Г. Ляскоронський, В. М. Перетц, М. І. Петров, М. П. Старицький, В. В. Хвойка, П. П. Чубинський, Д. І. Яворницький та ін.; зарубіж. вчені А. Леже (видав у Парижі «Доповідь про археологічний конгрес у Києві», 1877) та А. Рамбо (Франція), С. Новакович (Сербія), В. Ягич (Хорватія). Перед учасниками 3-го з'їзду виступив кобзар О. М. Вересай.

С. І. Білокінь.

АРХЕОЛОГІЧНИ ТОВАРИСТВА — громадські організації для дослідження, популяризації та охорони старожитностей, переважно археол. пам'яток. На Україні діяли *Одеське товариство історії та старожитностей* (засн. 1839), *Церковно-археол. т-во при Київ. духовній академії* (засн. 1872; див. *Археологічне товариство в Києві*) та *Історичне товариство Нестора-літописця* (1873). В 1923—29 існувало *Таврійське т-во історії, археології та етнографії* в Сімферополі. Після Жовтня 1917 центрами вивчення та охорони археол. пам'яток стали держ. установи: н.-д. ін-ти, музеї, вузи, а також *Українське товариство охорони пам'яток історії та культури* (засн. 1966). В 1959 створено *Одеське археологічне товариство*.

АРХЕОЛОГІЧНО-БІБЛІОГРАФІЧНА ВИСТАВКА СТАВРОПІЛІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ у Львові — перша окрема велика виставка пам'яток давньоукр. культури. Відбулася в приміщенні Ставропілійського інституту у Львові 10.X 1888 — 28.II 1889. Безпосередніми її організаторами були І. Шараневич та А. Петрушевич. У каталозі виставки зазначено 887 експонатів зі збірок *Львівського Успенського (Ставропілійського) братства* при Успенській церкві, навч. закладів, численних церков і монастирів Галичини. Виставка складалася з двох розділів — бібліогр. і археол.-мистецького. В експозиції були представлені рукописи 12—18 ст., листи істор. осіб, документи, привілеї і грамоти, ілюстровані укр. стародруки; ікони 14—18 ст., портрети, давні орнаментальні й фігуративно-сюжетні шитво та гонтування, вироби золотарів, конвісарів, лудвісарів та різьбярів на дереві, археол. знахідки з околиць давнього Галича. Експонати виставки стали основою для утворення Музею Ставропілійського інституту.

Літ.: Шараневич І. Каталог археологічно-бібліографічної виставки Ставропілійського інституту во Львові. Львов, 1888; Шараневич І. Отчет из археологическо-библиографической выставки. Львов, 1889. О. Ф. Сидор.

АРХЕОЛОГІЯ (від грец. *ἀρχαῖος* — стародавній і *λόγος* — вчення) — наука, яка на основі речових джерел вивчає історію розвитку суспільства в усій його цілісності й конкретності. Охоплює період від кам'яного віку до пізнього середньовіччя (15 ст. н. е.). Досліджує окремі давні предмети (знаряддя праці, посуд, зброю, прикраси) і цілі комплекси (поселення, скарби, могильники), відкриті внаслідок археол. розкопок, на підставі чого відновлює соціально-економічну історію епох, які мало або зовсім не висвітлені писемними джерелами. А. оформилась як наука на поч. 20 ст. (до цього А., яка вивчала античність, мала мистецтвознавче спрямування).

Невід'ємна частина археол. досліджень — вивчення і описування мистецьких пам'яток кам'яного віку, міді-бронзи епохи, залізного віку та ін. давніх епох. Археол. знахідки — осн. джерело для аналізу пам'яток первісного мистецтва, античного мистецтва, скіфського мистецтва, сарматського мистецтва, давньослов'янського мистецтва, середньовічного мистецтва та ін. А. тісно пов'язана з етнографією, мистецтвознавством, епіграфікою, нумізматиною, сфрагістикою, геральдиком та ін. науками.

Термін «А.» використовували на означення давньої історії (давньогрец. філософ Платон, 5—4 ст. до н. е.), історії пам'яток класичного мист-ва («Опис Еллади» давньогрец. письменника Павсанія, 2 ст. н. е.). А. в сучас. розумінні виникла в епоху Відродження (15—16 ст.) у зв'язку з вивченням пам'яток антич. мист-ва, колекціонуванням, дослідженням стародавніх написів та розшукуванням скарбів.

Періодизацію давньої історії (за зміною стадій у виробн. знарядь праці) на кам'яний, мідний (бронзовий) і залізний віки запропонував рим. філософ і поет Лукрецій («Про природу речей»; 1 ст. н. е.), визначив датський археолог К. Томсен («Путівник по північних старожитностях», 1836). Дослідження у 19 ст. пам'яток палеоліту (3 млн. до н. е. — 10-е тис. до н. е.; живопис і скульптура в печерах Іспанії та Франції та ін.), неоліту (6—3-е тис. до н. е.), енеоліту (4—3-е тис. до н. е.) дали змогу зх.-європ. археологам встановити осн. етапи розвитку первісної культури, класифікувати численні речові знахідки різних епох, розробити хронологію бронзового і залізного віків (англ. археолог Дж. Леббок та франц. — Г. Мортільє, А. Брейль). Типологічний метод дослідження пам'яток запропонували швец. археолог О. Монтелюс та ін.

Одними з перших вітчизн. археол. досліджень були розкопки Десятинної церкви в Києві з ініціативи Петра Могили в 30-х рр. 17 ст. Становлення і розвиток А. на Україні (у 19 ст. здебільшого вживали термін «старожитності») тісно пов'язані з

Археологія. Килик чорнофігурний з Ольвії. Миколаївська обл. Глина. 6 ст. до н. е. Археологічний музей ЦНПМ АН України. Київ.

розвитком рос. А.: збирання археол. колекцій (твори мист-ва для кунсткамери; «сібірська колекція Петра І»), зародження наук. методів вивчення пам'яток давнини (поч. 18 ст.). 1739 В. М. Татищев видав одну з перших у світі інструкцій для археол. розкопок. Поширенню археол. знань значною мірою сприяв президент петерб. АМ рос. археолог О. М. Оленін, дослідник літописів, давньорус. мініатур і фресок, укр. етнографії. В кін. 18 — на поч. 19 ст. почалися дослідження давньогрец. міст і курганів Криму, давньослов'ян. і давньорус. пам'яток історії та мист-ва. На тер. України провадилися розкопки Десятинної церкви в Києві (1824), курганів Куль-Оба (1830, К. А. Лохвицький) і Чортомлику (1862, І. С. Забелін). Було виявлено і почали досліджувати палеолітичні стоянки: Гінцівську на Полтавщині (1871), Вовчий Грот у Криму (1880), Кирилівську в Києві (1893—1903), Мизинську на Чернігівщині (1908—16), кургани епохи енеоліту та бронзового віку. З розвитком археол. досліджень пов'язана організація музеїв на Пд. України — у Миколаєві (1806), Феодосії (1811), Одесі (1825), Керчі (1826), створення археол. т-в, зокрема *Одеського товариства історії та старожитностей* (1839). Істотне значення для розвитку А. мало створення археол. комісії при м-ві Двору (Петербург, 1859) та Моск. археол. т-ва (1864), що видавали дозвіл на проведення розкопок (т. з. відкритий лист, з 1889), *Церковно-археол. т-ва* при Київ. духовній академії (з 1872; див. *Археологічне товариство в Києві*), *Історичного товариства Нестора-літописця* (з 1873) у Києві. Моск. археол. т-во проводило археологічні з'їзди (усього відбулося 15, з них 6 — на Україні). Результати досліджень опубліковано в «Археологической летописи Южной России», «Записках Одесского общества истории и древностей», «Известиях Таврической учёной архивной комиссии», «Трудах» археол. з'їздів, монографіях («Опис Києва», «Старожитності України») та ін. виданнях. Великі колекції пам'яток мист-ва (зокрема укр.) зібрані окремі колекціонери (Б. І. Ханенко), Музей Київ. ун-ту, Київ. музей старожитностей і мист-в (тепер ці колекції зберігаються в НМІ України, Київ. музеї зх. та сх. мист-ва). Важливі дослідження на Україні проводили М. Ф. Берлінський, Ф. К. Вовк, Д. І. Яворницький, К. К. Костюшко-Валюжинич, Б. В. Фармаковський, І. Є. Забелін, В. О. Городцов, В. В. Хвойка, Д. Я. Самоквасов, М. О. Макаренко, М. І. Веселовський, М. Ф. Біляшівський та ін. 1919 створено Рос. академію матеріальної культури (тепер Ін-т археології АН Росії). В тому ж році при АН УРСР було

Археологія. Скільський ідол з с. Новоселівки Миколаївської обл. Валик. 4 ст. до н. е. Археологічний музей ЦНПМ АН України. Київ.

створено комісію для складання археол. карти України, 1921 її перетворено на Археол. комісію, 1924 — на Всеукр. археол. к-т, 1934 — Ін-т історії матеріальної культури, з 1938 — Ін-т археології АН УРСР, з 1991 — Археології інституту АН України (має відділи у Сімферополі та Одесі). Археол. пам'ятки палеолітичної та ранньонеолітичної епох вивчав Кабінет антропології та етнології АН УРСР (з 1921). Дослідження на тер. України здійснюються також Ін-т сусп. наук АН України (Львів), археол. та краєзнавчі музеї, ун-ти і пед. ін-ти. Укр. археологи провадять розкопки у співдружності з археологами ін. наук. центрів. Дослідження у зонах новобудов здійснюються згідно статей Закону УРСР про охорону і використання пам'яток історії та культури (1978). Вивченню та популяризації археол. пам'яток сприяє засн. 1966 *Українське товариство охорони пам'яток історії та культури*. Важливе значення для А. мають археол. карти: «Археологічна карта Причорномор'я Української РСР» (1951), «Карта палеоліту УРСР» (1954), «Давньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР» (1957), «Пам'ятки черняхівської культури на території УРСР» (1960) та ін. За рад. часу на тер. України досліджено значну кількість пам'яток з найдавніших часів до середньовіччя. Серед зразків первісного мистецтва — гравірований бивень (*Кирилівська стоянка*; досліджував В. В. Хвойка, 1899—1903) та гравірована лопатка мамонта (Молодове-1; досліджував О. Черниш, 1976). Розкопки пізньопалеоліт. поселень (*Мизинської стоянки* та *Межиріцької стоянки*) дали цінний матеріал для вивчення культури — кістяні обручки, браслети, гравіровані найдавнішими з відомих декор. візерунків — *меандром*; жіночі фігурки; кістяні муз. ударні інструменти для різних обрядових дій; найдавніші з відомих жителів з кісток мамонта (досліджували Ф. К. Вовк, М. Я. Рудинський, І. Г. Шовкопояс, І. Г. Підпалічко, С. М. Бібіков та ін.). Кістяні статуєтки і флейти знайдено на стоянках Молодове. Період мезоліту майже не залишив пам'яток мист-ва, проте неоліт репрезентовано всіма його видами: *буго-дністровська культура* (відкрита в 50-і рр., досліджували А. В. Добровольський, Є. Ю. Кричевський, М. А. Макаревич, В. М. Даниленко), *лінійно-стрічкової кераміки культура* (досліджували І. Свешников, Ю. Захарук, К. Черниш), *сурсько-дніпровська культура* (досліджував В. Даниленко). Для неоліту Закарпаття характерна антропоморфна пластика: глиняні жіночі статуєтки, розписаний посуд. Для мисливсько-рибальських господарств специ-

фічною була орнаментация посуду (досліджували Д. Я. Телегін, В. Непріна); набори прикрас відомі з розкопок Маріупольського, Нікопольського, Васильвського та ін. могильників. В епоху енеоліту виникло ремісничче виробництво, в т. ч. *гончарство*, кольорова металургія, що значною мірою збагатили творчі можливості людини. Між Дніпром і Дністром у ці часи відома високорозвинута *трипільська культура*, яку в різний час вивчали Г. Оссовський, К. Гадачек, О. Кандиба, В. В. Хвойка, Т. С. Пассек. У 50—70-х рр. виявлено унікальну арх-ру цієї культури: гігантські *Майданецьке поселення* та поселення *Добривода* (Рівнен. обл.) і *Тальянки* (Черкас. обл.), що налічували понад 1500 жителів; поселення *Володимирівка*, де будинки розташовувалися концентричними колами. Деякі поселення було укріплено ровами та валами. Досягнення трипільської арх-ри — двоповерхові будинки. Винятково явище — поліхромний і монохромний розпис трипільської кераміки, що відтворює образи людей, тварин, рослини, космічні символи. На узбережжі Дунаю і Пруту існувала *гумельницька культура*, від якої збереглися модельки двоповерхових споруд, фігурки богинь. На поселенні побл. с. Дерівки (Кіровоград. обл.) середньостогівської культури виявлено глиняні жіночі фігурки, фігурки тварин, орнаментована штампом кераміка (досліджував Д. Я. Телегін). У степовому Причорномор'ї та Подніпров'ї вивчено пам'ятки *Михайлівського поселення* (досліджували О. Ф. Лагодовська, О. Г. Шапошникова, М. А. Макаревич); кургани, часто з *кром'єхами*, *крепідами*, мегалітичними гробницями, іноді з розписом, ситилицями (майданчики-вівтарі побл. с. Каланчака, смт Тимофіївки Херсон. обл.), найдавніші антропоморфні стели, статуєтки (Довга могила). Значні археол. дослідження проведено в Криму і Пн. Причорномор'ї, які населяли племена *кемі-обинської культури* (досліджував А. О. Щепинський, вивчалася в 60—70-х рр.). Ця культура винятково багата пам'ятками монумент. мист-ва. Досліджено кром'єхи, крепіди, меніри та антропоморфні стели із зображеннями тварин, людини, орнамент. мотивами. Скульптура (Керсоносівська та Наталіївська статуї) свідчить про вплив цивілізації Сходу на відтворення образу людини (богів-настухів типу шумерського Думузі або вождя-жерця, заступника бога на землі). Значну цінність становлять кримські стели, виготовлені з діориту (Верхоріченська, Бахчисарайська, Чобручинська, Казанківська, Бахчи-Еллінська статуї). Поліхромний розпис з мотивами геометрич. орна-

менту виявлено на гробницях. На Пд. України В. О. Городцов виділив *ямну культуру*, яку вивчали в 60—80-х рр. О. І. Тереножкін, О. Г. Шапошникова, Д. Я. Телегін, В. В. Отрощенко та ін. На її стильові риси помітний вплив мала *кемі-обинська культура* (мегалітичні споруди з *Вербівського кургану*, стели та кам'яні статуєтки із *Златопільського кургану*). У племен *ямної культури* існували найдавніші на Україні кам. споруди, в т. ч. оборонні (Михайлівське поселення, *Скеля-Каменоломня* та ін.), найдавніший у світі колісний транспорт. М. І. Веселовський 1890—91 дослідив більшу частину *наскельних зображень* Кам'яної Могили — пам'ятки первісного мист-ва світового значення. Наук. дослідження *Кам'яної Могили* проводили також О. Бадер (1936), М. Я. Рудинський (1951—57), В. М. Гладилін, Б. Михайлов (60-і рр.), В. Даниленко (1969—73). Знайдені в ній наскельні зображення мають кілька стилістико-хронологіч. груп (зооморфні з вибіркою каменю по всій площі фігур, лінійно-графічні, геометричні та ін.), проте хронологію пам'ятки до кінця не з'ясовано. Групи зображень дістали назви: «грот бика», «стоши», «супруга биків» тощо. Епоха бронзи на Україні представлена понад 20 археол. культурами. Тогочасний процес соціальної диференціації і призвів до змін форм ідеології та мист-ва — посилюлася роль обрядів календарного циклу, в них зростало значення сонячних культів. Найдавнішу з цієї епохи — *середньодніпровську культуру* виділив В. О. Городцов 1914. Її представлено пам'ятками з кнів. скарбу — бронзові (мідні) діадеми, підвіски, кілячки тощо. Частина археол. культур епохи бронзи дістала назви від специфіч. орнаментации кераміки відбитками шнура. На Прикарпатті та Волині виявлено *городоцько-здовбицьку* і *стжижовську культури*, які представлені металевими прикрасами (досліджував І. К. Свешников та ін.). Значною кількістю пам'яток, що становлять інтерес для мистецтвознавства, відзначається *катакомбна культура*, яку вперше вивчив В. О. Городцов на Сіверському Донці (1905). Згодом її назвали *донецькою катакомбною культурою* (досліджували у 70-х рр. С. Братченко, Н. Череди́нченко, В. Отрощенко та ін.). В курганах катакомбної культури знайдено модельовані черепи, різну кераміку з геом. орнаментом, іноді з поліхромним розписом (виявлено в Привольненському та Антонівському похованнях). Металеві прикраси знали впливу культури Пн. Кавказу. Високохудожню шліфовану сокиру-молоток — ознаку значного соціального рангу її

господаря — знайдено в Баратівському кургані; річ виготовлено з діабазового порфіриту і оздоблено рельєфними візерунками, в т. ч. мотив колосу. Виготовлення бронзових прикрас (обручок, гривен, бус тощо) було характерне для племен комарівської культури (досліджено в 50—60-х рр. у зах. областях України І. Свешниковим, у 80-х рр. — Т. Сулімирським, М. Смішко). Багато орнаментовану кераміку і прикраси (досліджували С. С. Березанська та ін.) знайдено у Войцехівському та Іванівському могильниках тшинської культури.

З поширенням на більшості тер. України багатовапашкової кераміки культури (досліджувала в 50—60-х рр. С. С. Березанська) пов'язано значні зміни в орнамент. декорі посуду: зникли відбитки шнура, з'явилися мотиви валика, трикутників, зигзага. Розвинулись кольорова металургія, різьблення на кістці. Знайдено найдавніші в Європі сх. походження фаянсові та скляні прикраси (Бабинське поселення).

Бронзові прикраси, антропоморфні стели були поширені у племен зрубної культури (досліджували В. Городцов 1905—07, І. Фабріціус — у 20-х рр., О. І. Тереножкін, О. Лесков, Д. Я. Телегін — у 50—70-х рр.). Унікальні пам'ятки кам'яного домобудування — Кіровське поселення, худож. бронзи — Антонівський скарб, Карбуновський скарб, металург. майстерні поблизу Голоурів Київ. обл. та ін. відкрито в 50—60-х рр. (досліджували Н. Погребов, В. Рибалова, І. Шарфутдінова, І. Черняков та ін.). Глиняна зооморфна пластика і зольники (своєрідні сьятилища), характерні для племен білогрудицької культури, відкрито в 20-х рр. (досліджували О. Тереножкін, 1949, С. Березанська, Г. Ковпаненко, 1951—53).

На рубежі 9 і 8 ст. до н. е. бронза і камінь поступаються залізу, настає епоха раннього залізного віку. До неї належать досліджені О. Тереножкіним в Криму (1960—70) чорногорівські і новочеркаські пам'ятки кimmerійського мистецтва, близькі мист. в. білозерської культури. Складний геометричний орнамент простежується на металі, кістці (луниці, бляхи кінської зброї Зольненського поховання; золоті набори прикрас із поховань у с. Львовому, кургані Висока могила). Численні прикраси чорноліської культури відомі зі скарбів Суботинського городища, Квітківського поховання воїна, а декор посуду — з матеріалів Жаботинського поселення. На узбережжі Дністра виявлено високохудожні вироби гальштатської культури (Михалківський скарб), на узбережжі Пд. Бугу — глиняні фігурки птахів і рясно прикрашений посуд (поселення висоцької культури).

Племена, що населяли Пн. Причорномор'я у 5 ст. до н. е., відомі під назвою скіфи. Розкопки скіфських царських курганів, які розпочали ще в 19 ст. І. Забелін, М. Веселовський, продовжили в 50—70-х рр. О. Тереножкін, Б. Мозоловський, В. Бідзіля, О. Лесков, М. Чередишченко та ін. Велику кількість творів мист-ва знайдено в курганах Куль-Оба, Чортотомі, Солоха, Мелітопольському кургані, Гаймановій могилі і Товстій могилі, Бердянському кургані та ін. Зібрання шедеврів антич. мист-ва поповнилися пектораллю з Товстої та чашею з Гайманової могили, колекціями Хоминної могили, Мордвинівських і Гюнівських курганів. Археологи дослідили численні скіфські кургани, катакомби, камери з кам. облицюванням або кладками (пам'ятки ритуальної арх-ри). Загальноскіфські традиції в арх-рі і худож. металі простежуються в Матронівському, Трахтемирівському, Хотівському, Бельському городищах, де знайдено кургани з дерев. конструкціями (Перепетиха, Бобриця, Синява, Глеваха та ін.). Царські кургани відомі у локальних групах: Ворсклинський, Посульський (Старша могила, розкопки Т. Кибальчича, 1876, Д. Самоквасова, 1889).

Велику кількість матеріалів знайдено при розкопках курганів поблизу м. Сміли (археолог А. Бобринський). Прикраси з курганів лісостепу, створені у скіфському звіриному стилі, вивчали М. Ростовцев, Б. Піотровський, М. Артамонов, А. Манцевич, В. Іллініська та ін. Із скіфської скульптури (налічується понад 90) найбільш відома статуя з Нововасилівки (знайдено 1975). Худож. культуру пізньоскіфських поселень (2-а пол. 3 ст. до н. е. — 4 ст. н. е.) в нижній течії Дніпра (Золото-балківське городище, Кам'янське городище з кам. житл., громада і культовими спорудами) та в Криму (Неаполь Скіфський, Алма-Кермен, Тарпанчі) досліджували І. Фабріціус, Б. Граков, М. Вязьмитіна та ін.

Сарматське мистецтво було майже невідоме до знахідок багатих поховань у 70—80-х рр. Експедиції Ін-ту археології АН УРСР, Дніпроп. ун-ту, Вінн. краєзнав. музею знайшли унікальні вироби сарматів, твори мист-ва Середземномор'я, Єгипту, Сходу: галтування, золоті обручки з перлинами і фігурками міфічних персонажів, дорогі камені, алебастрові глечики тощо.

В 19 ст. розкопки Ольвії, Херсонеса, Пантікалея та боспорських курганів (Близниця Велика, Мала Близниця, «Сім братів») почато вивчення пам'яток мист-ва античних держав Північного Причорномор'я.

З мист-вом слов'ян та сусідніх з ними племен пов'язано за-

Археологія. Амфора з о. Березань у Дніпро-Бузькому лимані. Миколаївська обл. Глина, 6 ст. до н. е. Археологічний музей ЦНПМ АН України. Київ.

Археологія. Амфорка ігульської катакомбиної культури з с. Піска Миколаївської обл. Глина. Археологічний музей ЦНПМ АН України. Київ.

Археологія. Хорос із с. Сакнівки Черніської обл. Бронза, 12—13 ст. НМІ України. Київ.

рубинецьку культуру і черняхівську культуру (відкрив В. В. Хвойка 1901), київську культуру та колочинську культуру (виділено в 60—70-х рр.; В. Даниленко, Е. Симонович, Е. Максимів, Р. Терпиловський). В зарубинецькій культурі дослідники відзначають металеві деталі костюма з помітним впливом латенської культури. У пшеворській культурі привертають увагу прикраси Гриневського могильника, в т. ч. міфолог. сюжети на штахтах меча. Київська культура багата наборами прикрас з виїмчастими емаллями, частина яких походить з Межигірського, Борзнянського, Жуківського, Клепанського скарбів. Вплив традицій мист-ва Пн. Причорномор'я римського часу позначився на черняхівській культурі. Її пам'ятки — посуд із складними орнаментами, композиціями, вироби з кістки, металеві деталі костюма, склоробна майстерня (Комарівське поселення). Культуру досліджували в 50—80-х рр. Є. Махно, М. Брайчевський, В. Баран, Н. Кравченко, М. Тихонова, Е. Симонович, Б. Магомедов та ін. Відкрито С. Гамченком на поч. 20 ст. празьку культуру вивчали в 1950—70-х рр. (В. Аулів, І. Русанова, В. Баран). Своєрідна арх-ра житла простежується на Рашківському поселенні, твори ювелірного мист-ва — на Зимнівському городищі.

У серед. Подніпров'ї 1956—59 Д. Березовець відкрив пенківську культуру. Зберегається багаті набори прикрас, серед яких — зоо- та антропоморфні фібули, поясна гарнітура. О. Спицин визначив їх як «старожитності антив» (1928), Б. Рибаків — «старожитності русів» (1953). На поселеннях пенківської культури виявлено ювелірні майстерні, металеві прикраси — в розкопках колочинської культури (досліджували Е. Симонович, Р. Терпиловський). На одному з цих поселень знайдено 1981 скарб «антського типу» (Великобудківський скарб). Розвиток геом. орнаментативі слов'ян. посуду вивчено на матеріалах лука-райковецької культури. Волинцевську культуру і роменську культуру на Лівобережжі Дніпра досліджували з поч. 20 ст. М. Макаренко, Д. Березовець, О. Сухобокова та ін. Важливі дані одержано щодо буд-ва фортифікац. споруд (Опішнянське, Битицьке, Новотроїцьке, Кам'янське на Пслі городища), житл. буд-ва, а також ювелірної справи (Харківський, Опішнянський, Івахницький, Полтавський скарби).

На значній тер. Приазов'я, Причорномор'я у 2-й пол. 1-го тис. н. е. жили неслов'ян. племена салтівської культури (досліджували В. Бабенко, С. Семенов-Зусер, Д. Березовець, О. Пархоменко та ін.). Для культури характерні високохудож. посуд, поясні і збройні прикраси, своє-

рідна арх-ра жител, кам. фортифікація. «Геральдичний стиль» прикрас відкритої у 80-х рр. сиваської культури репрезентовано пишними похованнями. Скарби 6—8 ст. містять значну кількість прикрас з Візантії, Сходу.

Археол. вивчення пам'яток давньорус. культури почато в 19 ст. Розкопки поступово нагромаджували матеріал для вивчення ужиткового мист-ва, скульптури (досліджували К. Лохвицький, Є. Болховитинів, М. Берлінський, А. Аненков, Г. Кибальчич, І. Хойнівський, М. Біляшівський, В. Хвойка, Д. Місеев та ін.). Починаючи з 20-х рр. пам'ятки давньорус. мист-ва вивчають Т. Мовчанівський, М. Каргер, В. Богусевич, П. Толочко, Ю. Асеев, Н. Холостенко та ін. Значний матеріал досліджено в 70-х рр. на тер. Києва, в т. ч. унікальні знахідки на Подолі пам'яток дерев. арх-ри 10—11 ст. (П. Толочко, К. Гупало, Г. Івакін, М. Сагайдак та ін.). Вивчення кам. арх-ри Києва тривало у 80-х рр. (комплекс Кловського монастиря, *Пирогощі Богородиці церква*). Важлива категорія знахідок — *Київські скарби ювелірних прикрас 10—13 ст.* (останній відкрито 1986). На їх основі, а також за матеріалами ін. скарбів виділено давньорус. школи і центри ювелірного ремесла (70—80-і рр., досліджували Т. Макарова, Р. Орлов). Здійснено археол. дослідження Чернігова, Переяслава, Галича, Новгород-Сіверського, Любеча, *Вишгорода*, *Путівля*, *Білгорода*, *Княжої Гори*, *Пліснеська*, *Воїни*, *Юр'єва*, *Василєва*, *Звенигорода* (Б. Рибаків, М. Кучера, О. Сухобоков, В. Коваленко, А. А. Карнабед). Розкопки городищ дають змогу уточнити хронологію, культуру належності, стилістичні особливості пам'яток арх-ри, різновидів худож. ремесла (ювелірного, різьблення на кістці та камені, скловиробництва тощо). 1976—85 вивчено *Зміїні вали* — унікальні фортифікац. споруди. Пам'ятки мист-ва, знайдені в могильниках, дали змогу реконструювати давньорус. одяг, вивчити вишивку, орнамент, школи худож. металообробки 10—11 ст. (*Чорна могила*, *Липове*, *Берізки*, *Табаївка*, *Шестовиця*, *Буки*, *Київські могильники*), а також ювелірну технологію (*Табаївка*, *Пересопниця*). Давньоруські могильники досліджували в 19 ст. Д. Самоквасов, за рад. часу — Т. Мовчанівський, Д. Білфельд, А. Моця та ін. Певна частина цінностей 10—13 ст. (худож. метал, різьблена кістка, глинний посуд, предмети християн. культури) надходила до Русі з Візантії, країн Зх. Європи та іслам. д-в Сходу (досліджували В. Даркевич, В. Зоценко та ін.). В 80-х рр. знайдено поховання племенної знаті печенігів, половців, які кочували степами Пн. Причорномор'я в 9—13 ст. В них

містилися прикраси з дорогоцінних металів, візант. тканини, кераміка і метал. посуд (могильники в Новокам'янці, Булаково, *Чингульський курган*). Ці речі, а також попередні знахідки (Гайка, Сарайли-Кіят) дали змогу виділити пн.-причорномор. центр худож. металообробки 9—11 ст. (досліджували Р. Орлов, В. Отроценко). Половецьку скульптуру, що зображує воїнів, жінок, дослідила С. Плетньова. З поч. 20 ст. археологи вивчають мистецтво Криму 4—15 ст. Поліхромні прикраси знайдено на Донузлавському городищі (Біляуське поховання), у Мирнолюбівському похованні (І. Засецька, А. Амброз). Досліджено збудовані за Юстиніана I візант. фортеці 6 ст. н. е. Алустон (в м. Алушті) та Горзув'їти (у смт Горзув'ї), а також поселення, укріплення, монастирі, у т. ч. печери — Бакла (побл. с. Скалистого), Качі-Кальйон (побл. с. Баштанівки), Ескі-Кермен (побл. с. Красного Маку), Мангуп-Кале (побл. с. Залісного), Киз-Кермен і Тепе-Кермен (побл. с. Кудрино), Челтер-Коба та Сюренське укріплення (побл. с. Малаго Садового), Челтер-Мармара (побл. с. Тернівки, всі — Бахчисарайського р-ну), Чуфут-Кале (в м. Бахчисарай), Інкерманський монастир (побл. м. Севастополя) та ін. Відкрито візант. пам'ятки 8—10 ст. — плитові могильники, поселення, укріплені монастирі (в Алушті, Горзув'ї, Планерському, Севастополі, Сімеїзі, Судаку, Форосі та ін.). 1907 М. Респіков дослідив кафедральний храм св. Апостолів з мозаїчною підлогою (у кол. Партеніті, тепер смт Фрунзенське). 1978 О. Асібабін розкопав триапсидну базиліку в Судаку. В 12—15 ст. мист-во Криму розвивалося в кількох регіонах: Херсонесі, Готії, лісостеповому Криму і на Керченському п-ові. Досліджено фортифікац. споруди і мозаїки Херсонеса (О. Домбровський, О. Уваров, А. Якобсон, Г. Белов, С. Стрелецький, Є. Веймарн, М. Фролжало, І. Баранов та ін.). Найбільші колекції пам'яток мист-ва, знайдених на тер. України, зберігаються в ДЕ, Музеї істор. коштовностей (Київ), археол. музеях ін-тів археології АН України та АН Росії, НМІ України, Сімфероп. і Вінн. краєзнав., Одес. археологічному музеях, Переяслав-Хмельн. істор.-культур. і Керченському істор.-археол. заповідниках та ін. Літ.: Нариси стародавньої історії Української РСР. К., 1957; Археологія Української РСР. Т. 1—3. К., 1971—75; Лесков А. М. Новые сокровища курганов Украины. [Альбом]. Л., 1972; Курганы на Южном Буге. К., 1978; Толочко П. П. Древний Киев. К., 1983; Мозаевский Б. М. Скифский степ. К., 1983; 50 лет Института археологии АН УССР. К., 1984; Культуры эпохи бронзы на территории Украины. К., 1986; Винберг Н. А., Зиднепровская Т. Н., Любимова А. А. Советская археологическая литература. Библиография. 1941—1957. М.—Л., 1959; Советская археологическая литература. Библиография. 1918—1940. М.—Л., 1965;

Шовкопояс І. Г., Дмитренко Н. Г. Радянська література з археології України 1967—1975 рр. Показчик літератури. К., 1978. Р. С. Орлов.
«АРХЕОЛОГІЯ» — наук. видання Археологічного інституту АН України. Засн. 1947. До 1970 вийшло 24 т. збірок. З 1971 під цією назвою періодично виходив респ. міжвідомчий збірник, який видавався спільно з Українським товариством охорони пам'яток історії та культури, з 1989 — щоквартальний журнал.
«АРХЕОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕТОПИСЬ ЮЖНОЙ РОССИИ» — періодичне видання. Виходила щомісяця 1899—1901 у Києві як додаток до журн. «Киевская старина», 1903—05 — окремі журн., що виходив раз на два місяці. Редактор-видавець — М. Ф. Біляшівський. У виданні публікувались статті про пам'ятки старовини (з найдавніших часів до 19 ст.), гол. чин. археол., декор.-ужиткового мист-ва, арх-ри, скульптури, живопису, матеріали про діяльність наук. т-в, про виставки тощо. Серед публікацій: статті Є. М. Кузьміна «Кілька слів про південно-руське мистецтво і завдання його дослідження» (листопад 1900); С. Яремича «Пам'ятки мистецтва 16 і 18 ст. у Києво-Печерській лаврі» (червень 1900); О. А. Спицина «Мідний пояс кавказького типу, знайдений в Київській губернії» (жовтень 1899); «Експедиції по підготовці робіт до з'їзду у Києві влітку 1898 р.» (археол. дослідження В. Б. Антоновичем Волинської губ., В. Г. Ляскоронським — Полтав, Харків та ін. губ.; огляд П. О. Лашкар'євим церк. арх-ри й іконопису в Чернігові і Новгороді-Сіверському) (березень 1899); «Кам'яні і глиняні ікони княжої епохи» (серпень 1899); «Про роботу Київського товариства старожитностей і мистецтв», «Живопис у Кирилівському монастирі» (обидві — січень 1899); огляд публікацій у журн. «Искусство и художественная промышленность» (лютий 1900); рецензії на книгу П. О. Лашкар'єва «Церковно-археологічні нариси» (1898) та «Каталог Музею українських старожитностей В. В. Тарновського» (т. 2, 1900) та ін. Видання мало ілюстративний та картографічний додатки. І. М. Баланчук.
АРХИПЕНКО Олександр Порфирович (30.V 1887, Київ — 24.II 1964, Нью-Йорк) — укр. скульптор, живописець, графік. Навчався 1902—05 в Київ. худож. уч-щі, з якого був виключений за участь у студентських виступах у зв'язку з початком 1-ї рос. революції. 1906 переїхав до Москви, де до 1908 продовжував студіювати в Моск. уч-щі живопису, скульптури та архітектури. 1908—21 працював у Парижі, 1921—23 — у Берліні, з 1923 — у Нью-Йорку. Митець активного творчого пошуку, А. прагнув винайти нові пластичні можливості й засоби більшої емоційної виразності

Археологія.

образу, що живився суб'єктивною авторською уявою. Захопившись спочатку архаїкою («Відпочинок», 1910), він перший у світовому мист-ві втілює у скульптурі концепцію кубізму (т. з. геометрична скульптура; «Статуетка», «Боксери», «Гондольєр», всі — 1914; «Солдат іде», 1917), протягом багатьох років експериментував, комбінуючи різної конфігурації прості геом. фігури, досягаючи оригін. пластичного ефекту і формально-композиційної завершеності. Намагаючись зруйнувати застигли форми скульптури, А. 1912 винаходить т. з. «скульптоживопис» — штучне поєднання, своєрідний синтез живопису і скульптури, коли площинне зображення на полотні людини, різних предметів тощо у межах однієї композиції перетворюється на об'ємне («Купальниця», 1915; «Натюрморт на круглому столі», 1916; «Жінка, яка стоїть», 1919, та ін.). Інтерпретуючи пластичні традиції готики, Ренесансу, барокко, А. часто застосовував прийоми розфарбування своїх композицій («Карусель П'єро», 1913; «Жозефіна Бонапарт», 1935; «Жовте і чорне», 1938; «Океанська мадонна», 1957). У своїй роботі поєднував різні матеріали

О. П. Архипенко.

валася за авторським задумом. Як один з яскравих і характерних представників авангардизму А. мав значний вплив на розвиток модерністського мист-ва в країнах Європи та Америки. Разом з тим відомі його реалістичні твори — композиції і портрети, позначені глибокою психологічністю, виразністю образного рішення, досконалістю пластичних рішень [«Мати і дитина», 1910; «Білий торс», 1916; цикл портретів дружини митця «Анжеліка», 20-і рр.; портрети Т. Г. Шевченка, 1923 і 1933, І. Я. Франка, 1925; диригентів В. Мендельберга, 1925 (ДМУОМ), і В. Фуртвенглера, 1927; амер. письменника Т. Уайлдера, 1926, та ін.]. За життя А. відбулося 110 персональних виставок його творів у багатьох країнах світу. В 20-х рр. А. брав участь в організації експозиції рад. мист-ва за кордоном. Твори художника зберігаються в багатьох музеях світу, а також ДМУОМ, НМА, Музеї образотвор. мист-в ім. О. С. Пушкіна в Москві.

Літ.: Мухина В. И. Художественная жизнь Парижа. В кн.: Мухина В. И. Художественное и литературно-критическое наследие. М., 1960; Коротич В. Плексигласова мадонна самотності. Із біографії О. Архипенка. «Вісник», 1966, № 10; Лобановський Б. Художник і світ речей. «Всесвіт», 1968, № 1; Німенко А. Невтомний шукач. «Всесвіт», 1967, № 5; Німенко А. Його творчість — «архипентура». «Україна», 1967, № 22; Олександр Архипенко. Альбом. К., 1989.

А. О. Горбачов.

АРХИПОВ Абрам Юхимович [15 (27).VIII 1862, с. Єгорово, тепер Рязан. обл. — 25.IX 1930, Москва] — рос. живописець, нар. художник РРФСР з 1927, дійс. член петерб. АМ з 1916. Навчався 1877—83 та 1886—88 у МУЖСА у В. Г. Перова, В. Д. Полснова, 1884—86 — в петерб. АМ. Член Товариства пересувних худ. виставок з 1891, Союзу рос. художників — з 1904, АХРР — з 1923. Автор жанрових картин «По річці Оці» (1890), «Зворотний» (1896), «Пралі» (1901) та ін., пейзажів, портретів. Викладав у МУЖСА (1894—1918), ВХУТЕМАСі в Москві (1922—24). Серед учнів А. — Ф. Г. Кричевський. Твори А. зберігаються в Київ. МРМ, Харків., Полтав., Дніпроп. ХМ та ін. музеях республіки.

Літ.: Абрам Ефимович Архипов. Альбом. М., 1938; Непарокова И. Солнечные полотна Абрама Архипова. М., 1962.

АРХИПОВ Микола Єгорович (5. III 1929, с. Гороховка Воронеж. обл.) — укр. співак (тенор), засл. арт. УРСР з 1974. Закінчив 1950 муз. уч-ще при Моск. консерваторії. 1954—56 — соліст Луганської філармонії, 1956—85 — артист капели «Думка», з 1985 — хору Київ. дитячого муз. театру.

«АРХІВИ УКРАЇНИ» — наук.-практичний журнал. Гол. архівного управління при КМ України. Засн. 1947 під назвою «Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління». 1947 видано

один номер, 1948—50 — по два, 1951—55 — по три, 1956—59 — по чотири на рік, з 1960 — шість на рік. З липня — серпня 1965 — сучас. назва. 1949—57 видавалися рос. мовою. «А. У.» публікують документи та їх огляди, статті і повідомлення з історії, л-ри, фольклору й етнографії, арх-ри, музеєзнавства, театр., образотвор. і декор.-ужиткового мист-ва тощо. Значне місце надається критико-бібліогр. та біогр. матеріалам, що стосуються питань культури і мистецтва.

І. А. Бутич.

АРХІВ-МУЗЕЙ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ, Центрального державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ). Створено в Києві за постановою РМ УРСР від 4.V 1966 з метою комплектування, збереження та наук. використання документів і матеріалів з історії культури укр. народу. В ЦДАМЛМ сконцентровано 1130 окремих фондів, документи з історії укр. л-ри та мист-ва 18—20 ст., книги та ін. друк. видання, понад 3 тис. речових експонатів. Серед них — фонди *Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтв* та кнїв. *Товариства заохочування художників*, Комітету по Держ. преміях України ім. Т. Г. Шевченка в галузі л-ри, журналістики, мист-ва й арх-ри, респ. творчих спілок і організацій; особові фонди Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, М. Г. Павлика, О. П. Довженка, І. П. Кавалерідзе; художників Г. К. Дядченка, І. С. Іжакевича, Ф. С. Красицького, Г. І. Нарбута, В. Д. Єрмилова, В. І. Касіяна, А. Г. Петрицького, А. Й. Страхова, Б. М. Кратка; архітекторів В. І. та О. В. Беретті, П. Ф. Альошина, О. М. Вербицького, В. Г. Заболотного; композиторів К. Г. Стеценка, М. А. Тутковського, Г. Г. Верьовки, С. П. Людкевича, Б. М. Лятошинського, А. М. Ревуцького; діячів театру і кіно М. А. Кропивницького, Л. В. Собінова, С. В. Тобілевич, Б. Р. Гми-

А. Ю. Архипов. Молода селянка в жовтій хустці. Олія. 1916. МРМ. Київ.

О. П. Архипенко. Анжеліка. Бронза, золочення. 1926.

(метал, скло, цемент, дерево, теракота, пластмаса, перли тощо), уживав у скульптурі об'єми заглиблення і порожнини («Жінка робить зачіску», 1915; «Єгипетський мотив», 1917; «Коричневе і біле», 1942; «Мадонна», 1936). 1912 А. відкрив і 1924 обґрунтував принципи «рухомого малярства» (згодом дістав назву «архипентура»), конструював складний механізм, що, надаючи рух вузьким кольор. смужкам, давав можливість утворювати різні композиції, образна конфігурація яких зміню-

О. П. Архипенко. Відхилена. Теракота. 1922.

рі, З. М. Гайдай, І. С. Паторжинського, О. А. Петрусенко, М. Д. Роменського, Л. А. Руденко, А. М. Бучми, Г. Г. Борисоглібської, О. М. Вагулі, В. С. Василька, Л. Ф. Дубовика, Ю. С. Лаврова, Б. В. Романицького, Б. Х. Тягна, акторських династій Стадникових і Юрчакових та ін. Діють мемор. кабінети А. В. Головка, Ю. І. Яновського, І. К. Микитенка, П. Й. Панча, Ю. К. Смолича, М. П. Стельмаха, Л. С. Первомайського, А. С. Малишка, П. І. Майборода, Н. С. Рибак, мемор. кімната О. П. Довженка та худож. майстерня М. П. Глуценка. ЦДАМАМ організує стаціонарні та пересувні виставки, публікує документи своєї збірки.

М. І. Кричок

АРХІВОЛЬТ (італ. *archivolt*) — архіт. деталь, що являє собою обрамлення прогону арки. Виділяється з площини стіни, має профільовану (див. *Обломи архітектурні*) поверхню, оздоблену різьбленням, ліпленням (*ратуша* у Бучачі, 1750—51), рустом (житл. будинки на Ринку площі у Львові). А. з'явився в арх-рі Стародав. Риму. На тер. України поширився в арх-рі *Відродження*, *барокко*, *класицизму*. Іл. с. 88.

АРХІМОВИЧ Лідія Борисівна [26.X (8.XI) 1916, Київ—7.II 1990, там же] — український музикознавець, канд. мистецтвознавства (1947). Закінчила 1943 Саратовську консерваторію, 1947 — аспірантуру при Київ. консерваторії. 1947—77 — ст. наук. співробітник ІМФЕ АН УРСР (1969—74 — зав. відділом театрознавства).

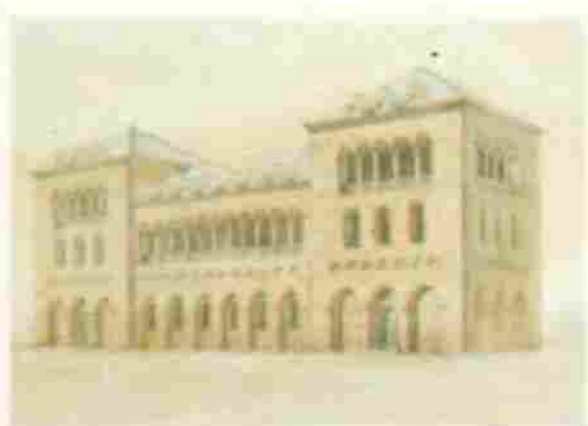
Серед праць: «Українська класична опера» (1957), «Віталій Кирейко» (1968), «Шляхи розвитку української радянської опери» (1970), в т. ч. у співавторстві з М. В. Лисенком. Життя і творчість (1952, 1963), «Музична культура України» (1961), «Нариси з історії української музики» (у 2-х т., 1964). Є також автором розвідок про Б. Р. Гмирю, Ю. С. Мейтуса, О. К. Глазунова, С. В. Рахманінова. Респ. премія УТТ у галузі театрознавства і театр. критики, 1979.

АРХІСТРАТИГА МИХАІЛА ЦЕРКВА в с. Острові Київ. обл. — пам'ятка дерев. арх-ри Правобережної України. Збудована 1740. Тризрубна, з невисокими бічними вівтарями та притвором, трьома банями. Високі зруби розділені карнизом на два яруси. Дзвіниця. Зберігся розпис 19 ст.

АРХІТЕКТОНІКА [грец. *ἀρχιτεκτονική* (*tékhnē*) — будівництво, побудова] — 1) Художнє вираження конструктивної структури споруди, скульптури або твору декор. мист-ва, виявлене у взаємозв'язку та взаємозумовленості елементів цілого. 2) Будова худож. твору, його композиція.

АРХІТЕКТУРА (лат. *architectura*, від грец. *ἀρχιτέκτων* — будівничий) — мист-во створення (проекування і спорудження) будівель, а також їхніх комп-

лексів; самі будинки й споруди, ансамблі споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей. А. є необхідною частиною засобів виробн. (*промислова архітектура*) і матеріальних засобів існування людини (цивільна архітектура). Створення міст, населених пунктів і регулювання всієї системи розселення становлять окрему частину А. — *містобудування*. А. є водночас частиною матеріальної культури і мист-ва. Вона підпорядкована потребам людей, соціальній організації суспільства і відображає його ідеологічні й естетичні ідеали. А. притаманні три діалектично пов'язані між собою властивості: функціональна, що зумовлює тип і призначення будівлі; конструктивна, до якої належать засоби створення споруди; художня. Гол. засоби створення худож. образу в А. — формування простору й архітектоніка, а також симетрія й асиметрія, контрасти, ритм, пропорції, масштаб. Ці засоби доповнюються різними прийомами обробки поверхні споруди, які надають А. пластичності, фактури, кольору. А. розв'язує худож. завдання разом з ін. видами мист-ва (див. *Синтез мистецтв*). Сукупність функціональних, конструктивних і худож. рис, властивих А. того чи ін. народу в певний істор. період, становить її стиль. Подібність загальноістор. умов визначає поширення єдиного архіт. стилю у багатьох країнах. Своєрідність нац. рис, побут і духовна культура різних країн виявилися в нац. особливостях А. (див. також *Народна архітектура*).

Архітектура. Палац князя Володимира у Києві. Кін. 10 — поч. 11 ст. Реконструкція Ю. С. Асеева.

Архітектура. Церква Пантелеймона в давньому Галичі (тепер с. Шевченкове Івано-Франківської обл.). 12 ст. Перебудова 17 ст.

Архітектура. Борисоглібський собор у Чернігові. 1120—23. Реставрація 1952.

Давня архітектура. А. України зародилася в період первісно-общинного ладу, перші будівлі відомі з часів палеоліту (3 млн. — 10 тис. років тому). Це були пристосовані для житла печери (печера Кіік-Коба в Криму), землянки і намети (Пушкарівська стоянка, Межирицька стоянка, Мізинська стоянка). За часів неоліту (6—4-е тис. до н. е.) та енеоліту (4—3-е тис. до н. е.) на родових поселеннях землеробських культур будували досить складні житл. та госп. споруди. Поселення трипільської культури (4—3-е тис. до н. е.) на ранньому етапі склалися з 30—40 наземних жител (одно-двокамерних) та госп. споруд, розміщених по колу одне біля одного. Були великі поселення, що склалися з кількох будівель, розміщених кількома концентричними колами, і поселення-гіганти, укріплені валами і ровами (т. з. протоміста; *Майданецьке поселення*).

Найдавніші поховальні споруди належать до серед. 4-го тис. до н. е. — кургани могильники (іноді з кам'яними гробницями); мегалітичні споруди (менгіри, дольмени та кромлехи) з'явилися в 2-й пол. 3-го тис. до н. е.

В 1-му тис. до н. е. скіфські племена в степових районах України будували численні укріплені поселення (*Більське городище* на Полтавщині). Житла будували у вигляді землянок (*Трахтемирівське городище* на Черкащині) або приміщень кріпильної форми з рядами вертикальних стовпів (*Кам'янське городище* Запоріж. обл.).

У Криму скіфські міста укріплювали кам. стінами та забудовували кам. будинками, які зводили під впливом антич. А. (кам. мавзолей в м. *Неаполі* Скіфському, руїни міста збереглися на околиці Сімферополя). Своєрідними монумент. пам'ятками скіфів є кургани. Значну архіт. спадщину залишили античні держави Північного Причорномор'я, що виникли в 6—4 ст. до н. е.

Значний інтерес становлять некрополі антич. міст з кам. склепами, монументами. В Криму відомі споруди також римських будівничих (фортеця та терми

в Хараксі). Про високий рівень антич. А. свідчать залишки храмів *Теменоса* в *Ольвії*, укріплення і театр у *Херсонесі*, *Царський курган* та *Золотий курган*, *Деметри склеп* і руїни споруд на горі *Мітрідат* у Керчі.

В Криму збереглися залишки численних пам'яток візант. А. — руїни базилік та центрально-купольних храмів 6—10 ст. у *Херсонесі*, *Іоанна Предтечі церква* в Керчі (10—13 ст.).

На території, яку заселяли давні сх. слов'яни, розвивалася самобутня А. — дерев. будівлі, укріплення, язичницькі святилища, оздоблені різьбленими деталями, скульптурою, живописом і ритуальними предметами. Святилища були оточені земляними валами, курганами, огорожами з дерев. стовпів. У 5—10 ст. н. е. формувалися принципи забудови і планування слов'ян. поселень і міст, типи і конструкції житл., госп. і оборонних споруд, удосконалювалася майстерність будівничих. Осн. буд. матеріалом було дерево, що позначилося на формах і конструкціях будівель: зрубів (див. *Зруб*) у лісових місцевостях, каркасні — в лісостепових. Планування селищ найчастіше було лінійним: будинки розміщували вздовж річок чи шляхів в один-два ряди. Селища оточували дерев. огорожі, вали, рови. На священних пагорбах ставили скульптури язичницьких богів, над похованням насипали кургани. З 9—10 ст. внаслідок розвитку ремесел і торгівлі зростали міста, насамперед давньоруська столиця — Київ. Тогочасне місто складалося з трьох частин — *дитинця* з оселями князів та дружинників, укріпленого *окольного міста*, де жила переважна частина населення, та *посадів*, або «кінців», де селилися ремісники та торговий люд. Міста були оточені оборонними укріпленнями, які здебільшого складалися з рядів засипаних землею дерев. клітей *городень* з бойовими *заборами* та ровами перед ними. Над воротами ставили дерев. (зрідка кам'яні) вежі. Забудова міст мала мальовничий характер — житл. зрубів споруди, найчастіше двокамерні (сіни та

Архітектура. Хотинський замок, Чернівецька обл. 13—18 ст.

істба), у дворах зводили госп. будівлі. Князівські та боярські двори (хороми) складалися з комплексу будівель та приміщень.

З 10 ст. в Київ. Русі відоме муроване буд-во (кам. терем княгині Ольги в Києві, згаданий 945 у літописі), яке почало поширюватися з часів кн. Володимира Святославича (980—1015) і досягло розквіту за князювання Ярослава Мудрого (1019—54). Давньорус. майстри запозичили з візант. А. хрестово-купольну систему культової споруди, що стала канонічною, але збагатили її місц. традиціями. Буд-во велося з нетесаного каменю і цегли (*плінфи*) на вапняному з домішками товченої кераміки розчині (цемент'янки). Фундаменти споруд робили з каменю, стіни зводили технікою мішаної кладки: ряди плінфи чергувалися з рядами каменю. Своєрідним прийомом давньорус. будівничих було мурування т. з. втпленими рядами. Осн. конструкціями перекриття в давньорус. мурованому буд-ві були півциркульні арки, коробові та купольні склепіння. В буд-ві і скульпт. оформленні використо-

Архітектура. Генуезька фортеця у м. Судак. Крим. 14—15 ст.

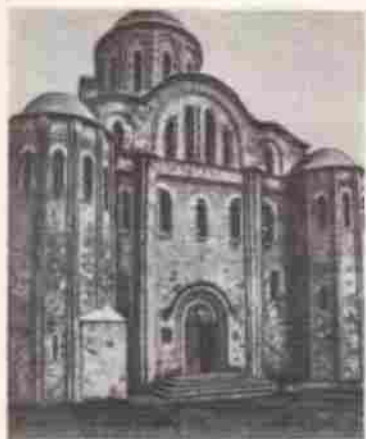
ували рожевий шифер, з якого виготовляли карнизи, підлоги, саркофаги тощо. Для оздоблення інтер'єрів нерідко використовували мармур (деталі передвітної перегородки, саркофаги). Багатоколірними мозаїками і фресками вкривали стіни, стовпи, арки й куполи. В розвитку буд. техніки та монумент. живопису значну роль відіграли зовн. зв'язки Київ. Русі, насамперед з Візантією, звідки залучали майстрів для буд. та живописних робіт. За три століття зодчество Київ. Русі пройшло кілька етапів, що відповідали змінам істор. умов та особливостям розвитку світового архіт.

процесу. В кін. 10 — на поч. 11 ст. розширюється тер. київ. дитинця, розміщеного на Старокиївській горі (*Володимира місто*), там будують кам. князівські палаци та *Десятинну церкву* (989—996). У кін. 10—11 ст. у Серед. Придніпров'ї забудовувалися також Чернігів, Переяслав, Вишгород, Білгород. Для захисту від кочовиків уздовж річок Десни, Стугни, Сули, Трубежа й Острога створювали укріплені лінії з фортецями (Тумащ, Родень).

Під час правління Ярослава Мудрого зростає роль Києва як столиці Давньорус. д-ви. Почалося буд-во його нової частини (*Ярослава місто*) з могутніми укріпленнями, кам'яними *Золотими воротами*, *Софійським собором* («митрополією Руською»), монастирями Ірини та Георгія. Основою оборонних укріплень були дерев. вали з городнями та заборами. Видатною пам'яткою арх-ри 11 ст. є *Спасо-Преображенський собор* у Чернігові (бл. 1036). У 2-й пол. 11 ст. у зв'язку з розвитком феодал. відносин та посиленням впливу церкви поширився тип одноглавого тринефного хрестово-купольного храму, який пізніше стає характерним для всієї давньорус. А. Зразком для цього типу храму став *Успенський собор* (1072—78) Печерського монастиря в Києві (див. *Києво-Печерська лавра*), створений майстрами києво-печерської буд. школи. Серед ін. споруд цієї школи — *Троїцька надбрамна церква* та трапезна Печерського монастиря (1106—08), собор *Михайлівський собор Золотоверхого монастиря* (1108—13). Пам'ятками цих часів є також *Михайлівський собор Видубицького монастиря* (1070—88) та *Спаса на Берестові церква* (1113—25).

Своєрідною була А. Переяслава, де будували порівняно невеликі церкви з оригін. системою перекриття та завершенням фасадів. Серед цих споруд найбільшим був *Михайлівський собор* (кін. 11 ст.), багато оздоблений

Архітектура. Верхній замок у Луцьку. Башто. 13—16 ст.

Архітектура. Церква Василія в м. Опручі Житомирської обл. Бл. 1190. Реконструкція 1907—1909 рр.

фресковим розписом та мозаїкою. Частково збереглася Михайлівська (Юр'єва) божиця в Острі з фрагментами розпису 11 ст.

З 30-х рр. 12 ст. настає новий етап у розвитку давньорус. арх-ри, коли в окремих областях Русі формувалися окремі архіт. школи. У Придніпров'ї та на Волині будували у техніці цегляного мурування за «порядовою системою», у давньому Галичі будинки споруджували з місц. каменю. В Придніпров'ї зводили культові споруди за типом Успенського собору Києво-Печерської лаври, але з новими стилістич. рисами. Їх композиції стають більш статичними, фасади декорують напівколонни, аркатура, поребрик. Деякі елементи декору наближаються до середньовічного романського зодчества (Пирогощи Богородиці церква, 1132—36; Кирилівська церква, серед. 12 ст.; обидві — в Києві; Успенський собор у Каневі, 1144; Успенський собор у Володимирі-Волинському, 1156; Іллінська церква, Борисоглібський собор та Успенський собор Єлецького монастиря, останні три — у Чернігові, 12 ст.). Характерною рисою черніг. А. було застосування в декорі фасаду різьблених деталей (Борисоглібський собор, Михайлівська церква): капітелей, наріжних камнів та ін. В різьбленні помітний вплив романського мист-ва, а також простежуються місц. традиції (семантика язичницьких зображень). Особливо яскраво певні риси романського архіт. стилю проявлялися в кам. спорудах Галича (Пантелеймона церква, 12 ст.). В кін. 12 ст. в А. давньоруських земель виник новий стилістичний напрям, зумовлений зростанням міст, розвитком нар. мист-ва. В культовому зодчестві набули поширення невеликі храми з центр. баштоподібною композицією, динамічним нарошенням форм, багатим цегляним декором фасадів. Деякі риси нового стилю нагадують А. готики, будівель країн Кавказу та Балкан. На тер. України до цього напрямку

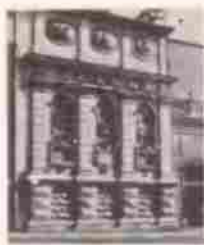
Архітектура. Михайлівський (військовий) собор у Києві, 1690—93. Арх. В. Д. Старцев. Зруйнований, 1935.

належать Василія церква в Овручі (бл. 1190), собор Апостолів у Білгороді під Києвом (1197), церква Василія на Новому княжому дворі у Києві (1167), П'ятницька церква в Чернігові (кін. 12 — поч. 13 ст.), Спаський собор у Путивлі та Спаський собор у Новгороді-Сіверському (обидва — кін. 12 — 1-а пол. 13 ст.).

Давньоруська А., її традиції та здобутки були тією основою, на якій розвинулася А. України.

Ю. С. Асєєв.

Архітектура. Калниця Кампанія у Львові. Кін. 16 — поч. 17 ст.

Архітектура 13 — 1-ї пол. 18 ст. Після монголо-тат. навали поступово відновлюється буд-во на укр. землях, насамперед на Волині та в Галичині. Екон. зв'язки укр. міст сприяють зростанню ремісничо-купецького прошарку і зміцненню феодал. верхівки, яка захоплює значні земельні володіння. У зв'язку з посиленням міжфеодал. боротьби укріплюються міста і резиденції феодалів. У містобудуванні почали застосовувати органічну нерегулярну систему планування, що бере свої початки з доби Київської Русі (Луцьк, Володимир-Волинський, Новгород-Сіверський). З наданням містам у 14 ст. магдебурзького права в А. прийшли західноєвроп. прийоми регулярного планування міст з Ринок площею і ратушею у центрі (Львів, Кам'янець-Подільський).

У стилістичній еволюції укр. А. пройшла ті самі етапи розвитку, що й А. Європи — Передвідродження (2-а пол. 13 — 1-а пол. 16 ст.), Відродження (2-а пол. 16 — 1-а пол. 17 ст.), барокко (2-а пол. 17—18 ст.). А. Передвідродження притаманні риси більшої мальовничості силуету, масштабного узгодження з навколишнім середовищем, увага до зовн. декору (ніші, поребрик). Естетичні засади стилю своєрідно реалізовано в галицькій архітектурній школі — башти в Белавині, Столиг'ї, Спасі, Чернісві (тепер Польща), Хотинському замку (всі — 13 ст., перебудови 14—15 і 17—18 ст.), Білгород-Дністровської фортеці (13 ст., перебудови 15—17 ст.), Кам'янець-Подільського замку (13—14 ст., перебудова 16—17 ст.); в традиціях волинської архі-

тектурної школи — башти в Каменці та Льстні (тепер Біларусь), Холмі (тепер Польща); Дрогобич, Верхнього замку в Луцьку (всі — 13—14 ст., перебудова 15—17 ст.). Могутні мурі і башти мали щільноподібні бійниці, зубчасті завершення (мерлони). В оздобленні мурів використовували готичний (Луцьк, Львів, Дрогобич) або нар. орнамент (Хотинь). Структура оборонних споруд вдосконалювалася, кількість башт зростала. Їх роль у силуеті міст, замкових і монастирських ансамблів стала провідною.

У 14—15 ст. помітно зміцнюється магнатська верхівка, що спричинило буд-во замків-резиденцій (Олеський замок, Невицький замок, Острозький замок та ін.). У кін. 15 — на поч. 16 ст., з поширенням вогнепальної зброї майже всі укріплення було перебудовано: потовщали мурі, змінилася форма бійниць. У культовому буд-ві усталилися тринефні храми хрестово-купольного типу (церква Юра у Львові, 13 ст., не збереглася) та тридільної композиції, які наслідували структуру храмів 12—13 ст. (типу Іллінської церкви у Чернігові, 12 ст.). На княжі замовлення споруджено кілька ротонд з конхами, врізаними в товщу стін (Горнянська ротонда в Ужгороді, серед. 13 ст.) або виступаючими на фасадах (Василівська церква у Володимирі-Волинському, 13—14 ст.).

На зх.-укр. землях спостерігається поєднання форм давньорус. А. з елементами романського стилю та готики. Під впливом оборонної А. в дерев. культовому буд-ві утверджуються тридільні безверхі храми, в яких бабиніць однієї ширини з нефом, висока оборонна вежа з підсабиттям (Миколаївська церква в с. Середньому Водяному, 1428, та в с. Колодному, 1470; обидві — Закарпат. обл.). Середній верх також набуває значного розвитку по висоті і масах, тому такі храми наз. «баштовими» (Парасківська церква, 16 ст., в с. Радружі, тепер Польща, і Святодухівська церква в с. Потелічів Львів. обл., 1502). Поряд з цим поширюються тридільні триверхі храми (Михайлівська церква в с. Чесниках Івано-Франк. обл., 14 ст.).

В розвитку А. 14—16 ст. спостерігається строката картина у виборі типів споруд, різних

Архітектура. Колесниця у м. Новгород-Сіверському Чернігівської обл. Кін. 16—18 ст.

Архітектура. Спасо-Преображенський собор у м. Ізюмі Харківської обл. 1684.

за розмірами й планово-просторовими структурами. Характерним став пошук масштабу і пропорцій будівель, які були б співрозмірні людині в структурі інтер'єра і зовн. формах. Нові риси виявилися також у тринефних храмах, коли три бані ставили по вісі середнього поздовжнього нефа (Різдва Христового церква в Галичі, кін. 13 — поч. 14 ст.) або замість бань влаштовували систему нервюрних (див. Нервюра) готичних склепінь (Різдва Богородиці церква в м. Рогатині, Івано-Фр. обл., 14 ст.). Звернення до спадщини давньорус. А. стимулювало буд-во тринефних храмів з однією банею (Троїцька церква в с. Устенському Другому Рівнен. обл., 15 ст.) або п'ятьма (Троїцька церква в с. Межирічі Рівнен. обл., 15 ст., і Богоявленська церква в Острозі Рівнен. обл., 15—16 ст., перебудована 1887—92). Тринефний тип храму також пристосовують до оборони: залишають центр. баню, але на горіщі по периметру храму влаштовують бійниці (Миколаївська церква в с. Милутичів Волин. обл., 1542) або замість бань будують наріжні оборонні вежі (Успенська церква, 1495, в с. Зимному Волин. обл.). Розвиток оборонних пристосувань в культовій А. досяг найбільшої довершеності в Покровській церкві-фортеці в с. Сутківцях Хмельн. обл. (1467).

Під впливом нар. дерев. А. пошир. тип тридільного в плані храму (вівтар — неф — бабінець) у найрізноманітніших планово-просторових варіаціях. Деякі з них ускладнено прибудовою каплиць (Миколаївська церква у Львові, кін. 13 ст.). Але ще більшого поширення набувають т. з. конхові храми, в яких з Пн. і Пд. замість каплиць влаштовували гранчасті або півкруглі конхи-апсиди, а нефи перекривали півциркульним або хрещатим склепінням (Петропавлівська церква в Кам'янці-Подільському, 1580). Часом конхи утоплювали у товщу стіни, а над нефом на низькому підбаннику ставили верх (Троїцька церква в с. Зінкові Хмельн. обл., 16 ст., не збереглася). В численних храмах цього типу немає бань над нефом, є лише оборонна башта над бабинцем (Онуфріївська церква в смт Гусятині Терноп. обл., кін. 16 — поч. 17 ст.).

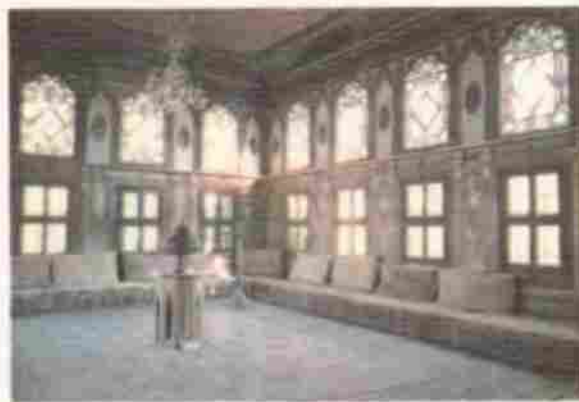
Менше будували хрещаті храми з прямокутними (крім вівтарного) кінцями хреста (Петропавлівська церква в Новгороді-Сіверському, 16—17 ст.) або з півкруглими (Онуфріївська церква в с. Лаврові Львів. обл., кін. 15 — поч. 16 ст.). При всій відмінності композицій внутр. простору та об'ємів цих споруд, їх об'єднує одна особливість — постановка підбанника за допомогою ступінчасто розташованих арок по лінії Сх.—Зх., на які

перекинуто в протилежному напрямі арки з меншим просвітом.

Прогресивнішою конструкцією став залом, вперше застосований в дерев. А. 11—12 ст. і збережений нар. теслями. Особливість такої конструкції полягає в тому, що підбанник несуть не підпорні арки та навскісні трикутні вставки, а замкнуте, ніби зрізане на $\frac{1}{3}$ чи $\frac{2}{3}$ висоти, склепіння. На цьому отворі ставиться підбанник, що несе баню (Троїцька церква в с. Зимному Волин. обл., 1465—75). Така конструкція мала великі

Архітектура. Будинок Я. Лизогуба (будинок полкової канцелярії) у Чернігові. Кін. 17 ст.

Архітектура. Бахчисарайський ханський палац. Інтер'єр. Крим. 16—18 ст.

можливості для висотного розкриття внутр. простору і при скромних розмірах будівель надавала урочистості інтер'єру.

Інтенсивний розвиток ремесла і торгівлі, а також перехід від натурального г-ва до фільваркових форм сприяли збагаченню міст, феодалів, що відповідно стимулювало буд-во, обсяг якого з серед. 16 ст. швидко зростає. Розвиток феод. відносин зруйнував общинну форму сільс. г-ва, гол. формою визиску став оброк. Після Люблінської унії (1569) польс. феодалі захопили Сх. Поділля, Волинь, Придніпров'я з Чернігово-Сіверщиною. Це зумовило загострення нац. і соціальних відносин. Кін. 16 і 1-а пол. 17 ст. позначені безперервними козацько-сел. повстаннями, утворилася Запорізька Січ. Ця боротьба досягла кульмінації у війні 1648—54 під проводом Богдана Хмельницького і закінчилася приєднанням Лівобережної України до Росії.

Складні соціально-екон. відно-

сини вплинули на розвиток укр. худож. культури й А. Своєрідність їхньої стилістичної еволюції полягає у поєднанні впливів мист-ва Відродження і досягнень давньоруської спадщини.

Тогочасна А. позначена вдосконаленням планування міст. На центр. площах, крім міськ. собору, з'являються ратуші (магістрати) з високими вежами і годинником (ратуші в Кам'янці-Подільському, кін. 14 — поч. 19 ст., і Києві, 17 ст.; остання не збереглася). Певного поширення набуває регулярне планування міст, в основі якого — центр. площа з прямокутною сіткою вулиць (Львів, Жовква, Броди та інші міста). Силует міст також зазнав значних змін: численні високі оборонні вежі, багаторісні дзвіниці, бані культових споруд, вежі міськ. ратуш.

В ансамблі міст житл. забудова регламентувалася ордерною системою єдиного ритмічного ряду окремих будинків та єдиного стильового оздоблення фасадів, які мали тільки по три вікна. Біля кожного будинку зводили аркади-підсіння, й в негоді провадилася торгівля. Забудова площ та вулиць внаслідок єдиного аркового мотиву була цілісною і виразною (ринкові площі і забудова Львова, Жовкви, Бродів, Бучача). Трихвіконні фасади кам'яниць також виявляли їхню планово-просторову структуру («Чорна кам'яниця» у Львові, кін. 16 — поч. 17 ст.); іноді влаштовувався маленький дворик та аркади-галереї (Корнякта будинок у Львові, 1571—80, арх. П. Барбон, перебудови 17 ст.) — одні з найхарактерніших явищ в укр. мурованій і дерев. А.

Для всіх без винятку споруд цього періоду характерне соковите орнамент. різьблення геом. або рослинних мотивів (найчастіше аканту та виноградної лози). Але найголовнішою ознакою А. стало застосування ренесансної системи пропорційного планування мас споруди і ордера. Водночас велика увага приділя-

Архітектура. Миколаївська церква у Вінниці. 1746.

лася синтезу мист-ва. Крім різьблення, храми, ратуші, кам'яниці прикрашали розписами. Найвищого розквіту досягають в цю добу іконостаси, які разом із настінними розписами створювали урочисті інтер'єри (Успенська церква у Львові, 1572—1629; Святодухівська церква в с. Потеличі Львів. обл., 1502; Успенська церква в с. Новоселиці Закарп. обл., 17 ст.; Воздвиженська церква, 1502, та Юра церква в Дрогобичі, кін. 15 — поч. 16 ст., перебудова 17 ст.). В оборонній А. також поширюються декор. мотиви: аркатура, високі фігурні аттики, зубчасті парапети і ренесансні різьблені архіт. деталі — наличники вікон, портали, різьблені сволоки (Острозький замок, 14—19 ст.; замки в Бережані, Старому Селі). У 1-й пол. 16 ст. виникає нова форма оборонних споруд — замки-палаці, в яких жита. корпуси з аркадами-галереями розміщували по периметру двору; зовн. стіни замків були оборонними мурами і мали бійниці (Бережанський замок, 1554; Бродівський замок, 1630—35, і Підгорецький замок, 1635—40, обидва — арх. А. дель Аква, за участю інж. Г. А. де Боплана; Золочівський замок, 16—17 ст.). В оздобленні використовували прийоми різьблення, властиві ренесансній і нар. арх-рі. На Закарпатті в традиційній галицькій школі збудовано нерегулярні в плані Невидський замок (побл. Ужгорода, 15 ст.) і Мукачівський замок (1667—1748). Особливо вишуканою стала А. храмів і дзвіниць. Важливим досягненням в їх композиції було органічне поєднання автохтонних архіт. традицій з ренесансними (каплиця Трьох Святителів, 1578—91; Успенська церква, 1597—1629; вежа Корнякта, 1580, у Львові). Крім тридільних будували й хрещаті в плані муровані споруди з різною формою ramen (гранчасті або круглі) та кількістю бань (однобанна Притиска Миколи церква в Києві, 1695—1707; п'ятибанна Успенська церква в с. Низкиничих Волин. обл., серед 17 ст.). Дерев. буд-во відзначалося пропорційним планом і композиційними елементами різьбленим інтер'єром (Преображенська церква в с. Нуйно Волин. обл., 16 ст.). У 1-й пол. 17 ст. на Придніпров'ї та Лівобережжі поширилася конструкція залому, що давало можливість створювати динамічні композиції в храмовому буд-ві та підскалювати прийоми висотного розкриття внутр. простору (Юр'ївська церква в с. Іваничі на Чернігівщині, 1654, не збереглася). Свою середню була А. Криму. Значний вплив на неї мали традиції вірм. зодчества (див. Вірменських колоній мистецтво на Україні), зокрема, сюжетне та декор. різьблення в стилі сельд-

жуцького мист-ва (Архангелів Михайла і Гавриїла церква, 1408; Іоанна Предтечі церква, 1348; Стефана церква, 14 ст., всі — у Феодосії). У фортифікаційному буд-ві виявилися риси тогочасної європ. А. (Генуезькі фортеці в Судакі, Феодосії, Балаклаві). Поширилися купольні тат. мечеті (Джума-Джамі — мечеть в Євпаторії, 1552—64, арх. Х. Сінан). У 2-й пол. 17 — кін. 18 ст. в укр. А. почався новий етап — панування стилю укр. барокко. Цей стиль на Україні має чимало самобутніх рис, зумовлених специфікою сусп. умов життя. А. засвоїла досягнення європ. барокко, оволоділа прийомами ансамблевої композиції, просторовості, внутр. напруження образу, динаміки, руху і контрасту в розвитку форм, разом з тим у кращих зразках зберегла складну єдність, надбання класич. А. і нар. декоративності. Розвиток стилю укр. барокко був осяяний перемогами, здобутими у визв. війні укр. народу 1648—54 проти шляхетсько-католицької реакції і татаротурецької агресії. Укр. державність стала підвалиною для зміцнення нац. самосвідомості. Перед А. і мист-вом поставили нові вимоги — прославити військ. подвиги, звершені у визв. боротьбі. Сх. землі України починають випереджати в екон. розвитку зх. землі, що лишилися під владою шляхетської Польщі. Після прислання до Росії Сх. Україна увійшла в орбіту всерос. ринку. Зміцнілі міста і збагатіла козацька верхівка розгорнули масштабне муроване й дерев. буд-во. В цей період спостерігається прагнення будівничих надати своїм творам героїч. піднесеності в поєднанні з широким задушевністю і ліризмом, що визначило образний лад А., її гуманістичне забарвлення. Провідне місце в розвитку культури й економіки почали відігравати полкові та сотенні міста. В них розгорнулося буд-во громад. споруд — будинків канцелярій, колегіумів, культових споруд. Водночас гетьманська і полкова старшина, прагнучи підтримки церкви, надавали єпископам та монастирям великі зем. наділи та грош. допомогу для нового буд-ва. В містах, монастирях починає інтенсивно розвиватися реміснич. виробн. (селітряні з-ди, гуті, гуральні, цегельні, ткацькі, ковальські, гончарські промисли тощо), яке багато в чому задовольняло потреби буд-ва. Розвиток економіки, відсіч татаротурецької агресії та зміцнення пд. кордонів Рос. д-ви приваблювали до себе переселенців з районів, що лишилися в шляхетській неволі. 1666 на Лівобережжі існувало понад 90 міст, в яких проживало 20 % насе-

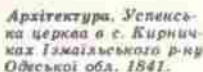
Архітектура. Палац у с. Качанівці Чернігівської обл. Кін. 18-х рр. 18 ст. Арх. К. І. Вланк. М. К. Мосцепанов.

Архітектура. Церква Різдва у Києві. 1810—14. Арх. А. І. Меленський. Зруйновано в 30-х рр. 20 ст.

Архітектура. Будинок Балобан по вул. Костянтинівській № 2 у Києві. 1830.

Архітектура. Успенська церква в с. Кирилівці Ізмаїльського р-ну Одеської обл. 1841.

лення, на Слобожанщині — 57 міст. Тільки на Київщині та Чернігівщині мешкало 1750 тис. чол. За час після визв. війни кількість поселень зросла з 1500 до 2250 в 1730, причому 409 з них (або 13 %) були міськими. Розвиткові А. сприяло поширення освіти. Так, тільки на Лівобережній Україні в серед. 18 ст. було бл. 1 тис. шкіл. У Києво-Могилянській колегії (див. Київська академія), Харківському, Чернігівському, Переяславському колегіумам вивчали геодезію, арх-ру, інженерні та природничі дисципліни, малюнок і креслення.

В еволюції стилю укр. барокко можна простежити три етапи: перший — 2-а пол. 17 ст. — 1720; другий — 20—50-і рр. 18 ст. і третій — 2-а пол. 18 ст. На всіх етапах *ордер* архітектурний приваблює будівничих не стільки конструктивною логікою, скільки декор. можливостями. Колони і шпалери не тектонічні, фронтони, антаблементи членуються пристінками або й зовсім розриваються, внаслідок чого стають виразнішими пластика і форма. Масиви споруд набувають динаміки, а форми — руху. Відповідно до геометрії форм екстер'єру перебуває інтер'єр — контраст освітлених і затінених приміщень, перехід статичних прийомів творення простору до глибинного (рідше) або висотного його розкриття.

На першому етапі А. розвивається у тісній взаємодії з образотвор. мист-вом. У містобудуванні завершується компонування архіт.-ландшафтних ансамблів, центрами яких є масиви гол. споруд, доповнені вертикальними акцентами високих багатоярусних дзвіниць (ансамблі Києво-Печерської лаври, 11—18 ст.; Видубицького монастиря, 11—18 ст., у Києві; Троїцького монастиря в Чернігові, 17—18 ст.; Мгарського монастиря в Полтаві, обл., 17—19 ст.; Спасо-Преображенського монастиря в Новгороді-Сіверському, 12—18 ст., та ін.). Мальовничі бані храмів та високі дзвіниці прикрашають Львів, Київ, Чернігів, Переяслав.

Дедалі більшу роль починають відігравати громад. будівлі — ратуші з високими вежами (у Самборі, 17 ст.; Бучачі, 1751, арх. Б. Меретин; Добромилі, 18 ст., та ін.), адм. будівлі (будинки канцелярії Київ. полку в Коzeльці, 1765, арх. І. Г. Григорович-Барський), житл. будинки, палаці (Маріїнський палац, 1745—52, арх. Ф. Б. Растреллі; Кловський палац, 1752—56, арх. П. І. Неелов, за участю будівничого С. Д. Ковніра; обидва — у Києві).

Поширеним типом монастирського житл. буд-ва були келії (Єлецького Успенського монастиря в Чернігові, Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві, обидва — кін. 17 ст.;

соборних старців у Києво-Печерській лаврі, кін. 17—18 ст.; Софійського монастиря в Києві, серед. 18 ст.), а також трапезні (Видубицького монастиря, 1696—1701; Михайлівського Золотоверхого монастиря, 1713; Троїцького монастиря в Чернігові, 1679). Своєрідність барокко позначилася на будівлях навч. закладів (колегіуми в Чернігові, кін. 16—18 ст.; Новгороді-Сіверському, кін. 17 ст.; Кременці, 1731—43; Переяславі, 18 ст., та бурси в Києві; старий корпус Київ. академії, 1704, 1732—40, арх. Й. Г. Шедель).

Культові споруди цього періоду наслідують традиції А. Київської Русі, але стають виразнішими за композицією, внаслідок того, що гол. поперечний неф виступає невеликими ризалітами на фасадах. Різноманітність досягнута щедрим застосуванням пластич. декору (фронтоннами, порталами, фігурними налічниками вікон та плоских чи глибоких ніш), кількістю бань і розташуванням їх (нахрест, як у дерев. церквах, або по діагоналі, як у храмах 12 ст.) — *Троїцький собор у Чернігові, 1679—95; Преображенський собор у Мгарі, 1684—92, арх. Й. Баптіста М. Томашевський, будівничий А. Піратинський; Різдва Богородиці собор в Гамаліївці Шосткин. р-ну Сум. обл., поч. 18 ст. Муровані тридільні храми будували з однією банею (Миколаївська церква в Глухові, Сум. обл., 1686) чи трьома (Воскресенська церква в Сумах, 1702) або ускладнювали їх на кутах нефів каплицями, увінчаними банями, від чого тридільний триверхий храм перетворювався на мальовничий семиверхий (Різдва Богородиці церква у Києві, 1696). Разом з тим на першому етапі укр. барокко визначилися характерні особливості окремих архіт.-буд. шкіл, відповідно до етногр. регіонів України. Сформувалися *придніпровська архітектурна школа, полтав., черніг., слобожанська, волин., подільська, галицька, буковинська, гучульська, бойківська, лемківська та закарп. школи нар. А.* (див. окремі статті). На другому етапі укр. барокко досягає свого розквіту, що виявляється в посиленій експресії форм, мальовничості в композиції мас, в декоративності й пишності. Стіна споруди продовжує зберігати*

Архітектура. Троїцький собор у м. Новомильську Дніпропетровської обл. 1773—81. Арх. Я. Погребняк.

своє тектонічне призначення, однак на ній фантазією майстрів створюються привабливі декор. композиції. Всі споруди — нові чи вже існуючі — прикрашають килимом ліпленого декору з орнамент. та сюжетними мотивами в дусі нар. мист-ва. В оздобленні примхливо поєднуються античні, фольклорні та західноєвроп. сюжети в укр. інтерпретації. Декор посилюється інтенсивним кольор. тлом, барвистою полив'яною керамікою. Спільні прикмети стилю укр. барокко своєрідно реалізувала кожна регіональна школа.

На третьому етапі розвитку укр. барокко помітні відхід від пишного декору, стриманість та зміни в орнамент. оздобленні, поширення рокайлевих мотивів (про дальший розвиток стилю див. Барокко). За весь період еволюції стилю барокко укр. майстри зуміли своєрідно витлумачити його естетич. засади і створити оригінальні споруди, в яких принципи органічної А., висотне розкриття внутр. простору знайшли найбільш витончене і високомистецьке втілення. Вони не мають аналогів у світовій А. і є найвищим досягненням архіт. гегемонії укр. народу, його внеском у скарбницю світового мист-ва.

Г. Н. Логвин.

Архітектура кін. 18—1-ї пол. 19 ст. А. України цього періоду характеризується розвитком містобудування, поширенням та утвердженням нового стилю — *класицизму*, що поєднав геом. чіткість, раціональність форм античного мистецтва та епохи Відродження. Утвердження стилю проходило під впливом прогрес. ідей просвітництва, наростання демократич. руху, розквіту л-ри та мист-ва, піднесення нац. патріотизму після Вітчизн. війни 1812. Укр. А. цього періоду притаманні заг. класицистичні тенденції і стилістична спрямованість рос. А., з якою вона була тісно пов'язана. Класицизм регламентував структуру будівель, організацію їх внутр. простору. Виникло нове розуміння комфорту (висота приміщень, освітлення, вентиляція). Пластичні форми, скульптурні оздоблення, характерні для укр. барокко, поступаються місцем стриманій гладі стін; силуети

бань культових споруд набувають сферичної форми. У плануванні й забудові міст середньовічна замкненість і центричність замінюються регулярним (прямокутним) плануванням. Крім мотивів антич. класицизму, в укр. А. помітний і романтичний напрям з використанням форм готичного стилю, на Пд. України і в Криму — мотивів нар. молд. А. та мусульм. споруд.

Розвиток А. зумовлювався прогресом буд. техніки (використання метал. конструкцій, запровадження стандартів на розміри цегли, поліпшення її якості). Проте, як і раніше, було поширене дерев. буд-во. Містобудування набуло в цей період провідного значення і відбувалося в заг. руслі розвитку рос. міст. З 2-ї пол. 18 ст. забудова міст України здійснювалася під керівництвом «Комісії Петербурга і Москви», а з поч. 19 ст. — Будівельним к-том при М-ві внутр. справ. Теор. питання цивільної А. розробляла і в Миколаєві при «Чорноморському депю». 1807 воно видало книгу капітана флоту Х. Б. де Граве «Техніко-практичні настанови про цивільну архітектуру», в якій розглянуто питання теорії А. Підвищенню інтересу до палацово-паркового мист-ва сприяв літ.-худож. гурток, т. з. «Поліпшувальна академія» на Сумщині, яка переказала і видала в Петербурзі книгу Р. П. Жерардера «Про складання ландшафтів або засоби прикрашати природу...». Розвиток класицизму на Україні має три етапи: становлення стилю (60—90-і рр. 18 ст.), високий класицизм (*ампір*; 90-і рр. 18 ст. — 30-і рр. 19 ст.), загасання стилю (30—60-і рр. 19 ст.). А. першого етапу відзначається переходом від барокко до класицизму, пошуками нових засобів худож. виразності, розробкою принципів містобудування та ансамблевої забудови. Архит. композиції ансамблів площ,

Архітектура. Присутствєні місця у Полтаві. 1810. Арх. А. Д. Захаров.

Архітектура. Палац у смт. Старому Мерчину Харківської обл. Кін. 18 ст. Арх. П. А. Ярославський (?).

вулиць, окремих комплексів, розміщених на околицях міста або в сільс. місцевостях, мали відкритий характер. Містобудування займало провідне місце на Пд. України і в Криму. За ген. планами тут закладали нові міста, як правило, з регулярним (прямокутним) плануванням, які стали адм. центрами, значними торг. та військ. портами: Єлизаветград (1765, тепер Кіровоград), Херсон (1778, буд. роботи під керівництвом інж. І. А. Ганнібала, 1784 — інж. М. І. Корсакова), Маріуполь (1779), Олександрівськ (1783, тепер Запоріжжя), Севастополь (1784), Катеринослав (тепер Дніпропетровськ, 1787, арх. К. Геруа; 1792 — І. Є. Старов; 1817 — В. Гесте), Миколаїв (1789, інж. І. І. Князев, І. Ф. Деволлан, арх. І. Є. Старов), Одеса (1794, в забудові брали участь арх. Ф. К. Боффо, Г. І. Торічеллі, Д. і Ф. Фраполлі).

В цей період почалася розробка планів реконструкції старих адм. центрів, що набули статус губ. і повітових міст. Було розроблено і затверджено перші ген. плани забудови Чернігова (1786, 1803), Полтавщини (1804), Києва (1787, інж. І. Меллер, А. Шувалов, землемір А. Шмегельський, офіційно затверджено план 1837 за участю арх. В. І. Беретті, А. В. Станзани), Харкова (1784, буд-во здійснювалося за планом 1804).

В містах України збудовано ряд значних цивільних споруд, для яких характерні лаконічне планування, стриманий декор, широке використання ордерів архітектурних. До них належать: будинки магістрату в Миколаєві, Кременчуку, Ніжині (всі — кін. 18 ст., не збереглися), будинок Дворянського зібрання у Білій Церкві (1780), Тульчинські палаци, Потьомкіна палац у Катеринославі, Зимовий палац у Білій Церкві (кін. 18 — поч. 19 ст.), провіантські склади в Харкові (1785—87, арх. П. А. Яро-славський), арсенали в Херсоні (1784) та Києві (Старої Печерської фортеці, 1784—1798, інж. І. Меллер), Будинок штабу флоту в Миколаєві (1793, тепер Музей суднобудування і флоту) та ін.

Крім цивільних споруд, зводилися культові споруди, в яких також помітний поступовий відхід від барокових і наближення до класицистичних форм (Ми-

хайлівська церква в с. Старому Айдарі Луганської обл., 1787; Троїцька церква в с. Вишняхях Хорольського р-ну Полтав. обл.). Гол. типом культової споруди став великий міськ. собор з простими прямокутними об'ємами, увінчаними сферичним куполом. Невід'ємними ознаками храмів були колонні портики, зник багатий скульпт. декор. Переважали хрестово-купольні будівлі (грецька Всіхсвятська церква в Ніжині, 80-і рр. 18 ст.; Спасо-Преображенський собор у Новгороді-Сіверському; Катерининська церква в с. Катеринці Микола. обл., кін. 18 — поч. 19 ст.; Андріївська церква в с. Стольному Черніг. обл., 1782). Споруджувалися також ротонди (Миколаївська церква в с.мт Диканьці Полтав. обл.), базиліки з одним куполом (Греко-Софійська церква в Херсоні, 1780).

За часів класицизму сформува-лися теор. і практичні принципи палацово-садибної А., які спиралися на досвід рос. та зарубіж. буд-ва (див. Палацово-парковий комплекс, 18—19 ст.). Відступали попередні архіт. й мист. традиції, що склалися в побуті пануючої верхівки за часів гетьманщини. Форми й елементи оборонної А., які ще були помітні в панських будинках на поч. 18 ст., бароковий декор втрачаються, їхнє місце займають елементи ордерної А. (колони, карнизи, сандрики, грекоримські орнаменти, мотиви та декор. скульптура). Серед споруд, у яких помітні риси перехідного періоду, — палаци в с.мт Миклушинцях Терноп. обл. (60-і рр. 18 ст.); в с.мт Старому Мерчику Харків. обл. (див. Старомерчи-

цький палацово-парковий комплекс), у с.мт Млинові (1780, арх. Е. Шрегер) і с. Великих Межиріччя Рівнен. обл. (див. Великих Межиріччя палацовий ансамбль).

Серед палаців у стилі раннього класицизму — у с.мт Качанівці Черніг. обл. (див. Качанівський палацово-парковий комплекс) с.мт Хотині Сум. обл. (див. Хотинський палац), Вороновиці Вінн. обл. (кін. 18 ст.), с. Веселі Горі (кін. 18 — поч. 19 ст.) м. Олександрівську Луганської обл. (кін. 18 ст.). Створювалися також садибні ансамблі з романтичним трактуванням будівель у вигляді середньовічних замків з баштами та стрілястими арками — палаци в с. Вишеньках Черніг. обл. (1787, арх. М. К. Мосцеланов) та в Корсуні-Шевченківському (див. Корсунь-Шевченківський палац).

Вплив класицизму певною мірою позначився й на нар. А. Його формальні елементи виявилися при плануванні сіл і містечок буд-ві церков, житла, госп. споруд. Зокрема, в житл. та госп. спорудах Полтавщини з'являються ордерні елементи (полтавська архіт. школа). В сільс. житл. Поділля та Волині здебільшого застосовували просте членування фасадів пілястрами (подільська та волинська архіт. школи). Поширеним типом житла, яке часто сполучалося з торг. приміщеннями, корчмою або готелем, на Правобережжі були заїзди (заїзди в Кременці Терноп. обл., кін. 18 — поч. 19 ст., с.мт Шаргороді Вінн. обл., поч. 19 ст.). Традиції культової нар. дерев. А. продовжувалися в зах.-укр. землях — Воздвиженська церква в с. Будкові Львів. обл., 1781 (галицька архіт. школа), Успенська церква в Чернівцях, 1783 (буковинська архіт. школа), Святодухівська церква в с. Верхній Рожанці Львів. обл., 1804 (бойківська архіт. школа), Преображенська церква в с. Маринині Рівнен. обл., 180 (волинська архіт. школа), Покровська церква в с. Малій Радогощі Хмельн. обл., 1800 (підільська архіт. школа).

Досягненням другого етапу класицизму було створення вел. містобудівних ансамблів, ширше застосування декор. мист-ва для втілення значних худож. задумів. Розповсюдження типових проєктів казенних споруд і «зразкових проєктів» фасадів житл. будинків змінило обличчя багатьох укр. міст, привело до певної єдності стилю забудов вулиць і площ. За новими планами розвивалися губ. міста (Київ, Чернігів, Харків, Полтава, Кременчук, Суми, Лубни, Ромни), невеликі повітові міста (Ніжин, Козелець, Чигирин і ін.). Продовжувалася забудова Херсона, Миколаєва, Одеси, Севастополя, Катеринослава. Головним у планах реконструкції міст було утворення прямих

Архітектура. Університет св. Володимира у Києві. 1837—42. Арх. В. І. Беретті. Фото поч. 20 ст.

Архітектура. Площа в Одесі. Поч. 19 ст. Арх. А. І. Мельников.

вулиць, розчленування міста на квартали, виділення нових територій під площі.

Містобудування поч. 19 ст. на Україні знаменувало собою перехідний етап від стихійного зростання міст до розвитку їх за заздалегідь накресленим планом. Багато сучас. міст зберегли в своїй основі регулярне планування, що було запроваджено саме в той час. Широко використовувалося променеве (Катеринослав), прямокутне планування (Миколаїв, Одеса) або сполучення їх (Сімферополь). Для забудови центру міст характерною стала симетрична композиція ансамблів споруд з однаковим ритмом фасадів адм. приміщень (Кругла площа в Полтаві; Приморський бульвар з Напівкруглою площею та Потьомкінськими сходами в Одесі).

Перепланування міст, а також зростання кількості населення зумовили значну зміну старого і збільшення нового житл. фонду. Забудова мала здійснюватися з додержанням певних норм і правил. Видані 1809—13 гравіровані альбоми збіроч рекомендацій типових проектів фасадів «обивательських» будинків, надвірних будівель, воріт-огорож, розроблені арх. В. П. Стасовим, А. Рускою та В. Гесте, розсилали в губ. креслярні. Губ. креслярні (засн. 1802) мали велике значення в налагодженні проектною справи і буд-ва. Житл. забудову міст протягом 1-ї пол. 19 ст. проводили за кількома типами будинків. Гол. типом, переважно на околицях, залишався, як і раніше, одноповерховий дерев. або мурований отинькований, вкритий соломною або тесом будинок на дві половини, оздоблений піддашшям чи ганком з двох-чотирьох дерев. або цегляних колон з трикутним фронтоном. Другий тип — муровані міщанські особняки з портиками (житл. будинок у Києві по вул. Московській № 40) і будинки з магазинами, майстернями на першому поверсі та парадними кімнатами на другому. Часто великі двоповерхові міські особняки будувалися заможними громадянами як *прибуткові будинки*, здавалися в найом. Особливістю житл. будинків на Пд. України були галереї з колонами вздовж одного чи двох боків будинку. Частина міськ. забудови стано-

Архітектура. Пам'ятник Флори у парку «Софіївка» в м. Умані Черкаської обл. 1842—44. Арх. Раппонет та А. І. Штенгелінгер.

Архітектура. Заїздний будинок у м. Кременці Тернопільської обл. 1-а пол. 19 ст.

вили дворянські палаци й особняки, які зводили за спец. проектами (*Нарішкіна палаци* в Сімферополі; *Потоцького палаци* та *Воронцовський палаци* в Одесі). В монастирських комплексах у стилі класицизму зводили житл. будинки (будинки єпископа в Луцьку, поч. 19 ст.; будинок митрополита в с. Міжгір'ї Львів. обл., 20-і рр. 19 ст.; архієрейські будинки в Харкові, 1820—26, тепер Істор. музей; Почасів, 1825; будинок ігумені Флорівського монастиря у Києві, 1821). За типовими проектами споруджували адм. і службові будинки, зокрема присутствених місць. Вони були в числі гол. адм. і громад. споруд міста, в них розміщувалися держ. і губ. установи. По осі будували на гол. фасаді зводили урочистий шестиколонний портик, увінчаний фронтоном. Площини стін ритмічно членувалися однаковими вікнами і простінками. Перший поверх був рустований, бельэтаж мав легкий руст, стіни третього поверху залишалися рівними. Будівлю завершували розвинуті карнизи з *модульонами* (присутствених місця в Харкові, 1795—1805, арх. П. А. Ярославський, не збереглися; в Полтаві, 1810, арх. А. Д. Захаров; в Одесі, 1826—28, архітектори А. І. Мельников і Ф. К. Боффо). Чимало спільного в архіт. рішенні мали й ін. споруди, зокрема будинки дворянських (у Києві, поч. 19 ст., арх. А. І. Меленський, та Харкові, 1815—20, арх. Є. О. Васильєв; обидві споруди не збереглися; у Полтаві, 1810), та офіцерських зібрань (в Миколаєві, 1824), будинки генерал-губернаторів (в Чернігові, 1808—21, тепер Істор. музей, та Полтаві, 1812), волосної (в с. Коробочкиному Харків. обл., 1823) і міськ. управ (у Чугуєві, 20-і рр. 19 ст.). До оригін. зразків адм. споруд в стилі класицизму належить ратуша в м. Бережанах Терноп. обл. (1811). На формування архіт. своєрідності міст вплинуло широке буд-во комерц. споруд: *контрактний будинок* у Києві, *гостині двори* в Білій Церкві (1809—14), Києві (1809—28, архітектори А. Руска та А. І. Меленський) і Новгороді-Сіверському (кін. 18 — поч. 19 ст.), торгові ряди в Чугуєві (поч. 19 ст.); склади (1810) та будинок Старої біржі в Одесі.

З розвитком світського мист-ва почали споруджувати спец. театр. приміщення (Міський театр

у Києві, 1804—06, арх. А. І. Меленський; театр в Одесі, 1809, арх. Ж. Тома де Томон; обидві споруди не збереглися). Для поч. 19 ст. характерна поява навч. закладів різного профілю (новий корпус Харків. ун-ту, 1829—31; гімназія в Харкові, 1814, обидва — арх. Є. О. Васильєв; Ніжинський ліцей, новий корпус Київської духовної академії, Подільське уч-ще у Києві, 20-і рр., арх. П. А. Дубровський; гімназія в Рівному, 1829).

Потреби армії зумовили масове буд-во військ. споруд (казарми, госпіталі, манежі), в яких широко використовували стиль класицизму (комплекс Чорноморського госпіталю в Херсоні, 1808—10, арх. А. Д. Захаров; не зберегся). Зводилися споруди й цивільного призначення (шпиталь в Одесі, 1806—21, арх. Ж. Тома де Томон; богадільня в Полтаві, 1820—23, арх. М. А. Амвросимов). З'являються пром. споруди (паперова ф-ка в с. Проскурівці Херсон. обл., 1-а пол. 19 ст.; суконна ф-ка в Катеринославі, 1823—25, арх. П. Т. Торопов). Будувалися *триумфальні арки* (Диканька Полтав. обл., 1820, арх. А. Руска), поштові установи (Біла Церква, 1825—31). В 1821—27 у Миколаєві було зведено одну з перших у країні обсерваторій.

Палацово-садибна А. поч. 19 ст. продовжувала і розвивала традиції раннього класицизму — палаци в селах Самчиків Хмельн. обл. (поч. 19 ст.), Бобрини Полтав. обл. (1805—07), Малижиному Харків. обл. (20-і рр. 19 ст., зведено за типовим проектом міськ. житл. будинку), Дігтярах Черніг. обл. (1825—32, арх. П. А. Дубровський). Поряд з цим створювали садиби романтичного напрямку (з використанням готики, мавританського, турецького та ін. стилів і стилових напрямів) — палаци в с. Новоселиці Хмельн. обл. (поч. 19 ст., неоготика), с. Шарівці Богдуського р-ну Харків. обл. (поч. 19 ст., неороманський стиль), с. Вікні Чернів. обл. (1809, неороманський стиль), в Гаспрі (1831—36, арх. В. Гунт, неоготика) і Алушці в Криму (див. Алупкінський палацово-парковий комплекс).

Архітектура. Львівський університет (колишній будинок крайового Галицького сейму). 1877—81. Арх. Ю. Гохбергер.

Палацово-садибна А. тісно пов'язана з плануванням і буд-вом парків. У садово-парковому мистецтві відбувся перехід від регулярних парків («французьких») до ландшафтних парків («англійських»). На зміну прямим алеям з підстриженою зеленню прийшли ніби створені самою природою мальовничі зелені масиви із звивистими доріжками, галявинами, струмками і річками, озерами, вписаними в рельєф місцевості, а також з мальовничим розташуванням рослинності у вигляді окремих груп дерев, кущів, прикрашених парковою скульптурою, павільйонами, фонтанами. Серед ландшафтних паркових ансамблів — «Олександрія» в Білій Церкві, «Софіївка» в Умані, Сокиринський палацово-парковий комплекс, Тростянецький дендропарк (Черніг. обл., 1834—64). Значну роль у розвитку паркобудування відіграв Д. Міклер, який створив на Волині і Поділлі понад 40 парків.

Особливості А. культових споруд значною мірою виявилися у характері дзвіниць. Раніше вони були ознакою монастирів у вигляді завершень над їх в'їзними брамами. В 1-й пол. 19 ст. їх почали будувати при міськ. соборах або окремо від них (дзвіниця 1774—1801 біля Успенського собору в Полтаві). Буд-во культових споруд провадилося за типовими проектами і зводилося в основному до п'яти типів: хрестоподібні у плані з одним верхом і колонними портиками на фасадах (Миколаївська церква в с. Веприку Полтав. обл., 1823); кубо-подібні з колонними портиками по боках об'ємного хреста і з банею над центр. частиною (Преображенська церква в с. Яблунівці Черніг. обл., 1823; соборний храм у Кременчуку, 1802, арх. Д. Кваренгі, не зберігся); круглі в плані, оточені колонами, увінчані банею (Інзова мавзолей у м. Болграді Одес. обл.; Миколаївська церква на Аскольдовій могилі); круглі в плані, з портиками, увінчані банею (Миколаївська церква в с. Рокитному Одес. обл., поч. 19 ст.); Воскресенська церква Флорівського монастиря у Києві, 1824, арх. А. І. Меленський); кубо-подібні храми з розвинутим зх. нефом, одним верхом і багатоярусною дзвіницею (Преображенський собор у Катеринославі, 1830—35, арх. А. Д. Захаров). Споруджувалися також культові споруди базилікального типу (костюла Яна Непомука в с. Заміхові Хмельн. обл., 1801—20). В с. Славгороді Сум. обл. збудовано Троїцьку церкву (1808) у вигляді антич. храму-периптера.

Твори монументальної скульптури створювалися у дусі античності (Магдебурзькому праву пам'ятник у Києві; Колонна Слави в Полтаві; пам'ятник А. Е. Рі-

шельє в Одесі, 1823—28, скульптор І. П. Мартос).

Розвиток А. й містобудування на тер. Сх. Галичини, Пн. Буковини й Закарпаття проходив під впливом польської, а з кін. 18 ст. — австр. та угор. А. В А. Львова кін. 18 — поч. 19 ст. відбувалося помітне ослаблення старих худож. традицій, почав утверджуватися класицизм, проте композиції споруд були менш строгі, без використання архіт. ордерів (міський театр, 1837—42, арх. І. Зальцман та Л. Піхль, тепер Львів, укр. драм. театр ім. М. Заньковецької; ратуша, 1827—35, арх. Й. Маркль, Ф. Трешер, тепер міськрада). Монументально-класицистичною спорудою Львова є Осолінеум (тепер Львів, наук. 6-ка ім. В. Стефаника). В Чернівцях у стилі пізнього класицизму було споруджено ратушу (1847, арх. А. Микулич).

На останньому етапі класицизму внаслідок розвитку на Україні капіталістич. відносин у містах поширилося багатопверхове житл. буд-во, зростали пром. підприємства, навч. заклади. Було затверджено нові генплани Єлизаветграда (1830), Херсона (1833), Миколаєва (1836), Києва (1837), Одеси (1841) та ін. Утворено буд. к-ти та затверджено Положення про забудову Києва, Єлизаветграда, Миколаєва, Харкова. Створено нові серії проектів фасадів житл. будинків та громад. споруд, в яких було зроблено спробу уникнути одноманітності забудови. Проте А. цього періоду характеризують спрощеність, раціональність, казарменість. У містах, які мали стратегічне значення, розвивалося військ. буд-во: Нова Печерська фортеця у Києві (див. Київська фортеця), укріплення в Севастополі (1834). У 30—40-х рр. у Вознесенську, Чугуєві, Єлизаветграді та ін. містах споруджували штабні будинки, казарми, військ. уч-ща, склади, тайні, манежі (військове містечко в Єлизаветграді). В кращих спорудах цього періоду ще простежуються риси високого класицизму: Інститут шляхетних дівчат у Полтаві, 1832; Київ, 1838—43, арх. В. І. Беретті (тепер Міжнар. центр к-ри та мистецтв), Київ, ун-т, 1837—42, арх. В. І. Беретті; будинок 1-ї Київ. гімназії, 50-і рр., арх. О. В. Беретті; ансамбль поштової станції у Києві, серед. 19 ст. Культова А. цього періоду характеризується спорудженням великих міськ. храмів (Преображенський собор у Болграді, 1833—38, арх. А. І. Мельников; Преображенський собор у Білій Церкві, 1833—39) та ін. В основі планувально-об'ємних композицій громад. та культових споруд покладено принципи, вироблені на попередніх етапах розвитку А. школи рос. класицизму. Занепад стилю раніше і виразніше проявився у великих містах, у малих його традиції існували

Архітектура. Готель «Великий Московський» в Одесі. Фрагмент фасаду. 1901. Арх. Л. Л. Володек.

Архітектура. Будинок на Андріївському узвозі № 15 («Замок Річарда Лівоніє Серце») у Києві. 1902.

Архітектура. Земська школа у с. Млиніях Лошвицького р-ну Полтавської обл. (не збереглася). 1910. Фото поч. 20 ст.

протягом перших десятиліть 2-ї пол. 19 ст.

І. О. Третьяков.

Архітектура 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст. Укр. А. цього періоду відбила особливості розвитку капіталістич. суспільства пореформеного періоду. Зміни в сусп.-екон. житті, науці, техніці й культурі позначилися на нових типах споруд, стилістичних напрямках і естетич. смаках. На зміну класицистичному методу і стилю поч. 19 ст. приходить метод історизму, відроджується європ. і нац. архіт. спадщина (неоготика, неоренесанс, неobarocko, російський стиль, український стиль, неокласицизм).

Розвиток соціально-демократич. руху, наук.-тех. досягнення кін. 19 ст. поставили вимогу створення нової А. Вагомий вплив на А. мали зміни в матеріально-тех. базі буд-ва. Розвивалися буд. наука і техніка, почали застосовувати нові матеріали і конструкції (метал, цемент, залізобетон, скло, кераміка).

А. цього періоду стає демократичнішою. Поряд з держ. і культовим буд-вом зростає кількість пром., транспортних, торг. споруд, житл. будинків, які мали нові архіт. форми: залізничні вокзали (в Одесі, 1879—83, арх. В. О. Шретер; Харкові, 1896—1901, арх. Ю. С. Цауне; обидва не збереглися), криті ринки (в Одесі, 1896, арх. А. Д. Тодоров; Києві, 1910—12, арх. Г. Ю. Гай і М. П. Бобрисов), пасажі (в Одесі, 1898—99, арх. Л. Л. Володек; Києві, 1913, арх. П. С. Андреев), біржі (Нова біржа в Одесі, 1894—99, арх. О. І. Бернардацці). В кін. 19 ст. з'явилися великопрольотні металеві мости (залізнич. міст завдовжки бл. 1,5 км через Дніпро побл. Києва, 1870, інж. А. Е. Струве), ажурні металеві башти, маяки. Важливим компонентом А. стали видовищні споруди, розраховані на численного глядача (Крутикова цирк у Києві на 2 тис. місць, 1903, арх. Е. П. Брадтман, не зберігся; панорама «Оборона Севастополя 1854—55 рр.», 1902—05, арх. В. А. Фельдман, інж. А. І. Енберг, художник Ф. О. Рубо), та будівлі широкого громад. призначення — Лук'янівський (1903, арх. М. Г. Артинів) і Троїцький (1901—02, арх. Г. М. Антоновський) народні доми; обидва — в Києві.

Залізобетонні та метал. каркаси, перекриття, куполи зумовили нові форми інтер'єрів багатьох споруд. Бетонні та керамічні оздоблення фасадів, майолікові прикраси, чавунне литьо та ковані ґрати балконів визначили

нові риси А. громад. і житл. будинків. Збільшилася кількість цегляних будинків з особливим декором (цегляний стиль). Велике значення для розвитку А. і формування її напрямів мали творчі зв'язки рос. і укр. архітекторів. Більшість архітекторів України здобували вищу освіту в петерб. АМ та Петербурзькому інституті цивільних інженерів. Відомі рос. архітектори були авторами конкурсних проєктів (див. Архітектурні конкурси) споруд для України (О. В. Щусев, В. О. Шуко, О. І. Дмитрієв, І. С. Кітнер, В. О. Шретер, Ф. І. Лідваль та ін.). З кін. 19 — поч. 20 ст. вища буд. та середня архітектурна освіта почала розвиватися в Києві, Харкові, Одесі, Львові. Продовжувалася підготовка архітекторів у майстернях провідних зодчих.

У тісному контакті з рос. навч. закладами і творчими організаціями (петерб. АМ, Петерб. т-вом архітекторів, Моск. архіт. т-вом) діяли архітектурні товариства та гуртки на Україні (Київ, Одеса, Харків, Львів). Творчі угруповання впливали на розвиток мистецької практики, на сторінках місц. періодич. видань висвітлювали питання А. Було створено Український художньо-архітектурний відділ Харків. літературно-худож. гуртка (1912), який вів значну роботу по організації виставок, архіт. конкурсів, вивченню і використанню нар. традицій. Аналогічну роль відігравало «Товариство для розвою руської штуки» у Львові (1898). Все це сприяло зростанню майстерності укр. архітекторів, сусп. визнанню їхньої творчості. Звання академіків А. здобули укр. зодчі О. М. Бекетов, В. М. Ніколаєв, В. І. Сичугов, М. К. Толвинський.

Широкого визнання здобула творчість архітекторів одес. (О. Й. Бернардацці, Ю. М. Дмитренко, А. А. Влодек), київ. (О. В. Беретті, П. Ф. Альошин, О. В. Кобелев, В. В. Городецький), харків. (Б. Г. Михаловський, О. М. Бекетов, В. Г. Кричевський), катеринослав. (Д. С. Скороботов, О. О. Лав. Крассельський) шкіл. На Зх. Україні працювали З. Горголевський, В. Садовський, І. І. Левинський, А. Захаревич та ін.

Певних успіхів було досягнуто в інженерному обладнанні міст, що сприяло поліпшенню санітарних умов і благоустрою, особливо у великих містах, де в кін. 19 ст. споруджували водогони, каналізацію, впроваджували газове, а згодом і електр. освітлення вулиць, центр. опалення в будинках.

Розвиток міськ. транспорту, який зв'язав центр з околицями, сприяв утворенню трансп. магістралей та площ. Збільшилася кількість великих (Київ, Одеса, Харків, Катеринослав — з населен-

ня понад 200—500 тис. чол., 1913), середніх (Львів, Миколаїв, Житомир, Сімферополь — з населенням 100—200 тис. чол.) міст. Біля великих з-дів і шахт будували пром. с-ща, які згодом перетворилися на міста — Маріуполь, Юзівка (тепер Донецьк), Кам'янське (тепер Дніпродзержинськ). Поступово вдосконалювалося планування, забудова й благоустрій центрів великих міст, де зводили багатоповерхові житл. будинки (до 5—6 поверхів), архіт. ансамблі, громад. споруди та монументи, створювали парки й сквери, які досі домінують в історичних центрах багатьох міст України. Серед кращих міськ. ансамблів — Софійська площа в Києві, Міцкевича Адама площа у Львові. Нових рис набула забудова Дерibasivської вулиці й Пушкінської вулиці в Одесі, Хрещатика, Володимирської вулиці та Миколаївської вулиці (тепер вул. К. Маркса) в Києві, Катерининського проспекту в Катеринославі (тепер проспект К. Маркса у Дніпропетровську), Сумської вулиці та Пушкінської вул. у Харкові. Створено ряд парків у Києві (Купецький парк, 1882; Пушкінський парк, 1901; парк політехнічного ін-ту, поч. 20 ст.), Миський парк у Харкові (1907), Стрийський парк у Львові (1887), в Криму — екзотичні ландшафтні парки: Алушкінський, Лівадійський, Харакський та ін. Споруджували палацові комплекси (Лівадійський палацово-парковий комплекс). Проте для забудови міст характерні різности-

Архітектура. Полтавський краєзнавчий музей (колишнє Полтавське земство). 1903—08. Арх. В. Г. Кричевський. Художники В. І. Васильківський, М. С. Саломіш. Відновлено 1964; арх. П. Ф. Костирко.

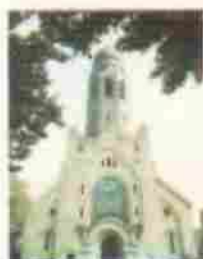
льовість і зумовлене приватною власністю на землю утворення подвір'їв-криниць, позбавлених інсоляції. Між забудовою і благоустроєм великих міст і робітн. с-щ, центру міст і околиць збільшувалися соціальні контрасти. У великих і малих містах з'явилися вулиці, цілком забудовані особняками, А. яких відзначалася оригінальністю, а інтер'єри — високою якістю декор. оздоблення (розписами, декор. скульптурою, худож. литвом, різьбленням на дереві), створеного в майстернях місц. та петерб. майстрів (Городецького будинок, особняк графів Уварових, поч. 20 ст., арх. П. І. Голландський, обидва — в Києві; особняк у Сабанєвському пров. № 5 в Одесі, 1893—94, арх. В. М. Кабіольський та ін.). А. 50—80-х рр. притаманні стилізації на теми готики, Відродження, барокко, романського стилю та рос. стилю. Найхарактерніші зразки неоготики належать до 50—70-х рр.: палац Бжозовського (тепер культурно-осв. технікум) і Шахський палац (обидва — 1852, арх. Ф. В. Гонсіоровський, тепер Будинок нар. творчості), обидва — в Одесі; залізнич. вокзал у Києві (1867—69, арх. І. С. Вишневецький; не зберігся). Певною мірою цей напрям простежується і в будинках пізнішого часу: Миколаїв. костюль (1899—1909, арх. С. П. Воловський, В. В. Городецький), прибутковий будинок на Андрушівському узвозі № 15 (1902; т. з. «Замок Річарда-Левове Серце»), лікарня на вул. Рейтарській № 22 (1913, арх. І. А. Зекцер); всі — у Києві. Найпоширенішим був неоренесанс, в стилі якого будували держ., громад. і навч. споруди: будинок крайового Галицького сейму (1877—81, арх. Ю. Гохбергер, тепер ун-т), політех. ін-т (1872—77, арх. Ю. Захаревич), обидва — у Львові; миські думи в Києві (1876, арх. О. Я. Шілле, не збереглися) та Катеринославі (1900—01, арх. Д. С. Скороботов, тепер міськрада), біржа в Харкові (1880, арх. Б. Г. Михаловський; не збереглися); театр опери та балету (1899—1901, арх. В. О. Шретер), будинки земства

(1913, арх. В. О. Щуко) та Маринської общини Червоного Хреста (1913, арх. В. М. Риков); всі три — в Києві; Комерційне уч-ще в Харкові (1888—91 арх. О. М. Бекетов, тепер юрид. академія); судові установи в Одесі (1895, арх. М. К. Толвинський та ін., тепер управління Одес. залізниця).

В неороманському стилі було зведено величну споруду Київ. політех. ін-ту (1901, арх. І. С. Кітнер). Характер офіц. напрямку А. 19 ст., особливо в культовому зодстві, мав рос. стиль, який був наслідком політики т. з. єдності «православ'я, самодержавства і народності». Засновниками стилю були архітектори В. П. Стасов і К. А. Тон. На їх спорудах позначилися впливи візант. та давньорос. А. (Володимир князь пам'ятник у Києві). Серед споруд рос. стилю на Україні: Благовіщенський собор у Харкові (1888—1901, арх. М. І. Ловцов), церква-мавзолей М. І. Пирогова у Вінниці (1880, арх. В. І. Сичугов), залізнич. вокзал у Катеринославі (1880, не зберігся), трапезна Києво-Печерської лаври (1893—95, арх. В. М. Ніколаєв) та численні житл. будинки в Києві, споруджені за проектами В. М. Ніколаєва, М. Г. Артінова та ін. архітекторів (кін. 19 — поч. 20 ст.).

На Україні з серед. 19 ст. почалися пошуки укр. стилю. Про це свідчать т. з. панські будинки — Галагана Г. П. будинок у с. Лебединцях Черніг. обл., будинки О. О. Рахманової в с. Вейсбахівці (1878, 1886, тепер с. Білоріччя Черніг. обл.; арх. О. Е. Яги). Тут традиції нар. А. були використані, зокрема, у формах даху, вікон, ганків, у декорі. На зх.-укр. землях яскравим зразком цього стилю є резиденція митрополита Буковини в Чернівцях (1864—82, арх. Й. Главка, тепер ун-т), в якому візант. та готичні мотиви доповнено декор. прийомами нар. творчості Прикарпаття.

На поч. 20 ст. пошуки нап. стилю зумовили усталення трьох творчих напрямів. Перший — неоросійський стиль (за ін. джерелами — укр. стиль, або укр. мо-

Архітектура. Покровська церква в с. Паромівці Київської обл. 1903—06. Арх. В. О. Покровський, художник М. К. Реріх (теплиці мозаїки).

дерн). Його представники вивчали нар. А., етнографію, видавали зібрані матеріали, експонували їх на спец. виставках у Харкові та Петербурзі, виступали в пресі з статтями і дослідженнями. В неоросійському стилі розрізняють дві регіональні школи — харківську та львівську. До першої належить творчість арх. В. Г. Кричевського, К. М. Жукова, В. К. Троценка, худ. С. Г. Тимошенка, Е. Н. Сердюка, О. Г. Сластіона та ін. Харків. школа орієнтувалася на слов'янську архіт. школу. Для неї характерна наявність теор. платформи; споруди мають оригін. композиції, високі чотирихислі дахи, башти, ганки, цегляні орнаменти на фасадах, майолікові деталі, декор. розпис, дерев. різьблення.

Серед кращих творів цієї школи — Полтавського земства будинок (1903—08, арх. В. Г. Кричевський), худож. уч-ще в Харкові (1914, арх. К. М. Жуков), сілс. школи в Канівському (тепер Черкас. обл.) та Лохвицькому (тепер Полтав. обл.) повітах (1909—13, художник О. Г. Сластіон), міське уч-ще ім. М. Грушевського (1910, арх. В. Г. Кричевський, Е. П. Брадтман, вул. Фрунзе № 164) і школа (1910—12, арх. В. Г. Коробцов, пров. Ч. Бєлінського) у Києві та ін.

Львів. школа неоросійського стилю формувалася на базі архіт. майстерні І. І. Левинського, в якій працювали О. Лушпинський, А. Левинський, Т. Обмінський, Є. І. Червинський. Вони вивчали і застосовували прийоми і мотиви нар. А. Прикарпаття, використовували майолікові виробы за нар. взірцями. Ідейною платформою цього напрямку були теор. погляди «Товариства для розвитку руської штуки», «Товариства української літературної науки і штуки» (1905) у Львові, які об'єднували діячів л-ри і мист-ва.

Своєрідністю відзначалися споруди львів. архітекторів — будинок т-ва «Дністер» (1905), Вищий муз. ін-т ім. М. Лисенка (1915, обидва — арх. І. І. Левинський) у Львові, житл. будинки і Народні доми у Львові, Чернівцях, Дрогобичі, Кам'янці-Бузькій та ін. містах. Для цієї школи характерні складні асоціації, пов'язані з впливом модерну, нар. творчості гуцулів, т. з. запанського стилю, давньорос. та барокових елементів, що відбивали істор. та етногр. особливості регіону.

Другий напрям — необарокко. Справився на взірці укр. арх-ри 17 — поч. 18 ст. Серед пам'яток — житл. будинок на площі Б. Хмельницького в Києві (1914, арх. П. Ф. Альошин; не зберігся), церква на козацьких могилах під м. Берестечком Рівнен. обл. (1912, арх. В. М. Максимов), лікарня в м. Лубнах Полтав. обл. (1915, арх. Д. М. Дяченко) та ін.

Третій загальнорос. напрям в А., який поширився і на Україні,

дістав назву неоросійського стилю. Його представники використовували творчу спадщину Давньої Русі, зокрема А. Новгороді і Пскова 10—12 ст. — Спаська церква в с. Наталівці, тепер с. Володимирівка Краснокутського р-ну Харків. обл. (1908—12, арх. О. В. Щусев, скульптори С. Т. Коленков, О. Т. Матвеев), дівоче уч-ще в Лубнах Полтав. обл. (1907, арх. О. М. Бекетов, тепер школа) та Селянський банк у Полтаві (1907, арх. О. В. Кобелев, тепер адм. установа). Для цих споруд характерне широке використання декор. пластики, розписів, мозаїки з мотивами давньослов'ян. міфології, фольклору, українських народних орнаментів.

На рубежі 19 і 20 ст. поширився загальноєвроп. стиль модерн, який мав два періоди в укр. А.: ранній (90-і рр. 19 ст. — 1907) і пізній (1908 — поч. 20-х рр.).

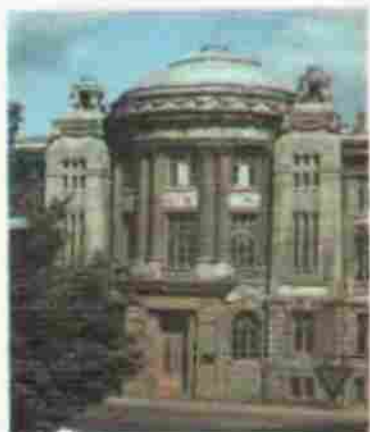
Укр. модерн характеризується творами, типовими для стилістики європ. модерну (використання рослинних та антропоморфних мотивів, емоційна насиченість композицій, індивідуальність форм, неповторність образів). До використання нових прийомів і матеріалів, їхнього декор. застосування перейшли й окремі архітектори старшого покоління (О. М. Бекетов, В. В. Городецький, А. Л. Володек, Е. П. Брадтман, В. Садловський). На пізньому етапі модерн творчо і більш усталено освоювало переважно нове покоління — арх. О. М. Вербицький, О. М. Гінзбург і О. І. Ржепишевський у Харкові, М. Уляйм і А. Захаревич у Львові, М. А. Ваксман у Вінниці та ін. Модерн був найпоширенішою течією в А. багатоповіркових прибуткових будинків. Під час першої світової війни стиль занепадав, хоча творчі настанови модерну (протест проти нормативності і прийомів історизму 19 ст., органічність і свобода використання природних форм, матеріалу, фактури, декору) позначилися на розвитку подальших стилів неокласицизму, раціоналізму тощо.

Кращі споруди в стилі модерн — готель «Московський» в Одесі (1901, арх. А. Л. Володек), Городецького будинок (1901—09) і цирк Крутикова (1903, арх. Е. П. Брадтман, не зберігся) у Києві, вокзал у Ковелі (1903, арх. О. М. Вербицький, не зберігся), банк (1907, арх. О. М. Бекетов, тепер льяльковий театр), магазин (1912, арх. В. М. Покровський, тепер істор. музей) та житл. будинки (арх. О. М. Гінзбург, В. О. Естерович) у Харкові.

Регіональна зх.-укр. школа модерну розвинулась під впливом архітекторів Відня. Для цих споруд характерне тяжіння до нар. джерел: витонченість деталей, декор. металеве литво та ковани грати, різьблення на дереві, бетонні та керамічні деталі — виробы місц. майстрів.

Архітектура. Палац залізничників (колишній театр клуб) у Дніпропетровську. 1909—12. Арх. О. М. Гінзбург.

Архітектура. Інститут мікробіології ім. І. І. Мечникова (колишній будинок Медичного товариства) у Харкові. 1911. Арх. О. М. Бекетов.

Серед кращих споруд — залізничний вокзал (1904), філармонія (1907, обидва — арх. В. Садловський), прибуткові будинки на вул. Валовій (1900-і рр., арх. І. Левинський, М. Уляма, О. Захаревич та ін.) у Львові, ощадна каса у Чернівцях (1901, тепер адм. будинок), прибуткові будинки у Чернівцях і Станіславі (1910-і рр.).

Паралельно з модерном у 10-х рр. 20 ст. певного розвитку в укр. А. набув раціоналізм, що виходив з функціональної організації простору, безорнамент, формоутворення на засадах новітніх матеріалів і конструкцій: залізобетонний маяк у Миколаєві (1904, інж. М. К. П'ятицький, арх. О. О. Барішников), театр-клуб у Катеринославі (1909—12, арх. О. М. Гінзбург, тепер Палац залізничників у Дніпропетровську), будинок адм. установи на Хрещатику, № 6 у Києві (1911—13, арх. Д. Г. Торон, І. А. Зекцер), оптові склади в Харкові (1913, арх. О. І. Ржепшевський). В цей же період поширюється неокласицизм, який набуває загальнонос. характеру, відтворює на новому рівні риси рос. класицизму кін. 18 — поч. 19 ст., зокрема його ансамблевисті, елементи ордерної системи, симетричні композиції і плани, декор. елементи і мотиви. Серед кращих творів у Києві: Педагогічного музею будинок, комплекс споруд Всерос. пром. виставки (1913, арх. Ф. Е. Вишинський, не збереглися), будинок Вищих жіночих курсів (1913, арх. О. В. Кобелев; тепер адм. установа). В Катеринославі будинки в стилі неокласицизму було споруджено за проектами О. М. Красносельського, в Харкові — О. М. Бекетова, В. О. Естровіча, А. І. Горохова та ін., в Одесі — Ф. А. Троупянського та ін.

Велике значення в А. кін. 19 — поч. 20 ст. мав синтез мистецтв. Численні громад. і культові споруди декорували скульптурою, розписами та мозаїкою. Кращі зразки — Володимирський собор в Києві, театри опери та балету в Одесі (1884—87, арх. Г. Гельмер і Ф. Фельнер, скульптори Ф. Наталі, Ф. Фрідль) та Львові (1897—1900, арх. З. Горголевський, скульптори П. Війтович, А. Л. Попель, М. Герасимович, художники Ю. Зубер, О. Августинів, С. Батовський-Качор, С. Рейхан, під керівництвом С. Дембицького), Троїцький собор у Почаєві.

Твори монумент.-декоративної скульптури прикрашали фасади багатьох споруд (вокзали, театри, житл. будинки). На площах, вулицях, у парках міст було встановлено монументи, які органічно вписалися в нові архіт. ансамблі: Хмельницькому Богдану пам'ятник у Києві (1888, автор проекту М. Й. Микешин, скульптори П. А. Велюньський, А. Л. Обер, арх. В. М. Ніко-

лаєв), О. С. Пушкіну в Одесі (1888, скульптор Ж. А. Полонська, арх. Х. К. Васильєв) та І. П. Котляревському в Полтаві (1896—1903, скульптор Л. В. Позен), Мицькевичу Адаму пам'ятник у Львові (1905—06, скульптори М. І. Парашук, А. Л. Попель).

Співтворчість художників і архітекторів зумовила підвищення громад. значення А. і містобудування, їхнє худож. значення, виразність втілення демократич. ідей, істор. тем, мотивів нар. мист-ва. Деякі художники брали безпосередню участь у проектуванні архіт. споруд (О. Г. Сласт'юк, С. І. Васильківський, І. І. Труш та ін.), сприяли поширенню нац. традицій в А. кін. 19 — поч. 20 ст.

Архіт. напрями й течії в укр. А. поч. 20 ст. істотно вплинули на розвиток архіт.-мистецьких напрямів укр. А. 20-х рр.

В. С. Ясевич.

Архітектура України 20—80-х рр. 20 ст. поділяється на п'ять осн. етапів, які різняться стилістичними напрямками, тех. і технол. рівнем впровадження індустр. матеріалів і конструкцій, прогрес. методів комплексного буд-ва.

Перший етап (1920—33). Містобудуванню цього періоду притаманне створення «соцміста» з новою організацією життя і побуту робітн. та шахтар. селищ при гігантах індустрії: «соцміста» Велике Запоріжжя (1930—32, арх. І. І. Малозьомов, В. С. Андрєєв, О. М. Касьянов та ін.) та Кривого Рога (1931, арх. В. Г. Заболотний, Й. Ю. Каракіс); с-ще ХТЗ (1929—31, арх. П. Ф. Альошин, П. А. Доліщиский, П. Ю. Шпара) та ін. Період характеризується появою в містобудівній практиці СРСР, зокрема на Україні, районного планування (Пд. берег Криму, Донбас, Дніпроп. пром. район), що передбачало плановість у використанні тер. регулювання всіх видів буд-ва, створення найсприятливіших умов для життя і праці населення. На цьому етапі розвитку А. виділяються три осн. стилістичні напрями.

Одна група архітекторів прагнула творчо використати у своїх спорудах архіт. форми укр. нар. зодчества та форми укр. мурованої А., зокрема укр. барокко. Так, при буд-ві с-ща Харків. паровозобудівного з-ду (1923—24) було впроваджено типові проекти 4-квартирних двоповерхових будинків (арх. В. К. Троценко). Їх худож. рішення відбиває найтипівіші риси традиц. укр. нар. житла (форма вікон, різьблення ганків, характерні обриси даху, що нагадує стріху сел. хати). Цей стилістичний напрям виявився год. чин. у буд-ві громад. закладів: Миронівська селекційна станція (1922, арх. П. Ф. Альошин), робітн. клуб у Кременчуці (1925—26, арх. Ф. М. Мазулен-

Архітектура.
Палац культури
залізничників
(колоніний)
Палац робітників
у Харкові. 1928—32.
Арх. О. І. Дмитрієв

ко), Української сільськогосподарської академії комплекс (1925—31, арх. Д. М. Дяченко), залізнич. вокзал у Києві (1927—33, арх. О. М. Вербицький). Друга група зодчих, переважно майстрів старшого покоління, використовувала у своїх будовах традиц. архіт. форми класики і вважала, що лише певний порядок і вироблена віками худож. обробка складових частин споруди можуть бути прийнятні на озброєння рад. А. У формах неокласики в перші десятиріччя Рад. влади створено ряд споруд, що увійшли до фонду вітчизн. А.: поліклініка у Харкові (1925—27, арх. В. А. Естрович), Палац профілактики у Дніпропетровську (1924—27, арх. О. Л. Красносельський), житл. будинок по вул. Сумській № 116 у Харкові (1926—38, арх. М. Ф. Покорний, О. В. Лінецький).

Серед творчих об'єднань архітекторів найбільш популярним та активним у пропаганді своїх теор. положень було Т-во сучас. архітекторів (1925). У 1928 у Харкові створені Товариство сучасних архітекторів України (ТСАУ) з філіалами у Києві та Одесі, творчі об'єднання «Жовтень», Всеукраїнське об'єдн. пролетарських архітекторів (ВУОПРА) та ін. Ці об'єднання пропагували концепції конструктивізму, раціональності архіт. форм, впровадження нових буд. матеріалів (залізобетону, скла, металу), намагалися комплексно вирішувати проблеми соціалістич. містобудування. У зв'язку з цим проєктувалися нові за соціальним змістом типи споруд: будинки-комуні, житл. комплекси, «соцміста», робітн. клуби, фабрики-кухні. Разом з тим конструктивісти нігілістично ставилися до архіт. спадщини, перебільшували значення конструктивних

Архітектура.
Будинки. Держпрому
в Харкові. 1925—29.
Арх. С. С. Серфилмов,
М. Д. Фельсер,
С. М. Кравець.

і функціональних властивостей А.

В дусі конструктивізму зведено сотні споруд, які відзначалися не лише пошуками нової організації побуту, життя та праці, але й оригінальністю та новизною об'ємно-просторової композиції. Найбільший вплив на розвиток А. 20-х рр. мав ансамбль площі Дзержинського (з 1991 — *Свободи площі*) і будинок Держпрому у Харкові (1925—29, арх. С. С. Серафимов, М. Д. Фельгер, С. М. Кравець), що складається з трьох сполучених між собою переходами секторів, осі яких спрямовано до центру круглої частини площі, а в об'ємах — це сполучення різного розміру вертикально поставлених паралелепедів, що стрімко наростають до центру. Серед ін. споруд конструктивізму: *Палац робітників* у Харкові (1928—32, арх. О. І. Дмитрієв, тепер Палац культури залізничників); лікарня (1930—31, арх. Л. Й. Юровський) і комплекс *Дніпрогесу* (1927—32, арх. В. О. Веснін, М. Я. Коллі, Г. М. Орлов, С. Г. Андрієвський; обидві споруди — у Запоріжжі); палац культури «Харчовик» у Києві (1933, арх. М. О. Шехонін, тепер будинок культури «Славутич»).

Другий етап (1933—41) пов'язаний з виконанням планів другої і третьої п'ятирічок. 1933 було створено *Спілку архітекторів України*, а також великі проектні орг-ції. Змінився стилістич. напрям розвитку А., яка стала орієнтуватися на творче опанування класичної і нац. архіт. спадщини. Створення *Академії архітектури СРСР* (1934) позитивно вплинуло на розвиток н.-д. роботи, піднесення заг. культури рад. зодчества, однак її діяльність позначилась однобічним підходом до оцінки розвитку А. Проблемам розвитку А. було присвячено 1-й Всеукр. з'їзд рад. архітекторів, який відбувся 1937 у Києві.

Реконструкція історичних і розвиток нових міст вимагали ґрунтовної розробки генпланів. Пальки в період між 1934—38 *Дніпроміст* розробив на наук. засадах понад 50 генпланів. За генпланом Донецька (1934, арх. П. О. Головченко, А. І. Станіславський) було проведено реконструкцію центру і гол. магістралі міста (вул. Артема), укрупнено квар-

тали, розширено трансп. магістралі. 1936 розроблено ген. план Харкова (арх. О. М. Касьянов та ін.), який визначив принципи реконструкції міста з урахуванням історично сформованої системи вулиць і площ — радіальна система плану за проектом перетворювалася на радіально-кільцеву, створювалися перехресні магістралі, що забезпечували зручний зв'язок між окремими районами міста в обхід центру. Новий ген. план Києва (1936—38, арх. П. П. Хаустов та ін.) вперше передбачав розвиток міста на обох берегах Дніпра, формування нових пром. районів, центр. магістралей та урядового центру. Проте плани реконструкції столиці України, продиктовані новими ідеологічними засадами, призвели до знищення численних архіт. пам'яток, зокрема Михайлівського Золотоверхого собору 12 ст.

З урахуванням проектів районного планування створювали пром. зони і вузля, розміщували гіганти пром.-сті. До кращих пром. комплексів належать 2-а черга Харків. тракторного заводу (1936—38, арх. І. Х. Виноград, О. І. Гончарук, Д. Д. Широко-рад), Слов'янський ізоляторний з-д (1938—40, арх. Л. К. Благос, О. Ю. Лейбфрейд).

На магістралях великих міст за індивідуальними проектами зводили житл. будинки, які формували міські центри: житл. будинки у Києві (вул. Б. Хмельницького № 68, т. з. «Роліт», 1930—31, арх. В. Г. Кричевський, П. Ф. Костирко; вул. Пирогова № 2/35, 1935, арх. Г. В. Шлаконьов), у Дніпропетровську (вул. Леніна № 9, 1936, арх. М. Г. Клебанов), у Харкові (вул. 8-го з'їзду Рад № 1, 1937, арх. П. Ю. Шпара).

Житл. буд-во супроводилося спорудженням магазинів, ідеальних, дошкільних дит. закладів і шкіл. Ці споруди зводилися на основі використання лише типових проектів. Найпоширенішим був типовий проект ясел на 60 місць, арх. Т. М. Волкобой (двоповерхова споруда мала компактний об'єм з чітким плануванням, в оздобленні фасаду використано елементи нар. А.). Ясла на 120 місць споруджували за типовим проектом арх. Г. О. Сластіона. Для розробки типових проектів шкіл було створено спеціалізовану проектну орг-цію «Шкільпроект», яка 1935—40 розробила понад 100 типових проектів шкіл. Буд-во шкіл за цими проектами сприяло підвищенню його темпів і мало прогрес. значення з екон. погляду. Розвиток звукового кіно зумовив буд-во кінотеатрів різної місткості. Найдосконаліше планування мав кінотеатр «Стахановець» у Кадіївці (тепер м. Стаханов) Луганської обл. (1936, арх. М. І. Нікарро-Карпенко). Зводять тип багатозального кінотеатру: «Жовтень» у Києві

(1930—34, арх. В. М. Риков), ім. Т. Г. Шевченка у Донецьку (1933—38, арх. Л. А. Теплицький) та ім. М. О. Шорса у Чернігові (1936—39, арх. П. Ф. Савич). Серед видовищних споруд чільне місце займає театр опери та балету в Донецьку (1935—40, арх. Л. І. Котовський), збудований за класичною схемою з послідовним розміщенням касового вестибюля, фойє, залу глядачів і сценічної групи приміщення. Гол. фасад театру формує п'ятипрогінна аркада, яка в літню пору використовується як фойє. До кращих музейних споруд належить комплекс літ.-мемор. музею Т. Г. Шевченка у м. Каневі Черкас. обл. (1934—37, арх. В. Г. Кричевський, П. Ф. Костирко), запроєктований з використанням форм і прийомів укр. нар. зодчества.

В курортних місцевостях зведено нові оздоровчі комплекси: санаторій металургів у Верхньодніпровську Дніпроп. обл. (1935—37, арх. О. О. Тацій, М. К. Іванченко, Б. О. Ведьорников), санаторій ЦК профспілки вугільників у Маріуполі Донец. обл. (1939, арх. О. В. Лук'янов), санаторій ВДРПС в Одесі (1935—37, арх. М. А. Кац, М. А. Шліфер). Великі стадіони споруджено у Києві, Одесі, Харкові, Дніпропетровську, серед них найбільший — Республіканський у Києві на 50 тис. глядачів (1937—41, арх. М. Г. Гречина).

Важливою подією у громад. житті республіки було спорудження у Києві двох визначних держ. закладів: *Кабінету міністрів України будинку* (1935—37, арх. І. О. Фомін, П. В. Абросимов) і *Верховної Ради України будинку* (1936—39, арх. В. Г. Заболотний). Незважаючи на те, що вони зведені майже поряд, в них проявилися діаметрально протилежні творчі концепції зодчих. Класичні архіт. форми будинку Кабінету міністрів підкреслено монументалізовані, Верховної Ради — камерні, і це проявилось в майстерному його поєднанні із навкол. середовищем, у трактуванні фасадів і особливо в опрацюванні інтер'єрів, де тактовно використано мотиви нар. мист-ва.

Третій етап (1945—55) — це період велетенських робіт по відбудові міст і сіл, зруйнованих під час Великої Вітчизн. війни і тимчасової нім.-фашист. окупації. По-стало завдання не лише відбудувати зруйноване, а й провести докорінну реконструкцію. Для А. цього періоду характерна орієнтація на використання форм і прийомів класики у поєднанні з елементами укр. барокко. Більшою мірою форми класики властиві для відбудови міст Одеси, Херсона, Дніпропетровська та Миколаєва, форми класики у поєднанні з бароковими — для Києва, Харкова, Полтави, Чернігова, Сум, Кіровограда.

Архітектура.
Український музично-драматичний театр
ім. М. В. Гоголя
в Полтаві. 1951—53.
Арх. О. О. Малишенко,
О. О. Крилова.

З метою поліпшення сан. стану міст 1944 спец. постановою Уряду республіки було заборонено відновлювати в зонах житл. забудови зруйновані пром. підприємства і споруди. У містах, розташованих на берегах рік (Дніпропетровськ, Херсон, Запоріжжя, Кременчук), прибережні зони звільняли від дрібних підприємств і складів. Пром. споруди і комплекси відбудовували на основі досягнень тогочасної науки і техніки. Це металург. гіганти Донецька, Запоріжжя, Маріуполя, машинобудівні з-ди Харкова, Києва, Краматорська. 1951 почалося буд-во Каховської ГЕС (арх. Г. М. Орлов, Ю. М. Гумбурт).

Генпланом відбудови міста Севастополя (1945, арх. В. М. Артюхов, Ю. А. Траутман, інж. І. К. Жилко) передбачалися значні реконструктивні заходи з ліквідацією скупченості у забудові та з організацією зручних трансп. магістралей. До моря були звернені архіт. ансамблі нових магістралей і площ міста, які будували з використанням кращих традицій класичної А. Це вул. Леніна, проспект Нахімова, Велика Морська, на яких зведено житл. будинки, громад. споруди, театр. Матроський клуб. При відбудові майже повністю зруйнованого Теріополя (1945, арх. Н. І. Новиков, Н. Ф. Панчук) створено нові укрупнені квартали, міськ. центр зі скверами, бульварами, пішохідними вулицями та мальовничим Комсомольським озером на р. Серет. Нові генплани були створені для Запоріжжя, Донецька, Дніпропетровська, Чернігова та ін. міст.

На карті республіки виникали і нові міста (Нова Каховка в Херсон. обл., 1951—54; арх. А. Д. Моторин, В. Е. Монтлевич, В. О. Дейнека). При шахтах і окремих підприємствах зводили робітн. с-ща (с-ще шахти ім. Абакумова в Донец. обл., 1946—51; арх. А. М. Дмитрієвська, Б. П. Жежерін, Г. І. Копоровський).

В містах республіки з'явилися перші, сповнені сурової простоти і лаконізму архіт.-скульптурні мемор. комплекси на честь воїнів Рад. Армії, які загинули в боротьбі проти фашизму. Серед них: Холм Слави у Львові (1945—52, арх. А. В. Натальченко, Г. А. Швецько-Віницький, скульптори М. Г. Лисенко, В. Ф. Форостецький), меморіал у Чернівцях (1948, скульптор Г. А. Петрашевич, арх. В. І. Григор), некрополь бригади мор. піхоти полковника П. П. Горпищенка у Севастополі (1945—54, арх. В. В. Петропавловський), обеліск Вічної Слави в Києві (1955—57, скульптор І. Г. Першудчев, арх. А. М. Милецький, В. В. Бакланов, А. В. Новиков), пам'ятник піонерам-героям у Лубнах Полтав. обл. (1955—59, скульптор Є. Ю. Горбань, арх. С. К. Кілессо).

Характерною рисою в архіт. практиці післявоєнного десятиріччя було широке застосування ансамблевої забудови міст. Яскравим прикладом став відроджений Хрещатик у Києві. 1944—46 було проведено всесоюз. конкурс на забудову цієї магістралі. Робота, проведена під час конкурсу, лягла в основу проекту, за яким і було здійснено забудову (1948—58; арх. О. В. Власов, А. В. Добровольський, В. Д. Єлизаров, Б. І. Приймак, О. І. Заваров, О. І. Малиновський, інж. І. О. Скачков, В. І. Реп'ях). Композицію ансамблю побудовано на контрастному зіставленні суцільного фронту забудови з парного боку і споруд, розміщених на рельєфі з розривами, які відкривають у несподіваних ракурсах зелені схили Хрещатицької долини з непарної сторони. На перших поверхах майже всіх споруд розміщено магазини.

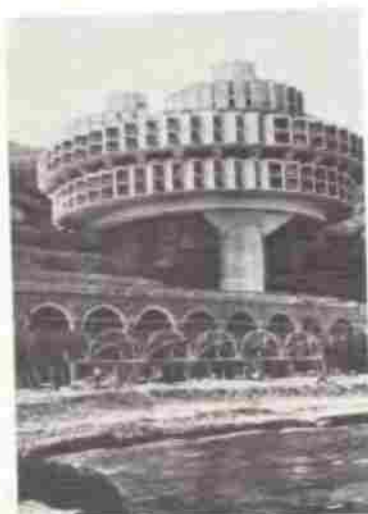
В цей же час сформовано архіт. ансамблі проспектів Леніна у Запоріжжі (1949—56, арх. Г. Г. Вегман, А. Д. Моторин) і К. Маркса у Дніпропетровську (1947—57, арх. Д. Д. Жигачов, А. І. Щербак, О. Б. Петров); нові центр. площі стали окрасою Херсона (1950—56, арх. Г. Д. Трудлер) і Луцька (1951—58, арх. Г. В. Бородин, Р. Г. Метельницький). Чільне місце в ансамблях нових площ зайняли адм. споруди. Перехід до буд-ва багатоповерхових житл. будинків на центр. магістралях Києва, Харкова, Одеси, Полтави, Сум, Кіровограда супроводився розробкою серій типових секцій, впровадженням індустр. матеріалів і конструкцій. Здійснювалася робота по створенню перших проектів великопанельних і великоблокових житл. будинків. Один з перших експериментальних великопанельних житл. будинків зведено 1951 у Києві по вул. Червоноармійській, № 16 (арх. В. Д. Єлизаров, М. П. Єсіфанович, В. Й. Конопальський), житл. будинки з-ду ім. Ілліча з великих блоків зведено в Маріуполі (1954—56, арх. В. К. Троценко, Д. Н. Яблонський, В. Г. Цвик). Житл. буд-во

Архітектура. Збудована вул. Хрещатик у Києві. 1948—58.
Арх. О. В. Власов, А. В. Добровольський, О. І. Малиновський, В. Д. Єлизаров, Б. І. Приймак, О. І. Заваров.

супроводилося спорудженням шкіл, дошкільних дит. закладів. В А. закладів торгівлі і громад. харчування простежується тенденція до їх укрупнення і кооперування. З'явилися споруди, в яких в одному об'ємі розміщено універмаг, продовольчий магазин, кафе, ресторани (Будинок торгівлі в Кременчуці Полтав. обл., 1952—54, арх. В. І. Іваницький).

На магістралях і площах великих і малих міст споруджено театри, клуби, кінотеатри. Нові театри зведено у Полтаві (1951—54, арх. О. О. Малишенко), Рівному (1952—55, арх. О. О. Крилова, О. О. Малишенко), Тернополі (1953—55, арх. І. Д. Михайленко, Д. С. Чорновол, В. І. Новиков), Севастополі (1953—55, арх. В. В. Пелевін). Багатозальні кінотеатри будували за індивіду. проектами: тризальний кінотеатр «Київ» у Києві (1952, арх. О. О. Тацій, В. І. Чуприна, інж. В. В. Захарченко), двозальні кінотеатри «Металург» у Луганську (1951, арх. І. П. Панченко, І. П. Домбровський) та «Україна» в Херсоні (1955, арх. Г. Д. Трудлер). Більшість кінотеатрів, клубів і палаців культури зводили за типовими проектами. З'явилися нові типи громад. споруд — великі криті спорт. і кіноконцертні зали, авто- і аеровокзали, будинки техніки. Перший критий спорт. зал споруджено у Донецьку (1952—53, арх. Г. І. Навроцький, О. К. Терзьян), перший кіноконцертний зал — у Запоріжжі (1951—53, арх. Г. Г. Вегман), перший Будинок техніки — у Луганську (1950—53, арх. В. П. Фадеїчев), майже водночас прийняли перших пасажирів аеровокзали у Донецьку, Львові, Харкові та Сімферополі, автовокзали у Рівному та Харкові.

Під час війни було зруйновано майже всі залізничні вокзали. У післявоєнне десятиріччя збудовано сотні станційних споруд. Своєрідні об'ємно-планувальні композиції мають вокзали у Дніпропетровську (1954, арх. О. М.

Архітектура. Пансіонат «Дружба» в Ялті. 1980—85.
Арх. І. Василевський, Ю. Стефанчук, В. Дивнов, Л. Кеслер.

Душкін) та Одесі (1952, арх. Л. М. Чуприна), на станціях Миронівка Київ. обл. (1953, арх. П. Ф. Красицький) і Ясинувата Донец. обл. (1952, арх. Є. О. Лимар, В. М. Сиром'ятников). Здійснювалося послідовне буд-во спорт. і лікувально-оздоровчих закладів: стадіон «Шахтар» у Донецьку (1949, арх. Г. І. Навроцький, С. І. Северін), грязелікарня у Трускавці Львів. обл. (1951, арх. П. Г. Юрченко, М. М. Степанов), санаторій ім. 30-річчя Радянської України в Пушці-Водиці під Києвом (1951, арх. Є. О. Маринченко), санаторій «Україна» в Місхорі у Криму (1951—55, арх. Б. В. Єфимович). Помітним явищем в А. республіки було створення комплексу Донец. ін-ту травматології і ортопедії (1953—55, арх. М. І. Яковлев). У плані споруда нагадує розгнуту в бік вул. Артема гігантську підкову. В пластичній обробці фасадів споруди майстерно використано класичні архіт. форми.

Під час Великої Вітчизн. війни було повністю зруйновано або пошкоджено 347 унікальних пам'яток вітчизн. зодчества. У повоєнний час розроблено наук. засади проведення досліджень і реставрації пам'яток А. і монумент. живопису за участю худ. І. Е. Грабаря, арх. О. В. Щусєва, П. Д. Барановського, М. В. Холостенка та ін. Було здійснено реставрацію П'ятицької церкви (1944—52, арх. П. Ф. Барановський, М. В. Холостенко) і Борисоглібського собору (кін. 40 — поч. 50-х рр., арх. М. В. Холостенко), обидві споруди — в Чернігові; комплексу Києво-Печерської лаври (арх. М. В. Холостенко, М. М. Говденко, О. М. Пламеницька, Л. І. Граужіс та ін.), будинку Київ. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка (1944—49, арх. М. О. Грицай під керівництвом П. Ф. Альошина), ансамблю Круглої площі у Полтаві (1944—55, арх. М. Ю. Оніщенко, А. А. Вайнгорт) та ін.

У повоєнні роки поряд із буд-вом у містах провадилася реконструкція сіл. Кращі за планувальною організацією — с. Демидів Київ. обл. (1948, арх. І. Г. Шемсєдинов) та смт Диканька Полтав. обл. (1946, арх. В. І. Васильченко, Б. В. Монтаков).

Четвертий етап (1955—70) пов'язаний із зміною стилістичної

спрямованості А., дальшим наук.-тех. прогресом, швидким збільшенням міськ. населення. Це змусило в стислі строки реорганізувати матеріальну базу буд-ва, створити нову систему підприємств заводського дообудування, потужну індустрію виробн. буд. матеріалів і конструкцій. Для масового буд-ва було розроблено типові проекти житл. і громад. споруд, більше уваги приділялося вирішенню технол., техніко-екоп. та соціальних проблем і менше — архіт. виразності і елементарній комфортності. Однак у пошуках естетич. осмислення індустр. матеріалів і конструкцій можна простежити тенденцію до створення засобами А. підкреслено полегшених мас великих скляних вітражів у поєднанні з невеликими глухими об'ємами. В зх. областях республіки почалися пошуки регіональних архіт. мотивів, що базувалися на використанні форм і прийомів дерев. нар. зодчества.

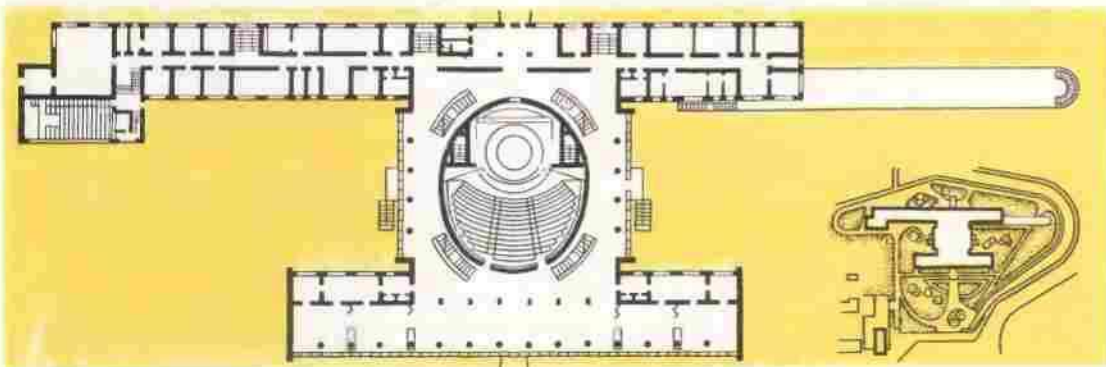
У 60-х рр. розроблено генплани для всіх обл. центрів і більшості районних центрів. Гол. концепцією у тер. розвитку міст було створення нових житл. районів на вільних ділянках при обмеженні реконструктивних робіт у центрах. Найповніше ці тенденції проявилися у генпланах Запоріжжя (1965, арх. А. Н. Рапопорт, Є. С. Куц, Н. П. Шкоденко та ін.), Харкова (1967, арх. В. А. Антонов, М. М. Авраменко, С. М. Клевицький, П. Ю. Шпара та ін.), Дніпропетровська (1967, арх. О. О. Малишенко, В. С. Ступаченко, В. Г. Масєвська, Ю. С. Полоскова та ін.). Принципово нові положення закладено в планувальній і просторовій організації Києва у генплані 1967 (арх. Б. І. Приймак, Г. М. Слуцький, В. М. Гречина та ін.), за яким композиційною віссю міста ставав Дніпро. Буд-во нових житл. районів зосереджувалося переважно на намитих територіях у заплаві ріки.

Перші житл. райони проектували на основі мікрорайонування з чіткою системою підприємств громад.-торг. обслуговування. На зміну кварталам з периметральною забудовою прийшли прийоми вільного планування. Райони забудовували 5—9-повер-

ховими будинками: Першотравневий житл. масив (1956—59, арх. О. І. Заваров, Л. М. Ставицька-Брехунець, С. Б. Шпільт), Русанівка (1961—74, арх. П. С. Кульчицький, В. Є. Ладний), обидва — у Києві, Павлове Поле у Харкові (1957—61, арх. Л. М. Тюльпа, С. М. Соколовський, В. С. Васильєв, Л. М. Лосєвська), Калинівський у Донецьку (1958—65, арх. А. П. Страшнов, О. Д. Кузнецов).

Соціально-екоп. передумови викликали до життя нові типи громад. споруд — комбінати побутового обслуговування, торг. центри, універсами. В проектуванні масових громад. споруд, що зводилися за типовими проектами, можна простежити тенденцію до збільшення їхньої місткості за рахунок кооперування. З'явилися споруди, А. яких визначала та чи ін. конструктивна система: кіноконцертний зал «Україна» у Харкові із сідлоподібним вантовим покриттям (1963, арх. В. С. Васильєв, Ю. О. Плаксєв, В. О. Реусов, інж. Л. Б. Фрідган); готель «Тарасова гора» у Каневі, запроєктований на основі збірних грібноподібних конструкцій (1961, арх. Н. Б. Чмутіна, О. В. Гусєва, В. Г. Штолько, А. О. Зубок, інж. А. О. Ігнатенко, Л. Г. Дмитрієв), Палац спорту в Києві, А. якого має в основі збірний залізобетонний каркас і навісні панелі-склопакети (1961, арх. М. Г. Гречина, О. І. Заваров, інж. В. І. Реп'ях).

Пошуками регіональних архіт. мотивів позначено комплекс пансіонату «Гуцульщина» в м. Яремчі Івано-Фр. обл. (1965, арх. В. С. Лукомський, І. П. Боднарук, С. П. Валєвський, І. М. Гринів, В. І. Стасів), ресторан «Млин» у Києві (1968, арх. О. І. Малиновський, А. Ф. Берлінська). Об'ємно-просторова композиція Палацу дітей і юнацтва ім. М. Островського у Києві вперше у вітчизн. практиці побудована на худож. осмисленні перетікаючого простору і застосуванні розсувних перегородок, що забезпечили необхідну трансформацію приміщень (1965, арх. А. М. Милецький, Е. А. Більський, інж. О. М. Печонов, Л. О. Лінович). Значний мемор. комплекс створено на батьківщині героїв «Мо-

Архітектура.
Київський палац
дітей та юнацтва.
План. 1962—65.
Арх. А. М. Милецький,
Е. А. Більський.

лодої гвардії» в Краснодарі Луганської обл. (1968, арх. В. Г. Смирнов). До його складу входять музей, б-ка і пам'ятник героям.

Розвиток автомоб., повітряного і мор. транспорту сприяв розвитку А. трансп. споруд. Найзначніші з них: міжнар. аеропорт у Борисполі (1965, арх. А. В. Добровольський, О. І. Малиновський, Д. П. Попенко, Ю. М. Єврейнов, інж. Л. Г. Дмитрієв, М. Н. Панич), мор. вокзал в Одесі (1968, арх. В. К. Головін, В. П. Кремляков). 1960 став до ладу перший радіус Київ. метрополітену, А. станцій якого позначені впровадженням синтезу монумент.-декор. мист-ва: «Хрещатик» — декор. керамічні панно (арх. А. В. Добровольський, М. С. Коломійцев та ін., худ. О. А. Грудзинська, Н. І. Федорова), «Університет» — скульпт. погруддя видатних діячів вітчизн. культури (арх. Г. В. Головін, М. М. Сирків, Є. А. Іванов, скульптори М. Д. Декерменджі, В. І. Зноба, О. О. Ковальов, Е. М. Кунцевич та ін.).

Органічно вписався в ансамбль старод. Львова навч. корпус політех. ін-ту (1965, арх. Р. М. Липка, А. М. Рудницький). Значним досягненням А. було спорудження у Києві Палацу культури «Україна» (1970, арх. Є. О. Маринченко, І. Г. Вайнер, П. Н. Жилицький; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1971).

А. пром. споруд цього періоду представляють комплекси Кременчуцької ГЕС на Дніпрі (1954—62, арх. А. Я. Мошенський, О. Л. Волчик, П. В. Мозговой, А. С. Маяк, Г. В. Соколов), де вперше створено станцію відкритого типу; Північний гірничозбагачувальний комбінат у Кривому Розі (1962—70, арх. В. Г. Каніщев, Н. Ф. Гершман, З. С. Комановський, Г. І. Черкаський). Реконструкція сільс. нас. пунктів провадилася переважно на основі плануальної структури, що історично склалася з формуванням нового громад.-торг. центру, спорудженням будинків садибного типу (одноповерхових або з квартирами у двох рівнях), впорядкуванням території. Це села Ксаверівка Київ. обл. (1959—60, арх. В. Я. Кравченко, Е. Х. Грингоф), Моринці Черкас. обл. (1963—64, арх. В. М. Орехов, Г. С. Панько, В. І. Мешкова, В. К. Черевко) та ін.

П'ятий етап (1970—90) пов'язано з дальшим використанням індустр. матеріалів і конструкцій, комплексним вирішенням не тільки тех. і технол., але й естетич. питань розвитку вітчизн. А. Особлива увага приділялася вдосконаленню типових проектів житл. і масових громад. споруд, які зводили індустр. методами. З 1970 замість типових будинків архітектори запропонували блок-секції, півблок-секції, блок-елементи і почали компонувати житл. структури різної

Архітектура. Київський університет. Корпуси нового комплексу. Поч. 80-х рр. 20 ст. Головний архітектор проекту В. О. Ладний.

конфігурації в плані і створювати каскадні композиції будинків висотою 9, 12, 16, 18, 22 поверхи. Водночас тотальна індустріалізація вичерпала свої можливості, що спричинило безлічність більшості нових житл. районів, примітивність їх планування, високу вартість і низькі експлуатаційні якості квартир і громад. споруд. Пошуки зосередилися на нац. та регіональних особливостях зодчества, що виявилося в А. дошкільних дит. споруд, шкіл, закладів лікування, відпочинку, харчування, вокзалів та ін.

На зміну гол. архіт. темі 60-х рр.—скляному вітражу в 70-х рр. прийшла тема пластичної глухої поверхні, яку вперше було застосовано в А. житл. будинків по вул. Героїв Сталінграда у Харкові (1972—75, арх. І. Б. Кресслер, П. Г. Чечельницький, інж. П. П. Фастовець). Ускладнюється просторова композиція нових житл. районів, яка значною мірою враховує особливості рельєфу, містобуд. традиції кожного конкретного населеного пункту. Визнання громадськості дістали житл. райони Сріблястий у Львові (1975—78, арх. З. В. Підлісний, Л. Д. Нивіна, С. М. Землянін; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1980), Перемога у Дніпропетровську (1970—83, арх. П. Р. Ніренберг, М. П. Розанов, О. Г. Хавкін, Е. Б. Яшунський; Держ. премія СРСР, 1980). Разом із зодчими над створенням архіт. середовища нових житл. районів все частіше працюють художники-монументалісти (житл. район Виноградар у Києві, 1974—84; арх. Е. А. Більський, худ. О. П. Миловзоров, А. І. Муравйова, А. В. Шатух). Колористику оформлення житл. району Вигурівщина-Троєщина у Києві на основі використання прийомів суперграфіки розробили разом з арх. В. І. Єжовим, В. І. Голкалом, В. М. Гречиною, Г. З. Гуренковим, В. Є. Коломійцем художники В. І. Пасивенко та В. М. Прядка (1984—86).

Поряд з буд-вом нових житл. районів на вільних ділянках все більше уваги приділяється реконструктивним роботам в істор. центрах. Це реконструкція Незалежності *maidanu*; району вулиць Горького — Боженка (1984—87, арх. І. П. Шпара, О. Б. Носенко, І. В. Черняхівська, В. А.

Розенберг), обидва — у Києві; районів вулиць Леніна — Чкалова і Серова — Мечникова у Дніпропетровську (з 1986, арх. П. Р. Ніренберг, В. О. Гарсія, А. Г. Шковира, О. В. Замкова та ін.), істор. центру м. Дубна Рівнен. обл. (1983—87, арх. Е. Е. Водзинський, В. А. Лихолат, В. М. Ширяєв), площі Ринок у Дрогобичі Львів. обл. (1985, арх. Б. М. Кубай). Проведено роботи по реставрації і реконструкції визначних пам'яток А.: Вигуницького монастиря, 11—19 ст. (1967—81, арх. Р. П. Бикова), трапезної Михайлівського Золотоверхого монастиря, 1713 (1976—81, арх. В. П. Шевченко), Золотих воріт, 1037 (1980—82, арх. Є. І. Лопушинська, М. В. Холостенко, історик С. О. Висоцький), всі — у Києві; Покровського собору у Харкові, 1689 (1965—70, арх. Б. Б. Петичинський, В. І. Корнєєва), Воскресенської церкви в Сумах, 1702 (1970—78, арх. М. М. Говденко), Верхнього замку в Луцьку, 13—15 ст. (1965—77, арх. М. М. Говденко, О. М. Годованюк), Кам'янець-Подільської фортеці, 13—18 ст. (1965—75, арх. Е. І. Платицька), замку в Острозі Рівнен. обл., 14—17 ст. (1965—75, арх. О. М. Годованюк), Іллінської церкви в с. Суботів Черкас. обл. (1972—78, арх. С. К. Кісєсо).

Розвиток туризму, інтенсифікація виробн. та активізація громад. діяльності вимагали буд-ва готелів різного класу. Розміщені в центрах міст, вони відіграють значну роль у формуванні архіт. ансамблів, а іноді й визначають їхні обриси. Саме таку роль відіграють готелі «Київ» у Києві (1968—73, арх. І. М. Іванов, В. Д. Єлізаров, М. І. Кучеренко, Г. Г. Дурново, Р. Е. М. Гупало), «Градецький» у Чернігові (1983, арх. В. Г. Штолько, А. В. Грачова, О. О. Кабацький, В. І. Ральченко; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1984) та ін. В житл. районах зводять кінотеатри, універсами, громад.-торг. центри, школи і дошкільні дит. заклади. Крім збільшення місткості масових громад. споруд, послідовно підвищується їх комфортність. Зокрема, у проектуванні кінотеатрів простежується послідовна орієнтація на створення багатозальних споруд із залами невеликої місткості, де передбачено блок-фойє з виставочним і читальним залами, ігровою,

кафе (кінотеатр «Бобровиця» в Чернігові, 1985, арх. В. І. Ральченко). В складі приміщень дит. ясел-садків з'являються зимові сади, басейни (ясла-сад на 320 місць абразивного з-ду в Запоріжжі, 1982, арх. Е. В. Сачава, В. М. Шапошник). Зводяться навч.-виховні комплекси, зокрема у Дніпродзержинську Дніпроп. обл. (1976, арх. В. І. Ежов, Н. П. Зінов'єва, А. П. Сніцарев, Е. М. Синькевич).

Розвиток різних форм громад. діяльності викликав до життя нові типи масових і громад. споруд — будинки політосвіти, палаци одруження, культурно-спорт. комплекси.

Формуються нові типологічні риси громад. споруд — будинки природи, де влаштовують виставки квітів, птахів, передбачено кімнати для роботи пасічників, куктусоводів та ін. До таких споруд належить і магазин-оранжерея «Квіти України» в Києві (1980—85, арх. М. А. Левчук, Є. Д. Гончаренко, Б. М. Лавров, інж. М. Л. Панич). Дедалі більше уваги приділяється ландшафтній А.: створено пейзажний парк ім. 50-річчя СРСР у Черкасах (1972—79, арх. В. Г. Гнєздилов, Г. А. Урсатій, інженер Е. Д. Смирнова; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1979), проведено реконструкцію зоопарку в Києві (1966—72; арх. В. А. Михайлов, інж. Г. В. Гондичев, Г. В. Мурашов). Значною подією в культур. житті республіки стало буд-во театрів: оперного у Дніпропетровську, муз.-драматичних у Луганську, Житомирі, Луцьку, Хмельницькому, муз. комедії в Одесі, лялькового в Полтаві. Крім театрів, створених за традиц. класичною планувальною схемою — з послідовним розміщенням вестибюля, фойє, залу і сцени з обслуговуючими приміщеннями (театр драми і муз. комедії ім. М. Щепкіна в Сумах, 1980, арх. С. П. Сліпець, М. П. Лушпа, А. Ю. Чорноді; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1981), зведено театр. споруди за оригін. асиметричними схемами — укр. муз.-драматичний театр у Сімферополі (1977, арх. С. Ю. Афза-метдінова, В. А. Юдін; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1978), муз.-драм. театр ім. І. Франка в Івано-Франківську (1982,

Архітектура. Готель «Тарасова гора» у Каневі, 1961. Арх. Н. Б. Чмутіна, О. В. Гусєва, В. Г. Штолько, А. О. Зубок, інженери А. О. Ігнатенко, Л. Г. Дмитрієв.

арх. С. П. Сліпець, Д. Г. Сосновий; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1983). Штатове покриття з монолітного залізобетону, що нагадує обриси традиц. шашито, надало оригін. вигляду цирку на 2000 місць у Дніпропетровську (1982, арх. П. Р. Ніренберг, С. Є. Зубарєв).

Велика увага приділяється А. лікувально-оздоровчих закладів, будуються мед. містечка, санаторні комплекси, будинки відпочинку, пансіонати з урахуванням не тільки нових методів лікування, але й сучасних досягнень А.

Серед них: клініка нейрохірургії і невідкладної мед. допомоги у Харкові (1973, арх. Ф. О. Макаренко, Ф. Й. Сегай), госпіталь для ветеранів Великої Вітчизн. війни (1982, арх. І. М. Касперт, А. Б. Сенцова, О. М. Коновалов) та Ін-т педіатрії, акушерства і гінекології ім. проф. П. М. Буйка (арх. Д. П. Попенко, А. Ф. Лось, інж. І. П. Пухова, А. Ц. Ваймишева; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1982), обидва — у Києві, дит. обл. лікарня в Івано-Франківську (1986, арх. А. А. Лукомська). Першою спорудою терасного типу, що майстерно вписана в складний кримський рельєф, став піонер. табір «Чайка» в Алушті (1979, арх. Т. І. Бєляєва, О. А. Ліньков; Держ. премія СРСР, 1979).

Зведено ряд критих ринків, більшість з яких має вантові покриття, що дає можливість архітекторам створювати оригін. за формою споруди: критий ринок у Черкасах (1972, арх. Н. Б. Чмутіна, А. М. Анисенко, інж. А. Г. Дмитрієв, Г. Б. Гільман), Житний ринок у Києві (1980, арх. О. Б. Моніна, В. Г. Штолько, інж. Б. О. Бєднарський). Майже в усіх обл. центрах зведено нові трансп. об'єкти — залізничні, авто- і аеровокзали, будують нові радіуси метрополітену в Києві та Харкові. Оригін. архіт. трактування мають станції «Спортивна» у Харкові (1975, архіт. Ю. О. Плаксієв, В. О. Сивачук) та «Площа Толстого» у Києві (1981, арх. М. А. Левчук, В. Б. Жежерін та ін.). В оформленні їх використано пластику, колір і світлові ефекти у поєднанні з анодованим металом, синтетичними матеріалами. Велику роль у формуванні архіт. обличчя великих міст відіграють сучас. трансп. розв'язки в різних рівнях та

мостові переходи (Московський мостовий перехід у Києві, 1976, інж. Г. Б. Фукс, арх. А. В. Добровольський та ін.). Своєрідністю архіт. форм і планувальної організації виділяються комплекс інженерного уч-ща в Дніпропетровську (1982—85, арх. О. С. Чмола, О. С. Філіпов, С. В. Рогочий) і архіт. ф-т Київ. інженерно-буд. ін-ту (1983, арх. А. І. Філенко, В. Л. Коробка, М. Ш. Гершензон, інж. А. О. Лівнович).

Помітним явищем у сучас. А. стало створення ряду музеїв і мемор. комплексів. Серед них: Київ. філіал Центр. музею В. І. Леніна (1982, арх. В. І. Гопкало, В. М. Гречина, В. С. Коломієць, А. І. Філенко; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1985; з 1992 — культур.-просвіт. центр «Україм»), мемор. комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 рр.» у Києві (1977—81, арх. В. Д. Єлизаров, скульптори В. З. Бородай, Ф. М. Сокоян та ін.; Ленінська премія, 1984), літ.-мемор. музеї М. Островського в Шепетівці Хмельн. обл. (1979, арх. М. О. Гусєв, В. М. Суслов, А. Ф. Ігнатенко, художники А. Ф. Гайдамака, І. В. Скорунський, А. І. Коваленко), М. В. Гоголя в с. Гоголеву Полтав. обл. (1980—84, арх. А. Л. Вайнгорт, скульптор О. О. Ковальов), «Героєм Аджимушкаю» — меморіальний ансамбль у Керчі (1982, скульптори Є. Ю. Горбань, Б. С. Климушко, арх. С. М. Миргородський, А. Б. Сенцова), монумент Вічної Слави в Луцьку (1977, скульптор М. К. Вронський, арх. В. Г. Гнєздилов), меморіал Вічної Слави в Черкасах (1977, скульптори Г. Н. Кальченко, Е. М. Кунцевич, Б. П. Микитенко, арх. А. Ф. Ігнатенко, О. С. Ренькас), монумент на честь подвигу рад. воїнів у боях при форсуванні Дніпра на Букринському плацдармі в с. Баліко-Щучинці Київ. обл. (1986, скульптор В. І. Зноба, арх. С. О. Захаров, В. О. Корнєєв, Ю. П. Платонов).

Розвиток пром. А. на сучас. етапі позначений не тільки індустріалізацією буд-ва, але й наук.-тех. прогресом в результаті широкого впровадження передової пром. технології. Відбувається процес активної архіт. організації пром. середовища на основі створення великих пром. вузлів. Серед пром. споруд з раціональною організацією виробничого процесу, компактністю і виразністю об'ємів — стан «3600» на Мелітопольському металург. з-ді «Азовсталь» (1970—73, арх. Б. І. Бочаров, М. Г. Клебанов, О. Е. Осинський), комплекс шахти «Південно-Донбасьська-3» в Донецьку (1982—86, арх. Е. В. Квартенко, В. І. Кириленко, В. В. Авдєєв), завод-автомат бетонних сумішей у Києві (1983—85, арх. Г. Б. Сафонов,

Архітектура. Житловий масив Тросцина у Києві, 1982—85.

Арх. В. І. Гопкало, Г. З. Гуренков, В. М. Гречина, В. С. Коломієць; художники В. М. Придкі, В. І. Пасиєнко, інж. Л. О. Лівнович.

С. І. Боборикін), хлібозавод у Ялті (1970—73, арх. О. К. Кіналь-Островський, В. І. Мочоний). Велике соціально-еко- значення має комплексна перебудова села. Вона передбачає створення нових поселень, в яких засобами А. формується сучасне середовище. Це і раціональне розселення сільс. населення, і досконаліша архіт.-планувальна організація села, буд-во сучас. зручних і красивих будинків з усіма вигодами, створення громад. центрів і раціонально спланованих пром. зон. У практиці сільс. буд-ва садибна забудова займає понад 93 %, існує також мішана і безсадибна забудова. Прикладом садибної забудови є с. Рудине Сум. обл. (1982—83, арх. В. М. Шахов), мішаної — с. Михайлівка в Криму (1970—75, арх. Г. В. Воробієв, А. І. Тарасов, В. А. Михайловська та ін.) і безсадибної — с. Калита Київ. обл. (1970—73, арх. І. А. Дабагян, Е. С. Коваленко, І. М. Коваленко, Г. С. Панько та ін.). Серед найбільш вдало реконструйованих сіл: Вузове Львів. обл. (1979—85, арх. А. М. Шуляр, І. Є. Оксентюк, В. С. Марченко та ін.); Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1986), Матусів Черкас. обл. (1980—84, арх. В. П. Кузнецов, С. М. Фурсенко, М. Я. Собчук, А. С. Кондрацький, О. С. Ренькас; Держ. премія СРСР, 1989).

У зв'язку з перебудовою і реконструкцією сільс. населених пунктів виникла потреба у збереженні кращих зразків нар. А. В республіці у 60—80-х рр. створено кілька музеїв просто неба: у Києві, Львові, Ужгороді та Переяславі-Хмельницькому Київ. обл.

Реалізація генпланів, складених у 60-х рр., стимулювала складання нових — до 2005—10. Загальна їх риса — обмеження зростання великих, інтенсивний розвиток малих і серед. міст. Поряд з буд-вом нових житл. районів велика увага приділятиметься реконструктивним роботам в істор. центрах.

Великі реконструктивні роботи при обмеженні тер. розвитку притаманні новим генпланам Миколаєва, Херсона, Рівного, Сум, Полтави, Львова та ін. міст республіки, більш високі вимоги ставляться до планування, впорядкування та озеленення міст.

С. К. Кісеско.

Лит.: Заболотний В. І. Тридцять лет советской архитектуры на Украине. К., 1948; Зодчество Украины. К., 1954; Планировка архитектуры Украины. К., 1954; Нариси історії архітектури Української РСР. [кн. 1—2]. К., 1957—62; Сова П. П. Архитектуры памятники Закарпаття. Ужгород. 1958; Картер М. К. Древний Киев. т. 1—2. М.—А. 1958—61; Асеев Ю. С., Арбедев Г. А. Архитектура Крыма. К., 1961; Головкин Г. В., Игнатов О. Н., Коломиец М. С. Архитектура Украины на новом этапе (1954—1964 гг.). К., 1964; История украинского зодчества, т. 1—6. К., 1966—70; Цапченко М. П. Архитектура Леоновской Украины XVII—XVIII ввек. М., 1967; Логвин Г. Н. По Украине. К., 1968; Кісеско С. К. Мистецтво будівництва. К., 1971; Словник художників України. К., 1973;

Коломиец М. С. Проблемы формирования современной архитектуры Украинской РСР. К., 1973; Головкин Г. В. Архитектура Советской Украины. М., 1973; Сучасна архітектура Радянської України. К., 1974; Таранушко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Леоновської України. К., 1976; Макушевко П. И. Народная деревянная архитектура Закарпаття (XVIII — начало XX ввек). М., 1976; Кісеско С. К. Архитектура Крыма. К., 1983; Архитектура Украины на современном этапе. К., 1984; Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Иллюстрированный справочник-каталог. тт. 1—4. К., 1983—1986; Тимофеев В. И. Города Северного Причерноморья во второй половине XVIII века. К., 1984; Архитектура Советской Украины. К., 1987; Ясевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX—XX ввек. К., 1988.

«АРХИТЕКТУРА И СТРОИТЕЛЬСТВО» — журнал, орган К-ту в справах архітектури при Раді Міністрів СРСР. Видавався 1946—50 у Москві як продовження журн. «Архитектура СССР». Подавалися проекти відбудови міст і селищ, реконструкції окремих кварталів, забудови центр. вулиць, зокрема Хрещатики в Києві. Вишувалися статті з історії та практики арх-ри, пропагувалися ініціативи буд-ва. О. І. Сидоренко. «АРХИТЕКТУРА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ» — щомісячний журнал Спілки рад. архітекторів України. Видавався у Києві з 1938 за рішенням I-го з'їзду рад. архітекторів УРСР. Вихід припинився у червні 1941. Друкував описи проектів Верховної Ради України будинку, Республіканського стадіону, мосту через Дніпро, універмагу (всі — у Києві); генпланів реконструкції обл. центрів, статті про соціалістич. реалізм, нац. форми в арх-рі, проблеми зеленого буд-ва і квіткового оформлення міст, розповідав про архіт. стилі, історію забудови і планування Києва у дореволюц. час. Висвітлював діяльність на Україні видатних зодчих, зокрема В. І. та О. В. Беретті (вміщено першу розвідку про них), Ф. Б. Растреллі, М. Ф. Казакова, П. І. Несслова, творчий шлях укр. архітекторів О. М. Бекетова, О. В. Кобелева, В. М. Рикова, В. К. Троценка. Авторами були П. Ф. Альошин, М. О. Даміловський, В. К. Троценко, М. В. Холостенко та ін. У журналі подавалися інформація про худож. виставки, бібліографія нових видань з арх-ри, друкувався словник архіт. термінів. Статті ілюстровано фотографіями. О. І. Сидоренко.

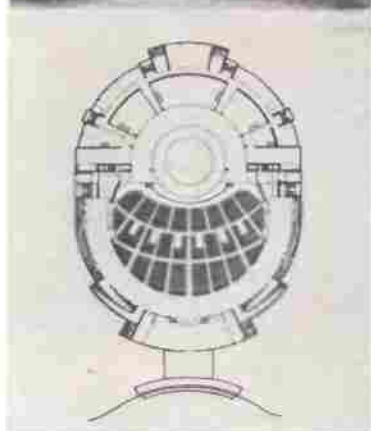
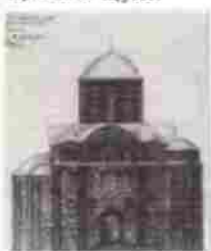
«АРХИТЕКТУРА СССР» — теор., наук.-практичний журнал, орган Держ. к-ту з арх-ри і містобудування при Держбуді СРСР та Спілки архітекторів СРСР. Видавався 1933—91 у Москві (спочатку — як щомісячник). 1941 вийшло 2 зб. під назвою «Строительство военного времени», 1942—47 — 18 неперіодичних зб. статей під назвою «Архитектура СССР», які порушували проблеми, пов'язані з потребами фронту. 1946—50 видання продовжив журн. «Архитектура и строительство». В 1951—83 ви-

ходив щомісячно під вказаною назвою, з 1984 — збільшенням обсягом раз на два місяці. Вміщував матеріали і дослідження з історії й теорії арх-ри, рецензії на окремі проекти й будови, статті про творчість архітекторів, знайомив з практикою буд-ва, зокрема на Україні, зарубіж. досвідом. О. І. Сидоренко.

«АРХИТЕКТУРА УКРАЇНИ» — двомісячний журнал Спілки архітекторів України та Держбуду України. Видається у Києві з 1953. Спочатку мав назву «Архитектура і будівництво», 1957—59 — «Будівництво і архітектура» (виходив укр. і рос. мовами), 1959—91 — «Строительство и архитектура», з 1991 — сучас. назва. Висвітлює питання містобудівництва, проектування житл. будинків, громад. та с.-г. споруд, проблеми історії та теорії арх-ри, монумент. мист-ва, ландшафтної арх-ри, досвід майстрів вітчизн. та зарубіж. зодчества. Видання багате ілюстровано. Першим гол. редактором був М. П. Цапченко. Серед авторів — Ю. С. Асеев, С. К. Кісеско, М. С. Коломиец, Г. Н. Логвин, В. В. Чепелик, Д. Н. Яблонський, В. Є. Ясевич та інші.

АРХИТЕКТУРИ МУЗЕЙ імені О. В. Щусева — н.-д. установа, методич. центр вивчення історії арх-ри та сучас. буд-ва. Засн. 1964 у Москві на базі музею Академії архітектури СРСР та Музею рос. арх-ри ім. О. В. Щусева. Має відділи: історії рос. і рад. арх-ри, реставрації, графіки, фондів наук. пропаганди і виставок та фототеку. Відділ історії рос. арх-ри розміщено в Донському монастирі (комплекс споруд 16—18 ст.). Значне місце в експозиції та фондах посідають архіт. графіка (оригіни, креслення, проекти архітекторів 18—19 ст. і радянських), матеріали обстеження архіт. пам'яток, зокрема України, колекції мемор. скульптури 18—19 ст., предметів декор.-ужит-

Архитектури музей імені О. В. Щусева. Проект реставрації церкви Василія в м. Овручі Житомирської обл. 1905—08. Арх. О. В. Щусев.

Архитектури музей імені О. В. Щусева. Конкурентний проект театру масового та музичного дійства в Харкові. 1930. Арх. О. О. В. О. і Л. О. Весніні.

кового мистецтва та живопису. Арх-ру України представлено проектами, обмірними кресленнями, рисунками, гравюрами, копіями фресок, натурними фотографіями, зразками буд. матеріалів та фрагментами архіт. декору. Зберігаються архіви рад. архітекторів, які брали участь у реставрації пам'яток (Ю. С. Асєєв, П. Д. Барановський, А. Є. Білогруд, О. В. Щусєв та ін.), проектуванні громад. та житл. споруд у 20—30-х рр. (Весніна, І. О. Фомін, В. О. Щуко та ін.), в конкурсах 40-х рр. по плануванню та забудові міст України (В. Г. Гельфрейх, І. В. Жолотовський, Б. І. Приймак, Д. М. Чечулін та ін.). В музеї є колекція креслень та фотографій укр. нар. арх-ри.

Літ.: Научно-исследовательский музей архитектуры. Путеводитель. М., 1962.

Т. М. Нікітіна.

АРХІТЕКТУРИ МУЗЕЙ АКАДЕМІЇ АРХІТЕКТУРИ УРСР. Засн.

1944 у Києві. З 1957 — Музей арх-ри і буд. техніки при Н.-д. ін-ті теорії, історії арх-ри і містобудування, з 1965 — методич. фонд цього ін-ту. Зберігаються проекти архітекторів В. О. Весніна, І. О. Фоміна, П. Ф. Альошина, О. М. Бекетова, В. Г. Заболотного, малюнки, макети, велика колекція фотографій та негативів архіт. пам'яток України. Частину матеріалу в 70-х рр. передано в Держ. архів-музей л.-ри і мист-ва України та Держ. архіт.-істор. заповідник «Софійський музей». В. Є. Ясієвич.

АРХІТЕКТУРНА КОМАНДА —

установу, створена генерал-губернатором Г. О. Потьомкіним у Кременчуці для забудови міст Пн. Причорномор'я в 3-й чверті 18 ст. До складу А. к. входили арх. М. Я. Алексєєв, П. О. Булганський, К. Зісєєв, П. В. Неслов, І. К. Ситников та ін. Під керівництвом губ. арх. К. Паульсона вони складали генплани забудови міст, проектували громад., житл. та пром. споруди.

В. І. Тимофєнко.

АРХІТЕКТУРНА ОСВІТА —

система підготовки профес. архітекторів. Виховання кадрів спочатку відбувалося у процесі архіт.-буд. діяльності, коли досвід і знання передавалися від майстра учневі. Перші навч. заклади, де архітектори одержували профес. освіту, — академії мист-в (кін. 16 — поч. 17 ст.). У першому буд. навч. закладі Росії — петерб. АМ (див. Архітектурний клас) було використано досвід шкіл-майстерень («Канцелярія від будівництва» Моск. архіт. школи).

У 16—18 ст. на Україні існували будівничих цехи, де готувалися місц. кадри будівничих. Становлення й розвиток профес. А. о. на Україні відбувалися під впливом вітчизн. і світової систем А. о. У 18 ст. арх-ру як дисципліну викладали у Києво-Могилянській академії (див. Київська академія), у 19 ст. в ун-тах Києва та Харкова. Архітекторів

середньої ланки (архітекторських помічників) готували у додатових класах (архітектурний клас Харків. колегіуму, 70-і рр. 18 ст.).

З розвитком капіталізму сталися значні зміни в арх-рі та буд-ві, виникла потреба в нових за своїм характером спорудах, що спричинило необхідність підготовки архітекторів нового типу, в діяльності яких поєднувалися інженерно-конструкторська та худож. сторони. Принципові елементи інженерної освіти було включено до системи А. о. (Петерб. ін-т цивільних інженерів, 1882). Випускникам ін-ту присвоювали звання «цивільний інженер», вихованцям АМ — «архітектор-художник».

З 2-ї пол. 19 ст. на Україні відбувалося становлення інженерно-архіт. освіти (Львів. політех. ін-т, 1872; Харків. технол. ін-т, 1885; Київ. політех. ін-т, 1899). На цей же час поширилася система середньої А. о. «Архітекторських помічників» готували на архіт. відділах Одеського художнього училища (1898), Київського художнього училища (1901), Харківського художнього училища (1912) та ін. Проводилася підготовка архітекторів у приватних проектних бюро, які очолювали провідні фахівці (Київ, Харків, Львів, Одеса). Важливу роль у розвитку А. о. України на межі 19 і 20 ст. відіграли арх. О. М. Бекетов, П. І. Голландський, Ю. О. Захаревич, О. В. Кобелев, І. І. Левинський, В. М. Ніколаєв, В. О. Обремський, В. А. Фельдман.

Після Жовтн. революції гол. мистецькими вузами Росії, які готували кадри архітекторів, стали ВХУТЕМАС (з 1920), з 1933 — Московський архітектурний інститут. На Україні створено нові навч. заклади — Одес. політех. ін-т (1918), Академія мист-в у Києві (1917; з 1922 — Інститут пластичних мистецтв) і Архітектурний інститут (1918). 1924 на їх основі виник Київський художній інститут. На архіт. ф-ті діяло 4 проектні майстерні, якими керували П. Ф. Альошин, О. М. Вербицький, В. М. Риков, Б. В. Сакулін. Аналогічні ін-ти було створено в 20-х рр. у Харкові (викладали О. М. Бекетов, К. М. Жуков, В. К. Троценко) та Одесі (М. В. Замечек, О. Д. Зейлінгер, М. Ф. Покорний, Ф. П. Нестурх). 1930 було засновано інженерно-буд. ін-ти з архіт. ф-тами (Дніпропетровський інженерно-будівельний інститут, Київський інженерно-будівельний інститут, Одеський інженерно-будівельний інститут, Харківський інженерно-будівельний інститут). 1972 створено Магілський інженерно-будівельний інститут. Серед діячів А. о. в Україні — В. Г. Заболотний, Ю. С. Асєєв, І. О. Багенський, А. В. Добровольський, Є. І. Катонін, П. Ф. Костарко, І. В. Моргілевський, Б. І. Приймак, А. М. Рудницький,

О. О. Тиц, Н. Б. Чмутіна, П. Г. Юрченко та ін.

Літ.: Кондель-Перминова Н. Чи має майбутнє архітектурна освіта на Україні. — Каменюк Т. Львівська архітектурна школа. До історії створення. «Архітектурна Україна», 1991, № 5.

Н. М. Кондель-Перминова.

«АРХІТЕКТУРНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ» — галузеве видання. Вишло 7 томів (1902—14). Автор і видавець — арх. Г. В. Барановський. Побудована за типологіч. принципом; у ній представлено проекти (в т. ч. конкурсні): фасади, плани, розрізи, генплани будинків 19 ст. для міст Росії та України (арх. О. Й. Бернардацці, П. І. Голландський, О. В. Кобелев, С. А. Ландесман, О. М. Бекетов та ін.). В «А. Е.» використано матеріали з періодич. видань.

В. Є. Ясієвич.

АРХІТЕКТУРНИЙ ВІДДІЛ КИЇВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ РОСІЙСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА. Виділений 1894 зі скла-

ду механіко-буд. відділу Київського відділення Російського технічного товариства. Члени відділу організовували доповіді про нові споруди та з заг. питань буд. мист-ва, брали участь у проведенні архітектурних конкурсів, обирали делегатів на з'їзди рос. зодчих. Першим головою відділу було обрано акад. арх-ри В. М. Ніколаєва, згодом його очолював О. В. Кобелев. До складу відділу входили арх. В. А. Безсмертний, Є. Ф. Єрмаков, Й. А. Зекцер, В. І. Куликовський, І. В. Ніколаєв, В. А. Обремський, Г. П. Шлейфер та ін. Існував до 1918.

М. Е. Колінцкій.

АРХІТЕКТУРНИЙ ІНСТИТУТ. Засн. у Києві 1918. Серед організаторів і викладачів худож-

ники М. Я. Козик, Ф. С. Красицький, арх. П. Ф. Альошин, М. О. Даміловський, Д. М. Дяченко, В. М. Риков, О. М. Вербицький, В. Г. Кричевський, І. В. Моргілевський, В. А. Фельдман, П. П. Хаустов. В А. і готували «архітектора-художника-конструктора-організатора буд-ва». Діяли майстерні пром., житл., громад. і культурних споруд, композиції поселень та ін. 1924 об'єднано з Ін-том пластич. мист-в і реорганізовано в Київський художній інститут.

АРХІТЕКТУРНИЙ КЛАС —

1) Петербурзької АМ. Засн. 1758. У 2-й пол. 18 — 1-й пол. 19 ст. — центр підготовки архітекторів у Росії. А. к. — перший вищий буд. навч. заклад країни (див. Архітектурна освіта). Серед перших його викладачів — О. Ф. Кокорінов, Ж. Б. Валлен-Деламот, вихованців — І. Є. Старов, В. І. Баженів, О. Г. Яновський. А. к. зберігав і розвивав класицистичні традиції. Навчання складалося з теор. курсу і практичної роботи. З 1767 для всіх вихованців АМ почали читати «публічні лекції» з арх-ри, з 1827 — курси археології та теорії мист-в. Наприкін. 18 ст. розвивалася архіт. теорія, що базувалася на класичній теор. спад-

щині: було видано книгу італ. архітектора епохи Відродження Вінчіоли «Скорочений Вітрувій, або Досконалий архітектор» (1789), правила з трактатів Палладіо і Вітрувія. У теор. цикл входили загальні (анатомія) та спец. (математика, механіка) курси. Рисунок учні А. к. навчалися спільно з живописцями та скульпторами (малювали з натури і гіпсів). Разом з тим в А. к. вивчали спец. графічні дисципліни (ортогональні зображення, перспективу, тушування, відмивку), знайомилися з архіт. формами класики, ордером, копіювали зразки. Пізніше переходили до осн. дисципліни — композиції. Оригін. роботи учнів відзначали срібними (малими та великими) і золотими (також двох ступенів) медалями. Велика золота медаль давала право стати пенсіонером АМ. За положенням Академії 18 ст. перед пенсіонерами ставили два завдання: вивчення пам'яток арх-ри — античної та Відродження, зразків сучас. буд-ва; практика у кращих архітекторів Рима та Парижа і виконання під їх керівництвом оригін. проєктів. Через 4 роки після повернення на батьківщину вихованці АМ ставали «назначеними» з правом виконання робіт на звання академіка (див. *Академічні звання*).

На поч. 19 ст. було запроваджено нові дисципліни — геометрію, геодезію, механіку, згодом — буд. техніку. 1830 створено майстерні А. к., якими керували А. А. Тон і О. П. Брюллов. 1893 А. к. було перетворено на архіт. відділення АМ з рядом спец. класів при ньому. В петерб. АМ здобули освіту відомі укр. архітектори, а також зодчі, які працювали на Україні, визначили рівень і спрямованість укр. арх-ри: К. С. Афанасьєв, М. І. Аштоків, О. М. Бекетов, В. І. Беретті, О. В. Беретті, М. І. Бонч-Бруевич, В. Верлон, К. Геруа, П. І. Годегард, А. Д. Захаров, З. П. Іванов, І. Ф. Колодінов, А. І. Мельников, Ф. І. Моранді, М. Мосціпанов, П. В. Неєлов, В. Рудьков, М. П. Самонов, П. І. Спарро, І. Є. Старов, В. П. Стасов, Ж. Тома де Томон, А. А. Тон, К. А. Тон, В. І. Фурман, І. І. Шарлемань-Бодє, А. І. Штакеншнейдер, О. Г. Яновський та ін.

Лит.: Академія художеств СССР. 200 лет. М., 1959; Лисовский В. Г. Архитектурная школа Академии художеств. Л., 1981; Евсина Н. А. Архитектурная теория в России второй половины XVIII — начала XIX века. М., 1985.

2) При Харківському колегіумі. Входив до складу додаткових класів. Ств. у 70-х рр. 18 ст. Перший керівник І. С. Саблуков. Викладали випускники Харків. колегіуму, учні арх. В. І. Баженова — М. Калиновський та П. А. Ярославський. Викладання проводилося на зразок А. к. петерб. АМ. Існував до 1789.

Лит.: Соколов А. Д. Харьковская художественная школа и ее роль в формировании системы художественного образования на Украине в XVIII в. В кн. Русское искусство второй половины XVIII — первой половины XIX в. М., 1979. О. І. Тищенко.

Н. М. Кондаль-Перминова.

АРХІТЕКТУРНИЙ ОБ'ЄМ — 1) Загальний об'єм споруди, який складається з об'ємів внутр. приміщень і конструкцій, що їх утворюють (зовн. і внутр. стіни й перегородки, міжповерхові й піддахові перекриття, еркери, балкони, галереї та ін.). 2) Просторова характеристика форми будівлі за планом (компактна, розгорнута, фронтальна, глибинна та ін.).

М. П. Тищенко.

АРХІТЕКТУРНІ ЗАВЕРШЕННЯ — декор. верхівка архіт. споруди (громад., адм., житл., фортифікаційних, культових, садово-паркових) та малих архіт. форм з металу, дерева, каменю. А. з. можуть мати практичне призначення (емблема, знак візуальної інформації, реклама, показник вітру, флагошток, громовідвід тощо). Осн. різновиди: флюгери, репіді, шпиль, надбанні хрести. Часом А. з. бувають скульптура або рельєф. На тер. України відомі з часів Київської Русі. У 10—13 ст. найуживанішими були шпиль (вертикальні металеві стержні) та надбанні хрести, оздоблені рослинним, геом. декором або зображенням геральдіко-міфіч. характеру, півмісяцем, кулею. За композиційно-стильовим рішенням А. з. часів Київ. Русі наслідують візант. зразки, які було трансформовано відповідно до місц. худож. традицій.

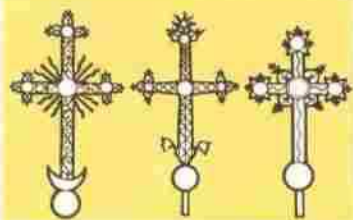
Архітектурні завершення. Сирена. Флюгер. Метал. карбування. 17 ст. Музей історії Києва.

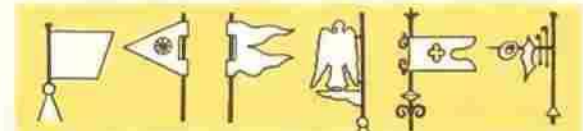
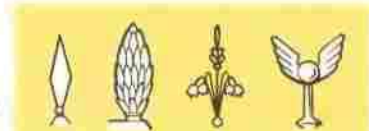
Архітектурні завершення. Феміда. Статуя з Подільського магістрату в Києві. Копіювання, карбування. 1777. Музей історії Києва.

На Україні найбільшого поширення А. з. набули в 17—18 ст. Їх прикрашали рослинною та геом. орнаментикою в стилі укр. барокко та укр. нар. мист-ва («дерево життя», «вазон», гілочки з листям та квітами чи бутонами). Надбанні хрести цього періоду відзначаються графічністю лінійного малюнку, врівноваженістю композиції, легкістю та прозорістю орнаментики. Скульпт. А. з. з металу і каменю мають пропорційні співвідношення з архіт. об'ємами (статуї архангела Михаїла на арсеналі у Львові, 17 ст.; апостола Андрія — на ротонді фонтана «Самсон» у Києві, 18 ст.; рельєф із зображенням архангела Михаїла — на фронтоні Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві, 18 ст., та ін.). А. з. адм. споруд 19 ст. являють собою держ. герб Російської імперії. З останньої третини 19 ст. найбільш застосовували серед А. з. — шпиль з елементами рослинної та геом. орнаментики. Осн. мотивами оздоблення флюгерів були прапорці з заокругленими краями та просічною орнаментикою, а також зображення півня.

Скульпт. А. з. відзначаються алегорично-символічним характером, вишуканим силуетом, зв'язком з арх-рою (постать архангела Михаїла зі змієм — на будинку Думи на Хрещатику в Києві, 1878, не зберігся; статуї «Слава», «Перемога», «Любов» — на Львів. театрі опери та балету, 1897—1900). З'являються нові різновиди А. з., зокрема т. з. гребені — декор. грати на дахах будинків, характерні для рос. арх-ри 17 ст. і арх-ри мо-

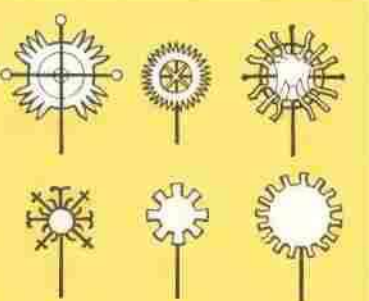
Архітектурні завершення. Надкупольні хрести. 17—18 ст.

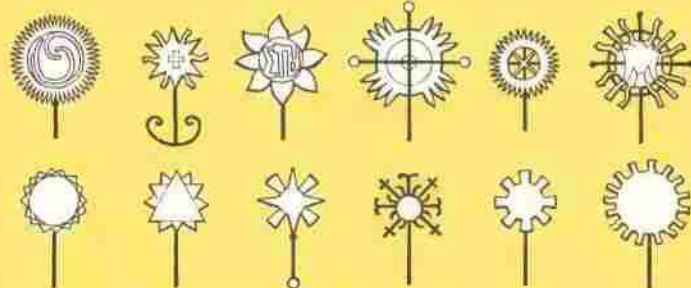
Архітектурні завершення. Шпиль. 17 — поч. 20 ст. Архітектурні завершення. Флюгери. 17—19 ст.

дерну (будинки № 1 по вул. Ярославів Вал у Києві, кін. 19 ст., і № 20 по вул. Руській у Львові, 1905), а також «коро́ни» — декор. металеві огорожі на вежах будинків, споруд у формах франц. ренесансу та неокласицизму.

В рад. арх-рі використано А. з. у вигляді шпилів та флюгерів, рідше — скульптуру. Шпиль мають лаконічний строгий силует і здебільшого прикрашені рад. символікою — п'яти-

Архітектурні завершення. Репіді. 17—19 ст.

кутною зіркою, вписаною у коло або обрамленою вінком з лаврового чи дубового листя; серпом і молотом; схрещеними молотками. Шпиль водночас може правити за символічну емблему. Флюгер найчастіше використовують у садово-парковій арх-рі та малих арх. формах. Скульптуру як А. з. застосовували переважно в 40—60-х рр. (постать жінки зі снопом на ВДНГ УРСР, 1951—57; тепер — Респ. центр виставок і ярмарків). Див. також Декор в архітектурі. В. Ю. Могильовський.

АРХІТЕКТУРНІ КОНКУРСИ — творчі змагання архітекторів на кращий проект окремої споруди, планування і забудови вулиць, площ, міст. А. к. оголошують замовники або архіт. організації, які визначають умови конкурсів, терміни, склад проекту, журі. Розрізняють конкурси на замовлення, відкриті й закриті. Кращі проекти відзначаються преміями, рекомендуються до буд-ва. А. к. практикуються з 2-ї пол. 19 ст., зокрема на Україні проводилися (в т. ч. й міжнародні) на проекти театрів в Одесі (1876, 1883) та Києві (1899), Бессарабського критого ринку в Києві (1907), Полтавського земства будинку (1903) та ін. 1872 Петерб. т-во архітекторів і Моск. архіт. т-во розробили «Правила для архітектурних конкурсів», затверджені 5-м з'їздом рос. зодчих (1913). У розробці конкурсних проектів брали участь видатні рос. та укр. архітектори.

За рад. часу відбулися всесоюзні й міжнар. А. к. на проекти будинку Держпрому та площі Дзержинського в Харкові (1925; тепер Свободи площа), Дніпрогесу в Запоріжжі (30-і рр.), будинку Театру масового муз. дійства (1930, 145 проектів), залізнич. вокзалу (1925—27), урядового центру (1935—37; цей конкурс відіграв негативну роль для культури України, оскільки передбачав руйнування істор. пам'яток, зокрема Михайлівського Золотоверхого собору 12 ст.), планування та забудови Хрещатика (1945), всі — в Києві. В цих проектах брали участь рос. архіт. В. О. Веснін, О. В. Власов, Г. П. Гольц, І. В. Жолтовський, С. С. Серафимов, І. О. Фомін,

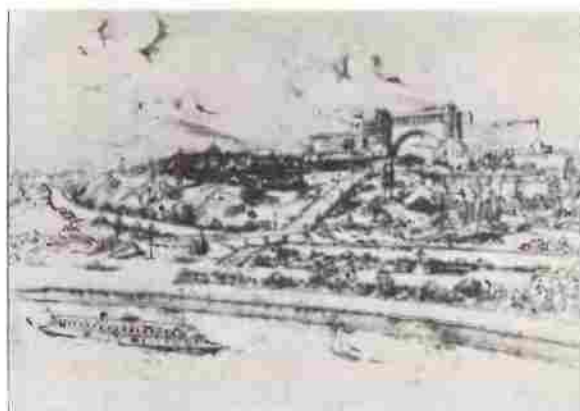

Архітектурні завершення. Скульптура на павільйоні «Зернової та олійної культури» на ВДНГ УРСР (тепер Респ. центр виставок і ярмарків) у Києві, 1951—57.

Архітектурні завершення. Скульптура на павільйоні «Зернової та олійної культури» на ВДНГ УРСР (тепер Респ. центр виставок і ярмарків) у Києві, 1951—57.

Архітектурні конкурси. Проект забудови урядового центру в Києві (не здійснено), 1934. Арх. В. О. Веснін.

О. В. Щусь, Г. М. Орлов та укр. арх. О. М. Вербицький, М. Г. Гречина, А. В. Добровольський, В. Г. Заболотний, І. Ю. Каракіс, О. А. Красносельський, І. І. Малоземов, В. М. Риков, В. К. Троценко, М. В. Холостенко, Я. А. Штейнберг. За конкурсними проектами було споруджено Верховної Ради України будинок (1936—39), вокзал (1929—32) та кінофабрику (тепер Київ. кіностудія худож. фільмів ім. О. П. Довженка, 1926—29); всі — у Києві; Червонозаводський театр у Харкові (1933—38), Палац ім. Ілліча в Дніпропетровську (1926—32) та ін. З 1950 Держбуд УРСР, САУ, Укр. респ. к-т профспілок робітників буд-ва і промбудматеріалів і НТТ «Будіндустрія» організовували щорічний конкурс на кращі споруди і архіт. комплекси. З 1975 Держбуд УРСР і САУ проводять щорічні А. к. на кращий проект року. Після розробки генплану міста оголошувалися всесоюзні та респ. А. к. на кращий проект детального планування і забудови його центру. На всесоюз. А. к. першими преміями відзначено проекти для Одеси (1968, арх. Б. І. Тандарін, В. К. Головін та ін.), Сум (1974, арх. А. В. Вавакін та ін.), Дніпропетровська (1975, арх. Т. В. Устенко, В. К. Щербань та ін.), Ужгорода (1985, арх. І. Р. Могитич та ін.). САУ і міськради нар. депутатів проводять А. к. на кращі проекти планування і забудови площі та центр. магістралей міст. Зокрема, за конкурсними проектами здійснено забудову Московської (1981, арх. П. А. Тарасюк, Б. К. Романенко, А. Г. Савчук) та Харківської (1983, арх. А. С. Бондарчук, М. М. Дьомін, О. І. Кутовий) площ, Хрещатика (1984, арх. Н. Б. Чмутіна, А. Д. Антонюк та ін.), всі — у Києві. За конкурсними проектами зведено мемор.-пед. музей ім. А. С. Макаренка в Кременчуці Полтав. обл. (1987, арх. В. Г. Ширяєв, В. М. Пращ, В. М. Гаврилюк), комплекс дельфінарію в Севастополі (1986, арх. Г. Г. Гущинський, О. С. Гладков). Укр. архітектори беруть участь у міжнар. А. к.: «Житло майбутнього»; ансамбль споруд Пловдивського ун-ту (1986).

Однією з форм А. к. є виїзний експрес-конкурс, в якому учасники за 3—5 днів виконують на конкурсній основі ескізний проект.

Літ.: Смурова Н. А. Организация конкурсного дела в России. — Казусь И. А. Организация конкурсного проектирования в советской архитектуре. В кн.: Проблемы истории советской архитектуры. М., 1983. В. Е. Ясевич, С. К. Кілеєсо.

АРХІТЕКТУРНІ ТОВАРИСТВА — об'єднання архітекторів і будівельників. Почали утворюватися в Росії та на Україні в 19 ст. з метою творчого і профес. співробітництва, проведення виставок, конкурсів, з'їздів, створення курсів підвищення кваліфікації, видання періодич. преси.

А. т. проводили вивчення архіт. спадщини, її охорону та реставрацію, експертизу проектів і будов. Першим на Україні було *Одеське товариство архітекторів і будівельників* (1860), яке пізніше увійшло до Рос. технічного товариства на правах його відділу.

Укр. архітектори брали участь у діяльності рос. А. т., зокрема Московського архіт. т-ва (1867). Т-ва архітекторів-художників у Петербурзі (1913) та Петерб. т-ва архітекторів (1870). Вони виступали на з'їздах т-ва, друкували статті та звіти про творчу діяльність архітекторів на Україні. У Львові архітектори спільно з художниками були учасниками створення «Товариства для розвитку руської штуки» (1898), в Харкові — *Харківського літературно-художнього гуртка* (1912). За рад. часу було засновано нові т-ва і об'єднання: *Асоціація нових архітекторів* (АСНО-ВА), об'єднання архітекторів і художників при ВХУТЕМАСі (30-і рр.), Всеросійське об'єднання (товариство) сучасних архітекторів (1925).

На Україні діяло *Товариство сучасних архітекторів України* (ТСАУ, 1928—32) з філіалами в Києві, Одесі, Харкові, Дніпропетровську. 1929 створено *Всесоюзне об'єднання пролетарських архітекторів*, у складі якого були й укр. митці. Члени цього об'єднання виступали з критикою конструктивізму і функціоналізму, за використанням класич. архіт. спадщини. 1930—32 на базі А. т. засновано *Спілку архітекторів СРСР*, 1933 — *Спілку архітекторів України* (САУ).

В. Е. Ясевич.

АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ ХАРКІВСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА. Ств. 1904 за ініціативою інженерів-архітекторів і художників (В. В. Величко, В. А. Фельдман, В. О. Покровський, С. І. Загоскін, О. М. Гінзбург, О. М. Бекетов, О. І. Ржевський). Існував до 1917. Відділ ставив перед собою завдання поліпшувати буд.-худож.-пром. справу на Пд. Росії. Члени відділу знайомилися з досягненнями зарубіж. інженерної справи і арх-ри, організовували конкурси проектів, популяризували архіт. пам'ятки Харкова (видано серію ілюстрованих збірок за ред. Д. П. Гордєєва, в яких особливу увагу приділено українському стилю).

А. С. Півненко.

«АРХІТЕКТУРНОЕ НАСЛЕДСТВО» («Архітектурна спадщина») — збірник наукових досліджень з історії арх-ри народів СРСР. Видання Центр. ін-ту теорії і історії арх-ри. Засновано в 1951. Статті присвячено новим дослідженням з історії містобудування, окремих споруд, творчості архітекторів. В. А. н., зокрема, вміщено статті з історії укр. арх-ри. До 1986 вийшло 32 видання.

В. Е. Ясевич.

«АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННИЙ ЕЖЕНЕДЕЛЬНИК» («Архитектурно-художній тижневик») — ілюстр. видання Т-ва архітекторів-художників у Петрограді. Виходив 1914—17. Серед редакторів — арх. О. Р. Мунц, А. Є. Білогруд та ін. Публікував статті та інформаційні матеріали з питань буд-ва, арх-ри громад. споруд, конкурсні проекти, в т. ч. і для України. 1916 було надруковано статті Ф. П. Нестурха про профес. права архітекторів, про творчість П. Ф. Альошина, В. І. та В. О. Беретті.

В. Є. Ясевич.

АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖНЬОЇ КЕРАМІКИ ЛАБОРАТОРІЯ. Засн. у Києві 1944. Була підпорядкована Академії арх-ри УРСР (1945—56), Академії арх-ри і буд-ва УРСР (1956—64), з 1965 — при Київ. зональному н.-д. ін-ті експеримент. проектування. Створює керамічне оформлення інтер'єрів громад. споруд: ресторани «Дніпро» (1964), «Метро» (1970, обидва — Н. І. Федорова, Г. Г. Шарай), Будинок кіно (1973—76), ресторан «Русь» (1980, обидва — А. І. Мешкова), всі — в Києві; оформлення Будинку ЮНЕСКО в Парижі (1985—86, А. І. Мешкова) та ін. Лабораторія розробляє нові технології пошив. глазури. З лабораторією пов'язана творчість художників Н. І. Федорової (очолювала її 1946—79), Г. С. Севрук, О. А. Грудзинської, Г. Г. Шарай, Г. А. Рюміної, А. В. Яценюк, нар. майстрів Я. І. Падалки, О. С. Железняк, Ф. І. Олексієнка, Р. П. Байсечко та ін.

О. О. Кащенко.

АРХИТРАВ (від грец. *archi...* — префікс, який означає зверхність, і лат. *trabs* — балка) — головна балка, що перекриває прогін між колонами; нижня з трьох горизонт. частин антаблемента. В доричному ордері і тосканському ордері А. — широка рівна балка; в іонічному ордері та коринфському ордері поверхню балки розчленовано на горизонтальні смуги (див. *Ордер архітектурний*).

АРЦЕМЮК Олександра Володимирівна (16.VI 1938, м. Тирасполь, Молдова) — укр. співачка (меццо-сопрано), засл. арт. УРСР з 1978. Після закінчення 1961 Моск. консерваторії — солістка Харків. театру опери та балету. Партії: Любава («Царева наречена» М. Римського-Корсакова), Ольга («Євгеній Онєгін» П. Чайковського), Кармен (однотім. опера Ж. Бізе) та ін. Лауреат Респ. конкурсу вокалістів (1968; 1-а премія).

АРЦИМОВИЧ Антон Францович (бл. 1871, Волинь — ?) — укр. та рос. співак (тенор). Вокальну освіту здобув приватно. Артистичну діяльність почав в укр. муз.-драм. трупах М. К. Садовського і М. А. Кропивницького (1891—93). У 1893—96 — соліст Київ. рос., 1896—97, 1921—22 — Харків., 1897—99 — Тифліс.,

Архитектурно-художній кераміки лабораторія. О. І. Грудзинська. Ваза. Глиня, глазур. О. С. Железняк. Іграшки. Глина, ліплення, глазур. Вел — 50—60 і пр. 20 ст. ДМУНДМ. Київ.

Б. В. Асаф'єв.

Архитрав.

А. Ф. Арцимович.

1899—1900 — Пермської опер., 1900—05 — Казансько-Сарат. оперного т-ва. Виступав також на оперних сценах Петербурга (1901), Москви (1907—08), Одеси та ін. Партії: Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Петро («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Герман, Ленський («Пікова дама», «Євгеній Онєгін» П. Чайковського), Самозванець («Борис Годунов» М. Мусоргського), Каніо («Паяци» Р. Леонкавалло) та ін.

І. М. Лисенко.

АСАФ'ЄВ Борис Володимирович [псевд. — Ігор Глебів; 17 (29).VII 1884, Петербург — 27.I 1949, Москва] — рос. композитор, музикознавець, педагог, акад. АН СРСР з 1943, нар. арт. СРСР з 1946. Закінчив 1908 історико-філол. ф-т Петерб. ун-ту, 1910 — Петерб. консерваторію (клас композиції А. К. Лядова). 1925—43 — професор Ленінгр., з 1943 — Моск. консерваторії. Питання розвитку укр. музики діставали відображення у працях А., де розглядаються проблеми жанрово-стильової еволюції вітчизн. вокал. музики — канти, хорові концерти, солоспіви. 1925 опублікував у журн. «Музыка» розвідки «В межах і поза межами професіоналізму» (№ 7—10), «Дві течії — дві оцінки» (№ 11—12), 1927 — у зб. «Музыка і музичний побут старої Росії» статтю «Про дослідження російської музики 18 ст. і дві опери Бортнянського». А. належать спогади про І. О. Алчевського (1917) та В. О. Дранишнікова (в журн. «Радянська музыка», 1940), а також дослідження про І. К. Айвазовського, І. Ю. Рєпіна, А. І. Куїнджі, К. Я. Крижичького. Автор 28 балетів, серед них — вперше поставлені на Україні «Полум'я Парижа» (1934, Дніпропетровськ), «Бахчисарайський фонтан» (1937, Одеса), «Кавказький бранець» (1938, Київ); 11 опер, 4 симфонії та ін. Держ. премія СРСР 1940, 1948.

Гл.: Избранные труды т. 1—5. М., 1952—57. Русская живопись. Мысли и думы. А. — М., 1966. Т. П. Булат.

АСЕЕВ Юрій Сергійович [13 (26).XII 1917, Київ] — укр. архітектор, мистецтвознавець, доктор арх-ри з 1972, засл. архітектор України з 1991. Закінчив 1941 Київ. інженерно-буд. ін-т. Автор багатьох праць з питань арх-

ри і мист-ва Київської Русі, історії укр. арх-ри: «Орнаменти Софії Київської» (1949), «Архитектура Київської Русі», «Мистецтво стародавнього Києва» (обидві — 1969), «Стили в архитектуре Украины» (1989) та ін. Брав участь у колективних працях «Пам'ятники архітектури України» (1954), «Нариси історії архітектури УРСР» (1957), «Історія українського мистецтва» (т. 1, 1966; Держ. премія УРСР, 1971). З 1948 викладав історію арх-ри в Київ. інженерно-буд. ін-ті, з 1953 — в Київ. худож. ін-ті (з 1972 — професор).

Гл.: Джерела. Мистецтво Київської Русі. К., 1960; Архитектура Древнего Киева. К., 1982; Мистецтво Київської Русі. К., 1989.

АСИМЕТРИЯ (грец. *ἀσυμμετρία* — нерозмірність, невідповідність) — один з різновидів композиції, коли її елементи мають нерівнозначні функції; підпорядкування частини цілому. А. — передумова динамічної побудови композиції, мальовничості форм. А. органічно пов'язана з симетрією. Більшість симетричних об'єктів (композицій) включають асиметричні елементи. Асиметричні вирішення поширилися на сучас. етапі розвитку архітектури (житл. райони Сріблястий у Львові, 1975—78; Вигурівщина-Троєщина у Києві, 1984—87, та ін.). М. С. Коломєць.

АСКЛЕПІЙ (грец. *Ἀσκληπιός*) — у грец. міфології бог лікування, син Аполлона і німфи Короніди. За порушення встановленого богами порядку (воскреснення мертвого) був убитий Зевсом. Серед дочок А. — *Гігія* та *Панакія*. В Старод. Римі шанувався з поч. 3 ст. до н. е. як Ескулап. Зображували А. з патицею, навколо якої обвивалася змія, іноді А. ототожнювали із змією. Культ А. існував в античних державах Північного Причорномор'я. Однією з культових споруд *Пантікалея* був храм А. Зображення А. зустрічається в мармурових скульптурах 4—3 ст. до н. е., на рельєфі стели ситонів (усі — з Ольвії), амулетах із скляної пасті та ін. (пам'ятки зберіг. в музеях Києва, Одеси та ін. міст).

АСКОЛЬДОВА МОГИЛА, Угорське урочище — частина паркового комплексу в Києві, на схилах правого берега Дніпра.

За літописними свідченнями, на цьому місці 882 князь Олег убив київ. князя Аскольда і Діра (першого з них, як вважають, поховано на місці загибелі). Княгиня Ольга заснувала в цій місцевості жіночий монастир, перетворений у 12 ст. на чоловічий — Миколаївський Пустинно-Слупський.

На місці загибелі Аскольда 955 було споруджено дерев. Миколаївську церкву. У 17 ст. тут була церква, яка мала 3 зруби і 3 бани в стилі укр. барокко. 1809—10 було зведено нову муровану церкву у стилі класицизму (арх. А. І. Меленський). Споруда являла собою двоярус-

ну ротонду, оточену колонадою, перекриту півсферичною банею; олійний розпис стін, вівтаря, бані здійснив 1815—17 київ. іконописець Й. Білецький. 1851 церкву знову було розписано. 1897 встановлено білий мармуровий іконостас, привезений з Італії. Того ж року оновлено розписи за мотивами творів В. М. Васнецова. 1867 на тер. А. м. було споруджено каплицю Миколи-чудотворця з 5 золоченими банями.

З 1786 стає заг. кладовищем, яке з поч. 19 ст. почали впорядковувати: 1866 обнесено кам. огорожею в російському стилі, браму оздоблено розписами на біблійні сюжети. 1901 за проектом арх. Е. Ф. Єрмакова збудовано дзвіницю. На кладовищі було поховано понад 2 тис. діячів культури; серед них — антрепренери С. В. Брикін, С. С. Іваненко, П. Ф. Аннато, М. М. Соловцов, артисти М. М. Глебова, Н. В. Іскра, А. П. Миловинова, Є. Я. Неделін; диригенти О. М. Виноградський, Я. С. Калішевський, колекціонер В. В. Тарновський-молодший, арх. В. М. Ніколаєв, Є. О. Толстой, О. Я. Шілле, Г. П. Шлейфер та ін.

1919 кладовище закрили. З 1934 А. м. включено до складу заг. парку на схилах Дніпра. 1936 за проектом арх. П. Г. Юрченка Миколаївську церкву перетворено на парковий павільйон. 1940 проведено перепланування А. м., пам'ятники, склепи знесено. З 1982 у павільйоні відкрито відділ музею історії Києва з постійною експозицією «Історія місцевості „Аскольдова могила“».

А. м. зображено у творах живопису та графіки (Т. Г. Шевченко, 1846; В. Ф. Тимм, 1867; І. С. Іжакевич, 1913). М. М. Загоскін написав роман «Аскольдова могила» (1833), О. М. Верстовський створив оперу (1835), А. А. Ахматова присвятила вірш (1910).

А. А. Проценко.

АСКОЧЕНСЬКИЙ Ігор Іпатійович [1 (13).X 1813, Воронеж — 18 (30).V 1879, Петербург] — рос. історик, письменник, видавець, хоровий диригент. Брат К. І. Аскоченського. Закінчив 1839 Київ. духовну академію. До 1846 — її професор, 1837—39 ке-

рував тут хором. Видавав у Києві (1856—58) і в Петербурзі (1858—77) тижневик «Домашня бесіда» (рос. мовою). Серед наук. праць — «Київ з його найдавнішим училищем — Академією» (1856), «Історія Київської духовної семінарії по перетворенню її в 1819 році» (1863), де вміщено відомості про життя і творчість М. С. Березовського, К. І. Аскоченського та ін. вітчизн. музикантів. За спогадами сучасників, А. був також виконавцем укр. нар. пісень. Водночас сусп. погляди А. мали монархічну спрямованість (їх висміяв Т. Г. Шевченко у вірші «Умер муж велій у власниці»). Переклав драму Ю. Коженьовського «Карпатські горці» («Верховинці»), яка широко йшла в театрах Зх. України.

С. І. Лисецький.

АСКОЧЕНСЬКИЙ Костянтин Іпатійович (?—?) — укр. і рос. хоровий диригент, композитор. Брат В. І. Аскоченського. Навчався 1845—47 у Київ. духовній академії, водночас керував її хором. Автор ряду хорових творів, зокрема «Херувимської» (рукопис).

С. І. Лисецький.

АСЛАН Онуфрій (?—?) — вірм. мініатюрист 17 ст. Жив у Львові, чернець. 1677 закінчив писання та оздоблення вірм. Місалу (богослужбова книга, зберігається у Матенадарані, Єреван).

АСНИКОВСЬКИЙ Ян (1797, за ін. даними — 1798 або 1800, Варшава — 14.I 1849, Вільно, тепер Вільнюс) — польс. співак (бари-

нього відображення дійсності, з уявленням, збереженням у пам'яті чи закріпленням у культурно-істор. досвіді людства. Вперше це поняття запровадив Аристотель, який виділяв у пізнанні чотири види А. — за суміжністю, часовою послідовністю, схожістю і контрастом. У 18 ст. ідеї асоціанізму проникають в естетику, теорію мист-ва. Г. Фехнер запроваджує «принцип А.» для розкриття творчої уяви, естетичного сприйняття і насолоди.

Використання А. — прикметна ознака худож. мови різних видів мист-ва. Творче перетворення дійсності у мист-ві зумовлюється здатністю асоціативно співвідносити предмети і явища навколишнього світу, продуктивно конструювати за допомогою уяви їхні нові, неусталені зв'язки. У мист-ві діє «закон асоціацій», який М. В. Ломоносов назвав «законом співуявлення». Як важливий чинник, що зумовлює переносне значення слів і своєрідну поетичність образу, розглядав А. О. О. Потєбня. Згідно його поглядів А. впливає на взаємодію розкутих уявлень, поєднує образи і думки, утворює нові худож. поняття. Розглядаючи у розвідці «Із секретів поетичної творчості» характерні прояви худож. уяви, І. Я. Франко докладно простежив діяння законів А. в поетич. мист-ві, обґрунтував роль асоціювання в розвитку самобутнього худож. хисту, індивід. стилю.

Розгорнута асоціативність — важливий компонент худож. мислення; завдяки несподіваному зближенню віддалених уявлень і понять відкриваються додаткові, непередбачені зв'язки явищ, вловлюється їх глибинний семантичний зміст. В естетич. плані продуктивне значення має пізнавально-конструктивна роль А. в осягненні суті індивід. предметів і явищ через зіставлення з іншими, в утвердженні нових типів худож. смислотворення. А. сприяють багатогранному виявленню причинно-наслідкових зв'язків, які визначають рух худож. образів і сюжету твору, ефективному використанню в худож. контексті метафор, символів, тропів.

За своїм змістовим навантаженням А. в мист-ві можуть бути предметно-смислові, емоційно-виразні, культурно-символічні; утворення А. в худож. процесі відбувається різними творчими шляхами (використовують прийом подібності, контрасту, суміжності тощо). А. худож. свідомості, спрямовані на подолання шаблонів і стереотипів сприйняття, відзначаються новизною і багатозначністю. Зміст, структурні зв'язки і семантичне наповнення А. у мист-ві змінюються внаслідок істор. розвитку, трансформації творчих методів, напрямів, стилів. У мист-ві часів Київської Русі, коли ще відчувався відгомін міфол. уявлень,

Аскольдова могила. Миколаївська церква-ротонда. 1810. Арх. А. І. Меленський.

Аскольдова могила. Ротонда. Перетворена Миколаївської церкви-ротонди. 1936. Арх. П. Г. Юрченко.

тон) і актор. Виступав у трупях О. Ленкавського (1827—28), П. Рекановського, К. Шмітгофа та ін. 1829—31 працював у Львові. Гастролював у Калуші (1827), Львові (1842), Житомирі, Харкові (в обох — 1846). Один з перших на Україні виконавців партії Фігаро в опері «Севільський цирульник» Дж. Россіні.

М. І. Кузьмін.

АСНОВА — об'єднання архітекторів, інженерів, художників. Засн. 1923. Див. Асоціація нових архітекторів.

АСОЦІАЦІЯ (від лат. associatio — з'єднувати, сполучати) в мистецтві — спосіб художньої виразності, оснований на виявленні зв'язку чуттєвих образів, що виникають у процесі безпосеред-

використовували усталені асоціації в душі середньовічного символізму і канонічності. Барокове худож. мислення спонукає до обігрування різного роду полярностей, зіткнення реального і фантастичного, застосування несподіваних оптичних, слухових і композиційних ефектів, складного метафоризму. Виникають нові форми асоціативної образності, порівнянь, аналогій.

А. в мист-ві виникає не тільки під впливом життєвих, але й худож. вражень. Їх застосовують на різних рівнях організації і побудови творів.

Відбувається тонке поєднання достовірності й умовних А., введення в худож. контекст нових естетич. символів, метафоричних, суттєвих прийомів, асоціативного підтексту.

А. в мист-ві — поняття загальнохудожнє, механізм дії А. сприяє оновленню худож. світобачення, увиразненню худож. ідей та спостережень. Використання асоціативних прийомів залежить від естетич. уподобань митця, спрямування естетич. інтересів, розвитку творчого обдарування. З метою адекватного осягнення А. митець програє хід А. у адресата, але в реальному процесі сприйняття худож. творів суттєву роль відіграє індивід. досвід, культурно-естетичний розвиток людини. Повноцінне естетичне сприйняття передбачає розвиток специфічних худож. А., знання конвенціонального коду мистецтва.

Лит.: Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості. В кн.: Франко І. Я. Збірники творів, т. 31. К., 1981; Потебня О. О. Естетика і поетика слова. К., 1983; Шуляк К. П. Вада творчості. Евристично-спонукальні можливості мистецтва. К., 1976. К. П. Шуляк

АСОЦІАЦІЯ НЕЗАЛЕЖНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ (АНУМ) — масова мистецька орг-ція на зх. землях України. Діяла 1931—39 у Львові. Керівники — Я. А. Музика, П. М. Ковжун, М. Осінчук. Члени орг-ції — М. Бутович, М. П. Глуценко, М. Ф. Андрієнко-Нечитайло, А. А. Геца, С. Гордінський, П. П. Обаль, Р. Ю. Сельський, М. І. Сельська, М. Дольницька, Ф. Ємець, М. Д. Драган, В. Січинський.

За своєю мистецькою платформою АНУМ була близькою до об'єднань АРМУ та ОСМУ. Асоціація декларувала своє завдання як консолідацію укр. митців, які працювали в Галичині та за її межами, розвиток укр. мист-ва на основі традицій Європ. худож. процесу 1-ї третини 20 ст., інтенсифікацію худож. життя, а також виховання обізнаного зацікавленого мист-вом суспільства. З цією метою АНУМ підготувала 11 виставок, збірних і персональних. На першій (1931) експонувалися твори відомих митців Франції, Італії, членів «паризької групи» та художників Львова. В другій виставці графіки (1932), як і в наступних, брали участь укр. мит-

ці, які працювали у Зх. Європі, Галичині та СРСР. Персональні виставки — О. А. Кульчицької, М. П. Глуценка, А. А. Геца, О. В. Грищенка, В. Ласовського. АНУМ випустила за рахунок членських внесків перші на зх. землях України мистецькі видання укр. мовою — 11 каталогів виставок, 7 монографій про художників (О. А. Кульчицьку, М. П. Глуценка, О. В. Грищенка та ін.), зб. «Екслібрис», 5 щорічників журн. «Мистецтво» (1932—36), матеріали якого мали профес. і водночас просвітительський характер.

О. О. Рівко.
АСОЦІАЦІЯ НОВИХ АРХІТЕКТОРІВ (АСНОВА) — об'єднання архітекторів, інженерів, художників. Засн. 1923 викладачами ВХУТЕМАСу на чолі з М. О. Ладовським. Члени об'єднання прагнули розв'язати проблеми синтезу арх-ри і пластич. мист-ва, висували ідею формотворення на ґрунті формально-естетичних і психоаналітичних властивостей форми в арх-рі. Було розроблено основи теорії арх-ри та методи її викладання в навч. закладах (зокрема, «пропедевтичний курс», куди входила дисципліна «простір», де розкривалися композиційні особливості форми, маси, ритму). Ці методи використано в Київському художньому інституті (20-і рр.) при викладанні формально-тех. дисциплін, на основі яких було зроблено спробу виявити композиц. властивості форми і простору (викладачі В. Є. Тагаін, Є. Я. Сагайдачний, М. І. Гельман та ін.). Бригада архітекторів (арх. А. В. Бунін та ін.) розробила один з конкурсних проєктів Театру масового дійства для Харкова (1931, не здійснено). 1928 на базі АСНОВА створено об'єднання архітекторів-урбаністів (АРУ).

В. Є. Ясєвич.
АСОЦІАЦІЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ МУЗИКАНТІВ УКРАЇНИ, Асоціація пролетарських музик України (АПМУ) — творче об'єднання молодих укр. рад. композиторів і музикознавців, яке діяло 1929—32 у Харкові (філії — у Києві, Одесі та Дніпропетровську). Утворена під впливом Рос. асоціації пролет. музикантів (РАПМ), була пов'язана з нею організаційно та ідейно. На початку діяльності об'єднала частину членів ВУТОРМУ і Асоціації революційних композиторів України. АПМУ сприяла розвитку худож. самодіяльності, підтримувала і згуртовувала молодих митців із середовища робітників, селян, трудової інтелігенції. Водночас Асоціація керувалася, як і РАПМ, догматичним, вульгарно-соціал. трактуванням засад марксистсько-ленінської ідеології, т. зв. пролетарськими ідейно-теорет. настановами, практикувала командно-адміністративний підхід до творчого процесу. Для АПМУ властиве тенденційне, вузько-класове тлумачення здобутків

як фольклору (надання права на життя лише тим його зразкам, які одностайно відбивають «почуття і думки експлуатованих верств селянства»), так і профес. музики (протиставлення одних класиків муз. культури іншим за ідейною «кваліфікацією» їх творчості), безпідставне звинувачення ряду митців, у т. ч. і визначних, в укр. бурж. націоналізмі (зокрема, М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка, Г. М. Давидовського та ін.), крайній спрощений погляд на зміст і форму муз. твору, орієнтація композиторів насамперед на написання масової пісні, постановка ін. жанрів — муз.-сценіч., симф., камерної музики — у підлегле, другорядне становище, приниження ролі митця, індивідуальності у творчому процесі, зневага до професіоналізму в мистецтві, неприпустиме ставлення до будь-яких інших муз. об'єднань та їх членів (ВУТОРМУ, Асоціації сучасної музики та ін.) і явищ культури, які не вписувалися в теорет. догмати лідерів АПМУ (про що свідчить розгорнута асоціацією в пресі та лекційній роботі кампанія боротьби з «циганщиною», «фокстротщиною», «церковщиною», «просвітнянським світоглядом» у музиці).

Серед фундаторів і членів АПМУ — О. О. Білокопитов (відп. секретар), О. В. Арнаутов, Ф. Ф. Богданов, В. Т. Борисов, О. Г. Дашевський, В. Д. Довженко (зав. кабінетом масової муз. роботи), Р. А. Єськіна, М. Т. Колляка, З. З. Серадюк, О. П. Чабан, Т. І. Шутенко. АПМУ підтримала перші творчі кроки П. Д. Гайдамаки, А. Я. Штогаренка, Р. І. Верещатина, А. К. Лазаренка та ін. укр. композиторів. АПМУ припинила існування згідно з постановою ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій» (1932).

О. В. Шевчук.
АСОЦІАЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙНИХ КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ (АРКУ) — муз.-громад. організація, що існувала 1927—29 у Харкові. Засновник і голова — В. Г. Костенко. 1927 асоціація виступила з відозвою, у якій проголошувала орієнтацію муз. творчості на міські пролет. верстви, втілення революц. та індустр. тематики, культивування оперно-симф. та камерно-інструм. музики, принципи інтернаціоналізму муз. мист-ва, поєднані з культивуванням укр. нац. начала, добору рад. композиторських кадрів за класово-ідеологіч. ознаками. Водночас у відозві містилися безпідставні звинувачення Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича у «просвітнянському» спрямуванні діяльності, однобічній орієнтації на сел. мист. традиції, обмеженні творчості рамками хор. музики. За чільний орієнтир укр. рад. музики лідери АРКУ вважали доробок М. І. Вериків-

ського і П. О. Козицького. Згідно з задумом фундаторів асоціації мала включити до свого складу всі муз.-громад. організації, що діяли на Україні (Муз. т-во ім. М. Д. Леонтовича, Т-во прихильників музики, Т-во муз. педагогів тощо).

Естетич. засади АРКУ найбільш наочно втілені в окремих творах його членів: В. Костенка (симфонія «1917 рік», бл. 1927), Ю. С. Мейтуса (симф. сюїта № 2 «Дніпрелестан», 1928), В. М. Нахабіна [симф. поеми «Пам'яті В. І. Леніна», 1929; «Індустріальна поема» («Завод»), 1931]. До складу асоціації увійшли також молоді випускники Харків. муз.-драм. ін-ту — композитори Ф. Ф. Богданов, В. Т. Борисов, О. Г. Дашевський, М. Т. Коляда, музикознавці О. В. Арнаутів, Я. Я. Полфьоров.

Суперечливий, строкатий характер програмних настанов АРКУ призвів 1928 до її розколу (частина її членів увійшла до новоутвореної Асоціації пролетарських музикантів України), 1929 перетворена у Організацію пролетарських композиторів України (ОПКУ), яка 1931 самодіювалася.

О. В. Шевчук.
АСОЦІАЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ (АРМУ) — творче об'єднання укр. рад. художників. Засн. 1925 у Києві. Виступала за консолідацію активних революц. худож. сил і створення мист-ва в довершених формах, відповідних класовій ідеології пролетаріату; декларувала рівноцінність ужиткових і образотворчих мист-в, обстоювала переваги монумент. живопису над станковим. Водночас окремі члени АРМУ не схилилися до реалістич. традицій.

Було проведено 3 респ. з'їзди АРМУ — 1926, 1929 і 1930. Мала філії у Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Артемівську та групи в Умані і в Межигір'ї на Київщині. Влаштувала виставки творів своїх членів у Дніпропетровську (1926—27), Києві (1927), Умані (1927), Одесі (1927), респ. виставку в Харкові (1927). Організувала в Києві виставку гравюри та малюнка художників Вірменії, Білорусії, Грузії, Російської Федерації, України (1928). Брала участь у загально-респ. виставках Наркомосу УРСР (1927—30) та загальносоюзних виставках «Мистецтво народів СРСР», «Гравюра СРСР за 10 років». Створила монумент. розписи в Ін-ті кооперації в Києві (1926) та Колоспному санаторії ім. ВУЦВК в Одесі (1928). З діяльністю АРМУ пов'язано заг. пошукання мистецького життя на Україні в 20-х рр., зміцнення контактів з митцями ін. республік та зарубіж. художниками. Помітний внесок зробили художники АРМУ в розвиток укр. рад. монумент. живопису (М. А. Бойчук, М. А. Рокицький, О. В. Минин, К. В. Гвоздик, М. Й. Шехтман, О. Т. Павленко та ін.),

станкового живопису (І. І. Падляки, В. Ф. Седляр, С. М. Прохоров), графіки (С. О. Налепинська-Бойчук, О. М. Довгаль, В. І. Касян), скульптури (Ж. К. Дінго, Б. М. Кратко), худож. конструювання та оформлення (В. Д. Єрмилов).

Членами АРМУ були деякі художники-українці, що проживали в той час за рубіжем (зокрема М. П. Глущенко). Очолював асоціацію І. І. Врона. 1927 група художників вийшла з асоціації і заснувала Об'єднання сучасних митців України (ОСМУ). 1930 ін. група утворила об'єднання «Жовтень». 1931 деякі члени «Жовтня» разом з АРМУ заснували Всеукраїнську асоціацію пролетарських художників (ВУАПХ), яка існувала до квітня 1932.

Літ.: Врона І. І. Мистецтво революції і АРМУ. К., 1926. В. А. Афанасьєв.

АСОЦІАЦІЯ СУЧАСНОЇ МУЗИКИ (АСМ) — об'єднання профес. композиторів і музикантів-виконавців, яке існувало в СРСР у 20 — на поч. 30-х рр. На Україні АСМ діяла в Києві 1926—29, де виникла як лабораторія при кiev. майстерні композиторів Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича, з 1928 — в складі ВУТОРМУ. Ставила метою пропаганду, вивчення та практичне творче засвоєння нових надбань укр., рос. та зх.-європ. музики. Ядро кiev. АСМ складали: Б. М. Лятошинський (голова), І. Ф. Белза, М. І. Вериківський, М. А. Гозенплуг, В. М. Дембський, Ф. М. Надененко, М. І. Радзівський, А. М. Ревуцький, М. П. Фролов, С. А. Шварц. 1926 — на поч. 1928 влаштувала щонедільні закриті, з 1928 — відкриті, доступні масовій аудиторії концерти.

О. В. Шевчук.
АСОЦІАЦІЯ ТЕАТРІВ-СТУДІЙ УКРАЇНИ. Ств. 1989 для сприяння розвитку студійного руху, соціальної, правової та творчої допомоги колективам такого типу.

О. В. Степанів.
АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ КВЕБЕКУ (АУМК; франц. Société des artistes ukrainiens du Québec) — творча група, що організаційно входить до Канадської асоціації митців. Ств. 1963. Об'єднує живописців, графіків і скульпторів укр. походження, які проживають у канадській пров. Квебек. Осн. цілі АУМК: заохочення і фінансова підтримка художників, організація колективних і персональних виставок їхніх творів, налагодження зв'язків з укр. художниками ін. провінцій Канади, а також України, США, Австралії, Зх. та Центр Європи, творча співпраця з ін. нац. об'єднаннями митців Канади.

Д. В. Степанів.

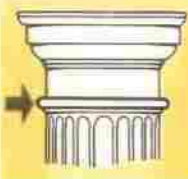
АСОЦІАЦІЯ ХУДОЖНИКІВ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ РОСІЇ (АХРР; з 1928 — Асоціація художників революції, АХР) — худож. об'єднання. Засн. 1922 у Москві. Спираючись на традиції передвижників, члени АХРР прагнули

створити доступне широкому масам мист-во під лозунгами «художнього документалізму», «героїчного реалізму». АХРР відіграла значну роль у формуванні методу соціалістичного реалізму. Серед провідних майстрів АХРР: М. О. Касаткін, С. В. Малютін, Ф. С. Богородський, І. І. Бродський, О. М. Герасимов, М. Б. Греков, Б. В. Йогансон, Є. О. Кацман та ін. АХРР мала понад 40 філій у РРФСР та союз. республіках (на Україні — в Полтаві), підтримувала творчі зв'язки з АХЧУ. Організувала бл. 80 виставок, зокрема в Харкові (січень 1926), за участю укр. художників (С. М. Прохоров, М. С. Самокиш та ін.). Видавала журн. «Искусство в массы» (1929—30). Поряд із ствердженням реалістич. традицій, прагненням до героїко-романтич. висвітлення революц. подій у творчості деяких членів АХРР позначилися тенденції до поверхового відтворення побуту, натуралізму. Існувала до 1932.

Літ.: Книшева В. П. АХРР. А., 1967; Асоціація художників революційної Росії «АХРР». Сборник воспоминаний, статей, документов. М., 1973.

АСОЦІАЦІЯ ХУДОЖНИКІВ ЧЕРВОНОЇ УКРАЇНИ (АХЧУ) — творче об'єднання укр. рад. художників. Ініціативна група асоціації виникла 1923 в Києві. 1925 вона уклала з Асоціацією художників революційної Росії (АХРР) «Договірну угоду», за якою схвалювала відому декларацію АХРР 1922. В серії 1926 офіційно затверджено: статут АХЧУ. Ставила завданням об'єднати митців для активної участі в соціалістич. будівництві на основі реалістич. зрозумілого масам відтворення революц. дійсності, творчого опанування прогрес. традиціями вітчизн. мист-ва, насамперед передвижників. Провела 2 всеукр. з'їзди своєї організації (1928, 1930). Мала філії в Києві, Харкові, Полтаві, Одесі, Чернігові, Херсоні, Миколаєві та уповноважених в ін. містах. Влаштувала виставки творів своїх членів у Києві (1925, 1926), Полтаві (1927, 1928), Чернігові (1928—29); експозицію під назвою «Культпохід на Донбас» (1930), яка відвідала 20 міст; респ. виставку в Харкові (1927), виставку плаката в Миколаєві (1931). Брала участь в загально-респ. виставках Наркомосу УРСР (1927—30) та виставці «Мистецтво народів СРСР» у Москві (1927). Здійснила худож. оформлення Харкова до 10-ї річниці Жовтн. революції та декорації для 10 палаців культури Донбасу (1927). Творчість членів АХЧУ зумовила досягнення молодого укр. рад. мист-ва в таких жанрах, як історичний (Ф. Г. Кричевський, І. С. Іжакевич, Г. П. Світлицький, П. В. Васильєв, П. В. Носко), портретний (М. Я. Козик, М. І. Жук, Ф. Г. Кричевський, Ф. С. Красицький), побутовий (В. М. Коровчинський, А. М. Черкаський, О. І. Сиротен-

Асгрпаса.

ко, К. Д. Трохименко, І. Ф. Хворостецький). 1929 квіт. група членів АХЧУ вийшла з Асоціації й заснувала Українське мистецьке об'єднання (УМО). 1930 АХЧУ перетворилася на Всеукраїнську асоціацію пролетарських митців (ВУАПМІТ), яка існувала до 1932. АХЧУ мала своє вид-во (1929—32), матеріали якого було передано вид-ву «Мистецтво».

Літ.: М. К. Асоціація художників Червоної України (АХЧУ). «Радянське мистецтво», 1928, № 6; Р. К. В Асоціації художників Червоної України. «Гарт», 1930, № 7—8. В. А. Афанасьєв.

АССІТЕЖ — див. Міжнародна асоціація театрів для дітей і юнацтва.

АСТАЛОШ Василь Михайлович (11.І 1924, м. Свалява, тепер Закарп. обл.) — укр. нар. майстер декор.-ужиткового мист-ва, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1971. Працює в галузі худож. обробки дерева та металу. Майстерності навчався у батька М. І. Асталоша. Працював творчим майстром та гол. художником Драчинської худож.-сувенірної ф-ки (1968—85). Твори: різьблені з дерева портрети В. І. Леніна (1980), І. Я. Франка (1980—82), Т. Г. Шевченка (1980—82), композиції «Шота Руставелі» (1964), «Олександра Довбуш» (1980), «Трембітар» (1965); серед карбованих робіт — «Ленін у Польщі» (1975—78). Учасник міжнар. виставок. Твори зберігаються у ДМУНДМ, Ужгород; краєзнав. музеї, музеях Канади і Чехо-Словаччини.

АСТАНГОВ Михайло Федорович (справж. — Ружников; 3.XI 1900, Варшава — 20.IV 1965, Москва) — рос. актор, нар. арт. СРСР з 1955. Навчався в Моск. ун-ті, театр. школі О. О. Матвєєвої, студії ім. Ф. І. Шаляпіна (Москва, 1919—22). Артист широкого діапазону, володів мист-вом психол. гротеску. 1927—28 — актор Одес. рос. драм. театру, де зіграв ролі: Бетховен («Бетховен» М. Жижмора), Никифор («Закат» І. Бабеля), Незеласов («Бронеполіт 14-69» В. Іванова), Годун («Розлом» Б. Лавренєва) та ін. З 1930 — актор моск. театрів, з 1945 — театру ім. Є. Вахтангова. Серед ролей укр. репертуару: Гайдай, Керенський («Загінбел ескадри»), «Правда» О. Корнійчука). Знімався в кіно, в т. ч. на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка: Ервін Енекке («Третій удар», 1948), Капітан «Бетсі» («Максимко», 1952), Прасков («Круті сходів», 1957). Держ. премія СРСР, 1948, 1950, 1951.

Літ.: Микита Астангов. М., 1971; Давидова І. В. Світозвезді братських культур К., 1982. Г. В. Долбищенко.

АСТАРІТА (Astaritta, Astarita) Джєннаро (бл. 1745—49 — після 1803) — італ. композитор і диригент. Працював в Італії, Бразилії, 1784—89 та 1795—1803 — у Росії (переважно в Петербурзі). Автор більш як 40 оперних та ін. творів. Рукописи клавирів опер «Збитеник» та «Безлюдний острів» зберігалися в б-ці графів Розумовських, у яких

В. М. Асталош.
Барельєф
«Переяславська рада».
Дерево, різьблення.
1954. ДМУНДМ. Київ.

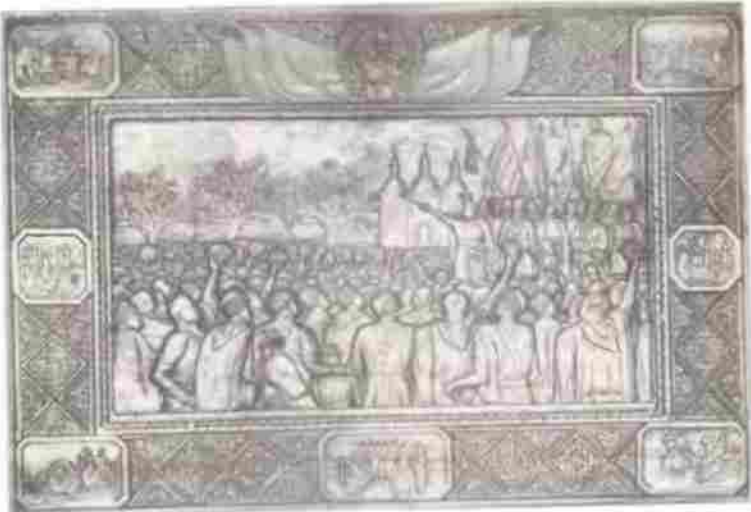

М. Ф. Астанов у ролі Бетховена («Бетховен» М. Жижмора).

В. Л. Астаф'єва в ролі Аїди («Аїда» Дж. Верді).

Л. Р. Атаманська.

1786—87 працював А. (тепер — у Центр. наук. б-ці АН України). У «Збитенику» (1786, рос. мовою, лібретто Я. К. Княжніна) наявний вплив мелодики укр. нар. пісень.

Літ.: Ольжичський А. «Збитеник» Астари́та. В кн.: Українська музикальна спадщина. К., 1940. А. В. Тиченко.

АСТАФ'ЄВА Віра Леонідівна (1867, Ковтопський повіт Черніг. губ. — 4.XII 1927, Київ) — укр. співачка (драм. сопрано) і педагог. Виховувалася у мистецькому оточенні (сестра Варвара — художниця, учениця І. І. Шишкіна, дядько — В. О. Беклемишев). На поч. 80-х рр. 19 ст. брала уроки співу у К. О. Брагіна, водночас дебютувала у Київ. рос. опері (1892—97 — і солістка) в партії Маргарити («Фауст» Ш. Гуно). 1887—92 відосконалавалася майстерність в Італії у Галетті та Ванцо, співала в театрах Пізи, Кремони, Мессіни, Генуї. Згодом виступала на сценах Петербурга, Одеси, Риги, Тбілісі, Казані, Мінська, Саратова та ін., 1905—08 — Італії й Австрії. В репертуарі — понад 60 провідних партій в операх світової класики. У концертному репертуарі, зокрема, укр. нар. пісні. Однією з перших пропагувала укр. муз. культуру за кордоном. 1913—19 — викладач приватних муз. шкіл Києва, 1919—27 — професор Музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка.

Л. А. Проценко.
АСТРАГАЛ (грец. ἀστράγαλος — хребець, кістка) — деталь класичної арх-ри у формі валика (іноді оздобленого низькою стилізованого намиста) з поличкою (див. Обломи архітектурні). А. з'єднує стовп колони з капітеллю чи базою.

АСФАЛЬТ (грец. ἀσφαλτός) — прська смола, утворилася в природі з нафти як продукт фізико-хім. зміни бітумів. З А. виготовляють олійні фарби. У живопису використовують з 17 ст. (у чистому і розведеному вигляді для лессування). У суміші з воском та смолами застосовують в графічних техніках.

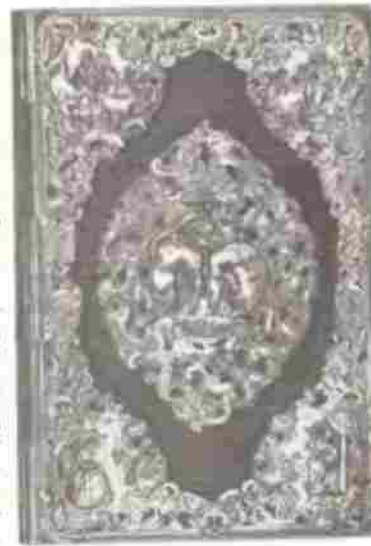
П. В. Несторенко.

АТАМАНСЬКА Лідія Робертівна (справж. — Візенберг; 1886 — 30.IX 1925, Ленінград) — укр. актриса. Працювала в трупі свого чоловіка Т. П. Колесниченка. Виконувала драм. ролі у виставах укр. класич. драматургії.

С. С. Халідович.
АТАМАСІ — родина укр. нар. гончарів Іван Захарович А. [12 (25).VII 1910, с. Голоківка, тепер Чигиринського р-ну Черкас. обл. — 25.V 1956, там же]. Виготовляв миски, прикраш. фляндруванням. Розпис простий і невинувшений, нагадує прожилки каменю, гру хвиля на воді. Петро Іванович А. [15.XII 1933, с. Голоківка Чигиринського р-ну Черкас. обл. — 5.VI 1986, там же]. Син І. З. Атамася. Виготовляв горічки, глечики, макітри, миски, прикрашені фляндриною. Розпис центральні-симетричний з частим використанням горизонтальних смуг. Твори А. зберігаються у ДМУНДМ.

Г. М. Заболотна.
АТАНАЗЕВИЧ Іван Михайлович [1732—12 (24).II 1825, Київ] — укр. золотар. Син київ. полотаря

І. М. Атаназевич. Чільна дошка отримав застосування. Срібло, карбування, 1768. Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

М. О. Атаназевича. З 1802 — голова кнїв. управи ремісничих цехів; почесний громадянин Києва. Серед виробів — срібні блюдо до і цукорниця (1779), оправа Євангелія (1768), хрест (1772), дарохранильніці (1766, 1788), потир (1809) та ін. з характерними стильовими ознаками барокко (рослинні орнаменти, мотиви, зокрема акантове листя) та рококо (асиметричний орнамент у вигляді стилізованих черепашок, вигнуті лінії, закрутки). Твори зберігаються в НМІ України, Києво-Печерському заповіднику, Черніг. істор. музеї.

Лит.: Петренко З. І. Українське золотарство XVI—XVIII ст. К., 1970.

АТЛАНТ ("Atlas") — 1) у грец. міфології — син титана Япета і Клімени, брат Прометея; брав участь у боротьбі титанів проти Зевса, за що був покараний: мусив вічно підтримувати небо. 2) В арх-рі — опора у вигляді чоловічої постаті, що підтримує перекриття будівлі, портик, балкон тощо. Відомий з антич. часів, поширився в арх-рі житл. будинків на Україні з 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст.

Атланти на будинку в Чернівцях.

АТОВИЧ Антон Іванович (? — ?) — укр. золотар і живописець кін. 17 — поч. 18 ст. Працював у Ромнах (тепер Сумська обл.). Створив оклад до Євангелія (у співавіт. з А. Песляковським), прикрашений сканню і рельєфними зображеннями євангелістів та апостолів. Зберігається в Полтав. ХМ.

Лит.: Мусієнко П. Видатний український художник XVIII ст. «Мистецтво», 1959, № 6.

АТОНАЛЬНІСТЬ (від грец. *ἀ-* — префікс, який означає заперечення, і *тональність*) — тип звуковисотної організації в музиці, оснований на цілковитій рівноправності тонів, відсутності стійкого ладового центра, протилежності тональності. Її найпоширеніший різновид — т. з. несе-рейна *додекафонія*. Виникла у зах.-європ. музиці поч. 20 ст. (А. Шенберг, А. Берг, А. Веберн та ін.) на ґрунті муз. експресіонізму. В укр. музиці А. використовується з 20-х рр. Першими до неї звернулися Б. М. Лятошинський, М. І. Вериківський, М. Ф. Колесса. В 30—50-х рр. А. поряд з додекафонією в рад. музиці помилоково ототожнювалася з течіями бурж. мист-ва, де вона застосовувалася (експресіонізмом, конструктивізмом то-

що), а її використання у композиторській творчості всіляко засуджувалося. З 60-х рр. А. поряд з ін. засобами муз. виразності широко використовуються в укр. кантатно-ораторіальній, симф., камерній музиці, муз.-сценіч. та ін. жанрах. Органічно з'єднана з інтонац. тканиною муз. фольклору, А. є складовою частиною муз. мови творів М. М. Скорика, Є. Ф. Станковича, В. С. Губаренка, І. Ф. Карабиця, О. П. Киви, В. С. Бібіка, Ю. Я. Іщенко, В. В. Сільвестрова та ін.

І. Б. Писковський.

АТРАКЦІОН (франц. *attraction*, від лат. *attraho* — притягую) — центр. номер циркової програми, позначений високою виконавською майстерністю, видовищною ефектністю. В А. обов'язково присутні елементи новизни, трюкової насиченості. Розраховано на підвищений інтерес глядачів. Набув поширення в кін. 19 ст., передусім у зв'язку з розвитком техніки, оскільки виконання А. здебільшого ґрунтується на використанні складної тех. апаратури. Сучас. А. характеризується ускладненою розгорнутою худож. композицією, де трюкова винахідливість і виразність поєднуються з елементами романтичності. Найпопулярніші дореволюц. виконавці А.: наїзниця О. Сур (цирк В. Сура в Києві, 1893—196), велофігуристи Нуазетт (цирк Нікітиних у Києві, 1910; з їх ім'ям пов'язано виникнення терміну А.), брати А. А. і В. А. Дурови, дресировальники коней П. С. Крутиков, жонглери М. С. та К. І. Пашенки (цирк Крутикова, 1905) та ін. Серед відомих А. українського цирку: «Політ на саянах» (1931, за участю І. М. Бугримової та О. М. Бусласєва), канатоходці «Цовкра» (1937; поставлено майстерню підготовки нових номерів при Київ. цирку під керівництвом М. Міхельсона, реж. А. Г. Арнольд, організатор номера Д. С. Вольський); силові акробати брати Ялові, «Куля сміливості» (1950, за участю Маяцьких), кіно-балетна пантоміма «Бахчисарайська легенда» (1963, підготовлено 1960—62 при Київ. цирку під керівництвом Б. П. Манжеля, реж. М. М. Зінов'єв), дресировальники левів Шевченки, антиподист Ф. І. Микитюк та ін.

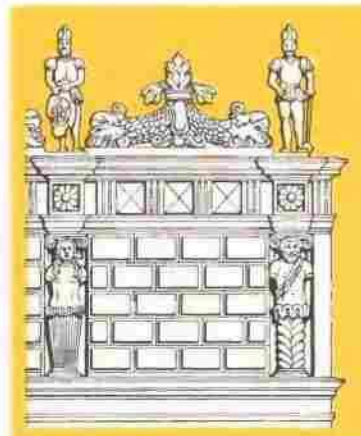
АТРИБУТ (від лат. *attribuo* — надаю, наділяю) — необхідна, невід'ємна властивість предмета або явища. У мист-ві — характерна речова ознака міфол. або істор. персонажу (групи), а також алегоричної фігури (кіфара — Аполлона, пернач — козацького полковника, серп — селянства, пальмова гілка — миру та ін.). Одна й та сама річ може бути А. різних персонажів (меч, молот, ліра), а один персонаж — мати кілька А. (булава, бунчук, перо — ознаки гетьманської влади). У геральдиці широко вживається як емблема певного змісту. Має важливе значення для

атрибуції творів образотвор. та декор. мист-ва, особливо середньовічного.

АТРИБУЦІЯ (лат. *attributio* — припис, властивість) у мистецтвознавстві — один з етапів дослідницької роботи: з'ясування автора (чи школи), місця й часу здійснення худож. твору, визначення зображених у ньому подій, осіб тощо. Проводиться за певною методикою, включає іконографічний, стилістичний і техніко-технол. аналіз; результати його підкріплюються історіографіч. дослідженнями — співвідношенням усіх відомостей про історію твору. Іконографіч. аналіз полягає у визначенні сюжету, змальованих подій, місць, осіб, що вимагає ретельного вивчення зображуваних атрибутів, гербів, костюмів, зброї, предметів обстановки, архіт. споруд; у пошуках аналогій, з'ясуванні, чи досліджувані твір не являє собою авторської репліки (повторення) або частини заг. композиції (диптиху, триптиху тощо). Стилістич. аналіз через зіставлення даного твору з ін. має підтвердити ідентичність його худож. манери з манерою певного автора або групи авторів (майстерні, школи, кола). Техніко-технол. аналіз, опираючись на поширені останнім часом т. з. «точні» методи — фотографію, рентгено-скопію, хім. дослідження, комп'ютерну та електронно-обчислювальну техніку тощо — підтверджує або заперечує дані візуального вивчення, уточнює час створення, виявляє фальсифікації. Точність А. залежить від багатьох об'єктивних обставин, а також від умілого поєднання різних дослідницьких методів. Результати нових А. публікуються в спец. мистецтвознавчих збірниках, щорічнику «Музей», журн. «Искусство», «Образотворче мистецтво» та ін.

К. О. Акінш.

АТТИК (від грец. *Ἀττικός* — той, що походить з Аттики, афінський) — стінка, розташована над карнизом, що завершує споруду, у вигляді балюстради або стіни, розкрепованої лопатками, пілястрами, прикрашеної ніолами, люкарнами, рельєфами

Аттик будинку Корнякта (графічне зображення) у Львові. 1678.

тощо. Виник в арх-рі Старод. Греції. На Україні А. використували в цивільній і культовій арх-рі *Відродження* («Чорна кам'яниця» у Львові, 1677), барокко (Марка костюл в с. Новоукраїнці Львів. обл., 1688—93), класицизму (Воронцовський палац в Одесі, 1826—30), в рад. арх-рі 30—50-х рр.

«АУДІО УКРАЇНА» — укр. держ. фірма грамзапису. Ств. 1991 в Києві на базі Укр. філії Всесоюз. фірми грамзапису «Мелодія». АУЕР Карел (1818—?) — укр. графік. За походженням чех. Жив у Львові. Автор пейзажів Галичини (серія літографій): «Вид Бережан», «Вид ринку в Жовкві», «Вид міста Львова з півночі» та ін.; портретів. Пейзажі часто пожвавлені постатями селян та жанровими сценами. Оформив грамоту Станіславського інституту. Співробітничав у Львів. журн. «Вісник мод паризьких», який виходив 1840—48.

АУКЦІОН [від лат. *auctio* (auktionis) — збільшення]. Продаж з публічного торгу у визначеному місці та визначений час майна (в т. ч. худож. творів), заздалегідь виставленого для огляду. Воно стає власністю того з покупців, хто запропонував найбільшу ціну. Твір мист-ва, отже, розглядається на А. як певна форма капіталовкладень. Публічний А. творів мист-ва як різновид торг. операції почав розвиватися на поч. 17 ст. у Голландії та Італії, згодом у Франції. З 18 ст. в А. беруть участь колекціонери з ін. країн. Відтоді твори почали вивозити у Росію, на Україну. В першій пол. 19 ст. голландці брати Невенкейс у Лондоні фактично монополізували всю торгівлю картинами, поклавши початок утворенню аукціонних фірм, що взяли на себе експертні, рекламні та орг. функції. Лондон і досі залишається міжнар. центром аукціонної торгівлі речами мист-ва (фірми «Сотбі», «Крісті»). Через А. придбано, зокрема, деякі шедеври світового мист-ва, що зберігаються нині в музеях України: «Портрет інфанти Маргарити» Д. Веласкеса, «Мадонна з немовлям і апостолами» М. Пальмеццано (обидва — Київ. музей зх. та сх. мист-ва), які привезені 1912 Б. І. Ханенком з розпродажу гамбурзької галереї Вебера.

К. Ауер. Центральна вулиця Львова на березі р. Полтва. Літографія. 19 ст.

Б. Г. Афанасьєв.

Афанасій Петрович. Дзвін. Метал, литва. 1705. Історико-архітектурний заповідник «Софійський музей». Київ.

Афанасій К. Києво-Печерська лавра. Фрагмент титульного аркуша «Акафіста». Дереворит. 1677.

Незважаючи на попередню роботу фахівців, практика навіть найбільш значущих сучас. А. не виключає можливості продажу творів, незаконно вилучених у попередніх власників, вивезених контрабандою або підроблених.

Великих розмірів набрала аукціонна торгівля після Лютневої революції в Росії (Петроград, Москва, Київ, Одеса). Діяла спец. іноземна агентура скупки та відправки мистецьких творів за кордон. 19 вересня 1918 було прийнято декрет Ради Народних Комісарів «Про заборону вивозу та продажу за кордон предметів особливого художнього та історичного значення», 5 жовтня 1918 — «Про реєстрацію, прийом на облік та охорону пам'яток мистецтва і старовини, що перебувають у володінні приватних осіб, товариств та установ». Проте на території СРСР А. творів мист-ва діяли до серед. 30-х рр. На той час з країни, зокрема з Києва, музеїв, було вивезено великі худож. цінності. З 1987 А. відновлено як одну з форм діяльності Рад. фонду культури. Через його закупки до музеїв повернулися окремі твори. Напр., на А. фірми «Сотбі» (Англія, 1982) було закуплено «Портрет невідомої в блакитній шалі» В. Боровиковського; «Портрет М. І. Мюссара» Д. Левицького (обидва — АТ).

Літ.: Румянцев Ф. Я. Бизнес на искусстве. М., 1976; Костеневич А. Искусство и коммерция. В кн.: Панорама искусства. М., 1982; Москин А. Продажа. «Огонек», 1989, № 6—8. В. Т. Орлов.

АФАНАСІЙ (?—?) — волинський іконописець 18 ст. Виконав 1736 ікону «Богородиця з немовлям» (Рівнен. краєзнав. музей).

АФАНАСІЙ К. (Атаназій К.; ?—?) — укр. гравер 2-ї пол. 17 ст. 1663—65 працював у Львові, 1674—87 — в Києві. Створив іл. і заставки до «Триоді» (1663) й «Акафіста» (1674), гравюри «Києво-Печерська лавра» (1677) та «Страшний суд». Відомо бл. 200 гравюр у Львів. і Київ. стародруках. Його монограми: А., А. А., К. А., К. А.

Літ.: Попов П. Матеріали до словника українських граверів. К., 1926.

АФАНАСІЙ ПЕТРОВИЧ (?—?) — укр. ливарник кін. 17 — поч. 18 ст. Жив і працював у Києві. Відлив дзвони: для Михайлівського собору *Видубицького монастиря* (1690), дзвіниці *Софійського монастиря* (1705; обидва — у Києві), «Кизикермен» для собору

Хрестовоздвиженського монастиря у Полтаві (1695; перелито в кін. 19 ст. зі збереженням зображень і текстів; фонди Полтав. краєзнав. музею).

Літ.: Модзалевський В. До історії українського ліпництва. В кн.: Збірник секції мистецтв І К., 1921.

АФАНАСІЙ ПИРЯТИНСЬКИЙ (?—?) — укр. будівничий кін. 17 ст. Завершив спорудження Преображенського собору (1684—92) Мгарського монастиря, розпочав І. Балигістом.

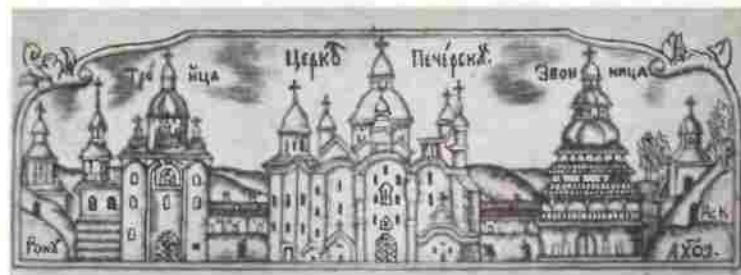
АФАНАСІЯ (?—?) — укр. гаптувальниця 18 ст. Працювала в 20—30-х рр. у Флорівському монастирі (Київ). 1726 вишила золотом корону для Успенського собору Києво-Печерської лаври.

АФАНАСЬЄВ Афанасій (?—?) — рос. гравер 19 ст. Учень О. А. Осипова. Створив ряд гравюр для книг з вітчизн. історії, зокрема «Зібрання портретів росій. знаменитих своїми діяннями...» (М., 1821—24), «Зображення людей знаменитих, що належали місцем народження та заслугою Малоросії» П. П. Бекетова (М., 1841), та ін.; гравюру «Перемога Аскольда і Діра над хазарами» для кн. О. Семенова «Російські сказання» (М., 1820, 1824). Автор портретів Феофана Прокоповича, С. Яворського, О. Безбородька, І. Богдановича та ін.

Літ.: Собко Н. П. Словарь русских художников (XI—XIX в.), т. 1. СПб., 1893; Родинский Д. А. Подробный словарь русских гравированных портретов XVI—XIX вв. СПб., 1895; Адарыков В. Я. Добавления и исправления к подробному словарю русских гравированных портретов Д. А. Родинского. СПб., 1911. Ш. М. Гарцион.

АФАНАСЬЄВ Борис Гнатович (13.1 1920, м. Мстиславль, тепер Мотильов. обл. — 28.1X 1992, Дніпропетровськ) — рос. і укр. диригент, нар. арт. РРФСР з 1971. Закінчив 1947 Мінський консерваторію. 1953—60 — гол. диригент Держ. симф. оркестру БРСР, 1960—76 — гол. диригент Перм., 1976—84 — Одес., з 1984 — Дніпропетр. т-рів опери та балету. Серед постановок: «Семен Котко» С. Прокоф'єва (1977), «Петро І» А. Петрова (1979), «Хованщина» М. Мусоргського (1980), «Мазепа» П. Чайковського (1986), «Вій» В. Губаренка (1984). Автор статей, присвячених проблемам рад. опери.

І. Д. Гамкало.
АФАНАСЬЄВ Василь Андрійович (1.1 1922, с. Копичеське Федорівського р-ну Куст. обл.) — укр. мистецтвознавець, доктор мистецтвознавства з 1985. Брат Є. А. Афанасьєва. Закінчив 1949 Ленінгр. ун-т. Автор дослі-

ажень з історії укр. мист-ва «Товариство південно-російських художників» (1961), «Становлення соціалістичного реалізму в українському образотворчому мистецтві» (1967), «Риси сучасності» (1973), «Українське радянське мистецтво 60–80-х рр.» (1984), книг про художників К. К. Костанді, П. О. Нілуса, С. О. Григор'єва, Ф. І. Шміга. Брав участь у створенні «Історії українського мистецтва» (1966–70, Держ. премія УРСР, 1971), «Шевченківського словника» (1976–77), «Історії мистецтва народів СРСР» (т. 8–9, 1977–82).

АФАНАСЬЄВ Віктор Андрійович [20.XII 1916 (2.1.1917), Актобінськ, Казахстан — 4.VI 1987, Харків] — укр. режисер, нар. арт. УРСР з 1967. Віце-президент Рад. центру УНІМА з 1968. Сценічну діяльність почав 1934 у Всеукр. показовому театрі ляльок Харків. палацу піонерів ім. П. П. Постишева. Організатор і худож. керівник Алтайського (Барнаул, 1937–39), гол. режисер Караганд. (1939–40), Харків. (1952–84) театрів ляльок. 1963 за угодою між М-вом культури СРСР і Араб. Республікою Єгипет організував театр ляльок у Каїрі. Країні вистави А. відзначаються соціальною гостротою в поєднанні з лірико-романтичним звучанням. Спектаклі: «Чортів млин» Я. Драї, І. Штока (1955), «Король-олень» К. Гоцці (1958), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського (1956), «Дванадцять стільців» за І. Ільфом та Є. Петровим (1960), «Божественна комедія» І. Штока (1965), «Український вертеп» (1975), «Шерлок Холмс проти агента 007, або Де собака заритий» А. Житницького, В. Левіна (1977). 1969 А. організував і до 1985 очолював кафедру театру ляльок Харків. ін-ту мистецтв.

АФАНАСЬЄВ Володимир Вікторович [26.II (10.III) 1895, Томськ — 25.XII 1974, Севастополь] — рос. актор, засл. арт. РРФСР з 1947, нар. арт. Узб. РСР з 1951. Працював (1918–57) у театрах Бійська, Таганрога, Ростов-на-Дону, Комсомольська-на-Амури, Хабаровська, Мінська, Краснодар (1957–68), в Севастоп. рос. драм. театрі ім. А. В. Луначарського. Ролі: Галушка («В степах України» О. Корнійчука), Ванюшин («Діти Ванюшина» С. Найденова), Аким («Влада темряви» А. Толстого), Лука («На дні» М. Горького), Щукар («Піднята цілина» за М. Шолоховим). Створив образ В. І. Леніна в п'єсах А. Дая, М. Ф. Погодіна, М. П. Шатрова, О. Я. Канлера.

АФАНАСЬЄВ Євген Андрійович [17.XI 1926, с. Копиське Феодоровського р-ну Куст. обл.] — укр. мистецтвознавець, засл. діяч мист. УРСР з 1983. Брат В. А. Афанасьєва. Закінчив 1951 Ленінгр. ун-т. Осн. праці: монографічні альбоми «Валентин Знобав

Віктор Афанасьєв.

О. С. Афанасьєв-Чужбинський.

Афіна. Зображення на червонофігурній амфорі з Ольвії. Глина. Із черв. 5 ст. до н. е. Археологічний музей АН України. Одеса.

(1970), «Михайло Антончик» (1980), альбоми «Ювілейна художня виставка, присвячена 150-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка» (1965), «Ленінським шляхом» (1979), «Вривень з життям» (1983); варис «Михайло Лисенко» (1975) та ін.

АФАНАСЬЄВ Костянтин Семенович (1821 — 5.II 1871) — рос. архітектор. Закінчив 1843 петерб. АМ (з 1857 — її академік) та буд. уч.-ще Гол. управління шляхів сполучення і публічних споруд, 1843–49 працював у Полтаві, був членом Полтав. буд. і дорожньої комісії (архітектурський помічник). За проектами А. у 40-х рр. 19 ст. перебудовано губернаторський будинок і присутствений міськ. Автор споруд для перенесеного з Ромнів у Полтаву Іллінського ярмарку, міськ. театр. саду, мосту в Кременчуці (не збереглися).

О. І. Ташенко.

АФАНАСЬЄВ Олександр Гаврилович (? — ?) — рос. гравер на міді 1-ї пол. 19 ст. 1816–62 працював у Москві. Створив гравюри (зображення міст, монастирів, святих) для видань Моск. т-ва історії та старожитностей російських, Києво-Печерської лаври (30–40-і рр. 19 ст.) та ін. До кн. «Опис Києво-Печерської Лаври» (1826) виготовив гравюри, перевів на мідь плани Києва (1838), які склав А. Кальнофойський, зробив 7 гравюр для «Опису Києво-Софійського собору».

Лит.: Собко Н. П. Словарь русских художников (XI–XIX вв.), т. 1. СПб., 1893; Воллинский Д. А. Подробный словарь русских гравюров XVI–XIX вв., СПб., 1895; Петров Н. Старинные южнорусские гравюры: альбомы, доски, типографии Киево-Печерской, Ильинской, Черниговской и Почаевской. «Искусство в Южной России» Г. Г. Г. Живопись. Художественная промышленность, 1914, № 3–4; Попов П. М. Материалы до словника українських гравірів. К., 1926.

Ш. М. Гариман.

АФАНАСЬЄВА Неліда Василівна [20.VI 1946, Хабаровськ] — укр. піаністка, засл. арт. УРСР з 1990. Після закінчення 1970 Київ. консерваторії (клас доцента О. Г. Холодної) — концертмейстер Київ. філармонії. В концертах, репертуар — твори вітчизн. та зарубіж. класики, укр. рад. композиторів. Перше виконання в ансамблі з віолончелістом В. С. Червоном творів А. Я. Штогаренка («Соната», 1971), Ю. І. Іщенка («Соната», 1971), «Рапсодія», 1973; у фп. дуєт з С. П. Глух — твори А. В. Дичко («Сюїта», 1988), В. Д. Кирейка («Веснянка», 1987) та ін. 1984 на студії «Укртелефільм» вишив фільм «Настрої» (реж. Ю. Ф. Суярко), присвячений творчості А. та С. П. Глух.

АФАНАСЬЄВ-ЧУЖБІНСЬКИЙ Олександр Степанович (справж. — Афанасьєв; псевд. — Невідомий, Лубенець, Пустинник та ін.; 28.II (11.III) 1816, с. Ісківці, тепер Лубенського р-ну Полтав. обл. — 6 (18).IX 1875, Петербург) — укр. письменник, історик, фольклорист. 1829–35 навчався у Ніжин. ліцеї, 1836–

43 — на військ. службі у Белгороді, потім повернувся на Україну, 1845–46 супроводив Т. Г. Шевченка в подорожі по Лівобережній Україні, з 1847 жив у Росії (Воронеж, Петербург). Брав участь в етногр. експедиції на Пд. Росії.

На вірш А.-Ч. «Е. П. Г.-кі» («Скажи мені правду, мій любий козаче», вперше опублікований в альманаху «Ластівка», 1841) Р. А. Пфеніг написав романс, який у дещо зміненому вигляді став популярною укр. нар. піснею. Укр. нар. музика з прообразом багатьох поезій А.-Ч. («Бандурист», «Українська дума», «Славно твоя кобза грає», поема «Упир» та ін.). Серед фольклористичних праць: публікація текстів дум «Дві старовинні малоросійські думи» («Про Івана Коновченка», «Про Самійла Кішку»), «Ще дві старовинні малоросійські думи» («Про трьох братів», «Бандурист»); нарис «Лист в редакцію про малоросійські думи» (всі надруковано в «Известиях отд. русского языка и словесности имп. АН», 1853, додаток до 2-го т.), «Провінційні нотатки» (про знавця та виконавця укр. нар. пісень Євмика, 1853), «Побут простого народу в Алешках» (1855). Автор статей про муз.-концертне життя у Києві та Одесі в газ. «Одесский вестник», «Северная пчела», «Иллюстрация», «Русский мир».

Лит.: Франко І. Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський. В кн.: Франко І. Зібрання творів, т. 39. К., 1983.

АФЗАМЕТДИНОВА Санія Юнусівна [24.XII 1924, Казань] — укр. архітектор. Закінчила 1948 Моск. архіт. ін-т. Серед споруд — житл. будинки у Києві (60-і рр.), муз.-драм. театри в Сімферополі (1976); Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1978) та Ужгороді (1978, у співавторстві з В. І. Черною). **АФІНА**, Афіна Паллада (Ἀθήνη Παλλάς) — у грец. міфології одне з головних олімпійських божеств. Народжена з голови Зевса. Позбавлена жіночих нахилів, А. — утілення держ. мудрості й величності сили, моральних, зольових та етичних уявлень тогочасного світу. Вшановувалась як покровителька оборонної війни і перемоги, охоронниця міст, знавець морської справи, богиня миру й добробуту, ремесел й лікування, мист. винахідливості й мудрості. В рим. міфології її отожднювали з Мінервою.

У мист-ві А. зображували воїнською богинею зі списом, щитом, у шоломі та із статуєю Ніке; іноді з атрибутом жіночої праці — прядою. Першим дав ідеальне втілення богині Фідій.

На Україні збереглися зображення А. в творч. антич. та скіф. мист-ва: на давньогрец. керамічному посуді (у т. ч. на т. з. панатійських амфорах, якими нагороджували переможців змагань борців і музикантів), знайденому в Ольвії (6–4 ст. до н. е.);

в теракотовій пластичі; на метал. виробках, зокрема на золотій підвісці з кургану Куль-Оба поблизу Керчі (4 ст. до н. е.) та ін.

АФІНОГЕНОВ Олександр Миколайович [22.III (4.IV) 1904, м. Скопін, тепер Рязанської області — 29.X 1941, Москва] — російський драматург. Закінчив 1924 Московський ін-т журналістики. Осн. проблематика творів А. — формування і становлення нар. інтелігенції, викриття бюрократизму, пристосовництва й кар'єризму, уславлення інтересів солідарності рад. людей з ісп. народом у війні проти фашизму. Серед вистав, здійснених на Україні за п'єсами А.: «Професор Друмонд» (1925 — Харків, театр Пролеткульту), «Вовча стежка» (1929), «Дивак» (1930), обидві — реж. М. О. Светлов, «Страх» (1932), «Машенька» (1941), обидві — реж. В. О. Неллі (останню здійснено 1959 і виконував роль Окаймове М. Ф. Романов), всі — в Київ. рос. драм. театрі; «Салют, Іспаніє!» (1936 — Харків, рос. драм. театр) та ін.

АФІША (франц. affiche — об'ява) — різновид реклами та оголошення (як правило, друкованих) про драм., муз. і цирк. вистави, концерти, кінофільми, виставки та ін. художні заходи. А. вивішуються на спец. тумбах, щитах біля входу до театру та ін. видовищних установ, на людних місцях, площах.

Звичай виставляли публічно різні оголошення відомий ще в старод. Єгипті, Греції, Римі, А. карбували на мідних дошках, вирізьблювали на спец. дерев. щитах і мармур. плитах, писали на папірусах і пофарбованих у білий колір стінах будинків. За А. правили також крикуни — «проко» (в Старод. Греції), «рекламаре» (у Римі). Для середньовіч. театру роль А. виконували «завивали», «глашатаї», які сповіщали про місце і назву вистави, інколи повідомлення виголошували у віршованій формі. Писана А. вперше з'являється в 16 ст. у Франції (оголошення невеликого розміру прикріплювалися біля входу до театру). Прізвища драматурга, виконавців, відомості про ціни та квитки тощо з'являються на А. в 17 ст.

На Україні з поширенням *шкільного театру* виникає А. — «тези» або «конклаудії», писані від руки спочатку латинською, а згодом — лат. і рос. мовами, де зазначалися імена учасників дійства. В зх.-укр. духовних семінаріях А. про вистави учнів писали лат. і польсь. мовами. В Київ. колегіумі (згодом — Київська академія) А. оздоблювали сюжетами й зображеннями, а в 17 ст. від мальованих А. перейшли до графічних. Художню композицію малюнків створювали самі студенти або запрошували профес. художників. А. друкували на папері, атласі, шовку в друкарні Києво-Печерської

лаври, інколи за кордоном. Вони мають високий худож. рівень, донесли до наших часів портрети істор. осіб, а також види арх. споруд. А. прикріплювали на воротах монастиря, стінах академ. будинків, дарували почесним гостям. З розвитком *кріпацького театру* й приватних антреприз А. писали рос. та іноз. мовами, згодом почали друкувати у вигляді програмок, які називалися афішками. Гастролюючи на Україні, польські трупи О. Ленкавського, П. Жмійовського з дозволу властей вивішували лише шрифтові А., обов'язково рос. і польсь. мовами. Розмір А. поступово зростає, з'явилися шрифти не лише чорного, а й синього кольору. Укр. театр корифеїв (засн. 1882) дістав право друкувати А. рідною мовою лише на поч. 20 ст.

Перша А. укр. мовою сповіщала, що 17 січня 1906 Товариство артистів під орудою П. К. Саксаганського покаже виставу «Підпанки» І. Карпенка-Карого. Однією з перших укр. мовою була А. 1910 до вистави «Енеїда» в Садовського М. К. театрі. А. Руського народного театру у Львові друкували укр., а також укр. і польсь. мовами чорним шрифтом на кольор. папері.

За рад. часу авторами А. були відомі художники — А. Г. Петрицький, О. В. Хвостенко-Хвостов, В. Г. Меллер, М. М. Щеголов, А. Ф. Пономаренко та ін., які створювали також театральні і кіноплакати, А. худож. виставок тощо. Розрізняють А. окрему (повністану); зведену (репертуарну) — на групу вистав або кінофільмів кожного окремого чи всіх театрів і кінотеатрів міста (зазначаються дати проведення); анонс (повідомлення про нову виставу, виставку тощо). А. прем'єр подаються докладніше: зазначають прізвище автора, режисера, акторів, художника, композитора, диригента, балетмейстера та ін. Доповненням до театр. А. випускають т. з. програми з переліком діялових осіб та виконавців.

К. С. Шевченко.

АФОНІНА Валентина Олексіївна [9.III 1926, ст. Калачинська Ом. обл.] — рос. актриса, засл. арт. РРФСР з 1961. Закінчила 1944 студію при Кемеровському театрі ім. А. В. Луначарського. Працювала в театрах Кемерова (1944—48), Томська (1948—61); з 1961 — в Севастоп. рос. драм. театрі ім. А. В. Луначарського. Ролі: Марина («Приздіть у Дзвонкове» О. Корнійчука), Василиса («На дні» М. Горького), Віра Сергіївна («Енергійні люди» В. Шукшина), Варвара («Останній строк» В. Распутіна), Катерина («Приборкання непокірної» У. Шекспіра).

АФРОДИТА (Ἀφροδίτη) — у грец. міфології богиня вроди і кохання, мати Ероса, цариця німф і харит. Існують дві версії народження А.: за однією во-

Афродіта. Статуя з Кіпру. Війник. Поч. 5 ст. до н. е. Археологічний музей АН України. Одеса.

на — дочка Зевса й Діони; згідно з другою, А. народилася з морської піни. А. допомагає закоханим, героям і мореплавцям, караючи тих, хто зневажав кохання. Образ А. бере своє походження від фінікійської Астарті, вавілоно-ассірійської Іштар, єгипетської Ісіди. В Римі її ототожнювали з Венерою; у скіф. міфології — з *Аргімпасою*. Оповіді про пригоди А. знаходимо у Гомера, Гесіода.

У давньогрец. мист-ві тип зображень А. зазнав багатьох змін. Перші теракотові статуетки богині проникли в Грецію з Кіпру. Вони зображають А. оголеною, прикрашеною головним убором, намистом, браслетами. Антич. грец. мист-во внесло в скульптуру сувору грацію, що поступово набувала привабливих, чутливих рис. А. Кнідська Праксітеля стала прототипом для багатьох наступних творів. До нашого часу збереглися оригін. скульптури — А. Кіренська, А. Мілосська, рельєф зі сценою народження богині, вази, фрески з її зображеннями. На тер. України образ А. зустрічається у творах мист-ва античних держав Північного Причорномор'я: зображення на пластині зі слонової кістки з кургану Куль-Оба біля Керчі (4 ст. до н. е.), у мармуровій, теракотовій та бронзовій пластичі, у т. ч. на шпильках для волосся, ручках дзеркал та ін.

АХВАЕДІАНІ Вахтанг Георгійович [8.III 1924, Кутаїсі — 5.X 1984, Луганськ] — укр. і груз. живописець, засл. художник УРСР з 1980. Закінчив 1951 Тбіліс. АМ. Твори: «Зустріч Т. Г. Шевченка з А. Церетелі» (1961), «Портрет знатної доярки Ганни Закутської» (1967), «Наталка» (1971), «Богатирі Донбасу» (1979), «У братній сім'ї» (1982). Зберігаються у Луганському ХМ, Дніпроп. ХМ та ін.

АХЕКЯН Тетяна Луківна (21.II 1927, Київ) — укр. артистка балету, педагог, засл. арт. УРСР з 1984. Закінчила 1941 Київ. хореогр. уч-ще, 1950 — хореогр. відділення Ленінгр. консерваторії. 1944—47, 1951—71 — артистка, 1971—88 — педагог-репетитор Київ. театру опери та балету, водночас 1950—68 — педагог Київ. хореогр. уч-ща, 1971—75 — педагог-репетитор. Аксамблю танцю України ім. П. П. Вірського, з 1988 — педагог-репетитор Київ. театру класичного балету.

В. А. Туркешев.

АХІЛЛ, Ахіллес [Ἀχιλλεύς] — у грец. міфології один з героїв Троянської війни, гол. персонаж «Іліади», син царя мірмідонян Пелея та морської богині Фетіди. Прагнувши подарувати сину безсмертя, Фетіда занурювала його у священні води підземної річки Стикс, тримаючи за п'яту, яка лишилася єдиним вразливим місцем (звідси вислів «ахіллесова п'ята»). Як було провидіно, А. загинув біля murів Трої: стріла влучила йому саме

Афродіта. Статуя з Херсонеса. Бронза, 2 ст. н. е. Археологічний музей АН України. Одеса.

Ахілл бореться з царницею амазонок Пенфесілеєю. Фрагмент східного фриза храму Аполлона в Бассіях. Мармур. Кін. 5 ст. до н. е. Британський музей. Лондон.

в п'яту. За одним із міфів, після смерті А. перебував на о-ві Левкої (тепер о. Зміїний) в гирлі Дунаю (тут був храм із статуєю А.); за ін. міфом — на Тендрівській косі біля гирла Дніпра.

А. — улюблений персонаж антич. мист-ва: помпейських фресок, творів вазелісу, стінних рельєфів. Міф про А. був сюжетом численних творів л-ри (Евріпід, Вергілій, Овідій). З 16 ст. сцени з життя А. набули широкого відображення у живопису, муз.-драм. мист-ві.

Свідченням культу А. в антич. державках Північного Причорномор'я, а також на скіф. землях є посуд, вотивні керамічні та кістяні предмети, зброя тощо.

АХМЕТЕЛІ Олександр (Сандро) Васильович [I (13).IV 1886, с. Анага, тепер Грузія — 29.VI 1937] — груз. режисер, театр. діяч, нар. арт. Груз. РСР з 1933. Закінчив 1916 юрид. ф-т Петерб. ун-ту. В 1920—26 — режисер, 1926—35 — гол. режисер і худож. керівник Першого держ. груз. театру ім. Ш. Руставелі (Тбілісі). Був тісно пов'язаний з театр. культурою України. В липні 1930 театр. колектив, яким керував А., гастролював у Харкові з виставами «Ламара» за В. Пшавелого (1926), «Розлом» Б. Лавренюва, «Анзор» С. Шаншавілі за п'єсою Вс. Іванова «Бронепоезд 14-69» (обидві — 1928). Харків. рецензенти високо оцінили вистави театру. А. по-дружився з укр. діячами культури Лесем Курбасом, М. Г. Кулішем, А. М. Бучаком, М. М. Крушельницьким, В. М. Чистяковою, В. Г. Меллером, Ю. С. Мейтхусом та ін. У червні — липні 1931 А. вітав принцип театру «Березиль» на громад. мітингу, що відбувся в Тбілісі, а також статтею «Авангардові театральні культури Радянської України. Березиль» гарячий привіт» (газ. «Зоря Востока», 28.VI 1931). Репресований. Збереглося листування А. з І. К. Микитенком з приводу постановки в груз. театрі п'єс «Кадри» і «Справа честі».

Тв.: Из творческого наследия. В кн.: Сандро Ахметели. Тбілісі, 1977. Літ.: Урушадзе Н. Сандро Ахметели. М., 1990. Н. М. Шааушвілі.

АХРАМЄВ Віктор Семенович (14.I 1926, с. Михайловка Усть-Кальманського р-ну Алтайськ. краю) — рос. і укр. актор, засл. арт. Каз. РСР з 1961. Закінчив 1948 студію при рос. драм. театрі в Алма-Аті. Працював у рос. драм. театрах Алма-Ати (1949—62, 1963—74), Мінська (1962—63),

Новосібірська (1974—77). З 1977 — актор Донец. обл. рос. драм. театру. Ролі: Ромодан («Крила» О. Корнійчука), Гнат Гиря («97» М. Куліша), Ніл («Мишани» М. Горького), Абай («Абай» М. Ауєзова), Ясон («Медея» Евріпід).

Г. С. Костинська.

АХРР — творче об'єднання рад. художників. Засноване 1922 у Москві. Див. Асоціація художників революційної Росії.

АХЧУ — творче об'єднання укр. рад. художників. Див. Асоціація художників Червоної України.

АХШАРУМОВ Дмитро Володимирович [8 (20).IX 1864, Одеса — 3.I 1938, Ашгабат — укр. скрипаль, диригент, педагог. Навчався приватно у В. З. Саліна, А. С. Ауєра, О. І. Рубця (Петербург. консерваторія, 1884—85) та у Я. Доні, Р. Фукса (Віденська консерваторія, 1885—86). 1886—96 виступав за кордоном і в Росії. Виконував твори класич. репертуару. 1897—1919 жив і працював у Полтаві, де був організатором симф. оркестру (1898), відділення РМТ (1899), муз. класів (1902, з 1903 — муз. уч-ще). 1904—19 — директор уч.-х. вишк. муз.-теор. дисциплін, керівник учнівського оркестру. Був учасником струнного квартету. Влаштував популярні концерти, концерти-лекції. Гастролював з Полтав. симф. оркестром по містах України, Росії, Білорусії, Польщі, який виконував твори укр. композиторів М. В. Лисенка, І. І. Рачинського, В. І. Сокальського, М. М. Калачевського. Брав участь в концертах Ф. М. Попадича. 1920—26 — організатор і диригент Першого феоодосійського, 1926—29 — гол. диригент Воронезького симф. оркестрів. 1929—37 — викладач Туркм. худож. технікуму в Ашгабаті. Перший виконавець «Української симфонії» М. Калачевського на Україні (2.III 1900, Полтава). Твори: «Елегія для струнного оркестру», «Сюїта на укр. теми в стилі старовинної музики» та ін. Репресований.

Літ.: Кауфман А. Дмитро Володимирович Ахшарумов. К., 1971. Г. А. Дзюба.

О. П. Азжманчук. Портрет Ольги Токаревої. 60-і рр. 20 ст. Одеський ХМ.

Ашкарєнка Г. А. труппа. Виконавці ролей у виставі «Назар Стодоля» Т. Шевченка. 1882.

АЦМАНЧУК Олександр Павлович (8.IX 1923, Одеса — 6.X 1974, там же) — укр. живописець. Закінчив 1947 Одес. худож. уч-ще, 1953 — ІЖСА (педагоги Л. О. Муичник, М. А. Шелюто, М. І. Авілов). Твори: героїко-романтична композиція «Даво наказ...» (1957), полотно «Кущ оливи» (1963), «Солдат миру» (1967), «Ленін на трибуні» (1967), «Квітуча гілка» (1970), «Обчислювач» (1973), «Портрет О. Токаревої» (1973). Зберігаються в ДМУОМ та ін. музеях республіки.

Літ.: Александр Павлович Ацманчук. Каталог Одесса, 1983. Т. В. Васанець.

АШИК Антон Бальтазарович [4.VIII 1801, за ін. даними — 1802, м. Рагуза, тепер м. Дубровник, Югославія — 26.V (7.VI) 1854, Одеса] — археолог. За походженням серб. Виховувався у Ришельєвському лицей (Одеса). З 1812 жив і працював в Одесі та Керчі. Дослідник худож. пам'яток Криму і Пн. Причорномор'я, з 1839 — член Одес. т-ва історії та старожитностей. 1826 — засновник, 1833—49 — директор Керченського історико-археол. музею.

Тв.: Коринтские древности. О Пантикапейской катакомбе, украшенной фресками. Одесса, 1845; Богоявленское царство. Ч. 1—3. Одесса, 1848—49; Часы досуга с присовокуплением писем о керченских древностях. Одесса, 1850.

В. В. Шейдов.

АШКАРЕНКА Г. А. **ТРУПА**. Засн. 1880 на Україні як антреприза, з базою в Кременчуку. Спочатку, як рос. трупа, обминаючи заборону, зрідка давала укр. вистави. З грудня 1881 однією з перших почала виступати виключно з укр. репертуаром. Після Емського акту 1876 це стало значним поштовхом для дальшого розвитку укр. театру й драматургії. У трупі працювали М. А. Кропивницький (актор і режисер), Г. А. Ашкарєнко (антрепренер, актор), Брайловський (хормейстер), Козак (диригент), артисти М. К. Садовський, Н. П. Волкова, Н. В. Жаркова, Є. Крамаренко, О. Лавровська, О. І. Маркова (Оденцова), Г. Тимасєва та ін. Акторський склад був строкатим за рівнем майстерності; хор і танці не завжди органічно влітались у виставу; оформлення часом не відповідало етногр. та істор. достовірності. В репертуарі: «Наталка Полтавка» І. Котляревського (муз. М. Васильєва-Святошенка), «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «За Німан іду» М. Старицького за В. Александровим, «Гаркуша» О. Стороженка, «Невольник» і «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького (дві останні 1882 було вперше поставлено цією трупю), «Одруження» М. Гоголя, «На всякого мудреця доволі простоти» О. Островського та ін. Навесні 1882 трупа розпалась.

Літ.: Ашкарєнко Г. А. Спогади про першу Українську трупу. «Рідний край», 1908, № 15. Є. С. Хлибівич.

АШКАРЕНКО Григорій Андрійович (1856, м. Кременчук, тепер Полтав. обл. — 23.III 1922, с. Пісочин, тепер смт Харківського р-ну Харків. обл.) — укр. актор, антрепренер і драматург. Організатор рос.-укр. профес. Ашкарєнка Г. А. трупи (1880—82), у складі якої працювали М. Кропивницький і М. Садовський. Працював актором у власній трупі та Деркача Г. Й. трупі (1892), керував аматор. театром у Кременчуці. Грав характерні ролі: Возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Прокіп, Шельменко («Сватання на Гончарівці», «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), сотник Бутуза («Гаркуша» О. Стороженка), Кичатий («Назар Стодоля» Т. Шевченка). Автор соціально-побутових драм («Рідна мати гірша мачухи», 1891; «Маруся», 1897; «Страдниця», «Не стерплю, серце», 1911), комедій («Оказія з сотником Яремою», 1896; «Однаковий для всіх, або Чесний Шая», 1909; «Фражевий пан», 1911); переробки п'єси О. Островського «Без вини винуваті» — «Безбачченко» (1909). У співавторстві з І. А. Тогобочним написав драми «Кого судити», «За веселе життя» (обидві — 1905), «Черниця» (1906), інсценізував повість Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма» (1889), твори М. В. Гоголя «Тарас Бульба» (1886) та «Ніч перед Різдом» (під назвою «Цариціні черевички, або Чого кохання не зможе», 1890), переклав укр. мовою «Продану наречену» К. Сабіни. Написав «Спомини про першу українську трупу» («Рідний край», 1908, № 15). Окремі свої п'єси А. ставив у власній трупі й у трупах М. Кропивницького та Г. Деркача.

П. К. Мейвекік.

АШПЕРГЕР (Aszpergerova) Аелія (дівоче — Камінська; 29.XI 1815, або 1816, чи 1818, Варшава — 27.I 1902, Львів) — польс. актриса. Дебютувала 1835 на сцені варшав. театру «Розматості», потім виступала у Вільно, Мінську і знов у Варшаві. В 1842—96 (з перервами) грала в львів. польс. театрі. Ролі — Офелія, міссіс Пейдж («Гамлет», «Віндзорські кумасі» У. Шекспіра), Емілія («Емілія Галотті» Г. Лессінга), Луїза («Підступність і кохання» Ф. Шіллера).

О. В. Вдовенко.

АШТОКОВ (Ашитков) Микола Іллєч (?—?) — укр. архітектор 1-ї пол. 19 ст. Кріпак графа О. Г. Розумовського (до 1816). З 1816 — вільний пенсіонер пєтерб. АМ. 1826 здобув атестат 1-го ступеня та срібну медаль АМ, 1827 — 2-у золоту медаль. 1836—59 працював архітектором при Харків. навч. окрузі. Зберігся будинок кол. 1-ї чол. гімназії (тепер Харків, індустр. технікум; 1814; перебудовано бл. 1841), який спорудив А. за проектом арх. Є. О. Васильєва у формах пізнього класицизму. О. І. Тищенко.

Г. Г. Бабенко.

БАБА — одне з найдавніших і найзначніших божеств у давніх слов'ян, богиня життя, родючості, здоров'я, мисливців, породілі. Культ Б. зародився за часів матриархату. Капища Б. містилися на високих горах понад ріками Дніпром і Россою. На честь Б. приносили жертви (тварин), підтримували жертвний вогонь; мисливці, воїни влаштовували ритуальні танки. На межі н. е. культ Б. перестав існувати.

БАБЕЛЬ Ісаак Еммануїлович [справж. прізвище — Бобель; 1 (13). VII 1894, Одеса — 27.I 1940, Харків] — рос. письменник. Навчався 1911—15 в Київ. комерційному ін-ті. Друкуватися почав 1913 в київ. журн. «Огни». Був бійцем 1-ї Кінної армії. У циклі оповідань «Кінармія» (1926) описав драм. колізії громадян. війни на Україні. Серед вистав за творами Б.: «Занепада» (1927 — Одес. держдрама, реж. В. Б. Вільнер, в гол. ролях — Ю. В. Шумський, Г. Ю. Меццєрська, А. В. Мацієвська, в епізодичній ролі — П. М. Няtko; Одес. рос. драм. театр, реж. О. А. Грипич), «Кінармія» (1972 — Сум. театр драми і муз. комедії, реж. І. В. Рибчинський, 1981 — Львів. ТЮГ, реж. В. Д. Опанасенко). За сценаріями Б. у ВУФКУ поставлено фільми «Сіль» (1925, реж. П. І. Чардинін), «Беня Крик» («Кар'єра Бені Крика», 1927; реж. В. Б. Вільнер), «Джінми Хігінс» (за однойм. романом Е. Синклера, 1928; реж. Г. М. Тасін; в гол. ролях А. М. Бучма, К. П. Кошевський, Ю. І. Солнцева, І. Е. Замичковський). Працював над сценарієм фільму «Як гартувалася сталь» (за однойм. романом М. Островського) на замовлення О. П. Довженка (уризок сценарію зберігається в музеї Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка). Репресований.

Гл. Конарня. Избранные произведения. К., 1989.

Лит.: Няtko П. Одес. держдрама. «Занепада» І. Бабеля «Український театр», 1984, № 6.

С. Г. Васильєв.

БАБЕНКО Алла Григорівна (26. XII 1937, Дніпропетровськ) — укр. режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1988. Закінчила 1971 Моск. театр. уч-ще ім. Б. Щукіна (курс нар. арт. СРСР Б. О. Захави). Працювала в Казан. рос. Великому драм. театрі (1971—75), театрі ім. Мосради (Москва, 1975—77). З 1977 — у Львів. укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької. Вистави: «Нора» Г. Ібсена (1978), «Житєйське море» І. Карпенка-Карого (1981), «Безприданниця» О. Островського (1984), «Отелло» У. Шекспіра (1985), «Федра» Расіна (1988).

БАБЕНКО Георгій Гаврилович [19.II (4.III) 1909, Одеса — 13.III 1977, Київ] — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1954. Закінчив 1928 студію при Одес. робітн.-сел. театрі. Працював в Одес. укр. муз.-драм. театрі ім. Жовтневої революції (1929—32, 1933—54, 1963—69; до 1930 — Одес. держдрама), Харків. театрі Революції

(1932—33), Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1954—63). Ролі: в театрі — Сава («Земля» за О. Кобилянською), Гайдай, Платон («Загибель ескадри», «Платон Кречет» О. Корнійчука), Єгор Буличов («Єгор Буличов та інші» М. Горького), Карл Моор («Розбійники» Ф. Шіллера); в кіно — Степан («Каховський плацдарм», «Український фільм», Одеса, 1933), Гоголінський («Іван Франко», 1956), Вінниченко («Правда», 1957; обидва — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка).

О. М. Хурсіна.

БАБЕНКО Микола Андрійович (8.I 1942, м. Бориспіль Київ. обл.) — рос. і укр. актор, засл. арт. РРФСР з 1979. Закінчив 1962 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працював у Рязан. (1964—68), Омському (1968—80) рос. драм. театрах. З 1980 — артист Київ. театру драми і комедії. Ролі: царевич Федір («Смерть Іоанна Грозного» О. Толстого), Потапов («Премія» О. Гельмана), Рогожин («Настасія Пилипівна» за Ф. Достоевським), Ебін («Любов під в'язами» Ю. О'Ніла). Знімається в кіно.

І. В. Романченко.

БАБЕНКО Надія Несторівна (30. IX 1926, с. Вересоч, тепер Черніг. обл.) — укр. художник декор. мист-ва у галузі худож. ткацтва, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1976. Закінчила 1948 Крелевецький технікум худож. промислів. З 1951 працює в смт Решетилівці Полтав. обл. 1958—73 — гол. художник Решетилівської фабрики художніх виробів. Серед творів: килими «Дивоцвіт» (1975), «Світанок» (1980), «Урочистий» (1982), «Мир землі квітучій» (1985); вишиті рушники. Твори зберігаються в Музеї етнографії у Петербурзі, ДМУНДМ. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1986.

Т. О. Романова.

БАБЕНЦОВ Віктор Володимирович (5.II 1921, с. Литвинівка, тепер у складі м. Верхньодніпровська Дніпроп. обл.) — укр.

Н. Н. Бабенко. Килим. Вовня, ткацтво, 1967.

В. В. Бабенцов.
Портрет матері.
Олія. 1984.
ДМУОМ. Київ.

художник, засл. діяч мист. УРСР з 1977, Закінчив 1952 Київ. худ.-ж. ін-т (клас К. Д. Трохименка, В. М. Костецького). Працює в галузі тематич. живопису, а також у жанрах портрета і пейзажу. Твори: «Т. Г. Шевченко у Кам'янці-Подільському» (1964), «Стояла я і слухала весну...» (1970), «На визволеній землі. Рік 1943» (1978), «Крим» (1981), «Портрет матері» (1984), «Квітучий мигдаль» (1991) та ін. Зберігаються в ДМУОМ, Харків, ХМ та ін. музеях республіки.
Літ.: Віктор Бабенцов. Альбом. К., 1985.

БАБЕЦЬКИЙ Юхим Мусійович [псевд. — І. Тавридов, Е. Ембе, Е.М.Б.; 1860, Євнаторія — 8 (21). XII 1916, Харків] — театр. критик, драматург, перекладач. 1901—16 працював у журн. «Театр і мистецтво», вів постійну рубрику «Харківські листи», де висвітлював діяльність рос. і укр. драм. труп, опери, оперети, виступи гастролерів; співробітничав у харків. газ. «Южний край». Автор п'єс і переробок — «Шкільна пара», «Друг жінок» (за О. Дюма-сином), «Флірт» («Гра в кохання», за польсь. драматургом М. Балуцьким).

О. В. Попов.

БАБИ КАМ'ЯНІ — стародавні скульптурні зображення людини із каменю (вис. до 4 м), поширені у кочових народів Європи і Азії. Ставили на могилах, що було пов'язано з культом предків. Б. к. відомі в степовій частині України від енеоліту (серед. 4-го тис. до н. е.) до середньовіччя (13 ст.). Енеолітичні Б. к. — це примітивно оброблена кам'яна плита з виступом-головою чи без нього, інколи пофарбована червоною вохрою. Статуї раннього та серед. етапу бронзового віку (30—17 ст. до н. е.) відомі в основному в підкурганному поховальному обряді племен ямної культури, кемі-обинської культури та катакомбної культури. Виділяються 5 морфологічних типів Б. к. цього періоду — стели, антропоморфні стели, менгіри, фалодіє каміння, а також ідоли. Трапляються Б. к. багато оздоблені складним геом. орнаментом, зооморфними та антро-

поморфними сюжетами, виконаними в техніці гравірування та видовбування.

Кіммерійські Б. к. — рельєфні та гравіровані неантропоморфні статуї (8—1-а пол. 7 ст. до н. е.), що мають монумент. поздовжньо-овальні форми. Скіфські скульптури (7—5 ст. до н. е.) виготовлені з гранітних та вапнякових плит. Серед них виділяються дві стилістично неоднорідні групи — стели та ідоли; знайдено у поховальних пам'ятках та святилищах. Частину статуй виконано у схематичній манері, решта в досить реалістичних традиціях передає образ озброєної людини (ідол із с. Ольховчик, Дніпроп. обл.; НМІ України). На скіф. Б. к. пізнішого періоду відчутний вплив античного мистецтва.

Сарматські Б. к. (3 ст. до н. е. — 4 ст. н. е.) малочисельні. Здебільшого це стели, на яких у схематичній манері зображено фігуру воїна. Слов'ян. статуї (2—5 ст. н. е.) найпоширеніші в Подністров'ї та на Пд. Побужжі; стилістично дуже неоднорідні. Частина з них відома як ідоли та стели черняхівської культури, деякі пов'язані з поховальним обрядом, інші знайдено у святилищах (Іванківське святилище, Збруцький ідол).

Скульптури протюркських і тюркських племен (10—13 ст.) переважно стеловидні, с також круглі. Відомі чоловічі та жіночі статуї, серед них — унікальна статуя жінки з дитиною (т. зв. Чорнухинецька мадонна з с. Чорнухинецького Луганської обл.). Характерні риси половецьких Б. к. — деталізація в зображенні одягу, прикрас, речового інвентаря; певні канони зображення людської постаті та речей. Б. к. зберігаються в істор. музеях Києва, Дніпропетровська та ін. міст.

Н. Д. Довженко.

БАБИНЕЦЬ — зх. частина православної церкви, де під час служби стояли жінки. Об'єм Б. чітко виявляється в композиції т. з. тризрубної дерев. церкви, де три окремі зруби ставилися по осі Зх.-Сх. (Миколаївська церква із с. Кривки. 1673; перенесено 1930 до Львова; церква Параскеви в с. Плугіві, Львів. обл., 1715).

О. І. Авраменко.

БАБІНСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ — поселення багатоваликової кераміки культури. Відкрито поблис. Бабиного Херсон. обл. Тут знайдено плоскостінний широкого горла посуд, орнаментований складними рельєфними та прокресленими геом. композиціями (в основі яких — горизонтальні пояси, трикутники, паркетні ялинкові візерунки), а також найдавніші в Європі скляні (пастові) і фаянсові дворіжкові бородавчасті буси сх. походження.

БАБИЧ Ігор Анатолійович (4.IV 1937, с. Красний Колядин Черніг. обл.) — укр. співак (баритон), засл. арт. УРСР з 1974. Після закінчення 1965 Київ. муз. уч-ща

ім. Р. М. Глієра — соліст капели «Думка».

БАБИЧ Михайло Федорович (псевд. — Бабичев; ? — після 1875, Суми) — укр. актор, антрепренер, драматург. На власні кошти 1864 спорудив приміщення театру в Сумах (див. *Бабича М. Ф. театр*). Писав драм. твори, гол. чин. комедії. Об'єктом сатирич. зображення Б. були представники сільс. верхівки («Чудна комедія, або Не роздівився, з ким перевинчався»), судових установ, адвокати («Смичиний погляд, або Справа навпаки»), ласі до приданого женихи («Чумаки, або Моторна дівчина»). Пригоди ремісників на селі змальовано у водевілі «Набійники, або Знайшов батька в скрині», конфлікти в сел. родині розкрито в драмі «Гусар, або Цікава думка». Більшість п'єс написано в 60—70-і рр. Постановку цих п'єс було дозволено 1873. Вони входили до репертуару сум., харків. та ін. аматорських театрів.

Тв.: Гусар. или Интересная новость. Х., 1873.

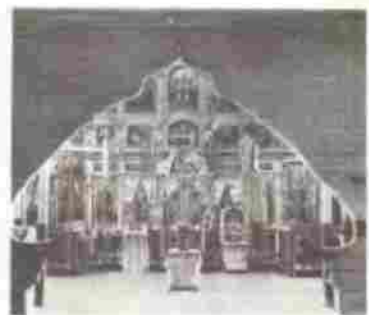
Літ.: Чуговель П. М. Ф. Бабичев, автор малоросійських п'єс в основателі театру в Сумах: «Южний край», 1882, 23 августа. П. О. Лобас.

БАБИЧ Ростислав Олексійович (18.IV 1937, Рівне) — укр. диригент, нар. арт. УРСР з 1988. Закінчив 1962 Львівську, 1975 — Київ. (клас В. М. Кожухаря) консерваторію, 1965—72 працював гол. диригентом Укр. ансамблю «Балет на льоду», 1974—75 — Київ. мюзик-холу. З 1975 — гол. диригент Естрадно-симфонічного оркестру Укртелерадіокомпанії.

БАБИЧА М. Ф. ТЕАТР. Засн. 1865 в Сумах. Працював у приміщенні, збудованому М. Ф. Бабичем 1864. Відкрився прем'єрою «Сватання на Гончарівці» Г. Квитки-Основ'яненка. В репертуарі: «Весілля Кречинського» О. Сухово-Кобиліна, «Мотя» К. Тарновського, «Одруження» М. Гоголя, «Багато галасу з дрібниць» А. Яблочкіна (всі — 1865), «Ліс» О. Островського (1872). М. Ф. Бабич ставив і власні комедії — «Гусар, або Цікава думка» (1873), «Набійники, або Знайшов батька в скрині» (1873), «Чудна комедія, або Не роздівився, з ким перевинчався», «Чумаки, або Моторна дів-

Бабинець церква Різдва Богородиці в м. Каміні-Кашинському Волинської обл. 1723.

Баби кам'яні з підкурганного поховального степу. 11—13 ст. НМІ України. Київ.

чина» (1865). 1875 театр припинив діяльність.

Лит.: Казимиров О. Аматорський театр Бабича в Сумах. В кн.: Казимиров О. Український аматорський театр. К., 1963. П. К. Медведик.

БАБИШКІН Олег Кіндратович (псевд.— Савич Ол.; 4.XI 1918, м. Переяслав, тепер Переяслав-Хмельницький Київ. обл.— I.VII 1991, Київ) — укр. літературознавець і мистецтвознавець, доктор філол. наук з 1963. Закінчив 1941 Київ. ун-т (1965—72 — його викладач, з 1967 — професор). 1945—60 працював в Ін-ті л-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, 1960—65 — в Гол. редакції Укр. Рад. Енциклопедії. Автор монографій та літ.-критичних нарисів про творчість укр. письменників, з питань драматургії та кіномистецтва, зокрема статей про М. П. Бажана, О. П. Довженка, І. А. Савченка, І. П. Кавалерідзе, драматургію О. І. Олеся, кінодраматургію Ю. О. Збанацького та ін. Упорядкував збірники спогадів і статей «Олександр Довженко» (1959), «О. Довженко про красу» (1968), «Леся Українка про мистецтво» (1966). Окремими виданнями вийшли праці «Драматургія Лесі Українки» (1963), «Українська література на екрані», «Амвросій Бучма в кіно» (обидва — 1966), «Сучасне кіномистецтво Заходу» (1968), «У мандрівку століть», «Слово про Лесю Українку» (1971), «Кіномистецтво сьогодні» (1972), «Радянське багатонаціональне кіномистецтво» (1974), «Кінематограф сучасного Заходу» (1984). У кн. «Кіноспадщина Юрія Яновського» (1987) розглянуто його сценарії, п'єси, статті та нариси про кіно, проаналізовано вплив кіномистецтва на формування стилю письменника. Упорядкував кн. «Микола Вороний. Театр і драма» (1989). М. Г. Лавинський.

БАБІЇВНА Ганна Іллівна [2 (14).XI 1897, с. Добромірка, тепер Терноп. обл.—2.VIII 1979, Харків] — укр. актриса. Дружина Я. Д. Бортника. Дебютувала 1918 в Тернополі, укр. драм. театрі. Працювала у «Київдрамте» (1920—21), «Березолі» (1922—34), Харків. укр. драм. театрі (1935—60). Ролі: в театрі — баба Лукія («Комуна в степах» М. Куліша), Варвара («Богдан Хмельницький» О. Корнійчука), Кабаниха («Гроза» О. Островського), Любов Ярова (однойм. п'єси К. Трендова), Годда («Тев'є-молочник» Шолом-Алейхема), ффрау Міллер («Підступність і кохання» Ф. Шіллера); в кіно — Баба («Вендетта» 1924, ВУФКУ, Одеса), Василина («Над Черемошем», 1955, Київ, кіностудія ім. О. П. Довженка). П. К. Медведик.

БАБІЙ Адам Минович (1898, с. Почапінці, тепер Черкас. обл.—1937) — укр. диригент, педагог і музикознавець. Закінчив 1927 Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка (з 1926 — його викладач). З 1925 — член бюро Об'єднання диригентів при Муз.

т-ві ім. М. Д. Леонтовича і секретар муз. секції Ін-ту україномови ВУАН, де займався розробкою укр. муз. термінології. Керував самодіяльними хоровими колективами. Надрукував ряд статей в журналах «Музика», «Музика — масам», «Советская музыка» з питань хорової культури і муз. виховання.

Гол. Основні елементи музичної грамоти. Х — К., 1930. Мистецтво хорового співу. К — Х., 1937. І. Д. Гомеко.

БАБІЙ Зіновій Йосипович (27.I 1935, с. Підсадки, тепер Львів. обл.—27.VII 1984, Мінськ) — укр. і білорус. співак (лірико-драм. тенор), нар. арт. БРСР з 1964. Навчався 1957—59 в Київ. консерваторії. Закінчив 1981 Білорус. консерваторію (Мінськ). 1954—57 — соліст Ансамблю пісні і танцю Прикар'я, військ. округу, 1957—60 — Київ, 1960—63 — Львів, з 1963 — Білорус. (Мінськ) театрів опери та балету. Партії: Орест («Орестея» С. Танеєва), Сергій («Олеся» Е. Гіркоцького), Хозе («Кармен» Ж. Бізе), Отелло («Отелло» Дж. Верді), Рудольф («Богема» Дж. Пуччіні). В концертному репертуарі — твори українських композиторів.

БАБІЙ Олександр Максимович (1906 — 31.X 1953, Київ) — укр. звукооператор. Закінчив 1936 Київ. ін-т кінематографії. З 1930 працював на «Українфільмі» (з 1939 — Київ, кіностудія худож. фільмів). Брав участь у створенні фільмів «Іван» (1932, реж. О. П. Довженко; перший укр. ігровий звуковий фільм), «Вершники» (1939), «Тарас Шевченко» (1950, обидва — реж. І. А. Савченко), «Як гартувалася сталь» (1942), «Нескорені» (1945; обидва — реж. М. С. Донської), «Подвиг розвідника» (1947; реж. Б. В. Барнетт) та ін.

БАБІЙ Ярослав Федорович (6.IX 1942, с. Середня Івано-Франк. обл.) — укр. режисер, засл. діяч мист. Тув. АРСР з 1983. Закінчив 1972 Київ. ін-т театр. мист-ва (педагоги В. С. Лизогуб, А. Н. Скибенко). Працював режисером у Тернополі (1972—73), Рівнені (1973—86), 1979—84 — гол. режисер укр. муз.-драм. театрах. З 1986 — гол. реж. Львів. обл. укр. муз.-драм. театру ім. Ю. Дрогобича (м. Дрогобич). Вистави: «Розбійники» Ф. Шіллера (1976), «Святая святых» І. Друче (1980), «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка (1982, Тув. драм. театр), «Межа спокою» П. Загребельного (1986).

БАВНИЦЯ — жіночий головний убір, поширений на Львівщині (зокрема, в сучас. Яворівському р-ні) в 19 — на поч. 20 ст. За формою обручеподібний, виготовляється з невеликого, складеного у кілька разів полотна. Б. вишивали геом. стрічковим візерунком, який не повторювався на ін. частинах одягу.

БАГАЛІЙ Дмитро Іванович [26.X (7.XI) 1857 — 9.II 1932, Харків] — укр. історик, культур-

Багатоваликівської кераміки культури. Горщики. Глина. 17—18 ст. до н. е.

освітній і громад. діяч, акад. АН УРСР з 1919. Закінчив 1880 Київ. ун-т (1876—77 навчався в Харків. ун-ті). З 1883 — приват-доцент, з 1887 — професор кафедри рос. історії, 1906—10 — ректор Харків. ун-ту, 1910—14 — член Держ. Ради, 1914—17 — голова Харків. міської Думи. З 1919 — голова істор.-філол. відділу, згодом — член президії АН УРСР. У 20-х рр. — викладач історії в Харків. і Полтав. ін-тах нар. освіти, очолював н.-д. кафедру історії України в Харків. ун-ті. З 1926 — перший директор Ін-ту Тараса Шевченка, з 1930 — директор н.-д. Ін-ту історії укр. культури, був головою Центр. архів. управління при ВУЦВК. Як учений Б. — представник істор. школи В. Б. Антоновича. Його наук. спадщина включає бл. 350 публікацій, у т. ч. підручників, монографій, археографічних видань, статей з історії переважно Слобідської України. Багато праць присвятив також архівній справі, красномовству, джерелознавству, археології, історії укр. культури, освіти, письменства.

Досліджував нац.-визв. рух, повстання декабристів в Україні, діяльність Кирило-Мефодіївського т-ва, творчість Т. Г. Шевченка, Г. С. Сковороди, П. П. Гулака-Артемівського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та багатьох ін. діячів укр. науки і культури. Пам'ятник на могилі Б. скульптора Л. А. Блох (1932).

Гол. Історія Слобідської України. Х., 1990. Лит.: Сборник Харьковского Историко-филологического общества, т. 20. Издан в честь проф. Д. И. Багалая (1880—1910 гг.), Х., 1911; Бойко І. Д. До сторіччя з дня народження видатного українського історика Д. І. Багалая. «Український історичний журнал», 1957, № 2; Юрченко О. Академік Дмитро Іванович Багалій і Слобідська Україна. «Правора», 1988, № 6; Заруба В. Михайло Грушевський та Дмитро Багалій. «Березіла», 1991, № 9.

БАГАТОВАЛИКОВОЇ КЕРАМІКИ КУЛЬТУРА — археол. культура серед. етапу бронз. віку. Була пошир. в степ. і лісостеп. зонах України. При розкопках виявлено залишки напівземляних жител з коридором, у курганах — поховальні ями, зрубів, зрізка — кам'яні скрині. Посуд, здебільшого тричастинні горщики, оздоблено наліпним валико-

Валиця.

вим (звідси й назва культури) прокресленням орнаментом, гребінцевим штампом. Для Б. к. к. характерні високі горщики ламаного профілю з прямим чи розширеним горлом і ребристими боками; рідше трапляються банки, миски, горщики з невисоким горлом та дещо опуклими боками. Оригін. орнамент. композиції має кераміка *Бабинського поселення*. Простежується вплив на декорування посуду Б. к. к. племен *катакомбної культури* (геом. мотив — трикутник) та ін. культур. У похованнях Б. к. к. знайдено булавки, пастові та фаянсові буси; кістяні пряжки у вигляді кілець або круглих чи овальних щітків, часто з рельєфним обідком; рогові дископодібні псалі — деталі кінської зброї. Пам'ятки Б. к. к. зберігаються в Археол. музеї АН України.

Лит.: Братченко С. Н. Культура многональной керамики. В кн.: Археология Украинской ССР, т. 1. К., 1985.

БАГАТОГОЛОССЯ — 1) Склад муз. твору, спосіб викладу муз. думки, що полягає в одночасному поєднанні кількох спів. голосів або муз. інструментів. Споріднені Б. терміни — *поліфонія*, *гомофонія*. Антипод — *одноголосся* (монодія). Б. — домінуючий тип фактури в музиці європ. та ін. народів. Термін «Б.» усталився і застосовується в рос., укр., білорус. та груз. фольклористичі з поч. 20 ст. Для характеристики вокально-хорових жанрів нар. творчості у профес. вокально-хоровій та ансамблевій музиці поширені варіанти цього терміна — *багатоголосий спів*, *багатоголосий склад* та ін. 2) У фольклорі — спосіб складання і виконання нар. пісень та інструм. музики кількома виконавцями (хором, хоровою групою, інструм. ансамблем) в умовах усного побутування. Значну роль при цьому відіграє *імпровізація*. На відміну від професійної музики, де основним критерієм визначення Б. є кількість одночасно виконуваних партій, у фольклорі таким критерієм є кількість учасників виконання — «спів (гра) багатьма голосами».

Б. є неодмінною властивістю укр. нар. гуртового (колективного) та хорового співу. Носії традиції нар. багатоголосого співу становлять творчий організм, що формується протягом багатьох років і навіть десятиліть (див. *Фольклорно-етнографічні ансамблі*). Укр. Б. розвинулося від його найдавніших, найпростіших форм (переклички-діалоги двох гуртів виконавців у календарно-обрядових піснях) до розвиненого, складного *підголоскового співу*, поєднаного з іншими формами Б. Найбільш розвинуте у *протяжних піснях* Полтавщини та Черкащини.

Найпоширеніші різновиди Б. в укр. фольклорі: 1) *гетерофонія*, що характеризується епізодичними, поодинокими розбіжно-

стями між голосами; цей найпростіший і найдавніший різновид Б. характерний для календарно-обрядових і давніх *весільних пісень*; 2) *підголосковий спів* — один з найтиповіших різновидів укр., а також рос. і білорус. нар. Б.; полягає в одночасному поєднанні розбіжних варіантів однієї мелодії та голосів із самостійною мелодичною лінією; передбачає функціональний розподіл голосів на осн. голос, який веде (тягне, «ватажить») осн. мелод. лінію, підголосок, що «голосить», «вершить», нижні голоси, що «громлять», «басують». Виникнення такого співу пов'язано з ускладненням, ритмічним і ладним (див. *Лад*) збагаченням пісенної мелодики в процесі її розвитку; 3) *акордово-гармонічна фактура* — спів акордами, послідовність яких підпорядкована принципам тонально-гармонічної логіки (див. *Тональність*). Суттєвою ознакою тут є партія нижнього, басового голосу, який виконує роль передусім ладо-функціонального організатора, підкреслюючи гармонічні функції акордів. Така форма Б. характерна для пісенних жанрів пізнього походження (канти, робітничі пісні, студентські, солдатські та ін. пісні). В цій фактурі (залежно від контингенту співаків, умов виконання) співають і пісні давніших жанрів. Акордово-гармонічна споріднена з гомофонно-гармонічною фактурою, яка передбачає поділ муз. тканини на соло (привідний, мелодично розвинутий голос) і супровід (супутні, фонові голоси). Найвиразніше цей різновид Б. виявляється у пісенних жанрах з інструм. супроводом (*биліни, думи, романси*).

Зазначені різновиди Б. перебувають у тісній взаємодії. Так, підголосковий спів включає елементи гетерофонії, акордово-гармонічна фактура у багатьох випадках поєднується з підголосковим співом (напр., у жанрах сел. фольклору пізнього походження, у жанрі канту, де два верхні, мелодичні, голоси рухаються паралельними терціями, а басовий виконує роль гармонічного фундаменту) та ін.

Укр. нар. Б. розвивається невід'ємно від профес. музики. Про це свідчить спорідненість підголоскового та давньорус. церковного строчного співу (див. *Культурна музика*). Нар. Б. впливало на формування фактури *партесного концерту* у хорового концерту 17—18 ст. У 19—20 ст. Б. як одне з найважливіших джерел нац. профес. музики було розвинуто у творчості укр. композиторів М. В. Лисенка, М. Д. Леонтовича, К. Г. Стеценка, С. П. Людкевича, Л. М. Ревуцького, Б. М. Лятошинського, П. О. Козичького, А. Я. Штогаренка, М. Ф. Колесси, Л. В. Дичко та ін. Разом з тим профес. музика, активно поширювана в побуті, сприяла

виникненню нових форм Б. у фольклорі. Так, партесний і хоровий концерти, канти поширювали по всій території України мандрівні дяки, вчителі співів, у т. ч. вихованці *Київської академії* та *Острозької школи братських шкіл*. Виконання в містах і поміщицьких маєтках хорової та інструм. музики композиторів різних країн Європи зумовило проникнення в укр. нар. Б. акордово-гармонічної фактури, елементів імітаційної поліфонії.

Сучас. розвиток Б. активізований процесами взаємопроникнення сел. та міської культур. Нар. багатоголоса пісня звучить не лише в побуті, а й зі сцени у виконанні фольклорно-етногр. ансамблів, *народних хорів*, фольклорних співців та профес. хорових колективів (*Український народний хор ім. Г. Г. Верьовки* та ін.).

Записувати й досліджувати укр. нар. Б. почали в 2-й пол. 19 ст. Активну участь у цих дослідженнях брали укр. (О. І. Рубець, на поч. 70-х рр.), рос. (С. Е. Ліньова, 1903 — на Полтавщині, 1913 — в Галичині), чес. (А. Куба, 1886 — в Галичині, 1887 — на Сх. Україні) вчені. Збирання укр. багатоголосого фольклору розвинулося далі після введення звукотех. засобів запису (з 1903 — фонографа, вперше застосовано Є. Е. Ліньовою, в наш час — магнітного запису). Серед перших укр. записувачів, які користувалися фонографом, на Сх. Україні — Б. В. *Пігорецький*, М. А. *Янчук*, на Зх. Україні — О. І. *Роздольський*, М. Ф. *Колесси*, С. П. *Людкевич*. На межі 19 і 20 ст. фольклористична діяльність набуває організованих форм: в серед. 90-х рр. у Львові створено Етногр. комісію Наук. т-ва ім. Шевченка, 1901 в Петербурзі — Музично-етногр. комісію (голова — М. Янчук, серед членів — М. В. Лисенко, С. І. Тарасев, Є. Е. Ліньова), які також ставили за мету вивчення нар. Б.

1922—36 на Україні збирання і дослідження Б. проводили Кабінет муз. етнографії та Етногр. комісії ВУАН, у 20-х рр. — також етногр. відділ при *Музичному товаристві імені М. Д. Леонтовича*, з 1936 — Ін-т укр. фольклору АН УРСР (з 1944 — *Мустецтвознавства, фольклористики та етнології* Інститут ім. М. Т. Рильського АН України). Значний внесок у цю справу роблять Київ., Харків., Львів. та Одес. консерваторії (здійснюють записи безпосередньо від нар. виконавців). Серед дослідників укр. Б. — К. В. Квітка, П. О. Козичький, Д. М. Ревуцький, Г. Г. Верьовка, Г. Т. Танцюра, О. І. Стеблянка, М. П. Гайдай, В. Й. Харков, О. З. Мінківський, Л. І. Яценко, А. І. Гуменик, З. І. Василенко, А. І. Іваницький, О. І. Мурзіна, Г. М. Вірановський та ін.

Див. також *Музикознавство, Фактура*.

Літ.: Гринченко М. О. Історія української музики. К., 1922; Яценко А. І. Українське народне багатоголосся. К., 1962; Українське народне багатоголосся. К., 1963; Молдавський М. Народний підголосний спів. К., 1980; Можайко В. П. Певці. А. Музикальний фольклор. В кн.: Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. Минск, 1987. О. А. Правдюк.

БАГАТОКАМЕРНА ЗЙОМКА — спосіб зйомки фільмів, який застосовують, щоб отримати кінозображення у складних об'ємних декораціях, з метою точного відтворення життєвої реальності, розширення внутр. простору і глибини кадру, динамізації зображуваних подій. Здійснюється водночас кількома кінокамерами, що дає можливість простежити за тривалим рухом героїв картини та прискорити процес зйомки в екстремальних умовах. Використовується також для фіксації ігрових епізодів із «швидкоплинним» режисуром, які важко продублювати (пожежа, ін. стихійні лиха, «космічні» трюки тощо).

А. М. Колесников.

БАГАУТДИНОВ Рафаель Махмудович (10.VIII 1931, Казань) — укр. художник. Закінчив 1963 Київ. худож. ін-т (учитель з фаху О. С. Пашенко, І. М. Селіванов, С. П. Подерв'янський). Працює в галузях станкової та книжкової графіки, живопису, плаката. Твори: серія ліногравюр «Татарський поет Муса Джаліль» (1963—64), «Батьки і діти» (1969); оформлення книг О. Гончара «Собор» (1968), С. Айні «Смерть лихваря» (1978), А. Чехова «Пієси» (1982); живописні полотна «Присяга М. Врубелю» (1982), «Останній автопортрет Т. Шевченка» (1985), «Пам'яті Василя Стуса» (1991), портрети діячів культури, письменників. Участь у зарубіж. виставках з 1964.

Літ.: Рафаель Багаутдинов. Каталог. К., 1985; Рубан В. Діпазон пошуків Рафаеля Багаутдинова. «Образотворче мистецтво», 1986, № 6; Слабошпицький М. Дорога від себе і до себе. «Вісник», 1991, № 8.

БАГАЦЬКА Віра Микитівна (9.V 1926, с. Дирдин, тепер Черкас. обл.) — укр. співачка (лірико-драм. сопрано), засл. арт. УРСР з 1974. Закінчила 1954 Київ. консерваторію (клас Д. Г. Євтушенка), 1954—81 — солістка Київ. театру опери та балету, з 1981 — зав. оперною трупю. Партії: Катерина («Катерина» М. Аркаса), Оксана, Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Буслаївна («Аскольдова могила» О. Верстовського).

Н. В. Ярмоленко.

БАГЕНСЬКИЙ Іван Олександрович (25.I 1883, м. Сороки, тепер Молдова — 12.VI 1967, Львів) — укр. архітектор. Професор Львів. політех. ін-ту, один із засновників Львів. відділення Спілки архітекторів України. Навчався 1902—05 у Варшав. ун-ті, закінчив 1910 Вищу політех. школу у Львові. За проектами Б. у Львові збудовано бл. 30 споруд, серед них — палац (1923,

тепер Будинок учителя), житл. будинки, будинки Санітарно-бактеріол. ін-ту (1938) та ін.

БАГАЙ Федір Іванович (18 (31).XII 1901, Київ — 26.VII 1982, Дніпропетровськ) — рос. і укр. актор, засл. арт. УРСР з 1949. Закінчив 1921 студію при Київ. театрі рос. драми. Працював у Київському (1921—35), Бакінському (1937—39) рос. драм. театрах, у театрі Київ. військ. округу (1940—41), Дніпроп. рос. драм. театрі (1943—69). Ролі: Платон («Платон Кречет» О. Корнійчука), Яровий («Любов Ярова» К. Треньова), Протасов («Діти сонця» М. Горького), Томас Гальмер («Крадіжка» Дж. Лондона).

С. Я. Левиць.

БАГМУТ Іван Адрианович [25.V (7.VI) 1903, с. Бабайківка, тепер Дніпроп. обл. — 20.VIII 1975, Харків] — укр. письменник, драматург, сценарист. Навчався в Харків. с.-г. ін-ті. Працював на пед. і видавничій роботі. Автор п'єс, кіносценаріїв, драм, композицій: «Щасливий день суворовця Криничного» (1949, однойм. драм. радіокомпозиція, 1950), «Записки солдата» (1951), «Пригоди чорного kota Лапченка» (1954); «Дорога мамочка» (1952); «Степи цвітуть» (1959). Премія ім. Лесі Українки, 1973.

Літ.: Заєць І. Іван Багмут. К., 1985.

А. І. Баробан.

БАГРИНОВСЬКИЙ Михайло Михайлович [30.IX (12.X), за ін. даними — 29.IX (11.X) 1885, Москва — 13.I 1966, там же] — рос. диригент, композитор. Закінчив 1908 муз.-драм. уч.-ще Моск. філармонії. т.-ва (клас композиції і диригування А. М. Корецького). З 1919 виступав з симф. оркестром ім. М. В. Лисенка, 28.VII 1919 оперою «Утоплена» М. Лисенка відкрив Держ. укр. муз. драму (обидва — в Києві). 1920—21 в Харкові вів оперний клас у Муз. академії, виступав як диригент. З 1934 — професор Моск. консерваторії. Серед творів — муз. комедія «Гра з Джокером» (1927, пост. в Харкові 1928). Автор спогадів про М. І. Донця (опубл. 1983).

І. Д. Гамкало.

БАГРИЦЬКИЙ Едуард Георгійович [справж. — Дзюбин; 22.X (3.XI) 1895, Одеса — 16.II 1934, Москва] — рос. поет, драматург, художник. Учасник громадян. війни на Україні. Перші відомі малюнки (іл. до рукописного журн. «Дни нашей жизни») виконав 1911. Літ. діяльність почав 1915. Перша спроба драм. твору — поема «Трактор» (1919—20; остання ред. — 1933). Автор ескізів і текстів для «Окон ЮГОСТА» та «Вікон УКРОСТА». Брав участь у створенні панно й плакатів для оформлення революц. свят і масових заходів в Одесі. З 1925 жив у Москві. Натхненний творчістю Т. Г. Шевченка й укр. нар. епосом, Б. завершив тут поему «Дума про Опанаса» (1926) — про події ре-

Е. Г. Багрицький.

Е. Г. Багрицький. Гайдамака. Олівець. 1930.

М. Ф. Багров у ролі Маркіа Позі («Дон Карлос» Ф. Шіллера).

волюції та громадян. війни на Україні. Її мотиви використано в лібретто однойм. опери, виконаної на замовлення Муз. театру ім. В. І. Немировича-Данченка у Москві (1932—33; окреме вид. 1935). Написав кілька пісень для власної радіокомпозиції «Тарас Шевченко» (1933—34). Разом з групою поетів переклав драм. поему Б. Ясенського «Галицька жакерія (Слово про Якова Шеля)» (окреме вид. 1931).

Графічна спадщина Б. становить понад 400 творів (зберігаються в Ін-ті світової літератури ім. О. М. Горького у Москві). Це автопортрети й автошаржі, портрети вітчизн. і зарубіж. письменників, іл. до власних творів, замальовки птахів, риб, тварин тощо. За поемою Б. «Дума про Опанаса» В. Гарлицький (лібретто) та М. Красев (музика) створили однойм. оперу для юнацтва (окреме вид. 1938). Образ Б. втіляли у скульпт. портретах І. Д. Александрова (Дерево, 1959; кована мідь, 1959, ДРМ у Петербурзі) й М. І. Нарузецький (кована мідь, 1979, Одес. літ. музей), в барельєфі — М. І. Нарузецький (1984, на будинку, де народився Б.).

Літ.: Шебалин В. Я. Опера «Дума про Опанаса». В кн.: Багрицький Э. Воспоминания современников. М., 1973; Азаров В. Рисунок поэта [Э. Г. Багрицкого]. В кн.: Литературное наследство. т. 74. Из творческого наследия советских писателей. М., 1965.

Ш. М. Гарцман, Г. Д. Зленко.

БАГРИЙ Іван Юхимович (1911, с. Опішня, тепер смт Полтав. обл. — червень 1941, під Львовом) — укр. майстер худож. кераміки. Навчався 1936—38 в Опішнянській керамічній профтехшколі. Працював в промартілі «Червоний керамік» (тепер з-д «Художній керамік») в Опішні, 1938—41 — у гончарному цеху буд. з-ду в Єревані. Створював полив'яні тарелі, вазы, глечики з анімалістичними ручками (зокрема, у вигляді ящірок), іграшки з розписом у два-три кольори без обведення контурів. Учасник першої виставки укр. нар. мист.-ва, яка 1936 демонструвалась у Києві, Москві, Ленінграді (диплом I-го ступеня). Загинув на фронті. Твори не збереглися.

В. М. Ханко.

БАГРОВ Михайло Федорович (справж. — Топор; 1864, м. Ананьїв, тепер Одеської обл. — після 1923 — рос. актор і антрепренер. Закін. 1883 Моск. театр. уч.-ще. 1883—98 — актор Малої театру. Партнер Г. М. Федотової, М. М. Ермоловой, М. Х. Рибаківа, О. І. Южина. 1900—10 (з перервою) — актор «Соловцов» театру, 1910—17 — антрепренер київ. і одес. оперних та драм. труп. В антрепризах Б. грали Г. О. Паскалова, В. М. Петіна, М. М. Рагін, М. Х. Рибаківа, І. А. Слонов, В. А. Юрєнева, працювали режисери М. М. Синельников, К. Марджанішвілі, в оформленні вистав брав участь В. В. Верещагін. Серед ролей: Вершинін («Три

сестри» А. Чехова), дон Карлос (одноим. п'єса Ф. Шіллера). Ромео («Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра).

БАГРЯНИЙ Іван [справж. — Лозовий Іван Павлович; 19.IX (2.X) 1906, м. Охтирка, тепер Сум. обл. — 25.VIII 1963, Новий Ульм, ФРН] — укр. письменник, поет, драматург і громад.-політ. діяч. Навчався у Київ. худож. ін-ті. Перша прозова збірка оповідань Б. «Чорні силуети» (1925), видана під псевд. Полярний, оформлена власними ілюстраціями. Перші вірші надрукував у журн. «Глобус» (1926). Належав до літ. об'єднання «Марс», 1932 репресований, до 1939 перебував у Сибіру, в т. ч. 1936—38 — після втечі з таборів у Хабаров. краї (Зелений Клин) та Амурс. обл. 1939—41 працював театр. художником у Народному домі в Охтирці. Під час Бел. Вітчизн. війни, перебуваючи в окупації, включився в антифашист. рух. Серед творів, що викривають гітлеризм, — сатирична п'єса «Генерал» (1942). В публіцистичному есе цього часу «Між привидом і трупом» засудив тоталітаризм.

З 1943 жив у Німеччині, де заснував і очолював Укр. революц.-демократ. партію, був головою Укр. нац. ради і віце-президентом Укр. Нар. Республіки в еміграції. Заснував у Новому Ульмі газ. «Українські вісті», в якій активно друкувався.

Б. — один з перших укр. письменників, який відобразив поневірення репресованих у сталінських концтаборах: роман «Тигролови» (1944; під назвою «Тигролови» вид. 1946—47), «Сад Гетсманський» (1950), драм. поема «Морітурі» (1947). Трагічний долі дивізії СС «Галичина» Б. присвятив повість «Огненне коло» (1953). Серед ін. творів — роман «Людина біжить над прірвою», істор. роман у віршах «Скелька» (1929), поеми «Монголія» (1927), «Аве Марія» (1929), «Меченосці», повість-вертеп «Розгром» (1948), зб. віршів «Золотий бумеранг» (1946), дит. казки «Генерал» і «Про лелек та Павлика-мандрівника» (власноручно ілюстровані) та ін. На вірші Б. написали ряд пісень Г. Китастий, у т. ч. «Гімн української молоді» («Вперед, сини народу»), «Марш української молоді» для зарубіж. Об'єднання демократ. укр. молоді, «Вставай, народе», «Пісня про Тютюнника» та М. Фоменко.

Твори Б. перекладені англ., нім. та ін. мовами. На могилі Б. встановлено пам'ятник (скульптор А. Молодожанин). Держ. премія України ім. Т. Шевченка (по смертності), 1992.

Літ.: Гавриляченко О., Коваленко А. Огненне коло Івана Багряного. Київ, 1991. № 3. Коваленко О. Іван Багряний. Дніпро, 1991. № 5. Шугай О. Через терни Гетсманського саду. Україна, 1991. № 18.

БАДРАК Микола Григорович (17.XII 1951, м. Кандалакша Мурм. обл.) — укр. танцюрист,

засл. арт. УРСР з 1985. Закінчив 1970 хореогр. студію при Ансамблі танцю України, з 1972 — його соліст. Провідні партії в танцях і хореогр. картинах «Шевчики», «Повзунець», «Чумаки», «Гопак», «Запорожці».

БАСНКО Віктор Іванович (8.XII 1936, хутір Густий Гай, тепер у складі с. Созонівки Кіровоград. обл.) — укр. і рос. актор, нар. арт. УРСР з 1987. Закінчив 1958 актор. (курс М. П. Верхацького), 1975 — режисерський (курс В. І. Харченко) ф-ти Київ. ін-ту театр. мист-ва. Працював в Одес. ім. Жовтневої революції (1958—60), Дніпроп. ім. Т. Г. Шевченка (1962—72) укр. муз.-драм. театрах, Крим. (1960—61) і Дніпроп. ім. М. Горького (з 1972) рос. драм. театрах. Ролі: Іван («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Мирон («Зачарований вітряк» М. Стельмаха), Алеко («Цигани» О. Пушкіна), Нерон («Театр часів Нерона і Сенеки» Е. Радзінського). Створив образи Маргіана та Юди в телестанах «Адвокат Мартіан», «На полі крові» Лесі Українки.

С. Я. Левонца.

М. П. Бажан.

БАЖАН Микола Платонович [псевдоніми і криптоніми — З. Б., М. Б., Бажан Нік., Буш М., Панфутурист, Панфутурист-ек-структор, Б. Миколюк та ін.; 26.IX (9.X) 1904, м. Кам'янець-Подільський, тепер Хмельн. обл. — 23.XI 1983, Київ] — укр. поет і вчений, держ. і громад. діяч, акад. АН УРСР з 1951, засл. діяч мист. Груз. РСР з 1964, нар. поет Узб. РСР з 1968, засл. діяч науки УРСР з 1966. Герой Соц. Праці (1974). 1921—23 навчався в Київ. кооперативному ін-ті, 1923—25 — у Київ. ін-ті зовн. зв'язів. Почав друкуватися 1923, 1940—41 — гол. редактор журн. «Радянська Україна», 1941—43 — газ. «За Радянську Україну», 1943—48 — заст. Голови Ради Міністрів УРСР; голова правління Спілки письменників України (1953—59); гол. редактор Головної редакції Укр. Рад. Енциклопедії (УРЕ, 1957—83). За

його ініціативою та під його наук. керівництвом було двічі видано Українську Радянську Енциклопедію — 17 (1959—65) і 12 (1977—85); укр. та рос. мовами томів, «Історію українського мистецтва» (т. 1—6, 1966—68; Держ. премія УРСР, 1971), Шевченківський словник (1977—78); почато роботу над Українською Літературною Енциклопедією та енциклопедією «Мистецтво України». Автор поем «Гофманова ніч» (1929), «Число» (1931), «Смерть Гамлета» (1932), «Трилогія пристрасті» (1933), «Безсмертя» (1935—37), «Батьки й сини» (1938), «Данило Галицький» (1942; Держ. премія СРСР, 1946), «Політ крізь бурю» (1964; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1965), «Нічні роздуми старого майстра» (1976). У творчому доробку Б. — збірки віршів «17-й патруль» (1926), «Різьблена тінь» (1927), «Будівлі», «Ямби» (обидві — 1940), «Клятва» (1941), «Сталінградський зошит» (1943), «Англіські враження» (1948; Держ. премія СРСР, 1949), «Міцкевич в Одесі», «Роки» (обидві — 1957), «Італійські зустрічі» (1961), «Карби» (1978; Ленінська премія, 1982), «Доробок» (1979) та ін.

Б. — автор текстів Держ. гімну УРСР (1949 — разом з П. Г. Тичиною, друга редакція — 1978; музика автор. колективу під керівництвом А. Д. Лебединця). Цикл поезій «Нічні концерти» (1977) — оригінальне втілення у слові вражень від музики М. Д. Леонтовича, А. Д. Шостаковича, Ф. Шуберта, Е. Вілла-Лобоса, Яна Сібелюса, пісень франц. співачки Едіт Піаф. Б. належать книга мемуарів «Думи і спогади» (1982), переклади поем «Витязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі (1937; Держ. премія Груз. РСР, 1937), «Фархад і Шірін» А. Навої (1947), «Давитішвілі» Д. Гурамшвілі (1949), «Поезії» Р. М. Рільке та ін. Б. активно сприяв ознайомленню укр. читача з надбаннями рад. і світової літ. та мистецької класики.

1920—21, навчаючись у драм. студії «Київдрамте», брав участь у масовках, грав епізодичні ролі, зокрема виконував роль діда у виставі «Гайдамаки» за Т. Шевченком. За пропозицією Лєся Курбаса режисером Уманського аматор. колективу було призначено Б., який поставив тут 1921 інсценізацію «Березневий каламут» (за віршами В. М. Блакитного із зб. «Удари молоді і серця» та окремими поезіями П. Г. Тичини й В. Г. Чумака). Свої враження від зустрічі з колективом «Київдрамте» Б. відобразив у поемі «Дебора» (1978) й спогаді-есе «В світлі Курбаса» (1982). Лєся Курбаса вважав своїм учителем і присвятив йому поетичний цикл варіацій на тему Р. М. Рільке «Надію я розшукую свою...» («Прапор», 1964, № 5). Перші статті Б. присвячені театр. мистецтву.

«Леся Курбас і Всеволод Мейсхольд» та «Буревій» — опубліковано 1923 в київ. газ. «Більшовик» (від 23.V і 10.XI). В них автор аналізував творчість цих режисерів, рецензував виставу «Нові ідуть» («Буревій»), яку здійснив Ф. Л. Лопатинський у театрі «Березіль». Згодом писав про вистави Київ, («Макар Діброва», 1949, та ін.) і Харків, («Театр творчих дерзани», 1950) укр. драм. театрів, Київ, театру опери та балету (про оперу «Богдан Хмельницький», 1951).

У літ. доробку Б. багато матеріалів, пов'язаних із становленням і розвитком укр. рад. театру (спогади про театр, процес 20—30-х рр., роздуми про театр, явища 70—80-х рр.), а також аналіз драматургії О. С. Корнійчука, І. А. Кочерги, А. Д. Дмитерка, В. М. Собка, П. А. Лавренюва та ін. У перекладі Б. 1954 в Київ, укр. драм. театрі йшла вистава за п'єсою польськ. драматурга А. Тарна «Звичайна справа». Автор перекладів лібретто опер, поставлених у Київ, театрі опери та балету: «Даїс» З. Палазівілі (1938), «В бурю» Т. Хренникова (1939), «Князь Ігор» О. Бородина (1952), «Хованщина» М. Мусоргського (1963), «Катерина Ізмайлова» Д. Шостаковича (1964); оперети В. Долідзе «Кето і Коте», поставленої 1939 в Київ, театрі муз. комедії. Б. — засновник укр. кінокритики, теоретик екранного мист-ва, активний діяч ВУФКУ. Очолював журн. «Кіно» (1926—29), спрямувавши його на розв'язання питань творення укр. нац. кіномистецтва. Виступав проти провінціалізму укр. кіно, за глибшине відтворення у фільмах нар. життя і творчий обмін із кінематографістами республік Рад. Союзу та зарубіж. кіно. 1929—32 Б. — редактор на Київ, кінофабриці.

Водночас читав лекції у Київському кіноінженерному інституті, був ініціатором і учасником теор. дискусій з актуальних проблем кіно. На з'їзді Всеукр. асоціації режисерів, літераторів і сценаристів 1930 зробив доповідь про стан кіномистецтва укр. справи на Україні. Здобутки укр. рад. кіно 20—30-х рр. Б. уперше узагальнив у статтях «Кіно на 10 роковин Жовтня» (1927) та «Шлях кіно» (1932). У 60—70-х рр. обґрунтував і відстоював засади т. з. поетичного укр. кіно, яке продовжувало традиції О. П. Довженка у фільмах за класичними творами укр. та рос. літератури.

Б. багато писав про творчість видатних укр. кіномитців, одним з перших визначив місце фільмів О. П. Довженка в історії укр. культури, рад. і світового кіно (статті про «Звенигору», «Арсенал», «Землю», брошура «О. Довженко», 1930; статті 1940; спогад-есе «Написано через сорок два роки», 1981, та ін.). Виступав із статтями про творчість Ю. І. Яновського в кіно

(«Майстер залізної троянди», 1979), індивід, особливості кінорежисерської роботи І. П. Кавалерідзе, Ф. Л. Лопатинського, про метод групи «кіноки» (Дзиги Вертова, М. Кауфмана, Б. Цейтліва), діяльність у кіно художників А. Г. Петрицького, В. Г. Кричевського («Творець у кіно», 1927), оператора А. П. Демущького та ін.

У численних статтях Б. подано глибокий аналіз актор. роботи майстрів укр. кіно — А. М. Бучми, С. Й. Шкурата, С. А. Свещенка, М. З. Надемського, П. О. Масохи, Д. А. Капки та ін. Його перу належить також нарис про творчість груз. актриси Н. Г. Вачнадзе («Ната Вачнадзе», 1981), яку з його ініціативи було запрошено до роботи в укр. кіно.

Як кіносценарист Б. збагатив поетику укр. кіномистецтва. В центрі його сценаріїв — образ борця за соціальне і нац. визволення (кіноповість «Алім», 1926, реж. Г. М. Тасін; «Микола Джеря» за однойм. повістю І. Нечуя-Левицького, 1927, реж. М. С. Терещенко), дитяча тематика («Пригоди полтинника» за оповіданнями В. К. Винниченка «Федько Халамидник» та «Бабусин подарунок», 1928, реж. А. Ф. Лундін; «Рік народження 1917», 1932), молодіжна проблематика («Студентка», співавтор сценарію і реж. О. Я. Каплер), соціально зобов'язана («Кварталі передмістя», реж. Г. Гричер-Чериковер; обидва — 1929), публіцистична («Марш шахтарів», 1932). Кіносценарії: «Мокра пристань» (1932, у співавт.), «Катерина» за поемою Т. Шевченка (1937, нова редакція — 1961), «Серця двох» і «Пристрасть» (обидва — у співавт. з Ю. І. Яновським); за останніми трьома сценаріями фільми не знято.

Б. очолював Шевченківський к-т УРСР по відзначенню 100-річчя з дня смерті і 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Був упорядником збірника «Мікеланджело. До 500-річчя з дня народження» (К., 1975), до якого увійшло багато перекладених ним поезій видатного італ. митця. Автор спогадів-есе про польськ. письменника й театр, діяча Я. Івашкевича, драматурга М. Г. Куліша, режисера Леся Курбаса, художників К. В. Білокур, М. П. Глуценка, груз. скульпторку Т. Г. Абакелія, піаніста Л. Мюндера та ін.

Під час Великої Вітчизн. війни здобула популярність пісня Г. Г. Верьовки на вірш Б. «Клятва» (1941). Цей же вірш став основою однієї з частин ораторії «Жовтень» К. Данькевича (1957), кантати «Клятва» Ю. Мейтуса (1941). Твори поета використано у вокально-симф. поемах «Данило Галицький» Б. Крижанівського (1945) та «Очі Ілліча» В. Стегайлова (1980), «Орації-балади» С. Фейнгуха (1946—47, 2-а ред. — 1965). Поетичні твори Б. ілюстрували В. С. Тат-

лін, М. Г. Деревус, Г. І. Гавриленко, В. Я. Чебанік та ін. Його портрети створили художники З. Ш. Толкачов, Д. З. Шостак, С. О. Григор'єв, М. С. Сар'ян. За творами Б. на Укр. телебаченні 1983 знято телефільми «Київські етюди» та «Нічні концерти» за участю автора, В. М. Івченко та Б. С. Ступки. На будинку, де жив поет 1944—83, встановлено меморіальну дошку (1984, бронза), на Байковому кладовищі — надгробок (1987, бронза, граніт; обидва — скульптор І. В. Макегон).

Та- Твори, т. 1—4. К., 1984—85. Найважливіше з мистецтва. Нарис про кіно. К., 1929. Мислери «чистого кіно». «Кіно», 1931, № 10—12. Под знаком Леся Курбаса. В кн.: Леся Курбас. Статті й воспоминання о А. Курбасе. Литературное наследие. М., 1987.

Лит.: Бабішкін О. Поет і питання кіномистецтва. «Радянське літературознавство», 1974, № 10; Лабінський М. Два автографи. «Український театр», 1984, № 6; Щербак А. І. Кіно Миколи Бажана. К., 1986; Петрова О. Висвітлення дружби. «Вітчизна», 1986, № 4; Бабішкін О. Доповнюють тему «Бажан і кіно». «Кіно», 1987, № 10.

О. К. Бабішкін, М. Г. Лабінський.

БАЖАНСЬКИЙ Олександр (Олександр) Порфирівна (за чоловіком — Озаркевич; літ. псевд. — Оксана, Олеся Б.; 30.XII 1866, Львів — 15.VII 1906, м. Закопане, тепер Польща, похована у Львові) — укр. піаністка, письменниця і фольклорист. Дочка П. І. Бажанського. Закінчила Львів. учительську семінарію. Музику навчалась у батька та І. Ф. Гуневича у Львові. Згодом працювала вчителькою у с. Сороках (тепер Сороки-Львівські) та м. Городку (обидва — тепер Львів, обл.). 1892—1900 виступала як піаністка у концертах т-ва Львівський «Боян», зокрема присвячених Т. Г. Шевченку і М. С. Шашкевичу. Акомпанувала в концертах С. А. Крушельницької, І. Скалишу та ін. співакам.

В репертуарі також фп. твори зарубіж. композиторів. Автор літ. творів. Укр. нар. прислів'я, які Б. записала в Сороках, опублікував І. Я. Франко у зб. «Галицько-руські приповідки» (1901—10); записані Б. нар. пісні увійшли до зб. «Русько-народні галицькі мелодії» (1905—12, упорядник П. І. Бажанський).

П. К. Медведик.

БАЖАНСЬКИЙ Іван Миколайович (псевд. — Мужик; 26.II 1863, с. Дорошівці, тепер Чернів. обл. — 20.V 1933, м. Вашиківці тієї ж обл.) — укр. письменник, педагог, музикант, хормейстер і перший фотохудожник-аматор на Буковині. У своїх віршах і новелах, що були надруковані у чернів. періодиці, реалістично змальовував тяжке життя буковин. селян на батьківщині і в заокеанській трудовій еміграції, викривав мілітаризм, висміював забобонність, виступав проти алкоголізму. Шкільні драм. гуртки ставили його п'єси «Горілка» і «Переконалася». Автор ряду дидактичних статей. На межі 19 і 20 ст. започаткував фото-

В. І. Бажан.

аматорство краю. Бл. 50 його негативів, що збереглися, свідчать про високий рівень унікальних знімків з видами наддністрянських сіл, будівель та їхніх мешканців у нар. вбранні («Село Дорошівці», «Сільський хор у Вікні», «Молоде подружжя»; всі — на поч. 20 ст.). Був організатором і тривалий час керівником хору у с. Вікні (тепер Заставнівського р-ну Чернів. обл.), де вчителював 1887—1911.

Г. В. Дем'ян.

БАЖАНСЬКИЙ Порфирій Іванович (22.II 1836, с. Белелуя Івано-Фр. обл.— 29.XII 1920, Львів) — укр. композитор, фольклорист, музикознавець і муз. громад. діяч. Закінчив 1864 духовну семінарію у Львові. Музику навчався у Г. Згайби, С. І. Воробкевича, І. А. Лаврівського, І. Ф. Гуневича. Був учителем співу, регентом, сільс. священиком. Працював у селах Сороках (тепер Сороки-Львівські) та Жаб'юму (тепер смт Верховина Івано-Фр. обл.), де зібрав чимало фольклорного матеріалу. Записав понад 4 тисячі укр. нар. мелодій. У музикознав. працях виступав за використання укр. муз. фольклору в профес. творчості.

Серед творів: 8 «простонародних» опер-мелодрам — «Довбуш, чорногорський ватажок» (Львів, 1907; 2-а ред. — «Олексів Довбуш», Перемишль, тепер Пшемисль, Польща, 1913), «Олеся», «Біла циганка» (клавир видано 1908), «Уляна», «Весілля під свято Івана», «Марійка, татарська бранка з Коломиї» (всі — Львів, 1908), «Болуча трагедія» (Львів, 1914), «Глухе село»; 6 оперет — «Параня», «Сибірячка», «Сузанна», «Німа», «Сирітка», «Маруся» (всі — на власні лібретто); музика до драм «Покийний Опанас» (1869), «Гнат Приблуда», «Марійка», «Галія», а також оркестрові, хорові (в т. ч. 4 літургії; II—IV, 1907—1911) твори.

Б. — один з перших укр. музикознавців, автор праць переважно з історії вітчизн. музики: «Історія руського церковного пінія» (1890), «Малоруський музикальний народний тон», «Русько-народна поетична і музикальна ритміка» (обидві — 1891), «Малоруська народна мелодика» (1892), «Русько-народна музикальна опера», «Русько-народна музикальна гармонія» (обидві — 1900), «Ціха і будова стародавньої музикальної гармонії» (1904), «Нова метода записування русько-народної мелодії» (1904), «Русько-народний музикальний стиль» (ч. I, 1907, ч. II, 1911), «Русько-народна натуралістична музика» (1913), а також посібників «Повна інструменталізація європейських і руських народних інструментів» (1914), «Школа церковного пінія», ряду ін. муз.-теор. праць та підручників (рукописи). Уклав фундаментальний збірник пісень «Ру-

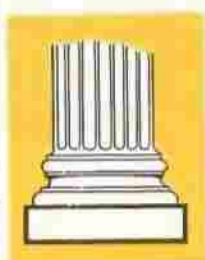
П. І. Бажанський.
Портрет роботи
К. М. Устияновича.
1878. НМЛ.

А. І. Баженов.

В. І. Баженов.

База колоні.

А. Д. Базилевич. Ілюстрація до поеми «Енеїда» І. Котляревського. Туш, акварель. 1968. ДМУОМ. Київ.

сько-народні галицькі мелодії» [10 випусків («сотень»), вид. 1905—12, вміщено 1000 пісень], першу в Галичині збірку творів укр. композиторів «Кобзар» (хол. вокал. квартети; разом з А. К. Вахвянином, 1885). Творча спадщина Б. дістала неоднозначну оцінку з боку діячів мист-ва. Так, І. Я. Франко, С. П. Людкевич і ряд ін. сучасників Б. відзначали її дилетантський, поверховий характер.

Лит.: Загайкевич М. П. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. К., 1960. А. З. Мозеля.

БАЖЕНОВ Анатолій Іванович (2.XII 1945, Дніпропетровськ) — укр. скрипаль, нар. арт. УРСР з 1989. Закінчив 1968 Моск. консерваторію, 1971 — аспірантуру при Київ. консерваторії (клас О. В. Крици). 1968—69 — у Держ. симф. оркестрі УРСР, з 1970 — перший скрипаль Квартету імені М. В. Лисенка. З 1983 — викладач Київ. консерваторії. Концертна діяльність. Гастролював за рубежом. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1977.

Т. Ю. Філенко.

БАЖЕНОВ Василь Іванович [1 (12).III 1737 або 1738, с. Дольське Калуз. губ. або Москва — 2 (13).VIII 1799, Петербург, похований у с. Старе Глазово Тул. обл.] — рос. архітектор, теоретик арх-ри і педагог, представник класицизму. Навчався 1758—60 в архітектурному класі петерб. АМ, 1760—62 — в Школі красних мист-в у Парижі. З 1765 — академік, 1799 — віцепрезидент петерб. АМ. З 1766 проектував і будував громад. житл. і культові споруди у Москві, вів пед. роботу при Кремлівській експедиції будування. Останні роки життя пов'язані з роботою в Петербурзі. В 60—70-х рр. 18 ст. Б. виховав цілий ряд талановитих зодчих, у т. ч. українських. Найбільш яскраво стилістичні прийоми архіт. школи Б. (складність і виразність планових і об'ємних побудов, виразність деталей та ін.) виявилися у творчості укр. арх. П. А. Ярославського, а також учнів Б., які працювали на Україні, Н. А. і А. А. Квасових, М. Калиновського, М. К. Мосцепанова. Лит.: Підлісна Г. Н. Нові дані про пам'ятники української архітектури і майстрів, які працювали на Україні у XVIII в. В кн.: Питання історії архітектури та будівельної техніки України. К., 1959; Снігирев В. А. Зодчині Баженов М., 1962; Пигалев В. І. Баженов М., 1980; Разгонов С. Н. Василь Іванович Баженов. М., 1985.

О. І. Тищенко.

БАЖЕНОВ Микола Михайлович [6 (18).X 1885, Харків — 18.XII 1962, там же] — укр. мовознавець, літературознавець і педагог. Закінчив 1909 Харків. ун-т (з 1959 — його професор). Викладав у харків. ін-тах нар. освіти та педагогічному. Вивчав функціонування худож. слова у живому звучанні, мист-во декламації і виразного читання («Виразне читання і культура усної мови», 1949).

Гв.: Виразне слово. Теорія, техніка і методика читання. К., 1940; Виразительное чтение. Х., 1960 [у співвітч.]

БАЗА (від грец. βάσις — основа) в архітектурі — основа колони або пілястра.

БАЗАРОВА Ніна Володимирівна (? — 1 (13).XII 1889, Сімферополь) — укр. актриса. Сценічну діяльність почала в рос. трупі. В січні 1889 вступила до трупи М. А. Кропивницького. Виступала в комедіях і водевілях. Серед ролей — Галія («Назар Стодоля» Т. Г. Шевченка).

Лит.: Кропивницький М. А. Промова на могилі артистки Ніни Володимирівни Базарової. В кн.: Кропивницький М. А. Твори, т. 6, К., 1960. Е. С. Халібейцев.

БАЗИЛЕВИЧ (? — ?) — укр. композитор і диригент 2-ї пол. 17 ст. Муз. освіту здобув у Києві (з 1691). Згодом керував хоровою капеллою Львівського братства. Автор партесних творів.

Ю. П. Ясеновський.

БАЗИЛЕВИЧ Анатолій Дмитрович (7.VI 1926, м. Жмеринка, тепер Вінн. обл.) — укр. графік, засл. діяч мист. УРСР з 1969. Закінчив 1953 Харків. худож. ін-т (майстерня Й. А. Дайча, Г. А. Бондаренка, В. Ф. Мироненка).

Працює переважно в галузі книжкової та станкової графіки. Твори Б. відзначаються глибиною психол. характеристик образів, віртуозним рисунком. Автор іл. до книжок «Пригоди бравого вожака Швейка» Я. Гашека (1957), «Пан Халевський» Г. Квітки-Основа'яненка (1959), «Піднята цілина» (1954), «Тихий Дон» (1960) М. Шолохова, «Енеїда» І. Котляревського (1968), «Співомовки» С. Руданського (1974), до збірок укр. нар. казок (1970, 1974), творів І. Франка. Марка Вовчка та ін. Брав участь в ілюструванні ювілейного видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1964), оформив видання «Малий Кобзар» (1969).

Лит.: Анатолій Базилевич і Іван Селіванов. Каталог виставки. К., 1961; Анатолій Базилевич. Альбом. К., 1976.

А. О. Вовчук.

БАЗИЛЕВИЧ Інна Петрівна [28.XI (11.XII) 1906, Єлизаветград, тепер Кіровоград — 31.V 1990, Київ] — укр. артистка, заслужена актриса УРСР з 1951. Закінчила 1924 Одес. студію «Березоля». Працювала в Одес. робітничо-сел. театрі (1925—26), в харківських театрах «Веселий пролетар» (1927—28), «Березіля» (1929—30), Театрі Революції (1931—37), Театрі ім. Ленінського комсомолу (1937—40; з 1940 — Чернівецький укр. муз.-драм. театр ім. О. Ю. Кобилянської), в Івано-Фр. укр. муз.-драм. театрі ім. І. Франка (1945—68). Ролі: Натаалка («Натаалка Полтавка» І. Котляревського), Мавка («Лісова пісня» Лесі Українки), Ліда («Платон Кречет» О. Корнійчука), Марія Тюдор («Марія Тюдор» В. Гюго), Клея («Езоп» Г. Фігейредо), Філумена («Філумена Мартурано» Е. Де Філіппо).

П. К. Медведик.

БАЗИЛЕВИЧ Мануїл (? — ?) — укр. поет серед. 18 ст. Навчався в Київ. академії. З 1750 — учитель піітики Смолен. духовної семінарії. Між 1752 і 1755 написав

«Декламацію», побудовану на зразок трагедокомедій В. Лещеєвського і Г. Кониського. У творі є запозичення з «Воскресіння мертвих» Г. Кониського. «Декламація» має форму драми на одну дію, п'ять яв, пролог та епілог. Твір морально-повчального характеру, викриває несправедливий суд, гноблення бідних, розбещене життя, пияцтво. Написаний старослов'янською мовою з численними українізмами. До «Декламації» включено також дві інтермедії білоруською мовою.

БАЗИЛЕВИЧ Федір (1897—1931, Львів) — укр. актор. 1922—29 — актор, 1927—29 — директор Ужгородського народного театру, 1930—31 — в театрі ім. І. Тобілевича у Львові. Серед ролей: Гриць («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Микола («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Омелько («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), Степан («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького).

БАЗИЛЕВСЬКА Євгенія (? — ?) — укр. актриса кін. 19 — поч. 20 ст. У 1895—99 виступала в трупах М. К. Садовського і П. К. Саксаганського, 1914 організувала власну трупу в Прилуках. Серед ролей: Наталка («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Маруся («Литерішна» Панаса Мирного).

БАЗИЛЕВСЬКА-БАРТАШЕВИЧ Тетяна Анатоліївна (9.IV 1959, Миколаїв) — укр. нар. майстер худож. ткацтва. Закінчила 1979 Кролевецьке художньо-пром. уч-ще. Створює рушники, декор. панно, орнаментовані тканини для одягу. Диплом на міжнар. виставці в Болівії (1983). Твори зберігаються в Микол. краєзнав. музеї, Музеї нар. арх-ри та побуту України у Києві.

БАЗИЛИКІТ Богдан Омелянович (24.VIII 1938, с. Гадинківці, тепер Тернопільської області) — український співак (ліричний тенор), нар. арт. України з 1992. Закінчив 1971 Львів. консерваторію (клас М. В. Шелюжка), 1971—79 і з 1984 — соліст Львів. театру опери та балету, 1979—83 — ансамблю пісні і танцю Пд. групи військ в Угорщині. 1960—61, 1964—71 і з 1985 викладач (з 1988 — доцент) Дрогобицьк. пед. ін-ту. Партії: Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Петро («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Дубровський (однойменна опера Е. Направника), Пінкертон («Чіо-Чіо-сан» Дж. Пуччіні) та ін. Лауреат респ. пісенного конкурсу (Краснодон, 1969, 1-а премія).

А. З. Мазепа.

І. П. Базилевич.

Т. А. Базилевська-Барташевич. Рушник. Бабоєво, муліне, поребрне ткацтво. 1983.

БАЗИЛІВСЬКИЙ Микола Пимонич [7 (20).VII 1909, м. Чигирин, тепер Черкас. обл. — 25.VII 1993, Київ] — укр. театрознавець, публіцист. Закінчив 1938 Київ. ун-т. Викладав у Донец. пед. ін-ті і Київ. ун-ті (1938—64, з перервами), працював зав. літ. частиною Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка (1950—54). Літ. діяльність почав 1925. Опублікував статті, розвідки з різних питань л-ри та мист-ва: «Т. Шевченко й А. Олдрідж», «Т. Шевченко й А. Харамбашич», «Живописна Україна» в критичній містечтві», «Репін і Україна», «Мости дружби» (про укр.-груз. театр. зв'язки), «Італійське відлуння» (про укр.-італ. літ.-мистецькі зв'язки), «Іван Франко і театр», а також нариси про П. К. Саксаганського, Л. Дніпрову Чайку, В. А. Чаговця, А. М. Бучму, Г. П. Юру, Ю. В. Шумського, М. М. Крушельницького, Н. М. Ужвій, О. М. Ватулю, П. Т. Сергієнка, Г. А. Нудьгу, Ю. О. Меженку, спогади про М. Т. Рильського, А. С. Малишкі. Літ.: Кулаковський В. Невтомний дослідник рідної культури. «Соціалістична культура», 1990, № 11.

БАЗИЛІКА (лат. basilica, від грец. βασιλική — царський дім, палац) — споруда, прямокутна в плані, витягнута по осі Зх-Сх., розділена рядами колон або пілонів на 3—5 нефів. Середній неф закінчується апсидою і значно вищий за бічні, що дає змогу добре освітлювати споруду. Нефи перекривали дерев. кроквами, пізніше — мурованими склепіннями (циліндричними і хрестовими). Тип Б. склався у Рим. імперії, де вона мала громадсько-адм. призначення (Б. Костянтина і Максенція, 306—313), згодом вона стала осн. типом ранньохристиян. храмів. Пізніше у Б. з'являється трансепт, над бічними нефами — галереї-емпори, над середохрестям — купол (купольна Б.). Б. поширилася з 4—5 ст. у країнах Середземномор'я, Закавказзя, у Пн. Причорномор'ї (Уваровська Б. в Херсонесі, 6—9 ст.). Б. — гол. тип католицьких храмів у романській, готичній арх-рі доби Відродження і стилі барокко (Європа, Лат. Америка). На Україні Б. з'явилися у 15 ст. У 17—18 ст. будувалися базилікові костіоли; бернардинців (1600—30; див. Бернардинці

монастир) і єзуїтів (1610—30), обидва — у Львові; Петропавлівський костіол (16—18 ст.) у Кам'янці-Подільському.

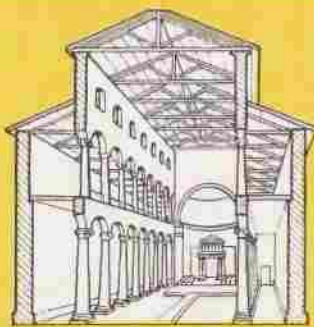
БАЙБАКОВА Кіра Сергіївна (3.X 1927, с. Нікольське, тепер Моск. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1972. Після закінчення 1949 театр. уч-ща ім. М. С. Щепкіна в Москві (курс В. М. Пашенної) — в Одес. рос. драм. театрі Рад. Армії (з 1954 — у Львові). Ролі: Катя («Два капітани» В. Каверіна), Людмила («Васса Железнова» М. Горького), Роза Олександрівна («Ретро» Б. Галіна), М. І. Ульянова («Більшовики» М. Шатрова), Памела («Дорога Памела» Дж. Патріка).

БАЙДА-СУХОВІЙ Дмитро Михайлович (8.XI 1882, с. Нагірне на Полтавщині — після 1970) — укр. актор, режисер, бандурист, збирач і пропагандист укр. нар. пісень, один з засновників укр. кіно. Дебютував 1899 в антрепризі О. П. Суходольського. Працював у трупах М. К. Садовського, О. З. Суслова, Д. А. Гайдамаки, Л. Р. Сабініна. Виступав як бандурист (1907—12 — в дуєті з Д. А. Гамалієм). На поч. 20 ст. утримував власну трупу. 1910—16 працював в кіно. Після 1917 — керівник червоноарм. самодіяльності, аматор. театрів. Ролі: Дмитро («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Вакула («Ніч перед Різдом» за М. Гоголем), Лейба («Жидівка-вихрестка» І. Тогобочного). Постановив фільми: «Кума Феська» за водевілем В. Дмитренка («Куми-мирошник, або Сатана в боці» (1910 або 1911; зіграв всі чоловічі ролі; один з перших знімав фільм не в сюжетній послідовності, а окремими кадрами, як у сучас. кіновиробництві), «Змія підколодна» (екранізація вірша І. Нікітіна), «Сватання на вечорниці» за п'єсою С. Карпенка-Паливоди (роль Телепня), «Три кохання в мішку» (всі — 1911), «Навкруги зрада» (1912: власний сценарій, вплив всіх персонажів фільму), «Шельменко-денчик» за комедією Г. Квітки-Основ'яненка (1912), «Запорізький клад» за п'єсою К. Ванченка-Писанецького (1912 або 1913), «Спіль, орли бойові, або Війна і життя» (1914 або 1916).

Літ.: Вишневський В. Художественные фильмы дореволюционной России. М., 1945; Журов Г. З. минулого кіно на Україні. К., 1959; Шимон А. У истоков. В кн.: Шимон А. Страницы биографии украинского кино. К., 1974.

БАЙДУКОВ Олександр Васильович (10.VI 1923, с. Троїцьке, тепер Запорізьк. обл.) — укр. живописець, засл. худ. УРСР з 1989. Навч. 1909—41 у Дніпроп. худож. уч-щі. Твори: «Луцький замок» (1963), «Багатства озера Світязь» (1976), «Диво-степ» (1964), «Пам'ять про отамана Запорозької Січі Івана Сірка» (1986), «Лісова пісня» (1991).

БАЙКО, сестри — укр. співачки (вокальне тріо), нар. артистки

Базиліка (проспіз).

Байко Данило Якієна, Марія Якієна та Ніна Якієна.

УРСР з 1979. Нар. у с. Яблунці (тепер Польща). Закінчили 1958 вокал і оркестр. (клас бандури) факультети Львів. консерваторії. Спільно виступали з 1953, солістки Львів. філармонії. Даниїла Якієна Б. (20.VIII 1929). В 1968—69 — викладач культурно-освітнього, 1969—84 — пед. училищ у Львові. Марія Якієна Б. (2.III 1931). З 1959 — викладач, з 1982 — професор Львів. консерваторії (серед учнів — І. Д. Попович, А. І. Кондрашевська, Г. Чорноба). Ніна Якієна Б. (25.VIII 1933). У 1953—56 і 1966—80 — викладач дитячої муз. школи у Львові, з 1982 — Київ. ін-ту культури (з 1992 — доцент). В репертуарі тріо — укр. нар. пісні, твори вітчизн. та зарубіж. композиторів. Лауреати 6-го Всесвіт. фестивалю молоді і студентів (1957, Москва). Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1976. З участю Б. знято фільм-концерт «Українська баркарола» (1984, «Укртелефільм»).

А. З. Мазепа.

БАЙКОВА Варвара Василівна (бл. 1850, Полтав. губ. — ?) — укр. і рос. співачка (меццо-сопрано). Закінчила 1871 Моск. консерваторію (клас О. Д. Александрової-Кочетової). 1871—73 — солістка Київ. рос. опери, 1874—75 — антреприз Ф. Г. Бергера (Харків). Партії: Ваня, Ратмир («Іван Сусанин»), «Руслан і Людмила» М. Глінки, Княгиня («Русалка» О. Даргомижського), Морозова («Опричник» П. Чайковського), Ізяслава («Рогнеда» О. Серова), Зібель («Фауст» Ш. Гуно), Міледа («Фра-Диявола» Дж. Мейсрбера).

М. І. Кузьмін.

БАЙКОВА Ольга Олександрівна (20.III 1925, Ленінград) — укр. артистка балету, засл. арт. УРСР з 1956. Навчалася в балетній студії Палацу культури ім. М. Горького (Ленінград). 1944—64 — солістка Львів. і Харків. театрів опери та балету. Партії: Лілея (однот. балет К. Данькевича), Одетта-Оділія, Аврора («Лебедине озеро», «Спляча красуня» П. Чайковського), Раймонда, Жізель (однот. балети О. Глазунова і А. Адана) та ін.

В. Д. Туркенич.

БАК Михайло Абрамович [19.XII 1902 (1.I 1903), Одеса — 7.XI 1989, Москва] — укр. і рос. диригент і композитор. Навчався 1913—23 в Одес. консерваторії (клас скрипки Ф. Я. Ступки), 1927 брав уроки диригування у Г. А. Стоярова, 1934—36 — уроки гармонії і

поліфонії у І. В. Способіна в Москві. З 1922 — скрипаль в укр. пересувному театрі в Проскурові (тепер Хмельницький), де дебютував як диригент з виставою «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. 1924—25 — диригент і зав. муз. частиною укр. драм. театру в Одесі, 1926—30 — укр. драм. театру ім. М. Заньковецької (тепер у Львові), 1930—33 — укр. муз.-драм. театру ім. Т. Г. Шевченка у Дніпропетровську. З 1933 працював у моск. театрах (Держ. укр. театр РРФСР, «Ромен», театр ім. Є. Т. Вахтангова та ін.). З 1963 — на творчій роботі. Твори: балет «Три царства» (1938), «Українська сюїта» для хору та оркестру (1940), п'єси для різних інструментів, романси (у т. ч. «Утоптала стежку», «На вгороді коло броду» на сл. Т. Шевченка, 1939), музика до драм. вистав, обробки укр. молд. пісень для хору та ін.

І. А. Гамкало.

БАКА Володимир Петрович (2.VII 1934, м. Калуш, тепер Івано-Франк. обл.) — укр. танцюрист і хореограф, засл. арт. УРСР з 1973. Закінчив 1959 хореограф. студію при Львів. палаці культури будишельників. 1960—68 — соліст ансамблю танцю «Надзбручанка», 1968—77 — естрадної групи «Дністер» Терноп. філармонії. 1980—86 — хореограф. танц. колективу «Пролісок» Терноп. фінансово-екон. ін-ту.

П. К. Медведик.

БАКАЛ Іполит Іванович [19.IV (1.V) 1871, Бессарабія — після 1896] — укр. художник. Навчався у Київ. рисувальній школі М. І. Муршика та в МУЖСА (1889—94). Твори: «Чоловіча голова» (1890), «Голова Зевса» (1891), обидві — у Київ. музеї рос. мист-ва), «З околиць Києва», «Тиша», «Вечір», «Біла річка», «У паризькому кафе» (етюд 1896, ДТГ). Картина Б. «Вуличка» експонувалась у Біржовому залі на виставці, яку організувало Київ. т-во заохочування художників.

Літ.: Первая весенняя выставка картин «Киевское слово», Каталог. К., 1893. Мурашко Н. И. Воспоминания старого учителя. К., 1907.

А. Г. Саприкіна.

БАКАЛЕННИКОВ Микола Романович [1 (13).XII 1881, Москва — 6.III 1957, Свердловськ] — рос. флейтист, диригент, композитор. Закінчив 1900 Моск. консерваторію. Уроки гармонії та контрапункту брав у С. І. Таїнєва. Диригував балетними виставами у Великому театрі, де 1915 поставив «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (за участю І. О. Алчевського, К. Г. Держинської, П. І. Цесевича). З 1919 — артист оркестру й диригент Київ. опери, у 1926 — один з організаторів «Симфансу». З 1931 — у Свердловську. Автор музики до 53 драм. вистав, у т. ч. «Платон Кречет», «Загибель ескадри» (обидві — 1935), «Богдан Хмельницький» (1939) О. Корнійчука.

І. А. Гамкало.

БАКАЛІНСЬКИЙ Арсен Якимович [псевд. — А. З., Арсень Б.; 13 (25).I 1880, с. Вороньків, тепер Київ. обл. — квітень 1921, там же] — укр. фольклорист, хормейстер, поет, культурний діяч. Закінчив 1900 Київ. духовну семінарію. Під час навчання співав у хорі М. В. Лисенка, з яким 1899 здійснив подорож по Україні. 1901—04 працював учителем поч. уч-ща в с. Сеньківці (тепер Київ. обл.), 1904—06 викладав спів у різних уч-щах Києва, 1906—20 (?) завідував Києво-Приорським уч-щем, де також викладав спів. Водночас керував учнівськими хорами, чол. хором робітників з-ду Цели Галя, диригував хором Лук'янівського нар. дому, з якими виконував переважно укр. нар. пісні. Підтримував стосунки з видатними діячами укр. культури — М. В. Лисенком, К. Г. Стеценком, О. А. Кошицем та ін. Серед фольклористичних праць — «Український співаник» (1904, виданий в Одесі під псевд. Арсень Б.), що складається з укр. народних пісень (тексти і ноты).

Стилістика укр. пісенного фольклору мала вплив на поетичну творчість Б. (зб. «Молоді поривання», 1903). Автор статей з питань нар. освіти.

Ю. В. Пудик.

БАКАНІДЗЕ Отар Акакіївич (27.III 1929, Тбілісі) — груз. літературознавець і театрознавець, доктор філол. наук з 1968, засл. працівник культури УРСР з 1972. В працях «Український театр у Тбілісі» (1967), «Леся Українка» (1971), «Грузинсько-українські літературні і театральні зв'язки» (1982) висвітлює літ. й мистецькі взаємини України і Грузії кін. 19 — поч. 20 ст., зокрема гастролі у Тбілісі театру. труп І. Х. Дрейсіга (1845—46), М. П. Старицького (1889), М. А. Кропивницького (1889—91), О. З. Суслова і О. А. Суходольського (1895—1900), Г. Я. Деркача (1892), М. К. Садловського (1897), виступи на груз. сцені М. К. Заньковецької, Є. П. Зарницької, А. Я. Манька, Є. П. Боярської та ін.

Досліджує т. з. кавказькі вечори, що відбувалися в Харкові, Києві та Одесі 1894—1900.

Тв.: Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємини. К., 1984.

М. Г. Лабінський.

БАКАЛА, плесканка, пласка, чутра — вид побутового та декор. посуду переважно з дерева та глини у вигляді диска з опуклими боками. На похідних Б. робили вушка для привішування до пояса, іноді — дві пари коротких ніжок, на горлі — ручку. На основі форм Б. створюють декор. глечі, глечики на високій ніжці, іноді з носиком (як у куманців). Традиції укр. Б. сягають черняхівського та ранньослов'ян. посуду. Б. керамічні декорують розписом (Косів, Бар, Дибинці, Київ, Опішня та ін.), дерев'яні гуцульські оздоблюють різьбленням та інкрустацією.

Т. А. Романець.

А. Ю. Паучек. Бакала. Дерево, токарство, різьблення. 1983.

БАКАЛАН Федір Миколайович (31.XII 1930, Київ — 26.VII 1983, Київ) — український артист балету, заслужений артист УРСР з 1960. Закінчив 1948 Київське хореографічне уч-ще, 1968 — Київ. театр. ін-т. 1948–72 — соліст Київ. театру опери та балету. Партії: Лукаш («Лісова пісня» М. Скорупського), Базиль («Дон Кіхот» Л. Мінкуса), Принц («Лускунчик» П. Чайковського), Батир («Шурале» Ф. Ярулліна), Ромео («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва). Викладав у Київ. хореогр. уч-щі (1959–68), Київ. ін-ті театр. мист-ва (з 1968; з 1977 — професор, з 1982 — ректор).

Т. О. Швачко.

БАКОТА — село, тепер у складі с. Старої Ушиці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельн. обл., осередок витинання кін. 19 — 1-ї пол. 20 ст. Серед майстрів — О. Отаманюк (автор витинанок «баби», «верхівці», «одуд», «вазон з птахами») та ін. Твори майстрів з Б. зберігаються у ДМУНДМ.

Літ.: Галимєстер В. Настінні папери прикраси Кам'янець. Кам'янець-Подільський, 1930; Станкевич М. Є. Українські витинанки. К., 1966.

М. Є. Станкевич.

БАКС (Вах) Арнолд Едуард Тревор (8.XI 1883, Лондон — 3.X 1953, Корк, Ірландія) — англ. композитор, піаніст, диригент. Під враженням своїх гастролей по Україні написав фп. п'єси «Травнева ніч на Україні», «Гопак» (1910).

БАКУСЕВИЧ Володимир Петрович (1916, с. Гавареччина, тепер Львів. обл.) — укр. майстер худож. кераміки, засл. майстер нар. творчості з 1990. Виготовленню традиц. кераміки чорнолощеної навчався у батька Петра Павловича Б. (1866–1946). Дзбанки, гладішки, горщики, друшляки, миски, баранці, свічники та ін. декорує в техніках гравірування, лискування. Твори експонувалися на міжнар. виставках. Зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України та ін. музеях.

БАКУСЕВИЧ Мар'ян Мар'янович (11.VIII 1931, с. Гавареччина, тепер Львів. обл.) — укр. майстер худож. кераміки, засл. майстер нар. творчості з 1990. Працює в галузі кераміки чорнолощеної. Глеки, горщики, макітри, миски, дзбанки-близнята, вази, свічники та ін. декорує гравіруванням, лискуванням. Твори експонувалися на міжнар. виставках. Зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України, музеї-заповіднику «Одеський замок».

БАКШТАСВ Леонід Георгійович (10.V 1934, с. Добринь, тепер Гом. обл.) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1987. Закінчив 1958 Білорус. театральн.-худож. ін-т (курс нар. арт. СРСР Д. О. Орлова). Працював у рос. драм. театрах Фергана (1958–59), Майкопа (1959–60), Миколаєва (1960–62), Дніпропетровська (1962–66). З 1966 — актор Київ. рос. драм. театру ім. Лесі Українки. Ролі: в театрі — Платон

Ф. М. Баклан.

Бакота. О. Отаманюк. Вершник. Папір, витинання, 1928.

(«Платон Кречет» О. Корнійчука), Микита («Влада темряви» Л. Толстого), Іванов («Іванов» А. Чехова), Телегія («Ходіння по муках» за О. Толстим), Карл Моор («Розбійники» Ф. Шіллера); в кіно — Остап («Білий птах з чорною ознакою», 1970), Костянтин («Ати-бати, йшли солдати...», 1976), Альохін («Історія одного кохання», 1981), Горелов («Штормове попередження», 1991); всі — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка, Белов («Петля Орiona», 1981, Одес. кіностудія).

О. В. Харченко.

БАЛАБАН Борис Олександрович [23.XII 1905 (5.I 1906), Харків — 8.III 1959, Київ] — укр. режисер і актор, засл. арт. УРСР з 1942. В 1922–29 у мист. об'єднанні «Березиль» проходив підготовку в режисерській лабораторії і працював актором. Очолював Харків. театр муз. комедії (1929–34), Київ. театр оперети (1944–47); працював у моск. театрах (1934–44), Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1948–59). Б. — актор ексцентричного, гротескового плану, володів засобами цирк. мист-ва, акробатики. Ролі: Куліківський («Пролог» С. Бондарчука, А. Курбаса), Буфон («Жакерія» П. Меріме), Прудон («Золоте черевко» Ф. Кроммелінка). Вистави: «Алло, на хвилі» (спільно з Л. Ф. Дубовиком, В. М. Скляренко, 1929), «Палацдарм» М. Ірчана (спільно з Л. Курбасом, 1932), «Професор Буйко» Я. Баша (1949), «Петербурзька осінь» О. Ільченка (1954), «Доктор філософії» Б. Нушича (1956).

Літ.: Мистецтво франківців. К., 1970.

Ю. М. Вобшико.

БАЛАБАН Гедеон (світське ім'я — Григорій Маркович; 1530 — 9.II 1607) — укр. культурно-освітній, церк. і політ. діяч. З 1566 — єпископ у Львові, потім у Галичі, Кам'янці-Подільському, з 1576 — знову у Львові. Виступав проти запровадження в Україні григоріанського календаря (1582), проти Брестської унії 1596, засуджував дії польс. королів, влади на посилення гніту укр. населення. Після смерті І. Федорова сприяв відновленню Львівського братства друкарні. Заснував 6-ки і школи у селах Стратині та Крилосі (тепер Івано-Фр. обл.), а також Балабанів гурток, Крилоську друкарню, Стратинську друкарню.

Літ.: Памятники полемической литературы в Западной Руси, кн. 3. СПб., 1903.

БАЛАБАНИВ ГУРТОК — коло укр. культурно-освітніх діячів 1-ї пол. 17 ст., переважно членів Львівського братства, залучених Г. Балабаном до редакційно-видавничої роботи у Стратинській друкарні і Крилоській друкарні, розміщених у родових маєтках Балабанів. До організації друкарень були причетні племінники Г. Балабана — Ф. Балабан та І. Балабан, з ними співробітничали Ф. Касіянович (Касіанді), В. Гребеневич, «справ-

щиком» (коректором) був Веніамін. Активно працював у Стратині Памво Беринга. Б. г. сприяв розвитку редакційно-видавничої справи в Україні, вперше у практиці укр. книгодрукування ввів до тексту сюжетні гравюри-ілюстрації. Наприк. першого десятиріччя 17 ст. провідні діячі Б. г. переїхали до Києва й увійшли до Києво-Печерського наук.-літ. гуртка Є. Плетенецького.

Літ.: Ісаченко Я. Д. Премієрники першопечатника. М., 1981.

БАЛАБІН Альберт Григорович (19.XI 1934, м. Плавськ, тепер Тул. обл.) — укр. художник скла, засл. художник УРСР з 1982. Навчався 1953–55 у Ленінгр. худож. уч-щі ім. І. І. Бродського, 1959–63 — Ленінгр. вищому худож.-пром. уч-щі ім. В. Г. Мухоміної. Працював на Керченському з-ді скловиробів (1963–68), з 1968 — на Київ. з-ді худож. скла. Створив скульптуру малих форм та жанр. композиції, сам виконує їх у гутній техніці як майстер-склодув. Пластичі Б. властиве органічне поєднання фантазії і дійсності, ліризму та гумору. Твори: «На базар» (1970), «Торси» (1972), «Вітрила» (1975), «Аврора» (1977), «Ведмеді - олімпійці» (1980), «Кінь-вогонь» (1985), «Кораловий риф» (1987). Для ВДНГ УРСР (тепер Респ. центр виставок і ярмарків) створив монумент-просторові композиції «Фонтани» (1975) та «Флора» (1982). Твори зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України та ін.

А. Г. Балабін. Композиція «На Хортиці». Кристали, гутна техніка. 1982.

БАЛАБІН Патрикей (1734 — після 1765) — рос. гравер. Навчався в рисувальних (з 1749) та гравірувальних (з 1755) палатах петерб. АН. Працював у техніці різцевої гравюри. Виконав гравіюру «Вид Полтави», яку було вмонтовано в цегляний стовп, споруджений 1778 в пам'ять про Полтавську битву (згодом зберігалась у петерб. АН).

БАЛАБУХ БУДИНКИ в Києві — архіт. пам'ятки, міські житл. споруди в стилі класицизму в істор. зоні Подолу. Були власністю родини купців Балабух. 1) Будинок № 2/1 по вул. Костянтинівській (поч. 30-х рр. 19 ст.), двоповерховий з підвалами, прямокутний у плані. Перекриття 1-го поверху склепінчасті. В оздобленні фасаду використано мотив аркади, вікна

Л. Г. Бахтєв.

прикрашено прямими сандриками. 2) Будинок з флігелем по вул. Петра Сагайдачного № 27 (кін. 18 — поч. 19 ст.), одноповерховий, з глибоким склепінчастим підвалом на подвійному фундаменті, прямокутний у плані. Флігель (1839, арх. Л. В. Станзані) двоповерховий, прямокутний у плані. Вдоль дворового фасаду — двоповерхова галерея. Інтер'єри не збереглися. 1981—82 Б. б. реконструйовано.

М. В. Кольницький.

БАЛАБУХА Федір Олексійович (2.III 1926, с. Вищетаєрівка, тепер Дніпроп. обл. — 15.VI 1990, Луцьк) — укр. актор, народний арт. УРСР з 1976. Закінчив 1946 студію при Запоріж. укр. муз. драм. театрі ім. М. О. Шорса (педагог — В. Г. Магар). Працював у Запоріж. (1944—47), Мелітопольському міському (1947—48), Херсон. пересувному (1948—50), Ніжинському (1950—54), Волинському (1954—83) укр. муз. драм. театрах. Ролі: Василь («Циганка Аза» М. Старицького), Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Оснот'яненка), Т. Г. Шевченко («Серце поета» М. Левченка), Вітровий («Калиновий гай» О. Корнійчука), Незнамов («Без вини винні» О. Островського), Коломійцев («Останній» М. Горького).

Ю. В. Кобець.
БАЛАВЕНСЬКИЙ Федір Петрович [31.XII 1864 (12.I 1865), м. Люботин, тепер Харків, обл. — 8.XI 1943, с-ще Ліанозово, тепер у складі Москви] — укр. скульптор. Закінчив 1896 Київ. рисувальну школу М. І. Мурашка, 1903 — пetersb. АМ (клас В. О. Беклемішева). Викладав у Тбілісі. (1905—06) і Київ. (1907—22) худож. уч-щах, Миргород. худож.-керамич. технікумі (1922—30).

Балабух будинок по вул. Петра Сагайдачного № 27 у Києві. Кін. 18 — поч. 19 ст.

Ф. О. Балабуха.

І. В. Балагурак. Торіаль. Дерево, різьблення. 1962. ДМУНДМ. Київ.

Ф. П. Балавенський. Скульптурна композиція «Любов» на будинку Інституту гігієни праці і проф. захворювань (колишній будинок Маріїнської громади Червоного Хреста) у Києві. Бетон. 1912—13.

Працював у галузі портретної і декор.-монумент. пластики. Творчості Б. властива емоційна, психол. характеристика образу. Серед творів: понад 20 скульпт. портретів Т. Г. Шевченка, портрети М. В. Лисенка, І. П. Котляревського (1903), всі — гіпс; надмогильне погруддя М. А. Кропивницького на Харків. кладовищі (бронза, 1914). Автор алегоричних горельєфів на будинках — Ф. Ісєрліса (1909, тепер житл. будинок), Маріїнської громади Червоного Хреста (1912—13; тепер н.-д. ін-т) та ін. (погруддя (1915—16), всі — у Києві. Брав участь у здійсненні ленінського плану монументальної пропаганди (бюсти В. І. Леніна і К. Маркса, гіпс, 1918—19).

Літ.: Богданович Г. Федір Петрович Балавенський. К., 1963.

О. В. Замостян.

БАЛАГАН (від перс. балагане — верхня кімната, балкон) — 1) Тимчасова будова для різного типу видовищ — театральних, лялькових, естрадних, церковних (зокрема, укр. мандрівних труп). У Росії й на Україні існували з кін. 18 до 30-х рр. 20 ст. переважно на ярмарках, міськ. майданах. Б. являв собою дощату споруду з брезентовим покриттям. Перед входом був високий балкон (раус) для закликальників. У 60—70-х рр. 19 ст. на Україні був відомий театр. Б. купця М. Ф. Бабича в Сумах (див. Бабича М. Ф. театр). 2) У переносному значенні — буфонадно-фарсовий стиль театру, який у театрознавстві дістав також назви — нар. майдановий театр, сценіч. примітив, театр. лубок. На поч. 20 ст. деякі театр. діячі з метою демократизації театру звертаються до мистецтва Б. Один із своїх драм О. О. Блок дає метафоричну назву — «Балаганчик». В. В. Маяковський використовує прийоми мист-ва Б. при створенні «Містері-буфф». В. Е. Мейерхольд у статті «Балаган» висловлює ідеї духовного оздоровлення театру шляхом повернення до мист-ва Б. Ці ідеї заперечує Лесь Курбас у статті «Театральний лист» (1918), вважаючи прийоми Б. непридатними для інтелектуального мист-ва. У 20—30-х рр. ряд режисерів (С. Е. Радлов, О. Д. Дикий, О. Д. Попов, Ф. Л. Лопатинський, Г. П. Юра, М. С. Терещенко) проголошують гасло відродження Б. і використовують прийоми його мист-ва для «ре-театралізації театру», тобто повернення надміру «запсихологізованому» театр. мист-ву яскравих засобів видовищності, святковості. В плані Б. були поставлені «Скапен-штукар» Ж. Б. Мольєра в Київському театрі класичної трагедії і комедії (1919), «Балаганна вистава» Г. Козинцева та С. Ютєвича в театрі «Арлекін» (1919, обидва — в Києві), «Два Петра» в микол. театрі «Червоний перець» (1921), «Приборкання непокірної» У. Шекспіра у Першому театрі Укр.

Рад. республіки ім. Шевченка (1922) та ін.

Ю. М. Бобошко.

БАЛАГУРАК Іван Васильович (29.VI 1922, м. Косів, тепер Івано-Фр. обл.) — укр. нар. різьбяр, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1968. Працює в галузі худож. різьблення на дереві. Навчався у Ю. І. Корпанюка та С. І. Корпанюка. В. Г. Девдюка. Виготовляє декор. скриньки, посуд, прикраси, худож. меблі, портретні рамки, декор. тарелі («Богдан Хмельницький», 1957; з портретом Леніна, 1969), оклади і футляри до книг (з портретом Т. Г. Шевченка, 1961), альбомів, вітальних адрес. Серед ін. творів — серії портретів Т. Г. Шевченка та І. Я. Франка, які виконано в техніці різьблення та інкрустації. Твори зберігаються в Музеї народного мистецтва Гуцульщини в Коломиї, музеях Києва, Львова, Косова та ін.

Літ.: Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. К., 1969, Соломченко О. Г. Сучасні художні промисли Прикарпаття. К., 1979.

О. Г. Соломченко.

БАЛАГУРАК Осип Васильович (25.IV 1928, м. Косів, тепер Івано-Фр. обл.) — укр. нар. різьбяр. Працював на Косівському художньо-виробничому об'єднанні «Гуцульщина» (1946—69). З 1962 — в Косів. худож.-виробничому комбінаті Худож. фонду України. Працює в техніці сухого різьблення, інколи вводить інкрустацію деревом, бісером, металом, перламутром. Серед творів — альбоми і шкатулки. Твори зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України, Коломийському та Косів. музеях нар. мист-ва Гуцульщини.

К. Г. Карпюк.

БАЛАДА (франц. ballade, з прованс. balada, від balat — танцювати) — жанр давньої епіко-ліричної нар. та профес. пісні і поезії. Відзначається гостродрам. сюжетикою переважно побутового або соціально-побутового змісту. Назва Б. з'явилась у середньовічній лицарській прованс. поезії. В той час Б. являла собою жанр танцювальної пісні, її виконували барди і менестрелі. Б. — широко інтерпрет. явище, про що свідчить схожість її сюжетів у різних народів, водночас у кожній нац. культурі вона має самобутні риси. Так, в укр. фольклорі Б. — жанрово розгалужений, поширений по всій тер. України, генетично пов'язаний з давньорус. епосом, найбільшою мірою споріднений з історичними піснями, піснями-хроніками та соціальними піснями, шар муз.-поетич. творчості. Налічує до 300 сюжетів, нац. ядром яких є, зокрема, «Козак і Кулина», «Пісня про Штефана-воеводу», «Бондарівна», «Дівка-бранка», «Тройзілля», «Смерть чумака в дорозі». В процесі інтенсивної стилізової еволюції Б. склалися її осн. ознаки — оповідність, діалогічність, правильна строфіка. Укр. Б. притаманний дворядковий

вірш силабічної будови — (6+ +6) 2, (4+4+6) 2, (8+8) 2, (7+ +7) 2, подекуди із серединними рефренами на вигуках «ой», «гей», «да». Виконують соло і хором (гуртом). Лексичні та муз. особливості укр. Б. як жанру, що ґрунтуються на худож. відображенні середовища, в якому вона виникла й поширилась, яскраво виявляються в регіональних стилях фольклору.

У профес. мист.-ви жанр Б. виявляє насамперед романтич. спрямованість образного ладу творів, зокрема в л-рі 18—19 ст. (Р. Бернс, В. Скотт, Ф. Шіллер, А. Міцкевич, укр.—Т. Г. Шевченко, Ю. А. Федькович, М. С. Шашкевич), музиці 19—20 ст. (переважно камерні твори Ф. Шуберта, Ф. Шопена, М. І. Глинки, О. С. Даргомижського, україн. композиторів В. С. Косенка, С. П. Людкевича, Б. М. Лятошинського, І. Н. Шамо та ін.). Б. набула розвитку у сучас. шсенних напрямках: *авторський пісн., рок-музиці* та ін.

Лит.: Алітур П. В. Народні балади Закарпаття. Львів, 1966; Грива С. І. Мелос української народної епіки. К., 1979; Балади. К., 1987. С. Я. Грива.

БАЛАКІРЄВ Милій Олексійович [21.XI 1836 (2.11 1837), Нижній Новгород — 16 (29).V 1910, Петербург] — рос. композитор, диригент, піаніст і муз.-громад. діяч. Гр. на фп. навчався приватно у О. І. Дюбука в Москві (1846) і К. К. Ейзріха в Нижньому Новгороді (1850—51). Організатор і керівник «Могучої кучки» (1862—72). В 1883—94 — керівник *Придворної співацької капели* в Петербурзі. В репертуарі Б. як піаніста були, зокрема, твори А. С. Гуссаковського. Серед вихованців Б. по Придворній співацькій капелі — Ф. С. Якименко, який залишив спогади про нього. Був знайомий з Т. Г. Шевченком (з 1859), високо цинував його творчість.

Лит.: Милій Алексеевич Балакирев. Исследования и статьи. А., 1961; Милій Алексеевич Балакирев. Автопись жизни и творчества. А., 1967; Гордеева Е. М. Композитори «Могучей кучки». М., 1985.

БАЛАНОВСЬКА Леоніда Миколаївна [26.X (7.XI) 1883, м. Шпола, тепер Черкас. обл. — 28.VIII 1960, Москва] — укр. і рос. співачка (сопрано). Закінчила 1906 Петерб. консерваторію. 1906—08 — солістка Київ. рос. опери, 1908—19 і 1925—26 — Великого театру СРСР, 1919—22 — Севастоп. опери, 1926—33 — Харків. театру опери та балету. 1918 разом з К. Шимановським виступала у Єлизаветграді. 1927—33 — викладач Харків. музично-драм. ін-ту, 1933—35 — Бакінської, 1935—60 — Моск. (з 1941 — професор) консерваторій. Серед учнів — Н. К. Мисіна. Б. — активний пропагандист укр. вокал. музики, була членом муз.-драм. т-ва «Кобзар» у Москві (1910—17), виконувала укр. нар. пісні, романси М. Лисенка і Я. Степового. Мала голос широкого діапазону, співала також

меццо-сопранові партії. Партії: Ганна («Майська ніч» М. Римського-Корсакова), Марина Мнішек («Борис Годунов» М. Мусоргського), Оксана, Марія («Черевички», «Мазепа» П. Чайковського). Одна з кращих виконавиць вагнерівського репертуру. Гастролювала в Англії, Франції, Австрії.

І. М. Лисенко
БАЛАНОВСЬКИЙ Леонтій (? м. Ніжин — ?) — укр. і рос. півчий кін. 17 — поч. 18 ст. Перебував на службі у царівни Наталії Олексіївни. З 1702 — придворний священик.

Ю. П. Ясинівський.

БАЛАЦЬКИЙ Дмитро Євменович [26.X (8.XI) 1902, м. Гайсин, тепер Вінн. обл. — 15.III 1981, Полтава] — укр. хоровий диригент. Закінчив 1929 Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка. Один із засновників і керівник (1923—25) Гайсинської хорової капели «Зірка», 1927 — один з ініціаторів створення «Хорансу», 1937—38 — худож. керівник Держ. капели бандуристів УРСР. 1938 репресований і висланий до Казахстану.

1947—48 — керівник хорової капели Одес. філармонії, 1949 — хормейстер Ансамблю пісні і танцю УРСР у Києві. З 1949 працював у Полтаві керівником хорової капели обл. філармонії, 1951—61 — самодіяльного хору і вокал. ансамблю. Автор музики пісн. «Розпрятайте, хлопці, коні» (1918), яка стала народною. М. Т. Рильський присвятив Б. вірш «Бетховен».

Тв.: 3 пісню в серці. [Спогад про М. Т. Рильського]. В кн.: Син країни Рад. К., 1982.

Лит.: Коуфман А. С. Пісня знаходить автора. К., 1966. І. А. Гамалю.

БАЛАШ Віктор Григорович (28. III 1932, Москва) — укр. художник театру, засл. художник УРСР з 1978. Закінчив 1953 Моск. худож. уч.-ще пам'яті 1905 року. З 1959 — гол. художник Херсон. укр. муз.-драм. театру. Оформив вистави: «Назар Стодоля» Т. Шевченка (1954), «Зачарований вітряк» М. Стельмаха (1966), «Кар'єра Артура Уї» Б. Брехта (1975), «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого (1976), «Вірність» М. Зарудного (1981).

БАЛАШЕВИЧ — укр. майстри худож. литва 17 — поч. 18 ст. Жили і працювали у Глухові. Йосип Тимофійович Б. (? — ?). Виливав гармати, оздоблені орнаментом, а також картушами з написами й гербами. Карпо Йосипович Б. (? — 1735), син Й. Т. Балашевича. Відомі його роботи: мортіра (1698), гармати (1697, 1705 і 1717), прикрашені рослинним орнаментом та зображеннями реальних і фантастич. істот. Твори Б. зберігаються в Ар-

М. О. Балакірев.

тилерійському музеї в Петербурзі, Оружейній палаті в Москві, Черніг. істор. музеї та ін.

БАЛАШОВА Роза Трохимівна (9.VIII 1927, с. Гостьє, тепер Мещовського р-ну Калуз. обл.) — рос. актриса, нар. арт. РРФСР з 1982. Закінчила 1948 Моск. театр. уч.-ще ім. М. С. Щепкіна. Дебютувала в Воронежському театрі ім. О. В. Кольцова. Працювала в Одес. рос. драм. театрі ім. А. В. Іванова (1953—62), з 1962 — в Ленінгр. театрі драми ім. О. С. Пушкіна. Ролі в Одес. театрі: Ліда («Платон Кречет» О. Корнійчука), Таня («Таня» О. Арбузова), Любов Ярова («Любов Ярова» К. Треняова), Ніла Снежко («Барабанщиця» О. Салінського), Ілона («Кам'яне гніздо» Г. Вуолійоки).

Б. Я. Барська.

БАЛАЯН Роман Гургенович (15. IV 1941, с. Неркін-Оратаг, Нагірний Карабах) — український кінорежисер: заслужений діяч мист. УРСР з 1990. Навчався 1962—64 в Єреванському худож.-театр. ін-ті. Закінчив 1969 Київ. ін-т театр. мист.-ва (курс Т. В. Левчука). 1970 на студії «Укркінохроніка» зняв документальний фільм-портрет «Анатолій Петрицький». З 1970 — режисер Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Здійснив екранізацію творів А. П. Чехова «Каштанка» (1976) та «Поцілунок» (1983, автор сценарію; обидва — телевіз.), І. С. Тургенєва «Відлюдько» (1977), М. С. Лескова «Леді Макбет Мценського повіту» (1989, обидва — співавтор сценарію). Складні морально-етичні проблеми порушено у фільмах Б. «Польоти уві сні та наяву» (1982; Держ. премія СРСР, 1987) та «Храни мене, мой талисман...» (1986), «Флер» (1987).

БАЛЕЙ Вірко (Вірослав; 21.X 1938, м. Радохів, тепер Львів. обл.) — укр. диригент, піаніст і композитор. Закінчив 1963 консерваторію в Лос-Анджелесі. З 1971 — худож. керівник щорічного фестивалю сучас. музики, з 1974 — керівник камерного оркестру, з 1980 — худож. керівник і диригент симф. оркестру, з 1983 — оперного театру (всі — у Лас-Вегасі, США). Автор «Думи-монологів» для симф. оркестру, присвяченого А. Л. Веделю (1984, 2-а ред. — 1988), творів для фп., віолончелі, кларнета та ін. інструментів. Активний пропагандист україн. музики за кордоном у концертних виступах, лекційній та громад. діяльності. Україну вперше відвідав 1974 (гастролі з 1988). Тв.: Галузка культури світової «Київ», 1991, № 12: Орфей розкутий. «Сучасність», 1994, № 2.

Лит.: Петров І. Вірко Балея у Києві. В кн.: Наука і культура України, в 23, К., 1989.

БАЛЕМА Микола Опанасович (1.V 1948, с. Жилинці Хмельн. обл.) — укр. диригент, нар. арт. УРСР з 1988. Після закінчення 1972 Уральської консерваторії в Свердловську — худож. керівник і гол. диригент Держ. укр.

М. О. Балама.

Я. Т. Балашевич.
Деталь гармати. Метал.
литва. 1697. ДЕ.
Петербург.

ансамблю пісні і танцю «Подольнянка» Хмельн. обл. філармонії.

БАЛЕТ (італ. balletto, від лат. ballo — танцюю) — вид музично-театр. мист-ва, зміст якого втілюється насамперед у хореогр. образах. Є явищем синтезу мистецтв. Осн. компоненти Б.: лібретто (або сценарій), в якому викладено заг. чинники драматургії Б. (сюжет, характеристику дійових осіб та ін.), балетна музика (як оригінальна, написана спеціально з метою втілення давнього лібретто, так і компілятивна), хореогр. дія, що відтворюється засобами балетмейстерського мистецтва і силами балет. виконавців (балерин, артистів балету; солістів і кордебалету), художнє оформлення (декорації, костюми, освітлення тощо). За жанрами Б. поділяють на Б.-трагедію, Б.-комедію, Б.-п'єсу і Б.-симфонію. Б. може бути одно- і багатодійним, сюжетним або безсюжетним тощо, являти собою хореогр. мініатюру. Термін «Б.» виник в Італії у 16 ст. Перша балетна вистава «Комедійний балет королеви» здійснена 1581 у Франції, в Росії — 1673 («Балет про Орфея та Еврідіку» (балетмейстер Н. Лім)). Джерела Б. на Україні — в нар. хореогр. творчості, фольклорно-театралізованих обрядах, муз.-танц. інтермедіях шкільного театру (17—18 ст.). Перші профес. балетні вистави поставлено в Харків. аматор. театрі у 80-х рр. 18 ст. Балетна труппа театру під керівництвом П. І. Іваницького (кол. петерб. танцівника) виконувала сюжетні *дивертисменти* з елементами укр. народного танцю (вперше в Б.). Серед танцюристок була Малярівна, яку згадував Г. Ф. Квітка-Основ'яненко у своїх спогадах. 1801 *Шура Д. І.* театр мав у репертуарі Б. «Венера і Адоніс», 1805—09 постійно давав балетні вистави у Київському міському театрі. 1816 *Штейна І. Ф.* труппа поставила у Харкові Б. «Чарівна флейта», «Принцеса Каррарська», «Пігмаліон», «Цигани». Укр. нар. танці вперше на укр. профес. сцені з'явилися у виставі «Наталка Полтавка» *І. Котляревського*, здійснений 1819 *Полтавським вільним театром*. 1823 укр. танець уведено в постановку опери «Українка, або Чарівний замок» (невід. автора) у Київ. міськ. театрі. Дальший розвиток нац. сценіч. хореографії пов'язаний з Руським народним театром у Львові (60—90-і рр., балетмейстер *А. І. Ніжанківський*), муз.-драм. і оперними постановками *М. А. Кропивницького* (за участю у 90-х рр. *Т. Ніжинського*), *М. П. Старицького*, *М. К. Садовського* та ін. У 20-х рр. 19 ст. укр. танц. дивертисменти і балетні вистави показували у Харкові, Києві, Одесі труппи *І. Ф. Штейна* та *А. Ю. Млотковського*. З 40-х рр. на Україні гастролювали і працювали май-

Балет. Сцена з балету «Пан Кальовський» *М. Вериківського*. Харківський театр опери та балету, 1931.

стри рос. та зарубіж. балету: в Києві і Харкові — моск. артисти на чолі з *Т. І. Івановою* (Глушковською, 1843), в Одесі, Києві і Харкові — труппи під керівництвом *К. Ф. Богданова* (1848, за участю *Т. К. Богданової*), польс. балетмейстера *М. Піона* (1852, вистави «Весілля в Ойцуві» *Я. Стефани*, «Стах і Зоська» *Жабчинського*, «Мрія поета» *Ч. Пуны*); 1853—54 в Києві, Харкові, Одесі і Полтаві — труппа, очолювана *О. І. Андрияновим* і *П. Маловернем* (виконувала у скороченому вигляді Б., що йшли на столичних сценах); 1863—67 у театрі Італ. опери в Києві працювала балетна труппа австр. балетмейстера *А. Опфермана*, який здійснив постановки Б. «Есмеральда» і «Катерина, дочка розбійника» *Ч. Пуны*, «Жизель» *А. Адана*, «Чарівна флейта» *Р. Дріго*. 1893 почала перший балет. сезон Київська російська опера, 1893—1909 (з перервою) в театрі працювала балетна труппа *С. Ленчевського* і *З. Г. Ланге* (серед вистав — «Малоросійський балет» і «Жнива в Малоросії», де були використані укр. нар. танці). 1910—13 труппу очолював польс. балетмейстер *К. Залевський*, який широко використовував укр. нар. танці, театралізував весільні об-

Балет. Сцена з балету «Бахчисарайський фонтан» *Б. Асаф'єва*. Харківський театр опери та балету, 1962.

Балет. Сцена з балету «Дон Кікот» *З. Мінюса*. Львівський театр опери та балету, 1960.

Балет. Сцена з балету «Лісова пісня» *М. Скорупського*. Київський театр опери та балету, 1972.

ряди (дбаючи про піднесення профес. культури укр. танцівників, запрошував на гастролі провідних майстрів рос. Б.), з 1914 — *А. А. Романовський* (відкрив при театрі студію і поставив танц. дивертисмент в опері «Ноктюрн» *М. Лисенка*, поєднавши класичний танець з укр. танц. елементами), 1915—17 — *О. О. Кочетовський* (з Москви) і *Б. Х. Ніжинська*. Вони сприяли піднесенню виконавської культури артистів труппи, демонструючи Б. за хореографією *М. М. Фокина* («Египетські ночі» *А. Аренського*, «Карнавал» на музику *Роберта Шумана* та інші) і *М. І. Петіпа* («Горбоконик» *Ч. Пуны*). 1910—14 у Києві гастролювали рос. майстри Б. — *К. В. Гельцер*, *Є. К. Обухова*, *О. О. Смирнова*, *Л. М. Єгорова*, *С. Д. Андриянов*, *А. О. Жуков*, *О. М. Балашова*, *М. М. Мордкін*, *М. Ф. Кшесінська*, 1915 — група артистів Б. Великого театру на чолі з *О. М. Балашовою* і *М. М. Мордкіним*. Укр. сценічний танець набував розвитку в муз. виставах *Савовського* *М. К. театру* (1907—19), де *В. М. Верховинець* організував «вечори укр. хореографії», поставив розгорнуті танц. картини в операх і оперетах *К. Г. Стеценка* і *М. В. Лисенка*, застосувавши принцип театралізації зразків танц. фольклору; там же розпочав творчу діяльність *Василь Авраменко*. Після жовтня 1917 року балетною труппою Київської рос. опери керували балетмейстери *М. П. Фроман* і *М. М. Мордкін*, який у цьому театрі здійснив вистави: «Жизель» *А. Адана*, «Вальпургієва ніч» *Ш. Гуно* (сценіграфія *А. Г. Петрицького*) і дивертисмент. У створенні 1919 «Музичній драми» *М. Мордкіна* (за участю *Леся Курбаса*) поставив балет «Азіаде» *А. Бурго-Дюкюдре*, укр. танц. дивертисменти в операх «Утоплена» *М. В. Лисенка* і «Галька» *С. Монюшка*. На поч. 20-х рр. в оперних театрах Києва, Харкова й Одеси працювали балетмейстери *Р. Й. Балланотті*, *А. Романовський*, *М. М. Дісковський*, *М. А. Соболев*, *П. К. Йоркін* (створив молодіжний балетний колектив з вихованок *Дугинської-Тальмоді Н. О.* балетної студії. Існував 1920—24). 1925 в Харкові відкрито перший укр. рад. театр опери та балету — Укр. держ. столичну

оперу. Балетну трупу (60 чол.) очолив Р. Й. Баланотті (постановник «Лебединого озера» П. Чайковського, укр. танц. дивертисментів в опері «Сорочинський ярмарок» М. Мусоргського). 1926 держ. оперно-балетні театри створено у Києві (балетмейстер Л. О. Жуков та М. Р. Рейзен) та Одесі (балетмейстер Р. Баланотті). 1926—27 існувало Об'єднання театрів Харкова, Києва та Одеси під керівництвом І. М. Лопицького. Очолити укр. балетні колективи було запрошено майстрів моск. Великого театру. Так, у Харкові В. О. Рябцев і А. М. Мессерер поставили Б. «Дон Кіхот» Л. Мінкуса, «Горбоконик» Ч. Пуїлі, «Корсар» А. Адана (в ред. О. О. Горького), в Одесі працював К. Я. Голейзовський. Восени 1927, після ліквідації об'єднання, харків. колектив, яким керував М. Ф. Мойсєєв, вперше на Україні здійснив постановку Б. «Червоний мак» Р. Глієра за участю В. С. Дуленка, К. Г. Васиної, В. К. Литвиненка, О. М. Соболя. Балетні трупи республіки вели далі пошуки оригін. рішень цього твору; кращими стали роботи П. П. Вірського і М. О. Болотова (1928, Одеса), М. М. Дісковського за участю Р. В. Захарова (1928, Київ), В. К. Литвиненка (1929, Харків); 1940 — у Львові (балетмейстер М. І. Трегубов). Серед прем'єрні твори рад. композиторів (вперше на рад. сцені) — «Блазень» С. Прокоф'єва (1928, Київ, балетмейстер М. Дісковський), «Золота доба» Д. Шостаковича (1930, Київ, балетмейстер Є. Д. Вигильов; 1931, Одеса, балетмейстер М. Мойсєєв). 1928 відкрилась Перша пересувна опера, балетну трупку якої очолив П. Йоркін, 1929 — Друга пересувна опера (гол. балетмейстер Ю. П. Ковальов), де балетною прем'єрою став «Червоний мак» Р. Глієра, і Третя пересувна опера, на сцені якої також показано цей Б. (гол. балетмейстер Ф. І. Пінно). 1932 Першу пересувну оперу було реорганізовано у стаціонарний Дніпропетровський театр опери та балету, в якому 1934—35 П. П. Вірський і М. О. Болотов вперше здійснили постановку комедійного Б. «Мищанин з Тоскани» В. Нахабіна (за «Декамероном» Дж. Бокаччо). Зміцнювалось творча співдружність балетних колективів з укр. композиторами, в результаті якої репертуар збагатився героїко-революц. Б. «Ференджі» Б. Яновського (1930, Харків, балетмейстер П. К. Крегов і М. М. Форрєр; 1931, Одеса, балетмейстер М. Мойсєєв; 1932, Київ, балетмейстер В. Литвиненко) та «Карманийола» В. Фемелігі (1930, Одеса, балетмейстер М. Мойсєєв). 1931 В. Литвиненко поставив за участю В. Верховинця у Харкові та у Києві перший героїч. укр. балет «Пан

Каньовський» («Любина Бондарівна») М. Вериківського, в якому закладено основи хореогр. мови нац. Б., поєднано лексику та форми класич. хореографії і укр. нар. танців, традиції класич. балетного і нац. муз.-драм. театру (1932 — у Дніпропетровську, балетмейстер П. Йоркін). Створення нац. Б. стимулювало розвиток укр. нар.-сценіч. танцю. Розгорнуті укр. хореогр. картини було включено в опери «Золотий обруч» Б. Лятошинського, нові постановки «Тараса Бульби» і «Наталки Полтавки» М. Лисенка, «Запорожця за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (останні дві роботи 1936 були високо оцінені критикою на I-й Декаді укр. мист-ва і л-ри в Москві); серед їх постановників — В. Верховинець, П. Вірський, М. Болотов. Група виконавців нар. танців під керівництвом М. А. Соболя працювала 1934 у Київ. театрі опери та балету (1935 здобула I-й приз на Міжнар. фестивалі нар. танців у Лондоні). Інтенсивний розвиток нац. хореографії дав поштовх до написання героїко-романтич. Б. «Лілея» К. Данькевича за мотивами творів Т. Г. Шевченка (1940, Київ), де постановник Г. О. Березова продовжила пошуки синтезу укр. нар. і класич. танц. лексики, широко використала досвід укр. і світового Б.: зразки дуєтного та сольного танцю, стильові особливості чол. та жін. сценіч. танцю (гол. партії — А. І. Васильєва і О. М. Соболя), у масових сценах — застосування елементів танц. симфонізму (1945 пост. в Одесі, 1946 — у Донецьку і Львові). Аналогічний синтез втілено і у героїчному Б. «Світлана» Д. А. Клебанова (1941, Харків, балетмейстер П. Йоркін, виконавці — А. В. Яригіна та М. Ф. Орешкевич). Формування нац. репертуару поєднувалось з поглибленим освоєнням рос. хореогр. спадщини: у цьому укр. колективам активно допомагали майстри Б. Москви і Ленінграда. 1926 на Україні почали працювати випускники Ленінгр. хореогр. уч-ща, виконавці А. Я. Ваганової — К. Г. Васіна, Н. В. Верикундова, Н. М. Виноградова, І. М. Герман, Р. В. Захаров, Ю. П. Ковальов, К. О. Муллер. Театри України широко звертались до Б. рад. композиторів, серед яких — «Полум'я Парижа» (1933, Дніпропетровськ; 1935, Харків), «Кавказький бранець» (1937, Київ) та «Бахчисарайський фонтан» (1937, Київ; 1938, Харків, Одеса і Луганськ; 1939, Дніпропетровськ) Б. В. Асаф'єва, «Серце гір» А. Баланчивадзе (1940, Київ і Харків), «Соловейко» М. Крошнера (1939, Одеса). Використовуючи принципи реалістичної пантомімо-танц. балет. драми, П. П. Вірський і М. О. Болотов 1936 здійснили в Києві нову

Балет. Сцена з балету «Світличне весілля» Ю. Знатокіна (Меланкі — Г. Л. Сердюк, Іван Світча — М. Підлозний). Одеський театр опери та балету, 1974.

Балет. Сцена з балету «Любов — чарівниця» М. де Фалі (Камілаас — Н. З. Варшова). Одеський театр опери та балету, 1975.

Балет. Сцена з балету «Дон Кіхот» Л. Мінкуса (Кітрі — В. Ф. Калиновська, Базіла — В. І. Крушов). Київський театр опери та балету, 1975.

Балет. Сцена з балету «Лебедино озеро» П. Чайковського. Київський театр опери та балету, 1980.

редакцію Б. «Мищанин з Тоскани» В. Нахабіна. Утвердженню реалізму на укр. балетній сцені сприяли постановки балетмейстерів Ф. В. Лопухова, В. М. Чабукіані, І. І. Арбатова, С. М. Сергєєва, В. І. Вронського, М. Д. Цейтліна.

У роки Великої Вітчизн. війни оперні театри Києва і Харкова було евакуйовано до Іркутська, де вони об'єдналися в один колектив. Театри Одеси і Дніпропетровська працювали в Красноярську, балетною трупкою керував В. І. Вронський. У перші повосинні роки балетні вистави укр. театрів активно розкривали героїчну тему: було створено Б. про партизанів «Олеся» Ю. Русінова (1945, Одеса, балетмейстер В. І. Вронський), новий героїко-патріотич. варіант «Світлани» Д. Клебанова (1946, Харків; 1948, Львів) та ін. У цих виставах високу актор. майстерність показали не тільки досвідчені майстри балету — А. І. Васильєва, А. Б. Риндіна, Н. Виноградова, А. Яригіна, З. М. Лур'є, О. Я. Бердовський, О. М. Сталінський, а й молоді виконавці — Н. В. Слободян, Є. М. Ершова, Л. П. Герасимчук, О. М. Попова, О. П. Горчакова, О. О. Байкова, М. О. Алухтін, А. А. Белов, П. П. Плавник, Ф. М. Баклан, М. М. Новиков, О. С. Поспєлов,

Р. А. Клявін, О. А. Середа, В. В. Гудименко. З серед. 40-х рр. укр. театри постійно включали до репертуару Б. композиторів народів СРСР. Було здійснено нові інтерпретації Б. «Гаяне» А. Хачатуряна, «Юність» М. Чулак, «Лайма» А. Лешна, «На березі моря» Ю. Юзеляна, «Сім красунь» К. Караєва, «Шурале» Ф. Яруліна, «Попелюшка» С. Прокоф'єва, «Під небом Італії» В. Юровського. Розвиваючи традиції «Лілеї» К. Данькевича, театри у співдружності з укр. композиторами активно створювали нац. балет. репертуар, збагачували досягнення актор. і балетмейстер. мист-ва. Про це свідчать вистави: «Лісова пісня» М. Скорумського (1946, Київ), «Марусь Богуславка» А. Свєтнікова (1951, Київ, обидва — балетмейстер С. Сергєєв), «По синьому морю» Ю. Русінова (Одеса, балетмейстери С. О. Павлов і З. О. Васильєва), «Ростислава» Г. Жуковського (обидва — 1955, Київ, балетмейстер В. І. Вронський), «Сорочинський ярмарок» В. Гомоляки (1956, Донецьк) та «Хустка Довбуша» (1951, Львів), «Сойчине крило» А. Кос-Анатольського (1956, Львів, всі три — балетмейстер М. І. Трегубов), «Таврія» В. Нахабіна (1959, Донецьк,

балетмейстер І. К. Ковтунов), «Тіні забутих предків» В. Кирейка (1960, Львів, балетмейстер Т. Є. Рамонова; 2-а ред. — 1963, Київ, балетмейстер Н. М. Скорумського), «Оксана» В. Гомоляки (1964, Донецьк, балетмейстер Р. А. Клявін). У більшості цих вистав, що ґрунтувалися на принципах балет. драми і включали етногр.-побутові елементи, дедалі послідовніше проявлялася тенденція до поглиблення процесу розкриття ідейно-філософ. змісту літ. першоджерела.

Пошуками нових шляхів розвитку хореогр. лексики і танц.-симф. форм, освоєнням досягнень рад. Б. кін. 50—60-х рр., утвердженням принципів танц.-симфонізму, розширенням і поглибленням синтезу нар. і класич. танцю позначені кращі вистави театрів республіки: «Лісова пісня» М. Скорумського (2-а ред., 1958, Київ, балетмейстер В. І. Вронський), «Камінний господар» В. Губаренка (1969, Київ, балетмейстер А. Шекера; 1970, Харків, балетмейстер М. Арнаудова), «Свічине весілля» Ю. Знаткова (1974, Одеса, балетмейстер І. О. Чернишов). Пошук засобів втілення сучас. теми, синтезу виражальних засобів класич. і нар. танцю притаманний постановкам П. Вірського («Чорне золото» В. Гомоляки, 1960, Київ), І. Ковтунова («Пісня про дружбу» Ю. Щуровського, 1961, Харків), М. С. Заславського («Орися» А. Кос-Анатольського, 1964, Львів), В. Вронського («Поема про Марину» Б. Яровинського, 1968, Київ), А. Шекери («Балада про матір» А. Штогаренка, 1975, Київ), Г. О. Майорова («Повернення» на музику Б. Лятошинського, 1975, Київ). Серед вистав 60—90-х рр. — «Стежкою грому» К. Караєва (1964, Львів), «Спартак» А. Хачатуряна (1965, Львів; 1967, Харків), «Легенда про любов» А. Мєлікова (1967, Київ), «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва (1972, Харків), істор.-патріотич. балети «Ольга» і «Прометей» Є. Станковича (1982 і 1986, Київ; всі — балетмейстер А. Шекера), «Лісова пісня» М. Скорумського і «Любов'ю за любов» Т. Хренникова (обидва — балетмейстер З. Е. Кавац; 1978, 1979 — Дніпропетровськ), «Антоній і Клеопатра» Е. Лазарева (1972, Львів, балетмейстер С. В. Дречин; 1974, Донецьк, балетмейстер С. М. Тулубєва), «Чіполліно» К. Хачатуряна (1974, Київ, балетмейстер Г. О. Майоров; Держ. премія СРСР, 1976), «Анна Кареніна» Р. Щєдріна (1976, Одеса, балетмейстери М. М. Плісєцька, В. В. Смирнов-Голованов, Н. І. Риженко), «Тіль Уленшпигель» Є. Глебова (1974, Львів, балетмейстер М. Заславський), «Тисяча і одна ніч» Ф. Амірова (1982, Донецьк, балетмейстер В. М. Шумейкін; Дніпропетровськ, балетмейстер А. В. Воскресенська), «Соляріс» С. Жукова (1990, Оде-

Балет. Сцена з балету «Корсар» А. Адана (Конрад — В. Я. Пасарев, Рабік — І. Б. Дорофєєва), Донецький театр опери та балету, 1990.

Балет. Сцена з балету «Спляча красуня» П. Чайковського (Аврора — Г. А. Дорош, Деїре — В. М. Страхів), Дніпропетровський театр опери та балету, 1990.

са, балетмейстер О. М. Соколов), «Лускунчик» П. Чайковського (1993, Київ, балетмейстер В. П. Ковтун). У цих різних за стилістичними ознаками постановках класич. балетів розкривалася творча самобутність нар. артистів УРСР В. Ф. Калиновської, В. П. Ковтуна, О. М. Потапової, Т. О. Таякіної, нар. артистів УРСР Н. З. Барішевої, А. В. Гавриленко, А. М. Еалінської, С. І. Коліванової, А. В. Лагоди, І. П. Лукашової, А. І. Сморґачової, Р. О. Хилько, В. І. Круглова, Г. О. Ісупова, П. П. Петухова, Т. К. Попеску, М. Д. Прядченка, І. Г. Михайличенко та ін.

У розвитку реалістич. принципів укр. балету велику роль відіграли художники А. Г. Петрицький, О. В. Хвостенко-Хвостов, А. Н. Волненко, Ф. Ф. Нірод, П. О. Злочевський, Є. М. Лисик, А. С. Братченко; диригенти С. В. Турчак, Я. А. Воцак, О. М. Рябов, Б. І. Чистяков, А. П. Власенко, К. А. Єременко та ін.

В Україні діє шість театрів опери та балету (Київ, Харків, Одеса, Львів, Донецьк, Дніпропетровськ; див. окремі статті), Театр класичного балету (з 1981). Працюють Київ. дитячий муз. театр (з 1984), де поставлено балети «Хлопчик-Кибальчиш» М. Сильванського (1984, балетмейстер В. П. Федотов), «Горбоконик» Р. Щєдріна, «Панночка і хуліган» Д. Шостаковича (1985, 1986, балетмейстер В. В. Литвинов), ансамбль «Балет на льоду» (з 1960), Київське хореографічне училище, 4 балетні школи (див. Хореографія).

Літ. див. до ст. Балетознавство.

Ю. О. Станішевський.

«БАЛЕТ НА ЛЬОДУ» — укр. художньо-спортивний ансамбль. Засн. 1960 як гастрольний колектив Держ. комітету по фіз. культурі і спорту УРСР. У репертуарі — одноактні балети, хореогр. композиції і мініатюри, що поєднують засоби мист-ва балету з технікою фігурного катання на ковзанках: «Ніч перед Різдвом» А. Свєтнікова і О. Сандлера (1960), «Весняна казка» (1967) та «Про що співала трембіта» К. Домінченна (1970; всі — балетмейстер В. І. Вронський), «Вогонь і крига» (музика комп'ютерна, 1980, балетмейстер В. М. Чабукіані), «Богатирська симфонія» І. Карабиця (1982, балетмейстер О. М. Зайцев), «Кармен» Ж. Бізе — Р. Щєдріна (1985, балетмейстер В. П. Федотов) та ін. Худож. керівництво ансамблем здійснювали В. І. Вронський (1960—73), Р. А. Клявін (1974—75), О. М. Зайцев (1973—77, з перервою), В. М. Чабукіані (1977—81), Е. Я. Вітебський (1981—85 і з 1988), В. П. Федотов (1985—87), В. М. Гаченко (1987—88). У трупі виступали засл. артисти УРСР І. І. Крючков, І. П. Лисиченко, Г. Б. та А. П. Теппо, Т. А. Черезова.

Солісти: Г. В. Гржибовська, В. О.

Балет. Сцена з хореографічної композиції «Українське гран-па», Київський театр класичного балету, 1982.

Балет. Сцена з балету «Снігова королева» Ж. Колодуб, Донецький театр опери та балету, 1984.

Балет. Сцена з балету «Хлопчик-Кибальчиш» М. Сильванського, Київський дитячий музичний театр, 1984.

Боголюбов, А. Г. Євдокимов, С. В. Орехов, Б. Б. Курашвілі, Є. І. Мечик, Б. В. Успенський, І. І. Черкасова (1991). На 12-му Міжнарод. фестивалі молоді і студентів у Москві 1985 колектив здобув звання лауреата. Нагороджений Почесною Грамотою Президії ВР УРСР (1985). Респ. комсомольська премія ім. М. О. Островського, 1983.

БАЛЕТМЕЙСТЕРСЬКЕ МИСТЕЦТВО (від нім. Balletmeister — постановник балету) — напрям мистецької діяльності, осн. предметом якої є хореографія в балеті, балетних і танц. епізодах в ін. муз.-сценіч. видах мист-ва (операх, оперетах, ораторіях, драм. виставах, кінофільмах, мультфільмах та ін.), концертному інсценізованому танці та хореогр. номері. Головна фігура Б. м. — балетмейстер (постановник, почасти автор хореогр. основи твору). Ґрунтується на лібретто (сценарій), музиці (оригін і компілятивний, іноді складений з різних муз. творів самим балетмейстером) і худож. оформленні (костюми, освітлення тощо), що вимагає постійної співпраці балетмейстера з лібреттистом, композитором, художником, інженерно-освітлювальною службою, балеринами і артистами балету.

Серед представників Б. м. України доживати часу — П. І. Іванницький (80-і рр. 18 ст.), І. Ф. Штейн (поч. 19 ст.), М. Плон (серед. 19 ст.), С. Ленчевський (кін. 19 — поч. 20 ст.), О. В. Кочетовський, Б. Х. Ніжинська, В. Ніжинський, С. Лифар, (1-а половина 20 ст.). Створення укр. нац. балет. репертуару насамперед пов'язане з Б. м. В. М. Верховинця, П. П. Вірського, В. І. Вронського, А. Д. Чернишовой, Г. О. Березової, В. К. Литвиненка, Р. А. Клявіна, С. М. Сергеева, М. С. Заславського, М. І. Трегубова, Н. М. Скорульської, Я. М. Чуперчука та ін. Серед представників укр. експеримент. Б. м. — М. М. Дісковський. Окрема сторінка укр. Б. м. — творчість В. Авраменка.

Сучас. Б. м. України представлені творчістю В. П. Ковтуна, М. М. Вантуха, О. О. Гомона, Г. О. Ісупова, О. Н. Сегала, А. Ф. Шекери, В. В. Литвинова, В. В. Смирнова-Голованова, В. П. Федотова, Л. В. Воскресенської, Н. І. Риженко, В. М. Шумейкіна, К. Ф. Балог та ін. Підготовку балетмейстерів здійснюють балетмейстерські відділення ДІТМ ім. А. В. Луначарського (Москва, з 1946) та Петерб. консерваторії (з 1962).

БАЛЕТНІ КОНКУРСИ — творчі змагання (міжнарод., всесоюзні, респ.) артистів балету і балетмейстерів. Проводяться з 1932 (1-й конкурс хореографів у Парижі). Стали регулярними і набули широкої популярності з серед. 60-х рр. 20 ст. Найзначніші міжнарод. конкурси артистів

балету — у Варні (з 1964), Москві (з 1969), Токіо та Осаці (з 1976) та ін. 1965 у Москві почали проводитися Всесоюзні Б. к., з 1972 — Всесоюзні конкурси балетмейстерів та артистів балету (раз у чотири роки).

Серед представників укр. хореографії — лауреатів Міжнарод. конкурсів: у Москві — Є. В. Косменко, А. І. Сморгачова, В. П. Ковтун, Т. О. Литвинова, Т. О. Таякіна, Н. Л. Семизорова, М. Д. Прядченко, А. В. Кучерук, Г. С. Кушнірова, В. Я. Писарев, В. А. Яременко; у Варні — С. І. Коліванова, Т. О. Таякіна, В. П. Ковтун, Р. О. Хилько, А. В. Кучерук, С. М. Костильова, В. А. Яременко, І. Є. Задаянна, С. О. Бондур; у Токіо — А. І. Сморгачова, С. А. Лукін; у Хельсінкі та Джерсону (США) — В. Я. Писарев; у Парижі — С. О. Бондур. Серед переможців всесоюз. Б. к. у Москві — балетмейстерів А. Ф. Шекера, В. В. Литвинов, В. П. Федотов, В. М. Гаченко, Г. О. Майоров, Г. М. Песчаній; артистів А. І. Сморгачова, Р. О. Хилько, Т. В. Боровик, Є. В. Косменко, А. В. Кучерук, Г. С. Кушнірова, В. Я. Писарев, В. О. Снежина, С. Г. Яппаров.

З 1983 у Києві проводиться укр. конкурс балетмейстерів та артистів балету. Серед переможців: балетмейстери В. М. Гаченко, В. В. Литвинов, А. Д. Рубіна, О. М. Соколов; артисти Т. В. Боровик, В. Я. Писарев, В. В. Борисов, А. В. Данченко, І. Б. Дорофеева, О. В. Кириченко, А. А. Козлов, І. В. Лаврова, Н. В. Троїкай.

БАЛЕТНІ СТУДІЇ — навч. заклади по підготовці артистів балету. На Україні створювалися з поч. 20 ст. Мали також назви шкіл, майстерень, танц. колективів. Спочатку були переважно приватними. Окремі з них забезпечували театри балет. кадрами, відігравали значну роль в естетич. вихованні молоді. У пореволюц. роки вихованці Б. с. часто виступали з шефськими виставами і концертами у пролет. клубах, серед бійців Червоної Армії, учнів трудових шкіл. Б. с. поділялися на студії класичного танцю і т. з. студії нового танцю (див. Танець-модерн) або вільної ритмопластики (виникли під впливом творчості А. Дункан). Серед Б. с. класич. танцю — Дудинської-Тальйорі Н. О. балетна студія (Харків) та Чистякова І. О. балетна студія (Київ), випускники яких утворили основу перших балет. труп Харків. та Київ. оперних театрів. Відомі також студії Б. Х. Ніжинської, М. М. Морккіна, Р. В. Захарова, Б. Джеллато, К. Ю. Давидової, З. Г. та В. С. Ланге, А. А. Романовського (всі — у Києві), Ю. М. Седової, З. С. Нелле (обидві — в Харкові), Р. Ремиславського, К. А. Пушкіної (обидві — в Одесі). Вихованці останньої продовжували навчання на хореогр. відділенні

Одес. муз.-драм. ін-ту, яке очолював В. І. Пресняков. У Києві 1933 було відкрито хореогр. відділення театр. технікуму, 1934 — Б. с. при оперному театрі, на базі яких 1938 створено Київське хореографічне училище. Серед студій «нового танцю» — хореогр. майстерня «Іскра».

При Харків., Одес., Львів., Донец. театрах опери та балету працюють балетні школи, що дають початкову хореогр. освіту. Іхні учні беруть участь у виставах театрів, виступають з концертами, самостійними балет. постановками. Діють студії при Ансамблі танцю України ім. П. П. Вірського та ін. колективах, численні самодіяльні Б. с. — при палацах школярів, палацах та будинках культури.

БАЛЕТОЗНАВСТВО — галузь театрознавства; наука про балет. Включає його історію, теорію та балетну критику. Історія балету вивчає процеси розвитку його хореографії, теорія — структурно-стильові особливості балету; балетна критика висвітлює явища сучас. балету.

Перші друковані згадки про балет на Україні з'явилися на поч. 19 ст. і пов'язані з діяльністю кріпацьких театрів («Подорож до Малоросії» П. П. Шалікова, 1803). Матеріали з історії перших профес. постановок балет. вистав на харків. сцені 1780 та постановок у Штейна І. Ф. трупі з 1816 подає Г. Ф. Квітка-Оснот'яненко у ст. «Історія театру в Харкові» (1841). Відомості про розвиток балету в Києві вперше вміщено у книзі «Драматичний театр у Києві» М. Ніколаєва (1898). Публікації з питань балету (переважно анонімні) друкувала місц. преса.

1919 було видано перше фундаментальне дослідження в галузі нац. танц. фольклору — «Теорія українського народного танцю» В. М. Верховинця. Після створення балет. труп в оперних театрах України (1925—26) постійну увагу балету почали приділяти газети і журнали Києва, Харкова, Одеси (відгуки на вистави, дискусії про значення балет. класики та шляхи розвитку нац. балету, інтерв'ю з відомими балетмейстерами). Авторами публікацій часто були поети, літератори, композитори, музикознавці і театрознавці — М. І. Вериківський, М. К. Вороний, П. О. Козицький, Я. Я. Полфьоров та ін. У передвоєнний час та після війни з ґрунтовними рецензіями на балетні вистави театрів України у центр. та респ. пресі виступали І. Ф. Белза, Я. Й. Ган, А. А. Гозенпуг, Є. М. Кротевич, М. Т. Рильський, В. А. Чаговець.

Активний розвиток укр. балету почався з 60-х рр. З'явилися узагальнюючі дослідження про розвиток укр. балет. театру Ю. О. Станішевського, укр. балетну музику і драматургію — М. П. Загайкевич, про жанрову

різноманітність укр. рад. балету — В. М. Пасютинської. У цей час видано монографії про Київ. (М. П. Стефановича), Харків, Львів, Одес. і Дніпропетровськ. театри опери та балету, де значну увагу приділено балет. виставам, творчості визначних діячів української хореографії; популярні книжки про балет Ю. О. Станішевського, Л. В. Долохової, Н. І. Матусевич та ін. Питання нар.-сценічного хореографічного виступу в працях А. І. Гуменюка, К. Ю. Василенка, Г. В. Боримської, Є. В. Зайцева, методичних, репертуарних збірниках для учасників худож. самодіяльності. Вийшли праці з методики хореограф. роботи в школі і позашкільних закладах, з питань хореографії народів світу (Г. О. Березової, Л. А. Бондаренко та ін.). Питання балету постійно висвітлюють у журн. «Музика» та ін. респ. періодич. виданнях.

Дослідження проблем Б. на Україні здійснюють відділи театрознавства і музикознавства Мустецтвознавства, фольклористики та етнології інституту АН України.

Літ.: Верховинцев В. М. Теорія українського народного танцю. К., 1919; Станішевський Ю. Український радянський балет. К., 1963; Гуменюк А. І. Народне хореографічне мистецтво України. К., 1963; Бондаренко Л. А. Методика хореографічної роботи в школі і позашкільних закладах. К., 1966; Станішевський Ю. Хореографічне мистецтво. К., 1969; Загайкевич М. П. Українська балетна музика. К., 1969; Василенко К. Ю. Лекція українського народно-сценічного танцю. К., 1971; Боримська Г. В. Самоцвіт народного танцю. К., 1973; Зайцев Є. В. Основи народно-сценічного танцю, ч. 1—2. К., 1975—1976; Березова Г. О. Класичний танець у дитячих хореографічних колективах. К., 1977; Загайкевич М. П. Драматургія балету. К., 1978; Станішевський Ю. Балетний театр Радянської України. 1925—1985. К., 1986.

БАЛИЦЬКИЙ Андрій Федотович (1884, м. Канів, тепер Черкас. обл. — 1964, там же) — укр. гончар. Працював разом з братом Філімоном Федотовичем Б. Виробляв миски, глечики, розписуючи їх рослинним орнаментом, розмальовував переважно по мокрій обливці червоним, коричневим, білим ангобами. Твори зберігаються в ДМУНДМ, Канівському музеї нар. декор. мист-ва.

БАЛИЦЬКІ — родина укр. гончарів з с. Постав-Муки Полтав. обл. Степан Трохимович Б. [1 (13).VIII 1885 — 29.XI 1965] та його син Павло Степанович Б. [16.II (1.III) 1913 — 6.VII 1984] виготовляли традиц. для Лівобережжя полив'яний посуд, розписаний рослинним орнаментом у техніці фляндрування. Твори зберігаються у ДМУНДМ.

БАЛІСВ Євген Якович [18 (31).XII 1912, Пенза] — рос. і укр. актор, нар. арт. УРСР з 1976. Дебютував у Ярославському театрі імені Ф. Волкова (1930). Працював у Севастоп. (1931—32), Крим. ім. М. Горького (1932—33), Саратов. (1933—36) рос. драм. театрах. З 1936 — актор

С. Я. Балісє.

Київ, рос. драм. театру ім. Лесі Українки. Б. — комедійний актор, створив ряд гротескних образів. Ролі: Аркадій («Дочка прокурора» Ю. Яновського), Коваленко («Далеке вікна» В. Собка), Мишко Япончик («Світанок над морем» за Ю. Смоличем), Олександр («Останні» М. Горького), Батько («Затюканий апостол» А. Макайонка), Віталєв («Добряки» Л. Зоріна), Збишек («Мораль пані Дульєської» Г. Запольської — у виставі та кінофільмі, 1957).

БАЛКА — конструктивний несучий прямолинійний елемент у вигляді бруса. Б. поділяють: за матеріалом — на залізобетонні, металеві та дерев'яні; за кількістю підпор і характером спираючого на них — на одно- і багатопрогнові, консольні та ін. За призначенням є Б. головні (див. Архітраф) та допоміжні. Б. використовують у конструкціях будинків, мостів, естакад тощо.

БАЛКОН (італ. balcone) — огорожений (балюстрадою, парапетом тощо) майданчик на консольних балках (дерев., метал., залізобетонних), що виступає з стіни будівлі; плита (гол. чин. залізобетонна) на фасаді або в інтер'єрі споруди (напр., в театрі). Б., що охоплюють увесь будинок, наз. галереями (Корнякта будинок у Львові, 1589); Б., які підпираються стовпами, — альтанами (будинок контори Держ. комерційного банку, тепер — Національний банк України у Києві, 1902—05).

Балкон будинку по вул. К. Маркса № 9 у Києві. 1900.

Балкон будинку по вул. Б. Хмельницького № 30/10 у Києві. 1901. Арх. М. І. Якевич.

В Європі Б. з'явилися в середні віки в оборонному (машикулі) і церковному (кафедри) буд-ві. В житл. арх-рі їх стали використовувати в Італії в епоху Відродження. З 18 ст. Б. — важливий елемент членування фасаду (готель «Лондонський» в Одесі, 19 ст.; особняк на бульварі Шевченка № 12, тепер Музей Т. Г. Шевченка в Києві, 1841—75). Особливого значення набув в арх-рі модерну. Решітки Б. часто виконано з литого чи кованих заліза.

БАЛЛА Йосип (бл. 1873 — ?) — укр. живописець. На поч. 20 ст. працював у Львові та Відні. Малював красиви, портрети, займався монумент. живописом. 1903 виконав у касовому залі Львів. залізнич. вокзалу стінні розписи з зображенням алегорій

залізнич. транспорту, гірничої та нафтової пром-сті (не збереглися). Зробив ескізи розписів Успенської церкви у Львові (1908—09, не реалізовано).

Ю. О. Вірюков.

БАЛОВНЕ — село Новоодеського р-ну Микол. обл., осередок вишивки і ткацтва. Засн. в кін. 17 ст. Поблизу села досліджено 3 поселення бронзового віку і одне — 1 ст. н. е. Художню цінність мають меч і золотий перстень скіфського часу, знайдені в одному з курганів. У Б. давня поширена худож. ремесла — гончарство, писанкарство, лозоплетіння, ковальство, стінні розписи та каменярський промисел (профільні фігури з каменю, карнизи для оздоблення вікон і дверей, надгробки). З 80-х рр. 19 ст. набуло розвитку худож. ткацтво (вовняні доріжки та килими) та вишивка, оздоблена рослинним орнаментом. На поч. 20 ст. з'являються сюжетні зображення (зокрема, Юрія Зміборця) з дидактичними текстами.

Майстрині Б. використовують традиц. композиційні прийоми, орнаменти, колорит і техніку вишивання. Серед майстрів — Г. К. і Г. І. Андрєєви, О. П. Баранова, З. Д. Селіванова, Г. І. Горбенко, Г. В. Халіянова та ін. Твори майстрів зберігаються у Микол. краєзнав. музеї, Музеї нар. арх-ри та побуту України (Київ).

В. В. Машин.

БАЛОГ Клара Федорівна (17.VII 1928, Ужгород) — укр. танцюристка, балетмейстер, нар. арт. УРСР з 1974. Закінчила 1947 Ужгород. муз.-пед. уч-ще. З 1945 — солістка балету, з 1959 — балетмейстер Закарпатського народного хору. Записала і поставила на профес. сцені танці різних районів Закарпаття. Серед створених нею сценіч. варіантів нар. танців — «Яроцька карічка», «Бубнарський», «Раковецький кручений», «Дробойка», «Дуботанець», «Весільний» (варіант під назвою «Березнянка» — в ансамблі танцю України), танці в опері «Милана» Г. Майбороди (Київ. театр опери та балету, 1967), хореограф. композиції «Вівчари на полонині», «Закарпатські орнаменти» (обидві — на муз. І. Ф. Мартона) та ін.

В. М. Тетері.

БАЛТАРОВИЧ Володимир (Стон-Балтарович; 8.VI 1904, м. Золочів, тепер Львів. обл. 11.X 1968, Прага) — укр. композитор і співак (тенор). За фахом лікар. 1922—25 навчався у Вищому муз. ін-ті у Львові (клас фп. В. О. Барвінського, скрипки — О. В. Москвичева), 1931 закінчив курси муз. композиції у Празі. 1931—39 — у Львові; організував творчо-концертну групу «Богема», брав участь у муз. радіопередачах (1937—39), виступав у концертах як співак. Опублікував ряд статей у журн. «Українська музика». 1939—45 — на військ. службі в польс. армії. З 1946 жив у Празі. Серед тво-

Баловне, В. І. Торопченко. Рухини. Фрагмент. Полотно, вишивка, мереживо. 1915.

рів: оперети «Мефістада» (1930—31), «Подружжя в двох помешканнях», «Жабуриння» («Жабуриння», у співавторстві з В. Безкоровайним; обидві — 1932—34); солоспиви і хори на вірші Т. Г. Шевченка та ін. поетів; пісні на власні вірші; для духового оркестру — марш «Похід медиків» (1937), марш, присвячений Товариству Червоного Хреста (1955); соната для скрипки і фортепіано. В репертуарі Б.-співака — твори зх.-укр. композиторів, власні твори, укр. нар. пісні та ін.

М. А. Біланська, П. К. Мегведик.

БАЛТСЬКИЙ МОЛДАВСЬКИЙ ТЕАТР. Засн. 1928 у м. Балті Одес. обл. на базі самодіяльного молд. драм. колективу. Відкрився 21 грудня виставою «Підземна Галичина» М. Ірчана. 1930 театр очолив О. І. Агашев, який створив на його основі драм. студію. 1933 більша частина акторів студії влилась у новостворений Перший молд. рад. театр у Тирасполі.

Г. В. Довбищенко.

БАЛЮСТРАДА (франц. balustrade, з італ. balaustrata) — невисока огорожа сходів, терас, балконів, галерей, аттиків, яка складається з ряду фігурних стовпчиків (балюсин), з'єднаних зверху горизонт. балкою або поручнями. Б. характерна для цивільних споруд класицизму (Тульчинський палац, 1782), неокласицизму (Немирівський палац, 1894—1917), трапляється в арх-рі кін. 19 — поч. 20 ст., в рад. арх-рі 30—50-х рр. (житл. і громад. будинки). Б. використовували і в нар. арх-рі (хати Київ., Івано-Фр. областей).

БАЛАС Володимир (1906, Рогатин, тепер місто Івано-Фр. обл. — 18.IV 1980, Сан-Дієго, США) — укр. художник. Навчався у Львів. політех. ін-ті, 1939 закінчив варшав. АМ. 1939—44 викладав графіку у Львів. ін-ті пластичних мист-в. Жив у Польщі, Німеччині, Канаді, США, Бразилії, Мексиці. Працював у галузях живопису («Автопортрет»), графіки (дереворит «Мрія», оформлення книжок), скульптури. Брав участь у численних виставках у Львові, Варшаві, Софії, Римі, Києві, Москві, Мюнхені, Нью-Йорку, Торонто та ін. Твори зберігаються в колекції Конгресу США (Вашінгтон), Музеї мист-ва в Голлівуді, приватних збірках.

БАЛАСИНИ — невисокі фігурні стовпчики, які підтримують по-

К. Ф. Балас.

Балюсти. Н. С. Лебідь. Рушник. Фрагмент. Полотно, вишивка, мережано, 1921.

ручні балюстради. Виготовляються з дерева, металу, бетону. Бувають плоскі, круглі або гранчасті в перерізі.

БАЛЬДВІН-РАМУЛЬТ Людовік (1858—1929, Львів) — архітектор. Закінчив архіт. відділення Львів. політех. ін-ту. Викладав у Львів. худож.-пром. школі. Збудував у Львові гол. поштамт (1890), тютюнову ф-ку, кілька житл. будинків, у т. ч. будинки в стилі модерн по вул. І. Франка № 124—128 (1907).

Ю. О. Бірюльов.

БАЛЬЗАК (Balzac) Оноре де (20.V 1799, Тур — 18.VIII 1850, Париж) — франц. письменник. Двічі приїздив на Україну. 1847—50 жив у маєтку польс. поміщиці Е. Ганської в с. Верхівні (тепер Ружинського р-ну Житомир. обл.), 1850 влітався з нею в Бердичів. У листопаді 1847 і 1848, січні, лютому і березні 1850 відвідав Київ. Перебуваючи на Україні, працював над драмою «Мачуха» (1848), написав нотатки про подорож на Україну. Б. цікавився життям селян, з захопленням писав рідним про кріпака-умільця з Верхівні, який із заліза створював гідні подиву портрети та картини.

На Україні за творами Б. здійснено вистави: «Мачуха» [1940 — Одес. рос. драм. театр, реж. В. Б. Вільнер; 1944 — Чернів. укр. муз.-драм. театр, а також у Кіровограді. (1948), Ніжинському (1954), Запорізі. (1955), Тернополі. (1960), Крим. (1965) укр. драм. театрах]; «Євгенія Гранде» (за однойм. романом, інсценізація Ю. К. Смолича; 1940 — Харків. укр. драм. театр, реж. М. М. Крушельницький і Р. О. Черкашин, в гол. ролях — В. М. Чистякова, І. О. Мар'яненко, О. І. Сердюк); «Провінціальна історія» (за романом «Життя холостяка», 1939 — Харків. рос. драм. театр, реж. В. М. Арістов; 1960 — Криворізький рос. муз.-драм. театр) та ін. За мотивами роману Н. С. Рибак «Помилка Оноре де Бальзака» на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка знято однойм. фільм (1968, реж. Т. В. Левчук). Б. присвятили свої твори скульптор В. С. Бородай, живописець Т. І. Одайник та ін. укр. митці. В с. Верхівні (тепер Житомир. обл.) в кол. маєтку Е. Ганської 1959 створено кімнату-музей О. де Бальзака.

Тя.: Думки про мистецтво. К., 1981.

Літ.: Грін А. Театр Бальзака. «Театр», 1938, № 3; Моруа А. Прометей, або життя Бальзака. К., 1977; Наливайко Д. С. Оноре Бальзак. К., 1985.

С. А. Шевчишин.

БАЛЬЗАНІ Джузеппе (бл. 1720, м. Болонья — ?) — італ. живописець. Кілька років працював у Польщі. 1750—51 намалював вівтарні образи для Святодухівського костелу бернардинців у Криштополі (тепер Львів. обл.). **БАЛЬК** Зигмунд (14.VII 1873, Львів — 1941, там же) — польс. і укр. художник театру. Навчався у Львів. пром. школі (клас І. Ділля) та у фірмі декорацій у Відні (педагог Г. Бур-

гарт). Відбував практику у Берліні, Лейпцигу і Дрездені. 1895—1930 працював художником у Львівському польському театрі (1895—1901, разом з І. Діллею), 1902—05 — у Руському народному театрі у Львові, а також у мандрівних театрах Зх. України. Оформляв інтер'єри Львів. оперного театру (1901), залізнич. вокзалу та ін. Оформив вистави: «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Кордіан» Ю. Словацького, «Пер Гюнт» Г. Ібсена, «Лоенгрін» Р. Вагнера, «Отелло» Дж. Верді (всі — у Львів. польс. театрі); «Катерина» М. Аркаса, «Відьма» М. Лисенка (1902), «Пісні в лицях» М. Кропивницького (1903; всі — у Руському нар. театрі). Автор медальйонів і портретів зарубіж. композиторів. За декорації до опер Р. Вагнера одержав золоту медаль на міжнар. виставі у Римі (1913).

П. К. Мегведик.

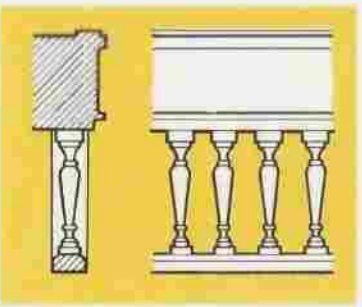
БАЛЬМЕН (де Бальмен) Яків Петрович [29.VII (10.VIII) 1813, с. Линовиця, тепер смт Чернів. обл. — 14 (26).VII 1845, Кавказ] — укр. художник-аматор, граф. За походженням француз. Зак. 1832 Ніжин. лицей, пізніше служив в армії офіцером. 1843 познайомився і зблизився з Т. Г. Шевченком. Разом з М. С. Башкиловим виконав ілюстрації, заставки, кінцівки і заголовні літери до рукописного «Кобзаря» Т. Шевченка (1844; Ін-т л-ри АН України, Київ). Ілюстрував також його поеми «Гайдамаки» та «Гамалія». Поет присвятив Б. поему «Кавказ». Б. — автор альбому малюнків «Гоголівський час» (вид. 1909) і щоденника подорожі по Криму з 300 малюнками у тексті (1842).

Тя.: Повісті. Х., 1988.

Літ.: Лернер Н. Я. П. де-Бальмен, друг Т. Г. Шевченка. «Каторга і ссылка», 1928, № 2; Кузьменко А. Ю. Друже незабутий... К., 1989.

О. В. Замостян.

БАЛЬНИЙ ТАНЕЦЬ. Виконується парною або більшою кількістю учасників на танц. вечорах (балах). Має також назву «побутовий танець». Походить від народного танцю. Зародився в Італії у 15 ст., поширився у Франції, яка в 16—17 ст. стала його законодавицею (1661 тут створено Королівську академію танцю). На Україні Б. т. з'явився в 17 ст. у середовищі польс. та укр. феодалів. Популярними танцями того часу були менует, гавот, алеманда, сарабанда, буре, жига, з 18 ст. — ригодон, екосез та ін. На поч. 19 ст. поширилися кадрили, лансьє, галоп, канкан, полька, мазурка, полонез, в яких поєднуються елементи масового і парного танцю, а з серед. 19 ст. — вальс. З поч. 20 ст. на розвиток Б. т. починає впливати танц. фольклор Пн. та Пд. Америки, з'являються вальс-бостон, ту-степ, уанстеп, фокстрот, румба, танго, чарльстон, після 2-ї світової війни — джайв, твіст. З 17 ст. (в Росії та на Україні — з 18 ст.) Б. т. активно взаємо-

Балюстрада.

діяв з балетом. Деякі форми Б. т. розвинулись в історико-побутовий танець. Б. т. швидко поширився в різних країнах і згодом набув у кожній з них певних нац. особливостей. Так з'явилися укр. варіанти вальсу, польки, кадрили та ін. Створюються нові танці на нац. основі: «Український ліричний» (О. Я. Бердовський), «Українська коловерт» (В. Г. Захарченко), «Український балетний» (А. Г. Онищенко) тощо.

Викладання Б. т. на основі класичного танцю з 18 ст. було запроваджено у більшості навч. закладів — ун-тах, гімназіях, військ. уч-щах, ін-тах шляхетних дівчат. Так, у Харків. ун-ті 1810—14 Б. т. викладав відомий петерб. артист балету Г. А. Єропкін. Деякі фігури Б. т. того часу зафіксував А. Г. Левицький у портретах вихованок Смольного ін-ту Борщової, Левшиної, Нелідової.

Сучас. Б. т. поділяються на масові та конкурсні. Останні регламентуються програмами конкурсів, які організує Міжнар. федерація Б. т., і потребують спец. підготовки. З 1970 року проводилися всесоюзні конкурси Б. т. на Україні республіканські — з 1980. Мережа студій Б. т. діє при палацах культури, клубах, молодіжних установах. Відомі укр. самодіяльні ансамблі Б. т.: «Веселка» Палацу культури з-ду «Більшовик» (Київ), «Грация» Полтав. пед. ін-ту, «Вікторія» Палацу культури корабелів (Севастополь), «Сузір'я» Палацу культури Кременчуцького автозаводу та ін. Практичні питання Б. т. на Україні розробляють А. М. Кривохижа, П. С. Горголь, В. А. Слізаров, О. І. Литвинов, О. П. Кулак, Г. М. Чалкіс та ін. Б. т. широко застосовується у творчості профес. балетмейстерів, композиторів, виконавців, у танц. жанрах естрадного мистецтва.

Лит.: Івановський Н. П. Балетний танець XVI—XIX вв. Л.—М., 1948; Школьников А. Рассказы о танцах. М., 1966; Современный балетный танец. М., 1978. БАЛЫЦ Володимир Степанович [13(25).VI 1864, Одеса — 20.I 1939, там же] — укр. живописець. Навчався в Одес. рисувальній школі (1881—83) та петерб. АМ (1883—89) у П. П. Чистякова. Член Товариства південноросійських художників з 1890, Товариства художників імені К. Костанді з 1922. Твори: «Морський вид біля м. Одеси» (1895), «Мис Фіолент. Крим» (1895—96), «Місяць. Прибій» (1918), «Загибель крейсера „Очаків“», «Броненосець „Потьомкін“ проходить перед царською ескадрою в 1905 році», «Морський пейзаж» (1938) та ін. Зберігаються в ДМУОМ, Одес. ХМ та ін.

Лит.: Афанасьєв В. Товариство південноросійських художників. К., 1961.

БАЛЬЦЕРОВСЬКИЙ Федір (Бальцеров; ? — ?) — укр. живописець 2-ї пол. 18 ст. Навчався

у Лаврський іконописній майстерні у А. Галика. В «кужбушках» є його малюнки: «Поклоніння волхвів», «Благовіщення», «Апостол Фома», «Іоанн Предтеча» (два останні — 1750), «Портрет Василя Дворецького» (1751), «Марія Магдалина» (1752), «Петро» та ін. У 80-х рр. 18 ст. виконав іконостас для собору в м. Острії Черніг. обл. (не зберігся).

БАНДРІВСЬКА Одарка Карлівна (17.III 1902, с. Грабів, тепер Польша — 5.V 1981, Львів) — укр. співачка (драм. сопрано), педагог. Памітниці С. А. Крушельницької. Закінчила 1922 Вищий муз. ін-т ім. М. Лисенка у Львові. В 1928—29 брала уроки співу у С. А. Крушельницької (м. Віареджо, Італія). 1940—63 — доцент Львів. консерваторії. Серед учнів — Д. Я. М. Я. та Н. Я. Байко, Т. С. Дідик, А. П. Дороніна.

А. І. Кушлер. БАНДРОВСЬКА-ТУРСЬКА (Bandrowska-Turska) Єва (20.V 1899, Краків — 25.VI 1979, Варшава) — польс. співачка (лірико-колоратурне сопрано). Співу навчалася у О. Бандровського-Саса (1911—13) в Кракові, Відні та Мілані. 1918—19 і 1926—28 — солістка оперного театру у Львові, 1928—30 — у Познані та Варшаві. 1930—60 гастролювала у багатьох країнах світу, в т. ч. в СРСР (1934 та в післявоєнні роки — в Києві, Харкові та Одесі, 1939 — у Львові). З 1946 — проф. Краків. консерваторії. Парти: Леонора, Джильда («Трубадур», «Ріголетто» Дж. Верді), Розіна («Севільський цирюльник» Дж. Россіні), Манон Леско («Манон» Л. Массне), Лакме (одном. опера А. Деліба). Уславилася як виконавиця вокальних творів К. Шимановського.

А. З. Мазепа. БАНДУРА — один з найдавніших укр. нар. струнно-ципкових інструментів. Походить від лютні. Аналогічні інструменти були і в ін. країнах, про що свідчать їхні назви — англ. «бандоре», ісп. «бандуррія», груз. «пандурі» та ін. Первинні кобза та Б. вважались різновидами одного інструмента, хоч друга більш пізня і досконала. Перші згадки про кобзи-Б. датуються 15 ст.

На Україні спочатку робили довбані Б. з липи, червоної верби, явора, клена. Складалася кобза-бандура з корпусу, вузької шийки з ладами та кількох струн. З часом збільшилася кількість струн на грифі, на корпусі з'явилися короткі струни — приструнки, через що інструмент набув грушоподібної форми. Сучасна Б. має 62—65 струн. Діапазон — до великої октави — Соль або Ля 3-ї октави. Складається з корпусу, що власне є резонаторною коробкою, та грифа. Нижче резонаторного отвору розташований підструнник для приструнків, а ліворуч від нього — підструнник для басів (найдовших струн, обвитих мідним дротом — кантеллю). Гриф (вузька верхня частина інстру-

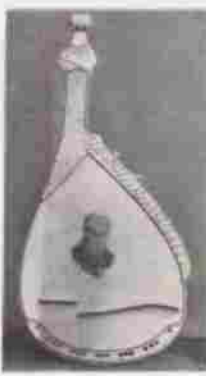

Ф. Бальцеровський.
Марія Магдалина.
Малюнок з «кужбушків»
Лаврської іконописної
майстерні.
Триш. 1752.
ЦНБ АН України. Київ.

О. К. Бандрівська.

Бандура конструкції
В. Я. Герасименка.

мента] закінчується головою з поріжком і кілочками для кріплення басових струн, що йдуть вздовж грифа. Басові струни — найдовші, обвиті мідним дротом — кантеллю. Праворуч над декою — приструнки, закріплені угорі на кілочках шемстка (верхня частина деки). Знизу всі струни кріпляться на спец. штифтах. На Б. звук видобувається щипком пучки з нитом (природним або штучним, що спеціально виготовляється, плектром). Інструмент передбачає такі виконавські прийомы та штрихи: ципок, удар, тремоло, флажолет, стаккато, гліссандо; гамоподібні ходи (одноголосі, паралельними терціями, секстами, октавами); гра три- й чотири-звучними акордами.

Практика гри на Б. до 20 ст. розвивалася в межах кобзарського мистецтва і аматорства.

Значний внесок у розвиток гри на Б. зробили кобзарі-бандуристи Ф. Ф. Гриценко-Холодний, В. А. Кабачок, І. Й. Кучугура-Кучеренко, Ф. Д. Кушнерик, Є. Х. Мовчан, В. М. Перепелюк, М. П. Полотай, виконавці, педагог і композитор Г. М. Хоткевич. Усталювалися два основні типи Б., а з'явилися й дві школи гри — чернігівська і зінківська. Спочатку Б. була діатонічною (на ній грали в одній тональності), згодом стала хроматичною (грають у різних тональностях). Хроматизація черніг. Б. здійснена введенням нижнього ряду струн, зінківської — введенням поодиноких важелів (на шемстку) для перестроювання струн в різні тональності. Удосконалена черніг. Б. дістала назву київської, зінківська — харківської. На київ. Б. лівою рукою грають на басових струнах нижній голос фактури, правою — на приструнках мелодію й акорди. На харків. Б. можна грати обома руками по всьому діапазону інструмента. Київ. Б. без перемикачів більш поширена, має стабільний хроматичний соль-мажорний лад (можлива гра в кількох тональностях), київ. Б. з хроматичним перестроюванням має два повних ряди приструнків, що утворюють хроматичний звукоряд, а механізм тонального перестроювання включає сім важелів (що дає змогу грати в будь-якій тональності).

Можливості Б. значно розширили укр. майстри-винахідники О. С. Корнієвський, С. П. Снігирьов, В. П. Тузиченко, В. Я. Герасименко, І. М. Склар (створив київ. Б. з хроматичним перестроюванням і розробив нову конструкцію Б., в якій поєднані київ. і харків. способи гри). 1954 почалося серійне виробн. Б. з перемикачами на Черніг. муз. фабриці. У Львові В. Я. Герасименко створив Б. «Львів'янка» (з 1964 виготовляється на Львів. фабриці муз. інструментів). Б. почали широко використовувати не тільки для акомпанемента, а й як

сольний та ансамблево-оркестровий інструмент. Б. входить до складу оркестрів та ансамблів укр. нар. інструментів. Утворилися капели й ансамблі: *Капела бандуристів України, Капела кобзарів, Тріо бандуристів Київської філармонії, Ансамбль бандуристів Держтелерадіо України та ін.* Імпровізаційна народна гра стала передумовою профес. концертного виконавства. В 50-х рр. 20 ст. відродилося і почало поширюватися сольне концертне виконання на Б. Зросла плеяда бандуристів — концерт. виконавців, деякі з них поєднують гру зі співом: нар. артисти УРСР А. М. Бобир, Г. Н. Нещотний, засл. артисти УРСР Ф. А. Жарко, В. П. Єсіпок, а також Г. І. Менкуш. Серед солістів-інструменталістів — засл. артисти УРСР С. В. Баштан, І. А. Коваль, П. П. Чухрай, Ю. О. Незовибатко, лауреати міжнар. і держ. конкурсів музикантів-виконавців на нар. інструментах А. Ф. Омельченко, Л. В. Коханська, К. Г. Новицький, Р. Д. Гриньків, Л. К. Посікіра та ін. Серед закордонних — В. Ємець (Канада), В. Мішалов (Австралія, США), Г. Китаєвий, П. Писаренко (обидва — США). Класи гри на Б. є в багатьох муз. навч. закладах. Один з перших класів гри на Б. відкрито 1908 у *Київській музично-граматичній школі Миколи Лисенка*. Відомі педагоги-бандуристи: Г. М. Хоткевич, В. А. Кабачок, А. М. Бобир, В. Я. Герасименко, А. Ф. Омельченко, С. В. Баштан та ін. Свого часу вийшли школи (посібники) гри на бандурі Г. М. Хоткевича (1909), В. К. Шевченка (1914), В. П. Овчинникова (1913—14), М. В. Домонтовича (1913), В. А. Кабачка та Є. О. Юдевича, М. В. Опришка (1967), А. Ф. Омельченка (1973), С. В. Баштана та А. Ф. Омельченка (1984). Основу репертуару виконавців на Б. складають укр. нар. пісні, думи, інструм. награти, твори

профес. композиторів. Серед укр. авторів концертних творів для Б. — композитори Г. М. Хоткевич (героїчна поема «Байда», думи «Буря на Чорному морі», «Невільницький ринок у Кафі»), А. О. Коломієць («Українська соната» для Б. та фп., 1968, і соната для двох Б., 1982), М. В. Дремлюга (концерт для Б. з симф. оркестром, поема-рапсодія, 1981; три сонати, три сюїти), К. О. Мясков (чотири фантазії та концерт для Б. з оркестром нар. інструментів, п'єси для Б. соло), В. Д. Кирейко, В. П. Полевой, М. Й. Сільванський, В. Д. Зубицький, В. П. Губа, Л. О. Гравовський та ін. Репертуар поповнюється також перекладеннями для Б. творів укр., рос. та зарубіжної класики. Найбільша з колекцій Б. — у *Народної архітектури та побуту музею України* у Києві. Серед період. видань — журн. «*Бандура*». З 1993 — міжнар. конкурс бандуристів ім. Г. М. Хоткевича. Літ.: Хоткевич Г. М. Музичні інструменти українського народу. Х., 1930; Гуменик А. І. Українські народні музичні інструменти. К., 1967; Скаляр І. М. Київсько-харківська бандура. К., 1971; Баштан С. В. Омельченко А. Ф. Школа гри на бандурі. К., 1984; Немирюк І. О. Вав би з бандурою. К., 1986.

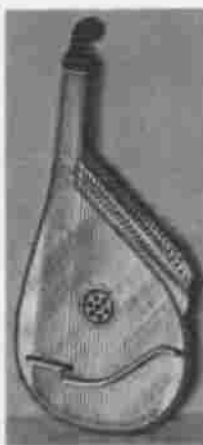
С. В. Баштан.

«**БАНДУРА**» — літ.-худож. журнал. Вид. укр. і англ. мовами з 1981 щокварталу Школа кобзарського мист-ва у Нью-Йорку. Утримується переважно на індивід. пожертвування. Засн. на базі укр.-англ. щомісячника «Кобзарський листок».

Висвітлює питання розвитку укр. фольклору, кобзарського мистецтва, культурні взаємини різних регіонів укр. діаспори, її зв'язки з мистецтвом України, питання бандурного виконавства і педагогіки, виготовлення і поширення укр. муз. інструментів тощо. В журналі опубліковано кілька курсів гри на бандурі, автори яких — Г. М. Хоткевич, Ю. Китаєвий, В. Мішалов, Г. К. Ткаченко. Крім статей різних жанрів та худож. творів, містять ноти і фотоматеріали. Видавець і гол. редактор М. Чорний, худож. оформлення Б. Пачовського.

М. Р. Селіванов.

«**БАНДУРИСТ**» — укр. студентський чоловічий хор. Засн. 1905 при Львів. ун-ті (до нього входили й студенти ін. вузів). Його засновником і першим диригентом був І. Смолинський. З «Б.», яким диригували також І. О. Гриневецький, Б. І. Вахнянин, М. Ф. Колесса та ін., часто виступали хор т-ва *Львівський «Боян»*, співаки М. Т. Голинський, М. В. Микиша, Г. А. Крупельницька, О. І. Любич-Парахоняч; у роботі хору також брали участь Г. М. Хоткевич, С. П. Людкевич, Т. В. Шухевич, Є. І. Купчинський та ін. У репертуарі — переважно твори укр. композиторів (М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка, М. Д. Леонівича, В. О. Барвінського та ін.), укр. нар. пісні, а також хори зх.-європ. класиків. Висту-

Бандура конструкції І. М. Скаляра.

пав у Львові, під час літніх канікул — в ін. містах Зх. України. Численні схвальні відгуки про «Б.» у зх.-укр. пресі належать В. О. Барвінському, С. П. Людкевичу та ін. Існував до 1939.

Л. З. Мазела.

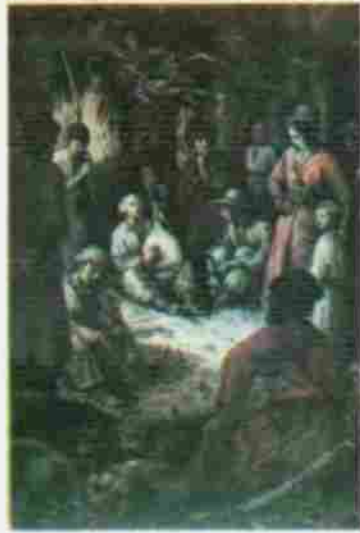
БАНДУРКА Данило Степанович (Бандурко, Малій, Рихлісвський; бл. 1738, Київ — ?) — укр. бандурист. Гри на бандурі навчався у бандуриста М. Волошенка (Волошина) з Богуслава. Три роки служив бандуристом у киев. губернатора Леонтєва, деякий час мандрував, 1754—60 перебував на Запорізькій Січі. 1760—61 брав участь як кобзар у гайдамацьких походах, за що 1761 був заарештований і ув'язнений царською владою. Є припущення, що Б. був виданий польській владі і страчений.

Літ.: Ястребов И. В. Гайдамацкий бандурист. «Киевская старина», 1886, № 10; Хоткевич Г. М. Дещо про бандуристів та ліриків. «Літературно-науковий вісник», 1903, кн. 1; Азаров Ф. І. Кобзарі. Нариси з історії кобзарства на Україні. К., 1980.

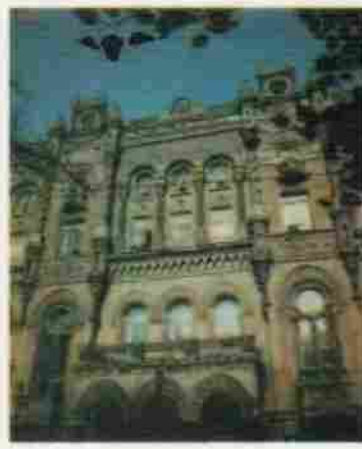
Б. М. Желанський.

БАНК (франц. banque, з італ. banca, від banco — лава, конторка) — будинок для проведення фінансово-кредитних операцій і зберігання грошових коштів. Буд-во Б. на Україні розгорнулося у 2-й пол. 19 — поч. 20 ст. з розвитком капіталізму. Спочатку Б. мали не досить чітке планування: операційний зал — у глибині ділянки, зовні нагадували житл. будинки. Про це свідчать збудовані в Одесі Земський і Держ. Б. (обидва — 1882, арх. В. Ф. Маас, тепер адм. установи), Кредитне т-во (1881, арх. А. Г. Люкс, тепер науково-тех. т-во). В кін. 19 — на поч. 20 ст. зальні приміщення розміщували з чільної сторони і виділялися на фасадах вел. отворами і монумент. *ордером архітектурним*: Бессарабсько-Таврійський (1899) і об'єднаний Б. (1910; тепер Палац одруження), обидва — в Одесі, арх. С. А. Ландесман; Азовсько-Донський (1914, арх. Ф. І. Лідваль; тепер Ін-т фізкультури) і Т-ва взаємного кредиту Б. (1903—05, арх. Ю. С. Цауне), обидва — у Харкові. Згодом склалися композиційні системи сполучення операційного залу з конторськими і службовими

Бандуристи. В. І. Касіян. Ілюстрація до поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка. Фрагмент. 1954.

Банк. Будинок Національного банку України в Києві. 1902—05. Арх. О. В. Кобелев, О. М. Вербицький; скульптор Е. Скаляр. Надбудова 1934; арх. О. В. Кобелев, В. М. Риков.

приміщеннями — вільна, лінійна і центрична, але різне внутр. планування рідко відбивалося на зовн. вигляді. Більшість Б. зводили у стилі неоренесансу, вони своєю масивністю немовби символізували несхитність капіталу: Б. в Івано-Франківську по вул. Гетьмана Мазени (1884, арх. Р. Меус), у Львові по вул. Коперника (кін. 19 ст., арх. О. Сосновський, Ю. О. Захаревич), Держ. Б. (1900, арх. Р. П. Голенищев, надбудова 1932, арх. О. М. Бекетов, тепер науково-тех. т-во) і Петерб. міжнар. Б. (1913, арх. В. В. Величко, тепер Центр. каса) у Харкові; Південнорос. Б. у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ, 1913, арх. Е. Ф. Шретер), 2-е кредитне т-во в Одесі (1901—03, арх. О. Й. Бернардацці, тепер т-во «Знання»). На поч. 20 ст. Б. будували з використанням ін. істор. стилів: неокласицизму — Петрогр. (1911—14, арх. А. М. Бенуа, тепер адм. установа) і Волзько-Камський (1912—13, арх. П. С. Андреев), обидва — у Києві; модерну — Волзько-Камський у Харкові (1907, арх. О. М. Бекетов, тепер театр ляльок); неокласицизму — Азовсько-Донський в Одесі (1912, арх. А. Б. Мінкус), Північний у Харкові (1908, арх. О. Р. Мунц, А. К. Шпігель); російського стилю — Селянські Б. у Полтаві (1906—09, арх. С. В. Носов, О. В. Кобелев), та Одесі (1908—13, арх. Ю. М. Дмитренко, тепер Палац студентів).

1896—98 за проектом арх. О. М. Бекетова збудовано Земельний Б. (тепер автотранспортний технікум) у Харкові. Центр. ядро триповерхової споруди — двоповерховий операційний зал і розташований над ним зал для зібрань. З боку площі на 1-му поверсі — парадний вестибюль, приміщення для правління, над ними — анфілада з трьох завів для нарад. Фасади виконано у стилі неоренесансу, з використанням форм пізнього ренесансу. Центр. вісь виділено ризалітом, 1-й поверх вирішено у вигляді рустованого цоколя, який несе на собі парадну верхню частину з великими арковими вікнами і колонами коринфського ордеру. Пишно декорований антаблемент закінчується парапетом, який у центрі переходить у високий аттик.

Державний Б. у Києві (тепер Національний банк України) споруджено 1902—05 за проектом арх. О. В. Кобелева і О. М. Вербицького (скульптор Е. Сая, за участю скульптора Ф. П. Соколова; надбудова 1934, арх. А. В. Кобелев, В. М. Риктов). В центрі споруди — вестибюль і операційний зал (пл. — 720 м²), оздоблений ліпленням декором і вітражами. Фасади декоровано у стилі неоренесансу. Цегляні стіни облицьовано штучним каменем, що імітує сірий граніт і рожевий піщаник, колони виготовлено з лабрадориту, портал і карнизи прикрашено майолікою.

Обліковий Б. в Одесі споруджено 1904—06 за конкурсним проектом арх. Ю. М. Дмитренка. Будинок вирішено у стилі неоренесансу. Операційний зал має великі аркові вікна, вхід відмічено порталом і півциркулярною нішею.

Російсько-Азіатський Б. в Одесі збудовано 1911 за проектом арх. С. С. Гальперсона. Операційний зал із службовими кабінетами розміщено по осі вестибюля. Фасад будинку оздоблено пластичним декором у стилі неоренесансу. Особливою урочистості надають споруді вікна 2-го поверху, оформлені у дусі генуезької школи (зокрема, арх. Г. Алессі) доби Відродження. Вони гармонують з колонами іонічного ордеру, антаблементом і аттиком.

У Києві 1913 споруджено Російський Б. для зовн. торгівлі (тепер ГоловаАПУ) у стилі неоренесансу (проект з використанням мотивів Відродження розробив арх. Ф. І. Лідваль). Операційний зал розміщено за 4-поверховим корпусом. Масивні гранітні русти фасаду контрастують з гладенькими стінами 1-го поверху і широким фризом з карнизом та парапетом з обелісками. Фасади прикрашено також орнамент. лопатками і рельєфами (скульптор В. В. Кузнецов). Переважну частину будинків кол. Б. використовують за їхнім призначенням і тепер; більшість з них є пам'ятками арх-ри.

Літ. Тимофенко В. И. Строительство зданий банков на Украине в дооктябрьский период. В кн.: Вопросы архитектуры. М., 1972. В. І. Тимофенко.

БАНКОВСЬКИЙ Микола Владиславович (З.ІІІ 1919, Курськ) — рос. і укр. актор, засл. арт. УРСР з 1971. Закінчив ДІТМ ім. А. В. Луначарського (курс нар. арт. СРСР П. В. Массальського). Працював у театрах Алма-Ати (1957—59), Ленінграда (1960—63), Омська (1963—68), в Крим. (1968—78, 1979—83) і Донец. (1978—79) обл. рос. драм. театрах. З 1983 — в Крим. філармонії. Ролі: Терновий («І відлетимо з вітрами» М. Зарудію), Борис Годунов («Цар Федір Іоаннович» О. Толстого), Клавдій («Гамлет» У. Шекспіра); літ. композиції за творами М. П. Булгакова, В. В. Маяковського, Б. А. Васильєва. Знімався в кіно (адмірал Барнсуел у фільмі «Останній доказ королів», 1983, «Укртелефільм»).

І. М. Давидова.

БАНОКІН Олексій Степанович (З.ІІІ 1930, Оренбург) — укр. військ. диригент, засл. арт. УРСР з 1968. Закінчив 1954 Ін-т військ. диригентів у Москві. 1974—79 — начальником оркестрової служби Одес. військ. округу. З 1979 — викладач Одес. консерваторії.

А. Г. Кузьменко.

БАНЯ — склепінчасте перекриття споруди; верх церковної будівлі. Див. Купол.

БАЇНКА, баня — вид укр. нар. кераміч. побутового та декор.

посуду. Місц. назви: тиква, куршіль, корчага, канта (Закарпаття); пушка, бандурка (Волинь); кубушка, ковбушка, куман тощо (Сх. Україна). Найтиповіші форми Б.: повний, кулястий корпус і вузьенька шийка. Місц. варіанти Б. мають більш приземкуватий або витягнутий корпус, наліпи на ручці. Б. бувають неоплиняні, монохромні, поліхромні з підполивним розписом. Сіроглиняні Б. з носиком, прикрашені гладженням (див. Полірування), створюють у с. Кобалчині (Чернів. обл.); розписані традиц. сюжетними та орнамент. композиціями — у Косові й Коломиї (обидва — Івано-Фр. обл.); оздоблені сюжетним квітковим та геом. розписом ангобами по теракотовому черепку — в с. Адамівці (Хмельн. обл.); прикрашені підполивним геом. та рослинним, іноді рельєфним орнаментом — на Поділлі, Подніпров'ї, Слобожанщині.

Т. А. Романець.

БАЇНКЕВИЧ Вікентій (Вінцентій; бл. 1830—1861, Житомир) — укр. скрипаль, композитор, диригент, педагог. Гри на скрипці навчався у Вільні, а також в Петербурзі (в О. Ф. Львова приватно). Як скрипаль гастролював у Києві, Петербурзі, Вільні, Кенігсбергу. В останні роки життя керував оркестром Житомир. театру, заснував муз. школу в с. Зарубинцях (тепер Житомир. обл.), в якій викладав. Автор творів для скрипки, фантазії на укр. теми, рондо, концертно та ін.

І. А. Гамкало.

БАПТИСТЕРІЙ (грец. βαπτιστήριον — купальня, хрещальня) — культове приміщення, де здійснюють реліг. обряд хрещення. В країнах Зх. Європи Б. — часто окрема споруда (кругла або восьмигранна у плані, перекрита куполом), зведена біля базилики або церкви. В середині Б. прикрашали мозаїкою, скульптурою, посередині був басейн (купальня). Найвідоміші Б. — в Равенні (серед. 5 — поч. 6 ст.), у Флоренції (11—13 ст.). Серед споруд цього типу на тер. України — Б. у Херсонесі (6 ст. н. е.). У православних храмах хрещальня, як правило, окреме приміщення праворуч від нартексу (хрещальні Софійського собору, 11 ст., і Володимирського собору, 1862—82; обидві — у Києві) та ін.

БАПІСТ Йоганн (? — ?) — нім. архітектор. У 17 ст. працював на Україні. За його проектами збудовано 1679—95 Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові і 1684—92 Преображенський собор Мгарського монастиря на Полтавщині, в яких зодчий поєднав досягнення давньорос. арх-ри (зокрема, черніг. школи) і європ. барокко (соковитий орнамент, ліплений декор з елементами ордерної арх-ри). Творчість Б. мала істотний вплив на формування стилю укр. барокко.

Г. Н. Логвин.

Бар. Миско. Глина, полив, розпис ангобами. Бл. 1930. Полтавський краєзнавчий музей.

Барбан в архітектурі.

БАР — місто Вінн. обл. У документах згадується під 1425 як місто Ров, з 1537 — сучасна назва. На тер. міста розкопано курган, в якому знайдено пам'ятки бронзового віку, в урочищі р. Рову — залишки давньорус. поселення 10—11 ст. З 30-х рр. 15 ст. до 1795 — у складі шляхетської Польщі. Серед архіт. пам'яток — Покровський монастир (18—20 ст.), залишки фортеці (1538—40, 17 ст.), Успенська церква (1757), палац (19 ст.). Б. відомий як давній осередок гончарства. В 16 ст. тут засн. гончарний цех. Посуд має специфічну систему ріжкованих підполивних розписів. Миски розписували рослинно-геометричним орнаментом. Рисунки виконували рудою глиною на білому тлі, доповнювали зеленою, оранжевою та цеглясто-червоною барвами. Одна з найпоширеніших композицій на мисках — зображення на дні птаха на гілці. На поч. 20 ст. майстер П. Самойлович створював способом ритуння сюжетні композиції — переважно побутові сцени. Серед майстрів-гончарів — Б. та П. Лукашенки, Й. Врублевський, О. Решетник. З 50-х рр. гончарство в Б. не існує. Твори зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України, Музеї етнографії у Петербурзі. У Барі є Будинок культури, народний мемор. музей М. М. Коцюбинського, краєзнавчий музей.

Ю. П. Лашук.

БАРАБАН в архітектурі — 1) Циліндрична або багатогранна частина завершення будівлі, яка підтримує купол (баню). Б. поширені у візант., груз., вірм., давньорус. та укр. культовій арх-рі. Здебільшого мають вікна (світлові Б.), прикрашені ліпним чи різьбленим скульпт. орнаментом (Софійський собор у Києві, 1-а пол. 11 ст.), декором з цегли, білого каменю, теракоти, кахлів (Георгіївський собор Видубицького монастиря у Києві, 1696—1701), колонами, півколонами, пілястрами, сандріками (Успенський собор у Харкові, 1771—77). В дерев. арх-рі найпоширеніші типи Б. — чотирьох або восьмигранні (Троїцький собор у Новомирогороді, 1775—80). 2) Конструктивна основа капітелі колони. Являє собою кругле тіло, а в профіль має вигляд дуже витягнутого гуська.

Л. З. Панчишин.

БАРАБАНОВ Віктор Григорович (25.I 1951, Київ) — укр. скрипаль, засл. арт. УРСР з 1989. Закінчив 1974 Київ. консерваторію. 1974—77 (з перервою) — артист симф. оркестру Укр. радіо, 1977—78 — Держ. симф. оркестру УРСР, 1978—79 — Укркомконцерту, 1980—89 — Квартету ім. М. Леонтовича Київ. філармонії. З 1989 працює в Мексикі (за контрактом).

БАРАБАШ Іван Іванович [21.VII (3.VII) 1912, с. Велика Лихівка, на Харківщині, тепер знято з

обліку — 16.II 1973, Київ] — укр. письменник. Закінчив 1937 Харків. політех. ін-т. Літ. діяльність почав 1943. Автор трагедії «Тарас Бульба» за М. Гоголем (пост. 1963), комедій з сільс. життя «Закохані серця» (1962; пост. 1964), «Видно шляхи полтавськості», «Українські жартівниці» (обидві — 1968), «Кручені панічі» (1969), драм «Три долі» (1980), «Люди, бережіть синів!» (1972), які йшли на сценах театрів України.

БАРАНЕЦЬ — вид укр. декор. фігурного посуду. За основу форми взято барило на чотирьох ніжках з баранячою головою. На Україні ця форма посуду стала традиційною, як символ добробуту використовувалась в обрядах — сватання, весілля тощо. Б. оздоблюють ліпленням, розмальовують рослинним орнаментом. Б., розписані у стилі

Баранці. Глина, полив, розпис.

барокко, створювали на Полтавщині. З 19 ст. поширюються скляні Б. для напоїв. На Гуцульщині виготовляють глиняні свічники у формі Б., розписані в традиц. стилі (Й. Табахорнюк, П. Й. Цвілик та ін.). На основі Б. укр. художники-керамісти і нар. майстри (В. О. Омеляненко, Т. Н. Демченко, І. А. Білик, Д. Ф. Головка та ін.) створили оригін. тип декор. скульптури з гумористичним забарвленням, для якої характерне декорування свічника орнамент. рельєфом, однокольор., інколи багатокольор. поливи. Скляні Б. є серед виробів М. А. Павловського та ін.

Т. А. Романець.

БАРАНЕЦЬКИЙ Григорій (? — ?) — укр. різьбяр. Працював на поч. 18 ст. в Галичині. У НМЛ зберігаються два дерев. різьблені ручні хрести: 1726 (зі Стрийщини) і 1728 (зі Старого Самбора) з підписом «Баглаи Баранецкий-грегорі».

Літ.: Свенцицка В. Різьблені ручні хрести XVI—XX ст., ч. 1. Львів, 1939.

О. Ф. Сидор.

БАРАНІВСЬКИЙ ФАРФОРОВИЙ ЗАВОД — гол. підприємство баранів. виробн. об'єднання «Фарфор-фаянс». Засн. 1803 М. Мезером (працював тут до кінця 20-х рр. 19 ст.) у містечку Баранівці (тепер смт Житомир. обл.), у маєтку поміщиків Любомирських-Валевських. На з-ді виготовляли різні види столового і чайного посуду, декор. вази, аптечний посуд, свічники та ін. Вироби декорували розписом (поліхромним, рідше — монохромним), золоченням і тону-

Баранівський фарфоровий завод. Ваза. Фарфор, надгладзурне тонування, розпис. 1895. Вінницький краєзнавчий музей.

Д. Ф. Головка. Баранець урочистий. Глина, кольорові поливи, ліплення, тиснення. 1959. ДМУНДМ. Київ.

Баранівський фарфоровий завод. Супниця. Фарфор, розпис. 1-а третина 19 ст. ДМУНДМ. Київ.

Баранівський фарфоровий завод. В. Г. Спич. Сервіз «Олеа». Фрагмент. Фарфор, золочення. 70-і рр. 20 ст. МХП АН України. Львів.

ванням поверхні здебільшого в чорний, зелений, синій та блакитний кольори. Осн. тип орнаментативної рослинної. Вироби 1810—20 мали риси пізнього класицизму; 1820—40 — відзначалися широтою і варіантністю колористичних рішень. З серед. 19 ст. форми та декор баранівського фарфору стали масивнішими, спрощеними. Для виробів Б. ф. з 2-ї пол. 19 ст. — поч. 20 ст. характерні репродукційність, вільне відтворення зразків попередніх стилів, пишність форм і декору при недосконалому рисунку. Проте деякі вироби засвідчили пошук пластичних якостей фарфору.

В рад. час з-д розширено, реконструйовано. У 20-х рр. 20 ст. випускав столовий та чайний посуд, декор. вази, тарелі, оздоблені рослинним орнаментом, золоченням, іноді емблемами, написами агіт. характеру, а також статуєтки. При з-ді існує музей. Вироби з-ду відзначено на багатьох міжнар. і всесоюз. виставках та ярмарках. Зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України та ін. Б. ф. з нагороджено орденем Жовтневої Революції (1971).

Літ.: Петрикова Ф. С. Украинский художественный фарфор. (Конец XVIII — начало XX ст.). К., 1985.

Ф. С. Петрикова.

БАРАНОВ Кирило (? — ?) — укр. іконописець кін. 18 ст. 1785 виконав іконостас для церкви Різдва Богородиці в с. Жукалі (тепер Черніг. обл., не зберігся).

БАРАНОВ Петро Федотович (? — ?) — укр. кахляр 18 ст. Виконував замовлення Києво-Печерської лаври. 1757 разом з С. Редіним виготовив на лаврській Либідській цегельні худож. кахлі для груб і камінів у келіях архимандрита, намісника та со-

борних старців лаври. Створив кахлі у стилі барокко для Кловського палацу в Києві. Зразки зберігаються в Києво-Печерському заповіднику та ДМУОМ.

В. А. Шиденко.

БАРАНОВИЧ Георгій (1776, с. Смоляж, тепер с. Смоляж Черніг. обл. — ?) — укр. хоровий диригент і педагог. Закінчив 1804 Київську академію. Водночас був керівником її хору, викладав співи у нотному класі (1799—1804) та ін. предмети (в т. ч. франц. мову). Автор посібників «Ірмологіон по печерському наспіву» і «Правила для нотного ірмологічного пісіння», якими тривалий час користувались педагоги і студенти академії (рукописи не збереглися). Учні Б.—Г. П. Августинівич і В. І. Сербжинський.

С. П. Лісецький.

БАРАНОВИЧ Лазар [1620 — 3 (13).IX 1693, Чернівці] — укр. церк., політ. і культ. діяч. Навчався у Віленській, Київ. та Калішській (Польща) колегіях. 1647 — ректор колегії в м. Гоці (тепер смт Рівнен. обл.), з 1650 — Києво-Могилянської колегії. З 1657 — архієпископ черніг. і новгород-сіверський. Велику увагу приділяв розвитку шкільної справи й книгодрукування. При своєму дворі утримував хорову капелу, якою керував С. О. Пекалицький. Б. — автор муз. творів; в одному з рукописних ірмологіонів (після 1700) вміщена його «Херувимська» (зберігається у Львів. істор. музеї); є відомості про поширення свого часу кантів і псалмів, створених Б. 36. віршів «Аполлонова люття» (польс. мовою, 1671) та ін.

О. С. Цалай-Якименко.

БАРАНОВИЧ Федір (? — ?) — укр. золотар 2-ї пол. 18 ст. Жив і працював у Києві. Збереглися твори Б. — потир і дарохранильниця (1775), піддон від потуру (1777), позначені рисами рококо. Серед учнів — золотарі М. Балковський, І. Понятівський, А. Шигура, Д. Якубовський.

БАРАНОВСЬКА Віра Всеволодівна (1885 — 7.XII 1935, Париж) — рос. актриса. 1915—17 працювала в трупі М. М. Синельникова, 1918 утримувала власну трупу (див. Барановської В. В. камерний театр), 1919 — в Першому Рад. драм. театрі (всі — в Харкові). Серед ролей: Маша («Три сестри» А. Чехова), Наташа («На дні» М. Горького), Офелія («Гамлет» У. Шекспіра), Гільда («Будівничий Сольєс» Г. Ібсена). В 20-х рр. гастролювала на Україні. В кінофільмі «Мати» (1926, за М. Горьким) створила образ Ніловни.

Літ.: Попомарєва Т. Вера Барановская. «Искусство кино», 1966, № 5.

О. В. Полов.

БАРАНОВСЬКИЙ (Baranowski) Данте (25.V 1882, Венеція — 16.VI 1925, м. Криничі, тепер Польща) — польс. скрипаль, диригент, муз. критик, антрепренер і актор. 1891—1901 навчався у

Д. Баранович.

І. Барановський. Пророцтва Анна. Олія. Кін. 18 ст. НМД.

консерваторіях Львова (клас скрипки М. Вольфсталя) та Відня. Закінчив також філос. ф-т Львів. ун-ту. Був диригентом університетського хору, а також оркестру Політехніки (тепер Львів. політех. ін-т). 1906—13 вів активну муз.-громад. діяльність у Львові: був диригентом аматор. хорів, муз. критиком «Газети львівської», організатором і керівником Миського муз. т-ва (з 1908; див. Польські музичні товариства у Львові) та його оркестру, одним з організаторів Союзу сел. театрів і хорів. 1912—13, 1918 — худож. директор Львівського польського театру, з яким гастролював по Галичині. З 1913 — антрепренер і актор у театрах Польщі. Виконавець характерних ролей:

Л. З. Мазепа. П. К. Медевік.

БАРАНОВСЬКИЙ Іван (? — ?) — укр. художник кін. 18 ст. Працював у Галичині. Розписав фойє старого театру у Львові. Автор ікон «Пророцтва Анна» та «Симеон-Богоприємець» (зберігається у НМА).

БАРАНОВСЬКИЙ Максим (? — ?) — укр. іконописець кін. 18 — поч. 19 ст. Жив у Києві. З 1798 виконував ікони для Києво-Печерської лаври.

Літ.: Жолтовський П. М. Художні життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

БАРАНОВСЬКИЙ Петро Дмитрович [28.I (9.II) 1892, с. Шуйське, тепер Смол. обл. — 12.VI 1984, Москва] — рос. архітектор, професор, засл. діяч мист. РРФСР, один із засновників вітчизн. школи архітекторів-реставраторів. Закінчив 1912 Моск. буд.-тех. уч.-ще, 1918 — Моск. археол. ін-т. За проектами Б. відроджено понад 100 пам'яток арх-ри Грузії, Азербайджану, Росії, України, Карелії. На Україні Б. реставрував П'ятицьку церкву (кін. 12 — поч. 13 ст.) у Чернівці (1943—62, разом з М. В. Холостенком), 1957—70 проводив обміри і дослідження Спасу на Берестові церкві у Києві (12, 19 ст.) та руїн Успенського собору (11 ст.) Києво-Печерської лаври, церкви-ротонди 11—12 ст. у м. Галичі Івано-Фр. обл. Автор статей і метод. збірочек з питань реставрації пам'яток арх-ри і монумент. живопису.

С. К. Кісеско.

БАРАНОВСЬКОЇ В. В. КАМЕРНИЙ ТЕАТР. Ств. у Харкові в грудні 1918. Антрепренер і провідна актриса — В. В. Барановська, режисер — Б. С. Глаголін. У репертуарі: «Пристрасті» П. Клоделя, «Мрія кохання» О. Косоротова, «Нора» Г. Ібсена. Припинив існування 1919.

О. В. Полов.

БАРАНЦЕВ Тимофій Прокопович (1.I 1859, Житомир — ?) — укр. драматург кін. 19 — поч. 20 ст. Закінчив 1889 Віленське піхотне юнкерське уч.-ще. У 80 — на поч. 90-х рр. написав 10 п'єс, більшість з яких було 1894 заборонено цензурою через їх гостросоціальний, сатиричний

зміст. На основі поеми Т. Г. Шевченка написав драму «Наймичка». Істор. минуле України відобразив у драмах «Гамалія», «Княжна Локсандра», «Мотря Кочубей»; складні суперечності між селянами і поміщиками — в п'єсах «Три шляхи», «На роздоріжжі», проблеми сімейних стосунків — у п'єсах «Не доля», «Батьки — діти», «Не під вік», «Мара». Твори Б. зберігаються у відділі рукописів Петерб. держ. театр. б-ки ім. А. В. Луначарського.

П. О. Лобас.

БАРАНЮК Іван (1806, Москалівка, тепер у складі м. Косова Івано-Фр. обл. — 1860, там же) — укр. нар. майстер худож. кераміки. Один із засновників косівської школи кераміки. Розквіт творчості припадає на 40—50-і рр. Серед творів — посуд, свічники, кахлі. У розписах, виконаних ангобами по ритованому малюнку, відобразив життя і побут верховинців, красу карпатської природи; жанрові композиції поєднував з квітково-рослинним орнаментом. У колориті розписів — зелений, червоно-коричневий і вохристо-жовтий кольори, тло — біле. Серед учнів — син М. І. Баранюк, О. П. Бахматюк. Твори зберігаються в МХП АН України, Коломийському та Косівському музеях нар. мист-ва Гуцульщини.

Літ.: Лашук Ю. П. Косівська кераміка. К., 1966. Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. К., 1979.

О. Г. Соломченко.

БАРАНЮК Йосип Михайлович (1863, с. Москалівка, тепер у складі м. Косова Івано-Фр. обл. — 1942, там же) — укр. нар. майстер худож. кераміки. Навчався у свого батька М. І. Баранюка, продовжував традиції косівської школи кераміки. Посуд покривав поливою, декорував геом. та геометризованим рослинним орнаментом. Миски Б. мають широке дно з орнаментом. Вироби Б. розписані червоною і зеленою фарбами; рисунок, який нанесено ріжкуванням і риткуванням, має підкреслену графічність зображення. Роботи зберігаються у Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини, МХП АН України, ДМУНДМ.

В. М. Баранюк. Миска. Глина, гравірування, підполієний розпис ангобами. Кін. 19 — поч. 20 ст. ДМУНДМ. Київ.

І. Баранюк. Торіа. Глина, полива, розпис ангобами, гравірування. 2-а пол. 19 ст. Коломийський музей народно-мистецтва Гуцульщини.

Літ.: Лашук Ю. П. Косівська кераміка. К., 1966; Гоберман Д. Н. Гуцульщина — край искусства. М. — А., 1966; Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. К., 1979.

О. Г. Соломченко.
БАРАНЮК Михайло Іванович (1834, с. Москалівка, тепер у складі м. Косова Івано-Фр. обл. — 1902, там же) — укр. нар. майстер худож. кераміки. Представник косівської школи кераміки. Навчався у батька — І. Баранюка. Викотворяв свічники та ужитковий посуд, оздоблений у техніці флянування. Береги мисок Б. розписував орнамент. мотивами, дно заповнював жанровими композиціями з життя гуцулів. Фігури людей, тварин, предмети побуту виконані ритованим контуром, розписані коричневим, зеленим та жовтим кольорами на білому тлі. Твори зберігаються в Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини.

Літ.: Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. К., 1969.

О. Г. Соломченко.
БАРАНЮК Танасій Танасійович (8.I 1825, м. Косів, тепер Івано-Фр. обл. — 15.IX 1964, там же) — укр. нар. майстер худож. різьблення. Навчався у батька Т. Баранюка. Викотворяв декоративні баклаги, скриньки, портсигари, тарелі. Застосовував різні види різьблення та інкрустацію, рідше інтарсію. Учасник міжнар. виставок (Франція, Австрія, Болгарія). Твори зберігаються в ДМУНДМ, Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини.

В. О. Толстов.
БАРАНЯЧІ РОГИ, барани, баранці, баранчики — нар. орнамент. мотив. Для нього характерні подвійні спіральні елементи криволінійних (розписи, витинанки, вироби з дерева і металу) або стилізовано-прямокутних (вишивка, ткацтво, силіяння з бісеру) обрисів. Поширений на всій тер. України. Зразки спірального візерунка відомі у мист-ві палеоліту (ромбічно-меандрова орнаментика на виробах з кістки; Мізинська стоянка, Чернігівщина). В орнамент. композиціях Б. р. розміщують здебільшого симетрично (специфічний вид симетрії — дзеркальний). Локальні назви: босове вухо, гачки, закрутки, каталка, качині шийки, ключики, косиця, круки, круторіг, крученики, кучері, оленячі рожки тощо.

М. Р. Селівачов.
БАРАТОВА Марія Вікторівна [29.V(10.VI) 1895, Київ — 28.I 1957, Москва] — рос. і укр. співачка (лір. сопрано), засл. арт. РРФСР з 1948. Навчалася 1913—16 в муз. школі М. А. Тютковського. 1916—22 і 1928—29 — солістка оперного театру у Києві, 1922—24 — оперного театру С. І. Зиміна в Москві, 1924—25 — Харків. опер. театру. Співала в театрах Свердловська, Пермі, Тбілісі. 1929—50 — солістка Великого театру СРСР. Партії: Марильця («Тарас Бульба» М. Лисенка; перше виконання 1924, Харків), Іоланта («Іоланта» П. Чайковського), Снігуронька (одном. опе-

ра М. Римського-Корсакова), Мімі («Богема» Дж. Пуччіні).

І. М. Лисенко.

БАРАШІВСЬКИЙ ФАРФОРОВИЙ ЗАВОД. Засн. у 50-х рр. 19 ст. у с. Барашах, тепер Житомир. обл. Період піднесення виробн. — 2-а пол. 70-х рр. — 1895. Найпзніші відомості про з-д датуються 1913. Тут виготовляли фарфоровий та фаянсовий чайний і столовий посуд, декорований надгладзурним і підгладзурним розписом. Характерні композиції — дрібні квіти (волошки), розкидані по всьому полю, у центрі — букет, по бортику — кольор. обвідки, інколи з монограмою в готичному стилі. Характерне вільне використання коричневого, зеленого, рожевого, блакитного, золотавого кольорів. Твори зберігаються у ДМУНДМ.

Літ.: Петрякова Ф. С. Украинский художественный фарфор. (Конец XVIII — начало XX ст.). К., 1985. Ф. С. Петрякова.
БАРБАГ (Barbag) Северин Євген (4.IX 1891, м. Перемишляни, тепер Львів. обл. — 26.IX 1944, Свідер, побл. Варшани) — польсь. композитор і музикознавець. Грн на фп. і композиції навчався у Г. Мельцера і Л. Ружицького у Львові та у Й. Б. Маркса у Відні. Закінчив 1924 Віденський ун-т (вивчав музикознавство у Г. Адлера), здобувши вчений ступінь доктора. 1925—39 — професор муз.-теор. дисциплін Львів. муз. ін-ту (з 1930 — Львів. консерваторія ім. К. Шимановського), 1939—41 — Львів. консерваторії. Серед учнів — А. Й. Кос-Анатольський. Автор оркестрових, камерних, фп. творів і музикознавчих праць.

Л. З. Мазепа.
БАРБАКАН (франц. barbacane) — підковоподібна у плані башта без даху, розміщена перед брамою і пов'язана з нею функціонально та конструктивно; елемент оборонної системи середньовічного замку або міськ. фортеці (Б. Генуезької фортеці в Судакі, 14—15 ст.).

БАРБОН Петро (?; Італія — 1588, Львів) — укр. будівничий. Жив і працював у Львові. Збудував там дзвіницю при братської Успенської церкви, т. з. Корнякта вежу (1580, за участю П. Римлянина) і житл. Корнякта будинок (1580) у своєрідно трактованих формах італ. Відродження. Відомі споруди, перелічені

Барашівський фарфоровий завод. Молочник. Фарфор, надгладзурний розпис, золочення. 80—70-і рр. 19 ст. ДМУНДМ, Київ.

Баранячі роги. Один з основних орнаментальних елементів.

Баранячі роги. Один з основних орнаментальних елементів.

П. Барбон. Будинок Корнякта у Львові. Внутрішнє подвір'я. 1571—80.

Б. у заповіті 1588 (не зберігся): криниця на Ринок площі у Львові, збудована на замовлення купця Т. Альберті (1589, закінчував П. Римлянин); роботи у Вірменському соборі. Бувував для львів. старости М. Гербурта, можливо, в Фельштині (тепер с. Скелівка) та м. Добромилі (обидва — Львів. обл.). Мав вплив на творчість укр. арх. П. Римлянина і А. Прихильного.

В. С. Вудчик.

БАРВІНЕНКО С. (псевд. — Гавриленко; ? — ?) — укр. драматург серед. 19 ст. Автор комедії «Остап Дуля, або Женх з гарбузом» (1852), яка помітно збагатила сатиричні та демократ. тенденції тогочасної драматургії. У п'єсі відображено типові картини кріпосницької дійсності, наростання протесту селян проти зловживань та жорстокостей представників сільс. верхівки. 1855 входила до репертуару петерб. Олександринського театру. Рукопис комедії зберігається в Петерб. театр. б-ці.

П. О. Лобас.

БАРВІНОК — нар. орнамент. мотив у формі хрещатих листочків, близький до натуральної. Мотиви відомі на тер. України з мист-ва трипільської культури і поширені по всій лісостеповій зоні України та на Прикарпатті. Листочки komponуються симетрично або вільним малюнком (вибірка Львівщини), іноді стилізуються правильними геом. фігурами.

М. Р. Селівачов.

«БАРВІНОК» — щомісячний всеукраїнський дитячий журнал. Попередником «Б.» був журнал «Жовтень», що видавався 1928—41 у Харкові. 1941—44 не виходив. З квітня 1945 видання поновлено в Києві під сучас. назвою, з 1950 виходить також і рос. мовою. Вміщує твори письменників, які пишуть для дітей, широко пропагує дитячу художню творчість, проводить конкурси юних художників. 1978—90 присуджувалася засн. ЦК ЛКСМУ премія ім. О. Кошленка за кращі твори для дітей, опубліковані на сторінках «Б.». Серед її лауреатів — художники В. Мельниченко, Н. Денисова, П. Ткаченко, С. Поляков, Р. Сахалтуев, О. Міхнушова, В. Ширяев, В. Сирцова. Нагороджений Почесною Грамотою Президії ВР УРСР (1978).

В. В. Моруга.

«БАРВІНОК» — ансамбль пісні і танцю. Ств. 1974 у м. Свердловську Луганської обл. при Будинку культури ім. Я. М. Свердлова. З 1978 — народний самодіяльний. У репертуарі: вокально-хореогр. композиції «Пори року», «Привітальна», «Запорожці», хореогр. картинка «Ніч перед Різдвам», пісні і танці різних народів. Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів і оглядів нар. творчості. Гастролює у Болгарії, 1982.

А. П. Шевченко.

БАРВІНСЬКА Євгенія Максимівна (20.XII 1854, Львів — 20.XII 1913, там же) — укр. піаністка,

хоровий диригент, співачка (сопрано) і муз.-громад. діяч. Мати В. О. Барвінської. Закінчила 1874 учительський ін-т у Львові. Гри на фп. навчалася приватно у Ф. Лоренца у Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща) і у К. Мікулі у Львові. Разом з А. Крушельницьким (батьком С. А. Крушельницької, першою муз. вчителькою якої була Б.) організувала чоловічий і жіночий хори у Тернополі (1882—86 — їхній керівник). Одна з організаторів (1891—95 — диригент) Львівського «Бояна». Пропагандист творчості укр. композиторів (М. В. Лисенка, І. С. Воробкевича, М. М. Вербицького, М. А. Кропивницького, В. Г. Матюка, Д. В. Січинського, Г. Г. Топольницького). Листувалася з М. В. Лисенком, С. А. Крушельницькою.

Л. З. Мазепа.

БАРВІНСЬКА Феодосія Андріївна [30.V (11.VI) 1899, Суми — 12.X 1966, Київ] — укр. актриса, нар. арт. УРСР з 1943. Нар. в акторській сім'ї. Сценічну діяльність почала в укр. мандрівній трупі О. А. Суходольського (1913), грала в ін. мандрівних трупах, у т-ві «Сурма», 1921—59 — актриса Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка. Б. рівною мірою були властиві барви героїчні, пафосні (Лауренсія у «Фуенте овехуна» Лопе де Веги), ліричні і лірико-комедійні (Мавка в «Лісовій пісні» Лесі Українки, Мірандолина в «Господині заїзду» К. Гольдони). Створила багатогранні людські характери: Ваніна, Наташа («Життєське море», «Сугта» І. Карпенка-Карого), Зоя, Ліда («Богдан Хмельницький», «Платон Кречет» О. Корнійчука), Ірина, Коринкіна («Остання жертва», «Без вини винні» О. Островського), Надія, Варвара («Останні», «Стор Буличов та інші» М. Горького). Знімалася в кіно: Жінка обивателя («Іван», 1932), Гувернантка («Червона хустина», 1934; обидва — кіностудії «Українфільм»), фрау Мільд («Під золотим орлом», 1957, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка).

Літ.: Поляков А. Феодосія Андріївна Барвінська. Х., 1940; Мистецтво франківців. К., 1970.

Ю. М. Бобошко.

БАРВІНСЬКИЙ Василь Олександрович (20.II 1888, Тернопіль — 9.VI 1963, Львів) — укр. композитор, піаніст, музикознавець, педагог, муз.-громад. діяч, доктор мистецтвознавства з 1940, почесний доктор Укр. ун-ту в Празі (з 1938). Гри на фп. навчався 1895—1905 в муз. школі К. Мікулі (у М. Яшек-Солтисової, В. Квасницького, П. Бернцкої), 1905—06 — у В. Курца (все — у Львові). Водночас у 1900-і рр. навчався на юрид. ф-ті Львів. ун-ту, з 1907 — на філос. ф-ті Карлового ун-ту (Прага), де відвідував лекції відомих музикознавців О. Гостинського і З. Неедлого. Закінчив Празьку консерваторію (1911 — клас фп.

В. М. Барвінська.

Ф. А. Барвінська.

В. О. Барвінський.

І. Гольфельда, 1914 — клас композиції В. Новака). 1911—14 працював у Празі (приватна муз.-пед. діяльність, гастролі по Чехословаччині); 1913 тут відбулися перший авторський концерт Б. і концерт укр. нар. пісні, який він організував. З 1914 — у Львові, де виявив себе одним з найактивніших організаторів укр. муз. життя: 1915—39 — професор і директор Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, водночас (1922—28) викладав теор. дисципліни в муз. ін-ті А. Неметовської; 1921, 1924, 1925 — член правління т-ва Львівський «Боян»; 1934 — один з організаторів і член правління, 1936—39 — голова Спілки українських професійних музикантів; був членом Музичного товариства імені М. В. Лисенка, 1932—39 — у складі творчо-концертної групи «Богема». У 20-х рр. разом з Г. А. Крушельницькою, М. О. Менцинським, О. І. Любич-Парахоняк, Р. Любинецьким (з яким 1923 гастролював у Чехословаччині), Б. Т. Бережницьким (1928 виступав з ним у власних автор. концертах у Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську), скрипалем Є. Перфецьким концертував у містах Зх. України. Після гастролей по Рад. Україні, де Б. встановив дружні взаємини з багатьма діячами культури (зокрема, П. О. Козичьким, В. С. Косенком, А. М. Ревуцьким, Г. М. Беклемишевим, К. В. Квіткою, В. А. Золотарьовим), пропагував укр. рад. музику на зх.-укр. землях. 1939 Б. — депутат Народних зборів Зх. України. 1939—41 і 1944—48 — професор і ректор Львівської консерваторії, 1941—44 — директор Держ. муз. школи з укр. мовою навчання. 1939—41 — голова Львів. оргкомітету Спілки композиторів України. 1948 був репресований, до 1958 перебував на засланні у Мордовії, 1964 реабілітований (по смертю).

Б. — композитор лірико-романтич. спрямування. Продовжуючи традиції М. В. Лисенка, він водночас знавав впливу франц. імпресіонізму, нової чес. композиторської школи. Значна частина його творів ґрунтується на укр. нар.-пісенному мелосі, істотну роль у них відіграє поліфонія. Твори: вокал.-інструм. етногр. картини «Українське весілля» для мішаного хору, квартету солістів і оркестру (1914), кантати «Заповіт» (сл. Т. Шевченка, 1917), «Наша пісня, наша туга» (сл. С. Черкасенка, 1933), «В перші роковини» (сл. П. Карманського), «Пісня про Вітчизну» (сл. М. Рильського, обидві — 1940); для симф. оркестру — «Українська рапсодія» (1911), увертюра-поема (1930); камерно-інструм. твори — фп. секстет (1915), фп. квінтет (1953—63), 2 струнні квартети (1912, 1935), 2 фп. тріо (1910, 1911). Значну частину композиторської спад-

щини Б. становлять твори для окремих інструментів, зокрема, для фп. — концерт (1937), соната (1910), варіації на власну тему (1909), варіації на тему укр. нар. колядки (1917), варіації і фугетта на укр. нар. тему (1920), цикли п'єс «Вісім прелюдій» (1908), «Пісня. Серенада. Імпровізація» (1911), «Любов» (1913—15), «Шість мініатюр на укр. нар. теми» (1920); 20 дитячих п'єс на теми укр. нар. пісень (з них 10 п'єс виділено у цикл «Наше сонечко», 1935) та ін. Б. — один з перших укр. композиторів, фп. твори якого було надруковано за межами України, зокрема вид-вом «Українська накладня» (Київ — Лейпціг, 1918), у США, Японії. Серед творів для скрипки і фп. — соната (1925), для віолончелі — концерт (1956), соната (1925), сюїта на укр. нар. мотиви (присвячена П. О. Козичькому, 1927), варіації на укр. нар. тему (1918) та ін. Б. належать хорові твори а капела («Шевченкова хата», «Колосися, ниво» на сл. Б. Лепкого, «Вітчизні» на сл. М. Рильського) і в супроводі фп., солоспіви для голосу в супроводі оркестру («Псалом Давида» на сл. П. Куліша, «Ноктюрн», «Сонет» на сл. І. Франка, «Портрет Леніна» на сл. М. Рильського), скрипки і фп. («Пісня пісень» на сл. В. Мазепа-Кос-Стокоза) та фп., а також обробки укр. нар. пісень і пісень ін. народів для хору а капела (в т. ч. «Уже сонечко закотилосся», 1923), голосу соло (в супроводі фп., скрипки і фп.) і для фп. («Збірка українських народних пісень», «Збірка українських колядок і щедрівок», обидві — 1935). Серед музикознавчих і муз.-критичних праць Б.: оглядово-дослідницькі статті «Огляд історії української музики» (у кн. «Історія української культури», Львів, 1937), «З історії музичної культури Західної України» (1941); статті та рецензії «В обороні доброго імені української музичної культури» (відповідь А. Рудницькому, 1935), «Бела Барток у Львові» (обидві — 1937), «Віктор Косенко» (1939), «Вільно звучить українська пісня», «Відроджене мистецтво» (обидві — 1940), «Розвиток української музики», «Батько української музики і Тарас Шевченко» (обидві — 1945), «Митець великого обдарування» (про С. П. Людкевича 1958) та ін. розвідки, надруковані в журналах «Боян», «Українська музика», «Радянська музика», «Мистецтво», в «Українській загальній енциклопедії», укр., рос. і польс. газетах.

Літ.: Павлишин С. С. Василь Барвінський. К., 1990; Лисько З. Василь Барвінський. «Українська музика», 1930 № 2; Щепанська М. Василь Олександрович Барвінський. «Радянська музика» 1941, № 2; Павлишин С. С. Василь Олександрович Барвінський. «Українська музикознавство», 1968, в. 3; Мазепа А. Василь Барвінський. В кн.: Український календар. Варшава, 1988; Мазепа А. Третя доля митця. «Музика», 1988, № 5

Кучер М. Півтора року з Василем Барвінським. «Україна». 1990. № 31.

БАРВІНСЬКИЙ Осип Григорович (літ. псевд. — М. Нетяга, І. Григорович; вересень 1844, с. Шляхтинці, тепер Тернопільської області — 8.II 1889, с. Сировари, тепер тієї ж обл.) — укр. письменник. Навчався у Львів. духовній семінарії. Виступав зі статтями про культуру рух у пд. слов'ян та ін. Автор трагедії «Павло Полуботок, наказний гетьман України» (вид. 1893), драми «Чернігівка» за повістю М. Костомарова (обидві — у 80-х рр. на сцені *Руського народного театру* у Львові).

БАРВІНСЬКИЙ Павло Якович [літ. псевд. — Ізраїльтенко; 1862, слобода Борисовка, тепер смт Белгород, обл. — 21.VIII (3.IX) 1908, там же] — укр. актор і драматург. Навчався в Моск. консерваторії, працював в укр. трупах М. А. Кропивницького, М. К. Садовського, О. М. Василенка, Г. Й. Деркача, М. К. Ярошенка, в *Руському народному театрі* у Львові (1902), керував власною трупю (1900). 1903 оселився в Белгороді, де організував укр. гурток аматорів. Серед ролей — Золотницький («Хазяїн» І. Карпенка-Карого). Друкувався в журн. «Літературно-науковий вистник», «Русская мысль». Автор драм. творів, інсценізацій: «Насильно криницю рити — води не пити» (1894), «Марко проклятий» за О. Стороженком (1897), «Сучасний Дон-Кіхот», «Загублений вік», «Жертва» (всі — 1898), «Енеїда» за І. Котляревським (1901), «Антось Дукат» (1908). П'єси «Орли України» (1895), «Гайдамаки» за Т. Шевченком, «За віру» (обидві — 1897), «Запорізьке добро» (1898), «Сатана» («Володар п'їтьми», 1903) було заборонено цензурою. В драмі «Каторжні» (1898) вперше порушено робітн. тему, показано побут шахтарів, взаємини між селянами, укр. і рос. робітниками (1900 йшла в *Ярошенка М. К. трупі*).

Тв.: Драматичні твори, т. 2. Полтава, 1908.

БАРВІТОВ Василь Андрійович (1840—1886) — рос. живописець. Працював у Петербурзі. Писав картини на реліг. теми. Виконав малюнок «Києво-Флорівський жіночий монастир», з якого було зроблено літографію в Парижі.

Літ.: Кризь віки. Альбом. К., 1982.

БАРВНИКИ — органічні сполуки, призначені для фарбування різних матеріалів (шкіри, паперу, тканин та ін.). Бувають синтетичні або рослинного чи тваринного походження. За способом застосування розрізняють кислотні, кубові, основні, протравні і прямі Б., пігменти. Найпоширеніші природні Б. — алізариновий червоний з коріння марени та індиго синій з листя індигоноски. В 50-х рр. 19 ст. одержано перші синтетичні Б.

В кін. 19 ст. природні Б. повністю замінені синтетичними (анілінові фарби та ін.).

БАРЕЙОВСЬКИЙ СКАНСЕН — музей нар. арх-ри в м. Бардейові (Словацьчина), експонатами якого є пам'ятники дерев. буд-ва українців (лемків) Сх. Словацьчини. Ств. 1961 на тер. Бардейовського курорту, відкритий для відвідувачів 1965. Першим його експонатом стала лемківська дерев. церква 18 ст. з Никольової (Миклашової), яку з ініціативи лікаря Атласа перевезено і відтворено тут ще 1927. На тер. музею нараховується бл. 50 архіт. споруд великої форми. Б. с. — осередок дослідницької праці в галузі етнології та мист-ва українців у Словацьчині.

БАРЕМ (Бардем Муніос; Bardeñ Muiños) Хуан Антоніо (2.VI 1922, Мадрид) — іспанський режисер і сценарист. Закінчив 1947 Ін-т вивчення і практики кінематографії (Мадрид). 1955 створив один з кращих своїх фільмів «Смерть велосипедиста». Серед ін. картин Б. — «Головна вулиця» (1956), «Помста» (1957). 1982 Б. поставив на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка худож. фільм «Попередження» (спільне виробн. Болгарії — СРСР — НДР, одна з гол. премій 22-го Мкф., 1982, Карлови Вари).

Літ.: Кинорежиссер Хуан Антонио Бардем. М., 1965.

БАРЕЛЬЄФ (франц. bas-relief, букв. — низький рельєф) — вид скульптури, рельєф з опуклим зображенням, яке виступає над площиною не більше ніж на половину свого об'єму. Орнамент,

Барельєф із зображенням Нептуна на будинку на площі Рінок у Львові. Скульптор Г. Красуцький. Ступня. Серед. 19 ст.

декор., фігуративними Б. прикрашають архіт. споруди, утилітарні та декор. вироби. Використовують для оздоблення пам'ятників, стел, мемор. дошок і дрібної пластики. Б. відомий на Україні з епохи *Київської Русі*. До нашого часу збереглися Б. 11 ст., вмонтовані в стіні друкарні Києво-Печерської лаври, два шиферні Б. 11—12 ст. з Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві. А. М. Ревенко. **БАРЗИЛОВИЧ** Семен Андрійович (25.IV 1903, м. Новий Ропс на Брянщині — 27.VII 1958, Київ) — укр. архітектор, педагог. Закінчив 1928 Київ. худож. ін-т. Брав участь у проектуванні забудови Хрещатика (1947—55), буд-ви кінофабрики (1927—30, тепер Київ. кіностудія худож. фільмів ім. О. П. Довженка; під керівництвом В. М. Рикова),

«Барики театру». Обкладинка.

залізничного вокзалу (1928—30, під керівництвом О. М. Вербицького); всі — у Києві. Автор добудови Київ. театру опери та балету (1937—38), оформлення могили Т. Г. Шевченка в Каневі (1929—32), проектів Будинку Червоної Армії в Тернополі (1941), житл. будинків у Донецьку, Києві.

Л. А. Проценко. **«БАРИКАДИ ТЕАТРУ»** — літ.-худож. ілюстрований двотижневик. Орган мистецького об'єднання «Березіль» (Київ). Виходив з жовтня 1923 по січень 1924 (п'ять номерів). Тут надруковано статті про творчу програму театру «Березиль», акторське і режисерське мист-во (Леся Курбас), наук. організацію мистецької праці (М. Семенко, С. К. Бондарчук), виступи Й. В. Шевченка, Г. Г. Ігнатівича, Ф. А. Лопатинського, В. С. Василька, В. Г. Меллера, С. Ф. Паньківського, М. П. Бажана (під криптонімом Н. Б.), О. А. Слісаренка, Г. Шкурупія; уривок кіносценарію «Чума» нім. поета і драматурга В. Гозенклера; списки рекомендованих п'єс, відомості про нові книги з проблем театру і драматургії. Вміщено хроніку творчого життя в театрах України, Рос. Федерації, зарубіж. країн. Публікувалися уривки з рецензій періодики на вистави театру «Березиль», фотоілюстрації (сцени з вистав), ескізи костюмів В. Г. Меллера, М. М. Симашкевича, М. Ашкіназі. Обкладинка Н. В. Генке-Меллер. Журн. виходив за редакцією Лесі Курбас.

М. Г. Лобинський. **БАРИА** Клавдія Федорівна (18.III 1949, с. Великі Солонки Полтав. обл.) — укр. актриса, засл. арт. Каб.-Балкар. АРСР з 1982. Після закінчення 1968 Дніпроп. театр. уч-ща — у Він. муз.-драм. театрі ім. М. Садовського. Ролі: Мариса («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), Ліда («Дикий Ангел» О. Коломійця), Комелькова («А світанки тут тихі...» за Б. Васильєвим).

К. О. Саліно.

БАРИЛО — невелика декор. посудина, що імітує форму діжки. Відомі в європ. кераміці з давньорим. часів. З 19 ст. Б. — один з видів укр. посуду, прикрашеного підполивним розписом, гравіруванням, рельєфом тощо (Опшнія, Косів та ін. осередки).

Т. А. Романець. **БАРИНОВ** Микола Іванович (1843 — не ранише 1878) — рос. скульптор, почесний вільний общинник петерб. АМ. 1860—69 відвідував II класи. Автор надгробка героя рос.-тур. війни 1877—78 генерала М. С. Леонова на тер. Дальніх печер Києво-Печерської лаври.

БАРИНОВА-КУЛЕБА Віра Іванівна (I.XII 1938, с. Римарівка Полтав. обл.) — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1989. Закінчила 1965 Київ. худож. ін-т (майстерні В. Г. Пузиркова, К. Д. Трохименка, В. М. Костецького

В. І. Барінова. Кулеба. Великдень. Із серії «Давність і тепер». Олія, 1989.

та ін.), 1969 — творчі майстерні АМ СРСР у Києві в С. О. Григор'єва. З 1969 викладає у Київ. худож. ін-ті. Працює в галузі жанр. станкового живопису, натюрморту, портрета. Твори: «Дівчата» (1965), «Вісті з села» (1968), «На світанку» (1978), триптих «Перший радянський хліб» (1979), «До мами на ферму» (1980), триптих «В ім'я життя» (1982), натюрморт «Півники» (1984), «Урок миру» (1986), «Портрет М. Драгоманова» (1991). Зберігаються в ДМУОМ та ін. музеях республіки.

БАРИТОН (італ. *baritono*, від грец. *baros* — важкий, низький і *tonos* — тон) — 1) чоловічий голос, середній між басом і тенором. Діапазон Б.— від ля великої октави до ля-бемоль 1-ї октави. За характером тембру і силою звучання розрізняють Б. ліричний, лірико-драматичний і драматичний. Звучання ліричного Б. світле, м'яке, наближається до драм. тенора. Драм. Б. (або бас-баритон) — голос більшої сили, густішого тембру, близький до басу. Чистий тип Б.— явище досить рідкісне. Найпоширеніший лірико-драм. Б., який може виконувати не тільки ліричні, а й драм. партії. Серед відомих укр. співаків-баритонів — М. С. Гришко, Д. М. Гнатюк, М. Г. Зубарев, А. О. Іванов, П. П. Кармалюк, М. К. Кондратюк, К. А. Лаптев, Р. Г. Майборода, М. Ф. Манойло та ін. 2) Мідний духовий інструмент, що використовується переважно в духовому оркестрі. О. В. Іовко.

БАРИШЕВ Микола Андрійович [27.I (9.II) 1907, Казань — 10.IV 1944, Сімферополь] — укр. художник театру. Закінчив 1929 Казанський худож. технікум. З 1930 — художник Крим. рос. драм. театру ім. Горького. Оформив вистави: «Приборкання непокірної» У. Шекспіра (1935), «Підступність і кохання» Ф. Шіллера, «Як гартувалася сталь» за М. Островським, «Людина з рушницею» (всі — 1939) і «Кремльські куранти» (1940) М. Погодіна. Під час нім.-фашист. окупації Криму очолював підпільну групу. Розстріляний фашистами.

Р. Д. Бощенко.

БАРИШЕВА Наталія Здиславівна (22.VII 1946, Одеса) — укр. артистка балету, нар. арт. УРСР з 1979. Закінчила 1962 балетну

школу в Одесі, 1984 — ДІТМ ім. А. В. Луначарського. З 1963 — солистка Одес. театру опери та балету. Партії: донна Анна («Камінний господар» В. Губаренка), Одетта-Оділія («Лебедине озеро» П. Чайковського), Раймонда, Жізель (однотим. балети О. Глазунова і А. Адана), Фрігія («Спартак» А. Хачатуряна) та ін.

В. Д. Туркевич.

БАРИШІВКА — смт Київ. обл. Осередок худож. ткацтва та вишивки. В істор. джерелах згадується 1603. У 1926—27 тут було створено артіль ткачів та вишивальниць. Виготовляють жіночі блузи, плаття, скатерті, вишиті хрестиком, гладдю, штапівкою, вишвом, занизуванням, вирізуванням. З 1971 у Б. — філіал Київ. виробничо-худож. об'єднання ім. Т. Г. Шевченка з дільницею по створенню килимів у с. Веселинівці (Київ. обл.). Серед майстрів — Г. К. Цибульова, З. Г. Сависько, В. В. Рахуба. Твори зберігаються у ДМУНДМ та ін.

У 17 ст. тут збудовано дерев. замок, оточений ровом і земляними валами, та Троїцьку церкву; у 18 ст. — Успенську церкву (всі — не збереглися). Пам'ятник землякам, які загинули в роки Вел. Вітчизн. війни (1985, арх. В. Г. Гнездилов). 1843, 1844 у Б. бував Т. Г. Шевченко, про що він згадував у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали».

БАРИШНИКОВ Револьд Володимирович (18.XI 1924, Харків — 5.VIII 1985, там же) — укр. живописець і графік, засл. художник УРСР з 1976. Закінчив 1954 Харків. худож. ін-т (педагог — С. Ф. Беседін, Г. О. Томенко). Працював у галузі станкового живопису. Твори: «Вставайте, кайдани порвіте!» (1964), «Піднімають прапор» (1975), «Напередодні» (1980), «Перемога» (1982) та ін. Зберігаються в Харків. ХМ, Дніпроп. ХМ та ін. музеях.

БАРКАРОЛА (від італ. *barcarola*, від *barca* — човен) — 1) Пісня венеціанських човнярів. 2) Жанр лірич. пісн. та інструм. мініатюри. Поширилася з 17 ст. у країнах Зх. Європи, з 18 ст. — у Росії. Жанр профес. музики стала з 18 ст. Темп Б. повільний, розмір здебільшого 6/8. Б. властивий широко розспівний, «відкритий», подібний до коливання хвиль характер мелодії. Серед укр. композиторів — авторів Б. — М. В. Лисенко («Баркарола» для фп., «Пливе човен» для двох сопрано), П. П. Сокальський, М. М. Калаачевський, М. А. Тутковський, Г. К. Ходоровський-Мороз, С. П. Людкевич, А. Й. Кос-Анатольський (фп. п'єси), Б. М. Фільц (романс «Баркарола» на сл. В. М. Состори, «Весняна баркарола» для вокалетріо на сл. М. М. Петренка) та ін.

Т. Ю. Філенко.

БАРМИ (від давньоісл. *barmr* — край, берег) — нагрудна прикраса, подібна до намиста, з округлих золотих або срібних, інколи

позолочених медальйонів із зображеннями святих Діусусного чину, орнаментованих хрестів. Між медальйонами бували пронизки, металеві буси. Зображення рельєфні або виконані в техніці перегородчастої емалі, гравірування, черні; медальйони обрамляли коштовним камінням, перлами, сканню, зерню. Виготовлялись на індивідуальні замовлення. На Русі поширились, ймовірно, з Візантії з прийняттям християнства як символу князівської влади. До 17 ст. Б. використовували як один з елементів (наплічник) вбрання рос. царів.

Літ. Толочко П. П. Про приналежність і функціональне призначення діадем і барм в Древній Русі. В кн.: Археологія, т. 15. К., 1963. Ф. С. Петрикова.

Барми. Фрагмент. Золото, перли, коштовні камені, перегородчаста емаль. 12 ст. Музей історичних коштовностей України. Київ.

БАРМОТІН Семён Олексійович (1877, Петербург — ?) — рос. композитор і педагог. Навчався у Придворній співацькій капелі у Петербурзі у М. О. Балакірева, 1899—1901 — в Петерб. консерваторії (закінчив 1903 екстерном; клас композиції М. А. Римського-Корсакова). Протягом 1901—23 викладав у Придворній співацькій капелі (Петербург) та муз. школі у Херсоні, 1923—25 — у Петрогр. (Ленінгр.) консерваторії. Автор ряду романсів, фп. та ін. творів. Серед учнів — М. Д. Леонтович, А. Т. Воликівський. Б. присвячений один з нарисів Ф. С. Якименка (1911).

БАРНЕТ Борис Васильович [5 (18).VI 1902, Москва — 8.I 1965, Рига] — рос. кінорежисер, актор, засл. арт. РРФСР з 1935, засл. діяч мист. УРСР з 1951. Навчався в Моск. держ. технікумі кінематографії (майстерня А. В. Кулешова). На Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка зняв пригодницьку картину «Подвиг розвідника» (1947; Держ. премія СРСР, 1948; в головних ролях — А. М. Бучма, П. П. Кадочников; Б. зіграв одну з центр. ролей — генерала фон Кюна), а також фільми «Щедра літо» (1950), «Концерт майстрів українського мистецтва» (1952, автор сценарію).

Літ.: Кушніров М. А. Життя і фільми Бориса Барнета. М., 1976.

БАРИЧ Ярослав Васильович (30.IX 1896, с. Балинци, тепер Івано-Фр. обл. — 1.VI 1967, м. Клівленд, США) — укр. композитор, диригент, скрипаль і педагог. Закінчив 1924 Вищий муз.

Барішівка. Г. К. Цибульова. Чоловіча сорочка. Фрагмент. Полотно, вишивка, 1964.

Н. З. Барішева.

ін-т ім. М. В. Лисенка у Львові. 1922—24 — диригент театру «Бесіда» у Львові, 1924 очолював власну муз.-драм. трупу, 1925—26 — театр т-ва «Просвіта» (обидва — в Ужгороді), де, зокрема, поставив оперу «Відьма» Я. Яро-славенка. Працював учителем музики і худ. керівником аматорського театру в Самборі (тепер Львів. обл., 1927—29) і Станіславі (тепер Івано-Франківськ, 1931—39), 1929—30 — диригент Стагника Я. Д. театру. 1939—41 — диригент симф. оркестру і оркестру муз.-драм. театру ім. І. Франка у Станіславі (тепер Івано-Франківськ), 1941—44 — Львів. оперного театру. Один із засновників і худож. керівників (1940—41) Гуцульського ансамблю пісні і танцю. З 1950 жив у США.

Твори: оперети «Дівча з Масло-союзу» (1935), «Шаріка» (1936), «Пригода в Черчі» (1938); всі пост. Театром імені І. Тобілевича в роки їх написання), «Гуцулка Ксеня» (1939, включає од-ноим. пісню, яка стала народ-ною; того ж року пост. Театром імені І. Котляревського), камерно-інструм., хорові твори, романси, музика до театр. ви-став.

Літ.: Кульчицький О. Нова українська оперетка. «На зустріч», 1935, № 21; Оперета «Шаріка» в Театрі ім. Тобілевича. «На зустріч», 1937, № 9.

П. К. Медведик.

БАРОВ Олександр Олександрович (1890—1920, Харків) — рос. актор. 1908—12 працював у МХТ, з 1912 — в Синельникова М. М. трупі, 1920 — в Драматичній тру-пі Губвійськкому. Ролі: Горю-ничий («Ревізор» М. Гоголя), Федір («Цар Федір Іоаннович» О. Толстого), Штокман («Лікар Штокман» Г. Ібсена), Телегін («Дядя Ваня» А. Чехова) та ін. За виконання ролі Королівського голяра (1919) у виставі за однім. п'єсою А. В. Луначарського був заарештований денікінською контррозвідкою, але завдяки зусиллям громадськості уникнув страти. Викладав у драм. студії (Харків). Автор п'єси «Осінь» (1914), статей з проблем театр. мист-ва.

О. В. Попов.

БАРОККО (від італ. *barocco* — вигадливий, химерний) — стиль у мист-ві, що панував з кін. 16 до серед. 18 ст. Поширився в Європі та на амер. континенті. Криза ренесансної культури у 16 ст., контрреформація, утвердження абсолютизму, перемога у ряді країн Європи протестан-тизму, виникнення капіталістич. відносин та реставрація феодалізму, боротьба різних ідеологій та світоглядів визначили неод-нозначну стилістику Б. Найти-повіших класичних форм Б. на-було у католицьких і абсолю-тистських д-вах. Умовно в 3х. та Сх. Європі виділяють Б. като-лико-монархічне та протестан-сько-бурж., хоч окремі їхні ри-си були спільними. Б. служило утвердженню католицизму (іде-ям контрреформації) та просла-вленню абсолютизму, несло

О. О. Баров у ролі царя Федора («Цар Федір Іоаннович» О. Толсто-го).

в собі риси моралізаторства й дидактики. Водночас у мист-ві Б. певною мірою відображено й антифеод. протест та нац.-визвольні рухи, що вносило в нього струмків демократичних бунтарських устремлінь. У Б. співіснували відголоски Ренесан-су і середньовіччя (готика, візан-тизм) поряд з новітніми течі-ями класицизму, реалізму.

Мист-ву Б. притаманні пафос і пишномовна патетика, безмеж-на фантазія й містика, глибокий інтерес художників до внутр. світу людини і матеріального світу речей. У ньому співісну-вали образи антич. міфології й Біблії, драматизм і ригоризм, символіка, філос. концептуаль-ність і зовн. декоративність, алегорія та емблематика. Лю-дина в мист-ві Б. постає бага-топлановою особистістю, втяг-неною в круговірт і конфлікти середовища.

Стилістичні форми Б. специфіч-ні. Йому притаманний особли-вий синтез мистецтв, коли арх-ра, скульптура і монумент, жи-вопис виступали в рівноправній гармонійній єдності. В муз. та театр. мист-ві раціональна кон-цепція гармонії, притаманна оп-тимістичному ідеалові епохи *Відродження*, поступилася міс-цем драм. і трагічному світо-гляду, висловленому в патетич-ній формі. Драма душевного стану, бурхливий рух, вибагли-вість і патетика, вагання між відчаєм і надією, добром і злом, життям і смертю, контрастні зіставлення у полемічних трак-татах, нашарування метафор, порівнянь, високопарних слів, трагедійних живописних напов-нюють муз., літ., драм. та худож. твори Б.

Розрізняють етапи розвитку сти-лю Б.: ранне Б. (див. *Маньєризм*), в якому зародилися риси від-ходу від худож. культури Від-родження; зріле Б., коли його особливості виявилися найяск-равніше; пізнє Б., що поєдну-ється з стилем рококо. З роз-витком Б. майже зникали спе-цифічні особливості кожного виду мист-ва: арх-ра ставала «скульптурною», пластичною, скульптура — «живописною», малярство у поєднанні з арх-рою збагатилося новими простор-овими рішеннями. Арх-ра значно урбанізувалася, виявилася праг-нення до певних акцентів в ор-ганізації міських ансамблів, площ. Разом з культовим розви-валося і палацове буд-во з ха-рактерною динамічною пласти-кою стін, грою світлотіні, що виликає певні ілюзорні ефекти. Архітектори віддавали перевагу криволінійним абрисам, вигну-тим фасадам, фронтонам, при-крашенням різними архіт.-декор. елементами. Іноді будували су-ворі аскетичні споруди, які вражають своєю монумент. мас-штабністю. Певні архіт. ансамблі мали складні ідейні програми, до реалізації яких підключалося

й природне середовище. Вважа-ють, що культова бароккова арх-ра бере початок в Італії, палацова — у Франції. У скульптурі віддавали перевагу композиції з круговим візуаль-ним сприйняттям, образи якої виражали стан екстази, гли-бокого страждання, душевного напруження або соціальної гор-дині. Міське середовище збаг-чувалося пам'ятниками, декор. скульптурою, фонтанами, ін-тер'єри — декор. різьбленням, розписами, в яких спостеріга-лася широка амплітуда тем, сюжетів, засобів худож. вираз-ності. Монументалісти підкорю-вали глядача грандіозністю зо-браженої події, фантазією, пате-тикою позаземного діяння. Ми-тці віртуозно володіли ракурсом, передаючи ілюзцію безмежності простору, що ніби виходив за межі архіт. статки споруди. Водночас у станковому маляр-стві набули розвитку побутовий жанр, реалістичний портрет, пейзаж, натюрморт. У реліг. сюжетах одні майстри акценту-вали містичний ефект, інші, навпаки, зображуючи чудо, трак-тували його як побутову по-дію, зіставляли з реальним жит-тям людини. Одні — пропагували крайній аскетизм, інші — ствер-джували гедоністичну радість буття. Багато бароккових тво-рів, навіть реалістичних, мають складний концептуальний під-текст. Для створення драм. на-пруження в живопису особлива роль відводилась світлотіні. За-вдяки віртуозній майстерності в оволодінні ескізною манерою було досягнуто великих успіхів в експресії образу. У графіці від-давалася перевага різцевій гра-вюрі та офорту, поряд з якими набули поширення малюнок, естамп, книжкова ілюстрація до релігійних і світських творів, у тому числі наукових видань, географічних атласів.

Б. мало специфічні риси на

Барокко. Миколаївський собор у м. Ніжині Чернігівської обл. 1668.

Барокко. Троїцький собор Густинського монастиря на Чернігівщині. 1674—76.

Балканах, у православних країнах, у т. ч. серед сх. слов'ян. На Україні Б.—домінуючий стиль у мист-ві 17—18 ст. Він формувався у складний істор. період. Нац.-визв. війна укр. народу 1648—54 проти шляхетської Польщі, приєднання України до Росії, Андрусівське перемир'я 1667 змінили політ. кордони держав. Лівобережна Україна та Київ з околицями залишилися в межах Росії, а Закарпаття — в Австро-Угорщині, решта — під пануванням Речі Посполитої. Це зумовило своєрідність Б. на укр. землях. Зберігаючи нац. традиції, укр. мист-во входило в прямі й опосередковані контакти з худож. культурою сх.-слов'ян. народів, країн Зх. Європи. Водночас укр. мист-во протистояло польсь.-католицькій експансії.

Архітектура. Першим містом на Україні, в арх-рі якого виявилися ознаки стилю Б., став Львів. Хоча в той час ще панував стиль ренесансу, у місті почали зводити барокові споруди. Одна з них — *езуїтів костіол* (1610—30, арх. Д. Бріано), який наслідував барокову арх-ру церкви Іль Джезу в Римі (1568—75, арх. Г. Віньола, Дж. Порта) і водночас був покликаний насаджувати серед укр. народу реліг. ідеї уніатства. Буд-во ін. барокових споруд у Львові (напр., кармелітів костіол, 1634, арх. А. Покора) співпало із спорудженням ренесансних ансамблів (напр., Успенського братства). У ряді будівель, зокрема в мемор. каплицях, створених на замовлення міщанства, часто співіснують барокові риси з ренесансними. Якщо в *Каплиці* (1619, арх. П. Римлянин, В. Капінос, скульптори А. Бемер і Г. Горст (?), Львів) загалом ренесансний задум споруди лише порушується скульптурним декором фасаду в стилі Б., то в *Боймів каплиці* (1609—15, арх., імовірно, А. Бемер, скульптори Я. Пфістер, Г. Шольц) ранньобарокові маньєристичні тенденції, характерні

для мист-ва Нідерландів і Німеччини, переважають. А. Бемер привніс риси Б. і в ренесансний за задумом бернардинців костіол у Львові (1613—21). *Підгорецький замок* з палацом на Львівщині (1635—40, арх. А. дель Аква, за участю інж. Г. де Боллана) поєднав у собі ознаки італ. фортифікаційного мист-ва і франц. палацової арх-ри з типологією для неї стриманістю і логічністю форм. Примхливо переплелися барокові і ренесансні елементи в будівлі Королівського арсеналу у Львові (1639—44, арх. П. Гродзицький), в якій переважає світський характер архіт. образу.

Нац.-визв. рух на Україні 1-ї пол. 17 ст. шов під впливом боротьби реліг. ідей православ'я і католицизму, що позначилося й на арх-рі культових споруд. В арх-рі, зокрема Лівобережної України, почали особливо культивуватися традиції давньорус. мист-ва, багато уваги приділялося реставрації церков періоду Київ. Русі. Проте звернення укр. митців до середньовічних ремісницьких традицій проходило у контексті тогочасних досягнень зах.-європ. культури, яка віддавала перевагу стилю Б. Це позначилося, зокрема, на реставраційних роботах, які проводив у Києві Петро Могила (*Софійський монастир*, 1633—47, арх. О. Манчіні; *Спаса на Берестові церква*, 1644). Імпозантну величність барокових споруд також використано в буд-ві безкупольної *Іллінської церкви* (1653) в резиденції Б. Хмельницького в Суботіві. Відродження в укр. арх-рі тетраконхового храму не тільки дало змогу підкреслити притаманну Давній Русі п'ятибанність, а й створити мальовничий ансамбль баштоподібних об'єктів із своєрідним пластичним ефектом (*Успенська церква* в с. Низкиничих на Волині, 1638).

Барокко. Покровський собор у Харкові. 1689.

З 2-ї пол. 17 ст. Б.—визначальний стиль арх-ри України. На приєднаннях до Росії укр. землях Б. набуло оригін. форм, які розробляли поряд з місц. будівничими рос. та іноземні архітектори. На Лівобережній Україні і в Києві, що одержали нові соціально-економ. імпульси для свого розвитку, утверджувалась перемога укр. народу в нац.-визвольній боротьбі 1648—54 буд-вом нових мурованих культових споруд. В них поєдналися традиції нар. дерев. буд-ва, де найяскравіше втілювалися риси укр. арх-ри й естетики, з творчими здобутками рос. арх-ри. Будівлі вражають великою кількістю композиційних і конструктивних рішень, в яких переважає тенденція до мальовничості споруди, нетрадиційних ефектів інтер'єрів. Композиція хрестово-купольного храму дещо переосмислюється: башти уподібнюються до ризалітів, разом з *трансептом* вони ніби порушують монолітність колоні; фронтони, карнизи, портали надають спорудам нового вигляду [*Микільський (військовий) собор* у Києві, 1690—96, арх. І. Д. Старцев; зруйновано 1935]. Трансформація у мурованій арх-рі об'ємних і планово-просторових принципів дерев. храмів дала змогу об'єднати три, п'ять, дев'ять баштоподібних (найчастіше гранчастих) об'єктів, які увінчували три, п'ять, дев'ять грушоподібних куполів. Більшість таких споруд (за винятком тридільних) мали хрестоподібний план. Стриманий скульпт.

Барокко. Іконостас. Спасо-Преображенської церкви у с. Великих Сорочинцях Подільської обл. 1732—34.

декор. кін. 17 ст. поступається ошатному декору 18 ст. У цей період було створено своєрідні храми, що являли собою хоч і надзвичайно різноманітну, проте одностильову арх-ру. Їхні фасади вражають грою розчленованих мас, які то чітко виступають, то, навпаки, ховаються. Водночас внутр. простір, навпаки, відзначається цілісністю і бездоганним освітленням. Струнки і величні собори відігравали велику роль у містобудуванні (*Катерининська церква* в Чернігові, 1715; *Георгіївський собор* Видубицького монастиря у Києві, 1696—1701). Зовні масивні і міцні, вони мали складне рішення інтер'єрів (*Троїцький собор* Густинського монастиря, 1674—76; *Миколаївський собор* у Ніжині, 1668). У мурованих арх-рі зодчі використовували систему заломів, яка в дерев. буд-ві допомагала вирішувати конструктивне завдання висотного розкриття внутр. простору. Це було зумовлено не тільки естетичними уявленнями, а й прагненням надати храму нац. неповторності (*Покровський собор* у Харкові, 1689). Водночас під впливом стилю Б. змінилася і сама дерев. арх-ра: у тридільних храмах з'явилися вигадливі композиції з криласами, намети було замінено бароковими банями (*Юра церква* у Дрогобичі, кін. 15 — поч. 16 ст.; перебудова 1678).

Значних змін зазнала цивільна мурована арх-ра. Будинок полкової канцелярії у Чернігові (див. *Лизогуба Якова будинок*, 90-і рр. 17 ст.) набув рис Б. за рахунок майже скульп. декору, архіт. елементи якого запозичено з рос. зодчества 17 ст. і укр. дерев. арх-ри.

На укр. землях, які залишилися під владою шляхетської Польщі, католицька церква прагнула утвердити свої ідеологічні позиції буд-вом костелів, зокрема єзуїтських: *домініканців костел* у Жовкві (1655), *Миколаївський костел* ордена тринітаріїв у

Львові (1735—45). Оформлення фасадів споруд такого типу було у душі арх-ри поч. 17 ст., тобто виглядало вже анахронізмом, але їх інтер'єри декоровано в стилі пізнього Б. — рококо.

У 30—50-х рр. 18 ст. Б. на Україні досягло найбільш синтетичних форм. Масштабне буд-во на Лівобережній Україні і в Києві стверджувало нову урбаністичну естетику. У *Києво-Печерській лаврі* 1731—44 замість дерев. зведено величну муровану дзвіницю (арх. Ф. Васильєв, Й. Шедель). Вона стала не тільки урочистою домікантою монастирських будівель, але й відігравала вагомую роль в організації силуету міста з боку Дніпра. Стилістичну єдність лаври створено буд-вом нових споруд — келій, друкарні і оформленням декору давньорус. храмів — *Троїцької надбрамної церкви* (поч. 12 ст., перебудова 1722—29), *Успенського собору* (1073—78, реставрація 1723—29). Їх отиньковані стіни було прикрашено ліпним орнаментом, різьбленими віконними наличниками, криволінійними фронтонами, живописом у декор. картушах, майоліковими розет-

сформувало організацію внутр. простору.

Яскравим прикладом укр. Б. є *Спасо-Преображенська церква* у с. Великих Сорочинцях Полтав. обл. (1732—34). В її арх-ру було вкладено концепцію, яка поєднує ідею храму — свято Преображення і усипальні — мавзолею гетьмана Данила Апостола. В декорі також простежуються теми божественного світла і повсякденності буття, яке виступає у бароковій антитезі з мотивом вічності життя. І фасад, і інтер'єр, включаючи різьблення іконостаса і живопис ікон, підпорядковані складному задуму будівлі.

У серед. 18 ст. Б. в арх-рі вступило у нову фазу — рококо. В 50—70-х рр. на Україні створено ряд архіт. шедеврів, органічно вписаних у забудову і ландшафт. Їх створили представники різних архіт. шкіл (укр., рос., австро-чесь.), але всі споруди мають багато спільного. Легкі й витончені, парадні й ефектні, зі сходами, терасами, балюстрадами, вазами, оздобленими прихлливим декором фасадами, вони несуть у собі певні космополітичні особливості пізнього Б. Серед авторів цих споруд — арх. Ф. Б. Растреллі (*Андріївська церква* у Києві, 1749—54, буд-вом керував арх. І. Ф. Мічурін), А. В. Квасов (*Різдва Богородиці собор* у м. Козельці Черніг. обл., 1752—63), Й. Балтіст (*Преображенський собор* Мгарського монастиря на Полтавщині, 1684—92).

Визначним зодчим укр. Б. на Київщині був І. Г. Григорович-Барський, його творчості притаманні різні композиційні прийоми, мальовнича пластика фасадів, вишуканий декор (*Покровська церква*, 1766—72, *Миколи Набережного церква*, 1772—75, обидві — у Києві). У творчості арх. Б. Меретина, який працював у Галичині та на Поділлі, найповніше проявився синтез арх-ри і скульптури: *Юра собор* у Львові (1744—70), ратуша в м. Бучачі Терноп. обл. (1751), костели в м. Городенці Івано-Фр. обл. (1743—60), у селах Наварії (1739—48) і Годовиці (1751—58) Львів. обл. Витончені

Барокко. Костел домініканців у Львові. Інтер'єр, 1749—64. Арх. Ян де Вітте.

Барокко. Собор Юра у Львові. Фрагмент фасаду, 1748—62. Арх. Б. Меретин, скульптор Пінцель

ками. Так само було перебудовано й ансамбль Софійського монастиря: відбудовано *Софійський собор* (1685—1707), споруджено трапезну, консисторію, будинок митрополита, браму *Заборовського* (1746—48, арх. Й. Шедель), завершено буд-во дзвіниці (1744—48, арх. Й. Шедель), що стала гол. акцентом не тільки обителі, а й усього Верхнього міста. Багато декоровані стіни дзвіниці з децю важкуватою урочистістю демонстрували типовий арсенал барокових ліпних прикрас — герби, символи християнства, античні алегорії, гірлянди рослинних орнаментів тощо.

Принципово змінилися й інтер'єри відновлюваних храмів: заново був переписаний монумент. живопис, встановлено нові іконостаси, що принципово тран-

Барокко. Дзвіниця Києво-Печерської лаври, 1731—44. Арх. Ф. Васильєв, Й. Шедель

силуєти його споруд сповнені руху, мають несподівані ракурси, бездоганний малюнок декор-деталей. До цього ж напрямку в арх-рі належать споруди арх. Г. Гофмана і П. Полейовського (Успенський собор у м. Почаєві Терноп. обл., 1771—83), П. Гижицького (ансамбль колегіуму в Кременці, 1731—43). Класичними тенденціями відмічена творчість шк. Я. де Вітте (домініканців костіол у Львові, 1749—64; керував буд-вом М. Урбанік, згодом — К. Мурадович, І. Фесінгер). У ньому своєрідно перепелилися риси пізнього і раннього Б., пов'язаного з творчістю італ. арх. А. Палладіо.

Скульптура в 1-й пол. 17 ст. порівняно з попереднім періодом наповнювалась новим змістом, якісно змінювалась за пластичним вирішенням, худож. рівнем і своєю функцією. Насамперед її характеризували найтісніший зв'язок з арх-рою, що по суті активізувала розвиток пластики, яка в свою чергу стала не лише необхідним доповненням арх-ри, а й вагомим аргументом для її стильового уточнення. Скульптура на фасадах та в інтер'єрах будівель відбивала складні програми клерикального (у вітварях, іконостасах), а також світського характеру (надгробки). Незважаючи на те, що ідеї католицизму і православ'я вступили у протиставлення, у мистецтві, що служило їм, простежуються стилістичні взаємодії обох реліг. напрямів. Це виявлялося в риторичному задумі кожного ансамблю, у використанні спільних композиційних і декор. рішень, прийомів. Так, фасад каплиці Боїмів у Львові побудовано за принципом укр. іконостаса; грандіозний скульптурний ансамбль споруди (скульптор Г. Шольц) дещо перегукується з іконами із зворотньої перспективою. Водночас декор. оформлення вітарів було асимільовано укр. різьбярями в іконостасах (різьблення Святодухівської церкви іконостаса в м. Рогатині Івано-Фр. обл., 1649—50).

Визначним представником мист-

Барокко. Собор Різдва Богородиці у смт Колячів Чернігівської обл. 1752—63. Арх. А. В. Класов, І. Г. Григорович-Барський.

Барокко. Ратуша в м. Бучачі Тернопільської обл. 1751.

Барокко. Успенський собор у м. Почаєві Тернопільської обл. Фрагмент. 1771—83. Арх. Г. Гофман, П. Полейовський.

Барокко. Г. Шольц. Зняття з хреста. Фрагмент фасаду каплиці Боїмів у Львові. 1609—15.

ва раннього Б. на Україні виступає вроцлавський скульптор Я. Пфістер. Створені ним надгробки Синявських у м. Бережанах (тепер Терноп. обл.), Боїмів у Львові, Я. Даниловича в Олеську (тепер смт Львів, обл.) розкривають ідею вічного спокою за допомогою контрасту між статичними фігурами померлих та динамікою архіт. композиції, життєвістю алегоричних персонажів. Скульптор широко звертається до типових для Б. символіки, ефектів освітлення, живописних можливостей поєднання різних матеріалів. Крім мармуру, в скульптурі того часу широко застосовувалися стукко, алебастр. Надгробні пам'ятники переважно виражають ідею шляхетної винятковості, соціальної гордності, яка не схилилась навіть перед лицем смерті. Як і в епоху Ренесансу, в Б. переважає лицарський ідеал (портрет Адама Киселя в Успенській церкві в с. Низкиничках Волин. обл., бл. 1683).

У 2-й пол. 17 ст. продовжують створювати епітафії та надгробки, пов'язані з іменами великих магнатів, представників королівських та шляхетних родів, знатного духовництва (реставрація феодалізму на землях Речі Посполитої зменшила вплив міщанства). В деяких з них можна помітити епігонство, відголоски вже схоластичних ренесансних форм (надгробок архієпископа Я. Тарновського в кафедральному соборі у Львові, скульптор О. Прохенкович, 60-і рр. 17 ст.), а також відголоски маньєризму та найного реалізму (епітафії С. Вижицького в костіолі бернардинців у Львові, 1680; А. Жураковського в церкві в с. Пацки Львів, обл., 1692). Мист-во примітиву, що поширилося по всій тер. України, мало вплив і на монумент. скульптуру, яка прикрашала ренесансні споруди і по-бароковому переобтяжувала їх конструктивно чіткі та раціональні фасади (Богоматір, святі Мартин, Станіслав, Костка на «Чорній кам'яниці» у Львові, 1675—77, аттик на Корнякта будинку у Львові, кін. 70-х рр. 17 ст.). Дещо класицистичні за формою,

але барокові за своїм задумом твори гданського майстра А. Шлютера — надгробки Яна Собеського та Я. Даниловича (1692) в королівській резиденції Яна Собеського в Жовкві.

У 80-х рр. 17 ст. велику роль в оздобленні інтер'єрів будівель відігравало декор. різьблення, в якому широко використовували рослинні мотиви — витончений вигин аканта, лаврові вінки, грона винограду, розетки, пальмети, картуші тощо (каплиця Трьох святих і «Чорна кам'яниця» у Львові, костіол у м. Жидачеві Львів, обл. та ін.).

Найчіткіше усі характерні риси Б. виявилися у скульптурі епохи рококо. На відміну від вишуканої, декоративної зх.-європ. скульптури укр. пластика сповнювалась глибокою образністю, емоційністю, що у поєднанні з арх-рою створювало яскраве видовище. Ознаки рококо головною виявились у дещо граціозній елегантності алегоричних постатей, іноді в афектованому жесті, складках тканин. Найтиповіша пам'ятка того часу — ансамбль собору Юра у Львові (1745—70), у створенні якого, крім арх. Б. Меретина, брав участь ряд львів. скульпторів — Пінзель, С. Фесінгер, Ф. Філевич, М. Філевич та ін. Як і в ін. католицьких храмах та уніатських церквах, вітвар тут відзначається палацовою пишністю. У творчості деяких львів. скульпторів цього періоду (М. Полейовський, Я. Оброцький) помітний перехід від рококо до класицизму.

На стінах кін. будівель декор. барокова скульптура не тільки виконувала виразну геральдикоемблематичну роль (рельєфи архангела Михаїла на ратуші, у Михайлівському Золотоверхому монастирі), але й була органічною складовою їхніх інтер'єрів. Незважаючи на те, що скульптури створено в серед.

Барокко. Ян Пфістер. Геній смерті. Фрагмент надгробка Яна Замойського в кафедральному соборі у Львові. Поч. 17 ст.

18 ст., вони не позбавлені рис рококо.

17—18 ст.— період інтенсивного розвитку укр. високого іконоста, що являв собою синтез мист-в, об'єднуючи арх-ру, різьблення, живопис, пізніше скульптуру, а також ювелірне мист-во. Майстри укр. іконоста чутливо реагували на всі етапи розвитку стилю Б., виявляючи високий професіоналізм архітекторів, рішень. Виконані на замовлення духовництва, козацтва, а також селянських громад, іконоста прикрашали муровані чи дерев. храми і були вищим виявом їхньої ідеї. У 1-й пол. 17 ст. стримане різьблення іконоста було підпорядковане ренесансно-раціональній арх-рі. З серед. 17 ст. ускладнена архітектонічна композиція іконоста набула пластичних форм, в яких підкреслено такі елементи, як портал царських врат, архівольти, карнизи, колони, картуші, поліхромна в'язь рельєфних орнаментів на всіх конструкціях (Святодухівської церкви іконоста в Рогатині, 1649—50; церкви Юра в Дрогобичі, 1658—66). Змінюється і характер царських врат: в них різьблення починає домінувати над живописом, а з поч. 18 ст. з'являються рельєфні фігуративні зображення (карбовані срібні врата Борисоглібського собору в Чернігові, дерев. різьблені врата Троїцької церкви у Жовкві). На межі століть архіт. образ іконоста набуває барокових форм за рахунок фронтонів, волют, пишної орнаментики (т. з. Богородчанський іконоста із Манявського скиту, 1698—1705). У 30-х рр. 18 ст. він перетворюється на динамічну композицію з вигнутими ярусами, глибоким ажурним позолоченим різьбленням. Ікони намісного ряду оздоблюють хитросплетінням рослинних орнаментів, мотиви яких різьбляри брали з місцевої флори (Преображенська церква в с. Великих Сорочинцях, 1732—34).

Рококо викликало до життя два типи худож. вирішень іконоста. Перший тип виник під впливом творчості Ф. Б. Растреллі (іконоста Андріївської церкви в Києві, 1752) і поширився у 60-х рр.—іконоста Преображенського собору Мгарського монастиря (1762—65), скульптор С. З. Шалмагов; Хрестоздвиженської церкви Києво-Печерської лаври (1769). Другий виник на противагу католицькому Б., і тому має пишне рокайлеве різьблення, поєднане з круглою та горельєфною скульптурою (іконоста Покровської церкви в м. Ромнах Сум. обл., 1768, скульптор С. З. Шалмагов).

Живопис. У 1-й пол. 17 ст. барокові тенденції в малярстві ще мало відчутні. Поряд з реліг. розвиваються світські жанри — портрет, історико-батьовий. Домінуючим в укр. мист-

Барокко. Бичування Христа. Фрагмент розпису церкви Юра в м. Дрогобичі, 1651—78.

Барокко. Павло з Бидлоща. Фрагмент декору лави в костелі бернардинців у Львові. Дерево, різьблення. 1609—15.

Барокко. Іконоста Андріївської церкви у Києві. Декоративна деталь. Дерево, різьблення. 1749—54.

Барокко. І. Руткович. Князь Володимир Великий. Фрагмент Жовківського іконоста. Олія, темпера, золочення. 1697—99. НМЛ.

ві залишився іконопис, в якому суттєво змінився образний лад під впливом ренесансних і маньєристичних форм. Фігуру на іконі зображували реалістично, на основі знань пластичної анатомії, відповідно писали драпірування, тканини. Але у празничних і страсних сюжетах художники часто орієнтувалися на зах.-свроп. іконографію, джерелом якої були нім. та голл. гравюри. При цьому іконопис зберігав багато старорус. ознак (золоте тло, поруч з прямою — зворотна перспектива) жанрів. Помітний вплив на іконопис мав зв'язок між народними і високопрофесійними митцями. Дидактизм і моралізаторство все ж можна вважати одним з ранніх ознак Б. Високий іконоста, який поширився в той час, виконував важливу теологічну функцію: майже кожен зведений ансамбль мав свою ідейно-художню програму, зображення на іконах та супроводжували текстів були полемічно заостреними і відображали потреби нац.-визв. боротьби (іконоста церкви П'ятницької, 1-а пол. 17 ст.; Успенської, 1630—38, художники Ф. Сенькович, М. Петрахович, обидві — у Львові). Інтерес до побутових деталей та до міщанського костюму, який виник в іконописі (ікона «Вітхазавітна трійця» в іконостах Святодухівської церкви у Рогатині, 1650), був своєрідною трансформацією тенденцій сх.-свроп. Б. Найменш чітко стиль Б. виявився в портрети, де ренесансний гуманізм пригнічувався панегіричністю, схематичною умовністю, зовн. декоративністю, які визначили пізніше його бароковий характер, — портрети Сигізмунда III (ймовірно, Я. Богушович, 1611), К. Збарзького (невід. художник, 1622). Композиції деяких зображень наслідували кінний живописний портрет (хоругва з портретом сина Б. Хмельницького — Тимофія, серед. 17 ст.). Під впливом мист-ва Б. в живопису України розвивалися істор. та історико-батьовий жанри. Картини панегіричного характеру, які прославляли королівську династію і магнатство, їх експансіоністську політику, виконували художники при королівських дворах. Відтворення на грандіозних полотнах битв претендували на документальну ґрунтовність («Битва під Клушиною» Ш. Богушовича, 1620). Особливо панегіричним було

вітлення образу польс. короля Яна Собеського, кінний портрет якого вводився в кожну панораму битви («Битва під Віднем» і «Битва під Парканами» М. Альтамонте, обидві — кін. 17 ст., кафедральний костюл у Жовкві). Як апофеоз королівської влади, ці твори худож. засобами підкреслювали серед воїнства особу короля. Для монумент. живопису були характерними символіка та алегорія (розписи плафону, присвячені гетьману С. Конєцпольському, в Підгорецькому замку, 17 ст.).

Монумент. живопис 2-ї пол. 17 ст.— поч. 18 ст. зберігав гол. чин. у дерев. церквах. Риси Б. у ньому відчутні в прагненні до дидактики, у створенні складних коацентральних програм, у підкресленні теми покаяння. На межі 17 і 18 ст. ця тенденція зростає. Живописці все більше надирались ораторська, полемічна л-ра, алегорія, оповідне трактування реліг. сюжетів, зображення своєрідних топографічних карт на стінах (розписи церкви Юра, 1651—78, 1711—1714, та Воздвиженської церкви, 1672, обидві — у Дрогобичі). Зв'язок живопису з поетикою укр. літ. Б., його проповідницького жанру, помітний в класич. пам'ятці к-івської школи монументального живопису — розписи Троїцької надбрамної церкви Києво-Печер. лаври (1732—34). В храмі 12 ст. художники створили злагоджений ансамбль зрілого Б., своєрідно переосмисливши досвід зах.-свроп. монумент. мист-ва. Ілюзіонізм живопису ніби подолав розміри невеликої церкви, створивши в ній нові просторові ефекти, перспективи. Грандіозні інтер'єри з колонами, ідиліч. краєвиди, небо з хмарами й ангелами дематеріалізували стіни і склепіння. Безліч композицій розмістилася не тільки на лопатках стовпів, а й у заглибленнях між ними. В ансамблі панує пафос, барокова мажорність, посилена позолоченим різьбленням іконоста і мальовничістю ікон. Незважаючи на реліг. тему, навіть в драматизм окремих сюжетів, живопис у монастирській церкві викликає почуття радості буття. Воно — у життєстверджуючих образах святих (у тому числі й великомучеників), соковитих орнаментах, гірляндах плодів, у всій мальовничості дійства, яке де-що театральн. розгорнуто на стінах і склепіннях. Живопису підпорядковані навіть прикрашені пейзажами меблі, розписані двері.

Нац.-визв. рух, в якому важливу роль відігравало козацтво, відображено і в стінопису. Портрети П. Конашевича-Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Самойловича та ін. зображено на стінах Успенського собору Києво-Печерської лаври (17 ст.), Троїцького собору Густинського монастиря (1676) та ін. З поч. 18 ст.

Барокко. Богородиця. Ікона з с. Космача Івано-Франківської обл. 17 ст. Івано-Франківський ХМ.

католицька та уніатська церкви посилили в костюлах пропагандистський характер живопису, відродивши ілюзорність малярства 17 ст. Містичні композиції як теологічний коментар католицизму були підключені до театралізованого літургійного обряду. Художники звернулися до алегорії, бароккової емблематики, коментували абстрактні поняття релігії. Арх-ра, внутр. простір костюлів разом з живописом створювали єдину ефемерну сценографію, побудовану за принципом обов'язкової ієрархії сюжетів. Серед характерних сюжетів — апофеози святих: розписи костюлів єзуїтів (1742, Ф. і С. Екштейни), кармелітів (1730, Дж. Педретті), бернардинів (1738—40, В. Мазуркевич), усі — у Львові; бернардинців у Кристинополі (1758), домініканців у смт Підкамені Львів. обл. (1766) і Тернополі (1776—79); кафедрального собору у Львові (1728; усі — С. Строїнський). Зберігаючи давньорус. архіт. принципи щодо організації внутр. простору, укр. дерев. церкви у своєму стінописі зазнали лише деякого впливу мист-ва рококо. У розписах з'явилися алегоричні сюжети (Зачатівська церква в с. Вислобоках Львів. обл., 1763), медальйони, манірні образи мучениць (церква св. Параскеви в с. Олександрівці Закарп. обл., 1799, С. Теремельський). У 2-й пол. і наприкінці 17 ст. Б. своєрідно було відображено в укр. іконописі та портреті, які стилістично пов'язані між собою. Оволодівши реалістичними засобами зображення людини, перспективою, красивом, художники в іконі зберегли традиц. риси реліг. живопису. Втручання зх.-свроп. іконографії в сюжети на теми «празників», «страстей», «п'ятидесятниць» не призвело до істотних змін у змісті іконостаса. Протягом багатьох віків церква зберігала ті самі жанрові форми в ярусі «Моління», в намісних іконах Богоматері з дитиною і Христа-Пантократора, хоч образи святих, Марії, Христа вже писали

Барокко. Ф. Сенькович. Ікона з церкви Успіння Богородиці у Львові. Олія, темпера, золочення. 20 і рр. 17 ст. НМЛ.

із знанням пластичної анатомії, а їх одяг — відповідно до реалістичної пластики драпірування. В «Молінні» переважала ідея предстояння, окреслювався урочистий силует постаті на золотому тлі, характерний і для намісних ікон. І все ж стиль живопису ансамблю почав заляжати від бароккової арх-ри іконостаса: особлива увага приділялася чудесам Христа, з чим пов'язана поява циклу «п'ятидесятниць», тем мученичства. Посилився драматизм та експресія у трактуванні навіть традиц. сюжетів. Заглиблене різьблення іконостасів вимагало більшої насиченості кольорів (у драпіруванні, пейзажному тлі ікон), соковитості бароккових орнаментів. Особливим різьбленням виділявся перший ярус іконостаса, в ньому органічно співіснували врата — царські, ажурні, південні і північні — з живописними зображеннями архангелів або архістратига Михаїла і Мельхиседека тощо. Наприкін. 17 ст. крилатий лицар архангел Михаїл почав уособлювати справедливість, в його руках, крім меча, з'являються ваги. Хоча його образ миг і змінюватися: бути мужнім, рішучим або поетичним, мрійливим, навіть дещо куртуазним. Про весь діапазон пошуків у рамках стилю Б., специфічно трансформованих в укр. живопису, свідчать твори майстрів жовківської школи різьблення на дереві та малярства (І. Руткович, Й. Кондзелевич). І. Руткович в іконостасах не тільки наголошував на теологічній абстрагованості задуму, скільки мав потяг до конкретного історизму — характерний рисі в укр. культурі того часу. У створеному ним іконостасі для церкви Різдва Христового в Жовкві (1697—99) художник розмістив зображення не тільки візант. імператора Костянтина, а й київ. князя Володимира, що підкреслювало почуття нац. гідності українця. В іконах празників було представлено опоетизований міщанський по-

бут, життя середовища, до якого належав сам митець. У двох іконах «Моління», створених І. Рутковичем для церкви в с. Потеличах на Львівщині, де був найзначніший центр гончарства, він вводить портрети міщан (що пізніше не зважився зробити жоден художник). Бароккова темпераментність характерна і для живописного стилю цього митця.

Пошук складного духовного життя персонажів ікон притаманний ченцеві Й. Кондзелевичу. І хоча художник звертав увагу на реалії, пише навіть досить конкретні пейзажі, вони для нього вторинні, як данина своєму часу (Богородчанський іконостас з Манявського скиту, 1698—1705).

У зв'язку з розвитком портретного жанру в іконах з'являються численні ктиторські та епітафіальні зображення, серед яких особливий інтерес становлять композиції, створені в Києві та на Лівобережній Україні. Найціквіші риси Б. виявляються в портретах козацької старшини, де поєднано традиц. іконографію, іноді з відголосками окремих готичних зразків, з декор.-площинною фігурою донатора, сповненого гордовитого козацького самоутвердження («Розп'яття з портретом лубенського полковника Леонтія Свічки» з м. Пирятина Полтав. обл., кін. 17 — поч. 18 ст.).

У кін. 17 — на поч. 18 ст. на Україні продовжував побутовати живописний портрет. Це був найреалістичніший вид бароккового портрета, емоціональний ефект якого полягав у тому, що небижчика зображували на його труні (портрети митрополита Досифея, художник Х. Веселович, бл. 1693; А. Кравецької, 1714; М. Чайковського, 1762).

У 1-й пол. 18 ст. популярними стають ікони «Покрова Богоматері». Це твори, в яких зображено дію, що відбувається звичайно в інтер'єрі церкви на тлі пишних бароккових іконостасів. В них часто можна знайти групові портрети замовників. Іконографія «Покрови Богоматері» передбачає зображення двох сфер — небесної та земної, події та чуда. У давніх пам'ятках небесна — основна. У пам'ятках періоду Б. перемагає земна сфера, в легендарній події канонічні персонажі та зображення сучасників художника грають однакову роль (ікони «Покрова Богоматері» з Покровської церкви в с. Сулимові, поч. 18 ст., та зі Спасо-Преображенського собору в Новгороді-Сіверському).

Зріле Б. (30-і рр. 18 ст.) в іконопису представлено пам'ятниками київ. школи (іконостаси церкви в с. Великих Сорочинцях Полтав. обл. і Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври). В них виявилися всі бароккові ознаки, характерні для

Барокко. Портрет Параски Сулимової. Олія. Серед. 18 ст. ДМУОМ. Київ.

укр. живопису, — концептуальність задуму, реалістичні засоби зображення, пафос і патетика, декоративність, що підкреслювалася безліччю орнаментів на іконах, костюмах персонажів при їх умовному площинному трактуванні. Інтер'єри на іконах відзначені пишністю і багатством, персонажі намісного ряду, «Моління» світаються золотом і сріблом. Але й тут світ божественний у певній мірі тотожний світу реальному: святі й миряни одягнені в костюми того часу, нерідко мають конкретні портретні характеристики. В іконостасах з'явилися численні геральдичні композиції. Зріле Б. в іконопису було досить стійким явищем, що яскраво підтверджує виконаний 1762 іконостас Вознесенської церкви в с. Березні Черніг. обл.

Рококо в іконопису, як і в ін. видах мист-ва укр. Б., виявилася опосередковано: з'явилися більш вишукані зображення святих, особливо великомучениць (ікони з Миколаївської церкви в Копоті Сум. обл., серед. 18 ст.).

З 2-ї пол. 18 ст. в живопису укр. Б. з'явилися риси занепаду, що позначилося і на схоластичній течії іконопису, алегоричних творах складного теологічного змісту («Древо життя», можливо, художник Самуїл, 1767). Портрети, створені у 18 ст. укр. художниками в Києві та на Лівобережжі, виявили особливості нац. трансформації стилю Б. Правдивість у відтворенні індивідуальності портретованого не була домінуючою, а натомість переважала узагальненість образу. Підкреслювалися риси, притаманні уявленню про ідеал козацької знаті: гордовитість, соціальна гідність, імponentна величність, мужність, підтвержені зображенням герба, воїнських атрибутів. Незважаючи на монотонність композиційних схем портретів (на повний зріст, поясний, погрудний), їх відзначає велика різноманітність декор. рішень, що йде від традицій іконопису (портрет В. Гамалії, серед. 18 ст.). Укр. портрету Б. не властивий драматизм, він швидше виняток (портрет Д. Долгорукого, художник Самуїл, 1769). Домагаючись площинної килимовості цілого, репрезентативної імponentності портретованих, митці зображували козацьку верхівку в парадних костюмах з багато орнаментованих тканин. У портретах багато умовного, відсутня просторовість, часто введено драпірування, портретований ніби наближений до глядача, завдяки чому ці твори органічно вписувалися в церк. інтер'єр (портрети Є. Данилова, 1752, М. Миклашевського, серед. 18 ст.). У такий же манері написано портрети знатного духовництва, яке часто зображали в пишних, розшитих золотом ризах, перед престолом, акрити-

ми килимами (портрет Д. Ростовського, 60-і рр. 18 ст.). Еволюція стилю Б. у портретах знайшла своє відображення в дещо зміненому силуеті фігури, зображенні рокайлевих атрибутів, меблів, рамах. Висока живописна культура творів, естетика образного ладу не зробили їх у 18 ст. анахронізмом.

Графіка в 1-й пол. 17 ст. представлена гол. чин. ксилографією, яка застосовувалася для оформлення та ілюстрування друкованих книг. Гравюра стала популяризатором нових тем, сюжетів, іконографії, часто взятих із зх.-європ. джерел 16—17 ст. Але майстри видозмінювали оригінал, прагнучи чіткості й простоти графічної мови, доступного і дещо наївного худож. образу. Разом з тим, укр. ксилографія була пов'язана з іконописом, що часто коректувало її худож. форму, орієнтуючи на нац. традиції. Завдяки цьому багато ілюстрована укр. книга стала значним явищем у худож. культурі народу.

Одним з перших майстрів, який звернувся до бароккових елементів оформлення, був гравер Ілля. Його приваблювали декор. мотиви (гірлянди, картуші), можливість докладно пояснити гол. думку, для чого він об'єднав різні сюжети в єдину композицію («Євхологон», 1646). Три-вожний час нац.-визв. боротьби укр. народу в 17 ст. знайшов відображення в деяких композиціях Іллі до Біблії (1645—49). Наповнені внутр. динамікою, драматизмом, вони несуть у собі ту напружену емоціональність, яку можна вважати провісником Б. в укр. графіці. В них є філософська глибина, відчуття неосяжності Всесвіту. Оперуючи нетрадицій-

Барокко.
Дієус. Фрагмент
іконостаса
Вознесенської церкви
с.мт Березни
Чернігівської обл.
Олія, заочення.
Вл. 1761. ДМУОМ. Київ.

Барокко.
В. Петранович.
Я. Собеський зі своїм
небесним патроном.
Олія. 40-і рр. 18 ст.
НМД.

Барокко.
Портрет отамана
Війська Донського
Данила Дорського.
Олія. 1752. ДМУОМ. Київ.

ним для техніки ксилографії прийомом протиставлення чорного і білого, майстер досягає майже містичного освітлення, надаючи ілюстраціям особливий експресії.

Ідеї Іллі продовжив розвивати 1646—42 Прокопій в ілюстрованому ним «Апокаліпсисі», в якому гостро пролунала тема покарання. В мист-ві Б. цінувалися не тільки емоційність, а й освіченість: Ілля був професіоналом-ерудитом, він знав багато зх.-європ. і слов'ян. першодруків, залишив слід у науці як автор першої сх.-слов'ян. наук. карти.

У 2-й пол. 17 ст. у гравюрі найповніше втілювалася поетика літ. Б. з усіма характерними рисами. Творчість укр. граверів була пов'язана з численними центрами Речі Посполитої та Росії, вони виконували замовлення представників православного та католицького клірів, інтелігенції, смаки яких відповідно впливали на стиль творів. Укр. гравюра вибірково асимілювала різні тенденції свого часу. Інтеграція різних видів худож. творчості, притаманна Б., виявилася у взаємопроникненні літ-ри і графіки, їх взаємозалежності, що відбилося на образному ладі книги: титул і фронтиспис розкривали всю багатоплановість її змісту, заг. худож. оформлення відповідало тексту. Художник у композиції підкреслював гол. думку і коментував її за допомогою типових бароккових прийомів, знаходив еквівалентний слову зоровий образ, символічне значення якого роз'яснювали ін. зображальні мотиви за принципом «несхожої схожості» або «суголосної несуголосності» («Меч духовний» Л. Барановича, 1666; «Ключ розуму» І. Галатського, 1659; «Виноград Христовий» С. Яворського, 1698). В ін. випадках тема мала кілька варіантів, посилюючись у рефренах («Вінець Христовий» А. Радивилівського, 1668). Відмовив-

Барокко.
І. Щирський.
Іоанн Златоуст.
Гравюра на металі.
Вільно, 1682.

...іоанн Златоуст...
...іоанн Златоуст...
...іоанн Златоуст...

шисть від архіт. рамки (конструктивна основа фронтиспіса в 1-й пол. 17 ст.), майстри прагнули знайти декор. рішення велемовного контексту кожної композиції. Укр. гравери володіли великим арсеналом символів, емблем, алегорій, добре орієнтувались, як і письменники, у поширених іноземних посібниках. Завдяки емблемам набували ін. змісту реальні предмети, зображення звірів, рослин; алегоричними були, звичайно, персонажі автичної міфології, часто зіставлені з біблійними або євангельськими. В результаті майже кожний графічний твір, виконаний за принципом Б., формував дещо метафоричне мислення. Суть символу іноді змінювалася, тому його осмислення вимагало розумової гнучкості. Навіть добре відомі за іконографією сюжети у новому контексті набували іноді несподіваного тлумачення. Хоча новизна, до якої прагнули майстри укр. Б., йшла поруч з використанням традиційної гравюри 1-ї пол. 17 ст., проте у 2-й пол. 17 ст. була розроблена ціла шкала характерних прийомів. В одних випадках емоційність худож. образу досягалася завдяки відтвореному стану природи, пейзажу, в інших — емоційною була сама манера дещо ескізного штриха. Іноді змінювалася іконографія добре знайомого реліг. сюжету: замість традиц. зображення празника — схоластична композиція, яка представляла складну метафору, розшифровану текстами на бандерах («Св. Параскева» і «Різдво Христове» Л. Барановича у кн. «Труби словес проповідних...», 1674). Художники користувалися свободою творчого пошуку, що давало змогу трактувати деякі реліг. теми як реалістичні жанрові сценки, контрастом до яких служили зображені надприродні сили, чудеса і т. д. («Різдво Іоанна Предтечі» Л. Барановича, там же). Декоративність — характерна

Барокко. Ілля. Кінцівка до Великого тріумфа.
Гравюра на дереві.
Київ, 1646.

Барокко. Ілля.
Життєдайне дерево.
Бехологон.
Гравюра на дереві.
1646. Київ.

Барокко. Г. Левіцький.
Портрет Р. Забороського.
Гравюра на металі.
Київ, 1739.

риса укр. Б. — у книгах виявлялась у використанні картушів, безлічі орнаментів. Одним з типових жанрів був панеїрих, де ознаки стилю ніби підсумовані у найрізноманітніших худож. рішеннях. Напр., в епітафіальному панеїриху митрополиту С. Косову (1657) був створений своєрідний ребус, побудований за принципом бароккової схоластики, який можна розшифрувати лише за написами. Для кожного подібного твору поряд з улавленням певної персоні, її «цнот» обов'язково була дидактика. Дещо ін. завдання мають панеїрихи-присвяти, особливо в книгах, адресованих царській династії. Це — фронтиспіси. Вони переобтяжені складним асоціативним рядом, паралелями, іносказанням, в них використано геральдику, підкреслено середньовічну ідею божественної винятковості. Геральдика — частина бароккової естетики, тому в книжках велика кількість гербів, які супроводжують вірші, що тлумачать значення емблем і атрибутів. Наприкінці 17 ст. укр. графіка суттєво змінилася під впливом запровадження техніки мідьориту, якою володіли митці, що пройшли зх.-європ. школу. Їхні роботи, створені за межами укр. земель, органічно пов'язані з культурою Центр. Європи. Маючи великий досвід роботи в різних жанрах, майстри збагачили укр. мист-во, розширили його худож. обрії. Працюючи у Вільні, О. Тарасевич і його послідовники Л. Тарасевич та І. Щирський продемонстрували весь діапазон можливостей стилю Б. у гравюрі. Володіючи реалістичним рисунком, вони зображували католицьких святих, передавали стан реліг. екстазу («Невідомий святий» Л. Тарасевича, 1680; «Молитва св. Домініка і св. Фоми» І. Щирського, 1681). Художники користувалися такими прийомами, як контраст, протиставлення, драм. сюжетна колізія («Мучеництво св. Катерини Александрійської» Л. Тарасевича, 80-і рр. 17 ст.). У книжковій ілюстрації вони ніби намагаються подолати межі між різними видами мист-ва, їх авторські (не репродукційні) композиції іноді навіть наслі-

дують скульптуру (титул О. Тарасевича до «Рациональної філософії», 1683). Виключення знайшли художниками емблем, геральдики, алегорій, характерне для естетики Б., відбилися у панеїрихах і тезах, які складають значну частину їхньої творчості. І хоча цим творам властива полісюжетність, у них завжди перемагає логічна чіткість композицій, уміння підпорядкувати другорядне головному. Автори володіли всіма техн. засобами різцевої гравюри, створювали досконалі патетичні композиції. Панеїрихи відзначаються винахідливістю, гостротою задуму і фантазиско. Іноді особа, якій присвячувався панеїрих, ідеалізувалася в образі лицаря, що було характерно і для ряду живописних портретів того часу («Тріумф Б. Шереметєва» Л. Тарасевича, 1695). Контрасти світла і тіні дозволяли майстрам досягати значного емоційного впливу творів. Світло стало одним з характерних образотворчих засобів Б. В кін. 17 — 1-й пол. 18 ст. у створенні панеїрихів, тез (конкляузій) особливу славу здобули київ. митці. Вони присвячували твори гол. чин. вельможам (духівництву) або диспутам, що проходили в стінах Києво-Могилянського колегіуму (академії). Друкувалися панеїрихи не тільки на папері, а й на шовку. Дуже різні за тематикою, вони були об'єднані стилем Б., що виявлялося в намаганні через цноти однієї людини відтворити узагальнену картину світу, де життя земне і небесне поєднуються. Подібна ідеалістична модель світобудови, традиц. для реліг. світогляду, була характерною і для укр. іконопису. Однак, у графічних творах головними були не стільки реліг. сюжети, скільки обожнювання конкретної особи. У панеїрихах зображуваний світ земний не абсолютно реальний: в ньому поряд з портретами, відомими архіт. пам'ятками велику роль відіграють біблійні, євангельські персонажі, алегоричні фігури емблем, герби тощо. Іноді панеїрихам властива сценографічна бравурність («Теза на честь Р. Копи, І. Негребецького» Г. Левіцького, 1738) або, навпаки, певна схоластичність («Панеїрих на честь С. Яворського» І. Мигури). Багато з них сповнені почуттям патріотизму, улавають стародавній Київ з його святинями, рівнем освіти, що принесла місту популярність у слов'ян. світі 17—18 ст. («Теза на честь П. Калачинського» І. Щирського, кін. 17 ст.). Глибиною проникнення в психологію людини відзначені твори О. Тарасевича (портрети К. Жоховського, 80-і рр. 17 ст.; Л. Барановича, 1693) і Л. Тарасевича (портрети К. С. Радзивілла, 1692; Г. Л. Землі, 1690). Їх барокковий характер визначений не тільки

характерним обрамленням, аксесуарами, атрибутами, а й типовим для стилю Б. відчуттям контакту між портретованим і глядачем. Л. Тарасевич іноді підкреслював цей ефект тим, що ілюзорно відтворював перший план.

Поруч з естампом розвивалася і книжкова гравюра. І хоча в ній помітна певна тенденція зберегти традицію, вона мала багато нових прикмет. Так, в оформленому Л. Тарасевичем «*Киево-Печерському патерику*» (1702) збережено лише зовн. ознаки, які нагадують видання 1661 р. Тут багато розповідних мотивів, які поетично відтворюють буденне життя монастиря, київ. краси, пам'ятки арх-ри Лаври. Але гол. метою видання стало уславлення святих вітчизн. православної церкви. Тому Л. Тарасевич зосереджує увагу не стільки на індивід. рисах ченця, скільки на його духовному осяянні. Для мист-ва Б. характерна виховна функція, якою проймають тогочасні Л-ра і театр. «*Ифіка ієрополітика*», ілюстрована 1712 Н. Зубрицьким, стала поширеною книгою у слов'ян. світі (1760 перевидана у Львові, її копіювали живописці). Книги, розраховані на досить масового читача, що було типовим для естетики слов'ян. Б., ілюстративним рядом — простими, іноді буденними картинками або елементами — пояснювали поетичні моральні сенсанти. Водночас кожна ілюстрація була іносказанням, що езопіською мовою розкривала певні норми моралі.

Типовим майстром укр. Б. в графіці був А. Козачківський. Всі його твори відзначені динамізмом композиції, внутр. напруженням, афектованою патетикою. В цьому ж плані працювали в Почаєві А. та Й. Гочемські. Барокові алегорії і елементами завжди були невід'ємною частиною оформлення календарів, які друкували укр. друкарні 18 ст. Стиль рококо теж залишив певний слід у гравюрі: він відчутний у творах Г. Левицького (заставки до кн. А. Козачинського «*Філософія Аристотеля*», 1745; «*Теза на честь Р. Заборовського*», 1739), рокайлевих елементах оформлення книг київ., львів. і почаївського друку. В укр. графіці Б. було домінуючим стилем до кінця 18 ст.

Декоративно-ужиткове мистецтво. В цій галузі Б. утвердилось на Україні з 2-ї пол. 17 ст. Мало глибинний зв'язок з традиціями нар. мист-ва, з його потягом до підвищеної декоративності і образності. Укр. Б. має фольклорну основу, що зумовило його поступовий перехід від *Ренесансу*, послідовне і органічне формування худож. системи.

З чітким розподілом майстрів на тих, що створюють малюнок, і тих, що виконують його в ма-

Барокко.
А. Козачківський.
Цар Давид.
Тлумачний псалтир.
Гравюра на металі.
Київ. 1727.

теріалі, почали вирізняти профес. декорат. мист-во (задовольняло потреби панівних класів) і народну творчість. Багатою орнаментикою, гербами, написами, барельєфами прикрашаються речі світського і культового призначення. Акцентуються урочистість і ошатність виробів, пишність їх оздоблення. Рослинний орнамент наповнюється соковитістю, динамікою, об'ємно-пластичним вирішенням. У композиції відчувається прагнення передати не стільки конкретне зображення рослин, скільки виявити їх образно-символічний зміст. Утверджується і поширюється орнамент. мотив «*Єсесво дерево*». Пов'язаний з праслов'ян. уявленням про священне «дерево життя», він наповнюється життєствердуючим змістом радості буття, його оновлення. У 2-й пол. 17 ст. розквіту набуває різьблення іконостасів з центрами у Києві, Чернігові, Львові, Ніжині, Судовій Вишні і Жовкві Львів. обл. Основна увага приділяється різноманітності композицій, укрупненню й округленню форм. Переважаючий мотив рослинного орнаменту — лоза і грона винограду, стебла і листя аканта. Пластика різьби енергійна, але не виходить за межі площини дошки (Жовківський іконостас, 1697; Богородчанський іконостас, 1698).

У 1-й пол. 18 ст. серед орнамент. мотивів з'являються квіткові — троянда, шипшина, гвоздика, соняшник, форми яких набувають тримірної просторовості, що надає різьбленню ілюзії глибини. Колонки, стовпчики, карнизи іконостасів перетворюються на букети квітів. Посилюється об'ємність, пишність форм рельєфу. Різьбленню іконостасів підпорядковані живопис і скульптура (іконостаси Софійського собору в Києві, 1720; Мгарського монастиря, 1762—65; Вознесенської церкви в с. Березні Черніг. обл., 1761; Преображенської церкви у с. Великих Сорочинцях

Барокко.
Н. Зубрицький. Герб Івана Скоропадського з «*Ифіки ієрополітики*».
Гравюра на металі.
1712. Київ.

Барокко. О. Тарасевич.
Титул панегірика на честь Варлаама Ясинського. Гравюра на металі. 1690. Київ.

Полтав. обл., 1732). Елементи різьби покривалися левкасом, фарбувалися або ж позолочувалися, що надавало іконостасам цілісності, святковості, патетики.

Риси стилю Б. яскраво проявились у золотарстві та литві художньому. З срібла карбувалися шати ікон, пишні царські врата, панікадила з великою кількістю свічників, дарохранильниці, потири, оправи для Євангелія, різні побутові речі: кухлі, келихи, ковші, чарки тощо. Вони відзначаються щедрістю декор. форм, рослинною орнаментикою. У золотарстві панує карбування високого і низького рельєфу, широко використовується контрастне чергування срібного тла і позолочених частин орнаменту. Рослинний орнамент та сюжетні зображення, виконані в техніці карбування, рідше гравірування, поєднуються з емальми, колорит яких побудовано на поєднанні блакитного, золотаво-жовтого, зеленого, різних відтінків рожевого кольорів.

Вишуканістю форм і розкішним оздобленням у вигляді буйних акантових розводів з вел. квітковими бутонами, гірляндами плодів відзначаються роботи київ. золотарів І. Равича (чайник, 1715; оправа Євангелія, 1717; свічник, 1747; дарохранильниця, 1747), І. Білецького (оправа Євангелія, 1722, 1738), М. Юревича (царські врата, 1748, та оправа гол. престолу, 1751, для Успенського собору Києво-Печерської лаври), П. Волоха та І. Завадовського (царські врата Софійського собору в Києві, 1747). Майстри В. Моценко та С. Семиговський оздоблювали свої вироби карбованим орнаментом, в який вводили мотиви груш, яблук, винограду, польових квітів і трав; в їх творчості простежується зв'язок з укр. нар. мист-вом.

У худож. литві стиль Б. найяскравіше виявився у декорат. оформленні холодної та вогнепальної зброї. У Києві, Львові, Стародубі, Новгороді-Сіверському, Ніжині, Глухові було засновано ливарні майстерні, в яких відливали дзвони, гармати. Прикрашали їх рослинним орнаментом високого або низького

Барокко.
Блюдо. Срібло, позолота, карбування.
17 ст. Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

рельєфу, написами, картушами з гербами. Найвідоміші роботи ливарників **Афанасія Петровича** (дзвін для Софійського собору в Києві, 1705), **Й. Балашевича** (гармати, 1692, 1697), **Олексія Івановича** (дзвін, 1720), **І. Коробкіна** (дзвіни для Софійського собору у Києві 1776, 1781), **Ф. Кам'янського** (дзвін «Кирило», 1753) та ін.

У галуванні й вишивці 17—поч. 18 ст., які виконували різнокольор. шовковими нитками, з'являються нові рослинні мотиви, ускладнюється орнамент, який набуває динамічних вибаглих форм. Композиції перенасичуються деталями, панують яскраві барвисті сполучення. У галуванні зображувані постаті об'єднуються рухом в одне ціле; обличчя, руки вишиваються, а з 20-х рр. 18 ст. малюються художником. Рослинне облямуння стає ширшим, наповнюється барокковими елементами. Багатою вишивкою і аплікацією оздоблювався церковний і козацький верхівки одяг.

У 17—18 ст. стиль Б. розвивається у ткацтві, зокрема, в килимарстві, де особливо позначилися традиції укр. нар. миства. Для килимів у стилі Б. характерне зіставлення світлого тла і контрастної кайми, виконаної гребінцевою технікою на вертикальних верстах (килими з с. Лагодова Львівської обл., 1698, з Черкащини і Полтавщини, 18 ст.). Соковиті рослинні орнаменти на безворсових килимах створювали на Лівобережній Україні. Пишність, помпезність стилю Б. знайшла відтворення у килимах, виготовлених у панських майстернях. Посилення декоративності в них виявилось в ускладненні орнамент. композицій (букети, кошики, ваз з квітами), їх колористичного рішення (поєднання світло-блакитного, білого, золотаво-вохристого, синього, ніжно-зеленого кольорів).

У кін. 17—18 ст. розквітло золототкацтво, де панували пишність та ефект золотого і срібного поліску тканин, оздоблених вибагливою рослинною орнаментикою. Шовк, перетканий золотом і сріблом, виготовляли **Бродівська шовкоткацька мануфактура**, **Станіславська шовкоткацька мануфактура**, золототкацькі майстерні Поділля і Волині (Збараж, Корець, Сатанів, Горохів, Немирів, Ямпіль) та ін. В бароковому стилі створюють настінні шпалери, порт'єри, тканини для меблів, золототкані макати та пояси.

У бароковому гутному склі поширюється декор. розпис штофів, карафок, баклаг білими або кольоровими емальми (Чернігівщина, Полтавщина). Серед сюжетів — зображення козака зі зброєю або нар. муз. інструментом, тваринні й рослинні композиції та ін. У склі (зокре-

Барокко. Сонячне коло. Полотно, шовк, перли, коштовні камені, золоті і срібні нитки. 17 ст. Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

Барокко. Килим ворсовий з с. Лагодова на Львівщині. Вовна, ткацтво, 1698, МХП АН України. Львів.

Барокко. Оправа Євангелія. Оксамит, срібло, позолота, корбування, гравірування. 17—18 ст. Борислав Львівської обл.

ма, у виготовленні **фігурного посуду**) посилюється пластичне оздоблення тоненькими спіралями скляних ниток, наліпами, гюфрованими стрічками.

Кольор. емальми та ангобами розписують полив'яну кераміку (Київ, Васильків, с. Дибинці Київ. обл.). Широкого розвитку набуває виробн. архіт. та декор. вставок (для будівель Києво-Печерської лаври, 18 ст.), пічних кахлів (Київ, Межигір'я, Васильків, Чернігів, Глухів, Ічня, Переяслав, Батурин, Ніжин). Кахлі розписували пишним рослинним орнаментом, куди іноді вводили постаті людей, тварин, птахів (Ф. Плясун, С. Безтілесний, Й. Литвин). Жанрові сюжети, геральдичні мотиви розміщували у фігурних картушах. На Полтавщині створювали баклаги, куманці, барильця, фігурний посуд у вигляді птахів, баранців, левів, оздоблювали їх вибагливим декор. рослинним розписом (Опішня, Глинськ, Миргород, Зінків, Ромни).

Стиль Б. відіграв велику роль у дальшому розвитку нар. миства України, зокрема декорат. розпису, вишивки рушників Центр. України, створення решетлівських килимів. Деякі стильові риси Б. творчо переосмисляли сучас. художники.

Музика Б. — як напрям європ. профес. музики — склалася у кін. 16 — серед. 18 ст. Це було явище внутрішньо суперечливе, що виявилось, з одного боку, в потягу до монументальності, масштабності, драматизму звучання, яскравих контрастних зіставлень, з іншого — в посиленні, порівняно з музикою епохи Відродження, індивідуалізованого початку, більшій емоційній відвертості висловлення, граційності, примхливій візерунчатості муз. мови, а подекуди у зверненні до прийомів звукозображальності, звуконаслідування. Це зумовило виникнення нових жанрів та форм, зокрема й великих — **опера, балет, ораторія, кантата, інструм. концерт, сюїта** та ін., а також малих форм — **прелюдія, токати, канцона, фантазія, fuga, програмна п'єса** (див. **Програмна музика**) з конкретними сюжетними назвами.

Муз. тканина творів Б. характеризується здебільшого плинністю, своєрідною безперервністю звукового потоку, опорою на різноманітні форми **поліфонії**.

У муз. культурі України Б. формувалося у кін. 16 ст. у процесі активізації її інтернац. зв'язків і утвердження у профес. музиці багатоголосого співу. Особливості укр. муз. Б. — оптимістичний характер більшості творів, тісний зв'язок з муз.-побутовими жанрами. Властиве Б. розшарування на великі та малі форми виявилось в укр. музиці в таких, її нац. специфічних жанрах, як **партесний концерт, кант, псалма**, пізніше, у 18 ст. —

хоровий концерт. Якщо партесний концерт як твір переважно урочистого, монумент. плану призначався для великої аудиторії, «просторової акустики» соборів, палаців, міських площ, то кант, який відрізнявся розмаїтістю жанрових різновидів (ліричні, моралізаторські, духовні, військові та ін.), мав ширшу функціональну амплітуду — побутову, культурну, святоково-урочисту. Водночас, і в жанрі партесного концерту спостерігаються відхилення від його основної (урочистої, культурної) функції у бік побутової (жартівливий концерт «Спочатку днес поутру рано» невід. автора), що свідчить про тенденцію до взаємопроникнення великої та малої форм.

Б. в укр. музиці стало сполучною ланкою між мист.-вом церковного розспіву та класицизмом. Видатні представники муз. Б. на Україні — **М. П. Дилецький, С. О. Пекалицький**. Зразки нац. інструм. барокової музики до нашого часу невідомі. Укр. профес. музика саме у формах Б. значною мірою сприяла у 17 ст. розвиткові рос. профес. музики, утвердженню хорового багатоголосся в Росії, поширенню в ній партесного і кантового співу.

Муз. форми та жанри Б. справили вплив і на дальший розвиток укр. музики. До них зверталися **М. В. Лисенко, В. С. Косенко, М. Ф. Колесса**, насичуючи їх романтичною та реалістичною образністю, інтонаціями укр. нар. пісень. У 60—90-х рр. 20 ст. спостерігається відродження музики Б. на Україні, що відбило загальносвітові неокласицистичні (див. **Неокласицизм**) та необарокові тенденції. Це спостерігається передусім у хоровій творчості укр. рад. композиторів. Так, про нове звернення до жанру вітчизн. хорового концерту свідчать «Хоровий концерт» **Ю. Я. Іщенко**, концерт «Сад божественних пісень» **І. Ф. Карабича**, «І нарекоша ім'я Київ» **Л. В. Дичко**, хорові епізоди в симфонії № 3 «Я стверджуюсь» **Є. Ф. Станковича** та ін. Переосмислені на сучас. тематичному і виразальному ґрунті жанри Б. в камерно-інструм. творчості втілюють як композитори старшого покоління (**Д. А. Клебанов, Г. П. Таранов, Є. О. Юцевич**), так і середнього та молодшого (**М. М. Скорик, Л. В. Дичко, В. С. Бібик, Л. О. Грабовський, В. П. Губа, А. С. Караманов, В. В. Сільвестров, В. Д. Зубицький, Є. М. Ляшко, С. О. Мамонов, В. М. Птушкін, О. В. Яворик**), у жанрі камерної кантати — **О. П. Ки́ва, В. М. Загородцев, І. Я. Кири́ліна, О. В. Костін**. Серед кращих інтерпретаторів творів Б. — **Ки́вський камерний хор ім. Б. М. Лятошинського, Київський камерний оркестр, камерні оркестри філармоній та ін.**

Театр Б. характеризується переплетінням мотивів раціоналізму і містики, монументальністю форм і водночас їх дисгармонією, контрастним поєднанням абстрактних алегорій і грубо натуралістичних елементів, піднесеного і жахливого, строка-тистості, мозаїчності прийомів, вживанням химерно-вигадливих тропів, метафори, прозопопеї (уособлення), очуднення. Існували два осн. розгалуження в культурі Б., зумовлені соціальним призначенням театру. Це придворний (гетьманський) закритий для масового глядача театру, *шкільні театри, народна грама, ярмаркові театри*. Види, жанри, форми театру Б. здебільшого носять локальний характер, притаманний лише певній країні або окремому її регіону. Крім трагедії і комедії, театр Б. культивує істор. хроніку, пастораль, сатиру (памфлет), модернізовані жанри середньовічної сцени типу *мораліте й містерії* (ауто), казку, фарс, оперу-буф, комедію-балет, алегоричну драму-диспут, пантоміму тощо. В цей період відбувається процес усталення і впорядкування містських форм, що дістало завершення лише з утвердженням класицизму.

На Україні побутування театру Б. припадає на 16—1-у пол. 18 ст. Серед явищ укр. театру Б.—народна драма («Лодка», «Цар Максиміліан»), постановки якої здійснювалися аматорами з простою; *вертел*, близький за сюжетом різдвяній шкільній драмі та окремим *інтермедіям*. Наприкінці цього періоду створено гетьманський театр К. Розумовського у Глухові, де виконували рос., італ. і франц. мовами опери-буф, комедії-балети. Осередком культури та знаряддям опору католицькій експансії стали шкільні театри. П'єси для них писали церковнослов'ян. мовою викладачі риторик і лїтики з православного духовенства (І. Волкович, Ф. Прокопович, Ф. Трофимович, А. Горка, Д. Туптало, М. Довгалецький, С. Ляскоронський), звертаючись до сюжетів, пов'язаних з церковною л-рою; але з часом все ширше використовуються світські мотиви, а окремі з них набувають соціального звучання («Владимир, славенороських стран князь і повелитель» Ф. Прокоповича, «Милість божія, Україну через Зіновія Богдана Хмельницького... освободившая» невід. автора). Виключно світській тематиці присвячені комічні сценки з нар. побуту — *інтермедії*. В них панували, за словами О. С. Пушкіна, «груба відвертість народних пристрастей», «вільність суджень майдану». Постановки шкільної драми відбувалися в актових і молитовних залах шкіл, імовірно, на тлі настінних реліг. розписів. Є свідчення, що у Києві окремі вистави

грали просто неба в урочищі Глибочиця. Місце виконання, арх-ра приміщення визначали й тип сцени — містеріальний, з *симультанною декорацією*, що передбачала окремі майданчики для Раю, Землі, Пекла («Олексій, чоловік божий»), або камерний, зі сценою-коробкою і трикутними кулісами (театріа-ми), як у єзуїтському театрі. Судячи з ремарок до п'єс, використовувалися світлові ефекти, спец. сценічні механізми («махіни і літання»), показ гієни вогненної, загигелі корабля серед морських хвиль, перебування Іони у китовім череві), тінюва проекція (показ «чрез умбри»). Вистави супроводжувалися музикою, хоровими співами, танцями, *пантомімами*. Певна частина вистав мала літ.-декламатійний характер. Костюм і окремі атрибути були вирішальною ознакою дійової особи, прикметою її соціального стану (Цар, Гетьман, Чернець та ін.), вказівкою на функціональну роль «постаті від театру» (Пролог, Антипролог, Епілог), на алегоричну сутність персонажів з Біблії, Євангелія чи антич. міфології (Христос, Люципер, Венера, Муза, Вулкан, Фортуна та ін.) або персонажів-абстракцій (Натура людська, Гнів божий, Милість божя, Україна, Земля, Небо, Добродієність, Глупство, Вік златий, Вік залізний, Серце Богородиці та ін.).

Для характеристики міфол. та алегорич. дійових осіб існувала детально розроблена у спец. трактатах емблематика. Були трактати, які регламентували творчість хорега (режисера) та подавали правила актор. гри. Найменш регламентованими, а тому найближчими до правди життя були *інтермедії*. З часом вони звільнилися від канонічної основи шкільного театру і, поєднані з нар. драмою, стали основою репертуару мандрівних дяків, ярмаркових театрів. Це були парості публічного театру. Традиції *інтермедії* одержали продовження в укр. реалістичній комедії 19 ст. Зокрема,

Барокко. Стілець. Дерево, різьблення. Поч. 17 ст. МХП АН України. Львів.

Барокко. Царські врата. Дерево, різьблення. Волинська краєзнавчий музей. Луцьк.

Барокко. Інтер'єр Святої церкви в Лохачів. Польська об. 18 ст.

від *інтермедії* ведуть родовід такі комедійні персонажі, як бурлака Микола («Наталя Полтавка»), Стецько («Сватання на Гончарівці»), Шельменко («Шельменко-денщик»). Побут і звичай мандрівних дяків відображено у п'єсі І. К. Карпенка-Карого «Чумаки», дотепному описі ярмаркової вистави у романі О. Є. Ільченка «Козацькому роду нема переводу». Широку картину життя духовної школи, постановки шкільної вистави подано в істор. комедії А. М. Старицької-Черняхівської «Милість божя».

Досягнення майстрів Б. мали помітний вплив на подальший худож. процес, сприяли формуванню нац. шкіл мист-ва у 18—19 ст., збагачили мист-во класицизму, романтизму і реалізму.

Засоби виразності Б., які покликані були посилювати вплив худож. творів на людину, активно використовуються й сучас. митцями.

Лит.: Кузьмин Е. От XVII к XVIII вeku. О некоторых памятниках южнорусского прикладного искусства. «Старые годы», 1909, № 7—9; Лукомский Г. Украинское барокко. СПб. 1911; Вельдман Г. Ренессанс и барокко. СПб. 1913; Ернст Ф. Украинское искусство XVII—XVIII вв. Киев. К. 1919; Белецкий А. И. Старинный театр в России. М. 1923; Старинный театр в России XVII—XVIII вв. Пр. 1923; Старинный спектакль в России. А. 1928; Берладина К. Материалы к истории украинского образотворческого гравитования. В кн.: Мистецтвознавство, зб. 1. К., 1928—29; Білоцький О. І. Українське драматургія XVII—XVIII ст. В кн.: Матеріали до вивчення історії літератури. т. 1. К., 1959; Логин Г. Украинское искусство. X—XVIII вв. К., 1963; Свенцицкий В. І. Иван Рутковский и становление реализма в украинском искусстве XVII ст. К., 1966; Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст. К., 1966; Жолтовський П. Образотворче мистецтво в українській літературі XVI—XVIII ст. «Українське мистецтвознавство», 1967, в. 1; Цапченко М. В. Архитектура Лівобережної України XVII—XVIII ввек. М., 1967; Логин Г. Н. По Україні. Стародавні мистецькі пам'ятки. К., 1968; Новиківська Н. П. Художники Лівобережної України, Слобожанщини й Києва XVIII ст. «Українське мистецтвознавство», 1969, в. 3; Драган М. Д. Українська декоративна різьба XVI—XVIII ст. К., 1970; Петренко М. З. Українське золотарство XVI—XVIII ст. К., 1970; Жолтовський П. М. Художні ліття на Україні. XIV—XVIII ст. К., 1973; Петрякова Ф. С. Українське гутне скло. К., 1975. Токати для фортепіано. т. 1—4. К., 1975—79; Паргесиян концерт. К., 1976; Фоменко В. М. Григорій Леванський і українська гравюра. К., 1976; Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. К., 1976; Жолтовський П. М. Український живопис XVII—XVIII ст. К., 1978; Герасимова-Персидська Н. О. Хоровий концерт на Україні в XVII—XVIII ст. К., 1978; Поліфонічні твори українських композиторів для фортепіано. зошит 1—3. К., 1979—85; Сидорович С. Я. Художня тканина західних областей УРСР. К., 1979; Славянське барокко. Історико-культурні проблеми епохи. М., 1979; Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні, кн. 1—2. Львів. 1981—84; Навляйко Д. С. Искусство: направления, течения, стили. К., 1981; Любченко В. Ф. Львівська скульптура XVI—XVII століть. К., 1981; Белецкий П. А. Украинская портретная живопись XVII—XVIII вв. А. 1981; Софронова А. А. Поэтика славянского театра XVII—первой половины XVIII в. Польша, Украина, Россия. М., 1981; Жолтовський П. М. Малюнки Києво-Лаврської іконописної майстерні. К., 1982; Степовик Д. В. Українська графіка XVI—XVIII століть. К.,

1982; Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983; Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983; Степовик Д. В. Леонтій Тарасевич і українське мистецтво бароко. К., 1986; Українське літературне бароко. К., 1987. А. С. Міляєва (архитектура і образотворче мистецтво), Т. В. Кара-Васильєва (декоративно-ужиткове мистецтво).

Ю. М. Бобошко (театр).

БАРОНИ-КАВАЛЬКАБО-КАСТІЛЬЙОНІ (Baroni-Cavalcabo-Castiglioni) Юлія (1805, Відень — ?) — австр. піаністка і композитор-аматор. За походженням італійка. Учениця Ф. К. В. Моцарта, з яким 1826 заснувала Музичне товариство святої Цецилії у Львові. Влаштувала щотижневі концерти, в яких брали участь Ф. К. В. Моцарт, А. Каталані та ін. В концертних програмах — кантатно-ораторіальні, симф., камерні та ін. твори. Б.-К.-К. виступала як піаністка-солістка і в ансамблі з К. Ліпінським. Автор понад 40 творів для фп., значна частина яких видана.

А. З. Мазепа.

БАРОНЧ Тадей (24.III 1849, Львів — 12.III 1905, там же) — польс. скульптор. Походив з вірм. родини. Вчився у краківській та мюнхенській АМ, був в Італії. З 1875 постійно працював у Львові. Бл. 1874 виконав у теракоті перше в зх.-укр. скульптурі погруддя Т. Г. Шевченка (не збереглося). 1883 на виставці у Кракові експонував парні погруддя укр. селянина і селянки (теракота). Створив численні погруддя та медальйони з портретами львів. діячів культури. Автор надгробків на Личаківському кладовищі (зокрема, К. Ордону, Г. Шмідту). Виконав монумент-декор. скульптури у Львові — погруддя на фасаді буд. по вул. Князя Романа № 5 (1875), алегоричну групу на фасаді будинку Галицької ошадної каси (тепер МХП АН України; 1890), скульптуру «Комедія» в ніші біля входу в оперний театр (1899). У Львів. КГ зберігається бл. 50 творів Б., зокрема «Геній» (теракота, 1884), «Селянин»

О. С. Барсегян.

(гіпс, 80-і рр.), «Тигр» (бронза), «Чоловіча постійність», «Львівський пантеон» (гіпс, 90-і рр.). Літ.: Німенко А. В. Українська скульптура другої половини XIX — початку XX ст. К., 1963; Історія українського мистецтва, т. 4, кн. 2. К., 1970.

Ю. О. Бірюльов.

БАРСАМОВ Микола Степанович [4(16).XI 1892, Тбілісі — 11.IV 1976, Феодосія] — укр. живописець і мистецтвознавець, засл. працівник культури УРСР з 1969. Навчався в Ростов. вечірній рисувальній школі (1909—13), в студії І. І. Машкова (Москва, 1913) і МУЖСА (1913—17) у А. Ю. Архипова, М. О. Касаткіна, К. О. Коровіна. З 1923 жив у Феодосії. Був директором Феодосійського історико-археол. музею (1923—36) та Феодосійської картинної галереї ім. І. К. Айвазовського (1923—62). Твори: картини «Ворог прийшов» (1945), «Повернення» (1946); пейзажі «Схід місяця

М. С. Барсамов. Схід місяця біля берегів Феодосії. Олія. 1948. Феодосійська КГ.

у Феодосії» (1948), «Ранок у Феодосійському порту» (1958); портрети «Художник О. В. Купрін» (1948), «Автопортрет» (1968); натюрморти «Фрукти» (1937), «Білі троянди» (1962). Автор мистецтвознавчих праць «Іван Костянтинович Айвазовський» (1930), «І. К. Айвазовський» (1962), «45 років у галереї Айвазовського» (1971) та ін. Твори Б. зберігаються у ДРМ в Петербурзі, ДМУОМ, Сімфероп., Харків та ін. худож. музеях республіки.

Літ.: Николай Степанович Барсамов. Каталог. Симферополь, 1968; Николай Степанович Барсамов. Каталог выставок. Феодосия, 1972. Р. Д. Башенко.

БАРСЕГЯН Олександр Сергійович (10.I 1929, Батумі) — укр. режисер, педагог, нар. арт. УРСР з 1978. Закінчив 1953 Харків. ін-т театр. мист-ва (курс Л. Ф. Дубовика). Був режисером Дніпропетровського укр. пересувного театру (1953—56), гол. режисером Львів. (1956—62), Київ. (1962—70) театрів юного глядача, Київ. театру оперети (1970—74); з 1975 — Харків. рос. драм. театру ім. О. С. Пушкіна. Викладач з 1976, з 1988 — професор Харків. ін-ту мист-в. Вистави: «У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською (1954), «Молода гвардія» за О. Фадєєвим (1964; премія ім. Ленінського комсомолу, 1965), «Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра (1965), «Відкриття» Ю. Щербака (1975), «Темп» М. Погодіна (1976), «Вишневий сад» А. Чехова (1979), «Зоря і смерть Пабло Неруді» І. Драча (1986), «Подія» В. Набокова (1993).

БАРСОВ Петро Єгорович (? — 1823) — рос. і укр. актор та антрепренер. 1817—21 — антрепренер Полтавського вільного театру, де ставив п'єси «Недоросток» Д. Фонвізіна, «Хвалько» і «Диваки» Я. Княжнина, «Своя сім'я, або Заміжня наречена» О. Шаховського, п'єси О. Грибодова, М. Хмельницького, Ж. Б. Мольєра, Р. Б. Шерідана, А. Коцебу та ін. Постановки Б. 1819 п'єс «Наталка Полтавка» (був першим виконавцем ролі Петра) та «Москаль-чарівник» І. Котляревського започаткували історію укр. профес. театру.

БАРСЬКИЙ Михайло Іллій (31.I 1933, Кіровоград) — укр. режисер, народний артист України з 1992. Закінчив 1968 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс М. К. Йосипенка та І. О. Волошина). 1965—89 — гол. режисер Кіровоград. студії телебачення, з 1989 — худож. керівник Кіровоград. укр. муз.-драм. театру ім. М. А. Кропивницького. Здійснив постановки: телівистав — «Пошилися у дурні» та «По ревізії» М. М. Кропивницького, «Москаль-чарівник» І. Котляревського; вистав у театрі — «Наймичка» І. Карпенка-Карого, «Василь Миронович і кумпанія» М. Кропивницького, «97» М. Куліша, «Маскарад» М. Лермонтова та ін. Автор п'єс «Шляхи до щастя» (у співавт., Донец. рос. драм. театр, 1960), «Недоспівана пісня» (Кіровоград. укр. муз.-драм. театр і Луган. рос. драм. театр, 1969), «Високе небо» (Кіровоград. укр. муз.-драм. театр, 1989).

БАРТНИЦЬКИЙ Р. С. (? — ?) — укр. маляр 18 ст. Жив і працював у Львові. 1740 брав участь у фресковому розписі бернардинців костіолу у Львові.

БАРТОК (Bartók) Бела (25.III 1881, м. Надьсентміклош, Трансільванія, тепер м. Синіколауд-Маре, Румунія — 26.IX 1945, Нью-Йорк) — угор. композитор, піаніст, фольклорист і педагог. 1889—92 жив у м. Виноградіві (тепер Закарп. обл.). Записав 11 тис. нар. мелодій, серед яких бл. 90 укр., у т. ч. 40 інструментальних (записані поблизу м. Хуста на Закарпатті); деякі з них використано у 2-й рапсодії для скрипки з оркестром (1928) і скрипкових дуетах (1931). Серед останніх творів Б. — обробка укр. нар. пісні «Я купив на ярмарку ячменю» (автор. назва — «Чоловікове горе»). З 1925 листувався з Ф. М. Колессою, пізніше — з К. В. Квіткою, Ю. С. Мейтусом, підтримував стосунки з Д. Є. Загором, від якого 1939 одержав записи нар. пісень Закарпаття. Як піаніст виступав у Харкові (1929), якому присвятив інструментовану тут 1-у рапсодію, Одесі (1929), Львові (1936) та ін. містах. Перебування Б. у Львові описане Б. О. Барвінським (1937). Відомо, що Б. вивчав укр. мову. У праці «Народна музика Угорщини та сусідніх народів» (в СРСР вид. 1966) Б.

Т. Баронч. Комедія. Алегорична композиція на фасаді Львівського театру опери та балету. 1899.

звернувся до укр. нар. пісень із збірок «Галицько-руські народні мелодії» (упорядники О. Роздольський, С. П. Людкевич), «Народні пісні з південного Підкарпаття» та «Народні пісні з Галицької Лемківщини» (упорядник Ф. М. Колесса), «Українські народні мелодії» (упорядник К. В. Квітка) та ін. Творчість Б. мала значний вплив на муз. культуру 20 ст., передусім на композиторів «Нової фольклорної хвилі». Твори Б. — у репертуарі оркестрових, камерно-інструм., хорових колективів України. Міжнар. премія Миру, 1955.

Лит.: Письма Бела Бартока Филарету Колессе. «Советская музыка», 1961, № 1; Цірікус К. Зв'язки функціональної системи Бартока з принципами ладування народної пісні. «Українське музикознавство», 1975, в. 10; Чижик І. Типи звуковисхідної організації в музиці Б. Бартока. «Українське музикознавство», 1980, в. 15; Ровенко О. Теоретичні основи стретно-імітаційної поліфонії Бартока. «Українське музикознавство», 1981, в. 16; Шовчук О. Осмислюючи художньо-національні традиції [Б. Барток і Україна]. «Музика», 1981, № 3; Квітка К. В. Фольклористична спадщина Миколи Лисенка. В кн.: Квітка К. В. Вибрані статті. Ч. 2. К., 1986. А. З. Малева.

БАРТФАЙ Тереза Степанівна (1.IV 1929, с. Ворочеве, тепер Закарп. обл.) — співачка, засл. арт. УРСР з 1968. У 1946—84 — солістка Закарпатського народного хору.

БАРЦАЛ Антон Іванович (25.V 1847, м. Чеське Будейовіце, тепер Чехія — 1927, Німеччина) — чеськ., укр. і рос. співак (тенор), режисер і педагог. 1865—67 навчався у придворній оперній школі у Відні. Співав на оперних сценах Києва та Одеси (1870—78), де потім не раз гастролював. 1874—75 вів клас співу в Київ. муз. уч-щі РМТ. Водночас був членом-виконавцем Київ. відділення РМТ, брав участь у концертах М. В. Лисенка, а також слов'ян. музики. 1878—1906 — соліст і режисер (з 1889 — гол. режисер) Великого театру (Москва). Партії: Фінна («Руслан і Людмила» М. Глінки), Князь («Русалка» О. Даргомижського), Арнольд («Вільгельм Телль» Дж. Россіні), Фауст («Фауст» Ш. Гуно) та ін. У Київ. рос. опері поставив 1874 оперу «Опричник» П. Чайковського та ін.

Лит.: А. С. Концерт [А. И. Барцал] «Киевлянин». 1872, 11 марта; Вальц К. Ф. Шестидесять пять лет в театре. А., 1928; Салдина Н. В. Жизнь и сцена. А. — М., 1941.

М. І. Кузьмін.

БАРЦІЦЬКИЙ (Барсицький) Адам Йоганн (? — 1843, Харків) — польськ. і укр. композитор, піаніст і педагог. У 20—40-х рр. 19 ст. викладав ігру на фп. в Харків. ун-ті. Автор солоспівів, фп. та ін. творів. Серед них — обробка трьох укр. нар. пісень до п'єси «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського (опубл. 1833). Серед учнів — П. П. Сокальський.

М. Б. Степаненко.
БАРЧУК Анатолій Трохимович (16.IX 1939, с. Бабанка Черкас. обл.) — укр. кіноактор, засл. арт. УРСР з 1983. Закінчив 1963 Київ.

ін-т театр. мист-ва (курс М. М. Карасьова). З 1966 — актор Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Ролі: Іван Куцаря («Два роки над прірвою», 1966), Попудренко («Підпальний обком діє», 1977), Славута («На київському напрямку», 1968), Калашник («Високий перевал», 1981), Барський («Скарга», 1985) та ін.

БАС (італ. basso — низький, глибокий) — 1) Найнижчий чоловічий співацький голос з діапазоном від фа великої октави до фа першої октави. Розрізняють співучий Б., або центральний (basso cantante), низький, або глибокий (італ. basso profondo), в оперному виконавстві також характерний комічний (basso buffo). Співучий Б. має звучний верхній регістр і яскравий центр діапазону. Низький Б. відзначається могутнім, гнучким звучанням низького регістру і напруженням — верхнього. Найнижчий — Б.-октава з діапазоном ля контроктави — ля малої октави; особливо виразне його звучання в хорах а капела. Характерною Б. притаманні рухливість, гнучкість. Серед укр. співаків-басів — С. С. Гулак-Артемовський, Й. О. Петров, О. М. Носалевич, Б. Р. Гмиря, М. І. Донець, О. П. Кривченя, І. С. Паторжинський, М. Д. Роменський, І. К. Тоцький, П. І. Цесевич, М. А. Частий, В. Г. Грицюк, А. І. Коцера. 2) Найнижча партія багатоголосого твору. 3) Муз. інструменти найнижчого регістру — туба-Б., бас-кларнет та ін. 4) Б. цифрований (генерал-Б.) — басовий голос з цифрами, якими позначають співзвуччя у верх. голосах. За цифруванням Б. у 17 — на поч. 18 ст. імпровізували акомпанемент.

О. В. Товка.

БАСАЛАСВ Олександр Федорович (4.II 1938, с. Буряя Хабаров. краю) — укр. співак (бас), засл. арт. УРСР з 1989. Закінчив 1971 Ростов. муз.-пед. ін-т (клас О. П. Зданович). 1972—74 — соліст Новосіб., 1974—75 — Воронежського, з 1975 — Дніпроп. театр. опери та балету. Партії: Борис Годунов (однотом. опера М. Мусоргського), Кочубей («Ма-

зепа» П. Чайковського), Мефістофель («Фауст» Ш. Гуно).

Т. А. Шаповська.

БАСАНЕЦЬ Олександр Дмитрович (3.IX 1931, м. Лебедин, тепер Сум. обл.) — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1989. Закінчив 1962 Київ. худож. ін-т (майстерні К. Д. Трохименка, В. М. Костецького, В. Г. Пузиркова), з 1962 викладає в ньому (з 1990 — професор). Працює в галузі станкового живопису. Твори: «До нового життя» (1962), «Колгоспна весна» (1965), «Ранкова пошта» (1972), «Революція кляче» (1971), «Трави цвітуть» (1978), «Дорогий образ» (1981), «Весна в партизанському загоні» (1980), «Проліски надії» (1985), «Коли на землі мир» (1986), серія картин «Мій рідний край» (1987—92). Зберігаються в ДМУОМ, Сум., Донець, Івано-Фр., Лебединському ХМ.
БАСАНЕЦЬ Петро Олексійович (23.IV 1926, с. Бурімка, тепер Черніг. обл.) — укр. живописець і графік, нар. художник УРСР з 1990. Закінчив 1958 Київ. худож. ін-т (вчителі К. Д. Трохименко, В. М. Костецький, В. Г. Пузирков), з 1961 викладає в ньому (з 1981 — професор). Твори: «Ходаки з Чернігівщини» (1958, Черніг. істор. музей), «У рідному краї» (1964, Лебединський ХМ), триптих «Чернігівці — герої Жовтня» (1967, Черніг. ХМ), «Наш клас» (1975), із до роману «Данило Галицький» М. Хижняка, «Свято на Черкаській землі» (1986), «Гонта під Уманню», «Портрет П. Тичини» (обидва — 1991).

БАСЕЙН (франц. bassin) — штучне водоймище, звичайно частина архіт. комплексу саду або парку. Перші Б. з'явилися в країнах Старод. Сходу, пізніше — в старод. Греції й Римі. З 2-ї пол. 16 ст. в Італії будували декор. Б. з 18 ст. Б. став важливим композиційним елементом садово-паркового мистецтва Європи, зокрема на Україні — у паркових ансамблях «Софіївка» в Умані (1796—1806), Троїстянський дендропарк на Чернігівщині (1834—64) та ін. Б. широко використовують у сучас. арх-рі.

П. О. Басанець.
Чуття єдиної родини.
Олів. 1982.

Б. також — спортивна споруда для навч.-тренувальних занять з плавання, стрибків у воду. Бувають відкритими і закритими, споруджують найчастіше за типовими проектами.

БАСИСТЮК Ольга Іванівна (19. VII 1950, с. Поляни Хмельн. обл.) — укр. співачка (ліричне сопрано), нар. арт. УРСР з 1985. Закінчила 1974 Львів. консерваторію (клас Л. І. Жилкіної), 1975—81 — солістка Львів. філармонії, з 1981 — Будинку органічної та камерної музики України (Київ).

У репертуарі — камерні твори вітчизн. та зарубіж. класики, арії з опер, нар. пісні. Лауреат міжнар. конкурсів вокалістів у Ріо-де-Жанейро (1975, «Гран-прі»), Плевені (1976, 1-а премія, золота медаль), конкурсу грамзапису у Братиславі (1978). Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1987.

Лит.: Меланік О. «Серце і голос...». «Музика», 1984, № 2; Великанова О. Ольга Басистюк. «Музыкальная жизнь», 1987, № 16.

БАСМА (тюрк.) — спосіб штампування рельєфних зображень на бляхах із золота, срібла та ін. пластичних металів. Б. використовували у Київ. Русі, робили заготовки під чернь і виїмчасту емаль, виготовляли порожнисті колти, поясні бляхи, нашивні платівки для тканин, *diademi*. Самостійного значення набула в 12 ст., найбільшого поширення — у 16—17 ст. Б. оздоблювали *іконостаси*, рами і тло ікон, оправки книг, скрині тощо.

БАСОВ Яків Олександрович (2.II 1914, м. Сімферополь) — укр. живописець і графік, засл. худ. одержник УРСР з 1978. Закінчив 1937 ЛІЖСА (навчався у М. С. Самокіша, Д. М. Кардонського та ін.). Працює переважно в жанрі пейзажу (техніка акварелі). Твори: «Моя Україна» (1969), «Чорне море» (1978), триптих «Пам'яті героїв Аджимушка» (1984), «Весна на Україні» (1985). Створив ліричні пейзажі Криму. Твори зберігаються у ДМУОМ та ін. музеях республіки.

Лит.: Яков Басов. Акварелі. Виставка. Сімферополь, 1978; Яків Басов. Альбом. К., 1979; Акварелі Якова Басова. Каталог. Сімферополь, 1985.

БАСОЛЯ, бас — укр. нар. струнний смичковий інструмент басового регістру, за формою і розмірами близький до віолончелі. Діапазон Б. — від до великої октави до мі другої октави. Б. має 3—4-жильні струни, настроєні за квінтами (від-

О. І. Басистюк.

ше — квартами). Звук видобувається коротким прямим смичком. На деяких Б. грають щипками обох рук. Б. відома на Україні з 17 ст. Використовується як басова опора в нар. інструм. ансамблях, зокрема трістичних музиках. Згадується в нар. піснях. Поширена також у Білорусі (басетля).

Лит.: Гуменик А. Українські народні музичні інструменти. К., 1967.

М. К. Боровик.

БАСОН (від франц. *passement* — тасьма) — плетені на верстатах вироби (шнури, тасьма, бахрома, китиці тощо) для оздоблення одягу, меблів, драпіровок та ін.

БАССЕАЛ Валерій Михайлович (12.VII 1939, Москва) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1988. Закінчив 1960 Новосиб. театр. уч-ще при театрі «Красный факел» (курс К. С. Чернядева). Працював у театрах Новосибірська (1960—64), Алма-Ати (1964—71), Калінінграда (1971—72); з 1972 — в Одес. рос. драм. театрі. Ролі: Чебутикін («Три сестри» А. Чехова), Ар'є-Лейб («Присмерк» І. Бабеля), Муратов («Зикони» М. Горького), Рембрандт (телесеріал «Рембрандт», 1982).

О. В. Яковенко.

БАССОЛІ (Bassoli) Карло (1815, Лугано — 2.VIII 1884, Турин) — італ. живописець і літограф. Працював на Україні 1830—40. Автор пейзажів («Одеса. Вид театру», 1833, Музей О. С. Пушкіна, м. Пушкін), 24 краєвидів Криму для альбому (Одес. наук. б-ка), мелюнків для «Одеського альманаху на 1839 рік» (1839), для кн. «Хронологічний огляд історії Новоросійського краю 1731—32 рр.» А. Скальковського (1838), а також літографії та віньєтки до альбому «Спогади про свято в Одесі 6 вересня 1837 р.» (1848).

Лит.: Одеський альманах на 1839 год. Одеса, 1839; Оболенський Н. Каталог русских иллюстрированных изданий 1725—1880 гг. т. 1. М., 1914; Литературное наследство. т. 60, кн. 1. М., 1939.

А. І. Саприкіна.

БАСТЕЯ (італ. *bastia*), рондель — земляний вал чи двоярусна кам'яна (цегляна) споруда, напівкругла або підковоподібна в плані; елемент оборонної системи. Б. є характерною для 15 ст., коли її почали будувати замість *башт*. Виступала за лінію стіни й призначалася для обстрілу місцевості спереду та фланкової (бокової) оборони фортечних мурів або рову перед ними. Перехідна форма від *башти* до *бастиону*. На Україні Б. збереглися на Тернопільщині в *Бережанському замку* (1534—54), замках у м. Бучачі (14—17 ст.), селах Яблунівці (14—18 ст.) та Сидорові (40-і рр. 17 ст.).

БАСТИОН (франц. *bastion*) — виступаюча наріжна частина фортеці у вигляді п'ятикутника, пристосована для артилер. обстрілу підходів до фортеці. Дві сторони п'ятикутника, що утворювали звернуті до напільної частини кут (т. з. *бастионний кут* від 60 до 90° і більше), наз. *фасами*; бокові сторони, які утворювали

з *фасами* кут 90° — 120° і з'єднували їх з валом (огороженою фортецею (*куртіною*)) — *фланками*; п'ята, тильна сторона з боку фортеці — *ятикутника*, мала назву *горжі*. Іноді *фаси* в місцях з'єднання з фланками децю подовжували й заокруглювали, утворюючи «вуха» Б., які прикривали фланки. Б. складалися з нижньої частини — *гол.* Б. та верхньої — *кавалерса*.

Залежно від буд. матеріалу є кам'яні, земляні, кам'яно-земляні та дерев'яно-земляні Б. Внутр. частини Б. монолітні або складалися зі склепінчастих приміщень (казематів, пороховень, складів тощо). Форма та конструкція Б. виключали можливість т. з. мертвих полів (непрострілюваних зон).

Уперше Б. з'явилися в Італії в кін. 15 ст., у Росії — в 16 ст. На Україні появи кам'яно-земляних *бастионних замків* передували кам. замки *передбастионного* типу (з формою *башт*, подібною до Б.), буд-во яких почалося з 2-ї пол. 15 ст. (*Сутковецький замок*) і поширилося у 16—17 ст. (*Сатанівський замок* у смт Сатанові Хмельн. обл., замки у м. Збаражі, смт Залозців та с. Золотому Потоці Терноп. обл., у с. Іванові Вінн. обл.).

Найдавнішим замком суто *бастионного* типу на Україні є *Олицький замок* (1558—67). В кін. 16 — 1-й пол. 17 ст. збудовано *бастионні регулярні замки* у містах Жовкві, Золочеві, в селах Підгірцях (див. *Підгорецький замок*, всі — Львів. обл.), Черніллі (Івано-Фр. обл.), в Ужгороді (Закарп. обл.). Оригінальним є *бастионне укріплення Кам'янець-Подільського замку*, споруджене 1621. У 16—17 ст. на Волині були поширені і дерев'яно-земляні *бастионні замки* (в селах Володимирці, Мошаниці, Низкиничках, Степані). У 18 ст. такі замки увт. т. з. «українську лінію» (сучас. м. Красноград, села Петрівське, Парасковія, Октабське, Михайлівка, Скалонівка та ін. Харків. обл.). 1703 зведено *бастионну Арабатську фортецю* в Криму, 1706 — 23 — наймогутнішу на Україні *Київську фортецю бастионної системи*.

Лит.: Даниченко А. В. Из истории военно-инженерного искусства эпохи восстановления Украины с Россией. В кн.: Проблемы современной архитектуры и историческое наследие Украины. К., 1979; Годованник Е. М. Исследования бастионных замков Волини. В кн.: Исследование и охрана архитектурного наследия Украины. К., 1980; Нильсский Ю. А., Годованник Е. М. Каменныя замки Западной Украины конда XVI — первой половины XVII вв. «Архитектурное наследство», 1986, № 34.

О. А. Пляменищак.

БАСЮК Іван Олександрович [15 (28).XII 1915, с. Семенівка, тепер Білгород-Дністровського р-ну Одес. обл.] — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1973. Закінчив 1938 Одес. театр. уч-ще (курс А. В. Мацієвської). Працював у Херсон. укр. муз. драм. (1944—49, 1956—76), Одес. обл. ім. Ле-

Я. О. Басов.
Морське узбережжя.
Акварель. 1981.

нівського комсомолу (1949—56) театрах. Ролі: Стецько («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка), Демид («Потомки запорожців» О. Довженка), Некований («Пора жовтого листя» М. Зарудного), Тимофій Слива («Куховарка» А. Софронова).

БАТАЛЬНИЙ ЖАНР (від франц. *bataille* — битва) — жанр образотворчого мист-ва, присвячений темам війни та військ. життя. Відображення найважливіших або характерних моментів битви, а також розкриття істор. змісту воєн. подій зближує Б. ж. з історичним жанром. Сцени повсякденного життя армії і флоту в творах Б. ж. близькі до побутового жанру.

Зображення батальних сцен відомі з давніх часів — давньогрец. вазопис, рельєфи на спорудах Старод. Сходу, на фронтонах і фризах храмів Старод. Греції, на давньорим. тріумфальних арках і колонах; у мист-ві середньовіччя — в мініатюрах, зрідка в іконописі, на тканинах («Килим з Байє», бл. 1073—83). Формування Б. ж. відбувалося в 16—17 ст.

Узагальненістю і глибоким змістом позначено твори Б. ж. художників епохи Відродження (Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Тицан, Тинторетто, Д. Веласкес, П. П. Рубенс та ін.). Нац.-визв. війни 18—19 ст., романтичне сприйняття їх відображено в мист-ві зх.-європ. майстрів (А. Гро, Т. Жеріко, Е. Делакруа, Ф. Гойя). У 18 ст. з'являються твори Б. ж. у рос. мист-ві (гравюри з картин «Куликов-

Батальний жанр.
Невідомий гравер.
Здобуття Кафи.
Ілюстрація до «Віршів»
К. Саковича. 1622.

ська битва» і «Полтавська баталія» О. Ф. Зубова, мозаїка майстерні М. В. Ломоносова «Полтавська баталія», 1762—64, та ін.). Прогрес. тенденції в розвитку Б. ж. у 19 — на поч. 20 ст. пов'язані з реалістич. розкриттям соціальної природи воєн. Художники рос. академ. напрямку (О. І. Зауервейд, Б. П. Віллевальде, А. Є. Коцебу) поступово відмовилися від створення традиц. умовних композицій з полководцями в центрі, прагнучи документальної точності. Реалістичні тенденції характерні також для батальних композицій ряду художників ін. напрямів («козачі сцени» в літографіях О. О. Орловського, малюнки П. О. Федотова, літографії В. Ф. Тимма, картини О. Д. Кішпенка), особливо для творчості *передвижників* (В. М. Васнецов, В. І. Суриков, І. Ю. Рєпін та ін.). Розвивалося мист-во батальної марши (І. К. Айвазовський, О. П. Боголюбов), *панорами* та *діорами* (Ф. О. Рубо). Правдиво і яскраво відобразив антигуманну сутність мілітаризму В. В. Верещагін.

Нових рис набув Б. ж. у рад. образотворчому мист-ві. У перші роки Рад. влади він широко виявився у графіці і плакатах, пізніше — у творах живописців і скульпторів *Студії військових художників* ім. М. Б. Грекова, «Вікна ТАРС».

Батальний жанр. Ф. О. Рубо. Фрагмент панорами «Оборона Севастополя», 1902—04.

На тер. сучас. України найдавніші сюжети з Б. ж. — реалістич. зображення батальних сцен та військ. побуту на золотих виробах із скіф. поховань (гребін з кургану Солоха, ваза з кургану Куль-Оба, обидва — 4 ст. до н. е.). В мист-ві Київ, Русі — на шиферних плитах *Михайлівського Золотоверхого собору* у Києві (2-а пол. 11 ст.), а також в мозаїці того ж собору, на якій зображено Дмитра Солунського у військовому спорядженні. Численні батальні сцени є в мініатюрах *Київського псалтиря* (1397) та в *Радзивілівському літописі* (15 ст.). Поява в 2-й пол. 16 ст. творів іконопису із зображенням архангела Михаї-

Батальний жанр.
С. І. Васильківський.
Вій запорожців з татарами, 80-і рр. 19 ст.
ДМУОМ, Київ.

Батальний жанр.
Облога Києва.
Мініатюра
з Радзивілівського
літопису, 15 ст.

Батальний жанр.
М. С. Самокиш. Атака
(Віа за прапор). Олія.
1929.
Центральний
Будинок Радянської
Армії, Москва.

ла (ікона «Архангел Михаїл» із с. Яблунева Львів. обл., 16 ст.) пов'язана з активізацією сил опору та пробудженням патріотизму укр. народу. Серед перших багатофігурних батальних композицій була картина Ш. Богуша «Битва під Клушином» (17 ст.), на якій зображено бій, що відбувся 1610 між польс. і рос. військом під керівництвом боярина Д. Шуйського. У картині, що спиралася на іконописні традиції, скрупульозно написані амуніція, військовий табір. Оригінально вирішується динамізм баталії в гравюрі «Взяття Кафи» з «Віршів на жалосний погреб... Сагайдачного» К. Саковича (1622). Інша гравюра до

цієї книги стала у 17—18 ст. офіц. гербом Запорізької Січі. Образ відтвореної на ній поста- ті козака з шаблею і рушницею був обов'язковим елементом на військ. печатках і прапорах. Оригін сюжету Б. ж. серед 17 ст. про драм. події війни 1648—54 належать гол. худож- ником А. Вестерфельду, який у почті лит. гетьмана Януша Радзивілла був на Україні. На його гравюрах зображено облогу Києва 1651 лит. військами на фоні архіт. пейзажів міста (збереглися в копіях 18 ст.). Визв. боротьба укр. народу 17 ст. сприяла дальшому розвитку Б. ж. Композиції творів живопису і графіки стали більш розгорнуто і масштабно відтворювати сцени війни. Широкої популярності набули гравюри Н. Зубрицького «Облога Почаєва турками» (1704; відома з гравюри А. Гочемського, 1770), Л. Тарасевича «Взяття Азова» (кін. 18 ст.) та ін. Прагнення укр. народу до соціального і нац. визволення відтворено в нар. картині «Козак Мамай». Пам'ятками Б. ж. є цикл монумент. розписів з епізодами батальних сцен періоду швед. інтервенції в Польщі у Підгорецькому та Вишневецькому замках, костюли в м. Жовкві (тепер Львів, обл.).

У 1-й пол. 19 ст. розвиток Б. ж. в укр. мист-ві сповільнюється. До цього періоду належать лише окремі твори Т. Г. Шевченка (іл. до «Історії Суворова», «Смерть Олега, князя древлянського», «Козаки»), а також малюнки до рукописного «Кобзаря» Т. Шевченка (1844) Я. де Бальмена. У 2-й пол. 19—на поч. 20 ст. Б. ж. відроджується знову, що було зумовлено зростанням соціальної і нац. самосвідомості укр. народу. До Б. ж. звертаються С. І. Василь-

ківський («В запорізькому степу», «Сутичка запорожців з татарами», 1892), М. К. Пимоненко («У похід», «Повернення», 1900—03), Г. С. Крушевський («Тривога», 1899), А. І. Манастирський («Біля водопою», 1917), О. Г. Сластін («Цикл іл. до поеми Т. Г. Шевченка «Гайдамаки», 1886), А. Пилиховський («Бій з татарами біля Десятинної церкви»). Ряд батальних сцен (рисунки пером М. С. Самокиша) містить альбом «З української давнини» (1900). Укр. мист-цям — представникам Б. ж. властиве глибоке знання історії та побуту народу, тонке відчуття нац. колориту, задушевність, поетичне відтворення стану природи. В укр. скульптурі цього періоду до Б. ж. звертається Л. В. Позен («Запорожець у розвідці», 1882; «Скіф», 1889). На цей час припадає звернення до укр. істор. тематики польс. художників Я. Матейка («Богдан Хмельницький і Тугай-бей під Львовом», 1885), Ю. Коссака («Зустріч Богдана Хмельницького з Тугай-бесом», 1885), Ю. Брандта («Військо йде», «Вітання степу»; обидва — 19 ст.), С. Битовського-Качора та ін.

В укр. рад. образотворчому мист-ві твори Б. ж. з'явилися в перші роки Рад. влади. Стилим лінійно-графічним малюнком і компактною композицією відображують революц. баталії плакатисти («На коня, рабочий и селянин! Красная кавалерия — залог победы!», «Вступайте до Червоної кінноти», обидва — Б. В. Силкіна, 1920). Основоположником Б. ж. в укр. рад. мист-ві був М. С. Самокиш, твори якого позначено високим професіоналізмом відтворення динаміки битви («Атака («Бій за прапор», 1922; «Напад на білих», 1927; «Бій Івана Богуня

Батальний жанр.
Г. О. Малаков. Серія «Бій і похід». Із серії «Бій у грізний час». Кольорова ліногравюра, 1967.

Батальний жанр.
Ф. І. Солов'я. Скульптурна група «Форсування Дніпра». Бронза, 1981. Меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 років». Київ.

Батальний жанр.
Ф. І. Солов'я. Скульптурна група «Форсування Дніпра». Бронза, 1981. Меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 років». Київ.

з польським магнатом Чарнецьким», 1932; «Перехід Червоної Армії через Сиваш», 1935]. Події громадян. війни з властивою йому майстерністю відтворив Г. К. Світлицький у картині «Перехід богуниці через Дніпро» (1928), психологічну виразність революц. пориву робітників передано у багатофігурних композиціях М. А. Рокицького «Оборона Луганська» (1932) та «Поход бойового товариша» (1935), героїко-романтичні образи учасників громадянської війни зображує Ф. Г. Кричевський у своєму творі «Переможі Врангеля» (1934—35). Цикл гравюр «Жінка в революції» створила О. Б. Сахновська (1930—32), до символу підняв образи рад. бійців В. І. Касіяна у гравюрах «Герой Перекопу», «Перекоп» (1927), творчо використав традиції давньорус. майстрів І. І. Падалка в іл. до «Слова о полку Ігоревім» (1928). До Б. ж. звертаються скульптори П. М. Ульянов, Б. М. Іванов, М. Г. Лисенко та ін.

Героїзм рад. народу в роки Вел. Вітчизн. війни надихнув укр. митців на нові теми й композиц. рішення у Б. ж. Восьмий час вимагав від митців великої мобільності й оперативності. Тому першорядного значення набувають усі види графік. мист-ва — плакати В. Касіяна («В бой, славяне!», 1942; «Гнів Шевченка — зброя Перемоги», 1943; «І вражою злою кров'ю волю окропіте!», 1944), численні фронт. замальовки С. М. Єржиковського, Г. С. Меліхова, А. Г. Петрицького, М. Г. Глуценка, М. І. Гнойового, В. В. Парчевського, А. М. Іовлева, І. Ф. Дзюба та ін., які пізніше лягли в основу завершених творів.

У повсенний час укр. митці розвивають традиції Б. ж. у темах Вел. Вітчизн. війни, а також героїчного минулого укр. народу. Їхні твори не тільки проявляють героїку, глибоким ліризмом, але й позначені життєвим документалізмом. Це картини М. Г. Деревуса (триптих «Дума про козака Голоту», 1960), В. Г. Пузиркова («Чорноморці», 1947), В. В. Шаталіна («По долинах та узгір'ях», 1967), В. В. Полтавця («Атаку відбито», 1950), О. А. Хмельницького («Перемо-

Батальний жанр. В. В. Полтавець. Сягослав. Олія. 1981—82. Красноградська КГ. Харківська обл.

га», 1961) та ін., графічні серії М. І. Гнойового, М. Г. Дерев'яса, О. Г. Донченка, А. М. Іовлева, Г. В. Малакова, В. В. Парчевського, М. О. Родіна, іл. Г. В. Якутовича до «Повісті временних літ» та ін.

Створюються діорами, в яких розгортаються багатофігурні батальні композиції, що відтворюють істор. події на Україні: «Полтавська битва» (А. М. Горпенко, Г. Ю. Марченко та ін., 1958; Музей історії Полтав. битви), «Штурм фортеці Очаків російськими військами в 1788 році» (М. О. Саліонов, 1970; Військово-істор. музей ім. О. В. Суворова в Очакові), «Битва за Дніпро» (М. Я. Бут, М. В. Овечкин, 1975; Дніпроп. істор. музей ім. Д. І. Яворницького), «Битва за Київ. Лютський плацдарм» (М. С. Присєкін, 1980; с. Нові Петрівці Київ. обл.).

Героїчне минуле втілено в скульп. станкових творах («Фашисти не пройдуть» М. І. Гельмана, 1947), барельєфах і горельєфах («Арсенальці на барикадах у Києві» М. П. Кобтуна, М. П. Короткевич, 1961), пам'ятниках і монументах (пам'ятники «Легендарна тачанка» побл. Каховки Херсон. обл., 1967, скульптори А. А. Михайлюк, Ю. М. Лоховинін, А. О. Родіонов), 68 морякам-десантникам у Миколаєві (1974, скульптор Ю. Поммер та ін.), морякам Дніпровської військ. флотилії у Києві (1979, скульптори М. К. Бронський, О. П. Скобликов), бійцям Першої Кірової армії в с-щі Олександрів. обл. (1976, скульптор В. Н. Борисенко, арх. А. Д. Консулов), монументу в урочищі Шумейкове Полтав. обл., пам'ятник героям визв. війни 1648—54 років у м. Жовтих Водах Дніпроп. обл. (1987, автори двох останніх — скульптори А. Ю. Білостоцький, О. О. Супрун). Багатофігурні батальні композиції створено в мемор. комплексах «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 рр.» (1981; скульптори В. З. Бородай, Ф. М. Согоян).

Літ.: Жолтовський П. М. Визвольна боротьба українського народу в пам'ятках мистецтва XVI—XVIII ст. К., 1958. Увчнений подвиг. Альбом. К., 1987.

БАТАШОВ Родіон (?—?) — рос. ливарник 18 ст. Жив і працював у Тулі. 1751 по моделях, виготовлених Жирардомом за малюнками Б. Ф. Растреллі, під

наглядом арх. О. Євлашова відлив з чавуну капітелі та орнаменти для Ангріївської церкви в Києві.

В. Ю. Могильовський.
БАТИК (малайське) — техніка ручного розпису тканин; багатобарв'я тканина, оздоблена за допомогою цієї техніки. Є два види Б. — гарячий і холодний. В основі техніки Б. — фарбування тканини з малюнком за допомогою тампонів або у спец. баках. Орнамент, візерунок або сюжетне зображення наносять на тканину пензлем, штампом чи скляною трубочкою непрямою фарбою речовинами — резервом (розігрітий парафін — гарячий Б.), гумовий клей — холодний Б.). Після фарбування їх знімають прасуванням через гігроскопічний папір. Для створення тканини зі складним багатокольорним малюнком застосовується кількарізне фарбування. Б. здавна відомий в Індонезії, Японії, Індії, Сирії, в античних державах Північного Причорномор'я. На Україні з 18 ст. у техніці, подібній до Б., розписують писанки (див. Капанка). У 30-х рр. 20 ст. у тех. Б. виготовляли сувенірні тканини (В. Ю. Лимаренко та ін.). З 60-х рр. Б. використовують здебільшого художники текст. підприємств республіки. Декор. квіткові композиції створює Н. П. Грибань, тканини для одягу — Т. В. Мороз, В. Д. Андріяшко. Великі декор. панно з 70-х рр. виконують А. Г. Довженко, Н. Г. Пікуш, Н. В. Лапчик, Г. А. Захарисевич, Н. П. Павук. З 70—80-х рр. Б. почали широко застосовувати у виготовленні сценіч. костюмів, оздобленні блуз, оформленні інтер'єрів. Серед художників — О. О. Приведа, О. А. Крип'якевич, М. В. Токар, І. Я. Боднар, О. В. Минько, Т. А. Боголюба, Л. В. Федорук. Літ.: Коржовий В. Н. Батик. Художественное оформление тканей. Л., 1968.

Г. Г. Стальмащук.

Батик. Е. І. Титаренко. Метелики. Шовк. 1983.

Батик. В. Ю. Лимаренко. Танець. Шовк. 1960.

соцької, А. Квєдінського, В. Антоновського, 1895—96 — у Кракові і Познані. 1901 дебютував як режисер в аматор. театрі у Львові. 1896—20 виступав у трупі Львів. міськ. театру, з яким гастролював у Києві (1905), Відні (1910, 1914—15), Парижі (1913). В 1920—23 — худож. керівник і режисер театру «Багателя» (Краків). Серед ролей: Петро («Міщани» М. Горького), Олексій («Діти Ванюшина» С. Найдьонова), Збішко («Мораль пані Дульської» Г. Запольської), Вернард («Загібель Надії» Г. Гейерманса), Іван («Молодість» М. Галльбе). 1905 поставив у Львові міськ. театрі комедію «Лікар з примусу» Ж. Б. Мольєра.

БАТОВ Олег Миколайович (1.X.1940, Харків) — укр. актор, майстер худож. слова, засл. арт. УРСР з 1989. Після закінчення 1963 театр. студії при Харків. укр. драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (курс Л. А. Криницької та В. М. Мішиненко) працював у Рівнен. укр. муз.-драм. театрі, 1968—70 — в Харків. укр. драм. театрі, 1970—71 — у Львів. ПЮГу. З 1971 — актор Львів. філармонії. Лауреат Респ. конкурсу читців (Київ, 1967, 3-я премія).

П. К. Медведчук.

БАТОВСЬКИЙ-КАЧОР Станіслав (29.I.1866, Львів — 5.V.1946, там же) — польс. живописець. Навчався у Кракові, школі красних мист-в (1883—85) у віденській (1885—87) та мюнхенській (1887—89) АМ. З 1892 — у Львові. 1903—14 керував власною живописною студією. Працював переважно в істор. і батальному жанрах, а також у галузі портрета і пейзажу. Автор картин на теми укр. історії й побуту: «Галицький князь Юрій I в іконописці» (1888), «Ярослав Мудрий» (1887; обидві — у Львові, КГ), «Львів'янка 16 ст.» (1891, пастель), «Українка» (1892), «Вечорниці» (1894), «Повернення козака з війни» (1894), «Вид Львова» (1898, обидві — у Львові, КГ); монумент. творів — вітраж у кафедральному костелі (1895) і панно в театрі опери та балету (1900), обидва — у Львові.

Ю. О. Бірюльов.

С. Батовський-Качор. Галицький князь Юрій I в іконописці. Олія. 1887. Львівська КГ.

БАТИСТЯК Іван (?—?) — укр. нар. майстер худож. кераміки 17 ст. Працював у Коломиї, де разом з П. Пискозубом, М. Юркевичем та ін. майстрами 1661 організував гончарний цех. Виготовляв свічники, ставники, глечики та ін. вироби, акривав їх білим ангобом і оздоблював геометризмованим орнаментом.
БАТІГ Іван (псевд. — Новацький Ян; 15.VI.1872, Львів — 10.IV.1923, Краків) — укр. і польс. актор, режисер. Навчався акторської майстерності у М. Дерінга. 1890—94 працював у Галичині в пересувних трупах — С. Ля-

БАТРАК Анастасія Федорівна (1889, м. Зінків, тепер Полтав. обл. — 16.II.1982, м. Гадяч тієї ж обл.) — укр. майстер худож. вишивки. Серед виробів — жін. і чол. сорочки, блузки і плаття, рушники, скатерті, накомодники, оздоблені традиц. геом.-рослинними узорами (у т. ч. «древо

життя», червоно-чорні троянди). Вишивала переважно в приглушеній гамі та білим по білому; техніки *вирізування*, *виколювання*, зерновий вивід, зубцювання, *мережка*, *гладь*, *хрестик*. В «Альбомі українських узорів» (Зінків, 1914) названа кращою вишивальницею в Зінкові.

В. М. Ханко.

БАТІСТІНІ (Battistini) **Маттіа** (27.II 1856, Рим — 7.XI 1928, Контіально, Італія) — італ. співак (баритон). Закінчив Римський ун-т. З 1878 співав у різних театрах Італії. В 1895, 1902, 1906, 1912—14 гастролував на Україні — в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), Слизаветграді (тепер Кіровоград). Підтримував дружні стосунки і виступав разом з С. А. Крушельницькою (в опері «Трубадур» Дж. Верді, 1898, театр «Ла Скала» в Мілані; 1898—1902 — в концертах у Варшаві) і О. П. Мишугою (у виставі «Травіата» Дж. Верді, 1906, Київ, рос. опера). Спеціально для нього Й. В. Прибик поставив в Одесі 1895 оперу «Марія ді Роган» Г. Доніцетті. Митець прогрес. поглядів, Б. з метою залучення найширших верств народу до муз. мист-ва разом з О. П. Мишугою 1912 склав план буд-ва на хуторі Почапцях на Полтавщині (тепер у складі м. Миргорода) літнього театру і муз. школи-пансіонату для навчання сел. дітей співу (здійсненню цього задуму перешкодила 1-а світова війна), давав в Одесі та Варшаві концерти за зниженими цінами на квитки.

Під час гастролей на Україні виконував партії Демона («Демон» А. Рубінштейна), Руслана («Руслан і Людмила» М. Глінки), Онегіна, Євельського («Євгеній Онегін»), «Пікова дама» П. Чайковського), Дон Жуана («Дон Жуан» В. Моцарта), Ріголетто, Жермона, Яго («Ріголетто», «Травіата», «Отелло» Дж. Верді).

Літ.: Тимохін В. Маттіа Баттістіні. В кн.: Тимохін В. Видатні українські певці. М., 1962; Пальмиджани Ф. Маттіа Баттістіні. Король Саритово М., 1906. Олександр Мишуга. Спогади. Матеріали. Листв. К., 1971.

В. С. Максименко.

БАТУРИН Віктор Миколайович (3.VI 1937, Полтава) — укр. художник-оформлювач, засл. художник УРСР з 1984. Навчався 1962—67 у Моск. поліграф. ін-ті. Оформлював літ.-мемор. музей і садибу І. П. Котляревського (1969), музей-садибу Панаса Мирного (1974), обидва — у Полтаві; військ.-істор. музей ім. О. В. Суворова в Очакові (1972), музей театр., муз. і кіномистецтва України у Києві (1980), музей-заповідник М. В. Гоголя в с. Гоголево Полтав. обл. (1984).

БАТУРИН — с-ще міськ. типу Бахмацького р-ну Черніг. обл. Засн. 1576 польс. королем Стефаном Баторієм як місце перебування гетьмана Запорізької Січі. Згадується у документах 1625. У 1669—1708, і 1750—64 — резиденція гетьманів Лівобереж-

М. Battistini.

ної України. На тер. Б. виявлено залишки поселення епохи неоліту, бронзи, скіф. періоду (5—3 ст. до н. е.), а також залишки давньорус. городища (9—13 ст.). В останній третині 17 ст. в Б. було споруджено цегляний і керамічний (виготовляли полив'яні й розписні кахлі) з-ди. У кін. 17 — на поч. 18 ст. зведено будинок ген. судді В. А. Кочубея (пам'ятка укр. цивільної арх-ри; зберігся у перебудованому вигляді; тепер філіал Черніг. істор. музею). 1799—1803 за проектом арх. Ч. Камерона у стилі класицизму збудовано палац гетьмана К. Г. Розумовського (див. Батуринський палац), навколо якого за проектом арх. А. Рінальді закладено парк. У стилі класицизму споруджено Воскресенську церкву (1790—1803). При дворі К. Г. Розумовського працювали живописці-кріпаки, серед них — І. Усенко. Під час перебування графа А. К. Розумовського в Б. (до 1801) в його маєтку існував хор півчих — вихованців Д. С. Бортинського. Є відомості, що вони, перебуваючи у Відні в складі почту А. К. Розумовського, не раз співали у присутності Л. ван Бетховена. 1843 у Б. побував Т. Г. Шевченко, виконав кілька графічних пейзажів. 1909 тут викладав спів К. Г. Стеценко. У місті споруджено пам'ятники землякам, які загинули під час Вел. Вітчизн. війни, і видатному укр. вченому-бджолюру 19 ст. П. І. Прокоповичу (обидва — 1975, скульптор І. А. Коломієць). Є Будинок культури, муз. школа.

БАТУРИНСЬКИЙ ПАЛАЦ — пам'ятка арх-ри у смт Батурині Черніг. обл. Зведений 1799—1803 для К. Г. Розумовського за проектом арх. Ч. Камерона. Палац у стилі класицизму — єдиний об'єкт, який зберігся від садиби, не раз був зруйнований і відбудований (1911—13, арх. А. Є. Білогруг; 1967). Споруджений з цегли та каменю, отинькований, у плані — прямокутник з ризалітами-півротондами. Будівля має лаконічний об'єм, всі фасади вирішено рівноцінно. Гол. фасад (парковий) акцентовано восьмиколонним портиком іонічного ордера. Ризаліти прикрашено півколонами. Цокольний та перший поверхи рустовані, вікна оздоблені трикутними сандриками. Перекриття підвалів і ризалітів склепінчасті, в ін. приміщеннях —

плоскі балкові. Планування кімнат відрізняється різноманітністю конфігурацій. В інтер'єрах частково зберігся ліплений декор, паркет, печі. Використання при буд-ві палацу прийом «кубічної» центричної композиції не набув поширення: Б. п. — єдина на Україні споруда такого типу.

БАТУРИНА Надія Петрівна (20.XI 1928, Миколаїв) — укр. і рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1969. Закінчила 1951 Одес. ун-т, 1955 — драм. студію Одес. театру Рад. Армії. Працювала в Одесі у театрі Рад. Армії (1954—55), ТЮГу (1955—58), в укр. муз.-драм. (1958—61) і рос. драм. (1961) театрах. З 1961 — у Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки. Ролі: Донна Анна («Камінний господар» Лесі Українки), Марина («Патетична соната» М. Куліша), Агнія («Традиційний збір» В. Розова), пані Лазич («ТБЕЖ» Б. Нушича).

О. В. Харченко.

БАТЮК Порфирій Кирилович (28.II (11.III) 1884, м. Зінків, тепер Полтав. обл. — 19.IV 1973, Київ) — укр. композитор і фольклорист. Закінчив 1912 муз. клас Придніпрові співацької капели у Петербурзі із званням диригента, вчителя співу і теорії музики. 1913—20 — вчитель співу в гімназії, 1920—26 — викладач на пед. курсах для підготовки муз. керівників сільс. хорівих гуртків, організатор (разом з П. Н. Голстяковим) хору в м. Зінкові на Полтавщині. 1926—33 викладав муз.-теор. дисципліни у пед. технікумі в м. Охтирці (тепер Сум. обл.). 1933—41 — методист Будинку худож. виховання дітей, диригент самодіяльних хорів у Харкові. 1944—47 — старший наук. співробітник ІМФЕ АН УРСР (Київ). Збирач і пропагандист укр. фольклору.

Твори: хори а капела — «Заповіт», «Мені тринадцятий минало» (сл. Т. Шевченка, 1922), «Слався, радянський народ» (сл. М. Рильського, 1950), «Тихо над річкою» (сл. С. Черкасенка, став нар. пісню) та ін., кантати, фп. п'єси, романси, пісні, обробки нар. пісень.

Л. Я. Івахненко.

БАУЕР Бруно Альфредович (1870 — після 1929) — рос. і укр. архітектор. Закінчив 1897 петерб. Ін-т цивільних інженерів. З 1899 працював в Одесі, зокрема 1907—16 — архітектор при Новоросійському ун-ті. За проектами Б. споруджено флігелі житл. будинку по вул. Гоголя № 14 (1906) та ін. Один із засновників буд-фту Одес. політех. ін-ту, де з 1919 викладав курс архіт. проектування.

В. О. Пиливський.

БАУЕР Християн (? — ?) — майстер-золотар 18 ст. з Бреслава (тепер м. Вроцлав, Польща). На замовлення Києво-Печерської лаври за проектом О. Тарасевича зробив мідну карбовану позолочену раку для мощей Феодосія (не збереглася). Починаючи з 1727, кілька років працював у Києві по віднов-

Батуринський палац. 1799—1803. Арх. Ч. Камерон.

ленню інтер'єра лаврського Успенського собору. Зробив дві срібні лампи, виконував позолотні роботи, зокрема 1729—30 разом з киян. золотарем М. Лазаревичем позолотив двері собору і царські врата гол. іконостаса.

Лит.: Петренко М. З. Українське золотарство. XVI—XVIII ст. К., 1979. В. А. Шиденко.

БАУКІН Геннадій Миколайович (4.І 1931, Беговат, тепер Бекабад, Узбекистан) — укр. артист балету, педагог, засл. арт. УРСР з 1976. Закінчив 1955 Моск. хореогр. уч.-ще. Артист балету Одес. (1955—56), Київ. (1956—84) театрів опери та балету. 1981—84 — педагог-репетитор хореогр. відділення Колумбійського ін-ту мист-в у США. З 1984 — педагог Київ. хореогр. уч.-ща. Парти: Лукаш («Лісова пісня» М. Скорупського), Ромео («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва), Вацлав («Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва). Лауреат Всесвіт. фестивалю молоді і студентів у Москві (1957).

В. А. Туркєвич.
БАУМАН Фредерік (бл. 1765 або 1770, м. Мітава, тепер Єлгава, Латвія — 1845) — архітектор, скульптор-декоратор. Навчався у Варшаві й Берліні. З 1817 він працював у Львові, де реставрував *Корнякта будинок*, у 30-х рр. брав участь у декор. оформленні інтер'єрів *Осололіне-уму* (тепер Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника), перебудував у стилі віденського класицизму жита, будинок № 8 на пл. Ринок (40-і рр.), перебудував палаці Потоцької, Холоневського (не збереглися), Левицьких-Семенських (вул. Пекарська № 19). На Львівщині Б. оформив фасади палаців Уруських у Білці-Шляхетській (тепер с. Верхня Білка) та в Юськовичах (тепер с. Йосипівка). Б. приписується декор будинку сучас. театру ім. М. Заньковецької, палацу Комелло (вул. Пекарська № 50), кілька пам'яток на Личаківському кладовищі, всі — у Львові.

В. І. Тимофенко, В. С. Вушич.
БАУНД-БРУК (Bound Brook) — церковно-музейний комплекс Укр. автокефальної православної церкви у США (за назвою місцевості поблизу Нью-Йорка, де він розташований). Засн. 1955 патріархом Мстиславом. Композиційний центр комплексу — храм св. Андрія Первозваного у модернізованих формах козацького бароко (1964, арх. Ю. Кодак), споруджений в пам'ять героїв і мучеників укр. народу, зокрема жертв голодомору 1932—33. Біля храму — пам'ятники св. княгині Ользі та митрополиту В. Липківському, цвинтар з похованнями відомих укр. громад. і політ. діячів, літераторів, митців, у т. ч. В. Г. Кричевського.

У музеї, розміщеному в цокольному частині храму, експонуються давні укр. мист-во: рідкісні рукописи і стародруки; плащаниці (їх колекція — одна з найбільших у світі, нараховує бл.

400 творів; датованих від 16 ст.), ризи, епітрахиль митрополита Петра Могили, ікони, дорожочні шати, літургійний посуд, зразки козацької зброї, клейноди гетьмана Івана Мазепи з емаєвими зображенням Розп'яття; твори укр. декор. мист-ва (зокрема 3 тис. писанок 19 ст.), предмети одягу та побуту; муз. інструменти, килими з Полтавщини, Поділля, Прикарпаття. У музеї також є експонати, збережені під час 2-ї світової війни кол. директором Полтав. музею К. Моценком, зокрема оригінали замальовок до альбому писанок з колекції К. Скаржинської з Лубен (вид. 1899, Москва).

Лит.: Селівачов М. Десять тижнів у США. «Всесвіт», 1991, № 1.

М. Р. Селівачов.
БАХ Роберт Романович [28.І (9.ІІ) 1859, Петербург — 17.ІХ 1933, Ленінград] — рос. скульптор. Закінчив 1885 петерб. АМ, з 1891 — її академік. Працював у галузі станкової скульптури. Автор скульпт. портретів Т. Г. Шевченка (бронза, 1886, ДМШ та НМІ України).

БАХ Себастьян (1707, Чехія — 1746, Львів) — чесь. живописець. 1741 приїхав до Львова. Тут під керівництвом Ф. Екштейна працював над розписом езуїтів костелу. Для езуїтської школи створив триптих.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

БАХАРЄВ Віктор Леонідович (4.ХІІ 1935, м. Брянка, тепер Луган. обл.) — укр. диригент, педагог, засл. діяч мист. України з 1992. Канд. пед. наук з 1975. Закін. 1962 Харків. консерваторію. З 1986 — ректор Донец. консерваторії (професор з 1990). Працював хормейстером хору укр. пісні Харків. філармонії, ансамблю пісні і танцю «Донбас». Автор наук. праць з теорії та історії хорового виконавства.

БАХМАТЮК Олександр Петрович (Бахматинський, Бахматський; 10.ХІІ 1820, м. Косів, тепер Івано-Франк. обл. — 15.ІІІ 1882, там же) — укр. нар. майстер худож. кераміки. Гончарної справи навчався у батька, пізніше — у І. Баранюка. Серед його творів: миски, горнята, дзбанки, кухлі, свічники, куманці, баранці з підвазонниками на спині, макітри тощо, розписані кольоровими ангобами в техніці *ріжкування*. Викотавляв кахлі для печей, коминів, на яких зображав жанрові сценки з життя гуцулів, героїв нар. дум, казок, легенд. Основа розписів Б. — *ритування* по сирому побілу черепка; кольори — зелений, червоно-коричневий і жовтий на білому тлі. Твори зберігаються у Музеї етнографії у Петербурзі, Істор. музеї у Москві, ДМУНДМ, МХП АН України, Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини та ін.

Лит.: Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. К., 1969; Олександр Бахматюк. Альбом. К., 1976; Гоберман Д. Н. Искусство гуцулов. М., 1980. О. Г. Соломченко.

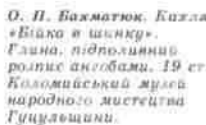
Р. Р. Бах.

Р. Р. Бах. Портрет Т. Г. Шевченка. Бронза. 1886. ДМШ. Київ.

О. П. Бахматюк.

О. П. Бахматюк. Кахля «Віско в шнур». Глина, підполіпний розпис ангобами. 19 ст. Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини.

БАХРУШИНА О. О. МУЗЕЙ, Центральний театральний музей імені О. О. Бахрушина — одне з найбільших у світі зібрань з історії муз. і драм. театру. Ств. 1894 в Москві. Його засновник — колекціонер, меценат, шанувальник театр. мист-ва О. О. Бахрушин. 1913 подарував свою збірку АН. У фондах музею — бл. 1,5 млн. одиниць зберігання (на 1988). Серед експонатів музею — матеріали з історії укр. революц. й рад. театру, зокрема присвячені М. К. Садовському, М. К. Заньковецькій, І. О. Мар'яненку, афіші виступів укр. гастролюючих труп у різних містах України і Росії. В музеї представлено твори укр. художників О. О. Екстер, А. Г. Петрицького («Сорочинський ярмарок»), Вільгельм Телль», В. Г. Меллера («Мазепа»), ескізи костюмів для постановок Б. Х. Ніжинської у Києві («Місто»), О. В. Хвостенка-Хвостова («Севільський цирюльник»), О. Г. Тишлера (оформлення квін. агітпропаганди), Н. А. Шифріна («Лев Гурич Синичкин»), І. М. Рабиновича («Ревізор»), а також твори сучас. художників укр. театру Ф. Ф. Нірода, Д. Д. Лідера та ін. У музеї зберігаються афіші й фотографії вистав, які здійснили М. М. Крушельницький, Леся Курбас, Б. Н. Норд, Г. П. Юра, автографи М. Ф. Романова, Ю. С. Лаврова, театр. костюми Н. М. Ужвий та ін. Магнітофонні записи опер і концертів, зокрема у виконанні І. С. Паторжинського, М. І. Литвиненко-Вольгемут, Б. Р. Гмирі, З. М. Гайдай, Д. М. Гнатюка, Є. І. Чавдар та ін.

Лит.: Филиппов В. Мельдров Б. Театральный музей имени А. А. Бахрушина. М., 1955.

В. А. Холуй.
БАХТІН Костянтин Миколайович (1873 — ?) — укр. живописець-пейзажист. Закінчив 1900 Київ. худож. уч.-ще. Ініціатор 3-ї виставки киян. живописців, яка відбулася у Миському музеї (1910). Твори: «Вечоріє», «Стара садина» (обидва — 1910), «Вечір восени» (1911), «Сонячний день» (1914), «Перша зелень», «Пізня осінь» (1916), «Бузок» (1923), «Останні квіти» (1927), «Весна», «Річка» (1928) та ін.

Лит.: Виставки картин киевских художников. К., 1912. А. І. Салпикіна.

БАХЧИСАРАЙ — місто в Криму, на р. Чуруксу. Вперше згадується 1502. На тер. Б. відомі 2 ранньопалеолітичні стоянки, поблизу міста — кургани періоду ранньої бронзи. До 1736 — столиця Крим. ханства. 1783 у складі Криму приєднано до Росії. Вузька долина з пересіченою місцевістю зумовила іррегулярне планування міста — на природних терасах. Центром забудови став комплекс споруд *Бахчисарайського ханського палацу* (16—18 ст.; тепер історико-архит. музей). У Б. збереглися й ін. пам'ятки кримсько-тат. арх-ри: мавзолей Ескі-Дюрбе (14 ст.), мечеть Тохтали-Джамі (1707), лазня по вул. Затрубний (18—19 ст.),

фонтани на вул. Комунарів і Червонофлотський (18—19 ст.). На околиці Б. — мавзолей Хаджі-Гірея і Менгі-Гірея (1501), медресе Зінджирлі (1500), комплекс з 4 мавзолеїв та ін. На високому плато — залишки печерного середньовічного міста-фортеці Чуфут-Кале (тепер археол. заповідник). Між Чуфут-Кале та істор. центром Б. — Успенський печерний монастир (8—19 ст.). Перебування в Б. надихнуло О. С. Пушкіна на створення поеми «Бахчисарайський фонтан». Образ Б. відтворив А. Міцкевич у сонетах «Бахчисарай уночі», «Гробниця Потоцької», «Бахчисарай» та ін., Леся Українка — у віршах «Бахчисарай», «Бахчисарайський дворець», «Бахчисарайська гробниця» з циклу «Кримські спогади».

Літ.: Чурилов И. И. Бахчисарай. К., 1973; Нагавская Е. В. Бахчисарай. Симферополь, 1979. В. І. Тимофієнко.

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ ХАНСЬКИЙ ПАЛАЦ — комплекс пам'яток арх-ри 16—18 ст. у Бахчисарай. Створювали палац італ., іран., тур., укр. і рос. майстри. Найзначніші споруди розміщено по периметру великого подвір'я. З пн. боку його замикає корпус почту з баштою над аркою гол. брами. У Зх. частині подвір'я розміщено гол. корпус палацу, до пд. торця якого примикають стіни тилового подвір'я і Соколиної башти. Вздовж сх. сторони палацу розміщена Велика палацова мечеть (1740—49), кладовище з пн. і пд. дюрбе і ротондою, корпус-стайня. За кладовищем — лазня Сари-Гюзель (1533). З пд. боку подвір'я — бібліотечний корпус з пд. брамою. Далі — гробниця Діляри Бікеч. Заг. площа Б. х. п. — 4 га. Гол. корпус закладено на поч. 16 ст., буд-во закін. у 18 ст. Споруда двоповерхова, витягнута по висі Пд.-Пн., складна у плані, з внутр. фонтанним подвір'ям. Планування анфіладне. Стіни першого поверху муровані, другого — фахверкові (дерев. каркас з цегляним заповненням); всі стіни отиньовано й побілено. Між виконними отворами другого поверху — фрески з арабесковими мотивами. Будівля складається з пд. (парадної) половини і пн. (житлової). У парадній на першому поверсі розміщуються портал Алевиза, канцелярія па-

Я. Я. Бацуца. Дзбанок. Глина, розпис ангобами. Кін. 19 — поч. 20 ст. МХП АН України. Львів.

Я. Я. Бацуца. Глиняки. Глина, розпис. Поч. 20 ст. МХП АН України. Львів.

лацу, зал ради і суду (диван), фонтанне подвір'я, літня альта-танка, Мала палацова мечеть. Портал Алевиза або Демір-Капу («Залізні двері») — найдавніша частина палацу. Пишний різьблений портал (1503, італ. арх. Алевиз Фрязін) виконано у дусі мист-ва Відродження. До ремонту 1784—87 портал правив за гол. вхід.

Падуги дерев. різьбленої стелі залу ради і суду розписали рос. майстри орнамент. мотивами. Верхній ряд вікон прикрашено вітражами. Фонтанне подвір'я у плані має складну конфігурацію; тут розташовано «Золотий фонтан» (1733) і «Фонтан сліз» (1764, іран. майстер Омер). Перший фонтан облицьовано мармуром, другий — мармуровий; їх оздоблено різьбленим рослинним орнаментом і позолоченими написами. «Фонтан сліз» оспівав О. С. Пушкін у поемі «Бахчисарайський фонтан». Літню альта-танку збудував майстер Омер у серед. 18 ст. Стеля альта-танки різьблена (рос. майстер В. Дорофєєв). Центр. частину Малої палацової мечеті перекрито куполом на восьмигранному барабані. В пд. стіні — різьблений міхраб. Приміщення другого поверху — кавава, кімната, посольський зал, золотий кабінет.

Житл. частину палацу також пишню декоровано — різьблені стелі, розписані двері. Гарем — одноповерхова фахверкова споруда. Дерев. стелі оздоблено різьбленням і розписами (тепер тут експонуються посуд, меблі, жін. одяг, килими, вишивки 17—19 ст.). Корпус почту зведено у 16 ст.; 1736 був знищений пожежею, пізніше відбудований, 1774 перебудований. Спочатку корпус призначався для охорони і почту. Будівля фахверкова, складається з башти, сх. частини з двоох'ярусною галереєю з боку подвір'я і зх. — з одноярусною галереєю. Фасади розписані картушами з геом. і рослинними орнаментами. В зх. крилі корпусу розміщено музейну експозицію.

Велика палацова мечеть (1740) — споруда базилікального типу (див. Базиліка) з нартексом, прямокутна у плані. На сх. і зх. фасадах — два мінарети з балконами, за ними йдуть аркадні галереї. В пд.-зх. частині інтер'єра мечеті розміщено ханську лужу, декоровану фаянсовими плитками і розписами. В пд. стіні — ніша, прикрашена різьбленням на камені, та дерев. мімбер. На фасаді між вікнами верхнього ярусу — орнамент. розписи (майстер Омер). У кол. мечеті розміщено відділ археології музею. Мавзолеї «Діляри Бікеч» (1764), «Північне дюрбе» (17 ст.), «Південне дюрбе» (17 ст.) належать до типу купольних. Невід'ємною частиною комплексу були сади. Збереглися башейновий сад (18 ст.), гаремний сад (18 ст.), сад у великому по-

двір'ї, які мають регулярне планування, прикрашені фонтанами. З 1960 в Б. х. п. проводяться реставраційні роботи (арх. О. І. Лопушинська). З 1955 функціонує Бахчисарайський історико-археол. музей, створений на базі палацу-музею і печерних мист. У залах палацу експонуються твори укр. живописців, зокрема І. С. Іжакевича, В. Ф. Загородного, М. С. Самокиша та ін.

А. О. Артемов

БАЦУЦА Яків Йосипович (1854, с. Адамівка, Виньковецького р-ну Хмельн. обл. — 1932 чи 1933, там же) — укр. нар. майстер кераміки. Виготовляв іграшки та неполив'яний посуд, жовтогарячий і брунатно-фіолетовий за колоритом. Традиц. рослинний декор адамівської кераміки збагатив схематизованими зображеннями людей, тварин і птахів. Геом. орнамент розміщував на вінцях, денцях і ручках посуду — мисок, глечиків, дзбанків, баньок. Твори Б. експонувалися на всерос. та зарубіж. виставках. Зберігаються в МХП АН України, Музеї етнографії у Петербурзі та ін.

Л. В. Полещук

БАЧИНСЬКА Ольга Антонівна (5.VI 1875, м. Сучава, тепер Румунія — 25.VII 1951, м. Стрий Львів. обл.) — укр. колекціонер, популяризатор нар. вишивки, громадсько-культурний діяч. 1914—15 під час перебування в австр. концтаборі в Гмінді почала збирати зразки вишивок у жінок, яких туди вивезли з Галичини і Буковини. Продовжувала цю роботу й після повернення до Львова. 1926 передала 1387 паспортизованих зразків і значну кількість предметів народного одягу Національному музеєві у Львові. Найповніше представлені галицькі і буковинські зразки вишивок кін. 19 — поч. 20 ст. Частина зразків зберігається в Стрийському краєзнав. музеї та в приватних зібраннях.

Г. В. Дем'ян

БАЧИНСЬКА Теофілія Йосипівна (дівоче — Лютомська; 1837, Вільно, тепер Вільнюс — 17.I 1906, м. Самбір, тепер Львів. обл.) — укр. актриса. Дружина О. В. Бачинського. Виступала в польсь.-рос.-укр. трупах у Києві, Кам'янці-Подільському. Жити-мирі (1853—63), у Бачинського О. В. трулі (1864—75). Ролі: Маруся («Маруся» за Г. Квітку-Оснот'яненком), Галя («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Оля («Підгір'я» І. Гушалеви-ча), Пракседа («Карпатські верховинці» Ю. Коженевського), Дженті Ерстон («Варіатка» Де-ноє і Ож'є).

Р. Я. Пилипчук

БАЧИНСЬКИЙ Ілля (?—?) — укр. поет кін. 17 — поч. 18 ст. Автор відомої з рукописної збірки 1729 «Пісні світової» («І мні тоскну...»), яка стала основою популярної у народі пісні, збереглася у кількох записах, у т. ч. в закарп. співаниках.

Бахчисарайський ханський палац. Мечеть. 1740.

Тв.: Поезія світова. В кн.: Антологія української поезії, т. 1. К., 1984.

В. А. Микитось.

БАЧИНСЬКИЙ Омелян Васильович (1833, с. Жукотин, тепер Львівської області — 10.VII 1907, м. Самбір, тепер тієї ж обл.) — укр. актор, режисер, антрепренер. Засновник укр. профес. театру в Галичині. Сценічну діяльність почав 1852 у Львів. польс. театрі. 1857—63 виступав у польс.-рос.-укр. трупах у Києві, Кам'янці-Подільському, Житомирі та ін. містах. 1864—67 — директор Руського народного театру у Львові. 1868—92 керував власною трупю (див. *Бачинського О. В. трупа*) в Галичині. Ролі: Макогоненко («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Стецько («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка), Назар («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Антос Ревізорчук («Верховинці» Ю. Коженьовського), Флен («Веселі школярі» Ф. Зупше).

Р. Я. Пилипчук.

БАЧИНСЬКОГО О. В. ТРУПА. Діяла під різними назвами 1868—92: у Кам'янці-Подільському (1868—69), в Галичині, на Буковині, Лемківщині і в пд.-сх. Польщі як драм. т-во О. Бачинського (1873—92); в пд.-сх. частині Польщі (1888 — гастролі в Кракові). У 1864—67, 1870—73 трупа виступала як Руський народний театр у Львові; 1875—90 — укр.-польс. трупа. В складі трупи: Т. Й. Бачинська, К. Клішевська, Ю. Гембицька, О. Й. Моленська, Т. Г. Гембицький, Й. Новицький, К. О. Підвищоцький, С. Санецький та ін. Вистави: драматичні — «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Маруся» і «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Ревізор» М. Гоголя, «Верховинці» Ю. Коженьовського, «Розбійники» Ф. Шіллера, «Уріель Акоста» А. Гюґо; музичні — «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Весела війна» Й. Штрауса, «Преціоза» А. Вольфа.

П. К. Мерведик.

БАШ Яків [справж. — Башмак Яків Васильович; 26.VII (8.VIII) 1908, с. Милове, тепер Херсон. обл. — 14.III 1986, Київ] — укр. письменник. Закінчив 1937 Київ. ун-т. 1944—46 — директор видавництва «Радянський письменник». Автор драм «Професор Буйко» — про боротьбу рад. народу проти фашист. загарбників (1949 — Київ. укр. драм. театр, в ролі Буйка — Ю. В. Шумський; Чернів. укр. муз.-драм. театр, реж. Б. А. Борін); «Дніпрові зорі» — про відродження зруйнованого Дніпрогесу (1951, 1970 — Запоріж. укр. муз.-драм. театр, 1952 — Київ, і Львів. укр. драм. театри); комедії «У кожного своя ціль» (1956 — Харків. укр. драм. театр); спогадів про Ю. В. Шумського. Респ. комсомольська премія ім. М. О. Островського, 1970.

Тв.: Поезія. К., 1956; Твори, т. 1—2. К., 1978.

І. М. Давидова.

Т. Н. Бачинська.

О. В. Бачинський.

Я. В. Баш.

БАША Федір (бл. 1810—?) — укр. кобзар і лірник. Жив у с. Тармариці (тепер немає), поблизу м. Пирятин (тепер Полтав. обл.). Дорослим осліп. Згодом (бл. 1840—50) два роки навчався в с. Смотриках на Полтавщині у кобзаря Лантуха, у якого перейняв думу «Про козацьке життя» («Про козака і козачку»). Виконував також думи «Буря на Чорному морі», «Дума про втечу трьох братів з города Азова», «Івась Коваленко», «Сестра і брат», *псалми*, укр. нар. пісні. Мав 15 учнів.

Літ.: Горленко В. П. Кобзарі в лірники. «Києвська старина», 1884, № 1, 12; Українські народні думи, т. 1. Х., 1927.

Б. М. Желітинський.

БАШИЛОВ Михайло Сергійович [18.X 1821, Могильов. губ. — 29.XI (10.XII) 1870, Боцин, Австрія] — укр. і рос. живописець, графік. Закінчив Харків. ун-т. Спец. худож. освіти не мав. Тривалий час жив в с. Аннонці на Полтавщині (тепер смт Черніг. обл.), з кін. 50-х рр. 19 ст. — у Москві. 1843—44 для харків. літ.-худож. альманаху «Молодик» виконав портрети укр. письменників Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, І. П. Котляревського та С. Каймовського, а також малюнок будинку Г. Ф. Квітки-Основ'яненка в с. Основі, тепер у межах Харкова. 1843 познайомився з Т. Г. Шевченком. Разом з Я. П. Бальменом виконав іл. до рукописного «Кобзаря» Т. Г. Шевченка (1844), зокрема до вірша «Перебендя», поеми «Катерина», балади «Тополя» та ін. На першій сторінці намалював портрет Т. Г. Шевченка (туш, перо). Написав живописні картини «Наймичка» (1857) та «Три покоління» (1858) за поемою Т. Г. Шевченка «Наймичка». У Москві Б. працював інспектором худож. уч-ща при т-ві художників, виконував іл. Твори Б. зберігаються в ДМШ у Києві.

М. С. Башілов. Ілюстрація до рукописного «Кобзаря» Т. Шевченка. Туш. 1844. Інститут літератури АН України. Київ.

Літ.: Мачепура М. І. Михайло Башілов — перший ілюстратор творів Кобзаря. «Україна», 1986, № 52.

О. В. Замостян.

БАШКИРЦЕВА Марія Костянтинівна [11(23).XI 1860, с. Гавронці, тепер Полтав. обл. — 19(31).X 1884, Париж] — укр. художниця. З 1870 через хворобу легень жила з родиною в Італії та Франції. Влітку часто приїздила на Україну. З 1876 навчалася живопису у В. О. Котарбінського, 1877—81 — у приватній академії Жюліана в Парижі під керівництвом Р. Жюліана та Т. Робера-Флері. Певний вплив на творчість художниці мав франц. живописець Ж. Бастьєн-Лепаж. 1879 на конкурсі учнівських робіт здобула золоту медаль. Писала жанрові картини, портрети сучасників. Творам Б. притаманне прагнення реалістич. відображення дійсності, демократичність сюжетів, емоц. та психол. переконливості образів. Серед творів: «Молода жінка читає „Проблему розлучення“ О. Дюма» (1880, Харків. ХМ), «У студії Жюліана» (1881, Дніпроп. ХМ), «Жан і Жак» (1883), «Парасолька» (1883, ДРМ), «Автопортрет» (1883—84), «Жіночий портрет» (80-і рр. 19 ст., ДТГ), «Три різновиди сміху» (1884), «Мітинг» (1884, Музей сучас. мист-ва, Париж). Б. — автор «Щоденника» (1887). Виставки Б. відбулися 1885 у Франції, 1887 — в Голландії, 1929 — в СРСР. Твори художниці зберігаються в музеях України, Росії, Франції, Голландії, США.

У Німці (Франція) в музеї Шере існує зал Б. 1984 у Диканський картинній галереї відкрита кімната пам'яті Б. За мотивами життя і творчості художниці Ф. Слабошпицький написав роман «Марія Башкирцева» (К., 1986). Іл. с. 170.

Тв.: Дієння. СПб., 1893; «На славу моєї країни» Із щоденника «Україна», 1967, № 5.

Літ.: Герро М. Марія Башкирцева. М., 1903; Санжаревський А. Скальський К. Спаах. «Дніпро», 1967, № 12; Асєєва Н. Поезія несприятливої правди. «Всесвіт», 1985, № 11.

Н. Ю. Асєєва.

БАШЛОВА Михайло Федорович [10.XI 1924, хутір Макухи, тепер село Полтав. обл. — 30.IV 1973, Київ] — укр. кобзар. У дитинстві втратив зір. Грати на бандурі почав 1940. У 1944—45 мандрував з кобзою по Полтавщині, Харківщині, Київщині. 1945 оселився в Києві, грав в ансамблі кобзарів Київ. т-ва сліпих. Автор ряду пісень, у т. ч. пісні-думи «Про Івана Богуня» та пісні «Як полки Богдана».

Б. М. Желітинський.

БАШНИЙ (Bashny) Йосиф (2-а пол. 18 ст., Чехія — 1844, Львів) — чес. диригент, флейтист і композитор. Творчу діяльність почав як військ. капелмейстер, деякий час працював у Києві. На поч. 19 ст. переїхав до Львова, де виступав як віртуоз-виконавець на *грумбі* та флейті, грав на скрипці в оркестрі міськ. театру, викладав спів, вів школу органної гри, керував хором і оркестром кафедрального костюлу.

1838—44 — заст. директора *Галицького музичного товариства*. Автор театр., салонної та культової музики, статті «Про українську музику з приводу пісень, зібраних Єдліською» (опубл. у журн. «Рух музичний», Варшава, 1862).

БАШТА (від італ. *bastia* — укріплення), вежа — споруда, висота якої значно переважає розмір сторони або діаметр основи. За призначенням Б. бувають оборонні (див. *Брама*), оборонно-житлові (див. *Донжон*), оборонно-культові, культові (див. *Дзвіниця*, *Мінарет*), цивільні (див. *Рагуша*), меморіальні, декоративні та для тех. потреб. Типи Б. — квадратні, круглі, п'ятигранні, шестигранні, напівкруглі, полігональні, овальні, неправильної форми. Виникли як оборонні й сторожові споруди, поступово стали важливими елементами композиції громад. і культових споруд, міськ. укріплень, замків. Широко відомі в історії світової арх-ри. Оборонні муровані Б. зводили в античних державах Північного Причорномор'я — Ольвії та Херсонесі (Б. Зенона у Херсонесі, 9—10 ст.). Дерев. оборонні Б. були складовою частиною давньорус. фортець (замок у смт Любечі на Чернігівщині, фортеця у с. Витачеві на Київщині, обидві споруди — 11—12 ст.; дерев. замок у Києві, 14 ст.). У деяких давньорус. соборах були Б. зі сходами, які вели на хори (Софійський собор у Києві, 1-а пол. 11 ст.; Спасо-Преображенський собор у Чернігові, 1036). Починаючи з 13 ст., поширилося буд-во мурованих Б. (Б. в Белавині, Столп'ї, Хелмі, тепер Польща; Чернів Івано-Фр. обл.; Б. Хотинського замку, всі — 13 ст.; Б. Верхнього замку у Луцьку, 14 ст.). Оборонні Б. в переважній більшості виступали за фортечні мури на третину — три чверті свого об'єму; інколи пов-

ністю розміщувалися поза укріпленнями і з'єднувалися з ними фортечним муром (т. з. ший, див. також *Барбакан*). Такі Б. мали 3—6 ярусів, завершувалися дахами (конічними, шатровими, із залами й без них), деякі — зубцями. У верхній частині Б. робили амбразури, бійниці, машикулі. Між Б. й укріпленнями були спец. переходи. Перекриття — склепіння та дерев. балки. На яруси вели зроблені у товщі стіни сходи або дерев. драбини. Арх-ра оборонних Б. — функціональна. Декором служили профільовані пояски та карнизи між ярусами, білокам'яні лутки бійниць та отворів, різьблені плити з геральдичними елементами, фризми (Б. Рожанка, кін. 14 — серед. 16 ст., у Кам'янець-Подільському замку). В добу Відродження оздоблення Б. стало багатшим — аркатурні *парапети*, *русти*, білокам'яний різьблений декор парадних в'їздів (Бережанський замок, 16 ст.; Старосільський замок, 16—17 ст.; Пигоретський замок, 17 ст., всі — на Львівщині).

Декор. Б. та баштоподібні елементи були характерні для палацової арх-ри 19 ст. (Качанів-

Башта в саді в с-ці Качанівці. Чернівецька обл. Кін. 18 ст. Арх. К. І. Вланк.

М. К. Башкирцева. Автопортрет. Олія. 1888. Ніцца, Франція.

М. К. Башкирцева. У студії Жуліана. Олія. 1881. Дніпропетровський ХМ.

ський палацово-парковий ансамбль; палац генерала Попова в с. Васильєво Запоріж. обл., арх. О. Н. Агеев) та арх-ри міськ. громад. споруд і житл. будинків періоду історизму (будинок міської думи 1876, арх. О. Я. Шіллє, не зберігся; житл. будинок № 15 на Андріївському узвозі, 1902, арх. Є. Ф. Єрмаков, обидва — у Києві). З 2-ї пол. 19 ст. почали будувати Б. тез. призначення — водонапірні (у с. Малівицях Хмельн. обл. у вигляді круглої оборонної Б. з машикулями, 2-а пол. 19 ст.; телевізійні (з серед. 20 ст.). У сучас. арх-рі застосовують баштоподібні композиції споруд як домінуючі забудов (житл. будинок Б. на Оболоні у Києві, 1980, арх. І. М. Іванов та ін.).

О. А. Пашинська

БАШТАН Сергій Васильович (21.1.1927, с. Нові Бірочки, тепер Великий Хутір Черкас. обл.) — укр. бандурист, педагог, засл. арт. УРСР з 1967. Після закінчення 1959 Київ. консерваторії — її викладач (з 1980 — професор). 1955—59 — соліст ансамблю бандуристів Укр. радіо, 1959—68 — Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки. Лауреат Всесвіт. фестивалю молоді та студентів (1-а премія, Москва, 1957). Автор п'єс для бандури, обробок нар. пісень, навч.-метод. посібників гри на бандурі, статей в укр. та зарубіж. пресі. Серед учнів Б. — П. П. Чухрай, І. А. Коваль, Ю. О. Незовибатко.

Т. Ю. Філенко

БАЯН (від імені давньорус. співця Бояна) — язичковий, клавішно-пневматичний інструмент, удосконалений різновид гармоніки з хроматичним звукорядом для виконання мелодії та басоакордового акомпанементу. Першу хроматичну гармоніку виготовив 1870 рос. майстер М. І. Білотородов. 1891 баварський майстер Мірвальд сконструював хроматичну гармоніку з трирядною побудовою правої клавіатури, яка використана в сучас. баяні. Термін «Б.» запровадив 1907 петерб. майстер П. Є. Стерлігов; гармоніст Я. Ф. Орланський-Титаренко. Існує 3 осн. типи сучас. Б.: стандартний або готовий, виборний, готово-виборний.

Стандартний Б. має трирядну праву клавіатуру (здебільшого 52 кнопки в діапазоні від мі малої октави до соль п'ятої) і п'ятирядну (по 20 кнопок у кожному ряді) ліву клавіатуру з потроєними в октавах басами та «готовими» акордами.

Виборний Б. відрізняється від стандартного побудовою лівої клавіатури, яка являє собою хроматичний звукоряд, розташований за принципом правої клавіатури. Готово-виборний, або комбінований, Б. обладнаний перемикачами для заміни виборної системи на готову. Характерною особливістю Б. є подовжений співучий звук, який виникає при натискуванні на щільно

розташовані кнопки клавіатури та одночасно русі міха, що повітряним струмом спричиняє коливання металевих платівок — «голосів». Завдяки цьому на Б. можливе виконання найскладніших різновидів гармонічної і поліфонічної фактури.

На Україні Б. з'являється в кін. 19 — на поч. 20 ст. в пром. центрах Донбасу, Придніпров'я, на Харківщині, Одещині. Водночас починається кустарне, а згодом і фабричне виробництво Б. Відомі майстри П. В. Перегудов (Донбас), К. О. Міщенко (Харків), І. В. Сорокопуд (Дніпропетровськ), С. Ф. Брюхачевський (Запоріжжя), А. А. Кузовков (Умань), Є. М. Грабовський (Житомир). У зах. регіонах республіки Б. поширився після Вел. Вітчизн. війни. Як один з найпопулярніших на Україні нар. інструментів, його використовують фольклорні виконавці (в т. ч. у *троїстій музиці*), входить до складу професійних і самодіяльних оркестрів нар. інструментів. Серед відомих баяністів — М. І. Різола, І. І. Журомський, М. Г. і Р. Г. Білецькі, В. В. Вєсфамільнов, В. О. Булавко, В. Д. Зубицький, Я. М. Ковальчук, С. С. Гринченко, Ю. В. Федорів, П. В. Фешок.

Оригін. репертуар для Б. створили композитори А. П. Гайдєнко, В. Д. Зубицький, К. О. Мясков, М. Й. Сільванський, І. Н. Шамо, Ю. І. Шамо, В. Я. Підгорний та ін. Проблеми виконавства на Б. розроблено в монографіях І. Д. Алексєєва «Методика викладання гри на баяні» (1957), М. А. Давидова «Методика перекладання інструментальних творів для баяна» (1982), «Основи формування виконавської майстерності баяніста» (1983), М. І. Різоль «Принципи застосування п'ятипальцевої аплікатури на баяні» (1977).

Дит.: Мирок А. М. Из истории аккордеона и баяна. М., 1967; Баян и баянисты. в. 1—6. М., 1970—84.

М. А. Давидов.
«БАЯН» — рос. муз.-співачий журнал. Видався у Тамбові 1907—09 (вийшло 28 номерів). Видавець і редактор — П. М. Бігдаш-Бігдашев. Постійними співробітниками «Б.» були О. В. Гаврилюк, М. П. Гайдай, А. Ф. Пашенко. Ряд матеріалів, опублікованих 1909 у журналі, присвячено укр. музиці, зокрема статті «Українська музика та її представники» М. Гринченка (№ 1), «Музика на українській сцені» К. Стеценка (№ 2, 4), «Матеріали з історії народної та церковно-співачкої справи на Україні» (№ 6) і «Місто Новгород Великий» (№ 5) М. Гайдая. Серед муз. творів — партитура «П'ять російських пісень» для мішаного хору А. Ф. Пашенка (присвячено П. М. Бігдаш-Бігдашеву, окр. видання — 1908), «Херувимська пісня» М. І. Компанейського та ін. Припинив існування після від'їзду П. М. Бігдаш-Бігдашева з Тамбова.

Т. Н. Шаміліна

БАЯНОВА Неллі Львівна (справжнє — Гребенюк; 15.VIII 1927, Київ) — укр. співачка (меццо-сопрано), засл. арт. УРСР з 1968. Закінчила 1955 Київ. консерваторію (клас О. Д. Ропської), 1955—64 — солістка Одес., 1964—70 — Донец., 1970—72 — Львів. театрів опери та балету, 1972—75 — Київ., 1976—86 — Одес. філармоній. Партії: Соломія («Богдан Хмельницький» К. Данькевича), Любава («Царєва наречена» М. Римського-Корсакова), Фрося («Семен Котко» С. Прокоф'єва), Еболі («Дон Карлос» Дж. Верді; перше виконання партії в оригін. тональності в СРСР, 1962, Одеса).

В. С. Максименко

БЕБЕР Петро (? — 1711) — архітектор. Працював на Україні в кін. 17 — на поч. 18 ст. Під його керівництвом 1685 проводилися роботи у замку в місті Жовкві (тепер Львівської обл.), збудовано міську ратушу (1687, не збереглась), можливо, синагогу (кін. 17 ст.). Б. буював палац в с. Кукезові поблизу Львова (1694, не зберігся), виконав проект реставрації та надбудови Корнякта вежі у Львові (1695, було надбудовано ярус та зведено барокову баню з 4 обелісками).

Г. І. Кос

БЕБЕШКО Марія Іванівна (20.I 1921, с. Линовиця, тепер смт Черніг. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1966. Працювала в укр. драм. і укр. муз.-драм. театрах Кам'янця-Подільського (1938—40), Прилук (1943—48), Чернігова (1948—69). Ролі: Оксана, Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Катерина («Катерина» М. Аркаса), Уляна («Потомки запорожців» О. Довженка), Тетяна («Розлом» Б. Лавренюва).

К. О. Суліма

БЕБКО Антоніна Федорівна (3.VI 1934, Решетилівка, тепер смт Полтав. обл.) — укр. килемарниця, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1982. Працює з 1950 на Решетилівській фабриці художніх виробів. Твори: орнамент. килими і сюжетно-темат. gobелени (за ескізами художників) «Слава Черкащини» (1976, за ескізами І. С. та М. Т. Литовченків), «Земля моя» (1979), «Стельмахові роси» (1981), «Рідні простори» (1982), «Україна» (1983; всі — за ескізами Л. Є. Жоголь), «Ім'я Леніна і світ» (1981; за ескізом В. М. Прядки, О. І. Володимирової), «Осінній ранок» (1985, за ескізом Л. С. Товстухи). Твори Б. зберігаються у ДМУНДМ та ін. музеях.

А. К. Жук

БЕГМА Володимир Володимирович (26.I 1938, Київ) — укр. режисер, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1976. Закінчив 1970 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс В. О. Неллі), з 1980 — його викладач. 1970—76 та з 1981 — режисер Київ. театру опери та балету, 1976—81 — гол. режисер Київ. театру оперети. Вистави: опе-

Д. І. Бєдаик.

ри — «Тарас Бульба» М. Лисенка (1971), «Наймичка» М. Вериківського (1984), «Ріголетто» Дж. Верді (1975), «Жанна д'Арк на вогнищі» А. Онеггера (1983, Алла-Ага), оперети — «Три мушкетери» М. Дунаєвського (1977), «Місто на світанку» (1978), «Есмеральда» (1989), «Засватана невинчана» (1990) В. Ільїна, «Серенада сонячної долини» Г. Міллера (1991).

Т. Ю. Філатов

БЕДЗИК Дмитро Іванович (20. X (I.XI) 1898, с. Вільхівці Саноцького повіту, тепер Польща — 27.XI 1982, Київ) — укр. письменник і драматург. Закінчив 1926 Харків. ін-т нар. освіти. Був членом літ. орг-ції «Плуг» і «Західна Україна». Друкувався з 1924. П'єси: «Шахтарі» (1924), «Чорнозем ожив» (1925), «Хто кого?» (1927), «В бабусиних обіймах» (1928), «Крик землі» (1930), «Сян Чен» (1932), «Андреас Орбеа» (1934). Автор п'єс для дітей — «Каттін» (1935), «Невольник» (1937), «Арсенальці» (1939), «Останній вальс» (1959). Б. відображував революц. боротьбу, класові сутички на селі. У 20—30-х рр. п'єси Б. становили осн. репертуар самодіяльних робітничо-селянських театрів.

Тв.: Вибрані п'єси. К., 1957; Твори, т. 1—2. К., 1978.

Літ.: Кирилюк Є. Дмитро Бєдик. В кн.: Українські радянські письменники. в. 8. К., 1976.

М. Г. Лобинський

БЕДЗИК Юрій Дмитрович (25.XI 1925, Харків) — укр. письменник. Син Д. І. Бєдика. Закінчив 1949 Київ. ун-т. Літ. діяльність почав 1954. З 1953 — на редакційно-видавничій роботі, 1969—72 — гол. редактор Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка.

Автор п'єс «Лицарів не судять» (1980, Вінницький укр. муз.-драм. театр), «Чотири жінки біля ставу» (1984, Київ. театр драми і комедії), «Врятуйте доктора Рейча» (1983, Дніпроп. рос. драм. театр; 1984 йшла під назвою «Остання зустріч» в Одес. рос. драм. і Луганському муз.-драм. театрах).

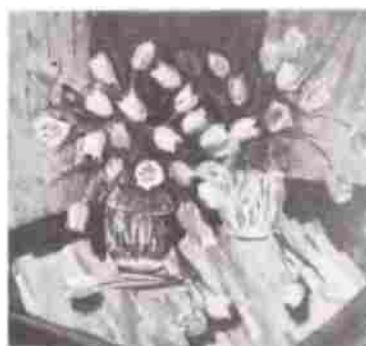
І. М. Давидова

БЕДНАЖЕВСЬКА (Bednarszewska) Констанція (10.IV 1866, Варшава — 11.I 1940, Краків) — польс. актриса. Дебютувала 1892 в польс. театрі у Петербурзі. Працювала в театрах Кракова (1893—94, 1898—99, 1913—30), Львова (1895—98, 1900—06, 1911—13) та ін. міст. Ролі у Львів. міськ. театрі: Тетяна («Мишани» М. Горького), Анеля («Дівочі обітниця, або Магнетизм серця» А. Фредро), Русалка («Потоплиний дзвін» Г. Гауптмана), Діана («Фантазія» Ю. Словацького).

Л. З. Мизєна

БЕДРОС ЗАХАРІЯШОВИЧ (? — ?) — золотар кін. 17 ст. Вірменин за походженням. Належав до золотарського цеху. Працював 1670 — 90 у королівській ювелірній майстерні у Львові. Опрацьовував у золото та оздоблював інкрустацією щити, сагайдаки, кінську зброю для короля Яна III Собеського, польс. та укр. магнатів.

Г. В. Савчук

БЕЗВЕРХНІСВ Федір Павлович (13.X 1918, с. Каверзино, тепер Сокольського р-ну Іван. обл.) — укр. самодіяльний живописець, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1980. Твори: «Смоленщина, 1944» (1950), «Дорогі слова» (1964), «Вічна слава героям» (1972), «Вірність» (1976), «Засідання парткому» (1982), портрети та ін. Зберігаються в Ужгородському краєзнав. музеї.

БЕЗВОРСОВИЙ КИЛИМ — вид укр. нар. килима. Гладенький, з двобічним орнаментом, основа — лляна чи конопляна, нитки підтані — вовняні. За археол. даними, Б. к. існував в античних державах Північного Причорномор'я, у скіф. племен. У сх. слов'ян широко використовувалися в 2-й пол. 10—12 ст. у побуті, в ритуальних обрядах (зокрема, поховальних). Орнамент слов'ян. килимів здебільшого смугастий. Виготовляли їх на вертикальних та горизонтальних верстатах. У 16—17 і особливо у 18 ст. поряд з домашнім ткацьким ремеслом існували мануфактури при панських маєтках, де виробляли т. з. панські Б. к., оздоблені рослинним орнаментом, зокрема у стилі барокко. Центрами виробн. Б. к. в той час були Поділля, Волинь, Полтавщина, Київщина, Чернігівщина. Основний тип укр. нар. Б. к. сформувався у 18 ст. Він має чітко виражені локальні особливості, зумовлені технікою виконання, характером орнаменту, різноманітністю композиційних схем, багатством колориту. Ткали Б. к. без попередніх ескізів, нитки фарбували натур. барвниками (з 19 ст. — аніліновими фарбами). Вироби на Сх. Україні, особливо на Полтавщині, виготовляли в техніці кругляння або «гребінцевий» (дає змогу живописно трактувати рослинний орнамент). Лічильна техніка (зх. області України, рідше — східні) застосовується для тканин Б. к. з геометричним орнаментом або геометризмованим. На Б. к. Сх. України орнамент композиційно розміщували найчастіше вертикально, на килимах Зх. України — горизонтально.

Сучас. нар. майстри та профес. художники, переосмислюючи місц. особливості виготовлення Б. к., знаходять нові прийоми трактування традиц. орнаментів,

Ф. П. Безверхнєв.
Тюльпани. Олія. 1976.

рішення. Б. к. створюють на Богуславській фабриці худож. виробів «Богуславка», Київ. художньо-виробничому об'єднанні ім. Т. Г. Шевченка, Решетилівській, Глинській, Тячівській, Коломийській ф-ках худож. виробів, виробничо-художньому об'єднанні «Гуцулиця» та інших підприємствах.

Літ.: Сидорович С. Й. Художня творчість західних областей УРСР. К., 1979.

БЕЗГІН Євген Іванович (29.XII 1923, Харків — 26.XI 1985, Полтава) — укр. артист балету та балетмейстер, засл. арт. УРСР з 1973. Закінчив балетну школу-студію при Харків. театрі опери та балету. 1948—51 — соліст балету Донец. 1951—60 — Свердлов. театрів опери та балету. 1963—66 — балетмейстер Запорізького, 1966—76 — Полтав. укр. муз.-драм. театрів, 1976—85 — вокально-хореогр. ансамблю «Веселка» Полтав. обл. філармонії.

Партії: Блазень («Лебедине озеро» П. Чайковського), Нураї («Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва), Айболіт («Доктор Айболіт» І. Морозова), Санчо Панса («Дон Кіхот» А. Мінкуса).

БЕЗГІН Ігор Дмитрович (8.X 1936, Харків) — укр. театрознавець, доктор мистецтвознавства з 1991. Закінчив 1968 Київ. ін-т театр. мист-ва (1975—85 і з 1991 — його викладач, зав. кафедрою організації праці та управління театр. справою, з 1992 — професор). 1964—67 — директор театру юного глядача, 1967—68 — українського драматичного театру ім. І. Франка (обидва — у Києві). 1985—91 — доцент Київ. консерваторії. У співавторстві опублікував книги «Радянський форменний костюм для сцени» (кн. 1—2), «Мистецтво — воїнам» (обидві — 1983), «Театральне мистецтво: організація і творчість» (1986).

Літ.: Визначення рівня організації і керування творчо-виробничим процесом в театрі. К., 1972; Об'єкт управління — театр. К., 1976; Театральне мистецтво і радянське дійство. К., 1978; Організаційні проблеми театру. К., 1993.

БЕЗДІЛЬНИЙ Микола Павлович (11.XI 1923, Нові Санжари, тепер смт Полтав. обл. — 22.X 1980,

м. Бережани Терноп. обл.) — укр. графік, живописець, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1973. Закінчив 1951 Полтав. муз. уч-ще. Працював у муз. школах на Тернопільщині — в Збаражі (1951—55) та Бережанах (1955—80), де 1980 організував худож. школу. Твори: графічні — «Цегельний завод» (1977), «Рідна земля» (1980); живописні — «Верхівинка» (1964), «Верби над річкою» (1978), «Дош іде» (1980); серед декоративних — розписи, витинанки, аплікації, вироби з металу, шкіри, дерева, кераміки. Учасник міжнар. виставок. Твори зберігаються у МХП АН України, Терноп. ХМ, Бережанському краєзнав. музеї.

Літ.: Микола Бездільний. Каталог. Тернопіль, 1982.

БЕЗЕКИРСЬКИЙ Василь Васильович (14 [26].I 1835, Москва — 8.XI 1919, там же) — рос. скрипаль, диригент, педагог і композитор. Гри на скрипці навчався у Р. Славика в Москві, Ю. Леонара в Брюсселі (1858—60), там же брав уроки композиції у Б. Дамке. Працював у Москві та Петербурзі. Багато гастролював за кордоном, у Росії та в Україні, зокрема в Києві (1868, 1872). Харкові (1857, 1868, 1871—72), Одесі (1856, 1870, 1878), про що писав у своїх спогадах «Із записної книжки артиста» (1919). З 1900 — почесний член Київ. літ.-артистичного товариства. Праця Б. «Короткий історичний огляд музично-скрипкового мистецтва з 17 по 20 ст.», видана В. А. Ігзиковським (Київ — Варшава, 1913).

Літ.: Анисенко М. В. Антв. К., 1964. Проф. В. В. Безекирський (К. его 60-летию юбилею). «Русская музыкальная газета», 1910, № 12.

БЕЗКІНЕЧНИК — укр. нар. орнамент. мотив. Поширений на всій тер. України. Гол. елемент Б. — замкнута меандрова лінія (див. Меандр), відома з палеоліту, зокрема на виробах з білих мамонта (див. Мізинська стоянка). Тех. особливості деяких видів мист-ва зумовлюють стилізацію Б. у вигляді зигзага (на низування бісеру), кружечків, діагонально з'єднаних рисками (випалювання).

БЕЗКЛУБЕНКО Сергій Данилович (15.VI 1932, с. Ладжінка, тепер Черкас. обл.) — укр. кінознавець, доктор філос. наук з 1977. Закінчив 1956 Київ. ун-т. 1963—67 — гол. редактор Донец. студії телебачення, 1970—77 — на парт. роботі, 1977—83 — міністр культури УРСР, з 1983 — зав. відділом кінознавства ІМФЕ АН України. Автор ряду сценаріїв телефільмів, книг «Суспільна природа мистецтва» (1972), «Телевізійне кіно. Нарис теорії» (1975; 1-а премія СК СРСР, 1976), «Соціальна сутність мистецтва» (1976), «Розвиток культури в Українській РСР» (1981), «Грані творчого методу» (1986) та ін.

Літ.: Музи на дощі Прокруста. К., 1988.

БЕЗКОРОВАЙНИЙ Василь Васи-

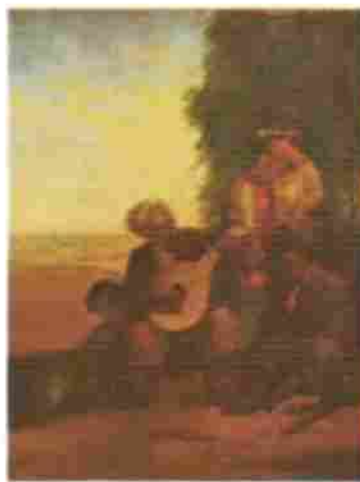

Безкінечник.
Один з основних
орнаментальних
елементів.

М. П. Бездільний.
Зустріч на позоні.
Олія. 1978.
Бережанський
краєзнавчий музей.

5.III 1966, м. Буффало, США) — укр. композитор, диригент і піаніст. Закінчив Львів. ун-т. Муз. освіту здобув 1906–07 у Львів. консерваторії (педагоги — М. Солтис і С. Невядомський). 1908–10 — диригент Львівського «Бояна», згодом працював учителем гімназій і був диригентом хор. т-в «Боян» у Станіславі (1913–14), Тернополі і Золочеві; в останній заснував філії Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка (відповідно 1928 і 1931), в яких викладав. З 1938 — у Польщі та Австрії, з 1949 — у м. Буффало (США). Музика Б. відрізняється опорою на укр. нар.-пісенну мелодику. Твори: дитяча опера «Казка про Червону Шапочку» (лібретто А. Полтави), водевіль «Жабуриння» (у співавторстві з В. Бадтарошчем); для симф. оркестру — «Українська різдвяна увертюра», «Думка і шумка», «Збірник українських народних пісень», хори — на сл. Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Тичини, солов'їв на сл. Т. Шевченка, О. Олеса та власні слова; для фп. — 3 сонати, фантазія «В гаю зеленім», «Збірник легких творів для фортепіано» (в 2 ч.); збірка колядок «При ялинці», «Збірник українських народних пісень», вальси; п'єси для скрипки з фп., для цитри та ін. М. А. Білинська.

Д. І. Безперчий. Бандурист. Олія. 1880. ДМУОМ. Київ.

БЕЗПЕРЧИЙ Дмитро Іванович [18 (30).X 1825, слобода Борисовка, тепер смт Бєлг. обл. — 17 (30).IV 1913, Харків] — укр. живописець і педагог. Кріпак графа Д. М. Шереметєва. З 1843 — вільний слухач петерб. АМ, де навчався у К. П. Брюллова. Працював на Україні. У 60–70-х рр. викладав, у малювальній школі М. І. Раєвської-Іванової в Харкові. Збереглися начерки малюнків Б. до поеми «Гайдамаки» Т. Г. Шевченка, вплив поезії якого помітний і в жанрових творах художника. При дещо умовній композиції і стриманому колориті картини Б. відзначаються реалістич. переконливістю й романтич. забарвленням.

Твори: «Сватання на Гончарівці», «Автопортрет» (1846), «3 поля» (1859–60, обидва — Харків. ХМ), «Бандурист» (60-і рр. 19 ст., Сум. ХМ; варіант та акв. — 1860, ДМУОМ); види Алушки, міст України, які мають етногр. цінність.

Літ.: Чернова М. Дмитро Іванович Безперчий. К., 1963; Антонович Д. Дмитро Безперчий (1825–1913). «Слово», 1961, ч. 17.

БЕЗПОЛЬОТОВА Валентина Володимирівна (справж. — Безпольотова-Корпезо; 20.X 1920, Миколаїв — 14.X 1973, Чернівці) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1963. Навчалася 1938–41 в Одес. ун-ті. Працювала в Миколаєві — у філармонії (1944–47) і ТЮГу (1947–50), Чернів. укр. муз.-драм. театрі ім. О. Ю. Кобилянської (1952–73). Ролі: Рахіра («Земля» за О. Кобилянської), Марія Безкоровайна («Дума про любов» М. Стельмаха), Катерина («Червоні маки» за В. Бабаян), Ліпочка («Свої люди — покитаємось» О. Островського), Марія Тюдор («Марія Тюдор» В. Гюґо).

Т. В. Суявціцький.

БЕЗСМЕРТНИЙ Володимир Андрійович [21.XII 1861 (3.I 1862), Київ — 6.VIII 1940, там же] — укр. архітектор, інженер і педагог. Закінчив 1885 петерб. Ін-т цивільних інженерів. 1886–93 працював у Волин. губ. буд. відділі (Житомир). Проектував громад. та інженерні споруди (будинок суду у Житомирі, 1893, та ін.). 1893–1919 — Київ. губ. інженер. У кін. 19 — на поч. 20 ст. збудував у Києві пром. споруди: електростанцію на вул. Андріївській, силову станцію трамвайів на Набережному шосе № 2 та ін. Був у 1913–14 (за проектом О. В. Кобелева) колишню Київську казенну палату (Львівська пл. № 14), проектував *прибуткові будинки* по вул. Петра Сагайдачного № 10 (1899), вул. Артема № 40 (1913) та № 42 (1905), Гоголівський № 23 (1909), особняк по вул. Мельникова № 8 (1911). Творчість Б. характеризують проекти розробки у різних стилових манерах. Брав участь як консультант у зведенні багатьох громад. споруд у Києві. Делегат 1-го (1892) та 2-го (1895) з'їздів рос. зодчих, 1-го з'їзду рад. архітекторів України (1937). З 1921 викладав у Київ. політех. ін-ті. Літ.: Кобелев О. В. Володимир Андрійович Безсмертний. «Архітектура Радянської України», 1940, № 9.

М. Б. Каленицький.

БЕЗСМЕРТНИЙ Олександр Миколайович (6.VIII 1949, с. Білориччя Черніг. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1973 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працював у Луганському муз. драм. театрі (1973–75), ансамблі пісні і танцю Київ. військ. округу (1975–80); з 1981 — актор Київ. ТЮГу. Ролі: Харія («Запах стиглої айви» Й. Друче), Буридан («Нельська вежа» А. Дюма), Мартін Дазерт («Екву» П. Шеффера), Пройдисвіт («Ярмарковий гармидер» І. та Я. Златопольських).

Ю. М. Боржак.

Д. І. Безперчий. Автопортрет. Олія. 1846. Харківський ХМ.

В. В. Безпольотова в ролі Анниці («Лук'я Кобилиця» Л. Балковенка і Г. Мілоні).

В. А. Безсмертний.

Д. І. Безуглий. Над річкою Скв. Олія. 1972. ДМУОМ. Київ.

БЕЗСОНОВ Олександр Григорович [13.XI 1919, с. Повалиха, тепер Тальменського р-ну Алт. кр. — 17.II 1983, Одеса] — рос. актор, засл. арт. Латв. РСР з 1960, засл. арт. УРСР з 1969. Закінчив 1949 Харків. театр. ін-т. Працював у театрах Новокузнецька (1937–39), Єревана (1951–52), Апені (1952–61), в Харків. обл. драм. театрі (1949–50), Театрі Чорномор. Червонопрапорного флоту ім. Б. А. Лавренкова (1950–51, Сєнастополь), Одес. рос. драм. театрі (1961–83). Ролі: Белугін («Одруження Белугіна» О. Островського), Микита («Влада темряви» Л. Толстого), Чепурной («Діти сонця» М. Горького), Максимов («Дипломат» С. Альошина).

В. В. Солотва.

БЕЗСОНОВ Сергій Васильович (1885–1955, Москва) — рос. історик арх-ри, доктор арх-ри з 1936, чл.-кор. АА СРСР з 1944, дійсний член АА УРСР з 1945. Закінчив 1910 Казанський ун-т. Навчався в Моск. археол. ін-ті. Викладав у цьому ін-ті (з 1920), Моск. ун-ті (1930–33), був професором Моск. архіт. ін-ту (1932–55). Автор і редактор ряду підручників та навч. посібників з історії рос. арх-ри, праць про окремі архіт. пам'ятки, діяльність кріпаків-архітекторів. Значну увагу приділяв дослідженню арх-ри України 16–18 ст.

Тв. Архітектура Андреевской церкви в Києві. М., 1931.

Літ.: Максимов П. С. В. Безсонов (некрол). В кн.: Архитектурное наследие, в. 8, М., 1957.

В. В. Шенков.

БЕЗТІАЕСНИЙ Степан (? — ?) — укр. кераміст 18 ст. Жив і працював у Києві. 1749 для *Андріївської церкви* виготовив 24 круглі керамічні бази колон і 9 раковин на вікна; 1750 для груб. у келіях на *Ближніх печерах* Києво-Печерської лаври зробив мальовані кахлі і «двоякі рожі» (рози). Твори Б. зберігаються у Києво-Печерському заповіднику.

В. А. Шагенко.

БЕЗУГАЛИЙ Данило Іванович [10 (23).XII 1914, хутір Іванівка, тепер с. Кобеляч. р-ну Полтав. обл. — 29.I 1977, Київ] — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1972. Закінчив 1942 Київ. худож. ін-т (майстерня К. Д. Трохименка). Твори: серія «Дніпрогес» та «Земля Карпатська» (1946), картини «Дніпрі форсовано» (1947), «Т Шевченко серед казахів» (1948), «Ранок» (1955).

«Мрія» (1957), «Берізки» (1970); етюди, створені під час подорожей по Чехословаччині (1955), Індії (1957), Китаю (1959). Зберігаються в ДМУОМ, Харків. ХМ та ін. музеях республіки.

Літ.: Данило Безуглий. Каталог. К., 1967.

БЕЗУГАЛИЙ Тимофій (? — ?) — укр. композитор і піаніст серед. 19 ст. Представник романтизму. Серед творів для фортепіано: балада «Конашевич-Сагайдачний», «Українська колицкова», елегія «Барвінок», мазурка «Подоланька», скерцо «Русалки», «Жалібний марш на смерть Т. Шевченка» (вид. 1865 в Петербурзі М. І. Бернгардом).

М. Б. Степаненко.
БЕЗХУТРИЙ Микола Микитович (16.X 1919, Харків) — укр. мистецтвознавець. Закінчив 1946 Харків. ун-т. Автор наук. та наук.-популяр. праць з питань укр. образотворчого мист-ва: «С. І. Васильківський» (1954), «О. М. Довгаль» (1962), «Сонячний художник» (1967), «Художники Харкова» (1967), «Харківський художній музей» (1960, 1964, 1971), «Народжений в дурге» (1971), «Леонід Чернов» (1979), «Петро Левченко» (1984, 1987). Брав участь у колективній праці «Історія українського мистецтва» (т. 4, 1970).

БЕЗЧАСТНОВ Михайло Федорович (листопад 1872, м. Бендери, тепер Молдова — 5.V 1942, Одеса) — укр. архітектор. 1892 — 98 навчався в петерб. Інституті цивільних інженерів. Працював в Одесі. Осн. споруди і проекти: житл. будинок по вул. Пушкінській № 7 (1908), ген. план реконструкції Одеси (1936—38), проект парку ім. Т. Г. Шевченка (1936, у співавт. з арх. М. В. Замечком, Я. С. Гольденбергом). Викладав в Одес. ін-ті комунального та цивільного буд-ва.

БЕЗШАСНИЙ Конон Петрович [3 (15).X 1884, станиця Полтавська, тепер Куцєвського р-ну Краснодар. кр. — 1967, м. Слобідськ того ж краю] — укр. кобзар. Гри на бандурі навчався самостійно. Виступав у Краснодарі, Новоросійську, Харкові, Миколаєві. На запрошення Д. І. Яворницького 1928 виступав у Дніпроп. істор. музеї. Після Вел. Вітчизн. війни жив у м. Слав'янську-на-Кубані. У репертуарі — думи, укр. жартівливі пісні, нар. танці.

Літ.: Шаповал І. Гість з кобзарю; В кн.: Шаповал І. В піснюках кобзарів. К., 1983.

БЕЙКОВА Ксенія Данилівна (? — ?) — укр. гаптарка кін. 18 — поч. 19 ст. Послушниця Флорівського монастиря у Києві. На замовлення Києво-Печерської лаври виготовляла предмети реліг. призначення, серед яких гаптовані вироби (1792, 1794), 3 хрести і митра для настоятеля лаври (1800). Разом із золотарем І. М. Атаназевичем 1801 переробила срібноковану і позолочену митру. Твори зберігаються у Києво-Печерському заповіднику.

В. А. Шиденко.

БЕКЕТОВ Олексій Миколайович [19.II (3.III) 1862, Харків — 23.XI 1941, там же] — укр. архітектор і педагог, акад. петерб. АМ 1894, дійсний член АА СРСР з 1939, доктор арх-ри з 1939, засл. діяч мист. УРСР з 1941. Закінчив 1888 петерб. АМ. До 1917 працював у власному проектному бюро. Брав участь у роботі з іздів рос. зодчих (1911, 1913), у діяльності прогрес. товариств, зокрема «Товариства поширення в народі письменності у Харкові» (розробляв проект перших нар. шкіл), співробітничав у журналах «Зодчий», «Ежегодник» та ін. Після Жовтн. революції працював у проектному ін-ті «Шахтобуд». Як прихильник ідей історизму в арх-рі, Б. успадкував класичні традиції арх-ри. Його творчість, яка розвивалася в руслі поширених на той час стилів неоренесансу і неокласицизму, модерну, неоросійського стилю й конструктивізму, властиві висока культура розробки планів, деталей фасадів та інтер'єрів, синтез мистецтв. Споруди у стилі неоренесансу: комерційне уч-ще (1888—91, тепер юрид. ін-т), Земельний банк (1896—98, тепер автотранспортний технікум), судові установи (1897—1903), Торг. банк (1899, тепер адм. установа), особняк Бекетових (1897, тепер Будинок учених), особняк (1914, тепер художній музей), всі — у Харкові; театр у Сімферополі (1911), судові установи в Новочеркаську (1909). Твори: в стилі модерні — гол. корпус гірничого ін-ту (1900) та Управління Катерининської залізниці (1905—11) в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), Волзько-Камський банк (1907, реконструкція — в 70-х рр. 20 ст., тепер льяковий театр), поштамент пам'ятника В. Н. Каразину (1907) та ін., у стилі неокласицизму — будинок Медичного т-ва (1911), тепер н.-д. ін-т ім. Мечникова), Вищі жіночі курси (1914), комерційний ін-т (1914—16, тепер Ін-т механізації та електрифікації с. г.), всі — в Харкові. Однією з кращих споруд Б. дореволюц. періоду є будинок жіночого уч-ща в Лубнах (1907, тепер школа), створений під впливом укр. романтизму. Після 1917 за проектами Б. було споруджено робітн. будинки та клуби в селищах Донбасу, будинок електротех. ін-ту в Харкові (1921—29), житл. будинок по вул. Михайла Грушевського № 9 у Києві (1936), будинок ун-ту в Донецьку (1936). Б. брав участь

О. М. Бекетов.

В. О. Беклемішев.
Портрет роботи
В. Б. Маковського.
Одес. 1909. ДРМ.
Петербург.

В. О. Беклемішев.
Т. Г. Шевченко.
Мармур. 1899.
ДМШ.

О. М. Бекетов. Школа
(колишнє жіноче
училище) в м. Лубнах
Полтавської обл. 1907.

у конкурсних проектах Держпрому, забудови Сумської вулиці в Харкові та ін.

З 1889 — викладач (з 1898 — професор) у Харків. ін-тах — технолог., інж.-буд., комунального г-ва. Одним з перших у пед. практиці запровадив системне вивчення архіт. форм і стилів. Серед його учнів — В. Г. Кричевський, О. М. Душкін, О. О. Тацій, О. М. Касьянов та ін.

Б. працював і як художник-аквареліст (пейзажі Криму, архіт. мотиви). Малюнки зберігаються в Харків. ХМ та приватних збірках. Виставки графіч. творів Б. відбулися 1939, 1946, 1969 та 1987 в Харкові.

Тв. Архитектура. Х., 1906. Мої стимули до роботи. «Архитектура Радянської України». 1939. № 6.

Літ.: Штейнберг Я. А. Олексій Михайлович Бекетов. «Архитектура Радянської України». 1939. № 6; Ігнатів І. О. Олексій Миколайович Бекетов. К., 1949; Полютин В. Архитектор, художник, будівельник. «Прапор». 1960. № 3; Ігнатів І. А., Килеско С. К., Яценко В. Е. К 100-літтю со дня народження А. Н. Бекетова. «Строительство и архитектура». 1962. № 4.

БЕКЛЕМІШЕВ Володимир Олександрович [3 (15).VIII 1861, Катеринославщина — січень 1920, м. Новоржев, тепер Псков. обл.] — рос. скульптор. Закінчив малювальну школу М. Д. Раєвської-Іванової в Харкові. Навчався 1878—87 у петерб. АМ. Її академик з 1893. Викладав у петерб. рисувальній школі Т-ва заохочування художників (1887) та в петерб. АМ (з 1888; з 1894 — професор; 1900—12 та 1906—11 — ректор). Творчість Б. розвивалася під впливом реалізму передвижників, хоч деяким його творам властиві риси академізму. Твори: поясний портрет Т. Г. Шевченка (1898, гіпс), погруддя Шевченка (1899, мармур), встановлене в садибі Алчевських (див. Алчевський І. О.) у Харкові. 1911 Б. брав участь в орг-ції виставки худож. творів Т. Г. Шевченка в петерб. АМ, був членом Т-ва імені Шевченка для допомоги нужденним уродженцям Пд. Росії, членом журі і безпосереднім учасником конкурсів 1909—13 на проект пам'ятника Т. Г. Шевченкові для Києва. Твори Б. зберігаються в ДМШ, Дніпропетр. ХМ, Київ. МРМ, ін. музеях республіки.

Літ.: Богданович Г. О. портретах Т. Г. Шевченка роботи В. А. Беклемішева. «Радуга». 1964. № 6.

О. В. Замостян.
БЕКЛЕМІШЕВ Григорій Миколайович [21.I (2.II) 1881, Москва — 5.II 1935, Київ] — укр. піаніст, педагог, композитор, засл. професор УРСР з 1926. Закінчив 1900 Моск. консерваторію (клас В. І. Сафонова), потім навчався в Берліні у Ф. Бузоні. Концертував у містах Росії та Німеччини. З 1913 — професор Київ. консерваторії, 1923—34 — Київського муз.-драм. інституту ім. М. В. Лисенка (з кін. 20-х рр. — перший керівник аспірантури цього ін-ту). 1919—22 — муз. інструктор 12-ї армії, пізніше — Політуправління Київ. округу Червоної Армії. Активно висту-

пав як піаніст-виконавець і муз. пропагандист. 1923—28 здійснив цикл сольних лекцій-концертів «Музично-історичні демонстрації» для широких кіл слухачів. 1922—35 — учасник (разом з Д. С. Бертє та С. В. Вільконським) «професорського тріо» (у репертуарі — твори М. В. Лисенка, В. О. Барвінського, В. А. Золотарьова, Б. М. Лятошинського та ін.). 1930 разом з Л. М. Ревуцьким та В. Золотарьовим підготував серію нотних видань «Український музичний репертуар». Сприяв виступам укр. піаністів у Москві, популяризації української музики в республіках СРСР. Автор п'єс, етюдів, прелюдій, транскрипцій для фп., а також навч. програм, методич. розробок, посібників. Ініціатор відкриття при Києві консерваторії муз. школи-десятиріччя і муз. уч-ща.

В нед. роботі продовжував і розвивав традиції кращих фп. шкіл. Серед учнів — М. А. Гозенпуд, А. М. Луфер, Є. М. Слівак, Г. В. Курковський, А. А. Янкевич.

Тв.: психо-фізичні основи сучасної фортепіанної техніки. «Радянська музика», 1939, № 4.

Лит.: Курковський Г. В. Педагогічний нарис Київської консерваторії (1913—1933 рр.). «Українське музикознавство», 1967, в. 2; Курковський Г. В., Пухальський В. В. в Беклемішеві Г. II в кн. Научно-методические записки Киевской консерватории. К., 1957; Шамаева К. И. Концертная жизнь Киева 1919—1932 годов. В кн.: Из прошлого советской музыкальной культуры, в. 3, М., 1982.

БЕКЛЕМІШЕВА Ірина Михайлівна [7 (20).IV.1908, м. Ніжин, тепер Чернігівської обл. — 18.III.1988, Чернівці] — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1964. Закінчила 1927 Київ. худож. ін-т, де навчалася у Ф. Г. Кричевського, Л. Ю. Крамаренка. 1936—41 — викладач цього ін-ту. Була членом АРМУ (1926—27). Твори переважно в галузі пейзажу: «Сутінки» (1945), серія «Пейзажі Буковини» (1949—57), «Карпатська весна» (1968), «Травень на Буковині» (1970), «Черемош» (1975); зберігаються в ДМУОМ, Харків, ХМ та ін. музеях республіки.

Лит.: Ірина Беклемішева. Альбом. К., 1978.

БЕЛЕЗА Гаврило (? — ?) — укр. золотар і мідних справ майстер 2-ї пол. 18 ст. Жив і працював у Києві. Роботи виконував разом з І. М. Атаназевичем та О. Т. Іщенко. 1785 оздобив мідними бляхами і срібними карбованими прикрасами престол Воздвиженської церкви на Ближніх печерах Києво-Печерської лаври. 1786 виконав для крипти у Ближніх печерах оригін. металеві ґрати з рамами.

В. А. Шиденко.
БЕЛЗ — місто Львів. обл. Вперше згадується в літописі під 1030. У 12—13 ст. — центр Белзького князівства. 1388 Б. захопила феод. Польща. За першим поділом Польщі 1772 Б. у складі Сх. Галичини загарбала Австрія (з 1867 — Австро-Угорщина), 1918 — Польща. За договором між СРСР і

Г. М. Беклемішев.

Польщею від 15.II.1951 про обмін ділянками держ. територій Б. включено до складу України. Археол. дослідження міста ведуться з 1935. Тер. давнього Б. складалася з дитини, околиного міста (городище Замочок площею 7 га) і кількох неукріплених районів. На дитинці виявлено гол. вулиця з дерев. покриттям і жита. та госп. спорудами зрубної конструкції. З культур. шару Б. походять візант. амфори, хрести (у т. ч. енкаліпсони) з емаллю, скляні прикраси (браслети, намисти). З худож. ремесел були розвинуті косторізне і гончарне. Крім посуду, виробляли керамічні та полив'яні писанки, розмальовані чорною і зеленою фарбами. Серед знахідок є також кістяні і метал. писала, печатка з написом «Дьнеслово». У місті збереглися пам'ятки арх-ри різних епох: обведена ровом вежа (1606, реставрована 1969, 1979), ансамбль монастиря домініканок — Миколаївський костіол (1653) з настінним розписом (1900) та келії (1743), ансамбль галицької архітектурної школи — дерев. П'ятницька церква (17 ст., реставр. 1979) та дзвіниця (19 ст.).

Лит.: Пететиріч В. М. Древнерусский город Белз. М., 1983; Габор В. Кулиш. дівся белзкий замок «Дзвін», 1991, № 10.

Р. С. Орлик

БЕЛЗА Ігор Федорович [26.I (8.II).1904, м. Кельце, тепер Польща — 8.I.1994, Москва] — укр. і рос. музикознавець, композитор, педагог.

Засл. діяч мистецтв РРФСР з 1974, доктор мистецтвознавства з 1954, почесний доктор Празького ун-ту з 1967 та Муз. академії ім. Ф. Шопена з 1981 (Польща). Закінчив 1925 Київ. консерваторію (клас композиції Б. М. Лятошинського); 1925—36 — її викладач, 1936—41 — професор; викладав і в Київ. ін-ті кінематографії. Працював у Києві на кіностудії (1930—37), у вид-ві «Мистецтво» (1938—41), журналі «Радянська музика», 1942—49 — професор Моск. консерваторії. З 1954 — в Ін-ті слов'янознавства і балканістики АН СРСР. Серед публікацій: «Українська музика в роки війни» (1946), «Б. М. Лятошинський» (1956), «Володимир Олександрович Дранишников» (1969), а також статті з історії укр. му-

зики в журналах «Кіно» (1930—33), «Радянська музика» (в т. ч. «Нові музичні обробки Заповіту» Т. Г. Шевченка, 1939); «Советская музыка» (1935—38), «Радянське кіно» (1934—38).

Твори: симфонії, камерно-інструм. ансамблі, сонати, романси, хори, музика до кінофільмів. Серед них написано у Києві 4 симфонії, 5 фп. сонат, струнний квартет, 2 балади для голосу з фп. на вірші Т. Г. Шевченка («Ой чого ти почорніло!» «Слово про полк Ігорів»), концерт для фп. з оркестром; музику до кінофільмів «Арсенал» (1929, реж. О. П. Довженко), «Дві жінки» (1930), «Кришталевий замок» (1934, усі в співавторстві з Б. М. Лятошинським), «Фронт» (1931), «Молодість» (1934) та ін.

Лит.: Сидоров А. А., Заманов В. И., Ф. Беца как историк культуры. В кн.: Славян и Запад. М., 1975; Олішник А. Розмаїття творчих інтересів. «Музика», 1984, № 1.

К. І. Шамаєва

БЕЛІНА-СКУПЕВСЬКИЙ Стефан Броніславович [23.VI(4.IX).1885, Київ — 2.IX.1962, Гданськ]

— укр. і польс. співак (драм. тенор), педагог; Закін. (до 1910) Муз.-драм. школу М. К. Лисевича-Носогої в Києві (клас фп.). Співу навчався 1910 приватно в Карлсруе (Німеччина) і Монако. Того ж року дебютував на оперних сценах Праги і Берліна, 1914—17 співав в оперних театрах та концертних залах Києва, Одеси, Катеринослава (тепер Дніпропетровськ), Миколаєва, 1917—19 — Києва (був також учасником концертів-митингів та ін. масових культур. заходів). 1920 вихав за кордон, співав у театрах Європи й Америки. З 1928 жив у Польщі, викладав спів у Вищій муз. школі у Варшаві, з 1946 — професор Вищої муз. школи в Сопоті, 1953 — директор Балтійської опери в Гданську. Партії: Левко («Майська ніч» М. Римського-Корсакова), Дубровський (одн.м. опера Е. Направника), Герцог, Радамес («Ріголетто», «Аїда» Дж. Верді), Хозе («Кармен» Ж. Бізе), Каніо («Паяци» Р. Леонкавалло), цар Едіп (одн.м. опера І. Стравінського) та ін.

М. І. Кузьмін

БЕЛАЕР Олександр Іванович (5.VIII.1800, Петербург — 25.II.1880, там же) — рос. живописець. Навчався у О. Г. Венеціанова. 1832 здобув звання некласного художника перспективного живопису. Писав красовиди, портрети, ікони. Подарував 12 ікон церкви в м. Лохвиці Полтав. обл., виконав також 12 ікон для лікарні в м. Обухові Київ. обл.

Лит.: Алексеев Г. В. Художники школы Венецианова. М., 1958.

А. І. Соприкин.
БЕЛТОВСЬКИЙ Юліуш (1852, Новий Тарг, тепер Польща — 17.VII.1926, Львів) — польс. скульптор. Навчався в різних художніх центрах Зх. Європи. З 1895 працював у Львові, викладав у Худож.-пром. школі. Виконав барельєфи для жита. будинків № 60 по вул. Пушкіна

Г. М. Беклемішев. Під горою. Фрм. Олія. 1973—75. ДМУОМ, Київ.

(1911) та № 10 по вул. Міцкевича (1912), фігуру Полігінні на фасаді Львів. оперного театру (1899). Автор пам'ятників І. М. Іссаковичу у Вірменській церкві (1904) і на Личаківському кладовищі (1905); творів станкової скульптури — статуеток, плакет, медальонів («Портрет З. Горголевського», 1900; «Львівський вокзал», 1905). Виконував також предмети ужиткового мист-ва, книжкові обкладинки, архіт. проекти (санаторій у Ворохті Івано-Фр. обл., 1901). Ю. О. Бірюльов.

БЕЛЬВЕДЕР (італ. belvedere, букв. — чудовий краєвид) — 1) Архіт. оформлений оглядовий майданчик, звідки відкривається мальовничий краєвид. Б. може бути частиною споруди (альтан, дах, башта), самостійною будівлею (павільйон, розважальний палац, садовий будинок) в палацових комплексах та парках. Відомий з 15 ст. У 19 ст. поширилися невеликі башто-і храмоподібні Б. у садах та парках. Серед споруд цього типу на Україні — Б. у «Софіївці» в Умані. 2) Назва, що закріпилася за деякими палацовими спорудами, збудованими у красивому природному оточенні (палац у Варшаві, 1818—22, арх. Я. Кубицький).

Г. Бельхович. Дзвін. Метал, литво. 1680.

М. П. Бем.

Бельведер в Одесі. 1826—28. Арх. Ф. К. Боффо.

БЕЛЬЕТАЖ (від франц. bel — прекрасний та étage — поверх) — 1) Здебільшого другий поверх будинку, палацу, особняка чи громад. споруди. Приміщення Б. мають більші розміри та пишніше опорядження. Серед зразків: Б. Маріїнського палацу (1745—52, арх. Ф. Б. Растреллі), Педагогічного музею будинку (1911, арх. П. Ф. Альошин; обидва — в Києві), губернаторського будинку в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ; серед. 19 ст.) та ін. 2) Перший ярус лож над бенуаром і амфітеатром або партером у театр. залі.

А. З. Панчишин.

БЕЛЬМАН Іоани (? — ?) — укр. ливарник поч. 19 ст. Жив і працював у Львові. Відлив дзвони для ряду церков і костелів на тер. сучасної Львівщини та Івано-Франківщини. Фриз дзвонів оздоблював рослинним орнаментом, плащі дзвонів — композиціями на реліг. теми, а також написами. 1835 відлив

дзвін для вежі львів. ратуші. Відомо 11 дзвонів з підписами Бельмана.

БЕЛЬХОВИЧ Григорій (? — 1683, Львів) — укр. ливарник. Навчався у А. Франке. Працював у Львівській міській ливарні, керував нею 1672—83. Відлив гармати і дзвони. Для бернардинців монастиря у Львові створив багато декорований дзвін (1680), оздоблений чотирма фризми з рослинним орнаментом.

БЕМ Марія Петрівна [16 (29).IV 1908, с. Зульці, тепер с. Веселе Березнегуставського р-ну Микола. обл. — 29.XII 1978, Київ] — укр. співачка (лірико-колоратурне сопрано), нар. арт. УРСР з 1946. Закінчила 1930 Одес. консерваторію (клас Ю. А. Рейдер). 1931—41 — солістка Одес., 1942—56 — Київ. театрів опери та балету. Партії: Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Панночка («Утоплена» М. Лисенка), Антоніда, Людмила («Іван Сусанин», «Руслан і Людмила» М. Глінки), Марфа, Царівна-лебідь («Царевна наречена», «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова), Мімі («Богема» Дж. Пуччіні).

І. М. Лисенко.

БЕМ (Вем) Францішек (? — ?) — польс. композитор і піаніст 19 ст. Працював у Тульчині, 1841 заснував школу органістів у Львові, яка спочатку була приватною, а в 60-і рр. входила до складу консерваторії Галицького музичного товариства. Автор двох увертюр, балетної музики, полонезів.

А. З. Мазепа.

БЕМ Юзеф Захаріаш [14.III 1794, Тарнув, тепер Польща — 10.XII 1850, Халеб, Сирія] — інженер-капітан. 1831—33 виконав проект перебудови монастиря і костелу кармеліток взутих (першій проект арх. П. Нобіле) під бібліотечні збірки і музейні колекції Оссолінських (1827, тепер Львів, наук. б-ка ім. В. Стефаника АН України; див. Оссолінеум).

В. С. Вулицький.

БЕМЕР (Нерихай) Андрій (Ендріс, Ендріш) Матвійович (2-а пол. 16 ст., Вроцлав, тепер Польща — бл. 1626, Львів) — укр. архітектор і скульптор. З 1584 згадується в матеріалах львів. будівничих цеху, 1593 був його старшим майстром. Орендував каменярню в с. Чернові (тепер Івано-Фр. обл.). Працював у Львові: спорудив фонтан на Ринок площі (1580, разом з В. Капиносом), вежу ратуші (1617—19, зруйновано 1826), перебудував надгробок у каплиці Вольфовичів (днв. Кафедральний собор); виготовив скульптуру лева, що стояла перед ратушею (1591; з 1871 — у Високому замку), та рельєфний картуш із зображенням герба Львова для міськ. муру (1608, зберігається у Львів. істор. архіт. заповіднику); вів нагляд за буд-вом костелу Лаврентія, виконував роботи для К. Захаревича на Вірменській вулиці

та ін. роботи у Львові. Ймовірно, Б. завершував буд-во костелу бернардинців (вежа, декор фасаду; див. Бернардинців монастир) і працював над спорудженням Боїмів каплиці (1609—11), Кампанів каплиці (1619, аттик, картуші, рельєфи).

В. С. Вулицький, Г. І. Кос.

БЕНДИК Іван (Ян) Карлович (1893, Ужгород — ?) — укр. майстер кераміки. В традиціях закарп. гончарства створював корчаги, пивники, блюда. В декорі використовував рослинні та геом. мотиви. Твори зберігаються в ДМУНДМ.

О. О. Клименко.

БЕНДРИК Микола Кузьмичович [26.IV 1914, Ольгинка, тепер смт Донец. обл.] — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1978. Закінчив 1939 АМ у Ленінграді. 1946—54 викладав у Львів. ін-ті прикладного та декор. мист-ва. Брав участь у створенні панорами «Співдружність народів СРСР» на всесвіт. виставці у Нью-Йорку (1938—39). Твори: «Прийом робітників у редакції газети „Правда“» (1939), «Перед великим зверненням» (1965), «Фашизм» (1978—81), «Женя з Чебурашкою» (1988), серія пейзажів м. Городні (1989—90) та ін. Зберігаються в ДМУОМ, Маріупольському ХМ та ін. музеях республіки.

Лит.: Михальський Г. Поклонання Миколи Бендрика. «Образотворче мистецтво», 1985, № 6.

БЕНЕДИКТ (? — ?) — укр. золотар 16 ст. Жив і працював у Львові. Належав до цеху золотарів, живописців та конвісарів. В архівних документах згадується під 1557.

Г. Я. Савчук.

БЕНЕДИКТИНОК МОНАСТІР у Львові — комплекс пам'яток арх-ри оборонного типу. Засн. 1593. Спершу був дерев'яний, з 1597 — мурований. У складі Б. м. — костел з келіями та баштою, мури з бароковою брамою. У буд-ві костелу брав участь арх. П. Римлянин. Після пожежі 1623 костел 1627 було відбудовано під керівництвом арх. Я. Покоревича. Можливо, в цей час було зведено башту. Бл. 1687 завершено буд-во келій і оборонних мурів. Відбудовували монастир також після пожежі 1748 (арх. М. Урбанік) і 1800. У 1907 здійснено ґрунтовну реставрацію Б. м. Костел — одноступінчастий, прямокутний у плані споруда з шестигранною апсидою, перекрита хрещатим склепінням. У бічних стінах — арко-солії. Неф і вівтар розділяє півциркулярна арка, яка спирається на спарені пілястри. Зовні стіни розчленовані нішами з вузькими вікнами, укріплено контрфорсами. Декор. елементи фасаду — різьблені портали і башта на пд. фасаді, увінчана доричним фризом і фігурним ренесансним аттиком. З пд. Сх. до костелу примикає складна в плані двоповерхова споруда з келіями, яка має елементи ренесансної арх-ри: відкрита лоджія з трьома арками, над якими в

А. Бемер. Рельєф «Герц Львова». Камінь. 1608. Львівський історичний музей.

І. Бельман. Орнаментована деталь дзвону. Метал, литво. 1835.

нішах встановлено скульптури. В багатьох приміщеннях збереглися різьблені замкові камені і консоли.

В. С. Вуйцик.

БЕНЕФІС (франц. *bénéfice* — прибуток, користь) — вистава, збір від якої повністю або частково належить одному або кільком бенефіціантам за вирахування витрат на її підготовку. В Росії запроваджений 1783 як засіб заохочення драматургів, композиторів, капельмейстерів і акторів. Спочатку Б. — вид разової матеріальної допомоги, пізніше — неофіц. надбавка до зарплати. Бенефісна система часто призводила до поповнення репертуару театрів п'єсами комерційного характеру. В окремих випадках право бенефіціанта на вибір п'єси сприяло пропаганді кращих зразків світової драматургії. Так відбулися прем'єри п'єси «Талан» М. М. Старицького в бенефіс М. К. Заньковецької 1894 на гастролях трупи М. К. Садовського в Москві; трагедії «Макбет» У. Шекспіра в бенефіс Леся Курбаса 1920 в «Кийдрамте» та ін. 1809 Б. на користь драматургів і композиторів скасовано. З 1882 влаштовували Б. тільки провідним акторам як форму винагороди. 1908 Б. було ліквідовано в імператорських театрах, але вони існували в приватних антрепризах. У такій формі 1925 Б. в СРСР скасовано. На поч. 90-х рр. на Україні Б. відновлено.

Г. В. Довбищенко.

«БЕНЕФІС» — театр-студія. Ств. 1988 в Києві. Гол. режисер — М. Народецький. В репертуарі: «Дорога Олена Сергіївна» О. Разумовської, «Мати Ісуса» О. Володіна, «Врятуй від ненависті» за віршами та піснями О. Галіча, «Дон Хуан» Г. Фігейреду.

І. В. Романченко.

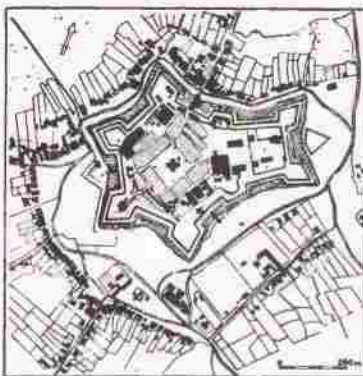
БЕНЗИК Степан (1754, с. Сміле, тепер Сум. обл. — ?) — укр. конвісар. Навчався конвісарству з 1776 в майстерні при Києво-Печерській лаврі у майстра П. Тихоновича. Працював майстром та начальником лаврської майстерні; мав учнів. Відливав посуд і різне церковне начиння, переробляв старі речі. Твори зберігаються у Києво-Печерському заповіднику.

В. А. Шиденко.

БЕНІЧ Григорій (Бенуччі; ? — ?) — укр. золотар 17 ст. Жив і працював у Львові. Згадується в архівних документах 1628. Належав до золотарського цеху. Виголював срібний посуд, золоті та срібні прикраси. Золотарством займався і його дружина та сини Мартин (? — 1646) і Ян (? — 1634), які виголювали посуд, прикраси, оздоблювали позолоченим сріблом шаблі, кінську зброю, книги.

Г. В. Савчук.

БЕНОЕ (Benoe, Benoît) Кароль (Бенуа Шарль; ? — ?) — військ. інженер та архітектор 17 — поч. 18 ст. Француз за походженням. 1684—98 працював у Станіславі (тепер Івано-Франківськ), де доповнив і укріпив міськ.

К. Беное. План міста-фортеці Станіслава. 1792.

фортифікац. споруди (частково збереглися), збудував палацовий ансамбль, будинки колегіуму (1672—1703) та ратуші (1695). Для Львова Б. розробив проект лазарету боніфратрів (1683) і, ймовірно, костіолоу євангелістів (1685). Спорудив торговий зал у Гусятині (тепер смт Терноп. обл.; не зберігся).

Лит.: Площанский В. Галицко-русский город Станиславов, по достоверным источникам. «Научный литературный сборник, издаваемый обществом Галицко-русской матицы, год издания 4», 1868, в. 1—2. Г. І. Кос. С. Р. Кравцов.

БЕНУА Леонтій Миколайович [11 (23).VIII 1856, Новий Петергоф, тепер Петродворець — 8.II 1928, Ленінград] — рос. архітектор, педагог, засл. діяч мист. РРФСР з 1927. Син М. А. Бенуа. Закінчив 1879 петерб. АМ, з 1893 — її дійсний член, з 1894 — професор. 1903—06 і 1911—17 — ректор Вищого худож. уч-ща при петерб. АМ; 1884—92 і 1920—27 викладав у петерб. Ін-ті цивільних інженерів. Серед учнів — укр. архітектори П. Ф. Альошин, Є. І. Катонін, рос. архітектори А. Є. Білогруд, Ф. І. Айвазов, І. О. Фомін, В. О. Шуко, О. В. Шусев. У Києві на вул. Хрещатик № 8 за його проектом споруджено будинок Петерб. облікового та позичкового банку (1911—14, тепер адм. установа).

Лит.: А. Н. Бенуа. Каталог выставок. А., 1956. С. Г. Мамеев. **БЕНУА** Микола Леонтійович [1 (13).VII 1813, Петербург — 11 (23).XII 1898, там же] — рос. архітектор, аквареліст, майстер декор. мист-ва. Почесний член петерб. АМ з 1896. Батько А. М. Бенуа та О. М. Бенуа. Закінчив 1836 петерб. АМ (пі академік з 1847). Серед творів на Україні — церква в мастьку М. М. Павлова (тепер у складі м. Павлограда Дніпроп. обл.; 1847—62), проект церкви для садби А. М. Шидловського на Харківщині (1846). Автор проекту пам'ятника на могилі В. І. Штернберга в Римі (1845).

Лит.: Бартенева М. И. Николай Бенуа. А., 1985; Бенуа А. Н. Мои воспоминания, т. 1, кн. 1. М., 1980.

С. Г. Мамеев.

БЕНУА Олександр Миколайович [21.IV (3.V) 1870, Петербург — 9.II 1960, Париж] — рос. художник, мистецтвознавець і театр. діяч. Один із засновників і теоретик мистецького об'єднання «Мир искусства». Син

А. М. Бенуа.

М. А. Бенуа, брат А. М. Бенуа. Навчався 1890—92 в петерб. АМ. З 1926 жив у Франції. Виконав 14 до творів О. Пушкіна «Мідний вершник» (вид. 1903, 1922) та «Пікова дама» (вид. 1899, 1911, 1917); писав картини, оформлював вистави. Твори Б. представлені в худож. музеях України. У дослідженнях з історії образотв. мист-ва звертався до творчості укр. художників К. О. Трутовського, В. Д. Орловського, С. І. Святославського та ін. Підтримував творчі стосунки з В. Д. Замойрайлом, Г. І. Нарбутом, С. П. Яремичем. Оpubлікував у кн. журн. «Искусство и печатное дело» (1910, № 2—3) статтю «Завдання графіки».

Тв. Історія живопису в XIX веке. Русская живопись, ч. 1—2. СПб., 1901—02; История живописи всех времен и народов, т. 1—4. СПб., 1912; Возникновение «Мира искусства». А., 1928; Мои воспоминания, кн. 1—5. М., 1990.

Лит.: Эрст С. Александр Бенуа. Пг., 1921; Эткинда М. Александр Николаевич Бенуа. А., 1963. С. Г. Мамеев.

БЕНЦ (Бенцановський) Каменіть Якович [17 (30).VII 1908, Київ — 28.IX 1971, Ленінград] — укр. композитор і диригент. 1927—29 навчався у Київ. муз. драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка. 1928—44 — зав. муз. частиною і диригент театрів Києва, Львова, Ташкента 1944—46 — худож. керівник Львів. естради. 1946—1968 — гол. диригент Харків. театру муз. комедії. Автор музичних комедій «Хороша дівчина» (пост. 1938), «В новорічну ніч» (пост. 1940), «Маленька мама» (пост. 1944), «Любов актриси» (пост. 1947), «Маріччине щастя» (пост. 1951) та ін.; пісень, музики до вистав.

Г. Д. Гамкало. **БЕНЦАЛЕВА** Теодозія Іванівна (1894, м. Калуш, тепер Івано-Франк. обл. — 16.V 1919, Тернопіль) — укр. актриса. Працювала в Руському народному театрі у Львові (1913—18, з перервою), «Тернопільських театральних вечорах» (1915—17), Тернопільському українському драматичному театрі (1918—19). Ролі: Терпиха («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Морозиха («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Мотря («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка). Палажка («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), Куліна («Хмара» О. Суходольського).

П. К. Медведик. **БЕНЦАЛЬ** Микола Гнатович (24. V 1891, с. Курівці, тепер Терноп. обл. — 9.IX 1938, м. Коломия, тепер Івано-Франк. обл.) — укр. актор, режисер і театр. діяч. Учень Й. Д. Стадника, Леся Курбаса. 1907—08 навчався у Львів. школі диригентів хору і гри на скрипці. Працював у Руському народному театрі у Львові (1910—24, з перервою), в «Тернопільських театральних вечорах» (1915—17; з квітня 1916 — режисер), у Тернопільському українському драматичному театрі (1918—19 очолював його), Новому львівському театрі (1919—20), у Стадника Й. Д. театрі (1926—29), в різ-

них укр. трупах, зокрема І. Когутяка (1923), О. Міткєвич (1925), в Театрі імені І. Тобілевача (1930—38). Б. був багатоплановим актором. Ролі: Гриць («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Омелько («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), Михайло Гурман («Украдене щастя» І. Франка), Лукаш («Лісова пісня» Лесі Українки), Осип («Ревізор» М. Гоголя). Вистави: «Безталанна» І. Карпенка-Карого (виконував роль Гната), «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка (обидві — 1916), «Украдене щастя» І. Франка (1917), «Дядя Ваня» А. Чехова (1925), «Лісова пісня» Лесі Українки (1930).

Лит.: Кривинська А. Бенцаль. В кн.: Кривинська А. Поніш про нос життя. К., 1965; Рудницький М. І. Микола Бенцаль. В кн.: Рудницький М. І. В пам'ять у Мельпомені. К., 1968.

БЕНШ Альберт Федорович [14 (26).VII 1861, Петербург — 25.X (7.XI) 1915, Харків] — укр. і рос. піаніст, композитор, педагог. За походженням німець. Грн на фп. і муз.-теор. дисципліні навчався у В. І. Глазача в Приворний співацькій капелі в Петербурзі. Закінчив 1882 Петерб. консерваторію (клас фп. А. Брассена). 1882—83 удосконалював майстерність у Ф. Ліста у Веймарі. 1885—88 — викладач фортепіано у Харків. муз. училищі РМТ. З 1888 вів приватний фп. клас у Харкові, 1896—1915 очолював тут спец. фп. школу. Автор оркестрових п'єс, романсів, творів салонного характеру для фп. (у т. ч. «Малоросійської картинки», яку сам вперше виконав 1892 у Харкові; вид. 1895). Як піаніст виступав у Москві (1882), Петербурзі (1885, 1894), Харкові (1885—1914). В репертуарі — зх.-європ. і рос. класика. Серед учнів — С. Е. Борткевич. О. В. Колоново.

БЕНЮК Богдан Михайлович (26.V 1957, смт Битків Івано-Фр. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1988. Брат П. М. Бенюка. Закінчив 1978 Київ. ін-т театр. мист-ва. 1978—80 працював у Київ. ТЮГу. З 1980 — в Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка. Ролі: в театрі — Калитка («Сто тисяч» І. Карпенка-Карого), Щирий («Момент» В. Винниченка), Бегемот («Майстер і Маргарита» М. Булгакова); в кіно — Кринкін («Антибати, йшли солдати...», 1976), Борсук («Золота курка»), Горілий («Очікуючи вантаж на рейді Ходжоу», обидва — 1993); всі — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка.

БЕНЮК Петро Михайлович (4.II 1946, с. Битків, тепер смт Івано-Фр. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1987. Брат Б. М. Бенюка. Після закінчення 1971 Київ. ін-ту театр. мист-ва (курс Б. П. Ставицького, О. З. Смолярвої) — у Львів. укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької. Ролі: в театрі — Крамарюк («Життєве море» І. Карпенка-Карого), Пипцю («Човен хитається» Я. Галана),

М. Г. Бенцаль.

Швейк («Пригоди бравого вояка Швейка» за Я. Гашеком). Бюрократ («Замшевий піджак» Н. Стратіса); в кіно — Вітовський («Багряні береги», 1980, Одес. кіностудія), Степан («Тасмениця святого Юра», 1982), Батюшка («Камінна душа», 1988), Бублик («Шоколадний бар», 1990); всі — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка.

БЕНЬКОВСЬКИЙ Ігнатій (1732, с. Возище, тепер у складі м. Володимира-Волинського Волин. обл. — 1778, с. Голів, тепер Івано-Фр. обл.) — укр. художник і поет. Навчався у Володимира-Волинському. 1753 вступив до Почаївського монастиря. Жив і працював у монастирях на Зх. Україні — в Низкиничках, Кристинополі (тепер Львів. обл.), Лішні, Деражні, Літні, Дрогобичі. 1776 повернувся до Почасва. Востаннє згадується в документах у квітні 1778.

Лит.: Жолтовський П. М. Словник-довідник художників, що працювали на Україні в XIV—XVIII ст. В кн.: Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. В. 7—8. К., 1962; Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983; В. С. Александрович.

БЕРАК Криштоф (? — ?) — укр. золотар і-ї пол. 17 ст. Жив і працював у Львові. Належав до золотарського цеху. Опранявав зброю золотом і сріблом. Створював ювелірні вироби на замовлення львів. монастирів, зокрема домініканців. Г. В. Савчук.

БЕРГЕР Фердинанд Георгійович [? — 8 (20).IX 1875, Харків] — рос. антрепренер, режисер і співак (бас). У 50-х рр. організував Італ. оперну трупу (був її директором і режисером), з якою 1863—65 виступав у Полтаві, Одесі, Києві. Один із засновників Київської російської опери, 1867—74 — її антрепренер і соліст. 1874—75 заснував і до кінця життя очолював Харків. рос. оперу. Партії: Фігаро, Бартоло («Севільський цирюльник» Дж. Россіні), дон Паскуале (однойм. опера Г. Доніцетті) та ін.

М. І. Кузьмін.

БЕРГОНЬЄ ТЕАТР — театральне приміщення в Києві, яке використовувалося для гастрольних виступів різних театр. колективів. Будував 1874—78 француз. підприсмець О. Е. Бергоньє. Спочатку діяв як театр-цирк «Альказар», з 1878 — перебудовано для театру (арх. В. М. Ніколасєв). У січні — лютому 1882 в Б. т. виступала Ашкарєнка Г. А. трупа за участю М. А. Кропивницького і М. К. Садовського. В листопаді — грудні 1882 у театрі гастролювала Кропивницького М. А. трупа, в жовтні — листопаді 1883 — Старицького М. П. трупа. Протягом 1884—91 щороку гас-

Бергоньє театр у Києві. Фото поч. 90-х рр. 19 ст.

тролювало Моск. т-во драм. акторів, яке очолював М. М. Соловцов; 1891 він заснував тут «Соловцов» театр (виступав до 1898). У Б. т. відбувалися гастролі італійських оперних труп. Після Жовтня 1917 виступали «Молодий театр» (1917), Театр Червоної Армії (1919), Перший театр Української Радянської Республіки ім. Шевченка (1919—23), театр «Березіль» (1924). З 1926 в реконструйованому приміщенні Б. т. — Київський російський граматичний театр ім. Лесі Українки. М. Г. Лабінський. **БЕРАДЕННИКОВ** Михайло Андрійович (30.X 1919, Архангельськ — 14.X 1990, Київ) — український хороний диригент і педагог, засл. арт. УРСР з 1951. Закінчив 1946 Київ. консерваторію (клас Г. І. Компаніяца), 1950 — аспірантуру (клас оперно-симф. диригування Н. Г. Рахліна). 1949—51 — гол. хормейстер Київ. театру опери та балету, де брав участь у постановках опер «Галія» С. Монюшка, «Аїда» Дж. Верді, «Богдан Хмельницький» К. Данькевича (перша постановка, 1951). З 1946 (з перервами) — викладач Київ. консерваторії (з 1977 — професор). Серед учнів — Т. М. Копилова, В. О. Тищенко. Б. — муз. редактор збіроч творів Дж. Палестрини, мотетів Й. С. Баха, партитури опери «Алкід» Д. Бортнянського.

Та: Про деякі методичні проблеми у класі хорового диригування. «Українське музикознавство», 1972, в. 7; Мадригал Палестрини. «Українське музикознавство», 1984, в. 19; Мотети Й. С. Баха. В кн.: Й. С. Бах і сучасність. К., 1985.

БЕРАДІС Микола Володимирович (19.XII 1922, Ашхабад) — укр. трубач, педагог, композитор, засл. арт. УРСР з 1969. Закінчив 1949 Київ. консерваторію (клас В. М. Яблонського); з 1967 — її викладач, з 1983 — професор. В 1944—71 — соліст оркестру Київ. театру опери та балету, 1944—83 — артист Укр. концерту.

Твори: 3 концерти для труби з оркестром, соната, етюд. обробки для труби п'єс укр. і рос. композиторів.

БЕРАДІЧІВ — місто Житомир. обл., райцентр, на р. Гнилоп'яті. Виник у 15 ст. 1483 був зруйнований крим. татарами. Після Люблінської унії 1569 — під владою Польщі. Під час нац.-визв. війни 1648—54 Б. здобуло військ. Б. Хмельницького. 1702 С. Палій розбив поблизу Б. польс. військ. Після 2-го поділу Польщі 1793 Б. у складі Правобережної України приєднано до Росії. З 1845 — повітове місто.

На тер. Б. виявлено поселення доби бронзи і черняхівської культури. У кін. 16 ст. киян. воєвода Я. Тишкевич побудував тут замок, 1627 заснував католицький кармелітський монастир, якому подарував давню чудотворну ікону Богоматері, що спричинило масове паломництво до Б. Над спорудженням Маріїнського костіолоу

(1739—54) на тер. монастиря працювали інж.-арх. Я. де Вітт, арх. Г. Тарнавський, розписував інтер'єр італ. маляр Б. Фредеріче, Монастирська б-ка мстила рідкісні книги і рукописи (в т. ч. «Мемуари 1490—1516 Яничара Поляка»). Монахи мали з 1760 друкарню (1840 перенесена до Житомира), де було випущено 650 книг (у т. ч. духовні та істор. видання, календарі). Серед друкарів-граверів був Федір Раковецький — батько філолога і археолога І. Ф. Раковецького. З середини 18 ст. володарем Б. став магнат Радзивілл, за клопотаннями якого 1765 засновано десять щорічних ярмарків, що мали європ. значення і не поступалися Лейпцигським. Гол. предметом вивозу були місцевого виробн. полотна, сукно, шовк. Уже в цей час активну участь у комерційній діяльності поряд з українцями і поляками брало єврейське населення Б., яке мало власну юрисдикцію (перша євр. громада згадується під 1721). Крім торгівлі, вони розвивали шведське та кравецьке ремесло, обробку дерева, металу, шкіри. З 1780 Б. упродовж багатьох десятиліть був пд.-зх. центром євреїв-хасидів. Наприкінці 18 ст. була зведена монумент. споруда синагоги (заснала перебудов). 1825 було затверджено ген. план Б. відповідно до засад класицизму, але місто довгий час зберігало ознаки середньовічної містобудівної культури: іррегулярність, мальовничість, тісний зв'язок планування і забудови з ландшафтом. Зведений 1826 костіол Варвари — тринефна, чотиристовпна базиліка в традиц. спрощених формах барокко (у березні 1850 тут вінчалися франц. письменник Оноре де Бальзак і Е. Ганска). Своєрідними архіт. домінантами міста були Троїцька церква (1836) і Успенський собор (1-а пол. 19 ст., знесений 1929). Наприкінці 19 ст. було споруджено театр, в якому до 1911 виступали місц. і гастролуючі трупи, окремі виконавці. На поч. 20 ст. забудовувалися старі і нові вулиці десятками житл. будинків, фасади яких були оздоблені профільною цеглою і метал. витонченими деталями. Своєрідний цегляний модерн представлений також монумент. спорудами комерційного уч-ща і Миколаївської церкви. Худож. цінністю Б. є його старі некрополі, зокрема євр. кладовище, де збереглися кам'яні надгробки-макейви з оригін. орнамент.-штрифтовим різьбленням. Восени 1846 у Б. побував Т. Г. Шевченко: малював істор. пам'ятки, записував укр. нар. пісні (1960 зведено пам'ятник Кобзареві, скульптор П. Криворучний). 1847 виступав Ф. Ліст. Досліджував архіт. пам'ятки міста М. Ф. Біляшівський («Костіол у Бердичеві», 1904). Тут народилися співачка М. Я. Бугкевич, актори — засл. діяч мист.

УРСР А. Ю. Сонц, нар. арт. УРСР П. Г. Міхневич, рос. письменник В. С. Гроссман. 1933—35 у Б. базувався Винницький пересувний робітничо-колоніальний театр. 1944—1963 діяв Бердичівський міський український музично-драматичний театр. У Б. — історико-краєзнав. музей. Будинки культури заводу «Прогрес», муз. і худож. школи; 2 парки — пам'ятки садово-паркового мист-ва. Літ.: Кот С. І. Бердичев. Путеводитель. К., 1982. Ходорковський Ю. Бердичів. Пам'ятки єврейської культури в історичному середовищі. «Архітектура України», 1991, № 5. Ю. І. Ходорковський. **БЕРДИЧІВСЬКИЙ МІСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР**. Утв. 8.I 1944 в м. Бердичеві Житомир. обл. В репертуарі: «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Сугут» І. Карпенка-Карого, «Весілля в Малинівці» Л. Юхвіда, «На Крайній межі» І. Чабаненка, «Російські люди» К. Симонова, «Розкинулось море широко» В. Вишневського. В театрі працювали режисери І. В. Зінченко, С. І. Парубочий, В. Ю. Раєвський, актори А. І. Горличка, І. А. Красс, А. Ф. Михайловська, В. В. Орловський, Є. В. Савицький, В. П. Федорчук, О. П. Хильченко. Існував до 1963. В. І. Гуненюк. **БЕРДОВСЬКИЙ** Олександр Якович [1 (14).III 1909, Київ — 8.V 1981, там же] — укр. артист балету і балетмейстер, засл. арт. УРСР з 1954. Навчався у Чистякова І. О. балетній студії в Києві. 1925—41 та 1944—54 — артист Київ. театру опери та балету. Партії: Лукаш («Лісова пісня» М. Скорумського), Зіґфрід («Лебедине озеро» П. Чайковського), Базиль («Дон Кіхот» Л. Мінкуса), Блазень («Блазень» С. Прокоф'єва). Постановник танців в опері «Галька» С. Монюшка (Київ. театр опери та балету, 1949), балету «Чорне золото» В. Гомоляки (Донец. театр опери та балету, 1957) та ін. Тв.: Танцювальні композиції та етюди танців народів світу. ч. 1—2. К., 1975 (у співавторі). І. В. Цепенко. **БЕРДЯЄВ** Валеріан Валеріанович (7.III 1885, Гродно — 28.XI 1956, Варшава) — рос. і польс. диригент, педагог. Закінчив 1906 Лейпцигську консерваторію (диригуванню навчався у А. Нікіша, композиції — у М. Ререра). З 1908 — диригент Маріїнського театру, з 1913 — опери Народного дому в Петербурзі. З 1916 — оперний, з 1918 — симф. диригент у Харкові, 1919 — в Києві, де виступав з Симф. оркестром ім. М. В. Лисенка та оркестром оперного театру, 1924—25 — гол. диригент симф. оркестру Ленінгр. філармонії. 8.X 1926 оперою О. Бородіна «Князь Ігор» відкрив перший сезон Держ. укр. опери в Одесі (1926—27 — її гол. диригент). 1927—28 — гол. диригент Київ. театру опери та балету, де поставив опери «Ніч перед Різдом» і «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова. Давав симф. концерти з творів

укр. музики (увертюра до опери «Наталка Полтавка», «Урочистий марш» М. Лисенка, «Українська фантазія» В. Пухальського, «Веснянки» М. Вериківського), вів оперний і диригентський класи в Муз.-драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка. Серед учнів — Н. Г. Рахлін, О. Г. Климов. З 1930 працював у Польщі, де очолював провідні муз. колективи. Б. — майстер широкого кантілени, багатові динаміки, ориг. концепцій виконання. І. Д. Ганкала. **БЕРДЯЄВ** Сергій Олександрович [псевд. — Обухівець; 1860, Київ — 6 (19).XI 1914, там же] — укр. поет, перекладач, худож. критик, театрознавець. Навчався у Києві в Колегі Павла Галагана, у Петербурзі та за кордоном. Працював лікарем. Писав укр. і рос. мовами. Друкувався в рос. журналах «Наблюдатель», «Русский архив» та укр. періодич. виданнях газет «Діло», «Букovina», «Громадська думка», «Рада», журн. «Літературно-науковий вистник» та ін. Автор статей про творчість І. К. Карпенка-Карого (1900, 1903), М. В. Лисенка (1903), М. Метерлінка (1913) та ін. Відомі його статті «Правда і мішура в мистецтві» (1895), «Старість душі» (1897, рецензія на драму А. П. Чехова «Іванов»; обидві — в київ. газ. «Жизнь и искусство»), «Ідейна малоросійська драма» (про постановку «Сави Чолого» І. Карпенка-Карого в трупі М. А. Кропивницького; журн. «Киевские отклики», 1905). Літ.: Рибаків М. Під псевдонімом «Старий театрал». «Культура і життя», 1991, 25 травня; Рибаків М. «Сей широкого освічений чоловік». «Україна», 1991, № 16. Ф. П. Погребенник. **БЕРДЯНСЬКИЙ ХУДОЖНИЙ МУЗЕЙ** імені І. І. Бродського. Ств. 1930 на базі збірки творів, яку подарував м. Бердянську І. І. Бродський. Має відділи рос., укр. (19 — поч. 20 ст.) і рад. мист-ва. 1991 фонд музею налічував бл. 2700 одиниць зберігання. В колекції — твори художників І. К. Айвазовського, О. М. Бенуа, М. П. Богданова-Бельського, І. І. Бродського, О. П. Головіна, М. Н. Дубовського, С. Ю. Жуковського, В. Х. Заузе, М. П. Іванова, О. В. Ісупова, К. О. Корovina, І. М. Крамського, П. І. Котова, М. Д. Кузнецова, А. І. Куїнджі, Б. М. Кустодієва, О. І. Лактіонова, П. О. Левченка, В. Є. та К. Є. Маковських, В. М. Максимова, Л. Ф. Малявіна, К. С. Петрова-Водкіна, І. Ю. Рєпіна, В. А. Серова, К. О. Трутєвського, Л. В. Туржанського, П. Д. Шмарова; скульпторів М. Ф. Блоха, Є. О. Лансере; серед експонатів декор.-ужиткового мист-ва — фарфор з-ду Гарднера. Літ.: Бердянський художественный музей им. И. И. Бродского. Каталог. К., 1975. Бердянський художний музей ім. І. І. Бродського. Альбом. К., 1985. О. М. Москальов. **БЕРЕГІНІЯ** — міфологічний персонаж у сх. слов'ян. Ототожнювалася з фантастичними іс-

татами, які, за повір'ями, насадили навколишню природу (русаки, мавки тощо), або з образом жінки-праматері — уособленням вічного кругообігу життя; надіялася магічною силою. Б. — також амулет (див. *Оберег*), якому приписували здатність захищати людину та її дім від злих чар і духів. Мотив Б. набув поширення в декор.-ужитковому мист-ві, зокрема в ювелірній справі (у фібулах, орнамент, бляшках, підвісках), худож. вишивці (до 19 ст.). Б. зображували на весь зріст з піднесеними догори руками — в позі благання. Стилистично характер образу нестійкий. Відомі зображення з різним ступенем схематизації. Пізніше, за часів християнства, образ Б. злився з образом Богоматері (*Оранта*). В наш час мотив Б. використовується в архіт. оздобленні будівель, у творчості художників декор.-ужиткового мист-ва.

Літ.: Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. М., 1981.

О. В. Замостян
«БЕРЕГІНІЯ» — фольклорний театр-студія. Засн. у вересні 1988 в Києві. Худож. керівник — М. О. Буравський. В репертуарі — фольклорні програми «Житотоки», «Щедрий вечір» з використанням укр. класичної драматургії.

І. В. Романченко.

БЕРЕГІВСЬКИЙ КОСТЬОЛ — пам'ятка арх-ри 13—14 ст. у м. Береговому Закарп. обл. Однонефна базиліка з хором і баштою-дзвіницею має асиметричну композицію. Під час фрагментарної реставрації 1975—78 на пд. фасаді було розкрито від шару тиньку північний проріз з білокам. профільованим обрамленням та фрагмент первісної кладки споруди. У першому ярусі дзвіниці зберігся готич. двірний отвір у формі стріластої арки; два верхніх яруси перебудовано 1924. В інтер'єрі привертає увагу хрещате склепіння вітаря та щилиновидне вікно з широкими підкосами. Споруда перехідного типу від романської до готич. арх-ри. А. А. Павшко.

БЕРЕГІВСЬКИЙ МАЙОЛКОВИЙ ЗАВОД. Засн. 1967 в Береговому Закарпатської обл. З 1979 — у системі *Укрхудожпром*. З-д випускає декор. та ужитковий посуд, молочні, кавові та столові набори в традиціях нар. мист-ва Закарпаття. Серед майстрів — З. Б. Ортунай, Е. А. Леңдел, Н. Е. Товт, К. М. Волошенко, Ж. В. Молнар, А. І. Бокені, А. А. Чалдаш. Ю. П. Лещук.

БЕРЕГОВЕ — місто Закарп. обл. Виникло в 11 ст., входило до складу Київ. Русі. В кін. 11 ст. підпало під владу Угорщини. З 1945 у складі Закарп. обл. возз'єднано з Україною. Пам'ятки арх-ри: в істор. центрі Б. — *Берегівський костіол* (13—14 ст.), *Звятичський костіол* (1247—1839), «*Графське подвір'я*» (1629), комплекс будівель «*Лев'ячий двір*», що правив за заїзд (кін. 17 ст.); на околиці, на тер. кол.

с. Чопівки — *Графський палац* (поч. 19 ст.), 2 комітатських будинки (кін. 19 ст.; поч. 20 ст., арх. І. Міклоуш). Через канал Верке, що з'єднує річки Боржаву і Латорицю, споруджено міст, що доповнює своєрідну арх-ру міста. У місті в 30-х рр. 20 ст. зведено ряд житл. будинків у стилі конструктивізму. Пам'ятники — рад. воїнам — визволителям міста (1945), Ш. Петефі, погруддя Л. Кошута, Д. Уйеша. З 17 ст. Б. відоме як осередок гончарства. 1967 відкрито *Берегівський майоліковий завод*, 1972 — цех худож. промислів (вироби з кераміки, дерева, металу тощо). З 1952 працює самод. драм. колектив, якому 1959 присвоєно звання нар. театру. 1993 ств. профес. угор. театр.

А. А. Павшко.
БЕРЕГОВСЬКИЙ Мойсей Якович [11 (23) I 1892, с. Термахівка Київ. обл. — 12.VIII 1961, Київ] — євр. музикознавець-фольклорист, канд. мистецтвознавства з 1943. Закінчив 1920 Київ. консерваторію (клас композиції Б. А. Яворського, навчався також по класу виолончелі у Ф. В. Мулерта), в якій 1937—41 і 1944—48 був зав. кабінетом етнографії.

1922—24 навчався у Петроградській консерваторії (клас композиції М. О. Штейнберга). 1928—50 працював в установах АН УРСР. Автор праць з питань розвитку євр. фольклору на тер. України, Білорусі та Польщі.

Тв.: *Єврейський музикальний фольклор*, т. 1. М., 1934; *Єврейські народні пісні*. М., 1963; *Єврейська інструментальна народна музика*. М., 1987.

БЕРЕЖАНИ — місто Терноп. обл. Вперше згадується 1375. Назву міста пов'язують з найменуванням мешканців, які поселилися на березі р. Золотої Липи. Між двома рукавами річки на болотистій місцевості феодал Синявський 1534 закладе кам. замок з ренесансною каплицею (див. *Бережанський замок*). На лівобережжі розбудовувалося місто, оточене земляними валами з дерев. вежами. 1530 йому було надано магдебурзьке право. В регулярне планування міста органічно вписано ряд кам. культових споруд: парафіяльний (1600) та вірменський (1710) костіоли, ансамбль монастиря бернардинців (1716—42), Троїцький собор (1768). В центрі кол. площі Ринок споруджено в стилі раннього класицизму міську ратушу (1811). На околиці — дер. Миколаївська церква (1691) — пам'ятка галицької архітектурної школи. Центр. частина забудована дво- і триповерховими кам. будинками в 17—19 ст. У місті споруджено мемор. комплекс на честь рад. воїнів-визволителів (1978, скульптор Е. П. Мисько). Б. — відомий осередок укр. гончарства (склався у 2-й пол. 19 ст.). Тут здавна створювали кахлі та посуд, оздоблені в техніці *фляндрування*. Вкриті білим ангобом вироби розписували вишуканим дрібним, переважно рос-

линним орнаментом зеленого та рудого кольорів. Твори місц. майстрів зберігаються у МХП АН України. Поширена худож. деревобробка. 1968 засн. цех сувенірів. Серед майстрів — М. Ф. Завітський, С. С. Ілляш 1893—1939 діяло укр. муз.-хорове т-во *Бережанський «Боян»*. 1940—41 — *Бережанський український драматичний театр*. Будинок культури, кінотеатр. У Б. в 16—17 ст. працювали скульптори Г. Горст та Я. Пфістер, у 19 ст. — А. Марконі. Тут народилися відомі діячі укр. культури — поет С. А. Твердохліб, композитор Н. О. Нижанківський, художники Є. Білявський, О. А. Кульчицька (на честь 100-річчя від дня її народження споруджено пам'ятний знак, скульптор Е. П. Мисько, 1977). З Б. пов'язано ім'я укр. художника Ю. І. Панкевича, письменників М. С. Шашкевича, Б. Лепкого.

Літ.: Чернецький Я. Бережани. Львів, 1905; Горета І. П. Бережани. Львів, 1979.

В. В. Фендур.
БЕРЕЖАНСЬКИЙ Петро Іванович (?—?) — укр. пілвчий 17 ст. Закінчив Києво-Могилянську академію, де співав в акад. капелі, 1652 — у *Государевих півчих дяків хорі* (Москва). Того ж року повернувся до Києва через матеріальні нестатки.

І. М. Лисенко.
БЕРЕЖАНСЬКИЙ «БОЯН» — укр. муз.-хорове товариство. Діяло 1893—1939 у *Бережанах*. Його засновники — О. І. Нижанківський (1893—95 — диригент його колективів, 1896—1914 — диригент А. Ремез) і письменник А. Чайковський. У складі — чоловічий і мішаний хори, духовий оркестр. Серед солістів — співаки Д. Глібовицька, К. Дияковська, Г. Нижанківська, співаки Ю. Бачинський, А. Дияковський, І. Рибак, скрипаль І. Барановський. У концертах також брали участь С. А. Крушельницька, І. Григорович, Є. І. Кушнірський. Організовувало концерти, присвячені Т. Г. Шевченку, М. С. Шашкевичу, Ю. А. Федьковичу, І. Я. Франку, А. Мішкевичу. 1909 силами т-ва було влаштовано авторський концерт Д. В. Січинського. У репертуарі були твори М. В. Лисенка, М. М. Вербицького, І. А. Лаврівського, В. Г. Матюка, О. Й. Нижанківського, П. І. Ніщинського, рос. і зах.-європ. композиторів, нар. пісні.

П. К. Медведик.
БЕРЕЖАНСЬКИЙ ЗАМОК — пам'ятка фортифікаційної арх-ри епохи *Відродження* у м. *Бережанах* Терноп. обл. Замок перехідного типу — від оборонних замків до палаців. Б. зведено 1534—54. Спочатку до складу замку входили палац із вітньою брамою, напівкругла і 4-гранна башта, Троїцький костіол (1554). У 1570 в пн. частині дитинця було споруджено дерев. будинок і башту. В 1-й пол. 17 ст. Б. з укріплено бастеями, в одній з яких розміщувався

Бережани.
Дібран. Глина, позива.
Поч. 20 ст. МХП АН
України. Львів.

арсенал. Зовн. укріплення Б. з. споруджено за новоголл. системою (схему розробив інж. Г. А. де Боплан). Заключний етап буд-ва — кін. 17 — поч. 18 ст. В останній третині 18 століття Б. з. почав руйнуватися, 1829 розібрано два верхніх яруси башт, пізніше знесено bastionні укріплення. Після перебудов Б. з. набув форми правильного п'ятикутника. У плануванні тричі використано прийом фланкування мурів великими баштами, які мають розгорнуту систему бійниць. По периметру замкового подвір'я розміщено 4 двоповерхові корпуси, триповерховий палац, Троїцький костіол. На зовн. стінах споруд були бійниці, на внутр. — великі вікна, аркади-галереї. Палац увінчує аттик, декорований глухою аркадою з бійницями. Гол. проїзд палацу оформлено різьбленим блоком, ренесансним порталом. Кімнати палацу було прикрашено скульптурою, портретами, стіни розписано сюжетами на теми військ. баталій (див. *Бережанського замку збірка живопису*). Троїцький костіол-усипальня належить до унікальних пам'яток України епохи Відродження. 1554 було збудовано одностовпну споруду з гранчастим пресбітерієм, 1619—24 до неї добудували з пд.-зх. боку каплицю (декорована 1627—28), пізніше споруджено пн.-сх. каплицю. Об'ємно-просторова композиція споруди близька до структури італ. купольних усипальнь 16—17 ст. Неф перекрито хрещатим склепінням, нартекс — півциркулярним з розпалубками, пресбітерія — півциркулярним та чвертьсферичним з трьома розпалубками склепіннями. Фасад центр. частини споруди декоровано: ренесансний різьблений (посадання мотивів ренесансного та укр. нар. виїмчатого різьблення) портал підкреслено сегментним *сандриком*, ренесансній композиції вікон доповнюють овальні ніші та *пілястри* коринфського ордеру у стилі *барокко*. Купол однієї з каплиць декоровано гірчечками (скульптор Я. Пфістер); в каплиці знаходились скульпт. надгробки власників Б. з. — феодалів Синявських (скульптор Г. Горст, тепер — у Львів. КГ). Фрагменти зруйнованих 1945—65 надгробків зберігаються у Львів. КГ. Г. Н. Логвин. **БЕРЕЖАНСЬКИЙ СКАРБ**. Знайдений 1965 в с. Бережанці Червоноградського р-ну Хмельн. обл., розташованому на місці давнього слов'ян. поселення. Датується 2—3 ст. н. е. Складався з 2-х золотих шийних гривен (одна з них орнаментована ромбічними виступами, від другої зберігся тільки фрагмент), срібної підвіски, бронзових браслетів з ажурними виступами-шишечками, намиста зі скла, сердолику і скляної пасти (різні за кольором сплюснені, овальні та округлі намистинки). Певний інтерес

Бережанський захин. 16—18 ст.

М. Ф. Бережний. Натюрморт. Пастель. 1988.

Бережанський скарб. Золота гривня.

становить амулет у вигляді ігтаха (качки), відлитий з бронзи. Подібні ритуальні фігурки відомі у старожитностях Центр. Європи і Кавказу, трапляються вони й серед давньогрец. і рим. пам'яток до 4 ст. н. е. Аналогічні Б. с. речі виявлено в регіонах Центр. та Пд.-Сх. Європи, у старожитностях кельтського світу, а також серед пам'яток сарматських і греко-фракієвських племен 1—3 ст. н. е. Окремі речі з Б. с. свідчать про майнові і соціальні розшарування у слов'ян. племен Серед. Подністр'я. Скарб зберігається у Кам'янець-Подільському істор. музеї-заповіднику. І. С. Винокур.

БЕРЕЖАНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР. Засн. у м. Бережанах як пересувний. Див. 1940—41. Гол. реж. — М. В. Хороманський. У трупі: П. І. Карабінєвич, І. Я. Кузенько, С. Д. Кузьова, О. І. Пришляк, В. Ю. Росса (диригент), І. О. Шиккульський. У репертуарі: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Скрипка гуцула» Ю. Мокрієва. П. К. Медведик.

БЕРЕЖАНСЬКОГО ЗАМКУ ЗБІРКА ЖИВОПИСУ — збірка портретів, монумент та станкового живопису, яка належала феодалу М. Синявському. З півн.-сх. боку споруди 1762 відомо, що збірка була розміщена у 14 залах, по яких та б-ці *Бережанського замку*. Стіни залів були розписані картинами на теми військ. баталій (Віденська, Хотинська, Журавинська та ін.). На плафонах двох великих залів зображено батальні композиції, що підтримували битви проти гурків під Віднем та Журавним у 17 ст. Над дверима та камінами розміщувалися картини з анімалістичними сюжетами. Найбільше у збірці було портретів: т. з. великий зал прикрашали 48 портретів королів Польщі; у «віденському» залі в суперпортретах були портрети Петра I на білому коні та королеви Ядвіги, в ін. приміщеннях — портрети кін. воядів А. Потоцького, гетьмана Синявського, його дружини, ін. коронних гетьманів. Авторами картин та багатьох портретів вважають укр. маляра Василя зі Львова. Твори виконували також рос., франц., італ. та ін. живописці. Окремі твори збірки зберігаються у Львів. КГ, НМА, ДМУОМ та ін. музеях України. Літ.: Жолотийський П. М. Художн. життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

БЕРЕЖНА Надія Сергіївна [17 (30). IX 1911, м. Сміла, тепер Черкас. обл.] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1966. Працювала в Запоріжжі в укр. муз. драм. театрі ім. М. Щорса (1934—79; до 1944 — Житомирський) і ТЮГу (1979—86). Ролі: Василина («Калиновий гай» О. Корнійчука), Поліна («Тепле місце» О. Островського), Уля Громова («Молода гвардія» за О. Фадеевим), Марія Олександрівна Ульянова («Призначення» В. Долгих), Люсі Купер («Поступись місцем» В. Дельмар).

К. О. Силин.

БЕРЕЖНИЙ Іван Тарасович (? — ?) — укр. художник-кераміст кін. 19 — поч. 20 ст. Жив і працював в Опішні з 1906. Закінчив на поч. 20 ст. Миргород. худож.-пром. школу. Виконував декор. вази витягнутих пропорцій, вазони для квітів, тарелі, вкриті поливою. Рослинні орнаменти композиції чітко окреслені, мають строкатий колорит. На творчості Б. позначився вплив стилю *модерн*. Учасник Полтав. с.-т. виставки 1909 (срібна медаль). Твори зберігаються в Музеї етнографії у Петербурзі, Полтав. краєзнав. музеї.

В. М. Ханко.

БЕРЕЖНИЙ Микола Федорович (24.VII 1938, с. Матвєєво, Краснодар. кр.) — укр. графік, аквареліст, засл. діяч мист. УРСР з 1976. Закінчив 1957 Краснодар. худож. уч.-ще. Працював у Краснодарі, Омську, з 1971 — у Миколаєві. Твори: серія «Індустріальний Миколаїв», «По містах Югославії» (обидві — 1972), «По містах-героях Чорномор'я» (1974—76), «Сільська тема» (1976), «Північ — південь» (1979), «Букет мотини» (1982—86), «Греція — Олімп» (1991) та ін.

БЕРЕЖНИЦЬКИЙ Богдан Теофілович (1887, м. Самбір, тепер Львів. обл. — 1964, Відень) — укр. віолончеліст. Навчався в польськ. консерваторії у Львові та Лейпцигській консерваторії (у Ю. Кленгеля). Працював у Відні концертмейстером віолончелей у симф. оркестрі «Фолькслопер» («Народної опери») і в квінтеті Готтесмана. Виступав разом з В. О. Барвинським в його автор. концертах 1924 та 1929 у Львові і під час гастрольної поїздки по Україні 1928—29. В репертуарі — твори В. О. Барвинського («Українська сюїта», «Варіації на українську народну пісню» для віолончелі та фп.), О. К. Глазунова («Іспанська серенада», «Пісня Менестреля»), зх.-європ. композиторів. Серед рецензентів концертних виступів Б. — С. П. Людкевич.

М. А. Біланська.

БЕРЕЗА Василь (1754, містечко Свірж, тепер село Львів. обл. — 1835, за ін. джерелами — 1827 або 1831, там же) — укр. живописець. Навчався сім років у Римі, де зробив численні копії з картин італ. майстрів. Жив у с. Краковці, з 1793 — у Свіржі.

Твори: картини «Дягав», «Гонча» (обидва — у НМА); композиції «Різдво Христове», «Воскресіння», «Франциск Асизський», «Св. Павло» (згоріли 1833) для костюлу францисканців; ікона «Св. Михайл» (з оригіналу італ. живописця Гідо Рені) для костюлу бернардинців (обидва — у Львові).

БЕРЕЗА Євген Якович (28.I 1942, Дніпропетровськ) — укр. співак (лірико-драм. тенор), засл. арт. УРСР з 1982. Закінчив 1971 Харків. ін-т мист-в. 1966—67 — артист Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки, 1967—70 — диригент Черкас. укр. нар. хору, з 1971 — соліст капели бандуристів Україн. У репертуарі — твори укр. композиторів, укр. нар. пісні.

БЕРЕЗАНСЬКА Галина Олексівна (26.IX 1926, с. Мала Олександрівка, тепер Херсон. обл. — 3.III 1975, Дніпропетровськ) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1969. Після закінчення 1951 Дніпроп. театр. уч-ща (курс І. Г. Кобринського) працювала в Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі. Ролі: Варка («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Катерина (одиною: опера М. Аркаса), Ліда («Майстри часу» І. Кочерги), Поліна («Солдатська вдова» М. Анкілова).

БЕРЕЗАНСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ (ін. назви: Борисфен, Борисфеніда) — одне з найбільш ранніх доньогрець. поселень у Пн. Причорномор'ї. Розташоване на о. Березань на 3х. від м. Очакова. Виникло в 2-й половині 7 ст. до н. е., існувало (з перервою у 2—1 ст. до н. е.) до перших ст. нашої ери. Під час розкопок виявлено 2 типи жител — земляники та напівземляники (кін. 7—6 ст. до н. е.) і наземні сирцево-кам. будинки (з 2-ї пол. 6 ст. до н. е.). Крім житл. будівель були громадські й культові споруди, прикрашені іноді привісною поліхромною архіт. теракотою. Одну з найцікавіших культових споруд — абсидальний храм збудовано у 5 ст. до н. е. На Б. п. вже в архаїчні часи (5 — поч. 6 ст. до н. е.) існувало гончарне виробн., про що свідчать знайдені фрагменти посудин та знятіє праці. В худож. відношенні найдосконалішою є привізна кераміка — сх.-грец. розписна, аттична та коринфська. Серед зразків сх.-грец. кераміки — видатна пам'ятка архаїч. вазопису кратер-дінос (6 ст. до н. е.). Поверхня посудини вкрита складними композиціями, що зображують фігурки тварин, бутони лотосу, хороводи, колісниці й вершників на здиблених конях. Розпис виконано темно-коричневим лаком, пурпуром і білою накладною фарбою, використано також різьблення. Свідченням розвитку мідноливарного виробн. є форми, в яких відливали прикраси (бляшки зі стилізованими зображеннями оленя, хижаків, підвіски у вигляді рибок, намистини, сережки тощо) та предмети побуту.

Березанське поселення. Кратер-дінос. 6 ст. до н. е.

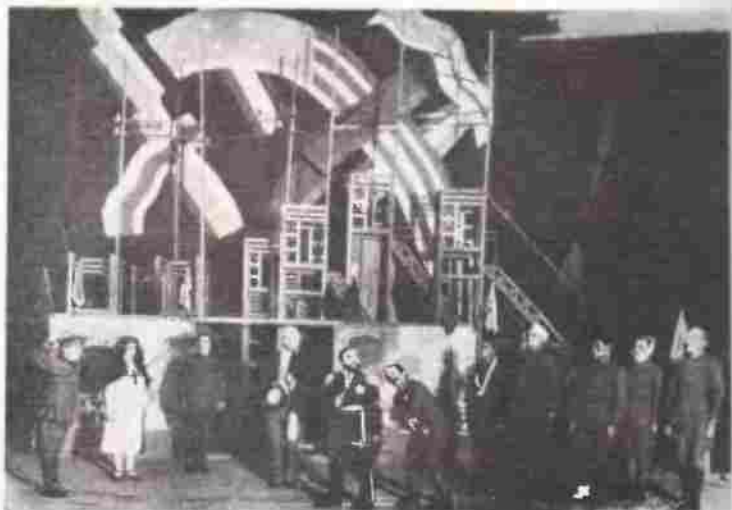

На поселенні знайдено також залишки залізобирного виробн. До скульпт. пам'яток належать антропоморфні надгробки. Серед творів коропластики — зображення богинь Деметри, Кори-Персефони, Афродіти, Артемиди та ін. Деякі теракоти мають сліди поліхромного розпису. Матеріали з розкопок Б. п. зберігаються у фондах Ін-ту археології АН України, Археологічного музею АН України, ДЕ в Петербурзі, Одес. археол. музею АН України.

Літ.: Лаппа В. В. Греческая колонизация Северного Причерноморья. К., 1966; Археология Украинской ССР, т. 2, К., 1986; Культура населения Ольвии и ее окрестности в архаическое время. К., 1987.

«БЕРЕЗІЛЬ». Засн. 1922 в Києві як мистецьке об'єднання (МОБ), що поєднувало творчо-виробничу практику з експериментальною, навчально-виховною та наук. роботою. МОБ було своєрідною академією мистецтв і являло собою розгалужену систему: «Березоля» творчі майстерні, «Березоля» теоретично-творчі станції та комісії, «Березоля» лабораторії, які заклали на Україні основи театрів різних видів і жанрів, театр. музеїв. Започаткував основи наук. організації праці в театрі, соціологічних досліджень, театрознавства та ін. МОБ стало центром виховання нац. кадрів України в галузі літ-ри і мист-ва. Після переведення 1926 в Харків МОБ реорганізовано в Центр. театр республіки «Березіль» (з 1935 — Харківський український драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка). Театр «Б.» відкрився 7.XI 1922 композицією «Жов-

тень» (текст колективу 1-ї майстерні «Б.»), що визначила його напрям як політичного театру. Еволюція соціально-естетич. і мистецьких принципів, розвиток укр. рад. драматургії, зростаюча актор. і режисерська майстерність колективу зумовили в кін. 20-х рр. філосо. спрямування «Б.». Найбільші досягнення пов'язані з творчою співдружністю «Б.» з М. Г. Кулішем. Засновником і керівником «Б.» (до 1933) був Лесь Курбас, з 1934 його очолював М. М. Крушельницький. МОБ об'єднував понад 250 творчих працівників. Серед них — Д. С. Антонович, Б. О. Балабан, Г. І. Бабієва, С. К. Бондарчук, Я. Д. Бортник, Є. В. Бондаренко, А. М. Бучма, В. С. Василько, М. П. Верхацький, Л. М. Гаккебуш, Й. Й. Гіряк, А. П. Демущик, П. Т. Долина, А. Ф. Дубовик, О. Г. Івашутич, Р. Г. Івицький, С. І. Каргальський, С. В. Коваль, Л. В. Комарецька, Л. А. Криницька, Д. І. Козачківський, П. М. Кудрицький, Ф. А. Лопатинський, Ю. Я. Лшанський, С. А. Мануйлович, І. О. Мар'яненко, П. О. Масоха, В. Г. Меллер, Д. О. Мілютенко, Р. П. Нецадименко, В. Онацька, З. О. Пігулошич, Ф. І. Радчук, С. А. Сващенко, О. І. Сердюк, В. М. Склярєнко, А. М. Смерека, І. М. Стещенко, Н. К. Титаренко, Б. Х. Тягно, Н. М. Ужвий, С. В. Федорцева, О. Л. Хвиля, Р. О. Черкашин, В. М. Чистякова, Й. В. Шевченко, В. М. Шкляєв та ін. Творчі контакти з «Б.» підтримували О. Ахметелі, М. П. Бажан, Ф. П. Бжикія, Остап Вишня, Мирослав Ірчан, С. М. Міхояс, А. Г. Петрицький, М. В. Семенко, Ю. К. Смолич, П. Г. Тичина та ін. (див. окр. статті). Осн. репертуар: «Жовтень» (1922), «Рур» Лесь Курбаса, «Газ» Г. Кайзера, «Джінні Хіпінс» за Е. Сінклером (всі — 1923), «Гайдамаки» за Т. Шевченком, «Макбет» У. Шекспіра, «Машиноборці» за Е. Толлером, «Секретар профспілки» за Л. Скоттом (всі — 1924), «За двома зайцями» за М. Старицьким, «Жакерія» П. Меріме, «Комуна в степах»

«Березіль». Сцена з вистави «Джінні Хіпінс» Лесь Курбаса за Е. Сінклером.

М. Куліша (всі — 1925), «Золоте черево» Ф. Кроммелінка, «Шпана» В. Ярошенка (обидві — 1926), «Пролог» Леся Курбаса і С. К. Бондарчука, «Жовтневий огляд» — драм. композиція Курбаса, «Король бавиться» за В. Гюго, «Яблуковий полон» І. Дніпровського (всі — 1927), «Народний Малахій» М. Куліша, «Бронеполізд 14-69» В. Іванова, «Змова Фієско в Генуї» Ф. Шіллера (всі — 1928), «Алло, на хвилі 477» (текст колективу «Б.»), «Мина Мазайло» М. Куліша (обидві — 1929), «Диктатура» І. Микитенка, «97» М. Куліша (обидві — 1930), «Невідомі солдати» Л. Первомайського (1931), «Тетнуdd» Ш. Дадіані, «Плацидарм» М. Ірчана, «Хазяїн» І. Карпенка-Карого (всі — 1932), «Маклена Граса» М. Куліша, «Загибель ескадри» О. Корнійчука (обидві — 1933), «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого (1934). У театрі видавалися журн. «Барикади театру» і газ. «Березілець».

Лит.: Курбас А. Березіль «Барикади театру», 1923, № 1; Курбас А. Сьогодні українського театру і «Березиль», К., 1927; Курбас А. 45-я дивізія і «Березиль». В кн.: Історія 45-ої Волинської Краснознаменої стрілецької дивізії, т. 1, К., 1929; Шевченко І. Сучасний український театр, Х., 1929; Кисіля О. Український театр, К., 1968; Терпюк П. І. Іван Мар'яненко, К., 1968; Смолич Ю. Курбас, В. кн.: Смолич Ю. Розповіді про неспокій тривав, ч. 2, К., 1969; Леся Курбас. Спогади сучасників, К., 1969; Кузякина Н. Песни Николая Кулиша, К., 1970; Довбищенко Г. Лебінський М. Поэма народного гнева, К., 1972; Рулин П. На шляхах революційного театру, К., 1972; Татюк А. Марьян Крушельницький, М., 1974; Кузякина Н. Б. «Макбет» Шекспира в постановках Леся Курбаса. В кн.: Пьеса и спектакль, А., 1978; Горбенко А. Г. Харківський театр імені Т. Г. Шевченка, К., 1979; Корнієнко Н. Леся Курбас і художники, В. кн.: Советские художники театра и кино, в. 3, М., 1983; Кузякина Н. Б. Становление украинской советской режиссуры, А., 1984; Бажан М. В снізі Курбаса, В. кн.: Бажан М. Твори, т. 3, К., 1985; Запорожец А. В. Мастер. Воспоминания о Леся Курбасе, В. кн.: Запорожец А. В. Избранные психологические труды, т. 1, М., 1986; Бобошко Ю. М. Режиссер Леся Курбас, К., 1987; Леся Курбас, М., 1987; Леся Курбас, Березиль, К., 1988; Довбищенко Г. Лебінський М. На сцені «Гайдамаки», К., 1989; Молодий театр Генеза. Завдання, Шляхи, К., 1991.

Н. М. Корнієнко.

«БЕРЕЗІЛЬ-93» — перший між-нар. театр. фестиваль у Харкові (1993), на якому були показані вистави театрів із США, Іспанії, Франції, Польщі, України, Росії, Білорусі, театрів-студій різних шкіл і напрямів. Під час фестивалю відкрито могилу-пантеон родини А. Курбаса, мемор. дошку В. Чистяковій; відбулася наук. конференція «Леся Курбас і світовий театральний процес». **БЕРЕЗІН** Юхим Йосипович (11.XI 1919, Одеса) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1960. Закінчив 1941 режисерський ф-т Київ. ін-ту театр. мист-ва (курс Г. М. Полещак). З 1940 — на Укр. естраді (з 1959 — Укрконцерт; 1947—48 — гол. режисер). Разом з Ю. Тимошенком склав гумористично-сатир. дует — Штетсель і Тарапунька. Виступав у виставах «Хвилюйтесь, будь ласка», «Моя

Ю. Я. Березін.

Г. О. Березова.

хата з краю», знявся у фільмах «Тарапунька і Штетсель під хмарами» (1954), «Іхали ми, іхали» (1963), «Смеханічні пригоди Штетселя і Тарапуньки» (1971), «Від і до» (1977, співавтор сценарію; всі — Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка), «Веселі зірки» (1954). Лит.: Слободанко О. А. Ділований людям сміх, К., 1979.

БЕРЕЗНИЦЬКИЙ Григорій Семенович [17(29).XI 1850, с. Янишівка, тепер с. Іванівка Станищенського р-ну Київ. обл. — ?] — укр. композитор, співак і педагог. До 1874 співав у хорі митрополитів Філарета і Арсенія в Києві, 1874—79 — у капелі княгині М. Демидової в її маєтку Сан-Донато (побл. м. Флоренція), 1881—91 — вчитель співу Київ. ремісничої школи (згодом завідуючий її пансіоном). Підтримував зв'язки з П. Д. Демущиком. Автор культової музики та хорівих аранжувань.

БЕРЕЗНЯК Ілля Григорович (справж. — Пивоваров; 1877, Ізюмський пов. Харків. губ. — ?) — укр. актор. Творчу діяльність почав в аматор. виставах. У 1901—08 (з перервою) — актор у трупах І. О. Науменка, В. О. Гридана, С. Морозенка і Г. Г. Каниця, С. Н. Максимовича, І. В. Квіткі-Павловського, С. Г. Любимова, А. Б. Дукельського, А. Н. Григоренка, І. А. Сагіна. З 1909 — розпорядник і режисер т-ва акторів, 1915 — в трупі М. К. Ярошенка. Деякий час працював у робітн.-сел. театрах, з 1934 — у Черніг. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка. Ролі: Черевик («Сорочинський ярмарок» М. Старицького за М. Гоголем), Дранко («Пошилися у дурні» М. Кропивницького), Омелько («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого), Стрижень («Загибель ескадри» О. Корнійчука), Ляпкін-Тяпкін («Ревізор» М. Гоголя). Автор п'єс «У кого гроші, той хороший» (1902), «За честь».

Є. С. Хайцевич.

БЕРЕЗНЯКИ — житл. масив у Києві, на лівому березі Дніпра. Осн. забудова здійснена 1970—78. Автори проекту — архітектори В. М. Гречина, С. Б. Шпільт, Г. М. Білінова, В. І. Козлова. Масив має чітку планувальну структуру, в якій поєднуються групи будинків з вільними ділянками, регулярні форми забудови — з

Житловий масив Березняки в Києві. Фрагмент забудови. 80-і рр. 20 ст.

вільними обрисами водойм, груп дерев. У середній частині Б. — парк із спорт. зоною, що прилягає до озера Тельбін. Значну роль в естетич. оформленні масиву відіграють елементи монумент.-декор. пластики.

Лит.: Архитектура Украины на современном этапе, К., 1984; Киев. Энциклопедический справочник, К., 1986.

БЕРЕЗОВА Галина (Ганна) Олександрівна [2(15).VI 1909, Петербург] — рос. і укр. артистка балету, балетмейстер, педагог, засл. арт. УРСР з 1941. Закінчила 1925 Ленінгр. хореогр. уч-ще (педагог А. Я. Ваганова), 1937 — оперно-режисерський ф-т Ленінгр. консерваторії. 1925—33 — солістка, 1933—37 — асистент худож. керівника балетної трупи Ленінгр. театру опери та балету. 1937—41 — худож. керівник і гол. балетмейстер, 1944—47 — балетмейстер Київ. театру опери та балету. 1945—66 — худож. керівник і педагог, з 1972 — педагог Київ. хореогр. уч-ща. 1969—73 — викладач у Київ. ін-ті культури, 1981—85 — балетмейстер-репетитор Київ. театру класичного балету. Постановник балетів «Лебедине озеро» (1937, 1942), «Спляча красуня» (1937) і «Лускунчик» (1951) П. Чайковського, «Бахчисарайський фонтан» і «Кавказький бранець» Б. Асаф'єва (обидва — 1938), «Алея» К. Данькевича (1940, перше виконання; 1945 у Київ. театрі опери та балету).

Тв.: Класичний танець у дитячих хореографічних колективах, К., 1977; Хореографічна робота з дорослими танц., ч. 1—2, К., 1982—83. Т. О. Шевченко.

Березоворудківський палацово-парковий комплекс. Палац, 2-а пол. 18—19 ст. Подтащина.

БЕРЕЗОВОРУДКІВСЬКИЙ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ КОМПЛЕКС — пам'ятка арх-ри 2-ї пол. 18—19 ст. в с. Березовій Рудці Подтав. обл. Мاستок належав поміщикам Закревським. На основі природного листяного лісу розбито пейзажний парк (100 га) з каскадом ставків та альтанками. В центрі комплексу — двоповерховий мурований палац, прямокутний у плані, з розвинутими бічними ризалітами на дворовому фасаді та аркадою на парковому. Над аркадою — галерея з відкритими лоджіями. Фігурні метал. грати балкону та капітелі колон композитного ордера надають палацу мальовничості. У вирішенні дворового фасаду використано прийоми укр. барокко. Його різноманітність фронти хвилястої форми та еркери на ризалітах. Парадне подвір'я-курдонер обмежують

по боках два симетричні муровані одноповерхові флігелі у стилі раннього класицизму, прикрашені чотириколонними доричними портиками з дерев'яними фронтонами. Мاستок оточує цегляний мур з візерунковою кладкою. 1843, 1845, 1846 тут бував Т. Г. Шевченко. Л. М. Сухомляк.

БЕРЕЗОВСЬКА Параска Олексівна (30.IX 1900, с. Клембівка, тепер Вінн. обл. — 26.XII 1986, там же) — вишивальниця, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1964. Працювала 1925—64 в клембівській артілі «Жіноча праця» (згодом — Клембівська фабрика художніх виробів). Розвинула традиції нар. вишивки Поділля. Серед творів — жіночі блузи, чоловічі сорочки, рушники, оздоблені геом. і рослинно-геометризованим орнаментом. Твори Б. зберігаються в ДМУНДМ, Вінн. краєзнав. музеї.

Т. В. Кара-Васильєва

БЕРЕЗОВСЬКИЙ Володимир Семенович (1882, Львівщина — 1956, м. Заготелець, Польща) — український хоровий диригент і композитор. Навчався у Львів. вищому муз. ін-ті. Працював диригентом хорових т-в «Бандурист» у Львові (1908—11, 1920—25) та «Боян» у Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща, 1911—14) і Тернополі (1931—38). 1940—41 — хормейстер Терноп. драм. театру. Твори: мішані хори «Якби мені, мамо, намисто» (сл. Т. Г. Шевченка, 1923), «Ой люди, смутку» (сл. П. С. Карманського, 1925) та ін., твори для фп., обробки нар., у т. ч. укр. пісень. П. К. Мегведик.

БЕРЕЗОВСЬКИЙ Григорій Катеринослав, тепер Дніпропетровськ — 1952, с. Підлісці, тепер Терноп. обл.) — укр. актор і режисер. Чоловік М. Авсюкевич. Творчу діяльність почав в аматор. гуртку залізничників Катеринослава. Працював у Садовського М. К. театрі (1906, Полтава; 1907—19, Київ), Драм. театрі ім. І. Франка у Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща; 1921—22), в Руському театрі товариства «Просвіта» в Ужгороді (1922—23), у трупі М. Орла-Степняка в Дрогобичі (1923—24), у Бойко Раїси театрі (1925—27). 1928—37 — режисер аматор. гуртка у м. Кременці (тепер Терноп. обл.), де поставив драми «Лісова пісня» Лесі Українки, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького та ін. Б. винайшов і вперше застосував багато оригін. світлових ефектів у виставах Театру М. К. Садовського у Києві. Серед ролей: Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), Кравчина («Сава Чалий» І. Карпенка-Карого), дядько Лев («Лісова пісня» Л. Українки), Хлопов («Ревізор» М. Гоголя). Б. — автор рукописних «Згадок» про Театр М. К. Садовського (зберігаються в Музеї театр., муз. та кіномист-ва України).

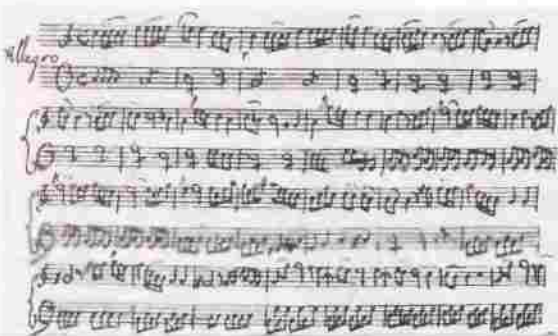

П. О. Березовська.
Буллон жіночої блузи.
Кремльшин, вишивка,
1960. ДМУНДМ, Київ.

Г. Березовський.

М. С. Березовський.
Соната для скрипки
і чембало. Автограф
першої сторінки
рукопису.

Лит.: Василько В. Микола Садовський та його театр. К., 1962. П. К. Мегведик. **БЕРЕЗОВСЬКИЙ** Максим Созонтович [16 (27).X 1745, м. Глухів, тепер Сум. обл. — 22.III (2.IV) 1777, Петербург] — укр. композитор і співак. Перші муз. враження Б. пов'язані з мистецьким життям Глухова (діяльність Глухівської співацької школи, виступи капели К. Г. Розумовського, виконання творів А. А. Рачинського). Навчався в Київ. академії, де познайомився з кантовим співом (див. Кант) та партесним співом, почав створювати перші композиції для хору. 1758 Б. призначено півчим капели вел. князя Петра Федоровича в Оранієнбаумі (тепер м. Ломоносов Петерб. обл.). Тут він брав уроки співу в італ. співачки Н. Гарані і виступав у провідних партіях в операх італ. композиторів Ф. Арайї та В. Манфредіні. З 1762 — співак придворної італ. капели, де виступав разом з Є. Т. Білогорською. В 60-х рр. Б. навчався в Петербурзі композиції в італ. композитора Ф. Цопіса, писав духовні концерти під впливом італ. музики. 1769 був направлений за кордон для завершення навчання. 1770 брав уроки композиції у Дж. Мартіні в Болоньї. 1771 витримав іспит у Болонській філармонічній академії на звання академіка-композитора і став членом Болонської філармонічної т-ва. В Італії Б. написав оперу «Демофонт» (лібретто П. Метастазіо; пост. 1773 в Ліворно), сонату для скрипки та чембало (1772, Піза). Це перші відомі зразки оперного і камерно-інструм. жанрів, які створив україн. композитор. На думку окремих дослідників, до цього періоду належать його хорові цикли «Літургія» (у 8 ч.) і «причасні вірші».

1773 Б. повернувся до Росії. Придворні кола байдуже і недоброзичливо поставилися до його творчих досягнень. До кінця життя композитор не мав посади, відповідної до набутої за кордоном освіти. Не здійснилася й обцянка кн. Г. О. Потьомкіна призначити Б. директором Катеринославської муз. академії. Доведений до відчаю принизливим становищем і матеріальною скрутою, Б. заповдіяв собі смерть.

Доробок Б. відзначають напружений драматизм, тонке від-

чуття гармонії і ладового колориту (див. Лаг), високий рівень володіння поліфонічною технікою (див. Поліфонія). У творчості Б. поєднуються риси барокко, класицизму і сентименталізму; муз. мова та стилістичні прийоми його творів, з одного боку, близькі ранньокласич. європ. мист-ву, з іншого — орієнтовані на засоби виразності укр. і рос. профес. хорової музики та муз. фольклору. В історію україн. муз. культури Б. увійшов передусім як автор циклічних (багаточастинних) хорових духовних концертів а капела, в яких він узагальнив надбання зх.-європ. і вітчизн. хорової музики. Структурні принципи хорових концертів Б. були розвинуті А. С. Бортнянським, а образна драматизація його музики вплинула на творчість А. Л. Веделя. Найяскравіший з концертів — «Не отвержи мене во время старости». В доживт. період хорові та інструм. твори Б. входили до репертуару ряду провідних хорів (у т. ч. Придворної співацької капели в Петербурзі), в наш час їх виконують Рос. академ. хорова капела ім. О. О. Юрлова (Москва; концерт «Не отвержи мене...» записаний на платівку), Держ. академ. капела ім. М. І. Глинки (Петербург), академ. капели України «Думка» і «Трембіта», Київський камерний хор ім. Б. М. Лятошинського та ін. Частина творів Б. видано, зокрема хорові концерти «Не отвержи мене во время старости» (вперше 1818 у Петербурзі, згодом не раз перевидавані), «Господь воздарися» (у зб. «Історична хрестоматія», вип. 4, 1903); 7 частин «Літургії» (перекладені Є. С. Азесвим для 4-голосого чол. хору, «Збірка духовно-музичних творів і перекладень різних авторів для 4-х чоловічих голосів», бл. 1914), 4 «причасні вірші» — «Творят ангели», «В пам'ять вічну», «Чашу спасення приїму», «У всю землю» (1887, 1938), дві арії з опери «Демофонт» (1968, 1978), екзамнаційний антифон (1951), сонату для скрипки та чембало (1983), 4 арії з опери «Демофонт» (1988), літургію для мішаного хору і 10 «причасних віршів» (1989). Зберігається в рукописах хоровий концерт «Бог ста в сонмі богів».

Значна частина творчої спадщини Б. тривалий час вважалася загубленою. Муз. дослідники Ю. В. Келдиш, М. Г. Ридарєва, М. Б. Степаненко, А. В. Палєхін та ін. знайшли і реставрували ряд творів композитора. Проте чимало його композицій відомі лише з назв: хорові концерти — «Не отвержи мене» (на 8 голосів), «Висмійте, людіє», «Вскую мя отринув», «Милость і суд воспою», «Не імамя тїніє помози», «Нині сили небесні», «Отригну сердце мое», «Придіте й відіте», «Слава в вишніх Богу», «Суди

Господи, обидящі», «Тобі Бога хвалимо», «Услыши сія всі язичі»; «причасні вірші» — «Вкусіте і відіте» (двохоровий), «Всі язичи воспеліте», «Херувимська», більша частина опери «Демофонт». Серед зарубіж. дослідників життя і творчості Б. — Ф. Фетіс (19 ст.), А. Мозер (20 ст.).

Лит.: Болховитинів Е. Новый опыт исторического словаря о российских писателях. «Друг просвещения», 1805, № 6; Боников П. Березовский. В кн.: Энциклопедический лексикон, т. 5. СПб, 1836; Воронников П. Березовский и Галушпи. «Библиотека для чтения», 1851, № 2; Асочевский В. Киев с его училищем Академией, ч. 2. К., 1856; Лебедев Н. А. Березовский и Бортнянский как композиторы церковного пения. СПб, 1832; Грищенко М. История украинської музики. К., 1922; Штелин Я. Музыка и балет в России XVIII века. Л., 1935; Витвицкий В. Максим Березовский. Жизнь и творчество. Джерси Сіті, 1974; Келдыш Ю. Неизвестная опера русского композитора («Демофонт» М. Березовского). «Советская музыка», 1966, № 12; Боровик М. Максим Березовский. «Народная творчество та етнографія», 1970, № 5; Маденко П. Дмитро Степанович Бортнянський. Максим Сопотонич Березовський. Вінніпег, 1951; Рыцарева М. Композитор М. С. Березовский. Жизнь и творчество. Л., 1983; Степаненко М. Скрипичная соната Максима Березовского. «Советская музыка», 1984, № 1; Левашев Е. М., Полевин А. В. М. С. Березовский. В кн.: История русской музыки, т. 3, ч. 2. М., 1985; Юрченко М. Неизвестные произведения Березовского. «Советская музыка», 1986, № 2; Юрченко М. Итальянские письма о Максиме Березовском. В кн.: Памятники культуры. Новые открытия. М., 1991.

М. С. Юрченко.

БЕРЕЗОВСКИЙ Михайло (? — ?) — укр. композитор, муз. теоретик і педагог 18 ст. Автор підручника з партесної композиції «Граматика», в якому розвинув пед. і теор. принципи М. П. Дилецького (рукопис зберігається в Держ. б-ці Росії).

О. С. Цалый-Якименко.

«БЕРЕЗОЛЯ» ЛАБОРАТОРІЯ — 4 навч. підрозділи при мист. об'єднанні «Березіль» (МОБ). 1) Режисерська лабораторія (спочатку під назвою «Кермо») виникла при утворенні МОБ як студія для навчання режисерів і метод. центр театрів республіки; водночас мала виконувати функції редакційної колегії журн. «Кермо». Ці наміри не було здійснено. Проте 4.III 1923 організовано режисерську лабораторію з метою навчання театр. молоді режисури, а також підвищення її заг. культур. рівня. Навч. процес здійснювався без відриву лаборантів від актор. творчості, роботи на ін. посадах у театрі під час підготовки чергових вистав і поділявся на лабораторні і шкільні заняття. Шкільні включали, зокрема, вивчення філософії, історії театру, теорії музики, композиції вистави, хореографії, законів художнього оформлення вистави, техніки сцени, електротехніки, засвоєння пед. навичок. Кожний лаборант опрацьовував повністю драм. твір. Після засвоєння знань та навичок, потрібних для виконання обов'язків режисера, лаборант виконував роботу асистента, другого режисера, наразті самостійно ставив виставу. За такої організації поділ складу

лабораторії на курси або набори — умовний.

Так, до першого набору можна віднести С. К. Бондарчука, В. С. Василька, Г. Д. Затворницького, Г. Г. Ігнатівича, Ф. А. Лопатинського, Й. В. Шевченка; до другого — Я. Д. Бортника, А. М. Бучму, Г. В. Воловика, П. Т. Доліну, А. Ірія, І. А. Кригу, П. М. Кудрицького, Ю. Я. Лішанського, З. О. Пігулович, О. Й. Перегуду, Б. Х. Тягна, Х. М. Шмоїна; до третього — К. Я. Дігтяренка, О. А. Магат, В. Опацьку, В. М. Чистякову; до четвертого — Б. О. Балабана, М. П. Верхавського, В. Воронова, В. Гайвороського, А. Ф. Дубовика, О. Іщенко, М. М. Крушельницького, Л. Т. П'ясецького, В. М. Скляренка, Р. О. Черкашина. Склад учасників лабораторії фактично очолював ін. підрозділ МОБ, здійснював кураторство над його станціями та комісіями. Зважаючи на керівну роль у всьому творчому житті «Березоля», з 11.X 1924 режисерська лабораторія набула статусу режисерського штабу театру з відповідними функціями. За нею залишалися також навч. і виховна функції. Коли навч. завдання у зв'язку з організацією при «Березолі» драм. студії (1930) виступили на перший план, режисерський штаб знову став називатися лабораторією.

2) Макетна майстерня, якою керував В. Г. Меллер, фактично була лабораторією сценографії, де художники театру набували досвід у процесі виробничої підготовки вистав, а також здобували фахову і заг. освіту. До її складу входили Д. І. Власюк, І. Г. Курочка-Армашевський, М. Санников, М. М. Симашкевич, В. М. Шкляєв.

3) Хореографічна майстерня (лабораторія), яку очолювали Н. П. Шуварська та В. М. Верховинець, лише почала роботу по узагальненню досвіду укр. хореогра-

фії (матеріали не збереглися).

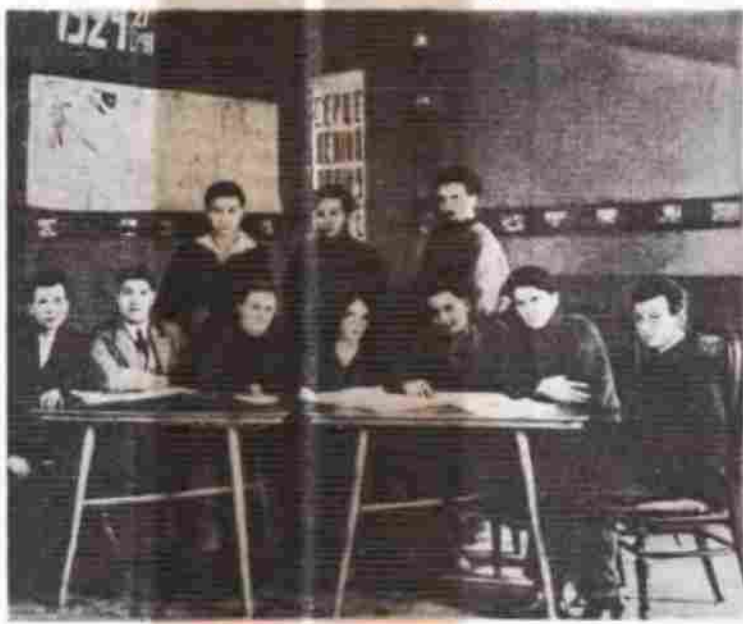
4) Лабораторія слова працювала під керівництвом Лесь Курбаса і складалася з груп голосу (І. О. Мар'яненко, П. М. Кудрицький, А. М. Гаккебуш, О. І. Сердюк) і слова (В. М. Чистякова, Р. П. Нецадименко, З. О. Пігулович, В. С. Василько). До її роботи було залучено фахівця зі сценіч. мови проф. Й. О. Куніна, за методикою якого навчалися актори трупи «Березоля». 1930 у Харкові організовано також студію слова.

«Б.» а. припинили роботу наприкінці 1933.

Лит.: Гладішева А. О. У майстерні сценічного слова. В кн.: Театральна культура в 13 К., 1987. Див. також лит. до ст. «Березіль».

Ю. М. Бобошко

«БЕРЕЗОЛЯ» ТВОРЧІ МАЙСТЕРНІ. 1-а майстерня мистецького об'єднання «Березіль» (МОБ) утв. 30.III 1922 в Києві (з грудня 1922 — ім. 45-ї Червонопрапорної дивізії). До її складу ввійшли актори «Київдрамте» та студенти Музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка. Серед них: І. Д. Андєєва, Д. І. Антонович, Г. І. Бабієв, Б. О. Балабан, Г. В. Воловик, М. Домашенко, Г. Г. Ігнатівич, А. Ірій, Л. В. Комарецька, М. Т. Кононенко, П. М. Кудрицький, Г. Марич, Р. П. Нецадименко, М. В. Савченко, Б. Х. Тягно, В. М. Чистякова, Й. В. Шевченко. Керівник — Лесь Курбас. Робота майстерні мала експеримент. характер. Улітку 1922 працювала в Білій Церкві. Послужила заг. і фахове навчання з постановкою спектаклів («Мірандоліна» К. Гольдони, «Адвокат Патлен» невід. автора, «Анджело — тиран падуанський» В. Гюго, «Цвіркуни на печі» за Ч. Діккенсом, «Нора» Г. Ібсена). З осені 1922 майстерня підготувала імпровізаційним методом за режисерськими сценаріями Лесь Курбаса і в оформленні В. Г. Меллера вистави — плакати «Жовтень»

«Березоля» лабораторія. Режисерська лабораторія. Сидять (зліва направо): Я. Д. Бортник, В. С. Василько, Б. Х. Тягно, З. О. Пігулович, Лесь Курбас. Ф. Л. Лопатинський, Ю. Я. Лішанський; стоять: П. М. Кудрицький, І. А. Крига, А. Ірій, 1925.

(1922) та «Рур» (1923). Здійснено також постановки «Газ» Г. Кайзера (1923), «Протигаз» С. М. Трегьякова (1924, обидві — реж. Лесь Курбас, художник В. Меллер), «Комуна в степах» М. Г. Куліша (1925, реж. П. М. Кудрицький, художник В. М. Шкляєв, М. М. Симашкевич).

2-а майстерня засн. 30.XII 1922 на базі кийв. «Незалежного театру». В її складі: С. К. Бондарчук, А. М. Бучма, В. С. Василько, А. М. Гаккебуш, П. Т. Долина, С. А. Мануйлович, О. І. Сердюк. Керівник — Лесь Курбас. 1923 ці актори склали основу колективу 4-ї майстерні, а до 2-ї було прийнято групу молоді, яку очолював Ф. Лопатинський. Завдання майстерні — створення театру для дітей. Готували спектаклі «Кентервільський привид» за О. Уайльдом та «Жерці» за О. Цагарелі, однак здійснено було лише виставу «Нові йдуть» («Буревій»), за оповіданнями Ю. Зозулі, 1923; реж. Ф. Лопатинський, художник В. Шкляєв. У квітні 1924 за браком коштів припинила діяльність.

3-я майстерня створена в січні 1923 у Білій Церкві на базі місц. студії. Мала своїм завданням створити зразковий театр для повітового міста. Керівник — Я. Д. Бортник. Репертуар повторював постановки 2-ї та 4-ї майстерень («Цар Едіп» Софокла, «Жовтень», «Рур»; «Джінні Хігінс» за Е. Сінклером). Її колектив здійснив гастрольну подорож по Житомирщині та Поділля. На базі 3-ї майстерні засн. Білоцерківський український робітничо-селянський театр ім. Леса Курбаса.

4-а майстерня (керівник — Лесь Курбас) утв. 20.III 1923 як показовий театр, призначений для демонстрації глядачам досягнень, здобутих у процесі студійної роботи всього колективу. Вона стала основою постійно діючого театру «Березиль», до складу якого ввійшли члени кол. 2-ї майстерні, а також Д. І. Антонович, Б. О. Балабан, С. К. Бондарчук, Й. Й. Гіряк, О. Г. Івашутин, С. І. Каргальський, С. В. Коваль, А. В. Комарецька, М. Т. Кононенко, А. І. Крига, Л. А. Криницька, М. М. Крушельницький, А. Г. Макаренко, І. О. Мар'яненко, П. М. Нятко, О. Й. Перегуда, Ф. І. Радчук, А. М. Смерека.

Вистави: 1923 — «Джінні Хігінс» за Е. Сінклером (інсценізація і постановка Леса Курбаса, композитор А. Буцький); 1924 — «Машиноборці» Е. Толлера (реж. Ф. Лопатинський), «Секретар профспілки» за одним романом Л. Скотта (інсценізація і постановка Б. Тягня та П. Кудрицького), «Людина — маса» Е. Толлера (реж. Т. Ігнатович), «Макбет» У. Шекспіра (реж. Лесь Курбас; всі — художник В. Меллер), «Тайдамаки» за поемою Т. Шевченка (інсценізація, постановка і сценарій

Леса Курбаса, композитор Р. М. Глієр), «Пошились у дурні» — осучаснена переробка В. М. Ярошенка і Ф. Л. Лопатинського одним комеді М. А. Кропивницького (реж. Ф. Лопатинський); 1925 — «За двома зайцями» за М. Старицьким (реж. В. Василько), «Жаберія» П. Меріме (реж. Б. Тягно, композитори А. Буцький, М. Вериківський), «Напередодні» О. Поповського та А. Піотровського (реж. Лесь Курбас, всі — художник В. Шкляєв), 1926 — «Шпана» В. Ярошенка (реж. Я. Бортник).

5-а майстерня утв. 7.X 1923 у Борисполі як модель театру для села. Керівник — В. Онацька. У репертуарі — пристосовані для класної сцени вистави «Березоля» («Джінні Хігінс», «Жовтень» та «Рур»).

6-а майстерня засн. 19.V 1924 в Одесі. Керівники — С. К. Бондарчук, П. Г. Долина. Проводилася студійно-навч. робота за системою Ф. Дельсарта. Вистави: «Чудотворці» (автор і реж. С. К. Бондарчук, художники М. Данилов і О. Ексельбріт), «Джінні Хігінс» (за інсценізацією та режисерським планом Леса Курбаса, режисери П. Т. Долина, С. К. Бондарчук, С. А. Мануйлович), «Царі» за Т. Г. Шевченком (інсценізація і постановка П. Т. Долини). Майстерня обслуговувала робітн. клуби Одеси, проводила анкетування глядачів, соціологічні дослідження, підтримувала зв'язок з місц. літераторами. Існувало до березня 1925. Більша частина трупя вилася в «Держдрам», засн. 1925 в Одесі. В заг. структуру МОБ входили також агітмайстерні в с. Березні, тепер Володарського р-ну Київ. обл. (керівник Г. Сташук), с. Мокрий Калинець, тепер смт Черкас. обл. (керівник А. Грабовський), у селі Миронівці, тепер місто Київ. обл., та с. Ободівці на Київщині (тепер Житомир. обл.).

Літ.: Голова В. В. Одеська філія «Березоля». В кн.: Театральна культура, в. 11. К., 1985. Див. також літ. до ст. «Березоля».

Ю. М. Бобошко

«БЕРЕЗОЛЯ» ТЕОРЕТИЧНО-ТВОРЧІЙ СТАНЦІЯ КОМІСІЇ — мережа н.д. осередків (станцій) та організаційно-творчих комісій, створених у рамках мистецького об'єднання «Березиль» (МОБ). 1) Репертуарна станція (керівник — Л. Френкель) здійснювала підготовку п'єс, інсценізацій, перекладів для майстерень «Березоля» і підшефних робітн., сел., червоноарм. клубів та драм. колективів. Тут працювали письменники В. М. Ярошенко, Я. Г. Савченко, М. В. Семенко, П. П. Філіпович, О. Бурхгардт, а також режисери та актори, що мали літ. здібності. Підготовлено і поставлено у майстернях «Б.» вистави: «Чудотворці» С. К. Бондарчука, «Царі» П. Т. Долини за Т. Г. Шевченком, «Робселькорія» Ф. Л. Лопатинського та П. М. Кудри-

цького, «Операційний план» З. О. Пігулович та Л. Френкеля, «Сількор Головка» та «Ленін» Ф. Л. Лопатинського (чотири останні видано 1926 «Книгоспілкою»), «Жовтєві епізоди», «Дні суму і тривоги», «Ліга націй» тощо. 2) Клубна станція (керівник — З. О. Пігулович) надавала метод. допомогу робітн., сел., комсомол. та червоноарм. клубам, самодіяльним гурткам, агітбригадам. 3) Станція фіксації і систематизації досвіду (керівник — Лесь Курбас) на основі творчого досвіду «Березоля» і окремих діячів театру (В. Е. Мейерхольд, Є. Б. Вахтангов, О. Я. Таїрова, В. С. Смишляєва, Е. Пискагора, Г. Крега, Г. Фукса, С. М. Волконського, Ф. Дельсарта та ін.) розробляла власну театр. систему — науку про театр, закони його творчості. 4) Станція мови і театральної термінології в контакт з АН УРСР працювала над розробкою методич. матеріалів з укр. орфоєпії, сценічної мови, над складанням словника театр. термінів. 5) Станція сільс. театру добирала репертуар, надавала методич. допомогу, влаштовувала семінари для керівників і учасників сільс. драм. гуртків, влаштовувала їхні показові вистави, проводила обмін досвідом. 6) Станція наук. організації праці (керівник — Ф. Л. Лопатинський) вивчала питання розподілу та обліку праці в театрі, розробляла рекомендації по удосконаленню процесу підготовки вистави; мала визначити оптимальну структуру всього об'єднання. 7) Статистичне бюро здійснювало анкетування глядачів, аналізувало їхній соціальний склад, відгуки на вистави, перевіряло дохідливість мистецької мови «Березоля» для робітн., сел. та робітфаківської аудиторії. 8) Бібліотечна комісія у складі О. В. Запорожця, О. А. Магат, Б. Х. Тягня формувала бібліотеку театру, складала рекомендаційні списки спец. літ. для навчання, методич. і наук. роботи станцій та комісій. 9) Психотехнічна комісія (керівник — лікар-психіатр проф. В. Гаккебуш) вивчала природу актор. обдарування, визначала об'єктивні вимоги до психофізичних даних актора. 10) Дисциплінарна комісія розбирала і роз'язувала конфлікти, забезпечувала чіткість і продуктивність роботи МОБ. 11) Музейна комісія (голова — В. С. Василько) збирала матеріали з історії укр. театру. В її складі: Л. М. Гаккебуш, О. Ф. Швачко, М. П. Савченко, В. Гайворонський, М. Т. Кононенко, О. І. Сердюк, Д. П. Демущий, П. О. Масоха. Комісія, зокрема, збирала матеріали про діяльність корифеїв укр. сцени, розробила схему співснування напрямів у тогочасному

Берестяні вироби. Кошів.
Кін. 19 — поч. 20 ст.
Музей народної архітектури та побуту
України. Київ.

укр. театр. мист-ві. Матеріали, зібрані комісією, стали основою фондів Театр. музею УРСР (див. *Театрального, музичного та кіномистецтва України музей у Києві*). 12) Видавнича комісія випускала журнали «Наш фронт» (рукописний, вийшло 2 номери) та «*Барикади театру*». 13) Прес-бюро інформувало редакції газет та журналів про діяльність МОБ, його плани, наступні прем'єри, творчі задуми режисерів тощо. *Ю. М. Бобашко*.

БЕРЕЙТОР (від нім. *Bereiter* — об'їждчик, наїзник) — 1) Фахівець, що об'їжджає коней, навчає верхової їзди. 2) В цирку — помічник дресирувальника.

БЕРЕЛЕТ Володимир Ілліч (19.ІІ 1946, с. Новоолександрівка Дніпроп. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1985. Закінчив 1967 Дніпроп. театр. уч-ще (курс А. С. Лазуренка), 1983 — ДІТМ ім. А. В. Луначарського. Актор Криворізького рос. муз.-драм. театру імені Т. Г. Шевченка (1970—73), Сум. театру драми та муз. комедії (1967—70, з 1973). Ролі: Степан («Маруся Богуславка» М. Старицького), Левко («Майська ніч» за М. Гоголем), Гусак («Потомки запорожців» О. Довженка), Паганіні («Паганіні» Ф. Легара).

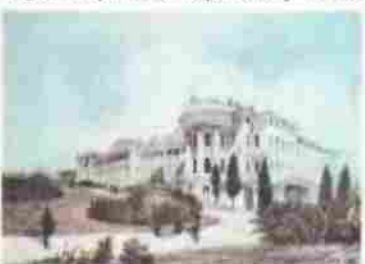
БЕРЕСТЯНІ ВИРОБИ — ужиткові речі, виготовлені з бересту — насиченого смолою поверхневого шару молодого березового стовбура. Берестяні посуд, взуття, кошики, сумки тощо відомі з часів Київської Русі. Серед них — циліндричний посуд (рідше — прямокутний) з кришками (діаметр 8—15 см), низькі відкриті місткості (діаметр 40—45 см), овальні й округлі короби (вис. до 44 см) для зберігання білизни, одягу, прикрас та ін. хатніх речей. Крім техніки плетіння, використовували зшивання ликом широких смужок бересту, часто основу робили з лубу, а берестом лише обшивали. Покришки і денця здебільшого були дерев'яні. Б. в. оздоблювали різьбленням, тисненням, розписом, у декорі — плетінчастий орнамент.

При тисненні на свіжому весняно-літньому бересті лишається глибокий рисунок з м'якими краями; на бересті, заготовленому ін. пори року, рельєф рисунку неглибокий, малопомітний.

У 19 ст. існували промисли берестоплетіння, у 20 ст. Б. в. створюють самодіяльні майстри в Харкові, Києві, на Поліссі, Поділлі, Волині та Харківщині. Сучас. майстри з бересту виготовляють декор. скульптуру — фігурки звірів, птахів, людей (В. Третяк, О. Петухов); самодіяльний майстер Б. Чурилов за допомогою шила і твердих олівців створює на бересті малюнки архіт. пам'яток. Б. в. зберігаються у Музеї нар. арх-ри та побуту України в Києві, МХП АН України та ін.

М. Р. Селівачов, А. Г. Орел.

БЕРЕТТИ Вікентій Іванович [3 (14).VI 1781 — 6 (18).VIII 1842, Київ] — рос. та укр. архітектор. 1798—1804 навчався в петерб. АМ у арх. А. Д. Захарова, з 1809 — академік, з 1831 — професор арх-ри. Представник стилю класицизму. З 1802 працював у Петербурзі (разом з арх. Ж. Тома де Томоном) на буд-ві Біржі та Великого театру (не зберігся), з 1810 — в Комітеті для будівель та гідравлічних робіт. Займався благоустроєм і буд-вом мостів, проектуванням житл. будинків і культових споруд. 1834 Б. за завданням петерб. АМ разом з арх. А. І. Мельниковим, О. П. Брюлловим, К. А. Тоном взяв участь у конкурсі на проект будинку Київ. університету. 1835 переїхав у Київ.

В. І. Беретті. Вигляд Київського університету з Ботанічного саду. Акварель, 1846. Художник М. М. Сажин. НМІ України. Київ.

Діяльність Б. мала значний вплив на розвиток арх-ри Києва 30—40-х рр. 19 ст. Розробив (разом із землеміром Л. Шмегельським та арх. А. Станзані) ген. план міста (затверджено 1837), створив проекти ряду споруд. Центром архіт. ансамблю забудови нової частини міста (див. *Володимирська вулиця у Києві*) став гол. корпус ун-ту (1837—42), який визначив її планування. За проектами Б. було споруджено Інститут шляхетних дівчат (1838—43; тепер Міжнгар. центр культури та мистецтв), обсерваторію (1841—45, вул. Обсерваторна № 3).

В. І. Тимофійко.

БЕРЕТТИ Олександр Вікентійович [15 (27).IV 1816, Петербург — 6 (18).VI 1895, Київ] — рос. та укр. архітектор. Син В. І. Беретті. 1827—37 навчався в петерб. АМ, з 1840 — її академік. Після 1840 працював у Києві. Викладав історію арх-ри в Київ. ун-ті (з 1855 — професор). Після смерті батька 1842 був призначений гол. архітектором буд. комітету Київ. ун-ту. Під його керівництвом завершено розпочате В. І. Беретті буд-во Ін-ту шляхетних дівчат та обсерваторії. Б. — ав-

В. І. Беретті.

О. В. Беретті.

О. В. Беретті. Гуманітарний корпус Київського університету (пошишка 1-а етпація). 1850—52.

тор проектів багатьох громад. і житл. споруд Києва, будинків уч-щ для ряду міст України. Для творчості архітектора характерне використання форм і прийомів арх-ри пізнього класицизму і новітніх досягнень буд. техніки. Серед споруд: метеорологічна станція (1847, вул. А. Толстого № 14), власний будинок архітектора (1848, вул. Володимирська № 35), готель «Європейський» на Хрещатику (1850, не зберігся), будинки 1-ї (1850—52, бульв. Т. Шевченка № 14, тепер гуманітарний корпус ун-ту) та 2-ї (1856, бульв. Т. Шевченка № 18, тепер телефонна станція гімназій, пансіон Левашової (50-ї рр., вул. Володимирська № 54, тепер Президія АН України), анатомічний театр (1851—53, вул. Б. Хмельницького № 37, тепер Музей медицини України), реальне уч-ще (1878, вул. В. Житомирська № 2, тепер Дитячий музичний театр). 1862—68 Б. завершив проект (перший варіант — арх. І. В. Штрота і П. І. Спарро) *Володимирського собору* в Києві, був гол. будівничим і членом буд. комітету собору. Одним з перших почав широко використовувати в арх-рі цивільних споруд худож. литво (чавунна огорожа 1-ї київ. гімназії).

Літ.: Бутник-Сиверський Б. С. Архітектор В. І. Беретті в Києві. К.—Львів, 1947; Тимофійко В. І. Архітектор В. І. Беретті. «Строительство и архитектура», 1981, № 8. Т. В. Скибицка.

БЕРИНДА Пам'ю [світське ім'я — Павло; між 1555—60, Самбірщина, ймовірно, с. Чайковичі, тепер Львів. обл. — 13(23).VII 1632, Київ] — укр. письменник, лексикограф, гравер, друкар. Учасник Балабанів гуртка. Працював книгодрукарем у *Стратинській друкарні* (1597—1605) та *Крилоській друкарні* (1606—08). В «Євангелії учительним» (Кринос, 1606) Б. уперше в укр. друкарстві впровадив сюжетні ілюстрації. Був активним діячем *Львівського братства*, працював у братських друкарні і школі (1613—19). Близько 1616 Б. запрошено до Києва для участі у підготовці видання «Анфологіона» (автор передмови), а восени 1619 він разом із сином Лукашем і Степаном *Бериндою* (ймовірно, брат) назавжди оселився в Києво-Печерській лаврі. Виконував роботу редактора, перекладача, друкаря, гравера, згодом став гол. друкарем і завідувачем *Києво-Печерської лаври друкарні* і, можливо, викладав у Київ. братській школі; був активним учасником наук. гуртка, зібраного Силісеем Плетенечким. Як архітектурограф, редактор і перекладач Б. брав участь у виданні капітальних лаврських друків 20-х рр. 17 ст.

Найвизначніша наук. праця Б. — «Лексиконъ славенороссій и именъ тлъкованіе» (Київ, 1627), в якому перекладено укр. мовою або витлумачено бл. 7 тис. слів і який використовувався як по-

П. Беринда.
Євангеліст Марко.
Євангеліє. Львів. 1836.

сібник для вивчення церк.-слов'ян. мови в школах у 17—18 ст. Б. належать також передмови і післямови до ряду лаврських видань та кілька панегиричних епіграм. 1616 видав у Львові свою книжечку «На рожство... вірші для утіхи православним христіаном», присвячену львів. єпископу Ієремії Тисаровському, в яку ввів до відомого вже на Україні жанру декламації елементи драм. вистави. Тому його вважають одним із зачинателів шкільної драми. Б. брав участь у створенні колективного акростихового панегирика Петрові Могили «Імнологія» (1630).

Б. підніс на новий рівень мист.-во графіки на Україні. Він є автором дереворитів, надрукованих у книгах, що виходили в Крилозі, Стратині, Львові і Києві (1-а пол. 17 ст.), виступив ініціатором видання популярних ксилографічних аркушів для масового поширення (К., 1926—28). Худож. оформлення книг, виданих Б., має ренесансний характер.

Літ.: Коляда Г. І. Пам'яті Беринди — архітепиграф. В кн.: Книга. Исследования и материалы, сб. 9. М., 1964; Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI—XVII ст. Львів, 1971; Ошуркевич А. А. Пам'яті Беринди в перше мистецтво: видання на Україні. В кн.: Народна графіка і фольклор в Росії XVII—XIX вв. М., 1976; Степовик Д. В. Українська графіка XVII—XVIII століть. Еволюція образної системи. К., 1982.

В. В. Нимчук, А. О. Ошуркевич.

БЕРИНДА Степан (Стефан; ? — після 1634) — укр. друкар, гравер і поет. Родом з Галичини, очевидно, брат П. Беринди, виступав як його сподвижник у літ.-видавничій діяльності. Працював у Стратинській друкарні Балабанів, пізніше — у Львів. братській друкарні. Наприкінці 1619 переїхав до Києва, де працював у Києво-Печерській лаврі друкарні, зокрема друкував «Лексіконъ славенороскій...» Пам'яті Беринди (1627). Один із співавторів акростихового панегирика Петру Могили «Імнологія» (1630); ім'ям Б. підписано партію «І друг друга обіймъм».

Б. Бері. Таріак. Фаянс.
Поч. 20 ст. ДМУНДМ.
Київ.

Б. належать дві гравюри з власними ініціалами — в «Акафістах» (1629) і в «Парамії» (1634; датована 1629).

Літ.: Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'яті книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні, кн. 1. Львів, 1981.

БЕРІ Борох (бл. 1867, м. Городниця, тепер смт Житомир. обл. — 1940) — майстер розпису на фарфорі та фаянсі. Навчався у свого батька, робітника фарфор. з-ду. З 1887 працював на Кам'янсько-Бірюльському фаянсовому заводі. В розписок посуду та скульпт. статуеток широко використовував волинські нар. орнамент. мотиви.

БЕРКОВИЧ Ісак Якович [15(28). XII 1902, Київ — 5.I 1972, там же] — укр. композитор, піаніст, педагог. Закін. 1925 Київ. консерваторію (класи: фп. — В. В. Пухальського, композиції — Б. М. Лятошинського), з 1932 — її викладач (з 1969 — професор). Тв.: концерти для фп. з оркестром (1961, 1963, 1967), цикли п'єс та ансамблів для фп.: «Школа гри на фортепіано» (1960).

БЕРКОВИЧ Юхим Аркадійович [справж. ім'я та по-батькові — Хаїм Аронович; 21.IX (4.X) 1907, м. Алушта, Крим — 5.I 1977, Дніпропетровськ] — рос. актор, засл. арт. УРСР з 1947. Закінчив 1930 студію при Крим. рос. драм. театрі, 1930—31 працював у ньому. 1931—33 — в Тульському, 1933—36 — П'ятигорському, 1936—70 — Дніпроп. рос. драм. театрах. Ролі: Робінзон («Безприданниця» О. Островського), Швандя («Любов Ярова» К. Треніова), Тев'є («Тев'є-молочник» за Шолом-Алейхемом), Трістан («Собака на сіні» Лопе де Веги).

С. Я. Левенець.

БЕРКОС Михайло Андрійович [22.VIII (3.IX) 1861, Одеса — 20.XII 1919, Харків] — укр. живописець-пейзажист. Закінчив 1877 Одес. рисувальну школу, 1889 — петерб. АМ (майстерня П. К. Клодта і В. Д. Орловського). З 1893 працював переважно на Україні; з 1904 викладав у Харків. рисувальній школі. З 1890 брав участь у виставках Товариства південноросійських художників. Б. досконало володів малярством, захоплювався плером. Твори: «Льон цвіте» (1893); «Вулиця у повітовому місті (Умань)» (1895); «Будяки» (1898), «Алея. Біля старого будинку» (1911), «Пейзаж з вербами»

М. А. Беркос. Вулиця в Умані. Олія. 1895. Харківський ХМ.

(1915) та ін. Зберігаються в Харків., Ульянов. ХМ, Алушкінському палаці-музеї та ін. музеях. Виставки творів Б. відбулися 1906, 1938, 1962 у Харкові. Літ.: Михайло Андрійович Беркос. Каталог Х. 1962.

БЕРКУН Ілля Мусійович (1903, Херсон — 23.XI 1964, Москва) — рос. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1954. Закінчив 1926 Одес. муз.-драм. ін-т ім. А. ван Бетховена. Працював в Одес. (1926—28), Кременчуцькому (1928—29), Дніпроп. (1933—41) рос. драм. театрах; у театрі «Шахтарка Донбасу» (1929—33), Одес. театрі Рад. Армії (1941—54). З 1955 — разові постановки в одес. театрах. Вистави: «Прага залишається моєю» Ю. Буряківського (1951, Держ. премія СРСР, 1952), «Куховарка» А. Софронова (1957), «Цирк запалює вогні» Г. Мілютіна (1960), «Севастопольський вальс» К. Лістова (1961).

К. О. Силина.

БЕРЛИНСЬКИЙ Максим Федорович [6(17).VIII 1764, Нова Слобода, тепер село Сум. обл. — 6(18).I 1848, Київ] — укр. історик, археолог. Народився в сім'ї священика. Навчався 1776—86 в Київ. академії, після закінчення якої викладав у петерб. Учительській семінарії (згодом — Гол. пед. ін-т), 1788—1834 — у Київ. Гол. нар. уч.-ці (згодом — київ. гімназія). 1799—1800 Б. підготував до друку «Історію міста Києва», яка складається з двох частин: перша — історія Києва на тлі заг. історії України, друга — топографічно-археол. опис міста. Праця містить також матеріал про культур. життя Києва, його містобудівельну історію. Кілька уривків праці 1844 було опубліковано в альманасі «Молодик» (після смерті Б. сліди рукопису загубилися; 1970 видано цензурний примірник у Публ. б-ці ім. Салтикова-Щедріна в Петербурзі). Першу частину 1972 надруковано в 1-му томі відродженої «Київської старовини», повне видання побачило світ 1991. Б. — автор підручника «Історія російська для використання юнацтва» (1800), «Короткого опису Києва» (1820), більш як десятка статей істор. та археол. змісту в альманахах («Улей», «Український журнал») і часописах.

Тв.: Історія міста Києва. Підготовка тексту до публікації, передмова та коментарі М. Ю. Брайчевського. К., 1991.

БЕРНАДСЬКИЙ Валентин Данилович [31.XII 1916 (13.I 1917),

М. А. Беркос. Диканька. Олія. 1910. Харківський ХМ.

с. Озеряни Бобровицького р-ну Чернів. обл.] — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1976. Закінчив 1950 ленінгр. ІЖСА (майстерня Б. В. Йогансона). 1950—52 викладав у Крим. худож. уч-щі ім. М. Самокиша. Працює в жанрах тематичної картини, портрета, пейзажу. Твори: «Кримська осінь» (1960), «Будівельники Північно-Кримського» (1969), «Династія хліборобів» (1979), «Переможці Врангеля» (1985).

В. С. Вулиць.

БЕРНАКЕВИЧ Василь (?—?) — укр. різьбяр 2-ї пол. 18 ст. 1774 виконав різьблений амвон для нової трапезної Почаївської лаври. В цьому ж році виконував роботи для церкви в с. Ситному побл. Почасва (Терноп. обл.). 1781 продовжував працювати в Почаївському монастирі.

В. С. Вулиць.

БЕРНАР (Bernhardt) Сара (22.X 1844, Париж — 26.III 1923, там же) — франц. актриса. Закінчила 1862 драм. клас Паризької консерваторії. Гастролювала на Україні 1881 (Київ, Одеса), 1892 (Київ, Одеса, Харків), 1908 (Київ). Ролі, зіграні під час цих гастролей: Маргарита Готье («Дамка з камеліями» О. Дюма-сина), Тоска (однотом. п'єса В. Сарду), Клеопатра («Клеопатра» В. Сарду за мотивами трагедії «Антоній і Клеопатра» У. Шекспіра), Адрієнна Лекувер, Федра (однотом. п'єси Е. Скріба і Ж. Расіна) та ін. Високо оцінила виконання актором Київ. театру «Соловцов» Є. Я. Недєлініним ролі Наполеона у виставі «Мадам Сан-Жен» В. Сарду.

Тв.: Мемуари Сары Бернар. СПб. 1908. Літ.: Леонтьевский Н. Три приезда Сары Бернар в Россию. «Театр», 1970, № 2.

О. В. Попов.

БЕРНАРД (Бернат; ?—?) — укр. різьбяр поч. 17 ст. 1614—30 працював у Львові. Для вежі міської ратуші виконав кронштейни з геральдичними прикрасами і гербами міста (1619—21).

БЕРНАРД Матвій (Моріц) Іванович [1794, м. Мітава, тепер м. Єлгава, Латвія — 27.IV (9.V) 1871, Петербург] — рос. композитор, піаніст, диригент, муз. видавець і критик. Навчався у піаніста і композитора Дж. Філда. До 1822 — викладач з фп. у Москві, капелмейстер придворної капели графа П. Потоцького в с. Михнівці (тепер с. Немовичі Рівнен. обл.), де записав ряд укр. нар. пісень (тексти й нот). З 1822 працював у Петербурзі, де 1829 заснував найбільшу в Росії муз.-видавничу фірму (1885 була куплена П. І. Юргенсоном). Пропагував укр. музику. Упорядковував і 1847 видав зб. нар. пісень «Пісні руського народу» (4-й розділ — «Пісні малоросійські»), який 1863 перевидано із доопрацюванням (пісні подано в обробці Б. для голосу і фп.). Видав зб. «Сто малоросійських пісень» (упорядник — А. В. Єдлічка) з власною обробкою пісень для фп. (1869).

Л. І. Сатрикіна.

О. Я. Бернардацці.

БЕРНАРДАЦЦІ Йосип Олександрович (1871—?) — архітектор. 1896—1903 навчався в Петерб. АМ. За проектом Б. на поч. 20 ст. перебудовано 2-й корпус Гірничого ін-ту в Катеринославі (тепер Дніпроп. гірничий ін-т).

В. І. Тимофійко.

БЕРНАРДАЦЦІ Олександр Йосипович [1831, П'ятигорськ — 13 (26).VIII 1907, Одеса] — укр. і рос. архітектор. 1843—50 навчався в Петерб. буд. уч-щі. 1856—77 — міськ. архітектор Кишинєва, де збудував тимчасовий театр, грецьку церкву. 1878 переїхав до Одеси у зв'язку з буд-вом залізнич. вокзалу (проект арх. В. О. Шретера). 1878—93 — архітектор Новоросійського ун-ту, з 1893 — Одес. градоначальства. Споруди Б. (неоренесанс, необарокко) відрізняє високий буд.-тех. рівень, вмале використання архіт. стилів. За проектами Б. збудовано Нову біржу (1894—99, тепер зал філармонії), Інвалідний будинок (1886, не зберігся), будинок Тех. т-ва (1892—94, у співавт. з арх. Е. Я. Меснером), готель «Красний» (1898—99), будинок Т-ва взаємного кредиту (1901—03), Євангелічну лікарню (1894), торгові будинки та церкви. Б. закінчив буд-во університетських клінік по вул. Пастера № 7—9 (проект арх. М. К. Толвинського). Серед житл. споруд — будинки по вулицях Баранова № 20 і 40, Гоголя № 23 (всі — 2-а пол. 19 ст.), Академіка Павлова № 17 (поч. 20 ст., у співавт. з Ф. П. Нестурхом), Пушкінський № 22 (поч. 20 ст.) і № 34 (кін. 19 ст.), Радянської Армії № 15 (1891); Мерзлівський № 7 і 12 (обидва — кін. 19 ст.); Троїцький № 18 і 20 (поч. 20 ст.). Б. брав участь у роботі Одеського відділення Російського технічного товариства, Петерб. т-ва архітекторів (див. Архітектурний товариство), з'їзді рос. зодчих.

Літ.: 50-літній ювілей архітектурно-художественної діяльності А. И. Бернардацци. «Зодчий», 1900, № 8.

В. І. Тимофійко.

БЕРНАРДИНЦІВ МОНАСТІР — пам'ятки архітектури. 1) У Дубно Рівнен. обл. Збудований у 30-х рр. 17 ст. Побл. Луцької брами та земляного валу, що захищали місто з Зх. До ансамблю Б. м. входять костіол у стилі барокко

Бернардинців монастир у Львові. 17—18 ст.

та двоповерхова споруда з келіями. Костіол — тринефна шестистовпна базиліка з нартексом та видовженим п'ятигранним пресбітерієм, до якого з Пн. прилягають сакристія та 5-ярусна вежа-дзвіниця з бароковим завершенням. Центр. неф перекрито півциркульним склепінням з розпалубками, бічні нефи та нартекс — хрещатим, пресбітерієм — зімкнутим склепінням. Фасади поділено пілястрами тосканського ордера, між якими розташовано високі вузькі вікна з лучковими перемичками. В інтер'єрі частково збереглися розписи темперою 18 ст. Монастир закрито 1855. Під час пристосування костіола під православну Миколаївську церкву (1855—20-і рр. 20 ст.) гол. фасад зазнав деяких перебудов.

Т. Г. Маніфасова.

2) У Луцьку. Зведено 1752—89 (арх. П. Гижицький). До ансамблю Б. м. входять костіол і келії, які півкільцем охоплюють його зі Сх. Будинок келій має ризаліти, що вносять в плиннобароковий характер арх-ри мотиви, притаманні оборонному буд-ву. Костіол — базиліка з трьома нефами, трансептом та нартексом. 1877—79 за проектом арх. М. Раструханова костіол перетворено на Троїцький кафедральний собор: над перехрестям нефи надбудовано баню, над нартексом — дзвіницю. Перекриття нефи — хрещаті склепіння. В соборі збереглися олійні розписи 1905 (художник Ф. Паралак) і 60-х рр. 20 ст. (художник А. І. Спаська). У підвальному вітарі встановлено вітарт із Спасопреображенської церкви (Луцьк). Навколо Б. м. у 2-й пол. 18 — серед. 19 ст. формувалася міська забудова.

Б. В. Колосок.

3) У Львові — комплекс пам'яток арх-ри 17—18 ст. Зведений на місці дерев. споруда 15 ст. Один із лів. архіт. ансамблів епохи Відродження. До складу Б. м. входять костіол з келіями, дзвіниця, ротонда, пам'ятна колона. Монастир, оточений стінами, ровом і валом, був самостійним укріпленням пунктом

О. Я. Бернардацці. Готель «Красний» в Одесі. Фасад і деталі оздоблення входу. 1898—99.

міста. Костьол будували 1600—30, одночасно зводили келії. Першим його будівничим був монах-бернардинець Б. *Aveliges*, потім — архітектори П. Римлянин, А. Прихильний, завершував буд-во будівничий і скульптор А. Бемер. Костьол — тринефна базиліка з видовженою гранчастю апсидою — поєднує в собі риси італ. і нім. Відродження. Щипці зх. та сх. фасадів оздоблено декор. елементами, характерними для арх-ри Пн. Європи 17 ст. Інтер'єр створено у 18 ст. Численні дерев. вітпери виконали у 30—40-х рр. 18 ст. сницарі Т. Гуддер, К. Кутшенрайтер; розписи на стінах — монах-живописець В. Мазуркевич з помічниками Р. Бортницьким, В. Волинським, Й. Сорочинським (1738—40), різьблені лави — Павло з Бидгоща (1640—44, збереглися копії поч. 20 ст.). Келії — складна у плані будівля з внутр. подвір'ям, крила якої укріплено контрфорсами. Внутр. планування коридорне, перекриття склепінчасті, хрестові. Дзвіниця (1733—34) добудовано до старого замкового мурі. Ротонда (1761) у вигляді відкритої аркової альтанки увінчана куполом з розписами. Комплекс Б. м. реставоровано в 60—70-х рр. 20 ст.

В. А. Овсінчук.

4) У Самборі Львів. обл. у стилі барокко. Засн. 1698. Складається з кількох споруд. Костьол Станіслава зведено 1709—51 за проектом арх. Я. І. Деламарса й за участю арх. П. Гижицького. Становить прямокутну в плані тринефну базиліку. Пластика гол. фасаду, фланкованого двома низькими баштами, створена мінімумом архіт. елементів, точно знайденим співвідношенням отворів, площин, «дзеркал», ліпнини. Уроцистість інтер'єра підкреслюють ритмічні повтори стовпів і арок, несучих систему циліндричних і хрещатих склепін, та динамічний складнопрофільований карниз. Після реставрації 1981 в костьолі відкрито концертний зал. З Пд. до костьолу примикають двоповерхові корпуси келій. Парадний бік ансамблю замкає тризрусна, з шатровим верхом башта-дзвіниця, форми якої запозичено з оборонних веж 16 ст.

В. І. Курмакова.

5) У Сокалі Львів. обл. — ансамбль у стилі барокко. Зведено 1604—19 за проектом будівничого Б. *Aveliges*. Пожежі (1843 і 1870) і перебудови (1732, 1870, 1920) змінили вигляд Б. м. Він був оточений подвійним кільцем кріпосних мурів з наріжними баштами і двома в'їзними брамами (збереглися пн. брама). До складу монастиря входить костьол Богородиці — з трьома нефами, 4-стовпний з трансептом, високим скатним дахом. Між подовженням хором з гранчастою апсидою і нефом розміщується квадратна у плані башта з годинником і куполом.

Келії примикають до костьолу, мають коридорне планування, внутр. подвір'я.

БЕРНАЦЬКИЙ Іван Йосипович (І. VII 1946, с. Горондниця Підволочиського району Терноп. обл.) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1991. Закінчив 1969 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс В. Д. Биковця). Працював у Волин. укр. муз.-драм. театрі (1969—80); з 1980 — у Львів. укр. драм. театрі ім. М. К. Заньковецької. Ролі: Гнат («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Незнаком («Без вини винні» О. Островського), Хорія («Іменем землі і сонця» Й. Друце), Езоп («Езоп» Г. Фіглярду).

С. М. Веселко.

БЕРНАЦЬКИЙ Михайло Михайлович (І. VIII 1916, м. Косів, тепер Івано-Франк. обл. — 26. VIII 1981, там же) — укр. нар. майстер різьби на дереві. Працював в артілі «Гуцульщина» м. Косова (1939—59), на Косів. худож.-виробничому комбінаті Худфонду УРСР (1959—81). Виготовляв тарелі, альбоми, шкатулки, рахви, вази і кубки, декоровані інкрустацією, плоским різьбленням.

Працював над шевченківською темою. Учасник міжнар. виставок. Твори зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України, Коломийському та Косівському музеях нар. мист-ва Гуцульщини.

К. Г. Коркодій.

БЕРНАЦЬКИЙ (Bernacki) Никодим (1826, Тернопіль — 6. V 1892, м. Санок, тепер Польща) — польс. скрипаль і композитор. Музику навчався в с. Чорному Острові (тепер смт Хмельн. обл.). 1841 грав у військ. оркестрах у Чернівцях, згодом концертмейстер оркестру театру С. Скарбека у Львові. Гастролював у країнах Європи й Америки, не раз — у Росії та на Україні (Київ, Харків, Житомир, Львів та ін.). Автор інструм. і вокал. творів, обробок укр. нар. пісень (рукопис загублено).

Л. З. Малєва.

БЕРНГАРД Рудольф Богданович [20. V (І. VI) 1819, Ревель, тепер Таллінн — 3 (15). VIII 1887, там же] — рос. інженер, архітектор і педагог. Закінчив 1846 Петерб. буд. уч-ще, навчався в петерб. АМ, з 1871 — її професор. 1873—86 — директор буд. уч-ща. Проектував громад. та інженерні споруди в Петербурзі, брав участь у буд. експертизах (з приводу пошкодження купола собору Св. Петра у Римі. 1872—76, та ін.). 1876 склав проект укріплення стін Володимирського собору в Києві (на основі системи контрфорсів).

М. Б. Кольницький.

БЕРНІС Марк Наумович (справж. — Нейман; 21. IX 1911, м. Ніжин, тепер Черніг. обл. — 17. VIII 1969, Москва) — російський актор, естрадний співак, народний артист РРФСР з 1965. Закінчив театр. курси в Харкові, працював у Харків. драм. театрі. Зіграв ряд ролей в кіно, зокрема у фільмах, поставлених на Київ.

Р. Б. Бернгард.

кіностудії ім. О. П. Довженка: інженер Петухов («Велике життя», 1-а і 2-а серії, 1939, 1958; реж. А. Д. Луков), льотчик Сергій Кожухарьов («Винищувачі», 1939), матрос Чмига («Третій удар», 1948), Косарев («Тарас Шевченко», 1951; реж. І. А. Савченко), корабельний лікар («Максимка», 1952; реж. В. О. Браун). Серед ін. ролей — Умар Магомет («Далеко від Москви», 1950, Держ. премія СРСР, 1951). Характеристику багатьох кіногероїв Б. часто доповнювали ліричні пісні, які актор виконував з глибокою щирістю (зокрема, пісні «Темна ніч» з кінофільму «Два бійці», 1943, «В далекий край товариш відлітає» з кінофільму «Винищувачі» та ін.). З 1950 виступав також на естраді.

БЕРНИКОВИЧ Андрій (? — ?) — укр. різьбяр 18 ст. Жив в с. Судовий Вишні (тепер Львів. обл.). 1750 виконав іконостас для Онуфріївської церкви у с. Лаврові (тепер Львів. обл.).

В. С. Вуйцик.

БЕРСЕНЕВ Іван Миколайович (справж. — Павліщев; 11 (23). IV 1889, Москва — 25. XII 1951, там же) — рос. актор і режисер, нар. арт. СРСР з 1948. Навчався 1904 в Ленковського Є. А. драматичній школі, 1905—07 — в Київ. ун-ті. Дебютував у напівпрофес. трупі О. М. Ленковської (1904, Бердичів, Житомир). Грав у Народному домі (1905—07), «Соловцов» театрі (1907—08, 1909—11, обидва — у Києві), в трупі М. Ф. Багрова (1908—09, Одеса). Значний вплив на формування творчої індивідуальності Б. мала робота з К. Марджанішвілі на Україні (1907—09). Працював у МХАТі, МХАТі-2 (1911—38), з 1938 — худож. керівник Моск. театру ім. Ленінського комсомолу. З 1939 — професор ДІТМ ім. А. В. Луначарського. Ролі: Роде («Три сестри» А. Чехова), Федір Ластовкін («Робітнича слобідка» Є. Карпова). Грав у п'єсах О. Островського, У. Шекспіра, Г. Ібсена. Серед вистав — перша постановка п'єси О. Є. Корнійчука «Фронт» (1942). Знімався в кіно.

Лит.: Вендровская А. Иван Николаевич Берсенев. М., 1950.

В. Г. Давидов.

БЕРТАЛІОТТИ Френ (Bertogliatti Fran; ? — ?) — італ. архітектор 18 ст. У 1758 Б. разом з арх. Дж. Венероні був прийнятий на службу до гетьмана К. Г. Розумовського. За укладенням на п'ять років контрактом, утримання архітекторів забезпечувала Ген. військ. канцелярія (містилася у м. Глухові). Вони мали виконувати креслення, рисунки, «атральні орнаменти», підготувати по два учні.

А. І. Саприкіна.

БЕРТЬЄ Давид Соломонович (справж. — Ліфшиць; 19 (31). V 1882, Літин, тепер смт Вінн. обл. — 16. V 1950, Київ) — укр. скрипаль, диригент, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1938, засл. професор УРСР з 1932. Закінчив

Д. С. Бертьє.

Бернацкі.

1901 Варшав. муз. ін-т (клас скрипки С. К. Барцевича), 1904 — Петерб. консерваторію (клас А. С. Ауера). Композицію вивчав у М. О. Соколова. З 1904 — скрипаль, згодом концертмейстер симф. оркестру Муз.-істор. т-ва ім. О. Д. Шереметєва в Петербурзі. З 1918 — у Києві, концертмейстер і диригент Респ. симф. оркестру ім. М. В. Лисенка, викладач Муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка. З 1920 — викладач Київ. консерваторії (з 1922 — професор). З 1925 — керівник симф. оркестру та оперної студії Київ. муз. технікуму. 1925—28 — організатор і керівник (разом з М. І. Радзівеським) симф. гуртка при Муз. товаристві ім. М. Д. Леонтовича, 1926—30 — один з організаторів «Симфансу», 1939—41 — диригент симф. оркестру Київ. консерваторії, з яким виконував твори В. С. Косенка, Л. М. Ревуцького, Б. М. Лятошинського та ін. Виступав у складі фп. «професорського» тріо (разом з Г. М. Беклемішевим та С. В. Вільконським). Редагував скрипкові твори М. В. Лисенка, М. Т. Коляди, К. Я. Домінченка. Серед учнів — О. М. Пархоменко, Д. Б. Шейнін, А. Х. Штерн.

Літ.: Едельштейн Г. Слово про вчителя. «Музика», 1982, № 5. Г. Д. Гамкало.

БЕРШАДСЬКИЙ Юлій Рафаїлович [9 (21).І 1869, Тирасполь — 26.IX 1956, Свердловськ] — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1941. Навчався 1886—93 в Одес. рисувальній школі у К. К. Костанді та Г. О. Ладиженського, 1891—99 — в петерб. АМ у І. Ю. Рєпіна. За картину «Базар на півдні» здобув 1899 звання неklasного художника. З 1900 — член Товариства південноросійських художників, 1907—28 керував приватною студією в Одесі, 1928—41 викладав в Одес. худож. ін-ті (з 1935 — уч.-ще). Твори: «В господарстві» (1895), «Автопортрет» (1899), «Нове оповідання М. Горького» (1902), «Револіюціонерка» (1906), «Свято в колгоспі» (1937), «Портрет П. П. Бажова» (1943), «Автопортрет» (1954) та ін. Зберігаються в ДМУОМ, Одес., Єкатеринбур., Краснодарському ХМ та ін. худож. музеях.

Літ.: Виставка работ художника Ю. Р. Бершадского. Свердловск, 1949; Афанасьев В. А. Юлий Рафаилович Бершадский. М., 1957. Т. В. Басанець.

БЕСАГА, бисага — 1) Ткана з конопля, льону чи вовни перекладна сумка. Локальні назви — бендіога, саква. Двосторонньо загнута неширока (бл. 50 см), вдовжена (бл. 1 м) сумка. Мала поперечний розріз, що затягувалася шнурком. Тканни для Б. виробляли на ручному верстаті у техніці ремізного ткацтва. На Бойківщині виготовляли Б. з однотонної (білої, сірої), смугастої або клітчастої тканини. В колориті домінують червоний та зелений кольори. Б. до поч. 20 ст. була поширена на всій тер. Карпат, у 20 ст. — на Гуцульщині.

С. Ф. Бесєдін.
Портрет М. С. Самокиша.
Олія. 1939. ДМУОМ.
Київ.

В. О. Бессараб.

В. В. Бесфамілінов.

Ю. Р. Бершадський.
Натюрморт. Олія.
1919. ДМУОМ. Київ.

2) Орнамент. мотив у вигляді двох з'єднаних квадратів. Застосовують в різьбленні майстри декор.-ужиткового мист-ва.
Літ.: Сидоренко С. Й. Художня тканина західних областей УРСР. К., 1979.

І. І. Носен.
БЕСЕДІН Сергій Фотіович [25. IX (8. X) 1901, Харків] — укр. живописець, графік, засл. діяч мист. УРСР з 1970. Після закінчення 1929 Харків. худож. ін-ту (педагогі М. А. Шаронов, М. С. Самокиш; з 1963 — Харків. худож.-пром. ін-т) — його викладач, з 1966 — професор. Твори у портретному та істор. жанрах: портрети М. С. Самокиша (1939), І. О. Мар'яненка (1947); графічна сюїта «Панфіловці» (1943); серія рисунків «Велика дружба» (1954), «В. І. Ленін» (1957—66); кольор. літографії, присвячені Т. Г. Шевченку (1939—61), «Слова Леніна» (1974). Зберігаються в ДМУОМ, Харків., Одес. ХМ та ін. музеях республіки.

Літ.: Малапура М. І. Сергій Фотіович Бесєдін. К., 1965.

БЕССАРАБ Валерій Олександрович (18.VIII 1944, Москва) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1987. Закінчив 1965 Київ. ін-т театр. мист-ва. 1965—66 — актор Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка, з 1966 — Київ. рос. драм. театру ім. Лесі Українки. Ролі: Костянтин («Діти Ванюшина» С. Найдюнова), Ларька Тимофєєв («Я прийшов дати вам волю» за В. Шукшиним), Мямля («Хижак» О. Писемського), Мазаріні («Молоді роки короля Людовика XIV» за А. Дюма), Сушич («ТБЕЖ» Б. Нушича).

БЕССАРАБ Ігор Михайлович (25.IX 1946, Львів) — укр. артист цирку, гімнаст, засл. арт. УРСР з 1985. Після закінчення 1967 Держ. уч.-ща цирку та естрад. мист-ва (Москва) працює в системі «Союздержцирку», з 1971 — в Укр. цирковому колективі.

БЕСФАМІЛЬНОВ Володимир Володимирович (29.VIII 1931, Саратов) — укр. баяніст, нар. арт. УРСР з 1988. Закінчив 1956 Київ. консерваторію (клас М. І. Різолья). 1959—72 — соліст Укрконцерту, 1956—59 та з 1973 — Київ. філармонії. У репертуарі — твори вітчизн. і зарубіж. композиторів. Б. — перший виконавець концертів для баяна Я. Н. Ладинського, К. О. Мяскова, М. Й. Сільванського, І. Н. Шамо. Лауреат міжнар. конкурсів у Москві (1957, 1-а премія), Брюсселі (1958, «Кубок світу», 3-я премія), Відні (1959, 1-а премія), Всесоюз. конкурсу у Москві (1957, 2-а премія). З 1969 — викладач Київ. консерваторії (з 1990 — професор). Серед учнів — лауреати міжнар. конкурсів В. Д. Зубицький, Ф. Герує (Франція), Т. Луквич (Югославія).

Літ.: Гончаренко В., Гончаренко Н. Володимир Бесфамілінов. К., 1984. Н. В. Ярмоленко.

БЕТХОВЕН (Beethoven) Людвіг ван [16 (4).XII, хрещений 17.XII 1770, Бонн — 26.III 1827, Відень] — нім. композитор, піаніст, диригент і педагог. Його творчість знаменує собою найвищий злет муз. класицизму. В останніх творах дедалі більше схвилявся до засад романтизму.

У деяких творах звертався до укр. муз. фольклору. Зокрема, обробив для голосу і фп. тріо укр. нар. пісню «Іхав козак за Дунай» (у циклі «Двадцять чотири пісні різних народів», 1816; в СРСР вид. 1925), створив варіанти на її основі, а також на тему укр. нар. пісні «За городом качки пливуть» [обидві — в циклі «Десять варіюваних тем для фп. з супроводом (за бажанням) флейти або скрипки», 1818]. Фінал сонати для скрипки та фп. № 8 (присвячено Олександрі І, 1803) написано в жанрі козачка. Інтоніції укр. нар. пісень відчутні також в ряді ін. творів Б.: одна з тем І-ї ч. 3-ї («Героїчної») симфонії, теми фіналів 7-ї симфонії, 4-го фп. концерту, квартету орис 130 (присвячено М. Б. Голицину), особливу у трьох квартетах орис 59 (написані 1806—08 на замовлення А. К. Розумовського і йому присвячені). З А. К. Розумовським, який 1790—1836 жив у Відні, Б. з 1792 підтримував постійні стосунки (виступав у його салоні, знайомився з домашньою б-кою, що містила також видання укр. і рос. нар. пісень, партитури і клавіри творів рос. та укр. композиторів, слухав виступи капели графа, яка складалася переважно з укр. півчих). 1808 А. К. Розумовський організував власний

струнний квартет (під керівництвом скрипаля І. Шуппаніца), який став першим виконавцем згаданих, а також деяких інших квартетів Б.

На Україні серед відомих інтерпретаторів творчості Б. до жовтн. часу були М. В. Лисенко [в його репертуарі — фп. концерти № 3 і 4, до якого укр. композитор написав власну каденцію, та ін. фп. твори; хор з опери «Фіделіо», який виконував Київський «Боян» (під керівництвом М. В. Лисенка)], О. М. Виноградський, І. І. Слатін (в їх репертуарі — всі симфонії Б.). Відомими україн. виконавцями творів Б. стали Г. М. Беклемішев, Ф. М. Блаumenфельд, М. Ф. Колесса, Н. Г. Рахлін, квартет імені М. В. Лисенка. Образ митця відтворений в картинах М. М. Божия «Апостолата» (1975) і О. М. Лопухова «Бетховен» (1970—74), у вірші М. Т. Рильського «Бетховен».

Лит.: Канеріна А. К. Невідома молодість Бетховена. К., 1970. Локоченко Г. Д. Бетховен і наша пісня. «Музика», 1970, № 6; Федорчук І. Український фольклор у творчості західноєвропейських композиторів. «Музика», 1981, № 5; Лайшвалт А. А. Людвіг ван Бетховен. М., 1970. Т. Ф. Ігнатів.

БЕХЕР (Бехерт, Бейхер) Іоанн Непомук (?—?) — скульптор 18 ст. Жив і працював у Львові. Разом з ін. львів. скульпторами Б. виступав за незалежність майстрів від цехової юрисдикції. 1758, 1765, 1766 виконував різьбярські роботи для костілоу кармелітів у м. Теревові (тепер Терноп. обл.), зокрема лутті, орнамент для сповідальниці та декор. оздоблення органа 1766 підписав контракт на виконання різьблення дубової решітки для езуїтського костілоу у Львові.

В. С. Вулиць.

БЕХИ — село Коростенського р-ну Житомир. обл. Осередок ткацтва, килимарства і вишивки. Відоме з 1545. В 19 ст. тут ткали килими (в техніці «в луску» або «переклад» та «в лавку» або «гребінку») шириною 1,5—2 м. Центр. поле килимів було смугастим, у колориті — зелений, червоний, чорний, білий кольори з укріпленням жовтого і синього. Орнамент, мотиви кайми дрібніші, ніж в осн. візерунку, частіші за ритмом. Використано різні варіанти зубчастих, ромбичних, спіральних та зіркових елементів, фіто- й антропоморфні зображення («в козаки і круті», «у волове око», «в кулак», «у вазони», «в кукурудзу», «у пасочки» і т. д.). У 1-й пол. 20 ст. декор спрощується: гладенькі смуги чергуються з орнаментованими, в колориті — чорні, темно-коричневі, червоні барви. З 2-ї пол. 20 ст. на килимах (3—4 м ширини) роблять візерунки з крупними натуралістичними трояндами, колорит — строкатий, тло — чорне.

У Б. в багаторемізній техніці ткали візерункові прошиви для подушок; оздоблювали рядна, сорочки, фартухи, скатерті, руш-

В. М. Бейжин.

ники геометризаним, фіто- й орнітоморфним орнаментами. Композиція вишитих і тканих бехівських рушників — поперечно-смугаста. Кінці рушників оздоблено мереживом. Майстри — Микедиха, Т. Ф. Бех, Н. М. Бех, Н. З. Бех, Н. А. Бех, Г. С. Капительчук. Твори зберігаються у Музеї нар. архітектури та побуту України в Києві та ін.

Лит.: Скурятівський В. Село, славне килимами. «Народна творчість та етнографія», 1970, № 6; Дроляніський В. Бехівські килими. «Народна творчість та етнографія», 1972, № 1; Орел А. Коври на Коростенщині. «Декоративное искусство СССР», 1984, № 10.

А. Г. Орел, М. Р. Селівачов.

БЕ-ША [справж. — Шаповал Борис Мойсейович; 10 (22). VII 1895, Київ — 18.VIII 1968, там же] — укр. графік, засл. діяч мист. УРСР з 1967. Навчався 1913—17 у Київ. худож. уч-щі, 1920—22 — в Київ. худож. ін-ті. Працював у галузі політ. та побутової сатири, плаката, книжкової графіки; з 1922 — у газетах «Соціалістична Харківщина», «Комуніст», журналах «Безвірник», «Червоний перець», 1945—68 — у журн. «Перець». Автор рисунків «У всеозброєнні» (1952), триптиху «Слуга всіх панів» (1954), «Гарне яблучко, та червине» (1962) та ін.

БЕШЕВСЬКИЙ (Бішовський; ?—?) — укр. композитор 17 ст. Автор духовної хорової музики. Його «Служба» і «Канон на Стрітен» (обидва — на 8 голосів) згадані в реєстрі нотних зошитів Львів. братства за 1697.

Лит.: Стешко Ф. З історії української музики XVII ст. «Українська музика», 1937, № 8. Ю. П. Яциновський.

БЕШКО Андрій (?—1855) — укр. кобзар із с. Мени (тепер місто Черніг. обл.). Навчався в А. Шута, вивчив частину його репертуару. П. О. Куліш бл. 1853 записав від Б. п'ять дум: «Богдан Хмельницький та Барабаш», «Втеча трьох братів з города Азова, з турецької неволі», «Олексій Попович», «Козак-нетяга Федко Ганджа Андрибер», «Плач невольників на турецькій каторзі». Серед учнів — П. С. Братиця.

Лит.: Сперанский М. Южнорусская песня и современное ее состояние. К., 1904; Кирдан Б., Омельченко А. Народні співці-музиканти на Україні. К., 1980. В. М. Желанський.

БЕЖИН Віктор Михайлович [справж. — Александров; 1865, Петербург — 13 (26). VIII 1907, місто Слов'янськ, тепер Донецької обл.] — рос. актор і режисер. На Україні працював в антрепризах О. М. Дюкової у Харкові (1894—1905), М. Ф. Багрова в Одесі (1905—07). Серед ролей: цар Федір («Цар Федір Іоаннович» О. Толстого), Уляні («Старий закал» О. Сумбатова). Вистави: «Вишневий сад» А. Чехова (1904, здійснена під впливом спектаклю МХТ), «Підпори суспільства» Г. Ібсена (1904), «Діти сонця» М. Горького (1906). О. В. Попов.

БЕЛІЧКО Юрій Васильович (5.VIII 1932, Харків) — укр. мистецтвознавець, канд. мистецтвознавства з 1964. Закінчив 1957

Ленінгр. ІЖСА. З 1974 — викладач, з 1978 — доцент Київ. худож. ін-ту. Працює в галузі історії укр. образотворчого миства і нар. творчості, худож. критики. Брав участь у створенні «Історії українського мистецтва» (т. 4—6, 1967—70). Автор книг і статей про творчість укр. художників, зокрема Г. В. Якутовича, Г. В. Малакова та ін.; монографії «Україна в творчості І. Ю. Рєпіна» (1963), «Героїка народного подвигу. Образи і події Великої Вітчизняної війни в українському образотворчому мистецтві» (1970), «Тема — ідея — образ. Тенденції розвитку сучасного українського образотворчого мистецтва. 1945—1972» (1975), «Українське радянське мистецтво періоду громадянської війни» (1980); один з упорядників альбому «Крізь віки. Київ в образотворчому мистецтві 12—20 століть. Живопис. Графіка» (1982) та ін.

Тв.: Художник. Мистецтво. Час. Збірник вибраних мистецтвознавчих статей, К., 1982. Г. М. Юхимець.

БЕЛІКОВ Михайло Олександрович (28.II 1940, Харків) — укр. кінооператор і режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1988. Закін. 1963 оператор. ф-т ВДІКу, 1973 — Вищі режисерські курси (Москва). Працював на Харків. студії телебачення. З 1963 — оператор і режисер Київської кіностудії імені О. П. Довженка. Оператор фільмів: «Казка про Хлопчища-Кибальчища» (1964, режисер Є. Ф. Шерстобитов), «Варчина земля» (1969, у співавт., реж. А. С. Буковський) та ін. Постановив фільми: «Стара фортеця» (1973, телевіз., 3 серії), «На короткій хвилі» (1977), «Незрима робота» (1979), «Ніч коротка» (1981, 1-й приз і диплом за кращий фільм для дітей та юнацтва на 15-му Вкф. Таллінн, 1982; «Гран-прі» на Мкф у Мангеймі, Німеччина, 1982), «Які ж були ми молоді» (1986; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1986), «Розпад» (1989, золота медаль 47-го Мкф у Венеції, 1990).

БЕЛІНСЬКА Людмила Олексіївна (2.I 1944, с. Новостепанівка Облівського р-ну Ростов. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчила 1963 студію при Київ. театрі муз. комедії (педагоги О. І. Борисов, Б. О. Рябикін). 1963—67 — в Черкас., з 1967 — в Дніпроп. укр. муз. драм. театрах. Ролі: Юлька («Сторінка щоденника» О. Корнійчука), Олена Костюк («Райдуга» за В. Васильєвською), Оксана («Тил» М. Зарудного), Чаніта («Поцілунок Чаніти») Г. Мілютіна.

А. В. Кужельна.
БЕЛІНСЬКИЙ Віссаріон Григорович [30.V (11.VI) 1811, Свеаборг — 26.V (7.VI) 1848, Петербург] — рос. революц. демократ, філософ-матеріаліст, літ. критик і публіцист. 1829—32 навчався в Моск. ун-ті, з якого був виключений за написання антикріпосницької драми «Дмитро Ка-

ліній». 1839 переїхав до Петербурга. Літ.-критичну діяльність почав 1831. 1839—48 співробітничав у журналах «Отечественные записки» і «Современник». 1846 разом з М. С. Щепкіним подорожував по Україні, відвідав Харків, Миколаїв, Херсон, Одесу, побував у Криму. В «Літературних мріях» (1834) схвально писав про драматургію Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, зокрема про його п'єсу «Дворянські вибори», яку за силою життєвої правди ставив поряд з драм. творами Д. І. Фонвізіна, О. С. Грибосдова, Ф. С. Пушкіна. В рецензії «Александринський театр. Щепкін на петербургській сцені» увагу б привернули п'єси «Наталка Полтавка» й «Москаль-чарівник» І. П. Котляревського у зв'язку з грою в них М. С. Щепкіна. За оцінкою Б., в образах Вибороного й Михайла Чупруна актор досяг найвищої худож. довершеності. Разом з тим дав безпідставну і брутальну оцінку поетичній творчості Т. Г. Шевченка, зокрема поем «Гайдамаки» (Повне збір. тв. М., 1955, т. VI, с. 172—174) та «Сон» (там же, т. XII, с. 440—441). Вітав 13-й випуск вид. «Наши, списанные с натуры русскими» (1841), в якому було вміщено іл. Т. Г. Шевченка до оповідання Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Знахар»; схвально відгукнувся про худож. рівень вид. «Русские полководцы...» М. Полевого (1845), 12 портретів до якого намалював Т. Г. Шевченко.

Тв.: Укр. перекл.—Літературно-критичні статті. К., 1953; Думки про мистецтво. К., 1976.
Літ.: Філатова Е. М. Беляйський. М., 1976; В. Г. Беляйський в воспоминаниях современников. М., 1977.

С. Г. Васильев.

БЕЛОВ Анатолій Антонович (справж. — Дубін; 3.XI 1925, Москва) — укр. артист балету, нар. арт. УРСР з 1960. Навчався в Моск. та Київ. хореогр. уч-щах. 1943—45 виступав в ансамблі 1-ї гвардійської армії 1-го Укр. фронту, 1945—64 — в Київ. театр. опери та балету. 1964—67 — педагог-репетитор Київ., 1968 — Харків., 1983—84 — Дніпроп. театр. опери та балету. Партії: Зігфрід («Лебедине озеро» П. Чайковського), Іванко («Горбоконик» Ч. Пуні), Базіль («Дон Кіхот» Л. Мінкуса), Ромео («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва), Шурале («Шурале» Ф. Яруліна), Фрондосо («Лауренсія» О. Крейна) та ін.

І. В. Цебенко.

БЕЛОВ Григорій Акинфович [6 (18).XII 1895, с. Вахонькіно, тепер Кадуїського р-ну Волог. обл. — 13.IX 1965, Ярославль] — рос. і укр. актор, нар. арт. СРСР з 1956. Творчу діяльність почав 1917, працював у театрах Дніпропетровська, Казані, Архангельська, Ярославля. Ролі: Ромодан («Крила» О. Корнійчука), Попіл, Сатін, Барон («На дні» М. Горького), Борис Годунов («Цар Федір Іоаннович» О. Толстого). Знімався в кіно: Мічурін (од-

ноим. фільм, 1949, реж. О. П. Довженко; Держ. премія СРСР, 1949) та ін.

БЕЛОВ Євгеній Миколайович [справж. — Білоцерковський; 19.VIII (1.IX) 1902, м. Лубни, тепер Полтав. обл.] — рос. режисер, засл. діяч мист. РРФСР з 1957. Закінчив 1923 драм. студію П. А. Скуратова в Києві. 1919—24 працював в армійських театрах України. Очолював театри у Сизрані, Куйбишеві, Читі, Пензі, Іваново, Комсомольську-на-Амурі. Вистави: «Дівчата нашої країни» І. Микитенка (1934), «Платон Кречет» (1935), «Калиновий гай» (1952) О. Корнійчука, «Під золотим орлом» Я. Галана (1953), «Три сестри» А. Чехова (1949), «Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра (1960).

О. Ф. Степаненко.

БЕЛОУСОВ Михайло Михайлович [15 (28).II 1905, Казань — 11.XI 1960, Москва, похований у Києві] — рос. актор, нар. арт. УРСР з 1948. Закінчив 1923 Казанський театр. технікум. Працював у театрах Казані (1923—24), Ульяновська (1924—26), Астрахані (1926—27), Горького (1927—32, 1937—39), Ростова-на-Дону (1932—36), Тбілісі (1936—37). У 1939—60 — актор Київ. рос. драм. театру ім. Лесі Українки. Ролі: в театрі — Дон Жуан («Камінний господар» Лесі Українки), Карло Салай («Пісня під зорями» В. Собка), Чацький («Лихо з розуму» О. Грибосдова), Чичиков («Мертві душі» за М. Гоголем), Гаузов, Незнамов, Жадов, Паратов («На всякого мудреця доволі простоти», «Без вини винні», «Тепленьке місце», «Безприданниця» О. Островського), Трофимов, Вершинін («Вишневий сад», «Три сестри» А. Чехова), Фердинанд («Підступність і кохання» Ф. Шіллера); в кіно — Пшегодський («Богдан Хмельницький», 1941), Крутов («Богатир» іде в Марто, 1954), Чернега («Над Черемошем», 1955), Едвард Штамм («Далеко від Батьківщини», 1960), Канаріс («Іванна», 1960, всі — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка).

Літ.: Семикова Р. Д. Михайло Белоусов. К., 1980.

С. А. Зайончиківська.

БЕЛЯЄВ Володимир Павлович [22.III (4.IV) 1907, м. Кам'янець-Подільський, тепер Хмельн. обл. — 20.II 1990, Москва] — рос. і укр. письменник, кіносценарист. Автор трилогії «Стара фортеця» (ч. 1—3, 1937—51, Держ. премія СРСР, 1952). За її мотивами поставлено однойм. фільми (1937, Одес. кіностудія, реж. М. А. Білинський; 1973, телевіз., 3 серії, реж. М. О. Беліков) та фільм «Тривожна молодість» (1959, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка, реж. О. О. Алов й В. Н. Наумов; в гол. ролях — Ю. С. Лавров, О. Л. Хвиля, М. Ф. Яковченко). Серед кіносценаріїв: «Голос Тараса» (1941), «Іванна» (1960, Київ. кіностудія, реж. В. І. Івченко), «До останньої хвилини» (1974, Одес. кіно-

С. М. Беляєв.

І. І. Беляєв.

І. І. Беляєв. Житловий будинок по вул. Круглоуніверситетській № 12 у Києві. Поч. 20 ст.

А. А. Белов.

студія, Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1975).

Тв.: Избранные произведения, т. 1—2. М., 1979; Укр. перекл. — Стара фортеця. К., 1985.

М. Г. Лобінський.

БЕЛЯЄВ Євген Михайлович (11.IX 1926, м. Клинці, тепер Брян. обл.) — рос. співак (ліричний тенор), нар. арт. СРСР з 1967. Закінчив 1968 Моск. муз.-пед. ін-т ім. Гнесіних. З 1947 — соліст Ансамблю пісні і танцю Прикарп. військ. округу, 1953—55 — Ансамблю пісні і танцю Київ. військ. округу, з 1955 — Ансамблю пісні і танцю Рад. Армії ім. О. В. Александрова (Москва). В репертуарі — твори рад. композиторів, нар. (у т. ч. укр.) пісні. **БЕЛЯЄВ** Іван Іванович [2 (14).VII 1872, с. Зикеево, тепер Спаського р-ну Рязан. обл. — 5 (18).X 1913, Кишинів] — рос. архітектор. Закінчив 1902 петерб. АМ. Представник неокласичного та конструктивістського напрямів модерну. За проектами Б. в Києві збудовано особняки по сучас. вул. Круглоуніверситетській № 12 (поч. 20 ст.) і П. Орлика № 3 (1911), ряд прибуткових будинків по вулицях К. Маркса № 17/1 (1909) та Великий Житомирський № 25 (1909). Брав участь у спорудженні залізничного вокзалу на ст. Жмеринка (1902).

Т. В. Скибицька.

БЕЛЯЄВА Анастасія Єрмолаївна (? — ?) — укр. актриса кін. 19 — поч. 20 ст. Дружина С. О. Глазуценка. Виступала в трупах М. А. Кропивницького, С. О. Глазуценка, Д. А. Гайдамаки, О. А. Суходольського.

Є. С. Хлибцевич.

БЕЛЯЄВА Марія Петрівна (театр. псевд. — Іскра; 1866 — ?) — укр. актриса. Працювала в трупах П. С. Микрова-Бедюха (1888), Г. І. Деркача (1893—94), М. А. Кропивницького та ін. 1901 переїхала до Тбілісі, де організувала Беляєвої М. П. український театр (1903—24).

Є. С. Хлибцевич.

БЕЛЯЄВА Тетяна Іванівна (14.VII 1933, Хмельницький) — укр. архітектор. Закінчила 1958 Київ. інж.-буд. ін-т. Серед споруд: піонерський табір «Чайка» (1979, у співавторі; Держ. премія СРСР, 1980), піонерський табір-пансіонат ім. В. Коробкова (1980, у співавторі), пансіонат «Москва» (1980—81, у співавторі; всі — у м. Алушті).

БЕЛЯЄВОЇ М. П. УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР Ств. у Тбілісі 1903 при «Товаристві тверезості». Засновник і худож. керівник — М. П. Беляєва. В складі трупи: режисери К. Н. Гаранін, Є. Г. Вишневецький, Г. Д. Чаров, А. І. Хо-

рошили: актори Андрієвська, Артеменко, Борисенко, Богун, Гавриленко, Гамалій, Долина, Зарудний, Іваненко, Карпенко, Костенко, Марченко, Марусіна, Орленко, Островський, Петренко, Пилипенко та ін. У репертуарі: «Наталя Полтавка» І. Котляревського, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «За двома зайцями», «Маруся Богуславка», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «Лимерівна» П. Мирного, «Тарас Бульба» К. Ванченка-Писанецького (за М. Гоголем), «Наймичка» І. Тогобочного, «Богдан Хмельницький» В. Сосновського (за романом Г. Сенкевича «Вогнем і мечем») та ін. Актори театру брали участь у ювілейних торжествах, присвячених груз. поетові А. Церетелі й акторові А. Месхішвілі; разом з груз. громадськістю відзначили 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. Театр припинив діяльність 1924.

Літ.: Шалутішвілі Н. Грузинсько-українське театральне спів. Тбілісі, 1984. Н. М. Шалутішвілі.

БЕЛЯЄВСЬКИЙ ГУРТОК («Беляєвські п'ятниці») — група п'єтерб. музикантів, яких об'єднав у 80—90-х рр. 19 ст. муз. меценат і видавець М. П. Беляєв. Спадкоємно пов'язаний з «Могучою кучкою», Б. г., проте, не висував певної ідейно-худож. програми. Осн. увага була зосереджена на питанні підвищення профес. майстерності та вдосконалення композиторської техніки, пропаганди (публічному виконанні та виданні) власних творів і доробку рос. композиторів-класиків. Основну увагу було приділено інструментальним, іноді камерно-вокал. жанрам. Діяльність Б. г. тісно пов'язана з вид-вом «М. П. Беляєв у Лейпцигу», «Російськими симфонічними концертами», «Російськими квартетними вечорами» (всі організував М. П. Беляєв). Головою гуртка був М. А. Римський-Корсаков, його членами — композитори О. П. Бородин, О. К. Глазунов, А. К. Лядов та ін., виконавці Г. О. Дютіш, М. С. Лавров, М. О. Соколов та ін., муз. критик В. В. Стасов. Активну участь у роботі Б. г. брали композитори і муз. виконавці, тісно пов'язані з муз. культурою України: А. М. Алфєракі, С. М. і Ф. М. Блуменфельди, О. А. Вінклер, В. А. Золотарьов, В. П. Калафаті, М. С. Кленовський, В. Й. Малишевський, Ф. С. Якименко. Ряд їхніх творів вперше виконано в концертах Б. г.: «Танці чарівних дів» А. Алфєракі, симф. картина «Міражі» М. Кленовського, 1-а симфонія та симф. мініатюри С. Блуменфельда. Засн. М. П. Беляєвим премії ім. М. І. Глінки були двічі присуджені С. М. Блуменфельду (в 1909, 1917) та О. А. Вінклеру (1916, 1917). В Б. г. виконували також твори рос. компози-

торів на укр. теми: опери «Майська ніч», «Ніч перед Різдом» М. Римського-Корсакова, симф. картину «Ніч на Лисій горі» М. Мусоргського. Літ.: Ганер Р. Встречи с беляевским кружком. «Советская музыка», 1949, № 8; Трайнин В. Я. М. П. Беляев и его кружок. Л., 1975.

О. І. Малишевська.
БЕЛЯКОВ Ігор Миколайович (З.ХІ 1934, Москва) — український кінооператор. Після закінчення 1963 ВДІКу працює на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Зняв кінофільми «Суд іде» (1963), «Хочу вжити» (1965), «Варчина земля» (1969, телефільм, диплом 1-го Всесоюз. фестивалю телефільмів, Москва, 1969), «Назви ураган „Марією“» (1970), «Довгі дні, короткі тижні» (1980, телефільм), «Карусель» (1983, телефільм, гол. приз фестивалю «Злата Прага», Прага, 1984); наук.-популяр. фільм «Наука про привиди» (1969, премія ім. М. В. Ломоносова АН СРСР, 1969; «Гран-прі», золота медаль, диплом МКФ у Будапешті, 1970).

БЕЛЯНСЬКИЙ Олександр Миколайович (З.І.В 1950, Луганськ) — укр. живописець, засл. діяч мист. України з 1992. Закінчив 1976 Київ. худож. ін-т (майстерня О. М. Лолухова), з 1987 викладає в ньому рисунок, з 1992 — доцент. Працює в галузі станкового живопису (сюжетні полотна, портрети, натюрморти), поєднуючи реалістичну манеру письма з експресивними пошуками, зверненням до т. з. романтичного модернізму. Твори: «Натюрморт в інтер'єрі» (1980), «Гандбол» (1983), «Мій дід Денис Алімович» (1988), «Юдіф» (1991), «Сад піраміди», «Дендрарій» (обидва — 1992). Учасник зарубіж. виставок з 1986. Твори зберігаються в Черніг., Херсон., Івано-Фр. ХМ, музеї м. Пещани (Словаччина), в приватних збірках США, Німеччини, Ізраїлю. Л. див. до ст. Автопортрет, т. 1, с. 15.

БЕЛЬСЬКИЙ Михайло Гаврилович (З.І.ХІ 1922, с. Закромське Кромського р-ну Орлов. обл.) —

В. Ю. Бжеська.

укр. живописець, нар. художник УРСР з 1978. Навчався 1945—51 у Київ. худож. ін-ті (майстерня С. О. Григорєва і В. М. Костецького). Працює в галузі тематичної картини і портрета. Твори: «Робочий ранок» (1959), «Металурги Донбасу» (1970), «Не пройду!» (1970—71), «Квіти переможцям» (1976), «Весна 1945» (1981), «Азовсталіці» (1985); портрети керівників партизан. руху на Україні О. Ф. Федорова, С. П. Тутученка, письменника О. Гончара (всі — 1985). Зберігаються в ДМУОМ, Донец. ХМ, Хмельн. КГ та ін. музеях.

Літ.: Михайло Беляський. Альбом. К., 1977.

БЕЛЬСЬКИЙ Юрій (З.І.Х 1922, Україна) — укр. актор і режисер у Канаді. Театр. освіту здобув на Україні. 1946—49 працював у Театрі-студії під керівництвом Й. Й. Гіриняка та О. О. Добровольської в Австрії й Німеччині. Один з організаторів, актор і режисер укр. драм. ансамблю «Заграва» в Канаді (з 1953). Учасник міжнар. театр. фестивалів у Франції (1981), Канаді (1982), Мексиці (1987). Серед вистав: «Сорочинський ярмарок» за М. Гоголем, «Гріхи молодості» Аріольда і Баха (сценічний варіант Б. у співавторстві з С. Архангелом; показана 1990 на гастролях у Києві). Відзначений 1973 та 1974 нагородами як кращий актор фестивалів театр. труп у Торонто.

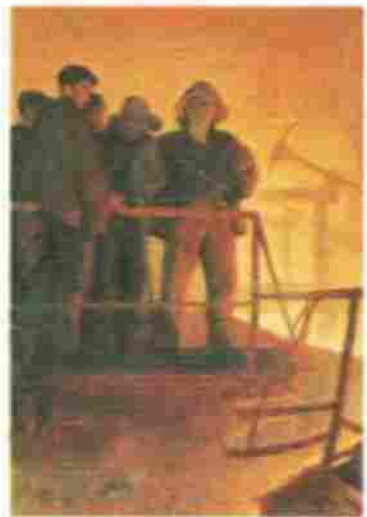
Г. В. Довбищенко.
БЖЕСЬКА Валентина Юхимівна (З.І.ІІ (З.І.ІІІ) 1896, м. Біла Церква, тепер Київ. обл. — 12.І 1977, Київ) — укр. актриса, засл. арт. Узб. РСР з 1944 та УРСР з 1951. Дружина А. М. Бучми. Дебютувала 1924 в «Березолі» творчій майстерні в м. Білій Церкві. Працювала в театрі «Березіль» (1925—38, з перервами; з 1935 — Харків. укр. драм. театр ім. Т. Г. Шевченка), Київ. укр. драм. театрі ім. І. Я. Франка (1938—57). Ролі: Гордія («Лиха доля» М. Старицького), Горичка («Крилато» О. Корнійчука), Ярова («Любов Ярова» К. Треньова), Марія Косова («Земля» за М. Вірною), Софія («Останні» М. Горького), Розалія («Філумена Мартурано» Е. Де Філіппо).

В. І. Заболотна.
БЖИЯН Фердинанд Погосович [1 (14).І 1905, Карс, Туреччина — 2.ІХ 1969, м. Дубно, похований у Тбілісі] — вірм. режисер і актор, нар. арт. Вірм. РСР з 1964, засл. діяч мист. Груз. РСР з 1946. Працював 1924—36 у вірм. театрах Харкова, 1945—69 очолював Тбіліс. вірм. драм. театр ім. С. Г. Шаумяна. Формування творчості актора проходило під значним впливом театру «Березіль». Б. підтримував творчі контакти з А. М. Бучмою. В Харкові грав роль Феногена («Хазяїн» І. Карпенка-Карого), а також ролі у виставах за п'єсами У. Шекспіра, О. М. Ширванзаде, В. М. Кіршона.

Літ.: Папазян В. Жизнь артиста. М.—А., 1965; Мовсисян В. Про харківський вір-

М. Г. Бельський.

М. Г. Бельський.
Металурги. Олія. 1969.
ДМУОМ, Київ.

менський робітничий театр «Український театр». 1979, № 6. Г. В. Довбищенко.

БИКОВ Іван Єгорович (5.VI 1927, с. Стара Острів, тепер у межах Дніпропетровська) — укр. актор; засл. арт. УРСР з 1968. Закінчив 1948 Дніпроп. театр. уч.-ще. Працював у Чернів. укр. муз.-драм. театрі ім. О. Ю. Кобилянської (1948—51), Луганському драматичному театрі (1951—59); Терноп. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1960—88). Ролі: Гнат («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Дорош («Сині роси» М. Зарудного), Султан («Роксолана» за П. Загребельним), Матвій («Без языка» за В. Короленком), Карл Моор («Розвідники» Ф. Шіллера).

П. К. Медведик.

БИКОВ Леонід Федорович (12.XII 1928, с. Знам'янка, тепер у складі смт Черкаського Дніпроп. обл. — 11.IV 1979, Київ) — укр. актор театру і кіно, режисер, засл. арт. РРФСР з 1965, нар. арт. УРСР з 1974. З 1951, після закінчення Харків. театр. ін-ту (курс Д. С. Антоновича), до 1960 працював у Харків. укр. драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка. Мист-во Б. відзначалося ліризмом, м'яким гумором. Його герої — люди душевно тонкі, інтелігентні, мужні й принципи. Серед ролей: у театрі — Жанек («Не називаючи прізвищ» В. Минка); в кіно — Акішин («Добровольці», 1958), Альошка («Альошина любов», 1961), Річард («Коли розводять мости», 1961), Зайчик («Зайчик», 1965, був і режисером фільму). 1969—79 Б. працював на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка, де поставив фільми «В бій ідуть тільки старики» (1974, автор сценарію і виконавець ролі Титаренка; премія Мкф у Карлових Варах), «Ати-бати, йшли солдати...» (1977, роль Святкіна). Обидва фільми за актор. і режисерську роботу удостоєні Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1977). Про Б. знято фільм-портрет «...Якого любили всі» (1982, реж. А. М. Осика). На фасаді будинку в Києві, де жив Б., встановлено меморіальну дошку (1980, скульптор В. Н. Борисенко), на могилі — погруддя (1982, скульптор А. С. Фуженко, арх. Т. Г. Довженко).

Літ.: Кацев І. Леонід Биков. В кн.: Актори світового кіно, в. 2. М., 1966; Зоркий А. «Я очей багатьох полюбив земля». «Советский экран», 1979, № 12. М. Г. Лабінський.

БИКОВ Микола Володимирович (18(31).XII 1909 — 18.IV 1945, загинув в бою при взятті Брестлау, тепер Вроцлав, Польща) — укр. кінооператор. Навчався в Київ. ін-ті кінематографії. З 1929 працював кінокореспондентом, пізніше — оператором Київ. студії наук.-популярних фільмів. Фільми: «Паразитологія» (1931), «Парашут», «Боротьба з аваріями», «Теорія польоту» (всі — 1941). В роки Вел. Вітчизн. війни — оператор фронтових кіногруп. Матеріали, зняті Б., увійшли в фільми: «Кінолітопис

Л. Ф. Биков.

Великої Вітчизняної війни» та «Народні месники» (Держ. премія СРСР, 1946). В 1941—42 зняв навч. військ. фільми: «Десантування повітряних військ», «Таранний удар». Брав участь у зйомках фільму «Визволення» (1939, реж. О. П. Довженко та Ю. І. Солнцева).

БИКОВ Олександр Володимирович (1.IX 1928, м. Ржев Твер. обл.) — укр. артист балету, засл. арт. УРСР з 1968. Закінчив 1947 хореогр. студію при Татар. театрі опери та балету (Казань). 1956—69 — соліст Ансамблю пісні і танцю Червонопрапорного Чорномор. флоту. З 1972 — худож. керівник нар. ансамблю танцю колегіуму ім. Ілліча Бахчисарайського р-ну Криму.

БИКОВ Олексій Олександрович (18(30).X 1897, м. Митищі Моск. обл. — 18.VIII 1964, Київ) — рос. актор, засл. арт. УРСР з 1953. Закінчив 1918 театр. студію в Москві. Працював у червоноарм. театрах (1918—24), рос. драм. театрах Ташкента (1924—28), Москви (1928—31), Миколаєва (1931—36), Маріуполя (1936—38), Луганська (1938—40) та ін. 1945—62 — актор Київ. рос. драм. театру ім. Лесі Українки. Ролі: в театрі — Кобза («Загибель ескадри» О. Корнійчука), Собакєвич («Мертві душі» за М. Гоголем), Большинцов («Місяць на селі» І. Тургенєва); в кіно — Медведєв («Подвиг розвідника», 1947), Роман (фільм-вистава «Діти сонця», 1956; обидва — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка).

К. О. Суліна.

БИКОВА Римма Олександрівна (5.V 1926, Севастополь) — рос. актриса, засл. арт. РРФСР з 1960. Закінчила 1951 Одес. театр. уч.-ще. Працювала в Театрі Одес. військ. округу (1944—51; згодом Львів. рос. драм. театр Рад. Армії), в театрах Волгограда, Ленінграда, з 1965 — у Моск. драм. театрі ім. К. С. Станіславського. Ролі: Тоня («Старі друзі» А. Мамюга), Фаншетта («Весілля Фігаро» П. Бомарше), Санька («Інтервенція» Л. Славина; всі — в Одесі). Знімається в кіно.

О. Ф. Степаненко.

БИКОВСЬКИЙ Михайло Йосипович (? — ?) — укр. співак 17 ст. Закінчив Київ. академію, де співав в академ. капелі. 1652 відраджений до Москви, був солістом *Государевих півчих дяків хору*. Того ж року повернувся до Києва.

І. М. Лисенко.

БИЛЕНЬ Михайло (1768, с. Хітар, тепер Львів. обл. — 1.II 1844, там же) — укр. майстер-будів-

ничий. Спорудив житл. будинки і 10 церков у стилі *бойківської архітектурної школи*. Останньою з них була *Воздвиженська церква* в с. Опорці Львів. обл. (1842—44).

Г. В. Дем'ян.

БИЛИНИ — жанр давньорус. та рос. нар. епосу. Формувався в 10—16 ст. Термін «Б.» увійшов у науку в серед. 19 ст. Перші записи Б. датуються 17 ст., тексти видано 1804, нотні записи видано 1818 (зб. Кириш Данилова). За змістом розрізняють Б. героїчні, соціально-побутові, неволістичні. Більшість героїчних Б. належить до т. з. київського циклу, який бере початок з часів Київ. Русі і присвячений захисту батьківщини від ворогів («Ілля Муромець і князь Володимир», «Як во граді стольницькому», «Билина про Вольгу і Микулу»). Він у свою чергу поділяється за істор. періодами на Б., що склалися під час великої навали печенігів (80-і роки 10 ст.); навали половців і київ. повстання 1068—69; за князівства Володимира Мономаха. Специфічні особливості героїчних Б. — застосування прийомів гіперболізації, постійних епітетів (напр., «долище погане», «собака Калин-цар»), типових побудов певних епізодів (князівських банкетів, бою тощо), повтори. Б. київ. циклу властива сольна традиція виконання, розповідно-величавий характер. Особливості їхньої музики — метрично вільний (див. *Метроритм*) мелодизований *речитатив*. Основа наспіву Б. здебільшого однорядкова (рідше — 2—3-рядкова), що підлягає варіантному змінюванню при багаторазовому повторенні. Новелістичні Б., або билинні пісні, що передбачають хорове виконання, сформувалися в 16—17 ст. у донських, уральських, терських козаків.

Традиція Б. вплинула на формування епосу укр. народу — *думи, історичної пісні, співаних хронік*. Сюжети Б. використано в укр. нар. казках і легендах. Б. стали джерелом багатьох творів вітчизн. композиторів. До жанру Б. зверталися українські композитори Б. М. Лятошинський (опера «Золотий обруч», 3-я симфонія), Є. Ф. Станкович (балет «Ольга», музика до кінофільмів «Ярослав Мудрий» та «Легенда про княгиню Ольгу»), І. Ф. Карабиць (1-а симфонія «Пять пісень про Україну») та ін.

Літ.: Сторник Кириш Данилова. М. — А., 1958; Рыбаков Б. А. Древняя Русь. Сказания. Билины. Летописи. М., 1963; Астахова А. М. Билины. Итоги и проблемы изучения. М. — А., 1966; Билины. Русский музыкальный эпос. М., 1981. О. С. Зинкевич.

БИРКІН Дмитро Гаврилович (? — ?) — один із засновників видової фотографії на Україні. Військ. інженер, полковник, начальник Кіев. окружного військ.-інженерного управління. Працював з кінця 50-х рр. 19 ст. як фото-

М. Билень. Воздвиженська церква в с. Опорці Львівської обл. 1842—44.

граф-аматор. За рекомендацією М. В. Закревського 1866 виконав серію видових фотознімків Клясва для Моск. археол. т-ва. Автор першої фотографічної панорами Подолу. Знімки Б. широко репродукувались у виданнях кін. 50-х — поч. 60-х рр. 19 ст.

БІСІРНИК Євгенія Аврамовна (4.IV 1928, Київ) — рос. актриса, нар. арт. СРСР з 1978. Закін. 1953 Київ. театр. ін-т (педагог Л. А. Олійник). Працювала у Вільнюс. рос. драм. театрі (1953—58). З 1958 — у Малому театрі (Москва). Ролі: в театрі — Донна Анна («Камінний господар» Лесі Українки), баронесса Штраль («Маскарад» М. Лермонтова), Юлія Пилипівна («Дачники» М. Горького); в кіно — Олена Олександрівна («В мирні дні», 1950), Жень («Богатир» іде в Марто», 1954; обидва — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка), Аксинья («Тихий Дон», 1957—58), Альоля («Добровольці», 1958), Андреева («Микола Бауман», 1968).

БІСТРУШКІН Олександр Павлович (1.I 1949, м. Галич Івано-Франк. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1983. Після закінчення 1970 Київ. ін-ту театр. мист-ва (педагоги Д. О. Алексідзе, І. О. Молодцова) — в Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка. Ролі: в театрі — Долов («Кассандра» Лесі Українки), Микита («Ярослав Мудрий» І. Кочерги), Крисобий («Майстер і Маргарита» за М. Булгаковим); в кіно — Андрій («Жива вода», 1971), Федорчук («Народжена революцією», телефільм, 1973—77), Полулик («Ярослав Мудрий», 1982). Кузнецов («Якщо ворог не здасться», 1982; всі — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка). І. В. Романченко.

БИСТРЯКОВ Віктор Петрович (7.I 1943, м. Ніколаєвськ-на-Амурі Хабаров. кр.) — укр. художник, засл. діяч мист. УРСР з 1990. Закінчив 1972 Київ. худож. ін-т (викладачі Т. А. Ляшук і С. І. Грош). Працює в галузі плаката та станкового живопису. Серед творів: плакати «Рафаель Санті» (1970), «Григорій Сковорода» (1972), «Вібудуємо Успенський собор», «Любіть Україну», «26.04.86 р. (Чорнобиль)» (усі — 1989), «Знай та вивчай історію свого народу» (1990); картини «Т. Г. Шевченко», «Катерина» (обидві — 1989). Учасник міжнар. виставок у Німеччині, Польщі, Канаді; 1988 — персональна виставка в Сан-Франциско (США).

БИСТРЯКОВ Володимир Юрійович (13.XII 1946, Київ) — укр. піаніст і композитор, засл. арт. УРСР з 1987. Після закінчення 1972 Київ. консерваторії — в Київ. філармонії. В репертуарі — переважно класич. твори вітчизн. і зарубіж. композиторів. Автор естрадних пісень «Куди поїхав цирк», «По сходах», «Світ без чудес» та ін., інструм. п'єс, музики до драм. вистав і

Е. А. Бистрицька в ролі Донни Анни. М. В. Подгорний в ролі Командора («Камінний господар» Лесі Українки).

В. С. Бичков, 36ір винограду. Дерево, різьблення. 1970. Виницький краєзнавчий музей.

А. Бишевський. Йосиф Прекрасний. Малахон з «кужбушків» Лаврської іконописної майстерні. Тун. 1753. ЦНВ України. Київ.

кінофільмів. Лауреат Міжнар. конкурсу піаністів ім. Б. Сметани (ЧСФР, 1971, 1-а премія). **«БИТВА ЗА ДНІПРО»** — монумент. скульпт. ансамбль на честь подвигу рад. воїнів при форсуванні Дніпра на Букринському плацдармі. Відкрито 1985 в с. Балико-Щучинці Кагарлицького р-ну Київ. обл. Скульптор В. І. Зноба, архітектори С. А. Захаров, Ю. П. Платонов, В. О. Корнєєв. Фігура рад. воїна-переможця та скульпт. група «Атака» — домінуючі композиції. Два рельєфи «Форсування Дніпра» (бронза, граніт) фланкують площу комплексу. На тер. меморіалу виявлено залишки дерев. фортеці Чучин, на місці якої встановлено бронзову фігуру давньорус. легендарного спідви-дружника Бояна (скульптор В. І. Зноба). А. О. Гурько.

БИЧКО Валентин Васильович [4 (17).VI 1912, Харків] — укр. поет. Закінчив 1932 Харків. ін-т нар. освіти. Літ. діяльність почав 1930. Автор п'єс «Регламент — дві години» (1932 — Харків. перший держ. театр для дітей), лібретто (у співавторстві з Б. Шелонцевим) опери «Перекоп» Ю. Мейтуса, М. Тіца і В. Рибальченка (1939 — Київ. театр опери та балету), текстів пісень. Переказав драм. твори: «Недоросток» Д. Фонвізіна (1934), «Легенда про Паганіні» В. Балашова (1976), «Міндаугас» Ю. Марцинкявічюса (1977). Респ. комсомол. премія ім. М. О. Островського, 1970. Премія ім. Лесі Українки, 1977. Літ.: Чайковський Б. Валентин Бичко. К., 1970. А. М. Дворниченко.

БИЧКОВА Віра Семенівна (30.IX 1899, с. Княжичі, тепер Могильов. обл. — 4.VI 1990, смт Бар Вінн. обл.) — укр. нар. скульптор і живописець, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1960. Виконала скульпт. портрети М. М. Коцюбинського (1963), Т. Г. Шевченка (1964), О. С. Пушкіна (1965), жанрові композиції «Чабан» (1959), «36ір винограду» (1970) та ін. В живописних творах зображувала красиві місця Барі й його околиць, створювала натюрморти. Твори зберігаються у краєзнавч. музеї Бара, Вінн. ХМ. А. В. Титаренко.

БИШЕВСЬКА Олександра Андріївна [24.II (9.III) 1906, Київ — 1986, Москва] — укр. і рос. співачка, засл. арт. РРФСР з 1937. Закін. 1929 Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка (клас О. О. Муравйової). 1929—34 — солістка Київ. опер. театру, 1934—48 — Великого театру СРСР. Партії: Наталка («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Мирослава («Золотий обруч» Б. Лятошинського), Ядвіга («Кармелюк» В. Костенка), Ярославна («Яблуневий полон» О. Чішка), Ліза, Марія («Пікова дама», «Мазепа» П. Чайковського). Лауреат I-го Всесоюз. конкурсу музикантів-виконавців (Москва, 1933, 3-я премія). Автор спогадів про О. О. Муравйову. І. М. Лисенко.

БИШЕВСЬКИЙ Андрій (? — ?) — укр. живописець серед. 18 ст. Жив у Києві. Навчався у Лаврській іконописній майстерні. В альбомі «кужбушків» є малюнок Б. «Йосиф Прекрасний» (1753).

Літ.: Жолтовський П. М. Малахон Кієво-Лаврської іконописної майстерні. Альбом-каталог. К., 1982; Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

БИШЕВСЬКИЙ — сім'я укр. майстрів золотарської справи 19 ст. Максим Матвійович Б. (? — ?). Жив і працював у Києві. Навчався у золотаря І. В. Винникова. 1844 здобув звання майстра. Від Ремісничої управи був експертом по майстерності срібної справи. Для Києво-Печерської лаври виготовив золотий терновий вінець і пояс на ікону Ісуса Христа, опрацював в срібло 11 Євангелій різного формату; виготовив срібні позолочені рамки для підносних ікон. Феодосій Максимович Б. (? — серпень 1890). Син М. М. Бишевського. Позолотив 1872 разом з батьком царські врата одного з іконостасів Успенського собору в Києві. Ксенія Матвіївна Б. (? — ?). Сестра М. М. Бишевського. Навчалася гаптування і працювала у Флорівському монастирі в Києві. Для Києво-Печерської лаври гаптувала золоті хрести і кустодії, реставрувала предмети культового осягу.

Твори Б. зберігаються у Києво-Печерському заповіднику. В. В. Шиденко.

БИШКОВСЬКИЙ Степан Іванович (? — ?) — муз. теоретик і видавець 18 ст. Працював наглядцем у Моск. синодальній друкарні. Автор «Грамматики з партесного співу. В 60—70-х рр. за участю Г. М. Головіна та півчих П. Синьковського і Я. Лавинського безуспішно намагався схилити церковну ієрархію до видання підручників з партесного співу та добірки партесних концертів. Був ініціатором запровадження в Росії нотодрукування з наборних нот, т. з. київського шрифту (див. Київська нотація), що був спеціально виготовлений у Лейпцигу, видання збірок одноголосих розспівів, «Азбуки початкового навчання». Літ.: Кушні М. Из истории нотопечатания. М., 1963. О. С. Цай-Якименко.

БІАНКІ Валентина [Фабіан-Біанкі; 1839, Вільно — 28.II (11.III) 1884, Кандава, тепер місто в Латвії] — укр. і рос. співачка (сопрано). За походженням італійка. Закінчила 1855 Паризьку консерваторію. 1862—65 співала у Маріїнському театрі (Петербург), 1865—67 — у Великому театрі (Москва), 1867—70 — солістка Київ. та Одес. рос. опер. Була членом-виконавцем Київ. відділення РМТ. Для неї М. І. Глінка аранжував романс «Соловей» О. Аляб'єва. Партії: Антоніда, Людмила («Іван Сусанин», «Руслан і Людмила» М. Глінки), Рогнеда («Рогнеда» О. Серова), Леонора («Трубадур» Дж. Верді), Валентина («Гугеноти» Дж.

Мейсрбера) та ін. Автор романів «Прости, не помни днів падіння» (слова М. Некрасова), «Ні, ні, ти мене не забудеш».

М. Г. Кузьмін.

БІБЕРОВИЧ Іван (1854—15.XI 1920, м. Коломия, тепер Івано-Франківська обл.) — укр. актор, режисер, театр. діяч. Сценічну діяльність почав 1874 в Руському народному театрі у Львові (1882—92 — директор, до 1888 — разом з І. М. Гриневським). Збагатив репертуар театру творами укр., рос. і зарубіж. драматургії. 1880—81 виступав у Бачинському О. В. трупі. З 1893 керував аматор. драм. гуртком у Коломиї. Ролі: Петро («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Гриць («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Ануцькін («Одруження» М. Гоголя), Борис («Гроза» О. Островського).

Р. Я. Пилипчук.

БІБЕРОВИЧЕВА Іванна Антонівна (дівоче — Коралевич, псевд. до 1879 — Ляновська; 30.XII 1861, с. Фалиш, тепер Львівської області — 7.IX 1937, м. Коломия, тепер Івано-Франківська обл.) — укр. актриса. Дружина І. Біберовича.

1876—92 — в Руському народному театрі у Львові. Після 1892 виступала епізодично. В мист-ві Б. поєднувалася сила трагедійної експресії з м'якою лричністю і психол. виразністю. Ролі: Галія («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Софія («Беззаконня» І. Карпенка-Карого), Катря («Не судилося» М. Старицького), Наталія («Лимерівна» П. Мирного), Олена («Глигитай, або ж Павук» М. Кропивницького), Агафія Тихонівна («Одруження» М. Гоголя), Адрієнна Аккурер (однойм. п'єса Е. Скриба).

Р. Я. Пилипчук.

БІБІК Валентин Савич (19.VII 1940, Харків) — укр. композитор, засл. діяч мист. УРСР з 1990. Після закінчення 1966 Харків. муз. мист-в (клас Д. А. Клебанова) — його викладач (з 1990 — професор). Твори: опера «Втеча» (за однойм. п'єсою М. Булгакова, 1976—83); балет «Гута-речений хлопчик» (за однойм. п'єсою Д. Григорівича, 1966—87); «Дума про Довбуша» (сл. на-родні, 1972), «П'ять хорів» (за романом Ю. Бондарєва «Гарячий сон», 1975), «Сумна кантата» (сл. Т. Шевченка, 1980); 11 симфоній «Плач і молитва» для симф. оркестру (лауреат міжнар. конкурсу композиторів ім. Мар'яна Івановича Коць, Київ, 1992), оркестр. концерти, камерно-інструм., хорової музики, вокал. твори та ін.

БІБІКОВ Василь Герасимович (у червці — Володимир; 1735, с. Сорокошичі, тепер Черніг. обл.) — поч. 19 ст., м. Острогожск, Рівнен. обл.) — укр. живописець. Син кріпака. Навчався в Лаврській іконописній майстерні, пізніше був її керівником. Закінчував Покровську церкву

в Брянську (1755—56). Антонія І. Феодосія собор у м. Василькові Київ. обл. (1756—59). В 1772 звільнився з майстерні, виконував іконописні роботи. 1786 переїхав до м. Острога.

БІБІКОВ Сергій Миколайович [1(14).IX 1908, Севастополь — 21.XI 1988, Київ] — укр. археолог, чл.-кор. АН УРСР з 1958, засл. діяч науки УРСР з 1975. Закінчив 1931 Ленінгр. ун-т. 1955—68 — директор, 1968—85 — зав. відділом, 1985—88 — гол. наук. співробітник Ін-ту археології України. Праці присвячені археол. пам'яткам на тер. України, мист-ву палеоліту («Нове у вивченні найдавніших форм музично-хореографічного мистецтва», 1974; «Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта», 1981), трипільської культури («Культовые женские изображения раннеземледельческих племен Юго-Восточной Европы», 1951; «Ранне трипольское поселение Лука-Врублевская на Днестре», 1953), кримського середньовіччя («Средневековое укрепление Исар близ сел. Чортунь (Крым)», 1939). Гол. редактор видання «Археологія Української РСР» в 3-х т. (1971—75), редактор книги «Феодальная Таврика» (1974), каталога «Античная скульптура Кероснеса» (1976). Держ. премія УРСР, 1977.

В. В. Шалобон.

«БІБЛІОЛОГІЧНІ ВІСТІ» — журнал, присвячений питанням бібліографії, бібліотекознавства, бібліофілії, видавництва та друкарства. Видання Книгознавства українського наукового інституту. 1923—31 за редакцією Ю. О. Меженка вийшло 25 номерів (перші два — машинописні). Приділяла велику увагу історії мист-ва книги, розвитку книговидавничої справи. Вміщували розвідки про книжкову графіку, зокрема про мист-во оформлення стародруків. Перші три номери 1924 присвячено 350-річчю укр. книгодруку. Оpubліковані матеріали до словнича укр. граверів І. П. Крип'якевича (1926, № 4) й П. М. Попова (1927, № 3). Книжкову графіку пізнішого часу охарактеризовано у статтях про твори П. М. Боклевського, К. О. Трутовського, А. С. Хижинського, М. А. Кирнарського, Р. А. Лісовського, М. В. Алексєєва, П. М. Ковжуна та ін. У «Б. в.» широко висвітлювалися творчість укр. рад. художників, події мистецького життя України, маловідомі сторінки творчості укр. письменників-класиків. Два номери за 1926—27 містять статті й спогади, присвячені Г. І. Нарбутові (ілюстровані його творами). Серед авторів — М. Г. Бурачек, Ф. Л. Ернст, І. І. Врона, Ю. С. Михайлів, М. О. Рубакін, С. А. Таранушенко. Надруковано також статті про екслібриси, зокрема про перший укр. екслібрис М. Бардіва (1930, № 1). Обкладинку і заставки «Б. в.» виконав В. Г. Кричевський. С. І. Білокінь.

І. Біберович.

І. А. Біберовичева.

БІБЛІОТЕКА (грец. βιβλιοθήκη, від βιβλίον — книга і θήκη — сховище) — 1) Зібрання книг і рукописних матеріалів; приміщення або будинок для зберігання їх. 2) Культурно-осв. і наук.-інформаційна установа, яка збирає і зберігає друковані та рукописні матеріали, організовує громад. користування л-рою і проводить довідково-бібліогр. роботу. Б. поділяють на універсальні та спеціальні (галузеві). Як сховища писемних пам'яток і рукописних книг Б. були відомі ще в стародав. світі (Ассирія, Єгипет, Китай, Греція, Рим). Першою Б. на тер. кол. СРСР вважається сховище рукописів у Хорезмі (3 ст. до н. е.). Перші Б. Київ. Русі — Б. Софійського собору (засн. 1037 Ярославом Мудрим), Б. Києво-Печерської лаври (11 ст.). Згодом були створені Б. Києво-Могилянської академії (див. Київська академія), Львів., Київ., Черніг., Луцького, Острозького братств (16—17 ст.); Львів (1661), Харків. (1805), Київ. (1834), Новорос. в Одесі (1865) та Чернів. (1875) ун-тів; публічні Б. в Одесі (1830), Києві (1866), Харкові (1886). У 19 ст. виникли нар. Б. та читальні, що їх створювали т-ва «Просвіта». Спочатку Б. розміщувалися в соборах (Софійський собор), монастирських трапезних (Братський монастир у Києві). Спец. будинки для Б., які функціонально уподібнювалися і до музеїв, на Україні почали будувати з 1-ї пол. 19 ст. Одна з перших споруд бібліотечного і музейного призначення — Оссолинеум у Львові (Б. Оссолинських, тепер наук. б-ка ім. В. Стефаника), збудована 1826—27 у стилі пізнього класицизму за проектом арх. П. Нобіле (1831—33 переробив проект інж. Ю. З. Бем). Для археол. музею і публічної Б. в Одесі було зведено 1842 спец. будинок, на місці якого 1882—83 за проектом арх. Ф. В. Гонсіоровського збудовано нову споруду в стилі неокласицизму (тепер Одес. археол. музей). 1904—06 за проектом арх. Ф. П. Нестурка для публічної Б. в Одесі було зведено ще одну споруду у стилі неокласицизму (вул. Пастера № 13). Для заснованої 1886 публічної Б. в Харкові за проектом арх.

Національно-парламентська бібліотека України (колишня міська публічна) у Києві. 1911. Арх. Е. Л. Клавє.

О. М. Бекетова (за участю арх. В. В. Величка) 1889—1901 зведено споруду в стилі неоренесансу. Будинок міськ. Б. в Херсоні споруджено 1896 за проектом арх. Ф. В. Гонсіоровського (під керівництвом арх. М. К. Толвинського). Публічна Б. у Києві (тепер Нац. парламентська б-ка України) збудована 1909—11 за проектом арх. Е. Л. Клаве у стилі неоренесансу. Буд-во Центр. наук. б-ки АН України у Києві почато 1914 за проектом арх. В. О. Осьмака (споруда в стилі неокласицизму), завершено 1930 за участю арх. П. Ф. Альошина. Нове приміщення ЦНБ АН України ім. В. І. Вернадського споруджено 1988 (арх. В. І. Гонкало, В. І. Гречина, В. П. Песковський, художники Б. С. Довгань, В. І. Пасивенко, В. М. Прядка, І. С. та М. Т. Литовченки). Буд-во сучас. Б. здійснюється за типовими і спец. проектами з упровадженням синтезу мистецтва (Респ. дитяча б-ка у Києві, 1978; арх. І. О. Цейтліна, художники О. П. Рапай, О. П. Миловзоров, Є. І. Кравченко, Б. С. Довгань).

На Україні найбільші зібрання л-ри з питань культури та мист-ва зосереджено в таких Б.: ЦНБ АН України ім. В. І. Вернадського. Засн. 1918. Фонди (на 1.І 1994) — 12 млн. одиниць зберігання, в т. ч. бл. 400 тис. рукописів, 254 тис. естампів та репродукцій, 180 тис. нотних видань. Зберігаються понад 400 приватних архівів, зокрема діячів мист-ва; пам'ятки зх.-європ. книгодрукування 15—16 ст., в т. ч. 517 інкунабул, книг початкового періоду книгодрукування, виданих з 1501, понад 2,5 тис. палеотипів. У фондах Б. — 20 тис. книг з історії та теорії музики, оперних лібретто, спец. періодичних видань. Велику наук. та культурну цінність має колекція родини Розумовських (12 тис.), в якій зібрано пам'ятки муз. культури України та Росії кін. 18 — 1-ї пол. 19 ст., муз. класики різних епох та народів. Колекція плакатів охоплює період з перших років Рад. влади до сьогодення, з них 200 — унікальні. Зберігаються також репродукції вітчизн. і зх.-європ. гравюри 18—19 ст., твори рос. та укр. графіків; є фонд документальних фотографій.

Нац. парламентська б-ка України. Засн. 1866. Фонди (на 1.І 1994) — бл. 4 млн. од. зб., в т. ч. книги, нот, образотворча продукція; фонд рідкісної книги (15 тис. прим.) — видання кирилического та громад. друку, колекція дру-

карні Києво-Печерської лаври; серед приватних колекцій — зібрання О. І. Білецького (1,5 тис.). Львівська наук. бібліотека ім. В. Стефаника. Засн. 1940. Фонди (на 1.І 1994) — бл. 6 млн. одиниць зберігання. Серед них — рідкісні видання, колекція стародруків сх.-слов'ян. та іноз. видань 15—18 ст., лат. стародруки, інкунабули, видання І. Федорова; рукописні матеріали та колекції в основному з історії й культури України, а також Беларусі, Латвії й Литви; приватні зібрання М. С. Возняка, І. С. Свенцицького. Фонди образотвор. мист-ва, зокрема гравюри, представляють майже всі зх.-європ. школи з 15 ст. (твори А. Дюрера, А. Мантені, Рембрандта та ін.). Одеська наукова бібліотека ім. О. М. Горького. Засн. 1829. Фонди (на 1.І 1994) — бл. 5 млн. одиниць зберігання, в т. ч. рукописи 11—15 ст., інкунабули, стародруки, колекція перших рос. газет 18 ст., колекція видань друкарні Києво-Печерської лаври. Серед колекцій — мініатюрні видання, приватні б-ки М. Толстого, М. Ф. Комарова, Д. Ширяєва.

Музично-театральна б-ка Київ. обл. управління культури. Засн. 1977. Фонди (на 1.І 1994) — бл. 50 тис. одиниць, у т. ч. книги, нот, платівки, касети.

Київ. Центр. міська б-ка ім. Лесі Українки. Фонди відділу мистецтва (на 1.І 1994) — понад 50 тис. одиниць зберігання, серед них — книги, нот, платівки; приватні колекції Р. Г. Гвицького, Ю. М. Бобошка.

Фонди з питань культури та мист-ва існують і в 24 обл. Б., а також у Б. при творчих спілках, колективах, мистецьких навч. закладах.

Т. Т. Полозова, В. Г. Тимофієнко.

«БІБЛІОТЕКА МУЗИКАЛЬНА» — львів. муз. вид-во. Ств. 1885 з метою видання творів укр. композиторів. До складу працівників входили К. Й. Студинський (голова вид-ва), О. Й. Нижанківський (муз. і тех. редактор), П. Й. Нижанківський, брат С. А. Крушельницької — А. А. Крушельницький, Й. Партицький. Роботи вид-ва значною мірою сприяв А. К. Вахнянин. Випустила бл. 20 видань (у літографії А. Пришляка): вперше опубліковані хорові, камерно-вокал. та інструм. твори «Закувала та сива зозуля» П. І. Ніщинського, «Quodlibet» М. В. Лисенка, «Не чужого ми бажаєм» М. Вербицького, «Наша життя» і «Помарніла наша доля» А. К. Вахнянина, «У петрівку» і «Якби знала» С. Воробкевича, «Гуляли» і «Вітрогони» О. Й. Нижанківського, дві «В'язанки для цитри» М. Кумановського. Редакція «Б. м.» розсилала свої видання всім гімназіям Галичини й Буковини, диригентам хорів і композиторам (П. Й. Ніщинському, М. В. Лисенку, якому працівники вид-ва надсилали також за-

писані ними укр. нар. пісні). При вид-ві існувала муз. б-ка з рукописним фондом. «Б. м.» припинила діяльність 1889 у зв'язку з від'їздом із Львова О. Нижанківського. Її традиції наслідувало вид-во «Підручна бібліотека Львівського „Бояна”» (з «Б. м.» до неї перейшли муз. б-ка та рукописи творів «Чорноморці», «Іван Гус», «Поки зійде ясне сонце», «Поклик до братів слов'ян» М. Лисенка та ін.).

Літ.: Франко І. Симпатичне видавництво музикальне. «Зоря», 1886, № 1; Студинський К. Наставник талантів молоді. В кн.: М. В. Лисенко у спогадах сучасників. К., 1968.

П. К. Медведик.

«БІВАМАР» — театр ляльок у Харкові. Назва — від «Бі-ба-бо» (петрушковий театр), вантрелки (механічні ляльки), маріонетки. Засн. 1924. Керівники — скульптор, реж. і актор П. П. Джунковський, драматург і художник В. П. Білорусова. У репертуарі: «Пустельник і ведмідь», «Бабка і мурашка» за І. Криловим, «Петрушка», «Ріпка» Н. Симонович-Ефимова, «Мийдодір» К. Чуковського, «Сон нехлюйки», «Андрійко Тараскін» В. Білорусової, вистави «Цирк» і «Концерт маріонеток». Існував до 1930.

Г. В. Довбищенко.

БІГАНІЧ Лука Дмитрович (10. VII 1927, с. Волосате, Польща) — укр. скульптор. Закінчив 1955 Львів. ін-т прикладного та декор. мист-ва. Гол. тема творчості Б. — образ жінки. Виконав скульптури «Леся Українка», «Нічого кращого немає, як тая мати молода» (обидві — 1961), портрети О. Ю. Кобилянської, М. К. Заньковецької (обидва — 1963), С. А. Крушельницької (1965, 1972), Уляни Кравченко, Індіри Ганді (обидва — 1985). Автор пам'ятників на могилах діячів науки, культури і мист-ва (М. Й. Онішкевича, В. З. Гжицького, В. М. Гнатюка та ін.). Ряд творів присвятив істор. подіям.

І. Д. Красовський.

БІГАТТИ А. (? — ?) — літограф 1-ї пол. 19 ст. Працював в Одесі. Виконав літографії для видань «Види різних місць Південного берега Криму» Н. Чернецова (у співавт. з Кленовим та А. Брауном; 1835), «Історія генуезьких поселень в Криму» М. Мурзакевича (1837), «Хронологічний огляд історії Новоросійського краю» О. Скальковського (1836—38) та ін.

Літ.: Оболенніков Н. Каталог русских иллюстрированных изданий. 1725—1860 гг., т. 1—2. М., 1914—15.

А. І. Саприкіна.

БІГДАЙ Яким Дмитрович [3 (15). IX 1855, Катеринодар, тепер Краснодар — 17 (30). XI 1909, Сухумі] — укр. і рос. фольклорист і композитор. Закінчив 1878 Новорос. ун-т в Одесі. Служив мировим суддею в Катеринодарі. До 1900 очолював Катеринодар. муз. аматор. гурток, з 1900 — голова місц. відділення РМТ (утвореного на базі згаданого гуртка). Збирач і пропагандист укр. і рос. нар. пісень на Кубані. 1896—98 видав зб. «Пісні кубан-

Одеська наукова бібліотека ім. М. Горького. Гол. фасад. 1904—08. Арх. Ф. П. Нестурх.

ських і терських козаків» у 14 вип., 5 з яких (1, 3, 5, 7 і 9-й) вміщують 556 укр. нар. пісень. Пісні подано в обробці Б. для голосу та хору в супроводі фп. За пропозицією Б. 1903 Катеринодар. відділення РМТ запросило на Кубань О. А. Кошиця для запису козацького фольклору (1903—05; зібрано бл. 1000 нар. пісень).

Серед творів Б. — оперета «Чорноморський побит» (1896, у співавт. з П. Махровським) за однойм. п'єсою Я. Г. Кухаренка; пісні на вірші Т. Г. Шевченка «Тополя», «На городі коло броду», «Ой сяду я під хатою» (1893). Листувався з М. В. Лисенком.

БІГДАШ-БІГДАШЕВ Полікарп Микитович [22.II (6.III) 1877, м. Острого, тепер Рівнен. обл. — 1946, Москва] — укр. і рос. хормейстер, педагог, муз.-громад. діяч. Закінчив учительські курси в Житомирі та Варшав. ун-т. Муз. освіту здобув у Тамбов. муз. школі, Київ. (клас Б. А. Яворського) та Моск. (закінчив 1926) консерваторіях. З 1892 вчителював на Волині, організовував нар. хори, записував укр. нар. пісні. 1903 був запрошений Тамбов. губ. комітетом тверезості на посаду хорового інструктора, організував десятки робіт. і сел. хорів, в репертуарі яких значне місце належало творам укр. композиторів та нар. пісням. 1907—09 разом з А. П. Пащенко видавав у Тамбові муз. журнал «Баян». 1918 К. Г. Стеценко запросив Б.-Б. в Київ на посаду хорового інструктора в Дніпровський союз кооп. т-в, при якому він організував хори в Лубнах, Києві, в т. ч. Першу мандрівну капелу «Дніпросоюзу». Викладав музику в різних навч. закладах. З 1921 — у Москві, керівник самодіяльних хорів, 1927—31 — худож. керівник Моск. укр. хорової капели. Автор хор. оброб. укр. пісень.
Лит.: Юрмас Я. П. М. Бігдаш-Бігдашев. «Музика насам», 1928, № 6.

БІГУНЕЦЬ — фриз або суцільна смуга на площині цегляної стіни, утворена орнамент. кладкою у формі трикутних заглиблень, з протилежно розміщеними верхівками (то вниз, то вгору). На Україні використовувалася у 2-й пол. 19 ст. при зведенні споруд у цегляному стилі та при насадуванні форм давньорус. буд-ва.

БІДЛЕЦЬКИЙ (? — ?) — укр. художник 2-ї пол. 18 ст. Працював у с. Рудках (тепер Львів. обл.). Відомий його роботи портрет Бенедикта Августиновича (вишито до Парижа 1927). Фотографія цього твору зберігається у фототеці Львів. КГ.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1963.

БІДНИЙ П. (? — ?) — укр. нар. майстер худож. ткацтва 2-ї пол. 19 ст. Працював у Кролевиці. Викотавляв рушники і скатерті, оз-

В. Бідула. Жінка з індічкою. Дерево, різьблення. Кін. 19 ст. МХП АН України. Львів.

О. Т. Біляков. Автопортрет. Олія. 1948.

ДМУОМ. Київ.

доблені геом. орнаментом (збереглася скатерть, 1873).

БІДУЛА Василь (1868, с. Лапшин, тепер Терноп. обл. — 1925, там же) — укр. майстер нар. дерев. скульптури. Створював композиції з життя українців-подолян: «Жінка з індічкою», «На ярмарок», «Селянин з телям», «Жінка пасе корову», «Жебраки» та ін., а також окремі багатопігурні композиції. Сполучав найвищою реалістичну образність з профес.-ремісничою майстерністю, що характерно для нар. різьбярства Зх. Поділля. Твори зберігаються в НМЛ, МХП АН України.

Лит.: Будан А. Ф. Різьба по дереву в західних областях України. К., 1960; Чарновський О. О. Українська народна скульптура. Львів, 1976; Мосид М. І. Українська народна дерев'яна скульптура. К., 1980.

БІЖЕЧ Семен Михайлович [1837 — 21.VIII (3.IX) 1900, Псков. губ.] — рос. співак (баритон). Співав навчався в Італії у А. Буцці. 1863 дебютував на сцені Маринського театру (Петербург). 1867—74 — соліст Київ. рос. опери. Був членом Київ. відділення РМТ. 1881 брав участь у концертах М. В. Лисенка. Згодом — у Москві та Одесі. Партії: Руслан («Руслан і Людмила» М. Глінки), Мефістофель («Фауст» Ш. Гуно), Жермон («Травіата» Дж. Верді), Оровез («Норма» В. Белліні), Плаумкет («Марта» Ф. Флотова) та ін.

М. І. Кузьмін.

БІЗЮКОВ Онуфрій Терентійович [12(24).VI 1897, м. Веліж, тепер Смолен. обл. — 15.III 1986, Київ] — укр. живописець. Закінчив 1918 Миргородську худож.-пром. школу, 1930 — Київ. худож. ін-т, де навчався у М. А. Бойчука. Член АРМУ (1929—32). Твори: тематичні картини («Пілярі у лісі», 1931), натюрморти («Оранжевий глек», 1967), пейзажі («Старий Київ», 1947; «Прибій. Рига», 1953; «Весна. Ржищів», 1963; «Дніпрові кручі», 1964; «На київських пагорбах», 1966).

Лит.: Лебачевський Б. Б. Онуфрій Бізюков. К., 1977.

БІЛИНИЦЯ — отвір (або система отворів) в оборонному мурі чи башті, посданий з бойовим майданчиком і призначений для стрільби. В дерев. укріпленнях Б. являла собою горизонт. прорізи або прямокутні отвори у зрубх стін-заборол. У мурованому оборонному буд-ві доводилося (лучні) Б. мали з напільного боку вертикальні щілиноподібні прорізи завширшки 6—10 см і висотою 70—80 см, їхні щокі розширювалися у середину (Кам'янець-Подільський замок, 11—18 ст.). Вогнепальні Б. були пристосовані для ручної зброї та гармат (з 14 ст.). Білість Б. мала в плані форму трапеції. До кін. 14 ст. менша основа трапеції була звернута до напільного боку (Зінківська фортеця, 13—18 ст.). З 15 ст. зовнішні щокі Б. розширилися і трапеція перевернулася більшою основою до поля (Вірмен-

ський бастіон у Кам'янці-Подільському). В цей же період з'явився також Б. у вигляді двох трапецій зі спільною меншою основою (Сутковський замок 14—17 ст.; Сатанівський замок, 14—18 ст.). Деякі замки мали Б. складної форми, в яких з внутр. боку було влаштовано 2—3 отвори, що входили в заг. зовн. отвір (Бережанський замок, 16 ст.; Буначийський замок, 14—17 ст.). Особливий тип становлять машикулі — Б. для обстрілу підовши стіни. До Б. належать також отвори між збудованими оборонними мурами — т. з. відкриті Б. (Генуезька фортеця у Судакі, 14—15 ст.). У пізній Б. для ручної вогнепальної зброї та гармат у внутр. частині мурів влаштовували камери — склепінчасті ніші. Зовн. отвори артилерійських Б. мали форму замкової щілини (т. з. ключоподібні Б. замків у Кам'янці-Подільському; Кудринський замок, поч. 17 ст.), кола, прямокутника зі склепінчастою перемичкою (Київська фортеця, 30—40-і рр. 19 ст.).

О. А. Паламєнчик.

БІЛА АКАЦІЯ — респ. фестивалі мистецтв. Проводяться щороку в Одесі з 1982. У фестивалі беруть участь театр. колективи, симф. і камерні оркестри, фольклорні ансамблі, широко представлені всі жанри естрад. мист-ва. Запрошуються колективи ін. країн.

БІЛА ЦЕРКВА — місто Київ. обл. Виникла на тер. давньорус. городища з посадом, на місці якого було збудовано м. Юр'єв (за ін.джерелами, Гюрчев, Гюрчев, Югров, Юров), засн. 1032 кн. князем Ярославом Мудрим. 1050 на високому пагорбі над р. Россю було зведено білоствінну єпископську церкву. Відтоді поселення називали Білою Церквою. Вперше ця назва згадується в писемних джерелах під 1155. Збудова міста в 15—16 ст. здійснювалася за принципом радіально-кільцевого планування. 1550 було завершено буд-во дерев. замку-палацу (не зберігся). У кін. 18 ст. розгорнулися містобудівні роботи; закладено ландшафтний парк «Олександрія» з палацом графів Браницьких (не зберігся) та парковими спорудами.

Серед пам'яток арх-ри у стилі класицизму: Зимовий палац (кін. 18 — поч. 19 ст.), Миколаївська церква (1706—1852), гостиний двір (торг. ряди, 1809—14), склади (кін. 18 — поч. 19 ст.), будинок Дворянського зібрання (кін. 18 — поч. 19 ст., тепер б-ка), костіов Іоанна Предтечі (1812), Преображенський собор (1839), ансамбль пошти (1825—31), 1927 споруджено будинок-комуна — «Будинок соціалізму», 1936 — гол. корпус ветеринарного ін-ту (арх. О. В. Кобелев) та ін. У 50-х рр. було розроблено генплан збудови міста, 1970 відкориговано. Серед нових споруд — будинок районних орг-цій (1969,

арх. І. Т. Кондратьєва), кіно-театр (1970, арх. В. І. Романчук) та ін. Відкрито пам'ятники П. К. Запорожцю (1971, скульптор І. П. Кавалерідзе, арх. П. Ф. Костирко), на честь сел.-козацького антифеод. повстання (1979, скульптор С. С. Андрейченко, арх. В. Г. Богдановський), герою визв. боротьби укр. народу 17—поч. 18 ст. С. Палю (1980, скульптор В. П. Луцак), Богдану Хмельницькому (1983, скульптор А. М. Гончар, архітектор В. Г. Гнездилов), Ярославу Мудрому (1986).

Б. Ц. має давні театр. традиції. З 2-ї половини 19 ст. поширився аматорський рух, влаштовувалися народні видовища «Коза», «Маланка», «Цар Максиміліан» («Трон»), традиції яких збереглися до 20-х рр. 20 ст. (див. *Вертеп*). У місті проходили гастролі укр. труп М. А. Кропивницького, І. К. Тобілевича, М. К. Садовського, М. К. Саксаганського та ін. 1919 драмгурток при школі молодших командирів 45-ї стрілецької дивізії здійснив постановку п'єси про Спартак. 1920 в Б. Ц. гастролював «Кий-драмте», яким керував Леся Курбас. Театр давав вистави для бійців 45-ї дивізії, виступав у селах Саливонках і Гребінках (тепер смт). Вперше на укр. сцені було поставлено п'єсу «Макбет» У. Шекспіра. В серпні того ж року театр виїхав з Б. Ц. до Харкова, але після невдалої спроби створити Центр. театр республіки група акторів повернулася до міста в червні 1921. Вони були зараховані інструкторами театр. відділу Наркомосу для організації театр. справи в Білоцерківському пов. 1921 відкрився пролет. театр ім. М. Горького, Курбас очолив школу-студію театр. мист-ва, Ф. А. Лопатинський — місц. театр. Спочатку «Кийдрамте», а влітку — восени 1922 Перша театр. майстерня «Березоля» (див. «Березоля» творчі майстерні) підготували ґрунт для організації профес. театру в Б. Ц. В січні 1923 в місті з молоді місц. драм. студії засн. 3-ю театр. майстерню «Березоля», що деякий час працювала як Мандрівний зразковий театр під керівництвом Я. Д. Бортника. 1925—28 цей колектив діяв під назвою «Білоцерківська округова майстерня», а з 1928 — Білоцерківський український робітничо-селянський театр ім. Леся Курбаса. 1934 театр реорганізовано у Київський обласний український музично-драматичний театр. У місті 4 палаци і будинки культури, 4 кінотеатри, 7 муз. шкіл. Працює філіал Київ. худ.-виробничого об'єднання ім. Т. Г. Шевченка, продукція якого — дит. та жін. одяг, оздоблений вишивкою, традиційною для Київщини, геом. орнаментом (проводні майстри — О. І. Дігтяр, М. С. Ветер та ін.). Б. Ц. — батьківщина художника

Л. Долинського, композитора і диригента Я. М. Яциневича. В різні часи тут бували Г. Р. Державін, О. С. Пушкін, Т. Г. Шевченко, І. С. Нечуй-Левицький та ін. Працюючи у місті 1908—09, К. Г. Стеценко написав музику до вистав Театру Миколи Садовського «Бувалиця» А. Вельсовського, «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» М. Старицького, «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, здійснив обробку ряду укр. нар. пісень. Місто нагороджено орденом «Знак Пошани» (1983).

БІЛАВА (? — ?) — укр. музикант-інструменталіст (тимпаніст) 14 ст. Згадується 1394 у списках придворної капели польсь. короля Владислава Ягайла.

М. Б. Степаненко.

БІЛАН Петро Ілліч (21.VII 1921, с. Новомиколаївка Запоріж. обл.) — укр. живописець, засл. худож. УРСР з 1985. Закінчив 1948 Одес. худож. уч-ще (майстерня Д. К. Крайнева), 1955 — Київ. худож. ін-т (майстерня С. О. Григор'єва). Працює в галузі станкового живопису. Серед творів: «Декрет про землю» (1957), «Наш Ілліч» (1963), «Рік 1943-й» (1975), «Наші солдати» (1980), «Весняна повінь» (1984), «Осінь» (1991). Зберігаються в НМА, НМІ України та ін. музеях республіки.

БІЛАШ Олександр Іванович (6.III 1931, Градизьк, тепер смт Полтав. обл.) — укр. композитор, нар. арт. СРСР з 1990. Закінчив 1957 Київ. консерваторію (клас М. М. Вілінського). 1956—61 — викладач Київ. пед. ін-ту. З 1968 — заст. голови правління СКУ, з 1976 — голова правління Київ. орг-ції СКУ. Осн. місце у творчості Б. займають пісні, що поєднують традиції укр. нар. (переважно ліричної) пісні, укр. класич. романсу, укр. хорової музики з інтонаціями сучас. естрадної музики. Серед них — громадянсько-патріотичні («Істинна», сл. Б. Олійника, «Повторись у віках», «Пісня про подвиг», сл. М. Ткача, «Я жив в такі часи», сл. М. Рибалка), ліричні («Два кольори», «Явір і яворина», «Лелеченьки», сл. Д. Павличка, «Ясени», «Білі лебеді», сл. М. Ткача, «Купавонька», сл. Л. Татаренка), жартівливі («Треба йти до осені», сл. С. Пушика, «Ідемо з ярмарку», сл. В. Лігостова), пісня-романс («Цвітуть осінні тихі небеса», сл. А. Малишка), пісня-дума («Сину, качки летять», сл. М. Ткача), пісня-балада («Ровесники», сл. О. Підсухи), лірич. пісня-гімн («Мати-Батьківщина», сл. М. Ткача) та ін. Твори ін. жанрів: опери «Гайдамаки» (1965), «Прапороносці» (1985, Київський театр опери та балету), моноопера «Балада війни» (1974, концертне виконання), оперети «Легенда про Київ» (1982), «Дзвони Росії» (1983, обидві — Київ. театр оперети); інструм.-симф.

Білогород. Церква Апостолів, 1197. Не збереглася. Реконструював Ю. С. Аксенов.

О. Т. Білаш.

поема «Павло Корчагін» (1955), «Скерцо» (1964), балетна сюїта «Буратіно» (1960); 2 концерти для фп. з оркестром (1982, 1983). Музика до кінофільмів «Роман і Франческа» (1961), «Бур'ян» (1966), «Тронка» (1971), «Женихи» (1985), до драм. вистав; хори, вокал. ансамблі. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1975. Премія Ленінського комсомолу, 1968. Респ. комсомольська премія ім. М. Островського, 1966.

Літ.: Немирнович И. А. Александр Билаш. К., 1986. Т. О. Швачко.

БІЛАШЕНКО Георгій Васильович (14.IV 1865 — ?) — рос. живописець. Закінчив 1897 петерб. АМ (майстерня В. Є. Маковського). На укр. тему написав картину «Вій» (1887), а також виконав малюнки («Останній день малоросійського весілля», «Кобзар у Запоріжжі», обидва — 1889).

БІЛГОРОД — давньорос. місто на р. Ірпені. Містилося на тер. сучас. с. Білогородки Кислів. Святошинського р-ну Київ. обл. В літописі згадується під 980. Розкопками виявлено залишки пізньотрипільського поселення, могильник бронзового віку, посуд зарубинецької культури. У 7—9 ст. тут існувало слов'ян. поселення. У 991 збудовано дерев. фортецю. В 11—1-й пол. 13 ст. Б. — одна з резиденцій київ. князів, фортеця Києва. На замовлення ки. Юріяка Ростиславича в Б. 1197 було споруджено церкву Апостолів, про яку згадується в одному із списків Іпатівського літопису: «висотою же и величеством и прочим украшением вستم цдвием удобень...». Це був шестистовпний храм з фасадами, розчленованими профільованими пілястрами, оздобленими поліхромними майоліковими плитками. Інтер'єр прикрашав фресковий розпис, доповнений тонкими листочками золота, подекуди накладеними на штукатурку. Б. зруйновано 1240 ордами Батия. Від давнього Б. залишилось городище, що складалось з дитинця та посаду. Під час археол. розкопок виявлено укріплення складної конструкції, фундаменти 2-х кам. храмів, залишки ремісничих майстерень (зокрема, гончарську піч); майолікові плиткі місц. виробництва, вкриті кольор. поливами, декоровані надглазурним розписом, який відзначається соковитістю барв і розмаїттям орнамент. мотивів (плитками було оздоблено храми і житл. будинки).

О. О. Клименко.

БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКА ФОРТЕЦЯ, Акерманська фортеця — пам'ятка фортифікаційної середньовічної арх-ри у Білогороді-Дністровському. Розміщена на березі Дністровського лиману, в сх. частині міста, на руїнах антич. міста Тіри. Гол. буд. роботи проводилися в період 1438—54 під керівництвом будівничого Федорка. Б.-Д. ф. — архіт. ансамбль з багатьма буд.

Білгород-Дністровська фортеця. 13—15 ст.

нашаруваннями 13—19 ст. Фортеця у плані — неправильний багатокутник, розділений двома рядами оборонних мурів на три подвір'я (Південне, або Гарнізонне, з цитаделлю, Північне і Західне), з фортечним ровом, водяним барбаканом, 35 баштами, куртинами, 2 зовн. брамами (Головною, або Кілійською, та Овідіопольською) і 3 внутр. брамами. У плані цитадель — чотирикутник з 4 круглими багатоярусними баштами з мерлонами і білимицями, шатровим дахом. Мури та башти з боку подвір'я мають широкі півциркульні камери. Зовн. мури у плані — неправильний багатокутник з периметром бл. 2 км; висота до 7, товщина до 5 м. Збереглося 20 башт відкритого й закритого типу (прямокутних, напівкруглих, восьмигранних, трикутних у плані).

Систематичні реставраційні роботи в Б.-Д. ф. провадяться з 1960; зі сх. сторони споруджено з каменю і бетону захисний пояс, реставровано Кілійську браму, башти Овідія і Пушкіна, мінарет, частково мури. Найдавнішу частину фортеці — цитадель (Генуезький замок) зводили у 13—14 ст. 14 ст., можливо, генуезці. Зараз Б.-Д. ф. — філіал Білгород-Дністровського краєзнав. музею.

БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ — місто Одес. обл. Розташований на березі Дністровського лиману. Відомий з 6 ст. до н. е. як грец. місто-держава Тіра. В 9 ст. — слов'ян. політ.-економ. і торг. центр Білгорода. У 14 ст. місто захопили генуезці, які перейменували його на Монкастро (Маврокастро). В 15 ст. Білгород під назвою Уетаальба (Біла Фортеця) переходить до Молд. князівства. 1484 місто загарбала Туреччина, перейменували його на Акерман (Білий Камінь). 1812 відійшов до Росії. На поч. 1918 у складі Бессарабії місто захопила боярська Румунія, 1940 повернуто СРСР. На тер. міста збереглися залишки кургану Попова могила (8 ст. до н. е.), городища Тіра (5 ст. до н. е. — 12—13 ст. н. е.), склепу «Скіфська могила» (2—3 ст.). Серед пам'яток історії та арх-ри — Білгород-Дністровська фортеця (13—19 ст.), вірменська церква Богородиці (14 ст.), підземна церква Іоанна Сучавського (14—19 ст.), грецька церква (15—16 ст.). Місто відвідали О. С. Пушкін і А. Міцкевич. Споруджено пам'ятники О. С. Пушкіну (1952),

Н. М. Білецька в ролі Клеопатри («Дабуті Герострата» Г. Горина).

Слави (1975). У Б.-Д. — Палац культури, ансамблі нар. музики «Веселка» і нар. танцю «Дністер».

БІЛЕЦЬКА Неоніла Миколаївна (27.X.1938, м. Знамя Кіровоград. обл.) — укр. і рос. актриса, нар. арт. УРСР з 1978. Дочка М. С. Білецького. Закінчила 1965 ДІТМ ім. А. В. Луначарського (Москва). Працювала в Кіровоград. рос. драм. (1956—59), Донец. укр. муз.-драм. (1966—68), Донец. обл. рос. драм. (1959—66, 1968—80; Маріуполь) театрах, з 1980 — в Київ. театрі драми і комедії. Ролі: Оленка («Голубі олені» О. Коломійця), Лідія Андріївна («Провінціалки» Я. Стельмаха), Лушка («Піднята цілина» за М. Шолоховим), Комелькова («А світанки тут тихі...» Б. Васильєва), Гертруда («Гамлет» У. Шекспіра) та ін. І. М. Давидова.

БІЛЕЦЬКИЙ Андрій (?—?) — укр. іконописець 18 ст. Батько Й. А. Білецького. Жив і працював у Києві. 1782 як «малярного соборника начальник» поручився за іконописця М. Якубовського, коли той уклав контракт на іконописні роботи в Михайлівському Золотоверхому монастирі.

В. А. Шигенко.
БІЛЕЦЬКИЙ Андрій Олександрович [30.VII (12.VIII) 1911, Харків] — укр. філолог, палеограф, доктор філол. наук з 1952. Син О. І. Білецького. Закінчив 1933 Харків. ін-т профес. освіти. 1946—87 працював у Київ. ун-ті (з 1953 — професор). Автор праць з класичної філології, заг. мовознавства, романістики, палеографії тощо («Принципи етимологічних досліджень», 1951; «Грецькі написи на мозаїках Софії Київської», 1961). Дослідник давньогрец. епосу і міфології, давньорус.-грецьких, давньорус.-візант., укр.-грец. культур. зв'язків.

БІЛЕЦЬКИЙ Ієремія Стефанович (бл. 1687, Київ — 1762, там же) — укр. золотар, представник укр. барокко. На замовлення Києво-Печерської лаври виконав 1719 срібний потир (Києво-Печерський заповідник); 1720 — дерев. хрест у гравірованій срібній оправі (НМІ України); 1730 — для Успенського собору срібні хрести, ліхтарі, шати намісних ікон і 24 позолочені зірки до них, а також до коронації цариці Анни Іванівни — 2 хрестики (не збереглися). Найвищої майстерності Б. досяг у створенні оправ для книг, які зараз зберігаються

в НМІ України, Оружейній палаті в Москві, ДМУОМ.

Лит.: Петренко М. З. Українське золотарство. XVI—XVIII ст. К., 1970.

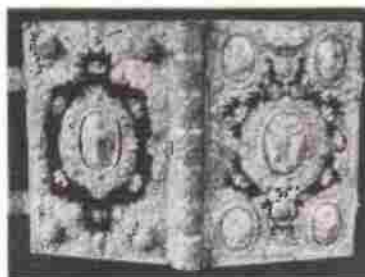
В. А. Шигенко.
БІЛЕЦЬКИЙ Йосип Андрійович (1780—1841, Київ) — український іконописець, маляр. Син А. Білецького. Жив і працював у Києві. 1804 на замовлення Києво-Печерської лаври в дар імператорській сім'ї написав ікони «Олександр Невський», «Єлизавета» та «Марія Магдалина» (рами для ікон виконав І. М. Атаназевич), на замовлення Софійського архієпископського дому — ікони «Успіння» та «Преподобні Печерські» (1808), ікони для іконостаса в церкві 29-го егерського полку Сергія Радонежського (у співавторстві з Ф. М. Коробкою, 1818), переписав за старим зразком ікони для іконостаса церкви Катерини в Михайлівському Золотоверхому монастирі (1830), розписав приділі Стефана в Успенському соборі Києво-Печерської лаври (1814) та лаврську трапезну (у співавторстві з Куликовським, 1823) та ін.

В. А. Шигенко.
БІЛЕЦЬКИЙ Мефодій (Мефтодій) Йосипович (?—?) — укр. живописець 19 ст. Син Й. А. Білецького. З 1844 — цеховий майстер. У Михайлівському Золотоверхому монастирі написав ікони «Воскресіння Христове» та «Св. Філарет». Писав ікони для Києво-Печерської лаври, переважно невеликих розмірів, для роздачі їх паломникам. Брав участь у поновленні живопису в Успенському соборі Києво-Печерської лаври.

В. А. Шигенко.
БІЛЕЦЬКИЙ Микола Сергійович [24.XII 1909 (6.I 1910), с. Іванівці, тепер Волоцького р-ну Хмельн. обл. — 30.XII 1977, Кіровоград] — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1950. Батько Н. М. Білецької. Навчався 1938—41 в Харків. ін-ті театр. мист-ва. Працював у робітничо-колг., пересувних театрах (1941—45), Кіровоград. (1945—67, 1971—77), Закарп. (м. Ужгород, 1967—71) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Голохвостий («За двома зайцями» М. Старицького), Іван («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Часник («В степах України» О. Корнійчука), Карпо Карпович («Не називаючи прізвищ» В. Минка).

І. М. Давидова.
БІЛЕЦЬКИЙ Олександр Іванович [псевдоніми — Аскалон Андрій, Березинський А., Іжев Анфим, Победимський А., Річард Победимський, Ескалон Андрій; 21.X (2.XI) 1884, Казань — 2.VIII 1961, Київ] — укр. і рос. літературознавець, мистецтвознавець та театрознавець, драматург, театр. діяч, акад. АН УРСР з 1939 і АН СРСР з 1958, засл. діяч науки УРСР з 1941. Закінчив 1907 Харків. ун-т. з 1912 — його викладач. 1939—61 (з перервою) — директор Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР і водно-

І. С. Білецький. Оправа Євангелія. Срібло, чернь. 1722. ДІМ України. Київ.

обл.] — укр. гончар, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1971. Навчався у Я. П. Пічки, відвідував 1922—23 та 1936 опішнянську керам. майстерню і школу. 1929—84 працював на опішнян. з-ді «Художній керамік». Створює традиційний фігурний посуд, декор. тарелі, вазы, керамічну скульптуру. Серед творів: посуд «Дикий кабан» (1955), «Баран» (1960); скульптури «Лев» (1971), «Баран» (1976), «Бик» (1977). Твори експонувалися на всесоюз. (срібна медаль ВДНГ СРСР) та міжнар. (диплом в Італії, 1971), виставках. Зберігаються в Музеї етнографії у Петербурзі, ДМУНД, МХП АН України, Полтав. ХМ та ін.

О. О. Клименко.

БІЛИК М. (?—?) — укр. художник-аматор 18 ст. Працював у Гадячі (тепер Полтав. обл.). 1765 виконав іл. до драми Г. Коріньського «Воскресіння мертвих», в яких реалістично відображено сценки з нар. життя.

БІЛИКОВСЬКИЙ Іван Симеонів (8.X 1846, с. Бабино, тепер Львів. обл.— 1922, Львів) — укр. композитор, педагог і муз.-громад. діяч. Музики навчався приватно у Ф. Єдлічки (Львів). Вчитель музики, хорівий диригент в Самборі, Станіславі (тепер Івано-Франківськ), де 1896 був одним із засновників т-ва Станіславський «Боян». 1918—21 викладав теорію музики у Вищому муз. ін-ті ім. М. Лисенка у Львові. Автор хороших творів на вірші Т. Г. Шевченка — «Гамалія» (вид. 1909), «Три шляхи», «Думи мої», «Сонце заходить»; культової музики, обробок укр. нар. пісень («Пісні весільні» для мішаного хору і фп.); шкільного пісенника, самовчителя з теорії музики; статей про укр. композиторів П. І. Бажанського, В. Г. Матюка (у зб. «Ілюстрований музичний календар на рік звичайний», 1904, 1905).

Л. З. Мазела.

БІЛИК-ПОШИВАЙЛО Анастасія Савіана (22.VI 1930, смт Опішня Полтав. обл.) — укр. нар. майстер дрібної керамічної пластики, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1989. Навчалася у своїй сестри В. С. Іващенко. 1954—89 працювала на опішнянському з-ді «Художній керамік». Створює вкриті ангобами та поливами іграшки-свищики у вигляді птахів, звірів, вершників; скульптуру малих форм; тематичні композиції на істор., літ. та казкові сюжети, декоровані традиц. опішнянськими рослинними та геом. орнамент. мотивами. Серед творів — скульптури «Парубок» (1969), «Бариня» (1970), «Чорти-музики» (1971), «Партизани» (1985). Учасниця міжнар. виставок. Твори зберігаються в Музеї етнографії у Петербурзі, ДМУНД, МХП АН України, Полтав. ХМ та ін. О. О. Клименко.

БІЛИЛОВСЬКИЙ Кесар Олександрович (псевд. — Цезарко, Ольгин, Бел-Цезар, Білоло Цезар,

Бурсак Ц., Кадило Іван, Чужинець та ін.; 20.II [4.III] 1859, с. Стопівка, тепер с. Вознесенське Черкас. обл.— 28.V 1938, Сімферополь) — укр. поет, перекладач і громадсько-культур. діяч. Навчався в Дерптському (тепер Тартуський), Лейпцигському, Віден. та Йенському (1883 здобув звання доктора медицини й хірургії) ун-тах. Поезії «В чарах кохання» та «Моя пісня» (музика М. Д. Леонтовича) стали нар. піснями. Автор мелодрами «Катерина» (йшла на сценах театрів Галичини). У Петропавловську (тепер Казахстан), де обіймав посаду лікаря, керував аматор. драм. трупкою, з якою здійснив виставу «Наталка Полтавка» І. Котляревського (грав роль Возного). З 1892 служив у Петербурзі, був ініціатором ряду культурно-осв. заходів, що пропагували укр. слово і нар. пісню. В наступні роки працював у Петрозаводську, Феодосії, Сімферополі. В періодиці, зокрема львівській та київській, виступав з театр. рецензіями, статтями про художників, акторів. Був у дружніх стосунках з письменниками І. Я. Франком, В. І. Самійленком, художниками М. О. Волошином, М. Й. Микешиним, І. Ю. Рєпнін (Б.— автор нотаток «В гостях у Рєпіна»), О. Г. Сластіоном, під впливом яких займався малюванням. Листувався з М. В. Лисенком, М. А. Кропивницьким, М. П. Старицьким та ін.

Гол. Українське свято в Петербурзі. Львів, 1897. В чарах кохання. Вибрані поезії. К. 1981.

Літ.: Дегтярьов П. Про творчість Кесаря Білашовського. «Радянське літературознавство», 1976, № 8; Дегтярьов П. Кесар Білашовський. В кн.: Письменники Радянської України. К., 1987.

П. А. Дегтярьов.

БІЛИННИК Петро Сергійович [1 (14).X 1906, м. Охтирка, тепер Сум. обл.] — укр. співак (ліричний тенор), нар. арт. СРСР з 1954. Співу навчався з 1931 на муз. робітфаку та 1933—36 в Харків. консерваторії (клас проф. Р. С. Байн). Дебютував 1933 на сцені Харків. комсомол. молодіжного муз.-драм. театру (керівник В. М. Скляренко) в партії Берендея («Снігуронька» М. Римського-Корсакова). 1936—40 — соліст Великого театру СРСР, 1940—42 — Харків., 1942—65 — Київ. театрів опери та балету. Голос Б. відзначався яскравим тембром, об'ємним звучанням, динамічною гнучкістю. Партії: Петро, Левко, Бол («Наталка Полтавка», «Утоплена», «Енеїда» М. Лисенка), Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Тюленін («Молода гвардія» Ю. Мейтуса), Ленський («Святий Онегін» П. Чайковського), Юродивий («Борис Годунов» М. Мусоргського), Анатоль («Війна і мир» С. Прокоф'єва), Йонтек («Галька» С. Монюшка), Лоєнтрін (однотом. опера Р. Вагнера), Пінкертон («Чіо-Чіо-сан» Дж. Пуччіні). Ви-

І. А. Білик. Лейпциг, Лоденя, 1976.

А. С. Білик. Пошивайло. Історико-етногр. Глиноц. Лоденя, 1967.

Д. Г. Білінський. Жербаки. Дерев. різьблення. 1930. НМЛ.

П. С. Білінник у ролі Лева («Утоплена» М. І. Лисенка).

конував у концертах романси укр. і рос. композиторів, укр. і рос. нар. пісні. Виступав у дуєті з Б. Р. Гмирею, з капелюю «Думка» та капелюю бандуристів УРСР. Гастролював у НДР, Польщі та Албанії.

Літ.: Стебун І. Петро Сергійович Білінник. К., 1958. І. Д. Гамкало.

БІЛИНСЬКИЙ Дмитро Григорович (15.IX 1874, с. Коліндани, тепер Терноп. обл.— 28.X 1941, там же) — укр. нар. скульптор, майстер худож. різьблення на дереві. Створював з дерева композиції та фігурки (вис. до 30 см): «Т. Шевченко», «Автопортрет», «За книжкою», «Колядники»; анімалістичну та декоративну скульптуру на біблійну тему. Твори Б. експонувались у Кракові (1948), Парижі (1949). Зберігаються у Терноп. краєзнав. музеї, НМЛ, МХП АН України, у приватних колекціях.

Літ.: Чарновський О. О. Українська народна скульптура. Львів, 1976; Моздир М. І. Українська народна дерев'яна скульптура. К., 1980. М. І. Моздир.

БІЛИНСЬКИЙ Йосип (?—?) — укр. майстер-ліпник 18 ст. з Канева. 1726—29 прикрасив ліпним орнаментом Успенський собор Києво-Печерської лаври після пожежі 1718. Вибагливої форми фронти, вікна і портали були оздоблені в крапцях нар. традицій. В орнаменті поряд з класичним акантом використовувався стиліст. мотиви укр. флори і фауни.

А. О. Леоніда.

БІЛИНСЬКИЙ Мирон Львович [20.IX (3.X) 1904, Одеса — 30.IV 1966, Москва] — укр. кінорежисер. Закінчив 1928 Держ. технікум кінематографії (операторський ф-т в Одесі). Працював на Київ. (1928—32) та Одес. (1932—42) студіях худож. фільмів. З 1944 — режисер Київ. студії документ. фільмів. Поставив фільми: художні — «Страта» (1934), «Стара фортеця» (1937), «Сімнадцятиріччя» (1939), «Ескадра повертає на Захід» (1965, спільно з М. С. Вінграновським); документальні — «Донбас» (1946), «Пам'яті Івана Франка» (1956), «Місто шахтарської слави» (1960) та ін.

БІАЛЬ-БІЛОЦЕРКОВСЬКИЙ Володимир Наумович [28.XII 1884 (9.I 1885), м. Олександрія, тепер Кіровогр. обл.— 1.III 1970, Москва] — рос. письменник, драматург. У п'єсах звертався до тем міжнар. солідарності трудящих, становлення Рад. влади, відбудови Донбасу, захисту країни від загарбників. Серед вистав за п'єсами Б.-Б. на укр. сцені: «Штурм» (1926 — Одес. укр. робітничо-сел. театр; 1950 — Полтав. укр. муз.-драм. театр; реж. Б. М. Прокопович; 1952 — Одес. реж. В. С. Василько; 1956 — Запоріж., реж. В. Г. Магар, композитор А. Г. Свечников, укр. муз.-драм. театри: 1966 — Львів. укр. драм. театр); «Голос надр» (1929 — Укр. драм. театр ім. М. Заньковецької; реж. Б. В. Романичський); «Прикордонники» (1937 — Дніпроп. укр. муз.-драм.

театр). Серед ін. п'єс Б.-Б., що йшли в театрах України — «Життя клич» (1934), «Навколо рингу» (1949, друга назва «Колір шкіри»).

Д. І. Боріан.
БІЛОБОГ. Дід — у дохристиянській міфології наддніпрянських слов'ян гол. бог добра, творець землі, води, світла; син *Poga*, батько *Перуна*, господар *Вирю* та повелитель ін. богів. Нар. легенди зображують Б. захисником людей, який веде постійну боротьбу зі своїм братом *Чорнобогом* (символ боротьби добра і зла). Перетворювався у птаха — білого лебедя, полювання на якого суворо забороняли волхви. Образ Б. відображено у піснях-танц. творчості та декоративно-ужитковому мист-ві укр. народу.

БІЛОБРИСЬКИЙ Мартин (? — ?) — укр. художник 2-ї пол. 18 ст. Жив у Львові. 1774—75 виконував живописні й позолотні роботи в кам'яниці В. Ржевського на *Ринок площі* у Львові.

В. С. Вулиця.
БІЛОГОРОДКА — село Кисево-Святошинського р-ну Київ. обл., на території якого було давньорус. місто *Білгород*.

БІЛОГОРОДСЬКИЙ Григорій (? — ?) — укр. співак 18 ст. Закінчив Києво-Могилянську академію, де співав в академ. капелі. Брав участь у військових походах запоріж. козацтва. У 50-х рр. виступав у *Розумовського К. Г. театрі* в Глухові, деякий час — у *Придворній співацькій капелі* в Петербурзі.

І. М. Лисенко.
БІЛОГРАДСЬКА Єлизавета Тимофіївна (1739 — після 1764) — укр. і рос. співачка, клавесиністка, композитор. Дочка Т. Білоградського. Камер-співачка при дворі імператриці Єлизавети Петрівни в Петербурзі. Виконавиця партії Прокріс в опері «Цефал і Прокріс» Ф. Арайї (1755) — першої опері з рос. текстом (лібретто О. П. Сумарокова за Овідієм). Співала також в опері «Альцеста» і в пролозі «Пригук добродетельності» Г. Раупаха. Деякий час була співачкою в італ. оперній трупі, де виступала разом з Г. Марцинкевичем. Автор першого у вітчизн. музиці інструм. варіаційного циклу — «Менуету з варіаціями» для клавесина. О. П. Сумароков присвятив Б. вірш «Мадригал».

Літ.: Шелайн Я. Музика и балет в России XVIII века. А.: 1935.

М. Б. Степаненко.
БІЛОГРАДСЬКИЙ Тимофій (поч. 18 ст., Україна — після 1767) — укр. бандурист, лютняр, співак, композитор. Батько Є. Т. Білоградської. 1733—38 перебував у Дрездені в штаті рос. посла при саксонському дворі, де удосконалювався як лютняр у С. А. Вайса. 1739—67 (з перервами) служив придворним музикантом у Петербурзі. Після 1741 деякий час гастролював за кордоном. За словами Я. Штеліна, Б. грав

на лютні «з великою майстерністю найважчі соло та концерти й акомпанював собі в оперних та інших ариях, які дуже присмю співав...». Автор пісень на вірші О. П. Сумарокова, що були популярними у 40—50-х рр. 18 ст.

Літ.: Шелайн Я. Музика и балет в России XVIII века. А.: 1935. М. Б. Степаненко.

БІЛОГРУД Андрій Євгенович (1875, Житомир — 19.VII 1933) — рос. архітектор. 1901—10 навчався в петерб. АМ у Л. М. Бенуа. Жив і працював у Петербурзі. 1912 — викладач петербурзької АМ, 1920 — ректор. 1922—28 — декан архіт. ф-ту. Творчості Б. притаманні риси неокласицизму та символічного романтизму. На Україні за проектами Б. споруджено будинки в селах Парафіївці (тепер смт) і Качанівці на Чернігівщині (поч. 20 ст., не збереглися). Б. — автор проекта реставрації (1911—13) *Батуринського палацу*. Брав участь в архіт. конкурсі на спорудження *Держпрому* в Харкові (1925).

Літ.: Карпюк А. А., Адріан А. К. Творчество архитектора-художника А. Е. Белогруда. «Строительство и архитектура». 1976. № 6.

БІЛОГРУД Ігор (17.XII 1916, м. Ромни, тепер Сум. обл.) — укр. композитор, піаніст і педагог. 1938—41 навчався у Київ. консерваторії (клас В. В. Грудина). згодом навчався композиції у м. Гайдельберзі (ФРН). З 1950 живе у США. Твори: опера «Ольга з Києва» (лібретто Л. Полтави), дитяча опера «Червона шапочка», симф. поема «Степ», хорові твори, сольні пісні (переважно на вірші Лесі Українки) та ін.

БІЛОГРУДІВСЬКА КУЛЬТУРА — археол. культура пізнього етапу бронзового віку (11—9 ст. до н. е.). Була поширена в лісостеповій частині Правобережної України. Середньому Подністр'ю. Пам'ятки Б. к. вперше досліджено 1918 у Білогрудівському лісі (звідси й назва) на тер. сучасної Черкаської обл. Представлена трьома видами пам'яток: поселеннями, похованнями (курганними і ґрунтовими) та зольниками (священними місцями зсипання золи). При розкопках поселень виявлено залишки прямокутних у плані наземних жител, стіни яких усередині облицьовано товстими дерев.

Білогрудівська культура. Прикраса. Бронза. 11—9 ст. до н. е. Кістяна скульптура. 11—9 ст. до н. е. Посуд. Кераміка. 11—9 ст. до н. е.

плахами. В Б. к. було розвинуто *гончарство*, *металообробка*, *косторізне ремесло* (прикраси). Для ритуальних потреб племена Б. к. використовували невеликих розмірів (2—3 см) глин'яні посуд (тількиноподібні горщики, миски, кубки) та зооморфну пластику — об'ємні глин'яні фігурки птахів і тварин, в яких підкреслено найтипніше — роги у биків, ший — у коней, ноги — у птахів. Деякі фігурки були вкриті червоним ангобом.

В Б. к. поширена чорнолощена кераміка, яка усередині має яскраво рожевий колір (столовий, кухонний та ритуальний посуд), орнаментована прокресленими вертикальними лініями, зубчастим штампом (кубки, черпаки); посуд оздоблено вкрапленнями білої фарби.

Форми посуду Б. к. простежуються у скифській кераміці. В могильниках та поселеннях Б. к. знайдено прикраси, переважно бронзові: пластинчасті, стрічкоподібні чи з круглого дроту каблучки та браслети; коло- та шароподібні, петельчасті шпильки; спіральні скроневі підвіски з круглого дроту та ін. (села Ворошилівка, Білий Камінь, Печерський могильник, всі — Вінн. обл., с. Синьківка Харків. обл., с. Чикалівка Полтав. обл.).

На ранньому етапі розвитку Б. к. мала зв'язки з фракійськими племенами культури ноа, на пізньому — з племенами білозерської культури. Пам'ятки мист-ва Б. к. зберігаються в Археол. музеї АН України.

Літ.: Березанська С. С. Білогрудівская культура. В кн.: Археология Украинской ССР К., 1985.

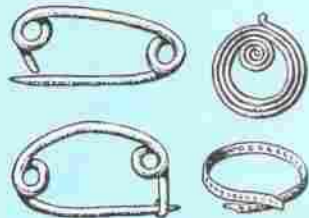
БІЛОЗЕРОВА Лідія Олексіївна (31.III 1946, Херсон) — укр. актриса, нар. арт. України з 1993. Закінчила 1968 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працювала в укр. драм. т-рах Рівного (1968—69) і Львова (1969—72); з 1972 — у Вінн. укр. муз.-драм. театрі ім. М. К. Садовського. Ролі: Аза, Маруся («Циганка Аза», «Маруся Богуславка» М. Старицького), Наталка («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Катерина («Пам'ять серця» О. Корнійчука), Марія («Святая святых» Й. Друце).

К. О. Силина.

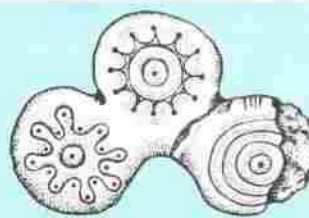
БІЛОЗЕРСЬКА КУЛЬТУРА — археол. культура пізнього етапу бронзового віку (2-а пол. 12—10 ст. до н. е.). Поширена в понизов'ї Дніпра, нижній течії Дністра та в степу Криму. Для племен Б. к. характерні наземні глинобитні житла з кам. основою стін, іноді з коридором; напівземлянки, в т. ч. багатокамерні житла (с. Зміївка Херсон. обл.). Значного розвитку в Б. к. набуло бронзоліварне виробництво (знаряддя праці, зокрема кельти з лавровистим рельєфом на бокових гранях, постачались племенам білогрудівської культури та ін.). Досліджено кілька бронзоліварних майстерень Б. к.

Білозерська культура.
Керамічний посуд,
12–10 ст. до н. е.

Білозерська культура.
Прикраси. Бронза,
12–10 ст. до н. е.

Білозерська культура.
Прикраса. Кістка,
12–10 ст. до н. е.

(побл. сіл Кардашинки, Птахівки і м. Цюрупинська Херсон. обл.). В одній з ливарних майстерень знайдено 11 матриць для кельтів з рельєфним орнаментом у вигляді одного або двох валиків, косих ліній, трикутників, зигзагів та ін. В поселеннях Б. к. знайдено прикраси — браслети, шпильки з кільцеподібними чи косоперфорованими голівками, аромні фібули з одною чи двома пружинами, скроневі (круглі, спіральні, дзвоникоподібні та хрестоподібні) підвіски, пластинчаті й спіральні нирки. Більшість прикрас виготовлено з бронзи, трапляються вироби з золота, на яких, як і в кераміці, позначився вплив культур фракійських племен.

У Б. к. були розвинуті ремесла: ткацтво, гончарство, різьблення на кості (буси, підвіски, деталі кінської зброї — псалії; поселення побл. сіл Деріївки Кіровоград. обл. та Усатового Одес. обл.). Племена Б. к. виготовляли товстостінний кухонний посуд (глибокі миски, плоскодонні корчаги і горщики, краї вінець відігнуті назовні, невисоке горло плавно переходить в округлу форму), столовий посуд (кубки з високим циліндричним горлом і широкою приплюсненою основою, круглодонні чаші, черпаки чашоподібної форми з коротким горлом; денця кубків і черпаків невеликі, часто угнуті). Столовий посуд Б. к. — тонкостінний, струнких пропорцій, лощений, орнаментований прикладженими лініями, канелюрами, шпичками, зубчатим штампом. Серед орнаменту мотиви — трикутник

(вершиною звернений вниз), зигзаг, а також орнаментальна косо заштрихована стрічка (шириною до 1 см). В поселеннях Б. к. знайдено буси і підвіски з скла та янтарю. Б. к. генетично пов'язана з сабатинівською культурою. Пам'ятки Б. к. зберігаються в Археол. музеї АН України. Літ.: Отроченко В. В. Білозерська культура. В кн.: Археологія України. Київ, 1985.

БІЛОЗЕРСЬКИЙ Микола Михайлович [1833, хутір Мотронівка, тепер у складі с. Оленівки Черніг. обл. — 11 (23).VI 1896, Борзна, тепер місто тієї ж обл.] — укр. фольклорист і етнограф. Брат укр. поетеси Г. Барвінок (О. М. Білозерської-Куліш) та письменника В. М. Білозерського. Навчався у Петерб. кадетському корпусі. Був редактором «Черніговських губернських ведомостей». Автор праць «Про кобзарів і список кобзарів» (неопубл., рукопис зберігається у фондах ІМФЕ АН України). «Правила при записуванні народних дум, пісень, казок, переказів і т. п.», «Список кобзарів (бандуристів) і лірників» (обидва надруковано у зб. «Народні южноруські пісні», упорядковані А. Л. Метлинським в 1854), що були першими спробами обліку укр. нар. співців-музикантів, систематизації вивчення кобзарського мистецтва. Б. належать також дослідження «Південноруські літописи» (т. 1, 1856), «Народ в його розповідях і пам'ятках усної словесності», «Обряди і звичаї жителів північних повітів Чернігівської губернії» (обидва неопубл.), «Т. Г. Шевченко за спогадами різних осіб (1831–1861 р.)» (1882) та ін.

Літ.: Кирило Б. П., Омельченко А. Ф. Народні співці-музиканти на Україні. К., 1966.

БІЛОЗІР Ігор Йосипович (24.III 1955, м. Радехів Львів. обл.) — укр. естрад. співак (тенор), засл. арт. УРСР з 1991. Закінчив 1980 диригентський ф-т Львів. консерваторії (клас О. І. Сотничук). 1984–88 навчався там же на композиторському ф-ті (клас В. Є. Камінського). З 1979 — заспівник, артист і худож. керівник вокал.-інструм. ансамблю «Ватра». Автор естрад. пісень та обробок укр. нар. мелодій. А. З. Мазепа.

БІЛОЗІР Оксана Володимирівна (30.V 1957, смт Смига Рівнен. обл.) — укр. естрад. співачка, нар. арт. України з 1994. Закінчила 1981 диригентський ф-т Львів. консерваторії. З 1979 — солістка вокально-інструм. ансамблю «Ватра» (Львів). А. З. Мазепа.

БІЛОКІНЬ Надія Абрамівна [8 (20).IX 1893, с. Петрівка, тепер смт Царичанського р-ну Дніпроп. обл. — 5.II 1981, с. Радсело тих же району й області] — укр. майстер нар.-декор. розпису, майстер нар. мист-ва УРСР з 1936. Створювала традиц. для петрівського розпису орнамент: рослинні композиції, використовуючи квіткові мотиви

Н. А. Білокінь. Весільний поїзд.
Темпра 1961. ДМУНДМ. Київ.

цибульки, кучерявки тощо. Твори: жанрові композиції на папері, виконані аніліновими фарбами, «Колодязь у садку» (1929), «Засватана дівчина» (1931), «Дві молодичі» (1935), «Роман та Оксана» (1961), «Весільний поїзд» (1979); декор. рушники на цигарковому папері (1968). Учасниця міжнар. виставок. Твори зберігаються в ДМУНДМ. Дніпроп. ХМ та ін.

Літ.: Гаухенко Н. О. Петрівський декоративний розпис. К., 1965; Статива О. Майстер декоративного розпису Надія Білокінь. К., 1969; Гаухенко Н. О. Петрівський розпис. Альбом. К., 1973; Петрівський розпис. Джерела та сучасність. Каталог Дніпропетровськ. 1982.

БІЛОКІНЬ Сергій Іванович (I.VII 1948, Київ) — укр. історик мист-ва, джерелознавець, канд. філол. наук з 1978. Закінчив 1971 Київ. ун-т. Автор опублікованих у вітчизн. та зарубіж. виданнях розвідок про художників Г. Г. Нарбута, М. А. Бойчука, Г. Ф. Собачко, І. І. Падалку, П. М. Ковжуна, Леся Лозовського, мистецтвознавців С. А. Таранушенка, Ф. А. Ернста, Ф. І. Шміта та ін. Упорядкував ряд бібліогр. покажчиків митців.

Літ.: Кузьменко О. А. Сергій Білокінь. Бібліографічний покажчик. К., 1969.

БІЛОКОПИТОВ Олександр Олександрович [22.II (7.III) 1906, Мелітополь, тепер Запорізької обл. — 15.VIII 1937, Київ] — укр. музикознавець. Закінчив 1928 Харків. муз.-драм. ін-т (клас фп. П. К. Луценка) і теор. ф-т (у П. О. Козичького і С. С. Богатирьова). Того ж року — член ВУТОРМ. 1929–32 — відповідальний секретар АГМУ, 1932–34 — начальник відділу Наркомосу УРСР, 1934–37 — зав. муз. редакцією Українського радіо, а також заст. головного редактора журналу «Радянська музика», з 1932 — член правління СКУ. Б. — один з ідеологів АГМУ. В ряді праць спірався на вульгарно-соціологічні засади, політ. догматизм в оцінці мистецьких явищ, зокрема у книжках «Проти фокстрота і джаз-банд», «Проти циганщини в музиці» (обидві — 1931), «Музикознавство на боротьбу з ворожою музикою» (вип. 2), (1932; всі — у співавторстві з А. І. Носовим). Автор статей про творчість К. Г. Стеценка (1934), М. В. Лисенка (1937), укр. нар. пісню, з актуальних питань укр. рад. музики. Укладав словник-довідник «Композитори Радянської України» (1934). Був репресований.

БІЛОКУР Катерина Василівна [25.XI (7.XII) 1900, с. Богданівка, тепер Яготинського р-ну Київ. обл. — 10.VI 1961, там же] — укр. майстер нар.-декор. живопису, нар. художник УРСР з 1956. Читати і писати навчилася самотужки. Малювати почала з дитинства, спочатку вуглем на клантах старих сорочок, потім на полотні. Б. сама навчилася ґрунтувати полотна та виготовляти пензлі й фарби. В її творчості органічно поєднуються безпосередність індивіда, світосприйняття й оригінальність образного його відтворення, пластична досконалість композицій та висока майстерність. У творчому доробку художниці — натюрморти, пейзажі, портрети, автопортрети (1950, 1955, 1957). Глибоко психол. портрети («Оля Білокур», 1928; «Тетяна Бахмач», 1932—33) продовжують традиції укр. парсуни 18 ст. Пейзажі Б. тяжіють до реального відтворення конкретних куточків природи, натюрморти — фантастичні алегорії. Художниця не робила ескізів і начерків, великі полотна починала писати з найдрібніших деталей. Б. — майстер досконалої композиції («Квіти увечері», 1942; «Привіт урожаю», «Колгоспний достаток», обидві — 1946; «Колгоспне поле», 1948—49; «Кавун, морква, квіти», 1951). У творах простежується своєрідна «драматургія» кольору. Фарби полотен часом феєричні: пішні сонячно-золотаві хвилі з переливами темно- і світло-бузкового. У хвилястих контурах зображень відчувається особливо тонкий декор. ритм. Б. добре володіла малюнком як основою образотворчої мови («Гарбузи цвітуть», 1950; «Гілка яблуні», 1955; «Напровесні», 1958), в лінії уміла передавати напружену душевну експресію і відточену співучість ритму. В картинах Б. реально відтворені квіти — соняшники, жоржини, рожі, півонії, волошки (всього понад 100 назв) — здаються персоніфікованими. В її

К. В. Білокур.
Автопортрет.
Олівець, 1950.

К. П. Білокий, Миско
і кашпо. Глина, розпис.
50-і рр. 20 ст.

К. В. Білокур, Миско.
1950, ДМУНДМ, Київ.

К. В. Білокур.
Декоративні квіти.
Олівець.
1945, ДМУНДМ, Київ.

композиції органічно поєднані квіти різних пір року, часто разом з плодами («Жоржини», 1940 і 1957; «Сніданок», 1950; «Рожі та троянди», 1954—58; «Півонії», 1958; «Букет квітів», 1959 і 1960; «Квіти та овочі», «Бурячок», обидві — 1959; «Натюрморт з хлібом», 1960). Створюється своєрідна живописна модель «мікрокосмосу»: квіти начебто обертаються навколо соняшника — символу сонця, солярного знаку нар. міфології («Цар-колючий», 1949).

Діапазон емоційно-ліричного сприйняття Б. широкий і різноманітний. У картині «Квіти» (1943) звучать трагічні ноти, викликаючи асоціації з своєрідним муз. ревізом; твори «Буйна» (1944—47) та «Декоративне панно» (1945) полонять радістю Перемоги, мирного буття. Часом життєствердні мотиви поєднуються з темною журби, смутку («Осінь», 1960). З кін. 30-х рр. Б. стала учасницею обласних, респ., всесоюз. і зарубіж. виставок. Більшість творів зберігається у Полтав. ХМ, ДМУНДМ, де щороку відбуваються вечори пам'яті К. В. Білокур (з 1980), та Яготинському істор. музеї (бл. 60 картин).

Б. залишила епістолярну спадщину — листи, маленькі поеми у прозі, 1977 у с. Богданівці створено Білокур К. В. садибу-музей. Образ Б. увічнено в скульптурі (І. М. Гончар, 1961; Г. Н. Кальченко, 1972; І. Г. Білокур, 1986), живопису (С. А. Кириченко, 1962), літ. творах М. П. Бажана, О. Т. Гончара, повісті М. І. Чабанівського «Рожева заметіль», романі В. О. Яворівського «Автопортрет з уяви» (1980), телеспектаклі «Катерина Білокур» (у гол. ролі — Н. М. Матвієнко, 1980), короткометражному документ. фільмі «Чарівний світ Катерини Білокур» (1986), худож. фільмі «Буйна» (1991, обидва — «Укртелефільм»). За мотивами творчості художниці 1983 Л. В. Дичко створила одноактний балет. 1989 встановлено Білокур К. В. імені премію.

Гл.: Листи «Вітчизна», 1982, № 3; 1984, № 12; 1986, № 1.
Літ.: Катерина Василівна Білокур. (Альбом). К., 1959; Катерина Білокур. Виставка живопису. К., 1966; Куницька М. Творчість Катерини Білокур. «Образотворче мистецтво», 1970, № 4; Макаров А., Найдю О. Барви щедрої землі. К., 1970; Катерина Білокур. Альбом. К., 1975.
Н. І. Велицька.

БІЛОКУР К. В. ІМЕНІ ПРЕМІЯ — республікан. премія (диплом, нагородний знак, грошова винагорода). Встановлена постановою Ради Міністрів УРСР від 20.VI 1989. Присуджується з 1990 нар. майстрам за створення визначних творів нар. мист-ва.

БІЛОКУР К. В. САДИБА-МУЗЕЙ. Розміщена в с. Богданівці Яготинського р-ну Київ. обл. у хаті, де 1909—61 жила нар. художник УРСР К. В. Білокур. Відкрито 1977. Створено на громад. засадах зусиллями Яготинського істор. музею та місц. колгоспу під

керівництвом О. С. Непорожнього. В садибі зберігаються худож. твори, б-ка, мемор. речі художниці (фарби, пензлі, мольберт та ін.). На тер. садиби 1986 встановлено пам'ятник К. В. Білокур (скульптор І. Г. Білокур).

О. К. Білокур.

БІЛОНОЖКО Віталій Васильович (11.VI 1953, с. Слобода Сум. обл.) — укр. співак (бас), засл. арт. УРСР з 1990. Закінчив 1983 Київ. консерваторію (клас К. Д. Огнєвого), 1979—81 — соліст Київ. театру естради, з 1981 — Держтелерадіо УРСР (з 1992 — Укртелерадіокомпанія). Респ. комсомол. премія ім. М. О. Островського (1990).

БІЛООКІЙ Карпо Петрович [15 (27).VII 1888, Смотрич, тепер смт Хмельн. обл. — 28.V 1974, там же] — укр. нар. майстер худож. кераміки. Навчався гончарства у Т. Небесного. Працював разом з дружиною У. Т. Білокою (1894—1963), дочкою Т. Небесного, яка розписувала вироби Б. Створював миски, полумиски та ін., розписані коричневими, зеленими, вохристими ангобами по білому тлу в техниках ріжкування та фляндркування. Декор здебільшого асиметричний із зображеннями птахів у оточенні рослинних елементів; трапляються вироби, декоровані геом. орнаментом. Твори зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України, Музеї етнографії у Петербурзі та ін.

БІЛОРУСИН Костянтин (1794—1858) — укр. хоровий диригент. Див. Матезонський К.

БІЛОСКУРСЬКИЙ Осип Миколайович (17.VI 1883, м. Коломия Івано-Фр. обл. — 26.III 1943, Алма-Ата) — укр. майстер худож. пром. кераміки. Закін. 1908 Коломийську гончарну школу. З 1904 працював на керамічний ф-ці у Львові, з 1908 — майстер кераміки у Миргородській худож. школі ім. М. В. Гоголя. У 20-х рр. організував у Черкасах майстерню худож. кераміки, з 30-х рр. працював в Алма-Аті. У декоруванні виробів Б. поєднано традиц. гуцульські прийоми з полтав. та казахськими. Осн. твори — полумиски, вази; архіт. кераміка для будиноків т-ва «Дністер», «Академічної громади», залізнич. вокзалу у Львові (поч. 20 ст.). Твори Б. удостоєні срібної медалі на виставці у Парижі. Зберігаються в МХП АН України, Миргород. краєзнав. музеї та ін. Автор книг «Кашлярство», «Як робити глиняний посуд» (обидві — 1912), «Керамічна технологія» (1928) та ін.

П. І. Арсєнич.

БІЛОСТОЦЬКИЙ Анатолій Юхимович (15.IX 1921, Одеса — 22.VII 1993, Київ) — укр. скульптор, нар. художник УРСР з 1974. Син Ю. І. Білостоцького. Закінчив 1952 Київ. худож. ін-т (майстерня М. Г. Лисенка). Праці в галузі монумент. і станкової скульптури. Твори: портрети М. Т. Рильського (1952), Героїв

Соц. Праці В. Харитонов (1963) та І. Бушми (1975); композиції «Сім'я» (1952), «Перед боем. Богдан Хмельницький, Іван Богун, Максим Кривоніс» (1954, у співавт. з О. О. Супрун), «Батьки й сини» (1967), «Земна куля — не мішень для війни» (1976), «Вистояли» (1990); пам'ятники І. Я. Франкові в Києві (1956), Т. Г. Шевченкові в Одесі (1966, обидва — у співавт. з О. О. Супрун), В. І. Леніну в Чернівцях (1967), у Кам'янці-Подільському (1970, у співавт. з Г. Н. Кальченко, О. О. Супрун), воїнам Пд.-Зх. фронту в урочищі Шумейково-м. Полтав. обл. (1976, у співавт. з В. П. Вінаїкіним) та ін. Твори зберігаються в ДМУОМ, Донець і Одес. ХМ та ін. музеях республіки.

БІЛОСТОЦЬКИЙ Юхим Ісаіович [16 (28).VI 1893, Єлизаветград, тепер Кіровоград — 2.X 1961, Київ] — укр. скульптор. Навчався в Одес. худож. школі (1913—18) та в Одес. вищому худож. уч-щі (1919—22) у К. К. Костанді та Б. В. Едвардса. До 1920 працював художником відділу мистецької пропаганди в «ЮГРОСТА» (з 1921 — РАТАУ); 1941—44 — гол. художник Кустанайського обл. драм. театру. 1927—33 брав участь в оформленні залізнич. вокзалу в Києві. Твори: портрети М. К. Заньковецької (1936), П. Г. Тичини (1937); пам'ятники героям-стратонавтам (1938, встановлено в Донецьку 1953), М. О. Щорсу в м. Щорсі (1939; обидва — у співавт. з Г. А. Пивоваровим і Е. Фрідманом); Г. І. Котовському в Умані (1959); композиції «Партизанка» (1946) та «Світоті комунізму» (1960, обидві — у співавт. з Е. Фрідманом). Автор надгробків М. К. Заньковецькій (1937), М. В. Лисенку (1939) на Байковому кладовищі в Києві. Твори Б. зберігаються у ДТГ, Музеї К. Маркса і Ф. Енгельса (Москва), ДМУОМ та ін.

В. О. Токаєв.

БІЛОТИНСЬКИЙ ФАРФОРОВИЙ ЗАВОД. Засн. на поч. 50-х рр. 19 ст. у с. Білотині (тепер Хмельн. обл.). 1874 з-д переведено у с. Кам'яний Брід (див. Кам'янобрідський фарфоровий завод). За ін. джерелами, виробн. припинилося 1889.

Завод спеціалізувався на випуску пічних кахлів, виготовляв фарфоровий і фаянсовий посуд, здебільшого тарілки. Білотинські вироби декорували надгладзурним і підгладзурним розписом рослинним орнаментом. Монограми розміщували на бортику виробів чи по дну тарілок. Тарілки були у вигляді покладеного один на один рельєфного листа винограду, поверхню їх тоновано люстровими фарбами. Виготовляли також скульптуру малих форм, про яку згадано в каталозі виставки кераміки у Варшаві 1913 (збереглася з червоної глини фігурка чоловіка з соба-

А. Ю. Білостоцький.

А. Ю. Білостоцький. Віяні — «І» Брід, 1942.

Ю. І. Білостоцький. Портрет П. Г. Тичини. Тернопіль, 1937. ДМУОМ, Київ.

Білотинський фарфоровий завод. Десертні тарілки. Фарфор, надгладзурний розпис. 19 ст. МРМ, Київ.

кою біля ніг). Твори зберігаються у ДМУОМ, Нац. музеях у Кракові й Варшаві, Дніпроп. істор. музеї та ін.

Лит. Петрикова Ф. С. Український художественный фарфор (Конец XVIII — начало XX ст.). К., 1985.

БІЛОУС Дмитро Максимович (30.XI 1941, м. Котовськ Одес. обл.) — укр. диригент, засл. арт. УРСР з 1975. З 1959, після закінчення Київ. муз. уч-ща, — зав. муз. частиною Кіровоград., 1967—72 — Черніг., з 1972 — Закарп. (Ужгород) укр. муз.-драм. театрів. Автор музики до вистав «Любов Ярова» К. Треньова (1972), «Чаклуна синіх гір» В. Сичевського (1975), «97» М. Куліша (1976), «Ціною любові» О. Корнієнка (1976) та ін.

БІЛОУСОВИЧ Михайло (? — ?) — укр. майстер декор. мист-ва 18 ст. Працював у техніці фінифті (див. Емаль). Жив у Києві. На замовлення Києво-Печерської лаври 1775 виготовив чотири фінифтеві медальйони — «Тасма на вечери», «Умивання ніг», «Моління у вертограді» та «Покладення в труну» (не збереглися).

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ Левко Григорович [12 (24).VII 1896, м. Олександрія, тепер Кіровоград. обл. — 15.VIII 1966, Київ] — театр. суфлер і актор. Дебютував 1912 в Олександрії в аматор. театрі під керівництвом Г. П. Юри. 1920—60 — суфлер, актор, один з організаторів музею Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка. Автор спогадів і статей про видатних діячів укр. театр. культури.

Тв.: Записки суфлера. К., 1962.

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИЙ ТЕАТР імені Леся Курбаса. Засн. 1924 на базі 3-ї «Беревола» творчої майстерні як мандрівний зразковий театр для села. 1925—28 називався Білоцерківська округова театр. майстерня, з 1928 — Білоцерківський робітн.-сел. театр ім. Леся Курбаса (з 1931 — стаціонарний). У трупі: режисери — П. Гайдученко, В. Губатенко; актори — М. Бродський, І. Губатенко, Н. Кольцова, Т. Заславська, В. Любимова, М. Слонова, М. Фурсенко, К. Федорчук, Г. Стефанчук, С. Таласівська. В репертуарі: «Промінь Жовтня», «Перший штурм», «Встає весна» — композиції членів трупи (всі — 1926); «Наймичка» І. Карпенка-Карого (1927), «Родина шиткарів» М. Ірчана (1928), «Овеча криниця» Лопе де Веги (1929), «Диктатура» (1931), «Кадри» (1933) І. Микитенка, «Вчитель Бубус» О. Файка (1933). В 1934 театр реорганізовано (див. Київський обласний український музично-драматичний театр імені П. К. Саксаганського).
Г. В. Довбищенко.
БІЛОЦЬКИЙ Анатолій Авксентійович [24.XII 1908 (6.I 1909), с. Любарка, тепер Житомир. обл. — 17.X 1968, Київ] — укр. співак-бандурист і архітектор.

Гри на бандурі навчався з юнацтва у Ф. В. Дорошкі, Г. Копана, М. В. Опришка. Закінчив 1933 Київ. вечірню консерваторію (клас М. П. Полотая) і Київ. буд. ін-т Б. — один з перших рад. кобзарів, який виступав перед населенням Зх. України (1939). Під час Вел. Вітчизн. війни брав участь у партизан. русі. Склав «Думу про Ковпака», 1945—48 — артист ансамблю бандуристів Укр. радіо, 1950—55 — керівник ансамблю бандуристів Київ. будинку учителя, 1954—66 — ансамблю кобзарів Укр. т-ва охорони сліпих. Працював над удосконаленням ліри.

Б. М. Желіський.
БІЛОШТАН Яків Порфирівич [23.X (5.XI) 1904, с. Моринці, тепер Звенигородського р-ну Черкас. обл. — 20.I 1985, Київ] — укр. літератор і театрознавець, доктор філол. наук з 1969. Закін. 1929 Київ. ін-т нар. освіти. Працював у Гол. редакції Укр. Рад. Енциклопедії зав. редакційми мист-ва (1958—60), л-ри. мови й фольклору (1960—63). У 1962—85 викладач (з 1969 — професор) Київ. ун-ту. Автор праць «Драматургія Івана Франка» (1956), «Іван Франко і театр» (1967), статей про творчість У. Шекспіра, І. К. Микитенка, Я. О. Галана та ін.

БІЛЯВСЬКИЙ Євстахій (Остап; бл. 1740, с. Городище, тепер Зборівського р-ну Терноп. обл. — 1804, Львів) — укр. живописець. У 60-х рр. навчався в Академії св. Луки в Римі. Працював у Львові. Автор численних портретів: Ходоневської (1781), І. Бачинського (1789), М. Любинецького (1796; всі — НМА), К. Дейми (1782), Д. Никоревича та його дружини Схоластики (обидва — 1787), Я. Мієра (всі — у Львів, КГ), вірм. єпископів Вартана Гуніана, І. та Я. Агустинювичів (1801—02) та ін. Б. по-новому розумів завдання портретного жанру. Використовуючи традиції давнього портрета, особливо його орнаментально-ритмізовану композицію, гол. увагу зосереджував

Б. Білявський. Портрет К. Дейми. Олів 1782. Львівська ГР.

на обличчі, вважаючи його дзеркалом внутр. світу людини. Розписав каплицю св. Миколая Василіанського монастиря в Крехові (Львів, обл.; 1776), виконав живопис іконостасів Успенської (Волицької) та Петропавлівської церков у Львові (1750—95).

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. — К., 1983.

БІЛЯВСЬКИЙ Іван Євграфович (1844, с. В'язове, тепер Щигровського р-ну Курської обл. — 1915, Курськ) — рос. співак (бас-профундо). Вокал. освіту здобув у Петерб. консерваторії, удосконалював майстерність в Італії. 1876—77 — соліст Київ., 1880—81 — Харків. рос. опер. 1881—87 — Великого театру (Москва). Партії: Сусанін, Фарлаф («Іван Сусанін»), «Руслан і Людмила» (М. Глінки), Марсель («Гугенот» Дж. Мейєрбера) та ін.

Літ.: Абрамкін А. И. Е. Белявский. [Некрол.]. «Южный край», 1915, 22 апрель. — І. М. Лисенко.

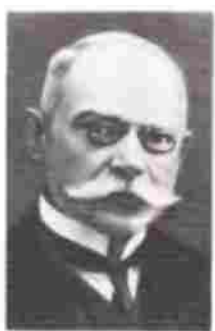
БІЛЯНСЬКИЙ Василь (? — ?) — український маляр 18 ст. Працював у Жовкві (тепер Львів, обл.). В архівних матеріалах згадується під 1741—89. Автор портрета жовківського міщанина І. Бачинського (1789, Львів, істор. музей).

Літ.: Свєніцкіч В. Словник жовківських майстрів живопису та різьби. «Українське мистецтвознавство», 1967, в. 1.

БІЛЯЦЬКИЙ Олександр Григорович (10.X. 1937, Київ) — укр. режисер і актор. засл. арт. УРСР з 1977. Закінчив 1976 Театр. училище ім. Б. В. Шукіна (Москва; курс нар. арт. СРСР Б. Є. Захави). 1955—61 — актор Закарп. укр. муз. драм. театру (Ужгород). 1961—83 — в Харків. ТЮГу (1976—77 — режисер, 1977—83 і з 1991 — гол. режисер). 1983—91 — гол. режисер Харків. укр. драм. театру ім. Т. Г. Шевченка. Вистави: «Листи до друга» А. Лиханова та І. Шура (1977), «Початок фанфарного маршу» О. Біляцького та З. Сагалова (1978; обидві — Респ. комсомол. премія ім. М. Островського, 1979), «На дні» М. Горького (1979), «Міщанин у дворянстві» Ж. Б. Мольєра (1982), «Вибір» за Ю. Бондаревим (1984), «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького (1986). У співавт. з З. Сагаловим написав п'єси «Бій іде в п'ять», щоб закінчитися світлом» (1980), «Шлях» (1984), «705 днів до Нюрнберга» (1985).

Літ.: Філатов С.

БІЛЯШІВСЬКИЙ Микола Федотович [12 (24).X. 1867, м. Умань, тепер Черкас. обл. — 21.IV. 1926, Київ, похований у Каневі] — укр. археолог, етнолог, мистецтвознавець, культурно-громад. діяч, акад. АН УРСР з 1919. Дійсний член Моск. археол. (з 1891), Одес. істор. (з 1890) т-в, істор. т-ва Нестора-літописця при Київ. ун-ті (з 1887), Наук. т-ва ім. Шевченка (з 1909), почесний член Укр. держ. АМ та ін. Навчався у Київ. (1887—91), Новорос. в Одесі (закінчив 1891) та Моск. (1892—93) ун-тах. Працював у архівах Москви, Варшави, в Київ.

М. Ф. Білявський.

політех. ін-ті, журналах «Киевская старина» та «Археологическая летопись Южной России». В рад. час — комісар по охороні пам'яток Києва (1917), очолював етногр. секцію відділу мист-в Наркомосу УРСР. Працював у Кабінеті укр. мист-ва, Етногр. комісії АН УРСР, Етногр. т-ві України та ін.

Б. досліджував пам'ятки первісного мист-ва, зокрема трипільської культури, давньослов'ян. та давньорус. мист-ва. Опублікував бл. 400 наук. статей. Серед них: «Десятинна церква», «Скарби великокняжої епохи, знайдені в Києві» (обидві — 1888), «Скарби великокняжої епохи на горі Києво-Печерській» (1889), «Княжа гора» (1890), «Розкопки на Княжій горі в 1891 р.» (1892; всі — в журн. «Киевская старина»).

Досліджував і пропагував укр. нар. мист-во 15—20 ст., сприяв відродженню нар. промислів (розробив проект плану діяльності відділу худож. пром-сті Наркомосу УРСР), провів обстеження і дослідження багатьох історико-етногр. регіонів України, зібрав цінну колекцію творів нар. мист-ва (тепер — у НМІ України, ДМУНДМ, Музеї нар. арх-ри та побуту України в Києві).

Засновник і керівник Київ. кустарного т-ва (1906), тривалий час був інспектором кустарно-промислових шкіл Київщини. Серед публікацій з питань мист-ва, арх-ри, етнології — «Кілька слів про переживання в царині зовнішньої культури» (1892), «Церковні предмети 14—17 ст. з Волинської губернії» (1900), «Олов'яний потир XVIII ст.» (1903), «Старовинний сволок», «Костьол у Бердичеві» (обидві — 1904), «Пам'ятка козацьких старожитностей у музеї при Одеському товаристві історії і старожитностей» (1891), «Зібрання старожитностей В. В. Хвойки у Києві» (1895), «Декілька паралелей в галузі народного мистецтва» (1910), «З поля українського мистецтва» (1913, 1914), «Побутовий малюнок 1843 р.» «Старе українське скло», «Деяко про українську орнаментуку» (всі — 1913), «Про український орнамент» (1908), «Справа українського мистецтва» (1918), «Два портрети роботи Т. Шевченка» (1925) та ін.

Б. багато зробив для розвитку музейної справи на Україні, склав програми створення нац. і регіональних музеїв, музейної перебудови на Україні на наукових засадах. Фундатор істор.-краснав. музею Волині в м. Городку Рівнен. обл. (тепер краснав. музей). Один із засновників Київ. міськ. худож.-пром. і наук. музею (1902—23 — директор; згодом Всеукр. істор. музей ім. Т. Г. Шевченка, тепер ДМУОМ, ДМУНДМ і НМІ України). Під керівництвом Б. зібрано бл. 30 тис. експонатів, у т. ч. твори вітчизн. і зарубіж. художників,

брав участь в організації худож. виставок передвижників, художників «Мира искусств», мистец. об'єднань Одеси та Києва. За участю Б. було влаштовано виставку творів Т. Г. Шевченка. М. О. Врубеля (обидві — 1911), А. А. Маневича (1914), Г. І. Нарбута (1921); три кустарно-пром. виставки Пд. Росії (1906, 1909, 1911), виставки «Народне мистецтво Буковини і Галичини» (1917), «Українські народні килими» (1921), «Всеукраїнську виставку друку» (1923), «Межигірський фаянс і порцеляна» (1925).

Б. сприяв створенню в Києві рос. КГ (разом з М. І. Мурашком і І. М. Крамським), музею зх. і сх. мист-ва (разом з Г. І. Нарбутом, А. В. Праховим і Г. К. Луконським). Один із засновників Київ. т-ва охорони пам'яток старовини і мист-в (1910). Автор проекту першого закону УРСР про охорону пам'яток історії, культури і мист-ва (1918). Обстежив і провів фотофіксацію пам'яток у різних областях України, брав участь у роботі комісії по виданню альбомів укр. старожитностей. Член журі іменного конкурсу на пам'ятник Т. Г. Шевченку в Києві (1908—14), розробив умови міжнар. конкурсу на цей проект (разом з С. І. Світославським і В. Г. Кричевським). Один з організаторів Національного зразкового театру, був його консультантом з мистецько-етногр. питань. Сприяв розвитку на Україні мистецької освіти, істор. краснав-ства.

Б. одним з перших на Україні застосував фотомистецтво для потреб науки і музейництва. Брав участь у роботі Т-ва київ. фотографів як член журі конкурсів.

Серед художніх творів Б.: обкладинки каталогів виставки «Народне мистецтво Буковини і Галичини» (1917), «Гуцульська церква» (збірка Б. М. Біляшівського).

Образ Б. відтворили відомі живописці і графіки М. І. Жук (1903), М. Я. Козик (1919), К. Д. Трохименко (1920), М. І. Стратилат (1987), скульптор А. В. Куц (1985, 1987), майстер різьблення на дереві М. Зацеркляний (1983) та ін. Встановлені мемор. знак у Києві перед ДМУОМ та мемор. дошка у Каневі (обидва — 1987, скульптор А. В. Куц, бронза).

Літ.: Каталог українських древностей колекції В. В. Тарновського. К., 1898; Мешетные клады Киевской губернии. К., 1889; Виставка Т. Г. Шевченка. К., 1911; Виставка народного мистецтва Буковини і Галичини. К., 1919; Виставка українських мистецтв. К., 1921.

Літ.: Грушевський М. М. Ф. Біляшівський. «Україна», 1920, кн. 2—3; Філатов С. М. Ф. Біляшівський на громадській роботі. В кн.: Записки історико-філологічного відділу. Книга 9. К., 1926; Кізілєвич С. Р. Академік М. Ф. Біляшівський — засновник державного історичного музею УРСР. «Архів України», 1967, № 6; Наумова Н. М. Ф. Біляшівський і спадщина Т. Г. Шевченка. «Образотворче мистецтво», 1991, № 2; Біляшівський Б. «Наш добрий і певний товариш». «Україна», 1991, № 21—23.

Б. М. Біляшівський.

БІЛЬСЬКЕ ГОРОДИЩЕ — городище скіфської доби (поч. 7 — поч. 3 ст. до н. е.), розташоване на березі р. Ворскли поблизу с. Більська Полтав. обл. Складається з трьох окремих городищ, об'єднаних спільним валом і ровом у комплекс Великомо городища заг. площею 4020,6 га. Це найбільше городище Сх. Європи у ранньому залізному віці. З Б. г. пов'язано кілька значних курганних могильників. На тер. городища виявлено складну систему розвинутих дерев'яно-земляних укріплень, залишки великих жител, культових споруд, кілька зольників, пов'язаних із хатніми культурами. Б. г. — найбільший виробничий, політ. та реліг. центр Лісостепової Скіфії, центр розвинутого ремісничого виробн. не лише знарядь праці та побут. речей, а й бронз, худож. виробів та предметів торевтики (бляхи у формі оленя у звіриному стилі). Простежуються тісні екон. та культурні зв'язки з античними державами Північного Причорномор'я (керамічна тара, сх. грец. розписна та чорнолакова кераміка тощо). В одному із святилищ Б. г. вперше в Скіфії у великій кількості знайдено мініатюрні глиняні скульптури — антропоморфні, зооморфні, орнітоморфні, що утворюють окрему групу пам'яток мист-ва ранньоскіф. доби. Слід відзначити комплекс культової скульптури, присвячений весняному землепробському свату: фігурки волів, унікальні моделі колісниць, дишда, ярма, рала, сокири та ін. Значну групу становлять антропоморфні статуєтки, виконані у стилі примітивного реалізму. Деякі дослідники вважають Б. г. залишками давнього м. Гелона, яке, за Геродотом, було «дерев'яним» і його оточувала дерев. стіна.

Літ.: Шрамко Б. А. Крепость скифской эпохи у с. Бельск — город Гелон. В кн. Скифский мир. К., 1975; Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). К., 1987.

БІЛЬСЬКИЙ Едуард Антонович (13.VII 1931, Київ) — укр. архітектор, засл. арх. УРСР з 1982. Закінчив 1956 Київ. інженерно-буд. ін-т (1969—84 викладав у ньому). Серед споруд у Києві: центр. автовокзал (1961), Палац дітей та юнацтва (1964; Держ. премія СРСР, 1967; обидва — у співавт.), житл. квартали в Дарниць (1965—68), житл. масив Виноградар (1974—84), група житл. будинків по просп. Василя Порика (1976—77).

М. І. Гончаренко.

БІОНІКА АРХІТЕКТУРНА — напрям наук. і проектно-конструкторської діяльності, що полягає у вивченні й практичному використанні законів, закономірностей і принципів природи для створення нових прийомів архіт. організації простору в містобудуванні й окремих спорудах, нових конструкцій і матеріалів. Б. а. сприяє кращій функціональній організації об'єктів, по-

ліпшенню несучої здатності конструкцій, зниженню ваги будівель тощо. Прикладами застосування Б. а. можуть бути сучасні тонкостінні оболонки покриттів, що нагадують квітку; пневматичні конструкції, ребристі перекриття і склепіння; експеримент. проекти міст і мостів та ін. З 50-х рр. 20 ст. почався активний розвиток наук. і проектних досліджень у галузі Б. а. Серед зразків застосування Б. а. — споруди архітекторів Ф. Кандели (Мексика), П. Нерві (Італія), Ф. А. Райта, Р. Б. Фуллера (США). На Україні проблеми Б. а. вивчає Київ. ін-т типового і експеримент. проектування житл. та громад. будинків.

Літ.: Лебедев Ю. С. Архитектура и бионика. М., 1971. В. Е. Ягнич.

Нова біржа в Одесі, 1894—99. Арх. О. Н. Бернардацці.

арх. Б. Г. Михаловський; не збереглися), 1891 О. Й. Бернардацці (на основі матеріалів всесвіт. конкурсу) розробив проект Нової Б. для Одеси у стилі неоготики (з елементами тосканської готики; збудовано 1894—99). Будівля прямокутна у плані, на високому цоколі, з внутр. подвійн. Потрійні аркові вікна зовні декоровано деталями з білого мармуру, прикрашено літ. разами. Для оздоблення фасадів використано теракотову плитку, каррарський мармур, штучний та бендерський камінь. Обабіч — сходи, що ведуть до вестибюля, ростральні колони. Арку лоджії оздоблено орнаментами та інкрустацією з штучного каменю. Лоджії і вестибюль, які становлять єдиний об'єм, завершує шатрова пірамідальна покрівля. Виняє споруду пишній аркатурний фриз з карнизом, аттиком і невеликими фронтонами. Інтер'єр над входом в операційний зал (пл. 910 м², вис. 15 м) прикрашають живописні панно «Землеробство», «Торгівля» і «Промисловість» італ. художника Кассіолі; стіни залу — розписи художника М. М. Каразіна, дерев. стелю — кесони. В лоджії встановлено бюст О. Й. Бернардацці (1900, скульптор Б. В. Еггардс). Нова Б. — одна з кращих споруд цього типу на Україні, тепер — зал філармонії.

В. І. Тимофєєв.

БІРЖА (голл. beurs, нім. Börse) — ринок оптової торгівлі товарами або цінними паперами, архітектурна споруда, будинок з великим залом для оформлення цих операцій. Торг. Б. в Європі засн. 1460, будинок для неї споруджено 1515 в Антверпені (арх. Д. де Вагемакере). Першу рос. Б. збудовано 1805—10 у Петербурзі (арх. Ж. Тома де Мон). На Україні будівлю для укладання контрактів на ярмарках зведено у Києві 1801—07 (арх. О. Елзеїн; див. *Контрактні будинки у Києві*). В Одесі на Приморському бульварі для Б. (засн. 1796) споруджено 1829—34 спец. будинок у стилі класицизму (т. з. Стара Б., арх. Ф. К. Боффо; тепер миськівником). Будівля П-подібна у плані — до гол. залу з напівротонною прилягали два крила, які з'єднувала дворянська колонада корінфського ордеру. Ризаліти і другий фасад прорізано великими (на два поверхи) півциркульними вікнами. 1871—73 Б. перебудовано за проектом арх. Ф. Й. Моранді. Другий ряд колон гол. фасаду замінено стіною з парадним входом, подвір'я перекрито і перебудовано у Білий зал, який з'єднувався з бірюжним (Рожевим) залом колонадою, зведеною на місці зовн. стіни споруди. На торцях крил споруджено ніші зі статуями Меркурія і Церери. Гол. фасад прикрашено ліпним декором та скульпт. групою (скульптор Л. Д. Іоріні). З розвитком торгівлі у 2-й пол. 19 ст. Б. будували і в ін. містах України: у Києві — в стилі *неоренесансу* (1882—83, арх. О. Я. Шілле), у Харкові — з елементами *ампіру* (1880,

БІРЗГАЛ (Біргаліс) Ян Петрович [24.I (5.II) 1898, м. Вольмар, тепер Валмієра, Латвія — 15.XII 1968, Рига] — російський живописець і мистецтвознавець. Навчався 1916—18 в петрогр. Уч-щі тех. рисування Штігліца, 1923—26 — у М. С. Самокіша в Симферополі. Делегат 1-го і 2-го Всерос. з'їзді Рад. Виконав трансферти, якими був прикрашений актовий зал Смольного 25—26.X (7—8.XI) 1917. Організатор севастоп. відділення АХРР (1923); голова оргкомітету і правління Крим. орг-ції СХ СРСР (1940—48). Директор Алушкінського палацово-паркового комплексу (1928—39). Симферопольської картинної галереї (1939—48; див. *Симферопольський художній музей*). Твори: «Лютневі дні в Петрограді» (1917), «Перехід через Сиваш» (1935), «Південний берег Криму. Сімеїз» (1945) та ін. Зберігаються у Симферопольському і Севастопольському ХМ та ін. Р. Д. Ващенко. **БІРКОВСЬКИЙ** Станіслав (? — 1589, Львів) — укр. золотар 16 ст. Жив і працював у Львові. Намажав до золотарів, живописців

та конвісарів цеху. Виготовляв келихи, кубки тощо. Г. В. Савчук. **БІРЮКОВ** Михайло Олексійович [справж. — Бірюк; псевд. — Купріяна Диндрия, Ол. Товченко; 1 (14).X.1903, с. Новосвітлівка, тепер смт Луганської обл. — 1.II.1966, Львів] — укр. письменник. Автор п'єс «Робітфакивець» (1929), «Анна Яворенко» (1935). За творами Б., які відображають життя в зх. областях України, здійснено вистави «На високій полонині» (1953), «Вітер в Затишному» (1959), «Солдат повернувся додому» (1960) у Львів. укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької.

БІРЮКОВ Юрій Сергійович [14. (27).IV.1908, Москва — 22.X.1976, там же] — рос. композитор. Закінчив 1936 Моск. консерваторію (клас М. Я. Мясковського). Твори: опери, балети, симф., вокальна та фп. музика. Б. — автор мішаних хорів без супроводу на вірші Т. Г. Шевченка «Літа орел, літа сизий» (з поеми «Гайдамаки», рос. переклад О. Твардовського, 1939) і «Туман, туман долиною». У Львові були поставлені балети Б. «Останній бал» (1961) та «Про космонавтів» (1962).

БІСЕР (араб. busra, buser — штучні перли) — дрібні круглі або гранчасті намистинки (в діаметрі до 3 мм) з отворами із скла, металу, фарфору, пластмаси; матеріал для нанизування, вишивання, плетіння, в'язання, інкрустації.

Місцеві назви Б. — пацьорки, коралики, гураліки (Прикарпаття), цятки, коральки (Буковина), дьондятка (Закарпаття). Б. буває непрозорий (глухе скло; відомий з 6—4-го тис. до н. е.), напівпрозорий (2-е тис. до н. е.), прозорий (з 1 ст. до н. е.). Формування Б. — один з видів скловиробництва. Б. буває — склярус, пролиски. Б. із скла, виготовлений у старод. Єгипті, Індії, поширився в Римі, Візантії, ін. країнах. Б. із скла знайдено у скіфських похованнях Пазирікських курганів на Алтаї (5—3 ст. до н. е.). На тер. України Б. із скла та бронзи відомий з раннього залізного віку. Його знаходять у зарубинецьких, скіфських, сарматських (6 ст. до н. е. — 4 ст. н. е.), половецьких та слов'янських (6—11 ст. н. е.) похованнях. Б. був широко вживаний у Київській Русі. У 15—18 ст. застосовувався у вишиванні та гаптуванні одягу замочної верхівки, оздобленні предметів побуту та меблів, з 2-ї пол. 19 ст. — у виготовленні прикрас до костюму народного (гердани, гайтани). У 20 ст. з Б. виготовляють намисто, прикраси, оздоблюють святковий одяг (на Буковині й Прикарпатті), костюм театральний, предмети побуту.

Літ.: Дударова В. А. Бисер в старинном рукоделии. М., 1923; Качалов Н. Н. Стекло. М., 1959; Щапова Ю. А. Стекло Киевской Руси. М., 1978; Литвинец Е. М. Чарівні візерунки. К., 1985.

Е. М. Литвинець.

Бісер. Жіночі прикраси. 1985. МЕХІЛАН Україна. Львів.

БІСКВІТ (франц. biscuit, від лат. bis coctus — двічі випалений) — 1) Непокритий поливою фарфор, що пройшов перше випалювання перед глазуруванням. 2) Виріб з двічі випаленого фарфору, не покритий глазур'ю (зокрема, з білою матовою поверхнею, що нагадує мармур або алебастр). Б. різних відтінків створювали у 18—19 ст. на багатьох європ. мануфактурах. На Україні вироби з Б. виготовляли: в 50-х рр. 19 ст. Києво-Межигірська фаянсова фабрика; на поч. 20 ст. — Полонський фарфоро-фаянсовий завод А. Брічки, з 50-х рр. — Київ. експеримент. кераміко-худож. завод.

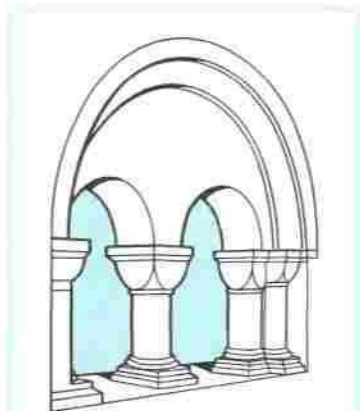
Ф. С. Петракова.

БІСС (Bissova) Єва Федорівна (18.VI.1920, с. Ярабина Старолубовнянського округу, Сх. Словаччина) — укр. прозаїк і драматург. Закінчила 1953 Вищу школу образотвор. мист-ва у Празі. Працювала режисером укр. редакції Чехо-Словацького радіо у Пряшеві. Осн. тематика творів Б. — боротьба словацьк. і укр. населення Сх. Словаччини проти фашист. окупантів у роки 2-ї світової війни. За п'єсами Б. реж. Й. А. Фельбаба здійснив вистави «І настала весна» (1950), «Друзі й вороги» (1951), «Барліг» (1954), «Вже журавлі відлетіли» (1959); реж. І. М. Іванчо — виставу «Естер» (1964); всі — в Пряшівському українському народному театрі. Автор живописних творів, портретів, пейзажів.

М. Г. Лобінський.

БІСТР (франц. bistre) — світлочутлива нестийка темно-коричнева акварельна фарба; дьготь, що одержують при сухій перегонці смолистої деревини (бука). За складом близький до асфальту. Використовують як коричневу лєсувальну фарбу (див. Лєсування) для заливання рисунків. Широко застосовували італ. та нідерл. художники 15—19 ст. для рисунків пером і пензлем. Б. разом з тушшю користувався Т. Г. Шевченко (малюнки з серії «Притча про блудного сина» — «У хліві», «У в'язниці», «Кара колодкою», «Кара шпід рутенами»; 1856—57).

П. В. Нестеренко.

Біфорій.

БІТЬ — тонка, плоска вузька металева смужка. Використовувалася у гаптуванні з 16 ст.

БІФОРІЙ (від лат. biforis — двоствулковий) — вікно або проріз з двома аркоподібними отворами, розділеними колоною чи стовпом. Особливого поширення в Європі набув у період готики. Серед прикладів застосування Б. на Україні — Консульська вежа Генуезької фортеці у Судаку (14—15 ст.), готель «Лондонський» в Одесі (19 ст.).

БІЧУЯ Ніна Леонідівна (24.VIII.1937, Київ) — укр. письменниця. Закінчила 1958 Львів. ун-т. 1980 — 86 працювала зав. літ. частиною Львів. ПЮгу. Автор повісті-есе «Десять слів поета», присвяченої Лєсю Курбасу і М. Г. Кулішу; літ.-муз. композиції «Я вибираю „Березиль“» (за документами, листами, щоденниками Лєся Курбаса, спогадами його сучасників), показаної акторами Львів. укр. драм. театру ім. М. Заньковецької (режисер — Б. М. Козак) на вечорах до 100-річчя від дня народження Курбаса (1987) у Львові, Києві, Москві, по Укр. телебаченню.

М. Г. Лобінський.

БЛАВАТСЬКИЙ Володимир Дмитрович [30.VIII (11.IX) 1899, Петербург — 10.XI.1980, Москва] — рос. археолог, мистецтвознавець, історик антич. культури, доктор мистецтвознавства з 1943, чл.-кор. Академії арх-ри СРСР (1944—56), чл.-кор. і почесний член ряду зарубіж. археол. товариств та ін-тів. Закінчив 1923 Моск. ун-т, з 1943 — його професор. Брав участь 1925—28 у розкопках Ольвії. З 1936 керував багатьма археол. експедиціями, гол. чин. у Криму і на Тамані. Автор праць з історії антич. мист-ва, досліджень худож. пам'яток Пд. України.

Тя. Искусство Северного Причерноморья античной эпохи. М., 1947; Античная археология Северного Причерноморья. М., 1961; Пантикапей. М., 1964.

В. В. Шлейов.

БЛАВАЦЬКИЙ Володимир Іванович (справж. — Трач; 5.XI.1900, м. Коломия Івано-Фр. обл. — 8.I.1953, Філадельфія, США) — укр. актор і режисер. Дебютував 1919 на сцені Руського народного театру у Львові. Очолював театри Зх. України: «Заграва», Український людський театр, театри ім. І. Тобілевича, ім. І. Котляревського, Львів. оперний театр. Працював у трупі В. А. Коссака, в театрі ім. Лєсі Українки, «Березолі». З 1945 — керівник ансамблів укр. акторів у Німеччині, Австрії, США, укр. радіостанції у Філадельфії. Ролі: Малахій («Народний Малахій» М. Куліша), Платон («Платон Кречет» О. Корнійчука), Гамлет (перший виконавець цієї ролі в однойм. п'єсі У. Шекспіра на укр. сцені, 1943). Вистави: «Земля» за В. Стефаником, «На полі крові», «Камінний господар» Лєсі Українки, «Народний Малахій», «Мина Мазайло» М. Куліша, «Антигона» Ж. Ануя. Автор

театрознавчих праць, спогадів про співпрацю з Лесем Курбасом.

Г. В. Довбищенко.

БЛАГОВИДОВА Ольга Миколаївна [16 (29).V 1905, Петербург — 23.X 1975, Одеса] — укр. співачка (меццо-сопрано) і педагог, нар. арт. УРСР з 1969. Закінчила 1926 Одес. муз.-драм. ін-т (клас Ю. А. Рейдер). 1926—28 — солістка Одес. філармонії, 1928—31 — Великого театру СРСР, 1931—32 — Грузинського, 1932—48 — Одес. театрів опери та балету. 1933—75 — викладач (з 1951 — професор) Одес. консерваторії. Партії: Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Терпиха («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Графиня («Пікова дама» П. Чайковського), Аксинья («Тихий Дон» І. Дзержинського), Кармен (однойм. опера Ж. Бізе), Азучена («Трубадур» Дж. Верді). Учні: Б. А. Руденко, А. І. Бойко, М. А. Огреніч, І. В. Пономаренко, З. П. Христин, Т. В. Мороз, В. В. Олейникова, нар. артисти РРФСР О. С. Ворошило, А. М. Громико.

Лауреат 1-го Всесоюз. конкурсу музикантів-виконавців (Москва, 1933, 2-а премія), Всеукр. конкурсу на краще виконання творів укр. рад. композиторів (Київ, 1937, 1-а премія).

Літ.: Зімко І. У класі Благовидової. «Музика», 1971, № 2; Кочерба Є. Ольга Благовидова. Народна артистка УРСР. К., 1973; Лебедева І. А. О. Н. Благовидова — педагог. М., 1984; Лебедева І. Школа майстерності. «Музика», 1972, № 3; Повзун В., Покровський Н. Певниці та педагог. «Советская музыка», 1965, № 10, М. А. Огреніч.

БЛАГОВІЩЕННЯ — один з реліг. дванадцятих празників, пов'язаний з християн. міфом про архангела Гавриїла, який сповістив про майбутнє народження дівою Марією Ісуса Христа. Відзначається 25 березня (7 квітня). Зародився в Константинополі або Малій Азії у 4 ст. Сюжет популярний у культовому образотворч. мист-ві. Його іконографія складалася у Візантії, розвивалася і збагачувалася в монумент. мист-ві та іконописі Давньої Русі, України. Композиції сцен Б. відзначалися живописною рівновагою. Персонажі, як правило, зображено в експресивному русі, їх жести створюють замкнене коло. В цьому сюжеті художники нерідко відходили від строгої канонічності і передавали прості людські почуття. Композиція Б. часто входила до системи розписів культових споруд. Найдавніші композиції — у Софійському соборі в Києві (1-а пол. 11 ст.); мозаїчна на стовпах тріумфальної арки (її властиві натхненність руху, пластичність постатей, монументальність) та дві фрески у дияконіку. Виразні композиції за мотивами Б. створено в Горняській ротонді (14—16 ст.) та каплиці св. Трійці у Любліні (1418).

Празнику Б. присвячені культові споруди: церква у Черні-

Благовіщенський собор у м. Ніжині, Чернівецької обл. 1712—18. Арх. Г. І. Устимов.

Благовіщенська церква у м. Городку, Львівської обл. П'єденний фасад. 1633.

гові (1186, не збереглася), собор у Ковелі (1505, не зберігся), Благовіщенська церква у містах Коломиї Івано-Фр. обл. (1587), Городку Львів обл. (1633), де ікони Б. розміщено в намісному ряду іконостасів (в ін. культових спорудах — у празничному ряду), собор у Ніжині (1702—16) та ін. З 15 ст. сюжети «Б.» почали зображувати на царських вратах.

Серед найдавніших ікон — «Устюзьке Благовіщення» (12 ст., ДТП) з рідкісною іконографією — у лоні Богоматері зображено дитину. Витонченими тонованими зіставленнями відзначаються подвійні ікони «Благовіщення», «В'їзд до Єрусалима» (15—16 ст., Санок, Польща), експресивним рухом — ікони з Давида (16 ст., НМА) та Самбора (1579, Харків. ХМ).

А. О. Гурська.

БЛАГОВІЩЕНСЬКА ЦЕРКВА — 1) У м. Городку Львів обл. — пам'ятка арх-ри; одна з перших мурованих споруд епохи Відродження на Україні. Засн. 1633. Тридільна з трьома банями. Центр. неф більший і вищий від бабинця та напівкруглої апсиди. Напівсферичні бани (до 80-х рр. 19 ст. були дерев'яні) над бабинцем і вівтарем розміщено безпосередньо на стінах за допомогою парусів, а центр. баню — на низькому восьмигранному підбаннику і трапях. Площини стін декоровано глибокими півциркульними нішами вікон, білокам'яним різьбленим порталом. У кін. 19 ст. з Пн. до вівтаря прибудовано ризницю та каплицю. 1939 дахи з гонту замінені металевими.

І. Р. Могитич.

2) У м. Коломиї Івано-Фр. обл. — пам'ятка гуцульської архітектурної школи. Збудована 1587. Дерев., первісно тризрубна, 1709 до неї прибудовано бокові об'єми. 1845 значно подовжено зруб вівтаря і бабинця. Тепер це — одностовпна п'ятизрубна споруда, невелика за розмірами, в пірамідальному силуеті якої домінує горизонтальне члєкування, підкреслене розпластаними зрубами, видовженими по осі Сх.—Зх. Середохрестя вінчас восьмигранний шатровий верх. Гонтове покриття, низеньке піддашся, що переходить у ганок перед бабинцем, і витончені цибулясті главки на високих восьмигранних довершують пластичний образ пам'ятки. Велику мистецьку цінність становить іконостас 19 ст. (ікони Т. Д. Колістицького). 1968 тут відкрито музей, 1980 пам'ятку відрестав-

ровано (арх. Б. Я. Кіндзельський, І. Р. Могитич).

В. І. Курмакова.

БЛАГОВІЩЕНСЬКИЙ СОБОР у Ніжині — пам'ятка арх-ри. Збудовано 1702—16 (арх. Г. І. Устимов). У 18 ст. собор кілька разів горів, не раз був перебудований, внаслідок чого барокові форми доповнено класицистичними. Під час перебудови 1814 замість фронтонів було створено трикутні щипці (майстер Петухов), розширено вікна, зроблено нові півсферичні куполи, характерні для класицистичних споруд. Собор дев'ятидільний, в основі плану — рівнокінцевий хрест з прямокутними ризалітами та різними камерами, закругленими у плані. Споруда чотиристовпна, п'ятибанна. Склепіння і стіни розписано бл. 1722, під час пожежі 1797 живопис було пошкоджено. 1809 собор знову розписано (збереглися фрагменти живопису 18 і 19 ст.). 1967 було проведено консервацію пам'ятки.

БЛАГОЙ Олександр Миколайович (3.VIII 1948, смт Бабаї Харків обл.) — укр. співак (бас), засл. арт. УРСР з 1985. Після закінчення 1974 Харків. ін-ту мист-в — його викладач. З 1980 — артист Ансамблю пісні і танцю КВФ.

Ю. М. Боровик.

«БЛАГОРОДНИЙ ТЕАТР» у Ніжині. Засн. предводителем дворянства Ніжинського пов. І. С. Раковичем, діяв у 70-х рр. 19 ст. У ролі Наташки («Наталка Полтавка» І. Котляревського) та в деяких рос. водевілях виступала М. К. Заньковецька. Трупя розпалася 1880.

Літ.: Куріленко Я. Нове про М. Заньковецьку. «Український театр», 1977, № 1.

БЛАГОСЛАВ Ян [20.І 1523, м. Пшеров, Чехія — 24.II 1571, Моравські-Крумлов] — чес. громад. діяч, послідовник Яна Гуса, учень М. Акотера. Автор ряду праць про мист-во. В його «Чеській граматичі» (вид. 1857) вміщено найдавніший запис тексту укр. нар. «Пісні про Штефана Босводу» («Дунаю, Дунаю, чому смутен течеші»).

І. М. Юркін.

БЛАЖЕЙОВСЬКИЙ Дмитро (21. VIII 1910, с. Вислох Горішня, тепер Кросненське воєводство, Польща) — укр. історик, мистецтвознавець, видавець, доктор історії і теології. Навчався в перемишлянській гімназії. Студіював історію і теологію у Римі. Згодом переїхав до США, де понад 25 років працював в укр. парафіях. З 1973 — у Римі. Автор досліджень з історії укр. церкви, серед них — «Влада київських митрополитів над монахами (1596—1809)», «Митрополит, єпархії і екзархати візантійсько-київського обряду», «Українське католицьке духовенство в діаспорі (1751—1988)», «Ієрархія Київської церкви (861—1990)», 1979—84 видав три альбоми «Українські релігійні вишиви», де репродукував власні зразки для вишивання ікон, оздоблення церк.

Благовіщенська церква у м. Коломиї Івано-Франківської обл. 1587.

обрусів та стихарів, подано поради щодо техніки виконання. 1992 — виставки в Україні.

Літ.: Стратілат М. Музиченко С. Праці Дмитра Блажейовського. «Народна творчість та етнографія». 1991. № 2; Стратілат М. Музиченко С. Цілюща кришні дужковості. «Вісник». 1991. № 7.

БЛАЖКЕВИЧ Іванна Омелянівна (9.X 1886, с. Денисів, тепер Терноп. обл. — 2.III 1977, там же) — укр. письменниця. Закінчила 1911 Львів. учительську семінарію. Твори: дит. віршовані п'єси з життя Т. Г. Шевченка — «Тарас у дядка» (1923) та «Діло в честь Тараса» (1924), «Вертеп» (1924), «В мамин день» (1931), «Івась-характерник» (1936); всі поставлено в 20–30-х рр. у клубах і школах Західної України; інсценізація поеми «Лис Микита» І. Франка (1936), поставлена учнями у Львів. міськ. театрі, режисер Л. С. Кривицька; в новій редакції опубл. (1974); зб. дит. пісень «Весна прийшла» (музика А. Й. Кос-Анатольського, 1971); спогади про І. Я. Франка (1956), О. Ю. Кобилянську (1962), В. С. Стефаніка (1970) та ін.; нариси «Перший селянський хор у Денисові» (1966), «Етнографія села Денисів» (1972); записи нар. пісень. Літ.: [Ліст О. Кобилянської до І. Блажкевич]. В кн.: Кобилянська І. Твори. т. 3. К., 1963; Демків Б. Дороба в саду Іванни Блажкевич — 90. «Життя», 1976, № 10; Баб'як П. П., Хомч В. І. Іванна Блажкевич. Біографічний зовіщник. Львів, 1980. П. К. Медведчук.

БЛАЖКОВ Ігор Іванович (23.IX 1936, Київ) — укр. диригент, нар. арт. УРСР з 1990. Закінчив 1959 Київ. консерваторію (клас О. Г. Климова), 1967 — аспірантуру при Ленінгр. консерваторії (клас проф. Є. О. Мравинського). 1959–62 — диригент Симф. оркестру УРСР, 1963–68 — диригент Ленінгр. філармонії, 1969–76 — худож. керівник і диригент Київ. камерного оркестру. З 1977 — диригент *Українського*, водночас 1983–88 — худож. керівник і диригент оркестру Спілки композиторів України «Перпетуум мобіле». З 1988 — гол. диригент Симф. оркестру України. Перший виконав в Україні ряд творів Д. Бортнянського, М. Березовського, популяризатор моводіючих в нашій країні творів зарубіж. композиторів, зокрема, представників *авангардизму*. Лауреат респ. конкурсу виконавців (Київ, 1959, 1-а премія).

Т. Ю. Філенко.

БЛАКИТНИЙ Василь Михайлович [справж. — Елланський; ін. псевд. — В. Еллан. А. Орталі, Провоза, Валер, Мрійник, Прохода, Рудий, Панько, Маркіз Попелястий; 31.XII 1893 (12.I 1894), с. Козел, тепер смт. Михайло-Коцюбинське Черніг. обл. — 4.XII 1925, Харків, перепхований у Києві] — укр. письменник і громадський діяч. Навчався в Київ. комерційному ін-ті (1912–15). Студентом брав участь у підпільних революц. гуртках. Був одним з лідерів партії боротьбистів. Член КП(б)У з 1920. Учасник війни з білопо-

В. М. Блакитний.

Б. П. Бланк. Ілюстрація до комедії «Віндзорські витівки» У. Шекспіра. Літографія, 1928.

К. І. Бланк. Фасад у садибі в с-щі Качанівці Чернігівської обл. 1770–1824.

Бленди на фасаді Ковнірського корпусу Києво-Печерської лаври. 17–18 ст. Арх. С. Д. Ковнір.

аяками. Працював головою Держвидаву України, редактором газ. «Вісті ВУЦВК». Виступив одним з ініціаторів заснування при газ. «Вісті» щотижневого додатка «Література, наука, мистецтво» (з 1925 — «Культура і побут»); журналів «Шляхи мистецтва», «Всесвіт», «Червоний перець».

Б. належить ряд статей з питань л-ри й мист-ва, зокрема, статті «Перед мистецтвом — нові шляхи», «До культури комунізму», «Пролеткульт» (всі — 1921), «Театральний Гарт» (1924), «Ленінізм у будівництві культури», «Лист Василя Блакитного до групи гартівців» (обидва — 1925) та ін. Автор передмови до зб. «Гартований театр» — Статті. Матеріали. П'єси» (1925), багатьох рецензій на п'єси й вистави, пародій на літераторів і театр, діячів, сатирично-гумор. портретів-шаржів провідних діячів рад. культури.

Тв.: Твори. т. 1–2. К., 1938.

Літ.: Смілян Ю. К. Блакитний і театр. «Нове мистецтво», 1929, № 30; Новицько А. Поезія революційного горіння. В кн.: Еллан В. (Блакитний) Поезія. К., 1983. М. А. Шудря.

БЛАНК Бер Пінхусович (20.VI 1897, Лібава, тепер Ліспая, Латвія — 19.VII 1957, Харків) — укр. графік. Навчався 1922–29 у Харків. худож. ін-ті у І. І. Падалки, С. М. Прохорова, М. А. Шаронова. Член АРМУ з 1929. Викладав у худож. технікумі (1930–32), худож. школі (1945–47), худож. ін-ті (1947–50) в Харкові. Працював у галузі станкової та книжкової графіки. Твори: серії гравюр «Старе і нове» (1930–31, у співавторстві з М. З. Фрагкіним), «Біженці» (1942), «Пам'ятати» (1943–45), «Студенти» (1953); іл. до книги «Фішка Кривий» Менделєєва Мойхер С. Форіма (1936), збірки «Партія веде» П. Г. Тичини (1947). Твори Б. зберігаються в Харків., Бердянському ХМ, Казахській КГ та ін.

БЛАНК Карл Іванович (1728 — 26.X 1793) — рос. архітектор. Навчався з 1749 в архіт. «команді» арх. Д. В. Ухтомського. Працював у Москві. На Україні за проектами Б. було споруджено в стилі класицизму з елементами романтичних форм середньовіч. зодчества палац П. О. Румянцева-Задунайського в Качанівці (1770; див. Качанівський палацово-парковий комплекс), можливо, Успенську церкву в с. Ви-

шеньках (1787; тепер Черніг. обл.).

В. І. Тимофійко.

БЛАРАМБЕРГ Міна Карлівна [дівоче — Врангель; 31.I (12.II) 1845, Петербург — 12 (25).VIII 1907, м.асток Чоргуни, побли. Севастополя] — рос. співачка та драм. актриса. Дружина П. І. Бларамберга. 1874–76 досконало вала співацьку майстерність у Брюсселі. 1870–74 жила у Чоргуни, де проводила муз.-пед. та освітню діяльність серед місц. населення. Виступала під псевд. Павлової на оперних сценах Києва та Москви. А. І. Соприкіна. **БЛАРАМБЕРГ** Павло Іванович [14 (26).IX 1841, м. Оренбург — 15 (28).III 1907, Ніцца, похований у мастку Чоргуни, побли. Севастополя] — рос. композитор, публіцист, педагог і громад. діяч. До 1853 жив в Оренбурзі, де під час заслання родину Б. часто відвідував Т. Г. Шевченко. Закінчив 1860 Олександрівський ліцей у Петербурзі, 1859 навчався три на фіз. у М. О. Балакireва, деякий час студював первісну гармонію у А. А. Герке. Посідав ряд держ. видавничих та викладацьких посад у Петербурзі й Москві.

Автор 5 опер, у т. ч. «Тушинці» (пост. 1895), «Дівчина-русалка» (1888); симф., камерно-інструм. творів, хорів без супроводу, 62 романсів (у т. ч. «В Криму, Клонит к лени поладень жучий» на вірші О. К. Толстого); розвідок про рос. нар. пісню, муз. життя та ін. Серед учнів — В. С. Калинников. Портрети Б., виконані І. Ю. Рєпіним (1884) та В. О. Серовим (1888), зберігаються у ДТГ.

Літ.: Серова В. С. Чета Бларамбергов. «Музыкальный современник», 1913. № 1; Щеглов Б. А. Ідеалист-шестидесятник (Пам'яті П. І. Бларамберга). «Історический вестник», 1907, № 6.

А. І. Соприкіна.

БЛЕНДА (від нім. Blende — глухе вікно) — ілюзорне вікно. Розрізняють Б.-арку, що є, як правило, плоскою аркою, яка обмежує не проріз, а замкнуту площину; являє собою суто декор. елемент. Кілька Б.-арок складають Б.-аркаду. У середньовічному цегляному буд-ві Б. часто застосовували для членування площин. Ще частіше Б. з різними обрисами використовували, починаючи з італ. Пізннього Відродження. для досягнення строгого членування фасаду. Б. — характерний елемент дзвіниці (1551) Вознесенського костіолоу у м. Дрогобичі Львів. обл., фасаду Онуфрійської церкви (16–19 ст.) у Львові та ін.

БЛЭХЕР Ганс (? — ?) — архітектор 15 ст. Працював у Львові, де спорудив вежу ратуші (1489–91, не збереглася), перекрив склепінням зх. частину кафедрального собору над хорами (1493), там же збудував дві каплиці.

В. С. Буцик.

БЛІЖНІ ПЕЧЕРИ (Антонієві печери) Києво-Печерської лаври — комплекс пам'яток арх-ри. Являють собою кільцевий лабі-

ринт, виконаний в шарі жовтого лесу. Заг. довж. 522 м, глибина від 5 до 20 м, шир. 1—1,5, вис. 2,5—5 м. Стіни і стелю в багатьох місцях обкладено цеглою, отиньковано і пофарбовано, підлогу вимощено чапунними плитами (60-і рр. 18 ст.). В Б. п. розміщено ніші з похованнями (бл. 75). За літописами, в Б. п. поховано засновника монастиря Антонія, давньорус. художників Алімпія і Григорія, Нестора-літописця та ін. В Б. п. збереглися три підземні церкви — Введенська і Антонівська (обидві — 11 ст.), Варлаамівська (1691). Для них було виконано мідні золочені іконостаси (для Введенської і Варлаамівської — золотар Ф. М. Коробка, 1814—19; для Антонівської — золотарі З. та Ю. Брезгунови, 1813). В Б. п. ведуть два ходи: один — з Воздвиженської церкви (1700—45), другий — з галереї (17 ст. або 1795, відбудовано 1819—28), прибудованої до апсиди цієї ж церкви. Композиційним центром архіт. ансамблю Б. п. є дзвіниця, зведена 1759—62 (за ін. джерелами, 1759—63 або 1763—68) будівничим С. Д. Ковніром у стилі укр. барокко; можливо, у створенні споруди брав участь арх. І. Г. Григорович-Барський. Дзвіниця двоюрядна (нижній ярус — галерея), увінчана триярусною банею. Верхній ярус декоровано напівколонками коринфського ордеру. 1977—78 в Б. п. проведено охоронні розкопки, під час яких на стінах біляш як 20 підземних приміщень було знайдено графіті.

І. Н. Лоскин.

БЛИЗНИЦЯ ВЕЛИКА — курган на Таманському п-ові (тепер — Краснодар. кр., Росія). Розкопки проводилися 1864—66, 1868, 1883 і 1884. Знайдено чол. і жін. поховання 2-ї пол. 4 ст. до н. е. представників знаті Боспорської держави. Досліджено склепи (один з них оздоблений поліхромним розписом; у другому відкрито поховання жінки — жриці богині Деметри в багатому вбранні на якому було нашито 2 тис. золотих рельєфних бляшок, у третьому — воїна з коштовною зброєю). Виявлено 3 дерев. саркофаги, інкрустовані слоновою кісткою, розписні вазы, теракотові й кістяні фігурки, предмети кітської зброї, численні золоті прикраси. Знахідки в Б. В. зберігаються у ДЕ в Петербурзі.

БЛИНОВ Євген Григорович (б.х. 1925, Скатеринбург) — рос. і укр. балаласник, педагог, засл. арт.

Ближні печери
Києво-Печерської лаври.
Дзвіниця. 1759—62.

Т. Блотницький.
Надгробок історика
Г. Шмідта в костелі
Філіппівців у Львові.
Міджур. 1884.

Близиця Велика.
Золотий головний убор
2-а пол. 4 ст. до н. е.
ДЕ. Петербург.

Близиця Велика.
Голова Деметри.
Фрагмент розпису
склепу. 4 ст. до н. е.

УРСР з 1960, народний артист РРФСР з 1984. Закінчив 1951 Київ. консерваторію (клас М. М. Геліса), 1951—64 — її викладач, 1953—64 — соліст Київ. філармонії, з 1964 — викладач Уральської (Свердловськ) консерваторії (з 1971 — професор, з 1975 — ректор). Лауреат 4-го Всесвіт. фестивалю демократич. молоді (Бухарест, 1953, 1-а премія).

К. О. Суліна.

«БАЙСКИ» — ілюстрований літ.-мистецький та політично-громад. журнал. Виходив 1928—29 у вид-ві «Провесень» (Одеса; видано чотири номери). Журнал ставив своїм завданням згуртувати всіх пролетар. та сел. письменників Одещини, а також Степової України, допомагати в літ. праці молодим письменникам, сприяти піднесенню культури Пд. України. Друкував рецензії, хроніку культур. життя, гумористич. та сатирич. матеріали. У 4-му номері за 1929 вміщено привітання театру «Березіль», який прибув на гастролі до Одеси, портрети Леся Курбаса, В. С. Василька, В. М. Сосюри, роботи М. І. Жука.

В. В. Голова.

БАЙМА (Bluma) Франц Ксавер (1770 — травень 1822, Київ) — рос. композитор, скрипаль, диригент. За походженням чех. У 90-х рр. 18 ст. був капельмейстером Петровського театру в Москві, з 1818 працював на Поділлі, згодом був капельмейстером капели графа М. Комбурля у Житомирі. Твори: коміч. опера «Старовинні святки», побудована на матеріалі мелодій рос. та укр. нар. пісень (1798; пост. 1800, Москва; 1813, Петербург); 2 симфонії (в т. ч. «Велика симфонія», вид. 1797), «Попури» для скрипки з оркестром, «Пісня з варіаціями» для скрипки і генерал-баса та ін.

БЛОК (англ. block, нім. Block, франц. bloc) — 1) Буд. камінь значних розмірів для спорудження стін будівлі. Б. звичайно призматичні за формою, поділяються на суцільні та порожні. Виготовляють їх з цегли, природного каменю або з легких, пористих чи важких бетонів. Бетонні Б. великого об'єму використовують у великоблоковому буд-ві. 2) Частина об'єму будинку, що споруджується (об'ємний Б.). Виготовлені в заводських умовах і змонтовані на буд. майданчиках санітарні кабінки, кімнати чи квартири дають змогу прискорити строки й знизити вартість буд-ва. Об'ємні Б. використовують також у буд-ві громад. і пром. споруд. На Україні великоблокові конструкції впроваджено в буд-во 1929, з 1957 застосування їх набуло масового характеру. В І. Тимофійко. **БЛОР** (Блер) Едуард (1789—1879) — англ. архітектор і археолог. представник романтизму. За проектом Б. споруджено палац М. С. Воронцова в Алушці (1830—46; див. Алушкінський палацово-парковий комплекс).

БЛОТНИЦЬКИЙ (Blotnicki) Тадеуш (8.X 1858, Львів — 28.III 1928, Краків) — польс. скульптор. Основи мистецьких знань здобув у живописця А. Грабовського і скульптора П. Філіппа у Львові. 1874—76 навчався у Краків. школі красних мист-в під керівництвом Г. Коссовського та М. Гуйського, 1877—79 — у віденській АМ у К. Цумбуша. Продовжував освіту стипендіатом у Парижі та Мюнхені. 1880, 1883—85 та 1907—10 жив у Львові (1907—10 викладав орнаментику та скульптуру в політех. ін-ті). Різні за змістом твори Б. є типовими зразками австр. академізму 2-ї пол. 19 ст. Серед них — пам'ятники А. Міцкевичу в м. Станіславі (тепер Івано-Франківськ; 1898), Т. Костюшкові в м. Самборі Львів. обл. (1906, не зберігся), барельєфні композиції для оздоблення львів. кам'яниць. В галузі станкової скульптури створював портретні погруддя, побутові та алегоричні композиції («Журба», 1901—04, Львів. КП). Б. — прообраз скульптора Возницького в повісті Г. Запольської «Касяка Каріатид», в якій описано його твори, майстерню, погляди на мист-во.

Ю. О. Бірюльов, А. А. Дорош.

БЛОХ Леонора Абрамівна [12 (24).IV 1881, Кременчук — 17.I 1943, Алма-Ата] — укр. скульптор. Навчалася в школі Петерб. т-ва заохочення мистецтв у Р. Р. Баха (1898), в студії О. Родена в Парижі (1898—1905). Брала участь у здійсненні ленінського плану монументальної пропаганди. Професор Харків. худож. ін-ту з 1935. Серед творів: портрети К. Маркса, Ф. Енгельса, Ж. Жореса, Ж. П. Марата, Леонардо да Вінчі (всі — 1918—21), О. Родена, І. Я. Франка (1932); композиція «Радість материнства» (1935); «Мікеланджело» (1938—39), «Казашка-медсестра» (1942); пам'ятники Т. Г. Шевченку в Богодухові (30-і рр.), акад. АН УРСР Д. І. Багалію (у Харкові, на могилі, 1932), О. М. Горькому в Донецьку (1933, не зберігся), проект пам'ятника В. Г. Короленку в Полтаві (1940). Автор спогадів «Як учив Роден» (1967). Іл. с. 214.

Лит.: Август І. Скульптор Леонора Блох. «Образотворче мистецтво», 1940, № 6.

БЛУМЕНФЕЛЬДА С. М. МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНА ШКОЛА — середній навч. заклад у Києві. Існувала 1893—1902. Її засновник і директор — С. М. Блауменфельд. У школі було 2 відділи: музичний і драми (відкритий 1894 вперше в практиці муз. шкіл). Викладання на муз. відділі здійснювалося по класах: сольного (А. М. Ніколаєв, О. О. Прохорова-Маурелі, К. А. Масіні), хорового (С. М. Блауменфельд), оперного (О. Прохорова-Маурелі) співу, фп. (С. М. Блауменфельд, М. В. Лисенко), скрипки (К. О. П'ятигорський), віолончелі (І. Ф. Шебелик), теорії та історії музики і сольфеджіо

(Г. А. Любомирський). З відомою драми пов'язана діяльність А. Т. Долинова і Є. Я. Негеліна, які викладали тут дикцію, декламацію і сценічну практику. Силами учнів і викладачів школи здійснено постановку драм. вистав «Борис Годунов» О. Пушкіна, «Ліс» О. Островського, «Царева наречена» Л. Мея на сцені «Соловцов» театру, влаштовувалися відкриті концерти, які високо оцінила тогочасна преса. Особливо відзначався хор, яким керував С. М. Блауменфельд. До його репертуару, зокрема, входив «Реквієм» В. А. Моцарта (вперше виконаний 1897, а згодом — на паняхиді по С. М. Блауменфельду під диригуванням М. В. Лисенка, 1898). Серед учнів школи — Г. І. Внуковський, О. А. Кошиць та ін.

Літ.: М. В. Лисенко у спогадах сучасників. К., 1968.

М. І. Кузьмін.

БЛАУМЕНФЕЛЬДИ — рос. і укр. муз. діячі; брати. Станіслав Михайлович Б. [1850, с. Верхнячка, тепер смт Черкас. обл. — 6 (18). II 1898, Київ] — педагог, піаніст, композитор. З 1885 викладав фп. в Київ, ін-ті шляхетних дівчат. 1893 відкрив у Києві муз. школу (днк. Блауменфельда С. М. музично-граматична школа). Автор популярних у той час романсів і фп. п'єс. Сигізмунд Михайлович Б. (1852, Одеса — 12. II 1920, Петроград) — композитор, піаніст, педагог. Навчався у Моск. консерваторії. В серед. 90-х рр. виступав з концертами у Києві як піаніст-аккомпаніатор. Автор муз. творів. Фелікс Михайлович Б. [7 (19). IV 1863, с. Ковалівка, тепер Микол. р-ну Микол. обл. — 21. I 1931, Москва] — піаніст, диригент, композитор і педагог, засл. діяч мист. РРФСР з 1927. Початкову муз. освіту здобув у Г. Г. Нейгауза в Єлизаветграді (тепер Кіровоград). Закінчив 1885 Петерб. консерваторію. Навчався композиції у М. А. Римського-Корсакова. З 1885 — викладач, 1897 — 1905 і 1911 — 18 — професор Петрогр. консерваторії. 1895 — 1911 — диригент Маріїнського театру в Петербурзі. 1918 — 20 — професор і директор Київ. муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка.

1920 — 22 — професор і директор Київ. консерваторії; одночасно викладав у Народній консерваторії. Серед учнів — В. С. Горюнов, М. А. Покровський, Г. П. Таранов. Як диригент Симфонічного оркестру імені М. В. Лисенка та Київ. оперного театру, як піаніст-ансамбліст (з П. Й. Коханським, Г. Г. Нейгаузом) і аккомпаніатор (з О. М. Бутомо-Названовою) виконував твори рос. і зарубіж. композиторів, брав участь у концертах з творів М. В. Лисенка. З 1922 — професор Моск. консерваторії. Автор симфонії, романсів, вокал. циклів, фп. п'єс, струнного квартету, збірки обробок «Десять

Л. А. Блох.
Голова дівочини.
Мармур. 1917.
Харківський ХМ.

українських народних пісень» (вид. 1921).

Літ.: Апостратенко Ж. Ф. Блауменфельд і українська фортепіанна школа: «Музика», 1974. № 1; Шамаєва К. І. Концертна діяльність піаніста у Києві в двадцять років ХХ сторіччя. В кн.: Науково-методичні записки Київської консерваторії. т. 2, в. 2. К., 1964; Шамаєва К. І. Концертна життя Києва 1914 — 1932 годов. В кн.: Из прошлого советской музыкальной культуры. в. 3. М., 1982. К. І. Шамаєва.

БЛЮМЕНТАЛЬ-ТАМАРІН Олександр Едуардович [1859 — 1 (14). XII 1911] — рос. актор, режисер, антрепренер. Закінчив 1876 театр. уч-ще в Петербурзі і дебютував в Александринському театрі. З 1883 — в Малому театрі, опереті М. В. Лентовського (Москва). Гастролював (до 1906) у Харкові, Києві й Одесі (група Н. І. Новикова), де ставив «Продавця птахів» К. Целлера, «Червоне сонечко» Е. Одрана, «Адове кохання» А. Гризера, «Гальку» С. Моношкі. «Аскольдову могилу» О. Верстовського.

Літ.: Карієв М. В. А. Э. Блюменталь-Тамарин. СПб., 1896; Моисов Н. Ф. Повесть о жизни. А.—М., 1961.

В. Г. Давидов.

БЛЮМЕНТАЛЬ-ТАМАРІНА Марія Михайлівна [дівоче — Климова; 4 (16). VII 1859, Петербург — 16. X 1938, Москва] — рос. актриса, нар. арт.-РСР з 1936. Дружина О. Е. Блюменталь-Тамарина. Дебютувала 1886 в Олександрівському літ.-худож. гуртку К. С. Станіславського. Своім учителем вважала М. М. Синельникова, в трупях якого працювала 1894—1910 в Ростові-на-Дону, Харкові, Одесі, в Моск. драм. театрі Ф. А. Корша. 1933—38 — в Малому театрі РСР. Ролі: Ванюшина («Діти Ванюшина» С. Найденова), Кабаниха, Анфіса («Гроза», «Вовки та вівці» О. Островського), Матрьона («Влада темряви» А. Толстого), Єлизавета Антонівна («Дні нашого життя» А. Андрєєва). Знімалася в кіно.

Літ.: Марія Михайлівна Блюменталь-Тамарина. В кн.: Актриса і режисер. М., 1928; Марков П. А. Блюменталь-Тамарина. В кн.: Марков П. А. О театре. т. 2. М., 1975; Синельников Н. Н. Шестдесят лет на сцене. Х., 1935.

В. Г. Давидов.

БЛЮМІНА Ірина Михайлівна (5. X 1924, м. Тараща, тепер Київ. обл.) — укр. мистецтвознавець, кандидат мистецтвознавства з 1969, Закінчила 1948 Київ. ун-т. 1948—58 працювала в Київ. музеї зх. та сх. мист-ва, 1960—83 — у Гол. редакції Укр. Рад. Енциклопедії. Досліджує укр. та зарубіж. образотворче мист-во. Упорядник альбомів, книг спогадів, каталогів; автор вступних статей до них: видання про В. І. Касіяна, О. О. Шовкуненка, М. П. Глуценка, К. Д. Трохименка, О. С. Паценка, В. М. Синицького, А. Й. Страхова, Т. М. Голембієвську, С. А. Кошового, Г. С. Меліхова, В. Г. Чуприну та ін.

Тв.: В. В. Рішніченко (Володін) — художник і проз. К.: 1972. Життє традиції. Художники про себе і своєю творчість. К., 1985; Іван Пархомченко. К., 1987.

М. Г. Лабінський.

А. М. Бобир.

БОБИКЕВИЧ Олекс Христович [20. II 1865, с. Малі Дідушичі, тепер Львів. обл. — 8. XII 1902, Стрий] — укр. письменник і культур. діяч. Закінчив 1888 духовну семінарію у Львові. Один з організаторів т-в «Міщанська бесіда» та Стрийський «Боян». Твори: оповідання з нар. життя, комедія «Настоящі» (1893, вид. 1903, ставили 1901—14 аматор. театри Стрия, Львова та ін. міст); рецензії на вистави Руського народного театру у Львові (1901). Автор тексту романсів О. Й. Нижанківського «Вертисься, сні мої прекрасні» та «У гаю».

Літ.: Франко І. Олекс Бобикевич. В кн.: Франко І. Зібрання творів. т. 34. К., 1981. П. К. Медведик.

БОБИКЕВИЧ Остап Олексійович (псевд. — Тирса Орест; 4. XI 1889, с. Слобідка, тепер Львів. обл. — 19. VII 1970, Мюнхен) — укр. композитор і піаніст. Зав. фахом інженер. Музики навчався у Стрию та Львові. Працював на Львівщині та в Польщі. У 30—40-х рр. виступав у Львові та Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща) з автор. концертами (за участю групи «Богема») і як піаніст-виконавець. З 1950 — у Німеччині. Твори: солоспиви на вірші Т. Г. Шевченка, Лесі Українки, І. Я. Франка, Б. С. Лепкого, О. Олеса, М. Г. Філянського; пісні на власні вірші (видані окремою збіркою «Мої пісні», 1936), твори для фп. («Українська рапсодія», «Балада» та ін.) і хору.

П. К. Медведик.

БОБИР Андрій Матвійович [30. XI (13. XII) 1915, с. Ничипорівка, тепер Київ. обл. — 18. V 1994, Київ] — укр. кобзар, диригент, нар. арт. УРСР з 1986. Закінчив 1931 Київ. муз.-театр. технікум (класи бандури і хорового диригування), 1947 — Київ. консерваторію (клас хорового диригування Г. Г. Верьовки і Г. І. Компанієць), 1951 — аспірантуру (клас оперно-симф. диригування О. Г. Климова). 1936—41 — співак і худож. керівник, 1946—65 — худож. керівник Ансамблю бандуристів (з 1959 — Ансамбль пісні) Укр. радіо. З 1965 — худож. керівник і гол. диригент оркестру нар. інструментів Держтелерадіо УРСР. 1938—41 і 1949—79 викладав у Київ. консерваторії. В репертуарі Б. — укр. думи і нар. пісні, твори укр. і зарубіж. композиторів. Б. належать численні обробки укр. нар. пісень для голосу і бандури, ансамблів бандуристів, аранжування творів різних авторів для оркестру укр. нар. інструментів (у т. ч. танців з опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), всі — в репертуарі Б. як соліста і диригента. Учні — М. П. Гвоздь, С. В. Баштан, Н. Т. Москвіна, Н. Є. Павленко, В. П. Третякова, Ю. П. Гамова, А. Ф. Омельченко, В. Я. Герасименко, В. І. Кухта, В. П. Лобко та ін.

БОБИР Діодор Миколайович [5 (18). VI 1907, Архангельськ —

23.I 1980, Київ] — укр. письменник і перекладач. Навчався 1925—29 в Київ. ін-ті нар. освіти. Творчу діяльність почав 1926. В 1934—41 працював актором і режисером у театрах РРФСР, 1945—47 — зав. літ. частиною Чернів. укр. муз.-драм. театру, в якому 1945 в його перекладі поставлено виставу «Мачуха» за О. де Бальзаком. Спектаклі за перекладами Б. — «Старі друзі» Л. А. Малигіна (1947), «На дні» та «Вороги» М. Горького (обидва — 1952), «Влада темпера» Л. Толстого (1954), «Гірка доля» О. Писемського (1955), «Д-р» («Доктор філософії») Б. Нушича (перекл. у співавтор. з М. Т. Рильським, 1956) — йшли в укр. театрах Києва, Запоріжжя, Тернополя. Б. — автор нового тексту лібретто опер «Катерина» М. Аркаса за однойм. поемою Т. Шевченка (1963) та «На русалчин Великдень» (муз. М. Д. Леонтовича, музична редакція М. М. Скорика; поставлено 1977 в Київському театрі опери та балету під назвою «Русалчині луски»), переклав укр. мовою лібретто опер «Чародійка» (1948), «Іоланта» (1961) П. Чайковського, «Богема» Дж. Пуччіні (1958), «Аскольдова могила» О. Верстовського (1959), «Манон» Ж. Масне (1968).

Л. М. Дворниченко.

БОБИШОВ (Бобишев) Михайло Павлович [7 (19).XI.1885, с. Погоріле Тверської губ. — 7.VII.1964, Ленінград] — рос. театр. художник, живописець, графік, нар. художник РРФСР з 1961. Закінчив 1907 Уч.-ще тех. рисуння Шгіліца у Петербурзі. Професор ленінгр. АМ з 1939. На Україні оформив вистави: оперу «Фауст» Ш. Гуно (1916, Київ, рос. опера), балети «Раймонда» О. Глазунова (1946) і «Корсар» А. Адана (1956, обидва — Київ. театр опери та балету).

БОБІНСЬКИЙ Генріх Антонович (1.II.1861, Варшава — 24.IV.1914, там же) — укр. і польс. піаніст, композитор, педагог. Вихованець Варшав. муз. ін-ту (клас Р. Штробля). Закінчив 1887 муз. уч.-ще Моск. філармонічного т-ва (клас П. А. Шостаковського). 1887—93 — викладач цього уч-ща, 1893—1913 — Київ. муз. уч-ща РМТ. 1913—14 — професор Київ. консерваторії. Був членом-виконавцем Київ. відділення РМТ, учасником квартетних зібрань. Автор двох концертів для фп. з оркестром (зокрема, концерт мі мінор Б. виконував у Києві, в т. ч. 1913 на концерті, присвяченому відкриттю Київ. консерваторії; клавир видав П. Ю. Юргенсон), увертюри для симф. оркестру, варіації для струнного квартету, п'єс для фортепіано.

М. І. Кузьмін.

БОБОВНИКОВ Володимир Леонідович (26.I.1941, Курськ) — укр. танцюрист, засл. арт. УРСР з 1969. Творчу діяльність починав у худож. самодіяльності. У 1957—59 — працював у П'яти-

горську і Саратові, 1960—91 — артист, соліст Ансамблю танцю України.

В. Д. Туркевич.

БОБОВСЬКИЙ Михайло (? — ?) — укр. ливарник 18 ст. Працював і жив у Бродах (тепер Львів. обл.). 1744 відлив дзвін для колегіатського костюлу в Станіславі (тепер Івано-Франківськ), оздоблений стрічкою рослинного орнаменту та акантовим орнаментом, укладеним у п'ятикутні плакетки. На дзвоні — зображення Богородиці, святих, а також напис з прізвищем та ім'ям майстра.

БОБОШКО Юрій Миколайович (7.IV.1925, Київ — 2.XII.1988, там же) — укр. театрознавець, театр. критик, педагог. Закінчив 1951 Київ. ін-т театр. мист-ва (1973—88 — його викладач). 1962—73 — наук. співробітник ІМФЕ АН УРСР. Досліджував теор. проблеми театр. мист-ва, історію дерев'яної театру. Автор розділів у колективних працях «Український драматичний театр» (т. 1, 1967), «Шляхи і проблеми розвитку українського радянського театру» (1970), хрестоматії «Мистецтво театру» (1954, у співавтор. з В. С. Довбищенком) та ін.; інсценізацій, зокрема «Для домашнього вогнища» за І. Франком (1966, у співавтор. з А. М. Драком), п'єс для драм. та лялькових театрів, статей в енциклопедичних виданнях.

Тал. Віктор Миколайович Добровольський. К. 1964: Київський державний орден Леніна академічний український драматичний театр ім. Івана Франка. К., 1970: Сьогоднішня українського театру. К., 1971; Гнат Юра. К., 1980; Режисер Леся Курбас. К., 1987; Духовна спадщина Леся Курбаса. В кн.: Курбас Леся. Березилі: Із творчої спадщини. К., 1988.

М. Г. Лабінський.

БОБРИКИ — металеві прикраси у вигляді цвяхів з великими голівками. Застосовуються у нар. дерев. різьбленні Прикарпаття.

БОБРИНЕЦЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ГУРТ — драм. аматорський колектив, створений у липні 1854 в м. Бобринці (тепер Кіровоград. обл.). Ініціаторами організації гуртка стали представники місц. інтелігенції — М. Л. Кропивницький, його дядько — М. Дубровинський, а також І. К. Тобілевич (Карпенко-Карий) з братами — Петром (грав жіночі ролі) і Михайлом (був за суфлера) та родичкою М. К. Тобілевич (грала роль Цвіркуни в п'єсі «Чорноморський побит» Я. Кухаренка), подружжя Кольчицьких, Л. Жулинський (батько відомих згодом акторів трупі П. К. Саксаганського — О. Л. Жулинського та Р. А. Чичорського), А. Ворніков, О. Дерев'янін, А. Дубовецький, Є. Є. і С. Є. Мячкови, П. Новицький.

Вистави влаштовували спочатку в будинку матері М. Л. Кропивницького — Капітолїні Іванівні, згодом орендували більше, переобладнане під театр приміщення. До режисури в Б. т. г. залучався К. Голубовський (ко-

лишній актор трупі А. Ю. Млотовського), який виховував аматорів на традиціях школи сценіч. майстерності М. С. Щепкіна та його послідовників К. М. Соленика, І. Х. Дрейсіга. В ролях Стецька («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка), Чупруна й Петра («Москаль-чарівник»; «Наталка-Полтавка» І. Котляревського) дебютував М. Л. Кропивницький. У репертуарі колективу були також п'єси «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, «Весілля» М. Гоголя, «Не в свої сани не сідай» О. Островського (в ролях — М. Л. Кропивницький, Русакова, І. К. Тобілевич), п'єси М. Львова, водевілі А. Янковського, А. Вельсовського, Д. Дмитренка та ін. У спектаклях брав участь місцевий шкільний хор. З виставою «Сватання на Гончарівці» колектив гастролював у Єлизаветграді (тепер Кіровоград). Восени 1863 Б. т. г. очолив М. Л. Кропивницький. Він тут поставив свій перший твір — «Микита Старостенко, або Не зчуєшся, як лихо спобить» (згодом перероблений у драму «Дай серцю волю, заведе в неволю»). Активну участь у розгляді вистав гуртка брав укр. письменник, публіцист і громад. діяч О. Я. Кониський, засланий на поселення до Бобринці.

Усвідомлення сили впливу сценічної дії на глядача визначило засади естетич. поглядів учасників гуртка на театр як на трибуну громад. діяльності. Визначилися спільні ідейно-естетичні завдання, принципи побудови нац. театру, розв'язання яких М. Л. Кропивницький та І. К. Тобілевич присвятили усе своє життя.

Б. т. г. став осередком культур. життя міста, започаткував новий етап розвитку укр. драматургії. За участю аматорів було утворено громад. б-ку, благодійні т-ва. На поч. 1865 повітовий центр з Бобринці було перенесено до Єлизаветграда, куди переїхала більшість учасників Б. т. г., зокрема М. Л. Кропивницький та І. К. Тобілевич, які стали активними учасниками Єлизаветградського аматорського гуртка. Після 1873 свідчень про діяльність Б. т. г. немає.

Лит.: Кропивницький М. Л. Картини минулого і настоящего. — Ітоги за тридцять п'ять лєт. — За тридцять п'ять років — Спогади про Бобринців і бобринчан. — Автобіографія. — Листи до Є. С. Мячкова. В кн.: Кропивницький М. Л. Твори, т. 6. К., 1960. Р. Г. Коломієць.

БОБРИНОВИЧ Копта Йосип (? — після 1612) — укр. будівничий кін. 16 — поч. 17 ст. Збудував дерев. Петропавлівську (1604) і Миколаївську (1609) церкви, Преображенський собор (1611) у Межигірському монастирі. Споруди не збереглися.

Л. А. Проценко.

БОБРОВ Павло Никифорович (12.VII.1903, м. Дружківка, тепер Донец. обл. — 13.V.1966, Івано-Франківськ) — укр. актор,

засл. арт. УРСР з 1957. Навчався 1920—22 у студії Петрогр. консерваторії. Працював в Одес. театрі оперети (1922—38), Донец. ім. Артема (1939—44) та Івано-Фр. (1945—65) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Карась («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Шпак («Шельменко-денщик» Г. Квитки-Основ'яненка), Тугар Вовк («Захар Беркут» за І. Франком), Рудих («Люди в шинелях» І. Рачади), Оргон («Гартіф» Ж. Б. Мольєра).

П. К. Медведик.

БОБРОВА-ПФЕЙФЕР Елеонора Генрієта (Іда, Емілія Федорівна; 1875, Харків — ?) — укр. і рос. співачка (лірико-колоратурне сопрано). Закінчила 1897 Київ. муз. уч.-ще РМТ (клас К. Еверарді). 1897 дебютувала у Вільні. 1897—1909 співала на сценах оперних театрів Харкова, Києва, Петербурга та ін. міст. Партії: Антоніда, Людмила («Іван Сушанин»), «Руслан і Людмила» М. Глінки, Снігуронька («Снігуронька» М. Римського-Корсакова), Джильда, Віолетта («Ріголетто», «Травіата» Дж. Верді) та ін.

М. І. Кузьмін.

БОБРОВНИКОВ Євген Михайлович (18.XI 1918, ст. Колесно Воронежської губ. — 16.X 1988, Київ) — укр. сопілар, конструктор укр. народних муз. інструментів, диригент, засл. арт. УРСР з 1974. Навчався 1937—41 в Артемівському муз. уч.-щі. 1945—46 — в Київ. робітн. консерваторії (класи балалайки М. М. Геліса та віолончелі І. І. Козлова). 1944—79 — соліст оркестру Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки. Б. — перший профес. сопілар на Україні. В репертуарі — обробки укр. нар. пісень, класич. творів.

Засновник (1953) і викладач (до 1957) класу сопілки у Київ. консерваторії. Починаючи з 1937 був організатором, худож. керівником і диригентом самодіяльних оркестрів нар. інструментів, ансамблів сопіларів, фольклорно-етнографіч. ансамблів, зокрема 1974—88 — ансамбля «Дмитрівчанка» в с. Дмитрівка Києво-Святошин. р-ну Київ. обл. (з 1988 — народний, з 1990 — ім. Є. М. Бобровникова). 1989 у с. Дмитрівці створений музей Є. М. Бобровникова.

Як майстер нар. муз. інструментів Б. виготовляв сопілки, свирілі, ріжки та ін. Квартет сопілок його роботи зберігається в Музеї муз. інструментів при Держ. н.-д. ін-ті театру і музики (Петербург). Автор обробок укр. нар. пісень для хору, пісень, творів для сопілки з оркестром (у співавторстві).

Тис. Співак, сопілка! (бесіда при читуванні праці на сопілку). «Піонер», 1958, № 7—12. Грей, музико, К., 1968.

Лит.: Нарутіна Є. Сопілар. «Дніпро», 1958, № 3; Кушніченко І. Мелодії рідного краю. «Україна», 1962, № 13; Іванов П. Сопілка в руках віртуоза. «Музика», 1970, № 6; Рябічина В. Музична родина. «Вітчизна», 1970, № 12. І. О. Лисенко.

БОБРОВНИКОВ Олексій Вікторович [11 (24).IV 1912, Київ] —

укр. художник кіно і театру. Закінчив 1933 Київ. худож. ін-т. Художник-постановник Київ. кіностудії худож. фільмів (1934—41, 1944—82). Фільми: «Щасливий фініш» (1935), «У мирні дні» (1951), «Кривавий світанок» (1955), «Іхали ми, іхали» (1963), «Серце Бонівура» (1968, телевіз.), «Білий башлик» (1974) та ін.; на студії «Укртелефільм» — «В'язень Другого авеню» (1980), «Осінь дорога до мамі» (1981). Працював також як театр. художник, оформив вистави: «Обрив» за І. Гончаровим (1950), «Маскарад» М. Лермонтова (1954; обидві — в Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки), «Як гартувалася сталь» за М. Островським (1947), «РВР» за А. Гайдаром (1966; обидві — в Київ. ТЮГ), «Юліус Фучик» (1950), «Петровка, 38» (1964; обидві — в Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка); «Давним-давно» (1948), «Сорочинський ярмарок» за М. Гоголем (1970; обидві — в Київ. театрі муз. комедії). Працював також у галузі книжкової графіки.

О. І. Баранова.

БОБРОВСЬКА Євдокія Григорівна (справж. — Цибулько; 23.XII 1930, с. Плисове, тепер Харків. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1986. Закінчила 1952 Львів. муз. уч.-ще. 1952—56 — на пед. роботі, з 1957 — в Терноп. укр. муз.-драм. театрі. Ролі: Катерина («Оборона Буші» М. Старицького), Мавра («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Катерина («Пам'ять серця» О. Корнійчука), Христя («Незабутнє» за О. Довженком), Глафіра («Егор Буличов та інші» М. Горького).

П. К. Медведик.

БОБРОВСЬКИЙ Анатолій Вікторович (6.V 1935, с. Лісники Київ. обл.) — укр. режисер і актор, засл. арт. УРСР з 1967. Закінчив 1957 Київ. ін-т театр. мист.-ва (курс В. О. Неллі). 1957—71 і з 1974 — в Терноп., 1973—74 — в Хмельн. укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Андронаті, Івоніка («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Северин («Дівчина з легенди» Л. Забашти), Шамшон («Тигр і гієна» Ш. Петефі). Вистави: «Кар'єра Аргуро Уї» Б. Брехта (1975), «Доля людини» за М. Шолоховим (1976), «Дикий Ангел» О. Коломійця (1978), «Даніло Галицький» В. Фашука (1987), «Дженні Герхардт» за Т. Драйзером (1988). Знімався в кіно.

П. К. Медведик.

БОБРОВСЬКИЙ Олександр П. (? — ?) — укр. і рос. драматург 50—60-х рр. 19 ст. Виступав у різних жанрах, писав укр. і рос. мовами. У комедії «Галушки з варениками» (1852) висміяв легковажне ставлення до навчання студентів Моск. ун-ту — дітей провінційного укр. панства. В істор. драмі «Конкуренція» (1859) зобразив широку соціальну та побутову картину життя 18 ст. Побут і звичаї се-

лян змальовував у драмі «Обжинки» (1860), яка збагатила жанрові та тематичні здобутки укр. драматургії. Нові сусп. проблеми епохи відобразив у драмі «Канікули» (1859).

Тв. Канікули. СПб, 1859. Конкуренция. СПб, 1860.

П. О. Лобас.

БОБРУСОВ Михайло Павлович (1878 — 5.X 1955) — архітектор. Закінчив 1904 петерб. Ін-т цивільних інженерів. Працював у Києві міськ. інженером. За його проектами було зведено житл. будинок по вул. Великій Житомирській № 8 (1908), залізобетонні сходи на набережній Дніпра (1913). Керував буд-вом Бессарабського критого ринку (1910—12). Після 1917 працював у Москві.

Т. А. Скибицька.

БОБ'ЯКИ Юрій та Василь (? — ?) — укр. нар. майстри різьблення на дереві 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст. Жили і працювали в с. Космачі (тепер Косівського р-ну Івано-Фр. обл.). Виготовляли меблі (скрині, столи, стільці, лави тощо), рідше — посуд. Меблі відзначаються гармонійною тектонікою конструкції і підкресленою декоративністю окремих частин: оздоблені традиц. геометр. орнаментом, а також у техніці профілювання, плоского і контурного різьблення у поєднанні з випалюванням. Посуд (бербе-ниці, баклажки, коновочки та ін.) декорували випалюванням. Твори зберігаються у НМА, МХП АН України.

М. Є. Станкевич.

БОВИЧІ — родина укр. нар. майстрів ткацтва. Жили і працювали у м. Косові Івано-Фр. обл. Іван Тарасович Б. (? — ?) та Дмитро Іванович Б. (1873—1945) виготовляли запаски, пояси, перемітки, опинки та ін. вироби, традиційні для косівської школи ткацтва. Юрій Дмитрович Б. (22.X 1910—29.X 1984), Син Д. І. Бовича. Навчався ткацтва у діда і батька. 1939—63 працював в Косівській артілі ім. Т. Г. Шевченка, 1963—76 — творчий майстер виробничо-худож. об'єднання «Гуцульщина». Виготовляв килими, верети, доріжки, накладки, рушники, порт'єри та ін. Акцентом у тканинах виступає тло червоне, чорне, біле, сіре, орнамент. мотиви — ружі, кучері, зірнички, павучки та ін. Відновив тканив жіночих поясів, шарфиків, чол. краваток, торбинок. Учасник виставок у Польщі, Болгарії, Бельгії, Канаді. Твори зберігаються в Коломийському та Косівському музеях нар. мист.-ва Гуцульщини, Івано-Фр. краєзнав. музеї, МХП АН України.

Я. Ю. Ткачук.

БОГАЄВСЬКИЙ Костянтин Федорович [12 (24).I 1872, Феодосія — 17.II 1943, там же] — рос. живописець і графік, засл. діяч мист. РРФСР з 1933. Навчався у Феодосії (80-і рр. 19 ст.) в О. І. Фесселера та І. К. Айвазовського, 1891—97 — в петерб. АМ у А. І. Куїнджі. Автор романтичних монумент.-декор. пейзажів на теми легендарного

минулого Півдня — Кіммерії і Тавро-Скіфії, старогрец. поселень, а також серії панорамних пейзажів з індустріальними мотивами. Серед них: живописні — «Старий Крим» (1902), «Дніпробуд» (1930), «Бібі-Ейбат», «Нафтові вишки» (1932); графічні — альбом літографій «Пейзажі Кіммерії» (1923); акварелі — «Баку» (1931). Твори зберігаються в ДРМ, Сімфероп. ХМ та ін.

Літ.: Бащенко Р. Д. Константин Федорович Богатовский. Симферополь. 1963; Бащенко Р. Д. К. Ф. Богатовский. М., 1984.

БОГАТИКОВ Юрій Йосипович (28.II 1932, м. Єнакієве, тепер Донец. обл.) — укр. естрад. співак (баритон), нар. арт. СРСР з 1985. Закінчив 1958 Харків. муз. уч-ще, 1984 — Сімфероп. ун-т. 1960—64 — соліст Харків., 1964—74 — Луган. філармонії. З 1974 — соліст Крим. філармонії і худож. керівник ансамблю «Крим». В репертуарі: рос. і укр. нар. пісні, популярні пісні сучасних авторів, у т. ч. вперше ним виконані («Давно не був я в Донбасі» М. Богословського, «Давай, поговоримо» Е. Ханка, «Не остуди своє серце, синку» В. Мигулі, «День Перемоги» Д. Тухманова та ін.). Гол. приз на міжнар. фестивалі естрад. пісні (Берлін, 1968), срібна медаль на міжнар. фестивалі естрад. пісні «Золотий Орфей» (Софія, 1969), Премія Ленінського комсомолу, 1983.

БОГАТИРЬОВ Анатолій Васильович [31.VII (13.VIII) 1913, Вітебськ] — білорус. композитор, педагог, громад. діяч, нар. арт. БРСР з 1968. Закінчив 1937 Білорус. консерваторію в Мінську (клас В. А. Золотарьова). 1938—49 — голова правління СК Білорусії, 1948—62 — ректор і викладач (з 1960 — професор) Білорус. консерваторії. Автор опер, симф., камерно-інструм. і вокальних творів, зокрема мішаного хору а капела «Сонце заходить» на вірш Т. Шевченка (1964), циклу романсів «Поставлю хату» (1961), «І широку долину», «Од села до села», «Садок вишневий коло хати» (всі — на укр. тексти), а також — мішаного хору а капела «Пам'яті Шевченка» на вірші Я. Купали (всі — 1964). Держ. премія СРСР, 1941.

БОГАТИРЬОВ Павло Іванович [15 (27).VII 1849, Москва — 17 (30).I 1908, там же] — рос. співак (тенор). Співу навчався приватно у В. М. Кашперова. 1874 дебютував на сцені Київ. рос. опери в партії Собініна («Іван Сусанин» М. Глінки). З 1876 — концертна діяльність у Москві, Пермі, Саратові, Харкові (1880—85, організував тут разом з В. Андреевичем-Бурлаком оперно-драм. труп) та ін. містах. В репертуарі — рос. та укр. нар. пісні (найвідоміша — «Віють вітри, віють буйні»). Акомпанував собі на гітарі. Гастролював також у Лондоні та Парижі.

К. Ф. Богатовський.
Земля кіммерійська.
Олія, 1902. ДРМ, Київ.

Ю. Я. Богатников

Літ.: Щеглов Б. А. Артист-самородок (Паняги П. И. Богатырева). «Исторический вестник». 1908, т. 113; Шафер В. Сорок лет на сцене русской оперы. Воспоминания 1890—1930 гг. А., 1936; Кузнецов Е. Из прошлого русской эстрады. М., 1938.

БОГАТИРЬОВ Семен Семенович [3(15).II 1890, Харків — 31.XII 1960, Москва] — укр. і рос. музикознавець, композитор, педагог, засл. професор УРСР з 1934, засл. діяч мист. РРФСР з 1946, доктор мистецтвознавства з 1947. Навчався 1912—15 в Петербурзькій консерваторії, 1915—17 — її викладач, 1917—19 — в консерваторії ім. М. А. Римського-Корсакова у Харкові, 1922—41 — Харків. консерваторії (1941 — її директор). 1943—60 — професор Моск. консерваторії. Автор теор. досліджень у галузі поліфонії («Подвійний канон», 1947; «Оборотний контрапункт», 1960). Твори: оркестрова, камерно-інструм. музика, пісні. Учні: К. Є. Богуславський, В. Т. Борисов, І. О. Дунаєвський, Д. А. Клебанов, М. Т. Коляда, Ю. С. Мейтус, В. М. Нахабін, В. П. Рибальченко, М. Д. Тиц, В. С. Тольба, Г. О. Тюменева, А. Я. Штогаренко та ін.

Тр.: Статей в исследованиях В. Кис. Богатырева С. С. Исследования. Статьи. Воспоминания. М., 1972.

БОГАЧЕВСЬКИЙ Юрій (1939, Львів) — укр. співак (бас-баритон) у США. Вокальну освіту здобув у муз. навч. закладах Нью-Йорка (зокрема, в Академії семи мист-в), вдосконалював співацьку майстерність в оперних школах Рима, Відня та в Моцартеумі (Зальцбург). З 1959 виступає на сценах «Нью-Йорк ситі опера» та «Монитор Рекордіні К» (Нью-Йорк). У репертуарі — твори укр. (М. Лисенка, В. Барвінського, Н. Нижанківського, В. Грудина, А. Рудницького, І. Соневицького та ін.), зах.-європ. та амер. композиторів. Гастролював у Канаді та Італії. Автор розвідки «Анна Ярославна» — опера А. Рудницького (1969).

І. М. Лисенко.
БОГАЧЕНКО Іван Васильович [справж. — Зубарев; 26.VI (8.VII) 1896, м. Люботин, тепер Харків. обл. — 14.VII 1981, Запоріжжя] — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1954. Працював у

Севастоп. драм. театрі (1917—18), укр. драм. театрах Херсона (1918—20), Києва (1924—26), Одеси (1927—28), театрі ім. М. Заньковецької (1928—47; до 1931 пересувний, з 1931 — в Запоріжжі, з 1944 — у Львові), Запоріжжі (1948—70). Ролі: Микола, Возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Микола («Украдене щастя» І. Франка), Копистка («97» М. Куліша), Шванда («Любов Ярова» К. Треньова). Вистави: «Вій, вітерець» Я. Райніса, «З коханням не жартують» П. Кальдерона (обидві — 1952), «Назар Стодоля» Т. Шевченка (1961).

К. О. Сулім

БОГАЧУК Олександр Теофілович (18.XII 1934, с. Сокіл, тепер Рожищен. р-ну Волин. обл. — 17.V 1994, Луцьк) — укр. письменник. Закінчив 1958 Луцький пед. ін-т. Автор п'єс «На заході сонце не сходить» (1961), «Брат із шатра» (1964), які йшли в профес. та самодіяльних театрах Луцька і Рівного, текстів пісень, покладених на музику композиторами Г. І. Майбородою («Димить туман»), К. Я. Домінченим («Тихо падає цвіт»), В. М. Верменичем («Іду я росами») та ін.

А. І. Барaban

БОГДАН (? — ?) — золотар 17 ст. Жив і працював у Києві у 30—60-х рр. 17 ст. Виконував срібні хрести, оправи Євангелій тощо на замовлення митрополита Петра Могили та архимандрита Інокентія Гізеля. Деякі вироби подарував Києво-Печерській лаврі.

В. А. Шиденко

БОГДАН Федір Омелянович (28.III 1939, с. Котельня Боярська Брест. обл.) — укр. співак (бас-баритон), засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1966 Львів. консерваторію (клас П. П. Кармалюка). 1966—72 — соліст шахтарського ансамблю пісні і танцю «Донбас», 1972—75 — Ансамблю пісні і танцю Групи рад. військ у Німеччині, з 1975 — Ансамблю пісні і танцю Чорноморського флоту.

БОГДАНОВ Іван Олександрович (? — ?) — рос. архітектор I-ї пол. 19 ст. Був архітектором Київ. арсеналу. Брав участь у складанні генплану Києва (1832).

І. О. Ігнатик

БОГДАНОВ Микола Олексійович [22.XII 1837 (3.I 1838), Петербург — після 1918] — укр. співак (баритон) і муз.-громад. діяч. Закінчив 1861 Київ. ун-т. Один з фундаторів Київського відділення Російського музичного товариства (1863—69 — його член-виконавець, з 1872 — секретар, 1912—18 — голова дирекції). Постійно брав участь у концертах РМТ і філармонічного т-ва Київ. ун-ту (1858—61). В репертуарі Б.: укр. нар. пісні («Ой джигуне, джигуне», «Дощик», «Спать мені не хочеться», «Ліщинонька», баритонові партії у вокал. ансамблях І. Гайдна, М. Глінки та ін. Був першим виконавцем солов'їв з «Музики до „Кобзаря“» М. Лисенка

М. О. Богданов

(1870). У 1867 виконував роль Миколи в п'єсі «Натаалка Полтавка» І. Котляревського.

М. І. Кузьмін

БОГДАНОВ Микола Павлович (? — 1900) — укр. актор. Мав муз. освіту. Творчу діяльність почав 1897 у трупі І. Мороза, працював у трупі І. А. Сагановського. Серед ролей: Голохвостий, Печериця («За двома зайцями»), «Крути, та не перекручуй» М. Старицького), Стецько («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка).

Є. С. Халбачевич

БОГДАНОВ Павло Іванович [14 (26).XII 1849 — 20.VI (2.VII) 1894, Київ] — укр. співак-аматор (бас) і педагог. Закінчив 1882 Київ. ун-т, викладав рос. мову в київ. військ. гімназії та кадетському корпусі. В студентські роки співав у хорі М. В. Лисенка; перший виконавець партії Голови в його опері «Різдвяна ніч» (1874).

А. А. Проценко

БОГДАНОВ Федір Федорович (9.I 1904, Харків — 14.VI 1981, там же) — укр. композитор, диригент. Муз. освіту здобув 1919—21 в муз. уч-щі Харків. відділення РМТ, де навчався теорії музики у Ф. С. Якименка, та 1928—30 — у Харків. муз.-драм. ін-ті. 1922—25 — гол. редактор муз. радіомовлення у Харкові, 1925—28 — худож. керівник самодіяльності в Донецьку, 1930—32 — зав. муз. частиною і диригент Театру робітничої молоді, 1935—41 — гол. диригент укр. драм. театру ім. Т. Г. Шевченка (обидва — в Харкові), 1941—45 — військ. диригент, 1945—47 — керівник хорової капели при Харків. будинку вчителів, 1947—61 — викладач муз. шкіл, пед. уч-ща. Твори: симфонічні — «Святкова увертюра» (1950), сюїта-поема «1905» (1955), поема «Гомоніла Україна» (присвячена Т. Г. Шевченкові, 1959; 2-а ред. — 1972, та ін.), «Фантазії на дві українські народні теми» для фп. і симф. оркестру (1964); романси, обробки укр. нар. пісень, музика до драм. вистав («Макбет» У. Шекспіра, «Правда» О. Корнійчука та ін.).

Т. П. Булат

БОГДАНОВ Юхим Олександрович (бл. 1860, Новгород. губ. — після 1911) — укр. хормейстер, педагог, дослідник укр. церк. співу. Муз. освіту здобув у Придворній співацькій капелі в Петербурзі. З 1880 — на пед. роботі, 1884—97 — вчитель співу в Подільській духовній семінарії в м. Кам'янець-Подільському. Одночасно керував хорами згаданої семінарії та жіночого уч-ща, архієрейським хором, очолював клас співу на пед. курсах, збирав і аранжував для хору старовинні волин. та подільські культові наспіви, брав участь у підготовці до друку муз. зб. «Співак-лірник». Серед учнів — М. Д. Леонтович, який навчався у Б. теорії та історії музики, гармонії, старовинного співацького мист-

ва. 1897 Б. передав йому керівництво семінарським хором.

Гл.: Сборник церковных напевов, из Архива употребленных в Подольской, а частью Вильнской епархиях. Вильно, 1894. По поводу предполагаемого издания «Певца-лирника» (В. Жуковського), «Подольские епархиальные ведомости», 1894, 17 декабря. Об устройстве певческих хоров при церквях Подольской епархии. «Подольские епархиальные ведомости», 1895, 30 сентября.

В. Ф. Іванов

БОГДАНОВА Клавдія Іванівна [10(23).III 1905, Ашгабат — 23.I 1983, Київ] — рос. і укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1949. Закінчила 1924 драм. студію при Харків. губнаросвіт. Працювала в ленінградському «Червоному театрі» (1924—25), в харків. театрах «Пролеткульту» (1925—1928) та ХОРПС (1928—30), театрі з-ду «Арсенал» (Тула, 1930—32), Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки (1932—66). Ролі: Христиня Архипівна («Платон Кречет» О. Корнійчука), фрау Мільх («Під золотим орлом» Я. Галана), Агафія Тихонівна («Одруження» М. Гоголя), Кукушкіна («Тепленьке місце» Островського), Атуєва («Весілля Кречинського» О. Сухово-Кобиліна), Меланія («Діти сонця» М. Горького).

О. М. Хурсина

БОГДАНОВА Надія Костянтинівна [1836, Москва — 3 (15).IX 1897, Петербург] — рос. артистка балету. Навчалася у свого батька К. Ф. Богданова. 1848—50 виступала у виставах утримуваної ним балетної трупи на сценах Києва, Харкова, Одеси. 1850—55 вдосконалювала майстерність і танцювала провідні партії у балетах паризької опери. У 1855 році відмовилась брати участь в урочистій виставі з нагоди зайняття Севастополя англо-франц. військами і, розірвавши контракт з театром, повернулася на батьківщину. Партії: Сильфіда, Жізель, Есмеральда (одноя. балети Ж. Шнейцхоффера, А. Адана, Ч. Пуньї) та ін.

Лит.: Красовская В. М. Танцовщица Надежда Богданова. В кн.: Ученые записки Научно-исследовательского института театра, музыки и кинематографии. т. I. А., 1958; Николаев Н. Драматический театр в Киеве. К., 1988.

БОГДАНОВИЧ Василь (1754, Галичина — 1819, Відень) — польс. композитор. Автор інструм. творів. Серед них — «Козак з ааріаціями» для фп. (на одну з мелодій укр. нар. танцю козачок), вид. у Відні 1787.

Лит.: Українська фортепіанна спадщина. в. I. К., 1983.

БОГДАШЕВСЬКИЙ Юрій Борисович (29.III 1938, м. Васильків Київ. обл.) — укр. театр. критик і публіцист. Після закінчення 1962 Київ. ін-ту театр. мист-ва (педагог І. О. Волошин) працював у журн. «Мистецтво», з 1970 —

в журн. «Український театр» (з 1990 — гол. редактор). Автор рецензій, статей про актуальні проблеми театр. мист-ва, нові явища худож. процесу, творчих портретів діячів укр. театр. мист-ва. Респ. премія в галузі літ.-худож. критики ім. О. І. Білецького, 1984.

Ю. В. Гаврилов

«БОГЕМА» — творчо-концертна група. Ств. 1936 у Львові з метою пропаганди творчості укр. композиторів і написання муз. творів на укр. нац. ґрунті. Засновник і худож. керівник — В. Балтарович. До «Б.» входили композитори В. О. Барвінський, А. Й. Кос-Анатольський, Н. О. Нижанківський, жін. вокал. квартет у складі М. В. Сабат-Свірської, І. Купчинської, С. Михайлюк-ни і К. Войцехівської. Режисуру і худож. оформлення окремих концертів здійснював Л. С. Лепкий. В репертуарі — твори В. Балтаровича, В. О. Барвінського, М. Гайворонського, С. П. Людкевича та ін., переважно зх.-укр. композиторів, у т. ч. естрадні пісні. «Б.» влаштувала спільні концерти з т-вом Львівський «Боян», хором «Бандурист», чол. хором під керівництвом Є. Т. Козака та ін. Припинила існування 1939.

П. К. Медведик

«БОГОГЛАСНИК» — збірник духовних пісень (з нотами) і віршів моралізаторського змісту (канти, псалми), що виконувалися також поза церков. службою. Складений на основі рукописних співаників 17—1-ї пол. 18 ст. старослов'ян., давньоукр., частково польс. і лат. мовами із внесенням численних мовно-стилістич. виправлень у ряд пісеньних текстів. Найдавніший «Б.» видано у Почаєві 1790 (примірник зберігається у фондах ЦНБ АН України); згодом його перевидавали. Тексти пісень в «Б.» написано силабічними віршами різних розмірів та строфічної будови. Нотний запис ґрунтується на київській нотації. Серед авторів — Г. С. Сковорода, Д. Туптало, а також Д. Левковський, І. Вольський, І. Матиборський (їх прізвища «зашифровані» в

БОГОГЛАСНИКЪ

ПЬСОНЪ БІАГОГОВІТНИА

Прізвища Гіллій, Богданович, і
Наступні Свѣтъ нѣтъ на годъ
примѣняти.

Імѣня історичні Часточніхъ Неправихъ
Свѣтъ, такі різніми Писаними і
примѣняти.

СОДЪРЖАНІЕ.

Содѣтъ, по Свѣтъ Писанихъ, итѣми Чѣти
иерархичъ, такі різніми Писаними
Писаними і примѣняти.

Въ Свѣтъ Писанихъ: Лѣтъ Писанихъ,
Торжествъ Писанихъ, ітѣми Чѣти
иерархичъ, такі різніми Писаними
Писаними і примѣняти.

акровіршах). Включав і пісні анонімних авторів, муз. номери шкільних драм та ін. І. П. Котляревський використав мелодію пісні з «Б.» «З перших весни днів» для пісні Возного в п'єсі «Натаалка Полтавка» і пісню «О горе мні, гришнику суццю» у водевілі «Москаль-чарівник». Літ.: Перетц В. Н. Историко-литературные исследования и материалы. т. 1. СПб, 1900; Щеглова С. А. Богославник. Историко-литературное исследование. К., 1918. А. П. Корнію.

БОГОЛЮБОВ Володимир Олегович (б.х. 1954, Ленінград) — соліст укр. худож.-спорт. ансамблю «Балет на льоду», майстер спорту міжнар. класу, засл. арт. УРСР з 1985. У трупі — з 1977. Виконавець провідних партій, серед яких Хозе («Кармен» Ж. Бізе — Р. Щедрина, 1985).

БОГОЛЮБОВ Микола Миколайович [13 (25).І 1870, побл. Бугуруслана, тепер Оренбурз. обл. — 4.III 1951, Перм] — рос. і укр. оперний режисер, педагог, засл. арт. РРФСР з 1927. Закінчив 1894 муз. уч-ще в Казані. Згодом працював режисером в оперних трупах Казані, Саратова, Одеси, Пермі. 1907—10 — режисер Київ. оперного театру, де вперше на київ. сцені поставив опери «Два П'єрро», «Мададжара» («Сестра Беатріса») Б. Яновського (обидві — 1907, перші виконання), «Борис Годунов» М. Мусоргського, «Казка про царя Салтана» М. Римського-Корсакова, «Валькірія» Р. Вагнера. 1911—17 працював у Маріїнському театрі в Петербурзі. З 1923 — професор Бакінської, з 1929 — Тбіліської, з 1945 — Одес. консерваторії. З 1949 жив у Пермі. 1924 здійснив першу постановку «Тараса Бульби» М. Лисенка на сцені Харків. рос. держ. опери. 1925 оперою «Сорочинський ярмарок» М. Мусоргського у постановці Б. було відкрито Укр. держ. столичну оперу (Харків). Того ж року Б. брав участь у відновленні після пожежі Одес. оперного театру (склав проект монтування сцени). 1934—37 працював у Луганському оперному театрі. 1932—34, 1944—49 — гол. режисер Одес. театру опери та балету. Водночас здійснював постановки в оперних театрах Дніпропетровська («Броненосець „Потьомкін“» О. Чишка, 1937; «Піднята цілина» І. Дзержинського, 1939), Вінниці, Горького («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, 1939), Свердловська, Баку, Тбілісі.

Тв.: Полвека на оперной сцене. М., 1957; Шестьдесят лет в оперном театре. М., 1967. О. В. Емца.

БОГОМАЗОВ Олександр Костянтинович [26.III (7.IV) 1880, Ямпіль, тепер смт Сум. обл. — 3.VI 1930, Київ] — укр. живописець і графік. Навчався в Київ. худож. уч-щі у М. К. Пимоненка (1902—10), приватних студіях Ф. І. Рерберга та К. Ф. Юона в Москві (1906). На поч. 20 ст. викладав малювання у школах Києва, містечок і сіл України та Нагірн. Карабаху. Організатор

О. К. Богомазов. П'якря. Одія. 1927. ДМУОМ. Київ.

О. К. Богомазов. Автопортрет. Одія. 20-і рр. 20 ст. ДМУОМ. Київ.

(1914, разом з О. О. Екстер) мистецького об'єднання «Кільце» в Києві. 1919 — співробітник Всеукр. відділу мист-в Наркомосу УРСР, керував оформленням революц. свят у Києві. Член АРМУ з 1925. У 1922—30 — професор Київ. худож. ін-ту. Зазнав впливу стилю модерн, згодом виголосив своїм методом «спектралізму», власне варіант кубофутуризму. Серед творів: динамічні за манерою та яскраві за колоритом київські і кавказькі пейзажі, побутові сцени — «Базар», «Львівська вулиця у Києві», «Тюрма» (всі — 1914), «Паровоз», «Спогади про Кавказ» (обидва — 1916), «Пілярі» (1927), «Праця пілярів» (1929) та ін.; рисунки сухим соусом — «Хрещатик», «Над Дніпром» (обидва — 1914); ліногравюри — «На конверторному заводі» (1914); «Карл Маркс» (1926). Автор теор. дослідження «Живопис та елементи» (1914, 1928), в якому виклав засади авангардного мист-ва, піддав аналізу логіку мистецького сприйняття і психологію народження худож. образу. Найповніша посмертна виставка творів Б. відбулася 1991 в ДМУОМ.

Літ.: Горбачов Д. На сонячних вантах «Україна», 1980. № 20; Горбачов Д. Пророчий рукопис. В кн.: Наука і культура. Україна, в. 23. К., 1989; Димшич Е. Колесников М. Олександр Богомазов. Каталог творів. К., 1991. Д. О. Горбачов.

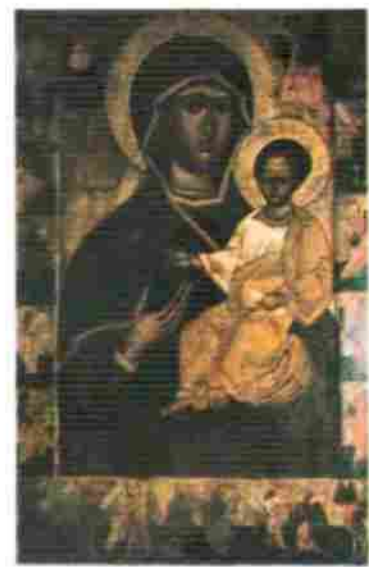
БОГОМАЗОВ Юрій Андрійович (2.X 1936, Баку) — укр. артист балету, засл. арт. УРСР з 1977. Закінчив 1956 Бакінське хореогр. уч-ще, 1957 — клас удосконалення Ленінгр. хореогр. уч-ща. Працював у Баку та Кишиневі, з 1959 — соліст, 1972—81 — педагог-репетитор Ансамблю танцю України.

БОГОРОДИЦЯ, Богоматір, діва Марія — за християнською міфологією, земна мати Ісуса Христа. Один з найпоширеніших реліг. персонажів у давньоукр. мист-ві. Найдавніші зображення Богородиці (у монумент. малярстві, іконописі, книжковій мініатюрі, дрібній металевій та кам'яній пластиці) відомі з часів Київської Русі. В 17—18 ст. зразки іконографії візант. походження переосмислюються щодо естетич. уявлень та істор.-культ. ситуації України. В укр. ренесансному та бароковому мист-ві іконографія Б. поширилася на скульптуру, гравюру, шитво й

гаптування, карбування, емаль, різьблення на дереві, тиснення на шкірі, пізніше — у малюванні на склі й на кахлях. В укр. мистецтві, як й у візантійському, іконографія Б. охоплює її одноосібні зображення або багатифігурні композиції з нею як гол. персонажем чи особою, що присуття при якійсь події з євангельських сюжетів. Найпоширенішими були ікони «Богородиця Одігітрія» — з поясным зображенням Марії, що тримає на лівій руці маленькою Ісуса. Збагачений різновид цієї іконографії — «Одігітрія з похвалою» (в оточенні пророків). В укр. живопису канонічне трактування Б. у кін. 16—18 ст. перейшло в ліричний образ земної жінки-матері (ікона роботи Ф. Сеньковича, 1599, Покровська церква в с. Ріпневі Львів. обл.; намісна ікона Святодухівської церкви Іконостасу у Рогатині, 1650). Т. з. чудотворні ікони найчастіше були варіантами «Богородиці Одігітрії». Найпоширеніші з них — ікони Б. Холмської, Іллінської або Почаївської, яка є варіантом композиції «Богородиця змишування» («Елеуса»), здавна відомої в укр. мист-ві, особливо на Волині. Елегійний варіант композиції «Богородиця Римська» створив 1722 Й. Кондзелевич (НМЛ).

У мист-ві Київської Русі пізніше побутували цілофігурні одноосібні зображення («Богородиця Оранта» у Софії Київській, 1043—1046) або разом з Ісусом («Велика панатія», 11—12 ст., ДТГ, та 16 ст. — з церкви Вознесіння Христова у м. Жидачеві Львів. обл.; намісні ікони 18 ст. Троїцької і Феодосіївської церков Києво-Печерської лаври), а також зображення Богоматері, що сидить на престолі (ктиторська фреска Троїцької замкової каплиці в Любліні, майстра Андрія, 1418; ікони з Флоринки — в Істор. музеї в Саноку,

Богородиця. Ікона з с. Підгороддя на Львівщині. 15 ст. НМЛ.

Польща, та невідомого майстра — у НМА).

Одним із свідчень творчого переосмислення традиц. іконографічних схем згідно з місцевими худож.-естетичними потребами є створена у Києві композиція «Печерська Богородиця» («Богородиця Свенська», кін. 11 ст., ДП). В укр. мист-ві ілюструвалися різні евангел. епізоди, пов'язані з образом Марії («Різдво Марії», «Введення в храм», «Благовіщення», «Зустріч Марії та Єлизавети», «Різдво Христове», «Покліч трьох царів», «Втеча в Єгипет», «Стрітня», «Юний Христос навчає в храмі», «Одруження в Кані Галілейській», «Оплакування Христа», «Вознесіння Господнє», «Зішестя Святого Духа», «Успіння Богородиці»). Б. є в дійсно-апостольських рядах, в окр. композиціях «Акафістного циклу» та «Страстей Господніх», у «Страшному суді», «Покрові», «Неопалимий купині», «Соборі пресвятої Богородиці», різних композиціях «Явлення Богородиці». Масштабно невелике зображення Б. може бути на іконах чи гравюрах («Св. Микола», «Св. Варвара»).

В мист-ві укр. барокко є складні символічні композиції (передусім у гравюрі), присвячені Б. Взаємодії укр. мист-ва з мист-вом сусідніх країн у 17—18 ст. розширили іконографію Б. («Непорочне зачаття», «Коронування Богородиці»), видозмінили традиц. композиції. У 18—19 ст. стилізована «Богородиця Одигітрія» поширена не тільки у мист-ві напівпрофес. художників (ікони, скульптура, гравюра, друк та ін.), а й у нар. розписі на кахлях (кахля роботи О. П. Бахматюка, 1859; Музей нар. мист-ва Гуцульщини в Коломиї) та склі (де нерідко є й композиції «Богородиця-годувальниця»).

1990 у Львові зусиллями Львів. філіалу н.-д. реставраційних майстерень та МХП АН України влаштовано виставку одного шедевра — «Богородиця Одигітрія з Дорогобужа» (кін. 13 — поч. 14 ст.), проведено міжнар. конференцію «Богородиця у духовній культурі українського народу».

Літ.: Кондаков Н. П. Иконография Богородицы, т. 1—2. Пг., 1914—15; Жолтовський П. М. Український живопис XVII—XVIII ст. К., 1978; Сисницька В. І. Українське станкове мalarство XIV—XVI ст. і традиції візантійського мистецтва. У кн. Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. К., 1983.

О. Ф. Сидор
БОГОРОДЧАНСЬКИЙ ІКОНОСТАС — видатна пам'ятка укр. мист-ва. Ств. 1698—1705 під керівництвом І. Кондзелевича для Манявського скиту. П'ятирусний ансамбль Б. і — важлива віха у розвитку мист-ва укр. барокко. Він ілюструє процес стилістич. змін не тільки в живопису, а й у декор.-різьбленні та архіт. конструкції іконостасів. Процес якісних змін у мalarському компоненті Б. і. простежується і в композиційній

побудові та формально-пластичному трактуванні, й у використанні олійних фарб з їх можливостями тонких лесувань, і в переході до барокової системи колориту, і насамперед, у новому розумінні естетич. ідеалу людини з усією її багатогранністю та внутр. динамічністю. Стилістичні принципи барокко відчутні в монумент. трактуванні багатьох композицій, контрастні поєднаннях в одному ансамблі з невеликими за площею зображеннями, в різноманітності ікон за конфігурацією, в активних колористичних акордах окремих композицій. Б. і. серед тогочасних пам'яток укр. мист-ва відзначається також своєрідною іконографічною програмою, введенням у його структуру численних рідкісних у вітчизн. мalarстві сюжетів та персонажів. Першим склав опис Б. і. І. М. Вагилевич (1841).

Літ.: Драган М., Пешанський В., Свенський І. Скит Манявський і Богородчанський іконостас. Львів, 1926.

О. Ф. Сидор
БОГОСЛОВСЬКИЙ Євген Васильович [13 (25).X 1874, Нижній Новгород — 8.IX 1941, Чернігів] — російський та український музикознавець, піаніст, педагог і муз.-громад. діяч. Закінчив 1897 Харків. ун-т, 1900 — Моск. консерваторію (навчався у С. І. Таїєва). 1908—09 вивчав історію і теорію музики у Німеччині. Проводив пед., концертну і лекторську роботу в Москві. З 1919 — у Чернігові зав. муз. секцією Губнарсовіти, 1921—29 — викладач заснованої ним муз. школи, у 30-х рр. — пед. технікуму. Виступав як соліст, аккомпаніатор та імпровізатор (у кіно). Автор книг «В. А. Моцарт» (1905), «Загальна історія музики», де є розділ, присвячений укр. музиці (рукопис), численних статей у пресі.

Літ.: Зелов Н. Музикант-просвітитель «Советская музыка», 1969, № 11.

БОГОСЛОВСЬКИЙ Микита Володимирович [9 (22).V 1913, Петербург] — рос. композитор, нар. арт. СРСР з 1983. Навчався 1927—28 у О. К. Глазунова. 1930—34 — вільний слухач Ленінгр. консерваторії. Твори: бл. 300 пісень (серед яких — «Любиме місто», «Сплять кургани», «Темна ніч»); балет-казка «Королівство кривих дзеркал» (1953); 12 муз. комедій (у т. ч. «Ніч перед Різдвом», 1921; «Я люблю, Архімед!»; Одес. театр. муз. комедії, 1961); 6 симфоній, «Українська фантазія» для оркестру (1972); музика до драм. вистав і кинофільмів (зокрема, «Велике життя», «Винищувачі»,

Богородчанський іконостас.
І. Кондзелевич.
Тайна вечери.
1698—1705.

Богородчанський іконостас.
І. Кондзелевич.
Архангел Гавриїл (зліва).
1698—1705. НМА.

Богоявленська церква
в с. Кукаві Львівської обл. 1693.

«Олександр Пархоменко», «Два бійці», всі — Київ. кіностудії худож. фільмів; «Тасмачий острів», «Ескадра повертас на захід» та «Золотий годинник» — Одес. кіностудії).

БОГОХВАЛЬСЬКИЙ Август (? — ?) — архітектор. 1900—14 працював у Львові. За його проектами побудовано житл. будинки в стилі модерн по сучас. вулицях Мельника № 7 (1905), І. Франка № 84 (1905—07), Донцова № 16 (1906), Глибокий № 8—10 (1910).

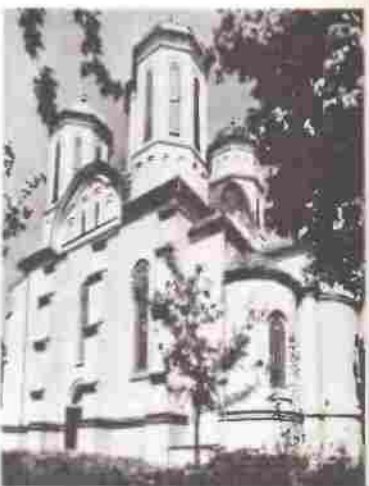
Ю. О. Бірюльов

БОГОЯВЛЕНСЬКА ЦЕРКВА — 1) У с. Кукаві Львів. обл. — пам'ятка бойківської архітектурної школи. Засн. 1693. В 1985 здійснено реставрацію. Церква дерев. тризрубна, триверха. невеликого розміру. Зруби близькі до квадратів: центральний перекритий наметовим верхом з трьома залами, бокові (менші) — наметами з двома залами. Зруби оточує піддашся. В інтер'єрі — іконостас Львівської школи іконопису (1693).

І. Р. Могилін

2) В м. Острозі Рівнен. обл. — пам'ятка арх-ри 15—16 ст. Збудована на території замку-резиденції укр. феодалів кн. Острозьких. Деякі дослідники датують її 15 ст., інші — 1521. У первинному вигляді поєднувала традиц. прийоми давньорус. арх-ри з готич. формами. 1887—91 Б. ц. було перебудовано. Об'ємно-просторова структура споруди повторює хрестово-купольну схему давньорус. храмів. Пам'ятка тринафна, триапсидна, чотиристовпна, з 5 банями. Вівтарна частина нижча за осн. об'єм. Пн. мур церкви оборонний (товщина бл. 2.5 м), декорований

Богоявленська церква
в м. Острозі Рівненської обл. 15—16 ст.
Перебудова 1887—91.

глухою аркадою, окрім бійниць має широкий виступ, який у давнину служив дозорним майданчиком. Пн. та зх. фасади укріплено ступінчастими контрфорсами. Півдиркульним склепінням рами просторового хреста відповідають закомари на зовн. фасадах. Первісний декор інтер'єру мав готич. характер. На стінках — олійний живопис, виконаний почаївськими майстрами 1887—91. Високою художністю відзначається дубовий різьблений іконостас кін. 19 ст.

Т. Г. Моніфасова.

БОГОЯВЛЕНСЬКИЙ СОБОР у Києві. Збудовано 1690—93 у стилі укр. барокко за проектом арх. Й. Д. Старцева. Зведено за зразком традиц. тринефного храму, однак від традиц. планування його відрізняв трансепт, який виступав з Пд. і Пн., та широкий притвор, що містився з Зх. у межах ризалітів. У просторовій композиції Б. с. гармонійно поєднано дві протилежні тенденції — глибинного і висотного розкриття простору. Б. с. мав 5 бань, його фасади вінчали фігурні фронтони. Після пожежі 1811 фронтон притвору було оздоблено ліпним орнаментом. Інтер'єри були розписані укр. художником І. Квятковським та італ. художником Дж. Б. Скотті. Іконостас створено за кресленнями арх. А. І. Меленського (1825). Б. с. зруйновано 1935. Тут були поховані гетьман П. К. Сагайдачний, вчений, мандрівник і художник В. Г. Григорович-Барський. Див. також *Братський монастир*.

БОГУСЛАВ — місто Київ. обл. Вперше згадується в літописах під 1195 (Патівський список). Був одним з найукріплених поселень на пд. кордонах Давньої Русі. Розшиг Б. припадає на 16—17 ст. Араб. мандрівник і письменник Павло Халебський згадує Б. як велике місто з трьома церквами, укріпленнями і цитаделлю. Був одним з центрів визв. війни укр. народу 17 ст. З істор. подій, що відбувалися в Б., пов'язано думу «Маруся Богуславка» та пісню-баладу «У містечку Богуславі» («Про Бондарівну»). За мотивах цих творів *Карпенко-Карий* написав драму «Бондарівна» (1884), М. І. Вериківський — ораторію «Дума про дівку-бранку Марусю Богуславу» на сл. М. Т. Рильського (1923) та перший укр. балет «Пан Каньовський» (1931), А. Г. Свєтчиков — балет «Маруся Богуславка» (1951). Пам'ятка арх-ри — Троїцька церква у стилі класицизму (1862). Споруджено пам'ятники партизанці М. К. Гризун (1949, скульптор О. Ф. Аверчук; її пам'яті присвячено також балет «Поєма про Марину» Б. Яровинського, 1968), легендарний нар. героїні Марусі Богуславі (1981, скульптор М. П. Короткевич, арх. В. С. Богдановський), Т. Г.

К. Б. Богуславський.

Богоявленський собор Братського монастиря у Києві. 1690—93. Притвор. 18 ст. Арх. Й. Д. Старцев. Видозображення у повітря 1935.

Богуслав. І. Г. Нечипоренко, Н. П. Скопцев. Покришало. Ручне ткацтво. 1971, 1973.

Шевченку (1985, скульптор Т. М. Братерський).

Б. — відомий осередок традиційного ручного узорного ткацтва. 1945 тут організовано пром. кооперативну артілю (з 1960 — ф-ка. з 1990 — *Богуславська фабрика художніх виробів «Богуславка»*).

У Б. народилися художники А. Галик та І. М. Сошенко (відкрито його мемор. музей, на території якого 1982 встановлено пам'ятник художникові, скульптору І. М. Копайгоренку, арх. В. С. Богдановський). У Б. перебували Т. Г. Шевченко (про що є згадка в його повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали»). Марко Вовчок, І. С. Нечуй-Левицький, С. В. Васильченко, який організував тут місц. аматор. драм. гурток.

А. К. Жу.

БОГУСЛАВСЬКА ФАБРИКА ХУДОЖНІХ ВИРОБІВ «БОГУСЛАВКА». Заснована 1945 як ткацька артіля. 1960—90 — фабрика «Перемога». Витворює традиції для Богуслава килимові та декор. тканини, килими, напівники, скатерті, рушники, штори, покривала, серветки, доріжки, наволочки тощо. Для тканин характерна техніка човникового ткацтва, поширений орнамент. мотив — восьмипроменева зірка, серед кольорів переважає червоний, що гармонійно поєднується з чорним, синім, жовтим і білим тлом. Зразки для виробництва створюють Н. П. Скопцев та І. Г. Нечипоренко; серед майстрів — С. В. Бойко, І. О. Березова, М. І. Велика, Н. І. Гуріненко, Т. Г. Кушнірєвська, Г. І. Сохацька, А. І. Тарасенко. Вироби ф-ки відзначено дипломами та почесними грамотами на респ. та всесоюз. виставках. Зберігаються у ДМУНДМ та ін. музеях республіки.

Лит.: Лашук Ю. П. Київська область. В кн.: Народні художні промисли УРСР. К., 1986.

А. О. Леснова.

БОГУСЛАВСЬКИЙ (Boguslawski) Войцех (9.IV 1757, Гліно, полб. Познань — 23.VII 1829, Варшава) — польс. драматург, режисер, актор, теоретик та історик театру. 1780—82 — актор, 1795—99 — директор польс. міськ. театру у Львові. Тут здійснив вистави власних комедій («Модні спазми», 1797, та ін.), польс. мовою поставив трагедію «Гамлет» У. Шекспіра (1797), опери польс. композиторів, для яких написав лібретто («Іскахар, король Гуа-аксари» і «Амазонки» Ю. Ельснера та ін.). Виступив ініціатором масових оперних вистав просто неба («Амазонки» Ю. Ельснера, 1796, «Агатка» А. Х. Радзивілла, 1797). Більшість творчого доробку Б. увійшла до його «Драматичних творів» (т. 1—12, 1820—23). Найкращим є лібретто коміч. опери «Витадане чудо, або Краків'яни і гуралі» (1794, муз. Я. Стефані; пост. 1976 в Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка, реж. Є. Красовський). Автор праці

«Драматургія, або Наука сценічного мистецтва» (1812).

А. З. Мазелі.

БОГУСЛАВСЬКИЙ Костянтин Євгенович (21.V 1895, с. Павлівка, тепер Луганської обл. — 7.XII 1943) — укр. композитор, хор. диригент, співак (високий бас). Навчався в духовній семінарії (1910—14) та ун-ті (1914—15) в Харкові.

В 1915 вступив до Харків. муз. уч-ща (клас композиції С. С. Богатирьова), тоді ж навчався співу у приватній вокал. студії П. В. Голубева. Брав активну участь у культур. буд-ві повоєнн. періоду як організатор муз. роботи при клубах і сільбудах, співак і композитор агітбригад. 1922—25 — диригент хору Школи червоних старшин, 1924—27 — вчитель музики у трудових школах, дитбудинках, керівник студії юних композиторів при Харків. палаці піонерів, з 1927 (з перервою 1929—31) — композитор, муз. редактор Харків. радіостудії.

Б. — один із засновників і пропагандистів укр. рад. пісні. Видав 1926 разом з П. О. Коцицьким зб. «Масовий спів», де вміщено хороший репертуар, упорядкований за календарем революц. свят, і практичні поради по організації самодіяльного хорового гуртка. 1928 — методичний посібник «Музична грамота, хорова спів та оркестрова справа в клубі». Автор методичних розробок з нотної грамоти для початківців, опублікованих у журн. «Весела бригада» (1935). Твори: масові пісні та хори [серед них «Дванадцять косарів» на сл. І. Шевченка, «Юнацький марш» на сл. В. Поліщука, «Барабани б'ють» на сл. В. Еллана (Блакитного), «Комсомольське серце» на сл. М. Кожушного, збірник «Червоний юнак», «Дванадцять комсомольських пісень», «Перше травня», «Червоне село», «Піонери йдуть» та ін.]; обробки нар., зокрема ряду революц. пісень, дитячі опери «Андрійко-козак», «Годинник»; муз. комедія «Кум та ніч проти Різдва» (за повістю М. Гоголя «Ніч перед Різдом»); струнний квартет, музика до поеми «У каткомбах» Лесі Українки та ін. Був репресований 1937.

Лит.: Грицюк Н. З пісенного літопису 20-х років. Композитор К. С. Богуславський. «Українське музикознавство», 1974, в. 9.

Н. І. Грицюк.

БОГУСЛАВСЬКИЙ Яків (? — ?) — укр. маляр 19 ст. Жив у с. Западничях (тепер Красилівського р-ну Хмельн. обл.). Для Троїцької церкви (1790) у с. Коліща на Хмельниччині виконав 1851—52 іконостас.

Лит.: Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Почаев, 1899.

О. Ф. Сидор.

БОГУЧАРОВ Володимир Йосипович (27.IX 1947, хутір Нижня Речка Нежаєвського району Волгогр. обл.) — укр. баяніст і диригент, засл. арт. УРСР з 1990. Закінчив 1967 Волгогр. уч-ще

мист-в. 1967—79 — концертмейстер. 1979—86 — артист, з 1986 — диригент оркестру фольклорно-етногр. ансамблю «Славутич» Дніпроп. філармонії (до 1974 — при Муз.-хоровому т-ві УРСР).

БОГУШОВИЧ Шимон (Богущ; ? — бл. 1644, Львів) — маляр. За походженням вірменин. Син та учень П. Доношовича. Згадується у львів. міськ. документах під 1605. Навчався в майстерні батька. Працював придворним живописцем у польсь. магнатів Вишневецьких, Мнішеків та ін. Разом з Агедмитрієм I побував у Москві. У зв'язку з цим йому приписують картини «Коронаційний похід і коронація Марії Мнішек» (ДІМ, Москва), «Приїом польських послав Агедмитрієм I» (Будапешт. істор. музей), портрети М. Мнішек та Агедмитрія I (ДІМ, Москва), Я. С. та Ю. Мнішеків (Львів, КГ). 1620 працював у Жовків (тепер Львівська область) у замку С. Жолкевського, де написав картину «Битва під Клаузіном»; йому також приписують картину «Княжий бенкет» (обидві — Львів, КГ).

Літ.: Овсійчук В. Деякості армянських живописців во Львові (XV—XVII вв.). «Історико-філологічний журнал», 1966, № 2; Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983. В. А. Овсійчук.

БОГУШОВИЧ Ян (Богущ; ? — ?) — живописець кін. 16 — поч. 17 ст. За походженням вірменин. Син П. Доношовича, брат Ш. Богущовича. Згадується у львів. міських актах під 1605. Малював у манері цехового малярства.

Йому приписують портрети короля Сигізмунда III та його дружини Анни Австрійської (Краків, Ягеллонський ун-т).

БОГША Лазар (? — ?) — фініфтьяр 12 ст. Жив і працював у Києві. На замовлення киятині Єфросинії для Спасо-Єфросинівського монастиря у Полоцьку виготовив 1164 дерев. нап্রেстьольний шестикінцевий хрест, оббитий 22 золотими пластинами, обрамлений зерню. В техніці *перегородчасті* емалі на пластини хреста виконано сюжетні зображення («Деїсус», «Євангелісти», «Патрональні святі киягині Єфросинії», «Богородиця», «Іоанн Предтеча») та орнаменти. Дещо позначені впливом традицій візант. мист-ва. Хрест під час нім.-фашист. окупації вивезено 1942 з Полоцька.

Літ.: Алексеев А. В. Лазарь Богша — мастер-ювелир XII в. «Советская археология», 1957, № 3; Макарова Т. И. Перегородчатые эмали Древней Руси. М., 1975. А. В. Поліщук.

БОДАРЕВСЬКИЙ Микола Корнілович [12 (24). XI 1850, Одеса — 1921] — укр. живописець. Навчався в Одес. малювальній школі, 1869—73 — у петерб. АМ, її академік з 1908. З 1880 брав участь у виставках Т-ва *передвижників*, з 1900 — член *Товариства південноросійських художників*. Працював в основному на Україні. Твори: «Старий

М. К. Бодаревський. Портрет невідомого. Олія, 1888. ДМУОМ, Київ.

рибалка» (1883, ДТГ), «Весілля у Малоросії» (1887, ДРМ), «Перший Спас у Малоросії» (1892, Одес. ХМ); портрети Є. П. Бодаревської (1890), невідомого (1896, Одес. ХМ), письменника І. Ф. Василенського (1906), артистки А. Я. Липковської (1916).

Літ.: Каталог ювілейної виставки академіка Н. К. Бодаревського. СПб, 1913.

БОДНЯ Євдокія Степанівна [6 (19). VIII 1916, с. М'якеньківка, тепер Полтав. обл. — 25. VIII 1981, смт Решетилівка тієї ж області] — укр. майстер худож. вишивки. Працювала в Решетилівській артілі, згодом — на ф-ці худож. виробів (1933—72; з перервами), з 1967 — творчий майстер ручної вишивки. Вишивала сорочки, накидки, покривала, скатерки. Твори експонувалися на виставках у Монреалі та Лейпцигу. Зберігаються у ДМУОМ, Полтав. краєзнав. музеї.

В. М. Ханко.

БОДЯНСЬКИЙ Осип Максимович [літ. псевд. — Запорожець, Ісько Материнка, М. Бода-Барвінець, І. Мастак та ін.; 31. X (12. XI) 1808, містечко Варва, тепер смт Черніг. обл. — 6 (18). IX 1877, Москва] — укр. і рос. фольклорист, філолог-славист, історик, письменник і перекладач, чл.-кор. Петерб. АН з 1854. Закінчив 1834 Моск. ун-т, 1842—68 — його професор. 1837—42 перебував у наук. відрядженні в пд. і зх.-слов'ян. країнах, де встановив зв'язки з відомими славистами П. Й. Шафариком (деякий час працював під його керівництвом у Празі), Я. Колларом, В. Ганкою, В. Караджичем. З 1845 — секретар Моск. т-ва історії й старожитностей російських. 1846—48, 1858—77 — редактор «Чтений Московского общества историн...», де опублікував чимало матеріалів з історії та культури Росії й України (зокрема, розвідку «Народні пісні Галицької і Угорської Русі» Я. Головацького). Серед праць — дослідження «Про народну поезію слов'янських племен» (1837), в якому порушував питання ритміки та мелодики укр. нар. пісень. Записував тексти укр. нар. пісень. Був у дружніх стосунках з М. В. Гоголем, Т. Г. Шевченком, М. О. Максимовичем. Разом з братом Ф. М. Бодянським записав на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині тексти понад 800 укр. пісень, які упорядкував у двох рукописних збірках. Опубліковано зб. «Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських» (1978).

Літ.: Кондратов Н. А. Осип Максимович Бодянський. М., 1956; Дай О. І. Фольклористична діяльність Осипа та Федора Бодянських. В кн.: Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських. К., 1978; Франко І. Я. Осип Бодянський. В кн.: Франко І. Зібрання творів, т. 34. К., 1981.

БОЖЕЙКО Володимира Іванівна (15. V 1897, с. Рокитне, тепер Яворів. р-ну Львів. обл. — 13. VIII 1955, Львів) — укр. піаністка і педагог. Гри на фп. навчалася

1915—22 у Віден. муз. академії (у Е. Зауера, А. Кессісоля і Є. Лялевича). 1921—26 — викладач Інтернац. ін-ту ім. Ф. Ліста у Відні. 1926—39 — перемишльського філіалу Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, з 1945 — концертмейстер хорової капели «Трембіта» і Львів. консерваторії.

З 1912 виступала з концертами у Відні, Празі, Граці, Львові та ін.

А. З. Мазепа.

БОЖЕК Юлій Іванович [8 (21). V 1915, Одеса — 30. I 1994, там же] — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1973. Навчався 1938—41 в Одес. театр. уч-щі.

Працював в Одес. ТЮГу (1944—59). З 1959 — в Одес. укр. муз.-драм. театрі ім. Жовтневої революції. Актор широкого діапазону, наділений тонким почуттям гумору. Ролі: Іван («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Гусак («Отак загинув Гуска» М. Куліша), Іларіон Гроза («Сторінка щоденника» О. Корнійчука), Кисіль («Правда і криква» М. Стельмаха), Підколюсін («Одруження» М. Гоголя), Батько («Поріг» О. Аударова), Скапен («Витівки Скапена» Ж. Б. Мольєра), Ейнштейн («Фізики» Ф. Дюрренматта) та ін.

А. І. Федченко.

БОЖЕНКО Анатолій Іванович (18. III 1920, м. Київ) — укр. письменник, драматург, перекладач. Закінчив 1948 Київ. ун-т. Автор п'єс для дітей («І любов» (1960), «Шукачі подвигів» (1961), того ж року поставлена в Київ. ТЮГу), «Таємничий скарб» (1963), «Під рідним небом» (1969), які ставили театри України.

А. І. Барабан.

БОЖЕРЯНОВ Іван Миколайович [27. I (8. II) 1852, Петербург — 8. I 1919, Петроград] — рос. історик образотвор. мист-ва, театру і музики, літератор, видавець. Видавав і редагував тиждень «Художественный хроникер» (СПб, 1887). Автор ряду книг з питань розвитку мист-ва в Росії, «Ілюстрованої історії російського театру 19 ст.» (т. 1—2, 1903—06), а також численних статей у журналах «Русская старина», «Киевская старина», в «Ежегоднике императорских театров» та ін. У журн. «Киевская старина» публікував статті про художників і музикантів — вихідців з України (В. А. Боровиковського, К. І. Головачевського, Д. С. Бортнянського). У тижденьнику «Художественный хроникер» виступив з матеріалами про мистецьке життя України (проект статуту Т-ва красних мист-в у Києві, про *Рисувальну школу* М. І. Мурашка, Володимирський собор у Києві, Одеське т-во красних мист-в та ін.), про Т. Г. Шевченка, в т. ч. з першою публікацією рисунка «Шевченко і казахський хлопчик, що грається з кішкою», а також уривка з повісті «Художник».

Літ.: Шайов В. Цікава сторінка Шевченкини «Літературна Україна», 1982, 4 березня. В. В. Шайов.

О. М. Бодянський.

Л. Богша. Хрест. Срібло, кошттовні камені, перегородчаста емаль, 1167.

БОЖИК (Борчук?) Матвій (? — ?) — художник 16 ст. У 1556 малював на дошках сцени з життя св. Домініка для каплиці собору монастиря домініканців у Львові.

В. С. Александрович.

БОЖИЙ Михайло Михайлович [7 (20). IX 1911, Миколаїв — 1. I 1990, Одеса] — укр. живописець, нар. художник СРСР з 1963, дійсний член АМ СРСР з 1962. У 1930—33 навчався у Микол. худож. технікумі у Д. К. Крайнева. Працював у всіх жанрах живопису. В роки Вел. Вітчизн. війни виконував плакати для «Окон ТАСС» в Одесі (1941). Створював масштабні картини, пройняті правдою життя, лірикою, глибиною філос. узагальнень. У портретах сучасників втілював складний внутр. світ людини: портрети Героя Рад. Союзу Р. Кушляняського (1945, НМЛ), нар. артистки УРСР А. В. Моринцевої-Мадівської (1947, Одес. ХМ), «Відмінниця Світлана Шипунова» (1950), «Медсестра», «Дівчина в синій хустці» (обидва — 1955, ДМУОМ). Виконав цикл картин, присвячених В. І. Леніну: «В. І. Ленін біля карти ГОЕЛРО» (1961), «20 століття. В. І. Ленін» (1964—67), «Новий час» (1969; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1974; всі — ДМУОМ), «Апостолата» (1975, Черкас. ХМ), «Травень» (1981—82), «Великий мрійник» (1985) та ін.

М. М. Божій. «Думи мої, думи...» 1959—60. Олія. ДМУОМ. Київ.

Б. створив ряд картин, присвячених Т. Г. Шевченку («Думи мої, думи...», 1959—60, ДМУОМ; «Катерина. За мотивами поеми Т. Г. Шевченка», «Т. Г. Шевченко на Дніпрі», обидві — 1985—86, та ін.), сюїту «У Михайлаєвському», в якій втілено образ О. С. Пушкіна («О. С. Пушкін і А. П. Керн», 1978, Одес. ХМ, «Світанок» і «Спогад», обидві — 1981—82). Серед ін. творів — жанрові композиції («Перший урок», 1950; «Таню, не моргай!», 1954, НМЛ; «За вишиванням», 1979; «Спогади про Іспанію. Присвята Веласкесу», 1981—83), пейзажі, натюрморти.

Лит.: Шаповишников Ф. Г. Михайло Михайлович Божій. К., 1963; Михайло Божій. Альбом. К., 1977; Михайло Михайлович Божій. Живопись. Графика. Каталог выставки произведений. К., 1986; Михайло Михайлович Божій. Биобиблиографический указатель. Одесса, 1987.

О. В. Замосцьян.

БОЖИЙ Святослав Михайлович (22. XI 1938, Одеса) — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1969. Син М. М. Божія. Закінчив 1958 Респ. худож. школу (клас О. П. Ацманчука і О. М. Лолухова). Працює в галузі тематич. картини, портрета. Твори: «Червоний витязь» (1965), «Безіменна висота» (1967—69), «В. І. Ленін і Н. К. Крупська» (1980), «Портрет батька», «Г. І. Котовський» (обидва — 1982), «Жди мене» (1985). Зберігаються в ДМУОМ, Одес. ХМ та ін. музеях республіки.

Лит.: Святослав Божій. Альбом. К., 1982.

БОЖКО Федір (? — ?) — укр. співак (тенор), хоровий диригент, актор і педагог 18 ст. У 80—90-х рр. — другий тенор кріпачкої трупи графа М. П. Шереметєва, у складі якої брав участь в оперних виставах на сцені Останкінського театру в Москві. Одночасно викладав спів і сольфеджіо кріпосним співакам та жіночому складу трупи, прослуховував дітей, яких добирали до трупи. Спільно з С. А. Десяр'ювим і хормейстером Г. Мамонтовим керував графським хором. Разом з Б. у трупі М. П. Шереметєва співали також Петро (1796 як співак-крипак супроводив графа до Петербурга), Григорій та Павло Божки (відомі відповідно 1789 та 1808 як малолітні півці).

Лит.: Елизарова Н. А. Театры Шереметевых. М., 1944. М. С. Юрченко.

БОЖКО (Божков) Федір (? — 9. VII 1745, Петербург) — укр. і рос. півчий. В 40-х рр. — уставник Придворної співацької капели в Петербурзі, з 1743 — двоєчник. Був у близьких стосунках з укр. діячами Я. Марковичем і М. Ханенком, які згадують про Б. у своїх спогадах. Похований в Олександрівській лаврі в Петербурзі.

М. С. Юрченко.

БОЖКО-ЛАЦАНІЧ Людмила Федорівна (21. VIII 1941, Полтава) — укр. співачка (сопрано), нар. арт. УРСР з 1981. Закінчила 1965 Київ. консерваторію (клас З. М. Гайдай). 1965—68 та з 1975 — солістка Львів. театру опери та балету, 1968—75 — Великого театру СРСР. Для Б.-Л. найхарактерніше ліричне амплуа. Партії: Мавка («Лісова пісня» В. Кирейка), Зося («Заграва» А. Кос-Анатольського), Любов Шевцова («Молода гвардія» Ю. Мейтуса), Оріся («Одеська балада» Б. Яновського), Людмила («Руслан і Людмила» М. Глинки), Луїза («Дуеня» С. Прокоф'єва), Мімі, Мюзетта («Богема» Дж. Пуччіні). Гастролювала в багатьох зарубіж. країнах.

Л. З. Мазепа.

БОЖНИК — 1) Дерев. полочка для ікон кутоподібного профілю. Буває складної конструкції — у вигляді підвісної шафи з шухлядкою для свічок. З 18 ст. Б. — важлива частина обладнання сільсь. житла на Україні, розміщувався на покутті або вздовж двох стін. Зовні прикрашений

С. М. Божій. Справа. Олія. 1964. Одеський ХМ.

Ю. І. Божик.

М. М. Божій.

Л. Ф. Божко-Лацинич у ролі Оксани («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського).

профілюванням, різьбленням, інкрустацією, декор. розписом. 2) Вишиваний рушник, яким обгортали ікону, покривали чи навішували його вздовж на поличку-божник. Місц. назви на Подніпров'ї — набожник, на Поліссі — завіска, навіска, на пн. Лівобережжі — божник, пелена, на Поділлі — наобразник.

М. Р. Селівачов.

БОЇМІВ КАПАЦІЯ у Львові — пам'ятка арх-ри епохи Відродження. Збудована 1609—15, за ін. джерелами — 1607—10 або 1609—17, на кошти львів. купця Ю. Боїма як родинний мавзолей. Буд-во здійснювалося у два етапи: на першому (1609—11, за участю будівничого і скульптора А. Бемера, скульптора Я. Пфістера) створено архіт. об'єм і частину декору — фігури біблійних пророків на цоколі вівтаря, можливо, фрески з зображенням Христа і Богородиці; рельєф «Юрій Змієборець» на пн. фасаді. На другому етапі (1612—15, скульптор Г. Шольц) після перебудови вигляд споруди радикально змінився: гол. фасад невеликої квадратної в плані споруди було заповнено суцільним різьбленням (композиції, бюсти, орнаменти, написи).

Гол. фасад по горизонталі має тридільне членування. По вертикалі нижній ярус і цоколь розділено шістьма колонами, оздобленими плоским орнаментом. Середні колони обрамляють портал, між зовн. парами колон розміщено півциліндричні ніші з статуями апостолів Петра і Павла. На цій конструктивній основі розгорнуто килим орнаментів, фігурних рельєфів, голівки херувимів і маски левів. Над вікнами і порталом у медальйонах вміщено барельєфні бюсти пророків (Соломон, Давид, Ісайя, Даниїл, Ієремія, Захарій, Міхей, Осія). Демократичність типажів і реалізм їх трактування зближують ці зображення з нар. галицькою скульптурою. Скульпт. «цитати» над пророками пояснюють сцени «страстей», розміщених у верх. ярусі: «Зняття з хреста» — центр. барельєф, «Несіння хреста» і «Прибавання» — рельєфи в півкартушах і чотири скульпт. групи, встановлені між картушами і обелісками.

На відміну від гол. фасаду, конструктивна цілісність якого губиться під суцільним скульпт. декором, пн. і сх. фасади оформлені пілястрами іонічного ордера, на східному — фрескові портрети Юрія і Ядвіги Боїмів (серед 17 ст., можливо, худож. Ян Дзіані). Інтер'єр Б. к. щільно заповнено скульпт. творами — різними за часом і матеріалом. Комплекс вівтаря було створено у два етапи. Спочатку збудовано високий цоколь з вапняку, розчленований пілястрами і отворами дверей, декорованими арабесковим орнаментом. На пілястрах — постаті пророків. Верхню

частину вівтаря виконано з пісковиком, доповнено ліпниною, поліхромним пофарбуванням, позолотою. В іконографічному оформленні вівтаря — сцени «страстей», «Страшного суду», «Вознесіння», фігури євангелістів, херувимів, що своєрідно пов'язує інтер'єр з ідейним змістом пластики фасаду. В інтер'єрі є також мармурові епітафії Боїмів (скульптор Й. Пфістер) і лави-крилоси (1736). Купольне перекриття пам'ятки оформлено кесонами, заповненими скульпт. погруддями отців церкви і пророків, у центрі — скульпт. композиція «Новозавітна трійця». В скульптурі Б. к. відчуття впливу Відродження. Поряд з класичною спадщиною в пам'ятці яскраво виступають риси нар. мист-ва.

Лит.: Любченко В. Ф. Львівська скульптура XVI—XVII століть. К., 1981.

Боїмів каплиця у Львові, 1609—15.

Боїмів каплиця у Львові. Й. Пфістер. Павло Боїм з синами. Фрагмент інтер'єра. Алебастр. 1611—15.

БОЙКИНЯ Никифор Михайлович [2 (15). VI 1901, с. Товмач, тепер Черкас. обл.] — рос. і укр. співак (баритон), нар. арт. РРФСР з 1957. Муз. освіту здобув 1931—35 у Дніпроп. муз.-театр. технікумі. Удосконалював вокал. мист-во у В. А. Войтенка, 1935—41 — соліст Дніпроп. 1941—44 — об'єднаних Дніпроп. і Одес. (Красноярськ), 1944—47 — Харків., 1947—63 — Пермського театрів опери та балету. Партії: Карась («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Микола, Марс («Наталка Полтавка», «Енеїда» М. Лисенка), Запара («Щорс» Б. Лятошинського), Грязной («Царева наречена» М. Римського-Корсакова), Болотников («Іван Болотников» Л. Степанова; Держ. премія СРСР, 1951), Ескамільо («Кармен» Ж. Бізе) та ін.

І. М. Лисенко.

БОЙКІВСЬКА АРХІТЕКТУРНА ШКОЛА — один з напрямів укр. нар. дерев'яної архітектури на тер. Бойківщини. Розвинулася у 17 — на поч. 20 ст. на давньорус. основі і наслідувала сх.-слов'ян. традиції. Майстри бойки ставили зруби з тікколода (плениць). Житл. та госп. споруди вкривали соломомою, громадські — гонтом. Житл. будинки споруджували двох типів: окремо від госп. будівель (хата) або зблоковані під спільним дахом з госп. приміщеннями (довга хата). Житл. частину в обох

типах споруд розміщували між сіними та госп. приміщеннями. Вдодовж двох стін, а інколи навколо будинку влаштовували галереї. Дахи стрімкі, втричі вищі, ніж стіни, причілки вписані у рівносторонній трикутник, галереї розміщено під припущеннями. Арх-ра культових споруд Б. а. ш. вплинула на формування стилю укр. бароко. Маючи спільні риси з загальноукр. нар. арх-рою, пам'ятки цієї школи відзначаються яскравою неповторністю, яку надають їм багатозаломні верхи (до шести заломів). Кількість заломів (різні комбінації чотвериків та восьмериків) буває різною навіть на верхах однієї церкви (завжди тридільної). Для бойківських храмів характерна дзвіниця, розміщена над бабинцем. Як правило, над бабинцем є хори, часто його оточували одно- і дво'ярусні галереї. Лінійні та об'ємно-просторові композиції житл. будинків і храмів мають спільні принципи побудови, які ґрунтуються на пропорції золотого перерізу та рівносторонніх трикутників, що створює гармонію і рішучаву всіх компонентів споруд. Серед пам'яток Б. а. ш.: Богоявленська церква в с. Кугасіві (1693), Миколаївська церква в с. Кривці (1763, тепер — у Львівському музеї народної архітектури і побуту), Різдва Богородиці церкви у с. Бусовицьку (1780), Нижньому Висоцькому (1814) та Маткові (1838), Святодухівська церква у с. Верхній Рожанці (1804), Воздвиженська церква у с. Ополиці (1844, майстер М. Билень), Михайлівська церква у с. Тухольці (1901, майстер А. Снігур), всі — Львів. обл.; Михайлівська церква у с. Вишковому (бл.

1700), Миколаївська церква у с. Верхньому Студеному (1804), обидва — Закарп. обл.

Лит.: Логвин Г. Українське Карпати. М., 1973. Жолтовський П. Н. О пропорциях в народном искусстве украинских Карпат. «Советская этнография», 1975, № 6.

Г. Н. Логвин, Л. Р. Могилуца.

БОЙКІВСЬКИЙ ЖИВОПИС — пам'ятки живопису на тер. Бойківщини. Збереглися пам'ятки укр. іконопису 13—15, найбільше — 16 ст., які свідчать про інтенсивну мистецьку творчість на цій території, про високий профес. рівень різних майстрів та майстерень, а також про мист-во нар. майстрів, широкі творчі зв'язки, особливо з худож. культурою народів балканського Півдня. Серед творів Б. ж. — ікони «Преображення» з с. Бусовицька (14 ст.), «Стрітення зі снідами з життя Марії» з с. Станілі (1466), «Богородиця Одигітрія» з с. Підгородців (серед. 15 ст.), «Архангел Михайл» з с. Яблуна (2-а пол. 16 ст.), празникові ікони з м. Сколого (кін. 16 ст.); всі — у НМА. На Бойківщині працювали й майстри монумент. розпису (розписи Онурфрівської церкви в с. Лаврові, 1-а пол. 16 ст., Юрівської та Здвиженської дерев. церков у м. Дрогобичі, 17—18 ст.). В написах на деяких іконах Б. ж. відбито особливості бойківської говірки.

Лит.: Історія українського мистецтва, т. 2—3. К., 1967—68; Рогач А. І. Фрески Лаврова. В кн.: Византия. Южные славяне и Древняя Русь. Западные Европа. М., 1973; Свенцицька В. І. Народний живопис. В кн.: Бойківщина. К., 1983; Свенцицька В. І., Сидор О. Ф. Спадіщина віків Львів. 1990.

В. І. Свенцицька.

БОЙКІВЩИНА — історико-етногр. регіон на Україні, що охоплює гірські райони сучас. Львів. та Івано-Фр. областей між верхів'ями річок Сану і Ломниці, а також Закарп. обл. між річками Ужем і Торцем. Назва вперше з'явилася в наук. д-рі 1811, походить від найменування населення регіону — бойки. 1772—1918 тер. Б. перебувала під владою Австро-Угорщини, 1919—39 — Польщі, 1920—38 — Чехо-Словаччини. Возз'єднана з УРСР у складі Зх. України (1939) і Закарпаття (1945).

Декор.-ужиткове мист-во Б. — складова частина культури місц. населення. Поряд із спільними характерними особливостями, що єднає його з сусідніми етногр. зонами, має своєрідні локальні відмінності — стримана пластика об'ємно-просторових форм, лаконізм кольор. рішень і декор. сполучень. До найпоширеніших видів декор.-ужиткового мист-ва Б. належать вишивання, художнє ткацтво і деревобробка.

На Б. протягом століть з дерева виготовляли знаряддя праці, хатне обладнання, начиння, посуд тощо. В 16—18 ст. у містах Дрогобичі, Стрию, Самборі діяли цехи ремісничі — столярний, бондарний, працювали окремі різьбярі-професіонали. З нар. меблів поширилися скрині. Кон-

Бойківський живопис. Св. Микола з житієм. Ікона з с. Волчого на Львівщині. Кін. 16 ст. НМЛ.

Бойківська архітектурна школа.
Михайлівська церква в с. Вишці
Закарпатської обл. 18 ст.

струкцію і формою вони майже не відрізнялися від гуцульських і подільських. У 18—на поч. 20 ст. виготовляли скрині з плоским і двосхилим віком, на високих ніжках або на низьких широких ніжках. Декорували їх плоским контурним різьбленням, використовуючи геом. і рослинні мотиви; рідше траплялися зооморфні зображення. Переважали асиметричні та стрічкові композиції. Колір декору у кінці 19 ст. — чорний; на поч. 20 ст. школи використовували олійні фарби — чорну, коричню, вишневу.

В кін. 19 ст. поширюється бойківський тип мисника, що складався з пристінної основи і нижньої передньої частини (профільовані або ажурно вирізані дошки скріплювалися зверху і знизу брусками, утворюючи стрічкову ажурну композицію). До серед. 20 ст. на Б. виготовляли різний бондарний посуд у техніці видовбування, а також з клепок (боденьки, коновки, двійнята, бербениці та ін.), який оздоблювали нескладним різьбленням і випаленим візерунком. Сільнички — циліндричної, призматичної форми (чотирикутна або з більшою кількістю кутів); ручку прикрашали профільованням, по боках розміщували різьблені контуром розети, хрестики, смуги зубців тощо. В орнаменті обрядового бондарного посуду збереглися давні солярні знаки, обереги, оточені дрібними зубчиками. Аналогічні «оберегові» мотиви тригранно-виїмчастого різьблення застосовували в оздобленні одвірків входних дверей хат, сволоків, мисників, коликот та ярем для волів. Рослинним орнаментом на Б. прикрашали царські врата в дерев'яних церквах (див. Бойківська архітектурна школа).

У 2-й пол. 40-х — 50-х рр. художня деревообробка розвивається у Дрогобичі, Самборі, Стрию, Сколому, Турці (всі — Львів. обл.). Майстри виготовляли на продаж дерев. сільнички, черпаки, ложки, дрібні госп. речі, подекуди оздоблюючи їх плоским і тригранно-виїмчастим різьбленням. Їхній традиц. декор. композиційно стриманий і вивірений. У 60—70-х рр. 20 ст. утворюються цехи та дільниці народних художніх промислів при підприємствах, які випускають переважно продукцію декор.-ужиткового при-

значення: шкатулки, альбоми, папки, декор. пластику малих форм тощо. М. Бумба та ін. майстри застосовували техніку контурного геом. різьблення по беюваній поверхні з наступним розфарбовуванням відрізаних ліній акварельними фарбами. У 80-х рр. худож. деревообробка в основному зосередилася на Сколівській ф-ці сувенірно-худож. виробів, у цехах по виготовленню сувенірів при лісгоспах у Верхньому Синьовидному, Турці, Тухольці (всі — Львів. обл.) та ін. Намітився поступовий відхід від локальних худож. традицій. Майстри засвоїли нові техніки декорування, яворівське і лемківське різьблення, розширився асортимент виробів.

Важливим видом матеріальної і художньої діяльності на Б. було ткацтво. За середньовіччя воно розвивалося як домашнє, вочинне і цехове виробі. Перші документальні відомості про ткацтво належать до 14—15 ст. Ткацькі цехи працювали у Самборі з 1376, Дрогобичі — з 1631, Стрию — з 1664. Сільс. домашнє і вочинне ткацтво згодом переростає у ткацькі нар. промисли, на основі яких сформувалися худож. особливості бойківських нар. тканин. Оригін. орнамент. фактурою вирізнялося біле полотно для верет і обрусів. Світлотіньову проступала чітка узорна пластика складного саржевого переплетення від скісних рубцюватих ліній до різних лінійно-фактурних побудов (сосонки, доріжки, вічка, кружальця та ін.). Колірна й орнамент. розробка бойківських тканин була стриманою. На попережних краях верет ткали кілька чорних, рідше червоних смуг; інколи ними заповнювали весь виріб. Ліжники також мали смугасту композицію на білому тлі, коці — клітчасту. На Закарп. Б. технікою перебору (див. Перебрине ткацтво) виготовляли рушники із смугастим геометризвано-рослинним орнаментом (червоний, чорний або червоний і синій кольори). Яскравішими були тканини для одягу. Біле полотно для спідниць декорували вибіркою. Орнамент монохромний (чорна або синя барва) смугастої та сітчастої композиції. Про характер мотивів свідчать їхні назви: ланцюжки, ланцюжки з квітами, барвінок, цятки, зізди та ін. У Турківському р-ні розфарбовували тло, залишаючи білими узори.

В 2-й пол. 20 ст. ткацтво на Б. існує як нар. художній промисел. Організовано Сколівську ф-ку сувенірно-худож. виробів, ткацький цех колгоспу ім. І. Я. Франка у с. Шевченковому Івано-Фр. обл., які випускають декор.-ужиткові вироби — ткани серветки й рушники з нескладним геом. орнаментом. Як домашнє виробництво ткацтво існує в кількох осередках Між-

Бойківщина.
Царські врата з церкви
у м. Сколому
на Львівщині.
1-й пол. 17 ст. НМД.

Бойківщина.
Банька з Боляхово
на Львівщині.
Глина, полива.
Кін. 19 — поч. 20 ст.
МХП АН України.
Львів.

Бойківщина.
Чоловічий костюм.
Сколівський р-н
на Львівщині 19 ст.
МХП АН України.
Львів.

Бойківщина.
Жіночий костюм.
Турківський р-н
на Львівщині. Кін. 19 ст.
МХП АН України.
Львів.

гірського р-ну Закарп. обл. Вишивання на Б. — один з найважливіших засобів оздоблення одягу (сорочок, спідниць, запасок, хусток та ін.). Поширені техніки — стебнівка, поверхняця, вирізування, низь, гладь, хрестик. У серед. 19 ст. для бойківських вишивок характерний простий геом. орнамент (стрічки, зубці, кривульки, коці, плетінки, спіралі, квадрати, ромби, зірки та ін., об'єднані у заг. смугасту композицію й виконані червоними або чорними нитками). До кін. 19 ст. вишивальниці освоїли сітчасту композицію прямого і скісного рапорту, а також розетові композиції, на центр. вісях яких розміщували трикутники, зубці та ін. мотиви. Колорит вишивок набуває червоно-синього забарвлення, інколи для підсилення осн. барв додають зелену і жовту. На поч. 20 ст. у бойківській вишивці з'являються рослинні мотиви, які утворюють смугасті та симетричні композиції (деревиця). З 20-х рр. 20 ст. колорит поступово стає поліхромним (див. Поліхромія). У композиціях вишивок поєднуються геом., рослинні та орноморфні мотиви. Однак в останні роки зменшилася кількість застосовуваних технік. Худож. продукцію, оздоблену вишивкою, випускають на Сколівській ф-ці сувенірно-худож. виробів, у колгоспі ім. І. Я. Франка в с. Шевченковому Івано-Фр. обл., у Старому Самборі, Турці (всі — Львів. обл.), с. Перегінському (Івано-Фр. обл.), с. Торуні (Закарп. обл.) та ін.

Костюм народний бойків у 19 — на поч. 20 ст. мав свої характерні особливості. Жінки одягали тунікоподібну «брижовану» сорочку з вишитими вставками, манжетами та комірцями; вибічану рясну, зібрану вгорі спідницю; тканий у смужки фартух, червоний пояс; оздоблені аплікацією, облямовані барвистим шнурком коротку сукняну безрукавку, гуньку з рукавами, сіряк, кожух. На голові носили білі очіпки і червоні хустки, а також обрус, півки з вишитою

по краях смужкою та ін. Чоловіки одягали поперх полотняних або суконних штанів довгу, вишити чорними нитками сорочку, підперізували її широким або вузьким ремнем з нашивками, інколи тиснутим геом. орнаментом; безрукавки, гуні, сіряки, кожухи, які відрізнялися від жіночих колоритом та кущішим декором. Головні убори — солом'яний, фетровий капелюх, бараняча шапка «кучма» та ін. Для бойківського одягу характерні контрасти білого полотна з темно-коричневим сукном, помірний декор вишивки, аплікація зі шкіри, сукна та шнурка. Важливим доповненням нар. жіночого одягу були прикраси з бісеру (півкруглі кризи у вигляді декор. коміра; вузькі стрічки, які носили на шії). У серед. 20 ст. традиц. нар. одяг на Б. виходить із повсякденного вжитку. Керамічний посуд у 19 — на поч. 20 ст. (баньки, горщик, миски, макітри, пампушничі) виготовляли в Болехові (тепер місто Івано-Фр. обл.) та Старій Солі (тепер смт Львів. обл.). Болехівські вироби розписували білдожовтим нескладним геом. орнаментом. Відомим осередком виготовлення теракотових керамічних іграшок (свищиків, таракалець, що зображували фігурки людей, тварин, пташок та ін.) була Стара Сіль. Їх декорували білими вертикальними смугами, інколи додаючи спіралі, кола, півкола тощо. З поч. і до кін. 19 ст. у м. Сколому діяла склаварна мануфактура (гута) князів Яблонських, де виробляли штофи, півштофи, чаші, бокали та ін. посуд, декорований гравіруванням і декоративним розписом.

Писанкарство на Б. набуло масового поширення в кін. 19 ст. (техніки — батик і вишкрібуння). Радіальні риси, спрямовані до центра кола, утворювали осн. мотиви — сонечка, а розміщені під кутом — смерічки. Комбінуванням крапок і рисок досягають великої різноманітності орнамент. мотивів. Колорит писанок переважно біхромний: сполучення червоного, синього, чорного кольорів із натуральним кольором шкарадуни яйця. Звичай розписувати писанки по деяких селах зберігся до наших днів.

Розвиток системи декор. оздоблення інтер'єра нар. житла припадає на поч. 20 ст. (після перебудови курного опалення). Напівкурні хати вже прикрашали декор. тканинами, до різьблених сволоків підвішували дерев. голубів (Стара Сіль). У 20—30-х рр. побілені хати підгірної частини Б. почали прикрашати паперовими квітами і витинанками. Над вікнами підвішували паперові фіранки-витинанки, розписані яскравими аніліновими фарбами (с. Торунь Закарп. обл.).

Про худож. культуру Б. див. також *Бойківський живопис*, *Народна пісня*, *Народний танець*.

Літ.: Булан А. Ф. Народні художні промисли Бойківщини. В кн.: Народні художні промисли України. К., 1979; Сидорович С. И. Художня ткацтва західних областей УРСР. К., 1979; Бойківщина. К., 1983; Народні художні промисли УРСР. Довідник. К., 1986.

М. Є. Станкевич.

«БОЙКІВЩИНА» — регіональний укр. музей. Ств. 1927 у м. Самборі (тепер Львів. обл.) на громад. засадах. Керував музеєм комітет громад. т-ва «Бойківщина». Музей збирав, науково опрацьовував та пропагував предмети матеріальної культури бойків як невід'ємної складової заг. культури укр. народу. В колекції було понад 30 тис. експонатів: твори малярства 14—18 ст., нар. мист-ва (писанки, вишивки, різьблені, кушнірські і гончарні вироби), стародруки та ін. Досвід роботи «Б.» у 30-х рр. був використаний для організації ряду місц. музеїв Зх. України: «Яворівщина» в м. Яворові, «Лемківщина» в Сяноку і «Стригівор» в Перемишлі (тепер Пшемисль; обидва в Польщі), «Верховина» в Стрию. 1954 колекцію «Б.» було розформовано і передано різним музейним закладам.

О. Ф. Сидор.

БОЙКО Анатолій Іванович (2.VI 1945, м. Чугуїв Харків. обл.) — укр. співак (бас), нар. арт. УРСР з 1985. Після закінчення 1972 Одес. консерваторії (клас О. М. Благовидової) — соліст Одес. театру опери та балету. Творчу індивідуальність Б. визначають густого тембру голос, досконалі вокал, школа та майстерність перевтілення. Партії: Кончак («Князь Ігор» О. Бородіна), Борис, Хованський («Борис Годунов», «Хованщина» М. Мусоргського), Гремін, Рене («Євгеній Онегін», «Іоланта» П. Чайковського), Тарас («Сім'я Тараса» Д. Кабалевського). Концертна діяльність. Лауреат І-го Всесоюз. фестивалю рад. пісн (Челябінськ, 1969, 2-а премія), 4-го Всесоюз. конкурсу вокалістів ім. М. І. Глінки (Кишинів, 1973, 3-я премія), 5-го Міжнар. конкурсу ім. П. І. Чайковського (Москва, 1974, 4-а премія).

М. Л. Сирель.

БОЙКО Вадим Анатолійович (14.VI 1947, Київ) — український гобоїст, засл. арт. УРСР з 1983. Закінчив 1971 Київ. консерваторію (клас О. І. Безуглого; з 1989 — її викладач). 1969—70 — соліст Київ. камерного оркестру, з 1970 — оркестру Київ. театру опери та балету. Концертна діяльність. В репертуарі — твори вітчизн. класики, сучас. укр. композиторів. Лауреат Респ. конкурсу виконавців на духових інструментах (Київ, 1969, 2-а премія).

І. Д. Гомкало.

БОЙКО Вадим Григорович (3.VII 1951, Донецьк) — укр. письменник. Закінчив 1973 Київ. ун-т. Автор віршованої драми «Ніна Сагайдак» (1974 — Черніг. укр. муз.-драм. театр), драм і коме-

А. І. Бойко.

В. І. Бойко.

дій для дітей та юнацтва «Незвичайний урок» (1980 — Миколаїв. рос. драм. театр), «Щасливий долі поворот» (у співавторстві з Я. М. Стельмахом; 1983 — Івано-Фр. укр. муз.-драм. театр), «Даринка, Гриць та нечиста сила» (1991 — Київ. укр. драм. театр ім. І. Франка) та ін. За одноактною п'єсою «Ви замовили Діда Мороза?» знято відеотеатральний (1984) на «Укртелефільмів».

Літ.: Семенюк Т. Обрії драматургії для дітей. В кн.: Література. Дитн. Чис. К., 1983.

І. М. Довгирова.

БОЙКО Валентина Володимирівна (15.I 1946, с. Чкалове Приазовського р-ну Запоріж. обл.) — укр. актриса, нар. арт. України з 1993. Закінчила 1967 Київ. муз. уч-ще ім. Р. М. Глієра. Працювала в Житомир. укр. муз.-драм. театрі (1967—79); з 1979 — в Крим. укр. муз. театрі (Сімферополь). Ролі: Любава («Севастопольський вальс» К. Листова), Керрі («Сестра Керрі» Р. Паулса), Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Груня («Сорочинський ярмарок» О. Рябова).

Г. С. Фіцко.

БОЙКО Володимир Іванович (10.IV 1928, м. Прилуки, тепер Черніг. обл.) — укр. співак (бас-профундо), нар. арт. УРСР з 1987. Закінчив 1976 Київ. ін-т культури. З 1950 — соліст Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки. Лауреат 6-го Всесвіт. фестивалю молоді і студентів (Москва, 1957).

БОЙКО Володимир Тимофійович (9.IX 1923, с. Вознесенське, тепер с-ще Микол. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1979. Після закінчення 1951 Одес. театр. уч-ща — в Одес. укр. муз.-драм. театрі ім. Жовтневої революції. Ролі: Микола («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Задорожний («Украдене щастя» І. Франка), Гастриг («Вечір» А. Дударєва), Жеронт («Витівки Скапена» Ж. Б. Мольєра).

В. В. Галата.

БОЙКО Лариса Терентівна (10.III 1928, м. Ромни, тепер Сум. обл.) — рос. актриса, нар. арт. України з 1994. Після закінчення 1950 Харків. ін-ту (педагогі І. О. Мар'яненко, О. Б. Глаголін) працює в Крим. рос. драм. театрі (Сімферополь). Ролі: Катерина Михайлівна («Пам'ять серця» О. Корнійчука), Варя («Дикунка» О. Островського), Софія («Останні» М. Горького), Таня («Таня» О. Арбузова).

І. М. Довгирова.

БОЙКО Михайло Іванович (1887, Харківщина — 9.II 1954, Львів) — укр. співак (тенор). Вокал. освіту здобув приватно в Петербурзі 1912—16 — соліст Театру муз. драми в Петрограді. 1924—25 і 1927—28 співав на сцені Одес. оперного театру; виступав на оперних сценах Харкова, Донецька, Баку, Свердловська, Ташкента та ін. 1949—54 — соліст капели «Трембіта». Партії: Герман («Пікова дама» П. Чайковського), Садо («Садо» М. Римського-Корсакова), Радамес («Аї-

да» Дж. Верді), Каню («Паяци» Р. Леонкавалло), Тангейзер («Тангейзер» Р. Вагнера) та ін. 1914 брав участь в ювілейному Шевченківському концерті в Петрограді.

Літ.: Михайло Бойко в «Пиковій дамі». «Театр і кіно» [Бажу]. 1920, № 10.

І. М. Агасєв.

БОЙКО Петро Прокопович (12.I 1918, с. Улянівка, тепер смт Білопільського р-ну Сум. обл. — 14.XII 1968, Житомир) — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1965. Працював у Київ. обл. укр. драм. театрі (1936—38), колгоспному пересувному (1938—40), укр. муз.-драм. театрах (1941—69; обидва — в Житомирі). Ролі: Карась («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Микита («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Шевченко («Пєтербурзька осінь» О. Ільченка), Побєдоносиков («Баня» В. Маяковського), Улдєс («Вій, вітерець!» Я. Райніса). Вистави: «Чернець-спокусник, або Викритий чудотворець» Г. Філдінга (1959), «Мачуха» О. де Бальзака (1964).

В. І. Гусєв.

БОЙКО Петро Тодосьович (23.VI 1930, с. Лопатинка, тепер Вінн. обл.) — диктор Укр. радіо і телебачення, засл. арт. УРСР з 1984. Закінчив 1959 Київ. ун-т. З 1953 працював в Держтелерадіо УРСР. Ведучий радіожурналів «Слово про слово», «Пам'ятники України». Автор статей про мист-во живого слова, перекладач. 1959—90 одночасно на викладацькій роботі в Київ. пед. ін-ті, Київ. філіалі Всесоюз. ін-ту підвищення кваліфікації працівників телебачення і радіомовлення. З 1990 — священник, з 1991 — протоієрей Укр. автокефальної православної церкви.

А. М. Дворніченко.

БОЙКО Роман Петрович (20.V 1942, с. Скоморохи, тепер Терноп. р-ну Терноп. обл.) — укр. співак (бас-баритон) і педагог, засл. артист УРСР з 1989. Закінчив 1972 Львів. консерваторію (клас П. П. Кармалюка і О. Й. Дарчука). 1972—74 — соліст Київ. театру оперети. З 1974 — викладач Терноп. муз. уч-ща; водночас соліст Терноп. відділення муз. т-ва УРСР, з 1986 — керівник фольклор. ансамблю «Тернопілля». Партії: Андрій («Сто перша жінка султана» О. Сандлера), Граф («Граф Люксембург» Ф. Легара), Едвін («Сільва» І. Кальмана).

П. К. Медведик.

БОЙКО РАЙСИ ТЕАТР. Діяв 1926—29 як *антреприза* в зх. областях України. Гастролював у Польщі (Краків, 1927). В трупі: М. А. Комаровський (режисер і актор), Г. Березовський, А. С. Кривчицька, Е. Комаровська, І. Д. Рубчак. У репертуарі: «Маруся Богуславка», «Циганка Аза», «Майська ніч» М. П. Старицького, «Ревізор» М. Гоголя, «Без вини винні» О. Островського, «Пан Твардовський» (інсценізація одноім. повісті Ю. Крашев-

ського). «Мазепа» Ю. Словацького.

Літ.: Кривчицька А. Повість про мист-во життя. К., 1958. П. К. Медведик.

БОЙОВОЇ СЛАВИ РАДЯНСЬКИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ МОНУМЕНТ у Львові. Відкрито 1970 на пл. Радянської Армії (скульптори Д. П. Кравич, Е. П. Мисько, Я. М. Мотика, О. П. Пирожков, архітектори М. Д. Вендзилович, А. С. Огранович; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1972). В центрі комплексу на лабрадоритовому ступінчастому постаменті встановлено скульпт. групу з двох фігур: Мати-Батьківщина вручає воїну меч. Поряд височить 30-метровий облицьований гранітом обеліск з 5 мідними горельєфними зображеннями представників осн. родів військ — піхотинця, танкіста, артилериста, льотчика та моряка. Завершує композицію 30-метрова горизонтальна стела з бронзовими горельєфами, що відтворюють сторінки історії Збройних Сил СРСР.

БОЙЦОВ Олександр Данилович (20.IV 1952, Донецьк) — укр. артист балету, засл. арт. УРСР з 1983. Після закінчення 1970 Київ. хореогр. уч-ща — соліст балету Донец. театру опери та балету. Серед партій: Спартак («Спартак» А. Хачатуряна), Альберт («Жизель» А. Адана), Квазімодо («Собор Паризької Богоматері» Ч. Пуни).

БОЙЧЕНКО Іван Васильович (29.VI 1896, с. Кобилки, тепер Курської обл. — 8.II 1959, Львів) — укр. графік і живописець. Закінчив 1928 Харків. худож. ін-т, де навчався у С. М. Прохорова та М. А. Шаронова, 1930—41 (з перервами) — його викладач. 1938—40 — голова президії правління СХУ. З 1944 жив і працював у Львові, викладав рисунок у політех. ін-ті. Автор політ. плакатів. Значне місце у творчості Б. займав жанр графічного портрета: Клара Цеткін (1925, 1938), О. С. Пушкін (1936—37, 1944), Ф. Енгельс (1936), К. Маркс, М. Горький, Ромен Роллан (всі — 1938), М. С. Самокиш (1941), Герої Рад. Союзу М. І. Черников та Я. А. Бондаренко (обидва — 1942), Богдан Хмельницький (1946). Живописні портрети — Т. Г. Шевченка та ін. Твори зберігаються в музеях Москви, Харкова, Києва, Алма-Ати.

В. О. Гусєв.

БОЙЧЕНКО Микола Романович (1896, м. Ізмаїл, тепер Одес. обл. — 1947, Угорщина) — укр. композитор, музикознавець і диригент, доктор мистецтвознавства. Закінчив 1919 Київ. консерваторію. Вдосконалював майстерність в Італії та Празі. 1919—22 працював у Києві, 1922—23, 1929—30 — в Кишиневі, де організував і очолюв. Співку ліричних артистів. 1924—29 — викладач теорії музики та композиції в консерваторії св. Цеціїлі в Римі, 1930—32 — у Парижі. 1932—38 — у Чернівцях, зокрема був директо-

ром «Буковинського Кобзаря», директором і викладачем Вищої муз. школи. З 1938 — у Бухаресті. Твори: ораторія «Україна», увертюри «Лісова пісня», «Козак з Чорномор'я», фп. (у т. ч. «Українська рапсодія») та хорові твори, пісні на вірші І. С. Мазепи, Т. Г. Шевченка, Ю. А. Федьковича. Упорядник збірок укр. нар. пісень у власних обробках для хору, в т. ч. «Буковинські народні пісні із села Чункова» (1935). Автор ряду муз.-теор. праць, зокрема «Нові принципи музичної композиції» (італ. мовою, 1928).

І. Д. Дем'ян.

БОЙЧЕНКО Петро Павлович (1880, Миколаїв — 1936, м. Мічуринськ Тамб. обл.) — укр. диригент і композитор. Чоловік О. А. Петрусенко. Навчався у Петерб. консерваторії. Був диригентом Руського нар. театру у Львові (1905—06), Сагатовського І. А. трупи (1907—17), Херсон. укр. театру (1918—22), Красенка В. К. трупи (1925—26) та в муз. установах м. Мічуринська. Перший учитель співу О. А. Петрусенко, залучив її до театр.-концертної діяльності, написав для неї ряд романсів (всі — в її репертуарі). Автор музики до вистав за п'єсами М. А. Кропивницького, І. К. Карпенка-Карого, М. П. Старицького та ін., романсів на вірші О. Олеся, обробок укр. нар. пісень тощо.

Літ.: Оксана Петрусенко. Спогади. Листів. Матеріали. К., 1980. П. К. Медведик.

БОЙЧУК Михайло Львович (30.X 1882, с. Романівка, тепер Терноп. обл. — 13.VII 1937) — укр. художник-монументаліст, живописець, графік. Навчався у віден. (з 1899), краківській (за матеріальною допомогою Наук. т-ва ім. Шевченка; закінчив із срібною медаллю) та мюнхенській (1906—07) АМ. 1908—11 удосконалював свою майстерність у Парижі. Один з професорів — фундаторів Укр. академії мистецтв (Київ, 1917). З 1924 — професор Київ. худож. ін-ту. 1930—32 вів кафедру композиції в ленінгр. АМ. Член Наук. т-ва ім. Шевченка (1912), Укр. наук. т-ва (після 1917) та АРМУ (з 1925).

Вивчаючи досягнення світової культури, Б. водночас заглиблювався в народне примітивне мист-во. Довкола Б. склалася група художників (С. О. Налепинська-Бойчук, М. Касперович, С. Бодуєн-де-Куртене), які почали працювати колективно, орієнтуючись на монумент. мист-во Візантії і Київ. Русі. Вбачаючи в ньому вершини явища худож. творчості, Б. прагнув саме на таких засадах почати відродження нового укр. мист-ва. Під час перебування 1910—11 в Італії Б. вивчав твори монумент. мист-ва, передусім періоду проторенесансу, опановував різні тех. прийоми у *темпері* та *фресці*. 1911—12 працював над монумент. розписами у Львові. На запрошення Рос. археол. т-ва

М. А. Бойчук. З'явився.
Голов., 1910—20

провів реставраційні роботи в храмі в с. Лемешах Черніг. губ. (1912—14). З 1917 працював у Києві. Реставрував кілька творів у збірці В. І. Ханенка. Запропонував метод закріплення фресок у хрещатині Софійського собору (1919). Відкрив 1924 фрескові розписи в Успенському соборі Селецького монастиря в Чернігові. В укр. рад. мист-ві Б. виступив як новатор-монументаліст. Підготував плеяду учнів, з яких Т. А. Бойчук, К. В. Гвоздик, А. І. Іванова, С. Г. Колос, О. В. Мизин, О. Т. Павлишко, М. А. Рокицький, І. І. Падалка, В. Ф. Сегляр (т. з. бойчукісти) втілювали його творчі ідеї також у кераміці, тканині, книжковій графіці тощо. Ця група реалізувала ленінський план монументальної пропаганди на Україні, 1919 взяла участь в оформленні Києва до 1 Травня. Під керівництвом Б. виконано розписи агітпароплава «Більшовик», Луцьких казарм розписи у Києві (1919), оформлення Київ. оперного театру до 1-го Всеукр. з'їзду волосних виконкомів (1919), Харків. оперного театру до 5-го Всеукр. з'їзду Рад (1921), розписи павільйону на Всесоюз. с.-г. виставці (1923), бл. 20 портретів кооп. і держ. діячів для Київ. кооп. ін-ту (1925), розписи санаторію ім. ВУЦВК на Хаджибейському лимані в Одесі (1928), Червонозаводського театру в Харкові (1933—35). Б. еволюціонував від запозичення композиційних схем творів старого мист-ва до активної творчості, співзвучної часу. Його творчі шукання були близькі новаторству мекс. художника Д. Рівери, з яким митець познайомився 1926. Монумент. твори Б. не збереглися.

З 1909 працював у галузі графіки. Відомі обкладинки для Т-ва прихильників укр. письменства, науки й штуки (Львів, поч. 20 ст.), плакат «Шевченкове свято» (1920). Разом з учнями виконав серію обкладинок для черкас. вид-ва «Сіях» (1918; друкувалися за підписом «Робітня Б.» та анонімно). Автор ряду станкових творів — «Збори жіночого активу» (1929), портрети Б. Лепкого та С. Жеромського (поч. 20 ст.); театр. декорацій для постановок «Молодого театру» в Києві («Йола» Ю. Жулавського, 1918, та ін.), ескізів багатофігурного gobelena «Обжинки» (1935). Репродукований 1937. Літ.: Білокінь С. Колективізм — пафос творчості Михайла Бойчука. «Образотворче мистецтво». 1988, № 1; Михайло Бойчук. Експозиційний показник. К., 1986; Михайло Бойчук. Листи до митрополита Андрія Шептицького. «Образотворче мистецтво». 1990, № 6.

БОЙЧУК Тимофій Львович (27. IX 1896, с. Романівка, тепер Терноп. обл. — 1922, Київ) — укр. живописець. Брат і учень М. А. Бойчука. Брав участь у Луцьких казарм розписах у Києві (1919), оформленні Київ. оперного театру до 1-го Всеукр. з'їзду во-

Т. А. Бойчук.
Біла яблуні. Темпера.
1919—20. ДМУОМ.
Київ.

лосних виконкомів («Товарообмін селянина й коваля», «Товарообмін селянки й робітника», «Жінки з полотном», 1919). Автор станкових творів «Дві жінки з насінням» (1916), «Коні на пасовиську» (1917), «Автопортрет» (1920), «Біла яблуні» (1919—20, ДМУОМ; усі — темпера). Виконав іл. до дит. зб. «Барвінок» (1919), плакат «Червоноармієць з рушницею, робітник з молотом, селянин з плугом доб'ють контрреволюцію» (1920, обидва — у співавторстві з І. І. Падалкою). Твори Б. позначені впливом укр. нар. живопису. Після смерті Б. експонувалися на виставках АРМУ.

С. І. Білокінь.
БОКІЙ Микола Миколайович (Бокій-Бикадоров; ? — 1933, м. Моздок, тепер Північна Осетія) — укр. художник. До 1930 жив у Полтаві. Член АХРР (з 1926), та АХЧУ (1927—30). Директор Полтав. КГ (1922—30). Працював у галузі живопису та графіки. Серед творів: «Дорога в селі», «Сонце сіло. Річка Псьол», «Дівчина» (всі — 1926), «Вулиця в селі» (1927), «Далекий» (1928), «Розлив Псла поблизу Говтва» (1929). Автор ст. «Збірки художньої галереї музею» у зб. «Полтавський державний музей ім. В. Г. Короленка» (1928).

В. М. Ханка.
БОККАЧЧО (Воссассіо) Джованні [1313, Париж (?) — 21.XII 1375, Чертальдо, обл. Флоренція] — італ. письменник-гуманіст. Один з родоначальників л-ри Відродження. З 1340 жив у Флоренції. Найзначніший твір — «Декамерон» (1350—53, складається із ста новел; укр. переклади 1928 Л. А. Пахаревського і П. Майорського; 1969 — М. О. Лукаш з іл. О. Г. Данченко). Творчість Б. відіграла велику роль у зміцненні гуманізму в Італії, мала помітний вплив на формування реалізму в зах.-свроп. л-рі. Інсценізації «Декамерона» на Україні здійснювали: 1981 — Харків, рос. драм. театр (реж. О. С. Барсегян), 1982 — Львів, Дніпроп., Сум. укр. драм., 1983 — Донець, Полтав., 1984 — Чернів. укр. муз.-драм. театри.

БОВОВНЯ Григорій Сидорович (28.IV 1929, Черкаси) — український майстер різьблення на дереві, засл. майстер народної творчості УРСР з 1976. Навчався різьбярства в діда та батька. Автор творів анімалістич. жанру, тематичних скульпт. композицій «Орач», «Ми залізним конем всі поля об'їдемо» (обидві — 1974), «Після трудового дня» (1981). Твори зберігаються у Канівському музеї нар. декор. мист-ва, Черкас. краєзнав. музеї та ін.

Г. М. Заболотні.
БОКОТЕЙ Андрій Андрійович (21.III 1938, с. Брід, тепер Закарп. обл.) — укр. художник декор. мист-ва, засл. діяч мист. УРСР з 1989. Закінчив 1965 Львів. ін-т прикладного та декор. мист-ва (1965—72 і з 1988 — його викла-

А. А. Бокотей.
Декоративні ваз.
«Гуцульські мадонни».
Кольорове скло, гутна
техніка. 1977.

дач). Виконує декор.-ужиткові та монумент. роботи у кераміці (панно «Старий Львів», у співавторстві з Л. М. Мегвеге, 1965). З 1972 створює зі скла, декор. композиції, в т. ч. монументальні люстри, світильники. Твори композиції «Чумацький шлях» (1978); цикли «Всесвіт I» (1979), «Всесвіт II», «Зародження матерії» (обидва — 1980), «Лики» (1979—80); декор. пласти «Реквієм», «Ранок 1941 року» (обидва — 1985); серії композицій «Об'єкти у просторі» (1983—86), «Екологія» (1986—87) та ін. Учасник міжнар. виставок і симпозіумів. Твори зберігаються у ДМУНДМ, Музеї кераміки «Садба Кусково 18 ст.», МХП АН України, Музеї декор.-приклад. мист-ва у Москві та музеях і приватних колекціях Бельгії, Данії, Угорщини, Польщі, США.

Літ.: Петрикова Ф. Андрей Бокотей. В кн.: Советское декоративное искусство, в. 7. М., 1984; Петрикова Ф. Скло Андрія Бокотей. Каталог виставки. Львів, 1988.

Ф. С. Петрикова.
БОКОЧ Василь Андрійович (5.III 1945, с. Вільхівці, тепер Закарп. обл.) — укр. співак (баритон), засл. арт. УРСР з 1982. Закінчив 1973 Київ. консерваторію (клас Д. Г. Євтушенка). 1961—64 — соліст Черкас. нар. хору, 1964—77 — ансамблю КВФ, 1977—78 — Київ. чол. хорової капели ім. Л. М. Ревуцького, з 1978 — Держ.

телерадіо України. В репертуарі — твори вітчизни та зарубіж. композиторів, зокрема пісні укр. композиторів О. І. Білаша, Б. М. Буевського, І. Ф. Карабиця, К. О. Мискова.

БОКШАЙ Іоанн (Янош, Андраш, Сидір) Бертолонович (16.VII 1874, м. Хуст, тепер Закарп. обл. — 7.V 1940, там же) — укр. і угор. композитор, хоровий диригент. Закінчив 1898 духовну семінарію в Ужгороді, де з 1899 — викладач учительської семінарії, диригент хору кафедрального собору, з 1904 — міськ. хору. З 1909 — у Будапешті (навчався у консерваторії, викладав катехізис, створив хор при кафедральному соборі), з 1912 — парох (священик) у с. Синевирі, 1920—40 — у м. Хусті. Автор п'яти літургій на церковнослов'ян. (1910, 1912, 1916, бл. 1919, 1922) і однієї — на угор. (1911) тексти, дит. оперети «На чужому бенкеті», творів для фп. («Руська фантазія», «Поминки»), голосу, хору і фп. (соло-речитатив «Надія в Бога» на сл. О. Духновича), обробок укр. нар. пісень та ін. Частина культових творів Б. увійшла до його збірки «Церковний простоспів» (1906; у співавт. з Й. Малиничем).

В. А. Шостак.

БОКШАЙ Йосип Йосипович (2.X 1891, с. Кобилецька Поляна, тепер смт Закарп. обл. — 19.X 1975, Ужгород) — укр. живописець, нар. художник СРСР з 1963, чл.-кор. АМ СРСР з 1958. У 1910—14 навчався у Будапештській Академії образотвор. мист-в у І. Ревеса. З 1918 жив в Ужгороді. Разом з А. М. Ерделі був ініціатором першої виставки закарп. художників (1921), створення Ужгородської школи малювання (1927), Товариства діячів образотворчого мистецтва на Підкарпатській Русі (1931). Викладав в Ужгородському уч-щі декоративно-прикладного мист-ва (1945—57) і Львів. ін-ті прикладного та декор. мист-ва (1951—57). Серед його учнів — З. І. Шолтес, А. М. Кашшай, В. Г. Габда, Е. В. Микита та ін. Працював у галузі монумент. та станкового живопису, книжкової графіки. Гол. тема творчості Б. — люди й природа Закарпаття.

Твори: монументальні — плафон кафедрального собору в Ужгороді (1939); картини — «Орання на Верховині» (1925), «Ужгородський замок» (1931), «Ужодський дзвонар» (1934), «Хустський замок» (1942), «Бокораші» (1946—47), «Весна в Горянах» (1949), «Зустріч на полонині» (1957).

Я. Я. Бокшай.
Радванський ліс, Олія.
1956. ДМУОМ. Київ.

Я. Я. Бокшай.

Я. Я. Бокшай.
Бокораші, Олія. 1947.
ДМУОМ. Київ.

«Синевирські полонини» (1967) та ін. Зберігаються у ДТГ, ДМУОМ, Закарп. ХМ, НМД, Т.я. Мисли художника. «Искусство», 1958, № 6.
Літ.: Куряльцова В. Йосиф Йосифович Бокшай. М., 1962; Островський Г. Йосиф Йосифович Бокшай. М., 1967.

Г. С. Островський.

БОЛГАРИН Ігор Якович (28.VI 1929, с. Донузлав, тепер смт Красногвардійське в Криму) — рос. і укр. кінодраматург, засл. діяч мист. УРСР з 1977. Закінчив 1954 ВДІК. Літ. діяльність почав 1948. В кіно дебютував сценарієм фільму «На графських руїнах» (за А. П. Гайдаром, 1958, спільно з В. М. Скуйбіним). Автор сценаріїв документ. та наук.-популяр. фільмів, зокрема «Секрет Н. С. Є.» (1960; премія ім. М. В. Ломоносова АН СРСР, 1961), худож. фільмів «Ад'ютант його превосходительства» (за власним романом, 1970, телевізійний, спільно з Г. А. Северським; Держ. премія РРФСР, 1971). На Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка за його сценаріями (у співавт. з В. В. Смирновим) створено фільми: «Назад дороги немає» (1970), «Тачанка з півдня» (1977), «Дума про Ковпака» (1973—76, кінотрилогія; золота медаль ім. О. П. Довженка, 1978) та «Від Буга до Вісли» (1980). Здійснив також постановку (за власними сценаріями) фільмів «Повернення Вероніки» (1964) та «Над нами Південний Хрест» (1985, обидва — спільно з В. Г. Іллєнком).

БОЛГАРСЬКИЙ КОЛГОСПНИЙ ТЕАТР. Засн. 1934 в Одесі як театр-студія із студентів болг. відділу Одес. театр. уч-ща. Обслуговував трудящих Одес., Дніпроп., Микол. областей, Криму, Молдавії. В театрі працювали: режисери — Д. Пихтін, А. І. Крамаренко, Я. Перов, К. П. Кошевський, Я. Лур'є (з 1939 — гол. режисер); актори — М. Гудуляна, Г. Делергієва, А. Димова, І. Кір'язов, С. Кунчева, І. Луїзов, Є. Найдонов, Ф. Пенков, І. Станкова, М. Яні та ін. В репертуарі: «Загибель ескадри», «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Земля» М. Вірти, «Юність Тараса» В. Суходольського, «Цигани» за О. Пушкіним, «Одруження» М. Гоголя, «Ведмідь» за А. Чеховим. Існував до 1941.

В. В. Голода.

БОЛГАРСЬКИЙ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИЙ ТЕАТР. Засн. як аматорський у січні 1927 в селі Преславі (тепер Запоріж. обл.) випускниками пед. технікуму. З травня того ж року — робітничо-сел. театр. Керівник — Н. Добружський. У складі театру — драм. труп, хор і оркестр. У репертуарі 1927—30: твори невідомих (можливо, самодіяльних) авторів «Свекрва», «Задушення», оперети «Харківський жених», «Сиволапінська комедія» на музику Н. Добружського, концертні програми.

Літ.: «Сільський театр», 1928, № 4, 12.

БОЛГАРСЬКИЙ РОЗСПІВ — вид розспівів, що поширився у сх.-слов'ян., у т. ч. укр., культовій співацькій практиці наприкінці 16—18 ст. На Україні зразки Б. р. зафіксовано в рукописних і друкованих ірмологіях поряд з ін. розспівами. Підпорядкований системі осмогласся. Включає майже повне календарно-річне коло недільних і святкових піснеспівів. Питання про походження Б. р. остаточно не з'ясоване. На думку болг. вчених В. Кристева, Є. Тончевої, він виник у Болгарії та був завезений у сх.-слов'ян. землі, де і зазнав часткової зміни. Проте в Болгарії зразків Б. р. не знайдено (можливо, його пам'ятки були знищені за часів Османської імперії). Ряд вітчизн. дослідників — І. М. Вознесенський, С. С. Скребков — вказують на відмінність Б. р. від знаменного розспіву та риси схожості з Київським розспівом. Для Б. р. характерні повторюваність однієї мелодичної побудови-строфи протягом твору, наявність ряду ознак лаготональності.

Літ.: Вознесенський І. Осмогласные распевы грех последних некоей православной русской церкви. в. 2. Болгарский распев. К., 1891; Корній А. Ф. Болгарский напев в манускриптах XVII—XVIII ст. В кн. Единение народов — единение культур. К., 1987.

А. П. Корній.

БОЛДИРЕВ Володимир Степанович (15.VII 1911, ст. Ханженкове, тепер Донец. обл. — 29.III 1993, Київ) — укр. живописець, графік, засл. діяч мист. УРСР з 1990. Закінчив 1939 Київ. худож. ін-т (у Ф. Г. Кричевського і К. М. Єлеви); з 1948 — його викладач, з 1991 — професор. Твори: «Похорон Т. Шевченка в Каневі» (1961), «Крейдяні гори» (1970); фронтові малюнки.

БОЛДУМАН Михайло Пантелеймонович [11 (23).VII 1898, Жмеринка, тепер місто Вінн. обл. — 28.XII 1983, Москва] — рос. актор, нар. арт. СРСР з 1965. Сценічну діяльність почав 1923 у м. Жмеринці. Працював у Києві в антрепризі В. М. Дагмарова (1924—26) і театрі рос. драми (1926—31), в Моск. драм. театрі (1931—33), МХАТі (1933—83). Ролі в київ. театрах: Чистяков («Яблуневий полон» І. Дніпровського), Левін («Анна Кареніна» за Л. Толстим), Скалозуб («Лихо з розуму» О. Грибєдова), Клещ («На дні» М. Горь-

кого), Семен («Лютя» Є. Яновського), Кошкин («Любов Ярова» К. Тренюва), Махов («Отрута» А. Луначарського), Степан Степанович («Мандат» Б. Ердмана), Знойко («Флавія Тессіні» Т. Шепкиної-Куперник), Квазімодо, Рустігелло («Собор Паризької Богоматері», «Лукреція Борджіа» В. Гюго). Знімався в кіно, зокрема в ролі Жученка («Свій хлопець», 1930, «Українфільм»). Держ. премія СРСР, 1946 (двічі), 1951.

О. А. Полєнко.

БОЛЕЙКО Валентина Дмитрівна (19.ІІ 1920, с. Слобідка, тепер смт Кодимського р-ну Одес. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1966. Працювала в Черніг. (1938—61), Хмельн. (1961—63) укр. муз.-драм. театрах. З 1963 — в Черкас. укр. муз.-драм. театрі. Ролі: Софія («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Роза Олександрівна («Ретро» О. Галіна), Василица («Каса маре» Й. Друце), Ханума («Ханума» А. Цагарелі).

В. М. Присяжченко.

БОЛЕРО (франц. boléro, з ісп. bolero) — ісп. нар. танець, згодом також жанр інструм. мініатюри. Виник наприкінці 18 ст. Темп помірний. Розмір 3/4. Для Б. характерна ритмічна формула: ша-ша або ша-ша .

Серед українських композиторів, які зверталися до форми Б., — В. С. Губаренко (балет «Камінний господар»), В. Д. Кирейко (симф. поема «Дон Кіхот»), К. О. Мясков («Болеро» для тріо баяністів).

Т. Ю. Філенко.

БОЛЕХІВ — місто Долинського р-ну Івано-Фр. обл. Тут знайдено знаряддя праці бронзового віку. Імовірно, на тер. Б. існувало давньорус. поселення. Вперше місто згадується в документах під 1371. У 2-й пол. 16 ст. в Б. було зведено замок, два костюли (не збереглися). Б. — відомий осередок кахлярства (з 16 ст.), гончарства (з 2-ї пол. 19 ст.) та різьбярства. Для посуду характерне використання поливи білого кольору, елементів геом. та рослинного орнаментів. 1956 створено майстерню по виготовленню сувенірів з дерева, оздоблених випалюванням, плоским і об'ємним різьбленням (майстри Л. В. Григорська, С. М. Медвідь, Т. М. Яремко та ін.). Твори з Б. зберігаються в МХП АН України. Архітектурні пам'ятки: ратуша (18 ст.), житловий будинок (19 ст.), солеварня (1895). Красназвичий музей, музична школа. У Б. працювали укр. письменники Н. І. Кобринська, О. Ю. Кобилянська, скульптор М. О. Гаврилко, 1911 гастролював Гуцульський театр.

Б. І. Матвійко.

БОЛОБАН Леонід Вітович [справж. — Сергоський; 5.(17) VI 1893, м. Біла Церква, тепер Київ. обл. — 21.XII 1979, Харків] — укр. драматург, театр. діяч. Навчався 1913 в Київ. ун-ті, 1918—19 — в драм. студії «Молодого театру» в Києві. 1920—21

М. Н. Болєбан.

був актором і адміністратором «Кийдрамте», 1924 — один з організаторів Харків. театр. майстерні «Гарт», де здійснив інсценізацію повісті «Fata morgana» М. Коцюбинського. 1926—33 працював редактором журналів «Сільський театр» і «Масовий театр», де виступав з рецензіями і театрознавчими статтями, друкував свої драм. твори. У п'єсах «Найвища міра» (1931), «Міронова війна», «Жіночий штурм» (обидві — 1932) відтворив трудовий героїзм перших п'ятирічок. Подіям Вел. Вітчизн. війни присвятив п'єси «Наступ на Корчевицю» (1941); поставив Ташкентський ТЮЗ і «Коли сонце повертає на весну» (1943). Драм. поеми «Кирило Кожум'яка» (1954) і «Паризька сіюта» (1971) — про події періоду Київ. Русі. Створив соціальну драму «Реве та стогне Дніпр широкий» (1939, у співавторстві з Л. Ю. Преславичем; використано сюжет балади «Причинна» та уривки з ін. творів Т. Г. Шевченка) і п'єсу-казку «Дерев'яний гудзик» (1959). Автор трагедії «Незабутнє» за мотивами творів О. П. Довженка (1967, у співавторстві з Л. М. Коваленком), зб. п'єс «Наддніпрянці» (1963). Інсценізовані Б. (у співавторстві з Л. Преславичем) «Бориславські оповідання» І. Я. Франка під назвою «Ой піду я в Бориславку» поставив 1956 Харків. укр. драм. театр (реж. О. І. Сердюк), 1963 — Терноп. укр. муз.-драм. театр (реж. Я. Т. Геляс).

Та п'єси К. 1974 М. Г. Лобинський.
БОЛОБАН Ніна Петрівна (3.І 1939, с. Ворошилове, тепер с. Проваля Ауган. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1968. Закінчила 1961 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працювала в Івано-Фр. (1961—63), Хмельн. (1963—70), укр. муз.-драм. театрах, театрі «Слово» (1970—73); з 1973 — у Київ. філармонії. Ролі: Харитина («Наймичка» І. Карпенка-Карого), Тетяна («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Алла («Квіти живі» М. Погодіна). Літ. програма — «Пам'ять серця» за творами рад. письменників, «Полігон» О. Гончара.

[К. О. Сидіно.]

БОЛОЗ-АНТОНЕВИЧ Ян (Погос-Антоневич; 3.V 1853, с. Скоморохи, тепер Терноп. обл. — 29.IX 1922, Бад-Ельстер, Німеччина) — польсь. мистецтвознавець, дійсний член Краківської АН (з 1914). За походженням вірмен. Закінчив 1880 Краківський ун-т. Організатор і перший професор кафедри історії мист-ва Львів. ун-ту (1892—1922). Дослідник італ. мист-ва епохи Відродження, а також зах.-європ. мист-ва 19 ст. Започаткував дослідження вірм. худож. пам'яток на Україні. Один з перших високо оцінив творчість І. І. Труша, здобутки укр. нар. мист-ва.

Я. Р. Дашкевич.

БОЛОТНИЙ Микола Іванович (5.XII 1935, с. Яремівка Харків.

обл.) — укр. співак (тенор), засл. арт. УРСР з 1973. Закінчив 1966 Кишинів. ін-т мист-в. 1966—75 — соліст Чернів., з 1975 — Терноп. філармонії. В репертуарі — твори вітчизн. та зарубіж. композиторів, укр. нар. пісні, романси.

БОЛОТОВ Геннадій Георгійович (27.IX 1929, Владивосток) — укр. кіноактор, засл. арт. УРСР з 1987. У 1957—73 — актор драм. театрів в Актюбинську, Архангельську, Дніпропетровську, з 1973 — у Театрі-студії кіноактора Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. В кіно знімається з 1963. Ролі: Однойко («Вогонь», 1974), Єгоров («Дума про Ковпака», трилогія, 1974—78), Меркулов («Талант», 1977), Воргезі («Спокута чужих гріхів», 1978), Крайнюков («Якщо ворог не здається», 1983), Дружинін («В лісах під Ковелем», 1984), Волонуша («Штормове попередження», 1988).

БОЛОТОВ Микола Олександрович [19.ІІ (3.III) 1904—16.VI 1955, Кишинів] — артист балету, балетмейстер, засл. діяч мист. Молд. РСР з 1953. Після закінчення 1928 хореогр. відділення Моск. театр. технікуму — артист балету та балетмейстер у театрах України, де разом з П. П. Вірським поставив балети «Червоний мак» Р. Глієра (1928), «Корсар» А. Адана (1933), «Дон Кіхот» Л. Мінкуса (1933, всі — Одес. театр опери та балету), «Есмеральда» Ч. Пуни (1933), «Раймонда» О. Глазунова (1934, обидва — Харків. театр опери та балету), «Міщанин з Тоскани» В. Нахабіна (1936 — Дніпроп. та Київ. театри опери та балету). Разом з П. П. Вірським організував 1937 Ансамбль танцю України. Під час Вел. Вітчизн. війни 1941—45 — керівник військ. ансамблю.

І. В. Цебенко.

БОЛСУНОВА Віра Вікторівна (21.XII 1877, м. Порічка, тепер Демидов Смол. обл. — 31.X 1946, Київ) — укр. майстер декор. мист-ва, майстер нар. мист-ва УРСР з 1936. Працювала в галузі худож. ткацтва та вишивки. Навчалася в Київ. рисувальній школі М. О. Мурашка (1894—97) та на курсах худож. ручної праці (1909—11). Працювала у системі нар. худож. промислів у Полтаві (1914—30), Решетилівці та Абазівці (Полтав. обл.), Клембівці (Вінн. обл.), Києві (з 1932). За ескізами Б. виготовляли тканини й вишивані рушники, скатерті, жіночий одяг. Вироби Б. експонувалися на міжнар. виставках у Парижі (1937), Нью-Йорку (1938), Берліні (1939). Твори Б. не збереглися.

В. М. Ханко.

БОЛХОВІТІНОВ Євфимій Олександрович [у чернецтві — Євгеній; 18 (29).XII 1767, Вороніж — 23.II (7.III) 1837, Київ] — рос. церк. діяч, історик, археолог і бібліограф. Член Рос. АН. Закінчив 1789 Моск. духовну академію. Відвідував також Моск. ун-т. З 1822 — митрополит київський

Bolexia, Микола. Глина, полив, розмис. Київ, 19 — пол. 20 ст. МХП АН України. Дев'ять.

Л. В. Болобан.

та галицький. Автор праць з вітчизн. історії. деякі з них присвячено рос. та укр. л-рі, мист-ву, археології, в т. ч. «Історичний розсуд взагалі про давній християнський богослужбний спів та особливо про спів Російської церкви» (1799), що є першою оригін. працею на цю тему, «Опис Києво-Софійського собору» (1825), «Опис Києво-Печерської лаври» (1826), «Київський місяцеслів, з доданням різних статей, які до російської історії та київської ієрархії належать», «Загальний вступ до історії греко-російської церкви» (рукопис). У своєму «Словнику історичному пробувших у Росії письменників духовного чину греко-російської церкви» (вид. 1805, 1827), згодом переробленому у «Словник російських світських письменників, співвітчизників та чужеземців, які писали про Росію» (2 т. 1845), Б. вперше подав біогр. відомості про укр. та рос. музикантів М. С. Березовського, Д. С. Бортнянського, М. О. Львова, І. Праца, І. Є. Хандошкіна. В істор. працях Б. почасти звертався до «Синопису» і «Паліодії» укр. письменника-полеміста З. Копистенського, публікував матеріали з київ. архівів. У 20–30-х рр. керував археол. розкопками в Києві, внаслідок яких було відкрито фундаменти Десятинної церкви, Золотих воріт та ін.

Літ.: Пономарев С. Матеріали для біографії митрополита Євгенія К. 1867. Діяльність митрополита Євгенія в званні предсудебного Київської духовної академії. «Труди Київської духовної академії», 1867, № 12; Шмурало Е. Митрополит Євгеній как ученый. СПб. 1888.

БОЛЬШАК Василь Григорович (23.IV 1922, с. Безуглівка, тепер Згурівського р-ну Київ. обл. — 17.XII 1988, Дубулти, Латвія, похований у Києві) — укр. письменник. Закінчив 1953 ВПШ при ЦК Компартії України. Працював у журналах «Советская Украина», «Дніпро», «Україна», 1972–79 — голова Держкіно УРСР, 1979–85 — гол. редактор журн. «Український театр». Автор комедій, зокрема одноактних, які входять до репертуару самодіяльних нар. театрів: «Комісія», «Вас викликає вчителька» (обидві — 1962), «Тютін іде на пенсію», «Ворнісаж» (обидві — 1965) та ін. П'єса «Іменини» увійшла до «Антології української радянської одноактної п'єси» (1981). Респ. премія ім. Я. Галаана, 1967.

Літ.: Вас викликає вчителька. Одноактні п'єси. К., 1974; Київ. К., 1986.

БОЛЬШАКОВ Микола Аркадійович [11 (23).XI 1874, Харків — 20.I 1958, Ленінград] — рос. співак (тенор), педагог, засл. діяч мист. РРФСР з 1938. Брав уроки співу в І. П. Прянишнікова у Петербурзі та в А. Броджі в Мілані. Дебютував 1899 у виставі Харків. оперної трупи, що гастролювала в Петербурзі.

1906–29 — соліст Марїнського театру, 1923–53 — викладач Ленінгр. консерваторії (з 1935 — професор). 1905 гастролював у Харкові і Ніжині. Концертна діяльність (до 1944). В концертах пропагував укр. музику. Партії: Петро («Наталка Полтавка») М. Лисенка, Левко («Майська ніч») М. Римського-Корсакова, Хлопуша («Орлиний бунт») В. Пашенка та ін. І. М. Лисенко. «БОЛЬШАЯ СОВЕТСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ» («БСЭ»). Видана у Москві у вид-ві «Советская Энциклопедия». Здійснено три видання. 1-е видання вийшло протягом 1926–47 в 65 томах (бл. 65 тис. статей) з додатковим томом «СРСР», 2-е — 1950–58 (51 том, 96 тис. статей), 3-є видання — 1969–78 (30 томів, бл. 100 тис. статей). Серед матеріалів, опублікованих в усіх виданнях «БСЭ», значну частину статей та ілюстрацій присвячено мист-ву України — розвитку арх-ри, образотвор. мист-ва, музики, балету, театру, кіно.

Є окремі статті про видатні її архіт. пам'ятки, провідні музеї, ін. культур. заклади. У статтях про великі міста України подано також матеріали про їхнє культурне життя. В «БСЭ» вміщено біогр. статті про видатних діячів укр. мист-ва — М. К. Заньковецьку, О. П. Довженку, Г. П. Світлицького, В. С. Косенка, Б. М. Лятошинського, І. П. Паторжинського, А. М. Ревуцького, Г. П. Юру, А. М. Бучму, З. М. Гайдай, М. І. Литвиненко-Вольгемут, І. А. Савченка, О. О. Шовкуненка та багатьох ін. З 1991 «БСЭ» перетворено на «Большую Российскую Энциклопедию».

Р. А. Загородний.

БОМАРШЕ (Beaumarchais) П'єр Огюстен Карон де (24.I 1732, Париж — 18.V 1799, там же) — франц. драматург. Літ. діяльність почав 1767.

В репертуарі театрів України були вистави за п'єсами Б.: «Весілля Фігаро» (1919 — Київ, Червоноармійський театр Губвіськкому; 1920 — Театр ім. І. Франка у Вінниці, перекладач, режисер і виконавець гол. ролі — Г. П. Юра; Перший театр Укр. Рад. Республіки ім. Шевченка, режисер і виконавець гол. ролі — О. Л. Загаров; 1927 — Одес. Держдрама, в ролі Фігаро — Ю. В. Шумський; 1947 — Київ. рос. драм. театр ім. Лесі Українки, реж. М. О. Соколов, у гол. ролі — Ю. С. Лавров), «Севільський цирюльник» (1946 — Дніпроп. укр. муз.-драм. театр).

На сюжет п'єс Б. написали опери В. А. Моцарт («Весілля Фігаро», 1786) і Дж. Россіні («Севільський цирюльник», 1816), постановки яких постійно здійснюються на укр. сцені. Укр. мовою твори Б. перекладали В. І. Самійленко («Шалений день одруження Фігаро»), С. В. Тобілевич та ін.

Літ.: Укр. переклад «Севільський цирюльник» або Марна обережність. Х.

К., 1933. Безумний день, або Весілля Фігаро. К., 1951.

М. Г. Лобинський.

БОНАЧИЧ Антон Петрович [2 (14).I 1878, м. Маріуполь, тепер Донец. обл. — 22.III 1933, Мінськ] — рос. співак (баритон, згодом — драм. тенор). Закінчив 1901 Петерб. консерваторію (клас С. І. Габеля). Того ж року дебютував у Харків. опері в партії Демона («Демон» А. Рубінштейна), 1902–04 — соліст Київ. рос. опери, 1905–20 — Великого театру (Москва), часто гастролював у Києві, Харкові, Одесі. 1928 заснував вокал. кафедру Білорус. консерваторії у Мінську, згодом — її завідувачий. Перший виконавець (на сцені Великого театру) партії Альбера, Паоло («Скупий лихвар»), Франческа да Риміні («С. Рахманінова, 1906), Дон-Жуана («Кам'яний гість» О. Даргомижського, 1906), Гришки Кутерьми, Звізда («Сказання про невидимий град Кітеж», «Золотий півник» М. Римського-Корсакова, 1908), Голиціна («Хованщина» М. Мусоргського, 1912).

Літ.: Аленко С. Ю. Заміски оперного певця М. 1902.

М. Г. Кузьмін.

БОНДАР Олександр Нестерович (15.IV 1937, с. Поромівка, тепер Житомир. обл.) — укр. актор і режисер. Засл. арт. УРСР з 1972. Закінчив акторський (1964, курс Л. А. Олійника) і режисерський (1972, курс В. І. Харченка) ф-ти Київ. ін-ту театр. мист-ва. Працював у Житомир. (1964–74), Кіровогр. (1974–80), Рівнен. (1980–81) укр. муз.-драм. театрах; з 1981 — в Дніпродзержинському рос. драм. театрі. Ролі: Марко Безсмертний («Правда і кривда» М. Стальмаха), Террачіні («Пам'ять серця» О. Корнійчука), Городничий («Ревізор» М. Гоголя), Платон («Дикий Ангел» О. Коломійця). Вистави: «Римська баня» С. Стратіса (1977), «Маєстро, туш» М. Зарудного (1979).

І. М. Довідова.

БОНДАР-БІЛГОРОДСЬКИЙ Андрій Ісакович [5 (18).VIII 1910, с. Летичівка, тепер у складі смт Монастирища Черкас. обл. — 5.XI 1987, Дніпропетровськ] — укр. актор і режисер, нар. арт. УРСР з 1969. Закінчив 1936 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працював у студійних постановках театру (Київ, 1927–28), з 1936 — у Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі. Ролі: Писар («Майська ніч» М. Старицького за М. Гоголем), Редька, Кирило Сергійович («В степах України», «Пам'ять серця» О. Корнійчука), Лундишов («Годінник і курка» І. Кочерги), Князь («Ханума» А. Цагарелі), Бом («Інтер'ю в Буенос-Айресі» Г. Боровика). Вистави: «Дванадцять ніч» У. Шекспіра (1948), «Повія» за П. Мирним (1958), «Хто сміється останнім» К. Крапиви (1962), «Фараон» О. Коломійця (1963).

І. В. Романченко.

БОНДАРЄВСЬКИЙ Микола Петрович (6.III 1949, м. Козятин

А. І. Бондар-Білгородський.

Вінн. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1980. Закінчив 1970 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працював у Полтав. укр. муз.-драм. театрі (1971), Укр. гастрольно-концертному об'єднанні (1972); з 1974 — у Крим. українському музичному театрі (Сімферополь). Ролі: Петро («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Богдан («Дума про любов» М. Стельмаха), Ржевський («Давним-давно» Т. Хрестікова), Безсмертний («Севастопольський вальс» К. Листова).

БОНДАРЕНКО Альберт Васильович (1.V. 1930, Донецьк — 5.X. 1987, Луганськ) — укр. і рос. режисер, засл. арт. УРСР з 1980. Закінчив 1954 Харків. театр. ін-т. Працював в Армавірському (1968—73), Брянському (1973—74, 1976—77) рос. драм. театрах, у Хмельн. (1954—57), Донец. (1966—68), Луганському (1958—63, 1977—86) укр. муз.-драм. театрах. Вистави: «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького (1977), «Дикий Ангел» О. Колосійця (1979), «Поріг» (1983), «Рядові» (1985) О. Оударева, «Остання ніч Спартак» Р. Отколенка (1984).

БОНДАРЕНКО Анатолій Олександрович (25.V. 1950, с. Шестаково, тепер смт Ірк. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1972 Ірк. театр. уч-ще. Працював у рос. драм. театрах Новосибірська (1972), Липецька (1972—73), Рубцовська Алт. кр. (1972—74); з 1974 — у Луганському муз.-драм. театрі. Ролі: Незнамов («Без вини винні» О. Островського), Кочкарів («Одруження» М. Гоголя), Антон («Піти й не повернутися» В. Бикова), Річард («Все в саду» Е. Олбі).

БОНДАРЕНКО Володимир Іванович [27.IX (10.X) 1906, Одеса — 4.XI. 1980, Київ] — укр. живописець. Навчався 1927—28 на підготовчих курсах при Харків. худож. ін-ті у О. О. Кокеля і С. М. Прохорова, 1929—34 — у Київ. худож. ін-ті у Ф. Г. Кричевського. Працював у галузі станкового, монумент. та театр.-декоративного живопису. Твори: станкові — «Любить — не любить», «Циганка» (обидва — 1940), «Чекання» (1944—45), «Човни біля берега» (1948), «Хризантеми» (1949), «Білі півонії» (1978), «Козацька пісня» (1980); монументальні — розписи в Палаці культури в м. Новій Каховці Херсон. обл. (1953—54), у Терноп. укр. драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1957; всі — у співавторстві з Б. М. Піанидою), ланно «Козацька пісня» в магазині «Кобзар» у Києві (1959—60), мозаїки на фасаді Будинку культури суднобудівників у Миколаєві (1972—73) та ін.

Літ.: Володимир Іванович Бондаренко. Каталог виставки творів. К., 1987.

БОНДАРЕНКО Григорій Антонович [30.I (11.II) 1892, м. Новогеоргієвськ, тепер затоплений

Кременчуцьким водосховищем — 31.I. 1969, Харків] — укр. художник. Навчався 1911—15 в Одес. худож. уч-щі, 1915—17 — в петрогр. АМ. Закінчив 1927 ВХУТЕІН (Ленінград). З 1948 викладав у Харків. худож. ін-ті. Серед учнів Б. — А. Д. Базилевич. Працював у галузі станкової та книжкової графіки. Твори: «О. С. Пушкін серед циган» (1937), «Т. Г. Шевченко в Орській фортеці» (1939), «Похорон Т. Вакуленчука» (1940), «Відбудова Донбасу» (1946), «Малий Тарас слухає свого діда Якіма» (1964) та ін. Зберігаються в ДМУОМ, Харків, ХМ та ін. музеях.

БОНДАРЕНКО Данило Тихонович [30.XII 1899 (12.I. 1900), с. Бутурліночка, тепер місто Воронежської обл. — 24.IV. 1971, Дніпропетровськ] — укр. і молад. режисер, засл. діяч мист. Молад. РСР з 1950. Закінчив 1929 Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка. Керував молад. студією Одес. муз.-драм. ін-ту і разом з її випускниками 1933 став засновником Тираспольського молад. муз.-драм. театру ім. О. С. Пушкіна (з 1940 — в Кишиневі), в якому працював 1933—36 і 1948—54. Був режисером Донец. (1936—37), Луганського (1937—38), Вінн. (1944—48), Херсон. (1954—57), Житомир. (1957—60) укр. муз.-драм. театрів, Бердянського робітн.-селян. театру (1938—39), Луганської філармонії (1943—44). У 1960—68 — директор і педагог Дніпроп. театр. уч-ща. Вистави: «Вільний вітер» І. Дунаєвського (1952), «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького (1957), «Кремльські куранти» М. Погодіна (1958), «Коли посміхнуться зорі» О. Корнійчука (1959), «Алмазне жорно» І. Кочерги (1958).

БОНДАРЕНКО Євген Васильович [4 (17).I. 1905, Харків — 23.XII. 1977, там же] — укр. актор, нар. арт. СРСР з 1960. Закінчив 1929 студію «Березоля». Вперше виступив на сцені 1912 в ролі Матюши («Суєта» І. Карпенка-Карого) в робітн. театрі харків. Народного дому. Профес. діяльність почав у Харків. ТРОМі (1924—27). У 1929—77 — актор Харків. укр. драм. театру ім. Т. Г. Шевченка (до 1935 — «Березоля»). З 1949 — викладач Харків. ін-ту мист-в (з 1952 — професор). Серед учнів — О. О. Зазимко, Л. М. Мамікіна, Є. М. Черник. Формування акторської індивідуальності Б. проходило під впливом творчості Леся Курбаса, М. М. Крушельницького. Б. — актор широкого діапазону, володів засобами тонкого гумору і гострої сатири. Грав героїко-романтичні ролі. Ролі: в театрі — Омелько, Гнат Голий («Мартин Боруля», «Сава Чалин» І. Карпенка-Карого), Довбня («Повія» за П. Мирним), Фрегат, Сом, Добня («Загибель ескадри», «Над Дніпром», «Богдан

Хмельницький» О. Корнійчука), Свйчкогас («Ярослав Мудрий» І. Кочерги; Держ. премія СРСР, 1947), Дикой, Линяєв («Гроза», «Вовки та віви» О. Островського), Павани («Егор Будилов та інші» М. Горького), Мальволіо («Дванадцять ніч» У. Шекспіра), Кавалер («Мірандолина» К. Гольдони); в кіно — Назаров («Подорож у молодість», 1956), Шпак («Шельменко-денщик», 1957), Мірошніченко («Кров людська — не водиця», 1960), «Дмитро Горицвіт», 1961; всі — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка), Кравчина («Поєма про море», 1958), Роман Клаунний («Повість полум'яних літ», 1961).

Літ.: Майстри української радянської сцени. К., 1962; Попова А. Г. С. В. Бондаренко. К., 1963; Горбенко А. Г. Харківський театр імені Т. Г. Шевченка. К., 1979.

БОНДАРЕНКО Людмила Михайлівна (28.XII. 1927, с. Старий Салат, тепер Харків. обл.) — укр. і рос. актриса, нар. арт. УРСР з 1978. Закінчила 1949 Харків. муз. уч-ще. Працювала у Свердл. театрі муз. комедії (1949—51); з 1951 — у Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі. Ролі: Одарка, Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Катерина («Катерина» М. Аркаса), Мавра («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Тоня («Біла акація» І. Дунаєвського), Ханума («Витівки Хануми» А. Цагарелі), Беатріса («З коханням не жартують» А. Кальдерона).

БОНДАРЕНКО Михайло Іванович (25.IX. 1926, с. Дергачі, тепер місто Харків. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1967. Закінчив 1956 Харків. театр. ін-т (курс О. І. Сердюка). Працював в Артемівському муз.-драм. театрі (1956—57); з 1957 — в Донец. укр. муз.-драм. театрі. Ролі: Петро, Вибірний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Шельменко («Шельменко-денщик» К. Квітки-Основ'яненка), Аристарх («Фараони» О. Колосійця), Курослепов («Гаряче серце» О. Островського). **БОНДАРЕНКО** Олександр Йосипович (24.XII. 1940, с-ще Рутченкове, тепер у складі Донецька) — укр. і рос. актор, засл. арт. УРСР з 1978. Закінчив 1966 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працював у Дніпроп. укр. ім. Т. Г. Шевченка (1966—67), Криворізькому рос. (1967—70) муз.-драм. театрах; з 1970 — у Луганському муз.-драм. театрі. Ролі: Муров («Без вини винні» О. Островського), Ступаков («Біла палатка» І. Стаднюка), Антон («Піти й не повернутися» В. Бикова).

БОНДАРЕНКО Сергій Григорович (9.XI. 1954, м. Південне Харків. обл.) — укр. співак (баритон), засл. арт. УРСР з 1985. Закінчив 1979 Київ. консерваторію (клас І. М. Вільнської). 1977—79 — соліст Київ. музич.-холу, 1979—81 — ансамблю пісні і тан-

Л. М. Бондаренко.

Є. В. Бондаренко в ролі Доблі («Повія» за П. Мирним).

цю КВО, з 1981 — Київ, чол. хорової капели ім. Л. М. Ревуцького. Лауреат 5-го респ. фестивалю «Молоді голоси» (Запоріжжя, 1982, 1-а премія).

БОНДАРЕНКО Сергій Миколайович [15 (28).III 1910, слобода Макиївська, тепер м. Макиївка Донец. обл.] — укр. актор, майстер худож. слова, засл. арт. УРСР з 1968, в 1945—85 працював у Львів. філармонії. В репертуарі — твори Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Я. О. Галана, В. В. Маяковського.

БОНДАРЕЦЬ Ганна Савівна (15.VII 1941, смт Решетилівка Полтав. обл.) — укр. майстер худож. ткацтва, килимарниця. Після закінчення 1959 Решетилівського проф.-тех. уч-ща худож. промислів працює на Решетилівській ф-ці худож. виробів. Створює традиц. полтав. килими з квітковими композиціями, а також килими за картонами профес. художників у техніці кругляння та гладкого ткацтва. Твори зберігаються у ДМУНДМ. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1986.

А. І. Беленева.

БОНДАРЄВ Юрій Васильович (15.III 1924, м. Орськ, тепер Оренб. обл.) — рос. письменник, Герой Соц. Праці (1984). Закінчив 1951 Літ. ін-т ім. М. Горького (Москва). У романах «Берег» (1975; Держ. премія СРСР, 1977), «Вибір» (1980; Держ. премія СРСР, 1983), «Гра» (1985) піднято проблеми ідейного шукання творчої інтелігенції, філософ. осмислення концепцій добра і зла, свободи й необхідності.

У театрах України здійснені інсценізації його романів «Берег» (1978 — Дніпроп. укр. музично-драм., Севастоп. рос. драм.; 1980 — Кіровогр. укр. муз.-драм. і Донец. обл. драм. театри; 1982 — Дніпроп. рос. драм. театр); «Вибір» [1983 — Вінн. укр. муз.-драм., 1984 — Київський (реж. С. В. Данченко, у гол. ролях — Б. С. Ступка й С. С. Олексенко)] і Харків. укр. драм. театри] та ін. За сценаріями Б. поставлено кінооповість «Визволення» (1972; Ленінська премія, 1972), фільм «Гарячий сніг» (1973; золота медаль ім. О. П. Довженка, 1973).

Тв.: Укр. перекл. — Твори, т. 1—2. К., 1984. А. І. Шевченко.

БОНДАРЄВА Ольга Кирилівна (7.I 1932, с. Обуховичі Київ. обл.) — укр. нар. майстер декор. мист-ва, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1984. Працює у галузі ткацтва, якого навчалась у матері Т. Г. Козар. З 1958 — в Київ. виробничо-худож. об'єднанні ім. Т. Г. Шевченка. Створює традиц. для Полісся рушники, серветки, скатерті, виконані ручною човниковою технікою у поєднанні з перебором, декоровані геом. орнаментом. Вироби Б. експонувалися на міжнар. виставках-ярмарках (ФРН, Португалія). Зберігаються у ДМУНДМ та ін. музеях.

Т. О. Романова.

С. Ф. Бондарчук.

БОНДАРИХІНСЬКА КУЛЬТУРА — культура пізнього бронзового — раннього залізного віків (кін. 12 — поч. 7 ст. до н. е.). Відкрита на поч. 50-х рр. 20 ст. у лісопосівному межиріччі Дніпра та Дону археологами Ін-ту археології АН України та Харків. ун-ту. Назва походить від поселення в урочищі Бондариха на р. Сіверському Донці, побл. м. Ізюма Харків. обл.

Для Б. к. характерні відкриті селища, городища та ґрунтові могильники (з поховальним обрядом спалення). Житла наземні та напівземлянки. Були розвинуті землеробство, скотарство (знайдено відомі кам'яні, крем'яні, кістяні та бронз. знаряддя праці), започаткована обробка заліза. Б. к. найкраще репрезентує керамічний посуд (у т. ч. лошечний), оздоблений геометричним орнаментом (відбитий нігтів, зубчастий штамп, наколи); частина посуду по шийці прикрашена наліпним валиком. Окрему групу знаходок становить культова кераміка: курильниці, зооморфні фігурки, «хлібці». Існують гіпотези щодо фінно-угорської або балтської етнічної належності носіїв Б. к. Пам'ятки Б. к. зберігаються у фондах Ін-ту археології АН України, Харків. та Воронежського ун-тів, Воронежського пед. ін-ту.

В. В. Отрошніко.

Бондарство. А. Ю. Пауцен. Декоративні кубки. Дерево, випалювання. 1971. Чернівецька обл. м. Вишніца.

БОНДАРСТВО художнє — виготовлення ужиткових речей, переважно посуду (цеберки, коновки, барила, бочівочки, скіпці, маснички, сільнички), з тесаних клепок і гнутих обручів або в техніці видовбування з вставним дном. Оздоблюють випалюванням, рідше різьбленням і декоративним розписом. Орнаменти — геометричний і рослинний. Б. відоме на тер. України з I ст. н. е. В 10—11 ст. поширилося в Київській Русі. В 16—17 ст. у Києві, Чернігові, Львові, Кам'янці-Подільському та ін. містах діяли бондарні цехи по виготовленню різного посуду. Водночас Б. набуло масового поширення і в селах, особливо в Карпатах (Брустурів, Космач, Річка, Яворів та ін.). У 20 ст. виготовляють бондарський ужитковий і декор. посуд переважно на Прикарпатті і Поліссі. Майстри — І. Ю. Грималюк, М. Григорук, І. М. Савченко, В. С. Позник, Ф. П. Можарський та ін.

Літ.: Будзан А. Ф. Вироби з дерева. В кн.: Бойківщина. К., 1983.

М. Е. Станкевич.

БОНДАРЧУК Сергій Федорович (25.IX 1920, с. Білозерка, тепер смт Херсон. обл.) — рос. актор і режисер кіно, нар. арт. СРСР з 1952, Герой Соц. Праці (1980). Закінчив 1948 ВДІК (майстерня С. А. Герасимова та Т. Ф. Макарової). З 1971 викладає в ньому (з 1974 — професор). Дебютував у кіно в ролі більшовика-підпільника Валька у фільмі «Молда гвардія» (за романом О. Фадєєва, 1948, реж. С. А. Герасимов). Знімався на Київ. кіностудії худож. фільмів: зіграв ролі Тараса Шевченка в однойм. фільмі (1951, реж. І. А. Савченко; Держ. премія СРСР та премія Мкф в Карлових-Варах, обидві — 1952), Івана Франка в однойм. фільмі (1956, реж. Т. В. Левчук), кардинала Монтанеллі у телесеріалі «Овід» (за Е. Войнич, 1980, реж. М. П. Мащенко; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1982).

Серед ін. ролей: лікар Димов («Вітрогонка», 1955), рос. партизан Федір (в італ. фільмі «У Римі була ніч», 1960), Астров («Дядя Ваня», 1971), Курчатов («Вибір мети», 1975), отець Сергій («Отець Сергій», 1978). Режисерський дебют — фільм «Доля людини» (за М. Шолоховим, 1959; Ленінська премія, 1960; гол. приз Мкф у Москві, 1960), в якому зіграв також гол. роль. Створив фільми: «Війна і мир» (за романом Л. Толстого, 1967, роль П'єра Безухова; гол. приз Мкф у Москві; премія «Оскар», 1968), «Ватерлоо» (1970, рад.-італ. постановка), «Вони воювали за Батьківщину» (за Шолоховим; 1975, роль Звягінцева; Держ. премія РРФСР, 1977), «Степ» (за А. П. Чеховим, 1977, роль Омеїана), диалогі «Червоні дзвони» (за Дж. Рідом, 1982; Держ. премія СРСР, 1984; фільми «Мексика у вогні», гол. премія Мкф в Карлових-Варах, ЧСФР, 1982, та «Я бачив народження нового світу»), «Борис Годунов» (1987, роль Бориса Годунова). Міжнар. премія «Академії Сімба» (Італія, 1982).

Літ.: Шалуновський В. Н. С. Бондарчук. М., 1977. Слободян В. Р. Кіноактор і сучасність. К., 1987.

БОНДАРЧУК Степан Корнійович [25.VII (6.VIII) 1886, с. Кодня, тепер Житомир. обл. — 30.XI 1970, Одеса] — укр. актор і режисер. Закінчив 1916 Муз.-драм. школу ім. М. Лисенка в Києві (курс М. М. Старицької). Один із засновників «Молодого театру» в Києві (1916—19), «Незалежного театру» в Житомирі (1921—22). Працював у «Березолі» (1922—25), драм. театрі на Подолі (1925—26), Одес. держдрам. (1929). Очолював 6-у майстерню «Березоля» в Одесі (1924—25; див. «Березоля» творчі майстерні), Київ. робітничий (1930), Вінн. драматичний (1932), Шуйський (1935—36), Бухарський (1937—41) театри. Автор п'єс «Чудотворці» (1924), «Пролог» (1926, спільно з Л. Курбасом).

інсценізації «Варнак» за Т. Шевченком. Ролі: Філідинг («У пущі» Лесі Українки), Гоппе («Молодість» М. Гальбе), Росія («Джиммі Хітгінс» за Е. Сінклером). Вистави: «Весняна казка» О. Олеса (1921), «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана (1922), «Бур'ян» за А. Головком (1930), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (1936). Спогади Б. про «Молодий театр» вміщено у кн. «Молодий театр». Генеза. Завдання. Шляхи» (К., 1991).

В. В. Голота.

БОНДУР Сергій Олексійович (31. V 1964, Черкаси) — укр. артист балету, засл. арт. УРСР з 1989. Закінчив 1982 Київ. хореогр. уч-ще (клас В. В. Парсегова). 1982—84 — артист балету Львів. театру опери та балету, з 1984 — Київ. дитячого муз. театру. Партії: Паріс («Лілея» К. Данькевича), Бог («Створення світу» А. Петрова), Арлекін і Геро («Арлекінада» Р. Дріго). Лауреат міжнар. конкурсів артистів балету у Варні (Болгарія) і Парижі (обидва — 1986, 3-я премія).

БОНІ Яків (? да Понто, Італія — 1641, Львів) — архітектор. 1631—40 споруджував костюл і шпиталь Лазаря у Львові.

Г. І. Кос.

БОНКОВСЬКИЙ Денис (Діонісій) Федорович (16.IV 1816, с. Воронівця, тепер смт Він. обл. — після 1869) — український поет і композитор. З сім'ї збіднілого польс. шляхтича. Працював канцеляристом у Новоград-Волинському (1834—38) та Радомишльському (1838) земських судах, секретарем у канцелярії київ. цивільного губернатора (з 1838). Автор слів та музики пісень «Гандзя» (стала народною), «Нудьга козача», «Тропак» («Ой пішла б я на музику»), пісень на вірші Т. Г. Шевченка («Нащо мені чорні брови»), І. Завадського («Де шлях чорний») та ін., які стали народними. 1869 у

С. К. Бондарчук.

Варшаві опублікував статтю «Про музику українських народних пісень». Пісні Б. вперше видав Л. В. Ізидоровський (Київ) в обробках С. І. Заремби, А. Коцілінського, Ф. Яронського.

Р. Я. Пилипчук.

БОНЧ-БРУСВИЧ Микола Іванович (1810, Чернігівщина — ?) — укр. архітектор. Походив з кріпаків графа М. М. Миклашевського. Малювання і креслення навчався у приватних учителів, арх-ри — самостійно. Був учителем арх-ри і малювання в Стародубській школі на Чернігівщині (тепер м. Стародуб Брян. обл.). 1838 за проект губ. лікарні здобув звання вільного некласного художника, 1842 став кандидатом в академіки петерб. АМ. Серед споруд Б.-Б. — будинок кадетського корпусу в Полтаві (1832—40, реставровано 1957). Збудував також дві церкви та цивільні споруди в маєтках Миклашевського в Стародубському повіті.

Літ.: Бутник-Спирський Б. С. Діля Миколи Бонч-Брусевича — архітектора з кріпаків. «Українське мистецтвознавство» 1971, в. 5.

БОНЧ-ТОМАШЕВСЬКИЙ Михайло Михайлович (1887—1939) — рос. і укр. режисер театру і кіно, журналіст, літератор. Очолював у Києві театр «Перепуття» (1917), Будинок інтермедій (1918), Музичну драму (1919, разом з Лесем Курбасом). У статті «Наш театр» (однодення газ. «День пролетарської культури», Київ, 1919) виклав програму створення пролет. театру як «театру масової легенди», що мав відродити традиції давніх нар. видовищ. У дореволюд. кіно поставив бл. 50 комедій, фарсів і драм, зокрема в ательє «Художній екран» (Київ) фільми «Хазяїн життя» (1919), «Хазяїн і робітник» (за А. Толстим; 1918—19, власний сценарій), «Що робити?» (за М. Чернишевським, 1919, спільно з О. М. Смирновим). У роки громадян. війни

на Україні зняв агітфільми: «Повстаньте, гнані і голодні!» (роль комісара виконував комісар Першого комуністичного полку), «Слухайте, брати!», «Червоний командир», «Кіноплакат «Це буде останній і вирішальний бій!», кінолубок «Червона рипка» (за власним сценарієм), «Мир хатам — війна палацам» (за сценарієм Л. В. Нікуліна; гол. роль виконував політпрацівник Червоної Армії С. Дукельський).

Г. В. Довбищенко.

БОНЯ Григорій Васильович (1.IV 1918, Градизьк, тепер смт Полтав. обл. — 26.VI 1989, Київ) — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1978. Закінчив 1950 Київ. худож. ін-т (майстерня О. О. Шовкуненка). Пра-

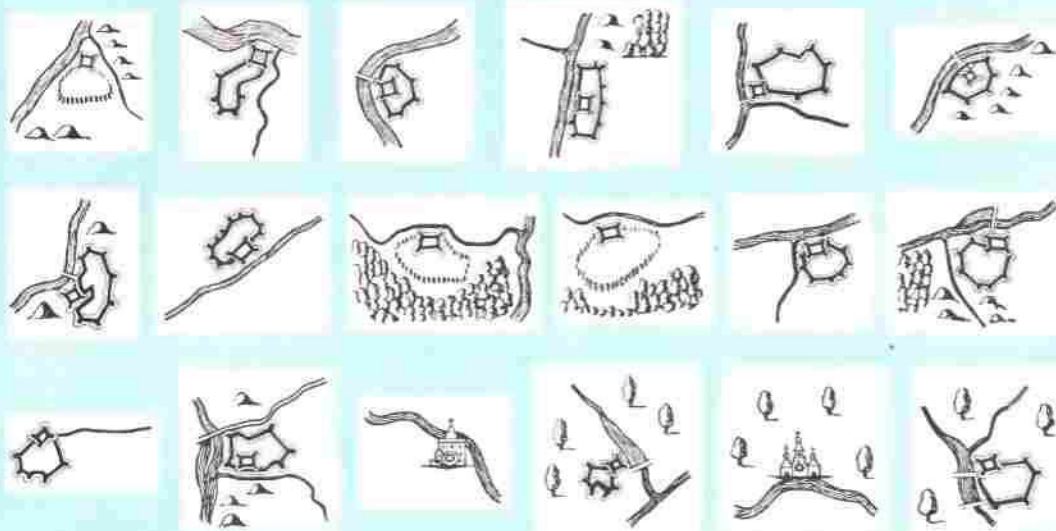

Г. В. Боня. На юрдені. Олія. 1980.

цював у галузі станкового і монумент. живопису. Твори: триптих «Комсомол» (1958), картини «Мати-земля» (1960, Донец. ХМ), «Легенда про Гамалію» (1961, Запоріж. краєзнав. музей), «Сивий Єнісей», «В. І. Ленін у Саянах» (обидві — 1976), «Битва за Дніпро» і «Зоря. Початок століття» (обидві — 1987).

Літ.: Григорій Боня. Край Красноярс. каталог. К., 1980; Григорій Боня. Вибрані твори художника. Альбом. К., 1985.

БОПАН (Beauplan) Пйом Ле-вассер де (бл. 1600, Нормандія — 6.XII 1673, Франція) — франц. інженер-фортифікатор. Перебуваючи на службі польс.

Г. Л. де Боплан. Типи укріплень українських міст Лівобережжя в 1-й пол. 17 ст.

Верхній ряд — Кобеляки, Кременчук, Говтва, Полтава, Хорд, Луїм'я;

середній ряд — Лубни, Миргород, Лютенька, Зіньків, Гадяч, Рамна;

кожний ряд — Гни, Лохвиця, Могощи, Борзна, Батурин, Канотоп.

уряду, збудував на Україні фортецю Кодак (1635, не збереглася) та замки у м. Барі (1638; тепер Вінн. обл., зберігся частково), в с. Підгірцях (1635—40, див. *Підгірський замок*) та у м. Бородах (1630—35, див. *Бородівський замок*; два останні — разом з арх. А. дель Аква), розробив схему укріплень Бережанського замку (1654). Повернувшись до Франції, Б. склав «Опис України» з картами укр. земель, зробленими за власними вимірами (1650); переклад рос. мовою 1832, 1985), що є цінним джерелом для вивчення історії України.

Образ Б. втілено в романах «Богдан Хмельницький» М. Старицького (1887), «Козацькому роду — нема переводу» О. Ільченка (1958).

Тв.: Опис України. В кн.: Боплан Г. Опис України. — М.: Меріме П. Українські козаки та їхні гетьмани. — Богдан Хмельницький. Львів, 1990. В. Ю. Могильовський.

БОРАКОВСЬКИЙ Григорій Максимович (1846, м. Павлоград, тепер Дніпроп. обл. — 1890, м. Новомосковськ тієї ж обл.) — укр. письменник. Закінчив 1869 мед. ф-т Харків. ун-ту, працював лікарем, здобув наук. ступінь доктора медицини. Автор водевілів, оперет, комедій, жартів: «Оказія з пампушкою», «Різдвяний вечір», «Де два цілується, третій губ не простягай», «Старі до молодих не підвертайтесь» (усі — 70-х рр.), «Як жінки чоловіків морочать» (1872). У соціально-психол. драмах Б. відтворив зародження класових суперечностей, пробудження і піднесення почуття власної гідності в середовищі трудового селянства в пореформений період. Колізії нещасливого кохання, розбитого подружнього життя невіддільні в драмах Б. від мотивів соціальної нерівності, протесту проти несправедливих обставин життя, консервативних етичних принципів [«Як долі немає — то й щастя минає», 1881; «З житейського моря», 1886 (1890 — 91 йшла в Руському народному театрі у Львові); «Не судилося» (1905 — 08 була в репертуарі Буковинського народного театру); «Алихом щастя не добуєш», 1887]. Істор. драма «Маруся Чурай» (1887) побудована на популярному нар. переказі й сюжеті пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці». Історія кохання тісно переплітається у творі з подіями нац. визв. боротьби укр. народу, процесами класового розшарування укр. суспільства серед. 17 ст.

Тв.: Збірник драматичних творів. т. 1. Львів, 1888.

Літ.: Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. В кн.: Франко І. Зібрання творів, т. 41. К., 1984; М. К. Збірник драматичних творів Г. М. Бораковського «Зоря», 1889, ч. 1 — 2. В. О. Дорошенко.

БОРДАКОВ Юрій Вікторович (21. X 1946, Ужгород) — укр. кінооператор, засл. діяч мист. УРСР з 1986. Закінчив 1980 Київ. ін-т театр. мист-ва, 1964 — 76 працював на Укр. телебаченні, з

1982 — на студії «Укртелефільм». Зняв телефільми: «Товариський суд» (1982), «Останній доказ королів» (1983); фільм-балет «Ольга» (1983), муз. відеофільм «Буковинські картинки» (1984), документальний фільм «Чорнобиль: два кольори часу» (фільми 1—3, 1986—88; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1990), художні відеофільми «Запорожці за Дунаєм» (1986), «Блакитна троянда» (1988).

М. М. Шевченко.

БОРДЮР (франц. *bordure*, від *bord* — край, межа) — 1) Смужка, що облямовує малюнок, текст, край *шпалер*. 2) Бортові камені чи плити, що відокремлюють проїзну частину дороги або вулиці від обочини, тротуарів. 3) У садово-парковому мист-ві — неширока (20—50 см) смуга низькорослих, густо висаджених квітів чи кущиків навколо клумб, куртин або газонів.

БОРІЛЬ Петро Федорович (1829 — жовтень 1898, Петербург) — російський літограф і живописець-аквареліст. У 50-х рр. 19 ст. — вільний слухач петерб. АМ. 1855 здобув звання неklasного художника акварельного портретного живопису. Твори: літографії — «Ніжин», «Ліцей князя Безбородька», портрети М. В. Гоголя, Є. П. Гребінки та ін. для кн. «Ліцей князя Безбородька» (1859); портрети Г. Ф. Квіткі-Основ'яненка, М. О. Максимовича, М. І. Костомарова, О. М. Вересая та ін.

Літ.: Каталог музею Українських древностей В. В. Тарновського, т. 2. Чернігов, 1900; Кондаков С. Н. Юбилейный справочник Императорской Академии художеств 1794—1914, ч. 2 СПб., 1914; Адарюков В. Я. Очерк по истории литографии в России. СПб., 1912.

Ш. М. Горцман.

БОРЕЦЬКИЙ Адальберт Адальбертович (Войтех Войтехович; 14. XI 1910, с. Убола, Словацьчина) — укр. та словац. живописець. Навчався 1927—31 у худож. школі А. М. Ерцелі в Ужгороді. 1935—39 — член Товариства карпатсько-руських художників. Викладав в Ужгородському уч-щі прикладного мист-ва (1945—48). З 1961 — в Чехо-Словаччині. Доробок переважно в галузі пейзажного та жанрового живопису і станкової графіки. Твори: «Зустріч гуцулами Червоної Армії» (1946), «На лісопункті» (1952), «Село під горою» (1957, два останні — Закарп. ХМ), пейзажі Словацьчини (1964—71), серія малюнків «Пори року» (1947), декор панно на будинку Ерделі в Ужгороді (1940) та ін. Твори Б. експонувалися на Всесвіт. виставці в Нью-Йорку (1939). Зберігаються у музеях Братислави, Будапешта та ін.

БОРЕЦЬКИЙ Віктор Іванович (1884 — ?) — укр. композитор, хоровий диригент, музикознавець і педагог. Див. *Криушів В. І.*

БОРИКОВ Петро Лазарович [13 (26). I 1890, станція Камєньська, тепер м. Камєнь-Шахтинський Ростов. обл. — 1972, Херсон] —

Борис і Габ. Ікона із Святодухівської церкви у с. Потеличі Львівської обл.; 2-й пол. 16 ст. НМЛ.

укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1947. З 1908 працював у рос. антрепризах, з 1913 — в укр. трупах Миколаєнка, Т. П. Колесниченка, Л. Р. Сабініна. 1918 організував власну трупу, яка 1927 стала основою театру «Металіст» у м. Олександрівську (тепер Запоріжжя; виступала перед будівельниками Дніпрельстану). 1921—23 — актор і режисер агітпоїзда ім. Т. Г. Шевченка. Працював у театрах Донбасу, Києва, Чернігова, Херсона. Ролі: Черевик («Сорочинський ярмарок» М. Старицького за М. Гоголем), Малоштан («Диктатура» І. Микитенка), Хлестаков («Ревізор» М. Гоголя), Сатін («На дні» М. Горького). Вистави: «Суєта» І. Карпенка-Карого, «Рожеве павутиння» Я. Мамонтова, «Заколот» А. Фурманова, «Розлом» Б. Лавреньова, «Підступність і кохання» Ф. Шіллера.

Літ.: Сабінін А. Сорок п'ять років на українській сцені. К., 1937.

К. О. Сіліна.

БОРИС Ігор Олександрович (12. I 1952, смт Розділ Львів. обл.) — укр. режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1989. Закінчив 1975 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс І. О. Молостовой). Працював у Запоріж. укр. муз.-драм. театрі (1974—81), очолював Запоріж. ТЮГ (1984—86). 1986—91 — гол. режисер Івано-Фр. укр. муз.-драм. театру, з 1991 — в Харків. укр. драм. театрі ім. Т. Шевченка. Вистави: «Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра (1985), «Плаха» за Ч. Айтматовим (1985), «Тіні забутих предків» за М. Коцюбинським (1988), «Гуда Іскаріот» за Л. Андрєєвим (1990, у власній інсценізації), «Украдене щастя» І. Франка (1992).

Б. З. Слущка.

БОРИС І ГЛІБ (кін. 10 ст.—1015) — молодші сини вел. князя київ. Володимира Святославича, що загинули під час міжусобної боротьби і канонізовані православною церквою 1072 як перші власні руські святі. Спочатку шанувалися як зіцілители, пізніше — як воїни, заступники Русі та її князів. Сюжет «Б. і Г.» — один з поширених у давньорус. іконопису. Найдавніші зображення Б. і Г. збереглися на київ. енкаліпонах 11—12 ст. та фресках 1146 Кирилівської церкви в Києві. Існує припущення, що ікони «Борис і Гліб» були в Борисоглібських соборах у Вишгороді (1112) та Чернігові (1120). Ймовірно, київ. походження й кам'яна іконка 1-ї третини 13 ст. (Рязанський музей). Та ікона 13 ст. (Київ. МРМ) цієї іконографії. Серед пізніших зображень Б. і Г. в укр. мист-ві — ікони із сіл Потелича (кін. 16 ст.) та Березова (17 ст.) на Львівщині (обидві — НМЛ), ікона «Святий Володимир, Борис та Гліб» (серед. 17 ст., ДМУОМ) із смт Ратного Волин. обл.; у графіці — в київ. стародруках «Мінея святкова» (1619), «Царю Іустиніану главізны поучительні» (1628), «Трубы словес проповідных...» і «Трубы на дни нарочития» (1674), «Синопис» (1680).

Літ.: Чернюгов Н. Н. Икона «Борис и Глеб» в Киевском музее русского искусства. В кн.: Древнерусское искусство XV — начала XVI веков. М., 1963; Алешковский М. Х. Русские глебо-борисовские иконописи 1072—1150 гг. В кн.: Древнерусское искусство. Художественная культура домонгольской Руси. М., 1972; Рындина А. В. Шиферная икона Бориса и Глеба из Солотихи. В кн.: Древнерусское искусство. Зарубежные связи. М., 1975; Жолтовский П. М. Украинский живописец XVII—XVIII ст. К., 1978; Николаева Т. В. Древнерусская мелкая пластика из камня. XI—XV вв. М., 1983.

БОРИСЕВИЧ Яків (бл. 1713, м. Судова Вишня, тепер Львів. обл. — 1774, Домашівський монастир, тепер на тер. тієї ж області) — укр. художник. 1750 жив у Василіанському монастирі у с. Крехові (тепер Жовківського р-ну), пізніше — у монастирях у м. Добромилі, с. Лаврові та ін. (всі — Львів. обл.). Є відомості, що виконував малярські роботи у цих монастирях.

БОРИСЕНКО Валентин Назарович (2.V 1929, с. Озерини, тепер Бобринського р-ну Черніг. обл. — 8.I 1990, Київ) — укр. скульптор, нар. художник УРСР з 1976. Закінчив 1947 Київ. уч-ще прикладного мист-ва, 1953 — Львів. ін-т прикладного та декор. мист-ва (майстерня І. В. Севери). З 1959 — викладач, з 1969 — ректор, з 1976 — професор цього ін-ту; з 1977 — професор, 1985—88 — ректор Київ. худож. ін-ту. Працював у галузі монумент. і станкової скульптури. Автор позначених рисами героїки творів. Станкові твори виконано переважно з традиц. для укр. нар. мист-ва матеріалу — дерева. Вони сповнені виразної де-

В. Н. Борисенко.

В. Н. Борисенко. Хліб. Дерево. 1972.

Скульптори
В. Н. Борисенко,
К. О. Моговський.
арх. А. Д. Консулов,
конструктор
Г. В. Шевчук.
Пам'ятник бійцям
Першої Кінної армії
в смт Олександрівці
Львівської обл.
Кована лідь. 1975.

кор. гри світлотіні, форм і ліній: «Господар Верховини», 1957; «Олекса Довбуш», 1959—60; «Данило Галицький», 1961; триптих «Земля», 1964; «Хліб», 1972 та ін.

Монумент. твори Б. відзначаються масштабністю образного мислення, вільним композиційним трактуванням форм, максимальною насиченістю образу, внутр. динамікою: пам'ятники — І. Я. Франкові у Львові (1964), Герою Рад. Союзу Г. Ф. Герришу у Дрогобичі (1969), керівникові підпільної партизан. групи Паші Савельєвій у Луцьку (1972), пам'ятник бійцям Першої Кінної армії у смт Олександрівці Львів. обл. (1976; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1978), пам'ятник учасникам Хотинського повстання 1919 (1977); всі — у співавторстві. Створив 1982 композиції «В. І. Ленін», «Революція», «Звільнена праця» для оформлення Київ. філіалу Центр. музею В. І. Леніна (тепер — культур.-просвіт. центр «Укр. дім»), «Аджимушкай» (1984—85), «Ікар» (1985) та ін. Твори Б. зберігаються в ДМУОМ, НМЛ, Львів. КГ та ін. музеях.

Літ.: Валентин Борисенко. Альбом. К., 1971; Бєлічко Ю. Грані героїчного образу. «Образотворче мистецтво», 1980, № 3.

БОРИСЕНКО Володимир Семенович (27.III 1925, смт Пролетарський, тепер Луган. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1980. Закінчив 1951 Харків. театр. ін-т. 1951—57 — артист Харків. театру муз. комедії, з 1957 — Київ. театру оперети. Ролі: Попандуполо («Весілля в Малинівці» О. Рєвова), Чемерлига («Каштани Києва» О. Сандлера), Філіп, Ляоша («Вільний вітер», «Біла акація» І. Дунаєвського), Пеніжек («Маріца» І. Кальмана). **БОРИСЕНКО** А. К. (1876, Київ — ?) — укр. актриса. Працювала в трупях М. А. Кропивницького (1899), М. К. Садовського, О. З. Суслова (1901), І. А. Сагатовського (1902) та ін. За свідченням преси, мала великий успіх у ролях наївних дівчат.

Є. С. Хлібчевич.
БОРИСЕНКО Олексій Григорович (1868, Область Війська Донського — 26.V 1941, Ростов) —

укр. та рос. співак (тенор), оперний режисер і педагог, засл. арт. РРФСР. Вокал. освіту здобув у Придворній співацькій капелі (1887—92 — її соліст) у Петербурзі та приватно у проф. Поццо (Мілан). 1886—87 — артист *Кропивницького* М. А. *трупі*, 1893—96 — соліст Київ., 1896—98 (1901 — гастролував) — Харків. опер., 1903—07 і 1913—24 — Оперного театру С. І. Зиміна в Москві (де водночас був режисером і вчителем сцени), ін. театрів Росії. Працював режисером в оперних театрах Одеси (1924—25), Баку (1925—26), Ростова-на-Дону (з 1926). Партії: Петро («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), провідні партії в рос. і зх.-європ. операх.

Літ.: Боголюбов Н. Полюєва на оперній сцені. М., 1957; Гастроль А. Борисенко в Харкові. «Русская музыкальная газета», 1901, № 19—20; Юбиной А. Г. Борисенко. «Русская музыкальная газета», 1914, № 6.

БОРИСОВ Борис Самілович (справж. — Гурович; 1873 — 11.XI 1939, Москва) — рос. і укр. актор театру та естради, засл. арт. РРФСР з 1927. За освітою юрист. Сценічну діяльність почав у *Кропивницького* М. А. *групі* (1895—97). Працював у театрах Києва, Харкова, Одеси (1899—1903; 1918—24, з перервою). Виступав переважно в комедійних ролях. Відомий як виконавець пісень П. Беранже, куплетист, читець, автор і виконавець романсів, муз. пародій, естрадних імпровізацій та експромтів. Знімався в німому кіно з 1911.

Літ.: Крижиданий Г. К. Дороги театральні. М., 1976.

БОРИСОВ Валентин Тихонович (7.II 1920, м. Богодухів, тепер Харків. обл. — 25.IX 1988, Харків) — укр. композитор, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1971. Закінчив 1927 Харків. муз.-драм. ін-т (клас С. С. Богатирьова). Працював муз. редактором Респ. радіо та Харків. обл. радіо. З 1944 — викладач Харків. консерваторії (з 1963 — ін-т мист-в; 1944—49 — ректор; з 1977 — професор). 1944—49 — голова, з 1978 — заст. голови правління Харків. організації СКУ Б. — один з авторів музики Держ. гімну УРСР (1947). Твори: вокал.-симфонічні — ораторія «Весілля» (1972), кантати «На варті Дніпрелестанів» (1932) і «Народне свято» (1952), три симфонії (1957, 1963; № 3 для струнного оркестру, 1978), а також поема «Кармалюк» (1927), «Поема про Батьківщину» (1943), «Чотири українські пісні» (1953), дивертисмент (1972) та ін. твори для симф. оркестру; для філ. з оркестром — три концерти (1974, 1979 — присвячено М. Т. Коляді, 1983); для скрипки з оркестром — «Юнацький концерт» (1980); для альта з оркестром — «Романтична повість» (1977); для оркестру нар. інструментів — «Українська сюїта».

та» (1949); камерно-інструм. твори, в т. ч. три квартети (1926, 1928, 1965); хори, романси, пісні, обробки нар. пісень.

Літ.: Тишко Н. С. Валентин Борисов. К., 1972; Калашник П. Риси стилю творчості В. Борисова. К., 1979.

БОРИСОВ Олег (Альберт) Іванович (8.XI 1929, Приволзьк, тепер місто Іван. обл. — 28.IV 1994, Москва) — рос. актор, нар. арт. СРСР з 1978.

Закінчив 1950 школу-студію МХАТу. Працював у Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки (1951—64), Ленінгр. Великому драм. театрі (1964—83), МХАТі (1983—89), з 1989 — в Центр. театрі Рад. Армії (Москва). Ролі: в Київ. рос. драм. театрі — Цаславцев («Ліс» О. Островського), Петро («Останні» М. Горького), Олег, Андрій («В пошуках радості», «В добрий час!» В. Розова), Часовников («Океан» О. Штейна), Сашко Птаха («Світанок над морем» за Ю. Смоличем), Дроміо («Комедія помилок» У. Шекспіра); на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка — Терещенко («Проста річка», 1957), Юзеф («Олекса Довбуш», 1959), Фімка Воронюк («Нащадки», 1960), Голохвостий («За двома зайцями», 1961), Роман («Стежки-доріжки», 1964). Держ. премія СРСР, 1978.

БОРИСОВ Павло Борисович [24.XII 1851 (5.I 1852), Волин. губ. — 23.VI (6.VII) 1904, Одеса] — укр. і рос. співак (бас-баритон). Вокал. освіту здобув 1871—76 у Петерб. консерваторії, 1876—78 — соліст Київ. рос., 1879—81 — Харків. опер., 1882—93 — «перший баритон» Великого театру в Москві, гастролював в Італії, Англії. Згодом жив в Одесі, співав на сцені Одес. опери, з 1894 викладав спів (приватно). Партії: Мазепа («Мазепа» П. Чайковського), Демон («Демон» А. Рубінштейна), Мельник («Русалка» О. Даргомижського), Валентин, Мефістофель («Фауст» Ш. Гуно).

БОРИСОВА Ольга Миколаївна (8.VI 1912, с. Криштопівка Харків. обл.) — укр. артистка балету і педагог, засл. арт. УРСР з 1954. Закінчила 1929 хореогр. школу-студію при Харків. театрі опери та балету (викладачі — В. К. Литвиненко, З. М. Лур'є). 1929—60 — солістка і помічник балетмейстера Харків. театру муз. комедії, 1936—60 — керівник нар. ансамблю танцю Палацу культури Харків. електромех. заводу. З 1960 — викладач танцю у Харків. театр. ін-ті (1963—91 — Харків. ін-т мист-в, з 1991 — Харків. консерваторія). Лауреат 6-го Всесвіт. фестивалю молоді і студентів у Москві, 1957.

БОРИСОВЕЦЬ Валентин Павлович [2 (15).I 1910, Владивосток — 4.V 1979, Львів] — укр. художник театру, засл. діяч мист. УРСР з 1957. Закінчив 1931 Київ. худож. ін-т, де навчався у К. М. Єлеви. Оформив вистави: «Ле-

В. П. Борисовець. Ескіз декорації до вистави «На велич землі» А. Хижняка. 1949. Львівський укр. драм. театр (ім. М. К. Заньковецької).

О. І. Борисов у ролі Голохвостого (фільм «За двома зайцями», реж. В. М. Іванов, 1961).

Борисоглібський собор у Чернігові. Капіталець. 12 ст. Чернігівський архітектурно-історичний заповідник.

Г. І. Борисоглібська в ролі Галі («Налар Стоболя» Т. Шевченка).

бедина озеро» П. Чайковського (1932 — у Київ. театрі опери та балету), «На велику землю» А. Хижняка (1949; Держ. премія СРСР, 1950), «Борислав сміється» за І. Франком (1951), «Кам'яне гніздо» Х. Вуолійої (1957), «Блакитна троянда» Лесі Українки (1969) — у Львів. укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької; «Не судилося» М. Старицького (1961) — у Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі; «Богдан Хмельницький» О. Корнійчука (1979) — в Одес. укр. драм. театрі.

БОРИСОГЛІБСЬКА Ганна Іванівна [справж. — Сидоренко-Свидерська; 26.XII 1867 (7.I 1868), м. Себеж, тепер Псков. обл. — 26.IX 1939, Київ] — укр. актриса, нар. арт. УРСР з 1936. Закінчила Харків. школу добродичного т-ва, викладала в сілсь. школі, брала участь в аматор. виставах. 1888 вступила до укр. трупи М. А. Кропивницького, де виконувала перші ролі. 1900—18 — провідна актриса в трупах П. К. Саксаганського і І. К. Карпенка-Карого, Т. П. Колесниченка, в Садовського М. К. театрі, Національному зразковому театрі. Працювала в Українському театрі в Галичині (1919—25), Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1925—39). Вихованка корифеїв укр. театру, Б. вже на початку творчої діяльності виявила себе як віртуозна виконавиця характерних ролей. Мистецтву Б. притаманні органічність існування в ролі, соковитість побутових, вихоплених із життя барв, інтонаційне багатство, вміння створювати багатогранні нар. характери. М. К. Садовський писав про Б.: «Це артистка цілинного ґрунту народного з глибоким розумінням психології і побуту українського народу». В доживт. театрі Б. — виконавиця характерних ролей у творах укр. драматургів: Терпилиха («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Шкандибиха («Лімерівна» П. Мирного), Секлет («За двома зайцями» М. Старицького), Ганна, Тетяна («Безталанна», «Суста» І. Карпенка-Карого), Риндичиха («По ревізії» М. Кропивницького). В М. К. Садовського театрі почала грати в п'єсах рос. і зарубіж. драматургів: Пошльопкіна, Сваха («Ревізор», «Одруження» М. Гоголя), Мати («Загибель Надії» Г. Гейсманса), Старчиха («Вогні

Іванової ночі» Г. Зудермана). На рад. сцені вона створила сатиричні образи Мазайлихи («Мина Мазайло» М. Куліша), Півнихи, Куми («Диктатура», «Кадри» І. Микитенка), Усачихи («Майстри часу» І. Кочерги); драматичні — Орини («97» М. Куліша), Марії Тарасівни, Рижової («Платон Кречет», «Правда» О. Корнійчука); героїчні — Кароліни («Справа честі» І. Микитенка), Варвари («Богдан Хмельницький» О. Корнійчука). Ролі в кіно: Терпилиха («Наталка Полтавка», 1911, кіноконтора «Художества» І. Спектора, Катеринослав, тепер — Дніпропетровськ), Ткачиха («Щорс»), Колгоспниця («Стожари», обидва — 1939, Київ. кіностудія худож. фільмів).

Літ.: На честь сорокалітньої праці Ганни Іванівни Борисоглібської. К., 1927; Василюк В. С. Микола Садовський та його театр. К., 1962; Мирніченко І. О. Сцена, актори, ролі. К., 1964. Мистецтво франківців. К., 1970.

Ю. М. Бобішко.

БОРИСОГЛІБСЬКИЙ МОНАСТІР у Чернігові — пам'ятка арх-ри 12—18 ст. Засн. на тер. дитинця. Зруйнований монголо-татарами 1239, відбудований у 16 ст. Монастир відійшов 1628 до домініканців, після нар.-визв. війни 1648—54 знову став православним, 1657 був відновлений як кафедральний, закритий 1786. З будівель збереглися Борисоглібський собор (1120—23), коле́гум (кін. 16—18 ст.) та будинок архієпископа (1780). У монастирі короткий час містилася перевезена 1679 з Новгорода-Сіверського друкарня.

БОРИСОГЛІБСЬКИЙ СОБОР у Чернігові — пам'ятка арх-ри 12—19 ст. Споруджено 1120—23 (за ін. джерелами — бл. 1170) місц. майстрами на фундаментах споруд поч. 11 ст. Перебудови — 1628, в кін. 17 ст. і 1857. До 1786 року Б. с. був гол. спорудою Борисоглібського монастиря. Характерний зразок будівлі чернігівської архітектурної школи. Первісно — хрестово-купольний, тринефний, шестистовпний, одностовпний, триапсидний. Фасади отиньковані з розграфленням на квадри, розчленовані піякелонами, завершення — закомари. На рівні п'ят закомар — аркатурний пояс. Портали аркові, триступінчасті. В інтер'єрі у пн. і пд. стінах — по 3 ніші-аркосолі для князівських поховань. Хід на хори — у товщі зх. стіни. Б. с. оперізували галереї з двома хрещальнями (не збереглися). У 1857 було перебудовано сх. частину: споруджено нові апсиди. У 1672 році з Зх. у стилі укр. барокко прибудовано ротонду. Після руйнувань під час Вел. Вітчизн. війни собор реконструйовано 1957 (арх. М. В. Холостенко), нашірвання 17—19 ст. знято. З 12 ст. збереглися різьблені плити парпетів хорів, шиферний мозаїчний офалей, фрагменти первісної підлоги з керамічних полив'яних плиток, фраг-

менти фресок на віконних відкосах, а також срібні позолочені царські врата (1702), відлиті у Данцігу (тепер Гданськ, Польща). У 50-х рр. 20 ст. виявлено білокам'яні різьблені капітелі і наріжні камені, пошкодження і датування яких не встановлено. З 1972 у Б. с. відкрито музейну експозицію.

В. В. Венерський.

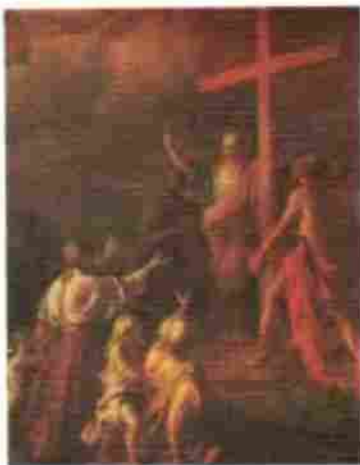
БОРИСПОЛЕЦЬ Платон Тимофійович [1805, с. Гоголів, тепер Київ. обл.— 14 (26). VII 1880, Петербург] — укр. та рос. живописець і літограф. За фахом — військовий. Як сторонній учень відвідував з 1835 класи петерб. АМ, перебуваючи під опікою Т-ва заохочування художників. Навчався у О. Заурвейда, К. П. Брюллова. За картину «Артилерійський парк з видом Смоленського монастиря» (1835) одержав малу золоту медаль (1836) петерб. АМ, за малюнки з натури — малу (1837) та велику (1838) срібні медалі. 1843—56 жив за кордоном (Франція, Італія). Твори: картини «Королівський міст» (1843), «Портрет О. С. Даргомижського» (1845), «Проповідь апостола Андрія скіфам» (бл. 1847, Андріївська церква у Києві), «Портрет чоловіка з книгою у руці» (1846), «Дівчина з пташкою» (1848), «Дівчина з собачкою» (1848), «Ісус у вертограді» (1848, не закінчено), «Вид Венеції з боку моря при вечірньому освітленні» (1852, не закінчено), «Морський краєвид», «Кораблі в бухті при місячному освітленні», «Мадонна». Написав кілька ікон для Поштамтської церкви у Петербурзі, православної церкви в Італії та ін. Скопіював ряд полотен Тіціана («Покладення в домовину», 1847, «Муки св. Петра Домініканця», 1850), Рафаеля, Сартро; займався літографією, скульптурою.

Б. був знайомий з Т. Г. Шевченком, підтримував з ним дружні стосунки протягом усього життя. Разом вони планували виїхати 1843 за кордон для вдосконалення майстерності. 1852 Б. втратив зір. Петерб. АМ обрала його почесним вільним співником (1859). Твори Б. зберігаються в ДРМ, ін. музеях.

Лит.: Сидоренко О. І. Доля художника. В кн.: В сім'ї вольний новин. в. 3. К., 1986.

БОРИСФЕН, Бористен (грец. βορισθένης, букв. — той, що тече з півночі) — 1) У давньогрец. міфології бог р. Дніпра, батько Феоанта — царя Тавриди (Криму); за скіфським міфом, Б. — батько прародительки скіфів.

2) Давньогрец. назва р. Дніпра. Трапляється у творах антич. істориків та географів (Геродота, Страбона та ін.). 3) Давньогрец. назва мідної (бронзової) монети, яку карбували 330—240 до н. е. в Ольвії. На аверсі монети зображено бородате обличчя бога Борисфена. 4) Одна з назв Березанського поселення.

БОРИСЮК Костянтин Іванович (?; Брест. пов. Грод. губ. — ?) — укр. композитор поч. 20 ст. Автор музики пісні «Думи мої, думи мої» на вірші Т. Г. Шевченка (вид. 1918 в Мінську), яку в 20-і роки виконала Перша київ. капела бандуристів.

Лит.: Правдюк О. А. Т. Г. Шевченко і музичний фольклор України. К., 1966.

БОРИСЯК Андрій Олексійович [6 (18). II 1885, Самара — 21. IV 1962, Москва] — рос. виолончеліст і педагог, канд. мистецтвознавства з 1944. Навчався в гімназії у Києві, де 1901 був обраний членом Рос. астроном. т-ва. Закінчив 1911 Петерб. консерваторію (клас О. В. Вержбиловича), 1912—13 вдосконалював майстерність у П. Казальса в Парижі. 1913—19 викладав у Харків. муз. уч-щі. З 1919 — викладач муз. технікумів та уч-щ в Москві. Автор праць «Нариси школи Пабло Казальса» (1929), «Метод органічного розвитку прийомів гри на виолончелі» (1934, 2-е вид. — 1947), «Школа гри на виолончелі» (1949).

Лит.: Гинзбург А. С. История виолончельного искусства, кн. 3. Русская классическая виолончельная школа (1800—1917). М., 1963.

БОРИШКІВЦІ — село Борщівського р-ну Терноп. обл. У кін. 19 — на поч. 20 ст. — осередок витинання. Виготовляли з паперу стрічкові антропо- і зооморфні композиції для прикрашання хат. Для витинанок з Б. характерні декоративність і лаконізм

П. Т. Борисполець. Проповідь апостола Андрія скіфам. Олія. Бл. 1847. Андріївська церква, Київ.

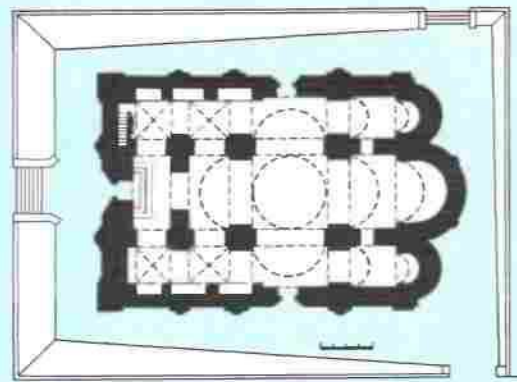

В. П. Борищенко.

Б. А. Борін.

Борисоглібський собор в Чернігові. План. 1120—23.

орнамент. мотивів. Твори зберігаються у Краків. музеї етнографії. Іл. с. 235.

Лит.: Станкевич М. Є. Українські витинанки. К., 1986.

БОРИЩЕНКО Віктор Петрович [21. I (31. I) 1914, Харків] — укр. співак (лірико-драм. тенор), нар. арт. УРСР з 1951. Навчався 1930—33 в Харків. ін-ті інженерів залізнич. транспорту, водночас навчався співу у проф. М. Г. Михайлова і Л. Є. Курilenko. 1933—35 — соліст оперної студії при Харків. театрі опери та балету (керівник М. І. Вериківський) та театру муз. комедії. 1935—59 — соліст. 1962—89 режисер Київ. театру опери та балету. Партії: Петро, Левко, Вакула, Андрій («Наталка Полтавка», «Утоплена», «Різдвяна ніч», «Тарас Бульба» М. Лисенка), Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Князь («Русалка» О. Даргомижського), Ленський («Євгеній Онегін» П. Чайковського), Гвідон, Ликов («Казка про царя Салтана», «Царевна наречена» М. Римського-Корсакова) та ін. Б. — перший виконавець партій Гриця («Щорс» Б. Лятошинського), Марка («Наймичка» М. Вериківського), Богуна («Богдан Хмельницький» К. Данькевича), Микешина («Зоря над Днівою» Ю. Мейтуса).

Тв. його пам'яті вшановують. В кн.: Михайло Роменький. Спогади. Матеріали. К., 1982; Також його запам'ятав В. кн.: Михайло Донець. Спогади. Листи. Матеріали. К., 1983; Сердюченко Я. В. кн.: Олена Мурашова. Спогади. Матеріали. К., 1984.

БОРІН Борис Абрамович [справж. — Шварцман; 19. XI (1. XII) 1899, Одеса — 9. II 1965, Чернівці] — укр. режисер, нар. арт. УРСР з 1960. Закінчив 1923 Першу держ. театр. студію в Одесі. Працював у театрах Одеси: районному драм. (1923), «Маско-драми» (1924), рос. драм. ім. А. В. Іванова (1925—28), Театрі Революції (1928—31, 1935—44).

У 1943 очолював фронтову концертну бригаду, яка виступала перед бійцями 3-го Укр. фронту. 1944—48 — режисер. 1948—65 — гол. режисер Чернів. муз.-драм. театру ім. О. Ю. Кобилянської. Вистави: «Устим Кармелюк» В. Суходольського (1940), «Отелло» У. Шекспіра (1949), «Вій, вітерець!» Я. Райніса (1951), «У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською (1955), «Лук'ян Кобилиця» Л. Балковенка і Г. Мізюна (1955), «Тев'є-молочник» за Шолом-Алейхемом (1956), «Оптимістична трагедія» В. Вишневського (1957), «Деся» М. Андриєвич (1959), «Іркутська історія» О. Арбузова (1960).

Т. В. Сулятицький.

БОРКОВСЬКИЙ Пантелейон (на сцені — Борковський Леон; 8. VIII 1824, с. Катина, тепер Львів. обл. — 1. IV 1911, м. Живець, тепер Польща) — укр. співак (бас-профундо). 1853—55 приватно здобув вокал. освіту в Німеччині. 1853 дебютував у Львів. опері. Соліст оперних

[illegible]

С. А. Работновский.
СОВЕТСКИЕ И НЕКОТОРЫЕ
ДРУГИЕ ДРЕВНИИ
КНИЖКИ

L. B. Lobovnik

Після закінчення 1975 Київ. хо-
регр. уч-ща (клас Г. М. Купало-
регр., нар. арт. ЗПРС з 1989
року). Фронт «Спартак» А. Хача-
турян, Віта («Мадрапа нерсто-
зота» А. Геворкян), Жізеаб («Жі-
заб» А. Аван), Синафіда («Синафіда» Х. Ахенхольд),
Адаптед І-го Ресн (Київ, 1983,
1-а премія), та 7-го Всесоюз.
(Москва, 1984, 3-я премія) баве-
ри в конкурсах.
БІРОВИК Февар Іван (28.IV
1937, м. Кресторда Харків
обл.) — укр. актор, засл.
опа. ЗПРС з 1987, Закінчив 1960
Київ. хуож. ін-т. Спек. сноп-у.
Буянок кіно у Києві (1974, у
співств.), серп 12—16-новерхо-
них житт. буяників у Києві та
Одесі, житт. масія Теремки-1
у Києві (з 1983, у співств.) та
ін.

Л. И. Бобинкин, доктор
Л. И. Авербег, О. И. 1795, МПМ, ЕНБ

[illegible]

Батько і вчитель В. А. Боровиковського, В. А. та П. А. Боровиковських. Живописцями були також його брат Іван і племянник Дем'ян.

Писав ікони для церков поблизу Миргорода на Полтавщині. Автор ікон «Благовіщення» (Миргородський краєзнав. музей), «Св. Димитрій, митрополит Ростовський» (портрет Данила Туптала). Грав на гусях. Автор рукопису «Ноти церковних пісень» (не зберігся).

Л. І. Саприкіна

БОРОВИКОВСЬКІ, брати: Василь Лукич, Іван Лукич і Петро Лукич (? — ?) — укр. іконописці кін. 18 — поч. 19 ст. Сини та учні Л. І. Боровиковського. Брати В. А. Боровиковського. Працювали в Миргороді. Писали ікони для церков та приватних осіб.

БОРОВСЬКИЙ Кирило Іванович (22.VII 1940, м. Пенза) — укр. балалаєчник і диригент, засл. арт. УРСР з 1988. Закінчив 1968 Київ. консерваторію (клас балалайки Є. Г. Білінова, диригування — Ю. І. Тарнопольського). 1961—63 — соліст Ансамблю пісні і танцю Червонопрапорного Чорноморського флоту, 1968—71 — директор Макарівської дитячої муз. школи (Київ. обл.), 1971—81 — викладач і диригент оркестру нар. інструментів Ялтинського пед. уч-ща, з 1981 — соліст Кримської філармонії, де з 1982 також засновник і худож. керівник фольклорного ансамблю «Калинка». Гастролює за кордоном.

БОРОВСЬКИЙ Микола Степанович (14.IV 1930, м. Новогеорґієвськ, тепер затоплений Кременчуцьким водосховищем — 26.IV 1988, Дніпропетровськ) — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1980. Зак. 1960 Київ. худож. ін-т. 1960—68 викладав у Дніпроп. худож. уч-щі. Твори: «Земля» (1967), «Саянські скелазни» (1971), триптих «Бригада Віталія Поліщука» (1974), «Хвилина мовчання» (1978), галерея портретів учасників оборони і визволення Дніпропетровська в

В. З. Бородай.

роки Вел. Вітчизн. війни (1973—80), портрет нар. арт. СРСР Н. Сазонові (1985). Зберігаються у ДМУОМ, Дніпроп. ХМ та ін. музеях України.

БОРОВСЬКИЙ-БРОДСЬКИЙ Давид Львович (2.VII 1934, Одеса) — укр. художник театру. Автор худож. оформлення вистав: «Комедія помилок» У. Шекспіра (1959), «Ліс» О. Островського (1962), «На дні» М. Горького (1963), «Платон Кречет» О. Корнійчука (1964), «Сенсація № 1» А. Дмитерка (1965), «Насмішувате моє щасття» Л. Малаюгина (1966) — в рос. драм. театрі ім. Лесі Українки; «Катерина Ізмайлова» А. Д. Шостаковича (1964) — в театрі опери та балету; «Оптимістична трагедія» В. Вишневського (1967) — в укр. драм. театрі ім. І. Франка (всі — в Києві). З 1968 — в Моск. театрі на Таганці.

БОРОДАЙ Василь Захарович [5 (18).VIII 1917, Катеринослав, тепер Дніпропетровськ] — укр. скульптор, нар. художник СРСР з 1977, дійсний член АМ СРСР з 1973. Закінчив 1953 Київ. худож. ін-т (майстерня М. Г. Лисенка). З 1966 — викладач цього ін-ту (1966—73 — ректор, з 1971 — професор). Серед учнів — А. В. Куц, В. В. Швецов. 1968—82 — голова правління СХ УРСР. Автор пам'ятників та монументів, тематичних композицій, портретів. Станкові твори Б. позначено тонким ліризмом, глибиною психологічних характеристик. Серед них: «Іван Богун» (1953, НМІ), «Леся Українка» (1954, Миський парк), «Уходили комсомольці...» (1955—57, ДМУОМ; всі — у Києві), «Пам'яті товариша» (1974), «А мати чекає» (1985); портрети — угорської студентки (1960, Закарп. ХМ), П. І. Панча (1960), Л. М. Ревуцького (1963), В. І. Касіяна (1973), Т. Н. Яблонської (1974, всі — ДМУОМ); серія графіч. і скульпт. творів «По Єгипту» (1961—64, срібна медаль АМ СРСР, 1965). Монумент. твори Б. відзначаються складним об'ємно-просторовим рішенням, експресивністю: пам'ятник М. О. Щорсу (1953—54, у співавт.), монумент Вел. Жовтн. соціалістич. революції (1977, у співавт.; 1991 пам'ятник демонтовано), пам'ятний знак заснування Києва (1982), всі — у Києві; пам'ятник партизанам-копаківцям у м. Яремчі (1967; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1968; золота медаль ім. М. Б. Грекова, 1969), пам'ятники Т. Г. Шевченкові в Арров-парку поблизу Нью-Йорка (1970), у м. Бялому Бурі в Польщі (1991). Б. — один з авторів «Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 рр.» (1981; Ленінська премія, 1984).

Тв.: По Єгипту. Скульптура. Графіка. Каталог. К. — М. 1964—65. Літ. Лобановський Б. Б. Василь Захарович Бородай. К., 1964; Фогель З. В. Василь Захарович Бородай. М., 1968.

А. О. Гурська

БОРОДАЙ Галина Василівна (12. V 1949, Київ — 7.X 1980, там же) — укр. живописець, графік, монументаліст. Дочка В. З. Бородай. Закінчила 1973 Київ. худож. ін-т (майстерня Т. Н. Яблонської). Твори: «Сільський натюрморт» (1971), «Надвечір» (1977), «Павільйон птахів. Київський зоопарк» (1979), «Пам'яті О. Г. Венеціанова» (1980); вітражі — «Зима» (в універмазі «Дитячий світ» у Чернівці, 1974), «Людина й природа», «Біосфера» (обидва — у Київ. політех. ін-ті, 1977—80), акварелі, рисунки, офорти. Твори зберігаються в музеях України.

Літ.: Галина Бородай. Живопис, графіка, монументально-декоративне мистецтво. Каталог виставки творів. К., 1983.

БОРОДАЙ Михайло Матвійович (1853—1929, Іркутськ) — рос. театр. діяч, антрепренер. Починав актором у вихідних ролях, службовцем в антрепризі М. М. Дюкова (Харків, 1870 — поч. 1880). З серед. 80-х рр. очолював трупи, т. з. товариства, які фактично були театрами Б.: у Харкові (1886—93), Одесі (1902), Києві (1903—06; 1907; зокрема, 1901—07 — оперний театр). У трупах Б. виступали: М. І. Велизарій, О. І. Каширін, Є. Я. Негелін, М. М. Петіпа, М. М. Соловцов, Т. О. Чужбинів та ін. У грудні 1903 трупа Б. з нагоди ювілею М. В. Лисенка вперше на профес. сцені поставила його оперу «Різдвяна ніч» у Київ. опері.

О. В. Попов

БОРОДАЙ Олександр Андрійович (15.IX 1946, Дніпропетровськ) — укр. художник. 1961—66 навчався в Дніпроп. худож. уч-щі, 1966—72 — у Київ. худож. ін-ті у Т. Н. Яблонської. Працює в галузі монумент., станкового живопису, графіки, худож. емалі. Творчість визначається трансформуванням традицій укр. мист-ва в новітніх худож. формах. Твори: рельєфи — «Танець, музика, театр» (у Дніпроп. театрі опери та балету, 1974), «До перемоги» (в діорамі «Битва за Дніпро» в Дніпропетровську, 1975; обидва — у співавт. з В. П. Даниловим); розписи — «Т. Г. Шевченко» (в Дніпроп. укр. драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка, 1979), «Голуба планета» (в приміщенні Дніпроп. ун-ту, 1985); мозаїка в пантеоні Слави в м. Славути Хмельн. обл. (1987—89, арх. А. Ф. Ігнащенко); цикли живописних пей-

О. А. Бородай. Червоний вечір. Олія. 1986.

В. З. Бородай. Мовчання. З циклу «По Єгипту». Граніт. 1961—64.

В. З. Бородай. Леся Українка. Бронза. 1954. Київ.

зажив — «Середня Азія», «По Україні», «Крим», «Кавказ» (1976—89), емалей — «Київська Русь», «Крила», «Мамай», «Пори року» (1982—89). Персональні виставки в Люксембурзі (1987), Будапешті (1989), Празі (1990). Лит.: Даскалова Р. Сходження «Україна», 1984, № 27; Бондар А. Натхненним пенселем: «Образотворче мистецтво», 1984, № 2; Шахова К. Угорщина очима українського митця. «Всесвіт», 1988, № 12.

БОРОДИН Олександр Порфирійович [31.X (12.XI) 1833, Петербург — 15 (27).II 1887, там же] — рос. композитор і вчений-хімік. Закінчив 1856 Медико-хірургічну академію в Петербурзі, з 1864 — її професор. З 1862 — учасник «Могучої кучки», де здобув систематичну муз. освіту у М. О. Балакірева.

Оси. твір Б. — опера «Князь Ігор» (на сюжет «Слова о полку Ігоревім», за власним лібретто; почав 1869, закінчили після смерті композитора М. А. Римський-Корсаков і О. К. Глазунов; вперше поставлена 1890, на Україні — 1891 у Києві, укр. мовою — 1925 на сцені Харків. оперного театру, 1927 — у Київ. театрі опери та балету). У вихідній темі «Плачу Ярославни» з цієї опери відчувається вплив укр. нар. *голосіння*, мелодія жін. хору з 1-ї дії близька до укр. нар. пісні «Пливе човен», у партіях Скули та Єрошки втілено жанри й інтонації музики *сморорохів*.

У спадщині Б. — дві симфонії, зокрема 2-а («Богатирська», 1876) навіяна, за свідченням В. В. Стасова, образом Бояна, камерно-інструм. твори і романси. За участю Б. у клубі Петерб. зібрання художників регулярно проводилися «Малоросійські вечори» (70-і рр.), за його ініціативою тоді ж створено малорос. хор Медико-хірургіч. академії. Був у дружніх стосунках з Марком Вовчком і О. В. Марковичем.

Лит.: Сохор А. Н. Александр Порфирьевич Бородин. Жизнь, деятельность, музыкальное творчество. М.—А., 1965; Гордеева Е. М. Композиторы «Могучей кучки». М., 1985; А. П. Бородин в воспоминаниях современников. М., 1985.

БОРОДИНСЬКИЙ СКАРБ, Бессарабський скарб. Належав до періоду *багатоваликової кераміки культури* (16—15 ст. до н. е.). Знайдений 1912 біля с. Бородіна (тепер смт Тарутинського р-ну Одес. обл.). Складався із срібних вістер до списів, кинджалів, жін. шпильки; кам'яних бойових сокир та алебастрових головок булав, бронзових пластин-окуть від дерев. посудин. Срібні речі плаковані золотом і багато орнаментовані у т. з. *мікенському стилі*. Б. с. свідчить про високий рівень розвитку *металобробки* і *золотарства* у племен Пн. Причорномор'я та про їхні тісні зв'язки з пд. та зх. сусідами. Зберігається в ДІМ у Москві.

В. І. Ключко.
БОРОЗНА-ВОЗНІЮК Варвара Федорівна [5 (17).XII 1880, Київ — травень 1967, с. Капустин Яр

О. П. Бородин.

Я. Д. Бортник.

Волгогр. обл.] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1943. Дебютувала 1906 в трупі І. А. Сагатовського в м. Рівному. Працювала в робітничо-селян. колг. театрах, Київ. ТЮГу, Луган., Запоріз. (1942—48), укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Ганна («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Мавра («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Параска («Партизани в степах України» О. Корнійчука), Кабаніха («Гроза» О. Островського). Зіграла роль матері у кінофільмі «Земля» (1930, «Українфільм»).

К. О. Силин

БОРСЮК Анатолій Давидович (2.VI 1946, Київ) — укр. кінорежисер. Закін. 1974 Київ. ін-т театр. мист-ва. 1974—93 — на студії «Київнаукфільм»; з 1993 працює за контрактами. Поставив фільми: «Іван Семенович Козловський» (1978), «Метаморфози» (1979; 2-й приз 13-го Вкф, Душанбе, 1980; почес. диплом 17-го Мкф, Краків, 1980), «Подорож на льоду» (1982; 1-й приз 14-го Вкф, Ленінград, 1983), «Зірка Вавилова» (1984; гол. приз 18-го Вкф, Мінськ, 1985; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1987), «Окшуга» (1991; почес. диплом 1-го Всеукр. кф, Київ, 1991), «Померти в Росії» (1992).

БОРСЬКА Надія Дмитрівна [справж. — Климова; 21.I (2.II) 1885, Москва — 28.I 1963, там же] — російська актриса, нар. арт. РРФСР з 1954. Закінчила 1903 драм. відділення Моск. філармоніч. уч-ща. З 1898 працювала у трупах М. М. Борогая, Соколовського, С. Ф. Сабурова в Харкові, Одесі, Херсоні, Ризі, Тбілісі; з 1912 — в Моск. драм. театрі М. Ф. Корша, МХТ; 1936—54 — в Малому театрі СРСР. Ролі: Варенька («Дикунка» О. Островського та М. Соловйова), Поліна («Тепленьке місце» О. Островського). Знімалася в кіно.

О. Ф. Степаненко

БОРТКЕВИЧ Сергій Едуардович [16 (28).II 1877, Харків — 25.X 1952, Відень] — укр. та рос. композитор, піаніст і педагог. Навчався до 1896 у Харкові (з фп. у І. І. Слатіна та А. Ф. Бенша),

1896—99 — у Петерб. (клас фп. К. фон Арка, композиції — А. К. Лядова), 1900—02 — в Лейпцигській консерваторії. З 1902 гастролював у містах Росії та України (в т. ч. у Харкові — 1904, 1908, 1910), в країнах Зх. Європи. 1904—14 — викладач консерваторії Кліндворта-Шарвенки в Берліні, тримав приватні фп. курси. 1914—20 працював у Харкові, де відкрив фп. курси. З 1920 — за кордоном.

Автор опери «Акробати», балет. сюїти «1001 ніч», двох симфоній, концертів для різних інструментів (у т. ч. для фп.) з оркестром, симф. поем та сюїт, камерно-інструм. та інструм. творів. У репертуарі — твори А. Г. Рубінштейна, Л. Бетховена, Р. Шумана, Ф. Шопена, власні твори. Премія ім. Ф. Шопена (Лейпциг, 1902).

О. В. Кононова

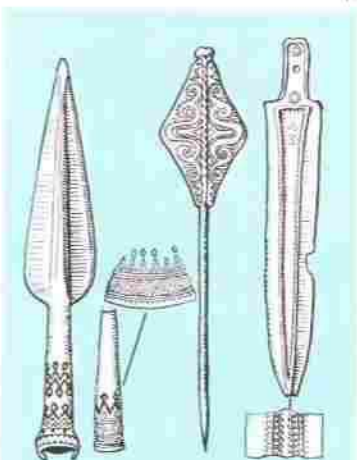
БОРТКО Володимир Володимирович [27.IX 1924, Курськ — 12.III 1983, Москва] — рос. режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1968. Закінчив 1949 ДІТМ ім. А. В. Луначарського. Працював у драм. театрах на Малій Бронній (1949—57), ім. М. В. Гоголя (1957—64, обидва в Москві), де здійснив вистави «Назар Стодоля» Т. Г. Шевченка (1951), «Не називаючи прізвищ» В. Минька (1953; перша постановка на рос. сцені; в ін. театрах Москви, а також у Волгограді, Курську, 1964—71 очолював Одес. рос. драм. театр. Запрошувався на окремі постановки до Києва, Львова, Польщі. Був спецкором газ. «Советская культура» по Україні. На Україні здійснив постановки п'єс «Сто чотирь сторінок про любов» Е. Родзинського (1964), «Різдво в домі сеньйора Куп'єлло» Е. Де Філіппо (1965), «Втеча» М. Булгакова (1967), «Пушкін в Одесі» Ю. Дінова (1969), «Пам'ять серця» О. Корнійчука (1970).

М. Г. Лобінський

БОРТНИК Януарій Дем'янович (3.V 1897, с. Озерна, тепер Терноп. обл. — 1938) — укр. актор і режисер. Навчався у режисерській лабораторії «Березоля», де працював 1922—28. Творчу діяльність почав у «Тернопільських театральних вечорах» під керівництвом Леся Курбаса і М. Г. Бенцалю (1915—17). Працював у «Киїдрамте» (1920—21), «Веселому пролетарі» (1927—30), Харків. театрі муз. комедії (1930—33), Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1933—36), Харків. театрі Революції (1936—37). Вистави: «Шпана» В. Ярошенка (1926), «Яблуний полон» І. Дніпровського (1927), «Змова Фієско в Генуї» Ф. Шіллера, «Вечір образів» за В. Стефаником, «Ярмарок» О. Вишні (всі — 1928), «Платон Кречет» О. Корнійчука (1935), «Соло на флейті» І. Микитенка (1936).

П. К. Мегведик

БОРТНИКОВ Микола Федорович [16 (29).I 1916, Алма-Ата] —

Бородинський скарб: нинішнішки до списів, шпилька, кинджал, фрагмент орнаменту.

укр. живописець, засл. художник УРСР з 1976. Закінчив 1936 Ташкентський худож. технікум, 1950 — Моск. худож. ін-т. 1950 — 53 викладав у Сімфероп. худож. уч-щі (1950—52 — директор). Твори: «Пісня» (1961), «Рідна земля» (1975), «Чекісти» (1977), «Берізки» (1983), «Ідуть ешелони» (1985).

БОРТНИЦЬКИЙ Р. (? — ?) — укр. маляр 18 ст. Жив і працював у Львові. 1738—40 брав участь у розписі *бернардинців монастиря* у Львові, зокрема виконував орнаменти.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVII—XVIII ст. К., 1982.

БОРТНЯНСЬКИЙ Дмитро Степанович [1751, м. Глухів, тепер Сум. обл. — 28.IX (10.X) 1825, Петербург] — укр. і рос. композитор, хоровий диригент і муз. педагог. Почесний член петерб. АМ з 1804 і філармонічного т-ва — з 1815. Народився в сім'ї заможного міщанина С. В. Бортнянського, мати — з козацького роду. Є припущення, що до 1758 навчався у Глухівській співацькій школі. Семирічним хлопчиком того ж року був узятий співаком до Придворної співацької капели в Петербурзі, де з 1759 вивчав теорію музики. Певну роль у його вихованні відіграв М. Ф. Полторацький, який керував тоді капелюю. Водночас Б. навчався у Кадетському корпусі, де брав участь в оперних виставах (партії Альтисти і Адмета в «Альцесті» Г. Раупаха та ін.), студіював композицію в італ. композитора Б. Галуппі (Петербург, з 1769 — Венеція). За клопотанням Б. Галуппі 1769—79 Б. вдосконалював майстерність в Італії, де відвідував заняття з музики в Болонській, Римській та Неаполітанській академіях. В Італії були написані і поставлені (у Венеції і Модені) перші опери Б. на лібретто італ. мовою: «Креонт» («Антигона», 1777), «Алкід» (1778), «Квінт Фабій» (1779); створено ряд хорових та інструм. композицій. Цей період творчості Б. характеризується опануванням традицій зх.-європ. музики: У ряді хорових творів (зокрема, «Меса», «Російська вечірня», «Німецька обідня») простежується тенденція до синтезу рис зх.-європ. і вітчизн. музики, використання київ., знаменного і грец. розспівів. Італ. період став першим кроком до міжнар. визнання Б. 1779—96 він — придворний капелмейстер у Гатчині і Павловську, де написав і поставив 3 опери франц. мовою: «Свято сеньйора», «Сокіл» (обидві — 1786), «Син-суперник, або Нова Стратоніка» (1787). У 1796—

Д. С. Бортнянський. Портрет роботи М. І. Бельського. 1788. ДТГ, Москва.

1825 — директором Придворної співацької капели, яка при ньому перетворилася на центр вітчизн. хорової культури. Б. запровадив тут виключно спів а капела, домогся звільнення капели від участі в оперних виставах (для них створив окремий хор), зосередивши її діяльність на концертних виступах. Є свідчення, що композитор не раз бував на Україні з метою добору півчих у капелу. Серед них було чимало вихованців А. Л. Веґеля (в т. ч. П. І. Турчанінов). З 1816 Б. за спец. царським указом виконував обов'язки гол. церковно-муз. цензора Росії.

Представник *класицизму* у вітчизн. мист-ві, композитор-професіонал і майстер хорового письма, Б. увійшов до муз. культури як автор масштабних хорових композицій, в яких підсумував багатовікові традиції нац. акапельного співу, розвинув започаткований М. С. Березовським новий тип циклічного хорового концерту з елементами симф. розвитку (див. *Симфонізм*), використанням укр. та рос. нар.-пісневих джерел. Хор. творчість Б. відзначається тісним зв'язком з жанрово-інтонац. ладом епохи — від проникливої лірики (традиції *пісні-романсу*) до активних, життєствердних образів (через звернення до жанрів *канту, маршу, гімну*), широким використанням досягнень зх.-європ. поліфонії поряд з елементами укр. та рос. нар. багатоголосся. Б. підготував ґрунт для розвитку рос. і укр. композиторських шкіл у 19 ст. Серед його учнів — О. Є. Варламов.

Численні твори (кантати, гімни, пісні) Б. написав на вірші рос. поетів — своїх сучасників: Г. Р. Державіна, В. А. Жуковського, Д. І. Хвостова, М. М. Хераскова та ін. Його спадщина становить понад 100 хорових акапельних творів, у т. ч. 2 літургії («Обідня на три голоси», «Простий спів на 2 голоси»); хорові концерти — 56 одноклосових (55 чотириголосих, 1 шестиголосий), 12 двохлосових; 12 піснеспівів «Хвалебні»; понад 40 одноклосових хорових творів, в т. ч. 7 «Херувимських», «Німецька обідня» (нім. мовою), «Російська вечірня», 7 кантат, 3 гімни (в т. ч. масонський «Коль слави» на вірші М. М. Хераскова), перекладення для 4-голосого хору київ., грец., болг. та ін. розспівів.

Почав роботу над великим циклом піснеспівів «Коло простого церковного співу» (закінчив у 1833 С. Г. Грибівич). Значний внесок здійснив Б. і у розвитку вітчизн. інструм. музики, створивши концертну симфонію (1790), 2 концерти для класесина (клавичембало) з оркестром, 2 квінтети для фп., арфи, скрипки, віолонч. да гамба і виолончелі (в т. ч. С-dur — 1787), квіртет (за участю фп.), 5 сонат для класесина, 2 — для скрипки й класесина й одна — для скрипки й фп. та ін. Решта спадщини композитора — камерно-вокал. твори (в т. ч. для контраalto з інструм., ансамблем на лат. тексти, романси на франц. тексти), канти, пісні, зокрема «Співець у стані руських воїнів» (на вірші В. А. Жуковського, 1813; пізніше Б. назвав її «Співець на Кремль») та ін.

Творчість Б. справила величезний вплив на багатьох рос. (М. І. Глінку, П. І. Чайковського, під редакцією якого вийшло друком Повне зібрання творів Б., С. В. Рахманінова, С. І. Танеева, П. Г. Чеснокова) і укр. (А. К. Вахнянина, М. М. Вербицького, С. І. Воробкевича, І. А. Лаврівського, В. Г. Матюка) та ін. композиторів.

За життя Б. його твори вперше виконувала Придворна співацька капела. 1809 у Відні — хор графа А. К. Розумовського, який склався переважно з укр. півчих. Твори Б. увійшли до постійного репертуару провідних колективів дореволюц. Росії — Придворної співацької капели в Петербурзі, Синодального хору в Москві, хору Київської духовної академії. «Слов'янської капели» (див. *Агренев-Славенський Д. О.*); на Зх. Україні склали основу репертуару Перемишльського кафедрального хору (1829). Їх виконують сучасні хорові колективи: Петерб. держ. академ. капела ім. М. І. Глінки, Моск. камерний хор; на Україні — капели «Думка» і «Трембіта», Київський камерний оркестр, Київський камерний хор ім. Б. М. Лятошинського та ін.

Ряд творів Б. видано ще за життя композитора: збірник романсів і пісень (1793), духовні концерти на чотири голоси (1814). Лише в наш час в Україні надруковано партитуру і клавір опери «Алкід» (1985) та ін. Деякі хорові концерти. «Концертну симфонію» записано на платівки. У Зх. Європі високо оцінював і пропагував творчість Б. франц. композитор Г. Берліоз. Б. мав власну картинну галерею, яку почав збирати ще в Італії, (після смерті композитора продано з аукциону). Збереглися зображення Б. серед яких — портрет роботи М. І. Бельського (1788, ДТГ, Москва), гравюра В. А. Боброва з портрета роботи В. А. Боровиковського, малярюк Д. А. Гілтуса (1822), літографія П. Ф. Бореля з малюнка [А. К.] Афанасьєва та ін. Бюст Б. роботи невід. автора зберігається в Останкінському палаці-музеї в Москві. Скульпт. зображення Б. — на пам'ятнику «Тисячоліття Росії» М. Й. Микешина (Новгород, 1861).

Тв. Полное собрание духовно-музыкальных сочинений. Под ред. П. И. Чайковского. Т. 1—10. М., 1981. Лит.: Лебедев П. А. Березовский, Бортнянский как композиторы церковного пения. СПб., 1882; Гринченко М. История украинской музыки. К., 1922.

Д. С. Бортнянський. Автограф першої сторінки партитури опери «Сокіл», 1786.

Людюнич С. П. Д. Бортинський / сучасна українська музика «Музичний листок», 1925, в. 1, дистопа: Асаф'єв Б. В. Об исследовании русской музыки XVIII века и двух опер Бортинского. В кн: Музыка и музыкальный быт старой России. Л., 1927, Скребицкий С. С. Бортинский — мастер русского коровного концерта. В кн: Ежегодник института истории искусств, 1, 2, М., 1948; Волынский И. З. Дмитро Бортинський і Західна Україна «Українська музикознавство», 1971, в. 6 (Гордічук М. М. Д. С. Бортинський, «Музика», 1970, № 2; Радарева М. Г. Композитор Д. Бортинський, Л., 1979; Іванов В. Дмитро Бортинський, К., 1980; Гордічук М. М. Т. спадщина Д. Бортинського, «Музика», 1981, № 2; Філаштон С. Невідома переписка Дмитра Бортинського «Советская музыка», 1984, № 1; Ковалев К. Посреди людской молвы: Эпизоды из жизни композитора Д. С. Бортинского в Павлово «Прометей», 1987, т. 14; Ветлицина И. Некоторые черты русской оркестровой культуры XVIII века М., 1987; Фальштейн Я. А. А. Бортинський з канцелярії імператриці Марії Федорівни. В кн: Українська музична спадщина, в. 1, К., 1989.

БОРЧЕНКО М. Н. (? — ?) — укр. актор і співак (тенор) кін. 19 — поч. 20 ст. Працював у трупях Г. Й. Деркача (1890—91), М. К. Садовського (1892—96), Д. А. Гайдамаки (1898), О. З. Суслова (1899—1902), Ф. П. Волика (1902—04), М. К. Альбіковського (1911). Серед партій: Левко («Майська ніч» М. А. Римського-Корсакова), Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Андрій («Катерина» М. Аркаса) та ін.

Б. С. Халібець.
БОРЩ (Барщ; 1750—1804) — укр. живописець. Родом з Галичини. Виконав фресковий розпис у костелі в Дрогобичі (бл. 1800).

Д. В. Борщ.

Г. Босикович-Волошин. Св. Микола. Листо — Мелецького монастиря на Волині. 1586 (1532?). Хрещатий ХМ.

БОРЩАГОВСЬКИЙ Олександр Михайлович [1 (14).X.1913, м. Біла Церква, тепер Київ. обл.] — укр. і рос. драматург, театр. критик, історик театру, письменник. Закінчив 1935 Київ. театр. ін-т. Літ. діяльність почав 1933. Працював зав. літ. частиною у драм. театрах Києва — ім. І. Я. Франка (1938—40), ім. Лесі Українки (1945—46), в роки Вел. Вітчизн. війни — в армійських театрах. Один з організаторів і редакторів респ. журн. «Театр» (1936—41), 1945—46 — заст. редактора газ. «Радянське мистецтво». 1946 начальник сценарного відділу Київської кіностудії ім. О. П. Довженка, 1946—49 — зав. літ. частиною Центр. театру Рад. армії в Москві.

Б. — дослідник історії театру на Україні. Монографії: «Шевченко і театр» (1941, у співавтор. з М. К. Йосипенком), «Драматичні твори Івана Франка» (1946), «А. М. Бучма» (1947), «Драматургія Тобілевича» (1948) та ін.; статті про творчість М. К. Заньковецької, І. А. Кочерги, О. Є. Корнійчука, А. С. Первомайського, Н. М. Ужвій, О. Г. Крамова, М. Ф. Романова та ін. Автор п'єс «Дзвони Амбуаза» (1943), «Дружина» (1956), «Ведмежа шкура» (1958), «Дамський кравець» (про трагедію Бабиного яру в Києві, 1985 — Нью-Йорк, Плейс-театр); кіносценаріїв, зокрема «Третій тайм» за власною повістю «Тривожні хмари» про «матч смерті» 1942 між киян та фашист. футболістами в Києві (1958).

І. М. Данилюк.
БОРЩІВСЬКИЙ СКАРБ — археол. пам'ятка, один з волинських скарбів срібних прикрас 2-ї пол. 10 — поч. 11 ст. Знайдений 1883 в с. Борщівці (тепер Рівнен. обл.). Складається з 7 шийних гривен, 8 скроневих підвісок (одна — з Волзької Булгарії), а також 42 злитків срібла (вагою від 25 до 108 г кожний). При виготовленні прикрас використані типові для Волині прийоми худож. обробки металу: зернь, плетіння, лиття. Зберігається в ДЕ в Петербурзі. Літ.: Корзухіна Г. Ф. Русские калады IX—XIII вв. М.—Л. 1954. Р. С. Орлов.

БОРЩОВ Дмитро Васильович (8.I.1924, с. Курячі Лози, тепер Микол. обл.) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1979. Працював в Одес. (1946—51) та Микол. (1951—59) театрах юного глядача, Микол. укр. муз.-драм. театрі (з 1959; з 1981 — укр. театр драми і муз. комедії). Ролі: Захар Беркут («Беркути» за І. Франком), Террачіні («Пам'ять серця» О. Корнійчука), Андрій («Тарас Бульба» за М. Гоголем), Іван Шадрін («Людина з рушницею» М. Погодіна), Каравай («Таблетку під язик» А. Макайонка), Командор («Дон Жуан» Г. Фігейреду), Живота Цайлович («Доктор філософії» Б. Нушіча), Тоот («Тоот, майор та інші» І. Еркена). Створив образ В. І. Леніна («Революційний етнод» М. Шатрова).

В. Ф. Калущинський

БОРЩОВ Ілля Григорович [19 (31).VII.1833, Петербург — 30.IV (12.V).1878, с. Будища, тепер Сум. обл.] — укр. піаніст, муз.-громад. діяч і вчений-ботанік. Закінчив Царськосельський ліцей з 1866 — професор Київ. ун-ту. Як член-виконавець Київ. відділення РМГ брав участь у благодійних концертах, збирав етногр. матеріали у своєму родовому маєтку в с. Будищах, записував пісні від кобзарів. Підтримував творчі стосунки з М. В. Лисенком (був першим виконавцем його сюїти соль мажор для фп., 1868), О. П. Бородиним і О. І. Герценом, які залишили схвальні відгуки про його віртуозну гру.

Літ.: Матвеев А. И. Г. Борщов (Нікратіс) «Київлянин», 1876, 2 мая.

М. І. Кузьмін

БОСЕНКО Ганна Єфремівна [9 (22).XI.1915, Золочів, тепер смт Харків. обл.] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1957. Закінчила 1937 студію при Харків. ТРОМі (педагог Б. Х. Тягно), працювала в цьому театрі (1935—37), Дніпродзержинському театрі рос. драми ім. Т. Г. Шевченка (1940—44), Дніпропетровському (1938—40), Одес. (1944—47) і Львів. (1948—79) укр. драм. театрах. Ролі: в театрі — Завава («Сон князя Святослава» І. Франка), Василина, Галина Романівна («Калиновий гай», «Пам'ять серця» О. Корнійчука), Надія («Вороги» М. Горького), Гертруда, Віола і Себастьян («Гамлет», «Дванадцята ніч» У. Шекспіра); в кіно — Стеха («Назар Стодоля», 1954), Стефа («Полум'я гниву», 1955; обидва — Київ. кіностудія худож. фільмів).

БОСИКОВИЧ-ВОЛОШИН Григорій (? — ?) — укр. живописець 2-ї пол. 16 ст. Майстер із Сучави (тепер Румунія). Написав ікону «Св. Микола» для Мелецького монастиря на Волині (1586, за ін. даними — 1532; до 1941 зберігалася у Харків. ХМ).

БОСКЕТ (франц. bosquet, від італ. boschetto — лісок, гайок) — частина парку або невеликий садок, засаджений гол. чином чагарниками, серед яких подекуди ростуть поодинокі чи групами великі дерева. Вистрижені у вигляді рівних стінок (шпалер) Б. з кущових порід — осн. мотив у композиції регулярних парків 16—18 ст. На Україні застосовано в Алупкинському і Лівадійському палацово-паркових комплексах.

БОСПОРСЬКА ДЕРЖАВА, Боспор — одна з античних держав Північного Причорномор'я. Перші поселення у Боспорі виникли в 6 ст. до н. е., бл. 480 до н. е. об'єдналися в державу, яка займала тер. Керченського і Таманського п-овів. Мист-во Б. д. відзначалося своєрідністю, що було зумовлено складним сплетінням елліністичної та варварської традиції. Високого розвитку досягли містобудування та арх-ра, живопис, скульптура, декор.-ужит-

Борщ. Вручення привітань для м. Дрогобича. Розпис у костелі в м. Дрогобичі. Бл. 1800.

кове мистецтво, музика, театр. **Містобудування, архітектура** (оборонна, культова і житлова). Більшість міст Б. д. не мало регулярного планування. Воно відоме тільки в Порфмій, Ілураті, ймовірно, в Танаїсі. На підвищених частинах містилися **акрополі**, оточені оборонними мурами (**Пантікапей**, **Німфей**). На схилах таких підвищень створювали **тераси**, а самі підвищення забудовували храмами, палацами, багатими жита, будинками. Вулиці — у вигляді пандусів і сходів. Були також торг.-адм. площі (досі не виявлено) і святилища (**Німфей**). Існували стічна каналізація, колодязі, водопроводи, бруковані вулиці. В містах відзначалися високою досконалістю фортифікаційні споруди, осн. тип яких — поєднання мурів і башт. Брами, що фланкувалися баштами, мали аркові перемички; мурі і башти увінчували зубцями; товщина мурів до 6,5 м (Ілурат). Подекуди до системи укріплень входили вали та рови. Арх-ра представлена в основному залишками храмів: іонійські **гиптери** (**Пантікапей**), п'ятиколонні дорійські **простилі** (храм Аспурга, надгробки), іонійські **простилі** (зображення на монетах) тощо. Були поширені **іонічний ордер**, в період еллінізму — **доричний ордер**; **коринфський ордер** застосовувався рідко. За літ. джерелами, в **Пантікапей** був театр. Житл. будинки відомі перистильного (див. **Перистиль**) і пастадного (див. **Пастада**) типів. Інтерес становлять поховальні споруди — склепи з несправжніми уступчастими склепіннями (**Царський курган**), циліндричними й коробковими. Особливості арх-ри Б. д. виявились у поширенні типу п'ятиколонного простильного храму. У декор. оздобленні храмів, склепів боспорські майстри творчо використали малоазійські джерела. **Монументальний живопис** зберігся в поховальних спорудах (техніка **мозаїки**, **фрески**, **ен-**

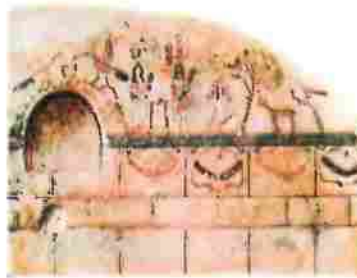
Боспорська держава. Стела із зображенням Алфи — дружини Афінел. Керченський історико-археологічний музей.

Боспорська держава. Викрадення Персефони Плутоном. Розпис склепу на г. Мітрідат у Керчі. 1 ст. н. е.

Боспорська держава. Група воїнів. Деталь розпису Стасовського склепу на г. Мітрідат у Керчі. 1-а пол. 2 ст. н. е.

Боспорська держава. Сцена жертвоприношення. Деталь розпису склепу на г. Мітрідат у Керчі. 1 ст. н. е.

каустики), інколи доповнювався різьбленням на камені. Розвивався у двох напрямках — умовно-ієратичному (міфол. сюжети) і реалістичному (портрети, побутові сценки). Стилістично перебував під впливом античної школи. Місц. живописній школі властиві площинність зображення фігур, схематизм, непропорційність, відсутність перспективи, умовність кольор. рішень. Найдавніша пам'ятка декор. живопису Б. д. — розпис склепу кургану **Близниці Велика** (4 ст. до н. е.). Про живопис 4—3 ст. до н. е. свідчать розписи поховальних споруд (надгробки **Алфи** — дружини **Афінел** та **воїна** в **хітоні**). У **німфейському розписі** — реалістичне зображення конкретних кораблів. Стіни склепів на схилі г. **Мітрідат** в **Керчі**, **Васюрніській горі** в **Анапі**, будинків у **Пантікапей** та **Фанагорії** прикрашено кольор. смугами, архіт. і рослинними мотивами. Піднесення самостійного розвитку боспорського живопису датується 1—2 ст. н. е. Поширюються орнамент. і сюжетні реалістичні композиції (**Анфестерія склеп**; **Стасовський склеп**, обидва — в **Керчі**; **Геракла склеп** в **Анапі** та ін.). Пам'ятка світлового значення — т. з. **Деметри склеп** в **Керчі**. Серед розмальованих саркофагів вирізняється **керченський**, на стінах якого зображено майстерно художника, мотиви «загробної» трапези, вершників, музикантів, півмів, тварин, квіти. На 3 ст. припадає занепад боспорського живопису (**Сабазіастів склеп**).

Скульптура — найширше представлений вид мист-ва Б. д. Існували кругла скульптура, рельєф, дрібна пластика (з мармуру, вапняку, теракоти). Серед привізних скульпт. творів — іонійські (курор, 4 ст. до н. е., **Кепи**), **корінфські** (статуетка **Кори**, **Пантікапей**), аттичні (надгробок **юнака-атлета**, 1-а пол. 5 ст. до н. е., статуя **Афродіти** школи **Праксітеля**). З 4 ст. до н. е. по 2 ст. н. е. під впливом аттичного мист-ва в Б. д. розвивається місц. скульпт. школа: статуя **Астарті**, портрети **Спартоکیدів**, **Мітрідата VI** (під впливом **Лісіппа**), голова **сінда** в місц. головному уборі (4 ст. до н. е., **Фанагорія**) та ін. Місц. типаж з рисами площинності, прямолінійності в поєднанні з впливом елліністичних традицій і рим. портрета простежується в портретах 2—1 ст. до н. е., поширюється в перших століттях н. е. в надгробних напівфігурах, антропоморфних силуетних надгробках, статуях, стелах з вершинами. З 3 ст. н. е. почався занепад скульптури, спотворення античних образів, посилюється місц. вплив (зображення на **німфейських склепах**).

Особливого поширення набула дрібна пластика, зокрема коропластика. Вона представлена виробами майстерень **Родоса**, **Ко-**

рінфа, **Афін**, **Танагрі**. Місц. майстри спочатку механічно копіювали привізні твори, пізніше працювали самостійно. Починаючи з 2 ст. до н. е. з'являються нові образи (фігурки **Афродіти** з гермою **Пріапа** та еротами, жінки біля колоні, жінки з **кіфарою**). Майстерні коропластики працювали в **Пантікапей** (4 ст. і 1 ст. до н. е.), **Горіппії** (2 ст. до н. е.), **Фанагорії** (2—1 ст. до н. е.). Поступово зменшується інтерес до зображень людей, помітними стають схематизм, умовність, небдбалість у моделюванні.

Декоративно-прикладне мистецтво. З Греції ввозилися керамічний розмальований **сх.-грец.** посуд 6—5 ст. до н. е., аттичний **чорнофігурний** і **червонофігурний** (5—4 ст.), оздоблений орнаментом з рідкої глини, білою фарбою (3—2 ст. до н. е.), рельєфними сюжетами й орнаментами («**мегарські**» чаші, сити, кубки у стилі «**барботин**»). У 4 ст. до н. е. з'явилася місц. кераміка, орнаментована в стилях **іонійської**, **малоазійської** та **александрійської** худож. шкіл. Виготовлявся поліхромний посуд, розмальований не закріпленими випалюванням фарбами, для якого характерне запозичення сюжетів з червонофігурного живопису (зокрема, задріпровані фігури, битва з **амазонками** та ін.). Відоме виробн. місц. рельєфної кераміки.

На Боспорі знайдено привізні й місц. вироби **торевтики**. З Аттики сюди привезено срібні **кіліки** 2-ї пол. 5 ст. до н. е. (**Семибратній курган**), золоті сережки з **квадригою** і фігурою **Нікі** (**Феодосія**), підвіски з головою **Афіни** **Партенос** (курган **Куль-Оба**). Ймовірно, золоті, срібні, бронзові, електрові речі, знайдені у скіфських курганах, виготовляли аттичні майстри в **Пантікапей** (горити зі сценами з життя **Ахілла**, багато прикрашені піхви мечів, **пектораль** з **Товстої могили**, срібна **амфора** зі сценами життя **степових скіфів** з кургану **Чортотлак**; **гребінь** із зображенням **скіф.** бою з кургану **Солоха**, чаша з кургану **Куль-Оба** та ін.). Місц. **торевтика** набула особливого розвитку у 5—4 ст. до н. е. Виробам властиве поєднання схематичних і реалістичних зображень. Пізніше боспорські майстри виготовляли дрібні вироби. З 3—2 ст. поширюється поліхромний стиль із застосуванням вставок з кольор. каміння та емалі (діадеми з **Артіохівського кургану**, **Новочеркаського скарбу**, поховання **Рискупоріда II**). Існувало також медальєрне мист-во (монети з зображенням боспорських царів, міфол. сюжетів та ін.).

Гліптика представлена унікальними привізними гемами **Дексамена**, **Ксакса** та ін. Вироби, виконані схематично, часто з використанням образів місц. міфології, характерні для перших століть н. е. **Кістяні**

вироби прикрашали різьбленням у вигляді геом., рослинних орнаментів та анімалістичних мотивів, сюжетними зображеннями; виконували пофарбовані фігурки людей (Горгіппія), невеликі підвіски у вигляді пташок, людської руки та ін. Для саркофагів виготовляли кістяні пластини з міфолог. сюжетами (Афродіта з Еротом та ін.).

Худож. деревообробку найчастіше використовували для оздоблення дерев. саркофагів. Застосовувалися скульптурна, рельєфна, інтарсійно-інкрустаційна техніка, техніка маркетрі, наліпи з гіпсу, теракоти. Саркофаги прикрашали геом. і росл. орнаментами, сюжетними зображеннями (саркофаг 3 ст. до н. е. з Анапі із зображенням нерейд, які везуть зброю Ахілла), ажурними рельєфами.

Музика, театр. Про існування театру на тер. Б. д. свідчить давньогрец. історик Полієн, а також знайдений мармуровий кісоло на г. Мітрідат і театр. маски. Значного розвитку досягла муз. культура. У списках дельфійських муз. змагань згадується боспорський учитель музикантів Ісіла, син Хрісолая, в Мірмекії знайдено надгробок Пасафіліати-флейтистки. Використовувалися струнні (ліра, кіфара, арфа), духові (флейта, сопілка), ударні (барабан, бубон) муз. інструменти. Пам'ятки мист-ва Б. д. зберігаються в ДЕ (Петербург), Керченському історико-археол. музеї та ін.

Лит.: Блаватский В. Д. Искусство Северного Причерноморья античной эпохи. М., 1947; Кобылина М. М. Скульптура Боспора. — Поздние боспорские пелтики. В кн.: Материалы и исследования по археологии СССР, в. 19 М., 1951; Античные города Северного Причерноморья. М., 1955; Иванова А. П. Скульптура и живопись Боспора. К., 1961; Денисова В. И. Коронастика Боспора. А., 1961.

БОСУЛАЕВ Анатолій Федотович [2(15).VI 1904, Керч — 23.IV 1964, Ленінград] — рос. художник театру та кіно, нар. художник РРФСР з 1963. Закінчив 1924 Харків. худож. технікум. У Харкові оформив вистави: «Мандат» М. Ермана (1925), «Віршея» В. Правдухіна за А. Сейфулліною (1926), «Ніч під Різдва» В. Масса та В. Тіпнот за М. Гоголем (1928, всі — в Пролеткульту театрі); «Рейки гудуть» В. Кіршона (1928), «Квадратура кола» В. Катасва (1929, обидві — в Харків. Червонозавод. рос. драм. театрі); «Хо» І. Микитенка (1928), «Барабан» Д. Крамського та І. Земгано (1929; обидві — в Харків. держ. театрі для дітей). У цей період зазнав впливу А. Г. Петрицького, В. Г. Меллера, О. В. Хвостенка-Хвостова. З 1929 жив у Ленінграді, з 1951 — гол. художник Ленінгр. академ. театру драми ім. О. С. Пушкіна. Оформив вистави: «Платон Кречет» О. Корнійчука (1935), «Оптимістична трагедія» В. Вишневського (1955), «Втеча» М. О. Булгакова (1958), «Маленька трагедія»

О. Пушкіна (1962); кінофільми: «Гарячі деньочки» (1935), «Семеро сміливих» (1936) та ін.

Лит.: Коробейникова З. Н. Анатолий Федотович Босулаев. А., 1961.

БОУБЛИК Карл (? — ?) — архітектор. 1890—1914 працював у Львові. Був у переважно в стилі неobarocko житл. будинки — по вулицях Дорошенка № 11 (1898); Парковій № 6, 8, 10 (всі — 1899); Січових Стрільців № 11 (1900), на пл. Возз'єднання № 1—2^a (1901), по вул. Грабовського № 6 (1911).

Ю. О. Бірюльов.
БОФФО Франц Карлович (1796—1867) — архітектор, представник класицизму і стилю ампір. Родом із о. Сардинія. Навчався у Туринському ун-ті. 1818 приїхав до Одеси, з 1819 — в Одес. буд. комітеті, 1822—39 — міський архітектор, 1834—60 — архітектор Рішельєвського ліцею, 1837—57 — архітектор при канцелярії генерал-губернатора. Брав участь у створенні архіт. ансамблю центру Одеси, склав проекти численних громад. і житл. споруд. Серед них — Стара біржа (1829—34, тепер міськвиконком), Ін-т шляхетних дівчат (1829—33, тепер Ін-т інженерів мор. флоту); *Потьомкінські сходи* (1837—41), *Воронцовський палац* (1824—29, тепер Палац школярів); житл. будинки на вул. Пушкінській № 2, 6 (обидва — 1835), № 11 (1834); вул. Грецький № 35 (1835).

За проектами арх. А. І. Мельникова спорудив Будинок градоначальника (1826—28, не зберігся), присутствні місця (1827—30, тепер адм. будинок), будинок Завадського (1830) на *Напівкруглій площі*. 1820—22 перебудував міськ. театр, проектував і будував пакгауз (1825, не зберігся) та ін. будівлі в карантині. В окремих спорудах Б. яскраво виявилися риси романтизму: в *неороманському стилі* споруджено Петропавлівську кірху (1824—28; перебудова 1897, арх. Г. К. Шеврембрангт), у стилі *неоренесансу* — палац Шидловського на Приморському бульварі № 9 (1830, тепер Палац культури моряків). У 40—50-х рр. 19 ст. тенденції стилізації посилілися (будинки по вулицях Чайковського № 8, 1844; Академіка Павлова № 2, 1846; Ласточкина № 26, 1852, та ін.). Спроективав палац у стилі пізнього класицизму в с. Чорномині Вінн. обл. (20-і рр. 19 ст.), постамент пам'ятника М. С. Воронцову в Одесі (1863, скульптор Ф. Бру-

гер), пам'ятник на місці Кагульської битви (1844—49, побл. с. Вулканешти, тепер Молдова). Створив проекти будівель для ін. пд. міст та мастків.

Лит.: Богословський В. О. Франц Боффо і традиції європейського класицизму на Україні. В кн.: Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. К., 1963; Тимофєєнко В. И. Одеса. Архитектурно-исторический очерк. К., 1964. В. І. Тимофєєнко.

БОХНОВСЬКИЙ Ян (? — ?) — укр. живописець серед. 17 ст. Жив і працював у Львові. Брав участь у розписах домініканського костелу у Львові (50-і рр. 17 ст.).

БОЦІОН Павло Львович (1893, м. Лубни, тепер Полтав. обл. — 1955, Бішкек) — укр. хорний диригент. Гр. на муз. інструментах (мандоліна, гітара, кларнет, гармонь) навчався самостійно, 1914 під час служби в армії навчався в муз. школі в Петербурзі. З 1918 — учитель співів у с. Снітині на Лубенщині. Організатор самодіяльних хорів колективів: 1922 — хорової студії в Лубнах при Окружному робітн. клубі (водночас — хормейстер у муз.-драм. театрі), 1926 — капели «Сурма Донбасу» в с. Попівці (тепер — Артемівського р-ну), 1927 — хору на ст. Красний Ліман (обидва — тепер Донец. обл.). З 30-х рр. працював в Ашгабаті, пізніше — у м. Фрунзе (тепер — Бішкек). Автор статей з питань роботи з самодіяльними хоровими капелами.

Лит.: Гедзь П. П. А. Боціон. «Музыка масам». 1928, № 2. І. Д. Гамкало.

БОЦЯНОВСЬКИЙ Володимир Теофілович [15 (27).VI 1869, с. Скоморохи, тепер Житомир. обл. — 16.VII 1943, Москва] — рос. і укр. літературознавець, критик, письменник. Закінчив 1893 Петерб. ун-т. Популяризував укр. а-ру і мист-во, досліджував укр.-рос. культур. зв'язки («Нариси з історії українського театру», у співавт.; статті про М. К. Заньковецьку, 1908; М. Л. Кропивницького, 1910; Т. Г. Шевченко і український театр», 1911; «Шевченко-скульптор», 1939). Автор повісті «Петербургські зустрічі» (про Т. Г. Шевченка; журн. «Литературный современник», 1939, № 3), п'єс «Велика пророцтва», «Патріарх Никон», «Петро II», «Золотий пісок», «Наталі Пушкіна», «Товариш Пушкін» та ін. Проводив етногр. записи на Житомирщині. Переклав рос. мовою гуморески Остапа Вишні, українською — «Ревізор» М. Гоголя.

Г. В. Довбищенко.
БОЧАРОВ Василь Васильович (1861 — ?) — укр. архітектор. Навчався в Харків. реальному уч-щі. 1880—85 здобув архіт. освіту в Петерб. буд. уч-щі. 1887 будував казарми у Рівному, згодом працював на Кавказі. На поч. 20 ст. був молодшим архітектором Гол. управління пошт і телеграфу. 1903 склав проекти перебудови старої пошти і нового поштамту в Катеринославі

Ф. К. Боффо.
Потьомкінські сходи
в Одесі. 1837—41.

(тепер Дніпропетровськ; 1905 буд-во здійснив арх. А. І. Миклашевський). Автор проекту адм. будинку у Харкові по вул. Гамарника № 11 (1913). в і. Тимофійко. **БОЧАРОВ** Михайло Васильович [2 (14) XI 1872, Петербург — 29. IV 1936, там же] — рос. і укр. співак (баритон), засл. арт. Республіки з 1925. Закінчив 1898 юрид. ф-т Київ. ун-ту. Співу навчався в Київ. муз. уч-щі (у К. Everardi і М. А. Петца); удосконалював майстерність в Італії. Дебютував 1900 на сцені Київ. рос. опери в партії Валентина («Фауст» Ш. Гуно). 1900—16 — соліст оперних театрів Москви, гастролював на Україні. 1916—23 та з 1928 співав в оперних театрах Одеси, Києва (1916—20), Харкова, Баку, Свердловська; 1923—28 — соліст Ленінгр. театру опери та балету. Партії: Мазепа та Кочубей («Мазепа» П. Чайковського); Воцдек («Воцдек» А. Берга, перший виконавець на рад. сцені, 1927) та ін. Концертна та пед. діяльність. Серед учнів — М. І. Донець.

М. І. Кузьмін

БОЧКА в архітектурі — форма покривал у вигляді півциліндра з підвищенням і загостренням верхом, що утворює на фасаді кілеподібний фронтон. При перетині двох Б. однакової висоти виникає «хрещата бочка», або кубувате покриття. В 17—18 ст. поширилася у дерев. рос. арх-рі. На Україні застосовувалася з 2-ї пол. 19 ст. у зв'язку зі стилізацією форм давньорус. арх-ри при буд-ві культових і громад. споруд: Преображенський собор у Житомирі (1864), тепла церква Мгарського монастиря у Полтав. обл. (кін. 19 ст.), Андріївське подвір'я в Одесі (1897), готель на вул. Енгельса № 7 у Харкові (1912), будинок на розі вул. Пушкінської і пл. Толстого в Києві (1889—1901, арх. М. Г. Артінова) та ін.

В. І. Тимофійко.

БОЧКАЙ Анна (1858 — бл. 1927, Відень) — опер. співачка. За походженням угорка. 1887, 1890—91 виступала на сцені Руського народного театру у Львові в партіях Елізи та Арсени («Весела війна» і «Циганський барон» Й. Штрауса), Шарлотти («Гаспарон» К. Міллекера), а також у нім. театрі в Чернівцях (епізодично), польсь. Миському театрі у Львові (1887—90, з перервою). 1889 гастролювала у Варшаві, Лодзі, Кракові. Серед оперних партій: Ядвіга («Страшний двір» С. Монюшка), Зібель («Фауст» Ш. Гуно).

П. К. Мерцедис.

БОЮРОВ Григорій (? — ?) — укр. майстер шпалерних справ 1-ї пол. 18 ст. Виголював шпалери на замовлення генерального хорунжого М. Ханенка.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1963.

БОЯН — давньорус. співець-гусляр 2-ї пол. 11 — поч. 12 ст. За «Словом о полку Ігоревім», де

В. І. Зноба. Боян. Бронза. 1982. Публікація С. Болдыр-Щучиний Київської обл.

вперше згаданий Б., він уславлював давньорус. князя «старого Ярослава» (Ярослава Мудрого), «хороброго Мстислава» (Мстислава Володимировича), «красного Романа Святославича» (князя тмутакаканського), оповідав про розгром печенігів під Києвом (1036), похід рус. військ у Мазовію (1041, тепер тер. Польщі) та Візантію (1043), оспівував красу дочок Ярослава Мудрого. Ім'я Б. у вітчизн. мист-ві стало синонімом понять «поет», «співець», «оповідач». Його образ відтворили в лір. О. С. Пушкін, К. Ф. Рилєєв, І. Я. Франко, М. Т. Рильський, в образотворчому мист-ві — В. М. Васнецов, В. І. Зноба, Г. В. Якутович, у музиці — М. І. Глинка (опера «Руслан і Людмила»), В. П. Губа (вокал.-симф. твір «Слово Бояна», 1981).

Про Б. йдеться в одному з написів у Софійському соборі в Києві. Його ім'ям було названо укр. та рос. хорові т-ва, муз. журнали в Дрогобичі, Петербурзі, Тамбові, а також муз. інструмент баян.

Лит.: Київо-Печерський патерик. К., 1870; Шахмар Н. Боян // Известия по русскому языку и словесности АН СССР, 1928, т. 1, кн. 2; Высочкий С. Древнерусские надписи Софии Киевской. В. І. К., 1960; Рыбаков Б. «Слово о полку Ігоревім» и его современники. М., 1971; Алхачев Д. В защиту «Слова о полку Ігоревім» // Вопросы литературы, 1984, № 12.

М. І. Кузьмін

«БОЯН» (від імені давньорус. співця Бояна) — муз.-хорові товариства, що існували в кін. 19 — 1-й пол. 20 ст. на Україні. Ставили завданням пропаганду досягнень укр. муз. мист-ва, піднесенню його художньо-професійного рівня, організацію з цією метою концертного життя, створення хорових колективів, муз. вид-в та органів преси, муз. навч. закладів і б-к, влаштування конкурсів на кращий муз. твір. Виникнення «Б.» підготувала діяльність львів. т-в «Академічне братство», «Теорбан», «Руська бесіда», молодіжних мандрівних та студентських співочих гуртків, шевченківські концерти. Першим створений Львівський «Боян» (1891), згодом — в ін. містах Зх. України організовано Перемишльський «Боян» (1891), Бережанський «Боян» (1892), Коломийський «Боян» (1895), Станіславський «Боян» (1896), Буковинський «Боян» (1899), Снятинський «Боян», Тернопільський «Боян», Стрийський «Боян» (всі три — 1901), Дрогобицький «Боян» (1927) та ін. У сх. районах було створено Київський «Боян» (1905) і Полтавський «Боян» (бл. 1910).

Т-ва «Б.» на Зх. Україні згуртувалися навколо Львів. «Б.» і діяли під його проводом. У лютому 1903 за рішенням з'їзду т-в «Б.» було засн. Союз співачьких і музичних товариств, який взяв на себе справу організації муз. життя Зх. України. У концертах, що відбулися 1903 у Львові з нагоди 35-річчя творчої діяльно-

сті М. В. Лисенка, виступав об'єднаний хор (300 чол.) восьмих зх.-укр. т-в «Б.» (під керівництвом О. І. Нижанківського). Т-ва «Б.» співробітничали з ін. мистецькими т-вами та закладами України.

Осн. функцією т-в «Б.» стало влаштування концертів власних хорових колективів. Їхній репертуар, крім творів укр. композиторів та нар. пісень, включав світову хорову класику. Ряд т-в «Б.» мали власні нотні видава («Підручна бібліотека Львівського Бояна», «Музичне видання Станіславського Бояна»), журнал («Боян. Місячник для співацьких і музичних справ» — при Дрогобицькому «Бояні»). При багатьох т-вах існували муз. школи, при буковинському та львівському — муз.-драм. гуртки.

1939 г-ва припинили існування, з хорів т-в «Б.» створено аматор. та профес. колективи: серед яких — хорова капела «Трембіта» у Львові; муз. школи перетворено на профес. муз. навч. заклади, зокрема, Івано-Фр. та Чернів. муз. уч-ща.

Лит.: Людкевич С. У 40-річчя «Львівського Бояна», «Діло», 1932, № 51—54; Загайкевич М. П. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. К., 1960; Архивович А. Б., Гордінчук М. М. М. В. Лисенко. К., 1963.

М. П. Загайкевич.

«БОЯН» — драм. товариство. Ств. 1911 у Вінніпегу (Канада). Вистави з репертуару етногр.-побутового театру. 1922 «Б.» об'єднався з драм. т-вами ім. І. Котляревського та ім. М. Заньковецької під назвою «Театр Укр. нар. дому у Вінніпегу» і під керівництвом В. Казанівського.

Г. В. Довбищенко.

«БОЯН. Місячник для співацьких і музичних справ» — укр. муз. журнал, який видавало муз. т-во Дрогобицький «Боян» 1929 (№ 1—7) — 1930 (№ 1—12). Редактори «Б.» — учитель гімназії В. Сольчаник, музиканти-аматори. Існував як поради́к для організаторів, керівників і учасників аматор. міських і сільсь. хорів. Висвітлював питання історії та теорії музики, містив поради для співаків і диригентів щодо організації муз. гуртків і т-в, звіти про їхню діяльність, хроніки муз. життя. Вищено публікації про М. Д. Леонтовича, К. Г. Стеценка, статті Т. Дуба, С. П. Людкевича, О. Ю. Хомінського та ін.; огляди концертів співаків О. К. Бандрівської, А. Я. Остапчук, М. Т. Голинського, піаністки Д. Гордінської, укр. хору Д. Котка, хору «Бандурист»; рецензії на муз. вистави Театру ім. І. К. Тобілевича та аматорів Львова і Самбора, а також повідомлення про діяльність т-в «Боян» на Зх. Україні та їхніх диригентів В. В. Безкоровайного, Я. Вітошинського, Т. Дуба, І. Недільського, М. Е. Осадчу, І. Охрімівича та ін. У кожному номері був «Музичний додаток», який знайомив з обробками укр. нар. пісень

О. А. Кошиця, К. С. Богуславського, творами С. П. Людкевича та ін. У № 4—5 за 1930 вміщено «Вісник Вишого музичного інституту ім. М. Лисенка». Випуск «Б.» було припинено через нестачу коштів для видання.

Л. З. Мазур, П. К. Медведик

БОЯРЕНКО Віра Миколаївна (7.VIII 1938, м. Кролевець Сум. обл.) — укр. тележурналіст, засл. журналіст УРСР з 1982. Після закінчення 1961 Київ. ун-ту працювала редактором на Донецькій студії телебачення, з 1963 — на Респ. телебаченні. Автор сценаріїв з проблем л-ри, науки і мист-ва.

І. Г. Машенко

БОЯРСЬКА Євдокія Прокопівна [за чоловіком — Богемська; 1.(13).III 1861, м. Могилів, тепер Могилів-Подільський Вінн. обл. — 6(19).IV 1900, Чита] — укр. актриса і співачка (меццо-сопрано). Працювала в рос. трупі М. А. Максимова (1880—84, Одеса), в укр. трупах М. П. Старицького (1884—90), М. А. Кропивницького (1891—92, 1898), Г. Й. Деркача (1892—93), А. Я. Манька (1894), П. С. Мирова-Бедюха (1895—98), К. П. Мирославського (1899—1900). Влітку 1899 дебютувала в Моск. драм. театрі Ф. А. Корша в ролі Катерини («Гроза» О. Островського). Серед ролей: Наталка («Наталка-Полтавка» І. Котляревського), Галя («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Маруся, Тетяна («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорницю», «Юрко Довбиш» М. Старицького), Ярина («Невольник» М. Кропивницького).

Є. С. Хлібцевич

БРАГІН Костянтин Олександрович (20.III 1843 — ?) — укр. і рос. співак, хормейстер і педагог. Закінчив 1879 Петерб. консерваторію (клас К. Everardi). 1879—87 — викладач сольного співу в Київ. муз. уч-щі і керівник його хорового класу. Брав участь у концертах Київ. відділення РМТ як соліст (романси В. Алоїза, А. Казьбірюка). Диригент хору Київ. муз. уч-ща, виступав на сцені Київ. рос. опери (баритонові партії в операх «Русалка» О. Даргомижського, «Євгеній Онегін» П. Чайковського, «Фауст» Ш. Гуно). Серед учнів — В. А. Астафєва, В. М. Трубин.

М. І. Кузьмін

БРАГІН Олександр Михайлович [3.(15).XI 1881, Київ — 1955, Москва] — рос. і укр. співак (баритон), засл. арт. РРФСР з 1926. Навчався 1896—1901 в Петерб. консерваторії (клас С. І. Габеля). Удосконалював майстерність у Відні й Берліні. Дебютував 1900 у Київській рос. опері, 1904—05 — її соліст. 1905—11 — соліст Марїнського театру в Петербурзі, 1908—09 — Великого театру в Москві, 1911—14 — Петерб. театру оперети, 1925—29 — Бакінської, 1929—31 — Одес. опер. Співав також на оперних сценах Харкова, Тбілісі, Риги та ін. З 1929 — пед. діяльність. 1930—31 — викладач

Одес., 1939—41 (з 1940 — професор) — Київ. консерваторій. Партії: Єлещкий, Онгін («Пікова дама», «Євгеній Онегін» П. Чайковського), Грязной («Царєва наречена» М. Римського-Корсакова), Жермон, Ріголетто («Травіата», «Ріголетто» Дж. Верді) та ін. Серед учнів — А. Д. Лобанова-Рогачова.

Лит.: Михайлова Г. Виховання співаків у Київській консерваторії. К., 1970.

І. М. Лисенко

БРАГІНСЬКИЙ Лев Мойсейович [11(23).III 1894, Київ — 17.III 1953, Львів] — укр. диригент, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1947 та Пн.-Осет. АРСР з 1944. У 1910—13 навчався гри на скрипці в Муз.-драм. школі ім. М. В. Лисенка в Києві. Закінч. 1917 Петрогр. консерваторію (у І. Р. Налбандяна), відтоді у Києві — учасник струнного квартету, з 1919 — в оркестрі оперного театру. Водночас навчався композиції у Б. А. Яворського та диригування у А. П. Штейнберга. З 1929 — у складі фп. тріо разом з В. С. Косенком та І. І. Козловим, 1928—34 — диригент Київ. опери. Вперше на київ. сцені поставив балет «Червоний мак» Р. Глієра (1928), опери «Золотий обруч» Б. Лятошинського (1930), «Кармелюк» В. Костенка (1931), «Джонні награв» Е. Кшенєка (1930). У 1934—39 — диригент Свердлов. театру опери та балету, з 1936 виступав з оркестром Свердлов. філармонії. 1939—41 — диригент, 1942—44 — гол. диригент Симфонічного оркестру УРСР, 1944—53 (з перервою 1949—51) — гол. диригент Львів. театру опери та балету, де поставив опери «Наймичка» М. Вериківського (1945), «Богдан Хмельницький» К. Данькевича (1953) та ін. Пед. діяльність: 1932—34 — викладач Київ. муз.-театр. технікуму, 1934—39 — Свердлов., 1939—41 (з 1940 — професор) — Київ., 1944—53 — Львів. консерваторій.

І. Д. Гукіло

БРАДТМАН (Братман) Едуард Петрович [23.I(4.II) 1856, Петербург — після 1918] — укр. архітектор. Закінчив 1883 петерб. АМ. З кін. 80-х рр. 19 ст. працював у Києві. 1898—1915 — міськ. архітектор. Відіграв значну роль у формуванні нових архіт. ансамблів, один з перших представників стилю модерн у Києві. Брав участь у переплануванні тер. садиби проф. Мерінга і створенні нових вулиць — Мерінгівської (тепер вул. М. Заньковецької), Миколаївської (тепер вул. К. Маркса) і Миколаївської площі (тепер пл. І. Франка). Автор проекту цирку Крутикова (1899—1902; не зберігся). Серед громад. та житл. споруд: готель «Континенталь» (1897, у співавторстві з Г. П. Шлейфером; після відбудови 1958 — будинок консерваторії), «Соловцов» театр (1898, у співавторстві з арх. Г. П. Шлейфером; тепер театр ім. І. Франка), житл. прибуткові будинки у стилі віден. модерну по вул. К. Маркса № 9 (1900) і № 15 (поч. 20 ст.,

Е. П. Брадтман.
Житловий будинок по
вул. Б. Хмельницького
№ 10 у Києві. 1910.

обидва — у співавторстві з арх. Г. П. Шлейфером), школа по вул. М. Фрунзе № 164 (поч. 20 ст.; у співавторстві з арх. В. Г. Кричевським), особняк по вул. Лютеранській № 23 (1905—07), прибутк. буд. по вул. Б. Хмельницького № 10 (1910), лікарня по вул. Ю. Коцюбинського № 9 (1913), пожежна частина по вул. Великій Житомирській (поч. 20 ст.), власний будинок по вул. Герцена № 6 (1914). У 1912 викладав у Київ. худож. уч-щі.

Т. В. Скибіцька, В. Е. Ястиш

БРАЗ Йосип Еммануїлович [10(22).I 1873, Одеса — 6.XI 1936, Париж (?)] — рос. живописець. Навчався до 1890 в Одес. рисувальній школі у К. К. Костанді, з 1895 — в петерб. АМ (майстерня І. Ю. Рєпіна), з 1914 — її академік. У 90-х рр. удосконалював свою майстерність у приватних студіях Мюнхена, Парижа, в Голландії. 1902—04 викладав у рисувальній школі Т-ва заохочення мист-в у Петербурзі, 1918—20 — хранитель Ермітажу, 1920—28 — викладач (з 1927 — професор) ВХУТЕІНу в Ленінграді. З 1928 жив за кордоном. У музеях України зберігаються твори Б.: «Вітряк» (ДМУОМ), «Жінка біля вікна», «Кабінет Олександра І в Павловську» (обидва — 1906, Київ. МРМ), «На дачі» (1893), «Хризантеми» (1899, обидва — Одес. ХМ) та ін.

БРАІЛОВСЬКИЙ Леонід Михайлович (1868, Харків — поч. 20 ст.) — рос. архітектор, художник. Закінчив 1890 петерб. АМ. Три роки перебував за кордоном, удосконалюючи майстерність живопису в Римі й Парижі. Автор проєктів прибуткових будинків і вілл у Криму, зокрема власної вілли (1906), яка стала одним з ранніх зразків раціоналізму в арх-рі України. Створив серію акварелей (пам'ятки арх-ри Росії), проєкти інтер'єрів та меблів в неоросійському стилі для виставки Т-ва моск. художників.

Лит.: А. М. Браіловський і його произведение «Строительство». 1905. № 9.

В. Е. Ястиш

БРАЙЧЕВСЬКИЙ Михайло Юліанович (6.IX 1924, Київ) — укр. історик, археолог, мистецтвознавець, доктор істор. наук з 1989. Закінчив 1948 Київ. ун-т. Працював 1945—60, 1970—72 в Ін-ті археології АН України, з 1978 — там же, ст. наук. співробітник; 1960—68 — в Ін-ті історії АН України. Дослідження в галузі історії України, зокрема часів

Н. Е. Браз. Вітряк.
Олія. Київ, 19 ст.
ДМУОМ. Київ.

Київ. Русі («Походження Русі», 1968; «Утвердження християнства на Русі», 1989). Значну увагу приділяє питанням археології та давньорус. мист-ва («Т. Г. Шевченко і археологія», 1964; розділи в «Історії українського мистецтва», 1966, т. 1; «Ренесансні тенденції в образотворчому мистецтві Київської Русі», 1993). Ряд статей присвячено культурі сх.-слов'ян. племен («Біла джерел слов'янської державності», 1964), середньовічному укр. мист-ву («Середньовіччя та сучасність», 1989). Автор публікацій з проблем укр. культури 20 ст., зокрема про творчість Г. І. Нарбута, художників-шестидесятників (А. О. Горська, А. Г. Данченко, В. І. Загородний, В. І. Зарецький, Г. С. Севрук), укр. «поетичне кіно» (в т. ч. про творчість А. М. Осипи). Учасник респ. худож. виставок як графік і живописець, виконав малюнки до власної книжки «Скарби знайдені і незнайдені» (1992). Численні статті на захист нац. історико-культур. середовища.

БРАКМАН Яків (?—?) — львів. будівничий 16 ст. 1581 виконував буд. роботи в м. Ланьцуті (тепер Польща).

БРАМА — великі ворота, здебільшого при архіт. комплексах (міськ. укріпленнях, фортецях, монастирях).

БРАМА ЗАБОРОВСЬКОГО у Києві — пам'ятка арх-ри стилю укр. барокко. Кошичний гол. (зх.) в'їзд до двору митрополитичого будинку на тер. Софійського монастиря в Києві. Збудовано 1746—48 (або 1744—48, арх. Й. Г. Шегель) разом з монастирським муром (1745—46). Назву споруда дістала від імені замовника — київ. митрополита Рафаїла Заборовського. У 18 ст. брама являла собою одноповерхову муровану споруду прямокутної форми (16,5×13,5 м). У серед. частині був арковий проїзд, обабіч якого розміщувалися кордегардії (сторожові приміщення). Із зх. і сх. частин споруди над проїздами розміщувалися пішні бароккові фронтони. У 17 ст. до Б. З. з боку Золотих воріт вела вулиця, в 19 ст. у зв'язку з переплануванням тер. Києва брама опинилася в глухому провулку, рівень землі перед нею підвищився майже на метр, тому 1822—23 проїзд було замуровано, кордегардії розібрано. У 20-х рр. 20 ст. проведено реконструкцію фасаду (арх. В. Г. Кричевський). Від первісної споруди зберігся зх. портал з мальовничим фронтоном. Півдиркулю арку фланкують масивні пілони. Над колонами корінфського ордера, поставленими трохи під кутом до площини фасаду, розміщено коробову арку. Розташування колон і пілонів у різних площинах створює багатий світлотіньовий ефект. Мальовничий абрис Б. З. доповнює соковитий ліпний декор, який вкриває фронтон і

Триумфальна брама Петропавлівського кафедрального костелу в м. Кам'янець-Подільському, Хмельницької обл., 1781.

Брама Заборовського в Києві, 1746—48.

площину між арками. Характер ліплення свідчить, що у створенні декор. оформлення Б. З. брали участь укр. нар. майстри. Гол. орнамент. мотив — вигнуте листя аканта. Фронтон оздоблено рельєф. медальйоном із зображенням митрополит. корони і скрещених пучків пальмового листя під нею, волютами, маскаронами з виноградними гронами. Над проїздом — герб Заборовського (палаюче серце).

Г. Н. Логвин.

БРАМС (Brahms) Йоганнес (7.V. 1833, Гамбург — 3.IV. 1897, Відень) — нім. композитор, піаніст і диригент. Представник зрілого муз. романтизму, поєднував його ідейно-образні засади з принципами класицизму. В струнних квартетах № 1 (1873) та № 3 (1875) відчутний вплив укр. муз. фольклору. Серед найближчих друзів Б. — І. Кнорр, Є. Мандицький. 1880 Б. гастролював у Галичині як диригент і піаніст, того ж року обраний почесним членом Галицького музичного товариства.

Лит.: Друскіс М. Йоганнес Брамс, М., 1970; Федорчук І. Український фольклор у творч. західноєвропейських композиторів. «Музика», 1981, № 5.

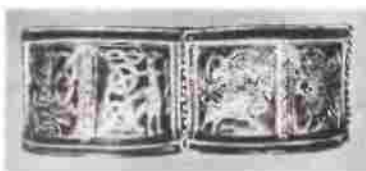
БРАНДТ (Brandt) Юзеф (11.II. 1841, Щебжешин — 12.VI. 1915, Радом) — польс. живописець. Навчався у Варшаві у Ю. Коссака, Парижі, Мюнхені (у К. Пілоті). 1860 приїздив на Україну. Написав ряд творів на укр. тему: «Похід запорожців», «Бій з татарами», «Приборкання коня»,

Ю. Брандт. Приборкання коня. Олів. Кіп, 19 ст.

«Ярмарок на Україні», «Вітряки в степу», «Вітання степу» (1877). **БРАСЛАВСЬКИЙ** Володимир Григорович (9.XII. 1927, Київ) — рос. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1975. Закінчив 1947 театр. студію у Горькому (тепер Нижній Новгород), 1975 — режисерський ф-т Київ. ін-ту театр. мист-ва. З 1947 — в Криворізькому театрі рос. драми ім. Т. Г. Шевченка (до 1949 — у Дніпродзержинську). Ролі: Дормидонт («Пізня любов» О. Островського), Андрій («В добрий час!» В. Розова), Левінсон («Розгром» за О. Фадеевим). Вистави: «Фараони» О. Коломійця (1962), «Цей дивний росіянин» В. Чичкова (1986).

І. В. Роздеченко.

Браслет із зображенням фантастичних істот. Срібло, чернь, гравірування, 12 ст.

БРАСЛЕТ (франц. bracelet, букв. — зап'ястя) — прикраса для руки, виготовлена з кістки, бронзи, золота, срібла, скла, дерева, бурштину, пластмаси та ін. матеріалів. Різні за формою Б. виконували здебільшого у техніці лиття, декорували коштовним камінням, гравіруванням, емаллю, черню, інкрустацією тощо. На тер. України знайдено палеолітичні Б. з мамонтових бивнів, оздоблені геом. орнаментами, зокрема меандром («Мізинська стоянка»); неолітичні та енеолітичні Б. — литі або зігнуті з пластин чи дроту (трипільська культура, білгородська культура та ін. Скіфські Б. — спіральні (або імітують спіраль) з бронзи, золота; на кінцях декоровані рельєфними зооморфними зображеннями.

Бронзові литі Б. створювали у 2—3 ст. н. е. (Бережанський скарб). Значну худож. цінність становлять золоті і срібні Б. часів Київ. Русі (див. Київські скарби). Особливо витончені Б. були призначені для святкового князівського вбрання. На литих пластинчастих Б. наручах домінують зображення придворно-розважальних (сюжет з гусляром і танцівницею), обрядово-побутових сцен. На Б. цього періоду трапляються зооморфні зображення — орел, кентавр, собака-птаха та ін. Давньорус. Б. оздоблювали гравіруванням, черню, кольоровими емаллями. Поширені були гладенькі різних профілів Б. з прозорого та напівпрозорого скла. У 16—17 ст. львів. майстри створювали Б. з коштовним камінням та кораловими вставками, оточеними діамантами. В укр. нар. костюмі Б. імітували вишиті манжети. Гармонічним поєднанням форм і орнаментів, виконаних гравіруванням, штампуванням, карбуванням, тисненням, вирізуванням, відзначаються Б., створені у 19 — на поч. 20 ст. гуцульськими майстрами. Оригін. худож. рішення притаманні Б., які виготовляють сучасні художники-ювеліри і нар. майстри з мельхіору, пластмаси, дерева та ін. матеріалів.

А. В. Поліщук.

БРАТЕРСЬКИЙ-СТАНКЕВИЧ Микола Феліксівич (12.(24).XII. 1898, Київ — 7.VII. 1956, там же) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1949. Закінчив театр. інструкторські курси в Києві (педагог В. В. Слабкопелєв). Працював у трупах П. К. Саксганського, М. К. Садовського, Вседонбасівському укр. драм. театрі ім. І. Франка, Одес. укр.

драм. театрі ім. Жовтневої революції; в театрах Києва — Залізничному, Першому робітничо-селянському, Київ. особливого військового округу. 1924—28, 1937—36 — актор Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка. Ролі: в театрі — Михайло Гурман («Украдене щастя» І. Франка), Іван («Суєта» І. Карпенка-Карого), Потоцький, Вітровий («Богдан Хмельницький», «Калиновий гай» О. Корнійчука), Карл Моор («Розбійники» Ф. Шіллера; в кіно — Дмитро («Джальма», 1928), Степан («Вітер з порогів», 1930), Оверко Половець («Вершники», 1939), Гапчик («Райдуга», 1943); всі — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка.

О. Ф. Степаненко

БРАТИЦЯ Павло Савич (1843, с. Мена, тепер місто Черніг. обл. — 1887, с. Терешківка, тепер тієї ж області) — укр. кобзар. У трирічному віці втратив зір. Був кріпаком поміщика Танського в с. Терешківці. Кобзарського мист-ва навчався у А. Бешка та Левка. Акомпанував собі на кобзі, яка мала 16 приструнків і 4 басові струни. Часто кобзарював разом з П. М. Дубом. У репертуарі — 10 дум і понад 50 пісень та псалмів. Думу «Хмельницький і Барабаш» записали від нього М. В. Лисенко (70-і рр. 19 ст.) і П. С. Іващенко (1874), думи «Втеча трьох братів з города Азова, з турецької неволі» та «Козак Голота» — П. Іващенко (1874). Виконував також думи, тексти яких вивчив по збірках «Записки про Південну Русь» П. Куліша і «Народні південноруські пісні», яку упорядкував А. А. Метлинський, у т. ч. «Івась Коновченко, Вдовиченко». Підтримував зв'язок з О. Г. Сластіном.

Лит.: Іващенко П. Павло Братиця і Прокій Дуб. Кобзари Нежинського уезда Черниговской губернии. «Записки Юго-западного отдела императорского Русского географического общества», т. 2. К., 1874; Горайко В. П. Кобзари и лирики. «Киевская старина», 1884, № 1, 4; Сперанский М. Южнорусская песня и современное ее носитель. К., 1904.

БРАТКІВСЬКА Теофілія Іллівна (20.VI 1924, Радимно, Польща) — укр. співачка (сопрано), засл. арт. УРСР з 1967. Співу навчалася у В. Д. Кадміної та С. А. Крушельницької у Львові. З 1945 — артистка хору, 1957—82 — солістка Львів. театру опери та балету. Партії: Мавка («Лісова пісня» В. Кирейка), Тамара («Демон» А. Рубінштейна), Луїза («Дуеня» С. Прокоф'єва), Адель («Легюча миша» Й. Штрауса).

А. З. Мазепа

БРАТКОВ Микола Григорович (25.VII 1943, с. Оріхівка Полтав. обл.) — укр. співак (баритон), засл. арт. УРСР з 1981. Закінчив 1972 Моск. консерваторію. 1972—74 — соліст Тадж. (Душанбе), з 1974 — Дніпроп. театру опери та балету. Партії: Богдан Хмельницький (одноім. опера К. Данькевича), Онегін («Євгеній Онегін» П. Чайковського), Поргі («Поргі і Бесс» Дж. Гершіна).

БРАТКОВСЬКИЙ Роман (2.IX 1869, Львів — 25.IX 1954, Величка, Польща) — укр. живописець. Навчався в Краківській школі образотвор. мист-в (1888—90), АМ у Відні (1891—92), Мюнхені в майстерні А. Ажбе (1894—96). Постійно працював у Львові. Викладав у приватній студії мист-в разом з С. К. Батовським (з 1903). Малював ліричні краєвиди околиць Львова: «Осінь» (1899), «При повному місяці» (1904), «Перед бурєю» (бл. 1905; всі — Львів. КГ); «Зимна Вода» (1897, Краківський нац. музей), «Дуби на межі» (1906, Закарп. ХМ).

Ю. О. Бірюльов

БРАТСТВА — громад.-політ. і освіт. орг-ції в Україні і Білорусії в 16—18 ст. Існували при правосл. і греко-катол. церквах, проте більшість Б. об'єднувала переважно світських людей. Утворення Б. було виявом прагнення укр. міщан тісніше згуртуватися для захисту своїх інтересів в умовах посилення соціального і нац. гніту та експансії католицизму. Значну роль у боротьбі проти наступу католицької церкви відігравало *Львівське Успенське (Ставропігійське) братство* (статут його розроблено 1585). Наприкінці 16 — на поч. 17 ст. Б. виникають у містах Кам'янець-Подільському (1587), Рогатині, Галичі, Перемишлі, Дрогобичі та ін. містах. 1591 засн. *Городоцьке Б.*, бл. 1615 — *Київське братство*, 1617 — *Луцьке*. У 2-й пол. 17—18 ст. Б. діяли в більшості міст і деяких селах Галичини, Волині, в багатьох містах Наддніпрянщини. Збереглися лише фрагментарні матеріали про діяльність Б. Відомо, що всі вони мали свої статуті, прагнули перетворитися на органи місц. самоврядування, незалежні від влади шляхетської Польщі, обстоювали нац.-культурну незалежність, вели велику культур.-освітню діяльність. Під керівництвом Б. працювали *братські школи*. Активними діячами Б. були визначні письменники, художники, педагоги, зокрема представники *жовківської школи різьблення на дереві та малярства*. Б. давали замовлення художникам і композиторам, а також залучали до роботи диригентів і співаків: були замовниками ряду будівель, визначаючи їх стильову спрямованість. Під наглядом Львів. Успенського Б. велося буд-во кам'яниць (у т. ч. школи й друкарні), споруджено *Успенську церкву* у Львові, здійснено живописні роботи для неї (художники Ф. Сенькович, М. Петрахович та ін.). На замовлення Б. збудовано й розписано *Хрестовоздвиженську церкву* в Луцьку, *Юра церкву* в Дрогобичі, церкви в Перемишлі, Буську, с. Бродках Львів. обл. та ін. архіт. споруди. Діяльність Б. сприяла використанню в мурованих будинках певних форм традиц. дерев. зодчества, виникненню нових напрямів в укр.

Р. Братковський.
Осінь. Олія. 1899.
Львівська КГ.

арх-рі та образотвор. мист-ві. При Львів., Вільнюському, Могилівському, Перемишльському братствах існували друкарні. 1709 і 1757 *Львівського братства друкарня* видала нотні збірки — *ірмологіони*. Вона залучала до ілюстрування книг талановитих художників (А. Яцкович, Ф. Махлаха, С. Корунка) і граверів (В. Ушакевич, Є. Запаловський, Д. Синкевич, І. Філіпович та ін.).

Б. сприяли розвитку шкільного театру, дбали про підвищення профес. рівня хорового співу та інструм. музики. У б-ках Б. зберігалися книги з естетики, музикознавства, рукописні й друковані ноти.

Лит.: Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст. К., 1966; Ісаєвич Я. Д. Братства і українська музична культура XVI—XVIII ст. «Українське музикознавство», 1971, в. 6; Ісаєвич Я. Д. Джерельні матеріали з історії українського мистецтва XVI—XVIII ст. в архіві Львівського братства. В кн. Третя республіканська наукова конференція з архівознавства. 2 секція. К., 1968; Онсіччук В. А. Українське мистецтво другої половини XVI — першої половини XVII ст. К., 1963; Ясинівський Ю. П. Перші східнослов'янські ноти: видання. «Українське музикознавство», 1974, в. 9; Ісаєвич Я. Звідки братства із запорозьким козацтвом у XVII ст. «Київська старовина», 1992, № 1.

Я. Д. Ісаєвич

БРАТСТВО (ЦЕХ) МУЗИКАНТІВ у Львові — профес. муз. об'єднання. Виникло у 16 ст., 1580 заложило «привілей» (статут). Спочатку об'єднувало вокалістів, канторів, органістів та інструменталістів, які обслуговували офіці, держ., церк., міські та родинні урочистості. Включало три капелі (т. з. музики): італійську (виконувала твори профес. композиторів в «італійському дусі» на струнних, духових і ударних інструментах), сербську (виконувала побутову музику на скрипках-«сербинах», цимбалах та ін. нар. інструментах) і єврейську. В 17 ст. капелі відокремилися. Діяв. також *Братства*.

А. З. Мазепа

БРАТСЬКИЙ МОНАСТІР у Києві, Богоявленський монастир — ансамбль пам'яток арх-ри 17—19 ст. Засн. *Київським братством* 1615 (див. також *Київська академія*). За свідченням мандрівника Павла Халебського, на тер. Б. м. в серед. 17 ст. існували дерев. Благовіщенська і Богоявленська церкви, муровані будинки трапезної і поварні. В кін. 17—18 ст. велася велика буд. робота. 1690—93 замість дерев. церкви арх. І. Д. Старцев збудував у стилі укр. барокко мурований *Богоявленський собор*. У цей період зведено також старий корпус Київської академії і будинок настоятеля, дзвіницю (1756—58, арх. С. А. Ковнір; не збереглися). 1780 від пожежі постраждали численні будівлі Б. м., загинула б-ка; 1786 монастир було закрито, 1799 знову відкрито. 1811 згоріли всі дерев. будівлі, пошкоджено й муровані споруди. Відновлення Б. м. 1812 було доручено арх. А. І. Мелен-

ському. За його проектом 1815 споруджено дзвіницю. 1817 Київ академію закрито, в тому ж році в її приміщеннях розмістилася духовна семінарія, перетворена 1819 на Київ. духовну академію. 1822—25 за проектом арх. А. А. Шарлеманя (за участю арх. А. І. Меленського) в пд. частині Б. м. збудували новий великий академ. корпус у стилі класицизму. 1823 — келії, 1862 — проскурню. При академії 1872 засновано музей старожитностей, Церковно-археол. т-во. 1914—17 в будівлях Б. м. розміщувалися військ. заклади.

Старий академ. корпус — пам'ятка укр. цивільної арх-ри 18 ст. Збудований 1704—40 у стилі укр. барокко. Спочатку був одноповерховий, витягнутий по висі Сх.—Зх., з високим дахом із заломом і відкритою аркадою-галереєю з пд. фасаду. 1732—40 корпус перебудовано за проектом арх. Й. Г. Шегеля. Після перебудови став триповерховим з однокупольною конгрегаційною Благовіщенською церквою. Пошкоджений під час пожежі 1811, відновлений 1824 за проектом арх. А. І. Меленського; змінено форму даху, арки галереї укріплено додатковими пілонами. 1863—64 за проектом арх. П. І. Спарро арки галереї було закладено, утворилося два коридори.

1950 в корпусі проведено ремонтно-реставраційні роботи (арх. Р. П. Бикова), 1970 відреставровано пн. і пд. фасади. Пн. і зх. фасади споруди розчленовано пілестрами, вікна обрамлені наличниками, над вікнами другого поверху — ліплені скульпт. декор. Тут розміщено з 1992 ун-т «Києво-Могилянська академія».

Трапезна з церквою Святого Духа — пам'ятка 17—19 ст. Збудована в кін. 17 ст. Спочатку була двоповерхова, в ній розміщувалася конгрегаційна церква Бориса і Гліба та академ. б-ка. Після пожежі 1811 перебудована за проектом арх. А. І. Меленського. Збережено тільки центр. об'єм, перекритий зімкнутим склепінням. З чотирьох боків пробито арки, до яких зроблено прибудови: сх. — для вівтаря, зх. — для притвору, пд. і пн. — для бічних вівтарів. Декор стін і фронтона вирішено у стилі класицизму. 1863 склепіння розібрали, і споруда набула сучас. вигляду: прямокутна у плані, вікна центр. частини з наличниками, фронтон прикрашено ліпним декором, стіни бічних нефів реставровано.

Поварня з келіями — пам'ятка 17—18 ст. Внаслідок перебудов втратила первісний вигляд. Одноповерхова будівля з глибоким склепінчастим підвалом, прямокутна у плані, розділена сінями на дві половини.

Будинок настоятеля споруджено 1781: одноповерховий з цоколем лівповерхом; первісне пла-

нування не збереглося.

1846 до сх. і зх. фасадів нового академ. корпусу за проектом арх. П. І. Спарро прибудовано прямокутні у плані приміщення. 1863—64 корпус знову перебудовано. Він набув сучас. вигляду: триповерховий, складний у плані, планування коридорне. Гол. фасад підкреслено широким ризалітом з фронтоном, тимпан якого заповнює сучас. мозаїчне панно. На тер. Б. м. збереглися також келії (1823—79), проскурня (1862), сонячний годинник (кін. 18 ст., за проектом учителя математики Київ. академії Брульйона). Поруч з Б. м. розташована його бурса (1778—1916, арх. І. Г. Григорович-Барський). На тер. Б. м. поховано гетьмана П. К. Сагайдачного, укр. мандрівника В. Г. Григоровича-Барського.

БРАТСЬКІ ШКОЛИ — навч. заклади, що діяли в 16—18 ст. при братствах на Україні і в Білорусії. Високим рівнем викладання відзначалися Б. ш. у Львові (засн. 1586), Києві (1615), Луцьку (1617), Перемишлі (Польща). Навчання в братських школах поділялося на два ступені: молодші школярі навчалися грамоти і співу по нотах, старші (спудей) вивчали укр., старослов'ян., грец., латину та ін. іноземні мови, граматику, риторику, елементи музикознавства, філософії (в т. ч. естетики). Вивчали філос. трактати і літ. твори, в яких роз'яснювалися вживані в тогочасному образотвор. мист-ві алегорії та символи. При школах діяли багатоголосі хори, кращі співаки яких були на утриманні братств. Б. ш. сприяли піднесенню профес. рівня хорового співу, утвердженню нових стилістичних напрямів, виховували кваліфікованих диригентів і виконавців. Крім шкіл підвищеного рівня (гимнасіонів), у містах та окремих селах діяли численні початкові Б. ш., які мало відрізнялися від парафіяльних. У них учні навчалися по вживаних у церк. відправах текстах, які були джерелом тем для тогочасного живопису. Нотної грамоти навчали вчителі-дяки (бакаляри, дидакалі) на підставі рукописних та друкованих ірмолів київської нотації. Багато ірмолів переписано учителями та учнями братських шкіл на замовлення братств. Б. ш. стали першими осередками укр. шкільного театру, а Львівська братська друкарня опублікувала ряд п'єс і театралізованих деклама-

цій з шкільного репертуару.

Серед вихованців Б. ш. —

художники, композитори, майстри

оформлення рукописної книги.

Діяльність Б. ш. сприяла під-

несенню всіх ділянок мист. жит-

тя на Україні, змцненню міжнар.

зв'язків. У 2-й пол. 17 ст. Б. ш.

поступово занепадають, а в кін.

18 ст. переважно припиняють

існування. Київська братська

школа поклала початок колегі-

уму, який згодом був пере-

творений на Київську академію.

Див. також Львівська братська

школа.

Лит.: Меленський С. М. Братські школи

України з Білорусії в XVI—XVII сто-

літтях. К., 1950; Козицький П. Спів і

музика в Київській академії за 300 років

її існування. К., 1971; Ісаченко Я. Д.

Джерела з історії української культури

добы феодалізму XVI—XVIII ст. К., 1972.

Видашенко М. Б. Львівський гравер другої

половини XVII в. Василий Ушакевич. В

кн. Федоровський М. 1980, М., 1984.

Ясінківський Ю. П. з історії музич.

закладів українських земель XVI—XVII ст.

«Українське музикознавство», 1980,

в. 21.

Я. Д. Ісаченко.

БРАТЧЕНКО Леонід Сергійович

(3.VIII 1923, Одеса) — укр. худ-

ожник театру, нар. художник

УРСР з 1976. Закінчив 1951 Хар-

ків. худож. ін-т (педагоги Д. П.

Овчаренко, Б. В. Косарев). З

1955 — художник-постановник,

з 1968 — гол. художник Харків.

театру опери та балету. Оформив

опери «Бал-маскарад» Дж. Вер-

ді (1964), «Євгеній Онсгін» П. Чай-

ковського (1965), «Трапозносец»

О. Білаша (1986); балети «Кав-

казький бранець» Б. Асаф'єва

(1956), «Лілея» К. Данькевича

(1958), «Спартак» А. Хачатуряна

(1966), «Тисяча й одна ніч»

Ф. Амірова (1984) та ін.

З. В. Кучеренко.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

Харківський театр

опери та балету. 1956.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

Харківський театр

опери та балету. 1956.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

Харківський театр

опери та балету. 1956.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

Харківський театр

опери та балету. 1956.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

Харківський театр

опери та балету. 1956.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

Харківський театр

опери та балету. 1956.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

Харківський театр

опери та балету. 1956.

Л. С. Братченко.

Ескіз декорацій до

балету «Кавказький

бранець» Б. Асаф'єва.

цій з шкільного репертуару. Серед вихованців Б. ш. — художники, композитори, майстри оформлення рукописної книги. Діяльність Б. ш. сприяла піднесенню всіх ділянок мист. життя на Україні, змцненню міжнар. зв'язків. У 2-й пол. 17 ст. Б. ш. поступово занепадають, а в кін. 18 ст. переважно припиняють існування. Київська братська школа поклала початок колегіуму, який згодом був перетворений на Київську академію. Див. також Львівська братська школа.

Лит.: Меленський С. М. Братські школи України з Білорусії в XVI—XVII століттях. К., 1950; Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування. К., 1971; Ісаченко Я. Д. Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI—XVIII ст. К., 1972. Видашенко М. Б. Львівський гравер другої половини XVII в. Василий Ушакевич. В кн. Федоровський М. 1980, М., 1984. Ясінківський Ю. П. з історії музич. закладів українських земель XVI—XVII ст. «Українське музикознавство», 1980, в. 21.

БРАТЧЕНКО Леонід Сергійович (3.VIII 1923, Одеса) — укр. художник театру, нар. художник УРСР з 1976. Закінчив 1951 Харків. худож. ін-т (педагоги Д. П. Овчаренко, Б. В. Косарев). З 1955 — художник-постановник, з 1968 — гол. художник Харків. театру опери та балету. Оформив опери «Бал-маскарад» Дж. Верді (1964), «Євгеній Онсгін» П. Чайковського (1965), «Трапозносец» О. Білаша (1986); балети «Кавказький бранець» Б. Асаф'єва (1956), «Лілея» К. Данькевича (1958), «Спартак» А. Хачатуряна (1966), «Тисяча й одна ніч» Ф. Амірова (1984) та ін.

З. В. Кучеренко.

БРАУН А. (? — ?) — літограф серед. 19 ст. Працював в Одесі. Виконав літографії для альбому «Збірка дванадцяти видів Криму», «Одеського альманаху» (1831), до книжок «Листи з Болгарії» В. Г. Теплякова (1833), «Боспорське царство з його палеографічними й надгробними пам'ятниками» (1848—49) та ін.

Лит.: Соболевський Н. Каталог русск. иллюстрированных изданий 1725—1880 гг., т. 1—2. М., 1914—15.

А. І. Соприко. **БРАУН** Володимир Олександрович [1 (13).I 1896, Єлизаветград, тепер Кіровоград — 21.VIII 1957, Київ] — укр. кінорежисер, засл. діяч мист. УРСР з 1954. У 1915—19 — студент Київ. комерційного ін-ту. Творчий шлях почав у роки громадян. війни (був організатором і керівником гарнізонного театру). В кіно — з 1923. Навчався в майстерні кінорежисера

О. В. Івановського і водночас працював на лєнінгр. кіностудії «Кіно-Північ». Серед кінофільмів: «Моряки» (1939), «Морський яструб» (1941, обидва — Одес. кіностудія). Під час Вел. Вітчизн. війни брав участь у створенні короткометражних фільмів для «Бойових кінозбірників». З 1945 — на Київ. кіностудії худож. фільмів, де поставив фільми: «У далекому плаванні» (1945), «Голубі дороги» (1948), «У мирні дні» (1951, Держ. пр. СРСР, 1952), «Максимко» (1953), «Командир корабля» (1954), «Матрос Чижик» (1955), «Море кличе» (1956), «Мальва» (1957) та ін.

БРАУНЗЕЙС Йосиф (29.XI 1837, Новий-Сонч, тепер Польща — 1914, Львів) — архітектор. Закінчив 1895 Тех. академію у Львові. 1864—69 працював у Бережанах (тепер Терноп. обл.), пізніше у Кракові. З 1872 — в буд. департаменті у Львові. За його проектами споруджено у Львові будинок капітулу *Юра собору* (1864—66), три корпуси клінік (1894, вул. Пекарська № 52) та гінекологічний відділ (1895, вул. Некрасова № 4) мед. ін-ту (1892, вул. Ломоносова № 6; тепер корпус ун-ту); у Станіславі (тепер Івано-Франківськ) — карний дім (1885).

БРАУНІ — польс. і укр. музиканти. Августин Томас Б. (6.III 1789, Познань — 10.XI 1861, Львів) — скрипаль, композитор і диригент. Гри на скрипці навчався у батька (вихідця з Прибалтики) та в гастролюючих віртуозів. З 1804 — скрипаль театр. оркестру у Варшаві, з 1806 — концертмейстер італ. опери в Одесі, згодом — у капелі графів Потоцьких у Тульчині. 1810—16 — диригент рос. військ. оркестру в Яссах, де збирав місц. муз. фольклор, упорядковував і видав зб. «Різні східні наспіви і танці в Яссах і Бухаресті (1810—15)». З 1816 — у Львові: соліст, концертмейстер і диригент театр. оркестру, з 1844 — диригент капели в домініканському костюлі, з 1854 — викладач гри на скрипці в школі Галицького музичного товариства. Автор мазурок, полонезів, музики до театр. вистав та ін. Родерік Август Б. (6.III 1817, Львів — після 1861, м. Старокосятинів, тепер Хмельн. обл.) — скрипаль, композитор і диригент. Син А. Т. Брауна. Гри на скрипці навчався у батька, з 1836 — у Відні. Згодом працював у театрі в Бухаресті. 1839—40 виступав як соліст у Львові, потім переїхав до Житомира. Керував оркестром Я. Чечеля в с. Самчиків поблизу Старокосятинова (тепер Хмельн. обл.). 1861 оселився у Старокосятиніві. Автор двох концертів для скрипки, варіацій, п'єс у формі нар. танців.

БРАЦЛАВ — смт Немирівського р-ну Вінн. обл. Уперше згаду-

ється у лит. літописі під 1362. На околиці Б. знайдено залишки городища 10—11 ст. У 14 ст. перебував у складі Литовського князівства, до 1793 — шляхетської Польщі, після приєднання Правобережної України до Росії — в її складі.

У Б. пам'ятники — Т. Г. Шевченку (1961), студентам і викладачам с.-г. технікуму, які загинули в роки Вел. Вітчизн. війни (1978). В кін. 19—1-й пол. 20 ст. — осередок витинання з паперу. В оздобленні хат характерний рядково-сітчастий принцип розташування витинанок «під шпалери». Витинанки мають усталені форми — квадрат, розету, зірку, їхні узорні на основі центрально-променевої симетрії насичені рослинними мотивами, по краях — гостра пір'яста насічка. У Б. Будинок культури, красзнав. музей.

БРАЧІ Себастьян (бл. 1575 — ?, Київ) — італ. архітектор. З родини флорентійських ремісників. На поч. 17 ст. Б. був запрошений до с. Низкиничів (тепер Волин. обл.). Бл. 1610 переїхав до Києва, де відбудував соборну церкву Успіння на Подолі (1613—14, не збереглася; див. *Пирогівці Богородиці церква*).

БРЕГІНЬ Федір (? — ?) — укр. будівничий 18 ст. У 1739 збудував дерев. тризрубну одноверху церкву Різдва Богородиці в с. Бібшанах (тепер Львів. обл.). Ім'я будівничого і дата буд-ва вирізьблені на одвірку пд. дверей церкви.

БРЕЗГУН Петро (? — ?) — укр. гравер на міді 2-ї пол. 19 ст. Працював у Києво-Печерській лаврі. З його творів відомі гравюри «Св. Георгій на коні» (1851), «Образ святого» (заставка).

Літ.: Попов П. Матеріали до словника українських гравюр. К., 1926.

БРЕЗГУНОВИ Захарій і Юрій (? — ?) — укр. золотарі поч. 19 ст.; ймовірно, брати. Жили і працювали у Києві. Створили місний іконостас з позолотою для церкви Антонія Києво-Печерської лаври (1813). Серед робіт Захарія Б. відома золота оправа Євангелія (1809), оздоблена коштовним камінням.

БРЕХТ (Brecht) Бертольд (10.II 1898, Аугсбург — 14.VIII 1956, Берлін) — нім. письменник, теоретик мист-ва, театр. і громад. діяч. 1933—48 — в еміграції (Данія, США, Швейцарія). З 1948 жив у НДР, де 1949 заснував театр «Берлінер ансамбль». З 20-х рр. розробляв історію і практику «епічного театру». На Україні поставлено спектаклі за п'єсами Б.: «Матінка Кураж та її діти» (1965) — Чернів. укр. муз.-драм. театр), «Кавказьке крейдиане коло» (1974) — Вінн. укр. муз.-драм. театр), «Тригрошова опера» (1975) — Харків. укр. драм. театр), «Кар'єра Артуро Уї...» (1975) — Хмельницький укр. муз.-драм. театр), «Сни Симони Машар» (1984) — Львів. ТЮГ) та

Бригіток монастир у Луцьку. 1624.

(ін. П'єси Б. ставили також театри Києва, Ужгорода, Рівного, Дніпропетровська та ін. міст України. Досліджено питання спорідненості творчих засад Б. і Леся Курбаса. Міжнар. Ленінська премія «За зміцнення миру між народами», 1954.

Літ.: Укр. перекл. — Пан Пунтіла та його наймит Матті. К., 1967. Про мистецтво театру. К., 1977; Кар'єра Артуро Уї... К., 1978; Діла пана Юлія Цезаря. К., 1983; Коліщаний роман — Матінка Кураж та її діти. — Кавказьке крейдиане коло. К., 1987.

Літ.: Затонський Д. Дискусії про реальність і Бертольда Брехта. В кн.: Затонський Д. У пошуках сенсу буття. К., 1967; Чирков О. С. За ознаками подібності [Б. Брехт і А. Курбасі]. «Радянське літературознавство», 1972, № 3; Чирков О. С. Бертольд Брехт. К., 1981.

БРИГІТОК МОНАСТИР у Луцьку — пам'ятка арх-ри 17 ст. Засн. 1624, збудований в серед. 17 ст. Після пожеж 1724, 1781, 1845 було проведено реставрації. У Б. м. навчалася дворянські дівчата. Монастир закрито 1878. 2—3 поверхова споруда, прибудована до пд. ділянки стіни Окольного замку. Фасади без декору, перекриття — хрестові склепіння, подекуди замінені на плоскі, за зображенням 19 ст. споруда мала багатий бароковий декор.

БРИЖ Теодозія Марківна (18.II 1929, с. Бережниця Рівненської обл.) — укр. скульптор. Закінчила 1954 Львів. ін-т прикладного та декор. мист-ва (майстерня І. В. Севери та А. І. Левицького). Оsn. твори: станкові — «Данило Галицький — засновник Львова» (1954), цикли «Слов'янська міфологія» (60-і рр.) та «Лісова пісня» (кін. 60-х — поч. 70-х рр.); монументальні — композиція «Зоряний» для поперського табору «Молода гвардія» в Одесі (1971), пам'ятник жертвам фашизму у м. Володимирі-Волинському (1966—68; у співавт. з Є. В. Дзинджою), надгробні пам'ятники на Личківському кладовищі у Львові (художнику А. І. Левицькому, співавтор С. А. Крушельницький, історик І. П. Крип'якевич та ін.). Твори зберігаються у НМА, Львів. КГ та ін. музеях республіки. Іл. див. до ст. *Алегорія*, т. 1, с. 40.

Літ.: Остронський Г. Мистецтво Т. Бриж. «Вітчизна», 1967, № 1. Скульптура Феодосія Бриж. Графіка Євгена Безвіска. Проект виставки. Львів, 1973.

БРИЖАХА Олександр Прокопович [14 (26).V 1896, м. Лубни, тепер Полтав. обл. — 16.I 1938, Харків] — укр. хоровий диригент, муз.-громад. діяч. Закінчив

П. Брезгун. Св. Георгій на коні. Мідьорит. 1851.

О. П. Брижaha.

1930 Харків. муз.-драм. ін-т (клас диригування Я. А. Розенштейна, теор. дисциплін — С. С. Богатирьова). З 1922 — керівник шкільних, робітн. та армійських хорів у Харкові. З 1929 — хормейстер Харків. театру опери та балету. З 1930 — худож. керівник Харків. столичної капели, з якою виконував ораторію «Пори року» Й. Гайдна, «Реквієм» В. Моцарта, 9-у симфонію Л. Бетховена, оперу «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (концертне виконання); вокал.-симф. твори «Свято Жовтня» П. Сениці, «Штурм Тракторного» М. Коляди, «На варті Дніпрельстанів» В. Борисова, «Три оди Дніпрельстану» Д. Клебанова (всі — перше виконання, 1932). Підготував тематичні програми «Українська народна пісня в обробці класиків», «Українська народна пісня в обробці радянських композиторів», «Пісні народів СРСР», «Шевченко в музиці», «Пушкін у музиці», «Хорові твори Баха і Танєєва». Автор обробок укр. нар. пісень для хору. Був репресований.

І. Д. Гімаліш.

БРИКІН Степан Васильович [27. XII 1861 (8.I 1862), станиця Раздорська, тепер Усть-Донецького р-ну Ростов. обл. — 30.VI (13.VII) 1912, Київ] — рос. і укр. співак (баритон), оперний антрепренер, педагог. Закінчив 1886 Моск. ун-т. Співу навчався в Москві у Д. М. Леонової, в Петербурзі — у С. М. Сонкі. З 1888 — хорист в антрепризі М. В. Лендовського (Москва). 1891—93 — соліст ряду оперних театрів, зокрема в Харкові, 1893—97 — Київ. рос. опери (1903—10 — її антрепренер). 1897—1900 служив в оперній антрепризі М. М. Богородя (Казань, Саратов), 1901—03 — його компаньйон у Київ. рос. опері. У Києві також керував оперним класом муз. уч-ща РМТ, вів клас співу в Муз.-драм. школі Миколи Лисенка, давав приватні уроки. Партії: Онсігін («Свєтлїй Онсігін» П. Чайковського), Демон («Демон» А. Рубінштейна), Ескамільо («Кармен» Ж. Бізе), Тоніо («Паяці» Р. Леонавалло) та ін.

Лит.: Левик С. Ю. Записки оперного півця. М., 1962.

М. І. Кузьмін.

БРИЛАДЬ Юхим Олександрович [13 (25).IX 1896, Кишинів — 27.VII 1959, Київ] — рос. режисер, засл. діяч мист. РРФСР з 1940. Закінчив 1920 Одес. театр. школу. З 1915 працював в Одеській та Кишинівській антрепризах, 1921—26 — в Одеській майстерні соціалістичної драми, держдрами імені Т. Г. Шевченка. У театрах України здійснив ряд вистав: «Том Сойер» Б. Глаголіна за М. Твеню (1923), «Отрута» А. Луначарського (1926), «Дядечкин сон» за Ф. Достоевським (1956), «Остання зустріч» О. Левади (1957), «Філумена Мортурано» Е. Де Філіппо (1957). Держ. премія СРСР, 1946.

О. Ф. Степаненко.

БРИНСЬКИЙ Михайло Федорович (11.X 1883, с. Долина, тепер Тлумачького р-ну Івано-Фр. обл. — 10.I 1957, Прага) — укр. скульптор. Закінчив 1926 Академію образотворч. мист-в у Празі. Працював у галузі монумент., станкової скульптури та скульптури малих форм. Твори: пам'ятник розстріляним робітникам (1912, Оттавкінгське кладовище у Відні); композиції «Еней рятує свого батька» (1916), «Ленін-учитель» (1924), «Ленін-оратор» (1949), «Ленін-мислитель» (1950); ряд зображень Т. Г. Шевченка та ін. Зберігаються у НМА та ін. музеях. Брав участь у міжнар. конкурсі на проект пам'ятника Т. Г. Шевченкові для Харкова (1931, 2-а премія).

Лит.: Полск В. Т. Михайло Бринський. Вибір графічний. Львів, 1968.

М. П. Пекарович.

БРИТОВ Семен Георгійович (1869, Могильовська губ. — ?) — укр. актор і співак (баритон). До вступу на профес. сцену брав участь в аматор. виставах і в хорі (Київ). 1893—94 — актор труп П. К. Саксаганського, М. К. Садовського. У жовтні 1894 — соліст капели Д. О. Агренєва-Славенського, з якою гастролював у країнах Європи. 1896—98 навчався співу в київ. Блуменфельда С. М. музично-драматичній школі. 1898—99 — актор Суслова О. З. трупи. В укр. виставах виконував вокал, партії для баритона (Іван в опері «Катерина» М. Аркаса та ін.). Учасник укр. хорових концертів, організованих М. В. Лисенком.

Є. С. Хлібцович.

БРИАНО Джакомо (бл. 1586 або бл. 1589, Модена, Італія — 1.X 1649, Буссето, побл. Парми) — італ. архітектор, представник стилю барокко. Був гол. архітектором ордену єзуїтів польс. провінції (1616—21, 1630—32). Автор численних проектів костелів та колегіумів, зокрема їх реконструкцій. Брав участь у буд-ві Петропавлівського костелу в Луцьку (1616—17, 1619—20), вніс корективи в проект інтер'єра та фасадів єзуїтів костелу у Львові (1610—36), створив проект колегіуму в Острозі (1631—32, не здійснено) та ін.

Б. В. Колосок.

БРОВКИ — декор. оформлення стіни над вікнами у вигляді виступаючих валиків більшої складного профілю. Повторюючи форми аркових отворів, б. збагачували пластику фасадів давньорус. храмів (Василія церква в Овручі, Пятницька церква в Чернігові; обидві — кін. 12 — поч. 13 ст.). В. І. Тимофійко.

БРОВЧЕНКО Іван Кузьмич [8 (20).IX 1898, м. Прилуки, тепер Черніг. обл. — 13.VII 1971, м. Ніжин тієї ж обл.] — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1957. Навчався на режисерських курсах у Москві і Києві. Працював в укр. муз.-драм. театрах в Прилуках (1919—30, 1938—41, 1946—48), Ніжині (1941—46, 1960—61), у Робітничому театрі

М. Ф. Бринський у майстерні.

Донецчини ім. 13-х роковин Жовтня (1930—34), Вінницькому ім. О. М. Островського (1934—36), Херсон. (1936—38), Закарп. (Ужгород, 1948—50), Дубнівському (м. Дубно Рівнен. обл., 1950—59), Нововолинському (м. Нововолинськ Волин. обл., 1959—60), У 1962—71 — режисер Ніжинського нар. самодіяльного театру. Ролі: Назар («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Лукаш («Лисова пісня» Лесі Українки), Копистка («97» М. Куліша), Дудар («Диктатура» І. Микитенка), Хлестаков («Ревізор» М. Гоголя).

К. О. Саліна.

БРОДИ — місто Львів. обл. Згадується вперше під 1096 у «Повчанні Володимира Мономаха своїм дітям», вміщеному в Лаврентіївському літопису. На околиці міста виявлено археол. знахідки, що належать до висоцької культури. Входили до складу Київ. Русі, з 13 ст. — Галицько-Волин. князівства, з серед. 14 ст. — під владою шляхетської Польщі. 1584 Б. надано магдебурзьке право, 1779 — право вільного міста. 1772—1918 — під владою Австрії (з 1867 — Австро-Угорщина); з 1919 — Польщі. З 1939 — у складі України.

З 17 ст. Б. відомі як осередок гаптування, золототкацтва, шовкоткацтва, килимарства. В 17 ст. тут засновано мануфактуру шовкових і вовняних виробів (див. Бродівська шовкоткацька мануфактура). У 18—19 ст. в місті виготовляли дзвони і гармати (майстри М. Бобовський, І. Дублянський, Я. Киричінський, В. Китайковський, А. Станке, Федір Іванович).

Архіт. пам'ятк.: Богородицька (17 ст.) та Юрївська (1625) церкви, Троїцька церква і дзвіниця (1726), палац (16—18 ст.), каземати (1630—35, арх. А. дель Акка; див. Бродівський замок), синагога (1742). У місті споруджено пам'ятники І. Я. Франку (1956), рад. воїнам-визволителям (1969, обидва — скульптора Я. І. Чайки), Герою Рад. Союзу З. А. Космодем'янській (1986, скульптор О. П. Пилев). 1858 в Б. організовано муз. т-во, при ньому — муз. школу. 1924 засн. муз. т-во «Боян» з хором (бл. 60 чол.). Самодіяльному драм. колективу при Будинку культури 1961 присвоєно звання нар. театру. Муз. школа. У Б. народився диригент Я. А. Воцак, побл. міста — польс. письменник Ю. Коженьовський (с. Смільне), художник І. І. Труш (с. Висоцько; пам'ятник на честь митця, 1973, скульптор С. В. Дзіндра), укр. письменник Степан Тудор (с. Пониква; встановлено пам'ятник письменнику, 1972, скульптор Д. П. Кравчик).

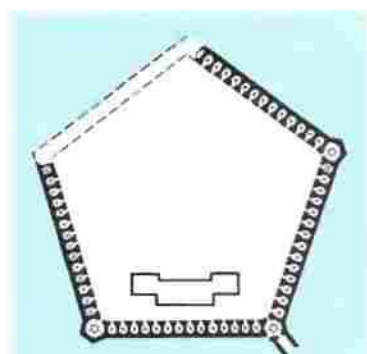
БРОДІВСЬКА ШОВКОТКАЦЬКА МАНУФАКТУРА. Засн. в м. Бродях Львів. обл. у 2-й чверті 17 ст. З 1641 її очолював Е. Корфінський. Тут працювали місц. і закордонні майстри. Виробляли високохудожні шпале-

ри, шовкові стрічки та занавіски, золототкані пояси, килими і тканини. В останній чверті 17 ст. мануфактура перейшла на випуск поясів. Існувала до поч. 18 ст. Див. також Шовкоткацтво.

Лит.: Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР. К., 1979.

БРОДІВСЬКИЙ ЗАМОК — пам'ятка оборонної арх-ри 17 ст. у м. Бродях Львів. обл. Збудований 1630—35 (арх. А. дель Аква за участю інж. Г. А. де Боллана). Бастіонні укріплення міста і замку, зведені за новоголл. та удосконаленою італ. системами, перетворили Броди на неприступну фортецю. Замок у плані — регулярний п'ятикутник з 5 бастіонами і куртинами, з кам. ескарпами і казематами в товщі валів. На його тер. у 17 ст. містився дерев. будинок коменданта, перебудований у 18 ст. в бароковий палац, 1809 пш.-сх. куртину з парадною брамою було розібрано. Від укріплень збереглися 4 куртини з казематами і каземати 3 наріжних бастіонів. Каземати розміром 6×6 м перекрито хрещатими склепіннями. Архіт. деталі виконано з білого каменю в стилі Відродження.

В. І. Курмакова.

Бродівський замок. План. 17 ст. Арх. А. дель Аква, інж. Г. А. де Боллан.

БРОДЛАКОВИЧ Ілля (Вишенський; ?, м. Судова Вишня, тепер Львів. обл. — ?) — укр. живописець 17 ст. Працював у Судовій Вишні, пізніше — у Мукачевому. Автор ікон: «Покрова» (1646, НМА), «Архистратиг Михаїл», «Святий Микола», «Богоматір» (всі — 1666, Закарп. ХМ), «Христос Вседержитель» (1666, приватна збірка). Розкошення в манері виконання творів, підписаних Б., дають підставу вважати, що існували два майстри з такими іменами, можливо, батько й син.

БРОДНИЦЬКИЙ Альберт Вікентійович (1830 — ?) — інженер. 1845—52 навчався в Петерб. буд. уч-щі. Працював у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), з кін. 60-х рр. — губ. інженером. Склавав проект і керував буд-вом косялоу (поч. 70-х рр., проект скоригував арх. П. П. Меркулов; споруда не збереглася).

В. І. Тимофійко.

І. Бродлаквич. Богоматір. Ікона. 1666. Закарпатський ХМ. Ужгород.

БРОДОВСЬКИЙ (? — ?) — укр. композитор 2-ї пол. 17 — поч. 18 ст. У 17 ст. працював у Москві. Відомий як автор 4-голосих партесних концертів. Твори зберігаються в ДІМ у Москві.

БРОДСЬКИЙ Віктор Петрович (1825 або 1826, Охотин, тепер село Волин. обл. — 9.X 1904, Рим) — рос. і укр. скульптор. Навчався у петерб. АМ у І. П. Віталі; з 1861 — її акад., і професор. З 1855 жив і працював у Римі. Багато творів виконав для України. Серед них: пам'ятник укр. поетові Т. Падурі під Києвом (барельєф, мармур, 1877; не зберігся), «Мадонна» для косялоу у м. Кременці (Терноп. обл.), надгробок М. Понятівському для косялоу в Києві (не зберігся), а також численні бюсти, статуї та композиції на міфол. теми. Зберігаються в ДЕ та ДРМ в Петербурзі, в інв. музеях.

БРОДСЬКИЙ Ісаак Ізраїльович [25.XII 1883 (6.I 1884), с. Софіївка, тепер Бердянського р-ну Запоріж. обл. — 14.VIII 1939, Ленінград] — рос. художник, педагог, засл. діяч мист. РРФСР з 1932, доктор мистецтвознавства з 1939. Навчався 1896—1902 в Одес. худож. уч-щі у К. К. Косянці, Г. О. Ладиженського, 1902—08 — в петерб. АМ у І. Ю. Рєпіна. З 1910 — член Т-ва под-рос. художників. З 1932 — професор, з 1934 — директор Всерос. АМ у Ленінграді. 1935 організував творчу поїздку студентів своєї майстерні по індустр. містах України.

Працював у галузі пейзажу («Теплий день», 1908; «Зимка», 1915), портрета («Портрет дружини», 1913), плаката і сатирич. графіки. Один із засновників ленініани у рад. мист-ві. 1920—21 під час II і III конгресів Комінтерну створив велику кількість зарисовок В. І. Леніна з натури. Серед творів: «В. І. Ленін і маніфестація» (1919); «Ленін на фоні Кремля» (1923); «Виступ В. І. Леніна на Путиловському заводі» (1926), «Ленін у Смольному» (1930, всі — Центр. музей В. І. Леніна в Москві); тематич. картини, в т. ч. на укр. тему —

«Дніпробуд» (1930); «Ударник Дніпробуду» (1932); портрети, пейзажі. На Україні твори Б. зберігаються у Київському МРМ, Харків., Одес. ХМ та ін. На основі худож. колекції, зібраної Б. і подарованої м. Бердянську, створено *Бердянський художній музей* (тепер його імені).

Тв. Мой творческий путь. А., 1963. Лит.: Памяти И. И. Бродского. Воспоминания. Документы. Письма. А., 1959; Бродский И. А. Исаак Израильевич Бродский. М., 1973; Аладина Н. В., Юршенич И. А., Исаак Израильевич Бродский. Библиографический указатель. А., 1985.

«БРОКГАУЗА І ЕФРОНА ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ» — найбільше універсальне енциклопедичне видання в Росії. Видавала в Петербурзі 1890—1907 видавнич. фірма Ф. Брокгауза (Лейпціг) і І. А. Ефрона (Петербург). Включає 82 основні і 4 додаткові томи. Загально-редакційне керівництво здійснювали І. Ю. Андрєєвський (т. 1—8), К. К. Арсєєв, Ф. Х. Петрушевський (всі ін. томи). Провідними редакторами з питань мист-ва були А. І. Сомов та музикознавець М. Ф. Соловйов. Серед авторів статей, пов'язаних з Україною, — І. Я. Франко, М. Ф. Сумцов, Д. І. Багалій, А. Ю. Кримський. За кількістю наук.-довідкового матеріалу, культурною викладу, наявністю бібліогр. джерел словник — одне з кращих у світі видань такого типу. Значне місце відведено висвітленню розвитку всіх видів мист-ва, в т. ч. українського і російського. Вміщено біогр. статті про видатних діячів укр. культури — письменників Памва Беринду, Т. Г. Шевченка, Б. Д. Грінченка, Олену Пчілку, Лєсю Українку, І. М. Вагилевича, О. М. Бодяньського, історика і публіциста М. П. Драгоманова, бібліографа й критика М. Ф. Комарова, фольклориста М. О. Максимовича, художників Алімпія, В. А. Боровиковського, Д. Г. Левицького, М. С. Самокиша, І. І. Труша, К. О. Трутовського, скульпторів П. П. Забілу, І. П. Мартоса, гравера А. Тарасевича, діячів театру М. А. Кропивницького, І. К. Карпенка-Карого, М. К. Заньковецьку, композиторів М. С. Березовського, Д. С. Бортнянського, А. А. Веделя. Вперше в енциклопедичній л-рі опубліковано статті про С. С. Гулака-Артемовського, М. В. Лисенка, О. М. Вересая, оглядову ст. «Бандуристи». Згадано про зв'язки А. І. Куїнджі з Україною. Окремі статті містять широкі інформації про архіт. споруди (Вишубицький монастир, Києво-Печерську лавру та ін.); часткові відомості про існуючі на той час мистецькі заклади та архіт. пам'ятки є в статтях, присвячених містам і губерніям України. Р. А. Засядний, БРОН Онисим; Михайлович (20. VII 1895, м. Новомосковськ, тепер Дніпроп. обл. — 2.II 1975, Москва) — рос. і укр. диригент і педагог. Закінчив Київ. консер-

І. І. Бродський.

ваторію (1916 — клас фп. В. В. Пухальського, 1918 — клас композиції Р. М. Глієра). 1918—22 концертмейстер і диригент Київ., 1925—26 — Харків. опер. 1930—32 — диригент Київ. театру опери та балету, водночас — викладач диригування Муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка. 1937—44 — диригент Ленінгр. театру опери та балету ім. С. М. Кірова, 1944—48 — худож. керівник і гол. диригент Білорус. театру опери та балету; водночас викладав у Білорус. консерваторії (обидва — у Мінську). 1948—52 — керівник оперного ансамблю Всесоюз. радіо, 1952—56 — муз. керівник Ансамблю рад. опери Всесоюз. театр. т-ва (Москва). В репертуарі: під час роботи на Україні — опери «Розлом» В. Фемеліди, «Яблуневий полон» О. Чішка, «Борис Годунов» М. Мусоргського, «Пікова дама» П. Чайковського, «Північний вітер» А. Кніппера (всі — 1930—32), у Москві — «Наталка Полтавка» М. Лисенка (1954, прем'єра, художник — І. М. Рабинович, в ролі Петра — І. С. Козловський). Автор статей «Диригент і музична культура оперної вистави» (1956), «Питання розвитку радянської опери» (1962). Літ.: Скоробогатко Н. Нотатки оперного концертмейстера. К., 1973.

М. І. Кузьмін

БРОНДУКОВ Борислав Миколайович (І.ІІІ 1938, с. Городещина Поліського р-ну Київ. обл.) — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1988. Після закінчення 1965 Київ. ін-ту театр. мист-ва — актор Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка, де знявся у ролях Гниди («Бур'яни», 1966), Злодія («Камінний хрест», 1968), Миколи ІІ («Родина Коцюбинських», 1970), Бурунди («Захар Беркут», 1971), Попеленка («Тривожний місяць вересень», 1975), Явтушка Голого («Бавілон-XX», 1979). Ролі у фільмах ін. кіностудій: Федул («Афоня», 1975), Анучкін («Одруження», 1978), Наречений («Гараж», 1979) та ін.

БРОНЗА (франц. *bronze*, з італ. *bronzo*) — сплав міді з ін. металами (гол. чин. оловом). матеріал, багатий пластичними і декор. властивостями. Застосовують у монумент. і станковій пластиці, медальєрному і декор. мист-ві. Гол. техніка обробки Б. — відливання, що зумовлює компактність форм, плавність ліній, економність орнаментики, узагальненість зображень. Порошок і тонкі листки Б. (потяль) використовують для бронзування виробів з дерева, кістки, чорних металів, гіпсу тощо, при виготовленні *шпалер*. Оксидована Б. має стійкий наліт різного кольору (природна *патина*) — від блакитно-зеленого до густо-коричневого, який захищає вироби від корозійного пошкодження і вважається цінною худож. особливістю сплаву. Крім того, Б. добре піддається хім. *тонуванню*, *золоченню*, *поліруванню*,

Бронза. Хрест Марка Печерника. ІІ ст. Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

Бронза. А. К. Великий. Аверс медальї «Старо» із серії «Пам'яті» 1976.

Б. М. Брондуков.

куванню, карбуванню, гравіруванню.

На тер. України Б. набула широкого вжитку з серед. 3 тис. до н. е. (див. *Бронзовий вік*). Поширившись із Стародав. Сходу, бронзоливарне виробн. мало важливе значення для розвитку первісної культури і мист-ва. З використанням Б. пов'язаний розвиток у 6—4 ст. до н. е. скіф. звіриного стилю, свідченням чого стали численні прикраси, посуд, зброя, дзеркала, кінська зброя, знайдені в скіфських курганах. Взаємовплив антич. та скіф. культур позначився на бронз. пластиці (у т. ч. медальєрному мистецтві) в античних державах Північного Причорномор'я. Наддніпрянські слов'яни в I-му тис. н. е. широко використовували Б. для виготовлення прикрас, амулетів, фібул тощо. Майстрам Київської Русі були відомі всі гол. тех. прийоми бронзообробки країн Зх. і Сх. — використання ливарних форм, воскових моделей складної конфігурації, засобів декорування поверхні. Худож. досконалістю відзначено бронз. чаші, свічники, *енколпіони*, образки, лампади, хороси-панікадила, застіжки книг, прикраси з *черню*, *пергородчастою емаллю*, бойові *гірлі* та *булави*, дзеркала, *знаряддя праці*. В цей період формуються прийоми *вливання* бронз. *дзвонів*.

Внаслідок монг.-татар. навали центри худож. ремесла, зокрема бронзоливарного виробн., перемістилися на Галицько-Волин. землю, де монумент. ливарництво розвинулося на ґрунті мистецьких традицій Київ. Русі та Зх. Європи (найдавніша пам'ятка цього періоду — *дзвін Юра собору* у Львові майстра Якова Скори, 1341). З розвитком оборонного буд-ва Б. стала гол. матеріалом для виробн. гармат. З 17 ст. їх, як і дзвони, оздоблювали орнамент. *фризами* високого та низького рельєфів, *маскаронами*, *епіграфами* та *гербами*. Особливості обробки Б. спричинили об'єднання майстрів

у *фахові майстерні* (див. *Люд.-вісарство*). Серед відомих майстрів 16—18 ст. — майстри А. та М. Герле, Г. Мільнер, Г. Бельхович, родина *Франке* з Львова, *Афанасій Петрович*, *Олексій Іванович* з Києва, П. Т. та К. Й. *Балашевичі*, І. В. *Горлякевич* з Глухова. В майстернях виготовляли також високохудож. дрібні предмети: освітлювальні *прилади*, посуд, *каламари*, *деталі парохівниць*. З 16 ст. на Україні під впливом італ. та франц. декор. мист-ва Б. застосовували для оздоблення інтер'єрів парадних приміщень, меблів. З 18 ст. твори з Б. — важливий елемент опорядження палацових і паркових ансамблів (статуї, скульпт. групи, *огорожі*). В цей час почали золотити бронз. вироби (вази, чаші, люстри, свічники, бра, канделябри, годинники тощо), застосовувати Б. для виготовлення *шпалер*.

Виразні можливості бронз. пластики найповніше виявилися в жанрі монументальної скульптури. Пам'яткою раннього бароко є надгробок Жолкевського в кафедральному соборі у Львові (30-і рр. 17 ст.). Серед бронз. скульптури доби класицизму — роботи Ф. Ф. *Щегріна* (скульпт. панно на Колоні Слави в Полтаві, 1805—11), І. П. *Маргоса* (пам'ятники А. Е. *Рішельє* в Одесі, 1823—28; Г. О. *Потьомкіну-Таврійському* в Херсоні, 1829—36), В. І. *Демута-Малиновського* та П. К. *Клодта* (пам'ятник князю Володимирі в Києві, 1850—53), Ф. *Бругера* (пам'ятник М. С. *Воронцову* в Одесі, 1863) та ін. Чимало творів у жанрі монумент. скульптури на Україні виконали рос. майстри, зокрема викладачі та вихованці *петерб.* АМ Р. Р. *Бах* та Г. Р. *Залеман* (рельєфи князя Володимира в княгині Ольги на дверях *Володимирського собору*, 1885), М. Й. *Микешин* (пам'ятник Б. *Хмельницькому*, 1888), М. О. *Чижев* (пам'ятник Миколаї І, 1888; всі — у Києві), І. Я. *Гінцбург* (пам'ятник М. В. *Гоголю* у *Великих Сорочинцях*, 1911) та ін. Для виконання своїх творів Б. В. *Егвардс* заснував 1893 в Одесі бронзоливарну майстерню. Йому належать пам'ятники рос. полководцю О. В. *Суворову* в *Очакові* (1903—07) та в Римнику (кінна статуя; 1911—13, Румунія); пам'ятник Катерині ІІ в Одесі (1898).

Серед скульпторів кін. 19 — поч. 20 ст., бронз. пластика яких стала засобом утвердження в суспільстві нових естетич. ідей, — А. В. *Позен* (композиції «Кобзарь», 1883; «Жебрак», 1886; «Скіф», 1890; пам'ятники І. П. *Котляревському*, 1896—1903, та М. В. *Гоголю*, 1913—15; обидва — в Полтаві), П. П. *Забіла* (пам'ятник М. В. *Гоголю* в Ніжині, 1881), М. І. *Паращук*, А. А. *Попель* (пам'ятник А. *Міцкевичу* у Львові, 1905—06), Ф. П. *Балавенський* (погруддя М. А. *Кропивницького*

Бронза. М. І. Горещук. А. Л. *Попель*. Пам'ятник А. *Міцкевичу* у Львові. Фрагмент. Бронза, граніт, 1906.

в Харкові, 1914). В цей період світова пластика збагатилася творами О. П. Архипенка, виконаними з поліхромної Б. («Жінка з вялом», 1914), до розробки якої скульптор повернувся в 50–60-х рр. Загалом же худож. виготовлення творів з Б. на поч. 20 ст. знає значного спаду. Для виробів все більше використовують мідні сплави низького гатунку, гальванічне золочення, мех. способи обробки; для скульпт. творів — нові дешеві матеріали (бетон, бронзобетон, залізобетон, чапун тощо).

Новий етап у розвитку укр. бронз. пластики почався після Жовтня 1917. Агітаційно-масове мистецтво зумовило появу монумент. бронзових творів — пам'ятників, обелісків, мемор. дощок, рельєфів на честь значних істор. подій, борців за владу Рад, парт., держ. і культур. діячів. Серед відомих скульпторів 20–30-х рр. — Й. М. Чайков (пам'ятник К. Марксу в Києві, 1922), М. Г. Манізер (пам'ятники Т. Г. Шевченку в Харкові, 1935; Києві та Каневі, обидва — 1939), М. Г. Лисенко та А. Д. Муравін (пам'ятник 61 комуністові в Миколаєві, 1936) та ін. Для укр. скульпторів Б. стала одним із засобів увічнення в монумент. скульптурі подвигу рад. народу у Вел. Вітчизн. війні 1941–45 (В. З. Бородай, В. П. Вінаїди, М. К. Вронський, Є. В. Вучетич, Е. М. Кунцевич, М. Г. Лисенко, О. П. Скоблицов та ін.). Як засіб створення монумент. образу Б. застосовують у станковому портреті, що став провідним жанром сучас. укр. скульптури (див. Литво художнє, Скульптура).

БРОНЗОВИ-СГОРОВ Іван Лаврентійович [справж. — Сгоров; 24.II (7.III) 1896, Катеринослав, тепер Дніпропетровськ — 20.II 1963, Харків] — укр. співак (баритон), нар. арт. УРСР з 1946. Закінчив 1925 Центр. технікум театр. мист-ва (Москва). 1925–34 — соліст Київ., 1934–41 — Дніпроп., 1941–44 — об'єднаних Одес. і Дніпроп. (Красноярськ), 1944–59 — Харків. театрів опери та балету. Партії: Богдан Хмельницький (одн. опери К. Данькевича), Щорс (одн. опери Б. Лятошинського), Качура («Броненосець „Потьомкін“» О. Чішка), Борис («Борис Годунов» М. Мусоргського; Держ. премія СРСР, 1952), Грязной («Царевна наречена» М. Римського-Корсакова), Мазепа (одн. опери П. Чайковського), Лістрат («В бурю» Т. Хренникова), Ріголетто, Амонасро («Ріголетто», «Аїда» Дж. Верді).

БРОНЗОВИЙ ВІК — період в історії людства після енеоліту, пов'язаний з винаходом бронзи та поширенням бронзолivarного виробн. для виготовлення знарядь праці, зброї, прикрас. У Пд. Ірані та Месопотамії бронза була відома вже в 4-му тис. до н. е., в країнах Малої Азії, Сирії, Палестині, Середземномор'ї, Єв-

І. Д. Бродовський-Сгоров.

ропі — у 3-му тис. до н. е. Б. в. на тер. України умовно поділяють на три періоди: ранній (30–24 ст. до н. е.), представлений ямною, кемі-обінською, усаївською і софіївською культурами; середній (23–17 ст. до н. е.), репрезентований катакомбною культурою, багатова-ликовою керамікою культурою, спільністю шнурової кераміки культурою, культурою Отомань, культурою Ныршег-Затин, мар'янівською культурою, буджацькою культурою; пізній (16–10 ст. до н. е.), що має зрубну культуру, сабатинівську культуру, сосницьку культуру (див. Східно-тишинецька культура), комарівську культуру, лебедівську культуру, білогрудівську культуру, станово культуру, ноуа культуру, бондарихинську культуру, білозерську культуру, гави культуру. Розвиток бронзолivarного виробн. на базі місц. та привізної сировини відбувався гол. чин. на Прикарпатті, Закарпатті, в Степовому Подніпров'ї, на Донбасі. Для поселень Б. в. характерні житла двох типів — наземні та землянки. Гол. буд. матеріалами були дерево, камінь, глина (з обпаленої виготовляли вальки для підлог, печей, іноді стін; сирі використовували для обмазки приміщень). Розвивалося планування поселень. Залишки мурованих укріплень, ровів, валів на Правобережж. Україні свідчать про оборонне буд-во. Поява бронз. знарядь праці (сокир, мотик, рал, кельтів) сприяла інтенсивному розвитку землеробства та скотарства, виділенню ремесел, товарообміну. Серед особливостей Б. в. — повсюдне поширення курганного обряду. Бронз. вироби знаходять у великій кількості в похованнях або скарбах. Мистецький смак виявлявся гол. чин. у рельєфному або про-

кресленому орнаментуванні бронз. та керамич. виробів. Серед орнамент. мотивів — рослинний та геометричний орнаменти, різні солярні знаки (спіралі, кола, радіальні лінії), пов'язані з культом сонця та вогню. Протягом Б. в. поширюються зображення людини в камені (антропоморфні стели Придніпров'я, Степового Причорномор'я та Криму), Дрібна глиняна пластика представлена зооморфними фігурками. Різні прикраси (буси, браслети, підвіски, медальйони, фібули) виготовляли з металів, кістки, бурштину, фаянсу, перламутру тощо. Залишки глиняних пряслиць і шпильок з кістки свідчать про розвиток прядіння та ткацтва. Збереглися також кістяні муз. інструменти типу флейти Пана.

В. В. Стриженко.

БРУКМАН Марко Борисович [Мордох Беркович; 6.III 1884, с. Бешенковичі, тепер смт Вітеб. обл. — 9.II 1929, Полтава] — укр. живописець. Навчався в Одес. худож. уч-щі та в Петерб. АМ (1915–17). З 1905 жив у Полтаві. Член Полтав. філії АХРР з 1926 і АХЧУ з 1927. Працював переважно у жанрі портрета. Серед творів — портрети вчителів І. М. Ризенка (1926), художників С. А. Розенбаума, О. М. Донцова, Ю. С. Михайлова (усі — 1928), Ф. І. Литвиненка (1929). Б. — автор плаката «Григорій Сковорода» (1919). Більшість творів Б. загинула під час нм.-фашист. окупації, решта зберігається у Полтав. ХМ та літ.-мемор. музеї В. Г. Короленка в Полтаві.

В. М. Ханко.

БРУН Клара Ісаївна [19.XI (1.XII) 1876, м. Сміла, тепер Черкас. обл. — 25.X 1959, Київ] — укр. співачка (лірико-драм. сопрано), засл. діяч мист. УРСР з 1938. Закінчила 1899 Віден. консерваторію. З 1899 співала в оперних театрах Києва, Одеси, Харкова, Москви та ін. міст. З 1929 — викладач Київ. муз. технікуму, 1934–52 — Київ. консерваторії (з 1939 — професор). Партії: Антоніда («Іван Сусанін» М. Глінки), Татьяна, Ліза («Євгеній Онсгін», «Пікова дама» П. Чайковського), Маргарита («Фауст» Ш. Гуно), Аїда (одн. опери Дж. Верді). Концертна діяльність. Серед учнів — К. М. Колідова, Л. Д. Лобанова-Рогачова, Т. М. Михайлова, Г. С. Сухорукова.

Лит.: Асник С. Ю. Залишки оперного півд. М., 1962; Михайлова Т. М. Виховання співачки у Київській консерваторії. К., 1970.

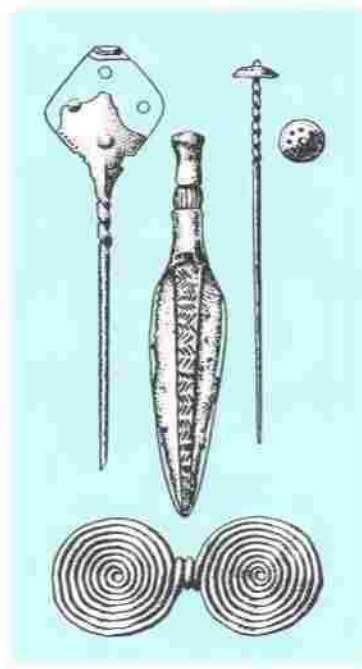
М. І. Кузьмін.

БРУНІ Тетяна Георгіївна [24.X (6.XI) 1902, Петербург] — рос. художниця театру, графік, педагог, засл. діяч мист. РРФСР з 1960. Навчалася в рисувальній школі Т-ва захоплення мист-в у Петрограді (1918–20 — у Й. Е. Браза), ВХУТЕІНІ (1920–26). У Київ. театрі опери та балету оформила балети «Лебедина озеро» (1946, костюми) і «Спляча красуня» (1954) П. Чайковського,

Бронзовий вік.
Керамічний посуд.
Глина.
Культура Станово.

Бухаль. Глина.
Культура Отомань.

Прикраса
та знаряддя праці.
Бронза.
Комарівська культура.

«Гаяне» А. Хачатуряна (1947), «Попелюшка» (1949) та «Ромео і Джульєтта» (1954) С. Прокоф'єва, «Лікар Айболіт» І. Морозова (1948), «Червоний мак» Р. Глієра (1949), «Коник-горбиконик» Ц. Пуні, «Дон Кіхот» А. Мінкуса (обидва — 1952), «Жизель» А. Адама (1959).

Літ.: Дрозда Т. Творчество вище обсто-
ятельств. «Советский балет», 1986, № 6;
Габелко В. Закохана у балет. «Музыка»,
1992, № 5. С. Мамасев.

БРУСЕНЦОВ Геннадій Якович
(14.X.1927, м. Орел) — укр. живо-
писець і графік, засл. художник
УРСР з 1982. Закінчив 1953 Лен-
інгр. вище худож.-пром. уч-ще
ім. В. Г. Мухоміна (майстерня
Г. В. Павловського). 1954—57 ви-
кладав в Ашхабадському худож.
уч-щі ім. Ш. Руставелі. З 1969
працює у Севастополі. Твори:
картини «На землі» (1966), «Мин-
даль зацвів» (1974), «Лейтенант
революції» (1977), «Оборона Се-
вастополя» (1984), «Маки Херсо-
неса» (1985); акварелі «Срібляста
вулиця», «Рибалка» (всі — 60-і
рр.); малюнки «Вітряк», «Кур-
земська садиба» (обидва — 1966).
Зберігаються у ДТГ, Севастоп.
ХМ, Музеї образотвор. мист-в
Туркменістану та ін.

Літ.: Г. Я. Брусенцов. Каталог выставк.
Севастополь, 1974.

БРУСТУРІВ — село Косівського
р-ну Івано-Фр. обл., осередок
худож. ремесел. Засн. 1671. У Б.
здавна поширені худож. дерево-
обробка, *мосяжництво*, ткацтво,
вишивання. 1920 відкрито різь-
бярську майстерню (заснов-
ник — Ф. Дручків); 1946 — різь-
бярський цех, 1969 — допоміжні
худож. промисли радгоспу «Бру-
стурівський». Традиц. вироби
з металу — оздоблення люльок,
порохівниці, прикраси (згарди,
чепраги, браслети); із шкіри —
табівки, чоловічі пояси (букур-
рії, череси). Б. — один з гол. центрів
мосяжництва (див. *Дудчаки*,
Шмадюки). Традиц. гуцул. ви-
роби з дерева — тарелі, рахви,
скриньки, топірці, рамки, пуд-
ренички, різьблені та інкрусто-
вані перламутром, *бісером*, ко-
льор. деревом, металом (В. Ко-
стюк, А. Г. Миклашук, П. І. Тка-
чук, В. О. Ванджурак, М. І. Гре-
пняк та ін.). Вироби нар. май-
стрів худож. ткацтва та килимар-
ства (*Тимофійчуки*, Г. І. Габорака,
М. Ф. Кищук), вишивки (М. В.
Дручків). Б. — один з центрів ви-
готовлення нар. іграшки з сиру,
т. з. коників (Ю. Д. Яків'юк,
М. М. Кашевко, М. Ю. Матій-
чук). Архит. пам'ятки — Возне-
сенська церква і дзвіниця (1785),
побудовані в традиції *гуцуль-
ської архітектурної школи*.

О. О. Слободян.
БРЮКНЕР (Brückner) Алексан-
дер (29.I.1856, Тернопіль — 24.V

Брустурів. М. М. Кашевко. Іграшки.
Сир. ліплення. 1986.

1939, Берлін) — польсь. філолог,
член Польс. академії знань з
1888, іноз. чл.-кор. Петерб. АН з
1889. У 1872—75 навчався у Львів.
ун-ті. Праці з історії польсь.,
рос. та укр. культури, зокрема
«Пісні польсько-руські» (1911),
де розглянуто взаємодію укр. та
польс. пісенного фольклору на
Галичині до поч. 20 ст., про-
аналізовано співаники 17—19 ст.,
які містили укр. нар. пісні.

К. П. Брюллов.
Автопортрет. Олія.
1848. ДТГ, Москва.

БРЮЛЛОВ Карл Павлович [до
1822 — Брюлло; 12 (23).XII.1799,
Петербург — 11(23).VI.1852, Мар-
чіано (Італія), похований у Ри-
мі] — рос. живописець. Син
скульптора-орнаменталіста, ака-
деміка петерб. АМ П. І. Брюлло.
Спочатку навчався у батька,
1809—21 — у петерб. АМ (у О. Є.
Сторова, А. І. Іванова, В. К. Ше-
буєва), з 1836 — її професор.
1823—35 працював в Італії. По-
вертаючись 1835 до Росії, від-
відав Грецію, Туреччину; глибо-
кої осені прибув до Одеси (огля-
нувши пам'ятки арх-ри, пам'ятник
А. Е. Рішельє скульптора І. П.
Мартоса), у грудні — до Москви.
З серед. 1836 — у Петербурзі.
Через хворобу змушений був
1849 виїхати на о. Мадейру біля
берегів Африки (по дорозі відві-
дав Польщу, Пруссію, Бельгію,
Англію, Португалію), а 1850 —
до Італії.

У творчості Б. поєднувалися кра-
щі традиції *класицизму* з роман-
тичною піднесеністю, елемен-
тами *реалізму*. Виступав проти
умовностей *академізму*, прагнув
зв'язку мист-ва з життям. Б. —
майстер істор. жанру, найвідомі-
ший його твір «Останній день
Помпеї» (1830—33, ДРМ; за-
хоплену статтю про картину на-
писав М. В. Гоголь). Значне місце
в його творчості займав реліг.
живопис (серед храмів, для яких
Б. виконав образи, — церква Пета-
ра і Павла в Петербурзі, Казан-
ський собор, храм Христа Спа-
сителя в Москві). Найцінніша
спадщина Б. — портретна галерея
сучасників, серед яких портрети-
картини («Вершинця», 1832, ДТГ),
парадні портрети («Портрет гра-
фині Ю. П. Самойлової з вихо-
ванкою Амацілією Панчіні»,
1838—40, ДРМ), камерно-інтимні
образи («Портрет співачки По-

ліни Віардо», 1844), психологічні
зображення діячів культури, в
т. ч. укр. архітектора К. А. Тона
(1824, ДРМ), рос. архітектора
І. А. Монігетті (1840, ДТГ), укр.
художника Я. Ф. Яненка (1841,
ДТГ), а також шаржові зобра-
ження А. М. Мокрицького, Т. Г.
Шевченка. Б. — майстер акварелі
й рисунка, захоплювався деко-
раційним мист-вом (ескізи деко-
рацій до опери О. М. Верстов-
ського «Аскольдова могила»),
виконав кілька монумент. робіт
(ескізи розписів, картони, сті-
нопис в Ісааківському соборі в
Петербурзі), ілюстрації до поем
О. С. Пушкіна «Бахчисарай-
ський фонтан», «Полтава». Відомий
як видатний педагог. У Б.
навчалися укр. художники Т. Г.
Шевченко, І. М. Сошенко, Д. І.
Безперчий, А. М. Мокрицький
(виконав 1838 портрет Б., зали-
шив про нього спогади («Днев-
ник художника А. Н. Мокрицько-
го», М., 1975)), А. М. Горюнов
(виконав кілька акв. копій робіт
Б.), Ф. Л. Ткаченко; порадами
Б. користувався також В. І.
Штернберг (виконав 1838 пор-
трет Б., ДТГ). Майстерню Б.
відвідував 1837—39 Т. Шевченко
ще крипаком, діставав від нього
поради, зустрічався з його уч-
нями. Цей період відображено
в автобіогр. повісті Шевченка
«Художник» (за її мотивами
Г. С. Меліхов написав картину
«Молодий Тарас Шевченко в
майстерні у К. П. Брюллова»,
1947, ДМУОМ). Б. разом з поє-
том В. А. Жуковським та ху-
дожником О. Г. Венеціановим
брав діяльну участь у викупі
Шевченка з кріпацтва: 1838 на-
писав портрет В. А. Жуковського
(ДМШ), який було розіграно в
лотерею і за виручені кошти
викуплено Шевченка. На квар-
тирі Б. поетові було вручено від-
пускну, засвідчену Б., В. А. Жу-
ковським та муз. діячем графом
М. Ю. Вісльгорським. 1839 Шев-
ченко деякий час мешкав на
квартирі Б.; 1860 виконав офорт
з картини Б. «Вірсія» (1832,
ДТГ), за який одержав звання
академіка. Портрети і зображен-
ня Б. виконали П. Ф. Соколов
(1822), О. О. Агін, А. М. Жем-
чужников (1850), М. Й. Микешин
(в рельєфі на пам'ятнику «1000-
ліття Русі», 1862, Новгород),
І. С. Іжакевич (поч. 20 ст.), І. Ю.
Репін (1912, 1918), П. П. Горілий
(1939). Твори Б. в Україні збері-
гаються в Харкові, Одесі, Вінні.
ХМ, ДМШ, ДРМ у Києві.

Літ.: Говдя П. К. Брюллов и Т. Шевченко.
В кн.: Русско-украинские связи в из-
образном искусстве. К., 1936; Гинз-
бург І. В. Шевченко і Брюлловська школа.
В кн.: Збірник праць дев'ятої наукової
швейцарської конференції. К., 1961;
Алджарина Э. К. Брюллов, М., 1963.

БРЮЛЛОВ Олександр Павлович
(29.XI (10.XII) 1798, Петербург —
9 (21).I.1877, там же) — рос. архі-
тектор, аквареліст, представник
пізнього *класицизму*. Брат К. П.
Брюллова. 1810—24 навчався в
петерб. АМ, 1822—30 — у Ні-
меччині, Італії і Франції. Член
петерб. (з 1831 — академік, з

О. П. Брюллов

1832 — професор), міланської і паризької АМ. Автор проєктів пам'ятника О. І. Казарському на Малому (Мічманському) бульварі в Севастополі (1834), бронз. стели в Полтаві на місці відпочинку Петра І після Полтавської битви (1841); конкурсних проєктів пам'ятника князю Володимирі в Києві (30-і рр.), пам'ятника на полі Полтавської битви (1849), будинку для спільних зборів капітанів і флагами-нів у Севастополі. Б. одним з перших почав застосовувати в арх-рі істор. стилі.

Літ.: Оль Г. А. Александр Брюллов. А. 1983.

БРЮММЕР Леонід Володимирович [12 (24).IX 1882, Херсон — 1.IX 1971, Джебзбул] — укр. і рос. живописець. 1911—15 навчався у Київ. худож. уч-щі у В. К. Менка та О. О. Мурашка. 1917—18 був членом Київ. т-ва художників. Серед творів: «Видубицький монастир» (1913), «На Глибочиці» (1916), «Дніпро», «Веранда старого будинку» (обидва — 1917), «Море біля Ялти» (1924), «Портрет П. О. Заломова» (1937), серія «Казахстан» (50-і рр.) та ін.

Ш. М. Гарцман.

БРЮХОВЕЦЬКИЙ Никон Дмитрович (28.V 1913, с. Головкивка, тепер Черкас. обл. — 4.XI 1964, там же) — укр. гончар. Навчався у свого батька Д. Брюховецького. Створював посуд, традиційний для Головкивки, який відзначався особливою витонченістю фляндрованого розпису (див. Фляндрування), якістю барвників та поливи. Твори зберігаються у ДМУНДМ.

Г. М. Заболотна.

БРЯНСЬКИЙ Михайло Васильович [8 (20).XI 1830, Київ — 1908] — укр. живописець. 1850—55 навчався у К. С. Павлова в Києві, 1864—69 — вільний слухач п.терб. АМ. Працював у Петербурзі та Києві. Писав переважно портрети і жанрові композиції. Серед них: «Портрет Є. М. Дарган» (1860, ДМУОМ), «Наречена, якій повернули обручку» (1868, Одес. ХМ), «Жіноча голівка» (1870, Нижегородський ХМ).

БУБЛИК Микола (? — ?) — укр. майстер худож. розпису. Працював у кін. 19 — на поч. 20 ст. в м. Ігрени (тепер у складі Дніпропетровська). Розмальовував побутові предмети рослинно-квітковим орнаментом у тради-

М. Бублик. Скриня. Дерево, розпис. 1906.

М. В. Брянський.
Портрет Є. М. Дарган.
Олія, 1860. ДМУОМ.
Київ.

ціях петриківського розпису. Вдома розписана букетами квітів та гронами винограду скриня з авторським підписом (1906, ДМУНДМ).

БУБНІВКА — село Гайсинського р-ну Вінн. обл., осередок гончарства. Вперше згадується в істор. джерелах 18 ст. Простежується кілька етапів розвитку промислу. Найдавніші форми неполив'яного посуду — важкуваті, невисокі, кулясті горщики, баньки, гладушки, розписані по червонуватому черепку білими або брунатними смужечками, кривульками, крапками. Поступово у Б. складалася школа підполивної розписної кераміки, для якої характерна вишуканість форм та багатство орнамент. мотивів. У декорі посуду 2-ї пол. 19 ст. крім традиційних, з'явилися складніші геом. орнамент. мотиви; поливу використовували як оздобу у вигляді плям та рисочок або вкривали виріб однокольор. (переважно зеленою) поливою.

Оригін. систему підполивного розпису в техніках ріжкування та фляндрування створили А. Гончар та його учні й дослідники Митрофан і Михайло Гончарі, Герасименки та ін.

Рослинний орнамент на посуді в кін. 19 — на поч. 20 ст. трактовано з великою мірою стилізації, пізніше — більш натуралістично. В 19 ст. у Б. виробляли круглі розписні кахлі, які вмазувалися у глиняну стіну. Серед майстрів кін. 19 — поч. 20 ст. — С. Гончар, І. М. та Я. Гончарі, П. Бабака, М. Рига, Д. Гончар, Тома-Гончар та ін. На поч. 20 ст. у Б. створювали характерні для сх. Поділля витинанки. Орнамент. композиції — «древо життя», «дуб». Здавна тут розписували хати рослинним орнаментом, на поч. 20 ст. з'явився орнамент. мотив «птаха на гілці». У 30-х рр. у Б. існувала гончарна артіль. 1968 відкрито гончарний цех Тростянецького райпромкомбінату (майстри — Е. І. Міщенко, В. М. Голозубова). Високим худож. рівнем відзначаються роботи братів Якима та Якова Герасименків, Ф. Міщенка, І. Бабака та ін. гончарів Б. Це переважно традиц. полив'яний посуд та іграшки, розписані

рослинним орнаментом в техніках ріжкування і фляндрування з ритмічним повторенням стилізованих квітів. Твори майстрів Б. зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України, Музеї етнографії у Петербурзі та ін.

Літ.: Александрович Ю. Бубнівське гончарство. В кн.: Побут, ч. 4—5. К., 1929. Спаська Є. Орнамент бубнівського посуду. В кн.: Матеріали до етнології. в. 2. К., 1929. Д. В. Позижук.

Бубни.

БУБОН — укр. нар. ударний інструмент. Складається з вузького дерев., рідше металевого обруча (обичайки), обтягнутого з одного боку шкірою. Діаметр Б. — 400—500 мм. Знизу обруч навхрест перетягнутий жильними струнами або дротинами, на які навішують дзвіночки. В спец. прорізи вмонтовуються по два метал. брязкальця, які формою нагадують мініатюрні тарілочки від барабана. Б. тримають лівою рукою, а пальцями, долонею, кулаком правої руки або невеликою дерев. колотушкою б'ють по мембрані. Б. поширений у багатьох народів. На Русі використовується з 11 ст., про що є свідчення в літописі. Входить до складу трістої музики. Серед віртуозів гри на Б. — П. І. Дубровенко, Г. Г. Норець (оркестр Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки).

Літ.: Гуменик А. Українські народні музичні інструменти. К., 1967.

М. К. Вороник.

БУГА Олена Олександрівна (31.V 1928, м. Миколаїв) — укр. нар. майстер худож. вишивки. 1982—86 створила серію сюжетних і епіграфічних рушників за мотивами укр. пісень, легенд. Твори зберігаються у Микол. краєзнав. музеї, Музеї нар. арх-ри та побуту України (Київ). Іл. с. 259.

В. В. Малина.

БУГАЄВСЬКИЙ Мусій (? с. Паратівка, тепер смт Чернів. обл. — бл. 1742, м. Глухів, тепер Сум. обл.) — укр. співак, хорівий диригент і педагог. Закінчив Кислово-Могиланську академію, де співав в академ. капелі. Згодом — військ. капелан і священник церкви св. Анастасії у Глухові. Серед учнів Б. — Г. М. Головня.

І. М. Лисенко.

БУГАЙ — укр. нар. ударний інструмент. Являє собою дерев. циліндр (барильце) завдовжки 50—70 см, вузький отвір якого обтягнуто шкірою (мембраною) з прикріпленням до неї пучком волосся кіньського хвоста. Один з виконавців тримає барильце, а другий пошмикує за волоссяний пучок вологими (змоченими квасом) пальцями обох рук. Утворюється звук, що нагадує ревіння бугая (звідси й назва інструмента). Використовується в ін-

Л. В. Брюммер.
Видубицький монастир
у Києві. Олія, 1913.
НМІ України. Київ.

Н. Д. Брюховецький.
Москва. Глина,
підполивний розпис
ангобами, 60-і рр. 20 ст.
ДМУНДМ. Київ.

Бубнівка.
Кварт. Глина,
свинцева полива,
розпис ангобами.
Серед. 19 ст.
Музей етнографії
народів СРСР,
Петербург.

Бубнівка.
Москва. Глина,
підполивний розпис.
Кін. 19 — поч. 20 ст.
ДМУНДМ. Київ.

Бугай.

струм. ансамблях епізодично як басовий інструмент для створення гумористичного ефекту. Поширений у зх. областях України, у Молдові, Чехії та ін.

Літ.: Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. К., 1967.

БУГАЙОВ Валерій Флегонтович (19.XI 1949, Львів) — укр. режисер, засл. арт. УРСР з 1978. Закінчив 1970 акторський, 1977 — режисерський ф-ти Київ. ін-ту театр. мист-ва. В 1971—81 — гол. режисер Черкас., з 1981 — Дніпроп. театр. дільн. Вистави: «Сказання про слово сильне, зірку червону, барабани гучні» О. Антокольського (1972), «Лопарик» Г. Сапгіра (1976), «Мері Попвінс» за П. Треверс (1979), «Червоні дияволята» за П. Бляхіним (1982), «Маленький принц» за А. Сент-Екзюпері (1985).

БУГАЙОВ Володимир Феодосійович (7.VIII 1933, Чернігів) — укр. і рос. режисер, засл. арт. УРСР з 1976. Закін. 1956 Київський театральний ін-т (з 1990 — його викладач). Працював у Кіровоград. (1956—59), Донец. обл. драм. театру (1959—66, 1968—80, Маріуполь), Київ. (1980—84), рос. драм. театрах, Донец. укр. муз. драм. театрі (1966—68), 1984—90 — гол. режисер Київ. ТЮГу. Вистави: «Дамоклів меч» Н. Хікмета (1964), «У списках не значився» Б. Васильєва (1974), «Снігова королева» Е. Шварца (1981), «Не було ні гроша, та раптом алтин» О. Островського (1972, 1985).

БУГАЙСЬКИЙ Михайло Миколайович (? — ?) — інженер. Закінчив Петерб. ін-т шляхів. У 20-х рр. 19 ст. керував буд-вом одес. порту і забудовою Приморського бульвару. 1846—54 обіймав посаду попечителя Одес. навч. округу.

БУГОВА Лія Ісаївна [1 (14).IV 1900, м. Немирів Вінн. обл. — 29.IV 1981, Одеса] — рос. і євр. актриса, нар. арт. УРСР з 1946. У 1918—20 — актриса театру політвідділу 2-ї Укр. Рад. дивізії (з червня 1919 — 46-а стрілецька дивізія). Працювала в театрах Вінниці (1920—22), Києва (євр. театр, 1921—30; театр Київ. Особливого військ. округу, 1942—45), Ташкента (1941—42), Одеси (євр. театр, 1933—39; рос. драм. театр ім. А. Іванова, 1939—41, 1945—81). Ролі: Грета Норман («Життя починається знову» В. Собка), Марчелла («Президент» В. Земляка), Катерина («Гроза» О. Островського), Ніловна, Тетяна («Мати», «Вороги» М. Горького), Комісар («Оптимістична трагедія» В. Вишнєвського), Цейтля («Тев'є-молочник» Шо-

лом-Алейхем). Мати («Мати» К. Чапека).

БУГО-ДНІСТРОВСЬКА КУЛЬТУРА — археол. культура епохи неоліту, поширена на тер. Правобережної України з 6-го до 1-ї пол. 4-го тис. до н. е. Засвідчена 1905 В. І. Маркевичем у басейнах рік Дністра та Пруту, виділена В. М. Даниленком (дослідження 1949, 1957, 1960, 1962) на неолітичних стоянках Пд. Бугу. Вивченням археол. пам'яток у цьому регіоні в 30-і рр. займався Ф. А. Козубовський, О. Ф. Лагодовський, Ф. М. Мовчанівський, 1938—39 — експедиції Одес. археол. музею, Є. Ю. Кричевського.

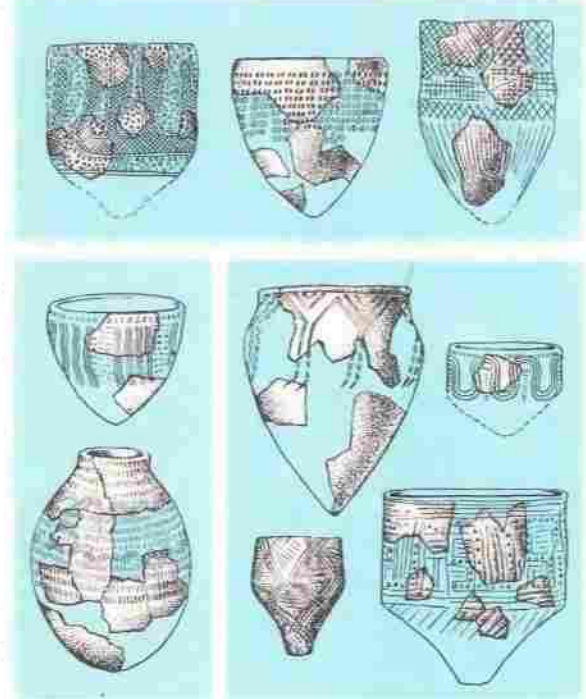
Для Б.-д. к. характерні невеликі поселення в долинах рік поблизу Скибинців, Соколиців, Печери, Самчинців, Шиманівки (всі — Вінн. обл.), смт Саврані (Одес. обл.), с. Прибузького (Микола. обл.) та ін. При розкопках виявлено залишки напівземлянкових та наземних жител, знаряддя праці, гостро-і плоскодонний керамічний посуд, декорований прокресленням або штампованием геом. орнаментом.

Ранній, середній та пізній етапи Б.-д. к. представлені скибинською (поч. — серед. 6-го тис. до н. е.), соколицькою (кін. 6-го тис. до н. е.), печерською (5-е тис. до н. е.), самчинською (кін. 5-го тис. до н. е.); савранською та хмільницькою (обидві — 1-а пол. 4-го тис. до н. е.) фазами розвитку. Шиподонні й гостродонні горщики (скибинської і соколицької фаз) з прямими чи злегка загнутими у верхній частині стінками, 5-подібні горщики, глибокі миски, сіро-лощені кубки декоровані криволінійно-стрічковими і простими лінійно-геом. орнамент. композиціями. Плоскодонний посуд

Л. І. Бугова в ролі Кричиніної («Без вини винуваті» О. Островського).

Буго-дністровська культура. Посуд. Глина. Серед. 6-го тис. до н. е. Посуд. Глина. Серед. 5-го тис. до н. е. Посуд. Глина. 1-а пол. 4-го тис. до н. е.

печерської фази — бомбовидні горщики, ребристі миски, неорнаментовані червонуваті, сірі і чорні вази, кубки з високим піддоном, фляги з ручками, оздоблені пластичним орнаментом у вигляді шипчиків і наліпних валиків. Під впливом племен дніпро-донецької культури керамічний посуд самчинської фази Б.-д. к. зазнав змін, спростилися технологія його виготовлення, форми і орнаментация. У савранський і хмільницькій фазах виготовлялися, крім традиц. гостродонних 5-подібних горщиків, відкриті чаші з ребристими або опуклими стінками, ребристі посудини з лійчатою нижньою частиною, банки і кубки. У виробках савранської і хмільницької типів зароджуються прототрипільські форми, з'являються нові риси в орнаменті: широко прогладжені канелюри є основою стрічкового орнаменту; складні кутові мотиви мають в основі шеврон та меандр. Б.-д. к. характеризується формуванням осн. ознак трипільської культури. Пам'ятки Б.-д. к. зберігаються в Археол. музеї АН України.

Літ.: Даниленко В. Н. Буго-Дністровская культура. В кн.: Археология Украинской ССР, т. 1. К., 1985.

БУГРИМОВА Ірина Миколаївна [28.II (13.III) 1910, Харків] — рос. артистка цирку, нар. арт. СРСР з 1969, Герой Соц. Праці (1979). Перша в СРСР жінка — дресирувальниця хижаків. Навчалася у Харків. торг.-пром. школі (1926—28). Артистичну діяльність почала 1929 на Україні. Разом із О. М. Буслаєвим підготувала в Харкові універсальний атракціон «Політ на санях під куполом цирку», прем'єра якого відбулася 1931 в київ. цирку. 1936—37 підготувала в Харкові номер «Вища школа верхової їзди». 1946—76 — дресирувальниця левів.

Тв. На зареці і навкруг неї. М., 1986.

БУДАНІВ (до 1945 — Будзанів) — село Тербовлянського р-ну Терноп. обл. Вперше згадується в письмових джерелах 1549. Назва походить від прізвища засновника села Я. Будзанова. На поч. 17 ст. на місці дерев'яної церкви було збудовано кам'яний. 1846 на його руїнах споруджено костіол з монастирськими келіями. В Б. — ряд пам'яток палацової арх-ри 19 ст. Були розвинуті ремесла, діяли шевський, гончарський, кушнірський ремісничі цехи. 1898 засн. ткацьку школу. 1906—09 існувала гончарна школа. Б. — давній центр димленого гончарного посуду, декорованого заглажуванням (див. Полірування). Вироби оздоблені здебільшого нескладним геом. або рослинним орнаментами (серед майстрів — Т. Залеський та ін.).

В. В. Фенікур, К. І. Матейко
БУДАРІН Микола Іванович (? — ?) — укр. ксилограф 2-ї пол. 19 ст. У 60-х рр. працював у Києво-Печерській друкарні під керів-

ництвом запрошеного 1866 саксонського гравера А. Кнааса. Серед творів: «Києво-Софійський собор», «Велика Лаврська церква», «Велика Лаврська дзвіниця». Літ.: Попов П. Матеріали до історії українських гравців. К., 1928.

БУДЗАН Антон Федорович (27. VII 1911, с. Лозівка, тепер Півдонецького р-ну Терноп. обл. — 6. X 1982, Львів) — укр. мистецтвознавець, канд. мистецтвознавства з 1959. Закінчив 1953 Ленінгр. ІЖСА. Осн. праці: монографія «Різьба по дереву в західних областях України» (1960), альбоми — «Різьба по дереву. Роботи різьбярів Юри. Василя та Миколи Шкрібляків» (1960), «Різьблення та художній метал» (1962, у співавт.). Брав участь у підготовці видань «Історія українського мистецтва» (т. 3—4), «Нариси з історії укр. декоративно-прикладного мистецтва» (1969), «Народні художні промисли України» (1979), «Бойківщина» (1983) та ін. К. І. Матейко

БУДЗОН Христофор (? — ?) — архітектор 16 ст. За походженням італієць. Працював у Тернополі. В архівних документах згадується під 1565. В. С. Вуйцик
БУДИНОК АКТОРА республіканський у Києві (РБА) — культур.-осв. заклад *Спілки театральних діячів України* (до 1987 — *Українського театрального товариства*). Ств. 1971 на базі Київ. будинку актора. Міститься у кол. кенасі (1900, арх. В. В. Городецький). РБА здійснює методич.

М. І. Бударін.
Брама
Києво-Печерської
лавири. Дерев'яна.
2-а пол. 19 ст. НМІ
України. Київ.

і худож. виставки, громад. заходи; розміщена редакція журн. «Архитектура України».
БУДИНОК ВЕТЕРАНІВ СЦЕНИ. Ств. 1959 *Українським театральним товариством* (з 1986 — *Спілка театральних діячів України*). До Б. в. с. приймають і допінчо там утримують діячів укр. театр. мист-ва, які через похилий вік втратили працездатність. У Б. в. с. є б-ка, концертний зал, кіноустановка.

Т. П. Рудницька
БУДИНОК ІНТЕРМЕДІЙ. Працював 1918 в Києві. Худож. керівник — М. М. Бонч-Томашевський. У репертуарі — пародійна вистава «Вампирка», нарисена африканська, в усіх відношеннях вірцева опера (композитор і автор лібретто В. Г. Еренберг; з репертуару Петрогр. театру «Криве дзеркало»), пантоміма «Шарф Коломбінні» А. Шніцлера, муз. Е. Донаньї. Худож. оформлення вистав А. Г. Петрицького.

Літ.: Кравчицький Г. К. Дороги театральні. М., 1976. Г. В. Довбищенко.

БУДИНОК КІНЕМАТОГРАФІСТІВ у Києві — культурно-осв. заклад *Спілки кінематографістів України*. Споруджений 1974 (арх. З. С. Чечик, Ф. І. Боровик, С. Я. Ходик, інж. І. В. Овищенко). На фасаді — декор. рельєф з бетону (скульптори І. А. Коломійець та Г. Я. Хусія). Інтер'єри створено за участю художників А. І. Мешкової, Е. Сендзюк, Н. І. Федорової, Г. Г. Шарай, О. І. Владимирової, З. В. Вишневецької. У Б. к. працюють правління СКУ, Бюро пропаганди кіномист-ва, творчі секції, редакція журн. «Новини кіноекрану». Проводяться з'їзди та конференції СКУ, перегляди кінофільмів, обговорення, лекції та ін. культурно-масові заходи. Б. к. має 3 зали (на 50, 150 та 720 місць), б-ку.

БУДИНОК КОМПОЗИТОРІВ УКРАЇНИ в Києві — культур.-осв. заклад *Спілки композиторів України*. Відкрито 1970. У Б. к. У. працюють правління СКУ, творчі секції. Організуються автор. концерти членів спілки, творчі звіти її обл. орг-цій, перше виконання муз. творів, муз.-літ. вечори, культур.-освітні заходи для широкого кола любителів музики (в т. ч. для молоді та юнацтва).

БУДИНОК КУЛЬТУРИ — заклад клубного типу для проведення культурно-осв., масово-політ., спорт. та розважальної роботи. Як соціально визначена багатофункціональна споруда в перше пореволюц. десятиліття мав назви: сільбуд, колбуда, будинок праці, палац праці, палац робітників та ін. Архит. рішення Б. к. залежно від місткості може мати компактний чи розгалужений план, стриману або розвинуту об'ємну композицію, в якій головним є зал для глядачів. В арх-рі Б. к. відбилися характерні риси кожного періоду

її розвитку. В 20—30-х рр. Б. к. споруджували в архит. формах укр. нар. стилю (клуб у Полаві, 1924—26; арх. Ф. М. Мазуленко), конструктивізму (клуб будівельників у Харкові, 1928—29; арх. І. І. Малозьомов, І. Е. Мілініс, Я. А. Штейнберг). У повосенний час — у стилі неокласицизму з деякими ознаками нар. стилю (Б. к. в м. Новий Каховці, 1953, арх. С. М. Вайнштейн, М. С. Коломійець), у формах неокласицизму (будинок техніки у Луганську, 1950—53; арх. В. П. Фадєєв, Б. В. Дзбановський, М. М. Сиркін). У 60—70-х рр. — в архит. формах раціоналістичного неокласицизму або неофункціоналізму (Б. к. у с. Кам'яні Микола, обл.; арх. Г. В. Зенькович, С. А. Якимович, П. П. Безродний; у смт Калиті Київ. обл.; арх. Ю. С. Панько).

Літ.: Архитектура рабочих клубов и дворцов культуры. М., 1953; Зенькович Г. В. Колосный клуб. К., 1957; Зенькович Г. В. Сельские клубные здания. К., 1980. В. Я. Чевелюк.

БУДИНОК ЛІКАРЯ в Києві. Споруджено коштом кооперативу лікарів 1928—30 за проектом арх. П. Ф. Альошина в конструктивістських формах. Чотириповерховоа будівля по вул. Великій Житомирській № 17 має форму розгорнутих крил, об'єднаних центр. опукло-півциліндричним об'ємом. Площини фасадів оздоблено якісною кладкою неотинькованої цегли, між еркерними виступами — балкони-лоджії, центр. частину завершує крига тераса. Житя. приміщення мають хороше природне освітлення. На будинку встановлено мемор. дошки Л. М. Гаккебуші і П. Ф. Альошину, які в ньому мешкали.

БУДИНОК ЛІТЕРАТОРІВ у Києві — культур.-осв. заклад *Спілки письменників України*. Споруджений 1879 як одноповерховий Г-подібний у плані особняк у садибі, що належала родині рос. держ. діячів Трепових. 1898 садибу придбав один з кнів. підприємців, на замовлення якого архітектор В. М. Ніколаєв перебудував особняк у стилі т. з. кнів. ренесансу, надавши йому сучас. вигляд. Споруда двоповерхова, симетрична відносно центр. осі, центр. ризаліт завершує декор. башточка. Інтер'єр оздоблений мармуром, дерев'яними різьбленнями, інкрустацією; худож. цінність — кахляні гонд. печі.

Після жовтня 1917 тут містилися різні установи, серед яких — Раднарком УРСР (з 1934), Комітет у справах мистецтв при РМ УРСР (з 1952), з 1953 — СПУ, у фойє — мемор. дошки кнів. письменникам, що загинули в роки Вел. Вітчизн. війни.

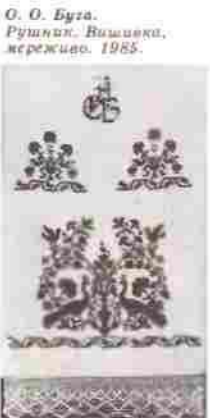
М. Б. Колосницький.
БУДИНОК ХУДОЖНИКА центральний у Києві — культур.-освітній заклад *Спілки художників України*. Споруджений 1977 за проектом А. В. Добровольського та А. М. Макухіної. У Б. х. працюють правління

Республіканський
Будинок актора
(колишня кенаса)
у Києві, 1900.
Арх. В. В. Городецький.

керівництво будинками актора у Донецьку, Львові, Одесі, Харкові. При РБА працюють театристудії, експеримент. театр. Проходять показ і обговорення самостійних робіт творчих працівників театру, бенефіси, нові програми майстрів худож. слова, твори початкуючих драматургів тощо. Влаштовуються наук. конференції, ювілейні і творчі вечори митців, зустрічі з гастролюючими колективами, виставки.

В. Я. Шубович.
БУДИНОК АРХІТЕКТОРА республіканський у Києві — культур.-осв. заклад *Спілки архітекторів України*. Споруджений 1959 (арх. П. Ф. Петрушенко). Має зал для глядачів на 400 місць і виставочний зал, б-ку. В Б. а. працюють правління САУ та її Київ. обл. організації, творчі секції; тут влаштовують архит.

О. О. Буга.
Рухливі. Вишивка,
жерживо. 1985.

Центральний
Будинок художників
у Києві, 1978.
Арх. А. В. Добровольський,
А. М. Макузіна

СХУ, Київ. Співки художників, творчі секції, б-ка; проводяться з'їзди і конференції СХУ, влаштовуються худож. виставки, концерти, перегляди кінофільмів, лекції та ін. культур.-масові заходи. Фасад прикрашають сім алегоричних постатей муз; мистецтвознавства, сценографії, скульптури, арх-ри, живопису, графіки, декор.-ужиткового мист-ва (скульптори — В. З. Воробай, В. Г. Калусь, А. В. Куц, Ю. А. Марченко, Є. І. Прокопів, В. Г. Проскуров, О. К. Редька, М. В. Цестков, В. В. Шевцов, Л. Ф. Ярошеня). Кінната прийомів оздоблена петриківським розписом (автор Ф. С. Панко та ін.).

«БУДІВЕЛЬНИК» — респ. вид-во виробн.-тех. л-ри з питань буд-ва, арх-ри і житл.-комунальн. г-ва. Засн. 1947 (до 1955 — вид-во Академії будівництва і архітектури УРСР). Видає наукові праці, збірники, довідкову л-ру. Серед видань — ілюстрований довідник-каталог «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» (1983—85, т. 1—4), «Народное архитектурное творчество» В. П. Самойловича (1989), «Ландшафтная архитектура» (із серії «Справочник архитектора», 1990) та ін.

«БУДІВНИЦТВО СОЦІАЛІСТИЧНИХ МІСТ» — журнал Нар. комісаріату комунального г-ва й Ін-ту проектування міст УРСР. Видавався у Харкові 1933. Вийшов один спарений номер. Містив статті про реконструкцію й перепланування архіт. ансамблів Харкова, Одеси, міст Донецького басейну, про специфіку організації житл. кварталів, узагальнював досвід зарубіж. країн у справі планування і буд-ва міст.

О. І. Сидоренко
БУДІВНИЧИХ ЦЕХ у Львові — ремісничі об'єднання мулярів, каменотесів, скульпторів і різьбярів. Організовано 1572. Статут цеху складався з 12 пунктів. Цехом керували цехмайстер і його заступник. До цехової старшини належали також писар і столовий. За статутом кожний майстер миг навчати двох учнів, починаючи з 17 ст. — чотирьох. Сам майстер мав право виконувати не більше двох замовлень одночасно. Для вступу до цеху необхідно було подати свідоцтво про походження й освіту, прийняти міське громадянство. Цехи володіли монополією на ремісничу працю, зокрема у буд-ві, тому позацехові майстри (т. з. партачі, від лат. *aparte* —

на стороні) не мали права виконувати роботи без згоди цеху, який миг таку роботу конфіскувати. За самовільне виконання робіт партачів притягали до суду (у Львові 1600 налічувалося 9 позацехових і 13 цехових мулярів-будівничих). Щоб стати майстром, необхідно було скласти екзамени. У програму екзамену входило виконання начерку плану будівлі та її моделі в дереві. Особливу увагу приділяли вмінню викладати різної форми склепіння і виконувати під них опалубки (т. з. букштети). За цеховим статутом сини та родичі майстрів екзамени не складали. Починаючи з 1772 у Львові, цеху екзаменаційні вимоги ускладнилися. Щоб стати майстром, будівничий мав виконати проект ратуші, палацу тощо. У 16—17 ст. цехові майстри були водночас проєктантами і виконавцями, проте іменувалися мулярами і дуже рідко — архітекторами. У 18 ст. намітилася диференціація між цими поняттями (так, арх. Ф. Кульчицький до 1770 числився членом цеху, потім, здобувши королівський привілей і виїхавши зі складу цеху, іменувався тільки архітектором). Архітектор до Б. ц. не належав, виконання проєкту здійснювали цехові майстри-муляри. Б. ц., як і ін. цехи, був своєрідною школою вдосконалення ремесла, особливо на початку існування, коли його членами були такі відомі зодчі, як П. Барбон, П. Римлянин, А. Прихильний, В. Капинос, А. Підлісний. Послугами Б. ц. користувалося Львівське старопрістійське братство при спорудженні Успенської церкви у Львові (1578—1629).

Рестр майстрів Б. ц. починається з 1582. У ньому було 16—17 чоловік, в кін. 17 — на поч. 18 ст. у зв'язку з війнами та облогами міста кількість членів зменшилася до 4—2 чол. Львів. майстри працювали на Волині, Поділлі, в Молдавії, Польщі.

Б. ц. з деякими організаційними змінами існував до 19 ст. На Україні, крім Львова, такий цех був у Луцьку (згадується у документах 1661).

Лит.: Кісь Я. П. Промисловість Львова в період феодалізму (XIII—XIV ст.). Львів, 1968. В. С. Вулицький.

БУДКЕВИЧ (Буткевич) Йосип Казимир Костянтинович [6 (18). IV 1841, Київ — 21.XI (3.XII) 1895, там же] — укр. живописець. Закінчив 1873 петерб. АМ. У 1878—79 — викладач Рисувальної школи М. І. Мурашка. Автор рисунків на теми рос.-тур. війни 1877—78. Одним з перших на Україні стверджував принципи плеренного (див. Пленер) живопису («Старі ворота. Танжер», «Арабська дівчинка»; обидва — 80-і рр.). Твори Б. зберігаються в ДМУОМ. Закарп. ЛГ, Псков. ХМ.

Лит.: Мурашко М. І. Спогади старого вчителя. К., 1964. Степанів А. Рисунок Й. К. Будкевича «Образотворче мистецтво». 1974. № 2.

БУДКЕВИЧ Марія (Ванда) Яківна (1869, м. Бердичів, тепер Житомир. обл. — 1943) — рос. співачка (сопрано). Навч. у Київ. муз. уч-щі РМТ (класи фп., віолончелі). Вокал. освіту здобула у К. Еверарді. Після дебюту в Київ. рос. опері (антреприза І. Я. Сетова, сезон 1892—93) в партії Маргарити де Валуа («Гугеноти» Дж. Мейснера) співала на сценах Харків., Казанської, Саратов., Вільнюської та ін. опер. 1897—98 — у Великому театрі в Москві, 1898—1913 — солістка Маріїнського театру (Петербург). У репертуарі — провідні партії в операх рос. (М. І. Глінка, О. П. Бородин, М. А. Римський-Корсаков) і зх.-європ. (переважно Р. Вагнер) композиторів, укр. нар. пісн.

БУДЛЯНСЬКИЙ Олексій Михайлович (1763—27.XII 1819, Київ) — укр. поміщик, меценат. Володів маєтками на Чернігівщині (села Чемер і Срібне). Утримував хорову капелу і крипацький струнний-духовий оркестр, про який збереглися спогади сучасників (історик К. П. Шаликов та ін.). З цим оркестром виступали відомі зх.-європ. музиканти (Б. Ромберг, Ф. Ріс), капелмейстером був Дж. Альбертіні. Є свідчення, що оркестр виконував і твори оркестрантів (прізвища невідомі). 1818 Б. брав участь у викупі М. С. Щепкіна з кріпацтва.

Лит.: Сипицький А. Малороссия по рассказам путешественников. «Київская старина», 1892. № 2; Ерикс Ф. Крипацькі капели на Україні. «Музика», 1924. № 1—2. А. І. Сапругина.

БУДНЕВИЧ Віктор Георгійович (1891—20.X 1957, Чернівці) — укр. співак (баритон), режисер, засл. арт. УРСР з 1934. Співав навчався 1912—14 в Муз.-драм. школі ім. М. В. Лисенка (клас В. А. Астаф'євої) та Київ. консерваторії (клас В. О. Цесткова). 1922—51 — соліст Харків. театру опери та балету (з 1926 — режисер, з 1930 — головний). З 1951 — худож. керівник Чернів. обл. філармонії. Партії: Остап («Тарас Бульба» М. Лисенка), Тугар Бовк («Золотий обруч» Б. Лятошинського), Мазепа (одн. опера П. Чайковського), Ескамілью («Кармен» Ж. Бізе), Скарпія («Тоска» Дж. Пуччіні). Вистави: «Кармен» Ж. Бізе (1947), «Каза про царя Салтана» М. Римського-Корсакова (1949), «Наймичка» М. Вериківського, «В бурю» Т. Хренникова (обидві — 1950), «Мазепа», «Пікова дама» П. Чайковського (обидві — 1951).

М. І. Кузьмін

БУДНЕСЬКИЙ Федір (?—?) — укр. золотар 2-ї пол. 18 ст. Жив і працював у Переяславі Навчався ювелірної і фініфетової справи у Москві (1763). Витюгував церковні начиння — лампади, хрести, ікони, а також обручки, персні, пряжки, гудзики, прикраси на шаблі та пістолі.

В. А. Шиденко

БУДНИКОВ Олександр Гаврилович (25.VIII 1914, станція Верх-

В. К. Будкевич.
Біля воріт. Танжер. Олія.
1861. ДМУОМ. Київ.

ний Баскунчак, тепер смт Астр. обл.—23.XII 1982, Київ)—укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1968, канд. мистецтвознавства з 1954. Закінчив 1947 Київ. худож. ін-т (майстерня К. Д. Трохименка). 1946–82—його викладач (з 1969—професор). Працював у галузі станкового живопису. Твори: «Форсування Дніпра» (1947); «Стояти насмерть» (1949); «Канів. Вид на могилу Т. Г. Шевченка» (1954); «На землі сталінградській» (1957); «Перекоп узято» (1961); «На Капрі» (1966–69); серія пейзажів «По Італії» (1956–70); «Ленін у Парижі» (1982) та ін. Зберігаються в ДМУОМ, Харків, Полтав. ХМ та ін. музеях республіки.

Літ.: Олександр Будників. Альбом. К., 1975; Олександр Гаврилович Будників. Каталог виставки творів. К., 1984.

БУДОВСЬКИЙ Наум Йосипович (24.XII 1918, Київ)—укр. скрипаль, засл. арт. УРСР з 1983. Закінчив 1944 Київ. консерваторію (клас Я. С. Магазинера), з того ж року—асистент, 1945–54—її викладач. Серед учнів—Б. Д. Скворцов. 1945–53—соліст Київ. філармонії, учасник фп. тріо. З 1954—концертмейстер оркестру Київ. театру опери та балету. Виступав з диригентами К. Зандерлінгом (Німеччина), Н. Г. Рахліним, К. А. Симеоновим та ін. Б.—перший виконавець концертів О. Ф. Зноско-Боровського, Г. А. Жуковського, В. П. Рождественського. Лауреат 1-го респ. конкурсу скрипалів (Київ, 1945, 1-а премія).

Л. Д. Гамкало. **«БУДУЧНІСТЬ»**—громадсько-політ. двотижневик, який видавали 1899 (з 15 червня) у Львові Є. Левицький, В. Охримович, І. І. Труш. Вийшло 11 номерів (9 і 10-й—в одному зошиті). Друкувалися мист.-літ. матеріали, зокрема статті І. І. Труша «Арнольд Беклін», «Саша Шнайдер», «З малярської робітні. Як постає образ», «Чи можлива у нас штука?», в яких подавалися маловідомі в Галичині факти і порушувалися важливі питання з теорії мист-ва. Ці матеріали були одними з перших подібних виступів у пресі Зх. України. Публікації «Б.» мали важливе значення для становлення укр. мистецтвознавства й худож. критики, підготували ґрунт для появи у Львові 1905 першого на Зх. України мистецького журн. «Артистичний вістник».

Г. Ф. Сидар.

О. Г. Будників. Форсування Дніпра. Олія, 1947. ДМУОМ, Київ.

Будянський фаянсовий завод. Соретник. Фаянс, розпис. Кін. 19—поч. 20 ст., Харківський ХМ.

Будянський фаянсовий завод. І. П. Сень. Б. П. П'яніда, О. В. Рибина. Столовий сервіз «Веселля». Фаянс, розпис. 70-х рр. 20 ст.

Будянський фаянсовий завод. Р. С. Вакула. Декоративні блюда «Букет». Фаянс, розпис, сніл. 1980.

«БУДЯК»—худож. майстерня-студія. Ств. у Харкові 1.IX 1913 після закриття студії «Голуба лілія». Серед засновників—Д. П. Гордєєв, К. Сторожниченко, М. Недашківський. Емблемою студії було зображення будяка як символу опозиції творчої молоді всьому застарілому та її віри в майбутнє. До складу «Б.» входили художники Є. Агафонов, О. Гладков, В. Ермилов, К. Костенко, І. Казариновський, В. Минаєв, А. Новицький, Г. Цапко, поети О. Гатов, В. Третьяков, К. Прокопович та ін. Існувала до 1914.

А. С. Півенько. **БУДЯНСЬКИЙ** Василь Іванович (19.IX 1942, с. Черняків Харків. обл.)—укр. актор, майстер худож. слова, засл. арт. УРСР з 1981. Закінчив 1969 Харків. ін-т мист-в. 1969–74 працював у Сум. муз.-драм. театрі ім. М. С. Щепкина. Ролі: Гнат («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Султан («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Григорій Скворода («Григорій і Параскева» І. Кавалерідзе). З 1974—артист Сумської обласної філармонії. У програмі—твори Остапа Вишні, Б. Олійника, П. Воронька, О. Пушкіна, В. Маяковського, С. Єсеніна, М. Рильського, В. Шукшина та ін.

БУДЯНСЬКИЙ Михайло Петрович [2.(15).V 1905, Єлизаветград, тепер Кіровоград—6.II 1993, Харків]—український диригент, педагог. Закінчив 1933 Харків. муз.-драм. ін-т (у С. С. Богатирьова, Г. Б. Адлера та Я. А. Розенштейна). 1932–40 і 1953–54—диригент Харків. театру опери та балету (серед постановок—перше виконання балету «Весняна казка» В. Нахабіна, 1954), 1940–41—диригент симф. оркестру Харків. радіокомітету, 1946–49—оперної студії консерваторії. 1948–50 і 1955–85—викладач Харків. муз. уч-ща, 1950–53—Харків. консерваторії.

І. Д. Гамкало. **БУДЯНСЬКИЙ** ФАЯНСОВИЙ ЗАВОД «СЕРП І МОЛОТ». Випуск продукції почав 1887 у с. Будах (тепер смт Харків. обл.), офіційне відкриття з-ду відбулося 1888. Входив у фарфоро-фаянсову монополію «Товариство М. С. Кузнецова», 1894–1904 крім фаянсу випускав фарфор—столові сервізи, блюда, тарілки, миски. Найоригінальніші вироби оздоблено в стилі модерн (техніки—друк, деколь) сюжетними рисунками на істор. та побутові теми, рослинним і геом. орнаментами. Простий за формою побут. посуд розписано аґашкою. У 20–30-х рр. застосовували поряд з традиц. квітковим сюжетним розписом аґт. характеру. В повосний час на з-ді виготовляли ужитковий посуд, декорований переважно в техніках друку і деколю. З 50-х рр. асортимент розширюється, для декорування виробів застосовують ручний розпис, аерограф, друк, деколь. Серед ви-

домих художників: Р. С. Вакула, Г. І. Кломбицька, П. Н. Мусієнко, М. Б. Ніколаєв, Б. П. П'яніда, О. В. Рибина-Конарева, І. П. Сень, Г. Д. Чернова, В. Ф. Сидак, В. Н. Родіонова. Сучас. вироби з фаянсу розписують солями металів у сполученні з підглазурними фарбами, досягаючи гармонійного співвідношення кольорів. Органічно поєднуються нар., найчастіше рослинні мотиви розпису з м'якими округлими формами виробів. Продукція з-ду була представлена на виставках у Києві (1977), Харкові і Москві (1978), Харкові (1988). При з-ді існує музей зразків продукції. Твори майстрів з-ду зберігаються у ДМУОМ, Харків., Полтав. і Сум. ХМ та ін.

Літ.: Новосела-Хмельницька А. М. Будянський фаянс. Каталог. Х., 1978; Большаков А. Н. Рисунки на фаянсі. К., 1986; Жогова А. Е. Будянський фаянс. «Декоративное искусство». 1980. № 10. Н. В. Митченко.

«БУДЬМО!»—укр. театр-студія. Засн. у вересні 1988 в Києві. Спілкою театральних діячів України та СПУ. Худож. керівник—Я. М. Стельмах, режисер—С. В. Проскурня. До участі у виставах залучаються актори та солісти мистецьких колективів міста. Театр-студія орієнтована на першопрочитання творів укр. письменників. У репертуарі: вистава просто неба «Вірино, що не помрем!» за творами сучас. укр. поетів (1988), вистава «Святий вечір добрим людям», «Солом'яний бичок» О. Олеся, «Дума про братів неаполітських» А. Костенко (всі—1989). І. В. Романченко.

БУСЬВСЬКИЙ Борис Михайлович (7.VI 1934, м. Кривий Ріг)—укр. композитор. Закінчив 1959 Харків. консерваторію (клас Д. А. Клебанова), 1959–61—викладач Донец. муз. уч-ща, з 1961—на творчій роботі. Автор балетів «Пісня синього моря» (1965; перша пост.—1966, Одеса), «Устим Кармалюк» (1980), ораторії «Мандриків серця» (на сл. А. Костенко, 1964), 9 симфоній, естрад. пісень.

БУЖАНЕНЬКО Іван Наумович—укр. письменник, громад. і освітній діяч серед. 19 ст. Див. Наумович Іван Григорович.

БУЗИЛЕВИЧ Олександр Вікторович [8.V 1941, Київ)—укр. кіннооператор. Закінчив 1976 ВДІК. З 1968—на студії «Укртелефільм». Зняв фільми: «Нарисна геометрія» (1968), «Літо в Журавлиному» (1974), «Карпатські пізирунки» (1976), «Відродження» (1979, 5 серія; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1980), «Слово про Київ» (1982), «В кожному серці голос Батьківщини» (1983), «Дім батька твого» (1986, 2 серія) та ін.

БУЗИННИЙ Арсеній Максимович [8.(20).V 1877, с. Кирдань, тепер Київ. обл.—?]—укр. художник. До 1910 навчався у Київ. худож. уч-щі. Брав участь у Київ. виставках 1913–24. Серед творів:

«Видубицький монастир», «Оранжерея», «Млин» та ін.

БУЗЬКО Дмитро Іванович (1890, Новомиргород, тепер місто Кіровоград. обл. — 14.XI 1937) — укр. письменник, кінодраматург і кінознавець. Навчався в Одес. духовній семінарії, закінчив 1915 Копенгагенський агроном. ін-т. 1907 за участь у підпільних революц. гуртках був заарештований і засланий на каторгу. 1912 втік з заслання за кордон, 1917 повернувся на батьківщину. Працював редактором ВУФКУ у Харкові (1920—26), Києві (1926—30). Літ. діяльність почав 1923. Належав до літ. орг-ції «Нова генерація». Твори: повісті «Лісовий звір» (1924, екранізована за сценарієм Б. 1925), «За ґратами» (1930), кіноповість «Про що розповіла ротация» (1929), романи «Голандія» (1930), «Кришталевий край» (1935) та ін. За сценаріями Б. на Одес. кінофабриці ВУФКУ створено фільми: «Макдональд» (1924), «Сон Товстопузика» (1925, обидва — реж. Лесь Курбас, у гол. ролях А. М. Бучма), «Диміка», «Життя Тараса Шевченка», «Тарас Шевченко» (у співавт. з М. Панченко, реж. П. І. Чарунін, художник В. Г. Кричевський, у гол. ролі А. М. Бучма; всі — 1926). Автор багатьох статей з кінознавства. Репресований 1937, реабілітований 1957.

Тв.: Мистецтво екрана. «Література, наука, мистецтво», 1924, 13 квітня, 18 травня, 22 червня; Масова, кіно-культ. праця. «Кіно», 1925, № 1; УАРК. «Кіно», 1926, № 2—3; Про боротьбу й про «Зв'язку» «Кіно», 1927, № 18; Вибрані твори. К., 1990.

Літ.: Васенко В. Дмитро Бузько і його творчість. «Вісник», 1959, № 12; Історія українського радянського кіно. Т. 1. К., 1986.

БУЙМІСТЕР Валерій Григорович (21.V 1948, м. Виборг Ленінгр. обл.) — укр. співак (лірич. баритон), нар. арт. України з 1994. Закінчив 1975 Київ. консерваторію (клас проф. Д. Г. Євтушенка), 1969—71 — соліст Ансамблю пісні і танцю КВФ, 1971—73 — артист оперної студії Київ. консерваторії, 1973—74 — соліст Київ. камерного хору ім. Б. М. Лятошинського, 1974—76 — соліст хору Держтелерадіо УРСР, з 1976 — Київ. філармонії. Лауреат 10-го Міжнар. конкурсу вокалістів у Парижі (1976, «Гран-прі»).

БУКИНИКИ — укр. і рос. музиканти, брати, Ісак Овсійович Б. (1867, Харків — 1942, там же) — скрипаль, педагог і музикознавець. Закінчив 1887 Харків. муз. уч-ще РМТ (клас скрипки А. Ф. Пестеля). 1887—1917 — викладач музики в Сум. гімназії, концертмейстер Одес. опери, очолював власну муз. школу в Харкові, виступав як скрипаль-соліст і ансамбіліст (партії скрипки та альту в струнному квартеті Харків. відділення РМТ). З 1918 — викладач муз. школи у Харкові. Концертна діяльність. У репертуарі — твори рос., укр. і зарубіж. композиторів. Автор нари-

су «І. Слатін» (1896), статей «Концерти П. І. Чайковського в Харкові» (опубліковано 1962), з методики навчання гри на скрипці (в журн. «Музика — масам») та ін.

Михайло Овсійович Б. [29.X (10.XI) 1872, м. Дубио, тепер Рівнен. обл. — 1947, США] — віолончеліст, композитор, педагог і муз. критик. Навчався у А. Е. Глена (1885—90 — у Харків. муз. уч-щі РМТ, 1890—95 — у Моск. консерваторії). Виступав як соліст і ансамбіліст разом з С. І. Танєєвим, М. К. Метнером, К. М. Гумновим, О. Б. Гольденвейзером, О. Ф. Гедике, В. Ландовською, 1899—1904 — викладач Саратов. муз. уч-ща РМТ, 1904—06 концертнував за кордоном. 1906—18 працював у Москві, 1919—22 — професор Харків. консерваторії. З 1922 жив у США. Автор творів для віолончелі, муз.-критичних нарисів.

Літ.: Зигель Ю. Д. Глазанин современника. М., 1971; Метнер Н. К. Письма. М., 1973; Танєєв С. И. Дневники, кн. 1—3. М., 1981—85; Ипполитов-Иванов М. М. Письма. Статьи. Воспоминания. М., 1986. О. В. Кононова.

БУКОВЕЦЬКИЙ Євген Йосипович [4(16).XII 1866, Одеса — 27.VII 1948, там же] — укр. живописець. Закінчив 1890 Одес. худож. уч-ще (з 1937 викладав у ньому). Деякий час відвідував петерб. АМ та Академію Р. Жюльєна в Парижі. У 90-х рр. Б. виступав з жанровими творами, дебютувавши картиною «В довідковій конторі» (1890). 1891 його картину «У багатого родича» купив для своєї галереї П. М. Третьяков. У кн. І. Ю. Рєпіна «Близьке й далеке» є схвальні відгуки В. В. Стасова та Рєпіна на цю картину. Творчість Б. розвивалася під впливом передвижників. Наприкінці 90-х рр. він працював переважно в жанрі портрета. Написав бл. 250 портретів. Серед них — портрети актора І. С. Уточкіна, художника П. О. Нілуса (1902), письменників К. І. Чуковського (1903), І. О. Буніна (1919), акад. В. П. Філатова (1939, за ін. даними 1940). Писав також пейзажі («Ранок на дачі», «Вечір», 1946) та натюрморти («Кошик з виноградом», 1944), жанрові картини («Фотограф-аматор», 1894; «В суді», 1895). Брав участь у виставках передвижників, був одним з ініціаторів та засновників Товариства південноросійських художників, Товариства художників імені К. Костангі (1922—29), Одеського літературно-артистичного товариства.

Буковина.
Б. Горас. Килим.
Воєна, ткацтво, 1930.
МХП АН України.
Львів.

Персональні виставки Б. відбулися 1935, 1941, 1950 (посмертні). Твори зберігаються в ДМУОМ, Одес. ХМ, НМА та ін. музеях країни.

Літ.: Котляр М. С. Й. Буковецький. «Образотворче мистецтво», 1940, № 12. Каталог посмертної виставки творів художника Євгена Йосиповича Буковецького. К., 1950. В. О. Толстов.

БУКОВИНА Північна — історико-етногр. регіон України, що охоплює тер. сучас. Чернівецької обл. З давніх часів Б. заселяли слов'яни. В 10—11 ст. була у складі Київ. Русі, в 12—1-й пол. 14 ст. — Галицького та Галицько-Волин. князівств, з кін. 14 ст. — Молд. князівства. 1774—1918 — Австрії (з 1864 — Австро-Угорщина), 1918—40 — Румунії. 1940 Б. воз'єднано з Україною. На тер. Чернів. обл. археологи виявили понад 250 слов'ян. пам'яток 12—14 ст. Найдавніші городища існували в селах Бабини Кельменецького р-ну, Баламутівці Заставнівського р-ну, Горбовій Герцаївського р-ну, а також на тер. давньорус. міст Черн (тепер — Чернівці), Васи́лева, Хотина. Декор.-ужиткове мист-во Б. — складова укр. культури. Вплив традицій Київ. Русі на розвиток нар. мист-ва Б. простежується не лише в пам'ятках 9—19 ст., а й у творах сучас. майстрів — застібки «чепраги», орнамент, мотиви у вишивці і ткацтві; геом. мотив ромба з гачками на фібулах, пряжках, вишивках, килимах, який залежно від місця розміщення означав землю, рослину чи живу, був неодмінним елементом жін. головних уборів — наміток, чільця, а також ювелір. виробів, де він виступав як оберіг. Майстри худож. обробки металу до нині застосовують давньорус. технологію, збереглися давні назви окремих виробів.

З 14 ст. міста Черн, Хотин, Василів стали центрами торг. зв'язків, худож. ремесел, де виготовляли кераміку, посуд з дерева і металу, сукно, килими. Згодом осередками худож. ремесел стали *Вижниця* (обробка дерева), *Дихтинець* (обробка металу), *Хотин* та *Кіцмань* (килимарство), *Садгора* (гончарство; тепер у складі Чернівців). За документів 15 ст., у Чернівцях і Хотині жили ремісники двадцяти професій.

Культур. зв'язки Б. з Наддніпрянською Україною не припинялися навіть у період тур. поневолення. З допомогою П. С. Могили 1640 в Яссах було відкрито Слов'яно-греко-лат. академію, а через рік — друкарню, де випускали книги слов'ян. мовою.

У 60—90-х рр. 19 ст. на Б. поширився рух, спрямований на збереження пам'яток укр. культури, розвиток нац. мист-ва. На заклик І. Франка підтримати це починання відгукнулася передові діячі буковинської інтелігенції Ю. Федькович, С. Воробкевич, С. Канюк, Є. Ярошинська.

С. Я. Буковецький.
У суді. Олія, 1905.
Одеський ХМ

К. Костецька, Г. Генке, В. Залозецький та ін. 1873 було відкрито ремісничу уч-ще в Чернівцях, 1891 — школу дозоплетіння в Сторожинці, школи обробки дерева: 1895 — у Кимпулунзі, 1905 — у Вижниці (див. *Вижницьке училище прикладного мистецтва*). Буковинська укр. інтелігенція створила ряд організацій — «Руську бесіду», «Українську школу», «Народний дім», які збирали етногр. матеріал і твори нар. мист-ва, влаштовували виставки у Чернівцях, Коломиї, Перемишлі, Львові, Празі, Відні. «Спілка збирачів старовини та народовідення» показала 150 творів нар. мист-ва на виставці у Празі. У 30-х рр. 20 ст. кустарне виробництво Б. скоротилося. Матеріальна база для розвитку декор.-ужиткового мист-ва з'явилася після 1940. Було створено багатогалузеві худож.-пром. артілі: ім. Н. К. Крупської в с. Атаках (з 1947 — Хотинська фабрика художніх виробів ім. Н. К. Крупської), ім. Ю. Федьковича в Чернівцях (див. *Чернівецька фабрика художніх виробів імені Ю. Федьковича*), ім. Лесі Українки в Кіцмані, ім. А. Кобилиці в Путилі, «Червоний килим» у Садгорі та ін. У 50-х рр. деякі з них реорганізовано, більшість ліквідовано. 1969 створено Чернів. ф-ку худож.-сувенірних виробів «Буковина». Працюють виробничі майстерні Спілки художників України.

Килимарство і ткацтво виникли на Б. у сиву давнину, про що свідчать археол. знахідки у поселеннях 3 ст. н. е. З візерунчастих тканин домашнього виробн. виготовляли найбільш декоровані елементи надр. костюма: горбатки, опинки, боярки, крайки, намітки, хустки, а також рушники, тайстри, які не вийшли з ужитку й тепер. Малюнок тканин — поперечно-смуґасті композиції, геом. орнаменти, «дерево життя», квіткові мотиви та ін. Найвідоміші майстри кил. 19 ст. — З. Гурелюк, К. Орингач, К. Голошнік. 1906 у Чернівцях т-во «Жіноча громада» відкрило ткацьку школу. За формою і малюнком буковинські килими поділяють на чотири групи: вузькі й довгі з поперечно-смуґастою композицією; з малюнком, утвореним одним-двома мотивами у безперервному рапорті; медальйонної композиції з великим мотивом у центрі й широкою каймою; з горизонт. орієнтацією візерунка вазонного типу. Поширені також ліжники з простим геом. орнаментом, безворсові вироби з двостороннім узором — залавники, джерги, верети (виготовляються у селах Новоселицького, Глибоцького, Сторожинецького, Кіцманського, Заставнівського, Хотинського р-нів). У гірських районах килими переважно з нефарбованої пряжі. Відомі майстри-килимарики — І. Пастух, Є. Гарас, М.

Буковина.
Декоративне оформлення
Миржурового залу
Чернівецького
університету.
Дерево, інтарсія.
2-а пол. 19 ст.

Гнатишин, П. Гулей, М. Долинська, О. Француз; майстри виготовлення декор. поясів — П. Клим, С. Нагірний, І. Блажецький, рушників — П. Бурдейна, А. Чап, Г. Білоткач, В. Чабан та ін.

Вишивкою прикрашають чол. і жін. сорочки, одяг з овечої шкіри (кептарі, кожухи) і домотканого сукна (сардаки), предмети побуту (скатерті, серветки, рушники, порт'єри, наволочки, попоні, покривала тощо). Застосовують дві осн. групи тех. прийомів вишивання — «за рахунком» (низь, хрестик, тамбур, шиття золотом і сріблом) і вільне навесення на тканину (гладь, алікація). Відповідно добирається узор: геометричний або рослинний. Вишивка бісером тяжіє до натуралістичної передачі кайткових мотивів. Відомі майстри — П. Клим, О. Кошман, Е. Коптар, А. Гокман, В. Лекота та ін.

Найдавніше на Б. різьблення на дереві виявлене на спорудах Ленківського городища (12 ст.). Наскрізною та плоскою різьбою прикрашали дверні отвори, наличники, опорні стовпи галерей, брами, дашки над криницями тощо. Оздоблювали майже всі речі побуту й праці: меблі, хатне начиння, посуд, реманент, вози та ін. Зразки меблів зберігаються в музеї Кимпулунзького уч-ща різьблення на дереві. 1906 у Вижниці було створено школу різьби по дереву та метал. орнаментики, де викладали В. Г. Девдюк та В. Ю. Шкрібляк (див. *Шкрібляки*). 1911 на її базі відкрито столярно-токарний цех, яким керував П. Прокопій, а згодом перетворено на крайовий заклад для навчання столярства, токарства, різьбярства і метал. орнаментики. Роботи учнів експонувалися в Бухаресті, Відні, Парижі, Празі, Чикаго, Петербурзі. Відомі майстри — Д. Кодяк, С. Клим, М. Гайдук. Після 1940 центрами худож. обробки дерева стали також Путила, Чернівці. Виникнення де-

рев. скульптури на Б. пов'язано з творчістю В. Курова. Набуло розвитку рельєфне різьблення на шкатулках (М. Катернюк), рахвах (Р. Стратійчук, В. Двірник), декор. тарелях з інкрустацією (Т. Герцюк).

До 15 ст. на Б. переважала ліплена кераміка, пізніше поширилася полив'яна (горнятка, глечки, макітри, полумиски, дзбанки, тикви). Виготовляють також димлений посуд (родини Поштарів, Буштанів, Поладійчуків). Осередки гончарства — Садгора, Вашківці, Путила, Вижниця, Хотин, Заставна, Сторожинець, Малинці та ін. До 1940 існували Чернів. ремісничий музей і Музей реліг. фонду, де зберігалися зразки кераміки. Сучасні відомі майстри — О. Шевчук, І. Поштар, Т. Буштак, І. Мазур, Ф. Мудрик, С. Горчан, В. Гончар. З 80-х рр. почали виготовляти майоліку (В. Щербанова).

На Б. відомо кілька прийомів металообробки: кування, лиття, заливання, «жирування». Характерна риса — поєднання дерев. різьби та інкрустації металом. Осн. вироби — палиці, люльки, кресала, мисливські ножі, ажурні ручки, стремена. Поширено худож. оформлення пернів, чол. медальйонів, нашійних жін. прикрас, брошок для капелюхів, гудзиків, деталей черепа (пояса). Нар. майстри-мосьжники працювали в гірських селах — Путилі, Яблуниці, Дихтинці, Селятині, Вижниці. Відомі люлькарі — Д. Дудчак, М. Медвідчук, В. Путиляк, І. Федюк.

Худож. обробка шкіри тісно пов'язана з обробкою металу та вишивкою, оскільки сідла, ремні, упряж прикрашали метал. застібками, кільцями тощо. Костюм народний також оздоблюють метал. деталями, алікацією із сап'яну, вишивкою бісером, вовною.

Твори декор.-ужиткового мист-ва Б. зберігаються у Чернівецькому краєзнавчому музеї та його відділі у Кіцмані, Музеї етнографії та худож. промислу Львів. відділення ІМФЕ АН України, Коломийському музеї

Буковина.
І. Алейко, Сухаринці.
Бутель, коріана.
Лоза, плетіння.
1940. Новоселиця.

Буковина.
В. Лекота, Блазна.
Вовнист, вишивка.
1983. Чернівці.

Букovina.
Е. О. Ступова, Гайстри.
Вовня, ткацтво.
Поч. 20 ст.
Хотинський р-н.
с. Топорівці.

нар. мист-ва Гуцульщини, Нац. музеї у Львові та ін.

Муз. фольклор Б. представлений жанрами колядок і щедривок, гайок і гаїлок, коломийок, вплив яких відчутний майже в усіх ін. нар.-піснених жанрах. Крім того, розвинуті жанри історичних пісень (зокрема про ватажків визв. руху Олексу Довбуша і Лук'яна Кобилицю, боротьбу укр. народу з тур. поневолячами), солдатських пісень (про службу українців у австро-угор. та рум. арміях), емігрантських пісень (їх виникнення пов'язано з масовим від'їздом укр. селян з Б. до Канади у 1-й пол. 20 ст.), ліричних пісень, жартівливих пісень (найближчих до коломийок) та ін. Численні пісні літературного походження — на вірші С. І. Воробкевича, І. Глибовицького, Ю. А. Федьковича. Поширена троїста музика, у складі якої обов'язково є цимбали. Серед специфічних структурних рис укр. нар. пісень Б. — коломийкова строфа, дворядковий куплет, що складається лише з однієї фрази тексту, повтореної двічі, синкопований ритм, кількаразове повторення заключного тону мелодії, генамісотоніка (насамперед збільшена секунда між 3-м і 4-м ступеннями мінору), часті вузькооб'ємний (з 3—4 звуків) діапазон мелодії, перевага одноголосся над багатоголоссям.

Водночас наявні внутрішні регіональні особливості поширення муз. фольклору Б.: у зх. частині (Вижницький р-н Чернів. обл.) — значний вплив Гуцульщини, характерне одноголосся, поширені насамперед коломийки (або гуцулки, співанки); на пн. Сх. (Кельменецький і частина Новоселицького р-нів Чернів. обл.) — багатоголосся, протяжні пісні, більшість з яких побутує на Поділлі і в центр. районах України; на Пд. і Пд.-Зх. (пд. частина Глибівського і Новоселицького р-нів) — активний взаємовплив укр., молд. і рум. фольклору, насамперед в інструм. музиці і танцях. Внаслідок багатонац. складу власне населення на Б. поряд з сілськ. укр. нар. танцями (гуцулка, опришки, чабани) поширені танці ін. народів (кадриль, краков'як, молдовеня-

ска), а мелодії ряду пісень інонац. походження стали основою укр. нар. пісень (зокрема, мелодія відомої пісні «Як засядем, браття, коло чари» має нім. походження).

До муз. фольклору Б. зверталися укр. композитори С. І. Воробкевич, А. М. Кушніренко, С. О. Сабадаш, В. М. Івасюк. Серед його дослідників — М. Бойченко, С. І. Воробкевич, Я. Ф. Головацький, Б. В. Крижанівський, Г. І. Купчанко, А. М. Кушніренко, О. С. Маковей, О. І. Тиминська, А. І. Яценко. Буковинські народні пісні й танці увійшли до репертуару Буковинського ансамблю пісні і танцю, Вижницького ансамблю танцю «Смеречина». 1993 при Чернів. ун-ті ств. Ін-т буковинознавства.

Про худож. культуру Б. див. також Буковинська архітектурна школа. Народний танець, Народна пісня та ін.

Лит.: Тимошук Б. О. Слов'яни Північної Буковини V—IX ст. К., 1976; Бушніна Т. І. Декоративно-прикладне мистецтво Радянської Буковини. К., 1986.

БУКОВИНСЬКА АРХІТЕКТУРНА ШКОЛА. Сформувалася у 14—15 ст. на тер. Подністров'я (сучасна Чернів. обл.). Житл. споруди — найчастіше каркасні з глиняною обмазкою і побілкою і розвинуту призбіою. Житла передгірних районів — з дерева, переважно кругляка різного діаметра; зруб у середині житл. приміщення промазанний глиною, зовні — навколо вікон і дверей. Для центр. районів Пн. Буковини також характерне житло зрубної конструкції, але тут зруб клинцювали і з обох боків вкривали шаром глиносолом'яної суміші, потім білили. Стіни нерідко прикрашали декоративними розписами. Виступні кінці зрубу утворювали багатоступінчасті кронштейни, які підтримували кроквини. Дахи чотирисхили, зі значними виносом, криті соломою або гонтом. Серед госп. споруд привертало увагу стовпоподібні двоярусні шестикрилі вітряки. У храмовому буд-ві були поширені тридільні архаїчні типи. Найпростіший з них — т. з. хатний тип з нерозчленованим дахом на чотирі спади (церква Різдва Богородиці в с. Іванківцях, 1794). В ін. тридільних церквах влаштували однакової ширини банинець та неф і трохи вужчий гранчастий п'ятистінний вівтар. У досконаліших будівлях об'єм кожного зрубу виявлено тим, що вівтар і банинець вужчі від нефа (Успенська церква в

урочищі Каличанка в Чернівцях, 1783). Об'єми храмів лаконічні, без опасання, покривля розвинута — займає дві третини всієї висоти і ховає або один верх тільки на нефі (Миколаївська церква в смт Берегометі, 1786), або три квадратні чи восьмигранні в основі верхи з дуже низькими 1—3 залами (Дмитрівська церква в с. Лукошиці, 1757; Благовіщенська церква в с. Крут'янському, 1772). В усіх церквах Б. а. ш. покривля великого виносу (до 1,85 м) підтримується вибагливою форми кронштейнами — випусками колода зрубу. Інтер'єри буковинських храмів мальовничі й цілісні, завдяки об'єднанню окремих просторів фігурними вирізами-просвітами, які бувають простої аркової чи складної вибагливої форми (Миколаївська церква в с. Полянці, 1618; Успенська церква в урочищі Каличанка). Б. а. ш. сформувалася на поч. 16 ст., коли Молдавію і Буковину захопили турки, які заборонили будувати великі православні храми. Серед пам'яток цього типу: Хрестовоздвиженська церква в с. Підвальному (1561), Миколаївська церква (1607) і Спиридонівська (1715) у Чернівцях, Дмитрівська у с. Буківці (18 ст.). Зводилися й муровані безкупольні споруди з дзвіницею, яка входила в заг. об'єм (Дмитрівська церква в с. Тернівці, 1811; Всіхсвятська церква у с. Малій Буді, 1818). В інтер'єрах церков встановлено різьблені іконостаси, стіни прикрашено розписами. Культові споруди в передгірних районах Буковини будували під впливом гуцульської архітектурної школи: церква Івана Сучавського в м. Вижниці (1792), Миколаївська церква у с. Нижніх Станіцях (1794). Пам'ятки Б. а. ш. зібрано у Народній архітектурі та побуту музеї України у Києві, Чернівецькому музеї народної архітектурі та побуту.

Лит.: Логвин Г. Украинские Карпаты. М., 1973.

БУКОВИНСЬКИЙ АНСАМБЛЬ ПІСНІ І ТАНЦЮ, Державний заслужений Буковинський ансамбль пісні і танцю України — український вокально-хореогр. колектив. Ств. 1940 при Чернів. філармонії як хорової капели «Букovina». У 1941 припинив, 1944 — поновив свою діяльність. 1949—53 — Буковинський нар. хор. З 1953 здобув сучасну назву. У складі ансамблю — хор, танц. група, оркестр нар. інструментів. З ансамблем пов'язана діяльність А. В. Калініна, Б. В. Крижанівського, Г. П. Клокова, М. О. Мельничука, С. В. Попової. Худож. керівники та гол. диригенти В. М. Минько (1940—41), Г. Ф. Шевчук (1944—51), А. М. Кушніренко (з 1962) та ін. Ансамбль створює музично-хореогр. композиції, збирає і пропагує укр. нар. творчість

Буковинська архітектурна школа.
Дмитрівська церква
в с. Лукошиці
Глибівського р-ну
Чернівецької обл. 1751.

Пн. Буковини. В репертуарі також одноактна нар. опера «Буковинська весна», хорові твори вітчизн. класики, укр. сучас. композиторів, нар. інструм. музика, пісні і танці народів зарубіжних країн. У складі колективу: солісти М. О. Поляков, Г. Е. Січковський, балетмейстер Д. Г. Ластівка. Гастролював у Румунії, Фінляндії.

Л. З. Мазепа.

БУКОВИНСЬКИЙ «БОЯНЬ» — укр. муз.-хорове товариство. Організовано 1899 в Чернівцях на базі «Руського драматичного товариства». 1900 мав чоловічий і мішаний хори (40 чол.), якими керували М. О. Левицький, А. Коллер, М. Гундич, І. Бриндзан, Д. Николишин. 1903 диригували під час гастролей Б. «Б.» М. В. Лисенко і Д. В. Січинський. Т-во широко пропагувало укр. нар. пісні і хорову творчість укр. композиторів. В концертах т-ва як солісти виступали співаки Г. А. Крушельницька, Ф. М. Лопатинська, М. Левицький, Ч. Мушинський, Б. Аниский, М. Уляновський, М. І. Волошин, бандурист Г. М. Хоткевич, таністи А. Коллер, Г. Ясеницька, А. Адлер, Г. Бухер, В. Гузар, скрипалі Є. Палаш, Є. Щедровиць-Ганкевичева, Є. Перфецький та ін.; симф. оркестр під керівництвом І. Костецького. Хор т-ва виступав також в ін. містах Буковини, у Львові. 1902 при Б. «Б.» засновано драм. гурток, 1904 — муз. школу (згодом — ім. М. Лисенка), де навчали сольного і хорового співу, гри на фп., скрипки, декламації. Наприкінці 1913 Б. «Б.» припинив існування. Його традиції з 1920 продовжив «Буковинський Кобзар».

Л. З. Мазепа.

«БУКОВИНСЬКИЙ КОБЗАР», Українське музичне, співацьке і драматичне товариство «Буковинський Кобзар». Засн. 1920 в Чернівцях з ініціативи Ф. М. Лопатинського, М. О. Левицького і А. Коллера на базі Буковинського «Бояна». Мав чоловічий і мішаний (60 чол.) хори (диригенти — К. Томоруг, О. Садогорський, М. Бойченко, О. Микитюк, концертмейстер — Г. Василаско) та драм. секцію; а також філії у м. Заставні, Кірмані, Сторожинці, Глибокій, Вашківцях. У репертуарі — хорові твори укр. композиторів, обробки укр. нар. пісень. У концертах т-ва брали участь солісти (співаки та інструменталісти), струнники, а з 1933 — симф. оркестри під керівництвом О. Микитюка. 1921 при т-ві засн. Вищу муз. школу, яка мала відділи гри на фп., струнних (смічкових і нар. — бандури, кобзи, балалайці, мандоліні, гітарі) інструментах, сольного і хорового співу, класи хорового диригування, композиції, оперний, вокал. та інструм. ансамблі, а також смичковий і балалайковий оркестри. Під диригаторами були К. Томоруг, Н. Пігуляк, М. Бойченко, О. Ми-

китюк; серед викладачів: солісти — Ф. Лопатинська, Ф. Добрану, В. Копанський; фп. — Г. Василаско, М. і Н. Пігуляки, О. Орельська; гри на скрипці — О. Орельський; диригування і композиції — М. Бойченко. У школі був також драм. відділ, який 1931 перетворився на драм. школу (керівники В. Демчишин, В. Гунка); при ній діяли курси укр. нар. танців (керівник І. Куницький). 1933 з «Б. К.» об'єднався місц. Чернівецький український театр, що почав ставити переважно муз.-драм. твори, залучаючи до вистав хори, танцюристів і оркестр «Б. К.». На базі творчих колективів і шкіл «Б. К.», ін. муз. т-в у Чернівецькій консерваторії 1940 створено хорову капелу «Буковина», симф. оркестр філармонії, муз. училище, муз.-драм. театр.

Л. З. Мазепа.

БУКОВИНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТЕАТР — укр. музично-драм. напівпрофесійний театр у м. Чернівцях (1901—10). Спочатку існував як аматор. гурток укр. ремісничого т-ва «Зоря» (1901—05). 1905—07 — як Руський сел. театр. 1907—10 — як Б. н. т. Організатором і керівником його був актор І. Захарко. У репертуарі — твори І. П. Котляревського, М. А. Кропивницького, І. К. Карпенка-Карого, Ю. А. Федьковича та ін.

Лит.: Український драматичний театр. Т. І. К. 1967.

Р. Я. Пилипчук.

БУКОВИНСЬКИЙ МИТРОПОЛИТІВ РЕЗИДЕНЦІЯ у Чернівцях — історико-архит. ансамбль. Збудована 1864—82 за проектом і під керівництвом чес. арх. Й. Главки на пагорбі над р. Прутом. Опоряджувальні роботи проводилися під керівництвом віден. художників К. Йобста, Й. Кляйна, чеського — К. Свободи, буковинських — Е. Бучевського, Є. Максимовича; худож. різьбленням по каменю та ліпленням керував віден. скульптор К. Гофман. Величезний обсяг і складність робіт, широке використання каменю і кераміки спричинили створення кар'єрів у багатьох вапняках та пісковиках придністровських сел, а також спорудження в Чернівцях цегляного і керамічного з-дів, заснування спец. школи майстрів. Ансамбль виконано у синтезованому стилі ретроспективної еkleктики: контури стін із зубчатыми виступами свідчать про вплив романської арх-ри, вежі з куполами — у мавританському стилі, у крутих схилах дахів, декор. деталях вгадується готика. Особливою мальовничістю надає ансамблю покрівля, викладена кольор. глазурованою черепицею за мотивами буковинських орнаментів. Композиція комплексу чітка за плануванням і об'ємно-просторовим рішенням; поздовжня і поперечна осі підкреслені вертикальними акцентами будівель, ступінчасті фронти надають йому романтичного вигляду. У

будівлях тепер розміщено Чернів. ун-т, заснований 1875 на базі духовної семінарії. В різні роки тут викладали О. І. Калужняцький, О. С. Маковей, С. І. Воробкевич, навчалися І. Я. Франко, Лесь Мартович, Д. Я. Лукіянович, випускниками були румун. композитор Ч. Порумбеску, нім. поет П. Целан та ін. У будівлях ансамблю, які зазнали значних руйнувань під час Вел. Вітчизн. війни, здійснено кілька комплексних реставрацій.

Б. м. р. складається з трьох корпусів: центрального — митрополічного і бічних — семінарського з церквою та готельно-госп. призначення, які утворюють парадне подвір'я — курдонер, відмежоване з четвертого боку огорожею з монумент. трипогініними воротами. За центр. корпусом — ландшафтний парк (1877), перед входом до якого 1937 встановлено бронз. бюст Й. Главки. У сх. частині комплексу — госп. будівлі. Митрополічний корпус (1864—76) — гол. будівля ансамблю, цегляна, двоповерхова, у плані нагадує витягнуту літеру Н. Його парадному рішенню сприяють ризаліт з центр. входом, піднесений купол кол. домашньої церкви, складний рисунок і декор. обрамлення вікон, численні різьблені і керамічні деталі. Композиційним центром споруди є парадний вестибюль першого поверху і розміщений над ним Мармуровий зал — велике двосвітне приміщення з двоюрисною арковою галереєю по периметру, пишно оздоблене різними породами мармуру, розписами, різьбленими дерев. стелею. Гол. вхід до корпусу акцентовано арковим портиком з трьома просвітами, на який виходить балкон Мармур. залу. На пн. парковому фасаді — відкриті аркові галереї першого поверху. Багато різьблену дерев. стелю має з'єднаний з Мармуровим Червоний зал. Внутр. планування корпусу змішане: приміщення перекриті півциркульними, хрещатими півсферичними склепіннями, розкішно оздоблені розписами, різьбленням по каменю і мармуру. Семінарський корпус (1870) — П-подібний у плані, цегляний, двоповерховий, з підвалами. Внутр. планування коридорне, з одностороннім розміщенням приміщень, які перекриті півсферичними, хрещатими і коробовими склепіннями, оздоблені розписами, мозаїкою з різних порід каменю, різьбленими деталями. Торцеві фасади і ризаліти бічних і зх. фасадів увінчані високими ступінчастими фронтонами. Семінарська церква (1878) з'єднана з семінарським корпусом двоповерховими критими галереями. Цегляна, у плані — витягнутий по осі Сх.—Зх. прямокутник з конхою апсиди і прилеглыми до неї по боках півкруглими приміщеннями. Вхід — великий орнаментований кам.

портал. Увінчує церкву великий центр. купол з чотирма малими в мавританському стилі. В інтер'єрі пучкові колони відмежовують вузькі бокові нефі від центрального. Декор живопис збагачений буковинськими орнаментами. На парусах центр. купола і стінах другого поверху зберігся живопис К. Йобста. Готельно-госп. корпус (1874) у плані має вигляд розтягнутої літери П з короткими бічними крилами, цегляний, двоповерховий, з цокольним поверхом. Внутр. планування коридорне, з одностороннім розташуванням приміщень, перекритих півциркулярними склепіннями. Центр. фасад має башту з годинником. Бічні ризаліти завершено високими ступінчастими фронтонами. У минулому тут були співацька школа, музей церк. мист-ва, ф-ка по виготовленню свічок. Будівля використовувалася і як готель. На трьох міжнар. архіт. конкурсах у 2-й пол. 19 ст. проект Б. м. р. займав перше місце.

Літ.: Храм краси і науки Путник Чернівці, 1990.

БУКОВСЬКИЙ Анатолій Сергійович (17.XI 1925, м. Балашино Саратов. обл.) — укр. режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1983. Після закінчення 1958 Київ. ін-ту театр. мист-ва — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Поставив худож. фільми: «Бур'ян» (1966), «Варчана земля» (1969); диплом 2-го Всесоюз. фестивалю телефільмів, Москва, 1969), «Тут нам жити» (1972), «Підпальний обком діє» (1978, телевіз.), «Провал операції „Велика Ведмедія“» (1984), «Повернення» (1987) та ін.

БУКОЄМСЬКИЙ (? — ?) — укр. живописець 18 ст. У 1798 виконував малярські роботи у церкві в с. Жовтанях на Львівщині.

БУЛАВА — старод. кам'яна або металева зброя; у багатьох племен і народів — ознака влади. На тер. України Б. за археол. знахідками відома з кам. віку. В 16—17 ст. — символ найвищої посади в укр. козацькому війську, гетьманська регалія (див. *Клейноди*). Її уперше офіційно 1578 передав запорожцям польс. король С. Баторій. Б. являла собою палицю з горючого дерева завдовжки 50—70 см зі срібною чи визолоченою кулею на кінці, оздобленою, як правило, бірюзою, смарагдом, перлами. На ній могли бути вигравірувані герб, прізвисько чи вензель власника. Як символ найвищої влади Б. завжди була на видному місці. Під час виборів нового гетьмана здебільшого лежала на столі. Момент прийняття Б. від генеральної старшини означав, що даний претендент «учинився гетьманом» Війська Запорізького. Мала Б., з ребристою головою, т. з. *пернач*, була атрибутом влади полковника; особлива Б. вручалася наказному гетьману при виконанні важливих доручень.

М. О. Булаков.

Літ.: Сергієнчук В. І. Доля української національної символіки. К., 1990.

БУЛАВИЦЬКИЙ Олександр Васильович (8.X 1916, Умань) — укр. художник. Навчався 1934—35 у приват. мистецькій школі М. М. Ярового в Києві, 1935—38 — в Одес. худож. школі у Л. О. Мучника, 1938—39 — у Ленінгр. АМ, 1939—41 — у Київ. худож. ін-ті (майстерня С. М. Єржиковського). Працював декоратором у театрах Києва та макетувальником на Київ. кіностудії худож. фільмів. Під час війни потрапив у полон. Жив у Німеччині, з 1950 — у США. Викладав малярство і рисунок у Центрі мист-в у Мінеаполісі та у приват. майстерні. Працює переважно в галузях пейзажу та натюрморту. Велику серію живописних пейзажів присвятив старим поселенням українців-емігрантів у США та Канаді. Твори художника зберігаються у багатьох музеях США, Канади, країн Європи та у приват. колекціях. 1991 побував на Україні, де виставляв свої твори в ДМУОМ у Києві.

О. В. Замостян

БУЛАВКО Володимир Олексійович (21.II 1944, м. Свободний Амурс. обл.) — укр. баяніст, засл. арт. УРСР з 1982. Після закінчення 1968 Київ. консерваторії (клас М. І. Різоль) працює в Київ. філармонії. Одночасно веде викладацьку діяльність: клас баяна в Київ. пед. ін-ті (1971—82) і Київ. консерваторії (1984—86 та з 1989), в муз.-хореограф. уч-щі (м. Улан-Батор, Монголія, 1987—89). Автор творів для баяна. Лауреат Міжнар. конкурсу баяністів (м. Клінгенталь, Німеччина, 1975, 1-а премія).

БУЛАТ Тамара Павлівна (3.II 1933, Запоріжжя) — укр. музикознавець, доктор мистецтвознавства з 1981. Закінчила 1956 Київ. консерваторію (клас О. Я. Шреєр-Ткаченко), 1962 — аспірантуру при ІМФЕ АН УРСР. Відтоді — його наук. співробітниця. З 1992 також ген. секретар Укр. вільної АМ (Нью-Йорк). Автор праць, присвячених укр. романсу, масовій пісні, творчості М. В. Лисенка, С. П. Людкевича, Я. С. Степового та ін. Упорядник видання «Українські класичні романи» (1983).

Гл.: Героїко-патріотична тема в творчості М. В. Лисенка. К., 1965; Український романс. К., 1979; Якін Степовий. К., 1980; Николай Лысенко. К., 1981.

О. М. Лиховид

БУЛАХ Григорій Іванович (10.IV 1938, с. Піски Дохницького р-ну Полтав. обл.) — укр. актор, майстер худож. слова, поет, нар. арт. України з 1993. Після закінчення 1965 Київ. ін-ту театр. мист-ва — в Київ. філармонії. У репертуарі — переважно твори укр. письменників. Автор поетич. збірок, новел. Лауреат Респ. конкурсу читців (Київ, 1975).

Гл.: Світанкова Зоря. К., 1979; Заліва. К., 1982.

БУЛАГОВ Михайло Опанасович [3.(15).V 1891, Київ — 10.III 1940, Москва] — рос. письменник, драматург. Закінчив 1916 мед. ф-т Київ. ун-ту. Відвідував у Києві театр. курси М. Медведєва. Літ. діяльність почав 1921. У п'єсі «Дні Турбіних» (пост. 1926), створеній на основі роману «Біла гвардія», трактував події громадян. війни в Києві 1918—19 (1936 МХАТ гастролював з цим спектаклем у Києві, в складі трупи був автор п'єси). Автор ряду ін. драм. творів, ліричного нариса «Київ-місто» (1923). Драматургія Б. характеризується динамічністю розвитку конфліктів, витонченістю діалога та психол. розробки характерів, використанням прийомів контрасту. 1928 Б. прочитав п'єсу «Втеча» трупі Одес. рос. драм. театру, який передбачав включити її до свого репертуару. Для «Українфільму» 1934 написав сценарій для екранізації комедії М. Гоголя «Ревізор». З метою відбору місць для натурних зйомок відвідав з оператором М. П. Топчієм і художником М. А. Трякшином Полтаву, Миргород, с. Яреські та ін. міста Полтавщини. Творчі задуми Б. не були реалізовані. Театри України поставили п'єси Б.: «Зойчина квартира» (1926), «Дні Турбіних» (1957; обидві — Київ. рос. драм. театр), «Втеча» (1967 — Одес., 1987 — Крим. рос. драм. театри), «Останні дні» («Пушкін»; 1974 — Київ. і Харків. рос. драм. театри), «Божевільний Журден» (1980 — Київ. ТЮГ), «Майстер і Маргарита» (за мотивами одним. роману, 1981 — Крим. рос. драм. театр; 1987 — Київ. укр. драм. театр; переказ Б. Олійника), «Собаке серце» (1987 — Севастоп. рос. драм. театр). У будинку в Києві, де Б. жив 1906—13 і 1918—19, відкрито 1990 меморіальний музей письменника, на фасаді встановлено мемор. дошку (1982; бронза скульптор А. В. Куц).

Гл.: Драми і комедії. М., 1965; Избранные проза. М., 1963; Письма. М., 1956. Літ.: Хинкулов А. Письменник жана в Києві. К., 1962; Яновская А. Творческий путь Михаила Булакова. М., 1980; Заліва Г. Булаков читав «Біг». «Український театр», 1987, № 4; Дерев'якін Т. «Ревізор» — сценарій М. Булакова. «Україна», 1987, № 30; Смилянський А. Михаил Булаков в Художественном театре. М., 1989; Кончаковский А. П., Малахов Д. В. Киев Михаила Булакова. К., 1990; Петровский М. Не стреляйте в актора. «Український театр», 1990, № 6.

БУЛАГОВ Сергій Іванович [30.VII (11.VIII) 1873, с. Побілля Орлов. губ. — 25.XI (8.XII) 1902, Київ] — укр. хоревий диригент, педагог і теоретик викладацького співу. Дядько письменника М. О. Булакова. Закінчив 1897 Київ. духовну академію. Муз. освіту здобув у Блуменфельда С. М. музично-граматичній школі, 1897—1902 — вчитель співів і регент учнівського хору 2-ї київ. гімназії, з яким виступав у концертах. Був реформатором викладання співу; 1901 розробив проект нової програми з співу.

Булава.

в гімназіях (відхилені). Автор праці «Значення музики і співу в справі виховання і життя людини» (1901, позитивно оцінив музикознавець В. І. Петр).

Л. А. Проценко.

БУАГАНСЬКИЙ Петро Олександрович (?—?) — архітектор 18 ст. Навчався 1779—88 в петерб. АМ. Працював в архітектурній команді в Кременчуку над проектами планування і забудови пд. міст України. в І. Тимофійки.

БУАДЕРІАН Рудольф Романович [13.1 1856, Берлін — 25.XII 1911 (7.1 1912), Москва] — нім. скрипаль і диригент. Навчався в берлінській Вищій школі музики у Г. де Ані та Й. Іоакіма. 1890 — керівник нім. хорового т-ва «Лідертафель» у Москві. Виступав як диригент у Харкові, Одесі, Москві, Петербурзі, Києві, де 1896 був першим виконавцем «Східної сюїти» Б. Яновського. 1897—1902 диригував літніми симф. концертами, був директором Блауменфельда С. М. музично-драматичної школи. На поч. 20 ст. працював та гастролював в ін. країнах. І. Д. Гамко.

БУЛЬВАР (франц. boulevard, від голл. bolwerk — фортечний вал) — широка алея посередній міськ. вулиці або вздовж берега моря (спочатку — на місці кол. фортечних валів); вулиця або набережна моря з такою алеєю. На Україні Б. виник у кін. 18 — на поч. 19 ст. у зв'язку з ліквідацією міськ. укріплень. Б. у Львові на місці Гетьманських валів (прокладений 1780, тепер просп. Свободи), кільце бульварів навколо центр. частини Одеси замість оборонного рову (30-і рр. 19 ст., вулиці Старо-портофранківська, Томаса та Белінського). З розвитком регулярних структур міст у 1-й пол. 19 ст. прямий і широкий Б. став важливим компонентом планувальної композиції (Бібіковський, тепер Б. Шевченка в Києві), а в ряді випадків забудований монумент. громад. і житл. будинками, він перетворився на загальноміський центр (Приморський Б. в Одесі, арх. Ф. Шаль). Особливу увагу прокладенню і забудові Б. приділяла у 2-й пол. 19 ст. при реконструкції міст, зокрема, Харкова, Києва, Одеси (Французький Б.).

Широкий Б., що дає змогу поліпшити озеленення і транспортні зв'язки, використано в містобудівній практиці на Україні — забудова у 20—30-х рр. Донецька, Макіївки, Соцміста в Запоріжжі, району тракторного з-ду в Харкові. При відбудові міст у післявоєнні роки Б. став важливим архіт. елементом громад. центрів Чернігова, Тернополя та ін. У 60—80-х рр. Б. — невід'ємний компонент планування забудови нових житл. районів.

В. І. Тимофійки.

БУМБА Михайло Миколайович (18.IV 1901, м. Сколе, тепер Львів. обл. — 29.XI 1983, м. Стрий

тісі ж обл.) — укр. майстер декор. мист-ва. Продовжував і розвивав традиції бойківського орнамент. плоского різьблення на дереві. Геом. орнаменти розфарбовував переважно яскравими барвами на зразок місц. вишивок. У післявоєнний період створював сюжетно-тематичні композиції, вирізьблені на полірованій підфарбованій дощці: «Хата батьків Т. Г. Шевченка» (1948), «Олекса Довбуш» (1949), «Будинок-музей Т. Г. Шевченка в Києві» (1952), «Гуцули» (1969), портрети Б. Хмельницького, О. Ю. Кобилянської, Ю. А. Федьковича, серія «Карпатський рейд С. А. Ковпака». Твори зберігаються у МХП АН України, Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини. Г. В. Дем'ян.

БУНАКОВИ — сім'я іконописців 19 ст. Навчалися в Москві; перенесли на Україну традиції моск. школи іконопису. Утримували іконописну майстерню в м. Чугуєві (тепер Харків. обл.). Майстерня Б. набула популярності у 50-х рр. 19 ст. Іван Михайлович Б. (?—?) писав портрети (З. Ф. Швернгової, І. Ф. Швернгової, обидва — бл. 1860, Харків. ХМ), ікони для церков. 1857—59 у нього навчався І. Ю. Репін.

БУНІН Михайло Миколайович [28.X (9.XI) 1887, слобода Красна, тепер село Воронезької обл. — жовтень 1941, м. Лубни Полтав. обл.] — укр. живописець. У Москві відвідував майстерні К. Ф. Юона та С. Ю. Жуковського. На формування творчої манери Б. значний вплив мав М. Г. Бурчак. Виконував в імпресіоністичній манері невеликі за розміром картини, в яких змальовував поетичну природу Полтавщини. Серед них: «Український краєвид», «Осінь» (обидві — 1925), «Вітряний день» (1926, всі — Полтав. ХМ), «Соняшники» (1925), «Міський краєвид» (1926, обидві — Лубенська галерея образотвор. мист-ва); «Річка Сула, восени» (1937, Полтав. літ.-мемор. музей В. Г. Королєнка).

В. М. Хонко.

БУНІНА Ірина Олексіївна (17.VIII 1939, м. Магнітогорськ Челяб. обл.) — рос. і укр. актриса, нар. арт. України з 1992. Закінчила 1961 театр. уч.-ще ім. Б. В. Щукіна в Москві (педагоги — нар. артисти СРСР, професори В. А. Етуш, Є. Г. Алексєєва, Ц. А. Мансурова). 1961—66 — актриса моск. театру ім. Є. Вахтангова. З 1966 — у Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки. Ролі: в театрі — Соніна («Хижаки» О. Писемського), Спасіч («ТБЕЖ» Б. Нушича), Анисія («Влада темряви» Л. Толстого), Олена Пчілка («Сподіватися» Ю. Щербак); в кіно — Марина («Артист з Коханівки», 1961), Варвара («Триовий місяць вересень», 1977), Галина («Грачі», 1983), Уляна («Вір», 1983; всі — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка) та ін.

О. В. Харченко.

Будьвар Т. Г. Шевченка у Києві.

М. Г. Бурчак.

М. Г. Бурчак. Заповідник. Вечір. Олія. 1935. ДМУОМ. Київ.

БУНЧУК Олександр Іванович (?—?) — укр. актор. Працював у трупах Л. Р. Сабініна (1913), О. А. Суходольського (поч. 20 ст.). У 1923—26 очолював власну трупу, з якою мандрував по Сибіру. Амплау Б. — герой-коханець, драм. резонер.

Є. С. Халбичев.

БУНЧУК (татар.) — 1) Старовина військ. регалія у вигляді палиці з кулею (маківкою) або вістрям на верхньому кінці, прикрашеному китицями чи волосьсям переважно з кінського хвоста. У 16—18 ст. в укр. козацькому війську Б. — атрибут гетьманської влади (див. Клейноди). Офіційно 1578 Б. уперше передав запорожцям польськ. король С. Баторій на знак їхньої звитяги. На Запоріжжі Б. являв собою древко задовжки до 2,5 м з білими і червоними пасмами. Гетьманські Б. були білого, чорного або червоного кольору, з них звисали ще по дві срібні китиці. Наказним гетьманом вручалися малі Б., що мали довжину до 2 м. Б. охоронялися бунчужними. 2) У військ. оркестрах — прикраса або шумовий інструмент (з дзвіночками).

А. О. Леоніда.

БУРАЧЕК Микола Григорович (16.III 1871, с. Летичів, тепер смт Хмельн. обл. — 12.VIII 1942, Харків) — укр. живописець, сценарист, актор, педагог, письменник, історик мист-ва, засл. художник УРСР з 1936, засл. діяч мист. УРСР з 1941. Перші уроки малювання дістав від батька художника-аматора, а також І. А. Васюкова (брата художника Г. А. Васюка) — вчителя Кам'янець-Подільської гімназії. 1889 навчався в Київ. ун-ті (виключений за участь у студент. виступах). За рекомендацією М. Г. Савіної 1890 прийнятий актором до Кам'янець-Подільської рос. трупи. Ролі: Расплов («Весілля Кречинського» О. Сухово-Кобіліна), Нещасливцев («Ліс» О. Островського). Виконав оформлення до спектаклів «Затоплений дзвін» Г. Гауптмана, «Ліс» О. Островського, «Влада темряви» Л. Толстого та ін. Грав на сценах театрів багатьох міст України та Росії разом з такими майстрами, як М. Г. Савіна, В. Ф. Комісаржевська, П. М. Орленев та ін. Відвідував Рисувальну школу М. І. Мурашка, де навчався у М. К. Пимоненка і Х. П. Платонова. В цей час написав картини «Сутинки» (1890, Запоріж. ХМ), «На Дніпрі в сутинки» (1898, Київ, приватне зібрання). У березні 1905 брав участь у 1-й Всеукр. виставці у Львові. У Києві познайомився з Я. Станіславським, за рекомендацією якого вступив до Краківської академії красних мист-в (клас Я. Станіславського, після його смерті — Ф. Рушиця). 1910 у Парижі працював у майстерні А. Матісса, пізніше — у Вільній академії мистецтв Рансона. Серед творів цього періоду: «Давид-городок.

Полісся» (1910, Запоріж. ХМ), «Подвір'я взимку», «Церква Сен-Етьєн у Парижі» (обидва — 1911, ДМУОМ).

З 1912 жив у Києві. Член Т-ва київ. художників, Т-па укр. художників. 1917—19 та в період громадян. війни — учасник культур. буд-ва на Україні: член оргкомітету Національного зразкового театру, один із засновників Української державної академії мистецтв (1917 — її викладач, 1918 — президент), член літ.-мистецьких угруповань «Гроно», «Музагет». 1920 під керівництвом Б. виконано розписи Будинку селянина в Києві. 1921—24 — шкільний учитель малювання, режисер і актор аматор. театрів на Київщині.

З 1925 працював у Харкові. Один із засновників АРМУ, член ОСМУ, експонент АХЧУ, голова Харків. центр. бюро мист-в. Живописна спадщина Б. становить близько 10 тис. творів (частина загинула в роки Вел. Вітчизн. війни). Його пейзажі тонко передають колірне багатство природи, її мінливість, позначені впливом імпресіонізму. Серед творів — «Соняшники» (1914), «Дахи Софійського собору в Києві» (1917), «Дніпро. Хмари насуваються» (1934), «Яблуна в цвіту» (1936), всі — ДМУОМ; «Восени на Хоролі Миргород» (1917), «Взимку. Київ» (1920), «Сутінки над Бугом. Вінниця» (1929; всі — Запоріж. ХМ), «Березень», «Вітер у березні» (обидва — 1917), «Колосине жито» (1935), всі — Харків. ХМ, «Причинна. Реше та стогне Дніпр широкий» (1941, ДМШ) та ін. Як театр. художник Б. оформив спектаклі: «По дорозі в казку» О. Олеся (1918, Державний драматичний театр, Київ), «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького (1936, Харків, укр. драм. театр), «Наймичка» І. Карпенка-Карого (1938, Донецький укр. муз.-драм. театр) та ін.

Б. — автор багатьох мистецтвознавчих статей та монографій. Один з дослідників творчості Т. Г. Шевченка-художника (1928 — перша публікація «Про портрети Т. Г. Шевченка»). Атрибував сотні його акварелей і картин, зробив хронологію живописної та графічної спадщини Т. Г. Шевченка, заклад основи наук. методології її вивчення. З 1931 був наук. співробітником Галереї Т. Г. Шевченка в Харкові. Б. — автор літ. творів. Викладав у Київ. муз.-драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка (1918—21), Харків. худож. технікумі (1925—27) та Харків. худож. ін-ті (1927—31, з 1927 — професор). Серед учнів — М. Г. Деревус, І. М. Беклемишева, П. М. Горобець, Д. І. Кульбак, Д. П. Овчаренко та ін.

Тв.: Спогади про Г. І. Нарбута. «Біблотека вісти», 1927, № 1 (14). Українське малярство М. Самозіна. Х. 1930; Мое життя. К., 1932. Великий народний художник К., 1939.

К. Я. Бур-Бунчук у ролі Наталії Кошик («Єдиний гай» О. Корнієчука).

Літ.: Касіян В. Знавець образотворчої спадщини Шевченка, «Образотворче мистецтво», 1941, № 3; Дюженко Ю. Микола Бунчук. К., 1967; Абліцов В. Художник досліджує художника «Вітчизна», 1981, № 3; Абліцов В. Галанти. Дісталися для життя, «Вітчизна», 1985, № 6.

БУР-БУНЧУК Катерина Йосипівна [3(15). XI 1895, Харків — 3.II 1968, Рига] — рос. актриса, нар. арт. Латв. РСР з 1955. Навчалася на вокал. відділі Харків. муз. уч-ща, 1916 закінчила драм. студію А. П. Петровського. 1916—18 працювала в трупі М. М. Синельникова, 1919—22 — в театрах Петрограда, Москви, Ростова. 1923—68 — актриса Ризького рос. драм. театру. Ролі: Ковшик, Бочкарьова («Калиновий гай»), Платон Кречет («Без вини винні» О. Островського), Олена, Зоя («Дні Турбіних»), «Зойчина квартира» М. Булгакова).

О. Ф. Степаненко.

БУРДЕЙНИЙ Анатолій Дмитрович (10.VI 1934, с. Котляреве, тепер Микола. обл.) — укр. артист балету, балетмейстер, засл. арт. УРСР з 1968, 1951—56 — соліст балету Херсон. філармонії, 1956—67 — ансамблю пісні і танцю Київ. військ. округу, з 1976 — худож. керівник і балетмейстер нар. ансамблю «Дударик» Київ. комбінату хім. волокна. Сольні партії у хореографічних мініатюрах і танцях «Ми з України», «Гопака», «Повзунець», «Шевчики», «Моряки флотилії „Радянська Україна“» та ін.

В. Д. Турквич.

БУРАК Василь Миколайович (25.IX 1945, с. Стави Київ. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1983. Закінчив 1980 Київ. ін-т театр. мист-ва. З 1967 — актор Микола. укр. театру драми і муз. комедії. Ролі: Попандупло («Весілля в Малинівці» Л. Юхвіда), Буслай («Порги» О. Дударева), Дон Хуан («Дон Хуан» Г. Фігейреду).

І. І. Лісовенко.

БУРЕВІЙ Кость (справж. — Буровий Костянтин Степанович; псевд. — Едвард Стріха. Кость Соколовський, Варвара Жукова, Нехтенборенг; 2.VIII 1888, с. Велика Меженка Воронезької обл. — 15.XII 1934, Київ) — укр. письменник, публіцист, театрознавець. Освіту здобув самотужки; іспити за гімназію склав екстерном у Петербурзі, де згодом навчався на Вищих комерційних

курсах. Серед ранніх літ. творів: «Колчаківщина» (1919), «Поет білого прапора. О. Блок» (1921), «Розпад. 1918—1922» (1923). З 1925 в журн. «Червоний шлях» друкував уривок з роману «Хами», статті про Укр. клуб, Укр. драм. студію та діяльність спілки «Село і місто» у Москві, в організації яких брав активну участь. У Москві організував виставки творів укр. художників, зокрема школи М. А. Бойчука. Відомі літературознавчі праці: «Європа чи Росія. Шляхи розвитку сучасної літератури» (1928), «Три поети» (1931; про творчість П. Г. Тичини, М. В. Семенка, В. А. Поліщука). Написав монографію «Амвросій Бучма» (1933). Драм. твори: «Хами» (1925), «Опортунія» (1930); театр «Веселий пролетар», реж. Я. Д. Бортник), «Чотири Чемберліни» (1931, 2-а ред., 1933; театр «Березиль», режисери Б. О. Балабан, В. М. Складаренко), істор. трагедія «Павло Полуботок» (1928; пост. 1991 Львів. укр. драм. театром ім. М. Заньковецької, режисер і виконавець гол. ролі — Ф. М. Стригун). Редагував монографії про художників Д. Г. Левицького та М. С. Самокиша, театр. мемуари П. К. Саксаганського, М. А. Кропивницького, М. К. Садовського. Репровований 1934. Реабілітований 1957.

Тв.: Пародія Зосядріши Автошкіну» (Нью-Йорк, 1955; Павло Полуботок «Березиль», 1991, № 1).

Літ.: Лаврінко Ю. Кость Буревій — Едвард Стріха: В кн.: Лаврінко Ю. Родзинський Відродження Мюнхен, 1959. М. Г. Лаврінський.

«БУРЕВІСНИК» — ансамбль танцю. Ств. 1968 при Палаці культури і техніки Харків. тракторного з-ду. З 1973 — народний самодіяльний. Керівник — П. І. Межубовський. В репертуарі хореограф. сюїта «Народжена Жовтнем», композиції «Спів трембіти», «Святкова слобідська», «Троїста лагідна», «Ворота», «Лелеченьки». Лауреат всесоюз. і респ. фестивалів та оглядів народності. Учасник міжнар. конкурсів у Болгарії (1978, золота медаль), Днів культури СРСР у Франції (1975), Гастролі в Сомалі, Йємені (1974), Іспанії (1981), Франції (1984), Польщі, Бельгії, Люксембурзі (1987).

В. В. Кубаченко.

БУРЖУА Клод (?—?) — архітектор. Родом з Франції. 1774—82 викладав у петерб. АМ, з 1777 — її академік, з 1784 працював у Херсоні під керівництвом інж. М. І. Корсакова над проектами фортифікації громад. споруд. В. І. Тимофєєв.

БУРААКА Володимир Борисович (16.VIII 1947, Харків) — укр. артист балету, засл. арт. УРСР з 1976. Після закінчення 1964 хореограф. студії при ансамблі танцю України — соліст балету Донецького театру опери та балету. Партії: Дросельмейєр («Лускунчик» П. Чайковського), Брамін, Еспада («Баядерка»), Дон Кіхот. А.

Мінкуса), Тібальда («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва).

В. Д. Туркович.

БУРААКА Іван Євстратович (справж. — Кириос; ? — 1893, Саратов) — укр. актор. Працював у рос. трупі Г. І. Матковського (Воронеж), в укр. трупах М. А. Кропивницького (1892), М. П. Старицького, Т. П. Колесниченка, П. С. Мирова-Бедюха (1890—93). Ролі: Возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Бичок, Гершко («Глизи», або ж павук», «Помирилися» М. Кропивницького), Прокіп («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка).

Є. С. Хлібчин.

БУРААЦЬКІ ПІСНІ — укр., рос. та білорус. нар. соціально-побутові пісні про безпритульних, самотніх заробітчан-бурлак, які наймалися чорноробами на чумацькі та риболовецькі промисли, вантажниками на водних шляхах, а з розкладом феодално-кріпосницьких відносин — на фабрики, заводи, в найми. Відгалуження *наймитських пісень* і *заробітчанських пісень*. Набули поширення на всій тер. України, особливо на Подніпров'ї та в пд. областях. У Б. п. відображено типові для бурлаччини життєві ситуації та настрої: приниження у наймах, туга за рідними, смерть на чужині, зневіра в житті. Розповідь здебільшого ведеться від першої особи.

Б. п. різні за стилем, позначені локальними особливостями тих місцевостей та середовищ, де вони виникли або з яких походили їх носії. Виконуються соло або хором, проймають тужливими інтонаціями («Да забіліли сніги», «Чом соловей не щебече», «Да не жаль мені на галочку», «Горе, горе тим сиротам», «Зібралися всі бурлаки», «Нема гірше так нікому», «Ой ти, мила моя біла»). Подекуди спостерігаються і прямі мелодичні аналогії з піснями ін. жанрів: *історичними піснями* (напр., Б. п. «Ішов бурлак із панщини, гей, гей!» подібна до історичної «Чорна рілля ізорана»), *жартівливими піснями*, *козацькими піснями* («Ой Одеса моя мила» близька до «Ой я козак нещасливий»). Щодо форми Б. п. притаманні такі співвідношення стоп у рядках: 4+4, 4+3, 6+6, 4+4+6, 6+6+4+4+6, строфи з внутр. повторами рядків та подовженнями їх за рахунок вигуків «ой», «гей», сполучників «та», «ада» та ін. Б. п. разом з наймитськими та заробітчанськими були важливою сполучною ланкою між сільс. і міськ. культурами, впливали на формування і розвиток *робітничих пісень*, *солдатських пісень*, *революційних пісень*, муз.-поетич. фольклору громадян. війни. Образи, поетичні тропи Б. п. використав І. П. Котляревський у п'єсі «Наталка Полтавка», Г. Г. Шевченко — в поезіях «Тяжко, важко в світі жити», «Вітер з гаєм розмовляє», І. С. Нечуй-Левицький — у повісті

«Бурлачка» та ін. До мелодій Б. п. зверталися і профес. композитори (серед ранніх зразків — варіації «Українка» Й. Вітвицького на тему пісні «Зібралися всі бурлаки», серед. 19 ст.). Обробки укр. Б. п. здійснили М. В. Лисенко, К. Г. Стеценко, М. Д. Леонтович, О. А. Кошиць, П. О. Козицький, Б. М. Лятошинський та ін. Б. п. входили до репертуару хорів М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка, М. Д. Леонтовича, О. А. Кошиця, в наш час — до репертуару переважно більшої частини профес. і самодіяльних хорових колективів республіки. Серед записувачів і дослідників Б. п. на Україні — М. І. Костомаров, М. А. Маркевич, А. М. Конощенко, М. В. Лисенко, П. П. Чубинський, Є. Е. Липцова, М. П. Гайдай, П. Д. Демущий, Д. М. Ревуцький, А. Хвиля та ін.

Лит.: Наймитські та заробітчанські пісні. К., 1975. С. 11. Грощак.

БУРАЕСК (франц. *burlesque*, з італ. *burlesco*, від *burla* — жарт) — у театр. мист-ві жанр пародійної, героїко-комічної вистави, заснований на контрастному поєднанні «високого» і «низького» стилів, використанні *буфонади*. У Б. піднесена тема викладається «низькими» простонародними засобами, дрібна тема — «високим стилем». Б. спрямований на висміювання застарілих мистецьких форм і канонів. Напр., проти догм *класицизму* написана «Енеїда» І. Котляревського, проти застарілих форм *романтизму* спрямовані п'єси Козьми Прутков. Форми Б. використовуються і в укр. театрі проти штампу побутовізму, ажуромантизму, гірших зразків сцен. мист-ва. Бурлескний характер мали сценічні версії «Енеїди» І. Котляревського в *Садовського* М. К. театрі (1910), *Полтав.* (1976), *Запоріж.* (1978) укр. муз.-драм. театрах, Київ. укр. драм. театрі ім. І. Я. Франка (1986), вистави «Пошились у дурні» М. Кропивницького в «Березолі» (1924), «Вій» Остапа Вишні за М. Гоголем (1925), гопака-опера «Конотопська відьма» за Г. Квіткою-Основ'яненком в Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1982) та ін.

Ю. М. Бобошко.

БУРАЮК Алла Леонідівна (27. XI 1935, с. Переволочна Полтав. обл., знято з обліку у зв'язку із затопленням) — українська і рос. актриса, нар. арт. УРСР з 1979. Закінчила 1957 Харків. ін-т театр. мист-ва (курс І. О. Мар'яненка). Працювала в Київ. театрі транспорту (1957—59), Донец. обл. рос. драм. театрі (1959—60), Донец. укр. муз.-драм. театрі (1962—79); з 1979 — у Київ. молодіжному театрі. Ролі: Прися («Шельменко-денщик» Г. Квіткі-Основ'яненка), Секлета («За двома зайцями» М. Старицького), Марина («Марина» М. Зарудного), Сара («Іванов» А. Чехова), Мезальнісова

Д. Д. Бурляк.
Автопортрет. Олія.
1921. ДМУОМ Київ.

(«Баян» В. Маяковського), Комісар («Оптимістична трагедія» В. Вишневського), Гелена («Варшавська мелодія» А. Зорина), Барба («Вій, вітерець» Я. Райніса), Луїза («Підступність і кохання» Ф. Шіллера). Концертна діяльність.

О. В. Вдовенко.

БУРАЮК Давид Давидович [9 (21). VI 1882, хутір Семирогівщина Харків. губ. — 15. I 1967, Нью-Йорк, США] — укр. та рос. художник-футурист, поет, теоретик мист-ва. Навчався 1898—99 в Казанській худож. школі, 1902, 1910—11 — в Одес. худож. училищі, 1903 — в Мюнхені у А. Ашбе, 1904 — в Парижі у Ф. Кормова, 1911—13 — у МУЖСА. На поч. 20 ст. виставляв свої твори у Херсоні, на виставках *Товариства харківських художників* (один із його засновників), *Товариства південноросійських художників* і «Салону» В. О. Іздебського в Одесі, у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ). Один із організаторів рос.-укр. мистецьких об'єднань «Ланка» (Київ, 1908), «Спілка молоді» (Петербург, 1910), «Бубновий валет» (Москва, 1910). У 1920—21 жив в Японії, з 1922 — у США. Підтримував зв'язки з музеями Києва, Харкова, Львова, Херсона. Листувався з діячами укр. мист-ва (С. А. Таранушенком, В. Д. Єрмиловим та ін.). У своїй творчості звертався до укр. теми, використовував традиції укр. нар. живопису. Твори: «Святослав» (1915, ДТ), «Козак Мамай» (1916), «Запорожці у поході» (ДРМ), «Рибалки», «Карусель» (20-і рр. ДМУОМ). Видавав свій мистецтвознавчий журнал. У Нью-Йорку відкрито мемор. музей художника, де зберігається осн. частина його творів. Твори Б. зберігаються також у ДТ, ДМУОМ, Тамбовської КГ. Та. Единий естетический Росії. — Весеннее контрагентство муз. М., 1915, Виктор Николаевич Паламов. «Новая теория», 1929, № 10. С. І. Білокінь.

БУРАГІНА Лідія Іванівна (23. XII 1926, Дніпропетровськ) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1977. Закінчила 1949 Дніпроп. театр. уч-ще (курс А. І. Бондаря-Бігородського). Працювала в Дніпродзержин. (1949—51), Вінн. (1952—58) і Луганському (1959—82) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Наталка («Ніч під Івана Купала» М. Старицького), Одарка, Гашина («Фараони» О. Коломійця), Варвара («Королева тюльпанів» Ю. Мокрієва).

БУРМЕНКО Іван Іллєч (18. VII 1918, м. Чигирин Черкас. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1940 Київ. театр. ін-т. Працював у Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1946—48), Житомир. укр. муз.-драм. театрі (1948—52), Харків. театрі муз. комедії (1952—59); з 1959 — в Крим. українському музично-театрі (Сімферополь). Ролі: Возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Довгоносик («В степан України» О. Корній-

А. І. Бурляк.

чука), Карбишев («Коли мертві оживають» І. Рачади). Г. С. Фіцко: **БУРНЕТ** Яків (? — ?) — укр. золотар 17 ст. Шотландець за походженням. Жив і працював у Львові. Належав до золотарського цеху. В архівних документах згадується 1637. Виготовляв булав, в т. ч. перначі, прикраси на замовлення вельмож, у т. ч. черніг. воеводи М. Калиновського.

Г. В. Савчук. **БУРСА** (лат. bursa — гаманець, торба, від грец. βύρσα — шкіряний міх) — спершу гуртожиток для бідних студентів в середньовічних ун-тах. Виникла у Франції, пізніше — у Німеччині. У 17—19 ст. Б. наз. гуртожиток при чол. духовній школі на Україні і в Росії. Перший будинок Б. на Україні (дерев., не зберігся) споруджено при Київ. братській школі (1615; див. Київська академія, Братський монастир у Києві). На його місці 1778—1816 (за ін. джерелами — 1765—1816) за проектом арх. І. Г. Григоровича-Барського було зведено мурований будинок у стилі укр. барокко (т. з. Стара Б.). Спочатку одноповерховий, прямокутний у плані, з високим дахом із заломом. Після пожежі 1809—11 (за ін. джерелами — 1816) за проектом арх. А. І. Меленського Б. було розширено і надбудовано. Споруда набула класицистичного вигляду: бароккові фронтони і дах розібрано, центр. вхід акцентовано чотириколонним портиком. У серед. 19 ст. портик було замуровано. На гол. фасаді кол. Б. 1974 встановлено мемор. дошку укр. співакові і композитору С. С. Гулаку-Артемовському, який жив і навчався в ній 1824—30.

Б. на тер. Софійського монастиря у Києві збудовано 1763—67 у стилі укр. барокко, за проектом архітекторів М. Юрасова, Ф. Папова. Будинок споруджували як келії монастирські. Після закриття монастиря 1786 тут містилася до 1917 Софійська духовна школа — Б. 1825—38 будинок було зайнято під митрополичі покої. Б. являє собою великий двоповерховий прямокутний будинок з підвалами і ризалітами на гол. пд. фасаді, з високим дахом із заломом. Фасади розчленовано пілястрами — коринфського ордера, їх завершує складний багатоступчастий карниз. В обрамленні вікон і характері пілястр простежується вплив рос. арх-ри 18 ст.

Бурса у Києві. 1763—67. Арх. М. Юрасов, Ф. Попов.

У 1825—38 до ризалітів прибудовано тамбури з двоповерховими портиками доричного ордера. Після перебудов у 19 ст. змінилося планування споруди, порушено початковий ліплений декор. 1976 проведено реставрацію пам'ятки (арх. В. І. Корнєєва), її фасади відновлено у формах 18 ст. Будинок пристосовано під Архів-музей літератури і мистецтва України. Мала Б. у Києві входить до ансамблю Іллінської церкви (1692), обмежує її тер. з Пн. Споруда у плані — неправильний прямокутник, одноповерхова, планування секційне. Б. Спасо-Преображенського монастиря у Новгороді-Сіверському збудована 1657—67 у стилі укр. барокко. Прямокутна у плані, двоповерхова, з боку пн.-зх. фасаду — двоярусні галереї-аркади. Простінки між арками першого поверху декоровано напівколонками, балісинами і профільованими поясами з гирьками. Другий поверх прикрашено нішами. Між поверхами проходить гурт, над яким розміщено поребрик. Споруду реставровано 1954—58.

Г. І. Максимова. **БУРСА-ДОЛЕНГА** (Bursa-Dolenga) Станіслав Владислав (22.VIII 1865; с. Обертин, тепер смт Івано-Фр. обл. — 29.V 1947, Краків) — польс. композитор, педагог, хорівий диригент, муз. діяч і критик. Музики навчався в Коломиї, Кракові, Мілані, Львові (у Ф. Сломковського, М. Солтиса, С. Невядомського, Г. Ярецького). 1892—94 керував у Львові хором т-ва «Сокіл» (в репертуарі — хори М. В. Лисенка, М. М. Вербицького, А. К. Вахнянина та ін.), 1894—1901 — чол. хором Галицького музичного товариства. 1900—01 видавав журн. «Мистецькі відомості» (польс. мовою), в якому виступав за зміцнення польс.-укр. муз. зв'язків, рецензував обробки укр. нар. пісень Я. Галля, концерти Львівського «Бояна», укр. митців (О. П. Мишуги та ін.).

А. З. Мазепа. **БУРСИ МУЗИЧНІ** — муз. навч. заклади для дітей бідняків і нижчих верств населення. Від 16 ст. існували майже при всіх колегіумах Польщі та Зх. України. Їх структура і програми навчання (теорія музики, композиція, гра на муз. інструментах, спів) були близькі до тогочасних італ. консерваторій. З поч. 17 ст. Б. м. існували в Кам'янці-Подільському, Львові (1615 — при єзуїтській колегії, 1727 — при домініканському монастирі), Луцьку (1720), Станіславі (тепер Івано-Франківськ, 1743), Житомирі (1766), Кременці (1-а пол. 18 ст.), Барі, Острозі та ін. містах.

А. З. Мазепа. **БУРСЬКА** Інна Володимирівна (1887, Київ — 25.VI 1954, Нью-Йорк) — укр. і рос. співачка (меццо-сопрано). Вокал. освіту здобула в Київ. муз. уч-щі. Вдосконалювала мист-во співу в Італії. 1913—16 — солістка Ки-

їв., 1916—21 — Одес. опер. З 1922 жила у США (солістка Чикагської опери та «Метрополітен-опера» в Нью-Йорку). Партії: Марина Мишек («Борис Годунов» М. Мусоргського), Кончаківна («Князь Ігор» О. Бородіна), Любава («Садко» М. Римського-Корсакова), Амнеріс («Аїда» Дж. Верді) та ін.

І. М. Лисенко. **БУРЦЕВ** Костянтин Якович (25.I 1924, Москва) — рос. актор, засл. арт. УРСР з 1977. Закінчив 1949 ДІТМ ім. А. В. Луначарського в Москві (курс нар. арт. СРСР М. С. Плотнікова). Працював у театрах Ростова (1949—52), Тьвері (1952—56), Майкопа (1956—57), Махачкалі (1957—59); в Дніпроп. рос. драм. театрі ім. М. Горького (1959—84). Ролі: Авілов («Відкриття професора Авілова» Ю. Щербака), Добчинський («Ревізор» М. Гоголя), Таланов («Навала» Л. Леонова).

С. Я. Левенець. **БУРЦЕВА-ІСІЧЕНКО** Таїсія Миколаївна (4.III 1924, м. Щитри Курської обл.) — укр. співачка (сопрано), засл. арт. УРСР з 1956. Закінчила 1949 Харків. консерваторію (клас М. Г. Михайлова-Сидорова). 1948—71 — солістка Харків. театру опери та балету. З 1969 — викладач Харків. ін-ту мист-в. Партії: Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Катерина (однодій. опера М. Аркаса), Ярославна («Князь Ігор» О. Бородіна), Леонора («Трубадур» Дж. Верді). Учні — В. Г. Ломакін, А. І. Суханова.

І. М. Лисенко. **БУРШТЕЙН** Ася Павлівна (1904, м. Черкаси — 1974, Львів) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1946. Закінчила 1923 драм. студію при Черкас. міськ. відділі нар. освіти. З 1924 — актриса Харків. ТЮГу (з 1944 — у Львові). Ролі: Юнга («Загибель ескадри» О. Корнійчука), Павла («Зірки» М. Горького), Андрюша («Сміх і сльози» С. Михалкова), Герда («Снігова королева» за Г. Х. Андерсеном).

С. М. Веселів. **БУРШТИН** — природна органічна сполука; те саме, що й янтар. Використовують для оздоблення і виготовлення прикрас.

БУРЯК Борис Спиридонович (б. VIII 1913, ст. Рубіжне, тепер місто Луган. обл. — 21.XI 1993, Київ) — укр. літературознавець, письменник, кінознавець, доктор філологічних наук з 1964, професор з 1973. Закінчив 1939 Київ. ун-т. 1958—61 — гол. редактор Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка, 1972—76 — зав. відділом кінознавства ІМФЕ АН УРСР. 1976—91 — зав. кафедрою кінознавства, з 1991 — викладач Київського театрального ін-ту, одночасно 1977—87 — гол. редактор респ. наук. щорічника «Мистецтво кіно». Автор роману «Тарас Журба» (1951), сценарію документ. фільму «Ярослав Галан» (1962), книг з питань розвитку укр. л-ри та кіно мист-ва («За законами кра-

си», 1963; «Прогрес і світ прекрасного», 1974, та ін.). Б. — один з авторів «Історії українського радянського кіно» у трьох томах (т. 1—2, 1986—87). Всесоюзна (1972) та респ. (1974) премії в галузі літ.-худож. критики.

БУРЯКІВСЬКИЙ Юрій Олександрович [22.V (4.VI) 1914, м. Речиця, тепер Гом. обл. — 18.VII 1973, Київ] — укр. і рос. письменник. Навчався в Київському політех. ін-ті, з 1932 — на журналістській роботі. Серед творів: п'єси «Зелена ракета» (1946), «Дім з двома антенами» («Спрага», 1965), «Ніч перед чудом» (1968—73), «Пі перший крок» («Година пік», 1970). Найвідоміший драм. твір Б. — п'єсу «Прага залишається моєю» (1949—50) було поставлено під назвою «Юліус Фучік» у Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1950, реж. Б. Н. Норд, у гол. ролі — В. М. Добровольський). Театр Одес. військ. округу (1951, Держ. премія СРСР, 1952; у гол. ролі — А. І. Аркадьєв); Празькому нац. театрі (1951, реж. Я. Шкода), театрі «Берлінер ансамбль» (1951, у гол. ролі — Е. Буш) та ін. Автор кіносценарію «Світ, повернутий до сонця» (1964, Укр. студія хроніально-документ. фільмів). Перекладач п'єси С. Альошина «Все залишається людям».

Тв.: Письма. Избранное. К., 1975.

БУРЯКОВСЬКИЙ Аркадій (Арон) Мойсейович (20.VI 1920, с. Поліське, тепер смт Київ. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1972. Навчався 1939—41 в Київ. театр. ін-ті. У 1946—89 — актор Київ. театру ляльок. Ролі: Творець, Мартін Кабот («Божественна комедія», «Чортів млин» І. Штока), Кац («Йосиф Швейк проти Франца-Йосифа» В. Костянтинова та Б. Рацера за Я. Гашеком), Океан («Вогнище Прометей» Ю. Марциняквичуса).

БУРЯКОВСЬКИЙ Максим Семенович (1744, Київ — 1812, там же) — укр. живописець. Навчався і працював у Лаврській іконописній майстерні. Під керівництвом З. Голубовського брав участь у поновленні настінного живопису Успенського собору Києво-Печерської лаври (1773, 1774 та 1776). У кін. 1782 — на поч. 1783 в Михайлівському Золотоверхому монастирі писав ікони та золотив різьблення. Виконував численні картини та ікони на замовлення монастирів, військ. частин та приватних осіб, зокрема 1796 для Києво-Печерської лаври писав «підносні» ікони «Успіння».

БУРЯЧОК Іван Мартинович [псевд. — І. Буруля, Невір, Нев; 28.IX (10.X) 1877, с. Лозувата, тепер Він. обл. — 24.X 1936, Київ] — укр. художник. Навчався в Рисувальній школі М. І. Мурашка. 1896—1903 — у Краків. Академії красних мист-в. Пра-

І. М. Бурячок.

цював у галузі станкового і театр.-декораційного живопису, книжкової і сатирич. графіки. 1906 разом з Ф. С. Красицьким, О. Г. Сластіном, В. В. Різниченком заснував журн. «Шершень», де опублікував карикатури «Від молдавнина до фінна...», «Вільна Америка», «Під сучасним режимом» та ін. 1908—18 — художник (з 1912 — гол. художник) Садовського М. К. театру, в якому оформив вистави «Сава Чалій» І. Карпенка-Карого (1906), «Наталка Полтавка» (1912) та «Утоплена» (1913) М. Лисенка, «Камінний господар» Лесі Українки (1914) та ін. 1919—22 — художник театру Народного дому у Вінниці; 1922—23 — Київ. укр. драм. театру ім. М. Заньковецької, де оформив вистави «Розбійник Кармалюк» М. Старицької-Черняхівської, «Гайдамаки» за Т. Шевченком, «Розбійники» Ф. Шіллера та ін. Працював карикатуристом у газ. «Радянське село» (1923—26), «Селянській газеті» (1926—30). Серед творів: живописні — «Портрет М. В. Лисенка» (1910), «Автопортрет», «Брид через річку», «Степа», «Дозріле жито» (всі — поч. 20 ст.) та ін.; іл. до «Енеїди» І. Котляревського, байок А. І. Глібова, казок братів Грім та ін.

Літ.: Габелко В. Майстер української сценографії. «Образотворче мистецтво», 1980, № 5; Іван Бурячок, Микола Бурячок. Каталог виставки творів. К., 1982.

БУСЛАЄВ Федір Іванович [13 (25).IV 1818, м. Керенськ, тепер с. Вадинськ Пенз. обл. — 31.VII (12.VIII) 1897, с.ще Люблін, тепер у складі Москви] — рос. філолог, фольклорист та мистецтвознавець, дійсний член Петерб. АН (з 1860), доктор рос. словесності та історії мист-ва. Закінчив 1838 Моск. ун-т, з 1847 — його професор. У своїх працях «Історичні нариси російської народної словесності й мистецтва» (т. 1—2, 1861), «Загальні поняття про російський іконопис» (1866), «Історичні нариси з російського орнаменту в рукописах» (1917) та ін. зібрав і узагальнив величезний фактичний матеріал з історії давньорус. мист-ва, в т. ч. мист-ва

Київської Русі. Автор досліджень про М. Й. Микешина, К. О. Трутовського. в. В. Шлегель. **БУТАФОР** (від італ. buttafuori — помічник режисера) — працівник сцени, який виготовляє предмети бутафорії. На Україні Б. готує Одес. театр. художньо-тех. уч-ще.

БУТАФОРІЯ — предмети сценічної обстановки, спеціально виготовлені і підібрані під справжні. До Б. належить імітація скульптури, меблів, посуду, квітів, зброї, прикрас, деталей костюму і т. д. Б. не є точною копією оригіналу, відзначається виразністю зовн. форми, зумовленою характером спектаклю і специфічними вимогами сцени. Б. виготовляють з дешевого і простого матеріалу. Предмети Б. використовували скоморохи, їх широко застосовували у 19 ст. в істор. п'єсах, оперно-балетних виставах, побутовій драмі. М. Л. Кропивницький, М. К. Садовський, П. К. Саксаганський почали використовувати Б. як один із засобів втілення режисерського задуму вистави.

БУТЕНКО Ганна Макарівна (справж. — Петрова; ? — ?) — укр. актриса 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст. У сезоні 1907—08 грала драм. ролі в Сабініна Л. Р. трупі, зокрема 1908 у виставі «Уріель Акоста» К. Гуцкова виступала в ролі Юдіфи.

БУТЕНКО Іван Пилипович [12 (24).I 1854, Херсонщина — 6 (18).II 1891, Москва] — рос. співак (бас). Закінчив 1876 юрид. ф-т Новорос. ун-ту в Одесі. Вокал. освіту здобув приватно: спочатку в Одесі, після 1878 — у Франції (в У. Маркесі) та Італії (в А. Буцці). Співав у театрах Мантуї, Мілана і Неаполя. 1883—85 співав в Одес. рос. опері, 1885—91 — соліст Великого театру в Москві. Партії: Тарас («Тарас Бульба» В. Кашперова), Сусанин, Руслан («Іван Сусанин»), «Руслан і Людмила» М. Глінки, Дубровин («Сон на Волзі» А. Аренського), Пимен («Борис Годунов» М. Мусоргського), Мефістофель («Мефістофель» А. Бойто, перше виконання в Росії), Зарастро («Чарівна флейта» В. Моцарта).

Літ.: Кругляков С. Іван Бутенко. «Музыкальное обозрение», 1886, № 23; Кашкин Н. Д. И. П. Бутенко [Некрол]. «Артист», 1891, № 12; Голосовод А. А. Русский оперный театр XIX века. Л., 1973.

БУТЕНКО Леонід Михайлович (23.II 1948, смт Васильківка Дніпроп. обл.) — укр. хоровий диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1987. Закінчив 1972 Одес. консерваторію (клас Д. С. Загребського); з 1984 — її викладач. З 1972 — хормейстер, з 1974 — гол. хормейстер Одес. театру опери та балету. Брав участь у підготовці прем'єр опери-балету «Вій» В. Губаренка (1980), опер «Незражене кохання» Л. Колодуба (1983), «Катерина» М. Аркаса (1988), балету з хором «Війна і мир» В. Овчинникова (1990).

І. М. Бурячок. Інтернаціонал. Тшш. перо. 1920.

БУТЕНКО Остап Якович (бл. 1860, м. Люботин, тепер Харків, обл.—?) — укр. кобзар. У семирічному віці втратив зір. Бл. 1876—79 навчався у кобзаря Є. Куліша. Цюліга грав біля Куряжського монастиря (побл. Люботина). Виконував думи «Про Олексія Поповича», «Про козака Голоту», «Про удову», «Про брата та сестру», пісні «Нема в світі правди», «Всякому городу нрав і права». Текст цих творів, а також розповідь Б. про побут і світогляд кобзарів, роздуми про кобзарське мист-во записав 1901 Є. І. Крист. Серед учнів Б.—кобзар М. Даниленко.

Лит.: Крист Е. И. Кобзари и лирики Харьковской губернии. В кн.: Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда, т. 2. Х., 1902. Б. М. Желанский

БУТКО Олексій Іванович (1892, м. Ізюм, тепер Харків, обл.—1960, там же) — укр. майстер нар. кераміки. Створював скульптуру, посуд (тикви, дзбанки, макітри, двійнята). Вкривав їх поточною свинцевою поливою з зернинами окису міді або марганцю, які при випадюванні утворюють вертикальні смужки. Твори Б. зберігаються у ДМУНДМ, НМА.

Ю. П. Ашук

БУТКОВ Борис Григорович [11 (24).VII 1905, м. Калач, тепер Воронежської обл.—15.VII 1969, Харків] — укр. співак (тенор). Закінчив 1929 Харків. муз.-драм. ін-т. 1929—59 — соліст Харків. театру опери та балету. Партії: Петро («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Лизогуб («Богдан Хмельницький» К. Данькевича), Шуйський («Борис Годунов» М. Мусоргського; Держ. премія СРСР, 1952), Ленський («Євгеній Онегін» П. Чайковського), Пінкертон («Чіо-Чіо-сан» Дж. Пуччіні).

І. М. Лисенко

БУТНИК Іван Данилович (1887, с. Барішівка, тепер смт Київ, обл.—1927, Полтава) — укр. графік. Худож. освіти не мав. Жив у Чернігові, з 1918 — у Полтаві. Працював у галузі книжкової графіки. В ілюстраціях інтерпретував надбання укр. книжкового мист-ва, зокрема мотиви рослинного візерунка. Серед творів — іл. до «Букваря для дорослих», зб. «Українські народні думи» (всі — 1918), малюнки на шевченківську тематику («Хата батьків Т. Г. Шевченка», «Могила Т. Г. Шевченка в Каневі», 1918, Полтав. ХМ), орнаментальні вистіпки та ін.

В. М. Халко

БУТНИК Степан Данилович [23. XII 1873 (4.I 1874), с. Барішівка, тепер смт Київ, обл.—3.VII 1952, Полтава] — укр. живописець і графік. Батько Б. С. Бутника. Сіверського, брат І. Д. Бутника. Худож. освіти не мав. 1890 переїхав до Чернігова, з 1932 жив у Полтаві. У ранній період творчості написав картини, в яких наслідував *передвижників* («Одна лишилаась», 1902; «Спогади», 1905; «Невтішні вісті», 1905—06; «За працю», 1907 та ін.). Найзначніша частина мистецької

спадщини Б. — книжкові ілюстрації. Серед них: іл. до читанки «Ясні зорі» (1918), до укр. нар. дум (1918—19), дит. книги «Омелькова сімечка» (1927—30), творів І. Я. Франка «Лисича і дрозд», «Лисичка-кума» (1929), М. М. Коцюбинського «Подарунок на іменини», «Він іде», «Лялечка», «Ціпов'яз», «Сміх» (всі — 1938). 1918 у Полтаві видано серію малюнків Б. «Кобзарі і лірники». У кін. 40 — на поч. 50-х рр. працював над серією тематичних листівок «Українські загадки». Твори зберігаються в Полтав. ХМ, літ.-мемор. музеї М. М. Коцюбинського у Чернігові. В. М. Халко.

БУТНИК-СІВЕРСЬКИЙ Борис Степанович [3 (16).III 1901, Чернігів — 5.XI 1983, Київ] — укр. мистецтвознавець, канд. істор. наук з 1946. Син С. Д. Бутника. Закінчив 1926 Київ. археол. ін-т. Працював у галузі історії укр. образотвор. мист-ва, зокрема шевченкознавства, нар. декор. мист-ва, плаката, худож. критики. Монографії «Архітектор В. І. Беретті в Києві» (1947), «Григорій Петрович Світлицький» (1958), «Радянський плакат епохи громадянської війни. 1918—1921» (1960), «Респін і Україна» (1962), «Українське радянське народне мистецтво. 1917—1967», кн. 1—2 (1966—70), «Українське народне мистецтво. Живопис» (1967), «Виставки радянського образотворчого мистецтва», т. 1—2 (1967), «Народні українські малюнки» (1971), «Український радянський сувенір» (1972). Брав участь у колективних працях «Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка» (т. 1—4. К., 1961—64); «Історія українського мистецтва» (т. 6. К., 1968).

БУТОВИЧ Микола (I.XII 1895, с. Петрівка, тепер Полтав. обл.—21.XII 1961, м. Гагензан, побл. Нью-Йорка, США) — укр. живописець і графік. 1906—13 навчався у Полтав. кадетському корпусі, на поч. 20-х рр.—в АМ та Вищій худож.-пром. школі у Празі, Шарлоттенбурзькій художньо-пром. школі у Берліні, 1922—26 — в Академії графічних мист-в у Лейпцигу. В 20—30-х рр. жив у Парижі, в Югославії. У 30—40-х рр. викладав у Львів. худож. школі, працював як графік, ілюстратор в укр. видав. Галичини. Разом з П. М. Ковжуном і Р. Лісовським пропагував здобутки школи Г. І. Нарбута, сприяв піднесенню книжкової графіки. З 1947 — у США, де, використовуючи прийоми лубка, нар. картинки, лялькового театру, створив ориг. варіант стилю «неопримітивізм». Зазнав впли-

М. Бутович.
Роздеина листівка.
30-і рр. 20 ст.

ву експресіонізму. В доробку Б. переважають теми укр. нар. звичаїв, міфології, фольклору, вирішення яких позначені гумором і гротеском. Серед творів — іл. до творів М. В. Гоголя, І. П. Котляревського, П. О. Куліша, В. С. Стефаника; книжок «Українське козацтво», «Історія графічного мистецтва»; серія *дереворитів* «Українські демони» (1924); живописні полотна на теми укр. фольклору; ескізи до балету «Ладо» (1951, не здійснений), видавничі знаки, екслібриси. Працював також у галузях монумент. живопису (розписи церков), кераміки, текстилю. Лит.: Січинський В. Дереворити Миколи Бутовича. «Мистецтво», 1936, № 1; Книга митців і діячів української культури. Торонто, 1954; Січинський В. Микола Бутович. Нью-Йорк, 1956. Д. О. Горбачов, М. С. Забоненко.

БУТОВСЬКА Галина Іванівна [30.IX (13.X) 1914, с. Біляївка, тепер місто Одес. обл.—8.VII 1983, Одеса] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1972. Закінчила 1941 Одес. театр. уч.-ще. Працювала в Балтському драм. театрі ім. Г. І. Котовського (1946—47), Одес. укр. муз.-драм. театрі ім. Жовтневої революції (1944—83 з перервою). Ролі: Секлета («За двома зайцями» М. Старицького), Ганна («97» М. Куліша), Глафіра («Єгор Буличов та інші» М. Горького).

В. В. Голота

БУТОВСЬКИЙ Семен Юхимович (1886—1967) — укр. актор, співак (драм. тенор), режисер. Працював у театрі М. К. Садовського (1909—15), у *Товаристві українських артистів* під керівництвом І. О. Мар'яненка, за участю М. К. Заньковецької та П. К. Саксаганського (Одеса, Київ; 1915—16), входив до складу худож. комісії «Музичної грими» (1919, Київ). З 1929 — режисер Одес., з 1931 — Дніпроп. театрів опери та балету. З серед. 40-х рр.—у Зальцбургу (Австрія) і США. Ролі: Андрій («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Еол, Левко («Енеїда», «Утоплена» М. Лисенка), Йонтек («Галька» С. Монюшка). Вистави: «Тарас Бульба» М. Лисенка (1929), «Золотий обруч» Б. Лятошинського (1930, перше виконання).

Є. С. Хлібцевич

БУТОРІН Микола Миколайович [15(27).V 1893, Петербург — I.X 1961, Иркутськ] — рос. актор і режисер, засл. арт. РРФСР з 1945. Закінчив 1914 Петерб. драм. школу. Працював у театрах різних міст РРФСР. Був одним із засновників пед. ТЮГу ім. О. С. Пушкіна (1927), режисером укр. муз.-драм. театру ім. Т. Г. Шевченка (1928—29), рос. драм. театру ім. Горького (1938—39, всі — у Дніпропетровську), Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка (1929—30); здійснив постановки в ін. театрах республіки. Вистави: «Скупий» Ж. Б. Мольєра (1927), «Розлом» Б. Лавреньова (1928), «Місто вітрів» В. Кіршона (1929), «Загибель ескадри»

М. Бутович.
Еней. Діда і музики.
Олія. 1942.

О. Корнійчука (1938), «Маскарада» М. Лермонтова (1939).

С. Я. Левоненко.

БУТУРАІН Михайло Дмитрович [1807 — 19.XI (1.XII) 1876. Москва] — рос. історик, композитор-аматор, меценат; граф. У 30-і рр. жив у Києві, мист. життя якого відобразив у «Записках», виданих 1897 у зб. «Русский архив». Праці в галузі археографії.

М. І. Кузьмін.

БУТУРАІН Федір Михайлович (1798—?) — укр. ювелір. Жив і працював у Києві. Належав до срібного цеху. З 1812 навчався ювелірної справи в майстерні Г. В. Деші, працював підмайстром у нього, з 1820 — у А. Праведного. З 1826 — майстер, самостійно виконував різні вироби на замовлення міщан, купців, духовництва, військ. частин, Києво-Печерської лаври.

В. А. Шугенко.

БУФОНАДА (італ. buffonata — жарг, блазенство) — манера, стиль, прийом комедійної актор. гри; вид театр. вистави. Заснована на максимальному підкресленні зовн. характерних рис персонажа, гострій зовн. динаміці, перебільшенні, грубому комізмі, обігруванні людської потворності, неадекватності поведінки. Осн. сюжетами Б. є сварки, бійки, розиграші та ін. На Б. ґрунтувалось мист-во майданових нар. видовищ, виконання інтермедій у шкільному театрі 17—18 ст. У сучас. мист-ві Б. збереглась у цирк. клоунаді, деяких масових видовищах. Застосовується для сатирич. викриття персонажів, негативних соціальних явищ тощо. Як театр. стиль використують в окремих комедійних виставах («Горе брехунові» Ф. Грілларцера у постановці Леся Курбаса, «Пригоди бравого вояка Швейка» за Я. Гашеком у постановці Г. П. Юри та ін.).

Ю. М. Бойченко.

БУХАРІНА-ВЛАСОВА Надія Григорівна [30.III (12.IV) 1905, Київ — 1.VII 1973, Одеса] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1958. Закінчила Київ. хореогр. школу. Працювала в театрах музкомедії в Баку, Тбілісі, Львові (1946—53). У 1954—73 — в Одес. театрі муз. комедії. Ролі: Гапуса («Весілля в Малинівці» О. Рябова), Регіна («Вільний вітер» І. Дунаєвського), Марієтта («Баядера» І. Кальмана).

З. М. Аярутин.

БУХОВЕЦЬКИЙ Савелій Григорович [1852 або 1858, м. Біла Церква — 27.IV (10.V) 1915, Умань] — рос. співак (баритон). Закінчив 1879 Петерб. консерваторію. 1879—81 — соліст Київ., 1884—85 — Одес. опер. Виступав у Великому театрі в Москві, на оперних сценах Тбілісі, Казані. Партії: Руслан («Руслан і Людмила» М. Глінки), Демон («Демон» А. Рубінштейна), Онегін («Євгеній Онегін» П. Чайковського), Ріголетто («Ріголетто» Дж. Верді) та ін.

Літ.: Гончаров А. Концерт г. Буховецького. «Жизнь и искусство», 1896, 18 февраля.

І. М. Лисенко.

Ю. Буцманюк.
Листівка учительського товариства.

БУЦМАНЮК Юліан (3.VII 1885, с. Сморгів, тепер Львів обл. — 30.XII 1967, Едмонтон, Канада) — укр. живописець. Навчався у Львові і краківській АМ. 1914 одержав стипендію, що дало йому змогу виїхати за кордон для вдосконалення майстерності. З 1927 викладав у Львові малювання у т-ві «Рідна школа», розписав церкву в Жовкві (тепер місто Львівської області). 1950 емігрував до Канади. Виконав розписи інтер'єра укр. кафедрального собору св. Йосафата в Едмонтоні. Живопису Б. притаманні традиц. форми та елементи стилю модерні.

Літ.: Виставка образотворчого мистецтва західних областей України в народному творчестві гуцулів. Каталог. М., 1946. Книга митців і діячів української культури. Торонто, 1954; Юліан Буцманюк. Едмонтон, 1979. М. С. Зоборенко.

БУЦЬКИЙ Анатолій Костянтинович [21.VII (2.VIII) 1892, с. Россошів, тепер Лівенського р-ну Орлов обл. — 27.VII 1965, Ленінград] — укр. і рос. музикознавець, композитор і педагог; доктор мистецтвознавства з 1943. Початкову муз. освіту здобув у своєї матері О. М. Вонсовської. Закінчив 1913 Муз.-драм. школу Миколи Лисенка (клас фп. і теорії музики М. В. Лисенка, А. К. Добкевича і Г. А. Любомирського), 1916—18 навчався в Київ. консерваторії (клас композиції Р. М. Глієра і Б. А. Яворського). 1915 закінчив Київ. ун-т (фізико-математич. ф-т). 1918 брав участь в організації Київ. муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка, де 1920—25 вів класи фп. і композиції. З 1925 — викладач (з 1935 — професор) Ленінгр. консерваторії. Автор музики до вистав «Газ» Г. Кайзера, «Джінні Хігінс» за Е. Сінклером для театру «Березіль» (1923), а також спогадів про М. В. Лисенка.

Тв. Непосредственные данные музыки (Опыт введения в музыку) Х., 1925; Структура музыкального произведения. Теоретические основы анализа музыкальных произведений. Л. — М., 1948; Найдорожье (п'єса). В кн.: М. В. Лисенко у спогадах сучасників. К., 1968.

С. Н. Лисенський.

БУЧАЦЬКА ЗОЛОТОТКАЦЬКА МАНУФАКТУРА. Діяла в 2-й чверті 19 ст. — 30-х рр. 20 ст. на околиці м. Бучача (тепер Терноп. обл.). На мануфактурі (згодом — ф-ка) створювали високохудож. вироби на замовлення та на продаж (у закордонні худож. салони). Кельор., золотими і срібними нитками ткали двосторонні килими (макати) та пояси; шовкові тканини із золотим або срібним тлом для

оббивки меблів: прошивки для декор. подушечок, які оздоблювали вузькими орнамент. смугами (бігунцями), а по кінцях — пишим рослинним орнаментом (гілки, букети тощо). В орнамент. композиціях поєднувались місц. нар. мотиви зі східними. Провідні майстри — родина ткачів Нагірянських. Вироби експонувалися на всесвіт. і міжнар. виставках у Парижі, Турині, Брюсселі. Зберігаються у МХПІ АН України, Львів. істор. музеї, НМЛ та ін.

М. С. Стожкович.

БУЧАЦЬКИЙ Володимир Христович (1844 с. Яргород, тепер Монастирського р-ну Терноп. обл. — 1912, Відень) — укр. актор і письменник. В 1864 — 65 працював у Руському народному театрі товариства «Руська бесіда» у Львові. Серед ролей: Гнат («Назар Стодоля» Т. Шевченка) Прокіп («Верховинці» Ю. Коженьовського). Б. — автор комедії «Наші політики» (1871), переклав з франц. п'єси «Жінка замість сина» (1865), «Година подружнього життя» (1865) — всі виступав на сцені Руського нар. театру (режисер О. В. Бачинський).

П. К. Медведчук.

БУЧАЦЬКИЙ ЗАМОК — пам'ятка арх-ри кін. 14—17 ст. в м. Бучачі Терноп. обл. Збудовано 1379 укр. феодалами Бучацькими на місці кол. дерев'яного. На поч. 17 ст. він мав оборонну стіну з двома вежами. Білящі було пристосовано для ведення перехресного обстрілу. На верхньому ярусі на консолях споруджено дерев. бойові галереї. Житл. та госп. приміщення розміщувалися вздовж пн. частини оборонних мурів. 1676 замок було зруйновано гур. військом. У 1684 польськ. магнат І. Потоцький відбудував його, спорудив при ньому ренесансний палац з ажурною арочною галереєю та фонтан посередній двору. Збереглися руїни стін і веж.

В. В. Фенікур.

Бучацький замок. Кін. 14 ст.

БУЧАЦЬКОЇ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ ІКОНОСТАС — один з шедеврів жовківської школи різьблення на дереві та малярства. Встановлено 1743 (церкву збудовано 1610). Завершує еволюцію барокко у Галичині. Гол. формотворча роль в іконостасі належить архітектонічній конструкції та декор. різьбленню. Динаміка архіт. мас підкреслюється значним збільшенням висоти центр. частини іконостаса, що надає йому пірамідальної композиції, а напружена пла-

Н. Г. Бухаріна-Власова
в ролі Матвії.
«Дівочий переполюх»
Г. Мілютіна.

Буцацької Миколаївської церкви іконо-
стас. Фрагмент. 1743.

стичність декору передається енергійним різьбленням, у мотивах якого переважає соковитий акант і виноградна лоза. Живопис стилістично пов'язаний з декор. обрамленням. О. Ф. Сидор.

БУЧАЧ — місто Терноп. обл. Уперше згадується в письмових джерелах 1397. У 16—17 ст. був фортецею, що захищала Сх. Галичину від нападу крим. татар і турків. 1515 одержав магдебурзьке право. У 1672 був захоплений тур. військом. З 1772 Б. у складі Сх. Галичини відійшов до Австрії (з 1867 — Австро-Угорщина), з 1919 — до Польщі. З 1939 у складі Зх. України воз'єднано з Україною.

З 16 ст. у Б. розвивалися гончарство, килимарство, кравецька справа та ін. промисли. Діяла Буцацька золототкацька мануфактура. Серед пам'яток арх-ри: Буцацький замок (кін. 14—17 ст.), церква в урочищі Монастирок (16 ст., зразок лодзької архітектурної школи), Миколаївська церква (1610) з дзвіницею (19 ст.; див. також Буцацької Миколаївської церкви іконостас), комплекс будівель (зокрема, келії) Василянського монастиря (кін. 17 ст.), споруди у стилі барокко — ратуша (1750—51, арх. Б. Меретин), оздоблена скульптурами на міфол. сюжети роботи Пінзеля, Успенський собор (1761—63), Хрестоздвиженська (1753—70) і Покровська (1764) церкви (обидві — арх. Й. Шільдер) та ін. Пам'ятник Т. Г. Шевченку (1968). Музична школа, Будинок культури. У різні часи в Б. навчалися поет і етнограф І. М. Вагилевич, поет І. М. Гушалевиш, акад. АН УРСР В. М. Гнатюк.

БУЧЕВСЬКИЙ Епемінандос (1843, Буковина — 1891) — укр. живописець. 1868—72 навчався у віденській АМ. Був гол. художником буковинської консисторії. Автор картин на міфол. сюжети

(«Вакханалія», 1874), портретів буков. духовних сновників, селян, монумент. розписів. Брав участь в оздобленні буковинських митрополитів резиденцій у Чернівцях (1866—80), розписах церкви Миколи в Яссах.

Реставратор пам'яток мист-ва на Буковині (відновлював старовинні фрески).

БУЧИНСЬКА Олена Григорівна (13.IV 1934, м. Батумі, Аджарія — 19.II 1992, Київ) — укр. скрипачка і педагог, заслужена арт. УРСР з 1982. Закінчила 1958 Одес. консерваторію (клас В. З. Мордковича), 1961 — аспірантуру при Київ. консерваторії (керівник Д. Ф. Ойстрах). З 1960 — викладач Київ. консерваторії. Концертна діяльність.

Н. В. Ярменко.

БУЧИНСЬКИЙ Захар (?—?) — укр. золотар 2-ї пол. 18 — поч. 19 ст. Жив і працював у Києві. На замовлення Києво-Печерської лаври виконав срібну позолочену раму для ікони князя Володимира в Успенському соборі (загинула 1941). в. А. Шидишко.

БУЧМА Амвросій Максиміліанович (Максимович; 14.III 1891, Львів — 6.I 1957, Київ) — укр. актор, режисер, педагог, громад. діяч, нар. арт. СРСР з 1944. Нар. в сім'ї залізничника. Навчався в гімназії. У пошуках заробітку був наймитом на с.-г. роботах, чорноробом, муляром, кельнером, музикантом. 1906—14 вступав в аматор. колективи, працював у Руському народному театрі у Львові хористом і танцювником, грав у драм. і муз. виставах. 1914 був мобілізований до австро-угор. армії. 1915 як військовополонений працював на шахтах Донбасу, в Серед. Азії. 1918 навчався в Київ. муз. драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка. Того ж року — актор Садовського М. К. театру; 1919 — один з організаторів Нового львівського театру, на базі якого 1920 створено у Вінниці Театр ім. І. Франка. 1920 керував студією ім. І. Я. Франка в Черкасах та Херсоні, 1921 грав в укр. театрах Житомира і Києва. 1924—25 очолював разом з В. М. Чистяковою дитячий театр «Молот» у Києві. 1922—36 (з перервами для роботи в кіно) Б. — актор театру «Березіль» (з 1935 — Харків, укр. драм. театр ім. Т. Г. Шевченка), 1936—57 — актор і режисер Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка.

У перші роки роботи на сцені захоплювався імпровазіцією, зовн. технікою, пробував сили в різних жанрах сценіч. мист-ва, в ролях протилежних планів — від героїчних, трагедійних до комедійних, гострохарактерних. Виконував вокал. партії Карася, Султана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Йонтека («Галька» С. Монюшка), грав ролі Освальда («Примари» Г. Ібсена), Бена Акібі і Урієля Акости («Урієль Акости» К. Гуцкова), Водяника («Затоп-

А. М. Бучма.

лений дзвін» Г. Гауптмана), Барона («На дні» М. Горького), Аргона («Лікар з примусу» Ж. Б. Мольєра).

Творча співдружність з Лесем Курбасом у «Березолі» відкрила нові грані обдарування актора. Головним для Б. став проникнення в глибини драм. і трагіч. образів, психол. розробка характерів. Одночасно вдосконалював актор. техніку. Створені Б. образи відзначаються яскравістю і гостротою сценіч. форми. Він став першим трагіком укр. рад. театру. Трагедійні пристрасні, високі злети духу показав актор в образах простих людей з народу: амер. робітника-інтернаціоналіста («Джиммі Хіггінс» за Е. Сінклером), ватажка повсталіх франц. селян брата Жана («Жакерія» П. Меріме), рос. революціонера Каляєва («Напередодні» та «Пролог» С. К. Бондарчука і Леся Курбаса за п'єсою «Переддень революції» О. Поповського). Новаторські аспекти знайшов Б. в ролях класич. драматургії: Пузир («Хазяїн» І. Карпенка-Карого), Аргішді («Тетнулад» Ш. Дадіані) та ін. Духовні глибини відкривав актор в образах революціонерів, героїв громадян. війни, будівників нового життя — Гайдаю, Платона Кречета («Загибель ескадри», «Платон Кречет» О. Корнійчука), Матвія Чумака, Дударя («Бастія Божеї матері», «Диктатура» І. Микитенка). Вершинами його творчості стали образи Павла Железнова, Івана Коломийцева («Васса Железнова», «Останні» М. Горького), Миколи Задорожного («Украдене щастя» І. Франка, Держ. премія СРСР, 1941).

Б. перший на укр. сцені створив образ В. І. Леніна («Правда» О. Корнійчука, «Незабутній 1919-й» В. Вишневського). У рад. сценічні здобутки ввійшли образи сучасників: Макара Діброви (одним. п'єса О. Корнійчука, Держ. премія СРСР, 1949), Карпа Сидоровича («Не називаючи прізвищ» В. Мінка) Серед ін. ролей у театрі: Лейба, Гонта («Гайдамаки» за Т. Шевченком), Тьотя Мотя («Мина Мазайло» М. Куліша), Пивоваров («Невідомі солдати» А. Первомайського), Кришка («Планидарм» М. Ірчана), Семен Котко («Ішов солдат з фронту» В. Катаєва), Іоакім Піно («Змова приречених» М. Вірти).

Вистави: «Загибель Надії» Г. Гейерманса (1920), «Мірандоліна» К. Гольдони (1921), «Північні велетні» Г. Ібсена (1921), «Назар Стодоля» Т. Шевченка (1942; 1951 спільно з А. Ф. Дубовиком), «Хазяїн» І. Карпенка-Карого (1939), «Доля поета» С. Голованівського (1939), «Наталка Полтавка» М. Лисенка (1954, спільно з В. Д. Манзієм). З 1942 Б. працював у кіно як актор і режисер. У 1945—48 — худож. керівник Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Здобутками укр. кі-

А. М. Бучма в ролях Миколи Задорожного («Украдене щастя» І. Франка), Васильова (фільм «Іван Грозний», реж. С. Ейзенштейн, 1945).

номистецтва є створені Б. образи Тараса Шевченка (одним. фільм, 1926), Сашка-музиканта («Напередодні», 1928), Гордія Ярошука («Нічний візник», 1929), Басманова («Іван Грозний», 1945), Тараса Яценка («Нескорені», 1945), боцмана Дзюби («В далекому плаванні», 1947). Б. — режисер фільмів «За стіною» (1928), «Земля» (спільно з О. Ф. Швачком, 1954). Серед ін. ролей у кіно: Макдональд (1924), Микола Джеря (1927), Тарас Трясило (1927), Джиммі Хіггінс (1928) в одній. кінофільмах; Еміль («Проданий апетит», 1928), Німець, отруєний газми («Арсенал», 1929), Хома Гудзь («Fata Morgana», 1931), Хома Кичатий («Назар Стодоля», 1937), Хома Габрись («Вітер зі сходу», 1941), Микола Задорожний («Украдене щастя», 1952). Викладав у Київ. ін-ті театр. мист-ва (з 1940 — професор). Серед учнів — К. П. Степанков, Н. К. Копержинська, В. П. Туз та ін.

Про актора створено фільм «Амвросій Бучма» (Київ. кіностудія наук.-популяр. фільмів, 1960). Б. присвятили вірші П. Г. Тичина, М. Т. Рильський (також оповідання «Останнє полювання»), роман «Козацькому роду нема переводу» О. Ільченко; скульпт. твори — Е. М. Фрідман (погруддя актора), І. П. Кавалерідзе (Б. в ролі Миколи Задорожного); живописні — художники М. І. Жук, С. М. Заридицький, К. Д. Трохименко, А. Г. Широков (портрети Б.), Й. А. Шпінель (Б. в ролях Баренда та Арно), М. К. Філенюк та В. Якубич (Б. в ролі Миколи Задорожного), В. Г. Меллер (Б. в ролі Матвія Чумака), С. Грузберг (Б. в ролі Карпа Сидоровича), Г. Савицький (замальовка «Б. на Сталінградському фронті») та ін. Його образ використав М. Г. Манізер для створення постатей селянина з жорном і селянина, що лежить, на цоколі пам'ятника Т. Г. Шевченку в Харкові. У Києві на будинку, де 1944—57 жив Б., встановлено мемор. дошку (1962, скульптор А. А. Шапран, арх. В. І. Корнєєва), на могилі на Байковому кладовищі — пам'ятник (1964, скульптор І. М. Копайгородко, арх. Л. Ф. Лось). Ім'ям Б. названо бульвар у Києві, пароплав Дніпровського пароплавства, премію Кримського відділення СД України за краще виконання чоловічої ролі.

Тв.: З глибини душі. К., 1959. Літ.: Бурелів К. А. Бучма. Х., 1933; Пискун І. Амвросій Максиміліанович Бучма. Х., 1940; Борщівський А. Амвросій Максиміліанович Бучма. М.—Л., 1947; Пискун І. А. М. Бучма. К., 1956; Львов-Анохін Б. Амвросій Максиміліанович Бучма. М., 1959; Бжеский І. Амвросій Максиміліанович Бучма. К., 1960; Бабишкін О. Амвросій Бучма в кіно. К., 1966; Косач Ю. Душі людської чародій. К., 1973; Косач Ю. Амвросій Бучма. К., 1978; Заболотна В. Амвросій Бучма. К., 1984.

Ю. М. Бобашко

БУЧМА Ольга Максиміліанівна (сценіч. псевд. — Бучманівна, Стефановичева, Левицька; 15. XII 1879, Пустомити, тепер смт

О. М. Бучма.

Львів. обл. — 19. III 1925, Станіслав, тепер Івано-Франківськ) — укр. актриса, співачка (сопрано). Сестра А. М. Бучми. Закінчила 1894 Львів. консерваторію (клас проф. С. Невядомського). Працювала хористкою співочих т-в «Лютня» та Львівський «Боян» (1894—98), грала в Руському народному театрі (1898—1918, з перервою), польськ. театрі Т. Павліковського (1901; всі — у Львові), в Стадника Я. Д. трупі (1913—14), аматор. театрі ім. І. Тобілевича в Станіславі (1923—25). У 1905—06 під час гастролей М. К. Заньковецької та М. К. Садовського в Галичині була їх партнеркою. Драм. ролі: Варка («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Галя («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Анна Павліяна («Тепленьке місце» О. Островського), Естер («Уріель Акоста» К. Гуцкова). Серед вокал. партій: Наталка («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Марта («Фауст» Ш. Гуно), Сантуція («Сільська честь» П. Масканьї).

Літ.: Медведик П. К. Краса життєвої правди. «Жовтень», 1920, № 2.

П. К. Медведик.

БУЧУК Дмитро (1860—1932) — нар. майстер-будівничий. Жив у с. Яворові (тепер Косівського р-ну Івано-Фр. обл.). Збудував понад 30 церков, дзвіниць і каплиць на Гуцульщині, Покутті і Поділлі (в селах Яворові, Ясеневі, Верхньому, Рожневі та в ін.). Його спорудам властиві риси гуцульської архітектурної школи. Вони, як правило, хрещаті у плані, дещо витягнуті по осі Зх.—Сх., однокупольні, мають широкі великі піддашся на випусках-кронштейнах.

А. Г. Данилюк.

БУШАНСЬКИЙ СКЕЛЬНИЙ ХРАМ — комплекс приміщень в ущелинах пісковикового плато в с. Буші Ямпільського р-ну Він. обл. Поблизу Б. с. х. — залишки середньовіч. міста-фортеці. Деякі дослідники вважають, що храм був слов'ян. святилищем язичницької доби (1-а пол. 1-го тис. н. е.) з рельєфом (2,9×3,3 м) на міфол. сюжет; на думку інших, це культовий об'єкт пізнього середньовіччя. Розкопки 1985 і 1987 вияв. на місці храму залишки архіт. ансамблю 16—1-ї пол. 17 ст., який мав складну просторову структуру ярусного характеру: кілька скельних приміщень і коридорів, перекритих дерев. покрівлею, та наземна споруда на верх. терасі плато. Знахідки кераміки (2—5, 7—9 ст. н. е.), виявлені в основі ущелин, свідчать про присутність людей на цьому місці й у попередній епохи. Можна вважати, що за часів слов'ян. язичництва в ущелинах було святилище. Особливий інтерес становить виявлений 1883 В. Б. Антоновичем монумент. рельєф, який був центром ритуальних дій.

Він вирізьблений на пн.-сх.

стіні найбільшого приміщення в скелях і зображає сцену обрядового моління. За монументальністю та іконографією сюжету рельєф з Б. с. х. — єдина такого роду скульпт. пам'ятка у Пд.-Сх. Європі.

І. С. Винокур, Р. В. Забашта.

БУШЕ Іван Семенович [9 (22). II 1908, економія Юківського, тепер тер. Іванівського р-ну Одес. обл. — 21. VII 1979, Одеса] — укр. письменник-перекладач. 1931—35 навчався в драм. студії при Одес. укр. муз.-драм. театрі ім. Жовтєвої революції. Працював завідуючим літ. частиною в театрах Одеси. Переклав для укр. театрів п'єси М. Горького «Диваки» (1967), М. Ф. Погодіна «Сонет Петрарки» (1956), І. В. Штока «Карнавал» (1957), М. П. Шатрова «Гліб Космачов» (1961), М. Матуковського «Амністія» та «Остання історія» (обидві — 1976) та ін., лібретто оперети І. Кальмана «Маріца», інсценізував сатиричну повість І. С. Нечуж-Левицького «Афонський пройдисвіт». Разом з Г. А. Карським написав п'єсу «Твій син, Одесо!» («Яша Гордієнко», 1972).

Г. Д. Зленко.

БУШЕРОН Емануель де (? — ?) — інженер. 1776 керував будівництвом по спорудженню Колегії піарів у Львові. 1778 виконав рисунок Юра собору у Львові, склав план саду біля палацу митрополита (зберігаються у НМА).

В. С. Вушиц.

БУЯЛЬСЬКИЙ Хома Станіслав (Наполеон Миколайович; ? — ?) — укр. художник і педагог. 1827—37 навчався в АМ у Берліні, Дюссельдорфі, Парижі. 1838 повернувся на Україну. З 1846 здобув у петерб. АМ звання некласного художника. Організував у Києві 1850 приватні рисувальні класи, більшість учнів утримував власним коштом. При класі 1853 відкрив майстерню для друкування гравюр і літографій. Пед. засади Б. набули дальшого розвитку в Рисувальній школі М. І. Мурашка. Відомо, що Б. розписував Олександрівський костіол у Києві.

БЮССЕ Йозеф (1775, Голландія — 1832, Львів) — живописець і графік. З 1801 працював у Львові. Викладав рисунок в Академії при Львів. ун-ті. Малював портрети, натюрморти, міфологічні композиції: «Покладення до гробу» (Львів. КГ), «Пігмаліон» (Львів. наук. б-ка ім. В. Я. Стефаника АН України), «Голова старого», «Голова у медальйоні».

Ю. О. Бірюльов.

БЮСТ (франц. buste, від лат. bustum — місце спалювання померлих) — погруддя, переважно портретне (первісно — надгробне) зображення людини в круглій скульптурі. З'явився в стародавніх Єгипті та Греції. Остаточно склався в портретному мист-ві Старод. Риму (до композиції Б. введено підставку). Дальшого розвитку набув у мист-ві епохи Відродження та нового часу (До-

Бушанський скельний храм. Рельєф.

Бюст. М. І. Марченко. Феодосій Примо-
лович. Гіле, 1982.

нателло, П. Берніні, Ж. А. Гудон, О. Роден та ін.). На Україні Б. починають створювати в кін. 16 — на поч. 17 ст. у т. з. епітафіальному портреті (див. також Барокко). Поширився з 19 — поч. 20 ст. (Л. В. Позен, Ф. П. Балавенський, І. П. Кавалерідзе та ін.). Значне місце займає у творчості українських скульпторів Г. А. Петрашевич, Г. Н. Кальченко, М. Г. Лисенка, В. З. Бородай, О. О. Ковальова, Е. П. Миська, О. П. Скобликова, В. І. Зноби, А. В. Куца, Є. І. Прокіпова та ін.

Літ.: Німченко А. В. Українська релігійська скульптура. К., 1960; Німченко А. В. Українська скульптура другої половини XIX — початку XX ст. К., 1963; Альбренко В. Ф. Львівська скульптура XVI—XVII століть. К., 1981.

БЮХНЕР Карл Васильович [1835. Лейпциг — 5 (17).X 1881. Київ] — укр. піаніст, композитор, педагог. Після закінчення 1852 Лейпциг консерваторії (навчався у Ф. Мендельсона) вступив на службу до графа П. П. Лопухіна, разом з його оркестром концертував у містах України. 1871—81 — концертмейстер Київ. рос. опери, 1871—76 вів клас фп. у Київ. муз. уч-щі РМТ. Був членом-виконавцем Київ. відділення РМТ. Виступав разом з М. В. Лисенком, Л. К. Альбрехтом, А. І. Барцалом, О. О. Шевчиком. Автор фп. квінтету, «Концертної парафрази на російську мелодію» для фп. (обидва — 1872), романсів (частину з них видано, зокрема у Києві, Лейпцигу).

[М. І. Кузьмін.]

БЯЛИК Михайло Григорович (13. III 1929. Київ) — рос. і укр. музикознавець, засл. діяч мист. РРФСР з 1982, канд. мистецтвознавства з 1969. Закінчив Київ. консерваторію (1951 — клас історії музики, 1953 — клас фп. С. М. Слівака і А. М. Луффера). 1951—54 — викладач Дніпроп. муз. уч-ща, з 1968 — Ленінгр. консерваторії. Автор монографії про Л. М. Ревуцького, статей про Б. М. Лятошинського, Ю. С. Мейтуса, А. Я. Штогаренка, В. С. Губаренка та ін.

Тя.: Л. Ревуцький К., 1973; А. Н. Ревуцький. А., 1979; Євгенія Мравинський. М., 1982.

«В» (В — ?) — укр. гравер на дереві 17 ст. Його гравюри вміщено у виданнях: «Триодь цвітна» (1631), «Євангеліє учительне» (1637), «Акафисти» (1663) Києво-Печерської лаври; друкарні: «Триодь цвітна» (1642) Сльозки Михайла друкарні у Львові. Літ.: Ролетський Д. А. Подробный список русских гравиров XVI—XIX вв. СПб. 1895; Зайко Я. Іванович Я. Памятник книжечного мистецтва. Каталог гравюрок, виданих на Україні. кн. I. 1574—1700. Львів, 1961.

«В МИРЕ ИСКУССТВ» — літ.-мистецький журнал. Виходив у Києві 1907—10 (1907—08 — двотижневик, з 1909 — щомісячник). Друкував теор. статті та істор. огляди з питань л.-р. живопису, драм. і муз. театру; поезії; статті про творчість письменників, композиторів, зокрема М. Лисенка, художників (в т. ч. К. Костанді, М. Мурашка, М. Реріха). На сторінках журналу були опубліковані рецензії на вистави Садовського М. К. театру, «Соловцов» театру (зокрема, на вистави К. Марджаншвілі), Київського міського театру, на гастролі В. Ф. Комісаржевської, А. Дункан, акторів Малаго театру в Києві; хроніка театр. і муз. життя Одеси, Житомира, Полтави та ін. міст України, бібліографія нових поетичних, прозових і драм. творів; вміщено репродукції з творів видатних укр. і рос. художників.

«В СІМ'І ВОЛЬНИЙ, НОВИЙ» — міжнар. шевченківське літ.-мистецьке свято. Започатковане 1981. Проводиться в травні (до 1988 — в березні) з метою всенар. вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка. У програмі — респ. худож. виставка «Мальовнича Україна», кінофестиваль, тематичні концерти, цикли муз. та літ. вечорів, творчі зустрічі з укр. письменниками, літературознавцями, митцями зарубіжних країн. Проходять у Київському уніт. музеях Т. Г. Шевченка, в усіх обл. центрах республіки, а також у містах, пов'язаних з життям і творчістю Кобзаря, — в Москві, Петербурзі, Орську, Оренбурзі, 9 березня визначають лауреатів Держ. премії України ім. Т. Г. Шевченка. Матеріали свята (статті, виступи учасників, гостей, нові наук. розвідки й худож. твори про Т. Г. Шевченка та ін.) публікуються у зб. «В сім'ї вольний, новий» (виходить з 1984).

М. В. Золотова. **ВАГАНОВА** Агрипина Яківна [14 (26).VI 1879, Петербург — 5.XI 1951, Ленінград] — рос. артистка балету, педагог і балетмейстер, нар. арт. РРФСР з 1934. Закінчила 1897 Петерб. театр. уч-ще. 1897—1916 — артистка Маріїнського театру (Петербург). З 1917 — на пед. роботі, 1921—51 — педагог Ленінгр. хореогр. уч-ща, 1946—51 — професор, зав. кафедрою хореографії Ленінгр. консерваторії. Серед учениць В. — М. Т. Семенова, Г. С. Уланова, Н. М. Дудинська, І. О. Кол-

«В» Півліл самарянина. Ілюстрація до «Триоді цвітної». Дерев'яний, 1631. ДМЗМ, Київ.

пакова. З укр. сценою пов'язана багаторічна діяльність вихованців В. — Г. О. Березової, А. І. Васильєвої, К. Г. Васіної, Н. В. Верекундової, Н. М. Виноградової, Г. М. Кирилової. Ім'я В. присвоєно Петерб. хореогр. уч-щу (1957). Держ. премія СРСР, 1946. Тя.: Основы классического танца. А., 1980.

Літ.: Агрипина Яківна Ваганова. Стаття. Воспоминания. Материалы М. — А., 1958; Кремлевская Г. Агрипина Яківна Ваганова. А., 1981. І В. Цибенко.

ВАГІЛЕВИЧ Іван Миколайович (2.IX 1811, с. Ясень, тепер Івано-Франк. обл. — 10.V 1866, Львів) — укр. письменник, фольклорист, лексикограф, історик, етнограф, археограф і громад. діяч. Один з організаторів і керівників (1833—37, разом з Я. Ф. Головацьким і М. С. Шашкевичем) прогрес. літ.-мистецького гуртка укр. молоді «Руська триця» у Львові. 1837 в альманасі «Руська Дністрова», підготовленому і виданому гуртком, В. опублікував свою першу фольклористичну розвідку «Передговор к народным русским песням», записи текстів колядок. 1848 — редактор газ. «Дневник русский» — органу антиавстр. політ. орг-ції «Руський собор». У 30—40-х рр. був близький до діячів польсь. визвольного руху. Переслідувався уніатською церквою та австр. урядом. Збирав і досліджував пісенний та оповідний фольклор населення Карпат, вивчав його матеріальну і духовну культуру. Цій темі присвячені праці: «Гуцули — мешканці Східного Прикарпаття» (1837), «Бойки — русько-слов'янські люд у Галичині» (1839), «Лемки — мешканці Західного Прикарпаття» (1841); неопубліковані — «Весілля у слов'ян» (1841), «Празник коляда», «Слов'янська символіка» (незакінчена). Записав чимало текстів укр. нар. пісень Зх. України (вид. 1983). Залишкам давньорус. фортифікації в Карпатах присвятив наукові розвідки «Розгірчанські печери» (1838), «Берда в Уричі» (1843), «Бовди в Полянці» (1862). У розвідці «Монастир Скит у Маняві» (1841, вид. 1848) В. дав історико-архит. оцінку Манявського скиту, Богородчанського іконостасу.

Рукописи В. зберігаються у Львів. наук. б-ці ім. В. Стефаника, відділі рукописів Ін-ту л.-р. ім. Т. Г. Шевченка АН України.

Бюст. М. Г. Лисенко. Портрет Івана Франка. Гіле, 1939.

Бюст. О. П. Скобликов. Портрет Шопен. Мармур. Гіле, 1976.

Бюст. О. О. Ковальов. Портрет народної артистки СРСР А. Чернишової. Бронза, 1979.

Біографія В. покладена в основу повісті польсь. письменника Я. Захар'яевича «Учений» (1855).

Тв.: Твори. В кн.: Шашкевич М., Вагилевич Л., Головацький Я. Твори. К., 1982. Народні пісні в записах Івана Вагилевича. К., 1983.

Літ.: Дем'ян Г. В. Дослідження Івана Вагилевича про тундлу. В кн.: Культура і побут населення Українських Карпат. Ужгород, 1973; Петраш О. О. «Руська триця». М. Шашкевич, Л. Вагилевич, Я. Головацький та інші літературні дослідники. К., 1986.

ВАГНЕР Іван (бл. 1844—?) — укр. композитор і шаніст. Музики навчався в Галичі Д. Музичній школі. Його виступи ще в дитячому віці високо оцінили київ. преса, а також рос. шаніст А. Гензельт. 1853 виступав у Києві в ансамблі з А. Т. Конським. 1854—55 давав сольні концерти. Дальша його доля невідома. В репертуарі — твори Ф. Шопена, Ф. Ліста і власні. Автор «Концертної фантазії на українську народну пісню „Гандзя“», маршу (написаний для Київ. кадетського корпусу) та ін. М. І. Кузьмін.

ВАГНЕР (Wagner) Отто (13.VII 1841, Відень — 11.IV 1918, там же) — австр. архітектор. Навчався (з 1857) у політехнікумі та АМ (1861—63) у Відні, 1860 — у Буд. академії в Берліні. Представник «віденського модерну». Працював у Відні. За проектом В. у Феодосії (Крим) у мавританському стилі споруджено дачу Стамболі (1909—14; тепер — санаторій «Восход»).

О. Вагнер. Дача Стамболі (тепер санаторій «Восход») у м. Феодосії. Крим. 1909—14.

ВАЗА (франц. vase, від лат. vas — посудина, посуд) — вид ужиткового і декор. посуду. Виготовляють з глини, фарфору, фаянсу, скла, дерева, металу та ін. матеріалів різних форм і висоти. Використовували з найдавніших часів для зберігання рідких і сирих харчових продуктів, пізніше вони стали декор. речами. Художньо досконалі В. створювали в античних державах Північного Причорномор'я (див. *Вазопіс античний*). На Україні В. з глини декорують флягуванням та різьбленням, з фарфору та фаянсу — надглазурним і підглазурним розписом, з дерева — підлаковим розписом, зі скла — гравіруванням, грануванням, розписом, різними прийомами гутної обробки та ін. В. широко використовують в

оформленні садово-паркових ансамблів, громад. і житл. споруд.

ВАЗАРІ (Vasari) Джорджо (30.VII 1511, Ареццо — 27.VI 1574, Флоренція) — італ. архітектор, художник, історик мист-ва; представник маньєризму. Заснував 1562 у Флоренції академію рисунка. У будівлях (Палаццо деї Кавальєри в Пізі, 1562; ансамбль вулиці Уффіці у Флоренції, 1560—85) еkleктично поєднував елементи ренесансної і маньєристичної арх-ри. Як живописець сформувався під впливом Мікеланджело (фрески в Палаццо Веккіо у Флоренції, з 1555; в Залі Реджа у Ватикані в Римі, 1571—73). Осн. твір — кн. «Життєписи найславніших живописців, скульпторів та архітекторів» (1550) — цінне джерело відомостей про життя і творчість італ. художників епохи Відродження. З цією книжкою був добре ознайомлений Т. Г. Шевченко з часу його навчання в петерб. АМ, де, крім видання італ. мовою, був тоді і франц. переклад 1839—40. «Життєписи...» він згадує як правдивий твір у повісті «Художник», дає високу оцінку і в Щоденнику (23.VII 1857). Уперше укр. мовою вибрані твори В. вийшли 1937 у Києві за редакцією і з вступною статтею С. О. Плярова.

Літ. Укр. перекл. — Життєписи найславніших живописців, скульпторів та архітекторів. К., 1970.

ВАЗІН Георгій Андрійович (21.II 1940, м. Долинська Кировоград. обл.) — український диригент, народний артист УРСР з 1990. Закінчив 1966 ф-т військ. диригентів при Моск. консерваторії. 1966—72 — диригент військ. оркестрів, 1972—82 — симф. оркестру Херсон. муз. уч-ща. З 1976 — худож. керівник і диригент організованого ним камерного оркестру «Гілея» при Херсон. філармонії.

ВАЗОН, вазонки, вазонки, вазончик, вазончок — 1) Нар. орнамент, мотив, поширений на Подніпров'ї, Поділлі, Буковині, Прикарпатті та ін., осн. елементом якого є здебільшого білатеральне (двостороннє) зображення рослини. Прототип цього мотиву — міфол. образи «древа життя», світового дерева, в яких безпосередньо зображення вазона (посудини) часто відсутні. Його позначають символічно — кружечком, квадратом, трикутником, трапецією тощо; рослина також не має чітко виражених ботанічних ознак. Зображення з конкретизованими рослинами: В. з гвоздиками, В. з дубовим листям, В. з соняшником і т. п. трапляються на Поділлі. 2) Горщик для квітів; квіти разом з горщиком, в якому вони ростуть.

М. В. Сестінов. **ВАЗОПІС** античний — розпис антич. керамічних посудин. Розвинувся ще в кріто-мікенському мист-ві (3-с — 2-е тис. до н. е.),

П. Я. Цейлик. Ваз. Глісса, поліва, розпис. гравірування, 1962. ДМУНДМ. Київ.

Г. А. Вазін.

розквіту досяг у давньогрец. мист-ві. Вазі розписували т. з. чорним лаком, білою і пурпурною фарбами. Композиції розпису органічно поєднувалися з формою посудини. В історії давньогрец. В. відомі геометричний стиль, «жилий стиль», чорнофігурний стиль, червонофігурний стиль та ін. В. поширився в грец. містах Пд. Італії, Малій Азії, в античних державах Північного Причорномор'я. Зразки В. зберігаються в ДЕ, Музеї образотвор. мист-ва ім. О. С. Пушкіна в Москві, Київ. музеї зх. та сх. мист-ва, в ін. музеях.

ВАЙДА (Wajda) Казимир (3.XII 1905, Львів — 8.V 1955, Варшава) — польсь. актор. Працював у Миському театрі (1924—31), був диктором на радіостудії і одночасно виступав у театрі естради (1934—37) у Львові. Автор скетчів, діалогів, радіоп'єс. Грав 1937—48 у театрах Зх. Європи. 1948—55 — актор і режисер варшавського радіо. О. М. Мортаненко.

ВАЙНШТЕЙН Мойсей Ісакович (20.II 1940, м. Дружківка Донец. обл. — 26.V 1981, Київ) — живописець. Закінчив 1965 Київ. худ.-ін-т (майстерня М. І. Хмелька), 1967 — творчі майстерні АМ СРСР у Києві (керівник — С. О. Григор'єв). Працював у галузі станкового живопису. Серед творів: тематичні картини «Лілея» (1967), «Бетон першої п'ятирічки» (1969), «Тригор'я Савич Сковорода» (1972), «День перший» (1981), серія «Пейзажі Києва» (1979—81), портрети, натюрморти. Автор акварелей, пластики малих форм. Твори зберігаються в Київ. музеї рос. мист-ва, Музеї історії Києва та ін.

Літ.: Михайло Вайнштейн. Живопис, графіка, скульптура. Каталог виставки творів. К., 1987. Димшиц Е. Бул. такий художник. В кн.: Наука і культура. Україна, в. 22. К., 1988.

ВАЙС Адольф Віктор (1858, м. Ярослав, тепер Польща — ?) — польсь. архітектор. Закінчив 1884 архіт. відділ Львів. політех. школи. За проектами В. у Львові в 90-х рр. 19 ст. споруджено палац Дідущицьких (1894, вул. М. Лисенка № 15), мед. заклад (1891, вул. Смаль-Стоцького № 9). Спроегував ряд житл. будинків, палаців, шкіл, костелів.

В. С. Вудис. **ВАЙСБЛАТ** Володимир Наумович (5.XII 1882, м. Малин, тепер Житомир. обл. — 8.I 1945, Київ) — мистецтвознавець, перекладач. Закінчив 1906 Гайдельберзький університет (Німеччина). 1909—14 працював у київ. журналах, які видавав В. С. Кульженко. 1908 написав п'єсу «До сонця» (під псевд. А. Гер; пост. у київ. «Соловцов. театрі»), 1912—16 друкував статті з мист-ва, зокрема українського, в журн. «Русский библиофил». Уклад. «Театральну хрестоматію» (1913). Автор збірників «Читець-декламатор» (1914—17, вид-во К. Симоненка, Київ). Перекладав «Народні оповідання» І. А. Переца

Вазон. Орнаментальні елементи.

(1920, у співавт. з М. К. Зеровим). 1923—35 — викладач (з 1932 — професор) Українського наукового інституту книгознавства. 1923—31 працював у журн. «Бібліологічні вісті», з кін. 30-х рр. — у вид-вах України.

Літ.: Череватенко Л. «В науку іншим людям і вікам». «Дніпро», 1990, № 6. А. П. Рудницький.

БАЙСМАН Григорій Зіновійович (справж. — Битін; 1871, Біла Церква, тепер Київ, обл. — 1945, Ташкент) — свр. актор, засл. арт. УРСР з 1941. Сцен. діяльність почав 1882 хористом у свр. трупі під керівництвом А. Гольдфадена. Пізніше працював у свр. пересувних трупах, 1903—15 — в трупі С. Р. Каминської, 1919—20 — у театрі «Унзер-Вінкл», 1937—41 — в Держ. свр. театрі (обидва — в Києві), 1941—44 — в Моск. держ. свр. театрі. Ролі: Йонгта, Лейзер Вольф («Стемпелю», «Тев'є-молочник» Шолом-Алейхема), Белов («Сім'я Овадіс» П. Маркіша).

О. С. Пірогіригорі.

БАКС Борис (Бенціон) Йосифович [12(25).V 1912, Житомир — 4.VIII 1989, Харків] — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1973. Закінчив 1932 Київ. худож. технікум, 1944—48 навчався у Харків. худож. ін-ті у М. Г. Дергуса, О. О. Кокеля, С. М. Прохорова. 1948—52 викладав у Харків. худож. уч-щі. Твори в галузі станкового та монумент. живопису; картини — «Журавлі» (1957), «В бій комуністом» (1965), триптих «Хліб» (1967—68), «Тиша» (1970); живописний фриз у Палаці культури «Вугільний Донбас» у Горлівці (1960), панно «Будівельники» у Краснодонському будинку культури (1966); обидва — у співавторстві. Літ.: Борис Йосифович Бакс. Каталог виставки. Х., 1972.

БАКСМАН Мойсей Аронович (1884—1953, Вінниця) — архітектор. Навчався у Київ. худож. уч-щі. Закінчив 1914 Вище тех. уч-ще у Darmstadt (Німеччина). Працював у Вінниці. Серед споруд: особняк у стилі модерн по вул. Пушкінській (1910—12, тепер лікарня), поштово-телеграфна контора (1910), ряд житл. будинків (1929—36), кінотеатр (1926), поліклініка (1930—31).

В. Є. Ясієвич.

БАКУЛА Раїса Савівна (Дівоче — Тимін; б.Х 1930, с. Попівка, тепер Глобинського р-ну Полтав. обл.) — укр. художник-кераміст. Навчалась у Миргород. керамічному технікумі (1948—51) у Г. Я. Павелко, В. С. Панащатен-

Р. С. Вакула. Чайно-кавовий сервіз. Фаянс, розпис. 1975.

ка. З 1951 — на Будинському фаянсовому з-ді. Створює сервізи, набори посуду, декоровані квітково-рослинним орнаментом (сервізи «Ліс», 1976; «Троянда», 1976). Пошук нових форм виявився у створенні великого фігурного посуду: «Коза», «Цап», «Корівка» (1970—73). В учасник зарубіж. пром. виставок-ярмарків (Нью-Йорк, Познань, Загреб, Париж, Токіо, Дамаск, Осло, Монреаль, Пловдив та ін.). Твори зберігаються у Полтав., Сум. і Харків. ХМ, ДМУНДМ та ін.

В. В. Мизіжна.

ВАКУЛЕНКО Віктор Дмитрович (16.XII 1921, м. Ізюм, тепер Харків, обл.) — укр. письменник, драматург. Закінчив 1950 Київський університет, 1960 — Вищі літ. курси при Літ. інституті ім. О. М. Горького (Москва). Здійснено постановки його п'єс «Пісня серця» (1954), «Зоряні ночі» (1955) — в Терноп. укр. муз.-драм. театрі. Ці ж п'єси 1956 і 1963, а також «Коли розлучаються двоє» (1959) поставлені в Пришівському укр. нар. театрі (Східна Слобачина), на сцені Волин. (1956) і Стрийського (1957) укр. драм. театрів. Героїчне минуле укр. народу висвітлюється в драмі «Полтавська фортеця» (1957).

Тв.: Пісня серця. К., 1957; Вийди, дівчиночко. К., 1963; Так ніхто не любив. К., 1981; Шукуючи цілиту папороць. К., 1987.

А. М. Дворниченко.

ВАКУЛЕНКО Микола Миколайович (14.XII 1948, м. Алушка, Крим) — український кераміст, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1988. Виконує скульптуру малих форм, у т. ч. за мотивами творів Т. Шевченка («Кобзар», 1979), М. Гоголя («Пацюк», 1976; «Ноздрів», 1977), О. Чорногуза («Зося Чудловська», «Матуся Карапет», обидві — 1982), М. Кропивницького, Є. Гуцала та ін. Твори В. зберіг. в Музеї нар. арх-ри та побуту України (Київ), Крим., Терноп. краєзнав. музеях, Сум. ХМ, ДМШ в Києві, Каунаському музеї чортів та ін.

Літ.: Каталог виставки произведений Николая Николаевича Вакуленко. Симферополь, 1984; Кочеружко Н. Фантазия и гумор. В кн.: Наука и культура. Украина, в. 19. К., 1985.

А. В. Полячук.

ВАКУЛОВИЧ Віктор Овсійович (7.XI 1921, с. Довгалівка, тепер Чернігівської обл. — 26.V 1992, Донецьк) — укр. хоровий диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1960. Закінчив 1965 Харків. ін-т мист-в. Працював у м. Єнакієвому: 1946—48 — зав. муз. частиною і диригентом муз.-драм. театру, 1950—56 — викладачем пед. уч-ща. 1957—67 — викладач Донец. пед. ін-ту, з 1987 — муз.

пед. ін-ту. 1953—67 та 1976—86 — худож. керівник самодіяльної хорової капели Донец. залізниці, а 1969—71 — нар. капели Одес. залізниці, 1971—74 — ансамблю пісні і танцю «Донбас», 1973—86 — хору курсантів Донец. вищого військ.-політ. уч-ща. Автор статей з хорового мист-ва. Склад зб. «Дзвени, наша пісня» (1965).

І. Д. Гамкало.

ВАЛ Антоній (? — ?) — укр. живописець кін. 18 ст. Виконав розпис Миколаївської церкви в с. Колодному (тепер Закарп. обл.).

Літ.: Жолтовський П. М. Художис життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

ВАЛ — 1) Різновид найдавніших оборонних споруд, поширених у Європі. Являє собою земляний насип трапецієподібного або круглого перерізу навколо стародав. поселення чи військ. табору. Нерідко перед В. був рів, заповнений водою. На тер. України збереглися Зміївські вали (2 ст. до н. е. — 7 ст. н. е.), земляні вали Ярослава міста (11 ст.), оборонні вали Київської фортеці (кін. 17 — поч. 18 ст.), земляні укріплення 2-ї пол. 18 ст. на берегах Галичини (по вул. Нижній Вал у Києві) та ін. 2) Криловолинний облом архітектурний напівкруглого перерізу.

Ю. В. Могильовський.

ВАЛАЄВ Рустем Георгійович (справж. — Галат; [1(4).I 1900, Грозний — 10.X 1977, Київ] — рос. письменник. Закінчив 1924 Ленінгр. ін-т живого слова. Літ. діяльність почав 1923 як поет. Згодом писав драм. твори (комедія «Вища школа», 1928). Три-чотирьох час жив і працював на Україні. Був знайомий з Лесею Курбасом (залишив спогади про нього; журн. «Україна», 1988, № 7). Автор лібретто муз. комедії «Лівша» А. Г. Новикова (1957; пост. в театрах муз. комедії Харкова, Одеси, Київ. театрі оперети), п'єси «Пригоди барона Мюнхаузена» (1972, поставлена 1973 Симфероп., 1975 — Житомир. театрами ляльок). Писав прозові твори. Г. Д. Зленко.

ВАЛЄВСЬКИЙ (Walewski) Адольф (18.I 1852, Львів — 4.XII 1911, там же) — польс. актор, режисер. Закінчив 1871 драм. школу у Львові. Працював у польс. театрі у Львові (1872—73, 1876—1900, 1906—11), в театрах Кракова, Відня. Грав переважно характерні ролі. Вистави: «Дзяди» за А. Міцкевичем (1901), «Весілля» (1901), «Визволення» (1903), «Листопадова ніч» (1910) С. Виспянського. Автор п'єс, інсценізацій, театрознавчих праць, перекладав польс. мовою франц. драматургію.

О. М. Мартиненко.

ВАЛЕК Едуард Павлович [1873—8 (21).II 1915, Таганрог] — рос. і укр. композитор, диригент і муз. критик. За національністю чех. Закінчив Празьку консерваторію. До 1910 — директор Артистичного т-ва в Житомирі, керував його симф. оркестром, муз.

М. М. Вакуленко. Портрет народного майстра Б. М. Нечипорюка. Глина, 1979.

М. А. Баксман. Лікарня (колишній особняк) по вул. Пушкінській у Вінниці. 1910—12.

критик газет «Голос Волини», «Волинь» (1907). «Вестник Волини» (1908—10). У 1910—15 — директор муз. класів Таганрозького відділення РМТ. Серед творів — опера «Помста» (пост. 1907, Прага).

ВАЛЕР (франц. *valeur*, букв. — ціна, цінність) — в живопису і графіці відтінок тону, який у взаємодії з ін. відтінками передає певне співвідношення світла й тіні; послідовна градація відтінків тону в межах одного кольору, що дає можливість передавати оптичні ефекти і створювати ілюзію реального світла й простору. Застосування системи В. дає змогу більш об'ємно передавати предмети у світлоповерхняному середовищі, досягати особливої глибокої й багатства колориту, витонченості колірних співвідношень і переходів.

Лит.: Волков, Н. Н. Цвет в живописе. М., 1964; Виногр. Б. Р. Введение в историческое изучение искусства. М., 1983. П. В. Нестеренко.

ВАЛЕРСЬКИЙ Валеріан Полікарпович (1903, Київщина — 1956) — рос. актор, засл. арт. Каз. РСР з 1943. Закінчив 1928 Одес. муз.-драм. ін-т. Працював в Одес. рос. драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1920—24), театрах Москви, Рибінська, Новосибірська, Алма-Ати, 1944—52 — в Київ. рос. драм. театрі ім. Лесі Українки. Ролі: в театрі — Скалозуб («Горе з розуму» О. Грибєдєва), Чепурний («Діти сонця» М. Горького), Боровський («За тих, хто в морі» Б. Лавренкова), Чугай («Ходіння по муках» за О. Толстим); у кіно — Колесников («Навала», 1944). Член колегії («Центр нападу», 1946, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка).

О. Ф. Степаненко.

ВАЛИЦЬКА Марта Генріхівна (справж. — Кірхгейм; 1883, Київ — 1955, Ленінград) — укр. і рос. співачка (сопрано). 1904—08 навчалася співу в Муз.-драм. школі Миколи Лисенка у Києві (клас М. В. Зотової). 1908—10, 1920—21 — солістка Київ. рос. опери, 1910—17 — Маріїнського театру в Петербурзі. Партії: Ярославна («Князь Ігор» О. Бородіна), Ліза («Пікова дама» П. Чайковського), Брунгільда («Валькірія» Р. Вагнера), Електра (одноім. опера Р. Штрауса). У концертах виконувала укр. рос. нар. пісні, ін. твори.

І. М. Лисенко.

ВАЛКИ — місто Харків. обл., осередок гончарства. Засн. 1646 як фортеця. Виготовлення гончарних виробів почалося з кін. 17 ст., промисел склався у кін. 19 ст. Виготовляли теракотові та порцеляні іграшки, ужитковий посуд, а також кахлі, декоровані у техніці риткування та ліпними рельєфами, здебільшого рослинного характеру. Майстри — родини гончарів Гнідих, Наріжних, Чабанів. У рад. час діяли артлі «Промінь», «Прогрес». Традиції місц. гончарства розвивають майстри, які працю-

ють на Валківському пром. комбінаті. В його асортименті — вази, вази для квітів, свічники, виготовлені на гончарному кружі, ліплені, декоровані кольор. глазурями. Серед майстрів — Ф. І. Гнідий, Д. І. Наріжний, З. Б. Грунь, В. Д. Глух, І. С. Чабан, Б. М. Цибульник, П. М. і М. І. Кульбаки. Твори зберігаються в Харків. ХМ.

ВАЛЛЕН-ДЕЛАМОТ (Vallin de la Mothe) Жан Батіст Мішель (1729, Ангюлем, Франція — 7.V. 1800, там же) — франц. та рос. архітектор. 1759—75 працював у Росії, викладав у петерб. АМ. Серед його учнів — архітектори В. І. Баженов, П. В. Неелов, І. Є. Старов. За проектами В.-Д. у Петербурзі збудовано Гостинний двір (1761—85), Малий Ермітаж (1764—67) та ін. У 80-х рр. 18 ст. на Чернігівщині у Почепі (тепер Брян. обл.) за проектом В.-Д. у стилі раннього класицизму зведено палац К. Г. Розумовського (з флігелями та службами; споруди не збереглися) — одну з ранніх пам'яток палацово-садибної арх-ри. До складу ансамблю входила також Воскресенська церква (1765—71). Буд-во велося під керівництвом архітектора О. Г. Яновського.

В. І. Тимошенко.

ВАЛОВА Світлана Петрівна (2.VI. 1944, Київ) — укр. артистка муз. комедії (сопрано), засл. арт. УРСР з 1974. Після закінчення 1963 театр. студії при Київ. театрі опери (керівник О. І. Борисов) — артистка Одес. театру муз. комедії. Ролі: Пепітта («Вільний вітер» І. Дунаєвського), Галіна («На свтанку» О. Сандлера), Адель («Летюча миша» И. Штрауса).

З. М. Аврутин.

ВАЛУЄВА Ольга Леоніівна (1912, Київ — 23.XI. 1963, там же) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1951. Працювала у ТРОМі (1934—37), укр. драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1940—41, 1950—58; обидва — в Харкові), Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1958—63), в Сумському, Чернів. укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Наталка («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Аза («Циганка Аза» М. Старицького), Пома («Не називаючи прізвищ» В. Мінка), Євгенія («На людному місці» О. Островського).

А. А. Проценко.

ВАЛУЄВСЬКИЙ ЦИРКУЛЯР 1863 — таємне розпорядження царського уряду про заборону друкування л-ри укр. мовою. Був інспірований провокаційними випадками рос. та польс. реакційної преси. Автор циркуляра — міністр внутрішніх справ П. О. Валусь.

Заборона не стосувалася худож. літератури, проте цензура під різними приводами обмежувала її друкування. З 1863 видання книжок (у т. ч. п'єс) укр. мовою у межах Рос. імперії майже припинилося. В. ц. — один з проявів шовіністичної політики царсько-

го самодержавства, спрямованої на посилення нац. гноблення укр. народу. Підтверджені і доповнені новими дискримінаційними пунктами т. з. Емського акта 1876. Після рос. революції 1905—07 друкування л-ри укр. мовою почало відновлюватися.

ВАЛЮШЕНКО Іван (? — ?) — укр. живописець 2-ї пол. 18 ст. У 1774 брав участь у поновленні розпису Успенського собору Києво-Печерської лаври.

Лит.: Жолтовський П. М. Художні життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

ВАЛЬКЕВИЧ Раїса Андріївна (5.IX. 1952, Кіровоград) — укр. співачка (лірико-драм. сопрано), засл. арт. УРСР з 1989. Після закінчення 1980 Одес. консерваторії (клас Г. А. Подианової) — солістка Кіровоград. обл. філармонії, викладач Кіровоград. пед. ін-ту. Лауреат 4-го Міжнарод. фестивалю молодих виконавців (Варшава, 1988).

ВАЛЬКО Богдан Олександрович (20.IX. 1934, Львів) — укр. художник скла, засл. майстер народності УРСР з 1983. З 1963 — на Львів. кераміко-скульпт. фабриці. Створює в гутній техніці вази для квітів, декор. композиції, кубки. Серед творів: набори ваз «Полум'я Перемоги» (1975), «Золота осінь» (1982), «Схід сонця» (1983); декор. композиції «З глибини пам'яті», «Веселкові», «Світанкові роси» (всі — 1985), «Російські берези» (1986). Учасник міжнарод. виставок. Твори зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України та ін. музеях.

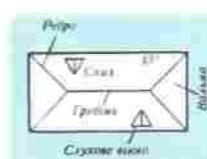
ВАЛЬМА (від нім. *Walm*) — торговий трикутний схил від коника до карниза чотирисхилого (вальмового) даху. Характерна для укр. нар. арх-ри.

ВАЛЬНИЦЬКА Софія Томівна (24.II. 1896, м. Стрий, тепер Львів. обл. — 13.X. 1964, Львів) — укр. мистецтвознавець. Закінчила 1924 Львів. худож.-пром. школу. Автор праці «Народна творчість Прикарпаття» (1960), статей з питань нар. та декор.-ужиткового мист-ва в журналах «Нова хата», «Вікна», «Література і мистецтво», «Декоративное искусство СССР».

ВАЛЬС (франц. *valse*, нім. *Walzer*, від *walzen* — кружляти) — танець, побудований на плавному кружлянні парами. Муз. розмір — тридольний (3/4, 3/8, 6/8). Характерна риса — акцент на 1-й (інколи на 2-й) долі. Темп переважно помірно швидкий. Виник у 70-х рр. 18 ст. як нар. сел. танець деяких областей Пд. Німеччини та Зх. Австрії. З поч. 19 ст. В. утвердився як міський побутовий салонний танець. Центром його поширення тривалий час був Відень. У 1-й пол. та серед. 19 ст. розвивався передусім як жанр легкої музики, став невід'ємною складовою т. з. віден. оперети (Й. Штраус-батько, Й. Штраус-син, Й. Ланнер та ін.). У творчості зх.-європ. композиторів-романтиків та рос. композиторів 19 ст. здобув найрізно-

Б. О. Валько.
Червоні бокали.
Скло, відливання,
ліплення. 1970.

Вальма.
Схили вальмового даху.

манітніше жанрове трактування: від В.-мініатори (Ф. Шуберт, І. Брамс, Р. Шуман) до масштабної концертної композиції (Й. Гуммель, Ф. Шопен, А. Дворжак, М. Гайнкі). Поступово В. став однією з обов'язкових частин циклічних творів — симфоній, сюїт та ін. (Г. Берліоз, П. Чайковський, О. Глазунов), вальсовими епізодами насичені опери та балети цього періоду (Ш. Гуно, П. Чайковський, В. Ребиков). З серед. 19 ст. спостерігається симфонізація В. (П. Чайковський, «Мефісто-вальси» Ф. Ліста, «Вальс» М. Равеля). Серед авторів популярних В. — рос. рад. композитори М. Блантер, І. Дунаєвський, В. Соловйов-Седой, К. Лістов, О. Пахмутова (пісні), С. Прокоф'єв, А. Хачатурян, Д. Шостакович, Г. Свиридов, молд. — Є. Дога (інструм. музика).

Вальсове начало притаманне багатьом укр. пісням-романсам 19 ст.: «Ой дівчино, шумить гай», «Сонце низенько», «Віють вітри, віють буйні», «Ніч яка місячна», «Не питає, чому в мене...», «Я бачив, як вітер березу зломив». До жанру В. з серед. 19 ст. зверталися більшість укр. композиторів. Найдавніші з відомих зразків укр. профес. музики — вальси для фп. П. Сокальського (1853, 1859, 1860) і для гітари С. Воробкевича (1861). В укр. класич. музиці В. мав переважно ліричне та жанрове трактування («Меланхолійний вальс» М. Лисенка, «Спогади про Відень» М. Тютковського, «Вальси-капризи» М. Калачевського, П. Сокальського, «На хвилях Дністра» Д. Січинського, вальси Я. Степового); деякі написані у масштабній, «концертній» формі («Концертні вальси» для фп. М. Лисенка, «Вальс до вправ з булавами» для симф. оркестру Д. Січинського та ін.). У ряді камерно-вокал. творів («Вечірня пісня» К. Стеценка, «О, не забудь» О. Нижанківського, «Бабине літо» Д. Січинського) та в епізодах деяких циклічних інструм. творів («Українська симфонія» М. М. Калачевського, симфонія В. Сокальського, тріо мі мінор Н. Нижанківського) спостерігається стійка тенденція до поєднання жанрової специфіки В. і укр. лірич. пісні.

Традиції укр. вальсової музики збагачуються у творчості сучас. композиторів. Урізноманітнюється виконавський склад В. — симф. оркестр (К. Домінчен, А. Філіпенко, Б. Яровинський), голос і симф. оркестр (Ю. Рожавська, А. Філіпенко, Я. Цегляр), духовий (В. Варичкий, Ю. Шуровський, Б. Яровинський), естрад.-симф. (О. Левицький), камерний (К. Домінчен) оркестри, ансамбль скрипалів (Б. Фільц), скрипка і фп. (Д. Клебанов), віолончель і фп. (М. Завалішина), фп. (М. Вериківський, В. Кирейко, В. Косенко, А. Ревуцький, М. Скорик),

баян (В. Підгорний, Г. Шендеров), хор і фп. (А. Філіпенко), ряд духових інструментів. Жанр В. розвивається в таких різновидах: великий В. («Концертні вальси» В. Косенка, Я. Цегляра, А. Філіпенка, Б. Яровинського та ін.); В.-мініатори («Балетна сценка» В. Косенка, «Джаз-вальс» Г. Саська, «Жартівливий вальс-шарманка» Л. Грабовського), В.-елегія. В.-скерцо різних авторів; пісня-В. («Колгоспний вальс», «Київський вальс», «Друзі хороші мої» П. Майборода, «Кисе мій» І. Шамо; «Київський вальс» А. Штогаренка, «Кримський вальс» К. Домінчен, «Світязьський вальс», «Гуцульський вальс» А. Кос-Анатольського; «Вогні Києва» В. Лукашова, «Вишні» О. Сабадаша та ін.). Емоційно-образна сфера В. стала основою хореогр. поеми «Соната-вальс» В. Асесва, симф. поем «Меланхолійний вальс» С. Людкевича і «Вальс» М. Скорика. Ритмічну основу В. використано в ліричних та лірико-драм. епізодах великих інструм. творів: симфоній, сонат, квітетів (Б. Лятошинський), муз.-сценів (балет «Лісова пісня» М. Скорупського), моноопер («Листи кохання» В. Губаренка) та ін.

Лит.: Друскін М. Очерки по истории танцевальной музыки. Л., 1936; Ивановский Н. П. Балетный танец XVI—XIX вв. Л., М., 1948. О. О. Різня.

ВАЛЬТЕР Сільва Яківна (17.II 1937, Одеса) — укр. артистка балету, педагог, засл. арт. УРСР з 1967. Навчалася 1951—55 в Одес. балетній школі (з 1977 — її викладач). 1955—76 — солістка Одес. театру опери та балету. Партії: Одетта («Одіссей» «Лебедине озеро» П. Чайковського), Кітрі («Дон Кіхот» А. Мінкуса), Фрігія («Спартак» А. Хачатуряна).

В. Д. Туркевич

ВАМШЛОВ Олександр Валентинович (19.VIII 1937, смт Кутулик Аларського р-ну Ірк. обл. — 17.VIII 1972, потонув в о. Байкал, похований у м. Черемхово, прах перенесено до Іркутська) — рос. драматург. Закінчив 1960 Ірк. ун-т. Вистави за п'єсами В. в театрах України: «Прощання в червні» (1969 — Донець, 1976 — Запоріжжя, укр. муз.-драм. театри; 1980 — Харків, 1981 — Київ, укр. драм. театри), «Минулого літа в Чулимську» (1975 під назвою «Побачення в передмісті» — Донець, обл. рос. драм. театр); «Воронячий гай» (1987 — Харків, укр. драм. театр) та ін.

Лит.: Зборовець І. Самобутність ліричної комедії О. Вамшлова. «Радянське літературознавство», 1981, № 8.

ВАНДАЛКОВСЬКА Світлана Борисівна (22.III 1943, м. Нижній Ломов Пенз. обл.) — укр. і рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1974. Закінчила 1966 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс І. І. Чабаненка). Працювала в Крим. (1966—72, м. Сімферополь), Полтав. (1972—76) укр. муз.-драм. театрах. З 1976 — в Крим. рос. драм. театрі ім. М. Горького. Ролі:

Тетяна («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Харитина («Наймичка» І. Карпенка-Карого), Софія («Останні» М. Горького), Медея (одноім. драма Евріпід), Гертруда («Гамлет» У. Шекспіра). І в Романиченку **ВАНДРУШКА** Йосиф (11.III 1792, Львів — після 1863, там же) — укр. архітектор. З 1811 — службовець буд. дирекції намісництва у Львові, з 1818 працював на посаді повітового інженера, зокрема в Самборі, з 1834 — у Львові. З 1818 за проектами В. будували муровані церкви на Львівщині. Збереглися храми в селах Старій Солі (1829), Підбужі (тепер обидва — смт) і Старому Місті (тепер м. Старий Самбір, 1830), Янові (1831, тепер смт Івано-Франкове), Новому Яричеві (1840, тепер смт), Бітлі і Вороцеві (1842). Реставрував будинок Єзуїтського колегіуму у Самборі, вежу ратуші у Дорогобичі.

В. С. Вулицький

ВАНДУРСЬКИЙ (Wandurski) Вітольд Богдан (8.IV 1891, м. Мачки, Польща — 1937) — польсь. письменник, режисер, театр. художник. За освітою юрист. Театр. діяльність почав у Росії під час 1-ї світової війни. 1919 керував рос. аматор. театром у Харкові, де поставив пролог до «Містерії-буфф» В. Маяковського. 1921—28 працював режисером і художником у театрах Польщі, викладав у драм. школі, виступав у пресі. 1929—31 керував Польським театром у Києві, для якого здійснив переробки творів польсь. л-ри («Срібний сон Саломеї» Ю. Словацького, «Слово про Якуба Шелю» Б. Ясенського), пов'язаних з укр. темою. З 1931 жив у Москві. Автор п'єс «Смерть на горі» (1923), «Гра про Ірода» (1926), «В готелі „Імперіалізм“» (1929, видана в Москві), «Рабан» (в 30-х рр. поставлена в Москві та в Польщі, театрі у Києві).

О. В. Вовченко

ВАНЖУРА (Ванжур, Wanzura, Vancura) Ернст (бл. 1750, Вамберг, тепер Вімперк, у складі Чехії — 1802, Петербург) — рос. композитор, клавесинист і диригент. За походженням чех. Профес. муз. освіти не мав. У 70—80-х рр. працював у Відні, 1783—86 — у Москві. 1786—97 служив у Дирекції імператорських театрів у Петербурзі, був керівником двох її оркестрів і клавесиністом («фортепіаністом ермітажної групи»). 1785—94 видавав франц. мовою в Петербурзі та Москві «Музичний журнал для клавесина або фортепіано, присвячений дамам бароном Ванжурою, аматором» (збереглося 9 випусків; всі — у ЦНБ АН України, фонди б-ки графів Розумовських). У ньому поряд з власними творами публікував пісні та інструм. п'єси відомих композиторів 18 ст. О. А. Козловського, М. К. Огіньського та ін. Представник муз. класицизму, В. прагнув поєднати його традиції з слов'ян. народнописанням

матеріалом. В. — автор 6 симфоній, зокрема «Симфонії руської, навіяної мелодіями України» (до мажор) — першої симфонії на теми укр. нар. пісень («Ой гай, гай зелененький», «Вийшли в поле косарі», «Ой коли я Прудуса любила»), а також російських («Молодка молодая» і «Как ходил, гулял Ванюша»). Відома в клавирному перекладі, виданому без підпису в жовтн. випуску згаданого журналу за 1790, ця симфонія тривалий час вважалася анонімною. Її першу частину використовували як увертюру до опери «Мірошник-чаклун, дурисвіт і сват» М. Соколовського за п'єсою О. Аблесимова (1779). В 20 ст. виконувалася в оркестровці М. І. Вериківського.

1978 рос. музикознавець М. П. Пришнікова в архівних фондах Б-ки СРСР ім. В. І. Леніна (тепер Російська держ. б-ка) знайшла видані 1798 у Петербурзі франц. мовою оркестрові голоси «Трьох симфоній національних для великого оркестру, побудованих на кількох російських, українських і польських піснях, скомпонованих п. бароном Ванжурою», куди увійшли «Російська», «Польська» і «Руська» (українська) симфонії.

М. Пришнікова разом з укр. музикознавцями О. Ф. Андреевою і М. М. Гордійчуком реконструювали авторську партитуру. Перше виконання цієї симфонії в авторській оркестровці — 1985, «Польської» та «Російської» — 1986 (всі — в Києві, під керівництвом Ю. Никоненка).

В. — автор опер «Хоробий і сміливий лицар Архидей» [лібретто Катерини П. Петербург, 1797; пізніше виконувалася під назвою «Іван-царевич»] (у «Музичному журналі» наводиться як «Цар Архидей») і «Три султани, або Салман другий» (1785). Збереглися також надруковані в «Музичному журналі» уривки з інших сценіч. творів В., численні п'єси для клавесина: козацькі, «Полонез очаківський», «Кадриль очаківська» (обидві — після 1788) та ін. Значна частина творчої спадщини В. втрачена. Та Українська симфонія невідомого автора. Партитура. Редакція та оркестровка М. І. Вериківського. К., 1957. Три симфонії на слов'янські теми. Партитура. Клавир. Передмова М. П. Пришнікової. К., 1983.

Лит.: Пришнікова М. П. Автор — відомий. «Музика», 1978, № 6. О. О. Різнук, **ВАНІВКІВСЬКИХ ТА ЗДВИЖЕНСЬКИХ ІКОН МАЙСТЕР** — живописець та його майстерня, в якій у 1-й третині 15 ст. виконано ікони для церкви Різдва Богородиці в с. Ванівці (тепер с. Ванів Львів. обл.) — «Моління», «Різдво Богородиці», «Неруко-творний образ», «Страшний суд», а також для Здвигівської церкви в с. Здвигів (тепер Львів. обл.) — «Воздвиження Чесного Хреста зі сценами з життя Христа» та «Страсті Христові»; всі зберігаються у НМЛ. У живопису цих творів відчутні відго-

лоски візант. іконопису 14 ст., а також простежується зв'язок зі стилем мініатор Київського псалтиря Спиридонія 1397. Вони відзначаються ніжною гармонією кольорів, ритмічністю, майстерною передачею граціозності, рухів зображуваних персонажів. В окремих іконах яскраво виражено риси нар. інтерпретації. До творів цього майстра та його майстерні, очевидно, можна віднести ряд ікон з церков на Львівщині. Деякі ікони зберігаються в музеях Польщі (у Саньку, Кракові та Варшаві).

Лит.: Свенцицький І. Галицько-руське церковне мalarство XV—XVI ст. Львів, 1914; Свенцицький-Святицький І. Ікони Галицької України XV—XVI віків. Львів, 1929; Історія українського мистецтва, т. 2. К., 1967; Свенцицький В. И. Мастер икон XV века из села Ваняки и Здвиги. В кн.: Древнерусское искусство. Проблемы и атрибуции. М., 1977; Сасицька В. І. Силор О. Ф. Спадіщина віків. Львів, 1990.

В. І. Свенцицький.

ВАНКО Амадей Франциш (4.II 1815, Львів — 1849, там же) — укр. піаніст і педагог. За походженням чех. З 1838 — викладач з фп. і теорії музики у Київ. ін-ті шляхетних дівчат. У січні — лютому 1847 у нього на квартирі (тепер у будинку по вул. Михайлівській № 12) гостював Ф. Ліст. У цьому будинку 1852 публічно виконав свій перший твір (польку ля мінор) М. В. Лисенко. Серед учнів В. — А. А. Кравельська.

М. І. Кузьмін.

ВАНПРЕЗАНТ Віктентий В. (? — ?) — архітектор. Займав посаду міськ. архітектора м. Миколаєва. Проектував і будував військ.-адм. будинки, церкви в Херсоні і Миколаєві. З 1788 брав участь у буд-ві палацу Потьомкіна в Богоявленську (тепер у межах Миколаєва, палац не зберігся). Автор проєктів кафедрального собору і Катерининської церкви в Одесі (обидва — 1795, не збереглися), вирішених у стилі класицизму.

В. І. Тимошенко.

ВАНТОВІ КОНСТРУКЦІЇ (Gollwant — відтяжка) — див. Висячі конструкції.

ВАНТУХ Мирослав Михайлович (18.I 1939, с. Великосілки, тепер Львів. обл.) — укр. хореограф, нар. арт. УРСР з 1977. Закінчив 1958 Львів. культур.-осв. уч-ще. 1962—80 — худож. керівник засл.

Ванятосових та здвигівських ікон майстер. Апостол Петро та архангел Михаїл. Фреска. 1-а третина 15 ст. НМЛ.

К. І. Ванченко-Писанецький.

самодіяльного ансамблю танцю УРСР «Юність» палацу культури ім. Ю. О. Гагаріна (Львів). З 1980 — худож. керівник Ансамблю танцю України. Постановки: «Карпати» (1983), «Український чоловічий танець з бубонами» (1986) та ін. Держ. премія України ім. Т. Шевченка, 1993.

І. В. Цеденко.

ВАНЧЕНКА-ПИСАНЕЦЬКОГО К. І. УКРАЇНСЬКІ ТРУПИ Діяли 1906—12 (з перервами) із змінним складом акторів на за-садах товариств. Виступали в містах Поволжя, з 1909 — у Туркестані. В репертуарі: п'єси і автор. переробки К. І. Ванченка-Писанецького — «Мужичка» (за п'єсою О. Островського «Світить, та не гріє»), «Запорізький клад», «Тарас Бульба під Дубном» (за М. Гоголем), «Недолюдки», «Сім'я каторжника» (за П. Джіакометті), «Мазепа» О. Віламової (за Ю. Словацьким), «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Назар Стодола» Т. Шевченка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Сорочинський ярмарок» М. Старицького та ін. У сезон 1910—11 К. І. Ванченко-Писанецький очолював невелику трупу театру мініатюр з репертуаром одноактних п'єс, опереток і жартів. Він практикував також недільні ранкові шевченківські вистави за дешевими входними квитками.

Лит.: Ванченко К. І. Спогади українського лицедія. «Червоний шлях», 1928, № 7—11.

Є. С. Хайцевич.

ВАНЧЕНКО-ПИСАНЕЦЬКИЙ Костянтин Іполитович (справж. — Писанецький; 1863, Житомир — 18.VII 1928, Ташкент) — укр. актор, режисер, антрепренер, драматург. Творчу діяльність почав 1879 в аматор. колективах, працював у Житомир. рос. драм. трупі П. Надімова. 1881 — актор рос. трупи М. Савіна. З 1883 — в укр. театрі; в трупах М. Старицького (1883—91), В. Гриця (1892—94), О. Суслова і О. Суходольського (1895), П. Мирово-Бедюха (1895—98), Г. Деркача (1898—1900), Ф. Левицького (1906). В 1906—12 очолював власні колективи (див. Ванченка-Писанецького К. І. українські трупи). Акторську майстерність опанував під впливом М. Старицького і М. Іванова-Козельського. Виконував комедійні і характерні ролі: Циган, Винник («Сорочинський ярмарок», «Майська ніч» М. Старицького), Кабиця («Чорноморці» М. Старицького за Я. Кухаренком), Карась («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Вакула («Гаркуша» О. Стороженка). Автор драм з нар. життя «Мурло», «Рудоплави», «Недолюдки», «Запорізький клад» та переробок «Тарас Бульба під Дубном», «Вечір на хуторі» (за М. Гоголем), «Мужичка» (за п'єсою О. Островського «Світить, та не гріє»), «Відьма» (за повістю Е. Ожешко «Дзюрдзя»), «Цигани на Поділлі» (за повістю Ю. Крашевського «Хата за селом»).

М. М. Вантук.

Літ.: Ванченко К. І. Спогади українського лицедія. «Червоний шлях», 1928, № 7—11. Е. С. Хайдевич.

«ВАПЛАТЕ» — 1) Літ.-худож. журнал. Видавався літ. орг-цією ВАПЛАТЕ (Вільна академія пролетарської літератури, 1925—28). Виходив у Харкові. 1927 (5 номерів). Опублікував виступ Леся Курбаса «Шляхи Березоля» (уривок з його доповіді «Сьогодні українського театру і «Березиль» на театр. диспуті 1927), статтю Р. Якобсона «Про реалізм у мистецтві», нотатки з виставки укр. малювання та ін. Припинив існування разом із самодіяльною літ. орг-цією ВАПЛАТЕ. 2) Збірник літ.-критичних статей (1926, один зошит). Вміщено статут ВАПЛАТЕ, статтю О. П. Довженка «До проблеми образотворчого мистецтва» та ін. О. І. Сидоренко.

ВАРВАЛЮК Семен Тимофійович [1861, с. Коржова, тепер Уманського р-ну Черкас. обл. — 1932 (?), Чернівці] — укр. актор. Працював у опереткових трупах Снігирьова і Новика в Умані (1879—85), рос. трупі у Вінниці (1886), укр. трупах М. Василенка, М. Старицького, Д. Гайдамаки, М. Ярошенка (1887—1915); у Чернівцях: держдрами. Ролі: Кичатий («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Бичок («Глигитай, або ж Павук» М. Кропивницького), Возний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), Голохвостий («За двома зайцями» М. Старицького), Омеляко («Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого).

Літ.: Д. Т. Сорок років на сцені. Ювілей С. В. Варвалюка. «Нові мистецтва», 1926, № 1. П. К. Медведик.

ВАРВАРА, великомучениця Варвара — один з поширених реліг. персонажів в укр. іконопису. Зображували окремо і в парі з ін. мученицями півфігурою або у повний зріст. Найдавніше відоме її зображення на іконі «Св. Варвара і Параскева П'ятниця» з Воздвиженської церкви у м. Дрогобичі (16 ст.). У 17—18 ст. іконографія В. змінюється від умовності канонічно-іконописного образу до українізації реалістич. зображення (ікони «Св. Варвара» з Київщини, 17 ст., ДМУОМ; «Св. Варвара» з церкви в с. Житному на Полтавщині, тепер Сум. обл., 1741). Життєрадісно-патетичний характер образу в цих творах та стилістика монументалізованої постаті укр. дівчини в пишному орнаментованому одязі на тлі конкретного красноріччя визначаються естетичними засадами стилю барокко. Барокові риси мають також ін. ікони («Св. Варвара та Катерина» з Конотопу, 18 ст., ДМУОМ). Такі риси наявні і в зображеннях В. у гравюрі («Акафіст... Варварі», Київ, 1698, 1741, 1776), у декор. мист-ві, зокрема у золотарстві (срібна карбована книжкова оправа І-ї пол. 17 ст., майстри Києво-Печерської лаври). Зображення В. малювали на од-

Святі Варвара і Катерина. Ікона з м. Конотопу. Сумського обл. Серед. 18 ст. ДМУОМ. Київ.

вірках дверей в іконостасах, трапляється воно у нар. гравюрі, в іконах на склі, на тузальських мальованих кахлях. О. Ф. Сидор.

ВАРВАРУК Стефан (?—?) — укр. будівничий кін. 19 ст. Походив з м. Солотвина (тепер смт Івано-Фр. обл.), 1893—94 збудував дерев. Покровську церкву у с. Ганнівці на Львівщині. В. С. Вулиць.

ВАРГАН — муз. інструмент. Див. Дримба.

ВАРГОЛ Енді (1928, Піттсбург, США — 1987) — амер. художник, засновник поп-арту. За походженням українець. Його батько Андрій Варгол виїхав до США 1913 з с. Микова на Пряшівщині (Словаччина); мати Юлія (Уля Завадська) — 1921 з того ж села. В. — представник нової філософії та життєвого стилю, що базується на абсолютній свободі дії. Видавав спец. журнали, альбоми, фільми, організовував спільн. т-ва. Автор портретів Мерілін Монро, Джекелін Кеннеді, Мао Цзедуна, Леніна.

1987 створено Фундацію В. у Нью-Йорку. 1991 засновано Музей сучасного мист-ва родини Варголів (старший брат В. Пол і племінник Джеймс — також художники) у м. Медзілаборце (Словаччина). Тут зберігаються 30 картин В., серед яких — портрети Інгрід Бергман, Леніна, композиції «Сери і молот», «Електричне крісло», «Квіти», «Камбеллів суп», «Корова», «Метелик», «Абсолютна водка» (всі — у техніці серіаграфії, 1971—87), а також мемор. речі — особисті речі, сімейні фото, грамофонна платівка з укр. піснею, наспіваною матір'ю В., листи, листівки тощо. 1991 на виставці у Празі було представлено 55 творів художника.

Літ.: Мушинка М. Енді Варгол. Художник-українець з Америки. «Образотворче мистецтво», 1992, № 2.

ВАРЕНИЦЯ Марія Михайлівна (25.VII 1947, с. Стінка Терноп. обл.) — укр. нар. майстер худож.

вишивки, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1985. Вишиває гладдю, хрестиком, ланцюжком, козликом, стебнівкою доріжки, серветки, наволочки, декор. та тематичні рушники та ін. Твори зберігаються у Терноп. краснор. музеї.

А. Є. Гриб.
ВАРЕННЯ Микола Романович (7.XI 1917, с. Калинове, тепер смт Луган. обл.) — укр. живописець і графік, засл. художник УРСР з 1987. Закін. 1952 ЛІЖСА (майстерня Р. Р. Френца, В. В. Мещерякова). Працює в галузі тематичної картини, портрета, натюрморту та пейзажу. Твори: картини «Косівський базар» (1957), «З минулого Карпат» (1964), «Обід чабанів» (1970), «Господарі полонини» (1975), «Карпатський рейд Ковпака» (1985), серії ліногравюр «Радянські жінки в Великій Вітчизняній війні» (1964), «Нафтовиків Долини» (1967), «Історія Гуцульщини» (1984—85). Зберігаються у ДМУОМ, Закарп. ХМ, ін. музеях республіки.

Літ.: Виставка творів живопису і графіки Миколи Варення. Каталог. Івано-Франківськ, 1979; Фронтові зарисовки. Виставка робіт члени Спілки художників УРСР М. Р. Варення. Каталог. Івано-Франківськ, 1987.

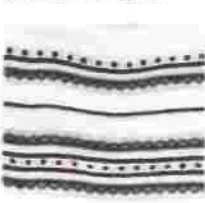
ВАРЕЦЬКА Валентина Федорівна [17(30).XII 1900, с. Іванівка Білозерського р-ну Херсон. обл. — 3.I 1981, Харків] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1930. Працювала в Шостому районному театрі ім. Лесі Українки (Київ, 1921), Укр. драм. театрі ім. І. Франка (1921—28, з 1926 — у Києві), Харків. театрі Революції (1928—35; до 1931 — Харків. Червонозаводський театр), Дніпроп. (1935—38), Львів. обласному ім. Галана (1946—60, м. Дрогобич) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Донна Анна («Камінний господар» Лесі Українки), Маруся, Наталка («Маруся Чурай», «Соло на флейті» І. Микитенка), Діана («Собака на сіні» Лопе де Веги).

К. О. Сидоренко.

ВАР'ЄТЕ (франц. variété, від лат. varietas — різноманітність, строкатість, суміш) — вид театру, у виставах якого поєднуються різні жанри театр., муз. та циркового мист-ва. Назва походить від театру «Вар'єте», засн. 1720 в Парижі. В. як самостійна мистецька форма естради розвинулась у Франції в 19 ст., успадкувавши традиції ярмарково-майданових видовищ, кафешантанів, кабаре, а також зазнавши впливу англ. мюзик-холу. Програми відзначалися пишним, яскравим оформленням, великою кількістю учасників (в основному жінок), складалися з одноактних п'єс, окремих сцен, виступів співаків, читців, танцівників, музикантів, акробатів, жонглерів, фокусників. Різні за жанрами номери об'єднувалися за принципом контрасту або умовним сюжетом (огляд-ревію).

В Росії В. поширилися наприкін. 19 ст. Дивертисментні програми з куплетів, каскадних танців та

М. М. Варениця. Рушник. Фрагмент. Полотно, вишивка. 1986. Тернопільський краєзнавчий музей.

естрада: пісень демонструвались у ресторанах і кафе, тому й мали назву «кафешантан», а іноді — «театр-вар'єте». На цей час налічувалося 98 великих постійно діючих кафешантанів, з них 12 — на Україні. Найвідомішими були «Акваріум» у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), «Шато-де-Флер», «Олімп» «Аполло» (у Києві), «Дю Норд», «Альказар», «Пасаж» (в Одесі), «Буфф» і «Тіволі» (у Харкові). В Одесі з 1906 виходили журн. «Театр і вар'єте» та щотижневик «Сучасний театр і шантан», у Києві — «Підмостки» (1909—11) та «Цирк і вар'єте» (1910).

Серед виконавців В. були зарубіж. співаки та танцюристи. Артисти естради часто об'єднувались у різні вокально-танц. капели (8—12 чол.): козацькі, рос., укр., циганські, матроські та ін. Репертуар, зокрема укр. капел, складався з театралізованих етногр. сцен, пісень, танців, що супроводилися грою на нац. муз. інструментах. Солоісти В. з нац. репертуаром було мало, частіше це були рос. і укр. коміки-гумористи, які виступали у т. з. босяцькому або побутовому анекдотичному жанрі. У В. сформувався ряд талановитих вітчизн. артистів естради: С. Сокальський, П. Троїцький, С. Сарматов, Н. Плевицька, Ю. Убейко, І. Гурко. У перші післяреволюц. роки більшість В. було закрито. В серед. 20-х рр. вони практично зникли в СРСР. У 70—80-х рр. В. як жанр естради відродився.

Лит.: Кузнецов Е. М. Из прошлого русской эстрады. М., 1958. — І. С. Іргель.

ВАРИВОДА Петро Семенович (12.VII 1928, станиця Староцербиновська, тепер Краснодар. краю) — український диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1975. Закінчив 1958 Свердловську консерваторію. 1961—63 — диригент Харків., 1963—64 — гол. диригент Донец., 1973—84 — Дніпроп. театрів опери та балету. Працював також у Свердловську, Саратові, Фрунзе, Челябінську. З 1986 — викладач Дніпроп. муз. уч-ща. Постановки: «Борис Годунов» М. Мусоргського (1963), «Мазепа» П. Чайковського (1964), «Пробудження» Л. Колодуба (перше виконання 1977, Дніпропетровськ), «Грім з Путивля» В. Ільїна (1981, перше виконання), «Богдан Хмельницький» К. Данькевича (1976, Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1978).

І. Д. Голкило.

ВАРІАЦІЇ (від лат. variatio — зміна, різноманітність) в музиці — жанр інструм. муз. творчості, в основу якого покладено видозмінене повторення вихідної теми (або групи тем). Залежно від характеру перетворення теми виділяють такі типи В.: остигати (незмінним лишається провідний голос фактури — бас (див. Паскальє, Чаконя), мелодія тощо, інші змінюються), строгі або «класичні» (незмінні осн. компоненти теми, її розміри), вільні

або «романтичні» (тема суттєво змінюється, постійно образно перетворюється; незмінні почасті тільки її поодинокі елементи). За кількістю тем, покладених в основу В., розрізняють В. подвійні (на дві теми), потрійні (на три теми) і т. д. В. створюють на оригінальній та на запозиченій з ін. творів теми.

Джерела В. — в нар. музикуванні, куплетній пісенній формі. Принцип варіаційного розвитку — один з основних і в нар., і в профес. музиці. Ранні зразки В. (остинатні) з'явилися у творчості композиторів доби Відродження (16 ст.). Їх розвинули далі зах. європ. і рос. композитори. Опора на нар.-пісенні жанри у творчості рос. композиторів 19 — поч. 20 ст. зумовила поширення т. з. глинкинських В. (або В. на незмінну мелодію; класич. зразок — «Камаринська» М. Глинки). В. існують як самостійні твори і як частини циклічних композицій (симфоній, сонат, сюїт тощо), муз.-сценіч. творів.

Серед перших В. в укр. музиці — «Менует з варіаціями» С. Білогорської (серед. 18 ст.). В. на тему укр. нар. пісні «Вишли в поле косарі» для камерного ансамблю (1792) і «Козачок» для фп. (1796) невідомого автора. Останні цикли видано в Петербурзі і є зразками строгих В., коли нац. фольклорні джерела переносилися на європейську класичну гармонічну та фактурну основу. В 1-й пол. 19 ст. спостерігалася прагнення до жанрового переосмислення теми, ускладнення фактури (цикли В. на теми укр. нар. пісень «Як сказала матуся» Гесса де Кальве, «Ой не ходи, Грицю» та «Ой у полі криниченька» О. Лизогуба), до подолання канонів строгих В. (передусім у заключних розділах твору), ладово-гармоніч. варювання теми (цикли В. Й. Х. Вітвицького на теми укр. нар. пісень «Зібралися всі бурлаки» («Українка»), «У сусіда хата біла», «Чумак» та ін.). З серед. 19 ст. зразки В. на Україні створювали О. І. Дюбок, А. В. Єдлічка, М. А. Завадський, Р. Г. Зентарський та В. Р. Зентарський, Г. К. Ходоровський-Мороз (всі — для фп.). С. І. Воробкевич (для скрипки) та ін. Принципи варіаційного розвитку посядають значне місце у творах укр. композиторів-класиків — М. В. Лисенка, К. Г. Стеценка, Я. С. Степового, М. Д. Леонтовича, хоч зразків В. як окремих творів у їхній спадщині немає. Тематичний матеріал В. в українській музиці становили переважно нар. пісні й популярні романси: «Не щечечи, соловейко» М. Глинки (В. Р. Зентарський), «Соловей» О. Аляб'єва, «На світанку її не буди» О. Варламова (Й. Х. Вітвицький), «Моряки» К. Вільбоа (Г. К. Ходоровський-Мороз) та ін.

У творчості наступних укр. композиторів спостерігається по-

єднання принципів строгих і вільних В., частина з яких має програмний, сюжетний зміст. У 1-й пол. 20 ст. написані «Симфонічні варіації» М. Колесси (1931), фп. секстет з використанням форми В. (1915) і В. на укр. нар. тему для віолончелі (1918) В. Барвінського. Численні зразки жанру в цей час традиційно створено для фп., зокрема «Пісня до сходу сонця» (1916—19), «Елегія» (1917), «Похорон атамана» (1942, до 100-річчя з дня народження М. В. Лисенка) і «Балада» С. Людкевича, «Російські варіації в епічному стилі», «Зразкові варіації» (1949, своєрідний посібник з гармонії), «Балада у формі варіацій», В., присвячені Ф. Шопену, М. Вілінського, «Балада» Б. Лятошинського (1929), «Паскальє, скерцо і fuga» М. Колесси (1929), ряд варіац. циклів В. Барвінського. У формі В. написано фінали фп. тріо (1942), а згодом і «Слов'янської сюїти» (1966) Б. Лятошинського. В 50—70-х рр. написані «Тема з варіаціями» В. Кирейка, «Українські писанки» Л. Дичко, «Золоті ворота» Ю. Іщенко, цикли М. Скорика, О. Киви, Б. Фільца та ін. З'явилися твори у формі В. для симф. оркестру (В. Варицький, Л. Дичко, С. Людкевич, І. Поклад, М. Полоз), віолончелі з оркестром (Г. Майборода), струнного оркестру (В. Бібик), оркестру нар. інструментів (К. Доминчен), квартету арф (Д. Клебанов), бандури (К. Мясков, В. Годзицький), струнного квартету («Квартет» В. Сільвестрова) тощо. В окремих творах спостерігається синтез жанрів В. і циклу п'єс (або сюїти) — у «Віображеннях» для фп. Б. Лятошинського (1925), «Сюїти-варіацій» для симф. оркестру С. Мамонова (1982). Жанр В. дає можливість в межах одного твору опанувати різні види виконавської техніки, тому він активно використовується у процесі навчання музикантів. Це зумовило створення численних В. для використання у пед. практиці муз. шкіл, у т. ч. укр. композиторів (І. Шамо, А. Філіпенка, І. Берковича, М. Сильванського, В. Клина, М. Степаненка, Ю. Щуровського та ін.).

Лит.: Дремлюга М. В. Українська фортепіанна музика. К., 1958; Милач Б. О. Фортепіанна література українських радянських композиторів для дітей та юнацтва. К., 1961; Олійник О. С. Українська радянська фортепіанна музика для дітей. К., 1979; Кани В. А. Українська радянська фортепіанна музика. К., 1980; Цукерман В. А. Анализ произведений. Вариационная форма. М., 1987.

О. О. Ковалюка.

ВАРЛААМ (?—?) — укр. іконописець 17 ст. Працював у Лаврській іконописній майстерні. Бл. 1669 їздив до Москви.

ВАРЛАМОВ Олександр Єгорович [15(27).XI 1801, Москва — 15(27).X 1848, Петербург] — рос. композитор, співак (тенор), гітарист, диригент і педагог. Муз. освіту здобув у Приворний. Спів-

вацькій капелі в Петербурзі, де 1811—19 служив півчим, 1829—32 — учителем співу. Учень Д. С. Бортнянського (з 1811). В 1832—43 працював у Москві. Автор популярних романсів (всього бл. 200). Мелодію одного з них покладено в основу «Великих концертних варіацій на російську тему „Не шей ты мне, матушка, красный сарафан“» І. Вітвіцького. В належать численні обробки рос. і укр. нар. пісень для голосу і фп.; 43 з них опубліковано в його зб. «Російський співак» (1848), у т. ч. 5 українських: «Ой тай, тай зелененький», «Ой не відтіляй місяць світить», «Ой під вишнею», «Ой у полі вишня», «Іхав козак за Дунай», кожна з яких доповнюється варіаціями В. М. Каминського.

Лит.: Листова Н. Александр Варламов. М., 1988. К. В. Мабурова.

ВАРНАВА Олександр Федорович (10.XI 1943, с. Зарічне Червоноармійського р-ну Рівнен. обл.) — укр. співак (баритон), засл. арт. УРСР з 1974. Після закінчення 1968 студії при Укр. нар. хорі ім. Г. Г. Верьовки працює в Рівнен. філармонії. В репертуарі — старовинні та сучасні укр. нар. пісні, пісні ін. народів, твори сучас. композиторів.

ВАРНЕКЕ Борис Васильович [3 (15).VII 1874, Москва — 31.VII 1944, Київ] — укр. і рос. літературознавець, історик театру. Закінчив 1898 Петерб. історико-лит. ін-т. Був професором Казанського, Новорос. в Одесі ун-тів. Після жовтня 1917 року — професор Одес. ун-ту, викладав також в Одес. театр. ін-ті. Досліджував історію антич. театру і драматургії («Спостереження над давньоримською комедією», «До історії типів», обидві — 1905), рос. нар. драм. («Замітки про народну драму», 1915), історію рос. театру і драматургії 17—поч. 20 ст. У працях, зокрема в «Історії російського театру» (т. 1—2, 1908—10), В. значну увагу приділяв укр. шкільному театрові та його ролі в становленні сценіч. мист-ва і драматургії в Росії, драм. творчості Феофана Прокоповича, Георгія Кониського, В. В. Капніста, І. П. Котляревського, укр.-рос. зв'язкам у галузі драматургії. В бібліографію «Історії російського театру» включено матеріали про укр. театр і драматургію. Автор статей про Т. Г. Шевченка «Композиція „Назара Стодолі“», «Майстерність реаліста-маляра» (обидві — 1929).

Тв.: Античний театр. Х. — К., 1929. История русского театра XVIII. XIX веков. М. — Л., 1939.

Лит.: Алексеев М. П. Библиографический список научных трудов профессора Б. В. Варнеке 1889—1924. Одесса, 1925. В. В. Голода.

ВАРПАХОВСЬКИЙ Леонід Вікторович [16 (29) III 1908, Москва — 12.II 1976, там же] — рос. режисер і сценарист, засл. діяч мист. Груз. РСР з 1964, нар. арт. РРФСР з 1966. Закінчив 1931 лф-т Моск. ун-ту. 1933—35 —

О. С. Варламов.

наук. співробітник Театру ім. Мейсхольда, розробляв методику запису репетицій, вистав, гри акторів. Працював у рос. драм. театрах Алма-Ати, Тбілісі, Москві та ін. 1955—57 — режисер Київ. рос. драм. театру ім. Лесі Українки, в якому здійснив вистави: «Давним-давно», О. Гладкова, «Мораль пані Дульської» Г. Запольської (обидві — 1955), «Дерева вмирають стоячи» А. Касони (1956; також у Харків. рос. драм. театрі ім. О. С. Пушкіна), «Дні Турбіних» М. Булгакова (1957), «На дні» М. Горького (1963). Вистави в Київ. театрі опери та балету — «Бал-маскарад» Дж. Верді (1956), «Паяци» Р. Леонкавалло та «Сільська честь» П. Масканьї (1957); в Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка — «Оптимістична трагедія» В. Вишневського (1961). На Респ. стадіоні в Києві поставив театралізоване свято «Молодість миру» (1962). Брав участь у створенні кінофільмів, зокрема «Мораль пані Дульської» (разом з О. Ф. Швачком, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка, 1957). Репресований 1937. Реабілітований 1953.

Тв.: Наблюдения. Анализ. Опыт. М., 1971. В. Г. Зуболотна.

ВАРФОЛОМІЙ (?—?) — укр. золотар 16 ст. Жив і працював у м. Рогатині (тепер Івано-Фр. обл.; з 1573). Львові (з 1576). Належав до цеху золотарів, живописців і конісарів. Викотовляв ювелірні вироби, а також срібні ложки, оздоблені гравіруванням орнаментом, гербами, написами.

Лит.: В. Сомчук.

ВАРЧЕНКО Василь (? — січень (?) 1770, м. Кодня, тепер село Житомир. обл.) — укр. кобзар. 1768 брав участь у Коліївщині в складі гайдамацького загону Ремези, до якого прийшов із Звенигородки (тепер Черкас. обл.). Своїми піснями викривав панське свавілля, піднімав бойовий дух повстанців. Страчений за вироком шляхетського суду від 26.I 1770 разом з 22 ін. гайдамаками.

Лит.: Лавров Ф. І. Кобзарі. К., 1980. Б. М. Желізинський.

«ВАРШАВ'ЯНКА» — революц. пісня польс., а згодом і рос. пролетаріату. Автор польс. тексту — В. Свенціцький, який написав його, будучи в'язнем Варшав. цитаделі (1878—79), на мелодію польс. повстанської пісні 1863 «Марш зуавів» В. Вольського. Текст з сучас. назвою опубліковано 1883 в нелегальному польс. журналі «Пролетаріат». Після цього пісня поширилась у Польщі. В 1897 «В.» переклав рос. мовою Г. М. Кржижановський Масового поширення в Росії і на Україні «В.» набула з часу революції 1905—07. Укр. мовою відома з 1905 (автор перекладу — М. К. Вороний). Обробку «В.» для хору без супроводу здійснили К. Г. Стеценко (1915), А. М. Ревуцький [для однорідного — чол. або жін. хору (бл. 1924, вперше надрук.

1926)]. Пісня використана в опері «Розлом» В. Фемеліди (1929), ораторії «Люблячий тебе Ульянов...» В. Бібіка (1979).

ВАРЯНИЦІН Олександр Михайлович [1860, Харків — 10(23).X 1914, там же] — військ. інженер, теоретик укр. арх-ри, живописець. Був секретарем і заст. голови Українського художньо-архітектурного гідділу Харків. літ.-худож. гуртка (1912—14). Автор розписів залу будинку «Швидкої допомоги» у Харкові (1913). В 1909—14 опублікував у пресі Харкова і Москви ряд статей і доповідей про шляхи розвитку укр. архит. стилю.

Тв.: Об украинском архитектурном стиле. «Украинская жизнь», 1913, № 1.

Лит.: А. М. Варяницин. «Украинская жизнь», 1914, № 11—12. В. В. Чепелик.

ВАСЕНКО Іван [?, с. Кам'янка-Струмилівська, тепер м. Кам'янка-Бузька Львів. обл. — 18.XI 1872, с. Убині, тепер тієї ж обл.] — укр. будівничий. Збудував і перебудував на Львівщині дерев. церкви в традиціях галицької архітектурної школи. Серед них — Михайлівська церква у с. Кізлові (1866), Покровська церква у с. Ріпневі (1869). Козьмі і Дем'яна церква в с. Убинях (1872). В. збудував також Введенську церкву у Старому Яричеві (1860), Дмитрівську церкву у Кудирівцях (1865), Дмитрівську церкву у с. Яблунівці (1869), н. с. Вудичі.

ВАСЕЦЬКИЙ Григорій Степанович (28.XI 1928, с. Новоіванівка, тепер Полтав. обл.) — укр. живописець, нар. художник УРСР з 1979. Закінчив 1955 Київ. худож. ін-т, де навчався у О. О. Шовкуненка. Працює в галузі жанрового живопису. Твори: «До мирної праці» (1960), «Три-вожна молодість» (1965), «Перші комунари» (1967), «Опалене дитинство» (1971), «Йшла війна» (1975), «Рік 1918» (1978), «На Снісеї» (1981), «О. С. Пушкін в Києві» (1982), «Солдатки» (1985), «Гайдамаки» (1991), «Втікані з полону» (1992). Учасник зарубіж.

Г. С. Васецький. Війна. Одія, 1974.

Г. С. Васецький.

Л. В. Варпаховський.

виставок (Болгарія, Угорщина, Німеччина). Твори зберігаються в ДМУОМ, Сум., Черніг. ХМ, Львів., Алама-Атинський та Красноградський КГ.

І. М. Білошанько.
ВАСИЛАЩУК Гайна Василівна (2.XI 1924, с. Шешори, тепер Івано-Франківська обл.) — укр. майстер худож. вишивки і ткацтва. Навчалася у своєї сестри П. В. Василадука та брата М. В. Василадука. У творчості В. традиц. шешорівське ткацтво (див. *Шешори*) набуло нової худож. образності, символічного змісту. Твори: рушники та вереті «Гуцулка Ксеня» (1964), «Ой чого ти почорніло, зеленес поле?» (1966–67), «Вічний революціонер» (1967), «Гетьте, думи, ви хмари осінні» (1968), «Гонта в Умані» (1969), «Степом, степом» (1981). Більшість декор-тематичних рушників присвячено шешорівській тематиці (бл. 150 рушників). Роботи виконує чинниковою та перебіркою техніками ткацтва. Учасник зарубіж. виставок. Твори зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України, Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини та ін. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1968.

Літ.: Соломченко О. Г. Народні таланти Прикарпаття. К., 1969; Качан В. А. Гайна Василадука. Альбом. К., 1985.

О. Г. Соломченко.
ВАСИЛЕВИЧ Володимир Владиславович (20.VII 1911, с. Стара Могильниця, тепер Терноп. обл.) — 28.VII 1962, Адлер, похований у Львові) — укр. диригент, педагог, засл. арт. УРСР з 1956.

Закінчив 1938 вокал. ф-т Вищого муз. ін-ту ім. М. Лисенка у Львові. Навчався 1939–48 (з перервою) у Львів. консерваторії (клас диригування М. Ф. Колесси, співу — О. К. Бандрівської), з 1949 — її викладач (з 1961 — доцент). З 1939 (з перервами) — хорист, з 1949 — диригент капели «Трембіта», 1949–62 — керівник хору Львів. консерваторії (перше виконання кантати М. М. Скорика «Весна», 1960).

Серед учнів — І. Д. Гамкало, І. В. Жук, О. І. Кураш. Упорядник зб. «Хорові твори українських композиторів кінця 19 — поч. 20 ст.» (вип. 1–4, 1965–73), збирав і редагував твори зх.-укр. композиторів.

Т. О. Молчанова.
ВАСИЛЕВИЧ Романа Володимирівна (26.V 1948, Львів) — укр. співачка (сопрано) і бандуристка, засл. арт. УРСР з 1987. Дочка В. В. Василевича. Закінчила 1971 Львів. консерваторію (клас В. Я. Герасименка). 1971–73 — викладач Чернів. муз. уч-ща, з 1974 — у складі тріо бандуристок Львів. обл. філармонії. Респ. комсомол, премія ім. М. О. Островського, 1984.

Б. М. Желминський.
ВАСИЛЕВСЬКА Ванда Львівна (21.I 1905, Краків — 29.VII 1964, Київ) — польська і українська письменниця, громад. діячка. Дружина О. Є. Корнійчука.

Г. В. Василадука.

Г. В. Василадука.
Вереті.
Ручне ткацтво,
60-х рр. 20 ст.
ДМУНДМ, Київ.

В. П. Василенко.

В. Д. Василевська.

У 1927 закін. Ягеллонський ун-т (Краків). Брала участь у польс. революц. русі. 1939 емігрувала до Рад. Союзу, жила у Львові, Києві. В роки Вел. Вітчизн. війни — член редколегії фронтової газ. «За Радянську Україну!» (редактор — М. П. Бажан), пропагандист поліуправління Рад. Армії (у званні полкового комісара). З 1943 — голова Спідки польс. патріотів в СРСР. У післявоєнний період — член Всесвітньої Ради Миру.

Літ. діяльність почала 1921. Автор п'єси «Бартош Главацький» (1940 — Львів, держ. польс. драм. театр). За повістю «Райдуга» (1942; Держ. премія СРСР, 1943) 1944 знято однойм. фільм (Київ, кіностудія ім. О. П. Довженка, реж. М. Данськой, в гол. ролі — Н. Ужвій). Автор лібретто опери К. Данькевича «Богдан Хмельницький» (разом з О. Є. Корнійчуком), кіносценаріїв документальних фільмів «Дніпро» (1950), «Наші чемпіони» (1954), текстів пісень до худож. фільму «300 років тому...» (1966). В Києві на будинку по вул. Шовковичний № 10, де 1957–64 мешкала В., встановлено мемор. дошку (1965), на Байковому кладовищі — надгробок (1967; обидва — скульптор Г. Н. Кальченко). У Корнійчука О. Є. музеї в с. Плятах Київ. обл. відкрито меморіальну кімнату В. Держ. премія СРСР, 1945, 1952.

Тв. Твори, т. 1–8. К., 1966–68.
Літ.: Усєвич Е. Ванда Василевська. М., 1953; Вєшєвєр А. Ванда Василевська. М., 1955; Полєвєвєнє Ванда. К., 1985.

М. Г. Лабінський.
ВАСИЛЕВСЬКА Людмила Олександрівна (1861–1927) — укр. письменниця Див. *Дніпрова Чайка*.

ВАСИЛЕВСЬКИЙ Матвій (? — ?) — укр. маляр 18 ст. 1756 намалював портрети львів. земського судді і графа М. Ржевуського.

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. К., 1903.

ВАСИЛЕВСЬКИЙ Радомир Борисович (27.IX 1930, Челябінськ) — укр. кіннооператор і режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1973. Закінчив 1954 ВДІК. Працював оператором на Кишинів. та Одес. (1954–64) кіностудіях. З 1965 — режисер Одес. кіностудії. Зняв кінофільми: «Весна на Зарічній вулиці» (1956, спільно з П. Ю. Тодоровським; бронзова медаль 6-го Всесвіт. фестивалю молоді і студентів, Москва, 1957), «Орляток» (1957), «Повернення» (1960), «Приходьте завтра» (1963) та ін. Здійснив постановки фільмів: «Пюгона» (1966, спільно з В. Т. Ісаковим), «Діброва» (1968), «Крок з даху» (1971), «Квіти для Олі» (1977), «4:0 на користь Тетянки» (1982), «Без сина не приходь» (1986), «Гріх» (1992).

ВАСИЛЕВСЬКИЙ Ромуальд Вікторович (1853, Київ — 1919, Москва) — рос. співак (бас) і оперний режисер. Муз. освіту здобув у Муз. ін-ті у Варшаві. 1880–82 — соліст Київ. рос. опери.

Співав також у Варшаві (1873–80), Великому театрі в Москві (1882–98; 1889–1906 — його другий режисер).

Партії: Мефістофель («Фауст» Ш. Гюно), Бертрам, Марсаль («Роберт-Диявол», «Гугенотів» Дж. Мейєрбера), дон Альфонсо («Лукреція Борджіа» Г. Доніцетті) та ін. Серед постановок у Великому театрі: «Дубровський» Е. Направника (1896), «Русалка» О. Даргомижського (1900, здійснена спеціально для Ф. І. Шаляпіна) та ін.

ВАСИЛЕВСЬКИЙ Сергій Петрович [8 (21).III 1917, с. Хотинь, тепер смт Сум. обл.] — укр. архітектор, заслужений архітектор УРСР з 1970. Закінчив 1947 Харків. інженерно-буд. ін-т. 1955–82 — гол. архітектор Запоріжжя. Серед споруд: металург. технікум (1954), проект перебування центру міста (1960, у співавт. всі — в Запоріжжі); комплекс житл. будівель та парк у м. Бердянську (1952), квартал триповерхових житл. будинків у м. Токмаку (1955, обидва — Запоріж. обл.).

ВАСИЛЕНКИ — родина укр. антрепренерів, акторів і режисерів 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст. — О. М. Василенко, М. М. Милошлавський К. М. Стодоль.

ВАСИЛЕНКО Анатолій Петрович (7.XI 1938, с. Нижня Ланка Карлівського району Полтав. обл.) — укр. графік, засл. худож. УРСР з 1977. 1960–61 навчався в Київ. уч-щі прикладного мист-ва. З 1960 працює в галузі графічно-журнальної та книжкової графіки, плаката. Автор рисунків для газ. «Радянська Україна» (з 1991 — «Демократична Україна»), журналу «Перець»; іл. до книжок М. Стельмаха, П. Глазого, В. Лагоди, Ф. Маківчука, І. Сочівця, О. Черногуза, Ю. Ячейкіна та ін.

ВАСИЛЕНКО Василь Панасович (справж. — Капранов; 24.III 1867, Суми — 30-ї рр. 20 ст., Харків) — укр. актор. Сценіч. діяльність почав 1886 у трупі П. С. Мирово-Бедюха, згодом працював у трупі М. К. Садовського (1889–97), Г. И. Деркача (1897–98), О. З. Суслєва (1904), О. А. Суходольського (1904–06, 1909–10), А. Р. Сабініна (1907–08, 1912–13), Т. П. Колесніченка (1916). Очолював власну трупу (1910–12), разом з А. Р. Сабінініним (1900–04) працював 1917 в аматор. гуртках у харків. клубах. З 1925 — актор Харків. нар. театру. Ролі: Цокуль, Гнат Голий («Наймичка», «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого), Карпо, Коваль («Зайдиголова», «Невольник» М. Кропивницького), Котенко, Хома («Талан»), «Он не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького). У фільмі «Остап Бандура» виконав роль батька Бандури (1924, Одес. кінофабрика ВУФКУ). Автор п'єси «Горбатий» (1911). Є с. Хлібцевич.

ВАСИЛЕНКО Віктор Іванович [31.I (12.II) 1839, с. Панське,

Полтавщина, затоплене водами Кременчуцького водосх.— 24.III (6.IV) 1914, Білики, тепер смт Кобеляцького р-ну Полтав. обл.] — укр. етнограф, дослідник нар. худож. промислів. Працював у Полтав. губ. земстві, сел. банку. Вивчав культуру, побут, економіку, ремесла, історію ярмарків, братств і цехів міст і сіл Полтавщини. Автор монографій «Кустарні промисли сільських станів Полтавської губернії» (вип. 1—2, 1885—87), «Містечко Опішня Зинківського повіту Полтавської губернії. Статистико-економічний нарис» (1889), «Нариси кустарних промислів Полтавської губернії. Вип. 1. Прядіння й ткацтво в Зинківському та Миргородському повітах» (1900), «Вжитки селянські на Полтавщині» (1906); довідника «Спроба толкового словника народної технічної термінології. Відділ 1-й, 2-й і 3-й. Кустарні промисли, сільське господарство і земледілення, народні приказки й висловлювання» (1902); статей «В лебединському „будинку“ Г. П. Галагана» (1900), «Щодо малоросійського народного орнаменту» (1902). Наук. праці В., зокрема «Бандуристи і лірники» (1902), «До питання про школу бандуристів і лірників на Полтавщині» (1903), друкувалися у період. виданнях Києва, Петербурга, Полтави, Харкова.

В. М. Ханко.

ВАСИЛЕНКО Віктор Михайлович [31.I (13.II) 1905, Влацлавек, тепер Польща — 1992, Москва] — російський мистецтвознавець, доктор мистецтвознавства з 1970, професор з 1974. Закінчив 1930 Моск. ун-т (з 1942 — його викладач). Працював в н.-д. ін-ті худож. промисловості у Москві (1930—42). Автор праць про рос. і укр. нар. мист-во. Оpubлікував статті «Українське народне мистецтво» (1936), «Виставка української народної творчості» (1937), «Опішнянська глиняна іграшка» (1937), «Творчість гуцулів» (1940), «Український декоративний розпис» (1958), «Виставка „Радянська Україна“» (1961), «Естетичне багатство. Нотатки про українське декоративно-ужиткове мистецтво» (1961) та ін.

Тв.: Народное искусство. Избранные труды о народном творчестве X—XX веков. М., 1974; Русское прикладное искусство. Истоки и становление. М., 1977.

ВАСИЛЕНКО Кім Юхимович (5.II 1925, м. Кам'янське, тепер Дніпропетровський) — укр. балетмейстер, дослідник народного танцю, заслужений діяч мистецтв УРСР з 1969, кандидат мистецтвознавства з 1966. Закінчив 1961 ДІТМ ім. А. В. Луначарського в Москві. Творчу діяльність почав 1943 як артист ансамблю пісні і танцю 3-го Укр. фронту. Організатор, худож. керівник і балетмейстер самодіяльних ансамблів танцю: «Дніпро» у Дніпропетровську (1947—53, 1956—62), у Сумах (1953—56), «Дарничанка» в Киє-

ві (1962—70). У 1976—77 — худож. керівник, директор Ансамблю танцю УРСР ім. П. П. Вірського. 1964—70 — наук. співробітник ІМФЕ АН УРСР; з 1970 — зав. кафедрою хореографії Київ. ін-ту культури (з 1983 — професор). Поставив танці і хореограф. композиції: «Український весільний танок» (1956), «Купальські ігрища», «Щедра Україна» (обидві — 1960), «Ходить гарбуз по городу» (1963), «Щедрик» (1964), «Поема про Червоне козацтво» (1977), «Билина про Київ» (1982) та ін. Лауреат 6-го Всесвіт. фестивалю молоді і студентів (Москва, 1957, 1-а премія); 1-го респ. конкурсу балетмейстерів (Донецьк, 1987, 1-а премія).

Тв.: Українське танцю на клубній сцені. М., 1960; Сюжети танці. К., 1966; Лексика українського народно-сценічного танцю. К., 1971; Український народний танець. М., 1981; Композиції українського народного сценічного танцю. К., 1983; Українські народні танці для дітей. К., 1985.

В. Д. Туркевич.

ВАСИЛЕНКО Ніна Костянтинівна [23.XI (6.XII) 1906, Київ] — укр. режисер і художник муз. фільмів. 1928—31 навчалася у Моск. поліграф. ін-ті. 1932—59 — художник-мультиплікатор у цеху мультиплікації Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка, студії «Київтехфільм»; 1960—75 — художник і режисер Творчого об'єднання худож. мультиплікації Київ. кіностудії наук.-популярних фільмів. Фільми: «Веснянка» (1961), «Веселий художник» (1963), «Микита Кожум'яка» (1965), «Маруся Богуславка» (1966), «Пригоди козака Енея» (1969), «Сказання про Ігорів похід» (1972; спец. приз і диплом 5-го Мкф документальних і короткометражних фільмів, м. Ньйон, Швейцарія, 1972), «Хлопчик з вуздечкою» (1974).

Б. М. Крижанівський.

ВАСИЛЕНКО Олександр Миколайович (справж. — Десятников; 1832, Полтавщина — ?) — укр. актор, режисер, антрепренер, драматург. 1880—1900 утримував власну трупу. 1900 в трупі В. у Черкасах виступала М. К. Заньковецька. Ролі: Вибірний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Воронов («Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького). Автор п'єс «Кругла сирота» (1884), «Маруся Кочубей і Мазепа» (1900), «У черкеській неволі» (1900) та ін. 1914 переклав п'єси «Ревізор» М. Гоґоля та «Влада темряви» (під назвою «Воля темряви») А. Толстого.

Є. С. Хлібцевич.

ВАСИЛЕНКО Олена Михайлівна (18.V 1930, с. Максимково Ершицького р-ну Смолен. обл.) — укр. майстер художньої вишивки, заслужений майстер народної творчості УРСР з 1976. Закінчила 1948 Решетилівське проф.-тех. уч-ще. Навчалася у М. М. Гребенюк. Працює на Решетилівській філії худож. виробів з 1948, творчий майстер ручної вишивки — з 1967. Серед виробів: жіночі блузки, чоловічі

О. М. Василенко.
Чоловіча сорочка.
Львів, вишивка. 1986.

сорочки — «Солов'їні очі», «Українка», «Чумачка»; рушники, скатерті, покривала та ін. Техніки вишивання — *лиштв*, *напхвхрестик*, *хрестик*, зерновий *вивід*, *вирізування*. Учасник міжнар. виставок. Твори зберігаються в ДМУНДМ, Полтав. краєзн. музеї та ін.

А. О. Леоніда.

ВАСИЛЕНКО Онопрій Омелянович [криптоніми і псевдоніми: О. В., А. Вар-в, Охрім Варнак, О. Васюта; 15 (27).VI 1861, с. Коврай, тепер Золотоніського р-ну Черкас. обл. — 20.XII 1921, м. Золотоноша, тепер тієї ж обл.] — укр. письменник і театр. діяч. З Криму, де перебував на військ. службі, надсилав до Львів. журн. «Зоря» статті на театр. теми («Про організацію в Севастополі драмгуртка», 1892; «Держачева трупа в Севастополі», 1893, та ін.). У Брест-Литовську (тепер Брест) організував із солдат і офіцерів хор, а також укр. театр. трупу. У виставах трупи брали участь і профес. актори Щербина, Левитський, Ленський, які відбували строкову службу. Здійснив вистави за п'єсами «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, творами М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого. В деяких спектаклях грав головні ролі. Виступав з декламациєю віршів Т. Шевченка, Є. Гребінки, А. Глібова. За рад. часу працював у золотоніській газ. «Вісті», був ініціатором створення аматор. театр. гуртків на Черкащині.

Г. Д. Зленко.

ВАСИЛЕНКО Сергій Никифорович [18 (30).III 1872, Москва — 11.III 1956, там же] — рос. композитор, диригент, педагог, нар. арт. РРФСР з 1940 та Узб. РСР з 1939, доктор мистецтвознавства з 1943. Закінчив 1901 Моск. консерваторію. Автор опер. вокал.-симф., оркестрових та інструм. творів, серед яких — симф. сюїта «Україна» (1945), де використано елементи укр. муз. фольклору. Держ. премія СРСР, 1947.

ВАСИЛАХА — укр. нар. солідний (іноді груповий) жін. танець-пісня. Його хореограф. рисунок має імпровізаційний характер. Складається з двох рухливих частин: перша подібна до мазурки (розмір 3/8), друга — до козачка (розмір 2/4).

ВАСИЛІАНСЬКИЙ МОНАСТІР — 1) У с. Підгірчя Бродівського р-ну Львівської обл. — пам'ятка арх-ри стилю барокко. Розташований поряд з літописним городищем Піліснеськ. За легендою, засн. 1180 княгинєю Оленою, дочкою белзького князя Всеволода. Повторне заснування відноситься до 1659. Монастирська Онуфріївська церква збудована 1726—50, худож.-декор. роботи тривали до 70-х рр. 18 ст. Церква мурована, прямокутна у плані, із слабо вираженою тригранною вітарною *апсидою*. Чотири могутні стовпи ділять

Миколаївська церква
Василіанського
монастиря
у с. Крехові
Жовківського р-ну
Львівської обл.
1721—37.

внутр. простір на три нефи. Значно ширший і вищий центр. неф з *трансептом* утворюють виразний об'ємно-просторовий хрест. Перехрестя вінчає баня на восьмигранному барабані зі світловим ліхтарем. Зх. фасад має характерний для барокової арх-ри *фронтон*, спарені *пілястри* і *блокам'яні портали*. Оригін. форми іконостас виконано за проектом арх. П. Гужицького (1766—67; художники А. Грушецький, І. Головацький, С. Калинович, різьбяр Стефан з Кременця). Амвон (1771) виготовили майстри Йосиф Лоренц і Григорій Чорний з с. Микулинців на Тернопільщині. Двоповерховий корпус келій, що прилягає до церкви, збудовано 1771—86 (арх. О. Венцлавський).

2) У с. Крехові Жовківського р-ну Львів. обл. — пам'ятка фортифікаційної арх-ри стилю *барокко*. Засн. 1618 біля с. Фійни. Над печерою було збудовано дві дерев. церкви — Петропавлівську і Покровську (існували до 18 ст.). Пізніше монастир перенесено на сучас. місце, збудовано Преображенську і Миколаївську, після 1638 — Троїцьку і Покровську церкви. До поч. 18 ст. більшість монастирських будівель були дерев'яні, мурі і башти — кам'яні. Головною була тризрубна, з трьома верхами Спаська (Преображенська) церква (1660, будівничі Андрій і Адам, стінопис художника М. Петраховича) — пам'ятка галицької архітектурної школи (не збереглася). На гравюрі 1699 (художник Д. Синкевич) зображено монастирський комплекс: Преобра-

Василівська церква
у м. Володимирі-Волинському
Волинської обл.
70—80-х рр. 13 ст., —
поч. 20 ст.

Василів.
Керамічні
декоративні плитки.
Підполицейний розпис.
12 ст.

Онufріївська церква
Василіанського
монастиря
у с. Підгір'ях
Бродівського р-ну
Львівської обл.
1726—50.

женська, Миколаївська, Троїцька і Покровська церкви, дві дзвіниці, будинки келій і госп. споруди, оточені мурами з брамами і наріжними баштами. Сучас. ансамбль В. м. утворюють Миколаївська церква, дзвіниця, будинок келій, оборонні мурі з брамою та баштами. Миколаївську церкву збудовано 1721—37 біля сх. оборонного муру, оздоблювальні роботи тривали до 50-х рр. 18 ст. У 1799 її перебудовано, 1854 реставровано. Мурована, з двома баянями, хрещата у плані, з укороченим *трансептом*. Центр. об'єм завершує шоломоподібна баня на восьмигранному барабані, увінчана світловим ліхтарем з главою. Пн. і пд. фронти декоровано трьома *нішами*. Фасади прикрашено спареними *пілястрами* і порталом. *Бабинець* перекрито коробовим склепінням з *розпалубками*, центр. і сх. об'єми — сферичними куполами. В інтер'єрі — фрески (1776, художники О. Білявський, П. Вітаницький), іконостас (В. Петранович), декор. скульптури (М. Полейовський, І. Щуровський). Пн.-сх. ріг монастирських мурів замикає восьмигранна у плані барокова дзвіниця, низ якої (оборонна башта з бійницями) споруджено на поч. 60-х рр. 17 ст., верхній ярус з годинником добудовано 1759—61. Келії, розміщені у пд. мурі, будували 1755, 1775—80 і 1902. Мури з брамою і баштами зводили в 17—18 ст. В. м. був добре пристосований до оборони. Мури з баштами з чотирьох боків замикають велике прямокутне подвір'я. В 1661 було зведено дві башти, 1664 завершено роботи. В'їзну браму (нову) збудовано 1775—76 у стилі барокко. Верхній ярус брами вирішено у вигляді фронтона з волютами, його прикрашала декор. скульптура і живописні аставки в нішах (художник Я. Калинович, не збереглися).

В. С. Вулиць

ВАСИЛІВ — давньоруське місто. Його залишки збереглися на тер. сучасного с. Василівка Чернів. обл. Вперше згадується в Галицько-Волинському літописі під 1229. Після навали орд Батия 1240 місто занепало. При археол. розкопках знайдено залишки житл. і господ. будівель, оборонних споруд та ремісничих майстерень. У В. знаходився блокам. Василівський храм 12 ст., декілька дерев. церков (не збереглися). Інтерес становлять залишки замкової дерев. церкви, виявлені в пд.-сх. частині *дитинця* В. — «Замчище». Це була невелика прямокутна будівля, що входила в систему зрубних оборонних стін міста. Тут знайдено багато керамічних глазурованих плиток, вкритих жовтою, зеленою і темно-коричневою поливами. Серед них — унікальні плитки із зображеннями грифона, орла та оленя з великими розложистими рогами,

які були виконані невисоким контурним рельєфом і мали символічний зміст (у ранньохристиянському мист-ві орел символізував безсмертя, грифон часто уособлював Христа, олень — ідею християнської душі). Поряд з цим зображення мали і світський характер як емблеми княжої сили й влади і тому згодом були перенесені у феод. *геральдику*. Подібні плитки на тер. Київ. Русі, окрім В., виявлені лише при розкопках у м. Галичі.

Б. П. Томчук

ВАСИЛІВСЬКА КАПЛИЦЯ у с. Крилосі Івано-Фр. обл. — пам'ятка арх-ри. Споруджена бл. 1500 на фундаменті Успенського собору (1157), зруйнованого під час навали хана Батия 1241. В пд. стіні зберігся фрагмент кладки 12 ст. В. к. складено з тесаного каменю і цегли. У плані споруда квадратна, з невеликою нішею — *апсидою* в сх. частині інтер'єра, перекрита напівциркульним склепінням, завершена чотирискатним дахом. Вхід у каплицю оформлено арковим білокам. різьбленим порталом.

ВАСИЛІВСЬКА ЦЕРКВА — 1) У Володимирі-Волинському — пам'ятка арх-ри періоду становлення укр. нац. мист-ва. Збудована бл. 70—80-х рр. 13 ст. — серед. 14 ст. Не раз перебудовувалася, 1844 перебудовано *нартекс*. Роботи 1900—01 докорінно змінили вигляд споруди (арх. М. І. Козлов). В. ц. набула рис *неоросійського стилю*. Над гол. об'ємом спорудили *барабан* з *кокошниками*, увінчаний цибулino-подібною банею. Схожу баньку помістили над добудованим ярусом дзвіниці. У плані пам'ятка восьмикутна, із Зх. до неї прилягають прямокутні у плані дзвіниця і ганок. Пн. стіну декоровано різьбленим блокам'яним порталом, західну — цегляним перспективним порталом. Стіни укріплено *контрфорсами*. Віконні прорізи прикрашають символічні зображення сонця і місяця. Центр. об'єм перекрито зімкнутим склепінням, *апсидою* — конхою. Інтер'єр було оздоблено фресками (забілено в кін. 17 ст.). 2) У Ромнах — пам'ятка арх-ри. Збудована 1751—80 на місці розібраної Успенської дерев. церкви. Первісно — мурована, тинькована, тридільна, з дзвіницею над центр. частиною і глибокими підвалами. 1866—67 перебудовано за проектом арх. Є. І. Червинського: споруда стала тридільною, одностепою, прямокутною у плані, з гранчастою апсидою і ярусною дзвіницею над *нартексом*. Неф перекрито дерев. підвісною стелею, що імітує циліндричне склепіння, в'їзд — *конхою*, *нартекс* — зімкнутим і двома циліндричними склепіннями. Декор стриманий, характерний для історизму 60-х рр. 19 ст.; переважають форми неоросійського стилю у своєрідній інтерпретації. В. ц. в Ромнах — найпіз-

ніший зразок типу одностовпних зальних культових споруд, поширених на Україні в 17 ст.

В. В. Венерський.

3) У с. Черчому Івано-Фр. обл. — пам'ятка дерев. *бойківської архітектурної школи*. Збудовано у 16 ст. У 1812 середній верх було звалено бурю, відбудовано в спрощених формах чотирихвилого намету. Після реставрації 1970 (арх. І. В. Старосольський) пам'ятка набула первісного вигляду: дерев'яна, тризрубна, триверха, з широким піддашшям на випусах вінців зрубів. У мініатюрній за розмірами споруді простежуються архаїчні риси бойківського буд-ва: чотиригранні намети з трьома залами над центр. зрубом і по одному над бічними увінчано маківками оригін. форми, маленькі віконні отвори, ритмічний уступчастий силует. Розміщення входу у пд. стінні *бабини*, ближче до нефу, запозичене з хатнього буд-ва. Лаконічна пластика інтер'єра збагачена дерев. різьбленим іконостасом (1-а пол. 18 ст.), іконами і поліхромною дерев. скульптурою (17—18 ст.).

В. І. Курняков.

ВАСИЛІЯ ЦЕРКВА в м. Овручі Житомир. обл. — пам'ятка давньорус. арх-ри киево-чernihівської школи. Збудована в 90-х рр. 12 ст., ймовірно, арх. Милонегом. Споруджено на місці дерев'яної, збудованої за переказом князем Володимиром 997 і названої його християнським іменем. В. ц. не раз руйнували, зокрема татари 1240 та 1299. В 1321 її зруйнував лит. князь Гедимін; до 20 ст. вона простояла в руїнах. Від храму лишилися лише три *апсиди* та частина пн. муру з аркою перед входом у *віттар*. Сучас. храм — результат реставрації 1907—09, виконаної за проектом арх. О. В. Щусева на основі досліджень арх. П. П. Покришкіна (виконавці робіт — архітектори А. О. Веснін та В. М. Максимов). Споруду відтворено в первісних формах: мурована, хрестово-купольна, чотиристовпна, однокорінна, з двома круглими в плані вежами, що прилягають до зх. фасаду. Вежі й апсиди розчленовано профільованими вертикальними тягами, а фасади — складнопрофільованими пучковими *піластрами*, декоровано рядами *поребрика* та аркатурними поясами. В декорванні фасадів використано інкрустацію стін заглибленим у цегляну кладку відшлифованим камінням. Вздовж пд. і пн. стін інтер'єра збереглися *галереї*. В інтер'єрі — фрагменти давніх фресок з позолотою. 1910—11 храм розписав худож. О. П. Блазнов, К. С. Петров-Водкін і Д. С. Стеллецкий. Іл. див. до ст. *Архітектура*.

В. І. Курняков.

ВАСИЛЬ з Дрогобича (? — ?) — укр. маляр 18 ст. Написав віттарну ікону «Св. Микола» (1746) для *Воздвиженської церкви* у Дрогобичі.

Василь. Архангел Михаїл. Ікона з церкви в с. Козьмові Львівської обл., 1766. НМЛ.

М. Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К. 1983.

ВАСИЛЬ зі Львова (? — ?) — укр. живописець 2-ї пол. 17 — поч. 18 ст. Автор ікони «Архангел Михаїл» (1706, НМЛ) для церкви в с. Козьмові (тепер Львів. обл.).

ВАСИЛЬЄВ Анатолій Михайлович (16.IV 1934, Київ) — укр. рос. актор, засл. арт. УРСР з 1982. Закінчив 1956 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс К. П. Хохлова, Л. А. Олішника). Працював у рос. драм. театрі ім. Лесі Українки (1956—59), ПЮГу (1964—69), в *Укрконцерті* (всі — у Києві). З 1978 — в Київ. театрі драми і комедії. Ролі: Баскаков («Вища точка — любов» Р. Феденьова), Михай Груя («Святая святых» І. Друце), Ромео, Полоній («Ромео і Джульєтта», «Гамлет» У. Шекспіра). О. Ф. Степаненко.

ВАСИЛЬЄВ Анатолій Федорович (24.VI 1939, Воронеж) — рос. актор, засл. арт. УРСР з 1972. Закінчив 1960 студію при Воронежському драм. театрі ім. О. В. Кольцова. З 1961 — актор Червонопрапорного Чорноморського флоту рос. драм. театру ім. Б. А. Лавренкова (Севастополь). Ролі: Васков («А світання тут тихі...» Б. Васильєва), Ушаков («Стяг адмірала» О. Штейна), Дугін («Рядові» О. Дударєва), Едуард («Генріх IV» У. Шекспіра).

Г. С. Фіцко.

ВАСИЛЬЄВ Борис Львович (21.V 1924, Смоленськ) — російський прозаїк, драматург, критик. Закінчив 1948 Військ. академію бронетанкових і механізованих військ. Основна тематика творчості — відображення мужності й героїзму рад. людей у роки Вел. Вітчизн. війни, охорона навкол. середовища. За творами В. в укр. театрах здійснено вистави: «А світання тут тихі...» (1971 — Луган. муз.-драм. театр; Дніпроп. та Одес. рос. драм. театри, укр. драм. театри Харкова, Кіровограда й Чернігова; 1972 — Запоріж., Хмельн. та Донец. укр. муз.-драм. театри; 1974 — Закарп. рос. драм. театр); знято одним. фільм (1972: Держ. премія СРСР, 1975; премія Ленінського комсомолу, 1974); «Найостанніший день» (1972 — Київ. рос. драм. театр; одним. фільм, 1973); «У списках не значився...» (1975 — рос. драм. театри Миколасла, Львова, Севастополя і Закарп. укр. муз.-драм. театри); «Не стріляйте в білих лебедів» (1977 — Одес., Харків., 1980 — Рівнен. укр. драм. театри), «Завтра була війна» (1987 — Київ. ПЮГ; одним. фільм, 1987). На Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка 1975 за сценарієм В. створено фільм «Ати-бати, йшли солдати...» (режисери Л. Ф. Биков і К. І. Раппопорт). В. Г. Давидов.

ВАСИЛЬЄВ Вадим Васильович (29.XI 1933, м. Красноград Харків. обл.) — укр. актор, нар. арт. України з 1993. Зак. 1953 культур.-осв. технікум у м. Олександрії Кіровоград. обл. 1957—66 —

актор Кіровоград. з 1967 — Черніг. укр. муз.-драм. театрів. Ролі: Голохвостий («За двома зайцями» М. Старицького), Мартин Боруля (одном. п'єса І. Карпенка-Карого), Карфункель («Майстри часу» І. Конерги), Келін («Святая святых» І. Друце).

І. М. Данилова.

ВАСИЛЬЄВ Вадим Сергійович (25.III 1931, Харків) — укр. архітектор, засл. арх. УРСР з 1981. Закінчив 1956 Харків. інженерно-буд. ін-т. Серед споруд — житл. і громад. будинки в районі Павлово Поля в Харкові (1970—75); кіноконцертні зали «Україна» в Харкові (1963) та «Ювілейний» у Херсоні (1967); забудова Центрального бульвару (1977—83) та Будинок Рад у Запоріжжі (всі — у співавторстві).

ВАСИЛЬЄВ Євген Олексійович (1778—28.I (9.II) 1833, Харків) — рос. і укр. архітектор. Навчався 1786—93 в петерб. Гірничому корпусі в арх. Дж. Кваренгі. 1803 був призначений архітектором Харків. університету (з 1817 — його професор). 1820—27 — архітектор Буд. комітету. У своїй творчості звертався до традицій рос. класицизму. За його проектами споруджено громад. і житл. будинки, культові споруди у Харкові: садибні житл. будинки по Московському пров. № 9 (поч. 19 ст.), по вулицях Гоголя № 2 (1818, реконструкція — 1940) і К. Маркса № 26 (20-і рр. 19 ст., у співавторстві з арх. А. А. Тоном, П. А. Ярославським), будинок Дворянського зібрання (1814—20; 1943 зруйновано нім. фашист. загарбниками), новий корпус ун-ту з церквою (1823—31, відновлено у 50-х рр. 20 ст.; тепер Центр. наукова б-ка ун-ту, кінотеатр «Юність»), дзвіниця Успенського собору (1821—48, з 1833 — арх. А. А. Тон).

П. І. Романов.

ВАСИЛЬЄВ Матвій Тимофійович [Васильєв-Святошенко; 18 (30).VIII 1863, Смоленськ — 14.II 1961, Чернігів] — укр. композитор, диригент, театр. діяч, засл. діяч мист. УРСР з 1947. Нар. в сім'ї кол. музиканта-кріпака. Був учнем-валторністом у пересувному оркестрі, згодом — у пересувній італ. опері під керівництвом Кобелло. Як диригент дебютував 1879 в оперетковій трупі Гаврилова у Воронежі. З 1881 — диригент і композитор трупи С. Новикова в Полтаві. З 1882 працював у багатьох театр. трупах України і Росії, зокрема М. Кропивницького, М. Садовського, Г. Деркача, а також у Т-ві укр. акторів М. Старицького. В 90-х рр. 19 ст. відвідував лекції з муз.-теор. дисциплін у Моск. консерваторії. 1919 — капельмейстер духового оркестру Тарашанського полку під командуванням В. Н. Боженка. Після 1920 — зав. муз. частиною Артемівського укр. драм. театру, диригент муз.-драм. театрів у Долишці, Харкові, Чернігові. 1934 — диригент Харків. театру

Революції. 1935—48 (з перервами) — зав. муз. частиною Черніг. укр. муз.-драм. театру. Автор оперет, муз. комедій («Пісні в особах», 1890; «Сорочинський ярмарок», 1894; «Республіка на колесах», 1929, та ін.), пісень, хорів, інструм. творів. Писав музику до багатьох укр. класич. п'єс, у т. ч. «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» І. Котляревського (обидві — 1882), «Святання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (1883), «Наймичка» І. Карпенка-Карого (1886), «Циганка Аза» М. Старицького (1892); до творів укр. рад. драматургів, серед яких — «Правда» (1939), «В степах України» (1943) О. Корнійчука та ін. Широко використовував у своїй творчості укр. муз.-пісенний фольклор.

Лит.: Кауфман А. М. Т. Васильєв К., 1962. Т. Ю. Філенко.

ВАСИЛЬЄВ Микола Васильович [9 (21).XII 1875, с. Погорелка Ярослав. губ. — бл. 1940, Фінляндія] — рос. архітектор. 1896—1901 навчався в петерб. Ін-ті цивільних інженерів. Жив і працював у Петербурзі, де за його проектами споруджено кілька будинків у стилі раціоналізму, якого В. послідовно дотримувався у багатьох проектах. У Харкові за його проектами збудовано готель «Асторія» з міськ. купецьким банком (перша в місті багатоповерхова споруда з залізобетонним каркасом, 1910—13, у співавторстві з арх. О. І. Ржепишевським), адм. будинок по вул. Б. Хмельницького № 4 (1912, у співавторстві). Автор конкурсних проектів контрактного будинку у Києві (1913) та будинку Держпрому в Харкові (1925).

Лит.: Лисовський В. Г. Петербургське архітектури Н. В. Васильєв і А. Ф. Бульвар. В кн.: Архитектура и графика. А., 1969. В. С. Ясінков.

ВАСИЛЬЄВ Михайло Калинович (1863, м. Лебедина, тепер Сум. обл. — 10.V 1912) — укр. етнограф і фольклорист. Закінчив Петерб. технол. ін-т. Одним з перших на Україні почав збирати робітничі пісні (перша публікація — «Дві цукрозаводські пісні», 1886). Його розвідка «До питання про нові мотиви в малоруській народній поезії» (1897) дістала високу оцінку В. М. Гнатюка. Серед праць В. — статті «Народні пісні про Шевченка» (1885), «Рекрутчина в малоруській пісні» (1889), «До історії народного театру» (1898) та ін.

ВАСИЛЬЄВ Олександр (?—?) — укр. і рос. півчий 17 ст. У 1652 приїхав з України до Москви, де співав у *Государевих півчих дяків хорі*.

ВАСИЛЬЄВ Петро Васильович [13 (25). VIII 1899, с. Стайки, тепер Калуз. обл. — 22.V 1975, Москва] — рос. живописець і графік, нар. художник РРФСР з 1970. Закінчив 1926 Одес. худож. ін-т, де навчався у К. К. Костанді, П. Г. Володичіна. 1925—27 співробітничав в одес. газ. «Чорноморська комуна». З 1931

П. В. Васильєв.
Засада партизанів.
Олівець. 1919.

жив у Москві. Серед творів: зарисовки подій громадян. війни — «Ревком» (1918), «Засада партизанів» (1919) та ін.; картини на історико-революц. тему — «Лікнеп», «Партизани» (обидві — 1928), «Чапаєв» (1934); живописні та графічні твори, присвячені В. І. Леніну, зокрема серія «Володимир Ілліч Ленін» (1943—45; Держ. премія СРСР, 1947). Зберігаються у Києві. МРМ, Харків, Полтава, Одес. ХМ, Львів. КГ та ін. музеях.

Лит.: Каталог виставки картин і етюдів художника П. Васильєва. Одеса, 1931. Грансберг А. Петр Васильевич Васильев М., 1952. Шефов А. Петр Васильевич Васильев М., 1973.

ВАСИЛЬЄВ Сергій (?—?) — укр. художник 19 ст. Був вільним слухачем петерб. АМ. 1858 здобув звання вільного художника портретного живопису. 1870—80 працював у Харкові. З його творів зберігся стилізований під іконопис «Портрет актриси» (співачки й актриси Кадміної, 1881; Харків, ХМ), виконаний для надгробного пам'ятника.

ВАСИЛЬЄВА Антоніна Іванівна [14 (27).XII 1910, Петербург] — укр. артистка балету і педагог, нар. арт. УРСР з 1946. Закінчила 1930 Ленінгр. хореогр. уч-ще (педагог А. Я. Ваганова). Солістка балету Ленінгр. ім. С. М. Кірова (1930—36), Одес. (1936—37) та Київ. (1937—56) театрів опери та балету. З 1956 — педагог, 1966—72 — худож. керівник Київ. хореогр. уч-ща. Партії: Одетта-Оділія, Аврора («Лебедино озеро», «Спляча красуня» П. Чайковського), Кітрі («Дон Кіхот» А. Мінкуса), Сванільда («Коппелія» А. Деліба), Есмеральда («Есмеральда» Ч. Пуні), Тао Хао («Червоний мак» Р. Глієра), Марія («Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва), Попелюшка («Попелюшка» С. Прокоф'єва), Ганнуся («Бісова ніч» В. Йориша), Ростислава («Ростислава» Г. Жуковського) та ін. Перша виконавиця партії Лілеї («Лілея» К. Данькевича, 1940), Мавки («Лісова пісня» М. Скорумського, 1946).

Лит.: Станішевський Ю. Антоніна Іванівна Васильєва — народна артистка УРСР. К., 1962. Т. О. Шацько.

ВАСИЛЬЄВА Ніна Миколаївна [17.XII 1926, м. Солігалич, тепер Костром. обл.] — рос. і укр. артистка балету, засл. арт. УРСР з 1957. Закінчила 1946 хореогр. студію при Палаці культури ім. М. Горького в Ленінграді. 1946—51 — солістка Куїб., 1951—61 — Харків. театрів опери та балету. 1962—73 — педагог-ба-

А. І. Васильєва.

Васильєв.
Миска і тижник.
Глиня.
Підписаний розпис
ангобами. Поч. 20 ст.
ДМЗНДМ Київ.

летмейстер ансамблю «Щасливе дитинство» (Харків. палац піонерів). Партії: Вустя («Таврія» В. Нахабіна), Тао Хао («Червоний мак» Р. Глієра), Маша («Лускунчик» П. Чайковського), Айна («Лайма» О. Лепіна), Жізель (однотим. балет А. Адана).

О. І. Чепідов.

ВАСИЛЬЄВА Олександра Іванівна [28.II (12.III) 1916, Долишків] — укр. актриса, лібретистка, засл. арт. УРСР з 1957. Закінчила 1936 театр. студію при Харків. ТРОМі. Працювала в Харків. укр. драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1937—41), на Київ. кіностудії худож. фільмів (1942—43, Ашхабад), в Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1945—62). Ролі: Галя («Назар Стодоля», Одес. кіностудія), Одарка («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Варя («Поет-Артур» О. Степанова, І. Попова), Олівія («Дванадцята ніч» У. Шекспіра). Автор лібретто опер Ю. С. Мейтуса «Ярослав Мудрий», «Марія Волконська», «Вітрова донька» (у співавторстві з В. В. Зубарем), «Мар'яна Пінєда», «Іван Грозний», «Анна Каренна», «Ріхард Зорге» (у співавторстві з А. В. Смирновим) та ін.

О. М. Хурсина.

ВАСИЛЬКІВ — місто Київ. обл. За літописом, засн. у кін. 10 ст. великим князем київським Володимиром Святославичем як м. Василь. З 1157 — центр удільного князівства. З 1797 — повітове місто Київ. губ. У 20-х рр. 19 ст. — один з центрів руху декабристів. Розкопано скіф. курган (б—5 ст. до н. е.) і відкрито давньорус. городище 11—13 ст. Біля В. виявлено залишки Зміювих валів і фортечних валів 11 ст. У місті — Антонія і Феодосія собор у стилі укр. барокко (1756—58, арх. С. Д. Кошнір); Миколаївська церква (1792), в арх-рі якої використано елементи класицизму й барокко; будинок у стилі класицизму (1817), де містився штаб Черніг. полку, який брав участь у повстанні декабристів 1825. На честь цієї події у В. встановлено пам'ятний знак (1975, скульптор М. К. Вронський, арх. В. Г. Гнездилов). Будинок культури. В с. Мар'янівці поблизу В. народився І. С. Козловський, на кошти якого тут збудовано музичну школу. В. — осередок гончарства. Тут здавна виготовляють традиц. для Середньої Наддніпрянщини малюваний посуд, оздоблений поліхромним зображенням риб, птахів та рослинним орнаментом. У серед. 18 ст. існував гончарний цех. Серед виробів кін. 19 — поч. 20 ст. — теракотовий, поливаний та димлений посуд, фігурні посудини (у вигляді барана і птаха), іграшки. Для розписів посуду, що виконуються технікою *ріжкування*, характерні рослинний (велике листя з прожилками) і геом. (кривульки, крапки тощо) орна-

мент. мотиви. 1928—34 існувала гончарна артіль «Керамік», з 1934 діє Васильківський майоліковий завод. Серед відомих майстрів — родини Савчуків, І. та О. Вернигори, П. Середи, І. Панащенка; майстри розпису — С. Савчук, М. Кернер, О. Луцук. Міжнар. визнання здобули керамічні вироби В. С. Протор'єва та Н. Ю. Протор'євої.

У 30-х рр. 20 ст. у В. засновано вишівальну артіль, реорганізований філіал Київ. ХВО ім. Т. Г. Шевченка, де виготовляють блузи, рушники, дитячі сорочки, кепки, оздоблені вишивками в техніках косої гладі, вирізування, мережки. Майстри А. Гордіна, Н. Єфименко, О. Клименко, Н. Гордовенко.

Літ.: Васильків. Фотоальбом. К., 1989.

ВАСИЛЬКІВСЬКА-ЗУБКО Надія Степанівна (18.VI 1957, смт Петриківка Царичанського р-ну Дніпроп. обл.) — укр. народний майстер декоративного розпису. Працювала на Петриківській ф-ці худож. виробів (1973—76), Березнів. фарфор. з-ді Рівненської обл. (1975—76), з 1976 — на Дніпроп. ХБК (в експеримент. цеху в Петриківці). В розписах переважає традиц. петриківський орнамент: зображення квітів, птахів і комах. Серед творів: панно «Вечірніс» (1980), «Пісні літа» (1981), «Квіти» (1982), «Подарунок» (1984), «Присмілий колорит» (1985), «Радість літа» (1986) та ін. Учасник міжнар. виставок. Твори зберігаються у ДМУНДМ, Дніпроп. ХМ.

Н. О. Глузенько.

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ Павло Фортунович [справж. — Пясковский; 26.I (7.II) 1858, с. Волиця, тепер Фастівського р-ну Київ. обл. — 1929, Одеса] — укр. актор, режисер. Брав участь в аматор. виставах, виступав як майстер худож. читання. Грав у трупах П. К. Саксаганського (1890—99), О. А. Суходольського (1900—01), І. А. Сагатанського (1902—06). Ролі: Омелько, Феноген («Мартин Боруля», «Хазяїн» І. Карпенка-Карого), Максим («Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького), Печерця («Крути, та не перекучай» М. Старицького). Залишив сцену 1906. Працював режисером аматор. колективів одес. т-ва «Просвіта» та майстерень Пд-Зх. залізнич. (Одеса). Автор п'єс «Тиха вода греблю рве» (1901), «Гетьманці та запорожці, або Змія люта» (1905).

С. С. Халібиченко.

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ Сергій Іванович [7 (19).X 1854, м. Ізюм, тепер Харків. обл. — 7.X 1917, Харків] — укр. живописець. 1876 — 85 навчався в петерб. АМ у М. К. Клодта та В. Д. Орловського, 1886—88 як пенсіонер АМ був за кордоном, переважно у Франції, де зазнав впливу художників барбізонської школи. З 1888 жив у Харкові. Багато подорожував по Україні, бував у Криму, на Кавказі. Писав пей-

С. І. Васильківський. Чумацький Різдво. Живописний шпалер. Одеса. Поч. 20 ст. ДМУОМ. Київ.

С. І. Васильківський.

С. І. Васильківський. Кавказ легенда. Олія. 1893. ДМУОМ. Київ.

П. Ф. Васильківський у ролі Максима у п'єсі «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького.

зажі, картини на теми історії та сучас. йому побуту України, зрідка звертався до жанру портрета («Портрет Т. Г. Шевченка», 1910—11; ДМУШ), малював карикатури, вивчав і замальовував нар. орнаменти та арх-ру. Більшість істор. картин В. присвятив зображенню укр. козаків, захисників рідного краю. В полотнах істор., істор.-батального жанрів сюжет органічно пов'язаний з природою, велику роль відіграє епічний або романтично-триповний настрій пейзажу. Серед них — «Сутинка запорожців з татарами» (1892, ДМУОМ), «Козак у степу» (бл. 1905, Сум. ХМ), «Козаки в степу» (1890 — поч. 20 ст.), «Похід козаків» (1917, обидва — ДМУОМ). У жанрових картинах В. відобразив епізоди з сел. побуту, поетичні нар. звичаї, розмаїте життя провінційного ярмарку («Колядки», ДМУОМ; «На повітському подвір'ї», Харків, ХМ; «Ярмарок у Полтаві», 1902, Сум. ХМ). Деякі побутові твори художника співзвучні нар. лірич. пісням («Подарунок», 1911, Сум. ХМ). Найякшавіше талант В. виявився в пейзажних творах, де художник зобразив укр. природу («Журавлівка», 1880, Лебединський ХМ; «Ловлять снігура», 90-і рр. 19 ст.; «Козача левада», 1893; обидві картини — Харків, ХМ; «Напровесні», «Степова річка», обидві — поч. 20 ст., ДМУОМ). В його доробку також краєвиди Криму, Кавказу, Алжіру, Італії, Франції. Пейзажі В. сповнені сонця, повітря, відзначаються багатством кольор. відтінків, живописною майстерністю. В. — один з ініціаторів пошуків укр. стилю в тогочас. міській арх-рі. Під його впливом 1903 оголосили конкурс на розпис фасаду Полтавського земств. будинку. Разом з М. С. Самокишем В. створив проект орнамент. розписів цієї будівлі; 1903—07 виконав для неї картини-панно «Чумацький Різдво» (живописний шпалер), «Козак Голота», «Обрання полковником М. Пушкар» (загинув 1941—45). Разом з М. С. Самокишем підготував альбоми «З української старовини» (1900), «Мотиви українського орнаменту» (1912).

1902 брав участь у підготовці виставки до 12-го археол. з'їзду. За участю В. у Харкові 1912 організовано літ.-худож. гурток

з архіт.-худож. відділом (В. — голова), який влаштовував виставки живопису та арх-ри, залучаючи митців з ін. міст. Був членом журі конкурсу на проект пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві (1910, 1911). Разом з М. Д. Раєвською-Івановою, Д. І. Безперчим, О. М. Бекетовим та ін. розробив статут для Харків. худож. уч-ща. Твори В. зберігаються в багатьох музеях України, Росії та приватних збірках.

Літ.: Безхутрий М. С. І Васильківський. К., 1954; Огієвська І. Сергій Іванович Васильківський. К., 1980; Сергій Васильківський. Альбом. К., 1987.

І. В. Огієвська.

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ КОЛОСПІНИЙ ТЕАТР. Засн. 1928 в Києві при Сільс. будинку на чолі з Ю. Я. Лішанським. У театрі у різний час працювали Н. О. Байкова, М. І. Драк, О. К. Заброда-Костюк, О. С. Завина (1931—34 — директор та гол. режисер), Г. П. Затворницький, А. П. Моторний, Б. І. Пясецький, А. Ю. Ратмиров, М. А. Скарярова, С. М. Ткаченко, І. І. Чабаненко. В репертуарі: «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Сава Чалый» І. Карпенка-Карого, «За двома зайцями» М. Старицького, «Сорочинський ярмарок» за М. Гоґоєм, «Республіка на колесах» Я. Мамонтова, «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Любов Ярова» К. Тренкова, «Звичайна людина» Л. Леонова, «Старі друзі» А. М. Любіна. Припинив існування у 2-й пол. 40-х рр. Г. В. Довбищенко.

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ МАЙОЛІКОВИЙ ЗАВОД. Засн. 1934 на базі гончарної артілі «Керамік», організованої 1928. На з-ді виготовляють декор.-ужитковий посуд та декор. майоліку, використовуючи традиції укр. нар. кераміки. В асортименті — набори для молока, квасу, води, десерту, салатники, вазы, декор. тарілки, сувеніри, анімалістична скульптура тощо. Посуд округлих, простих і стриманих форм розписано ангобами різних кольорів (в техніках ріжкування або фляндрівання), вкрито поливами коричневого, золотистого-жовтого і зеленого кольорів. У декорі використовується геометр. та рослинний орнаменти, зображення птахів. При з-ді існує музей. Серед місц. нар. майстрів — П. Я. Бідасюк, М. Н. Бібік та ін.; художників з-ду — М. І. Денисенко, Г. М. Денисенко, В. С. Протор'єв, Н. Ю. Протор'єва, В. М. Коваленко.

ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ СОЛОВІЙ (1816 — після 1886) — укр. фольклорист, композитор, співак, актор і письменник. Див. Карпенко-Степан Данилович.

ВАСИЛЬКО Василь Степанович [справж. — Милаєв; 26.III (7.IV) 1893, с. Бурти, тепер Черкас. обл. — 18.III 1972, Одеса] — укр. режисер, актор, педагог, театрознавець, нар. арт. СРСР з 1944. Навчався 1913—15 у Київ. ун-ті. 1922—26 — в реж. лабораторії «Березіла». Дебютував 1912 в

Кисві у Садовського М. К. театрі. Працював у Т-ві укр. артистів під орудою І. О. Мар'яненка за участю М. К. Заньковецької та П. К. Саксаганського (1915—16), «Молодому театрі» (1918—1919), Першому театрі Української Республіки ім. Шевченка (1919—20), «Кийдрамте» (1920—21), «Березолі» (1922—26), очолював Харків. Червонозаводський театр (1928—33), Донец. (1933—39), Чернів. (1943—48), Одес. (1926—28, 1939—41, 1948—55) укр. муз. драм. театри. В як режисеру притаманне поєднання традицій укр. театру корифеїв з пошуками нових театр. форм. Вистави: «За двома зайцями» М. Старицького (1925), «97» М. Куліша (1927), «Диктатура» І. Микитенка (1929), «Ревізор» М. Гоголя (1934), «Васса Железнова» М. Горького (1937), «Макбет» (1938), «Віндзорські вітнічки» (1941) У. Шекспіра, «Земля» за О. Кобилянською (1947), «Калиновий гай» О. Корнійчука (1950), «Гайдамаки» за Т. Шевченком (1961), «Угрюм-ріка» за В. Шішковим (1962). Ролі: Шельменко, Шпак («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), Усай («Житєське море» І. Карпенка-Карого), Бублик («Платон Кречет» О. Корнійчука), Городничий, Іосип («Ревізор» М. Гоголя). Пед. діяльність почав 1929 у Харків. муз. драм. ін-ті: при всіх театрах, які очолював, організовував студії. Серед учнів — В. Галицький, В. Добровольський, В. Довбищенко, А. Оселедчик, Є. Пономаренко та ін. Театрознавчі праці: «Спогади про І. Лінницьку» в кн. «Любов Павлівна Лінницька» (1957), «В. Ф. Левіцький» (1958), «Микола Садовський та його театр» (1962). У передмові до зб. спогадів «Лесь Курбас» (1969), яка вийшла за його редакцією, В. першим узагальнив творчі досягнення і пошуки театру «Березиль». Автор інсценізації «Земля» (1946) та «У неділю рано зілля копала» (1950) за О. Кобилянською, «Угрюм-ріка» за В. Шішковим (1953), «Одягнені в камінь» за О. Форш (1956), «Черевички» за М. Гоголем (1958), «Іспанська балада» за Л. Фейтвангером (1963), «Одна дівчина і тисячі закоханих» за Р. Чандрою (1965), «Тині забутих предків» за М. Коцюбинським (1969) та ін. В. — один із засновників Київ. музею театр., муз. та кіномистецтва України. На могилі В. споруджено пам'ятник (1973, скульптор М. Степанов). Його портрети створили художники А. Петрицький, В. Меллер, М. Жук та ін.

Тв.: Фрагменти режисури. К., 1967; Театру віддане життя. К., 1984; Інсценізації. К., 1987. У «Молодому театрі», В кн.: Молодий театр. Генеза. Завдання. Шляхи. К., 1991.
Літ.: Андрусів А., Віхрев В. В. С. Василько, народний артист СРСР. К., 1949; Кравчук П. І. В. С. Василько — режисер. К., 1980; Недзівський А. В. Василько. К., 1981.
Л. І. Кравчук

В. С. Василько.

С. В. Васильченко.

Д. Ф. Васильчиков.

Васильківський
лайолітовий завод.
М. І. Денисенко.
Купанець «Буйноцит».
Глина, підполицей
розпис ангобами. 1970.
ДМУНДМ. Київ.

ВАСИЛЬЧЕНКО Павло Іванович [19(31).I 1865 — ?] — укр. живописець і графік. 1887—88 — вільний слухач петерб. АМ. Жив у Києві. Брав участь у виставках Товариства південноросійських художників, Т-ва художників-княн. Твори: «Вид Китаєва в околицях Києва» (1889), «Ранок» (1893), «Хутір в околицях Полтави» (1896), «Ранок на Дніпрі» (1912), «Після заходу сонця» (1917); всі — в репродукціях у ЦНБ АН України.

Літ.: Каталог музею українських древностей В. В. Тарновського. Т. 2. Чернігов. 1903; Кожин Н. А. Украинское искусство. IV — нач. XX вв. ч. 1. Львов. 1938.
Ш. М. Гарцим.

ВАСИЛЬЧЕНКО Степан Васильович [справж. — Панасенко; 27.XII 1878 (8.I 1879), м. Ічня, тепер Черніг. обл. — 11.VIII 1932, Київ] — укр. письменник. Закінчив 1898 Коростишівську вчительську семінарію. 1904 навчався в Глухівському учительському ін-ті. 1910—14 очолював відділ театральної критики в київ. газ. «Рада». Автор прозових творів, п'єс (переважно одноактних), які розкривають заглиблене становище сільс. вчителів («Зілля Королевич», 1913), душевну нікчемність багатіїв («В холодку», 1914), свавілля й шахрайство прикажчиків («У жнива», 1916—17), 1911 В. дебютував в Садовського М. К. театрі одноактною п'єсою «На перші гулі», якою з того часу, як і «Наталкою Полтавкою» І. Котляревського, театр відкривав всі сезони (1912 в гол. ролях виступили І. Мар'яненко, Є. Хуторна, Г. Борисоглібська). Її ставили ін. укр. драм. колективи: 1919 — *Стагника* Н. Д. театр, 1920 — Новий укр. театр ім. І. Франка, 1933 — Київ. укр. драм. театр (у двох останніх — реж. Г. Юра). П'єси «На перші гулі» та «Зілля Королевич» 1916—17 були в репертуарі «Тернопільських театральних вечорів». В 1920 подорожував з хоровою капелою «Думка» по містах і селах Лівобережної України. Створив також п'єси «Не співайте, півні, не зменшуйте ночі» (1917), «Куди вітер віє» (1919), «Під Тарасове свято» (1924), «Кармелюк» (1924, 1927), «Минають дні» (1939). У 1927—28 В. працював для ВУФКУ. Передбачав створити серію фільмів «Українські пісні на екрані» і вперше в укр. кінодраматургії реалізував цей задум у сценаріях «Недоросток», «Біда», «Не ходи, Грицю, на тую уличку...», «Бондарівна», «Петруня» (не поставлені). Новому побуту села, дружним взаєминам трудівників села й міста В. присвятив кіносценарій «Олив'яний перстень» (не поставлено). В. був членом Всеукраїнського товариства драматургів і композиторів, працював у Першому держ. театрі для дітей (м. Харків), брав участь у роботі Моск. т-ва драм. письменників і композиторів. Пам'ятник В. споруджено на Байковому кладовищі (1974, скульптор І. Гон-

чар). У Києві на будинку по вул. Мельникова № 1, в якому він жив і працював, встановлено мемор. дошку (1970, скульптор А. Німенко). Твори письменника ілюстрував В. І. Касіян.

Тв.: Твори, т. 1—4. К., 1959—60; Твори, т. 1—3. К., 1974.
Літ.: Історія української літератури, т. 1. К., 1934; Держак Б., Степан Васильченко — драматург. «Вісник Академії наук УРСР», 1959, № 1.

М. Г. Лавинський.

ВАСИЛЬЧИКОВ Дмитро Федорович [справж. — Васильченко; 25.X (6.XI) 1883, Ростов-на-Дону — 20.II 1960, Харків] — укр. і рос. актор, засл. арт. УРСР з 1936. Закінчив 1905 Муз.-драм. школу Миколи Лисенка в Києві (педагог М. М. Старицька). Працював у трупах І. Карпенка-Карого, М. Садовського, Т. Колесниченка, М. Бородея, Д. Гайдамаки та ін. 1917—28 працював у театрах оперети Харкова, Ростова, Москви, Ленінграда. Один із засновників укр. рад. театру муз. комедії (Харків, 1929—40 — актор, 1944—47 — худож. керівник і директор), грав у Дніпроп. ім. М. Горького (1941—42), Моск. камерному (1942—44), Харків. ім. О. С. Пушкіна (1940—41, 1947—60) рос. драм. театрах. Яскравий комедійний актор, В. вдавався до прийомів ексцентрики, буфонади, сатири, володів мист-вом імпровізації. Ролі: Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка), Голохвостий («За двома зайцями» М. Старицького), Градобос («Гаряче серце» О. Островського), Лука («На дні» М. Горького), Зупан («Циганський барон» Й. Штрауса), Пелікан («Принцеса цирку» І. Кальмана).

Літ.: Станішевська Ю. Барин української оперети. К., 1970; Правиков Ю. Світло незгаслої зірки. «Український театр», 1986, № 5.
Ю. В. Правиков.

ВАСІНА Клавдія Герасимівна [15(28).IX 1909, Петербург] — укр. артистка балету, балетмейстер, педагог. Закінчила 1926 Ленінгр. хореогр. уч-ще (клас А. Я. Ваганової). 1926—31 — артистка Харків., 1932—41 — Київ. театрів опери та балету. В роки Вел. Вітчизн. війни виступала у складі евакуйованої до Киргизії трупи Донец. театру муз. комедії. З 1945 — педагог-репетитор Львів., 1960—73 — Одес. театрів опери та балету. Партії: Любіна («Пан Каньовський» М. Вериківського, перше виконання, 1931), Одетта-Оділія («Лебедине озеро» П. Чайковського), Есмеральда («Собор Паризької Богоматері» Ч. Пуні). Поставила танці в операх «Борис Годунов» М. Мусоргського, «Ріголетто» Дж. Верді в Одес. театрі опери та балету.

В. Д. Турквич.

ВАСНЕЦОВ Віктор Михайлович [3(15). V 1848, с. Лоп'ял, тепер Уржумського р-ну Кіровської обл. — 23.VII 1926, Москва] — рос. живописець. Брат А. М. Васнецова. Навчався в петерб. Рисувальній школі Т-ва заохочення мист-в (1867—68) у І. М. Крамського та в петерб. АМ (1868—

В. М. Васнецов.
Хрещення Рісї.
Фрагмент розпису
у Володимирському
соборі в Києві.
1895—96.

74); її академік з 1893. З 1878 — член Т-ва передвижників. У ранній період творчості виконував рисунки для журналів і нар. видань («Тарас Бульба» М. Гоголя, вид. 1874), писав картини з життя бідних міщан. З поч. 80-х рр. гол. темою творчості художника стає рос. билинний епос та нар. казки («Після побоїща Ігоря Святославича з половцями», 1880, ДТГ; «Три царівни підземного царства», 1884, варіант — у Київ. МРМ; «Богатирі», 1898, ДТГ). 1885—96 В. здійснював розпис (бл. 3000 м²) Володимирського собору в Києві. Створив 15 великих композицій і 30 окремих постатей; за ескізами В. укр. майстри виконали орнаментування стін (крім правого нефа, який розписав М. О. Врубель). Серед розписів — «Богоматір з немовлям» (гол. вівтар), «Христос Вседержитель» (гол. купол), «Хрещення Русі», «Хрещення Володимира», «Страшний суд» (над бічними входами), «Андрій Боголюбський», «Олександр Невський», «Нестор-літописець», «Михайло Тверський» (на стовпах підпружних арок); написав ікони до гол. іконостаса («Володимир», «Ольга», «Катерина», «Параскева») та ін.

У Києві В. брав участь в організації виставок творів місц. художників. Відомий також як портретист, театр. художник (зокрема, оформлення вистави «Снігуронька» О. Островського в трупі М. Багрова в Одесі). Портрети В. виконали М. К. Пимоненко (1880), І. Ю. Рєпін (1882), Д. М. Кузнецов (1891). Його твори зберігаються в музеях України — Київ. МРМ, Харків. та Одес. ХМ, Львів. КГ, Алушкінському палаці-музеї. У Києві на вул. Володимирській № 28, де художник жив 1885—96, встановлено мемор. дошку (1963, скульптор О. Супрун, арх. В. Корнєєв).

Лит.: Моргунів Н. С. Моргунів-Рудницька Н. Д. Виктор Михайлович Васнецов. М., 1962; Шанина Н. Ф. Виктор Михайлович Васнецов. Альбом. М., 1975; В. Васнецов из собрания Государственной Третьяковской галереи. Альбом. М., 1986.

П. В. Нестеренко.
ВАСЮТИНСЬКИЙ Антон Федорович [17 (29).І 1858, м. Кам'янець-Подільський, тепер Хмельн. обл. — 2.XII 1935, Ленінград] — укр. і рос. художник, академік петерб. АМ з 1908. Герой Праці (1922). Навчався у Київ. рисувальній школі (1876—80), у петерб. АМ (з 1882 — вільний слухач, з 1884 — учень медальєрного класу), у Парижі в Ж.-К. Шапелена (1888—93). В 1893—1935 — медальєр (з 1926 — головний) Петерб. (пізніше — Ленінгр.) монетного двору. Створив, зокрема, медалі до 200-річчя заснування С.-Петербурга (1903), на честь 200-річного ювілею перемоги під Полтавою (1909), штемпелі монет випуску 1895, 1921, 1923, 1924, 1931, 1935, медалі до третіх роковин Жовтневої революції (1920) та ін. Один з авторів першого Держ. герба РРФСР і ордена Леніна. Твори зберігаються у ДЕ, ДРМ, музеї Монетного двору (всі — в Петербурзі) та ін.

В. М. Васнецов.

Меморіальна дошка
В. М. Васнецову в Києві.
Граніт. 1963.
Скульптор О. О. Супрун,
арх. В. І. Корнєєв.

ВАСЬКО Гаврило Андрійович (1820, с. Короп, тепер смт Черніг. обл. — після 1878) — укр. живописець. Закінчив 1844 петерб. АМ. Був у творчому відродженні в Німеччині, Франції та Італії. 1847—63 — вчитель малювання та зав. живописним кабінетом Київ. ун-ту. Брав активну участь у громад. житті Києва. За наказом генерал-губернатора Д. Бібікова для міністра освіти графа С. Уварова написав картину (назва невідома), яка була відзначена АМ. Брав участь у зарисовках нововідкритих печер Києво-Печерської лаври. Створював реалістич. портрети, що відзначалися тонким рисунком і вишуканою колірною гамою (портрети Олександра І, К. Г. і О. Г. Розумовських, всі — 40-і рр., ДМУОМ). Особливе місце у творчості В. посідають образи, яким властиві риси романтичного ідеалу («Портрет Бориса То-

Г. А. Васько.
Портрет Василя Томари.
Олія. 1847. ДМУОМ.
Київ.

мари», «Портрет Василя Томари», обидва — 1847, ДМУОМ). Для музею В. В. Тарновського в Чернігові створив серію портретів істор. діячів України (не збереглися).

Лит.: Рубан В. В. Український портретний живопис першої половини XIX століття. К., 1984.

ВАСЬКОВ Іван Андрійович (1814, Чернігівщина — після 1889) — укр. художник. Ймовірно, брат Г. А. Васько. Мав домашнє виховання. 1835 радою Київ. ун-ту, 1836 — петерб. АМ був удостоєний звання учителя малювання і чистописання у повітових уч-щах, 1857 — учителя малювання у гімназіях. Бл. 50 років викладав малювання у повітових уч-щах і гімназіях Гаухова, Чернігова та Кам'янця-Подільського. Писав портрети, близькі до парадних зображень — парсун з пояснювальними написами. Серед них: «Портрет генерала С. І. Масвського» (1837), «Портрет М. А. Політковського» (40-і рр., обидва — НМІ України), «Портрет І. М. Сбитисва», «Портрет М. А. Сбитисвої» (обидва — 1843), «Жіночий портрет» (1847, приват. зібрання) та ін. Учнім В. був М. Г. Бурачек.

Лит.: Рубан В. В. Український портретний живопис першої половини XIX століття. К., 1984; Рубан В. Художник і педагог Іван Васьков. «Образотворче мистецтво», 1986, № 4.

ВАТАМАНЮК Василь Іванович (12.V 1948, с. Рожнів Івано-Фр. обл.) — укр. співак (тенор), засл. арт. УРСР з 1986. Після закінчення 1978 Київ. консерваторії (клас К. Д. Огнєвого) — соліст Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки.

ВАТАЕТ Людвіг Людвігович (1775—?) — рос. архітектор. З 1792 навчався у Москві в Експедиції кремлівського буд-ва. З 1813 працював архітектором Харків. навчального округу, допомагав арх. Є. О. Васильєву при буд-ві комплексу університетських споруд. В. І. Тимофійко.
«ВАТРА» — ансамбль танцю Ств. 1952 при Новоселицькому районному будинку культури Чернів. обл. З 1967 — заслужений самодіяльний ансамбль танцю УРСР. Колектив очолювали Д. Лунгу (1952—65), О. Терещенко (1965—81), В. Рудейчук (1981—83), Н. Горда (1983—90), з 1990 — Д. Лунгу. В репертуарі: буковинські нар. танці «Молодія», «Марічка — чічка», «Горняк», жартівливий укр. танець «Орав мужик край дороги», танці народів інших країн. Лауреат все-союз. та респ. фестивалів.

Н. О. Суродєєв.
«ВАТРА» — вокально-інструм. ансамбль. Організовано 1979 при Львів. обл. філармонії (худож. керівник — І. І. Білозір).

Представник фольк-рок стилю, що базується на українському, зокрема карпатському, фольклорі. В репертуарі — нар. пісні, твори сучас. укр. композиторів. Лауреат Респ. фестивалю «Молоді голоси» (Тернопіль, 1981).

1-е місце). Дипломант 12-го Всесвіт. фестивалю молоді і студентів у Москві (1985). *А. З. Мазепа*. **ВАТУЛЯ** Олексій Михайлович [2(14).VIII 1891, хутір Новомиколаївка, тепер Полтав. обл. — 20.V 1955, Київ] — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1940. Навчався 1913—16 в Київ. муз.-драм. школі ім. М. В. Лисенка. Актор і один із засновників київ. «Молодого театру» (1917—19). Київ, укр. драм. театру ім. І. Франка (1920—55). Розвиваючи традиції нац. театр. мист-ва, поєднував у своїй творчості драматизм і романтичну піднесеність. В останні роки грав гол. чин. характерні ролі, досягаючи високої майстерності перевтілення. Ролі: в театрі — Гус, Гон-та («Іван Гус», «Гайдамаки» за Т. Шевченком), Михайло («Суєта» І. Карпенка-Карого), Кривоніс, Гордов («Богдан Хмельницький», «Фронт» О. Корнійчука), Яків («Останні М. Горького»), Прибитков («Остання жертва» О. Островського), Креон («Цар Едіп» Софокла), Філіпп («Дон Карлос» Ф. Шіллера); в кіно: Мазепа («Петро І», 1938, Ленфільм), Гнат («Нескорені»), Кривоніс («Українські мелодії»: обидва — 1945, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка).

Літ.: Диспров К. Олексій Михайлович Ватуля. К., 1940; Олексій Ватуля. К., 1975.

Ю. М. Бобошко.

ВАУЛІН Петро Кузьмич (1870, Урал — 1960) — рос. художник декор. мист-ва, кераміст. Працював в Абрамцевській кераміч. майстерні (1890—04). В 1903—05 за ескізами В. Г. Кричевського В. створив (разом з учнями) майольові декор. прикраси для оздоблення екстер'єру та інтер'єрів Полтавського земства будинку. 1903—05 працював у Миргородській худож.-промисловій школі. Серед учнів — О. Р. Тищенко. Мав намір 1906 налагодити роботу Опішнянської гончарної майстерні, але земство відмовило йому. Відкрив 1906 власний худож.-кераміч. з-д (Кікерино, поблизу Петербурга). Автор статей з технології кераміч. виробництва. *В. М. Хонко.*

ВАХНЯК Євген Дмитрович (4. XII 1912, Надвірна, тепер місто Івано-Франків. обл.) — укр. диригент, композитор, педагог, нар. арт. України з 1992. Навч. 1934—36 у Львівському та Львів. ун-тах, 1937—39 — у Вищому муз. ін-ті ім. М. Лисенка у Львові, 1944—48 — у Львів. консерваторії (клас диригування — М. Ф. Колесси, співу — С. А. Крушельницької). З 1939 — хорист, 1941—49 — диригент капели «Трембіта», 1962—74 — керівник хору Львівської консерваторії. Водночас з 1947 — керівник хорової капели Львівського будинку культури працівників зв'язу. З 1956 — викладач Львів. консерваторії (з 1963 — доцент). Перший виконавець муз. картини «Нова Верховина» А. Кос-Анатоль-

О. М. Ватуля.

А. К. Вахнянін. Портрет роботи К. М. Устияновича. Олія. 1895. НМ.Л.

І. А. Васюк. Жіночий портрет. Олія. 1847.

ського, хору «Бура мглою небо кроєт» С. Людкевича. Автор хорів «В золотих загравах» на сл. Р. Братуня, «Вітчизні» на сл. Т. Одуцька, «Підлісся», «Над Бугом» на сл. М. Шашкевича, романсів, обробок укр. нар. пісень. Праці: «Хорове аранжування» (1977), «Олександр Сорока» (1975). Учні — Б. П. Дерев'янка, В. П. Пекар, М. Я. Попенко.

Т. О. Молчанова. **ВАХНЯНИН** Анатоль (Наталь) Климентович (19.IX 1841, с. Сяньява, тепер Сяньява, Польща — 11.II 1908, Львів) — укр. композитор, письменник, педагог, громад. діяч. Музичну освіту здобув 1852—59 у співацько-муз. школі в Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща) у чес. музикантів А. Седляка (скрипка), В. Серсави та Ф. Лоренца (муз.-теор. дисципліни). 1859—62 навчався в духовній семінарії у Львові, де почав фольклористич. і літ. діяльність, керував хором семінаристів, в якому співав і для якого написав свій перший твір — хор «Чи знаєш, де країна наша мила?» на сл. Ю. Федьковича (1862). Закінчив 1863 духовну семінарію в Перемишлі, 1868 — істор.-геогр. факультет Віден. ун-ту, де заснував і очолював студентське т-во «Січ». 1863—66 викладав укр., старослов'ян., лат. і старопольськ. мови у Перемишльській гімназії. Тут він організував співацький гурток «Громада», силами якого в березні 1865 було влаштовано концерт з нагоди річниці Т. Г. Шевченка, що відтоді стало щорічною традицією.

З 1868 працював у Львові викладачем географії у польськ. гімназії, з 1870 — укр. мови в укр. гімназії. Був одним із засновників львів. т-ва «Просвіта», «Теорбан», Львівський «Боян» (також керував хором), Союзу співацьких і музичних товариств, Вищого музичного інституту імені М. Лисенка (1903—08 — його директор). Водночас В. — член правління Галицького музичного товариства (1873—77, 1878—80), а також його допомагаючий (1871—77) і дуючий (1872—80) член, входив до складу конкурсної комісії консерваторії цього т-ва (1893—94, 1902—04), почесний член і активний діяч т-ва «Руська бесіда» (з 1862), заст. голови правління т-ва «Лютня» (1880—83). З 1907 — почесний член Музичного товариства імені М. В. Лисенка. 1870—87 — член Комісії по впорядкуванню видання підручників для середніх і початкових шкіл у Галичині. 1903 очолював комітет по підготовці відзначення 35-річного ювілею творчої діяльності М. В. Лисенка, з яким підтримував дружні взаємини з 1867 (листування; М. В. Лисенко 1867 написав на прохання В. свій перший твір з «Музики до „Кобзаря“ Шевченка» — «Заповіт»). З 1884 підтримував стосунки з П. І. Ніщин-

ським. З 60-х рр. В. — один з лідерів укр. партії «народовців», у 70-х рр. — редактор її органу — газ. «Правда», 1894—1900 був послом (депутатом) в Австро-Угор. парламенті та Галицькому сеймі.

Композиторська спадщина В. — новий етап у розвитку укр. музики в Галичині. Під значним впливом творчості свого сучасника М. Лисенка він утверджував у музиці реалістич. засади, спирався на жанри та інтонації укр. нар. пісень.

В. — автор музики і лібретто першої в Галичині укр. опери «Купало» (закінчив 1882), перші сцени якої були пост. ще 1871 у Львові силами аматорів. 1929 — постановка з додатками М. І. Вериківського (фінал 3-ї дії і балетні сцени) у Харкові. Більшість творів В. — вокал. та хорові мініатюри: хори на вірші І. М. Гушалевича («Наша жінка»), М. С. Шашкевича («Пісні свободи»), О. М. Левицького («Усні я снів»), М. Литвиновича («Я нещасний»), Т. Падури («При Чигрині») та ін.; солоспів на вірші Т. Г. Шевченка («Тяжко, важко в світі жити», «Була колись гетьманщина»), Й. Партицького («Помаринка наша доля») та ін.; три «В'язанки» обробок укр. нар. пісень. В. — автор музики до драм «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Бондарівна» Ф. Заревича, трагедій «Гальшка Острозька» О. Огоновського і «Ярополк Перший Святославович...» К. Устияновича, «Хор норманнів» з фіналу якої («По морю, по морю») з новими словами О. М. Колесси («Шалійте, шалійте, скажені кати») став революц. піснюю.

Активний пропагандист укр. музики, В. присвятив численні статті й розвідки питанням її історії та актуальним проблемам розвитку: «Дмитрій Степанович Бортнянський» (1866), «Дещо про значення пісень народних у слов'ян, іменно у русинів» (1871), «Листи про музику» (1873), «В справі потреби заснування „Музичного інституту“ у Львові» (1903) та ін. 1885 разом з П. І. Бажанським уклав та видав першу в Галичині збірку творів укр. композиторів «Кобзар» (гол. вокал. квартети), упорядкував і видав «Співаник для народних шкіл» (1888). Твори укр. композиторів та укр. нар. пісні склали осн. репертуар хорів, якими керував В.

Автор автобіогр. книги «Споми́н з життя» (1908). Повісті, оповідання, гуморески опубліковані в журналах «Вечерниці», «Мета», газетах «Діло», «Правда» та ін. «народовських» видань. Автор «Учебника географії для шкіл середніх» (1884). Після смерті В. у Вищому муз. ін-ті ім. М. Лисенка 1908 було встановлено стипендію його імені. Існує портрет В. роботи К. М. Устияновича (1895).

Лит.: Гриневський І. А. К. Вахнянин, К., 1961; Студинський К. Анатоль Вахнянин. «Музика масам», 1928, № 7; Людкевич С. Анатоль Вахнянин. «Діалог», 1928, № 112—113, 115. А. З. Мазепа.

ВАХНЯНИН Богдан Іванович (16.XI 1888, м. Стрий, тепер Львів. обл.—18.I 1940, Львів)—укр. композитор, піаніст і диригент. Син І. К. Вахнянина. 1903—10 навчався у Вищому муз. ін-ті ім. М. Лисенка у Львові, 1905—10 (одночасно)—вільний слухач Львів. ун-ту, де 1905 став одним із засновників і гол. диригентом студентського хору «Бандурист», 1924 заснував і був директором філіалу Вищого муз. ін-ту ім. М. Лисенка у Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща). Працював учителем гімназії, муз. референтом товариства «Просвіта» у Львові. Автор опер «Гайдамаки» (за однойм. поемою Т. Шевченка), «Чорне озеро» (обидві—незакінчені), оперет «Орися», «Попелюшка» (незакінчена), ораторій «Буря на озері», «Український вертеп», творів для мішаного і сол. хору, зокрема на вірші Т. Г. Шевченка—«Дума» (з поеми «Невольник»), «Титар», «Садок вишневий», «Солодкий», «Поліно», «Марші та ін.), обробок нар. пісень, пісенника «Закувала зозуленька» (сл. і вступ В. Г. Щурата, Львів, 1938), нарисів з муз. життя Зх. України. А. З. Мазепа.

ВАХНЯНИН Іван Климентович (21.VI 1847, с. Снявля, тепер м. Снявля, Польща—5.II 1909, Львів)—укр. муз. діяч-аматор, педагог, брат А. К. Вахнянина. Був викладачем Стрийської гімназії, «довголітнім співаком» (бас) і головою т-ва Стрийський «Боян» (1901—08), адм. директором Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові (1908—09). А. З. Мазепа.

ВАЦИК Теодор Якимович (20, XI 1886, Тернопіль—22.IV 1968, м. Пляттинг, Німеччина)—укр. живописець. Закінчив 1909 краківську АМ (клас Ю. Панкевича), вдосконалював майстерність у Відні (у Похвальського) і Мюнхені (у Ю. Брандта). Працював у Львові (1910—14), Відні (1920), Італії (1920—24), 1925—35—на Закарпатті. Автор психол. портретів «Автопортрет» (1909), «Письменник М. Яцків» (1911), «Стара жінка», «Жінка з книжкою», «Молода жінка» (всі 1911—14); жанрових картин «В саду», «Діти у вікні», «За шахами»; пейзажів «Гірський краєвид з тополями», «Гірський краєвид влітку», «Церква в Торках» та ін. Розписував церкви в Ужгороді, с. Товстому Терноп. обл. Частина мистецької спадщини В. залишилася в Італії, частина—у приватних колекціях на Закарпатті. П. К. Мезвердик.

ВАЦЛАВ з Олеська (1799—1849)—укр. та польс. фольклорист і письменник. Див. Залеський Вацлав Міхал.

Н. Г. Вачнадзе.

Вашківці, О. П. Гарас. Рушник. Полотно, вишивка. 1970.

Н. Ю. Ващенко.

Т. Я. Вацик. Діти у вікні. Олія. НМЛ.

ВАЦЛАВ Казимир (?—?)—укр. художник 3-ї четв. 17 ст. Жив у Львові, виконував живописні роботи для домініканського костелу.

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

ВАЧНАДЗЕ Нато (Наталія) Георгіївна [1 (14).VI 1904, Варшава—14.VI 1953, Тбілісі]—груз. актриса, нар. арт. Груз. РСР з 1941. Одна з відомих актрис «лімого» кіно. Серед ролей: Нуну («Біля ганебного стовпа»), Нено («Розбийник Арсен»), обидва—1924), Есма («Три життя», 1925), Джемма («Овід», 1928)]; у звуковому кіно—Тамара («Останній маскарад», 1934), Нані («Золотиста долина», 1937; Держ. премія СРСР, 1941), Єлизавета Ломідзе («Підкорювачі вершин», 1952). На студії «Українфільм» зіграла гол. роль у фільмі «Квартали передмістя» (1930, сценарій М. Бажана). 1981 в м. Гурджаані (Груз. РСР) відкрито меморіальний музей актриси.

Лит.: Женті А. А. Н. Вачнадзе Тбілісі, 1967; Грузинское кино. Страницы истории. Тбілісі, 1979; Бажан М. Нато Вачнадзе. В кн.: Бажан М. Дуки і світади. К., 1982.

ВАШКІВЦІ—місто Вижницького р-ну Чернів. обл., осередок худож. ремесл. Згадується в документах 1431. Тут давня поширені гончарство, ткацтво, килимарство, вишивка, лозоплетіння. 1904 відкрито кошкарську школу, на поч. 20 ст.—школу вишивання (з ініціативи дослідниць нар. мист-ва К. Малицької і Е. Ярошинської). З 1967 діє цех різьбярства та мозаїництва чернів. ф-ки «Буковина». Худож. твори прикрашають карбуванням, гравіруванням, плоскою різьбою, виготовляють скульптуру малих форм. У В. жив і працював художник-орнаменталіст Г. О. Гарас, твори якого використовували для вишивок, килимів, тканин нар. майстри В. Маковійчук, Є. Гарас, М. Гнашчина, М. та П. Шапка. При Будинку культури В. працюють нар. самодіяльний театр і хор (керівник—засл. працівник культури УРСР В. П. Михайлюк, автор популярних пісень «Черемшина», «Смерічка», «Стежечка», «Подаруй мені Карпати»). У В. жили і працювали письменник І. М. Бажанський, поетеса Зіновія Канюк. У В.—музей Г. О. Гараса. Т. І. Бушана.

ВАШКОВИЧ Федір (?—?)—волин. маляр 17—18 ст. Жив у м. Гощі (тепер смт Рівнен. обл.). В Острозькому історико-культурному заповіднику зберігаються створені ним ікони апостольського ряду, що надійшли сюди з с. Поневель (тепер тієї ж обл.). На одній з ікон—підпис: «Феодор Вашковъч маляр Гокій». О. Ф. Сидор.

ВАЩЕНКО Іван Юхимович (1776, Київ—1830, там же)—укр. золотар. Жив і працював у Києві. Належав до срібного цеху, з 1818—цехмайстер, мав підмай-

стра й учнів. Виготовляв срібні речі на замовлення. В архів. документах згадується 1811, 1826, 1828.

В. А. Шугенко.
ВАЩЕНКО Наталія Юріївна [8 (21).IX 1905, Полтава—1.IV 1986, Одеса]—укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1950. Закінчила 1926 студію при Першому театрі Української Рад. Республіки ім. Шевченка, в якому працювала до 1929; у 1929—36—в харків. театрі «Березіль», 1936—60—в Одес., 1960—62—у Рівнен. укр. муз.-драм. театрах. Ролі: в театрі—Анна («Украдене щастя» І. Франка), Ярославна («Яблуневий полон» І. Дніпровського), Оксана («Загибель ескадри» О. Корнійчука), Марина Мінішек («Борис Годунов» О. Пушкіна), Кручинина («Без вини винні» О. Островського), леді Мільфорд («Підступність і кохання» Ф. Шіллера); в кіно—Софія Петрівна («Коні не винні», 1956, Одес. кіностудія).

В. Голова.
ВАЩЕНКО-ДЕМПЕЛЬ Тетяна Гаврилівна (12.I 1908, Ялта)—укр. артистка балету, засл. арт. УРСР з 1950. Після закінчення 1928 Моск. хореогр. технікуму—солістка Одес., 1934—44—Київ. театрів опери та балету, 1944—65—Київ. театру оперети. Партії: Одетта-Оділія, Аврора («Лебедине озеро», «Спляча красуня» П. Чайковського), Раймонда (однойм. балет О. Глазунова), Кітрі («Дон Кіхот» Л. Мінкуса).

В. Д. Туркенич.
ВАЩЕНКО-ЗАХАРЧЕНКО Андрій Єгорович [крипт.—W. Z.: 5(17).XII 1815, с. Малівка, тепер Черкас. обл.—?]—укр. драматург, актор і антрепренер. З 1833—на військ. службі. Після відставки у 40—50-х рр. організував власну трупу, з якою виступав на Україні, в Курську, Орлі та ін. містах У журн. «Репертуар і пантеон» вмістив ряд своїх рецензій на вистави, зокрема «Ще про один благородний спектакль у Кременчуку» (1846), «Кременчуцький театр» (1847). Писав водевілі та комедії, використовуючи фольклорні джерела: «Оказія з Микитою», «Тоді скажеш гоц як вискочив», «Один порадував, а другий потішив, або Хто лається, той кається» (1864—Руський народний театр у Львові, реж. О. В. Бачинський), «Оглядівся, як наївся», «Козак по своїй волі в 1855 році», «Поярмаркував, або Біда од курчячих овочів». У кін. 50—на поч. 60-х рр. п'єси В.-З. входили до репертуару київ., харків. та ін. театрів і аматор. колективів. Автор інсценізації «Вечори на хуторі біля Диканьки» за М. Гоголем (1833), яка йшла на сценах петерб. і моск. театрів. Гол.: Театр Ващенко-Захарченка, т. 1. К., 1857. П. О. Лобас.

ВАЩУК-ВАЩИН Сергій Юхимович (справж.—Волгін; 1884, с. Райки, тепер Хмельн. обл.—21.XII 1962, Дніпропетровськ)—укр. актор, засл. арт. УРСР з

1949. Працював у лєнінгр. театрі «Жовтень» (1930—31), Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка (1927—29, 1932—54). Ролі: Денис («Дві сім'ї» М. Кропивницького), Микола Задорожний («Украдене щастя» І. Франка), Довгоносик («В степах України» О. Корнійчука), Щасливцев («Ліс» О. Островського).

С. Я. Левенць.

ВВЕДЕНІСЬКИЙ Костянтин Олександрович (1851—?) — інженер. Навчався у Петерб. буд.-уч.-щі. 1875—80 працював у Подільській губ. Проєктував і будував заміський будинок архієрея у Кам'янці-Подільському, гостиний двір у Вінниці (споруди не збереглися).

В. І. Тимофієнко.

ВВЕДЕННЯ ДО ХРАМУ — один з реліг. *дванадцятих празників*, пов'язаний з християн. міфом про раннє дитинство діви Марії — земної матері Ісуса Христа, коли її в трирічному віці було урочисто введено до срусалимського храму, де вона виховувалася до повноліття. Відзначається 21 листопада (4 грудня).

Введення до храму. Ікона з церкви св. Параскеви в с. Мальневі Львівської обл. Поч. 17 ст. НМД.

Сюжет популярний у культовому мист-ві й арх-рі. Іконографія склалася в 7 ст. Давньоукр. мист-во розвивало візант. традицію, збагачувалося нар. іконописом. Кращі твори на цю тему, що збереглися: клеймо із станильської храмової ікони «Стрітення» зі сценами життя Марії кін. 14 — поч. 15 ст. (собор Іоакима і Анни в с. Станілі побл. Дрогобича); ікона поч. 17 ст. (церква св. Параскеви в с. Мальневі Львів. обл.); ікона 1-ї пол. 17 ст. (Волинь); клеймо з ікони «Різдво Марії» 1-ї пол. 17 ст. (Успенська церква у Львові), ікона 2-ї пол. 18 ст. (з околиць Львова) та ін.

Лит.: Сисиницька В. І., Сидор О. Ф. Спадщина віків. Львів, 1990; Откович В. П. Народна течія в українському живопису XVII—XVIII ст. К., 1990.

ВВЕДЕНСЬКА ЦЕРКВА — 1) у м. Бериславі Херсон. обл. — пам'ятка арх-ри 18 ст., рідкісний на Пд. Україні зразок дерев. хра-

Введенська трапезна церква Троїцько-Іллінського монастиря у Чернівці. 1677—79.

му. Перевезена 1781 із запоріз. фортеці Перевалочної по Дніпру. Первісна назва — Воскресенська. Зрублена з дубових колод. У плані — трикамерна, увінчана восьмигранним верхом з двома залами. Осн. об'єм церкви в інтер'єрі досягає висоти 17 м. Ремонт пам'ятки проведено у кін. 19 ст. Під час Вел. Вітчизн. війни пошкоджена. 2) У с. Розтоці Міжгірського р-ну Закарп. обл. — пам'ятка дерев. арх-ри 17 — серед. 18 ст. Первісно була триверха. Можливо, 1759 перебудована і набула сучас. вигляду. Зрублена з ялинових колод. У плані — трикамерна, з баштою над бабинцем. До п'ятистінного зрубу нефу і бабинця примикає зі Сх. вузький прямокутний зруб. Біля зх. стіни бабинця під піддашшям — одноярусна каркасна галерея. Башта у плані — квадратна, двоярусна, з бароковим завершенням. Неф перекрито коробовим склепінням, над сх. частиною і бабинцем — плоскі перекриття. Зберігся темперний живопис 17—18 ст. Поруч з пам'яткою — двоярусна дзвіниця. 3) У м. Феодосії в Криму — пам'ятка арх-ри 8—19 ст. Складається з візант. частини (невеликої церкви зального типу) та пізніших добудов. 1829 між дзвіницею і візант. частиною церкви споруджено тринефний об'єм, ярус для дзвонів, світловий барабан з шатровим завершенням. У результаті добудов пам'ятка набула вигляду тринефної базиліки з неороманським декором фасадів.

Серед пам'яток також Введенська громада у Києві (1877), Введенська трапезна церква Троїцько-Іллінського монастиря в Чернівці (1677—79).

Лит.: Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР, т. 2, т. 4, К., 1985—80. А. О. Артемов.

ВВЕДЕНСЬКИЙ МОНАСТІР у Ніжині — ансамбль пам'яток арх-ри. Засн. 1660 вдовою стародубського полковника Ганною Бреславською. Дерев. Введенська та Іллінська церкви монастиря згоріли 1756. У 1778 споруд-

жено Введенський собор. 1814 зведено дзвіницю у стилі класицизму, Іллінську церкву та трапезну, 1848 — мури, 1856 — келії. З 1863 на тер. монастиря діяла майстерня, де навчали живопису та різьблення по дереву, працювали іконописна і золотощейна майстерні. О. А. Примо, **ВВЕДЕНСЬКИЙ СОБОР** у Ніжині — пам'ятка арх-ри у стилі барокко. Збудовано 1778, у 19 ст. здійснено невеликі перебудови під час Вел. Вітчизн. війни 1941—45 рр. було пошкоджено. За просторовою та планувальною композицією — тетракоих з прямокутними під та пн. частинами. Споруда однобання, безстовпна. Фасади розчленовано пілястрами. Над під та пн. фасадами — фронтони з овальними вікнами у тимпанах.

«ВД» (ім'я; ? — ?) — укр. гравер 17 ст. Його гравюри вміщені у виданні «Октоїх» (1629) Собора Спирідона друкарні у Києві.

Лит.: Запаско Я., Іосович Я. Пам'ятники книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні, кн. I (1574—1700). Львів, 1981. Н. М. Присташенко.

ВДІК — див. Всесоюзний державний інститут кінематографії імені С. А. Герасимова.

ВЕГА КАРПІО (Vega Carpio) Лопе Фелікс де (25.XI 1562, Мадрид — 27.VIII 1635, там же) — ісп. драматург, поет і прозаїк епохи Відродження. Засновник ісп. нац. драматургії. Навчався в ун-ті Алькала де Енарес і Королівській академії матем. наук. Літ. спадщина — понад 2000 п'єс (вид. бл. 500) на істор., соціально-політ., моральні й побутові теми. Драма з рос. історії «Великий князь московський і гнанний імператор» (1617) — перший у світовій лірі твір про Лжедмитрія I.

До найвищих досягнень ісп. драматургії належить п'єса В. К. «Фуенте овехуна» («Овеча криниця»; 1612—13), в якій відтворено події сел. повстання 1476. Поставлена на укр. сцені: 1919 — в Другому театрі Укр. Рад. Республіки у Києві (реж. К. Марджаннішвілі, художник І. М. Рабинович, балетмейстер М. М. Мордкин, у гол. ролях В. А. Юренєва, С. А. Кузнєцова, М. М. Соснін, М. О. Светловидов), в Житомир. драм. театрі, 1923 — в Харків. укр. драм. театрі (реж. Г. П. Юра), Харків. Червонозаводському рос. драм. театрі, 1926—27 — в Театрі ім. М. К. Заньковецької (реж. Д. І. Козачківський), 1930, 1938 — у Запоріз. укр. муз.-драм. театрі. Серед ін. п'єс, що йшли на укр. сцені:

Введенський монастир у Ніжині. Чернівецької обл. 1660. Фото поч. 20 ст.

«Собака на сіні» (1618; пост. 1940 у Львів. рос. драм. театрі Червоної Армії, 1955 — в Закарп. обл. рос. драм. театрі), «Учитель танців» (1593; пост. 1950 в Київ. рос. драм. театрі, реж. М. О. Соколов, у ролі Тебано — В. М. Халатов; 1975 — у Хмельн. укр. муз.-драм. театрі); «Раб свого коханого» (бл. 1625; пост. 1976 в Донец. обл. рос. драм. театрі, м. Маріуполь); «Дуренька» (пост. 1981 в Дніпроп. рос. драм. театрі), «Закохана витівниця» (1618; пост. 1953 у Терноп., 1954, 1974 — в Запоріж., 1964 — у Хмельн. укр. муз.-драм. театрах, Донец. обл. рос. драм. театрі, 1985 — в Крим. рос. драм. театрі), П'єси В. К. укр. мовою перекладав М. О. Лукаш.

Тв. Укр. перекл. — Овеча криниця. Пристосована до сучасної сцени Костем Ковешевим. Х — К. 1924; Овеча криниця. — Собака на сіні. К. 1902.

Літ. Хорал В. Аоні де Вега — великий іспанський драматург. К. 1961; Сок таклі, знавший в бой. К. 1970.

ВЕГЕРА Степан Іванович [27. XII 1897 (8.I 1898), с. Монтрезорівка, тепер с. Зорівка Київ. обл. — 26.X 1954, Київ] — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1951. Закінчив 1925 Муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка в Києві. Працював в Одес. держдрамі (1925—26), Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка (1926—41), Полтав. колосоп. ім. Т. Шевченка (1941—45) і Волин. (Луцьк. 1945—54) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Михайло Турман («Украдене щастя» І. Франка), Микита («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Шельменко («Шельменко-денщик» Г. Квітка-Основ'яненка), Аскер («Аршин мал алан» У. Гаджибекова).

ВЕГЕРЧУК Світлана Романівна [1.II 1940, м. Новоград-Волинський Житомир. обл.] — укр. співачка (сопрано) і педагог, засл. арт. УРСР з 1979. Після закінчення 1971 Львів. консерваторії (клас В. О. Кобрицького) — солістка Волин. філармонії. З 1984 — викладач Київ. муз. уч-ща ім. Р. М. Глієра.

ВЕГЕРА — укр. нар. танець. Темп швидкий, розмір 2/4. Входить до весільного обряду. Виконується гостями, коли приносять сорочку молодій з комори. Осн. фігура — стрибки (по підлозі, лавках, столах). Супроводжується вигукуванням, таракотінням у скоровиді або ін. тверді предмети. Згадана в поезмі «Енеїда» І. Котляревського (1798).

Літ. Кураленко В. Козацький танець в «Енеїді» Івана Котляревського. «Народна творчість та етнографія», 1991, № 5.

ВЕГМАН Георгій Густавович [27. VIII (8.IX) 1899, Севастополь — 2.X 1973, Харків] — укр. архітектор. Закінчив 1924 Моск. практич. буд. ін-т. Автор проєктів планування та забудов житл. масиву по проспекту Ю. О. Гагаріна в Харкові (1963—71, у спіавт.) та ін. Серед споруд: квартал житл. кооперації «Про-

мінь» у Харкові (1928—31), відбудова та реконструкція селищ з-ду ім. П. А. Войкова в Керчі (1946) та Шостого селища у Запоріжжі (1945—48), житл. будинки в Маріуполі (1946), кіноконцертний зал ім. М. І. Глинки в Запоріжжі (1952). З 1964 викладав у Харків. ін-ті інженерів комунального буд-ва.

ВЕДЕЛЬ Артемій Лук'янович [Ведельський, Веделєв; 1767, за ін. даними — 1770, 1772, Київ — 14 (26).VII 1808, там же] — укр. композитор, хорový диригент, співак (тенор) і скрипаль. Нар. в сім'ї художника А. Ведельського. З 9 років навчався в Київ. академії, де здобув і муз. освіту, був керівником її великого (конгрегаційного) хору. 1788 разом з групою малолітніх півчих був відраджений київ. митрополитом С. Миславським до Москви, де до 1790 керував новоствореною капелою ген.-губернатора П. А. Єропкина, до 1792 — капелою О. О. Прозоровського. 1793—94 керував хором Київ. академії, 1794—96 — хором солдатських дітей і вільних людей корпусного ген. А. Я. Леванцова в Києві, а 1796, після призначення останнього ген.-губернатором Харків. та Воронежського намісництва, — намісницьким хором у Харкові, який сам організував (одержав тут звання ст. ад'ютанта). 1797—98 перебував на цивільній службі в слобідсько-укр. губернатора О. Г. Теплова. Одночасно (1796—98) керував губ. хором та очолював клас вокал. музики казенного уч-ща при Харків. колегіумі.

Прагнення В. підняти профес. і худож. рівень керованих ним колективів не здійснилися: його діяльність була практично зведена до підготовки півчих (у першу чергу всіх кращих вихованців) для столичних хорів. Це змусило митця піти у відставку та повернутися влітку 1798 до Києва. Саме на згаданий період 1796—98 припадає розквіт композиторської творчості В. Визми 1799 він став послушником у Києво-Печерській лаврі, але через кілька місяців залишає лавру. За наказом митрополита І. Малицького у травні того ж року В. заарештували за сфальсифікованим політ. звинуваченням і оголосили божевільним. У серні його помістили в будинок божевільних на тер. Кирилівського монастиря. Бл. 1808 батькові В. вдалося забрати його додому, де він і помер (похований на Цекавицькому кладовищі, могила не збереглася).

В. разом з М. С. Березовським і Д. С. Бортнянським репрезентує період найвищого розквіту вітчизн. хорової музики 18 — поч. 19 ст. Автор творів переважно культового призначення, але в образно-емоц. складі його музики провідним є світське начало. Це значною мірою пояснюється більш. безпосереднім

зверненням, на відміну від його попередників у сфері духовної музики, до укр. нар.-пісенних жанрів — пісень-романсів, дум, кантів (насичення творів національно специфічними, в т. ч. «думними», інтонаціями та мелод. зворотами, яскраве окреслення провідної мелод. лінії, часто вживані соло високих голосів на тлі хорового супроводу, звернення до прийомів «кантового» голосоведення та ін.). Серед ін. джерел муз. стилю творів В. — партесний концерт, знаменний розспів та київський розспів, традиції яких поєднано з майстерно опанованою зх.-європ. композиторською технікою. За образним ладом музика В. переважно лірична і лірико-драматична, його мелодиці притаманна емоц. відкритість висловлення, «наскрізна» настрівність.

Всі відомі твори В. написані для хору а капела. Серед них — 30 хорових концертів, у т. ч. видані — «Доколе, Господи, забудеш мя» (відомий ще як концерт № 3), «На річках Вавилонських», «В молитвах неусыпающую Богородицу», «Боже, придоша языци», «Днесь владыка твари», «Гласом моім», «Господи, Боже мой, на ты уповах», «Благословляю, Господа, вразумившего мя», «К тебе, Господи, воззову», «Слыши, дщи и виждь».

У рукописах зберігаються твори «Спаси мя, Боже, яко внидоша воды», «Пою Богу моему, дондече есмь», «Блажен разумевай на нища и убога», «Помилуя мя, Господи, яко немощен есмь», «Воскреси, Господи», «Боже, законопреступницы возсташа на мя» (1798), «Проповедника веры» (1796), «Господь спасет мя» (обидва двохорові) тощо.

Композитором належать «Літургія для чотириголосого хору» (текст І. Златоуста), «Всеношша» (з обох надруковано окремі номери), «Херувимська» (надруковано), тріо «Покання отверзи ми двери», «Достойно есть» та ін. Композиторська творчість В. була органічно пов'язана з його виконавською діяльністю: він був першим виконавцем власних творів як диригент і співак (сольні епізоди в хорах). Крім того, в репертуарі В. були твори А. А. Рачинського.

Серед учнів В. — П. І. Турчанінов (до 1798, згодом листувався), П. Левандовський. Ряд вихованців В. з 1797 співав у Придворній співацькій капелі в Петербурзі. Від часу арешту В. до кін. 19 ст. його твори було заборонено царською цензурою виконувати й видавати. Перші друковані біографічні про композитора (В. Асоченський, П. Турчанінов) містять перекручені відомості з його життя, особливо щодо причин та обставин арешту «крамольного» митця. Перше видання творів В. здійснив В. Г. Петрушевський 1911 до 100-річчя з дня смерті композитора, зго-

дом їх не раз друкували в різних збірках в СРСР та за кордоном. У 2-й пол. 20 ст. відбувається репертуарне відродження спадщини В. Серед перших виконавців його творів в СРСР — Держ. респ. акад. рос. хорової капела ім. О. О. Юрлова (концерт № 3 записаний на платівку). Згодом твори В. увійшли до репертуару багатьох профес. і самодіяльних хорів України (в т. ч. Київ. камерного хору ім. Б. М. Лятошинського), Росії, ін. республік. В останні десятиріччя суттєво уточнено біографію В. Нотний автограф В. (12 хорових концертів, «Літургія») зберігається у фондах ЦНБ АН України.

Тв.: Избранные духовно-музыкальные сочинения. Под ред. В. Г. Петрушевского, в. 1–2. К., 1911.

Літ.: Аскачевский В. Киев с древнейшим его училищем Академией, ч. 2. К., 1856; Турчанинов П. Автобиография «Домашняя беседа для народного чтения», 1863, в. 2–6; Петрушевский В. О личности и церковно-музыкальном творчестве А. А. Веделя: «Труды Киевской духовной академии», 1901, № 7; Гринченко М. Історія української музики. К., 1922; Миклашевський Й. М. Музична і театральна культура Харкова кінця XVIII — першої половини XIX ст. К., 1967; Кук В. С. Артем Лук'янович Ведель (Ведельський). К., 1971; Боровик М. К. Про впливи народної пісні на мелодику А. Веделя: «Українське музикознавство», 1971, в. 6; Козицький П. Спіл і музика в Київській академії за 300 років її існування. К., 1971; Шпрес-Тхаченко О. Я. Історія української музики, ч. 1. К., 1980; Архимонович А. Б., Боровик М. К., Булат Т. П. [та ін.]. Історія української музики, т. 1. К., 1989; Гусарчук Т. Триумф і трагедія гених. «Культура і життя», 1991, 28 вересня. М. К. Боровик.

ВЕДЕЛЬСЬКИЙ (Ведель) Лук'ян Власович (1730 — 24.VII 1815, Київ) — укр. художник, кнів. міщанин малярського цеху. Батько А. А. Веделя. Мав власну різьбярню майстерню. Ймовірно, виконав іконостас для церкви Різдва Богородиці в Києві на Подолі (не збереглася).

Л. А. Проценко.
ВЕДЕНЕВА Марія Яківна (14.X 1932, с. Андріївка, тепер смт Балаклійського р-ну Харків. обл.) — укр. співачка (меццо-сопрано), засл. арт. УРСР з 1960. Закінчила 1953 Київ. консерваторію (клас О. Д. Ропської). 1953 — 81 — солістка Донец. театру опери та балету. Перша виконавиця партій Кетрін («Вулкан» Є. Юцевича, 1961), Більшовички («Десять днів, що потрясли світ» М. Кармінського, 1970), Анни («Ярослав Мудрий» Ю. Мейтуса, 1973). Ін. партії: Марина Мнішек («Борис Годунов» М. Мусоргського), Аксинія («Тихий Дон» І. Дзержинського), Амнеріс («Аїда» Дж. Верді). Н. І. Романюк.

ВЕДМЕЦЬКИЙ Опанас Васильович (? — 1838) — укр. золотар. Жив і працював у Києві. Навчався золотарству у Г. Проценка, разом з ним прикрашав ікони Успенського собору Києво-Печерської лаври. Роботи зберігаються у Києво-Печерському історико-культурному заповіднику. В. А. Шугенко.

ВЕЖА — споруда, висота якої значно переважає розмір сто-

рони або діаметр основи. Див. Башта.

ВЕЙ Емілій Бенедиктович (? — ?) — архітектор, родом із Швейцарії. В кін. 19 — на поч. 20 ст. працював в Одесі. Одна з кращих споруд — житл. будинок у формах франц. класицизму по вул. Леніна № 3. Перебудував Англійський клуб (споруджено 1842; тепер Музей мор. флоту).

В. І. Тимофєнко.

ВЕЙМАРН Павло Платонович (1857, Петербург — 10 (23).IX 1905, Нарва) — рос. композитор і муз. критик. Муз. освіту одержав у А. Ф. Казбрюка. З 1888 — редактор і видавець петерб. журн. «Баян». Після 1900 працював над словником рос. музикантів. Брав участь в упорядкуванні рос. розділу муз. словника Г. Рімана (1901), куди вмістив довідку про М. В. Лисенка. 1896 співробітничав в одес. журн. «Театр». Автор кореспонденцій про роботу відділень Російського музичного товариства (в т. ч. на Україні), нарисів про рос., укр. (у т. ч. про Г. О. Козаченка, 1892) та зарубіж. композиторів.

ВЕЙСЕ Бартель (Бартош; ? м. Мюнстерберг, Німеччина — 1543, Львів) — конвісар, з 1521 ливарник-гарматник. Послідовник майстра Гануша. Відливав гармати з гербами Львова (1521). Польщі (1526), Литви (1527) та ін., прикрашені фрізами з рослинним орнаментом. У 30-х рр. налагодив роботу Львівської міської ливарні. Після пожежі Львова 1527 разом з К. Фрішем працював над відновленням міської артилерії. Збереглася гармата (1529), яку львів. магістрат продав 1753 кн. М. Радзивілау для замку у м. Несвіжі (тепер Білорусь).

ВЕКЛЕНКО Олег Анатолійович (17.VIII 1950, смт Буряє Амурської обл.) — український графік, заслужений діяч УРСР з 1986. Після закінчення 1972 Харків. худож.-пром. ін-ту (майстерня В. В. Сизикова) — його викладач. Працює переважно в галузі плаката, а також книжкової та станкової графіки. Осн. твори: плакати «Гонка озброєнь — загроза миру» (1982, оригінал в Музеї плаката в м. Лахті, Фінляндія), «...І землю, і пісню свою — захистим!» (1985); театр. плакати до опер «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Кармен» Ж. Бізе; іл. та оформлення до книги В. С. Фурмана «Полтавські самоцвіти» (1982), зб. оповідань «Орлята» (1987). Виконав серію портретів військовослужбовців під час ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС (1986–87).

ВЕКШИНСЬКИЙ Олександр Миколайович (1859–1908) — рос. архітектор, академік арх-ри з 1898. В 1878–86 навчався в петерб. АМ, з 1895 — її професор. У 1896 проектував для Катеринослава (тепер Дніпропетровськ) будинки окружного суду (кін.

90-х рр., не зберігся) і театру (не здійснено). В. І. Тимофєнко.

ВЕКШТЕЙН Леонід Семенович [17 (29).VIII 1898, Полтава — 23. V 1970, Ленінград] — укр. графік, театр. художник. Навчався 1918–19 в Одес. вищому худож. уч-щі, 1922–24 — у Київ. ін-ті пластичних мист-в у Ф. Г. Кричевського. Член Полтав. відділення АХРР (з 1926) та АХЧУ (1927–30). Всеукр. асоціації пролет. художників (1930–32). У ранній період творчості створив ряд декор. панно. 1928 видав альбом графіч. композицій агітаційного характеру («На варті свободи», «Колесо історії не повернути назад», обидві — 1919). 1934 в Полтаві виконав 6 діорам на антиреліг. тему. Малював також портрети (художника І. Г. Мисосдова, акв., 1919) і пейзажі, оформляв вистави у театрах Полтави і Кременчука. 1930–33 завідував Полтав. КГ. У повоєнні роки жив і працював у Ленінграді. Твори зберігаються у ДМУОМ, Полтав. ХМ, Петерб. музеї медицини та ін. музеях. Літ.: Векштейн Леонід. Графічні композиції А., 1929. В. М. Ханко.

ВЕЛИЗАРІЙ Марія Іванівна (1864 — 1944) — російська актриса. Дружина І. М. Шувалова. Працювала 1893–95, 1900–02 в київ. «Солов'янов. театрі, 1891–93, 1897–99, 1903–06 — у харків. трупах М. М. Бородея, О. М. Дюкової, А. А. Литварьова, грала також у театрах Одеси, Катеринослава (тепер Дніпропетровськ), Полтави, Чернігова, Слоб'янська, Ростова-на-Дону, Саратов, Казані та ін. міст. Під час революції 1905–07 брала участь у концертах на користь політ. в'язнів. Після жовтня 1917 працювала режисером у червоноарм. і робітничих самодіяльних колективах. Ролі: Ліза («Лихо з розуму» О. Грибоєдова), Таня («Плоди освіти» А. Толстого), Джульєтта («Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра), Луїза («Підступність і кохання» Ф. Шіллера) та ін.

Тв.: Путь провинциальной актрисы. А., М., 1938. О. В. Попов.

ВЕЛИКА ПАВАЛІВКА — село Зинківського р-ну Полтав. обл., осередок нар. худож. ремесел і промислів — ткацтва, вишивання, різьблення. Засн. 1710. У 18 ст. козаки започаткували тут виготовлення з кореня клена і липи різьблених люльок, оправлених червоною або жовтою міддю, відомих під назвою «зинківки». Продавали їх на місц. ярмарках, вивозили в Таврійську і Херсонську губернії, на Дон і Кавказ. У 20–30-х рр. 20 ст. люлькарством займався, зокрема, А. С. Мелешко.

У 19–20 ст. у В. П. виготовляли також смугасті плахти і плахтові тканини, виконані в техніці *перебірного ткацтва*. У композиції вишитих виробів вводили укрупнені декор. елементи геометричного характеру. Осн. вишивальні техніки: *вишивання, штапівка, різновиди мережки*,

М. І. Велизарій у ролі Корделі («Король Лір» У. Шекспіра).

лічильна *гладь*, біля. У рад. період ткалі плахти, тканини з плахтовим рисунком, смугасті багатокольорові рядна, червоні, зелені й блакитні рушники, вишивали чоловічі та жіночі сорочки, скатерті. Бригади вишивальниць В. П. було підпорядковано Зінківській пром.-кооп. артілі «Делегатка» (1927—60), Зінківській філії худож. виробів «Україна» (1960—63). Серед майстринь — К. А. Батрак, Т. К. Шерітько. З кін. 60-х рр. виробництво тканих виробів припинено.

В. М. Ханко.

ВЕЛИКДЕНЬ, Пасха — одне з гол. свят в християнстві, одне з трьох головних — в юдаїзмі. Зародилося у старод. кочових іудейських племен і було пов'язане з обрядом умишлення богів, яким приносили очисну жертву. У православ'ї В. відзначається як день *воскресіння* з мертвих Ісуса Христа в першу неділю після весняного рівнодення та повного місяця (ця дата не постійна і припадає на період від 4 квітня по 8 травня). Святкування Пасхи має урочистий і пишний обряд у церкві і поза нею. Передусь Великодню великий піст. В. на Україні здавна відображено у фольклорі, декоративно-ужитковому та образотвор. мист-ві, драматургії, музиці. Не раз згадується в думках 16—18 ст. Спеціально до В. домішки прикрашали рушниками, виконували розписи, готували святковий одяг, страви. Окреме місце в обряді В. зайняла укр. нар. *писанка*, яка стала оригін. видом нар. мист-ва. З 17 ст. розвинулася укр. великодня драматургія — великодні вірші-оратії, великодні привіти тощо (досліджував М. С. Возняк). Серед нар.-лісенних жанрів до В. приурочені гагілки. Це свято відображено в опері М. Д. Леонтовича «На русалчин Великдень» (закінчив і оркестрував М. М. Скорик, пост. 1977), кантаті К. Г. Стеценка «У неділеньку, у святую» (1918). Для великодніх церк. відправ написали окремі твори українські композитори М. С. Березовський, Д. С. Бортнянський, А. Л. Ведель, М. М. Вербицький, М. П. Дилецький, М. В. Лисенко, М. І. Вериківський, П. О. Козицький, а також композитори укр. діаспори З. Лавришин, М. Федорів, С. Яременко та ін.

З 1991 Великдень в Україні було відновлено як офіційний святковий день.

ВЕЛИКИЙ Яків (? — ?) — укр. маляр 18 ст. Учень Лаврської іконописної майстерні. В «кужбушках» є малюнок В. з зображенням алегоричної постаті жінки з левом (1749; ЦНБ АН України).

ВЕЛИКИЙ ТЕАТР у Москві. Засн. 1776. З 1919 — академічний. Гол. диригент — О. М. Лазарєв (з 1987), гол. балетмейстер — Ю. М. Григорович (з 1964), гол. хормейстер — С. М. Ликов (з 1990),

гол. художник — В. Я. Лівенталь (з 1988). З В. т. пов'язана й укр. муз. культура. У 19 — на поч. 20 ст. це була зокрема діяльність співаків Є. Г. Азерської, І. О. Алчевського, А. П. Боначича, І. П. Бутенка, С. С. Гулака-Артемівського, П. О. Кошиця, Л. М. Люденко, О. А. Лярова, М. К. Максакова, М. Є. Медведєва, О. Г. Мосіна, Е. К. Павловської, С. Є. Трезвинського, Д. А. Усатова, М. Г. Цибушенко, диригентів І. К. Альтана, П. А. Щуровського. 1911 на сцені В. т. т-вом «Кобзар» був організований вечір пам'яті Т. Г. Шевченка з показом вистави «Назар Стодоля». Згодом на сцені В. т. неодноразово здійснювалися гастрольні вистави укр. театрів опери та балету. У рад. час з В. т. пов'язаний творчий шлях укр. митців і митців укр. походження: співаків Л. М. Балановської, П. С. Білинника, О. М. Благонідової, А. Ф. Божко-Ладаніч, В. І. Борисенко, Є. М. Вербицької, І. І. Волківської, О. С. Ворошила, Ю. С. Гуляєва, К. Г. Держинської, С. І. Дружкіної, А. О. Іванова, О. К. Катальської, Є. Г. Кибкала, І. С. Козловського, О. П. Кривчені, В. М. Лубенцова, Ю. Й. Мазурка, І. І. Масленникової, М. В. Микиші, А. В. Нежданової, Г. М. Нелєппа, П. М. Норцова, Г. В. Олійниченко, М. Й. Рейзена, Б. А. Руденко, П. І. Цесевича, співака і режисера В. А. Лоського, солістки балету О. В. Лепешинської, диригентів М. Альтенберга, Е. А. Купера, В. В. Небольсіна, Ю. Ф. Файера, Л. П. Штейнберга. Оформлення ряду вистав для В. т. здійснив А. І. Петрицький («Черевички» П. Чайковського, «Тарас Бульба» В. Соловйова-Сєдова, «Декабристи» Ю. Шапоріна). Водночас діяльність ряду провідних митців В. т. була пов'язана з Україною: співака Л. В. Собінова, балетмейстерів Р. В. Захарова, М. М. Мордіна, диригентів У. Й. Авранека, В. І. Сука, режисерів Й. М. Лапицького, М. В. Смолича, художників В. В. Дмитрієва і Ф. Ф. Федоровського. Серед постановок творів укр. авторів у В. т.: опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського (створ. — 1862), «Броненосець „Потьомкін“» О. Чішка (1938), «Від щирого серця» Г. Жуковського (1951), балети «Кармашіола» В. Фемеліди (1932), «Делеченя» (1937) і «Світлана» (1939) Д. Клебанова, «Лісова пісня» Г. Жуковського (1961). Нагороджений 2 орденами Леніна (1937, 1976).

Літ.: Большой театр СССР, в. 1—4, М., 1973—87.

ВЕЛИКИХ МЕЖИРІЧІВ ПАЛАЦОВИЙ АНСАМБЛЬ — пам'ятка арх-ри раннього класицизму у с. Великих Межирічах Рівнен. обл. Збудований 1789 за проектом арх. Д. Мерліні для Я. Стецького, керував роботами арх. Мерк. Ансамбль характеризу-

ється поєднанням мотивів барокко з класицистичними принципами. У просторовій симетрично-осьовій композиції центр. місце займає палац, до якого з обох боків прилягають дугоподібні, відкриті з боку парадного двору галереї з колонами тосканського ордеру. Палац — прямокутний у плані, двоповерховий, з двома ризалітами, двома портиками та бельведером. В оздобленні фасадів застосовано руст, вікна оформлено наличниками з кронштейнами. Парадний зал на другому поверсі декоровано лінійною в стилі раннього класицизму. Ансамбль оточували парк з партерним насадженням та сад. Т. Г. Маніфасова.

ВЕЛИКІ БУДИЩА — село Диканського р-ну Полтав. обл., осередок нар. худож. ремесел і промислів. Відомі з 2-ї пол. 17 ст. У В. Б. здавна були розвинуті халярство, гончарство, ткацтво, вишивка, різьблення на дереві. Гончарі, використовуючи білу вогнетривку глину, виготовляли неповіль'яні рельєфні кахлі, посуд, декорований рослинним орнаментом. У 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. у майстерні різьбляра М. В. Чубенка виготовляли іконостаси, кіоти, свічники для культових споруд (орнамент. мотиви — трона винограду, соняшники, квіти).

У 18—19 ст. у В. Б. різьбили дерев. форми для медяників. У майстерні різьбярів Ф. І. та П. Ф. Юхименків у кін. 19 — на поч. 20 ст. створювали на замовлення гарнітури меблів, камини, статуетки зі стильовими рисами барокко, ампира, іконостаси й портретну круглу скульптуру. Нар. меблі (мисники, лави, столи, божники та ін.) оздоблювали в техніці тригранно-вигнутості різьблення (плоске різьблення), нар. орнамент, мотиви трактувалися в стилі модерн. У майстерні навчалися В. С. Гарбуз, І. Г. Дроб'язко, П. С. Комашко, П. М. Кримпоха. На поч. 20 ст. у В. Б. поширилася невелика дерев. нар. скульптура. 1913 на основі майстерні Юхименків зметство відкрило столярно-різьбярську майстерню, де 1922 виготовили меблі для укр. посольства в Москві (почесний диплом Всерос. с.-г. та кустарно-пром. виставки в Москві, 1923).

У В. Б. ткали безворсові килими, для яких характерні сполучення жовтого, білого, синього і чорного кольорів, широка кайма рослинного орнаменту. Здавна в селі розвивалася вишивка.

Я. Великий.
Алегорична
жіноча постать.
Малюнок
з «кужбушків»
Лаврської іконописної
майстерні. 1749. ЦНБ
АН України. Київ.

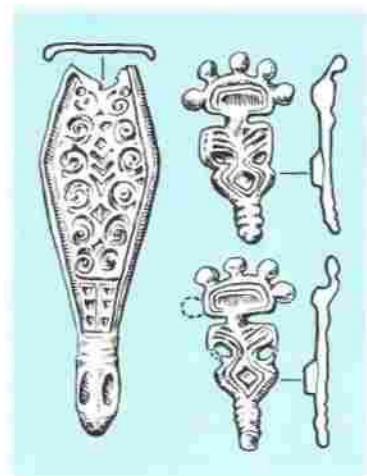

Серед килимарниць — Т. К. Кононенко, О. І. Хлонь, Л. А. Максимова, вишивальниці — О. Є. Горячун, О. Р. Кривоніс. У 20-х рр. 20 ст. діяло кооп. т-во «Воля» (ткацтво й вишивка). Килимарський цех і бригада вишивальниць В. Б. були у системі Опішнянської промартілі (1927—32), Диканської артлі (1932—60), Опішнянської ф-ки худож. виробів (1960—73), ХВО «Полтавчанка» (1973—86). Припинено виробн. килимів 1983, вишитих виробів — 1986. Пам'ятка арх-ри — Троїцька церква (1819), мурована, трикупольна, в плані хрещата, з видовженням зх. рукавом; в інтер'єрі — ікони роботи Д. Герцика (серед. 19 ст.).

В. М. Ханко.

ВЕЛИКІ СОРОЧИНЦІ — село Миргородського р-ну Полтав. обл., осередок худож. ремесел. Виникло у 20-х рр. 17 ст. під назвою Краснопіль, з 2-ї пол. 17 ст. — Сорочинці, з серед. 19 ст. — В. С. У селі здавна поширені ткацтво, вишивка, бондарство, різьблення на дереві, шевство, краєцтво. У 18 ст. у селі був ткацький цех, де виготовляли орнаментовані плахти, пояси, скатерки, рушники. В основі візерунків килимів і ліжників — ритмічне повторення одного або двох рослинних мотивів. Кольори — червоний, зелений, синій і білий. 1898 земство відкрило у В. С. сільсь. ремісничу навч. майстерню, 1910 — філію Олександрівської навч. ткацької майстерні. З поч. 20 ст. у селі виготовляли настінні килими, наволочки, порт'єри, а також вибілки з традиц. килимовим орнаментом. З 1923 у В. С. діяла ткацька майстерня, з 1927 — артіль худож. вишивок і тканин (з 1961 — ф-ка, з 1971 — дільниця ХВО «Полтавчанка»). У довоєнні роки у В. С. виробляли масову продукцію вишитих виробів і декор. ткацтва, розробляли зразки одягу, прикрашеного нар. орнаментом; у повоєнні роки — тематичні та ювілейні рушники, плахтові тканини тощо. Ткалі — А. Я. Лісова, Г. С. Коржак; вишивальниці — Л. А. Богинич, М. С. Коржук, М. С. Коржак, Л. О. Кусайко, А. І. Теряник. У В. С. здавна виготовляли бандури, меблі, речі хатнього вжитку, різьблені з дерева (Ф. К. Циб та ін.). Твори майстрів з В. С. зберігаються у ДМУНДМ, Полтав. ХМ. У селі — пам'ятка арх-ри Спасо-Преображенська церква, збудована у стилі барокко (1732—34). Пам'ятники: М. В. Гоголю (1911, бронза; скульптор І. Я. Гінцбург), погруддя М. В. Гоголю (1952), учасникам сел. повстання 1905 року (1968, залізобетон, скульптор А. Г. Скиба), пам'ятний знак на честь кобзаря М. С. Кравченка (1972; пісковик, граніт; скульптор Л. О. Твердянська), пам'ятник померу Павлику Теслі (1974, кована мідь; скульптори М. М. Котко, Б. П. Улянов, арх. Р. П. Юхтовський). Літ.-мемор.

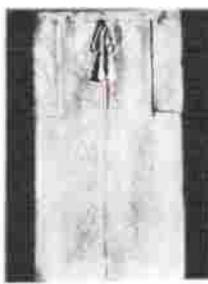
музей М. В. Гоголя, історико-краснав. музей. У селі народилися письменники М. В. Гоголь, В. І. Самійленко, О. В. Донченко, Я. І. Шутько, кобзар М. С. Кравченко, художник А. І. Мешкова; працював 1913—14 О. Г. Сластін. 1845 В. С. відвідав Т. Г. Шевченко. У В. С. — Сорочинський ярмарок. В. М. Ханко. **ВЕЛИКОБУДКІВСЬКИЙ СКАРБ** — скарб 5—7 ст. Знайдений 1981 в урочищі Хутір поблизу Великих Будків Недригайлівського р-ну Сум. обл. на тер. сх.-слов'янського поселення колочинської культури. Складався з ювелірних виробів — бронзових браслетів та фібул, срібних орнаментованих пластин, гривен тощо. Дві бронзові пальчасті фібули належать до т. з. старожитностей антів або русів і поширені в межах слов'ян. розселення. Інтерес становлять олов'янисто-свинцеві бляшки (відомо 4 типи), які, судячи з аналогічних знахідок, могли прикрашати головні убори та одяг. Деякі дослідники зв'язують звичай прикрашати вбрання нашивними бляшками зі скіфо-сарматським впливом, якого у 3 ст. до н. е. — 2 ст. н. е. зазнало слов'ян., балтське та фінно-угорське населення лісостепової та лісової смуг Сх. Європи. О. В. Сухобоков

Величка Самійла літопис. Портрет Богдана Хмельницького. 1720. Державна публічна бібліотека ім. М. Б. Салтикова-Щедріна. Петербург.

Великобудківський скарб. Бронзові фібули. 5—7 ст.

О. К. Великодніа. Чоловіча сорочка. Полотно, вишивка. 1978.

родища поблизу с. Великої Знаменки Запорізь. обл. Досліджували їх М. І. Веселовський, Б. М. Граков та В. В. Отрошенко. Розкопано 17 курганів: 2 — бронзового віку, 15 — скіфського часу (5—4 ст. до н. е.). Особливий інтерес становить курган № 13 (5 ст. до н. е.) з похованим воїном у залізному панцирі та літньої жінки у сукні, розшитій дрібними золотими гудзиками, бісером і бляшками зі штампованим зображенням оленя, дзьоба грифона, кабана, антилопи, лева, зайця. В похованні також знайдено античні амфори та столовий посуд (керамічний і бронзовий); дерев. чаші та кубок із золотим окуттям, прикрашеним штампованим зображенням оленя та дзьобом грифона; намисто із сердолику і скла у золотій оправі; дерев. ритон із сучільним золотим орнаментованим окуттям з рурок і платівко тощо. В кургані № 3 (4 ст. до н. е.) виявлено срібні прикраси вуздечки фракійської роботи. Матеріали розкопок В. к. зберігаються в Музеї істор. кошовностей України та Ін-ті археології АН України. В. В. Отрошенко. **ВЕЛИКОТОКМАЦЬКИЙ РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИЙ ТЕАТР**. Утв. 1926 на базі аматор. театру у Великому Токмаку (тепер м. Токмак Запорізь. обл.). Його очолювали В. Ревський, І. Меншиков. У репертуарі: «Гайдамаки» за Т. Шевченком, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «У тієї Катерини» Я. Мамонтова, «Фуренте овехуна» Лопе де Веги. Припинив існування 1927. **ВЕЛИЧКА САМІЙЛА ЛІТОПИС** — видатна пам'ятка укр. історіографії, л-ри, мови і рукописного мист-ва. Закінчено написання 1720 в с. Жуках на Полтавщині. Містить виклад істор. подій на Україні з серед. 17 до поч. 18 ст. Літопис оформлено у вигляді 3-томного кодексу з окремою пагінацією. Написаний різними почерками — дрібним півуставом і скорописом; подекуди використано форми літер нового друкарського шрифту — т. з. гражданського, оздоблений орнаментованим титулом і худож. ініціалами. Значну худож. та істор. цінність має унікальна портретна галерея укр. гетьманів. У графічній техніці легким контуром і розтяжкою чорної акварелі зображено поясні портрети Б. Хмельницького, Ю. Хмельницького, І. Виговського, І. Брюховецького, П. Тетері, П. Дорошенка, І. Самойловича, І. Мазепи та ін. гетьманів України 2-ї пол. 17 — поч. 18 ст. Інтерес становить виконане у тій же техніці панорамне зображення батальної сцени — битва козацьких і моск. військ з тур. і татар. військами під Чигирином. Рукопис В. С. л. зберігається в Публічній б-ці ім. М. С. Салтикова-Щедріна в Петербурзі.

Тит. Сказание о войне козацкой с поляками. К., 1926. Я. П. Запорож.

В. В. Величко.
Будинок архітектора
(копії з особняків)
по вул. Дарвіна № 9
у Харкові. Інтер'єр.
1912.

ВЕЛИЧКО Віктор Валер'янович (1864, Варшава — 1923, Харків) — укр. архітектор. 1883–87 навчався в Петерб. АМ. 1894–95 — земський архітектор у Харкові, 1895–1917 — архітектор Харків. навч. округу і ун-ту. Був головою харків. архіт.-буд. відділу Рос. тех. т-ва (1909–16). У своїх проєктах використовував форми істор. архіт. стилів (неокласицизм, неоренесанс). За проєктами В. у Харкові було споруджено особняки по вул. Дарвіна № 9 (1912, тепер Будинок архітектора) і № 31, по вул. Академіка Павлова № 46 (1911–12, тепер Укр. книжкова палата, у співавт. з арх. Ф. А. Кондратьєвим), по вул. Студентський № 1 (1913, у співавт. з арх. П. Толкачевим); жила. будинки по вулицях Пушкінській № 86 та Держинського № 46; комплекс споруд Харків. ун-ту (біол. ф-т, 1899–09; студентський гуртожиток, 1901; б-ка, 1905), инженерний корпус Харків. технол. ін-ту (1904–07, тепер політех. ін-т), будинок Музею природознавства (1899–1901).

Літ.: Леніфрейд А. Ю., Романів П. П. Архітектор В. В. Величко. «Строительство и архитектура», 1980, № 12.

ВЕЛИЧКО Євгенія Миколаївна [справж.— Познякова: ? — 24.X (6.XI) 1901] — укр. актриса. Дружина актора М. М. Глоби. Працювала 1894–1900 в Кропивницького М. А. трупі. Ролі: Галя («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Олеся, Одарка («Олеся», «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Софія («Безталанна» І. Карпенка-Карого). Вірочка («Дочка російського актора» П. Григор'єва).

ВЕЛИЧКО Осип Михайлович (4.I 1922, с. В'язиниці, тепер Польща) — укр. нар. майстер різьблення на дереві. Як художник сформувався під впливом уроків Л. А. Геца, О. А. Кульчицької, творчості Н. Дровняка, а також традиц. лемківського різьблення зі стилізацією рослинних елементів. В. — автор серії портретів (понад сто) істор.

Ю. О. Величко.

і культур. діячів України всіх часів — давньорус. князів, укр. гетьманів, видатних вчених, митців, у т. ч. портретів Т. Г. Шевченка (1960), Лесі Українки (1967), О. П. Довженка (1968), І. П. Котляревського (1969), О. А. Кульчицької (1981), М. С. Шашкевича (1989). До серед. 60-х рр. працював переважно у техніці контурного різьблення на бейцований у темний колір і лакований деревині. З 70-х рр. працює в техніці плоского різьблення з тонуванням та елементами рельєфу. Твори В. зберігаються в МХП АН України, Бережанському, Волин., Полтав., Сосницькому краєзнав. музеях, Музеї етнографії у Петербурзі та ін.

ВЕЛИЧКО Петро Васильович (1870–1942, Харків) — укр. архітектор. Спец. освіти не мав. До 1917 працював помічником архітекторів В. Х. Немкіна та В. М. Покровського у Харкові. Серед споруд: власний будинок по Юр'ївському пров. № 11 (1909–10), особняки по Юр'ївському пров. № 8 (1911) та вул. Артема № 44 (1912). П. і Володимир

ВЕЛИЧКО Юрій Олексійович [24.I (6.II) 1917, м. Бендери, Молдова — 2.III 1986, Одеса] — укр. і рос. актор, режисер, нар. арт. УРСР з 1964. Закінчив 1941 драм. студію при Київ. укр. драм. театрі ім. І. Франка, 1974 — реж. ф-т Київ. ін-ту театр. мист-ва. Працював у Києві (1936–44) і Чернівцях (1944–65) укр. драм. театрах, Одес. рос. драм. театрі ім. А. В. Іванова (1966–79). Очолював нар. самодіяльний театр Одес. трамвайно-тролейбусного управління (1980–85). Акторські досягнення пов'язані з ролями героїко-романтич. плану: Устим Кармелюк («Устим Кармелюк» В. Суходольського), Чацький («Горе з розуму» О. Грибодова), Жадов («Тепленьке місце» О. Островського), Уддіс («Вій, вітерець!» Я. Райніса), Фердинанд («Мачуха» О. де Бальзака), Артур («Овід» за Е. Войнич). Вистави: «Іспанці» М. Лермонтова (1964), «Людина із зірки» К. Віттлінгера, «Життєве море» І. Карпенка-Карого (обидві — 1965). Знімався в кіно. Т. В. Суцкієвич

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ (? — ?) — укр. маляр кін. 18 ст. Відомо, що він виконав чотири картини на євангельські теми (зберігалися у м. Острогозьку).

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI–XVIII ст. К., 1983.

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ Іван (Іоани; між 1640 і 1650 — вересень 1701, Полтава) — укр. поет. У 60-х рр. навчався і, можливо, викладав у Києво-Могилянській колегії (див. Київська академія). Жив у Чернівцях. Згодом (не пізніше 1687) служив священником у Полтаві. Творчість В. розвивалася у русл. стилі барокко. У передмові до зб. «Млеко, од овці пастору належне» (1691) — визначної пам'ятки естетичної і літературо-

знавчої думки 2-ї пол. 17 ст. — висловив власне розуміння завдань і обов'язків поета і громадянина. Окремим твором («Беседа челоука с Богом», «Ко Магдалине...») він надав діалогічної форми (див. Діалог), виступивши одним з ініціаторів розвитку її в давньоукр. літ-рі.

Літ.: Залізняк Н. В. Сторінка розвитку естетичної думки України. М., 1981.

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ Яків Вакулович (? — 1809) — укр. золотар. Жив і працював у Києві. Найчистіше золотарства М. І. Маньківського. Виготовляв дарохранильниці, потири, диски та ін. Твори зберігаються у Києво-Печерському заповіднику та НМІ України.

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ Яків Іванович [1689 — 23.III (3.IV) 1758] — укр. золотар. Жив і працював у Києві. На замовлення Києво-Печерської лаври виготовляв шати ікон, потири та ін. церковне начиння. Твори зберігаються у Києво-Печерському заповіднику.

ВЕЛИГОЦЬКА Ніна Іванівна (31.VII 1935, м. Конотоп, тепер Сум. обл.) — укр. мистецтвознавець, канд. мистецтвознавства з 1977, засл. діяч мист-в УРСР з 1990. Закін. 1958 Моск. ун-т. Автор численних публікацій у періодиці, книг з питань декоративно-ужиткового («Веселкові барви», 1971; «Декоративно-ужиткове мистецтво Української РСР», 1986, у співавт.), народного («Сучасне українське народне мистецтво», 1976) і монумент. мист-ва («Монументальне і декоративне мистецтво в архітектурі України», 1989, у співавт.). Член авторського колективу «Історії українського мистецтва» у 6-ти томах (т. 5, 1967).

Тв.: Співдружність. К., 1973; Марія Примадонна. К., 1989; Поляна. К., 1990.

ВЕЛОЗАВОДЕЦЬ — церковний колектив. Ств. 1963 при клубі Харків. велосипедного з-ду ім. Г. І. Петровського. З 1978 — народний самодіяльний. Засновник і керівник — С. М. Вертейм. У репертуарі — групові номери велофігуристів, ілюзіоністів, акробатів, клоунада, пластичні етюди. Лауреат всесоюз. і респ. фестивалів і оглядів нар. творчості. Гастролює в Польщі, 1986.

ВЕЛЬБАРСЬКА КУЛЬТУРА — археол. культура 1–5 ст. н. е. поширена на тер. Пн. Польщі, Пн.-Зх. України та Пд.-Зх. Білорусі. Раніше була відома як венецька, оксидська та готтоспідська. З 70-х рр. 20 ст. — сучас. назва. На тер. України (Зх. Волинь) пам'ятки В. к. відомі ще під назвою «Брест-Тришин-Дитиничі» і датуються кін. 2–4 ст. Досліджували їх Д. Н. Козак, Ю. В. Кукаренко, М. Ю. Смішко, М. А. Тиханова. На Україні пам'ятки В. к. представлені поселеннями (Лепесівка, Боратин), могилянниками (Дитиничі, Любомль), окремими похованнями (Гірка Полонка ІІ,

На поселеннях відкрито наземні, напівземлянкові та землянкові глинобитно-каркасні споруди житлового і госп. призначення. Наземні будівлі мали видовжену прямокутну форму (склалися з двох приміщень), напівземлянкові і землянкові — овалну. Могильники ґрунтові. При розкопках пам'яток В. к. було знайдено знаряддя праці, предмети побуту, прикраси. Велику групу становить керамічний посуд — ліпний і гончарний. Найхарактерніша для В. к. ліпна кераміка — широкогорлі та біконічні горщики, тюрбаноподібні та біконічні миски, кухлики, чарки, вази тощо. Поверхня посудин дбайливо вигладжена чи мащена, часто прикрашена геом. орнаментом. Окрему групу мистецьких виробів В. к. становлять різні прикраси та деталі одягу — фібули, підвіски, шпильки, браслети, намиста, персні, пряжки, окуття пояса. Фібули різних форм виготовляли з бронзи, рідше — із заліза та срібла. Найпоширеніші — залізні підвіски відеркоподібної форми. Своєрідними є бронз. підвіски з емаллю у вигляді спарених півмісяцевих дужок, на яких розміщено хрестовидні знаки (Дитиничі) і золота S-подібна підвіска з філігранними кінцями (Баїв-2). Крім скляного та бурштинового, відоме намисто, що складається з набору бронзових лунки, квадратних бляшок, мініатюрних чашечок, кілець, трубок (Дитиничі). Персні були бронз. та кістяними, браслети бронз. і срібні. Знайдено також кістяні трискладові гребні з соллярним орнаментом. Творцями В. к. були сх.-германські племена, ядро яких становили готи й гепіди. Речі з розкопок пам'яток В. к. зберігаються у Волинському краєзнав. музеї, Ін-ті сусп. наук АН України (Львів).

Літ.: Козак Д. Н. Вельбарская культура. В кн.: Археология Украинской ССР. Т. 3. К., 1986. Д. Н. Козак.

ВЕЛІСОВСЬКИЙ (Велісовський) Авраамій Іванович (1804, Полтава — після 1869, Харків) — укр. драматург. Закінчив юрид. ф-т Харків. ун-ту. 1826—41, працюючи на канцелярських посадах у Петербурзі, Богодухові (тепер місто Харків обл.) брав участь в аматор. виставах, літ. і мистецькому житті. У своїй творчості наслідував реалістичні традиції рос. і укр. драматургії, зокрема Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та М. В. Гоголя. Комедія «Сусіди» (1846) входила 1851 до репертуару петерб. Александринського театру (гол. ролі виконували М. С. Щепкін, Т. М. Домбровський). В основу п'єси покладено частину сюжетної лінії комедії О. О. Шаховського «Сварка, або Два сусіди». Під впливом твору В. згодом написано «До мирового» Л. І. Глібова та «Як ковбаса та чарка, то

минеться й сварка» М. П. Старицького.

У п'єсах рос. мовою «Гармидер», «Знов паутанина», «Бідова справа, або Копія з медальйона», «Кохання на Журавлівці» (усі — 50-і рр.) сатирично змальовано типові картини життя соціальної верхівки повітового міста (городничих і чиновників), порушено проблему виховання молодого покоління. Популярний водевіль «Бувалящина» (первісні назви — «Дяк Акакій Ферапонтович», «Удача від нещастя», 1860—61) був у репертуарі багатьох дореволюц. театрів, зокрема Руського нар. театру у Львові (1864), Першого руського драм. т-ва в Чернівцях (1884, 1889), театр. труп М. А. Кропивницького (1882), М. К. Садовського (1888—98), Л. Т. Лучицького (1888—1900), Д. А. Гайдамаки (1907—17), а також в укр. виставах Київ. рос. драм. т-ва (1890), аматор. колективів. Ставили водевіль і укр. рад. театри, зокрема 1942—43 його грала фронтова театр. бригада Одес. укр. драм. театру.

Літ.: Бувалящина. К., 1961. П. О. Лебеді.
ВЕНГРИНОВИЧ Тирс (24.IX 1924, м. Дрогобич, Львів обл.) — укр. графік. З 1924 живе у Сяноку (тепер Польща). Навчався спочатку у свого батька, пізніше брав уроки у Л. А. Геца і П. П. Обалю. Після закінчення 1952 Академії красних мист-в у Кракові 23 роки працював (переважно як рисувальник) у Краків. археол. станції АН. Опанував різні види гравіру: дереворит, лінорит, офорт (у т. ч. меццотинто). Серед станкових графіч. творів — цикл дереворитів «Українські церкви», в якому відтворено втрачені пам'ятки Лемківщини. Майстер екслібриса. Призвище В. занесено до міжнар. видання «Енциклопедія світового екслібриса» (виходить окремими томами у Португалії). Понад 300 робіт В. було представлено 1990 на персональній виставці у Львові. Твори зберігаються у багатьох музеях світу, у т. ч. у НМА.

Літ.: Сидор О. Тирс Венгрінович: українця по той бік кордону. «Дзвін», 1990, № 2.

ВЕНДИЛОВИЧ Іван Лукич (1807, с. Крампа, тепер Краків. воєводства, Польща — 21.XI 1885, с. Тернова Вижна на Сяноччині, Польща) — укр. художник-самоук і графік. 1854 закінчив духовну семінарію в Перемишлі. Навчався у Львів. ун-ті. Для альманаху «Зоря» намалював портрет Б. Хмельницького. Ілюстрував кн. «Патріотичні пісні часів польської революції» (1834). За серію літографій, присвячених повстанським битвам, зображенню польсь. полководців та королів, нелегально виданих і розповсюджених, 1834 був ув'язнений. Автор худож. оформлення «Службника» (Перемишль, 1852), вівтаря для костелу св. Анни в Дрогобичі, епископської палати в Пере-

мишлі, портретів проф. О. Криницького (1837, НМА), В. Левицького та ін.

Літ.: Історія українського мистецтва, т. 4, кн. 1. К., 1969. Франко І. До історії нашого відродження. В кн.: Франко І. Зібрання творів, т. 46, кн. 1. К., 1985.

ВЕНДИЛОВИЧ Мирон Дем'янович (26.VIII 1919, с. Солинка, тепер Пшемиського воєводства, Польща) — укр. архітектор. Закінчив 1949 Львів. політех. ін-т. Серед споруд: фізичний корпус ун-ту (1967), обчислювальний центр (1968), спорт. корпус т-ва «Динамо» (1970). Ін-т декоративно-прикладного мист-ва (1972), Бойової Слави Радянських Збройних Сил монумент (1970; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1972); всі — у Львові, у співавторстві.

ВЕНЕДИКТ (? — ?) — укр. іконописець 17 ст. Працював у Гусятинському монастирі. Відомо, що В. відновляв ікону «Богородиця» в с. Іржавці (тепер Черніг. обл.), яку туди перенесли козаки з с. Мошни (тепер Черкас. обл.).

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

ВЕНЕДИКТ (? — ?) — укр. півний 18 ст. Уставник Києво-Печерського монастиря (згаданий у документах бл. 1722).

ВЕНЕДИКТОВ Лев Миколайович (6.X 1924, Тамбов) — укр. хорівий диригент, педагог, нар. арт. СРСР з 1979. Закінчив 1949 Київ. консерваторію (клас Г. Г. Верьовки). Творчу діяльність почав 1941 у військ. ансамблях. 1949—54 та 1970—72 — худож. керівник і гол. диригент Ансамблю пісн. і танцю Київського військового округу. 1954—67 — хормейстер, 1967—70 — диригент, з 1972 — гол. хормейстер, 1986—91 — директор Київського театру опери та балету. Як диригент поставив опери: «Пікова дама» і «Євгеній Онегін» П. Чайковського, «Манон» Ж. Массне, «Фра-Диявола» Д. Обера. Як хормейстер брав участь в оперних постановках: «Наталка Полтавка» М. Лисенка (1954), «Назар Стодоля» К. Данькевича (1961), «Отелло» Дж. Верді (1966), «Гугеноти» Дж. Мейєрбера (1974), «Катерина Ізмайлова» Д. Шостаковича (1974; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1976), «Тарас Бульба» М. Лисенка (1981, Респ. премія ім. В. М. Лисенка), «Наймичка» М. Вериківського (1984), «Борис Годунов» М. Мусоргського (1986); у т. ч. у перших виконаннях опер «Ярослав Мудрий» Г. Майбороди (1975), «На русалчин Великдень» М. Леонтовича (1977), «Іркутська історія» М. Кармінського (1977), «Прапорності» О. Білаша (1985). Зарубіж. постановки: опери «Хованщина» М. Мусоргського (Ніцца, 1983), «Іван Сусаннін», М. Глінки (Загреб, 1985). З 1959 — викладач Київ. консерваторії (з 1979 — професор). Серед учнів — В. Р. Лисенко. Автор статей, присвя-

Л. М. Венедиктов.

час професор Київ. ун-ту. 1946—48 — віце-президент АН УРСР, з 1957 — гол. редактор журн. «Радянське літературознавство». Друкуватися почав з 1909. Значна частина досліджень Б. присвячена проблемам розвитку давньої і класичної укр. та рос. літератур. Опублікував праці про Арістотеля, Есхіла, У. Шекспіра, Ювенала та ін.

У Харкові написав ряд праць з історії образотвор. і театр. мист-ва («Є. К. Редін як історик візантійського мистецтва», 1913; «З історії шекспіризму: Теодор Готте про комедії Шекспіра», 1916). В 1919 завідував репертуарним та історико-театр. відділами Всеукраїнського театрального комітету при відділі мист. Наркомосу УРСР. Під його керівництвом було розроблено каталог рекомендованих п'єс (119 назв) з детальним описом їх за систематичним планом, почато складання довідника «Що читати з історії театру і драми». Б. підготував до друку показові таблиці, призначені для драм. шкіл, гуртків, нар. читалень і б-к, для режисерів профес. театрів: схема розвитку драми, світовий репертуар у найважливіших зразках драм. А-ри всіх народів від початку театру і драми до кінця 18 ст. і з 18—19 ст. аж до теперішнього часу. У березні 1919 був обраний до складу худож. комітету Харківського міського театру. 1921—22 Б. — зав. літ. частиною Харківського герцоґічного театру, в якому йшла вистава «Армія в місті» Жюль Ромена в його перекладі і переробці. Б. — один з фундаторів першого на Україні театру для дітей. За його ініціативою 1922 в Харкові було засновано Театр казки на базі Вищої театр. школи, ств. 1920 (згодом — Харківський перший театр для дітей, з 1936 — ТЮГ ім. М. Горького), з 1944 — у Львові, в якому завідував літ. частиною. Під псевдонімом Річард Победимський у цьому театрі було поставлено рос. мовою його п'єси «Подвиги Геркулеса» (1921), «Гра в Спартак», «Хубеане», «Червоний генерал» (всі — 1924). Автор статей та рецензій на театр. теми. Був редактором «Підручної книги з історії всесвітнього театру» (з присвятою Л. Курбасу; упорядник Л. М. Дмитрова, 1929), до якої підготував передмову «Походження театру і соціальна функція театрального мистецтва» та вступні зауваження до розділів. Серед ін. театрознав. праць Б.: статті «Гете і театр» (1932), «Романтизм і натуралізм у французькому театрі 19 сторіччя» (1939), хрестоматія «Український театр. Ч. 2-а. Український новий театр від початку 19 до перших років 20 ст.» (1941), у співавторстві з Я. А. Мамонтовим, монографія «Старовинний театр у Росії. Зародки в народному побуті і шкільному вжитку південної Русі — Укра-

О. І. Білецький.

їни» (1923), яку автор пізніше в укр. перекладі назвав «Зародження драматичної літератури на Україні» (1960). В ній висвітлено історію нар. і шкільного театру від давнини до 20 ст., з урахуванням наук. праць дослідників старовинного театру — І. Я. Франка та рос. вчених братів Веселовських. Рукописна спадщина Б. (у т. ч. неопубліковані) зберігається в Ін-ті л-ри АН України. У Києві на могилі вченого встановлено надгробок (1962), на будинку, в якому він жив, — меморіальну дошку (1973, скульптор О. П. Скобликов, арх. А. Ф. Ігнащенко).

Тв.: Збірання праць, т. 1—5, К., 1965—66.

Літ.: Гудий М. К., Олександр Іванович Білецький, К., 1959; Про Олександра Білецького. Спогади, статті, К., 1984; Бобожий С. О.: Білецький як мистецтвознавець, «Образотворче мистецтво», 1990, № 3. Р. Я. Пилипчук.

БІЛЕЦЬКИЙ Платон Олександрович (8.XI 1922, Харків) — укр. мистецтвознавець, доктор мистецтвознавства з 1971, засл. діяч мист. УРСР з 1991. Син О. І. Білецького. Навчався в Харків. худож. уч-щі (1939—41), у С. Ф. Бесєдіна, Ю. Х. Садиленка; Моск. худож. ін-ті (1943—44) у В. В. Почиталова; Київ. худож. ін-ті (1944—49) у К. М. Єлєви, О. О. Шовкуненка (з 1959 — його викладач, з 1969 — професор). До 1957 працював як живописець. Серед його творів — портрети М. В. Гоголя (1952), нар. арт. СРСР Ю. В. Шумського (1954), дійсного члена АН УРСР Л. М. Яснопольського (1954), І. Я. Франка (1956); «Іспанський танок» (артисти Л. П. Герасимчук і О. Н. Сегаль; 1956—57) та ін.

Автор численних праць з питань теорії та історії українського, а також стародав. та зарубіж. мист-ва. Твори: «Китайське мистецтво. Нариси» (1957), «Георгій Іванович Нарбут. Нариси про життя і творчість» (1959), «Козак Мамай. Українська народна картина» (1960), «Т. Г. Шевченко в Києві» (1962), «Українське мистецтво 17—18 ст.» (1963), «Український портретний живопис 17—18 ст. Проблеми становлення і розвитку» (1968), «Скарби нетлінні. Українське мистецтво в світовому художньому процесі» (1974), «Українське радянське мистецтво» (франц. та нім. мовами, 1979), «Українське мистецтво другої половини 17—18 століть» (1981), «Георгій Іванович Нарбут» (1985), «Український портретний живопис 17—18 ст.» (1981). Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1982; срібна медаль АМ СРСР, 1985) та ін. Брав участь у підготовці «Історії українського мистецтва» (т. 3, 1967). Живописні твори Б. зберігаються в Музеї театр., муз. і кіномист-ва України в Києві та в музеї М. В. Гоголя у с. Великих Сорочинцях Полтав. обл.

Н. М. Пристеміжко.

БІЛЕЦЬКІ — українські баяністи, засл. артисти УРСР з 1971 сестри. Марія Григорівна Б. (за чоловіком — Журомська, з VIII 1924, с. Краснопілля, тепер Донец. обл.), Закінчила 1951 Київ. муз. уч-ще ім. Р. М. Глієра (клас М. М. Геліса). З 1939 — у складі квартету баяністів (з 1946 — при Київ. філармонії). Лауреат Всесоюз. конкурсу виконавців на нар. інструментах (Москва, 1939, 3-я премія). Різаля Григорівна Б. (за чоловіком — Різолю; 7.I 1923, с. Краснопілля, тепер Донец. обл.), Закінчила 1951 Київ. муз. уч-ще ім. Р. М. Глієра (клас М. М. Геліса). З 1939 — у складі квартету баяністів.

М. І. Кузьмич.

БІЛЕЦЬКОГО О. І. ІМЕНІ ПРЕМІЯ — щорічна респуб. премія в галузі літ.-худож. критики. Засн. 1973. Держкомвидав УРСР. Спілками письменників та журналістів України. З 1985 — ім. О. І. Білецького.

БІЛИЙ Іван (? — ?) — укр. керівник 18 ст. Жив і працював у Києві. Цехмістер голчарного цеху 1776. Викотував на замовлення, зокрема Києво-Печерської лаври, для груб і камінів кахляного, зеленого і білого кольорів. На білих кахлях малював синім стрічковим орнаментом. Твори зберігаються у Києво-Печерському заповіднику, ДМУОМ.

В. А. Шугуров.

БІЛИЙ Ян (1556, Краків — ?) — польс. скульптор. Жив і працював у Кракові та Львові. Навчався в майстернях Я. Падована у Кракові (1572—73) та Я. Михайловича в Ужгороді (1573—74). Твори Б. позначені впливом італ. Ренесансу. Виконав албастровий вівтар каплиці св. Йосифа у кафедральному соборі (1596), кам. скульптури на фасаді Боїмів каплиці (1609—17, всі — у Львові).

Літ.: Любченко В. Ф., Львівська скульптура XV—XVII століть, К., 1981. **БІЛИК** Віктор Кирилович (? — 1937, с. Українка, Крим — 20.X 1992, Київ) — художник. Навчався 1959—65 в Київ. худож. ін-ті у В. Г. Пузиркова. Працював в галузі монумент. мист-ва живопису. Твори: стела «Герої Криворіжжя» у Кривому Розі, мозаїка «Мир, праця, товариство» у Палаці культури «Дружба народів» у Черкасах (обидві — 1979), монумент розсліду у Респ. телецентрі в Києві (1976—77), на гол. поштамтах у Києві та Сімферополі (обидва — 1980), тематичні картини «Хлібороб» (1973), «На світанку. П. М. Шмідт» (1987), «Вставайте, кавк. дани порвите» (1989), «Бабин яр» (1990); пейзажі з серії «По історії меччини» (1986), «Заполар» (1987—88); портрети митців. Персональні виставки 1990 у Берліні, Потсдамі.

Літ.: Зінкевич О., Співдружність. Вис. Наука і культура. Україна, в. 19, К., 1990. Кузьмич О., Художник Віктор Білик, «Образотворче мистецтво», 1987, № 4.

БІЛИК Іван Архипович [13.II 1910, смт Опішня Полтав.

Я. Білий. Скульпт. Яцен. Фрагмент вівтаря каплиці св. Йосифа у кафедральному соборі у Львові. 1596.

чених диригентському мист-ву.

Лит.: Василенко Г. Майстер хорового співу. «Музика», 1974, № 5; Яворський Е. Майстер хорового мистецтва. В кн. У світі рамп. К., 1981; Тольба В. Анн Ніколаевич Венедиктов. В кн.: Тольба В. Статті. Воспоминания. К., 1986. Т. 4. Гамкало.

ВЕНЕДИКТОВИЧ Варсонофій (?—?) — укр. художник 18 ст. Чернець Пигорієцького монастиря. Відомо, що 1772 для монастиря реставрував ікону «Богородиця».

ВЕНЕРА (лат. Venus) — у рим. міфології первісно богиня садів, з поширенням переказів про Енея В. була ототожнена з його матір'ю — Афродітою, ставши не лише богинею вроди і кохання, але й праматір'ю нащадків Енея і покровителькою римлян. Значної популярності культ В. набув у I ст. н. е. У мист-ві В. — насамперед втілення ідеальної жіночої вроди.

ВЕНЕРОНІ (Venerone) Джузеппе (?—?) — італ. архітектор 18 ст. 1758 разом з арх. Ф. Бертіолотті був прийнятий на службу до останнього гетьмана України К. Г. Розумовського (за контрактом — на 5 років). А. І. Сопричина.

ВЕНЕЦІАНОВ Олексій Гаврилович [7 (18).II 1780, Москва — 4 (16).XII 1847, с. Поддуб'є, тепер Твер. обл.] — рос. живописець і графік, акад. петерб. АМ з 1811, один з основоположників побутового жанру в рос. живопису. Походженням з ніжинських греків. Навчався у В. А. Боровиковського. В ранній період творчості виконав ряд портретів, у т. ч. графічних («Портрет К. І. Головачевського з трьома вихованцями Академії мистецтва», 1811; «Портрет І. В. Бугасівського-Благодарного», 1816; «Портрет Прокоповича», 1818, та ін.), а також карикатури. 1819 оселився в с. Сафонкові, де почав писати портрети селян і сцени з їхнього життя («На ниві. Весна», «На жнивах. Літо», обидві — 1820 р.; «Тік», 1822 — 23; «Ранок поміщиці», 1823; «Сплячий пастушок», 1824; «Женці», бл. 1825) і заснував бл. 1824 приватну школу художників (Венеціановська школа живопису), в якій навчалася обдарована молодь з народу. 1826 виконав два образи для церкви Харків. ун-ту. Серед творів цього періоду — «Портрет М. В. Гоголя» (1834). В. особисто клопотався про звільнення з кріпацтва Т. Г. Шевченка, з яким познайомив його 1837 І. М. Сошенко. Т. Шевченко змалював образ В. у повісті «Художник». Серед учнів В. — Є. Ф. Крендовський, А. М. Мокрицький (який залишив спогади про В. в «Щоденнику». М., 1975). Твори В. зберігаються в ДРМ, ДТГ, Дніпроп. та Одес. ХМ, Львів. КГ та ін.

Ш. М. Гарцман.
ВЕНЖЕГА Анатолій Іванович (13.IX 1944, м. Дніпродзержинськ Дніпроп. обл. — 27.V 1981, Київ) — укр. алістист, педагог, засл. арт. УРСР з 1974. Після

Венера Медіцейська. Мрамур. 1836. Дендропарк «Софіянка» в м. Умані Черкаської обл.

Г. Веніавський.

закінчення 1967 Моск. консерваторії — концертмейстер Симфонічного оркестру УРСР, з 1969 — викладач Київ. консерваторії (з 1979 — доцент). Лауреат Респ. конкурсу молодих виконавців (1969).

«ВЕНІАТОР» — напівпрофес. естрадний театр. Ств. 1923 в Харкові. З 1927 діяв під назвою «Театр сучас. буфонади і естради В.»». Програми складалася з окремих самостійних естрадних номерів: скетчів, пародій, буфонад, інтермедій, а також ораторій «Червона Армія», «Десятий Жовтень» та ін. На діяльність «В.» мали вплив колективи «Синьої блузи». У трупі «В.» починали В. О. Галицький, О. І. Шуров. Існував до 1933.

Лит.: Галицький В. А. Театр мого юності. А., 1984. І. С. Іргась.

ВЕНІАВСЬКИЙ (Wieniawski) Генрик [10.VII 1835, Люблин, Польща — 31.III (12.IV) 1880, Москва, похований у Варшаві] — польський скрипаль, композитор і педагог. Закінчив Паризьку консерваторію (1846 — клас скрипки Ж. Массара, 1850 — клас композиції І. Коллети). Почесний член Галицького музичного товариства. 1860—72 — «соліст театрів царських» у Петербурзі, 1862—68 — професор Петерб. консерваторії. Не раз гастролював по Україні, про яку говорив: «Тут має бути вітчизна скрипалів». Виступав, зокрема, 1851 у Києві, Кременчуку, Одесі, 1857 — у Львові (разом з братом Ю. Веніавським, піаністом і композитором), 1868 — у Харкові, 1872 — у Києві, 1877 — у Львові, Станіславі (тепер — Івано-Франківськ), Чернівцях; 1879 — у Києві, Полтаві, Єлизаветграді, Одесі, Харкові. Виступав також з В. М. Вілінським, А. Контським, франц. співачкою Д. Арто (1879). Автор варіацій на тему пісн. «Іхав козак за Дунай», творів: «Спогади про Москву» (1852), «Російський карнавал» (1853, всі — для скрипки і фп.) та ін. Серед учнів — І. К. Альтані. Був у дружніх стосунках з А. Г. Рубінштейном, К. Ліпінським, виконував їхні твори. На платівки записано чимало творів В., у т. ч. у виконанні М. Г. Ергенка (1930), О. В. Криса (1963) та ін. Іменем В. названо міжнар. конкурс скрипалів (1-й — 1935, Варшава; 2-й та наступні — з 1952, Познань). Серед його лауреатів — укр. виконавці О. В. Криса (1962, 2-а премія), А. В. Мельников (1967, 5-а премія).

Лит.: Гітцбург А. С. Генрик Веніавський в Росії. В кн.: Русско-польские музыкальные связи. М., 1963. К. І. Шамага.

ВЕПРИНСЬКИЙ Михайло Михайлович [23.VIII 1930, Київ] — укр. сценарист. Навчався 1964—68 у Київ. ун-ті. В 1965—80 працював на Київ. кіностудії наук.-популяр. фільмів, 1982—83 — в Бюро пропаганди рад. кіномистецтва. 1983—86 — на студії «Укркінохроніка», 1986—88 — гол. редактор комбінату «Укррекламфільм». Автор сценаріїв документ. та

наук.-популяр. фільмів: «До таємниць доволатіття» (1962), «Шлях до антиречовини» (1965, у співавт.; премія ім. М. В. Ломоносова АН СРСР, 1968), «Індійські йогі. Хто вони?» (1970), «Микола Амосов» (1971; премія ім. М. В. Ломоносова АН СРСР, 1973), «Паливо 21 століття» (1972; спец. великий приз, бронзова медаль та диплом 4-го Мкф тех. фільмів; Будапешт, 1973), «Біла джерел людства» (1976, співавтор дикторського тексту, гол. приз 10-го Вкф; Рига, 1977) та ін. На Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка за сценарієм В. створено фільм «Ярослав Мудрий» (1981, у співавт., диплом 15-го Вкф; Таллінн, 1982).

ВЕРАНДА (португ. veranda; першоджерело: перс. барамда — галерея) — відкрите чи закрите одноповерхове, зрідка двоповерхове приміщення, прибудоване до будинку чи вбудоване в нього. Є додатковою житл. площею або виконує ін. функції — зимового саду, сезонної вітальні, спальні (у лікарнях, на туристських базах) і т. п. В. поширилася в 2-й пол. 19 ст. Була одним з репрезентативних приміщень вілли, згодом стала елементом індивід. житл. будинку. У багатопверхових будинках В. набула форми застаканованої лоджії. В. може мати вигляд окремого павільйону і з'єднуватися з будинком критим переходом чи відкритою галереєю.

В. І. Тимофійко.

ВЕРБЕЦЬ Альберт Васильович (18.III 1943, с. Салтиково Пенз. обл.) — укр. драматург, рос. актор. Закінчив 1965 театр. відділення Ростов. уч-ща мист-в. З 1975 — актор Микол. рос. драм. театру ім. В. П. Чкалова. Лит. діяльність почав драм. новелою «Глибина» (1968). Серед вистав за п'єсами В.: «Дорога з чорного царства» (1979 — Київ. укр. драм. театр, Херсон. і Волин. укр. муз.-драм. театри), «Восьме чудо світу» (1982), «Новосілля», «Маслинова олія» (обидві — 1987, всі — Микол. укр. театр драми і муз. комедії).

Тв.: Експанж «Летучего голландца». К., 1989. С. Г. Васильев.

ВЕРБИЦЬКА Євгенія Матвіївна (1904, Катеринослав, тепер Дніпропетровськ — 1965, Москва) — рос. співачка (меццо-сопрано), засл. арт. РРФСР з 1940. Закінчила 1926 Київ. консерваторію. 1926—27 — солістка Київ. опери (дебютувала в партії Поліни, «Пікова дама» П. Чайковського). 1929—48 працювала в Ленінграді, зокрема 1931—41 — в Ленінгр. театрі опери та балету ім. С. М. Кірова; 1948—59 — у Великому театрі СРСР. Партії: Ваня («Іван Сусалін» М. Глінки), Кончаківна («Князь Ігор» О. Бородіна), Ольга («Євгеній Онегін» П. Чайковського), принцеса Кларіче («Любов до трьох апельсинів» С. Прокоф'єва), Ерда («Золото Рейна» Р. Вагнера) та ін. Концертна діяльність. І. М. Айсенко.

ВЕРБИЦЬКИЙ Михайло Михайлович (1815, с. Улуж, тепер Бжозовського пов., Польща — 7.XII 1870, с. Млини, тепер Мельників Львів. обл.) — укр. композитор і хор. диригент, один з перших укр. профес. композиторів у Галичині. Музику навчався 1829—33 у співацько-муз. школі в А. Нанке та 1846 у Ф. Лоренца в Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща), а також у духовній семінарії у Львові (1833—42, з перервами) 1842—46 — вчитель гри на гітарі та ін. інструментах, хорист і хоролий диригент у Львові; в цей час написав багато творів для гітари і солоспіву. З 1846 працював канцеляристом у Перемишлі. Серед творів цього часу: оперети — «Гриць Мазниця» за І. Наумовичем, «Старий візник Петра III» за А. Коцебу, «Верховинці» за Ю. Коженевським, «Панщина», «Запропащених котиків», «побутові опери» — «Козак і охотник» за А. Коцебу, «Школяр на мандрівці» за І. Вітошинським, «Жовнір — чарівник» за І. Котляревським, «Прощиха» за Ю. Желеховським; твори для оркестру, композиції культового призначення.

1850 екстерном склав іспити у Львів. духовній семінарії і став сільським священником у с. Завадові (тепер Яворівського р-ну Львів. обл.), з 1853 — в с. Залужій-Стрілці (тепер с. Залужани Львів. обл.), з 1855 — у с. Млинах.

З 1864 активно працював з Руським народним театром у Львові, для якого написав свій найпопулярніший муз.-сцен. твір — мелодраму «Підгір'яни» (лібрето І. М. Гушалевица, клавир видано 1869, 1877, 1879). Прем'єра відбулась 27 квітня 1864. Згодом її поставили трупи М. А. Кропивницького і М. П. Старицького, а також у театрах Праги й Варшави. Для Руського нар. театру написав також побут. опери «Сільські племінотенти», «Простачка», нар. оперети «13-й жених», «В людях — ангел, не жона, вдома з мужем — сатана», «Заручини навпомацки», «Галія», «Ружа» («Троянда»; всі — 1866), музику до істор. драм. «Настася» В. Ільницького (1864), «Федір Острозький» О. Огоновського (1866), п'єс «Чорноморський побит на Кубані» Я. Кухаренка, «І гроші не на що, як розум ледащо» та ін. В. — автор музики до вистави «Запорожці» К. Гейнча (1866), хор з якої «Ще не вмерло Запорожжя» (сл. П. Чубинського) став згодом нац. гімном України — «Ще не вмерла Україна».

У творчості В. простежується вплив укр. нар. мелосу. В усіх муз.-сценіч. творах використано нар. пісні, у симфоніях-ув'язках (всього 12; 1855—65) стиль ранньокласич. музики поєднано з жанр. елементами коломийки. Елементи укр. муз. фольклору яскраво відчутні й в ін. творах

М. М. Вербицький.

В. — хорах на сл. Т. Г. Шевченка («Заповіт», 1868), Ю. Федьковича («Поклін», «Гей по горі», «Пою коні при Дунаї», серед. 60-х рр.), В. Стеблинського («На погильбі») («Тост до Русі»), В. Масляка («Де Дніпро наш котить хвилі»), Ю. Желеховського («Туга за милою»), І. Гушалевица («Мир вам, браття», «Куди пливеш, місяцю ясний», цикл «Жовнір», всі — 1860—69) і В. Шашкевича («Заспів», «Нинішня пісня», «Сльози», «Жаль», «Прощання», «Лілея-воля», «Квітка молитви», «Сині очі», «Бувало, а нині», «На пароплаві», «Думка», всі — 1860—69).

Ця тенденція простежується і в солоспівках «Прогулянка», «Відайте мені покій», «З далеких тут сторін», «О любя, вже весна», «Носила тебе мати в церкву», «Послухай» (всі — після 1850), дуети «Не чужого ми бажасм». Обробки укр. нар. пісень для голосу і гітари та для гітари соло. Ін. твори: два полонези для симф. оркестру, п'єси для фп., літургичні хоріві твори (понад 30). В. належить школа гри на гітарі «Поучення хитари ведле Мих. Вербицького» (бл. 1842, поширювана в рукописі), статті «О піню музикальним» (в альманасі «Галичанин», Львів, 1863), «О твореннях музикальних, церковних і мірських на нашій Русі» (газ. «Слово», Львів, 1870). Творчість В. відіграла значну роль у становленні укр. профес. музики в Галичині (передусім у галузі хорової музики). Серед учнів — В. Г. Матюк, О. Сінкевич.

Лит.: Людкевич С. Михайло Вербицький «Життя і мистецтво», 1920, ч. 4—5; Людкевич С. Михайло Вербицький і українська суспільність, «Діло», 1934, ч. 162—163; Загайкевич М. М. М. Вербицький, К., 1961; Воланська Й. Музична культура Галичини 60-х років XIX ст. В кн.: Життя сторіччя української музики, К., 1965; Чубинський П. Ще не вмерла Україна, К., 1991.

А. З. Мозеля.

ВЕРБИЦЬКИЙ Олександр Матвійович [27.IX 1875, Севастополь — 9.XI 1958, Київ] — укр. архітектор, інженер, педагог. 1898 закінчив петерб. Ін-т цивільних інженерів. Почесний член АБ і А УРСР — з 1956, професор. 1901—33 — архітектор управління Пд.-Зх. залізниці. У творчості В. особливе місце посідає розробка структури й планів будівель. У дореволюц. період В. дотримувався стилю модерн. У рад. час досяг органічного поєднання принципів конструктивізму з певними традиц. рисами укр. бароко. Серед споруд: Держ. банк (1901, у спів-авт.), житл. будинки (по вул. Лютеранській № 15, на розі вулиць Рейтарської та Стрілецької,

1904—13), товарна контора на залізничній станції (1907), адм. будинок Пд.-Зх. залізниці по вул. Пушкінській № 14 (1910—12), залізничний вокзал (1928—32), всі — у Києві, паперова ф-ка у м. Малині Житомир. обл. (1906—07), вокзал на ст. Ковель (1907), цукр. з-д у смт Верхняцькій Черкас. обл. (1909—10), дит. будинок у Черкасах (1916) та ін. Працював також у галузі пейзажного живопису та графіки. Автор ряду статей з питань арх-ри. З 1909 вів пед. роботу на Вищих тех. курсах, у рад. час — у київ. худож. та інженерно-буд. ін-тах. Серед учнів — архітектори М. Г. Гречина, А. В. Добровольський, В. Г. Заболотний, Й. Ю. Каракіс, І. І. Малоцьков, М. В. Холостенко.

Лит.: Грицай М., Ігнатів О. Олександр Матвійович Вербицький «Архітектура і будівництво», 1955, № 5; Кохан С. В. Кілеєсо С. К. О. М. Вербицький — архітектор і педагог, К., 1966.

В. П. Мойсєєнко.

ВЕРБІВСЬКА — село Кам'янського р-ну Черкас. обл. Відома з поч. 18 ст. Біля В. знайдено 29 плит кром'яха, 17 з них оздоблено різьбленим геом. орнаментом. 1912—16 у В. працювала вишивальна майстерня, яку організувала художниця Н. М. Давидова (дружина Д. А. Давидова — онука декабриста В. А. Давидова). У майстерні виконували декор. панно та вишивки за ескізами профес. художників. Певну мистецьку спрямованість кустарному промислу у В. надала залучена до роботи над ескізами художниця О. О. Екстер, яка не раз бувала в селі. Вироби експонувались у Києві (1913) і Москві (1915). У В. працювали нар. майстри декор. розпису В. Я. Довгошия, Є. Ф. Пшеченко. Тут не раз бував П. І. Чайковський, вивчав укр. муз. фольклор (у В. композиторів встановлено пам'ятник, 1964). Богородицька церква (1857), давній курган.

Лит.: Дударєва Д. Виставка сучасного декоративного мистецтва. «Женское дело», 1915, № 23; Горбачов Д. Виставка багатьох «Україна», 1984, № 45.

Г. А. Местечкин.

ВЕРБІВСЬКА Надія Василівна (28.X 1929, с. Старий Косів, тепер Івано-Фр. обл.) — укр. майстер худож. кераміки. Онуча П. Й. Цвілик, у якій навчалася гончарства. З 1965 працює в кераміч. цеху Косівського худож.-виробн. комбінату Спільн. художників України. Виконує побутові вироби (вази, тарілки, плиткові набори, двійнята), оздоблені в техніці ритуння. Переважає декор рослинного характеру, в який часто вводяться зображення птахів, тварин, побутові сцени. Колорит: зелений, жовтий, коричневий, тло — біле. Твори експонувались на міжнар. виставках. Твори зберігаються в Музеї етнографії у Петербурзі, Музеї кераміки і «Садибі Кусково 18 століття» у Москві, ДМУНДМ, МХП АН України, Коломийському та Косівському

О. М. Вербицький.

О. М. Вербицький. Залізничний вокзал у Києві, 1928—32.

музеях нар. мист-ва Гуцульщини, Всесвіт. музеї кераміки у Флоренції та ін.

ВЕРБНА НЕДІЛЯ — один з реліг. дванадцятих празників. Див. *В'їзд в Єрусалим*.

ВЕРГУН Наталія Іванівна (2.VII 1938, м. Охтирка, тепер Сум. обл.) — укр. живописець, засл. художник України з 1991. Дочка письменниці І. О. Виргана. 1953—58 навчалася у Харків. худож. уч-щі, 1958—64 — у Ленінгр. ін-ті живопису, скульптури та арх-ри ім. І. Ю. Рєпіна, 1966—68 — у творчій майстерні АМ СРСР (керівник А. А. Мильников). Твори: цикл «Рідна земля» (1969); «Жоржини», «Літній дощ», «Вродило!», «Вдячна земля», «Вечеря хліборобів» (1984), натюрморти з циклу «Пори року» (1982), автопортрети («Автопортрет з батьком», 1969). Твори зберігаються у Харків., Черніг. ХМ, ДМУОМ та ін. Учасник міжнар. виставок (Польща, Італія).

Лит.: Бойко А. М. Мист-ва Виставка харківських митців. «Образотворче мистецтво», 1978, № 6.

ВЕРЕЙСЬКИЙ Георгій Семенович [18 (30).VII 1866, м. Проскурів, тепер Хмельницький — 19.XII 1962, Ленінград] — рос. графік, нар. художник РРФСР з 1962, дійсний член АМ СРСР з 1949. Закінчив 1912 юрид. ф-т Петерб. ун-ту. Худож. освіту здобув у приватних студіях: харків. студії Є. Є. Шрейдера (1895, 1900—04), петерб. Новий худож. майстерні. 1918—30 — хранитель Гравюрного відділу ДЕ, 1921—23 — професор ВХУТЕМАСу (в Петрограді). Працював гол. чином як портретист. 1920 на засіданні 2-го конгресу Комінтерну зробив з натури кілька зарисовок В. І. Леніна. Створив галерею графіч. портретів рад. держ. діячів, художників, письменників, вчених, акторів (Держ. премія СРСР, 1946). Автор пейзажів, плакатів, статей з питань мист-ва. Твори зберігаються в ДТГ, у Київ. музеї рос. мист-ва, Львів. КГ, Харків. ХМ та ін. Портрети В. виконали Б. М. Кустодієв (1917, 1924), Є. П. Єгоров (1958) та ін. Відкрито **Верецького Г. С. музей** у Хмельницькому.

Лит.: Чернова Г. А. Георгій Семенович Верецький. М., 1965; Воронихина А. Н. Георгій Семенович Верецький. Альбом. А., 1987.

ВЕРЕЙСЬКОГО Г. С. МУЗЕЙ художньо-меморіальний у Хмельницькому. Відкрито 1980. Філіал Хмельн. краєзнав. музею. В експозиції і фондах — твори Г. С. Верецького, його особисті речі.

ВЕРЕКУНДОВА Наталія Вікторівна [30.IV (13.V) 1908, Павловськ, тепер Ленінгр. обл. — 10.II 1987, Київ] — укр. артистка балету, педагог, засл. арт. УРСР з 1953. Закінчила 1926 Ленінгр. хореогр. уч-ще (клас А. Я. Баранова). 1926—27, 1934—49 — артистка, (1949—82 — педагог-репетитор) Київ., 1927—34 — Одес. театрів опери та балету. 1934—

Н. В. Вербіаська. П'ясканка. Глина, полив, розпис. 70-і рр. 20 ст.

Г. С. Верецький. Портрет Т. Н. Яблонської. Літографія. 1964

В. В. Верецько.

Г. І. Верес. Рушник «Пісня рідної землі». Львів, ткацтво. 1986.

68 — викладач Київ. хореогр. уч-ща. Учні — А. П. Герасимчук, Є. М. Єршова, О. М. Потапова, Р. О. Хилько. Партії: Медора («Корсар» А. Адана), Ефі («Ференджі» Б. Яновського), Велителька дріад («Дон Кіхот» Л. Мінкуса).

В. Д. Туркевич

ВЕРЕМІСНКО Володимир Васильович [9 (22).VII 1912, м. Козятин, тепер Вінн. обл.] — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1954. Закінчив 1940 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс І. І. Чабаненка). Працював у Волин. (1940—41, Луцьк), Уманському (1944—48), Дніпроп. (1948—49), Київському обласному (1949—55, м. Біла Церква), Кримському (1955—61, Сімферополь), Артемівському (1961—63) укр. муз.-драм. театрах. Очолював нар. театр Харків. гарнізонного Будинку офіцерів 1965—82 — на пед. роботі в Харків. ін-ті мист-ва, Київ. ін-ті культури. Ролі: Вибірний («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Платон Кречет, Часник («Платон Кречет», «В степах України» О. Корнійчука), Фердинанд («Підступність і кохання» Ф. Шіллера), Монтанеллі («Овід» за Е. Войнич). Вистави: «Безталанна» І. Карпенка-Карого (1945), «Шалені гроші» О. Островського (1948), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського (1957), «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького (1962).

О. В. Харченко

ВЕРЕМІШКА — село Чорнобаївського р-ну Черкас. обл., осередок різьблення й малювання на дереві, килимарства, ткацтва, вишивки, кушнірства й ковальства. Відома з 1617. Здавна у В. виготовляли ворсові килими без кайми із зображенням великих зірок, розміщених на чорному полі вертикальними й горизонт. рядами, коці та ліжники. В до-революц. час була поширена деревообробна справа: зводили хати, церкви, госп. будівлі, вітряки, виготовляли вози, створювали меблі, бондарні вироби тощо. Орнаментика виробів відзначалася великою різноманітністю варіантів при незначній кількості осн. елементів (прості геом. візерунки, солярні знаки, розетки, анімалістичні мотиви — завершення у вигляді коників). Меблі, круглу скульптуру, одвірки, налічники з віконницями тощо оздоблювали поліхромним розписом (укрупнені квіткові орнаменти, зображення риб, птахів).

Місц. майстри спорудили у В. Преображенську церкву з різьбленим іконостасом (кін. 19 ст.; майстри І. та С. І. Грицаї, О. та С. О. Бугай, П. Лавров; розібрана 1934), школу в т. з. укр. стилі (1927—28, майстер С. І. Грицай), клуб (кін. 20-х рр. 20 ст.; за проектом нар. майстра П. П. Яременка), всі — не збереглися. Худож. деревообробка, килимарство, ткацтво існували до 50-х рр. 20 ст. Розвинуте виши-

вання традиц. чоловічих сорочок, жіночих блуз, скатертей, наволочок, рушників у техніках: хрестик, штапівка, качалкова гладь, ретязь та ін. Бригада вишивальниць В. працювала у системі Градизької пром.-кооп. артілі (до 1954), Черкас. ф-ки худож. виробів (з 1954). Майстрині — Я. Смілікова, Г. І. Дущейко, К. М. Канівець, О. Д. Бутова, Н. С. Дігтяр, Г. Г. Стеблян, Г. А. Куліш. Створюється дерев. тематична скульптура, розмалювана олійними фарбами (Я. В. Власенко). Твори майстрів В. зберігаються у ДМУНДМ, ДМУОМ, Полтав. та Черкас. краєзнав. музеях, Канівському музеї укр. нар. декор. мист-ва. У різні часи В. відвідали художники П. Д. Мартинюк (записав тут укр. нар. пісні, казки, виконав графічні портрети місц. козаків, селян, жанр. композицій), Л. М. Жемчужников, О. Г. Слагіон, письменники Олена Пчілка (О. П. Косач), М. П. Старицький, композитор М. В. Лисенко, кобзарі Остап Вересай, Михайло Кравченко, Федір Кушнерик.

Лит.: Лавров Ф. І. З автопису Веремішків «Народна творчість та етнографія». 1973, № 2.

В. М. Хенко

ВЕРЕС Валентина Іванівна (22.VII 1951, с. Обуховичі Київ. обл.) — укр. майстер худож. ткацтва. Навчалася у М. М. Пособчук та матері Г. І. Верес. Закінчила 1970 Київ. технікум легкої пром-сті. Створює ткани рушники, декор. панно («Космічні мелодії», 1983), тканини для інтер'єрів громад. споруд. У ткацтво вводить елементи вишивки. 1974—77 створила цикл тканих робіт «Думи мої — пісні мої» (Респ. комсомольська премія ім. М. Островського, 1978). В. — автор сценіч. тканих нар. костюмів для жін. групи нар. хору ім. Г. Г. Верьовки. Твори експонувалися на міжнар. виставках. Зберігаються у ДМУНДМ, Музеї нар. арх-ри та побуту України (Київ).

Г. А. Местейкін

ВЕРЕС Ганна Іванівна [21.XII 1928, с. Обуховичі, тепер Київ. обл.] — укр. майстер худож. ткацтва, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1977. Навчалася у своєї матері М. М. Пособчук. Створює традиц. поліські ткані рушники, декор. тканини та панно, яким властиві насичена образна кольор. гама, різноманітність орнамент. рішень. 1960—67 створила у техніці *перевірною* ткацтва цикл рушників і тканин «Наша дума, наша пісня» (Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1968). Твори: рушники «В сім'ї вольний, новий» (1969), «Щедристь» (1972); тканини «Київ — сад» (1975), «Щастя землі» (1985); цикл монумент. панно «Слався, Вітчизно» (1978); готель «Україна» в Москві та ін. Твори зберігаються у ДМУНДМ та ін. музеях; експонувалися на міжнар. виставках. Творчість В. присвячено кінофільми «Ада» (Ки-

ів, студія наук.-популяр. фільмів, 1974); «А льон цвіте» («Укр. телефільм», 1980).

Лит.: Ганна Верес. Декоративні тканини. К., 1966.

Г. А. Мистецький

«ВЕРЕС» — хоровий колектив. Засн. 1960 при Рівнен. міськ. будинку культури. З 1967 — народний самодіяльний. Керівники — І. Ф. Корсюк (1960—68), П. А. Невіровець (з 1968). В репертуарі: нар. пісні, твори сучас. композиторів, вокально-хореограф. композиції. Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів і оглядів нар. творчості. Учасник фестивалю «Дунайська весна» (Болгарія, 1987). А. А. Кошперський.

ВЕРЕСАЙ Остап Микитович (прізвища — Остап Сокиринський, Лабза, Радчишин; 1803, с. Каложниця, тепер Черніг. обл. — квітень 1890, с. Сокиринці, тепер тієї ж обл.) — укр. кобзар. Походив з кріпаків. Батько В. грав на скрипці, був сліпим. У 4 роки осліп і В. З 15 років навчався у кобзарів С. Кошового з с. Голінки, Микити з с. Кладьківки (тепер обидва — Черніг. обл.), Є. Андріяшівського з м. Ромен (тепер Сум. обл.) та ін., але повного курсу навчання не закінчив. Кобзарську майстерність удосконалював під час численних мандрівок, слухаючи інших кобзарів. Бл. 1852 оселився в с. Сокиринцях. Виступав у Києві, 1873 — на засіданні Пд.-Зх. відділу Рос. геогр. т-ва, де були зачитані реферати М. В. Лисенка та П. П. Чубинського про творчість В., і 1874 — під час 3-го Археол. з'їзду; 1875 — у Петербурзі на засіданні відділу етнографії Рос. геогр. т-ва. Слов'яно-етногр. концерти в Археол. т-ві, клубі художників (на відзнаку пам'яті Т. Г. Шевченка), ун-ті та ін. після чого ім'я В. стало широко відомим демократ громадськості Росії.

В. — один з представників кобзарського мистецтва, носіїв його давніх традицій. Майстерно втілював різні образи та характери, володів багатою гамою настроїв — від схвальованих, сповнених болю і туги, до, за висловом М. В. Лисенка, «ексцентричної неселості». У репертуарі В.: думи «Про втечу трьох братів з города Азова», «Проводя козака», «Про біду вдову і трьох синів», «Буря на Чорному морі», «Сокіл і соколи», «Федір безродний, бездольний», «Невольники на каторзі», «Сестра і брат», «Івась Коновченко, Вдовиченко»; укр. нар. пісні — соціально-філософські та сатиричні («Нема в світі правди», «Дворянка», «Хом та Ярема», «Старий з молодого»), танцювальні («Дудочка», «Циганочка», «Козак-валець», «Ой іхав, не заїхав», «Бугай» та ін.), моралістичні, жебрацькі, псалми та ін.

Записи дум і пісень від В. та перші наук. розвідки про нього належать А. М. Жемчужникову (з 1852; автор першого портрета В. був у дружніх стосунках

з кобзарем, листувався, залишив про нього спогади), П. О. Кулішу (з 1857), М. В. Лисенку (з 1873, перша наук. розвідка про репертуар В.), О. О. Русову, П. П. Чубинському, К. Ф. Ухач-Охоревичу, П. Д. Мартиновичу та ін.

Про В. знав Т. Г. Шевченко, 1860 надіслав йому поштою примірник «Кобзаря» Високо цинувал талант нар. співця П. І. Чайковський.

Творчість В. привертала увагу І. Я. Франка, С. В. Тобілевич, О. Ф. Мідлера, П. П. Сокальського, О. С. Фамінціна, Ф. М. Колесси, М. О. Гринченка, О. Г. Сластіона, М. Т. Рильського, П. Г. Тичини, зарубіж. літераторів і дослідників — Р. М. Рільке, А. Куби, Ф. Равіті, В. Ральстона, А. Н. Рамбо. Кобзареві присвячена повість «Остап Вересай» укр. письменника Ф. М. Бурлаки (1959). Портрети В. виконали живописці К. Є. Маковський, М. С. Самокиш, графіки М. М. Маловський, М. Теплов, скульптор В. І. Зноба та ін. У с. Сокиринцях 1959 відкрито кімнату-музей В., 1971 там же встановлено пам'ятник за графіч. малюнком Л. Жемчужникова (скульптор М. Харченко). 1978 — надгробок (бронза; скульптор А. І. Коломієць, арх. А. Ф. Ігнащенко). У с. Сокиринцях проведено 1988 респ. фестиваль кобзарського мист-ва «Вересасве свято».

Лит.: Жемчужников А. М. Податящина (із записної книжки 1856 года). «Основа», 1861, № 10; Русов А. Остап Вересай, один из последних кобзарей малорусских. В кн.: Записки Юго-западного отдела императорского Русского географического общества, т. 1. Материалы. К., 1874; К.-ский А. О музыке дум и песен Остапа Вересаи. — Ухач-Охоревич К. Ф. Кобзарь Остап Вересай, его думы и песни. «Киевская старина», 1882, т. 3, № 8; Жемчужников А. М. Мои воспоминания из прошлого, в. 2. В крепостной деревне (1852—1857 гг.). М., 1927; Гринченко М. О Остап Вересай. «Народна творчість», 1940, № 6; Лавров Ф. І. Кобзар Остап Вересай. К., 1950; Правдюк О. А. Кобзарське мистецтво О. Вересаи та розвиток української наукової фольклористики. «Нар. творчість та етнографія», 1978, № 6; Лисенко М. В. Характеристика музичної особливості українських дум і пісень у виконанні кобзаря Вересаи. К., 1978; Кирсан Б. Омоличко А. Народні співці-музиканти на Україні. К., 1980; Кропила П. Кобзар. «Київ», 1991, № 3.

О. А. Правдюк

«ВЕРЕСНІВІ САМОЦВІТИ» — щорічне свято театр. мист-ва, яке відбувається у вересні на Кіровоградщині. Вперше відзначалося 1970 з нагоди 125-річчя з дня народження **Карпенка-Карого**. З 1987 — республіканське. Під час свята в **Карпенка-Карого І. К. музеї-заповіднику «Хутір Нагія»** за кращі ролі року, творчі досягнення, пропаганду театр. мист-ва профес. митцям вручається премія ім. Івана Микитенка Кіровоград. обл. управління культури, аматорам — перехідні призи ім. І. К. Карпенка-Карого, ім. Юрія Яновського, кубок «Веселка», дипломи, грамоти тощо. Відбуваються творчі зустрічі майстрів сцени, письменників, науковців з трудя-

О. М. Вересай

щими Кіровоградщини, проводяться тематичні вечори, екскурсії, науково-теор. конференції, влаштовуються виставки, огляди кращих вистав профес. і самодіяльних театрів. У проведенні «В. с.» беруть участь театр. колективи з багатьох міст України.

В. Я. Шубочіч

ВЕРЕТА Григорій Степанович (4.V 1951, с. Лучині Львів. обл.) — укр. хоровий диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1985. Закінчив 1973 Київ. ін-т культури (з 1987 — його викладач). 1973—78 — викладач муз. шк. з 1978 — хормейстер, з 1983 — другий диригент Держ. капели бандуристів УРСР. Твори: кантати «Партизанська» (сл. А. Малишка і П. Воронька), «Кобзарєва пісня» (сл. А. Горлача); хори «Балада про опришка» (сл. А. Забашти), «Золоті ворота» (сл. Б. Олійника). В. належать обробки укр. нар. пісень, твори для бандури (серед них — «Дитячий альбом», «Стрілецькі пісні» для чол. хору). Г. д. Гамкало.

ВЕРЕТА — вид традиц. укр. нар. покривала на ліжку, лавку; різнокольор. килим або ковдра. Виготовляли лляні, конопляні, напіввовняні та вовняні однотонні (білі, рідше сірі), саржевого або полотняного тkania. Безузорні В. (ахроматичні та поліхромні) декоровано горизонт. біло-сіро-чорними або різнокольор. смугами та вертикальними стрічками, що взаємно перетинаються. В узорних чергуються смуги, утворені мотивами розет, ромбів, хрестоподібних фігур тощо. Іноді орнамент. смуга розташована вздовж полотнища і відіграє роль кайми. В узорних В. тло виготовують полотняним або саржевим переплетенням, а орнамент — ручним перебором або з допомогою дошки, а також технікою закладного тkania. Безузорні смугасті В. до поч. 20 ст. були поширені майже в усіх районах зх. області України; узорні — гол. чин. на Гуцульщині, Покутті, Поділлі; квітчасті — на Поділлі, Покутті, Бойківщині. В наш час узорні смугасті В. створюють у Косові, Брустурові, Шешорах (всі — Івано-Фр. обл.). Серед майстрів —

П. П. Борук.
Верета «Ділянка».
Воля, ручне ткацтво.
1986.

В. В. Верещагін.
Перемога. Олія.
1877—78. МРМ. Київ.

М. Ю. Ганущак, О. І. Горбова,
Г. В. Василюк та ін.

О. І. Никорак.

ВЕРЕЩАГІН Василь Васильович [14 (26).X 1842, м. Череповець, тепер Волог. обл.—31.III (13. IV) 1904, Порт-Артур, загинув під час вибуху броненосця «Петропавловськ»]—рос. живописець і рисувальник. 1860—63 навчався в петерб. АМ, 1864—65—в паризькій АМ. Брав участь у турецькій, рос.-тур. та рос.-япон. війнах. Започаткував новий етап у розвитку рос. батального жанру. На противагу офіц. мист-ву В. у своїх полотнах показав війну в усій її жахливості, страждання народу від неї. Серед творів: картини «Апофеоз війни» (1871—72); «Після атаки» (1881), «Придушення індійського повстання англійцями» (1884), «Не займай—дай підійти!» (1887—95) та ін. Для альбому «Живописна Україна» Л. М. Жемчужникова виконав кілька офортів: «Старці», «Голова українця», «Дід з онуком», «Дерева однабанна церква з дзвіницею». Твори В. зберігаються в ДТГ, ДРМ, Київ, музеї рос. мист-ва, Миколаїв. ХМ, якому присвоєно ім'я художника.

Літ.: Лебедев А. К. Василий Васильевич Верещагин. М., 1972; Василий Васильевич Верещагин. А., 1987.

ВЕРЕЩАГІН Петро Петрович [1834 або 1836, Перм—16 (28).I 1886, Петербург]—рос. живописець-пейзажист. З 1858 навчався у петерб. АМ, її академік з 1873. Мандрував по Україні та Криму. Серед творів: «Вид Севастополя з боку Малахова кургану» (1871, ДРМ), «Аю-Даг у Криму» (1872), «Палац у Ливадії», «Київська пристань» (1877, НМІ України).

Ш. М. Гарцман.

ВЕРЕЩАГІН Федір Григорович [17 (30).V 1910, Миколаїв]—укр. режисер, нар. арт. СРСР з 1977. Закінчив 1941 Київ. ін-т театр. мист-ва. Працював худож. керівником фронтової агітбригади Червоноармійського театру при політвідділі 21-ї армії (1941—42), актором і режисером Ізюмського укр. драм. театру ім. М. А. Кропивницького (1943—44). Був організатором і очолював Вінницький (1944—45) та Ізмайльський (1945—48) укр. муз.-драм. театри.

Після об'єднання цих двох театрів з 1948 до 1986—гол. режисер, 1955—86—директор Вінн. муз.-драм. театру. З Вінн. укр. муз.-драм. театром, режисурою В. пов'язані формування і становлення творчої індивідуальності драматурга М. Я. Зарудного, першопрочитання більшості його п'єс. Вистави: «Любов Ярова» К. Треньова (1947), «Весна» М. Зарудного (1950), «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого (1951), «Сон князя Святослава» І. Франка (1954), «Емілія Галотті» Г. Лессінга (1955), «Оптимістична трагедія» В. Вишневського (1957, 1976), «Веселка» (1958) та «Фараони» О. Коломийця (1959), «Перевертень» А. Кіцберга (1962), «Гайдамаки» за Т. Шевченком (1964), «Люди не ангели» І. Стаднюка (1967), «Пам'ять серця» О. Корнійчука (1970), «Кавказьке крейдяне коло» Б. Брехта (1974), «Живий труп» А. Толстого (1978), «Вибір» за Ю. Бондаревим (1983), «Поговір» О. Салінського (1985).

К. О. Силіна.

ВЕРЕЩАГІНА Елеонора Федорівна (7.V 1938, Київ—4.VIII 1994, там же)—укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1974. Дочка Ф. Г. Верещагіна. Закінчила 1959 Київський інститут театр. мист-ва. Працювала у Вінн. (1959—60), Дніпроп. (1960—63, 1978—84), Житомир. (1964—68), Херсон. (1970—78) укр. муз.-драм. театрах. Одес. (1963—64), Київ. (1968—70) рос. драм. театрах; з 1984—у Київ. ТЮГу. Ролі: Неріса («Орґія» Лесі Українки), Ярина («Дума про любов» М. Стельмаха), Лариса («Безприданниця» О. Островського), Сондра («Американська трагедія» за Т. Драйзером).

О. В. Харченко.

ВЕРЕЩАК Вадим Семенович [9 (22).IV 1914, м. Прилуки Черніг. обл.]—укр. кінорежисер, засл. діяч мист. УРСР з 1978. Закінчив 1947 ВДІК. 1947—53 працював на Ризькій кіностудії, з 1953—на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Зняв фільми: «Якби каміння говорило» (1959), «Кров людська—не водиця» (1960), «Три доби після безсмертя» (1963; приз І-го Вкф, Ленінград, 1964), «Іх знали лише в об-

В. В. Верещагін.

Ф. Г. Верещагін.

М. І. Вериківський.

личчя» (1966), «17-й трансатлантичний» (1972), «Канкан в Англіському парку» (1985); телефільми—«Серце Бонівура» (1969), «Секретар парткому» (1970; 2-а премія 4-го Всесоюз. фестивалю телефільмів, Мінськ, 1971), «Юркові світанки» (1975; Респ. комсомольська премія ім. М. О. Островського, 1976), «І завтра жити» (1987).

ВЕРЕЩАК Ярослав Миколайович (19.VIII 1938, с. Городжів, тепер Львів. обл.)—укр. драматург і театрознавець. Закінчив 1962 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс І. О. Волошина). 1979—84—зав. літ. частиною Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка. Літ. діяльність почав 1969 п'єсою «Імпровізація». Серед вистав за п'єсами В.: «Восени, коли зацвіла яблуня...» (1976—Львів, укр. драм. театр, реж. В. М. Оглоблін), «Експеримент» (1976—Донец. ТЮГ, 1978—Одес. укр. муз.-драм. театр), «Брате мій!» (1979—Терноп. укр. муз.-драм. театр), «Банка згущеного молока» (1983) та «Королівський особняк» (1987; обидві—Запоріж. ТЮГ), «Проба С. Б.» (1991—Тернопільський український драм. театр).

Твт. Імпровізація та інші п'єси. К., 1990. С. Г. Василюк.

ВЕРЖБИЦЬКИЙ Федір Михайлович (1846—?)—рос. інженер, архітектор. 1867—71 навчався у Петерб. буд. уч-щі, з 1877 працював у Полтаві, з 1882—під міським архітектором; 1877—82 перебудовував губ. земську лікарню, 1882—86—будинок жін. гімназії, склав проекти житл. будинків для міста. В ці ж роки перебудував палац Галаганів у с. Дігтярах (Черніг. обл.) для земського ремісничого уч-ща, спроектував і збудував лікарню в Костянтинівграді (тепер Красноград Харків. обл.), будинок повітової управи в Полтаві.

В. І. Тимофійко.

ВЕРИКІВСЬКИЙ Михайло Іванович [8 (20).XI 1896, м. Кременець, тепер Терноп. обл.—14.VI 1962, Київ]—укр. композитор, диригент, педагог і муз.-громад. діяч, засл. діяч мист. УРСР з 1944. Навчався у Київ. консерваторії (1914—15—клас контрабаса Б. І. Воячека, 1918—23—клас композиції Б. А. Яворського). Ще з часу навчання був викладачем Муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка та Київ. консерваторії (з перервами до 1960, з 1946—професор). 1919—керівник Укр. нац. хору, 1921—28—участь у роботі Муз. т-ва ім. М. А. Леонтовича (в т. ч. був його головою), з 1922 керував хором-студією при ньому. 1928—30—голова президії та зав. наук.-творчим відділом Всеукраїнського товариства революційних музикантів. 1926—28—диригент Київ. 1928—35—Харків. театрів опери та балету, де здійснив постановки опер «Тарас Бульба», «Наталка Полтавка» М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гу-

лака-Артемівського, «Яблуневий полон» О. Чижка, «Кармелюк» В. Костенка, «Русалка» О. Дарго-мижського, «Князь Ігор» О. Бородина, «Аїда» Дж. Верді та ін. 1940 — керівник капели «Думка». 1950—58 — наук. співробітник ІМФЕ АН УРСР.

Творчість В. ґрунтується на традиціях укр. композиторів-класиків 19 — поч. 20 ст. Водночас у творах «Гімни святої Терези» для голосу і фп. (сл. М. В. Семенка, 20-і рр.), «Танець і бойовничий марш» для фп. (1924) відчутний вплив експресіонізму. В 11 маленьких прелюдях для фп. (1957—58) і «Піснях Сафо» для голосу і фп. (1958) композитор прагнув практично втілити муз.-естетич. ідеї Б. А. Яворського. В. — автор перших на Рад. Україні камерної опери «Діла небесні» (за О. Вишнього, 1931), балету «Пан Канювський» (1931), ораторії «Дума про дівку-бранку Марусю Богуславку» (1923, 2-а ред. — 1954), симф. сюїти «Веснянки» (1924, 2-а ред. — 1956).

На українському народно-пісенному матеріалі побудовано сюїту для фп. «Волинські акварелі» (1943), «Українську сюїту» для скрипки та оркестром (1946), симф. панораму «Спортивне свято в Бершаді» (1951) та ін. У ряді великих творів втілено інтернац. тему, в т. ч. у кантаті «Гнів слов'ян» (сл. В. І. Лебедева-Кумача) і Р. Стенського в перекладі М. Т. Рильського (1941), «Варшавському циклі» для тенора, сол. хору і бандури (сл. А. Д. Дмитерка, 1952). Ін. твори: опери «Сотник» (1939), «Наймичка» (1943, Київ, театр опери та балету, під час перебування в евакуації в Іркутську), «Слава» (1961); оперні етюди «Байка про Будяка й Троянду» (1948) і «Втікачі» (1957, Київ, радіо); муз. комедія «Вій» (1936, у 2-й ред. 1946 — комічна опера); кантати «Першотравневий гімн» (1928), до 100-річчя з дня народження М. В. Лисенка (разом з П. О. Козицьким, 1942), до 25-річчя АН УРСР (1944), «Травнева кантата» (1951) та ін.; вокал.-симф. цикл «В дні війни» (на вірші укр. поетів, 1942—43); твори для симф. оркестру — «Татарська сюїта» (1928), симфонічні варіації (1940), драм. симф. поема «Петро Конашеніч-Сагайдачний» (частина нездійсненого циклу «Симфонічні портрети державних діячів України», 1944), «Закарпатська рапсодія» (1945); камерно-інструм. твори, в т. ч. струнний квартет (1923), сюїта для струнного квартету (1942), 8 новел для квартету духових інструментів (1960). Автор розгорнутих композицій для хору, солістів і фп.: фантазія «Гайдамаки» (1919), ревієми пам'яті М. Д. Леонтовича (1921) і М. В. Лисенка (1922), хори а капела (всього 26, в т. ч. «Веснянкова сюїта» на сл. І. Франка, 1956) та в супроводі (16), ка-

мерно-вокал. твори (понад 60), масові (понад 40) та дитячі (бл. 100) пісні, обробки укр. нар. пісень (бл. 100) для різного виконавського складу, в т. ч. збірник «26 волинських народних пісень» (1934), «Думи мої» (1942), «Холмська сюїта» (1944) для голосу і фп., веснянковий цикл «Крокове колесо» для солістів, хору і фп. (1926) та ін.

Писав музику до вистав театру «Березиль», якому присвятив однойм. увертюру (1925), Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка, Театру Революції (Харків), а також до кінофільмів (у т. ч. «Назар Стодоля», 1937, «Кармелюк», 1938; обидва — Одес. кіностудія). Здійснив муз.-оркестрову редакцію ряду творів укр. композиторів, у т. ч. опер «Наталка Полтавка» (1936), «Чорноморці» та «Утоплена» (обидві — 1949) М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, до якої також написав додаткові муз. епізоди (1953), «На русалчин Великдень» М. Леонтовича, «Купальська іскра» Б. Підгорецького (обидві — 1954), «Облога Дубна» П. Сокальського, «Пан Сотник» Г. Козаченка (обидві — 1955), «Української симфонії» Е. Ванжури (вид. 1957) та ін. Написав статті з питань розвитку укр. муз. культури. Серед учнів — А. О. Падалко, М. М. Тараканов, Є. І. Мариківський. В. встановлено надгробок на Байковому кладовищі (скульптор О. П. Скобляков, арх. А. Ф. Ігнащенко, 1980), мемор. дошки на фасаді будинку по вул. Пушкінській № 23, у приміщенні Київ. консерваторії (вул. К. Маркса № 1/3) у Києві.

Тал. Вибрані твори. т. 1—4. К., 1975—1981.

Лит. Гринченко М. О. Сучасна українська музика. «Музика», 1923. № 3—5; Гринченко М. О. М. Вериківський. «Музика», 1925, ч. 2; Герасимов-Персидська Н. О. М. І. Вериківський. К., 1959; Шурова Н.-С. Михайло Вериківський. К., 1972; Толошник Н. Камерна опера М. Вериківського. «Музика», 1986, № 6.

ВЕРЛОН (Werlon) Вільгельм (? — ?) — нідерланд. архітектор. Працював у Елзаветтрад (тепер Кіровоград), був членом буд. комісії. Брав участь у проектуванні і спорудженні будинку присутствених місць (1848—50) і «штабних будинків» для резервного кавалерійського корпусу. 1848 за «Проект шляхового палацу» петерб. АМ надала В. звання вільного художника.

О. І. Тищенко.

ВЕРМЕНИЧ Андрій Андрійович [22.VI (4.VII) 1897, с. Градизьк, тепер смт Полтав. обл. — 20.IX 1979, Дніпропетровськ] — укр. актор, нар. арт. УРСР з 1957. До 1934 працював в укр. пересувних театрах. 1934—79 — в Дніпроп. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Г. Шевченка. Ролі: Карась («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), Крамарюк («Житєйське море» І. Карпенка-Карого), Платон Кречет, Морж («Платон Кречет», «Чому посмі-

В. М. Верменич.

П. П. Верба.
Сіач. Деревко, 1936.
ДМУНДМ. Київ.

А. А. Верменич
у ролі Храца
«Навіки разом»
Л. Дмитерка).

халися зорі» О. Корнійчука), Карпо Сидорович («Не називаючи прізвищ» В. Мінка), Онисько («Фарони» О. Коломійця), Восьмибратов («Ліс» О. Островського), Городничий («Ревізор» М. Гоголя). Держ. премія СРСР, 1951.

С. Я. Лебеніш.

ВЕРМЕНИЧ Володимир Миколайович (3.VIII 1925, с. Бориси, тепер Полтав. обл. — 11.XII 1986, Київ) — укр. композитор, засл. діяч мист. УРСР з 1976. Закінчив Київ. консерваторію (1954 — клас диригування, 1970 — клас композиції М. В. Дремлюги). 1952—60 — викладач співу та керівник хорів у школах Києва, 1961—63 — зав. муз. відділом Укрконцерту. 1963—65 — викладач Київ. пед. ін-ту; з 1966 — на творчій роботі. Твори: кантата «Пісня про Буревісника» (сл. М. Горького, 1970), хорові пісні «Дніпро-Славутич» (сл. І. Неходи), «Клятва батькам» (сл. А. Татариенка) та ін., хори а капела, пісні (у т. ч. «Чорнобровці» на сл. М. Сингаївського, «Бірюса» на сл. А. Татариенка, «Заспівай мені, маме моя» на сл. В. Коротича, «Дума про землю» на сл. В. Лебедева-Кумача) та ін.

ВЕРНА Петро Петрович [24.XII 1876 (5.I 1877), хутір Гора, тепер село Київ. обл. — 3.IV 1966, там же] — укр. різьбяр на дереві, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1964. Створював портрети-барельєфи: в ранніх творах (портрети Т. Г. Шевченка, 1911; М. В. Гоголя, 1912) дотримувався відомої іконографічної схеми; пізніше — позначені психол. глибиною (портрети В. І. Леніна, 1922, 1926, 1950; Т. Г. Шевченка, 1927; О. С. Пушкіна, 1936; М. О. Щорса, 1938). Одним з перших серед нар. майстрів звернувся до тематики Шевченкових творів (композиції «На панщині пшеницю жала», 1913; «Мені тринадцятий минало», 1947, та ін.). Орієнтація на станкову скульптуру, її пластичну мову вплинула на манеру різьблення одnofiгурної скульптури («Сі-яч», 1936). В багатofiгурних композиціях прагнув створити узагальнені образи і яскраві типи, багато уваги приділяв виразності жесту, обличчя, скрупульозно опрацьовував деталі одягу. Використовував худож. прийом, коли окремо вирізьблені фігури вставляються у прямокутну підставку. Композиціям «Розподіл трудоводів у колосі» (1935), «Зустріч визволителів», «Німців прогнали» (обидві — 1945) властивий оповідний характер. Життєвої правди і гумору сповнені роботи на теми літ. творів М. В. Гоголя («Ніч перед Різдвом», 1941), І. П. Котляревського («Енеїда», 1948) та ін. Твори митця зберігаються в ДМУНДМ.

Лит.: Променицький К. К. Петро Петрович Верна. К., 1958.

ВЕРНЕР Михайло Євгенович (1881—1941) — укр. та рос. кі-

норежисер. Закінчив 1908 школу живопису в Парижі. З 1915 працював у кіно (художником, режисером). Один з організаторів і діячів *Всеукраїнського кінокомітету*. Зняв фільми: «Азіатська гостя», «Залаканий буржуй» («Радянські ліки», обидва — 1919), агітфільм «Все для фронту!» (за сценарієм О. С. Вознесенського, 1920). У 1920 працював у кіносекції Політуправління Балт. флоту, пізніше — на моск. кіностудіях, де в 20—30-х рр. знімав сатирич. і побутові комедії.

ВЕРНИГОР Лідія Володимирівна (13.IX 1956, м. Кременчук Полтав. обл.) — укр. артистка балету, засл. арт. УРСР з 1990. Після закінчення 1974 Дніпроп. театр. уч-ща (клас М. Г. Авдєйчева) — солістка танц. групи Укр. хору ім. Г. Г. Верьовки.

ВЕРНІСАЖ (франц. vernissage, букв. — лакування) — у минулому — день напередодні відкриття худож. виставки, коли робилися останні приготування й проводилося лакування картин. У сучас. розумінні — урочисте відкриття виставки, на якому присутні запрошені особи.

ВЕРСТОВСЬКИЙ Олексій Миколайович [18.II (1.III) 1799, маєток Селяверстово Тамб. губ. — 5.IV.XI 1862, Москва] — рос. композитор і муз.-театр. діяч. Музику навчався приватно в Петербурзі. З 1823 працював у Москві. Автор 6 опер, водевілів, кантат, романсів та ін. В операх «Аскольдова могила» (1835, найвідоміший його твір), «Чурова долина, або Сон наяву» (1841) дія відбувається у Києві за часів Київ. Русі; в них використано укр. нар.-пісенні інтонації. «Аскольдовою могилою» 1867 було відкрито перший сезон *Київської російської опери* (згодом не раз входила до репертуару оперних театрів України), на її сцені поставлено також оперу В. «Громобий».

Лит.: Доброхотов Б. В. А. Н. Верстовський. М. — Л., 1949; Доброхотов Б. В. А. Н. Верстовський і його опера «Аскольдова могила». М., 1962. К. В. Майбукова.

ВЕРТЕЛЕЦЬКИЙ Андрій Олександрович (5.VII 1925, с. Канівське Запоріж. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1972. Закінчив 1958 ДІТМ ім. А. В. Луначарського в Москві. Працював в Запорізькому (1958—59), Миколаїв. (1959—61), з 1961 — в Закарп. (Ужгород) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Петро («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Годованний («97» М. Куліша), Мина Товченко («Незабутнє» за О. Довженком), Луїс Корвалан («Президент» В. Земляка).

ВЕРТЕП — старовинний нар. ляльковий театр на Україні. Зародився в кін. 16 — серед. 17 ст., поширився у 18—19 ст. Вертепні вистави спочатку грали на різдвяні свята, складались вони з двох частин: канонічної, релігійної на тему народження Христа (т. з. різдвяна драма) і світської,

нар.-побутової. Вистави розігрували у великому дерев. короби, що називався В. (висота бл. 2 м, ширина до 1 м.). Короб поділявся на 2 яруси. У верхньому відбувалась реліг. частина вистави, у нижньому — світська. В долівці кожного ярусу прорізано щілини, які розходилися в усі боки: краї щілин виклеювали хутром, щоб зробити їх непомітними для глядачів. По цих щілинах хазяїн В. водив по кону ляльок, настроєних на дріт. Деякі ляльки з першої частини і більшість з другої були одягнені в укр. вбрання.

Найбільший інтерес становила світська частина В., яка складалася з інтермедій, не пов'язаних між собою сюжетною лінією, побутових коміч, сценек, пройнятих жартами та ідкою сатириро, насичених прислів'ями, анекдотами гострої соціальної спрямованості. Центр. постаттю був Запорожець — уособлення образу волелюбного укр. народу. Серед найпопулярніших персонажів — Москаль, Циган, Баба, Шинкар, Дзя. Схема сюжету вертепної вистави в цілому була сталою, змінювались відповідно до часу й соціальних обставин лише інтермедії. Поступово скорочувалась і канонічна частина, мова звільнялась від на шарувань реліг. висловів, церк. співу, Світська частина вертепної драми — одне з джерел реалістич. укр. комедії 19 ст. Відомо кілька варіантів укр. В.: Сокирянський, або Галаганівський (1771), Волинський (1788—91), Куп'янський (1823), Славутинський (1897), Батуринський і Хорольський (кін. 19 ст.), 1923—29 при Києво-Межигірському худож.-кераміч. технікумі існував Межигірський В. Серед ляльок цього театру — Червоноармієць, цар Микола, ім. кайзер Вільгельм, австро-угор. імператор Франц-Йосиф, француз, президент Пуанкаре, представники Антанти. Пп. Ксьондз, типи соціал-угодівців та ін. У репертуарі були агіт.-вистави на міжнар. теми, антиреліг. пієси. Колектив гастролював по Україні (Київ, Харків, Житомир, Прилуки). Керівник Межигірського В. — П. Горбенко, художники — Є. Я. Сагайдачний, І. Шахивець. У 30-х рр. В. діяв у Харкові при АРМУ. Серед його учасників — О. М. Довгаль, М. Є. Котляревська. Елементи естетики В. застосовуються у сучас. театр. практиці. За принципами традиц. В. поставлено «Український вертеп» (1975, Харків, театр ляльок), «Енеїду» І. Котляревського (1985, Київ, театр ляльок). Існує і т. з. живий В., у якому ролі дійових осіб виконують актори (вистава «Різдвяний вертеп», 1918, «Молодий театр» у Києві, реж. Лесь Курбас). У традиціях живого В. вирішено виставу «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (1985, Київ, молодіжний

О. М. Вертинський.

театрі). Колекція коробів і ляльок В. зберігається в Держ. музеї театр., муз. та кіномист-ва України в Києві.

Лит.: Франко І. До історії українського вертепу XVII ст. в Львові, 1908; Горбенко П. Репертуарний ляльковий театр К. 1924; Кисіль О. Український вертеп К., 1918; Антонович А. Триста років українському театру 1619—1919. Прага, 1925; Марковський Е. Український вертеп К., 1929; Яковиченко М. До історії народної ляльковий театр. «Театр», 1916, № 5; Дворніченко А. Вертеп — зоря агітпропа, «Український театр», 1978, № 4; Федас В. Український народний вертеп К., 1987. М. Г. Авдєйчик.

ВЕРТИНСЬКИЙ Олександр Миколайович [9 (21).III 1889, Київ — 21.V 1957, Ленінград] — рос. артист естради, співак, поет, композитор. В кіно дебютував у фільмі «Чим люди живи» (1912, ролі Ангела). На естраді з 1915 (перші виступи в Москві), з 1919 — за кордоном; виступав з концертами, знімався у фільмах. 1943 повернувся в СРСР, продовжував концертну діяльність. Автор музики і текстів багатьох своїх пісень. Створив своєрідний жанр муз. новели. Вищукано-інтимна манера виконання В. відзначалась багатством інтонацій, виразністю жестів. Знімався в кіно: Кардинал («Заколот приречених», 1950; Держ. премія СРСР, 1951), Кинь («Анна на ший», 1954) та ін. На Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка зграв ролі пана Бреневського та католицького прелата («Полум'я гниву», 1956), пана Салченка («Кривавий світанок», 1957), Вірш «Київ — родина нежняна» (1956). Тв. Париж — Шанхай в кн. Федор Іванович Шалашин. Стаття, мислячи, виступаючи о Ф. И. Шалашин, т. 3. М., 1958; Четверть века без Родины К., 1960.

Лит.: Петровский М. Возвращение Александра Вертинского в Киев. Петровский М. Город и море. К., 1990.

ВЕРТОВ Дзига (справж. — Денис Аркадійович Кауфман; 21.XII 1895 (2.I 1896), Белосток, тепер Бялысток, Польща — 12.II 1954, Москва] — рос. кінорежисер, сценарист, теоретик кіно. Один із засновників рад. та світового документ. кіно, розробив принципово нові методи кінозйомки і монтажу. Навчався у військ. муз. школі, Психоневрологіч. ін-ті та Моск. ун-ті. Працював 1918 у відділі хронік Москові. комітету, брав участь у монтажі першого рад. кіножурналу «Кіножизнь» (1918—19). В роки громадян. війни знімав на фронтах. Створив фільми: «Агитпропа ВЦВК» (1921), «Історія громадянської війни» (1922), у 1922—26 очолював групу рад. документалістів «кіноки», які у своїх фільмах проводили різні експерименти, розробляли нові засоби кінозйомки, монтажу. Фільми кіножурналу В., зокрема документ. тематичний журн. «Кіно — Правда» (1922—25), помітно вплинули на стилістику рад. худож. кінофільмів цих років, поклали початок новому жанру — худож.-образній кінопубліцистич. (документ. фільми: «Крокуй, Радо!» та «Шоста частина світу», обидва — 1926).

У 1927—30 працював на Київ. кінофабриці ВУФКУ, де поставив фільми, що стали основою укр. кінопубліцистики: «Оди-надіятин» (1928), «Людина з кіноапаратом» (1929), «Симфонія Донбасу» («Ентузіазм», 1930, перший рад. звуковий документ, фільм). Новаторську побудову більшовицького фільму В. зумовила форма «внутрішнього монолога», що найповніше втілено у фільмі «Три пісні про Леніна» (1934, премія Мкф у Венеції). Під час Вел. Вітчизн. війни зняв фільми: «Кров за кров, смерть за смерть» (1941), «Клятва молодих» (1944). У 1944—54 випускав кіножурнал «Новини дня». У більшості своїх фільмів В. виступав і як сценарист. Творчі і теор. пошуки В. вилинули на розвиток рад. і прогрес. зарубіж. документ. кінематографії (його ідеї були підтримані Б. Грехтом, З. Кракауером, А. Муссінаком, Ч. Чапліном та ін.).

Гл. Стетін. Дивовиж. Замисли М. 1960. «Три пісні о Ленине», М., 1972.

Лит.: Абрамов Н. П. Довга Вертоу М., 1962; Довга Вертоу в воспоминаниях современников. М., 1949; Рощай А. Довга Вертоу М., 1962; Рощай А. Довга Вертоу в кн. «Алхимический процесс», М., 1967. А. Б. Гуркин.

ВЕРХАРН (Verhaeren) Еміль (21. V 1855, Сент-Аман, пров. Антверпен — 27.XI 1916, Руан) — бельг. поет, драматург, критик. Писав франц. мовою. Закінчив 1881 ун-т у м. Левені. Драма «Зорі» (1898) йшла на сценах укр. театрів: 1919 — в Київ. театрі Червоної Армії та в харків. Будинку освіти ім. А. В. Луначарського (реж. М. М. Синельник); 1921 увійшла (у поєднанні з віршами із зб. «Пауг» П. Г. Тичини) до композиції «Перший будинок нового світу», яка була поставлена в київ. театрі «Центростудія» (реж. М. С. Терещенко).

ВЕРХАЦЬКИЙ Михайло Подієвський [4 (17). V 1904, хутір Зарудий, тепер у складі м. Лохвиці Полтав. обл. — 16. II 1973, Київ] — укр. режисер, педагог, театр. діяч. Закінчив 1930 Харків. муз.-драм. ін-т. 1926—34 — режисер «Берегола», секретар його режисерського штабу. Працював у робітн. театрі «Нова культура» (1928), ТЮГу (1932—35; обидва — у Харкові), Дніпроп. укр. драм. театрі ім. Жовтєвої революції (1935—36), узб. ім. Хамзи (1936—39) та рос. драм. (1938—42) театрах у Коканді, ТЮГу (1942) та рос. драм. театрі (1944) в Ташкенті. Організатор і ректор (1945—52) Ташкент. театр.-худож. ін-ту. Дослідник історії узб. театру. Діяльність від 1930; 1952—72 — в Київ. ін-ті театр. мист-ва (з 1962 — професор). Серед учнів — В. І. Басно, Н. М. Наум, А. Ф. Пазенко, М. Й. Сльозка, В. В. Зубарев, Т. М. Карнова, М. С. Мартон, В. Ю. Карпенко, М. І. Мерзлякін, Ф. М. Соболев, С. Д. Молганов, О. М. Парра, В. А. Попудренко, В. Г. Род-

стальний, М. С. Казакова. На Україні здійснив постановки: «Полум'ярі» А. Луначарського (1926), «Безталанна» І. Карпенка-Карого (1935), «Платон Кречет» О. Корнійчука (1936), «Камінний гість» О. Пушкіна (1958), «Маклена Граса» М. Куліша (1963).

Гл.: Прем'я Х., 1932; Робота актора над образом в Государственном театре, К., 1956; Скарби «Микола» майстра. В кн. Десь Курбай. Сторони сучасників, К., 1969.

Г. Ф. Степаненко.

ВЕРХІВНЯНСЬКИЙ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ КОМПЛЕКС — пам'ятка арх-ри в стилі класицизму в с. Верхівні Житомир. обл. Ансамбль утворюють палац (80-і рр. 18 ст.), флігелі (кін. 18 ст.), костюл (1810) та пейзажний парк (18 ст.). Палац двоповерховий, прямокутний у плані, з трьома ризалітами і восьмиколонним портиком із спареними колонами корінфського ордеру по гол. фасаду, з одним ризалітом і шестиколонним портиком — по парковому (можливо, франц. арх. Блеріо). В тимпанах фронтонів — барельєфи на античні теми. У вел. залі збереглися барельєфний фриз і плафон. В ін. приміщеннях — шпразі й два каміни.

Два флігелі розміщено симетрично обабіч гол. фасаду палацу. Споруди цегляні, одноповерхові (з підвалами), квадратні в плані. У шп. флігелі містилася кухня, з'єднана підземним ходом з палацом (тепер хід завалено), у південному — кол. контора і квартири управителя, столярна майстерня. Архит. оформлення фасаду лаконічне: їхні кути закріплені рустованими пілястрами, стіни увінчані багатопрофільним карниз. Півкруглі у плані сходи ведуть до аркового входу, фланкованого двома колонами тосканського ордеру. Гладкі стіни симетрично членуються вікнами. У композиційному рішенні садиби флігелі підкреслюють величність образ палацу.

Костюл — рідкісна споруда у стилі романтизму. Цегляний, трикамерний, одноступінчастий, з прямокутними пресбітерієм і притвором. Фасади ритмічно розчленовані прямокутними вікнами з рустованими арковими сендріками, декоровані ліпним фризом з витонченим рослинним орнаментом, увінчані карнизом великого виносу. Усі кути споруди заокруглено. Внутр. простір невеликий, глибинно розкритий. Вхід вирішено у вигляді ніші-екседри, що запозичено з палацової арх-ри неоготики.

Пейзажний парк (під охороною держави з 1960) вирішений відповідно до розлогого рельєфу території. На підвищенні — палац і його служби; між гол. фасадом і ставком — регулярний партер; перед парковим фасадом — мальовнича поляна, ефективно декорована групами дерев. Через яр перекинута арковий міст (поч. 20 ст.).

Верхівнянський палацово-парковий комплекс. Палац. 80-і рр. 18 ст. Арх. Блеріо

Садиба — один з найзначніших палацово-паркових ансамблів класицизму в Україні. На поч. 18 ст. належала польсь. магнатам Любомирським, згодом вони передали її в оренду Я. Гансько-му, який 1780 викупили помісті і подарував сину Вацлаву, а той згодом — дружині Євеліні Ганській. Останній володар садиби під час 1-ї світової війни емігрував до Польщі. 1920 значну колекцію картин та цінне зібрання опудал, меблів було вивезено до Сквирі (тепер Київ. обл.; подальша їх доля невідома). 1922 в мастку організовано агрошколу (тепер с-г технікум).

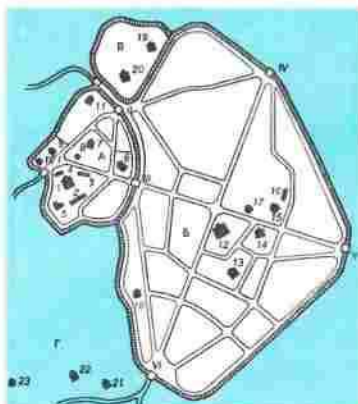
1847—48 і 1848—50 у Верхівні жив О. де Бальзак, який мав намір одружитися з графинєю Е. Ганською (їх вінчання відбулося 14.III 1850 в костюлі св. Варвари у Бердичеві). Письменник залишив захоплені відгуки про палац, який порівнював з Лувром і грец. храмом, детальний опис апартаментів, усієї садиби. Тут він написав п'єсу «Мачуха», «Лист про Київ», другу частину повісті «Зворотний бік історії» (під заголовком «Утасмичений»; на рукописі напис: «Верхівня, Україна, грудень 1847 року»), продовжував роботу над ін. рукописами. Ціна бібліотечка книг, якими він користувався, зберігається тепер у Житомир. краєзнав. музеї. 1959 в одній з кімнат другого поверху палацу, де жив Бальзак, обладнано музей. 1989 на фасаді палацу в пам'ять про його перебування встановлено мемор. дошку-барельєф (скульптор В. І. Феценко).

Лит.: Диліко Г. «Однієї любові тенья притулює її відшукать». — «Україна», 1990, № 34.

ВЕРХНЄ МІСТО. Старе місто. Гора — істор. частина Києва, розташована на Київ. плато. Назва виникла на відміну від Нижнього міста (див. *Нижній*). Формування В. м. почалося з часів виникнення городища Кия (кін. 5 — поч. 6 ст.). У 6—9 ст. В. м. займало невелику (2 га) зах. частину Старокиївської гори. У 10—11 ст. включало Володимир місто, Ярослава місто та Ізяслава місто. Заг. площа В. м. становила понад 80 га. Було аристократичною частиною давнього Києва, де розміщувалися двір великого князя, муровані собори та палаці, садиби феодалів. Внаслідок монг.-татар. навали В. м. занепадо. Частина території кол. В. м. входить до складу сучас. Володимирської вулиці.

М. П. Верхівнянський

Верхнє місто. План розміщення архітектурних пам'яток.
 А. Місто Володимир: 1—5 — Десятинна церква (988—998) та палаці (10 ст.); 6 — Федорів монастир (закладено 1129); 7 — Катерининська (17) церква; 8 — ротонда (12—13 ст.); 9, 10 — Хрестовоздвиженська церква (1215) та Яничин монастир (Андрієвська церква, 1131); 11 — Ярославове подвір'я;
 Б. Місто Ярослава: 12 — Софійський собор (1037); 13 — церква (11 ст.); 14 — Георгіївський монастир (церкву збудовано бл. 1051—53); 15, 16 — Тринітський монастир (церкву збудовано бл. 1051—53); 17, 18 — церква (12 ст.);
 В. Михайлівська гора: 19, 20 — Дмитрівський (пізніше Михайлівський) монастир (закладено 1108); 21 — 23 — церкви (11—12 ст.); 1—VI — ворота (Київські, Михайлівські, Софійські, Ладські, Золоті та Залізні).

ВЕРХНІЙ ЗАМОК (Любарта замък) у Луцьку — фортеця поч. 14 — серед. 16 ст., пам'ятка арх-ри. Один з осн. елементів оборонної системи, до якої у 14—17 ст. входили також Околий замок (Нижній, зберігся частково) та міські укріплення. Розміщений на одному з кол. островів р. Стиру на місці давньорус. укріплення (11—13 ст.; зруйновано 1259 татар. військами). В. з. зводився за наказами лит. князя Любарта (14 ст.) та Свидригайла (15 ст.). Простежуються два осн. буд. періоди; для другого характерні надбудови над первісним зубчастим завершенням стін та ренесансні деталі, що замінили готичні. Замок оточений мурами з шестиярусними вежами, з боку заплави — дерев. стіни з заборолами. Від Окольного замку відокремлювався ровом з водою, через який до В'їзної вежі було перекинуто підйомний міст. Стіни (вис. до 10—12 м) зведено цегляною кладкою готич. типу. Їхня нижня частина (шир. 2,6 м) — без білиниць, у верхній (0,8) — 2 яруси білиниць. Висота В'їзної та Стирової веж — бл. 30 м, Владичої — 17 м. Другі яруси веж мають півциліндричні, а треті й четверті — хрещаті склепіння. В'їзну вежу декоровано зубцями над аттиком, нішами, білокам. наліццями, перспективним готич. порталом. Реставрації В. з. проводилися в 30-х рр. 20 ст. та 1970—77. У дворі В. з. — руїни церкви Іоанна Богослова (12—13 ст.), залишки князівського палацу (серед. 16 ст.), судова канцелярія (1789), повітова скарбниця (1821, арх. Вейцлер).

Лит.: Луковський Г. К. Луцький замок. Пг., 1917; Логвин Г. Н. Луцький замок. В кн.: Культура и искусство древней Руси. Л., 1967; Колосок Б. В. Луцький Верхній та Околий замки. В кн.: Дослідження з слов'яно-руської археології. К., 1976.

ВЕРХОВА ЛЯЛЬКА — атрибут театру ляльок. Міститься вище від актора, який, як правило, схований за ширмою. Термін запроваджений рос. нар. ляльководами на відміну від маріонетки. З 16 ст. поширена в усіх країнах Європи. Осн. різновиди В. л. — тростева і петрушкова. Широко використовується в укр. театрах ляльок.

С. Г. Васильев.

В. М. Верховинець.

«ВЕРХОВИНА», заслужений Прикарпатський ансамбль пісні і танцю України — вокал.-хореогр. колектив, засл. колектив УРСР з 1969. Засн. 1950 в м. Дрогобичі на базі Бойківської самодіяльної хорової капели (ств. 1946, худож. керівник П. П. Ємець), доповненої танц. групою (ств. 1948, балетмейстер Н. О. Веселова). Худож. керівники — Ю. О. Корчинський (1950—71), О. А. Волинець (1971—81), М. І. Дуга (з 1981). У складі ансамблю — хор (хормейстер В. М. Шуневич), танц. група (балетмейстер З. М. Гладяк), оркестр. У репертуарі: твори вітчизн. та зарубіж. класики, укр. нар. пісні і танці, вокально-хореогр. композиції («Степом, степом», «Ми з Прикарпаття», «Прикарпатська вокально-хореографічна сюїта»), хореогр. картини («Ранок Верховини», «Бойківчанка», «Чіпак», «Танець з дзвіночками», «Танець лісорубів») та ін. Лауреат 6-го Всесвіт. фестивалю молоді і студентів (Москва, 1957, 3-я премія), всесоюз. конкурсу мистецьких колективів (Москва, 1967).

«ВЕРХОВИНА» — самодіяльний ансамбль пісні і танцю. Засн. 1969 при Іршавському районному будинку культури (Закарп. обл.). З 1979 — народний. У репертуарі: закарпатський фольклор, народні пісні і танці Східної Словаччини, твори сучас. авторів. Композиції, створені колективом на місц. матеріалі («Бубнарський», «Бойки», «Раковецький кручений», «Рахівчанка»), увійшли в репертуар Закарп. нар. хору та Укр. нар. хору ім. Г. Г. Верьовки. «В.» — учасник міжнар. фестивалів і свят.

О. В. Рутковська.
ВЕРХОВИНЕЦЬ Василь Миколайович (справж. — Костів; 5.1.1880, с. Старий Мізунь, Івано-Франк. обл. — 11.IV 1938, Київ) — укр. композитор, диригент, хореограф, етнограф, педагог. Навчався 1892—95 в бурсі Ставропігійського ін-ту та в укр. гімназії у Львові, 1895—99 — в учительській семінарії у Самборі (тепер Львів. обл.). 1899—1904 вчителював у нар. школах м. Калуша (тепер Івано-Франк. обл.) і Калуського пов., одночасно керував драм. гуртками та шкільними хоровими колективами. 1900—01 та 1904—06 — актор, співак (лірико-драм. тенор), хорист і хормейстер Руського народного театру у Львові. 1906—15 — актор, хормейстер, хореограф, диригент Саговського М. К. театру (Київ), де виступав у ролях Андрія («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Петра, Левка, Аполлона («Наталка Полтавка», «Утоплення», «Енеїда» М. Лисенка) Йонтека («Галька» С. Монюшка), Турриду («Сільська честь» П. Маскани). Тоді ж В. завершив муз. освіту в Муз.-драм. школі ім. М. В. Лисенка (клас Г. А. Любомирського).

1915—17 — диригент, хормейстер у «Товаристві українських артистів», 1917—18 — зав. муз. частиною Національного зразкового театру, 1918—20 — лектор з методики хорового співу на диригентських курсах Муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка, викладач Київ. ін-ту нар. освіти, диригент Лук'янівського робітн. театру, 1923—24 — викладач Київ. муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка, керівник (разом з М. І. Вериківським) хорової студії ім. К. Г. Стецька при Муз. товаристві ім. М. Д. Леонтовича. 1920—23 та 1924—32 — зав. кафедрою мистецтвознавства Полтав. ін-ту нар. освіти (1930—33 — ін-т соціального виховання), хореограф у трудовій школі ім. І. Котляревського, керівник (разом з Ф. М. Попадичем та О. В. Свешниковим) Полтав. окружної хорової капели, 1930 — засновник (разом з Є. І. Долею) «Жінхорансу», 1927—28 — викладач Харків. муз.-драм. ін-ту, організатор харків. окружної хорової капели «Чумак» («Червона українська мандрівна капела»), керівник Держ. столичної капели. 1929 — один з фундаторів, балетмейстер Харків. театру муз. комедії. В. — один з перших укр. рад. балетмейстерів. 1931 разом з В. К. Литвиненком поставив на сцені Харків. театру опери та балету перший укр. нац. балет «Пан Каньовський» М. Вериківського, за прикладом якого почали створюватися укр. нац. балетні вистави. 1935 В. разом з балетмейстером А. О. Жуковим і групою солістів балету Харків. і Київ. театрів поставив «Триколінний голак» (на власну музику) для виступу на 1-му міжнар. фестивалі нар. танцю у Лондоні, де був удостоєний 1-ї премії. Здійснив 1936 постановку обрядових танців в опері «Наталка Полтавка» М. Лисенка на сцені Київ. театру опери та балету (до 1941 виконувалися як заключний хореогр. номер опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського).

В. — дослідник укр. нар. творчості, учасник численних фольклорних експедицій. Зібрав багатий матеріал про нар. обряди, записав понад 300 укр. нар. пісень і танців. Автор наук. праць «Українське весілля» (1912), «Теорія укр. нар. танцю» (1919), «Весняночка» (1925). Твори: пісні («Більше надії, брати», «Грими, могутня пісня»), хори («Ми дзвіночки», «На стрімчастих скелях», «Облетіла пелюстки»), солов'ї, романси («Стежечка», «Гай шумлять», «Ой чого ти, топольничко», «Марія»), симф. композиції — музика до п'єси М. Старицького «Богдан Хмельницький», «Українські антракти», обробки укр. нар. пісень («Та червоня калинонька», «Ой дівчина по гриби ходила», «Солоха», «При долині» та ін.), аранжування революц. пісень («За Україну», «Шалійте, шалій-

те», «Жалобний марш», «Марсельеза», «Варшав'янка», «Інтернаціонал»). У Полтаві на фасаді будинку пед. ін-ту 1982 встановлено мемор. дошку В. (скульптор В. І. Білоус). Був репресований 1938. Реабілітований 1958.

Лит.: Золочевський В. Н. Українська народна музика у творчості В. М. Верховинця. «Народна творчість та етнологія», 1960, № 3; Верховинець Я. В. В. М. Верховинця. В кн.: Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю. К., 1963; Верховинець Я. В. Митець і вихователі. «Мистецтво», 1968, № 4; Гуменюк А. І. Хореографічна діяльність В. М. Верховинця. «Народна творчість та етнологія», 1960, № 1; Дзюба Т. А. Фольклористична діяльність В. М. Верховинця. «Народна творчість та етнологія», 1985, № 1; Рильський М. Т. Народні танці. В кн.: Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю. К., 1990.

Я. В. Верховинця.
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
БУДИНОК. Споруджено у Києві 1936—39 за проектом арх. В. Г. Заболотного (Держ. премія СРСР, 1941). Будинок триповерховий, має компактні симетричні об'ємні рішення з чіткою вираженим центром, ядром композиції, яким є зал засідань Верховної Ради (650 м²; на 1300 місць) — восьмигранне приміщення, увінчане скляним куполом. Навколо залу містяться численні робочі кімнати. Осн. мотив у рішенні фасадів — розміщені між *ризалітами* колонади стилізованого *корінфського ордеру*. Шестиколонний *портик*, *фронтон* з рельєфним зображенням Держ. герба України надають гол. фасаду урочистості. Зовні споруда витримана в світлих тонах внаслідок застосування для стін світлого каменю. З цими тонами контрастує темний цоколь з полірованого лабрадориту. В інтер'єрі вестибюля і гол. фойє арх-ра органічно поєднуються з монумент. живописом плафону роботи В. С. і Б. В. Щербаків. Різні види природного і штучного мармуру, цінні породи дерева, мідь, бронза, інкруста-

П. П. Вершигора.

Л. І. Вершиніна.

ція з дерева; орнамент у дереві й гіпсі, що значною мірою відображає укр. нар. мотиви, й живопис створили цілісний ансамбль інтер'єра. 1949 за проектом В. Г. Заболотного до будинку було прибудовано напівкруглий корпус. 1985 перед гол. фасадом встановлено чотири алегоричні скульпт. композиції, які уособлюють науку, промисловість, сільс. г-во й мист-во (скульптор В. І. Зноба, арх. Н. Б. Чмутіна).

Лит.: Грачова А. М. Архітектор Володимир Гнатович Заболотний. К., 1967; Грачова А. М. Архітектурно-художні пам'ятки України. Будинки Верховної Ради УРСР. К., 1966; Всесвітня історія архітектури, т. 12, кн. 1, М., 1975.

А. М. Грачова

ВЕРЦІНСЬКИЙ (Wierciński) Едмунд (19.II 1899, Юргув, тепер Польща — 13.IX 1955, Варшава) — польс. актор, режисер, педагог і театр. діяч. 1921—55 (з перервою) працював у т-рах Польщі. 1930—32, 1936, 1939 у м. польс. театрі у Львові здійснив вистави: «Гамлет», «Дванадцять ніч», «Сон літньої ночі» У. Шекспіра, «Справа Дантона» С. Піш-бішевського, «Справа Дрейфуса» Г. Рефша і В. Герца, «Дурний Яків» Т. Рігнера, «Чорне гетто» Ю. О'Ніла, «Літо в Ноані» Я. Івашкевича, «Захист Ксантипи» А. Морштина. А з *Мазепа*.

ВЕРШИГОРА Петро Петрович [3 (16). V 1905, с. Севериновка, тепер Молдова — 27.III 1963, Москва] — російський письменник, кінорежисер, драматург, генерал-майор, Герой Рад. Союзу (1944). Закінчив 1930 Одес. консерваторію. 1930—33 працював в Одес. держдрамі (1930 грав роль Звягінцева в п'єсі «Постріл» О. Безименського). 1938—41 — актор і режисер Київ. кіностудії худож. фільмів, де 1938 створив документальну кінострічку «Буріководи України». Вив у документ. матеріал худож. сцени. У фільмі багато укр. пісень. 1941—45 — заступник командира розвідки партизан. з'єднання С. А. Ковпака, командир Першої партизан. дивізії (1943). В 1947—54 — викладач Академії Генштабу. Автор документ. худож. творів «Люди з чистою совістю» (1946; Держ. премія СРСР, 1947), «Карпатський рейд» (1950), «Рейд на Сан і Віслу» (1959), зб. новел та ін. Написав кілька п'єс для театру і радіо, зокрема драму-епіпопею «Люди з чистою совістю» (1949; Львів. ТЮГ). Твори В. перекладено укр. мовою, поставлено в театрах, на телебаченні і радіо.

Л. І. Баран.
ВЕРШИЛОВ Борис Ілліч [25.III (6.IV) 1893 — 26.XII 1957, Москва] — рос. режисер, засл. арт. РРФСР з 1948. Учень Є. Б. Вахтангова. Працював у 2-й студії МХАТу (1919—24), у МААТі (1924—30), Театрі ім. К. С. Станіславського (1926—30, 1937—39) в Москві. 1930—37 в Києві очолював євр. театр, театр рос. драми, ставив спектаклі в театрі Червоної Армії, ТЮГу, вів пед.

роботу. Вистави в київ. театрах: «Синій птах» М. Метерлінка (1934), «Далеке» О. Афіногенова, «Пугачовщина» (обидві — 1936), «На березі Неві» (1937) К. Треньова.

О. Ф. Степаненко.

ВЕРШИНІН Рафаїл Степанович (30.X 1931, село Руський Кукмор Медведєвського р-ну Марій Ел) — військовий диригент, підполковник, засл. арт. Бурят. АРСР з 1963, засл. діяч мист. УРСР з 1969, засл. діяч культури ПНР з 1975, нар. арт. РРФСР з 1980. Закінчив 1955 Ін-т військ. диригентів у Москві. 1955—62 — диригент військ. оркестрів і ансамблів, зокрема 1965—69 — Одес. військ. округу. З 1986 — викладач ф-ту військ. диригентів при Моск. консерваторії. Автор хорів, пісень, обробок нар. пісень. А. І. Кузьменко.

ВЕРШИНІНА Людмила Іванівна (22.I 1928, Дніпропетровськ) — укр. і рос. актриса, нар. арт. УРСР з 1977. Закінчила 1948 Дніпроп. театр. уч-ще. Працювала в Дніпроп. (1948—55), Львів. (1955—58) укр. драм. театрах. З 1958 — у Дніпроп. рос. драм. театрі. Створила образи сильних, вольових, пристрасних жінок у класич. і сучас. репертуарі: Моніка («І один у полі воїн» за Ю. Дольд-Михайликом), Меланія («Єгор Буличов та інші» М. Горького), Віриня («Віриня» за Л. Сейфулліною), Клеопатра («Антоній і Клеопатра» У. Шекспіра), матінка Кураж («Матінка Кураж та її діти» Б. Брехта). Серед кращих комедійних ролей — Мотя (17, до записання) М. Зарудного), Анна Андріївна («Ревізор» М. Гоголя), Єржі («Прокинься і спивай» М. Дьярфаша).

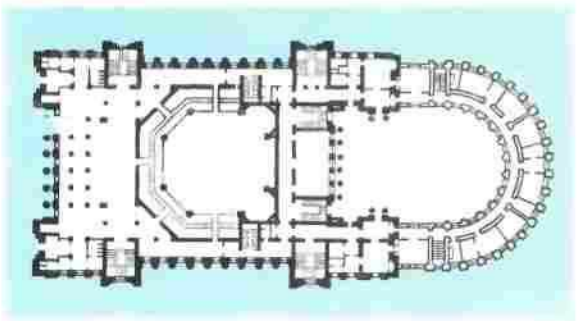
І. М. Довгучова.

ВЕРЬОВКА Григорій Гурийович [13 (25).XII 1895, м. Березна, тепер смт Черніг. обл. — 21.X 1964, Київ] — укр. хоровий диригент, композитор, педагог, муз.-громад. діяч, нар. арт. УРСР з 1960. Навчався в Муз.-драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка в Києві (1918—22 в класі теорії та композиції Б. А. Яворського); 1933 закінчив екстерном клас диригування О. І. Орлова. З 1919 — керівник самодіяльних робітн. хорів (один з них 1921 об'єднано з хором П. Г. Тичини в капелу-студію ім. М. Д. Леонтовича), 1935—41 — капели з-ду «Більшовик» (всі — в Києві), 1941—43 — жін. ансамблю Будинку Червоної Армії (Уфа).

Організатор (1943), худож. керівник і гол. диригент (до 1964) Українського народного хору (з 1965 — ім. Г. Г. Верьовки). Керував навч. хорами, викладав хорові дисципліни в Нар. консерваторії (1919—23), Муз.-драм. ін-ті ім. М. В. Лисенка (1923—27), 5-й муз. профес. школі (1925—31; був також її керівником), Першому муз.-театр. технікумі (1931—34), муз. уч-щі (1934—41), Київ. консерваторії (1934—41, 1943—64) та Башк.

Верховної Ради України будинок у Києві. 1936—39. Арх. В. Г. Заболотний. Засадний вигляд та план.

відділенні Моск. консерваторії (1941—43). В 1941—45 — наук. співробітник АН УРСР (Уфа, Москва, Київ). 1948—52 — голова правління СКУ. Серед учнів — Л. М. Венедиктов, В. А. Дженков, І. М. Дуппол, П. І. Муравський, Г. Ф. Таранченко. В. — автор понад 200 муз. творів різних жанрів, інтонаційно тісно пов'язаних з укр. нар. мелосом. Серед них: «П'ять народних пісень» (1929) та «Вулична інтермедія» для симф. оркестру (1930), музика до драми «Назар Стодоля» Т. Шевченка (1941), соната для скрипки та фп. (1932), кантати «Дума про Леніна» (1957), «Ми ковалі своєї долі» (1961), хори, вокал, ансамблі та романси на слова Т. Шевченка, І. Франка, М. Рильського, О. Туманяна та ін.

Йому належать обробки укр., рос., польс. та ін. нар. пісень для хору, голосу з фп., у т. ч. революц. пісень «Карманьола», «Вперед, народе, йди» (обидві — 1921), «Сміло вперед» (1922). Масові пісні В.: «Пісня комсомольців» (1921, сл. П. Тичини), «Ой чого ти, земле, молодіти стала» (1936, сл. народні), «Ой як стало зелено» (1936, сл. В. Бичка), «Клятва» (1942, сл. М. Бажана), «Комсомольці, вперед» (1948, сл. П. Воронька), «Шахтарочка» (1955, сл. С. Воскресенка). 1971—80 вийшло зібрання творів В. в 6 томах. Ряд статей присвятив проблемам розвитку муз. мист-ва, диригентського мистецтва, творчості М. Д. Леонтовича. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1968. В Києві на будинку, де жив В., 1970 відкрито мемор. дошку (скульптор Е. М. Фридман; він же автор надгробку В. на Байковому кладовищі в Києві).

Лит.: Яценко А., Григорій Гурієвич Верьовка, К., 1963; Григорій Верьовка (Співач). К., 1972. Т. Д. Голіко.

ВЕРЬОВКІН Микола Миколайович (1877, Петербург — після 1917) — рос. архітектор. Навчався 1896—1901 в петерб. Ін-ті цивільних інженерів. Представник історизму. Працював у петерб. страховому т-ві «Саламандра». Брав участь у конкурсі на проект прибуткового будинку «Саламандра» у Харкові, керував його буд-вом (1914—16), додав до проекту скульпт. картуші, фігури. П. І. Романов.

ВЕРЬОВКІН Олександр Васильович (29.V 1941, Москва) — військ. диригент, заслужений артист УРСР з 1984. Закінчив 1966 факультет військ. диригентів при Моск. консерваторії. 1966—79 — диригент оркестрів військ. частин, 1979—86 — начальник оркестрової служби Київ. військ. округу, 1986—91 — Пд. групи рад. військ. З 1991 — викладач Київ. ін-ту культури.

А. І. Кузьменко.
ВЕСЕЛИЙ Євген Іванович (2.XII 1942, с. Горки-2 Моск. обл.) — укр. скрипаль, засл. артист УРСР з 1977. Закінчив 1970 Київ.

Г. Г. Верьовка.

консерваторію. З 1969 — артист Держ. оркестру нар. інструментів України.

ВЕСЕЛИЙ Самсон Васильович (Цар; 2-а пол. 19 — поч. 20 ст.) — укр. лірник. Жив у с. Балках (тепер Черніг. обл.). Учасник 12-го Археол. з'їзду в Харкові (1902). В репертуарі: 5 дум («Три брати Самарські», «Маруся Богуславка», «Про вдову і трьох синів», «Про брата і сестру», «Про Олексія Поповича»), укр. родинно-побут. пісні, канти, псалми, бл. 20 укр. нар. танц. награвшів (у т. ч. «Тетяна» з примовками) та ін.

Лит.: Колесса Ф. М. Мелодії українських народних дум. В кн.: Матеріали до української етнології. Т. 14. Львів, 1913; Хоткевич Г. М. Воспоминания о моих встречах со слепыми. В кн.: Хоткевич Г. М. Твори. Т. 1. К., 1966.

Б. М. Желанський.
«ВЕСЕЛИЙ ЖАРТ» — естрадний театр. Працював 1915—16 в Києві під керівництвом І. І. Ковалевського та М. І. Вільшанського. У трупі: Є. М. Захарчук, С. А. Стаднікова та ін.

ВЕСЕЛИЙ КУТ — село Тальнівського р-ну Черкас. обл., поблизу якого 1975—81, 1984—87 було досліджено (О. В. Цвек) одне з ранніх великих поселень сх. ареалу трипільської культури (на межі 4-го і 3-го тис. до н. е.). Забудова поселення — кругова. Житлові споруди — одноповерхові, переважно двокамерні будівлі. Знайдено знаряддя праці, предмети побуту та прикраси. Тут виготовляли ліпну кераміку різних форм (кратери, кубки, миски). Переважає посуд із заглибленим спіральним орнаментом, заповненим білою пастою. В декорі відображено аграрну символіку, міф про дихо володарок неба, поширений серед населення цього району. Особливістю пам'яток є обмежене застосування антропоморфної і поширення зооморфної (кабан, ведмідь, риба) пластики. Знахідки: посуд, міди прикраси, що свідчать про контакти населення цього ареалу з племенами лендельської культури. Матеріали з розкопок поселення зберігаються в Ін-ті археології АН України.

Лит.: Цвек О. В. Особливості формування східного регіону трипільсько-кукутської спільності. «Археологія», 1985, № 51. О. В. Цвек.

«ВЕСЕЛИЙ ПРОЛЕТАР» — укр. естрадний театр малих форм. Засн. 1927 в Харкові як художньо-методологічне майстерня по керівництву самодіяльними і напівпрофес. колективами цього жанру. У трупі театру ввійшли молоді актори «Березоля» і випускники Харків. муз.-драм. ін-ту. Худож. керівник — Я. А. Бортник. Постійну творчу допомогу «В. п.» надавали Лесь Курбас, Б. О. Балабан, М. М. Крушельницький, В. Г. Меллер, Д. Л. Клебанов, Ю. С. Мейтис. Вистави: «Калубний оляд» (1927; зіграна на відкритті театру), «Шпана» В. М. Ярошенка (1927; перенесена з «Березоля»), «Чвар» В. Ардова та Л. Нікуліна

(1928), «Пригоди» за В. Стефаніком, М. Левицьким, Останом Вишнею (1928). З виставами О. Безименського «Спокійно — знімаю» (поставлена за принципом фоторепортажу) та «Постріл» (в якій використано прийоми живої газети) театр брав участь у Всесоюз. олімпіаді нац. театр. у Москві (1930). За зразком «В. п.» були створені театри в Одесі, Києві, Полтаві, Луганську. Існував до 1933.

Лит.: Геє С. Український государственный театр малых форм «Веселый пролетар». Х., 1930; Казимиров О. А. Народный театр политической агитации. К., 1977. І. С. Ігтель.

ВЕСЕЛИНІВКА (до 1946 — Скопці) — село Баршівського р-ну Київ. обл., осередок ткацтва, вишивки, декор. розпису. Засн. у кін. 16 ст. 1910—16 у В. працювала навч.-показова килимарська майстерня, яку заснувала А. В. Семіградова. Керівник майстерні — художниця Є. І. Прибилюська, інструктор ткацтва — Н. О. Залозна. Тут створювали килими з рослинними візерунками теплих червоних кольорів на чорному тлі та вишивки традиційні для Переяславщини. Орнамент вишивок — рослинний та геометризований, техніки — хрестик, вирізування, мережка, полтав. гладь. Вишивки виконували за ескізами А. В. Семіградової, Є. І. Прибилюської, пізніше — Г. Ф. Собачко-Шостак. Вироби експонувались на виставках у Петербурзі, Парижі, Києві (всі — 1913), Берліні (1914), Москві (1915).

У 20-х рр. за малюнками Г. Ф. Собачко-Шостак у В. виконували вишивки на замовлення «Текстильхудожекспорту» (Київ). У 30-х рр. В. — один із значних осередків худож. промислів. Його кращі майстрині були запрошені 1935 до роботи в Київ. Центральних експериментальних майстернях при ДМУОМ. Килимарниці Н. Ю. Волк, Г. Є. Сависько, М. Х. Щур, Є. Ф. Левченко (Іванець), Г. Ф. Бурик, Г. Й. Джурга, Г. Ю. Дербиболот виконували килими за ескізами профес. художників (зокрема, І. І. Пагалки, Д. М. Шавицька). За малюнками Г. Ф. Собачко-Шостак та П. І. Власенко було виконано декор. вишивки, панно і килими. До 1941 у В. діяла школа-майстерня худож. вишивки та килимарства, де навчалися килимарниці А. С. Сафонова (Собачко), Г. С. Бойко, Т. В. Кібзуй. В повоєнний час майстрині В. працюють у Барішні, філії Київ. ХВО ім. Т. Г. Шевченка. Ескізи для вишивок створюють Г. К. Цибульова, З. Г. Сависько, М. К. Царенко, для килимів — М. М. Павлюк. Серед вишивальниць — М. П. Воловик, З. Ю. Дроботенко. Твори зберігаються у ДМУНАМ та ін. У В. — городище 12—13 ст.

Г. А. Мещеряков.

«ВЕСЕЛКА» — вид-во дит. а-ри в Києві. Засн. 1934 як Дитвидав УРСР. У 1941—56 не діяло.

Сучасна назва — з 1964. У вид-ві, крім худож. творів для дошкільнят, школярів молодшого і серед. віку та старшокласників, виходить наук.-популярна л-ра з питань мист-ва, зокрема нарис про життя і творчість видатних укр. акторів (М. К. Заньковецької, А. М. Бучми та ін.), про музику та укр. нар. інструменти («Граї, музики!» Є. Бобровникова, 1963; «Поговоримо про музику» Г. Левашової, 1967; «Про трьох китів та інші цікаві речі» Д. Кабалецького, 1980), про історію кіно і створення кінофільмів («За екраном» А. Ляшенка, 1961; «Фільми про найдорожче», 1967, та «Ілля на екрані», 1968, обидва — Ю. Косача; «Як народилося кіно», 1966, «Таємниця білого екрана», 1970, «Золоті сторінки кіно», 1978, «Книга про кіно», 1987, всі — Б. Крижанівського); про нар. декор. мист-во, живопис України («Невичерпна скарбниця» М. Ратушного, 1960; «Прекрасне живе вічно» І. Волошина, 1961; «Сонячні барви» Н. Кочережко, 1978; «Доли шедєврів» А. Варшавського, 1988; «Чари верховинської кінки» В. Качкана, «Скарби України» Д. Степовика, обидва — 1990); з історії арх-ри («Сторінки каміння і дерева» О. Кристєвої та А. Ахрінова, 1970, перекл. з болг.; «Сім чудес світу» В. Замаровського, 1972, перекл. з словац.) та ін. Публікуються збірки драм. творів класич. і сучас. л-ри, інсценізацій для самодіяльних драм. гуртків («Ляльковий театр», 1936); текстів пісень з нотами («Співа-ночка», 1962, «Чом, чом, земле моя», «Ой радуйся, земле», обидві — 1990). У серії «Творчість юних» вміщуються роботи учнів муз. і худож. шкіл України. У різні часи видання «В.» оформляли художники В. І. Касія, А. І. Резниченко, А. Д. Базилевич, М. Г. Дерев'як, Н. Й. Лопухова, В. В. Полтавець, О. Г. Павловська, М. О. Примаченко, В. І. Юрчишин, О. Н. Яблонська та ін. На біснєлі дитячої кінки в Братиславі 1971 художник В. В. Голубович за ілюстрації до укр. нар. казки «Два півники» нагороджений «Золотим яблуком», а на Міжнар. виставці кінки в Лейпцигу 1977 — бронзовою медаллю. Художники Г. В. Якутович, О. А. Івахненко, М. А. Стороженко за худож. оформлення кінки, виданих «В.», удостоєні Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка. «В.» нагороджено орденом Дружби народів (1984) та Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1969).

Літ.: Республіканська виставка Художників «Веселля» — дитям. Каталог. К., 1979; «Веселля» — дитям. Бібліографічний покажчик дитячої літератури. 1934—1984. К., 1985.

Я. П. Гоин.
«ВЕСЕЛКА» — укр. пересувний муз. театр. Дієв 1934—36 на Зх. Україні (базувався у Львові). У складі театру: Н. М. Горницький (директор, режисер і со-

ліст), Є. О. Цісик (диригент оркестру), актори І. А. Коссакова, О. І. Кульчицька, Г. П. Цісикова, В. М. Мельник та ін. У репертуарі — муз. вистави, концерти, до програми яких включали одно- чи двоактні п'єси, скетчи, гуморески. Вистави: «Наташка Полтавка» і «Чорноморці» М. Лисенка, «Циганський барон» і «Весела війна» Й. Штрауса, «Циганська любов» і «Паганіні» Ф. Легара, «Орфей у пеклі» Ж. Оффенбаха, «Троянда Стамбула» А. Фалля.

П. К. Медведик.
«ВЕСЕЛКА» — ансамбль нар. музики Білгород-Дністровського міськ. палацу культури ім. Т. Г. Шевченка (Одес. обл.). Засн. 1972. З 1977 — народний самодіяльний. У складі оркестру нар. інструменти: цимбали, кобзи, бандури, окарини, сопілки та ін. Учасник міжнар. фестивалю Придунайських країн (Югославія, 1976). В репертуарі — укр., рос., болгар., польські нар. пісні, твори сучас. композиторів.

В. П. Подкіпаєв.
«ВЕСЕЛКА» — ансамбль танцю. Ств. 1946 при Старобільському районному будинку культури (Луган. обл.). З 1964 — народний самодіяльний. Керівник — Н. В. Сушинська (з 1962). В репертуарі: хореогр. композиції «Українська сюїта», «Балада про синів», «Російський сувенір», укр. нар. танці «Рогоза», «Чорбівські підківки», танці народів зарубіж. країн. Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів і оглядів нар. творчості. Гастролю в Болгарії.

О. В. Рутковська.
«ВЕСЕЛКА» — ансамбль танцю. Засн. 1947 при Долинському районному будинку культури Івано-Фр. обл. З 1967 — народний самодіяльний. Репертуар складається з кращих зразків прикарпатської, зокрема бойківської і покутської, нар. хореографії. Танці «Голубка», «Півторак», «Вишківський веселля», «Долинський дрибонький», «Козак» колектив записав у селах області. Засновник ансамблю — засл. працівник культури УРСР А. Зібаровська. «В.» — лауреат міжнар. фольклор. фестивалю у Закопане (Польща, 1976; найвища нагорода — «Золотий топірець»), слов'ян. фольклору «Червона ружа» в Руському Керестурі (Югославія, 1978), фольклорних колективів у Наусі (Греція, 1978). Гастролю в Польщі, Румунії, Німеччині.

О. В. Рутковська.
«ВЕСЕЛКА» — ансамбль танцю. Ств. 1952 при Хмельницькому міськ. будинку культури. З 1963 — народний самодіяльний. Керівник — засл. працівник культури УРСР Ю. Климчук. У репертуарі: нар. танці Поділля, хореогр. композиції на сучас. теми та на фольклор. матеріали різних народів. Учасник міжнар. фольклор. фестивалю в Голландії (1979), фестивалю самодіяльної худож. творчості країн соціалістич. співдружності (прохо-

див в НДР, Польщі, Чехо-Словаччині, 1980). Гастролювала також у Бельгії, Болгарії, Угорщині, Польщі, Німеччині.

О. В. Рутковська.
«ВЕСЕЛКА» — ансамбль танцю. Ств. 1961 при Костопільському районному будинку культури Рівнен. обл. З 1967 — народний самодіяльний. В репертуарі — укр. народні танці, танці ін. народів. Гастролю в Угорщині, 1976.

А. А. Кашинський.
«ВЕСЕЛКА» — укр. самодіяльний танц. ансамбль у Сіднеї (Австралія). Засн. 1965 як дитячий ансамбль. З часу заснування худож. керівник — Н. Солошенко-Гиривська, адм. керівник — І. Жестовський. Пізніше до складу включено дорослу групу. Існує переважно на кошти укр. громади міста. У репертуарі — укр. нар. танці. «В.» — постійний переможець Весняного (з 1969) та Міжнац. фольклор. (з 1977) фестивалів, учасник щорічних карнавалів (всі — у Сіднеї). Гастролює по Австралії. 1985 — гастролі у Канаді і США, де «В.» разом з укр. хором «Чайка» (Мельбурн) були єдиними укр. худож. колективами, які виступили у Будинку ООН в Нью-Йорку з нагоди 40-річчя цієї міжнар. орг-ції. 1990 — перші гастролю на Україні (Київ, Луцьк, Івано-Франківськ, Тернопіль, Львів).

О. М. Базилівський.
ВЕСЕЛОВИЧ (Веселовський) Хома (Тимофій: ? — ?) — укр. живописець кін. 17 ст. Працював у м. Жовків (тепер Львівської області). У міськ. архіві за 1693—94 значиться як «королівський маляр». Йому приписують натруний «Портрет митрополита Досифея» (бл. 1693).

Літ.: Свенцицька В. Словник жовківських майстрів живопису та різьби. «Українське мистецтвознавство», 1967, к. 1.

ВЕСЕЛОВСЬКИЙ (? — ?) — укр. співак і бандурист 17 ст. 1693—94 служив у польс. королівській капелі.

ВЕСЕЛОВСЬКИЙ Микола Іванович [12 (24).XІ 1848, Москва — 30.III 1918, Петроград] — рос. археолог, сходознавець, членкор. Петерб. АН з 1914. Закінчив 1873 Петерб. ун-т, з 1884 — його професор. Один з керівників Археол. комісії та рос. археологіч. товариства в Петербурзі. Проводив розкопки старод. городищ на тер. Сєвер. Азії, курганів, у т. ч. на тер. України (Солоха, Чмирева могила, обидва — в Кам'янсько-Дніпровському р-ні Запоріж. обл.). 1890—91 вперше дослідив наскельні зображення Кам'яної могили. Значну кількість наук. праць присвячено мист-ву Пн. Причорномор'я.

В. В. Шлейх.
«ВЕСЕННІЕ ЗОРИ» («Весняні зорі») — щомісячний літ., мистецький і наук. журнал. Видавався у Чернігові в січні — квітні 1911. Вміщували теор. мистецтвознавчі статті, філос. та психол. етюди, коряжкі повідомлення під рубрикою «Серед жер-

ців мистецтва». Значну увагу приділяли публікаціям про творчість укр. і рос. письменників, акторів, композиторів, художників, зокрема велике місце було відведено огляду пересувної виставки, де були представлені твори В. Є. Маковського, М. К. Пимоненка, І. Ю. Рєпіна, Г. Г. Мясоедова, В. Д. Полєнова та ін. Н. М. Сидоренко.

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ (у Карпатах — «ладкання») — жанр нар. пісн., функціонально пов'язаний з обрядом весілля. На Україні В. п. співають жіночі (свахи з боку молодого та молоді) і дівочі (дружки молоді і світлики молодого) хори. У тих місцевостях, де весілля має невелику кількість обрядових дій, В. п. співають переважно свахи (зокрема, на правобережжі Дністра). Хори коментують події, виступають від імені молоді, молодого, їхніх родичів, підказують дії та вчинки розпорядникам і учасникам обряду, вступають між собою у т. з. передирки, «боронячи» інтереси своїх родів. Багатоскладовий характер весільного обряду зумовив розшарування жанру В. п. на ряд субжанрів, кожний з яких відповідає певній обрядовій дії. Так, весільний обряд на Центр. Україні найрозвинутіший серед обрядів ін. регіонів України, розрахований щонайменше на 3—4 дні, включає дії, які супроводяться певними піснями: молодда-запрошує дружок, а молодий — світилок і бояр («Що в садочку голубець гуде»); плетуть для молоді вінок («Ой через сінички»; квітчають гільце («А де тес гільце волосся»); запрошують весільних гостей («Ой ясне сонечко вгору йде»); печуть коровай («Та говори коровай»); дівч-вечір — молодда встанне серед подруг («А в нас тепер дівч-вечір»); молодду вибирають до шлюбу, розчісують косу («Ой брат сестрицю розпліта»); поїзд молодого до молоді («Як налінуло сімсот голубів»); посад («Ой глянь, мати, да й на мій посад»); покривають молодду, завивають у намітку («Покриванка плаче»); молодда в домі молодого («Тобі, мати, не журитися»); понедікування, перезва, коли рід молоді відвідує молодого подружжя («Ми до тебе, Галочко, ідемо»). Зародження жанру В. п. сягає епохи неоліту, часу існування парної сім'ї; остаточно його формування відбувалося протягом I-го тис. н. е. Підставою для такого твердження є схожість В. п. (особливо типів мелодики) різних слов'ян. народів. Укр. В. п. містять два шари інформації: індоєвроп.-давньослов'янський та власне, укр. національний, який увібрав заг.-нар. риси і регіональні прикмети в структурі обряду, образному ладі, ритмо-мелодичні пісень. Давні зразки жанру споріднені з календарно-обрядовими піснями: мають ри-

си *речитативу*, невеликий звуковисотний обсяг мелодії, здебільшого унісонне виконання. Співають В. п. гучним звуком, а подекуди (зокрема, на Поліссі) закінчують вигуком «Гу!» (т. з. гуканки), що вказує на магично-утилітарні стимули їх виникнення і розвитку.

Що субітка да неділька,
як один день,
захворала да донечка
на весь тиждень. Гу!

Протягом останніх століть В. п. збагатилися більш розвиненими лірич., жартиливими, танц. наспівами. В них почало проникати багатоголосся. В кожній місцевості побутує переважно 2—4 весільні наспіви (деінде більше), які виконують у багатьох текстових варіантах. В. п. бувають урочистими, святковими, журливими тощо. Вони містять різну інформацію істор. змісту: згадки про давні звичаї парного шлюбу (мотиви протистояння двох родів, «продаж» молоді), прикмети матріархату (провідна роль роду молоді), язичницького світогляду (весільне гільце, вінок як залишки культу рослин та поклоніння сонцю). Звучали в піснях і теми тяжкої жін. долі, свавілля чоловіка, розрахунків родичів. Епоха Київ. Русі відбилася у В. п. сюжетами «оборони замків», назвами весільних чинів (князь — молодий, княгиня — молода, бояри, весільна дружина). Тексти В. п. багаті на символіку («зозуля» — наречена, «калина» — дівоча честь), порівняння, епітети, пестливу лексику («калінонька красна», «квіточка рясна»), персоніфікацію явищ природи і предметів побуту:

Наша піч регоче,
Коровайю хоче,
А припічок усміхається,
Коровайю сподівається.

В. п. використано у сучас. обряді «Урочиста реєстрація шлюбу». Укр. В. п. записували З. Доленга-Ходаковський, В. Залеський, К. Ліпінський (здійснив 1833 найдавніший муз. запис В. п.), П. П. Чубинський, М. В. Лисенко, І. О. Демченко, В. М. Верховинець, І. І. Роздольський, Ф. М. Колесса, К. В. Квітка, Г. Т. Тандюра. У повоєнні роки — співробітники *Мистецтвознавства, фольклористики та етнології інституту ім. М. Т. Рильського АН України*. Серед авторів обробок В. п. (для академ. хору) — М. В. Лисенко (зб. «Весілля», вид. 1903), К. Г. Стеценко («Ой на річці, на Дунаї»), М. Д. Леонтович («Ой гай, мати, гай»), Ф. М. і М. Ф. Колесси та ін. В. п. використано, зокрема, в опері «Наймичка» М. Вериківського.

Весільна тема відображена у творчості художників І. К. Айвазовського («Весілля на Україні»), В. Є. Маковського («Дівч-вечір»), М. К. Пимоненка («Викуп молоді»), «Весілля в Київській губернії», «Сватів» та ін.

Літ.: Українське весілля. (3 голосами).

Записав Ів. Демченко. Одеса. 1905; Пісні Яваски Зуїхи. Записав Гнат Тандюра. К., 1965; Весілля, кн. 1—2. К., 1970; Весілляні пісні, кн. 1—2. К., 1982.

А. І. Іваніцький.

ВЕСКЕ Тамара Яківна [19.IV] (1.IV) 1914, Таллінн] — укр. муз. діяч, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1979. Закінчила 1949 Харків. консерваторію (клас М. Г. Михайлова-Сидорова). 1949—52 — викладач і директор Харків. муз. уч-ща, з 1952 — викладач, заст. директора Харків. консерваторії (з 1963 — Харків. ін-т мист-в), з 1968 — зав. кафедрою сольного співу, з 1980 — професор. Серед учнів — Ю. Й. Богатиков, Л. В. Сергієнко, Н. О. Ткаченко, В. Я. Третяк, Г. А. Ципола, О. А. Востряков, В. М. Гришин, А. Г. Гроза, В. І. Підсадний, А. Е. Родилова, Л. Я. Серова, нар. арт. РРФСР Ю. А. Гло-вацький.

Літ.: Цуркан Л. 1 труд. і натхнення. «Музика», 1984, № 2.

ВЕСКАЯРОВ Петро Юхимович [28.V (10.VI) 1911, м. Тальне, тепер Черкас. обл.] — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1973. Працював 1932—40 у Черкас., 1946—59 — у Волин. укр. муз.-драм. театрах, 1959—82 — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Серед ролей: в театрі — Микола Задорожний («Украдене щастя» І. Франка), Командор («Камінний господар» Лесі Українки), Часник, Платон Кречет («В степах України»), «Платон Кречет» О. Корнійчука, Городничий («Ревізор» М. Гоголя), Монтанеллі («Овід» Е. Войнич); в кіно — Панас Голуб («Іванна», 1960), дід Петрія («Олекса Довбуш», 1960), дядько Лев («Лісова пісня», 1961), Рижков («Гадюка», 1966), Будулай («Цигани», 1967), Дорош та Ректор бурси («Вій», 1967), Костас («Падаючий іній», 1969) та ін. 1964—86 на Укр. телебаченні вів передачу «На добраніч, діти» (дід Панас).

«ВЕСНА» — самодіяльний ансамбль пісні і танцю. Засн. 1972 при Кіровоград. міськ. будинку культури ім. І. С. Компанійця. З 1977 — народний самодіяльний. У репертуарі: веснянки, купальські хороводи, весільні танці, ігри, побудовані на фольклорі Кіровоградщини.

«В.» — лауреат міжнар. фестивалів пісні і танцю в Зеленій Гурі (Польща, 1974), фольклорних колективів у Бірмінгемі (Англія, 1978), Каустінені (Фінляндія, 1989), Іспанії (1990). Гастролює у Голландії.

О. В. Рутковська.

«ВЕСНІВКА» — укр. жін. хор у Торонто (Канада). Ств. 1965. Засновник і диригент — К. Зорич-Кондрацька. В репертуарі — укр. нар. пісні, культова музика, твори укр. і зарубіж. композиторів. Гастролює у ряді країн світу; 1991 — вперше на Україні. **ВЕСНІНІ** — рос. архітектори, брати. Працювали в творчій співдружності. Засновники *Об'єднання сучасних архітекторів (ОСА, з 1925)*, громад. діячі.

Леонід Олександрович В. [28. XI (10.XII) 1880, Нижній Новгород — 8.X 1933, Москва]. Закінчив 1909 петерб. АМ. Професор Моск. вищого тех. уч-ща (1923—31) і Моск. архіт. ін-ту (1932—33). Проекти переважно в галузі містобудування. Віктор Олександрович В. [28.III (9. IV) 1882, м. Юр'євець, тепер Иван. обл. — 17.IX 1950, Москва] — академік АН СРСР з 1943, засновник і перший президент АА СРСР (1939—49). Навчався 1901—12 в Ін-ті цивільних інженерів у Петербурзі. Професор Моск. вищого тех. уч-ща (1923—31), моск. ВХУТЕМАСу — ВХУТЕІНу (1921—30). Автор архіт. комплексу *Дніпрогесу* (1927—32; у співавторстві з С. Г. Андрієвським, Г. М. Орловим та ін.) і частини забудови Запоріжжя (1928—30, у співавторстві). Олександр Олександрович В. [16 (28).V 1883, м. Юр'євець — 7.XI 1959, Москва]. Навчався 1901—12 в Ін-ті цивільних інженерів у Петербурзі. Голова ОСА (1925—31). Викладав у ВХУТЕМАСі — ВХУТЕІНі (1921—30) і Моск. архіт. ін-ті (до 1936). Відомий як теоретик арх-ри і театр. художник. З 1923 В. створювали колективні проекти, очолюючи напрям конструктивізму і приділяючи особливу увагу виявленню естетич. можливостей нових конструкцій і матеріалів, функціональним вимогам споруд. Серед творчих праць В. на Україні — конкурсні проекти залізничного вокзалу в Києві (1928), будинку проектів та театру у Харкові (обидва — 1930), Урядової площі (тепер Михайлівська пл. в Києві, 1934, два варіанти).

Лит.: Пам'яті В. О. Весніна. «Вісник Академії архітектури УРСР», 1950, № 3; Ильин М. А. Веснины. М., 1960.

В. Є. Ясієвич.

ВЕСНІНСЬКИЙ Іван Дем'янович (? — ?) — укр. художник 18 ст. Значковий товариш Ніжинського полку. Розписував іконостас Спаського собору в Ніжині (бл. 1767; переписаний 1852 Ф. Кононовим).

Лит.: Жолтовський П. В. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

«ВЕСНЯНИЙ ТЕАТР». Відкрився в березні 1918 в Одесі як Театр малої драми, оперети і худож. ескізів за ініціативою О. М. Толстого, який очолював у ньому літ. частину. До складу трупи входили Ю. Е. Озаровський (гол. режисер), П. Б. Зенкевич (зав. муз. частиною), В. М. Мюллер (гол. художник), актори М. А. Ляров, Ю. А. Ракітін, К. М. Роцина-Інсарова. В репертуарі: «Мандрівник» А. Майкова, «Провінціалка» І. Тургенєва, «Хто брат, хто сестра» О. Грибоведа та П. Вяземського, хореогр. етюд «Душа троянди» (за М. Фокіним). Існував до літа 1919.

В. В. Голова, Г. Д. Зленко.
ВЕСНЯНКА (гаївка, гагілка — на Поділлі, в Галичині; рогулька, рогуленка — на Волині) — жанр сх.-слов'ян. календарно-обрядових пісень. функціонально по-

в'язаний з початком весняних польових робіт. Виникла в общинно-родовому суспільстві, побутує до нашого часу. Давні В., пов'язані з анімістичними віруваннями, землеробським культом, відображають прагнення людини умилювати природу і забезпечити добрий урожай. У фольклор. побутуванні В. позначені синкретизмом слова, музики і танцю. Почасти виконання їх має інсценізований, ігровий характер («При долині мак», «Ой, ой, ой бідна ж моя та голубонька»). Мелодика давніх В. (у т. ч. українських) характеризується речитативністю, невеликим звуковим обсягом, часто опорою на пентатоніку (в т. ч. антемітоніку), оліготоніку, побудована на варіюванні лаконічної вихідної поспівки («А шум ходить», «Ой, ну, ну, ну заплітати шуму»), інтонаційно споріднена з мелодіями ін. календарно-обрядових (у т. ч. колядок, волочечних) і давніх весільних пісень. З часом спостерігається посилення лірич. начала, ускладнення будови В., розширення діапазону мелодій, що зумовлено взаємодією з пізнішими весільними («Ой як, як милого собі взяти», «Ой не рости, кропе», *протяжними піснями* («Сокіл, мамцю, сокіл»), *жартівливими піснями* («Ой летіло помело через наше село», «Ой козле, козле») та ін. Особливістю виконання багатьох В., зокрема тих, що побутують на укр.-рос.-білорус. пограниччі, є подовжене звучання передостаннього складу кожної строфи з пропуском або ледь чутним вимовлянням останнього складу й наступне «гукання» (вигуки «Гу!», «У!», «І!», «Уй!», «Ій!»). Ці «гуканки» є відбитком давніх магичних дій, що відбивали зв'язок людини з природою, залякування ворожих сил та ін. (дівочі перегукання на лоні природи тощо). Розрізняють дві групи В.: ті, що виконуються на зустрічі весни (найбільшою мірою відображають специфіку язичницьких обрядів, супроводяться магичними рухами та «гуканнями»; в давнину виконувалися у певний час та в певному місці — «Благослови, мати, весну закли-

кати», «Весна, весняночка, де твоя дочка паняночка»), і ті, що виконують протягом усього весняного періоду (тісно пов'язані з побутом, працею, відбивають мотиви родинного життя, кохання, в них подекуди відображено істор. персонажі — князь Роман, Журило). У В. цієї групи найвідчутніші мелодичні і тематичні зв'язки з ін. пісненими жанрами («А ми просо сіяли», «Подоланочка» та ін.).

В. широко використовували у своїй творчості укр. композитори М. В. Лисенко (зб. обробок нар. пісень «Веснянки»), М. Д. Леонтович (хорова обробка нар. пісні «Мак»), М. І. Вериківський (перша укр. рад. симф. сюїта «Веснянки»), В. М. Верховинець (зб. «Весняночки»), С. П. Людкевич (поема-фантазія «Веснянка»), Л. М. Ревуцький (2-га симфонія, «Три веснянки»), Б. М. Лятошинський (3-я симфонія, ч. 3), Л. В. Дичко (варіації для симф. оркестру «Веснянки», камерна кантата № 1 «Чотири пори року»), Я. Н. Лапинський (концерт № 3 «Веснянка» для баяна з симф. оркестром), В. В. Шумейко («П'ять веснянок» для бандури і сопілки) та ін.

Лит.: Дей О. І. Звичайно-обрядова поезія трудового року. В кн.: Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року. К., 1963; Гордійчук М. М. Українська радянська симфонічна музика. К., 1969; Земцовський І. Й. Мелодика календарних пісень. А., 1975; Правдюк О. А. Міжнародні зв'язки в музичному фольклорі. К., 1982.

О. А. Правдюк.

«ВЕСНЯНКА» — фольклорно-етногр. ансамбль пісні і танцю Київ. ун-ту. Ств. 1958. З 1961 — народний самодіяльний. Засновник і керівник колективу — народний артист України, кандидат геолого-мінералогіч. наук В. М. Нероденко. В репертуарі: укр. нар. пісні, танці, обряди, вокально-хореогр. композиції. «В.» — учасник міжнар. фестивалів мист-в у Македонії (Югославія, 1971), молоді СРСР — НДР (1983), фольклор. ансамблів у Фінляндії (1988), Днів України в Словаччині (1968), Днів Києва у Флоренції (Італія, 1970), Кракові (Польща, 1985), культур. програми Олімпіади-80 (Москва, 1980), Міжнар. конгресу славістів (Київ, 1983).

В. П. Подкопаєв.

ВЕСТЕРФЕЛЬД (Westervelt або Westerfeldt) Абрахам (? — 24 або

А. Вестерфельд.
Розгром козаками
хитовської флотилії
на Дніпрі.
Гравюра. 1651.

30.IV 1692, Роттердам) — голл. художник. Служив при дворі лит. гетьмана Януша Радзивілла. В складі його почти 1649—51 перебував на Україні, був свідком подій нац.-визв. війни укр. народу, які відобразив у своїх малюнках. Є відомості про 49 творів, пов'язаних з Україною («Козацькі посли у Радзивілла», «Загальний вид Києва з боку Дніпра», «Розгром козаками литовської флотилії на Дніпрі» та ін.). Збереглися лише окремі малюнки в копіях 18 ст. На багатьох зображено види й архіт. пам'ятки Києва. Можливо, В. передбачав скласти альбом («Золоті ворота», «Софійський собор», «Кисво-Печерська лавра»). Є припущення, що за малюнком В. гравер В. Гангуіс виконав портрет Б. Хмельницького.

ВЕСТИБЮЛЬ (франц. vestibule, від лат. vestibulum — передпорок, вхід) — переднє прохідне приміщення в громад. рідше в житл. будинках. У палацах відзначався імponentним характером ордерної арх-ри. З В. на 2-й поверх, як правило, вели відкриті парадні сходи. У громад. спорудах 1-ї пол. 19 ст. В. часто являли собою колонні зали (ун-т у Києві, 1837—42, арх. В. І. Беретті). Розташування В. у будинку позначалося колонним портиком чи колонною лоджією (палац у м. Тульчині Вінн. обл., 1757, арх. Лакруа, та в с. Верхівні Житомир. обл., 80-і рр. 18 ст.), у ряді випадків — ризалітом (ратуша в Ужгороді, 1809). Центр. положення В. зберігається в більшості громад. будинків 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст. Їхня арх-ра відрізнялася багатством форм і вишуканістю декору (Нова біржа в Одесі, 1894—99, арх. О. І. Бернгардці).

В арх-рі рад. часу при спорудженні будинків громад. призначення встановлювали кілька В., які позначали вузли функціонально-планувальної організації й акценти фасадних композицій (Держпром у Харкові, 1925—29, архітектори С. С. Серафимов, М. Д. Фельнер, С. М. Кравець). Рішення їхніх інтер'єрів пов'язано зі стильовою характеристикою споруд.

У метрополітенах підземні й наземні В. мають ориг. архіт. рішення, зумовлені просторовою забудовою, худож. виразністю, використанням різних буд. і оздоблювальних матеріалів, системою освітлення.

В. І. Тимоніс. **«ВЕСТНИК ОПЕР»** («Вісник опер») — щоденний інформаційно-рекламний бюлетень. Виходив у Харкові у вересні 1912 — січні 1914, подавав відомості про наступні оперні вистави у місті, № 1—3 за 1913 вийшли під назвою «Театр нової опери», № 4—14 — «Програми театру нової опери». Спочатку містив лише виклад змісту опер; останні номери включали лібретто, істор. довідки, фотографії виконавців тощо. Мав додаток з

переліком дійових осіб та виконавців, які брали участь у виставі. Серед опер, названих у бюлетені: «Пісня любові, що торжествує» В. Гартвельда, «Зрада» та «Ася» М. Іпполитова-Іванова, «Севільський циркульник» Дж. Россіні, «Травіата» Дж. Верді, «Кармен» Ж. Бізе, «Мефістофель» А. Бойто.

О. І. Чепизик

«ВЕСТНИК ТЕАТРА» («Вісник театру») — двотижневий журнал. Виходив 1912—15 (47 номерів) у Катеринославі (тепер Дніпропетровськ). Висвітлював літ.-театр. життя, естраду, цирк, кіно. Публікував інформ.-рекламні матеріали про гастролі театр. труп та вистави аматорів театр. мист-ва, фото- і графічні портрети акторів. До № 1, 4 і 20 було додано «Загальний довідковий відділ» — адресний покажчик театрів і пар'єте Катеринослава.

Г. А. Зенко

«ВЕЧЕРНИЙ ЛИСТОК ЗРЕЛИЩ, СПРАВОК И ОБЪЯВЛЕНИЙ» («Вечірній листок видовищ, довідок і об'яв») — щоденний додаток до газети «Сцена и музыка». Виходив в Одесі протягом 1903—05. Містив програми вистав, лібретто опер і оперет, виклади змісту вистав іноз. мовами, рецензії на спектаклі, портрети акторів, хроніку театр. життя Одеси, Києва, Москви, окремих міст Європи, анонси, рекламні оголошення. Друкував гумористичні твори на театр. теми, цикли матеріалів про виступи в Одесі укр. театр. труп за участю М. А. Кропивницького, М. К. Заньковецької, І. О. Мар'яненка, а також про гастролі М. Г. Савіної і В. Ф. Комісаржевської.

Г. А. Зенко

«ВЕЧЕРНЯЯ И ТЕАТРАЛЬНАЯ ГАЗЕТА» («Вечірня і театральна газета») — щоденна суспільно-екоп. політ. і театр. газета. Виходила в Одесі 1902—04. Видавець — А. Ф. Федорів, редактор — Н. Г. Вучетич. Матеріали подавалися у рубриках «Фейлетони», «Видовища», «Театр і музыка», «Новини науки, мистецтва і літератури» та ін. Були надруковані оповідання і фейлетони Н. Г. Вучетича, Г. Дніпровського, Н. Гаріна, В. І. Немировича-Данченка, В. Дорошевича, театр. рецензії, статті про гастролі в місті В. Давидова, В. Комісаржевської, П. Орленева.

В. В. Голуб

ВЕЧОРА Тетяна Олександрівна [справж. — Вечора-Портягіна; 27.X (10.XI) 1904, с. Олександра Невського, тепер с. Розі Люксембург Донец. обл. — 30.XII 1990, Київ] — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1946. Дружина В. С. Довбищенка. Закінчила 1927 Харків. муз.-драм. ін-т (курс І. О. Мар'яненка та І. Я. Юхименка), 1928 — Вищі курси мистецтвознавства при Ін-ті історії мист-ва у Ленінграді. Дебютувала 1920 в театрі «Металлист» (1925—27 — його керівник). Працювала в студії ГАРТ при укр.

Т. О. Вечора.

драм. театрі ім. І. Франка (1923), в Народному театрі (1926), Першому держ. театрі для дітей (1928—29), театрі-студії «Молодар» (1929—30), театрі Ленінського комсомолу (1935—39; до 1937 — ТРОМ; всі — в Харкові), Донец. (1933—34), Одес. (1930—33, 1940—41), Луган. (1941—47, до 1943 — Харків. укр. драм. театр) укр. муз. драм. театрах, Київ. ТЮГу (1947—62). Ролі: в театрі — Мавка, Килина («Лісові пісні» Лесі Українки), Зінька («Дві сім'ї» М. Кропивницького), Катерина («Гроза» О. Островського), М. О. Ульянова («Сім'я» В. Попова), Гертруда («Мачуха» О. Бальзака); в кіно — Морія («Каховський плацдарм», 1933, «Українфільм», Одеса).

О. А. Ползенко

«ВЕЧОРНИЦІ» — щомісячний репертуарний збірник серії «Бібліотечка музичної самодіяльності». Виходили 1961—67 у вид-ві «Мистецтво», 1967—76 — у «Музичній Україні». У «В.» опубліковані вокальні й інструм. твори рад. композиторів, твори для оркестрів нар. інструментів, баяна, духових, вокально-інструм. ансамблів, окремі випуски для трио бандуристів, нар. й академ. хорів, обробки укр. нар. пісень для голосу в супроводі фп., давні укр. нар. пісні та романси, збірники пісень з кінофільмів. З 1977 виходили під назвою «Музичні вечори».

Г. О. Николаєв

ВЕСТОШНИКОВ Михайло Миколайович (1747—91) — рос. архітектор. Навчався 1762—70 в Петерб. АМ, 1770 — за кордоном. З 1776 — «призначений» АМ. Працюючи гол. архітектором Адміралтейства (Петербург), підписав один з перших ген. планів забудови Херсона (кін. 70-х рр. 18 ст.).

О. І. Тищенко

ВЕТРОВ Петро Сидорович [29.VI (12.VII) 1911, м. Армавір — 7.V 1980, Луганськ] — рос. і укр. актор і режисер. нар. арт. УРСР з 1954. Закінчив 1935 Ленінгр. театр. ін-т (курс нар. арт. СРСР Б. О. Смирнова). Дебютував 1935 в Ленінгр. ТРОМі. Працював у Луган. ТЮГу (1937—44; з 1941 — худож. керівник), Кіровогр. рос. драм. театрі (1944—51), Одес. театрі Рад. Армії (1951—52); очолював Луган. (1952—59), Донец. обл. (м. Маріуполь; 1960—63) рос. драм. театри, рос. та укр. трупи Луган. (1963—67, 1970—78), Донец. (1968—70) муз.-драм. театрів. Ролі: Платон, Макар Діброва («Платон Кречет»), «Макар Діброва» О. Корнійчука, Жадон («Доходне місце» О. Островського), Астрів («Дядя Ваня» А. Чехова), Годун («Розлом» Б. Лавреньова), Петруччіо («Приборкання непокірної» У. Шекспіра). Вистави: «Слуга двох панів» К. Гольдони (1940), «Макар Діброва» О. Корнійчука (1948), «Дядя Ваня» А. Чехова (1949), «Варвари» М. Горького (1964), «Голубі одені» О. Коломійця (1972).

Лит.: Майстри української радянської

П. С. Ветров.

сцени. К., 1962. Янич Ю. Штрихи портрета «Донбас», 1962. № 3. Долишська О. Експонати Петра Ветрова «Український театр», 1971, № 5. Г. К. Костинська.

ВЕТРОВ Юрій Олександрович (4.XI 1916, Мотильов — 16.V 1983, Київ) — укр. вчений у галузі буд-ва і арх-ри, чл.-кор. АН УРСР з 1979, засл. діяч науки УРСР. Закінчив 1940 Київ. інженерно-буд. ін-т, з 1946 — його викладач (з 1964 — професор), з 1961 — ректор. Осн. праці — з механізації буд-ва і теорії різання ґрунтів.

ВЕТРОВА Євгенія Іванівна [9 (22).XI 1913, Петербург] — рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1957. Дружина П. С. Ветрова. Закінчила 1935 Ленінгр. театр. ін-т. Працювала в Ленінгр. театрі ім. Ленінського комсомолу (1935—36), Луган. ТЮСу (1936—44), Кіровогр. рос. драм. театрі (1944—51), Одес. театрі Рад. Армії (1951—52), Ростов, Донец. обл. рос. драм. театрах (1960—63; м. Маріуполь), у Луган. муз.-драм. театрі (1952—59, з 1963).

Ролі: Апель («Для домашнього вогнища» за І. Франком), Лариса, Катерина («Безприданниця», «Гроза» О. Островського), Дульська («Мораль пані Дульської» Г. Запольської).

ВЖЕШ (Вржеш) Євген Ксаверійович (1853, Київ, губ. — 5.IV 1917) — польсь. живописець. Навчався у Житомир. гімназії, 1876—80 — в Київ. рисувальній школі, з 1884 — у петерб. АМ, пізніше — у мюнхенській АМ. Жив у Києві, брав участь у виставках передвижників (1885—89) та Товариства південноросійських художників. Писав пейзажі, зокрема на укр. тему: «Річковий пейзаж з двома човнами» (1886), «Зимовий пейзаж», «Берези», «Хата, освітлена сонцем» (всі — у ДМУОМ) та ін.

Б. К. Вжеш. Хата, освітлена сонцем. Олів. Кін. 19 ст. ДМУОМ. Київ.

ВЗУТТЯ — частина одягу; вироб, що захищають ноги людини від шкідливої зовн. впливу, а також полегшують її рух і працю. В. було відоме ще у пізньому палеоліті. Виготовлялося у різні часи з лиса, шкіри, тканини та ін. матеріалів плетінням, шиттям. За призначенням сучас. В. поділяється на побутове, виробниче, спортивне і мед. (ортопедичне). Існує спец. бальне В. За типом заготовок розрізняють черевки, напівчеревки, чоботи, туфлі, босоніжки тощо.

На Україні здавна побутували

такі види нар. В.: ликове плетене (личаки), шкіряне стягнене (постоли) і шите (чоботи, черевики), рідше повстяне валяне (валянци). Личаки були поширені до кін. 19 ст. тільки на Поліссі. Постоли (ходаки, морщенці, кершці) побутували на Україні до кін. 19 ст., в Карпатах — до 1-ї пол. 20 ст. При подібності заг. форми і способу виготовлення постоли в певних етногр. районах різнилися формою носка і п'ятки, мірою стягнення по боках, способом кріплення до ноги. На Гуцульщині, зокрема, святкові постоли мають виразні декор. ознаки: густе морщення і тиснений орнамент, гострі підняті носки. Личаки й постоли виготовляли в домашніх умовах. Чоботи, відомі уже в скіф. період (див. Скіфське мистецтво), поширилися в Київській Русі серед багатих верств населення. Виготовляли їх із сап'яну, шкіри (рідше — з атласу, оксамиту) зеленого, жовтого, червоного кольорів, оздоблювали галуванням, малюнками, прошивали золотим, срібним та мідним дротом. Чоботи шили на одинарній підшві, з гострими, піднятими вверху носками, м'якими халлявми різної висоти.

У нар. побуті найдавнішими, живими до серед. 19 ст., були виворотні чоботи «втяжки», їхні верхи з двох частин зшивали двома бічними швами, підшви мали прями, підбиті підковами замість підборів. У 2-й пол. 19 ст. «втяжки» були витіснені виворотними чоботами з окремо викресленими деталями, подвійними, правильно окресленими підшвами. У 60-х рр. 19 ст. з міст у села проникли рангові чоботи з кріпленнями зовні підшвами, на відміну від виворотних, складнішого крою і досконалішої форми.

На Україні були поширені жін. кольор. чоботи-сап'яни або комбіновані «чорнобрияці» — з чорними передками і кольор. халлявами. На Поділлі, Буковині й Покутті у 19 ст. шили чоботи з вел. викотами, на високих підборах, підбитих одною-двома підківками. З кін. 19 ст. поширилися чол. чоботи рипсовані (в «гармошку»), в Карпатах і на Закарпатті — жін. з твердими халлявами, які мали кілька поперечних складок або низько опускалися на переди.

Пізніше з'явилися черевки, спочатку в містах, згодом і на селі у багатій молоді. В 19 ст. на Україні поширилися жін. кольор. черевички на корках (обтягнута шкірою дерев. підборах), з окремо викресленими носками. Були чорні, темно-вишніві (рідше комбіновані) черевички з високими халлявками, шнурованими кольор. стрічками або застібнутими на ряд гудзичків. Чол. черевички носили переважно міщани. Всі види святкового В. на Україні оздоблювали стібками, вирізуванням з кольор.

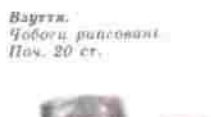
Взуття. Постоли. 30-і рр. 20 ст.

Взуття. Живі черевички. 30-і рр. 20 ст.

Взуття. Чоботи «чорнобрияці». Поч. 20 ст.

Взуття. Чоботи рипсовані. Поч. 20 ст.

підкладкою, набиванням цвяшків, тисненням тощо. Найбагатше оздоблювали закаблуки, каблучки, менше — носки, головки, низ халляв. Шкіряне взуття шили шевці — одна з найчисленніших на Україні ремісничих груп у містах і містечках, а з 19 ст. — у великих селах. Зразки традиц. В. зберіг. в етногр., історико-краєзнав. музеях України.

Лит.: Голішайко Я. Ф. О народній одязі в Україні: русинів или руских в Галичині и северовосточной Венгрии. СПб, 1877. Зубрицький М. Ходаки, обув селян Старосамбірського і Турчанського повітів «Матеріали до українсько-руської етнології», 1909, т. II. Матейко К. І. Український народний одяг. К., 1977. Горинь Т. П. З історії шевства на Україні «Народна творчість та етнографія», 1981, № 6. Горинь Т. П. Шкіряні промисли західних областей України (друга половина XIX — початок XX століття). К., 1980. Г. Я. Горинь.

ВИБІВАНЕЦЬ — елемент укр. нар. танців. Те саме, що й *грибушки*.

ВИБІВАННЯ — спосіб створення вибивних тканин (див. *Вибійка*). На Україні побутували в різний час техніки ручного В. — олійна, кубова та запарга. Найпоширеніші і найдавніші — олійна (відома з 11 ст.) та кубова. При олійному способі В. на покриту олійною фарбою дерев. дошку з рельєфним візерунком («манеру») накладають полотно, прокочують по ньому валиком, поки малюнок не відбіється на тканині. Кубове В. виконують за способом резервування. Орнамент вибивають на тканині вапою (глина з клеєм і купоросом), після фарбування тканини її вимивають (т. з. двоколірна вибілка, найпоширеніший барвник — індіго). Інколи поєднували кубове В. з олійним (застосовували різнокольор. ручні дерев. штампи; для відтворення дрібних частинок орнаменту в дошку вбивали метал. пластинки та дротики).

У 2-й пол. 18 ст. ручне В. почало витіснятися механічним виробн. У 20 ст. вибивні тканини виготовляють здебільшого способом *фільмодруку*, поширений також ручний розпис тканин (зокрема, хусток) у техніці *батику*. У 60-х рр. 20 ст. виникає техніка В., що імітує малювання пастеллю (запроваджена П. Зайцевим на Дарницькому шовковому комбінаті в Києві), техніка акварельного (растрового) друку та ін. Сучас. техніки В. розробляють в Укр. НДІ текст. промисловості.

Лит.: Свідоренко С. П. Художня тканина західних областей УРСР. К., 1979; Жук А. К. Сучасні українські художні тканини. К., 1985. Н. О. Глузська.

ВИБІЙКА, вибиванка, друкована, малюванка, димка — вид декор.-ужиткового мист-ва; тканина з візерунком. Вибивні декор. тканини використовують для оформлення *інтер'єра* житла (обклеювання стін), оббивки м'яких меблів, виготовлення постільної білизни, рушників, завіс, одягу тощо. Існують ручний та мех. (див. *Вибивання*) способи друкування В. На тер.

України ручна В. поширилася в 11 ст., її широко використовували у 17—18 ст. У 2-й пол. 18 ст. ручну В. починає витісняти механічне виробництво. На орнаментацию В. у цей період значний вплив мав бароковий (див. Барокко) декор, розпис.

Для укр. В. (одноколірної і багатокольорової) характерні геом. та квіткові орнаменти. Мотиви (зх.-укр. області), рослинні візерунки, поєднані із зображенням птахів і тварин (сх.-укр. області). У штучних виробках часто застосовували центрову композицію (центр у вигляді розетки або квіткі, замкненої у коло або багатокутник). У 1-й пол. 19 ст. у Києві виник місц. вид декор. В. (тканини з великими малюнками, що імітували парчу; темно-сині В. з жовтогарячими «сонячними колами», майстерні А. Чернявченко та ін.). Осередки худож. В.—Київ, Переяслав, Кролевець, Миргород, Полтава. На поч. 20 ст. робили орнамент. В. за ескізами розписів Є. Ф. Пшеченка та Є. П. Повстаного (були представлені на виставці сел. мист-ва у Києві, 1919). У 20—30-х рр. поширилися вибівні тканини з сюжетно-тематич. малюнками агіт. характеру. В цей же період традиції орнаментики укр. барокко розвиває Є. Повстаний. У кін. 40—50-х рр. вибівні тканини створюють худож. артілі у Києві, Львові, Харкові, Одесі, Сімферополі, Луганську, Донецьку, зразки тканин для оббивки меблів та порт'єр — експеримент. майстерні при Академії архітектури УРСР, вибівні тканини для одягу — Дарницький і Київ. (спеціалізовані вибівні цехи організовано 1951), пізніше — Черкас. шовкові комбінати, Терноп. та Донец. бавовняні комбінати. На основі елементів нар. В. та декоративного розпису розробляють ескізи нар. майстри П. І. Глуценко, М. К. Тимченко, В. І. Павленко та ін. Оригін. композиції, в основі яких здебільшого традиції нар. рослинного орнаменту, створили художники Н. І. Бондаренко, Н. П. Грибань, З. В. Вишневська, Т. М. Іванова, Т. В. Мороз, Е. І. Титаренко та ін.

Літ.: Бутник-Сіверський Б. С. Українське радянське народне мистецтво. К., 1966; Сидорович С. Й. Художня тканина західних областей УРСР. К., 1979; Жук А. К. Сучасні українські художні тканини. К., 1985. Н. О. Глуценко.

ВИГЖИВАЛЬСЬКИЙ Фелікс (1875, Перемишль — 1944, побл. Жешува, Польща) — польсь. живописець. Навчався в мюнхенській АМ (1897—99). Працював в Італії. З 1908 — у Львові: був гол. художником Львів. міськ. театру (1909—14), викладав у Вільній АМ Підгородецького (1911—14). В галузі станкового живопису створив портрети, креслиди («Капрі», 1905; «Площа Ринок у Львові», 1908), побутові та міфол. композиції («Без роботи», 1905; «Рибалки», 1915; «Про-

Вибійка.
1-а пол. 19 ст.
Києво-Печерський
історико-культурний
заповідник.

Дошка для вибілки.
Дерево, різьблення.
18 ст. НМІ України. Київ.

Видавничка марка.
Друкарський знак
Івана Федорова.
«Апостола». 1574. Львів.

Ф. Виживальський.
Залізний капігал.
Гуаш, акварель, пастель,
лак, олівець.
Львівська КГ.

метей», 1907). Цикл картин присвятив революції 1905—07 (триптих «Визволення», 1905; диптих «1905 рік», 1905; «Страйк», 1906; «Кронштадтський квартет», 1906; «Хліба голодним», 1907). Осн. роботи в галузі монумент. живопису виконав у Львові: оздоблення кафе «Штука», панно в залі кол. Торг.-пром. палати (обидва — 1908, тепер адм. будинки), панно «Ренесансний Львів» у кол. кафе «Ренесанс» (1912), розписи в кінотеатрі «Палад» (1925). Вітражі в кафедральному соборі Тернополя (1911). Твори зберігаються в Львів. КГ та істор. музеї, Сум. ХМ, приватних збірках.

Ю. О. Бірюльов.
ВИГОРНИЦЬКИЙ Матвій Михайлович (1790 — після 1863) — укр. і полсь. композитор, диригент, скрипаль і педагог. Був «директором музики» драм. труп А. Жмійовського, у складі якої 1816 гастролював у Києві. 1820—22 — капельмейстер Київської міської капелі, після 1822 — диригент різних приватних оркестрів на Україні, 1858—61 — диригент студентського оркестру Київ. ун-ту. 1863 — диригент симф. концерту в фонд створення Київ. відділення Рос. муз. т-ва. Автор меси фа мажор (1859 виконувалася в Києві), музики до п'єс «Блокада Смоленська» і «Октавія» (1816 входили до гастрольної програми труп Жмійовського в Києві).

М. Т. Кузьмін.
ВИДАВНИЧА МАРКА, друкарська марка, друкарський знак — фірмовий знак видавця або видавця, що вказує на походження та належність видання; має також охоронне значення. Один з елементів худож. оформлення книги, книжкової графіки. Довгий час функції В. м. виконували герби, емблеми та ініціали безпосередньо видавця. Першу В. м. було вміщено 1457 нм. видавцями І. Фустом та П. Шоффером з м. Майнца.

На Україні першою В. м. є друкарський знак І. Федорова, вміщений у Львів. «Апостоли» (1574). Цей знак не раз повторювався в ін. львів. («Азбука», 1574) та острозьких виданнях (зокрема, в Острозькій біблій, 1581). У 17 ст. на виданнях Львівського братства особистий знак І. Федорова був замінений зображенням башти-дзвіниці Успенської (Братської) церкви. Серед найдавніших укр. В. м. — герб Львова на «Грецько-українській граматиці» (1616), герб Війська Запорізького у вид. «Вярш на жалосний погреб зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачного...» К. Саковича (1621), монограма і герб З. Копистенського на його виданнях «Часослов» (1617) і «Палінодія, або Книга оборони...» (1621—22). Багато укр. видань 17—18 ст. виходили з гербами князів Вишневецьких, Корецьких, Четвертинських, київ. митрополита П. Могилы, львів. архієпископа Г. Балабана (зо-

крема, «Лексіконъ славеноросскій и именъ тълкованіе» П. Беринди, 1627), гетьманів І. Мазепи (видання кін. 17 — поч. 18 ст.) та І. Скоропадського (вид. «Ифки Іерополітики», 1712) та ін. У 19 ст. на книгах вміщували символічні зображення, що відбивали назву вид-ва або характер і зміст його діяльності. За своїм мистецьким рівнем вони значно поступалися В. м. попередніх часів.

У 20-х рр. 20 ст. на Україні основ. образом рішення В. м. становили геральдичні або символічні композиції, що відображали ідейну спрямованість і характер діяльності вид-ва. Кращі з них були позначені глибоким змістом і високою графічною культурою: В. м. роботи Г. Р. Нарбута для Всеукр. літ. к-ту (1919), А. Й. Страхова — для Держ. вид-ва України (1922) та ін. Значне зростання кількості В. м. та інтерес до створення їх з боку митців зумовлені заснуванням великої кількості галузевих, кооп. та приватних вид-в у Києві («Світов», «Горня», «Слово»), Харкові («Космос»), Одесі, Львові («Українська література», «Лотос» та ін.), Ужгороді («Пчілка»). Серед авторів В. м. 20—40-х рр. — В. Г. Кричевський, А. Х. Середа, П. М. Ковжун, Ю. С. Михайлів, М. В. Алексєєв, М. І. Жук, О. П. Курилас, М. Бутович та ін. У 50-х рр. нові В. м. вид-в республіки створили І. П. Хотінок («УРЕ»), М. А. Пікалов («Дніпро», «Молодь»), К. К. Калугін («Радянський письменник»), пізніше В. м. виконали В. Є. Перевальський («Мистецтво»), Ю. П. Щепкін («Вища школа»), В. П. Вечерський (до видань за нагоди 1500-річчя Києва та ін.).

Літ.: Січинський В. Каталог виставки знаків українських видавництв. Прага, 1928; Преварський В. Друкарська емблема. Івана Федорова. «Книжниця», 1991. № 2. П. В. Нестеренко.

ВИДОВИЙ ФІЛЬМ — різновид неігрового фільму. За тематикою бувають географічні, етнографічні, краєзнавчі, екологічні та ін.; за жанрами — нарис, дорожні нотатки, есе, замальовки і т. д.; за технологією зйомки — повнометражні, короткометражні, телевізійні, стереофонічні тощо. В. ф. виник у кін. 19 ст. майже водночас з народженням кінематографа («Живі картини» братів Люм'єр, 1895). У Росії В. ф. почали знімати з 1907 (до 1914 створено бл. 1200). Серед найвідоміших творців — П. Кобцев, М. Бремер, Д. П. Сохненко. Перші рад. В. ф. (т. з. культурфільми) з'явилися на поч. 20-х рр. Серед відомих стрічок — «Великий переліт» (1925, реж. В. А. Шнейдеров), «Лісові люди» (1928, реж. О. А. Литвинов, у співзв'язі з учнем і мандрівником В. К. Арсєньєвим). В. ф. цього періоду в Україні: «Київ» (реж. С. Чарський), «Конча-Заспа» (реж. В. Заноза), «Перлина степу» (реж. М. Капчинський), «Одеса — Пів-

денна Пальміра» (реж. С. І. Рапопорт), «Асканія-Нова» (автор сценарію Г. М. Тасін, оператор І. Н. Лозіс; премія на виставі в Парижі, 1925). У 30—40-і рр. знято повнометражний фільм «Квітуча Україна» (реж. О. З. Штрижак), кіноариси «Співає Україна» (реж. Ю. Мурін), «Київ» (реж. О. В. Ляховський), «Радянський Львів» (реж. Я. П. Авдінко), «Перлина Карпат» і «По радянському Дунаю» (реж. М. І. Шапсай), повнометражний фільм «На Дунаї» (реж. І. П. Копалін, Й. М. Посельський; Держ. премія СРСР, 1941). Красі рідної землі присвячено В. ф., створені в 50-і рр.: «Земля українська» (реж. К. В. Лундишев), «В гирлі Дунаю» (реж. С. А. Шульман) та «Софіївка-Уманська — Державний заповідник» (реж. О. В. Ляховський), «Дніпро» (реж. Л. М. Островська), «Ми їдемо до Криму» (реж. П. О. Зінов'єв, Л. З. Бодик), 1957 реж. Є. З. Григорович зняла перший в Україні широкоекранний стереофонічний В. ф. «Сімферополь — Алушта — Севастополь». У 60—80-і рр. створювали традиц. видові замальовки, нариси, повнометражні фільми, в яких відтворено соціально-екоп. та культурно-істор. аспекти життя: «Краса землі рідної» (реж. Л. М. Островська), «Ранкові острови» (реж. В. Б. Преображенський), «Там, де країна Боспор» (реж. В. І. Хмельницький), «Побачення з Кара-Дагом» (реж. І. А. Негреску), «Замок в Олесько» (реж. В. В. Марченко), «Наша Україна» (реж. А. В. Удовенко), «Індія відбивається в Гангу» (реж. А. О. Серебрянников), «Київська симфонія» (реж. Ф. М. Соболев). У цей період з'являються також твори, що активно закликають до захисту природи, навколишнього середовища, порушують гострі екологічні проблеми, — «Злочин на річці» (реж. К. В. Лундишев; перший в Україні екологічний фільм), «Жива вода» (реж. С. Д. Лосєв), «Кара-Даг» (реж. В. І. Хмельницький), «Ті, що живуть поруч» (реж. Л. М. Островська), «Жили, були... морські корови» і «Південна одисея північних котиків» (реж. І. Я. Гузєв), «Стомлені міста» (реж. О. Роднянський) та ін.

ВИДУБИЦЬКИЙ МОНАСТІР — пам'ятка арх-ри. Розташований на пд. околиці Києва в мальовничій місцевості — Видубичах, де, за літописом, був перевіз на лівий берег Дніпра. Засн. у 2-й пол. 11 ст. князем Всеволодом Ярославичем як родинний монастир кн. відгалуження династії Мономаховичів. 1070-88 на тер. В. м. зведено Михайлівський собор. 1096 монастир спалили половці. 1199—1200 арх. П. Мило-нег створив систему підпірних мурів, які захистили Михайлівський собор від підмивання водами Дніпра. В 16 ст. завалася його сх. частина (відбудована 1766—69 арх. М. Юра-

совим). Ансамбль монастиря почав складатися з кін. 17 — поч. 18 ст., коли на замовлення стародубського полковника М. Миклашевського у стилі укр. барокко було збудовано Георгіївський собор (1696—1701) і трапезну. На замовлення дружини гетьмана Д. Апостола 1735 збудовано дзвіницю.

Трапезна — витягнута у плані прямокутна споруда з одноапсидною однобанною Спаскою церквою — розміщена на двох рівнях: з пн. сторони — двоповерхова, з пд. — однопверхова. Фасади декоровано широкими пілястрами і налічниками з трикутними сандриками, порталом і фризом з рослинними скульпт. орнаментами, гербом М. Миклашевського. Дзвіниця — чотири-ярусна (четвертий ярус надбудовано 1829—33 за проектом А. І. Меленського; 1902 за проектом арх. Є. Ф. Єрмакова до дзвіниці з 3х. прибудовано двоповерхову споруду з напівкруглою частиною). Нижні три яруси квадратні у плані, верхній — восьмигранний. У першому ярусі — проїзд, у другому — Данилівська церква, у третьому й четвертому розміщувалися давни.

На тер. В. м. збудовано також будинок настоятеля (1770, арх. М. Юрасов і Ф. Павлов; перебудований 1780, 1896 — арх. Є. Ф. Єрмаков), братський корпус у стилі класицизму (1846, арх. П. І. Спарро). 1967—82 споруди В. м. було реставровано (арх. Р. П. Бикова). Михайлівський собор В. м. відтворив Т. Г. Шевченко на офорті «Видубицький монастир у Києві» (1844).

У В. м. 1116 ігумен Сильвестр створив одну з редакцій «Повісті временних літ», тут склали Київ. літопис. На тер. монастиря поховано рос. педагога К. Д. Ушинського, укр. колекціонерів Б. І. та В. М. Ханенків, композитора П. Д. Селіцького, відомих учених. У В. м. міститься Археологічний інститут АН України.

ВИДУВАННЯ — процес формування скла, виготовлення з нього за допомогою складової трубки або на машині декор.-ужиткових виробів. В. тісно пов'язано з технікою вільного формування. Має 3 стадії: формування попередньої заготовки (баночки); її обробка, створення банки («пульки»); остаточне видування заготовки (при одночасному обертанні) у дерев. чи металеву

Видубицький монастир у Києві. 11—18 ст.

форму або вільне формування її вручну. В. через складову трубку виникло у 1 ст. до н. е. в Александрії (Єгипет). На поч. 20 ст. процес В. було механізовано: для витягування трубки застосовували «витягальну машину» й «човники С. Корольова», з 60-х рр. — пневматичну трубку-самодувку. Сковироби масового асортименту виготовляють на пресованих верстатах-автоматах. У процесі В. виробі декорують гарячим способом (кольорова крихта, кракле, накладне скло, пухирці повітряні, рифлення), після охолодження та загартовування — холодною способом (шліфування, гравірування, полірування). Е. М. Литвинець.

ВИЄЗЖЕВ Олександр Миколайович [1 (13). VI 1865, с. Зміїв, тепер місто Харківської обл. — 1918, Гурзуф] — укр. живописець. 1870—71 навчався у Рясвської-Іванової М. Д. рисувальній школі (див. Харківська рисувальна школа), 1887—90 — у петерб. АМ. Жив у Петербурзі та Харкові. Брав участь у виставках — академічних та передвишніх (з 1890). Був організатором Харківського гуртка місцевих художників (1900). Картинами В. притаманні містико-реліг. та символічний характер: «Заутрення в монастирі» (1889), «Марення», (1895), «Життя повисло» (1896), «Сутінки», «Через море» (1898), «Кручина». Твори зберігаються у Харків. ХМ.

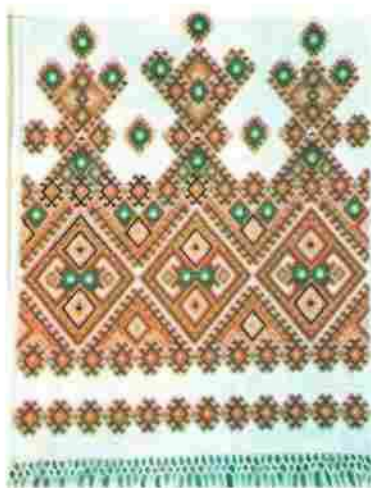
А. І. Півненко.

ВИЖЕНКА — село Вижицького р-ну Чернів. обл., осередок нар. худож. ремесел. Згадується в літ. джерелах з 18 ст. Традиц. промисли — вишивання, ткацтво, різьблення на дереві із застосуванням буковинського геом. орнаменту. У вишивці і ткацтві переважають темно-червоні, чорні, жовті (іноді влітаються зелені) кольори. Вироби з дерева оздоблюють у техніці плоского різьблення, поєднують з інкрустацією кольор. деревом, металом і перламутром. Твори виженських майстрів зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України, Чернів. краєзнав. музеї. У В. — дерев. Іванівська церква (1792). В селі народився скульптор О. Є. Шевчукевич, бували укр. письменники Ю. А. Федькович, О. Ю. Кобилянська, І. Я. Франко, В. С. Стефанік, М. Черемшина.

Т. І. Бушина.

Видування, Б. І. Шимонак-Косаковська. Композиція «Гори Карпати». Скло, гутна техніка. 1988.

Вишивка.
М. Г. Сорохон.
Рушник. Полотно,
вишивка. 1979.

ВИЖНИЦЯ — місто Чернів. обл., осередок худож. ткацтва, вишивання та різьбярства. Засн. в кін. 15 ст. 1767 здобула статус торг. містечка.

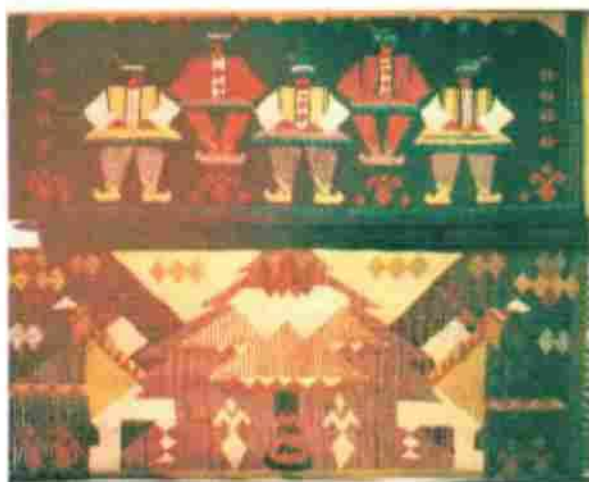
1905 у В. створено крайовий навч. заклад у галузі різьбярства, токарства і металевої орнаментики (тепер Вижицьке училище прикладного мистецтва). Поширені різні види деревообробки, зокрема бондарство. Вироби оздоблюють випалюванням, плоским різьбленням. Різьблені, шиті і ткані речі декорують геом. орнаментом. У вишивці і ткацтві орнамент, мотиви komponують смугами, широкі смуги чергуються з вузькими. Серед кольорів домінує червоний, зрідка трапляються жовтий і зелений, всі вони переплітаються з чорним або темно-коричневим. Майстри-різьбярі — С. В. Вархола, М. К. Фічук, Ю. І. Паучек, килимарники — А. І. Чепіль, Є. О. Гарас, М. І. Повшак, вишивальниці — О. О. Гасюк, П. Ф. Клим, О. Г. та М. І. Клим, А. Є. Кудринська, Г. Т. Аронець, В. А. Демчик, Ф. Т. Гулей та ін.

У В. — музична і художня школи. Тут жили і працювали художник К. М. Устиянович, письменник Ю. А. Федькович, нар. майстри В. Ю. Шкрібляк, В. Г. Девдюк, М. С. Мегеденюк, бували Леся Українка, І. Я. Франко, В. С.

Визволення Києва
пам'ятник-музей
у с. Нових Петрівцях
Київської обл. 1958.
Скульптор
І. Г. Першудцев,
арх. В. В. Бакланов,
А. М. Милецький.

Вижицька.
Г. С. Дозинська.
Килими.
«Цимбалісти»
і «Дісова пісня».
Вовна, ручне ткацтво.
1967.

Стефанік, О. Ю. Кобилянська, Г. М. Хоткевич, І. І. Труш. У В. народився польсь. художник Ю. Коссака. При районному Будинку культури працюють локально-інструм. ансамбль «Смерічка» та ансамбль танцю «Смерічина». Серед пам'яток арх-ри — дерев. церква Миколи (1746). Пам'ятник загиблим рад. воїнам (1975, скульптор А. Г. Скіба).

Є. Ф. Жуковський.
ВИЖНИЦЬКЕ УЧИЛИЩЕ ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА — середній спец. навч. заклад. Готує майстрів-художників прикладного мист-ва. Засн. 1905 як «Крайовий науковий заклад для різьбярства і металевої орнаментики». Викладачами були відомі нар. майстри В. Ю. Шкрібляк, В. Г. Девдюк, М. С. Мегеденюк. З 1916 — Нижча школа мистецтва і ремесла. 1931—40 — Індустріальна чоловіча гімназія, з 1949 — сучас. назва. Має відділи худож. обробки дерева, металу, ткацтва, вишивки, килимарства, худож. оформлення інтер'єрів.

Навч. процес побудовано на вивченні та розвитку традицій нар. мист-ва Буковини. Серед випускників — О. О. Гасюк, Ю. І. Паучек, І. Г. Вихренко, О. І. Чорногуз, В. А. Демчик та ін.

Є. Ф. Жуковський.
ВИЗВОЛЕННЯ КИЄВА ПАМ'ЯТНИК-МУЗЕЙ у с. Нових Петрівцях. Відкрито 1958 (скульптор І. Г. Першудцев, архітектори А. М. Милецький, В. В. Бакланов) на увічнення пам'яті про подвиги воїнів 1-го Укр. фронту в боях проти нім.-фашист. загарбників під час форсування Дніпра та визволення Києва. Розташований на місці, де в жовтні — на поч. листопада 1943 мистився командний пункт командуючого фронтом генерала армії М. Ф. Ватутіна. Архит. композиція пам'ятника, зведеного на високому кургані, увінчана скульптурою воїна, що символізує переможний наступ Червоної Армії. Постава воїна — з кованої міді (вис. 5,5 м), постамент — з рожевого полірованого граніту. Висота монумента разом з постаментом 25 м. Усередині постаменту розміщено музей. Портал пам'ятника-музея декоровано геральдичним рельєфом, на якому зображено меч з датою визволення Києва, емблеми родів військ і служб Червоної Армії. На мармурових плитах музею викарбовано назви всіх військ, з'єднань і частин, удостоєних найменування «Київських», а також нагороджених орденами за визволення Києва. Частина території навколо Нових Петрівців, де відновлено окопи та бліндажі, оголошена заповідником. У травні 1980 в складі заповідника відкрито діораму «Битва за Київ. Лютицький плацдарм. 1943 р.» (художник М. С. Прискін; розмір полотна 29×7 м), 1983 — пам'ятний знак — гранітну стелу «Героям Лютицького

плацдарму» у вигляді прапора, на якому барельєфне зображення воїнів, що форсують Дніпро (скульптори Ю. І. Колесников, С. І. Войчківський, Ю. В. Турчанинов та ін.). Літ. В пам'яті народної. К., 1983.

ВИЙМЧАСТА ЕМАЛЬ — техніка декорування ювелірних виробів; виріб, оздоблений в цій техніці. Див. Емаль.

ВИЙМЧАСТЕ РІЗЬБЛЕННЯ — сукупність технік худож. обробки дерева, кістки, рогу, каменю та ін. матеріалів способом заглиблення зображення в їхню поверхню. Див. Різьблення.

ВИКОНАВСЬКЕ МИСТЕЦТВО — творчий процес втілення муз. твору в конкретну звукову форму. Зумовлене специфікою музики як виду мист-ва, що має розгортання в часі, розраховане виключно на слуховий вплив і водночас фіксує більшість муз. творів у «зорових» знаках (нотопісі). В м. зростає з розвитком і ускладненням композиційської творчості (особливо у 19—20 ст.). Воно потребує наявності музиканта-соліста або колективу музикантів як своєрідних посередників між композитором і слухачем. Звукозапис дав можливість фіксувати і розмножувати зразки В. м. Має форми: сольні — співацьке мистецтво, кобзарське мистецтво, виконання на різних інструментах, колективні — музичні колективи, хорове мистецтво, а також мист-во керівників муз. колективів — диригентське мистецтво, хормейстерське мистецтво. Органічно взаємодіє з ін. сценіч. формами (див. Акторське мистецтво, Балет, Водевіль, Музична комедія, Опера, Оперета).

ВИКРУЖКА — криволінійний угнутий облом, профіль архит. деталі в ордерній арх-рі. Будувалася по кривих, подібних до дуг кола, за обрисом становила чверть кола. Залежно від розташування центра кола буває прямою і зворотною. Складніші варіанти В. — скоція (асиметрична В. з профілем двоцентрової дуги або складнішої кривої), астрагал (посадження полічки з валом і В.). Див. Облони архітектурні.

А. З. Панкошин.
ВИПНИКІВСЬКІ — укр. золотарі 19 ст. Жили і працювали у Києві Іван Васильович В. (1795—1868). Навчався у С. І. Стрельбицького. 1821 здобув звання майстра. Серед його учнів — відомі кнів. золотарі М. Бишевський, В. Охоненко, П. Потильчак, М. Богаєвський. У творчості помітний перехід від традицій барокко і рококо до класицизму. Створив для Києво-Печерської лаври срібну оправу на ікону Феодосія, 4 позолочені рами до ікон «Успіння» та «Преподобні Печерські» (1827), для Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві — карбовану дошку на раку Варвари. Твори зберігаються у Києво-Печерсько-

му заповіднику, Тимофій Іванович В. (? — ?). Син І. В. Винниківського. В 60—70-х рр. 19 ст. завідував Київ. фабрикою золотих і срібних справ. На замовлення Кисво-Печерської лаври виконав обрамлення на ікону «Успіння» (1870), срібні шати з 6 вінцями, карбоване стебло лампади на жертovníку та ін. в традиціях укр. нар. золотарства. Андріан Іванович В. (? — ?). Син І. В. Винниківського. 1869 виготовив карбовані срібні з позолотою шати на ікону «Влахернська Богородиця» (була подарована лаврою Київ. духовній академії з нагоди її 50-річчя).

В. А. Шугенко.

ВИННИЧЕНКА В. К. ІМЕНІ ПРЕМІЯ. Засн. 1990 Укр. фондом культури в галузі укр. л-ри, театр. мист-ва, за благодійну діяльність. Присуджується щороку громадянину чи колективу України, а також громадянину чи колективу зарубіжжя країни.

ВИННИЧЕНКО Володимир. Кирилович [16 (28). VII 1880, с. Веселий Кут, тепер с. Григорівка Кіровоградської області — 6.III 1951, Мужен, побл. Канн, Франція] — укр. письменник і політ. діяч. Навчався в Єлизаветградській гімназії, 1901 вступив до Київ. ун-ту, але за нелегальну політ. діяльність у Революційній українській партії (РУП) був виключений і ув'язнений. 1907—14 — в еміграції. 1917 — заст. голови Центральної ради, в червні 1917 — січні 1918 — голова Ген. секретаріату і ген. секретар внутр. справ. З серпня 1918 — голова «Українського національного союзу», в листопаді 1918 — січні 1919 — голова Директорії. В лютому 1919 емігрував. 1920, коли повернувся на Україну, В. було прийнято до КП(б)У, введено до складу її ЦК і призначено членом ВУЦВК. заст. Голови Раднаркому та наркомом закорд. справ республіки. Проте невдовзі В. вийшов з компартії і уряду. З 1920 — в еміграції, переважно у Франції, де поблизу Канн мав власний будинок — «Закуток». У кін. 30-х рр. В. відійшов від політ. діяльності. У роки фашист. окупації Франції відмовився від співробітництва з загарбниками, був ув'язнений у концтаборі. У повоєнні роки виступав прихильником ідеї співробітництва між д-вами з різним сусп. ладом, порушував клопотання про повернення на батьківщину.

Літ. діяльність почав 1902. Вже в перших оповіданнях («Народний діач», «Біля машини», «Кра-са і сила», «Хто ворог?») і повісті «Голота» відобразив сусп. настрої передреволюц. пори. В драматургії дебютував п'єсою «Дисгармонія» (1906). У п'єсах «Щаблі життя» (1907), «Великий Молох» (1907), «Memento» (1909), «Чужі люди» (1910) змалював розклад бурж. сім'ї, внутр. дис-

гармонію людини, яка зневажає пануючий у суспільстві кодекс моралі, але пристосовується до нього, проголошуючи принцип «чесності з собою». Персонажі В. привабливі, сильні характерами, майже герої, проте вони не мають послідовної життєвої позиції. Така, наприклад, героїня п'єси «Базар» (1910) — революціонерка Маруся. Новий період творчості В. (приблизно з 1910) характерний відходом письменника від занепадницьких мотивів та проблем. Його персонажі — цинічні й аморальні — втрачають рештки привабливості, дістають авторське осудження. Набуває глибокої й суспільно-критичного спрямування драматургія В. Зростає майстерність психол. аналізу, побудови сюжету, використання сценічних ефектів, поглиблюються внутр. характеристики персонажів. Письменник досліджує життєві ситуації, відтворює безжалісний, хворобливо жорстокий драматизм реалії тогочасного суспільства. Такі його драми «Брехня» (1910) — про загибель людини, що заплуталась у тенетах обману; «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (1911) — про трагічний розрив між високими ідеалами мист-ва й нужденною реальністю худож. бгеми; «Натусь» (1912) — про загибель таланту вченого в умовах зажерливого міщанського середовища; «Дочка жандарма» (1912) — про дівчину-революціонерку, здатну прийняти смерть на знак протесту проти придушення роботи, страйку. Драма «Пригвождені» (1916) торкається проблеми трагічної залежності людини від звичаїв, середовища, передсудів, зрештою спадкових хвороб. У п'єсі «Гріх» (1918) виведено узагальнений образ жорстокого і підступного офіцера царської охорони. Драма В. виразно передають атмосферу соціальної задухи доби між двома революціями. Дотепно висміює В. представників укр. ліберальної буржуазії, «панів-патріотів», міщанську інтелігенцію у комедіях «Співочі товариства» (1911), «Молода кров» (1913), «Панна Мара» (1917). Проте у п'єсі «Між двох сил» (1918) він намагався співчутливо показати те укр. суспільство, яке не прийняло події жовтня 1917.

В еміграції написано соціально-психол. драми «Закон», «Великий секрет», «Кол-Нідре» («Пісню Ізраїля»), «Ательє щастя», «Пророк», «Над» (остання — з рад. життя). Сценічна доля драматургії В. була складною. Здійснено постановки п'єс «Брехня» (1910) та «Натусь» (1913) в Садовського М. К. театрі, але актори не володіли прийомами психол. драми і грали традиційно. П'єсу «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» поставив *Руський народний театр* у Львові (1912; реж. С. М. Чарнецький). Драм. твори В. грали рос. провінційні те-

атри. Більш вдалими були постановки п'єс з сел. побуту («Молода кров», 1913; трупа М. К. Садовського). В *Національному зразковому театрі* дістали сценічне втілення драми «Пригвождені» (реж. М. К. Вороний), «Повстання Марі» («Панна Мара», реж. Г. П. Гаєвський), «Брехня», «Натусь» (всі — 1917); у «Молодому театрі» — «Базар», «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (обидві — 1917, реж. Лесь Курбас), «Гріх» (1919, реж. Г. П. Юра); у *Державному драматичному театрі* — «Між двох сил» (1918), «Дисгармонія» (обидві — реж. О. А. Загаров), «Панна Мара» (обидві — 1919, реж. І. О. Мар'яненко). Саме на сцені останнього (з 1919 — Перший театр Укр. Рад. Республіки ім. Шевченка) найповніше і художньо найбільш відповідно до автор. задуму була представлена драматургія В., здійснена реж. М. А. Тинським: «Натусь» (1920), «Співочі товариства», «Молода кров» (обидві — 1921), «Великий Молох» (1922), «Гріх» (1926, реж. В. С. Василько). Твори В. йшли також у «*Кийдрамте*» («Базар», «Гріх», «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Молода кров»), у Театрі ім. М. К. Заньковецької («Чужі люди», «Memento», «Дисгармонія», режисери Б. В. Раманіцький, О. І. Корольчук, В. С. Яременко); театрі ім. Г. Я. Франка («Гріх», «Базар», «Молода кров», «Панна Мара», «Пригвождені», всі — реж. Г. П. Юра). У цьому ж театрі йшла і п'єса «Над» (1928, режисери О. М. й О. В. Смирнові). Серед виконавців ролей у спектаклях за п'єсами В. досконалою акторською майстерністю вирізнялися А. М. Гаккебуш, І. О. Мар'яненко, Є. К. Сидоренко, М. А. Тинський.

З 20-х рр. драматургія В. стала широко відомою в 3х Європі. Жоден укр. драматург за всю історію укр. л-ри не мав подібної сценічної біографії. Найбільший успіх випав на п'єси «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» та «Брехня», які ставили театри Німеччини, Італії, Іспанії, Румунії, Сербії, Хорватії, Данії, Норвегії, Швеції та ін. країн. Так, у 20-х рр. у Німеччині драму «Брехня» грали у театрах Берліна, Лейпцига, Нюрнберга, Мюнхена, п'єси «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Гріх» і «Закон» — у рос. театрі в Берліні. 1921 п'єсу «Чорна Пантера...» екранізовано в Берліні (у ролі Рити — О. О. Полевиська, реж. Г. Яновіц, Й. Гутер).

На Україні п'єси «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» («Драбина диявола») та «Брехня» 1918 екранізували приватні кіностудії. За мотивами оповідань письменника М. П. Бажан 1928 створив сценарій дит. фільму «Пригоди полтинника» («Полтинник», «Заради полтинника», Київ, кінофабрика ВУФКУ).

Драматургія В. повернулася на

укр. сцену в кін. 80-х рр. Серед поставлених п'єс — «Момент» (Київ. укр. драм. театр ім. І. Франка), «Гріх» (Харків. укр. драм. театр ім. Т. Шевченка), «Пригвождіння» (Київ. молодіжний театр, усі — 1989), «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (Львів. укр. драм. театр ім. М. Заньковецької, 1990) та ін. Знято телефільми «Закон» (1990), «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Гріх» (1991, всі — «Укртелефільм»). У доробку В. — бл. 100 виконаних в імпресіоністичній манері живописних полотен (зберігаються переважно в «Закутку»). В. почав малювати в 1910-і рр. Найчастіше звертався до натюрморту, писав також красиві передмістя Парижа, р. Сени, виконав композиційні полотна («Війна», «Все, що лишилося»), портрети («Портрет дружини», «Автопортрет»). Три його картини були виставлені 1933 на виставці АНУМ у Львові («Автопортрет», «Квіти», «Пейзаж»). 1989 виставка малярської спадщини В. була влаштована в приміщенні Української Вільної академії наук у Нью-Йорку.

1990 засновано Винниченка В. К. імені премію. Портрети В. виконали М. П. Глуценко, М. І. Жук. Тв.: Вибрані п'єси К., 1991.

Літ.: Антонюк Г. В. Винниченко. Записки Кирпатого. Мефістофеля. «Червоний шлях», 1928, № 8; Смолич Ю. Нові п'єси В. Винниченка, «Критика», 1929, № 4; Федченко П. Оцінюємо з класових позицій. «Київ», 1987, № 12; Жулинський М. Драматичні парадокси долі або хто такий В. Винниченко — Рудницький А. П'єси В. Винниченка на нинішній сцені. «Український театр», 1990, № 1; Костюк Г. Світ Винниченкових образів та ідей. «Слово і час», 1990, № 7; Жулинський М. «Знайшов собі нову биду — малювання» — Келлер М. В. Винниченко — маляр. «Образотворче мистецтво», 1991, № 2.

Ю. М. Вайсбокс.

ВИННИЧЕНКО Микита Іванович (бл. 1795 — ?) — укр. золотар. Жив і працював у Києві. Навчався у О. Й. Тумановського. Разом з ним 1814—15 виготовив престол Іоаннобогословського приділу для Успенського собору Києво-Печерської лаври. Оббив престол позолоченими бляхами, прикрасив срібним карбованим карнизом. Створив для престолу різні карбовані зображення («Воскресіння», «Покладення у труну», «Моління у вертограді» та ін.; не збереглися).

В. А. Шапенко.

ВИННИЧЕНКО-МОЗГОВА Євгенія (справж. Винниченко; 1908, Київ — 1988, США) — укр. співачка (сопрано). Закінчила 1933 Белградську консерваторію, 1933—42 — солістка Белградської опери, 1942—50 виступала на оперних сценах і концертних естрадах ряду країн Зх. Європи. 1950—51 — солістка Чикагської опери, 1955—65 — оперної компанії «Денверз Сентер Сіті» (США).

Партії: Галя («Утоплена» М. Лисенка), Розіна («Севільський цирюльник» Дж. Россіні), Аїда (однойм. опера Дж. Верді), Сантуца («Сільська честь» П. Масканьї), Мімі («Богема» Дж. Пуч-

чіні) та ін. У концертному репертуарі твори укр., рос. і зарубіж. композиторів, нар. пісні. Записала кілька платівок у США. Лауреат конкурсу вокалістів США (Нью-Йорк, 1952, 1-а премія).

І. М. Лисенко.

ВИНОГРАД — нар. орнамент. мотив. Для нього характерні округлі, гранчасті або лінійні елементи, що, поєднуючись, нагадують виноградні гроно. Відомий з 2-го тис. до н. е. в орнаментиці Старод. Сходу. Широко застосовувався у мист-ві та декорі в арх-рі Київ. Русі. Здавна набув поширення в укр. мист-ві — у вишивці, різьбленні, ліпленні, ткацтві, розписках та ін.; характерний для стилю барокко.

М. Р. Селівачов.

ВИНОГРАДІВ (до 1946 — Севлюш) — місто Закарп. обл., осередок гончарства. Виник у 9 ст. навколо слов'ян. фортеці-замку Каньковград. На тер. В. виявлено бронзові прикраси 10—9 ст. до н. е., покл. міста — скарб грецьких монет 3—2 ст. до н. е. Серед пам'яток арх-ри — Вознесенський костюл (13—15 ст.; збереглися білокам'яне різьблення порталів, фресковий живопис), Угочанський замок (14 ст.; збереглися руїни), монастир францисканців (15—19 ст., тепер — Істор. музей), палац Перені (16—18 ст.) з парком.

1892—1906 тут працювала гончарна школа. Виготовляють традиц. для Закарпаття полив'яний посуд, орнаментований білою та рудюю глинами по рожевому тлу ріжкуванням або пензлями. Серед гончарів — Ф. Черницький. Працює **Виноградівський керамічний завод**. Пам'ятник рад. воїнам (1971), скульптори В. О. Дяченко, П. А. Мазур). Будинки культури. У В. жили і працювали угор. живописець І. Ревес (похований тут 1945), композитор і піаніст Б. Барток.

ВИНОГРАДІВСЬКИЙ КЕРАМІЧНИЙ ЗАВОД. Засн. 1965. На з-ді виготовляють полив'яний мальований посуд за мотивами традиц. нар. кераміки Закарпаття, а також сувеніри. Гол. художник — І. І. Гецько.

ВИНОГРАДНЕНСЬКЕ СВЯТИЛИЩЕ — археолог. пам'ятка 18—17 ст. до н. е., культова споруда катакомбної культури. Виявлене 1982 покл. с. Виноградного Запоріж. обл. Розташоване на мисі високого правого берега р. Молочної. Являло собою округлу платформу (висота — 8 м, діаметр — 80 м) з в'їздом, складеним з великих глиняних валків. До в'їзду вели два радіально розташовані похилі спуски-пандуси, які починалися на висоті 4 м на передвітарних майданчиках по боках платформи. На Пд. і Пн. від цих майданчиків також спускалися по два пандуси. Полотно спусків впорядковане каменем і поспане кам. крихтою та глиною. Зовні пандуси були укріплені кам. кладкою і гранітними плитами.

Виноград. Один з основних орнаментальних елементів.

Біля початку пн. пандусів стояла велика стела у вигляді сокири (атрибут бога грози у балтських народів). Навколо стели споруди розкладалися як свідчення існування надплеменного культу у населення катакомбної спільності. Матеріали розкопок зберігаються у фондах Ін-ту археології АН України.

Літ.: Отрошенко В. В., Пустовалов С. Ж. Портрети прошлого. «Знання. Сіла», 1982, № 10; 1983, № 8; Рассмакин Ю. Я. Исследования на р. Молочной. В кн.: Археологические открытия 1982 года. М., 1984.

С. Ж. Пустовалов.

ВИНОГРАДНЕНСЬКІ КУРГАНИ — археолог. пам'ятки епохи енеоліту та бронзового віку, могильники розташовані покл. с. Виноградного Запоріж. обл. Досліджували 1982—85 В. В. Отрошенко, С. Ж. Пустовалов, Ю. Я. Рассмакин. З 34 курганів з похованнями ямної культури, катакомбної культури, зрубної культури найвизначніші № 3 (дів. **Виноградненське святилище**) та № 24. Знайдено зброя (бронза, гарпуни, проколки, шила, ножі, бойові і парадні сокири та булави, наконечники списів і стріл); орнаментований глиняний посуд (горщики, чаші, амфорки, миски, у т. ч. ритуального характеру); прикраси (намиста з кістяних промизок та орнаментовані шпильки, бронза та срібні скронові підвіски); циновки, вкриті ритуальним розписом. Виявлена і досліджена унікальна серія пізньокатакомбних масок на черепках, що моделювали обличчя померлих. Ряд поховань містили деталі і колеса візків. Серед пізніх поховань — могильники скифо-сарматського часу та епохи середньовіччя.

Літ.: Отрошенко В. В., Рассмакин Ю. Я. Раскопки курганов эпохи бронзы в Запорожской области. В кн.: Археологические открытия 1985 года. М., 1987.

Ю. Я. Рассмакин.

ВИНОГРАДОВ Віктор Григорович [11 (24).XI 1912, Полтава — 14.I 1986, м. Новоросійськ Краснодар. краю] — укр. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1957. Закінчив 1931 курси при Ленінгр. ін-ті театр. мист-ва. Працював в укр. драм. театрі у Тирасполі (1931—33), Старобільську (1937—38), Краснограді (1938—41), Краснодарі (1944—47), Харкові (1947—48); в Терноп. (1951—60), Рівнен. (1960—63), Закарп. (1963—66, Ужгород), Черніг. (1966—74) укр. муз.-драм. театрах.

Ролі: Левко («Устим Кармелюк» В. Суходольського), Жалевський («Наливайко» І. Ле), Шелест («Веселка» М. Зарудного). Вистави: «З коханням не жартують» П. Кальдерона (роль дон Афонсо, 1952), «Дами і гусарі» О. Фредо (1963).

П. К. Мегрешик.

ВИНОГРАДОВ Олег Михайлович (I.VIII 1938, Ленінград) — рос. артист балету, балетмейстер, нар. арт. СРСР з 1983. Після закінчення 1958 Ленінгр. хореогр. уч-ща працював у Новосиб. театрі опери та балету. З 1967 — балетмейстер (з 1977 — голов-

О. М. Виноградов.

ний) Ленінгр. театру опери та балету ім. С. М. Кірова. Поставив, зокрема, балети «Золушка» С. Прокоф'єва (1968) та «Ліза і Колен, або Марна пересторога» А. Герольда на сцені Одес. (1973) і Київ. (1981) театрів опери та балету. Держ. премія РРФСР, 1970. Премія Ленінського комсомолу, 1977. Премія ім. М. Петіпа, 1978 (Париж).

ВИНОГРАДОВА Елеонора Олександрівна (16.XI 1931, м. Грозний) — укр. хорівий диригент, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1978. Закінчила 1964 Київ. консерваторію (клас Г. Г. Верьовки), відтоді (з перервою) — її викладач. 1966—83 — худож. керівник та гол. диригент хорової капели хлопчиків та юнаків «Дзвіночок» Київ. палацу шонерів та школярів ім. М. Островського (тепер — Палац дітей та юнацтва). Упорядкувала 15 збірок творів для дитячих хорів. Лауреат 2-го Міжнар. фестивалю дитячих хорових колективів (Братислава, 1975).

ВИНОГРАДОВА Олена Іванівна [29.XII 1901 (11.I 1902), м. Борисоглебськ, тепер Воронежської обл. — 13.VIII 1976, Харків] — укр. співачка (ліричне сопрано), заслужена артистка УРСР з 1946. Навчалась 1923—25 у Полтавському муз. технікумі. З 1926 — артистка хору, 1928—59 — солістка Харків. театру опери та балету. 1965—71 — викладач Харків. муз. школи для дорослих. Партії: Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Наталка («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Галя («Назар Стодоля» В. Коженка), Татьяна («Євгеній Онегін» П. Чайковського), Маргарита («Фауст» Ш. Гуно).

ВИНОГРАДСЬКА Марія Кузьмівна [21.VIII (3.IX) 1916, с. Дейманівка, тепер Черніл. обл.] — укр. нар. майстер ткацтва і вишивки, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1960. Тривалий час працювала на Дігтярівській ф-ці худож. виробів. Вишивала сорочки, створювала традиц. для Дігтярів плахти в техніці перебірного ткацтва. Твори зберігаються в ДМУНДМ.

ВИНОГРАДСЬКИЙ Олександр Миколайович [24.VII (5.VIII) 1855, Київ — 4(17).X 1912, там же] — укр.-та рос. диригент, муз. громад. діяч і композитор. 1860 навчався у Галями Д. музичній школі. Закінчив 1876 юрид. ф-т Київ. ун-ту. В 1876—77 рр. навчався у Моск. (клас фп. М. Г. Рубінштейна), згодом — в Петерб. (клас композиції М. Ф. Соловйова, закінчив 1882) консерваторіях.

Брав уроки у М. О. Балакірева. З 1884 — керівник симф. концертів Саратов. відділення РМТ, член його дирекції. 1886—1912 жив у Києві. З 1888 — член дирекції Київ. відділення РМТ, з 1889 — зав. його муз. частиною і керівник симф. концертів. Своєю діяльністю В. значною

О. М. Виноградський.

мірою сприяв перетворенню Києва на один з провідних муз. центрів: збільшив кількість концертів з 2—3 до 8—9 на сезон, залучав до участі в них провідних вітчизн. та зарубіж. виконавців (Ф. І. Шалашіна, А. Ауера, Й. Гофмана, Е. Ізаї, Ф. Крейслера, Т. Руффо), композиторів П. І. Чайковського (1891), С. В. Рахманінова (1911) та ін. В. регулярно знайомив киян з шедеврами світової симф. музики (всіма симфоніями Л. Бетховена, Р. Шумана, П. І. Чайковського), вперше в Росії і на Україні виконав 1-у (1897) і 2-у (присвячену В., 1898) симфонії В. С. Каліннікова, симфонію ре мінор (1897) і симф. поему «Проклятий мисливець» (1895) С. Франка, ряд творів А. Дворжака, К. Сен-Санса, З. Фібиха та ін. У концертах В. брали участь киян. митці — піаністи Г. А. Бобінський, В. В. Пухальський, М. А. Тутковський, Г. К. Ходоровський-Мороз, скрипаль М. Г. Ераденко, співаки П. О. Кошиць, М. І. Антвиненко-Вольгемут, О. П. Мишуга, хор Я. С. Калішевського та ін. В. гастролював у Петербурзі, Москві, Одесі, Харкові та за кордоном (Париж, Відень, Берлін, Антверпен, Прага), де виконував твори рос. композиторів. Автор варіацій для симф. оркестру, симф. поеми «Монахія», 2 струнних квартетів, сонати для скрипки і фп. та ін.

Лит.: А. Н. Виноградський (Некрол), «Русская музыкальная галерея», 1912, № 42—43; Бортникова Е. Е. Забытые страницы (Альбом А. Н. и А. М. Виноградских). В кн.: Из архивов русских музыкантов. М., 1962; Капелютин М. Патриот вітчизняної музики «Музика», 1975, № 4.

ВИНОКУРОВ Аркадій Михайлович (1.VIII 1948, Київ) — укр. скрипаль і диригент, засл. арт. УРСР з 1987. Закінчив 1972 Київ. консерваторію (клас В. К. Стеценка). 1971—72 — артист квартету Київ. філармонії, з 1972 — соліст Київ. філармонії, 1987—91 — худож. керівник і диригент Київського камерного оркестру. Лауреат міжнар. конкурсів, у т. ч. ім. М. Лонг і Ж. Тібо (Париж, 1975).

ВИПАЛЮВАННЯ — техніка декорування виробів з дерева, рогу та шкіри. Візерунок наноситься на поверхню виробу розжареним металевим штампом або писаком, досягаючи кольорової розтяжки від світло-золотавого до чорного. Техніка В. дає можливість підкреслити текстуру, фактурні і колористичні ефекти матеріалу. В. здавна застосовували для оздоблення бондарських виробів. Металевими штампами випалювали гераль-

дичні знаки на дерев. межових стовпах. У 16—18 ст. у техніці В. оздоблювали рогові пороховниці, в 17—18 ст. — оправи книжок. В кін. 19—20 ст. техніку В. використовували здебільшого на Гуцульщині. Різні види дерев. посуду прикрашали геом. орнаментом. Посаджували В. з різбленням (Ю. І., В. Ю. та М. Ю. Шкрібляки, В. Г. Девдюк, В. Потяк). У 30-х рр. І. Ю. Грималюк удосконалив писак для рослинних мотивів. Бл. 40 орнамент. мотивів В. зібрав і систематизував М.-П. Тимків у 2-й пол. 20 ст. В. та ін. види термічної обробки широко застосовують для декорування архіт. форм, меблів, панно, плакет, іграшок, посуду, виробів із шкіри (В. В. Гуз, М. Ф. Мегвідчук, І. М. Смолянець, О. С. Хованець та ін.), для створення складних композицій за репродукціями і фотографіями (О. Й. Грицей).

Лит.: Соломарецько І. Як навчитися художньому випалюванню. «Народна творчість та етнографія», 1968, № 5.

М. Р. Соломарецько.

М. К. Виноградська. Платкова тканина. Бавовна, віскоза, ручн. ткацтво, 1957. ДМУНДМ, Київ.

Вирізування, гладь, полотно. Полтавський вишиваль.

ВИРІЗУВАННЯ — 1) Техніка вишивання. На Україні побутують різновиди В.—косе, хрещате, книжкове, косе з клинцями, орлове, рогатеньке, на 3, 4, 5 дірочок. При В. візерунок щільно обшивають нитками, середину вирізують ножицями, й на полотні утворюються чіткі ажурні квадратики (дірочки). У техніці В. виконують здебільшого геом. орнаменти, інколи й рослинні (гілки з трояндами та листям — т. з. яготинський візерунок). В., яке дає великі ажурні провісвіт, широко застосовують у поєднанні з лиштвою (вишивання сорочок, скатерок). 2) Спосіб створення витинанок. Кінцем ножа, заточеним під гострим кутом, вирізують великі паперові фіранки (до 1 м²) сітчастого рапорту та ін. Контури малюнка або фон вирізують, шклавши під папір дошку. 3) Спосіб виготовлення аплікацій. 4) Тех. прийоми для моделювання вручну дерев. побут., декор. виробів.

ВИРІЙ, Ірій — за давньослов'ян. легендами, острів у Всесвіті, першоземля богів, де росте першодерево — Прадуб з молодильними яблуками безсмертя на ньому. Творець В.—Род, сини

Випалювання. М. І. Пилишко. Предмети побуту. Дерево, виготовлення, випалювання, 1983.

якого Білобог і Чорнобог (символи добра і зла) ведуть між собою постійну боротьбу. Від велетенського шматка родючої землі, що впав з В., утворилася, за повір'ями, прабатьківщина слов'ян — легендарний острів орачів Артанія на Славуті (Дніпрі). З повір'ями про В. пов'язані деякі давні слов'ян. ритуальні танки (весняний хоровод юнаків та дівчат, т. з. кривий танок, що символізував нелегку путь Лади з В. до слов'ян. земель, та ін.). Згодом уявлення давніх слов'ян про В. замінило християн. вчення про рай. Як відголосок легенди про В. на Україні збереглися перекази про країну щастя, де мешкають душі померлих і куди відлітають перелітні птахи на зиму, що відображено у фольклорі, л-рі, піснях та декор.-ужитковому мист-ві.

В. Г. Виродова-Гот'є. Портрет майстра народної творчості М. Приймаченко. Олія, 1979.

ВИРОДОВА-ГОТЬЄ Валентина Гаврилівна (4.X 1934, Київ) — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1989. Після закінчення 1959 Київ. худож. ін-ту (майстерні О. О. Шовкуненка, В. Г. Пузиркова) викладає в ньому. Працює в галузі станкового живопису. Твори: портрети М. Т. Рильського (1963), Л. М. Ревуцького (1975), Г. І. Майбороди (1977), О. Гончара (1981), Є. С. Мірошніченко (1982); тематичні полотна «На колоспному подвір'ї» (1967), «Жнива» (1970), «Хлопчики» (1984), «Сама в хаті» (1990). Зберігаються в ДМУОМ та ін. музеях України.

Літ.: Рубан В. З любов'ю до людини «Образотворче мистецтво», 1985, № 5.

ВИРСТА Аригід (22.III 1922, с. Борівці, тепер Чернів. обл.) — укр. та франц. музикознавець, держ. доктор музикології з 1974. Навчався у Віден. (1945—47) та Паризькому (1953—55) ун-тах, Віден. (1946) і Паризький (1948—49) консерваторія (клас скрипки). 1949—51 — концертмейстер симф. оркестру «Бело горизонт» (Бразилія), 1950—56 — скрипаль-оркестрант ряду камерних оркестрів Парижа. 1956—87 — викладач історії музики та смичкового мист-ва у Сорбонні. Водночас з 1970 — зав. кафедрою музикознавства Укр. вільного ун-ту (Мюнхен) і член його прав-

ління. Голова Укр. академ. т-ва (Париж) з 1960. Був головою Шевченківського ювілейного комітету по відзначенню 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка (1960—61). Кавалер ордена Почесного легіону (1958).

Автор статей з питань укр. музики, зокрема в муз. енциклопедіях «Ларусс» (1957, 40 статей; вперше у франкомовному виданні), Грова (Лондон, 1980) та ін., доповідей про творчість укр. композиторів на міжнар. конференціях у Зальцбургу (1964), Кельні (1974) та ін.

За ініціативою В. у Парижі встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку (1978), ім'ям поета названо один з міських парків (1969).

Г. В. Золозов.

ВИРСТА Темістохл (15.X 1923, с. Іспас, тепер Чернів. обл.) — укр. художник і архітектор. Навчався в Королівській академії (відділення арх-ри і мист-ва) в Бухаресті та паризькій АМ. Емігрував з України 1941. Жив у Румунії (1941—48), Югославії (1948—50), Італії (1950—51), з 1951 — у Франції. Спочатку працював як архітектор, з 50-х рр. — в галузях живопису, графіки, скульптури. Твори: «Від Чорногорії махнув крилом» (1963), серія «Тіні забутих предків», «Змах життя» (1968) та ін. Має міжнар. мистецькі відзначення та нагороди. Персональні виставки у Парижі (1959), Берні (1964), Анконі (1976, Італія), Монреалі (1970), Детройті (1970), Нью-Йорку, Торонто (обидві — 1982).

ВИСАНИК Іван Вікторович (7.VII 1945, Ужгород) — укр. муз. педагог, засл. арт. УРСР з 1978. Закінчив 1968 Львів. консерваторію. 1970—80 — худож. керівник Закарп. філармонії. З 1980 — викладач Ужгородського муз. уч-ща.

ВИСКАРКА Петро Миколайович (29.VI 1927, с. Вовниги, тепер Дніпроп. обл.) — укр. скрипаль, педагог, засл. арт. УРСР з 1972. Після закінчення 1959 Моск. консерваторії (клас Д. М. Циганова) — в симф. оркестрі Дніпроп. філармонії. 1959—84 — викладач Дніпроп. муз. уч-ща. В репертуарі — класичні твори вітчизн. та заруб. композиторів.

ВИСОВЕНЬ Василь Іванович (25.VI 1941, м. Носівка Черніг. обл.) — укр. актор, засл. арт. УРСР з 1983. Після закінчення 1969 Харків. ін-ту мист-в — актор Харків. укр. драм. театру ім. Т. Г. Шевченка. Ролі: Гриць («Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького), Лука («Патетична соната» М. Куліша), Становий («Маєстро, туш!» М. Зарудного), Ілляха («Пролетарський млин щастя» В. Мережка), Губанов («Кому ніст» за Є. Габриловичем).

ВИСОКА МОГИЛА — курган, пам'ятка археології кін. 3 — поч. 2-го тис. до н. е. побли. с. Балок Запоріж. обл. Досліджена 1971. Курган висотою 10 м вміщував 25 різних за часом поховань ямної

В. Ф. Висков.

культури, катакомбної культури та кіммерійської культури. Найбільший інтерес становлять поховання землероба з дерев. ралом (2-е тис. до н. е.) і два поховання кіммерійської військової знаті (1-а чверть 1-го тис. до н. е.), в яких знайдено мідний та залізний кинджали, золоте окуття піхов кинджалів, літа золота серезжа, дерев'яна чаша, оздоблена золотими платівками, сагайдачні набори з кістяними та бронз. наконечниками для стріл, а також один з кращих зразків кіммерійського мист-ва свразійських степів кін. 9 — поч. 8 ст. до н. е. — кругла золота бляха від пояса, декорована геом. орнаментом з концентричних елементів у техніках лиття, паяння, карбування та інкрустації білою пастою.

Літ.: Бідзія В. И., Яковенко Э. В. Киммерийские погребения Высокой Могилы «Советская археология», 1974, № 1; Тереножан А. И. Киммерийцы, К., 1976.

В. І. Бідзія.

ВИСОКИЙ ЗАМОК у Львові — істор. місцевість, гора. У кін. 14 ст. тут на місці фортеці, збудованої князем Данилом Галицьким, за наказом короля Казимира III звели нову муровану фортецю, за якою закріпилася назва «В. з.». Це була невелика споруда з наріжними баштами та донжоном. На подвір'ї фортеці розміщувалися казарми. 1648 замком оволоділи козаки полковника М. Кривоноса, 1672 — тур. війська. На поч. 18 ст. замок втратив оборонне значення, почав руйнуватися. В 30-х рр. 20 ст. на В. з. було розбито парк.

ВИСОКОВ Василь Федорович [30.IX (12.X) 1892, Вільно, тепер Вільнюс — 25.IX 1969, Миколаїв] — рос. актор, режисер, нар. арт. УРСР з 1953. Закінчив 1915 Харків. ун-т, одночасно навчався 1911—12 у приват. театр. школі О. Маслові. Дебютував 1912 в Синельникова М. М. трупі. Працював у театрах Москви, Мінська, Баку, Архангельська у «Товаристві драматичної трупі», основу якого становили актори київ. «Соловцов» театру (1916; Миколаїв, Полтава), в «Театрі актора» (згодом Крим. рос. драм. театр ім. М. Горького, Сімферополь; 1919—21, 1935—37); Червонозаводському (1923—25, Харків), Одес. ім. А. В. Іванова (1929—32) та Микол. (1940—62) рос. драм. театрах.

Ролі: Платон («Платон Кречет» О. Корнійчука), Юліан («Любов на світанні» Я. Галаня), Чацький («Лихо з розуму» О. Грибосдова), Протасов («Живий труп» А. Толстого), Окайомов («Машенька» О. Афіногенова), Гамлет, Отелло (одною з трагедій У. Шекспіра), Риварес («Овід» за Е. Войнич), Фігаро («Весілля Фігаро» П. Бомарше), Вистави: «Аристократи» М. Погодіна (1935), «Живий труп» А. Толстого (1940), «За тих, хто в морі» Б. Лавренєва (1946), «Маскарад» М. Лермонтова (1948), «Завтра буде нашим» К. Мюфке

(1952). Викладав у драм. студіях Мінська, Харкова, Сімферополя, Одеси, Миколаєва. Серед учнів — І. В. Шток.

Літ.: Шток І. Беспокойный человек. «Театральная жизнь», 1964, № 14; Калашников В. Щедроты таланта. К., 1988.

ВИСОЦЬКА (Wysocka) Станіслава Марія (псевд. до 1896 — Вільська; 7.V 1877, Варшава — 17.I 1941, там же) — польск. актриса, режисер, театр. діяч, педагог. Навчалася 1893—94 в класі дикції і декламації при Варшавському муз. т-ві. Грала в польск. трупах Петербурга, Риги, Москви (1894—95), Кракова, Варшави (1895—1911, 1920—41). Мала ангажемент у польск. театрах Львова (1904, 1909, 1914), Києва (1910). Гастролювала у Львові (1922, 1923, 1926), Луцьку (1926, 1933, 1934), Рівному (1926). Період творчості 1911—19 пов'язаний з Києвом. Працювала в польск. театрі під керівництвом Ф. Рихловського (1911—16, з перервою). Була організатором і керівником експеримент. театру «Студія» (1915—17); 1918 разом з К. Маркевичем керувала Польським театром; 1919 організувала й очолила польск. Молодий театр. Викладала в театрі «Студія», київ. Академії театральній, Драматичній консерваторії.

Значний вплив на актор., режисерську та пед. діяльність В. мала творчість К. С. Станіславського. Мистецький індивідуальності В. були близькі драм. і трагедійні образи. На Україні В. зіграла ролі: Баладіна («Баладіна» Ю. Словацького), фру Альвінг («Привиди» Г. Ібсена), Електра («Електра» Г. Гюфманстала), Гамлет («Гамлет» У. Шекспіра). Поставила спектаклі: «Цвіркун на печі» за Ч. Діккенсом (1916), «Росмерсхольм» Г. Ібсена (1917), «Визволення» С. Виспянського (1918) та ін.

Літ.: Івашкович Я. Театр «Студія» Станіслави Висоцкой в Києві. В кн.: Вопросы театра. М., 1965.

ВИСОЦЬКА КУЛЬТУРА — археологічна культура кінця бронзового — початку залізного віку (10—6 ст. до н. е.), пам'ятки якої поширені на тер. Львів. і Терноп. областей. Виділив у 30-х рр. 20 ст. Т. Сулімирський, вивчали В. І. Канівець та А. І. Крушельницька. Поселення В. к. неукріплені, з напівземлянковими житлами каркасно-стовпової конструкції з обмазаними глиною стінами. Могильники двох типів: безкурганні — на ранньому та курганні — на пізньому етапах існування В. к. Під час розкопок виявлено лінійні глиняний посуд: горщики тюльпано-подібної та банкоподібної форм, прикрашені по краю вінець наскрізними проколами, валиком, ямками на плічках або корпусі; миски конічні, півкруглі, із загнутим всередину краєм; грушоподібні корчаги з конічними наліпами на корпусі; черпаки і кубки, оздоблені прокресленням або карбованим орнаментом

С. М. Висоцька в ролі Баладіни («Баладіна» Ю. Словацького).

(півовали, зигзаг, ялинки та ін.); мініатюрні посудинки різних форм. Знайдено керамічні вироби ритуального призначення — посудини-двійники, трійники, з гострим дном, а також глиняні фігурки тварин, птахів, брязкальця та біконічної форми чарки із зображенням культових сцен, символічних знаків.

Окрему групу мистецьких виробів В. к. становлять різні прикраси: бронзові та залізні шпильки з петельчастою, цвяхоподібною, закругленою або у вигляді спіральною шийкою головою; гривни з перекрученого або орнаментованого косими насічками дроту, з листової бронзи з суцільним лінійним геом. орнаментом; браслети спіральні, з зімкнутими або розведеними кінцями; спіральні сережки (серед них — цвяхоподібні скіфського типу); круглі, іноді спарені бляшки; фібули з двома вісімкоподібними петлями на спинці; спіральні кільця; намистини з бронзи та глини з орнаментом у вигляді повторюваних геом. композицій. У матеріальному комплексі В. к. простежуються елементи лужицької культури, фракійського галматату культури, білогордівської культури та чорнольської культури. Пам'ятки В. к. зберігаються в Ін-ті археології АН України, Львів. краєзнав. музеї та ін.

Літ.: Крушельницька А. І. Стародавнє населення Прикарпаття і Волині за доби раннього заліза. Плем'я висоцької культури. В кн.: Стародавнє населення Прикарпаття і Волині. К., 1974.

О. Г. Вангородська

ВИСОЦЬКИЙ (Wysocki) Валерій (Валеріан Войцех; 4.VI 1835, м. Радомско, полб. Лодзь — 12.X 1907, Львів) — польск. співак (бас) і педагог. Співу навчався у висоцькій школі при «Театрі Велькому» у Варшаві, 1862—63 — у Б. Праті і Дж. Ламперті в Мілані. 1861 дебютував в італ. опері в Одесі; 1863—68 — соліст і гастролер в оперних театрах Італії (в т. ч. «Ла Скала» в Мілані), Іспанії, Німеччині, виступав на сценах Варшави, Познані, Кракова, Львова.

З 1868 — у Львові, де викладав вокал у приватних муз. школах. 1870—85 — у власній школі співу; водночас професор (1873—79 і 1887—1907) консерваторії Галицького музичного товариства, член його правління. Серед учнів — М. П. Вітошинський, Г. Горський, А. Дідур, Я. Королевич-Вайдова, С. А. Крушельницька, М. Левницький, М. П. Менцинський, О. П. Мишуга, а також І. Богус-Геллерова, Ю. Манн, М. Мокшицька, З. Моссоці, А. Некар, А. Оконський, Є. Страссерн, Р. Цудикувна та ін.

Літ.: Вайда-Королевич Я. Жизнь и искусство. Воспоминания оперной певицы. А. — М., 1963.

ВИСОЦЬКИЙ (Wysocki) Владзімеж (1846, с. Романів, тепер Рожищенського р-ну Волин. обл. — 30.VII (11.VIII) 1894, Київ) — польск. поет, фотограф. Закінчив Житомир. гімназію. Автор

істор. поем, зокрема на укр. тематику («Оксана», 1891; «Ляшка», 1883, укр. перекл. 1912). Деякий час жив у Києві, де 1871 відкрив фотографію. Виконав фотопортрети Лесі Українки в нар. вбранні (1884), І. Я. Франка з дружиною (1886), В. Б. Антоновича (до 25-річчя наук. діяльності, 1890). Сфотографував також багато киян. споруд.

Літ.: «Київська старина», 1889, т. № 8; «Рива», 1890, № 21; «Жизнь и искусство», 1897, № 9.

А. І. Салрикін

ВИСОЦЬКИЙ Володимир Семенович (25.I 1938, Москва — 25.VII 1980, там же) — рос. актор і поет. З 1960, після закінчення Школи-студії МХАТ, працював у Моск. драм. театрі ім. О. С. Пушкіна, 1964—80 — в Моск. театрі на Таганці. Серед ролей у театрі: Лопухін («Вишневий сад» А. Чехова), Гамлет (одноим. трагедія У. Шекспіра) та ін. З 1959 знімався в кіно. Перша велика роль — радист Володя у фільмі «Вертикаль» (1967, Одес. кіностудія), де виконував власні пісні. На Одес. кіностудії зіграв також ролі у фільмах «Короткі зустрічі» (1967), «Небезпечні гастролі» (1969), «Білий вибух» (1970), а також роль капітана Желова у телефільмі «Місце зустрічі змінити не можна» (1979; Держ. премія РСРС, 1987). Серед ін. фільмів: «Служили два товариша» (1968), «Втеча містера Мак-Кінлі» (1975), «Сказ про те, як цар Петро арапа одружував» (обидва — 1976), «Маленькі трагедії» (1980, телефільм). 1986 на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка створено фільм «Спогад» (реж. В. Савельєв) про творчість В. Представник авторської пісні.

Літ.: Вайда М. Володимир, или Прерванный полет. М., 1989.

ВИСОЦЬКИЙ Михайло Костянтинович [6 (18).XI 1885, с. Недра, тепер Київ. обл. — 6.X 1950, Київ] — рос. актор, нар. арт. УРСР з 1943, засл. арт. Каз. РСР з 1944. Закінчив 1916 Одес. театр. школу Мочалова. Працював під керівництвом свого вчителя М. І. Соболевського-Самарина в театрах Одеси (1916—23), Києва (1923—25), Н. Новгород (1933—39); грав у рос. драм. театрах Саратова (1925—27), Самари (1927—30), Сімферополя (1930—33). З 1939 — актор Київ. рос. драм. театру ім. Лесі Українки. В. — яскравий комедійний і характерний актор, у грі якого комічне часом співіснувало з драматизмом. Ролі в театрі — Станарель («Камінний господар» Лесі Українки), Фамусов («Лихо з розуму» О. Грибосдова), Робінзон, Пімага, Цаславцев («Безприданниця», «Без вини винні», «Ліс» О. Островського), Ванюшин («Діти Ванюшина», С. Найденова), Расплюев («Весілля Кречинського» О. Сухова-Кобиліна); в кіно — сотник Тихва («Богдан Хмельницький», 1941), Василь Іванович («В далекому плаванні», 1945), Лукашевич («Тарас

М. К. Висоцький.

Шевченко». 1951; всі — Київ. кіностудія худож. фільмів).

ВИСОЦЬКИЙ Сергій Олександрович (15.VII 1923, Полтава) — укр. історик, доктор істор. наук з 1978, Закінчив 1956 Київ. ун-т. З 1967 — в Ін-ті археології АН УРСР. Більшість наук. праць пов'язана з вивченням арх-ри Києва II ст., зокрема Софійського собору (фрескового живопису, давньорус. графіті). Держ. премія УРСР, 1983.

Та: Давньоруські написи Софії (Київський XI—XIV ст. К., 1968; Средневековые надписи Софии Киевской (По материалам граффити XI—XVII вв.). К., 1976) Золотий ворота в Киеве. К., 1982; Киевские граффити XI—XVII вв. К., 1985; Светские фрески Софийского собора в Киеве. К., 1989.

ВИСОЦЬКИЙ Яким (?—?) — укр. снічар 18 ст. Жив і працював у Києві. 1752—53 разом з М. Шелкевичем зробив два різьблені клеїма в стилі барокко (не збереглися) на парадний фронтон царського палацу у Києві (див. Маріїнський палац у Києві).

ВИСПРЕВА Антоніна Петрівна [6 (19).III 1915, м. Бахмут, тепер Артемівськ Донец. обл.] — укр. співачка (сопрано), засл. арт. УРСР з 1950. Співу навчалася в А. В. Нежданової (1933—35 — в студії Великого театру СРСР, 1935—41 — в Оперній студії ім. К. С. Станіславського). 1941 — солістка концертного Ансамблю опери під керівництвом І. С. Козловського, 1943—45 — Свердлов., 1945—57 — Львів. театрів опери та балету, 1957—61 — Моск. філармонії, 1948—50 — викладач Львів. консерваторії, 1961—86 — в театр. навч. закладах Москви. Партії: Марфа («Царевна наречена» М. Римського-Корсакова), мадам Баттерфляй (одиноч., опера Дж. Пуччіні), Недда («Паяци» Р. Леонкавалло), Галька (одиноч. опера С. Монюшка).

ВИСПЯНСЬКИЙ (Wyspiński) Станіслав (15.I 1869, Краків — 28.XI 1907, там же) — польс. письменник, художник, театр. діяч. Освіту здобув у Краків. школі красних мист-в (1887—95, у В. Лушкевича та Я. Матейка), в академії Коларосі в Парижі (1891—94). За рекомендацією Я. Матейка 1887 подорожував по Галичині, знайомство з нар. мист-вом і арх-рою якої позначилося у творчості В. З 1895 жив у Кракові. 1898—1905 — режисер-постановник Краків. театру; 1898—99 — керував графічною майстернею у Кракові, з 1902 викладав у краківській АМ (учні — М. І. Жук та І. М. Северин). Як художник працював у галузях графіки, живопису, театр.-декоративного і монумент. мист-ва. Представник стилю модерн. 1892—94 — виконав проект вітража для кафедрального собору у Львові («Обіт Яна Казімежа», «Полонія»), розписи і вітражі у францисканському соборі в Кракові (1895) та ін. Серед станкових робіт — «Портрет дівчи-

С. Виспянський. Портрет дівчини. 1893. Львівська КГ.

Витинанки. Церква. 1867. МЕХП АН України. Львів.

Витинанки. М. К. Музо. Вазон з птахами. 1970. НМЗ.

Витинанки. Г. В. Хміль. Іколи позачервоні і допи додому. 1984. МЕХПАН України. Львів.

ни» (1893), «Сплячий Стась» (1904), «Материнство» (1905). Твори зберігаються у Краківському нац. музеї, Львів. КГ. Драм. твори В. присвячені істор. минулому Польщі, життю тогочасного суспільства: «Варшав'янка» (1898), «Леґіон» (1900), «Весілля» (1901; йшло на сцені Руського народного театру у Львові), «Визволення» (1903; поставлено 1918 в Київ. польс. театрі) та ін. Ряд п'єс («Ахіллеїда», 1903; «Повернення Одиссея», 1907, та ін.) написані за антич. мотивами і сюжетами. В. — один з реформаторів європ. театру. Укр. мовою деякі вірші В. переклав В. Коптілов.

Лит.: С. Виспянський и художники его времени. Каталог выставки. М., 1959; Ожонська А. Виспянський. М., 1977.

«ВИСТАВА АРХЕОЛОГІЧНА ПОЛЬСЬКО-РУСЬКА У ЛЬВОВІ» — виставка, що відбулася 9—28.IX 1885 в залах Вищої політех. школи у Львові. На ній було представлено давнє мист-во 3х. України. Мала три розділи: доісторично-археол. знахідок, предметів реліг. культу, декор.-ужиткових виробів. Серед експонатів — Святодухівської церкви іконостас у Рогатині, фрагменти ін. іконостасів, окремі ікони 16—18 ст., орнамент. і фігуративне шитво та галузвання (фелони, епітрахілі, плащаниці), різьблені дерев. і метал. хрести, карбовані чаші, оправы для книжок, кадилиці та ін. Виставці було присвячено значні публікації Л. Вербицького (декор. мист-во) та М. Соколовського (давньоукр. малярство). Під час виставки проведено з'їзд польс.-і зх.-укр. археологів, на якому розглядалися й проблеми дослідження та збереження худож.-істор. пам'яток Галичини.

ВИСТАВКА ДОСЯГНЕНЬ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА УРСР (ВДНГ УРСР) — див. Національний виставочний центр.

ВИСТАВКА ХУДОЖНЯ 1903. Організована з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві (скульптор Л. В. Позен). У влаштуванні виставки активну участь брали живописці С. І. Васильківський, В. О. Волюк, П. Д. Мартинович, Г. Г. Мясоедов, О. Г. Сластіон, арх. В. Г. Кричевський, письменник В. Г. Короленко. Експозиція розміщувалася в істор.-природничому музеї Полтав. губ. земства. Експонувалося понад 300 творів 32 учасників, у т. ч. офорт Т. Г. Шевченка «Приятелі» (1859), ікони В. А. Боровиковського, ілюстрації С. І. Васильківського та М. С. Самокиша до альбому «Из украинской старины» (СПб., 1900), П. Д. Мартиновича до поеми І. П. Котляревського «Енеїда» (1873—75); картина Ф. С. Красицького «Якби ви не панич» (1898), живописні етюди та майолікові вироби О. Г. Сластіона, акварелі В. Г. Кричевського, скульптури Є. Р. Трипільської,

графіка із зображенням архіт. пам'яток Полтавщини О. А. Кульчицької. Окремі розділи — посмертна виставка творів рос. пейзажиста, акад. петерб. АМ В. Г. Казанцева (частина творів зберігається у Полтав. ХМ) і роботи майстра худож. фотографії І. Ц. Хмільвського.

Лит.: Каталог художественной выставки в память И. П. Котляревского. (Полтава, 1903). В. Д. Виставка образ. у Полтаві. «Литературно-научный вестник» 1903, т. 23, кн. 9.

ВИСТАВКИ ХУДОЖНІ — публічний показ худож. творів, основна форма ознайомлення глядача із станковим мист-вом; у ряді випадків — показ з метою продажу творів (див. також Аукціон). В. х. розрізняють за територіальною належністю (всесвітні, міжнародні, регіональні), за періодичністю (щорічні, через кожні два роки — бісенале, через три — трісенале), за часом організації (весняні, осінні), за числом учасників (групові, персональні), за видом мист-ва (живопис, графіка, скульптура, нар. мист-во тощо), за жанром (портрет, пейзаж), за тематикою, з нагоди ювілеїв та ін.

В. х. існували в Старод. Греції (з 6 ст. до н. е.), Італії (з 15 ст.), Голландії (з 17 ст.), Росії (з серед. 18 ст., влаштувала Академія мистецтв у Петербурзі). З 2-ї пол. 19 ст. у Росії виникли неофіц. виставочні об'єднання (див. Передвижники). На Україні перші В. х. були організовані в кін. 19 — на поч. 20 ст. у Києві, Одесі, Львові, Полтаві та ін. містах (див. також Товариство південноросійських художників, Товариство київських художників, «Товариство для розвою руської штуки» у Львові, Виставка художня 1903). Виставка «Десять років Жовтня» (1927, Харків) започаткувала систематичний показ респ. і обласних тематичних В. х. до ювілейних дат. Розвитку набув обмін В. х. між рад. республіками. З 70-х рр. виставочна діяльність на Україні розширилася завдяки контактам з відомими музеями світу і колекціонерами. У Києві відбулися В. х. зі збірки А. Хаммера із США (1973), «Скарби з гробниці Тутанхамона» з Єгипетського музею в Каїрі (1974), «Сучасний живопис Японії. Школа Ніхонга» (1976). «Західноєвропейський живопис 16—17 ст.» зі збірки барона Тіссен-Борнемиса із Швейцарії (1984), «Шедеври німецьких художників 19 ст.» з Лейпцигського держ. музею образотвор. мист-ва (1984), «Нові горизонти. Американський живопис 1810—1910 рр. з музеїв США» (1988) та ін. З серед. 80-х рр. виставочна діяльність і її форми урізноманітнюються. Етапною стала респ. виставка «Молодість країни» (1987), яка продемонструвала новий підхід до організації і побудови експозиції. Поряд з традиц. В. х. влаштовують регіональні і групові за худож. напрямками, виставки од-

нісі картини (переважно в музеях), виставки-звіти про роботу творчих груп, виставки просто неба на матеріалі скульптурних плерерів («Медобори-89» у Тернополі, «Імпреза-90» в Івано-Франківську) та ін. Серед систематичних респ. В. х. — «Мальовнича Україна», Вітрина політичного плаката в Одесі, а також виставки естампа, акварелі і рисунка, біенале плаката та ін. До В. х., як правило, випускають афіші, каталоги, буклети тощо. Відбулася перша всесвітня В. сучас. укр. образотворчого мист-ва «Львів—91. Відродження», розгорнута в залах Львів. КГ, де було представлено твори понад 250 укр. художників з України, США, Канади, Швейцарії, Франції, Великобританії, Німеччини, Казахстану, Литви, Росії, Узбекистану.

ВИСТРИХАНЬ Петро (?—?) — укр. рисувальник серед. 18 ст. Навчався у живописній школі Києво-Печерської лаври. В альбомах школи, т. з. кужбушках, є його малюнки — «Біблійський цар» (1754), «Архистратиг Михаїл», «Св. Себастьян» (зберігаються в ЦНБ АН України).

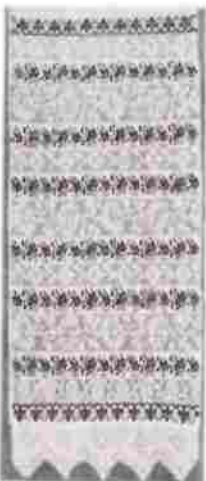
Лит.: Жолтовський П. М. Малюнки Києво-Печерської іконописної майстерні. К. 1982.

ВИСУНСЬК — село Березнегубського р-ну Микол. обл., осередок худож. ремесла. Засн. 1767. Побл. села знайдено кам. антропоморфні стели 11-го тис. до н. е. з ритуальними зображеннями епохи міді-бронзи. Худож. ремесла розвивалися здавна. На поч. 20 ст. у В. виникли артілі гончарів, каменярів (виготовляли, зокрема, фігурні профільні камені для буд-ва), токарів по дереву (створювали здебільшого посуд, оздоблений лінійним орнаментом), каретників тощо. В кін. 19 — на поч. 20 ст. у В. поширилися вишивка та ткацький домашній промисел. Серед вишиваних виробів — жін. і чол. одяг, постільна білизна, рушники (з мереживними фестонами). Орнамент — рослинний (квітковий), трапляються композиції з геом. мотивами; колорит — червоно-чорний, техніки — лічильна гладь, хрестик, мережка. У 2-й пол. 20 ст. у В. розвинулося лозоплетіння. Твори майстрів В. зберігаються у Микол. краєзнав. музеї.

ВИСЯЧІ КОНСТРУКЦІЇ — будівельні конструкції, основні несучі елементи яких (троси, кабелі, ланцюги тощо) сприймають

П. Вистрихань.
Архангел Михаїл.
Малюнок з «кужбушків»
Лаврської іконописної
майстерні. Туш, перо.
50-і рр. 18 ст.
ЦНБ АН України. Київ.

Висунськ.
Г. Ф. Левченко.
Рушник. Подільно-
вишиваний, мереживно.
1926.

Висунськ.
Л. І. Пустоварова.
Килим. Война, ткацько.
1927.

переважно розтягуючі зусилля. Розрізняють В. к. гнучкі й жорсткі, плоскі й просторові. Поверхня В. к. буває угнутою, опуклою, комбінованою або ін. форм з круглим, еліптичним, многокутним та ін. обрисами у плані. В. к. легкі, економічні, архітектурно виразні; їх зводять у короткі строки. В. к. застосовують у покриттях громад. і пром. будинків, мостах та ін. Різновид В. к. — вантові конструкції, осн. несучими елементами яких є ванти (троси). Серед споруд з В. к. — Житий критий ринок (1974—80, архітектори В. Г. Штолько, О. П. Монина), Будинок меблів (1984, архітектори Н. Б. Чмутіна, Ю. А. Чеканюк), обидва — у Києві.

ВИТВИЦЬКИЙ Василь (16.X 1905, м. Коломия, тепер Івано-Франк. обл.) — укр. композитор і музикознавець, доктор музикології з 1929. Гру на фп. студіював у Є. Оттавої у Львові, 1925—29 навчався на музикологічному ф-ті Краків. ун-ту. 1929—33 — викладач Перемишльської філії Вищого муз. ін-ту ім. М. Лисенка, 1933—37 — її директор, одночасно — референт Укр. видавничого ін-ту і член музикологічної комісії Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові (до 1939). З 1940 — співробітник Ін-ту укр. фольклору АН УРСР, викладач Львів. консерваторії і керівник муз. відділу Львів. радіо. З 1949 — у Детройті (США). В. належать монографії про укр. композиторів: «Михайло Гайворонський», «Порфир Демущанський — лікар і музика», «Фортепіанна музика В. Барвінського»; дослідження «Українська сольна пісня в 19 ст.», «Про українські впливи в музиці Ф. Шопена» та ін., а також «Диригентський порадник» (спільно із З. Лиськом і М. Ф. Колесою, 1938).

Муз. твори: «Балет-хвилянка», дитячі для струнного оркестру «Пісня і танець», два струнні квартети, фп. тріо, сонатина для фп., музика до дитячих вистав «Гусеня», «Півник та Курочка», обробки укр. нар. пісень (для мішаного та чол. хорів, фп. у 4 руки) та ін.

М. А. Білинська.
ВИТВИЦЬКИЙ Йосип Хомич — див. Вітвицький Йосип Хомич.
ВИТВИЦЬКИЙ Софрон (криптоім — В...кий С.; 1819, Сх. Галичина — 1879, Жаб'є, тепер смт Верховина Івано-Франк. обл.) — укр. письменник і етнограф. Закінчив Львів. духовну семінарію. Був священником у с. Жаб'є. Писав укр. і польсь. мовами. Автор віршованої трагедії з історії Русі «Братія незгода, або Посмертні дні Володимира Великого» (1862). У мелодрамі «Два голуби воду пили, два колотили» (1863) використано укр. нар. пісні і вірші Т. Падури; 1864 вона була поставлена Лобойка К. польсько-українською трупю під назвою «Галька Подольська».

Лит.: Левинський І. Ем. Галицько-русская библиография XIX-го столетия. т. 1. Львов. 1889; Подлас І. Витвицький Софрон. «Архіви України», 1970, № 6.

П. К. Медведюк.
ВИТИНАНКИ — вид декор.-ужиткового мист-ва: орнаментальні, рідше сюжетні твори, ажурно вирізані (витяті) ножницями або ножем зі шкіри, тканин, кольор. паперу та ін. матеріалів. На Україні здавна прикрашали наплічний одяг ажурними візерунками зі шкіри і тканини. В 16 ст. з'явилися паперові В., які служили підкладками і орнамент. прикрасами відбитків печаток на документах. З 2-ї пол. 18 ст. набули популярності силуетні В. — чіткі графічні зображення з чорного паперу. Як прикраси укр. нар. житла поширилися з 2-ї пол. 19 ст. Використовували їх для оздоблення стін, сволоків, вікон, полиць, груб, коминів печей. Розквіт укр. В. припадає на кін. 19 — поч. 20 ст. За кількістю взятого для витинання паперу В. поділяються на одинарні (з одного аркуша, суцільні) і багаточастинні. Останні бувають складені і накладні. За характером композиції розрізняють В. симетричні й асиметричні. Виготовляють В. з кольор. глянцевого паперу, згинаючи аркуш удвоє, вчетверо або ввось, і таким чином при вирізуванні досягаючи кількарізного повторення дзеркально-симетричного мотиву («двійнята», «четверик», «восьмерик»). Орнамент В. здебільшого геометр. і рослинний, трапляються також антропо- та зооморфні фігури, зображення предметів побуту та ін. У 20—30-х рр. 20 ст. В. використовували для оздоблення клубів, читалень, як декор стінних газет, плакатів тощо; з 60-х рр. застосовують для оформлення поліграф. продукції та ін. У різних регіонах України В. мають свої худож. особливості: на Прикарпатті — переважно «кочіла», «слупочки» з рослинними мотивами (П. І. Греблюк, А. М. Процик); на Поділлі — «сонця» і стрічкові композиції (С. Я. Батюк, Ю. А. Мізік, В. І. Яскілка), симетричні «дерева» з людськими постатями (Н. П. Кушнір, О. В. Салюк, М. О. Руденко); на Придніпров'ї та Лівобережжі — складні багатокольорні рослинні компо-

Витинанки. А. А. Авдінко. Килим з пташкою, 1980. МХП АН України. Львів.

зиції, пов'язані з настінним розписом, символічне уквітчане дерево, вазон чи букет квітів (М. П. Павлова, Л. Є. Новицька, М. К. Муха, Г. В. Хміль); для Дніпропетровщини характерні композиції «весілля», «жар-птиця», «зозуля на калині», а також квітковий орнамент (Н. А. Білокінь, В. М. Вояк, П. І. Глушченко, Г. І. Гречанова). В. зберігаються у ДМУНДМ, МЕХП АН України, Музеї етнографії у Петербурзі та ін. В. із серії «Живі дерева» І. Покиданець (Миколаїв) експонувалися 1991 в Києві на респ. худож. виставці «500 літ українського козацтва».

Літ.: Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. К., 1906; Станкович М. Є. Українські витинанки. К., 1986.

Н. О. Глухенька, М. Є. Станкович.
ВИТИНАННЯ, вирізування — спосіб виготовлення витинанок, аппликацій з повсті, сукна, шкіри, тканин, паперу за допомогою ножиць або ножа.

ВИТРАВЛЮВАННЯ, травлення — спосіб виконання рисунка, напису на поверхні металу, каменя, дерева, скла та ін. твердих матеріалів за допомогою кислоти, ін. їдких речовин. Використовується в декор.-ужитковому мист-ві, графіці (див. Гравірування).

ВИХІЛЯСНИК — елемент укр. нар. танців. Нагадує колупання землі ногою. Використовується в *гопаку*, *горлиці*, *козачку*, *метелиці* та ін. танцях. В. згадується в «Енеїді» І. Котляревського.

Літ.: Василенко К. Ю. Лексика українського народного танцю. К., 1983.

І. А. Карпович.

ВИХОДЦЕВ Григорій Олексійович [бл. 1815—18(30).І 1886, Харків] — актор і антрепренер рос.-укр. труп. Походив з кріпаків, у 1-й пол. 19 ст. був директором театру в Полтаві. З власними трупами виступав в Єлизаветграді (тепер Кіровоград), Бобринці, Одесі, Харкові. Працював в одес. театрі Моркових (1871), у трупі М. М. Савіна (1875, Житомир), у харків. Дюкової О. М. трупі (1881), Синельникова М. М. трупі (1885—86). Виконував комедійні ролі. До 50-річчя творчої діяльності (1881) одержав від О. М. Островського вінок з написом «Вітаю талановитого актора О. Островський». У трупі В. працював (1865, 1877—78) актором і режисером М. А. Кропивницький.

Літ.: Синельников М. М. Спогади. К., 1975; Е. С. Хлібченко.

ВИХРОВА Мері Олександрівна (26.XI 1946, м. Тетіїв Київ. обл.) — укр. співачка (ліричне сопрано), засл. арт. УРСР з 1984. Після закінчення 1972 Київ. консерваторії (клас З. П. Христини) — солістка Крим. філармонії. В репертуарі: твори вітчизн. та зарубіж. класики, романси, нар. пісні.

ВИЧИЖАНІНОВА-СТАРИКОВА Ельза Володимирівна (18.V 1941, Свердловськ) — укр. артистка балету, засл. арт. УРСР з 1972. Закінчила 1962 Пермське

хореогр. уч-ще, удосконалювала майстерність 1963—65 в Ленінгр. хореогр. уч-щі. 1965—68 — солістка Пермського, з 1968 — Львів. театрів опери та балету. Партії: Аврора («Спляча красуня» П. Чайковського), Раймонда (одн. балет О. Глазунова), Джульєтта («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва) та ін.

В. Д. Туркевич

ВИЧУЛКОВСЬКИЙ (Wyszolkowski) Леон (11.IV 1852, Гута Мясковська, полб. м. Седльце — 27.XII 1936, Варшава) — польс. живописець і графік. Навчався 1869—73 у Варшавській рисувальній школі у В. Герсона; 1875—77 — в мюнхен. АМ у А. Вагнера; 1877—79 — в Краківській академії красних мист-в у Я. Матейка. Працював у Львові (1879—80), Ставищах, полб. Кисва, Умані, Білій Церкві (1883—93), з 1893 — у Кракові та Варшаві. Один із засновників т-ва «Штука» («Мистецтво»). Малював портрети, красивиди, побутові сцени з життя укр. селян: «Рибалки» (1891, Нац. музей, Варшава), «Оранка на Україні» (1892, Краків. нац. музей), «Сіяч» (1896, Битом музей), «Копання буряків» (кілька варіантів). Укр. мотиви розвивав у серії літографій 20-х рр. («Український альбом»). У Львові, КГ зберігаються твори «Смерека», «Верховинець», портрети та етюди укр. періоду творчості.

Ю. О. Бірюльов

ВИШГОРОД — давньоруське місто-фортеця на правому березі Дніпра за 20 км на пн. від Кисва. Згадується у літописах під 946 як резиденція княгині Ольги — «Ольжин град». 1240 зруйнований ордами Батия. Під час археол. розкопок відкрито залишки штучних укриттів, фундамент кам'яної Борисоглібської церкви 11—12 ст. (була оздоблена фресковим розписом), залишки жител і госп. споруд, гончарських горнів, залізоборних та ювелірних майстерень. Давній В. поділявся на *дитинець* і *окопний град*. Археол. матеріали дають можливість припустити, що у В. були розвинуті гончарство (керамич. вироби, вкриті поливами), литво художнє (мідна позолочена зброя, зокрема фігурні булави, оздоблені псевдозерню), склоробство, ювелірна справа. Вірогідно, що гончарі В. були об'єднані в ремісничу

Л. Вичулковський.
Оранка на Україні.
Олія. 1892.
Національний музей.
Краків.

Вишиванка з Волині.
1886. МЕХП АН
України. Львів.

організацію (на зразок цехів) і забезпечували посудом В. та ін. населені пункти. В літ. джерелах є згадка про дерев. п'ятибанну церкву, збудовану за часів Ярослава Мудрого. В документах 15—16 ст. В. згадується як село, що належало Межигірському монастирю. 1843 побував тут Т. Шевченко, який виконав рисунок «Вишгород» (зберігається в ДМШ).

Поблизу Вишгородських висот 1979 встановлено пам'ятник воїнам-визволителям Вишгорода (арх. В. В. Климих). У В. — Будинок культури, муз. школа.

О. О. Клименко.

ВИШЕНСЬКИЙ Стефан (?—?) — укр. маляр 17 ст. Жив на Закарпатті. Для церкви в с. Тющів виконав ікону «Страсті господні» (1686, тепер у Львові, КГ).

Літ.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

ВИШЕНСЬКИЙ Теодор (Федір) — укр. живописець 18 ст. Див. Федір з Вишні.

ВИШИВАНКА — укр. чол. або жін. сорочка, оздоблена вишивкою. Орнаментация В. тісно пов'язана з кроєм, який зумовлював розміщення вишивок. Візерунки геом., рослинні, зоо- та антропоморфні, їхній колорит, а також техніки вишивання залежали від традиц. оздоблення костюму народного в різних регіонах України. У 20 ст. помітний процес нівелювання місц. особливостей В. Укр. В. оспівана в багатьох нар. піснях.

ВИШИВАННЯ — нанесення орнамент. або сюжетних зображень на тканину, шкіру, повсть; створення вишивки. Виконується вручну (голкою, іноді гачком) або за допомогою спец. машини. Матеріал основи — бавовняні, вовняні, конопляні, аляні, шовкові тканини, шкіра та ін. Нитки для В. — аляні, конопляні, вовняні, бавовняні (заполоч, біл., гарус, зсукані нитки «кощик», вовняні шнури, шовкові, металеві — золоті і срібні — нитки біг, грань, шир). Використовують та-

Вишивання золотими, срібними і шовковими нитками. 1749.
Києво-Печерський
історико-культурний
заповідник.

Вишивання золотими, срібними і шовковими нитками. 18 ст.
Києво-Печерський
історико-культурний
заповідник.

кож лелітки, бісер, гудзики, монети, перли, корали, коштовне каміння.

На Україні побутують бл. 100 технік В., які діляться на основні, допоміжні, вільні (за малюнком, задалегідь нанесеним на полотно) та лічильні (за кількістю ниток основи і літкання). Способи нанесення стібків на тканину — двосторонній (гладь, штапівка, занизування, «позади голки», виколювання, вирізування) та односторонній (низь, набиривання, верхоплат, плетінка, ретязь, хрестик, ланцюжок-тамбур, вибиванка та ін.). Для В. різних видів виробів (одяг, інтер'єрні тканини) використовують відповідні матеріали. Так, полотняний одяг в основному вишивали лляними, вовняними нитками; вовняний (свити, кептарі, сердаки) — ще й шкурами, волічкою; перемітки оздоблювали шовковими, срібними, золотими нитками; кожен — вовняними, шовковими, сажановими стрічками.

Для остаточного оформлення вишитих виробів, надання їм додаткового декор. ефекту застосовували худож. прийоми зшивання окремих деталей: підрублення та зубцювання. Підрубляють вироби рубцем одинарним з прутиком, подвійним з прутиком «через чисницю», роздільним прутиком «через чисницю»; шви — плахтовий, петельчатий, часто з прив'язаними торочками. Зубцюють одинарним або подвійним прутиком, черв'ячком, штапівкою, стовпчиком. Відоме зубцювання без прутика з черв'ячком і подвійною штапівкою та ажурне.

ВИШИВКА — вид декор.-ужиткового мист-ва, в якому орнаменти та сюжетні зображення виконують способом вишивання. В. оздоблюють одяг, предмети побуту, інтер'єрно-обрядові тканини, може бути також самостійним твором — декор. панно, портрет, картина. Худож.-образні особливості нар. В. етногр. регіонів України зумовлені специфічними техніками виконання, характерними орнаментом, мотивами, сталою кольор. гамою: графічність чорних або червоно-чорних узорів (Поділля), ажурність наскрізного шиття білим по білому (Полтавщина, Чернігівщина), декоративність дрібно-узорних композицій (Київщина), багатобарвність і насиченість складними геом. мотивами (Карпати і Прикарпаття), спорідненість з ткацтвом у колориті (червоний колір) і використання геом. орнаменту (Полісся) та ін.

Укр. нар. В. має багато спільних рис з рос. та білоруською. До кін. 19 ст. в орнаментах зберігалися мотиви, що відтворювали прадавні вірування («дерево життя», берегиня, солярні знаки). Символічне значення мають кольори. Споріднені з В. — гаптування, аплікація.

На тер. України В. відома з часів скіфів та сарматів (див. Скіфське мистецтво, Сарматське мистецтво). Скіф. одяг прикрашався аплікацією з кольорової шкіри, декор. швами, золотими нашивками із зображенням гепардів, грифонів, левів та ін., святкові скіф. штани — узорами по боках у вигляді кружечків, зигзагів, ромбів, спіралей. Кафтани та куртки сарматів оздоблювали орнаментом на грудях, рукавах, подолі та спині, штани — переважно по боках.

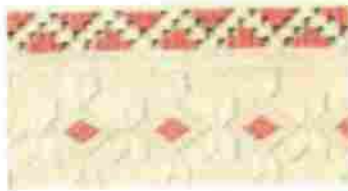
Про використання В. у давньослов'ян. одягу свідчать срібні фігурки людей з Мартинівського скарбу на Черкащині, бронзова статуетка з могильника на Полтавщині із зображенням широкх смуг геом. орнаменту на грудях та плечах (всі — 6 ст. н. е.). В. була складовою частиною худож. культури Київської Русі. В 11 ст. сестра Володимира Мономаха Ганна організувала в Києві першу вишивальну школу. Велику увагу приділяли гаптуванню подолів, низу рукавів та оплеччя сорочки. В узорах золотого шитва — геом. і рослинні мотиви, зображення гепардів, левів, грифонів, величних птахів, мотив крину (символ життя). Найпоширеніший шов — у «прокол», з кін. 12 ст. — у «прикріп» золотими і срібними нитками. У 14—17 ст. В. притаманне використання давньорус. традицій. У 16—17 ст. посилюється вплив ренесансних форм (див. Відродження) — риза з гербом Адама Кисіля, НМІ України; епітрахілі, 1640, 1642, 1643, Києво-Печерський заповідник, та ін.

З 2-ї пол. 17 ст. створювали худож. В. у стилі барокко. Це виявилось в більшій ошатності й урочистості виробів, пишності їхнього оздоблення. Розвивалося вишивання різнокольор. шовковою гладдю, старокіївським швом та ін. (фелони 1729, 1749, 1763, завіса 1756; всі — в Києво-Печерському заповіднику). В кін. 18 — на поч. 19 ст. на Україні при поміщицьких садибах почали утворювати кріпацькі вишивальні майстерні, де оздоблювали речі панського побуту — скатерки, подушки, одяг, гаманці, чохла для меблів. Такі майстерні існували в селах Качанівці на Чернігівщині, Григорівці на Київщині, Клембівці та Яланці на Поділлі, Великих Будищах та Долині на Полтавщині. Поширилося вишивання бісером та філейне — білим шовком на тонких тканинах (шарфи, чепці, носові хусточки, різні деталі жін. одягу) для власних потреб і на продаж. У процесі соціально-еко. та культур. розвитку укр. народу в кін. 19 — на поч. 20 ст. склалися локальні особливості укр. нар. В. Нею прикрашали одяг з дотканого лляного, конопляного полотна, сукна, овчини. Кожен вид одягу (сорочки, керсетки, спідниці,

Вишивка.
Полотно, набиривання,
мережка. Київщина.

Вишивка.
Полотно, пряма гладь,
мережка-шабак.
Чернігівщина.

Вишивка.
Полотно, поздовжня
низь. 19 ст. Волинь.

Вишивка.
Полотно, хрестик.
Львівщина.

Вишивка.
Полотно, хрестик,
штапівка. Гуцульщина.

Вишивка.
Полотно, хрестик.
Закарпаття.

Вишивка.
Полотно, качалочка,
штапівка.
Буковина.

фартухи, пояси, свити, сердаки, козухи, кептарі) чи головного убору (очіпки, перемітки, хустки та інші) мав притаманну лише йому орнаментацию та техніку виконання. Нитки для В.—доморобні, нефарбовані (сірі, білі, восковані) або фарбовані органічними барвниками (переважно рослинними). В кін. 19 ст. з'явилися фабричні нитки (заполоч, гарус, металеві — шир) і анілінові барвники. Укр. В. властиве багатство колористич-

ного рішення, розмаїття орнамент. мотивів.

Для В. Полтавщини характерні геом. і рослинно-геом. орнаменти. В основі геом. орнаменту — найпростіші мотиви: прямий та скісний хрест, квадрат, ромб, трикутник, зірчасті мотиви з деталізованою внутр. розробкою. Комбінації цих мотивів у різних сполученнях створюють безліч варіантів композиційних побудов. Рослинно-геометризовані мотиви: ламане дерево, гілка, калина, гарбузове листя, берізка. Найпоширенішу на Полтавщині В. виконують білим по білому, до неї додають відтінки сірих, дохристих, зеленкуватих, іноді чорних ниток. Техніки виконання — лиштв (залежно від узору має назви: хвильова, стежкова, яблучкова, ключова, барвінкова, порічкова, метеликова) та ажурні (виколювання, довбанка, вирізування, мережка, затяганка, гречечка, ляхівка), які часто поєднуються.

На Київщині В. притаманні дрібно розчленовані орнамент. мотиви, з яких складаються чіткі композиції рослинно-геом. чи геом. орнаменту. Поширені мотиви — грона винограду, хмелю, гілочки з ягідками, квітками, зірочки червоного кольору з графічним окресленням чорним. У колориті переважає червоний колір, іноді додається жовтий, синій або чорний. Техніки — коса гладь, хрестик, мережки (овсяночка, квадратикова), набивування, змережування окремих частин черв'ячком, плахтовим швом.

На Чернігівщині В. білі, з укріпленням цяточок червоного або чорного кольорів. Орнамент геом. або рослинно-геометризований, поширений мотив видовженого ромбу — човник, чернігівська берізка. Техніки — лиштв, зерновий вивід, викол, вирізування, мережки, змережування «шабаком», т. з. чернігівська розшивка.

На Серед. Наддніпрянщині різнокольоровим гарусом, вовняними нитками, аплікацією з кольорової шкіри оздоблювали козухи. Орнамент. мотиви — сосонка, зорі, яблунька. На керсетах рослинний орнамент розміщували у верхній частині та по низу. Орнаментация рушників — у вигляді дерева-квітки або ж букету, які близькі до символічного зображення — «древа життя». Техніка — рушниковий шов, колір — червоний; на Київщині і Чернігівщині додавали синій, на Дніпропетровщині — зелений і жовтий. На межі 19 і 20 ст. поширилася тамбурна техніка (див. Тамбур).

Композиції В. Полісся утворені з ромбів, восьмикутних зірок, ламаних ліній. Мотиви — волові очі, конячі голови, оленячі роги (Волинь, Полісся), рожі, хміль, барвінок, берізки, гусячі лапки, сливки (Київ, і Черніг. обл., Полісся).

На Сх. Поділлі переважають геом. мотиви з мініатюрною розробкою. Техніка — низь чорного або чорно-червоного кольорів (за способами виконання назви: паршива, сліпа, дрібненька, квіткова). Орнамент. мотиви — кривуля, купчаки, коропова луска, раки, вовчі зуби, волові очі, жабки та ін. Рідше використовують солов'їні вічка, змережування «шабаком», козацькою мережкою; кольори — червоний, чорний, білий. У 19 ст. вишивали на бамбаку (тонке полотно) широм (срібна нитка скручена з чорною, золотом — з червоною). На Зх. Поділлі В. сорочок відзначаються темним колоритом (чорний з додаванням темно-вишневого або жовтого). Нитки — вовняні. Узори суцільно вкривають усе поле рукава. Рушники на Поділлі — невеликі, техніка — качалочки; нитки також вовняні зеленого, жовтого, червоного, синього, чорного кольорів. Сюжети — фантастичні коні з вершинами, жіночі фігури з птахами, стилізовані рослинні мотиви. Карпатському регіонові (Прикарпаття, Карпати, Закарпаття) притаманне розмаїття локальних варіантів В. Їх кілька тільки на Львівщині. Так, на Сокальщині геом. орнаменти виконують переважно хрестиком, стебнівкою чорного кольору. На поч. 20 ст. поширилися рослинні мотиви, вводяться синій, жовтий, червоний кольори. У Городоцькому р-ні виділяються композиції червоного кольору, виконані т. з. городоцьким швом. Вони утворюються чергуванням рюшток місяців і півмісяців та рядів ланцюжка.

На Яворівщині різноманітні головні убори та одяг (кабати, запаски, камізели, сорочки, хустки, бавниці) вишивали візерунками з дрібними мотивами — сосонки, купочки, деревця, клинці. Техніки — хрестик, стебнівка; кольори — чорний або червоно-чорний. На поч. 20 ст. поширилася В. гладдю (гапти або кладення) яскравих кольорів, Закарпаття виділяється різними техніками і барвистістю кольор гаммою. У В. вводять склярус, делітки, бісер. Рукава сорочок густо вкривають кучерявим швом, заволокуванням, ажурними швами. На Буковині поширені техніки — низь, настил, хрестик, кучерявий стібкок, різнокольорові мережки. У В. додавали шовк, золоту чи срібну нитку, делітки. Вишивки Гуцульщини виділяються в особливу групу. Кожний район, село мають своє художнє обличчя. Техніки — низинка, кучерявий стіб. В с. Яворові переважають т. з. сливові, черешневі, соснові, кручені, ріжкаті, скринькові візерунки. Колорит — червоний, який підсилено жовтим, зеленим, блакитним, чорним; в с. Брустурові — зелений, чорний; у Верховині домінує чорний колір, орнамент

Вишивка.
Полотно, рушниковий шов. Полтавщина.

Вишивка.
Полотно, поперечна низь. Поділля.

Вишивка.
Полотно, поперечна низь.
Івано-Франківщина.

складається з ромбів, трикутників. У Городенківському р-ні вишневий колір поєднують із зеленим, жовтим. Снятинські В. виконують білою мережкою (циркою), у с. Космачі — дрібним хрестиком у жовтогарячій гамі. Орнаменти — дубовий лист, баранкові, качурові, лекачі. Кептарі, сердаки орнаментують яскравими вовняними шнурками з кручених ниток, обшивають кольор. сап'яном.

На межі 19 і 20 ст. на всій тер. України поширилися В. хрестиком натуралістично вишених квіткових мотивів у червоних і чорних кольорах, які витіснили в усіх регіонах традиції техніки та ін. кольори. У 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. почали вивчати і колекціонувати нар. В. Організуються земські школи інструкторів, курси з метою поліпшення худож. якості вишених виробів. Навч.-кустарні майстерні було засновано у Миргороді, селах Опішні та Решетилівці на Полтавщині, Зозові на Вінниччині, Дігтярах на Чернігівщині та ін. Подібні промислові майстерні існували в містах Косові, Коломиї, Хусті, Києві, Подтаві, Черніг. і Подільське земства видали альбоми зобразів В. 18—19 ст. Ескізи для В. створювали нар. майстри Г. Ф. Собачко-Шостак, Г. К. Цибульова, художники Є. І. Прибільська, О. О. Екстер, Н. М. Давидова, А. В. Семигратова та ін.

Після жовтня 1917 організовано мережу вишивальних артілей у традиц. центрах В. — у селах Клембівці та Городківці (артілі «Жіноча праця»), Решетилівці (ім. Клари Цеткін), Опішні (ім. Н. К. Крупської), Полтаві (ім. Лесі Українки) та ін. Укр. В. з успіхом демонструвалися за кордоном: 1922 — у Берліні, Празі, Гамбурзі, Лондоні; 1925 — в Лейпцигу, Мюнхені, Ліоні; 1925, 1937 — у Парижі (золота медаль). Укр. сучасна В. — складне багатогранне явище, розвивається і в сфері нар. самодіяльного мист-ва, і у творчості художників-професіоналів. Різні за асортиментом виробу виготовляють у системі народних художніх промислів, мережі підприємств «Укрхудожпрому», Спілки художників України та ін. Художники і майстри глибоко вивчають і розвивають у своїй творчості традиції нар. В. різних регіонів України. 1960 худож. артілі перетворено на фабрики, з 1971 — на художньо-виробничі об'єднання («Полтавчанка», «Винчанка», «Гуцульщина», «Україна», Київське художньо-виробниче об'єднання ім. Т. Г. Шевченка). Нова соціальна основа розвитку худож. промислів сприяла формуванню нар. майстрів нового типу. Фахову підготовку набувають у спец. навч. закладах (Вижницьке училище прикладного мистецтва, Решетилівське профес.-тех. уч.-ще та ін.). Відбувається процес поглиб-

лення індивідуальних пошуків, розвиток традиц. і введення нових мотивів. Вишитими рушниками і панно оздоблюють інтер'єри громад. будівель. У Закарп., Івано-Фр., Чернів. областях поряд з традиц. для В. матеріалами широко застосовують бісер, склярус, люрекс, значно розширена кольор. гама вишивок. Серед майстрів — П. О. Березовська, О. М. Василенко, О. К. Великодна, Г. Ю. Герасимович, Р. В. Горбач, К. І. Горобець, П. П. Горобець, Г. Ф. Грабовська, Н. Я. Гречанівська, Г. П. Гринь, Я. С. Грицишин, О. І. Гушула, О. І. Загорка, Г. В. Каніболотська, Т. В. Левицька, Г. Д. Лялька, Е. С. Паньків, Д. М. Петкевич, М. Ф. Попадиченко, З. С. Савіська, В. І. Сидоренко, М. В. Федорчук-Ткачова та ін.

Твори укр. вишивальниць зберігаються в ДМУНДМ, МХП АН України, Черніг. істор. музеї, Канівському музеї укр. нар. декоративного мист-ва, Косівському і Коломийському музеях нар. мист-ва Гуцульщини та ін. Укр. майстри В. не раз удостоювалися нагород на міжнар. виставках.

Лит.: Українські народні вишивки. Альбом. К., 1957; Українське народне мистецтво. Тези до вишивки. Альбом. К., 1960; Новицька М. О. Гантування в Київській Русі. «Археологія», 1965, т. 18; Орлов Р. С. Давньоруська вишивка XII ст. «Археологія», 1973, № 12; Кара-Васильєва Т. В. Полтавська народна вишивка. К., 1983; Народні художні промисли УРСР. К., 1986; Древняя одежда народов Восточной Европы. М., 1986; Куценко М. Барви є в моїх очах. «Україна», 1990, № 49—50.

Т. В. Кара-Васильєва

ВИШИМІРСЬКИЙ Ян (?—?) — укр. золотар кін. 16—1-й пол. 17 ст. Жив і працював у Львові. Належав до золотарського цеху. В архівних документах згадується 1618.

ВИШКОВЕ — смт Хустського району Закарп. обл., осередок плетіння з лози, соломі, кукурудзяних початків та листя. Відоме з 1271. У В. — цехи Хустського виробничого об'єднання худож. виробів (з 1968) та Буштинського ліскокомбінату (з 1946). Виготовляють гнучі меблі, а також кошми, сумочки, шкатулки, хлібниці, декор. прикраси та ін., оздоблені нескладним геом. орнаментом. Для створення і декорування виробів використано традиц. прийоми укр. нар. плетіння. Майстри — В. С. Амбруш, Р. О. Гецел, Ю. А. Гецел, О. Є. Кардош, Р. М. Немеш, І. Й. Попович та ін. Твори зберігаються у Львів. музеї арх-ри та побуту. Будинок культури. Городище 9—10 ст.

ВИШНЕВЕЦЬКА Ганна Метвійна (?—?) — укр. актриса кін. 19—поч. 20 ст. Працювала в трупах Л. Р. Сабініна (1912—13), А. І. Бунчука (її чоловіка) та ін. Виконувала ролі драм. героїнь.

Є. С. Хайцевич

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ Демид (?—?) — укр. живописець кін. 18—поч. 19 ст. з с. Дев'ятої Роти Катеринославської губ. (тепер

Вишневецького замку художня колекція. Невідомий автор. Портрет Д. І. Вишневецького. Олія. 18 ст. НМІ України. Київ.

Дніпроп. обл.). З його творів відомий «Портрет єпископа Афанасія» (1800, Дніпроп. ХМ).

ВИШНЕВЕЦЬКИЙ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ КОМПЛЕКС — пам'ятка арх-ри 18 ст. у смт Вишнівці Терноп. обл. Кол. резиденція магнатів Вишневецьких. Складається з палацу, двох флігелів, двох бран і парку; розміщується на тер. замку, зведеного 1395. Планування і оборонна система замку остаточно склалися 1640, після руйнувань 1705 фортифікаційну систему було відновлено, 1720 збудовано новий палац. У кін. 18 ст. палац перебудовано. Після пошкодження замку у період 1-ї світової війни його відбудовано у 20-х рр. (за участю арх. В. В. Городецького). Комплекс зазнав значних руйнувань під час Вел. Вітчизн. війни. В 50-х рр. проведено ремонтні роботи. Палац — у стилі класицизму, складається з кількох об'єктів, об'єднаних у 18 ст. в симетричну П-подібну композицію з ризалітами, яка утворює курдонер з партерним парком. Стіни першого ярусу рустовано, центр частину з парадним входом виділено трикутним фронтоном з пишним ліпленням у тимпані. В палаці зберігалися твори образотвор. мист-ва (див. Вишневецького замку художня колекція). До садиби ведуть дві брами, в арх-рі яких поєднано барокові і класицистичні риси. Парк закладено в кін. 18 ст. (арх. Д. Міклер).

ВИШНЕВЕЦЬКОГО ЗАМКУ ХУДОЖНЯ КОЛЕКЦІЯ — зібрання живопису, скульптури, рукописів, предметів декор.-ужиткового мист-ва, меблів (15—19 ст.) князя М. С. Вишневецького, що зберігалися у Вишневецькому замку. До колекції входило бл. 600 портретів, у т. ч. князів Вишневецьких, Мнішеків, Тарлів, Острозьких, Лещинських, Замойських, Сангушків, Чарторийських, Потоцьких, Тишкевичів, Фірлеїв, Понятовських, а також польсь. королів з династії Лешків, Попелів, Ягеллонів та ін. Було бл. 40 картин переважно істор. змісту, серед них — «Сандомирський Рокош» (невід. автора, 1606, тепер у НМІ України), твори Я.-Б. Плерша «Від'їзд Катерини II з Канева», «Ілюмінація Канева в 1787 р.» (тепер у Львів. КГ); «Присвоєння Мнішек княжого титула Оттоном III» (тепер у Києво-Печерськ. заповіднику), «Битва під Хотиним» (1673; тепер у філіалі Львів. КГ — Олеському замку) та ін. Колекцію описували укр. мистецтвознавці В. П. Горленко, Г. К. Лукомський, архітектор В. С. Лукомський та ін. Після смерті М. С. Вишневецького замок належав різним власникам. У 50-х рр. 19 ст. частину зібрання вивезено за кордон. Колекційні цінності не раз продавали з аукціону. Окремі експонати потрапили в музеї Відня, Кракова, Варшави,

приватні збірки. Один з володарів замку — київ. міськ. голова І. О. Толлі передав Київ. міськ. музею старожитностей та мист-ва ряд полотен з колекції (зокрема, портрети князів Вишневецьких та ін.), які зберігаються у НМІ України.

Літ.: Горбенко В. Распродажа в Вишневецьком замку. «Киевская старина», 1884, № 10; Лукомский В., Лукомский Г. Вишневецкий замок. «Старые годы», 1912, № 3. Ш. М. Гарцман.

ВИШНЕВИЧ Олександра Сергіївна (5.V. 1907, Одеса) — укр. піаністка-концертмейстер. Закінчила 1926 Вінн. муз. технікум. 1928 — концертмейстер Другої пересувної опери у Вінниці, з 1929 — Крайової сибір. опери (Томськ, Омськ, Новосибірськ), театрів опери та балету Саратова, Самари, Вінниці (1935—37), Алма-Ати, Нижнього Новгороду. 1946—55 — гол. концертмейстер Львів. 1955—60 — концертмейстер, 1960—88 — головний концертмейстер Київ. театрів опери та балету. 1946—55 — викладач Львів. консерваторії. Виступала в концертах з М. Д. Ворвулевим, М. К. Кондратюком, Б. А. Руденко, Л. А. Руденко, Г. О. Туфтіною, Є. І. Чавдар, А. І. Кікотом, В. І. Тимохінін, З. П. Христин.

Л. Д. Гамкало.
«ВИШНЕВІ УСМІШКИ» — респ. фестиваль гумору і сатири. Проводиться з 1980 щороку в Києві (починається 1 квітня). Названий за одним твором Остапа Вишні. У фестивалі беруть участь письменники-гумористи, майстри театру, кіно, муз. та образотвор. мист-ва, колективи худож. самодіяльності України. Проводяться літературно-мистецькі вечори, показ комедійних вистав та кінокомедій, виставок карикатури і гумористич. малюнків.

ВИШНЕВСЬКА Зоя Всеволодівна (26.VII. 1918, Верхньодніпровськ, тепер місто Дніпроп. обл. — 22.V. 1976, Київ) — укр. художник декор.-ужиткового мист-ва. Після закінчення 1941 Моск. текстильного ін-ту працювала на кержацькому та севанському, 1951—62 — на київ. шовкових комбінатах; 1962—76 — художник текстилю в Зональному н.-д. ін-ті експеримент. проектування в Києві.

За ескізами В. виконано платтяні й декор. тканини, килими, завіси для будинків культури і клубів, дитячих установ та ін. Учасник зарубіж. виставок. Твори зберігаються у ДМУНДМ.

Л. Е. Жоголь.
ВИШНЕВСЬКИЙ Автоном Іванович [1813—10 (22).II. 1880, Київ] — укр. хоровий диригент і співак. У юнацтві та в 40-х рр. співав у митрополичому хорі в Києві, деякий час був його регентом. З 1865 на запрошення А. О. Адабаш служив у Флорівському монастирі, де організував профес. хор, у 70-х рр. був дяконом Введенської церкви на Подолі в Києві. Відомий також як знавець церковного співу.

Л. А. Проценко.

ВИШНЕВСЬКИЙ Всеволод Віталійович [справж. — Вишневецький; 8 (21).XII. 1900, Петербург — 28.II. 1951, Москва] — рос. письменник. Брав участь у Жовтн. збройному повстанні 1917 у Петрограді. 1918—20 — учасник громадян. війни, зокрема на Україні. Навесні 1919 був у Києві (згодом написав спогади про виставу «Фуенте овехуна» в Другому театрі Української Радянської Республіки ім. Леніна у кн. «Спектакль, що кликав до бою», 1970). Зображував у п'єсах події революції і громадян. війни, антифашистської боротьби, Вел. Вітчизн. війни та ін.

Серед вистав у театрах України: «Перша Кінна» — 1929 в Київ. рос. драм. театрі (реж. В. Б. Вільнер); «Оптимістична трагедія» — 1933, вперше в СРСР в Київ. рос. драм. театрі (реж. В. О. Неллі), у гол. ролі — Л. І. Добжанська), 1934 — в Дніпроп., 1957 — у Чернівецькому і Запоріж., 1977 — в Донец. укр. муз.-драм. театрах, 1986 — у Київ. театрі драми і комедії; «На заході бій» — 1932 в Одес. держдрамі, 1933 — в Харків. Червонозаводському укр. драм. театрі (реж. М. С. Терещенко); «Незабутній 1919-й» (Держ. премія СРСР, 1950) — 1950 в Одес. рос. драм. (реж. О. І. Соломарський), 1951 — в Київ. укр. драм. (реж. Г. П. Юра) театрах. У театрах України йшли також п'єси «Останній вирішальний», «Розкинулось море широко».

Тя. Укр. переклади — Перша Кінна. Х., 1932; Незабутній 1919-й. К., 1950; Оптимістична трагедія. К., 1957. Літ.: Неллі В. Вишневецький у Києві. «Український театр», 1971, № 1.

Б. О. Курицян.
ВИШНЕВСЬКИЙ Данило Іванович (1799—60-і рр., 19 ст.) — укр. майстер золотих і срібних справ. Жив і працював у Києві. З 1814 навчався у М. І. Калиновського, працював у його майстерні 17 років. 1832 здобув звання майстра. Мав учнів. Викотавляв на замовлення побутові речі і прикраси, культові предмети та ін. Окремі вироби зберігаються у Києво-Печерському заповіднику.

В. А. Шиденко.
ВИШНЕВСЬКИЙ Іван С. (? — ?) — рос. архітектор 2-ї пол. 19 ст. Жив і працював у Петербурзі. В Києві за проектом В. і під його керівництвом було вперше споруджено будинок залізнич. вокзалу (1867—69, не зберігся) у т. з. цегляному стилі з елементами романто-готичної арх-ри.

Тя. Станція в г. Києві. «Зодчий», 1874, № 8—9. Т. В. Скибицька.

ВИШНЕВСЬКИЙ Микола Олександрович (? — ?) — рос. архітектор 2-ї пол. 19 — поч. 20 ст. Навчався у петерб. Ін-ті цивільних інженерів. Брав участь у забудові Києва у кін. 19 — на поч. 20 ст. (житл. будинки на Андріївському узвозі № 34, 1900; по вул. К. Лібкнехта № 19, 1901).

Т. В. Скибицька.
ВИШНЕВСЬКИЙ Олександр Леонідович [справж. — Вишневець-

О. Л. Вишневецький.

В. В. Вишневецький.

Остап Вишня.

кий; 8 (20).I. 1861, Таганрог — 27. II. 1943, Ташкент] — рос. актор, засл. діяч мист. РРФСР з 1933, Герой Праці (1933). У 1883—98 працював у рос. трупах в Таганрозі, Харкові, Вінниці, Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), Одесі та ін. 1893—96 брав участь у гастрольях Г. М. Федотової по Україні і Криму. 1896—1943 — актор МХАТу. Ролі: Борис Годунов («Цар Федір Іоаннович» О. Толстого), Марк Антоній («Юлій Цезар» У. Шекспіра), Говстад («Доктор Штокман» Г. Ібсена). Тя. Ключки воспоминаний. А., 1928.

І. В. Романченко.

ВИШНЯ Остап [справж. — Губенко Павло Михайлович; псевд. та криптоніми — О. В., Г-й, П., Г-ський, Вишня, Остап, Грунський, Павло, Кучерявенко, В., Михайленко, Павло з Грунь, І (13), ХІ. 1889, хутір Чечва, тепер с. Грунь Охтирського р-ну Сум. обл. — 28.IX. 1956, Київ] — укр. письменник-сатирик і гуморист. Закінчив 1907 Київ. військ.-фельдшерську школу. Навчався 1917 в Київ. ун-ті. Почав друкуватися 1919. В газ. «Вісті ВУЦВК», у додатку до неї «Культура і побут», у журн. «Червоний перець» та ін. виступав з фейлетонами, усмішками, сатирич. нотатками. Порушував проблеми театру, кіно, музики, цирку, естради, живопису. Серед публікацій — «мистецькі силуети» А. Г. Петрицького, О. П. Довженка, Леся Курбаса, Б. В. Романницького, В. С. Василька, І. О. Мар'яненка, М. М. Крушельницького, Г. П. Юри, І. Е. Замичковського (всі — 1928), М. К. Заньковецької, Є. П. Зарницької (обидва — 1929), Г. П. Запиркевича Карпинської, Ю. В. Шумського (обидва — 1956) та ін. В. створив новий своєрідний жанр театр. критики — гостру, дотепну рецензійно-фейлетон (така його рецензія 1920 у Кам'янець-Подільській газ. «Трудова громада» на виставу Театру М. Садовського «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького). В. належать статті «Театр імені М. Заньковецької» (1924), «Державний театр ім. М. К. Заньковецької» (1930), «Одеська держдрама» (1928), фельстон «Березіл'я мерзні» (1924), рецензії на вистави «Лісова пісня» Лесі Українки, «97» М. Куліша, «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» В. Винниченка в Укр. драм. театрі ім. І. Франка, «Наталка Полтавка» І. Котляревського в Укр. нар. театрі (обидва — в Харкові), «Калиновий гай» О. Корніичука в Київ. драм. театрі ім. І. Франка та Малому театрі у Москві. Популярною була серія публіч. виступів письменника — «Дуже музичні рецензії на харківську оперу 1924 року» (зокрема, на вистави «Руслан і Людмила» М. Глинки, «Князь Ігор» О. Бородина, «Казки Гофмана» Ж. Оффенбаха та ін.). Як драматург В. відомий переробками класичних творів. Серед

них: муз. п'єса-гротеск «Вій» за М. Гоголем та М. Кропивницьким [1925, доповнена інтермедіями і цілими картинами з дійсності 20-х рр.; пост. 1925 Харків. укр. драм. театром ім. І. Франка (реж. Г. П. Юра), Кіровоград. робітн.-сел. театром ім. І. Я. Франка: 1926—27 — Театром ім. М. Заньковецької (реж. Д. І. Козачківський)], «Запорожець за Дунаєм» за С. С. Гулаком-Артемовським [1930; пост. 1931—32 Запоріж. укр. муз.-драм. ім. М. Заньковецької (реж. Б. Романицький), Донец. муз. комедії (реж. О. М. та О. В. Смирнови), Терноп. укр. муз.-драм. ім. Т. Шевченка театрами]. В. — автор перекладів укр. мовою п'єс М. Гоголя «Ревізор», «Одруження», «Гравці» (під назвою «Картяр»), О. Сухова-Кобиліна «Весілля Кречинського», В. Маяковського «Клоп» та ін. Цюроку в Києві проводиться респ. фестиваль гумору і сатири «Вишневі усмішки». 1990 СПУ засновано премію імені Остапа Вишні.

На могилі письменника на Байковому кладовищі 1966 встановлено пам'ятник (скульптор М. Д. Декерменджі, арх. Я. Ф. Ковбаса), на будинку по вул. Червоноармійській в Києві, де 1952—56 жив і працював письменник, — меморіальну дошку (1957, скульптор М. Д. Декерменджі). Був репресований 1934, реабілітований 1955.

Тв.: Вишневі усмішки театральні. Х.: 1927; Усмішки, т. 1—4. Х., 1928; Запорожець за Дунаєм. Музична комедія на 3 дії. Х., 1932; Театри, т. 1—7. К., 1963—65.

Літ. дубль: І. Остап Вишня. К., 1965; Життя Остапа Вишні. Збірник спогадів про письменника. К., 1966; Журавський А. Ф. Неколи до снігів без любові. К., 1983; Гриняк Й. З Остапом Вишнею у таборі. «Україна», 1989, № 41—45.

М. Г. Лавіньський.

ВИШНЯКОВ Денис Якович (1879, м. Городище, тепер Черкас. обл. — після 1932) — укр. актор і режисер. Закінчив 1900 театр. школу при Малому театрі в Москві, режисерські курси в Києві у П. А. Скуратова та Г. П. Гаєвського. Дебютував 1900 в «Солов'ячій» театрі. До 1918 працював у театрах України, Кавказу, Росії. 1918—19 — режисер кін. театру «Мозаїка», 1919 — секретар Київського товариства народного театру і мистецтва, з 1920 — інструктор самодіяльного мист-ва та режисер Звенигородського робітничо-селянського театру. Вистави: «Учитель» І. Франка, «Квадратура кола» В. Катаєва, «Будні» К. Кошевського, «Республіка на колесах», «Рожеве павутиння», «Княжна Вікторія» Я. Мамонтова, «Диктатура», «Кадри» І. Микитенка, «Пляцдарм» М. Ірчана.

Г. В. Довбищенко.

ВИЩА ТЕАТРАЛЬНА ШКОЛА. Ств. 1920 в Харкові. Мала два курси навчання: шестимісячний, розрахований на перепідготовку актор. молоді, що працювала в театрах і клубних закладах (керівник М. М. Синельников),

і дворічний, на якому, крім спец. актор. дисциплін, викладали основи філософії, історію мист-в і матеріальної культури, іноз. мову. Був створений також драматургічний клас (керівник С. П. Пронський) для підготовки молодих письменників, діяльність яких передбачалась у тісній взаємодії з роботою актор. курсів. На базі В. т. ш. 1920 почав працювати показовий дитячий театр «Казка». Існувала до 1922.

Літ.: Театр для дітей. Збірник статей. Х., 1926. Г. В. Довбищенко.

ВИЩЕТАРАСІВСЬКИЙ САМОДІЯЛЬНИЙ ТЕАТР. Ств. 1924 у с. Вищетарасівці (тепер Дніпроп. обл.). З 1972 — народний самодіяльний. Театр очолює з 1969 Г. А. Тищенко. Вистави: «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого, «За двома зайцями» М. Старицького, «97» М. Куліша, «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Влада темряви» Л. Толстого, «Солдатська вдова» М. Анкілова, «Поки гарба не перекинулася» О. Іоселіані, «Річард III» У. Шекспіра. Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів самодіяльної нар. творчості.

С. Я. Левенець.

ВИЩИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТИТУТ імені М. Лисенка — перший укр. вищий муз. навч. заклад на Зх. Україні (Львів). Засн. 1903 Союзом співацьких і музичних товариств, існував на його кошти і з оплати за навчання. З 1912 — імені М. Лисенка. Ін-т давав муз. освіту від елементарних основ до високопрофес. навчання. У перші роки його існування навчання здійснювалося із спеціальностей: теорія музики, композиція, сольний та хоровий спів, гра на фп. і оркестрових (струнних, духових і ударних) інструментах. До ін-ту приймали дітей і дорослих, які паралельно навчалися у заг.-осв. школах або ін. вузах. Існували різні терміни навчання з конкретних спеціальностей (хоровий спів, ударні інструменти — 2 роки, композиція, сольний спів — 5, скрипка — 7, фп. — 8, ін. інструменти — 6 років).

1909 заклад реформовано, внаслідок чого навч. плани змінилися, строки навчання збільшилися, було запроваджено його нижчий, середній і вищий курси (кожний тривав 2—3 роки), введено обов'язкове вивчення муз.-теор. дисциплін та історії музики, хорового співу, загального фп., ансамблевої гри, ін. додаткових предметів; 1912 введено концертний курс по класу фп. У 20—30-х рр. строк навчання гри на фп. збільшено до 12, скрипки — до 10 років, додано концертний курс по класах скрипки, віолончелі, сольного співу, проведено ряд ін. змін. Осн. ініціатором і автором реформ був С. П. Людкевич. За його пропозицією було створено філії ін-ту в Стрию (1913), Станіславі (тепер Івано-Франківськ;

1921), Дрогобичі (1922), Бориславі (1923), Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща, 1924), Сокалі (1926), Тернополі, Самборі (обидві — 1928), Коломиї, Яворові (обидві — 1929), Золочеві (1931), Городку, Чорткові, Рава-Руській, Жовкві, Ходорові (поодинокі класи; всі — у 30-х рр.), а також Личаківську (1932) і Богданівську (1935) філії у Львові.

В ін-ті також діяли камерний (з 1912) і симф. (з 1923) оркестри, клас камерного ансамблю (з кін. 20-х рр.), струнний оркестр, оперний клас, пед. курси, дворічні курси хорових диригентів (всі — у 30-х рр.). Силами викладачів і студентів у Львові регулярно проводилися публічні академ. концерти (у філіях — з 1925). У 1903—04 в ін-ті було 66 учнів і 7 осн. викладачів: А. К. Вахнянин (теорія музики), Я. Галль (композиція), М. Криницька, Д. Шухевич, О. Прокошівна (фп.), О. Ясеницька (фп. і сольний спів; 1908—10 — в. о. худож. керівника-директора ін-ту), О. Тайтш (скрипка). 1936—37 в ін-ті та його філіях було понад 600 учнів, 59 викладачів. Директори ін-ту — А. К. Вахнянин (1903—08), С. П. Людкевич (1910—15; з 1925 — інспектор ін-ту та його філій), В. О. Барвінський (1915—39). В ін-ті також викладали: у Львові — Н. О. Нержанівський (фп. і муз.-теор. дисципліни), О. і Т. Шухевичі, Г. А. Левіцька, Н. Біленька-Лаврівська, М. Байлова, Р. Савицький (фп.), О. Бережницький, А. Должицький, Є. Перфецький, Ф. Кребс, М. Зуна, О. В. Москвичів, Р. Криштальський, К. Гладович, Є. Козулькевич (скрипка), А. Вольфсталь, П. С. Пшеничка (віолончель), В. Баронч, С. Козловська, Р. Любинецький, О. К. Бандрівська, Л. О. Улуканова (спів), М. Ф. Колесса (диригування, муз.-теор. дисципліни, хоровий і оркестр. класи), Ф. М. Колесса, Б. Кудрик (муз.-теор. та істор. дисципліни), Л. С. Кривицька (декламація); у Перемишлі — В. І. Божейко, І. Негребецька (фп.), О. Вігошинський (скрипка), В. Витвицький (муз.-теор. дисципліни); у Станіславі — Д. М. Колесса, М. Крижанівська, Т. Лепкова (фп.), І. Сенкевич (скрипка), І. Недільський (віолончель і муз.-теор. дисципліни); у Стрию — З. Лисько (фп. і муз.-теор. дисципліни), І. Повалачек, М. Котович (скрипка); у Дрогобичі — Р. А. Сімович, Б. П'юрко (фортепіано і музично-теоретичні дисципліни); у Коломиї — Р. Рубінгер (скрипка, муз.-теор. дисципліни), Є. Козарук (віолончель, муз.-теор. дисципліни), Г. Лагодінська (фп.); у Тернополі — І. І. Любчак-Крих (фп., муз.-теор. дисципліни), Ю. Д. Крих (скрипка, муз.-теор. дисципліни), В. Безкорований (фп., муз.-теор. дисципліни) та ін. В ін-ті навчалися М. Ф. Колесса, А. Й. Кос-Анатольський, Б. О.

Дрималик, Б. І. Вахнянин, Г. А. Крушельницька, О. К. Багдирівська, І. Негребецька, І. Любчак-Крих, О. Р. Криштальський (фп.), О. І. Любич-Парахоня, М. В. Сабат-Свєрська (спів), Р. Криштальський, А. Гладилевич, Ю. Д. Крих, О. П. Деркач, Я. І. Шуст (скрипка) та ін. З 1908 в ін-ті встановлено стипендію ім. А. К. Вахнянина, з 1914 — ім. О. П. Мишуги. У грудні 1939 на базі інституту, консерваторій Польс. музичного т-ва та ім. К. Шимановського організовано *Львівську консерваторію* (з 1992 — знову В. м. і.); 1939 на базі філій у Станіслав та Стрию створено муз. уч-ща, в ін. містах — муз. школи.

Літ.: Людкевич С. Музичний інститут ім. М. Лисенка. «Українська музика», 1937, № 7; Мазепа А. Інститут ім. М. Лисенка у Львові. «Музика», 1984, № 6. А. З. Мазепа.

ВИЩИЙ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ — навчальний заклад у Петрограді та Москві. Див. ВХУТЕІН.

ВИЩІ ОПЕРНІ І ДРАМАТИЧНІ КУРСИ — див. *Медведєва М. Ю.* вищі оперні і драматичні курси.

ВИЩІ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНІ МАЙСТЕРНІ — навчальний заклад у Москві. Див. ВХУТЕМАС.

ВІА (вокально-інструментальний ансамбль) — різновид *естрадного ансамблю*, оснований на співі у супроводі електромістичних інструментів. До складу ВІА входять: гітари (соло, ритм, бас або окремі з них), клавішні інструменти (електроорган, іоніка, піаноло та ін.), ударна установка (група ударних інструментів, скріплених однією арматурою, на яких грає один музикант-ударник). Подекуди до ВІА вводять ін. інструменти (як правило, парно) — саксофони, труби, тромбони тощо. Музиканти-інструменталісти (в першу чергу соло- і ритм-гітаристи), як правило, поєднують гру зі співом; ряд ансамблів мають у своєму складі також соліста-вокаліста або вокальну групу. Оптимальний склад ВІА — 3—12 чол. Термін «ВІА» набув ужитку на території кол. СРСР у 1970-і — серед 1980-х рр. і застосовувався щодо вітчизн. колективів, які виникли під впливом нових явищ заруб. музики 20 ст.: біт-музики, рок-музики, згодом диско-музики тощо. З кін. 1980-х стосовно ВІА використовують назви, більш відповідні жанрово-темат. спрямуванню кожного конкретного колективу: диско-група, рок-група та ін.

Перші в країні ВІА з'явилися у 2-й пол. 60-х рр. В основі репертуару ВІА — пісні профес. композиторів і аматорів (у т. ч. учасників ВІА). Частина ВІА має фольклорну орієнтацію: формує репертуар з обробок нар. пісень (спеціально для ВІА) або профес. пісень у нар. стилі, включає до свого складу нар. інструменти (серед них українські — сопілка, бандура

тощо), поєднуючи стильові засади поп-музики та виконавську манеру нар. музик. Серед таких ВІА на Україні — «Кобза», «Еней» (Київ), «Орфей», «Ватра» (Львів), «Водограй» (Дніпропетровськ), «Беркут» (Івано-Франківськ), «Червона рута» (Ялта). ВІА виконують функції: з одного боку — танц.-розважальну (Львів. «Ореол», чернів. «Жива вода», харків. «Ледека», київ. «Червоні дияволята») і концертну (в т. ч. згадані ВІА фольклорної орієнтації), з іншого — сольну (виступають самостійно) та аккомпануючу (у їх супроводі виступає переважна більшість естрадних співаків України, а деякі з них мають постійні аккомпануючі ВІА). У 80—90-х рр. відбувається взаємопроникнення згаданих функцій, укр. та ін. фольклор ВІА почасти використовують і в розважальних програмах.

Від часу виникнення ВІА стали провідною формою естрадного ансамблю. Існують аматорські і професійні (переважно при філармоніях). Серед профес. колективів на Україні — «Смерічка» (один з найперших в республіці, 1970), «Краяни» (Полтава), «Світязь» (Луцьк). Ряд укр. ВІА гастролював у зарубіж. країнах.

Літ.: Япкин В. Вокально-інструментальний ансамбль. М., 1980; Русская советская эстрада. 1946—1977. М., 1981; Троїцький А. Рок-панорама. «Музыкальная жизнь», 1986, № 21. П. В. Полтарев.

ВІАДУК (франц. *viaduc*, від лат. *via* — шлях і *disco* — веду) — міст через глибокий яр, балку тощо. Іноді В. будують замість високих насипів, якщо зведення їх економічно або технічно недоцільне; широко застосовують в автодорожньому, особливо в залізнич. буд-ві. Найчастіше В. мають велику протяжність, багатопрольотні, на високих опорах, переважно аркової, рідше балкової конструкції. Бувають кам., метал., бетонні, залізобетонні. Поступове зростання висоти опор (інколи і розміру прольотів) відрізняє В. від естакади, що має, як правило, незначні зміни висоти опор і однакові розміри прольотів. В. відомі з часів Старод. Риму. Серед споруджених на Україні — цегляний арковий В. на високих *пілонах* при в'їзді до замку в смт Клевани Рівнен. обл.; залізничний В. побл. с. Кровишки Терноп. обл. та ін.

Літ.: Надеждин Б. М. Мости и путепроводы в городах. М., 1964.

А. З. Панчишин.
ВІТАР — жертovníк, місце для жертвоприношень; важлива частина християн. храму. Первісно — підвищення з ґрунту або каменю просто неба. У Старод. Греції та Римі В. встановлювали перед храмами, на міськ. площах, у святих місцях. Перші В. мали форму плити, столу, скрині або саркофага. В романську епоху над В. зводили надбудову у вигляді купольного балдахіна на чотирьох колонах

Вітар
із с. Сидилева
(тепер у складі Львова).
Поч. 17 ст.

(киворій). З 11 ст. в католицьких храмах за вітарною плитою почали ставити декоративну стілку (ретабулум), а в готич. будівлях цей елемент набув складної конструкції з трьох — п'яти секцій. У період *Відродження* поширився тип пристінного В. у вигляді клькярської багато оздобленої різьбленням або ліпленням (часом поліхромним) декор. стінки. Розвитком декор. пластичних елементів В. відзначалася епоха *барокко*, *класицизм* повернув В. архітектонічність.

У православних храмах В. наз. сх. частину храму (*apsidy*), відділену вітарною перегородкою (переважно у вигляді аркади або невисокої стінки з проходами по обидва боки) чи *іконостасом*. У В. міститься престол для освячення дарів. Біля пн. стінки апсиди стоїть жертovníк — стіл, на якому готують хліб і вино для причащення. У вітарній частині храму містяться також найбільш шановані ікони. У храмі може бути кілька В. Так, у *Софійському соборі* і *Володимирському соборі* (обидва — у Києві) їх — три, в *Успенському соборі* Києво-Печерської лаври було п'ять (частина — на другому ярусі, головний — у центральній апсиді). Неодмінною ознакою головного В. є горне місце — підвищення з лавами вздовж стіни вітарної апсиди, де під час культових церемоній перебуває найвище духовництво на чолі з митрополитом, для якого у центрі підвищення встановлюється спец. крісло біля сх. стіни апсиди.

Літ.: Кресальний М. Я. Софійський заповідник у Києві. К., 1960; Гудимовий Н. Ф. Історія архітектури, т. 1. М., 1984. О. А. Плімєнчикова.

ВІГ Янош Яношевич (21.I 1947, Ужгород) — укр. архітектор, засл. арх. УРСР з 1987. Закінчив 1970 Київський худож. ін-т. Серед споруд — будинки посольства Угорщини (1974—77) та 6-ки по вул. Щербакова № 51 (1980), житл. будинок АН України по вул. Стрітенський (1987), а також реконструкція Маринського палацу і нижньої та верхньої станції фунікулера в Києві. Лауреат десяти всесоюз. і респ. конкурсів.

Літ.: Ткачов І. Шарапов В. Янош Віг. «Архитектура СССР», 1991, № 3.

ВІГДЕРГАУЗ Павло Ісакович (7.IX 1925, м. Артемівськ, тепер Донец. обл.) — укр. архітектор. Закінчив 1953 Харків. інженерно-буд. ін-т. Серед споруд: стадіон у Горлівці (1954, у співавт.), експериментальна школа (1956, у співавт.), серія 14-поверхових будинків (1975—76), всі — у Донецьку. Держ. премія СРСР, 1978 (за ландшафтну архітектуру м. Донецька).

ВІДБИТОК у графіці — зображення на папері або ін. основі, одержане при контакті з друкарською формою, вкритою фарбою. Залежно від форми бувають В. високого друку (цинкогра-

Віадук
замку в смт Клевани
Рівненської обл.
15—18 ст.

фія, ліногравюра, дереворит та ін.), глибокого друку (мех. способом — мідворит, суха голка, меццо-тинто, хімічним — офорт), плоского друку (літографія, монолітія), шовкотрафаретного друку (див. Шовкографія) та ін. Багатоколірні зображення одержують, поєднуючи В. різних друкарських форм або розфарбовуючи форму від руки. В. станкової гравюри наз. естампом. У поліграф. виробн. для виготовлення В. широко застосовують фотомех. спосіб (фотолітографія).

П. В. Нестеренко.

ВІДЕО... (від лат. video — дивлюсь, бачу) — частина складних слів, що вказує на належність поняття до електричних сигналів, які несуть інформацію про зображення (відеосигнал), а також до систем і пристроїв, що їх використовують у системах передачі зображення (відеотелефон).

ВІДЕОДИСК (від video... і грец. δίσκος — коло, диск) — платівка діаметром 12,2 або 30 см з металізованої пластмаси, на якій оптичним методом фіксують зображення і звук. Застосовують як комп'ютерний засіб збереження інформації з підвищеною щільністю запису. В. винайдені 1972 спеціалістами голл. фірми «Філіпс». Технол. процес першого в світі серійного В., що стирається (запропонувала япон. фірма «Соні»), дає можливість на одній платівці записувати інформацію обсягом 270 тис. стор. тексту. В. можна повторно використовувати понад 1 млн. раз (для запису книг, рукописів, фотографій, картин, слайдів, графіки та ін.). Відтворення зображення та звуку здійснюють на відеопрогрававці, лазерне зчитування якого дає ідеальну якість. За допомогою мікропроцесора протягом 2—3 секунд можна знайти будь-яке з кількох десятків тис. зафіксованих на В. зображень і вивести його на екран дисплея.

І. Г. Мощенко.

ВІДЕОЗАПИС — запис зорової інформації, що передається теле-, радіолокац. та ін. сигналами, з метою її зберігання й дальшого відтворення. Найпоширеніші В. — магнітний (створюється за допомогою відеоманітофона на магн. стрічці або магн. барабані) і механічний (на відеодиску прорізується спіральна борозенка, форма якої відповідає записуваному електр. сигналу). В. застосовують у телебаченні, кінотехніці тощо.

ВІДЕОКАП (від video... і англ. clip — зв'язка, зажим) — вид телевізійного мист-ва, спрямований на розкриття в динамічній візуальній формі змісту коротких муз. творів, переважно жанру рок-музики. Для В. характерні яскрава образність, інтенсивний монтаж (до 100 змін зображальних планів на 3—4 хвилинний ролик). Походить від рекламних відеороликів зх. телекомпаній. У серпні 1981 амер.

кабельна телемережа Ем-Ті-Ві першою ввела цілодобовий показ муз. В. У кол. СРСР В. почали створювати у серед. 80-х рр. Програма з 12 В. Укр. телебачення «Відеоман» (автор-реж. Т. В. Міллер) стала призером міжнар. телефестивалю «Золота антена» (Болгарія, 1989).

І. Г. Мощенко.

ВІДЕОМАГНІТОФОН (від відео... і магнітофон) — апарат для записування на магнітну стрічку й наступного відтворення зображення та звуку. Цей процес здійснюється за допомогою диска з магнітними головками, які переміщуються під певним кутом до поздовжнього руху магнітної стрічки. За своїм функціональним призначенням В. діляться на три осн. типи: професійні, напівпрофесійні і побутові.

Найскладніші за конструкцією профес. В. (як правило з 4 відеоголовками) використовують гол. чин. у телевізійному мовленні. Винайдено 1954 у США. Гол. конструктором вітч. В. був В. І. Пархоменко, 1960 його апаратом здійснено перший запис програми ЦТ. З 1963 В. впроваджено на Київ. телецентрі. Укр. телебачення застосовує В. двох типів: «Кадр-ЗПМ» (ширина стрічки 50,8 мм) і «Кадр-103» (удвічі вужча стрічка). На телестудіях України працює 97 В. (1991), встановлених у стаціонарних та пересувних станціях. Напівпрофес. В. (з однією або двома відеоголовками) використовують у замкнених телевізійних системах («прикладне телебачення») або для любительських записів. Переносні малогабаритні В. входять до складу тележурналістського комплексу і застосовуються для оперативних зйомок.

Перші побутові В. котушкового типу (ширина стрічки 12,7 мм) створено 1975 у Японії. Призначені для широкого застосування. У домашньому вжитку поширені В. касетного типу. Наприкінці 80-х рр. почався перехід на побутову відеотехніку зі стандартною шириною стрічки 8 мм. Провідні світові фірми по виготовленню касетних В.: «Соні» (Японія), «Філіпс» (Голландія), «Грюндік» (ФРН), «Томсон» (Франція).

І. Г. Мощенко.

ВІДЕОПРОГРАВАЧ лазерний — вид побутової радіоелектронної апаратури, що базується на принципі оптичного відтворення променем лазера відеофільма, зафіксованого на відеодиску. Забезпечує високоякісне зображення і можливість швидкого вибору й зупинки будь-якого кадра на екрані телевізора, до якого підключений.

ВІДЕОТЕКА (від відео... і грец. θήκη — вміст, сховище) — 1) Спеціалізований пункт прокату касет із записами відеопрограм і відеофільмів. Для відеопоказу на тер. України використовують пересувні автовідеосалони, оснащені відеоапара-

турою черніг. підприємства «Кілотехпром».

А. М. Колесніков

2) Сховище для зареєстрованих у відповідній послідовності й розміщених у спец. приміщенні записів відеофільмів, які використовують для телевізійного мовлення (на телестудіях, зокрема на Україні: телебаченні). На відеострічку фіксують важливі соціально-політ., культурно-мистецькі та ін. події, виступи відомих громад. діячів, літераторів, митців, театр. вистави, концерти, а також переводять з кіноплівки худож. та документ. фільми. В. бувають двох типів — оперативні (записи зберігають до трьох місяців, після чого плівку розмагнічують) і фондові. На Укр. телебаченні фондову В. започатковано 1980. На поч. 1991 у ній було 5100 бобін відео-записів заг. обсягом 6700 год. екранного показу.

І. Г. Мощенко.

ВІДЕОТЕКСТ (від video... і лат. textum — тканина, зв'язок) — система передачі текстової інформації абонентам по каналах зв'язку з виведенням її на екран телевізора за допомогою термінального пристрою. Вперше застосована на поч. 80-х рр. у Франції, надалі поширилася в ін. країнах світу. Абонент, підключившись до спец. банків даних, має змогу оперативно одержувати інформацію громад.-політ., культурно-мистецького, довідково-побут. характеру, а також відбитки свіжих номерів журналів і газет, сторінки енциклопедич. довідників тощо. Матеріал документується за допомогою факсимільного апарата.

І. Г. Мощенко.

ВІДЕОФІЛЬМ (від video... і фільм) — художній чи документальний фільм, знятий відеоапаратурою на магнітну стрічку, призначений для показу по телебаченню чи на побутовій відеоапаратурі. Виник з появою відеоманітофона, поєднав тех. і худож. можливості кіно і телебачення. У процесі створення В. широко застосовують метод багатокамерної зйомки, портативну відеоапаратуру, електронний монтаж, спецфекти, складні комбіновані кадри.

Перші В. на Укр. телебаченні знято в 70-х рр. Це були переважно телевистави і муз. програми. З 1982 на студії «Укртелефільм» організовано об'єднання відеофільмів, яке щороку випускає бл. 30 творів різних жанрів. Серед україн. В.: художній «Останній доказ короля» (створений за мотивами роману амер. письменників Ф. Нібеля і Ч. Бейлі «Сім днів у травні», 4 серії, 1983; реж. В. Б. Кісія, оп. Ю. В. Бордаков), «Рок-н-рол для принцеси» (1989; реж. Р. Б. Василевський), документально-публіцистичний «Чорнобиль: два кольори часу» (автори сценарію А. П. Мужук і Х. С. Салганік, реж. І. Д. Кобрін, оп. Ю. В. Бордаков, 3 серії, 1986—88; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1989). З 1986 року на Київській кіно-

студії імені О. П. Довженка діє творче об'єднання «Відео». На поч. 90-х рр. з'явилися громадсько-комерційні відеооб'єднання. Худож.-естетична специфіка В. поповнюється жанрами худож., наук.-популяр., муз.-розважального та навч. кіно.

Л. М. Колесніков, Г. Г. Мищенко.

ВІДОРТИ — родина укр. співаків-торбаністів 18—19 ст. Гжегож В. (Григорій Адамович; 12. III 1764, с. Небечани, тепер Польща — 1834, с. Кузьмин, тепер Красилівського р-ну Хмельн. обл.) — придворний музикант графа В. Ржевуського (Жевуського). 1817—20 разом з господарем мандрував по країнах Середньої Азії (Туреччина, Сирія) та Європи (Франція), брав участь в Алеппському повстанні 1820 в Сирії та в польс. визв. повстанні 1830—31. Увійшов 1825 до гуртка прогресивних настрояних «польських українофілів» (В. Ржевуський, Я. Комарницький, Т. Падуро та ін.) — шанувальників укр. історії, л-ри і мист-ва, що контактували з декабристами. З того ж року брав активну участь у роботі школи кобзарів та лірників, створеної і очолюваної Т. Падурою у Саврані (тепер смт Одес. обл.). Після загибелі В. Ржевуського під час польс. повстання 1830—31 жив у м. Славуті (тепер Хмельн. обл.) при дворі графа О. Сангушка. Автор слів і музики пісень, присвячених В. Ржевуському, його бойовим подвигам, — «Подорож Вацлава Ржевуського» («Гей, отамане Кирилове!»), «Золота борода» («Злетів орел на домброву»), «Спів Ревуцький» (за ін. джерелами — «Спів Ревухи», «Як виїхав Ревуха...»), її мелодію використано у струнному квартеті В. Гартевельда, музики «Пісні Відортової» («Не журися, мій хазяїн») на сл. Т. Падури. В репертуарі В. — «Пісня про Кармелюка» Я. Комарницького, пісні Т. Падури, дума про Саву Чалого, козац., жартівливі та ін. пісні.

Каєтан В. (1804—52) — придворний музикант О. та Р. Сангушків. Син Гжегожа В. Навчався у свого батька, успадкував його репертуар. Складав також пісні на честь своїх господарів (у т. ч. «Повернення з неволі» — «Встань, козаче, лицем вдар», присвячена поверненню Р. Сангушка з висилки, 1842). Навчав двірських людей гри на торбані та укр. нар. танців.

Франц В. (1831 — після березня 1892) — придворний музикант Р. Сангушка (1849—81). Син Каєтана В. Успадкував репертуар батька, складав також власні пісні (в т. ч. «Мадригал» на честь весілля у Сангушків). Користувався великою популярністю як виконавець, виступав у почті господаря в Австрії, Італії, Швейцарії, Німеччині, Бельгії, а також на персональне запрошення у Львові, Кракові та Берліні. Наприкінці 1891 М. В. Лисенко та

О. О. Русов записали від нього ряд пісень Гжегожа В. і Каєтана В., думу про Саву Чалого, а також історію родини В. У праці, присвяченій В., М. В. Лисенко відзначив оригінальність і самобутність їхнього мист-ва, але разом з тим критикував псевдонародні тенденції, високопарну дифірабмічність власних пісень В.

Лит.: Лисенко М. В. Народні музичні інструменти на Україні. К., 1953; Лисенко Н. О. торбані і музику пісень Відорти — Русов А. Теоретичні Грегори, Казтан і Франц Відорти: «Киевская старина», 1892. № 3.

ВІДРОДЖЕННЯ, Ренесанс — епоха в історії культури країн Зх. і Центр. Європи, а також деяких країн Сх. Європи (в Італії — 14—16 ст., в ін. країнах — кін. 15—16 ст.). Тенденції В. поступово наростали ще з часів середньовіччя (див. *Передвідродження*). Розрізняють Раннє В. (15 ст.), Високе В. (кін. 15 — 1-а чверть 16 ст.), Пізнє Відродження (2-а — 3-я чверті 16 ст.; раціоналізм, елементи маньєризму та барокко). Термін «В.» запровадив Дж. Вазарі в 16 ст. на означення зв'язку з антич. мистецькою спадщиною. Виникнення В. було зумовлено розкладом феодалізму, боротьбою проти середньовічної схоластики й аскетизму. Стверджувався новий світогляд — гуманізм. На цю добу припадають великі наук., тех., мед., геогр. відкриття, поширення вільнодумства, активізація еретичних рухів. Творчість діячів В. проінята вірою в безмежні можливості людини, її волі й розуму. Пафос утвердження ідеалу розкріпаченої творчої особистості, відчуття цілісності стрункої закономірності Всесвіту надають мист-ву В. великої ідейної значимості, героїчної масштабності. В арх-рі провідну роль почали відігравати світські споруди — громад. будівлі, палаци, міські будинки. Використовуючи ордерне членування стін, аркові галереї, колонади, склепіння, куполи, архітектори (Ф. Брунеллескі, А. Б. Альберті, Д. Браманте, А. Палладіо в Італії; П. Леско, Д. Делорм у Франції) надавали своїм спорудам величності, гармонійності і співмірності людини. Художники (Донателло, Мазаччо, П. делла Франческа, А. Мантенья, Леонардо да Вінчі, Рафаель, Мікеланджело, Тиціан,

П. Веронезе, Я. Тинторетто в Італії; Ян ван Ейк, Р. ван дер Вейден, П. Брейгель Старший у Нідерландах; А. Дюрер, М. Нитгардт, Т. Гольбейн Молодший у Німеччині; Ж. Фуке, Ж. Гужон, Ж. Клауд у Франції) послідовно оволодівали методами худож. відображення дійсності — передачею об'єму, простору, світла, зображенням людської фігури (в т. ч. оголеної) і реального середовища — інтер'єра, пейзажу.

Музика епохи В. позначена високим рівнем розвитку акапельного співу та імітаційної поліфонії строгого стилю: становленням і бурхливим розвитком нових жанрів культової (в т. ч. меса) та світської (в т. ч. мадригал) музики. Світська музика зверталася до нар.-піснених жанрів та інтонацій, що за середньовіччя категорично заборонялося церквою. В цей час зароджується ряд нац. композиторських шкіл, зокрема французька (Ф. де Вітрі, Г. де Машо, К. Жанекен), нідерландська (Я. Обрехт, Й. Окегем, О. Лассо, Жоскен Демпре), італійська (Ф. Ландіно, Дж. Палестріна, Дж. А. Габріелі), англійська (Дж. Данстейбл, У. Берд), німецька (Г. Ізаак), польська (М. Гомулка, Вацлав з Шамотул) та ін.

Використовуючи досвід античності, театр доби В. перетворився на видовище, в якому розкривалися людські характери. У театр. дійство органічно впілалися пісні, танці, музика. З'явилися п'єси, позначені оптимістичним сприйняттям земного життя (Л. Аріосто, А. Полиціано). Нар. начало театр. мист-ва найвиразніше виявилось в італ. комедії дель арте — комедії масок. В Іспанії розвиток театру В. пов'язаний з драматургією Лопе де Веги Карпіню, в Англії — з творчістю У. Шекспіра.

У 16 ст. гуманістичні ідеї й культура В. проникли у Сх. Європу, зокрема й на Україну. Цьому сприяли зародження бурж. відносин і встановлення зв'язків укр. земель з країнами Зх. Європи. Ренесанс на Україні мав своєрідний характер і хронологічно не збігався з європ. В. Його часове визначення охоплює 16 — 1-у пол. 17 ст. Це був час могутніх антифеод. і нац.-визв. рухів на Україні. Майже століття — від Люблінської унії 1569 до поч. визв. війни укр. народу 1648—54 — було заповнене класовими битвами, зовн. і внутр. війнами. Боротьба воскресила ідею нац. свободи, яка пройняла політ. і духовне життя. За відносно короткий істор. період укр. мист-во пройшло шлях від засвоєння окремих елементів В. до заг. охоплення ренесансним світоглядом. Гуманістичному рухові на Україні сприяли розвиток освіти, книгодрукування, опір агресії католицької церкви, піднесення нац. свідомості і патріотизму. Провідника-

Відродження.
«Чорна кам'яниця» у Львові.
Кін. 16 — поч. 17 ст.
Архітектори
П. Барбон,
П. Рампанні,
П. Красовський.

Відродження.
Кругла башта
Острозького замку
на Рівненщині. 16 ст.

ми гуманістичних ідей стали братства. Жодне з попередніх століть в історії України не зберегло такої кількості імен видатних діячів, причетних до різних сфер інтелектуальної діяльності й об'єднаних спільними цілями та естетич. ідеалами. Серед них — І. Вишенський, І. Федоров, С. Наливайко, П. Конашевич-Сагайдачний, С. Зизаний, Г. Д. і М. Г. Смотрицькі, Ю. Рогатинець, І. Борецький, З. Копистенський, П. Могила. Мист-во цього періоду підготувало ідеологічні основи визвольної епопеї 1648—54.

Нове мист-во на Україні народжувалося не скрізь, осередками ренесансної культури були окремі міста, де здійснювався синтез різномірних худож. явищ. З ремесла мист-во почало перетворюватися на активне знаряддя пізнання, науки. Змінювалася сама худож. концепція — від символічно-декор. стилю зображення до його життєвого наповнення. Звернення на новому етапі до антич. культури, яка проникла через Візантію ще за часів Київ. Русі, стимулювало вивчення природи, сприяло новому

ордерна система, архітектоніка фасадів, деталі й форми декору майстерно поєднані з заг. композицією споруд. У цей період поширювалися ренесансні принципи містобудування — регулярне планування мав Львів, міста-фортеці Броди, Жовква, Бережани. Розвивалося фортифікаційне будівництво, зводили нові, перебудовували з урахуванням нової військ. техніки старі замки, використовувалися досягнення європ. фортифікаційного мист-ва (Г. А. де Боплан, А. дель Аква, П. Цасливи, Т. Шомберг та ін.). Найповніше ренесансні буд. традиції втілювалися у замках (Острогож. Жванець, Густин, Корость, Жовква, Свірж, Язлівець, Броди, Бережани, Ягільниця, Олика, Дубно, Збарж, Золочів, Старе Село, Підгірці). Замки декорували аттиками, оздобленими вікнами, порталами з фронтонами та пікколонами, рустом, аркадними галереями. Виняткова роль в історії розвитку ренесансної арх-ри на Україні належить групі пам'яток у Львові, серед яких Успенська церква (1591—1629) з каплицею Трьох святих (1578—90) та Корнякта вежею (1580); Корнякта будинок (1571—80), «Чорна кам'яниця» і ряд ін. житл. будинків по вул. Сербській (кін. 16 — поч. 17 ст.). У спорудженні їх брали участь архітектори П. Барбон, П. Римлянин, А. Підлісний, П. Красовський, В. Кашинос, А. Прихильний. У будівлях поєднувалися класичні форми з традиціями укр. арх-ри. Форми В. яскраво проявлялися також в арх-рі житл. будинків Жовкви, Луцька, Кам'янець-Подільського. Осн. увага приділялася декоруванню фасадів: рустування стін, портали, скульпт. обрамлення вікон і карнизів, прикрашені скульптурою аттиків. Серед культових ренесансних споруд: бернардинців монастир у Львові (1600—30), Хресто-здвиженська церква у Луцьку (1619—1622), Успенська церква у с. Низкиничів Волин. обл. (серед. 17 ст.), Благочинська церква у м. Городку Львів. обл. (1633). Арх-т. ордер, ренесансні мотиви декору надавали культовим спорудам витонченого, довершеного вигляду.

В укр. арх-рі В. худож. завдання вирішувалися у синтетич. поєднанні з ін. видами монумент. мист-ва — живописом та скульптурою, у взаємодії з традиціями давньорус. та укр. нар. мист-ва. Це стало животворним грун-

Відродження.
Богоматір Єлізея.
Дерсо, темпера. 15 ст.
Львівська КГ.

том для широкого піднесення монумент.-декор. мист-ва, зокрема монумент. скульптури та різьблення на камені, які поширилися на Правобережжя та на зах. землях України, зокрема у Львові, Кам'янці-Подільському, Дрогобичі та ін. містах. Переважало орнамент. різьблення в арх-т. деталях споруд або сюжетні скульпт. композиції, які мали відмінності, пов'язані з особливостями використання в них ордерної системи або її елементів. Було створено безліч варіантів (емблеми, маски, символи, статуї патронів) тематично-орнамент. заповнення площини метопів (фриз Успенської церкви, фасади каплиць Кампанів та Боїмів, житл. будинки на пл. Ринок, всі — у Львові; костол у Жовкві та ін.), в яких органічно поєдналися нар. оптимізм і ренесансне світосприймання. Різьбленням оздоблювали інтер'єри споруд, а також меблі (скрині, шафи, стільці й лави). В мист-ві різьблення широко втілено рослинні мотиви (акант, грона плодів, плетінка, розетки й пальметти, картуші). Особливого значення набув мотив виноградної лози в оздобленні іконостасів, де виконував не тільки символічну, але й декор. роль. Різьблення, що еволюціонувало від невисокого, майже площинного рельєфу до пишногорельєфу з динамічним розвитком форми, простежується майже на всій тер. України. Про це свідчать іконостаси Успенського собору Києво-Печерської лаври (серед. 17 ст., не зберігся), П'ятницької (поч. 17 ст.) і Успенської (тепер перенесено в с. Грибовичі Львів. обл., 1638) церков у Львові та Святодухівської (1650) у Рогатині.

На відміну від іконостасів, в оздобленні яких відчувалося прагнення майстрів до рівноваги й гармонії, у вівтарях накреслювалася тенденція до наголошення експресії і в архітектоніці, і в декоративності. Для кращих з них зразком були форми львів. арх-ри (вівтар каплиць Кампанів, 1-а третина 17 ст.).

В укр. ренесансному мист-ві розвинувся і скульпт. портрет, зокрема надгробне зображення. Чітка заг. архітектоніка надгробків, підпорядкування матеріалу задуму художника, стримана наповненість форм, природне розміщення постатей з видовженими витонченими пропорціями, багатство лінійних ритмів у драпіруванні — все це вказує на використання джерел італ. В., його гуманістичних ідей. Надгробки шляхти відзначалися розмірними, пишно декорованими формами; чол. постаті зображувалися у стані сну, в напівлежачій позі, у лицарському спорядженні, з мечем; жіночі — з молитовником і цотками (надгробки кн. К. Острозького в Успенському соборі Києво-Печерської лаври, 1579; М. Гер-

Відродження. Каплиця Трьох святих у Львові. 1578—91. Арх. П. Красовський.

розумінню краси. Арх-т. трактати виховували розуміння цілісності худож. образу, пропорцій, ритму і гармонійності співвідношень. Водночас з арх-рою зростала роль скульпт. декору. В живопису помітний інтерес до анатомії людини, її об'ємно-пропорційного зображення. Виняткове значення мало застосування у мист-ві законів перспективи, що вплинуло на зміну бачення світу. Ренесанс в укр. мист-ві був часом становлення і розвитку реалістич. портрета. Для арх-ри та образотвор. мист-ва України того часу характерне поступове звільнення від реліг. канонів, проникнення в твори світських засад, життєстверджуючих тенденцій.

Ренесансний характер арх-ри України визначився вже у 2-й пол. 16 ст. Незважаючи на складність і несприятливість істор. умов, будували нові міста, зводили оборонні споруди, храми, арсенали, житл. будинки. В них

Відродження.
Надгробок
Ганни Сильяської.
1574. Львівська КГ.

бурта в кафедральному костюлі у Львові, 1555; О. Лагодовського, 1574; А. Синявської, 1574; Я. Гербурта та К. Драгойовської, 80-і рр., 16 ст.; усі — у Львів, КГ, та ін.). Надгробки міщан створювали у вигляді мемор. портрета (людина на колінах, іноді поясне зображення, з молитовно складеними руками перед розп'яттям), відзначалися глибоким розкриттям індивідуальності небіжчика (епітафії Боїмів, портрет Кампанів, надгробок А. Кисія у Низкиничках та ін.). Велика кількість пам'яток декор. та сюжетної скульптури дає підставу вважати, що в цей час на Україні працювало багато першокласних місц. і приїжджих майстрів, які формували тогочасну школу різьбярства та скульптури. Серед них — А. Бемер, Г. Горст, Г. ван Гутте, С. Дріар, О. Прохенкович, Я. Пфістер, С. Чешек та ін. Новаторські тенденції доби В. духовний світ людини розкривалися з належною повнотою не стільки в монумент. живопису (пам'яток збереглося небагато), скільки в станковому. *Настінні розписи*, лишаячись тематично релігійними, набули гуманістичного трактування. Технологічні прийоми виконання фресок вказують на високу профес. майстерність авторів, а стилістичні і худож. особливості творів свідчать про їхню обдарованість, широкий мистецький світогляд та обізнаність (фрагменти фресок Покровської церкви в с. Сутківцях Хмельн. обл., 15 ст.; храмів у смт Гоці на Рівненщині, 1636; Охолопов на Волині, 1638, та ін.). У ряді розписів дерев. церков (Різдва Богородиці в с. Хотинці побл. Яворова, 1615; Святодухівської в с. Потеличі, 1-а пол. 17 ст.; Воздвиженської в Дрогобичі, до 1636) відчувається спроба переосмислення ренесансних рис, своєрідне поєднання традиц. і нових прийомів, прагнення передати окремі сюжети в конкретній обстановці. Вплив Ренесансу відбився і в розписах *Спаса на Берестовій церкви* у Києві (1642—44), хоч їх виконали спеціально запрошені грец. майстри. В епоху В. найпопулярнішим та найпоширенішим видом живопису залишався *іконопис*, на ньому позначалися риси монумент. мист-ва; водночас почали з'являтися і нові сюжетні лінії; тематика збагачувалася навколишньою дійсністю. В іконопису розвивувся могутній нар. струм. Духовна глибина і людяність, гуманістичні тенденції виявилися ще в укр. іконі 15 ст. (ікони «Спас нерукотворний» львівських і перемишлянських майстрів, «Богородиця Одигірія» із с. Красова). За гармонією, внутр. цільністю, за розгорнутою масштабністю близька до творів італ. В. ікона типу «Богородиця Одигірія з пророками» (1599, майстер *Pegip*). Розвиток нової

худож. проблематики простежується і в іконах іконостасів церков П'ятиницької, Успенської у Львові та Святодухівської у Рогатині. В них відбився інтерес до перспективи, пропорційної співрозмірності людської поста-ті, до об'ємного зображення та ускладнення кольор. вирішення, відчутна тема високої героїки, утвердження духовної краси і заклик до торжества гуманістичних ідеалів. Їх створювали видатні представники укр. ренесансного мист-ва — Л. Філіпович-Пухальський, Ф. Сенькович, М. Петрахович.

Крім іконопису, розвиваються нові живописні жанри — істор. картина, портрет, пейзаж, натюрморт. З'являються зображення побутових сцен. Портрет з його гуманістичною вірою в земну людину посів в укр. мист-ві рівноцінне місце з традиц. іконописом, став втіленням високих сусп. і громад. ідей. В ньому концентрувалися вироблені ренесансним світоглядом нові потенціальні сили, покликані активно впливати на людину, пробуджувати в ній високі гуманістичні ідеали, вносити в її життя гармонію й красу (портрети С. Баторія, А. Гойської, П. Козловського, Г. Боїма). Гострота характеристики властива і парадному портретові (портрети родини Мнішків, І. Даниловича, К. Збарзького, К. Корнякта, Е. Плетенецького, З. Колістенського, П. Могили, І. Гізелі та ін.). Значно доповнило зміст живопису породжене новою епохою графічне мист-во. Бурхливий розвиток друкарства активізував ілюстрування видань, яке дало змогу відобразити актуальні проблеми часу, сусп. відносини, соціальну нерівність. Особливо гостро соціальний підтекст виражений в ілюстраціях до притч «Євангелія учительського» (1637). В той період над худож. оформленням книги працювали гравери П. Беринга, Ілля, Прокопій та ін., творчість яких, переплітаючись з європ. досягненнями, наповнювалася глибоким патріотичним почуттям, зверненням до

Відродження.
Хрест.
Дерево, різьблення.
16 ст. МХП АН України.
Львів.

Відродження.
Каша.
Рельєф, формування.
15 ст. ДМУНДМ. Київ.

Відродження.
Портрет.
Івана Даниловича.
20-і рр. 17 ст.
Львівський історичний музей.

реальної дійсності, удосконалення засобів поглибленої інтерпретації. Гравюра швидко реагувала на зміни в складному тогочасному житті і завдяки мобільності й широкій аудиторії впливала на формування сусп. думки (див. також *Книжкова графіка*).

Творам укр. декор.-ужиткового мист-ва епохи В. притаманні класична пропорційність форм, стриманість трактування сюжетів, використання антич. орнамент. мотивів. Біблійні сюжети (на метали, дереві, вишивці) наповнювалися життєствердуючим змістом, доповнювалися побутовими елементами. Традиц. для середньовічного мист-ва зображення (виноградна лоза та ін.) втрачали символічне значення, використовувалися як декор. елемент. Симетричним композиціям з рослинних орнамент. мотивів (виноград, квіти, вазон, маки, акант) властива статичність.

Найяскравіше мистецькі засади В. виявилися у виготовленні меблів, зокрема скринь. Вони мали класичні пропорції, конструювалися за чітким архіт. принципом (з пілястрами, арками, карнизами та ін. елементами). В оздобленні широко застосовано мотиви антич. та укр. нар. орнаменту, переважно з фігурними прикрасами (герми або маскарони, підпірки у вигляді лап та фігур тварин). Стільці та крісла декоровано подекуди тканинами або шкірою з витисненим орнаментом на сидіннях та заплічках. В орнаменті дерев. дошок для вибілки і приликів переважали геом. мотиви (зх.-укр. міста) та рослинні візерунки, які часто поєднували із зображеннями тварин (сх.-укр. землі).

Худож. обробка металу на Україні в епоху В. ґрунтувалася на мистецьких традиціях *Київської Русі*, проте зазнала певного впливу з боку нар. мист-ва, а також зх.-європ. Ренесансу. Значно розвинулось *ковальство*. Фігурні завіси до брам і дверей, архіт. завершення будівель (зокрема, хрести, флюгери) декорували променистими розетками, часто з паростками квітів, зображеннями півмісяця та ін. Монумент. ливарництво (дзвони та гармати, оздоблені фризами рослинного орнаменту, написами, гербами тощо) зазнало чи не найбільшого впливу зх.-європ. мист-ва [твори львів. майстрів Б. Вейсе, Вольфа Ганса, М. (Яна) Гануша, К. Фріша, А. Герле, В. Фальтена та ін.]. Конвісарські та лудвісарські вироби (литий посуд), оздоблювали емблемами різних ремесел (цехові олов'яні кубки), написами, гравірованою і рельєфною орнаментикою (пляшки, тарілки, дзбанки, а також свічники, люстри).

В 16 ст. укр. золотарі на замовлення заможних верств виготовляли філігранні намиста, золоті

ланцюжки з емаллю, персні, шпильки, сережки, браслети; опрацьовували зброю (шаблі та мечі); інкрустували золотом і сріблом лицарське спорядження, стремена, шпори; робили оправу для книг (див. *Інтралітаторство*). Застосування характерної рослинної орнаментики простежується, зокрема, в оправі Горностасового євангелія (1542), виконаного для Києво-Печерської лаври (див. *Вірменських колоній мистецтво на Україні*).

Своєрідністю відзначаються укр. кахлі 16 ст. (у формі квадрата, зірки чи круга), оздоблені горельєфними композиціями, в основі яких — зображення вершників, звірів та різні квіткові мотиви.

Тканих виробів і вишивок періоду В. збереглося мало. Гаптовані вироби створювали у Львові, Луцьку, Бродях, Києві, Чернігові. Серед них — речі церковного вжитку — *плащаниці*, *воздухи*, *риз* та ін., які відзначаються розмаїттям композиційного рішення, мають схожість з ренесансними творами укр. живопису і графіки. Орнамент мотиви у вишиванні і ткацтві збагатилися новими мотивами рослинного характеру (акант, гранат, крина), можливо, під впливом привізних, зокрема венеціанських, тканин (ікона «Св. Микола» з с. Либихори Львів, обл., кін. 16 ст.), рукописних книг (Пересопницьке євангеліє) і монумент. малярства (орнаменти *Вірменського собору* у Львові). Поширенню зх.-європ. ренесансних орнаментів в укр. гаптуванні сприяла творчість майстрів з Греції, Фландрії та Голландії, які працювали зокрема у м. Бродях на Львівщині.

В епоху В. поширилися нові форми мист-ва, які відповідали ідеології міськ. ремісничо-торг. населення. Серед композиторів — представників музики В. на Україні були Марчин зі Львова, Себастьян з Фельштина. Художні прийоми В. в укр. мист-ві були творчо переосмислені, поєднані з давніми мистецькими традиціями. Ідеї В. проникали в укр. театр кін. 16 — поч. 17 ст. — в *шкілну драму* та *лялькове видовище* — *вертеп*, які загалом розвинулися у руслі мист-ва *барокко*. В їхній неканонічній, світській частині, а саме в інтермедіях, використовувалися сюжети з нар. побуту, панувала вільна думка простолюду, соціальна сатира, широко представлено зразки фольклору — мотиви козацьких дум, героїч. пісень, танці, приказки, прислів'я. Такими є жанрові сценки з вертепу — «Дід і Баба», «Циган і Циганка», «Поляк і Полячка», особливо епізоди, у яких гол. герой вертепної вистави Запорожець розповідав про боротьбу народу з поневолювачами, прогавляв попа-уніата, зрештою перемігав чортів і самого Сатану. Подібний характер мали

інтермедії до духовних драм М. Довгалевського, Г. Кониського, С. Ляскоронського та ін., у яких розкривалися гострі сусп. суперечності, з симпатією зображувалися численні персонажі з народу.

Особливо акцентувалися побутові та фольклорні елементи у виступах т. з. мандрівних дяків — учнів духовних закладів, які показували вистави на ярмарках, по селах тощо. Мистецькі здобутки епохи В. відіграли значну роль у формуванні тогочасної сусп. думки, гуманістичних ідей та вільнодумства, у процесах розвитку художньої культури подальших часів.

Літ. Грузинський П. Пересопницьке євангеліє як пам'ятник Відродження в Южній Росії в XVI в. «Искусство», 1911, № 1; Свенцицький І. Галицько-руське церковне малярство XV—XVI ст. «Записки наукового товариства імені Шевченка», 1914, т. 121; Широцький К. Старовинне мистецтво на Україні. К., 1918; Титов Ф. Матеріал для історії книжної справи на Україні в XV—XVIII вв. К., 1924; Кожин Н. А. Українское искусство XIV — нач. XX вв., ч. 1—2. Львов, 1958; Марченко М. І. Історія української культури. З найдавніших часів до середини XVII ст. К., 1961; Бажан М. П. Люди, книги, дати. К., 1962; Логвин Г. Н. Українское искусство X—XVIII вв. М., 1963; Міласева А. С., Логвин Г. Н. Українское мистецтво XIV — першої половини XVII ст. К., 1963; Голенищев-Кутузов И. Н. Гуманизм у восточных славянах (Украина и Белоруссия). М., 1963; Ісачевич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст. К., 1966; Драган М. А. Українська декоративна різьба XVI—XVIII ст. К., 1968; Юрченко П. Г. Дерев'яна архітектура України. К., 1970; Ісачевич Я. Д. Альбиський видання XVI—XVIII ст. Каталог. Львів, 1970; Запаско Я. П. Мистецтво книги на Україні в XVI—XVIII ст. Львів, 1971; Ісачевич Я. Д. Джерела з історії української культури доби феодалізму XVI—XVIII ст. К., 1972; Напівнянко Д. С. Україна і європейське Відродження. «Вітчизна», 1972, № 5; Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні. XIV—XVIII ст. К., 1973; Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України. К., 1976; Жолтовський П. М. Український живопис XVII—XVIII ст. К., 1978; Балаєвич П. А. Українська портретна живопись XVII—XVIII вв. А., 1981; Любченко В. Ф. Альбиська скульптура XVI—XVII століть. К., 1981; Запаско Я. Ісачевич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні, кн. I (1574—1700). Львів, 1981; Ісачевич Я. Д. Портрети Іван Федоров і виникнення друкарства на Україні. Львів, 1983; Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983; Овсієвичук В. А. Українське мистецтво другої половини XVI — першої половини XVII ст. Гуманістичні та вільні ідеї. К., 1985; Овсієвичук В. А. Українське мистецтво XIV — першої половини XVII століття. К., 1985. В. А. Овсієвичук (історико-художнє мистецтво, архітектура), Н. А. Глухенька (декоративно-ужиткове мистецтво).

Ю. М. Бобовшко

(театральне мистецтво)

«ВІЗАНТИЙСЬКИЙ ХОР» — хор, капела у м. Утрехті (Нідерланди). Існує з 1951. Засновник, худож. керівник і гол. диригент — М. Антонович.

Осн. репертуар становить укр. духовна музика (насамперед візант. обряд. звідки й назва хору), світські твори укр. і зх.-європ. композиторів. Гастроль у багатьох країнах світу, виступає з різними оркестр. колективами і солістами. 1990 — перші гастролі на Україні.

ВІЗАНТІЯ — держава, в якій на ґрунті рим., грец. та елліністичних традицій склалася самобутня культура, що мала величезний вплив на формування нац. худож. шкіл багатьох (гол. чином православних) країн Центр., Сх. і Пд.-Сх. Європи. Виникла в 4 ст. під час розпаду Римської імперії в її сх. частині; існувала до серед. 15 ст. Назву дістала від м. Візантія (з 330 — Константинополь, тепер — Стамбул). До складу В. у період її найвищого розвитку входили значна частина Балканського п-ова, Мала Азія, Сирія, Палестина, Єгипет, частина Месопотамії, Зх. Вірменія і Зх. Грузія, Херсонес Таврійський та ін.

Мист-во В. мало значний вплив на розвиток культури *Київської Русі* після прийняття нею 988 християнства за грец. зразком. Того ж року до Києва разом з візант. царівною Анною, яка стала дружиною великого князя київського Володимира, прибув грец. клір. Разом з християнством Давня Русь у 10 ст. запозичила всю атрибутику візант. богослужіння і культурної музики: типи та порядок служб, систему осмогласся як засіб організації всього мелод. матеріалу: спів а капела і одноголосного будову мелодій, осн. репертуар церк. музики. Особливістю поширення цього репертуару на Русі було освоєння на практиці в різні періоди візант. п'ятих книг («Кондакар», «Стихирар», «Мінея» — з 11 ст., «Осмогласся» — з 15 ст., «Ірмологій», «Псалтир» — з 16 ст.); сприйняття відносно пізніших видів візант. хорової музики (*стихира*, *кондак* і *канон*); спрощення їхньої структури: кондак тауначили як короткий піснеспів урочистого характеру, канон — як читання з хор. *антифонами*. Відбулася інтонаційно-ритмічна видозміна наспівів, зумовлена, по-перше, впливом сх.-слов'ян. фольклору (ритміка почасті спрощувалася, набувала спокійного, плиннішого характеру, згладжувалася гострота звуковисотних абрисів мелод. лінії), по-друге, зміною інтонаційно-ритмічних вимог тексту, передусім акцентуації, структури строф (довжини рядків) внаслідок перекладу грец. текстів церк.-слов. мовою. Вплив візант. муз. культури на давньоруську спостерігається не лише в культовій сфері. Київ. князі, які уподібнювали себе візант. імператорам, наслідували помпезність придворного церемоніалу. Неодвізі після прийняття християнства у Києві при князівському дворі (як і при візантійському) запроваджено виступи співців-гусярів. У 1130 грец. співаків запросив до свого двору кн. Мстислав, у 12 ст. на службі київ. князя перебував грец. співак Мануїл. Своєрідним синтезом вітчизн. пісенної традиції та візант. ак-

Відродження.
Дверний замок.
Метал, кування.
16—17 ст. МХП АН
України. Львів.

ламацій (урочистих піснеспівів) були т. з. пісенні слави князям. Чимало спільного і в муз. інструментарії В. та Давньої Русі. Є свідчення, що при князів дворі у Києві був орган (його зображення збереглося на одній з фресок Софійського собору). У В. були поширені цимбали (зокрема, існували ансамблі придворних цимбалістів), що згодом стали нар. інструментами ряду європ. народів, зокрема українського; у *військовій музиці* Київ. Русі використовувалися накри (візант. інструмент, подібний до сучас. литавр); прототип руських гусел — візант. інструмент псалтир (псалтиріон, псалтеріум).

У театр. мист-ві В. розвинулася *пантоміма*, мист-во *мімія*, які, незважаючи на жорстокі переслідування церкви, були популярними серед нар. мас. Церква культивувала в храмах *літургійну драму*. З виставами візант. театру ознайомилась 957 в Константинополі кн. княгиня Ольга та її почет. Під впливом візант. придворного побуту виступи нар. акторів-скоморохів відбувалися і на княжому дворі в Києві.

У візант. арх-рі високого рівня досягла техніка цегляного мурування і склепінчастих перекриттів. Поширені були базилікальні (базиліка у Херсонесі) та центрально-купольні типи християнських храмів, пізніше — хрестово-купольні (*Іоанна Предтечі* церква в Керчі, 10 — 13 ст.). Давньорус. архітектори творчо опанували досягнення буд. техніки і худож. майстерності візант. арх-ри, що позначилося на таких спорудах, як Десятинна церква, Софійський і Успенський собори у Києві, Спасо-Преображенський собор у Чернігові та ін. Широко розвинувся у В. монумент. живопис — *мозаїка* із застосуванням смальти, *настінні розписи* церков, *фреска* у поєднанні з *темперою*. Гол. видом станкового живопису був *іконопис*, високого мистецького рівня досягли книжкова мініатюра і декор.-ужиткове мист-во. У скульптурі В. переважали *рельєф* і дрібна пластика. Візант. малярство мало великий вплив на розвиток давньорус. образотворчого мист-ва. З В. запрошували майстрів для оздоблення мурованих храмів мозаїчними та фресковими розписами. Привезені з В. ікони користувалися особливою пошаною («Богородиця Одигітрія», 11 ст.; «Замилування», або «Володимирська», 12 ст.). У давньорус. живопису вплив візант. культури поширився переважно на іконографічні канони та стиль, в основу якого лягли площинне трактування образу-символу і зворотна перспектива. Та, незважаючи на регламентуючі норми канонів, мистецька творчість давньорус. майстрів завжди знаходила можливість для самовияву.

Візант. вплив простежується і в укр. малярстві 14—16 ст. (схожість ікон та мініатюр з візант. мініатюрами «Менологія Василя II» — твору календарного типу з розписом євангельських подій і житій святих). Темі й образи, запозичені з «Менологія», розширені в настінних розписах, іконах іконостасного та переносного характеру. Значну роль у розвитку культур. зв'язків з В. відіграли галицькі й волин. землі. Зокрема, книжкова орнаментика і сюжетна мініатюра (мініатюри *Галицького євангелія*) свідчать про риси «палеологічного» (Палеологи — остання династія імператорів В.) стилю, досить популярного у візант. малярстві 14 ст. Візант. літописці зазначали, що у галицьких князів шукали підтримки майбутні візант. імператори — Андронік Комнін і Олексій Ангел. Певно, хтось із них привіз із Візантії ікону «Ченстохівська Богоматір», яка могла стати зразком для місц. живописців. До пам'яток, пов'язаних з візант. культурою, можна віднести також ікону «Святиці» з Миколаївської церкви в с. Явора Львів. обл. (кін. 12 — поч. 13 ст., НМА), в якій відчутні впливи з виразними елліністич. ремінісценціями. Зображення святих на іконі нагадують євангелістів з Галицького євангелія. У поширенні візант. іконографічних зразків на землях України значну роль відігравали невеликі переносні ікони, створювані на дошках у техніці мозаїки, різьбленням на камені, відлиті з металу. Ці ікони привозили з собою переселенці, мандрівні ченці, купці, які відвідували відомі місця поклоніння — Київ, Афон, Синай, Єрусалим.

Заслугує на увагу група галицьких ікон 14 — 1-ї пол. 16 ст. із зображенням Христа Пантократора на повний зріст, що було поширене у мист-ві Візантії і Києві. Русі, зокрема Галицько-Волинського князівства. В укр. малярстві цей сюжет відтворено в іконі кін. 14 — поч. 15 ст. (НМА), стилістично споріднених з нею іконах із с. Старичів Львів. обл. (серед. 15 ст.) та із смт Вільчі Київ. обл., що походить з Успенської церкви в Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща; кін. 15 — поч. 16 ст.).

У візант. мист-ві зображення *Богородиці* на престолі не набуло значного поширення. Ікона «Богородиця Одигітрія» була паладіумом у Візант. імперії. Її іконографічний тип мав значний вплив на кристалізацію образу Богородиці, а зображення Одигітрії стало панівним в укр. малярстві. Досить поширеним варіантом був образ Марії з похвалою. У відповідності з класичним візант. варіантом виконано ікони такого типу з с. Підгородці (15 ст.) та з с. Береги Полішні Львів. обл. (поч. 16 ст.; обидві — НМА). Прототипом для

них могли служити візант. переносні ікони.

Порівняння інших пам'яток укр. середньовіч. живопису з візантійськими дає також багато свідчень про спільні риси в іконографії, композиції, стилі. Це, зокрема, ікона «Юрій Змієборець» із с. Станіли (14 ст., НМА), в якій є чимало спільного із зображенням цього ж сюжету на шиферній плиті з Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві (11 ст.). «Преображення» з с. Бусовицька (14 ст., НМА), в якій розташування постатей аналогічне мініатюрі з грец. рукопису «Теологічні твори Кантакюзіна» (1370—75), «Преображення» з с. Вільшаниці (кін. 14 — 1-а третина 15 ст.), в якій поряд з елементами нар. живопису відчутні ремінісценції живописної культури Візантії 13 ст. Традиції візант. мистецької культури помітні і в живопису 17 та 18 ст., незважаючи на перевагу ренесансних і барокових тенденцій. Прикладом живучості візант. традицій є кілька творів майстрів *рибницької народної школи живопису*.

Декор.-ужиткове візант. мист-во, якому притаманні витонченість форм, багатство узорів, мало значний вплив на давньорус. мист-во, в ньому тісно переплелися давні місц. і візант. традиції. На Русь завозили культові худож. вироби, предмети побуту. Значну частину їх знайдено під час археол. розкопок. Це високохудожні твори бронзолivarного виробу — хороси, лампади, кадильнички, світильники, а також дрібна пластика — іконки, камеї, амулети, кістяні скриньки (знайдені в Херсонесі та ін. місцях). У Києві знайдено іконки й камеї із зображеннями св. Георгія, Федора, Стратилата, апостола Андрія; в Новгороді — камеї та іконки з Христом. У Софійському соборі в Новгороді збереглися врата з гравірованим рослинним орнаментом, шестикінцевими хрестами. До Києва та ін. міст завозили візант. полив'яний посуд. Найзначнішу колекцію срібного посуду (10—11 ст.) знайдено в Херсонесі — чаші з золоченням, червленими та гравірованими зображеннями придворних свят, музикантів, воїнів, звірів та птахів, Давида і Вірсавії. На Русь завозили худож. скло, розписане кольор. емальми, яке розповсюджувалося по всій тер. держави. За участю візант. майстрів у Давній Русі, насамперед у Києві, зародилося скловиробництво, у т. ч. мозаїки, виробн. полив'яного посуду, архіт.-декор. кераміки, прикрас з перегородчастою емаллю, деяких видів худож. металообробки. Під візант. впливом сформувався головний убір князівсько-боярської верхівки, відомий за скарбами 12—13 ст.; вінець, підвіски (рясна з колатами), пластинчасті браслети із

зображеннями на епічну тематику. У побуті використовували візант. шовкові тканини, парчеві стрічки, нитки для вишивки і гаптування (тканини з Михайлівського Золотоверхого монастиря та Софійського собору в Києві).

Лит.: Преображенский А. В. Очерк истории церковного пения в России. СПб, 1910; Металлов В. М. Богослужбное пение русской церкви в период домонгольский. М., 1912; Сисиницкий Г. Г. Иконописная Галицкая Украина XV—XVI вв. Львов, 1929; Асафьев Б. В. Византийская музыкальная культура. В кн.: Неф К. История западноевропейской музыки. М., 1938; Грубер Р. Музыкальная культура Византии. В кн.: Грубер Р. История музыкальной культуры. т. 1, ч. 1. М.—А., 1941; Попова О. С. Галицко-волынские миниатюры раннего XIII века. К вопросу взаимоотношения русского и византийского искусства. В кн.: Древнерусское искусство. Художественная культура домонгольской Руси. М., 1972; Даркевич В. П. Светское искусство Византии. М., 1975; Банк А. В. Прикладное искусство Византии IX—XII вв. М., 1978; Свенцицкая В. Г. Украинские станоки малярства XIV—XVI ст. в традиції візантійського мистецтва. В кн.: Українське мистецтво у міжнародних зв'язках. К., 1983; Азарев В. Н. История византийской живописи. М., 1986.

В. Г. Свенцицкая

(архітектура, образотворче мистецтво)

Г. М. Васильченко (музика);

Р. С. Орлов

(докор.-ужиткове мистецтво)

«ВІЗЕРУНОК» — оркестр нар. інструментів. Ств. 1981 при Богородчанському районному будинку культури Івано-Фр. обл. З 1987 — народний самодіяльний. Засновник і керівник — В. Стефанюк. В репертуарі: «Гуцульські візерунки», «Буковинська полька», «Угорські мелодії», «Молдавська хора» в обробці В. Стефанюка, «Карпатське танго» А. Кос-Анатольського, сюїта на теми мелодій різних народів. Лауреат всесоюзних та республіканських фестивалів і оглядів нар. творчості. Гастролю в Румунії, 1988.

В. В. Олексюк

«ВІЗЕРУНОК» — хоровий колектив. Ств. 1968 при Палаці культури і техніки ВО Харків. тракторного заводу ім. С. Орджонікідзе. З 1973 — самодіяльний народний. Засновник і керівник — засл. працівник культури УРСР І. В. Бідак. У репертуарі: укр. нар. пісні в обробці І. Бідака «Якби я мала крила орлині», «Ой на Івана Купала», «Кину мичку на полицю», «Ой ти мисцяцю», пісні сучас. композиторів. Лауреат всесоюз. і респ. фестивалів і оглядів нар. творчості. Учасник міжнар. фестивалю-конкурсу хорових колективів «Албена-74» (Болгарія). Гастролю в Польщі 1980. 1987.

О. С. Ломейко

ВІЗІЧКАНИЧ Гафія Петрівна (22.І 1912, с. Ганичі, тепер Тячівського р-ну Закарп. обл.) — укр. нар. майстер худож. ткацтва, засл. майстер нар. творчості УРСР з 1967. Працювала ткалею (1928—52) килимарського цеху в с. Ганичах, майстром (з 1952). Автор тематич. килимів, ескізів для них, ліжників, доріжок з геом. орнаментом, який подекуди поєднується зі стилізованим рослинним. Твори: кили-

Г. П. Візичканич.
Дитячий килимок.
Вовна, ручне ткацтво.
1963. ДМУНДМ. Київ.

ми «Дзвіночок» (1966), «Лісова пісня» (1970), «Бджілка» (1978); доріжки «Смерічка» (1967), «Фіалка» (1967). Експонувалися на міжнар. виставках (ЧСФР, Угорщина, Румунія). Персональні виставки в Ужгороді 1978, 1982. Роботи зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України та ін.

Лит.: Жук А. К. Український радянський килим. К., 1973; Заласко Я. Українське народне килимарство. К., 1973.

Т. О. Ромашова

ВІЙСЬКОВА МУЗИКА — муз. твори та система виконавських засобів, що служать цілям патріотичного і естетич. виховання та строювого навчання військ. Підпорядкована загальним законам муз. мист-ва. Осн. функції В. м. — строюві (в процесі строювої та бойової підготовки), громад.-церемоніальні (під час парадів військ, урочистих церемоній, демонстрацій та ін.), культурно-освітні (пропаганда кращих зразків муз. мист-ва військ.-виконавськими колективами). Включає інструм. музику (церемоніальна музика, марші, ін. твори для духових оркестрів), сигнали («Вечірна зоря», «Розведення караула» та ін.), хор. похідні пісні. Провідний жанр — строювий марш (похідний, парадний, колонний, фанфарний, зустрічний, траурний, концертний).

В. м. існувала в країнах Старод. Сходу, Греції, Римі, Візантії. У Київській Русі супроводила військ. походи (муз. інструменти — труби, сопелі, накри — візант. литаври, варгани, тулумбаси).

Укр. нац. В. м. пов'язана з козацтвом, насамперед із запорізьким військом (з 16 століття). Вона ґрунтувалася на укр. фольклорі, включала спів (у т. ч. козацькі пісні) та інструм. музику. Була невіддільна від військ. побуту. В запорізь. війську існувала спец. «ратна музика», що звучала під час військ. походів, урочистих зустрічей послів. При германі існувала «генеральна» В. м., до складу якої на поч. 18 ст. входили 5 трубачів, 2 сурмачі і довбиш (литаврист); крім того, кожний козацький полк мав свою «поховову музику». Осн. козацькі військ.-муз. інструменти — труба, сурма, литаври, бубон, барабан — поряд з власне музичною виконували також військ.-сигнальну функцію (зокрема, звуками литаврів скликали на військ. ради, повідомляли про загрозу нападу, разом з барабаном їх використовували як засіб зв'язку). Литаври, бубон, як і прапор, булава, бунчук та печатка, були знаками (клейнодами) гетьманської влади. Особливу роль у Запорізькій Січі відігравали кобзарі, бандуристи та лірники, які засобами свого мист-ва пропагували патріотич., нац.-визв. ідеї. Крім Запорізької Січі (див. Запорізької Січі мистецтво), козацькі музики входили у полкові музикантські цехи в Чернігові, Ніжині, Прилуках,

Стародубі (тепер м. Брянської обл. Росії) та ін. Про це свідчать «Універсал музикам на Задупрів'ї, організованому у цех, з наказом слухатись цехмістра Грицька Ілляшенка-Макушенка» Б. Хмельницького (1652, Чигирин) та універсал гетьмана І. Мазепи про Стародубський муз. цех (1705). Під час військ. походів козац. цехові музики вирушали разом з полками, в мирний час виконували функції цивільних міських оркестрів. Серед пам'яток козацької В. м. — «Запорізький марш».

У 18 ст. військ. егерські оркестри та рогові оркестри увійшли до поміщицького та міського громад. побуту Сх. України. З військ. музик спочатку складався Київ. магістратський оркестр (з 1707 до серед. 18 ст. мав 16 трубачів, литавриста і барабанщика). З 1768 у Києві існували оркестри (капели) при озброєному ірегулярному корпусі. В. м. на Україні існувала також у загонах нар. месників — гайдамаків (кобзарі Д. Бандурка, В. Варченко, П. Скрыга, Сокового зять Михайло та ін.; див. Гайдамацькі пісні) та опришків (як військ.-сигнальний інструмент використовували трембіту). Укр. і рос. В. м. 18 ст. зазнала стиліст. впливу вітального, урочистого і «виватного» канта.

Серед профес. творів укр. В. м. — пісні та гімни Д. С. Бортнянського, інструм. твори М. В. Лисенка («Запорізький марш», «Кубанський військовий марш», «Обозний марш» для фп.; пізніше стали відомі в аранжуванні для різного інструм. складу, в т. ч. для військ. духового оркестру, увертюра та хор «Гей, не дивуйте» з опери «Тарас Бульба», С. І. Воробкевича («Військова музика» для духового оркестру), епізоди з муз.-сценіч. творів С. С. Гулака-Артемівського («Турецький марш» з опери «Запорожець за Дунаєм»), П. І. Ніщинського (хор «Закувала та сива зозуля» з музики до драми «Назар Стодоля» Т. Г. Шевченка).

Значне піднесення укр. В. м. спостерігається у військах Укр. Січових Стрільців та Укр. Галицької Армії, де була створена мережа військ. духових оркестрів (їх організатор і гол. капелмейстер — автор ряду військ. маршів М. Гайворонський).

Після жовтня 1917, у 20-і рр., було створено укр. нац. частини Червоної Армії РСР, репертуар худож. колективів яких включав, зокрема, зразки укр. В. м.; на території України у Київ. військ. окрузі 1919 створено 40 духових оркестрів. Театр.-муз. секція Харків. військкому провела конкурс на революц. марш для духового оркестру, політуправління Наркомату з військ. справ України видало перший у республіці репертуарний збірник «Бойові пісні комуністів» та партитури революц. пісень, аранжованих для

духового оркестру. 1924—25 у Києві діяв капелмейстерський клас 8-ї піхотної школи червоної команди (1925 переведений до Москви), у 20-х рр. існував капелмейстерський клас у Харкові, в Одесі було відкрито школу військ.-муз. вихованців. Водночас розформування в 30-х рр. укр. нац. частин Червоної Армії, цілковита централізація Збройних Сил СРСР зупинили розвиток укр. В. м. Підготовка військово-муз. кадрів відбувалася за межами України. 1944 створено Вище уч.-ще військ. капелмейстерів Червоної Армії (1950—60 — Ін-т військ. диригентів, з 1960 — військ.-диригентський ф-т при Моск. консерваторії). 1946—56 діяв військ.-музичний ф-т при Ленінгр. консерваторії. Видатним зразком В. м. стала пісня «Священна війна» О. Александрова. 1947 створено Інспекцію військ. оркестрів Збройних Сил СРСР (з 1950 — Військ.-оркестрова служба М-ва оборони СРСР).

Із створенням 1992 Збройних Сил України нац. В. м. відродилася (у репертуарі духових оркестрів — аранжування укр. нар. пісень та маршів, оригін. твори укр. композиторів тощо). Осн. колективи, що виконують В. м., — духові оркестри, ансамблі пісні і танцю. При СКУ діють секції (комісії) військово-патріотич. музики.

З 1968 здійснюється випуск репертуарних збірок укр. композиторів для військ. муз. колективів «Бойовий записувач». Серед військових диригентів і художніх керівників військ. ансамблів — нар. артисти УРСР В. І. Охріменко, С. Є. Павлюченко, О. І. Пустовалов, І. М. Самойлов, засл. діячі мист. УРСР Б. Ф. Горбенко, В. Я. Гурфінкель, І. С. Ладановський, С. Й. Маркус, В. О. Мизников, В. М. Павелко, Е. С. Парсаданян, засл. артисти УРСР О. С. Банюк, О. В. Верьовкін, О. І. Кузьменко, В. М. Рязанцев, засл. діяч мист.-в РРФСР С. О. Чернецький (автор ряду військ. маршів на теми укр. нар. пісень) та ін.

Серед творів для військ. духового оркестру: фантазії Б. А. Яровинського, увертюри О. Ф. Зноско-Боровського, О. О. Красотова, Є. О. Юцевича, Б. Яровинського, марші, вальси та ін. пісні Б. М. Лятошинського («Урочистий марш» та два «Похідні марші»), Б. М. Буевського, О. Зноско-Боровського, А. М. Колодуба, М. П. Піджаренка, С. Н. Творуна, Г. П. Таранова, В. П. Шаповаленка, Ю. С. Щуровського, Є. О. Юцевича, Г. О. Драненка. Образно-інтонаційну сферу В. м. покладено в основу програмних інструм. творів, у т. ч. «Войовничого маршу» для фп. М. І. Вериківського та «Військової музики» для духових і ударних інструментів Я. Р. Верещатіна. Елементи В. м. (трубні сигнали, барабанный дріб тощо) широко

застосовують (зокрема в батальних епізодах) у творах різних жанрів: операх «Захар Беркут», «Щорс» Б. Лятошинського, «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, «Мілана», «Арсенал» Г. Майбороди, «Розлом» В. Фемеліди, «Загибель ескадри», «Мамі» В. Губаренка; балетах «Ольга» і «Прометей» Є. Станковича, ораторії «Люблячий тебе Ульянов» В. Бібіка; інструм. творах — «Партизанські картини» А. Штогаренка, симфонії № 2 і 3 Є. Станковича, № 4 К. Домінченка, «Симфонічні фрески» А. Грабовського та ін. 1-й фестиваль укр. військ. музики «Крила України» (1994, Вінниця).

Літ.: Зварницький Д. И. История запорожских козаков. СПб. 1892; Гуменик А. Украинские народные музыкальные инструменты. К., 1967; Советская военная музыка. М., 1977; Иванов П. Г. Оркестр украинских народных инструментов. К., 1981; Філац Б. Музичні цехи на Україні. «Українське музикознавство», 1982, в. 17.

О. О. Різняк, Н. В. Ченцова

ВІЙСЬКОВЕ МІСТЕЧКО в Єлизаветграді (тепер Кіровоград) — архіт. ансамбль кін. 40-х — поч. 50-х рр. 19 ст. у традиціях пізнього класицизму. Центр ансамблю — парадний плац, навколо якого згруповано всі споруди. З Пн. вздовж усього плацу розміщено палац (30—40-і рр. 19 ст.). До складу ансамблю входять будинки штабу, юнкерського уч.-ща, манежу, зведені 1847—48 під значним впливом «зразкових проєктів», арх-рі яких притаманні деяке спрощення та схематичність. Останньою спорудою, що завершила створення ансамблю, була Покровська (Ковалівська) церква (поч. 50-х рр.) в неоросійському стилі з використанням деталей моск. арх-ри. Ансамбль В. м. відіграв значну роль у розвитку міста.

Л. М. Суходольська

ВІЙТОВИЧ Петро (1862, Перемішль, тепер Пшемисль, Польща — 1936, Львів) — укр. скульптор. Навчався в майстерні скульптора А. Марконі у Львові. Закінчив 1890 віден. АМ, де здобув першу нагороду і відрадженьня до Рима за скульптуру «Викрадення сабинянки» (1888). У 1888 та 1890 експонував на худож. виставках у Кракові скульптури «Після купелі» (бронза, 1888, Нац. музей у Кракові), «Персей», «Раб», «Людина, що кидає спис». 1894 оселився у Львові, де працював до кінця життя переважно в монумент.-декор. скульптурі. Йому належать алегоричні скульптури «Торгівля» і «Праця» для фасаду залізнич. вокзалу (1900—04), композиція «Слава» на фасаді будинку оперного театру, а також кілька скульптур для його інтер'єра («Любов цілує Амура», «Заздрість, відкинута від Любові», «Пиха»), скульптури (зокрема, «Робітник» і «Праця») над входом до гол. корпусу уч.-ща худож. промислу, на фронтонах костелу Єлизаветин, будинку МХП АН України та ін.

Літ.: Історія українського мистецтва, т. 4, кн. 2, К., 1970. М. І. Батіт.

П. Вітович.
Алегорична фігура
«Слава» на фронтоні
Львівського театру
опери та балету. Камінь.
1897—1900.

ВІКЕНТИЙ (? — ?) — укр. і рос. церковний діяч 17 — поч. 18 ст., композитор, знавець партесного співу. Деякий час служив у Спаському монастирі поблизу Новгорода-Сіверського. 1668 політ. посланник А. Барановича в Москві. 1702—05 — уставник моск. Новоспаського монастиря. Є припущення, що В. — автор «Партесних правил» (рукопис зберігається в Істор. музеї у Москві).

Літ.: Аравин П. У истоках русского многоголосия «Советская музыка», 1978, № 1. Ю. П. Яснопольский.

«ВІКНА» — щомісячний громадсько-політ. і літ.-худож. журнал. Орган групи революц. письменників Зх. України — «Гроно». Виходив 1927—32 у Львові. Редактори — В. П. Бобинський, С. Тудор. У підготовці «В.» брали участь Я. Галан, П. Козлянюк, Я. Кондра, С. Масляк, М. Сопілка та ін. Друкувалися худож. твори, статті, присвячені питанням л-ри і мист-ва. «В.» опублікували пісні «Послідній крейцар» І. Франка, драм. етюд «Епілог» С. Масляка, «Пурга» Д. Щеголова (переклад М. Калинчука), «Дон-Кіхот із Етгенгайму» Я. Галана (1927—28, з іл. Е. Козака), уривок з кіносценарію «Земля» О. Довженка (1930); статті та рецензії (М. П. Бажана, Ф. Я. Кона) на кінофільми «Арсенал», «Земля», «Звенигора» О. Довженка, «Злива» І. Кавалерідзе, «Борислав сміється» І. Рона та ін.; муз. твори М. Ф. Колесси на сл. М. Сопілки і П. Козлянюка; репродукції творів М. П. Глуценка, К. Д. Трохименка, А. Г. Петрицького (також його макетів до вистав), дереворити В. І. Касіяна, О. Рубана, карикатури Д. Дашевського і Я. М. Струханчука, дружні шаржі. 1930 виходив спец. додаток до «В.» — квартальник «Жива сцена». У вересні 1932 видання «В.» було заборонено цензурою Польщі.

Літ.: Трофимук С. М. Развитие революционной литературы в Западной Украине (1921—1939). К., 1957; Кізіак О. Д. «Вікна». 1927—1932. Систематичний покажчик змісту. Львів, 1966.

П. К. Мегнесік.

«ВІКНА УКРОСТА» — політ. плакати, які випускало 1920—21 Укр. відділення РОСТА (Російського телеграфного агентства); різновид агітаційно-масового мистецтва. Виходили в Харкові, Києві та Одесі («Окна ЮРОСТА», згодом «Окна ОДУКРОСТА») за зразком «Окон сатири РОСТА». Були оперативним засобом революц. агітації і пропаганди. Їх вивішували у вітринах (звідси й назва) магазинів, на людних місцях.

Плакати виконували гол. чин. від руки, частково — в техніці графарету й літографії. Художники «Вікон» широко вдавалися до символіки, гіперболи, алегорії, гротеску. Кольор. палітра обмежена — червоний, чорний, коричневий. Малюнки супроводилися популярним (часто віршованим) коментарем. У створенні плакатів брали участь

художники К. Г. Агніт-Следзевський, Ю. А. Ганф, Б. Ю. Єфимов, Л. Б. Каплан, Б. В. Косарев, О. В. Хвостенко-Хвостов, письменники Е. Г. Багрицький, В. П. Катаєв, М. Ю. Кольцов, В. І. Нарбут, Ю. К. Олеша, В. М. Сосюра та ін. Колекція етюдів до «Вікон» зберігається в Одес. ХМ. Літ.: Бутник-Сиверський Б. Советський пакет злочинів громадянської війни. 1918—1921. М., 1960; Белічка Ю. В. Українське радянське мистецтво періоду громадянської війни. К., 1980; Абрамов В. О. Художники ЮгРОСТА. «Образотворче мистецтво», 1979, № 5.

Г. Д. Зенко, А. П. Матвеев.

ВІКНО — проріз у стіні будівлі, що служить для освітлення приміщення; один з гол. елементів архіт. членування фасаду. Як самостійний буд. елемент житла виникло в ранньому кам. віці. Для будівель епохи еллінізму характерні невеликі незасклені В., для споруд Старод. Риму — засклені круглої, аркової та прямокутної форми. В. давньохристиянських базилік та споруд раннього середньовіччя мали аркове завершення. У романський арх-рі В. були поділені колонами (біфорії, трифорії), об'єднані блендами в групи. З 12 ст. В. оздоблювали орнаментованими фризами. Поряд з арковими застосовували круглі В., які мали спицеподібні віконні рами і наз. колісними; пізньороманські і готичні круглі В. наз. розетками. Аркові В. у період готики виконували все вищими і ширшими; широкого розповсюдження набув витраж. Архітектори доби Відродження застосовували аркові і прямокутні В. Для барокко характерні В. різної форми, облямовані декор. ліпленням; для класицизму — простої геом. форми. В період модерну використовували форми параболи та ін. криволінійні обриси, оформляли налічниками, сандриками, рустикою та ін. пластичними засобами. Тех. можливості, а також кліматич. особливості впливали на формування місц. традицій щодо форм та розмірів В. В укр. хаті, зокрема, було звичайно 3—4 В., розміщення їх і кількість зумовлювалися внутр. плануванням. За формою В. були прямокутні чи квадратні, за конструкцією — однорамні і, як правило, вмонтовані наглухо. Мали дві, чотири (на Сх. Україні), шість, дев'ять чи дванадцять (у Карпатах) шибок. У масовому житл. буд-ві 20 ст. осн. функція В. — відповідність сан. нормам освітлення й інсоляції. В громад. арх-рі В. — один з гол. елементів творення образу споруди. Для сучас. арх-ри типові також віконні стіни, які дають змогу досягти майже повної оптичної єдності зовн. і внутр. простору, а також пластичності архіт. об'єму.

ВІКОННИЦІ — дерев. щитки для захисту вікон ззовні в будинках переважно сільс. типу. Поширені, зокрема, на Україні. Старі хати мали В. здебільшого

Вікно житлового будинку по вул. Шевченка в Чернівцях.

одностулкові, у сучас. будинках — двостулкові. В. також сприяють збереженню в приміщеннях тепла взимку і прохолоди влітку, відіграють декор. роль. Фарбують В., як правило, контрастно до кольору стіни або оздоблюють мальованим орнаментом.

ВІКОНЦЯ, віконечко, віконце — орнамент. мотив у вигляді квадратів чи видовжених прямокутників з хрестовидним заповненням. Поширені на Україні в Лісо-степовій зоні та на Підкарпатті. Відомі в енеолітичних пам'ятках України й Молдови (5-е — 3-е тис. до н. е.).

М. Р. Селівачов.

ВІКІТЕН Антон Іванович (? — ?) — архітектор 18 ст. В 90-х рр. працював у Миколаєві, де займався розбивкою кварталів міста, будував верф та соборну церкву (не збереглася).

В. І. Тимофійко.

ВІКТОРОВ-ПАРХОМОВИЧ В. М. (1852, с. Хомутець, тепер Полтав. обл. — не пізніше лютого 1933, Полтава) — укр. актор, театр. діяч, драматург і композитор. Походив з акторської сім'ї. Працював у рос. і укр. трупах. З 1900 — доглядач будинку Полтав. міськ. театру ім. М. В. Гоголя. Член Полтав. драм. т-ва, учасник аматор. вистав. 1926—28 — суфлер Полтав. оперного театру. Написав бл. 20 п'єс, серед них — оперети «Чумаки, або Сироту й осіннє сонечко пригріє» (1891), «Чорноморець Семен Карокотько» (1907, спільно з А. Лісовським), «Хлопчик з мізинчик і людожер» (1908), які входили у репертуар укр. мандрівних труп. Полтав. драм. т-ва та ін. Перекладав укр. мовою рос. драматургію. Мав театр. б-ку (бл. 2 тис. томів, у т. ч. бл. 500 — українських авторів), користуючись якою поповнювали репертуар багато театр. колективів.

Лит.: Віконцев М. До уваги українському театру. Про театральний архів В. Пархомовича. «Літературна спадщина», 1933, 3 лютого.

Г. В. Довбищенко.

ВІКТЮК Роман Григорович (28. X 1936, м. Львів) — укр. режисер, театр. діяч. Після закінчення 1956 ДІТМ — актор ТЮГу Львова і Києва, педагог-асистент Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка, 1965—68 — керівник курсу Моск. естрадно-цирк. уч-ща. Працював гол. режисером Калінін. ТЮГу (1968—70, під Москвою), студент. театру Моск. ун-ту (1977—79), режисером Вільнюс. рос. драм. театру (1971—77). Моск. театру ім. Є. Вахтангова (1989—91). З 1991 — худож. керівник Театру Романа Віктюка у Москві. Вистави: «Все це не так просто» Г. Шмелюва. «Коли зійде місяць» Н. Забілі. «Фабричне дівчисько» О. Володіна (всі — 1966; Львів. ТЮГ), «Священні чудовиська» Ж. Кокто (1987), «Уроки музики» А. Петрушевської (1989), «Дама без камелій» Т. Реттігена (1991, всі — Київ, рос. драм. театр ім. А. Українки), «Украдене щастя» І. Франка (1982, МХАТ). 1993 — гастролі

у Києві з виставами: «Служниця» Ж. Жене, «М. Баттерфляй» Д. Г. Хуана (обидві — 1991), «Лоліта» Е. Олбі за В. Набоковим (1992). Ряд ін. вистав у театрах Москви і за рубежем — «Рогатка» М. Коляди (США, Італія), «Грасмо Стріндберга» Ф. Дюрренматта (Італія), «Анна Кареніна» за Л. Толстим (Швеція). Вистави на телебаченні («Травці» М. Гоголя та ін.). Кінофільми про В.: «Баттерфляй», «Роман любови» (обидва — 1993).

Тв.: Ряди головного. «Современная драматургия», 1985, № 3.

С. М. Грін.

ВІЛАМОВА Олександра Іллівна [1867, Полтава — 22.V (4.VI) 1913, Ташкент] — укр. актриса. Дружина К. І. Ванченка-Писанецького. Після закінчення 1886 гімназії вступила до трупи М. П. Старицького. Працювала в трупах В. О. Грицяя (1892—94), О. З. Суслова і О. А. Суходоляського (1895), П. С. Мирова-Бедюха (1895—98), Г. І. Деркача (1898—1900), Ф. В. Левицького (1906); 1906—12 грала у Ванченка-Писанецького К. І. українських труп. Автор п'єс «Мазепа» (за Ю. Словатським), «Оказія з Мартином Колядою», «В лісі» та ін.

Є. С. Хайдевич.

ВІЛД (Вільд) Яків Фрідріхович (1734, м. Оберштайн, Німеччина — кінець 18 ст.) — нім. золотар. Жив і працював у Амстердамі, Петербурзі, Саратові, Москві. В 60-х рр. переїхав на Україну у м. Ніжин (жив у золотаря П. Францева), служив у мастку старшини Я. Гамалії, з 1771 — у Києві. Виготовляв срібні вироби побутового вжитку, опрацьовував срібло рукояті шабел і шпаг (не збереглися).

В. А. Шидинко.

ВІЛЕНСЬКИЙ Ілля Аркадійович [2 (14).III 1896, м. Кременчук, тепер Полтав. обл. — 28.II 1973, Київ] — укр. композитор, засл. діяч мист. УРСР з 1947. Навчався 1914—18 у Петрогр. консерваторії (клас композиції В. П. Калафаті, фп — О. А. Вількєра). 1937—41 — худож. керівник Ансамблю танцю УРСР. Осн. місце у творчості В. належить пісні, переважно на віпськ.-патриотич. тему. Твори: дит. опери «Горбоконик» (1936; Київ. ТЮГ), «Іванчик-Телесик» (1971); муз. комедії «Сорочинський ярмарок» (1935, Київ. ТЮГ), «Роки молоді» (1958), «Шельменко-денщик» (1962, Одес. театр Рад. Армії); для симф. оркестру, оркестру нар. інструментів, духового оркестру; інструментальні; хори, пісні (в т. ч. «Перша Кінна», «Червоноармійська», «Пісня 45-ї дивізії», «Трансільванський вальс»).

ВІЛИ — у давньослов'ян. міфології богині долі, яку вони визначали під час народження дитини; також богині поезії, музики, танців, що обдаровували людей мистецьким хистом. За повір'ям, добрі В. живуть на хмарах, лікують хворих і поранених, воскрешають померлих, злі живуть у воді, насилають бурі та посухи. Відомо дев'ять

Віконця. Один з основних орнаментальних елементів.

В.: Даіра, Дора, Додона, М'ята, Пелідора, Пита, Примна, Тиха та Яніра. Образи В. були поширені у пд.-слов'ян. епічних піснях. Після введення християнства уявлення про В. збереглися в нар.-пісенній творчості.

ВІЛІНСЬКА Валерія Олександрівна (1866—1930) — укр. письменниця, драматург. Див. *О'Конор Вілінська* В. О.

ВІЛІНСЬКА (Велінська) Феодосія Микитівна (дівоче — Ушакова; бл. 1848—1929) — укр. і рос. співачка (драм. сопрано). Дружина В. М. Вілінського. 1869—74 і 1877 — солістка Київ. (до 1871 — виконавиця партій в оперетах), 1874—77 — Харків. рос. опер, 1878—87 — Маріїнської опери у Петербурзі. Не раз гастролювала в Києві (1879, 1882, 1892) та ін. містах України. З 1878 виступала в концертах (у т. ч. разом з М. П. Мусоргською).

Серед партій: Наташа («Русалка» О. Даргомижського), Маргарита («Фауст» Ш. Гуно, обидві — у Київ. рос. опері), Паничка і Снігуронька («Майська ніч», 1880, «Снігуронька», 1882, обидві — М. Римського-Корсакова), Марія («Мазепа» П. Чайковського, 1884), В. — перша виконавиця трьох останніх партій (Маріїнська опера). Листувалася (1887) і спілкувалася з П. І. Чайковським.

М. І. Кузьмін

ВІЛІНСЬКИЙ (Велінський) Василь Михайлович [22.VIII (3.IX) 1842, Петербург — 20.XII 1874 (1.I 1875), Харків] — укр. диригент, скрипаль, співак і актор. Вихованець 1-ї Київ. гімназії. Наприкінці 50-х рр. був студентом Петерб. ун-ту, водночас навчався музики у О. М. Серова. Згодом переїшов до Київ. ун-ту, де брав участь у концертах і виставах університетського філармоніч. т-ва як скрипаль, піаніст, співак і актор. Один з фундаторів, член дирекції (з 1863) та муз. директор (1872—74) Київського відділення Російського музичного товариства. 1863—65 — хормейстер і концертмейстер Італ. опери в Києві, 1867—74 — головний диригент Київської російської опери, з листопада 1874 — Харків. опери. В перервах між оперними сезонами виступав в Одесі. Як диригент брав участь у концертах М. В. Лисенка.

В. уперше на київ. сцені поставив опери «Аскольдова могила» (1867) і «Громобий» О. Верстовського, «Іван Сусанін» (1867) і «Руслан і Людмила» (1871) М. Глинки, «Рогнеда» і «Юдифь» О. Серова (обидві — 1872), «Галька» і «Страшний двір» С. Монюшка (всі — в Київ. рос. опері), «Русалка» О. Даргомижського (1867 — у Київ., 1874 — у Харків. операх). 1867 в київському Миському театрі поставив оперу «Наталка Полтавка» М. Лисенка. В концертах РМТ під керівництвом В. уперше в Києві прозвучали ораторії Г. Генделя, Й. Гайдна,

Ф. Мендельсона, Дж. Россіні, симфонії Й. Гайдна, В. Моцарта, Л. ван Бетховена.

Лит.: Молдачевский В. Малороссийский родословник. т. 1. К., 1908; Ченцов В. А. Двадцатипятилетие Киевской русской оперы (1867—1892 гг.). К., 1893.

М. І. Кузьмін

ВІЛІНСЬКИЙ Микола Миколайович [2 (14).V 1888, містечко Голта, тепер у складі м. Первомайська Миколаїв. обл. — 7.IX 1936, Київ] — укр. композитор, педагог, засл. діяч мист. УРСР з 1951. Закінчив 1912 юрид. ф-т Одес. ун-ту, 1919 — Одес. консерваторію (клас композиції В. Й. Малишевського). З 1920 — викладач (з 1926 — професор) Одес., з 1941 — Ташкентської, з 1944 — Київ. (з 1948 — зав. кафедрою композиції) консерваторії. Виступав як муз. критик, рецензент, редактор зібрань творів (зокрема, зібрання творів М. В. Лисенка, 1953—56). Твори: вокально-симфонічні — кантата «Молдавія» (1939, сл. А. Корняну), солоспів «Вождю» (1924, сл. В. Ільїної), хор «Кузня миру» (1925, сл. О. Зорового); симфонічні — «Характеристичні танці» (1910), 3 сюїти на молд. нар. теми (1932, 1933, 1944); для фп., у т. ч. «Російські варіації в епічному стилі», «Елегійна сюїта», «Балада у формі варіацій», «Дитячий альбом»; камерно-інструм. музика; солоспів на сл. О. К. Толстого, О. Пушкіна, Т. Шевченка та ін.; обробки нар. (укр., рос., узб., молд.) пісень; музика до кінофільму «Щастя бути молодим» («Українфільм», 1937). Статті з питань укр. і молд. музики. Учні: К. Ф. Данькевич, В. О. Фемелігі, О. І. Білаш, Є. М. Зубцов, А. І. Муха, А. Ф. Водовозов та ін.

Лит.: Михайлов М. М. М. Велінський. К., 1962.

В. Ф. Толовир

ВІЛЛА (лат. villa — сільський будинок) — тип замиського будинку з садом чи парком. У Стародавній Римі В. наз. замиські маєтки, призначені для розваг і відпочинку. Мальовничо розміщені будівлі В. групували навколо відкритого двору, житл. приміщення прикрашали мозаїкою і розписом. Комплекс В. інколи включав споруди церкви, театру, канали, водойми, декор. скульптуру. В епоху Відродження склався новий тип В., що набула осової композиції з гол. будинком у центрі, лоджії якого відкривалась на терасні сади. Строгість і стрункість ансамблів епохи Відродження змінила складна й вибаглива композиція барокових В., розрахована на просторові ефекти при послідовному сприйнятті окремих частин комплексу. В 19—20 ст. В. наз. комфортабельний будинок з садом чи парком на околицях міста або в курортній місцевості.

Активне буд-во В. велося в кін. 19 — на поч. 20 ст., зокрема, в Криму аристократією та буржуазією. Архіт. вигляд В. відзначався романтич. формами,

стилізацією під готику, Відродження, маврит. стиль та ін. Часто в одній споруді поєднувалися форми різних стилів, що мало, крім естетичного, і функціональне навантаження. Серед характерних зразків — вілла Водарської (1902—07, арх. Є. Ф. Шретер) та «Слена» (1912, арх. Л. М. Шаповалов) у Ялті, «Ксенія» (поч. 20 ст.) в Сімеїзі та ін.

В. І. Тимофійко

ВІЛЛЯНІ К. (?—?) — італ. живописець. Працював на Україні у 2-й пол. 18 ст. Виконав фрески на стінах і плафонах у замку Любомирських у с. Рівному (тепер Волин. обл.), картини («Тайна вечеря», «Марія Магдалина» та ін.) для Петропавлівського костелу єзуїтів монастиря в Луцьку.

Лит.: Теодорович Н. И. Историко-этнографическое описание церквей и приходов Волынской епархии. т. 2. Почаев, 1889; Жидовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

ВІЛЬБОА (Вільбуа) Костянтин Петрович [17 (29).V 1817, Петербург — 4 (16).VII 1882, Варшава] — рос. композитор і диригент. Закінчив 1837 2-й кадетський корпус у Петербурзі, був регентом його учнівського хору. З кінця 1865 жив у Харкові, де відкрив безкоштовну школу співу для дітей всіх станів, читав лекції з історії і теорії музики в ун-ті, був муз. директором та капелмейстером Італ. опери, керував приватними оркестрами. На поч. 70-х рр. повернувся до Петербурга, бл. 1876 переселився у Варшаву.

Автор опер «Наташа, або Волзькі розбійники» (пост. 1861 у Великому театрі в Москві, 1868 — у Київ. рос. опері під диригуванням автора), «Тарас Бульба», «Циганка» (обидві незавершені), музики до драми «Псковитянка» А. Мея (1864), пісень і романсів, у т. ч. дуету «Моряки» («Нелюдиме наше море», сл. М. М. Язикова), «Думка» («Бють ключом, кипят пороги», сл. Т. Г. Шевченка, в рос. перекладі) та ін. Перебував у дружніх стосунках з С. С. Гулаком-Артемовським, був знайомий з Т. Г. Шевченком (кін. 50 — поч. 60-х рр.).

Лит.: Соколов В. Т. Из моих воспоминаний. «Исторический вестник», 1899, т. 39, № 9; Киселев В. А. Н. Островский и К. П. Вильбоа. В кн.: А. Н. Островский и русские композиторы. М. — А., 1937; Архипович А. Страницы жизни. «Музыка», 1966, № 5.

О. В. Кононова

ВІЛЬДЕ Ірина (справж. — Полотнюк Дарина Дмитрівна; 5.V 1907, Чернівці — 30.X 1982, Львів) — укр. письменниця. Нар. у сім'ї письменника Д. Я. Макогона. Навчалася 1928—33 у Львів. ун-ті. Працювала вчителькою, у журн. «Жіноча доля» (Коломия, 1933—39), спецкором газ. «Правда України» (1945—49). Автор роману «Сестри Річинські» (1958—64; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1965) — широкого епічного полотна з життя 3х. Україна в період між двома світовими війнами. Твір ліг в основу однойм. інсценізації, здійсненої письменницею

у співакт. з Б. М. Антковим (вперше пост. 1969 у Львів. укр. драм. театрі, реж. О. М. Ріпко). Серед ін. драм. творів: «Домовий» (1954 — Донец. Хмельн. укр. муз.-драм. театри), одноактні п'єси «Сватання» (1950) та «Різними шляхами» (1952).

Літ.: Вільх. М. Грина Вільх. Львів, 1962; Стор. «Сестри Річинські» (Жар-твиль, найкоротше) інтерв'ю з Грином Вільх. та Богданом Антковим, авторами п'єси «Сестри Річинські»; «Жовтень», 1970, № 2; Сечин В. Времія і семья Річинських. «Театр», 1971, № 5. Г. Д. Заєнко.

ВІЛЬС ДЕ ЛІЛЬ-АДАН Емілій Самоїлович [Степанович; 1843 — 31.VIII (12.IX) 1889, Одеса] — живописець. Спеціальної худож. освіти не мав. 1871 здобув у петерб. АМ звання класного художника. У 60-х рр. і 1886—89 завідував заг.-осв. класами Одес. малювальної школи Т-ва красних мист-в. Брав участь в академ. та передвижників виставках. Автор акв. пейзажів, у т. ч. видів України: «Ялта з боку Ливадії» (1875, ДПТ), серії видів Херсона (окремі акварелі — у ДРМ) та Одеси (обидві — 1888). Твори художника зберігаються також у Дніпроп. ХМ.

ВІЛЬКОНСЬКИЙ Стефан (Станіслав) Владиславович [21.VIII (2.IX) 1870, с. Новосілки, тепер Володимир-Волинського р-ну Волин. обл. — 17.II 1963, Київ] — укр. виолончеліст, педагог, засл. арт. УРСР з 1950. Закінчив 1901 Петерб. консерваторію (клас проф. О. В. Верзбиловича), навчався також у Варшавській та Паризькій консерваторіях. З 1904 — у Чернігові, з 1908 — викладач і директор муз. класів Черніг. відділення Рос. муз. т-ва. З 1920 — викладач (з 1945 — професор) Київ. консерваторії. Концертна діяльність. Виступав у складі квартетів і тріо з Ф. Д. Проценком, пізніше — у складі тріо з Г. М. Беклемішевим та А. С. Берт'є.

Л. А. Проценко.
«ВІЛЬНА БУКОВИНА» — літ.-мистецький альманах літ. об'єднання при редакції чернів. газ. «Радянська Буковина». Вийшло два номери — в листопаді 1940 і травні 1941. «В. Б.» популяризувала твори укр. рад. письменників, висвітлювала літ. і культ. життя буковинського краю. В альманасі надруковано уривки з п'єс Г. Сушка «Захар Беркут» (за І. Франком), В. Бабляка «У неділю рано зілля копала» (за О. Кобилянською), статті про зародження й розвиток театр. мист-ва на Пн. Буковині, про збірку Чернів. краєзнав. музею, виступ худож. керівника і диригента Держ. капели «Буковина» В. Минька, дослідження про композитора С. І. Воробкевича, художника П. Ф. Видинівського (репродуковано його картину «Кармелюк», іл. до оповідання О. Кобилянської «Лісова мати») та ін. Вміщено культурно-мистецьку хроніку.

М. Г. Лабінський.
ВІЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ — процес гарячого виготовлення скловиробів або окремих їхніх частин

Грина Вільх.

В. Б. Вільхер.

Вільхюка.
М. І. Галас.
Корналі, Галас.
срібрування,
підпалювання розпис.
1967. ДМУНДМ. Київ.

без застосування форм і шаблонів, вручну, використовуючи найнеобхідніші інструменти. Залежно від специфіки матеріалу, композиційного рішення використовують різні техніки, способи — видування, лиття, ліплення тощо. Завдяки можливості імпровізації при В. ф. зберігаються творча манера художника, індивідуальність виконання.

Ф. С. Петрякова.
ВІЛЬНЕР Володимир Бертольдівич [9.III (21.III) 1885, м. Гродно — 9.VIII 1952, Київ] — укр. і рос. режисер, засл. арт. РРФСР з 1935, нар. арт. УРСР з 1940. Закінчив 1910 приватні драм. курси. 1912 — Петерб. ун-т. Працював у Новому драм. театрі (Петербург; 1911—12), у театрах Москви (1924—26, 1931—34), Ростова-на-Дону (1934—36), Ленінграда (1937—38), Куйбишева (1942—44), Моск. дирекції фронт. вистав (згодом гастрольних) театрів (1944—47); на Україні — в групі М. М. Синельникова (Харків, 1918—20), Харків. ПОГУ (1922—24), Одес. держдрами (1926—28). Очолював у Києві театр рос. драми (1928—31), укр. драм. театр ім. І. Франка (1938—41), театр муз. комедії (1947—50). Відп. ред. роботи з 1927 (з 1947 — професор Київ. ін-ту театр. мист-ва). Вистави: «Хубеане» Р. Побідимського (О. І. Білецького; 1924), «Яблуновий полон» І. Дніпровського (1928), «Перша Кінна» В. Вишневецького (1930), «Ревізор» М. Гоголя (1938), «Остання жертва» О. Островського (1939), «Багато галасу даремно» У. Шекспіра (1940), «Вільний вітер» І. Дунаєвського (1947). На Одес. кіностудії ВУФКУ зняв фільми «Беня Крик» (1926), «Цемент» (1927), «Очі, які бачили» (1928).

Ю. М. Бабішко.
ВІЛЬНИЙ ТЕАТР — театр мініатюр. Працював 1917 в Києві під керівництвом М. О. Попова та М. Урванцева. В репертуарі — комедії, водевілі, фарси за творами Г. Мопассана, А. Франса, А. Аверченка, мініатюри С. Юшкевича. М. Бонч-Томашевського, Г. Брейтмана. Серед акторів — Е. Крюгер, І. Руденков, Ф. Орешкович, В. Шумський, В. Я. Хенкін.

ВІЛЬНИЙ ТЕАТР. Ств. у вересні 1921 в Одесі з випускників театр. студії режисера і театр. критика Б. Лоренцо-Геніса, який його очолював. У репертуарі: «Снігуронька» О. Островського і «До зірок» Л. Андрєєва. Припинив існування 1922.

В. В. Голота.
ВІЛЬНИЙ ТЕАТР ПОДІЛЛЯ. Відкрився у Вінниці 21.V 1922 виставою «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» В. Винниченка. У групі — В. С. Василько (гол. режисер), А. М. Гаккебуш, О. І. Корольчук, М. Литвиненко, Є. О. Хуторна. В репертуарі: «Земля» С. Черкасенка, «Ельга» Г. Гауптмана, «Мірандолина» К. Гольдони. Існував до липня 1922.

Г. В. Довбищенко.

ВІЛЬНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР. Засн. у березні 1917 в Одесі. У групі: М. К. Альбіковський, К. М. Вукотич-Кропивницький, А. В. Мацієвська, С. Ф. Павловський (худож. керівник), Б. Чернов-Мацієвич та ін. У репертуарі: «Ніч під Івана Купала» М. Старицького, «Невольник» М. Кропивницького, «Степовий гість» Б. Грінченка, «Тарас Бульба» К. Ванченка-Писанецького (за М. Гоголем), «Хмара» О. Суходольського, «Воскресіння» В. Чубатого, «Душогуби» І. Тогобочного, «Каторжна» П. Барвінського, «Богоодступниця» О. Прохоровича. Працював (з перервами) до 1920.

В. В. Голота.
ВІЛЬНИЙ ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВ — громад. заклад при Харків. худож. уч-щі. Ств. 1919 за ініціативою Ф. І. Шмита, О. І. Білецького, П. М. Покровського, С. А. Таранушенка. В його роботі брали участь директор уч-ща О. М. Любимов, С. М. Прохоров, П. В. Дзюбанов та ін. Метою В. ф. м. була підготовка лекторів, худож. критиків, муз. працівників. На ф-т. приймали слухачів незалежно від набутої освіти. Читали лекції з питань живопису, пластики, арх-ри, музики, танцю, театру, л-ри. Робота В. ф. м. була припинена у зв'язку з подіями громадян. війни. А. С. Пилипенко.
ВІЛЬНІ ХУДОЖНІ МАЙСТЕРНІ — навчальні худож. заклади у Харкові та Одесі. Організовані 1919 на базі місц. худож. уч-щ. Пізніше перетворено на Харківський художній технікум та Одеський політехнікум образотворчих мистецтв, які існували на правах вищих навч. закладів. 1928 їх перейменовано в Харківський художній інститут та Одеський художній інститут.

ВІЛЬХІВКА (до 1945 — с. Ельвеш) — село Іршавського р-ну Закарп. обл., осередок гончарства. Відома з 16 ст. Для В. характерний розпис у техніці «уриз», рідше — підполівний розпис. Традиц. вироби — блюда, горнятка, корчаги, довжанки, пивники та ін. Посуда на $\frac{2}{3}$ висоти вкривають ангобом. Нижню частину інколи обливають прозорою поливою. У розпису домінує поєднання червоно-вохристого, зеленого, білого та чорного кольорів на темному або світлому тлі. Орнамент у своїй основі рослинний, дещо збагачений геометризованими елементами. Серед майстрів — В. Галас, М. І. Галас, І. І. та М. М. Галаси, В. І. Газдик, І. І. Ребрик та ін. На традиційх гончарстві В. у м. Іршаві працює кераміч. цех районного споживчого т-ва. Твори майстрів В. зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України, Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини та ін.

В. В. Коваль.
ВІЛЬХІВЧИЙСЬКИЙ СКАРБ — археол. пам'ятка 7 ст. Знайдений 1974 в с. Вільхівчику Черкас. обл. Складається з 15 срібних прикрас

для поясів, відлитих у двобічних формах, гравірованих і полірованих наконечників, бляшок, розет. Близький до прикрас з могольських 6—7 ст. Пн. Кавказу і Криму (Чуфут-Кале, Суук-Су). Містився у горщику на тер. поселення пенківської культури, що дозволяє припустити слов'ян. приналежність. Зберігається в Музеї історії Корсунь-Шевченківської битви в м. Корсунь-Шевченківському.

Лит.: Приходько О. М. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI—IX ст. н. е. К., 1980. Р. С. Орлов.

ВІЛЬЧЕК Йосип Еммануїлович (?—?) — укр. піаніст, педагог і муз.-громад. діяч 19 ст. У 50-х рр. — викладач гри на фп. у 2-й харків. гімназії. Двічі на місяць влаштовував камерні зібрання, в яких брав участь М. В. Лисенко (1855—59 — учень В.). 1864—66 — член 1-го Харківського відділення Російського музичного товариства як педагога з фп., 1871—74 — дирекції 2-го Харків. відділення РМТ, викладач його муз. класів (фп., гармонія). Учасник концертів РМТ.

О. В. Конюхова.

ВІЛЬШАНСЬКИЙ Микола Іванович (1881, с. Мачухи, тепер Полтав. обл. — 1917, Київ) — укр. актор і режисер. Творчу діяльність почав у драм. гуртку в Полтаві, де поставив п'єси І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та ін. 1906 працював у трупі П. К. Сакаганського, 1906—16 — в Садовського М. К. театрі, 1913—14 — в Руському народному театрі у Львові, 1915—16 разом з актором І. І. Ковалевським очолював естрадний колектив «Веселий жарт» у Києві. Ролі: Самрось («Дві сім'ї» М. Кропивницького), Лейба («Жидівка-вихрестка» І. Тогобочного), Досужев («Тепленьке місце» О. Островського), Дульський («Мораль пані Дульської» Г. Запольської). 1913 в Руському нар. театрі здійснив вистави «Дві сім'ї» М. Кропивницького та «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка.

П. К. Месняник.

ВІЛЬЯНОВ Аврам (Іван) Малахович (бл. 1714 — бл. 1780) — рос. архітектор. З 1748 навчався у Моск. «команді» арх. Д. В. Ухтомського. З 1765 працював у Харкові губ. архітектором. Виконав план реконструкції міста. Автор першого проекту Будинку губернатора, керував його буд-вом (1766—77) за проектом арх. М. Тихменева (тепер навч. корпус Харків. ун-ту по вул. Університетській № 14).

В. І. Тимофійко.

ВІМА — півциркульне склепіння над вівтарем, сх. частина гол. нефа. Характерна для споруд хрестово-купольної системи (Софійський собор у Києві, 11 ст.; Борисоглібський собор у Чернігові, 1120—23, та ін.).

ВІМПЕРГ (нім. Wimperg) — вишочий шпильастий декор. фронтон, що завершує портали і віконні прорізи в готич. спорудах.

Поле В. звичайно прикрашали ажурним або рельєфним різьбленням, краї — кам. пластичними деталями.

ВІНАЙКІН Василь Павлович (9. I 1924, с. Шамкіне, тепер Чувашія) — укр. скульптор, засл. діяч мист. УРСР з 1971. Закінчив 1953 Київ. худож. ін-т (майстерня М. Г. Лисенка). Працює в галузі монумент. скульптури. Автор пам'ятника Герою Рад. Союзу М. Г. Кузнецову в м. Рівному, монумента на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією в м. Переяслав-Хмельницькому (обидва — 1961, у співавт.), пам'ятника учасникам Січневого повстання 1918 в Києві (1967), композиції «Передача зброї» у меморіал. комплексі «Укр. держ. музей історії Вел. Вітчизн. війни 1941—1945 рр.» в Києві (1981), монумента Вічної Слави в Рівному (1985) та ін.

ВІНГРАНОВСЬКИЙ Микола Степанович (7. XI 1936, м. Первомайськ Миколаїв. обл.) — укр. письменник, сценарист, кінорежисер і кіноактор. Закінчив 1961 ВДІК. Автор ряду збірок поезії, прози, а також творів для дітей. Ролі: Іван Орлюк («Повість полум'яних літ», 1961, за сценарієм О. П. Довженка, «Мосфільм»), Дончак («Сейм виходить з берегів», 1962, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка) та ін. Поставив кінофільми: ігрові — «Ескадра повертає на Захід» (1966, у співавт. з М. А. Білинським), «Берег надії» (1967; роль Вацлава Купки), «Дума про Британку» (1970; роль Несвятиньки), «Тихі береги» (1973), «Калинка» (1984); документальні — «Голубі сестри людей» (1966), «Слово про Андрія Малишка» (1983), «Щоденник О. П. Довженка» (1989, у співавт. з А. М. Осикою), «Довженко», «Чигирин — столиця гетьмана Богдана Хмельницького», «Батурин — столиця гетьмана Івана Мазепи», «Хортиця —

В. П. Винайкін.
Монумент Вічної Слави
в Рівному. Фрагмент.
Бронза, граніт. 1985.

М. І. Вільшанський.

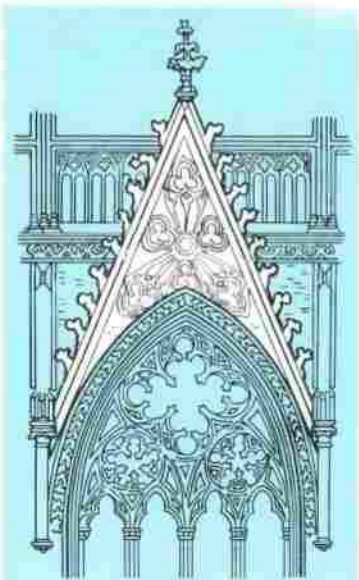
столиця Запорізької Січі», «Дмитро Вишневецький — Байда» (всі — 1993). Автор кіносценаріїв «Світ без війни», «Первінка», «Сіроманець». Написав спогади про О. П. Довженка («Рік з Довженком», 1975). Книга поезії «Цю жінку я любив» (1990) оформлена творами Ф. Г. Кричевського. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1984.

ВІНКАЕР Олександр Адольфович [19. II (3. III) 1865, Харків — 6. VIII 1935, м. Безансон, Франція] — рос. піаніст і композитор. Учасник Белявського гуртка. Закінчив 1886 Муз. уч-ще Харків. відділення РМТ (клас фп. І. І. Слатіна), 1887 — юрид. ф-т Харків. ун-ту. Навчався 1887—90 у Парижі і Відні (приватно з фп. і композиції). 1890—96 працював у Харкові: викладав гру на фп. в Ін-ті шляхетних дівчат, муз. уч-щі. Виступав у камерних концертах. 1896—1924 — викладач (з 1909 — професор) Петерб. консерваторії; з 1907 — муз. критик газ. «Санкт-Петербургские новости». З 1925 жив у Безансоні, був професором місц. консерваторії. Твори В. переважно оркестрові (увертюра-фантазія «У Бретані», «Варіації на фінську тему для скрипки з оркестром») та камерно-інструментальні, серед яких Белявський гурток відзначив струнний квартет opus 7 Белявською премією (1897), сонату для фп. і варіації для двох фп. — премією ім. М. І. Глинки (1916). Автор посібника «Коротке керівництво з елементарної теорії музики» (Харків, 1895), перекладень для фп. в 4 руки творів рос. композиторів. Серед учнів В. — І. А. Віленський, С. С. Прокоф'єв.

О. В. Конюхова.

ВІННИЦЯ — місто, істор. культур. центр Він. обл. Розташ. на р. Пд. Буг при впадінні в нього правої притоки — р. Вишні та лівої — р. Віннички. На тер. міста та його околиць знайдено знаряддя праці доби неоліту (буго-дністровська культура), поховання бронзового віку, а також ранньослов'ян. поселення черняхівської культури. З серед. 10 ст. тер. В. була заселена угличами і тиверцями, входила до складу Київ. Русі, після розпаду якої відійшла до Галицько-Волин. князівства. В документах вперше згадується під 1663 як лит. фортеця. Назву пов'язують з давньорос. словом «в'но» — викуп, посаг.

Першою великою спорудою В. був замок «Мури» (1610; збереглася частина плащею 1100 м²). Серед ін. архіт. пам'яток: комплекси споруд домініканців монастиря (1624, 1760) та єзуїтів монастиря (1610—17), Миколаївська церква (1746) з дзвіницею (19 ст.), садиба у П'ятничанах (кін. 18 ст.). Пам'ятники: укр. письменнику М. М. Коцюбинському (1964, скульптор І. М. Гончар), на честь Жовтневого збройного повстання 1917 (1968,

Вімпєрґ.

скульптор А. К. Непорожній), рос. хірургу М. І. Пирогову (1971, скульптори Н. М. Деревус, Л. Д. Сабанєва). Напередодні І-ї світової війни у В. були відкриті Миський театр та Народний дім, на сценах яких гастролювали укр. і рос. театр. групи. 1915 тут відбулися вистави трупи Х. М. Светлова, в яких брали участь М. К. Заньковецька та П. К. Саксаганський. 1919 працював *Новий Львівський театр*; на його базі утворено *Новий драм. театр* ім. І. Франка, який діяв до 1923 (див. *Київський український драматичний театр* імені І. Франка). Працювали Показовий робітн. клуб з театр., літ., хоровою, живопису студіями (1921), *Вільний театр Поділля* на чолі з В. С. Васильком (1922), аматор. театр «Червоний галстук» під керівництвом І. А. Савченка (1925), драм. секція при Вінн. філії муз. т-ва ім. М. Д. Леонтовича (1925—26), театр «СОЗ» («Соціалістичне змагання»; 1930), Вінн. пересувний робітн.-колг. театр (1933—35), на базі якого створено Вінн. укр. драм. театр ім. Г. І. Петровського (1935—38), театр рос. драми ім. О. С. Пушкіна (1935—38); див. окремі статті. 1929—32 у Вінниці діяла *Друга пересувна опера*. 1933—40 — *Вінницький театр опери та балету* (1940 на його базі створений *Вінницький український музично-драматичний театр*, з 1957 — ім. М. К. Садовського), 1938 — *Вінницький театр ляльок*. У 20-х рр. діяли Нар. консерваторія і Хорова капела ім. М. Д. Леонтовича. 1927—28 у В. утворено вишівальну артіль «Художекспорт», 1960 її реорганізовано у Вінн. ф-ку худож. виробів ім. Т. Г. Шевченка (з 1974 — ХВО «Вінничанка»). Худож. вироби з дерева, килими, тканини, кераміку, скло створюють ХВМ Спілки художників України. Діють *Вінницька обласна філармонія*, обл. орг-ції спілок художників, журналістів, відкрито краєзнав. музей (засн. 1919), *Вінницький художній музей* (з 1987), літ.-мемор. музей М. М. Коцюбинського, музей-садиба М. І. Пирогова та ін. Про осн. пам'ятки культури на тер. Вінн. обл. див. окремі статті про населені пункти Вінниччини.

ВІННИЦЬКА Ольга Наумівна [11 (24).IV 1902, Єлизаветград, тепер Кіровоград — 19.XII 1984, м. Дрогобич Львів. обл.] — укр. актриса. Закінчила 1927 Харків. муз.-драм. ін-т. Працювала в харків. театрах — Червонозаводському (1927—30) і Революції (1931—40; з 1937 — театр ім. Ленінського комсомолу); Чернів. (1940—46), Львів. обласному (1946—58; Дрогобич) укр. муз.-драм. театрах. Ролі: Мелася («Оборона Буйи» М. Старицького), Мамаїха («Дума про Британку» Ю. Яновського), Наталка Ковшник («Калиновий Гай» О.

Корнійчука), Кабаніха («Гроза» О. Островського). Є с. *Хлібцев*. **ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ФІЛАРМОНІЯ**. Засн. 1937. Містилася в *домініканців монастирі*. Пропагує муз. і літ. твори, організує лекторії, концерти, творчі звіти тощо. До філармонії входили: Хорова капела ім. М. Д. Леонтовича (1937—70), ансамбль бандуристів «Вітерець Поділля» (1949—80; нагороджений 1978 Грамотою Президії ВР УРСР). У складі В. о. ф. — 11 колективів, зокрема ансамбль пісні і танцю «Поділля» (керівник — засл. діяч мист. Каб.-Балк. АРСР В. І. Газинський), струнний квартет, естрадна група «Рух», вокал.-інструм. ансамбль «Подолани» (1985 нагороджений Почесною Грамотою Президії ВР Каб.-Балк. АРСР) та ін. З філармонією пов'язана творчість А. Ц. Мархлевського, О. О. Коломійця, О. А. Жигалкіна та ін. 1985—90 у приміщенні В. о. ф. — Будинок органної та камерної музики.

ВІННИЦЬКА ФАБРИКА ХУДОЖНІХ ВИРОБІВ імені Т. Г. Шевченка — головне підприємство Вінн. ХВО «Вінничанка». Засн. 1927—28 на базі артілі «Художекспорт». 1950 до її складу ввійшли артілі «Ткач» (с. Зозів), ім. Крупської (с. Митки), «Червона вишивальня» (м. Немирів). З 1960 — сучасна назва.

М. В. Сидоренко.

ВІННИЦЬКИЙ Омелян Маркович (23.X 1922, м. Кременчук, тепер Полтав. обл.) — укр. диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1974. Навчався 1939—41 у Харків. (клас В. С. Тольбі), 1945—48 у Свердл. (клас А. Е. Маргулія) консерваторіях. 1950—52 — диригент симф. оркестру Крим. філармонії (Ялта), 1952—56 — гол. диригент театру муз. комедії у П'ятигорську. 1956—90 — диригент Одес. театру музичної комедії. Вистави: «На світанку» О. Сандлера (1964), «Пізна серенада» В. Ільїна (1976; перше виконання), «Летюча миша» І. Штрауса (1983), «Граф Люксембург» Ф. Легара (1985), «Агент 00» О. Журбіна (1986), «Скрипаль на даху» Дж. Бока (1987).

З. М. Аврутин.

ВІННИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ТЕАТР РОСІЙСЬКОЇ ДРАМИ імені О. С. Пушкіна. Під цією назвою 1935—38 у Вінниці працював *Єнакіївський театр російської драми* ім. О. С. Пушкіна. 1938 переведений до м. Костянтинівки Донец. обл. У театрі виступали О. Г. Ануров, засл. діяч мист. РРФСР М. С. Амітов, засл. артисти УРСР Л. Г. Аргонська, М. І. Семена.

Н. М. Генцлер.

ВІННИЦЬКИЙ ТЕАТР ЛЯЛЬОК. Відкрився 10.X 1938 виставою «Чарівні жорна» В. Кундзіча. Використовує переважно традиц. форми лялькового мист-ва, тростеві та петрушкові ляльки. Вистави: «Лісові друзі» В. Шестака (1946), «Сорочинський ярмарок» (1963), «Майська ніч»

за М. Гоголем (1966), «Великий Іван» С. Образцова та С. Преображенського (1967), «Боги, чорти, люди» Г. Усача за мотивами «Енеїди» І. Котляревського (1972), «Чарівна лампа Аладина» Н. Гернет (1982), «Гноми добро Білосніжки» Г. Усача (1992). Театр очолювали В. Г. Нейбрандт-Ковешко (1938—39), М. Р. Петляк (1939—41), В. В. Шестак (1944—82), з 1982 — В. М. Лісовий. З театром пов'язана творчість нар. арт. УРСР А. М. Овчаренка, засл. артистів УРСР А. М. Кривенка, Ю. І. Сікала.

С. Г. Васильєв.

ВІННИЦЬКИЙ ТЕАТР ОПЕРИ ТА БАЛЕТУ. Засн. 1933 на базі *Другої пересувної опери*. Серед фундаторів — С. І. Каргальський і М. І. Радзівський. У складі трупи: диригенти М. І. Радзівський, П. Яновський, режисери І. К. Заболотний, С. І. Каргальський, Я. Пресман, Г. Т. Шаповалов, балетмейстери Л. О. Жуков, В. В. Новицький. Худож. оформлення вистав здійснювали М. Г. Бурачек, І. Г. Курочка-Армашевський. Серед солістів театру: М. А. Бєзза, Є. І. Жубор, О. С. Мариніна, Г. Н. Степов (сопрано); Р. М. Окіпна, В. В. Товстолюбська, М. Юр'єва (меццо-сопрано); М. І. Акуленко, С. Ф. Волинець, С. Є. Никитенко, М. І. Рибалкін (тенори); М. Аратов, О. А. Мартиненко, В. Т. Снібровський (баритони); П. О. Гаранжа, М. А. Дейнар (баси). Вистави: «Енеїда», «Наталка Полтавка» М. Лисенка, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака Артемовського, «Щорс» Б. Лятошинського, «Русалка» О. Даргомижського, «Пікова дама» «Євгеній Онегін» П. Чайковського, «Князь Ігор» О. Бородіна «Фауст» Ш. Гуно, «Аїда» Дж. Верді, «Тоска», «Чіо-Чіо-сан» Дж. Пуччіні. 1940 театр припинив існування. На базі його трупи було створено *Вінницький український музично-драматичний театр і Донецький театр опери та балету*.

І. М. Лисенко.

ВІННИЦЬКИЙ ТЕАТР «СОЗ» («Соціалістичне змагання»). Відкрився 5.I 1930 виставою «Диктатура» І. Микитенка. В трупі нар. артисти УРСР І. І. Садовський, Є. О. Хуторна, засл. арт. УРСР К. Ф. Загорянська, І. І. Ковалівський, В. І. Кречет, К. А. Лучицька, І. А. Сагатовський, І. Терент'єв (гол. режисер), М. А. Тінський. У репертуарі: «Гайдамаки» за Т. Шевченком, «Фея гіркого мигдалю» І. Кочерги, «Мина Мазайло» М. Куліша, «Яблуний полон» І. Діпрівського, «Кадри» І. Микитенка, «Інокніто» за «Ревізором» М. Гоголя, «Дивак» О. Афіногена.

Г. В. Довбищенко.

ВІННИЦЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР імені Г. І. Петровського. Засн. у лютому 1931 в Новоочеркаську під назвою Крайовий держ. укр. драм. театр ім. Г. І. Петровського. 1933 театр перейшов на Украй-

ну і почав іменуватися Вінн. пересувним робітн.-кооп. театром, з 1935 — Вінн. укр. драм. театр ім. Г. І. Петровського. 1938 театр перебазувався до Кам'янця-Подільського і виступав як Кам'янець-Подільський український драматичний театр. 1941—44 колектив театру гастролював у містах Закавказзя, Середньої Азії, Далекого Сходу, Півночі. З 1944 — у Проскуріві (див. Хмельницький український музично-драматичний театр ім. Г. І. Петровського). В репертуарі: «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Овеча криниця» Лопе де Веги, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Чужа дитина» В. Шкваркіна (всі — 1934), «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, «Підступність і кохання» Ф. Шіллера, «Аристократи» М. Погодіна (всі — 1935), «Дні юності» І. Микитенка, «Кам'яний гість» О. Пушкіна (обидві — 1936), «Заколот» за Д. Фурмановим (1936), «Гірська балада» П. Нестерівського (1937), «Правда» О. Корнійчука (1938). В театрі працювали засл. діяч мист. УРСР Д. С. Лазуренко, засл. артисти УРСР Ф. К. Глозачевський, Г. М. Лаврик (гол. режисер), Г. О. Плоскін, І. П. Стрельников, Є. М. Чернявська та ін. Над колективом шефствував Київ. укр. драм. театр ім. І. Франка. На постановки вистав та для участі в них запрошувались А. М. Бучма, М. І. Драк, К. П. Кошевський, О. Г. Крамов, Ю. В. Шумський, Г. П. Юра.

Літ.: Скорошнік М. А. Хмельницький театр ім. Г. І. Петровського. К., 1961.

О. Ф. Степаненко.

ВІННИЦЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР

імені М. К. Садовського.

Засн. 1940 на базі частини трупі

Вінницького театру опери та балету. 1941—43 театр не працював.

1948 був об'єднаний з Ізмаїльським укр. муз.-драм. театром.

З 1957 — ім. М. К. Садовського. 1944—45, 1948—86 театр очолював Ф. Г. Верещатин, з 1986 — В. Є. Селезньов. З театром пов'язана творчість нар. артистів УРСР С. І. Онішка, М. Є. Педошенко, І. І. Садовського, В. Я. Сироватко, І. М. Скала, В. П. Толока, засл. артистів УРСР М. Б. Авищенко, Я. І. Глиба, А. О. Молдована, В. С. Немченко, О. Д. Немченко, М. І. Овчаренка, М. І. Попруги, Ф. Г. Трегуба, засл. артиста Молд. РСР М. Ф. Грищенко, засл. артиста Каб.-Балк. АРСР Б. Ф. Галафутника, засл. діяча мист. УРСР К. Г. Пивоварова, засл. діяча мист. Молд. РСР Д. Т. Бондаренка, художників К. О. Вітвського, Г. І. Шевченка.

В театрі вперше на Україні поставлено вистави: «На березі Нев» К. Тренкова (1955), «Емілія Галотті» Г. Лессінга (1965), «На золотому дні» за Д. Мамінім-Сибіряком (1956), «Перед заходом сонця» Г. Гауптмана (1970), «Поєма про любов» Г. Мусрепова (1972), «Кавказьке

крейдяне коло» Б. Брехта (1974), «Прощання в червні» О. Вампілова (1976). На сцені театру перше втілення дістали 14 п'єс М. Зарудного, зокрема «Весна» (1950), «Веселка» (1958), «Мертвий бог» (1959), «Антеї» (1961); п'єси Г. Стаднюка «Люди не ангели» (1966), «Гіркий хліб істини» (1970), «Війна» (1984), О. Коломійця «Фараони» (1960), «Чебрець пахне сонцем» (1962), «Спасибі тобі, мось кохання» (1963).

В репертуарі: «Моя професія — сеньйор з вищого світу» Д. Скарначчі, Р. Табузі (1983), «Наталка Полтавка» І. Котляревського (1985), «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка (1989), «Різдвяна ніч» за М. Гоголем (1990), «Молода кров» В. Винниченка (1991), «Ой, сусідко!» за І. Нечум-Левицьким (1992). В трупі: нар. артисти УРСР Н. П. Кондратюк, В. М. Матковський, А. М. Овчаренко, І. К. Тарапата, Г. П. Тищенко, засл. артисти УРСР Л. О. Белозорова, Л. М. Мамініна, Н. М. Колесніченко, К. Є. Норець, В. В. Хрещенюк, засл. артист Каб.-Балк. АРСР К. Ф. Барила, засл. працівник культури УРСР, засл. діяч мистецтв Каб.-Балк. АРСР диригент Д. О. Немченко. З 1983 працює музей історії театру.

С. О. Гелатійко.

ВІННИЦЬКИЙ ХУДОЖНИЙ МУЗЕЙ

Ств. 1987 на базі Вінн. краєзнав. музею. У зібранні понад 4 тис. експонатів. Експозиція відділу образотворчого мист-ва розташована в одному з будинків архіт. комплексу 17 ст.

«Мури». Тут представлено твори художників 19 — поч. 20 ст.: російських — К. П. Брюллова, М. М. Ге, М. В. Нестерова, О. О. Орловського, К. О. Коровина, І. М. Крамського, В. А. Тропініна та українських — О. Х. Новаківського, С. І. Світославського, Є. І. Буковецького, П. О. Левченка, А. А. Маневича; зах.-європ. майстрів 18—20 ст. — М. Баччареллі, Г. Гольпайна, І. Б. Ламі, Ж. П. Норблін, О. Росліна; рад. живописців, графіків, скульпторів — М. К. Анікушіна, В. Н. Билицького-Бірюлі, Д. І. Безуглого, І. І. Бокшая, М. П. Глушкова, М. Г. Греку, М. М. Жукова, В. І. Касіяна, М. Б. Нікогосяна, О. С. Пашенка, Г. П. Світанського, Т. Н. Яблонської та ін. У в. х. м. — збірка фарфору і фаянсу Мейсенської мануфактури та вітчизн. з-дів — Гардієра, Баранівського, Корецької фарфорової та Межирізької фаянсової ф-к. Відділ нар. мист-ва розміщено в Миколаївській церкві — пам'ятці арх-ри 18 ст. В експозиції — кераміка, худож. тканини, вишивка, різьблення на дереві, декор. розпис 19—20 ст.

Серед експонатів — твори П. О. Березовської, братів Яким та Якова Герасименків, І. Т. Гончара. Окремий розділ висвітлює розвиток нар. традицій у худож. пром-сті та сучас. профес. декор.-ужитковому мист-ві.

Н. Ю. Іванець.

«Вінничанка». М. В. Сидоренко. Рушник. Полотно, вишивка. 1966.

«Вінничанка». Г. М. Козак. Рушник. Полотно, вишивка. 1970.

Л. Вітгерівський. Автопортрет. 1911. Львівська КГ.

«ВІННИЧАНКА». Вінницьке художньо-виробниче об'єднання — спеціалізоване підприємство по випуску худож.-пром. виробів (у системі Укрхудожпром). Засн. 1974 на базі Вінницької фабрики художніх виробів ім. Т. Г. Шевченка (гол. підприємство), фабрик «Художня праця» (с. Городківка) та «Жіноча праця» (с. Клембівка). В асортименті — сучас. одяг, скатерки, серветки, рушники, постільна білизна, вишиті традиц. подільським орнаментом. Серед майстрів — М. Т. Коржук, П. О. Березовська, К. І. Горобець, П. П. Горобець, Г. М. Козак, художник Г. Д. Лялька. Продукція об'єднання експонувалася на міжнар. ярмарках і виставках: в Лейпцигу (золота медаль, 1968), Алжирі, Брюсселі, Марселі, Монреалі та ін. Нагороджено орденом «Знак Пошани». М. В. Сидоренко. ВІННИЧЕНКА — укр. золотарі 19 ст. Жили і працювали у Києві на Подолі. Іван Васильович В. (1768—1833). Належав до золотарського цеху (1811—20). Зробив золоту шапку для Воскресенської церкви у Києві. Лаврентій Іванович В. [1815—10 (22). V 1853]. Син І. В. Винниченка. Навчався золотарства у І. Хіворенка. Звання майстра здобув 1834. З 1835 — майстер золотарського цеху, з 1846 — срібного. Виготовляв на замовлення свічники, посуд, церк. начиння. Мав учнів. Д. А. Проценко, В. А. Шиденко.

ВІННИПЕЗЬКА ТЕАТРАЛЬНА РОБІТНИЧА СТУДІЯ

Ств. восени 1924 за ініціативою М. Ірчана та М. Волинця на базі аматор. колективу при Центр. робітничо-фермерському домі у м. Вінніпегу (Канада). Студійну роботу проводили М. Ірчан (гол. режисер), М. Волинець, Попович.

У репертуарі: «Гайдамаки» за Т. Шевченком (інсценізація Леся Курбаса), «Хата за селом» М. Старицького, «Казка старого млина» С. Черкасенка, «Родина щіткарів» М. Ірчана, «Загибель Надії» Г. Гейсманса, 1926 культурне шефство над студією взяв Укр. драм. театр ім. М. Заньковецької (див. Львівський український драматичний театр імені М. Заньковецької).

Літ.: Лебідь М. Український театр за океаном (в Америці). «Сільський театр». 1928. № 3.

Г. В. Довбищенко.

ВІНОК — дівочий головний убір.

Поширений з часів Київської Русі. Символ повноліття дівчини і символ нареченої. В. були звиті або обручеподібні. Широко побутували на всій тер. України. В. — складна об'ємно-просторова композиція з живих, паперових або воскових квітів. В. прикрашали кольоровими стрічками, металевими блискітками, перлами, коштовним камінням, фарбованим пір'ям тощо. В. — також оберіг, що знімає болі, береже волосся. Квіти, що вп'ялилися, виконували роль символу: дерев'яні — нескореності; барвінок — життя; безсмертник —

здоров'я; квіт вишні та яблуни — материнської любові; калина — краси та дівочої вроди, символ України; любисток і васильки — людської відданості, уміння бути корисним; ромашка — здоров'я, доброти, ніжності; хміль — пучкості й розуму. У 16—17 ст., коли йшла боротьба за нац. незалежність, у В. з'явилися мак — символ печалі і туги, волошка — символ прозорини. Всього в укр. В. — 12 квіток. До В. в'яжуть стрічки, які теж мають своє місце і значення: посередині світло-коричнева — символ землі-годувальниці, пообіч жовті — символ сонця, за ними світло-зелені — символ краси і молодості, голубі, сині — символи неба й води, жовтогарячі — символ хліба, фіолетові — символ мудрості, малинові — символ щирості, рожеві — символ достатку. В'язали до строю і білі стрічки, але обов'язково з вишитими на кінцях сріблом і золотом сонцем і місяцем (невишита біла — символ пам'яті про померлих).

Крім «вікових» В., що плелися відповідно до віку дівчини (перший виготовляла мати для трирічної дочки), в Україні були ритуальні, звичайні, магичні та ін. В. — всього 77 видів.

Літ.: Український віночок «Україна», 1991, № 11. Г. Г. Стельмачук.

ВІНТЕРОВСЬКИЙ Леонард (1875, Чернівці — 1927, Львів) — укр. живописець і графік. Навчався 1894—98 в краків. АМ. З 1899 постійно працював у Львові. Виконав настінні розписи в залі Скетинг-рингу у Львові (1910, не збереглися) та в ряді церков на Гуцульщині. Автор портретів, пейзажів, натюрморту, жанрових композицій з життя гуцулів: «Автопортрет» (1911), «Квіти» (1913), «Вид Львова», «Гуцульські лісоруби» (1905). Твори зберігаються у Львів. КГ, Львів. істор. музеї, приватних збірках.

Ю. О. Бірюльов.

ВІНТОНЯК Ганна Григорівна (10. II 1941, с. Космач Косівського р-ну Івано-Фр. обл.) — укр. майстер худож. ткацтва і вишивки. З 1970 працює майстром худож. вишивки у Чернів. ХВМ. Створює килими, ліжники, одяг та прикраси до нього. Орнамент. мотиви — розетки, зірочки, квітки в колах, віночки, ромби в різних варіантах, інколи смерічки, розташовані рядами. За колоритом твори В. традиційні для нар. мист-ва Буковини, Покуття і Гуцульщини. Учасник міжнар. виставок. Персональні виставки 1979 (Київ), 1981 (Коломия, Львів), 1982 (Івано-Франківськ). Твори зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України, Музеї етнографії у Петербурзі, Істор. музеї у Москві, Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини.

Літ.: Захарчук-Чутай Р. В. Ганна Внтоняк. Альбом. К., 1983.

ВІНТОНЯК Микола Васильович (15.XI 1895, Косів, тепер Івано-Фр. обл. — 8.VI 1980, там же) — укр. майстер худож. обробки

шкіри. Відновив давні способи шкіряного виробництва, техніки оздоблення — гаряче і холодне тиснення, інкрустацію металом. 1962—65 працював на ф-ці худож. виробів у Косові, 1965—67 — викладач Косівського уч-ща прикладного мист-ва (тепер Косівський технікум нар. худож. промислів ім. В. І. Касіяна). Створював різні за формою гаманці, пояси, жіночі сумки, столи та ін. Учасник міжнар. виставок. Твори зберігаються в ДМУНДМ, Коломийському та Косівському музеях нар. мист-ва Гуцульщини. Івано-Фр. краєзнав. музеї та ін. М. Т. Тищенко.

ВІНЦОВСЬКИЙ Т. (1880—1958) —

укр. композитор і хоровий диригент. Див. Ярославенко Ярослав Дмитрович.

ВІНЬСТКА (франц. vignette, від vigna — виноград) — графічна прикраса в книжках, журналах та ін. друкованих виданнях. Для В. характерний зв'язок із заг. композицією сторінки і текстом твору. Застосовують також як оздоблену початкову літеру або заставку і кінцівку книжки.

ВІРАГ Юлій Георгійович (13.IX 1880, м. Хуст, тепер Закарп. обл. — 22.III 1949, Мукачеве) — укр. живописець, один із основоположників закарп. малярської школи, зокрема портретної. Навчався 1898—99 у мюнхен. АМ у Ш. Холоші, пізніше — в Будапештській школі зразкового малюнка та академії Р. Жюдіана в Парижі. Відвідав Італію, Іспанію та Америку. З 1903 жив у Мукачевому. На поч. 20 ст. виконав розписи церкви Миколаївського монастиря на Чернецькій горі поблизу Мукачевого і написав ряд ікон. У період перебування в австр. армії 1903—15 намалював велику кількість портретів («Портрет хлопчика Віктора Ойюки», автопортрети «Чернець», «Чоловічий портрет», «Соломон»). Створив також жанрові полотна з яскравим типажем («З ярмарку», 1937; «Декламаторка», 1949). Виконав ряд малюнків олівцем («Портрет дівчини», «Хлопчик з динєю», «Портрет дружини» та ін.). Твори зберігаються в Закарп. ХМ, ДМУОМ.

В. В. Вірина
в ролі Стехи
«Назар Стодоля»
Т. Шевченка.

Г. І. Норбурт.
Віньстка, 1919.

Літ.: Каталог меморіальної виставки творів художника Юлія Георгійовича Вірага. Ужгород, 1950.

ВІРИНА Віра Василівна (бл. 1874 — 12.VI 1947, Донецьк) — укр. актриса. Дочка О. І. Віриної. Закінчила Полтав. гімназію. 1892—1940 працювала в Старицького М. П. групі, у трупах М. А. Кропивницького, П. К. Саксаганського, В. О. Гриця, О. А. Суходольського, Т. П. Колесниченка, І. А. Сагатовського, в Чернігівському українському радянському театрі та ін. Серед ролей: Олена («Глитай, або як Павук» М. Кропивницького), Харитина, Софія («Наймичка», «Безталанна» І. Карпенка-Карого), Проня, Маруся («За двома зайцями», «Маруся Богуславка» М. Старицького), є с. Хлібцінич.

ВІРИНА Олександра Іванівна (по чоловіку — Колтановська; ? Полтавщина — 4.IV 1926, с. Куковичі, тепер Чернів. обл.) — укр. актриса. Профес. діяльність почала 1882 в Кропивницького М. А. групі, грала у трупах М. П. Старицького (1883—91), В. О. Гриця (1891—94, 1899, 1901—02, 1905—07), П. К. Саксаганського (1894—95), Д. А. Гайдамаки (1898), П. П. Юркевича (1907—08), Х. М. Светола (1909), в Чернігівському українському радянському театрі. В останні роки життя керувала аматор. гуртками на Чернігівщині. Ролі: Секета, Настя («За двома зайцями», «Юрко Довбиш» М. Старицького), Маруся («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Терпиха («Наталка Полтавка» І. Котляревського). Поет Я. Ж. Жарко присвятив В. вірші («Вестник літературний, політичний, науковий, художественный» — 18.I 1887), драматург М. А. Янчук — п'єсу «Вихованець» (1888).

Є. С. Хлібцінич.

ВІРМЕНСЬКА ВУЛИЦЯ у Львові — архіт. ансамбль у складі Львів. держ. історико-архіт. заповідника. Формування вірм. кварталу почалося після надання 1356 Львову магдебурзького права. Тоді вірм. квартал увійшов до середньовіч. ядра міста (обабіч сучас. В. в.). Праворуч В. в. прилягала до Ринку площі, ліворуч — до оборонних мурів, що простяглися до сучас. вул. Лесі Українки, утворюючи вузьеньку Вірменську Нижчу вулицю; зі Сх. її замикав комплекс домініканців монастиря, із Зх. — забудова вул. Краківської. У 15 ст. В. в. мала кам. брук, водопостачання та зливну каналізацію. В її забудові брали участь відомі місц. та іноз. зодч. 1527 вірм. квартал постраждав від пожежі. Після прийняття 1596 Брест. унії вірм. колонія почала втрачати свою самобутність і поступово занепадала. З поч. 18 ст. верхівка вірм. купецтва переселялася на ін. вулиці, за межі міста. Після загарбання Львова австр. монархією (1772) на В. в. селилися дрібні купці з сусідніх кварталів та

Ю. Г. Віраг.
Жіночий портрет.
Олія. 1937. ДМУОМ.
Київ.

Вірменська вулиця у Львові. Дівинця Вірменського собору. 1571. Арх. П. Красовський.

поселенці з ін. країн. Нові власники перебудовували будинки і здавали приміщення міськ. бідноті. Особливих змін забудова В. в. зазнала у 19 ст. При зведенні нових поверхів, забудові просторих дворів було пошкоджено або знищено оригін. різьблені портали, віконні обрамлення. Однак характерні риси унікального архіт. середовища збереглися.

Спочатку житл. будинки були дво- і триповерхові. На вузькій зем. ділянках уміщалися переважно трикутні фасади. Для поліпшення зовн. вигляду споруд дахи часто перекривали високими аттиками. Перший поверх у житл. будинках мав здебільшого госп. призначення: там розміщували крамниці, склади, майстерні ремісників. Широка брама з порталом вела до внутр. подвір'я. На другому поверсі були кімнати господарів будинку. Простора світлиця мала дві зближених вікна, а між ними різьблений стовпчик. Свою первісну структуру певною мірою зберегли житл. будинки № 4 і № 6. Вузький фасад між будинками № 6 і № 8 повністю перебудовано у стилі академ. модерну. Перебудовано також і наріжний будинок № 8: на його фасаді з вул. Краківської у нішах над вікнами другого поверху збереглися рельєфи з купецькою емблематикою (скульптор А. Шімзер). Будинок колишнього Народного дому (тепер Центр культури і дозвілля Прикарпат. ВО) зведено за проектом арх. С. Гавришківця, в композиції фасадів і деталях будівлі помітний вплив романтизму.

Пам'ятками житл. арх-ри 16—17 ст. є будинки № 14, 16, 18, 20, 22 і 25. Зокрема, у будинку № 20, зведеному в 16 ст. арх. Петром із Лугано (реконструкція 1898, арх. І. І. Левинський), зберігся ренесансний портал, на фасаді будинку № 25 (16 ст.) — кам'яне обрамлення вікон з різьбленим рослинним орнаментом. В арх-рі будинку № 13 (1788, арх. Д. Гібо) помітний перехід від барокових до класицистичних

Вірменська вулиця у Львові. Портал будинку № 20. 16 ст.

Вірменський собор у Львові. Рельєф «Увірування Фоми» на фасаді. Камінь. Серед. 16 ст.

Вірменський костюл в Івано-Франківську. Фреска плафона «Вознесіння». 18 ст. Художник Я. Солецький.

форм. Фігури на балконах належать різцю скульптора М. Полейовського. У будинках № 15 та № 17 привертають увагу барокові балкони. У 1-й пол. 19 ст. перебудовано будинок № 21 (введено алегоричні горельєфи скульптора Г. Вітвера) та будинок № 23 («Будинок пір року»: горельєфи із жанровими сюжетами з життя галицького селянства скульптора Г. Красуцького). Будинок № 31 споруджено у стилі франц. класицизму кін. 18 ст. На В. в. розміщено також ансамбль Вірменського собору (1363, арх. Дорко; перебудова 1437, 1630, 1723, 1908—27). Див. також Вірменських колоній мистецтво на Україні.

Літ.: Антика Р. М. Ансамбль вулиці Вірменської. Львів, 1983.

ВІРМЕНСЬКА ЦЕРКВА в Луцьку — пам'ятка арх-ри. Збудована 1427, перебудована у 2-й пол. 16 ст. Невелика споруда з прямокутною апсидою, крита двосхилим дахом. Внутр. простір поділено на 4 об'єми: молитовний зал, вівтар, ризниця та паламарня. Молитовний зал, можливо, мав плоске дерев. перекриття, ін. приміщення — хрещаті склепіння. Стіни декоровано нішами. У 50-х рр. 20 ст. В. ц. пристосовано під житло.

Б. В. Колосок.

ВІРМЕНСЬКИЙ КОСТЮЛ в Івано-Франківську — пам'ятка арх-ри у стилі барокко. Збудовано 1742—62 на місці кол. дерев'яного. 1811, 1829, 1869, 1919—30 був реставрований та перебудований, внаслідок чого втратив барокові завершення вежі і фронтон. Костюл — тринефна базиліка з акцентованим трансептом. Вигнутий трикутний фронтон завершує зх. фасад. Вежі мають дзвоноподібні бані. Фасади та інтер'єр оздоблено пілястрами іонічного ордеру, портал — коринфськими пікколони. Перекриття споруди склепінчасте з розпалубками. Інтер'єр прикрашає дерев. барокова скульптура (ймовірно, скульптор М. Полейовський), фрески 18 ст. («Благовіщення», «Вознесіння», «Коронування Богоматері»; художник Я. Солецький) та розписи кін. 19 — поч. 20 ст., мармурові портали. Збереглися дерев. різьблена сповідальня та металева кафедра.

Л. З. Панчишин.

ВІРМЕНСЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ ТЕАТР у Харкові. Засн. 1931 на базі напівпрофес. та аматор. труп. В організації театру брали участь Ю. К. Смолич, П. Г. Тишина, творч. допомогу подавав «Березіль». Відкрився в січні 1932 виставою «Місто вітрів» В. Кіршона (реж. Г. Гемоян, консультанти І. О. Мар'яненко, Б. Х. Тягно; художники театру Г. Бабаян, В. Г. Меллер).

У репертуарі: «Хазяїн» І. Карпенка-Карого (1933; перекладач, режисер і виконавець ролі Пузиря — С. В. Сароян; Феноген — Ф. П. Бжилян), п'єси О. Ширванзаде, У. Шекспіра. З театром пов'язана також творчість засл. діяча мист. Вірм. РСР К. С. Ахваряна, засл. арт. Вірм. РСР А. Мелік.

Літ.: Мовсесян В. Про харківський вірменський робітничий театр. «Український театр», 1979, № 6.

Г. В. Довпиленко.

ВІРМЕНСЬКИЙ СОБОР у Львові — пам'ятка арх-ри 14 — поч. 20 ст. Споруджений 1363 (арх. Дорко) за участю, ймовірно, вірм. майстрів в істор. частині міста, де селилися вірмени. Має багато спільних рис із собором в Ані (Вірменія). Первісно споруда являла собою чотиристовпний хрестово-купольний храм візант. типу. В 15 ст. прибудовано бокові апсиди. 1437 собор з трьох боків опоясано відкритою аркадою, яку після 1527 перебудовано в ренесансному стилі. 1630 прибудовано неф (арх. А. Келар), 1671 замуровано і перетворено на закриті приміщення пн. аркаду. 1723—26 інтер'єр оздоблено в стилі європ. барокко, стіни отиньковано. 1731 з пн. боку собору добудовано приміщення. Останній етап буд-ва належить до поч. 20 ст.: перероблено фасад у стилі неоготики (арх. Ф. Менчинський), інтер'єр купола оздоблено мозаїкою (Ю. Мергоффер), стіни — розписами (Я. Г. Розен), на апсидах з'явилися різьблені пікколони й орнаменти за мотивами давньовірм. арх-ри. Одночасно реставрувався собор. 1925 у віконних нішах виявлено фрагменти фресок 1-ї пол. 16 ст. Сучас. В. с. — кам'яна, чотиристовпна, тринефна, з трьома півкруглими апсидами споруда, витягнута в плані по поздовжній осі, з прибудовою на пн. і відкритою галереєю на пд. фасадах. Над середохрестям височить шатровий купол на 12-гранному барабані. В. с. — архіт. центр комплексу, навколо нього групуються ін. споруди, створюючи три невеликі замкнуті дворики. Монастирський дворик біля пн. стіни собору з протилежного боку обмежує споруда монастиря вірм. бенедиктинців (1682). Перед ним 1881 встановлено скульптуру Богоматері (скульптор Т. Дикас). Галерея на зразок італ. лоджій є переходом з монастиря до собору. У стіну вмуровано два рельєфи (16 — поч.

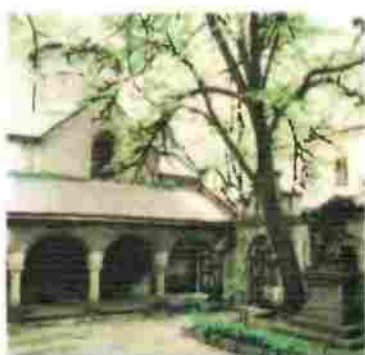
17 ст.). Сх. дворик (т. з. Христофоровий) з'єднаний з монастирським бароковою брамою (1671), в його центрі — кам. пам'ятна колона (1726), увінчана статуєю св. Христофора. Дворик оточують споруда кол. вірм. банку (17 ст.), будинок вірм. архієпископа (кін. 18 ст.; відбудований 1802 після пожежі), дзвіниця (1571, арх. П. Красовський; перебудови 1676, 1778 після пожежі; сучас. вигляд сформовано у 19 ст.), апсиди собору. Пд. дворик з'єднаний із східним брамою з бароковим фронтоном (1877), а від Вірменської вулиці відокремлений огорожею з метал. ґратами. В ніші огорожі зовні встановлено 1664 скульптуру «Мадонна з немовлям».

А. М. Сухорієва.
ВІРМЕНСЬКИЙ ШКІЛЬНИЙ ТЕАТР у Львові. Існував у 17 ст. у школі вірм. колонії. 1668 було поставлено п'єсу «Страждання святої Рипсіме» Алоїса (Луї Марі Аїду; пролог, епілог та інтермедії — польс. мовою), також п'єси «Смерть Цезаря», «Притчи Соломона», «Смерть Гроддея», «Смерть Фадея молодшого» (всі — невід. авторів).

Літ.: Овасимян Б. Из истории армяно-украинских театральных связей. В кн.: Театральные связи. Ереван, 1972.

Г. В. Довбищенко.
ВІРМЕНСЬКИХ КОЛОНІЙ МИСТЕЦТВО в Україні. Розвивалося з часів середньовіччя, коли почали формуватися вірм. колонії у правобережно-західноукр. та пн.-причорномор. регіонах, кожен з яких мав власну історію та мистецькі традиції. Рівень дослідження регіонів нерівномірний. Вірм. мист-во правобережно-західноукр. регіону почав вивчати у кін. 19 ст. Я. Боллоз-Антонович. На поч. 20 ст. помітний внесок зробили В. Лозинський, Б. Януш, М. Голубець, Т. Маньковський. Пізніше це дослідження продовжили М. Гембарович, Г. Н. Логвин, В. А. Овсійчук, О. Халлабчян та ін., окремі питання мист-ва й культури пн.-причорномор. регіону вивчали О. Домбровський, Е. Корхмезян, В. Сидоренко, А. Якобсон та ін.

Правобережно-західноукр. регіон почав складатися у давньорус. період. Вірм. колонії виникли в Києві (перші згадки — у 80—90-х рр. 11 ст.) та Львові (2-а пол. 13 ст.). Протягом 14—18 ст. кількість колоній зростає до 60. Найбільші були у Львові, Луцьку (з серед. 14 ст.), Кам'янці-Подільському (з кінця 14 ст.), с. Язлівці (тепер Яблунівка Терноп. обл.; серед. 16 ст.). У кін. 17—18 ст. вірм. колонії виникли в Станіславі (тепер Івано-Франківськ). Тисмениці, Лисці, Городенці, Снятині, Кутах, Бережанах, Бродях, Жванці, Могилеві-Подільському, Балті. В деяких містах у 16—1-й пол. 17 ст. вірмени становили 10—20% населення. Екон. консолідація, правова і реліг. автономія, високий рівень нац. свідомості, власні

Вірменський собор у Львові. Північний фасад.

сусп.-культурні орг-ції та установи (школи, б-ки, братства) забезпечували розвиток самобутньої культури вірм. колоній. Вірмени прибували шляхом міграцій з Вірменії та ін. країн (Ірану, Туреччини, Балканських країн, Молдови, Криму). Вони приносили традиції вірм. мистецтва, трансформовані в країнах проміжного розселення. На Україні самобутнє мист-во колоній стало творчим синтезом вірм. мист-ва з українським. В кін. 18 — на поч. 20 ст. вірм. колонії поступово зникли, асимілюючись з місц. населенням, водночас питома вага нац. елементів у вірм. мист-ві помітно зменшувалася.

В 14—16 ст. було збудовано ряд монумент. споруд, для яких характерні риси вірм. арх-ри: вірменський собор у Львові (1363), церкву в Києві (ймовірно, поч. 14 ст., не збереглася), церкву св. Степана в Луцьку (1378, збереглася в перебудованому вигляді), собор Вознесіння Богородиці (1522, не зберегся) та церкву св. Миколи в Кам'янці-Подільському (1577; збереглася дзвіниця, 1633), церкву в Язлівці (1551). Вірм. поселення у Львові, Кам'янці-Подільському, Язлівці ґрупувалися довкола вірм. адм.-культурних комплексів. Тут були школи, лазарети-притулки, ремісничі майстерні, крамниці й торг. склади, кладовища, монастирі, які іноді будували за межами міста (монастир і церква св. Анни, засн. в кін. 13 ст. поблизу Львова; не збереглися). Поряд з мурованим було поширене і дерев. буд-во (див. Вірменська вулиця у Львові).

До 16 ст. зберігалася традиція вмуровувати у стіни церков невеликі орнаментовані хачкари, а також різьбити на стінах votivні хрести. До 17 ст. виготовляли надгробки з вірм. орнаментом, стилізованими написами, монограмами (кладовище біля вірменського собору у Львові). Будинки міщан прикрашали декор. різьбленими написами, церкви — рельєфною скульптурою. В інтер'єрах жител дерев. крокви декорували написами та символами. У 2-й пол. 17 ст. поширилася об'ємна скульптура, що наслідувала зх. стилі — надгробки католиків Степаноса (помер 1552 у Львові) та Мелкісета (помер 1627 у Кам'янці-

Подільському; надгробок не зберігся). Внутр. стіни церков здебільшого вкривали монумент. розписами, іконографічно пов'язаними з вірм. мініатюрою (вірменський собор у Львові). Вірм. іконопис 16—17 ст. розвивався під значним впливом українського, але зберігав етнічний тип персонажів. Портрети лаврів, кам'янець-подільських, тисменицьких, моголів-подільських міщан і духівництва, а також натрунні портрети (інколи на метал. пластинах) виготовляли в реалістичній манері за правилами цехового малярства. З середини вірм. колонії у Львові в 17 ст. вийшли відомі художники (П. Б. Доношович, С. Богущович, Х. Захнович). Через посередництво України зх. впливи поширилися на станковий живопис Вірменії (картини Степаноса Легаці зі Львова, виконані в Ечміадзині в серед. 17 ст.). Більшість вірм. колоній (Львів, Кам'янець-Подільський, Язлівець) були центрами худож. переписування книг. Їх прикрашали поліхромними ініціалами, заставками, маргіналами, мініатюрами. В 1-й пол. 17 ст. одночасно з копіюванням традиц. вірм. мініатюр книги ілюстрували і за зх. зразками. Біблія, яку ілюстрував 1619 у Львові Газар Бабердзі з використанням мотивів «Апокаліпсиса» А. Дюрера, започаткувала новий етап у розвитку вірм. мініатюри. На титульних сторінках друкованих видань (друкар О. Карматанянц, Львів, 1616—19) співіснували елементи вірм. і зх.-європ. орнаменту. Високого рівня досягло худож. палітурництво.

Серед худож. ремесел розвитку набуло ювелірне мист-во (прикраси, культові чаші, іконні оправки, посуда, кіньська зброя). Вірм. золотарі використовували переважно сх. орнаментику. Різьбленням оздоблювали печатки з вірм. емблемами та написами, худож. декоруванням — зброю. Розвивалися вишивка, худож. обробка шкіри (тиснений сап'ян, кордован). Ткачі відомі з поч. 15 ст. З 18 ст. вони працювали у магнатських тацких мануфактурах (Броди, Станіслав, Олесько, Лагодів) над виготовленням поясів, культивуючи близькох. стиль орнаментування тканин. Вірм. купецтво у 13—18 ст. відігравало значну роль у торгівлі Зх. України, задовольняючи попит на килими, хустки, декор. тканини, ювелірні вироби балканського, закарпатського, тур., перського, а інколи й індійського виробництва. Вірм. шкільна грама (п'єси, інтермедії), що зародилася у Львові, вірм. колегії з ініціативи А. М. Пігу де Сент-Олона (постановки 1668—69; див. Вірменський шкільний театр у Львові), започаткувала нову добу її історії.

До кінця 17 ст. у вірм. хоровому співі панувало одноголосся,

Вірменських колоній мистецтво на Україні. Мініатюра з Євангелія. Солхат ім. Старий, Крим, 1332. Матенадаран, Єреван.

Вірменських колоній мистецтво на Україні. Церква св. Сергія (Саркіса) у м. Феодосії. Дзвіниця, 14 ст.

деякі співи виконували по черзі соліст і хор. Після латинізації церк. богослужінь (Львів. синод 1691) запроваджено католицькі паралітургійні пісні з органом-акомпанементом. У 18—19 ст. до вірм. репертуару увійшло понад 100 укр. мелодій. Відомості про світську музику та інструментарій не збереглися.

Пн.-причорномор. регіон складався з крим. та придніпровського підрегіонів. У Криму вірм. колонії виникли в 11—12 ст. Кількість вірменів значно збільшилася у 14 ст., особливо в містах, що входили до складу генуезьких володінь або були поблизу них. Центр колонією була Кафа (тепер Феодосія), в якій вірмени у 15 ст. становили більшість населення. Значні колонії були в Солхаті (тепер Старий Крим), Солдайі (тепер Судак), Карасу-Базарі (тепер Білогірськ), Гезлеві (тепер Євпаторія), Перекопі, Вірменському Базарі (тепер Армянськ), Бахчисарай, Ак-Мечеті (тепер Сімферополь). Існувало також бл. 40 вірм. сіл. У Криму вірм. колонії припинили існування 1778 у зв'язку з переселенням вірменів на Дон та Пд. України. У 15 ст. вірм. колонії виникли у містах — Акермані (тепер Білгород-Дністровський), Кілії та ін., де вони проіснували до поч. 20 ст.

Мист-во вірм. колоній пн.-причорномор. регіону в 12—15 ст. формувалося під впливом Візантії, пізніше — Італії.

У 14—15 ст. бурхливо розвивається арх-ра. У Кафі збудовано понад 30 культових споруд, Старому Криму — 9, з них до нашого часу збереглися у Феодосії церкви св. Сергія (Саркіса, поч. 14 ст.), Іоанна Предтечі (1348), св. Георгія (1385), архангелів Гавриїла і Михаїла (1403), в яких, крім останньої, переважають елементи вірм. арх-ри. Поширилося буд-во позаміських монастирських комплексів; найвідоміші з них — вірм. монастирі св. Хреста (Сурб Хач; церква 1338, решта комплексу — 15—18 ст.) і св. Георгія (поч. 14 ст.) поблизу Старого Крима, св. Спасителя (14—15 ст.) поблизу Бахчелі (тепер с. Багатє). Вірмени брали участь в оборонному буд-ві (вірм. фортеця у складі укріплень Кафи, 15 ст.), буд-ві водогонів. У багатьох вірм. колоніях споруджували школи, *каравансараї*, купецькі склади.

Збереглися зразки вірм. монумент. пластики (медальйони із зображенням апостолів на церкві Іоанна Предтечі). Вірм. орнаментом прикрашали пам'ятники-фонтани. Хачкари вмуровували в стіни (колекції хачкарів 14—18 ст. у церкві св. Сергія у Феодосії; хачкари 15—18 ст. у церкві Успіння Богородиці в Білгороді-Дністровському). Надгробки часто орнаментували без написів (Старий Крим). Високої досконалості досягло різьблення на дереві (орнаментовані двері

церков 14—15 ст.). Церкви розписували і орнаментували у вірм.-візант. стилі. У майстернях при церквах і монастирях виготовляли ілюстровані рукописи (збереглося бл. 300 рукописів 14—18 ст., виконаних у Кафі, Солхаті, Карасу-Базарі, монастирі св. Хреста та ін.). Вірм. мініатюра, особливо у 14—15 ст., досягла високого худож. рівня, хоч залишалася еkleктичною і єдина школа не склалася. На мініатюру впливали різні стилі — Пн.-Зх. Вірменії (15 ст.; Аветіс Баберді), візантійський (поч. 15 ст.; Христосатур). Серед вірм. художників-католиків переважали італ. впливи (15 ст.; Ованес, син Степаноса, і Тадеос Аврамян). У 17 ст. ілюстрували рукописи Нікогос Меланавор (Цахкарар), розвинулося художнє виготовлення палітурок.

В Криму працювали вірм. ювеліри, ткачі, чинбарі, гончарі. Їхній самобутній стиль вплинув на розвиток мист-ва всього регіону.

Лит.: Меліксет-Бек А. М. Связь украинского искусства с армянской музыкой. Известия Академии наук Армянской ССР, Общественные науки, 1955, № 5; Яковсон А. А. Армянская средневековая архитектура в Крыму. В кн.: Византийский восток, т. 8, М., 1956. Исторические связи в дружбе украинского и армянского народов, в. 1—3, Ереван — К., 1961—71; Дашкевич Я. Р. Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV—XIX ввек. Ереван, 1962; Овсичук В. А. Пам'ятники українсько-вірменських мистецтв зв'язки XIII—XVIII ст. «Українське мистецтвознавство», 1974, в. 6; Микаеліан В. А. На крымской земле. История армянских поселений в Крыму. Ереван, 1974; Домбровский О., Сидоренко В., Солдат и Сурб-Хач. Сімферополь, 1978; Каковкин А. О ювелирном искусстве в армянских колониях (XV—XVII вв.). «Вестник общественных наук», 1978, № 8; Дашкевич Я. Р. Армянские рельефы: кресты Львова и Каменца-Подольского XIV—XVII вв. «Историко-филологический журнал», 1980, № 3; Григорин В. Р. История армянских колоний Украины и Польши (Армяне в Подолии) Ереван, 1980; Логвин Г. Н. Украинско-армянские средневековые художественные связи. Косцюков З. Черты стиля музыки польских армян. В кн.: Второй международный симпозиум по армянскому искусству, т. 3, Ереван, 1981; Ашха Р. М. Ансамбль вулиці Вірменської Львів, 1983; Лапушинская Е. Армянская церковь св. Саркиса (Сергия) в Феодосии. «Вестник общественных наук», 1984, № 5.

Я. Р. Дашкевич.
ВІРСЬКИЙ Павло Павлович [12 (25).II 1905, Одеса — 5.VI 1975, Київ] — укр. балетмейстер, нар. арт. СРСР з 1960. Закінчив 1926 Одес. муз.-драм. уч-ще (педагог В. І. Пресняков), 1928 — Моск. театр. технікум. 1923—31 — артист балету і балетмейстер Одес. театру опери та балету, 1931—37 — балетмейстер Харків., Одес., Дніпроп., Київ. театрів опери та балету, 1939—43 — Ансамблю пісні і танцю Київ. військ. округу, 1943—55 — Ансамблю пісні і танцю Рад. Армії ім. О. В. Александрова. Організатор (1937), балетмейстер (до 1940), худож. керівник (1955—75) *Ансамблю танцю України* (з 1977 — його імені), де поставив танці і хореограф. картини: «Ми з України», «Рукодільниця», «Запорожці», «Флотилія "Радянська Україна"»,

П. П. Вірський.

«Ляльки», «Повзунець», «Шевчики» та ін. Разом з М. С. Болотовим поставив балети «Лебедине озеро» П. Чайковського (1927; 1932), «Червоний мак» Р. Глієра (1928, обидва — в Одес. театрі опери та балету), «Карманийола» В. Фемеллі (1932, Моск. худож. балет під керівництвом В. В. Крігер), «Рамонда» О. Глазунова (1934, Харків. театр опери та балету), «Мишанин з Тоскани» В. Нахабіна (1936, Дніпроп. і Київ. театри опери та балету), «Чорне золото» В. Гомоляки (1960, Київ. театр опери та балету). У своїй творчості утверджував принципи театралізації нар. танцю, який органічно поєднував з класичним. Зробив істотний внесок у розвиток сюжетного танцю, збагативши його віртуозними хореогр. елементами. Держ. премія УРСР, 1950, 1970. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1965. У Києві на будинку, де жив В. (вул. Мало-Житомирська № 10), встановлено мемор. дошку (1983), скульптор Н. Д. Марченко, арх. Т. Г. Довженко, пам'ятник на Байковому кладовищі в Києві (1980), скульптор О. П. Скобликов).

Тв. у викорі танцю, в. 1—6, К., 1977—82.

Лит.: Станішевський Ю. О. Павло Павлович Вірський, К., 1962. Т. О. Шевченко.

ВІСКОНТИ Давид Іванович (1772—1838) — рос. архітектор, академік арх-ри. Представник стилю класицизм. За його проектами в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ) було збудовано корпус суконної ф-ки (1826) і контору іноземних поселенців (споруди не збереглися).

В. І. Тимофійко.

ВІСКОНТИ Петро Іванович (1778—1843) — рос. архітектор. Брав участь у проектуванні Успенської (1837) та Троїцької (кін. 30 — поч. 40-х рр.) церков в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ; споруди не збереглися).

В. І. Тимофійко.

«ВІСНИК АКАДЕМІЇ АРХІТЕКТУРИ УРСР» — наук.-тех. журнал, який видавала у Києві Академія архітектури УРСР. Виходив 1946 (2 номери) та 1947—52 (по 4 номери на рік).

«ВІСНИК АКАДЕМІЇ БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ УРСР» — щоквартальний наук.-тех. журнал, який видавала 1958—64 у Києві Академія будівництва і архітектури УРСР. Публікував статті про найважливіші результати діяльності н.-д. ін-тів академії, інформував про досягнення вітчизн. та зарубіж. науки в галузі буд-ва і арх-ри.

«ВІСНИК КУЛЬТУРИ І ЖИТТЯ» — ілюстрований журнал. Виходив у Києві в січні 1913 (усього — 4 номери). Видавець і редактор П. Богацький, у редагуванні брав участь Г. М. Хоткевич. Журнал друкував статті про скульптуру С. Т. Коньонкова, японську драму, живопис Андрійської церкви у Києві, прозу Г. Хоткевича й Дж. Лон-

дона. Вів хроніку культур. життя, кооп. справ, повідомляв про новини науки і техніки, книжкового ринку.

С. Г. Білокінь.

«ВІСНИК МОД ПАРИЗЬКИХ» («Dziennik mod Paryskich») — перший у Львові журнал мод. Виходив 1840—49. Видавець і редактор — Т. Кульчицький. Ілюстрували художники-гравери — А. Вейдель, К. Ауер, Ю. Косса. Високий поліграф. рівень забезпечувала друкарня Піллерів. За обкладинкою журналу мод існував практично літ.-мистецький і громад.-політ. часопис. У ньому співробітничали польс. і укр. літератори, вчені, журналісти Ю. та А. Дудини-Борковські, В. Поль, Ж. І. Паулі, А. Бельовський, І. Вагилевич, І. Захар'яевич, І. Добжанський. Велася постійні рубрики з театр., муз. життя, друкувалися статті з питань сценічної майстерності, образотвор. мист-ва (зокрема, про постановки на львів. сцені п'єс У. Шекспіра, О. Фредро, організацію і відкриття виставок, гастролі Ф. Ліста у Львові, а К. Ліпінського — в Австрії та Італії). 1848 журнал подавав хроніку громад.-політ. подій у Львові, що спричинило його закриття.

Лит.: Малець С. За обкладинкою журналу мод. «Вісник», 1991, № 12.

ВИССАРІОН [1755, м. Ніжин, тепер Черніг. обл. — 23.VI (5.VII) 1826, Київ] — укр. іконописець. Худож. освіту здобув у Ніжині. 1787 прибув до Києво-Печерської лаври, де працював до 1818 у Лаврській іконописній майстерні. Був одним з найближчих помічників З. Голубовського. Зберглося кілька ікон, написаних В., — «Успіння», дві намісні, «Мученик Ареф» (всі — у Києво-Печерському заповіднику).

В. А. Шиденко.

«ВІСТІ ВУЦВК» — щоденна газета. Видавалися з 1918 як орган Харків. Ради робітн. депутатів, з березня по серпень 1919 — в Києві як орган ВУЦВК Рад робітн., сел. і червоноарм. депутатів і виконкому Київ. Ради робітн. депутатів. З 1920 виходили у Харкові як орган ВУЦВК і Харків. губвиконкому, з 1921 — як орган ВУЦВК. Видавалися спочатку рос. мовою, з 1921 — українською. З червня 1934 — в Києві. З липня 1938 виходили під назвою «Вісті Рад депутатів трудящих УРСР». Одним з перших редакторів був В. М. Блакитний.

Газета висвітлювала різні аспекти соціально-політ., екон. і культур. життя Рад. України та ін. республік. Тут вперше були надруковані худож. твори і статті Остапа Вишні (зокрема, на театр. теми), рецензії Ю. К. Смолича на вистави театру «Березиль». Порушувалися також проблеми розвитку музики, кіно, образотвор. мист-ва тощо. У грудні 1922, коли широко відзначалося 200-річчя з дня народження Г. С. Сковороди, газета вперше опублікувала уривки

з драм. поеми П. Г. Тичини «Сковорода».

«В. ВУЦВК» широко висвітлювали заходи по увічненню пам'яті Т. Г. Шевченка, вмістили відгук письменника О. А. Саєнченка на першу постановку на укр. сцені «Макбета» У. Шекспіра (1920, «Кийдрамте», реж. Лесь Курбас) та ін. Із шаржами, карикатурами та ін. малюнками на політ. і мистецькі теми виступав О. П. Довженко (під псевдонімом Сашко). Про значну увагу газети до літ.-мистецьких проблем свідчить видання щотижневих додатків — «Література, наука, мистецтво», «Культура і побут», «Література і мистецтво». 1941 «В. ВУЦВК» об'єднано з газ. «Комуніст».

М. Г. Лабінський.

«ВІСНИК» — щомісячний журнал з питань л.-р. мист-ва, науки й громад. життя. Виходив у Львові 1933—39 як продовження «Літературно-наукового вісника», що припинив існування. Друкувалися огляди виставок 1933 у Львові та Парижі, матеріали про 4-у виставку Асоціації незалежних українських митців (1934), спогади В. Устияновича («Корнило Устиянович», 1933), статті М. Гайворонського («З музики», 1933), С. Луцка («Вистава М. Глузденка», «Олексі Новаківський», обидві — 1935; «З виставки АНУМ», 1937; «Вистава Олексі Гриценка», 1938).

О. Ф. Сидор.

ВІТАНИЦЬКИЙ Петро (? — ?) — укр. художник 18 ст. Жив і працював у Львові. Брав участь у розписах костіольу в Підгорецькому замку (1765), Миколаївської церкви Крехівського монастиря (разом з Є. Білявським; 1776), виконав портрет для єпископського будинку у Львові (1776).

ВІТВЕР Гартман (? — ?) — скульптор кін. 18 — 1-ї пол. 19 ст. За походженням німець або австрійський. Закінчив віден. АМ. З 80-х рр. 18 ст. жив у Львові. 1818 був прийнятий до цеху львів. мулярів і каменярів. Найкращі твори В. — чотири фонтани на Ринку площі у Львові з декор. фігурами

Нептуна, Діани, Амфітрити й Адоніса (встановлені 1793), виконані в дусі віден. класицизму. Виконав також класицистичні ансамблі надмогильних пам'яток на Личаківському кладовищі (графині М. А. Пенінської, Я. Печонки, Г. Товарицького, мавзолей графів Борковських) та надгробок на могилі графині К. Яблоновської в кафедральному соборі у Львові. Автор скульпт. декор. оздоблення багатьох будинків у Львові (на Вірменській вул. № 21, Трибунальській № 10; вул. Личаківській № 1/3).

ВІТВИНОВСЬКИЙ Володимир Петрович (5.V 1924, с. Половинчик, тепер Черкас. обл.) — укр. співак (бас), засл. арт. УРСР з 1969. Навчався 1945—47 у Київ. муз. уч-щі, 1952—53 — у Київ. консерваторії. 1947—49 працював в Ансамблі пісні і танцю КВО, 1949—70 — соліст капели «Думка», 1970—79 (з перервою) — Київ. чол. хорової капели ім. А. М. Ревуцького. В репертуарі: сольні партії з вокал. симф. творів вітчизн. та зарубіж. класики, сучасн. композиторів, укр. нар. пісні.

ВІТВИЦЬКИЙ (Witwicky) Йосип Хомич [1813, Волинська губ. — в (20).II 1866, Київ] — польс. і укр. композитор, піаніст і педагог. Муз. освіту здобув у Бердичеві та Варшаві. 1840—66 працював учителем музики Київ. ін-ту шляхетних дівчат. Автор багатьох інструм. творів на теми укр. та рос. нар. пісень, серед яких цикли варіацій для фп. «Українка» (на тему укр. нар. пісні «Зібрався всі бурлаки», вид. 1836) і «Коломийка. Паравраз на тему укр. нар. танцю» (присвячений М. А. Маркевичу) увійшли до програми курсів з історії укр. музики у спец. муз. навч. закладах України. Серед ін. творів — цикли варіацій для фп.: великі концертні варіації на теми рос. романсів «Красный сарафан» О. Варламова, «Соловей» О. Аляб'єва, «Близкучі варіації на українську тему „У сусідів хата біла“», «Чумак. Варіації на українську популярну пісню», «Шумка. Паравраз на тему українського танцю», п'єси для фп. «Концертний вальс», «Чотири мазурки», «Друга українська шумка» (існує також в автор. перекладенні для фп. у 4 руки), «Пляска по Дніпру», «В місячному світлі». Для скрипки і фп. В. створив концертну фантазію на теми опери М. Глінки «Іван Сусанін». Всі перелічені твори видано (в Києві, Кам'янці-Подільському, Варшаві, Лейпцігу). «Українка» записана на платівку «Музика українських композиторів 19 ст.» фірмою «Мелодія» (1983).

Лит.: Дремлюга М. В. Українська фортепіанна музика. К., 1958; Курковський Г. В. Й. Ф. Вітвицький В. кн.: Науково-методичні записки Київської державної консерваторії ім. П. І. Чайковського, т. 2, в. 2. К., 1964; Хрестоматія української доживотної музики. Ч. 2. К., 1976. М. Б. Степаненко.

Г. Вітвер.
Діана Валпург, 1793.
Площа Ринку у Львові.

«ВІТЕРЕЦЬ» — ансамбль танцю. Ств. 1957 в Києві при Паладі культури ВО «Точелектроприлад». З 1967 — народний самодіяльний. Керівники — А. Морозко (1957—81), В. Зубарев (з 1981). В репертуарі: хореогр. композиція «Уральські самоцвіти», мініатюри «Синя хустина», «Жайворонок», укр. нар. танці, танці інших народів. Лауреат всесоюз. та респ. фестивалів і оглядів нар. творчості. Гастролю в НДР (1965, 1969, 1972, 1977), на Кіпрі (1972), у Польщі (1978), Чехо-Словаччині (1979).

І. П. Кебусь.

ВІТКОВСЬКИЙ Іван Матвійович (1777 — 1-а пол. 40-х рр. 19 ст., Харків) — укр. композитор, скрипаль, піаніст, диригент і педагог. Музику навчався у Відні у Й. Гайдна. З 1804 жив у Харкові, куди переїхав на запрошення графа С. О. Потоцького. 1805—15, 1821—30 викладав музику в Харків. ун-ті та Ін-ті шляхетних дівчат. 1806 спробував організувати при ун-ті першу в Харкові нотну друкарню, але це не було здійснено через брак коштів, 1812 вперше в Харкові відкрив власний нотний магазин, в якому продавали ноти і муз. інструменти (існував до 1845), 1813 — першу в місті фп. фабрику (існувала до 1817). В. відіграв важливу роль в організації та піднесенні муз. життя Харкова, пропаганді кращих здобутків світової музики, підвищенні виконавської майстерності місц. музикантів. Під керівництвом В. студентський оркестр виконував увертюри до опер В. А. Моцарта, Дж. Россіні («Танкред», «Слава», «Турок в Італії»), К. М. Вебера («Фрейшютц», «Преціоза»), одну з симфоній Л. ван Бетховена, концерти для скрипки з оркестром Ж. Роде, твори Дж. Віотті, А. Керубіні, Е. Менюля, А. Шпора та ін., а разом з архієрейським хором — ораторії «Чотири пори року» та «Створення світу» Й. Гайдна, «Свята Цецилія» К. Лейдесдорфа. Проводив збір коштів на спорудження пам'ятників Й. Гайдну та В. А. Моцарту. Серед творів В. — ораторія, написана до відкриття Харків. ун-ту (1805, у її виконанні під керівництвом автора брали участь архієрейський хор та оркестр з музикантів кріпацьких капел Герсеганона, Захаржевського, Хлопова, Шидловського), 6 фантазій для скрипки і фп. (1807) та ін. Ряд творів В. ще за його життя було видано у Петербурзі, Відні, Лейпцигу та Бонні.

Літ. Миклашівський Й. М. Музична і театральна культура Харкова кінця XVIII — першої половини XIX ст. К., 1967. О. В. Кононов.

ВІТКОВСЬКИЙ Лев Іванович (26.VIII 1931, Тула) — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1980. Закінчив 1958 Київ. худж. ін-т (майстерня О. О. Шовкуненка), з 1958 — його викладач, з 1982 — професор. Автор

В. С. Вітошинський.

картин «Шахтарі» (1960), «Перші будівельники» (1963), «Калина» (1967), «Брати Ульянови» (1968), «Пам'ять народна» (1972), «Знову на фермі» (1980), «Пам'яті Олександра Матросова» (1985), «Піста» (1990). Твори В. зберігаються в ДМУОМ, Донец. ХМ та ін.

ВІТОШІНСЬКИЙ Антон Петрович (1849, с. Нижня Вовча, тепер Львів. обл. — 24.I 1896, с. Болозів, тепер тієї ж обл.) — укр. актор, танцюрист і співак (тенор). Брат М. П. Вітошинського. Працював у Руському народному театрі у Львові (1869—75, 1877—80, 1892—93), в трупах О. В. Бачинського (1876), Т. Ф. Романович (1882), у польських трупах Ф. Ратаєвича, С. Трапші у Замості (тепер Польща) та варшавському театрі («Ельдорадо» (1882—84). Серед ролей: Петро («Наталка Полтавка» І. Котляревського), Челядник («Майстер і челядник» Ю. Коженівського), Дон Жуан («Дон Жуан» Ж. Б. Мольєра), Іван («Чорноморський побит» Я. Кухаренка), Марграф («Корнелівські дзвони» Р. Планкета).

П. К. Медведик.

ВІТОШІНСЬКИЙ Іван (псевд. — Аїфалевич Іван, Іван з Вукової; 1828, м. Перемишль, тепер Пшемисль, Польща — 4.III 1890, Відень) — укр. письменник, театр. діяч. Закінчив 1853 Львів. ун-т. 1848—49 — один з організаторів і керівників укр. аматор. театру у Перемишлі, в якому здійснив вистави: «Дівка на підданню» і «Жовнір-чарівник» (обидві — переробки І. Озаркевича п'єс І. Котляревського «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник»; 1848), «Проща, або Поплет часом припадає» Ю. Желіховського, «Верховинці» Коженівського, «Гриць Мазниця» І. Наумовича, «Старий візник Петра III» А. Коцебу (1849). Автор п'єси «Козак і охотник» (1849, переробка твору А. Коцебу), яка тривалий час була популярною в репертуарі театрів завдяки введенню до неї укр. піснями та музиці М. М. Вербицького (зокрема, 1864—65 — в репертуарі Руського народного театру у Львові). Написав 1852 оповідання «Киргиз».

П. К. Медведик.

ВІТОШІНСЬКИЙ Йосип Сильвестрович (15.VI 1838, м. Косів, тепер Івано-Фр. обл. — 24.I 1901, с. Денисов, тепер Терноп. обл.) — укр. хор. диригент. Закінчив 1864 Львів. семінарію. Музику навчався у А. Седяка у Перемишлі (тепер Пшемисль, Польща) та

І. А. Лаврівського (Львів). 1862—64 — диригент учнівського хору Львів. семінарії. Один з перших організаторів академ. сел. хорів у Галичині: 1865—68 заснував і очолював мішаний хор у с. Зарваниці на Тернопільщині; 1868—1900 — чоловічий хор у с. Денисові, який набув широкої популярності на Зх. Україні, дістав високу оцінку в публікаціях І. Я. Франка, М. І. Павлика, чес. етнографа Ф. Ржегоржа. Хор гастролював по містах Тернопільщини, Львівщини, Прикарпаття, брав участь у вечорах пам'яті Т. Г. Шевченка, Ю. А. Федьковича, М. С. Шашкевича. В репертуарі — твори Д. С. Бортнянського, М. В. Лисенка, М. М. Вербицького, С. І. Воробкевича, І. Лаврівського, В. М. Матюка, Л. ван Бетховена. 1884 В. відкрив при хорі нар. школу хороших диригентів, яку закінчило понад 100 чоловік. Одночасно організував у Денисові духовий оркестр, керував хорами хлопчиків та мішаним (з 80-х рр.). В. належать записи укр. нар. пісень, які опублікував П. І. Багжанський у зб. «Русько-народні галицькі мелодії», 1905—11.

Літ.: Бажанський І. Перший селянський хор у Денисові. «Народна творчість та етнографія», 1966, № 3. П. К. Медведик.

ВІТОШІНСЬКИЙ Лео (Левко; 23.VI 1941, Відень) — австрійський гітарист і педагог укр. походження. Закінчив 1964 Віденську музичну академію (клас Л. Волькер). Вдосконалював виконавську майстерність у А. Сеговія і Н. Женеа. З 1964 — професор Вищої муз. школи в Граці (1980—88 — її проректор). Перший виконавець ряду творів зх.-європ. композиторів (у т. ч. «Думки» Р. Лойкайфа на укр. теми). Гастролю в багатьох країнах світу (в т. ч. на Україні з 1975). Лауреат міжнар. конкурсів гітаристів в Алессандрії (Італія, 1968).

І. А. Гонкало.

ВІТОШІНСЬКИЙ Модест Петрович (1.I 1856, с. Нижня Вовча, тепер Львів. обл. — 12.VIII 1901, Київ) — укр. співак (баритон). Брат А. П. Вітошинського. Навчався 1880—82 у консерваторії Галицького муз. т-ва у Львові (клас вокалу В. Висоцького), водночас (до 1883) — соліст і член управи Львівського чоловічого хору (під керівництвом А. К. Вахнянина), 1884—90 — соліст хору т-ва «Лютня», 1891—92 — т-ва Львівський «Боян», 1893—1900 виступав у концертних ансамблях Києва. В репертуарі: сольні партії з опер «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Наталка Полтавка» М. Лисенка, «Купало» А. Вахнянина, з оперет «Підгор'яни» М. Вербицького, «Інвалід» В. Матюка, камерно-вокал. твори А. Вахнянина, О. Нижанківського, Д. Січинського, П. Чайковського. У шевченківських та ін. концертах виступав з С. А. Крушельницькою, П. Борковським, М. Левицьким (квартет

Л. І. Вітковський. Перші будівельники. Геобудівель. Олія. 1963. ДМУОМ, Київ.

«Один у одного питаєм» Д. Сичинського — перше виконання, 1892; 4-а сцена з опери «Купало» А. Вахнянина).

Літ.: М. П. Вітошинський (некрол) «Діло». 1901, 19 ксерсія.

П. К. Мегведик.

ВІТОШИНСЬКИЙ Роман Зенонович (7.XI 1940, м. Монастирська Терноп. обл.) — укр. співак (лірич. тенор), нар. арт. УРСР з 1990. Закінчив 1969 Львів консерваторію (клас О. Й. Дарчука). З 1968 — соліст Львів. театру опери та балету. Партії: Одзакі («Ріхард Зорге» Ю. Мейтуса), Ленський («Євгеній Онегін» П. Чайковського), Ликов («Царева наречена» М. Римського-Корсакова), Дубровський (одн. опери Е. Направника), Герцог («Ріголетто» Дж. Верді), Надір («Шукачі перлин» Ж. Бізе), Рудольф («Богема» Дж. Пуччіні).

Л. З. Мазела.

ВІТОШИНСЬКИЙ Ярослав (1869, с. Глибока, тепер Богородчанського р-ну Івано-Фр. обл. — 3.XII 1946, Львів) — укр. хоровий диригент і педагог. Закінчив 1892 Віден. ун-т. 1899—1930 — диригент чоловічого хору учнів та вчитель музики Львів. укр. академ. гімназії. 1903—06 — диригент хору т-ва Львівський «Боян». У репертуарі — хорові твори Д. С. Бортнянського, М. В. Лисенка, М. М. Вербицького, С. П. Людкевича, П. І. Ніщинського та ін. укр. і зарубіж. композиторів. Серед учнів — М. М. Крушельницький, Ф. А. Лопатинський та ін.

П. К. Мегведик.

ВІТОШИНСЬКИЙ Ярослав Дем'янович (31.XII 1919, с. Воробівка, тепер Підволочиського р-ну Терноп. обл.) — укр. громад.-культур. діяч, режисер, засл. діяч мист. УРСР з 1974, засл. діяч культури ПНР з 1978. Закінчив 1939 Вищий муз. ін-т ім. М. Лисенка у Львові. Очолював Львів. обл. управління культури, працював заст. міністра культури УРСР, директором Київ. театру опери та балету; 1982—93 — директор Респ. будинку актора. Сценарист і режисер концертів майстрів профес. і самодіяльного мист-ва.

ВІТРАЖ (франц. vitrage, від vitre — віконне скло) — твір монумент. мист-ва, сюжетна, орнамент., декор. композиція з кольор. чи безбарвного скла, ін. природного або штучного прозорого матеріалу, скріпленого металом (свинцем, алюмінієм, сталлю) або бетоном, бетоном. Збагачується розписом, кераміч. фарбами, гравіруванням, витравлюванням. Використовується в арх-рі як засіб освітлення приміщень і декорування віконних та дверних прорізів переважно культових і громад., рідше житл. споруд.

Виготовляється за ескізом і картоном художника. У буд. практиці В. також наз. часткове або суцільне застосування фасаду. Найпростіші В. виготовляли у 2-му тис. до н. е. у Старод. Єгип-

Р. З. Вітошинський у ролі Ликова («Царева наречена» М. Римського-Корсакова)

ті, Сирії, з I ст. н. е. — у Старод. Римі. В ранньохристиян. базиліках Рима (Санта Сабіна, бл. 430) і Равенні (Сант-Аполлінаре ін Классе, 549) віконні рами заповнювали алебастром і селенітом, декор. ефект створювали їхні природні узорні прожилки. У візант. (9—12 ст.) та романському (10—12 ст.) мист-ві визначилися принципи створення сюжетного паяного вітража. Вирізані за контуром шматки безбарвного і кольорового скла, вкриті емальми, окреслювалися свинцевими штабами. Найвидатніші В. 12 ст. — у церкві монастиря Хора (Кахріс-Джамі), в церкві храмового комплексу Христа Пантократора (Зейрек-Джамі; обидві — у Константинополі, Візантія), соборі Нотр-Дам у Шартрі (Франція); соборі в Аутсбурзі (Німеччина). У період готики в Зх. Європі В. стали клас. видом худож. виробів із скла. Багатобарвні композиції повчального змісту дарували храмам монархи, великі феодалі, духовні особи, ремісничі корпорації. Особливістю готич. В. був конденсований синій колір, безбарвне скло використовували гол. чин. для створення блискучих цятток. У Київ. музеї Зх. та сх. мист-ва зберігається один із зразків готич. вітражного мист-ва Франції — фрагмент триметрового вертикального В. «Апостол Павло» (1-а чверть 13 ст.).

У 14 ст. художники все частіше зверталися до вітражної гризайлі, свинцеве плетиво стає менш помітним, рисунок нагадує книжкову мініатюру (вітражні ансамблі у соборі в Евре та церкві Сент-Овен в Руані у Франції).

У 14—18 ст. мист-во готич. В. розвивається в Англії (Вестмінстерське абатство в Лондоні, собор в Уелсі та ін.), Італії, Польщі, Швейцарії. В епоху Відродження ескізи і картони для В. створюють відомі художники (А. Гіберті, П. Уччелло — в Італії, А. Дюрер — в Німеччині). Значну роль у В. починає відігравати живопис на склі.

В 16 ст. В. використовують також для оздоблення житла (однотонні «кабінетні» В. на світські сюжети). В епоху Зх.-європ. барокко і класицизму В. майже зовсім зникає з інтер'єра, трансформуючись у настінні картинки на склі.

Интерес до готич. мист-ва у 2-й пол. 19 ст. зумовив використання В. для декор. стилізації інтер'єрів споруд. Справжнє відновлення вітражного мист-ва почалося 1900 з В. у стилі «ар нуво» франц. художника Ф. Годена. В 20—60-х рр. 20 ст. було створено ряд сюжетних (А. Баріалле, Е. Грюбер, М. Інгран, А. Молодочанин, Ле Шевальс) та абстрактних (Р. Бісссьєр, А. Манєсьє, А. Матісс, Ж. Л. Перро, М. Роше, Й. Сім, М. Шагал) В. для реставрованих і нових церков Зх. Європи, США та ін.

Нові матеріали (пластмаса,

Вітраж у Будинку вчених (колишній особняк Бекетових) у Харкові. 1898.

пластоцемент, залізобетон та ін.), тех. прийоми (ліскоструйна обробка, лиття, пресування), характер арх-ри з серед. 50-х рр. сприяли урізноманітненню типів В. (В.-стіна, В.-перегородка, В.-панно з підсвітленням тощо).

На Україні розвиток вітражного мист-ва пов'язаний з поширенням, починаючи з 14 ст., переважно на Зх. землях стилів готичної та ренесансної арх-ри (кафедральний собор у Львові, 1360—1479; Вознесенський костюль у Дрогобичі, 1551; Троїцька церква у с. Межиричі Рівнен. обл., 15—17 ст.). Біблійні, свангельські та міфол. сцени виконували в класичній техніці паяного В., пензлем прописували гол. чин. обличчя та руки святих, складки одягу.

В 17—18 ст. В. використовували лише в барокових культових спорудах з готичними і ренесансними рисами (Петропавлівська церква у с. Буцнів Терноп. обл., 1744). В епоху класицизму мист-во В. занепадає. Інтерес до нього зростає у 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст., особливо з розвитком модерну, в арх-рі якого поліхромні і безбарвні В. стали одним із засобів худож. рішення інтер'єрів культових, громад. і житл. споруд (Миколаївський костюль у Києві, 1899—1909; Нова біржа в Одесі, тепер будинок філармонії, 1894—99; Держбанк у Києві, 1902—05; житл. будинок арх. О. М. Бекетова у Харкові, тепер Будинок вчених, 1898). Справжньому відновленню вітражного мист-ва сприяли в цей період роботи по реставрації кафедрального собору у Львові (1892—1930, художники С. Батовський-Качор, Я. Матейко, Ю. Мегоффер), Вознесенського костюлю в Дрогобичі (кін. 19 ст., С. Виспянський, Я. А. Матейко, Ю. Мегоффер), Петропавлівського костюлю у м. Кам'янці-Подільському Хмельн. обл.

Вітраж у житловій будівлі у Львові. Поч. 20 ст.

Вітраж у НМІ України. 1977. Художник О. В. Ворона.

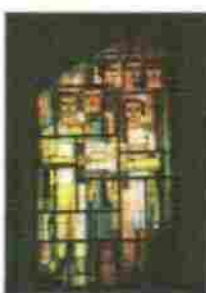
(у вікнах пресбітерію в 50-х рр. 19 ст. встановлено В. з богемського скла), Успенської церкви у Львові (1926, П. І. Холодний) та ін.

З 30-х рр. 20 ст. укр. В., увібравши образну основу і художні тенденції укр. настінного живопису, іконопису, парсуни, книжкової мініатюри, розвивався як самостійний вид творчості. Традиційно піднесений характер вітражних творів зумовив використання їх як важливого елемента оздоблення музеїв («Могила Т. Г. Шевченка» в музеї-заповіднику Т. Г. Шевченка в м. Каневі Черкас. обл., 1938, В. Г. Кричевський; серія «Київська Русь» в археол. музеї в м. Переяславі-Хмельницькому Київ. обл., 1973—74, І. Г. Левитська; «Епоха Ярослава Мудрого» і «Епоха Нестора-літописця» в НМІ України, 1977, О. І. Мельник; триптих «Аскапеній», «Панакея» і «Гігієна» в Центр. музеї медицини України, 1982, І. З. Толкачов, О. В. Монджей; обидва — в Києві), виставочних павільйонів (на Всесоюз. с.-г. виставці, 1939, П. І. Власенко; на ВДНГ, 1954, Г. В. Боня, В. В. Давидов, С. А. Кириченко), палаців культури («Дружба народів» в м. Новій Каховці Херсон. обл., 1956, колектив авторів; «Наука» у Дніпродзержинську, 1969, Е. І. Котков; «Культура» і «Мистецтво» у смт Чорноморському в Криму, 1978, О. М. Мединський, О. Т. Гнедаш; серії «Пісня молодості» та «Театр» у м. Рубіжному Луган. обл., 1982—84, С. М. Клименко), громад. споруд (триптих «Т. Г. Шевченко» в гол. корпусі Київ. ун-ту, 1967, Ф. Т. Глуцук, В. Ф. Задорожний, В. Є. Перевальський; за мотивами «Енеїди» І. Котляревського в кафе Будинку літературів у Києві, 1967, Є. В. Ковтун; цикл В. у школі міліції в Харкові, 1975—79, В. Б. Грицюк; трип-

тих «Історія розвитку Зувської ГРЕС» в адм. будинку Зувської ГРЕС у м. Зугресі Донец. обл., 1977—78, А. Ф. Етенко; «Весілля» у ресторані «Дружба» в Харкові, 1980, Ю. А. Винник; серія «Медицина» в мед. ін-ті у Дніпропетровську, 1983, В. П. Данилов).

У 70—80-х рр. укр. митці творчо використовують досвід лит. вітражистів, розробляючи тип В., схожого на скульпт. рельєф, із товстого литого скла, армованого пластоцементом. Серед перших — «Міцна сім'я — міцна держава» в Палаці одруження в м. Олександрії Кіровогр. обл., 1970, І. С. Литовченко, В. М. Прядка. Якщо худож. образ В. з тонкого скла обумовлений гол. чин. графіч. засобами — візерунок свинцевими прожилками, прорисовка пензлем, то у В. з товстого скла декор. ефект створюють кольор. плями. Нові конструктивні якості дали змогу застосовувати В. для поздовжніх та торцевих стін фасадів будівель («Наша пісня» у фойє Будинку культури м. Кременчука Полтав. обл., 1972, В. Ф. Задорожний; серія «Історія медицини» в обл. лікарні в Києві, 1976, В. Ю. Карась, М. Є. Левханія), стель та перекриттів у спорудах («Знаки Зодіака» в кімнаті казок Респ. дит. б-ки в Києві, 1984, О. П. Миловзоров; «Квіти України» на нижній станції фунікулера в Києві, 1986, М. О. Шкарапута), перетворювати їх на окремі арх. елементи інтер'єрів («Кобза» в Будинку культури у м. Бердянську Запоріж. обл., 1973, А. В. Гайдамака; «Гармонія» в НДІ чорних металів у Донецьку, 1978, А. Ф. Етенко). Модифікація литого В., орієнтованого на природне освітлення, глибоко національна і самобутня («Прогрес», «Людина», «Всесвіт» у машинобуд. об'єднанні в Сумах, 1978, Д. Б. Нагурний; «Бережіть, люди, Землю!» в Будинку культури шийного з-ду в м. Білій Церкві Київ. обл., 1980, В. Ф. Задорожний). Експеримент. пошуки укр. монументалістів щодо використання товстого скла зумовили появу нових худож. і тех. прийомів. Унікальні за складністю виконання вітражні твори А. Ф. Етенко (видуте багатошарове скло, армоване дюралюмінієм, чорними металами з використанням металопластики, зварювання), В. Ф. Задорожного і Д. В. Нагурного (лите скло, пластоцемент), В. Ю. Карася і М. Є. Левханія (лите скло з ліпним рельєфом, бетон), М. О. Шкарапути (багатошарове скло, армоване клепаєм алюмінієвим рельєфом; лите рельєфне скло 450 варіацій кольорів, сталь) — найвищі здобутки укр. монумент.-декор. мист-ва.

У кін. 70-х рр. монументалісти України відновили свої худож. пошуки в техніці класичного В. з тонкого скла («Північ», «Південь», «Схід», «Захід» в агент-

Вітраж. Фрагменти триптиху «Т. Г. Шевченко» в Київському університеті. 1967. Художники Ф. Т. Глуцук, В. Ф. Задорожний, В. Є. Перевальський.

стві Аерофлоту в Дніпропетровську, 1977, О. А. Бородай; «День» і «Ніч» в ін-ті «Промтехоснащення», 1978, А. Я. Красюк; «З історії медицини» в ін-ті урології, 1985, С. О. Лопухова та О. С. Подерв'янський; всі — у Києві; цикл В. в готелі «Одеса» в Одесі, 1987, В. А. Басанець, Ю. М. Єгоров, В. В. Маринюк). Тяжіння до образності станково мист-ва є характерною рисою В. 70—80-х рр. («Історія української музики» в Будинку творчості композиторів у смт Ворзелі Київ. обл., 1974—77, І. Г. Левитська; «Людина і природа» в КПШ, 1978—80, Г. В. Бородай, С. В. Одайник; «Пори року» в НДІ комбікормів, 1982, О. Т. Гнедаш; «Ранок», «День», «Вечір», «Ніч» у магазині «Квіти України», 1985, С. В. Олійник; всі — у Києві). У 80 — на поч. 90-х рр. з'являються абстрактні й орнамент. композиції, розраховані на асоціативне сприйняття (серія «Мотиви Києва» в міськ. онкодиспансері, 1982, Д. В. Нагурний; композиція у вестибюлі ДМШ, 1988, А. В. Гайдамака; серії «Стародавній Київ» і «Стара Варшава» в готелі «Інтурист», 1990, В. Ф. Григоров; всі — у Києві).

З А. Чергутова. **ВІТРИЯК**, вітряний млин — госп. споруда, що розмелює зерно на борошно за допомогою вітряної енергії. В Європі відомі з 11 ст. На Україні поширилися з серед. 18 ст. Будували В. до 30-х рр. 20 ст. На Сх. і Пн. України В. переважно дерев'яні, рублені, у лісостеповій смузі — каркасні, обшиті дошками, у пд. районах — кам'яні. Механізм виготовляли найчастіше з дерева. Крила В. (від 4 до 8 м) каркасної конструкції, обшиті полотном або дошками. Дах дво- або чотирихилий, рідше — наметовий, якритий соломкою, очеретом, драпкою. Існувало два типи В.: стовпові — каркасні, обшиті дошками невеликих розмірів, у яких за вітром повертався весь корпус, і голландського типу — високі, баштоподібні, багатоярусні, рублені або кам'яні, у яких за вітром поверталася верхня дерев. частина разом з крилами. В. ставили на пагорбах за межами поселень. Часто вони мали декорат. оздоблення, різьб-

Вітряки. Музей народної архітектури та побуту України, Київ.

леві лобові дошки фронтона, колони і перила ганків. Значна колекція В. з усіх регіонів України зберігається в Народній архітектурі та побуту музеї України у Києві.

Літ. Таранушенко С. А. Вітрики. «Народна творчість та етнографія». 1958, кн. 1, № 1—3. В. В. Вечерський.

ВІТРЯК, млин, млинки — нар. орнамент, мотив, поширений на всій тер. України у писанках, ткацтві, вишивці та ін. Специфічна на риса В. — геом. хрестова композиція. Ранні аналоги В. трапляються в орнаменті Близького Сходу та Серед. Азії, енеолітичних пам'яток України і Молдови (5-е — 3-е тисячоліття до н. е.).

М. Р. Селіванов.

ВІТТ Ян де (Віт, Вітте; бл. 1700, Кам'янець-Подільський — 24. XII 1785, там же) — військ. інженер, архітектор. Спорудив Маріїнський костюл у Бердичеві (1739—54, разом з арх. Г. Тарнавським), брав участь у зведенні домініканців костюлу у Львові (1749). Комендант Кам'янець-Подільської фортеці. Перебудував у Кам'янці-Подільському фасади всіх костюлів (з 50-х рр.), Замкової (80-і рр.) і Кушнірської (1785) брам. З 60-х рр. перебудовував і ремонтував старі укріплення. Спорудив дзвіницю костюлу францисканців монастиря (80-і рр.), казарми фортеці (1780—88), порохові склади (1778—79), павільйон над вірм. колодязем (60-і рр.), Підзамецьку (1771) і Триумфальну (1781) брами. У спорудах В. яскраво виявилися риси стилю барокко з багатою пластикою фасадів і виразністю силуету.

О. М. Пламеницька.

ВІТЧЕНКО Дмитро Іванович (26.V 1937, Луганськ) — рос. актор, засл. арт. УРСР з 1972. Закінчив 1959 ДІТМ ім. А. В. Луначарського. Актор Донец. обл. рос. драм. театру (1960—63; м. Маріуполь), Луган. муз.-драм. театру (1955, 1959—60 та з 1963). Ролі: Нил («Міщани» М. Горького), Андрій («Характери» В. Шукшина), Шиндін («Ми, що нижче підписались...» О. Гельмана), Тесман («Гедда Габлер» Г. Ібсена).

«ВІТЧИЗНА» — літ.-худож. та громадсько-політичний місячник Спілки письменників України. Засн. 1933 в Харкові (з 1934 виходив у Києві) під назвою «Радянська література». У першому номері було надруковано п'єсу І. Микитенка «Дівчата нашої країни». З 1941 під назвою «Українська література» видавався в евакуації (Уфа). З листопада 1943 — в Москві, з березня 1944 — знову в Києві, з січня 1946 — сучас. назва. Гол. редакторами журналу були І. Ю. Кулик, І. К. Микитенко, Ю. І. Яновський, О. Т. Гончар, А. Д. Дмитерко та ін. 1933 в оформленні брав участь А. Г. Петрицький. Журнал постійно звертається до мистецтвознавства і худож. критики, друкує п'єси, кіноповісті, творчі портрети діячів культури,

статті з питань театру, кіно, образотворч. мистецтва, музики, арх-ри. Оpubліковано п'єси В. К. Винниченка, М. Г. Куліша, І. А. Чочерги, О. Е. Корнійчука, Л. Д. Дмитерка, В. М. Собка, О. Ф. Коломійця, М. Я. Зарудного, О. М. Підсухи, Ю. М. Щербака, В. Г. Дрозда, В. В. Канівця, Я. М. Стельмаха, кіноповісті В. С. Земляка, О. С. Левади та ін.; мемуари «Сторінки спогадів» М. П. Бажана, «Розповідь про неспокой тривав» Ю. К. Смолича, «З музами в дружбі» І. П. Кавалерідзе, «З минулих літ» М. І. Литвиненко-Вольгемут, «Дві прем'єри „Молодого театру“» П. М. Самійленко, листи художників К. В. Білокур, О. Т. Павлинка, В. Ф. Седларя.

Проблеми драматургії і театру висвітлювали Й. М. Кисельов, В. В. Гаккебуш, П. І. Тернюк, Н. Б. Кузякіна, А. М. Драк; про театр. практику ділилися своїми думками Н. М. Ужвій, О. Я. Куценко, Б. С. Ступка. З питань розвитку кінематографа виступали І. Т. Денисенко, І. Ф. Драч, А. Є. Жукова, Р. М. Корогодський, А. І. Брюховецька та ін. Постійно звертається «В.» до образотворч. мист-ва. Оpubліковано наук. розвідки і нариси про художників — Т. Г. Шевченка, О. П. Архипенка, Г. І. Нарбута, В. І. Касіяна, О. О. Шовкувенка, А. Г. Петрицького, І. І. Паладу та ін. У 60-х рр. на спец. вклейках у «В.» було опубліковано «Образотворчу шевченкіану», за що журнал нагороджено пам'ятною медаллю Шевченківського комітету по відзначенню 150-річчя з дня народження поета. З 1966 ведеться постійна рубрика «Наш виставочний стенд», де представляються репродукції худож. творів, супроводжуваних мистецтвознавчими статтями. Широко були репродуковані нові худож. твори і зразки укр. мистецької спадщини. «В.» постійно представляє також різні види і жанри образотворч., декор.-ужиткового, монумент., самодіяльного мист-ва, доробок діячів театру, кіно, телебачення, фотохудожників. Журнал періодично знайомить з мист-вом зарубіжних країн. Редакція журналу з 1982 щороку присуджує премію ім. Ю. Яновського за кращі твори в галузі новелістики. Нагороджений орденом Дружби народів (1983).

Літ. Малишевський І. Художники «Вітчизни». «Вітчизна», 1983, № 1.

І. Ю. Малишевський.

ВІТЧИЗНА-МАТИ — узагальнений образ Батьківщини, символ вішанування нар. подягу, утвердження життя, протесту проти війни. Уособлює триумф Перемоги, стійкість народу, його нездоланність, материнську скорботу за полеглими синами й дочками. Скульпт зображення «В.-м.» стали композиційним центром багатьох мемор. комплексів і ансамблів, присвячених Вел. Вітчизн. війні 1941—45, у

Вітчизна-мати. Меморіальний комплекс загиблим радянським воїнам і громадянам у Харкові. Граніт. 1977. Скульптори В. І. Атібадов, Я. Н. Рус, М. Ф. Овсянкіна.

т. ч. «Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 рр.» у Києві, Бойової Слави Радянських Збройних Сил монумента у Львові, меморіалу «Нагорб Слави» у Черкасах та ін. Див. також Вічної Слави пам'ятники, Жертвам фашизму пам'ятники. **ВІХЕРСЬКИЙ** (Wicherski) Олександр Зигмунд (1809, Поділля — 1857, Одеса) — укр. та польс. композитор, піаніст, муз. критик, поет і художник. Музики навчався у Відні. З 1843 працював адвокатом у м. Кам'янці-Подільському, згодом — в Одесі, з 1854 — у Житомирі, Літвіні, с. Баланиці (обидва — на Вінниччині). Автор камерно-інструм. фп. творів і пісень, праці «Естетика музики», підручника з гармонії.

А. З. Мазепа.

ВІЩЬКО Іван Михайлович (16.VI 1930, с. Крутий Берег, тепер Полтав. р-ну Полтав. обл.) — укр. художник, засл. художник УРСР з 1982. Закінчив 1951 Миргородський кераміч. технікум. 1959 — Львів ін-т прикладного і декор. мист-ва (викладачі — І. В. Севера, В. А. Манастірський). Працював на Баранівському (1951—53; 1959—64) та Полтав. (1964—84) фарфор. з-дах. Викладав у Миргородському кераміч. технікумі (1984—85). Творам В. властиве сучасне трактування нац. традицій. У розписках — рослинні мотиви, «Древо життя», птахи та ін. Техніки декору — підполивний розпис солями, рифлення тощо. Твори:

І. М. Віщюк. Набір «Ювілейний». Фарфор, розпис. 1972. ДМНДМ. Київ.

чайні сервізи «Золотистий» (1976), «Жнива» (1981); тематичні вазы «Жовтень» (1967), «Гуцул» (1976); декор. тарелі «Шевченко-солдат» (1963), «Птах» (1969), «Дельфіни» (1979); декор. набори «Гуцульська сім'я» (1975), «Софія Київська» (1981) та ін. Учасник міжнар. виставок. Твори зберігаються в ДМУНДМ, Дніпроп., Полтав., Сум. і Харків. ХМ.

Літ. Заслужений художник Української РСР Іван Михайлович Віщюк. Каталог виставки творів. Полтава, 1983. Ханко В. Фарфор І. Віщюка і коври А. Толстухи. В кн.: Советское декоративное искусство, в. 6. М., 1983.

В. М. Ханко.

«ВІСНИК РЕВОЛЮЦІОНЕР» — пісня-гімн, слова І. Я. Франка (1880), музика М. В. Лисенка (1905). Написаний композитором для чол. хору, згодом аранжований О. А. Кошицем для мішаного хору (в цьому варіанті виконується і до нашого часу). Вперше його виконали 1905 (кон-

Вітряк. Один з основних орнаментальних елементів.

спиративно) учні Музично-граматичної школи Миколи Лисенка під керівництвом автора. У наш час «В. р.» входить до репертуару провідних профес. і самодіяльних хорів колективів республіки, широко виконується за її межами (текст перекладений мовами багатьох народів світу). На вірш І. Франка написав також хор «В. р.» С. П. Людкевич (1898, 2-а ред. — 1913).

Вид. Франко І. Вічний революціонер. [Музика М. Лисенка]. Львів, 1986. Літ.: Булат Т. П. Героїко-патриотична тема в творчості М. В. Лисенка. К., 1965; Булат Т. П. Пісні звитяги (З історії революційної пісні на Україні). К., 1968.

ВІСНО СЛАВИ ПАМ'ЯТНИКИ — одна з форм увічнення подвигу рад. воїнів, партизанів та підпальників, здійсненого у роки Вел. Вітчизн. війни 1941—45. Ці переважно одно- або багатифігурні композиції, в яких відтворено героїчні образи рад. людей, являють собою синтез монумент. скульптури, архіт. елементів (обеліск, пілон тощо) та природного середовища (парк, лісовий масив та ін.). До композицій вводять Вічний вогонь, що символізує безсмертя нар. подвигу. 1) Вісн Слави мемор. комплекс у Дніпропетровську (1967; скульптори В. І. Алібалав, М. Ф. Овсянкі, арх. А. О. Максименко). Складається зі скульптур воїна, партизана та підпальника, висічених із світлого граніту, та 4-гранного, облицьованого гранітними плитами пілона (вис. 29,5 м), на якому — відлита з титану постать жінки з пальмовою гілкою в руці (вис. 4,5 м), що уособлює Батьківщину-матір. Біля підніжжя — Вічний вогонь. 2) Монумент Слави у м. Барвінковому Харків. обл. (1969; скульптор В. М. Савченко, арх. М. Ф. Черноморченко). На фоні стели у вигляді опущеного прапора (вис. 12 м) — гранітна скульптура Вітчизни-матері (вис. 6 м). Біля її підніжжя — Вічний вогонь. На стелі напис: «Живые, помните — они отдали жизнь за наше счастье». 3) Вісн Слави мемор. комплекс у Луцьку (1977; скульптор М. К. Вронський, арх. В. Г. Гнездилов). У центрі комплексу — 40-метровий чотиригранний обеліск; перед ним — бронзова скульптура жінки з пальмовою гілкою (вис. 8,5 м) на п'єдесталі, два рельєфи, на яких зображено події, пов'язані з визволенням Волині. Перед входом у некрополь встановлено фігуру пораненого воїна. На стелі довжиною 65 м викарбувано назви 107 спалених нім. фашистами сіл Волині. Біля підніжжя обеліска — Вічний вогонь. 4) Вісн Слави монумент у Хмельницькому (1983; скульптор В. І. Зноба, архітектори В. М. Громихін, Є. Є. Перекрест). До композиції входять бронзові скульптури рад. воїнів і партизана (вис. 6,5 м); поряд з ними —

28-метровий обеліск з титану. Тут же встановлено сім стел з полірованого граніту, на яких викарбувано назви з'єднань і частин Червоної Армії, а також партизанських загонів, що брали участь у визволенні області від нім.-фашист. загарбників. Біля стел — Вічний вогонь.

Близькими за своєю структурою до В. С. п. є ін. численні композиції по увічненню подвигу рад. народу у Вел. Вітчизн. війні: Невідомому солдатові (матросові) пам'ятники. Холм Слави (1958) і Бойової Слави Радянських Збройних Сил монумент (1970, обидва — у Львові), пам'ятник Солдатської слави у Полтаві (1969), мемор. комплекс «Погорб Слави» у Черкасах (1977), мемор. парки і композиції по всій республіці на честь рад. воїнів-визволителів, рад. солдатів, офіцерів і громадян, закатованих нім. фашистами.

Літ.: В пам'яті народної. К., 1985.

ВІЗД В ЄРУСАЛИМ, Вербна неділя — один з реліг. дванадцятих празників. Пов'язаний з християн. міфом про візд у дні перед Великим Ісуса Христа на ослиці (символ покірливості і миролюбності) на противагу бойовому коню) в оточенні дванадцяти апостолів до Єрусалима, де він зазнав долі безправних людей — шматання і наступного розп'яття на хресті. Відзначається за тиждень до пасхи. Сюжет празника популярний в культурному мист-ві й арх-рі. Іконографія склалася у ранньовізант. малярстві. Перше відоме в укр. мист-ві зображення цього сюжету — мініатюра в Київському псалтирі 1397; до раних належать фреска на пн. стіні нави в Троїцькій каплиці Люблінського замку у Польщі (1418; виконали укр. майстри під керівництвом Андрия) та зображення на клеймі ікони «Воздвиження» із с. Звижень Львів. обл. (15 ст., НМЛ). Особливості сюжету дали змогу укр. художникам збагачувати іконографію

ВЛ.
Ангельський собор.
Ілюстрація до
Ангельска.
Деревограв. 1695.
ДМНОМ, Київ.

персонажами, ускладнювати їх взаємодію, зосереджувати увагу на відтворенні пейзажу, архіт. споруд, деталей одягу. Сюжет побутував у різних видах давньоукр. мист-ва (іконостас П'ятиницької церкви у Львові, 40-і рр. 17 ст.; гравюри з «Триоди цвітної», Київ, 1631; дерев. різблений ручний хрест, 1727, НМЛ).

О. Ф. Сидор.

ВА (криптонім: ? — ?) — укр. гравер по дереву 2-ї пол. 17 ст. Рання з його гравюр вміщена в «Анфологоні», виданому 1678 друкарнею А. Барановича у Новгороді-Сіверському. Переважна більшість творів — у виданнях Києво-Печерської лаври друкарні 70—90-х рр. 17 ст.

Літ.: Попов П. Матеріал до словника українських гравюр. К., 1926; Попов П. Матеріал до словника українських гравюр. Додаток І. К., 1927; Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні, кн. 1—2 (1574—1764). Львів, 1981 — 84.

Н. М. Присташенко.

ВЛАДИКА (? — ?) — укр. маляр 14 ст. Працював у Перемишлі та ін. містах Польщі, виконував замовлення короля Владислава Ягайла. Очолював артіль майстрів, які розписували костіол Чесного хреста (1393—94) в м. Лисці (побл. Кракова) та опочивальню (1394) в королівському замку Вавель у Кракові.

ВЛАДИМИРОВ Андрій Гаврилович (28.11.1946, Ленінград) — укр. кінооператор. Після закінчення 1972 Київ. ін-ту театр. мист-ва працює на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка. Зняв фільми: «Побереж'я» (1974), «Місце спринтера вакантне» (1976), «Відлюдько» (1977), «Смужка нескошених диких квітів» (1979), «Чорна курка, або Підземні жителі» (1980, у співавт.; золотий приз конкурсу дит. фільмів на 12-му Моск. Мкф, 1981; спец. призи Мкф дит. фільмів у Джіфні, Італія, 1981; Турі, 1982, і Пуатьє, 1983, Франція; 1-й приз і диплом серед фільмів для дітей та юнацтва 16-го Вкф, Вільнюс, 1981).

ВЛАДИСЛАВСЬКИЙ Володимир Олександрович [1 (13).VI 1891, Київ — 5.X 1970, Москва] — рос. актор, нар. арт. СРСР з 1967. Дебютував 1912 в Одесі в антрепризі Д. І. Басманова. Працював у театрах Києва, Харкова, Житомира, Ростова, Владикавказа. З 1925 — в Москві; з 1933 — у Малому театрі СРСР. Ролі: Хрипун («Фронт» О. Корнійчука),

Візд в Єрусалим.
Піона з с. Полани
Львівської обл.
Серед. 16 ст., НМЛ.

Распайов («Весілля Кречинського» О. Сухова-Кобиліна), Ленцицький, Абуладзе («Бійці»), «Велика сила» Б. Ромашова; Держ. премія СРСР, 1948). Знімався в кіно, зокрема у фільмі «Все для фронту» (1920, Київ. кіносекція Всеукраїнської).

ВЛАДИЧ Леонід Володимирович [справж. — Ройзенберг Іоанн Вольф Пінхасович; 4 (17).XI.1913, Житомир — 5.VI.1984, Київ] — укр. мистецтвознавець, канд. мистецтвознавства з 1964. Закінчив 1958 ІЖСА в Ленінграді. З 1960 викладав у Київ. худож. ін-ті (з 1967 — доцент). Автор монографії про укр. художників І. С. Жакевича (1955), О. С. Пашенка (1957), Т. Н. Яблонську (1958), А. В. Позена (1962), К. Д. Трохименка (1969), С. Т. Адамовича (1977), В. І. Касіяна (1978), О. О. Шовкуненка (1983).

Тв.: «Живописна Україна» Тараса Шевченка К., 1963; Мова графіки К., 1967; Автопортрети Тараса Шевченка К., 1973; Український політичний плакат К., 1981; Життя традиції К., 1985 (у співавт.); Майстри плаката К., 1989.

І. М. Блюміна.

ВЛАДКО Володимир Миколайович [26.XI.1900 (8.I.1901), Петербург — 21.IV.1974, Київ] — укр. письменник. Навчався у Воронежському ін-ті нар. освіти. Працював редактором газ. «Радянське мистецтво» (1947—51). В публіцистичній творчості В. значне місце посідають нариси, огляди, рецензії, фейлетони на мистецькі, зокрема театральні, теми. Окремими виданнями вийшли в перекладі В. драм. твори: «Голос Америки» Б. Лавренюва (1960), «Шакалі» (1953) й «Ангел-хранитель з Небраски» (1954) А. Якобсона. Г. А. Зленко.

ВЛАСЕНКО — родина укр. майстрів плетіння з рогами. Всі родом з с. Городища Полтав. обл. Михайло Григорович В. (поч. 50-х рр. 19 ст. — поч. 30-х рр. 20 ст.). Удосконалив традиц. форми й методи рогозоплетіння, розширив асортимент виробів. Виготовляв кошики (т. з. решітчасті, рогаті прості молочники), кошелі, підсумки, чемодани, взуття. Вироби В. експонувалися на виставках: с.-г. та кустарній 1895 і 1896 в Кременчуку, Всерос. худож. і пром. 1896 у Нижньому Новгороді (похвальний лист), Всесвітній 1900 в Парижі, Всерос. кустарно-пром. 1902 в Петербурзі (бронзова медаль). Викладав у ремісничому класі при Городищенському земському нар. училищі (1899 — поч. 20 ст.), Тетяна Михайлівна В. [5 (17).I.1894 — 1.XII.1973]. Працювала інструктором пром. артлей «Кошико-в'язальці» і «Допомога» (довоєнний період) та філії Чорнухинського пром. комбінату (позвоєнний період) у с. Городищі. Учасниця дореволюц. виставок: с.-г. і кустарно-пром. 1912 у м. Ніжині (велика срібна медаль), с.-г. у Москві (золота медаль). Інші члени родини майстрів: Степан Михайлович В.

[30.VII (12.VIII) 1901 — 20.I.1970], його дочка Надія Степанівна Онищенко (27.IX.1935), Ісак Йосипович В. (1884—1942), Ісак Ісакович В. (18.VIII.1915).

В. М. Халко.

ВЛАСЕНКО Аллін Григорович (30.VI.1938, Челябінськ) — укр. диригент, засл. діяч мист. УРСР з 1986. Закінчив 1961 Харків. консерваторію (по класу кларнета), 1966 — аспірантуру Київ. консерваторії (клас оперно-симф. диригування М. М. Канерштейна). 1966—71 — диригент Симф. оркестру УРСР, з 1971 — Київ. театру опери та балету, де поставив балети «Сильфіда» Г. Левенсгольда (1980), «Марія пересторога» А. Герольда (1983), «Баядерка» А. Мінкуса (1985), «Лускунчик» П. Чайковського (1986). Диригує також оперними виставами та симф. концертами. В. — перший виконавець 4-ї симфонії В. Кирейка, концертів для баяна з оркестром К. Мякова та Я. Лапинського. З 1965 — викладач, з 1992 — професор Київ. консерваторії. І. Д. Томко.

ВЛАСЕНКО Лариса Кирилівна (11.IV.1948, смт Олександрівка Львів. обл.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1981. Після закінчення 1969 студії Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка (курс О. Я. Кусенко) — актриса Хмельн. укр. муз.-драм. театру ім. Г. І. Петровського. Ролі: Лія («Алмаз на жорно» І. Кочерги), Наталка («Горлиця» О. Коломійця), Віра («Гіркий хліб істини» за І. Стаднюком), Еліза («Моя чарівна леді» за Б. Шоу), Софія («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Голда («Поминальна молитва» Г. Горіна).

Є. Я. Фінкель.

ВЛАСЕНКО Параска Іванівна [10 (23).XI.1900, с. Скопці, тепер с. Веселинівка Київ. обл. — 6.X.1960, Київ] — укр. майстер декор. розпису, майстер нар. мист. УРСР з 1936. Працювала в Центральних експериментальних майстернях (1936), Київ. худож.-пром. уч-щі (до 1947), Ін-ті монумент. живопису АБ і А УРСР (з 1947). За ескізами В. виконано численні килими, декор. панно, кахлі, вази тощо. Брала участь в оформленні павільйону УРСР на с.-г. виставці у Москві (ескізи вітража фасаду, 1939, і розписи в інтер'єрі павільйону, 1940), Палацу культури в Новій Каховці (1953) та ін. Серед ін. творів: «Райський птах» (1935), «Птахи у винограді», «Соняшники» (обидва — 1937), «Квіти у вазоні» (1947), «Букет у глечик» (1949) та ін.

В. О. Владиславський у ролі Ресположенського («Свої люди, поклялись» О. Островського).

1937 роботи В. удостоєні срібною медаллю на Всесвітній виставці у Парижі. Зберігаються у ДМУНДМ, Канівському музеї нар. декор. мист-ва та ін.

Літ.: Бєліч Ю. Квітка Параски Власенко «Народна творчість та етнографія», 1967, № 3.

Н. О. Глузенька.

ВЛАСЕНКО Сергій Васильович (24.VIII.1934, с. Красне Дніпроп. обл.) — російський актор, заслужений артист УРСР з 1974. Закінчив 1967 ДІТМ ім. А. В. Луначарського. Працював у рос. драм. театрах Ташкента, Душанбе, Миколаєва, в театрі Групи Рад. військ у Німеччині. З 1969 — в Червонопрапорного Чорномор. Флоту рос. драм. театру ім. Б. Лавренюва (Севастополь). Ролі: Олексій («Оптимістична трагедія» Вс. Вишневського), Віктор («Іркутська історія» О. Арбузова), Ромео («Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра).

Г. С. Фіцко.

ВЛАСКО Семен Сидорович (1904, с. Кудрівка, тепер Черніг. обл., за ін. даними — м. Соснича — січень 1967, с-ще Ясенівка тієї ж області) — укр. кобзар. Гри на бандурі та співу навчався у П. В. Кулика, разом з яким тривалий час мандрував і виступав. Грав також на гармошці й бубні. Жив у Ясенівці, виступав на ярмарках і базарах, брав участь в етногр. вечорах і концертах. 1925 Д. М. Ревуцький записав від В. і П. В. Кулика їх власну пісню «Було колись на Україні». В репертуарі — понад 250 творів, у т. ч. думи, чумацькі, бурлацькі та ін. пісні. Серед учнів В. — кобзарі С. Ф. Леміш, А. Г. Ступак.

Літ.: Виноградський Ю. Спогади про кобзарів та ліриків Меєського району Чернігівщини. «Народна творчість та етнографія», 1964, № 1.

Б. М. Желітський.

ВЛАСОВ Володимир Григорович (5.II.1927, Одеса) — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1972. Закінчив 1947 Одес. худож. уч-ще (клас Л. О. Мучника), 1953 — Моск. худож. ін-т (майстерня Д. К. Мочальського). Твори: «Майбутні офіцери» (1953), «Підводники» (1955—60), «Прикордонники» (1965), «Літо» (1974), «У морі» (1984) та ін. Зберігаються у ДМУОМ, Одес. ХМ та ін. музеях республіки.

Літ.: Володимир Власов. Альбом. К., 1981.

Т. В. Ваганець.

ВЛАСОВ Олександр Васильович [19.X (1.XI) 1900, с. Велика Коша, тепер Селіжаровського р-ну Твер. обл. — 25.IX.1962, Москва] — рос. і укр. архітектор, дійсний член АА УРСР з 1945 та АА СРСР з 1947, президент АА СРСР (1955—56), віце-президент АБ і А СРСР (1956—62), перший секретар правління СА СРСР (1960—62). Закінчив 1928 Моск. вище тех. училище. 1929—32 — член ВОПРА (див. Всесоюзне об'єднання пролетарських архітекторів). В 1944—50 — гол. архітектор Києва, 1950—55 — Москви. Осн. споруди в Москві: будинок ВЦРПС (1938—58), Кримський міст (1936—38, інж.

О. В. Власов.

П. І. Власенко. Сірий птах. Панір, розпис, 1949—50, ДМУНДМ, Київ.

О. В. Власов.
О. І. Заваров.
О. І. Малиновський.
Видинок Київської
міської Ради народних
депутатів 1952—57.

Б. П. Костянтинів), спорт. комплекс у Лужниках (1955—56, у співавторстві; Ленінська премія, 1959). Працюючи в Києві, керував роботою по проектуванню забудови Хрещатики (1944—48, з 1947 — у співавторстві з архітекторами А. В. Добровольським, В. Д. Єлизаровим, О. І. Заваровим, О. І. Малиновським) та розробкою генплану відбудови міста (1949). За застосування в забудові Києва нових облицювальних матеріалів удостоєний Держ. премії УРСР (1950). Брав участь у проектуванні Зеленого театру на 4,5 тис. місць на схилах Дніпра (1949), архіт. частини проекту пам'ятника В. І. Левину на бульварі Т. Г. Шевченка (1946, скульптор С. Д. Меркурів). Автор понад 150 проектів і споруд (у т. ч. з творчими колективами). У творах В. використано класичну спадщину, художньо освоєно нові буд. матеріали.

Літ.: Александр Васильевич Власов. В кн.: Мастера советской архитектуры об архитектуре. т. 2. М., 1973.

ВЛОДЕК Лев Львович (1842—поч. 20 ст.) — укр. архітектор. Закінчив 1864 петерб. Ін-т цивільних інженерів. Працював в Одесі в Управлінні гол. інженера Новорос. комерційних портів, де вивчав властивості матеріалів, зокрема поєднання бетонних масивів з цегляними стінами, що пізніше використав у композиціях фасадів, їх оздобленні. З 1871 — архітектор при одес. градоначальнику. Представник одес. архіт. школи історизму. Серед споруд з неоренесансними та необароковими мотивами: дит. притулок (1892), тюремний замок (1891—94, у співавторстві з арх. А. О. Томішком), водогінна насосна станція біля Чумної гори 80-і рр.), рятувальна станція в Люстдорфі (1900), прибуткові будинки та особняки по вулицях Гоголя № 5 (1899) та № 7 (1901, за участю арх. С. А. Ландесмана), Пушкінський № 59 (1893), Баранова № 4 (1892—95), Артема № 11 (1898), Островидова № 79 (1898), просп. Миру № 41 (1903). Багатством декору та скульпт. пластики відзначаються будинки по вул. Пастера № 31 (кін. 19 ст.), Мерінга № 30 (поч. 20 ст.). Інші твори позначені впливом модерну, в композиції фасадів цих споруд гол. роль відведено декор. антропоморфній і флороподібній скульптурі (пасаж на розі вулиць Дерибасівської і Радянської Армії, 1898—99, готель

В. М. Вовк.
Декоративне панно.
Папір, акварель.
1936.

«Великий Московський», 1901, обидва — у співавторстві з скульптором Т. А. Фішелем). в Є. Ясевич. **ВЛОДЕК** Флор Тодосович (1879 — після 1934) — укр. співак (тенор) і драм. актор. Навчався у Петерб. консерваторії. Бл. 1901 оселився у Києві. Співав у хорі М. В. Лисенка, виступав як соліст у концертах М. В. Лисенка та хору К. І. Стеценка. Був актором Старицького М. П. трупи. В рад. час — учитель співу в різних школах. У репертуарі — камерно-вокальні твори М. Лисенка (в т. ч. «Чи ми ще зійдемося знову», дуєт «Коли розлучаються двоє», який виконував з В. В. Курдюковським), укр. нар. пісні.

ВНУКОВСКИЙ Григорій Іванович (1879—?) — укр. співак і актор. Вихованець Блуменфельда С. М. музично-граматичної школи (клас співу К. А. Масіні), у якій після 1898 навчався приватно. 1899—1900 — артист Суслова О. З. трупи. 1901—07 співав на оперних сценах Казані, Петербурга, Тбілісі, Харкова, 1907—20 — Києва. На запрошення М. В. Лисенка 1903 брав участь в урочистому відкритті пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві. Був постійним учасником (1907—14) концертів Київського «Бояна», «Просвіти», «Українського клубу», клубу «Родина», брав участь у шевченківських концертах. З 1926 співав у хорі Київ. опери. Один з перших виконавців партії Андрія в опері «Катерина» М. Аркаса (1899), перший виконавець соло тенора в кантаті «На вічну пам'ять Котляревському» М. Лисенка (1903).

[М. І. Кузьмін]

ВОВК Василь Митрофанович [31.X (13.XI) 1910, смт Петриківка, тепер Царичанського р-ну Дніпроп. обл. — травень 1947, там же] — укр. майстер нар. декор. розпису. Навчався 1939 у Київ. худож.-пром. уч-щі. Створював традиц. для Петриківки розписи на папері — «Квітка» (1936), «Весілля» (1937), «Букет» (1940). Автор витинанок «Вазон з квітами та птахом», «Рукавичка» (обидва — 1936), «Казка про попа і наймита його Балду» (1937). Учасник респ. всесоюз. (з 1936) та міжнар. (з 1938) виставок. Твори зберігаються в ДМУНДМ, Дніпроп. ХМ.

Літ.: Гаухенська Н. Петриківські декоративні розписи. К., 1965. Н. О. Гаухенська.

Л. Л. Влодек.
Готель
«Великий Московський» в Одесі. 1901.

ВОВК Іван (25.IX 1921, с. Кривчиківка, тепер Черкас. обл.) — укр. композитор і педагог. Навчався 1935—40 в Одес. консерваторії (в т. ч. по класу гармонії у С. Д. Орфесова), 1945—53 — у Школі Сезара Франка (Париж). 1961—77 — викладач з фп. у Сан-Франциско (США). З 1977 живе у м. Курітібі (Бразилія). Твори: симф. увертюра «Захар Беркут», варіації для фп. і симф. оркестру, концерт для скрипки з оркестром; твори для струнного квартету, фп., скрипки; для хору; цикл пісень на вірші Лесі Українки, обробки укр. нар. пісень.

ВОВК Наталія Юхимівна [1 (13).X 1896, с. Скопці, тепер с. Веселинська Київ. обл. — 16.X 1970, Київ] — укр. килимарниця, майстер нар. мист. УРСР з 1936. Працювала в Центральних експериментальних майстернях у Києві (1936). Виховала ряд килимарниць. Створювала тематичні килими та gobelени за ескізами художників-професіоналів (М. Г. Дерев'яса, Д. М. Шавикіна та ін.). Твори: «К. Є. Ворошилов та С. М. Будьонний приймають парад Червоного козацтва» (1936), «Т. Г. Шевченко» (1938), «Возз'єднання України з Росією» (1957) та ін. Зберігаються у ДМУНДМ.

ВОВК Олександр Іванович (22.XI 1922, Київ) — укр. живописець, засл. художник УРСР з 1985. Закінчив 1950 Київ. худож. ін-т, де навчався у О. І. Сиротенка, О. О. Шовкуненка. Твори: «Молодь Каховки» (1957), «У рідному краї» (1964), «Леся Українка на Полтавщині» (1971), «1941 рік» (1975), «Спогади» («Гвардії підполковник І. Г. Юрченко», 1983), «Перемогу завойовано» (1985).

ВОВК (Волков) Федір Кіндратович [псевд. — Волк, Кондратович Ф., Сірко Ф., Новостроєнко, Яструбець та ін.: 5(17).III 1847, с. Крячківка, тепер Полтав. обл. — 29.VI 1918, м. Жлобін, тепер Білорусь] — укр. етнограф, антрополог, археолог, фольклорист, громад.-політ. діяч. Навчався з 1865 у Новорос. (Одеса), з 1867 у Київ. ун-тах. 1873—76 був співробітником Пд.-Зх. відділу Рос. геогр. т-ва у Києві. Один з організаторів «Молодої громади», редагував журн. «Громада». Брав участь (як один з упорядників) у зарубіж. укр. виданнях творів Т. Г. Шевченка («Кобзар», т. 1—2. Прага, 1876; «Кобзар», Женева, 1878), де було вміщено безцензурні твори поета. В. належить стаття «Т. Г. Шевченко і його думки про громадське життя» («Громада», 1879, № 4). Наук. праці В. цього часу: «Відмітні риси південноруської орнаментики» (у «Трудах третього археологічного съезда в Києве»), «Словник народних українських назв рослин» (у «Записках юго-зап. отдела географического общества», К., 1873). За участь в укр. нац. русі зазнав переслідувань з боку царського

уряду. 1879—1905 — в еміграції у Франції, де працював у Брока по фіз. антропології, згодом — асистентом у Г. Манувріє; з 1905 — доктор Сорбонни. Вивчав етногр. колекції в музеях Європи. Друкувався в «Мемуарах Паризького антропологічного товариства». У 80-і рр. публікував статті також у журн. «Киевская старина». Автор праць з етнографії та фольклору: «Весільні обряди в слов'янських народів» (1830—94; болг. мовою), «Братання на Україні» (1891, укр. і франц. мовами), «Шлюбний ритуал та обряди на Україні» (1891—92, франц. мовою; 1927, укр. мовою у Празі); досліджував похоронні обряди, нар. повір'я тощо. Підтримуючи зв'язки з укр. вченими і культур. діячами (в т. ч. з 1878 з І. Я. Франком та М. І. Павличком), В. взяв активну участь у виданні у Львові з 1899 етногр. комісії Наук. т-ва ім. Шевченка «Матеріалів до українсько-руської етнології», де вмістив свої праці «Передісторичні знахідки на Кирилівський вулиці в Києві», «Українське рибальство у Добруджі», «Програма до зібрання відомостей, дотичних народній побутовій техніці».

1901—05 викладав антропологію, первісну археологію і етнографію в Рос. вищій школі соціальних наук у Парижі. Повернувшись до Росії, був з 1905 хранителем етногр. відділу Рос. музею в Петербурзі, де зібрав цінні колекції з укр. етнографії Галичини та Буковини. Розробив план-проект етногр. експозиції для музеїв України, який було застосовано в експозиційній практиці 20-х рр. В. здійснив багато археол. експедицій по Україні (уперше 1875—76 у складі експедиції під керівництвом В. Б. Антоновича до Києва, та Волин. губерній), був одним з перших дослідників пам'яток палеоліту, зокрема Мізинської стоянки (1912 на Мізиняр, археол. та антропологічному з'їзді в Женеві удостоєний міжнар. премії Кана).

З 1907 — приват-доцент, з 1917 — професор Петерб. ун-ту. Був одним з упорядників «Географічного нариса Російської імперії». У книжці «Український народ в його минулому і сучасному» (т. 2, 1916) опублікував дві узагальнюючі праці — «Етнографічні особливості українського народу» та «Антропологічні особливості українського народу», в яких на підставі власних наук. досліджень обстоював думку про українців як єдиний тип, який співпадає з т. з. дінарською расою і відхилення від якої становлять домішок чужорідної крові (золота медаль Рос. геогр. т-ва та звання «Honoris causa» Петерб. ун-ту).

29.X.1917 був обраний професором Київ. ун-ту (зав. кафедрою географії та етнографії), одержав запрошення взяти участь в орга-

нізації Укр. академії наук. Але по дорозі до Києва застудився і помер від запалення легенів. Наук. спадщину В. перевіз до Києва його учень О. Г. Алешо (зберігається в архіві Ін-ту археології АН України). Його ж зусиллями 1921 при Укр. академії наук було відкрито один з перших на Україні етногр. музеїв — Музей антропології та етнографії ім. Ф. Вовка (з 1922 — кабінет; у 30-і рр. ліквідований).

Літ.: Сумцов Н. Современная малорусская этнография. «Киевская старина». 1895. № 10; Стельмах Г. Ю., Приходько М. П. Ф. К. Вовк. «Український історичний журнал». 1967. № 3; Скрипник Г. А. Етнографічний музей України. К., 1989; Франко О. Все й заграли коней... «Україна». 1989. № 52; Вовк Г. Бібліографія праць Федора Вовка. К., 1929.

ВОВЧАК Теодор (4.III 1870, с. Фрага, тепер с. Ягодівка Івано-Фр. обл. — 1920) — укр. актор. Закінчив школу хороших диригентів у Станіславі (тепер Івано-Франківськ); 1892—94 диригент міськ. хору при станіславському т-ві «Просвіта». Працював 1895—1900 у Руському народному театрі у Львові, з 1901 — в аматор. театрі (Львів). Серед ролей: Степан («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Скорик («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка), Султан («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), король Філіпп II («Війт Заламейський», переробка І. Франка за П. Кальдероном де ла Баркою).

П. К. Меглевик.

ВОВЧОГО СЕЛА МАЙСТЕР-ІКОНОПИСЕЦЬ — невідомий автор (або кілька маярів однієї майстерні) ряду ікон останньої чверті 16 ст., виконаних у с. Вовчому (тепер Львівської області). Серед творів — ікони намісного ряду іконостаза («Богородиця Одигітрія з пророками», «Спас у силах», «Микола з житієм», «Архистратиг Михаїл» та деісусного чину («Розп'яття з пристоячими»), виконані в нар. манері. Для зображень характерні переважно вкорочені пропорції людської постаті, здебільшого круглі лики, підкреслена графічність, висвітлення одягу позовжними білими смугами, світлі кольори з переважанням блакитного та червоно-вохристого, подекуди білого. Тло ікон сріблене, злегка тоноване під золото, тиснене в хрестики або в короткі стилізовані гілочки, а на німбах та берегах — у кружечки; підкреслена площинність форм, на поземі — горіхово-вохристого кольору густа, умовно стилізована рослинність у вигляді кушциків трави. Ікони зберігаються у НМА.

Літ.: Свенцицький-Светицький І. Ікони Галицької України XV—XVI вв. Львів, 1929; Історія українського мистецтва, т. 2. К., 1967; Логвин Г., Міляева Л., Свенцицька В. Український середньовічний живопис. К., 1976. [В. І. Свенцицький.]

ВОДЕВІЛЬ (франц. vaudeville) — один з різновидів комедії; комедійна вистава з музикою, куплетами, танцями. Характерні риси В.: фабула, побудована на

анекдотичній ситуації, нагромадження випадковостей, фарсові трюки, словесні каламбури, танці, куплети (обов'язково у фіналі мораль всієї історії), перевдягання (трансформація).

Як жанр сформувався у Франції. Спочатку В. наз. куплети-пісеньки з приспівом, які виконували у п'єсах ярмаркових театрів. У кін. 18 ст. під час бурж. революції він набув політ. змісту. Легкість і гнучкість жанру, куплети на популярні мелодії давали змогу оперативно відгукуватися на актуальні події дня. З В. значною мірою пов'язані боротьба проти застарілих традицій класицизму і розвиток комедійного актор. мист-ва 19 ст. В. вимагав від актора гострої спостережливості, відбору характерних життєвих деталей, природності, безпосередності, імпровізаційної легкості діалогу, вміння налагодити живе спілкування з глядачем. Згодом став розважальним жанром.

У Росії В. з'явився на поч. 19 ст., розвинувся на основі комічної опери і під впливом франц. В. Сюжети брали з побуту та вітчизн. історії, в музиці використовували нар.-пісенну творчість (композитори О. О. Аляб'єв, О. М. Верстовський, К. А. Кавос та ін.). Ці риси характерні для водевілів О. О. Шаховського. Зокрема, йому належать В. з укр. побуту «Козак-віршопісець» (1812, прообразом героя, ймовірно, був харків. поет С. Климовський), «Актор у себе на батьківщині» (присвячений акторові Я. Д. Шумському, який був родом з України), «Українська наречена» (переробка франц. В.). Водевілі писали О. С. Грибосдов, М. І. Хмельницький, О. І. Писарев. У 2-й чверті 19 ст. поширились і почали витісняти серйозний репертуар розважальні, пустапорожні, а іноді й вульгарні В., які піддали критиці М. В. Гоголь, В. Г. Бєлінський. Крайні В. серед 19 ст. відбивали передову сусп. думку, характеризувалися особливою увагою до «маленької людини». Зокрема, широкою популярності набув В. «Лев Гурич Синичкін» Д. Т. Ленського. До реалістичної комедії иправів наближались твори М. О. Некрасова (псевд. — Перецьський) «Актор» (1841) і «Петербургський гондляр» (1844). У 2-й пол. 19 ст. В. майже розчинився в драмі й опереті. Нових рис надав йому А. П. Чехов. Відмовившись від традиц. куплета, він зберіг типово водевільну будову сюжету (пародоксальність, стрімкість розвитку дії, несподіваність розв'язки), збагатив характерні героїв. Найпопулярніший його В. «Ведмідь» (присвячений М. Солдовцову), «Ювілей», «Весілля» ввійшли до репертуару сучас. театру.

Укр. В. виник одночасно з російським як цілком оригінальний жанр, що живився переважно темами з життя села, простого

народу, широко використовував нар. гумор, муз. пісенну культуру. Елементи В. містилися «малоросійські опери» І. П. Котляревського («Москаль-чарівник», 1819; написано для Полтавського вільного театру; образ Чупруна на укр. і рос. сцені створили М. С. Щепкін, К. Т. Соленик, С. С. Гулак-Артемівський) і комедія В. П. Гоголя (Яновського) «Простак, або Хитрощі жінки, перехитрені солдатами» (бл. 1813—14 або 1823—25, написана для домашнього театру Д. П. Трошинського). Триактну «малоросійську оперу» Г. Ф. Квітки-Основ'яненка «Бой-жінка» (1841) невідомий автор переробив на одноймен. одноактний В. (1867). Відомі водевілі І. Х. Дрейсіга «Два брати з Санжарівки, третій із Хорола» (1846), «Чумак-чародій» А. Змієвського (1834, написаний на «малоруському діалекті»), «Муж старий, жінка молода» С. Петрушевича (1849; І. Я. Франко назвав його галицьким «Москалем-чарівником»). Серед авторів укр. В. — А. Вельський («Бувалицина»), Д. Дмитренко («Кумірошник, або Сатана в бочці»), О. Заремба («Максим Лобода та його біда»), А. Є. Ващенко-Захарченко («Один порадував, другий потішив, або Хто маєється, той кається»), А. Яновський («Чумак український»), І. А. Топобочний («Пропечатал»), М. Янчук («По ярмарку»), П. Козловський («Гласний»), В. займали чільне місце в репертуарі укр. аматор. гуртків і профес. труп. Чимало В. мало псевдонар. характер, були позбавлені високих худож. якостей. Соціального звучання набули В. у творчості М. П. Старицького («Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка», 1874; «По-модному», 1887; «Чарівний сон», 1899), М. А. Кропивницького («За сиротою і бог з калитою», 1874; «Пошилися у дурні», 1875; «По ревізії», 1882; «Дійшов до розуму», 1909), С. В. Васильченка («На перші гулі», 1911). Водевільні мотиви міцно увійшли в багатокатну укр. комедію, традиційно пов'язану з музикою, піснями, фольклор. гумором («Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, «За двома зайцями» М. Старицького). В сучас. драматургії В. зблизився з лірич. комедією та сатирою. Зокрема, в укр. драматургії традиції В. простежуються у творчості І. І. Барабаша, О. Ф. Коломійця, І. А. Кочерги, Є. С. Кравченка, В. П. Мінка, Ю. О. Мокрієва, О. М. Підсухи, А. А. Юхвіда та ін.

Літ.: Український водевілі К., 1965; Бувалицина. Комедія. Драми. Діалоги. Водевіль. К., 1990. В. І. Заболотна

ВОДЕЦЬКИЙ Ф. (?—?) — рос. гравер серед. 19 ст. У 1857—58 працював у Києво-Печерській друкарні. Серед його творів — гравюра «Види Києва», на якій зображено 12 сюжетів: «Дзвіниця Києво-Печерської лаври»,

Ф. Водецький. Види Києва. Гравюра на сталі. 1857.

«Пам'ятник Хрещення Русі», «Новий міст Києва на Дніпрі», «Золоті ворота», «Анатомічний театр», «Пам'ятник св. Володимиру», «Софійський собор», «Обсерваторія», «Залишки церкви св. Ірини», «Михайлівський монастир», «Інститут шляхетних дівчат», «Університет св. Володимира» (всі — 1857). Зберігається у НМІ України.

Літ.: Попов П. Матеріали до словника українських граверів. К., 1926.

ВОДЗИЦЬКА Марія Іполитівна (4.VIII 1878, Обезьж-Познань, тепер Польща — 17.III 1966, Львів) — укр. живописець. Навчалася в паризькій АМ (1910—13), продовжувала освіту в Дрездені й Відні (до 1924), після чого жила й працювала у Львові. В ряді ранніх творів інтерес до життя укр. народу і його мист-ва («Писанкарка», 1911) поєднано з відчутним впливом неокладемізму («Гудулка», «Музика», обидва — 20-і рр.). Пейзажі («Вид Мукачевого», «Вид Кременця», обидва — 40—50-і рр.) і натюрморти («Гуцульський натюрморт», 40-і рр.; «Натюрморт», 50-і рр.) позначені впливом імпресіонізму та рисами наступних пошуків зх.-європ. живопису. В повоєнний час створила галерею портретів (О. А. Кульчицької, М. І. Рудницького, А. І. Левицького, С. М. Гебус-Баранецької), а також жанрові твори («До школи», «Прийом гуцульських школярів у понери», «Хороша кукурудза»).

О. Ф. Сидор.
ВОДИНСЬКИЙ (Wodinski) Юзеф (1884, с. Підгірці, за ін. даними — с. Павлокома, побл. Ясло — 1947, Поляниця-Заруй, Польща) — польс. художник. Навчався у краків. АМ (1902—07) у А. Вищульовського та Ю. Меґоффера, в Мюнхені та Парижі. Працював у Львові (1909—14), Києві, Закопане, Кракові та Варшаві. У стилі львів. сецесіону виконував ілюстрації для журналів, плакати, театр. костюми та картини з характерною спрощеністю кольор. плям й орнамент. фоном. У Львові. КГ зберігається картина В. «Старий з годинником» (бл. 1911—12).

М. І. Водзицька. Писанкарка. Олія. 1911. НМІ.

Ю. Водинський. Старий з годинником. Олія. Бл. 1911—12. Львівська КГ.

М. Г. Водяной у ролі Попандопуло («Весілля в Малинівці» О. Рябова).

ВОДОВОЗОВ Альберт Федорович (3.IV 1932, смт Вільхівка Донец. обл.) — укр. композитор, засл. діяч мист. УРСР з 1990. Після закінчення 1956 Київ. консерваторії (клас М. М. Вілінського) — викладач Донец. муз. уч-ща, 1959—61 — муз. керівник ансамблю пісні і танцю «Донбас».

Твори: вокал.-симф. гриптих «Повернення» (1982), симф. поеми «Прометей» (1956), «Свято в Донбасі» (1967), «Молодіжна святкова» (1969), концерт для фп. з оркестром (1967), концерт «Діалоги» для фп. і органу з оркестром (1983); твори для оркестру нар. інструментів, естрад. і духового оркестрів, квартету, фп., скрипки; солістичні, пісні та ін.

«ВОДОГРАЙ» — вокально-інструм. ансамбль Дніпроп. обл. філармонії. Ств. 1974. Організатор і худож. керівник — В. В. Марковський. У репертуарі — твори рад. композиторів, обробки укр. нар. пісень. З ансамблем пов'язана діяльність його солістки Л. М. Артеменко.

ВОДОЛЬСЬКИЙ Іван (на афішах — А. І.; ?—?) — укр. скрипаль і педагог 19 ст. Наприкінці 50-х рр. вів клас скрипки у 1-й Київ. гімназії та пансіонаті Є. В. Левашової. 1860—63 навчався у Варшав. муз. ін-ті. 1863 брав участь у створенні Київського відділення Російського музичного товариства, 1864 — викладач його курсів, з 1867 — соліст оркестру Київ. рос. опери, 1869—75 — викладач Київ. муз. курсів РМТ (клас скрипки). Протягом 1863—75 брав активну участь у симф. зібраннях та ін. концертах РМТ, давав сольні концерти. В репертуарі — твори К. В. Бюхнера, зх.-європ. композиторів. Виступав у ансамблі з М. В. Лисенком, Г. Венявським, В. О. Колодизником, В. М. Мешковим. Серед учнів В. — П. П. Золотаренко, О. А. Коляковський, Й. Й. Котек, К. О. П'ятигор'вич.

Літ.: Богданов Н. А. Очерк діяльності Київського відділення імператорського Руського музикального общества. К., 1888.

[М. І. Кузьмін.]

ВОДЯНОЙ Михайло Григорович (23.XII 1924, Харків — 11.IX 1987, Одеса) — укр. актор, нар. арт. СРСР з 1976. Навчався до 1943 у Ленінгр. театр. ін-ті (тепер Петерб. ін-т театру, музики і кіномистецтва). 1943—45 — артист П'ятигорського, 1945—53 — Львів., з 1954 — Одес. (1979—83 — його худож. керівник) театрів муз. комедії. Ролі: Боні, Зупан, Тоні («Сільва», «Маріца», «Принцеса цирку» І. Кальмана), Міккі, Яшка Буксир («Вільний вітер», «Біла акація» І. Дунаєвського; однойм. фільм, 1958), Мишко Япончик («На світанку» О. Сандлера), Попандопуло («Весілля в Малинівці» О. Рябова; однойм. фільм, 1967), Альфред Дуліта («Моя чарівна леді» Ф. Лоу), Гарольд, Джордж («Мій

шалений брат» Г. Цабадзе), Санчо Панса («Людина з Ламанчі» М. Лі). Ролі в кіно: Сосін («Інспектор карного розшуку», «Будні карного розшуку», обидва — 1971), Батько («Небезпечний вік», 1981; всі — Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка), Лауреат 3-го Вкф (Ленінград, 1968, 1-а премія).

Літ.: Дьяконова З., Новоселіцка А., Михайло Водний, К., 1972.

З. М. Андрутин.

ВОЗДВИЖЕННЯ, Здвиження — один з реліг. *дванадцятих празників*, пов'язаний з християн. міфом про віднайдення та воздвиження для поклоніння на Голгофі хреста, на якому було розп'ято Ісуса Христа. Відзначається 14 (27) вересня. Сюжет В. популярний у культовому мист-ві й арх-рі. Іконографія складалася в 7 ст. у візант. мист-ві. Традиційно в центрі композиції В. представлений на амвоні священик або архієрей (якому можуть служити диякони) з хрестом. Обабіч амвона — групи людей, серед яких — цар Костянтин з царицею Оленою, священнослужителі, ченці, віруючі різних соціальних станів. Посилення реалістич. тенденцій у давньоукр. мист-ві зумовило численні видозміни канонічної композиційної схеми. Найдавніші з відомих зображень в укр. мист-ві — на 137-му аркуші *Київського псалтиря* 1397 (Держ. публічна б-ка ім. М. Салтикова-Шchedрина, Петербург), на іконі з с. Звижня (15 ст., НМА). Дальший розвиток цієї іконографії ілюструють ікони з с. Журавне (16 ст., НМА), з церков на Волині (1-а пол. 17 ст., Харків. ХМ). Ікона з с. Ситихова (2-а пол. 17 ст., НМА) відзначається тонко відтвореними психол. характеристиками персонажів, майстерним введенням у традиц. іконографію трактованих в побутовому жанрі зображень півчих з регентом на хорах церкви. Сюжети В. побутували у нар. та профес. малярстві, є вони і в кніж. старо-

Воздвиженська церква у м. Дрогобич. Поч. 16 ст.

Воздвиженська церква у м. Лисів-Печерський. Лаври. 1700-75.

Вознесенська церква у м. Чернівці. Чернівецької обл. 1764.

Воздвиження Чесного Хреста. Ікона з церкви Успіння Богородиці в с. Ситихові Львівської обл. 2-а пол. 17 ст. НМА.

друках («Меч духовний», 1666; «Труби словес проповідних...» і «Труби на дні нарочиті...», 1674; «Мінея загальна з святковою», 1680). Оригін. композиційний варіант В. створив Й. Конзелевич у Богородчанському іконостасі (1698—1705, НМА).

О. Ф. Сидор.

ВОЗДВИЖЕНСЬКА ЦЕРКВА. 1) У Дрогобичі — пам'ятка галицької архітектурної школи. Дерев'яна, тризрубна, з двома верхами. Збудована 1502, перебудована 1661 (над бабинцем зведено Предтеченську каплицю). Центр. зруб, квадратний у плані, домінує над бічними, вкритий чотирискатним шатром з восьмигранним верхом. Бабинець кривий восьмигранним шатром, має галерею-аркаду. В інтер'єрі між центр. зрубом і вівтарем — великий трикутний отвір, між центр. зрубом і бабинцем — портал.

Інтер'єр оздоблено темперними розписами (сх. зруб — 1613, центр. зруб — 1736, каплиця — 1675). На сх. стіні нефа — сцени мученицької смерті апостолів, на хорах — розписи з канонічною тематикою. У колориті переважають коричнево-червоні, вохристо-жовті фарби, майстерно виписано ландшафти й аксесуари. В аркаді — фігури апостолів, на парусах — бароккові картushi із зображенням євангелістів. 1970—71 проведено реставрацію пам'ятки (архітектори І. Р. Могитич, І. В. Старосольський). Відновлено склепіння, реставровано живопис. Біля В. ц. — дерев'яна, тризрубна дзвіниця каркасної конструкції. Тепер у В. ц. міститься історико-краєзнавчий музей.

2) Києво-Печерської лаври — пам'ятка арх-ри стилю укр. барокко. Збудована 1700 на місці дерев. церкви над входом до Близьких печер. Тридільна, з трьома баними. 1740—45 зі сх. боку (можливо, за проектом арх. Й. Г. Шеделя) прибудовано однопверхову галерею, на поч. 19 ст. за проектом арх. А. І. Меленського її надбудовано. 1839 із Зх. прибудовано трапезну. Під портал В. ц. прикрашено ліпними гірляндами. Церкву розписували у 18 ст., збереглися олійні розписи 1894—95 (художник Д. Давидов). 1769 було встановлено тризрубний різьблений золочений іконостас (різьбяр К. Шверін; розписаний лаврським майстром З. Голубовським). Збереглися ікони 18 ст. Пам'ятку реставровано 1970—75.

3) У с. Ополець Львів. обл. — пам'ятка бойківської архітектурної школи. Збудована 1842—44 (майстер М. Білень). Дерев'яна тризрубна, з трьома багатозаломними верхами (подвійні восьмики на подвійних чотвериках з шатровими завершеннями з маківками), оточена піддашшям. По боках вівтарного зрубу — невеликі приміщення з двохсклою покрівлею і трикутними фронто-

Воздвиженський костел у с. Новому Милитині Львівської обл. 1780—90. Арх. Ф. Кульчицький.

нами. В інтер'єрі — розписи 1900. На пн. Сх. від В. ц. — дерев., тризрубна, квадратна в плані дзвіниця, перекрита восьмигранним шатром. Нижній ярус зруб, верхні — каркасні, з ажурними галереями.

4) У Тернополі — пам'ятка арх-ри кін. 16 ст. Первісно невеликий однефний храм з півкруглою апсидою. 1627 прибудовано оборонну тризрубну вежу-дзвіницю. Об'єми споруди: неф, перекритий півциркульним, притвор — хрестовим, апсида — чвертсферичним склепінням. Метал. двосхилий дах осн. об'єму завершує невелика сигнатурка. Розписи стін інтер'єра не збереглися. Частково зберігся іконостас кін. 18 — поч. 19 ст. Храм входить до системи укріплень Тернополя 16—17 ст. Пам'ятку реставровано 1959.

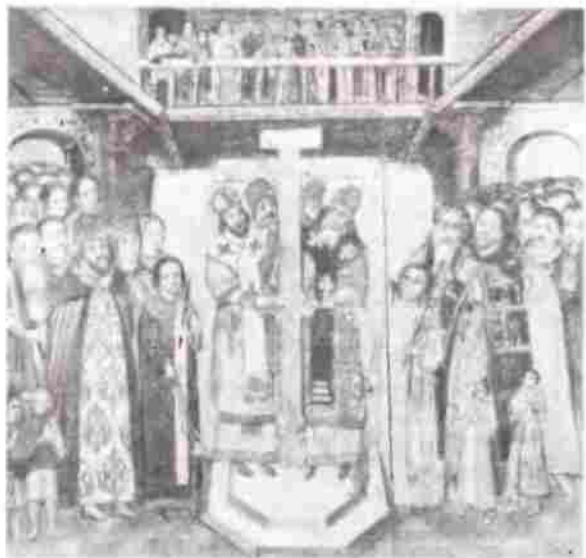
В. В. Фенікур.

ВОЗДВИЖЕНСЬКИЙ КОСТЕЛ у с. Новому Милитині Львів. обл. — пам'ятка арх-ри. Збудована 1780—90 за проектом арх. Ф. Кульчицького на місці кол. костелу (1740). На поч. 19 ст. зведено ризницю та дияконик, виконано оздоблювальні роботи. 1870—74 В. к. реставровано. За планово-просторовою схемою — хрещата тринефна базиліка з куполом над середохрест'ям, увінчана ліхтариком. В оформленні фасадів поєднано стиліові риси арх-ри барокко і класицизму. Архт. декор інтер'єра відповідає багатій пластич. гол. фасаду: широко застосовані колони коринфського ордеру, складнопрофільовані карнизи, фронтони, декор розписи, скульптура Біля пн. стіни пресбітерія — мармуровий пам'ятник А. Рациборській (1808, скульптор Г. Вітвер).

В. І. Курнакова.

ВОЗДУХ — покривало для церк. посуду з причастям. Багато вишиті і гаптовані (див. Гаптування) В. створювали в майстернях Флорівського монастиря у Києві та ін.

ВОЗНЕНКИ — укр. золотарі 18—19 ст. Жили й працювали у Києві на Подолі. Семен Лук'янович В. (1756 — після 1834). Майстер золотарського цеху. Мав учнів. Створював церк. начиння та прикраси — персні, скриньки, ла-

Воздух.
Оксидит. гальванізація
золотими і срібними
нитками. 1683.
Книго Печерський
історико-культурний
заповідник.

данки, рамки, чарочки, ланцюжки, кубки; оправляв сріблом з позолотою шаблі, шпаги та пістолети. З його тв. зберігся потир (1784, НМІ України). Гнат Семенович В. (1794—?). Виготовляв шати до ікон, оправу до книг, хрестики, іконки, каблучки тощо. Твори зберігаються у Києво-Печерському заповіднику. Микола Гнатович В. (?—після 1852). Майстер срібного цеху.

Л. А. Проценко, В. А. Шиденко.

ВОЗНЕСЕНЬСЬКА ЦЕРКВА.

1) У смт Березні Черніг. обл.— пам'ятка укр. арх-ри. Збудована 1759 з соснового бруса на цегляному підмурку нижинським майстром П. Шолудьком (не збереглася). Була розташована на замковищі в центрі Березни. В основі — хрещата п'ятидільна, п'ятиверха з прибудованими двома «слупами» (баштами), з'єднаними балконом, перед бабинцем та двома ризницями обабіч вівтаря. Для композиції пам'ятки характерні компактність архіт. форм і їх динамічне спрямування угору. В інтер'єрі підкреслено розмах простору 5 верхів, об'єднаних в єдине ціле широкими фігурними арками-вирізами. У бабинці — обширні хори, над ними — лоджія (відповідно зовн. балкону). Майстер застосував кілька нововведень у конструкціях (додаткові зрубники на границях вівтарів та ін.), а також відмовився від традиц. стяжок. Оздоблена стриманим різьбленим декором. Архит. тип В. ц. в Березні не набув поширення.

В. В. Вечерський.

2) У с. Волиці-Деревлянській Львів. обл.— пам'ятка галицької архітектурної школи. Збудована 1680. Дерев'яна, тризрубна, одноверха, в композиції домінує центр. об'єм. Зі Сх. до центр. зрубу примикає гранчастий п'ятистінний вівтар, із Зх.—квадратний бабінець, перекритий змкненим склепінням. Центр. зруб перекрито шоломоподібним верхом. Широке опасання на великих фігурних кронштейнах. Між бабинцем і центр. об'ємом вирізано фігурну арку. В інтер'єрі зберігся різьблений бароковий іконостас і живопис ікон (1680—82, художник І. Руткович).

Г. Н. Логвин.

3) У м. Глухові Сум. обл.— пам'ятка арх-ри. Збудована 1767 артіллю нар. майстрів під наглядом арх. А. В. Квасова. Первісно тридільна, одноверха. Після пожежі 1784 перероблено баню,

Вознесеньська церква
в с. Волиці-Деревлянській
Львівської обл. 1680.

прибудовано пн. і пд. приділи та дві ризниці. Із Зх. прибудовано дзвіницю. 1867 за проектом арх. А. Гросса добудовано трапезну і ризницю. Після перебудов споруда стала тринефною. На Зх. фасаді розміщено ганок у вигляді чотириколонного портика, над ним — двох'ярусну дзвіницю з куполом і шпилем. Поздовжню і поперечну осі на фасадах підкреслено трикутними фронтонами. Над основним корпусом храму — приземкуватий циліндричний барабан з півсферичним куполом і маківкою. Декор виконано у стилі пізнього класицизму: стіни та пілястри рустовано, карниз невеликого виносу, вікна з простими наличниками. Первісні частини будівлі перекриті циліндричними склепіннями, приміщення під дзвіницею — хрестовим, частини, добудовані 1867, мають плоскі балкові перекриття. Центр. об'єм споруди (1767) — зразок архаїчного типу культових будівель на Лівобережжі України.

В. В. Вечерський.

4) У Києві — пам'ятка арх-ри в стилі барокко. Збудована 1722—32. Займає центр. місце в ансамблі Флорівського монастиря. Пошкоджена під час пожежі 1811; згодом відбудована. Тринефна, з чотирма опорними стовпами, трьома півсферичними грушоподібними банями, розташованими по одній осі (не збереглися). Кубічний масив споруди завершено спрощеним антаблементом з розвинутим карнизом. Фасад декоровано лопатками та наличниками з трикутними та лучковими сандриками. Пд. та пн. фасади завершуються парними фігурними фронтонами. Із Зх., Пн. і Пд. до церкви прибудовано невеликі паперті. В інтер'єрах збереглися фрагменти розписів 18—19 ст.

Г. Н. Логвин.

5) У смт Коропі Черніг. обл.— пам'ятка арх-ри доби переходу від барокко до класицизму. Збудована 1764 на замовлення отамана Генеральної артилерії П. Юркевича. Створена під впливом творчості арх. А. В. Квасова та І. Г. Григоровича-Барського. В. ц.—баштоподібний тетраконх; однобанна. Розташована на круговий огляд, тому всі фасади вирішено художньо рівноцінно. Незважаючи на ремонти та перебудови в 19 ст., збереглися первісні форми. До центр. хрещатого об'єму, увінчаного восьмериком з куполом і ліхтариком, прилягають чотири низенькі екседри, що створює строго центричну структуру з пірамідальним силуетом. Виутр. простір єдиний, нерозчленований, висотно розритий. Декор фасадів стриманий: пілястри, невеликі слабо розкремені карнизи. Вікна екседр мають характерні для 2-ї пол. 18 ст. наличники.

В. В. Вечерський.

6) У смт Лужанах Чернів. обл.— пам'ятка буковинської архітектурної школи з елементами

давньорус. зодчества. Збудована 1453—55, правила за фортецю. Первісно тридільна, безверха. В кін. 18 ст. із Зх. зроблено дерев. прибудову, а на дахах поставлено три невеликі восьмигранні верхи. Бабінець і неф однакової ширини, розділені аркою і перекриті циліндричним склепінням. Алсида зовні гранчаста, всередині півкругла, з чвертьсферичним склепінням. В інтер'єрі — фрески (1455), у т. ч. портрет ктитора церкви Ф. Вітольда.

І. Р. Могила.

7) У Ромнах — пам'ятка арх-ри в стилі класицизму. Збудована 1795—1801 на місці дерев. церкви поч. 18 ст. Тридільна, триверха, з круговим обходом. По осі Зх.—Сх. згруповано циліндричні об'єми бабинця, центра та вівтаря, перекриті сферичними куполами. Обабіч бабинця і вівтаря — по дві невеликі циліндричні башточки, увінчані сферичними банями. Ця структура включена у занижений циліндричний об'єм кругового обходу, що виконує функцію зовн. галереї і має одноосийний дах. Стіни прорізані великими арковими вікнами, розчленовані пілястрами. Поздовжні і поперечні осі споруди на фасадах підкреслено трикутними фронтонами. Стіни завершувє профільований розкременований карниз. Характерні для зрілого класицизму форми вікон: круглі й півциркульні. На пд. Зх. від В. ц.—Трьохсвятительська тепла церква з дзвіницею (збудована 1753—63, перебудови — 1814, 1879). У 1895 надбудовано другий ярус дзвіниці. Прямокутна в плані, двокамерна, з тамбуром. Вівтарний об'єм перекрито циліндричним склепінням з розпалубками, центральний має плоске балкове перекриття. Фасади горизонт. тягами поділено на два яруси, завершено карнизом із зубцями. Стіни рустовано. Дзвіниця увінчана бароковим куполом з люкарнами та маківкою. В. ц. з дзвіницею — унікальний ансамбль культових споруд епохи класицизму на Україні.

В. В. Вечерський.

8) У Чернівцях — пам'ятка буковинської архітектурної школи. Збудована у кін. 17 ст. Дерев'яна, тридільна, безверха — класичний зразок храму хатного типу. Вівтар п'ятистінний, центр. зруб та бабінець — квадратні, однакової ширини. Високий, критий гонтом дах прикриває перекриття зрубів: бабинця має чотиригранний верх, центр. зруб і вівтар — восьмигранні. Об'єми бабинця і центра спираються на дві пари опорних стовпів на стінах. Перехід від четвериків до восьмериків здійснено за допомогою плоских парусів. Зруби об'єднано фігурними арками-вирізами. Значний винос даху утримується ступінчастими кронштейнами — випусками верхніх вінків зрубів. Стіни бабинця та центр зруб обшиті дошками,

стіни вітара потиньковано і побілено. Невелика двоярусна дерев'язниця каркасної конструкції з опасанням. Перший ярус захитий дошками, другий — відкритий. Завершує дзвіницю чотиригранне шатро.

9) У м. Чорткові Терноп. обл. — пам'ятка подільської архітектурної школи 18 ст. Збудована 1738 в кол. передмісті Вигнанці. Дерев'яна, тризрубна, з трьома заломними верхами і декор. маківками. В плані неф восьмигранний, бабінець прямокутний, вівтарний зруб п'ятигранний. Церква має широке піддашшя. Піддашшя, об'єми зрубів над ним і дах вкриті гонтом. У композиції домінує центр. зруб.

Т. Г. Маніфасова

ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ Іван (Іоанн) Іванович [5(17).IX 1838, с. Вознесенське, тепер Макар'ївського р-ну Костром. обл. — 8(21).XII 1910, Кострома] — рос. дослідник церк. співу. Закінчив 1864 Моск. духовну академію. Вивчав традиції церковного співу, ряд його досліджень побудовано на матеріалі укр. ірмології.

Серед праць — «Осмогласні розспіви трьох останніх століть православної руської церкви...» (3 випуски): 1-й вип. — «Київський розспів» (1888); 2-й — «Болгарський розспів» (1891); 3-й — «Грецький розспів у Росії» (1893); «Церковний спів православної Південно-Західної Русі по ірмологіонах 17—18 століть» (вип. 1—4, 1898—99).

Ю. П. Ясінковський

ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ Олександр Сергійович (справж. — Бродський; 1880 — 22.I 1939) — укр. кінорежисер, критик, теоретик кіно. Творчу діяльність почав 1904 в Одесі. За його сценаріями 1911—12 було поставлено понад 20 фільмів. Серед них: «Німі свідки» (1914), «Королева екрана» (1916, обидва — реж. Є. Ф. Бауер), «Жінка завтрашнього дня» (два серії, 1914—15, реж. П. І. Чардинін), «Цар Микола II, самодержець всеросійський» (1917, режисери О. Івонін, Б. Міхін), «Слухайте, брати!» (1919, реж. М. М. Бонч-Томашевський), «Все для фронту!» (1920, реж. М. Є. Вернер) та ін.

1918—23 керував кінокурсами (пізніша назва — «Студія екранного мистецтва») у Києві. З 1924 — пед. діяльність у Ленінграді. Виступав у пресі (зокрема, у журналах «Театральне життя», «Журнал журналістів») з кінознавчими статтями. Автор теор. праці «Мистецтво екрана» (К., 1924).

Лит.: Гінзбург С. С. Кинематография революционной России. М., 1963; Шупик О. Б. Становлення українського радянського кінознавства. К., 1977.

ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ КОМПЛЕКС — споруда культового призначення (8 ст.). Виявлений 1930 поблизу с. Вознесенки (тепер на тер. Запоріжжя) під час будівництва Дніпрогесу. Досліджений В. А. Гринченком. Був укріплений кам'яно-земляним валом і ровом. Вал, споруджений з привезеного

вапняку і місц. граніту, заввишки 11 м, висотою 0,82 м, оточував прямокутну площу (62 м × 31 м), посеред якої було викадено кам. кільце діаметром 8—9 м. Поряд виявлено дві овальні ями: більша — з перепаленими і сирими кістками тварин, менша — з великою кількістю золотих (1,246 кг) і срібних (1,782 кг) прикрас, зброї, кінського спорядження переважно візант. походження, візант. монет 602—688.

Найцінніші твори мист-ва — срібні фігурки орла і лева, які були військ. штандартами (наверсія). Добре збереглася фігура орла, на грудях якого вигравіровано хрест з грец. монограмою імені Петра. Серед сріб. виробів — пластинки із зображеннями левів, собак та акантом, із золота — наконечники піхов шабел, накладки, пряжки, інкрустація на заліз. стременах та ін. З дорогоцінних металів зроблено понад 1500 бляшок. Прикраси містилися вкупі зі зброєю: трьома шаблями, десятками наконечників стріл, стременими, вуздями. Прикраси виготовлено з використанням різних технік обробки металу: лиття художнє, карбування, гравіювання та ін.; деякі мотиви орнаменту — з дрібною зерні.

Функціональне призначення В. к. спірне. Можливо, це поминальний (каганський) храм, що є спробою створити держ. культ померлих царів у тюркомовних кочових племенах 8 ст.

Лит.: Гринченко В. А. Пам'ятка VIII ст. коло с. Вознесенка на Запоріжжі. В кн.: Археологія, т. 3. К., 1950. Амброз А. К. О. Вознесенском комплексе VIII в. на Днепре — вопрос интерпретации. В кн.: Древности эпохи великого переселения народов V—VIII вв. М., 1982.

Р. С. Орлов

ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ КОСТЬОЛ. 1) У с. Винниках Львів. обл. — пам'ятка арх-ри. Збудований 1738. У плані витягнутий прямокутник, розділений в інтер'єрі пілястрами на три прясла, перекриті хрестовим склепінням. 1889 до зх. стіни прибудовано притвор. Зх. фасад прикрашено пілястрами з іонічними капітелями, розвинутим антаблементом і бароковим фронтоном. Аналогічний фронтон має і притвор. Бічні фасади розбиті на три дзеркала. Стіни та склепіння розписані (1912).

І. Р. Могучий

2) У м. Виноградіві Закарп. обл. — пам'ятка готично-романської арх-ри. Збудований у 13 ст. Незважаючи на окремі втрати

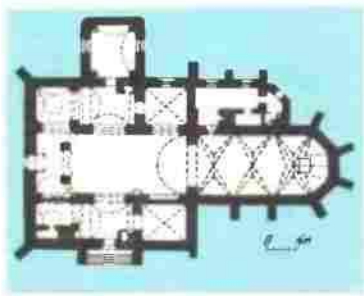
Собор Вознесенського монастиря у м. Переславі-Хмельницькому Київської обл. 1695—1700.

Вознесенський комплекс. Срібний орел (бронзові пологачки) бляшки. 8 ст.

Вознесенський костюл у м. Дорогобичі Львівської обл. План. 1392—1410.

Вознесенський костюл у м. Дорогобичі Львівської обл. План. 1392—1410.

(первісне склепіння, декор інтер'єра), пам'ятка зберігає об'єми 13—15 ст. В. к. — однефна базиліка з восьмигранною баштою над зх. порталом. На пд. фасаді — перспективний романський портал. П'ятнадцять контрфорсів та аркбутан надають споруді яскравого готичного характеру. У такому ж стилі оздоблено профільований стріластий портал у башті та сідні аркади над ним. Інтер'єр теж має готичні ознаки: розвинута хорова частина; різьблений кам. балдахін над ковчегом оздоблений готич. декор. елементами (фіалі, краби).

Л. А. Пашико

3) У Дорогобичі — пам'ятка арх-ри. Збудований 1392—1410 у стилі готики на місці давньорус. князівського терема, одна стіна якого збереглася на всю висоту і є частиною пн. стіни вітара. Протягом століть зазнав значних руйнувань, був відбудований (до 1511). Реставрації 1798 та 1906 значно змінили первісний вигляд. Споруда квадратна у плані, з видовженням пресбітерієм і гранчастою апсидою, двома каплицями (16 і 19 ст.). Великі площини стін і контрфорси декоровано ромбовидним орнаментом з полями червоної та чорної цегли. Осн. об'єм увінчано характерними для готики ступінчастими фронтонами, а сх. фасад прикрашено елементами скульптури великих розмірів, вмонтованими в стіну. В інтер'єрі 4 стовпи несуть систему хрещатих склепінь і поділяють зал на 3 нефи. Вітвар перекритий готичним нервюрним склепінням, на якому зберігся рослинний орнамент і декор гуртів (1410). В гол. нефі — ренесансний мармур. пам'ятник К. Рамутові (1572, арх. С. Чешек). Вітражі виконано за малюнками художників Я. Матейка, С. Виспянського та Ю. Мегоффера (поч. 20 ст.); фрески А. Солецького (1791) та Борща (бл. 1800).

В. І. Курмакова, Н. І. Сліпченко

4) У м. Золочеві Львів. обл. — пам'ятка арх-ри. Збудований 1731—63 у стилі барокко. Під час реставрації 1878 на гол. фасаді зведено башту з годинником, фасад прикрашено скульптурою, інтер'єр розширено. Другу реставрацію проведено 1907. Тринефна базиліка, в якій знижені бічні нефи оточують хор з півциркулюною у плані апсидою. Гол. фасад пишно оздоблено архіт. декором у вигляді пілястрів з капітелями коринфського ордеру та іонічного ордеру, розвинутих карнизів, лучкових та складнопрофільованих сандриків, блокам'ям різьбленням та скульптурою в нішах. Парадно декорований центр. неф перекритий склепінням подвійної кривизни, бічні нефи — циліндричним склепінням з розпалубками.

В. І. Курмакова

ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ МОНАСТИР у Переславі-Хмельницькому Київ. обл. — пам'ятка арх-ри кін.

17—18 ст. Ансамбль монастиря почав формуватися з часу будівництва собору (1695—1700). У 1738 на тер. В. м. було відкрито колегіум, дерев. приміщення якого згоріло 1748. Нову муровану споруду колегіуму зведено 1753—57. Завершила архіт. ансамбль дзвіниця (1770—76). В 1782 до її сх. частини була прибудована Варваринська церква (зруйнована 1941—45). У кін. 18 — на поч. 19 ст. із сх. боку монастирської території збудовано двоповерховий корпус (не зберігся), де розміщувалися торг. ряди з підвалами-складами і гуртожиток для бурсаків, а в кін. 19 ст. — монастирська школа. В. м. оточувала висока мурована стіна (не збереглася).

Собор споруджено у стилі укр. барокко. У плані — хрещатий, дев'ятидільний, однобанний; зх. частина споруди трохи видовжена, між кінцями хреста — квадратні приміщення. Силует собору своєрідний: основний масив споруди дуже високий і завершується вишуканими фронтонами та чотирма шатровими верхами, над якими підноситься струнка баня увінчана високим двоярусним верхом. Огіньковані стіни декоровано пілястрами, нішами та викладеними з цегли зірками. Під час ремонту в 1-й третині 18 ст. портал, обрамлення вікон і грані барабана купола оздоблено ліпним орнаментом. Центр. об'єм має багато вікон, розміщених у два яруси. Хрещатий внутр. простір висотно розкритий, підружні арки легко несуть у височині гранчасту баню.

Дзвіниця розміщена на пд. Зх. від собору. У плані — квадратна, з угнутими сторонами, триярусна, увінчана грушоподібною банею. Будівлю прикрашають колони, пілястри, розкремені карнизи, перший ярус оформлено стрічковим рустом.

Колегіум — у плані видовжена будівля з трьома окремими входами, обрамленими порталами, з ліпним рослинним орнаментом і символами науки. Чотири великі аудиторії перекрито півциркульними склепіннями з розпалубками над великими вікнами. 1753 тут викладав Г. С. Сковорода. У будівлях В. м. розміщено музеї та відділи Переяслав-Хмельницького історико-культурного заповідника.

Г. Н. Логвин.

ВОЗНЕСІННЯ — один з реліг. дванадцятих празників, пов'язаний з християн. міфом про повернення Ісуса Христа після завершення його земного життя в божественну сферу — «вознесіння на небо» через 40 днів після воскресіння. Відзначається на 40-й день після Великодня. Сюжет В. популярний в культурному мист-ві й арх-рі. Іконографія В. складалася у ранньовізант. мист-ві. Найдавніші із збережених укр. пам'яток цієї іконографії — три мініатюри з Київсь-

Вознесіння. Ікона із снт. Войничова Іоанно-Франківської обл. Серед. 17 ст. НМЛ.

кого псалтиря 1397, а також фрескові розписи пн. стіни вівтаря Троїцької каплиці Люблінського замку (тепер Польща, 1418; укр. майстри під керівництвом Андрия). Дальша еволюція іконографії В. в укр. мист-ві привела до монумент. барокових композицій на тлі панорамних ландшафтів з архіт. мотивами (фрагмент Богородчанського іконостаса, 1705; Й. Кондзелевич, НМЛ). У 17—18 ст. В. — популярний сюжет як в іконописі (ікона з Преображенської церкви в с. Великих Сорочинцях Полтав. обл., 18 ст.), так і в книжковій гравюрі, золотарстві (ілюстрації до «Вісника», 18 ст., Черніг. істор. музей), галузванні (17 ст., Києво-Печерський заповідник), різьбленні на дереві (ручний хрест, 1727, НМЛ). Виставка графіки «Від Благовіщення до Вознесіння» відбулася 1991 у Львів. істор. музеї (експонувалося 115 творів 18—20 ст. на реліг. тему).

О. Ф. Сидор

ВОЗНИЦЬКИЙ Борис Григорович (26.IV 1926, с. Ульбарів, тепер с. Нагірне Рівнен. обл.) — укр. мистецтвознавець, засл. працівник культури УРСР з 1972. Закінчив 1962 ЛІЖСА. З 1962 — директор Львівської картинної галереї. З 1977 — член Рад. к-ту Всесвітньої ради музеїв (ІКОМ). Дослідник і збирач творів вітчизн. мист-ва, засновник ряду музеїв на правах відділів Львівської картинної галереї: музею-заповідника Олеський замок (1975), музею рос. та укр. першодрукаря І. Федорова (1977), музею М. Шашкевича (1986), П'ятиничанської оборонної вежі (1987); виставоч. залів у Львові та с. Білому Камені (1978, 1982). Автор наук.-популярних

видань «Олеський замок» (1977), «Каплиця Брідів» (1979), співавтор путівників «Львівська картинна галерея» (1972, 1975, 1979), «Олеський замок» (1981), «Історія Львова» (1985), написав наук. статті про дослідження пн.-зх. частини городища літописного Звенигорода, творчість укр. художника Й. Кондзелевича, скульптора М. Полейовського, живописця С. Дзенгаловича та ін. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1990.

О. О. Рілко

ВОЗНЯК Михайло Степанович (3.X 1881, с. Вільки-Мазовецькі, тепер с. Волиця Жовківського р-ну Львів. обл. — 20.XI 1954, Львів) — укр. літературознавець, історик театру, акад. АН УРСР з 1929. Закінчив 1908 Львів. ун-т, з 1939 — його професор. З 1951 — зав. відділом укр. л-ри Ін-ту сусп. наук АН УРСР у Львові. 1924—39 публікував свої праці у журналах «Вісник», «Нові шляхи», «Культура», 1926—30 — у радянських виданнях «Життя і революція», «Глобус», «Україна» та ін. Досліджував історію давнього укр. театру і драматургії: «Різдвяні і великодні вірші-оразі кінця 17 — початку 18 ст.» (1910), «Великодні привіти пиворізів» (1911), «Початки української комедії 1619—1819», «Диалог Й. Волковича з 1631» (обидві — 1920), «Знадобки до української великодньої драми» (1927) та ін.; розвиток аматор. і профес. театру: «Український драм. вистави в Галичині у 1-й пол. 19 ст.» (1909), «Перша вистава „Назара Стодолі“ в Галичині» (1911), «Стосунки М. Кропивницького з галицькими українцями» (1930) та ін.; творчість драматургів: «Із кореспонденції Р. Мухи» (1908), «П. Свенцицький» (1913), «З початків нової української комедії» (1925), «Хто перший: В. Гоголь чи І. Котляревський» (1935), «Свідомо скалічена драма „Рудин“ і Прісцилла» (1951). Вперше опублікував п'єси І. Я. Франка «Послідній крейцар» і «Рябина» (1-а редакція) та його переробку «Війт Заламейський» (за твором П. Кальдерона де ла Барки).

В. досліджував укр. фольклор. Надрукував 1912—27 рукописні збірки пісень 17—18 ст. — *співаники*, упорядковані І. Пашковським, Вагановським. Кондрацьким, Шелестинським (з передмовами та коментарями), а також статті до видання «Матеріали до історії української пісні і вірша. Тексти і замітки» (1913—25), «Два співаники половини й третьої чверті 18 ст.» (1922), «Дума про козака Голоту в записках кінця 17 ст.» (1928), «Волинський співаник С. Білецького» (1929), «Цікава пам'ятка української писемності» (1929), «Чий запис пісень у „Русалці Дністровій“» (1937) та ін. Праці В. відзначаються багатим фактажем, наук. обґрунтуваністю.

Лит.: Мороз М. О. Бібліографія наукових праць академіка М. С. Возняка. «Укра-

істське літературознавство», 1968, в. 4; Мороз М. Неомітний трудивник науки. «Життя», 1981, № 10; Лазичко А. Бібліотека академіка. «Дзвін», 1991, № 10, П. К. Мережко.

ВОІНЬ — місто-фортеця в гирлі річ. Сули, пам'ятка давньоруської фортифікації. Містилася поблизу с. Воїнської Греблі Полтав. обл. Існувала з кін. 10 до 1-ї пол. 13 ст. Вперше згадується в літопису під 1055. У 1184 була спалена ханом Кончаком, 1240 остаточно зруйнована ордами Батия. Точне місцезнаходження В. визначив 1897 В. Г. Ляскоронський. Археол. дослідження проводили В. Й. Довженко, В. К. Гочаров, Р. О. Юра (1956—59). Місто виконувало роль укріпленої гавані. Складалося з дитинця та неукріпленого посаду. В кін. 10 — на поч. 11 ст. дитинець був укріплений двома рядами і двома валами сирцевої кладки, у 12 ст. — масивним валом з двома рядами дубових зрубів-терас всередині. Верхня частина зрубів здіймалася над валом, утворюючи масивну стіну — заборолу, можливо, були вежі. З внутр. сторони валу до зрубів-терас примикали приміщення госп. чи житл. характеру. Тер. міста була забудована наземними та напівземлянковими житами. Серед знахідок переважає керамічний посуд, у т. ч. візант. амфори, військ. спорядження (шпехерестя від шабель, наконечники списів, бойові сокири, панцирі, кольчуги, кістяні деталі лука і сагайдака тощо). Частина знахідок пов'язана з ювелірною справою: ливарні форми, срібний хрест із зображеннями (центр. постать — св. Георгій), виконаними в техніці черні. Серед ін. знахідок — вироби з кістки (гребінець, похідні сільниці, навішні для рукоятей канчуків, гудзики), скляні прикраси (браслети, персні, намисто). Про культуру і торг. зв'язки свідчать стилі (шисала), бронз. дзвін і лампадки, візант. монети, прибалт. шпилька, керамічні фігури воїнів, полив'яні писанки. Значна кількість закорд. виробів вказує на велику роль в історії В. шляху «із варяг у греки». Рідкісна знахідка — свинцева висла печатка князя Ізяслава Ярославича із зображеннями чотирьохпелюсткової розетки і фігури князя в імператорському вінці, зі списом і щитом; навколо — напис по-грецьки «Димитрій». Сфрагістичне зображення князя має певні риси візант. іконографії і пов'язане з монетними типами. Осн. типи прикрас характерні для міст Пд. Русі. Тепер залишки В. затоплено водами Кременчуцького водосховища. Матеріали розкопок В. зберігаються в Археологічному музеї АН України, НМІ України.

Літ.: Довженко В. Й., Гочаров В. К., Юра Р. О. Давньоруське місто Воїнь. К., 1966; Юра Р. А., Кучера М. П. Воїнь. В кн.: Археологія Української ССР, т. 3. К., 1986.

Р. С. Орлов.

М. С. Возняк.

ВОЙНИЧ (Vojnich) Етель Ліліан (11.V 1864, Корк, Ірландія — 28.VII 1960, Нью-Йорк) — англ. письменниця. Закінчила 1885 Берлінську консерваторію. 1887—89 жила в Росії. 1895 приїздила до Львова (у справі організації перевезення нелегальної л-ри до Росії), де познайомилася з Г. Я. Франком та М. І. Павличком, з якими листувалася. Опанувала укр. мову, на поч. 90-х рр. стала перекладати укр. нар. пісні («Чайка» та ін.) і твори Т. Г. Шевченка. Її переклади віршів укр. поета з його біографією вийшли в Лондоні 1911. У романі «Овід» (1897) створила яскравий образ революціонера. Вистави за цим твором були здійснені в Одес. рос. драм. (1922), Дніпроп. укр. муз.-драм. (1926, реж. А. І. Кліщев, і 1953, реж. А. І. Бондар-Білогородський), Київ. рос. драм. (1948, реж. М. О. Соколов, в гол. ролях — Ю. С. Лавров, М. Ф. Романов), Чернів. укр. муз.-драм. (1948), Харків. укр. драм. (реж. О. Б. Глаголін), Запоріж., Донец. (всі — 1949) та Хмельн. (1955, інсценізація Я. О. Галана, реж. М. Д. Станіславський) укр. муз.-драм. театрах. 1980 на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка створено фільм «Овід» (реж. М. П. Мащенко, в гол. ролі — А. Харитонов; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1982). На сюжет «Овода» створили опери рад. композитори, зокрема А. Е. Спадавеккіа (1957; Харків. театр опери та балету).

Тв.: Укр. перекл. — Овід, К., 1985.

Літ.: Полєк В. Т. Етель-Ліліан Войнич в Україні. Бібліографічний покажчик. Львів, 1970.

М. Г. Лабінський.

ВОЙНОВИЧ Володимир Володимирович [25.V (6.VI) 1891, Ізмаїл — 22.VIII 1978, Ленінград] — рос. актор і режисер, засл. арт. УРСР з 1949. Дебютував 1913 у Ніжинському драм. театрі. Працював у рос. драм. театрах Одеси (1914—26), Донецька (1930—33), Миколаєва (1934—35), Слов'янська (1938—54), а також Самари, Томська, П'ятигорська. Ролі: Платон («Платон Кречет» О. Корнійчука), Чацький («Лихо з розуму» О. Грибодова), Жадов («Тепленьке місце» О. Островського). Вистави: «Думка» А. Андрєєва, «Ліс» О. Островського, «Васса Железнова» М. Горького, «Мачуха» О. де Бальзака.

[Р. О. Сіліна]

ВОЙНОВИЧ (Vojnovič) Іво [9.X 1857, Дубровник — 30.VIII 1929, Белград] — хорв. драматург. Закінчив 1880 ун-т у Загребі. За нац.-патріотичну діяльність переслідувався австр. урядом, був ув'язнений. У своїх драмах показував соціальну несправедливість, обстоював ідею об'єднання пд. слов'ян у боротьбі проти іноз. поневолювачів. Драму В. «Рівнодення» (1895) поставив 1913 під назвою «Осіння буря» Руський народний театр у Львові (реж. Й. Д. Стагник). Під час гастролей театру в Кракові 1914

видає поштову листівку з фотографією Леся Курбаса і К. А. Рубчакової в ролях Івана та Олени — героїв цієї драми.

Тв.: Рос. перекл. — Буря рівнодення (Закінчено) М., 1955.

ВОЙТЕНКО Василь Андрійович [2 (14).I 1881, с. Волокитине, тепер Сум. обл. — 16.VI 1951, Харків] — укр. і рос. співак (драм. тенор), засл. арт. УРСР з 1933. Вокальну освіту здобув приватно у М. Ф. Маркевича (1901—02, Петербург) та у Д. Оксілія (1911—12, Миколаїв). 1912—20 — соліст Театру муз. драми в Петербурзі, 1920—23 — Опері Народного дому (Петроград), 1923—24 — Бакінського, 1924—25 — Харків., 1925—26 — Новосибір., 1927—28 — Київ., 1928—32 — Державного робітничого оперного театру, 1932—41 — Дніпроп. театрів опери та балету, 1941—44 — об'єднаних Дніпроп. та Одес. театрів опери та балету (Красноярськ, Іркутськ), 1944—51 — доцент Харків. консерваторії. Партії: Андрій («Тарас Бульба»; перше виконання, 1924), Степан («Купало» А. Вахнянина), Кармелюк (однойм. опера В. Йоріш), Радамес («Аїда» Дж. Верді), Каніо («Паяци» Р. Леонкавалло) та ін. У концертах виконував укр. нар. пісні.

І. М. Лисенко.

ВОЙТЕНКО Емма (Хейвед) Ілліїна [2 (15).V 1913, Одеса] — рос. і укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1968. Закінчила 1936 студію при Одес. ПЮГу. Працювала в цьому театрі (1935—41), Уфимській філармонії (1941—43), Кемер. театрі (1943—44), Волін. укр. муз.-драм. театрі (Луцьк, 1944—81). Ролі: Ліда («Платон Кречет» О. Корнійчука), Любов Шевцова («Молода гвардія» за О. Фадєєвим), Гертруда («Мачуха» О. де Бальзака), Тісбе («Анжело» В. Гюго).

Ю. В. Кобець.

ВОЙТЕНКО Микола Якович [26. XI 1951, с. Лазірки Полтав. обл.] — укр. артист балету, засл. арт. УРСР з 1981. Закінчив 1970 Київ. хореогр. уч-ще. 1970—73 — артист Харків., з 1974 — соліст Дніпроп. театрів опери та балету. Партії: Принц («Лускунчик» П. Чайковського), Спартак (однойм. балет А. Хачатуряна), Тібалда («Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва).

ВОЙТЕЦЬКИЙ Артур Йосипович [23.X 1928, Вінниця — 22.V 1993, Київ] — укр. кінорежисер, засл. діяч мист. УРСР з 1990. Закінчив 1954 Київ. ін-т театр. мист-ва (1966—71 — керівник реж. майстерні в ньому). З 1953 — на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка; з 1990 — керівник об'єднання «Дебют». Поставив фільми: «Народжені бурєю» (1957, у співавт.), «Десять синів» (1962), «Знічев'я» (1967), «Тронка» (1971, співавтор сценарію), «Розповіді про кохання» (1980), «Історія одного кохання» (1981), диплом 9-го Вкф телефільмів, Єреван, 1981), «Десять гримить війна»

(1986), «Тепер от прославился сын людський» (1990), «Господи, прости нас грешных» (1993). Автор сценарію фільму «Ще до війни» (1982, приз 10-го Вкф телефільмів, Алма-Ата, 1983).

ВОЙТЕЧЕНКО (Войтиченко) Андрій (бл. 1890, Чернігівщина — ?) — укр. цимбаліст. На поч. 20 ст. навчався у Київ. худож. уч-щі. 1906—08 виступав як віртуоз у концертах т-ва «Просвіта», «Українського клубу», 1909 гастролював за кордоном, 1910 — в Ясній Полянці. Гру В. високо оцінив Л. М. Толстой. В репертуарі — переважно власні імпровізації на теми укр. нар. пісень.

Літ.: Цетляк С. Слухаючи українські мелодії... «Музика», 1986, № 6.

ВОЙТКО Павло Іванович (5.VI 1926, с. Мирославка, тепер Житомир. обл.) — укр. художник-реставратор. Закінчив 1948 худож. реставраційне уч-ще у м. Загорську (Моск. обл.), 1970 — Київ. худож. ін-т. 1949—68 працював художником-реставратором у Держ. н.-д. майстерні М-ва культури УРСР. Один з реставраторів картин з Дрезденської КГ, брав участь в організації *Воронцовського палацу* в Алушці. З 1968 — у Київ. міжобласних спец. наук.-реставрац. виробничих майстернях Держбуду УРСР. Брав участь у реставрації іконостасів у Софійському та Володимирському соборах, Кирилівській церкві, Києво-Печерській лаврі (всі — в Києві), реставрував настінний живопис церкви св. Духа у с. Потеліч Львів. обл., очолив реставрацію іконостаса Спасо-Преображенської церкви у с. Великих Сорочинцях Полтав. обл. та ін.

ВОЙЦЕХ (? — 1689) — укр. маляр. Жив і працював у м. Жовків (тепер Львівської області). 1686 виконав портрети членів сім'ї короля Яна Собеського, а також декор. розпис у королівській лазні.

Літ.: Свенціцька В. Словник жовківських майстрів живопису та різьби. «Українське мистецтвознавство», 1967, в. 1.

ВОЙЦЕХІВСЬКА Аліна Мартинівна (1869, с. Вознесенка, тепер Херсон. обл. — 1949, Київ) — укр. актриса. Дружина В. І. Розсудова-Кулябка. Працювала в трупі М. А. Кропивницького (1890, 1897—99), П. К. Саксаганського (1891—93, 1895—96, 1906—08), М. К. Садовського (1894, 1903), Г. Й. Деркача (1898), О. А. Суходольського (1900), П. К. Саксаганського і М. К. Садовського (1904); 1909—17 — в колективах І. О. Мар'яненка та ін. Була режисером аматор. гуртків (1918—20), разом з П. К. Саксаганським виступала в робітн. клубах на околицях Києва (1922). Виконувала переважно ролі лірич. героїні: Олена, Ярина («Гли-тай, або ж Павук», «Невольник» М. Кропивницького), Харитина («Наймичка» І. Карпенка-Карого), Наталя («Лимерівна» П. Мирного), Галя («Назар Стодоля» Т. Шевченка). Написала спогади

А. М. Войцехівська.

про зустрічі й роботу з корифеями укр. театру (не опубліковані; зберігаються в Музеї театр., муз. та кіномист-ва).

Е. С. Харіщевич.

ВОЙЦЕХІВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК — археол. пам'ятка епохи енеоліту та бронзового віку, курганні поховання. Виявлені поблизу с. Войцехівки (тепер с. Колосівка Хмельн. обл.). Досліджено С. С. Гамченком (1924), О. Ф. Лагодовською та Ю. М. Захаруком (1948) 13 курганів і 28 невеликих поховань, гол. чин родинних. Серед них — поховання кулястих амфор культури, східно-тишинської культури із залишками триз у вигляді вогнищ та битого посуду, кісток тварин. В чол. похованнях знайдено зброю (крем'яні ножі, наконечники стріл та дротиків), у жіночих — прикраси (бронз. браслети з прямими та закрученими кінцями, шпильки, фібули, кільця та ін.). Кераміка усіх поховань представлена посудом — рожевими або жовтуватими орнаментованими, в т. ч. наліпним валиком, тюльпаноподібними горщиками, півсферичними мисками, конічними, шоломоподібними дворучними кубками, а також декорованими пряслами.

Літ.: Лагодовська О. Ф. Войцехівський могильник бронзової доби на Волині. «Археологія», 1948, в. 2; Лагодовська О. Ф., Захарук Ю. М. Нові дослідження Войцехівського могильника. В кн.: Археологічні пам'ятки УРСР, т. 6. К., 1956.

ВОКАЛІЗ (франц. vocalise, від лат. vocalis — той, що звучить; співучий) — система жанрів вокальної музики, що включає твори для співу без слів на голосний звук. Представлений творами концертного («Вокаліз» С. Рахманінова, «Концерт для голосу з оркестром» Р. Глієра, «Вокаліз у формі хабанери» М. Равеля та ін.) і навч. призначення (етюди, п'єси, вправи). Як система концертних жанрів розвинувся в 20 ст. Спів без слів поширений у вокал.-симф. (кантатах, ораторіях та ін.), муз.-сценіч. (операх, балетах з хором) та ін. творах. Ряд В. створили укр. рад. композитори, зокрема концерти для голосу з оркестром — Г. І. Майборода (1969), М. М. Жербін (для колоратурного сопрано — 1967; для меццо-сопрано — 1977, 2-а ред. — 1981), солоспів — Л. М. Соковнін (1928), О. І. Білаш (1961). В. для різних голосів М. С. Завалиши-

ної та С. О. Павлюченка мають переважно навчальне призначення.

ВОКАЛЬНА МУЗИКА (від італ. vocale — голосовий) — система муз. жанрів, в основу яких покладено спів. Включає твори з текстом (деякі з них наз. муз.-поетичними) та без тексту (див. Вокаліз), з інструм. супроводом та без нього (див. А. капела), хорову музику, вокал. ансамбль, твори для сольного співу. Втілена у фольклорі, в галузях профес. мист-ва і аматорстві, у світській музиці та культовій музиці (в т. ч. у церковному розспіві, партесному концерті). Осн. жанри В. м. — муз.-сценічні (опера, оперета, музична комедія, мюзикл), вокал.-симфонічні (ораторія, кантата, симфонія з хором або сольними співацькими партіями, концерт для голосу з оркестром), камерно-вокальні (солоспів, вокал. мініатюра, вокал. цикл), масово-побутові (пісня, кант, псалми, пісня-романс, романс, балада), муз.-поетич. епос (билини, думи, голосіння). Див. Співацьке мистецтво.

ВОКАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО — див. Співацьке мистецтво.

ВОКАСЮ. Вторая образцовая киевская артель столичных ювелиров (Друга зразкова київська артель столичних ювелірів) — ювелірна фірма. Існувала 1905—17. В її складі — майстри золотих і срібних справ та ювеліри моск. і петерб. фірм Хлебникова, Овчинникова, Фаберже, Сазикова та ін. ВОКАСЮ створювала різні золоті та срібні вироби в стилі модерн: кубки, жетони, блюда, речі до пам'ятних істор. подій, предмети побутового і декор. характеру тощо. В Києво-Печерському заповіднику збереглася рака Стефана, виконана майстром ВОКАСЮ І. П. Тарабровим.

В. А. Шиденко

ВОКЗАЛ (від англ. Vauxhall — назва саду для розваг у лондонському передмісті, що належав у 17 ст. Дж. Вокс) — комплекс споруд для обслуговування пасажирів на станціях шляхів сполучення. Розрізняють залізничні, річкові, морські, авто- та аеро-вокзали. Залізничні В. на Україні почали будувати у 2-й пол. 19 ст. Їхня арх-ра значною мірою відображала функціональне призначення, класність, типи планування, домінуючі стилістичні напрями. Серед кращих архіт. творів кін. 19 — поч. 20 ст. — В. у Києві (1867—69, арх. І. С. Вишневський), Одесі (1879—83, арх. В. О. Шретер), Катеринославі (тепер Дніпропетровськ, 1880), Харкові (1896—1901, арх. Ю. С. Цауне), Ковелі (1903, арх. О. М. Вербицький, всі споруди не збереглися), Львові (1904, архітектори В. Садовський і Ю. Захаревич; будинок прикрашають композиції «Торгівля» і «Праця» П. Вітовича). На поч. 20 ст. В. став важливим центром містобудування, своє-

Вокзал у Львові. 1904. Арх. В. Садовський, Ю. Захаревич, скульптор П. Вітович.

рідною візитною карткою міста, навколо якого формувалися привокзальна площа, сквери, адм. споруди, переважно управління залізниць. Інтер'єри В. прикрашали монументальною скульптурою, живописом, мозаїкою на теми сучас. життя. Стилiстичною виразністю й оригiн. рiшенням центр. залу (висота — 35 м з параболiчними залiзобетонними арками) видiзначається В. у Києві (1929—32, арх. О. М. Вербицький; реконстр. 1978—80).

Пiд час Вел. Вiтчизн. вiйни майже всi В. в Україні були зруйнованi.

У повосеннє десятирiччя проведено велику роботу по iхнiй реконструкцiї (Київ, Львів, iвано-Франкiвськ, Жмеринка та iн.) i буд-ву нових (Харків, Одеса, Сiмферополь, Днiпропетровськ, Тернопiль). За композицiєю об'ємiв i плануванням організацiю бiльшiсть з них має центрально-осьову схему, де гол. місце вiдведено *вестибюлю*, з обох бокiв вiд нього розмiщено зали чекання, каси i службовi примiщення. Типовим щодо цiєї схеми є В. у Днiпропетровську (1954, арх. А. Н. Душкiн). Це значна за довжиною фасаду споруда (165 м), виходить на привокзальну площу. Центр. найвища частина прорiзана великою аркою з вiкном-вiтражем, до неї примикають два двосвiтних зали. Iнакше спроектовано В. у Сiмферополi (1953, арх. А. Н. Душкiн): створено асиметричну просторову композицiю з внутрiшнім подвiр'ям, що використується як зал чекання. Одна з найзначнiших транспортних споруд, збудованих за центрально-осьовою схемою, — Харкiвський В. (1956, архітектори Г. І. Волошин, Є. О. Лимар, Б. С. Мезенцев).

Морські та рiчкові В. з'явилися у 19 ст. як архіт. частини причалiв. Найдавшiа з архіт. споруд морських причалiв — *Графська пристань* у Севастополi (1846, iнж. С. І. Уптон). Серед сучасних — мор. В. в Одесi (1967, архітектори В. К. Головин, В. П. Крeмляков). Один з перших рiчкових В. збудовано у Києві (1872, арх. В. Н. Николаєв); вiн був дерев., виконаний у неоросiйському стилi (не зберiгся). Виразне архіт. рiшення має сучас. Київ. рiчковий В. (1957—61, архітектори В. І. Гопкало, В. Є. Ладний, Г. М. Слудський та iн.). Будинок нагадує пароплав, увiнчаний баштою. Інтер'єри залiв оздобленi мозаїчними композицiями з iсторiї Києва (художники Е. І. Котков, В. С. Ламах, І. С. Литовченко).

Автовокзали як архіт. тип сформувалися в кiн. 40 — на поч. 50-х рр. 20 ст. Являють собою комплекси споруд для пасажирiв i стоянки автобусiв. Перший з них — у Рiвному (1951, архітектор Я. М. Назаркевич). 1957—61 збудовано автовокзал у Києві (архітектори А. М. Мiлецький,

І. М. Мельник, Е. А. Бiльський) у дуsi iндустр. арх-ри (крiм вестибюлiв i залiв має готель). В iнтер'єрах — мозаїчні панно (художники В. В. Мельниченко, А. Ф. Рибачук). 1976 зведено автовокзал у Луганську (архітектори Г. Г. Головиченко, В. М. Боканьов та iн.).

Авіавокзали (аеровокзали, аеропорти) з'явилися також у перше повосеннє десятирiччя, тодi ж почалося iнтенсивне формування iхнiх типологiчних архіт. рис. Для них характернi великi зали чекання, диспетчерські башти, адм. i побутовi примiщення. За плануванням i об'ємно-просторовою композицiєю першi аеровокзали були близькi до залiзничних В. з центрально-осьовою композицiєю (у Львовi, Сiмферополi, Харковi). Один з найбільших — Київ. аеропорт Бориспiль (1965, архітектори А. В. Добровольський, О. І. Малиновський, Д. П. Попенко) — вiднесений до мiжнар. класу. В центр. частинi споруди — двохризовий вестибюль з операцiйним залом, перекритий збiрною залiзобетонною оболонкою (47×57 м). По дiагоналi зал перетинає широкий пандус, який веде на другий поверх. В iнтер'єрах залу другого поверху — керамiчні панно «Київ» i «Авіацiя» (художники І. С. Литовченко, В. П. Ламах, Е. І. Катков).

ВОЛАНЖ, Волянж (? — ?) — артист балету 1-ї пол. 19 ст. Танцював у балетній трупi Одес. театру. З 1817 жив у Петербурзі i Москві. Журнал «Український вестник» (червень 1816) називав В. «одеським вихованцем». Це перше свiдчення про профес. хореогр. освіту на Україні.

Лит.: Глушковський А. П. Воспоминания балетмейстера. Л. — М. 1940. Бахрушин Ю. А. Балет русской провинции начала XIX века. «Синтетический балет». 1982. № 1.

ВОЛГНА Тетяна Iллiвна [20.VI (3.VII) 1911, м. Жмеринка, тепер Вин. обл. — 14.VI 1981, Київ] — рос. i укр. поетеса, драматург, перекладач. Закiнчила 1934 сценарно-редакцiйний ф-т Київ. iн-ту кiнематографiї. Автор п'єс для дiтей молодшого шкiльного вiку, сценарних планiв для проведення свят у дитячих дошкiльних закладах, зокрема «Полiт на Мiсяць» (переклад Л. О. Компанiєць), «Новорiчна ялинка» (1972; текст укр. i рос. мовами; переклад з рос. М. А. Познанської; музика А. Д. Фiлiпенка). Переклала рос. мовою кiлька оперних лiбретто, зокрема опери К. Ф. Данькевича «Богдан Хмельницький» для Одес. театру опери та балету (1951, нова ред. — 1954).

Лит.: Д. Зенко.
ВОЛИК Федiр Парамонович [17.II (1.III) 1877, лiсництво Гринцеврог, полб. ст. Ков'яги, тепер Харків. обл. — 23.X 1946, Київ] — укр. архітектор, актор-аматор, антрепренер (див. *Волика Ф. П. трупа*). Написав спогади про дiяльнiсть трупи, про М. К. Заньковецьку, яка останнi

Ф. П. Волик.

І. І. Воликівська.

роки життя провела в сiм'ї Волика.

Є. С. Хлiбцевич.
ВОЛИКА Ф. П. ТРУПА. Дiяла з травня 1903 по серпень 1904. Виступала в Харковi, Полтавi, Ромнах, Одесi, Миргородi, Лохвицi, Золотоношi, Черкасах, Лубнах, а також у Петербурзі, Самарi, Ростовi-на-Дону. Навеснi 1903 пiд керiвництво Ф. П. Волика перейшла *Суслова О. З. трупа*, а також актори М. Н. Борченко, К. М. Вукотич-Кропивницька, М. К. Заньковецька (була також режисером вистав, у яких грали), Г. К. Запорожець, Г. П. Затиркевич-Карпинська, Л. К. Квитка, М. А. Кропивницький (режисер з травня 1903), Ф. В. Левицький, І. О. Мар'яненко, М. Р. Маїсевич, О. П. Полянська, Є. О. Хуторна, Н. А. Чарновська. В репертуарi — п'єси І. Котляревського, Т. Шевченка, М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, опери М. Аркаса, С. Гулака-Артемовського.

Лит.: Марко Лукич Кропивницький. Збiрник статей, спогадiв i матерiалiв. К. 1955.

Є. С. Хлiбцевич.
ВОЛИКІВСЬКА Iрина Iванiвна [справж. — Пiдопригора, 22.IV (5.V) 1902, с. Засуля, тепер у складi м. Ромен Сум. обл. — 29.I 1979, Одеса] — укр. спiвачка (сопрано), нар. арт. УРСР з 1941. З 1918 працювала у муз.-драм. театрi в м. Ромнах. Закiнчила 1928 Київ. муз.-драм. iн-т iм. М. В. Лисенка (клас О. О. Муравйової). Одночасно брала уроки сценiч. майстерностi у П. К. Саксаганського. З 1928 — солістка оперних театрiв Києва, Одеси (1929—30), Харкова, Тбiлiси, Великого театру СРСР (1935—36). У 1936—41 i 1944—57 — солістка Одеського театру опери та балету, 1941—44 — оперного театру в Алма-Атi. Партiї: Оксана, Одарка («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Наталка («Наталка Полтавка» М. Лисенка), Мирослава («Золотий обруч» Б. Лятошинського), Явгiя («Кармалюк» В. Костенка), Татяна, Марiя («Свiтлий Осигiн», «Мазепа» П. Чайковського), Аїда (однiйм. опера Дж. Вердi), Баттерфляй («Чiо-Чiо-сан» Дж. Пуччіні).

Лит.: Покровський М. Iрина Воликівська. «Музика», 1972, № 2.

В. С. Максименко.
ВОЛИНЕЦЬ Олексiй Авдiрійович [7.I 1935, с. Свiтязь, тепер Волин. обл.] — укр. хоровий диригент, засл. арт. УРСР з 1976. Закiнчив 1963 Львівську консерваторiю. 1962—65 — худож. керiвник i диригент хору Львiв. ун-ту, 1965—71 — чол. хору «Прометей» (його органiзатор). 1970—80 — худож. керiвник ансамблю пiснi i танцю «Верховина», з 1982 — чол. хорової капели «Орфей» Львiв. полiтех. iн-ту, з 1984 — також ансамблю пiснi i танцю «Черемош». Автор хорових творiв, обробок нар. пiсень.

А. З. Мазепа.
ВОЛИНЕЦЬ Степан Григорович (? — ?) — укр. i рос. пiвчий 17 ст. Служив спiваком при

царському дворі. 1687 брав участь у Кримському поході рос. військ. Пізніше перебував на службі у боярина А. К. Нарішкіна, 1692 відпущений на Україну. Згодом постригся в ченці Києво-Печерського монастиря.

Ю. П. Ясеновський.
ВОЛИНЕЦЬ Стефан Федорович (I.VII 1894, Перемишль, тепер Пшемисль, Польща — 27.IV 1938, Вінниця) — укр. співак (тенор). 1919 переїхав на Рад. Україну. 1928—30 — соліст Харків., 1930—33 — Одес., 1933—35 — Дніпроп., 1935—38 — Вінн. театр опери та балету. Партії: Степан («Купало» А. Вахнянина), Ленський («Євгеній Онегін» П. Чайковського), Князь («Русалка» О. Даргомижського), Каварадоссі («Тоска» Дж. Пуччіні). Був репресований, реабілітований 1958.

І. М. Лисенко.
ВОЛИНКА, дуда, коза, баран, міх — давній нар. духовий інструмент. Складається з двох-трьох язичкових трубок, вмонтованих у шкіряний (козячий, овечий або телячий) міх. В нього через надувну трубку з клапаном вдувають повітря, яке при натисканні літєм на міх потрапляє в ігрові трубки. В одній з трубок є отвори, і на ній виконують мелодію; з ін. трубок під час гри безперервно ліне монотонний низький звук (басовий або квінтове співзвуччя — органічний пункт). Діапазон ігрової трубки — від до першої октави до мі другої. Звук у В. дещо верескливий, з гнучавим відтінком. Поширена у різних народів, особливо в Шотландії, має різні назви: дуда (рос., білорус.), коза (польс.), чимпой (молд.), гайда (болг.), дудельзак (нім., голл.), корнемюз (франц.) та ін. На Україні з'явилась у 16 ст. на Волині (звідки й назва). Найпоширеніша на Зх. Україні. Згадується в нар. піснях (зокрема: «Дударик» в обробці М. Леонтовича). Серед укр. виконавців на В. — М. Додяк, Д. Т. Жикаляк, Ю. П. Кречуняк, І. М. Мартишук, М. Г. Хариччук, І. Васюк, Шкрібляк.

Лит.: Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. К., 1967.

М. К. Боровік.
ВОЛИНОВ Станіслав Петрович (6.V 1933, Оренбург) — військ. диригент, підполковник, засл. діяч мист. УРСР з 1980, засл. працівник культури ПНР з 1985. Закінчив 1955 Ін-т військ. диригентів у Москві. 1955—66 — диригент оркестрів у військ. частинах Київ., 1966—70 — Далеко-східного, 1970—75 — начальник оркестру штабу Забайкальського, 1975—77 — Одес. військ. округів, 1977—84 — начальник оркестр. служби Одес. військ. округу, з 1984—92 — Пн. групи Рад. військ.

А. І. Кузьменко.
ВОЛИНСЬКА АРХІТЕКТУРНА ШКОЛА. Сформувався у період феод. роздробленості на тер. Волині. Найдавніші муровані споруди датовані 12 ст., належать до київської архітектур-

ної школи та В. а. ш. Одна з найдавніших споруд В. а. ш. — Дмитрівська церква в Луцьку (1132, у перебудованому вигляді простояла до 60-х рр. 19 ст.). У серед. 12 ст. князь Мстислав Ізяславич перевіз до міста-фортеці Володимира (з 1795 — Володимир-Волинський) переяславську буд. артіль, яка, можливо, будувала Стару Катедру в урочищі Федорівщина (збереглися залишки стін і фундаментів), Успенський собор (1156—60) та ще дві відомі за археол. дослідженнями церкви. Успенський собор і Стара Катедра близькі до пам'яток Києва цього періоду, але їхні стіни та стовпи тонші. Видовжений по осі Сх.—Зх. (вплив романської арх-ри) план Успенського собору став характерним для наступного етапу розвитку давньорус. арх-ри.

З 2-ї пол. 12 ст. формувалися прийоми В. а. ш. — вироблявся свій особливий лад присадкуватих пропорцій, лаконізм у композиції мас та стриманий декор. Своєрідність волин. архітектури найповніше виявилася у кафедральній Іоанна Богослова церкви (1170), збудованій на тер. Верхнього замку в Луцьку (збереглися фундаменти і стіни). Споруда мала вузькі бічні нефі, що свідчить про висотну композицію. З кін. 12 ст. волин. архітектура набула ранньоготичних ознак, про що свідчить поява нових типів споруд, буд. техніка та архіт. деталі. Споруджували нові міста, замки, оборонні вежі, культові споруди. У 70—80-х рр. 13 ст. за князювання Володимира Васильовича збудовано міста Берестя (Брест) з церквою Петра, Кам'янець (тепер Білорусь) з церквою Благовіщення та ряд ін., церкву Георгія у Любомлі (збереглася частково), Василівську церкву-ротонду (70—80-і рр. 13 — серед. 14 ст.), можливо, тоді ж збудовано Михайлівську ротонду у Володимирі-Волинському (збереглися фундаменти).

У 14—16 ст. (певною мірою і в 17 ст.) волин. арх-ра зазнавала впливу готики. Це помітно виявилось у зх. частині Волині, зокрема в арх-рі костелів, просторова структура яких була близькою до давньоруських: компактні однефні та тринефні споруди часто нагадували церкви хрестово-купольного типу. Характерні готичні ознаки мали Троїцький костел у Любомлі (1412, пізніше перебудований), Троїцька церква у Межиріччі (15—16 ст.), Боголюбська церква в Острозі (15—16 ст.), Успенська церква у с. Зимному Волин. обл. (1495). Елементи готики наявні в арх-рі замків Луцька (14—15 ст.), Кременецького (14—15 ст.), Острозького (15—16 ст.) та Олицького (16 ст.) замків.

Майстри В. а. ш. створили ряд просторово-конструктивних систем, частина з яких пізніше по-

ширилася в арх-рі України: Троїцька церква у Зимному (1465—75) дала початок новій конструктивній системі побудови внутр. простору між нефом і банею на основі зрізаного замкнутого склепіння (залом) із застосуванням підпружних арок. Естетичні засади Відродження в мурованій арх-рі В. а. ш. втілені перш за все у своєрідно трактованому ордері архітектурному, рівновазі й гармонії композицій мас та особливому ладі присадкуватих пропорцій (тринефна трибана Христоздвиженська церква у Луцьку, 1619—1622; хрещата п'ятибана Успенська церква у с. Низкиничях Волин. обл., серед 17 ст.). У дерев. арх-рі були поширені храми баштового типу — одноверхі (Преображенська церква у с. Нуйно, 16 ст.), триверхі (Дмитрівська церква у с. Гішині, 1567; обидві — Волин. обл.). В оборонній арх-рі форми Ренесансу своєрідно поєднувалися з місцевими, внаслідок чого споруди набули яскравого нац. колориту. Гол. рисою цих споруд є мальовничість, створена декор. аркатурами та фігурними парапетами (башти Острозького замку, Межигицького замку, Дубнівського замку).

Спорудам В. а. ш. епохи барокко властиві динаміка komponування архіт. мас, контрастність у розвитку форм, пластична виразність і мальовничість: Стрітенська церква у с. Залісочому (1784), Покровська церква у с. Піддубцях (1745). У дерев. арх-рі майстри В. а. ш. розробляли тему триверхової храму з присадкуватими пропорціями і монумент. формами, з вишуканими арками-віризами в інтер'єрі (Різдва Богородиці церква у Камені-Каширському, 1723). Під впливом придніпровської архітектурної школи створювали споруди з високими об'ємами та верхами з кількома заломами [Дмитрівська церква у с. Серніках, тепер Рівнен. обл. (18 ст.)]. Поширення класицизму та заборона Синоду 1803 будувати храми в «українському стилі» поклали край розвитку школи.

Г. Н. Асґвін.

ВОЛИНСЬКА ІКОНОПИСНА МАЙСТЕРНЯ — худож. осередок на Волині в 1-й третині 18 ст. Ймовірно, існувала в р-ні м. Острога. Одна з ікон — «Св. Миколай» (Острозький історико-культурний заповідник) датована 1721. Ікони майстерні виявлено в околицях міст Острога, Ізяслава, Дубна, Кременця. Вони відзначаються життєрадісно-оптимістичним характером худож. образів; віальним і динамічним komponуванням, декоративністю колориту та орнамент. мотивів, що характерно для живопису укр. барокко в його нар. варіанті. Майстерня виконувала іконостасні ансамблі й окремі композиції, серед яких одна з найпоширеніших — символічна ком-

позиція «Христос-виноградар» у багатьох видозмінах. Твори художників майстерні зберігаються в ДМУОМ, НМА, Волин. краєзнавчому музеї (Луцьк) та ін. музеях.

О. Ф. Сидор.
ВОЛИНСЬКА ОБЛАСНА ФІЛАРМОНІЯ. Засн. 1939 у Луцьку. В її складі були 2 агіткульбригади, 3 солісти, Волин. хорова капела, яку 1945 реорганізовано у *Волинський народний хор* (існував до 1959, з 1978 поновив свою діяльність). До складу філармонії (1992) входять також вокал.-інструм. ансамбль «Світаць» (з 1974), камерно-інструм. ансамбль, вокал. тріо Мареничів (з 1973) та ін. З обл. філармонією пов'язана творча діяльність диригентів — нар. арт. УРСР А. М. Пашкевича, засл. артистів УРСР О. О. Самохваленка (худож. керівник філармонії 1959—74), Л. М. Пашина, вокалістів — нар. арт. УРСР В. І. Зінькевича, засл. арт. УРСР С. Р. Вегерчук, В. А. Карпоса (худож. керівник з 1987), засл. арт. УРСР А. О. С. О. і В. П. Мареничів, І. А. Секлея, балетмейстера засл. арт. УРСР А. Й. Іванова, засл. працівників культури УРСР — Г. А. Максименка (худож. керівник 1980—87), Г. П. Місана (директор з 1971) та ін.

Л. З. Мазепа.
ВОЛИНСЬКА ШКОЛА ІКОНОПИСУ — давньоукр. школа малярства. У 13—16 ст. продовжувала й розвивала мистецькі здобутки *Київської Русі*. Впливово значення для становлення мистецьких форм В. ш. і. мали контакти Волині з країнами Зх. Європи і Балкан, з рос. мист-вом. Ікони 14 ст. відзначаються узагальненою монументалізацією образу, лаконізмом і гармонійною єдністю виражальних засобів («Дорогобузька Богородиця», Рівненський краєзнав. музей; «Волинська Богородиця», ДМУОМ). Ікони 15—16 ст. свідчать про високий рівень майстерності художників, для творчості яких характерна стриманість заг. ладу («Пантократор з апостолами» з Троїцької церкви у с. Річиці Зарічненського р-ну Рівнен. обл., Рівнен. краєзнав. музей; «Спас у силах», 16 ст., ДМУОМ). З серед. 16 ст. у живопису ікон спостерігаються зміни, що підготували його наступний розквіт («Спас», «Богородиця Одигітрія» з Дубенської Хресто-воздвиженської пустині, Харків. ХМ. Фрагменти царських врат з Успенської церкви в с. Клесові Рівнен. обл., Рівнен. краєзнав. музей). В. ш. і. 17—18 ст. у своїх ознаках склалися в основному в 1-й пол. 17 ст. на ґрунті волин. іконопису попередніх століть і впливів зх.-європ. мист-ва. Серед її осередків — м. Турійськ (тепер смт) і кол. Михнівський монастир (був на тер. сучас. Волин. обл.), м. Острог і смт Степань Рівнен. обл. Відзначалася своєрідною інтерпретацією традиц. іконо-

Волинська школа іконопису.
Волинська Богородиця.
Ікона з Покровської церкви в Луцьку.
14 ст. ДМУОМ. Київ.

графічних схем та особливими рисами худож.-профес. письма. В іконах поширився далекий від канонічного типаж персонажів, що ґрунтувався на нар.-естетич. розумінні ідеалу (мав лагідно-ліричний характер, іноді портретні риси). Переважала описово-розповідна тенденція, широко застосовувалися елементи пейзажу, натюрморту, побутового жанру. Відчутно зросла роль кольору й орнамент. мотивів, урізноманітнювалась композиційна й просторова побудова. Творці цього періоду своїми образно-стильовими ознаками є органічною частиною малярства укр. барокко. Зберігаються у музеях Луцька, Рівного, Києва, Острога, Львова, Житомира, Харкова, Мінська, Кракова.

Лит.: Сидор О., Скрентович Н. Шедевр волинського малярства. «Образотворче мистецтво», 1987, № 3. Сидор О. Чи почуємо тривожний дзвін? «Дзвін», 1991, № 4.

О. Ф. Сидор.
ВОЛИНСЬКЕ ПОЛЬСЬКЕ ТЕАТРАЛЬНЕ ТОВАРИСТВО. Діяло в Луцьку 1931—39. Організ. Польський театр ім. Ю. Словацького.
ВОЛИНСЬКЕ УКРАЇНСЬКЕ ТЕАТРАЛЬНЕ ТОВАРИСТВО. Діяло в Луцьку 1933—39. Надавало фінанс. підтримку *Волинському українському театру*, сприяло організації укр. аматор. драм. гуртків, хорів, нар. оркестрів.

Волинська школа іконопису.
Спас у силах.
Ікона з Волині, 16 ст.
ДМУОМ. Київ.

Волинська школа іконопису.
Пантократор.
Ікона з с. Дорогиничів Волинської обл.
1-а пол. 17 ст.
Волинський краєзнавчий музей.
Луцьк.

Волинська школа іконопису.
Старозавітна Трійця.
Ікона з Миколаївської церкви в с. Шубкові Рівненської обл.
Кін. 15 — поч. 17 ст.
Рівненський краєзнавчий музей.

ВОЛИНСЬКИЙ Йосиф (? — ?) — укр. майстер срібних справ 1-ї пол. 19 ст. Жив і працював у Ромнах. Збереглися виготовлені В. хрест (1818, НМІ України) та свічник у вигляді фігурки ангела (1835, Києво-Печерський зап.-відник). Іл. с. 372. В. А. Шиденко.
ВОЛИНСЬКИЙ П. Й. (? — ?) — укр. живописець 1-ї пол. 18 ст. У 1738—40 брав участь у виконанні фрескового розпису костіолу бернардинців (див. *Бернардинців монастир у Львові*). Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1983.

ВОЛИНСЬКИЙ ІКОНОПИСЕЦЬ — 1) В. і. 1630 (умовна назва) — укр. художник. Його майстерня, ймовірно, містилася у м. Турійську (тепер смт Волин. обл.). Стилістика творів ґрунтується на класич. традиціях давнього укр. іконопису зі схильністю до лірич. трактування й декоративизму. Ікони: «Св. Георгій Змієборець з житієм» (1630), «Св. Георгій Змієборець» (2 композиції), «Богородиця Одигітрія», «Спас», «Покрова Богородиці» (всі — у Волин. краєзнав. музеї), «Спас», «Успіння Богородиці», «Преображення», «Вознесіння, Зшестя св. Духа» (всі — у Київ. музеї нар. арх-ри та побуту України), «Воздвиження Чесного Хреста», «Святий Василій» (обидві — у Львів. КГ), «Введення до храму», «Старозавітна трійця» (обидві — у Харків. ХМ). 2) В. і. 1750 (умов. наз.) — укр. художник. Працював pobl. м. Турійська. Його худож. манера зазнала впливу тогочасного стилю зх.-європ. барокко. Композиції творів відзначаються експресією форми й кольору. Ікони: «Св. Онуфрій» (1750), «Св. Георгій Змієборець», «Старозавітна трійця», «Коронування діви Марії», «Архангел Михаїл» (всі — у Волин. краєзнав. музеї), «Св. Василій Великий» (1745), ікони апостольського ряду (всі — у Київ. музеї нар. арх-ри та побуту України), «Св. Онуфрій у пустелі» (Мінський музей давньорус. культури).

Лит.: Сидор О. Волинське малярство

XVII—XVIII ст. «Образотворче мистецтво», 1988, № 2. О. Ф. Сторо.

ВОЛИНСЬКИЙ КРАСЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ. Засн. 1940 у Луцьку. Розміщений з 1985 у реконструйованому триповерховому будинку. Має понад 120 тис. експонатів осн. і 50 тис. наук.-допоміж. фонду. Є філіал — літ.-мемор. музей Лесі Українки в с. Колодяжному. В к. м. підпорядковані на правах відділів Музей волинської ікони в Луцьку, музей партизанської слави в урочищі Лопатень Ківерцівського району, Кортельський історичний (Ратнівський район) та в Луцьку Волинський художній музей. Серед експонатів: Качинський скарб срібних речей 5 ст. н. е., скарб срібних давньорус. прикрас з с. Городища Луцького р-ну, стародруки з б-ки Луцького братства 17 ст. Значну частину зібрання становить колекція зарубіжжя та вітчизн. живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, які з 1973 експонуються в Шляхетському будинку (збуд. у 18 ст.) на тер. Верхнього замку.

Експозиція худож. творів має розділи зх.-європ., рос. та укр. дожив. і рад. живопису, графіки і скульптури. В колекції зх.-європ. живопису — «Святий Ієронім» Х. Рібери, «Еліазар і Ревекка» Н. Пуссена, дві роботи під назвою «Баталія» Бургіньйона (Ж. Куртуа), два пейзажі А. Маньєско, картина «Скотний двір» Ф. Лондоніо. Широко представлений портрет 18—19 ст.: «Портрет королеви Лещинської» невід. польс. майстра 18 ст., «Портрет Зигмунда Красинського» А. Шеффера, роботи Ф. Винтерхальтера, Г. Гольбайна, Ю. Нейгебауера та ін. Окрему групу творів становить польс. мист-во, представлене творами В. Коссака, Я. Суходольського, картинами «Допит» Ю. Брандта, «Битва» А. Лефлера та ін.

У колекції пам'яток вітчизн. мист-ва — твори представників волинської школи іконопису («Параскева» і «Христос Вседержитель» невід. майстрів 17 ст., «Спас на престолі» Й. Кондзелевича). Серед творів дореволюц. рос. і укр. живопису — картини «Шторм на морі» І. К. Айвазовського, «Молодія» А. Г. Лазарчука, «Берег моря. Штиль» Р. Г. Судковського; рад. періоду — полотна М. П. Глуценка, А. А. Коцки, О. М. Лопухова, Ф. Ф. Манайла, А. Г. Сафаргаліна, графіка С. Т. Адамовича, М. І. Жука, В. І. Касіяна, О. Л. Кульчицької, О. О. Шовкуненка. Серед скульпт. творів — роботи М. К. Вронського, І. П. Кавалеридзе, А. В. Німенка та ін. Нар. декор.-ужиткове мист-во представлено колекціями виробів ткацтва, вишивки, зразками волин. нар. костюма, плетіння з соломки, коріння та лози, різьблення на дереві, виробами з кори, тончарними виробами, писанками.

Я. Волинський. Святий підвісний. Срібло, карбування, гравірування. 1838. Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

В музеї зберігаються твори вишівальниць З. І. Магеровської, Н. І. Горлицької, ткаць Г. В. Гладичук, О. І. Голодажук, О. А. Губчик, О. П. Шліхти, гончарів В. О. Бондаря, А. М. Васильчука, В. Ю. Ковальчука та ін.

Літ.: Волинський красзнавчий музей. Путівник. Львів, 1988. А. М. Сілюк.

ВОЛИНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ХОР. Ств. 1945 при Волин. обл. філармонії на базі Волин. коро-вої капели. 1959 припинив, 1978 поновив свою діяльність. Складається з мішаного хору, хореогр. групи (балетмейстер А. Й. Іванов) та оркестру нар. інструментів (керівник Р. М. Пятачук). Худож. керівники — О. О. Самохваленко (1945—59), А. М. Пашкевич (з 1978), диригент — А. М. Пашин. У репертуарі: укр. (у т. ч. волин. регіону), рос., білорус. нар. пісні і танці, твори укр. сучас. композиторів, а також вокал.-хореогр. композиції «Ми з Волині», «Волинські притупи» (обидві — 1978), «Край мой родны, воляны» (білорус., 1984), «Летять журавлі» (1985), «Весно, трудівнице» (1987). Лауреат респ. огляду-конкурсу профес. хоро-вих колективів (Дніпропетровськ, 1986, 1-е місце).

Л. З. Малепа, А. М. Пашкевич
ВОЛИНСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ПЕРЕСУВНИЙ ТЕАТР. Засн. 1946 у м. Горохові. 1947—48 базувався у Ковелі; 1948—58 — Володимир-Волинський пересувний театр; з 1958 — Нововолинський укр. драм. театр. Театр очолювали А. Н. Мацкевич, Е. М. Ольшевський, А. М. Огрюк. З театром пов'язана творчість А. В. Альошина, І. К. Бровченка, І. Б. Занкевича, М. Є. Гонти, Д. Г. Зінченка, М. С. Курганської, І. В. Сахна. Вистави: «Сто тисяч» І. Карпенка-Карого, «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького, «У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською, «Котовський» Ю. Мокрієва, «Леся» М. Андриєвич, «Історія одного кохання» К. Симонова, «В добрий час» В. Розова, «Остання зупинка» Е. М. Ремарка, «Тайфун» Цяо Юя. Існував до 1963.

В. Т. Денисюк
ВОЛИНСЬКИЙ ТЕАТР ЛЯЛЬОК. Засн. 1975 в Луцьку. Відкрився 19.ІІІ 1976 виставою «Військова тасмнія» за А. Гайдара. Театр очолювали Ю. І. Скало (1978—80), А. І. Поляк (1983—92), з 1992 — В. І. Богданець. У театрі використовують верхові ляльки, маріонетки, «живий план». Вистави: «Котигоршко» Г. Усача (1979), «Година із зозулею» С. Прокоф'євої (1979), «Божественна комедія» І. Штока (1980), «Вікентій Прерозумний» Я. Стелімаха (1982), «Лускунчик» за Е. Гофманом (1984), «Дорога до сонця» за Г. К. Андерсеном (1985), «Вертеп» (1992).

Д. А. Поштарук
ВОЛИНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР імені Т. Г. Шевченка. Засн. 1939 у Луцьку. З 1950 — ім.

Т. Г. Шевченка. Відкрився 29.ІІ 1940 виставою «Платон Кречет» О. Є. Корнійчука. У трупі ввійшли випускники курсу І. І. Чабаненка Київ. ін-ту театр. мист-ва. Діав до червня 1941. Поновив роботу 1944. У 1945 до театру ввійшла трупа Миргородського пересувного укр. драм. театру ім. Т. Г. Шевченка. Театр очолювали М. Друкар (1940—41), В. І. Силич (1945—50), Б. А. Лур'є (1951—53, 1967—73), В. Г. Грипич (1953—58), М. Ф. Янковський (1958—62), М. А. Мальцев (1962—67), Е. М. Ольшевський (1973—82, 1983—87), А. П. Поляк (1982—83), М. В. Ілляшенко (з 1987). З театром пов'язана творчість нар. артистів УРСР Ф. О. Балабухи, Б. Х. Боріна, Г. М. Канишевського, М. М. Клименко, А. І. Юницького, засл. діяча мист. А. А. Олійника, засл. артистів УРСР І. Й. Бернацького, С. І. Вегери, В. В. Веремієнко, Е. І. Войтенко, М. Д. Горленко-Морозової, В. Ф. Мусієнко, Г. Я. Пташник, Н. Г. Фіалко, П. Ю. Веслярова; Н. Є. Никитенка. 1945, 1949 у виставах театру брали участь А. М. Бучма, Н. М. Ужвий. Вистави: «Устим Кармелюк» В. Суходольського (1940), «Несподівана старість» Л. Рахманова (1941), «Егор Буличов та інші» М. Горького (1941), «В степах України» (1944), «Правда» (1948), «Пам'ять серця» (1970) О. Корнійчука, «Навіки разом» А. Дмитерка (1950), «Лісова пісня» Лесі Українки (1951, 1971), «Весілля Фігаро» П. Бомарше (1955), «Дяля Вана» А. Чехова (1956), «Вовчиха» за О. Кобилянською (1967), «Іркутська історія» О. Арбузова (1960), «Соловейко-Сольвейг» І. Драча (1980), «Конотопська відьма» за Г. Квиткою-Основ'яненком, «Лісострата» Аристофана (1987), «Плаха» за Ч. Айтматовим (1988), «Бояриння» Лесі Українки, «Чорна рада» П. Куліша (обидві — 1991), «Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра (1993).

У трупі (1993): нар. арт. України Н. В. і А. І. Гурські, А. Ю. Приходько, засл. арт. України А. Ю. Дяченко, М. Ф. Ярошенко, О. П. Якимчук. С. А. Забончиківський

ВОЛИНСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР. Діав 1928—39 в Луцьку. Ств. на базі аматор. драм. гуртка. Організатор — М. Г. Певний. У репертуарі — 30 вистав, переважно укр. класики.
ВОЛИНСЬКІ СКАРБИ — археол. пам'ятки, срібні прикраси та злитки 10—11 ст. Знайдені на тер. Волині. Найзначніші з них — Борщівський скарб, Юрковський та Копієвський скарби. Представляють місц. та привізні (з Волинської Булгарії) шийні гривні, лунниці, скроневі кільця т. з. волинського типу, які виготовляли з окремих пластин або тиснених деталей і декорували плетінням, геом. орнаментом з найдрібнішої зерні. За межами Волині виявлені в с. Гуцині Черніг. обл. та с. Гнездовому Смолен. обл. Аналогії В. с. про-

стежуються серед візант. та зх.-слов'ян. прикрас.

З серед. 12 ст. під впливом загальної давньорус. традиції худож. металообробки, що склалася в майстернях Києва і Чернігова, характер В. с. змінився (Дорогобузький скарб, знайдений 1975 побл. м. Рівного), збільшилася кількість масивних, плетених із срібного дроту гривень, обручів (Городищенський скарб, знайдений 1988 побл. м. Луцька). Прикраси з В. с. зберігаються в краєзнав. музеях України, НМІ України, ДЕ в Петербурзі.

Лит.: Гудин А. С. Памятники художественного ремесла древней Руси X—XIII вв. А. 1936; Корзухина Г. Ф. Русские клады IX—XIII вв. М.—А. 1954. Р. С. Орлов.

ВОЛИНСЬКОЇ ІКОНИ МУЗЕЙ. Засн. 1992 в Луцьку. Розміщений у приміщенні кол. жін. гімназії. В експозиції — понад 60 реставрованих ікон 16—18 ст., у т. ч. ікони Й. Кондзелевича.

ВОЛИНЦЕВСЬКА КУЛЬТУРА — археол. культура сх.-слов'ян. населення Лівобережжя Дніпра 7—8 ст. н. е. Представлена більш як 50 поселеннями та могилами. Пам'ятки В. к. виявлено також на правому березі Дніпра побл. Києва. Серед найкраще досліджених — археол. пам'ятки побл. сіл Волинцевого (розкопки 1948—49 і 1965—66, Д. Т. Березовець), Малих Будок та Костянтинівки (1906, М. О. Макаренко), Битиці (1953, І. І. Ляпушкін), всі — Сум. обл., смт Сосниці Черніг. обл. (1948, Н. С. Виноградський; 1949, Д. Т. Березовець).

Значні за розмірами неукріплені (за винятком Битицького городища) поселення мали нерегулярну забудову, розташовувалися на невисоких берегових терасах. Включали напівземлянкові споруди житл., виробничого і ритуального призначення (зрубного, стовпového та каркасного конструювання). Житло мало двоскатний дах, що вільними кінцями спиралося на поверхню поза його межами, а також глиняну піч, вогнище, ями-комори.

Неподалік від поселень розміщувалися безкуранні (грунтові) могили, поховання в яких здійснювали після кремації в спец. урнах.

Для кераміки В. к. характерна ліпна і кружална технології. На Битицькому городищі посуд виконували і на гончарному кружі. Домінуюча форма посуду — корчагоподібні горщики, миски та сковорідки, орнаментовані пальцево-нігтьовими зачіпками, відбитками пальців, паличкою або мотузкою (16 орнамент. мотивів). У групі кружалної кераміки виділено 5 типів горщиків, 3 типи мисок, 2 типи привізних амфор, а також глечики, кружки, плошки, декоровані частковим або суцільним сітчастим лискуванням, фризом ялинкового чи зигзагоподібного (утвореного гострою гребінкою) орнаменту між широкими проліскованими лініями.

Серед прикрас — бронз. та срібні пластинчасті і круглі в перерізі браслети з розширеними кінцями, персні, скляні та пастові намистини, зіркоподібні скронові кільця та ін. (Харківський, Фотовизький, Битицький скарби). Є нечисл. зразки зброї.

В. к. і генетично пов'язана з нею роменська культура розглядаються як різні етапи існування сіверянського племенного союзу сх. слов'ян Лівобережжя.

Лит.: Березовець Д. Т. Лівобережжя Дніпра (пам'ятки волинцевського та роменського типів). В кн.: Археология Украинской ССР, т. 3. К., 1975; Юренко С. П. Волинцевская культура. В кн.: Этнокультурная карта территории Украинской ССР в 1 тыс. л. з. К., 1986.

С. П. Юренко.
«ВОЛИНЯНКА» — ансамбль танцю Луцького міськ. будинку культури. Ств. 1959, 3 1960 — народний самодіяльний. Збирає і відновлює зразки нар. хореографії Волині. На місц. фольклор. матеріалі створено танці «Крутях», «Буяньський скакунець», «Полька-волянська», хорівод «Кладочка», обрядова композиція «Рушничок на щастя» та ін. «В.» — лауреат міжнар. конкурсів і фестивалів: Придніських країн у Бач-Кішуні (Угорщина, 1971), Загребі, Нови-Сад (Югославія, 1972, 1988, 1990), сербської нар. музики (Німеччина, 1980); фольклор. фестивалів у Чехословаччині (1984), НДР (1985); конкурсу слов'ян. фольклору «Червона ружа» у Руському Керестурі (Югославія, 1987). Ансамбль гастролював у Польщі, Туреччині, Лівії, Тунісі, Греції, на Мальті. Видано збірник «Танці Волині» (з репертуару «В.», К., 1975).

О. В. Рутковська.
ВОЛИНЬ, Волинська земля — історико-етногр. регіон, що охоплює сучас. Волин. і Рівнен. області, частини територій Терноп., Хмельн., Житомир. областей України у басейні правих приток Прип'яті і верхів'ях Зх. Бугу. Назва походить від м. Волині, що було центром Волин. землі. З кін. 10 ст. — у складі Київ. Русі, входила до Володимиро-Волин. князівства, з кін. 12 ст. — до Галицько-Волин. князівства. У 16—18 ст. — до Волин. воєводства у складі Речі Посполитої. Після другого 1793 і третього 1795 поділів Польщі Правобережну Україну прислано до Росії, Волин. воєводство ліквідовано. 1793—97 частина тер. В. входила до Волин. намісництва, а з 1797 — до Волин. губ. Рос. імперії. 1921 зх. частина В. за Ризьким мирним договором відійшла до Польщі. Після 1939 — у складі України.

У 3-му тис. до н. е. на тер. Волині існувало ткацьке виробництво. До цього періоду належать глиняні прясельця для веретен, виявлені у с. Зимному (побл. м. Володимира-Волинського), глиняні грузила від примітивного ткацького верстата, знайдені на тер. Луцька. Деталі ткацького верстата горизонт. типу (11—13 ст.) виявлено при розкопках

Волинь.
Царські ворота.
Дерево, різьблення.
розпис. Кін. 17 ст.

городища в с. Райках Житомир. обл. У 17—18 ст. створювали безворсові килими з рослинним орнаментом. Існувала фабрика Чарторийських у м. Корші (тепер Рівнен. обл.), майстерня гобеленів у м. Горохові (тепер Волин. обл.).

У кін. 19 — на поч. 20 ст. на В. поширилися декор. ткані рушники вузької видовженої форми з орнамент. поперечними смугами. Побутували петельчасті рядна-постілки з одностороннім орнаментом.

Багато декорованих килимів виготовляли переважно у м. Кременці (тепер Терноп. обл.). Ткані рушники, предмети нар. костюма створювали в перебірній техніці. В колориті — червоний колір у поєднанні з блакитним, зеленим, жовтим. Стрічкові композиції утворювалися з геом. або геометризовано-рослинних мотивів. У традиціях узорного ткацтва працюють майстри Волині. ХВМ, в асортименті — рушники, серветки, доріжки.

Характерна техніка вишивки — занизування, яке імітує візерункове ткацтво. Рослинні орнаменти вишивали хрестиком. Поширилась вишивка «білим по білому» (білі). Осн. колір вишивок — червоний, додавали також чорний або синій кольори. Переважас геом. орнамент, доповнений рослинними мотивами; композиції — лінійні. Вишивкою оздоблювали волин. нар. костюм, рушники, скатерки та ін. Гончарний посуд на тер. Волині відомий з неоліту (5—3-е тис. до н. е.). Зберегалися відомості про худож. кахлі 14—15 ст., які походять з Луцька, Острога (тепер Рівнен. обл.). На кахлях, знайдених на тер. Луцького замку, відтворено сюжети тогочасного побуту («Клику», «Вершник»). У 16—17 ст. центрами по виробн. кахлів були Острог, Кременець, Шумськ (тепер смт Шумське Терноп. обл.). Гончарні вироби орнаментували рельєфними композиціями. У 17 ст. осе-

Волинь. Гобелен.
18 ст. МХП
АН України. Львів.

редками по виготовленню глиняного посуду були Володимир-Волинський, Вишнівець (тепер смт Терноп. обл.), Кременець, Торчин (тепер смт Волин. обл.), У с. Сураж (тепер Терноп. обл.) 1724 діяв цех гончарів. Цехова управа гончарів існувала до 70-х рр. 19 ст. при магістраті у Володимирі-Волинському. В кінці 19 — на поч. 20 ст. гончарним ремеслом займалися у містах Луцьку, Рівному, Острозі, Здолбуніві (тепер Рівнен. обл.), с. Кульчині, Мощаниці (обидва — тепер Волин. обл.). У с. Рокиті (тепер Волин. обл.) виготовлявся димлений посуд.

В. — один з осередків фарфорового виробн. на Україні. У 2-й пол. 18 ст. засн. *Корецьку фарфорову фабрику*, пізніше — *Городницький фарфоровий завод, Баранівський фарфоровий завод, Довбиський фарфоровий завод*. У 13—14 ст. на В. поширюється худож. обробка дерева (церква Іоанна Златоуста в Холмі, тепер Хелм, Польща; різьбяр *Авдія*). Розквіт різьбярства припадає на 17—18 ст. Пишною рослинною орнаментикою у стилі *барокко* прикрашали *царські врата*, створювали різьблені ікони («Пустельник Онуфрій», 18 ст.), побутові вироби з дерева. Сучасні художні вироби з дерева виготовляють сувенірні цехи лісгоспзавів.

Скларобні майстерні (*гуги*) здавна існували побл. Житомира, Новограда-Волинського, Чудно́ва, Кременця. Виробляли посуд для напоїв, переважно для панського та міщанського побуту. Зокрема, на Чуднівській гугі у 2-й пол. 18 — на поч. 19 ст. виготовляли кришталеві келихи, штофи, карафки. У серед. 19 ст. у Волин. губ. було 17 скларобних заводів. На В. здавна поширені різні види металообробки. У 13—14 ст. розвинулось худож. ливарництво (Володимир, Луцьк, Любомль). З літопису відомо, що на замовлення князя Володимира Васильовича для церкви Георгія у Любомлі віддаливали дзвони: Пам'ятки волин. ливарницько-ковальської роботи 16 ст.: гармати з *Дубинського замку*; оздоблений орнаментом дзвін монастиря у с. Зимному (1566), прикрашений рельєфами олов'яний саркофаж із с. Низкиничів (обидва — тепер Волин. обл., 17 ст.). На 2-у пол. 16 ст. припадає діяльність лудських майстрів-золотарів Стася Золотаря і Яна Маланковича. Відомі центри золотарства — Острого, Кременець, Володимир-Волинський.

В. багата на буд. матеріали (пісковик, вапняк, граніт, базальт). Ще в період Київ. Русі широко використовували шифер з Овруча (зокрема, для оздоблення храмів, палаців), лабрадорит із с. Головиного та ін. У 18—19 ст. на тер. сучас. Житомирщини формуються осередки каменерізного промислу (села Кам'я-

ка, Підлісне, Черняхів). Розвинута худож. обробка каменю. З граніту виготовляли скульптуру, надгробки.

У 16 ст. на В. було багато майстрів шкіряного виробн. (Луцьк, Кременець, Торчин, Клевани). Далеко за межами В. славились вироби кожухарів Степані (тепер смт Рівнен. обл.), с. Нової Вижви (тепер Волин. обл.). Кожухи декорували тасьмою, стібками, згодом — вишивкою. Переважав рослинний орнамент. Відомими осередками худож. плетіння на В. були села Жари (тепер Житомир. обл.), Чевель, Мстишин (обидва — тепер Волин. обл.). Використовуючи природні рослинні матеріали (рогоза, солома, лоза), виготовляли різні брілі, кошки, корзини. 1956 організовано цех лозоплетіння при Ратнівському райпромкомбінаті Волин. обл.

Про худож. культуру В. див. також *Волинська школа іконопису, Волинська архітектурна школа*.

О. Ф. Ошуркевич

«ВОЛИНЬ» — громадсько-політ. і літ. газета. Видавалася 1883—1917 у Житомирі. Висвітлювала явища й події місц. життя, вміщувала матеріали з питань л-ри і мист-ва, зокрема про гастролі театр. труп, рецензії на вистави за п'єсами І. К. Карпенка-Карого, М. П. Старицького, М. Л. Кропивницького, М. Горького та ін. 1897—98 в редакції газети працював М. М. Коцюбинський, який пів розділ «Світло і тіні російського життя» Авторами «В.» були письменники О. В. Купрін та В. Г. Кравченко, етнограф А. Я. Штернберг, художник В. Козановський, муз. критик В. П. Валек.

«ВОЛИНЬ» — укр. наук. т-во у Вінніпегу (Канада). Ств. 1949. Спільно з *Інститутом дослідів Волині* (засн. 1951) вивчає історію та культуру волин. землі, здійснює численні видання.

ВОЛІН Олексій Михайлович [6 (18).X 1898, с. Круподеринці, тепер Полтав. обл. — 3.V 1975, Харків] — рос. і укр. актор, нар. арт. УРСР з 1956. Закінчив 1920 студію при Таганрозькому рос. драм. театрі. Дебютував 1920 в Петрогр. театрі мініатюр «Летюча миша», працював у Таганрозі, Краснодарі, Ставрополі; 1926—34 — у театрі «Шахтарка Донбасу», 1934—70 — в Харків. рос. драм. театрі ім. О. С. Пушкіна. Ролі: Чебутікін («Три сестри» А. Чехова), Робінзон, Муравецький, Шмага («Безприданниця», «Вовки та вівці», «Без вини винуваті» О. Островського), Расплюев («Весілля Кречинського» О. Сухово-Кобиліна).

Літ.: Волін Олексій Михайлович. В кн.: Майстри української радянської сцени. К., 1962.

О. Б. Полонська

ВОЛКОВ Борис Іванович [5.III 1923, Харків] — укр. художник-оформлювач, засл. художник УРСР з 1981. Автор оформлення павільйонів («Електрифікація», «Хімія» та ін.) ВДНГ УРСР

О. М. Волин.

(1958—67; тепер Національний виставочний центр), Будинку культури н.-д. ін-ту «Хімаш» у м. Северодонецьку Луган. обл. (1966—68), Палацу культури у м. Кременчуку Полтав. обл. (1977—79, разом з В. Ф. Загородним), експозицій НМІ України (1977), «Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 рр.» (1971—81, разом з арх. В. Г. Корольовим) та ін.

ВОЛКОВ Василь Олексійович [21.III (2.IV) 1840, Петербург — 22.IV (5.V) 1907, Полтава] — укр. художник. Навчався 1858—63 в петерб. АМ. Викладав малювання у Петровському кадетському корпусі (1875—1907) та Ін-ті шляхетних дівчат (з 1875) у Полтаві. Член т-ва рос. акварелістів (з 1865), т-ва пересувних худож. виставок (1898—1901). Організував власну худож. студію. Працював у портретному, побутовому та істор. жанрах. Портрети: «Автопортрет», нарисеної Є. Г. Прейс (обидва — 1862), царя Олександра II (1865), «Українець» (1872), художника М. О. Ярошенка (1876), дочки Антоніни (1878), скульптора Л. В. Позена (1885) та його дружини (1886), художника І. К. Зайцева (1888), дочки Юлії (1898). Захоплення творчістю М. В. Гоголя привело В. на Україну. З 1868 жив у Полтаві. Гоголівська тема посіла центр. місце в його творчості. В. зробив численні замальовки, рисунки, етюди з натури: будинку самого М. В. Гоголя (1880) та будинку його батьків, церкви, ставка в їх садибі в с. Василівці (всі — 80—90-і рр. 19 ст.). Худож.-документ. та іконографічне значення мають картини В. «Гоголь слухає лірника» (три варіанти: 1882, 1892, 1902) та «Гоголь у Василівці» (1902). В. — автор істор. картини «Петро I відвідує в тюрмі наказного гетьмана Павла Полуботка в 1724 р.» (два варіанти, кін. 19 — поч. 20 ст., доля оригіналів невідома; копія Я. Вінгранського, 1911). Створив мальовничі краєвиди Полтави («Околиці Полтави», 1876; «Павленки», 1878), жанрові композиції («Зі страстей», два варіанти — 1898, 1905; «Няня», поч. 20 ст.). Разом зі своїм учнем А. В. Позеном розробив ескіз надгробка на могилі І. П.

В. О. Волков.
Петро I відвідує
в тюрмі наказного
гетьмана Павла
Полуботка в 1724 р.
Олія. Кін. 19 — поч.
20 ст.

Котляревського в Полтаві (серед. 90-х рр. 19 ст.). Був головою організаційного к-ту виставки художньої 1903 з нагоди відкриття пам'ятника І. П. Котляревському в Полтаві. Твори зберігаються в Полтав. ХМ, Полтав. краєзнав. музеї, ЦДАМА України та ін.

В. М. Ханко.

ВОЛКОВ Володимир Олександрович (25.XII 1946, м. Паневежис, Литва) — український актор, засл. арт. УРСР з 1979. Закінчив 1971 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс М. М. Рушкєвського). Працював в Одес. ТЮГу (1971—79), 1979—87 — Молодіжному театрі, з 1987 — у театрі на Подолі (обидва в Києві). Ролі: в театрі — Корчагин («Драматична пісня» М. Анчарова та Б. Равенських), Миша («Я завжди посміхаюсь» Я. Сегеля), Швандя («Любов Ярова» К. Треняова), Велосипедкін («Баня» В. Маяковського); в кіно — Зубов («Ар-хі-меді», 1975), Серафимов («Депутатська година», 1980), обидва — Одес. кіностудії. Я. І. Заболотна.

ВОЛКОВ Микита Іванович [псевд.— Дмитро Волков; 8(20). IV 1890, Харків — 3.V 1971, там же] — укр. співак (баритон), засл. арт. УРСР з 1951. Навчався співу 1910—14 в Харків. муз. уч-щі (клас П. В. Голубева). З 1917 почав виступати у Харкові в антрепризі К. П. Грекова. 1922—34 працював у муз. театрах Москви, Ростова, Одеси, Мінська, Києва, Баку та ін. 1934—58 (з перервою) — артист Харків. театру муз. комедії, 1941—45 — соліст Саратов. театру опери та балету. Ролі: Назар, Левко («Весілля в Малинівці», «Майська ніч» О. Рябова), Георг («Вільний вітер» І. Дунаєвського), Прокіп («Трембіта» Ю. Милютіна), Едвін («Сільва» І. Кальмана). О. І. Ченілов.

ВОЛКОВ Микола Миколайович [10(23). III 1900, Баку — 12.VI 1985, Москва] — рос. актор, засл. арт. УРСР з 1956, засл. арт. РРФСР з 1972. Закінчив 1921 театр. студію в Баку. Працював у Баку, Казані, Пермі, Іваново, Ташкенті; в Одес. рос. драм. театрі ім. А. Іванова (1933—41, 1947—68). Ролі: в Одес. театрі — Чацький («Лихо з розуму» О. Грибоєдова), Тузенбах («Три сестри» А. Чехова), Громов («Аристократи» М. Погодіна), Отелло («Отелло» У. Шекспіра), Доменико («Філумена Мартурано» Е. Де Філіппо); в кіно — монах Даниїл («Полум'я гніву», 1955, Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка), Хоттабич («Старик Хоттабич», 1956).

Б. Я. Барська.

ВОЛКОВ Михайло Давидович (справж. — Вільф; 26.IX 1932, Проскурів, тепер м. Хмельницький) — укр. та рос. актор, засл. арт. РРФСР з 1978. Закінчив 1954 Київ. ін-т театр. мист-ва (курс В. Б. Вільнера). Працював у Микол. рос. драм. театрі ім. В. П. Чкалова (1954—57), Київ. ТЮГу (1957—61); з 1961 — в Ленінгр. Великому драм. театрі ім. М. Горького. На Україні зі-

грав ролі: в театрі — Степан («Безталанна» І. Карпенка-Карого), Іван («Дні юності» І. Микитенка), Арбенін («Дивна людина» М. Лермонтова; перший виконавець на укр. сцені), Воробйов («Неспокійна старість» Л. Рахманова); в кіно — Керенський («Родина Коцюбинських», 1970; Київ. кіностудія ім. О. П. Довженка). Серед ін. ролей: Молчалин («Горі з розуму» О. Грибоєдова), Милій, Князь, Офіцер («Історія коня» за А. Толстим).

А. М. Новоселицька.

ВОЛКОВА Аліна Іванівна (30. XII 1930, м. Артемівськ Донец. обл.) — укр. співачка (сопрано), нар. арт. УРСР з 1990. Закінчила 1957 Київ. консерваторію (клас В. О. Метелецької та З. М. Гайдай). Солістка Ташк. (1957—62), Мін. (1962—68), Одес. (1968—83) театрів опери та балету. З 1983 — у Київ. філармонії. Серед партій: Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Гелена («Богдан Хмельницький» К. Данькевича), Мар'яна («Арсенал» Г. Майборода), Аїда (однотим. опера Дж. Верді), Тоска (однотим. опера Дж. Пуччіні). В камерному репертуарі — твори укр., рос. та зарубіж. композиторів, вітчизн. та зарубіж. класика, старовинні романси, нар. пісні.

ВОЛКОВА Віра Вікторівна (7.IX 1949, Запоріжжя) — укр. артистка балету, засл. арт. УРСР з 1976. Після закінчення 1967 Моск. хореогр. уч-ща — солістка Одес. театру опери та балету. Партії: Одетта-Оділія («Лебедине озеро» П. Чайковського), Кітрі («Дон Кіхот» А. Мінкуса), Фрігія («Спартак» А. Хачатуряна).

В. Д. Турквич.

ВОЛКОВА Віра Олександрівна (справж. — Волкова-Погрібна; 25. VI 1936, м. Невинномиськ Ставро. кр.) — укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1972. Закінчила 1959 Ставро. муз. уч-ще. Працювала у Луганському муз.-драм. театрі (1960—62); з 1962 — у Полтав. укр. муз.-драм. театрі ім. М. В. Гоголя. Ролі: Наталка («Наталка Полтавка» І. Котляревського; премія Респ. конкурсу за краще виконання ролі Наталки, 1969), Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Аза, Гордія («Циганка Аза» М. Старицького), Ася («Голубі олені» О. Коломійця).

О. Ф. Степаненко.

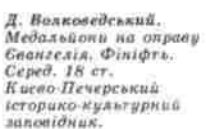
ВОЛКОВА Клавдія Василівна [24.XII 1908 (6.I 1909), м. Шуга, тепер Іван. обл. — 23.IX 1985, Ставрополь] — рос. актриса, нар. арт. УРСР з 1974. Закінчила 1925 студію Пролеткульту. Працювала в театрах Іванова, Ярославля (1925—45), в Київ. (1946—52), Севастоп. (1952—85) рос. драм. театрах. Ролі: Фекла Іванівна («Одруження» М. Гоголя), Простакова («Недоросток» Д. Фонвізіна), Кабаніха, Корінкіна, «Гроза», «Без вини винувати» О. Островського, Мати («Свята простота» А. Макайонка), Дуль-

А. І. Волкова
в ролі Тоски
(«Тоска» Дж. Пуччіні).

К. В. Волкова.

Д. Волковецький.
Медальйон на одруження
Свистелі, Філіффе.
Серед. 18 ст.
Києво-Печерський
історико-культурний
заповідник.

ська («Мораль пані Дульської» Г. Запольської), Францішка («Дім матінки Францішки» Д. Голуя).

І. М. Давидова.

ВОЛКОВА Наталя П. (? — ?) — укр. актриса. Працювала в трупах М. А. Кропивницького (1882), М. П. Старицького (1883—91), М. К. Садовського (1892—94), Г. Й. Деркача (1897—98), О. М. Чарова-Сабініна (1898) та ін. Серед ролей: Христя («Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького), Наталка («За двома зайцями» М. Старицького), Химочка («Пілип-музик» М. Янчука). Є. С. Хлісевич.

ВОЛКОВЕДСЬКИЙ Даміан (? — ?) — майстер фінифтевого розпису 2-ї пол. 18 ст. Жив і працював у Києві. З його творів збереглися фінифтеві медальйони на одруження Свистелі, виконані в стилі барокко (1759, Києво-Печерський заповідник).

ВОЛКОВИЧ Іоанікій (? — ?) — укр. письменник 1-ї пол. 17 ст. У 1630—31 був учителем Львівської братської школи, священником і проповідником при Успенській церкві у Львові. За дослідженням І. Я. Франка, В. був організатором театралізованого показу віршованих біблійних діалогів силами учнів школи. 1631 видав окремою книгою у Львові «Розмышляне о мучѣ Христа...» — першу відому укр. драму на реліг. тему, що зображує страждання і воскресіння Ісуса Христа. Поставлена під час великодніх свят 1631. У виставі брали участь 13 учнів, зокрема Буневський, Георгієвич, Лангиш (син купця Г. Лангиша, якому присвячено книжку).

Тв.: Розмышляне о мучѣ Христа. — В кн.: Хрестоматія давньої української літератури. К., 1967.

Лит.: Возник М. Давидов Іоанікій Волковича з 1631 р. «Записки Наукового товариства імені Шевченка», 1920, т. 129, Розанов В. І. Драма українська, в. 1. К., 1926; Білошій О. І. Народження драматичної літератури на Україні. В кн.: Білошій О. І. Зібрання праць, т. 1. К., 1965; Франко І. Я. Дещо про авторську спадщину Іоанікія Волковича. В кн.: Франко І. Зібрання творів, т. 39. К., 1980.

Г. Д. Зеленко.

ВОЛКОНСЬКОЇ М. М. ТЕАТР. Засн. у кін. 50-х — на поч. 60-х рр. 19 ст. у с. Вороньках (тепер Черніг. обл.). М. М. Волконською — дружиною декабриста С. Г. Волконського, після їх повернення із сибірського заслання. З 1865 турботи про театр взяла на себе О. С. Кочубей — дочка М. М. Волконської і дружина М. М. Кочубея, власника с. Вороньків. Для театру було збудовано окреме приміщення, в якому, крім залу для глядачів, містилася 6-ка і фотолaborаторія, в парку обладнано майданчик зі сценою, де влітку вистави проходили просто неба. В складі аматор. театру були переважно селяни, зокрема Н. М. Шута — талановита виконавиця ролі Наталки в «Наталці Полтавці» І. Котляревського, П. І. Половець, М. В. Діатковський (згодом став директором Одес. опери). У репертуарі: «Москаль-чарів-

ник» І. Котляревського, «Шельменко-денщик» Г. Квітки-Основ'яненка, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Безталанна» І. Карпенка-Карого, «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького, «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» М. Кропивницького, «Челядник» (невід. автора). Заради розширення репертуару М. М. Кочубей вдавсь до переробок ряду творів М. В. Гоголя. Так, за мотивами «Сорочинського ярмарку» було написано п'єсу на одну дію «Халепа», за мотивами «Ночі перед Різдом» — п'єсу на три дії «Оксана». Щоб обійти заборону укр. мови, М. М. Кочубей тексти укр. п'єс записував рос. правописом (увійшли до зб. «М. М. Кочубей. П'ять театральних п'єс малоросійською мовою». К., 1904). Театр, «приступний і для народу» (як його назвав чеський фольклорист А. Куба, що був присутній 1886 на виставах), діяв до 1905.

Літ.: Серіков А. Театр Марії Волонської. «Український театр», 1976, № 5. М. Г. Лабінський.

ВОЛНЕНКО Анатолій Никонівич (21.XI 1902, Харків — 21.VIII 1965, Київ) — укр. художник театру, засл. діяч мист. УРСР з 1958, Закінчив 1918 Харків. худож. уч.-ще, де навчався у С. М. Прохорова і М. С. Федорова, 1929 — Харків. худож. ін-т (майстерня О. В. Хвостенка-Хвостова), 1925—35 — художник-постановник Харків. театру опери та балету. Робив малюнки і карикатури для журн. «Червоний перець», плакати для «Вікон УкРОСТА». 1929 працював у Держ. пересувний правобережний опері (Вінниця), 1931—32 — у Держ. пересувний лівобережний опері (Дніпропетровськ), 1935—41 — у Москві. З 1946 — художник-постановник Київ. театру опери та балету. Оформлення до вистав: «Весілля Фігаро» В. А. Моцарта (1929), «Борис Годунов» М. Мусоргського (1934, обидва — Харків. театр опери та балету), «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Катерина» М. Аркаса (обидві — 1956), «Лісова пісня» М. Скорупського (1957), «Назар Стодоля» К. Данькевича, «Есмеральда» Ц. Пуні (обидві — 1961), «Тіні забутих предків» В. Кирейка (1963); всі — Київ. театр опери та балету. В 1944—64 створив цикл з 30 картин «Стародавній Київ».

Літ.: Габелко В. Анатолій Волненко. К., 1983. Заслужений діяч мистецтв Української РСР Анатолій Волненко. Живопис. Театральні декорації. Мистецтво. Каталог виставки творів. К., 1983. З. В. Кучеренко.

ВОЛНУХІН Сергій Михайлович [8 (20).XI 1859, Москва — 11.VI 1921, м. Геленджик, тепер Краснодар. кр.] — рос. скульптор, акад. петерб. АМ з 1910. Закінчив 1886 МУЖСА, де вчився у С. І. Іванова та В. Г. Перова, 1895—1918 викладав у ньому, 1917—21 — у ВХУТЕМАСі. З 1890 брав участь у виставках пере-

движників. Твори: «Дівчинка» (1891), портрети М. С. Щепкіна (1893), П. М. Третьякова (1899), К. Д. Ушинського (1916); всі — бронза, ДТГ. Пам'ятник І. Федорову у Москві (1909). Брав участь у конкурсі на проект пам'ятників М. В. Гоголю для Москви (1906—07) та Т. Г. Шевченку для Києва (1913—14). За ленинським планом монументальної пропаганди створив пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Москві (відкритий 1918, не зберігся).

ВОЛОБУЄВ Євген Всеволодович [17 (30).VII 1912, с. Варварівка Вовчанського р-ну Харківської обл.] — укр. живописець, засл. діяч мист. УРСР з 1963. Закінчив 1940 Київ. худож. ін-т, де навчався у Ф. Г. Кричевського. Твори: «Навесні» (1949), «Натюрморт» (1954), «На Дніпрі» (1960), «З минулого» (1964), «До людей» (1987), «Коли люди беззахисні» (1990). Твори зберігаються в ДМУОМ, Дніпропетр., Луган. Харків. ХМ.

Літ.: Евгений Волобуев. Каталог. К., 1976. Євген Волобуєв. Каталог. К., 1990.

А. Н. Волненко.
Ескіз декорацій
до балету
«Тіні забутих предків»
В. Кирейка.
Київський театр опери
та балету.
1962.

ВОЛОВИК Григорій Володимирович [16 (29).V 1902, м. Конотоп, тепер Сум. обл. — 7.VII 1967, Львів] — укр. режисер, засл. арт. УРСР з 1948. Закінчив 1923 Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка. Працював у театр. об'єднаннях «Рух» (Біла Церква, 1921—22), «Березиль» (1922—24), робітн.-сел. театрі «Гарт» (Київ, обл., 1924—25), Одес. укр. театрі (1925—26), Подільській укр. держ. драмі (Вінниця, 1927—28). Очолював Київ. євр. театр (1928—29), Артемівський (1929—

С. М. Волнухін.
Пам'ятник
Т. Г. Шевченку в Москві,
1918. Не зберігся.

Г. В. Воловик.

С. В. Волобуєв.
Натюрморт. Олія. 1950.
ДМУОМ. Київ.

32, 1954—57), Черніг. (1932—41), Кіровогр. (1945—48), Закарп. (1948—53), укр. муз.-драм. театри, Бійський рос. драм. театр (1941—45). Вистави: «Тарас Шевченко» Ю. Костюка (1939), «Васа Железна» М. Горького (1949), «Ревізор» М. Гоголя (1950), «Севільський цирюльник» П. Бомарше (1951).

Літ.: Кордлані Б. На оновленій землі. К., 1960. Н. М. Генцлер. **ВОЛОДИМИР** (? — ?) — укр. іконописець 18 ст. Працював у Києві. 1759—69 був начальником Лаврської іконописної майстерні. Відомо, що він автор ікони «Богоматір» (не збереглася). Літ.: Петров Н. Альбом достопримечательностей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. в. 2. К., 1913.

ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬКОВИЧ (? — 1288) — давньорос. громад. і культурний діяч. З 1272 — князь Волинський. Уславився своєю освіченістю. За ініціативою В. В. були переписані й поширені у вишуканій оздобі осн. давньорос. церк. півчі книги: Мінеї, Тріоді, Октоїх, Ірмолій, Пролог та ін. (подаровані В. В. церквам і монастирям Чернігова, Володимира-Волинського, Перемишля, Луцька тощо).

Літ.: Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волинских Русей. М., 1950.

ВОЛОДИМИРА МІСТО — назва київ. дитинця кін. 10 — 1-ї пол. 13 ст., збудованого за часів князювання (980—1015) великого князя київського Володимира Святославича. Розташовувалося на плато між Старокиївською горою і Володимирською гіркою, було оточене земляним валом і ровом. Площа В. м. дорівнювала бл. 10 га. Композиційним центром була Десятинна церква (986—996), навколо якої розміщувалися кам'яні палаци. Пн.-сх. частину дитинця займав великий княжий двір. На його території відкрито залишки кам. ротонди 12—13 ст. Поряд містилися родові князівські й боярські садиби. Було споруджено Андріївський (Янчин, 1086) та Федорівський (1123) монастирі, Василівську (Трьохсвятительську, 988) та Здвиженську (1215) церкви (усі не збереглися). На перехресті сучас. Великої Житомирської і Володимирської вулиць були кам'яні Грядські ворота (пізніше наз. Софійськими). За літописом, у В. м. розміщувалася площа — Бабин торжок з бронзовою квадригою (четверик коней, запряжений у колісницю) та антич. статуями, вивезеними Володимиром з Херсонеса. На схилах Старокиївської гори розміщувалися житла челяді і ремісників, звідки й назви місцевостей — Кожум'яки, Дегтярі, Гончарі.

ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ — місто Волин. обл. Вперше згадується в літописі під 988 як містофортеця Володимир, засн. київ. кн. Володимиром Святославичем. У 12 ст. входив до Володимиро-Волин., з 1199 — до Галицько-Волин. князівств. У 2-й пол.

13 ст. був зруйнований ордами Батия. У 2-й пол. 14 ст. — під владою феодалів Литви. 1431 дістав магдебурзьке право. Після Люблінської унії 1569 відійшов до шляхет. Польщі. За 3-м поділом Польщі (1795) у складі Зх. Волині відійшов до Росії і перейменований на В.-В. 1921 місто відійшло до Польщі. 1939 у складі зх.-укр. земель возз'єднано з Україною.

За середньовіччя В.-В. був відомим торг. і культур. центром. В місті збереглися земляні оборонні вали 12—13 ст. Археол. розкопками виявлено залишки храмів, мурованих укріплень і житл. будівель 10—14 ст. У 16 ст. збудовано дерев. замок з п'ятьма баштами на валах, оточених ровами, що могли заповнюватися водою. В 17—18 ст. замок втрачав стратегічне значення і руйнується.

Перший храм на тер. В.-В., який згадується в літопису під 992, — кам. церква Успіння Богородиці, споруджена кн. Володимиром як усипальниця князів. Залишки церкви на околицях міста (т. з. Федорівщина) мають назву Стара Катедра. З В.-В. пов'язана важлива мист. пам'ятка 11 ст. — т. з. кодекс Гертруди, або «Тріська псалтир» (зберігається в м. Чивідале-дель-Фріулі, Італія), до якої місц. художники виконали мініатюри. У В.-В. побував літописець Нестор.

Архит. пам'ятки: Успенський собор (1156—60 — типовий зразок арх-ри Київ. Русі, реставрація в кін. 19 ст.); Василівська церква (кін. 13 — поч. 14 ст.); дім із дзвіницею (1494); палати єпископів (16 ст.); цегляні стіни з воротами 17 ст.; що оточують Успенський собор; два барокові костюли — послання Апостолів (1718—55) та Іоакима і Анни (1752, арх. М. Радзівинський); Миколаївська церква в стилі раннього класицизму (1780).

У 16 ст. місто славилось гончарями і ливарниками. 1670 засновано Володимирський колегіум. Тут навчався, а згодом і викладав Феофан Прокопович; відбувалися вистави учнівського театру та публічні наукові диспути.

У В.-В. 1945—63 працював Волинський обласний пересувний театр, 1972 створено Володимир-Волинський театр самодіяльний. 1966 споруджено мемор. комплекс жертвам фашизму (скульптори Т. М. Бриж, Є. В. Дзиндра, арх. Я. І. Назаркевич). У місті діє історико-краснав. музей (до 1992 — філіал Волин. краснавчого музею). У В.-В. народилися укр. вчені А. Кримський, О. Цинкаловський, на околицях міста — укр. живописці М. Рокицький, І. Беньковський.

Лит.: Ісаєвич Я. Д., Мартинюк А. І. Володимир-Волинський. Львів, 1988.

ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ ПЕРЕСУВНИЙ ТЕАТР — див. Волинський обласний пересувний театр.

ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ

ТЕАТР. Утв. 1972 при Володимир-Волинському районному будинку культури (Волин. обл.). З 1976 — народний самодіяльний. Вистави: «Лісова пісня» Лесі Українки, «Бути чи не бути» О. Левади, «Провінційні анекдоти» О. Вампілова, «Місто без кохання» А. Устинова, «Антигона» Ж. Ануя. Учасник міжнар. фестивалю аматор. театрів «Сценічна жатва» у м. Мартіні (Чехо-Словаччина, 1984).

О. М. Мартиненко.

ВОЛОДИМИРІВКА — село Новоархангел. р-ну Кіровоград. обл., поблизу якого було знайдено поселення середнього етапу трипільської культури (поч. 3-го тис. до н. е.). Археол. дослідження 1940, 1946, 1947 провела Т. С. Пассек. Під час розкопок виявлено культові, житла та госп. (наземні і напівземлянкові) споруди. Збудова поселення кругова. Житла — глинобитні, прямокутної форми, одноповерхові, багатокімнатні будівлі, зовні та всередині оздоблені розписом. В інтер'єрі — купольні печі, глинобитні лежанки, полиці та хрестоподібні жертovníки, орнаментовані заглибленими концентричними колами.

Знайдено знаряддя праці та предмети побуту. Особливий інтерес становить ліпна кераміка, різна за формами та орнаментациєю, прикрашена здебільшого розписом чорною фарбою по жовтогарячому або червоному тлу. Іноді в складних комбінаціях монохромного розпису є космогонічна символіка. Поверхня кухонної кераміки (широкого горла горщики з плоским дном, посудини на чотирьох ніжках) вкрита смугастим згладжуванням і оздоблена біля основи шийки гусеничним (зрізка шнуровим) орнаментом або зооморфними наліпками. Заглиблений орнамент (спіраль та ряди незізнаних трикутників) здебільшого прикрашав грушоподіб-

ні посудини та шоломоподібні кришки. На більшості керам. виробів заглиблений орнамент поєднано з поліхромним або монохромним фарбуванням. На поселенні були поширені зооморфні посудини у вигляді фігур бика та барана. Глиняна пластика представлена антропоморфними та зооморфними (бик) зображеннями. Унікальним твором старод. мист-ва є глиняна модель громад. або культової споруди, оздоблена триколірним розписом.

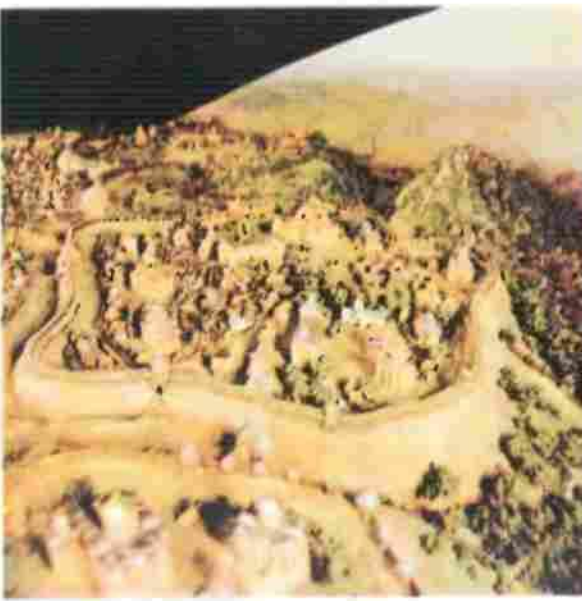
Лит.: Пассек Т. С. Трипольське поселення у Володимирівці (Роскопки 1940 г.), «Вестник древней истории», 1941, № 1 (14); Археология Украинской ССР, т. 1, К., 1985.

О. В. Цвек.

ВОЛОДИМИРСЬКА ВУЛИЦЯ в Києві — пам'ятка містобудування, одна з гол. вулиць міста. Названа на честь вел. князя київського Володимира Святославича. Найдавніша її частина виникла за часів Київської Русі у центрі Верхнього міста між Старокиївською горою і Золотими воротами. В 10—12 ст. у цій місцевості були площа — Бабин торжок, Десятинна церква (986—996), великокнязівські палаци, Софійські ворота, через які до центру міста вдерлися орди Батия. З кін. 17 ст. на цій території вели археол. розкопки, які дали велику кількість знахідок матеріальної культури Києва 10—12 ст. Опис давнього міста залишив франц. інж. Г. А. де Боллан (1640), вона відображена у малюнках голл. художника А. Вестерфельда (1645—51). За постановою РМ УРСР 1944 ця зона давнього Києва заповідна. Серед найдавніших споруд на В. в. — Софійський собор (1-а пол. 11 ст.), який разом з комплексом будівель кін. 17—19 ст. входить до складу архит.-істор. заповідника «Софійський музей»; Золоті ворота (11 ст., реконструкція 1982); Андріївська церква (1749—53, арх. Ф. Б. Растреллі).

Сучас. планування В. в. здійснено за генпланом Києва 1837, складеним арх. В. І. Беретті у зв'язку з буд-вом за його проектом Київ. ун-ту. Великомасштабний гол. корпус ун-ту, зведений у стилі класицизму (1837—42), став однією з визначних споруд, що формували забудову вулиці. Збереглися споруди пізнього класицизму: ректорат ун-ту (№ 64, 40-і рр. 19 ст.), пансіон графині Левашової (№ 54, 50-і рр. 19 ст., арх. О. В. Беретті; тепер Президія АН України), будинок О. В. Беретті (№ 35, 1848), Присутствени місця (№ 13, 15, 1854—57, архітектори К. А. Скаржинський, М. С. Іконников, І. В. Штром). У кін. 19 — на поч. 20 ст. на В. в. будували споруди підвищеної етажності, в арх-рі яких переважають риси двох стилів: історизму — будинок № 36 (готель «Прага», згодом «Київ»; тепер готель «Ленінградський», арх. О. Я. Шілле), житл. будинки № 39 (1900, арх. К. Ф. Ші-

Володимирівка. Фрагмент макета. Художник Д. П. Мазюкевич. Архітектурно-історичний заповідник «Софійський музей». Київ.

ман. інж. О. Т. Гілевич), № 43 (арх. В. М. Ніколаєв), № 45 (1892, арх. О. Р. Хойнацький, тепер Київ. будинок учених), № 47 (архітектори О. Я. Шилле, В. І. Сичугов) та *модерну* — № 10 (Земельний банк, 1903, арх. О. В. Кобелев; тепер Центр. телеграф), № 63/11 (архітектори І. А. Зекцер, Д. Г. Торов), № 33 та 55. Серед фонові забудови В. в. виділяються об'єкти громадського призначення: будинок земства (№ 33, 1913, арх. В. О. Шуко; тепер адм. установа), Миський театр (1899—1901, арх. В. О. Шретер; тепер Національний театр опери та балету ім. Т. Г. Шевченка), Педагогічний музей (1909—12, арх. П. Ф. Альошин; тепер Будинок учителя), Ольгинська гімназія (№ 55, 1906—27, арх. П. Ф. Альошин; тепер конференц-зал АН України), Центр. наук. б-ка (№ 62, 1914—30, архітектори В. О. Осмак, П. Ф. Альошин) та ін. Об'ємно-просторова структура вулиці відзначається багатством пластики і силуету, доповнюється зеленими скверами (Золотоворітський) і парками (ім. Т. Г. Шевченка, закладено у 60-х рр. 19 ст., кол. Миколаївський, арх. Христіані), площами (Софійською, Театральною), пам'ятниками Т. Г. Шевченку, Б. Хмельницькому, М. В. Лисенку.

З 19 ст. В. в. стала одним з центрів культур. життя міста: у будинку № 42 містився «Український клуб», в діяльності якого брали участь Леся Українка, М. В. Лисенко, М. П. Старицький; у будинках № 46, 47 — Рисувальна школа М. І. Мурашка, у будинку № 34 мешкав колекціонер і меценат В. В. Тарновський, у будинку № 43 народився співак О. М. Вертинський. На будинках В. в. встановлено мемор. дошки письменникам І. С. Нечую-Левицькому (№ 7), Г. М. Косиці (№ 24-б), Я. Гашеку (№ 36), М. Г. Терещенку (№ 51-а), художникам В. М. Васнецову (№ 28), Г. І. Нарбуто (№ 64), В. І. Касіану і М. П. Глуценку, скульптору М. Г. Лисенку (всі — № 14), артистам А. М. Бучмі і Ю. В. Шумському (№ 14), композитору М. А. Скорульському (№ 48), історика М. С. Грушевському (№ 35), архітектору В. Г. Заболотному (№ 22). На фасаді гол. корпусу ун-ту встановлено мемор. дошку Т. Г. Шевченку. На В. в. розміщено Архів-музей літератури і мистецтва України, Національний музей історії України.

ВОЛОДИМИРСЬКА ПРКА у Києві — парк, закладений у серед. 19 ст. на придніпровських терасах київ. пагорбів. У давнину наз. Михайлівською горою. Тут розміщувався Михайлівський Золотоверхий монастир (12—18 ст.). Упорядкування схилив В. г. почалося в 30—40-х рр. 19 ст. Бл. 1900 на В. г. було споруджено панораму «Голгофа» (не збереглася). Композиційним центром

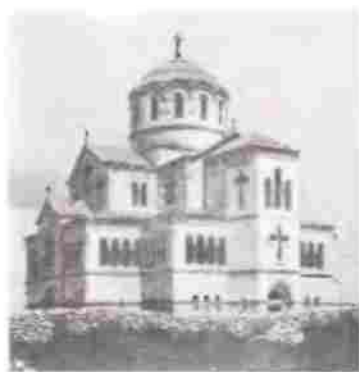
В. г. є Володимирів князю пам'ятник (1853). У пн. частині парку — фунікулер (1905, інженери М. К. П'ятницький і М. І. Барішников; реконструкція 1984), ажурна металева альтанка (кін. 19 ст.). На схилі В. г. 1982 споруджено Київський філіал Центрального музею В. І. Леніна (з 1992 — Держ. культурно-просвітницький центр «Український дім»).

ВОЛОДИМИРСЬКИЙ СОБОР.

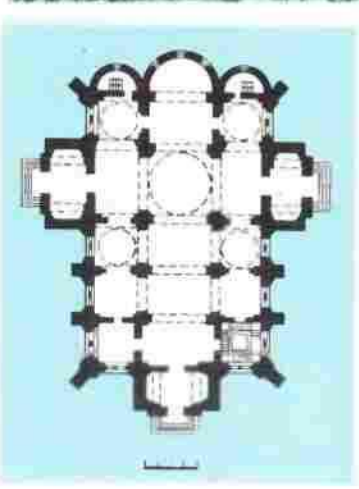
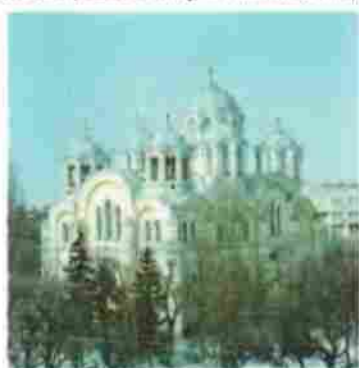
1) У Києві — пам'ятка арх-ри 2-ї пол. 19 ст. Збудований 1862—82 у неоросійському стилі (з елементами візант. арх-ри). Первісний проект склали архітектори І. В. Штром (1859) і П. І. Спарро (1861). У 1862 проект П. І. Спарро переробив арх. О. В. Беретті. У спорудженні собору брали участь архітектори Р. Б. Бернгардт, К. Я. Маєвський, В. М. Ніколаєв. Собор тринефний, шестистовпний, з трьома апсидами, увінчаний 7 куполами (2 з них розміщено над баштами-дзвіницями). Фасади, куполи та вікна мають аркові завершення. Ступінчасті контрфорси підсилюють мальовничість мас споруди.

Значну худож. цінність мають розписи інтер'єру, які виконали 1885—96 художники В. М. Васнецов, М. В. Нестеров, М. О. Врубель, В. Д. Замирайло, М. К. Пимоненко, С. П. Костенко, В. О. Котарбінський, П. О. Свєдомський під керівництвом мистецтвознавця А. В. Прахова. В. М. Васнецову належить розпис гол. нефа, в якому, крім реліг. сюжетів («Богоматір з немовлям»,

Володимирський собор у Севастополі. 1859—68. Арх. Д. І. Грім.

«Євхаристія»), велике місце займають істор. композиції («Хрещення князя», «Хрещення Володимира») та портрети канонізованих істор. діячів (князів Михайла Тверського та Михайла Чернігівського, Нестора-літописця). На перепоні гол. вівтаря — ікони «Христос», «Богоматір на троні з немовлям на колінах», ікони із зображенням князів Володимира, Олександра Невського, княгині Ольги. На парусах — зображення євангелістів. М. В. Нестеров створив ікони для дяконника і жертвенника (серед них — істор. портрети, ікона «Варвара Великомучениця» та ін.), твори для перепон вівтарів другого поверху, композиції на стінах хорів («Різдво Христове», «Воскресіння»), у хрещальні («Богоявлення»). За ескізами В. М. Васнецова на стовпах гол. нефа М. В. Нестеров написав князів Бориса і Гліба. У бічних нефах П. О. Свєдомському належать композиції «Моління про чашу», «Тамна вечеря», «В'їзд в Єрусалим», «Суд Пілата», В. О. Котарбінському — «Вознесіння», розписи плафонів, «Створення світу». Розписи собору в єдине декор. ціле об'єднує орнамент, він акриває стіни, стовпи, арки, склепіння (за ескізами В. М. Васнецова розписували укр. майстри). Найчастіше повторюються мотиви пальмового листя, гірлянд з квітів, які переплітаються з хрестами і виногородними лозами. Орнамент пд. нефа частково виконав М. О. Врубель. Він створив також ескізи розписів В. с., які не було затверджено (зберігаються у Київ. музеї рос. мист-ва). С. П. Костенко намалював херувимів біля «Богоматері з немовлям», одного з ангелів у «Євхаристії» (другого написав художник О. А. Курінний), брав участь у створенні композицій «Хрещення князя», «Передавер'я раю», «Страшний суд». В. Д. Замирайло виконав золотом слов'ян. написи на стінах, вівтарі, арках, стелі і стовпах. М. К. Пимоненко написав дві ікони («Св. Анна» і «Микола Мірлікійський»). 1946—52 під керівництвом художника А. П. Калениченка розписи було реставровано. Прикрашає В. с. також мозаїка (в інтер'єрі її виконали венеч.

Володимирський собор у Києві. Загальний вигляд та план. 1862—86. Арх. І. В. Штром, П. І. Спарро, О. В. Беретті.

майстри, постаті Ольги, Володимира, Олександра Невського на фасаді — у Петерб. мозаїчній майстерні). Вівтарні стовпи різьблені з карарського мармуру, бронзові двері притвору виконано за ескізами А. В. Прахова (скульптори Р. Р. Бах, Г. Р. Залеман). Різьблені меблі для собору (комоди, столи, шафи), створили укр. нар. майстри.

Лит.: Корольков И. Н. Монография по Владимирскому собору. К., 1910; Царюва М. В. Кам'яний свідок. К., 1968.

2) У Севастополі — пам'ятка арх-ри 2-ї пол. 19 ст. Закладено 1854 за проектом арх. К. А. Тона на місць пагорбі, який домінує над старою частиною міста. Під час Кримської війни 1854—56 роботи було припинено. З 1862 буд-во В. с. вел. за проектом арх. О. О. Авдєєва (закінчено 1888). Собор хрестово-купольний, двоярусний, використано форми візант. та давньорус. арх-ри. Над зх. входом прибудовано дзвіницю. У нижньому ярусі — усипальниця адміралів Чорномор. флоту. На пн. і пд. фасадах собору встановлено чорні гранітні плити, на яких викарбувано імена флотоводця і мореплавця М. П. Лазарєва, героїв оборони Севастополя В. О. Корнілова, П. С. Нахімова, В. І. Істоміна. В інтер'єрі верх. ярусу збереглися тематичні й орнамент. темперні розписи.

3) У Севастополі — пам'ятка арх-ри 2-ї пол. 19 ст. Міститься на тер. Історико-археол. заповідника Херсонес Таврійський (див. Херсонес). Зведено 1861—79 у формах візант. арх-ри за проектом арх. Д. І. Грімма над руїнами давньогрец. храму, який вважали місцем хрещення великого князя київського Володимира Святославича. Споруда входила до складу Володимирського монастиря (засн. у серед. 19 ст.). Собор хрестово-купольний, з трьома гранчастими апсидами, розділений на два яруси: у нижньому — церква Богородиці і руїни давньогрец. храму, у верхньому — церкви Володимира і Олександра Невського. Під час Вел. Вітчизн. війни (1942) було зруйновано центр, частину В. с. (купол, барабан), майже не збереглися монумент. розписи (художник О. І. Корзунів та ін.).

А. О. Артемів.

ВОЛОДИМИРУ КНЯЗЮ ПАМ'ЯТНИК у Києві. Відкрито 1853 на честь великого князя київського Володимира Святославича на нижній терасі Володимирської гірки. Авторі — скульптори В. І. Демут-Малиновський і П. К. Клодт, арх. К. А. Тон. Бронзова постать князя (вис. 4,5 м, відлита в Петербурзі) в мантії з хрестом і великокнязьською шапкою в руках височить на 16-метровому бронзовому постаменті, що має вигляд 8-гранної каплиці у псевдовізант. стилі, і квадратному стилобату з чавунних плит. На постаменті — барельєф «Хрещення Русі» та давній герб Києва

Володимирі князю пам'ятник у Києві. 1853. Скульптори В. І. Демут-Малиновський, П. К. Клодт, арх. К. А. Тон.

П. Г. Волокитин. Автопортрет. Олія. 1921. ДМУОМ. Київ.

Волокитинський фарфоровий завод. Статуетка «Українка». Фарфор, ліплення, надглазурний розпис, тонування. 40—50 і рр. 19 ст. МРМ. Київ.

(1853, скульптор В. І. Демут-Малиновський). Пам'ятник видно з лівого берега Дніпра. 1953—54 реставровано.

ВОЛОДИЄВСЬКА Олена Пилипівна (справж. — Козенко; ? — ?) — укр. актриса. Прийомна дочка Г. І. Затиркевич-Карпинської, дружина актора Ю. А. Лисенка. Виступала 1880—1900 в укр. профес. трупях.

Є. С. Хлібцевич.

ВОЛОДИН Володимир Сергійович (справж. — Іванов; 8(20).ІІІ 1891, Москва — 13.ІІ 1958, там же) — рос. актор, нар. арт. РРФСР з 1947. Закінчив 1906 театр. школу І. Р. Пельтєра в Москві. 1914—18 працював у театрах Харкова, 1929—58 — в Моск. театрі оперети. Ролі: в театрі — Яшка-артилерист («Весілля в Малинівці» Б. Александрова), Черевик («Сорочинський ярмарок» О. Рябова); в кіно — Старший лоцман («Волга-Волга», 1938), Талдикін («Світлий шлях», 1940), Мудрецов («Кубанські козаки», 1950, Держ. премія СРСР, 1951).

О. В. Вдовенко.

ВОЛОДСЬКИЙ Олександр Федорович (псевд. — Балясий Валентин; 23.XІ (5.XІІ) 1875, Чернігівщина — після 1932) — укр. драматург, актор. Навчався у Київ. ун-ті. Очолював у Чернігові аматор. драм. гурток (1898—1908), до складу якого входили письменники М. К. Вороний, В. І. Самійленко, Б. Д. Гринченко та ін. Працював у трупях М. А. Кропивницького під керівництвом П. К. Саксаганського і М. К. Садовського за участю М. К. Заньковецької (1901), І. А. Сагатовського (1902—06), Т. П. Колесниченка (1909). В 1910 очолював Т-во укр. акторів (1913 — разом з П. П. Юркевичем). У переджовтнєве десятиріччя брав активну участь в організації та розробці положень статуту Укр. театр. т-ва, роботи з'їзду укр. сценіч. діячів (1907). В рад. час керував драм. гуртками. Переклав твори «Вознесіння Ганнеле Маттерн» («Ганнуса») Г. Гауптмана, «Ревізор» М. Гоголя, «Вона всьому привідниця» А. Толстого. Написав бл. 20 п'єс, які було поставлено в дожовтн. час більшістю укр. труп: «Орися» («В каламутній воді», 1901; пост. 1903 Сухогольського О. А. трупкою), «Під крामницями» (1903), «Панна шукаря» (1906, пост. 1907 Саксаганського П. К. трупкою, 1909 — Колесниченка Т. П. трупкою, Руським народним театром у Львові; 1910 — Садовського М. К. театром, у гол. ролі — А. П. Ліницька; 1910—12 — Українським юдовим театром у Львові; 1913 — Оршанова-Лучцького Б. А. трупкою, в гол. ролі К. А. Лучцька); «Як вони женихалися» (1907), «На бідного Макара» («Сполоханий заспів»), «Хатня революція» (обидві — 1909; йшли в трупі Т. П. Колесниченка, театрі М. К. Садовського), «Холод життя» (1910),

«Я — не я», «Хвороба» (обидві — 1911, остання — у співавторстві з В. І. Самійленком). У п'єсах В. висміював обмеженість і потворність міщанського життя, викривав соціальну несправедливість у суспільстві, відображав події 1905—07 на селі.

Є. С. Хлібцевич.

ВОЛОКИДІН Павло Гаврилович [10(22).XІІ 1877, с. Архарово, тепер Орлов, обл. — 16.IІІ 1936, Київ] — укр. живописець. Навчався 1898—1905 в Одес. рисувальній школі (тепер Одес. худож. уч-ще) у К. К. Костанді, Г. О. Ладиженського, 1905—06 — в петерб. АМ у В. Є. Савинського, Я. Ф. Цюнглієвського. З 1907 жив в Одесі, член Т-ва пд.-рос. художників (з 1907), Т-ва ім. К. К. Костанді (1922—29). Викладав у серед. школах Одеси (з 1907), Одес. худож. школі (1918—22), 1922—34 — професор Одес., з 1934 — Київ. худож. ін-тів. Зробив значний внесок в укр. портретний живопис. Майстер виразних психол. портретів. Серед них: «Курсистка» (1918), «Автопортрет» (1921), портрети проф. М. К. Лисенкова (1922), негрятинської співачки Арле-Тіц (1926), дружини В. (1935) та ін. Створив також ряд колоритних пейзажів і натюрмортів: «Пристань у Херсоні» (1914), «Айстри» (1920), «В Одеському порту» (1923), «Пагорбок взимку» (1924), «Квіти в синій вазі» (1934). В останні роки життя працював над картинами «Зустріч робітниками Одеси Червоної Армії в 1919 р.» та «Народне гуляння», які не завершив. Твори зберігаються в ДМУОМ, Одесі, Харків. ХМ, Київ. музеї рос. мист-ва та ін.

Лит.: Кричевський Ф. Г. П. Г. Волокитин. «Малерство у скульптурі», 1936, № 5; Виставка творів П. Г. Волокитина. Х., 1937.

ВОЛОКИТИНСЬКИЙ ФАРФОРОВИЙ ЗАВОД — одне з найвідоміших фарфорових підприємств на Україні. Збудовано 1837—38 поміщиком А. М. Михалевським у с. Волокитині (тепер Сум. обл.). 1838—51 директором був франц. майстер Франсуа Дарт; його брат Огюст — спеціаліст по горнах — будував печі у Волокитині. Згодом з-д очолив Ф. К. Петруня (з кріпаків). Для виробн. використовували місц. сировину — високоякісний коалін (родовище біля с. Полошок). В асортименті: ужитковий та декоративний посуд, скульптура малих форм, фарфор. галантерея (туалетні флакони, люльки), речі декорат.-інтер'єрного призначення (канделябри, люстри, корпуси годинників, обрамлення для камінів, свічники, рами для дзеркал, ікон) тощо. З-д випустив бл. 200 зразків фігурного посуду, мініатюрної скульптури алегоричного, пасторального, історико-літ. характеру («Українка», «Уральський козак», «Жанна д'Арк»). Найвищий твір В. Ф. з. — головний іконостас церк-

ви в с. Волокитиному (1857), дерев. каркас якого був обрамлений деталями з фарфору (колони, карнизи, рами, декор. решітки, пласти для ікон). Типові прийоми декорування — живописні, скульпт. елементи, тонування, золочення.

З В. ф. з. пов'язаний розвиток в укр. фарфорі стилістичного напрямку — т. з. другого рококо. Твори відзначаються одночасним, іноді суперечливим, використанням найрізноманітніших декор.-орнамент. форм, деякою схильністю до спрощення в опрацюванні декору при збереженні певної розкішності. При з-ді працювала школа для дітей кріпаків по підготовці майстрів розпису по фарфору.

Вироби В. ф. з. експонувалися на всерос. мануфактурних виставках 1839, 1849, 1851, 1853. Діяв до 1861.

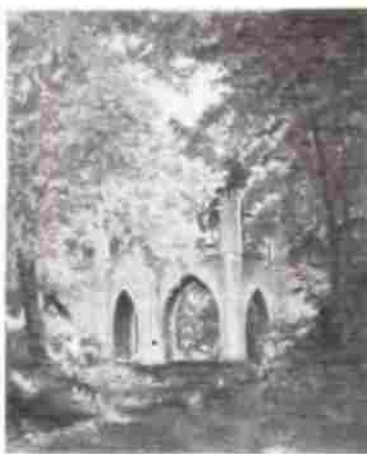
Твори майстрів В. ф. з. зберігаються в ДМУНДМ, Сум. ХМ, ДЕ, ДІМ у Москві, Музеї кераміки і «Садиби Кусково 18 ст.» (Москва).

Ф. С. Петрякова.

Літ.: Петрякова Ф. С. Украинский художественный фарфор. (Конец XVIII — начало XX ст.). К., 1985.

ВОЛОНТИР Михай (Михайло) Єрмолайович (9.III 1934, м. Бельці) — молд. актор, нар. арт. СРСР з 1984. З 1957 — актор Молд. муз.-драм. театру ім. В. Александри (м. Бельці). Серед ролей в кіно — прапорщик Волентир («В зоні особливих уваг», 1978; золота медаль ім. О. П. Довженка, Держ. премія РРФСР, 1980), Будулай («Цигани», 1979; «Повернення Будулая», 1986; обидва — Одес. кіностудія). На Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка зіграв ролі Петра Вершигори («Від Буга до Вісли», 1980), слідчого («Звинувачення», 1984).

ВОЛОС, Велес — у дохристиян. віруваннях сх. слов'ян один з гол. богів, покровитель скотарства та музик, захисник людей і тварин від громовержця *Перуна*, володар світу мертвих, зцілютель, учитель *волхвів*. Крім того, В., імовірно, був і богом родючості, як це доводить давньоукр. звичай женців зав'язувати на початку чи в кінці жнив жмут незрізаних колосків — «зав'язувати бороду Волосу», при цьому співали обрядові пісні. У «Слові о полку Ігоревім» *Бояна* названо Велесовим онуком, що ніби вказує на його значення як слов'ян. *Аполлона*. Зображували В. на різних прикрасах-амулетах, у вигляді дерев., вапнякових, рідше кам. ідолів, використовуючи для їх розпису яскраві фарби. Літописні джерела свідчать про існування в 9—10 ст. у Києві на Подолі, біля р. Почайни, крім християн. храму, капища В. з його ідолом. Зображення В., як вважають, є божеством на нижньому ярусі *Збруцького ідола*. З прийняттям християнства образ В. злився з образами святих Власія, Миколи, Юрія.

О. Я. Волосков.
Готичний міст
у Сокиринському
парку. Олія. 1848.
Чернігівський ХМ.

ВОЛОСКОВ Олексій Якович (1822—1882) — рос. художник-пейзажист. Навчався у петерб. АМ (одночасно з Т. Г. Шевченком), 1845 закінчив курс навчання зі званням неklasного художника й виїхав на Україну. Як пенсіонер Товариства заохочування художників користувався покровительством членів т-ва укр. меценатів — Г. П. Галагана та Г. С. Тарновського, які запросили його до своїх маєтків у Сокиринці та Качанівку на Чернігівщині (див. *Сокиринський палацово-парковий комплекс*). Тут В. створив картини «Альтанка у Сокиринському парку» (1848, Черніг. істор. музей), «Готичний міст у Сокиринському парку» та «Церква у Сокиринцях» (обидві — 1848, Черніг. худож. музей), «Біля чайного столу». В маєтку Григорія Степановича Тарновського. Качанівка» (1851, ДРМ), «Вид садиби Григорія Гнатювича Галагана у селі Лебединці на Прилуцьчині» (1857, Черніг. істор. музей) та ін. Перебуваючи в маєтку Г. С. Тарновського в с. Потоках на Київщині, давав уроки малювання В. В. Тарновському, майбутньому відомому збирачеві укр. старовинного живопису, малював види садиб та її інтер'єри. Працював учителем малювання у Ржеві до 1858. У 1859 одержав запрошення від В. В. Тарновського-старшого, власника Качанівки, оселитися у нього назавжди, але не скористався з цього. Картини В. зберігаються також у ДТГ, Твер. і Тюмен. КГ, Омському музеї образотвор. мист-ва, Псков. історико-худож. музеї, Сум. ХМ.

Літ.: Каталог художественных произведений городской галереи Павла и Сергея Третьяковых. М., 1916; Смирнов Г. В. А. Я. Волосков и его картина «За чайным столом». «Сообщения Государственного Русского музея», 1961, в. 7; Жемчужников А. М. Мои воспоминания из прошлого А., 1971. Т. В. Деркач.

ВОЛОХ Петро Іванович (1699, Валахія, тепер Румунія — травень 1768, Київ) — український золотар. Представник *барокко*. Навчався у І. А. Равича. Створив митру (1736), брав участь у виготовленні мідного позолоченого карбованого іконостаса для церкви Феодосія на Дальніх пече-

рах Кисво-Печерської лаври. 1747 для іконостаса Софійського собору в Києві виконав срібні царські врата (разом з І. Заводовським, за моделлю С. Тарновського). Вони були оздоблені карбованим орнаментом, горельєфними сценами «Благовіщення» і «Стрітіння», поставами євангелістів, царя Давида та ін. (не збереглися).

В. А. Шиденко.

ВОЛОШЕНКО Григорій Петрович (1738, Київ — 1770, там же) — укр. золотар. Син П. І. Волоха. Мав власну майстерню, де навчав золотарства учнів з різних міст України. Виготовляв золоті й срібні речі для Кисво-Печерської лаври, зокрема 6 срібних стаканів для київ. митрополита П. Тобольського.

ВОЛОШИН Іван Васильович (1844, с. Тухолька, тепер Львів. обл. — 1914, там же) — будівничий, різьбяр. Будував церкви і хати. У Львів. музеї нар. арх-ри та побуту експонується збудована В. 1910 хата старости з с. Тухольки. Вона має галереї зі зрубними огорожами, арковими порталами, двері з широкими одвірками, прикрашеними виїмчастим різьбленням.

А. Г. Данилюк.

ВОЛОШИН Іван Іванович [27.IX (10.X) 1905, Київ — 15.VIII 1973, там же] — укр. письменник. Навчався у Київ. худож.-пром. технікумі. Працював як журналіст і художник-графік у редакції газ. «Комуніст», вивчав етногр. малюнок. Писав про народних майстрів та профес. митців у повістях, оповіданнях і нарисах: «Самоцвіти» (1952), «З моря народного» (1955), «Дні художника» (1958), «Прекрасне вічно живе» (1961). Ролі мист-ва в житті суспільства присвятив п'єсу «Золоті артезиани» (1949), роман «Художники» (1963).

Літ.: Гуралді М. Іван Волошин. Літературний портрет. «Жовтень», 1960, № 7.

Г. А. Зенко.

ВОЛОШИН Іван Олексійович [26.IV (9.V) 1908, м. Кам'янка, тепер Черкас. обл. — 1.XII 1993, Київ] — укр. театрознавець, канд. мистецтвознавства з 1950. Закін. 1930 Київ. муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка, працював (з перервою) в Київ. ін-ті театр. мист-ва. Досліджував джерела нар. ігор і театр. видовищ на Україні. Більшість текстів нар. видовищ («Коза», «Лоджа», «Трон», «Цар Ірод», «Калита» та ін.) записав на Полтавщині, Кіровоградщині, Житомирщині, Чернігівщині. Праці про М. С. Щепкіна і Т. Г. Шевченка, корифеїв укр. театру П. К. Сагаанського, М. К. Заньковецьку, М. А. Кропивницького та ін. Автор вступних статей і упорядник книг «Корифеї українського театру» (1982), «Гнат Юра. Моє життя» (1987). Серед учнів — Ю. М. Бобошко, Ю. Б. Богдаський, Я. М. Верещак, І. Г. Посудовська, Р. Д. Сеннікова, А. К. Білецька.

Літ.: Джерела народного театру на Україні. К., 1960; Панас Карпович Сакса-

ганський. К., 1966; Т. Шевченко і М. Шенк. К., 1963; Михайло Шенк і Україна. К., 1963; Корифей українського театру. К., 1982; Актор Шенк на Україні. К., 1988.

В. Ф. Колошніков.

ВОЛОШИН Максиміліан Олександрович [справж. — Кириєнко-Волошин, 16 (28). V 1877, Київ — 11.VIII 1932, Коктебель, Крим] — рос. письменник, художник, літ.-худож. критик. В. писав: «Мос родові ім'я Кириєнко-Волошин, і йде воно із Запорозжя». Навчався 1897—1900 на юрид. ф-ті Моск. ун-ту. З 1901 — за кордоном (Берлін, Париж та ін.). Вивчав історію мист-ва, писав статті про образотворче мист-во, театр, а-ру тощо. 1903 В. повернувся до Коктебеля і почав будувати власний будинок з майстернею — майбутній Дім поета, в якому з 1917 жив безвиїзно, створивши, за його словами, «художню колонію для поетів, учених і художників» (див. Волошина М. О. будинок-музей). У роки революції і громадян. війни докладав зусиль проти знищення худож. цінностей. Малювати почав 1901 в Парижі, писав темперою, олією, виконував рисунки олівцем. З 1914 звернувся до акварелі, започаткувавши цикл «музично-барвистих композицій на теми кіммерійського пейзажу», над яким працював до кінця життя і який налічує тисячі аркушів. Працював не з натури, а за уявою. Написи на акварелях дають можливість знайти мовний еквівалент зображеному і поглибити враження від пейзажу: «Медный бубен ночи», «Твой влажный свет и матовые тени дают камням оттенок бирюзы», «В зелено-палевых туманах грустят осенние холмы» та ін.

Як поет В. — портретист (цикл «Образы»), філософ (цикл «Шляхами Каїна»), співець Парижа, Кіммерії; майстер сонета, верлібра, «наукової поезії»; перекладав з франц. та нім. мов.

Як літ.-худож. критик співробітничав з альманахами і журналами «Северные цветы», «Весы», «Золотое руно», «Аполлон» та ін. Автор книжок «Про Респіна» (1913), «Суриков» (1985), статей про творчість К. Ф. Богаєвського, М. С. Сар'яна, А. С. Голубкіної та ін. художників.

В. — учасник худож. виставок т-в «Мир искусства» (1916, Москва; 1917, 1924, Петроград), «Жарцвет» (1924, Петроград; 1925, 1928, 1929, Москва), одес. ім. К. К. Костанді (1925—29), зарубіж. виставок рад. мист-ва (1929, Амстердам; 1930, Лондон). Персональні виставки відбулися 1927 у Москві й Ленінграді. 1984 вперше акварелі (49 аркушів) з колекції Будинку-музею М. О. Волошина експонувалися в Києві. Більшість худож. творів В. зберігається на Україні — у музеях Коктебеля, Феодосії, Симферополя, Севастополя, Одеси, Києва, Харкова, Донецька. Портрети В. виконали О. Я. Головін, А. П. Остроумова-Лебедева,

Б. М. Кустодієв, К. Є. Костенко, Г. С. Верейський, П. Пікассо, Д. Рівера та ін.

Тя: Ліки творчості. А., 1988; Коктебельськи берега. Поезії, рисунки, акварелі, статті. Симферополь, 1990.

Літ.: Купріянов І. Т. Судба поета (Личность и поэзия Максимилана Волошина). К., 1979; Кобан Ю. Акварелі Максиміліана Волошина. «Образотворче мистецтво», 1984, № 4; Кимчук О. Євangelіс від Максиміліана. «Україна», 1990, № 37; Топалевський А. Острів порятунку. «Вітчизна», 1991, № 11.

Н. Ф. Харчук.

ВОЛОШИН Михайло Іванович (1877, с. Ролів, тепер Львів. обл. — 29.VII 1943, Львів) — укр. хоровий диригент, співак (тенор), композитор і муз. критик. Закінчив 1906 юрид. ф-т Віден. ун-ту. Працював адвокатом. Навчався також у Вищому муз. ін-ті ім. М. Лисенка у Львові (клас співу Г. Ясеницької). З 1898 брав участь у діяльності Львівського «Бояна» (член його правління, журі конкурсів, 1903—13 — диригент хору), з 1903 — Союзу співацьких і музичних товариств, з 1908 — Музичного товариства імені М. В. Лисенка. 1902—03 — учасник вистав Руського народного театру у Львові (партії Андрія в операх «Катерина» М. Аркаса, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського), 1904—07 — вистав драм. та оперної студії при Львівському «Бояні» і Товаристві драматичному імені І. П. Котляревського у Львові. 1900—14 — організатор і учасник (співак, хоровий диригент) шевченківських та ін. концертів у Львові, Дрогобичі, Стрию, Кракові, де виконував, зокрема, твори зх.-європ. композиторів в ансамблях з С. А. і Г. А. Крушельницькими, Ф. М. Лопатинською. 1903 брав участь у ювілейному концерті М. В. Лисенка у Львові, 1912 був у складі делегації від Галичини на похованні композитора.

В. — автор солоспівів «Ой гляну я, подивлюся», «Засни» та чол. хору «Чого мені тяжко» на вірші Т. Г. Шевченка; статей з актуальних проблем муз. життя Галичини: «Вищий музичний інститут у Львові», «Львівський Боян» (обидві 1903), «Сегорічна артистична прогулянка музичного гуртка „Академічного громади“» (1905), «Хор учнів академічної гімназії у Львові» (1907), «Наталка Полтавка» серед наших робітників» (1908), «М. Менцинський в світлі німецької музичної критики» (1911), «Кавказ» Ст. Людкевича» (1914), рецензій (1903—19) на вистави Руського народного театру у Львові, концерти Львів. «Бояна», С. А. та Г. А. Крушельницьких, Ф. М. Лопатинської, О. Любич-Парахоняк, М. О. Менцинського та ін.

П. К. Мегведиш.

ВОЛОШИН Олександр Федорович [псевд. — Александр Хведорович; 24.XI (б.XII) 1855, м. Бобринець, тепер Кіровоград. обл. — після 1929] — укр. фольклорист і етнограф. У дитинстві співав у церк. хорі, навчався гри на скрип-

М. О. Волошина
Будинок-музей
у с. Коктебелі.
Крим.

ці у М. А. Кропивницького. Після закінчення Херсон. учительської семінарії 1873—84 вчителював 1884—85 працював в Єлизаветграді [тепер Кіровоград]. 1885—87 — хормейстер і суфлер трупи М. А. Кропивницького. 1887—95 жив у Одесі, 1895—1905, 1911—15 працював у земських управах міст Ананьєва, Вовчанська, Харкова, Полтави, Дубно, 1906—11 і з 1915 — в Києві, з 1921 — в Одесі. Працюючи в земствах, В. сприяв улаштуванню укр. театр. вистав і концертів укр. музики та поширенню л-ри укр. мовою. Збирав укр. нар. пісні, з 1879 надсилав їх М. В. Лисенкові, з яким постійно спілкувався з серед. 70-х рр. Обробки цих пісень М. В. Лисенко вмістив у «Збірнику народних українських пісень», у т. ч. для голосу і фп. — у 4-му (№ 27) і 5-му (№ 10, 22, 23, 29, 32, 34, 35, 40) випусках. Для хору і фп. — в 11 і 12-му «хорових десятиках». В. упорядкував і видав в Одесі під псевд. А. Хведорович «Збірник українських пісень з нотами» (100 пісень, 1896, 1906).

Контактував з Ф. С. Красицьким, якого 1892 готував до вступу в Одес. рисувальну школу.

Літ.: Кітська К. В. Фольклористична спадщина Михайла Лисенка. В кн.: Кітська К. В. Вибрані статті. Ч. 2. К., 1986.

ВОЛОШИНА М. О. **БУДИНОК-МУЗЕЙ** — літ.-мемор. музей у смт Коктебелі у Криму. Відкр. 1975 у будинку, що належав М. О. Волошину і який він подарував 1931 рад. письменникам. Згодом тут було створено Будинок творчості письменників «Коктебель». До мемор. частини входять «Майстерня», «Ідальня», «Зимовий кабінет» (реставрація 1984). Діє постійна експозиція, присвячена життю і діяльності М. О. Волошина та перебуванню в «Коктебелі» відомих діячів культиури: В. Я. Брюсова, Андрія Белого, О. І. Білецького, К. Ф. Богаєвського, В. В. Вересаєва, О. Гріна, Я. О. Галана, А. П. Остроумової-Лебедевої, К. С. Петрова-Водкіна, М. Т. Рильського, М. І. Цветаєвої та ін. Фондова колекція налічує бл. 50 тис. експонатів, серед них — понад 2 тис. творів образотворчого мист-ва, зокрема роботи М. О. Волошина та ін. художників. На подвір'ї будинку — бюст М. О. Волошина (1985, скульптор А. Григор'єв).

І. Т. Купріянов.

ВОЛОШКО Степан Матвійович (псевд. — Відман, Волошка; 15.III 1853, м. Жовква, тепер Львівської області — 4.XII 1928, Варшава) — укр. актор, співак (тенор) і педагог. 1877—78 навчався співу у Я. Добрянського (Варшава), у вокал. студіях у Парижі (у Г. Сбіглії) та Відні (у Й. Гансбахера). 1874—77 виступав у театрах Львова, Кракова, Любліна і Варшави. Був солістом оперних театрів Варшави (1878—81, 1891—1903), Стокгольма (1882—83), Праги (1885), Відня

С. М. Волошко.

(1886—90), Львова і Кракова (1895). В 1895—1920 — викладач співи у Варшаві. Серед учениць — польск. співачки М. Гембажевська, Г. Збоїнська-Рущковська і М. Шпакевич.

Партії: Йонтек («Галька» С. Моношкі), Альфред («Травіата» Дж. Верді), Хозе («Кармен» Ж. Бізе), Макс («Вільний стрілець» К. Вебера), Фауст («Фауст» Ш. Гуно), дон Оттавіо («Дон Жуан» В. Моцарта). Партнерами в варшав. сцені були С. А. Крушельницька і О. П. Мишуга. У камерному репертуарі В. — твори М. М. Вербицького та ін.

Лит.: Наші сумніш. Волошко. «Червона Русь», 1890, 1891; М. К. Медведик.

ВОЛОЩУК Михайло Якович (4.XI 1906, с. Старі Кути, тепер Івано-Фр. обл. — 31.VII 1959, там же) — укр. нар. майстер худож. кераміки. Навчався гончарства у свого батька і П. Г. Кошака. Виготовляв декор. кераміку та ужитковий посуд — макітри, горщики, тарілки, двійнята, глечі, вази, куманці, плесканці. Оздоблював вироби рослинним та геом. орнаментами, у техніці ритуння та ріжкування. Колорит виробів традиційний для косівської школи кераміки: на білу ангобовану поверхню нанесено розпис жовтими, зеленими, коричневими підполівеними фарбами, інколи — синіми. Твори зберігаються у ДМУНДМ, МХП АН України, Коломийському музеї нар. мист-ва Гуцульщини.

О. О. Слободян.
ВОЛОЩУК Стефанія Михайлівна (28.II 1928, м. Косів, тепер Івано-Фр. обл. — 27.VII 1985, там же) — укр. нар. майстер худож. кераміки. Гончарства навчалася у своїх батьків Г. Й. та М. І. Рощицьких. З 1957 працювала в кераміч. цеху на Косівській філії худож. виробів ім. Т. Г. Шевченка, 1965—85 — в кераміч. цеху ХВМ Худож. фонду УРСР. Разом з чоловіком Ф. А. Волощуком створювала дзбанки, вази, підноси, тарілочки, декоровані в техніці ритуння (на білому глі) або контурним розписом (на червоно-коричневому глі). Орнамент. композиції часто складаються з двох ярусів рослинних мотивів, доповнених зверху і знизу геом. елементами. Учасниця міжнар. виставок. Твори зберігаються в МХП АН України, ДМУНДМ, Коломийському і Косівському музеях нар. мист-ва Гуцульщини та ін.

Р. Р. Бірюн.
ВОЛОЩУКИ — родина укр. нар. гончарів 19—20 ст. Жили і працювали у м. Косові (тепер Івано-Фр. обл.). Створювали гончарні вироби, традиційну для косівської школи димлену кераміку. Петро В. (?—?), виготовляв полив'яний та димлений посуд, зокрема горщики приземкуватої форми з широкими шийками та невеликими денцями. В розписах відчутна вплив творчості О. П. Бахматюка та П. Г. Кошака. Михайло В.

Волощуки.
К. І. Волощук.
Сметанник. Глина,
підполівний розпис.
1959.

Поклоніння волхвів.
Ікона. 1-а третина 18 ст.
Острозький
історико-культурний
заповідник.

Волощуки.
М. Я. Волощук.
Цукорниця. Глина,
розпис, полива.
1959. Коломийський
музей народного
мистецтва Гуцульщини.

(1870—1932). Серед виробів — миски, оздоблені в техніці фляндрування. Орнамент. мотиви нанесено традиц. для Косова фарбами на білій або темно-коричневий фон. Гончарством займалася і М. М. Волощук (див. Тим'як М. М.). Катерина Іванівна В. (14.III 1902 — 17.IX 1976). Походить з родини косівських гончарів Тутурушів. У ранній період виготовляла димлений посуд, декорувала лощенням. З 20-х рр. творчо розвивала худож. традиції родини В. Разом з чоловіком К. В. Волощуком (1900—45) створювала миски, тарілки, вази, оздоблені підполівеними ріжкованими і фляндруваними розписами. Геометр. орнамент. композиції у горизонтальні та вертикальні смуги. Гончарством займаються і дочки К. І. та К. В. Волощуків — М. К. Крушинська та Г. К. Волощук.

О. О. Слободян.

ВОЛХВИ — 1) У сх. слов'ян — жерці, служители язичницького культу. 2) У християн. переказах — царі, маги, мудреці-астрологи, які прийшли з дарами вклонитися новонародженому Ісусу Христу. В укр. іконографії утвердився характерний для середньовіч. Європи сюжет про трьох В. (за сирійською та вірм. міфол. традиціями, їх було 12), що відображено у творах монумент. та станкового живопису. Серед них: фресковий розпис «Дари волхвів» (14 ст.) у церкві-ротонді св. Миколи в с. Горянах, ікона «Поклоніння волхвів» (серед. 16 ст., НМА) із с. Бусовиська; обидва — Львів. обл.

ВОЛЧКОВ Василь Олексійович [14(26).IV 1871, м. Людиново, тепер Калуз. обл. — 7.VIII 1921, Запоріжжя] — укр. нар. скульптор, майстер худож. литви. Працював на чавуноливарних заводах у м. Людинові, з 1914 — в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ) і Олександрівську (тепер Запоріжжя) здебільшого як майстер дрібної пластики. Серед творів: статуетки «Слон і сім слоненят» (1916), «Наполеон» (1917), «Медістофель» (1919), прес-пап'є «Лев» (1914), попіль-

нички з алюмінію (1915), свічник «Залізничний» (1916), таріль (1918). Твори зберігаються у Запорізьк. краєзнав. музеї.

С. В. Лютонський.

ВОЛЮТА (італ. *voluta* — завиток, спіраль) — архіт. мотив у вигляді спіралеподібного завитка з кружечком (т. з. очком) у центрі. Характерна складова іонічної капітелі, входить також у композицію корінфської і композитивної капітелей. Форму В. іноді мають архіт. деталі, що служать для з'єднання частин будівлі, а також консолі карнизів, обрамлення порталів, дверей, вікон. В. широко використовували для оздоблення фронтонів (гол. чин. в арх-рі пізнього Відродження, барокко, еклектизму). Оригінальними є В. пізнього барокового фронтона Троїцького костелу в м. Любомлі Волин. обл. (1412). В. капітелей із соковитою ліпниною були характерні для споруд І. Г. Григоровича-Барського; унікальний прийом моделювання В. (вигин у зворотному напрямі) використано в капітелях кутових пілястрів Георгіївського собору Вишуківського монастиря в Києві (1696—1700). В. оздоблено п'єдестал пам'ятної колони (1736) перед бернардинців монастирем у Львові.

Лит.: Михайловський Н. Б. Теорія класических архітектурних форм. М., 1944.
А. З. Панчишин.

ВОЛЯНСЬКА Богдана Олегівна (6.I 1948, м. Райне, Німеччина) — укр. хормейстер, педагог, композитор і муз.-громад. діяч у США. Сестра Л. О. Волянської. Муз. освіту здобула 1968—76 в ун-тах Нью-Йорка. 1972—78 — викладач гри на гітарі і муз. теор. дисциплін, керівник молодіжного хору, танц. ансамблів і естрадних оркестрів укр. школи св. Юрія в Нью-Йорку, з 1988 — гол. адміністратор Нью-Йоркського відділення Українського музичного інституту Америки. Водночас з 1973 — засновник, худож. керівник і диригент першого на амер. континенті укр. камерного хору «Промінь». У 1988 — хормейстер постановки опери «Ярослав Мудрий» І. Софіївського, здійсненої у Вашингтоні збіркою укр. оперною трупю з нагоди 1000-ліття християнства на Русі. Автор творів для бандури, гітари, обробок укр. народних пісень, пісень січових стрільців, аранжувань камерно-вокал. творів (у т. ч. укр. сучас. композиторів) для камерного хору та ін.

Г. Ю. Філенко.

ВОЛЯНСЬКА Лілея Олегівна (28.VI 1945, м. Падерборн, Німеччина) — укр. співачка, художник, мистецтвознавець і педагог у Канаді. Худож. і мистецтвознавчу освіту здобула в коледжі (1967) та ун-ті (1971) в Нью-Йорку, пед. — в Альбертському ун-ті (1979), диригентську — на курсах при Укр. муз. т-ві Альберти (клас В. А. Колесника, 1984; обидва — в Едмон-

тоні). Співу навчалася приватно у Д. Йохі-Березенця, 1984—89— в Альбертській консерваторії в Едмонтоні (клас Д. Астора і Л. Петрілло), 1991—92 стажувалася в Київ. консерваторії і Київ. театрі опери та балету. Виступала у складі Торонт. укр. оперної компанії, укр. збірної оперної трупи під керівництвом В. А. Колесника (Торонто—Едмонтон). Партії: Наталка («Наталка Полтавка» М. В. Лисенка), Оксана («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), сольні партії в хор. концертах Д. Бортнянського (1985—87), у творах укр. композиторів діаспори, у т. ч. в літургії «Тисячоліття» Ю. Фіали, ораторії «Неофіти» М. Кузана.

Записала 3 персональні магнітофонні касети з творів укр. композиторів (1989, 1991—дві). Виступає з концертами; 1990—вперше на Україні.

Виконала розпис іконостаса в церкві Непорочного зачаття у Сан-Франциско (США, 1972), ряду громад. споруд в Едмонтоні. Автор посібників для педагогів та учнів укр.-англ. шкіл.

Т. Ю. Філенко.

ВОЛЬНИЙ Федір Григорович [1 (14).І 1908, с. Північне, тепер у межах м. Єнакієвого Донец. обл.—16.VI 1974, м. Красний Луч Луган. обл.]—рос. і укр. письменник. Закінчив 1939 Київ. худож. ін-т. Як драматург дебютував 1930. Переважна частина творчого доробку—п'єси, присвячені життю і праці донецьких шахтарів. Вистави за його творами в театрах України: «Суперники» (1940—Слов'янський рос. драм. театр ім. В. Маяковського, Донець, пересувний укр. драм. театр); «Дорога щастя» (1949—Луганський рос. драм. театр); «Міра любові» (1954—Єнакієвський обл. рос. драм. театр ім. О. Пушкіна); «Суворі повісті» (1957—Чистяковський рос. драм. театр ім. В. Маяковського, у 60—70-х рр.—в укр. драм. театрах Полтави, Вінниці, Кіровограда, Коломиї, Житомира, Білої Церкви); «Я люблю тебе, життя!» (1960—Донець укр. муз.-драм. театр ім. Артема).

Літ.: Костинська Г. «Этих людей я знаю и люблю». Драматургия Ф. Г. Вольного на сценах театров Донбасса. «Донбасс», 1975, № 6.

Г. А. Зенко.
«ВОЛЬНИЙЧОКА»—вокальний ансамбль. Ств. 1967 при Вільнянському районному будинку культури Запоріж. обл. З 1973—народний самодіяльний. Керівник—Л. І. Романенко. В репертуарі: укр. нар. пісні «Летіла зозуля», «Закувала зозуля» (обробка М. Леонтовича), твори сучас. композиторів А. Пашкевича, І. Сльоті, Е. Мартинова та ін. Гастролю в Польщі, 1974. Лауреат всесоюз. і респ. фестивалів та оглядів нар. творчості, обл. комсомол. премії ім. М. М. Андрюсова (1977). Нагороджена Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, 1986.

В. С. Чаюха.
ВОЛЬСЬКА Надія Василівна

[23.II (7.III) 1871, Київ—після 1930]—укр. піаністка. У 80-х рр. навчалася у Київ. муз. уч-щі (клас фп. В. В. Пухальського), згодом—у Відні у Т. Лешетичського. З 1911—викладач і концертмейстер Муз.-драм. школи Миколи Лисенка, 1918—30—Муз.-драм. ін-ту ім. М. В. Лисенка у Києві. Учасниця концертів т-в Київський «Боян», «Просвіта», «Українського клубу».

М. І. Кузьмін.

ВОЛЬСЬКА Тамара Дмитрівна (25.XII 1926, Могильов)—укр. актриса, засл. арт. УРСР з 1974. Працювала в Чимкент. філармонії (1943—47), Поліському театрі ім. Я. Купали (1947—51), Львів. укр. драм. театрі ім. М. Заньковецької (1966—68), Запоріж. укр. муз.-драм. театрі (1952—66, з 1968). Ролі: Мавка («Лісова пісня» Лесі Українки), Джинні («Вантаж» Я. Галана), Комісар («Оптимістична трагедія» В. Вишневського), Гертруда («Мачуха» О. де Бальзака). О. В. Вороненко.
ВОЛЬСЬКИЙ Давид Семенович [13(25).V 1896—19.II 1957, Тула]—диак укр. цирку. 1928—40—директор Київ. цирку. Брав участь у постановці багатьох цирк. номерів, зокрема першої на Україні водяної пантоміми «Бунтар Кармалюк» (1930), пантоміми «Будь напоготові!» (1932), танц. сюїти «Запорожці» (1932). Організував при Київ. цирку майстерню по підготовці нових номерів (1936—38), яка сприяла розвитку цирк. мист-ва на Україні (ансамбль канатоходців «Цовкра», акробатичні номери братів Ялових та ін.).

М. О. Рибаків.

ВОЛЬТЕР (Voltaire, справж.—Марі Франсуа Аруе; 21.XI 1694, Париж—30.V 1778, там же)—франц. письменник, філософ-просвітитель, історик, енциклопедист, член Франц. академії з 1745, почесний член Рос. АН з 1764. Освіту здобув у єзуїт. колегі Людовіка Великого. Автор 54 драм. творів, серед яких найвідоміші—трагедії «Брут» (1731), «Заїра» (1732), «Смерть Цезаря» (1736), «Магомет» (1742), спрямовані проти деспотизму, тиранії, святиництва. Проблему рівності людей порушив у комедії «Наніна» (1749). В книгах «Історія Карла XII» та «Історія Росії за Петра Великого» (1759—63) згадував Україну. Вистави за п'єсами В. на Україні: «Наніна» (1795—96—Харківський вільний театр, 1823—29—Київ. польсько-укр. рос. трупа О. Ленкавського); «Абати й папство» (1932—Одес. держдрама). Опері Дж. Россіні «Танкред» і «Семіраміда», написані на сюжети творів В., ставила італ. оперна трупа в Одесі у 20-х рр. 19 ст. Система естетичних і етичних поглядів В. сприяла поширенню вільнодумства в Росії й на Україні. Укр. мовою твори В. перекладали В. Підмогильний, М. Терещенко, Л. Івченко, М. Рильський.

Тя. Укр. перекл.—Вибрані твори. Х.—К., 1932; Рос. перекл.—Избранные произведения. М., 1947; Эстетика. Статьи. Письма. М., 1974.
Літ.: Кузнецов В. Н. Франсуа Мари Вольтер. М., 1978.

ВОЛЬТИЖ, вольтижування (від франц. voltiger—пурхати, лігати)—вид гімнастичних вправ. В. поділяють на гімнаст. і акробатичний. В. на коні—самостійний вид кінного спорту (кінного цирку). Входить до обов'язкової програми навчання верхової їзди. На осідланому спец. вольтижувальним сідлом коні, який рухається по колу на корді (довгий мотузці), виконують різні гімнастичні вправи (стойки, піраміди, зіскоки). В. гімнастичний—це вправи на рухомих трапеціях (переліт гімнаста з однієї трапеції на іншу). В. акробатичний—вправи з силовою акробатики з підкиданням партнера. Виконують попарно або групою. Всі види В. демонструють як циркові номери.

ВОЛЬФ (Wolf) Фрідріх (23.XII 1888, Нойвід—5.X 1953, Ленін, поблизу Берліна)—нім. письменник, член АМ НДР. В 1933—45—в еміграції в СРСР. П'єси «Це ти» (1919) і «Чорне сонце» (1920) позначені впливом експресіонізму. П'єса «Бідний Конрад» (1924) засвідчила утвердження реалістич. методу в творчості В. Вистави за п'єсами В. на укр. сцені: «Ціаністий калій» (1930—Запоріж. укр. муз.-драм. театр, Одес. театр санкультури; 1934—Київ. Всеукр. театр нар. комісаріату здоров'я), «Каттарські матроси» (1932—Донець укр. муз.-драм. театр, реж. В. С. Смишляев, художник О. В. Хвостенко-Хвостов), «Професор Мамлок» (1935—Київ. Всеукр. театр нар. комісаріату здоров'я, реж. В. С. Довбищенко). В. високо оцінив «Патетичну сонату» М. Г. Куліша, написав передмову до ній, перекладу п'єси, в якій назвав її «досі найбільшою українською драматичною поезією», підкреслив актуальність її для ній, глядача.

Тя. Укр. перекл.—Боротьба на шахтах. Х., 1932; Каттарські матроси. Х., 1932; Професор Мамлок. К., 1936; Літаючі блюди. Львів, 1975; Заячик Перекидайко і Драк. К., 1983.

Літ.: Довбищенко В. С. Драматургия Фридриха Вольфа. В кн.: Довбищенко В. С. Театр. К., 1984.

М. Г. Либінський.
ВОЛЬФОВИЧ Йосип (?—бл. 1602)—укр. живописець. Див. Шолы-Вольфович Й.

ВОНДРЕЗДЕН Гануш (?—1573, Львів)—укр. золотар. Жив і працював у Львові. Імовірно, син золотаря Г. Клейна. Належав до цеху золотарів, живописців та конвісарів. Оправляв шаблі, інкрустував золотом та сріблом залізну зброю, виготовляв срібні кубки, золоті обручі, пояси тощо. Виконував замовлення стрільців Львів. братства.

Г. В. Саячук.

ВОНСОВСЬКА Олена Миколаївна (Будька; 1858, Вільно—14.I 1942, Ташкент)—укр. та рос. скрипачка і педагог. Народилася в сім'ї композитора і піаніста

М. І. Вонсовського. Мати А. К. Буцької. Закінчила 1877 Моск. консерваторію (клас скрипки І. В. Гржималі), гармонії навчалася у П. І. Чайковського. 1880—1904 — викладач гри на скрипці у Пензі, Воронежі, Курську. Гастролювала у Києві (з 1878, виступала в концертах Київ. відділення РМТ), Харкові, Одесі, Полтаві. На запрошення М. В. Лисенка приїхала до Києва. 1904—18 — викладач, 1912—15 — директор Музично-драматичної школи Миколи Лисенка, 1918—28 — Музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка. Одночасно брала участь у концертах т-в Київський «Боян», «Просвіта», «Українського клубу» та клубу «Родина». Виступала разом з М. В. Лисенком, була першою виконавицею його скрипкових творів. З 1928 жила у Ленінграді. Серед учнів В.—М. Б. Полякін.

Лит.: Буцької А. Найдорожче ім'я. В кн.: М. В. Лисенко у спогадах сучасників. К., 1968.

М. І. Кузьмін

ВОНСОВСЬКИЙ Еразм (? — 1697, м. Яворів, тепер Львів. обл.) — польсь. художник. Працював у містах Жовкві та Яворові (тепер обидва — Львів. області). Для костелу у Жовкві виконав ікону «Св. Лазар».

Лит.: Жолтовський П. М. Художнє життя на Україні в XVI—XVIII ст. К., 1963.

ВОПРА — див. Всесоюзне об'єднання пролетарських архітекторів.

«ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПСИХОЛОГИИ ТВОРЧЕСТВА» («Питання теорії і психології творчості») — посібник для вищих і серед. навч. закладів. 1907—23 у Харкові та Петрограді вийшло 8 томів. Видавали прихильники т. з. психол. напряму у вітчизн. літературно-й мовознавстві. Значну увагу приділяли питанням театрознавства. Вміщено ряд праць із загальних проблем естетики й худож. творчості, в т. ч. монографіч. нарис О. І. Білецького «У майстерні митця слова», в якому йдеться і про досвід вітчизн. та зарубіж. драматургів.

Г. Д. Зленко

ВОРБУЛЕС Микола Дмитрович [9 (22). I 1917, м. Павловськ, тепер Воронезької обл. — 29.VIII 1967, Київ] — укр. і білорус. співак (баритон), нар. арт. СРСР з 1956. Навчався в Артемівському муз. уч-щі (клас В. Ф. Каріна-Вишкар'єва). Брав участь у червоноарм. худож. самодіяльності, з 1939 — соліст Ансамблю пісні і танцю Білорус. військ. округу. Дебютував 1946 на сцені Білорус. театру опери та балету в партії Ескамільо («Кармен» Ж. Бізе), 1946—57 — соліст театру. Одночасно навчався у Білорус. консерваторії, яку закінчив 1954 (клас проф. Є. Е. Вітінга). 1957—67 — соліст Київ. театру опери та балету. Творчу індивідуальність В. визначали своєрідний тембр голосу, висока вокальна і драм. майстерність. Партії:

Н. Воробітський.
Портрет Хансенки.
Олія. 30-і рр. 19 ст.
ДМУОМ. Київ.

С. В. Воробіова.

М. Д. Ворублес.

М. Д. Ворублес
у ролі Тельрамунди
(«Лоенгрін»
Р. Вагнера).

Богдан Хмельницький (одн. опер. К. Данькевича), Максим («Арсенал» Г. Майбороди), Грязной («Царева наречена» М. Римського-Корсакова), Онєгін, Елєцкий, Роберт («Євгеній Онєгін», «Пікова дама», «Іоланта» П. Чайковського), Петруччіо («Приборкання непокірної» Д. Шебалина), Апанас («Дівчина з Полісся» Є. Тикочького), Амонасро, Жермон, Ріголетто («Аїда», «Травіата», «Ріголетто» Дж. Верді), Тельрамунда («Лоенгрін» Р. Вагнера), Скарпіа («Тоска» Дж. Пуччіні). У концертах виконував твори укр., рос. та зарубіж. композиторів, укр. нар. пісні.

Т. О. Шевченко

ВОРОБІТНСЬКИЙ Наум (1809—?) — рос. живописець. Сторонній учень петерб. АМ (1828—31). 1848 здобув звання вільного художника істор. і портретного живопису. Серед творів: портрети адмірала Грейга, Д. Левицького (1828, ДІМ у Москві), Ханенка (30-і рр., ДМУОМ).

ВОРОБІЙОВА Євгенія Василівна (18.IV 1932, Харків) — укр. і рос. актриса, нар. арт. УРСР з 1977. Закінчила 1957 Харків. театр. ін-т (курс І. О. Мар'яненка). Актриса Севастоп. ім. А. В. Луначарського (1957—58), Білгородського (1967—70), Червонопрапорного Чорноморського флоту (1970—71, Севастополь) рос. драм. театрів, Сум. (1959—67), Донец. (з 1971) укр. муз. драм. театрів. Ролі: Тетяна («У неділю рано зілля копала» за О. Кобилянською), Катерина («Пам'ять серця» О. Корнійчука), Ніна («Маскарад» М. Лермонтова), Сара («Іванов» А. Чехова), Іурмизьська («Ліс» О. Островського), Марія Сергіївна («Золота карета» Л. Леонова), Василида («Каса маре» Й. Друце), Дженні («Дженні Герхардт» за Т. Драйзером), Клара Цеханєсян («Візит старої дами» Ф. Дюрренматта).

О. О. Устинов

ВОРОБІЙОВА Роза Георгіївна (14.I 1925, Псков) — рос. актриса, засл. арт. УРСР з 1978. Закінчила 1943 студію при Горьковському драм. театрі ім. М. Горького. Працювала в міськ. театрі м. Павлова (тепер Нижегород. обл.; 1945—48), Луган. рос. драм. театрі (1948—52), з 1952 — у Львів. рос. драм. театрі Рад. Армії (до 1954 — в Одесі). Ролі: Полєнька («Тепле місце» О. Островського), Аня («Океан» О. Штейна), Роза Олександрівна («Ретро» О. Галіна), С. м. Веселка.

ВОРОБКЕВИЧ Сидір (Ісидор) Іванович (псевд. — Данило Млака, Демко Маковійчук, Морозенко, Семен Хрін та ін.; 5.V 1836, Чернівці — 19.IX 1903, там же) — укр. композитор, письменник, диригент, педагог, муз. громад. діяч. Брат поета Г. І. Воробкевича. Муз. освіту здобув 1848—57 у гімназії, 1857—61 навчався в духовній семінарії у Чернівцях, 1868 підвищував кваліфікацію у Віден. консерваторії (клас проф. Ф. Кренна), де отримав диплом викладача спі-

ву і регента хору. Ще під час навчання написав перші муз. твори для цитри, гітари, фп., у селах Буковини вперше записав укр., молд., рум. нар. пісні. З 1861 працював сільсь. священиком, водночас був диригентом сільсь. хорів, вивчав фольклор. З 1867 — учитель хорового співу в духовній семінарії, дяківській школі, гімназії, де читав лекції на муз. теми; 1875—1901 — професор музики ун-ту; водночас керував хорами, в т. ч. хором т-ва «Бесіда» (всі у Чернівцях). За ініціативою В. у багатьох містах і селах Буковини було організовано хорові гуртки. В. — один із засновників і редакторів журн. «Буковинська Зоря», альманаху «Руська хата», вів слов'яно-рус. відділ рум. журналу «Кандеала». У 70-х рр. видавав календар «Буковинсько-руський місцеслов», 1869 — один із засновників чернів. т-ва «Руська бесіда», з 1876 очолював т-во укр. студентів «Союз». З 1884 — голова першого «Руського літературно-драматичного товариства» (1899 за ініціативою В. перетворено на Буковинський «Боян»), голова т-ва «Руська школа», один із засновників товариства «Народний дім». Серед композиторського доробку В. — 26 муз. драм. творів (іх літ. основа також належить В.): оперети «Козак і бандурист», «Іван і Олена» (обидві — 1864, пост. Руським народним театром у Львові 1872), «Три грації» («Каспар Румпельмайер», 1873), мелодрама «Гнат Приблуда» (1875), опера «Убога Марта» (1878), комічні оперети «Золотий мопс» (1879), «Пані молода з Боснії, або Пантелеймон Трубка» (1880), «Янош Іштєнгазі», комедія «Пан Мандатор» (1882), пародія «Новий двірник» (1883), п'єси «Петро й Настуся», «Микола Добушук» та ін. (більшість з них вперше поставлено укр. театр трупамі за життя В.). В. — автор істор. драм з музикою «Петро Конашевич Сагайдачний», «Василько Ростиславич» (обидві — 1882), «Кочубей і Мазепа» (1891), кількох одно- і двоактних «комедій-сміховинок» для дітей, у т. ч. «Смерть зими» (1891, клавир вид. у Львові). Написав музику до 16 п'єс ін. авторів, зокрема до «На зарі Стодолі» Т. Шевченка, «Нового Дон Кіхота» О. Фредро «Добоса» А. Стечинського. Серед інструм. спадщини — марш «Травневе свято» (1882) і кадрили «Розголоси Буковині» (1880) для симф. оркестру, твори для духового («Військовий марш») і камерного («Серенада») оркестрів. В. належать перші на Буковині укр. камерно-інструм. твори: два квінтети (1865), тріо для двох скрипок і флейти «Романеска» (1878), «Полька» для струнного квартету (1880), «Полька-мазурка» для інструм. ансамблю (1894); численні композиції для окремих інструментів, у т. ч. для скрипки і фп. —

концерт (1894), варіації на тему укр. думи; для фп.—попури-«в'язанки» «Розголосої з України», «Травнева композиція» (обидві — 1859), «Розголосої з Буковини» (1870), «Національні розголосої» та ін., в яких В. поряд з українським звертається до рум. фольклору. Більшість творів В.—хори (понад 400, переважно мішані), з яких бл. 250 — на власні вірші. Серед них: «Кантата на роковини знесення панщини» (1898); хори патріотичного змісту — «Цар-ріка, наш Дніпро» (ств. 1875 під враженнями від поїздки до Києва), «Збудилась Русь» («Задзвеніло разом, браття», 1898; з 1902 відомий як «Пісня галицьких трударів» з текстом М. І. Павлика); ліричні — «Заграй ми, цигане старий» (вперше вид. 1878), «Над Прутом у лузі» (1885), а також «застільні», жартівливі та ін. 30 хорів написано на слова Т. Г. Шевченка, зокрема 12 чол. хорів а капела (частину вид. 1887 в Лейпцигу, повністю — 1906 у Львові за ред. Д. В. Січинського, найвідоміший — «Огні горять», 1867); ряд хорів на сл. І. Я. Франка («Весно, що за чудо», «Розвивався, лозо, борзо»), Ю. А. Федьковича, М. С. Шашкевича, Я. П. Головацького, О. Поповича. Крім того, В. належать хори культового призначення (псалми, гімни та ін.) на укр., рум. та грец. тексти. Камерно-вокал. спадщина включає понад 40 солістів на власні тексти, 20 вокал. дуєтів і кuartетів у супроводі фп. Окремі хорові та камерно-вокал. твори написані на рум. (зб. романсів і дуєтів «Квітки з Буковини», 1870) та нім. тексти. Серед хорових обробок нар. пісень В.—«в'язанки» (цикли) «Руська кадрили», «Гей, слов'яни, брати мої», «Вінок, сплетений з 36 рідких квіток» та ін. Автор ряду методич. і музико-знавчих праць: «Збірка пісень для шкіл народних, нижчих і реальних» (Відень, 1870—72, згодом перероблений, розширений і вид. 1889 як «Співаник для шкіл народних»), посібника «Короткі загальні основи музики для школи і дому» (1871, нім. мовою), однієї з перших фольклористич. розвідок на Буковині «Наша народна пісня» (1865), циклу статей «Наші композиції», серед яких — статті про М. І. Глинку (перша на Буковині) та М. М. Вербицького (обидві, 1879), ін. наук.-популяр. статей (у т. ч. «Дещо про музику древніх євреїв», 1875), опублікованих у чернів., львів. і віден. газетах і журналах. На вірші В. написано три «Сонце ся схиало» М. Ансенка. У В. вчилися П. І. Бажанський, Є. Мандицький, Ч. Порумбеску. Архів В. зберігається в Ін-ті л-ри АН України. На фасаді будинку в Чернівцях, де жив композитор, встановлено мемор. дошку-барельєф (1986, скульптор М. М. Мірошніченко).

С. Т. Воробкевич.

Тв.: Вибрані твори. К., 1987.
Лит.: Ігнатюк В. Ізидор Воробкевич «Літературно-науковий вістник», 1903, т. 24, кн. 10; Загайкович М. Музичне життя Західної України другої половини XIX ст. К., 1960; Білинська М. Сидір Воробкевич. К., 1982. А. З. Малепа

ВОРОБОЙН Іван (?—?) — ливарник 17 ст. Працював у Києві. Відливав дзвони, зокрема для Преображенського собору Троїцького монастиря в Чернігові.
ВОРОВСЬКИЙ Вацлав Вацлавович (псевд. — П. Орловський, Шварц, Жозефіна, Фавн, Профан, Чорномор, Кентавр, Мухомор та ін.; 15 (27).X 1871, Москва — 10.V 1923, Лозанна, похований у Москві на Красній площі) — рос. революц. діяч, дипломат, публіцист, літ. і театр. критик. У 1891—97 навчався в Моск. вищому тех. уч-щі. Виступав в одес. пресі з ст. про шляхи і напрями розвитку рос. і європ. драматургії. Ряд публікацій присвячено гастроліям в Одесі відомих польс. акторів М. Пшибилко-Потоцького та К. Камінського, постановці опери «Вільгельм Телль» Дж. Россіні в Одес. оперному театрі. Приверттав увагу громадськості до складних умов діяльності провінційних труп, критикував низькопробні драматичні твори деяких одес. авторів, комерційну продукцію вітчизн. кінематографа. У статті «Музика для всіх» (1910) порушив питання про муз. виховання.
Тв.: Укр. переклад. — Літературно-критичні статті. К., 1957.
Лит.: Соменовский О. В. В. Воронский в Одессе. Одесса, 1962; Морозова Э. Ф. В. Воронский. Семинарий. Х., 1964; Слободянюк Р. Д. Воронский-публицист. К., 1975; Черноузан И. С. Эстетика и литературная критика Воронского. М., 1981. Г. Д. Заленко.

ВОРОНА Олександр Васильович (25.V 1925, м. Скадовськ, тепер Херсон. обл.) — укр. художник-монументаліст, плакатист, засл. діяч мист. УРСР з 1968. Навчався 1948—51 у Львів. ін-ті прикладного та декор. мист-ва, закінчив 1954 Харків. худож. ін-т (майстерня В. Ф. Мироненка). З 1974 — викладач, з 1985 — професор Київ. худож. ін-ту. Автор плакатів «Торгувати, а не воювати!» (1957), «Прокляття вбивцям» (1968), «Обережно — сталінізм!» (1989) та ін. Монумент. твори: фрески «Революція», «Перемога», «Наука», «Праця» у Київ. ун-ті (1967, у співавторстві з А. Д. Базилевичем та Ю. П. Ільченком), вітражі «Перемога» в

О. В. Ворона. Мозаїчне панно «Наука» на будинку Тернопільського політехнічного інституту. 1985.

НМІ України (1977), у Будинку культури в м. Комсомольську-на-Дніпрі (1991).

Лит.: Олександр Ворона. Каталог. К., 1996.

ВОРОНЦЬ-МОНТВИД Катерина Дмитрівна (справж. — Монтвід; 1883, Харків — 1955, Німеччина) — українська і рос. співачка (лірико-драм. сопрано). Навчалася 1901—06 у Харків. муз. уч-щі (клас співу Ф. Бугамеллі), 1908—30 (з перервами) — солістка Київ., 1911—12, 1916—17 та 1927—28 — Одес., 1930—31 — Бакінської опер. з 1931 — солістка укр. театру «Жовтень» у Ленінграді. Співала також на оперних сценах Москви (Великий театр), Праги, Берліна, Відня, Варшави, Бухареста, Парижа та ін. Провідні партії в операх П. Чайковського, Дж. Верді, Дж. Пуччіні, С. Монюшка. 1923 у Празі брала участь у ювілейному концерті, присвяченому О. Олесью. Голос В.-М. записаний на платівку фірмою «Екстрафон» (1909). З 1943 жила у Німеччині.

І. М. Лисенко

ВОРОНИЙ Микола Кіндратович (псевд. і криптоніми — Арлекін, Віщий Олег, Ното, Кондратович, Микольчик, М. В., К-ич М. та ін.; 24.XI (6.XII) 1871, Катеринославщина (тепер Дніпропетровщина) — 7.VI 1938, Одеса) — укр. поет, критик, історик і діяч театру, актор, журналіст, перекладач. Навчався у Віден. та Львів. ун-тах. У Львові близько зійшовся з І. Я. Франком, який справив великий вплив на формування його світогляду, естетичних поглядів. З 1895 виступав зі статтями про театр і драму, ужиткове, образотворче та муз. мист-во. З 1895 — режисер Руського народного театру у Львові, в якому поставив «Честь» Г. Зудермана, «Війт Заламейський» І. Франка (за П. Кальдероном), «Федько Острозький» О. Огоновського, 1897—1901 — актор в укр. та рос. мандрівних трупах. Виконував героїчні ролі в п'єсах У. Шекспіра, водевільні — у франц. комедіях. 1910 оселився в Києві, працював у Садовського М. К. театрі. 1917 — один із засновників Національного драматичного театру. В київ. Троїцькому народі здійснив виставу «Хуртовина» С. Черкасенка 1918—19 — режисер, актор і зав. літ. частиною Держ. нар. театру. В.—один з організаторів театр.-пед. справи. 1913—17 викладав дидактику й декламацію у Київській драматичній школі Товариства мистецтва і літератури. Засновник і керівник Укр. вищих драм. курсів (Київ, 1918—19). 1920 емігрував за кордон. Жив у Варшаві, невдовзі переїхав до Львова. Викладав в укр. драм. школі при Вищому муз. ін-ті ім. М. Лисенка, був її директором. 1925 — режисер гротескного театру у Львові. Після повернення 1926 на Рад. Україну вів пед. і театрознавчу діяльність. Завідував літ. частиною

Харків. (1926) та Київ. (1927—30) театрів опери та балету. В.—один із засновників театр. теорії та критики на Україні. У книзі «Театр і драма» (1913) розглядав театр як худож. прояв нац. культури, обстоював орієнтацію театру на пролет. глядача, критикував декадентську драматургію з позицій критич. реалізму. Автор праць «Режисер», «Дещо про міміку і рухи тіла», «Український театр», «Еволюція українського театру», «Український театр у Києві», «Український театр під час революції», режисерських коментарів до драми «Ніч під Івана Купала» М. П. Старицького та ін., статей про театр. діячів — М. С. Щепкіна, А. А. Переверзева, М. А. Кропивницького, Ж. Б. Мольєра; рецензій на «Казку старого млина» С. Ф. Черкасенка, перші томи збірки творів І. К. Тобілевича та ін.

Переклав драми О. С. Пушкіна, «Підступність і кохання» Ф. Шіллера, лібретто до опер «Любов до трьох апельсинів» С. Прокоф'єва, «Трільбі» О. Юрасовського, «Фауст» Ш. Гуно, переробив переклад П. Куліша трагедії «Ромео і Джульєтта» У. Шекспіра та ін. Перекладав й переспіви з ін. літератури, зокрема революц. пісень «Інтернаціонал» Е. Потье, «Марсельєза» К. Ж. Руже де Ліля, «Варшав'янка» В. Свенцицького та ін. Писав про балети С. Прокоф'єва, творчість О. Й. Нижанківського, художників С. І. Васильківського, О. П. Архипенка, О. Л. Кульчицької, про вишивки Сх. Галичини та ін. Теоретичні й критичні праці В. мали значний вплив на розвиток укр. театру, зокрема «Молодого театру» Леся Курбаса (1916—19). Репресований 1934, 1938, реабілітований 1957.

Тв.: Театр і драма. К., 1913; Пензлем і пером. Прага, 1923; Драматична примадона. Львів, 1924; Режисер. Львів, 1925; Поезія. Х., 1929; Твори. К., 1989. Літ.: Білецький О. І. Микола Вороний. В кн.: Вороний М. Вибрані поезії. К., 1959; Куценко А. Другий вирок Миколи Вороного. «Україна», 1991, № 3; Схрименко О. Микола Вороний і світова література. «Березіль», 1991, № 11.

О. К. Вабішкін.

ВОРОНОВИЦЬКИЙ ПАЛАЦОВО-ПАРКОВИЙ КОМПЛЕКС — пам'ятка арх-ри раннього класицизму у смт Воронівці Вінн. обл. Палац (кін. 18 ст.) у плані — триповерховий прямокутний, до нього симетрично примикають два дугоподібні крила. Центр. об'єм акцентовано портиком, що

М. К. Вороний.

О. П. Воронівч.

складається з восьми спарених колон корінського ордера на рустованому п'єдесталі з аркадою. Планування палацу анфіладне і коридорне. Збереглися у первісному вигляді інтер'єри овального і круглого залів з ліпленим декором на антич. теми. Перед гол. фасадом — великий круглий парковий партер. Частково зберігся пейзажний парк. У кол. палаці розміщено школу і Музей історії авіації ім. О. Ф. Можайського, одного з основоположників рос. авіації, який жив тут 1869—76.

ВОРОНОВИЧ Олександра Петрівна [8 (20).VII 1898, с. Куніно, тепер Ярослав. обл. — 15.VII 1985, Москва, похована в Харкові] — рос. актриса, нар. арт. СРСР з 1954. Дружина О. Г. Крамова. Після закінчення 1918 студії при Моск. драм. театрі О. Л. Суходольського (педагог — І. М. Певцов, О. Г. Крамов) працювала в театрах Москви. 1933—62 — в Харків. рос. драм. театрі ім. О. С. Пушкіна. Ролі: Предслава («Сон князя Святослава» І. Франка), Ольга («Доля поета» С. Голованівського), Анна Кареніна, Катюша Маслова («Анна Кареніна», «Воскресіння» за Л. Толстим), Ліза Калітіна («Дворянське гніздо» за І. Тургеневим), Ніна («Маскарад» М. Лермонтова), Лариса, Негіна, Туліна («Безприданниця», «Таланти і поклонники», «Остання жертва» О. Островського), Варя, Ірина, Елена Андріївна («Вишневий сад», «Три сестри», «Дядя Ваня» А. Чехова), Марія Олександрівна Ульянова («Сім'я» О. Попова).

Літ.: Попова А. Г. АLEXANDRA PETROVNA VORONOVICH. K., 1960. А. Г. Попова.

ВОРОНЦОВСЬКИЙ ПАЛАЦ. 1) В Одесі — архіт. ансамбль у стилі класицизму. До його складу входять палац (1824—29, арх. Ф. К. Боффо), стайня, бельєвер, флігель. Домінантою ансамблю є двоповерховий палац на високому цоколі. Пн. фасад має гранчасту півротонду, східний — плоский портик іонічного ордера, вздовж пд. та зх. фасадів широко розставлено тосканські колони, які утворюють одноповерхову галерею (кол. зимовий сад). У парадних залах — візерунчастий паркет, стелі оздоблені живописом і ліпленням (в одному з приміщень — плафон, розписаний художником І. Ковшаровим), мармурові каміни, кришталеві та бронзові люстри, інкрустовані двері. Тепер тут Палац дітей та юнацтва ім. Я. Гордієнка. 2) в Алуці — див. Алуцинський палацово-парковий комплекс. А. О. Аргемов.

ВОРОНЯК Микола Михайлович (27.XII 1922, с. Ванівка, тепер Польша — 26.VI 1974, Тернопіль) — укр. диригент, засл. працівник культури УРСР з 1973. Закінчив 1952 Львів. консерваторію. З 1945 керував сільс. хорами на Тернопільщині, з 1947 — студентськими хорами у Львові. 1952—62 — худож. керівник пер-

шої профес. хорової капели Тернопільської філармонії, з 1963 — худож. керівник цієї філармонії.

І. Д. Гамкало.
ВОРОНЬКО Платон Микитович [18.XI (1.XII) 1913, с. Чернеччина, тепер Охтирського р-ну Сум. обл. — 10.VIII 1988, Київ] — укр. поет. Навчався 1938—41 в Літературному інституті ім. О. М. Горького. Під час Вел. Вітчизн. війни на слова В., який був командиром підроздіду в партизан. з'єднанні С. А. Ковпака, було написано ряд пісень, що, видані у вигляді листівок, здобули популярність серед партизанів. Драм. поема «Казка про Чугайстра» (1957) поставлена в Київ. та Львів. ТЮГах (1965), Хмельн. театрі ляльок (1985). За цим твором знято однойм. фільм (1978, Київ. студія наук.-популяр. фільмів). Поезії В. поклали на музику А. Я. Штогаренко (хори «Ленін іде по планеті», «Весільна партизанська», «Галичанка», «У Києві на Подолі», «Ой, як жалко», всі — 1972; «Партизанському з'єднанню, двічі Герою Радянського Союзу С. А. Ковпаку до 100-річчя з дня народження присвячується», 1987), В. Д. Кирейко (хор «Партизанський триптих», 1973), О. Д. Левич (пісня «Липка», 1987), Ю. С. Мейтус (хори «Ходімо, кохана, у ліс», «Вечірня пісня», «Ой на горі село горить», всі — 1950; романи «У нашому серці є ласка хороша», 1974; «Затанцюй мені, циганко», 1988) та ін. Держ. премія СРСР, 1951. Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1972.

Тв.: Твори. т. 1—4. К., 1982—83. Літ.: Сердюк П., Платон Воронько. К., 1963; Русаків С. Платон Воронько. К., 1973. А. М. Дворниченко.

ВОРОТА, брама — отвір для проїзду в будинку, башті, оборонному мурі або огорожі, самостійна архіт. споруда. Виникли в епоху неоліту. Архіт.-художнє оформлення В. почалося в антич. культурах Передньої Азії (В. Іштар у Вавилоні). У Старод. Греції було два типи В.—основі (фланковані двома баштами) і тангенціальні (в отворі між паралельними стінами). У Римі — з ґратами, що опускалися. У 3—2 ст. до н. е. в Італії поширилися аркові В. з баштами, згодом — з 3—4-арковими прольотами й аттиковим верхом. Їхні фасади

Ворота будинку охорони у садибі в смт Шорівці Харків. обл. Кін. 19 ст.

Воронівський палацово-парковий комплекс. Палац. Кін. 18 ст.

було членовано колонами та пілястрами. Внаслідок змін римські В. дедалі наближалися до триумфальної арки. Залежно від функціонального призначення В. поділяють на кілька архіт.-худож. типів.

Укріплені В. (брама) становлять частину оборонної системи замку, фортеці, монастиря, міських мурів. У давні часи мали вигляд квадратної або круглої башти з проїздом, перед яким був рів і підйомний міст (башта в с. П'ятничанах Вінн. обл.; В. замку в м. Добромилі Львів. обл.). Над В. нерідко вирізьблювали герби власників або засновників замків та укріплень: В. Язловецького замку в с. Яблунівці (14 ст.), замку в с. Підзамочку (16 ст., обидва — Терноп. обл.); Польська брама в м. Кам'яниці-Подільському (13—16 ст.). За середньовіччя оборонні В. часто мали підйомну решітку, т. з. герсу. Стулки В. здебільшого були окуті залізом. У 2-й пол. 17 — на поч. 18 ст. оборонне значення В. в укріпленнях зменшилося, проте зросла їхня репрезентативна роль. Більше уваги почали приділяти архіт.-худож. оздобленню — розвинутим карнизам, фризам, пілястрам та аттикам: Московські та Очаківські В. Херсонської фортеці (кін. 18 ст.), Московські (верхні) В. Київської фортеці (1765).

Як самостійні архіт. споруди В. будували в огорожах монастирів, палаців, садів: В. Василянського монастиря в с. Крехові Львів. обл. (17 ст.), комплексу Успенського собору у м. Володимирі-Волинському (17 ст.), брама Заборовського в Києві (1746—48). Поєднані з монастирською церквою, В. утворили самостійний тип надбрамної церкви: *Троїцька надбрамна церква* (12 ст.) та *Всіхсвятська церква* (17 ст.) Києво-Печерської лаври, надбрамна церква *Спаського монастиря* в Путивлі (17 ст.). В. влаштовували також у дзвіницях (Єлецький Успенський монастир у Чернігові, 17 ст.; Софійський монастир у Києві, 18—19 ст.). У культовому буд-ві В. обрамляли багато декорованими порталами. В арх-рі палаців і садів вони також виконували декоративно-парадну функцію. В. як акцентований елемент огорожі підкреслювали гол. планувальну вісь садиби, вели до гол. алеї тощо. В. у вигляді кам. будівлі з проїздом архітектурно

Ворота біля будинку Кабінету Міністрів України. 1948. Арх. В. Д. Бізаров, Т. Михайлова.

імітували середньовічні брами з аркатурою та бійницями (садиба в смт Шарівці Харків. обл., 19 ст.) або укріплені брами (садиба в смт Любешеві Волин. обл., 18 ст.). Іншим архіт. типом є В. у кам. огорожах садів, оздоблених пілястрами й бароковими алегорич. скульптурами на стовпах, з метал. кованою решіткою між ними (В. у с. Оброшину Львів. обл., 1730—2-а пол. 18 ст.).

З часом суцільні муровані огорожі садів змінювалися ажурними металевими, а В. відповідно виділялися розвинутим декором опорних стовпів, прикрашених рустом й увінчаних геральдичними елементами, декор. пластикою кованих грат (див. *Литва художня*), вензелями, гербами власників садів, орнаментами (садиба в смт Антонінах Хмельн. обл., 18 ст.). Важливу декор. роль відіграють В. у садово-парковій арх-рі (парк «Софіївка» в м. Умані Черкас. обл., 1796; Наталіївський парк у смт Володимирівці Харків. обл., 1884). Триумфальні В. (арки) зводили на честь урочистих подій, в'їздів до міст видатних осіб: Московські В. у м. Глухові Сум. обл. (1774), триумфальні В. у містах Кам'яниці-Подільському (1781) та Новгороді-Сіверському (1866—87). В. селянських садів становили частину периметру огорожі. Розташовані переважно з боку гол. входу на подвір'я, В. мали вигляд двох стовпів під двоскатним дахом, між якими кріпилися на завісах стулки. Прикрашалися різьбленим орнаментом. У міськ. будинках і садибах В. будували з боку площі чи гол. вулиці, іноді — з тилу ділянки. Мали декор. різьблення порталів (В. житл. будинків на площі Ринок у Львові). В. широко використовувалися в арх-рі громад. споруд, приватних особняків та прибуткових будинків. Лит.: Яблонський Д. Н. Портали в українській архітектурі. К., 1955; Самойлович В. П. Народное архитектурное творчество. К., 1977.

Воронцовський палац (тепер Палац дітей та юнацтва) в Одесі. 1826—30. Арх. Ф. К. Боффа.

цької капели в Петербурзі. 1851—63 працював на Україні: з 1851 — у Херсоні, з 1853 — в Єлизаветграді, з 1860 — в Одесі. Організовував концерти і муз. вистави.

Автор культової музики, романсів, творів для духового оркестру та ін. Один з перших біографів М. С. Березовського («Березовський і Галуцкі», 1851).

Лит.: Преображенський Ант. П. М. Віртовиків і його статті по церковному музиці. «Русская музыкальная газета», 1902, № 41, 44.

ВОРОШИЛІВГРАД — у 1935—58 і 1970—90 назва м. Луганська.

ВОРСОВІЙ КИЛИМ — один з видів українського народного килима. Створюється вузунковою технікою. Висота ворсу 5 см. Переважає геом. та геометризовано-рослинний орнамент. Для фарбування пряжі застосовують натуральні барвники. Вироби В. к. було поширене у 17—18 ст. на Харківщині, Полтавщині, у 2-й пол. 19 ст. занепадало. У наш час В. к. створюють на Гуцульщині.

І. І. Нещен.

ВОСКОВІЙНИКОВ (?—?) — укр. живописець 18 ст. У 60-х рр. виконав ікони для іконостаса Трьохсвятительської церкви в с. Лемешах (тепер Черніг. обл.).

Лит.: Горностаєв Ф. Строительство графов Разумовских в Черниговине. М., 1911.

ВОСКОВИЙ ЖИВОПИС — техніка живопису, в якій зв'язуючою речовиною є віск. Завдяки невеликій хім. активності і вологостійкості воску виконані в цій техніці твори протягом багатьох століть зберігають первісний колорит, щільність і фактуру фарбового шару.

В. ж. використовували з 14 ст. до н. е. в Старод. Єгипті для оздоблення фасадів храмів. Технологія найміцнішого В. ж. — *енкаустика* (т. з. гарячий спосіб) виникла в Старод. Греції в 5 ст. до н. е., її використовували у станковому живопису і монумент. розписах. У *фаюмських портретах* (1 ст. до н. е.—4 ст. н. е.) і візант. іконах (до 12 ст.) енкаустика поступово витіснила воскові фарби на скипидарі (т. з. холодний спосіб) і воскова темпера (емульсії з домашніми летючими маслами) — менш стійкі, але й менш складні техніки. В. ж. використовують в сучас. мист-ві, при реставрації живопису.

ВОСКОВИЙ РОЗПИС — техніка ручного розпису писанок (див. *Капанка*) та тканин (гарячий батик).

ВОСКРЕСЕНЬСКА Людмила Володимирівна (13.IX 1930, Алма-Ата) — рос.-укр. артистка балету, балетмейстер, засл. арт. РРФСР з 1969. Закінчила 1955 ДІТМ ім. А. В. Луначарського в Москві. Працювала в Казах. (Алма-Ата, 1948—50), Молд. (Кишинів, 1955—58), Туркм. (Ашхабад) та Челяб. (1961—73) театрах опери та балету. 1973—88 — гол. балетмейстер Дніпроп. те-

О. А. Платеніцка.
ВОРОТНИКОВ Павло Максимович [1804, Ревель, тепер Таллінн — 23.IV (5.V) 1876, Москва] — рос. композитор, хоровий диригент, педагог. Навчався музики самостійно. Після закінчення 1829 кадетського корпусу в Петербурзі перебував на військ. службі в Єлизаветграді (тепер Кіровограді), де керував військ. хорами та аматор. оркестрами, згодом жив у Новгороді. З 1842 — учитель співу Придворної співа-

атру опери та балету, де поставила балети «Лебедине озеро» П. Чайковського (1974), «Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва (1975), «Спартак» А. Хачатуряна (1975), «Тисяча і одна ніч» Ф. Амірова (1982), «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва (1985).

В. Д. Туркевич

ВОСКРЕСЕНЬСКА ЦЕРКВА — 1) У смт Батурині Черніг. обл. — пам'ятка арх-ри, одна з перших споруд зрілого класицизму на Україні. Збудована 1790—1803 як родова усипальниця останнього гетьмана України К. Г. Розумовського (похований тут 1803). Пізніше в інтер'єрі встановлено скульпт. надгробок роботи І. П. Мартоса (збереглися фрагменти). Споруда хрещата у плані, з заокругленою апсидою, одностовпна, цегляна, отинькована. Над зх. притвором — дзвіниця з високим шпилем. Церква збереглася без перебудов. З трьох сторін просторового хреста — чотириколонні портики тосканського ордеру з трикутними фронтонами. Сферична баня з ліхтариком спирається на масивний циліндричний барабан з невеликими круглими віконцями. Стіни розчленовані пілястрами, високими вікнами з півциркульними перемичками та неглибокими нішами.

В інтер'єрі збереглися ковани двері поч. 19 ст. В. В. Вечерський. 2) У Києві — пам'ятка арх-ри в стилі барокко. Збудована 1698 на тер. Київської фортеці. Будівля однокупольна з трьома апсидами. Фасади прикрашено пілястрами, карнизами, наличниками. В інтер'єрі зберігся живопис 19 ст. До 1786 належала Києво-Печерській лаврі. 1860—63 арх. П. І. Спарро за проектом інж. Духонина прибудував із зх. триярусну дзвіницю. 1867 зведено чотири дерев. верхи (1880 згоріли). 1884 відбудовано за проектом В. М. Ніколаєва. У 50-х рр. 20 ст. проведено ремонт, з 1978 велися реставраційні роботи; з 1991 — діюча. 3) У м. Лебедині Сум. обл. — пам'ятка слобжанської архітектурної школи. Збудована 1789 в центрі приміської слободи Кобиці (тепер у складі Лебедина) на місці однойм. дерев. церкви, спорудженої 1676. Церква дерев'яна, первісно тридільна, триверха, з двозаломними верхами, центр. зруб квадратний зі зрізаними кутами, бабинець і вівтар 6-гранні. Зазнала перебудови 1867: із зх. добудовано притвор та двоярусну дзвіницю з шатровим завершенням, зі Сх. дияконник і жертоник, з Пн. і Пд. — чотиригранні приділи з двоярусними верхами, а також змінено форму бань, які після ремонту стали непропорційно низькими й масивними. Тоді ж розширено вікна, їх обрамлено дощатою лиштвою з трикутними сандриками. 1937—39 розібрано бабинець, притвор і дзвіницю, у 70-х рр. влаштовано тамбур.

Воскресенська церква в смт. Батурині Чернігівської обл. 1790—1803.

Воскресенська церква в м. Лебедині Сумської обл. 1789.

Архітектурні форми монументальні, приземкуваті. В інтер'єрі зруби поєднано арками-виризами. Бічні грані восьмериків стьупно рігелями, помереженими різьбленням.

В. В. Вечерський.

4) У смт Старій Солі Львів. обл. — пам'ятка дерев. арх-ри. Збудована 1460. Церква-ротонда, первісно тризрубна, двоверха. До квадратного нефа примикають гранчастий вівтар та прямокутний бабинець. Над нефом і вівтарем через залом за допомогою парусів поставлено низькі восьмерики з наметовими верхами. Над бабинцем — трапецієподібна стеля з двосхилим дахом. У 17 ст. до бабинця прибудовано каркасну двоярусну дзвіницю з наметовим дахом. Всю церкву оточує широке піддашся на випусках зрубів та кронштейнах.

І. Р. Моргул.

5) У с. Старому Кривині Хмельн. обл. — пам'ятка волинської архітектурної школи. Збудована 1763. Дерев'яна, тризрубна, триверха. Квадратний у плані центр. зруб ширший за бічні, квадратний вівтар і видовжений бабинець (перебудова кін. 19 ст.). Стіни всіх зрубів рівновисокі, перекриті наметовими верхами на восьмериках, що поставлені на зруби через залом за допомогою парусів. Церква має опасання.

І. Р. Моргул.

6) У Сумах — пам'ятка слобжанської архітектурної школи. Зведена 1702. Цегляна, тинькована. Двоповерхова, тридільна, трибанна, з трьома двоповерховими притворами-ганками. Всі об'єми у плані прямокутні. На першому поверсі розміщена тепла церква Андрія Первозваного, на другому — холодна Воскресіння. У середині 19 ст. з Пн. прибудовано криті сходи, що ведуть у верхню холодну церкву. Нижня тепла церква перекрита системою циліндричних склепін з розпалубками. У верхній — простір кожного об'єму розкрито до верху бані. Перехід від четвериків до масивних восьмериків здійснено за допомогою тропів. Середній верх значно вищий від бічних. Грані архіт. форм підкреслено підколонками, вікна мають окремі наличники з фронтончиками. В декорі помітний вплив рос. мурованої арх-ри 17 ст. Споруда має унікальні відмінності: на її кутах пучки півколон з перехватами, віконні отвори — шестикутної форми. Абриси пам'ятки відзначаються стрункими пропорціями, вишуканістю та підкресленим вертикальним спрямуванням. На Пн. від церкви розташована висока чотири-ярусна дзвіниця (1906). У 1978 завершено реставрацію споруди (арх. М. М. Говденко). Тут розміщено експозицію декор.-ужиткового мист-ва Сум. ХМ.

В. В. Вечерський.

7) В. ц. Флорівського монастиря у Києві — пам'ятка арх-ри в стилі класицизму. Збудована 1824

за проектом А. І. Меленського. Церква-ротонда, до якої примикають з Пн. і Пд. прямокутні у плані об'єми лікарняних келій. Фасад ротонди прикрашає колонада доричного ордеру. На галереї бічних крил ведуть криволінійні у плані сходи. Завершується церква півциркульним куполом з банькою.

ВОСКРЕСІННЯ — за християнськими реліг. уявленнями, повернення Ісуса Христа до життя після його смерті на хресті і поховання. Євангелія розповідають, що Христос не раз вшчував свою насильницьку смерть і В. «у третій день». Оживання тіла Христа і його вихід із гробниці, заваленої камінням, не описується; повідомляється лише про вигляд вивільненої з-під каміння порожньої гробниці із складеним в ній саваном, на якій сидять ангели, а також розповідається про явлення воскреслого Христа своїм послідовникам (за переказами, найперше він явився діві Марії). Явлення Христа і його бесіда з учнями тривали 40 днів і завершилися вознесінням. Мотив переможного явлення Христа над скинутим гробовим каменем, з білою короговою, на якій червоний хрест, склався в католицькому мист-ві пізнього середньовіччя, згодом перейшов у пізній культовий живопис православ'я. В укр. мист-ві 17—18 ст. серед зразків сюжету В.—настінний розпис у Юра церкві в Дорогобичі, розпис вівтаря у церкві с. Колодного Закарп. обл., «кужбушки» учнів і викладачів Лаврської іконописної майстерні та ін. Композицію «Воскресіння» на стінах хорів Володимирського собору в Києві виконав М. В. Нестеров. Серед ескізів розписів М. О. Врубеля для цього собору — акварель «Воскресіння» (Київ. МРМ).

Літ. Паніч І. Воскресіння. «Вітчизна», 1991, № 10.

ВОСТРЯКОВ Олександр Андрійович (10.І 1944, смт Карпатів Кург. обл.) — укр. співак (тенор), нар. арт. УРСР з 1991. Закінчив 1973 Харків. ін-т мист-в (клас Т. Я. Веске). 1974—76 — соліст Харків., 1976—83 — Дніпроп., з 1983 — Київ. театрів опери та балету. Партії: Петровський («Пробудження» Л. Колодуба, перше виконання, 1977), Микола («Грім з Путивля» В. Ільїна, перше виконання, 1981). Самозванець («Борис Годунов» М. Мусоргського), Андрій («Мазепа» П. Чайковського), Максим («Золотий обруч» Б. Лятошинського), Радамес («Аїда» Дж. Верді), Кавардоссі («Тоска» Дж. Пуччіні). Гастролю в країнах Зх. Європи.

«ВОСХОД» («Схід») — літ.-мистецький тижневик. Виходив в Одесі 1918. Публікував статті, фейлетони, спогади, портрети акторів, рекламував спектаклі, зокрема репертуар укр. трупі О. З. Суслова. В. В. Голіца.

ВОСЬМЕРИК — восьмикутна у плані споруда або її частина, яка звичайно була основою для шатра чи купола. Часто В. опирався на чотирикутні (т. з. восьмерик на чотирьох стовпах), іноді хрещаті у плані стіни. Поширився у культовому — дерев. (Юра церква в м. Дрогобичі Львів. обл., 1670; Борисоглібська церква в с. Шумлянах Терноп. обл., 1711—72) та кам. (Іллінська церква в Києві, 1692; Воскресенська церква у Сумах, 1702) буд-ві. Композицію В. використовували також як винцеву частину громад. будинків (колегіум у Чернівці, кін. 16—18 ст.; будинок Гол. командира Чорномор. флоту, 1794, арх. П. В. Неслов, тепер Микол. музей суднобудування і флоту); *баит* (1823—25, с. Осіч Черніг. обл.).

ВОТИВНІ ПРЕДМЕТИ, *вотиви* (від лат. votivus — присвячений богам, від votum — обіт, бажання) — ритуальні речі, які приносили з давніх часів на священне місце або до храму з метою одержати від божества зцілення, порятунку, на відзнаку подій особистого, родинного і громад. життя, а також на виконання обіту, заповітія. В Україні В. п. були розповсюджені на Волині і в Галичині з 16 ст., на Лівобережжі з 18 ст. у вигляді невеликих мідних посріблених або срібних табличок овальної, квадратної чи серцеподібної форми, які мали гофрований край, карбовані або гравіровані (рідко — мальовані) зображення. Виготовляли їх ювеліри і нар. майстри. На оздобленні В. п. позначалися худож. особливості різних епох і мист. стилів.

ВОХРА (грец. *βύχη*, від *βύρος* — блідий, жовтуватий) — природна мінеральна фарба з глини та оксидів заліза. Колір від блідожовтого до темно-бурого. На тер. України застосовували вже в *палеоліті*. Використовують для фарбування деревини, фарфору тощо.

ВОШВИ — декор. оздоблення одягу (рукавів, коміра) за часів Київської Русі у вигляді трикутних клаптиків атласу або оксамиту, розшитих золотом, перлами, шовком, металевими бляшками.

ВОЩАК Ярослав Антонович (19. II 1921, м. Броди, тепер Львів. обл. — 2.III 1989, Мінськ) — укр. диригент, нар. арт. СРСР з 1980. Навчався 1929—38 у філії Вищого муз. ін-ту ім. М. Лисенка в Стрию, 1938—39 — в цьому ін-ті у Львові, 1939—41 — у Львів. консерваторії. 1940—63 — диригент (з 1953 — головний) Львів. театру опери та балету; головний диригент театрів опери та балету в Одесі (1963—64), Воронежі (1967—70), Казані (1970—71); з 1972 — в Мінську (з 1980 — диригент). Перші виконання: опер — «Лісова пісня» В. Кирейка (1958), «Назустріч сонцю» А. Кос-Анатольського (1957; 2-а ред. — «Заграва», 1959),

Восьмерик. Загальний вигляд Іванівської церкви у м. Городку Львівської обл., 1755.

ВОЮЦЬКИЙ Віктор (?—?) — к-в. фотограф. 7.V 1861 сфотографував труну з останками Т. Г. Шевченка, що була встановлена біля церкви Різдва на Подолі у Києві під час перевезення її з Петербурга до Канева.

ВР. Увічвання Хоми. Ілюстрація до «Тридіцяти». Дерев'яні, 1631. ДМХМ. Київ.

ВОЯЧЕК Богумил (Федір) Іванович (10.VI 1857, м. Лубни Раківницького округу, тепер Ієхія — 3.IV 1934, Київ) — український музикант, диригент, композитор і педагог. Закінчив 1879 Празьку консерваторію. 1883—1915 — контрабасист оркестру Київ. рос. опери (був запрошений до Києва Й. В. Прибіком), 1885—1913 — викладач Київ. муз. уч-ща, 1913—34 — професор Київ. консерваторії (клас контрабаса). Одночасно з 1916 — керівник оркестру *Вергоне театру*, диригент літніх симф. концертів; регулярно брав участь у камерних концертах РМТ. 1917—25 — капелмейстер оркестру к-в. міліції, згодом грав у симф. оркестрі Київ. радіоцентру.

В. належать оркестровки опер «Катерина» М. Аркаса (1898, пост. 1899) і «Нокторн» М. Лисенка (1913), створені до їх першого виконання. Автор опери «Вій», симфонічної поеми «Пам'яті Чайковського», двох увертур, урочистої кантати, присвяченої «Соловцю» театру, маршів для духового оркестру, в т. ч. «Урочистого актового маршу» (присвяченого 100-річчю І-ї к-в. гімназії, 1909), творів для віолончелі, фп. та ін.

Лит.: Шамасва К. Чеські музиканти в Києві. «Музика», 1981, № 5.

ВР (криптонім: ?—?) — укр. гравер на дереві 30—90-х рр. 17 ст. Його твори вміщені в численних виданнях *Києво-Печерської лаври друкарні*.

Лит.: Ровинський Д. А. Подробний словарь русских граверов XVI—XIX вв. СПб., 1893; Попов П. Материалы до словника українських граверів. Додаток. І. К., 1927.

ВРА (криптонім: ?—?) — укр. гравер на дереві 17 ст. Його твір вміщено у виданні «Октоїх» (1629) *Соболя Спиридонова друкарні* у Києві.

Лит.: Ровинський Д. А. Подробний словарь русских граверов XVI—XIX вв. СПб., 1893.

ВРАБЕЛЬ Олександр Михайлович (26.II 1931, с. Іванівці, тепер Закарп. обл.) — укр. співак (баритон), нар. арт. УРСР з 1972. Закінчив 1960 Львів. консерваторію (клас О. В. Карпатського, навчався також у П. П.

Кармалюка), з 1977 — її викладач. З 1957 — соліст Львів. театру опери та балету. Дебютував у партії Сильвіо («Паяци» Р. Леонкавалло). Партії: Султан («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Іван («Катерина» М. Аркаса), Інат («Назар Стодоля» К. Данькевича), Михайло Гурман («Украдене щастя» Ю. Мейтуса), князь Ігор (одноим. опера О. Бородіна), Грязной («Царевна наречена» М. Римського-Корсакова); провідні партії в операх П. Чайковського, С. Рахманінова, С. Прокоф'єва, Дж. Верді та ін. Перший виконавець партії Перелесника, Гриця («Лісова пісня», 1958, та «У неділю рано...», 1966, обидві — В. Кирейка), Ріхарда Зорге (одноим. опера Ю. Мейтуса, 1976), Петра Бородіна («Відроджений травень» В. Губаренка, 1974), Івашка («Одеська балада» Б. Янівського, 1987). Лауреат Респ. конкурсу виконавців (Київ, 1959, I-а премія), Міжнар. конкурсу оперних співаків (Софія, 1963, 3-я премія).

Л. З. Мазепа.

ВРЕМЯ («Час») — вокально-інструм. ансамбль. Ств. 1970 в Донецьку при Паладі культури і техніки Донец. металургійного з-ду ім. В. І. Леніна. З 1977 — народний самодіяльний. Керівник — Є. А. Лукашенко. Учасник 12-го міжнар. фестивалю робіт. молоді (Болгарія, 1988; Велика золота медаль). Гастролі в Німеччині (1976), Польщі (1980).

Т. Н. Жовнова.

ВРОНА Іван Іванович (29.IX 1887, с. Отроч на Хомищині, тепер Польща — 5.I 1970, Київ) — укр. мистецтвознавець, кандидат мистецтвознавства з 1951, засл. працівник культури УРСР з 1968. Навчався 1912—14 в худож. студії К. Ф. Юона в Москві. Закінчив 1913 Моск. ун-т. 1919 ступіняв монумент. мист-во в майстерні М. А. Бойчука. 1924—30 — перший ректор Київ. худож. ін-ту (викладав у ньому 1930—33, 1945—48). Одночасно обіймав посади директора *Музею зх. та сх. мист-ва* (1925—31), голови Вищої кінорежисурної комісії при Наркомосі УРСР (1926—30). 1933 репресований і позбавлений волі на п'ять років. В 1944—50 — наук. співробітник ІМФЕ АН УРСР, 1956—70 — зап. сектором Ін-ту теорії та історії арх-ри. Один з організаторів і голова Центр. бюро АРМУ (з 1925). З ініціативи і за редакцією В. був виданий альманах «Мистецько-технічний ВІШ» (1928). Автор статей про укр. мист-во 20-х рр., монографій про творчість К. Д. Трохименка (1957), М. Г. Дерев'яна (1958), А. Г. Петрицького (1968). Брав участь у колективній праці «Історія українського мистецтва» (т. 5, 1967). Портрети В. виконали Д. М. Шавікін (1956), В. І. Касіян (1968). Тв.: Мистецтво революції і АРМУ. К., 1926; Українська радянська графіка. К., 1928.

Лит.: Матеріали до з'ясування мистецтвознавців УРСР: «Українське мистецтво»

Л. З. Мазепа.

Л. З. Мазепа.

Л. З. Мазепа.

«Лавство», 1970, в. 4: Шайов В. Шанки пройдені. «Образотворче мистецтво», 1987, № 6: Афанасьєв В. А. Вчений і педагог. І. І. Врона. «Народна творчість та етнографія», 1987, № 6. І. І. Вербі. «ВРОНСОБСАМ» — театр мініатюр. Існував 1918 в Одесі. Назва — від прізвища його керівників В. Вронського і М. І. Соболяков-Самаріна. Серед акторів — В. Я. Хенкін. У репертуарі — сатиричні мініатюри, скетчі, одноактні п'єси («Кохання іспанки», «Театр кушця Епішкіна», «Рудий Джим») та ін.

В. В. Голота

ВРОНСЬКИЙ Вахтанг Іванович [справж. — Надірадзе; 28.VIII (10.IX) 1905, Тбілісі — 27.II 1988, Київ] — укр. балетмейстер, нар. арт. СРСР з 1962. Закінчив 1923 балетну школу в Тбілісі. З 1923 — соліст балету, з 1932 — балетмейстер у театрах Ростова-на-Дону, Саратов, Баку, Ташкента. 1940—54 — гол. балетмейстер Одеського, 1954—69 — Київ. театрів опери та балету. Худож. керівник і балетмейстер 1961—73 укр. худож.-спорт. ансамблю «Балет на льоду», 1980—86 Театру класичного балету (Київ). Постановки: «Есмеральда» Ч. Пуні (1940, 1962), «Лілея» К. Данькевича (1945, 1956), «Олеся» Ю. Русінова (1947), «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва (1955), «Шурале» Ф. Ярулліна (1952, 1955), «Ростислава» Г. Жуковського (1955), «Лускунчик» П. Чайковського (1950, 1956), «Лісова пісня» М. Скорумського (1958), «Бахчисарайський фонтан» Б. Асаф'єва (1962), «Франческа да Риміні» на муз. П. Чайковського (1961), «Спартак» А. Хачатуряна (1964), «Княгиня Волконська» Ю. Знаткова (1966), «Поема про Марину» Б. Яровинського (1968). У «Балеті на льоду» здійснив постановку хореограф. картин «Ніч перед Різдом» О. Рябова, «Весняна казка» та «Про що співала трембіта» К. Домінченка. В Театрі класичного балету поставив «Українське гран-па» Ю. Русінова, «У Солохи» О. Рябова, «Легенду про Київ» К. Домінченка. Постановки В. відзначаються органічним синтезом класич. та нар. танцю.

Літ.: Додохова А. В. Балетмейстер Вахтанг Іванович Вронський. К., 1966. Т. О. Швачко.

ВРОНСЬКИЙ Макар Кіндратович [1 (14).IV 1910, м. Борисов, тепер Білорусь] — укр. скульптор, нар. художник УРСР з 1963. Закінчив 1945 Київ. худож. ін-т (майстерня М. І. Гельмана, М. Г. Лисенка), викладав у ньому з 1945 (професор — з 1963). Працює в галузі станкової та монумент. пластики. Твори: станкові композиції — «Леся Українка» (1947), «Устим Кармелюк» (1948); портрети — І. П. Кавалерідзе (1957), М. М. Амосова (1961); пам'ятники — В. І. Леніну у Дніпропетровську (1957), Харкові (1963), Рівному (1967), Житомирі (1970), Ужгороді (1974), всі — у співавторстві з Д. З. Мануїльському (1966), А. В. Іванову (1976),

В. І. Вронський.

М. О. Врубель. Автопортрет. Олівець. 1885. МРМ. Київ.

М. К. Вронський.

Скульптори М. К. Вронський, О. П. Олійник, арх. В. Г. Гвоздиков. Пам'ятник М. Хмельницькому в м. Чигирині Черкаської обл. Бронза, граніт. 1967. Реконструкція. 1974.

обидва — у Києві; Б. Хмельницькому в м. Чигирині Черкас. обл. (1967, реконструкція 1974), «Декабристи у Кам'яниці» (Черкас. обл., 1975), героям Колківської демонстрації 1935 в смт Колки Волин. обл. (1975), мемор. комплекс Вічної Слави у Луцьку (1977), всі — у співавторстві.

Значне місце в творчості В. посідає шевченківська тема: композиції «Т. Г. Шевченко» (1950—51), «Думи мої, думи...» (1964) та ін.; пам'ятники Т. Г. Шевченку для Палермо в Канаді (1949—50; Держ. премія СРСР, 1951), Переяслава-Хмельницького (1954), Донецька (1954), в селах Моринця (1956), с. Шевченковому (1957), Шполі (1961), Керсуни-Шевченківському (1960), всі — Черкас. обл., м. Шевченко (з 1992 — м. Актау, Казахстан, 1982; Держ. премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка, 1984). Твори збираються в ДМУОМ, ДМШ. **ВРУБЕЛЬ** Михайло Олександрович [5 (17).III 1856, Омськ — 1 (14).IV 1910, Петербург] — рос. художник. Навчався 1880—84 в петерб. АМ у П. П. Чистякова, з 1905 — її академік. Працював у галузях станкового, монумент. і театр.-декораційного живопису, станкової та книжкової графіки, декор.-ужиткового мистецтва, арх-ри. У худож. пошуках В. простежуються риси символізму, модерну, суб'єктивно-містичне трактування тем і образів.

В останніх класах гімназії В. навчався в Одесі, де водночас відвідував Одеську малювальну школу (приздив сюди також влітку 1885).

1884 почався київ. період творчості В., коли його, ще учня АМ, за рекомендацією П. П. Чистякова, було запрошено для реставрації Кирилівської церкви. У перші місяці перебування в Києві В. мешкав у М. І. Мурашка (згодом викладав у Рисувальній школі М. І. Мурашка).

У церкві виконав постаті архангела Гавриїла в сцені «Благовіщення», двох ангелів у хрещальні, обличчя пророків, погрудне зображення Христа, розписи «Надгробний плач» (у притворі), «Зішестя Святого Духа» (на хорах). Для іконостаса написав 1885, під час перебування у Венеції, чотири ікони — «Христос», «Св. Афанасій», «Св. Кирило», «Богоматір з немовлям» (в основу образу покладено портретні риси Е. А. Прахової — дружини А. В. Прахова). На запрошення А. В. Прахова брав участь у розписі Володимирського собору у Києві. Виконав орнамент. розпис правого нефа. 1887 розробив акв. ескізи до стінопису пн. нефа — чотири варіанти «Надгробного плачу» і два — «Воскресіння» (зберігаються у Київ. МРМ). Відсутність у творах реліг. слейності, духу покорі, оригінальність трактування біблійних сюжетів спричинили відмову буд.-к-ту собору

втілити задум В. Романтичне захоплення Сходом, казковими мотивами виявилось в картині «Дівчинка на тлі перського килима», акварелі «Східна казка» (обидві — 1886, Київ. МРМ). Могутній злет фантазії дозволив йому у першому творі перетворити модель — дочку власника позичкової каси з Києва на поетичний образ. У Києві виконав також твори: «Автопортрет» (1885, Київ. МРМ), «Портрет В. Д. Замирайла» (1887—89, ДТГ) та ін. Брав участь у відновленні живопису в Софійському соборі (три фігури архангелів у куполі).

1887 перебував у мистку М. Я. Тарновського в Мотовилівці під Києвом, де для сільс. церкви писав «Моління про чашу». Наприкінці 1889 В. переїхав до Москви, де остаточно сформувалась його худож. манера, характерні риси якої визначилися у творчості кнїв. періоду. Зв'язки В. з Україною тривали. 1896 В. одружився з укр. співачкою Н. І. Забілою (див. Забіла-Врубель Н. І.), рідна тітка якої була дружиною художника М. М. Ге. Її образ В. вплив у картині «Царівна-лебідь» (1900, ДТГ), багатьох портретах («Н. І. Забіла-Врубель», 1898; «Після концерту. Портрет Н. І. Забіла-Врубель», 1905; обидва — ДТГ). Не раз працював у майстерні М. М. Ге на хуторі Іванівському (тепер с. Шевченка) на Чернігівщині. Тут були написані полотна «До ночі», «Бузок» (обидва — 1900, ДТГ), в яких передано органічне зайняття світу людських почуттів і природи. 1901 В. разом з дружиною приїздив до Києва на її гастролі. 1903 перебував у Києві разом з дружиною і сином (3 травня син помер).

Драм. сприйняття світу В. найповніше вплив у роботі над темою Демона — гол. темою його творчості моск. періоду («Де-

М. О. Врубель. Дівчина на тлі перського килима. Олія. 1886. МРМ. Київ.

мон», 1890; «Демон зборений», 1902; обидва — ДТТ). У ці роки працював над ілюструванням творів М. Ю. Лермонтова («Демон», «Ізмаїл-бей», «Герой нашого часу»). Декор. пошуки В. пов'язані з участю в діяльності абрамцевського худож. гуртка мецената С. І. Мамонтова: виконав панно і станкові твори («Венеція», 1893; «Іспанія», 1894), ескізи театр. декорацій (зокрема, до опер М. А. Римського-Корсакова), ескізи архіт. деталей і майолікової скульптури для абрамцевської керамік. майстерні («Єгиптянка», «Мизгир», «Купава», всі — 1899—1900), виступив як архітектор (проект фасаду будинку С. І. Мамонтова у Москві, 1891) і майстер декор.-ужиткового мист-ва. Філософ. глибини сповнені портрети (С. І. Мамонтова, К. Д. Арцибушева, В. Я. Брюсова), пейзажі та натюрморти.

З 1900 творчість В. набула характеру трагічного сповіді, а іноді й рис хворобливого надлому (з 1902 В. страждав тяжкою душевною хворобою, 1906 осліп).

У Києві на фасаді будинку № 14 по вул. Десятинній, де жив В., встановлено 1962 мемор. дошку (скульптор І. П. Кавалерідзе, арх. Р. П. Биков).

Літ.: Времич С. Михайла Александрович Врубель. Жизнь и творчество. М., 1911. Прахов Н. Михайла Александрович Врубель. В кн.: Прахов Н. Страницы прошлого. К., 1958. Врубель. Переписка. Воспоминания о художнике. Л., 1976. Бедичко Ю. Врубель на Україні. «Образотворче мистецтво», 1983, № 4; Суздальов П. Врубель. Личность. Мирозвождение. Метод. М., 1984.

Н. Ф. Харчук

ВРУБЕЛІВСЬКА Валерія Василівна (19.XI 1938, Житомир) — укр. прозаїк і драматург, кандидат філос. наук з 1974. Автор худож.-документ. роману «Соломія Крушельницька» (1979; 2-е вид. — 1986; за романом на Київ. кіностудії ім. О. П. Довженка 1982 знято худож. фільм «Повернення Баттерфляй»). У театрах України поставлено драм. твори В.: «Кафедра» (1979 — Львів, укр. драм.; 1980 — Вінн., Дніпроп., Одес., Чернів., 1981 — Житомир., Черкас. укр. муз.-драм. театри; 1980 — Київ., Сімферопольський, Харків. рос. драм. театри), «...І проросте зерно» (1985 — Полтав., Кіровоград. укр. муз.-драм. театри, Крим. укр. театр драми і муз. комедії), «Візаві» (1981 — Львів, укр., Київський рос. драматичні театри).

Тв.: Письм. К., 1985.

Г. Д. Зленко.

ВСЕДОНБАСІВСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР (імені І. Я. Франка) (філіал Київ. укр. драм. театру ім. І. Франка). Ств. на базі Донецької державної драми. Відкрився 22.XI 1930 виставою «Кадри» І. Микитенка. Худож. керівник — Г. П. Юра, гол. режисер — О. П. Юра-Юрський. З театром пов'язана творчість артистів В. Б. Вільнера, Т. Г. Терниченка, А. Іванченка, П. Т. Коваленка,

М. О. Врубеля. Збіжжя Святого Духа. Розпис у Кирилівській церкві у Києві. 1884—89.

Меморіальна дошка М. О. Врубелю. Граніт. 1962. Скульптор І. П. Кавалерідзе, арх. Р. П. Биков.

художників М. І. Драка, Б. Р. Ердмана, Г. А. Цапка. В репертуарі: «Гайдамаки» за Т. Шевченком, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Справа честі» І. Микитенка, «Постріл» О. Безименського, «Страх» О. Афіногенова, «Гута» Г. Кобця, «Пригоди бравого вояка Швейка» за Я. Гашеком. Існував до 1933.

Г. В. Довбищенко

ВСЕРОСІЙСЬКЕ ТЕАТРАЛЬНЕ ТОВАРИСТВО (ВТТ) — добровільна громадська творча організація театр. діячів Росії. Виникло 1883 в Петербурзі як «Товариство для допомоги сценічним діячам, які зазнали нужди». 1894 перетворено на Російське театральне товариство (РТТ).

У березні 1897 в Москві відбувся 1-й Всерос. з'їзд сценіч. діячів, на якому, зокрема, виступили М. К. Заньковецька та М. П. Старицький. Вони наголошували на необхідності ліквідувати тяжкі й принизливі обмеження, яких зазнавав укр. театр у царській Росії. На пропозицію комісії по організації з'їзду Карпенко-Карий підготував «Записку», яку виголосив на з'їзді П. К. Саксаганський. В ній містилися вимоги щодо поліпшення репертуару, критичного осмислення дійсності в сценіч. мист-ві, заборони кафешиантних видовищ, доступності театрів широким колам трудящих, зменшення цензурних перешкод і ліквідації мовних обмежень для нац. театрів, поліпшення умов праці акторів, пропонувалося створити фонд матеріального забезпечення митців — ветеранів сцени.

1932 РТТ перетворено на Всерос. театр. товариство. 1917—64 ВТТ очолювала О. О. Яблочкіна (див. Яблочкіна), 1964—86 — М. І. Царьов. 1986 ВТТ перетворено на Спілку театральних діячів РРФСР (з 1992 — Росії), яку очолює М. О. Ульянов. Нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора (1983).

І. Д. Бонін.

ВСЕРОСІЙСЬКІ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВІ ВИСТАВКИ. Започатковано 1882. Демонстрували досягнення вітчизн. профес. образотворчого мист-ва, арх-ри, нар. мист-ва, кустарних промислів. Першу виставку організовано в Москві. На ній експонувалися

і твори митців з України: живопис Є. В. Годуна, О. Д. Литовченка, О. Ю. Рокачевського, В. Д. Орловського, М. С. Самокіша, Р. Г. Судковського, Я. М. Жемчужникова, скульптура П. П. Забіля, гончарний посуд П. І. Калашника, Ф. Р. Падалки, вироби з кістки, рогу й соломи з Золотоніського пов., роботи учнів Дігтярівського ремісничого уч-ща. Учасниками Всерос. с.-г. виставки у Харкові 1887 були гончарі з Харківщини Ф. Р. Падалка, Ф. Г. Сивопляс, М. А. Тарасенко; зразки ткацтва й вишивки виставляли крелевські майстри із Сумщини, різьблені вироби — з Полтавщини. Наступну Всерос. худож. і пром. виставку було влаштовано 1896 в Нижньому Новгороді. Серед експонатів з України — барельєф різьбяр Ф. І. Юхименка, кошми майстра плетіння з рогузу М. Г. Влащенко, фотографії І. Ц. Хмільєвського.

За правилами, розробленими на поч. 20 ст., на всерос. кустарних виставках мала бути представлена нар. худож.-кустарна творчість різних регіонів Рос. імперії. Учасниками могли бути губ. й повітові земства, навч. заклади й майстерні, установи, окремі особи. На виставі 1907 успіхом користувалися вироби укр. майстрів — мисники різьбяр Ф. І. Юхименка, мальований гончарний посуд В. В. Поросного. На 1-й Всерос. кустарно-пром. 1902 і Всерос. кустарній 1913 виставках у Петербурзі експонувалися вироби майстрів з Полтавщини, Київщини, Чернігівщини, Харківщини, Херсонщини, Катеринославщини, Поділля: панно й вишивки за малюнками Г. Ф. Собачко (див. Собачко-Шостак Г. Ф.), гончарні вироби К. В. Мастоюка, Ю. Ю. Різника, В. В. Поросного та Ф. М. Чирвенка, килими М. С. Максимович, Я. Киверко, ткані вироби О. М. Ребрик, І. Т. Овсійко, худож. різьблення Г. І. Кулька, П. Ф. Юхименка, П. С. Комашка, В. С. Гарбуза, алюбки Л. С. Мелешка. Золотими медалями на Всерос. кустарній виставі 1913 у Петербурзі були нагороджені Дігтярівська й Олександрівська ткацькі майстерні, Ре-

шетилівський ткацький пункт, почесним дипломом — Полтав. губ. земство.

На Всерос. виставці 1913 у Києві були представлені: Поділля — зразки вишивки з Клебівки, вишивки по «бомбаку», килими, посуд, вироби із шкіри; Чернігівщина — кралецькі тканини; Київщина — гончарний посуд Є. Проценка і М. Моргуна з Дибинців, килими та вибірка з Оленівки, скатерті з с. Сунків; Полтавщина — проекти земських шкіл у т. з. укр. стилі О. Г. Сластона, майолікові вироби П. К. Вауліна, вироби учнів Миргородської художньо-промислової школи, нар. дерев. меблі Полтав. столарно-різьбярської майстерні. 1923 організовано останню Всерос. с.-г. і кустарно-пром. виставку. Почесні дипломи одержали вироби укр. майстрів з Дігтярів, Клебівки, Кролівця, Решетилівки, Опішні, Великих Будищ, Переяслава (див. *Переяслав-Хмельницький*), Миргорода, дипломами відзначено також роботи Г. Ф. Собачко-Шостак, В. Ю. Шкрібляка, О. І. Коншака, Я. Р. Халабудного.

В М. Халко. «ВСЕСВІТ», журнал іноземної літератури — літ.-мистецький та громад.-політ. місячник. Засн. 1925. Виходив 1925—34 у Харкові як ілюстроване літ.-мистецько-політ. видання з різною періодичністю (щотижня, двічі й тричі на місяць). Першими гол. редакторами «В.» були В. М. Блакитний, Є. Касьяненко. В його оформленні брав участь О. П. Довженко. Видання відновлено 1958 у Києві як щомісячний журнал — орган СПУ, Укр. т-ва дружби і культури, зв'язку з зарубіжж. країнами, з 1976 — і Укр. респ. к-ту захисту миру. Гол. редакторами «В.» були О. І. Полторацький (1958—71), Д. В. Павличко (1971—78), В. О. Коротич (1978—86), з 1986 — О. І. Микитенко. Вміщує укр. переклади творів сучас. зарубіж. письменників, нові переклади видатних творів світової класики, статті про іноз. л-ру й мист-во, публіцистичні матеріали про міжнар. події та життя зарубіж. країн, висвітлює життя українців за межами України, друкує фоторепортажі, хроніку.

З 20-х рр. «В.» друкує статті, нариси, інформацію про різні види і жанри укр. мист-ва, висвітлює культуру і мистецьке життя світу. Систематично публікує статті укр. та іноз. авторів про міжнар. зв'язки укр. мист-ва. Вміщує кольорові й чорно-білі репродукції живописних, скульптурних і графіч. творів. «В.» нагороджений 1985 орденом Дружби народів.

Літ.: Микитенко О. «Всесвіт»: сторінки історії. В ін. Микитенко О. Шляхами дружби. К., 1983. О. І. Микитенко.

ВСЕСВІТНЄ БІСНАЛЕ АРХІТЕКТУРИ у Софії (Інтерарх) — виставка архіт. проектів і реалізацій. Проводилася з 1981. Програма включала виставку-кон-

курс проектів і реалізацій, симпозіум архіт. теорії і критики, перегляд кіно- і відеofilmів з архіт. тематики, молодіжний форум, виставку книг і журналів у галузі арх-ри та ін. Крайні архіт. твори, доповіді, фільми, книги і журнали відзначали медалями і дипломами. У В. б. а. брали участь укр. архітектори. Серед них нагороджені дипломами виставки-конкурсу О. Я. Боднар за проект варіабельних житл. структур, П. А. Красильников, П. Ф. Маркман і В. П. Смирнов за проект залу органічної музики в Сумах, Г. М. та В. І. Проскурняков за проект театру нового типу. Почесними дипломами відзначено доповіді О. П. Зінченка і А. П. Мардера; золотими медалями — книги А. П. Мардера «Метал в архітектурі», В. Є. Ясієвича «Бетон і залізобетон в архітектурі».

В. П. Діхно. **ВСЕСОЮЗНЕ ОБ'ЄДНАННЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ АРХІТЕКТОРІВ** (ВОПРА). Засн. 1929 (з 1932 — Всерос. т-во пролетарських архітекторів). До його складу входили К. С. Алабян, О. В. Власов, А. Г. Мординов та ін. Члени ВОПРА декларували створення нової пролет. арх-ри (на основі механізації, стандартизації та досягнень буд. техніки), класової за змістом і формою, яка мала задовольняти потреби нового колективного побуту. 1938 ввійшло до складу Спілки рад. архітекторів.

ВСЕСОЮЗНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КІНЕМАТОГРАФІЇ імені С. А. Герасимова (ВДІК) — вищий навч. заклад. Засн. 1. IX 1919 у Москві як Держкіношкола (випускала режисерів, акторів, операторів, художників). З 1934 після ряду реорганізацій — ВДІК, з 1986 — ім. С. А. Герасимова, з 1992 — ДІК. Мас ф-ти (1991): постановчий з відділеннями режисерським (при якому майстерні — худож., навч.-популяр., документальних та навч. фільмів) і акторським; сценарно-кінознавчий; операторський; художній (готує художників-постановників, художників-мультиплікаторів); економічний. Заочне відділення, аспірантура; н.-д. сектор, 10 навч. лабораторій, навч. кіностудія, фільмотека (бл. 3,5 тис. копій фільмів). З ВДІКом пов'язана викладацька діяльність укр. режисерів О. П. Довженка, І. Я. Савченка. Серед випускників — укр. кіномитці Б. В. Барнет, М. Я. Слуцький, М. О. Беліков, І. Я. Болгарин, Р. Б. Василевський, В. С. Верещак, М. С. Вінграновський, В. С. Гресь, В. С. Довгань, В. Г. Іллєнко, М. Ф. Ільїнський, В. М. Шевченко, Є. Ф. Шерстобитов, В. Г. Шкурін та ін.

ВСЕУКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК (ВУАН) — з червня 1921 до лютого 1936 назва Академії наук України.

ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ МИСТЦІВ (ВУАПМІТ). Засн. 1930 у Хар-

кові з членів Асоціації художників Червоної України (АХЧУ). Існувала до 1932.

ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ (ВУАПХ). Засн. 1931 у Харкові з членів Асоціації революційного мистецтва України (АРМУ) та окремих членів об'єднання «Жовтень». Існувала до квітня 1932.

ВСЕУКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА СТУДІЯ — експериментальний театр-студія в Києві (1920—25). Див. «Центростудія».

ВСЕУКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА СПІЛКА — муз.-громад. організація. Ств. 1991 в Києві на базі кол. Музичного товариства УРСР. Об'єднує профес. музикантів-виконавців, музикантів-педагогів, виконавські колективи, а також аматорів муз. мист-ва. Головою спілки обрано А. Т. Авгієвського.

ВСЕУКРАЇНСЬКА РАДА МИСТЕЦТВ — керівний орган Всеукраїнського відділу мистецтв Наркомосу УРСР. Засн. 22. I 1919 в Харкові. Після переїзду уряду республіки до Києва в березні 1919 В. р. м. об'єднала Всеукр. відділ мист-в з Київ. комісаріатом нац. культури і мист-в. В. р. м. випускала художньо-літ. видання «Літературно-художественная неделя», «Мистецтво», «Зоря», «Робочий журнал», «Музыкальний вестник», «Театр» та ін. До складу В. р. м. входили відомі діячі укр. і рос. культури: вчений і громад. діяч О. К. Гастев (голова ради), А. В. Собінов (голова муз. к-ту), поет і перекладач Г. М. Петников (голова літ. к-ту), К. Марджанішвілі (комісар кін. театр.), Я. С. Степовий (член муз. к-ту), історик Ф. І. Шміт, мистецтвознавець С. А. Таранушенко (члени колегії Всеукр. к-ту охорони пам'яток історії і старовини) та ін. З 15. VI 1919 В. р. м. — довідний і теор. орган Відділу мист-в Наркомосу УРСР.

Т. С. Остапко. **ВСЕУКРАЇНСЬКА СПІЛКА КОБЗАРІВ** — творча громад. орг-ція. Ств. 1990 при Укр. фонді культури. Об'єднує кобзарів, лірників, виконавські колективи, дослідників укр. нар. муз. мист-ва. До її складу входять професіонали й аматори, представники України та укр. діаспори. В. с. к. ставить за мету відроджувати і розвивати кобзарське мистецтво як унікальний вид муз.-поетич. творчості і культурно-громад. діяльності укр. народу. Головою Спілки обрано В. С. Литвина.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ЕТНОГРАФІЧНЕ ТОВАРИСТВО — об'єднання науковців, викладачів вузів, студентів, вчителів та ін. Виникло 1928 на базі Етногр. т-ва, засн. в 1925 в Києві. Т-во розробило ряд програм для збирання етногр. матеріалів. Видавало журнал «Побут» (№ 1—7, 1928—30), «Записки Етнографічного товариства» (кн. 1, 1925) та «Бюлетень»

(1927—28). У 30-х рр. припинило діяльність. В. Ф. Горленко.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ДРАМАТУРГІВ І КОМПОЗИТОРІВ (ВСЕУКОМДРАМ). Засн. 1926 в Харкові. До 1931 — Укр. т-во драматургів і композиторів (УТОДІК). У його структурі сектори — драматичний, сектор малих форм та музичний. Драм. сектор підтримував тісні контакти з профес. та аматор. театрами розглядав їхні репертуарні плани, аналізував творчі заявки драматургів і проводив конкурси п'єс, організовував творчі бригади письменників і режисерів по створенню п'єс для дит. театрів, стимулював роботу драматургів, які писали для робітн. і сел. колективів. Видавав «Театральну бібліотеку» (вид-во «Рух»). В редакційно-орг. комісію б-ки входили М. К. Куліш (голова), Лесь Курбас, М. С. Майський, Р. П. Р. Пример.

Президія ВСЕУКОМДРАМу 1932 встановила премію ім. М. О. Скрипника за кращий драм. твір сезону (першу премію присуджено М. Ірчану за п'єсу «Паладарм», 1932). Проводилися семінари для драматургів-початківців і членів товариства з філософії (академіки В. О. Юринець, С. Ю. Семковський), техніки драми (О. І. Білецький), режисури (Лесь Курбас). Бюро перекладачів очолював М. Ірчан, рецензентів — Ю. К. Смолич.

Сектор малих форм працював над репертуаром для естради, санітарних театрів, театрів сатири, малих форм, самодіяльних колективів. Його очолював М. В. Семенко. До роботи залучалися О. Ф. Вайзко, К. О. Гордієнко, Т. Г. Масенко, В. Поліщук, Ю. К. Смолич, Й. І. Фельдман.

Музичний сектор приділяв велику увагу створенню масової пісні, проводив конкурси. У Всеросійському т-ві драматургів і композиторів укр. товариство представляли І. Д. Дніпровський та М. Г. Куліш. З т-вом співроб. Я. М. Мамонтів, Олесь Досвітний, М. Т. Рильський, О. Ф. Володський. У 1933 т-во реорганізовано у драмсекцію при оргкомітеті Спілки рад. письменників України.

Г. В. Довбищенко.
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО РЕВОЛЮЦІЙНИХ МУЗИКАНТІВ (ВУТОРМ) — укр. муз.-громад. організація. Ств. 1928 внаслідок реорганізації Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича. Об'єднувало композиторів, музикантів-виконавців і музикознавців. На початку свого існування ставило за мету консолідацію муз. сил України, пропаганду нових творчих здобутків, розвиток н.-д. діяльності, підвищення профес. рівня муз. мист-ва республіки. Згодом під тиском політ. ситуації в країні у діяльності ВУТОРМу почали переважати соціально-вулгаризаторські тенденції, прагнення обмежити мистецтво його агіт.-пропагандистською функцією.

Центр, правління ВУТОРМу містилося в Харкові, філіали — у Києві, Дніпропетровську, Житомирі, Одесі, Проскуріві (тепер Хмельницький), Ромнах, на Донбасі та ін. Керівники т-ва — П. О. Козицький (голова центр. правління), М. І. Вериківський, Д. Альтшулер (заступники голови), С. С. Богатирьов, В. Т. Борисов, Д. Грудина, Н. Рибичев, М. Христовий (члени правління), І. Нидай (секретар правління). Серед ін. членів ВУТОРМу: В. М. Верховинець, М. А. Гозенпуд, М. О. Гринченко, О. Т. Дзбанівський, Л. С. Кауфман, А. А. Лісовський, В. П. Рибальченко (1931 всі були виключені з товариства під час зміни його ідеологічної орієнтації). Найхарактерніші твори членів ВУТОРМу — пісні та хори «Марш Дніпрельстану» О. Берншта, «Пісня 25 000 ударників» К. Богуславського, «Гасла ВКП(б)» А. Лісовського, «У наступ» В. Нахабіна, «Ударники» В. Овчаренка, «Всі на прорив» М. Тица. ВУТОРМ брав участь у виданні журн. «Музика — масам», «Словника муз. термінології (разом з ВУАН, 1930), сприяв підготовці та випуску ряду книжкових і нотних видань. 1931 ВУТОРМ реорганізовано у «Пролетмуз».

О. В. Шевчук.

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ФОТОКІНО-УПРАВЛІННЯ (ВУФКУ) — держ. установа, якій були підпорядковані кінопідприємства і кінотеатри України. Ств. у березні 1922 після реорганізації Всеукраїнського кінокомітету. Правління ВУФКУ спершу перебувало в Харкові, з 1924 — в Києві. Йому було підпорядковано кінофабрики в Києві, Ялті, Одесі, бл. 600 кінотеатрів України та Криму. Укр. економічна Рада 2.V 1922 затвердила статут ВУФКУ, який передбачав широке розгортання кіновиробництва в республіці. 1925 ЦК КП(б)У прийняв постанову «Про роботу ВУФКУ». Було розширено кіномережу, зросла тех. база підпорядкованих кінофабрик: 1926—27 реконструйовано Одес. кінофабрику, 1928 завершено буд-во кінофабрики в Києві, оптико-мех. з-ду «Кінап» в Одесі. Велика увага приділялась вихованню кінематографіч. кадрів (1923 кіноакторів готували студія екранного мист-ва в Києві, кіновідділення Київ. театр. технікуму. Держ. кінокурси ВУФКУ в Одесі: з 1924 підготовку спеціалістів було зосереджено в Одесі у Держ. технікумі кінематографії. З 1922 почалося планомірне виробн. фільмів. Перший фільм, створений ВУФКУ, — «Шведський сірник» (1922, реж. Лесь Курбас, Одеса). Виходили худож., агіт., культурно-освітні та ін. фільми: серед них — «По Європі блукає примара» (1922), «Остан Бандура», «Слюсар і канцлер», «Отаман Хміль» (всі — 1924, реж. В. Р. Гардін), «Генерал з того світу» та «Україна» (обидва — 1925, реж. П. І. Чардинін), «Лі-

совий звір» (1925, реж. А. Ф. Лундін) та ін.

З 1922 систематично виходили хронікально-документ. кіножурнали «Маховик» і «Хроніка ВУФКУ», що складалися з короткометражних стрічок (періодичність видання 13—14, іноді 19 випусків на рік). З 1927 відділ кінохроніки ВУФКУ почав випускати кіножурнал «Кінотиждень» (1927 було створено 52 номери).

Виходили періодичні видання: журнали «Фото-кіно» (з 1922, Харків), «Кіно» (з 1925, Київ), газ. «Кінотиждень» (1927—28, Київ). З ВУФКУ пов'язана діяльність провідних письменників, поетів, скульпторів, художників, фотографів, театр. режисерів та акторів, зокрема М. П. Бажана, О. П. Довженка, В. М. Сосюра, Ю. І. Яновського, Д. П. Демурського, І. П. Кавалерідзе, Дзиги Вертова, В. Р. Гардіна, Лесь Курбаса, А. В. Кордюма, Л. Д. Лукова, Г. М. Стабового, Г. М. Тасіна, П. І. Чардиніна, А. М. Бучми, І. Е. Замичковського, Д. А. Капки, П. О. Масохи, С. А. Шашенка, Ю. В. Шумського та ін. 1929 ВУФКУ було перейменовано на «Українфільм».

А. Б. Горюк.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ КОМІТЕТ (ВУАК) — н.-д. установа, створена 1924 у Києві на базі Археол. к-ту при Історико-філол. відділі АН УРСР. Складався з археол. та мистецтвознавчого відділів, до яких входили комісії: софійська (мала завданням дослідження і охорону Софійського собору в Києві), золотарська (вивчала коштовні речі музейного значення) і трипільська (досліджувала пам'ятки трипільської культури). ВУАК видавав зб. «Хроніка археології та мистецтва». 1934 на базі ВУАК було створено Ін-т історії матеріальної культури АН УРСР, який 1938 реорганізовано в Археологічний інститут АН України.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ВІДДІЛ МИСТЕЦТВ Народного комісаріату освіти (Наркомосу) УРСР. Ств. згідно з декретом Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України від 29.I 1919.

У складі В. в. м. було створено комітети, кожний з яких очолював роботу в галузі л-ри, театру, музики, образотворчого мист-ва та кінематографії: Всеукраїнський театральний комітет, Всеукраїнський музичний комітет, Всеукраїнський кінокомітет, Всеукраїнський літературний комітет, Всеукраїнський комітет образотворчих мистецтв, Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини.

При В. в. м. була створена Всеукраїнська рада мистецтв. Наркомос та його відділи з січня до квітня 1919 працювали в Харкові, з квітня до серпня 1919 — у Києві (до захоплення його денікінцями). У лютому 1920 знову створено Наркомос

УРСР з відділами, в т. ч. В. в. м. 1922 В. в. м. був підпорядкований новому підрозділу у складі Наркомосу УРСР — Головополітосвіті.

І. Д. Безгіл.
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ імені Т. Г. Шевченка. Бере початок від Миського музею старовини і мистецтва, створеного 1899 в Києві. Його засновниками були М. Ф. Біляшівський, В. В. Хвойка, Д. М. Щербаківський. З 1924 — В. і. м. ім. Т. Г. Шевченка, згодом перейменований на Київ. держ. істор. музей (з 1992 — *Національний музей історії України*).

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КІНОКОМІТЕТ. Ств. 27.I 1919 у Харкові при *Всеукраїнському відділі мистецтв* Наркомосу УРСР, у березні того ж року переведений до Києва. Мав відділення у Харкові, Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), Одесі, Ялті, Ростові-на-Дону. До складу В. к. входили відділи: технічний, фотографічний, науково-пед., дитячий, кінохроніки, виробництва фільмів, експлуатаційний та кіношкола. З лютого 1919 у відділі кінохроніки *Всеукр.* к-ту почав виходити перший на Україні кіножурнал «Живий журнал», який розповідав про важливі події сусп. і політ. життя республіки, складався з хронікальних сюжетів («Вручення прапора від Московської Ради робітничих і селянських депутатів Київському гарнізону», «Відкриття *Всеукраїнського з'їзду волосних виконкомів*», «Перший пересувний пароплав-сцена імені Подвойського» та ін.). В. к. налагодив виробн. хронікальних, культурно-осв. та агіт. фільмів. 13.III 1922 В. к. реорганізовано у *Всеукраїнське фотокіноуправління* (ВУФКУ).

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ ОБРАЗОТВОРЧИХ МИСТЕЦТВ (ВУКОМІС). Ств. у лютому 1919 в Харкові при *Всеукраїнському відділі мистецтв* Наркомосу УРСР. У завдання к-ту входило об'єднання митців, регулювання процесів у галузі образотвор. мист-ва на Україні, створення умов для самовиявлення творчих сил. Мав відділи: худож.-прикладний, архітектурний, навчальний та популяризації мист-ва. Керувала ним колегія у складі художників В. Г. Вольського (голова), Л. І. Тракала, Е. О. Штейнберга. 1919 к-т націоналізував 7 худож. навч. закладів, 53 існували на дотації д-ви. К-т організував 1919 ряд худож. виставок (у Києві — виставка сучасного селянського мистецтва, 4-а весняна виставка художників Києва, Москви й Петрограда, виставки-звіти *Української державної академії мистецтв* та *Архітектурного інституту*; у Харкові — виставка пролет. художників). Крім того, к-т провів конкурс на кращий проект *Герба державного України*, ескізів бойових прапорів червоноармійських частин і з'єднань,

сприяв здійсненню монумент. пропаганди.

Активну участь у діяльності місц. відділів к-ту брали художники і скульптори І. П. Кавалерідзе, М. А. Бойчук, О. О. Мурашко, Г. І. Нарбут, А. Г. Петрицький, І. М. Чайков, А. І. Страхов, Г. С. Теннер, В. Д. Ермилов, І. М. Рабинович, Б. М. Кратко (голова ВУКОМІСу) та ін. У листопаді 1920 ВУКОМІС скликав у Харкові *Всеукр.* з'їзд діячів мист-ва. Згодом 1920 увійшов до складу Головополітосвіті Наркомосу УРСР.

Т. С. Осташко.
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК МИСТЕЦТВА І СТАРОВИНИ (ВУКОПМІС). Ств. у лютому 1919 при *Всеукраїнському відділі мистецтв* Наркомосу УРСР.

До складу комітету входили секції: музейна, архітектурна, бібліотечно-архівна та етнографічна. Всі значні збірки пам'яток мист-ва, а також речі, що мали музейну цінність, згідно з декретом Раднаркому України (від 1.IV 1919), переходили (з виплатою винагороди власникам) у відання к-ту та його місц. органів. 1919 ВУКОПМІС націоналізував торговельно-пром. музей, колекції Б. І. і В. М. Ханенків та О. Г. Гансена — в Києві; провів заходи по збереженню приватних колекцій (С. Таранушенка, кн. Рєпніних та ін.); взяв під контроль замки в Острозі, Межиріччі, садиби в Клевани (всі — тепер Рівнен. обл.), Тульчини та ін.; почав археол. дослідження на тер. Софійського собору, Андріївської і Десятинної церков, Кирилівського монастиря (всі — в Києві). 18.VI 1919 архівна секція була реорганізована в Головне архівне управління. Активну участь у роботі ВУКОПМІСу брали відомі укр. вчені, художники й архітектори: В. О. Барвінський, М. Ф. Біляшівський, Ф. А. Ернст, Г. К. Лукомський, В. А. Модзалевський, С. А. Таранушенко, Ф. І. Шміт, Д. І. Яворницький та ін. Діяльність ВУКОПМІСу була перервана у серпні 1919 у зв'язку із захопленням Києва денікінцями. Згодом к-т діяв при Головополітосвіті Наркомосу УРСР. 1922 його перетворено на Голов. музей.

Т. С. Осташко.
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМІТЕТ (ВСЕУКРАЛІТКОМ). Ств. 1919 в Києві при *Всеукраїнському відділі мистецтв* Наркомосу УРСР. Очолював к-т С. Д. Мстиславський, згодом — Г. М. Петников. У березні 1919 при к-ті створено секції: поезії (керівник Й. Е. Мандельштам), журналістська (очолював В. Й. Перцов), лекційно-інструкторська (керівники — О. І. Білецький, Г. М. Петников). У роботі секцій активну участь брали П. Г. Тичина, Л. В. Нікулін, О. Й. Дейч, І. Г. Еренбург. 10.III 1919 випущено одноденну газ. «Неделя искусства, литературы, театра и др.».

У травні — липні к-т видав 6 номерів журн. «Мистецтво». Діяльність припинив у зв'язку з захопленням Києва денікінцями. Після 1920 відновив її у Харкові.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ КОМІТЕТ (ВУКМУЗКОМ). Ств. у лютому 1919 при *Всеукраїнському відділі мистецтв* Наркомосу УРСР. К-т очолювали М. О. Біхтер (до 15.VII 1919), Л. В. Собінов (з 15.VII 1919). Керівниками відділів були М. Д. Леонтович (концертний), Р. М. Глієр (репертуарний), М. П. Домбровський (історико-теоретичний), В. М. Дроздов (пед., до травня 1919), Ф. С. Якименко (пед., з травня 1919). Діяльну участь брали Я. С. Степовий, К. Г. Стеценко, Б. А. Яворський. Комітет реорганізував *Симфонічний оркестр імені М. В. Лисенка* і перевів його на держ. забезпечення, влаштовував безплатні концерти на фабриках, заводах, у військ. частинах, госпіталях, формував муз. програми в клубах, парках, робітн.-сел. театрах. Зокрема, влаштував свято червоноармійця з нагоди 1-ї річниці Червоної Армії, Тиждень мист-ва, л-ри, театру (березень 1919), День пролет. культури (6.IV 1919), День червоного командира (29.VII 1919), День допомоги командних курсів дітям Росії (25.VII 1919). В серпні націоналізував вищі муз. заклади України — три консерваторії і Муз.-драм. ін-т ім. М. В. Лисенка. ВУКМУЗКОМ разом з *Всеукраїнським театральним комітетом* входив до Комітету пропаганди мистецтв (уповноважений від ВУКМУЗКОМУ — Р. М. Глієр). Концертна і театр. діяльність тривала до кінця серпня 1919, коли Київ зайняли денікінці.

М. І. Кузьмін.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР НАРОДНОГО КОМІСАРІАТУ ЗДОРОВ'Я УРСР. Відкрився в Києві 1934 виставою «Ціаністий калій» Ф. Вольфа. Театр очолював В. С. Довбищенко. З театром пов'язана творчість нар. арт. СРСР В. Г. Магара, засл. діяча мист. РРФСР В. О. Галицького, засл. артистів УРСР М. Ф. Братерського, А. М. Моторного, артиста М. А. Тінського, художників Ф. Ф. Нірода, М. Б. Уманського, в репертуарі: «Чужа дитина» В. Шкваркіна, «Варвара Лях» В. Нестеренка (обидві — 1934), «Професор Мамлок» Ф. Вольфа (1935). Припинив існування 1935.

О. А. Паленко.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ (ВУТЕКОМ). Ств. в лютому 1919 при *Всеукраїнському відділі мистецтв* Наркомосу УРСР. К-т здійснював заг. керівництво театр. справою на Україні і сприяв організації та розвитку театр. самодіяльності. При ВУТЕКОМі було створено відділи: робітн. театру, історико-театр., репертуарний, сценіч. виховання, нар. театрів, дит. та шкільного театрів, а також те-

атр.-прокатний склад декорацій, бутафорій, гриму, перук, театр. костюмів, реkvізиту для вистав сел. і робітн. драм, гуртків. Діяло консультативно-довідкове бюро з усіх питань народних театрів з показово-довідковим музеєм і центр. театр. б-кою; було засновано інструкторсько-режисерські курси.

З 15.III 1919 за постановою Всеукраїнської ради мистецтв кнв. театри оголошувалися націоналізованими (див. Київ).

За ініціативою ВУТЕКОМу протягом 1919—20 були створені нові профес., робітн., червоноармійські та сел. театри: Нар. театр кнв. профспілки артистів сцени і арени «Синяя птица», Театр першого Комуністичного Червоноармійського полку, «Кий-драмте», Театр Червоної Армії, міський Залізничний театр, вагон-театр ім. М. Подвойського, агіт. поїзд ім. Жертв Революції (див. Агітпоїзд), театр «Арлекін» у Києві; укр. рад. драм. театр у Чернівцях, укр. і рос. драм. театри у Вінниці (зокрема, Новий драм. театр ім. І. Я. Франка), в Юзівці, Житомирі, Миколаєві, Одесі (театр «Массо-драм», театр ім. А. В. Луначарського, театр ім. К. Маркса, театр ім. Т. Г. Шевченка), Ромнах, Сумах та ін. Сім пересувних театр. труп було сформовано для роботи в частинах Червоної Армії. Проводилися свята Революції і Робітничо-Селянської Армії. З 1922 ВУТЕКОМ був перетворений на театр. відділ Головоплотосвіти Наркомосу УРСР. М. Г. Лавинський.

ВСІХСВЯТСЬКА ЦЕРКВА Києво-Печерської лаври — пам'ятка арх-ри укр. барокко. Споруджена над Економічною брамою 1696—98 одночасно з буд-вом нових мурів. Споруда хрещата у плані, п'ятидільна, п'ятибазна, двоярусна. У першому ярусі — проїзд і кордегардія, у другому — церква, куди ведуть криті сходи, вхід на які — з чотириколонної аркади, добудованої 1718 після пожежі. Фасади підкреслено масивними пілястрами з численними горизонт. тягами, стіни завершено багатооб'ємним профільованим карнизом. Вікна вдовжених пропорцій оформлено парними півколонками з трикутними розірваними сандріками. Нижче вікон проходить ярус багатобушастих ніш різної конфігурації. Характерні капітелі пілястр з волютами, поверненими вгору. Важливим декор. акцентом є фігурний фронтон аркади з рослинним ліпленням. Завершують храм двоярусні бані витончених обрисів з ковнірами (перехватами). В інтер'єрі домінує висотна розкритий простір центр. дільниці, використано традиц. прийом укр. нар. арх-ри — т. з. залом.

Збереглися клейові кін. 17 ст. та олійні сюжетні й орнаментальні розписи, виконані 1906 учнями Лаврської іконописної май-

Всіхсвятська церква
Києво-Печерської
лаври. 1696—98.

стерні під керівництвом І. С. Іжакевича. В інтер'єрі — багатоярусний іконостас, різьблений, позолочений, встановлений після пожежі 1718. Ряд ікон («Образи мучеників», «Володимир» і «Костянтин» та ін.) належать пензлю художника А. Галика.

В. В. Вечерський

ВУАПМІТ — див. Всеукраїнська асоціація пролетарських митців.

ВУАПХ — див. Всеукраїнська асоціація пролетарських художників.

ВУГІЛЬ — сухий м'який матеріал для тонального малювання. Виготовляють методом обпалювання гілля різних порід дерев (переважно ліщини та верби). У Старод. Греції майстри використовували В. для попередніх начерків композицій на вазах. Як самостійний матеріал утвердився в кін. 15 ст. У сучас. мист-ві В. застосовують для виконання підготовчих начерків і оригін. графічних творів.

П. О. Яворенко.

ВУДЯНСЬКИЙ Ераст Іванович (1863, с. Польова, тепер смт Харків, обл.—?) — укр. кобзар. Акомпанував собі на кобзі, зробленій майстром з с. Вільшан (тепер смт Харків, обл.). Учень Г. Т. Гончаренка. В репертуарі: думи «Про Олексія Поповича», «Про вдову і трьох синів», «Про брата і сестру», псалми (в т. ч. «Про Охтирську Божу Матір») та ін.

Літ.: Тиховський П. Кобзари Харьковской губернии. В кн.: Труды предварительного комитета по устройству XII археологического съезда. т. 2. Х., 1902; Крист Е. Кобзари и лирики Харьковской губернии. Х., 1902.

В. М. Жовтиский.

ВУЗЛОВЕ — експериментально-показове село Львів, обл. Автори проекту — архітектори А. М. Шуляр, І. Є. Оксентюк, В. С. Марченко, В. С. Скуратовський, О. М. Пантеліна, В. Б. Бартенев, А. І. Бахматов, У селі зведено двоквартирні мансардні будинки компактного планування. В оформленні використано елементи нар. арх-ри. 1985 авторський колектив у складі архітекторів А. М. Шуляра, І. Є. Оксентюка, В. С. Марченка та В. П. Скуратовського, агронома-озеленювача Й. С. Парубочого, буди-

вельника І. М. Карпюка був удостоєний Держ. премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Літ.: Архитектура Украины на современном этапе. К., 1984; Архитектура Советской Украины. М., 1987.

ВУКМУЗКОМ — див. Всеукраїнський музичний комітет.

ВУКОТИЧ-КРОПИВНИЦЬКИЙ Костянтин Маркович [21.V (2.VI) 1870, м. Бобринець, тепер Кіровоград, обл.—серпень 1919, Одеса] — укр. актор і режисер. Син М. А. Кропивницького. Закінчив Одес. комерційне уч-ще. Працював у Кропивницького М. А. трупах (1890—1903), трупі Ф. П. Волика (1903—04), керував аматор. театрами Нар. аудиторії та при заводі Гена в Одесі. Серед ролей: Петро («Наталка Полтавка») І. Котляревського), Хома Кичатий («Назар Стодоля» Т. Шевченка), Остап («Тарас Бульба» М. Старицького за М. Гоголем), Влас, Семен, Зінько («Олеся», «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Чмир» М. Кропивницького), Старшина («Борці за мрію» І. Тогобочного), вїт Гонорій («Підгоряни» М. Кропивницького за І. Гушалевицем).

Є. С. Хлібцевич.

ВУЛИК — спец. дерев'яна скриня або видовбана колода для утримання бджіл. Бувають вертикальні, горизонтальні, плетені з соломі, корпуси рамкові. Перший у світі рамковий розбірний В. створив 1814 на Черніговщині П. І. Прокопович (у Батурині Черніг. обл. 1975 встановлено пам'ятник бджоляреві, скульптор І. А. Коломієць).

У 19 ст. на Чернігівщині (міста Конотоп, Батурин) побутували В., що мали циліндричну форму, децю звужену верхню частину, фігурне та барельєфне різьблення. Фігурні зображення — світські та духовні особи, святі, зокрема Юрій Змісборець, барельєфні — леви, геральдичні знаки та ін. Часто зображення розфарбовували. Збереглися відомості про В., різьблений 1859 майстром К. П. Нізовим. У 19 ст. на Поділлі (с. Балин) та Полтавщині (с. Диканька) створювали В., розмальовані в традиц. укр. нар. розпису. Сюжети — сцени з життя укр. народу. В ДМУОМ зберігається В., на якому зображено гоголівського персонажа — пасічника Рудого Панька (19 ст.).

М. І. Мозур.

ВУЛИЦЯ — простір для руху пішоходів і транспорту, обмежений двома рядами архіт. споруд, частина об'ємно-просторової композиції міста, села. Мережа В. утворює планувальну структуру населеного пункту. Планувальні системи мають різну композицію (живописну, ре-

Вулик.
Дерево, різьблення.
19 ст. Чернігівщина.

Вузове.
Мансардні житлові
будинки. 1973—75.

гулярну, радіальну, кільцеву, мішану). Формування міст Київської Русі відбувалося за радіально-кільцевою схемою. Центром був *дитинець*. Його оточувало *окольное місто*, осн. В. якого простягалися від воріт дитинця. В. мали живописний характер, оскільки формувалися за обрисом ярів та річок. Зразком регулярної середньовіч. забудови може бути Львів 14 ст., коли він займав територію правильного квадрата (600×600 м), класич. планувальної структури — Полтава (ген. план 1803—05), Миколаїв, Севастополь, Херсон, Одеса та ін. міста.

Для укр. сіл майже до кінця 19 ст. характерні вільно сформовані композиції В., що утворювалися внаслідок пристосування забудови до місцевих природних умов. Благоустрій вулиць у Київ. Русі здійснювався з 10—11 ст.; гол. В. мостили деревом, яке застосовували на Україні як матеріал до кін. 19 ст. Архівні дані по Києву свідчать про опорядження 1832 двох В. — Іванівської (тепер вул. Інститутська) та Мостової (тепер Володимирський узвіз) сносними пластинами. За їхнім зразком мали упорядковувати ін. В. Троїари дозволялося робити з цегли в дерев. обрубках, тільки за умови «мостити не на ребро, а плазом».

Риси В. змінювалися протягом століть, на кін. 19 ст. сформувалися принципи *кварталу*, т. з. периметральна забудова, де В. має вигляд коридору. Будинки розміщуються по *червоних лініях*, подекуди — з відступом від них, у *курдонерах* У серед. 20 ст. нові соціальні умови спричинили суттєві зміни у формуванні В. Квартал замінюється *мікрорайоном* з вільною планувальною структурою.

Ширина В. у різні істор. часи коливалась у межах 1,5—5,0 м (антична *Ольвія*), 3—6 м (давньорус. Поділ у Києві), 6—11 м (середньовічний Кам'янець-Подільський). Ширина сучас. магістральних В. досягає кількох десятків метрів. Різномасштабна забудова В. утворює своєрідні архіт. ансамблі, які становлять пам'ятки містобудування (Хрещатик, вулиці Володимирська, К. Маркса, Андріївський узвіз, Вел. Житомирська — у Києві; Сумська — у Харкові, В. Старого міста — у Львові, Дерibasivська — в Одесі та ін.).

О. І. Авраменко, О. М. Пламеницька.

ВУЛЬФ Павла Леонітівна [7 (19). VII 1878, м. Порхов, тепер Псков. обл. — 8.VI 1961, Ленінград] — рос. актриса, засл. арт. РРФСР з 1927. Закінчила 1900 Петерб. театр. уч-ще (учениця В. М. Давидова). Дебютувала в Москві. На Україні працювала в Одесі (1904—05, 1907—08; антрепризи А. І. Долинова та В. І. Нікуліна), Києві (1914—15, Мевеса Д. М. антреприза), Харкові (антреприза М. М. Синельникова). Брала

П. Л. Вульф.

участь в організації *Першого радянського театру* в Криму. 1928—29 — актриса Дніпроп. рос. драм. театру. Ролі: Саша, Соня, Аня («Іванов»), «Дядя Ваня», «Вишне-вий сад» А. Чехова), Настя («На дні» М. Горького), Оль-Оль («Дні нашого життя» Л. А. Андрєєва). Гл. в старому і новому театрі Воспичівна М., 1961.

О. В. Пилип.
ВУНШ Федір (? — ?) — архітектор 1-ї третини 19 ст. У 1805—07 — херсон. губ. архітектор, 1810—30-х рр. — архітектор Чорномор. флоту. Розробляв проект забудови Севастополя. 1803 склав ген. план Миколаєва, проект місц. кадетського корпусу, а також проекти Чорномор. госпітально в Херсоні (переробив арх. А. Д. Захаров), губернської поштової контори і поштового будинку в Одесі (1804, переробив арх. Ф. Фраппола). Автор проекту обсерваторії у Миколаєві (1821—27).

В. І. Тимофєєнко.

Ф. Вунш. Обсерваторія у Миколаєві, 1821—27.

ВУОЛІЙОКІ (Wuolijoki) Гелла Марія (псевд. — Юхані Тервалья, Фелікс Тулі, 22.VII 1886, Хельме, Естонія — 20.II 1954, Хельсінкі) — фінська письменниця і громад. діячка. Вивчала фольклор та історію в Хельсінкському ун-ті. Писала ест. і фін. мовами. За антифашист. діяльність зазнала репресій. Автор п'єс про життя фін. суспільства 80-х рр. 19 — поч. 50-х рр. 20 ст., з яких у театрах України поставлені: «Жінки Нискануорі» («Кам'яне гніздо»; 1957 — Львів, укр. драм., Запоріж. укр. муз.-драм. театри; 1958 — Одес. рос. і Закарп. обл. рос. драм. театри); «Молода господиня Нискануорі» (1978 — Чернів., 1980 — Харків, укр. драм. театри); «Юстина» (1959 — Криворізький рос., 1962 — Львів, укр. драм. і Запоріж. укр. муз.-драм. театри).

ВУРМАНСЬКИЙ Я. (? — після 1941) — рос. актор. Дебютував 1903 в Одесі в театрі Народного дому. 1915—41 працював у київ. театрах «Соловйов», рос. драми. З 1916 знімався в провідних ролях на приватних кіностудіях Києва й Одеси. Ролі: в театрі — Бубнов («На дні» М. Горького), Дробний («Дивак» О. Афіногенова), Член Центробалту («Розлом» Б. Лавренєва), Креон («Цар Едіп» Г. Гофманстала); в кіно — Комунар («Герой і мученики Паризької комуни»), Поміщик («Квіти на каміннях»; обидві — Всеукр. кінокомітет, Київ, 1921); Начальник поліції («Кришталевий палац», «Україн-фільм», 1934).

Г. В. Довбищенко.
ВУТЕКОМ — див. *Всеукраїнський театральний комітет*.

ВУТОРМ — див. *Всеукраїнське товариство революційних музикантів*.

ВУФКУ — див. *Всеукраїнське фотокіноуправління*.

ВУЧЕТИЧ Євген Вікторович [15 (28).XII 1908, Катеринослав, тепер Дніпропетровськ — 12.IV 1974, Москва] — рос. скульптор, нар. художник СРСР з 1959, дійсний член АМ СРСР з 1953, Герой Соц. Праці (1967). Навчався в Ростов. худож. школі (1926—30) та Ленінгр. АМ (1931—33). Автор монумент. комплексів і пам'яників, що увічнюють подвиг рад. народу у Великій Вітчизн. війні, портретів сучасників. На Україні за проектами В. встановлено пам'ятник генералу армії М. Ф. Ватутину в Києві (1948), бюсти двічі Героїв Рад. Союзу генерала армії І. Д. Черняховського в Умані (1947), контр-адмірала І. Д. Папаніна в Севастополі (1956), пам'ятник Герою Рад. Союзу О. М. Матросову в Дніпропетровську (1975). Автор проекту худож.-архит. рішення «Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—45 рр.» у Києві. Ленінська премія, 1970. Держ. премія СРСР, 1940, 1947, 1948, 1949, 1950.

Лит.: Федоренко А., Євгеній Вікторович Вучетич, М., 1972.

І. І. Верба.

ВФ (або ВФ), ВФЗ, ВФЗ, ВФЗДК (криптонім; ? — ?) — укр. гравер на дереві 40—70-х рр. 17 ст. Жив у Львові. Його гравюри вміщено в численних виданнях переважно Львів. братської *Слозки Михайла друкарня*, а також друкарень Арсенія Желиборського й Унівського Успенського монастиря.

Лит.: Ровинський Д. А. Подробний словарь русских гравиров XVI—XIX вв. СПб., 1895; Пылов П. Материалы до словника українських гравірів. К., 1926; Запаско Я., Ісаянц Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні, кн. I (1574—1700), Львів, 1961.

Н. М. Присталенко.

ВХУТЕІН, Вищий художньо-технічний інститут — навч. заклади, створені 1922 у Петрограді і 1926 на базі ВХУТЕМАСу в Москві. Ін-ти готували гол. чинном художників станкового мист-ва. Серед випускників — укр. художники Г. А. Бондаренко, О. В. Сальман, А. С. Хижинський. Після злиття живописного і скульпт. ф-тів моск. і ленінгр. ін-тів 1930 в Ленінграді було створено Ін-т пролет. образотворчих мист-в (після 1932 — Ленінградський інститут живопису, скульптури та архітектури).

На базі архітектурного ф-ту моск. ВХУТЕІНу та архит. відділення буд. ф-ту Моск. вищого тех. уч-ща 1930 створено Вищий архит.-буд. ін-т (з 1933 — Моск. архит. ін-т).

ВХУТЕМАС, Вищ. художньо-техніч. майстерні — 1) Навч. заклад у Москві, створений 1920 на базі моск. 1-х і 2-х Вільних худож. майстерень. Уч-ща живопису, скульптури і архітектури та Строгановського художньо-

Г. В. Вучетич.

Г. В. Вучетич. Пам'ятник двічі Герою Радянського Союзу генералу армії І. Д. Черняховському в Умані Черкаської обл. Бронза, граніт, 1947.

пром. уч-ща; Мав ф-ти: живописний, скульптурний, архітектурний, поліграфічний, текстильний, керамічний, деревообробний і металообробний. Процес навчання був побудований на вільному виборі студентами майстерні одного з професорів-керівників. У ВХУТЕМАСі вперше почалася підготовка художників-конструкторів, завдяки чому йому належить значна роль у формуванні принципів рад. і світового дизайну. Викладання в майстернях базувалося на власних творчих засадах кожного з керівників, серед яких були художники різної орієнтації: А. Ю. Архипов, В. А. Фаворський, П. Я. Павлінов, В. Є. Татлін; Й. М. Чайков. У ВХУТЕМАСі навчалися укр. художники М. Г. Гельман, Ліна По, А. Г. Петрицький, І. О. Усачов. 1926 ВХУТЕМАС було перетворено на ВХУТЕІН. 2) Навч. заклад у Петрограді, створений 1921 на базі АМ. 1922 перетворений на ВХУТЕІН.

ВШЕЛЯЧІНСЬКИЙ (Wszelaczyński) Владислав (1847, м. Копичинці, тепер Терноп. обл. — 12.II 1896, Львів) — укр. і польс. піаніст, композитор, диригент, педагог. Музики навч. у Зеебальда в Тернополі та у К. Мікулі в консерваторії Галицького муз. т-ва у Львові (60-і — поч. 70-х рр.). 1880—81 і 1887—96 —

професор цієї консерваторії. 1876—87 — засновник, директор і диригент симф. оркестру та хорів польс. «Т-ва друзів музики», з 1878 — у муз. школі в Тернополі. Виступав як піаніст у Тернополі і Львові, де був також одним з диригентів т-ва «Лютня». Автор фп. творів, солов'їв, есе «Про життя і творчість Фридеріка Шопена» (1885) і «Адам Міцкевич у музиці» (1888). Серед учнів В. — Д. В. Сичинський.

Л. З. Мазепа

В'ЯЗАННЯ — виготовлення трикотажного полотна; вироби з нього. Розрізняють В. ручне (гачком або спицями) і машинне. В техніці В. на в'язально-мереживних машинах та вручну створюються мереживні тканини та мереживо. Для В. здавна використовують грубопрядену ручну або фабричну вовну, рідше лляні та бавовняні нитки різних кольорів. З 2-ї пол. 20 ст. широко побутують меланжеві вовняні нитки.

З літописних джерел відомо, що в 11 ст. ченці Києво-Печерської лаври в'язали головні убори (клобуки). На Україні здавна виготовляли різні види нар. жін., чол. та дитячого одягу. Сучасні в'язані вироби — кефтарі, гуні, куртки, пальта-свитки, оздоблені традиц. кольор. китицями, крученим шнуром, аплікацією. Довгі гуцул. шарпетки (капчурі)

декорують у верх. частині або по всій довжині простим геом. орнаментом. В'язані вироби створюють нар. майстри, які працюють в системі *Укрхудожпрому України, Спілки художників України*. Худож. зразки В. зберігаються в ДМУНДМ, Музеї нар. арх-ри та побуту України (Київ), МХП АН України та ін.

Лит.: Стельмашук Г. Г. В'язання, мережива. В кн.: Народні художні промисли УРСР. К., 1986.

ВЯЛЬЦЕВА Анастасія Дмитрівна [1871, Харків — 5(18).II 1913, Петербург] — рос. естрадна співачка (сопрано), артистка оперети. Співу навчалася в Петербурзі (приватно — у С. М. Сонки). Сценічну діяльність почала 1887 як статистка київ. балетної трупи С. С. Ленчевського. 1888 — в оперетковій антрепризі І. Я. Сстова та А. Е. Блюменталю-Тамарина (обидві — Київ). 1893 — в трупі моск. театру «Акваріум», 1893—97 — у трупі С. О. Пальма (Петербург), де виконувала провідні партії опереткового репертуару. Пізніше — концертна діяльність, виконувала циганські романси. Ролі: Саффі («Циганський барон» Й. Штрауса), Перікола, Єлена («Перікола», «Прекрасна Єлена» Ж. Оффенбаха), Клеретта («Дочка мадам Анго» Ш. Лекко) та ін.

Лит.: Нестьєв И. В. Звезда русской эстрады. М., 1974.

М. О. Рибакон.

а. о. — автономна область (з назвою)
 АА — Академія архітектури
 АБ і А — Академія будівництва і архітектури
 абх. — абхазський
 австр. — австрійський
 австрал. — австралійський
 автор. — авторський
 агіт. — агітаційний
 адж. — аджарський
 адиг. — адигейський
 адм. — адміністративний
 адм.-тер. — адміністративно-територіальний
 азерб. — азербайджанський
 азіат. — азіатський
 акад. — академік
 академ. — академічний
 акв. — акварель, акварельний
 актор. — акторський
 алб. — албанський
 алюм. — алюмінієвий
 АМ — Академія мистецтв
 amator. — аматорський
 амер. — американський
 АН — Академія наук
 АН України, з 1994 — НАН України — Національна академія наук України
 англ. — англійський
 антич. — античний
 АПМУ — Асоціація пролетарських музикантів України
 араб. — арабський
 аргент. — аргентинський
 АРКУ — Асоціація революційних композиторів України
 АРМУ — Асоціація революційного мистецтва України
 АРУ — Асоціація (об'єднання) архітекторів-урбаністів
 арх. — архітектор (з прізвищем)
 арх. — архангельський (у назвах)
 археол. — археологічний
 архіт. — архітектурний
 арх-ра — архітектура
 АСМ — Асоціація сучасної музики
 АСНОВА — Асоціація нових архітекторів
 асср. — ассирійський
 афг. — афганський
 афр. — африканський
 АХРР — Асоціація художників революційної Росії
 АХЧУ — Асоціація художників Червоної України
 балет. — балетний
 балт. — балтійський
 башк. — башкирський
 бельг. — бельгійський
 бібліогр. — бібліографічний
 білорус. — білоруський
 біогр. — біографічний
 б-ка — бібліотека
 бл. — близько
 болг. — болгарський
 брит. — британський
 бронз. — бронзовий
 буд. — будівельний
 буд-во — будівництво
 бурж. — буржуазний
 бурят. — бурятський
 в т. ч. — в тому числі
 ВДІК — Всесоюзний державний інститут кінематографії імені С. А. Герасимова в Москві
 ВДНГ УРСР — Виставка досягнень народного господарства УРСР (з 1994 — Нац. виставочний центр)
 вел. — великий
 верх. — верхній
 в'ст. — в'стамський
 вид. — видання, видано
 вид-во — видавництво
 визв. — визвольний
 вип. — випуск
 виробн. — виробництво
 віден. — віденський
 візант. — візантійський
 військ. — військовий
 вінн. — вінницький
 вірм. — вірменський
 вітчизн. — вітчизняний
 Вкф. — Всесоюзний кінофестиваль
 внутр. — внутрішній
 восн. — восний

вокал. — вокальний
 волін. — волинський
 ВОПРА — Всесоюзне об'єднання пролетарських архітекторів
 ВР СРСР — Верховна Рада СРСР
 ВР України — Верховна Рада України
 всесоюз. — всесоюзний
 вул. — вулиця (з назвою)
 ВУТОРМ — Всеукраїнське товариство революційних музикантів
 ВУФКУ — Всеукраїнське фотокіноуправління
 ВУЦВК — Всеукраїнський Центральний Виконавчий комітет
 ВХУТЕІН — Вищий державний художньо-технічний інститут
 ВХУТЕМАС — Вищі державні художньо-технічні майстерні
 г. — гора (з назвою)
 газ. — газета (з назвою)
 галиц. — галицький
 г-во — господарство
 ген. — генеральний
 геогр. — географічний
 геом. — геометричний
 герм. — германський
 Герой Соц. Праці — Герой Соціалістичної Праці
 голл. — голландський
 гол. — головний
 гол. чин. — головним чином
 госп. — господарський
 грец. — грецький
 громад. — громадський
 громадян. — громадянський
 груз. — грузинський
 губ. — губернія (з назвою), губернийський
 даг. — дагестанський
 дат. — датський
 д-ва — держава
 ДДМТ — Державний дитячий музичний театр у Києві
 ДЕ — Державний Ермітаж у Петербурзі
 декор. — декоративний
 демократ. — демократичний
 деп. — департамент (з назвою)
 дерев. — дерев'яний
 держ. — державний
 див. — дивитись, дивись
 дит. — дитячий
 ДІМ — Державний історичний музей (у власній назві)
 ДІТМ — Державний інститут театрального мистецтва імені А. В. Луначарського в Москві
 ДМТМК — Державний музей театального, музичного та кіномистецтва України у Києві
 ДМУНДМ — Державний музей українського народно-декоративного мистецтва у Києві
 ДМУОМ — Державний музей українського образотворчого мистецтва у Києві
 дніпроп. — дніпропетровський
 донец. — донецький
 драм. — драматичний
 ДРМ — Державний Російський музей у Петербурзі
 ДТГ — Державна Третьяковська галерея в Москві
 екон. — економічний
 експеримент. — експериментальний
 енерг. — енергетичний
 епіч. — епічний
 ест. — естонський
 естет. — естетичний
 естрад. — естрадний
 етногр. — етнографічний
 свр. — сврейський
 свроп. — європейський
 сгип. — єгипетський
 жанр. — жанровий
 житомир. — житомирський
 жита. — житловий
 жін. — жіночий
 жовтн. — жовтневий
 журн. — журнал (з назвою)
 зав. — завідувачий
 заг. — загальний
 закарп. — закарпатський
 закін. — закінчити
 закорд. — закордонний
 заліз. — залізний

запоріз. — запорізький
 зарубіж. — зарубіжний
 засл. арт. — заслужений артист
 Засл. діяч мист. — заслужений діяч мистецтв
 засн. — заснований
 заст. — заступник
 зат. — затока
 зб. — збірник, збірка (з назвою)
 з-д — завод
 зовн. — зовнішній
 Зх. — Захід
 зх. — західний
 івано-фр. — івано-франківський
 ІЖСА — Інститут живопису, скульптури та архітектури імені І. Ю. Рєпіна в Петербурзі
 іл. — ілюстрація
 ім. — імені
 ІМФЕ АН України — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського АН України
 ін. — інший
 інд. — індійський
 індонез. — індонезійський
 індустр. — індустриальний
 інж. — інженер (з прізвищем)
 іноз. — іноземний
 інструм. — інструментальний
 ін-т — інститут
 інформ. — інформаційний
 ірак. — іракський
 іран. — іранський
 ірл. — ірландський
 ісл. — ісландський
 ісп. — іспанський
 істор. — історичний
 італ. — італійський
 каб.-балк. — кабардино-балкарський
 кавказ. — кавказький
 казах. — казахський (але Каз. РСР)
 калм. — калмицький
 кам. — кам'яний
 канад. — канадський
 канд. — кандидат
 каракалп. — каракалпакський
 карел. — карельський
 КГ — картина галерея (у власній назві)
 київ. — київський
 кирг. — киргизський
 кит. — китайський
 кін. — кінець
 кіровоград. — кіровоградський
 КМ України — Кабінет Міністрів України
 кн. — книга (з назвою)
 кн. — князь (з прізвищем)
 кол. — колишній
 колг. — колгоспний
 кольор. — кольоровий
 комсомол. — комсомольський
 кооп. — кооперативний
 кор. — корейський
 КП(б)У — Комуністична партія (більшовиків) України
 КПЗУ — Комуністична партія Західної України
 КПРС — Комуністична партія Радянського Союзу
 краєзнав. — краєзнавчий
 крим. — кримський
 к-т — комітет
 кубин. — кубинський
 культур. — культурний
 лат. — латинський
 латв. — латвійський
 латис. — латиський
 лєнінгр. — лєнінградський
 лит. — литовський
 ліван. — ліванський
 літ. — література (в бібліографії)
 літ. — літературний
 літогр. — літографський
 л-ра — література
 луган. — луганський
 львів. — львівський
 м. — місто, море (з назвою)
 маврит. — мавританський
 мал. — малюнок
 малоазіат. — малоазіатський
 м-во — міністерство (з назвою)
 мекс. — мексиканський
 мелод. — мелодійний
 мемор. — меморіальний
 метал. — металевий

металург. — металургійний
 мех. — механічний
 МЕХП АН України — Музей етнографії та художнього промислу Львівського відділення ІМФЕ АН України
 микол. — миколайський
 мист-во — мистецтво
 міжнар. — міжнародний
 Міжнар. Ленінська премія — Міжнародна Ленінська премія «За зміцнення миру між народами»
 місц. — місцевий
 міськ. — міський
 міфол. — міфологічний
 Мкф — Міжнародний кінофестиваль
 млн. — мільйон
 млрд. — мільярд
 молад. — молодосільський
 монг. — монгольський
 монумент. — монументальний
 мор. — морський
 морд. — мордовський
 моск. — московський
 МРМ — музей російського мистецтва (у власній назві)
 МУЖСА — Московське училище живопису, скульптури та архітектури
 муз. — музичний
 Музей Революції — Центральний музей Революції у Москві
 муьлт. — мультиплікаційний
 мусульм. — мусульманський
 МХАТ — Московський художній академічний театр імені М. Горького
 МХТ — Московський художній театр
 н. е. — наша ера
 навч. — навчальний
 наз. — називається
 напр. — наприклад
 нар. — народний
 Наркомос — Народний комісаріат освіти
 нас. — населений
 наук. — науковий
 наук.-популяр. — науково-популярний
 нац. — національний
 н.-д. — науково-дослідний
 НАДІ — науково-дослідний інститут невід. — невідомий
 неп. — нова економічна політика
 нідера. — нідерландський
 нікараг. — нікарагуанський
 нім. — німецький
 НМІ України — Національний музей історії України у Києві
 НМА — Національний музей у Львові
 норв. — норвезький
 о., о-ви — острів, острови (з назвою)
 обл. — область (з назвою), обласний
 образотвор. — образотворчий
 одес. — одеський
 однокім. — однокімнатний
 оз. — озеро (з назвою)
 ок. — океан (з назвою)
 опубл. — опублікований, опубліковано
 орг-ція — організація
 оригін. — оригінальний
 орнамент. — орнаментальний
 осв. — освітний
 осет. — осетинський
 ОСМУ — Об'єднання сучасних митців України
 осн. — основний
 офіц. — офіційний
 пакист. — пакистанський
 панам. — панамський
 партизан. — партизанський
 Пд. — Південь
 пд. — південний
 пед. — педагогічний
 перекл. — переклад, перекладено
 перс. — перський
 петерб. — петербурзький
 петрогр. — петроградський
 п-ів — півострів (з назвою)
 пл. — площа (з назвою)
 пластич. — пластичний
 Пн. — Північ
 пн. — північний
 побли. — поблизу
 пов. — повіт (з назвою), повітовий
 пол. — половина (з цифрою)
 поліграф. — поліграфічний
 політ. — політичний
 полтав. — полтавський

польс. — польський
 пом. — помічник
 португ. — португальський
 пост. — постановка, поставлено
 поч. — початок, початковий
 прим. — приміринок
 пров. — провінція (з назвою)
 прогрес. — прогресивний
 пролет. — пролетарський
 пром. — промисловий
 пром-сть — промисловість
 проф. — професор (з прізвищем)
 профес. — професійний
 псевд. — псевдонім
 психол. — психологічний
 р. — річка (з назвою)
 рад. — радянський
 РАПМ — Російська асоціація пролетарських музикантів
 РАПХ — Російська асоціація пролетарських художників
 РАТАУ — Радіотелеграфне агентство України
 революц. — революційний
 ред. — редакція і редактор (з прізвищем)
 реж. — режисер (з прізвищем)
 реліг. — релігійний
 респ. — республіканський
 рим. — римський
 рівнен. — рівненський
 РМ СРСР — Рада Міністрів СРСР
 РМ УРСР — Рада Міністрів Української РСР
 РМТ — Російське музичне товариство
 р-н — район
 РНК — Рада Народних Комісарів
 робітн. — робітничий
 рос. — російський
 РОСТА — Російське телеграфне агентство
 рр. — роки (50-і рр. 20 ст.)
 РСЧА — Робітничо-Селянська Червона Армія
 рум. — румунський
 рус. — руський
 с. — село (з назвою), сторінка (з цифрою)
 СА — Спілка архітекторів
 сан. — санітарний
 сан.-гіг. — санітарно-гігієнічний
 САУ — Спілка архітекторів України
 св. — святий
 с.-г. — сільськогосподарський
 с.-д. — соціал-демократичний
 севастоп. — севастопольський
 сел. — селянський
 серб. — сербський
 серед. — середина, середній
 симф. — симфонічний, симфонія (з номером)
 сільс. — сільський
 симфероп. — симферопольський
 СК — Спілка кінематографістів; Спілка композиторів (у контексті)
 сканд. — скандинавський
 скіф. — скіфський
 SKU — Спілка кінематографістів України; Спілка композиторів України (у контексті)
 скульпт. — скульптурний
 сл. — слова (з прізвищем автора)
 словац. — словацький
 словен. — словенський
 слов'ян. — слов'янський
 смт. — селище міського типу
 СП — Спілка письменників
 спец. — спеціальний
 співавт. — співавторство
 спорт. — спортивний
 справж. — справжнє (прізвище, ім'я та по батькові)
 СПУ — Спілка письменників України
 ст. — століття (з цифрою); стаття, станція з назвою
 ставр. — ставропольський
 старод. — стародавній
 ств. — створений
 СТАД — Спілка театральних діячів
 сум. — сумський
 сусп. — суспільний
 сучас. — сучасний
 Сх. — Схід
 сх. — східний
 СХУ — Спілка художників України
 с-ще — селище
 т. — том, томи (з цифрою)

т. з. — так званий
 табл. — таблиця
 тадж. — таджицький
 танц. — танцювальний
 ТАРС — Телеграфне агентство Радянського Союзу
 татар. — татарський
 тв. — твори (в бібліографії)
 т-во — товариство
 театр. — театральний
 теор. — теоретичний
 тер. — територія (у контексті)
 терноп. — тернопільський
 тех. — технічний
 технол. — технологічний
 тис. — тисяча, тисячоліття (з цифрою)
 торг. — торговельний
 традиц. — традиційний
 трансп. — транспортний
 ТРОМ — театр робітничої молоді
 тур. — турецький
 туркм. — туркменський
 ТЮГ — театр юного глядача
 тюрк. — тюркський
 УАН — Українська академія наук
 угор. — угорський
 удм. — удмуртський
 узб. — узбецький
 укр. — український
 ун-т — університет
 уругв. — уругвайський
 УТТ — Українське театральне товариство
 уч-ще — училище
 фашист. — фашистський
 фео. — феодальний
 фео. — феодалізм
 фізіол. — фізіологічний
 філол. — філологічний
 філос. — філософський
 фін. — фінський
 финл. — фінляндський
 ф-ка — фабрика
 флам. — фламандський
 фольклор. — фольклорний
 фп. — фортепіано, фортепіанний
 франц. — французький
 ф-т — факультет
 харків. — харківський
 ХВМ — художньо-виробничі майстерня
 ХВО — художньо-виробничі об'єднання
 хім. — хімічний
 ХМ — художній музей (у власній назві)
 хмельн. — хмельницький
 хорв. — хорватський
 хореогр. — хореографічний
 християн. — християнський
 худож. — художній
 ЦВК — Центральний Виконавчий Комітет
 ЦДАМАМ України — Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України
 ЦДА України — Центральний державний історичний архів України
 центр. — центральний
 церк. — церковний
 цирк. — цирковий
 ЦНБ АН України — Центральна наукова бібліотека імені В. І. Вернадського АН України
 ЦНПМ АН України — Центральний науково-природничий музей АН України у Києві
 ч. — частина
 черкас. — черкаський
 чернів. — чернівецький
 черніг. — чернігівський
 чесь. — чеський
 чехосл. — чехословацький
 чечен. — чеченський
 чіл. — чилійський
 чл.-кор. — член-кореспондент
 чол. — чоловічий, чоловік (з цифрами)
 чувас. — чуваський
 швед. — шведський
 швейц. — швейцарський
 шотл. — шотландський
 шт. — штука, штат /з назвою/
 югосл. — югославський
 ЮНЕСКО — Комісія Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
 юрид. — юридичний
 якут. — якутський
 япон. — японський

АЛЕКСАНДРОВИЧ В. С.
(кандидат історичних наук),
АПАНОВИЧ О. М.
(кандидат історичних наук),
АРСЕНІЙ П. І.,
БЕЗГІН І. Д.
(доктор мистецтвознавства),
БІЛОКІНЬ С. І.
(кандидат філологічних наук),
БОБОШКО Ю. М.
(кандидат мистецтвознавства),
БУЛАТ Т. П.
(доктор мистецтвознавства),
ВАСИЛЬСВ С. Г.,
ВЕЛІГОЦЬКА Н. І.
(кандидат мистецтвознавства),
ВЕЧЕРСЬКИЙ В. В.,
ВІРАНОВСЬКИЙ Г. М.,
ГАЙДАБУРА В. М.
(кандидат мистецтвознавства),
ГЕРАСИМОВА-ПЕРСИДСЬКА Н. О.
(доктор мистецтвознавства),
ГЛУХЕНЬКА Н. О.
(кандидат мистецтвознавства),
ГОЛОВАЩЕНКО М. І.,
ГОРБАЧОВ Д. О.
(кандидат мистецтвознавства),

ГРИЦА С. Й.
(доктор мистецтвознавства),
ДАХНО В. П.
(кандидат архітектури),
ДАШКЕВИЧ Я. Д.
(кандидат історичних наук),
ЗЛЕНКО Г. Д.,
КАРА-ВАСИЛЬЄВА Т. В.
(доктор мистецтвознавства),
КАПЕЛЬГОРОДСЬКА Н. М.
(кандидат мистецтвознавства),
КАРНАБЕД А. А.
(кандидат архітектури),
КОЛОМІЄЦЬ Р. Г.
(кандидат мистецтвознавства),
ЛОБАС П. О.
(кандидат філологічних наук),
МОГИТРИЧ І. Д.
(кандидат історичних наук),
МОЙСЕЄНКО В. П.
(кандидат архітектури),
ОВСІЙЧУК В. А.
(доктор мистецтвознавства),
ОРЕЛ А. Г.,
ОСТРОВСЬКИЙ Г. С.
(доктор мистецтвознавства),
ПАВЛИШИН С. С.
(доктор мистецтвознавства),

ПАРХОМЕНКО Л. О.
(доктор мистецтвознавства),
ПЕТРОВА О. М.
(доктор мистецтвознавства),
ПЕТРЯКОВА Ф. С.
(кандидат мистецтвознавства),
ПРОЦЕНКО А. А.
СВЄНЦІЦЬКА В. І.
(кандидат мистецтвознавства),
СЕЛІВАЧОВ М. Р.
(кандидат мистецтвознавства),
СИДОР О. Ф.,
СТАНІШЕВСЬКИЙ Ю. О.
(доктор мистецтвознавства),
СТЕПАНЕНКО М. Б.,
СТАНКЕВИЧ М. Є.,
СТЕПОВИК Д. В.
(доктор мистецтвознавства),
ХАНКО В. М.,
ЧЕПЕЛИК В. В.
(доктор архітектури),
ЮФЕРОВА З. Б.
(кандидат мистецтвознавства),
ЯКИМОВИЧ Б. З.
(кандидат історичних наук).

Працівники видавництва «УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ» ім. М. П. БАЖАНА

КУДРИЦЬКИЙ А. В.—

керівник науково-редакційного опрацювання першого тому ЕМУ
(директор видавництва, кандидат історичних наук)

Наукова редакція енциклопедії «Мистецтво України»

Завідуюча редакцією — Харчук Н. Ф.,
(завідуючий до липня 1988 — Верба І. І.);
ст. наукові редактори — Довбищенко Е. В. (до червня 1991),
Замостьян О. В., Лабінський М. Г., Різник О. О.;
наукові редактори — Внукова Л. І. (до квітня 1992),
Горкун Л. Б.,
Гурська Л. О. (до серпня 1989),
Поліщук А. В. (до січня 1989);
редактор — Красій Н. І.

Відділ наукової збірки та бібліографії

Наукові редактори-бібліографи — Вдовенко Г. П., Іванисенко С. Г., Шумова А. Ю.

Наукова група мовно-літературного контролю

Керівник групи — Вівдиченко Г. І. (до листопада 1991);
наукові редактори — Латник Г. В., Петрановська З. П.

Наукова група ресстру слів та алфавітного покажчика

Керівник групи — Нілова С. А.;
науковий редактор — Агейченко Л. В.

Група художнього оформлення

Керівник групи — Гутман М. Б. (до квітня 1994),
(зав. редакцією ілюстрацій до квітня 1987 —
Вечерський В. П.);
ст. науковий редактор — Данильчук В. П.

Фотолабораторія

Завідуючий — Косарьков С. К.;
фотограф — Саржинська Е. М. (до грудня 1991)

Коректорська група

Керівник групи — Гутаріна К. В.,
ст. коректори — Глухова С. В., **Грицик Л. М.**,
Лещенко Г. А., Мороз Т. Д., Степанюк О. Б.,
Шевченко К. Г., Ясирев М. В.

Ст. технічний редактор — Новик Н. П.

Група комплектування

Зав. відділом комплектування до жовтня
1990 — **Гапонова С. Я.**,
диспетчер Бурдейна Н. П.

Група передруку рукописів

Керівник групи — Дьоміна Г. Г.,
Художнє оформлення — Ойхман С. Р.,
Хороший І. Г.

Графіка — Сергій А. Б.

Фото, слайди — Бусленко Ю. М., Дедов В. П.,
Кропивницький І. О., Логвин Г. Н.,
Пилипчук В. В., **Соловський В. Б.**,
Щербakov В. І.

Довідкове видання

МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ.

Енциклопедія. Т. І.

Київ.

Українська енциклопедія
ім. М. П. Бажана

Здано до набору 24.04.91. Підписано до друку 07.06.94. Формат 60×84¹/₂. Папір крейдяний. Гарнітура «Блатник».
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 46,50. Умовн. фарб.-відб. 186,0. Обл.-вид. арк. 78,33.
Тираж 5500 прим. Зам. № 1—1763.

Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана
252601, Київ-30, МСП, вул. Богдана Хмельницького, 51.

Годовне підприємство республіканського виробничого об'єднання «Поліграфкнига»
252057, Київ, вул. Довженка, 3.